Kotar Korenica i kotar Udbina u NOR-u i socijalističkoj izgradnji

HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU

HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU
ZBORNIK 10

HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU

ZBORNIK 10

Redakcija

BASTA MILAN, CUSIC DUŠAN, GRKOVIC RADE, KALEMBER STEVO, KONCAR NARANČA, KORICA BUDIMIR, OPSENICA STEVAN, Dr RAPAJIC NIKICA, UZELAC GOJKO, UZELAC RADOMIR, VEZMAR GOJKO, VLAISAVLJEVIC DUŽAN, Dr ĐURO ZATEZALO

Odgovorni urednik

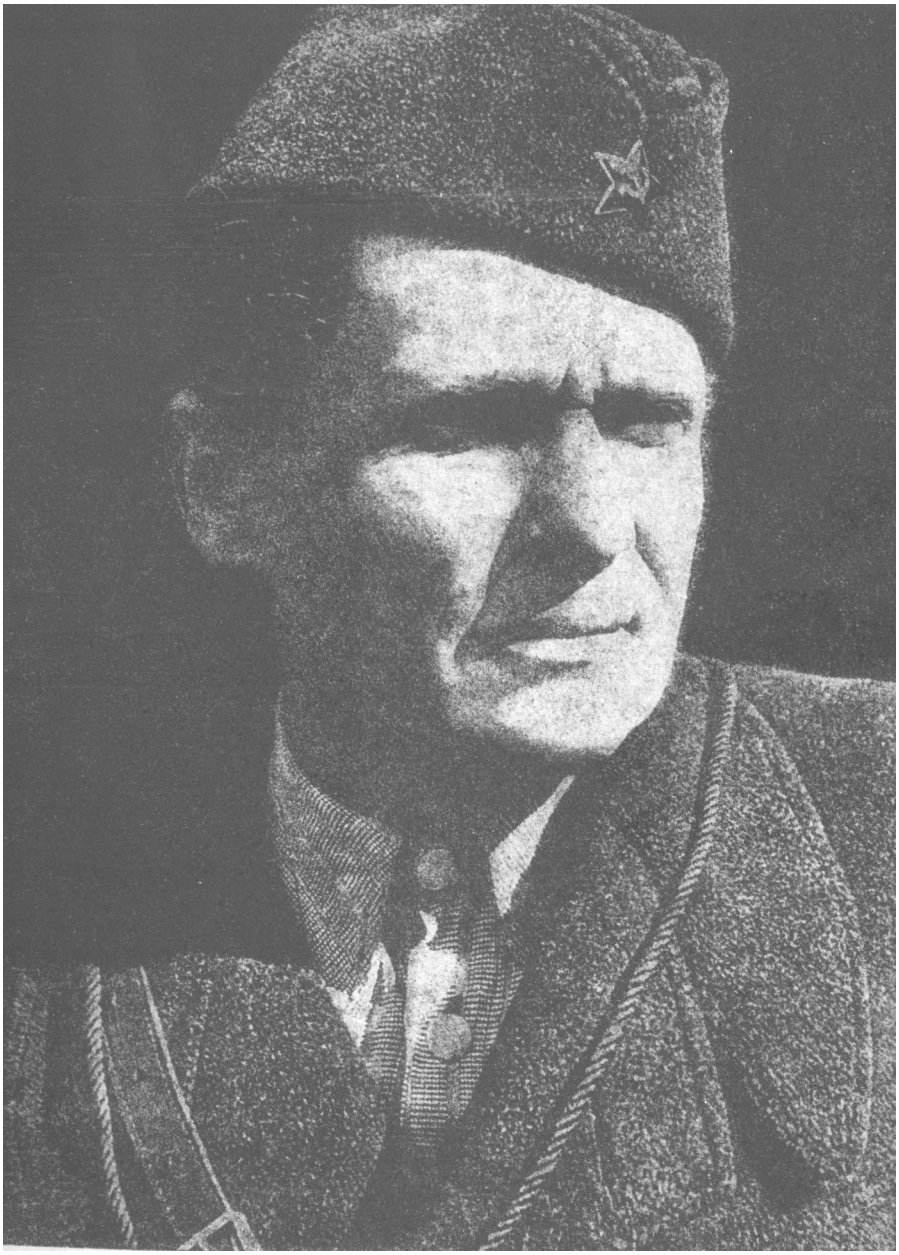
Dr ĐURO ZATEZALO

ŠTAMPA: GRAFIČKI ZAVOD HRVATSKE, ZAGREB

Kotar Korenica
i kotar Udbina
u narodnooslobodilačkom ratu
i socijalističkoj izgradnji

KARLOVAC 1979.

KNJIGU IZDAJEMO U ČAST
6O-GODIŠNJICE OSNIVANJA
KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE,
SAVEZA KOMUNISTIČKE OMLADINE
I UJEDINJENJA REVOLUCIONARNIH
SINDIKATA JUGOSLAVIJE

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito

Jakov Blažević

Predgovor

Pregledajući naslove i imena autora ovog Zbornika, rastao mi je stalno osjećaj zadovoljstva bliže spoznaje kako se piše historija. Ona mora biti generator iz akumulacije živih, trajnih dotoka ljudskih zbivanja koja su se elementarnom snagom probijala do ljudske — historijske istine.

Bez ovoga nema ni naučno-historijskog metoda pristupa, ni analize, ni sinteze, koja formira spoznaju istinskog ljudskog stvaralaštva.

Ovaj Zbornik, ljudi koji su ga radili, ne može imati pretenzije historijske gotovosti. On je pisan iz pameti, srca, uslova i okvira u kojima su se ljudi borili i radili; iz dometa užeg ili šireg sagledavanja zbivanja i svog vlastitog djela — doprinosa u tom. Baš je u tom specifična vrijednost ovakvih radova, koje organizira s već izgrađenim majstorstvom i upornošću »Historijski arhiv« u Karlovcu.

Sva njegova dosadanja krupna i mnogobrojna izdanja su stručna kaptaža živih izvora naše Revolucije, živa građa za nadahnuto, emotivno, svestrano naučno i umjetničko stvaralaštvo.

To je građa koju mirno i stručno dalje ugrađuju arhitekti velebne zgrade historije našeg naroda, historiju ove epohe.

Nije ovaj Zbornik pisanje historije, ali se ona i ne može pisati bez *svega onoga čime se uzbuđujemo i što čitamo u njemu. Historija bez ovoga neće ni emocijom ni istinom »zaraziti« one koji nisu bili suvremenici tih zbivanja, a nasljednici i sljedbenici nove generacije i nastavljači naše Revolucije imaju pravo na to. Osjetit će organsko, živo, kontinuirano strujanje jedinstvenog života, kroz njega će izrastati i narastati, bolje shvaćati i uhvatiti logiku historijskih zbivanja.*

Tu se postavlja pitanje tehnologije i uspješnosti, naučnosti pisanja historije. Dosta imamo institucija koje se time bave. Naše društvo daje na razne načine krupna sredstva za ovaj posao.

Nemamo međutim kritičke analize i ocjene kako uspijevamo na tom poslu, kako nam izrastaju majstori posla, kako se pripremaju, spašavaju podaci i građa, kako se sistematizira i na kraju dorađuje.

To znači dati široku osnovu ovome poslu, otvaranje terena i jačanje izvora, gomilanje građe arhitekture naše velike historije.

Ako izvori ne dotiču, a oni su vrlo raznovrsni, tapkat će nam historijska nauka, slabo će je biti, ljudi će bježati u prepisivanje prepisanog.

Ovaj Zbornik spada u već razvijeniji način i organizaciju rada u ovoj oblasti. Okupio se tu velik broj organizacija i ljudi koji su marljivo radili.

Naravno, bez bitne pomoći »Arhiva«, svestrane njegove uloge usmjeravanja, konsultiranja, redigiranja, itd. nemoguće je započeti, a kamoli dovršiti ovako velik i vrijedan posao.

Zbivanja u ta dva ratna kotara, prijeratna sreza, ovako obrađivana dobar su uzorak za sistematsko preovlađivanje revolucionarne historije Like i njenih ljudi, uloge Komunističke partije, njenih organizacija, rukovodstava i pojedinaca. Time bi se dosegla integrirana slika cijele Like kao značajnog aktivnog revolucionarnog faktora u okviru Hrvatske, odnosno Jugoslavije. Lakše bi se došlo do nužnih, stvarnih i historijskih uopćavanja, koja bi u samoj Lici razmeđila i istakla odnose i mnoge elemente što su u svojoj raznolikosti sačinjavali zaista punu sliku i sadržaj tog velikog područja.

Poznavajući političke prilike i razvoj revolucionarne aktivnosti Komunističke partije u Lici prije i za vrijeme rata, ova dva sreza — kotara: Korenica — Udbina segmenti su Like kao i oni Gračac — Donji-Lapac, Gospić — Perušić te Otočac — Brinje.

Ta dihotomija ličkih srezova-kotareva trebala bi se organizirano, stručno i postupno obrađivati. Ovaj Zbornik je dobar početak. Kritička analiza njegovih tekstova i cjelokupnog efekta dobro će doći da se u daljnjem radu — pretpostavljam da će ga biti — jače izraze determinante koje će na površinu izvući elemente osmišljenog toka naše Revolucije.

U samom ratu, njegove prve i druge godine, mi vidimo teren Korenica — Udbina kao bastion oslobođene teritorije, na koji se nadovezuje s juga i istoka Gračac — Donji Lapac, a sa zapadne strane Gospić — Perušić, te Otočac — Brinje. Na svakom tom segmentu su uslovi borbe raznoliki. Gračac — Donji Lapac vode žilavu, nekad grčevitu vojnu i političku borbu od pritiska Đujićeve kninske krajine — četnika, dok zapadni-sjeverozapadni kotarevi preovlađuju tzv. problem zapadne Like, pretežno naseljene Hrvatima, kojima treba otvoriti putove u Revoluciju, jer će ova konačno riješiti pitanje nacionalnog ugnjetavanja i razbiti iluziju od ustaša i vrhova hrvatskih građanskih stranaka.

Da smo na tom terenu vojno-politički izgubili, na cjelini ustanka u Lici bi se to katastrofalno odrazilo. Revolucionarno — politički to bi suzilo širinu ustanka, jačalo ustašku propagandu da je ustanak srpski — četnički, a ne bratska oslobodilačka borba Srba i Hrvata.

Ti živi problemi, od kojih je zavisilo biti ili ne biti, ključali su obilatošću forma rada i zbivanja od kraja do kraja, od sela do sela, od naselja do naselja, gdje su naši komunisti napadali, uzmicali, trpjeli gubitke i poraze, napredovali i pobjeđivali. Sve se to slivalo u šaroliki kaleidoskop jedinstveno vođene političke i vojne borbe — revolucije u Lici.

Time bi se razbile neke brzoplete i pojednostavljene ocjene i zaključci, na prvi pogled dosta logična rezoniranja, npr.: srpski narod u Lici je bježeći pred ustaškim nožem bježao u partizane; u Lici se nije vidjelo Hrvata u borbi; u Liku su nagrnuli neki pojedinci, koji su kao bojovni arkanđeli dizali sve odreda na ustanak i si.; na jednom uglu zapalili ustanak pa se on kao »požar« razbuktao cijelom Likom. U toj kratkovidnosti i brzopletosti zaboravila se malenkost — Komunistička partija, koja je, naročito nekoliko godina pred rat, svojom organizacijom, programom i politikom ulazila u sve pore đačkih, omladinskih i *seljačkih masa te velikog broja građana užih ili širih dijelova Like. Prva okružna konferencija Komunističke partije Hrvatske za Liku održana ljeta 1940. godine izrazila je stvarnu snagu i uticaj Komunističke partije na narod Like, stvorila jedinstveno partijsko rukovodstvo Like i uza sve teškoće, pro-*

puste, nesnalaženja i nevolje uspjela izvršiti sva naređenja KPH i KPJ. U tom zaostalom i nerazvijenom kraju komunisti su digli revolucionarno-političku svijest do zavidnih visina. U stvarnoj analizi historijskih data vidjelo bi se kako je tekla borba komunista da otmu mase ličkih Srba i Hrvata ispod političkog i idejnog uticaja građanskih stranaka; kako su u Samostalnoj demokratskoj stranci »zagospodarili« komunisti, u toj srpskoj stranci, i kako su u tzv. zapadnim krajevima Like komunisti vodili borbu da se hrvatske mase otmu manipulacijama s hrvatskim nacionalnim pitanjem iz ruku gospodskog vodstva HSS-a i ustaša. Gomile su tu živog materijala koji treba sistematizirati, osmisliti i povezati u jedinstvenu cjelinu Revolucije i njenih raznih oblika; njih je bilo mnogo, jer su proizlazili iz specifičnosti nacionalnih, političkih, historijskih i drugih uvjeta.

Organizacija Revolucije je tu rasla iz dana u dan, vlast NOO-a se bogato diversificirala čiju je snagu oličavala udarna snaga partizanskih odreda pa sve do krupnih formacija NOV i pozadinsko vojnih ustanova. Hiljade žrtava palih u svim vrstama rata i otpora raspaljivale su pobjedonosnu snagu našeg naroda.

Ovaj Zbornik je prebogat svom tom stvarnošću i ko imalo pozna historiju naše borbe ta će mu stvarnost pomoći da tu epohu našeg života još dublje i šire shvati, da je uokviri u cjelinu oslobodilačkog rata naroda i narodnosti Jugoslavije. To su nepresušni izvori revolucionarnog morala i etike naroda koji je svojim genijem s Titom na čelu izborio slobodu, osigurao svoje mjesto u zajednici svijeta. Visok stepen razvitka našeg samoupravnog socijalizma crpi svoju stvaralačku inspiraciju iz tih izvora i u današnjim teškim vremenima ima sredstava, iskustava i znanja da se dalje razvija i brani.

I na kraju: što su to memoari i memoarska građa i si., a što je to historijska nauka i njen metod — obrada, nema baš granica, jer tu i ne postoji »diferentia specifica«. Htio sam time reći da niko nije aboliran od ljudske, moralne odgovornosti za ono što radi, jer imamo dosta tzv. historičara koji tu historiju pišu bez dovoljno »materijala«, a ako ga i imaju, često ga podvrgavaju svojoj logici, tj. da bi oni tada drugačije radili.

Time one koji stvaraju historiju zovu pred sud Historije.

To znači da oni koji pričaju o onom što se zbivalo, što su radili i si. moraju biti pošteni, svjesni u naporu da što Ijudskije govore o onim zbivanjima, na čijem će bogatstvu i istinitosti moći plodno raditi naši historici.

Napomena redakcije

Ovaj Zbornik »Kotar Korenica i kotar Udbina u NOR-u i socijalističkoj izgradnj« govori o burnoj prošlosti naselja i njihovih stanovnika na području predratnih kotareva Korenica i Udbina i tadašnjih njihovih općina: Korenica, Ličko Petrovo Selo, Plitvička Jezera, Bunić, Bjelopolje, Podlapača i Udbina, koje čine sadašnje područje općine Titova Korenica.

Na inicijativu i prijedlog Skupštine i društveno-političkih organizacija općine Titova Korenica Radna zajednica Historijskog arhiva u Karlovcu prihvatila je 1975. godine zadatak da pripremi rukopis za ovu knjigu.

U dogovoru s predstavnicima Skupštine općine Titova Korenica imenovana je Redakcija pri Historijskom arhivu Karlovac u sastavu: Basta Milan, Ćušić Dušan, Grković Rade, Kalember Stevo, Končar Narandža, Korica Budimir, Opsenica Stevan, Rapajić Nikica, Uzelac Gojko, Uzelac Radomir, Vezmar Gojko, Vlaisavljević Dušan i Zatezalo Đuro. Njen zadatak je bio da u pisanju radova i sjećanja angažira što veći broj učesnika narodnooslobodilačkog rata. Redakcija se, uz svestranu pomoć organizacija SUBNOR-a s područja općine Titova Korenica, obratila preko štampe, radija, televizije i pismima preživjelim borcima i rukovodiocima kao i svim drugim učesnicima narodnooslobodilačkog rata da dadu svoje priloge za knjigu, bilo u vidu sjećanja, radova, sačuvanih fotografija, partizanske štampe ili originalnih dokumenata.

U tom cilju održano je i više sastanaka s učesnicima narodnooslobodilačkog rata u Titovoj Korenici, Karlovcu, Zagrebu i Beogradu u želji da se angažira što veći broj autora i što svestranije obrade događaji na navedenom području u toku četverogodišnje narodnooslobodilačke borbe.

Zahvaljujući svestranim pripremama, Redakcija je u svom četverogodišnjem radu uspjela okupiti i angažirati 50 autora i veći broj drugih suradnika koji su pomogli u prikupljanju originalnih dokumenata i razjašnjavanju nekih događaja obzirom na pomanjkanje dokumentacione građe.

U Zborniku se objavljuje 90 radova i sjećanja, od kojih su 32 opisa likova boraca i rukovodilaca palih u narodnooslobodilačkoj borbi. Svoj plan da u Zborniku bude obrađen veći broj likova Redakcija nije mogla ostvariti zbog opsežnosti sadržaja knjige i zbog toga što jedan broj autora nije dospio izvršiti preuzete obaveze.

Za razliku od dosadašnjih izdanja Historijskog arhiva u Karlovcu, ovaj Zbornik je svojim sadržajem podijeljen na tri dijela.

Glavni dio sadržaja čini opis događaja na području kotara Korenice i kotara Udbine u toku oružane revolucije. Druga dva dijela odnose se na uvod koji

daje kraći pregled podataka iz prošlosti ovih kotara do 1941. godine i dio koji govori o obnovi i izgradnji samoupravnog socijalističkog društva od 1945. do 1978. godine na teritoriju općine Titova Korenica.

Izbor i kompozicija radova i sjećanja dati su tako da pokrivaju sve djelatnosti NOR-a u nastojanju da pojedinačno budu zastupljena sva mjesta i sela, kako na području kotara Korenica, tako i na području Udbina. No, to se nije moglo postići u potpunosti jer se nisu mogli pronaći autori za sve pojedine oblasti na određenom području.

Prilozi su u ovoj knjizi raznovrsni kako po načinu iznošenja činjenica tako i u objašnjavanju događaja. Većinu priloga čine sjećanja. Ona su unesena u knjigu u datom obliku a Redakcija je izvršila samo provjeru osnovnih činjenica i datovanja. Sadržaj ovog Zbornika, uzeto u cjelini, interesantno je i potresno viđenje događaja i zbivanja na teritoriju kotara Korenica i kotara Udbine, posebno u toku narodnooslobodilačkog rata, koje će objavljivanjem biti otrgnuto iz zaborava i predato pokoljenjima na daljnje pučavanje.

Učesnici narodnooslobodilačkog rata iznijeli su svoja viđenja pojedinih događaja upravo onako kako su ih oni vidjeli i doživjeli, čak se ponekad u nekim opisima istoga događaja međusobno ne slažu. Međutim, Redakcija smatra da to ne umanjuje vrijednost pojedinih sjećanja već da obogaćuje sadržaj knjige, čini je interesantnom i daje poticaj za još detaljnije izučavanje i proučavanje događaja u toku četverogodišnjeg narodnooslobodilačkog pokreta, posebno na ovom području gdje je, rukovođen KPJ od prvih dana, bio masovan i jedinstven.

Radovi i sjećanja koji se objavljuju u ovoj knjizi pomoći će mnogim historičarima i drugim koji se bave izučavanjem historije narodnooslobodilačkog rata da se potpunije upoznaju s uslovima i doprinosom naroda, koji nije bio mali, ovog dijela Like u narodnooslobodilačkom ratu.

U Zborniku se spominje skoro svako mjesto, svako selo, svaki zaselak, gotovo svaki važniji ratni položaj, svako prezime s područja kotara Korenice i kotara Udbine, što njegov sadržaj čine interesantnim.

Osnovni radovi o stvaranju i radu organizacija KPJ, o organizaciji, razvoju i akcijama partizanskih jedinica, o nastanku, razvitku i radu organa narodne vlasti, AFŽ-a, SKOJ-a, zločinima okupatora i kvislinga — pisani su na osnovu sačuvane arhivske građe i konsultiranja velikog broja učesnika narodnooslobodilačkog rata.

Kao poseban prilog Redakcija je pripremila popis palili boraca, popis žrtava okupatorsko-kvislinškog terora i popis umrlih od tifusa. To je rezultat višegodišnjeg rada velikog broja ljudi. Samo u posljednje tri godine desetine ljudi u organizaciji SUBNOR-a Titova Korenica prikupilo je obilje materijala (11 arhivskih kutija anketnih listova) kojeg je obradio prof. Gojko Vezmar uspoređujući ga s popisom palih boraca i žrtava fašizma rađenim 1946. godine koji se čuvaju u Arhivu Hrvatske i Arhivu Vojno istorijskog instituta u Beogradu. Oni predstavljaju izuzetnu vrijednost i prilog su istraživanju narodnooslobodilačkog rata u Hrvatskoj. Istovremeno to predstavlja i pijetet prema palim borcima i žrtvama u oružanoj revoluciji.

S obzirom da je na ovim popisima radio veliki broj ljudi, koji su se koristili nepotpunim spiskovima rađenim neposredno poslije rata, moguće je da još netko nije zapisan. Redakcija moli sve one koji znaju za imena palih ili ubijenih u toku narodnooslobodilačkog rata s ovog područja da pošalje podatke Historijskom arhivu u Karlovcu, kako bi se ovi značajni prilozi upotpunili.

Redakcija je, naime, po svom uvjerenju i savjesti učinila sve da bi stimulirala svestranu saradnju, jer je to njoj bio najprihvatljiviji način rada na tako odgovornim poslovima.

Redakcija vjeruje da sadržaj ovog Zbornika pokazuje bogatstvo i svu složenost događaja kroz koje su morali proći borci na frontu i aktivisti narodnooslobodilačkog pokreta te narod u pozadini na svom pobjedonosnom putu oslobođenja od okupatora i njegovih slugu u ostvarivanju revolucionarnih zahvata.

Svi uneseni radovi i sjećanja, kao i prilozi u ovoj knjizi, u suštini predstavljaju gradu za daljnja historijska istraživanja. I pored zalaganja Redakcije na temeljitom provjeravanju podataka, moguće su manjkavosti i propusti, što ne umanjuje značaj datih priloga za izučavanje narodnooslobodilačkog rata na području Like i uopće u Hrvatskoj.

Izlaženje ove knjige omogućila je Skupština, društveno-političke organizacije i organizacije udruženog rada općine Titova Korenica na čemu im se Redakcija i radnici Historijskog arhiva zahvaljuju.

Zahvaljujemo se autorima radova i sjećanja koji su savjesno i uz velike napore ispunili svoje obećanje.

Posebno se zahvaljujemo Jakovu Blaževiću, predsjedniku Predsjedništva SRH, koji se odazvao molbi Redakcije i napisao predgovor za ovu knjigu.

Zahvaljujemo se odborima udruženja Saveza boraca općine Titova Korcnica na svestranoj pomoći pri prikupljanju podataka za što cjelovitije popise palih boraca i žrtava fašističkog terora.

Redakcija se zahvaljuje radnicima Historijskog arhiva i članovima Savjeta Arhiva koji su učestvovali u pripremi knjige za štampu.

Isto tako se zahvaljujemo i svim onima koje nismo imenovali a koji su na bilo koji način pomogli da se knjiga pojavi na Dan ustanka naroda i narodnosti Hrvatske, povodom 60-godišnjice osnivanja KPJ, Saveza komunističke omladine, Ujedinjenja revolucionarnih sindikata Jugoslavije i 35-godišnjice Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a.

Milan Vukmirović Škarpa

Iz prošlosti Krbave

1. Geografski položaj i opće karakteristike

Krbava se uglavnom poklapa s teritorijom današnje općine Titova Korenica i može se omeđili: s istoka Plješevicom, sa zapada bilom planinskog gorja koje razdvaja Krbavsko i Ličko polje, s juga Kremenom (trig. 1591), a sa sjevera gornjim tokom Korane do Raštela. To su njezine približne međe. U prošlosti se najčešće spominje »Lika i Krbava«, pri čemu se misli na ovo područje i Ličko polje s okolinom. Zemljište krbavskog područja, izuzev manjeg dijela, sastavljeno je od krečniaka i dolomita, kao i većeg dijela Like. Na krbavskom području ili Krbavi nalazi se nekoliko polja: Krbavsko, Koreničko, Krbavičko i Podlapačko, zatim Homoljačko-brezovačka visoravan i ravničarski dio između Plješevice, padine Male Kapele, blizu Korane i Cazinske krajine.

Krbavsko polje je najveće u Krbavi i spada u tri veća polja u Lici. Površina mu je 67,32 km^2, a nadmorska visina od 626 do 746 m. Najniže je u onom dijelu gdje se u kišnim danima sakupi ogromna količina vode. U Krbavskom poiju postoji istoimena rječica koja ljeti presuši. Po ovoj rječici i polje je dobilo naziv. Da li je naziv Krbava (Corbavia) ilirskog, keltskog ili latinskog porijekla to se ne zna. Sigurno je da ovaj naziv nisu dali Slaveni. Južni dio Krbavskog polja vijekovima je ležao neobrađen i neiskorišten. S malo humusa ovaj dio polja zahtijevao je savremeniju obradu i navodnjavanje, a za to u prošlosti nije bilo ni znanja ni sredstava.

Dio Krbavskog polja često puta je pod vodom. Njega plavi rječica Krbava sa svim vodama koje se u kišne dane u nju slijevaju i Zelena pećina iz Bunića. Kod velikog vodostaja Zelena pećina izbacuje ogromne količine vode koja, zajedno s vodama Krbave, plavi predio između sela Jošana i Pećana u širini od oko 4 km i od puta Jošani — Pećani do Šalamunića i današnjeg sela Krbave u dužini od oko 7 km. Ove vode stvore jezero površine oko 28 km^2, koje stanovništvo naziva Ržić ili Hržić. Ržić je ponekad ostajao godinu, dvije i više godina. Voda koja je nadošla 1781. godine nije se povukla sedam godina. U tom periodu stanovništvo obližnjih naselja pored stočarstva, živjelo je i od ribolova, loveći ribu zvanu pior. Poslije sedam godina voda se povukla, ali je ponovno nadolazila, ostajala duže ili kraće, uništavala livade i oranice te otežavala i onako težak položaj obližnjeg stanovništva. Ržić dijelom ponire u Krbavskom polju, a dijelom prodire u Bjelopoljsko polje i tu ostaje sve dok voda ne oteče kroz podzemne otvore. I pored tolike vode Krbavsko polje oskudijeva u izvorskim vodama. Bez izvorske vode su sela: Pećani, Gornji Jošan, Rebić, Srednja Gora i druga. U maju i junu Ržić izgleda fantastično — voda bistra, plava, topla. Ponori gutaju ogromne količine vode. Bilo je slučajeva da voda donese drvo, ovcu ili goveče, utjera ga u ždrijelo ponora i na taj način omete normalan oticaj.

Pored Zelene u Krbavskom polju nalaze se još dvije pećine. Jošanska i Pećanska pećina. Ovu posljednju nazivaju »Mamulinom pećinom«. Ne zna se

vali potvrdu, nešto novaca i zemlje. Oni su poslije toga prenosili latinski jezik na svoje sunarodnike. Romanizaciju je vršila i državna administracija, gradovi, »vjerski zborovi« i drugi, tako da su do početka seoba varvarskih naroda Iliri i Kelti bili velikim dijelom romanizovani. Međutim, neke grupe u planinskim predjelima dugo su se očuvale.

3. Naseljavanje Slavena i Krbavska župa

Od početka nove ere pa do provala varvarskih naroda nekadašnje ilirske zemlje u sastavu Rimske imperije doživjele su veliki materijalni i duhovni napredak. Nikli su i razvili se gradovi, putevi, porasla je zanatska i poljoprivredna proizvodnja, povećana je trgovina, cvjetala je nauka, kultura i umjetnost, a preovladalo je i hrišćanstvo. Taj procvat je najmanje zahvatio Liku i Krbavu. On je najjače zahvatio primorske oblasti. Lika i Krbava su tavorile bez većih dostignuća u poljoprivredi, zanatstvu, saobraćaju, građevinarstvu i drugom. Međutim, na teritoriju Rimske imperije rano počinju upadati razni narodi koji su još uvijek bili na nivou varvarstva. To su bili germanski Karpi i Goti, zatim Huni, Avari, Slaveni i drugi. Nas ovdje interesuju samo Avari i Slaveni, odnosno Hrvati koji su u VII vijeku došli na teritoriju bivše rimske Dalmacije koja je bila daleko veća od današnje.

Koja su od avarskih i slavenskih — hrvatskih pa i srpskih plemena tada došla u Liku i Krbavu, to se pouzdano ne zna. U Lici se rano javljaju Bužani, Mogorovići, još neka mala plemena i Frankopani, u Krbavi Gušići, a oko Srba — Srbi. O Gušićima ima podataka iz XI vijeka. Oni su dijelom živjeli u Krbavi a dijelom u sjevernoj Dalmaciji u župi Sidrazi. Bužani su bez sumnje porijeklom Hrvati, a Gušići Avari. Avari su turanska plemena, a potiču iz centralne Azije. Sredinom IV vijeka živjeli su na obalama Volge i Urala. Odatle su se raširili između Krima i Kavkaza a prodrli su i u Panonsku nizinu. Slaveni su s Avarima bili u plemenskom savezu. U VI i VII vijeku su se osilili pa su napadali i Vizantiju, ali su pod Carigradom potučeni. Tada počinje pad njihove moći i silazak s istorijske pozornice. Poslije toga jačaju slavenska plemena. Avarska plemena, koja su se u to vrijeme našla među Slavenima, ili se povlače ili ostaju tu gdje su zatečena. Kasnije nestaju. Slaveni su ih asimilovali. Avari koji su se zatekli u Krbavi okruženi Hrvatima su od VII do XI vijeka pohrvaćeni. Također su pohrvaćeni Kačići i Šubići (kasnije Zrinjski) koji potiču od Avara i Čudomerići koji potiču od starih Gota. Gušići su u vrijeme naseljenja govorili varijantom turskog jezika. I njihovo ime je turskog porijekla. Guša, guše ili guši na turskom jeziku znači grlo, grla. Gušići su ostavili još neke tragove svoga jezika na primjer: grad Cojluk, grad Turan, selo Gušići, selo Kučac, možda Udvina, ime Butdka i dr. Budak i Budački su također turske riječi.

Zbog njihovog načina ratovanja i odnosa prema zatečenom stanovništvu, nije teško zaključiti kako su prošli preživjeli ostaci starih Japoda u Lici i Krbavi u vrijeme avarske najezde. U pristupačnim naseljima starosjedioci su velikim dijelom istrijebljeni. Neke grupe uspjele su da se sklone u teže pristupačne planinske predjele i tu su životarile sve dotle dok se doseljenici nisu sredili i prestali da ih zlostavljaju. Ove su grupice iskrčile hiljade komadića zemlje po Plješevici, Kapeli i drugdje koje su koristile za obradu, oranice i košanice. To su one doline i dolinice, poljane ili poljanice, drage ili dražice oko kojih postoje porušeni zidovi, ili su nekada bile ograđene plotom, a u nekima od

Ljetna i zimska ženska narodna nošnja **iz** Bijele Rijeke.

Zimska: suknja, ćurak, zimske čarape, natikače sa srmom izvezene, opanci; na glavi rubac vuneni; sprijeda zaslon šareni i kupovni. Suknju prave od vune ovčje; one su tkane na »škatulice« u različitim bojama, najviše crno, crveno-crno, crno-zeleno.

Ljetna: bijela kiklja (od bijelog platna); crni prsluk; zaslon (kecelja) šareni; na glavi svilena marama (rubac); čarape, natikače izvezene srmom i opanci.

Ljetna i zimska muška narodna nošnja iz Bijele Rijeke.

Zimska: berevneke (benevreke) crne ili bijele; ovi potonji već se rjeđe viđaju, a sa strane su optočeni trakovima i grovićem: domaća maja, plavi prsluk, crni ćurak, zimske čarape, grlići, svrh grlića natikače, pa na ove opanke; a na glavu šubaru. Ova muška zimska nošnja vrlo je praktična i topla.

Ljetna: bijela košulja i gaće od domaćeg platna, plavi prsluk, crljena kapica lička na glavi; u novije vrijeme viđa se da nose i šešir crni; a obuvaju se u opanke.

njih postoji gomila kamenja gdje je nekada bila koliba. Te komadiće zemlje ove su grupe otimale od divlje prirode. Kasnije su ove komadiće zemlje novi doseljenici nazvali svojim nazivima.

Od IX vijeka pa dalje preživjele grupe starosjedilaca mogle su se slobodno kretati, ali je zemlja već bila podijeljena pa su i dalje morali živjeti od stočarstva i ono zemlje što su u planinama iskrčili. Do XV vijeka ove su grupe asimilovane. To su takozvani katolički Vlasi ili Morlaci. U Dalmaciji i Lici katolički Vlasi ili Morlaci potiču od nekadašnjih Dalmata i Japoda, koji su u periodu rimske vladavine romanizovani a poslije pohrvaćeni. U periodu turskih osvajanja ove su grupe na području Like i Krbave ili izginule, ili se povukle u druge oblasti, ili prešle na tursku stranu, ili ostale u svojim naseljima i primile islam.

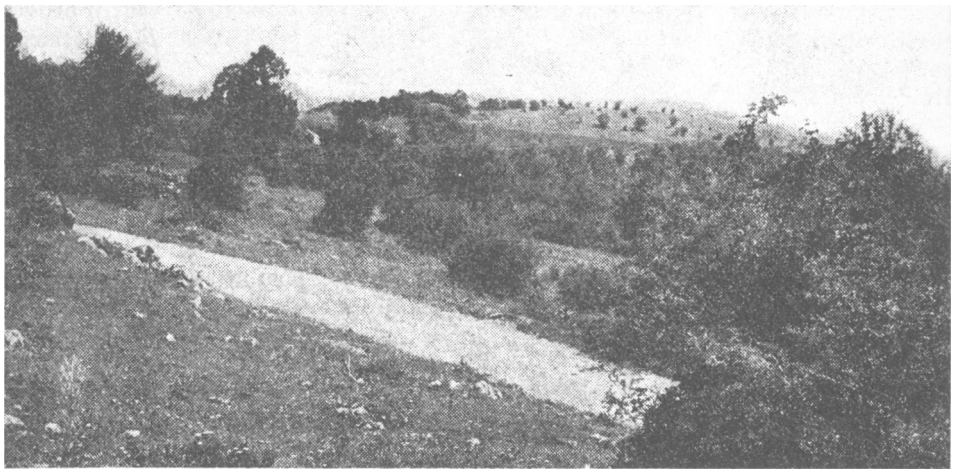
Gušići su imali svoju župu koja se zvala Krbavska. Ostalo je neobjašnjeno **iZbog** čega su Gušići nazvali svoju župu Krbavskom a ne prema vlastitom

imenu. Obično su plemena davala imena županama onakva kakva su sama imala. Krbavska župa spominje se od polovine X vijeka. Nju spominje vizantijski car Konstantin Porfirogenet u svom djelu »O upravljanju državom«. Kao područje Hrvatske Krbavska župa zajedno s Ličkom i Gackom nalazila se pod vlašću bana. Sjedište Krbavske župe bilo je kasnije u Udbini. Međe ove župe, osim prema Drežniku, nisu potpuno precizirane. Međutim, one nisu mnogo odstupale od međa Krbave. Jedino što je u okvirima ove župe bio predjel sve do Ramljana, a prekopiješevički dio Krbave kao da nije bio u sastavu ove župe. Kada su ličke župe podijeljene na manja upravna područja, Krbavska župa graničila se: s istoka Lapačkom i Nebljuh županom, sa zapada Ličkom i Buškom, s juga Hotučom, sa sjevera i sjeverozapada županom Drežnik i Gackom. Krbavska župa nije se dijelila na uža upravna područja.

U vremenu od IX do X vijeka Krbavska župa doživjela je veliki napredak. Iz tog perioda ima pouzdanih podataka o velikom broju gradova, naselja, plemstva, posjedima i slično. U tim naseljima živjela su bratstva, rodovi i porodice plemena Gušić i kmetske skupine čija prošlost nije dovoljno poznata. One su nastale u procesu pobjede feudalnih odnosa, a dijelom od preostalih grupica starosjedilačkog stanovništva. Krajem XV vijeka u Krbavi se spominju slijedeći gradovi: Brezovac, Bunić, Čojluk, Drevnik (blizu Ramljana), Frkašić, Grabušić, Homoljac, Komić, Korenica, Mekinjar, Mrsinj, Mutilić, Ploča, Podlapača, Prozorac, Kurjak, Turan (kod Turjanskog), Visuć i Udbina. Većina ovih gradova građena je na ruševinama japodskih utvrđenja. To većinom nisu bili gradovi u današnjem smislu riječi nego tvrđavice građene od neobrađenog ili pritesanog kamena, maltera i zemlje. To su u suštini bili prizemni ili spratni, veći ili manji, bunkeri. Oni su dominirali iznad naselja. Nešto značajniji gradovi bili su Udbina, Podlapača, Korenica i Mrsinj, gdje je bilo zanatstva, trgovine, nekih ustanova vlasti i slično. Od sela spominju se: Debelo Brdo, Jelšan, Kurjak, Ondić, Pišać, Poljice, Rebić, Šalamunić, Tolić, Vedašić, Vrpile, Frkašić i Ravljani, zatim sela koja više ne postoje: Bilišina Vas, Bobina Vas, Boklin Glaščić, Hotučina, Jarinska, Kučać, Podborak, Dramatica, Grabošević, Kovačica i Poltribašje. Prema nazivu sela može se zaključiti koji su rodovi ili porodice u njima živjeli. Na primjer: Bobinci u Bobinoj Vasi, Bunićani u Buniću, Mrsinjski na Mrsinju, Rebićani u Rebiću, Kurjakovići u Kurjaku, Grabusi u Grabušiću itd. Nazivi sela u kojima su živjeli kmetovi nisu nastali na takav način.

Župani Krbavske župe bili su iz plemena Gušić. Sjedište im je bilo u Komiću. To je kasnije bilo glavno sjedište i Kurjakovića. U vrijeme narodnih vladara krbavski župan spominje se dva puta — na Bašćanskoj ploči i u ispravi kralja Zvonimira 1078. godine. Ne zna se pouzdano da li su Gušići dobili župski položaj darovnicom ugarsko-hrvatskog kralja ili uzurpacijom. Početkom XIII vijeka završen je proces feudalizacije Like. Javljaju se kneževske porodice kojima je kralj priznao plemenske baštine. Iz tih kneževskih porodica poticali su i župani koji su takve titule i vlast dobijali kraljevskim darovnicama.

Krbavski župan Kurijak bio je rođak bana Pavla. Od ovoga župana potiče loza Kurjakovića. Kurijakovi sinovi bili su župani, ali su župske položaje izgubili u borbi s kraljem Ludovikom. Međutim, poslije Ludovikove smrti Kurjakovići su ponovo uspostavili vlast nad župom. Krajem XIV vijeka oni pored Krbave drže Liku, Bužane i Bag (Karlobag). Posljednji potomak ove loze knez Ivan Karlović 1509. godine imao je, uz posjede u drugim županama, još samo tri grada u Krbavi — Udbinu, Korenicu i Podlapaču. Kurjakovići u istoriji srednjo-

Svračkovo Selo—Gradina

vjekovne Hrvatske nisu imali naročito istaknuto mjesto iako su držali banski položaj. Međutim, oni su spadali među uglednije ljude Like i Krbave. Godine 1387. držali su Obrovac, a nešto kasnije Zvonigrad. U prvoj polovini XIV vijeka oni su, pored Krbave, držali Nebljuh, Bužane, Liku i Odorje (danas Gračac s okolinom). Interesantna je njihova težnja da imaju grad na moru. Ivan Karlović je imao 22 grada, ali je do kraja života izgubio sve do jednoga.

Godine 1185. osnovana je Krbavska biskupija. Krbavski biskupi bili su sufragani splitskog nadbiskupa. Neki od krbavskih biskupa bili su stranci (Latini). Sjedište krbavske biskupije do **1460.** godine bilo je na Mrsinju, zatim na Udbini i u Modrušu, a od 1494. godine u Novom Vinodolu. Biskupija se vrlo rano premještala u skrovitija mjesta, umjesto da je ostala među svojim narodom i pomagala mu u najtežim prilikama.

Društveno-ekonomski razvitak Krbave od IX do kraja XV vijeka praćen je povećanjem imovinske nejednakosti i zaoštravanjem klasnih odnosa. Zemlja je većinom bila u rukama malog broja porodica. Nešto zemlje držali su mali vlasnici, a sasvim malo kmetovi. Među stanovništvom u Krbavi kmetova je bilo najviše. Oni su vrlo teško živjeli. Radili su na imanjima posjednika najčešće gladni, goli i bosi. Kmetska sela, odjeća, ishrana, oruđa za rad itd, bila su jadna, nikakva. U periodu naturalne i novčane rente bilo im je još teže. Eksploatacija je bila vrlo gruba i velika. Knez Ivan Karlović je slobodne seljake (male posjednike) tjerao u kmetstvo. Sve je to utjecalo i na onako skromne odbrambene mogućnosti Krbave. Čim su se pojavili Turci, nastalo je još više problema klasne, moralno-političke, organizacione, vojne i druge prirode. Krbavu je očekivalo ono najgore: rasulo i pad pod tursku vlast.

4. Pod turskom vlašću

Poslije osvajanja Srbije i Bosne Turci su počeli prodirati i u Hrvatsku pa i u Liku i Krbavu. Jedan od takvih prodora odreda turske vojske 1491. godine završio se neuspjehom. Taj odred je na Vrpilama sačekao ban Ladislav sa

svojim četama, potukao ga i oslobodio roblje. Tada je poginuo Gerz Aljaž, poznat iz narodnih pjesama kao Đerđelez Alija. Najteži i najsudbonosniji prodor turske vojske izvršen je u Hrvatsku i Sloveniju u ljeto 1493. godine. Bosanski sandžak — beg Hadum Jakub — paša s oko 8000 lakih konjanika prodro je preko Hrvatske u Štajersku radi pljačke.[3]

Njega je u povratku pored Zagreba i preko Modruša za Bosnu na Krbavskom polju 9. septembra spomenute godine s vojskom sačekao ban Emerik Derenčin s namjerom da ga napadne i, po ugledu na bana Ladislava, da mu otme plijen i oslobodi roblje.

Derenčin je prikupio oko 3.000 konjanika i 2.000 pješaka i izvjestan broj seljaka naoružanih toljagama, vilama, sjekirama i praćkama. On je vojsku za bitku podijelio u tri grupe. Na čelu prve u kojoj su bili Slavonci bio je Ferdinand Berisburh, s drugom grupom, u kojoj su bili borci iz Hrvatske, komandovali su knez Ivan Citinski i jajački ban Juraj Vlatković, a s trećom Frankopani: Nikola Tržački i Bernardin Modruški. Ban Derenčin, inače Mađar, bio je na čelu cijele vojske. Prije bitke održan je sastanak na Udbini, na kome je prihvaćeno gledište bana Derenčina da se frontalna bitka prihvati na otvorenom polju što je bila uobičajena taktika onoga doba. Bilo je protivljenja takvom gledištu, ali banska se ne poriče. Hrvati su po svoj prilici prethodno posjetili kosu iznad Rebića blizu Udbine u namjeri da sačekaju tursku konjicu. Zbog čega su Hrvati u Rebiću čekali tursku vojsku, a ne, recimo, na Gorici ili negdje ispod današnjeg Jošana, to se ne zna. Možda su bili obaviješteni da će turska konjica naići od Bunića, ispod Pisaća, Mekinjara i Rebića i pored Udbine i Kuka nastaviti za Lapac i dalje za Bosnu.

I tursku vojsku Jakub-paša je podijelio u tri grupe s namjerom da manevrom jedne grupe navuče hrvatske trupe s padina brda u ravnicu, a zatim ih s ostale dvije grupe, skrivene dotle u zasjedama, iznenadnim obuhvatnim napadom razbije. Jednu grupu vodio je Ismail-beg, drugu skopski namjesnik Mehmed-beg, a treću karvilijski paša ili vojvoda. Gdje je prenoćila turska konjica nakon stizanja u Krbavu i kakve je izviđačke aktivnosti preduzimala — to se ne zna. Izvori ukazuju da su u Krbavi posječeni svi zarobljeni odrasli muškarci da ne bi otežavali manevar turske konjice. Jakub-paša je jednu grupu svoje vojske, najvjerojatnije u toku noći, poslao ispod Mekinjara, blizu Rebića i tu je dobro maskirao. S jednom grupom je frontalno, preko Krbavskog polja, udario Ismail-beg u pravcu Rebića. Treća grupa bila je u rezervi. Tada je, vjerojatno, na Krbavi bilo i šume pa je to omogućavalo maskiranje turske konjice.

Čim su Hrvati primijetili grupu turske konjice koja je nastupala prema Rebiću, oni su je sačekali, a zatim svim snagama udarili na nju. Pod pritiskom hrvatske konjice, pješadije i seljaka s toljagama i praćkama, ova se grupa počela povlačiti iz taktičkih razloga. Kada su Hrvati primijetili da Turci odstupaju, oni su jurnuli za njima napustivši posjednute položaje. I budući su se udaljili od Rebića, njih je u polju napala u bok grupa turske konjice, koja je bila maskirana između Mekinjara i Rebića i u galopu ubrzo zašla im za leđa. Kada su Hrvati vidjeli iza leđa jaku tursku konjicu, došlo je do panike i bježanja prema Udbini i prema rijeci Krbavi, koja je u to vrijeme bila suha. U tom momentu Ismail-beg je svoju grupu okrenuo nalijevo krug i

3 Enciklopedija Jugoslavije, tom 5, Zagreb 1962, str. 387—388.

izvršio protivnapad. U tom momentu Jakub-paša je ubacio i treću grupu tj. rezervu. Hrvati su potpuno opkoljeni. Našli su se u teškoj situaciji iz koje nisu mogli da se izvuku. One koji su pješke bježali u pravcu Udbine konjica je lako stizala i likvidirala. Za sat vremena cjelokupna hrvatska vojska je uništena: oko 90 % je pobijeno ili ranjeno, a oko 10 % zarobljeno. Zarobljen je ban Derenčin, Nikola Frankopan Tržački i Karlo Gušić koji su živi poslani u Carigrad. Izginulo je oko 70 starješina, a među njima i sin bana Derenčina, Ivan Cetinski i Juraj Vlatković. U krbavskoj bici izginula je većina hrvatskog plemstva. To je bio totalan poraz, kakav se dotad rijetko dogodio na tlu Hrvatske. Ovaj poraz neki uspoređuju s porazom Srba na Kosovu »hrvatsko Kosovo«. On je po svojim posljedicama zaista bio sličan kosovskom porazu. Ne samo Lika i Krbava nego i cijela Hrvatska ostale su bez pouzdane odbrane.

Hrvatska feudalna vojska poslije ovoga poraza dugo vremena nije se mogla oporaviti i pružiti efikasan otpor Turcima. Zbog toga su Turci relativno lako mogli da prodiru u Hrvatsku. Vojna krajina spasila je Hrvatsku da ne doživi sudbinu Srbije i Bosne, ali joj je donijela druge probleme. Međutim, to prevazilazi okvire ovoga uvoda.

Poslije pobjede Turci su po okolnim selima pohvatali mnogo stanovništva i stoke te otjerali u Bosnu. Sa sobom su poveli 1500 zarobljenika. Turci su i ovoga puta pokazali divlju ćud i neljudski odnos prema pobijeđenima. Poginulim vojnicima odsjekli su noseve i poslali u Carigrad, kao dokaz o pobjedi i obećanoj nagradi. Jakub-paša je slavio prvorazrednu pobjedu što mu je kod sultana donijelo priznanje i slavu.

Krbavska bitka bila je krupan događaj u istoriji hrvatskog naroda i oni koji su odlučili da je prihvate na otvorenom polju učinili su žalosnu uslugu i sebi i svojim podanicima. Njoj su pripisivane mistične sile sa ciljem da se donekle umanji odgovornost bana i slabosti vojske. U stvari Jakub-paša je imao bolje organizovanu, naoružanu i izvježbanu konjicu, a primijenio je i bolju taktiku zbog čega je i pobijedio, a ne zbog nekih natprirodnih sila. Drugo je pitanje što je takav čovjek prema zarobljenicima bio nečovjek. Nasuprot njemu Derenčin se u ovoj bici pokazao sasvim nedoraslim. Umjesto da je obezbijedio bokove i odstupnicu te da je čvrsto držao posjednute položaje, sačekujući i trošeći tursku konjicu iz zasjeda, on je nasjeo Ismail-begu i za njim pojurio u otvoreno polje. Slabo naoružani seljaci nisu mogli ništa postići u borbi s konjicom na otvorenom polju. Ne može mu se oprostiti što nije znao za jaku grupu turske konjice koja mu se nalazila na lijevom krilu i čekala pogodan trenutak da Hrvatima zađe za leđa. To nije bila mala grupa. Oko 2700 konjanika, to je divizija vojske koju je morao neko vidjeti ili primijetiti. Derenčin nije imao obavještajnu službu i to mu se osvetilo. Bio je hrabar, ali to je samo jedna od potrebnih vrlina svakog oficira.

Poslije bitke na Krbavskom polju prodori Turaka u Liku i Krbavu postali su sve češći.[4] Već 1514. godine jak odred turske vojske iz Bosne i Hercegovine prodro je s jugoistoka u Liku i odveo oko 3.000 duša i dosta stoke. Odred je napravio pustoš, a najviše je stradala Krbava. Odred je organizovao Murat-

4 Turci su imali dobro organiziranu, naoružanu i za ono vrijeme izvježbanu vojsku. Vojska im se sastojala od regularnih i neregularnih trupa. Regularne trupe opremali su ili popunjavali islamski vjernici, a neredovne oni i hrišćani. U neredovne trupe spadali su i, marUozi. Oni su korišćeni za posade u tvrđavama, obezbjeđenje granica, puteva i tjesnaca, a zatim i za prodore preko granice. Najveći broj prodora u Hrvatsku i Krbavu izvršili su baš martlozi. Njihove jedinice u početku su bile sastavljene uglavnom od hrišćana (pravoslavnih i katolika) i muslimana, a kasnije samo od islamskih vjernika.

-beg Tardić (Hrvat, prešao na islam), a s njime je komandovao bosanski paša. Slijedeće godine četa Turaka prodrla je preko Like do Senja, spalila neke tvrđavice, zarobila nešto stanovništva i zadobila plijen. Ova dva prodora obeshrabrili su kneza Ivana Karlovića pa je riješio da Turcima plaća harač samo da bi očuvao posjede. Međutim, Karlović je oklijevao pa su Turci i njegova imanja stavili pod noge. Tada je ban Berislavić sakupio nešto vojske u namjeri da sačeka Turke i oslobodi roblje. On im je postavio zasjedu na prijevoju između Kapele i Plješevice, ali nije imao sreće. Poginuo je i vojska mu se rasula. Poslije njega za hrvatskog bana došao je krbavski knez Ivan Karlović iz loze Kurjakovića. U to vrijeme Turci su bili toliko snažni i agresivni da im se postojećim snagama i sredstvima nije bilo moguće suprotstaviti. Od 1515. do 1521. godine odredi turske vojske prodrli su u Krbavu i Liku više puta. Ljudima je preostalo ili da u panici bježe u druge krajeve ili da priđu Turcima. Došlo je do nesloge i među plemićima. Austrija je podržavala one koji su bili za otpor Turcima. Tardić-beg je vršio demoralizirajući uticaj na ljude. Zbog toga je uskoro 300 stočarskih porodica prešlo na tursku stranu i naselilo se oko gornje Krke i gornje Cetine. Ban Ivan Karlović je javljao da mu Turci vabe narod.

Od 1521. do 1526. godine Turci su preduzeli brojne aktivnosti za likvidaciju uporišta u sjevernoj Dalmaciji i za prodor preko Krbave i Modruša u Kranjsku. Za ovo su pripremljena dva jaka odreda vojske, jedan u Bosni, a drugi u Hercegovini. Bosanski paša je svojim odredom preko Krbave, Like, Gacke i Modruša prodro u Kranjsku i tamo napravio pustoš. U povratku se zadržao u Modrušu, odmarao vojsku, razgovarao s narodom, trgovao i nikoga nije dirao, niti je ko od njega bježao. U toku prodora paša je stupio u kontakt s Bernadinom Frankopanom i predložio mu da o njegovom prodoru ne obavijesti Austriju pa mu neće dirati narod i posjede. U protivnom sve će mu uništiti. Mada je bio obavezan da to učini, Bernadin nije poslao obavještenje o prodoru turske vojske. Ovoga puta pošteđena je Hrvatska, ali je stradala Kranjska. Ban Ivan Karlović je prikupio nešto vojske po Lici i Krbavi i s njom se sklonio u Kapelu. On također nije ometao turski odred koji je prodirao u Kranjsku. Mostarski paša imao je zadatak da likvidira uporišta u sjevernoj Dalmaciji: Knin, Ostrovicu, Skradin, Klis, Obrovac i Strmicu. Pretpostavljajući da bi ban Karlović mogao priteći posadama utvrđenja u pomoć, mostarski paša je uputio u Liku odred vojske koji je to trebao da osujeti. Odred je prodro od Knina, preko Gračaca u Ličko polje, zapalio više utvrđenja, a među njima i Ribnik. U Ribniku je izgorjelo 200 duša koje su se tamo bile sklonile ili zatekle i među njima Gašpar Slavković s porodicom. Ban Karlović tobož nije znao za prodor odreda mostarskog paše ili Murat-bega Tardića u Liku.

Poslije ovoga prodora došlo je u Lici do još veće panike. Počelo je povlačenje preostalog stanovništva u druge krajeve. Tada je četa Turaka ponovo prodrla u Senj i otuda se vraćala s plijenom. Nju je ban Karlović sačekao kod Vrhovina, potukao i oslobodio roblje. To je bilo prvi put da je on napao Turke i oslobodio roblje. Inače, on ih je propuštao preko svojih posjeda, a jedno vrijeme je prikupljao harač od naroda i davao ga Turcima.

Zbog turskih prodora stanovništvo Like i Krbave počelo se povlačiti u druge krajeve još 1493. godine. Međutim, intenzivna kretanja nastala su poslije 1514. godine, a naročito od 1521. do 1&26. godine. Poslije onih 300 porodica koje su prešle na tursku stranu veća grupa Ćića ili Vlaha također je prešla Turcima. Ćići su živjeli u Krbavi i drugim predjelima Like i Pounja, kao

starosjedioci, a dijelom su ovdje došli od Livna, Duvna, Prozora i Ljubuškog. To su bili katolički Vlasi koji su ranije romanizirani. Oni su dijelom prešli na tursku teritoriju, a dijelom otišli u Istru. Jedan predio u Istri i danas se zove Ćićarija. Zbog čega su se Ćići podijelili i jednim dijelom prišli Turcima, a drugim dijelom otišli u Istru — nije poznato. Ostalo stanovništvo se povlačilo u Pokuplje, oko Zagreba, u Zagorje, oko Varaždina itd. Neke su grupe otišle u Austriju, neke u Italiju, a neke čak u Holandiju. Franjo Baćani je naseljavao izbjeglice na posjede u Mađarskoj oko Blatnog jezera. Neke su grupe otišle u Klis a neke u Senj odakle su kao uskoci upadali na tursku teritoriju i svetili se Turcima.

Stanovništvo Like i Krbave dijelom je stradalo u toku prodora turske vojske, dijelom ja zarobljeno i odvedeno u unutrašnjost, dijelom je prešlo na tursku teritoriju, a veliki broj ih je pobjegao. Dio Like koji su zauzeli Turci najvećim dijelom ostao je pust. Rijetko gdje zadržale su se male grupe žitelja u pojedinim selima, koje su primile islam. Ove su grupe očuvale više naziva sela i gradova, prenijele ih na muslimane, a ovi na nove doseljenike. Na taj način očuvani su brojni nazivi iz predturskog perioda.

U proljeće 1526 godine zauzeti su Udbina, Kurjak, Mrsinj i Prozorac blizu Vrela Koreničkog. U proljeće godine razoren je grad Krč na Plitvicama. Te godine Turci su osvojili cijelu Krbavu. Granica između Turske i Habzburškog carstva protezala se od Velebita, pored izvornog dijela Gacke u pravcu Plitvica i dalje Koranom. Međutim, to nije bila prava granica nego ničija zemlja. Pojas te ničije zemlje bio je između Javornika, Vrhovina, iznad Sinca i Lešća, s jedne strane, te Plitvica, Pogledala (iznad Vrela Korenice) i Janče s druge strane. Sinac i Lešće bili su pusti oko 170 godina. U graničnom pojasu krili su se hajduci, uhode, izbjeglice i razbojnici. Bilo je slučajeva da ljudi i s jedne i s druge strane Plitvičkih jezera love ribu i niko nikoga nije dirao. Glad je bila jača od oružanog neprijateljstva.

Budući se posada udbinske tvrđave predala Turcima bez borbe, grad je najvećim dijelom bio očuvan. Zbog toga kao i geografskotaktičkog položaja, Udbina je određena za glavno sjedište turskih okupacionih jedinica za Liku. Pored Udbine Turci su ubrzo posjeli tvrđave u Buniću i Mrsinju. Prvom su zatvarali pravac od Ljubova, a drugom od Kapele.

Desetak godina poslije zauzimanja, u okupiranom dijelu Like i Krbave nije bilo stanovništva, osim pokoja mala grupica koja je ostala u pojedinim selima i primila islam. Za cijelo to vrijeme nije imao ko da obrađuje zemlju. Kako su Bosna i sjeverna Dalmacija bile iscrpljene, a putna mreža slaba, preostalo je da se turske posade u tvrđavama snabdijevaju kupovinom preko granice. U to vrijeme preko Krbave vodio je samo jedan put: od Lapca preko Udbine, Bunića i Krbavice i dalje ka Otočcu i Senju, a ostalo su bile konjske staze obrasle u šipragu. U cilju snabdijevanja vojske organi za snabdijevanje turske posade na Udbini, preko Vrhovina i Zalužnice, kupovali su u Otočcu žito i stoku. Tako je to išlo oko 23 godine. Ako nisu uspjeli da se snabdiju na takav način, oni su s određenim snagama upadali u Hrvatsku i otimali namirnice. Car Ferdinand je bio zabranio ovu trgovinu, ali se ona i dalje potajno odvijala jer su to odobravali Frankopani i Zrinjski da bi očuvali posjede. U međuvremenu, tamo gdje su bila utvrđena mjesta s posadom, iz susjednih predjela Bosne preseljene su grupe islamiziranih porodica.

Krajišnici su, počev od 1527. godine, pokušali nekoliko puta da prodru do Udbine i da je zapale, ali u tome nisu uspjeli. Tek 1544. godine Vuk Auersperg

je s krajiškim četama prodro u Krbavu, zapalio Udbinu, opljačkao i pobio sve što je živo uhvatio, ali nije uspio za zauzme kulu. Poslije toga Udbina je još bolje utvrđena. Tada je na Udbinu dolazio i Murat-beg Tardić koji je nadzirao utvrđivanje Udbine. Novopridošli islamizirani žitelji vršili su prateće poslove kod vojske, stražarili na graničnim prelazima, radili u magazinima, prenosili poštu, pratili begove. Oni su razvili i zanate i trgovinu.

Kako osvojenu zemlju nije imao ko da im obrađuje, Turci su pokušali da iz susjednih predjela Bosne pomjere grupe Srba u Liku, ali su ovi 1530. i 1538. godine stupili u vezu s krajiškim organima iz Bihaća i uz pristanak bana Karlovića prešli u Zumberak, tako da su Lika i Krbava sve do 1550. godine bile vrlo slabo naseljene. Zbog čega je Lika toliko vremena bila slabo naseljena — to se tačno ne zna. Međutim, mogu se pretpostaviti glavni razlozi. Prije svega Turci nisu tada imali dovoljno islamiziranih porodica koje bi mogli naseliti u Dalmaciju, Liku i druge osvojene predjele. Preostalo im je da je nasele hrišćanima. Međutim, oni su do tada iscrpili stanovništvo koje su pomjerili uporedo s vlastitim osvajanjima, i trebalo im je vremena da pronađu i pridobiju naselja ili plemena za seobu. Turci do tada osvojenom dijelu Like nisu pridavali veliki značaj: možda su cijenili da im Lika neće ostati podređena; a islamsko stanovništvo je bilo izloženo upadima krajišnika i senjskih uskoka pa ga je trebalo zaštititi naseljavanjem hrišćana itd. Sve su to bili razlozi zbog kojih je zauzeti dio Like i Krbave oko 23 godine bio pust.

Tek 1550. godine u Liku je naseljena velika grupa Srba od više hiljada duša. Ovo stanovništvo naseljeno je i u susjedne oblasti. Poslije toga naseljeno je još nekoliko grupa. Posljednja grupa naseljena je iz područja Usore poslije pada Bihaća 1592. godine. O tome kako je sve to rađeno nema sačuvanih dokumenata. Doseljenici su došli iz dubine turske teritorije: iz Hercegovine, Crne Gore, jugoistočne Bosne, Sandžaka, južne Srbije, Poibarja i Kosova, što znači s teritorije srednjovjekovne Srbije i to pretežno iz njenih planinskih predjela. S druge strane zna se da je Ferhard-paša Sokolović, od 1575. do 1577. godine, pojačao posade u Lici, naredio da se obnovi 20 gradova-tvrđava i u njih preselio Muslimane iz susjednih oblasti, a u neka sela Srbe. Tada su Muslimani naseljeni u Podlapaču, Kurjak, Komić i još neka sela, a Srbi u sela bliže granici radi zaštite muslimanskog stanovništva od upada Krajišnika i senjskih uskoka.

Onima koji su se selili Turci su obećavali mnogo zemlje, prostrane pašnjake, smanjenje feudalnih obaveza i ukidanje harača. Ljudi su se lakše pokretali iz onih mjesta gdje je bilo gušće naseljeno stanovništvo, a uvijek su kretali oni odlučniji, otresitiji i bolje opremljeni ljudi. Osim toga sav hrišćanski narod je zazirao od turske vlasti i plašio se opšte nesigurnosti i neizvjesnosti. Mnogi su željeli da budu na granici drugog carstva, da bi se po potrebi odmetnuli od sultana i prebjegli kršćenom narodu. Ponekad je osnovni razlog za seljenje bio dobivanje ili zadržavanje privilegija koje su obično uživali doseljenici na granici. Plaćali su samo dukat godišnje po dimu, a sakupljanje te obaveze vršili su birani narodni knezovi, tako da turski činovnici nisu ni dolazili kod naroda. Čim je granica odmaknuta, privilegije su ukidane pa su ovi poluslobodni ljudi pretvarani u kmetove. Takvi potezi su osobito zapaženi nakon bitke na Mohaču 1526. kada je granica od Usore pomaknuta doleko u Ugarsku. Zbog ukidanja privilegija narod je bježao preko granice u hrišćanske zemlje, što je opet prisiljavalo tursku vladu da ponovo povrati i potvrdi povlastice.

Glavnina srpskog stanovništva došla je u Liku i Krbavu u vremenu od 1550. do 1592. godine, odnosno 23 do 65 godina poslije njenog pada kod tursku upravu. Time je bio izmijenjen etnički sastav stanovništva u tim oblastima. Do tog vremena one su odavno bile opustošene i nalazile su se pod turskom upravom. Opustošen je bio i krajiški dio Like kao i Gorski kotar. U graničnoj zoni tada je bilo vrlo malo stanovništva, tako da se aktivnost ovih četa svodila na borbu s krajišnicima i senjskim uskocima sa promjenljivom srećom.

Doseljene Srbe nazivali su raznim imenima, kao prebjezi, Rašani a najčešće Vlasi.[5] Na teritoriji srednjovjekovne Srbije cjelokupno stočarsko stanovništvo zvano je Vlasima, a kmetsko meropsima. Taj naziv od XIV vijeka označava zanimanje, a ne pripadnost bilo kojoj narodnosti. Vlasi — stočari nisu isto što i Vlasi Romani, mada i Vlasi Romani potiču od starosjedilaca.

Deset godina nakon osvajanja Krbave, Turci su 1537. formirali Kliski sandžak (okrug) i u njega uključili osvojeni dio Like i Krbavu. Kad su daljim osvajanjima proširili teritorij, osnovali su, vjerojatno 1580. godine, Krčki ili Lički sandžak koji je te godine ušao u sastav novoosnovanog bosanskog ejaleta. Sjedište sandžaka bilo je u Kninu a dijelio se na nahije (općine). U Krbavi to su bile — Udbina,[6] Korenica i Bunić.[7] Niže zajednice zvale su se mahale i bile su u sastavu većih gradova. Teritoriju sandžaka pokrivao je kadiluk kao sudska vlast koja bi danas odgovarala okružnom sudu. Sjedište kadiluka bilo je u Udbini a nekada i u Kninu. Kadija (sudija) je postavljao svoje opunomoćenike u neke nahije, posebno tamo gdje je bilo više Muslimana. Ti su se pomoćnici zvali niabi, njihovo područje nijabet. Tamo gdje su bili Srbi nahija se zvala vojvodstvo. Spominju se vojvodstva: Korenica (tvrđava Mrsinj i Prozorac), Komić, Pišać, Podlapac i drugo. Ova vojvodstva nisu bila stalna, jer je stanovništvo često prebjegavalo na austrougarsko područje a novo naseljavano.

Sandžaci su imali kapetanije. Jedna od njih bila je u Udbini. Kapetani su bili begovi podređeni sandžak-begu. Među njima bilo je nepismenih, ali i solidno obrazovanih. Oni su imali pravo da sude potčinjenima za prestupe. Izricali su disciplinske kazne bez prava da nekoga osude na smrt. Kapetan je načelno komandovao vojskom kapetanije, ali je od sandžak-bega mogao dobiti i šire zadatke i vojsku. Sa svojim četama prodirali su preko granice i pljačkali. Imali su dobro organizovanu obavještajnu službu. Održavali su red i mir na svojim teritorijama. Kako je pravoslavno sveštenstvo imalo značajan ugled kod naroda, nastojali su da s njime održe dobre odnose. Kroz kapeta-

5 Naš narod je nazivao Vlasima ostatke starog stanovništva, ali i Latine i Talijane. No, u rječniku starog ilirskog i japodskog naroda, vlah znači brat. Oni su živjeli u bratstvima i otud — Vlasi. U srednjovjekovnoj Srbiji su Vlasi, kao i oni koji su se bavili pretežno stočarstvom, živjeli pod povoljnijim uslovima. Bili su slobodniji i s manjim obavezama. Zato su poznata, takozvana, »Vlaška prava«, na koja su se pozivali mnogi koji su se pretežno bavili stočarstvom. Turci su takva prava tolerisali a Vlahom su nazivali svakoga ko nije bio njihov vjernik. Kod Turaka su »Vlaška prava« uživali svi oni koji su u graničnim područjima bili izloženi čestim napadima i pljački.

6 Kao nahija Udbina se spominje 1574. godine. U njoj je bilo sjedište kadije, kapetanije, dizdara, age i udbinskog bega. Od 1527. do 1689. Udbina je za Liku isto što i Senj za Krajinu. U gradu i pod Udbinom bilo je jako tursko naselje koje je moglo dati 500 konjanika i pješaka. Računa se da je bilo 300 kuća. Okolina (bez Bunićke nahije) mogla je dati oko 1500 vojnika. Godine 1577. na Udbini je bilo 300 konjanika i 500 pješaka. Pogodna za odbranu bila je jako uporište turske vlasti.

7 Kao nahija Bunić se spominje također 1574. godine. Tri godine kasnije imao je posadu od 200 vojnika. Bio je povezan s Mrsinjem i u to vrijeme bio je značajnije islamsko naselje. Buniću su pripadala sela u sjevernom dijelu Krbavskog polja — Kozjan, Čanak, Krbavica i druga.

nije je prolazilo roblje. Oni su ga otpremali u unutrašnjost, zadržavajući lijepe žene, koje su davali svojim podređenima, uzimali sebi i slali svojim pretpostavljenima kao vrijedne darove.[8]

U Krbavi nije bilo velikih posjednika. Begovi i age imale su najviše do 60 obitelji kmetova. Nije bilo mnogoženstva. Lički Muslimani bili su u porodičnom pogledu uzorni i to su poštivali kod Srba. Neko vrijeme Srbi su imali samoupravu. Birali su knezove i druge dostojanstvenike. Poreze je ubirao knez i predavao turskoj vlasti.[9] Međutim, ta samouprava je kasnije sužena i ukinuta. Doseljenici su bili obuhvaćeni raznim obavezama i kulukom koji im je naročito teško padao.

Krajem XVII vijeka muslimansko stanovništvo Like dijelilo se na nekoliko socijalnih grupa: posjednike, kojih nije bilo mnogo, ali su imali glavnu riječ u društvenim poslovima, zatim seljake (male posjednike) zemljoradnike. I jedni i drugi stanovali su u utvrđenim mjestima. Treću grupu sačinjavale su zanatlije i trgovci koji su živjeli u gradskim naseljima. Posebnu grupu činila je vojska. Bilo je i Muslimana kmetova, teške sirotinje.

Srbi su imali nešto zemlje i stoku. Bilo je i među njima imovinske nejednakosti. Neki su imali više zemlje i stoke, ali sve je to bila sirotinja koja je životarila s velikom neizvjesnošću šta će biti sutra. Među Srbima bilo je i onih koji su pretežno živjeli od stočarstva, zatim takvih koji su se podjednako bavili i zemljoradnjom i stočarstvom i onih koji su se pretežno bavili zemljoradnjom. Osim toga među njima bilo je zanatlija i pokoji posjednik. Posjednici su najčešće prelazili na islam ostajući u selima gdje su do tada živjeli. Po svoj prilici takvu socijalnu strukturu donijeli su doseljenici iz matičnih oblasti.

Odnos turske vlasti prema Srbima doseljenicima bio je od samog početka do kraja dvoličan, sračunat na to da ih što više iskoriste za svoje interese. Postupak s njima opovrgava tvrdnje da su Turci još u prvim počecima svojih osvajanja prihvatili »Vlahe« i dali im povlastice. Preseljavati toliko stanovništvo u udaljene oblasti po bespuću i nevremenu, bez ikakvog snabdijevanja i sanitetskog zbrinjavanja, ne vodeći računa koliko će toga naroda pomrijeti na dugome i teškom putu, naročito starih i nejakih, dati mu u Lici najgoru zemlju, jer su bolju držali Muslimani, naseliti ga uz graničnu liniju i na taj način izložiti udarima krajišnika i senjskih uskoka, s njime štititi vlastita naselja, opteretiti ga kulukom, svrstavati ga u čete martoloza koje su harale po tuđim teritorijama, kažnjavati ga za svaku grešku — postupak je ravan

8 Glasoviti uđbinski kapetan bio je lički Mustaj-beg Mustajbegović Hrkalovlć. On je do 1653. godine bio sandžak-beg. Mustaj-beg je bio pravedan i zbog toga ga je raja cijenila. On je imao imenjaka Mustaj-bega Hasumoviča koji je, nasuprot prvom, bio čuven po zločinima. Poginuo je kod Otočca 1676. godine. Poznati silnici bili su i braća Mujo i Omer Hrnjica. Godine 1645. harambaša Stojan sačekao je Omera i pogubio ga u Vrelu Korenice. Ne zna se prezime ovog harambaše, ali se pretpostavlja da je poticao od Priča.

9 U turskoj državi postojale su mnogobrojne dažbine: harač, desetina, salarija, komirija, krvarina, travarina, dimnica, beglučenje, čizmarina, ispendža, danak u krvi i dr. Harač su plaćala domaćinstva i to dukat godišnje. U Krbavi u većini nije naplaćivan. Desetinu su kmetovi plaćali spahlji. S njive se nije moglo ništa odnijeti a da se prije ne odvoji desetina, pa makar padala kiša. Salariju su plaćali samo hrišćani a iznosila je 1/3 od desetine. Komoriju su također plaćali hrišćani koji nisu bili u vojnoj obavezi. Krvarinu su plaćala sela onda kad bi se u njima našao ubijen čovjek. Bila je visoka i iznosila je 200 do 400 dukata. Travarinu su plaćali za ispašu stoke. Dimnicu su plaćali hrišćani radi izdržavanja sveštenika. Beglučenje se sastojalo od rada na imanjima begova, jedan ili dva sedmično. Čizmarina je plaćana spahiji kada mu se ženio neko i to po jedan talir ili su mu kupovane čizme. Ispendža je bila taksa u gotovom novcu, a kao danak u krvi uzimana su djeca za popunu janjičara. Sve te terete, osim harača, manje-više plaćali su i Srbi u Lici i Krbavi.

zločinu, a ne prihvat i briga za »Vlahe«. Turci su sve krštene ljude nazivali Vlasi ili Kauri (nevjernici). Doseljenici tada nisu imali ljude koji su uvijek mogli da shvate namjere okupatora pa su stavljeni pred gotov čin. Ipak ljudi su postepeno počeli da uviđaju namjere turske vlasti pa su, čim im se pružila prilika, masovno prebjegavali na teritoriju Vojne krajine. Međutim, ni tamo nisu naišli na med i mlijeko. Bio je problema koliko i na teritoriji Turske.

Zbog čestih prodora turske vojske, naročito od 1463. godine, hrvatski staleži utvrdili su više gradova na Uni, između Une, Save, Kupe, Korane i Gacke i u njih postavili posade. To su bili domaći ljudi koji su se vrlo teško nosili s odredima turske vojske. Sva ta utvrđenja s posadama 1480. godine nazivaju se Granicom ili Krajinom (Convinia i loca et castra finitima). Međutim, granica nije bila utvrđena i posjednuta po jedinstvenom planu. Svaki posjednik je branio svoj grad i imanje, pa su turski odredi relativno lako prodirali u Hrvatsku. Samo je jedno vrijeme ban Berislavić pokušao da poveže otpor na cijelom području, ali za to nije imao dovoljno snaga i sredstava.

Česti upadi turske vojske u Hrvatsku i Kranjsku zabrinjavali su austrijske vrhove. Zbog bezbjednosti vlastitih zemalja, austrijski nadvojvoda je 1522. godine poslao nešto vojske u pomoć Hrvatima, ali je to bilo nedovoljno za sprečavanje turskih prodora. Godine 1527. predstavnici Hrvatske priznali su Ferdinanda I za kralja. Tom prilikom Ferdinand se obavezao da će u Hrvatskoj i Slavoniji držati vojsku jačine 1000 konjanika i 200 pješaka i još neke rezerve. Od tada se vojna granica počinje nazivati Vojnom krajinom, a 1578. godine postaje zasebno područje pod direktnom upravom Beča.

Tada počinje uređenje Vojne krajine tj. pretvaranje slabo organizovane i posjednute granice na dobro učvršćenu Krajinu koja se s više ili manje uspjeha hvatala u koštac s odredima turske vojske. Vojna krajina se razvila do velikih razmjera. Za njeno uređenje Austrija je dala neka novčana sredstva. Nju su branili naši ljudi uz pomoć Austrijanaca, Čeha i Mađara.

Kako na teritoriji Vojne krajine nije bilo dovoljno ljudskih potencijala, Austrija je na razne načine (upadima i pregovorima) pridobijala hrišćane s teritorija Turske, davala im zemlje te neke olakšice i koristila ih za borbu protiv turske vojske. O prelasku u Austriju Gašpar Stipanović 17. augusta 1601. godine izvještava carskog komesara u Senju da je dio koreničkih Srba prebjegao u Podgorje i da se spremaju i ostali Koreničani na seljenje. Tada je taj dio Koreničana boravio uz more samo preko zime jer Turci nisu mogli zbog snijega i zime preko Velebita. Preko ljeta bi se čobani sa stokom povukli visoko u Velebit u nepristupačne predjele gdje ima paše, a ostali narod je sagradio kuće u polovini Velebita, kamo bi Turci teže stizali a odakle se narod mogao lakše povući u bespuće. Danilo Frankol, kapetan Senja, javio je 5. maja 1605. godine Ferdinandu da su se Srbi Like i Krbave izjasnili da će se predati nadvojvodi, nadalje da je sretno četovao i doveo 700 duša, među njima 200 dobrih ratnika i 20.000 sitne i krupne stoke koju su ovi ljudi sobom doveli.[10]

U koliko su preseljenja vršena na osnovu pregovora, Austrija je na pregovore slala krajiške oficire ili agente, a preseljenici uglednije ljude (knezove, sveštenike i harambaše). Na pregovorima se razgovaralo o tome koliko će porodica preći, kada, kojim pravcem, ko će ih sačekati i gdje, obaveze preseljenika poslije prelaska na teritoriju Krajine i dr. Na pregovorima se razgo-

10 R. Lopašić, Spomenici hrvatske krajine, knj. 1, str. 295.

varalo i o drugim pitanjima. Preseljenicima su davana obećanja da neće biti kmetovi, da neće plaćati porez i da im se u vjeru neće dirati. Pregovori su vođeni usmeno, bez pismene dokumentacije pa su se kasnije lakše mogli izigravati. Malo pisama je sačuvano o tome. Na taj način masa hrišćana s turske teritorije prešla je na teritoriju Vojne krajine i angažovala se u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. Vlaškim statutom od 1630. godine preseljenicima su zagarantovane slobode i pravo vlasništva na zemlju što je kasnije zamijenjeno s pravom na korištenje uz obavezu da od navršenih 18 godina brane Krajinu. Na taj način preseljenici su postali vojni kolonisti uvijek spremni da se angažuju tamo gdje je god bilo najteže. Međutim, u svemu tome bilo je neispunjenih obećanja, sužavanja povlastica, nebrige za preseljeničke grupe, nastojanja da se preseljenici podrede domaćim feudalcima kao kmetovi, pokušaja bjekstva u Tursku, kažnjavanja i slično, dok su oni čestito i hrabro branili granicu bez kamenih tvrđava — čineći svojim tijelima tvrđave.

U XVII vijeku život stanovništva u turskom dijelu Like bio je jako težak. Smanjene su ili ukinute povlastice, a tereti povećani. Ljudi nisu smjeli da nose odjeću kao Muslimani, nisu mogli da se pojave kao svjedoci na sudu, nisu imali pristupa u regularne jedinice i vjerski su bili neravnopravni. Živjeli su u stanju poniženosti kao građani drugog reda. Austrija je u to vrijeme snažnom propagandom mamila doseljenike pozivajući ih da pređu na njenu stranu. Došlo je do vrenja u više sela i prelaska na teritoriju Vojne krajine. Svako seljenje je bilo tegoba i nevolja. Ljudi su ostavljali kuće i stizali tamo gdje ih nema, ostavljali su njive, a stizali na pustoš obraslu šumom i šipražjem. Godinama su gradili nova sela, krčili šumu i preoravali jer kada sjetva zakasni — nema kruha i sve to na nemirnoj granici uz velike opasnosti. Te doseljeničke porodice su se sklanjale u nepristupačne vrleti surove prirode tražeći sigurniji kutak pred okrutnim okupatorom. Selidbe su ispletene teškim ljudskim sudbinama.

Krbava je dala veliki broj uskočkih porodica, kako na krajiško, tako i na mletačko područje. Godine 1600. od Udbine je 325 duša otišlo u Gomirje, a 1611. godine iz Podlapače je naseljen Brlog s okolnim selima. U Brlog su tada stigli lički Srbi čija su prezimena bila: Baklajić, Bastajić, Bjelobaba, Branković, Budisavljević, Crnojević, Dabović, Drakula, Glumac, Grubor, Janjatović, Karleuša, Knežević, Lolić, Lavrnja, Ljubobratović, Ljubotina, Mileusnić, Milinčević, Nećak, Nikšić, Ogrizović, Priča, Puhalo, Slavković, Tomić, Varda, Vlašić, Vrzić, Vukadinović i Zakula, svega 74 kuće sa 691 čovjekom, od čega 233 pod oružjem. Tada kapetan Gusić izvještava karlovačkog generala »da je izjahao iz Senja da ih vidi te je vidio da su to ljudi vrlo dobro odjeveni, bogati blagom i svim ostalim.«[11]

Godine 1638. iz Kozjana, Čanka, Korjena, Potkorjena, Kose i Janjče naseljeno je Brinje i Gornji kraj. Njihova prezimena su bila: Banjeglav, Božanić, Bukvić, Đurić, Galović, Gostović, Hajduk, Knežević, Kojčin, Kosovac, Lončar, Maljković, Maričić, Milošević, Orlić, Orlović, Platiša, Protulipac, Rajačić, Rapajić, Skakavac, Smiljanić, Stanić, Šušnjar, Vraneš i Vujić.

Godinu dana kasnije iz Petrovog Sela i okoline naseljen je dio Plaškog, Vitunj i Otok. Polovinom XVII vijeka iz Korenice je otišlo u Plaški 12 porodica. Tada je grupa Usorčana naseljena u Jesenicu. Godine 1658. iz koreničkog područja naseljena je Gacka dolina (Zalužnica, Doljani, Škare, Glavače, Staro

11 V. Banović, Gacka dolina, Zagreb, 1932, str. 117.

Selo, Kompolje, Ponor i Podhum). Bili su to Usorčani (Usorci) ili Vilićani koji su 1592. godine stigli iz Usore, svoga etapnog prebivališta. Preživali su se: Agbaba, Alekšić, Aralica, Babić, Banjanin, Batinić, Borovac, Božičković, Božić, Brakus, Cvjetičanin, Čubrilo, Ćurčić, Diklić, Divjak, Grbić, Grijak, Guteša, Hinić, Hrkalović, Ivančević, Ivković, Jerković, Kalešić, Kamenko, Kangrga, Končar, Košić, Kresović, Kukić, Lavrnja, Lemajić, Lolić, Lukinić, Lužajić, Mandić, Marijan, Mašić, Matić, Mihovilović, Mikić, Milaković, Mirković, Naprta, Narančić, Navala, Opačić, Paskaš, Pavičić, Popović, Potkonjak, Poznić, Predović, Prigmiz, Puhar, Pupavac Rakić, Ružić, Savić, Sekiz (Sekić), Skendžić, Predović, Svilar, Šegan, Škorić, Štetić, Štula, Šušnjić, Varda, Vlaisavljević, Vojvodić, Vujanović, Vukmanović, Vukmirović, Vuksan, Vunjak i dr. Njima pripadaju i neki rodovi (prezimena) koji su ranije stigli i bili rasuti po planinama a ovdje je 78 rodova s 90 porodica i oko 1000 duša, od kojih je 309 bilo pod oružjem. Njima spada još 12 porodica preseljenih 1655. godine u Plaški. »Ovi rodovi su jedan od najjačih srpskih skupova u Lici«.[12] Po njihovom doseljenju general Herberštajn piše: »Ove Usorce hvale mi sa svih strana moji stari graničari, što su pod mojom upravom, i vele da su to viteški i najpošteniji ljudi između svih krajišnika što ih je pod Turcima«.[13] Godine 1680. general Herberštajn je preostalo stanovništvo iz Korenice naselio u Plaški.

Iz Krbave je, najvjerojatnije, naseljen Jasenak, a djelimično Moravice i Drežnica s Krakarom. Za Gomirje i Moravice postoje drukčiji podaci o vremenu i mjestu naseljavanja. Grbić tvrdi da je Gomirje naseljeno od vode Krke, a to bi značilo iz sjeverne Dalmacije. Međutim, dr Aleksa Ivić našao je dokumenta iz kojih se vidi da je Gomirje naseljeno od Udbine. U Gomirje su došli i kaluđeri koji su podigli manastir Gomirje. Oni su najvjerojatnije došli iz sjeverne Dalmacije. Lopašić kaže da je Juraj Lenković naselio »Vlahe« u Gomirje, Moravice, Vrbovsko, Tuk itd, i da su u ova sela kasnije iz Like došli novi doseljenici. Sve to upućuje na zaključak da su krajiški dio Like i Gorski kotar najvećim dijelom naseljeni iz Krbave. Najprije je otišla grupa koja je utabala staze. Ona se naselila u Jasenak. Poslije je druga i slijedeća grupa došla u iste ili obližnje rejone. Tako je to bilo i u Žumberku. Najprije je došla jedna grupa, a za njom u iste ili obližnje rejone još dvije. Razumije se cjelokupno stanovništvo nije prešlo na krajiško područje, već je ostalo u više sela.

Osim ovih seoba krajiški oficiri su iz Turske preveli vrlo veliki broj porodica. Među njima je bilo takvih koje su odvedene iz Krbave. Tako na primjer 1642. godine Gašpar Frankopan i Petar Zrinjski zapalili su utvrđenje u Babinom Potoku i prodrli vojskom preko Petrovog Sela do blizu Bihaća i preveli u Krajinu mnogo duša. Srpsko stanovništvo u Gorskom kotaru je potpuno istovjetno kao i ono u Lici. Prezimena, jezik i običaji su toliko isti kao da se radi o jednoj porodici.

U sela iz kojih su otišle ove porodice turska vlast je naselila druge grupe hrišćana ili islamskih vjernika. U Krbavu je kasnije naseljeno više Muslimana. Krajem XVII vijeka Muslimana je bilo na Udbini, Podudbini, Mutiliću, Poljicu, Komiću, Srednjoj Gori, Kurjaku, Mekinjaru, Podlapači, Pišaću, Jošanu i Buniću. Oni su grupisani i bolje povezani. Ostala sela naseljena su sa Srbima iz susjednih predjela Bosne ili iz dubine turske države.

12 Stjepan Pavičić, Zbornik JAZU, knj. 41, str. 2G2.
13 V. Banović, Gacka dolina, Zagreb, 1932, str. 117.

U toku kandijskog rata od 1645. do 1669. godine iz Pišaća je Petar Smiljanić odveo na mletačko područje veliku grupu stanovništva. To je bio otac Ilije Smiljanića, čuvenog junaka iz narodnih pjesama. Ilija je poginuo na Vučjaku (Velebit) kada je uz Janka Mitrovića sa 70 momaka upao u turski dio Like i zajedno s Jankom Mitrovićem oteo ženu Ahmed-begu Lipovcu. Uspio je da prodre do Udbine, zarobio je petnaestak, a ubio 30 ljudi. Međutim, pogodio ga je jedan turski vojnik iz puške, tako da je taj hajdučki poduhvat skupo plaćen.

Za vrijeme kandijskog rata Petar Smiljanić preveo je u Dalmaciju porodice s prezimenima: Borić, Egić, Knežević, Milošević, Popović, Rakić, Tišma, Vukmirović i druge. Njihovi potomci i danas žive u Dalmaciji. Prema podacima iz knjige — Sjeverna Dalmacija, od Daje, tada je pod mletačku vlast prešlo 28.000 duša. Na osnovu toga moglo bi se zaključiti da je Lika u XVI vijeku bila vrlo gusto naseljena. Lika je inače bila baza iseljenika u krajiško područje, sjevernu Dalmaciju, susjedne predjele Bosne, dijelom Slavoniju i Vojvodinu. Neke od porodica koje su prešle na mletačko područje kasnije su promijenile vjeru. Otuda jedan broj istih prezimena kod Hrvata i Srba u sjevernoj Dalmaciji.

Od uskočkih porodica koje su u XVII vijeku prešle u krajiški dio Like i Gorski kotar neke su se pomjerile u Belu krajinu i tamo su poslovenjene. One su očuvale prezimena: Babić, Bobić, Branković, Ilić, Janković, Jugović, Kolarić, Končar, Lah (Vlah), Lončarić, Marković, Medić, Milošević, Nemanjić, Nikolić, Oblak, Petrović, Rac, Radišić, Rajić, Staniša, Stojić, Turk, Vidović, Vitković, Vučinić, Vučković, Grbić i dr. To su danas Slovenci.

Krajem XVII vijeka u Lici i Krbavi stanje je bilo vrlo teško. Nastalo je osjetno osiromašenje i obespravljenost Srba. O povlasticama ni govora. Bjekstva preko granice, kazne, osvete, podozrenja, uvrede i ispadi činili su život nepodnošljivim. Stanovništvo je teško podnosilo terete, nejednakost, nesigurnost imovine, podređenost religije, sumnjičenje, ponižavanje i represalije. Islam se širio na račun hrišćanskog stanovništva koje je bilo dovedeno u vrlo težak položaj. Da bi lakše prehranili djecu, sačuvali ili stekli imovinu i oslobodili se sumnjičenja neki su prelazili na islam. Zbog toga je među Srbima bilo nesloge i svađe. S tim je razarana vjerska i etička povezanost stanovništva i to je većini ljudi teško padalo.

5. Oslobođenje od Turaka

Godine 1683. Turci su opsjedali Beč. Za tako krupan zadatak oni su angažovali ogromne snage iz svih dijelova imperije. I iz Like su uzete neke jedinice za bečku operaciju. Na taj način turske snage u Lici znatno su oslabljene. Ostale su posade, utvrđenja i neke manje jedinice. Turci su izgubili bitku za Beč. Povukli su se s velikim gubicima. Od tada počinje pad turske moći. Glas o porazu turske vojske pod Bečom obradovao je i hrišćane na teritoriji Turske. Počelo je dogovaranje o pobunama, ustancima i otporu svake vrste. Ljudi su se dogovarali na crkvenim saborima i preko uglednijih ličnosti iz vlastitih sredina. Ustanci su izbili u Ličkom i Kliškom sandžaku, Slavoniji i još nekim krajevima. Ustanak je bio posebno masovan i žestok u sjevernoj Dalmaciji i Lici. Na čelu ustanka u Dalmaciji bili su Stojan Janković, Smoljan Smiljanić i još neki, a u Lici desetak uglednih ljudi. U Krbavi je na čelu ustanka bio Cvijo Knežević iz Bunića. On je ubrzo poginuo pa ga je naslije-

dio sin Dobrivoje. Među vođama ustanka bio je i Predoje Zaklan iz Bunića. Prve puške pukle su u Srbu, Lovincu, Tepšiću i Pazarištima. U Lovincu, Tepšiću i Pazarištima tada su živjeli Srbi. U početku Mletačka republika se držala po strani od ustanika. Cak šta više ona ih je ometala. Kada su ustanici, nemajući drugog izlaza, izrazili vjernost Mletačkoj republici, njima je pošla u pomoć i mletačka vojska. Ličani su u toku ustanka sarađivali s Krajišnicima.

Kako su tekle uže pripreme ustanka, koje je organizacione oblike imao, kakvi su mu bili programski ciljevi, kako su i preko koga ustanici sarađivali s Krajišnicima i Kotaranima, ko je usmjeravao ustanak u korist Austrije, koliko je bilo borbi, obostrani gubici i drugo — sve je to ostalo nedokumentovano. Nepismenost je i ovdje ostavila teške praznine. Ono što je bilo zapisano, nestalo je kroz požare, pljačke i razaranja. Lopašić kaže da se »Vlasima«, kad ustadoše protiv Turkom svašta događalo i da su u neprekidnim kreševima prije oslobođenja Like mnogo postradali i mnogi od njih zaglavili. Sasvim je sigurno da su ustanici dali velike žrtve, jer su se žestoko krvili s turskim snagama. Ustanak je trajao od 1683. do 1689. godine. Poslije oslobođenja Like od desetak vođa ustanka samo se spominje Dobrivoje Knežević. Tu gdje su pali toliki ugledni ljudi, pale su i druge mnoge žrtve. Na ustanike je povremeno vršena intervencija s turskim snagama iz Bosne. Zbog toga su mnogi pristali da odu u sjevernu Dalmaciju ili na krajiško područje.

Austrija je priželjkivala da se Turci i Vlasi što više međusobno iskrve pa da se pojavi kao osloboditeljica. Dok su Kotarani upali u Liku više puta, Krajišnici su za tih pet godina, koliko je trajao ustanak, prodrli u Liku četiri puta i peti put, kada su već sazreli uslovi za to, radi oslobođenja. Ona četiri puta Krajišnici su upadali radi paljevina i pljačke te onesposobljavanja turskih snaga za otpor. Među Krajišnicima koji su upadali u Liku bilo je Srba i Hrvata.

O broju ustanika u Lici i Krbavi ne postoje pouzdani podaci. Lopašić kaže da je tada u Lici bilo još 9000 žitelja pravoslavne vjere, među kojima je 3000 bilo pod oružjem. Međutim, od 1683. do 1689. godine Stojan Janković i Smo-Ijan Smiljanić preveli su u sjevernu Dalmaciju, ili su same tamo prešle, 3051 porodicu i 10.290 naoružanih ustanika. Krajišnici su u dva navrata odveli 180 porodica i 1459 duša. Poslije toga u nekim selima Like ostalo je još malo Srba. Samo u ovih 3051 porodici moglo je biti oko 15.000 do 27.000 duša, jer su porodice tada bile velike — od pet do devet članova. Prema tome su Lopašićevi podaci sasvim proizvoljni. Računajući s postojećim podacima, brojeći sva plemena, rodove, prezimena kao i posade gradova može se reći da je 1683. godine u Krbavi i dijelu Like pod Turcima bilo oko 60.000 Srba, a islamskih vjernika dvostruko manje.

Kotarani su opustošili srbsko-lapačko područje, Zrmanju s okolinom, dijelom Krbavu, područje između Lovinca i Gračaca, Gračac s okolinom i neka sela u južnom dijelu Ličkog polja, a Krajišnici ostali dio Like i Krbave. Oni su u dva navrata odveli dvije grupe stanovništva i smjestili ih u logore u Brinju i Brlogu i tu su čekale oslobođenje Like. Jednu grupu odveli su iz Bunića i okoline, a drugu iz Kosinja i okolnih sela. Kotarani su i Krajišnici ne samo odvodili stanovništvo nego i palili neka sela da se narod nema gdje vratiti. Ko je više inicirao takve postupke ne zna se. S time je ne samo slab-Ijena materijalna baza ustanika, nego su i porodice, koje su otišle iz Like, dovedene u situaciju da im se ne potvrdi pravo na zemlju koju su odavno imale,

ili da im se dodijeli slabije imanje kad se vrate. Vidljivo je da je Austrija nastojala da Lika poslije oslobođenja dobije što više katolički karakter, a to se jedino moglo novim naseljavanjem i podjelom zemlje.

Osim Udbine, koja se držala sve dok posadi nije ponestalo vode, ostala utvrđenja Krajišnici i Kotarani su 1689. godine lako likvidirali. Među Kotaranima su bili Ličani koji su prešli tokom ustanka i ranije u Dalmaciju. Oni su se u kotarskim odredima lavovski borili sve do oslobođenja Like. Lopašić kaže da je prilikom napada na kulu Nazup-age u Visuću poginuo Vid Jurjević. To je Vid Đurđević, jedan od vođa ličkih ustanika. Muslimani su poslije pada Like napustili ovu oblast i otišli u Bosnu. Ostala je jača grupa u Perušiću i više porodica u pojedinim selima koje je pop Marko Mesić pokatoličio. Određena je komisija za naseljavanje Like na čije je čelo postavljen kapetan Križanić. Komisija je radila po uputstvima popa Mesića. Što se tiče Krbave on je katolike naselio na Udbinu, Podudbinu, dijelom u Mutilić, Podlapaču sa Jagodnjom i Breštanima, nekoliko porodica u Tolić i Čorkovo Selo. U sva ostala sela Krbave naseljeni su Srbi. Oni su jednim dijelom došli iz logora u Brinju i Brlogu, a većim dijelom i onaj narod koji je odavna živio u Gackoj i borio se protiv Turaka. Krbava je pretežno naseljena iz spomenutih mjesta. Ostali dio došao je iz sjeverne Dalmacije. To su većinom bile ličke izbjeglice koje su u toku ustanka tamo odvedene ili same otišle, te nešto novih žitelja koji ranije nisu živjeli u Lici. Neke su porodice došle iz Dalmacije kao Božanići, Inđići, Bige i dr. koji su starinom iz Boke Kotorske. Mali broj je došao iz susjednih predjela Bosne i Hercegovine i većina stanovništva pravoslavne vjere iz srbsko-lapačkog područja. Ovo je područje, pored toga što je u Srbu pukla prva puška, sve do Svištovskog mira 1791. godine, ostalo pod Turcima. Početkom XVIII vijeka Lika je bila toliko napučena da više nije bilo mjesta ni za stočare. Lopašić kaže da je u prvom početku, kad su Lika i Krbava došle pod kraljevsku vlast, bilo tamo 700 pravoslavnih kuća, a u stvari je u Liku naseljeno oko 7000 pravoslavnih kuća, a ne 700 kako to tvrdi Lopašić. Samo u Krbavskom polju 1701. godine bilo je oko 1500 pravoslavnih kuća, a po toliko bilo ih je u Zrmanji s okolinom, Gračacu s okolinom, u Ličkom polju, Kosinju, Korenici i Petrovom Selu s okolinom i drugdje. Poslije su Hrvati naselili Prijeboj, Baljevac, dijelom Petrovo Selo, Vaganac i Rešetar. U više sela između ranije tursko-austrijske granice, Kapele, Plješevice i današnje Cazinske krajine, naseljeni su Srbi, u koliko tu nisu bili od ranije. U opširnom izvještaju od 7. maja 1713. godine carski povjerenici ističu da Koreničani nemaju dovoljno zemljišta i smatraju da im treba prepustiti dio Brezovca. Uz to oni naglašavaju da su tu uz tursku granicu samo pravoslavni, što nije zgodno nego da treba naseliti oko 200 katoličkih porodica, koje bi činile cijelu kapetaniju i to u dolini i u šumi Čanka,[14] što je i učinjeno.

Herberštajn je imao ovlaštenja za naseljavanje Like i podjelu zemlje. Međutim, glavni posao obavljala je komisija koja je sarađivala s popom Mesićem. Mesić se miješao u podjelu zemlje nastojeći da katolici dobiju bolju zemlju, pored ostalog i zato što su ih kretali većinom s dobrih zemalja. Davali su im zemlju gdje su nekada bili gradovi i sela naseljena Muslimanima. Po nastojanju Mesića i nekih vojnih zapovjednika desetak godina poslije završetka naseljavanja jednima je oduzimana zemlja i davana drugima. Na taj način Jošancima su uzete livade slatine i bare te date udbinjskim doseljenicima, što

14 R. Horvat, Lika i Krbava 2, Zagreb, 1941, str. 79.

je dovelo do sukoba između Jošanaca i Udbinjana u koji su se umiješali i vlasti. Pop Mesić prilikom naseljavanja i podjele zemlje u Lici, od svake kuće nekih krajiških sela uzimao je pokoje čeljade i slao ga u Liku ili Krbavu da se naseli. On ni sebe nije zaboravio. Uzeo je velike posjede u Tolići i Mušaluku pa doveo kmetove iz Kranjske da mu zemlje obrađuju. Da bi se spriječila samovolja raznih pohlepnih zapovjednika i uveo red, krajiška vlast je 1767. godine odredila da se premjere i upišu svi posjedi u Lici.

General Herberštajn je odobrio popu Mesiću da izvrši nasilje na preostalim Muslimanima tj. da ih pokatoliči. Herberštajn je poslao u Austriju kovčege srebra i zlata koje je pokupio ili dobio na tlu današnjih zemalja, dok su oslobođeni dio Like i Krbave grcali u nevoljama: sela popaljena, stočni fond uništen, zemlje neobrađene, oruđa za rad uništena, mnogo udovica, djece bez oca i druge sirotinje. Porodice koje su otišle u toku ustanka u Dalmaciju umirale su od gladi. Siromašna Dalmacija nije bila kadra da ishrani ni svoje stanovništvo. Za tih nekoliko godina uništen je stočni fond i vratio se narod u Liku bez igdje ičega. Kako je taj narod bez igdje ičega uspio da napravi kuće, da nabavi oruđe za rad, uzore i posije dobivenu zemlju, da obnovi stočni fond, sve bez novčane pomoći države — to je teško shvatiti. Hrvati kao i Srbi koji su u Liku preseljeni iz krajiških sela mogli su bar nešto donijeti ili dobiti pomoć od rodbine koja je tamo ostala. Hrvati Bunjevci i doseljenici iz Kranjske bili su također osiromašeni, ali su oni imali bar naklonost vlasti, posebno popa Mesića, a dobili su muslimanska sela s nešto očuvanih kuća.

Kako je tekla obnova Like i Krbave i koliko se u tome angažirala državna vlast, to se ne zna. Uporedo s izgradnjom kuća nicale su i crkve. Pop Mesić, što je i normalno, brinuo se za podizanje katoličkih crkava. Prve crkvene župe osnovao je u Podlapači 1702. a četiri godine kasnije i na Udbini. Neke je džamije pretvorio u katoličke crkve. Senjska biskupija odredila je kapucinere koji će, koristeći teške prilike stanovništva, pridobijati nekatolike za katoličku vjeru. Za njih su određeni samostani u Kanjiži i Karlobagu. Koliko su kapucineri pokrstili pravoslavnih pouzdano se ne zna. Lopašić kaže da je, prema svjedodžbi senjske biskupije, pridobijeno 400 pravoslavnih. Izvjestan broj ljudi promijenio je vjeru našavši se u manjim grupama u katoličkoj sredini bez svoga sveštenika. Morala su se obavljati vjenčanja, krštenja i drugi crkveni obredi pa su se pravoslavni obraćali rimokatoličkim svećenicima i tako postepeno postali pripadnici te crkve i bez ikakve prisile. Viši rimokatolički svećenik M. Sladović navodi čitava sela koja su samo lijepim načinom i postupkom pridobijena za rimokatoličku vjeru, kao npr. — Krmpoćani. Kasnije je dolazilo do promjene vjere i ženidbenim vezama jer su djeca iz mješovitih brakova krštena kao rimokatolici. Zna se da su promijenili vjeru neki od Nenadića, Opačića, Kokotovića, Pejinovića, Uzelaca, Vujnovića, Japundžića, Brkića, Ugarkovića i dr. Otuda jedan broj istih prezimena kod Hrvata i Srba u Lici. Uglavnom u to vrijeme broj Srba u Krbavi i dijelu Like procentualno se smanjivao.

Veliki rat iscrpio je i Tursku i Austriju. Austrija je nadoknadila gubitke sa zemljama koje su joj pripale, a ranije su bile pod turskom upravom. Bečki dvor je te zemlje, radi kakvih-takvih prihoda, podijelio na grofovije i prodavao ih bogatim ljudima, uglavnom strancima. U Lici su osnovane grofovije Lika i Krbava i prodane grofu Zinzedorfu. Ovaj grof je odmah nametnuo terete stanovništvu, počeo izvlačiti šume i dr. Ličani nisu htjeli da njemačkom grofu plaćaju desetinu i druge dažbine. Oni su pet godina prolijevali krv da bi se oslobodili tuđinske vlasti, a sad da budu kmetovi — na to nisu pristali. Odbili su

da rade za grofa. Zinzedorfu nije preostalo ništa drugo nego da raskine kupoprodajni ugovor.

U Beču su bila podijeljena mišljenja o ovim grofovijama. Carska komora je bila za to da se grofovije iskoriste za što veće prihode, jer je državna kasa bila istrošena. Ratni savjet je bio za to da se oslobođeni dio Like priključi Vojnoj krajini. U prvom slučaju Ličani su trebali odložiti oružje, postati seljaci — kmetovi koji će grofovima plaćati dažbine, a po drugom prijedlogu oni bi postali povlašćeni Krajišnici, oslobođeni vlasti domaćeg plemstva, ali s vojnim obavezama, koje su njima ležale i kojih se nikada nisu plašili. Međutim, usvojen je prijedlog Komore. Lika je, nakon otkazivanja ugovora od strane grofa Zinzedorfa, postala komorska oblast i u njoj je zavedena vlast Komore (kao ministarstvo financija). Komorska uprava imala je svoje oficire koji su ubrzali poreze, maltarine, desetine, održavali red i dr. Došlo je do mučne situacije, do otpora, žalbi, tužbi, hajdučenja i bježanja na teritoriju Venecije i Turske. Ratno vijeće znalo je za takvo stanje pa je i dalje zastupalo mišljenje da se Lika i Krbava priključe Vojnoj krajini i da se u njima zavede vojni režim. Međutim, Komora, koja je u Lici napravila haos, nije se s time slagala i nastojala je da se učvrsti komorska vlast. U vezi toga 1702. godine u Liku su poslata dva komorska oficira — grof Coronini i baron Ramshissel. Ova dvojica povećaju namete i vrše samovolju. Hrvati Bunjevci dižu bunu te ubijaju obadvojicu **u** ribničkoj crkvi. Dr R. Horvat piše da su bunu digli Udbinjani na dan Rozalije i da su dva silnika pobjegla prema Gospiću, a da ih je narod stigao u Ribniku i sasjekao. Krajiška vlast uspjela je da za upravitelja Like bude postavljen Marko Mesić. Zahvaljujući njemu i Komandi karlovačkog generalata buna je stišana a od buntovnika nitko nije kažnjen. Međutim, neki su zbog loših postupaka otišli k Turcima »jer im tamo bar vjeru ne diraju«.

Oni koji su odselili u Srijem i uopće u Vojvodinu nisu svi ostali ni tamo nego su neki s ostalim grupama odselili u Rusiju, gdje su osnivali nova naselja — Nova Srbija i Slavenoserbija. Ta naselja su 1764. godine dobila naziv Novorusijska gubernija. U dokumentima se spominju i ovdašnja naša prezimena: Bošnjak, Gavrilović, Knežević, Radišić, Vujčić, Stanković, Marijanović, Vujić, Marković, Novaković, Narančić, Štrbac, Zorić i dr. Tada je otišla u Rusiju i jedna porodica iz Bunića, odnosno dio rodbine Dobrivoja Kneževića.

Od svih pomenutih mnogi su istaknuti oficiri. Od njih je onaj kapetan Maksim Zorić koji je posinio poznatog ljubimca ruske carice Katarine II generala Simeona Narančića Zorića, sina Gavrila Narančića. No tada su ljudi kretali **u** Rusiju i direktno iz Like i sjeverne Dalmacije. Među njima su bili i dalmatinski vladika (episkop) Končarević koji je protjeran od Mlečana a sam je u dva-tri navrata organizovao grupe porodica i poslao ih u Rusiju, i prota iz Korenice Stevan Kibalčič, čiji je unuk postao veliki ruski pronalazač i revolucionar.

6. U sastavu Vojne krajine

Godine 1709. stigla je u Senj delegacija iz Like, koju su sačinjavali ugledni ljudi. Ova delegacija je tražila da se Lika priključi Vojnoj krajini. U sastavu delegacije bili su ljudi iz Bunića, Pišaća, Korenice, Jošana, Kule, Bjelaja, Vrepca, Mogorića, Ploče, Raduča, Mekinjara i Visuća. Lijepo obučeni, na konjima, članovi delegacije su impozantno djelovali. Iste godine jedna delegacija je išla u Ljubljanu da i tamo zatraži pomoć za priključenje Like Vojnoj

krajini. Delegacijama je dato obećanje da će se ispitati cijela stvar i donijeti rješenje. Poslije toga određena je komisija koja je proučila cio problem i podnijela izvještaj. Već 1712. godine nekadašnji turski dio Like, osim lapačko--srbskog područja, priključen je Vojnoj krajini.

Karlovačko-krajiška vlast je pomagala Ličane u njihovim nastojanjima, jer je željela da Lika postane dio Vojne krajine, i to zato da bi im se područje proširilo i obuhvatilo odlične vojnike. Tako su Ličani upornom borbom postali opet krajišnici — graničari ali ne kmetovi. Sjedište Vojne krajine u Hrvatskoj je bio Karlovac, podignut 1579. godine, a u Slavoniji Varaždin. Kako je u vremenu od 1705. do 1715. godine broj odseljenih porodica bio velik, to je zabrinulo krajiške vlasti jer im se smanjivao broj vojnika. Porodice su bile velike i svaka je odvodila prosječno tri vojnika. Vlasti su osnovale komisiju za ispitivanje razloga za toliko seljenje. Iskazi u zapisnicima nisu do kraja iskreni, ali je naglašeno da ljudi sele zbog skupe soli, zbog gladi, globa i loših postupaka.

Poslije 1712. godine u Lici je sprovedena reorganizacija. Umjesto dvije grofovije organizovano je osam kapetanija. Za kapetane su postavljeni: u Novome Ivan Zduna, u Ribniku Pavle Mudrovčić, u Bjelaju Georgius Portner, u Perušiću Ivan Mesić, u Vrepcu Ivan Rukavina, u Lovincu Stojan Kovačević, u Gračacu Vukelja Novaković, u Udbini Ivan Mesić mlađi, u Podlapači Juraj Holjevac i u Buniću Dobrivoje Knežević, šest katolika i dva pravoslavna. Kasnije je u Lici osnovana nadkapetanija koja je imala 12 kapetanija, tri porkulabije i dvije knežije. Kapetani su u svojim okvirima imali važnu ulogu i ovlašćenja u administrativnom i vojnom pogledu. Ulazak Like u sastav Vojne krajine nije joj donio rješenje brojnih ekonomskih, socijalnih i drugih problema. Malo zemlje, slab kvalitet, mnogo stanovništva, nezaposlenost i stroga vojna podređenost otežavali su da stanovništvo krene putem progresa. I nepismenost je pritiskivala ovaj narod. Krajišnici su bili neravnopravni s Nijemcima u pogledu položaja, plata, činova i drugog. Tek kasnije iz redova Krajišnika bilo je oficira visokih činova i na položajima u austro-ugarskoj vojsci.

Kada je smanjena ili potpuno prošla opasnost od turske vojske, Bečki dvor je odlučio da reorganizuje kapetanije u taktičke i operativne jedinice za dejstva van Krajine. Reorganizacijom od 1737. do 1751. godine, koju je sproveo Hildburghauzen, umjesto kapetanija i nadkapetanija formirani su pukovi. Na teritoriji Like, Korduna, Banije i Gorskog kotara formirano je šest pukova: lički, otočački, ogulinski, slunjski i dva banska. Uvedene su uniforme i njemački komandni jezik. Ovom reorganizacijom Austrija je dobila oko 50.000 odličnih vojnika. Vojna krajina bila je rasadnik vojnika i toga se Austrija nije htjela lako odreći. Po zakonu od 1850. godine Krajina je sastavni dio Monarhije, a krajiška vojska integralni dio carske vojske. Po ovome zakonu pukovi su svrstani u divizije a divizije u korpuse. Hrvatski sabor je vijekovima tražio da se Vojna krajina ukine i stavi pod nadležnost banske uprave. To je obećano 1848. godine, a ostvareno 1881. godine. Vojna krajina je ukinuta 1883. i podređena banskoj upravi. Umjesto ličkog i otočačkog puka osnovan je 79. pješadijski puk s lokacijom u Otočcu, gdje su mladići iz Like i Krbave služili vojni i'ok, ukoliko nisu bili u operativnim jedinicama austrijske vojske.

Lički i otočački puk od 1751. do 1881. godine davali su pečat zbivanjima u Lici. Oni su imali svoje teritorije, veliki broj sela i stanovništva. Svaki puk imao je po 12 četa. Čete su imale svoje rejone. U Krbavi je bilo pet četa i to dvije iz ličkog i tri iz otočačkog puka. Šesta četa ličkog puka bila je u Meki-

njaru. Njen rejon zahvatao je: Mekinjar, Tolić, Pišać, Švračkovo Selo, Podlapac, Jagodnju, Breštane i Srednju Goru. Peta četa bila je u Udbini i zahvatila je: Udbinu, Podudbinu, Mutilić, Poljice, Komić, Kurjak, Cojluk, Bukovac, Visuć i Ondić. Poslije je sjedište šeste čete iz Mekinjara premješteno u Podlapaču. Peta četa otočačkog puka bila je u Bjelopolju i zahvatala je: Bjelopolje, Grabušić, Vedašić, Klašnjicu, Pecane, Debelo Brdo, Nebljuse, Kruge, Melinovac, Skočaj, Zavalje. Četvrta četa nalazila se u Buniću a zahvatala je sela: Bunić, Šalamunić, Krbavicu sa zaseocima, Kozjan, Čanak i Kosu. Šesta četa otočačkog puka bila je u Korenici. Ona je zahvatala Korenicu s okolinom, izuzev Turjanskog koji je bio u sastavu sedme čete sa sjedištem u Vrhovinama, zatim Baljevac, 2eljavu, Petrovo Selo, Jezerce, Prijeboj i Rudanovac. Kako se vidi, u sastavu otočačkog puka bila su i neka sela preko Plješevice. To je prividno proširilo predstavu o teritoriji Krbave, pa se ponegdje i lapačko područje ubraja u Krbavu.

Život stanovništva u četnim rejonima bio je poluvojnički. Jedna smjena ljudi bila je na bojištima, druga u pripravnosti, a treća je obrađivala zemlju i tako se to mijenjalo. Na taj način Austrija je eksploatisala stanovništvo Like kao najjeftiniju vojsku. U to vrijeme povećane su i razne obaveze. Godine 1752. uveden je »vrapčiji porez«. Komanda je naredila da svaka graničarska kuća mora godišnje donijeti 300 vrapčijih glava. Ako neko donese manje, taj mora platiti toliko novčića koliko nedostaje glava. Takva naredba je primljena s ogorčenjem jer je sramotila graničare. Kada je ponestalo vrabaca, ostao je »vrapčiji porez« ali u novcu. I danas stariji ljudi pričaju o zgodama i nezgodama, šalama i podvalama u vezi s tim porezom. Tada su stradale i druge ptice, koje i nisu u vrapčijem rodu.

Na četnim rejonima vođena je evidencija stanovništva, stoke i drugog. Komandiri četa imali su pravo kažnjavanja i zavođenja reda na svojim rejonima. Otuda kod Krajišnika izvjesne vojničke navike koje su manje uhodane u drugim oblastima. Kada je Vojna krajina ukinuta, kuće komandira četa ili četne kasarne pretvorene su u škole. Krajem XIX vijeka u više sela Like postojale su osnovne (pučke) škole. U njima se učila latinica i ćirilica, a posebno se insistiralo na lijepom rukopisu. Međutim, program tih škola išao je na štetu nacionalnog vaspitanja stanovništva Like. One su bile prilagođene Austriji. Bečki dvor nije želio da su mu podređeni slavenski narodi obrazovani. On je samo želio poslušne podanike. Pop je negdje bio samo priučen, a učitelj često penzionirani podoficir.

U sastavu krajiške vojske Ličani su, pod tim mislim i na ljude iz Krbave, ratovali u Italiji, na Alpama, zatim protiv Napoleonove vojske kod Zrmanje, Gračaca, Bjelaja, zatim u sastavu Napoleonove vojske išli na Rusiju, učestvovali u borbi kod Vitebske, Borodina i drugdje. Kada je počela da opada Napoleonova slava, u Dubrovniku je protiv francuskog garnizona podignut ustanak. Ustanici nisu ništa mogli da učine sve dok general Milutinović nije doveo 11 četa ličkih graničara, koji su pomogli da francuski garnizon, na čelu s generalom Monrišarom, kapitulira. U Rusiji je od 1658 vojnika iz Like ostavilo kosti 900. Među njima bio je veliki broj ljudi iz Krbave.

Kada su 1809. godine Ličani ratovali protiv Francuza, maršal Marmont je odobrio turskim snagama da iz Bosne udare Ličanima u leđa. I zaista turske snage upale su na područje Srba i Lapca te pokušale da prodru ka Udbini i Gračacu. Međutim, pop Teofil Hajduković (Ajduković) prikupio je stare i nejake pa im spriječio prodor u Krbavu i ka Gračacu.

Krajišnici nisu mogli da spriječe pad Like i Krbave pod francusku vlast. Kada su Francuzi zauzeli Liku i Krbavu, oni su reorganizovali krajiške pukove, dali im francuske uniforme i poveli ih u osvajanja. Francuzi su smanjili porez, unapređivali trgovinu i zanatstvo. Gradili su ceste, kopali bunare, dizali škole i drugo. Iz Francuske su stizali stručnjaci za poljoprivredu. Uveli su vjersku teologiju, što je vrlo značajno. Domaći narodni jezik je prihvaćen i poštovan. U školi su uveli narodni jezik a crkvi je oduzet nadzor nad osnovnom školom. Za kratko vrijeme od 1809. do 1813. godine Francuzi su uveli mnoge napredne novine.

U to vrijeme oko 4000 ljudi s teritorije udbinske i bruvanjske čete odselilo je u Srijem i Banat. Neki su se poslije vraćali. Čitav XIX vijek ispunjen je migracijama Ličana. Oni su oko 100 godina naseljavali susjedne predjele Bosne, zatim su odlazili u Slavoniju i Vojvodinu. Veliki broj ih je otišao u Ameriku. Međutim, Lika nikada nije ostala s malo naroda. Otuda izreka: »Lika cio svijet naseli, a sebe ne raseli«.

U krajiškoj vojsci pojedini naši ljudi počeli su se odrođavati od vlastitog naroda. Mnogi od njih i vjeru su mijenjali. Međutim, bilo je dosta uglednih ljudi koji su se držali svoga naroda. Takvi su bili Kojo Petričić, Ilija Funduk, Jovan Drakulić, Gajo Priča, Miloš Orlić i drugi. Njih je životna praksa učila da je najbolje biti uz svoj narod i boriti se, koliko je god to moguće za njegove interese. Takav je bio i Dobrivoje Knežević iz Bunića. On je s narodom Krbave učestvovao u smiljanskoj pobuni 1732. godine i zbog toga je obješen a njegovom sinovcu Milanu odsječena glava.[15]

7. Bosansko-hercegovački ustanak 1875. godine i Krbava

Kako je Krbava preko Plješevice graničila s Bosnom, događaji u Bosni i Hercegovini su se u manjoj ili većoj mjeri reflektovali i na njene prilike. U Bosni je također bilo pobuna i ustanaka. Stanovništvo Krbave pomoglo je ustanike, prihvatilo ljude i saučestvovalo s onima kojima je bilo najteže. Kada je poslije poraza pod Bečkom turska sila počela da opada, kod bosanskih feudalaca javlja se želja da se otrgnu od Carigrada. Javlja se pokret za autonomiju Bosne i Hercegovine na čijem se čelu nalazio kapetan Husein-beg Gradaščević koji je uspio da preuzme vlast u Bosni, ali su njegove snage poražene. Budući se u turskoj državi zbog drukčijih političkih stavova gubila glava, tada je Ibrahim-paša Bačić, s nekim od svojih saradnika, prebjegao u Korenicu. S njim je prešao i beg Kulenović. U Korenici Bačić se smjestio kod naših ljudi, a o događajima u Bosni doznavao je preko svojih ljudi. Jednoga dana išao je na Plješevicu na sastanak s ljudima koji su mu donosili vijesti iz Bosne. Kako

15 U svojoj knjizi Seljačke bune u Hrvatskoj, dr Ferdo Culinović piše: »Drugi glavni vođa ovog oružanog ustanka Ličana bio je 75-godišnji Dobrivoj Knežević, raniji kapetan u Buniću. On je poziv Jurbine (Tomljenovića) prepisao i dalje razaslao svojim znancima a nekima je dodao i ono, što je tada smatrao za potrebno«. Da bi stišali bunu, komanda i general su obećali potpuni oproštaj, ali obećanje nije izvršeno kada su se pobunjenici razišli. Jurbinca Tomljenovića su »raščetverili« privezavši ga za četiri konja a da svaki vuče na svoju stranu. Vuku Gajiću je odsječena ruka pa glava a isto tako knezovima iz Podlapca i Vrepca te zastavniku iz Mekinjara. Ovoj trojici su glave nataknute na tri koca na Bilajskom mostu. Mile Maras i Ilija Sekić iz Bunića su također mačem usmrćeni a svima je oduzeta imovina i kuće spaljene. »Vojnički sud je«, piše dalje Culinović, »želio zastrašiti graničare i da ih takvim nečovještvom prisili na punu i bezuvjetnu pokornost. No uskoro se vidjelo da se Ličani ne mogu zastražiti . . . Tako je završena ova 'bunjevačka buna' u kojoj su pored katoličkih sudjelovali jednako i susjedni srpski graničari iz Bunića i okoline«.

je bila kiša i hladno, on se oznojio i prehladio, zatim je dobio upalu pluća i umro. Sahranila ga je žena Nerka i to se mjesto i danas zove Pašin grob. Žena mu se poslije toga vratila u Bosnu. Pričalo se da je bila mlada i lijepa. Kad je pošla za Bosnu zahvalila se na gostoprimstvu i rekla da su Koreničani i Ličani bolji narod nego što joj je i paša pričao, ali da se zbog vjere i siromaštva u Korenici mora vratiti u rodni kraj.

Zbog meteža i buna u Bosni neki od Muslimana slali su u Liku žensku djecu da ih prijatelji očuvaju. Ta su se djeca čuvala kao oči u glavi. Da bi se izbjegle smetnje austrijske vlasti, djeci su privremeno davana srpska imena i prezimena porodice kod kojih su bile. Nije poznat slučaj da je neko to prokazao. Poslije, kada su prošle opasnosti, ova su se djeca vraćala u Bosnu i uzimala svoja stara imena i prezimena.

U Bosni su nemiri, bune i ustanci dugo vremena carevali. Veliki ustanak izbio je 1875. godine, koji je, pored nacionalno-oslobodilačkih ciljeva, imao i obilježja agrarne revolucije. Odmah u početku ustanka došlo je do žestokih okršaja. Turska vojska navalila je na nezaštićena hrišćanska sela i napravila velike zločine. Ustanici su napadali muslimanska sela. Došlo je do međusobnog obračuna, umjesto borbe protiv zajedničkih eksploatatora. Zbog represalija turske vojske srpsko stanovništvo je počelo da napušta svoja sela i da prelazi na teritoriju Austro-Ugarske države. Samo na teritoriji Vojne krajine bilo je preko 55.000 izbjeglica, a na teritoriji monarhije više od 100.000. Područje Lapca, Srba i Krbave bilo je puno izbjeglica. U Jošanu i potplješivičkim selima njih je bilo više nego domaćeg stanovništva. Izbjeglica je bilo u svim selima pa i dalje od Vrhovina. Oni su sa sobom gonili stoku i kako nisu imale čime da je hrane prodavali su je u bescjenje. Bilo je i otimačine stoke. Izbjeglice su stradale i putem od svojih sela do Krajine, naročito stari i nejaki. Po planinama i nevremenu mnogi su izgubili život prije nego što su stigli na tuđu teritoriju.

Austrijska vlast je nehumano postupala s izbjeglicama premještajući ih iz sela u selo, iz okruga u okrug, dok je stanovništvo Krbave i cijele Like dijelilo s njima svaki zalogaj. I ne samo to. Naš narod je prihvatio ranjenike, pripremio zimnicu ustanicima pa i učestvovao u borbama ustaničkih četa. Kako su to bili pravoslavni, Austriji nije odgovaralo da se u Hrvatskoj povećava broj »grčko-istočnjaka«. I pored toga u Zagrebu je bio organizovan odbor za pomoć ustanicima. U ovom odboru bilo je i Ličana.

U rukovodstvu ustanka bila su dva Ličanina: Petar Uzelac iz Udbine i Todor Savičević, učitelj sa Popine. Uzelac je bio vrlo obrazovan. Znao je nekoliko jezika pa je u toku ustanka odlazio u London i u Petrograd kod kneza Milana i knjaza Nikole. Na njega su poslije posumnjale vođe ustanka pa je odstranjen iz rukovodstva. U ustanku su učestvovali svi sposobni sveštenici iz manastira Rmanj i jak odred Ličana od 500 momaka, na čijem je čelu bio Stevo Marinković iz Mekinjara. Stevo je imao samo 20 godina a spadao je među najhrabrije ustaničke starješine. Zbog učešća sveštenika kasnije je zapaljen manastir Rmanj. U njemu su izgorjela dragocjena dokumenta o prošlosti srpskog stanovništva dijela Bosne, Like i Dalmacije.

Pune tri godine ustanici su se nosili s turskim snagama. Da su Austrija i Srbija pomogle ustanike, begovi ne bi mogli da se toliko održe. Međutim, zbog suprotnih interesa takva je pomoć izostala. Austrija je namjeravala da okupira Bosnu i Hercegovinu, a Srbija je priželjkivala da se ove pokrajine priključe njoj. Austrija je masovno saslušavala izbjeglice i te materijale koristila kao

adute za aneksiju Bosne. Da bi se oslobodila prekaljenih ustanika i pridobila begove, Austrija je preko Dalmacije propuštala tursku vojsku iza leđa ustanicima i na taj način pomagala begovima da razbiju ustanike. Odred Steve Marinkovića nije razbijen pa se vratio u Liku. Poslije toga Golub Babić, jedan od vođa ustanka, živeći uglavnom u ličkim planinama, upadao je s četama u Bosnu, ali je to više bio akt očaja nego borba za pobjedu.

Lika i Krbava živjele su s ustankom i nosile dio tereta. One su bile stalno u napetom stanju jer su odredi turske vojske mogli da se zalete preko granice i da poharaju neko od sela. Međutim, što do toga nije došlo treba zahvaliti okolnostima. U tom slučaju bi begovi imali više protivnika, a vjerovatno bi se i Austrija kao država u to umiješala. Treba napomenuti da su bosanske izbjeglice u Krbavi pomagale dvije Engleskinje, Irbi i Džonson, koje su izlazile u susret najugroženijim, otvarale i održavale škole za izbjegličku djecu i drugo. Poslije je austrijska vlast ukinula te škole.

Godine 1878. Austrija je okupirala Bosnu i počela da zavodi »red« vješanjem i strijeljanjem. Ustanici i Muslimani pokušali su da se održe u borbi protiv austrijskih trupa, ali je to bilo kasno. U okupaciji Bosne učestvovali su i Ličani u sastavu austrijskih vojnih jedinica pa čak i austrijski obveznici iz odreda Steve Marinkovića. Mnogo je Krbavljana poginulo u bosanskom ustanku i prilikom okupacije Bosne. Njihova imena čuvale su pravoslavne crkve u Lici. Međutim, ustaše su sve to zajedno s crkvama uništile. Poslije okupacije Bosne broj stanovništva u Lici bio je manji za oko 13.000 duša. Od toga je nešto poginulo s ustanicima, nešto prilikom okupacije Bosne, a nešto je ostalo u Bosni poslije njene okupacije.

Nakon okupacije izbjeglice iz Bosne su se vraćale natrag u svoja mjesta. Međutim, nailazile su na brojne poteškoće. One porodice koje su očuvale nešto stoke morale su plaćati dukat za svako grlo da bi ga pretjerale preko granice. Begovi su na razne načine ometali vraćanje izbjeglica u svoja sela. I pored svih poteškoća izbjeglice su se vratile. Našle su zgarišta, zapuštene njive, posječene voćke, porušene vodenice. Sve je to trebalo obnavljati. Austrija nije htjela da pomogne ovom stanovništvu da se oporavi.

Godine 1879. Krbava je stradala zbog nerodice i poplave Ržića. Čitavo područje je zahvatila velika glad i skapavanje stoke. Tada je Dane Banjanin, veletrgovac iz Karlovca, u tri maha poslao veće sume novca i velike količine brašna. Tako Strohal u svojoj knjizi Karlovac naglašava da je Dane spasao od gladi čitavu udbinsku općinu, a posebno svoje rodno mjesto Jošan.[16]

8. Opšti pogled na stanje u Krbavi

Krbava i cijela Lika imale su u prošlosti tu nesreću da su doživjele i preživjele nekoliko vladavina. Ne računajući japodsku, rimsku, gotsku i vizantijsku vlast, od VII vijeka do 1945. godine u Lici su se izmijenjale tuđinske vladavine: ugarska, turska, austrijska, francuska i austro-ugarska. Svaka od tih vladavina imala je svoje zakonske propise, administrativni i policijski aparat, poreski

16 Dane Banjanin je umro u Karlovcu 12. 6. 1891. godine. On je osnovao više korisnih humanih naklada uloživši oko 35.000 forinti, zatim je davao 20 stipendija za školovanje đaka. Osnovao je i fond od 10.000 forinta s tim da se uoči božičnih praznika dade polovina pravoslavnoj sirotinji, a polovina sirotinji ostalih vjeroispovijesti. Posebno je darovao pravoslavnu crkvu u Senju, zatim Maticu srpsku i dr. Oporuku sa sličnim namjenama je ostavio i Duro Egić, trgovac iz Švicarske, ali je sve to tokom prvog svjetskog rata propalo. Ima još divnih primjera ljubavi prema svome kraju i težnji da se pomogne narodu, osobito školovanjem.

sistem, sistem vaspitanja, novac i drugo. Ono što su ljudi stekli u periodu jedne vladavine, najčešće je propadalo smjenom vladajuće države. Smjena vlasti praćena je razaranjem, paljevinama i pljačkom, tako da se redovno moralo polaziti iz početka. To je jedan problem koji Liku prati vijekovima. Drugi problem, povezan s prvim, bio je odsustvo brige i odgovornosti vladajućih garnitura za, prije svega, privredni razvitak Like. Vijekovima je Lika bila prepuštena sama sebi i ljudi su se snalazili kako su znal i mogli. Lika nikada nije imala dovoljno materijalno-financijske ni stručne pomoći. Vladajuće garniture nastojale su da što bolje iskoriste stanovništvo Like, ne vodeći računa kako najveći dio toga stanovništva živi i kakva će mu biti sutrašnjica. Interesantno je da su se Ličani u svim tim pretumbacijama održali. Oni su očuvali jezik i obilježja narodnosti. Čak i oni koji su iz ekonomskih razloga morali napuštati svoju zemlju, dugo su emotivno bili vezani za svoj rodni kraj i materijalno ga pomagali.

Od 1883. do 1914. godine i u Krbavi su bile teške i složene prilike. Privreda nerazvijena pa prema tome i akumulacija nikakva, prosvjeta i obrazovanje ispod minimuma, prenaseljenost, veliki viškovi radne snage, glad, razorni uticaji političkih stranaka, tereti i zaostalost davali su pečat prilikama u Krbavi. Usitnjena poljoprivreda bez mehanizacije, navodnjavanja, sortnog sjemena i vještačkih đubriva, davala je male prinose. Nedostatak žitarica za ishranu stanovništva bio je stalan problem. Veliki broj porodica godinama je živio polugladan. U tome periodu dolazi do još veće diferencijacije na selu. Povećava se imovinska nejednakost. Bogatije porodice drže sluge i koriste siromašno seljaštvo, kojeg je bilo mnogo, kao jeftinu radnu snagu za obradu zemlje. Bilo je takvih porodica koje su radile kod imućnijih samo za hranu. Siromašno seljaštvo je bilo na rubu propasti. Bilo je odlaska u gradove radi posla, seobe u druge krajeve i slično. To su bili poluproleteri bez značajnog posjeda, radne stoke i oruđa za rad, ali i rezervoar revolucionarnih snaga.

Budući je Krbava obilovala šumama, narod je imao negdje manje, negdje više koristi od nje, naročito tamo gdje su šume bile dobre i pristupačne. Međutim, šume su neplanski sječene, a česti požari odnosili su čitave šumske komplekse. U Vojnoj krajini su postojale Imovne općine i od njih je Vojna uprava izvlačila novac za svoje potrebe. Polovina šuma je pripadala državi, a polovina općini, s tim što su općinske šume bile na rubovima, uz sela, gdje je lakše stizala sjekira. Lička krajiška pukovnija je imala 151.000 jutara šume, od čega je općini pripadalo 89.704 jutra a državi 62.193 jutra. Otočačka pukovnija je imala 234.880 jutara, od čega je državi pripadalo 97.221 jutro a općini 137.658 jutara.

Poznat je zakon o šumama iz 1850. godine koji daje pravo graničarima na besplatno drvarenje i građu za popravak kuća i novogradnju. To je pravo imao narod i ranije zbog svoje službe na granici. Pravo na besplatno drvarenje i građu za kuću su imale školske i crkvene općine. To pravo narod je imao i koristio sve do posljednjeg rata. Sjeklo se i preko plana stručnjaka za trgovinu, a zapostavljalo se pošumljavanje i napredno gospodarenje. Nije bilo puteva u državnu šumu pa je općinska šuma ponekad i zbog toga stradala. Zbog slabog financijskog stanja Imovna općina nije mogla redovno da plaća porez niti da isplaćuje mjesečne prinadležnosti svojih namještenika, pa je i to dovodilo do nepropisnih mjera pa i do šverca. Šuma je narodu pružala i druge pogodnosti — ispašu brst, lješnjake, materijal za poljoprivredna oruđa, pokućstvo, alat i razne kućne radinosti.

U poljoprivredi su sijane uglavnom sve žitarice, ipak najmanje pšenica. Voćarstvo i povrtlarstvo je bilo slabo razvijeno. Zivinarstvo također. Stočarstvo je kvantitativno bilo dobro razvijeno, ali kvalitativno slabo. Nije bilo rasnih grla goveda, ovaca i konja. Mliječnost krava bila je zbog planina i načina ishrane slaba. Mlinske industrije nije bilo i svodila se na vodenice i žrvanj. Ljudi su po tovar žita prenosili na konjima u vodenice — u Korenicu, Uvalicu, Plitvički Ljeskovac i dalje. Sve je to zaoštravalo problem ishrane stanovništva koje se brzo množilo. Onaj ko je u Krbavi imao žita ili brašna do prve vršidbe, bio je u ogromnoj prednosti.

Industrije u Krbavi nije bilo. Bilo je zanatlija u Korenici i Udbini, ali vrlo malo specijalnosti. Kada je u drugim gradovima Austrije bilo i po 50 zanimanja, u Krbavi ih nije bilo više od deset. Po selima je bilo kolara, kovača, zidara, samardžija, krojača, stolara i drugih ali većinom samoukih. Među njima je bilo dobrih majstora i umjetnika. Oni su pravili ukrasne preslice, posude, kace, bačve, plugove i pokućstvo. Bila je razvijena domaća radinost. Žene su prele, plele i tkale sve za potrebe porodice. Većina porodičnih potreba bila je pokrivena iz domaće proizvodnje. Potrošnja industrijske robe bila je mala i oskudna.

Ni rudnih bogatstava u Krbavi nije bilo. Bilo je nekih istraživanja krajem XIX vijeka, ali ništa nije nađeno. Struje također tada nije bilo. Glavna sredstva za osvjetljenje bila su: luč, lućarda i lampa. Pošta je bila na Udbini i Korenici. Telekomunikacije su bile nerazvijene. Osim telefona i telegrafa, drugi tehnički uređaji nisu postojali. I vodoprivreda je bila potpuno zanemarena. Ona je zavisila o količini oborina. Ržić je u kišnim godinama plavio ogromne količine livada i oranica. Istraživanja vode u selima gdje je nije bilo nisu ni postojala. Ribolov nije ni postojao, osim djelimično na Plitvicama. Nekada je bilo ribolova na Ržiću, ali samo dok se voda ne povuče. Sve je to uticalo da ova oblast dugo vremena ostane pretežno seoska, bez proleterijata, građanstva i svih drugih pratećih procesa i pojava koje bi uticale na njen razvitak.

Ima pismenih tragova da su nekada Turci, kada su se učvrstili u Lici s dovoljno radne snage i u relativnom miru, dovodili Arape, poljoprivredne stručnjake, da organizuju uzorna gospodarstva. Arapi su, pored ostalog, uređivali tokove voda, čistili kraške ponore, kopali bunare i gradili kanale za navodnjavanje. Takve radove su osobito pomagali sandžak-begovi: Durakbegović, Filipović i Atlagić, a inicijator je izgleda bio glasoviti i razumni Memi-beg koji je poginuo 1593. godine. Takvi radovi su nastavljeni do kandijskog rata (1645—1669). Tada dolazi do velikog pomjeranja stanovništva: jedni prelaze Mlecima, drugi Austrijancima, a treće doseljavaju Turci iz unutrašnjosti. U tome vremenu naglo opadaju zemljoradnja i stočarstvo, jer se svi hvataju oružja pa i sveštena lica vode borbu protiv Turaka ne zaziruć od krvavih djela.

I saobraćaj u Krbavi je bio nerazvijen, a putna mreža nerazgranata i slaba. Putevi su bli nižeg reda s kamenom podlogom čije je održavanje bilo mučno i teško. Ljudi su tucali kamene »babe« za sitne pare. Danima i mjesecima sjedeći na gomili usitnjavali su kamen nadajući se da će im cestar primiti »babu«. Ipak je Austrija vodila računa da se ceste i na taj način održavaju. Bio je razvijen saobraćaj sa zaprežnim kolima i putovanje na konjima.

Trgovina je bila samo donekle razvijena. S industrijskom robom trgovali su mali i srednji trgovci, koji su kupovali robu od proizvođača ili veletrgo-

vaca. To su mahom bili proizvodi za potrebe seoskog stanovništva i prehrambeni artikli. Glavna trgovina odvijala se u sferi stočarstva. Bilo je svakojakih prekupaca, nakupaca i trgovaca koji su kupovali stoku i preprodavali je. Takvi su kupovali krda volova ili ovaca i gonili ih u mjesto gdje je to naručeno. Krda (dželepe) gonili su goniči za sitne pare. Stoka je bila jeftina, ali je i ishrana stoke bila preko ispaše nešto povoljnija pa su seljaci nekako podnosili niže cijene. Bila je razvijena i trgovina sirovim kožama (goveđim, ovčijim i od ulovljene divljači). Nakupci su kože najčešće kupovali po niskim cijenama, jer seljaci nisu znali njihovu vrijednost. Na taj način su jedni zarađivali, a drugi gubili. O škarama cijena kazuju i ove usporedbe: Pred pad turske vlasti u Lici u XVII vijeku moglo se za dva jagnjeta kupiti jedan kilogram šećera. Početkom XIX vijeka za jedno jagnje — jedan kg šećera, a 1940. godine za jedno jagnje — tri kg šećera.

Glad je postepeno ublažavana sađenjem krumpira, koji je prvi put u Lici zasađen 1768. godine. Krajiška uprava je dala svakoj četi oko 40 kg krumpira da bi se s tim počelo. To je išlo sporo sve dok Ličani nisu ratujući stigli u Češku i tamo vidjeli kako se obrađuje krumpir i kolika je korist od njega. To je bilo 1778. godine u ratu s Pruskom. Godine 1769. počinje da se sije kukuruz. To je išlo lakše ali samo u nižim predjelima, dok se u brdskim krajevima narod uzalud mučio, jer kukuruz nije mogao uspijevati kao što ne uspijeva ni danas. Narod brdskih sela počeo je življu razmjenu s Bosnom pa se kod svih Ličana sve češće jela palenta. Tada kukuruz i krumpir polagano zamjenjuju proso i sve manje se sakuplja žir za ljudsku ishranu. Do tada je mnogo sijan bar, sitnije proso koje je uspijevalo i na najslabijoj zemlji.

Što se tiče novca, tu je uvijek bila oskudica. Forinta je bila velika kao brdo. Na najtežem poslu za 12—16 sati rada mogla se zaraditi jedna forinta. Austrijska administracija je putem raznih poreza pljačkala stanovništvo. Osim toga kazne, globe i takse istjerivane su vrlo strogo. Austrijska administracija je vodila evidenciju zemalja, stanovništva, stoke, oruđa i drugog samo zbog istjerivanja poreza. Ni jedna zemlja u to vrijeme nije imala tako urednu evidenciju kao austrijska administracija.

Što se tiče građevinske djelatnosti tu se mnogo zaostajalo. Nije bilo ni jednog građevinskog inženjera ili arhitekte u cijeloj Krbavi. Zbog toga su kuće građene bez plana, ili po nekakvim nepotpunim planovima koje su pravili polupismeni ljudi na osnovu iskustva. Materijal je bio — kamen ili drvo a pokrivane su šimlom ili slamom. Nešto solidnije građene su crkve. Tu su korišćeni stari uzorci ili pozajmljeni projekti. U Udbini i Korenici nije bilo značajnijih građevinskih objekata.

Zdravstvena zaštita stanovništva nije ni postojala. Nije bilo ni jednog ljekara u Krbavi. O bolnicama ni govora. Stomatologija je iz tog vremena nepoznata. Zube su vadili ljudi koji su na neki način nabavili zubarska kliješta, bez dezinfekcionih sredstava.

Nije bio razvijen ni kulturno-prosvjetni rad. O socijalnoj zaštiti nije bilo ni govora. Penziju su sticali pojedini ratnici iskasapljeni na bojištu — i to je sve. Briga za porodicu, majku i dijete, nije ni postojala. Niko nije ni pomišljao da organizuje tečajeve ili kurseve za zdravstveno prosvjećivanje, unapređenje poljoprivrede, uređenje stana, odijevanje, poboljšanje ishrane i drugo. Sve je počivalo na nepismenim ljudima, koji su bili preokupirani brigama za sva-

kidašnjicu i nisu bili sposobni za kreativni rad i novotarstvo. Međutim, vojna organizacija, žandarmerija, policija, niže činovništvo, bila su središta gdje su Ličani odlazili tražeći uhljebljenje.

Prvi svjetski rat je pogoršao i onako teško stanje. Za simpatije prema uspjesima Srbije austrijske vlasti su surovo kažnjavale. To je još više raspaljivalo mržnju prema crno-žutoj monarhiji. Ljudi sposobni za rad i privređivanje otišli su na front. Mnogi od njih su izginuli li su ostali invalidi. Stočni fond je mnogo smanjen. Glad je bila svakodnevna pojava. Ljudi su gonili u Karlovac goveče ili nekoliko ovaca da bi dobili malo brašna. Kada su stoku vraćali neprodanu i to vidjeli ukućani, u kući bi nastao plač. Nema brašna, nema palente. Na tako teške prilike udarila je i »španjolska groznica« (gripa), koja je pokosila stanovništvo Krbave. Niko ne zna koliko je od nje umrlo ljudi. Zbog nezadovoljstva prema austrijskoj vlasti i poretku počelo je bježanje iz vojske. Veliki broj ljudi iz Krbave prebjegao je u toku rata u Srbiju ili k Rusima pa je kasnije stupio u dobrovoljce, odnosno učestvovao u oktobarskoj revoluciji u Rusiji. Veći broj bjegunaca krio se po šumama i čekao dalji razvoj događaja. To je takozvani zeleni kadar. Naziv je dobio po zelenim šumama u kojima su se skrivali bjegunci. To je bio otpor protiv monarhije i njenog rata. Pripadnici zelenog kadra nisu se samo krili već su i napadali vojna skladišta, žandarmerijske stanice, istaknute pobornike ondašnje vlasti i bogate pojedince. U Krbavi taj pokret nije bio jak kao u Slavoniji. Pojedine grupe su vršile i pljačku te su tako stvarale opću nesigurnost. Nova država je (1918) energično uništavala zeleni kadar, smatrajući ga odjekom oktobarske revolucije. Neke grupe su se održavale još par godina iza prvog svjetskog rata i upravo su se one bavile pljačkom. Bilo je i takvih koje su sačekivale povratnike iz rata i otimali im čak i odjeću.

U novoj državi Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca teške posljedice rata, uz odjek oktobarske revolucije, podsticale su revolucionarni pokret i u Lici. Razne organizovane akcije, osobito od 1918. do 1920. godine prisiljavale su buržoaziju na oprez u svojim gramzljivim potezima, ali i na žestoke protuakcije od strane radničke klase pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije čije su se organizacije ubrzo počele stvarati i u Lici. Događaji su ubrzo pokazali da se očekivanja naroda Like, o ostvarenju potpune nacionalne slobode, nestajanju ostataka ropske prošlosti, sticanju političkih prava i uslova za bolji i čovječniji život na svojoj i onako škrtoj i siromašnoj zemlji, u novoj državi nisu ostvarila. Na istorijsku pozornicu stupile su nove društveno-političke snage koje su dovele do novih događaja i kretanja ali oni ne ulaze u okvir ovog članka.[17]

17 u radu na ovom članku značajnu pomoć pružio mi Je Simo Narančić.

JLITERATURA

F. SlSlC, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara,* Zagreb 1925; D. RENDlC MIOCEVIC, Ilirski *vladari u svjetlu epigrafskih i numizmatičkih izvora,* Historijski zbornik, 1968; B. GUŠlC, *Naseljavanje Like do Turaka,* Zbornik 5, Historijski arhiv, Karlovac, 1973; M. JAPUNClC, *Kratka povijest Like i Krbave,* Gospić 1936; Đ. SZABO, *Srednjovječni gradovi u Hrvatskoj* i *Slavoniji,* Zagreb 1920; F. J. FRASS, *Militär Grenze,* Zagreb 1835; R. LOPASlC, *Oko Kupe i Korane,* Zagreb 1895; R. LOPAŠIĆ, *Karlovac,* Zagreb 1879; M. SLADOVIC, *Povesti biskupijah* senjske i modruške ili *krbavske,* Trst 1856; T. SMICIKLAS, *Poviest hrvatska, I,* Zagreb 1882; M. RADEKA, *Gornja Krajina,* Zagreb 1975; *lstorija naroda Jugoslavije, I i II,* Beograd 1953. i 1960; R. LOPAŠIĆ, *Dva hrvatska junaka,* Zagreb 1888; V. KLAIC, *Povijest Hrvata I—VI,* Zagreb 1899—1920; H. ŠABANOVIĆ, *Bosanski pašaluk,* Sarajevo 1959; S. MIJUSKOVlC, *Istorijski zapisi,* Titograd, 1965; B. DESNICA, *lstorija kotorskih uskoka,* Beograd 1950; P. VASA, *Bosna i Hercegovina, za vrijeme misije Dževadet-efendije,* Sarajevo 1958; H. INALD2IK, *Osmansko carstvo,* Beograd 1974; A. EVANS, *Kroz Bosnu i Hercegovinu* 3875, Sarajevo 1965; A. ALIClC, *Prilog proučavanju* položaja *sela i gradova, Jugoslavenski istorijski časopis, 1 i 2.* 1974; *Spomenik SAN-u, knj. 36,* Beograd 1900; *Enciklopedija Jugoslavije, 4 i 5,* Zagreb 1960. i 1962; J. CVIJIC, *Balkansko poluostrvo u iuinoslovenske zemlje, I—II,* Beograd 1922. i 1931; S. NOVAKOVlC, *Srbi i Turci,* Beograd 1960; I. GRGIC, *Opis kliskog sandžaka,* Zadarska revija 4, 1956; *Starine, JAZU, knj.* 17; V. BANOVIĆ, *Gacka dolina,* Zagreb 1932; BIDERMAN, *Serben Ausiedlungen in Steiermark Graz 1883;* S. PAVTCIC, *Seobe i naselja u Lici, Zbornik JAZU, knj. 41,* Zagreb 1962; R. LOPASlC, *Spomenici hrvatske Krajine,* Zagreb 1884; M. RADEKA, *Karlovački generalat,* Historijski arhiv Karlovac, •Zbornik 2, 1970; M. VALENTIC, *O nekim problemima Vojne krajine u XIX stoljeću,* Historijski zbornik, 1964; V. PELAGIC, *lstorija bosansko-hercegovačke bune,* Sarajevo, 1953; R. HORVAT, Lika i *Krbava, I* i *II* Zagreb 1941; A. IVIC, *Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju,* Sremski Karlovci 1909; A. IVIC, *Migracije Srba u Hrvatsku tokom XVI, XVII i XVIII stoljeća, Naselja,* Beograd 1923; F. ŠISIC, *Bitka na Krbavskom polju 1493,* Zagreb 1893; V. Cubrilović, *Bosanski ustanak 1875—1818,* Beograd 1930; M. DURKOVECKI, *Politička historija Bosne za okupacije,* Zagreb 1920; F. SlSlC, *Jugoslavenska misao,* Beograd 1937.

Milan Basta

Krbava u narodnooslobodilačkom ratu

Društveno-politički uslovi stvaranja organizacija KPJ

Ekonomski i društveno-politički život u Kraljevini Jugoslaviji bio je veoma težak. Krbava[1] je u privrednom pogledu spadala medu najnerazvijenije njene krajeve. Karakteristična po malim i neplodnim posjedima privreda Krbave je bila preko 90 % stočarsko-ratarskog i naturalnog karaktera. Na toj planinskoj i krečnjačkoj visoravni najbolje su rađali krumpir i ječam. Klimatski uslovi su bili surovi: žarka bezvodna ljeta i oštre zime. Veći potrošački centri bili su udaljeni od nje. Na veoma skučenom tržištu prodavala se uglavnom stoka, koja je, zbog velikih makaza cijena u korist industrijske robe, prodavana jeftino. Novac se obično prelijevao u korist industrijske robe, odnosno trgovaca. U vrijeme suša stoka je prodavana u bescjenje. Proces pauperizacije i onako siromašnog sela odvijao se nesmanjenom žestinom.

Priraštaj stanovništva bio je visok (2,5 %), što je još više dovodilo do usitnjavanja i inače malih posjeda. Neka domaćinstva nisu imala palente za Božić,

1 Pod Krbavom u širem smislu podrazumijevamo teritoriju bivših srezova Korenica i Udbina, odnosno područje današnje općine Titova Korenica.

a najveći dio imao je do Uskrsa, kako se to znalo u narodu govoriti. Ljudi su bili prinuđeni da idu u svijet »trbuhom za kruhom«, prihvatajući svakojake pa i najteže poslove da bi prehranili svoje porodice. Skoro 70 % muškog stanovništva išlo je u pečalbu radeći najčešće na teškim sezonskim poslovima: izgradnji puteva i željeznica, na građevinama, na skupljanju žetve u žitorodnim rejonima, sječi drva, u rudnicima itd. Tu su nemilice trošili i uništavali svoju snagu, uz redovno najminimalnije nadnice. Tražio se posao i van granica, u evropskim i prekomorskim zemljama. Otuda bi se poslije dvadesetak godina rada, potpuno istrošeni, vraćali nazad. Da bi njihove mnogobrojne poradice preživjele, morale su se, uz veoma visoke kamate, zaduživati kod trgovaca i zelenaša. Tako bi se najčešće njihova zlehuda zarada našla u džepovima beskrupuloznih lihvara.

Sitna buržoazija je bila takoreći tek u povoju. U Krbavi je postojalo nekoliko mlinova, trgovina, zanatlija i birtija. Najjača, ali i najbeskrupuloznija i primitivna bila je državna administracija i birokracija koju su sačinjavali: sreski i općinski činovnici, sudski aparat, žandari, policajci, financi, poreznici, nadcestari, nadlugari i drugi koji su u velikom broju i ranije revnosno služili kraljevsko-ćesarsku Austro-Ugarsku. Kao organi državne prinude oni su najčešće sprovodili ne samo politički teror, nego su i beskrupulozno iznuđivali poreske namete, dažbine, globe, kulučenje, kažnjavajući za najmanju sitnicu, ucjenjujući seljake na svakom koraku, sprovodeći korupciju i primanja mita kao potpuno normalan sistem odnosa.

Preko pola stanovništva Krbave bilo je nepismeno, u čemu su prednjačila ženska djeca. U bivšem udbinskom srezu bilo je oko 70 % nepismenih stanovnika. Niža gimnazija u Korenici bila je najviša prosvjetno-školska ustanova. A šta da se govori o zdravstvenoj zaštiti koja je bila ispod svakog minimuma. Čitave decenije su prolazile a da u pojedinim selima ne bude ni jednog intelektualca i visokoškolca. Samo sinovi ponekih trgovaca, popova i učitelja mogli su nastaviti školovanje u Gospiću ili pohađati više škole van Like.

U takvoj Krbavi, pa i čitavoj Lici, nije bilo proletarijata u klasičnom smislu riječi, a zakasnjelo formiranje sitne buržoazije kao klase zelenaško-lihvarskog karaktera više je ličilo na period prvobitne akumulacije kapitala i to u izuzetno nerazvijenom, zaostalom i siromašnom kraju. Državna birokracija, udružena sa sitnozelenaškom trgovinom i birtašima, formirala se kao izrazito korumpiran vladajući sloj.

U takvom teškom stanju društvenih odnosa, u toj crnoj slici i profilu društvene strukture, izgubljeno na visoravni između Plješevice, Velebita i Kapele, vegetiralo je stanovništvo ovih krajeva. Građanske stranke (Radikalna, HSS, SDS i dr.) pokušale su da veoma teško ekonomsko i socijalno stanje i goruća pitanja u svim domenima života prebace na vjerska i nacionalistička razračunavanja Srba i Hrvata koji su naseljavali Liku i Krbavu i da odvuku siromašno seljaštvo od prave klasne borbe. Na taj način je trebalo očuvati buržoaski sistem i vlast vladajuće garniture i njen u svakom pogledu privilegovan položaj. Netrpeljivost i trovanja međunacionalnih odnosa bila je i predominantna premisa svih šovinističkih snaga u čija kola su se bili, između ostalih, upregli i reakcionarni crkveni krugovi. U pojedinim momentima ta ekstremna nacionalistička osjećanja bila su dovedena do usijanja. To se nerijetko manifestovalo u tučama, premlaćivanjima, skrnavljenju vjerskih obilježja, pa sve do ubistava.

Nasuprot eksponentima velikosrpske hegemonije koji su se u sprovođenju svoje politike sve više služili pritiskom i terorom pomoću aparata državne vlasti i profašističkih organizacija, reakcionarni dio hrvatske buržoazije oslanjao se sve više na frankovce, križare i druge vrste ekstremnih nacionalističkih organizacija. Na primjer ustaško-frankovačke i križarske organizacije u Krbavi nesmetano su radile u okviru HSS-a, što je reakcionarni dio Mačekove klike dozvoljavao. Nije slučajno da su se organizacije HSS u toku rata na teritoriju Krbave uglavnom pretopile u ustaške organizacije. Kada je u pitanju Krbava, u pravu su oni autori koji tvrde da je u borbi naprednih snaga i Partije protiv velikosrpskog centralizma i hegemonizma bila zanemarena organizovanija borba protiv sve većeg uticaja ustaško-frankovačkih snaga i krajnje nacionalističke reakcije u HSS, što nam se po okupaciji zemlje i u toku rata grdno osvetilo. Učinjeni su teški ratni zločini nad nevinim stanovništvom od strane onih od kojih se to nije očekivalo.

U takvoj nezavidnoj ekonomskoj, društveno-političkoj situaciji, u jednoj izrazito provincijalnoj i teškoj atmosferi koju je razdirala zaostalost, siromaštvo i svakojaki sukobi, stvarale su se pred rat u Krbavi organizacije KPJ koje su značile prvo ozbiljnije komunističko prodiranje u mase i početak potkopavanja monopola režimskih i drugih građanskih političara i stranaka. Formiranje prvih partijskih ćelija na teritoriji dvaju bivših srezova datira tek od 1939. godine. Izuzetak čini selo Končarov Kraj gdje je organizacija, po nekim svjedočenjima, postojala od 1937. godine.[2]

Mišljenje da se partijska organizacija u Krbavi mogla formirati nekoliko godina prije nego što je osnovana i da su zato postojali uslovi čini se da je sasvim ispravno. Bilo je i ranije naprednih ljudi, simpatizera Partije, spremnih da stupe u njene redove i da se bore za stvar radničke klase i seljaka, za ostvarenja ideala revolucije.

Međutim, ne treba zaboraviti da je tek dolaskom Tita na čelo Partije 1937. 1 prelaskom partijskog rukovodstva iz inostranstva u zemlju, KPJ najzad uspjela da u osnovi prevaziđe krizu uslijed frakcionaštva, sektaštva i dogmatskog koncepta revolucije koji je najčešće bio naturan i sa strane. Tek se tada Partija idejno, politički, organizaciono i akciono toliko osposobila da je bila u mogućnosti da postepeno izgrađuje novu političku platformu prema stvarnim problemima i uslovima jugoslavenske društvene stvarnosti. Partija izrasta u takvu društvenu snagu koja uspijeva da stvori širok demokratsko--revolucionarni pokret kome su se sve više okretale i seljačke mase. Tome je znatno doprinijelo njeno angažovanje u borbi protiv prijeteće opasnosti od fašizma, u odbrani zemlje i sve većim zahtjevima za demokraciju zemlje i njenom osloncu na Sovjetski Savez.

Zahvaljujući takvoj aktivnosti, sasvim je normalno bilo da u aprilskom ratu Partija pozove mase u odbranu zemlje, šaljući svoje članove na front,

2 Za razliku od drugih mjesta u Lici, Partija se u Gospiću formira 1922. godine. U Perušiću čak nešto ranije. U različito vrijeme u Gospiću I Perušiću živjeli su i partijski radili istaknuti komunisti, među njima i nekoliko tadašnjih članova CK KPJ. Gospićka i perušićka organizacija održala se u teškim uslovima terora i udara velikosrpskog režima i ustaško-klerikalno--frankovačkog pritiska. U periodu između dva rata Gospić s Perušićem predstavlja najjači partijski centar u Lici i kao takav se održava sve do okupacije zemlje. Ali širenje partijske organizacije na sela ide i tamo vidno sporije. Određeni politički prodor počeo se nešto više osjećati tek od 1935. kada se otpočinje razvijati i SKOJ. Međutim, seoske partijske ćelije počinju da se oformljuju znatno kasnije što uglavnom koincidira s vremenom stvaranja prvih partijskih ćelija i u Krbavi.

da ne prizna okupaciju i komadanje Jugoslavije, da bi najzad, koristeći povoljan trenutak napada Njemačke na SSSR, stala na čelo masa i organizovala oslobodilački rat. Takvi stavovi i akcije rezultirali su iz već izgrađene osnove originalnog koncepta revolucije u uslovima okupacije zemlje. Bili su to prelomni momenti koji su Partiji osigurali velike i zadivljujuće uspjehe u NOB-u.

Sigurno je da se širok demokratsko-revolucionarni front u zemlji nije mogao stvoriti ako u njega ne bi bio uključen milionski dio radnog seljaštva koji je tada činilo 80 % jugoslavenskog stanovništva. Iako je u periodu uoči rata bilo zapaženo određeno prodiranje Partije na selo, zbog navedenih ranijih subjektivnih slabosti, Partija nije ranije mogla pratiti znatno pomjeranje osnovnih seljačkih masa ulijevo i sve veće kompromitovanje građanskih partija na selu. To je bilo zakašnjenje koje, zbog brzine razvoja događaja i početka rata, nije omogućilo da do aprilskog rata Partija stvori na širim seoskim područjima (osim manjih izuzetaka) neka značajnija svoja uporišta, pa ni u Krbavi.

Ipak, do okupacije zemlje bio je na selu stvoren neophodni minimum koji je i te kako dobro došao u pokretanju i usmjeravanju seljačkih masa u predstojeću oružanu borbu. Međutim, odlučan prelomni zaokret prema selu nije u oraksi išao glatko i ravnomjerno ni u početnoj fazi dizanja oružanog ustanka. U početku se na mnogim područjima bacalo težište borbe na gradove, na »gradske barikade« s glavnom udarnom snagom-proletarijatom. To je bio rezultat još neprevaziđenog gledanja na seljaštvo kao na kolebljivog i potencijalnog saveznika u revoluciji. Tada još nije bilo sasvim sazrelo shvatanje da, u uslovima okupacije zemlje, nacionalno oslobodilačka borba po svojoj suštini i logici znači ujedno i sprovođenje proleterske revolucije. Iz početnih iluzija nikle su i druge kao što je vjerovanje da će se napadom Njemačke na SSSR rat brzo završiti pa prema tome i brzo prerasti buržoaska u proletersku revoluciju.

Novi uslovi tražili su nove forme borbe. Uspjeh se nije mogao ni zamisliti bez aktivnog učešća milionskog dijela našeg seljaštva koje je u borbama za nacionalno oslobođenje bilo glavna boračka masa.

Život je stari šablonski pristup revoluciji svuda brzo demantovao. Na vrijeme se uvidjelo da su u gradovima višestruko olakšani uslovi efikasne i moćne koncentracije jakih okupatorskih snaga i unutrašnje kontrarevolucije i da bi zbog toga ustanak veoma brzo propao. Kadrovsko jezgro radničke klase i Partije bilo bi brzo uništeno. Ukoliko se nije željelo ostati samo na gerili, diverzijama i pokretu otpora, moralo se osloniti i na selo i pristupiti organizovanju partizanskog rata u čitavoj zemlji. U partizanskim odredima osnovnu boračku masu sačinjavao je seljački narod, a slobodne teritorije obezbjeđivale su snabdijevanje i mobilizaciju novih partizanskih snaga kakav je slučaj bio i s Krbavom. Na oslobođenim teritorijama se stvarala nova narodna vlast kao organi revolucije novih društvenih odnosa i garant protiv povratka na stari propali i eksploatatarski buržoaski sistem, čiji nosioci su odgovorni za izdaju zemlje i služenje okupatorima. Partizanski rat i njegovo pretvaranje u općenarodni rat bio je jedina solucija koji je davao perspektivu pobjede u jednom iscrpljujućem i dugotrajnom ratu kakav je bio naš. Borba u gradovima ostala je kao pomoćni vid našeg otpora. Takav prodor Partije na selo bio je važan prelomni trenutak naše revolucije. To je uslovilo i korjenitu promjenu strukture Partije u korist seljaka što će ostati njena socijalna karakteristika sve do svršetka rata.

Ustanak i prelomni momenti u njegovom pretvaranju u revoluciju

Prodor Partije u krbavska sela uoči samog rata bio je rezultat sve većeg njenog okretanja u novim uslovima prema selu i nesumnjivo sve jačih progresivnih kretanja u seljačkim masama koja su ubrzali krupni događaji kao što ie bilo — otpočinjanje drugog svjetskog rata napadom Njemačke na Poljsku, približavanje fašističke opasnosti i agresije prema Jugoslaviji, unutrašnja kriza i pritisak na radne mase u zemlji i drugo. Zbog svega toga dolazi do veće polarizacije političkih snaga u jugoslavenskom društvu. Sve je to, uz pojačanu aktivnost Partije, imalo svoga odraza na sve veću politizaciju širokih masa i političku diferencijaciju na selu, što nije mimoišlo ni Krbavu.

Do početka rata od blizu 60 sela koreničkog i udbinskog kotara bilo je stvoreno petnaestak partijskih organizacija koje su brojale oko osamdeset članova. Okružni komitet KPH za Liku konstituisan je 7 mjeseci prije aprilskog rata, dok su se kotarski komiteti oformili neposredno uoči rata. Bez sumnje mladost partijske organizacije Krbave, koja je u stvari učinila tek prve korake, niska idejna i politička izgrađenost njenih članova (izuzimajući samo nekolicinu), nije omogućila da se Partija više omasovi i još jače politički afirmiše kroz političke akcije i klasne okršaje. Nekoliko krupnijih političkih manifestacija označilo je samo da je učinjen prvi veći prodor i uticaj na mase. Daljnji razvitak u tome pravcu bio je prekinut početkom rata. Partija nije uspjela da uhvati jače korijene i da se omasovi najborbenijim i najsposobnijim ljudima te, kroz organizovani idejno-politički rad, svestranu aktivnost i akcije, da izraste u jaču revolucionarnu organizaciju koja bi mogla ostvariti dominantnu političku ulogu u krbavskim masama i spremno dočekati sudbonosne dane rata, okupacije i dizanje oružanog ustanka.

U jednoj nerazvijenoj i zaostaloj sredini u kojoj su najglasnije bile ekstremne nacionalističke snage, Krbava je pored svih prodora komunista i sve progresivnijih stremljenja ostala uglavnom na periferiji velikih društvenih događaja i političkih potresa u zemlji. Iako je bio zapažen proces politizacije masa i sve lijevija politička stremljenja, ipak je do nje dolazilo, manje ili jače, samo eho velike političke bitke koju je u razvijenim centrima vodila KP i druge progresivne snage zemlje. Do mlade krbavske partijske organizacije sporije su dolazila dublja saznanja o sve većem prevazilaženju sektaške prakse i štetnog ljevičarenja u Partiji, o značajnim promjenama u izgradnji političke linije i demokratske socijalno-progresivne platforme koja se ogledala u stvaranju širokog narodnog fronta usmjerenog protiv fašističke opasnosti agresije i pokušaja unutrašnje fašizacije zemlje koju je sprovodila kapitulantska buržoazija svih jugoslavenskih nacija, spremajući se za jednu od najvećih izdaja u historiji naših naroda.

Ocjenu stanja i stepena političke razvijenosti i aktivnosti ličke, pa i krbavske, partijske organizacije u periodu uoči rata dao je Jakov Blažević u svom referatu »K rješavanju organizacionog pitanja« koji je bio na dnevnom redu Druge okružne partijske konferencije za Liku održane u Korenici od 17. do 21. maja 1942. godine. U njemu je, između ostalog, rečeno: »Tada još nije bilo, osim iznimnih slučajeva, na teritoriji naše okružne organizacije takvih partijskih organizacija koje bi stvarno bile organizator i rukovodilac borbe masa. Većina naših partijskih organizacija bile su izolirane grupe izoliranih sektaša koje su bespomoćno išle na repu događaja.«

Okupacijom zemlje partijska organizacija i u Krbavi bila je na udaru oku-

patorsko-kvislinškog aparata koji je najprije otpočeo uništavati komuniste, ljevičare, antifašiste i ostale demokratski orijentirane napredne ljude. Ubrzo poslije toga otpočeli su s masovnim zvjerstvima i uništavanjem srpskog stanovništva, među kojima su likvidirali i dobar broj komunista. Iako o tome nema točne evidencije, cijeni se da je od blizu stotinu članova KPJ koliko ih je bilo u Krbavi prije okupacije, bilo likvidirano oko dvadeset u vremenu od aprilske katastrofe do ustanka. Približno isto toliko ih je palo u zarobljeništvo prilikom kapitulacije Jugoslavenske vojske, a nekoliko ih je pobjeglo pred fašističkim terorom u Srbiju. Poneki su čak — suprotno osnovnoj političkoj liniji — otišli (da se spasu od ustaša) na rad u Njemačku. Činjenica je da je oko desetak članova KPJ bilo isključeno iz njenih redova zbog kolebanja i nevjerovanja u uspjeh oružane borbe. Međutim, većina njih uključili su se kasnije u borbu i bili vraćeni u Partiju. Prema svemu tome može se procijeniti da je u oba bivša sreza narod pripremalo i u ustanak povelo oko 30—40 članova Partije.

Bez obzira na manji ili veći autoritet lokalnih partijskih organizacija i pojedinih krbavskih komunista te njihovu brojnost, ugled KPJ u narodnim masama bio je velik. To je naročito došlo do izražaja poslije okupacije zemlje i u vrijeme bjesomučnog fašističkog terora i sprovođenja genocida. Sve oči i kod nas u Krbavi bile su uprte u KPJ kao jedinu snagu koja je ostala uz narod i spremala se za obračun s fašizmom. Taj ugled nije došao odjednom. To je bio plod značajnih aktivnosti Partije u čitavoj zemlji poslije dolaska Tita na njeno čelo, rezultat velikih političkih akcija koje su potresale zemlju, akcija za odbranu zemlje od prijeteće fašističke agresije, koje su veoma pozitivno odjeknule u narodnim masama širom Jugoslavije. To se pozitivno odražavalo na aktivnost i jačanje partijskih organizacija i svijest narodnih masa Krbave. O takvoj djelatnosti Partije: demonstracijama, štrajkovima te drugim manifestacijama i akcijama saznavalo se u svakom kutku zemlje pa i u našoj Krbavi preko povremenih letaka, raznih direktiva i oduševljenih priča mnogih Ličana, učesnika događaja, koji su bili u kontaktu sa starim krajem i mnogih povratnika koji su se poslije okupacije vratili u svoja rodna sela.

Ogroman autoritet KPJ i njenog poziva na ustanak bio je presudan i tamo gdje nije bilo komunista. Ne treba zaboraviti zarazan uticaj primjera pokretanja oružanog ustanka pod vodstvom komunista u susjednim rejonima, oblastima i pokrajinama, snagu i uticaj velikih uspjeha koje su ustanici pod vodstvom komunista postigli na primjer u Crnoj Gori i Srbiji gdje je ustanak najprije otpočeo. Snaga tog poticaja obično lomi prostornu udaljenost. Svijest masa i neodložna potreba da se izađe iz veoma teške situacije u koju je naše narode stavio okrutni fašizam, djelovala je kao objektivni faktor prisutan svugdje. Često je bilo dovoljno da jedan napredan i ugledan čovjek pokrene mase u borbu. Poznato je da su pojedine spontane oružane akcije obično prestale i ugasile se, ukoliko im na vrijeme nisu stali na čelo komunisti i dali joj politički smisao, odlučnost i dosljednost.

O tome Edvard Kardelj govori:... »Istina, ustanak je bio izraz spontane volje narodnih masa (podvukao autor). Bez takve spontane volje ne bi bilo ustanka. Ali, ta volja nije bila nesvjesna. Ona se oslanjala na saznanje da postoje društvene snage koje su sposobne da vode i organizuju tu spontanu volju u pokret koji će biti sposoban da izvojuje pobjedu. A izraz tog saznanja je već sama činjenica da tok ustanka nije bio spontan, nego organizovan i rukovođen jasnom strateškom koncepcijom i odgovarajućom taktičkom primje-

nom te strategije. Doduše, u prvim mjesecima okupacije bilo je spontanih ustaničkih akcija bez jasnog koncepta i odgovarajuće organizacije. Ali, one bi doživjele poraz da se nisu uključile u organizacionu akciju vodećih snaga narodnooslobodilačkog pokreta«. (Iz rada napisanog povodom Titovog promovisanja za prvog doktora vojnih nauka u Centru visokih vojnih škola u Beogradu 21. decembra 1976. godine).

Kada je riječ o organizovanju ustanka i njegovom rukovođenju jasnom strategijskom koncepcijom i odgovarajućom taktičkom primjenom te strategije sigurno je, da je za početak oružanog ustanka bilo potrebno da se istaknu mnogi povoljni subjektivni i objektivni uslovi i faktori, da se duboko procijene i odrede glavni pojedinačni i zajednički elementi i poluge borbe, da bi se u najpogodnijem trenutku donijela odluka o početku borbe. To su bili nužni preduslovi za mogući uspjeh. Svaki drugi postupak bio bi čista avantura, što bi ustanak moralo dovesti do poraza.

U ocjenjivanju uspjeha oružanog ustanka u Jugoslaviji ne može se mimoići ogromna i presudna uloga koju je odigrao drug Tito i Politbiro CK KPJ, kao bojni štab revolucije, koji je znao procijeniti sve objektivne i subjektivne faktore, postaviti realne ciljeve i forme borbe i odrediti pravi momenat kad se valja dići na oružje. Bez takve procjene i određivanja jasne linije naša borba ne bi uspjela, bez obzira na to koliko je bila brojna i jaka partijska organizacija na terenu i ma koliko bila na zavidnoj idejnoj i političkoj visini. S pravilnom procjenom svih tih mnogobrojnih činilaca koji su odredili ispravnu političku liniju, forme i oružane borbe, jednom riječju najadekvatniju strategiju i taktiku borbe, i manje i mlađe partijske organizacije na terenu te svi napredni ljudi i antifašisti, stekli su moćno oružje za pokretanje masa u borbu.

Kada danas gledamo unazad, ne možemo se oteti utisku od kakvog je presudnog značaja bio izbor najpogodnijeg momenta otpočinjanja ustanka koji se ukazao napadom hitlerovske Njemačke na Sovjetski Savez, zatim određivanje pravilnih strategijskih ciljeva narodnooslobodilačke borbe, orijentacija na partizanski rat koji je obezbijedio mobilizaciju seljačkih masa u partizanske odrede, pretvaranje partizanskog rata u općenarodni rat, stvaranje NOV-e, stvaranje slobodnih teritorija i na njima nove narodne vlasti i drugih organa revolucije itd.

Za takve odluke trebalo je veliko revolucionarno iskustvo i stvaralačka primjena učenja Marksa i Lenjina na naše uslove. Svako mehaničko prenošenje tuđih iskustava, pogrešna procjena samo nekih elemenata ili jednog važnog elementa u određivanju strateške koncepcije, taktike, formi i organa borbe ili grešaka u određivanju momenta otpočinjanja svenarodnog rata protiv fašizma, značilo bi poraz revolucije.

Revolucionarni štab naše avangarde, zaista, matematički tačno procijenio je sve spoljne i unutrašnje objektivne uslove i subjektivne faktore na osnovu kojih je donio na vrijeme odluku o pokretanju narodnog ustanka.[3]

3 Spoljni i unutrašnji objektivni uslovi bili su:
1) učešće u ratu protiv sila Osovine antihitlerovske koalicije SSSR-a i Velike Britanije s perspektivom uvlačenja u rat SAD, koji su vezivali glavne hitlerovske snage za svoje frontove,
2) neriješeno nacionalno pitanje koje je okupator u našoj zemlji doveo do usijanja i biološkog uništenja pojedinih nacija i narodnosti, 3. okupacijom zemlje i izdajom buržoazije ionako teška ekonomska situacija i socijalna bijeda zaoštrila se i razvila do krajnjih granica, 4. suprotnosti nacionalnih buržoazija i protivrječnost između talijanskih i njemačkih okupatora, koji su se otimali o plijen i interesne sfere u Jugoslaviji.

Pri ovakvim ocjenama, odlukama i direktivama, svakako, bilo je lakše komunistima na terenu da se orijentišu i sprovode liniju borbe. Pored svih teškoća, privremenih grešaka, lutanja i skretanja, komunisti Krbave su prihvatili široku liniju narodnooslobodilačke borbe i stvaranja patriotskog fronta svih snaga koje su za borbu protiv neprijatelja. Partijska organizacija je postepeno prevazilazila uskosektašku liniju i ultraljevičarsku praksu i širila sve više svoje vidike. Treba istaći da je u ustanku naročito pozitivnu ulogu odigrala organizacija SKOJ-a. Nijedan član SKOJ-a nije se pokolebao, niti izgubio vjeru u snagu ustanka i perspektivu pobjede. SKOJ je uspio okupiti oko sebe cvijet mladosti i pokrenuti je u borbu. Među njima je bio i znatan broj ljudi koji su došli sa strane kao povratnici u svoja rodna mjesta. Među tim povratnicima bilo je članova KPJ, kandidata, skojevaca, simpatizera i naprednih ljudi koji su među prvima pošli u borbu.

Krbavska omladina se masovno odazvala na ustanak i listom se svrstala u partizanske formacije. U njima su, zajedno s ostalim partizanima, nadaleko proslavili svoj rodni kraj. Mnogi od njih postali su legendarni heroji, slavni komandanti, politkomesari, komandiri, bombaši, mitraljesci, diverzanti, kuriri, obavještajci, partijski radnici i aktivisti u neprijateljskoj pozadini i heroji oslobodilačkog rata.

Za sve to, što smo u Krbavi postigli, moramo upravo zahvaliti komunistima: istaknutim članovima Partije i SKOJ-a, tom borbenom jezgru revolucije, njihovoj pravilnoj političkoj orijentaciji i sposobnosti da pored svih teškoća sprovedu kurs na oružani ustanak, bez obzira na njihovu početnu malobrojnost (brojnost ne mora uvijek biti uslov sposobnosti za postizanje velikih uspjeha), nedovoljnu prekaljenost i kratak vijek postojanja partijske i skojevske organizacije. U toku NOR-a u KPJ je primljeno višestruko više članova nego što ih je bilo prije rata. Po jednoj slobodnoj, ali pažljivoj procjeni, može se reći a da se ozbiljno ne promaši, da je, na primjer, u Krbavi u toku NOR-a poginulo nekoliko puta više članova KPJ nego što ih je pred ustanak ukupno bilo.

Neosporno je da su svi ti rezultati bili bazirani na dotadašnjim uspjesima i iskustvima postignutim u periodu uoči rata i da novi veliki uspjesi i prodori, uz pomoć partijskih rukovodstava, predstavljaju u tom procesu jedan kontinuitet ali i kvalitativno nov skok, neslućeni prodor i džinovski korak naprijed, što ujedno predstavlja i određenu dijalektičku negaciju starog stanja, pa prema tome stare prakse i sadržaja rada.

Međutim, voditi revoluciju nije lako ni jednostavno. Preći na novi ratni kolosijek, sprovesti novi kurs Partije u život i uvesti nove metode i sadržaje u pristupu masama, stvarati jedinstveni narodnooslobodilački front svih patriotskih snaga, stvoriti vojsku — nije u početku išlo glatko i lako. Potrebno je bilo ne samo odanosti nego i idejno-političke i organizacione sposobnosti te pomoći sa strane da se izbjegnu subjektivne slabosti i teškoće, posebno mine i stupice koje je neprijatelj podmetao. Bilo je dosta nesnalaženja, naivnosti, zabluda i iluzija.[3a]

3a Shvatanje o d o l a s k u Crvene armije i brzoj našoj pobjedi nad snagama fašizma još u 1941. godini i prema tome brzom prelasku u etapu proleterske revolucije, bilo je u KPJ uglavnom prevaziđeno u proljeće 1942. godine. Prevladalo je shvatanje da će rat biti dugotrajan i da postoji samo jedna etapa revolucije a to je: borba protiv okupatora i domaće kontrarevolucije koja ujedno rješava i pitanje nacionalnog oslobođenja i zahtjeve proleterske socijalističke revolucije.

Pojedini komunisti, kojima je ranije bila nešto pristupačnija marksistička literatura, razmišljali su i iznosili svoje stavove o potrebi da se najprije vodi buržoasko-demokratska revolucija, a zatim da se ona brzo pretvori u proletersku revoluciju. Bilo je i shvatanja da će pitanje proleterske revolucije u Jugoslaviji i rušenje kapitalizma biti riješeno u borbama na barikadama, u velikim gradskim proleterskim centrima zemlje, a tu borbu da će pospiješiti i pomoći brza pobjeda Crvene armije i to čak u roku od mjesec-dva dana. Iako je takva shvatanja i mehaničko prenošenje tuđih iskustava život drastično demantovao, u praksi su se u početku dešavale ozbiljne greške i devijacije.

Pojave sektaštva osuđuju se i u Okružnici br. 3 CKSKH od 30. septembra 1941.[4] u kojoj, između ostalog, stoji: »... mnogi funkcioneri, organizacije i članovi... su se orijentirali na proletersku revoluciju i neposredno zauzimanje vlasti od strane proletarijata. Ta »lijeva« sektaška orijentacija, koja je došla do izražaja i u proglasu štaba partizanskih odreda za Liku i Kordun...[6] morala je neizbježno dovesti do sužavanja masovne baze narodno-oslobodilačke borbe... Ta »lijeva« oportunistička orijentacija na preskakanju nužnih etapa borbe dovela je mnoge organizacije i drugove do toga da fraziraju o velikim, u ovom času neaktuelnim i neostvarivim planovima... zvučnim frazama: »vlast će se za tri dana valjati na ulici, a neće je imati tko da pokupi« ...

Dok se u pojedinim partijskim organizacijama lakše prelazilo na novi kolosijek i pravilno sprovodila linija NOB-a, koja je davala pozitivne i vidljive rezultate, pojedini kadrovi, o kojima je gore bila riječ, teže su se oslobađali starih uskoklasnih shvatanja »čiste proleterske borbe«, što se odražavalo u štetnom ljevičarenju u praksi. Sve te konkretne greške obično su se ispoljavale u sijanju najprije nepovjerenja, potiskivanju i sumnjičenju u iskrenost opredjeljenja pojedinih intelektualaca i đaka kojih je inače bilo malo, »imućnijih« seljaka i onih koji su ranije glasali za režimske stranke, u nepovjerenju prema rijetkim oficirima i podoficirima, posebno prema žandarima, bez obzira na stav svih ih kategorija ljudi prema NOB-u. Određena pojedina neshvatanja, kolebanja i nesnalaženja, posebno u odnosu na početak borbe protiv Talijana, koje je kod nas u Lici uslijedilo nakon julsko-augustovskog ustanka ili zbog sporosti napuštanja određenih nacionalističkih opterećenja i naslaga ili radi neke oštrije kritike upućene pojedinim lokalnim rukovodiocima ili odluka odbornika itd, ponekad se tumačilo kao znak svjesnog opredjeljenja neprijateljstva prema NOB-u.

Prema nekim takvim pojedincima poduzimale su se ponekad najoštrije represivne mjere što se znalo grdno osvetiti. Represija nije mogla zamijeniti sistematski politički rad i objašnjenje svakog postupka i događaja. Čak se neprijatelj, koji otvoreno nastupa, nije mogao kažnjavati bez širih političkih objašnjenja i njegove izolacije od masa. Takve i slične greške neprijatelj bi obilno koristio u svojim pokušajima slabljenja NOP-a.

I sam pojam kulak u Lici nije mogao imati ono značenje kao u bogatim poljoprivrednim rejonima. Dogmatsko prenošenje određenih, u našim prili-

4 Zbornik NOR-a, tom V, knjiga 1, str. 146.

5 Taj štab stvoren na inicijativu Marka Oreškovića (septembra 1941) nije se uspio oformiti. Osim toga prestala je djelovati brigada stvorena nešto ranije u Drvaru (za Bosansku krajinu, Liku i Kordun) jer je ta odluka o stvaranju brigade kao preuranjena kritikovana od strane CK KPJ.

kama neprimjenljivih kriterijuma, nije se moglo u potpunosti odnositi na ličkog seljaka koji je, na primjer, imao oko 100 ili nešto više ovaca, a po zemljišnom fondu vrletne ličke zemlje i drugim sredstvima s kojima je radio sa svojom porodicom, nije se razlikovao od većine drugih seljaka. U tim još socijalno neizdiferenciranim odnosima ličkog sela, redovno je većina tih seljaka nezavisno od svog »bogatstva« spadala u najuglednije i najvrednije poslenike, dobre i poštene domaćine, povezane mnogobrojnim rodbinskim i prijateljskim vezama s većinom stanovnika sela. U pojedinim sredinama njihov uticaj često je bio predominantan za opredjeljenje cijelog sela ili zaselka za NOB. Greške prema njima — ukoliko se zaista nisu opredijelili kao otvoreni protivnici NOB-a — imale su redovno veoma negativne posljedice.

Bez sumnje da u praksi u našim uslovima nije mogao izdržati poznati staljinistički prilaz diferenciranom prilaženju raznim slojevima seljaštva po shemi: seoska sirotinja, srednjak i kulak, kao ni dogmatska i preuska teza o seljaku kao potencionalnom savezniku radničke klase. To se pogotovo nije moglo odnositi za naše nerazvijene planinske uslove gdje je egzistirao najbrojniji sloj siromašnih seljaka i bezemljaša, zatim znatno manje srednjih seljaka i sasvim tanak sloj kulaka i seoskih gazda. Uslijed neprosvijećenosti, krajnjeg siromaštva, vjerske i nacionalne zatucanosti imali smo u pojedinim krajevima zemlje pojavu da je dobar broj najsiromašnijih seljačkih slojeva postao plijen ustaša i četnika, tako da su sačinjavali gro njihovog vojničkog sastava. S druge strane imali smo i obratno pojavu gdje su seljaci iz bogatijih rejona i imućniji slojevi, ali s većim stepenom prosvijećenosti, nacionalne samosvijesti i političke uzdignutosti, bili aktivni učesnici NOB-a. Naravno, sve je to u mnogome zavisilo od toga gdje je i koliko je uticaj Partije i demokratskih snaga bio jači i da li su greške NOP-a bile manje ili veće. Zbog toga u uslovima kada seljačka masa čini gro partizanskih jedinica i komandnog kadra, svako diferenciranje seljaka po šablonskim kategorijama, a ne po tome da li je za borbu protiv okupatora i domaćih kvislinga ili ne, vodio je sektaštvu i bio ozbiljan uzrok određenih kriza i neuspjeha.

U Krbavi su gotovo svi takvi seljaci bili na strani NOB-a. Mnogi članovi njihovih porodica postali su osvjedočeni junaci, a među njima je dosta onih koji su položili svoje živote kao odani komunisti i istaknuti rukovodioci partizanskih jedinica. To je bio očigledan primjer širine i ispravnog sprovođenja linije NOB-a od strane partijske organizacije u Krbavi, koja je brzo ispravljala početne greške i konstruktivnije prilazila rješavanju životnih pitanja borbe, što se povoljno odrazilo na brzi razvitak i unutrašnju čvrstinu NOP-a.

Mi u Lici, pa sljedstveno tome i u Krbavi, nismo bili imuni od mnogih drugih grešaka, početnog nesnalaženja i sporosti u odnosu na niz problema kao sto su: teškoće oko objedinjavanja i rukovođenja NOP-om u Lici kao cjelini, potrebe da se brže i efikasnije pristupi stvaranju partijskih i masovnih antifašističkih organizacija u svakom selu i njihovom brzom vertikalnom objedinjavanju, teškoće i sporosti u odvajanju ustaničkih jedinica od njihovih sela ili određenog užeg regiona i u vezi s tim pokazane sporosti oko stvaranja pokretnih partizanskih bataljona: određenog zakašnjenja u otpočinjanju borbe protiv Talijana i sporosti u bržem uključivanju hrvatskih masa u borbu i drugo.

S kakvom se oštrinom i jasnom samokritičkom analizom prilazilo gorućim problemima borbe, najbolje govori Okružnica br. 1 usvojena na sastanku OK

KPH za Liku održanom 11. septembra 1941. godine u D. Lapcu." Tome sastanku prisustvovao je i Vladimir Popović, delegat CK KPJ i sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH. Pored isticanja nesumnjivo velikih uspjeha oružanog ustanka protiv ustaša, iz Okružnice se jasno vidi da su na tome sastanku oštro kritikovane razne slabosti: skretanja, oportunizam, kolebljivost i propusti kako pojedinih partijskih organizacija tako i pojedinih komunista, kao i samog Okružnog komiteta. Pored određenih kadrovsko-personalnih izmjena OK je naložio da se Okružnica broj 1 proradi u svim partijskim organizacijama Like. Nekoliko citata pojedinih dijelova Okružnice i nekih drugih dokumenata najbolje će ilustrovati podatak kako su najodgovorniji drugovi ocjenjivali stanje NOP-a Like u ustanku 1941. godine. Na primjer: »Mnogi članovi, kao i pojedine partijske organizacije, u svim momentima nisu se razlikovali od građanskih i malograđanskih političara i organizacija. Oni su ili pobjegli ili se legalizovali tj. potpuno odvojili od naroda, priželjkujući spas i oslobođenje od SSSR-a, i Crvene armije i na taj način ostavili mase same sebi. Bilo je takvih slučajeva gdje su pojedini članovi bremzali narodni ustanak.«

Govoreći dalje o teškim udarcima što ih je ustanak nanio ustašama i njihovim gospodarima, ističući pojedine partijske organizacije koje su u oslobođenim krajevima uspjele potpuno izmijeniti situaciju, u Okružnici se i dalje oštro insistira na kritičnoj ocjeni stanja i nastavlja: »Partijsko rukovodstvo za Liku nije odgovorilo svojim zadacima... stanje partijske organizacije u cijelosti ne zadovoljava... partijska organizacija nije bila u stanju da bude pravi rukovodilac ustanka već se u većini slučajeva jašilo na repu događaja. Mnogi članovi sreskih i okružnih rukovodstava išli su toliko daleko da su vodili pregovore s talijanskim okupatorima po pitanju lojalnog držanja prema okupatoru, čime su nasjeli i upregli se u kola talijanskog fašizma... Rad s omladinom bio je potpuno zanemaren ... Organizovanog rada sa ženama može se reći nije bilo ...«

Slične ocjene stanja u vrijeme i nakon ustanka iznosi u već pomenutom referatu »K rješavanju organizacionog pitanja« i Jakov Blažević. On, pored ostalog kaže: »U vrijeme oružanog ustanka Srba u Lici naše partijske organizacije, osim u iznimnim slučajevima, nisu uspjele odigrati ulogu organizatora ustanka i ako su najvećim dijelom te borbe započele pod vodstvom komunista pojedinaca, koji su bili odsječeni od svojih partijskih rukovodstava i koji su prema tome bili izloženi svim opasnostima i greškama nesnalaženja u rukovođenju borbom. . . zbog toga su se mnogi Partiji odani drugovi, pa i čitave organizacije, potpuno izgubili, osjetili bespomoćnim pred veličinom zadatka i odgovornosti koja je padala na njih, jer ih je narod tražio za vođe . . . Naša partijska organizacija, osim u iznimnim slučajevima, ne postoji niti kao organizacija djeluje na neoslobođenoj teritoriji, naročito u hrvatskim selima Like. Dapače, još nisu aktivirane u hrvatskim selima one partijske organizacije koje su nekad radile. Pa i na oslobođenoj teritoriji Like nije naša okružna organizacija zadatak organizacije Partije u punoj mjeri izvršila. Golem je broj oslobođenih sela u kojima ne postoji partijska organizacija, dapače ni kandidatske grupe ili simpatizerski kružoci...«

U referatu se dalje govori o svim tim slabostima koje su trajale »do u jesen i jedan dio zime 1941—1942. godine«. U njemu se, također, govori o greškama

6 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom *V*, knj. 1, dok. 24, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1952.

u »lučenju Partije« u vojsci i pozadini, zatim o slabostima u radu s omladinom i ženama, da bi se završio konstatacijom: »Nad nama lebdi stalna opasnost sektaštva, izolovanja od masa, prirepaštva i oportunističkog skretanja, Organizaciono pitanje naša okružna organizacija još nije savladala.«

Svi ovi citati iz navedenih dokumenata i u njima date ocjene krajnje su kritičke što je donekle i razumljivo kada se uzmu u obzir stil i način rukovođenja u ono vrijeme kada su pojedinci i partijske organizacije do maksimuma bile samokritične i kada se rijetko kad bilo zadovoljno postignutim uspjesima. No, međutim, nasuprot takvim ocjenama historijska je činjenica da je lička partijska organizacija u oružanom ustanku usprkos svoje mladosti, neiskustva i nedovoljne idejno-političke izgrađenosti postigla blistave uspjehe i ogromne rezultate koji su prevazišli svaka očekivanja. Ratno kolo oružane borbe i revolucionarnog ustanka zaigralo se i ono nije smjelo stati ako se željelo da se postignuti rezultati održe a potom da se ide dalje u nove pobjede. Trebalo je, da bi se moglo kretati naprijed, tražiti novo prestrojavanje partijskih redova i postaviti mnogo teže, veće i nove zadatke, koje je iziskivala situacija. Moralo se prevazići sektaštvo, ići na nove, borbene i sposobne kadrove koji su u prvim borbama stekli veliki ugled u narodu. Samo pokretanjem ogromne narodne energije i naprezanjem svih raspoloživih snaga mogla se učvrstiti NOB i krenuti naprijed, postići nove rezultate i ići do konačne pobjede revolucije. Zato oštra kritika slabosti, nedoraslosti novoj situaciji, isticanje i podvlačenje grešaka, koje je ustanak razotkrio i izbacio na vidjelo, tražilo je njihovo neodložno otklanjanje ako se želio uspjeh borbe.

Površnom čitaocu može ta oštrina u kritici postojećih slabosti možda da zamagli postignute velike početne rezultate oružane borbe i da znači generaliziranje neuspjeha. Naprotiv, oštra komunistička kritika i maksimalno postavljanje zadataka, koje je dati trenutak iziskivao, imali su veliku mobilizatorsku ulogu u redovima Partije i ustaničkih snaga spremnih da idu u borbi do kraja. Oštre ocjene iznesene u citiranim dokumentima značile su kritiku slabosti postojećeg stanja koje se moralo prevazići ako se htjelo ići u novu fazu borbe protiv okupatora i četničke kontrarevolucije koja je u tom momentu predstavljala veliku i najvjerovatnije glavnu opasnost za opstanak i dalju sudbinu revolucije. Za dalji uspjeh NOB-a u Lici i Krbavi značaj tih ocjena i kritike, a posebno akcije koje su poslije toga uslijedile, bio je veliki.

Treba reći da su osnovne greške, ispoljene slabosti i teškoće bile do kraja 1941, odnosno do proljeća 1942. u principu prevaziđene. Bilo je potrebno nešto više vremena da se jače ispolji uticaj Okružnog komiteta na cjelokupnoj teritoriji Like, da se iskristališu pojedina pitanja i stvore određeni preduslovi za kretanje naprijed. Kada su u tome prebrođene prve teškoće, pomoć partijskim organizacijama na terenu bila je sve znatnija i kvalitetnija, kako od strane istaknutih članova OK tako isto i članova sreskih komiteta koji su se u međuvremenu popunili sposobnim mlađim kadrovima. Pomoć drugova iz OK KPH bila je dragocjena. To se povoljno odrazilo na uspjeh po svim linijama rada i borbe.

Početak borbe protiv talijanskog okupatora i stvaranje preduslova za daljnji **razvitak revolucije**

Početak borbe protiv talijanskih okupatora u Lici značio je novi korak u daljem razvitku oslobodilačke borbe i njenom pretvaranju u revoluciju. Pred

ustanicima bili su postavljeni sudbonosni historijski zadaci da se kroz borbu protiv fašističkog okupatora i unutrašnje kontrarevolucije na specifičan način ostvare revolucionarne perspektive stvaranja novog socijalističkog društva. Postupiti drukčije značilo bi potpuno ispustiti inicijativu iz svojih ruku i prepustiti ustaničke snage četničkom uticaju. To bi bio poraz oružanog ustanka. Pošto okupatori nisu u početku preko ustaša kao nosilaca bratoubilačke borbe uspjeli slomiti ustanak, sada su im bili potrebni četnici da nastave bratoubilački obračun, oslabe iznutra NOP i potom ga potpuno razbiju.

Pavelićeva propaganda je oružani ustanak uporno proglašavala kao četnički velikosrpski pokret da bi odvratila hrvatske mase od NOB-a i zadržala ih pod svojim uticajem. Sada četničke glavešine proglašavaju NOP kao hrvatski i ustaški pokret ukazujući na učešće Hrvata u borbi — posebno poznatih rukovodilaca ličkog ustanka: Marka Oreškovića, Jakova Blaževića i ostalih drugova hrvatske nacionalnosti.

Talijanska pacifikacija ustaničke Like poslije reokupacije II zone (26. 8. 1941) nije mogla uspjeti. Zbog svojih odnosa s Njemačkom i NDH, Talijani nisu mogli ispuniti svoje obaveze i obećanja data velikosrpskim nacionalistima da će Srbima predati vlast, a ustaše povući iz Like. Razoružanje ustaničkih snaga nije postignuto niti je njihovo uključivanje u četničke jedinice dalo očekivane rezultate. Ugled Partije i ustaničkih vođa, koji su bili za nastavljanje borbe protiv okupatora, bio je u narodu velik. Talijani su bili prinuđeni da braneći važne komunikacije stupaju u odbranu ustaških posada od napada ustanika. Tako su velikosrpski eksponenti, koji su inače propovijedali revanšizam prema hrvatskom stanovništvu i nastavljanje bratoubilačkog rata, bili, htjeli — ne htjeli, primoreni da zagovaraju ne samo saradnju s okupatorom nego i saradnju s NDH. To ih je ubrzo kompromitovalo u očima ustaničkih masa, zbog čega, po nalogu svojih gospodara, pokušavaju pučevima i ubistvima partizanskih vođa da iznutra razbiju jedinstvo ustanika. Ne uspjevši u tome oni ubrzano formiraju svoje četničke vojne jedinice i otpočinju otvorenu oružanu borbu protiv partizanskih snaga. Na taj način oni, uz pomoć okupatora, pokreću građanski rat kao klasni nosioci vraćanja na stari buržoaski sistem i vaskrsavanje Kraljevine Jugoslavije.

Pošto ubistvima rukovodećih ljudi: Marka Oreškovića, Miće Radakovića, Pekiše Vuksana, Vlade Cerina, Biće Kesića i drugih nisu uspjeli slomiti ustanak niti težnju i volju najborbenijeg dijela masa za nastavljanje oslobodilačke borbe, četnički emisari, predstavnici velikosrpske politike, razni bivši politikanti, režimlije, trgovčići, oficiri, žandari i drugi počinju da propovijedaju tezu da je ustanak protiv ustaša i radi spasavanja srpskog življa ispod ustaškog noža završen i da sada s okupatorom treba ići na saradnju. Oni su se vješto služili demagogijom i širili priče i parole da još nije vrijeme za napad na okupatora (što je propagirala i izbjeglička vlada u Londonu i reakcionarno Mačekovo rukovodstvo HSS-a) i da će se sudbina Jugoslavije riješiti na glavnim savezničkim frontovima. Takva propaganda poklapala se ne samo s politikom izdajničke jugoslavenske vlade u Londonu nego i reakcionarnih krugova Zapada kojima nije išlo u račun da komunisti stoje na čelu borbe za nacionalno oslobođenje zemlje i orijentišu narodne mase na socijalni preobražaj jugoslavenskog društva.

Diferencijacija s velikosrpskim nacionalistima nastala je na pitanju da li treba ići na borbu protiv okupatora i bratstvo i jedinstvo naroda Like ili na saradnju s okupatorom i raspirivanje bratoubilačkog rata. Pročetnički elementi

bili su za saradnju s okupatorom i za revanš i odmazdu nad hrvatskim stanovništvom. Osim toga oni su bili protiv stvaranja pokretnih bataljona i za očuvanje zatečene seoske ustaničke vojne organizacije.

Pod pritiskom takve atmosfere koju su stvarale velikosrpske nacionalističke snage, pod pritiskom još nesazrele svijesti većine narodnih masa da treba ići u borbu protiv Talijana, pojedini komunisti su nasjedali pa su i sami podlegli oportunizmu. Treba istaći da kod ličkih komunista u principu, i bez obzira na pojedine izuzetke, nije bilo dileme oko toga da li treba napasti Talijane ili ne. Radilo se samo o tome kada tu borbu treba otpočeti i kako ostvariti najpovoljnije uslove za njen puni uspjeh.

Kontakti s okupatorom, čiji su inicijatori bile određene nacionalistički orijentisane pročetničke vođe, nisu mogli biti ozbiljnim uzrokom oseke ustanka i određenog zastoja u otpočinjanju borbe protiv Talijana prije nego što je to objektivno bilo moguće. Razlozi za to su sigurno bili mnogo dublji. Trebalo je izvršiti niz organizacionih, političkih i vojničkih krupnih zadataka stvarajući povoljnu političku atmosferu da bi jednom otpočeta borba s okupatorom bila vođena i nastavljena s uspjehom i do kraja.

Problemi koje je trebalo savladati i koji su bili predominantni preduslovi za otpočinjanje uspješne borbe protiv talijanskih okupatora bili su slijedeći:

1. Talijanski okupator prividno nije uzimao učešće s ustašama u direktnim borbama protiv ustaničkih snaga. Svojom vještom makijavelističkom demagogijom otvoreno i drsko se služio parolama navodnog spasioca Srba od ustaškog pokolja, kao da oni nisu doveli Pavelića na vlast i zajedno s Nijemcima osnovali NDH, zatim huškali ustaše na bratoubilačko obračunavanje i genocid, kako bi se lakše nametnuli hrvatskom narodu i tako održali svoju vladavinu. U početku je bilo pojedinaca koji su smatrali da je Italija velika država koja raspolaže s jakom i dobro naoružanom vojskom s kojom se teško boriti nedovoljno vojnički i politički organizovan i slabo naoružan. Osim toga, prividno neučešće Talijana u prvim borbama, verbalni napad na ustaše i Hrvate povezano s ponovnom talijanskom okupacijom Like i obećavanjem davanja vlasti Srbima itd., sigurno je u svijesti nekih ljudi ostavilo politički i psihološki negativne tragove. Trebalo je vremena da se upornim političkim radom i uporedo s otpočinjanjem oružanih napada poljulja i sruši ta lažna pozicija Talijana, njihova dvolična politika i njihova prividna snaga.

2. Kao što se iz spomenute Okružnice OK KPH za Liku vidjelo, u najvećem broju oslobođenih sela nije bilo partijskih organizacija, niti antifašističkih organizacija, niti antifašističkih organizacija omladine i žena, zbog čega politički utjecaj komunista i najborbenijih ustaničkih snaga nije bio dovoljan da osnovne seljačke mase pristanu i odmah krenu u borbu protiv okupatora. Poslije teških poraza nanesenih ustaškoj vlasti, razbijanje prvih ustaško-domobranskih ofanziva i satjerivanja ustaša u okupatorske garnizone i njihovu bližu okolinu, nastalo je psihološko stanje završenosti glavnog zadatka spašavanja glave na ramenu. To je raspoloženje stvarano i obilno iskorišteno od onih snaga kojima iz svojih klasnih, ideoloških, nacionalističkih i drugih razloga nije bilo u interesu nastavljanje borbe. Trebalo je uporedo s pokretanjem borbe protiv okupatora stvarati mnogobrojne organizacije NOP-a, horizontalno i vertikalno ih povezivati i kroz njih ostvariti maksimalno jedinstvo masa. Za to je trebalo vremena, velikih organzovanih i maksimalnih napora svjesnih snaga NOP-a Like.

3. Bilo je potrebno stvoriti i jače pokretne partizanske bataljone kao čvrste i disciplinovane vojne jedinice, rukovođene sposobnim štabovima i najiskusnijim kadrovima. S rascjepkanim seoskim gerilskim odredima ili njihovim slabo objedinjenim povremenim koncentracijama, stavljenim pod privremenu komandu koja nije dovoljno poznavala borbene sposobnosti ad hoc skupljenih jedinica, nije se mogao uspješno voditi rat protiv Talijana kojih je 1941. godine u Lici bilo oko 20.000

Uspješno vođene borbe protiv ustaško-domobranskih jedinica još nije bio razlog vjerovanju u neko naše tadašnje veće borbeno i komandno iskustvo. I Pavelićeva vojska se na brzinu skupljala s ciljem da se gasi požare ustanka i nalazila se u fazi formiranja, također bez ratnog iskustva i slabog borbenog morala, naročito kod domobrana. Osim toga, i samo formiranje Štaba Grupe NOP odreda za Liku išlo je sporo i otezalo se sve do pred kraj 1941. Također je trebalo skupiti što više oružja u akcijama protiv Pavelićeve vojske i nabavkama iz Dalmacije.

Sve su to, pored ostalih, elementi i faktori koje je trebalo ispuniti da bi se preovladalo stanje stagnacije i iščekivanja. U uslovima nedovoljne političke i vojničke organizovanosti, kao i bez dovoljne podrške masa, svako istrčavanje dovelo bi do rizika. Neuspjeh, povezan s odmazdama i represalijama koje bi okupator obavezno poduzeo protiv stanovništva, izazvao bi demoralizaciju masa i revolucija bi zapala u ozbiljnu krizu iz koje bi se teško mogla izvući. Četnici bi takvo stanje iskoristili za sprovođenje svoje izdajničke rabote. Iskustvo iz drugih krajeva zemlje o tome dovoljno govori. (Crna Gora, Srbija i dr.)

Tako je faza privremenog »zatišja«, koja je trajala nekoliko mjeseci, predstavljala u stvari period žestoke političke borbe za mase, velikih napora na reorganizovanju ustaničkih vojnih jedinica, stvaranju dobro naoružanih pokretnih bataljona i uporedo poduzimanje oružanih napada na Talijane gdje se god ukazala povoljna prilika. U tom periodu formiraju se nove partijske organizacije i omasovljuju postojeće s najboljim i najborbenijim borcima i aktivistima koji su se istakli u ustanku. U najvećem broju ličkih sela stvaraju se narodni odbori i masovne antifašističke organizacije. S druge strane, okupator, posebno preko četnika, poduzimao je sve da NOP u tome naporu omete. Priprema faza za otpočinjanje borbe protiv talijanskih okupatora uspješno je završena što je doprinijelo našim, nešto kasnijim, velikim pobjedama protiv okupatora i četničkih izdajnika. Može se, međutim, govoriti i o tome da li je taj pripremni period mogao trajati kraće ili ne, i koliko su subjektivne slabosti utjecale na njegovu dužinu.

Do kraja 1941. i januara 1942. godine u Lici je organizovano oko 10 partizanskih bataljona s oko 1000 naoružanih boraca. Bilo je još oko 3000—4000 boraca koji su se, da je bilo oružja, mogli svrstati u partizanske redove. Do toga vremena u Krbavi se formiraju dva partizanska bataljona.

Po svom pozitivnom značaju za dalji razvitak NOB-a poznato je Savjetovanje vojnih delegata Like, održano 21. septembra 1941. godine na Kamenskom — u srcu planine Plješevice.[7] Savjetovanjem je rukovodio legendarni vođa ličkog ustanka Marko Orešković, član najvišeg rukovodstva KPJ. Na njemu je podvučena potreba otpočinjanja borbe protiv okupatora kao glavnog daljeg zadatka koji stoji pred ustaničkim snagama Like, razvijanje bratstva i jedin-

7 Ovo Savjetovanje OK KPH za Liku održano je 5 dana prije poznatog savjetovanja u Stolicama.

stva Srba i Hrvata kao nužnog uslova daljih uspjeha borbe i revolucije i istaknut zadatak sprovođenja u život šireg uključivanja hrvatskih masa u NOB. Podvučena je također potreba prevazilaženja organizacijsko-formacijskog šarenila ustaničkih vojnih jedinica i štabova te postavljen zadatak stvaranja jedinstvenog vojnog rukovodstva za Liku i pokretnih jedinica s ciljem razbijanja dosadašnje isključivo teritorijalne vezanosti partizanskih odreda. Postavljen je i zadatak stvaranja NOO-a. Sve je to imalo povoljnog odraza i na razvitak NOB-a u Krbavi.

Uskoro poslije Kamenskog dolazi 30. septembra 1941. do novog savjetovanja vojnih i političkih delegata kotara Korenice u Krbavici. Osnovna tema savjetovanja bila je kako sprovesti odluke savjetovanja u Stolicama koje je pod rukovodstvom Vrhovnog šaba i Tita održano 26. septembra 1941. U Krbavici je raspravljana konkretna formacija stvaranja partizanskog bataljona »Ognjen Priča«. Na savjetovanju je izražena riješenost otpočinjanja ofanzivnih dejstava protiv talijanskih okupatora.

Prije nego što su uoči Nove 1942. godine otpočela borbena dejstva protiv Talijana oko Korenice, dva mjeseca ranije (27. 9. 1941) partizanski odred iz Crne Vlasti napao je jaču talijansku kolonu i nanio joj prve gubitke u Lici.[8] Tri dana kasnije Partizanski odred »Kik«, zajedno s grupom partizana iz Škara, uspješno je na Pogledalu (više Korenice) napao jaču talijansku jedinicu i također joj nanijeli osjetne gubitke.[9] Partizanski odred iz Srednje Gore izvršio je 10. novembra 1941. napad na Talijane na položaju između Breštana i Mekinjara (udbinski srez). U toku noći u borbu je stupio i leteći Partizanski odred »Čapajev«, pa su se borbe vodile dva dana.[11]

Ti prvi napadi na talijanskog okupatora bili su dragocjeno iskustvo. Oni su se pozitivno odrazili na borbeno raspoloženje ustanika. Shvatilo se, naime, da je sasvim moguće uspješno se boriti protiv okupatora. Sve više se pokazala neodrživost situacije, u kojoj su se Talijani održavali po geslu — Zavadi pa vladaj! Napad na talijanski garnizon Korenicu, odnosno početak borbi na njenim prilazima krajem 1941. i početkom 1942. godine, bio je početak sveopće nepoštedne borbe na život i smrt protiv talijanskih okupatora i njihovih domaćih pomagača.

Glavni štab Hrvatske sugerisao je da se najprije napadnu Talijani i četnici u Donjem Lapcu, s obzirom da je tamošnji garnizon brojao samo 230 neprijateljskih vojnika. Štab Ličke grupe odreda, u dogovoru s Okružnim komitetom, odlučio je da se najprije napadne talijanski garnizon u Korenici iako je brojno bio tri puta veći nego u Donjem Lapcu. Korenica je imala centralni položaj u odnosu na slobodnu teritoriju Like, a njenim oslobođenjem omogućilo bi se i slobodno komuniciranje s partizanskom teritorijom Korduna.

Napad na Korenicu bio je planiran za 1. januara 1942. U zimu 1941. na 1942. godinu pao je u Lici veliki snijeg. Zbog toga se računalo da pomoć iz okolnih

8 PO Crne Vlasti je dočekao talijansku kolonu jačine oko 350 vojnika i nanio im gubitke od 5 mrtvih i u teško ranjenih, od kojih su šestorica u transportu umrla.

9 Na Pogledalu je bilo ubijeno 11 i ranjen 21 tal. vojnik. Za odmazdu su Talijani zapalili selo Vrelo i jedan zaselak u s. Zalužniea.

10 Prilikom borbi kod Breštana Srednjogorci su ubili nekoliko neprijateljskih vojnika, a dvojicu su zarobili, u toku noći stupio je u dejstvo i Partizanski odred »Čapajev«. Sutradan je došlo do borbe na položajima Crni vrh s talijanskim snagama u jačini od oko 500 vojnika talijanske divizije »RE«. Poslije oštrih borbi Partizanski odredi »Capajev« i iz Srednje Gore bili su pred nadmoćnijim snagama prinuđeni da se 12. novembra povuku s položaja. Talijani su u Srednjoj Gori zapalili nekoliko kuća, a u Mekinjaru su ubili 4 muškarca i jednu ženu.

garnizona talijanskoj posadi u Korenici neće biti brza i efikasna. Osim toga računalo se na mogućnost da se talijanske snage izvuku iz Korenice i tuku na otvorenom prostoru, gdje bi manevarske sposobnosti partizana bile presudne za ishod borbe. Sticajem okolnosti došlo je dva dana ranije do nepredviđenih borbi Dalmatinske čete s talijanskom patrolom koja je pošla u pljačku u selo Bjelopolje, sa zadatkom da svoj garnizon snabdije sa stokom i drugom hranom. Snježne padavine i nanosi bili su toliko veliki da Talijanima nisu garantovali redovno snabdijevanje. Borbe su se nastavile isto veče i sutradan 30. decembra 1941. godine, kada u borbu stupa i jedna četa bataljona »Ognjen Priča«.

Sve te borbe odvijale su se van određenog plana napada na Korenicu kako ga je zamislio Štab Grupe NOP odreda za Liku. Vidjevši kako su prošle njegove jedinice koje su partizani dočekali na prilazu Korenici, veoma uplašen za sudbinu svojih snaga talijanski komandant garnizona zvanično je zatražio pomoć od svog štaba u Otočcu i u svojim izvještajima višestruko precijenio brojno stanje naših jedinica.

Nije došlo do predviđenog izlaska Talijana iz Korenice na brisani prostor. Došlo je do obratne situacije. Korenica je predstavljala pogodan mamac da neprijateljske snage iz Otočca, Gospića i drugih neprijateljskih garnizona budu prisiljene da intervenišu u pravcu Korenice i da izađu na otvoreni prostor. U uslovima dubokog snijega i surove zime, na prilazima Korenice, neprijatelj je bio uspješno tučen i trpio je teške poraze za porazom. U Lici se dobro znaju i pamte te borbe u kojima je došlo do teškog debakla talijanskih jedinica a naših sjajnih pobjeda na Pogledalu i Homoljačkom klancu a naročito na Ljubovu.

Korenicu poslije nekoliko uzastopnih napada i više od dvomjesečnih borbi u njoj i oko nje nismo mogli zauzeti. Krajem marta 1942. Talijani su napustili Korenicu zahvaljujući intervenciji jakih njihovih snaga spolja. U međuvremenu u drugoj polovini februara 1942. oslobođen je i Donji Lapac. Neprijateljska odbrana bila je razbijena, a talijanska posada poslije pretrpljenih gubitaka predala se. I to je sigurno djelovalo da Talijani ubrzaju svoju odluku o napuštanju Korenice. Sve u svemu, za nepuna tri mjeseca preko 1000 talijanskih vojnika bilo je izbačeno iz stroja. Od toga je preko 150 poginulo, blizu 200 ranjeno i oko 750 zarobljeno.

Pored svih uspjeha oko Korenice pokazalo se od strane našeg komandovanja određeno precjenjivanje borbenih sposobnosti novoformiranih bataljona i njihovih mogućnosti da zauzimaju utvrđene gradove u kojima se neprijatelj planski i dobro branio. Pokazalo se da se napadi na solidno utvrđena mjesta ne mogu uspješno izvoditi bez posjedovanja artiljerije i specijalnog iskustva noćnog ubacivanja udarnih grupa u samo mjesto i razbijanje iznutra njegove odbrane i komandovanja kako smo to kasnije uspješno činili.

Poznato je da su se Talijani posebno dobro branili u solidno utvrđenim gradovima, dok su obratno bili veoma ranjivi u borbama na otvorenom prostoru. Međutim, pokazalo se da smo imali još dosta zabluda. Jedna od njih se ispoljavala u našim težnjama i pokušajima da frontalno branimo slobodnu teritoriju pred višestruko nadmoćnijim i do zuba naoružanim neprijateljem. Sve je to dovodilo do nepotrebnih gubitaka što je moglo dovesti do stagnacije i slabljenja borbenog poleta i krize ustanka.

Zadivljujući uspjesi u prvim velikim borbama protiv talijanskih okupatora, uoči Nove 1942. i tokom prva tri mjeseca 1942. godine, predstavljali su našu ne samo veliku vojničku pobjedu nego, što je još važnije, označili su

snažno jačanje političkog utjecaja u masama, političku prevagu i pobjedu nad četničkom kontrarevolucijom i njihovom taktikom da još nije vrijeme za otpočinjanje borbe protiv fašističkog okupatora. Usprkos pojedinih četničkih pučeva u proljeće 1942. godine, NOB se u Lici, odnosno Krbavi, sve više učvršćivala i nezadrživo širila. Više se nije postavljalo pitanje naše definitivne pobjede nego samo vremena kada će ona uslijediti.

Dvadeset petog decembra 1941. u Krbavici je formirana Dalmatinska četa sastavljena od oko 70 boraca Hrvata koji su u četiri grupe došli u Liku iz Šibenika, Vodica, Tribunja, Prvić Luke, Šepurine, Zatona, Iža, Primoštena i Molata. Četa je ušla u sastav bataljona »Marko Orešković« kao njegova 3. četa. Dalmatinska četa je prva napala Talijane u Bjelopolju i to su bile uvodne borbe u tromjesečne operacije ličkih partizana s Talijanima u Korenici i prilazima k njoj.

U sastavu bataljona »Marko Orešković« Dalmatinci su učestvovali i u drugim borbama u Lici. Početkom maja 1942. veći dio Dalmatinske čete ušao je u sastav 1. proleterskog bataljona Hrvatske. Jedan broj bio je vraćen u Dalmaciju, gdje se NOB sve više rasplamsavala.

Dalmatinski borci bili su većinom članovi KPJ, kandidati i skojevci. To je bila dobro naoružana četa sastavljena od hrabrih, disciplinovanih i politički uzdignutih boraca, spremnih da se bore na svakom mjestu protiv okupatora i domaćih izdajnika — ustaša i četnika. Već u prvim borbama protiv Talijana u Bjelopolju oni su pokazali svoju borbenost i političku zrelost.

Dolazak Dalmatinske čete ostavio je u cijeloj Lici snažan odjek i značio je u prvom redu veliki doprinos u razvijanju bratstva i jedinstva Srba i Hrvata. S obzirom na velike zločine koje su ustaše izvršile nad srpskim stanovništvom i na mali broj partizana hrvatske nacionalnosti 1941. godine, u Lici dolaskom dalmatinskih partizana Hrvata, a naročito njihovom odbranom srpskih sela od napada neprijatelja, njihovim hrabrim držanjem u svim borbama i žrtvama koje su dali, kovalo se na djelu, pred očima naroda, bratstvo i jedinstvo i krvlju pečatilo. O tome se tada u Lici, posebno u krbavskim selima, danonoćno pričalo.

Krbava partizanska tvrđava

Privremena kriza i četnički pučevi zahvatili su, negdje u manjim a negdje u nešto širim razmjerima, pojedine rejone gračačkog, donjelapačkog, gospićkog i otočačkog sreza. Krbava je ostala neokrnjena i za četnike nepristupačna. U njoj se nije mogla oformiti ni najmanja četnička jedinica. Svi napori četnika sveli su se na vrbovanje pojedinaca. U Krbavi je bilo svega dvadesetak četnika i odmetnika koji se grupno nisu uspjeli oformiti, niti su se kao pojedinci mogli održati na našoj teritoriji, nego su morali bježati u okupatorske garnizone i stupiti u četničke jedinice u susjednim srezovima. Ubistvo, ubrzo po ustanku, španskog borca Miće Radakovića od strane pročetničkih elemenata u Jošanu te pročetničko i šovinističko držanje pojedinaca, koje se nešto više ispoljavalo u periodu prelaska na borbu protiv Talijana, nije se negativno odrazilo na dalji razvoj NOP-a u Krbavi. Početni krizni momenti relativno su brzo prevladani.

Ustanak u Krbavi bio je u stalnom usponu. Već u 1942. slobodna partizanska teritorija Like, s njenim centralnim i najorganizovanijim dijelom Krbavom i na nju naslonjenim oslobođenim selima gospićkog, lapačkog i gračačkog kotara,

predstavlja pravu partizansku državu, dobro branjenu i povezanu cjelokupnim sistemom vojske, vlasti i svih ostalih organa revolucije. Kasnije se slobodna teritorija Like sve više proširuje i povezuje.

U specifičnim teškim ratnim uslovima na partizanskoj teritoriji u Lici radila je 171 osnovna škola, 1 partizanska gimnazija, 155 analfabetskih tečajeva, 88 domova kulture, 17 biblioteka, 16 čitaonica, 12 bolnica i ambulanti, izlazilo je 16 listova, a 65 diletantskih grupa i 72 pjevačka zbora održala su po selima i u vojnim jedinicama na hiljade priredaba. Preko 60% svih ustanova nalazilo se na teritoriji bivšeg koreničkog i udbinskog sreza. Rijetko ko zna da smo, uglavnom na terenu Krbave, imali neko vrijeme čak telefonske veze s 12 telefonskih centrala i 8 pošta. Pošta se preko relejnih stanica prenosila motociklima i biciklima ili su je prenosili konjanici.

U toj svojoj partizanskoj državi raspolagali smo »partizanskom industrijom« — tehničkim radionicama koje su popravljale oružje, od pušaka do topova i tenkova. U njima su se proizvodile ručne bombe i prepravljale artiljerijske granate. Samo u glavnoj radionici na Kamenskom popravljeno je oko 30.000 pušaka, 700 teških mitraljeza, 60 topova i drugo. Postojale su radionice za izradu i popravku odjeće i obuće, zatim pilane, stolarije, pekare i slično. Organizovan je, također, čitav sistem skrivenih magazina i skloništa u kojima su se čuvale znatne količine hrane i drugog materijala. Na primjer, u jednom izvještaju decembra 1942. piše da je u Krbavi u skloništima bilo 300.000 kg kukuruza, oko 100.000 kg miješanog žita, 4000 kg masti. U novembru 1943. godine skupljeno je 280.593 kg žita, 420.511 kg krumpira, 313.430 kg mesa, 13.307 pari čarapa, 1052 plahte i drugi materijal.

U srcu planine Plješevice na Bjelim Potocima bila je još 1942. organizovana partizanska bolnica s 200 kreveta, sastavljena od kirurškog i zaraznog odjeljenja, apoteke, radionice za spravljanje lijekova i prijemne ambulante. Bolnica je bila snabdjevena strujom (preko motora), rendgen-aparatom te toplom i hladnom vodom.

Na Krbavskom polju stvorili smo čak i aerobazu, odakle je 1944. savezn̈ička avijacija otpremala naše teške ranjenike u bolnice u Italiji i istovremeno nam donosila u ograničenim količinama ratni materijal.

Koristeći se povoljnom situacijom u Krbavi, rukovodstvo NOP-a u Lici je moglo brzo intervenisati protiv gračačkih četnika gdje je zavjera počela i odakle je početna opasnost širenja bila najveća. Upućuje se na lice mjesta udbinski bataljon »Krbava« i Omladinska četa koreničkog bataljona »Ognjen Priča« sa zadatkom da razbiju četnike i da puč što više lokalizuju i na taj način pomognu tamošnjim snagama koje su ostale vjerne NOP-u. Akcija je uspješno završena. Ostatak četnika je sabijen u okupatorske garnizone duž željezničke komunikacije Gračac — Otrić, a njihov uticaj znatno sužen. Uskoro bataljon »Krbava«, zajedno s Udarnim bataljonom, interveniše protiv četnika u Gackoj dolini i pritiče u pomoć našim snagama da se tamo održe i ojačaju.

Gotovo za cijelo vrijeme rata na teritoriji koreničkog i udbinskog sreza nalazio se i djelovao Okružni komitet KPH za Liku. Štab Grupe NOP odreda za Liku u njoj se nalazio od početka svog djelovanja pa sve do rasformiranja. Na Krbavi se formirala 2. lička, odnosno druga po redu partizanska brigada u Hrvatskoj. U njoj se locirao i Štab 1. operativne zone Hrvatske. Bila je jedno vrijeme sjedište CK KPH i GŠH. U Korenici je jedno vrijeme radila Oficirska škola GŠH, u njoj je formiran i 1. proleterski bataljon Hrvatske i održana Druga lička okružna partijska konferencija. U Krbavi su formirana i bila

sjedišta okružnih rukovodstva antifašističkih organizacija žena i omladine. U Korenici je 1. maja 1942. godine održana jedina prvomajska parada u ovom dijelu porobljene Evrope (bila je još samo parada Crvene armije u Kujbiševu). U selu Trnavcu formirana je krajem augusta 1942. Prva ženska partizanska četa u Jugoslaviji. U Bijelim Potocima izišao je prvi broj lista »Naprijed«. U selu Ponor kraj Korenice oformljen je 1. marta 1943. godine Inicijativni odbor ZAVNOH-a i tu su udareni prvi temelji državnosti federalne republike Hrvatske u okviru nove Jugoslavije.

Na teritoriji Krbave odvijali su se mnogobrojni prelomni ratni događaji. Već smo spomenuli naše blistave pobjede na prilazima Korenice protiv talijanskih okupatora. Te pobjede veoma su značajne za razvitak NOP-a u Lici. Na prilazima Krbavi preko Pločanskog klanca, Ljubova i Babinog Potoka najduže su se vodile borbe u toku četvrte neprijateljske ofanzive. Zbog promjene opće vojno-političke situacije u 1944. godini još je više bio izražen vojno-operativni i politički značaj Krbave i Ličkog sredogorja kao centralnog dijela partizanske teritorije Like. Sada je njemački okupator nastojao da zauzme Krbavu i Ličko sredogorje, uništi partizanske snage i njihove baze. Po odlasku 6. ličke divizije iz Like, novembra 1943. godine, pretežno su se na teritoriji Krbave razvijale najžešće i najdugotrajnije borbe. Već u proljeće 1944. tri partizanske diviziji vode veoma teške borbe s njemačkim i ustaškim jedinicama. U nešto kasnijoj velikoj neprijateljskoj ofanzivi, nazvanoj »Zvijezda Danica«, poznate su borbe za spasavanje preko 1000 naših ranjenika koji su se probijali po mećavi i' nevremenu kroz bespuća Plješevice prema Kordunu, Ličkom sredogorju i Velebitu. Da su se u to vrijeme vodile neprekidne i žestoke borbe najrječitije govori ovaj podatak — samo u toku 1944. godine neprijatelj je izvršio 38 upada **u** korenički srez. Nekoliko naših divizija vodile su s Nijemcima borbe promjenljivom srećom sve do konačne proljetne ofanzive 1945. kada su jake snage naše 4. jugoslavenske armije razbile 15. njemački brdski korpus i konačno oslobodile Liku.

Tokom cijelog rata »partizanska« planina Plješevica bila je stjecište bezbrojnih zbjegova naroda. Šumovita, ispresijecana klancima i dubodolinama, surova po svojoj klimi i nepristupačna, ona je istovremeno bila majka zaštitnica nejači, žena i staraca kada bi god neprijatelj jačim snagama nasrnuo na našu slobodnu teritoriju.

U nekoliko navrata, još u ljetnim danima 1941. godine, na Plješevici je tražilo spas od ustaškog noža na hiljade duša iz koreničkih, udbinskih, donjolapačkih i bosanskih potplješevačkih sela. Preko Plješevice se u augustu i septembru 1941. vratilo u Liku nekoliko hiljada žitelja plitvičke općine, koje su ustaše po nalogu Pavelića nešto ranije bile iselile s pradjedovskog ognjišta.

Ispred talijanskih kolona, koje su koncem marta 1942. prodirale u Krbavu radi deblokade svoga garnizona opkoljenog u Korenici, nekoliko hiljada ljudi iz udbinskog, koreničkog i donjolapačkog sreza našlo je u Plješevici skloništa. U svojstvu kaznene ekspedicije Talijani su na svom putu palili sve kuće i gospodarske zgrade do kojih su došli, opljačkali stoku, svu hranu koja nije na vrijeme sklonjena, ubijajući svako živo čeljade na koje bi naišli.

Narodna vlast, organizacije Partije, SKOJ-a, omladine i žena u Krbavi su organizovali pravljenje skloništa, bajti. Skupljala se hrana i odjeća od onih koji nisu bili popaljeni i opljačkani. Organizovana je proljetna sjetva, nabavljena stoka i alat za rad i drugo. Duh prave ljudske solidarnosti došao je do punog izražaja.

• Najveći zbjegovi, uz neviđena stradanja naroda, bili su u vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive januara i februara 1943. godine. Nekoliko desetina hiljada stanovnika Banije, Korduna, Bosanske krajine i Like povlačilo se ispred borbenog poretka njemačkih i talijanskih divizija te ustaških i četničkih formacija. Ekspedicione snage dobile su od svojih viših komandi naređenja da ubijaju stanovništvo, pale i pljačkaju a sve muškarce starije od 16 godina da odvedu u logore smrti. Na sreću ličko rukovodstvo nije pristalo na odluku da se njegovo stanovništvo povlači za glavnom operativnom grupacijom Vrhovnog štaba nego se u najvećem broju organizovano povlačilo u planinu Plješevicu, po dubokom snijegu u januarskoj ciči, kada se temperatura noću spuštala i ispod 20 stepeni.

Zahvaljujući izvanrednoj upornosti i borbenosti jedinica 6. divizije i Ličkog partizanskog odreda, snage 5. talijanskog korpusa prodrle su u Krbavu tek 12 dana nakon otpočinjanja ofanzive (u kasnijoj fazi ofanzive na teritoriji Like učestvovale su u borbi i druge snage 1. hrvatskog korpusa). To je omogućilo da se stanovništvo Krbave i Ličkog sredogorja kao i Lapačke kotline bolje pripremi za odlazak u zbjegove, da prethodno dobro skloni u zemunice žito, prehrambene artikle, proizvodni alat, da sobom povedu što više stoke i ponese hrane. Trpjeli su veliku zimu, bombardovanje neprijateljske avijacije i artiljerije, ali su pred direktnim napadom smrti bili dobro zaštićeni jakim partizanskim snagama. Među narodom su bili komunisti i aktivisti koju su ga hrabrili, organizovali svakovrsnu pomoć i informisali o zbivanjima na frontovima. Nije bilo demoralizacije, niti panike.

Daleko teže su prošle izbjeglice iz Banije, Korduna i Bosanske krajine. Manji dio tih izbjeglica, koji se zadržao na Plješevici, spasao se. Ali, kolone ljudi, žena i djece, bez dovoljno hrane, bez zaprega, koje su se povlačile pred neprijateljem u Bosanskoj krajini prema istoku, bile su neprekidno bombardovane — i od njemačke soldateske masakrirane. Kao u kakvoj biblijskoj i antičkoj tragediji za kratko vrijeme bilo je pobijeno, umrlo od gladi, zime, iscrpljenosti i tifusa nekoliko desetina hiljada nedužnih ljudi.

Desetak hiljada ljudi iz te kolone smrti vraćalo se, s tog mučeničkog puta preko Plješevice, natrag u svoja banijska i kordunaška sela. Tu su im krbavske organizacije kao domaćini priskočili u pomoć, hranom, odjećom i privremenim skloništma. Ali, jedna nevolja nikad ne ide sama. Došlo je do epidemije tifusa koja je odnijela na hiljade života. Prema nepotpunim podacima, samo u koreničkom, udbinskom i donjelapačkom srezu, od tifusa je umrlo oko 3000 lica.

Za vrijeme tih bojeva u Lici je bilo zapaljeno 10.836 kuća i oko 14.000 gospodarskih zgrada. Najveći broj tih objekata odnosi se na krbavska sela. Ponovo je trebalo do krajnjih granica napregnuti sve snage da se napravi hiljade bajti i skloništa, da se organizira sjetva, ishrani vojska i stanovništvo koje je bilo pogođeno neprijateljskim okrutnim represalijama.

Ofanzivna dejstva 15. njemačkog brdskog korpusa na našu slobodnu teritoriju bila su 1944. veoma uporna i snažna. Bilo je, isto tako, teških i dramatičnih situacija i ponovo je desetak hiljada ličkog življa, po ko zna koji put, tražilo spas u njedrima Plješevice. Čak se to dogodilo i u proljeće 1945. pred samo oslobođenje Like.

Faktori pozitivnog razvitka NOB-a u Krbavi

Uspješan i kontinuiran razvoj NOB-a u Krbavi sigurno je uslovljen mnogim pozitivnim pogodnostima, koje ćemo u glavnim linijama, sumarno i bez redoslijeda važnosti naznačiti:

1. Može se s dosta sigurnosti reći da je partijska organizacija u Krbavi u početnom periodu pravila nešto manje grešaka u sprovođenju linije Partije u NOB-u, u odnosu na neke druge rejone u Lici i da su se nešto brže i efikasnije rješavali iskrsli problemi i teškoće koje je borba nametala. Bilo je, čini se, i više budnosti prema pojavama četništva i prema aktivnostima tumača velikosrpske politike.

2. NOP-u u Krbavi neosporno je u toku NOR-a pružena neposrednija i sistematskija pomoć od strane OK KPH za Liku i Štaba Ličke grupe partizanskih odreda, dok je postojao, kao i drugih okružnih foruma i antifašističkih organizacija Like. Dragocjena je bila pomoć starih i prekaljenih revolucionara kao što su: Rade Končar, Marko Orešković, Vlado Ćetković, Jakov Blažević, Mile Počuča i drugi. Jedan broj partijskih kadrova iz Zagreba, Karlovca i drugih mjesta poslan je kao pomoć pokretu u Lici, pa prema tome i Krbavi. Pored OK i drugih okružnih foruma Like, čija su se sjedišta gotovo za cijelo vrijeme rata nalazili u Krbavi, na našoj teritoriji jedno vrijeme nalazio se i CK KPH, GŠH i druge više komande te njihovi organi, čija su iskustva i pomoć domaćinima, iako povremena, bila korisna i zaista dobro došla.

3. Krbava je po svom masovnom predratnom pečalbarenju bila posebno karakteristična. Kod Ličana je tinjalo nagomilano veliko nezadovoljstvo prema nepravednom tegobom života, eksploataciji i svakovrsnom bespravlju. Stvarao se poseban tip poluproletera, čija su svijest i energija, povezani s buntovnim tradicijama krajiške Like, bili značajan elemenat u usmjeravanju masa na oružani ustanak. I tu se mogu naći određeni korijeni poznate upornosti, hrabrosti, borbene sposobnosti, discipline i svijesti Krbavčana u borbi za socijalno i nacionalno oslobođenje, za bratstvo među ljudima i narodima, za bolji život dostojan čovjeka. Kada se jednom odlučno krenulo u ljuti boj, tu više nije bilo povratka natrag ili odlaska na neku drugu stranu. U Krbavi je gotovo potpuno stopljen front i pozadina, narod i vojska. Od to čvrsto jedinstvo odbijali su se svi pokušaji razbijanja NOP-a. Zato se to stanovništvo ne može nazivati pomagač NOP-a nego aktivni učesnik revolucije.

4. Geografski položaj Krbave između oblasti Plješevice, Ličkog sredogorja i Male Kapele bio je pogodan za partizansku borbu. U njoj za okupatora i njegovu tehniku nije bilo nekih pogodnih, vitalnih komunikacija (nešto značajnija komunikacija Gospić — Otočac — Plitvice — Bihać bila je na njenoj periferiji). Krbava, kao nerazdvojni dio slobodne teritorije Like, bila je zbog svog centralnog položaja u operativno-političkom pogledu na težištu borbe koje je vojno-političkom rukovodstvu Like pružalo najbolje mogućnosti da rukovodi NOB-om u Lici. Lika je u izvjesnom smislu bila jedno vrijeme sigurno i ključno područje NOB-a u Hrvatskoj.

5. Za povoljan razvitak pokreta ne treba zanemariti ni podatak da je u Krbavi, u odnosu na druge rejone u Lici, bila relativno slabija koncentracija neprijateljskih snaga. Već u proljeće 1942. Talijani su se povukli s Krbave, ocijenivši da svoje garnizone bez većih žrtava u njoj ne mogu održati. Ostavivši usamljeni ustaški garnizon u Udbini u okruženju, po svemu sudeći, Pavelić i njegovi naredbodavci žrtvovali su ga, da bi što duže vezali za njega i sputali

pokretljivost ličkih brigada i što više pojačali nestabilnost naše slobodne teritorije. Težište jačih neprijateljskih snaga u Lici bilo je u garnizonima stacioniranim na glavnoj ličkoj podvelebitskoj željezničkoj i putnoj komunikaciji Gospić — Gračac — Knin. U najvećem dijelu rata odatle su polazili napadi neprijatelja na našu slobodnu teritoriju, čiju je kičmu predstavljala Krbava i Ličko sredogorje. I obratno, s naše centralne teritorije usmjeravana su pod Velebit naša protivofanzivna dejstva. Tek u završnom periodu, uslijed drugačijeg razvoja događaja, to se težište nešto promijenilo.

6. Za kontinuirani razvitak NOB-a, uspješno odupiranje četničkoj kontrarevoluciji, pored iznesenih povoljnih faktora, značajna je i činjenica da je na terenu bivšeg koreničkog i udbinskog sreza bilo manje nego u drugim srezovima jačih nosilaca velikosrpske politike. Nje bilo mnogo reakcionarnih bogatih trgovaca, oficira, poslanika i drugih eksponiranih politikanata i špekulanata, koji su u Kraljevini Jugoslaviji igrali neku vidniju ulogu. To nam je, svakako, olakšalo sprečavanje bratoubilačkog obračuna i pridobijanje za pokret i onih kolebljivih elemenata koji bi u nekoj drugoj situaciji mogli postati plijen neprijatelja.

Krbava je u revoluciji izgubila preko 6000 boraca i žrtava fašizma. U odnosu na tadašnji broj stanovnika, broj žrtava iznosi oko 20 posto, što je daleko više od jugoslavenskog prosjeka. U odnosu na ukupan broj poginulih u Lici, (20.000), uzimajući u obzir broj ličkih općina, na općinu Titova Korenica otpada oko 30% što je proporcionalno daleko više od ostalih. To je častan, vrijedan pažnje i poštovanja, doprinos naroda Krbave slobodi i revoluciji.

Mito Dimitrijevski

Udbina između dva rata

Prvi susret s Krbavom i Udbinom

Lako je danas iz Zagreba doći u Udbinu. Dobrim i relativno udobnim autobusima što više puta u toku dana kreću iz Zagreba za srednju Dalmaciju i južni Jadran, stigne se u Udbinu za nepuna tri i po sata vožnje. Ako je pri tome još i sunčan dan, putovanje postaje osobito zanimljivo. To nije samo zbog toga što su neki dijelovi ove ceste novi i što je asfalt po cijeloj dužini puta dobro očuvan, već putovanje ovom cestom, naročito od Karlovca pa dalje na jug, pruža putniku, koji dolazi iz velikih centara, izvanrednu priliku da osjeti svu draž prirode i da barem za časak uživa u njenim ljepotama koje su ovdje toliko izdašne i neokrnjene.

Vijuga asfaltna cesta i u blagim usponima zaobilazi brežuljkaste predjele Korduna. Naglo se iza njih skriva pä se nešto dalje iznenada pojavljuje. Kao da se žuri da se što prije domogne ličkih brda, koja se, poslije svakih predenih nekoliko kilometara, sve više naslućuju. Na mahove se ova približava bistroj i po svojim ljepotama na daleko poznatoj rijeci Korani. Tri puta je premošćava

!

da bi kod Plitvičkih jezera, tom čudesnom dragulju prirode, toj jedinstvenoj raskoši vodenih slapova pred čijom ljepotom čovjek zanijemi, naglo utonula u visoku gustu šumu stoljetnih bukava i crnogoričnih stabala pravih poput svijeća. Koji kilometar dalje ponovo izranja iz šume i sada, počev od Vratnika nad Korenicom pa dalje na jug, otkriva nove, drukčije i mnoge šire vidike. Prema istoku se odjednom u svojoj ljepoti isprsila gorostasna lička Plješevica.

Ova visoka i naoko prgava i nepristupačna planina sa svojim gustim šumama pružila je narodu ovoga kraja kad god je zatrebalo za vrijeme NOB-a sigurno utočište. Njen goli stjenoviti vrh (Gola Plješevica) većim dijelom godine prošaran snijegom bliješti na suncu i prkosi vremenu i prostoru. Podno planine pružilo se oveće kraško polje. U tom polju izvire, kroz njega protiče, i nekoliko kilometara dalje od izvora ponire rječica zvana Korenica. Tu je i Titova Korenica koja zajedno s nekoliko rasutih sela oplemenjuje ovo ljupko polje. Daleko u pravcu juga vide se udbinsko-lapački visovi koji se ovlaš premreženi tamnoljubičasto izmaglicom ocrtavaju na vedrom plavom horizontu.

Pređe li se i preko Gorice, brda što razdvaja Koreničko od Krbavskog polja, i ode koji kilometar dalje na jug, odjednom se pred očima putnika ukaže slika koja se zbog svoje upečatljivosti dugo pamti. Pogotovo ako putnik to doživljava u predvečerje ljetnjeg sunčanog dana.

Čitavim zapadnim i jugozapadnim horizontom ispriječio se ogroman planinski masiv Velebita. Sunce iza njega lagano tone i neštedimice rasipa svoje posljednje zrake. Čovjeku se tada na mahove učini kao da se cio greben zapalio i nekom veoma žarkom svjetlošću obasjava Visočicu i druge vrhove Velebita. A kada uskoro iza grebena nestane i na horizontu ostane samo tamna silhueta Velebita, okolno nebo još uvijek žarom plamti i lagano prelazi u čudesno nijansiranu zlatno-narandžasto-ljubičasto-tamnoplavu boju, dok s prvim sutonom i to iščezne. Dovoljno je samo jedanput doživjeti ovakav ljetnji zalazak sunca pa da čovjeku ta slika nezaboravno ostane u sjećanju. Zato, valjda, nije bez razloga ni veliki pjesnik Vladimir Nazor pjevao o Velebitu inspirišući se ljepotama ove najviše i najduže ličke planine.

Uspinje se i juri autobus na jug. Grabi kilometre i stalno otkriva sve nove i nove predjele. Čas su to šumovite, čas gole padine, blagi prijevoji ili strme vrleti, ravna kao dlan pitoma kraška polja okićena nizovima kuća ili kamene gudure i visoke planine. Sva ova raznolika i slikovita panorama ostavlja dubok dojam te izmamljuje divljenje. I tako, uživajući u lijepim i atraktivnim pojzažima, čovjek gotovo i ne osjeti da je već prevalio sto devedeset kilometara i stigao u Udbinu, malu varošicu, što se ugnijezdila na samom vrhu brda južnog ruba Krbavskog polja.

Udbina je i prije ovog rata imala puteve koji su vodili u svim pravcima (preko Korenice za Karlovac i Zagreb, preko Gospića za Hrvatsko primorje, preko Gračaca za sjevernu Dalmaciju i preko Donjeg Lapca za Bosnu). Međutim, tadašnja putna mreža i saobraćajna sredstva ni izdaleka nisu predstavljala ono što danas savremeni putevi i sobraćajna tehnika znače za brzo, neposredno i svakodnevno povezivanje sa svijetom.

Sve su ondašnje ceste bile makadamske i uske. Izgrađene još za vrijeme vladavine austrougarske carevine bile su podešene isključivo za zaprežni kolski saobraćaj. Njima su kirijaši (ondašnje unosno zanimanje malobrojnih vlasnika jačih konjskih zaprega) u jednom ili drugom pravcu razvozili robu, ili, kako se to onda nazivalo, kirijaii. Jedno takvo kirijanje samo od Udbine do Gospića, kao najbližeg trgovačkog, administrativno-sudskog i školskog centra,

trajalo bi čitav jedan dan jer je trebalo preći 45 kilometara. Do značajnih privrednih i kulturnih centara kao što su Karlovac, Šibenik i drugi, putovalo se najmanje tri dana jer je trebalo prevaliti i preko 150 kilometara. Prema tome putovanje u današnjem smislu nije bilo niti brzo niti udobno. Čak ni željeznička pruga Zagreb — Gospić — Split, započeta još za vrijeme Austro-ugarske monarhije, a završena 1925. godine koja je, svakako, mnogo doprinijela oživljavaju i ubrzanom razvoju naselja kraj kojih je pruga prolazila, Udbinu nije mnogo približila značajnijim centrima. Jer ako biste, recimo, sjeli na voz uveče u Zagrebu stigli biste u Lovinac — Udbini najbližoj željezničkoj stanici, tek sutradan ujutro. Zatim bi vam trebalo još pola dana pješačenja ili nekoliko sati vožnje konjskom zapregom da biste stigli do Udbine. A ako bi Udbinjanima trebalo kakvim neodložnim poslom otići do Korenice (30 km), Gračaca (40 km) ili Donjeg Lapca (25 km) morali bi pješačiti gotovo cijeli dan. Drukčije se nije ni moglo jer do tridesetih godina malo je bilo takvih koji bi posjedovali kola sa zaprežnim konjima.

Upravo je i autor ovih redaka, jednog kasnog jesenjeg dana 1929. godine, iz Bitolja krenuo na put za Visuć (selo kraj Udbine) gdje je dekretom Ministarstva Aleksandrove kraljevine postavljen za učitelja, i preko Zagreba došao u Lovinac. Zatim je poslije šestosatnog pješačenja stigao u Udbinu.

Po završetku prvog svjetskog rata u razvijenim zapadno evropskim zemljama uslijedio je ubrzani razvoj automobilizma. Na drumovima su se pojavili putnički automobili, autobusi i kamioni. Početkom četvrte decenije ovog stoljeća ni Udbinu nisu mogle da mimoiđu ovakve novine u drumskom saobraćaju. Pojedini udbinski trgovci: Braco Čorak iz Udbine, Milan Vukmirović iz Jošana, Vlajnić iz Podlapače, Jovo Pavlica iz Ploče, Stevo Cvijetičanin iz Visuća nabavili su po kamion za vlastite potrebe, ali su vršili usluge i drugima. Udbinske ceste, kao što smo već ranije rekli, nisu odgovarale za kamionski saobraćaj. No, s obzirom na broj kamiona koji se njima kretao nije bilo osobitih problema, bar ne u današnjem smislu.

Više problema je bilo s konjima. Trebale su zaista čvrste ruke kočijaša da bi mogli da obuzdaju i smire poplašene konje nenaviknute na automobilski saobraćaj. Nekako se u to vrijeme i Staniša Bjelobaba iz Mutilića vratio s pečalbe iz Amerike i sobom je dopremio putnički automobil. Tako je i Stanišin ford prvi udbinski putnički auto, povremeno i kao taxi krstario drumovima udbinskog kotara. U to vrijeme je i udbinska pošta, da ne bi zaostajala iza tadašnjeg razvoja, sklopila ugovor s vlasnikom mehaničke radionice Makom iz Lovinca da svojim malim autobusom, sličnim današnjem tipu kombija, svakodnevno prenosi poštu adresiranu za Udbinu koja bi pristigla na željezničku stanicu Lovinac. Vozeći poštu, Maka je na željezničkoj stanici prihvatao i pristigle putnike za Udbinu. Tako je 1933. ili 1934. godine (ne sjećam se tačno) prvi put uspostavljena kakva-takva redovna autobusna veza Udbina — željezničkа stanica Lovinac. To je već nešto značilo za ovaj kraj.

Geografske, privredne i socijalne karakteristike

Na prostoru što se pruža podno planinskog lanca i vrhova Ozeblina i Kremena visokih preko 1500 m, kao i znatno nižih do 1100 metara visokih uzvišenja ličkog Sredogorja, leže tri kraška polja. Jedno od njih je Komićko polje. Ime je dobilo po srednjevjekovnom utvrđenju grada — zamku Komiću. Iz pisanih dokumenata saznajemo da grad Komić još iz vremena prije dolaska Turaka u

ove krajeve i da su još plemenitaši Kurjakovići i Karlovići, kojima je zamak pripadao, u njemu primali ugarske i hrvatske velikaše pa i kralja Zigmunda. Danas su ruševine drevnog grada Komića obrasle u gustu šikaru iz koje se jedva naslućuje da je nekada ove strme litice krasio dvorac i dominirao čitavim prostranim poljem. Na njegovim rubovima su se, pored istoimenog sela Komića, nanizala i sela Poljice, Klapavice, Ondić, Mutilić, Kurjak i Tušice. Dobar dio polja se obrađuje. U polju ima i dosta vrleti koje nisu pogodne za ratarstvo, ali su zato izvanredne za ispašu ovaca. Zbog pitome paše i danas je na široko dobro poznato i traženo veoma ukusno meso jaganjaca s ovog područja Like.

Drugo polje, gotovo upola manje, ali pogodnije za ratarsku proizvodnju zove se Podlapačko polje. Njegovu zapadnu stranu zatvaraju brda ličkog Sredogorja, a nadvisuje ih vrh Lapac visok oko 1000 metara. Po njemu je polje i dobilo ime Podlapac, kao što je i selo koje se tu smjestilo prozvano Podlapača. Sjevernu stranu polja zatvaraju ogranci Vrebačke staze u čijem podnožju leži i Svračkovo Selo.

Treće polje je najprostranije. To je Krbavsko polje ili kako ga stanovništvo ovog kraja jednostavno naziva — Krbava. Poznato je još iz davnih legendi i iz pisane istorije hrvatskog naroda. Na Krbavi se 1493. godine odigrala i poznata krbavska bitka, u kojoj je vojska hrvatskog bana Emerika Derenčina vodila ljuti okršaj s vojskom Hadum Jakup-paše, na njenom povratku za Bosnu poslije obavljene pljačke po gornjoj Štajerskoj.

Po obliku Krbava je razvučena elipsa koja je duga tridesetak, a široka najviše osam kilometara. Ravna je kao dlan pa zato blagi nagib od juga ka sjeveru jedva može golim okom da se primijeti.

Krbava je tipično kraško polje. Kroz nju protječe ponornica Krbava. Nastaje od nekoliko manjih vrela u rejonu sela Visuća i Podudbine. Za vrijeme velikih jesenjih i proljetnih kiša što u ovom kraju, s obzirom na sukobe jadranske s kontinentalnom klimom, nisu neobične, Krbavsko se polje u svom velikom dijelu pretvara u ogromno kraško jezero. Iz nekoliko vrela, među kojima je najjače ono kod sela Bunića i naziva se Zelena pećina, naglo naviru ogromne vode i za par dana poplave sve sjeverne dijelove polja. Ovo veliko jezero — kao more, kako to kaže narod — naziva se Hržić. Ima godina kada voda u njemu toliko naraste da leži i po nekoliko mjeseci sve dok je ponori postepeno ne progutaju. Tada poplavljeni dijelovi polja ostaju za tu godinu neobrađeni. Po rubu Krbavskog polja, tamo gdje i najviši vodostaj Hržića ne dopire, poredala su se sela: Čojluk, Rebić, Mekinjar, Tolić, Pišać (sada Krbava), Šalamunić, Bunić, Debelo Brdo, Pećani i Jošan. Među ova krbavska sela spada i Visuć, rasut jugoistočno od ovog polja na nešto višoj valovitoj visoravni koja se kao nastavak Krbavskog polja zavukla do u sama podnožja Kozje drage, Kuka i Vranjače. I na kraju, u udbinska sela spada i selo Srednja Gora. Ono se duboko zavuklo u najniži dio ličkog Sredogorja, na granici gospićkog kotara.

Sav ovaj kraj predstavlja planinsku visoravan čija se najviša tačka nalazi na Udbini na visini od 830 metara, a najniža na ponorima Hržića na oko 620 metara nadmorske visine. Zbog svog planinskog položaja ova je visoravan cesto izložena jakim vjetrovima, pogotovo gradić Udbina — grad na najvišoj nadmorskoj visini u Hrvatskoj smješten na brijegu i ničim zaštićen od bure, juga i drugih vjetrova. Blizina Jadranskog mora uslovljava da se nad ovom visoravni, kao i nad svom Likom (od mora je razdvaja samo planinski masiv Velebita), sukobljavaju svježa kontinentalna vazdušna strujanja s toplim

mediteranskim vjetrovima. To je od presudnog značaja za klimu ovog kraja koja je veoma neujednačena. Ljeta su topla i sušna. Nisu rijetke godine da preko ljeta ne padne kiša ni po nekoliko mjeseci. Za vrijeme takvih suša narodu ovog kraja predstoje prave muke. Stoka se radi napajanja goni po desetak i više kilometara do najbliže vode. Nailaze zatim obilne i dosadne jesenjske kiše praćene jakim hladnim jugozapadnim vjetrovima. Prvi snijeg najavljuje zimu već krajem novembra, nekad i ranije. Zima će potrajati sve do polovine aprila. Tek s prvim danima maja ozelenjeće šume u nižim predjelima.

Snježne vijavice praćene jakom burom začas zatrpavaju drumove smetovima, mjestimično visokim i po nekoliko metara. U takvim slučajevima drumski saobraćaj potpuno zamre. Dogodi se više puta u toku zime da ovaj kraj zbog velikih snjegova bude odsječen od ostalog svijeta. Ovakvo stanje je prije rata znalo i duže da potraje jer nikakve mehanizacije za raščišćavanje snijega nije bilo. Samo neodložni poslovi, čije je obavljanje vezano s gradom kao administrativnim centrom, mogli su u takvim danima da natjeraju seljake da izađu iz svojih kuća. Pješačili bi u grupama po desetinu kilometara do Udbine, i po obavljenom poslu vraćali se opet zajedno svojim kućama.[1]

Zanimanje stanovništva

U vrijeme mog dolaska u Udbinu 1929. godine udbinski kotar sačinjavala su sela: Jošan, Visuć, Krčana, Mutilić, Ondić, Klapavica, Poljice, Komić, Srednja Gora, Kurjak, Cojluk, Rebić, Mekinjar, Podlapac, Pišać, Tolić, Jagodnje, Svračkovo Selo i gradić Udbina. Sjedište kotara bilo je u Udbini. Kotar je zahvatao površinu od 470 kvadratnih kilometara. Bio je podijeljen na dvije administrativne općine: udbinsku i podlapačku. Prema popisu iz 1931. godine kotar je naseljavalo 11.769 stanovnika, od toga je bilo Srba 8.907 i Hrvata 3.069.

Prema istom popisu zanimanje stanovništva u udbinskom kotaru izgledalo je ovako:

Industrija i zanatstvo zapošljavali su	147 lica
Trgovina i saobraćaj	53 lica
Javne službe	184 lica
Neodređena zanimanja	42 lica

U industriji je pet seoskih mlinova i dvije uslužne pilane zapošljavalo samo petnaestak radnika. Ostalih oko 130 radnika radilo je u zanatstvu. To su bili:

1 Ovo grupno odlaženje u grad 1 vraćanje svojim kućama ne čine ljudi ovog kraja slučajno. Do Udbine se valja probijati po dubokom snijegu i snježnim nanosima po desetak i više kilometara. To je vraški naporan posao jer se mjestimično upada u snijeg, kako narod kaže i do pasa. Da bi se put lakše savladao, ljudi su se u grupama kretali u koloni jedan za drugim. Prvome, koji probija prtinu, svakako je bilo najteže. Zato su se na čelu kolone međusobno često smjenjivali. Bude još i gore ako iznenada zahvati jaka snježna bura praćena vijavicom, što ovdje u toku zime nije rijetko. Čovjek tada lako skrene s prtine i u mećavi začas izgubi orijentaciju. U takvim slučajevima, ako se čovjek zatekne sam, može lako da nastrada. U prošlosti je bio nemali broj takvih nesreća. Tek nakon prestanka bure i mećave nalaženi su ljudi smrznuti u snijegu. Stari i danas pamte i mladima prepričavaju kako su jednom troje Visućana vraćajući se sa sajma svojim kućama (od Udbine do njihovih kuća razdaljina iznosi oko 5 km) zalutali u mećavi gdje ih je snašla »bijela smrt«. To se dogodilo 13. marta na dan takozvane Grgurove. Zato i dan danas ima starih Visućana koji toga dana ne odlaze od kuće makar bio i lijep dan.

kovači, kolari, zidari, opančari, obućari, stolari, krojači, pekari, puškari, limari, mesari, brijači...

U trgovini i saobraćaju bili su zaposleni seoski i gradski trgovci i njihovi odrasli članovi porodice, zatim kirijaši, nekoliko šofera, poštara i cestara.

Javne službe su obuhvatale službenike kotarskog i općinskih nadleštava, učitelje, popove, lugare, žandare, pandure, ljekare i slično.

U neopredijeljena zanimanja ubrajani su seoski proleteri bezemljaši. Oni su se zapošljavali kao opći radnici na bilo kakvom poslu.

Iz prikazane specifikacije zanimanja vidi se da je bilo zaposleno ukupno 426 lica. Svi odrasli koji nisu radili na spomenutim poslovima bavili su se poljoprivredom i stočarstvom. To je bio gro stanovništva u odnosu na zaposlene. O postojanju radničke klase nema ni pomena.

Život i opstanak stanovništva ovog kraja isključivo je bio vezan za zemlju, šumu i planinu. No, i zemlje pogodne za ratarsku proizvodnju bilo je malo. Prema zvaničnoj statistici ukupna obradiva površina iznosila je 7795 hektara. Ovu površinu posjedovalo je 2.112 domaćinstava i to: do jednog hektara 115 domaćinstava, od 2 do 5 hektara 1.418 domaćinstava i preko 5 hektara 498 domaćinstava. Većinom je to bila slaba zemlja. Po svakom kvalitetu razvrstana je bila u niže i najniže klase (IV i V). Porodice su bile velike i svako domaćinstvo je u prosjeku brojalo 5 do 6 članova (11.976 stanovnika na 2.121 domaćinstvo).

Nije, dakle, bilo lako stati i opstati na tankoj, ispranoj i po rodnosti škrtoj zemlji. Trebalo je odolijevati surovim klimatskim uslovima, istrajati u savlađivanju raznih nedaća, boriti se i iz petnih žila od zemlje, šume i planine otimati da se život održi. Zato su Udbinjani istovremeno bili pomalo i ratari i stočari, i drvosječe, a kada ni to nije bilo dovoljno, i pečalbari.

Obrada zemlje obavljala se primitivno. Glavna poljoprivredna oruđa bila su plug, kosa i motika. Plug je bio drven. Na njemu su samo lemeš i crtalo bili od gvožđa. Vukli su ga mali volovi, domaće buše, mnogo rjeđe konjići.

Sijao se pretežno jari ječam. On je bio glavna krušna žitarica. Sijala se i raž, pšenica i pir, ali u znatno manjoj količini. Površine pod kukuruzom bile su skoro simbolične. Nešto je više bilo krumpira. Dobro je rađao i bio je odličnog kvaliteta.

Prinosi žitarica bili su veoma niski. Ječam kao najuspjelija žitarica ovog kraja u dobro rodnoj godini nije prelazio cifru od 800 kg po hektaru. Prosjek je bio negdje između 500 i 600 kg. Za petoročlanu i šestoročlanu porodicu sve je to bilo nedovoljno. Gotovo da i nije bilo domaćinstva koje nije moralo dokupljivati žita za svoju ishranu. Najviše se kupovao kukuruz. Od njega se kuhala palenta koja je, uz nešto mliječnog mrsa, krumpira i kupusa, predstavljala osnovni svakodnevni obrok.

A gdje su bile ostale potrebe? Trebalo je kupovati so, petrolej, šećer, kafu, obuću, odjeću, duhan i druge neophodne kućanske potrepštine. Trebalo je opremiti i djecu za školu. Zatim tu su i dani radosti: svadbe, slave, krštenja, najzad, valjalo je računati i na bolesti i sahrane umrlih. Za sve je to trebalo podosta para. Uz to su narod posebno pritiskivali državni porez i općinski danak. I popovi su također ubirali svoj danak. Za svaki izvod iz matičnih knjiga rođenih, vjenčanih ili umrlih seljak je morao, pored utvrđene takse u novcu, da plati i u naturi (žito, slanina, suho meso, grah, kokoš pa i čitavo živo jagnje). U naturi se plaćala i bogojavljenska vodica kojom je pop jednom

godišnje škropio kuće i štale. U naturi se plaćalo i čitanje molitava bolesnicima za njihovo ozdravljenje, zatim krštenje novorođenčadi, kao i sahrane umrlih.

Ratarstvo nije moglo da obezbijedi novčana sredstva, zato je veća orijentacija seljaka bila na stočarstvo. Uslovi za razvijanje stočarstva bili su znatno povoljniji, pogotovo za ovčarstvo. Još u doba Vojne krajine svakom selu pripojene su bile znatne površine zemlje kao kolektivno vlasništvo. Ova zemlja nazivala se zemljišna zajednica ili u narodu uobičajeni izraz gmajna. Obuhvatila je pretežno pašnjake, nešto šume i šikare. Mada su pašnjaci tokom vremena bili isprani i ogoljeli, ipak su predstavljali solidnu bazu za ispašu ovaca, a šikare za brst koza. Koza je nešto više bilo u Srednjoj Gori, Komiću, Poljicu i Klapavicama, jer su atari ovih sela obilovali niskom šikaračkom šumom. U ostalim selima razvijenije je bilo ovčarstvo. U selima najbližim visokoj šumi — Visuću gajili su se i volovi — buše, koji su, između ostalog, služili za izvlačenje ogrevnog drveta i šumske građe. Konje su držali samo oni seljaci koji su posjedovali više livada.

Najzad skoro svako domaćinstvo tovilo je po jedno do dva svinjčeta isključivo za vlastitu potrebu.

Kao dopunski izvor mesa za ishranu bile su kokoši i ćurke. Kokoši su uzgajane i radi jaja koja su u besparici domaćicama zamjenjivala dinare.

Prema zvaničnim statističkim podacima iz 1921. godine, dakle, svega dvije godine po završetku prvog svjetskog rata, u udbinskom kotaru je bilo 18.408 ovaca, 3.809 koza, 5.815 goveda i 1.688 konja. Na žalost, pisac ovih redaka ne raspolaže podacima o kretanju broja stoke u narednim godinama iz kojih bi se moglo vidjeti brojčani porast ili pad u stočarstvu. Međutim, po kazivanju ljudi, dobrih poznavalaca ovog kraja, čini se da je do 1929. godine broj stoke, prije svega stoke sitnog zuba, bio u osjetnom porastu. Tek od 1929. i nekoliko godina dalje, ovaj porast je naglo zaustavljen.

Danas je, bez dobrog poznavanja ondašnjih prilika i podrobnijih ekonomskih analiza, teško dati zadovoljavajući odgovor na pitanje zašto je porast stoke naglo zaustavljen. Ipak nam se čini da su na to uticale neke od ovih činjenica.

Velika svjetska ekonomska kriza od 1929. i narednih nekoliko godina, snažno je potresala i poljoprivredu i ubrzala proces osiromašenja seljaka. Besparica kao rezultat ekonomske krize nagonila je krbavske seljake da drastično smanjuju broj grla, često i na štetu osnovnog stada namijenjenog za priplod.

Na to se godine 1929. nadovezala nezapamćena oštra i snjegovita zima. Snježni pokrivač nije se dizao do početka maja. Stočari su ostajali bez trunke sijena pa su zbog toga bili prisiljavani pregladnjelu stoku da kolju ili prodaju makar i po bagatelnoj cijeni.

I nagli pad cijena poljoprivrednim proizvodima, pa prema tome i cijena stoci što je također bilo rezultat ekonomske krize, učinio je, da je stočarstvo postojalo manje rentabilno, pa nam se čini da je i to djelovalo na smanjenje broja stoke, naročito goveda.

Kao poseban oblik zanimanja ljudi ovoga kraja smatralo se pečalbarstvo. Prvi Ličani pošli su u pečalbu još krajem devetnaestog vijeka. Već u prvoj dekadi dvadesetog vijeka pa sve tamo do početka prvog svjetskog rata, odlazak u pečalbu poprima veoma široke razmjere i postaje neka vrsta zanimanja na duži rok. Gotovo da nije bilo odraslog seljaka udbinskog kotara a da barem jedanput u svom životu nije okušao svoju sreću odlaskom od kuće »trbuhom za kruhom«. Odlazilo se najviše u Sjedinjene Američke Države i Kanadu. No, ni Australija, Novi Zeland i zemlje Latinske Amerike ličkim pečalbarima nisu

ostale nepoznate. Od evropskih zemalja najviše se odlazilo u Francusku I Belgiju. A između dva rata bilo je mnogo pečalbara i unutar same Jugoslavije.

Ličani su spadali u veoma dobre radnike, zato su i uspijevali relativno lako da nađu zaposlenje. Rado su primani na posao kao mineri i šumski radnici, zatim na utovaru i istovaru, u željezarama, uglavnom na najtežim poslovima. U probijanju brojnih tunela na pruzi Veles — Prilep i na Unskoj pruzi Udbinjani su redovno bili među prvima. Svaki pojedinac imao je i svoju potresnu priču o mukotrpnom životu i gorkom pečalbarskom zalogaju.

Reći za Udbinjane da su se bavili samo ratarstvom, stočarstvom i pečalbarstvom bilo bi nepotpuno. Ovdje je svaki odrasli čovjek odlučno vladao nožem, sjekirom i bradvom kao alatkama za izradu najraznovrsnijih predmeta. Sve što je bilo od drveta i imalo praktičnu primjenu u seoskom domaćinstvu, ovdašnji su ljudi sami sebi izrađivali. Idući za ovcama, dječaci bi još u najranijoj mladosti povazdan svojim džepnim nožićem nešto deljkali. Zato kasnije kada bi odrasli i postali zreli ljudi, ruke su im već bile izvježbane i vješte do te mjere da mogu izrađivati razne pa i komplikovanije predmete kao: držalice za sjekire, bradve, motike i ostali alat, zatim vile i grablje za prikupljanje sijena, kosišta na kojima su nasađivane kose, preslice i vretena ženama za pređu. Svirale, dvojnice i tamburice bile su također ručne izrade ovdašnjih ljudi. Svako je sebi podizao ograde, tesao proštace, letve, brvna, grede i rogove za kuće i štale, cijepao bukovu i jelovu šindru za pokrivanje kuća i štala, a uz pomoć susjeda, ručno pilio balvane u daske. Izvježbaniji i vičniji ljudi bili su pravi majstori u izradi još komplikovanijih predmeta. Uz pomoć komšija izgradili bi i cijelu kuću ili štalu. Ukratko sve što je za vlastitu izradu zavisilo od šume i drveta, većem dijelu naroda ovoga kraja nije bilo nedostupno. U selima je bilo i takvih samoukih radnika koji su baratali s drvetom skoro kao najbolji izučeni visokokvalifikovani majstori. Gdje bi tako vičnim Udbinjanima bio kraj da su pri ruci imali bar nešto od sadašnjeg alata na principu »uradi sam«.[2]

Udbinjani su imali i svoj način susreta i zajedničkih sastanaka na kojima bi se ljudi i omladina u časovima dokolice zabavljali i malo razonodili. Sve se to, možda, i nije odvijalo toliko intenzivno da bi ovdje zaslužilo i poseban osvrt. Ali za temu koju obrađujemo od izvanrednog su značaja forme kroz koje se taj društveni i zabavni, rekao bih čak i politički dio života odvijao, pogotovo u godinama pred početak drugog svjetskog rata. Prastari je, naime, običaj bio da se ljudi na selu u kasnu jesen i u toku zime poslije večere okupljaju po kućama na takozvana sijela ili prela. Posjede tako sat dva i uz razgovor, a omladina uz pjesmu i šalu, prekrate duge zimske noći. Obično bi ljudi posjedali oko ognjišta na kome bi pucketala vatra. I dok bi domaćin s vremena na vrijeme podjarivao vatru i na dogorjela drva nabacivao druga, domaćica bi zapretavala krumpire (koji bi se u užarenom lugu brzo ispekli) i onako vru-

2 Smatram da ovdje treba reći i to da je nemali broj udbinskih seljaka posjedovao lovačke puške, uglavnom stare, takozvane kremenjače. Služile su im za lov na vukove, lisice, zečeve i srne kojima su u to vrijeme okolne šikare i šume obilovale. Običaj je bio da lovci poslije svakog ulovljenog vuka oderanu vučju kožu napune slamom, nataknu na kolac i pjevajući veoma stare pjesme-vučarke — obilaze selo. Domaćice bi tada kitile vučju kožu peškirima i lovce darivale komadom slanine ili malićem žita u znak zahvalnosti što su ubili opasnu zvijer koja im tamani ovce. U najvišim dijelovima gustih šuma bilo je i velikih tetrijeba. No, seljaci ih nisu lovili. Ovaj veoma atraktivan lov na tetrijebe bio Je gotovo isključiva privilegija gradskih lovaca. U rano proljeće, kada Je sezona lova na tetrijebe, dolazili su i lovci čak iz Zagreba i Beograda.

cima čašćavala goste. U takvom starinskom ambijentu spontano bi otpočeo i neusiljeno tekao razgovor o svemu i svačemu.[3]

Najomiljenije teme razgovora bile su o tome kakva je bila ponuda i potražnja stoke prošlog ponedjeljka na nedjeljnom sajmu na Udbini i po kojim se cijenama prodavala. Prodajna cijena stoke najčešće je zavisila od prisustva većeg ili manjeg broja trgovaca stokom iz Splita, Šibenika, Karlovca i drugih većih gradova Hrvatske. Iz toga bi ljudi izvodili zaključak da li se uopće isplati goniti stoku na prodaju slijedećeg ponedjeljka ili, možda, pričekati da prođe još jedan sajam pa tek onda pokušati.

Katkada bi razgovor skrenuo i na poodavno minule dane. Neko bi, ko zna po koji put, otpočeo priču o ratnim strahotama na rijeci Pijavi. Drugi bi opet raspredao priču o susretima s Rusima i dogodovštinama na ratištima u Galiciji. A bivši »Amerikanci«, povratnici sa pečalbe, trudili bi se da impresioniraju skup pričama o tehničkim dostignućima s kojima su se svakodnevno sretali u Americi ili Kanadi.

Momci bi se, naročito u jesen na molbu domaćina u čijoj bi se kući održavalo prelo, uvijek rado odazivali i pomagali mu da završi započeti posao koji se zbog svoje pipavosti sporo obavlja. Da spomenem poslove oko komušanja kukuruza, krunjenje zrna s kukuruznih klipova ili poslove oko nabijanja konopalja. Djevojke bi još manje zaostajale iza momaka. One bi domaćici obavile, uistinu, jedan od najpipavijih ženskih poslova na selu — čijale bi joj perje. Po završenom poslu, izmiješali bi se momci i djevojke, složno zapjevali, međusobno zadirkivali i najzad, kao što to i priliči mladima, pošalili se na lički način.

Zaključujući ovaj svakako nepotpun prikaz o kraju ovog dijela Like, recimo još i ovo da su Udbinjani u prošlosti imali veoma težak i mukotrpan život. U neprekidnoj borbi za svoj opstanak oni su savlađivali goleme nedaće što ih je stvarala surova lička klima i njene vrleti. Nemilosrdna borba za održavanje golog života stvorila je od njih borce jakog karaktera. Ni pred kim nisu »povijali leđa«. Čvrsto su vjerovali u bolju i svjetliju budućnost. Po prirodi inteligentni i uvijek vedri i veseli, uz to na glasu kao najbolji pjevači ličkog melosa, ni u najtežim časovima nije im ponestajao smisao za humor. Često su znali da naprave šalu na svoj račun izmišljajući i prepričavajući zgode i nezgode o Dani i Mani. Bili su, dakle, prave ljudine i uvijek su umjeli ljudikati.

Političke i privredne prilike u periodu do zavođenja šestojanuarske diktature

Vijesti o velikoj ruskoj oktobarskoj revoluciji začas su obišle čitavi svijet i dobro ga uzdrmale. Brzinom vihora iz carskog Petrograda kretale su svakog časa sve nove i nove vijesti o tome kako su ruski radnici i seljaci, predvođeni

3 Najprije bi se razgovor poveo o vremenu. Uvijek bi se našao neko koji bi imao i svoju kratkoročnu prognozu. Npr.: »Sjutra će, ljudi, osvanuti snijeg«. »Po čemu to, pobogu, sudiš?« — »Po ovcama, br'te. Večeras prionule pa pasu li pasu. Nikako glave da podignu. Ne možeš ih ućeratl u štalu. To ti je najbolji znak da će uskoro snijeg«. Uz razgovor je i cigara bila obavezna. Najčešće se pušlla »krdža«. To je jedna vrsta duhana najgoreg kvaliteta i veoma je opora. Mogli su Je pušiti samo oni pušači koji su se na nju privikli. U nedostatku cigaret-papira, »krdžu« su zavijali u »artu« kako su nazivali novinski papir i papir u kakvom Je seoski trgovac umotavao kupcima prodatu robu. Od takvih cigara prostorija bi se začas ispunila dimom koji Je dražio na kašalj i širio intenzivan miris nagorjele krpe. Kada bi se iz cigare jače potezalo, izbijao bi i plamen.

Lenjinom, srušili buržoasku vladavinu i uzeli svu vlast u svoje ruke, kako Lenjin daje fabrike radnicima, kako revolucionarni savjeti razvlašćuju spahije i veleposjednike i ruskim mužićima dijele zemlju, kako Lenjin sklapa mir..:

U te dane i u zemljama Austro-Ugarske. carevine kroničari su' bilježili mnogobrojne štrajkove radnika, pobune seljaka, pobune pojedinih manjih vojnih jedinica, a u nekim mjestima i pobune čitavih garnizona. Istoriografi su oktobarske odjeke naučno obradili i opisali ratna pustošenja, razaranja i katastrofalne ekonomske posljedice što ih je izazvao prvi svjetski imperijalistički rat na teritoriji Srbije, Makedonije i drugim jugoslavenskim krajevima pod okupacijom austrougarske habzburške soldateske. Istoriografi su zapisali i to da je pod uticajem oktobarskih dana snažno revolucionarno previranje zahvatilo i sve krajeve današnje Jugoslavije.

Autoru ovih redaka pričali su seljaci udbinskog kotara da je u to vrijeme i u njihovim selima bilo takozvanih povratnika koji su se po završetku rata iz Rusije i Mađarske vratili svojim kućama. Kao očevici oktobarskih događaja, a neki od njih i kao neposredni učesnici u revoluciji (Đuđa Banić iz sela Mekinjara), bili su puni hvale i u selu javno iskazivali simpatije i svoje solidarisanje s ruskim boljševicima i mađarskim pobunjenicima. Pričajući o prvim rezultatima ruske revolucije, oni su time najbolje pobijali laži i klevete koje je širila zaplašena buržoazija i kljukala narod antikomunističkom propagandom. Nema zapisanih podataka o tome koliki je bio broj udbinskih seljaka — povratnika iz rata. No, čini se da njihov uticaj u selima nije bio beznačajan, mada je danas bez konkretnih podataka teško razgraničiti povratnike iz Rusije od grupa takozvanog »zelenog kadra« — naoružanih dezertera s raznih ratišta kojih su u toku rata bile pune i okolne udbinske šume.

Nakon pobjede Antante, čime je ubrzan raspad Austro-Ugarske monarhije; na nešto smanjenoj teritoriji današnje Jugoslavije (bez Istre, Zadra i nekih otoka), kralj Aleksandar Karađorđević, tada regent, uz pomoć hrvatske i slovenačke buržoazije 1. decembra 1918. godine proglašava osnivanje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Zabrinut razvojem političke situacije u tek formiranoj kraljevini, prve i najvažnije njegove brige i brige cijele buržoazije bile su: kako ućutkati radnike i seljake u njihovim revolucionarnim zahtjevima koji su pod uticajem Rusije zatalasali sve krajeve ondašnje Jugoslavije i time ugrozili opstanak dinastiji i drugo — na koji način spriječiti na hiljade povratnika iz Rusije, autentične svjedoke pa i učesnike oktobarskih događaja, u njihovom objašnjavanju istine o oktobarskim danima i propagiranju i širenju revolucionarnih ideja.

Strah od moguće najezde komunizma u kraljevinu SHS zabrinuo je i sve bankare, biskupe, vladike i popove, sve generale i ostale više oficire, sve veleposjednike, veletrgovce, ministre i ostale građanske političare. Pred komunizmom ustuknula je i ondašnja liberalna inteligencija, sitna gospoda, gradski i seoski trgovčići. A kada je na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 28. novembra 1920. godine na komunističkim listama izabrano pedeset devet narodnih poslanika i po jačini Komunistička partija bila treća, kralja i buržoaziju obuzela je prava panika.

U takvoj situaciji 30. decembra 1920. godine kralj je objelodanio po zlu čuveni i potpuno nezakoniti dekret — OBZNANU. To je bio politički akt kojim je djelovanje Komunističke partije Jugoslavije proglašeno kao protivdržavna propaganda. Odmah je otpočela prava hajka na komuniste, članove naprednih radničkih sindikata i uopće napredne ljude.

Uskoro je i Skupština u Beogradu donijela Zakon o zaštiti države. Ovim zakonom, koji je dobio punu podršku svih građanskih stranaka, omogućeno je i krivično gonjenje komunista. Na osnovu toga Skupština je oduzela mandat 6vim komunističkim poslanicima koji su bili izabrani na izborima za Ustavotvornu skupštinu. Istovremeno su pohapšeni mnogi komunistički poslanici i dio rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije. Tako je Obznana u samom početku ućutkala i sve one Udbinjane svjedoke oktobarske revolucije i zabranila svaku propagandu i širenje revolucionarnih ideja. Buržoaziji i liderima građanskih političkih stranaka kao da je pao veliki teret s leđa. Zaštićeni zakonom od eventualnog prodora revolucionarnih ideja mogli su sada bez neke veće bojazni od komunizma da se okrenu sebi i svojim sebičnim interesima.

Česti parlamentarni izbori i još češće promjene vlada praktično su pružili šansu svakoj stranci (čitaj njenim liderima) da se domogne ministarske fotelje, ili barem neke visokodržavne funkcije koja obezbjeđuje lične materijalne koristi. Nastupio je period međusobnih stranačkih borbi. Pojedine vođe građanskih stranaka ne biraju sredstva kada se radi o ličnom prigrabljivanju što većih i pogodnijih pozicija u vlasti. U svojoj propagandi političari građanskih stranaka služili bi se raznim lažima. Obećavali su narodu brda i doline. Demagoškim parolama zavaravali su neuke, nepismene i lakovjerne seljake. Korumpirali bi sitne činovnike. Na značajnije državne položaje gurali bi svoje ljude. Uopće služili bi se svim mogućim dozvoljenim i nedozvoljenim sredstvima ne bi li samo dobili što više seljačkih glasova za sebe.

U periodu do 1929. godine udbinski kotar bio je, bar što se izbornih rezultata tiče, pod veoma jakim uticajem tada dviju vodećih građanskih političkih stranaka u Lici. Srbi su na izborima u ogromnoj većini bili uz Pribićevićevu Samostalnu demokratsku stranku (SDS), dok su Hrvati gotovo listom bili za Hrvatsku seljačku stranku (HSS). Ovdje je interesantno da se napomene činjenica da od stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca pa sve do 1929. godine vladajuća politička stranka radikala nije imala u Udbini gotovo nikakav uspjeh. To najbolje pokazuju zvanični podaci izbornih rezultata svih parlamentarnih izbora do 1929. godine.

Prema zvaničnim statističkim podacima koje je objavila narodna skupština u Beogradu u udbinskom kotaru je u biračke spiskove 1920. godine bilo upisano 2.618 birača. Od toga je na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca glasalo 2.256 glasača ili 86°/o. Za demokratsku listu (tada još nije bila izdvojena u Samostalnu demokratsku stranku) glasalo je 1.694 glasača, a za Hrvatsku pučku seljačku stranku (kako se onda zvala HSS) glasalo je 511 birača. Preostalih 51 glas dijelili su komunisti, Hrvatska zajednica i radikali.

Slijedećih izbora održanih 18. marta 1923. godine glasalo je 2.337 birača. Od toga je za Demokratsku stranku i njenog kandidata Svetozara Pribićevića glasalo 1.644 birača (70,3%), za Hrvatsku seljačku stranku, koja je tada bila i »republikanska« i njenog kandidata Marka D. Došena glasalo je 549 birača (23,5%). I najzad, za Radikalnu stranku i njenog kandidata Krstu Lj. Miletića glasalo je svega 144 birača (6,2%).

To se ponavlja i na izborima održanim 8. februara 1925. godine. Za nacionalni blok (tako je tada nastupila Samostalna demokratska stranka čiji je kandidat opet bio Svetozar Pribićević, glasalo je 2.305 birača ili 78,1%. Za Radićevu seljačku stranku i kandidata Marka Došena glasalo je 553 birača ili 19%.

Preostalih 88 glasova dijelili su radikali, zemljoradnici, Hrvatska stranka prava i demokrati Ljube Davidovića.

Najzad na izborima od 11. septembra 1927. godine imamo gotovo istu sliku. **Samostalna** demokratska stranka **opet** — kandidat Svetozar Pribićević, dobila **je** 1.308 glasova ili 65,l°/o, Hrvatska seljačka stranka — kandidat Karlo Brkljačić, **dobija** 443 glasa ili 22,1% i radikali — kandidat Uroš Trbojević, 190 glasova-, **ili** 9,5%. Na svim izborima udbinski Srbi u ogromnoj većini išli su uz SDS, **dok su** udbinski Hrvati listom bili za HSS, što će se kasnije veoma loše odraziti **na** međusobne **odnose** Srba i Hrvata **u** ovom kraju.

Građanske stranke, SDS i HSS kao predstavnici sitne i srednje buržoazije, imale su slične političke programe, jedino su se razilazile po pitanju federalističkog uređenja zemlje. Pribićević je do 1927. godine bio vatreni pristalica unitarizma, dok je Radić bio za federalističko uređenje zemlje, zbog čega je između Pribićevića i Radića često dolazilo do međusobnih čarki ili oštrih svađa.

Centralna ličnost Samostalne demokratske stranke u udbinskom kotaru bio je Milan Vukmirović, ugledni veletrgovac iz sela Jošana i član glavnog odbora SDS. Vukmirović je veoma dugo bio i zvanični predsjednik sreske organizacije SDS za Udbinu.

Samo manji dio Srba bio je orijentisan strogo režimski. Okupljajući se oko radikala — tada vodeće političke stranke u Jugoslaviji (Pepo Canković, nekoliko pravoslavnih popova, lugara, seoskih starješina i kotarskih činovnika poneki seljak i poneki učitelj), predstavljali su glavno uporište kraljevskoj velikosrpskoj politici. Neki od ovih vremenom su postali nosioci šovinizma i velikosrpstva iz čijih su redova iznikli i neki četnički kolovođe (braća Čorak, lugar Jurica Mirković).

Udbinski Hrvati, članovi Hrvatske seljačke stranke, imali su tu nesreću što su **na** čelu imali nekoliko lokalnih vođa koji su se javno izjašnjavali kao HSS-ovci, a u stvari su bili prikriveni frankovci (trgovac Zdunić, braća Šutelj, Joso Javor, pa i Ilija Sertić koji je dugo i uporno, u želji da se prikrije, pokazivao da je za sporazum sa Srbima). Sva ova domaća gospoda, totože pripadnici HSS, već u prvim danima okupacije postali su ustaške kolovočle i do guše ogrezli u krvi.

Opredjeljenje udbinskih seljačkih masa za ove dvije građanske stranke i vjerovanje vođama ovih stranaka, poticalo je još iz vremena raspadanja Austro-Ugarske carevine. Tada su Pribićević i braća Radić vršili pozitivan uticaj na tokove borbe srpskog, odnosno hrvatskog naroda za zbacivanje austrougarskog jarma. Mnogi su tada u ujedinjenju Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu državnu zajednicu vidjeli početak ostvarenja davnašnjih ideja naprednih romantičara i sanjara XIX vijeka, o stvaranju jedne velike i moćne zajedničke države južnih Slavena na Balkanu.

Obje ove stranke po svojoj ideološko-političkoj opredjeljenosti bile su stranke sitne i srednje srpske (SDS), odnosno hrvatske buržoazije (HSS), s povremenim jače ili slabije prenaglašenim akcentom na srpski odnosno hrvatski nacionalizam. To je i bila jedna od njihovih najkrupnijih slabosti. U kraju gdje zajedno zive Srbi i Hrvati one su pothranjivale međusobni antagonizam koji je vremenom euforično prelazio sve granice i prerastao u neobuzdani šovinizam.

No, uz sve te njihove velike slabosti, samo njihovo postojanje u Aleksandrovoj Jugoslaviji, sa svojim programima za kakvu-takvu parlamentarnu demokratiju, progresivnim snagama ovog kraja stvarale su prostor za političku akciju. Jer, nakon objavljivanja Obznane i stavljanja Komunističke partije

Jugoslavije van zakona, Samostalna demokratska stranka Svetozara Pribićevića i Hrvatska seljačka stranka Stjepana Radića na ovom terenu bile su jedine javne stranke koje su naprednim ljudima mogle da pruže barem minimalnu osnovu za legalnu borbu protiv Aleksandrove velikosrpske hegemonije i reakcionarne politike slovenačko-hrvatsko-srpske buržoazije. To utoliko više ako se ima u vidu činjenica da u to vrijeme rukovodstvo KPJ, često sa sjedištem van zemlje i zaokupljeno unutar frankcionaškom borbom, nije bilo organizaciono spremno za ilegalni rad u masama i obimnije političke akcije na terenu kakav je bio udbinski kotar. U udbinskom kotaru i tada i kasnije izvjestan broj istaknutih rukovodilaca SDS i HSS odstupa i od svojih proklamovanih demokratskih principa, u onom trenutku kada će se osjetiti ugroženim od naprednih snaga u krilu same stranke. Neki su od njih priklanjali glave kraljevskoj hegemonističkoj politici, naročito kada se radilo o njihovim ličnim interesima, a bilo je i takvih pojedinaca — rukovodilaca SDS i HSS koji su još uoči drugog svjetskog rata, čak svjesno utirali put profašističkim elementima, olakšali im dolazak na vlast i omogućili izdaju zemlje 1941. godine, da bi na kraju i sami postali direktni i otvoreni neprijatelji svoga naroda.

Od 1. decembra 1918. pa do 6. januara 1929. godine, dakle, punih deset godina u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca vladala je takozvana parlamentarna demokratija (razumije se bez komunista, jer su oni još Obznanom 1920. godine stavljeni van zakona). Za to su vrijeme četiri puta birani narodni poslanici na izborima za Skupštinu. U istom vremenskom razmaku promijenile su se tačno dvadeset i četiri razne vlade. One su, ili kao samostalne vlade jedne političke stranke, ili kao koalicija više političkih stranaka, ali uvijek velikosrpske i s kraljem Aleksandrom na čelu upravljale zemljom punih deset godina. I pored svih tih silnih promjena vlada, radnici seljaci i široke narodne mase nisu od toga imale nikakve fajde. Istina, svaka je stranka, prema tome i svaka vlada, neka više neka manje u svojim programima ponešto obećavala radnicima, seljacima i širokim slojevima naroda. Međutim, ta su obećanja davana samo zato da bi se na izborima dobilo što više glasova, jer su se, po pravilu, sva obećanja završavala u stilu »obećanje ludom radovanje«.

Kada je kasnih dvadesetih godina počela da hara velika ekonomska kriza, javni i drugi radovi u zemlji i inostranstvu obustavljeni su. »Sezonci«, pa i stalni radnici pečalbari ostajali su bez posla. I kao što to biva u takvim prilikama, počela su velika seljakanja radnika. U potrazi za novim zaposlenjem oni su lutajući iz mjesta u mjesto trošili i ono malo zarade što su do tada uspjeli da uštede. Tako su brojnim porodicama udbinskog kotara prestale da pritiču novčane doznake od njihovih hranilaca — pečalbara iz Amerike, Kanade, Francuske ili Belgije. Umjesto novčanih doznaka kućama su se vraćali razočarani i oronuli Udbinjani koji su dobar dio svog radnog vijeka proveli po radilištima širom svijeta. Ali, i to je bilo bolje nego posijati svoje kosti po rudnicima Aljaske, šumama Kanade, klaonicama i željezarama Čikaga, lukama Njujorka i zauvijek se rastati od svojih najmilijih. »Živ ikada, mrtav nikada«, znali su govoriti udbinski seljaci i tješiti razočarane, iznemogle i oboljele radnike koji su imali sreću da se živi vrate svojim kućama.

Za udbinski kraj nastali su još mučniji dani. Raspon cijena između seljačkih proizvoda i dućanske robe neprestano je rastao u korist dućanske robe. Kupovna moć seljaka padala je sve niže. Besparica je pritiskivala seljake do te mjere da je mnoge primoravala čak i na rasprodaju svog osnovnog priplodnog stočnog stada. Često je to bio i jedini izlaz da se dođe do para za kupovinu

kukuruza, soli, petroleja, šibica, opanaka — gumenjaša i drugih najosnovnijih potrepština neophodnih za fizičku egzistenciju.

Za jedan kilogram soli koji je koštao tri dinara trebalo je dati najmanje devet jaja.[4]. U proljeće i ljeto kada je bilo najviše jaja, cijena im se kretala i do pet komada za jedan dinar. Litar petroleuma — inače neophodan seoskom domaćinstvu — koštao je devet dinara. To znači da bi seljak morao da proda najmanje dvadeset sedam jaja da bi kupio jedan litar petroleuma. A što bi sve trebalo prodati za jedan metar najobičnijeg platna za košulje koji je koštao 14 dinara metar, ili kilogram šećera čija je cijena iznosila 16 dinara po kilogramu! Za par muških pantalona od »cajga«, kakve su se onda nosile i koštale 60 dinara, trebalo je dati čitavo živo jagnje. Na udbinskoj stočnoj pijaci, oduvijek poznatoj po obilatoj ponudi i potražnji sitne i krupne stoke, tih godina nuđene su ovce, jaganjci, kože, telad, krave i volovi po bagatelnim cijenama. Prodaja je ipak teško išla. Bilo je sajmenih dana kada je najveći dio ponuđene stoke ostajao neprodat. To su bili veoma teški dani besparice. Ljudi su se snalazili kako je ko mogao i umio.

Vrijeme šestojanuarske diktature

Uslijed veoma lošeg ekonomskog stanja u zemlji, zatim neriješenog nacionalnog, a na ovom terenu prije svega hrvatskog pitanja, u ondašnjoj mnogonacionalnoj Jugoslaviji iz dana u dan su se sve više zaoštravale nabujale klasne i nacionalne protivrječnosti. U Skupštini u Beogradu sve češće se vode oštri dueli, u prvom redu između predstavnika velikosrpske vlade i seljačko-demokratske koalicije, koja se predstavljala kao najjača parlamentarna opozicija.

Junskih dana 1928. godine kad je Puniša Račić u parlamentu pucao u Stjepana Radića i grupu poslanika HSS, svima koji su znali politički da misle i procjenjuju postalo je jasno da će parlamentarizam biti kratkog vijeka. Komunisti su, na primjer, već tada uočavali mogućnost stvaranja generalske vlade pod Aleksandrovim okriljem. Tito je o tome pisao još u februaru 1928. godine. Do toga je i došlo 6. januara 1929. godine kad je Aleksandar objelodanio svoju apsolutističku proklamaciju: »... Nastupio je čas kad između naroda i Kralja ne može i ne smije biti više posrednika... Radi toga riješio sam i rješavam da Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 28. juna 1921. godine prestane da važi... Narodna skupština izabrana 11. novembra 1927. godine raspušta se ...«

Kralj je tada zabranio i sve političke stranke u zemlji, a bilo ih je — s većim ili manjim uticajem — četrdesetak. Zabranio je i sve stranačke listove. Mandat za sastav vlade povjerio je generalu Petru Zivkoviću koji je ujedno bio i komandant garde kralja Aleksandra. U oktobru 1929. po Zakonu o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja umjesto kraljevine SHS proglasio je Kraljevinu Jugoslaviju s dravskom, savskom, vrbaskom, drinskom, primorskom, zetskom, dunavskom, moravskom i vardarskom banovinom. Za osigu-

4 Kao učitelju u Visuću jednom mi je neka seljanka (nije spadala u sirotinju) ponudila petnaest jaja samo za tri dinara. Toliko joj je, u momentu, para bilo potrebno da bi kupila kilogram soli. Zena je, naime, imala u planu da svoje argate, što su joj na njivi zagrtali krumpir, počasti palentom s kiselim začinom. Kakva bi to palenta i začin bili bez trunke soli? Pri tome ona me preklinjala i molila da je ne odbijem već da kupim jaja, a da će mi po svom djetetu - mome đaku poslati još pet komada pride. Takvih i sličnih primjera bilo je i drugdje svakodnevno.

ranje uspostavljenog poretka Aleksandrove Kraljevine 6. januara 1929. je obnarodovano osnivanje posebnog sudskog organa — Sud za zaštitu države, pred kojim će se narednih godina naći gotovo sve što je slobodoljubivo mislilo i napredno djelovalo.

Na sve ključne pozicije u novoosnovanim administrativno-političkim jedinicama postavljene su pouzdane režimlije, zaštitnici krune i velikosrpskih interesa. Čak i najniži činovnici, koji nisu bili pouzdani, smjenjivani su ili »po potrebi službe« premještani u druge, udaljene krajeve. Tako se radilo i s učiteljima i profesorima. U sklopu upravo takve režimske personalne politike i säm sam, kao Makedonac, završivši učiteljsku školu s političkom ocjenom da sam »demokratski nastrojen«, poslan stotine kilometara dalje od mog Zavičaja — u Liku, valjda u najudaljenije selo od saobraćajnica.

Sve ono što je donijela šestojanuarska diktatura na ovaj ili onaj način odražava se i na političke prilike u Udbini. Politička aktivnost SDS i HSS kao i drugih političkih partija odjedanput je prestala. Novi režim primorao je lokalne političare da se barem privremeno povuku. Kažem privremeno, jer nakon što je režim izbacio na političku pozornicu svoje »nove ljude« velikosrpsku gospodu, uglavnom iz redova bivših radikala, pojedini građanski političari Srbi počeli su polako da se »povijaju prema vjetru« ne bi li se nekako dodvorili ljudima beogradskog režima. Sreski načelnik, žandari, lugari, kotarski i općinski činovnici, s izvjesnim izuzecima, prerastaju u čvrst aparat diktature kralja Aleksandra. U sprovođenju nove političke linije uslovljene iz Beograda ovaj režimski aparat dobija punu podršku pravoslavnog klera, velikosrpskih nacionalističkih i krajnje reakcionarnih udbinskih grupa i pojedinaca dojučerašnjih radikala.

Najveće zlo diktature kralja Aleksandra bilo je upravo u tome što je primitivni državni aparat, godinama odgajan u duhu uskraćivanja socijalnih i nacionalnih prava širokim slojevima narodnih masa, dobio otvorene ruke da sada može da guši sve što je progresivno i što se suprotstavlja ili ne odobrava monarhistički režim. Takav državni aparat kome manjkaju bilo kakve moralno-etičke norme, godinama privikavan na najraznovrsnije forme korupcije, spreman je da vrši svakakva bezakonja ne bi li se samo dodvorio pretpostavljenima, ali istovremeno i sebi i svojima pribavio materijalne i druge koristi.

Svi kralju odani Udbinjani dolazak šestojanuarskog režima na vlast shvatili su kao opći signal da treba otpočeti s pritiscima i progonima svih pripadnika političke opozicije. Sredstava za pritisak bilo je napretak. Prilikom redovnog obilaska sela u svom rejonu žandari bi navratili u poneku seosku kuću tobože radi malog predaha. Usput bi se kod domaćina raspitivali za pojedine seljake 0 tome šta govore ili s kim se druže. Na osnovu takvih razgovora izgrađivali bi svoje mišljenje o političkoj opredjeljenosti svakog pojedinog seljaka u svom rejonu. Oni ljudi za koje bi žandari stekli uvjerenje da na ovaj ili onaj način pokazuju neslaganje s režimom kralja Aleksandra, posebno bi bili evidentirani 1 kao takvi povremeno su pozivani u žandarmerijsku stanicu ili sresko načelstvo, tamo saslušavani i maltretirani. Ova saslušanja nedužnih ljudi žandari su objašnjavali tobože pristiglim anonimnim prijavama o prekršajima što su ih, »osumnjičeni« navodno učinili. Ponekoga bi zadržavali u pritvoru jednu ili dvije noći pa tek onda puštali. U nekim slučajevima žandari se nisu ustručavali ni od primjenjivanja batina.

Lugari su drvosječe sačekivali na izlaznim putevima iz šuma, pregledavali natovarena kola, pa bi, ovome ili onome, po svom ličnom nahođenju pisali

prijavu za učinjenu šumsku štetu. Razumije se da bi poslije svake takve prijave, predate nadležnim organima, slijedila odgovarajuća kazna. Pri tome lugari ne bi propuštali, osobito u vrijeme izbora, da ljudima koje bije glas da su protiv beogradskog režima, stave do znanja da bi mogli drugi put da prođu i bez prijave o šumskoj šteti ako bi se okanili opozicije. Po nekom nepisanom pravilu lugari su više nego ostali službenici bili podložni podmićivanju. Recimo, vreća krumpira, kvatra žita, komad slanine, svinjska plećka ili pršut, živo jagnje i slično oslobađalo je seljake od podnošenja prijave za učinjenu šumsku štetu. Visućki lugar Jurica Mirković, koji se inače u svom reviru ponašao kao spahija, imao je kuću kraj same ceste što je vodila u glavne udbinske revire visokih šuma. Ko god bi išao u ove šume, morao bi da prođe kraj njegove kuće. Zato je Juričin podrum danju i noću bio otvoren, da bi drvosječe u prolazu za šumu mogli, bez najavljivanja, ostaviti u njemu ono što su za tu priliku namijenili lugaru. Svima je bilo poznato da su udbinski lugari, mada se nisu bavili ratarstvom i stočarstvom, u svojim ambarima imali više žita, u trapovima više krumpira, na tavanima više slanine i pršuta od najjačih seoskih domaćinstava. Dio ove raznovrsne robe, uključujući i žive jaganjce i ovce, lugari su prodavali na pijaci — razumije se preko svojih ljudi.

A šta da se kaže za brojne novčane kazne ili kazne zatvora koje su bez prethodnog saslušavanja svakodnevno izricane u kancelarijama kotarskog načelstva ili općinskog poglavarstva! Dovoljno je bilo samo to da u ova nadleštva stigne bilo kakva prijava da taj i taj nije uradio to i to. Za neočišćen snijeg, na primjer, s dionice državnog puta obavezno je slijedila novčana kazna ili kazna zatvora. Naime, po nekom starom austrijskom propisu koji je uvažavan i u Aleksandrovoj Jugoslaviji, svako domaćinstvo u kotaru bilo je zaduženo s dionicom državnog puta u dužini od dvadesetak pa i do tri stotine metara, što je zavisilo od brojčanog stanja porodice i materijalne mogućnosti domaćinstva. Po tom propisu domaćinstvo je bilo obavezno da u formi kuluka — a to znači bez ikakve nadoknade, čisti svoju dionicu od snijega u toku čitave zime. Kako u ovim krajevima zima s obilnim snježnim padavinama i velikim smetovima traje oko pet mjeseci, po jedan odrasli član domaćinstva morao je dežurati čitavu zimu na svojoj dionici puta. To je bila veoma teška, najčešće neostvarljiva obaveza kulučenja zbog čega su pljuštale mnogobrojne kazne.

U svemu tome najteže je bilo Hrvatima. Jer, kao što znamo, neriješeno nacionalno pitanje u višenacionalnoj predratnoj Jugoslaviji predstavljalo je kamen spoticanja i vječiti izvor političkih kriza i ekonomskih nedaća. Bilo bi pravo čudo kada ne bi bilo tako. Evo kako se praktično održavala takva politika u kotaru u kome su živjeli Srbi i Hrvati.

U udbinskom kotaru je po popisu od 1931. godine bilo ukupno 8907 Srba. Hrvata je bilo 3096, dakle nešto više od jedne trećine. Ipak su važnije državne funkcije u vlasti po pravilu zauzimali kralju odani ljudi, pretežno Srbi. Oni su pod zaštitom i u ime monarhofašističke diktature bili uvijek spremni da se najbrutalnije obračunavaju sa svakim onim koji bi se ispriječio na njihovom putu u ostvarivanju ličnih sebičnih interesa. Ljubomorno su držali u svojim rukama prigrabljene pozicije jer su one u krajnjoj liniji njima i njihovim iođacima i prijateljima pribavljale materijalne i druge koristi. Takav odnos, naročito prema hrvatskom življu, pogodovao je frankovcima u njihovom razornom djelovanju na odnose između Srba i Hrvata. Omogućavao im je da svoje političke i klasne interese prikrivaju iza neriješenog hrvatskog nacionalnog pitanja. Povremeno su čak i uspijevali da kod dijela naivnijih i neupu-

ćenijih Hrvata opravdani otpor protiv beogradske diktature pretvore u frontalni otpor protiv svega što je srpsko.

Još u vrijeme političkih okršaja SDS sa HSS (čitaj Svetozara Pribićevića i Stjepana Radića) i njihovom razilaženju oko pitanja državnog uređenja zemlje, (Podsjećamo da je Pribićević bio unitarista, a Radić federalista i republikanac) na Udbini su se zaoštravali, inače ne baš najbolji, odnosi Srba i Hrvata. Novi Aleksandrov politički kurs je još više pogoršavao ove odnose, jer, udbinski velikosrpski političari, uz blagonaklono odobravanje režimskog aparata odanog Beogradu, i dalje raspiruju ovu netrpeljivost. Po udbinskim birtijama šepure se razne siledžije i »čašari«. Podstrekivani od strane šačice privrženika novog apsolutističkog režima, ovi tipovi, u stvari kriminalci, najmljeni za kilogram pečene jagnjetine i litar vina, pjevaju velikosrpske pjesme, uzvikuju šovinističke parole, javno prijete Hrvatima, izazivaju tuče, stvaraju još veći jaz između Srba i Hrvata i tako frankovcima »tjeraju vodu na njihov mlin«.

Bilo je Srba koji razočarani u dotadašnju vlast, siti desetgodišnje takozvane parlamentarne demokratije, stranačkih svađa i predizbornih obećanja da će na zemlji »proteći med i mlijeko« ako svoj glas dadu dotičnoj političkoj stranci i njenom poslaničkom kandidatu, nisu mnogo žalili što je kralj Aleksandar raspustio političke stranke i zaveo diktaturu. Naprotiv, dobronamjerni ali naivni i politički neupućeni ljudi (a takvih je bilo nemali broj na Udbini) diktaturu kralja Aleksandra »svog srpskog kralja« primili su sa simpatijama. Poslije revolverskih pucnjeva u beogradskom parlamentu i pogibije braće Radića 1928. godine mnogi udbinski Srbi su se ponadali da će pod kraljevom diktaturom zaista naići period sređivanja političkog i ekonomskog stanja u zemlji; da će kralj pomiriti pozavađene srpske i hrvatske političare; da će doći kraj raznim državnim aferama da će se korupcija iskorijeniti. Ukratko, povjerovali su da će kraljev režim donijeti zemlji više reda, više javnih radova, više zaposlenja i više hljeba. Kakvih li iluzija!

Diktatura kralja Aleksandra je u samom svom startu pokazala naivnim Srbima da od očekivanog poboljšanja političkih i ekonomskih prilika te zavođenja reda u državnom aparatu neće biti ništa.

Beogradska vlada Pere Zivkovića bila je previše okupirana oko učvršćenja diktature i zaštite interesa beogradske čaršije i krune kao izrazitog predstavnika velikosrpske buržoazije. Njoj nije bilo u interesu da se uhvati u koštac s neriješenim nacionalnim, ekonomskim i socijalnim pitanjima za koja su narodi Jugoslavije, a prije svega, radnici i seljaci bili životno zainteresovani. Kralj i beogradska čaršija osjećali su se tada dovoljno jakim da mogu sami da beru eksploatatorski kajmak. Zato nisu htjeli ni s kim pa niti s hrvatskom buržoazijom da dijele vlast. No, kada je, pored ostalog, Komunistička partija Jugoslavije odmah po dolasku Tita za generalnog sekretara stala na čelo nabujalog demokratskog i revolucionarnog pokreta širokih narodnih masa, uplašeni beogradski vlastodršci 1939. godine na brzinu sklapaju politički sporazum poznat pod imenom »Sporazum Cvetković — Maček«, ne bi li zajedničkim snagama s hrvatskom gospodom sačuvali svoje lične interese.

Za sve to vrijeme lokalne udbinske vlasti nisu ama baš ništa učinile da na svom terenu makar ublaže nacionalne i vjerske netrpeljivosti koje je još stara Austro-Ugarska monarhija stvarala i na njima gradila svoju okupatorsku politiku. Umjesto toga, vlasti i vođe građanskih stranaka sprovodeći politički kurs, diktiran svejedno iz Beograda ili Zageba, praktično su još više pogoršavali

odnose između Srba i Hrvata, između pravoslavaca i katolika, raspaljivali vjersku netrpeljivost, podgrijavali šovinizam i stvarali međusobnu mržnju.

Takvo stanje veoma je spretno koristio katolički pop Moguš, najreakcionarniji udbinski frankovac. On je zajedno sa svojim jednomišljenicima Nikolom Zdunićem, Josom Javorom, braćom Šutej, Rudom Ricom, Stipom Rosandićem i još nekima, razumljiv i opravdan otpor hrvatskog življa prema šestojanuarskoj diktaturi pretakao u nacionalistički antisrpski šovinizam.

Svjetska ekonomska kriza u privredno veoma zaostaloj Jugoslaviji, nedovršena agrarna reforma, neriješeno nacionalno pitanje uopće a hrvatsko pitanje posebno, još je više pogoršalo političko stanje i ekonomski položaj narodnih masa. Sve jasnije je postajalo da šestojanuarska diktatura nije skinula s dnevnog reda goruća pitanja zbog čijih rješavanja je, tobože, i zavedena. Naprotiv, sve jače zaoštravanje klasnih i nacionalnih protivrječnosti stvaralo je uslove za izbijanje spontanih pobuna širokih narodnih masa. Zato beogradska buržoazija, uplašena snagom narodnog nezadovoljstva, sugeriše kralju Aleksandru da obnovi parlamentarni režim. To isto sugeriše i strani kapital iz straha da ne bi izgubio svoje investicije u Jugoslaviji i dobivene značajne privredne koncesije (firma Batinjol i druge).

Pod takvim pritiskom kralj Aleksandar donosi Oktroirani ustav 1. septembra 1931. godine. Ovim Ustavom se samo formalno ukida diktatura. Svi zakoni diktature ostaju na snazi. I dalje važi zabrana rada političkim strankama. I dalje ostaje neograničena vlast kralja. No, da bi koliko-toliko ublažio nepovoljan utisak što ga je stvorila šestojanuarska diktatura, kralj Aleksandar naređuje Peri Zivkoviću da sprovede parlamentarne izbore i dokaže zemlji i inostranstvu kako tobože vraća Jugoslaviji ustanovnost i parlamentarni život.

To, međutim, nisu bili nikakvi izbori. Dozvoljeno je bilo samo Peri Zivkoviću da istakne svoju zemaljsku listu u ime nekakve odozgo iskonstruisane državne stranke, koja se do 1933. godine nazivala Jugoslavenska radikalno-seljačka demokratija, a kasnije promijenila naziv u Jugoslavenska nacionalna stranka.

Izbori su održani 8. novembra 1931. godine. Glasalo se javno. Za jedinog kandidata na Udbini, doktora Mirka Došena, beogradskog advokata, »glasali« su svi birači upisani u biračke spiskove bez obzira na to da li su pristupili glasanju ili ne. Zvanični skupštinski podaci pokazuju da je udbinski izborni srez tada imao 2.811 upisanih birača i da su svi do jednog izašli na biralište, dakle sto posto, i glasali za jedinog kandidata dr Mirka Došena. Zna se, međutim, pouzdano da udbinski Hrvati po preporukama iz Zagreba masovno nisu izašli na izbore. Na Udbini se poslije izbora nije ništa promijenilo, samo je režimski aparat na svoj isprobani način pojačao pritisak, prije svega prema udbinskim Hrvatima. Pogotovo je to došlo do izražaja po izbijanju tzv. brušanske afere.

Naime godine 1932. nekoliko ustaških emigranata iz Italije, uz pomoć kasnijeg Pavelićevog doglavnika Artukovića i još nekih domaćih ustaša iz Gospića, iniciraju napad na žandarmerijsku kasarnu u podvelebitskom selu Brušanima kraj Gospića. Ovaj napad navodno trebao je da posluži kao znak za opći ustanak Hrvata, kojima bi pritekao u pomoć i Musolini. Međutim, hrvatsko seljaštvo na Udbini, uostalom isto kao i hrvatski narod čitave Like, nije prihvatio niti odobravao ovakav ustaški metod rješavanja hrvatskog pitanja. Osim beznačajnog broja klerikalizirane, pretežno srednjoškolske omladine i nekoliko studenata niko nije htio da se vezuje za ustaše i slijedi ovakav njihov, program.

Pojava organizovanog revolucionarnog pokreta

Snažan talas demokratskog i revolucionarnog gibanja masa, koji je poslije pogibije kralja Aleksandra 1934. godine i najnovijih previranja u zapadnoj Evropi zahvatio cijelu zemlju, nije mogao da mimoiđe ni Udbinu. Napredna misao brzo se širila i među seljacima udbinskog sreza. Prvi nosioci revolucionarnih ideja među udbinskim seljacima bili su domaći ljudi, povratnici iz Rusije, očevici oktobarskih događaja. Njima su se kasnije pridruživali ljudi koji su na kraće ili duže vrijeme napuštali svoja ognjišta i kao pečalbari, daleko od svojih kuća, mukotrpno zarađivali za sebe i svoju porodicu neophodnu koricu kruha. Oni su u svijetu dolazili u dodir s organizovanim proleterima raznih gradova i zemalja. Družeći se s njima, prihvatali su napredne revolucionarne ideje i po povratku u svoja sela prenosili ih i dalje širili.

Poslije sloma šestojanuarskog režima bilo je sve više pečalbara koji bi za vrijeme svog kratkog boravka kod svojih kuća, pričama o borbi gradskog proletarijata protiv eksploatacije i nasilja, unosili u društveni život u selu političku svježinu i budili nadu u bolju sutrašnjicu. Radi ilustracije navest ću nekoliko imena pečalbara s kojima sam se lično više puta sretao.

Dane Uzelac Maničin iz Ondića bio je rudarski radnik u Trepči. Poznati je bio kao učesnik čestih štrajkova rudara na Kosovu, zbog čega je više puta dobijao otkaz. Njegovo borbeno zalaganje za veće nadnice i snošljivije uslove rada bilo je poznato i u njegovom rodnom Ondiću. Uticaj koji je imao na svoga brata Iku — kasnije poznatog prvoborca ovog kraja, i na još neke svoje seljane bio je vrlo značajan. Velika je šteta bila za ovaj kraj što je Dane Uzelac, ovaj iskusni i prekaljeni borac i rudar, nestao još 1941. godine.

Poznavao sam i Jocu Miloševića Bumeka iz Podkrčane Visućke. Radio je u francuskim i belgijskim rudnicima. Znao je veoma zanimljivo da priča o štrajkovima francuskih i belgijskih radnika. Zapažen je bio u vrijeme ustanka 1941. godine kada je svojim hrabrim i nepokolebljivim držanjem podizao moral narodu iz Podkrčane. Da spomenem još i Miloša Koraća Vasina i Miću Tepavca Brkljačina, obojica iz Potkraja Visućkog i oba zaposlena kao rudari u Trepči. Odigrali su vidnu ulogu u toku narodnooslobodilačke borbe. Zatim da spomenem i Ivana Tutekovića i Matešu Čorka, dugogodišnje pečalbare iz Udbine, pa Mekinjarce Nikolu Marinkovića, pečalbara u Americi i Dudu Banića, svjedoka ruske oktobarske revolucije i druge. Svako je selo imalo svoje pečalbare, tumače i agitatore naprednih misli koji su unosili revolucionarni nemir u svoja sela.

Udbina, međutim, sredinom tridesetih godina još nije imala partijsku organizaciju koja bi organizovala aktivnost ovakvih naprednih ljudi. Zato se sve to odvijalo pojedinačno, spontano i bez nekog utvrđenog plana. Do značajnih prodora revolucionarnih ideja došlo je tek 1938. godine kada počinju da obilaze ovaj kraj poznati komunisti iz Gospića, Karlovca i Zagreba (Jakov Blažević, Martin Franekić, Mile Počuča, Tomo Nikšić, Nedeljko Zakula, Đuro Stanković, Rašo Stanisavljević, Srđan Bruić, Jefto Šašić i najzad od 1939. pa do ustanka u narodu najomiljeniji Marko Orešković Krntija.

Tada još nismo znali da je ovakva »invazija« komunista u naša sela bila rezultat novog kursa Komunističke partije Jugoslavije koji je uslijedio odmah po dolasku Josipa Broza Tita za generalnog sekretara Partije. Nismo znali da je ovaj novi kurs KPJ bio usmjeren na ostvarenje čvrste saradnje s naprednim i progresivnim snagama politički angažiranih, pretežno kao lijevo krilo gra-

danskih stranaka. Parole KPJ protiv nenarodne i kapitulantske politike beogradske vlade, protiv njenog udvaranja i približavanje silama Osovine, bile su nam veoma prihvatljive jer su odražavale želje širokih narodnih masa. Posebno su u narodu bile popularne parole za demokratizaciju zemlje, odbranu nezavisnosti, sklapanje pakta o prijateljstvu sa Sovjetskim Savezom, za borbu protiv korupcije i raznih zelenaša, za više pravde i hljeba u zemlji.

Pod neposrednim uticajem spomenutih komunista izrastaju i prvi domaći članovi Komunističke partije Jugoslavije. Prema evidenciji koja nam je dostupna, a i po ličnom sjećanju, prvi članovi Komunističke partije Jugoslavije u Udbini bili su: Božina Mrkobrada, seljak iz Mekinjara, Rade Grković, seljak iz Srednje Gore i Mito Dimitrijević, učitelj u Visuću.

Bilo je Udbinjana koji su i prije nas — spomenute trojice — bili članovi KPJ. Andrija Žaja iz Rebića bio je član prvog CK KPH. Dragica Stojić, supruga Rade Končara, iz Jošana i Mićo Radaković, poznati španski borac, također iz Jošana, bili su isto poznati komunisti. Nije isključeno da se i neko od pečalbara koji je radio u Kanadi vratio na Udbinu kao član Komunističke partije Kanade. No svi ovi nisu živjeli na Udbini, niti su u njoj postali članovi KPJ.

Od nas trojice spomenutih udbinskih komunista svaki je u različito vrijeme i pod različitim okolnostima pristupio naprednom radničkom pokretu. Ja sam se, na primjer, kao Makedonac, još za vrijeme odsluženja vojnog roka u Bileći 1929. godine, družeći se s naprednim beogradskim studentima s kojima sam služio vojsku, idejno opredijelio za demokratski pokret. Međutim, tek poslije sloma šestojanuarskog režima, za vrijeme vlade Milana Stojadinovića, konačno sam se i organizovano uključio u aktivnu političku borbu protiv diktatorske velikosrpske hegemonističke vladavine. Ali kako rekoh, ovo moje političko opredjeljenje starijeg datuma posebno se u mom životu izražava tek poslije petomajskih izbora 1935. Tada sam spoznao svu trulež i bijedu diktatorskog režima i razotkrio mahinacije pomoću kojih se režim nasilno održavao na vlasti. Evo i primjera.

Od 470 birača koliko je u vrijeme petomajskih izbora 1935. godine bilo upisanih u biračkom spisku glasačkog mjesta Visuć, glasanju je pristupilo manje od polovine upisanih birača. To znam jer sam tada bio predsjednik biračkog odbora za glasačko mjesto Visuć. Sjećam se dobro da je do podne s glasanjem bilo uglavnom završeno. Gotovo svi birači, koji su mogli da izađu na biralište, do ručka su obavili svoju glasačku dužnost. Do šest sati navečer, kada se po zakonu zaključuje glasanje, ostalo nam je bilo čitavo popodne. Da bismo lakše utukli vrijeme, mi smo (birački odbor na čelu sa mnom) čitajući birački spisak po zaseocima pretresali i istraživali ko još nije pristupio glasanju, a znali smo svaku kuću i poznavali svakog čovjeka. Utvrdili smo bili da su, osim nekoliko iznemoglih i bolesnih staraca vezanih za postelju, svi birači prisutni u selu već odglasali. Ostali — a bilo ih je više od polovine, tih izbornih dana nisu ni bili prisutni u selu pa zato nisu ni mogli da pristupe glasanju. To, međutim, ništa nije smetalo nadležnim organima sreza da sutradan objave da su u selu Visuću svi upisani birači, dakle njih 470 pristupilo glasanju. Za zemaljsku listu Bogoljuba Jeftića i sreskog kandidata dr Branka Kalembera, advokata iz Gospića, glasalo je 467 birača, a za zemaljsku listu dr Vlatka Mačeka i sreskog kandidata dr Danila Vlatkovića glasala su samo tri birača. Kakav li falsifikat! Neko se s nama biračkim odborom sela Visuća grdno poigrao. Vjerojatno je u toku noći podmetnuo drugi falsifikovani izborni spisak, po kome su glasali svi

upisani birači, pa čak i nekoliko mrtvih koji još nisu bili brisani iz biračkog spiska.[5]

Kako smo postali članovi KPJ

Loši vladini izborni rezultati na petomajskim izborima 1935. godine kao i čitav niz drugih okolnosti doprinijeli su padu Jeftićeve vlade. Nova vlada Milana Stojadinovića, koja je došla po želji namjesnika kneza Pavla, osniva novu političku stranku — Jugoslavensku radikalnu zajednicu (JRZ) JEREZU, kako se skraćeno nazivala. Bila je to veoma heterogena politička stranka, sastavljena pretežno od dijelova rukovodstva bivše radikalne stranke, Slovenske ljudske stranke i Jugoslavenske muslimanske organizacije.

Udbinska velikosrpski orijentisana čaršija na čelu s Pepom Čankovićem, propalim trgovcem, Bracom Čorkom i još nekim, razvija široku aktivnost na okupljanju udbinskih Srba oko JEREZE. Lokalni organi vlasti pružaju joj punu podršku i raznim formama pritiska primoravaju seljake da se odreknu opozicionih stranaka i pristupe JEREZI.

Suprotno njime Milan Vukmirović, poznati trgovac i kulak iz Jošana, u svojstvu vođe Samostalne demokratske stranke u Udbini, nastoji da ponovo okupi oko sebe i stranke bivše predšestojanuarske pristaše SDS. Pored seljaka bivših samostalaca, Samostalnoj demokratskoj stranci pristupa i jedna grupa progresivnih mladih udbinskih seljaka i učitelja. Među njima su se isticali — u Mekinjaru: Božina Mrkobrada, Đuro Banić, Boško Radeka, Dušan Vračar i Nikola Marinković, u Srednjoj Gori: Đuro Grković, poznat i kao veliki aktivista za nabavno-prodajno zadrugarstvo, Rade Grković, Milkan Basta, Dane Cvjetičanin, Bogdan Cvjetičanin i Rade Čanković, u Ondiću: Mićun Šakić, učitelj i Dane Uzelac, rudar, u Kurjaku: Raco Basta, Dmitar Basta, Staniša Basta i Jovo Kljajić Ćelin, u Komiću: Pejo Momčilović, u Jošanu: Milan Knežević Šoćo, Miloš Milošević, Mišo Mandić Terzić, Uroš Banjanin, učitelj i Đuro Uzelac, trgovac, u Visuću: Stevina Cvjetičanin, Dane Korać, Jovo Korać, Rade Tepavac, Geno Jurić i Mito Dimitrijević, učitelj.[6]

Ova grupa drugova svojim naprednim shvatanjima i političkim opredjeljenjem sve se više odvaja od politike rukovodstva Samostalne demokratske stranke kao lijevo krilo unutar same stranke. To se naročito zapaža na seoskim prelima. U razgovorima s mještanima ovi napredni samostalci iznose svoja tumačenja o pojedinim političkim zbivanjima koja su drugačija od onih koje zastupa zvanično stranačko rukovodstvo. Sve otvorenije ukazuje na demagoške poteze stranačkih glavara kojima je interes osnovnih slojeva društva — radnika i seljaka — najmanja briga. U političkim komentarima ovih naprednih drugova opaža se uticaj komunista i drugih progresivnih ljudi iz Gospića, Karlovca i Zagreba. Sve se više opaža i uticaj napredne pa i ilegalne literature koja putem

5 Prema zvaničnim statističkim podacima koje je objavila Narodna skupština u Beogradu na petomajskim izborima 1935. godine za vladinu zemaljsku listu Bogoljuba Jeftića glasalo Je ukupno 1,746.862 birača, dok su građanske stranke kao udružena opozicija na čelu s Mačekom dobile 1,076.346 glasova. Ova cifra nedvosmisleno govori o tome kakvu je tada snagu predstavljala udružena opozicija građanskih stranaka u odnosu na vladinu zvaničnu listu. To utoliko više ako se imaju u vidu brojni izborni falsifikati koje su počinili vladini organi svuda gdje im se zato ukazala prilika.

6 Dužan sam da ovdje napomenem da, i pored najbolje volje, nisam uspio da poimenično spomenem sve tadašnje napredne Udbinjane. Naveo sam samo imena onih kojih se i danas prisjećam. Zato se duboko izvinjavam svima onim naprednim drugovima koje ovdje nisam spomenuo, i vječna slava i hvala spomenutim i nespomenutim koji su u ratu poginuli ili umrli.

povjerljivih kanala počinje da se protura i u udbinska sela. Ovakva politička aktivnost osobito uzima maha u organizacijama ogranaka »Seljačkog kola«.

Upravo zbog takve političke aktivnosti u selima udbinskog kotara komunisti iz Gospića, Karlovca i Zagreba, obilazeći ovaj teren Božini Mrkobradi, Radi Grkoviću i meni su pristupali i svakome od nas posebno saopštavali da smo primljeni za članove Komunističke partije Jugoslavije. Meni je to saopštio Martin Franekić.

Svaki od nas trojice komunista predstavljao je u svojoj sredini centralnu ličnost oko koje su se okupljali simpatizeri naprednog revolucionarnog pokreta i uopšte ljudi koji su u svom političkom ubjeđenju bili u opoziciji prema beogradskoj diktaturi. U to vrijeme nije bilo lako postati članom Komunističke partije. Svaki kandidat prije prijema u Partiju morao je da ispolji takvu političku aktivnost koja bi nedvosmisleno pokazala njegovu bezrezervnu privrženost komunističkim revolucionarnim idejama. Samo kroz izvršavanje revolucionarnih zadataka vršena je provjera kandidata koliko su odani Partiji i u kojoj mjeri se mogu žrtvovati za stvari radničke klase i siromašnog seljaštva. U Visuću, kao i u drugim selima, bio je veći broj seljaka koji su po svom ubjeđenju zaista pripadali naprednom pokretu i bili zagrijani za komunističke ideje, spremni da se javno izjašnjavaju za demokratske slobode, socijalnu pravdu i oštro sukobljavanje s pristalicama dvora i velikosrpske profašističke beogradske vlade. No, i pored toga što smo se svi međusobno dobro poznavali, čim smo postali članovi Partije, postali smo i veoma obazrivi i pomalo rezervisani prema nekim takvim drugovima, uvijek iz bojazni da nisu dovoljno provjereni. Da smo se tada sektaški odnosili prema mnogim takvim borcima, najbolja je potvrda bila 1941. godine. Tada su mnogi od njih ispoljili zadivljujuću hrabrost i bezrezervnu odanost KPJ i ciljevima narodnooslobodilačke borbe.

Prema instrukcijama i direktivama koje smo primali od pojedinih drugova iz Gospića, Karlovca i Zagreb, a sve su nas češće obilazili, pristupali smo prijemu novih članova u Partiju. Time su stvoreni uslovi za organizovanje prvih komunističkih ćelija u kotaru. Svi novi članovi Partije prvih udbinskih ćelija primani su u Partiju na osnovu njihove političke aktivnosti u organizacijama »Seljačkog kola« i držanju za vrijeme Stojadinovićevih i općinskih izbora.

U jesen 1939. godine u kratkom vremenskom razmaku organizovane su ćelije Komunističke partije Jugoslavije u Visuću, Mekinjaru i Srednjoj Gori. U prvoj partijskoj ćeliji u Visuću bilo nas je trojica: Stevina Cvjetičanin, Jovo Korać i ja. Početkom 1940. godine ćeliju smo proširili novim članovima i to: Radom Tepavcem, Genom Jurićem i Danom Koraćem. Krajem godine visućka partijska organizacija brojila je oko dvanaest članova KPJ, koji su nešto zbog raštrkanosti sela, a još više zbog očuvanja konspiracije i obezbjeđenja od eventualne provale žandara — bili svrstani u tri ćelije.

I u selu Mekinjaru je tokom 1939. godine organizovana partijska ćelija. Imala je pet članova, a sekretar je bio Božina Mrkobrada.

Otprilike u. isto vrijeme je i u Srednjoj Gori pod rukovodstvom. Rade Grkovića oformljena prva komunistička ćelija.

U gradiću Udbini i u selima Ondiću, Kurjaku i Jošanu krajem 1939. i početkom 1940. godine bilo je još članova Komunističke partije Jugoslavije. Ali, zbog nedovoljnog broja (manje od tri člana) tada još nisu imali svoju organizaciju, zato sam, i u dogovoru s Neđeljkom Zakulom iz Gospića, preuzeo na ,sebe brigu oko njihovog rada, sve dok u njihovim selima i u Udbini nisu

stvoreni uslovi za formiranje partijskih ćelija. Tako su komunisti iz Udbine — Duka Ćurčić i Milan Grković, a iz Ondića Mićun Šakić i Ilija Uzelac održavali vezu sa mnom. Komunisti i kandidati za članove KPJ iz Jošana (Milan Knežević šoćo) bili su vezani za Jovana Korača iz Visuća, tada zaposlenog u poreskoj upravi, dok su komunisti i kandidati iz Kurjaka bili povezani za srednjogorsku ćeliju.

Prva skojevska organizacija

Na širenju revolucionarnih misli i ideja među seoskom omladinom dali su značajan doprinos studenti i đaci srednjih škola koji su se školovali van Udbine, kao i mladi radnici koji su iz bilo kojih razloga dolazili svojim kućama. Da spomenem neke koji su mi ostali u živom sjećanju, a o kojima sam i na drugom mjestu već pisao.

Nikola Korać, sin Dane Korača iz Visuća, đak Učiteljske škole u Gospiću, strijeljan u logoru na Banjici 1944. godine, Ilija Uzelac iz Ondića, također đak Učiteljske škole u Gospiću, sada viši savjetnik u Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, Bude Šakić iz Udbine, student Beogradskog univerziteta, ubile su ga ustaše 1941. godine, Milan Grković iz Srednje Gore, krojački radnik u Beogradu, ubile ga ustaše 1941. godine. Spomenuti su u mjestima svoga školovanja i rada pristupili naprednom omladinskom pokretu i u njemu stekli svoja prava revolucionarna saznanja i iskustva. Za vrijeme školskih raspusta, svaki u svom mjestu povezivao se sa svojim drugovima iz osnovne škole i vršio uticaj na njih. Pri tome su ispoljavali solidnu političku zrelost.

S Budom Šakićem i Milanom Grkovićem nisam održavao neposredne kontakte sve do ljeta 1940. godine. Ipak mi je njihova politička aktivnost bila dobro poznata, jer me o tome redovno obavještavao Duka Ćurčić, član Partije iz Udbine, a od jeseni 1940. i član Kotarskog komiteta. Kod Šakića se skoro uvijek mogla da pronađe pokoja dobra knjiga ili brošura revolucionarnog sadržaja. On ih nije držao samo za sebe, već ih je, bez ikakvog straha da bude osumnjičen kao komunist, ustupao na čitanje udbinskim zanatlijama. Posebno je bila zapažena aktivnost Milana Grkovića, zvanog »Tenk«. On se još u Beogradu, gdje je bio zaposlen kao krojački radnik, istakao u političkim demonstracijama kao neustrašiv i hrabar borac. Zbog toga su mu drugovi dali nadimak »Tenk«. U Beogradu je po svoj prilici postao i član Komunističke partije. Bio je hapšen pa je neko vrijeme ležao u beogradskoj Glavnjači. Po izlasku iz zatvora policija mu je održala lekciju kako da se ubuduće ponaša, i, za svaki slučaj, kako je onda najviše praktikovala, kaznila ga izgonom iz Beograda u njegov rodni kraj. No Grkovića to nije nimalo uplašilo i zbunilo. Po dolasku u Udbinu on je nastavio svoju političku aktivnost. U krojačku radnju u koju se zaposlio sve je češće navraćala grupica zanatskih radnika i šegrta. Njima je Grković pričao o štrajkovima i drugim oblicima borbe za veću nadnicu i bolje uslove rada, koju su vodili beogradski radnici.

Međutim, Nikolu Korača i Iliju Uzelca, koji su bili nerazdvojni drugovi i oba rođena 1921. godine, dobro sam poznavao. Znao sam ih još kao đake osnovne škole. Kao učitelj bio sam u mogućnosti da pratim njihov razvoj za sve vrijeme njihovog školovanja. U Gospiću su obojica pristupili omladinskom pokretu i kao članovi SKOJ-a izrasli u vrsne omladinske političke agitatore. Više sam puta imao prilike da prisustvujem njihovim susretima s vršnjacima iz osnovne škole. Meni je predstavljalo posebno zadovoljstvo kada sam slušao

s kakvim su žarom i lakoćom pristupali seoskoj omladini i razotkrivali istinu 0 onome što je bilo važno za omladinu. Svaki je od njih imao i svoje sklonosti. Ilija je, na primjer, naginjao teoretskim pitanjima. Volio je da se bavi filozofskim temama. Čitao je mnogo i imao bogat rječnik. Bio je emotivan, pa se rado upuštao u vatrene polemike. Nasuprot njemu, Nikola je bio veoma racionalan. Uvijek je znao što sve u datom momentu može a šta ne može, zato je u svakodnevnom praktično-političkom radu stajao ispred svojih drugova.

Nikola je bio odličan učenik, po prirodi inteligentan i veoma bistar. Još kao đak Osnovne škole u Visuću, svojom bistrinom odskakao je iznad ostalih drugova. Sjećam se da smo povodom svetosavskih proslava, Nikoli, kao najboljem đaku, dodjeljivali važnije deklamacije. Takav je bio i u učiteljskoj školi. Rano je pristupio naprednom omladinskom pokretu u Gospiću da bi već kao maturant 1939. godine postao i član Komunističke partije.

Na samom početku svoje veoma kratke životne i političke karijere Nikola Korać je pokazao dragocjene ljudske kvalitete. Ljudima je prilazio neposredno 1 iskreno pa je zahvaljujući tome lako uspostavljao prisne kontakte s okolinom. U izlaganju je umio da bude metodičan, misao mu je bila jasno izrečena i zato je djelovao ubjedljivo. Nije mu nedostajao ni lični šarm. Zbog svega toga Nikola je ostao u trajnoj uspomeni kod svih onih koji su ga poznavali.

Kao član Partije Korać je u Gospiću neposredno sarađivao s tadašnjim partijskim centrom za Liku. Zbog tih veza, a i zbog njegove aktivnosti i političke obrazovanosti, a najviše možda zbog toga što je potekao iz moje škole, rado sam se s njim družio. Ja sam tada 1939. i u rano proljeće 1940. godine bio sekretar partijske ćelije u Visuću. Korać je za to znao pa smo se za vrijeme njegovih boravaka u školskim raspustima svakodnevno sastajali i naširoko pričali i diskutirali o svemu i svačemu. Prirodno je da su nam političke teme bile u prvom planu. Znali smo po čitave sate da pretresamo političku situaciju, da se oduševljavamo Staljinom i Sovjetskim Savezom, da psujemo Musolinija, Hitlera i fašizam, da maštamo i idealizujemo a najviše da sanjarimo o tome kako će lijepo izgledati ovaj svijet kada jednom nestane fašizma i kapitalizma i kada u svijetu zavlada komunizam.

Krajem decembra 1939. godine i u prvoj polovini januara 1940. svakodnevno sam se družio s Nikolom Koraćem koji je božični i novogodišnji raspust provodio kod svojih roditelja u Visuću. U našim beskrajnim političkim razgovorima i nagađanjima o tome što će biti, na primjer, ako Jugoslavija bude uvučena u rat. Rodila se ideja da organizujemo skojevsku organizaciju prvu u kotaru.

Više se ne sjećam ko je od nas dvojice došao na tu pomisao. U svakom slučaju, ideja je bila tu. Nekoliko dana sve do završetka školskog raspusta samo smo o tome razgovarali i planirali kako da tu našu ideju ostvarimo. Poimenično smo razgovarali gotovo o svakom omladincu iz Visuća, tražeći i birajući među njima najpogodnije za prijem u SKOJ. Princip je tada bio da se radi s malim grupicama. Tako se najbolje čuvala ilegalnost. Zato je i naša orijentacija bila da počnemo s grupicama od petorice mladića. S njima bismo, na strogo ilegalnim sastancima, čitali i prorađivali ilegalnu literaturu i na taj način uzdizali njihovu političku svijest. Legalni dio rada i uticaj na ostalu omladinu odvijao bi se u okviru sportskog društva i diletantske dramske grupe, sto bi također trebalo da organizujemo. Sve smo to detaljno planirali i na kraju zaključili da Nikola, po isteku svoga odsustva i odlaska u Gospić, upozna partijski centar s ovom našom idejom.

Nakon izvjesnog vremena iz Gospića sam bio obaviješten preko Nedeljka

Žakule da je ideja za formiranje SKOJ-a prihvatljiva jer je dobro zamišljena. To me veoma veselilo jer se radilo o mom povezivanju s omladincima, s mojim bivšim đacima koje sam neobično volio i imao u njih veliko povjerenje. Da budem iskren, bio sam i ponosan. Svjestan sam bio da su me i oni voljeli i cijenili i da sam kod njih uživao veliki autoritet. Po završetku njihovog školovanja nisam prekidao veze s njima. S vremena na vrijeme posjećivao sam njihove domove, raspitivao se za njih i razgovarao s njima. Neke sam preko »Privrednika« u Beogradu slao na izučavanje zanata. Nekima, koji su pokazivali interesovanje, pozajmljivao sam knjige za čitanje. Uopšte, smatrao sam se nekako obaveznim da pratim njihov razvoj.

Izbor kandidata za SKOJ bio je veoma širok. Na raspolaganju sam imao kompletne naraštaje bivših đaka rođenih 1921, 1922, 1923. i 1924. godine stasalih za SKOJ. Ipak sam se za početak ograničio na one omladince, moje đake, čiji su roditelji ili starija braća bili članovi Partije ili istaknuti opozicionari vladajućeg režima.

Jedne nedjelje, tobože slučajno, pozvao sam na razgovor bivše moje đake: Srđana Korača (poginuo u ratu kao politički komesar bataljona), Gojka Cvjetićanina (sada pukovnika JNA), njegovog mlađeg brata Mićuna Cvjetićanina (sada predsjednika SUBNOR-a za Liku), Iliju Tepavca (uglednog društveno-političkog radnika) i Rajka Kosanovića (poginuo u ratu kao rukovodilac SKOJ-a u bataljonu).

Srđan je bio brat Nikole Korača i kada sam s Nikolom o tome razgovarao, rekao mi je da mogu na njega da računam. Pored toga, Srđan je imao i lične kvalitete. U ponečemu je bio sličan svome bratu, ali se i razlikovao od njega najviše po tome što je bio mirniji, staloženiji i djelovao je nekako skromnije.

Srđanov susjed i drug bio je Mićun Cvjetičanin. Smatrao sam normalnim da ih ne rastavljam. Osim toga, najstariji Mićunov brat Stevina Cvjetičanin, sada penzioner u Beogradu, bio je tada član Partije u Visuću, pa je i to uticalo na moju odluku.

Iz istih razloga odlučio sam se i za Mićunovog godinu dana starijeg brata — Gojka Cvjetićanina. Obojicu braće krasila je skromnost i privrženost na poslu.

Ilija Tepavac bio je moj najbolji đak te je zbog toga bio i moj ljubimac. Sasvim je normalno što njega nisam mogao da zaobiđem. Ilija je, uz to, bio sin Rajčila Tepavca, pripadnika Samostalne demokratske stranke. U Rajčilovoj smo kući održavali ponekad političke sastanke, a na jednom takvom sastanku smo Rajčila birali i za prvog predsjednika ogranka »Seljačkog kola« u Visuću. Ilija je bio i omiljen među svojim drugovima. Naočit mladić, govorljiv i uvijek spreman na šalu svojom vedrinom umio je da raspoloži družinu.

Rajko Kosanović je bio jedan od najboljih đaka u razredu i neposredni susjed Ilije Tepavca. Bio je tih i miran mladić, nerazdvojni Ilijin drug.

Eto, to su bili glavni razlozi zbog kojih sam se odlučio da otpočnem s ovom petoricom svojih bivših đaka.

No, nimalo ne bih pogriješio da sam pri izboru kandidata za prijem u SKOJ i drukčije postupio. Mogao sam, recimo, da uzmem školske spiskove spomenutih naraštaja i po njima odrediti bilo koju petoricu omladinaca, makar i azbučnim redom, jer svi omladinci Visuća iz naraštaja o kome je ovdje riječ 1941. godine svrstali su se u ustaničke redove. To su činili bez ikakvog kolebanja, u pojedinim slučajevima mimo znanja svojih roditelja ili čak i protiv njihove volje.

Učinio bih istorijsku nepravdu prema brojnim znanim i anonimnim omla-

dincima iz Visuća, od kojih su mnogi položili i svoje živote za stvar revolucije, ako ne bih učinio ovu napomenu.

Bilo je to, dakle, jedne nedjelje 1940. godine krajem marta ili prvih dana aprila. Osvanuo je lijep i sunčan dan. Uputio sam se u pravcu gaja Dane Korača gdje je, prema dogovoru sa Srđanom, trebalo da se sastanemo. Zatekao sam svu petoricu kako sjede na još prohladnoj i pomalo vlažnoj ledini. Bilo je vrijeme vrbopuca. Toga se dobro sjećam, jer dok je Ilija gestikulirajući rukama živo pričao, Srđan i Mićun su gulili koru sa svježe odsječenih vrbovih grana da bi, valjda, od toga sklepali trubaljke. Istovremeno iz daljine, uz blejanje ovaca i mladih jaganjaca, s više strana oglašavale su se već gotove trubaljke dječaka koji su po okolnim ledinama čuvali ovce. Sve to pomiješano s mirisom vlažne zemlje i natrulog šušnja najavljivalo je proljeće.

Čim su me momci opazili, poskočili su na noge. Pošto smo se ispozdravljali i priupitali »za junačno zdravlje«, krenuli smo polako niz gaj. Raspoloženi Ilija, uvijek oran za razgovor i šalu, pomagao nam je da otklonimo uzdržljivost, neku vrstu ustezanja da ne kažem stidljivost, koja se sasvim normalno ispoljavala kod đaka kad se sastanu sa svojim učiteljem. I tako, razgovarajući o svemu i svačemu, prošli smo kroz gaj i izbili na livade koje se nazivaju bare. Tu smo stali i ja im se obratim riječima: »Znate li, momci, zašto sam vas pozvao?« Zatim počeh postepeno da ostvarujem unaprijed skrojeni plan. Taj se sastojao u tome da im na prvom sastanku ne govorim o SKOJ-u već samo o tome da bi bilo dobro da organizujemo sportsko društvo. To bi nam omogućilo da se povremeno sastajemo. Tako bismo lakše mogli da se bavimo raznim sportovima. Mogli bismo, na primjer, da vježbamo bacanje kamena s ramena, ili skokove uvis ili udalj. Mjesto starog i dotrajalog gimnastičkog razboja, koji se nalazio pričvršćen u rupi pred školom, napravili bismo i postavili novi pa bismo i na njemu vježbali. Sakupili bismo nešto para za pravu fudbalsku loptu pa bismo mogli da uživamo i u toj igri. Vjerovatno bi to podstaklo i omladinu susjednih sela da se i oni slično organizuju pa bismo mogli priređivati fudbalska takmičenja između sela.

Kada sam im sve potanko izložio, razvio se veoma živ razgovor. Novih prijedloga je bilo mnogo. Neko je spomenuo takmičenje u trčanju, drugi da preko zime skijamo itd. Kao da smo se međusobno takmičili ko će između nas dati bolji i umješniji prijedlog. Zatim sam, više kao uzgred, spomenuo i to da bi se za kišovitih i zimskih dana mogli sastajati u nečijoj kući ili školi. Tada bismo pročitali i poneku lijepu knjigu. I o tom prijedlogu je nastao živ razgovor. Pao je novi prijedlog da bi i za kupovinu valjalo prikupiti koju paru. Zatim da bismo knjige mogli držati u školskoj biblioteci i neko bi mogao da bude zadužen za izdavanje knjiga na čitanje. U daljem razgovoru došli smo na to da ima knjiga, i to veoma lijepih, koje su zbog svoga revolucionarnog sadržaja zabranjene. Žandari oduzimaju takve knjige, a one koji to drže i čitaju proganjaju i hapse. Međutim, i to se pitanje veoma lako raščistilo kada je Ilija prokomentarisao: »Nije nam, valjda, vrana popila mozak pa da žandarima pokazujemo kakve knjige imamo i šta čitamo«. Neko je tada priupitao da li ja mogu da nabavim takve knjige, na što sam neodređeno odgovorio da ne znam, ali da bih mogao pokušati.

Naš se razgovor bližio kraju i da ne bi sastanak protekao samo u razgovoru i planiranju predložio sam da odmah organizujemo sportsko društvo i da izaberemo dvojicu između nas: jednog za predsjednika društva koji bi se brinuo o našim sastancima i zakazivao ih, a drugog za blagajnika kod koga bi stajao

Žakule da je ideja za formiranje SKOJ-a prihvatljiva jer je dobro zamišljena. To me veoma veselilo jer se radilo o mom povezivanju s omladincima, s mojim bivšim đacima koje sam neobično volio i imao u njih veliko povjerenje. Da budem iskren, bio sam i ponosan. Svjestan sam bio da su me i oni voljeli i cijenili i da sam kod njih uživao veliki autoritet. Po završetku njihovog školovanja nisam prekidao veze s njima. S vremena na vrijeme posjećivao sam njihove domove, raspitivao se za njih i razgovarao s njima. Neke sam preko »Privrednika« u Beogradu slao na izučavanje zanata. Nekima, koji su pokazivali interesovanje, pozajmljivao sam knjige za čitanje. Uopšte, smatrao sam se nekako obaveznim da pratim njihov razvoj.

Izbor kandidata za SKOJ bio je veoma širok. Na raspolaganju sam imao kompletne naraštaje bivših đaka rođenih 1921, 1922, 1923. i 1924. godine stasalih za SKOJ. Ipak sam se za početak ograničio na one omladince, moje đake, čiji su roditelji ili starija braća bili članovi Partije ili istaknuti opozicionari vladajućeg režima.

Jedne nedjelje, tobože slučajno, pozvao sam na razgovor bivše moje đake: Srđana Korača (poginuo u ratu kao politički komesar bataljona), Gojka Cvjetićanina (sada pukovnika JNA), njegovog mlađeg brata Mićuna Cvjetićanina (sada predsjednika SUBNOR-a za Liku), Iliju Tepavca (uglednog društveno-političkog radnika) i Rajka Kosanovića (poginuo u ratu kao rukovodilac SKOJ-a u bataljonu).

Srđan je bio brat Nikole Koraća i kada sam s Nikolom o tome razgovarao, rekao mi je da mogu na njega da računam. Pored toga, Srđan je imao i lične kvalitete. U ponečemu je bio sličan svome bratu, ali se i razlikovao od njega najviše po tome što je bio mirniji, staloženiji i djelovao je nekako skromnije.

Srđanov susjed i drug bio je Mićun Cvjetićanin. Smatrao sam normalnim da ih ne rastavljam. Osim toga, najstariji Mićunov brat Stevina Cvjetićanin, sada penzioner u Beogradu, bio je tada član Partije u Visuću, pa je i to uticalo na moju odluku.

Iz istih razloga odlučio sam se i za Mićunovog godinu dana starijeg brata — Gojka Cvjetićanina. Obojicu braće krasila je skromnost i privrženost na poslu.

Ilija Tepavac bio je moj najbolji đak te je zbog toga bio i moj ljubimac. Sasvim je normalno što njega nisam mogao da zaobiđem. Ilija je, uz to, bio sin Rajčila Tepavca, pripadnika Samostalne demokratske stranke. U Rajčilovoj smo kući održavali ponekad političke sastanke, a na jednom takvom sastanku smo Rajčila birali i za prvog predsjednika ogranka »Seljačkog kola« u Visuću. Ilija je bio i omiljen među svojim drugovima. Naočit mladić, govorljiv i uvijek spreman na šalu svojom vedrinom umio je da raspoloži družinu.

Rajko Kosanović je bio jedan od najboljih đaka u razredu i neposredni susjed Ilije Tepavca. Bio je tih i miran mladić, nerazdvojni Ilijin drug.

Eto, to su bili glavni razlozi zbog kojih sam se odlučio da otpočnem s ovom petoricom svojih bivših đaka.

No, nimalo ne bih pogriješio da sam pri izboru kandidata za prijem u SKOJ i drukčije postupio. Mogao sam, recimo, da uzmem školske spiskove spomenutih naraštaja i po njima odrediti bilo koju petoricu omladinaca, makar i azbučnim redom, jer svi omladinci Visuća iz naraštaja o kome je ovdje riječ 1941. godine svrstali su se u ustaničke redove. To su činili bez ikakvog kolebanja, u pojedinim slučajevima minio znanja svojih roditelja ili čak i protiv njihove volje.

Učinio bih istorijsku nepravdu prema brojnim znanim i anonimnim omla-

dincima iz Visuća, od kojih su mnogi položili i svoje živote za stvar revolucije, ako ne bih učinio ovu napomenu.

Bilo je to, dakle, jedne nedjelje 1940. godine krajem marta ili prvih dana aprila. Osvanuo je lijep i sunčan dan. Uputio sam se u pravcu gaja Dane Korača gdje je, prema dogovoru sa Srđanom, trebalo da se sastanemo. Zatekao sam svu petoricu kako sjede na još prohladnoj i pomalo vlažnoj ledini. Bilo je vrijeme vrbopuca. Toga se dobro sjećam, jer dok je Ilija gestikulirajući rukama živo pričao, Srđan i Mićun su gulili koru sa svježe odsječenih vrbovih grana da bi, valjda, od toga sklepali trubaljke. Istovremeno iz daljine, uz blejanje ovaca i mladih jaganjaca, s više strana oglašavale su se već gotove trubaljke dječaka koji su po okolnim ledinama čuvali ovce. Sve to pomiješano s mirisom vlažne zemlje i natrulog šušnja najavljivalo je proljeće.

Cim su me momci opazili, poskočili su na noge. Pošto smo se ispozdravljali i priupitali »za junačno zdravlje«, krenuli smo polako niz gaj. Raspoloženi Ilija, uvijek oran za razgovor i šalu, pomagao nam je da otklonimo uzdržljivost, neku vrstu ustezanja da ne kažem stidljivost, koja se sasvim normalno ispoljavala kod đaka kad se sastanu sa svojim učiteljem. I tako, razgovarajući o svemu i svačemu, prošli smo kroz gaj i izbili na livade koje se nazivaju bare. Tu smo stali i ja im se obratim riječima: »Znate li, momci, zašto sam vas pozvao?« Zatim počeh postepeno da ostvarujem unaprijed skrojeni plan. Taj se sastojao u tome da im na prvom sastanku ne govorim o SKOJ-u već samo o tome da bi bilo dobro da organizujemo sportsko društvo. To bi nam omogućilo da se povremeno sastajemo. Tako bismo lakše mogli da se bavimo raznim sportovima. Mogli bismo, na primjer, da vježbamo bacanje kamena s ramena, ili skokove uvis ili udalj. Mjesto starog i dotrajalog gimnastičkog razboja, koji se nalazio pričvršćen u rupi pred školom, napravili bismo i postavili novi pa bismo i na njemu vježbali. Sakupili bismo nešto para za pravu fudbalsku loptu pa bismo mogli da uživamo i u toj igri. Vjerovatno bi to podstaklo i omladinu susjednih sela da se i oni slično organizuju pa bismo mogli priređivati fudbalska takmičenja između sela.

Kada sam im sve potanko izložio, razvio se veoma živ razgovor. Novih prijedloga je bilo mnogo. Neko je spomenuo takmičenje u trčanju, drugi da preko zime skijamo itd. Kao da smo se međusobno takmičili ko će između nas dati bolji i umješniji prijedlog. Zatim sam, više kao uzgred, spomenuo i to da bi se za kišovitih i zimskih dana mogli sastajati u nečijoj kući ili školi. Tada bismo pročitali i poneku lijepu knjigu. I o tom prijedlogu je nastao živ razgovor. Pao je novi prijedlog da bi i za kupovinu valjalo prikupiti koju paru. Zatim da bismo knjige mogli držati u školskoj biblioteci i neko bi mogao da bude zadužen za izdavanje knjiga na čitanje. U daljem razgovoru došli smo na to da ima knjiga, i to veoma lijepih, koje su zbog svoga revolucionarnog sadržaja zabranjene. Žandari oduzimaju takve knjige, a one koji to drže i čitaju proganjaju i hapse. Međutim, i to se pitanje veoma lako raščistilo kada je Ilija prokomentarisao: »Nije nam, valjda, vrana popila mozak pa da žandarima pokazujemo kakve knjige imamo i šta čitamo«. Neko je tada priupitao da li ja mogu da nabavim takve knjige, na što sam neodređeno odgovorio da ne znam, ali da bih mogao pokušati.

Naš se razgovor bližio kraju i da ne bi sastanak protekao samo u razgovoru i planiranju predložio sam da odmah organizujemo sportsko društvo i da izaberemo dvojicu između nas: jednog za predsjednika društva koji bi se brinuo o našim sastancima i zakazivao ih, a drugog za blagajnika kod koga bi stajao

novac koji ćemo prikupljati za knjige, loptu i druge potrebe. Odmah su se s tim složili i za predsjednika izabrali Srđana Koraća, a za blagajnika Mićuna Cvjetićanina. Prije nego što smo se rastali, upozorio sam ih da ne bi bilo preporučljivo da okolo prčaju ili da se hvale šta smo i o čemu smo sve međusobno razgovarali. Pogotovu ne bi smjeli nikome da kažu da smo razgovarali o čitanju zabranjenih knjiga, jer bi to moglo slučajno da dopre do ušiju žandara. Ako ih neko i upita zašto smo se sastajali, mogli bi da kažu da smo se dogovarali o prikupljanju novaca za fudbalsku loptu. Na rastanku smo se dogovorili da se uskoro ponovo sastanemo.

Negdje sredinom iste nedjelje pozvao sam Srđana Koraća kod sebe u stan. Odmah sam mu pristupio »s otvorenim kartama«. Rekao sam mu da onaj sastanak u Daninom gaju nije bio održan zato da se samo dogovaramo o sportu. Ima mnogo važnijih stvari od toga. I počeo sam opširno da mu govorim o društvu i njegovoj podijeljenosti na klase, o Lenjinu i oktobarskoj revoluciji, 0 ruskom proletarijatu i siromašnom seljaštvu koji su izveli revoluciju. Zatim sam mu govorio o položaju proletarijata i seljaštva u Jugoslaviji, o njihovoj komunističkoj partiji. Najviše sam se zadržao na SKOJ-u. Objašnjavao sam mu da je to revolucionarna politička organizacija najnaprednijeg dijela gradske 1 seoske omladine i da je zbog toga kao i Komunistička partija Jugoslavije zakonom zabranjena. Kada se njeni članovi otkriju, progone se i hapse. Mnogi su tako pohapšeni i u zatvoru maltretirani i mučeni. No, i pored svih tih progona, proleteri i siromašni seljaci ne odriču se svoje Komunističke partije i njene revolucionarne borbe. Na kraju sam rekao da je sportsko društvo o kome smo u gaju govorili samo način našeg legalnog rada.

Slušao me pažljivo. Kada sam završio s izlaganjem, rekao mi je da je on ponešto čuo o SKOJ-u i Komunističkoj partiji od svog brata Nikole. Na moje pitanje da li bi on i ostala četvorica drugova htjeli da postanu članovi SKOJ-a odgovorio mi je kao iz puške: »Da, bi«. A kada sam mu skrenuo pažnju da je to veoma opasno i da će u slučaju da policija dozna da je neko od njih član SKOJ-a, biti hapšen, proganjan, a možda i tučen, jer će žandari zahtijevati da oda ostale članove organizacije, odgovorio mi je da se to neće dogoditi. Malo se zatim zamislio pa je polako i razgovijetno dodao: »Pa i kad bi neko od nas bio uhapšen i tučen, neće ni pisnuti a kamoli odati svoje drugove«. Na rastanku sam mu dao brošuru »Stahanovski pokret« i rekao mu da to sva petorica pročitaju. Pri tome sam mu naglasio da brošuru ne pokazuju drugovima i kada je pročitaju da mi je odmah vrate.

Slijedeće nedjelje ili možda nedjelju dvije kasnije ponovo smo se svi okupili. Opet je to bilo u Daninom gaju. Sada su svi izgledali mnogo ozbiljnije no obično, čak i inače razgovorljivi Ilija koji je bio vječito raspoložen za šalu. Stekao sam utisak da su štošta iz brošure pročitali i da su sa Srđanom razgovarali. Ćutali su i očekivali da ja počnem razgovor.

Kao i ranije sa Srđanom sam govorio otvoreno o svemu, naročito ono o SKOJ-u. Gledali su me pravo u oči. Po izrazu njihovog lica osjetio sam da im je zanimljivo ono što govorim. To me još više ponijelo. Na kraju svog izlaganja, naglašavajući svaku riječ, rekao sam otprilike ovo: »Partija u vas ima posebno povjerenje. Smatra vas za najsvjesnije omladince u Visuću. Ja sam stoga zadužen od strane Partije da vas pitam da li biste željeli da postanete članovi Saveza komunističke omladine«. Kao da su to pitanje očekivali, spremno su odgovorili da žele. Ja sam im zatim, gotovo svečanim glasom, rekao. »Od ovog časa ste vas petorica članovi Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Uvje-

ren sam da ćete potpuno opravdati povjerenje koje u vas polaže Komunistička partija. Ja vam u njeno ime čestitam.« Bili smo svi pomalo impresionirani svečanim trenutkom, zato je dalji razgovor, kao i izbor Srđana za sekretara i Mićuna za blagajnika prve skojevske organizacije u Visuću, protekao gotovo neopaženo.[7]

Seljačko kolo

Svetozar Pribićević, osnivač i šef Samostalne demokratske stranke, umire kao politički emigrant u Pragu 1936. godine. Njegov politički nasljednik i rođeni brat Adam Pribićević, izvjesno vrijeme boravi na Kosovu gdje se kao kolonist bavi zemljoradnjom. Tamo piše i poveću studiju o selu koju objavljuje pod naslovom »Seljak« koja, pored ostalog, sadrži osnovna Adamova gledišta o seljaštvu. Po njemu seljaštvo je osnovna pokretačka snaga društva predodređena da sruši monarhističku diktaturu i uspostavi parlamentarnu demokratiju evropskog tipa. Ovom knjigom, kao i nizom članaka objavljenim u listovima SDS, Adam se nameće kao novi ideolog stranke i postaje njen predsjednik.

Rukovodeći se principima izloženim u knjizi »Seljak«, Adam saziva 1937. osnivačku skupštinu u Zagrebu, gdje osniva Društvo za kulturno i ekonomsko prosvjećivanje sela. Društvo naziva »Seljačko kolo«. Predsjednik Društva postaje lično Adam Pribićević. Pravila ove organizacije ukazivala su na prosvjetiteljsku misiju koju je »Seljačko kolo« trebalo da odigra na selu. No, bila je vidljiva i druga, moglo bi se reći, važnija namjena. To je bilo lako uočljivo jer je »Seljačko kolo« u svemu ličilo na organizaciju »Gospodarska sloga« koja je u hrvatskim selima već djelovala kao politička organizacija pod okriljem Hrvatske seljačke stranke. Adamov plan je, naime, bio da preko organizacije »Seljačkog kola« čvrsto veže srpskog seljaka u Hrvatskoj za Samostalnu demokratsku stranku, kako bi na izborima — općinskim ili parlamentarnim — lakše manipulirao s glasovima birača srpskih sela. To je u stvari bio i osnovni zadatak SDS u radu na selu.

Po osnivanju društva »Seljačko kolo« u srpskim selima u Hrvatskoj pristupa se osnivanju ogranaka ove značajne kulturno-prosvjetne organizacije. Već 1937. godine niču prvi ogranci. Ponajprije je to u koreničkom kotaru »kuli Pribićevića« kako je onda narod nazivao Korenicu. Iz Korenice se ova akcija prenosi i u sela udbinskog kotara i već 1938. u Jošanu djeluje ogranak »Seljačkog kola«. Osnivač je jošanski trgovac Milan Vukmirović, lični prijatelj Adama Pribićevića. Na inicijativu Vukmirovića omladina ogranka »Seljačkog kola« iz sela Babin Potok u koreničkom kotaru 1938. godine priređuje kulturnu priredbu u Jošanu. Priredba je održana u za tu priliku adaptiranoj štali Milana Vukmirovića.

Nešto kasnije osnivaju se ogranci najprije u Visuću, Mekinjaru i Srednjoj Gori, a iza toga i u ostalim selima. Za prvog predsjednika ogranka »Seljačkog kola« u Visuću izabran je Rajčilo Tepavac, pripadnik SDS, u čijoj kući je i osnovano društvo. Za sekretara biran je pisac ovih redaka. Početni oblici rada u ograncima »Seljačkog kola« bila su povremena predavanja iz oblasti higijene, pčelarstva, voćarstva, naprednog ratarstva. Predavači su bili mahom napredni učitelji najčešće pripadnici Samostalne demokratske stranke i sreski agronom.

• Ovim sam želio samo da prikažem kako je nastala prva skojevska organizacija u udbinskom kotaru. Opširniji napis o radu visućkih skojevaca pisao sam u Zborniku broj 5 Historijskog arhiva u Karlovcu, štampanom 1973.

U nekim selima učitelji su zauzimali i položaje sekretara ogranaka »Seljačkog kola« (Visuću, Jošanu i Ondiću).

Udbinskim ograncima »Seljačkog kola« znatnu su pomoć pružili i ljudi iz Glavnog odbora SDS i »Seljačkog kola«. To su većinom bili mladi ali veoma napredni Ličani među kojima je bilo dosta studenata beogradskog i zagrebačkog univerziteta. Češće od drugih dolazili su Raša Stanisavljević, Bogdan Marković, Srđan Brujić i još neki. Povremeno obilazeći naša sela oni su se sretali s članovima SDS i »Seljačkog kola«. Usput bi održali pokoje predavanje. Posebno bi kontaktirali s nama koji smo se ubrajali u napredne i progresivne članove »Seljačkog kola« u SDS. Davali bi nam uputstva o daljnjem radu, prenoseći iskustvo iz rada uhodanijih ogranaka.

Ovdje moram da skrenem pažnju na to da su neki od ovih instruktora SDS i »Seljačkog kola« već pripadali Komunističkoj partiji Jugoslavije. Oni su inače imali zaduženje za politički rad na selu. Raša Stanisavljević, na primjer, u dva maha se sastajao sa mnom. Oba puta mi je prilazio kao što komunista prilazi komunisti. Oba puta otvoreno mi je govorio o tobožnjem demokratskom programu SDS. Podvlačio mi je da su parole i program SDS čista demagogija s ciljem da na izborima zavedu lakovjerne seljake kako bi ovi dali svoje glasove za kandidate SDS. U slučaju dolaska na vlast Adam Pribićević i SDS ni po čemu se ni bi razlikovali od ostalih političara građanskih stranaka jer su Adam i SDS, isto kao i ostale građanske stranke, isključivo predstavnici seoskih kulaka i gradske buržoazije i da samo Komunistička partija Jugoslavije svojom revolucionarnom borbom može da oslobodi proletarijat i siromašno seljaštvo od buržoaske eksploatacije.

U ljeto 1938. godine kod Laudonovog gaja (u koreničkom dijelu Krbavskog polja), Samostalna demokratska stranka organizuje veliku proslavu Dana žetve. Proslavi su prisustvovali i seljaci obližnjih sela udbinskog kotara predvođeni od strane Milana Vukmirovića, prvaka udbinskih samostalaca. Govori koji su tada održani, kao i program što ga je izvela kulturno-umjetnička grupa ogranka »Seljačkog kola« iz Babina Potoka nagovještavali su da u SDS-u postoje različita gledanja na neke osnovne političke stavove rukovodećih i drugih istaknutih ličnosti. Osjećalo se da SDS nije jedinstven. To je bilo veoma uočljivo, jer Vukmirović i grupa oko njega nije odobravala niti prihvatala neke tada u narodu popularne parole, kao na primjer: sve otvoreniji zahtjev masa za uspostavljanje diplomatskih odnosa sa SSSR-om. Ali, do konačnog cijepanja pristaša SDS na lijevo i desno opredijeljene, došlo je nešto kasnije.

Godine 1939. organizovana je proslava Dana žetve u samoj Udbini. Bila je to velika proslava na kojoj su prisustvovale delagacije SDS-a i »Seljačkog kola« iz gotovo svih kotareva Like. Većinu ovih delegacija predvodili su komunisti, simpatizeri i mlađi napredni ljudi. Na velikom mitingu održanom u centru Udbine prisustvovao je i kotarski načelnik s nekoliko žandara. Izredalo se nekoliko govornika. Glavni govornik bio je Raša Stanisavljević, katiheta iz Karlovca i istaknuti član SDS-a. On je, u to vrijeme, bio član ilegalne Komunističke partije Jugoslavije, pa je, vjerovatno, u svojstvu partijskog instruktora KPH povremeno obilazio udbinski teren. Dobro se sjećam da mu je cio govor bio polemičan. Govorio je o kraljevima u svijetu. Isticao je da kraljevi preko svojih vlada vode protivnarodnu politiku. Više puta se u formi pitanja obraćao zboru i to tako, da se svima nama koji smo ga slušali nametao odgovor da i službeno rukovodstvo SDS vodi demagošku i protivnarodnu politiku. Sve u svemu, govorom Raše Stanisavljevića, proslava je dobila izrazito komunistički

karakter. Svima nama je bilo čudnovato št® sreski načelnik i žandari nisu tada reagirali na njegov govor, već su dozvolili da se proslava, prema unaprijed najavljenom programu, privede kraju.

Ohrabreni velikom izbornom pobjedom koju je u Udbini izvojevala Samostalna demokratska stranka na poslaničkim izborima 1938. godine, prvi udbinski komunisti zajedno s ostalim naprednim snagama razvijaju veoma živu političku aktivnost. Tek osnovani ogranci »Seljačkog kola« postaju prava politička žarišta. Predavanja iz oblasti poljoprivrede i higijene u organizacijama »Seljačkog kola« ustupaju mjesto političkim sastancima. Seoska sjela i prela pretvaraju se također u skupove seljana na kojima se čita napredna literatura i komentariše ono što je pročitano.

Početkom 1939. godine ja sam kupio baterijski »Filips« radio-aparat. Bio je to prvi radio instaliran u udbinskom kotaru. Za Visućane je ovaj radio predstavljao pravu atrakciju. Visućani su svakodnevno dolazili u moj školski stan da vide i čudom se načude »drvenoj kutiji koja govori, pjeva i svira«.

A kada je prvo interesovanje malo splasnulo, slušanje radija se postepeno pretvaralo u planirana večernja sjela na kojima se uzgred razgovor vodio i o politici. Vremenom su ovakvi sastanci postali prvorazredna forma polu-legalnih političkih seminara, na kojima su izrasli i prvi visućki članovi Komunističke partije Jugoslavije.

I prva partijska ćelija u Visuću (a i u udbinskom srezu) organizirana je na jednom takvom sastanku sazvanom u školskom stanu pod izgovorom da slušamo večernji radio-program.

Te jeseni (1939. godine) komunisti i demokratski opredijeljeni seljaci preuzimaju čitavu političku aktivnost u ograncima »Seljačkog kola« u udbinskom kraju. Ovo je pogotovo ubrzano potpisivanjem u narodu nepopularnog sporazuma Cvetković-Maček (24. 8. 1939). Vukmirović i njegovi najbliži saradnici veličaju ovaj sporazum, zbog čega sve više gube autoritet koji su do tada uživali u stranci. Pristaše SDS-a naglo ga napuštaju.

Otpočinje ubrzani proces okupljanja samostalaca oko sve jasnije opredijeljenog lijevog krila stranke. U svemu tome veoma vidnu ulogu igraju mladi udbinski komunisti i drugi napredni ljudi. Iz dana u dan sve više raste njihov uticaj na udbinske seljake.

Počinju i otvoreni sukobi s Milanom Vukmirovićem, kao predsjednikom stranke i ljudima oko njega. Na jednom radnom stranačkom skupu, održanom na Udbini u birtiji Marije Vojničke u decembru 1939. godine, predsjedavao je Milan Vukmirović. U toku sastanka došlo je do oštrog dijaloga između Vukmirovića i učitelja Mićuna Šakića. Uviđajući da gubi govorni duel, Vukmirović u jednom momentu potpuno gubi živce pa javno dovikuje Mićunu Šakiću: »Ćuti ti, balavče, jedan. Sad ću te odstraniti sa zbora.« Dogodilo se, međutim, suprotno. Milan Vukmirović je smijenjen s dužnosti predsjednika kotarske organizacije SDS i na njegovo mjesto izabran je Duda Banić, seljak iz Mekinjara. Duda je tada već bio član ilegalne KPJ. Osporavajući legalnost izbora novog predsjednika, Vukmirović uzaludno pokušava da omete rad novog rukovodstva stranke.

Po odluci udbinske partijske organizacije učitelj Mićun Šakić podiže tužbu protiv Vukmirovića što ga je javno klevetao i vrijeđao. Ovim sudskim procesom je, u očima pristaša SDS, do kraja raskrinkan Milan Vukmirović koji je čitave dvije decenije suvereno vladao Samostalnom demokratskom strankom u udbinskom kotaru.

Od smjenjivanja Vukmirovića s dužnosti predsjednika stranke u Udbini, pa sve do početka drugog svjetskog rata, udbinski komunisti potpuno ovladavaju kotarskom organizacijom SDS i ograncima »Seljačkog kola« i drže ih pod neposrednim svojim uticajem.

U udbinskom kotaru, pogotovo u krajevima s razvijenijim političkim životom, sve se glasnije čuju upozorenja da knez Pavle i jugoslavenska vlada otvoreno naginju Hitleru i Musoliniju. Na javni poziv komunista i svih naprednih snaga u zemlji da knez Pavle i beogradska vlada prekinu s približavanjem Italiji i Njemačkoj i da što prije uspostave diplomatske odnose sa SSSR-om, rukovodstva građanskih stranaka ostaju gluha.

Adam Pribićević, zabrinut dolaskom mladih progresivnih snaga na glavne pozicije u organizacijama »Seljačkog kola« i SDS, na jednom zboru u Gračacu i u listovima svoje stranke, 1939. napada Sovjetski Savez.

Namjera mu je bila jasna: izolovati komuniste i najprogresivnije borce za istinsku demokratiju od širokog članstva SDS. Takav Adamov stav prema SSSR-u, u organizacijama »Seljačkog kola« i SDS izazvao je otvoreno negodovanje. Rade Pribićević i grupa mlađih uglednih članova »Seljačkog kola« i SDS, sredinom 1940. godine, javno su osudili ovakvu politiku Adama Pribićevića.

Ovaj javni istup Rade Pribićevića i njegove grupe primljen je veoma pozitivno od strane većeg broja članstva SDS. Ubrzan je proces cijepanja na lijevo i desno opredijeljene samostalce, kako smo već naprijed rekli, započet je neposredno poslije potpisivanja sporazuma Cvetković-Maček.

Stav KPJ prema akciji ove grupe na čelu s Radom Pribićevićem, »Proleter« je ocijenio na slijedeći način: »Izjava je javna manifestacija otpora poštenih demokratskih elemenata unutar SDS — sličnih manifestacija ima u svim demokratskim i seljačkim partijama — kada reakcionarno vodstvo otvoreno izdaje radne mase i budućnost naroda. To je drugi put iz krize demokratskih partija, put po kome će ići radne mase i njihovi pravi predstavnici. To je put koji vodi radničkoj klasi, savezu radnika i seljaka, put koga kroz 20 godina dosljedno, istrajno i herojski brani KPJ. Izjava demokratskih elemenata u SDS, koja odgovara željama i težnjama ogromne većine članova »demokratskih« partija, ponovo potvrđuje tezu koju danas postavlja i brani KPJ: jedino borbeni savez radnika i seljaka na čelu s KPJ danas je u stanju podići barjak istinskih interesa radnih i duboko demokratskih narodnih masa, jedino takav borbeni savez predstavlja iz krize takozvanih »demokratskih« i »seljačkih« partija za radne mase. U tom smislu KPJ smatra i izjavu iskrenih demokrata iz SDS — koji su izašli iz sredine radnog naroda među kojima ima većina seljaka — kao pozitivan korak dalje u pravcu raskrinkavanja buržoaskih reakcionera koji se sakrivaju iza vela demokratije.«[8]

Izbori 1938. godine

Poslanički kandidat na listi Jugoslavenske radikalne zajednice Iso Bogdanović, advokat iz Beograda, razvija veoma široku predizbornu agitaciju. Njegovi brojni korteši sastavljeni od najreakcionarnijih velikosrpskih pristaša JRZ, podržavani od žandara, lugara, seoskih starješina i drugih organa kotarske i općinske vlasti, samouvjereno se šepure i u udbinskim birtijama nemilice

8 Ivan Jelić. Komunistička partija Hrvatske 1937—1941., Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1972, str. 288.

troše rakiju i vino, čašćavajući svakog seljaka koji slučajno naiđe u Udbinu. Okružen svojim veoma grlatim propagandnim štabom poslanički kandidat Bogdanović s velikom pompom obilazi udbinska sela, saziva predizborne zborove, biračima obećava brda i doline i svim silama nastoji da kod srpskih seljaka ostavi utisak kao da je njegov izbor za poslanika već gotova stvar.

Poslanički kandidat Samostalne demokratske stranke koji je istovremeno i kandidat Udružene opozicije na listi Vladimira Mačeka bio je Sava Mamula, istaknuti samostalac iz sela Hambarište kod Vrbovskog. Njegova predizborna kampanja odvija se bez velike pompe pa je djelovala više nego skromno.

Nekoliko nas komunista i tada već oformljenih simpatizera KPJ uključujemo se **u** predizbornu kampanju i aktivno se angažujemo na strani Udružene opozicije i njenog poslaničkog kandidata Save Mamule. U tome nam pomažu **komunisti** i napredni drugovi iz Gospića, Karlovca i Zagreba. Oni sve češće **obilaze** naša sela i politički djeluju među seljacima. Podstiču našu aktivnost **i bodre** nas da izdržimo **u** političkoj borbi protiv beogradskog režima, koji **sve** otvorenije okreće svoje lice Musolinijevoj Italiji i Hitlerovoj Njemačkoj.

Tada, barem na Udbini, nije bilo lako ubjeđivati srpske seljake da glasaju za Udruženu opoziciju na čijem je čelu stajao Maček. Politički antagonizam i nacionalni šovinizam između Srba i Hrvata, stvaran još za vrijeme Austro-ugarske monarhije i zatim podgrijavan sa srpske i hrvatske strane čitave dvije decenije za vladavine Kraljevine Jugoslavije, ostavio je duboke tragove. Trebalo je ulagati mnogo truda i uz puno takta i strpljenja ubjeđivati srpskog seljaka da samo kao Udružena opozicija, zajedno s Hrvatima možemo srušiti nenarodni politički režim. Ipak u toku izborne kampanje, kao rezultat aktivnosti naprednih snaga u Visuću (najvećem srpskom selu u udbinskom srezu), a djelimično i u ostalim udbinskim selima, već se počela nazirati prevaga raspoloženja birača u korist opozicionog kandidata Save Mamule.

Ja sam odmah po raspisivanju izbora, a u smislu tadašnjeg izbornog zakona za narodne poslanike (Službene novine ondašnje Jugoslavije br. 258 od 1931), dekretom državnog odbora u Beogradu bio postavljen za predsjednika biračkog odbora u Visuću. Po ondašnjem zakonu o izboru narodnih poslanika imenovanje predsjednika i zamjenika biračkih odbora u cijeloj Jugoslaviji bilo je centralizovano. Prema tadašnjem izbornom zakonu imenovanje predsjednika i zamjenika biračkog odbora bilo je neopozivo. Jedino je imenovani predsjednik biračkog odbora, ukoliko je za to imao opravdanih razloga, mogao da se zahvali na imenovanje i to ličnom molbom upućenom Državnom odboru najmanje 15 dana prije izbora.

Iz navedenih razloga poslanički kandidat JRZ Iso Bogdanović lično me posjetio u novom školskom stanu. Predložio mi je da podnesem ostavku na dužnost predsjednika biračkog odbora i prepustim tu dužnost zamjeniku, inače poznatom pristaši JRZ. Ovo je Bogdanović motivirao razlozima da je za mene, poštenog učitelja, bolje da se ne miješam u politiku koja, kad-tad, moze da mi naškodi. Kao kompenzaciju za moju ostavku ponudio mi je siguran premještaj u bilo koje selo u Jugoslaviji koje ja izaberem. Pri tome je na velikoj karti Jugoslavije, koja je visila na zidu u mom stanu, učinio rukom široki pokret i dlanom prešao preko cijele karte.

Ja sam mu se najljepše zahvalio i rekao da ću ovo njegovo obećanje imati u vidu poslije izbora, ali da ne mogu da podnesem ostavku na veliku čast i povjerenje koje mi je ukazao Državni odbor, imenujući me za predsjednika biračkog odbora. Još sam ga uvjeravao da ću sa svoje strane učiniti sve

kako bi izbori u Visuću protekli u najboljem redu. Svojom sam mu čašću garantovao da neće izgubiti ni jedan glas koji bude njemu dat. Ostao je nezadovoljan mojim odgovorom. Na odlasku mi je čak i zaprijetio. Rekao mi je da imam još svega nekoliko dana da se predomislim. Poslije toga može da bude kasno i zna se šta mi iza toga sleduje.

Odmah da kažem da je Iso Bogdanović ostvario svoju prijetnju mada nije bio izabran za narodnog poslanika. Uspio je da budem po kazni premješten u Gornju Tolisu kod Gradačca. Međutim, drugovi iz Zagreba dugo su uspijevali da odgađaju uručenje dekreta o mom premještaju sve do početka 1941. godine, kada sam u martu mjesecu, uoči samog rata, morao da se javim na novu dužnost.

Izbori su zaista protekli u najboljem redu. Prema podacima kojima raspolažem (vidi »Politiku« od srijede 14. decembra 1938. godine) Jugoslavenska radikalna zajednica s kandidatom Isom Bogdanovićem dobila je 769 glasova, a Samostalna demokratska stranka s kandidatom Savom Mamulom 1286 glasova. Prema tome, a po Dontovom izbornom sistemu koji je tada primjenjivan, za narodnog poslanika za srez Udbinu izabran je kandidat SDS Sava Mamula.

Ova izborna pobjeda koju su izvojevale udbinske napredne demokratske snage, uz hrabro angažovanje šačice udbinskih komunista obilno pomaganih od instruktora iz Gospića, Karlovca i Zagreba, načinila je presudan politički preokret u udbinskom kotaru. Iz dana u dan rastao je ugled demokratskih snaga predvođenih komunistima. Infiltrirani u rukovodstvo SDS ove napredne udbinske snage sve su više potiskivale reakcionarne unutar SDS. Već krajem 1939. godine pa do početka drugog svjetskog rata udbinski komunisti osigurali su punu kontrolu u organizaciji SDS i ograncima »Seljačkog kola«.

I općinski izbori, koji su samo za Banovinu Hrvatsku sprovedeni 9. maja 1940. godine, prošli su u znaku potpune pobjede opozicije. Do tada je punih dvadesetak godina bez i jednog prekida za općinskog načelnika u Udbini biran Ilija Korać. To je bio čovjek koga su gotovo svi birači poštovali i uvažavali bez obzira na stranačku pripadnost. No, na posljednjim općinskim izborima prvi put morao je da izgubi samo zato što je bio službeni kandidat na listi JRZ. Prema tome bitku nije izgubio Ilija Korać već stranka koju je predstavljao. Novi načelnik općine postao je Mile Radaković, kandidat Samostalne demokratske stranke, inače seljak iz Jošana.

Prva **okružna partijska konferencija KPH** za **Liku i Prva kotarska konferencija** KPH **za kotar Udbina**

Prostrano jezero Kozjak, drugo po veličini u nizu brojnih Plitvičkih jezera, svojom ljepotom nadmašuje sva ostala. Opkoljeno je strmim padinama šumovite Male Kapele, čija se stoljetna ovdje pretežno bukova stabla spuštaju do samih rubova njegovih obala. I nad Kozjakom se kao i nad ostalim jezerima nadvile grane drveća pa se na mirnoj površini vode odslikavaju kao u ogledalu. Iznad samog jezera, na njegovoj sjeveroistočnoj strani, nalazi se Velika poljana. To je proplanak zavučen duboko u šumu i treba uložiti dosta napora da bi se kroz strmi šumski gustiš došlo do njega. Upravo tu, na Velikoj poljani, u nedjelju 18. augusta 1940. godine okupilo se nas šezdesetak komunista Like da održimo Prvu okružnu partijsku konferenciju KPH za Liku. Drugovi koji su je pripremali odlučili su se za Plitvička jezera zato što su ona za održavanje većeg ilegalnog skupa bila najbezbjednija. Tu svake nedje-

lje dolaze mnogi izletnici iz bliže i dalje okoline Like pa je prisustvo brojnih komunista bilo neupadljivo.

Kao delegati Konferencije iz udbinskog kotara učestvovali su: Božina Mrkobrada, seljak iz Mekinjara, Duka Ćurčić, limar iz Udbine, Stevina Cvjetićanin trgovac iz Visuća, Nikola Korać iz Visuća, završio učiteljsku školu, Ilija Uzelac iz Ondića, završio učiteljsku školu, Mrkobrada (ne sjećam se imena) iz Mekinjara, trgovački pomoćnih i ja, učitelj u Visuću. Svi mi delegati udbinskog kotara nismo birani na sastancima partijskih ćelija. Prema uputstvima koje sam dobio od Nedeljka Žakule iz Gospića i u dogovoru s Božinom Mrkobradom ja sam određivao delegate za Konferenciju. Po mom tadašnjem kriterijumu za delegate sam odredio i Danu Uzelca, Radu Grkovića i Genu Jurića. No, ovi nisu učestvovali na Konferenciji jer se Uzelac tada nalazio na radu u Trepči, Radu Grkovića nisam uspio da obavijestim o vremenu održavanja Konferencije a Geno Jurić je bio pozvan na vojnu vježbu. Stevina Cvjetićanin nas je svojim kamionom dovezao na Plitvice. Nama su se pridružili i neki delegati iz Donjeg Lapca i Gračaca.

Prema ranijem dogovoru sa Srđanom Brujićem, na samoj raskrsnici puta kod jezera Kozjak gdje se jedan krak odvaja i vodi za Vrhovine, trebalo je da nas dočeka mladić — ferijalac i uputi kako ćemo stići do Velike poljane. Kao znak raspoznavanja bila je plava marama vezana oko vrata. Čim sam ga ugledao, ja sam mu prišao i upitao da li on ljetuje u ferijalnom kampu. Odgovorio mi je potvrdno i rekao da upravo mene čeka. Prijatno sam se iznenadio kada mi je rekao da je Makedonac. Bio je to Time Grozdanov iz Kavadara. Pored ostalih delegata iz svih kotareva Like, Konferenciji su prisustvovali Mirko Buković, član CK KPH i Martin Franekić, tada član Komisije za selo pri CK KPH jedan od glavnih organizatora ove partijske konferencije.

Konferencija je počela uvodnim izlaganjem Mirka Bukovca o političkoj situaciji u zemlji i svijetu te referatima Nedeljka Žakule i Dure Stankovića o radu ličkih partijskih organizacija i SKOJ-a. Poslije toga prešlo se na izlaganja pojedinih delegata o političkom stanju u ličkim kotarevima. Oni su iznosili iskustva o radu na selu, ali su se i kritički i samokritički osvrtali na rad svojih ćelija. Pokazalo se da u radu ćelija postoji veliko šarenilo sa sijaset političkih i organizacionih nejasnoća.

Slušajući izlaganje Mirka Bukovića, Martina Franekića, njihove odgovore na naša pitanja, kao i izlaganje ostalih učesnika u diskusiji, ja sam naučio veoma mnogo. Prvi put sam tada stekao jasniju sliku o ogromnoj važnosti koju ima smišljen i dobro organizovan rad u Partiji. Na Konferenciji sam uočio mnoge svoje propuste i greške koje sam činio pri organizovanju rada partijske ćelije. Naučio sam i mnoge stvari u radu sa skojevcima. Shvatio sam da je veoma važan politički rad sa ženama. Bilo je mnogo riječi i o prilaženju ljudima i njihovom čvršćem povezivanju uz naš pokret. Dosta se govorilo i o oblicima našeg političkog djelovanja unutar građanskih stranaka, organizacijama »Seljačkog kola« i drugim društveno-prosvjetnim i sportskim društvima. Bilo je riječi i o oblicima raskrinkavanja i izolovanja od masa raznih reakcionarnih vođa u građanskim političkim strankama i drugim udruženjima. Sve u svemu Konferencija mi je mnogo koristila za moj daljnji politički rad. Ona je na mene i ostale udbinske delegate ostavila snažan utisak. Osjećali smo se kao da smo s uspjehom završili veoma važan politički seminar.

Na kraju Konferencije izabrali smo i prvi Okružni komitet KPH za Liku. Sama tehnika izbora je na mene, također, ostavila snažan utisak. Još na njenom početku svaki je od delegata dobio po jedan broj ispisan na komadiću kartona koji smo pričvrstili na rever kaputa. Kandidatska lista za izbor članova Okružnog komiteta i izbor delegata za Konferenciju KPH nije isticana. Praktično smo svi mi delegati bili kandidati, samo smo utvrdili koliko članova biramo u Okružni komitet i koliko delegata za partijsku konferenciju KPH. Mislim da smo birali Komitet od pet ili sedam članova i četiri delegata za Konferenciju KPH.

Glasanje je obavljeno tajno. Svaki je od nas na glasačkom listiću za izbor članova Komiteta ispisivao brojeve po svom vlastitom izboru. Isti je postupak bio i pri izboru delegata za partijsku konferenciju KPH. Na glasačkom listu nismo ispisivali imena niti smo to mogli činiti, jer većini delegata nismo znali imena. Po objavljenom glasanju Izborna komisija, u kojoj je bio i Martin Franekić, pregledala je glasačke listiće i poslije toga objavila rezultat glasanja na slijedeći način: Za članove Okružnog komiteta najviše su glasova dobili brojevi t a j... t a j... taj itd. Prema tome nosioci ovih brojeva izabrani su u Okružni komitet KPH za Liku. Bili su to: Jakov Blažević, Mile Počuča, Kata Pejnović, Tomo Nikšić, Tode Marijan, Milan Vukmirović Škarpa, Neđeljko Žakula i Dušan Brujić. Na isti način izabrani su i delegati za Konferenciju KPH.

Mada je ovakav način izbora obavljen bez objavljivanja imena izabranih članova Okružnog komiteta i delegata za Konferenciju KPH (tako su, uostalom, nalagali uslovi ilegalnog rada u Partiji), izbori su obavljeni na najdemokratskiji način. To je svakog od nas duboko impresioniralo.

Jedan od zaključaka Prve okružne konferencije KPH za Liku odnosio se na kotarske partijske konferencije. Rečeno je da su svi uslovi sazreli za organizovanje kotarskih rukovodstava KPH pa bi zato trebalo hitno pristupiti sazivanju kotarskih konferencija i na njima izabrati partijske komitete.

U vezi s ovim zaključkom Nedeljko Žakula mi je odmah po završetku rada Prve okružne konferencije prišao i, u svojstvu novoizabranog člana Okružnog komiteta, postavio partijski zadatak da u što kraćem roku obavim sve pripreme, i potom, u dogovoru s njim, odredim dan i sazovem Kotarsku partijsku konferenciju za kotar Udbinu. Dogovorili smo se da za dnevni red konferencije postavimo tri tačke: a) uvodno izlaganje Nedeljka Zakule o političkoj situaciji, b) izvještaj i izvještaj ostalih sekretara o stanju i radu partijskih ćelija i c) izbor članova Komiteta. Žakula mi je posebno skrenuo pažnju da prilikom određivanja delegata budemo obazrivi i da izaberemo samo najbolje i dobro provjerene i odane drugove.

Po povratku u Visuć ja sam odmah pristupio izboru lokacije gdje bi Kotarska partijska konferencija neopaženo mogla da radi. Birajući pogodno mjesto, dva dana sam šetao šumom koja se prostire između Kozije drage i iznad sela Jošana, dok se najzad nisam odlučio za šumski proplanak po imenu Podbjel. Smatrao sam da je Podbjel najpogodnije mjesto za veći ilegalni skup jer je bio dovoljno udaljen od saobraćajnih šumskih puteljaka.

Tada nisam ništa znao o načinu izbora delegata. Pritom sam smatrao da udbinske novoosnovane partijske ćelije nisu politički dovoljno zrele da mogu same da određuju delegate za konferenciju. Upozorenje Žakulino da delegati budu dobro provjereni drugovi još je više pojačalo takvo moje uvjerenje. Zato, u najboljoj želji da to budu najbolji udbinski komunisti, odlučio sam

da säm, po svom kriterijumu, odredim delegate. Uostalom, tako je postupio i Nedeljko Zakula prilikom određivanja udbinskih delegata za Okružnu konferenciju. Zakula mi je lično saopštio imena drugova koje je trebalo da povedem na Okružnu partijsku konferenciju.

Razmišljajući koje drugove da odredim za delegate Prve kotarske konferencije za Udbinu, preda mnom su iskrsle ozbiljne poteškoće. Neki drugovi za koje sam smatrao da bi obavezno trebalo da budu delegati, bili su odsutni. Nikola Korać i Ilija Uzelac, najbolji komunisti u kotaru, upravo su tih dana otišli na odsluženje vojnog roka. Geno Jurić se već nalazio na vojnoj vježbi, a rečeno mi je da je i Rade Grković pozvan na vježbu. Dane Uzelac bio je na radu u Trepči. Neki komunisti radili su na prokopavanju tunela na Unskoj pruzi ili na drugim radilištima širom zemlje. Zbog svega toga izbor za aelegate bio je veoma skučen. O tome sam obavijestio Zakulu i pitao kako da postupim. Odgovorio mi je da treba da pozovem one prisutne drugove za koje sam siguran da možemo računati na njih, pa makar ih bilo i malo. Osnovno je da Kotarsku konferenciju što prije održimo i izaberemo partijsko rukovodstvo. To je čvrst zaključak Okružne partijske konferencije za Liku. Uostalom, to zahtijevaju i politički zadaci koji stoje pred partijskom organizacijom Like. Prema tome odlučio sam se da pozovem samo one drugove za koje sam bio siguran da će moći da učestvuju određenog dana u radu Kotarske partijske konferencije.

Odredio sam i dan održavanja konferencije. Datuma se tačno ne sjećam, ali sam potpuno siguran da je to bio jedan ponedjeljak početkom septembra 1940. godine, kada su već škole počele s radom. Odlučio sam se za ponedjeljak jer je to dan kada se u Udbini održava nedjeljni sajam. Smatrao sam da ni žive duše nema ponedjeljkom u Podbjelu jer zbog odlaska na sajam seljaci odlažu svoje poljske 1 šumske poslove. Osim toga ja sam kao učitelj, zbog pomanjkanja učionica u školi (jedna učionica na dva učitelja), ponedjeljkom imao slobodan dan, što znači da je škola već bila počela s nastavom kad sam se odlučio za taj dan.

Na Kotarskoj konferenciji u Podbjelu pored Zakule i mene mislim da su učestvovali: Stevina Cvjetićanin, Duka Ćurčić, Jovo Korać, Rade Tepavac, Đuđa Banić, Božina Mrkobrada i još neki drugovi kojih se sada i ne sjećam. Ja sam otvorio konferenciju i odmah dao riječ Zakuli koji je opširno govorio o političkoj situaciji, o organizacionom radu u ćeliji, o radu s kandidatima, o radu sa ženama, o radu s omladinom itd. Umjesto izvještaja nas sekretara ćelija mi smo postavljali pitanja na koja nam je Zakula opširno odgovarao. Zatim se pristupilo izboru kotarskog rukovodstva. Zbog opravdanog odsustva najboljih komunista mi smo zaključili da u prvi mah izaberemo trojicu u Kotarski komitet a da kasnije, kada se oni vrate, proširimo komitet na pet članova.

Ugledavši se na način izbora Okružnog komiteta KPH za Liku i ja sam pripremio kartončiće s ispisanim brojevima od jedan pa dalje i svakom delegatu prikačio na rever kaputa. Birali smo trojicu u Kotarski komitet. Svaki delegat trebao je da ispiše na izbornom listiću (delegati su i izborni listić dobili) tri broja po svom ličnom nahođenju. Izborne listiće je Nedeljko Zakula pokupio u jednu kapu pa je, nakon što ih je pregledao, saopštio da je izabran Kotarski komitet i pred svima objavio da sam ja izabran za sekretara komiteta jer sam dobio najveći broj glasova. Imena ostale dvojice nije objavio. Meni je nasamo rekao da su u rukovodstvo KK KPH za Udbinu

pored mene izabrani Božina Mrkobrada i Duka Ćurčić. Tako je na šumskom proplanku Podbjel, više sela Jošana, početkom septembra 1940. godine održana Prva kotarska konferencija KPH za Udbinu i izabrano prvo partijsko rukovodstvo za kotar Udbinu.

Proslava oktobarske revolucije

Krajem oktobra 1940. godine Nedeljko Žakula, tada organizacioni sekretar Okružnog komiteta KPH za Liku, lično mi je prenio, kao sekretaru Kotarskog komiteta udbinske partijske organizacije, partijsku direktivu da i na teritoriji udbinskog kotara na odgovarajući vidan način obilježimo godišnjicu Velikog oktobra. Dao mi je i neka uputstva kako da se proslava pripremi i izvede. Razgovarali smo, između ostalog, o žandarima i njihovom reagovanju na našu predstojeću akciju, naročito o mjerama koje bi oni eventualno poduzeli da bi otkrili našu organizaciju. Zato me je Žakula upozorio da se prilikom izvođenja akcije pridržavamo principa najstrože konspiracije i da angažujemo što manji broj drugova. Dogovorili smo se na kraju da ja lično odem u Gospić i od njega uzmem materijal (proglas, letke i parole) u vezi s proslavom.

U to vrijeme rad Kotarskog komiteta za Udbinu još nije bio dobro uhodan. U uslovima ilegalnog rada nije ni bilo uvijek izvodljivo da se komitet na vrijeme sastane. Zbog toga sam u vezi s proslavom riješio da ne sazivam sastanak komiteta. Odlučio sam da se s drugovima iz komiteta pojedinačno sastanem, prenesem im partijsku direktivu i odredim zaduženja u vezi s proslavom. Prethodno sam zamislio plan proslave koji je otprilike ovako izgledao:

Prvo. U toku noći, uoči 7. novembra, po čitavoj teritoriji udbinskog kotara — na raskrsnicama, na javnim česmama i bunarima, po zidovima i uopšte na najvažnijim mjestima gdje se najviše okupljaju ljudi — da se rasture ili izlijepe štampani leci i parole.

Drugo. Na najistaknutijim mjestima da se izvjese crvene zastave.

Treće. Teritoriju kotara podijeliti na rejone i za svaki rejon odrediti odgovornog druga.

Četvrto. Radi očuvanja najstrože konspiracije, odgovorni drug za svoj rejon angažuje što manji broj ljudi. Izvršenje akcije povjerava najpouzdanijim drugovima. Sa svakim od njih pojedinačno konkretizuje zadatak i dijeli potreban propagandni materijal.

Rejoni s drugovima odgovornim za njih izgledali su ovako: rejon Udbina s Podudbinom — odgovoran Duka Ćurčić, rejon Jošan — odgovoran Jovo Korać, rejon Mekinjar, Podlapača — odgovoran Božina Mrkobrada i rejon Visuć, Mutilić, Ondić — odgovoran Mito Dimitrijević. Jedino sam ispustio teren Srednja Gora, Kurjak, Komić jer nisam uspio tamo da odem i odredim odgovornog druga. Međutim, kasnije sam doznao da se Rade Grković, sekretar partijske ćelije u Srednjoj Gori, samoinicijativno preko sela Mogorića povezao s organizacijom u Gospiću, pa je tako i taj rejon uključen u akciju. Sa svima sam pojedinačno razgovarao, utvrdio zadatke i obavijestio ih da će blagovremeno dobiti propagandni materijal. Po obavljenom razgovoru odgovorni drugovi po rejonima pristupili su pripremama za organizaciju proslave.

Za nabavku crvenog platna za zastave zadužio sam Stevinu Cvjetićanina. Dogovorili smo se da platno nabavi van Udbine, jer bi kupovina crvenog platna od udbinskih trgovaca lako mogla žandarima da ukaže na trag.

Stevina je platno nabavio u Gospiću i od njega je njegova supruga Sofija skrojila i sašila desetak zastava. Štampani materijal: proglas, letke i parole donio mi je Đuro Stanković, tada advokatski pripravnik u Gospiću. Time je moj posao oko prenosa štampanog materijala uveliko olakšan, jer nisam morao da se brinem oko prebacivanja materijala od Gospića do Udbine. Za sve vrijeme priprema bio sam veoma uzbuđen. Imao sam tremu i, da budem iskren, pomalo se pribojavao. To je za mene a i za cijelu partijsku organizaciju u Udbini bila prva veća zajednička revolucionarna akcija.

Mi smo se kao organizacija i pojedinci i ranije više puta politički angažovali na strani opozicije u vezi s parlamentarnim i općinskim izborima. To je bilo otvoreno i javno. Veoma smo zapaženo učestvovali u kulturno-prosvjetnom i političkom radu u organizacijama »Seljačkog kola«, u kojima su neki članovi Partije, kako je to ranije istaknuto, zauzimali i rukovodeće funkcije. To je bio jedan od oblika našeg legalnog političkog rada i djelovanja na selu. No, sva se ta naša aktivnost pretežno odvijala u granicama tada važećih zakona i, bar s formalne strane, nije dolazila pod udar Zakona o zaštiti države. Međutim, sasvim je bila druga stvar s akcijom u vezi s proslavom godišnjice oktobarske revolucije. To je bila akcija direktno usmjerena na potkopavanje temelja postojećeg klasnog društva. Bio je to otvoreni poziv za rušenje vladajućeg režima. Bila je to, dakle, prava revolucionarna akcija i potpadala je pod udar Zakona o zaštiti države. Kako sm bio sekretar Kotarskog komiteta i ujedno zadužen i odgovoran za uspjeh proslave, ozbiljnost zadatka me prilično uznemiravala i obuzimao me neki strah. Najviše sam se plašio da čitava stvar ne bude provaljena još u toku priprema, pa da na taj način akcija bude osujećena. Iz tih razloga sam neke drugove, za koje sam tada smatrao da nisu dovoljno provjereni, izolovao iz ove akcije. (Vrijeme je, međutim, pokazalo da u tome nisam bio u pravu).

Za izvršioca akcije na području za koje sam bio zadužen odredio sam Genu Jurića i skojevsku organizaciju u Visuću. Juriću sam dao štampani materijal i objasnio zadatak. Sve ostalo prepustio sam njemu kao iskusnom borcu da sam bira najcelishodnija mjesta, način rasturanja materijala, i eventualno lica koja bude u tu svrhu angažovao. Kasnije sam doznao da je on angažovao svog mlađeg brata Iliju, sada pukovnika JNA u Beogradu koji mu je pomogao u rasturanju letaka.

Skojevcima Srđanu Koraću i Mićunu Cvetićaninu, Stevina i ja smo odredili zadatak — isticanje crvenih zastava. Zajedno sa Stevinom pozvali smo u njegov mlin Srđana i Mićuna. Detaljno smo im objasnili zadatak koji je pripao skojevskoj organizaciji i istakli njegov veliki politički značaj. Posebno smo ih upozorili na opasnost i skrenuli im pažnju na pravila konspiracije. Ukazali smo im na posljedice do kojih može doći u slučaju da budu otkriveni. Nastane li takva situacija, lanac se obavezno prekida kod njih. Ako budu uhvaćeni na djelu i eventualno uhapšeni, uporno ostaju pri izjavi da su kompromitirajući materijal našli na cesti. Zato neka dobro paze kome se povjeravaju. Akcija mora da bude izvedena u najstrožoj konspiraciji, jer žandari neće sjediti skrštenih ruku. Na kraju im je Stevina pokazao od čega će načiniti koplja i kako će na njih nataći zastavu. Slična sam uputstva prenio Duki Curčiću, Jovi Koraću i Božini Mrkobradi.

Osvanuo je najzad 7. novembar. Akcija je na teritoriji čitavog kotara savršeno uspjela. Crvene zastave prkosno su se lepršale na telefonskim stubovima, na zvoniku udbinske pravoslavne crkve i na spomeniku kralju

Aleksandru u Udbini. Proglas CK KPJ upućen narodima Jugoslavije, zatim leci i parole nalazili su se na svakom koraku. Bilo ih je čak izlijepljenih i po zidovima žandarmerijske kasarne i kotarskog načelstva u Udbini.

Nastalo je veliko uzbuđenje. Ljudi su se po grupicama okupljali i čitali Proglas CK KPJ. U njemu je bilo debelo podvučeno upozorenje da Jugoslaviji prijeti opasnost od najezde njemačkih i talijanskih fašista. Raskrinkavana je demagoška antinarodna i kapitulantska politika vlade Cvetković-Maček. Narod je pozvan da se suprotstavi takvoj politici i povede najoštriju borbu protiv petokolonaša. Jugoslavenskoj je vladi bio upućen najenergičniji zahtjev da u svojoj spoljnoj politici napravi zaokret i čvrsto se osloni na SSSR.

Sve je to na ljude snažno djelovalo. Uslijedili su različiti komentari. I dok je najveći broj seljaka i udbinskih građana pozitivno komentarisao Proglas CK KPJ, kod nekih udbinskih trgovaca i istaknutih režimlija zavladao je strah. Među žandarima prava pometnja. Bili su toliko zbunjeni da u prvi mah nisu znali šta da preduzmu. Kada su poslije prvog šoka počeli tjerati ljude da se pentraju na bandere i skidaju zastave, niko nije htio da ih posluša. Ljudi su se izgovarali da ne smiju to da čine jer se boje. Bilo je, naime, i takvih komentara da su zastave povješane po nalogu Rusa. Tek negdje oko podne žandari su pronašli polupijanog žicara i natjerali ga da se penje na bandere i poskida zastave. Dugo se lepršala crvena zastava i na spomeniku kralju Aleksandru. Bio se pronio glas da je spomenik miniran pa žandari dugo nisu smjeli da mu priđu i skinu zastavu.

Mada je akcija izvedena u najstrožoj konspiraciji i kao takva potpuno uspjela, žandari su ipak nanjušili pravi trag. Oni su još od izbora 1938. godine sumnjali na mene, Stevinu Cvjetićanina, Radu Tepavca i Danu Korača — zbog našeg javnog eksponiran]a za opoziciju. Iz istih razloga sumnjali su i na Radu Grkovića, Božinu Mrkobradu i neke druge komuniste i istaknute opozicionare u kotaru pa su u tom pravcu i usmjerili svoju istragu. Vrzmali su se po selima i raspitivali se za one koji su se za vrijeme posljednjih izbora previše angažovali za opoziciju. Osjećao sam da se istraga najviše koncentriše oko Stevine i mene. Živci su mi bili veoma napeti jer sam svakog časa očekivao žandare.

Nakon nekoliko dana provedenih u neizvjesnosti i iščekivanju, učinilo mi se kao da je policijska istraga počela da jenjava. Žandari su prestali da se vrzmaju oko škole. Mogao sam najzad malo da odahnem i da se postepeno opuštam. Prohtjelo mi se da i s nekim od drugova porazgovaram i izmijenim misli, jer sam posljednjih dana za svaku sigurnost izbjegavao susrete s drugovima — komunistima. Zato sam jednog prohladnog popodneva skratio nastavu u školi, nešto ranije pustio djecu kućama, a ja se odšetao do dućana Stevine Cvjetićanina. Zatekao sam Stevinu samog. Bila je, dakle, živa zgoda za razgovor u četiri oka. Uz čokanjčić rakije prepričavali smo događaje u vezi s proslavom. Nekim pojedinostima smo se tako slatko smijali da su nam od toga suze navirale na oči, na primjer, ono o baba Mandi Klepić. Ona je sedmog novembra, vraćajući se iz Udbine svojoj kući, prolazila pokraj popovog stana gdje je ugledala visućkog popa Stevu Pejića. Prišla mu je i poslije pozdrava upitala ga: »Oče Stevo, je li istina što se po selu priča da su Rusi stigli u Vranjaču (naziv šume više sela Visuća) i da su se tamo pritajili?« Na to joj je pop Stevo odbrusio: »Idi ti, babo, k vragu skupa s onima koji su ti to rekli!«

Tako pričajući jedan drugome slične dogodovštine skoro da nismo ni primijetili kada su se vrata dućana otvorila i na njima se pojavio niko drugi do lično »glavom i bradom« sreski načelnik Sarkanjac. Od silnog iznenađenja smo odjedanput zanijemili, kao da nas je grom iz vedra neba pogodio. Kad nas je prvi šok malo popustio, ušeprtljali smo se i zbunjeno odgovarali na pozdrave. Na licu sreskog načelnika pojavio se smiješak i zadovoljstvo. Vjerovatno je pomislio da nas već »ima u džepu« pa se tome unaprijed radovao.

Prvi se snašao Stevina i ponudio načelnika rakijom. Pošto sam zatim s načelnikom, kao sa znancem, izmijenjao nekoliko uobičajenih fraza, izvukao sam iz prsluka svoj džepni sat, zagledao se u njega ali tako da načelnik to primijeti. Zatim sam kao za sebe, ali dovoljno glasno, progunđao: »Oho, ja sjedim, a trebao sam već da odem«. No, sreski načelnik me zadržao rekavši mi da ne moram žuriti jer je vrijeme školskoj nastavi i tako isteklo. U međuvremenu je Stevina kroz vrata iza tezge, što vode u njegov stan, dozvao svoju suprugu Sofiju. Kada se ona pojavila i pozdravila s načelnikom, Stevina joj je naložio da skuha kafu jer je načelnik odbio da se posluži rakijom. No, načelnik je i nju zadržao u dućanu i raspitao se ima li još koga u kući. Kada mu je rečeno da je u kući još i Pera Milić, služavka, koja posluje u kuhinji, načelnik je zahtijevao da i ona dođe u dućan. Zatim je pozvao jednog od dva žandara koji su stajali ispred dućana, a koje smo mi tek tada primijetili. Žandar je iz svoje tašne izvukao presavijen akt i pružio ga načelniku. Bio je to pismeni nalog za pretres stana Stevine Cvjetićanina. Načelnik ga je pokazao prvo Stevini a zatim meni i ujedno me zamolio da kao prisutan građanin budem svjedok za sve vrijeme dok se obavlja pretres.

U međuvremenu smo se Stevina i ja malo smirili, pribrali i uz usiljeni smiješak na licu pošli za žandarima kroz odaje Stevinog stana gdje su oni vršili premetačinu. Za sve to vrijeme sreski načelnik je ostao u dućanu gdje je zadržao Sofiju i Peru te čekao rezultate pretresa.

Po završenom pretresu kod Stevine sreski načelnik pružio je prvo meni a zatim Stevini drugi nalog za pretres u mom školskom stanu. Tako smo krenuli svi zajedno, osim Sofije i Pere, u novu premetačinu. Stevina je sada obavljao dužnost prisutnog građanina svjedoka. Kod mene je pretres brzo obavljen. Više je ličio na formalnost negoli na pravi pretres. I kako žandari ništa nisu kod mene zaplijenili, načelnik me, bog zna kako, biranim riječima umirivao i tješio da je tako moralo biti, jer su navodno protiv mene postojale neke anonimne prijave u vezi s rasturanjem ilegalnog propagandnog materijala. U isto vrijeme drugi žandari su izvršili premetačinu i u kući Gojka Cvjetićanina, ali su sve ove premetačine ostale bez uspjeha. Mi smo još ranije pretpostavljali da može doći do pretresa stanova pa smo blagovremeno uklonili sve što bi nas moglo kompromitovati. Na kraju su se ipak ovi pretresi završili hapšenjem Stevine Cvjetićanina, jer je kod njega zaplijenjena knjiga »Agrarno i seljačko pitanje« mada njeno rasturanje nije bilo zabranjeno.

Dok su Stevinu sprovodili u zatvor, javili su mi susjedi da su dva žandara ispitivala skojevce Srđana Koraća i Mićuna Cvjetićanina. Začudilo me kako su uopšte žandari mogli da posumnjaju u Srđana i Mićuna. U prvi mah sam pomislio da je po srijedi neka provala. Međutim, već sutradan sam saznao pravu istinu. Žandarima je, naime, u otkrivanju tragova bio od velike pomoći Jurica Mirković, lugar iz Visuća, inače veliki privrženik režima i zadrti neprijatelj komunista. On im je kao šumarski stručnjak ukazao da štapovi

od ljeskovine za koplja na kojima su bile nataknute zastave najvjerovatnije potiču iz Daninog gaja. Idući tim tragom, žandari su pronašli i grm gdje su odsječeni štapovi. Daljim traganjem je utvrđeno da su na dan prije akcije viđeni u Daninom gaju Srđan i Mićun. U Srđanovoj štali pronađen je i komad žice koji je odgovarao žici kojom su bile privezane zastave. Tako je stvar počela. Srđan Korać i Mićun Cvjetićanin su odmah uhapšeni. Zatim su uhapšeni još i Mile Milošević i Pera Milić, služavka kod Stevine.

Istog dana su žandari izvršili premetačinu i u nekoliko kuća u Srednjoj Gori. Nakon toga su tamo uhapšeni Rade Grković, Đuro Grković, Dane Kugić i Dušan Čanković. Peru Milić su odmah saslušali. Budući da im ništa nije rekla, jer ništa nije ni znala mada su je dobro ispretukli, pustili su je kući a sve ostale zadržali u zatvoru.

Sreski načelnik i žandari bili su gotovo sigurni da će preko Srđana i Mićuna otkriti organizatore akcije. Zbog toga su prema ovoj dvojici primijenili poseban istražni postupak. Pokušavali su prvo raznim trikovima da im iznude priznanje. Uvodili su ih, na primjer, u sobu s velikim ormarom, gdje je prethodno bio sakriven žandar, pa ih onda ostavljali same u nadi da će se u međusobnom razgovoru odati. Međutim, na takve trikove Srđan i Mićun nisu nasjedali. Čim bi ostali sami, oni bi zapodjeli takav razgovor koji bi žandare dezinformisao. Pokazalo se u praksi koliko je važno i korisno bilo to što smo ih ranije učili o držanju pred policijom. I umjesto da se Srđan i Mićun uplaše i zbune ispadalo je tako da su žandari bili ti koji su gubili živce. Zato su počeli da primjenjuju razna fizička mučenja i maltretiranja. Batinali su ih po golim tabanima pa ih onda uvodili u podrum i dugo držali bose u vodi. Srđanu su gotovo polovinu kose s glave počupali. No, bilo je i komičnih momenata. Tako jednom prilikom dok su Srđan i Mićun saslušavani, jedan se žandar uvukao u njihovu zatvorsku prostoriju i sakrio ispod njihovog širokog zajedničkog ležaja s namjerom da ih prisluškuje. Kad su nakon saslušavanja vraćeni u zatvor, Mićun, inače niži rastom, odmah je primijetio sakrivenog žandara i rukom Srđanu dao znak. Srđan je onda glasno rekao:

»Trebalo bi, Mićune, nečim obrisati ispod ležaja gdje nam se jutros prosula kibla da nas ne bi smrad ugušio«. I kao da su tek tada ugledali žandara koji se morao izvući ispod ležaja i pokunjeno otići iz zatvorske sobe. Ili, drugom jednom zgodom, opet prilikom saslušanja, kada je iznervirani žandarski narednik potegao pištolj i uperio na njih, tobože da će pucati, Mićun je okrenuo leđa i dobacio: »Pucaj što prije, jer ako ja opalim iz svoje »grašarice« izbiću ti sve zube«. Srđan i Mićun su desetak dana saslušavani, iz dana u dan maltretirani, mučeni i batinani. Ali, žandari nisu mogli iščupati ni jednu jedinu riječ koja bi ukazivala na bilo kakav trag. Tako se potpuno obistinila Srđanova izjava data nekoliko mjeseci ranije, prilikom formiranja SKOJ-a **u** Visuću, da skojevci neće ni pisnuti a kamoli odati svoje drugove. Razumije se da su se i svi ostali uhapšeni komunisti dostojno pokazali i odlično izdržali žandarsku torturu.

Mene je hapšenje drugova veoma uznemirilo. Strahovao sam da ne iskrsne nešto što bi moglo i mene da tereti i uslijedi i moje hapšenje. Razmišljao sam šta da radim i kako da postupim. Motala mi se po glavi jedna misao iz ocjene političke situacije koju nam je izložio Marko Orešković prilikom obilaska udbinske partijske organizacije u oktobru 1940. godine. On nam je tom prilikom, pored ostalog, naglasio otprilike i to da posljednja politička

zbivanja u svijetu i u našoj zemlji jasno ukazuju da se neposredno nalazimo pred sudbonosnim događajima po našu zemlju. Treba da smo toga svjesni i stalno mobilni da nas događaji ne bi iznenadili. Ja sam se zato najviše lomio oko toga da li mirno da čekam pa da budem eventualno uhapšen ili da se blagovremeno sklonim. Možda bi i napustio školu i negdje se prikrio da, u dobri čas, nije došlo ohrabrenje baš od drugova iz zatvora. Duka Ćurčić, tada član Kotarskog komiteta, koji je dobio zadatak da uspostavi vezu s drugovima u zatvoru i u tome uspio, obavijestio me da su se naši drugovi na saslušanju herojski držali. Dodao je još i to da me Srđan pozdravlja i iz zatvora poručuje da lik skojevca neće biti okaljan. Ova poruka je kod mene izazvala veliki preokret. Odjednom su nestale sve moje strepnje. Prestala su sva moja kolebanja. Bio sam ponovo ubijeđen da iz usta skojevaca, mojih bivših đaka, i uhapšenih komunista neće iscuriti ama baš ništa što bi teretilo našu organizaciju. To saznanje ispunilo me ponosom. Ohrabren držanjem drugova u zatvoru, a najviše Srđanovim porukama, u izvještaju koji sam tada poslao Neđeljku Zakuli u Gospić, nisam propustio a da ne naglasim i to da će udbinska partijska organizacija osvjetlati obraz.

Ćurčić i ja odmah smo pretresli nastalu situaciju i zaključili da krenemo u novu ofanzivu. Dogovorili smo se da pokrenemo rođake uhapšenih i naše simpatizere da u znak solidarnosti s drugovima u zatvoru obezbijede dovoljno posteljine (ćebad i jastuke) i da im svakodnevno doturaju hranu. Pečenje, pršut, sir, uštipci, vino, cigarete i dr. u izobilju su pristizali u zatvor sa svih strana. Nisu u tome izostajali čak ni neki udbinski trgovci i ugostitelji. To su bili naši pozdravi drugovima u zatvoru i naše čestitke za njihovo dostojno držanje pred policijom.

Kao odgovor na ovaj naš gest iz zatvora je prkosno odjekivala pjesma koja se mogla čuti daleko na ulicu. Time je uspostavljena čvršća veza šireg kruga ljudi spolja s drugovima u zatvoru. Ovakva međusobna solidarnost još jače je čeličila volju drugova u zatvoru i podizala duh da izdrže do kraja, a nas je podsticala na nove akcije. Zato nismo ostali samo na tome. Pokrenuli smo i organizovali žene i omladinu iz Visuća (majke, sestre, tetke i strine, uglavnom rodbinu pohapšenih) i uputili ih pred sresko načelstvo da javno protestiraju i traže da se zatvorenici puste. Bio je ponedjeljak, sajmeni dan u Udbini. Pred zgradom sreskog načelstva (tu je bio smješten i zatvor) našle su se Manda Tepavac, Zorka Korać, Milica Cvjetićanin, Sofija Cvjetićanin, Štaka Grković i još neke rođakinje i kume pohapšenih. Vikale su i zahtijevale da se zatvorenici puste na slobodu. To je, dakako, privuklo pažnju posjetilaca sajma koji su se zatekli u blizini. Za čas se okupila poveća grupa naroda. Ljudi su se raspitivali šta se to događa. Kada su doznali o čemu se radi, pljuštali su komentari: »Zene imaju potpuno pravo«, »Sutra bi oni (žandari) i našu djecu i nas pohapsili«. »Trebalo bi njima (vlastima) češće pokazati zube« itd.

Sreski službenici su se uzmuvali a imali su i pune ruke posla dok su na jedvite jade nekako uspjeli da umire i privole ovu grupu žena da se raziđu. Možda iz bojazni da se ovakvi protesti opet ne ponove i pretvore u opšte demonstracije, a možda i po nalogu viših vlasti, nakon nekoliko dana je sreski načelnik »uslijed nedostataka dokaza« pustio na slobodu sve uhapšene osim Srđana Koraća i Stevine Cvjetićanina. Njih je zadržao u zatvoru puna 32 dana, odakle je Stevina upućen pravo na vojnu vježbu.

Događaji koji su nakon toga uslijedili, odvijali su se kao na filmskoj traci. Proslava oktobarske revolucije snažno je odjeknula u cijelom kotaru. Hapšenja izvršena u vezi s proslavom nisu nimalo zastrašila ljude. Naprotiv, ugled Komunističke partije u narodu je još više porastao. Revolucionarni pokret naglo prodire i zahvata sva sela udbinskog kotara. Naročito se to odražava među omladinom. U većini sela u kotaru organizuju se jake omladinske grupe koje uskoro prerastaju u skojevske organizacije. Ugled Srđana i Mićuna, kao i ostalih skojevaca, naglo je porastao u očima visućke omladine. Oživio je rad skojevske organizacije i ojačao uticaj na omladinu. Oko novoformirane diletantske dramske grupe okupljaju se omladinci i omladinke. Uvježbavaju se horske recitacije (»O, klasje moje«) i skečevi s naprednom tematikom (»Voda sa planine«) koji se izvode pred ostalom omladinom. Iz nedjelje u nedjelju skojevska organizacija obnavlja svoje redove novim članovima. Početkom 1941. godine već je bila okupila 15 članova.

Jovo Bogdanović

Od nacionalnooslobodilačkih ideja do pobjede revolucije

1. Od Austro-Ugarske do šestojanuarske diktature

Koreničkí kotar, počev od austro-ugarske administrativno-teritorijalne podjele pa sve do šestojanuarske diktature, sastojao se od četiri općine: Korenica, Bunić, Ličko Petrovo Selo i Zavalje, s površinom od 696,32 km^2 i oko 22.000 stanovnika. I pored relativno visokog nataliteta u Lici, zanimljivo je da broj stanovništva u periodu od gotovo 70 godina stagnira. Na to su uticali unekoliko ratovi, a najviše stalna ekonomska emigracija stanovništva, bilo da se radilo o preseljavanju čitavih porodica u druge krajeve ili masovnijoj emigraciji pojedinaca u potrazi za poslom.

U koreničkom kotaru sve do 1931. godine nije bilo gotovo nikakve industrije. Desetak vodenica potočara na Koreničkoj Rijeci, poneka primitivna pilana namijenjena isključivo potrebama seljaka to je bilo sve. Tek tridesetih godina podignuto je nekoliko parnih pilana. Ljudi iz sela, koja su gravitirala obroncima Male Kapele i Plješevice, izvlačili su iz šume drvenu građu za ove pilane ili su je odvozili čak do senjske luke. Na povratku su dovozili so i žitarice. Ali kirijašenjem se bavio ograničen broj ljudi, jer su za to bila potrebna jaka kola, dobri konji i ljudi koji su se mogli odvojiti od kuća i imanja. Najbrojniji dio stanovništva živio je na mršavom komadiću zemlje baveći se zemljoradnjom i stočarstvom. Nešto intenzivnija izgradnja šumskih i strategijskih puteva nije mogla osigurati posao velikim rezervama radne snage. Zato su ljudi odlazili od kuća tražeći posla, u prvom redu u zapadne industrijski razvijene zemlje.

Iako je Zagreb, kao glavno poprište borbe između austro-ugarske s jedne, i hrvatske i srpske buržoazije s druge strane, bio relativno daleko, ta borba

je na mahove uznemiravala duhove i u posljednjem zaseoku ispod Plješevice. Na primjer, kada je ban Rauh organizirao veleizdajnički proces u Zagrebu, šovinistički pritisak na srpske mase osjetio je i posljednji seljak. Ličke kape **s grbom,** crkveni kalendari, trobojka na ćilimima, djevojačko ruho i slični predmeti sa srpskim znamenjem stavljeni su pod udar zakona. Vršeni su pretresi i nemilosrdno pljačkane narodne rukotvorine. Ovo nisu bila politiko--pravna nadmudrivanja gospode iz Zagreba, već stvari koje su duboko zadi**rale** u vitalne interese siromašnih seljaka.

Jedan od optuženih na veleizdajničkom procesu bio je Stevan Kalember, **ugledni i** uticajni trgovac, rodom iz Korenice, poslanik na narodno-crkvenom **saboru i** član Središnjeg odbora srpske Samostalne demokratske stranke. U **cilju da** se izazove razdor između Srba i Hrvata, kao dokazni materijal protiv **Kalembera,** upotrebljeni su iznuđeni iskazi svjedoka hrvatske narodnosti, **inače** zavisnih od vlasti. Predstavnici srpske buržoazije koristili su ovakav **metod** istrage za hajku protiv svega što je nosilo hrvatsko obilježje, ujedno **uzdižući** optužene na pijedestal nacionalnih heroja.

Tako je »Srpsko kolo« u broju od 6. 11. 1908. o ovom hapšenju, pored ostalog, pisalo: »... Srbi Koreničani poručuju svom vrlom sinu i rodoljubu. Da nam se sretno i zdravo vratiš. Svojim rodoljubivim radom doprineo si zaista mnogo jačanju srpstva u Korenici, a svojim današnjim žrtvovanjem doprinećeš još i više. Pritisnuto jače, sve to više skače ...«

Seljaci, međutim, nisu znali da je njihov vrli sin doprinosio srpstvu kao bankar Srpske štedionice u Zagrebu i osnivač i vlasnik njene filijale u Korenici. Dolari poslani od njihovih sinova i braće iz Amerike mijenjani su u njegovoj banci, a zatim je promijenjeni novac potrošen u njegovoj trgovini kupovanjem pored ostalog, i ličkih kapa sa srpskim grbom zbog čega se odlazilo u zatvor.

Kako je osvajačka politika Austro-Ugarske bila okrenuta protiv Srbije i Crne Gore, ugnjetene nacije u velikoj monarhiji oštro su reagirale. I dok je srpsko stanovništvo u slikama kralja Petra, srpskoj trobojci i ostalim nacionalnim simbolima gledalo perspektivu nacionalnog oslobođenja, dotle je državna vlast u tome vidjela Trojanskog konja koji se morao iskorijeniti. Ali, metod primjene sile nije bio usmjeren samo da iskorijeni protivnike, već i da stvori što dublji razdor među dva porobljena naroda — Srba i Hrvata. Atentat u Sarajevu 1914. naročito je rasplamsao strasti srpskog stanovništva. To je izazvalo vrlo oštre mjere državne vlasti. Hapsili su i prebijali u zatvorima sve one na koje se sumnjalo da gaje simpatije prema Principu i njegovim drugovima. Ali simpatije nisu time bile ugušene. Seoski pastiri pjevali su i dalje pjesme u slavu Principa i srpstva, veseleći se smrti vladara tuđina.

Nacionalni sastav stanovništva u koreničkom kotaru izgledao je ovako: Srba 12.046, Hrvata 2.424 i 12 pripadnika drugih nacionalnosti.[1] Ovakav nacionalni sastav imao je velikog odraza na formiranje nacionalne svijesti, pri čemu su znatnog i to negativnog uticaja u pogledu raspirivanja nacionalizma i šovinizma imale pravoslavna i katolička crkva. Trvenje i razdor između dvije religija prenesene su na neuki narod, što je imalo odraza u nacionalističkim ekscesima te stvaranju i produbljavanju razdora između Srba i Hrvata.

1 Iz popisa stanovništva 1931. nacionalna pripadnost se može utvrditi samo približno tačno, i to prema vjeroispovijestima, jer su poslije podjele zemlje na devet banovina i stvaranja Kraljevine Jugoslavije iz popisnih lista i svih drugih dokumenata izbačene rubrike o nacionalnoj pripadnosti.

Intenzivna politička previranja u Hrvatskoj podsticana i podgrijavana od strane hrvatske i srpske buržoazije, a na drugoj strani represalije vladajućih krugova, počinju krajem 1905. godine. Nacionalistička politika pojedinih stranaka i represivne mjere vladajućih krugova ostavile su duboke tragove u međusobnim odnosima srpskog i hrvatskog stanovništva. U takvoj, godinama trovanoj, političkoj atmosferi izbija prvi svjetski rat i buržoazija tjera seljake iz Hrvatske da ginu u borbi protiv srpskih seljaka na Ceru, ili da skapavaju od gladi i zime na dalekim Karpatima i ginu u borbi protiv Rusa. Tim siromašnim seljacima, obučenim u vojničke šinjele, nametalo se pitanje, zašto su došli na Karpate, u Galiciju ili na Cer, po čijem naređenju i za čije interese. To je dovelo do masovne predaje ruskoj i srpskoj vojsci. Zatekavši se u Rusiji za vrijeme oktobarske socijalističke revolucije, ovi zarobljenici su prihvatili njene ideje, i kad je trebalo krenuti u dobrovoljce u borbu protiv omrznute carevine — nije bilo dvoumljenja. U svijesti ovih ljudi više se nije radilo samo o oslobođenju ispod austro-ugarskog jarma, već su oni bili nadahnuti idejama da na drugi način uređuju oslobođenu zemlju. Isti motivi djelovali su na naše iseljenike u Americi i u nekim zapadnim zemljama koji su tada krenuli u dobrovoljce da oslobode zemlju i urede je tako da se više ne potucaju po tuđem svijetu.

Među prvim dobrovoljcima našli su se i Koreničani. Prema spiskovima koji su izrađeni 1919. godine i objavljeni u »Srpskom kolu«, u korenički kotar se vratio 591 dobrovoljac.[2] Za poginule nema tačnih podataka. Zbog nepostojanja organizacija KPJ ova snaga je ostala neiskorištena, zapravo se istopila u bezličnosti obnovljenih buržoaskih političkih partija. Pojedinci, prije svega učesnici u oktobarskoj revoluciji, preduzimali su pojedine revolucionarne akcije. Tako je, na primjer, 1920. došao iz općine Bruvno u Korenicu bivši komandir čete u Crvenoj armiji Mile Guteša da organizira seljake, kako bi ukinuli plaćanje placarine koja se ubirala na tjednim sajmovima. To su bili usamljeni slučajevi koji nisu imali gotovo nikakvog uticaja na tok političkih zbivanja.

Političko opredjeljenje naroda kotara Korenica poslije prvog svjetskog rata može se vidjeti i iz rezultata izbora za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održanih novembra 1920. godine. Od 8086 upisanih birača glasalo je 4543 ili 56,34%, od toga za listu Svetozara Pribićevića 3409 ili 75%, Hrvatsku zajednicu 63, Radikalnu stranku 143, HRSS 914 i Komunističku partiju 17 birača. Broj glasova za komuniste po biralištima bio je slijedeći: Ličko Petrovo Selo 4, Korenica I 3, Korenica II 2, Bjelopolje 1, Trnavac 1, Zavalje 1, Bunić 2 i Debelo Brdo 3 glasa. Za komuniste u koreničkom kotaru glasali su: poneki povratnik iz Rusije, nekoliko prosvjetnih radnika i izvjestan broj radnika koji su se u zapadnim zemljama upoznali s idejama radničkog pokreta. Zahvaljujući dugogodišnjem političkom iskustvu, Pribićevićevoj stranci[3] je pošlo za rukom da obuhvati seljačke mase koje su postale njena glasačka vojska. Najaktivniji učesnici oktobarske revolucije i najvatreniji pobornici njenih ideja ostali su neaktivni, jer ovdje nije bilo radničke klase niti organizacije Komunističke partije. Jedan od takvih »revolucionera« bio je i stolar Luka Krtinić. Živio je u Korenici i bio uzor poštenja i dobrodušnosti, ali čitava njegova politička aktivnost sastojala se od oduševljenja,

2 U ovaj broj nisu unijeti podaci za općinu Zavalje.

3 Svetozar Pribićević je još 1908. bio izabran za poslanika u Hrvatski sabor u koreničkom kotaru.

stotine puta ponovljenog prepričavanja događaja i zbivanja iz tih burnih dana u Rusiji.

Od svih političkih stranaka u ono vrijeme, na području kotara Korenica najaktivnija je bila Samostalna demokratska stranka Svetozara Pribićevića što se vidi i iz rezultata koje je postigla na izborima. Njeni glavni aktivisti na terenu bili su učitelji, popovi, seoski trgovci, lugari i bogati seljaci. Pored seljačkih vijeća obrazovanih po selima, stranka oživljava veze s biračima i preko »Srpskog kola«. Gotovo u svakom broju ovog izrazito nacionalističkog tjednika redaju se imena seljaka koji su sa slave, vjenčanja, krštenja i ostalih prigodnih svečanosti sjetili se »svoga« lista i poslali priloge. Politička ideologija ove stranke izgrađivala se na nacionalnoj osnovi. Budući je igrala na nacionalnu kartu u Austro-Ugarskoj, ona isto tako, slaveći kralja Petra i potežući nacionalne zasluge kao žrtva dosljedne borbe u prošlosti, pokušava na toj osnovi vezati mase za sebe u čemu zaista djelimično uspijeva. U antikomunističkoj hajci ona i njeno glasilo zauzimaju vidno mjesto. Aprila 1921. njen vođa Svetozar Pribićević postaje ministar unutrašnjih poslova u vladi Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. On dosljedno i predano realizira odluke Obznane a u tome ga slijedi i »Srpsko kolo«. Preko seljačkih vijeća politički aktivisti stranke organiziraju zborove i šalju protestne telegrame protiv komunista. Objavljuju se izjave pojedinaca o istupanju iz Komunističke partije i to se popularizira. Seljačka vijeća protestiraju zato što se tako »neodlučno« postupa s komunistima. Iz najmračnijih listova svjetske štampe na stranicama ovog lista prenose se izmišljotine i gadosti o SSSR-u. Ideje i praktična politika Pribićevićeve stranke imale su negativan uticaj na dio seljačkih masa, naročito na odnose između Srba i Hrvata.

Kao ministar prosvjete u nekoliko vlada Kraljevine SHS, Svetozar Pribićević se založio da se u Korenici podigne gimnazija u znak zahvalnosti Koreničanima za bezrezervnu podršku njegovoj stranci pune dvije decenije. U početku je gimnazija imala 6, a kasnije 4 razreda. Ova značajna prosvjetna ustanova, s koncentracijom svojih kadrova u jednom malom mjestu kao što je Korenica, nije imala neposredno pozitivnog političkog uticaja u narodu. Prije bi se moglo reći suprotno, jer su prosvjetne i političke vlasti strogo vodile računa da se u gimnaziju postave kadrovi odani režimu koji će ne samo u nacionalnom duhu odgajati učenike, već ostvarivati svakodnevni politički uticaj na mase u korist režima. Tako se među profesorima gimnazije našlo i nekoliko ruskih bjelogardijskih emigranata koje je kraljevska vlada postavljala širom zemlje. Kao politički nepouzdan, bio je jedno vrijeme prognan u Korenicu profesor komunista Duro Tiljak. Iako se nalazio pod stalnom prismotrom, zbog čega nije mogao nešto značajnije učiniti na političkom planu, ipak se osjetio njegov politički uticaj na učenike.

Na izborima za Narodnu skupštinu marta 1923. godine Pribićevićeva stranka u kotaru Korenica dobila je 90% upisanih birača. Na ovim izborima KPJ pod imenom Nezavisna radnička partija dobila je svega 11 glasova i to: 1 u Bjelopolju, 1 u Buniću, 2 u Zavalju, 1 u Ličkom Petrovom Selu, 3 u Plitvičkim Jezerima i 3 u Skočaju. U samoj Korenici za ovu listu nije nitko glasao. Kandidat na listi bio je Duro Cvijić. Četiri godine kasnije, također na skupštinskim izborima, za Pribićevićevu listu u kotaru Korenica od 7.890 upisanih birača glasalo je 70%.

Šestojanuarska diktatura presjekla je kao mačem intenzivna politička kretanja. Politički život i sve institucije građanskih partija iščezle su ili zamrle.

Koliko su seljačke mase bile dobra glasačka vojska, toliko su se s vođama građanskih partija brzo pokolebale i odustale od borbe. »Sada sablja sudi«, govorili su seljaci za diktaturu kada su u početku 1929. godine osvanuli proglasi s kraljevim potpisom. Tako je završen jedan politički period, koji je, istina, znatno zatalasao široke seljačke mase, iako se radilo o maglovitim i nejasnim političkim ciljevima, da bi ustupio prostor novom vremenu i novim snagama. Te nove snage krenule su na uskom frontu u vidu klina koji se sve više zabijao u dubinu i širio.

2. Monarhofašistička diktatura

Pored zabrane i raspuštanja svih političkih partija i njihovih institucija, šestojanuarska klika prekraja i dotadanju administrativno-političku podjelu zemlje, koja ima svog neposrednog uticaja i u koreničkom kotaru. Od kotara se otcjepljuju općine Ličko Petrovo Selo i Zavalje i priključuju Bihaću, odnosno Vrbaskoj banovini. Istovremeno se formira nova općina Plitvička Jezera koja do tada nije postojala. Na mjesta predsjednika općina, banskih vijećnika, a da se i ne govori o kotarskim načelnicima, postavljeni su ljudi provjereni i odani režimu. Pored postojećih žandarmerijskih stanica, na neuralgičnim mjestima se formiraju posebne žandarmerijske ispostave, povećava se broj žandara prijemom u službu takozvanih privremenih žandara. Za predsjednika novoformirane plitvičke općine postavljen je Mišo Kosanović, koji ubrzo postaje osobni prijatelj kralja Aleksandra, a kasnije i Stojadinovićevog ministra financija Dušana Letice. Ovaj nekadašnji oficir austro-ugarske vojske, pa zatim propali trgovac, dolazi u plitvičku općinu 1931. godine bez ikakve imovine. Deset godina kasnije, zakupništvom najvećeg hotela na Plitvicama, trgovinom drvetom, korištenjem položaja predsjednika općine i narodnog poslanika, postaje vlasnik značajnih postrojenja za preradu drveta u Plitvičkom Ljeskovcu inaKuselju, zatim novoizgrađene vile, automobila itd. On nekoliko godina ostaje stub diktatorskog režima ne samo u koreničkom kotaru nego i u cijeloj Lici.

Da bi eliminirao dugogodišnji Pribićevićev uticaj u koreničkom kotaru, kralj Aleksandar, prilikom boravka na Plitvičkim jezerima 1933. dolazi u Korenicu, sastaje se s dobrovoljcima da bi »osvježili zajedničke ratne uspomene«, i obećava da će u Korenici izgraditi bolnicu što je naredne godine i učinjeno.

Velika svjetska ekonomska kriza ostavila je vidan trag i na položaj seljaka u koreničkom kotaru. Osiromašeni seljaci i onako ogrezli u dugove potpisuju nove obligacije svojih povjerilaca. Nezapamćena zima 1929. godine tjera seljake na nova zaduživanja da bi se nabavilo nekoliko stotina kilograma sijena ili slame i spasilo od uginuća ono malo preostale stoke. Ekonomska kriza dovodi i do pojačanog kretanja sezonske i ostale radne snage. Uslijed prekida rada u zemlji i u inozemstvu jedni su se vraćali, a drugi odlazili od kuća da traže bilo kakav posao. U to vrijeme nekoliko grupa radnika iz koreničkog kotara odlazi organizirano na posao u Belgiju i Luksemburg. Radili su u zastarjelim postrojenjima crne metalurgije čiji su vlasnici koristili momenat jeftine radne snage. Radnici su radili u akord do iznemoglosti da bi održali svoj goli život i svoje porodice u zemlji. Fluktacijom ovih proletera i poluproletera dolaze i nove političke ideje iz zemlje, a naročito iz inozemstva. Povremeno se pojavljuju informacije i o SSSR-u koje su donosili radnici iz svijeta, a onda su ponovo stupali na scenu učesnici u oktobarskoj revoluciji sa svojim pričama o tome kako su se Rusi obračunali sa svojom buržoazijom.

Pred Živkovićeve »parlamentarne« izbore 6. novembra 1931. godine, na kojima nije bilo protivkandidata ni opozicije, žandari su bili glavni agitatori, a javno glasanje odraz »demokratskih« sloboda. U koreničkom kotaru je za ove izbore bilo upisano 9255 birača. I pored javnog glasanja, žandarmerijske agitacije i zapovjedanja da se ide na glasanje, na birališta je izašlo svega 74% od ukupnog broja upisanih birača. Izabrani su za poslanika Mirko Došen, a za njegovog zamjenika Mišo Kosanović. U to vrijeme žandari, panduri financi i ostali predstavnici zaduženi »za red i mir« bili su česti posjetioci sela i zaselaka, tjerajući narod na kuluk koji se ogledao u izgradnji i održavanju puteva njihovom čišćenju od snijega i drugo.

Jenjavanje krize i oživljavanje privredne aktivnosti sredinom 1932. dovelo je do pojačanog kretanja sezonskih radnika. Oni se nakon nekoliko godina provedenih na radu vraćaju kućama i onda kada nisu izgubili posao. Donose svježa politička strujanja i ideje inspirirane Komunističkom partijom. Tako se u proljeće 1934. vratio u svoje selo Končarev Kraj mladi i vatreni komunista Rade Končar. U selo se prije njega vratio i Petar Končar koji je proveo dvije godine na radu u Luksemburgu. Iako je Radino zadržavanje u selu bilo kratko jer je ubrzo pozvan na odsluženje vojnog roka, susret s Petrom Končarom i omladincima koji su po svojim političkim shvaćanjima prevazišli političke ideje samostalnih demokrata, imao je dalekosežno značenje u stvaranju revolucionarnog jezgra na jednoj vrlo značajnoj raskrsnici pogodnoj za prihvaćanje i širenje političkih ideja i prema susjednom otočačkom kotaru. Rade je ovaj put, pored objašnjenja najvažnijih događaja i zbivanja u svijetu, objasnio i ulogu građanskih partija i njihovih demagoških parola te na taj način do kraja likvidirao preostale iluzije u građansku demokraciju i njene političke institucije.

U Ćuić Krčevini živio je stari Ilija (Ilica) Ćuić, uzor poštenja, čestitosti, odmjerenosti i drugih ljudskih vrlina. Njega je sreo Milan Pribićević kada je u Americi sakupljao dobrovoljce za srpsku vojsku. Ilija se među prvima javio, ali nikada nije pošao. Naime, kada je Pribićević shvatio s kakvom razboritošću, odmjerenošću i ubjedljivošću Ćuić pristupa ljudima, rekao mu je da bi on na frontu bio samo jedan od boraca, a na ovom poslu on će ih tamo poslati na stotine. On je i u svom selu snagom svojih ljudskih vrlina nametnuo svoj neprikosnoveni autoritet ljudima i, kao vanpartijac, okupio oko sebe jezgro najboljih i najaktivnijih odakle je kasnije poniknula partijska organizacija u selu.

Na sličan način stvarana su revolucionarna jezgra i u drugim selima koreničkog kotara. Milan Drakulić i Nikola Milanović, ranije đaci koreničke gimnazije, postali su poštanski službenici u Beogradu i vrlo mladi pristupili radničkom pokretu. Njihovi dolasci u svoje selo Vrelo, nedaleko od Korenice, svake godine sve više su produbljivali napredne ideje revolucionarnog jezgra koje **su** sačinjavali omladinci iz toga sela. U Trnavcu stvorili su takvo jedno jezgro radnici koji su se vratili iz Amerike, Francuske i iz rudnika Trepče, Milanko Grahovac, Košta Lukić i dr. U Bjelopolju je demokratske ideje prvi donio i širio Stevo Vulić Ognjenović, otac Branka Ognjenovića. Bjelopoljčani **su** odlazili na rad u zemlju i u inozemstvo te je sasvim razumljivo da je tu nastala prva partijska organizacija u koreničkoj kotlini. Slično je i s Pećanima. Iz toga sela **su** ljudi odlazili na rad u Francusku, Njemačku i druge zemlje. Povratkom **u** selo oni su širili napredne demokratske i revolucionarne ideje. Najaktivniji od njih bio je Nikola Budisavljević Relja, radnik iz Francuske i

član KPF, zatim Mićo Budisavljević koji je radio u SAD. U njegovoj kući su se okupljali i vodili političke diskusije: Bude Budisavljević, Miloš Čušić, Rade Svilar Gale, Mićo Svilar, zatim Dozet — Dušan, Perica, Tode, Mile itd. O snazi i čvrstini ovog sela govori jedna epizoda iz 1938. kada su ovi seljaci razbili politički zbor vladine stranke na kojoj je govorio sam poslanički kandidat, ministar financija u Stojadinovićevoj vladi Dušan Letica. Pored nabrojenih, ovom prilikom su se istakli: Nikola Svilar Plavota, Ilija Ićina Cvjetičanin, Rade Svilar Ilićin, Stana Budisavljević, Ilija Svilar i dr.

U Šalamuniću su demokratske ideje također došle zajedno s povratnicima iz Amerike i drugih zemalja, kao i onih koji su se vraćali iz raznih krajeva naše zemlje. Evo samo nekoliko imena iz toga prvog perioda: Vujo Ratković, Božo Ratković, Sava Opsenica, Dmitar i Đurađ Pražić, Ilija Dragaš i dr. Među mlađima je bio najaktivniji Dušan Ratković koji je sproveo organizaciju SKOJ-a po direktivi Branka Ognjenovića u Buniću i Šalamuniću. U Debelom Brdu također su prihvaćali i donosili napredne demokratske ideje Vajčin Pupavac, Raco Marković, rudar iz Trepče, Jovo Hinić Kavrlja, Milkan Čortar, Mane Matijević, Mane Majsan Hinić, Ilija Hinić, Božo Hinić i drugi. Veliku ulogu u širenju naprednih revolucionarnih ideja u ovom i drugim susjednim selima, već u to vrijeme i kasnije, imali su studenti, braća Hrnjak kao i Bogdan Marković čijoj je porodici ovo selo bilo zavičajno mjesto.

U prvom i drugom dijelu Bunića razvijala se vrlo intenzivna politička borba oko općinskih izbora 1936. i decembarskih parlamentarnih izbora 1938. godine, ćak i na tzv. Jeftićevim izborima 5. maja 1935. u ovoj općini, snažnije od ostalih općina koreničkog kotara, manifestira se jedinstvo i brojčana snaga opozicije u zajedničkom nastupu s glasačima iz Čanka na Mačekovoj listi. Među najistaknutijim aktivistima iz toga vremena pojavili su se: Mojsije Panjković, pekar, Nikola Dmitrašinović, Đujo Dragaš, Jakov Duda Šobot, Dujo Sekiz i dr.

Na Ljubovu su napredno jezgro sačinjavali: Mile Opsenica, Spase Knežević, Petar Dmitrašinović i dr. U Gradini je postojala vrlo snažna i uticajna grupa naprednih, uglavnom, mlađih ljudi koji su se okupljali oko geometra iz toga sela Vojina Drakulića. On je bio jedan od trojice članova KPJ prije rata registriranih u Korenici. Pored Vojina isticali su se po aktivnosti Stevo Drakulić i Anka Drakulić, medicinska sestra, koja je u Beogradu primljena u SKOJ. Na grupu aktivista iz Gradine imao je velikog uticaja komunista iz Visuća Stevina Cvjetičanin, kao i Raša Stanisavljević koji je dolazio u posjetu svome stricu popu iz Gradine Radi Stanisavljeviću.

U samoj Korenici najaktivniji su bili studenti Koreničani među kojima Proko Dmitrašinović, Nikica Rapajić, Pero Pražić, a još ranije na demokratskoj liniji bili su Mladen Lukić, njegov otac Jovo Lukić, zatim još neki trgovci, koji, osim Mladena, nisu gledali dalje od vodstva SDS. Osim studenata bili su aktivni Neda Drakulić, Niko Drakulić Pekarov, Rade Koruga. Povremeni boravak Ognjena Price u Korenici nije imao znatnijeg odraza na konkretan revolucionarni rad zbog uhođenja vlasti, ali je on imao snažan uticaj na studente.

Opće oživljavanje privrede nakon velike ekonomske krize osjetilo se i u selima, samo je tu uslijed prenaseljenosti i viška radne snage poprimalo najsurovije oblike eksploatacije. Oživljavanje je počelo u drvnoj, jer druge industrije nije ni bilo. Vlasnici pilana, među kojima i predsjednik plitvičke općine Kosanović, zakupljuju široke komplekse šuma, sijeku ono što im odgovara, a

seljacima ostaje da za vrlo nisku cijenu izvlače drvo i prevoze ga do pilana, a rezanu građu do željezničke stanice. Kolika je bila bijedna ta zarada govore primjeri da je, naročito u godinama pomanjkanja stočne hrane, vrijednost utrošene samo stočne hrane prevazilazila dnevnu zaradu zaprege i dvojice ljudi. Ljudi su ipak radili i pod ovim uvjetima, jer ono što su trošili na sebe i zapreżnu stoku imali su gotovo u kući, a u pitanju je bio porez ili neki drugi neodložan izdatak. Ili, na primjer, karakteristični su bili slučajevi drvosječa. Oni su kao i ostali radili u akord, spavali u doba najveće zime pored vatre u otvorenim kolibama. Sami su kuhali jelo snabdijevajući se namirnicama iz poslodavčevih skladišta ili iz najbližih trgovina. I često se dešavalo da je jednomjesečna zarada bila manja od izdatka za održavanje golog života.

Koliko je tamo bilo viška radne snage govori, na primjer, običaj po kojemu su predstavnici drvne industrije, ili preduzimači radova na popravci putova, ustupali posao. Za određeni dan se zakazivao sastanak kirijaša ili onih koji bi preuzimali vađenje i drobljenje kamena za nasipanje putova gdje su nudili cijene po sistemu licitacije »ko će za niže«. Tako su ljudi vadili kamen, vozili ga pet šest kilometara i tucali ga čekićem za svega 33 dinara po kubiku. Posebnu nevolju je predstavljala naplata izvršenih radova. Poduzimači i industrijalci, bilo da su sami imali trgovine i gostionice, bilo da su s trgovcima i gostioničarima imali sporazum, isplate su vršili u robi, a ne u novcu. Ljudi su morali primati robu lošeg kvaliteta po visokim cijenama i onda kada su imali stotinu prečih potreba koje su mogli podmiriti samo gotovim novcem.

To je samo uprošćena slika političko-ekonomskog stanja u koreničkom kotaru koje je prethodilo Jeftićevim petomajskim izborima 1935. godine. Ovi izbori pripremani su pod neviđenim policijskim terorom te nisu ni mogli zainteresirati mase, ne samo zbog pomanjkanja osnovnih političkih sloboda, već zbog toga što ništa nisu očekivale od stranačkih programa. Narodu je bilo dosta svega postojećeg i on je osjećao potrebu za nečim novim. To je najbolje potvrdio slučaj Hođera i njegovih primamljivih »revolucionarnih« parola. Prije nego što su revolucionarno raspoloženi i politički upućeni radnici raskrinkali Hođeru i njegov profašistički politički program, u selima se o tome diskutiralo vjerujući da je baš to ono pravo što na izborima treba podržati i za njega se boriti.

Na izborima 1935. godine u koreničkom kotaru je bilo 5437 birača, od čega je na izbore izašlo 3956 ili 72,76%. Za kandidata vladine liste Mirka Došena glasalo je 3417 ili 86,38%. Kandidat na Mačekovoj listi bio je Milan Pribićević, Svetozarov brat, i dobio je 536 ili 13,55% od upisanih birača. Rezultati po biralištima bili su: u Bjelopolju I i II za Pribićevića nije niko glasao, u Buniću 82 glasa, Čanku (hrvatsko selo) 194, Debelo Brdo 94, Korenica I i II 45 glasova, Krbavica 23, Plitvička Jezera 61 i Trnavac 0. Ali u Trnavcu, prema sjećanju učesnika, zabranili su ulazak u biralište čuvaru opozicione liste i sve glasove opozicije prisvojili. Krahiranjem diktature i raspisivanjem parlamentarnih izbora 1935., nije se mnogo izmijenila situacija na terenu niti metode ugušivanja iole slobodnijih političkih manifestacija. Izborna lakrdija trebala je kraljevskoj vladi radi vanjske fasade.

Na sazrijevanje političke svijesti masa imali su značajnijeg uticaja i krupni međunarodni događaji kakvi su bili - napad fašističke Italije na Etiopiju 1935. godine i građanski rat u Španiji koji je izbio nepunu godinu dana kasnije. Ovi događaji snažno su uticali na stvaranje antifašističkog raspoloženja, koje se, pored ostalog, manifestiralo i u otporu Stojadinovićevoj vladi na planu

fašizacije zemlje i paktiranju s fašističkom Italijom i Njemačkom. Inače seljačke mase su od prvog dana spomenutih događaja stale na stranu žrtava agresije.

3. Događaji neposredno pred drugi svjetski rat

Poslije Jeftićevih izbora Samostalna demokratska stranka (SDS) pokušava okupiti mase na široj političkoj osnovi kojoj je uzor i ideal građanska demokracija zapadnog tipa. Na toj liniji je Adam Pribićević preuzeo zadatak da preko lista »Seljačkog kola« objašnjava ideološku osnovu i suštinu te »idealne« političke organizacije. On je 1936. objavio i knjigu »Seljak« u kojoj je, smatrajući seljaštvo osnovnom pokretačkom snagom društva, dao i uputstva za rješavanje seljačkih problema. Po njegovom shvatanju osnovni zadatak je prosvijetliti, ekonomski i politički uzdići seljaštvo, koje bi se tada parlamentarnim putem izborilo za državu građanske demokracije zapadnog tipa. Na postavkama iznijetim u navedenoj knjizi već u 1936. godini otpočele su opsežne pripreme za širu političko-prosvjetnu akciju SDS na selu. Tako je marta 1937. u Zagrebu održana osnivačka skupština »Seljačkog kola«, društva za kulturno i ekonomsko unapređenja sela. Predsjednik njegovog Glavnog odbora postao je Adam Pribićević, koji se iz demagoških razloga preselio na Kosovo polje i počeo baviti zemljoradnjom. Po njegovoj koncepciji težište rada društva je na prosvjetiteljskoj misiji koja će od seljaka stvoriti politički prosvijećenog i poslušnog glasača stranke, a stranačke vođe će za njega osigurati demokratske slobode u vladavini parlamentarne demokracije. Ali, Pribićević nije shvatio da je prosvjetiteljstvo u selu, pogotovo kada ga provode snage s naprednijim političkim koncepcijama, batina s dva kraja, koja će se samo nekoliko godina kasnije sručiti na Pribićevićeva leđa i na čitavu političku strukturu SDS.

Po završetku osnivačke skupštine pristupa se osnivanju ogranaka »Seljačkog kola« u selima. Već u početku ove akcije, suprotno želji Pribićevića, dolazi do odstupanja od njegovih koncepcija. Ogranke u selima stvaraju ljevičarski orijentirani studenti.[4] Prvi ogranci se oformljuju u onim selima gdje su već postojala revolucionarna jezgra. Upravo aktivisti revolucionarnih jezgara prvi su prihvatili ove organizacije kao legalnu formu za pokretanje političke i prosvjetne aktivnosti u selu. U formiranju ovih organizacija najviše su se istakli studenti: Bogdan Marković, Proko Dmitrašinović, Rade Hrnjak, Pero Pražić, Jovo Đerić, Mane Mirić i dr. Na osnivačkim sastancima su se birali upravni odbori koje su sačinjavali: predsjednik, potpredsjednik, tajnik, blagajnik i nekoliko članova odbora. S obzirom da su ovu organizaciju sprovodili studenti simpatizeri KPJ u upravni odbor svakog ogranka ušli su i komunisti i simpatizeri. Najčešće je to bio tajnik, ali je bilo isto tako predsjednika ili potpredsjednika bliskih Partiji. Tokom 1937. i 1938. godine ogranci »Seljačkog kola« osnovani su gotovo u svim većim selima koreničkog kotara. Njihovi

* U posljednjoj deceniji uoči drugog svjetskog rata iz koreničkog kotara studirali su na raznim fakultetima: Nedjeljko Zakula Braco, Nikola Rapaić, Stevan Rapaić, Ilija Rapaić, Velimir, Rade i Ljubomir Hrnjak, Dušan Hrnjak, Srbo Bešir, Mane Mirić, Nevenka Dejanović, Branko i Kata Bubalo, Proko Dmitrašinović, Mira Stanisavljević, Veljko Korać, Jovo Đerić, Ilija Orlić Brato, Pero Pražić, Nevenka Klašnja, Nino Ljutica, Bogdan Marković, Neda Zakula, Stevo Klašnja, Sveto Pribić, Nenad Borić, Vajo Priča, Jovo Hrnjak 1 Stevan Jelovac.

rukovodioci su bili: Korenica — predsjednik Stevo Keča, potpredsjednik Milan Vukadinović, tajnik Proko Dmitrašinović, Gradina — predsjednik Bogdan Drakulić, potpredsjednik Stevan Drakulić, tajnik Dane Drakulić, Mihaljevac — predsjednik Svetozar Šorak, tajnik Dane Priča, Debelo Brdo — predsjednik Ilija Hinić, potpredsjednik Vajo Pupavac, tajnik Sava Hinić, Krbavica — predsjednik Radoslav Rapajić, potpredsjednik Pajo Bižić, tajnik Milkan Rapajić, Pećani — predsjednik Rade Svilar, potpredsjednik Vujo Dozet, tajnik Nikola Budisavljević, Vrelo — predsjednik Stevan Drakulić, potpredsjednik Ljubomir Vujčić, tajnik Dušan Grubić, Trnavac — predsjednik Košta Lukić, potpredsjednik Milanko Grahovac, tajnik Mišika Lukić, Jezerce — predsjednik Bogdan Rapajić, tajnik Dušan Rapajić, Cuić Krčevina — predsjednik Ilija Ćuić, tajnik Nikola Ćuić, Plitvički Ljeskovac — predsjednik Milan G. Vukmirović, potpredsjednik Petar Končar, tajnik Jovo Bogdanović, Bjelopolje — predsjednik Jovica Stanić, tajnik Miloš Ognjenović, Bunić — predsjednik Mane Matijević, tajnik Dane Šerbedžija, Šalamunić — predsjednik Sava Opsenica, tajnik Stevo Pražić, Vranovača — predsjednik Dušan Glumac, Homoljac — predsjednik Ilija Panjković, Jasikovac — predsjednik Sava Zakula, Kalebovac — predsjednik Miloš Vukadinović, Zeljeva kod Ličkog Petrovog Sela — predsjednik Danilo Panjković, tajnik Nikola Rapajić, Ličko Petrovo Selo — predsjednik Daćo Delić.

Pored popularnih predavanja, koja su organizirali ogranci »Seljačkog kola«, iz higijene, voćarstva, gajenja i njegovanja pojedinih poljoprivrednih kultura, 0 borbi protiv biljnih parazita i drugoga, predavanja su održavana i iz oblasti društvenih nauka. U praksi na tim skupovima, koji su se prethodno morali prijaviti vlastima, govorilo se i o političkim pitanjima, a najviše o SSSR-u. Pored toga studenti su u selima prikazivali popularne filmove, rasturali knjige 1 brošure itd. Koliko je »Seljačko kolo« bilo snažno uporište revolucionarnih snaga u selu najbolje govori primjer izgradnje Doma »Seljačkog kola« u Trnavcu. Iako se radilo o skromnom objektu, u ometanju izgradnje udružile su se sve mračne snage, počev od vlasti kotara i općine, pa do njihovih doušnika i sljedbenika u selu. Upornost graditelja je ipak pobijedila. Njima su pritekli u pomoć i istomišljenici iz susjednih sela, kao i njihovi suseljani koji su tada radili u rudnicima Trepče i čiji su predstavnici došli i na svečano otvaranje doma 14. januara 1938.

U jesen 1936. godine održavaju se općinski izbori. To je bila još jedna smotra narastajućih revolucionarnih snaga. Od 5300 upisanih birača glasalo je 2460, ili 44%. Od ovog broja za listu opozicije glasala su 974 birača ili skoro 24% od broja glasalih. To je bilo gotovo dvostruko više nego na izborima 1935. godine. Ovako velika apstinencija nije išla u prilog režimu. Za listu vladajuće stranke glasali su najzagriženiji nacionalisti i oni koji su bili najzavisniji od režima. U plitvičkoj općini su se u najvećoj mjeri angažirali komunisti i poveli glasače u borbu za obaranje Miše Kosanovića. Glasalo je 84% upisanih birača i opozicija je pobijedila s 32 glasa većine što je bilo uvjerljivo u tako maloj općini.

Osvajanje plitvičke općine i rušenje do tada svemoćnog Kosanovića, dalo je novi podstrek revolucionarnim snagama na tom području. Tu se nalazila i najveća koncentracija kirijaša i šumskih radnika. Na udaru se ponovo našao Kosanović, ali ovaj put kao vlasnik drvne industrije i zakupnik šume kod kojeg su povremeno i stalno nalazili posao ljudi iz desetak sela plitvičke općine. U januaru 1937. počeo je štrajk kirijaša i šumskih radnika protiv poslodavaca na području plitvičke i vrhovinske općine, organiziran i vođen od simpatizera

KPJ. Već u početku se postavio problem legalnosti štrajka jer štrajkaši nisu pripadali ni jednoj organizaciji. Došli su na ideju da se učlane u URSS preko neke zagrebačke organizacije. Rukovodstvo štrajka zatražilo je pomoć od Rade Končara. Onemogućen da dođe među štrajkaše Končar je poručio da se radnici učlane u »Seljačko kolo«, snabdiju članskim legitimacijama i na taj način legaliziraju štrajk. Kako su se legitimacije »Seljačkog kola« upravo štampale, vremena za čekanje nije bilo, donijeta je odluka da se radnici učlane u »Gospodarsku slogu«. Ni jednom seljaku srpske nacionalnosti nije smetalo što su se na legitimacijama nalazila nacionalna obilježja hrvatskog naroda. Vlasti su brzo reagirale hapšenjem štrajkaša, tako da ih je više od 40 uhapšeno i zatvoreno u Kotarskom načelstvu u Otočcu. Na organizatore je vršen pritisak da pozovu radnike na posao. Kad ni to nije pomoglo, vlast je organizirala štrajkbrehere. Štrajkaši su i njih rastjerali, a bilo je slučajeva da su najokorjelije i premlatili. Najzad su poslodavci bili prisiljeni da sa štrajkašima stupe u pregovore. Pored delegiranih predstavnika pregovorima je prisustvovao i veliki broj štrajkaša, što je stvaralo atmosferu čvrstine i odlučnosti. Poslodavci su u početku pristali da zarade povise za 100%, ali su odbili da uplaćuju u fond »Seljačkog kola« 10 dinara po m^3 prevezene građe. Ovom zahtjevu se najviše suprotstavio Mišo Kosanović. Ali, pod odlučnim zahtjevom mase štrajkaša, morao je prihvatiti i ovaj uvjet, iako je dobro znao da uplaćuje u fond organizacije koja je imala odlučujući udio u njegovom obaranju s položaja predsjednika općine. Posebno značenje za širenje revolucionarnih ideja imala je akcija popularizacije i nabavke knjiga. Naviknuti omladince da čitaju knjige značilo je pridobiti ih ne samo za trenutne političke akcije, nego vezati ih za pokret i od njih stvarati revolucionarni kadar. Prema podacima iz lista »Seljačko kolo« u toku 1937. godine, u koreničkom kotaru je već bilo formirano 17 ogranaka »Seljačkog kola« i pri svakom je bila osnovana biblioteka od 50 knjiga. Knjiga »Mati« od Maksima Gorkog, koja se pojavila u to vrijeme u selima, vršila je snažnu revolucionarnu misiju. Iako je štampana legalno, vlasti su nerado gledale ovu knjigu u rukama omladine pa su je i plijenile.

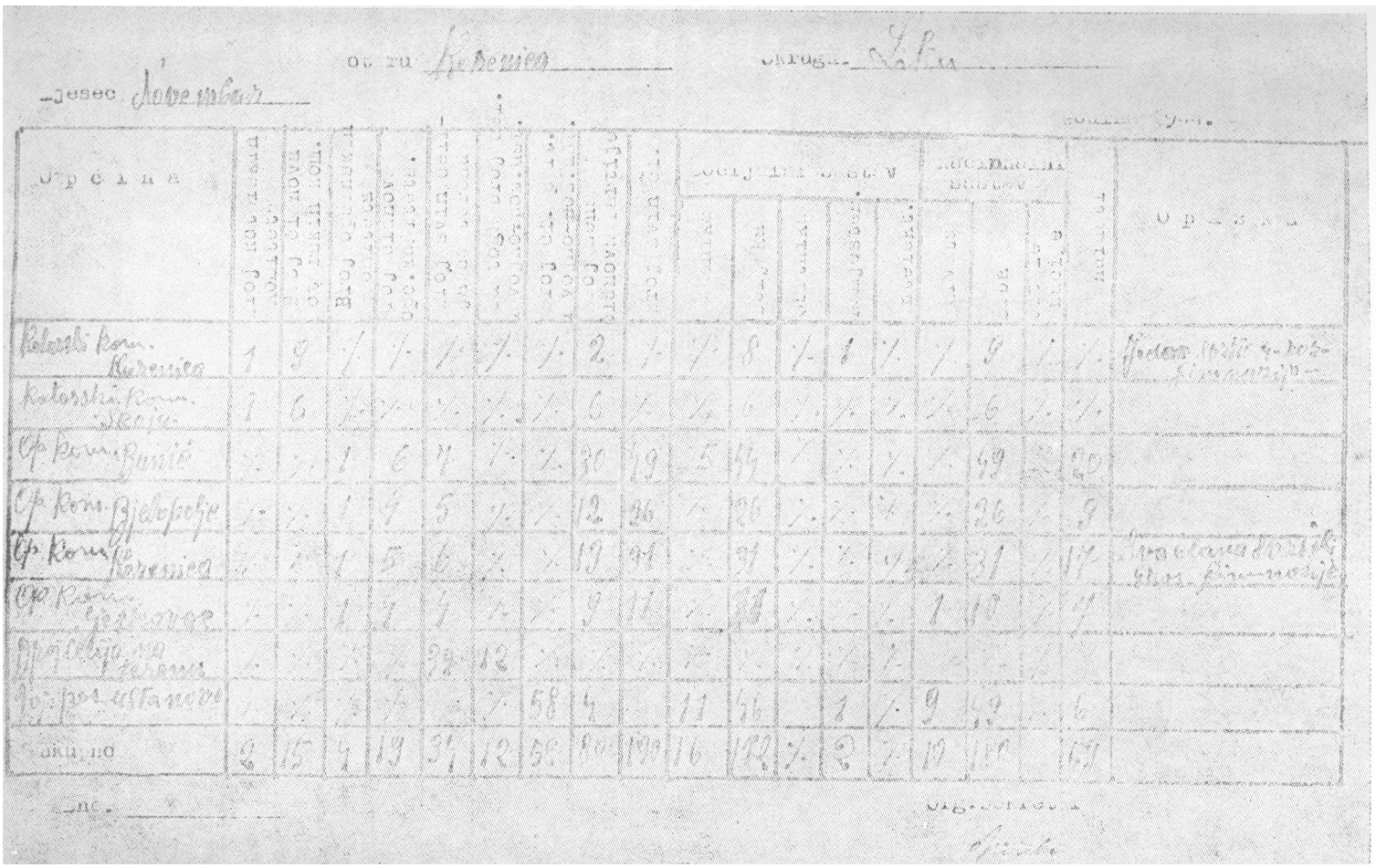
Korenički kotar u pogledu pismenosti bio je među najzaostalijim u Hrvatskoj. Prema podacima jedne statističke publikacije iz 1938. godine, koje prenosi »Seljačko kolo«, postotak nepismenog stanovništva muškog spola iznosio je 34,87%, a ženskog 70,49%, što znači da je više nego svaki drugi stanovnik bio nepismen. Zbog toga su organizacije »Seljačkog kola« pristupile radu i na opismenjavanju seoske omladine u čemu su davali punu podršku napredni učitelji. Pored toga i dalje su po selima držana predavanja i organizirane priredbe sa kazališnim komadima i horskim recitacijama. Tako je 25. aprila 1938. u Babinu Potoku održana priredba koju su organizirali i pripremili ogranci »Seljačkog kola« iz Končareva Kraja i Babina Potoka. Na programu je bio Kočićev »Jazavac pred sudom«, zatim su omladinke recitirale »Crvene makove«, pjesmu hrvatskog seljaka književnika Mihovila Pavleka Miškine i dr. Na ovoj priredbi su kao gosti prisustvovali komunisti iz otočačkog kotara — Tode Marijan i Marko Mutić, učitelj iz Škara, s nekoliko najaktivnijih omladinaca svojih najbližih suradnika. Od tada se neprekidno održavala neposredna veza između komunista ova dva kotara. Saradnja se sastojala iz dogovora i razmjene iskustava, razmjene naprednih knjiga, a naročito se koristila bogata biblioteka učitelja Mutića. Te godine zajednička kulturna grupa iz Babina Potoka i Končareva Kraja gostovala je sa svojim programom u Jošanu, zatim i u Korenici gdje su priredbu organizirali ogranak iz Vrela i studenti iz Korenice

_ Proko Dmitrašinović, Bogdan Marković, Pero Pražić, Jovo Derić, Ilija Orlić i dr.

Veliki uspjeh postigao je ogranak »Seljačkog kola« iz Plitvičkog Ljeskovca (ovo je bio zvanični naziv, a radilo se o partijskoj organizaciji i ograncima »Seljačkog kola« iz Končareva Kraja i Babina Potoka) kazališnim komadom »Voda sa planine« od Raše Plaovića i Milana Đokovića pripremljen pod »stručnim« rukovodstvom studenta ekonomskog fakulteta Srba Bešira iz Korenice, velikog entuzijaste i obožavaoca muze ove umjetnosti Talije. Komad je prikazan i u dvorani Radničkog doma na Krešimirovom trgu u Zagrebu, 26. februara 1939. godine, na smotri kulturnih dostignuća ogranaka iz čitave Hrvatske. Napredni intelektualac komunista Pavao Markovac (strijeljan od ustaša jula 1941.) napisao je o toj priredbi u »Novoj riječi« od 2. marta 1939. u članku »Seljački narod na pozornici«, između ostalog, i ovo: »... Naročito je iznenadio objektivno dotjeran način kojim su ogranci iz Plitvičkog Ljeskovca (u tekstu je greškom naveden ogranak Sjeničak) očito najnapredniji od sviju, izveli komad »Voda sa planine«. To djelo kao da je napisano upravo za ovakve izvedbe kao što je bila ova priredba. Izvedba je otkrila nekoliko jakih talenata, osobito u ulozi Nikole i Stanka. Vjerniji seoski starkelja od Nikolinog jedva će se zamisliti iako ga je igrao mlad seljak. Svi glumci govore takvim lijepim jezikom, naglaskom i dikcijom da se sa stidom treba sjetiti izvedaba u našem kazalištu. Živo sudjelovanje publike pri izvedbi komada, koji je danas naročito aktuelan, moglo bi također poslužiti našem kazalištu kao putokaz kako se može privući publika u kazalište, stvoriti najtješnji kontakt između pozornice i gledališta...« Početkom marta te godine grupa je nastupila s istim komadom i u Zorin domu, najvećoj dvorani u Karlovcu i postigla značajan uspjeh.

U aprilu 1938. ogranci »Seljačkog kola« iz Končarevog Kraja i Babina Potoka poveli su značajnu ekonomsku akciju otkupa krumpira. Viškove krumpira otkupljivali su te godine trgovci po 28—30 para po kilogramu. Očekujući da se krumpir može bolje plasirati, rukovodstvo ogranka »Seljačkog kola« iz Končareva Kraja, pokreće akciju i za tri—četiri dana otkupljuje i otprema željeznicom sedam vagona krumpira po tri puta većoj cijeni od one koje su plaćali trgovci. Tom brzom i umješnom akcijom seljaci su dobili 50.000 dinara više nego da su krumpir prodali trgovcima. Slično je bilo kasnije i s celuloznim drvetom. Godinama su ljudi pripremali i izvlačili iz šume ovo drvo i prodavali ga trgovcima po 70 dinara za kubni metar. I ovdje rukovodstvo ogranka »Seljačkog kola« iz Končareva Kraja pokreće akciju. Poslata je ponuda direktno firmi koja je do sada otkupljivala celulozno drvo od trgovaca. Ubrzo je stigao odgovor pod znatno povoljnijim uvjetima po cijeni od 140 dinara po kubnom metru. Seljaci su otpremili desetine vagona drveta. Poslije ove intervencije »Seljačkog kola« ubrzo su i trgovci bili prisiljeni da plaćaju istu cijenu.

S ovo nekoliko akcija postiglo se za kratko vrijeme više nego za nekoliko godina ranijeg rada. Štrajk kirijaša, zatim kasnije akcije preko »Seljačkog kola« oko otkupa krumpira i celuloznog drveta imale su značajnog i dugotrajnog odraza na političku svijest masa. To se potvrdilo i 1940. godine kada je protiv volje SDS na mjesto predsjednika općine Vrhovine jednodušno izabran Milan Vukmirović Škarpa, komunista, koji je stajao na čelu štrajka kirijaša i drugih političkih akcija što su se u to vrijeme vodile. Akciju za pomoć španskim dobrovoljcima, koji su se nalazili u logorima u Francuskoj, organizirala je partijska organizacija iz Končareva Kraja, povezujući se s organizacijama iz Turjanskog, Trnavca i drugim. Nisu bile važne samo vunene čarape,

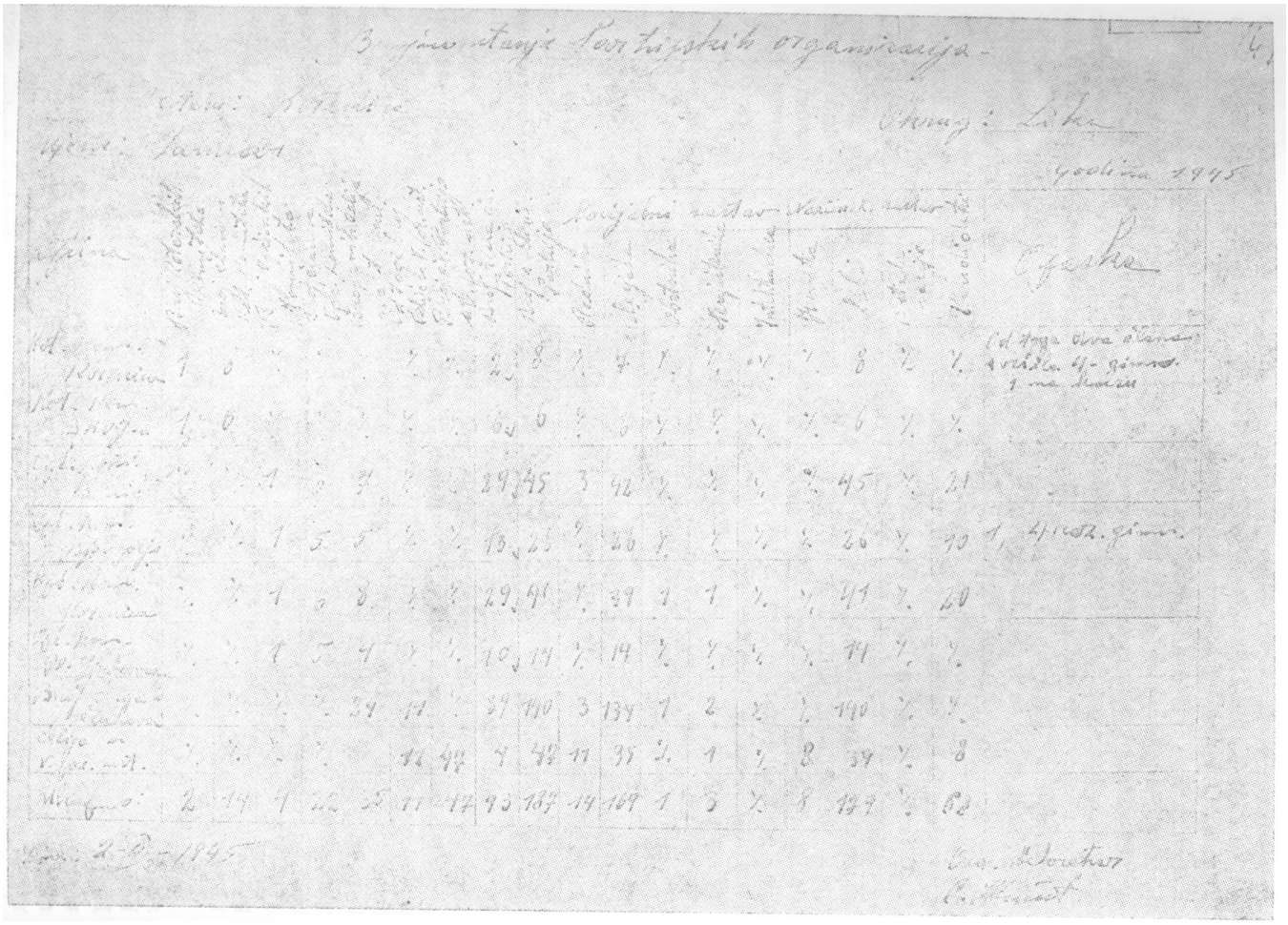

suha slanina i druge stvari što su ih plele i sakupljale seoske omladinke, koliko politički razgovori na seoskim sijelima o fašizmu, španskom građanskom ratu i drugim značajnim događajima toga doba.

Za politički i kulturno-prosvjetni rad u okolnim selima napredni studenti su koristili logorovanja preko ljeta na Plitvičkim jezerima. Uz svakodnevne logorske vatre organizirane su usmene novine, humoristički prilozi, predavanja, horske recitacije, kraći kazališni komadi i dr. Pored prisustva seoske omladine iz okoline logorskim vatrama, studenti su u grupama i pojedinačno odlazili i u udaljenija sela. Tako su 17. jula 1938. godine organizirali »prosvjetno sijelo« u Prijeboju, gdje su izveli Kočićevog »Jazavca pred sudom«, horsku recitaciju »O, klasje moje« Alekse Šantića i pjesmu o Matiji Gupcu. Te godine prvi put je u kotaru proslavljen Praznik žetve. Proslava je održana početkom augusta na Krbavskom polju. Okupljenoj masi iz Bjelopolja, Frkašića, Klašnjica, Vedašića, Debelog Brda, Pećana, Bunića i Šalamunića, s područja kotara Korenice, te iz susjednih sela Tolića, Pišaća, Svračkovog Sela, Mekinjara, Rebića, Momčilović Brda, Podlapače i drugih sela, koja su pripadala udbinskom kotaru, govorili su studenti Rade Hrnjak i Bogdan Marković. Suprotno zamisli Adama Pribićevića da se na taj dan maltene molitvama i pjesmom izrazi zahvalnost nebesima za jedro zrno i bogatu ljetinu, odjekivale su vatrene riječi i borbene parole, pjevane revolucionarne pjesme i čitani tekstovi Nušića, Kočića, Čapeka i drugih pisaca. U izvođenju kulturno-prosvjetnog i zabavnog programa zajedno sa seoskim omladincima učestvovali su studenti iz kotara i sa seoskim omladincima učestvovali su studenti iz kotara i sa strane. Slijedeće godine Dan žetve je proslavljen u Zeljavi, selu nedaleko od Ličkog Petrova Sela. Pred oko 400 seljaka studenti iz logora s Plitvica, pored ostalog, izveli su i kazališni komad »Mati« od Karela Čapeka.

Politički život u koreničkom kotaru u posljednje dvije godine uoči drugog svjetskog rata dobio je još više na intenzitetu. Neposredno poslije sporazuma Cvetković—Maček i formiranja Banovine Hrvatske koreničko je selo zahvatilo talas akcije Miše Kosanovića i drugih, već tada bivših velikosrpskih svemoćnika. Uključujući se u akciju izvođenu u cijeloj banovini s mješovitim stanovništvom pod parolom »Srbi na okup«, Kosanović je za Korenicu osnovao Srpski kulturni klub sa zadatkom okupljanja cjelokupnog srpskog stanovništva u kotaru na liniji traženja otcjepljenja od Hrvatske i pripajanje Vrbaskoj banovini. Mada su ovaj klub, kao i djelovanje pokreta »Srbi na okup«, ubrzo zabranili upravni organi Banovine Hrvatske, posljedice njihovog šovinističkog djelovanja za duže vrijeme su se povlačile po selima. Tom zabranom nisu potpuno prestali da djeluju ni nosioci akcije trovanja odnosa između srpskog i hrvatskog naroda.

Poslije sporazuma Cvetković—Maček i stvaranja Banovine Hrvatske, čitav sistem upravljanja vraća se na metode diktature. Otpočinju progoni i hapšenja komunista i demokratski orijentiranih boraca, formiraju se koncentracioni logori i primjenjuju druge represivne mjere. Adam Pribićević, ideolog SDS, u stranačkom glasilu »Seljačko kolo« otpočinje da sipa otrov protiv revolucionarno-demokratskih snaga i Sovjetskog Saveza. Ali, budući su partijske organizacije i progresivni politički aktivisti već do tada bili duboko usadili u svijest masa ideje oktobarske revolucije, to je svaki onaj ko je napadao SSSR odjednom gubio povjerenje širokih narodnih masa. Tako je i Adam Pribićević upravo zbog istupanja protiv SSSR-a najviše izgubio u očima naprednih kore-

ničkih seljaka. Došlo je i do previranja a zatim 1939. godine i do rascjepa u vodstvu SDS. Grupa naprednih i uticajnih političara bliskih KPJ osudila je u javnom proglasu politiku vlade Cvetković—Maček, a posebno podršku vodstva SDS. Ovo previranje u vrhu SDS snažno se odrazilo na njene pristalice i u koreničkom kotaru. To je u stvari bio neslavni kraj SDS i njene politike, koja je, čim su je napustile ljevičarske snage, postala mrtva, dok je njen ideolog i predsjednik Adam Pribićević, ostajući dosljedan svojoj protunarodnoj politici, evoluirao sve dok se nije našao pod skutom najvećeg izdajnika naroda Draže Mihajlovića.

4. Partijske organizacije u predratnom periodu

Revolucionarne ideje u sela koreničkog kotara prodirale su s raznih strana i iz više nedovoljno povezanih pravaca. Radnici, povratnici iz raznih zemalja Evrope, Amerike, SSSR-a i naše zemlje, kao i đaci, studenti i službenici nastupali su s idejama raznih nijansi, od buržoaske demokratije pa do diktature proletarijata u SSSR-u koja je smatrana kao krajnji domet vlasti radnika i seljaka. Sve te ideje i teorije, u odnosu na režim i stanje u zemlji, pokretale su političko razmišljanje i opredjeljivanje ljudi — naročito omladine. I pored svega toga u koreničkom kotaru dolazi kasno do stvaranja partijskih i skojevskih organizacija. Tome ima više uzroka. Jedan je svakako i taj što je umjesto stvaranja organizacija težište stavljano na rad pojedinaca, a oni održavanjem raznih veza nisu mogli nadomjestiti rad organizacija pa ni tako snažna ličnost kao što je bio Rade Končar, koji je stalno održavao vezu s rodnim selom, i niz drugih vrijednih i aktivnih komunista rasijanih po čitavom kotaru. Poslije štrajka kirijaša 1. maja 1937. formira se prva partijska organizacija u koreničkom kotaru. S obzirom da se radilo o neposrednoj vezi i saradnji drugova iz Babina Potoka i Končareva Kraja, prilikom obrazovanja partijske organizacije zanemarena je postojeća političko-administrativna podjela, i djelovanje ove organizacije protezalo se na području koreničkog i otočačkog kotara. Pored toga, Končarev Kraj je rodno mjesto Rade Končara i on je, počev od 1934. godine često navraćao u svoje selo, politički usmjeravao i u neku ruku držao na vezi komuniste iz ova dva sela. Zanimljivo je ovdje spomenuti i partijsku organizaciju koju su sačinjavale isključivo omladinke iz Končareva Kraja. U tom selu je postojala ženska sekcija »Seljačkog kola« čije su jezgro sačinjavale: Naranča Končar, Draga Bogdanović i Dara čudić. Njih tri su istovremeno pripadale tzv. ženskoj partijskoj ćeliji. Sekcija je okupljala znatan broj seoskih omladinki koje su izvršavale niz značajnih političkih akcija. U Buniću je također 1937. godine pekar Mojsija Panjković formirao partijske organizacije. Iako preživjeli članovi Partije iz tih organizacija ne računaju svoj partijski staž od te godine, bitno je da su tamo postojale i politički djelovale grupe komunista i skojevaca čiji se rad snažno osjećao i ostavio iza sebe krupne rezultate. Isto se može reći i za metalskog radnika fabrike aviona u Zemunu Petra Opsenicu, koji je djelovao među omladinom i napredno orijentiranim seljacima u Šalamuniću. Član Okružnog komiteta KPH za Liku Nedjeljko Zakula držao je na vezi i neposredno politički djelovao među komunistima i simpatizerima u Korenici i bližoj okolici.

Branko Ognjenović, đak Učiteljske škole u Gospiću, u kojoj je pod neposrednim rukovodstvom OK za Liku bio organiziran i razvijen rad skojevske organizacije, organizirao je skojevsku i partijsku organizaciju u Bjelopolju i raz-

vijao politički rad sa seoskom omladinom u Klašnjici, Frkašiću, Tuku, Grabušiću i drugim selima. U Ćuić Krčevini grupa komunista i simpatizera aktivno djeluje od 1938. godine, dok se partijska organizacija formalno vodi od juna 1940. Isti slučaj je i sa selom Trnavac gdje su komunisti i omladinci bili naročito aktivni uz snažnu podršku brojnih rudara iz ovog sela koji su radili u Trepči. Studenti Bogdan Marković, Rade, Velimir i Ljubo Hrnjak, Proko Dmitrašinović, Mane Lukić, Pero Pražić, Ilija Brato Orlić, Ilija Rapajić i dr. organizirali su seljake, a naročito razvijali intenzivan rad sa seoskom omladinom u selima koreničkog kotara. Studenti i većina naprednih seljaka među kojima su djelovali osjećali su se komunistima ili skojevcima, i kao takvi nastupali, primali i proučavali partijsku literaturu i pored toga što većina partijskih organizacija u koreničkom kotaru uzima juni mjesec 1940. kao početak organiziranog djelovanja.

Općina Ličko Petrovo Selo je u to vrijeme pripadala Vrbaskoj banovini, odnosno kotaru Bihać, tako da se ovo područje našlo van domena ličke partijske organizacije. Na žalost, i pored jake partijske organizacije u Bihaću, i ona je ispustila ovo područje što je imalo katastrofalne posljedice pred ustanak. Na području ove općine postojali su uslovi za intenzivan partijsko-politički rad. Bilo je i konkretnih akcija studentica Kate Bubalo i još nekih drugova, a zatim i organizacije »Seljačkog kola«. Studenti s logorovanja na Plitvicama održavali su uspješne priredbe i druge zamašnije političko-prosvjetne akcije u ovom selu, ali do stvaranja partijske ili skojevske organizacije, koja bi bila spremna dočekati teške događaje 1941. godine, nije došlo.

U drugoj polovini 1938. pokreće se akcija za stvaranje inicijativnih odbora Stranke radnog naroda, a tokom 1939. godine pojavljuje se i glasilo stranke »Naše novine«. Međutim, režim brzo shvata da se iza te legalne akcije krije KPJ, te »Naše novine« poslije nekoliko brojeva bile su zabranjene, a obrazovanje Stranke radnog naroda vlasti nisu odobrile. Ova akcija je preko OK KPH za Liku dospjela i do partijskih organizacija i komunista Like, završavajući se rasturanjem i populariziranjem »Naših novina«. No, i pored zabrane Stranke radnog naroda nije se odustalo od pokušaja s legalnim političkim akcijama Partije, što naročito dolazi do izražaja prilikom općinskih izbora u jesen 1940. godine. Tada je uslijedila partijska direktiva da se za predsjednika općina kandidiraju komunisti ili provjereni simpatizeri kao nezavisni kandidati, tako da bi potisli kandidate SDS za koje su na izborima 1936. glasali komunisti. U koreničkom kotaru su na tom planu postignuti veliki rezultati. U općini Bunić za predsjednika općine izabran je član KP Nikola Dmitrašinović, u općini Korenica simpatizer Partije Mladen Lukić, dok je u općini Plitvička Jezera ponovo izabran Prokopije Priča Isus, koji je u dramatičnoj borbi 1936. uz pomoć komunista pobijedio Mišu Kosanovića. Ovaj put se naročito žestoka politička borba vodila u Korenici, gdje su pristalice režimske stranke pokušale da u ovoj važnoj općini zadrže svoje pozicije preko svog kandidata trgovca Bogdana Orlića. Čak je ovaj kandidat pobijedio Lukića, kojeg su podržavali komunisti, sa svega 8 glasova većine. Međutim, pristalice SDS sada na vlasti, smatrajući Mladena Lukića svojim čovjekom, poništavaju izbore i na ponovljenim izborima Lukić pobjeđuje sa stotinjak i više glasova.

U ljeto 1940. godine održana je na Plitvičkim jezerima Prva okružna partijska konferencija KPH za Liku. Konferencija je imala veliki značaj za daljnje organizaciono povezivanje i učvršćivanje partijskih organizacija u Lici, ali puni zamah rada i razvoja spriječili su događaji kao što je izbijanje rata, zadrža-

Korenica 1939, grupa naprednih studenata i srednjoškolaca.

vanje komunista i skojevaca u rezervi Jugoslavenske vojske i dr. Zbog toga u koreničkom kotaru nije dovedeno do kraja partijsko organiziranje. Naime, direktiva OK KPH za Liku da se prije Prve okružne konferencije održe sve kotarske konferencije i izaberu kotarski komiteti izvršena je uglavnom samo formalno. Tako je u julu u prisustvu člana OK za Liku Milana Vukmirovića formiran i Kotarski komitet KPH za Korenicu. Bio je to više formalni skup komunista na kojem je imenovan Kotarski komitet u koji su ušli: Vujo Ratković, Spase Knežević, Ilija Hinić i kao sekretar Branko Ognjenović, koji je odmah nakon konferencije uhapšen, a poslije izlaska iz zatvora pozvan u vojsku. Ovaj komitet ni prilikom izbora niti kasnije nije održao ni jedan sastanak. Po Ognjenovićevom odlasku u vojsku dužnost sekretara vršio je Mićun Šakić, koji je u to vrijeme bio učitelj u Bjelopolju i sekretar jedne od partijskih organizacija.

Većina preživjelih članova Partije iz predratnog perioda u koreničkom kotaru partijski staž bilježi od juna 1940. godine. Jedan broj njih je preko statutarnih organa KP pokretao pitanje ispravke te im je priznata 1938. ili čak ranije. Zbog toga ću ovdje pokušati, nešto po sjećanju, a nešto po prikupljenim podacima od drugih drugova, spomenuti imena najaktivnijih komunista neposredno pred rat s terena gdje je partijski uticaj bio najjači.

U Končarevu Kraju djeluje organizirana partijska organizacija od 1937. godine čiji su članovi bili: Petar Končar, Jovo Bogdanović i Đuro Čudić, čija je kuća bila na samoj granici otočačkog i koreničkog kotara. Od 1938. na tom terenu djeluje i tzv. ženska partijska ćelija koju su sačinjavale: Naranča

Končar, Draga Bogdanović i Dara Cudić. Od te godine može se također računati partijski staž omladincu Dani Končaru koji je dospio u zarobljeništvo i umro poslije rata. Kandidati ili bliski partiji su: Končar Proko, Končar Božo, Končar Geco, Končar N. Petar i još neki koji su se manje isticali. Ova organizacija je bila organski vezana s komunistima iz Babina Potoka i tu se računao kao neki općinski centar koji je držao na vezi partijske organizacije iz Turjanskog, Trnavca i Cuić Krčevine. Među omladinom najaktivnije su bile omladinke Milica S. Končar, poginula prilikom bombardovanja Ponora, Dušanka Končar i Dragica Vukmirović.

U Ćuić Krčevini su partijsku ćeliju sačinjavali: Nikola B. Čuić, Srđan Ćuić, Rade M. Ćuić, a bio je za njih vezan i Milan Rapajić iz Jezerca, jer tamo nije postojala partijska organizacija. Među omladinom i simpatizerima isticali su se: Rade Đ. Ćuić, poginuo kao zamjenik komandira čete, Dane Ćuić, sada general-pukovnik JNA, Nikola Ćuić Zec, koji je djelovao na području ćelije Končarev Kraj i drugi.

U Vrelu je djelovala grupa pod snažnim partijskim uticajem. Oni su se i sami osjećali komunistima ili skojevcima a grupu su sačinjavali: Steven Drakulić, umro od tifusa kao partizan, Milan Drakulić, podoficir, poginuo kao komandant bataljona u 6. diviziji prilikom oslobođenja Beograda, Marko Vejinović, Slavko Glumac, Peđa Glumac, Ilija Milanović, gimnazijalac, umro od tbc u Italiji, zatim Bogdan Drakulić iz Rijeke, radnik, poginuo kao partizan i Pajo Varićak s Homoljca, također poginuo ili nestao kao ranjenik u IV neprijateljskoj ofanzivi. Pored Mićana Drakulića i Nikole Milanovića u Vrelu je imao veliki politički uticaj i Dušan Drakulić, žandarmerijski poručnik, komunista, koji je upravo s toga položaja činio vanredne usluge Partiji.

U Korenici je Branko Ognjenović u svojim bilješkama spominjao partijsku organizaciju od tri člana ne navodeći imena. Pretpostavlja se da bi dvojica od njih mogli biti Vojin Drakulić, geometar i Proko Dmitrašinović, student. Navodimo imena onih koji su bili vrlo uticajni i aktivni u mjestu i okolini: Ilija Orlić Brato, Nikola Drakulić, Nedeljka Zakula, Bogdan Marković, koji je, pored ostalih sela, djelovao i u Korenici. Partijska organizacija i grupa komunista koja je djelovala iz mjesta Korenice oslanjala se na slijedeće drugove i drugarice: Neđu Drakulić, Nevenku Dejanović, Stevu Klašnju, Miru Stanisavljević, Nevenku Klašnju, Petra i Doku Pražića, Iliju Rapajića, Zagorku Avdalović, Radu Korugu, Mladena Lukića, Milana Gavrilovića, Milana Derikravu, Momčila Drakulića, Miću Đerića, Niku Đerića, Stevu Orlića, Nikolu Ljuticu, Bogdana Funduka, Nikicu Pejanovića, Vasu Šuputa, Milorada Drakulića i druge.

U Bjelopolju su postojale dvije partijske ćelije s po četiri člana Partije: Branko Ognjenović, đak učiteljske škole, umro poslije rata, Mićun Šakić, učitelj i general-pukovnik, umro poslije rata, Milan Delić, seljak, Stevo Delić, seljak, Pejo Belić, poginuo kao kurir GŠH 1941. godine, Rade Stanić, zidar, umro od tifusa u toku rata, Iso Stanić, seljak, poginuo u NOR-u i Milan Stanić. Ove organizacije su imale više kandidata, simpatizera i skojevaca, čija se imena nisu mogla utvrditi, pogotovo što se njen rad rasprostirao na sela Frkašić, Ponor, Grabušić, Klašnjicu i dr. Zna se da su se kao najaktivniji isticali: Ljubica Stanić, Nikola Vukobratović, Đuro Delić, Stevo Borjan, Mile Priča, Boško Žigić i drugi.

U Buniću su također postojale dvije partijske organizacije. U jednoj su bili: Mojsije Panjković, poginuo od ustaša pred ustanak, Nikola Dmitrašinović, umro

poslije rata i Đuro Sekiz, zatim kandidati: Dane Petraković, Milkan Dmitrašinović i Mile Grijak. Drugu partijsku organizaciju su sačinjavali: Đujo Dragaš, ubijen od ustaša, Bude Grahovac i Jakov Šobot Duda te kandidati: Jovan Stanković, Vojin Šobot, Zora Šobot, Daćo Šerbedžija, Dakan Šerbedžija i Bogdan Dragaš, umro poslije rata. Pored ovih imena neposredno vezanih za Partiju, bilo je još mnogo simpatizera i članova SKOJ-a, što je partijsku organizaciju u ovim selima činilo vrlo uticajnom a to se pokazalo naročito u toku NOR-a.

U Šalamuniću partijsku organizaciju su činili članovi: Vujo Ratković, seljak, povratnik iz SAD, Petar Opsenica, metalski radnik, povremeno boravio u selu, poginuo u ustanku, Dušan Ratković, Sava Opsenica i Stevan Pražić. I ova je ćelija imala velikog uticaja u selu preko simpatizera i članova SKOJ-a koje je organizirao Dušan Ratković.

U partijskoj ćeliji na Ljubovu bili su: Nikola Knežević Dragija, seljak, Mile **Opsenica,** Petar Dmitrašinović, seljak i Spase Knežević, koji je prešao na stranu četnika **i** tamo poginuo.

U Debelom Brdu djelovala je jaka i vrlo uticajna grupa komunista, pa čak registrirana kao partijska ćelija u bilješkama Branka Ognjenovića, ali osim Ilije Hinića nije se moglo utvrditi koja su još dvojica sačinjavala ovu partijsku ćeliju. Pored studenata Rade, Velimira i Ljube Hrnjaka, kao i Stevana Jelovca, isticali su se još Božo Hinić, nestao kao ranjenik u Centralnoj bolnici, Jovo Hinić Kavrlja, Milkan Ćortan, ubijen od ustaša, Vajčin Pupavac, Raco Marković i dr. Među mlađima su se isticali: Stevo Hinić, seljak, poginuo kao komandant odreda NOV i POJ u Zumberku, Pejica Hinić, radnik, poginuo kao zamjenik politkomesara bataljona na Dvoru 1942. godine, Petar Hinić, Stevo Hinić i Nikola Šijan.

U Pećanima su partijsku organizaciju sačinjavali: Nikola Budisavljević, radnik, Bude Budisavljević, cestar — proveo rat u ropstvu, Ilija Cvjetičanin Ićina i Perica Dozet, koji se u selo vratio u jesen 1940. godine. Od aktivnih simpatizera isticali su se: Rade Svilar Cale, Nikola Budisavljević Reljica, Mićo Budisavljević Zarić, Miloš Ćušić i drugi.

U Gradini kod Korenice djelovala je snažna i uticajna grupa mlađih ljudi pod neposrednim uticajem Vojina Drakulića te nekih koji su odlazili i povremeno se zapošljavali u Trepči i drugim mjestima Jugoslavije. Bili su to: Stevo Drakulić, književnik, Anka Drakulić, medicinska sestra, član SKOJ-a u Beogradu, zatim Mane i Đujo Drakulić i najmlađi među njima Veljko Drakulić.

Nabrajajući imena aktivista poslije toliko dugog vremena, ne može se izbjeći da neko ne promakne, ali i samo mjerenje aktivnosti je vrlo relativno. To su najbolje pokazali 1941. godina i početak ustanka. Partijske i skojevske organizacije su bile zatvorene same u sebe u ilegalnim uslovima i ustezale se da otvorenije priđu omladincima i naprednijim ljudima, a kada su se u sudbonosnim trenucima okrenule ljudima, povele su ih za sobom, i mnogi od »neaktivnih« često su brzo prevazilazili i neke najaktivnije po svojoj hrabrosti i umješnosti da postanu pravi tribuni naroda i omladine.

5. Događaji od aprilskog rata do ustanka

Aprilski rat zatekao je većinu članova Partije i SKOJ-a koreničke organizacije u Jugoslavenskoj vojsci, od kojih je veliki broj dospio u zarobljeništvo, ali jedan broj ih se vratio kućama. Oni su prvih dana, kako su znali i umjeli,

i maltretiranja Srba bivala su sve učestalija. Dovoljno je bilo da se neko u bilo koje vrijeme zamjerio ne samo sada uniformiranom ustaši nego i nekom ustaškom prijatelju, pa da se sada nade u zatvoru ili dospije u logor na Jadovno koji je uspostavljen u junu. Jedna od krupnih ustaških akcija pala je posljednjeg dana juna kada su ustaše iselile sve Srbe plitvičke općine. Međutim, ovo je bio šok za čitav koreničkí i otočački kotar, jer su bila mobilizirana sva zaprežna kola iz koreničkog kotara koja su prevozila protjerane Srbe u Bosansku krajinu. Narod je bio ošamućen i sav na nogama čekajući samo trenutak kada će i sam biti protjeran.

U junu partijska organizacija u koreničkom kotaru uspostavlja vezu s članom OK Tomom Nikšićem, koji je i sam bio bez više partijske veze. Glavni i osnovni zadatak partijskih organizacija u tim danima bio je povezivanje i mobilizacija komunista i skojevaca u prikupljanju oružja i odvraćanju ljudi da se odazivaju ustaškim pozivima. I pored veza i pune mobilnosti komunista u tome se nije u potpunosti uspijevalo. Neuki seljaci su stoljećima navikavani respektirati državnu vlast i nikada do tada nisu doživjeli da je državna vlast naredila i organizirala masovni pokolj svojih podanika. Zabludu o novoj vlasti mnogi su platili glavom.

Iako je tokom juna 1941. godine Bjelopolje postalo, u neku ruku, partijski centar za koreničkí kotar, jer su se tu našla dvojica članova KK, i tu se rad odvijao po inerciji — proučavao se partijski materijal po starom programu. Taj centar se povezao s partijskim organizacijama iz Pećana i Debelog Brda a održao se, kako stoji u zabilješkama Branka Ognjenovića, i sastanak KK u Debelom Brdu, poslije kojeg se pristupilo obnovi rada partijskih organizacija. Slijedeći sastanak KK održan je na Gorici kojem su prisustvovali: Branko Ognjenović, Mićun Sakić, Perica Dozet i Ilija Hinić. Iako u spomenutim bilješkama ne stoji datum, po konstataciji da su izgubljena dvojica komunista, Dragaš i Opsenica, to je bilo svakako pred kraj jula nakon ustaškog pokolja. Tu se već govori i o kuriru OK i o pripremama za gerilski rat. Dakle, to se već može nazvati organiziranim partijskim radom iako se rad još nije rasprostirao na čitav kotar.

Juli mjesec donosi i razvija još više straha i neizvjesnosti. Na opustjela ognjišta prognanih Srba ustaše naseljavaju pojedine porodice iz hrvatskih sela, ali je njihov odziv bio vrlo slab. Na primjer, u Končarevu Kraju živjelo je 18 srpskih domaćinstava, a nakon njihovog iseljenja doselile su se svega dvije hrvatske porodice. Imovina iseljenog stanovništva je opljačkana, a nepokretnu imovinu u graničnim selima Jezercu, Čuić Krčevini i dr. ustaška vlast je podijelila hrvatskom stanovništvu. To je bio dio paklenog plana ustaša o nepomirljivoj zavadi dvaju naroda s jedne, i obezbjeđivanju podrške i vezanju za sebe neukog naroda, s druge strane.

U ovom mjesecu i druge akcije ustaške vlasti donose nemiran san narodu koreničkog kotara. Pored vođenja »na prisilni rad« u nepoznatom pravcu, što je značilo u Jadovno ili u jame, grupe ljudi su na smjenu odvođene na rušenje pravoslavne crkve u Plitvičkom Ljeskovcu i uklanjanje ruševina hotela na Plitvičkim jezerima. Radom na smjenu i povratak kući za nekoliko dana trebalo je otkloniti podozrenje kod ljudi i povratiti im povjerenje i sigurnost, kako bi ostali na okupu i odazvali se u trenutku kada je nad njima trebalo izvršiti masakr.

U drugoj polovini jula u Liku je ponovo stigao Marko Orešković i to neposredno u koreničkí kotar. Pred kraj jula tamo je kratko vrijeme boravio

i Rade Končar.[6] Marko je mobilizirao ne samo komuniste već i sve one koji su bili spremni krenuti u borbu protiv ustaške vlasti. On se munjevito prebacivao od skupa do skupa uplašenih ljudi koji su odbjegli od svojih kuća i okupili se u planini, ukazujući im da je jedini izlaz iz teške situacije oružana borba.

Pred kraj jula uspostavljen je iznad Babina Potoka vrlo važan punkt preko kojeg su išle sve kurirske veze od CK KPH za Liku. Tu su prihvaćeni i ljudi koji su iz Zagreba slani u partizane, a kasnije i španski dobrovoljci upućeni u Liku i Bosansku krajinu. Tom vezom su stigli i prvi partizani Hrvati, među kojima Stjepan i Filip Brekalo. Oni su prvi, zajedno s grupom partizana iz ovog sela, pripucali i ranili jednog žandara u Potoku, a dan dva kasnije oduzeli karabin novonaseljenom Hrvatu iz Končareva Kraja koji je odmah, zajedno s ostalim, napustio selo.

6. Slučaj Prijeboja

U koreničkom kotaru postojala su i dva veća kompaktna hrvatska sela: Prijeboj u općini Plitvička Jezera i Čanak u općini Bunić. Rastovača i Vaganac imala je mješovito stanovništvo, a Korana, Sertić Poljana i Čorkova Uvala bila su manja naselja s desetak ili manje hrvatskih domaćinstava na periferiji plitvičke općine. Prijeboj kao naselje od oko 100 domaćinstava, koje je od proljeća 1942. godine gotovo nestalo s geografske karte, zahtijeva temeljito, objektivno i svestrano objašnjenje. Kraška visoravan, na kojoj se rasprostiralo ovo raštrkano naselje, da se sva pretvori u plodnu oranicu ne bi mogla ishraniti toliko broj stanovništva. Tu nije bilo komadića zemlje dužeg ili šireg od 50 metara gdje bi se moglo zaparati drvenim plugom u koji je jedva svako treće domaćinstvo moglo upregnuti vlastitu zapregu. Seljani kao poluproleteri tražeći zarade dospijevali su u sve krajeve svijeta, a na vlastitom ognjištu razvijali su zanate među kojima naročito kovački, zidarski, drvodjelski i dr. Bili su to vrsni kovači noževa, kosa, srpova, sjekira, motika i drugih alatki potrebnih seoskom domaćinstvu. Razvoj industrije sve više je potiskivao njihove zanate i suzivao im životni prostor na krševitom ognjištu, a s četiri razreda osnovne škole koja se nalazila u mjestu, ili čak bez toga, nije se moglo dalje od slavonskih šuma, američkih »majni« ili »štreka« koje su gradile industrijski razvijene zemlje. Neki od tih ljudi vraćali su se u svoje selo s demokratskim idejama, nadahnuti ljudskom solidarnošću, što se ispoljavalo uzajamnim pomaganjem i ljudskoj slozi sa svojim komšijama iz susjednih sela naseljenim srpskim življem: Ćuić Krčevinom, Jezercem, Kapelom i dr. Ta solidarnost ispoljavala se i u politici glasanjem, u prvo vrijeme za Radić--Pribićevićevu Seljačko demokratsku koaliciju, a kasnije za listu Udružene opozicije čiji je nosilac bio Maček. Neke od tih pečalbara zapljuskivale su i nacionalističke i druge reakcionarne ideje, ali njihov broj nije bio velik.

Komunisti u plitvičkoj općini u odnosu na Prijeboj propuštaju dragocjeno

6 Rade Končar je nedaleko od kuće Nike Cudića u Gornjem Babinom Potoku održao sastanak na kojem su prisustvovali: Niko, Dara i Duran Cudić, Stevo Biga, Proko Cudić, Ljubomir 1 Nikola Mirić. On je tom prilikom s jednom patronom dinamita, kapislom i štapinom poslao Stevu Bigu, Ljubomira Delića 1 Proku Cudića da »poruše« prugu na taj način što će dinamit položiti na šinu i zapaliti štapin. Kada je dinamit planuo, šina je ostala netaknuta. Po povratku sa zadatka objasnili su Radi da eksplozija nije napravila nikakve štete, na što je on odgovorio: »To sam ja znao prije nego što ste krenuli, ali sam želio znati da li ste spremni izvršavati partijske zadatke«.

vrijeme i niz krupnih političkih događaja kao što su: općinski izbori 1936. godine, decembarski parlamentarni izbori 1938. i Sporazum Cvetković—Maček 1939. godine što se moglo iskoristiti za politički rad u ovom selu u kome nije bilo ni jednog komuniste. Osim toga dok su se u srpskim selima organi »Seljačkog kola«, ili »Seljačke sloge« u hrvatskim selima koristili za široku političku akciju kroz legalne forme, ta organizacija na Prijeboju ostavljena je da služi vodstvu HSS-a upravo onako kako je bila i namijenjena, da se preko nje opravdava politika vodstva HSS-a i gaje iluzije o boljim vremenima koja će doći sama po sebi.

Dolaskom ustaša na vlast, na jednoj strani se kod neukog i politički nezrelog prijebojskog stanovništva javlja »opijenost« slobodom u »svojoj« državi, a na drugoj se raspiruju nacionalističke strasti i traži osveta nad nedužnim srpskim stanovništvom zbog nacionalnog i socijalnog ugnjetavanja od velikosrpske buržoazije u propaloj državi. Osvetnički barjak prvo razvija Marko Kolaković, trgovac, gostioničar i posjednik, od kojeg je u mnogome materijalno zavisio veliki broj Prijebojčana. Kolakovićevi osvetnički poklici usmjeravaju se u prvom redu prema njegovim kolegama, koreničkim trgovcima Srbima kako bi im opljačkao trgovine. Ovaj stjegonoša ustaštva upire prstom i na grupu nesrečnika iz susjednog sela Jezerca, koje je Kolakovićev politički protivnik, velikosrpski nacionalista Mišo Kosanović vezao za režim da bi izvikivali parole i kamenovali Kosanovićeve političke protivnike u vrijeme izbora. Ustaše iz Prijeboja pronalaze spisak organiziranih u predratnu četničku organizaciju i četničku zastavu te već u maju 1941. krvavo se obračunavaju s dvadesetinom nedužnih ljudi koji su nepromišljeno poslužili kao oruđe u tuđim rukama da bi to među prvima platili glavom.

Kada se govori o držanju i opredjeljivanju kulturno i politički zaostalih ljudi iz hrvatskih sela 1941. godine, mora se uzimati u obzir i niz drugih činjenica. Od augusta 1939. godine kada je potpisan Sporazum Cvetković—Maček, do aprila 1941. kada se raspala Kraljevina Jugoslavija, prošlo je punih 19 mjeseci. Dakle, relativno dovoljno vremena za spoznaju šta je donio taj politički akt. Dolazak Pavelića i njegove NDH pratili su tako krupni događaji da nije bilo vremena za bilo kakvu političku provjeru. Na jednog strani u vrtlog zbivanja su uskakale određene grupe ljudi, a na drugoj oduševljenje je polako ustupalo mjesto strahu i rezignaciji. Pored emigranata ogrezlih u zločine i »zaštitnika« iz redova deklasiranih elemenata, koji su samo Mačekove i Šubašićeve »škrlake« zamijenili s ustaškim kapama sa slovom »U«, nije bilo ni na Prijeboju teško naći grupu polupismenih primitivnih pljačkaša, ubica i palikuća, koji su im se oduševljeno priključili.

Napad Njemačke na SSSR, duboko prodiranje njenih jedinica na sovjetsku teritoriju i bjesomučna propaganda o skoroj pobjedi njemačkog oružja imalo je ne malog odraza na podršku Paveliću kao saveznika »pobjedničkih« sila, od strane hrvatskih seljačkih masa Prijeboja i ostalih hrvatskih sela koreničkog kotara. Uporedo s oduševljenjem javlja se i duboka rezignacija i osjećaj krivice za ono što su činile ustaše. Na primjer, kada su ustaše selile čitavo srpsko stanovništvo plitvičke općine, posmatrajući ovu tužnu kolonu, gostioničar s Prijeboja, dobroćudni poluseljak Dane Ilić Volaš, klekao je i preklinjao krivce za nevolje toga nesretnog naroda. Jedan drugi, viđen i pošten čovjek s Prijeboja Draže Matasić[7] obratio se neposredno Marku Kolakoviću rekavši

7 Strijeljan od Nijemaca januara 1943. u Ličkom Petrovom Selu kao član Mjesnog NOO-a.

da je dobro što je došla NDH, ali da se on ne slaže s onim što se radi od srpskog stanovništva.

Kao i u drugim hrvatskim selima ustaše su i u Prijeboju pokušale da svoje zločince prebace na čitavo hrvatsko stanovništvo i da se zaklone iza njega od gnjeva onih koji su zahtijevali da samo zločinci odgovaraju za svoja nedjela. To im je unekoliko polazilo za rukom i zbog toga što se na Prijeboju nalazila bezdan u koju su bacani ubijeni Srbi. Kada je najzad buknuo ustanak, koji su ustaše pokušavale prikazati kao četničku osvetu protiv svega što nosi hrvatsko ime, stanovnici Prijeboja priklonili su se pod ustaško-domobransku zaštitu, prihvatajući tu vojsku kao »svoju« iz prostog razloga što je raspolagala oružjem i što su smatrali da ih jedino ona može zaštititi od noža za koji su vjerovali da im stoji pod grlom. I kad su partizani 27. aprila 1942. godine napadali i zauzeli Prijeboj, tada su njegovi stanovnici, uz par izuzetaka, pobjegli s ustašama i kasnije se raselili.

Koliko je hrvatski narod plitvičke općine bio pod uticajem ustaške propagande govori primjer iz sredine 1942. godine, kada se već znalo tko su četnici i za kakve se ciljeve oni bore, a kakve partizani. Štab bataljona »Ognjen Priča« došao je do jedne neprijateljske poštanske pošiljke s desetinama privatnih pisama. U svakom od tih pisama govori se o opasnosti od partizana, kao da se radi o nekoj velikoj nacionalnoj nesreći. Razumije se da je tu bilo straha i zbog toga što su ljudi iz tih sela bili mobilizirani u domobranske i ustaške jedinice, pa se na partizane gledalo kao na snažne vojne jedinice »suprotne« zaraćene strane. Bilo je podosta i onih koji su još vjerovali, da nije bilo partizana živjelo bi se mirno u »svojoj slobodnoj državi«.

Najveći dio ovih ocjena i postavki datih u prijebojskom slučaju vrijedi i za Čanak, kao i druga manja hrvatska naselja u koreničkom kotaru. Slično onom što se desilo u Jezercu u maju 1941. godine s »četnicima«, dogodilo se i braći Agbaba u jednom zaseoku sela Turjanski u neposrednoj blizini Čanka. Tada su uniformirane ustaše i grupa ustaša seljaka iz Čanka ušle u ovaj zaselak, uhapsile četvoricu rođene braće Agbaba, među kojima je Stevan Agbaba bio kapetan Jugoslavenske vojske, i petoricu drugih njihovih bliskih rođaka. Stevan Agbaba i jedan njegov brat odmah su ubijeni, dok se ostali više nikada nisu vratili u selo. Sretnija okolnost za Čanak bila je ta što je narod ostao na svojim ognjištima, te je imao vremena da se postepeno priključuje NOB-u kroz masovne organizacije i druge oblike, uključujući i partizanske jedinice. Prijeboju to nije bilo moguće, ali pored porodice Mažar, koja učestvuje u NOB-u od 1941., bilo je još ljudi, naročito omladine, koji su se kasnije priključili pokretu, te bilo direktno ili preko veze pomagali narodnooslobodilačku borbu.

7. Političko organiziranje masa

Dok je vremenski period od maja do jula mjeseca 1941. godine bio karakterističan po relativnoj neizvjesnosti i slaboj vezi s partijskim forumima, juli i august karakterizira angažiranost komunista na povezivanju i sređivanju stanja u ustaničkim grupama koje su izbjegle od ustaškog noža »nadahnute« da se svete nad nedužnim hrvatskim narodom. Dalekosežnije negativne posljedice uslijedile bi da nije bilo komunista kada je razjarena i slabo kontrolirana masa krenula da pokolje sve živo u hrvatskom zaseoku Čorci kod Laudonova gaja na Krbavskom polju. Masi su tada stali na put komunisti i imali snage da je zaustave.

Iako vojne akcije spadaju u drugu oblast razmatranja, one se ni ovdje ne mogu mimoići barem samo utoliko koliko su imale odraza na političko raspoloženje, što je uslovljavalo i određene oblike organizacije i forme političkog **rada. Za** razliku **od** drugih kotareva u Lici, na primjer, Donjeg Lapca, koji su ustanici oslobodili prvih dana ustanka, u koreničkom kotaru je bilo slučajeva spontanog otpora ustaškom teroru: u julu, prije početka ustanka, Petar Koruga Pajo nožem, koji mu je žena doturila u hljebu, ubio je u zatvoru Kotarskog suda žandarmerijskog narednika Kostelca i s još nekoliko ljudi pobjegao iz zatvora; u Vrelu Mane Vujčić i Milan Šteta, početkom augusta, ubili su ustašu Pivana; Bude Sever, Branko Ninković i Milan Panjković suprotstavili su se 3. augusta ustaškoj pljački u zaseoku Severi kod Bunića i goloruki napali četvoricu ustaša, oteli im oružje i dvojicu ubili.

Ustanici su 3. augusta napali i oslobodili općinsko mjesto Bunić čime je počeo masovni oružani ustanak u koreničkom kotaru. Partizani iz logora iznad Babina Potoka dočekivali su i pripucavali na ustaše i njhove kolone na Čudinu Klancu. Početkom septembra napadnut je i oslobođen Plitvički Ljeskovac, a 25. septembra Plitvička Jezera. U augustu se također vode borbe na Ljubovu i postavljaju zasjede na mnogim mjestima. Upravo ovakvim razvojem događaja augusta i septembra bio je usmjeren rad komunista na organizaciono uobličavanje i političko usmjeravanje ugrožene i pobunjene mase ljudi. Tako su od prvobitnih seoskih straža nastajali seoski gerilski odredi, dok su vojnu, sudsku i političku vlast vršili komandiri sela, u čemu je vrlo značajno da je svakim danom sve više njihove odluke i aktivnosti prožimala linija Partije. Prema tome, sasvim slobodno se može reći da u periodu august—septembar partijske organizacije u koreničkom kotaru nisu imale vremena da se okrenu same sebi i sprovedu potpunu organizaciju prema statutu koji je tada nenapisan bio na snazi. Tek u periodu od druge polovine septembra i u oktobru kada su oformljeni vojni štabovi i sprovedena odgovarajuća vojna organizacija, u kojoj su članovi Partije preuzeli odgovarajući obaveze, pristupa se i organizacionom sređivanju partijskih organizacija i organizacija SKOJ-a pod rukovodstvom kotarskog komiteta Partije. Istovremeno se pristupa i organizaciji odbora nacionalnooslobodilačkog fronta, organiziranju žena i omladine. U oktobru 1941. godine imenovan je novi Kotarski komitet KPH za Korenicu iz koga su izostali neki članovi izabrani na organiziranom skupu komunista nazvanom kotarska konferencija u julu 1940. godine. Novi Kotarski komitet imao je slijedeći sastav: sekretar Branko Ognjenović, a članovi — Perica Dozet, Đuro Ćupurdija, Jovo Bogdanović i Petar Končar. Ljubo Hrnjak kao sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a redovno je i obavezno prisustvovao svim sastancima Kotarskog komiteta. Intenzivan, organiziran i konkretan rad novoimenovanog Kotarskog komiteta počeo je u drugoj polovini oktobra i odvijao se na slijedeći način: Na sastanku su članovi komiteta podnosili iscrpne izvještaje s terena za koji su bili zaduženi, potom se kroz diskusiju ocjenjivalo stanje i svakom članu određivani konkretni zadaci koje je sprovodio na terenu.

Marksistička teza da ideje postaju materijalna sila kada ovladaju masama nalazila je svoju punu potvrdu u gotovo svim selima koreničkog kotara. Upravo je zbog toga klasno-socijalna strana narodnooslobodilačke borbe ovdje provedena i dobivena već krajem 1941. godine, iako su se klasni protivnici u vidu pokušaja stvaranja četničke organizacije provlačili gotovo kroz čitav NOB. Četništvo u koreničkom kotaru nije uzelo maha, jer je borba protiv njega

u osnovi bila završena u prvoj godini rata, uporedo s prevazilaženjem nacionalnih netrpeljivosti i ostvarivanjem ideje bratstva i jedinstva. Direktni politički okršaji s pročetnički orijentiranim pojedincima razgaraju se već u septembru i oktobru 1941. U Babinom Potoku djelovala su dvojica: Milan Vukmirović, potporučnik i Stevo Miljuš, lugar. Oni su pokušali da pojedince iz sela vežu za sebe i pripreme ih za suprotstavljanje odlukama narodnooslobodilačkog odbora. U selu na sastanku Vukmirović je onemogućen i nije mu preostalo ništa drugo nego odlazak Talijanima, a zatim dobrovoljno u zarobljeništvo u Njemačku gdje je kao »autentičan« svjedok po logorima agitirao za četništvo.

Jedna pročetnička grupa djelovala je u Vrelu, Mihaljevcu, Šeganovcu i ostalim selima neposredno oko Korenice. To su bili: Todor Dmitrašinović, bivši policajac, Milorad Ćuić, policijski agent i Branko Šorak, kapetan Jugoslavenske vojske. Oni su osporavali rukovodeću ulogu KP u ustanku, smatrali da ustanici treba da se obračunaju s ustašama (praktično s hrvatskim narodom), da krajnji ishod rata zavisi od velikih sila i da NOB nije potrebna niti moguća. Oni su se time prvo izolirali od naroda koji je listom bio za ustanak, na kraju izgubili svaki oslonac u narodu, a zatim se priključili Talijanima.

Pročetnička grupa, koja je djelovala na teritoriji bunićke općine, unekoliko se razlikovala po sastavu i djelovanju od navedenih. Spase Knežević iz Ljubova, predratni član Partije, pokazao se u ustanku kao plašljivac, te je tražio oslonca u svim onima koji su ispoljavali bilo kakvo nezadovoljstvo. Otišao je u četnike 1942. Osim Kneževića pojavila su se još dvojica, čije se djelovanje objektivno podudaralo s četničkom linijom, mada se ne može reći da su u to vrijeme bili inspirirani četničkim idejama. Jedan od njih je Jovica Serdar koji je otišao u četnike 1943. a drugi je Dušan Rakić, imućan seljak iz Ljubova, učestvovao je u ustanku i bio vrlo hrabar, ali pod uticajem Spase Kneževića nije mogao da shvati potrebu saradnje s hrvatskim narodom i nastavak borbe s Talijanima. On je bio za borbu protiv hrvatske države, zapravo protiv Hrvata, sve dok se Srbi potpuno ne osvete za ono što su pretrpjeli od ustaša. Ovaj više tvrdoglavi seljak nego idejni neprijatelj strijeljan je kao partizan 1942. godine. Bivši policajac Jovica Serdar iz Široke Kule u ustanku se nalazio u Odredu »Ljubovo«. Bio je hrabar, inteligentan i vrlo ambiciozan, ali i kolebljiv u odnosu na borbu s Talijanima. Pored toga on se osjećao i zapostavljenim što je opravdavao nepovjerenjem u njega zbog ranije pripadnosti policiji — čega je i bilo. Bio je razoružan i na kraju uhapšen, ali je pobjegao u šumu gdje je proveo od proljeća 1942. do sredine 1943. godine kada se sam prijavio organima vlasti. Iako su mu za vrijeme odmetništva četničke jedinice bile na domaku, nije im prišao. To je učinio tek kada je upućen u 6. ličku diviziju i raspoređen na neku dužnost u komori.

U Frkašiću pročetnička grupa bila je upornija i opasnija od ostalih grupa u koreničkom kotaru. Sačinjavali su je: Novak Uštipak, žandarmerijski podnarednik, braća Dušan i Milorad Borjan, seoski trgovci, Miljo Pjevač, službenik Katastarske uprave i Nikola Petričić, lugar. Uporno se držala zahvaljujući neposrednoj vezi s četnicima u lapačkom kotaru. Neopravdano su računali i na Stojana Matića, potporučnika Jugoslavenske vojske, koji je, zbog svoje hrabrosti i aktivnosti u borbi protiv ustaša, uživao veliki ugled u narodu. Međutim, njegovom zaslugom su četnici frkašićke grupe dobili najjači politički udarac. U prvoj polovini januara 1942. godine, po Matićevom povratku iz

Štaba Ličke grupe odreda, politički aktivisti iz Frkašića angažirali su ga da govori na masovnom seoskom zboru. Matić je nedvosmisleno bio za borbu protiv Talijana i svih onih koji im pomažu, čime je zadao žestok udarac četničkoj liniji »čekanja«. Njegovim istupanjem pokolebano je povjerenje u četničku političku liniju, ali četnička grupa, iako politička izolirana, ostala je na istim pozicijama nastojeći da u svakoj prilici sabotira NOB. Međutim, njena politička izolacija omogućila je i njihovu fizičku izolaciju.

U selo Plitvice nakon kapitulacije Jugoslavenske vojske vratio se potporučnik Đuro Grbić. Nije se odlikovao naročitom hrabrošću niti se istakao pa čak nije ni učestvovao u borbama koje su vodili ustanici. Kad je u proljeće 1942. godine u Vrhovinama formirana četnička jedinica, Đuro joj se pridružio. Zbog kukavičluka se ni među četnicima nije isticao, pa poslije kapitulacije Italije nestaje i krije se oko svoga sela ne samo do kraja rata nego i 13 godina poslije oslobođenja. Njegov uticaj na neke susjede i rođake ipak nije bio bezazelan. Naime, Janko Grbić, bivši žandar i Miloš Grbić Medo, sezonski radnik, nalazili su se u partizanima od prvih dana ustanka. Janko je bio u pozadini kao ekonom, dok se Medo kao borac pročuo po svojoj hrabrosti. U junu 1942. godine Janko je iz pozadine poslan u bataljon »Ognjen Priča«, odakle je poslije nekoliko dana pobjegao četnicima u Vrhovine gdje mu se već nalazio rođak Đuro.[8] Oni su zajedno pokušali da i Medu privuku četnicima. Sredinom ljeta je sestra Đure Grbića dolazila s četničkim pozivom čak i Staniši Opsenici, tadanjem komandantu bataljona »Ognjen Priča«, da pređe na njihovu stranu. Krajem jula 1942. godine Medo i Dane Grbić odlučuju da krenu u četnike i pri samom pokušaju bili su uhapšeni, zatim osuđeni na smrt, jer za takve prestupe u ono vrijeme nije moglo biti druge kazne. Međutim, javno strijeljanje dvojice Grbića, a naročito Mede kojeg je narod poznavao i cijenio kao hrabrog borca, ostavilo je mučan utisak i negativne političke posljedice.

Tako su pročetnički elementi u selima koreničkog kotara, u periodu od augusta do kraja oktobra 1941. godine, izgubili političku bitku prije nego su se vojnički oformili. No, ova uspješna i dosljedna borba protiv četnika nije prošla bez manjih ili većih grešaka, koje su tu i tamo bacale sjenke i izazivale političke neugodnosti. Bio je to odraz subjektivnih shvatanja pojedinih ljudi koji su imali odlučujući uticaj na zbivanje u tim sudbonosnim danima. Tako, mada su pojedini službenici bivšeg režima od prvog dana okrenuli leđa oslobodilačkoj borbi, nije bilo osnova da se prema svima odnosimo s nepovjerenjem, a toga je bilo što je jedan broj tih ljudi otjeralo pod okrilje okupatora ili u smrt. Takvom stavu kumovao je i tadanji sekretar OK KPH za Liku Rade Žigić. On nije bio čovjek koji bi otvorena srca stupio u razgovor s čovjekom, kako su to činili Marko Orešković, Jakov Blažević i neki drugi istaknuti komunisti i rukovodioci. Kad je krajem septembra 1941. godine pripreman napad na Plitvička Jezera potporučnik Vukmirović iz Babina Potoka bio je pozvan od Štaba Gerilskog odreda za srez Korenicu i okolinu da učestvuje u tim pripremama i rukovodi napadom. Prošlo je bilo podne kada smo toga septembarskog dana Zigić, Vukmirović, Marko Perić, španski borac i ja krenuli iz Končareva Kraja preko planine u selo Uvalicu gdje je bila koncentracija ustanigkih snaga. Na putu preko planine Zigić nam je predložio da »zalutamo« u neprohodnim vrtačama i likvidiramo Vukmirovića. Razuirvje

8 Janko je poginuo na čelu jedne četničke jedinice, nepun mjesec dana po prelasku u četnike.

se da smo nas dvojica odbili taj prijedlog, jer bi to imalo dalekosežne negativne političke posljedice, pogotov što je tada Vukmirović bio na strani ustanika. U proljeće 1942. godine ubijen je Todić Pribić, seljak iz Krbavice. Čovjek je otišao u šumu da doveze drva za ogrjev i nije se vratio. Kasnije su ga našli ubijenog i taj slučaj ne samo da je izazvao vrlo mučno političko stanje u selu, nego se u šumu odmetnulo nekoliko bivših boraca, koji zbog svog kolebljivog držanja ili nekih drugih sitnih grešaka nisu znali šta ih čeka. Trebalo je da prođe dugo vremena, mnogo istrajnog i upornog rada da se ovakve posljedice prevaziđu i ljudi vrate kućama prije nego što bi prešli na stranu neprijatelja. Ne treba govoriti koliko je ovakve greške obilato koristio neprijatelj.

Prvi okršaj s Talijanima bio je 30. septembra 1941. na Pogledalu, 6 kilometara sjeverozapadno od Korenice. Partizani su iz zasjede napali talijansku auto-kolonu i ubili četvoricu talijanskih vojnika a jednog ranili. Kao neposrednu odmazdu, Talijani su spalili čitavo selo Vrelo. Ovaj potez okupatora zadao je težak udarac razmahanom političkom poletu masa i unio zabunu i kolebljivost. Pojedinci, inače do tada privrženi NOB-u, krenuli su da se obračunaju s istaknutijim rukovodiocima, smatrajući ih krivcima za napad na »oružanu silu golim rukama«. Došlo je do izvjesnog previranja među seljačkim masama koje su teško shvaćale da se može preživjeti kada čovjek ostane bez krova nad glavom i bez svega ostalog što je spremao dugih ljetnih i jesenjih mjeseci i to upravo na pragu zime. I zaista, kada bi prije rata nekom seljaku izgorjela kuća, to je smatrano najvećom nesrećom i on je nailazio na svesrdnu pomoć naroda čitave općine. To su bili trenuci u kojima su partijske i antifašističke organizacije polagale ispite zrelosti. Nesreća je bila tim veća što su kod Vreljana bile raspoređene porodice izbjegle iz Ličkog Petrovog Sela.

Reakcija Talijana na napad na Pogledalu dobro je došla svim kolebljivcima i protivnicima borbe s talijanskim okupatorom ne samo u koreničkom kotaru već i u čitavoj Lici. Ipak Partija je i ovom prilikom dobila političku bitku zahvaljujući upornom i istrajnom političkom objedinjavanju i vanrednoj brizi i organizaciji smještaja i zbrinjavanje pogorjelaca iz Vrela po susjednim selima. To su bili trenuci u kojima se u praksi provjeravala efikasnost postojećih organizacija i ljudi koji su njima rukovodili. I tu se pokazalo kako neuki i vječito zapostavljeni seljak, kada se okrene samom sebi i preuzme sudbinu u svoje ruke — na zadivljujući način rješava i najsloženije probleme pred kojima bi poklekli školovani i »iskusni« službenici. U svemu tome presudnu ulogu je imala omladina koja je najveći teret preuzela na svoja pleća. U selima se tada stvorilo takvo mobilno stanje (i ostalo do kraja rata) da se u svako doba dana i noći mogao prihvatiti i sprovesti svaki postavljeni zadatak. Ovakva živa svakodnevna aktivnost izbacivala je na površinu ne samo najaktivnije, nego i najsposobnije i najumješnije, tako da su iz do tada učmale mase izbijali na površinu sposobni revolucionarni kadrovi i uključivali se u dalje tokove revolucije.

U tim danima pojavljuju se i prva glasila naše štampane propagande. Najprije Štab Gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu štampa dnevne radio-vijesti koje kuriri raznose u sva sela i za koje vlada izuzetno veliko interesovanje, počev od odraslog djeteta pa do osamdesetogodišnjeg starca. Počinju pristizati i primjerci »Političkog vjesnika« koji je ilegalno štampan u Zagrebu od početka 1940. godine. U jesen Štab Grupe partizanskih odreda za Liku počinje izdavati »Lički partizan«, a još prije toga dolazio je i »Gerilac« koji

je štampan u Drvaru. Narod se posebno interesirao za događaje u drugim krajevima zemlje, shvatajući tako snagu i podršku naroda širom zemlje NOB-u. Posebno zanimanje predstavljali su izvještaji s istočnog fronta, jer su još prije ustanka ne samo mase već i članovi Partije gajili velike iluzije o brzoj pobjedi Crvene armije.

Razvojem ustanka i obogaćivanjem njegovih revolucionarnih oblika, pred komuniste su iskrsavali toliko složeni politički i organizacioni problemi pred kojima su se oni osjećali kao neplivači u matici rijeke. Zbog toga je Okružni komitet odlučio da se održi petnaestodnevni partijski kurs i na njega uputi gro članova iz kotarskih komiteta i neke drugove iz partizanskih jedinica. Tako je u drugoj polovini decembra 1941. u Trnavcu u izdvojenoj kući Mišike Lukića, koja je služila kao staja za stoku, u dijelu namijenjenom pastirima uređena »učionica« i ujedno spavaonica. Namještene su dušeme iste onakve kakve su se nalazile u policijskim zatvorima, po njima prostrta slama i ćebad. U istoj zgradi je organizirana i kuhinja, a radno vrijeme trajalo je 12 do 14 sati. Kursem je rukovodio stari robijaš Pero Grubor, pa smo čitav ovaj dekor tumačili tim da se on još nije odvikao od robije. Lektira i program kursa zasnivao se isključivo na Staljinovoj knjizi »Pitanje lenjinizma«. Vjerovatno je i to uticalo da smo kasnije često raspravljali u kojoj se fazi revolucije nalazimo. Iz koreničkog kotara na kursu su bili: Branko Ognjenović, Perica Dozet, Jovo Bogdanović i Mišika Lukić, dakle od četvorice trojica članova Kotarskog komiteta. Kasnije je CK KPH kritizirao OK zbog toga što je odvojio ovoliki broj najodgovornijih kadrova u najkritičnijim trenucima. Kurs na kome su bila 24 poslanika prekinut je nakon nekoliko dana, jer su uslijed odsutnosti drugih partizanskih snaga kursisti morali zaposjesti položaje na Šijanovom Klancu i suprotstaviti se Talijanima koji su se pokušali probiti do opkoljenog garnizona u Korenici.

8. Sve **za front** — svi **na front!**

Koncem 1941. godine, poslije uspješno provedene organizacije masa i intenzivnog političkog rada, nastaje pravi preokret u političkoj svijesti masa. U tome su bile značajne uspješne vojne akcije na domaku Korenice. Na dan 29. decembra krenula je grupa Talijana prema Bjelopolju u pljačku gdje ih je dočekala i potukla četa Dalmatinaca. Četvorica Talijana su poginula, 7 zarobljeno, a 36 ih je promrzlo. Ova uspješna akcija imala je dalekosežan značaj u prevazilaženju nacionalnih razmirica, jer je to bio najupečatljiviji dokaz da su pravi predstavnici hrvatskog naroda stupili u borbu i dali žrtve da zaštite srpski narod od zajedničkog neprijatelja i glavnog krivca za sve nesreće — talijanskog okupatora. Nastavak borbe oko Korenice donosi partizanima nove pobjede na Pogledalu i Šijanovu Klancu. Kroz sela defiliraju kolone talijanskih zarobljenika, a njihovim zarobljenim oružjem i opremom naoružavaju se i opremaju novi partizani. Tako kraj 1941. i prvi dani 1942. godine donose novi kvalitet u shvatanju snaga i mogućnosti probuđenog i organiziranog naroda, koji sasvim svjesno, smjelo i odlučno stupa u rat protiv sila osovine, demantirajući sve one koji su to smatrali avanturom komunista.

I pored podrške narodnih masa liniji Partije, mnogo se zaostajalo u brojčanom omasovljenju partijskih organizacija. Sektaštvo i začahurenost naslijeđeno iz predratnog perioda, nije se lako napuštalo i u trenucima kada se u vatri revolucionarnih zbivanja lako i brzo provjeravala svačija privrženost. Među-

tim, ono što se propuštalo u omasovljenju Partije, nadoknađivalo se smjelijim prijemom omladine u SKOJ, među kojom u to vrijeme nije bilo lako povući granicu između onih koji su bili u SKOJ-u ili van ove organizacije. Sporo omasovljavanje partijskih organizacija nadoknađivano je organizacijom i radom simpatizerskih grupa čemu se pristupilo u jesen 1941. godine. S tim grupama bili su zaduženi komunisti, odabirali im materijale za proučavanje, određivali im konkretne zadatke i provjeravali ih u praksi da bi ih kasnije proveli u kandidate. Dakle, snagu Partije u to vrijeme nije činio veliki broj komunista, nego njene političke ideje i akcije koje su odražavale neposredne interese masa.

U januaru i februaru 1942. nižu se nove pobjede partizana: Na Ljubovu su zarobljeni tenkovi i topovi, oslobođenje Donjeg Lapca, gdje su pored ostalih partizanskih jedinica učestvovale i dvije čete bataljona »Ognjen Priča«. Mnogo su uticale na raspoloženje naroda vijesti s istočnog fronta gdje su Nijemci doživjeli prvi ozbiljniji poraz pred Moskvom. U ovom zimskom periodu i pored poraza neprijatelja na domaćim frontovima, na moral naroda negativno je uticalo sistematsko neprijateljsko bombardovanje sela i zaselaka od strane avijacije. Bilo je žrtava među civilnim stanovništvom, stradala je stoka i kuće što je kod naroda izazivalo strah i remetilo kakav takav mir. Kada su bili vedri dani, narod se zajedno sa stokom sklanjao iz naselja.

Početkom februara izvršen je napad na hrvatsko selo Čanak s ciljem da se pohvataju i kazne ustaše, razoružaju domobrani i naoružani seljaci, da se u selu održi politički zbor i narodu objasne ciljevi NOB-a. Za ovu akciju vršene su obimne i temeljite pripreme, jer je, pored prikazivanja vojne snage partizana, trebalo ostaviti dobar utisak i razbiti strah kod naroda koji je sistematski širila ustaška propaganda. Četa iz bataljona »Ognjen Priča«, koja je s još dvije čete drugih bataljona izvršila napad, bila je popunjena s poznatim Hrvatima komunistima iz perušićkog kotara. Pored svih priprema napad nije potpuno uspio. Uslijed velike vijavice i očekivanja napada, naoružani žandari, ustaše i seljaci pobjegli su, a neki nedužni seljaci poginuli pri bjekstvu. Desili su se i slučajevi pljačke te sve u svemu ove pojave se nisu sasvim poklopile s govorom održanim na zboru u selu. Predstojali su još dugi, ustrajni i dobro politički odmjereni potezi da se učini politički prodor u ovo u osnovi dobronamjerno i u manjoj mjeri kompromitirano hrvatsko selo.

Početkom marta 1942. godine u zgradi osnovne škole u Trnavcu održana je prvi put u slobodi kotarska partijska konferencija kojoj su prisustvovali svi članovi Partije. Na konferenciji su održani slijedeći referati: politički, Jovo Bogdanović, organizacioni, Duro Čupurdija, o NOO-ima kao privremenim organima vlasti, Petar Končar, obavještajna služba, Mišika Lukić i o SKOJ-u Ljubo Hrnjak. Na konferenciji je izabran novi kotarski komitet u slijedećem sastavu: Jovo Bogdanović, sekretar a članovi: Petar Končar, Đuro Čupurdija, Mišika Lukić, Jovica Sijan i Ljubo Hrnjak kao sekretar KK SKOJ-a. Dotadanji članovi komiteta, Branko Ognjenović i Perica Dozet, preuzeli su dužnost sekretara Kotarskog komiteta Gračac i Donji Lapac. Konferencija je dala puni zamah daljem radu partijskih i svih drugih organizacija. U to vrijeme i partijske organizacije u partizanskim bataljonima bile su vezane za kotarski komitet. Organizaciona struktura u vojsci izgledala je ovako: po četama partijske ćelije najčešće od 3 do 5 članova. (Sektašenje nije bilo prevaziđeno čak ni tamo gdje su borci svakodnevno polagali život za ideje Partije.) Sekretari četnih ćelija zajedno s politkomesarom ulazili su u bataljonski biro.

Sekretar bataljonskog biroa, zamjenik politkomesara, ulazio je u kotarski komitet ili je prisustvovao njegovim sastancima ako nije bio njegov član. Ovakva organizaciona struktura trajala je do polovine 1942. godine, kada su nakon omasovljenja partizanskih jedinica, partijske organizacije vertikalno povezivane za određene forume u okviru vojnih komandi.

U rano proljeće 1942. godine koreničkі kotar doživljava do tada najveća iskušenja u talijanskoj ofanzivi usmjerenoj na deblokiranje koreničkog garnizona. Poučeni iskustvom teških poraza na Ljubovu i na pravcu Vrhovine — Babin Potok — Šijanov Klanac, Talijani ovaj put napad usmjeravaju pravcem Lovinac, Pločanski klanac, Udbina, Jošan, Gorica. Po vedrim i tihim danima topovska kanonada, odjeci avionskih bombi i mitraljeskih rafala, čuli su se već s vrha Pločanskog klanca na kojem su ih partizanske snage zadržale nekoliko dana. Pravce i granice nastupanja obilježavali su visoki stubovi dima, jer su Talijani palili sve šta im je stajalo na putu. Čitava naselja duž Krbavskog polja posmatrala su ove stravične prizore i procjenjivali za koliko će vremena ove lomače progutati sve ono što je stjecalo nekoliko generacija.

I pored relativno dovoljno vremena da se narod i stoka povuku iz sela prije prodova Talijana, svuda se to nije učinilo. Tako je nesnalažljivošću i sporom akcijom komunista u Debelom Brdu izostala blagovremena akcija da se narod i stoka na vrijeme povuku. Većina naroda je u posljednjem trenutku pobjegla iz sela ne stižući negdje da stoku istjera iz zatvorenih staja. Talijani su ubijali sve što se ispred njih pojavilo živo i tom prilikom je stradalo 19 ljudi i žena. Zapalili su selo, zatvorena stoka je izgorjela u stajama, a ona koja je bila puštena iz obora pobijena je do posljednjeg grla. Desetine vagona žita, sijena, mrsa, masti dogorjevalo je u obrušenim podrumima, a svuda okolo ležalo je stotine nadutih leševa sitne i krupne stoke. To je bila slika na koju su nailazili stanovnici Debelog Brda kada su se povratiti na zgarišta.[9]

Ovo je samo jedan isječak i vrlo blijeda slika o stradanju naroda jednog sela koje je nespremno dočekalo neprijatelja. Sreća je bila što su ostala pošteđena sela udaljenija od glavne komunikacije i kasnije su organizirano priskočila u pomoć nastradalim selima. Ako materijalne posljedice prošlogodišnjeg paljenja Vrela usporedimo sa sadanjim stradanjem desetine sela, političke posljedice su ovog ranog proljeća iako veće daleko lakše prebrođene. To je bilo s jedne strane zbog toga što je narod za proteklo vrijeme shvatio da nema drugog puta osim borbe, i drugo, što je čitav narod bio prožet svojevrsnim samoupravljanjem. Sve društvenopolitičke organizacije okrenule su se narodu — čovjeku, ženi, omladini, suočili ih s neposrednim životnim problemima i uvjerili ih da samo od njih svih zajedno zavisi opstanak i krajnja pobjeda u koju već tada nitko više nije sumnjao.

Pored podizanja najprimitivnijih nadstrešnica na zgarištima, pred nastradalim stanovništvom iskrsla je neodložna proljetna sjetva. Trebalo je da se obezbijedi zaprežna stoka, sjeme i poljoprivredne alatke u postradalim selima. Plan sjetve postavljen je na sastanku KK, a zatim to prihvataju sve ostale antifašističke organizacije svaka u svom djelokrugu rada. Napokon na sastancima seoskih NOO-a razradili su se konkretni planovi iz kojih će sela plugovi

9 Talijani su stigli i do jednog zbjega na Poljanama i koliko su god iza njih ostali tragovi zvjerstava u selu, toliko u zbjegu, na žalost vrlo rijedak i human postupak talijanskog serženta prema bespomoćnom narodu i nejakoj djeci. Posmatrajući, prozeblu i izgladnjelu djecu, ovog podoficira su oblile suze te je među izbjeglicama odredio jednog kuhara, organizirao kuhinju za izbjeglo stanovništvo sve do povlačenja Talijana.

sa zapregama biti upućivani i u koje od nastradalih sela, gdje su najprije bili angažirani na njivama samohranih žena i roditelja čiji su sinovi bili u partizanima. Također su NOO-i i ostale organizacije posredovale oko pozajmica sjemena od ljudi koji su ostali pošteđeni od upada Talijana. Za čitavo vrijeme sjetve organizacije su bile na nogama, živjele s tim problemima izvještavajući dokle se stiglo i koliko još treba uraditi.

Prvih dana po oslobođenju Korenice (početak aprila) formiran je Kotarski NOO. Njegova prvobitna nadležnost se protezala na dva kotara — udbinski i koreničkі. Kasnije je formiran Kotarski NOO za Korenicu čiji je predsjednik bio Petar Končar, a prvobitni je ostao za čitavo područje Krbave s predsjednikom Bogoljubom Rapajićem.

Zbog povoljnog geografskog položaja, grupisanja velikog broja partizanskih komandi i institucija, oslobođena Korenica početkom aprila 1942. godine postaje politički centar ustanka ne samo Like već čitave Hrvatske. U Korenicu tada dolaze Glavni štab NOV i PO Hrvatske, Centralni komitet KPH, Oficirska škola Glavnog štaba, Štab 1. operativne zone, grupa glumaca Hrvatskog narodnog kazališta iz Zagreba i rukovodstva još nekih organizacija i ustanova. Tih dana se u Korenici osjećala neka izuzetna atmosfera koja nije podsjećala na rat već na poslovan i živ mirnodopski život. Veoma svečano je proslavljen međunarodni praznik rada — 1. maj. Toga dana se u Korenici slegla masa naroda sa zastavama i parolama manifestirajući svoje jedinstvo s ciljevima NOB-a i čvrstu vjeru u pobjedu svoje revolucionarne vojske.

9. Druga okružna konferencija i daljnji razvoj NOB-a

Druga okružna konferencija održana je od 17. do 21. maja 1942. u Korenici. Na njoj je učestvovalo od 75 izabranih 70 delegata. Na visokim jarbolima vijorile su se nacionalne i partijske zastave. Materijali s konferencije predstavljali su ne samo kritičke ocjene i analize najvažnijeg perioda u razvitku NOB-a u Lici, nego i vrlo snažan podsticaj revolucionarnom poletu, u prvom redu partijskih kadrova kao i cjelokupnom narodu. Čitajući danas izvještaje i ostale dokumente iz ratnih dana, i upoređujući tadanje ocjene sa stalnim usponom i sve širem razmahu NOB-a, teško je shvatiti koliko je tamo bilo kritičnosti i oštrih ocjena. Isticale su se greške, nedostaci i neuspjesi, a prosto skrivali ogromni uspjesi. Konferencija je razradila nove oblike organizacije kako u partijskim tako i u drugim organizacijama. Pristupilo se formiranju općinskih partijskih biroa koje su sačinjavali sekretari partijskih ćelija s teritorije općine da bi kasnije prerasli u općinske komitete. Također je istaknut značaj učvršćenja i daljeg razvoja Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta kao masovne političke organizacije koja je trebala na širokoj patriotskoj osnovi da okupi i čvrsto poveže mase. Ova organizacija je bila najpogodnija za prodor u hrvatska sela Like u čemu se do tada nije značajnije uspjelo.

U to vrijeme na Bjelim Potocima, na južnim obroncima Plješevice, djelovala je već dobro organizirana partizanska bolnica,[10] zatim krojačka, obućarska i tehnička radionica za opravku oružja i izradu bombi i nagaznih mina. Kasnije (u ljeto) na Koreničkoj Rijeci podignuta je mala hidrocentrala i nova radio-

10 »To je oko desetak prekrasnih soba sa otprilike 100 kreveta, električnim osvjeUjenjem, vodom u sobi i lijepim porculanskim umivaonicima. Cisti i uredni kreveti, noćni ormarići s lijekovima, sve na svom mjestu«, pisalo je, pored ostalog, o bolnici na Bjelim Potocima u »Ličkom kuriru« br. 6 od 1942. godine.

nica. U to vrijeme je već izlazilo niz listova koji su pored agitaciono-političke i informativne imali i značajnu mobilizacionu ulogu.

Ogromni polet i privrženost masa narodnooslobodilačkoj borbi materijalizovan je kroz masovni odziv omladine u partizane. U proljeće 1942. godine bataljon »Ognjen Priča« narasta na 680 boraca, tako da se od dijela tih partizana i omladinske čete 9. maja formira Udarni bataljon kao samostalna jedinica pod neposrednom komandom Štaba Grupe ličkih odreda. U Korenici se u to vrijeme formira i 1. proleterski bataljon Hrvatske u čiji su sastav ušli odabrani borci i iz bataljona nastalih na teritoriji koreničkog kotara. Gotovo čitav korenički kotar, osim Ličkog Petrovog Sela[11] i Čanka, bio je u to vrijeme oslobođen, dok su bataljoni »Ognjen Priča« i Udarni vodili uspješne borbe u drugim krajevima Like i sjeverne Dalmacije. Sredinom augusta 1942. u Laudonovu gaju kod Šalamunića formirana je 2. lička udarna brigada u koju su ušla dva bataljona iz koreničkog kotara »Ognjen Priča« i Udarni. Odraz revolucionarnog poleta i snažnog političkog zamaha je formiranje i vojno-politička obuka u Trnavcu 1. ženske omladinske čete sastavljene od najsvjesnijih ličkih djevojaka.

U tom općem vojno-političkom usponu i pobjedama na vojnim i pozadinskim frontovima, u posljednjoj dekadi augusta, narod gotovo čitave Like proživljava jedan težak udarac — neuspjeh 2. brigade u napadu na ustašku posadu na Udbini. U teškim borbama ostalo je na bojnom polju blizu 100 mrtvih i 167 ranjenih. Kasnije ih je veliki broj podlegao ranama, tako da je izbačeno iz stroja preko 300 najhrabrijih i najprekaljenijih boraca, prava elita ili cvijet Like. Ukupan zbir gubitaka, bez naknadno podleglih, iz bataljona »Ognjen Priča« iznosio je 23 mrtva i 39 ranjenih. Ovo je bio ne samo težak udarac za narod Like, već i vrlo ozbiljan udarac naporima i dotadanjim rezultatima u premošćavanju jaza u odnosima između Srba i Hrvata u Lici. Ubrzo poslije toga, nakon kraćeg odmora i sređivanja stanja u bataljonima, na čemu je, pored viših vojnih rukovodilaca, bio angažiran i sekretar OK Jakov Blažević, počinju obimne pripreme za širu vojno-političku akciju u hrvatskim selima zapadne Like. Tu je na jednoj strani trebalo pokazati snagu partizanskih jedinica, kazniti ustaške zločince i pravilnim postupcima prema stanovništvu na najočigledniji način demantirati sve ustaške laži i izmišljotine. Za nas je zanimljiva ova akcija jer je obuhvatala i hrvatsko selo Čanak gdje do tada nije postignuto nešto značajnije u pridobijanju naroda za NOB.

Pored bataljona »Ognjen Priča« na Čanak i Ivčevića Kosu napadali su i ostali bataljoni 2. brigade. Bataljon »Ognjen Priča« zauzeo je Čanak gotovo bez borbe, jer su ustaše, domobrani i naoružani seljaci pobjegli. Međutim, ni ovaj napad nije prošao bez grešaka političke prirode koje su se mogle izbjeći. Uhvaćeno je nekoliko seljaka-ustaša koji su učestvovali u pokoljima i pljački srpskog stanovništva susjednih sela, ali se sama kazna nad njima mogla izvršiti i na neki drugi način osim javnog strijeljanja u centru naselja, što je ostavilo mučan utisak i izazvalo strah kod stanovništva.

U drugoj polovini 1942. godine dotadanji sekretar kotarskog komiteta Jovo Bogdanović odlazi na dužnost politkomesara bataljona »Ognjen Priča«, a dužnost sekretara komiteta preuzima Franjo Črnilo, radnik iz Zagreba, koji je upućen u partizane u Liku. Kotarski komitet preko partijskih ćelija i komunista u drugim organizacijama i NOO-ima organizira sabiranje i sklanjanje

U Početkom ustanka ova općina je ušla u sastav koreničkog kotara.

ljetine, računajući s mogućim prodorima neprijatelja na oslobođenu teritoriju. Ovom prilikom dolazi do većeg izražaja pomoć starim roditeljima palih boraca, udovicama i svim onima koji sami nisu imali dovoljno snage da pokose livadu, požanju žito i obave ostale poljske radove. Snažan politički odjek u Lici pa i u koreničkom kotaru imao je dolazak grupe proleterskih brigada s Vrhovnim štabom NOV i POJ u Bosansku krajinu. U tom vremenu i 2. brigada je prvi put krenula u borbu van granica Like i postigla značajne uspjehe. Glasovi o njenim velikim pobjedama na Kordunu snažno su odjeknuli širom Like. Posebno su se istakle djevojke 1. ženske čete kojima je ovo bilo prvo vatreno krštenje. Narod je tim bio oduševljen i ponosan. Zato je doček boraca ove brigade na Plitvicama, prilikom povratka s tog pobjedonosnog pohoda, prvih dana novembra, ostao u trajnom sjećanju svakog borca po desetini kola s pečenim bravima, sirom, mlijekom, voćem, rakijom i svim onim čime je narod raspolagao. Omladina je borce dočekala zastavama, kolom, borbenim pjesmama i poklicima slobodi. Ova raspoloženja nisu mogla pomutiti sjećanja i tugu za onima koji su zauvijek ostali na popríštima borbe, jer je narod shvatio tu neminovnost kao neizbježni dug slobodi.

Pred kraj ove uspješne godine formirana je 6. lička divizija, koja zajedno s krajiškim, kordunaškim i banijskim jedinicama učestvuje u velikoj partizanskoj ofanzivi od Bihaća do Bosanskog Novog i Krupe. U to vrijeme novi snažan podstrek daljem razvoju oružane borbe dalo je Prvo zasjedanje AVNOJ-a u Bihaću i Kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije. Tada su stigle i vijesti o teškim porazima hitlerovaca na istočnom bojištu i o njihovoj katastrofi kod Staljingrada. Sve to utvrđivalo je povjerenje naroda u konačnu pobjedu nad fašizmom iako je bila još daleko.

10. U susret najtežim iskušenjima

Pobjedonosnom novembarskom ofanzivom partizanskih jedinica na svim frontovima i sveopćim poletom politički organiziranih masa u pozadini, završava se 1942. godina. Tada je bio oslobođen čitav korenički kotar uključujući i sva sela općine Ličko Petrovo Selo. Pred partijske organizacije i organe vlasti, pored ogromnih poslova oko snabdijevanja brojno naraslih partizanskih jedinica, izvlačenja i spremanja ratnog plijena i drugih poslova iz te oblasti — postavio se zadatak proširivanja političkog uticaja i stvaranja političkih organizacija u novooslobođenim selima, prvenstveno među hrvatskim stanovništvom općina Ličko Petrovo Selo i Plitvička Jezera. Jedan dio toga stanovništva, obmanut ustaškom propagandom, pobjegao je s ustašama, ali se ubrzo počeo vraćati kućama. Pravilan pristup i dobro usmjeren politički rad u tim trenucima bili su presudni za odvajanja ovih masa ispod ustaškog uticaja. Koliko mogu u tome učiniti komunisti-masovici, najbolje pokazuje primjer Petra Končara, tadanjeg predsjednika Kotarskog NOO Korenica. Njega su ljudi **u** hrvatskim selima poznavali ili su od drugih čuli za njega, neki su još prije rata znali da je komunista i sada u tim prelomnim trenucima tražili da dođe među njih jer su mu vjerovali.

Međutim, ovu tešku bitku, kao i iskušenja koja su nailazila, narod je dobio i savladao zahvaljujući svestranom političkom i organiziranom radu u protekloj godini oslobodilačkog rata. Sve oblasti života i svi uzrasti stanovništva bili su obuhvaćeni organizacijama koje su se okrenule svakodnevnom životu i njegovim problemima. Svaki čovjek, žena i omladinka prihvatali su i bes-

prijekorno izvršavali svaki postavljeni zadatak. Tokom vremena se stvorio određeni sistem informiranja putem štampe, sastanaka, zborova i drugih oblika rata. Kada se danas podsjetimo na bilo koji sastanak koji se tada sazivao, utvrdićemo koliko su ti sastanci bili kratki, sadržajni i konkretni. Svakom je poslije sastanka bilo jasno šta je njegov zadatak, kako će ga i kada izvršiti. Kada se npr. utvrdilo na koji će se način slaviti dan početka ustanka ili dan oktobarske revolucije, tada su u isti sekund pioniri i omladinci zapalili vatre počev od najvećeg vrha Plješevice pa redom na svim brdima dokle se može okom pregledati. To je značilo mnogo više od propagandne manifestacije, jer je pokazivalo snagu, jedinstvo i savršenu organizaciju.

Sredinom januara 1943. godine, neposredno pred četvrtu neprijateljsku ofanzivu, korenički kotar doživljava jedan težak udarac stradanjem Udarnog bataljona u napadu na Gračac. Uslijed pogrešnih informacija da će se Talijani povući, a u stvari oni su se grupisali za ofanzivu, 2. brigada je dobila zadatak da napadne i zauzme ovo uporište. Uslijed jačine neprijatelja i nevremena brigada nije uspjela da izvrši zadatak, pa kad se povlačila, Udarnom bataljonu, koji je uspio da se probije u grad, nije stiglo naređenje za povlačenje pa se tako našao okružen u gradu u neravnopravnoj borbi s desetostruko nadmoćnijim neprijateljem. Poslije skoro 24-satne borbe bataljon je izgubio 97 boraca, od kojih je najveći broj bio iz koreničkog kotara. Tada je na domaku grada poginuo i komandant bataljona »Ognjen Priča« Staniša Opsenica. Štab brigade je intenzivnim radom, političko-partijskim i vojničkim mjerama brzo konsolidovao stanje u jedinicama, ali gubici nisu mogli proći bez bola i psihičkih ožiljaka kod očeva, majki, braće i sestara poginulih.

Odmah iza poraza na Gračacu počela je četvrta neprijateljska ofanziva, a tim i temeljita provjera cjelokupne strukture društveno-političkih i vojno-pozadinskih organizacija. Da nesreća bude veća, ovo do tada najveće iskušenje palo je u jeku najžešće zime, a narod se morao povući u zbjegove pod vedrim nebom. NOO-i i ostale društveno-političke organizacije izvršile su pripreme i odredile pravce povlačenja i mjesta zbjegova po naseljima. U zbjegovima su djelovali NOO-i i sve ostale organizacije isto onako kao u selima, s tom razlikom što je ova vanredna situacija zahtijevala posebne mjere: redovno održavanje veze s operativnim jedinicama, postavljanje straža i upućivanja patrola od omladine koje su pratile i izvještavale o svim promjenama što su nastajale bliže ili dalje od zbjegova. Posebna služba se starala o redovnim radio-vijestima i drugim sredstvima informiranja, jer je u ovakvim prilikama najopasnija bila neizvjesnost. Seoske omladinke u ovakvim vanrednim situacijama obrazovale su poluvojničke jedinice koje su stajale na raspolaganju štabovima i komandama kao nosioci ranjenika, kuriri između logora i zbjegova, za donošenje hrane i municije na položaje, za prekopavanje puteva i pravljenje drugih vrsta prepreka. Članovi općinskih i kotarskih komiteta bili su raspoređeni po logorima i zbjegovima tako da ni jednog trenutka nije dolazilo do prekida političkog rada.

Na sva stradanja naroda, izazvana prodorom neprijatelja u većinu sela koreničkog kotara, paljevine i pljačke, nadovezao se i tifus tako da je ova ofanziva neprijatelja bila najveće iskušenje i ujedno i najveća pobjeda ličkog naroda u cjelini. I pored toga sve političke organizacije u koreničkom kotaru položile su ispit i u osnovi odlično izvršile svoj zadatak. Krah ofanzive stvorio je uslove za intenzivan politički rad i dalje političko uzdizanje masa. Poraz Talijana i njihovo definitivno povlačenje iz Like učvrstili su kod

naroda povjerenje u svoje snage, jer je pobijedio sam, bez ičije pomoći, jednu od »moćnih« sila pred kojom su samo nekoliko mjeseci ranije zazirali čak i dobronamjerni seljaci koji su svim svojim bićem bili uz partizane. Ofanzivnim akcijama partizana ubrzo je oslobođena čitava Lika osim Gospića, zatim dolazi formiranje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), čijom aktivnošću i povezivanjem s već uhodanim organizacijama na terenu počinju da se naziru obrisi državnosti koji svoj pravi smisao dobivaju baš time što se u stvaranju NOO-a i drugih organizacija krenulo odozdo. Značajnu ulogu u podizanju političke svijesti masa i njihovoj mobilizaciji u NOB-u odigrali su, kako prije tako i poslije ofanziva, glasila koja su izlazila na oslobođenoj teritoriji Like: »Lički partizan«, najprije organ Štaba Grupe NOP odreda za Liku, a po njegovom rasformiranju Komande ličkog područja, zatim »Lički kurir«, glasilo Okružnog NOO-a za Liku, »Zene u borbi«, glasilo Antifašističkog fronta žena Hrvatske i »Lička žena u borbi«, glasilo Okružnog odbora AFZ-a za Liku.

11. Omasovljenje partijskih organizacija i unapređenje sadržaja rada

Sekretara Kotarskog komiteta KPH za Korenicu Franju Črnila zamijenio je Jovica Sijan, januara 1943. koji je nakon nekoliko mjeseci premješten na rad u Okružni komitet KPH za Liku, a dužnost sekretara komiteta augusta 1943. preuzeo je Vajo Skendžić. S obzirom da je kotarski komitet u oktobru 1941. godine radio pod neposrednim uticajem Rade Zigića, potrebno je u kratkim crtama osvrnuti se na tu ličnost i njen partijsko-politički uticaj na tom području. Zigić je, neposredno poslije razgovora s Radom Končarom u Zagrebu 29. juna 1941. godine, došao u Liku. Stigavši prvo u selo Končarev Kraj, tražio je Petra Končara ili Jovu Bogdanovića. Radin brat Božo odveo ga je u šumu Kosa gdje su zatekli Petra na sastanku s komunistima iz Turjanskog. Kao provjeren komunista u beogradskoj partijskoj organizaciji, Zigić je od Rade Končara dobio određena ovlaštenja zbog, još u to vrijeme, nejasne situacije s Okružnim komitetom KPH za Liku. Naime, tada se saznalo da je Zakula otišao u Beograd, a s ostalim članovima još nije bila uspostavljena veza. To povjerenje i ovlaštenje da okuplja i aktivira komuniste u Lici, još više je podstaklo i onako velike Zigićeve ambicije tako da su mnoge njegove odluke kasnije poprimale pečat subjektivnog gledanja i rasuđivanja — kao što je izmjena plana Glavnog štaba Hrvatske po kome je trebalo napasti Donji Lapac i razbiti četnike a ne Korenicu. Inače palo bi se u grešku ako bi se poricale Zigićeve zasluge u unapređivanju rada i učvršćenju partijskih organizacija u cjelini. Njegove su odluke i nastupi bili oštri, beskompromisni. On nije priznao nikakve izgovore niti objektivne razloge kada se radilo o izvršavanju partijskih zadataka. Pored toga bio je i vješt demagog. Kada bi, na primjer, na nekom sastanku žestoko i nemilosrdno iskritikovao nekog iz nižeg partijskog ili vojnog rukovodstva, pristupio bi mu odmah u pauzi, uhvatio ga ispod ruke i započinjao prisne razgovore o sasvim drugim temama. Zigić je svoje mišljenje o ljudima na prečac mijenjao i zauzimao sasvim obrnut stav. Tako je u martu 1942. godine prije kotarske konferencije uzimao za primjer i pokazivao drugima kako je sadržajan politički referat sekretara komiteta Bogdanovića, da bi par mjeseci kasnije u jednom izvještaju CK KPH napisao kako taj sekretar nije dorastao dužnosti, samo zbog jednog oštrog sukoba koji je izbio između njih dvojice u periodu priprema Druge okružne

partijske konferencije poslije čega je Bogdanovića »kaznio« upućivanjem u vojsku, a na dužnost sekretara KK postavio Franju Crnila.

Iz izvještaja Kotarskog komiteta KPH za Korenicu od 2. oktobra 1943. godine doznajemo kakvo je u to vrijeme bilo organizaciono stanje partijske organizacije, njeno brojno stanje, nacionalna i socijalna pripadnost komunista i dr. Komitet su sačinjavali: Vajo Skendžić, sekretar i članovi — Ilija Hinić, Bude Pupavac, Rade Svilar, Dušan Ratković i Jeka Škorić. Ukupno je bilo 117 članova Partije, od toga 110 Srba i 7 Hrvata, zatim 21 radnik, 91 seljak, 5 đaka i 7 intelektualaca. Srednji partijski kurs završilo je 11 komunista. Postojala su 4 općinska komiteta: Bunić, Korenica, Bjelopolje i Plitvički Ljeskovac.[11a] Kao administrativna jedinica Bjelopolje nikada nije bilo općina, ali su organizaciono partijski zadaci nalagali da se u ratnim uslovima ide na takvu podjelu. U općini Ličko Petrovo Selo postojala je samo partijska ćelija. Od 50 sela u kotaru u 16 su postojale partijske ćelije: Bunić I, i Bunić II, Pećani, Debelo Brdo, Šalamunić, Krbavica, Ljubovo, Trnavac, Homoljac, Vrelo, Šeganovac, Končarev Kraj, Uvalica, Bjelopolje i Tuk. Pored sela postojale su još partijske organizacije po ustanovama i vojnim jedinicama kao što su bile: u kotarskom NOO-u, u kotarskom odboru AF2-a, u vojnotehničkoj radionici 1. ličkog područja, u Komandi mjesta Korenica i Komandi mjesta Ličko Petrovo Selo, u terenskoj četi Komande mjesta i u Rajonskom obavještajnom centru. U izvještaju se također navodi da se partijska organizacija za posljednja tri mjeseca povećala za 7 članova i to ovim redom: u julu 2 člana (jedan drug i jedna drugarica), u augustu 5 članova (tri druga i dvije drugarice) i u septembru jedna drugarica.[12]

Pitanje pridobijanja hrvatskih masa za NOB bilo je zaista neobično kompleksno pitanje iako je stalno bilo na dnevnom redu i u prvom planu partijskih organizacija. Hrvatska sela su bila na periferiji kotara, povremeno oslobađana, stalno izložena terorističkom pritisku i sistematskoj propagandi neprijatelja. U selima su postojali ustaški, a u općini Ličko Petrovo Selo još i njemački špijuni koji su svakodnevno obavještavali o bilo kakvoj simpatiji naroda prema partizanima ili podršci NOB-a. U općini Ličko Petrovo Selo još pred kraj 1942. godine pridobijeni su za NOB neki pošteni i rodoljubivi Hrvati koji su pobjegli s Prijeboja i smjestili se na toj teritoriji. Međutim, prilikom prodora Nijemaca u januaru 1943. godine oni su bili prokazani i bez ikakve procedure strijeljani. Jedan od njih, Draže Matasić, još od početka ustaške vlasti izražavao je javno svoje neslaganje s ustaškim postupcima prema srpskom narodu. Isto se desilo i Ivici Uremoviću iz Baljevca koji je bio predsjednik mjesnog NOO-a dok je selo bilo oslobođeno. Ali mnogo više su zastrašujuće djelovala teroristička ubistva pojedinih aktivista

Ua Sekretari Općinskih komiteta KPH od oktobra 1943. do 1945. bili su u općini Bunić: Braco Vlaisavljević, Dušan ćušić, Dušanka Končar, Dane Ratković i Mara Vlaisavljević.
Bjelopolje: Dušanka Končar, Dušan Cušić, Milan Delić i Miloš Borjan.
Korenica: Neda Drakulić, Ilija Milanović, Dušanka Končar i Pero Derić.
Plitvički Ljeskovac: Dušanka Končar, Milan Delić i Miloš Borjan.
Za članove KK KPH Korenica koncem 1943. kooptirani su: Naranča Končar, Braco Vlaisavljević, Milan Delić i Mile Stakić.
Organizacioni sekretari KK KPH za Korenicu u 1944. i 1945. su bili: Mišika Lukić, Stevo Zigić, Nikola Dmitrašinović, Simo Počuča i Dušan ćušić.
Sekretari KK KPH u 1944. i 1945. su bili:
— Ilija Hinić,
— Braco Vlaisavljević.

12 Historijski arhiv u Karlovcu (dalje HAK) 5/478.

Hrvata koje su ustaše primjenjivale u Čanku i ostalim hrvatskim selima Like. Ispred prodora neprijatelja, koji su bili sve rjeđi, moglo se na vrijeme skloniti, ali ustaški nož i mrkla noć iz koje je on vrebao, nikada se nisu mogli isključiti. Na takav način je jedne noći ubijen aktivista i sekretar NOO-a u Čanku Ivan Ninković, što je unijelo veliki strah i nespokojstvo u narod **Čanka i razorilo ono što je mjesecima napornim radom stvarano.**

Krajem 1943. i početkom 1944. godine u izvještajima KK sve češće se ističe prijem omladinaca iz hrvatskih sela u Partiju i SKOJ. U izvještaju od 11. januara 1944. godine stoji da su primljeni u Partiju: Jeka Bićanić, Anka Pavlić i Kata Vukšić iz Poljanka; Martin Naglić, skojevac, bio jednu godinu u partizanima u Slavoniji, Marija Štampar, Anka Ninković, kćerka ubijenog sekretara NOO-a Ivana Ninkovića, Ana Maglica iz Šibenika, učiteljica u Čanku, a Anka i Nada Sertić iz Sertić Poljane da se prime u SKOJ.[13]

Sredinom 1943. godine obrazovan je pri OK KPH za Liku petnaestodnevni partijski kurs na koji su kotarski komiteti upućivali tri-četiri druga ili drugarice. Zanimljivo je da su KK za to vrijeme obezbjeđivali kursiste s hranom na taj način što su OK upućivali namirnice. Polaznici kursa su bili članovi općinskih komiteta ili sekretari partijskih ćelija. Pored obaveznh »Pitanja lenjinizma« na kursu su se izučavali govori i članci druga Tita i najviših vojnih i partijskih rukovodilaca. Koliko je svakodnevna praksa prosto prisiljavala partijska rukovodstva da se okreću svakodnevnim političkim problemima, govori primjer OK koji je u drugoj polovini 1943. oformio politički kurs za osposobljavanje hrvatskih kadrova za djelovanje među hrvatskim narodom. Pošto su u sve složenijim i obimnijim političkim zadacima teško odolijevali neuki i politički neobrazovani kadrovi na selu, odlučeno je da se i pri kotarskim komitetima organiziraju petnaestodnevni politički kursevi. U izvještaju KK Korenica od 16. decembra 1943. konstatira se da je kroz kurs prošlo 25 drugova i da se rezultati već osjećaju na terenu, a izvještaj iz februara 1944. donio je i spisak polaznika kursa pri Kotarskom komitetu Korenica.[14]

Partijska organizacija koreničkog kotara pretrpjela je krajem ljeta 1943. godine ozbiljan udarac kada je u selu Ponoru poginulo 5 a ranjeno 8 najaktivnijih rukovodilaca i aktivista SKOJ-a. Provaljeno je mjesto i vrijeme održavanja savjetovanja koje je organizirao KK SKOJ-a, te je neprijateljska avijacija izvršila bombardovanje i direktno pogodila zgradu u kojoj je zasjedao skup.

Odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu nametale su partijskim organizacijama ne samo svakodnevne i neodložne političke zadatke, već su uslovile i određeni sadržaj rada. U Jajcu je stvorena nova država čime su bile krunisane sve dotadanje pobjede naših naroda. Objasniti suštinu nove države, prava njenih građana, blisku perspektivu definitivne pobjede i mirne izgradnje domovine, značilo je, kako razobličavanje parola i manevra neprijatelja, tako i pridobijanje dijela prvenstveno hrvatskog naroda kojima su naši materijali i istinska riječ naših aktivista uveliko bili nedostupni. Zbog toga je pri

13 HAK, 7/651.

14 Evo toga spiska: Stanko Opsenica — Ljubovo, Milan Zaklan — Krbavica, Soka Mirie — Salamunic, Anka Pupavac — Debelo Brdo, Ljeposava Mirić — Trnavac, Evica Sladić — Zeljava, Miloš Cušić — Pećani, Milica Matić — Ličko Petrovo Selo, Anton Jurjević — Ribnik, Novak Delić — Vedašić, Toma Skorić — Frkašić i Nada Rapaić — Jezerce (HAK, 7/726).

15 HAK, 7/673.

KK održana priprema članova komiteta i sekretara općinskih komiteta za objašnjavanje odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a. U izvještaju Okružnom komitetu od **28.** januara 1944. godine, KK Korenice iznosi da je za protekli mjesec održan 161 masovni sastanak o odlukama AVNOJ-a, da je primljeno u Partiju 18 novih članova, 28 kandidata, dok su u simpatizerske kružoke uključena 74 druga i drugarice.

12. Najteža ratna godina

Ispadanje fašističke Italije *iz* ratnog stroja sila osovine i sve očevidniji krah Hitlerove ratne mašine, nisu smanjili, već čak do iscrpljenosti povećali materijalne, političke i organizacione napore partijskih organizacija i organa vlasti u čitavoj Lici. 1944. godina bila je »najduža« i najteža ratna godina, jer nije bilo ni dana predaha. Gotovo svakodnevni prodori njemačkih motoriziranih snaga uzduž i poprijeko po Lici, unosili su zabunu i sprečavali stabilizaciju ili predah u pozadini, kakvih je bilo ranijih godina između pojedinih ofanziva. Lišavajući se pomoći svoga dojučeranjeg saveznika fašističke Italije, Njemačka pokušava da nastalu prazninu popuni pregrupisavanjem svojih i do maksimuma korištenjem preostalih četničkih i ustaških snaga, kao i primjenom nove taktike koja se sastojala u čestim prodorima brzim oklopnim i motoriziranim snagama u cilju rastrojavanja partizanske pozadine, uništavanja materijalnih dobara i rasturanja organizacija u našoj pozadini u čemu su djelomično i uspijevali.

Novim teškoćama i nepredviđenim iskušenjima od kraja 1943. pa kroz čitavu 1944. godinu, partijska organizacija koreničkog kotara suprotstavlja iskusnu, čvrstu i već tada masovnu partijsku i skojevsku organizaciju. Pored toga tada je djelovao potpuno organiziran i uhodan aparat u pozadini, počev od NOO-a, upravnih organa, prehrambenih komisija, obrazovnih sekcija, pa sve do pionirske organizacije i dječjeg doma u kojem su bila smještena nezbrinuta djeca. Koliko je čitav život u pozadini bio obuhvaćen i koliko se vladalo s tim problemima pokazaćemo samo nabrajanjem ključnih pitanja koja su bila na dnevnom redu konferencije delegata NOO-a Like održane 25. septembra 1943. godine: upravo administrativno pitanje, gospodarsko, prometno, socijalno, zdravstveno, propagandno i kulturno-prosvjetno pitanje. Posebno se mora istaći efikasnost upravnih i sudskih organa i njihovih represivnih mjera koje su baš zbog toga što su bile pravilno odmjerene i svestrano podržane od svih osim onoga na koga su primjenjivane.[16]

U martu 1944. godine na teritoriji koreničkog kotara postojalo je 29 partijskih ćelija sa 162 člana Partije. Među njima je bilo: 136 seljaka, 27 radnika, 4 intelektualca i 5 namještenika.

U rano proljeće 1944. godine razularena ustaška banda, uključena u planove operacija njemačkih trupa, upada u pojedina sela, pljačka, pali i ubija sve što joj se nađe na putu. Na teritoriji Like u to vrijeme djelovala je 35. divizija, kao i jedinice teritorijalnih komandi. Neprijateljske ofanzive imale su ograničen domet i narod se sklanjao u zbjegove, ali su ustaše priređivale tajne i iznenadne noćne upade u pojedina sela. Na taj način je stradalo stanovništvo mnogih sela, jer ustaše nisu ostavljale u životu ni malu djecu. U izvještaju

16 HAK, 7/483.

KK Korenica od 5. aprila 1944. godine govori se o teškoj situaciji na terenu, **0 150** poklanih **duša i 3.000** izbjeglica. Istovremeno se konstatira **da** i **pored žestokog** pritiska **ustaša** na hrvatski **narod u Čanku,** nisu uspjele povesti **nikoga iz** sela **osim jedne** ustaške porodice čiji je sin bio **u njihovim** redovima. **Uporedo** s političkim radom u ovom hrvatskom selu koje je sve odlučnije podržavalo NOB svojim prilozima u hrani i drugim potrebama **za** NOV, **pristupilo se i** upravno-administrativnim mjerama. U toku marta oduzeta **je imovina od sedam** ustaških porodica koje su upućene **u** neprijateljsko uporište **Perušić.** Ove mjere u ovoj fazi razvoja NOB-a **bile** su sasvim na mjestu. **Pozivom** AVNOJ-a, odmah poslije Drugog zasjedanja, svim vojnicima **i** starješinama neprijateljskih formacija da napuštaju jedinice i pridružuju se NOV, počela je još snažnija diferencijacija u neprijateljskim redovima, **tako da** je na stranu NOV svakim danom prelazio veliki broj vojnika i starješina.

Partijski aktivisti i predstavnici organa narodne vlasti na periferiji kotara, kao na primjer u Ličkom Petrovom Selu, imali su posebne teškoće u borbi protiv špijuna i raznih švercera koji su se povezivali i s nedovoljno budnim ili nesvjesnim članovima mjesnih NOO-a od kojih su se rijetki pojedinci priklanjali švercu. Tako u jednom izvještaju partijska ćelija iz Ličkog Petrova Sela predlaže da se raspuste neki mjesni NOO-i i mjesto njih odrede povjerenici, sve dok se ne stvore uslovi za izbore kada će se izabrati sigurni i provjereni ljudi. Od ovog prijedloga su kasnije i sami predlagači odustali.

Komanda mjesta i partijska organizacija u Ličkom Petrovu Selu je od svog osnutka djelovala pod posebnim uslovima. Dio naroda iz ove općine izbjegao je i povremeno bio raseljen po selima ili zbjegovima plitvičke ili koreničke općine, povremeno se vraćao na svoja ognjišta, dok je jedan dio toga naroda ostajao u selu po cijenu i najvećih žrtava. Općinski NOO i partijska ćelija bili su uvijek mobilni i u neposrednoj vezi sa svim selima i ljudima gdje god su se nalazili. Tako su prilikom naše velike novembarske ofanzive 1942. godine aktivisti ove općine formirali omladinske aktive i mjesne NOO-e duboko na teritoriji kotareva Bihać i Cazin. U povoljnim trenucima nije se pitalo dokle se proteže čija teritorija, jer je NOB jedna i svačija. Pravilnim radom komunista i skojevaca među hrvatskim stanovništvom, pored ispomoći u oranju i ostalim poljskim radovima, hrvatsko stanovništvo prihvata 1 izbjeglice iz srpskih sela prilikom neprijateljskih prodora.

Pored gotovo svakodnevnih neprijateljskih napada manjeg ili većeg opsega, i pritisak na oslobođenu teritoriju, očigledan krah neprijatelja bio je na pomolu. Jedan snažan vid propagande u našu korist vršile su brojne savezničke eskadrile teških bombardera koje su prelijetanjem preko Like prekrivale dijelove neba leteći iz južne Italije prema industrijskim centrima Mađarske i Rumunije. I to je, pored našeg političkog djelovanja, uticalo na otpor ustaškoj mobilizaciji u hrvatskim selima koji su počeli oblačiti u svoju uniformu mladiće od 15 godina, pa je narod priželjkivao dolazak partizana da se to onemogući.

Tokom ljeta 1944. godine padaju krupni događaji na međunarodnom planu koji su imali velikog odraza na političku situaciju na terenu. Ratni vihor i svakodnevne nedaće razvili su kod naroda interesiranje i vanredno praćenje svega što se dešavalo, kako u njegovoj neposrednoj blizini, tako i daleko u svijetu. Najveći odraz na narod imali su otvaranje drugog fronta u Evropi i Sporazum Tito-Šubašić. Ne shvatajući dalekosežnu diplomatsku igru, a

svjestan svoje snage i jedinstva, narod je sporazum shvatao kao popuštanje onima koji su se protiv nas borili, pokušaj podjele vlasti, naturanje već otpisanog kralja i tome slično. Na drugoj strani četnička propaganda, iako je to bio potpuni krah njihove politike, pokušavala je sporazum tumačiti kako su sada jednaki četnici i partizani pred vladom i kraljem u Londonu kao i našim velikim i moćnim saveznicima te da se sada ne treba boriti nego čuvati glavu, jer je i tako pobjeda na pragu. Četništvo kao eksponent starog buržoaskog sistema u koreničkom kotaru pojavilo se i izgubilo bitku još 1941. Kasniji pokušaji njegovog uskrsavanja nisu uspjeli.

Za razliku od ranijih godina i borba za žetvu 1944. godine poprimila je dramatičan karakter. Po ustanoljenim normama primijenjene su sveobuhvatne organizacione mjere da se što prije završi žetva, ali u to isto vrijeme i ustaše iz Gospića, uz pomoć svojih njemačkih gospodara, pripremaju vojnu operaciju nazvanu »pothvat na Krbavskom polju radi zahvata žetve«. U dramatičnim desetodnevnim borbama s jedinicama 35. divizije neprijatelj je razbijen na Ljubovu, kada je uhvaćeno i vraćeno seljacima desetine već natovarenih kola opljačkanog žita.

U ljeto 1944. godine pred partijskim organizacijama stajao je, pored ostalih, još jedan vrlo važan politički zadatak — izbori za odbore Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte. Pri sprovođenju ovih izbora nastojalo se da u odbore JNOF-e uđu odani, provjereni i popularni ljudi koji će biti spremni da dalje slijede barjak naše revolucije. Međutim, u izvještaju KK Korenice od 8. augusta 1944. stoji da u dva slučaja u kotaru nisu izabrani predviđeni kandidati članovi KP i to u selima Kozjanu i Vedašiću. Ovo nije bio prvi slučaj da su kandidati, članovi KP za mjesne NOO-e ili odbore JNOF-e ostajali u manjini, a mjesto njih birani oni koji nisu bili članovi KP. U većini slučajeva narod nije pogriješio, već je birajući po svom kriteriju ponegdje ispravio komuniste, cijeneći zrelije pojedine vrline ljudi koje su posjedovali oni koji u to vrijeme nisu bili članovi Partije.

U toku čitave 1944. gotovo da nema izvještaja KK Korenice u kojem se ne govori o prodorima neprijatelja i žrtvama na strani golorukog naroda. Neprijatelj je počeo primjenjivati takozvane trupove, specijalno obučene i dobro naoružane jedinice od 30 do 50 vojnika koji su obično po obavještenju svojih špijuna dolazili do podataka o rasporedu pozadinskih komanda i ustanova na oslobođenoj teritriji, brzim akcijama napadali ovakve ustanove i politička rukovodstva, ubijajući nemilosrdno sve što bi im se našlo na putu. U to vrijeme istočni dio kotara bio je izložen napadu četnika i ustaških snaga najčešće preko Kamenska. Tako se u naprijed spomenutom izvještaju KK govori o jednom prodoru četnika u Frkašić gdje je palo 26 žrtava među civilnim stanovništvom i zapaljeno 17 kuća. Dosljedni sebi, četnici su izjavili da će paliti samo odborničke kuće, kao i drugih učesnika u NOP-u. Čim su se izdajnici povukli, u Frkašiću je eksplodirala bomba u kući gdje je trebao da se održi skojevski sastanak.

Početkom ljeta počela je evakuacija ranjenika i nezbrinute djece savezničkim avionima s Krbavskog polja u Italiju. To je bilo veliko rasterećenje već iznurenom narodu. Prebačeno je i nešto naroda s najugroženijeg područja na Kordun, čiji je dio tamo dočekao i kraj rata.

U drugoj polovini 1944. godine narod koreničkog kotara napreže tako reći posljednje snage, materijalne, privredne i ljudske rezerve te ih nesebično

ulaže u dugotrajne iscrpljujuće okršaje s neprijateljem. U ovom periodu partijska organizacija u koreničkom kotaru broji 198 članova raspoređenih u 32 partijske ćelije. U decembru dolazi do iscrpljujućih borbi oko Korenice u kojima neprijatelj pokušava da uspostavi saobraćaj na komunikaciji Otočac—Bihać i da prekine našu vezu između Korenice i Korduna. Istovremeno neprijatelj prodire iz pravca Gospića preko Ljubova i spaja se sa svojim snagama koje su prodrle preko Babina Potoka i Prijeboja i zaposjeda Korenicu i sela pored komunikacija. Nekoliko dana su vođene žestoke borbe, narod odstupa u zbjegove, a dijelom u sela koja su naše snage uspjele zadržati. Partijske i ostale organizacije kao i organi vlasti u ovim teškim trenucima uspjeli su održati narod na okupu i manevrirajući s njim izvući ga ispod nemilosrdnog udarca neprijatelja, mada ni ovaj put nije prošlo bez žrtava, pljačke i paljevina, tako da je na početku zime popaljen veliki broj bajti i zemunica. U ovim teškim trenucima ponovo dolazi do solidarnosti srpskog i hrvatskog naroda, jer je jedan dio srpskog stanovništva našao skloništa kod hrvatskih porodica. Surova januarska zima 1945. godine zatekla je iscrpljen i ogoljen narod na zgarištima pod vedrim nebom. Sve njegove rezerve su bile iscrpljene, a snijeg je prekinuo vezu s oslobođenom Dalmacijom odakle je počelo snabdijevanje vojske namirnicama dobijenim od saveznika. Uslijed teških vremenskih prilika nastalo je i zatišje na frontovima. Većina vojske upotrebljena je za raščišćavanje cesta, uz svega pola dnevnog obroka hrane jer je i vojska oskudijevala. Vijavica je noću zatrpala sve ono što bi se dnevno očistilo, tako da se sve dok se vrijeme nije proljepšalo ostajalo na istom.

Neki događaji na međunarodnom planu podstakli su neprijateljsku, u prvom redu četničku propagandu, kao što je bila izjava kralja Petra protiv sporazuma Tito-Šubašić. Čak i u hrvatskim selima počela je da se širi verzija kako će Englezi ponovo dovesti kralja. Napad Engleza i gušenje oslobodilačkog pokreta u Grčkoj, također je predstavljalo krupan politički događaj. U vezi s ovim najprije su organizirane demonstracije protiv kraljeve izjave, a zatim su uslijedile i oštre osude engleske intervencije u Grčkoj. Ubrzo su se pojavile parole iz kojih je izbijala odlučnost da se suprotstavimo svakom ko bi ugrozio našu teško izvojevanu slobodu, pa makar to bili i dojučerašnji saveznici.

13. S golgote u slobodu

Poslije decembarskih stradanja i povratka na zgarišta, narod koreničkog kotara samo što je nekako uspio da se skloni u zidine popaljenih bajta i kako-tako podigne nekakve nadstrešnice, početkom marta za njega nastupaju najdramatičniji trenuci od samog početka rata. Samo u toku dva dana neprijatelj je prodro u koreničku kotlinu i Krbavsko polje iz pravca: Ličkog Petrova Sela, Babina Potoka, Čanka, Gospića, Vrepca, Donjeg Lapca i Kruga. Gotovo bos i go, s bijednim zavežljajima hrane, narod se zajedno sa stokom sklonio u Plješevicu. U to vrijeme kao da se i priroda urotila protiv naroda, jer je, poslije relativno lijepog vremena, povlačenje u planinu pratila hladnoća i snježna vijavica. Lišen bilo kakvog zaklona i mogućnosti da se makar ogrije pored vatre na otvorenom prostoru (dim bi usmjeravao neprijateljsku artiljeriju) narod je cvokotao go, bos i gladan uz nesnosnu riku izgladnjele

stoke. Neprijatelj je napadao i nezaštićene zbjegove, ubijao ljude kao da se radilo o borbenim jedinicama, a ne golorukom narodu.[17]

Partijske organizacije, mjesni NOO-i i sve ostale organizacije izvršavali su svoje zadatke i u ovim do tada najtežim trenucima, održavajući redovne veze s Kotarskim komitetom, kotarskim NOO-ima, kao i vojnim jedinicama i komandama. Pored gladi naroda, još veći problem predstavljala je izgladnjela stoka. Tokom ljeta ili u vrijeme kada je stoka nalazila hranu u šumi, ona se navikavala na takve uslove života kao da je shvatala opasnost te čim bi primijetila usplahirenost naroda i sama je bježala zajedno s narodom. Ovakva neizvjesna situacija i mogućnost da se neprijatelj pojavi svakog trenutka iz svakog pravca, uslovljavala je pojavu raznih alarmantnih vijesti koje su prijetile da svakog trenutka izazovu paniku, razbiju teško održavanu organiziranost i izbiju iz ruku organizaciju te mase koja se jedino tako mogla održati na okupu u tim teškim časovima. To je zaista iziskivalo natčovječanske napore držati u rukama 5000 duša i nekoliko hiljada grla stoke razvučenih na južnim padinama Plješevice od Mihaljevca pa sve do Padališta iznad Jošana. Na tom ogromnom prostoru nije bilo lako ni vojnički zaštititi toliki broj ljudi i stoke s dva bataljona, čije je brojno stanje uslijed neprekidnih borbi spalo na ispod stotine boraca. Zbog toga je bila potrebna vanredna budnost, stalno izviđanje, veze i neprekidni izvještaji o pokretima neprijatelja i manevri s narodom što nije bilo lako po neprohodnim gudurama, snježnoj vijavici, magli sa stotinama starih i iznemoglih lica.

Jedan dio naroda plitvičke općine uspio se u ovom teškom vremenu prebaciti na Kordun. Bila je to tužna i neobična kolona u kojoj su izmršale krave poslužile kao tovarna stoka. Na njihovim mršavim leđima bilo je smješteno po osmoro djece i bisage sa svake strane.

Kada je nakon ove golgote sveden krvavi bilans, utvrđeno je da su 224 lica poginula, 38 nestalih i 24 ranjena. Među poginulim bila su i tri člana Partije: Dušan Pupavac, referent socijalnog odjela Kotarskog NOO, Soka Lukić, predsjednica USOH-a i Mira Mirić, sekretar općinskog rukovodstva SKOJ-a.

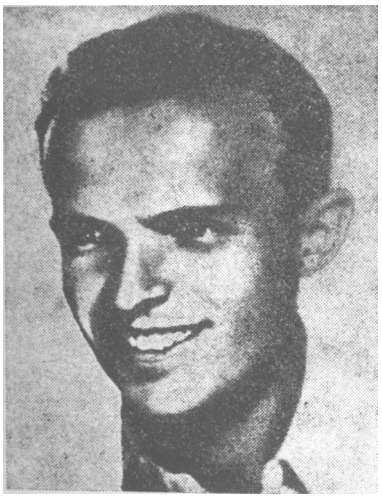
U tim teškim danima gladi, zime, bolesti, nestašice hrane i sve više iscrpljenosti, vojno i civilno rukovodstvo donose odluku da se krene u proboj prema oslobođenoj teritoriji po cijenu i najvećih žrtava. Najprije je narod po zbjegovima pomjeran prema Padalištima, a zatim je noću između 12. i 13. marta krenuo pravcem Jošan—Mekinjar—Srednja Gora koja je bila slobodna. Čitavu noć kolone naroda i stoke kretale su se preko Krbavskog polja prema Mekinjam iz kojeg je istjeran neprijatelj, koji je držao Udbinu i napadao kolonu s te strane. Zaštitu naroda prema Udbini vršio je jedan bataljon 35. divizije.

17 Potresno svjedočanstvo o stradanju naroda ostavio nam je Vlado Drakulić u sačuvanom pismu upućenom iz Korenice 26. marta 1945. godine bratu Velimiru u Zadar. »Dragi moj Velimire«, pisao je Vlade, »živi smo a zdravlje ipak služi dobro kakvi su životni uslovi, ali poslije ove ofanzive nemoguće je snaći se, jer je to bio užas na zemlji, a naročito općina Korenica ... od Skipine do Prijeboja leš do leša od blaga i naroda . . . pet puta su dolazili na Bubinku i bajte pljačkali. . . bili smo u šumi 18 dana i 18 noći na snijegu . . .
Gajina žena 1 5-ero djece spaljeni su i Ilije Funduka žena i djeca, Spase Price žena i djeca, Bika Sulića i djeca, Zekanova žena i onaj Milorad mali, Jeka, Neđina mati itd. Ova strana sa Skipine i s Kuka ipak nije bila krvoločna kao ova strana od Gospića i Otočca, ako što šušne mi ćemo bježati pravac Gračac jer više ne možemo se upustiti u šumu s njima se utrkivati jedva smo sišli jer je snaga propala do temelja ipak rane imamo jer nam Je mast ostala.,.«
HAK, 10/1152.

O žestini borbi koje je vodio najbolje svjedoči pogibija komandanta bataljona kapetana Dušana Hercega i politkomesara Gojka Bezbradice. Narod je najzad stigao u Srednju Goru i ostala sela jugozapadno od Udbine gdje su ga prihvatili i nahranili pozadinski organi korpusa. U to vrijeme vojna linija snabdijevanja išla je savezničkim i našim brodovima do obale, a dalje kamionima do jedinica. Bio je to dirljiv susret napaćenog naroda s oslobodiocima koji su ga dočekali iza linije fronta na zaista oslobođenoj teritoriji, pa makar to i ne bila teritorija na kojoj se rodio i koju je tako uporno i dosljedno branio, zalijevao krvlju i znojem četiri teške godine borbe i stradanja.

Neda Zakula

Moji susreti s Radom Končarom Brkom 1941. godine

Trećeg augusta 1941. godine, rano ujutro, došla sam iz Krbavice na Čudin Klanac u kuću Nike Čudića. Tada sam saznala od njegove žene Jeke da su kod njih u kući Rade Končar i Srđan Brujić i da još spavaju. Bila sam prijatno iznenađena i obradovana što mi se iznenada ukazala prilika da konačno upoznam Brku, velikana komunističkog i radničkog pokreta.

Poslije izvjesnog vremena pojavili su se. Nisam poznavala niti jednoga, ali odmah sam bila sigurna koji je od njih dvojice Brko. Imao je sličnosti s braćom Nikolom i Božom, a naročito oči su im bile iste — bistre i plave kao vode Plitvičkih jezera. Vitak, lijep, visoka čela, produhovljenog lica, sa zelenoplavim očima i toplim širokim osmijehom. Bio je to legendarni Rade Končar Brko, seljače iz Končarevog Kraja, šegrt iz Leskovca, metalac iz Beograda i Zagreba, sekretar Centralnog komiteta KP Jugoslavije.

Pogledao me iznenađeno i upitao: »Čija vam je ovo snaša?« (Bila sam obučena u seljačku crnu nošnju). Jeka mu je odgovorila da nisam snaša već Latina[1] sestra Neđa. Prišao mi je, čvrsto mi stegao ruku i upitao: »Kako si, snašo, otkuda si došla i gdje si do sada bila?« Ispričala sam mu ukratko 0 mom putu kroz Liku i da sam po zadatku drugova Marka Oreškovića i Jakova Blaževića nosila proglas za ustanak Centralnog komiteta. On se malo zamislio i uzviknuo: »Ti si za nekoliko dana prošla 300 kilometara, zvaću te tristokilometarska snaša«. Dalje se raspitivao o mojoj porodici i da li imam

1 Tako su zvali moju sestru Latinku, udatu na Cudin Klanac za Milana Končara, rođaka Rade Končara.

veze s njom. Rekao mi je da je prethodnog dana razgovarao s mojom sestrom Latinkom. Iznenada me zagrlio i kazao: »Neđo, žrtve padaju svaki dan. Znaš, prije tri dana ubili su ti oca na Prijeboju.« Ukočila sam se i skamenila. Brzo sam se pribrala i ostala bez suza, jer me bilo stid od njega, od ostalih prisutnih i od sebe same da se pokažem slabič i dadem oduška bolu, jer su hiljade i hiljade nevinih žrtava ubijane i doživjele sudbinu moga oca.

U meni je sve vrilo, tiho sam se sama sebi zaklinjala da ću se boriti do zadnjega daha, da ću prepješačiti još hiljade kilometara i dati sebe u borbi protiv krvavog fašizma. Svi prisutni kao da su shvatili moju unutarnju borbu, jer više niko nije riječ progovorio o krvavom piru nad jamom u Prijeboju. Svima sam bila veoma zahvalna jer samo tako mogla sam ostati pribrana i bez suza.

Dara Čudić polijevala je Radu i Srđana dok su se umivali. U međuvremenu u kuću Nike Cudića ušla su još dvojica meni nepoznatih drugova. Jedan je bio Srđanov Kosinjčanin, a drugog su zvali Flige. Bio je to zagrebački radnik Stjepan Brekalo, inače rodom iz Ljubuškog. Svi su sjeli za doručak, a ja zajedno s Darom Čudić otišla da na stražarskom mjestu smijenimo Nikolu Končara. Poslije doručka Niko Čudić i Nikola Končar poveli su nas u šumu iza Nikine kuće, jer je Rade Končar bio predložio Srđanu Brujiću da u šumi između Babina Potoka i Rudopolja pronađe pogodno mjesto za logor — bazu, koja bi služila za prihvatanje drugova iz Zagreba koji su dolazili u partizane u Liku, zatim za prihvatanje kurira, a posebno za akcije u Babinom Potoku, Čudinom Klancu, Ljeskovcu, Plitvičkim jezerima, oko Vrhovina, na cestama prema Korenici, Bihaću, Gospiću i na pruzi Vrhovine—Javornik.

Tih dana je bila predviđena akcija za oslobođenje Plitvičkog Ljeskovca i Plitvičkih jezera. Srđan se u šumi iznenada obratio meni i poslao me da izvidim koliko tamo ima ustaša i žandara i da istog dana dođem između 4 i 5 sati poslije podne na jedan proplanak u blizini željezničke stanice Rudopolje. Dogovoreno je bilo da će me on tamo čekati da mu podnesem izvještaj.

Pošla sam odmah iako nisam imala predstavu o dužini toga puta. Idući razmišljala sam kako ću obaviti zadatak i da li ću uopće uspjeti, jer je sa Plitvica i Ljeskovca bilo iseljeno sve srpsko stanovništvo. Ostalo je nekoliko hrvatskih porodica koje ja nisam poznavala, a sa sobom nisam imala nikakvu propusnicu niti legitimaciju. Poslije nekoliko stotina metara sustigao me Rade Končar i kazao: »Snašo, idem ja s tobom. Zajedno ćemo brže i lakše izvršiti zadatak. Srđan te poslao pravo u smrt, tako se ne radi jer mi komunisti moramo da čuvamo ljude.« Tada sam mu odgovorila da moram reskirati te ako i poginem neće biti velik gubitak, ali da on treba da se vrati jer je i te kako potreban Partiji i narodu. On se široko nasmijao, uhvatio me ispod ruke i požurio pored mene prema Ljeskovcu.

Brzo smo stigli do prvih kuća ovog lijepog malog mjestanca, smještenog u zelenoj uvali koja se produžavala do bistre vode velikog Prošćanskog jezera. Evo nas pred birtijom. Ispred nje dva do tri stola za kojima sjede ustaše i ispijaju rakiju i ledeno pivo. Miris pečene janjetine širio se okolo i vjerovatno otvarao apetite ovim zvijerima. Končar mi tiho reče: »Idemo u birtiju, poručićemo nešto i razmisliti šta ćemo dalje«. Onako visok, obučen u svijetlosivo odijelo od najboljeg laganog štofa djelovao je vrlo elegantno i ličio na nekog diplomatu. Ja pored njega u seljačkoj nošnji vjerovatno sam padala

u oči i kvarila dobar utisak. Sjeli smo za jedan slobodan sto i uslužni birtaš se odmah stvorio pored nas i primio porudžbinu, a zatim dvojica ustaša u punoj spremi zatražiše da pokažemo legitimacije. Rade nonšalantno pruži svoju legitimaciju i reče im: »Djevojka je moja sestra, ja je danas preko Rudopolja vodim sa sobom u Zagreb.« Ustaše zagledaju njegovu legitimaciju, vraćaju mu je, a na mene i ne obratiše pažnju. Uz izvinjenje upitaše Radu da li je tog jutra došao iz Vrhovina i tko tamo puca. On im je odgovorio da Talijani prave manevre, našto ustaše rekoše da su se plašili da pucaju četnici jer su ih pune šume. Rade se kao začudio i uzgred ih upita zašto ne traže pojačanje kada je takva situacija. Jedan od ustaša se izleti i reče da ih u Plitvičkom **Ljeskovcu** i na Plitvicama ima 40. **U** Radinim očima zapazila sam bljesak i odmah shvatila da je naš zadatak oko izviđanja uspješno završen. Pozdravili su nas vrlo uljudno i udaljili se.

Platili smo račun i da ne bi ispali sumnjivi nismo odmah krenuli prema **Rudopolju nego** smo produžili do jezera i **uputili** se u razgledanje. Sunce je sijalo **i** toplim zracima milovalo bistru **vodu** Prošćanskog **jezera** i prirodu **uokolo.** Sretali smo samo ustaše i ja sam se na **ovome** divnom mjestu **u prisustvu** razbojnika **koji** su ga skrnavili osjećala **vrlo** nelagodno. Bilo me strah. Plašila sam se **više** za Radu **nego** za sebe. Međutim, on **se ponašao kao da je** na slobodnoj zemlji. Čak se **i** kupao.

Vrijeme je odmicalo, trebalo je krenuti. Ni jedno od nas dvoje nismo znali put i odlučili smo da se držimo pravca zapad. Peli smo se i spuštali, često puta preko litica i gromada. Išli smo ispod krošnji stoljetne šume i gazili po tepihu godinama taloženog lišća. Prolazili smo preko šumskih proplanaka, preko potočića i pored izvora ledene vode. Pješačenje je bilo dugo i naporno. Izdržavala sam uporedo s njime. Za vrijeme kratkih predaha pričao mi je o uvjetima rada u okupiranom Zagrebu. Odavao je priznanje stotinama drugarica i drugova koji junački izvršavaju svoje zadatke i nose na sebi ogroman teret i odgovornost. Pitao me da li bih mogla raditi pod takvim uvjetima i da li bih željela doći u Zagreb. Pristala sam, a on je kazao da će se o tome dogovoriti s Markom Oreškovićem. Govorio mi je da voli hrabre ljude, izdržljive i odvažne i da ih takvih ima puno u našoj Partiji, ali da na žalost ima i »svilenih« i da se on ne može pomiriti s time. Konačno u razgovoru smo stigli blizu stanice Rudopolje. Pronašli smo ugovoreni proplanak i Rade ga je obišao nekoliko puta fićukajući ugovoreni znak — pjesmu ptice kosa, ali Srđana tamo nije bilo. Kasnije smo saznali da je on dolazio na ugovoreno mjesto, ali je u blizini opazio neke sumnjive tipove i pošao u susret nama, ali smo se mimoišli jer nas dvoje nismo išli šumskim putem.

Za vrijeme podužeg odmora čekajući Srđana, Rade mi je pričao i o svojoj supruzi Dragici koju sam ja dobro poznavala još od prije rata. Govorio mi je o njenim naporima u uslovima ilegalnog rada u Zagrebu. Izuzetno ju je cijenio, brinuo se i strepio za nju. Upitala sam ga zašto je iz Zagreba ne prebaci u Liku a on mi je odgovorio otprilike ovako: Da on ne bi bio dosljedan sam sebe i svojih ideala kada bi nekoga sebi bliskog i dragog zaštitio i povukao sa zadatka u ovoj izuzetno teškoj situaciji, a dok su i drugi obavljajući svoje partijske dužnosti izloženi isto tako stalnoj i neprekidnoj opasnosti.

Smračilo se. Morali smo se vratiti na Čudin Klanac jer je Rade sutradan morao biti u Zagrebu. Išli smo kroz gustu šumu i šipražje te u praskozorje stigli kući Nike Cudića. On se malo odmorio i preko Babina Potoka otišao put Vrhovina, a mene je s jednim pismom poslao u Krbavicu kod Marka

Oreškovića koga sam zatekla u pripremama za put u Bosansku krajinu. Ja sam morala da se vratim kod Srđana radi moga predstojećeg puta u Zagreb i Marko mi je na polasku rekao: »Pozdravi Brku i kaži mu da ništa ne brine jer mi ovdje dobro radimo.«

Već u prvoj polovini augusta naš logor se nalazio u Kiku više Babina Potoka. Ubrzo smo se preselili više Vrelina bliže stanice Rudopolje. Komandant nam je bio Srđan Brujić. U logoru su bili pored Srđana i mene dva druga iz Kosinja, zatim Stjepan Brekalo Flige, njegov brat Filip, također radnik iz Zagreba, Joco Bosiljčić, radnik iz Slavonskog Broda, Alfred Safet, krojački radnik iz Zagreba, Slava Blažević i drugi koji su odlazili, prolazili i dolazili.

Upravo je tih dana preko Rudopolja iz Zagreba došla u odred »Kik« i Radina supruga. S njome je došlo nekoliko drugova iz Zagreba i oni su odmah upućeni dalje. Dragica je donijela legitimaciju za mene i potrebnu garderobu. Ona je ostala u odredu, a ja sam preko Vrhovina otputovala u Zagreb. Dragica mi je dala potrebna uputstva gdje treba da odem i kako da se snađem u Zagrebu, a Srđan mi je dao izvještaj za drugove s napomenom — u slučaju opasnosti, ukoliko ga ne bi mogla uništiti, da ga pojedem.

Ponovo sam u Zagrebu srela Radu u Preradovićevoj ulici br. 25/V u garsonjeri njegove žene Dragice. Predala sam mu doneseni izvještaj i on me odmah upozorio na mjere izvjesne opreznosti. Pokazao mi je, između ostalog, i prozor u kupatilu garsonjere s koga se moglo skočiti na balkon četvrtog kata ukoliko dođe policija ili ustaše.

Ostala sam u Zagrebu 3 do 4 dana. Najviše sam vremena provela u društvu s Radom. Zajedno sa mnom je obilazio ljude i mjesta gdje je imao obaviti posao. Vodio me kod Marice i Miće Muhara u pekaru ili poslastičarnicu, kod Klašnjinih u mljekaru, kod nekog šnajdera, kod jedne frizerke, u gostionicu u Vlaškoj ulici blizu katedrale (kod Jele, starije žene) i uvijek je svršavao poslove. Primjećivala sam da je obavezno na svim ovim navedenim mjestima diskretno i tiho razgovarao s pojedincima i vraćao se zadovoljan ili zabrinut. Upoznao me sa Zlatom Šegvić, poznatom zagrebačkom revolucionarkom, koja je 1943. stradala u ustaškom logoru Jasenovac. Zlata i ja sjedile smo u jednoj prostoriji, a u drugoj su drugovi održavali sastanak. Sjećam se da sam pored Rade tada vidjela i Vladu Popovića. Također me upoznao sa Smiljom Brujić, Srđanovom sestrom. Na Zrinjevcu se sastao s Ankicom Sertić Cincipinkom i uputio me na nju kao moju buduću vezu u Zagrebu prilikom mojih slijedećih dolazaka.

Na ulici, u kući, u parku, stalno mi je pričao. Najviše je govorio o Partiji, liku komuniste i držanju pred neprijateljem. Govorio mi je o ustaškim i policijskim metodama mučenja, o mučenjima drugova u zloglasnom zatvoru Sing-Singu. Upozoravao me na stalnu opreznost, snalažljivost i čvrstinu komuniste. Raspitivao se vrlo mnogo o Lici. Htio je znati sve. Tražio je od mene moja vlastita zapažanja. Interesirao se za pojedine drugove, njihov rad i ophođenje s drugima. Raspitivao se i za pojedine seljake iz nekih sela i za mnoge druge Ličane, članove Partije, koje je poznavao. Htio je znati njihovo držanje i stavove. Kada je govorio o Marku, govorio je s mnogo topline i iz srca. Volio ga je, cijenio, ali istovremeno i brinuo se za njega. Znao je reći da je Krntija previše slobodan i ponekad neoprezan i da kao takav lako može da nastrada.

U Zagrebu sam tada upoznala drugaricu Ivicu Klaić iz Slavonije, koja je radila u Zagrebu i bila poznati zagrebački aktivista. Poznata je pod imenom

»Seka Ivica«. Uhapšena je u jesen 1941. godine, mučena na Savskoj cesti i u logoru Gradiška. Strijeljana je u decembru 1941. godine u Zagrebu. Seka Ivica je također od Rade dobivala zadatke. On ju je cijenio i za nju mi je rekao da je odličan i čvrst komunista i da nije »svilena«. Ona je stanovala u Preradovićevoj ulici s Dragicom Končar. Tamo sam je i srela. Za vrijeme moga boravka u Zagrebu spavale smo zajedno.

Jedne večeri stigao je Josip Zmajević Zmajo, kurir iz Slavonije i Rade je došao da se sastane s njime, također u Preradovićevoj ulici. Sjećam se da je bio prilično zadovoljan s onim što je čuo od Zmaje o situaciji u Brodu i okolini. Htio je da odmah ide, ali smo ga Seka Ivica i ja zadržale i tako je u razgovoru vrijeme prolazilo i bližio se policijski sat. Otišao je u zadnji momenat, ali se ubrzo vratio. Stan u kome je tih dana spavao bio je demoliran, a drugarica kod koje je stanovao odvedena. Tada je Seki Ivici i meni rekao: »Vas dvije ste mi večeras spasile život, jer da se nisam ovdje zadržao taman bih naišao u klopku. Ovamo sam došao iz toga stana. Ipak su glupi i nisu postavili zasjedu.« Tu noć niko od nas troje nije spavao.

Tada se iz Like u Zagreb vratila Dragica Končar, a ja sam iz Zagreba otišla za Karlovac. Ispratio me Rade sa svojim širokim osmijehom i dok sam odlazila prema kolodvoru on mi je iz tramvaja mahao i čula sam njegove riječi: »Snašo, doviđenja u Zagrebu!« Tada nisam ni slutila da je ovo naš posljednji susret i da će za nekoliko mjeseci ovaj velikan naše Partije i revolucije pasti u ruke neprijatelju, biti izložen najvećim mukama i smrti.

Rade Končar je rođen 28. oktobra 1911. godine, nadomak Plitvičkih jezera, u malom selu Končarev Kraj — Titova Korenica. Sin je Gece i Stake Končar, srednjih ličkih seljaka i jedan između osmoro njihove djece. Kada je završio osnovnu školu, roditelji su ga poslali preko Privrednika da uči zanat. U Srbiji, u Leskovcu, bio je šegrt i učio za strojobravara. Od tada za njega počinje drugi život — život budućeg metalca te neprekidna i neumorna borba do kraja. Možda je mali Končar tada žalio za bezbrižnim djetinjstvom čobančeta, za prelijepim livadama i stoljetnim šumama svoga rodnog mjesta, za nestašnim igrama na rosnim proplancima Končareva Kraja. Jedno je sigurno, Lika mu je uvijek bila i ostala u srcu. Vraćao se u nju i bdio nad njom.

Poslije završenog zanata došao je u Beograd. Zaposlio se u njemu i pristupio radničkom pokretu. Vrlo brzo je prihvatio ideologiju Komunističke partije s čvrstom odlukom da se u njenim redovima bori do kraja — do njene konačne pobjede. Godine 1934. primljen je za člana Komunističke partije Jugoslavije i od toga dana Rade je još 8 godina visoko nosio njenu zastavu i časno služio svojoj Partiji, svojoj radničkoj klasi i svome narodu. Uvijek je za to vrijeme bio u prvim redovima borbe i nepokolebljiv. Nije ga mogla slomiti beogradska policija sa svojim zvjerskih metodama, niti sivi i memljivi zidovi Glavnjače. Podnosio je šikaniranja poslodavca, teški život ilegalca-proletera i vječito bježanje ispred policije. Ostao je čvrst kao stijena u rodnom Končarevom Kraju i dosljedno sprovodio u Komunističkoj partiji kurs druga Tita. Među beogradskim radnicima izbio je u prve redove, a u Komunističkoj partiji Jugoslavije postao je istaknuta ličnost u borbi protiv svih frakcija. On je mnogo učinio na učvršćenju i konsolidovanju Partije.

Iz Beograda je otišao u Zagreb. Radio je kod »Simensa«. Tamo je, isto tako, učvrstio i ozdravio partijsku organizaciju. U »Simensu« je s uspjehom organizirao štrajk radnika. Nije mirovao ni kao vojnik. Godine 1938. bio je na vojnoj vježbi u Novom Sadu i tamo je među vojnicima razvio živu političku aktivnost.

Rade je 1940. godine izabran za sekretara CK KPH, a na Petoj zemaljskoj konferenciji iste godine i za člana Politbiroa Centralnog komiteta KPJ. Za njega je još tada znala Lika. Seljaci su uz vatru kod ognjišta ili u hladu pod krošnjom starog drveta pričali o Radi Gejinom iz Končareva Kraja, koji se bori za male ljude i organizira štrajkove po Zagrebu.

Cesto je navraćao u Liku. Imao je lijepu riječ za svakoga. Pomagao je partijske organizacije, upućivao u rad i učio ih kako treba da se bore. Ponovo je 1941. na radu u Beogradu ali samo na partijskom radu. On 27. marta 1941. godine, zajedno s Canom Babović, kod Vukova spomenika govori narodnim masama i poziva ih u borbu protiv fašizma. Ubrzo se ponovo vraća u Zagreb, da u Zagrebu i Hrvatskoj pripremi partijske organizacije za predstojeću borbu. Obilazi oblasne i okružne komitete i partijske organizacije pripremajući ih za oružani ustanak. Dolazi i u Liku. Sastaje se s Petrom Končarom i Nikom Čudićem i preko njih uspostavlja veze s partijskim rukovodstvom na teritoriji otočačkog i koreničkog kotara. U Lešću je navraćao kod Kate Brkljačić i preko nje održavao vezu s komunistima iz otočačkog i perušićkog kotara. U ustanku veza s Likom uglavnom mu je bila njegova supruga Dragica. Ona je više puta dolazila preko Rudopolja, donosila partijske direktive, materijal i dovodila zagrebačke komuniste na njihove partijske zadatke u Liku.

Uhapšen je novembra 1941. godine u Splitu gdje je poslije savjetovanja u Stolicama bio došao da pomogne rad partijskih organizacija u periodu razvijanja oružanih borbi. Zvjerski su ga mučili. Strijeljan je u Šibeniku 22. maja 1942. godine, a da nije ni vidio svoga sina Radu koga je Dragica rodila u Zagrebu u Petrovoj bolnici 4. aprila 1942. godine.

Suviše rano otišao je iz redova Komunističke partije Jugoslavije ovaj divni čovjek i čelični komunista. Bljesnuo je kao zvijezda čiji se život brzo ugasio. Iza njega ostali su svijetli tragovi koji su osvjetljavali puteve hiljadama radnika i seljaka dajući im snagu da u borbi istraju do kraja i da završe započeto djelo sina kršne i ponosne Like — Rade Gejina KONČARA.

Rade Grković

Osnivanje i razvoj organizacija KPJ do početka drugog svjetskog rata na području bivšeg kotara Udbina

U udbinski kraj odmah iza prvog svjetskog rata, oktobarske i drugih revolucija vratio se veliki broj ljudi koji su prošli sve tegobe četverogodišnjeg rata pa i nedaće zarobljeničkog života. Znatan dio učestvovao je i kao dobrovoljci na solunskom i drugim frontovima na strani Srbije i drugih saveznika. Određeni broj ovih ljudi se u svoja sela vratio kao opozicionari, pa čak i revolucionari u odnosu i na novu državu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca jer su odmah vidjeli da to nije ono čemu su se svim srcem nadali podnoseći najveće teškoće kroz dugotrajni rat. Povratnici iz Sovjetske Rusije s najvećim oduševl-

ljenjem govorili su o oktobarskoj revoluciji, o boljševicima, a posebno o velikom Lenjinu. Oduševljeno su očekivali i onako spontano još neorganizirano propagirali dolazak revolucije i kod nas. Oni su tada govorili o komunistima, boljševicima, boljševizmu, iako o samoj partiji kao organizaciji radničke klase nisu znali gotovo ništa, izuzev onih koji su učestvovali u revoluciji na strani boljševika, a takvih je po neprovjerenim podacima bilo nekoliko desetaka.[1]

Od onih koji su odmah onako spontano, što bi se reklo »samoniklo« ali neustrašivo, koliko su znali i umjeli, govorili sve najljepše o oktobarskoj revoluciji i boljševicima a najviše o Lenjinu isticali su se u Mekinjaru Nikola Marinković (Radonić), u Visuću Andrija Cvjetićanin Jandre, u Srednjoj Gori Stevan Grković i drugi. To su na tom području bili jedni od prvih vjesnika revolucionarnih komunističkih ideja. Iako s vrlo malom i skromnom ideološko-teoretskom spremom, oni su se odlikovali s tim što su ipak čitali daleko više nego ostali najpismeniji. Od naprednije političke literature do njih je dopiralo ponešto od naših prvih socijalista i naprednih mislilaca: Svetozara Markovića, Dimitrija Tucovića, Vase Pelagiča te Petra Kočića i drugih. Druga ozbiljnija marksistička literatura do njih skoro nije ni dopirala sve tamo do 1935. godine, pa i kasnije. Vrlo značajno je bilo i to što su, uz sve ostalo, ovi ljudi bili poštenjačine, u svakom času spremni pomoći susjedima i rođacma materijalno a i dobrim savjetom. Uz to oni su bili i vrijedni ljudi i primjerni domaćini. Svaki od njih bio je okružen s desetak, dvadeset pa i više susjeda, prijatelja i rođaka na koje je onako spontano i svakodnevno prenosio napredne i revolucionarne ideje, djelujući svojom riječju, ništa manje i svojim primjerom.

Ne smije se zaboraviti da je oko polovina odraslih stanovnika na ovom području bila potpuno nepismena. To je posljedica teške nebrige vlasti stare Austro-Ugarske Monarhije, a ni vlasti Kraljevine Jugoslavije nisu bile mnogo bolje. Na dvanaest do četrnaest tisuća stanovnika nije bilo ni desetak osoba s fakultetskom spremom ili učiteljskom školom i tek samo nešto više onih sa srednjom školom. Čak i najveći broj od 20 do 30 učitelja u desetak osnovnih škola bili su u najvećem broju iz drugih krajeva, a tek pokoji domaći čovjek. Na nekoliko stotina odraslih dolazile su po jedne novine ili neki časopis, a na još veći broj po jedna ozbiljnija pročitana knjiga. Kad se sve to ima u vidu, pa još uz to se zna kako su sve moguće građansko-buržoaske stranke i strančice, struja i grupe od krajnjih monarho-fašističkih i frankovačko-ustaških do onih liberalnijih učinile sve što je bilo u njihovoj moći da zavedu i zavade polupismeni narod, onda se tek može donekle sagledati i shvatiti značaj i pionirska uloga ovih nekoliko spomenutih svojevrsnih samoniklih neimara napredne misli.

Može se komotno reći da su ovi istaknuti pojedinci odigrali ogromnu ulogu u pripremanju terena za onaj momenat kada su kasnije, u drugoj polovini 30-ih godina pojedini aktivisti KP počeli organizirano dolaziti u sela udbinskog

1 Ima dosta pouzdanih indicija da neki od ovih zbog zbog učešća u oktobarskoj revoluciji nakon dolaska kući jednostavno nisu smjeli nikom govoriti o svom učešću na strani boljševika, bojeći se progona vlasti i odnoseći tu tajnu u grob. To je jedan od razloga koji su doveli do toga da nema pouzdanih podataka ni o broju ni o značaju sudjelovanja ljudi iz ovog kraja na strani boljševika.

U oktobarskoj revoluciji učestvovali su iz Visuća: Kovačević Mane, (komandir čete), Cvjetićanin Sava Kamara, Mrda Jandre, Korać Đuro, Milošević Rade i Cvjetićanin Jandre. Iz Mekinjara: Banić Dura i Banić Dušan. Iz Jošana: Radaković Dane, (dobio »Spomenicu Oktobra«) i Radaković Ilija. Iz Kurjaka: Sarač Spiro.

kotara. Dotle se u pojedinim selima, uz ove starije pojedince, već pojavio određeni broj mlađih ljudi rođenih pred prvi svjetski rat, u toku rata i neposredno iza njega, koji su već bili toliko politički uzdignuti da su u stvari jedva dočekali da se među njima pojavi netko od organiziranih komunista koji su ih mogli upoznati s Komunističkom partijom i njenim radom. Ne mogu a da ne spomenem što su za mene značili i kakav ogromni dojam su na mene ostavili prvi susreti s Rašom Stanisavljevićem, Radom Hrnjakom i još nekim drugovima koje sam prve upoznao kao organizirane članove i aktiviste KPJ. To je bilo negdje 1937. ili u prvoj polovini 1938. godine kada sam imao dvadeset i nekoliko godina. Od ovih susreta i sastanaka koje sam imao s najmilijim rođacima, prijateljima i drugovima, ni jedan od njih nije mi ni poslije toliko godina ostao u tako dubokom sjećanju kao ovi prvi susreti s drugovima za koje sam tada prvi put doznao da pripadaju KPJ i koji su mi prvi govorili o konkretnoj revolucionarnoj aktivnosti KPJ i njih lično. Ni jednom drugom susretu u svom životu nisam se toliko radovao.

S formiranjem građanskih političkih stranaka za prvog svjetskog rata i njihovom aktivnošću odmah se u udbinskom kraju, kao i drugdje, osjetila sva njihova nenarodna, nazadnjačka i reakcionarna djelatnost. Ipak jedan znatan dio slabo pismenih i neprosvijećenih ljudi još uvijek se nečem nadao od tih stranaka. Osobito se nešto očekivalo od opozicionih stranaka SDK, HSS a osobito SDS. Ali neporedo s jačanjem opozicije posebno SDS skoro odmah odvijao se i proces raskrinkavanja vodstva opozicije, a naročito pojedinih njegovih reakcionarnijih članova. U čitavom tom procesu napredni pojedinci, čak i prije pojave organiziranih komunista i osnivanja prvih organizacija KPJ, vrše snažan utjecaj u seoskim, općinskim i kotarskoj (sreskoj) organizaciji SDS kroz koje ilegalno i poluilegalno djeluju komunisti. To se intenzivno odvija najprije u selima Mekinjar, Srednja Gora i Visuć a poslije i u većini ostalih sela.

Svojevrsni proces raslojavanja u sreskoj organizaciji SDS-a istovremeno je bio i put likvidacije SDS kao građanske stranačke organizacije u srezu Udbina. Dok je od samog početka osnivanja »Seljačkog kola« uloga komunista u njemu bila dominantna, dotle je u samoj stranačkoj organizaciji SDS to jačanje išlo nešto sporije, ali je stalno bilo u porastu. Tako je već do polovine 1939. godine udbinska stranačka organizacija SDS u stvari prestala suštinski da postoji kao element građanske političke stranke. Nju potpuno preuzimaju komunisti. Tada je, koncem 1939. ili početkom 1940. godine, i čuveni Milan Vukmirović, najjači trgovac u tom kraju i vrlo istaknuti član Glavnog odbora SDS, smijenjen s dužnosti predsjednika sreske organizacije SDS, a za predsjednika je izabran komunista Duda Banić, po direktivi Sreskog komiteta KPH Udbine. Ubrzo iza toga Vukmirović se, zajedno s Adamom Pribićevićem, sam ispoljio kao zagriženi antikomunist zbog čega je u tom kraju izgubio skoro svaki politički utjecaj.

Na osvajanje sreske organizacije SDS od strane komunista osobito su utjecale dvije uzastopne akcije komunista u udbinskom i koreničkom srezu. Prva je bila organizacija proslave »Dana žetve« u koreničkom srezu na polju Ržiću u ljeto 1938. godine. Nominalni organizator je bilo »Seljačko kolo« uz podršku i sudjelovanje organizacija SDS. Koreničani su bili domaćini i organizatori, a Udbinjani uglavnom gosti. Tu još učestvuje i Milan Vukmirović kao predsjednik sreske organizacije SDS Udbina, no osnovni program i sadržaj proslavi kroz »Seljačko kolo« dali su komunisti. Program je bio okrenut selu i težaku,

a djelomično i borbi radničke klase. Na proslavi je učestvovalo nekoliko hiljada ljudi.

Slijedeće godine udbinska organizacija »Seljačkog kola«, odnosno preko nje komunisti, organizira u Udbini proslavu »Praznika žetve«. Došli su Koreničani kao gosti, ali i značajne grupe iz drugih srezova Like, ukupno oko tri do četiri hiljade ljudi. Na toj proslavi održana je kulturno-prosvjetna priredba čiji je sadržaj od početka do kraja bio politički revolucionaran. To je u biti bio prvi javni veliki zbor do rata i najuspjelija manifestacija Komunističke partije u ovom dijelu Like. Glavni politički govornik bio je Rašo Stanisavljević, član OK KPH Karlovac. Istupio je još jedan drug, no na žalost sada se više ne sjećam njegovog imena, znam samo da je i on govorio kao komunista. U kulturnom dijelu programa i ja sam recitirao jednu revolucionarnu pjesmu. Prilikom istupanja svi smo pozdravljali sa stisnutim pesnicama. Sreski načelnik je sve vrijeme sa žandarima službeno prisustvovao proslavi koja je trajala nekoliko sati. On se na momente bio toliko uznemirio i uzvrpoljio, da je u dva navrata odlazio da telefonira konzultirajući se s banovima što da poduzme, no opet se vraćao i do kraja sve strpljivo slušao ne usuđujući se da nešto poduzme. Čak nam ni usmene primjedbe nije dao, samo je s vremena na vrijeme nešto u notes pažljivo bilježio.

Dok je Milan Vukmirović na koreničkoj proslavi godinu dana ranije prisustvovao još uvijek kao predsjednik sreske organizacije SDS, nadajući se da će moći zadržati pa eventualno i ojačati svoj tada već poljuljani položaj predsjednika, ovdje na Udbini demonstrativno nije htio ni da dođe iako je bio pozvan. Nije došao zato što je već dotle skoro potpuno izgubio sav svoj politički utjecaj i u vlastitoj stranačkoj organizaciji, samo zbog svog otvorenog antikomunističkog djelovanja. Vrlo kratko iza toga njega smo smijenili i formalno s dužnosti predsjednika sreske SDS. Tada je predsjednik sreske SDS postao Duda Banić, član KP. Time su vodstvo SDS u srezu preuzeli ljudi, dotle pripadnici lijevog krila SDS a već tada komunisti. Sto smo god otvorenije istupali protiv čitavog buržoaskog sistema, a ne samo za jednu opozicionu a protiv momentalno vladajuće stranke, što smo više govorili o borbi za vlast radnog naroda, o prijateljstvu i savezu sa SSSR-om pa i o revoluciji kod nas, utoliko smo nailazili na više interesa, razumijevanja i simpatija i kod onih koji su do tada stalno glasali za radikale, JNZ, JNS itd.

Vrlo brzo poslije dolaska druga Tita za generalnog sekretara CK KPJ, u pojedina sela na područje udbinskog sreza počinju da dolaze prvi aktivisti KP. To su bili: iz Karlovca Raša Stanisavljević, iz Zagreba Martin Franekić i Sava Mamula, s područja Korenice Bogdan Marković i Rade Hrnjak. Njihov rad dao je i određene rezultate. Već u ranu jesen 1939. godine u Visuću su osnovane tri partijske ćelije pošto je kratko vrijeme prije toga u selu bilo 5 članova KP. U svakoj od ćelija bila su po 3 člana. Tri ćelije su osnovane jednim dijelom •zbog toga što je Visuć jedno od najvećih sela u udbinskom kotaru i što je najviše raštrkano i podijeljeno na zaselke. Drugi, važniji razlog za ovo bio je taj, što je daleko lakše bilo održavati konspiraciju s po nekoliko članova u svakoj ćeliji nego s desetak njih u jednoj. Pri osnivanju i u radu tih ćelija najneposrednije i najaktivnije je radio Mita Dimitrijevski (Dimitrijević za Ličane) koji je tamo bio učitelj, a inače je Makedonac, rodom iz Bitolja. On je od samog početka bio i sekretar Sreskog partijskog komiteta i ima najveće zasluge za formiranje partijskih organizacija u srezu sve dok ga ondašnja pro-

tunarodna vlast nije premjestila negdje u neki najzaostaliji kraj Bosne, baš zato što su ga znali kao vrlo »opasnog« i aktivnog komunistu.

Uz Mitu najistaknutiji komunista u Visuću od početka i član Sreskog komiteta bio je Stevina Cvjetićanin Čekljun, najimućniji čovjek u selu. Imao je trgovinu, mlin, svoj kamion i dosta solidan posjed za ličke prilike. Iako je Stevinova porodica bila u čitavom tom kraju jedna od najimućnijih, njima to ni najmanje nije smetalo da budu od samog početka rada partijske organizacije mahom svi organizirani članovi KP, skojevci i kandidati za KP. Stevina i njegova mlađa braća (njih četvero) ostali su i kroz čitav NOP i revoluciju pa sve do sada privrženi KP i aktivni učesnici u borbi i izgradnji. Zahvaljujući njima bio je olakšan utjecaj KP na ljude iz srednje imućnijih obitelji u tom kraju, što je bilo od neprocjenjivog značaja u borbi protiv velikosrpskog utjecaja. Uz Cvjetićane ističe se i obitelj Dane Koraća. Njegovi sinovi Niko i Srđo |pa tri kćeri primani su u KPJ kako je tko dorastao. U međuvremenu, do početka aprilskog rata, i Dane i supruga mu Zorka postali su najprije kandidati za članove KP, a uskoro i članovi. Tako je čitava porodica bila partijski organizirana.

Pored Mite Dimitrijevića i Stevine Cvjetićanina u prvo vrijeme u Visuću kao pojedinci se najviše ističu: Jovo Korać, Rade Tepavac i Mile Kosanović. U Partiju su u toku 1940. pa do rata bili još primljeni Ilija Kovačević, Mane Kovačević, Nikola Kosanović Nina, Niko Dane Korać i Geno Jurić. Osim toga za kandidate KP bili su primljeni: Mićo Tepavac, Dane Korać, Sofija Cvjetićanin i Danica Dimitrijević. Za njih nije utvrđeno da li je netko od njih primljen i u KP do početka rata, dok su kasnije bili članovi KP i aktivni u revoluciji i poslije. Kao rezultat rada visućke partijske organizacije s omladinom formirana je u selu omladinska a kasnije skojevska grupa najjača u srezu. Kao najaktivniji mladi komunisti ističu se u Visuću od početka: Gojko Cvjetićanin, Ilija Jurić, Ilija Tepavac, Srđo Korać, Nikola Milošević, Dušan Kovačević, Ilija Mirković i drugi. Zahvaljujući ovakvoj aktivnosti komunista u Visuću, to selo još tamo od 1939. godine pa sve do ustanka postaje jedno od najjačih uporišta Partije u udbinskom srezu pa i u čitavom tom kraju, tako da mnogi počinju da Visuć zovu »mala Moskva«.

Nekako odmah za stvaranja partijskh ćelija u Visuću 1939. godine dolazi do formiranja partijske ćelije i u Mekinjaru. Ovdje se ne smije zaboraviti pionirska uloga Nikole Marinkovića (Radonjića), prvog vjesnika aktivnog i organiziranog rada Komunističke partije u čitavom tome kraju. Naime, Nikola je, po izjavama nekoliko članova KP iz toga sela, u Americi, otkuda se vratio odmah iza prvog svjetskog rata, kao radnik bio primljen u KP SAD. Neki od njih su tvrdili da su u njega vidjeli i partijsku knjižicu američke KP. On je još tamo negdje prije 1935—1936. godine u tom selu bio oko sebe okupio grupu naprednijih pojedinaca.[2] U toj grupi su bili Boško Radeka, a kasnije kao mladić Božina Mrkobrada te Duda Banić i Dušan Vračar. S njima je Nikola povremeno održavao ilegalne sastanke na svoju inicijativu. Od te grupe, i kao

2 Kada je riječ o Nikoli Marinkoviću treba dodati još i ovo: to je bio osobito čestit i neobično cijenjen čovjek u Mekinjaru, a kao takav poznat i u susjednim selima. Osim toga bio je zapažen kao vrijedan i umješan težak i dobar domaćin. Pored svega isticao se i kao majstor — samouk u raznim poslovima kao što je — gradnja stambenih i drugih objekata na selu, izrada i popravak alata i opreme za poljoprivredu. Naročito je bio poznat kao samouk izvođač pri gradnji cisterni, toliko važnih u ovom često bezvodnom kraju. Postojala je već izreka u tim selima »koju cisternu građi Nikola — ta vodu ne propušta«. To su sve bile neobično važne i cijenjene odlike koje su mu olakšavale i politički utjecaj među njegovim suseljanima.

rezultat njenog rada, **u** Mekinjaru je u jesen 1939. godine formirana partijska ćelija koja je **u** početku imala 5 članova: Božina Mrkobrada, Boško Radeka, Duda Banić, Nikola Marinković i Dušan Vračar. Kasnije su u ćeliju primljeni još: Bogdan Vračar, Ilija Divjak, Stanko i Filip Radeka, a Stanko Marinković Gojko Marinković, Momčilo Vračar i Dušan Perić su po jednim podacima bili samo kandidati, a po drugim i njih četvorica su već tada bili članovi. Tako je ova ćelija imala već 11 odnosno 13 članova.

Uz partijsku ćeliju u Mekinjaru i pod njenim rukovodstvom izrasla je vrlo solidna grupa mladih komunista. Zna se da su u toj grupi bili: Stevo Banić, Miloš Potkonjak, Buko Potkonjak, Mile Banić, Danja Vračar i još neki čija imena nisu utvrđena. Zahvaljujući komunistima Mekinjar je izrastao po snazi utjecaja Komunističke partije u drugo najizrazitije revolucionarno uporište u udbinskom srezu, što je bila osobito povoljna činjenica. Naime, Mekinjar je pripadao podlapačkoj, a Visuć udbinskoj općini. Osim toga Mekinjar se nalazi maltene u sredini udbinskog sreza, okružen sa svih strana susjednim selima. Sva ta sela se na njega nadovezuju ili su u njegovoj neposrednoj blizini, a uz to ovo selo se prostire oko glavne lokalne prometnice koja je povezivala obadva sjedišta općina, Udbinu i Podlapaču. Pored toga u Mekinjaru je dobro radilo i »Seljačko kolo« a bio je osnovan i nogometni klub što je za ono vrijeme bila rijetkost u ondašnjim selima. Tako je Mekinjar bio u izuzetno povoljnim uvjetima za širenje i jačanje utjecaja KPJ u tom predratnom, predrevolucionarnom razdoblju. Taj utjecaj mekinjarske partijske ćelije i skojevske grupe odnosi se na sela Rebić, Tolić, osobito Pišać (sada Krbava), a donekle i na Jošan i čak Svračkovo Selo. U daljnjem razvoju ove organizacije, pošto je Nikola Marinković bio već u godinama, najistaknutiju ulogu u Mekinjaru sve više preuzima tada još vrlo mladi Božina Mrkobrada. Zbog njegove istaknute aktivnosti u Mekinjaru i u susjednim selima primljen je i u Sreski komitet KPH Udbina.

U jesen 1939. godine osnovana je i partijska ćelija u Srednjoj Gori, selu gdje sam rođen i odrastao. Kad govorim o osnivanju ove partijske organizacije, uzimajući u obzir sve najelementarnije, mislim da bih bio nepravedan prema stvarnim događajima kada ne bih bar u najkraćem spomenuo i ulogu svog oca Stevana. Sve ono najpozitivnije što sam još kao dijete i poslije mladić shvatio ne samo u životu, već posebno o odnosu među ljudima, a naročito o politici, to moram zahvaliti samo ocu. A evo zašto: otac je negdje oko 1910. pa sve do pred početak prvog svjetskog rata bio 5—6 godina u Americi. Radio je u rudnicima i nekim topionicama željeza. Već je tamo aktivno učestvovao u radničkom sindikalnom pokretu. Sudjelovao je i u nekoliko štrajkova. Nakon dolaska kući ubrzo odlazi u prvi svjetski rat, mobiliziran u austrougarsku vojsku. Najprije je bio na crnogorskom frontu a poslije je prebačen na ruski front. Tamo se sa hiljadama naših ljudi u prvoj pogodnoj prilici 1916. godine predaje Rusima i u zarobljeništvu ostaje oko dvije i pol godine. Nije aktivno učestvovao na strani boljševika ali od samog početka postaje oduševljeni simpatizer revolucije, boljševika, osobito Lenjina. Nikada neću zaboraviti s kakvim je oduševljenjem i ushićenjem govorio o velikom Lenjinu. Usput napominjem da su isto tako govorila i dva susjeda koja su bila u ratu i revoluciji u Rusiji: Rade Čanković i Sava Canković. To je kod mene sve više budilo i razgaralo ljubav i oduševljenje prema boljševicima, revoluciji i Lenjinu. Radi boljeg razumijevanja napominjem da je otac za one prilike jako puno čitao, što je u ono vrijeme bio neobično rijedak slučaj pismenosti i načitanosti.

Od naših prvih socijalista najviše je volio upravo obožavao Vasu Pelagića, potom Dragišu Lapčevića. Govorio je i o Svetozaru Markoviću ali ga je manje čitao. Već tada, iza povratka iz SSSR-a bio je ateista — prvi i jedini niz godina u našem i nekoliko susjednih sela. O Marksu je tek čuo, a od marksističke literature nije ništa čitao. Što se tiče njegove političke aktivnosti, bio je vatreni pribićićevac sve do Adamovog napada na SSSR, i najugledniji opozicionar kao pristalica SDS i SDK. U samom selu sve tamo do 1935. prilikom izbora glasalo je tek 7 glasača za opoziciju, on i pod njegovim utjecajem još samo 6 najodlučnijih rođaka, najbližih prijatelja i susjeda, i to u selu gdje je bilo oko 200 a možda i više birača. Što se tiče naše Komunističke partije, otac o njoj sve tamo do oko 1937. skoro ništa nije znao, kao ni ja. Njegovo očekivanje revolucije i nadanje da ona mora doći sve tamo do ustanka iscrpljivalo se uglavnom u očekivanju početka svjetske revolucije. U toku narodnooslobodilačkog rata bio je simpatizer i saradnik NOP-a, iako već u godinama i oronulog zdravlja. Umro je od posljedica ratnih teškoća i bolesti 1944. godine.

Uloga oca bila je odlučujuća na moje ljudsko i političko formiranje još od malih nogu, zatim na formiranje četiri mlađa brata i četiri sestre koji su mahom svi aktivno učestvovali u revoluciji a i prije toga, već prema tome kako je tko dorastao i opredjeljivao se protiv starog režima a kasnije i za politiku KPJ. Osim ovoga presudnog utjecaja na nas članove porodice, otac je imao neobično veliki utjecaj i na nekih 12 do 15 porodica rođaka u našem i još 7 susjednih sela u pogledu njihovog političkog formiranja.

U Srednjoj Gori neposredno poslije prvog svjetskog rata postojala je grupa 5—10 odlučnih opozicionara koji su pripadali lijevom krilu Samostalne demokratne stranke koju su vodili Pribićevići. Kasnije je taj broj iz godine u godinu rastao, iako je utjecaj u selu i režimskih Pašićevih radikala a kasnije JRZ i sličnih bio vrlo žilav i znatan. Negdje od 1935. godine u selu je postojala nabavno-prodajna zadruga koja je bila jedna od najsolidnijih od 6 do 8 koliko ih je postojalo u srezu. Zadruga je vrlo značajno olakšavala ekonomski položaj svih članova i ublažavala pljačku seljaka od strane trgovaca i zelenaša. Osim toga u Srednjoj Gori je osnovano društvo za kulturno-prosvjetni rad »Seljačko kolo«. Nominalni inicijatori za njegovo osnivanje bila su politička rukovodstva Samostalne demokratske stranke. Međutim, poznato je da su od samog početka pravi inicijatori i aktivisti »Seljačkog kola« bili komunisti i njihovi simpatizeri. Kao opozicionar i otac je bio među glavnim pokretačima, osnivačima i organizatorima ne samo zadruge već i »Seljačkog kola«.

U grupi oko oca od 5 do 6 opozicionara samostalaca, njegovih godina i nešto mlađih, osobito se razvio pod njegovim utjecajem naš najbliži susjed desetak godina mlađi Đuro Grković, koji je kosnije među prvima 1939. postao i član KPJ. On je isto tako, kao i moj otac, za one prilike jako puno čitao i bio osobito pismen. Uz izrazitu političku aktivnost on je bio i jedan od najnaprednijih zadrugara. Vrlo brzo je ušao i u probleme knjigovodstva nabavno-prodajnih zadruga, tako da je kao najnapredniji u knjigovodstvu išao i na knjigovodstveni kurs u Zagreb preko ondašnjeg Zadružnog saveza. Kao najbolji knjigovođa odlazio je pomagati zadrugarima u sređivanju knjigovodstva i u okolnim selima u srezu, što je koristio za politički rad kao opozicionar a kasnije i kao komunista.

Sve ove okolnosti, a iznad svega neposredni i svakodnevni očev utjecaj, djelovale su tako da sam već kao dijete u osnovnoj školi počeo da se »bavim politikom«. Vjeronauk sam učio samo zbog ocjene. Već su mi tada vjerski

obredi bili smiješni, osobito sam mrzio pričešće i izbjegavao ga kad god bih mogao. Počeo sam već tada ne vjerovati u boga na onaj dječji način. Konačno, ni otac nije ni kasnije stigao u svom ateizmu dalje od Vase Pelagića i njegove knjige »Umovanje zdravog razuma«. Već u 4. i 5. razredu osnovne škole bilo nas je 5—7 đaka »opozicionara«, odnosno »samostalaca« »Pribićevićevaca« (djece onih koji su glasali za opoziciju), gdje sam ja bio inicijator. Svi ostali đaci, njih preko 100, bili su djeca roditelja koji su glasali za radikale. Djece očeva koji su bili zagrižene režimlije bilo je dvadesetak. Oko izbora je između nas male grupe samostalaca i nekoliko puta brojnije grupe aktivnih radikala u par navrata došlo i do fizičkog obračuna. Jasno je da je naša grupa izvukla deblji kraj. Osobito sam loše prošao ja kao začetnik gužve a i inače među prvima po nestašlucima. To su bile prve »političke batine« koje sam dobio. Naravno, da su to bile dječje pola igre pola svađe.

Uz sve rečeno ja sam još odmalena naslijedio od oca osobito veliku ljubav za čitanje. Iako je do nas, u zabačenom ličkom selu, u ondašnjim uslovima malo dopiralo novina i časopisa, a još manje dobrih knjiga, ipak se stalno ponešto našlo. Osobito smo čitali političke tekstove, prosto smo ih gutali. To je sve utjecalo da sam kao najstariji od sedmero braće i sestara, tako reći još puno prije nego sam imao pravo glasa, počeo da se bavim politikom, tako zamijenio i dobrim dijelom naslijedio oca u radu u »Seljačkom kolu«, nešto kasnije i u radu Samostalne demokratske stranke, dok je otac do kraja ostao aktivniji nego ja u zadruzi. Kao i ja tako su se još odmalena pod utjecajem oca razvijala ostala braća i sestre. Razlika je bila samo u tome što su oni bili nešto manje »zagrijani« za čitanje pa je njhov razvitak do rata tekao sporije, izuzev brata Milana koji je otišao da uči krojački zanat i nekoliko godina pred rat u Beogradu postao član KPJ.

Zahvaljujući takvim prilikama, a prije svega stavu i djelovanju oca, u Srednjoj Gori su ostvareni svi potrebni uslovi za formiranje ćelije KPJ. U stvari, koliko je do nas stajalo, ona je komotno mogla biti formirana još 1935. godine i ranije da je netko iz rukovodstava Partije s nama makar koliko toliko radio. Ali zbog poznatog stanja u Partiji sve tamo do 1937. godine mi skoro nismo ni znali da u zemlji postoji KP. Mislili smo da je s naše strane sasvim dosta što smo dušom i srcem protiv starog buržoaskog režima, da smo za revoluciju, za boljševike i što se osjećamo komunistima. Prosto rečeno nismo mi shvaćali da nam za revoluciju treba partija, niti da moramo pripadati nekoj njenoj organizaciji.

Tek negdje koncem 1937. ili početkom 1938. godine počeli smo prvi put u selu bar ponešto doznavati o Komunističkoj partiji u našoj zemlji. To je bio tek poneki usmeni nagovještaj o postojanju Partije, da bi nešto kasnije počeo do nas da dopire i pokoji letak ili drugi napis u kojem se govorilo o Partiji i njenoj politici. I čim smo nešto doznali o tome da i u Lici postoji organizacija KPJ, počeli smo razmišljati o uspostavljanju veze s organiziranim komunistima. Ali kako i otkuda početi, to je ono što nismo znali. Bili smo svjesni da je pod onim teškim ilegalnim uslovima u staroj kraljevini bilo teško dobiti direktnu vezu s nekim iz rukovodstva Partije. Mnogo kasnije, kad smo više doznali o Partiji, postalo nam je jasno da je još tada kod većine rukovodećih komunista u Lici i onih koji su dolazili iz drugih centara bilo duboko ukorijenjeno sektaško shvaćanje u odnosu na seljake i nepovjerenje prema njima. To je uz normalno potrebnu konspiraciju bio još jedan otežavajući faktor koji je dovodio do znatno kasnijeg organiziranog proboja organizacije KPJ u lička

sela. Ovo sektašenje prema seljacima iako u manjem obimu provlačilo se sve do ustanka. Ono je u širem smislu prevladano tek općim ustankom u Lici i stalnim usponom oružane revolucije u tom kraju.

Nikada ne mogu i neću zaboraviti događaj kada se u augustu ili početkom septembra 1939. godine u Udbini Rašo Stanisavljević, tada član OK KPJ za Karlovac, otvoreno obratio nama grupi od 6 do 7 tada aktivista »Seljačkog kola«, kao član rukovodstva KPJ. Rekao nam je da smo i mi od tada komunisti, i da što prije treba da postanemo i organizirani članovi KPJ. Moram napomenuti da je to za mene i moje drugove bo jedan od najsretnijih dana u životu. To je zaista bio neizreciv osjećaj sreće i radosti.

Kada mi je Jakov Blažević negdje koncem septembra ili početkom oktobra na putu od Mekinjara, gdje smo bili na jednom ilegalnom sastanku, prema Srednjoj Gori rekao da sam od tog dana član KPH i dao mi zadatak da organiziram partijsku ćeliju u svom selu, ja sam to odmah nakon 10—15 dana i uradio. Već negdje koncem oktobra ili početkom novembra u Srednjoj Gori smo osnovali ćeliju KPJ od 6 članova. To su bili: Duro Grković, Rade Čanković, Milkan Basta (Dragić), Dane Cvjetićanin, Bogdan Cvjetićanin i ja. Za sekretara ćelije drugovi su tajnim glasanjem izabrali mene. U samom početku 1940. godine u Partiju smo primili i Danu Kugića, tako da je ova partijska organizacija sve do rata i ustanka imala 7 članova. Osim toga tokom te godine primljena su još 3 ili 4 kandidata. Uporedo sa stvaranjem partijske ćelije u Srednjoj Gori se ističe i grupa naprednih omladinaca koji kasnije postaju najborbeniji i najaktivniji skojevci. To su bili: Jovica Grković, Nikica Grković-Cujin, Dragica Basta (Dragić), Savka Kugić, Nikica Basta (Medić) i drugi.

U toku 1939. godine trebalo je da se formira i partijska ćelija u Ondiću, ali to nije moglo biti urađeno zbog toga što su oni koji su bili predviđeni za prijem u Partiju često odlazili iz sela na rad i u pečalbu. Konačno je ipak i u ovom selu bila osnovana partijska ćelija od 5 članova. U njoj su se najviše isticali Mićun Šakić i Dane Uzelac. Šakić je bio neko vrijeme učitelj u Ondiću i osobito se istakao u odlučnom držanju kao komunista i u aktivnosti iako je tamo ostao relativno kratko. On je aktivno djelovao i u susjednim selima i kao učitelj na kulturno-prosvjetnom radu, i kao komunista u revolucionarnom pravcu. Osim toga Šakić je kasnije pred rat djelovao i mnogo učinio za razvoj partijskih organizacija u selima koreničkog sreza, gdje je sve do rata radio kao učitelj. Uzelac je bio isto tako aktivan kada je bio kod kuće u selu, ali se još više isticao kao revolucionar, radnik, proleter u sindikatu i u štrajkovima tamo gdje bi bio zaposlen — najviše u rudniku Trepča a i drugdje.

Uskoro poslije osnivanja partijska ćelija u Srednjoj Gori, po zadatku od strane Sreskog komiteta KPH Udbina, a nešto i po vlastitoj inicijativi, vrši pripreme za stvaranje partijske ćelije u susjednom Kurjaku. Zapravo Srednja Gora i Kurjak su imali zajedničku školu koja se nalazila između ta dva sela. Zato je i bilo najlogičnije i prirodno da srednjogorska partijska organizacija pomogne u Kurjaku. I u ovom selu je od ranije postojala grupa naprednijih ljudi koji su se isticali na lijevom krilu Samostalne demokratske stranke, u radu »Seljačkog kola« i u organiziranju zadruge. Partijska ćelija iz Srednje Gore je u toku nekoliko mjeseci pojačala kontakte s ovim drugovima iz Kurjaka. Nakon toga sam ja, kao sekretar ćelije u Srednjoj Gori, oformio partijsku ćeliju u ovom selu u prvoj polovini 1940. godine. Ona je u početku imala samo 5 članova Partije: Raco Basta, Dmitar Basta, Staniša Basta (Serdar), Jovo Kljajić—Celin i Dane Kljaić. U ovoj ćeliji sekretar je bio Raco Basta. I u Kurjaku

se vrlo brzo iza nastanka partijske organizacije ističe nekoliko naprednijih omladinaca kao — Sava Sarač i Jovo Đukić. Uskoro nakon određenog osamostaljivanja ćelije u Kurjaku ona počinje djelovati i u susjednom Komiću održavajući kontakte s pojedinim naprednijim drugovima, dajući im na čitanje naprednu štampu i pokoji partijski materijal. Tu se uskoro izdvaja i nekoliko naprednijih omladinaca.

Sto se tiče osnivanja partijske organizacije u Jošanu, događaji su se odvijali nešto drukčije nego u naprijed navedenim selima. Poznato mi je da je i u ovome selu već negdje od 1938. godine djelovala značajna grupa opozicionara i onih koji su se smatrali simpatizerima i komunistima. Budući da je u Jošanu živio i imao veliku trgovinu i mlin Milan Vukmirović, najjači eksponent i član glavnog odbora SDS, nače veliki demagog ali zagriženi antikomunist, to je u tome selu svaki uspjeh komunista predstavljao dvostruki uspjeh. Partija je i u tome selu relativno rano počela da osvaja političke pozicije. Pošto je odlučio da u Jošanu organizira partijsku ćeliju, Sreski komitet KPH za Udbinu taj zadatak povjerio je Milošu Kneževiću Šoći koji je bio zaposlen kao pisar u općini u Udbini. On je, po njegovoj izjavi i sjećanju još nekih drugova, krajem 1940. ili početkom 1941. godine u Jošanu formirao partijsku ćeliju. U toj partijskoj organizaciji bili su pored njega Miloš Milošević, Mišo Mandić, Uroš Banjanin, učitelj i Đuro Uzelac.[3] U Jošanu je pod utjecajem spomenutih komunista izrasla značajna grupa mladih simpatizera KP od kojih je neposredno pred ustanak formirana skojevska grupa. Tu su bili: Aleksandar Baronda, Đorđe Knežević, Mika Radaković, Petar Pavković, Mićo Uzelac i Dane Radaković-Bricanov.

U Udbini centru sreza i udbinske općine i značajnom trgovačkom središtu koje je uz to bilo jedino naselje u tom kraju nacionalno izmiješano, bile su u stvari najviše izukrštene i političke struje. Udbina je izražavala vrhunac političkih, nacionalnih i vjerskih suprotnosti pa i zagriženosti u tome kraju. Tu je možda i najteže bilo oformiti partijsku organizaciju. Pa ipak u Udbini se pojavljuje još negdje 1938. ili 1939. godine napredan borac, tada opozicionar, a u stvari simpatizer komunista, siromašni zanatlija, limar Duka Ćurčić. On se ističe kao čvrst i odlučan borac za radnička prava pa kao takav vrlo brzo je primljen u Partiju, a odmah iza toga postaje i član Sreskog komiteta KPH za Udbinu. Podrastanjem nekih mlađih i dolaskom drugih zanatskih radnika Ćurčić početkom 1940. godine formira u Udbini partijsku ćeliju od 5 članova: Duka Ćurčić, limarski radnik-obrtnik, Milan Grković, Marko Orlović i Mirko Lončar, sva tri krojački radnici. Ime petog člana mi na žalost nije ostalo u sjećanju.

Ova partijska ćelija je bila jedna od najaktivnijih i to pod najtežim uslovima koji su mogli postojati u tom kraju. Naime, u tom malom mjestu s jedva do 1.000 stanovnika bili su skoncentrirani srez, općina, žandarmerija i skoro svi značajniji trgovci u tom kraju. To su bili skoro svi istaknuti najreakcionarniji eksponenti od zagriženih sljedbenika Adama Pribićevića i lokalnog »vođe« Milana Vukmirovića kao najzadrtijih antikomunista iz SDS do velikosrpskih politikanata i frankovaca, koji su kasnije postali ustaški koljači kakav je bio

3 Mahom svi ovi drugovi bili su zarobljeni kao vojnici u aprilskom ratu, gdje su ostali duže vrijeme, a pali su od ustaša i neki članovi Sreskog komiteta, koji su najviše znali o ovoj organizaciji. Zbog toga je jedno vrijeme bilo sporno samo vrijeme osnivanja ove partijske organizacije, pa i termin prijema u KP spomenutih drugova. Međutim, to je pitanje odmah iza rata razjašnjeno i priznato je svima navedenim drugovima predratno članstvo.

Ilija Sertić »Antin vitez« i ratni zločinac. Sve je to bila, tako reći, kuća uz kuću od ovih 5 drugova i još možda toliko naših simpatizera. Dapače, kuća i mala limarska radnja Duke Curčića bila je najistaknutiji centar, odmah poslije sjedišta Sreskog komiteta KPH za Udbinu u Visuću, za vezu s većinom ćelija iz drugih sela u smislu sastanaka, primanja i slanja pošte i poruka, raspačavanja štampe i materijala. Pored svega Ćurčić je vrlo često održavao i vezu između OK KPH za Liku iz Gospića i Sreskog komiteta za Udbinu. Uz sve ostalo i ova ćelija je vrlo brzo uspjela okupiti i jednu grupu od 6 do 7 omladinaca — simpatizera KP. Jedan od njih bio je i Ivica Rubčić, radnik — šofer iz Udbine.

Na području Pišaća (poslije rata nazvan Krbava) i Tolića već 1939. i 1940. godine počinje da se izdvaja jedna grupa simpatizera KP. Isto tako kao i u drugim selima pažnja i akcija mekinjarske partijske ćelije usmjerena je na stvaranje grupa simpatizera kroz političku djelatnost u lijevom krilu SDS. Posebno se u tome angažirao Božina Mrkobrada, njen sekretar i kasnije član Sreskog komiteta za Udbinu. Mrkobrada je u nekoliko navrata pokušao da u Pišaću oformi ćeliju od nekoliko simpatizera, no zbog momentalnog odsustva nekih od njih to nije uspio, tako da sve do ustanka tamo nije postojala partijska organizacija. Slično stanje je bilo i u Svračkovom Selu. No, unatoč toga u svim tim selima je KP imala određeni broj ljudi koji su bili naklonjeni njenoj politici. Rezultati tog utjecaja su se najbolje pokazali u ustanku i kasnije na taj način što su se mahom svi ovi ljudi odazvali pozivu KPJ za ustanak i slijedili je kroz čitavu revoluciju.

U Breštanima i dijelu Podlapače tek negdje u drugoj polovini 1940. godine, po dogovoru s drugovima iz srednjogorske partijske ćelije i sekretarom Sreskog komiteta KPH za Udbinu, ja sam održao nekoliko polulegalnih i ilegalnih sastanaka s grupom od 5 ili 6 drugova hrvatske nacionalnosti. Oni su bili na putu da postanu simpatizeri KP pa kasnije kandidati i članovi. Tu se najviše isticao Ivica Paun iz Podlapače. No, na žalost za ozbiljnije dalje proširenje i učvršćivanje te grupe bilo je do početka rata malo vremena, kada su dolaskom ustaša rad i veza s tim drugovima potpuno prekinuti. Ipak je i pored toga Paun u Podlapači, gdje je u početku NOB-a bilo ustaško uporište, bio skoro jedina veza iako ne stalna s partizanima.

Negdje u drugoj polovici 1939. godine Jakov Blažević mi je dao zadatak da iz Srednje Gore održavam vezu s partijskom ćelijom u Mogoriću i da joj pomažem u radu koliko mogu, zatim da u Ploči pronađem određeni broj naprednih drugova simpatizera i što prije formiram grupu kandidata a kasnije partijsku ćeliju. Rekao mi je da to treba da radim u ime rukovodstva partijske organizacije sreza Udbina i kao član toga rukovodstva, iako ja nisam bio ni biran u komitet niti mi je tko osim njega tada govorio da sam član komiteta. Iako ni jedno od ova dva sela administrativno nije nikad pripadalo srezu Udbina, već je Mogorić bio u gospićkom a Ploča u gračačkom srezu, obrazloženje Blaževića je bilo da su ta dva sela dosta udaljena od sjedišta svojih kotara pa da je daleko pogodnije s njima održavati vezu iz pravca Udbine, a osobito iz Srednje Gore.

Nakon primljenog zadatka ja sam povremeno odlazio na sastanke ćelija u Gornjem Mogoriću gdje je sekretar bio Đuro Milojević Đurađ, a članovi Rade Korica Lulica, Sava Milojević i drugi. Još češće sam odlazio u Ploču i tamo smo već do pred ustanak organizirali grupu od 4 do 5 kandidata KP od koje je odmah poslije ustanka obrazovana partijska ćelija u kojoj su bili Marko

Orlović (do ustanka dolazio povremeno), Lazo Gajić, Mile Popović i drugi. Organizacije u ova dva sela imao sam na svojoj brizi sve do ustanka. S njima sam surađivao i u neposrednoj pripremi ustanka kao i u prvoj borbi ustanika, iz oba ova sela, u Gornjoj Ploči 2. augusta 1941. godine protiv ustaša. Obje ove organizacije, od 10 do 12 članova zajedno, na moj poziv i uz moje neposredno učešće u borbi toga prvog dana uspjele su dovesti na položaj i u prvu borbu još po dvadesetak prvoboraca iz svakog sela. Napominjem da je u ta dva sela povremeno sa mnom odlazio i pomagao mi u radu a posebno u organizaciji samog ustanka u Ploči i Dane Kugić, član ćelije iz Srednje Gore.

Poseban problem mlade još neiskusne partijske organizacije u udbinskom srezu do rata predstavljao je rad u hrvatskim selima. Tu je bilo najmanje uspjeha, a činjeni su i najveći propusti. Podudbina i Podlapača s Breštanima bile su među najbrojnijim selima u tom kraju s blizu 3.000 stanovnika u oba sela, koje je po svom socijalnom položaju i strukturi bilo podjednako onom u srpskim selima. Reklo bi se da su ljudi iz tih sela, iako nema konkretnih podataka, još češće odlazili na rad po svijetu nego oni iz srpskih sela. Iz toga je proizlazilo da su imali još češće i intenzivnije veze s radničkom klasom i njenom borbom u našoj zemlji i van nje. Iako se najveći broj ovih ljudi vraćao opet u svoja sela i svojim kućama, mi nismo uspjeli za te dvije predratne godine pronaći i oformiti ni jednu čvrstu grupu simpatizera, ni skojevaca, a kamoli kandidata ili članova KPJ. Da bi se to objasnilo, bila bi potrebna jedna kompletnija i dublja sociološko-politička analiza.

Ono što ovdje treba podvući jeste to da se u ovim selima tako teško, a u NOB-u i revoluciji i tako fatalno osvetila hrvatskom narodu, a da i ne govorimo o tragediji srpskog naroda u tom kraju, baš demagoška, podmukla i izdajnička mačekovska politika koja je bila odlična kamuflaža, iza koje se neometano mogla dugo godina formirati Pavelićeva ustaška fašistička banda u ovom kraju. Treba znati da je desetak ako ne i više godina pred drugi svjetski rat u stranačkoj organizaciji HSS bio glavni akter, a kasnije službeno i predsjednik te organizacije u srezu Udbina, zloglasni Ilija Sertić, pekar, jedan od najperfidnijih i najpodmuklijih demagoga koji se pojavio kao političar između dva rata u Lici. Kao mladić on je tobože bio »napredan«, a neki su govorili da je u Zagrebu čak »sarađivao« s komunistima kao »simpatizer«. Kasnije u Udbini kao vrlo agilan u HSS, odnosno Seljačko-demokratskoj koaliciji prividno igra ulogu velikog zagovornika sloge i saradnje sa »samostalcima« i Srbima. Dolaskom zloglasne NDH i ustaša Sertić se ispoljuje kao najzagriženiji organizator ustaškog terora i klanja srpskog naroda. Nakon toga što se istakao u organizaciji svih ustaških pogroma koji su polazili iz Udbine, on u ljeto 1942. godine »spašava« Udbinu, jedno od najvažnijih ustaških gnijezda i vojnih uporišta u Lici, od zauzimanja sa strane partizanskih jedinica i to kada je već zloglasni ustaški pukovnik Baljak izvršio samoubojstvo zbog toga što su partizani bili zauzeli jedan dio Udbine. U takvoj za ustaše krajnje kritičnoj situaciji Sertić preuzima komandu nad već demoraliziranim ustašama i domobranima te uspijeva da odbrani Udbinu. Pavelić da bi mu se odužio odlikuje ga i proglašava »vitezom«. Sličan njemu, ali još direktnije odmah po dolasku NDH angažiran kao jedan od najloglasnijih organizatora klanja i pogroma nad Srbima u Lici, bio je učitelj iz Podlapače Rude Ric.

U vrijeme propasti stare Jugoslavije svi istaknutiji vođe u kotarskoj organizaciji HSS, inače najbogatiji trgovci, zanatlije i istaknutiji intelektualci,

osim dva tri izuzetka, preformirali su se preko noći od istaknutih mačekovaca u najzagriženije ustaše. Upravo primjer kotarske organizacije HSS u udbinskom kotaru najrječitije govori koliko je ta stranačka i nazovi demokratska organizacija u staroj Jugoslaviji bila upravo idealna za to da se iz nje nesmetano infiltriraju ustaše. One su godinama organizirano i sistematski intenzivno radile pod plaštem HSS i Mačeka, ni od koga ometani, na Udbini i u dva spomenuta velika sela nastanjena hrvatskim narodom. Njihovom radu i uspjehu doprinosila je pomalo i neshvatljiva nebudnost partijskih rukovodstava i pojedinih izdignutijih rukovodilaca s teritorija Like, a i onih koji su na taj teren dolazili u ime CK KPH jer nisu ukazivali na djelovanje ustaša kroz HSS baš u tim selima među hrvatskim narodom kao i u čitavoj sreskoj organizaciji HSS u udbinskom srezu. Namjerno i sasvim određeno kažem nebudnost i zakašnjelo reagiranje rukovodstava i rukovodilaca jer osnovne organizacije u spomenutim srpskim selima, čak da su i bile svjesne tragične potencijalne opasnosti od takvog djelovanja ustaša kroz HSS, onako mlade i neiskusne na samo svoju inicijativu nisu mogle mnogo uraditi protiv te opasnosti. Ako ćemo stvarno realno gledati, onda je od oko 50 članova Partije i možda najviše još 100 otresitijih kandidata, simpatizera i skojevaca bilo jedva oko desetak zemljoradnika, 5—6 učitelja i đaka viših škola koji su koliko-toliko mogli samostalno politički istupati u drugim selima.

Mlade seoske organizacije komunista nisu još tada imale skoro nikakvog iskustava o konkretnoj, neposrednoj političkoj borbi protiv petokolonaša, osim protiv eksponenata velikosrpske režimlijske reakcije u svojim vlastitim selima, kao što su to imali komunisti i ostali napredni ljudi u većim gradovima i značajnijim urbanim naseljima. Uz sve to mlade seoske partijske organizacije nisu dobile skoro nikakvu konkretnu pomoć od ondašnjih partijskih rukovodstava i aktivista kako i na koji način raditi u hrvatskim selima i boriti se protiv određenih aktera mačekovsko-ustaške politike. To mogu da kažem na osnovu vlastitog iskustva. Kao komunista ne sjećam se ni jednog sastanka ili dogovora gdje bi se ozbiljnije pretresalo baš ovo pitanje kako raditi s Hrvatima u ovim selima i zaselcima, na koji način prići određenim ljudima, kako raskrinkavati pojedine najreakcionarnije proustaške i ustaške elemente koji su živjeli u ovim selima ili su tamo dolazili i tome slično. Može se reći da je kod nas komunista u ondašnjim ćelijama, a i kod rukovodilaca, vladala vrlo opasna iluzija da je dosta što su Hrvati iz tih sela svi za opoziciju i protiv starog režima. Smatrali smo da su samim time i napredno orijentirani, čak i revolucionari te da prema tome u borbi protiv ondašnjeg reakcionarnog sistema s Hrvatima nema što puno da se radi kad su i onako protiv njega. Naša borba protiv reakcionarnog HSS-a s Mačekom na čelu ostajala je uglavnom samo na nivou raskrinkavanja glavnog vodstva u Zagrebu, njegovog saveza s velikosrpskom buržoazijom te njihovog klanjanja Hitleru i Musoliniju. Živjeli smo u opasnoj iluziji da je to dovoljno i u tome smo se gorko prevarili.

Za ondašnje partijske i skojevske organizacije formirane samo u srpskim selima i u Udbini, s još 150 do 200 ljudi orijentiranih u pravcu provođenja linije KPJ, bilo je karakteristično da su vodile nepomirljivu borbu protiv monarho-fašističke diktature i njenih eksponenata, protiv velikosrpske politike i posebno njenih lokalnih nosilaca. S druge strane je vođena neprekidna borba protiv konzervativaca i reakcionarnih pojedinaca kroz stranačke organizacije SDS i protiv njihovog utjecaja u »Seljačkom kolu« i ondašnjim zadru-

gama. **Karakteristika** te političke borbe je ta da je ona stalno i neprekidno pojačavana i produbljivana, da bi s razvitkom mreže partijskih organizacija i formiranjem Sreskog komiteta KPH za Udbinu dostigla visok stepen. Cesto je ta **borba** vođena i doslovno u krugu pojedinih porodica. Jedino se **tako** može objasniti to da je sreska partijska organizacija uspjela da potpuno osvoji lijevo krilo Samostalne demokratske stranke i »Seljačko kolo«, te da je u nabavno-prodajnim zadrugama osigurala dominantan utjecaj komunista. Posebno je značajno to da je do aprilskog rata bio ozbiljno poljuljan utjecaj dugo godina vladajućih građanskih stranaka i da je taj utjecaj poslije aprilske **katastrofe** i okupacije potpuno likvidiran.

U onim prvim nesigurnim, često puta tada još samo šapatom ili poluglasno izrečenim protestima protiv omrznutog starog buržoaskog režima, a još tiše izražavanim simpatijama za SSSR, rusku, svjetsku pa i našu revoluciju, u prvim tihim i opreznim pokušajima da se povjeri drug drugu, prijatelj prijatelju, rođak rođaku a susjed susjedu i to tek onom u koga imaš najviše povjerenja; u prvim ilegalnim sastancima partijskih ćelija, prvih grupa kandidata Partije i prvih aktiva skojevaca prikrivanim i od rođene braće i roditelja, gdje bi se našlo samo po dva, pa tek poslije po tri do četiri, a rijetko preko 5 drugova, prijatelja i rođaka; u tajnom prenošenju, dijeljenju i tihom zajedničkom čitanju partijskih letaka i proglasa; u vješanju prvih crvenih partijskih zastava i svim sličnim na prvi pogled sitnim aktivnostima. U ukupnom zbiru s ogromnim rezultatima i još dalekosežnijim poznatim posljedicama posijana su neobično plodonosna zrna pred rat iz kojih su se razvile blagotvorne klice što su kasnije našoj historiji i radnom narodu dale prebogate plodove. To su bili oni snažni, duboki i neuništivi korjenovi na kojima je mogao da izraste ustanak i da se onako trijumfalno razvije u socijalističku revoluciju.

Uspjesi komunista postignuti do okupacije i ustanka mogu se potpunije sagledati kroz oružani ustanak kada se u ovom kraju diglo na noge malo i veliko. Neosporno najsvjetlija strana i najznačajniji uspjeh od dalekosežnog historijskog značaja u ustanku sastojao se u tome što su partijske organizacije potpuno onemogućile svaki pokušaj četnika da ustanak skrenu u pravcu bratoubilačkog rata što je bio jedan od preduslova za konačni uspjeh NOB-a i revolucije na području Udbine. Strahota je i u mašti zamisliti što bi se sve desilo da je u ovom kraju došlo do jačeg prodora četničkog utjecaja s obzirom na strategijski geografsko-vojnički, a još više moralno-politički značaj krbavskog područja za razvoj ustanka, NOR-a i revolucije i u svim susjednim područjima. A što do najgoreg mogućeg razvoja oružane borbe na udbinskom području nije došlo, može se zahvaliti samo postojanju i aktivnosti partijskih organizacija koje su u ustaničkim selima uspjele da za nekoliko dana podignu čitav narod na ustanak i da taj ustanak do kraja sačuvaju od pokušaja nasrtaja velikosrpskog četničkog utjecaja, boreći se na jedino pravilnoj platformi KP i Tita, na liniji bratstva i jedinstva, čime su časno ispunile svoj dug i obaveze prema narodu i domovini.

U drugoj polovini 1939. a naročito tokom 1940. godine iz Gospića, a sve više i iz Zagreba i Karlovca stizao je u organizacije partijski propagandni materijal. To su najčešće bili razni leci što su ih izdavala viša partijska rukovodstva i to prigodom proslave oktobarske revolucije i Prvog maja, zatim apeli za pomoć španskim borcima i za podršku zatvorenim komunistima,

te pozivi na borbu protiv rata, protesti protiv pojedinih protunarodnih poteza kraljevske vlade ,i drugo.

Partijske organizacije su te letke rasturale manje-više po svim selima. Komunisti su ih ostavljali na raskrsnicama puteva, pored bunara ili cisterni, po zasebnim zaseocima, dijelili ih i rasturali na seoskim zborovima a naročito prilikom sajmenog dana — ponedjeljka u Udbini kada bi u međusobnom prometu bilo najviše naroda. Rasturanjem i čitanjem ovih letaka u narodu, posebno među omladinom, osposobljavali su se komunisti za revolucionarnu akciju i pridobijali se novi simpatizeri. Dok su ranije na ovaj teren stizali uglavnom samo leci i to povremeno, osnivanjem prvih partijskih organizacija i kasnijim formiranjem sreskog komiteta Partije, sve više i to gotovo redovno dobivamo partijsku štampu kao što je »Proleter«, »Srp i čekić«, »Politički vjesnik« i drugo. Sve češće smo primali i razne brošure kao npr. »Pravila konspiracije«, »Izgradnja lika komunista«, »Držanje pred klasnim neprijateljem« i si. Stizale su i brošure u kojima se popularizira SSSR, kao i pokoja knjiga iz oblasti teoretske literature kao što je »Politička ekonomija« od Segala i još neke.

Održavanjem redovitih sastanaka osnovnih organizacija, raspačavanjem i proučavanjem partijske i napredne štampe, aktivnoću u SDS a djelomično i zadruzi, u intenzivnijem radu s omladinom, osobito sve češćim dolaskom mladih komunista koji su iz ovog kraja a pohađali su više škole u velikim centrima, posebno češćim dolaskom rukovodilaca iz CK KPH za OK Liku, uzdizao se i razviiao sve veći broi liudi. U drugoj polovini 1940. fiodine i početkom 1941. primljeno je u Partiju najmanje 15 novih drugova. Istovremeno se formiraju i prve kandidatske grupe u kojima je bilo preko 10 kandidata. Do aprila 1941. godine u srezu Udbina bilo je oko 50 članova Partije i to: u Mekinjaru 9, u Visuću 12, Srednjoj Gori 7, Ondiću 7, Kurjaku 4, Udbini 5 i u Jošanu 5. Od toga su 32 bila zemljoradnici, 9 radnici, 6 intelektualci, 1 obrtnik, 1 trgovac i 1 činovnik.[4]

Poslije osnivanja prvih partijskih organizacija u udbinskom srezu uslijedilo je prema odluci Prve okružne ličke partijske konferencije stvaranje i Sreskog komiteta Partije. U vezi s tim početkom septembra 1940. godine održana je Prva sreska konferencija KPH za Udbinu u šumi Podbjelu na obroncima Plješevice iznad Jošana, na kojoj je izabran prvi sreski komitet u koji su ušli: Mito Dimitrijević (Dimitrievski), Niko Korać, Dane Uzelac, Duka Ćurčić i Božina Mrkobrada.[5]

Poslije Prve sreske partijske konferencije i izbora sreskog komiteta rad partijskih organizacija u selima postaje još sistematičniji i organiziraniji. Veze s OK KPH za Liku u Gospiću održavaju se skoro svakog tjedna pa redovnije i češće stiže partijski materijal i druga štampa. Ideološki rad je sistematičniji. Partijska agitacija poprima sve konkretnije forme, bavi se

4 Realnost ovih podataka u nekoliko navrata pretresalo je nas 5 do 7 aktivista iz tih organizacija odmah negdje iza rata, jer pismeni podaci na žalost nisu sačuvani a mnogi drugovi su izginuli u revoluciji. Tada smo došli do zaključka da je ovaj broj najvjerojatniji iako nije mogao biti sto posto točan. I tada je ostalo neraščišćeno za nekoliko drugova da li su pred rat bili članovi KP ili kandidati. Isto tako nije mogao sasvim pouzdano da se utvrdi ni točan broj kandidata u to vrijeme. U obzir su uzeti samo oni za koje smo svi bili sigurni. Prema tome broj članova KP i kandidata vjerojatno je bio nešto veći s mogućom razlikom od još 5 a najviše 10 jednih i drugih.

5 Prema sjećanju Mite Dimitrievskog u prvi Sreski komitet KPH za Udbinu, pored njega, izabrani su Božina Mrkobrada i Duka Curčić, s tim da se kasnije proširi na 5 članova.

lokalnim problemima skupoće, visokih i nepravednih poreza, seljačkim dugovima i drugim. U Mekinjaru, Visuću, Ondiću i Udbini formiraju se nogometni klubovi. Uz ogranke »Seljačkog kola« osnivaju se čitaonice. Komunisti svjesnije i organiziranije rade u nabavno-prodajnim zadrugama kojih je bilo 5 do 6. Tu članovi Partije nastoje uz efikasniju ekonomsku pomoć seljacima preko zadruge da podstaknu i razviju kolektivnu svijest i ojačaju vjeru u samopomoč. Potkraj 1940. godine je organizirano i skupljanje pomoći našim španskim borcima koji su se nalazili u logorima u Francuskoj. Uz materijalnu pomoć pisana su i pisma poznatim španicima. Zaslugom partijske organizacije u Visuću nabavljena je sreska partijska tehnika — šapirograf i drugo za umnožavanje materijala.

Zbog sve veće opasnosti na granicama Jugoslavije i kapitulantske politike vlade, partijske organizacije i na ovom terenu vode sve oštriju i odlučniju propagandu protiv režima. Neposredno prije sklapanja pakta s Hitlerom od strane vlade Cvetković-Maček OK KPH za Liku šalje obrasce za pisma koja je trebalo javno i u ime naroda poslati: jedno Cvetkoviću, drugo Mačeku i treće sovjetskom predstavništvu u Beogradu. Ova pisma odaslana su iz nekoliko sela. U nekima se u ime naroda potpisuje grupa drugova, deklarirajući se otvoreno kao komunisti. U pismima je tražen otpor Hitleru i Musoliniju, savez sa SSSR-om a u zemlji osnivanje narodne vlade. No, pošto je pakt kasnije ipak potpisan, partijske organizacije usmjeravaju akciju na raskrinkavanje pakta ukazujući pri tom na izdaju vlade.

Jedna od možda najbolje organiziranih akcija bila je proslava Dana oktobarske revolucije 1940. godine. Po direktivi CK KPH od OK za Liku dobijen je sav potreban propagandni materijal i tkanina za crvene zastave. Najglavniji je bio Proglas CK KPJ narodima Jugoslavije u kojem se, pored ostalog, govorilo o sve većoj opasnosti od njemačkog i talijanskog fašizma. Proglasom je Partija pozivala čitav narod da se bori protiv Pete kolone u državnoj organizaciji i vojsci, te protiv vlade Cvetković-Maček koja je i sama bila antinarodna i izdajnička. Zahtjevan je oslonac na SSSR i savez s njim.

Sreski komitet KPH za Udbinu napravio je plan proslave. Održani su sastanci partijskih organizacija na kojima su proučeni spomenuti materijali. Angažirani su i kandidati i pouzdaniji simpatizeri kao i skojevci. U osnovi je dogovoreno gdje i koliko letaka da se razdijeli i ostavi te kako da se zaštite da ih nevrijeme manje ošteti. Utvrđeno je gdje i koliko crvenih zastava da se istakne i kako da se to uradi da bi se najbolje vidjele i najteže skinule. To je sve trebalo uraditi preko noći uoči Dana oktobarske revolucije.

Ujutro 7. novembra u skoro svim selima a i nekim zaselcima osvanuli su leci i crvene zastave. To je sve bilo raspoređeno po najvažnijim raskrsnicama, zastave istaknute na svim važnijim bližim uzvišicama, visokom drveću, telegrafskim stupovima i si. Ubrzo su žandarske patrole iz žandarmerijskih stanica Udbina i Podlapača pojurile na sve strane sreza da kupe letke i skidaju zastave, ali neke zastave su se vijorile i po nekoliko dana jer ih žandari nisu stigli ili nisu uspjeli da skinu. Posebnu atrakciju je priredio član Sreskog komiteta Duka Curčić. U najstrožem centru Udbine, na samih pedesetak metara od sreskog načelstva i sto metara od žandarmerijske stanice, na spomeniku kralju Aleksandru istakao je crvenu zastavu. Žandari se nekoliko sati nisu usudili da skinu tu zastavu bojeći se da je minirana. Tako se ona nekoliko sati vijorila u centru Udbine. Komunisti i naši simpatizeri su se neobično radovali jer je to za onaj kraj bio jedinstven događaj.

Proslava je imala osobito veliki značaj za jačanje utjecaja KP. O Partiji i komunistima se tih dana govorilo u svim selima više nego ikad dotad. Ljudi su raspravljali o stavu Partije, o pravilnosti njene politike, o odlučnosti komunista i o njihovoj snazi. Raspravljalo se o snazi i utjecaju SSSR-a, o tome da nam je on jedini oslonac od velikih i tome slično. Sresko načelstvo, općinska uprava i žandarmerijska stanica su kraće vrijeme ostali čisto zbunjeni. Do prije same proslave oni su vjerovali da na ovom području ima samo nekoliko komunista koje su smatrali »opasnim« i koje su držali pod prismotrom. Međutim, ova akcija i njena organiziranost ih je sada po prvi put uvjerila da imaju posla s vrlo jakom i solidnom organizacijom koja više nije ni po broju beznačajna. Sada su se uvjerili da je ovakvu akciju mogla provesti i organizirati samo daleko brojnija i čvršća organizacija nego što su to ranije mislili. Zato 5 do 6 a možda i više dana nisu nikoga hapsili. Kroz to vrijeme su se vjerojatno dogovarali između sebe i tražili savjet od banske i viših vlasti. Nakon toga su uhapsili nas 8, i to 4 iz Visuća i 4 iz Srednje Gore. To su bili: Stevina Cvjetićanin, brat mu Mićun skojevac te radnica omladinka Perka Milić zaposlena kod Stevine i Srđo Korać, svi iz Visuća. Iz Srednje Gore su uhapsili Đuru Grkovića, Danu Kugića, mene i Dušana Cankovića od Babića. Ovaj posljednji je bio omladinac i nije imao nikakve veze s organizacijom već su slučajno u njega našli letak. U zatvoru se držao vrlo dobro. U ostalim selima nije bilo hapšenja iako je letaka i zastava bio skoro u svima. Mi smo tada ocijenili da su se vlasti bojale većeg protesta ako izvrše masovnija hapšenja.

U zatvoru su nas držali 12 dana. Nas petoricu u stvari nisu ni saslušavali, osim uzimanja najosnovnijih podataka pri zatvaranju i kod otpuštanja. Međutim, Srđana Koraća, Mićuna Cvjetićanina i Perku Milić su višekratno saslušavali. Pri tome su ih tukli i mučili. Dobili su batina po tabanima, tjerali ih da budu bosi u ledenoj vodi u podrumu žandarmerijskog zatvora. Međutim, ovo troje su se držali odlično iako su kod nekih našli i neke kompromitirajuće materijale. Perka nije bila ni u SKOJ-u, ali je znala mnogo o ilegalnom radu u Stevinovoj kući. Njih troje nije reklo ni slova. Oni su dostojno položili ispit kao omladinci i skojevci iako im je to bilo prvo »vatreno krštenje«. Oni, kao i svi ostali komunisti u tom kraju, bili su sve dotle bez ikakvog iskustva u neposrednoj borbi s policijom, odnosno žandarmerijom.

Birajući ovo troje najmlađih za ozbiljniju istragu, istražitelji su vjerovali da će preko njih izvršiti provalu te onda nakon toga lakše doći do onih komunista koje su smatrali najopasnijim, ali su se upravo tu prevarili. Dok smo mi bili u zatvoru, partijske organizacije su objašnjavale narodu da vlasti hapse komuniste samo zato što se bore za narod. Odmah je organizirana akcija da nam se pomogne u zatvoru. Sakupljeno je i donešeno nam u zatvor hrane, pića, kolača, poteljine i si. Nikad nije ni u jedan zatvor u okolini dopremljeno toliko toga za manji broj ljudi.

Vlasti su pokušale da spriječe donošenje hrane i ostalog u zatvor, ali bojeći se protesta naroda morali su popustiti. Inače u nekoliko navrata ispred zatvora sakupljale su se grupe naroda, osobito ponedjeljkom kad je bio sajam u Udbini, glasno protestirajući protiv našeg hapšenja i mučenja trojice omladinaca. Tim protestima ispred zatvora obavezno bi se pridruživali i mi unutra, pjevali bismo borbene pjesme i izvikivali određene parole protiv vlasti. U dva navrata kad je bilo najviše naroda pred zatvorom, gdje su oni

hrabriji glasno protestirali, mi smo unutra otkinuli jednu debelu dasku s prična koje su nam služile za ležaj i s njom smo svom snagom po dvojica lupali u vrata zatvora koja su isto tako bila od dvostrukih debelih dasaka. Izvaliti vrata nismo mogli, ali smo lupali tako jako da je odzvanjalo po čitavoj Udbini, a sve to na par desetaka metara od sreskog načelstva. Budući noću nije dolazila kontrola u zatvor i kako je s vanjske strane straža bila neredovita, to je Stevina nekoliko puta noću izlazio van i išao kući u Visuć da se s onim drugovima koji su bili vani dogovori kako da nam pomognu, a pred zoru bi se vraćao u zatvor. To je bilo moguće jer je Duka Ćurčić, inače limar, napravio ključ — kalauz — kojim smo mogli noću otključavati i zaključavati zatvorska vrata.

Budući da nisu uspjeli od troje omladinaca dobiti ni najmanje priznanje, oni su nas nakon 12 dana pustili. Posije nam je rečeno da se tih desetak dana vodila prepiska i telefonski dijalog između sreske i banske vlasti da 11 da nas pošalju sve ili samo neke u logor, no to ipak na našu sreću nisu učinili.

Kako bilo da bilo, ali nikad ranije za tako kratko vrijeme u ovom kraju nije tako brzo porastao ugled i utjecaj Partije i komunista, a to sve zbog dobro organizirane proslave a poslije zbog našeg hapšenja i odličnog držanja. Koliko god je ugled Partije naglo ojačao, dobivao se dojam da je još više došao do izražaja porast ugleda komunista kao pojedinaca. To se tako očito moglo primijetiti i u odnosu na nas koji smo bili hapšeni, ali isto tako i na one drugove za koje su ljudi od ranije znali da su komunisti.

Sve ove akcije partijskih organizacija u udbinskom kraju ni izdaleka se ne mogu mjeriti niti po njihovoj širini a još manje po dubini klasnih sukoba s onim akcijama Partije i radničke klase u gradovima i industrijskim centrima. Ipak su ove partijske organizacije za dvije do tri predratne godine izvojevale prvu značajnu pobjedu u borbi za mase. Dobar dio ovog naroda počeo je da sagledava svu podlu demagogiju građanskih stranaka, počeo je i uspijevao sve više da shvaća zlokobnu izdaju domaće buržoazije i strašnu opasnost od njene saradnje s fašističkim silama. Adekvatno tome ovi ljudi su sve više shvaćali i prihvaćali spasonosnu liniju KPJ, što je bilo od prvorazredne važnosti u teškim danima okupacije i od neprocjenjivog značaja u danima narodnog ustanka i NOB-a, kada su ljudi ovog kraja skoro stopostotno slijedili Partiju od početka do kraja, dajući ogromne nadljudske žrtve.

Mnogi objektivni promatrači, kvalificirani historičari i sociolozi a posebno neki politički aktivni ljudi, često puta postavljaju sebi pitanje o političkom opredjeljenju naroda ovoga kraja. Naročito se često (više usmeno nego u pismenim radovima) postavljalo pitanje o tome kako to da se dio ovog naroda iako srpske narodnosti (mislim samo na ustanička sela) opredijelio još prije ustanka i NOB-a protiv starog režima Kraljevine Jugoslavije, pa samim tim i protiv velikosrpske monarhije, pogotovo kad se zna da je ovo područje bilo vrlo zabačeno i privredno zaostalo, da je bilo udaljeno od većih industrijskih i kulturno-prosvjetnih centara najmanje 100, 150 pa i 200 km, a od najbliže željezničke pruge 30—40 km, s vrlo lošim cestovnim vezama, da je preko polovine odraslog stanovništva do rata bila potpuno nepismena, da je na preko 12 hiljada stanovnika bilo jedva nekoliko desetaka osoba s višom školom, a za čudo nije bilo mnogo više ni onih sa srednjom školom.

Zaista nije mala, svakodnevna, laka i jednostavna stvar pri takvom stupnju pismenosti uz spomenuti nivo prosvijećenosti opredijeliti se za progresivnu političku liniju. To više kad se zna, da je između dva rata postojao ogromni državni aparat stare buržoaske reakcionalne vlasti na tako mali broj stanovnika (aparat za dvije općine, jedan sreski, dvije žandarmerijske stanice, jedan sudski aparat, čitava mreža trgovina, zatim čitava školska mreža, kompletan odgojno prosvjetni sistem — izuzev djelovanja nekoliko časnih slučajeva naprednih učitelja — čitava mreža crkava s odgovarajućim brojem lica u vjerskoj službi), stopostotno i bez ostatka vjerno služila režimu a protiv interesa naroda. Čitav taj sistem bio je usmjeren na to da narod zavede i uvjeri u neizbježnu poslušnost režimu i spriječi širenje naprednih ideja. Povrh svega toga i razne reakcionarne buržoaske stranke i strančice te njihovi političari i politikanti nastojali su da narod zavedu, podijele i zavade, da posiju neslogu i mržnju. Osobito su raspirivali nacionalnu podijeljenost i vjersku mržnju. Pa ipak narod ovog kraja je uspio da se do aprilskog rata dijelom oslobodi režimskog političkog utjecaja i da poslije okupacije, na poziv Partije, skoro sto posto krene u oružani ustanak.

Interesantno je da je narod ovoga kraja, dajući besprimjerne žrtve i savladavajući natčovječanske teškoće, pored ostalog, omogućio da NOB u ovom kraju bude u stalnom usponu bez oseka i uzmicanja toliko karakterističnih za neke druge krajeve. Pa čak i ono neizbježno pojedinačno osipanje boraca prilikom najvećih teškoća, u partizanskim jedinicama formiranim od ljudi iz ovih sela, bilo je najminimalnije. Mnogi su se pitali, a i danas to čine, otkud ljudima iz ovih krajeva tolika snaga da tako dugo izdrže, otkud takva borbena upornost i revolucionarna dosljednost. Objašnjenja su razna.

Neki su kao najvažnije smatrali nacionalnu ugroženost. Drugi su govorili da je tu osnovno buntovnička tradicija stjecana vjekovima u otporu prema Turcima i austrougarskoj tuđinskoj vlasti, zatim tradicije predaka i vojnički duh iz vremena Vojne krajine, te uskočke i hajdučke tradicije iz borbi protiv raznih osvajača i tlačitelja. Neki su opet izvanredne uspjehe Ličana u ustanku i NOR-u objašnjavali geografskim faktorom, odnosno planinskim karakterom Like.

Nema sumnje da je svaka od ovih komponenata imala, jedna manji, druga veći, udio u pogledu uticaja na razvoj NOR-a na ovom području, ali najmanje ima mjesta da se geografski faktor proglasi za najodlučniji, maltene za jedini. Međutim, neosporno je i van svake diskusije da je kao subjektivni faktor odlučujuću ulogu u tom pogledu odigrala Komunistička partija kao cjelina, ali prije svega lokalne partijske organizacije koje su uz najmanje grešaka provodile osnovnu revolucionarnu liniju KP, odnosno Titovu liniju.

Utjecaj ekonomskog i socijalnog faktora na revolucionarna kretanja u Lici pa i Krbavi nije dovoljno izučen i objašnjen. Lika je oduvijek smatrana kao pretežno ili isključivo seljačko-poljoprivredno područje. To je u najvećem stupnju vrijedilo za krbavski dio Like, gdje je opet udbinski kraj s najmanjim udjelom nepoljoprivrednih zanimanja i u kome se u najvećem stupnju živjelo od zemljoradnje i stočarstva. **U** odnosu na čitavu Hrvatsku Krbava je bila najviše udaljena od svih potrošačkih i trgovačkih centara. Seljaci su stoku i druge proizvode morali prodavati po najnižim cijenama, uz pljačku svih mogućih kupaca i prekupaca. Uz sve rečeno dobro je poznata i činjenica da je ovaj kraj bio među onima koji su imali najveći mogući prirodni priraštaj stanovništva između dva rata. Posljedica toga bilo je sve brže dijeljenje i

cijepanje i onako za brdske krajeve usitnjenog posjeda. Sve ovo je dovodilo do toga da je iseljavanje uglavnom muškog dijela stanovništva iz udbinskog sreza bilo veoma intenzivno, s tim što je ogromna većina ovog iseljavanja bila povratničkog karaktera. Od 1500 do 2000 domaćinstava, koliko je bilo 1940. godine u selima udbinskog sreza, bilo je slučajeva da je istovremeno na pečalbi bilo čak i 2500 do 3000 ljudi i to u dobi najveće radne sposobnosti, od 25 do 45 godina. To je nekada iznosilo čak preko polovine od ukupnog broja radno sposobnih muškaraca. U preko 90% slučajeva ovi ljudi su bili prisiljeni da se zapošljavaju na najtežim i najgrubljim, a u zdravstvenom i u pogibeljnom pogledu na najrizičnijim poslovima. Ove ljude najteže su pogađali naleti ekonomskih kriza, u zemljama gdje su bili zaposleni, kada je stotine i hiljade ovih pečalbara u dalekom svijetu ostajalo bez posla. Tada je na stotine ovih vrijednih, čestitih i osobito ponosnih ljudi bilo protjerivano kao skitnice pod policijskom i žandarmerijskom pratnjom u našu zemlju, a iz drugih dijelova zemlje u ova sela, najčešće bez prebijene pare, goli, bosi pa čak i gladni. U ono vrijeme u najbogatijim zemljama Evrope i Amerike ovi su ljudi izgrađivali gradove i saobraćajnice, radili u rudnicima, šumama i fabrikama te su svugdje ubrajani u najvrednije radnike među doseljenicima, a za sve to su dobivali samo bijedne mrvice s prepunih stolova najbogatijih svjetskih i domaćih kapitalista.

Vrlo teško je reći koji je od oblika eksploatacije između dva rata više pogađao ovaj narod, da li je ovaj koji je vršila lokalna buržoazija suviše gladna i nezajažljiva u neodoljivoj težnji za brzim i naglim bogaćenjem, gdje je bilo puno elemenata tzv. prvobitne akumulacije, ili onaj drugi oblik otimanja i pljačke viška rada pa i više od toga što je vršila svjetska i domaća buržoazija. To je upravo ono što je utjecalo da je život ličkog naroda najmanje pola stoljeća (do II svjetskog rata) bio poluproleterskog karaktera. To je ona najopćija konstatacija s napomenom da što bi god ozbiljnija sociološka analiza stvarnog ekonomskog položaja ličkog seljaka tog doba bila šira i više produbljena, sve bi uvjerljivije potvrđivala baš taj njegov poluproleterski karakter.

No, koliko god je narod ovog kraja bio u teškom ekonomskom položaju, on je imao i jednu veliku specifičnu političku prednost. Naime, ljudi iz ovog kraja mnogo su ranije u većem T>roju dolazili u neposredni dodir sa svjetskim zbivanjima a što je najvažnije i s revolucionarnim pokretom radničke klase širom svijeta. Više od pola stoljeća je na hiljade i hiljade ličkih poluproletera uzastopno učestvovalo u revolucionarnom sindikalnom pokretu tada najborbenijih radnika Francuske, Njemačke, SAD, Kanade i drugih. Oni su na taj način prošli kroz stotine i stotine štrajkova i drugih revolucionarnih akcija boreći se rame uz rame zajedno sa svojim drugovima u to vrijeme najrevolucionarnijim radnicima svijeta. Na stotine ličkih poluproletera aktivno je učestvovalo u radu sindikata, a pojedinci su bili primani i u komunističke partije drugih zemalja (Nikola Marinković iz Mekinjara).

Tako je čitavih 5—6 decenija prije drugog svjetskog rata od generacije do generacije, iz godine u godinu stalno rasla politička borbenost, buntovni duh i revolucionarno iskustvo ovih ljudi koje su oni prenosili na svoje potomke i komšije prilikom povratka iz pečalbe. To živo, neposredno i svakodnevno usmeno prenošenje borbenih i revolucionarnih iskustava povratnika na nas mlađe imalo je neobično važnu ulogu u našem političkom opredjeljivanju.

Neposredno stapanje i prožimanje borbenog revolucionarnog iskustva ličkih poluproletera, koje su oni stjecali u tuđini, s mladenačkim duhom i poletom nas tada mladih koji smo dorastali i ostajali u ovom kraju, predstavljalo je takav revolucionaran potencijal koji u onim predratnim relativno mirnim prilikama nije ni mogao da dođe do punog izražaja. To potencijalno kao da je tražilo subjektivnu snagu koja će mu dati pravac i ukazati put. Jedino se tim može objasniti to da je relativno brzo, za manje od dvije godine, uspostavljena čitava mreža partijskih organizacija u srezu s njihovim rukovodstvom i da je izrasla još brojnija mreža revolucionarnih omladinskih pa i skojevskih organizacija. Tako su buntovničke tradicije, iz otpora Turcima i Austro-Ugarskoj Monarhiji kao i uskočko-krajiško-hajdučkog otpora tlačiteljima, bile oplemenjene suvremenim dvadesetogodišnjim borbenim i revolucionarnim iskustvom naše radničke klase u borbi protiv starog buržoaskog i monarhofašističkog režima Kraljevine Jugoslavije.

Razmišljajući danas o ljudima i prvim partijskim organizacijama na području Krbave, skoro i nehotice nameću se pitanja. Da li je organizacija KPJ stigla na vrijeme u ovaj kraj, da li je imala dovoljno vremena da pripremi narod za nastupajuće događaje i da li je bilo zakašnjenja u tom pogledu i u kojem stupnju? Naša historijska nauka svakako će dati kvalificiraniji odgovor na ova pitanja. Ja kao jedan od neposrednih učesnika u tim događajima, iako sam svjestan da mi je baš zato teško biti do kraja objektivan, usuđujem se da dadem barem neke napomene u tom smislu. Stvaranje okosnice sreske partijske organizacije zajedno s njenim rukovodstvom u razdoblju 1939—1940. može da se nazove jednim od najsretnijih historijskih događaja za narod toga kraja. A evo zašto. Iako su se u četiri do pet spomenutih sela već ranije mogle oformiti partijske ćelije sigurno počevši od 1935. pa možda i ranije, pa prema tome i njihovo sresko rukovodstvo, ipak je to što se uspjelo 1939. i 1940. učinjeno u osnovi na vrijeme. Konačno sami događaji kako su se kasnije razvijali to potvrđuju. Ipak je samo godinu i pol dana od formiranja prvih partijskih ćelija do ustanka bilo u osnovi dovoljno vremena da te mlade partijske organizacije i sebe i narod pripreme za sudbonosne događaje.

Samo u međusobnoj povezanosti i međuzavisnosti svih događaja pred rat moguće je pravilno ocijeniti i pripremanje uslova za stvaranje prvih partijskih organizacija u udbinskom kraju, njilfovo formiranje i osposobljavanje do tog stupnja da budu spremne da povedu ogromnu većinu naroda na ustanak i u revoluciju. Iz svih tih predratnih događaja i uslova izrasli su duboki i čvrsti korjenovi svih kasnijih ratnih i poratnih uspjeha. Komunisti su poslije početnog nesnalaženja nakon okupacije i stvaranja Nezavisne Države Hrvatske, u veoma teškoj situaciji terora i genocida, pozvali narod na oružani ustanak. Odazivajući se tom pozivu, Krbavčani su pod rukovodstvom Partije masovno krenuli u oružanu borbu i revoluciju.

Neda Žakula

Sjećanje na Marka Oreškovića Krntiju

»Drug je Marko hrvatskoga roda,
al* je majka srpskoga naroda«

Ovi stihovi ispjevani u narodu moto su života i rada Marka Oreškovića Krntije, čovjeka, komuniste, sina kršne Like i velikog borca iz redova naše Partije i radničkog pokreta. Došao je u Liku 1941. godine da pomogne partijskim organizacijama, da ih poveže i pripremi za oružane akcije. Došao je da digne Liku na noge, jer je u to vrijeme Lika preživljavala svoje najteže dane. Burni događaji u ratnom vihoru bili su izmijenili lice Like. Nije to više bila zemlja vrijednih težaka. Po Lici se toga ljeta nije čula pjesma ornih kosaca. Uzalud su ih čekale livade s prezrelom travom, a zlatna žitna polja uzalud su čekala oštre kose i srpove. Nema ih, odvode ih. Grupa za grupom ličkih gorštaka vuče se po svojoj zemlji i zemlji svojih pradjedova. Odlaze na put bez povratka. Vode ih u logore, bacaju u jame i raseljavaju. Kukaju stare majke — oči im isplakane od suza. U crno se oblače mlade žene i ličke djevojke. To je bila Lika u ljeto 1941. godine.

Napadom hitlerovske Njemačke na Sovjetski Savez pojačao se ustaški teror. Nije bio pošteđen ni hrvatski narod. Ustaše hapse i progone »sumnjive« Hrvate, one koji su na bilo koji način dizali svoj glas protiv zločina i krvi te pokušavali pomoći nevinom srpskom narodu. Hajka je i na komuniste u kotarevima Korenica i Udbina. Proganjaju ih kao divlje zvijeri. Komunisti su se sklanjali i sakrivali, a često puta morali su napuštati i teren Like. Odlazili su u Dalmaciju, Srbiju, pojedinci čak u Njemačku. Prilikom okupacije zemlje među zarobljenim jugoslavenskim vojnicima našao se i izvjestan broj članova Partije kao na primjer: Milan Vukmirović Škarpa, seljak iz Babina Potoka, član OK KPH za Liku, Đuro Čudić, seljak iz Čudina Klanca, sekretar među zarobljenim jugoslavenskim vojnicima našao se i izvjestan broj članova Partije kao na primjer: Milan Vukmirović Škarpa, seljak iz Babina Potoka, član OK KPH za Liku, Đuro Čudić, seljak iz Čudina Klanca, sekretar partijpartijske ćelije u Čudinu Klancu, Milan Končar, seljak iz Čudina Klanca, Rade Hrnjak, student iz Debelog Brda, Proko Dmitrašinović, student iz Korenice i Dušan Drakulić, oficir iz Vrela.

U prvoj polovini 1941. godine ustaše su uhvatile i ubile neke članove Partije — Budu Šakića, studenta iz Udbine, Duku Ćurčića, limara iz Udbine, Danu

Grkovića, krojača i Đuru Grkovića, seljaka, oba iz Srednje Gore, Branka Bubala, studenta iz Ličkog Petrovog Sela i Vojina Drakulića, geometra iz Korenice. Mnogi članovi Partije odmah po uspostavljanju ustaške NDH došli su u situaciju ili da se sklonu ili da budu ubijeni. Tako je bilo i s članovima OK KPH za Liku. Ustaše su ih tražile već prvih dana, a za Jakovom Blaževićem i Nedjeljkom Zakula raspisali su potjernicu i ucijenili im glave na 100.000 kuna.

Nedjeljko Zakula Braco krio se neko vrijeme u udbinskom kotaru u kući Zorke Korać, nekoliko dana u Korenici kod sestara Ljeposave i Zorke Štakić, a u junu 1941. godine prebacio se za Srbiju. Početkom ustanka stupio je u partizane i poginuo u jesen 1941. godine kao politički komesar Prvog šumadijskog partizanskog odreda. U Srbiju su prešli i komunisti Mito Dimitrijević, učitelj iz Visuća, Niko Korać, učitelj iz Visuća, Srđan Korać, skojevac, đak, Sveto Pribić, student iz Korenice, a u Njemačku su se sklonili Dane Korać i Stevina Cvjetićanin Čekljun, trgovac, oba iz Visuća.

Početkom jula ustaške vlasti iselile su čitavu općinu Plitvice u Drvar, Bosansko Grahovo i okolna sela. S narodom su otišli i komunisti Petar Končar, radnik iz Končareva Kraja, njegove kćerke Naranča i Dušanka, zatim Jovo Bogdanović, seljak i njegova sestra Draga također iz Končareva Kraja. Praktično narod je ostao sam. Svi spremniji i odlučniji ljudi tih dana su bili daleko od rodnog kraja. Nekoliko komunista koji su ostali s narodom nisu imali veze s rukovodstvom, pa nisu učinili ni ono što su mogli. Ovo nije optužba nego samo konstatacija.

Ustaše su oduzimale oružje po selima pod prijetnjom smrtne kazne. Oduzimale su i puške kremenjače i stare pištolje. Svakodnevno su odvodile ljude. Poslije strijeljanja Ognjena Price, Božidara Adžije, Otokara Keršovanija i ostalih drugova, teror ustaša se još više pojačao. Komuniste su jurile kao sumanuti. U ovakvim prilikama kada su mnoge partijske organizacije bile desetkovane i razbijene, uslovi za rad su bili više nego teški. Uticaj komunista se osjećao jače u krajevima gdje su se nalazili članovi OK KPH za Liku. Pod njihovim uticajem narod se sklanjao u šume. Prikupljalo se oružje i uspostavljale veze s partijskim organizacijama.

Tada dolazi Marko Orešković Krntija. Došao je među svoje[1] gorštake da ih diže na ustanak i tako spasi od daljeg pokolja i bratoubilačkog rata. Njegov poziv na borbu poput grmljavine odjekivao je Likom. Lika ga je poslušala i slijedila. Srela sam ga prvi put 19. jula 1941. godine u mom selu Jasikovcu. Predstavio mi se kao »Mile« iz rukovodstva CK KPH. U Jasikovac ga je doveo Rade Zigić.

Marko je bio lijep čovjek u zrelim godinama, ali mladenačkog izgleda. Imao je sportske hlače od sivog tvida, svijetloplavu košulju i smeđi džemper, a na glavi je nosio crvenu ličku kapu. U razgovoru se raspitivao o mome dotadanjem radu u Beogradu i o mojoj porodici. Govorio mi je o potrebi što hitnijeg pokretanja ustanka, a zatim mi je na kraju rekao: »Tebe čeka naporan i dug put, ali ti ćeš to izdržati. Mi smo ti koji moramo izdržati i najgore. Moramo biti ponosni i kada smo poraženi, ali ovoga puta pobjeda je sigurno naša.« Moj otac i brat to jutro otišli su kositi livadu. Marko me poslao k njima da ih obavijestim neka se ne predaju ustašama u ruke i da se

1 Marko Orešković navraćao je u Liku među komuniste više puta od 1939. godine poslije povratka iz Španije, a dolazio je i 1941. godine u nekoliko navrata.

za izvjesno vrijeme negdje sklonu. Međutim, otac je poslije moga odlaska ubijen na Prijeboju, a brat Stevo je poginuo 1944. godine kao rukovodilac SKOJ-a u 1. brigadi 35. divizije u borbi za Korenicu. Mlađi brat Vlajko, star 12 godina, išao je u Korenicu da Marku kupi cigarete i kada se vratio, mi smo iz Jasikovca krenuli.

Nije mi bilo svejedno. U neizvjesnosti sam ostavila roditeljsku kuću, oca, braću, sestre i baku Boju. Plašila sam se za njih i bila sam zamišljena i tužna. Marko kao da je čitao moje misli pa mi je govorio riječi utjehe i te njegove riječi bile su pravi melem. Sjećam se da mi je rekao: »Naša Partija je majka nas komunista. Ona nas pazi i voli kao što majka voli svoju djecu. Ne brini. Ti si član jedne velike i divne zajednice, ali treba da dokažeš da si zaista dostojna nje i da uvijek i na svakom mjestu pripadaš njoj. Ovo ti govorim zato što ćeš na ovome putu, na koji si danas pošla dobrovoljno, doživjeti svašta. Trpjet ćeš glad, smrzavat ćeš se, doživjet ćeš mnoge teškoće i prepješačit ćeš stotine i stotine kilometara. Tabani će ti krvariti, bol će ti kidati dušu. Možda ćeš biti i uhvaćena, mučena i ubijena. Zapamti, nikada ni u jednom momentu ne smiješ zaboraviti da pripadaš Partiji i moraš sačuvati dostojanstvo pravoga čovjeka — komuniste.« Ja sam ga slušala kao nikoga dotada. Zaboravila sam na vrijeme, na strah, na svoje. Zaboravila sam i na cipele koje su mi napravile krvave žuljeve.

Prošli smo Oravac, Vrpile i u Razdolju, na cesti između Korenice i Bunića, sreli grupu umornih i zaplašenih seljaka iz Bunića i Debelog Brda koji su išli u Korenicu da se jave na »prisilni rad.« »Sirotinjo moja«, obratio im se Marko, »vraćajte se i bježite u šume. Kakav prisilni rad? Ustaše će vas pobiti. Braćo moja! Uzimajte rogulje i sjekire i branite se! Dočekujte ustaše u zasjedi i ubijajte vi njih! Vi niste sami. Niste više prepušteni sami sebi i na milost i nemilost ustaškim psima. Uz vas je Komunistička partija. To je partija radnika, seljaka i poštene inteligencije. Sastavljena je od Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i ostalih narodnosti. Njeni članovi su isprobani borci iz španskoga građanskog rata, s barikada Beograda i Zagreba, očeličeni u štrajkovima, zatvorima i neprekidnoj borbi za obespravljene i siromašne. Ona vas poziva da se zbijete u redove i otpočnete borbu na život i smrt, da branite vaše domove i vašu djecu. Partija će rukovoditi vašom borbom do konačne pobjede, oslobođenja zemlje i vas samih. Gledate me i slušate, a ipak mi ne vjerujete. Možda radi ove kape koju nosim na glavi (crvena lička kapa)? Vama je danas zabranjeno nositi ovu kapu jer ste Srbi. Da. Ja sam Hrvat i to pravi Hrvat-komunista. Braćo moja, uz vas je i hrvatski narod, Hrvati komunisti i svi ostali pošteni pripadnici hrvatskoga naroda. Ustaše su izrodi i bijedne sluge okupatora. Oni nemaju veze s poštenim hrvatskim narodom. Oni danas ubijaju sinove i kćeri toga naroda. Ubili su Adžiju, Keršovanija i stotine i stotine drugih.« Ljudi su ga slušali kao opčinjeni, što im se čitalo na ispaćenim licima. Markove iskrene i poštene riječi ipak su djelovale, vratile su im nadu i vjeru. Nisu otišli u Korenicu. Zaobilaznim putevima vratili su se u svoja sela, svojoj djeci i na svoja ognjišta. Sreli smo još nekoliko grupica. Riječi su se na Markovim (Milinim) usnama ponavljale, nizale i tekle. Riječi ohrabrenja i vjere u život i budućnost.

No Kolarištima više Krbavice smo se odmarali. Morali smo pričekati sumrak radi ustaških patrola, koje su obično u ova udaljena planinska sela dolazile samo danju. Sunce je na zalasku. Nepokošena trava lelujala je na lakom večernjem povjetarcu. Pjesme popaca i miris cvijeća dočaravali su mi

bezbrižnu mladost. Razmišljam. Skoro će Ilindan. Na ovome proplanku svake godine na taj dan održavao se zbor. Dolazili su iz Krbave i Korenice. Tu su vodili kolo kršni momci i djevojke. Nadigravali se, pjevali i birali izabranicu svoga srca. Danas pripada prošlosti ilindanski zbor — zbor mladosti. Mnogi od onih koji su ga ove godine s nestrpljenjem očekivali nisu više među živima. Nikada više ovamo neće doći Dane Škorić, kovač iz Frkašića, Đujo Delić i Branko Delić iz Bjelopolja, Nino Ljutica i njegov brat Pajo iz Kalebovca, kao i stotine onih čiji je život prekinut u cvijetu mladosti. Najednom Marko (Mile) mi poče govoriti: »Zapamti Mileva[2] da će se ovdje igrati, pjevati i veseliti ljepše nego ikada do sada. Mladost će biti oslobođena i znat će se radovati.«

Kada je pao mrak, spustili smo se u Krbavicu. Marko me poveo u kuću Boje Zaklan i njenog sina Ise. Našli smo ih u kući kod ognjišta. S njima se pozdravio kao sa znancima. Oslovljavali su ga s »Mile«. Ovo me začudilo i pitala sam se, gdje su se sreli. Mene je Marko predstavio kao Milevu iz Tuka, sestru Rade Žigica. Izašli smo iz kuće. Marko je sjeo na panj, a Isu je poslao u selo da skupi što više naroda i dovede svojoj kući. Za pola sata došao je priličan broj Krbavčana. Posjedali su na tratinu ispred kuće. Sjećam se da su, između ostalih, na ovo sijelo došli: Iso Zaklan, seljak i njegova majka Boja, Vlajko Vlaisavljević, podoficir bivše Jugoslavenske vojske, Arso Vlaisavljević, također podoficir, Dragica, krojačica i Lela Vlaisavljević, obje sestre Vlajka i Arse, Mara Lukić, Mileva Pribić, obje seljanke 1 još neki drugi. Među njima je bilo i omladine.

Marko se i ovdje u samom početku predstavio kao Hrvat i komunista. Između ostalog je govorio prisutnim da ne dozvole da ustaše odvode ljude, da sačekuju ustaše u zasjedama i ubijaju ih, da je došlo vrijeme da se narod digne na ustanak i brani gole živote, jer da ustaše svaki dan masovno ubijaju srpski narod i ako se ne ustanu, da Srbina više neće biti. Završio je citirajući Njegoša: »U rukama Mandušića Vuka biće svaka puška ubojita, a ja vama kažem da će u rukama vas gorštaka ubojite biti roglje, sjekire i lopate, a oružje ćemo oteti od neprijatelja u junačkom boju.« Kada je završio izlaganje, progovorio je Vlajko Vlaisavljević: »Tko nam garantuje, da je sve istina što ste nam ispričali i da ste vi zaista komunista i čovjek od riječi? Mi vas nikada do sada nismo vidjeli. Mi zaista ne znamo otkuda ste došli i tko ste zapravo. U današnje vrijeme okolo krstare svakakvi tipovi i po našim selima i zaseocima vršljaju ustaški špijuni. Oni su stvarno drukčiji od vas. Ne govore tako pametno i ljudski. Ali kako da vam vjerujemo?« Marko se nasmijao i dodao. »Mladiću, sviđaš mi se. Pošten si, oprezan i otvoren«. Dugo i dugo mu je objašnjavao i dokazivao da nije niti provokator, niti špijun, već komunista. Umiješao se i Iso Zaklan i rekao da je druga sreo u Trnavcu i da ga Trnavčani poznaju.

To veče su doneseni zaključci: da se prikupi oružje u selu, naoružaju najpovjerljiviji i najhrabriji, organizuju seoske straže koje će obavještavati narod o dolasku ustaša u selo i po mogućnosti sprečavati njihov ulazak u selo, da se ne dozvoli žandarima i pandurima da vršljaju po selu, da se spriječi svaki odlazak ljudi na »prisilni rad«, hitno naprave u šumi skloništa za hranu i narod, prikupljaju rezerve hrane i odnose u skloništa, da se

2 Marko mi je u to vrijeme dao ime Mileva da ustaše i Talijani ne bi radi mene uznemiravali moju porodicu.

spriječi svaki odlazak bilo koga iz sela u ustaška uporišta Bunić i Korenicu (izuzev po zadatku) i da se spriječi svaka trgovina s okupatorom. Za komandira sela izabran je Mićo Pribić, pograničar. Ovo je bio prvi sastanak u kotaru Korenica koji je Marko održao, a za koji ja znam, izuzev susreta s grupama ljudi na cesti u Razdolju.

Dvadesetog jula u jutarnjim satima Marko je obišao i neke zaseoke u Krbavici. Opet je govorio grupicama ljudi i pojedincima. Pozivao ih u borbu, hrabrio i tješio, ulijevao nadu i vraćao vjeru u život. Obraćao se i ženama pojedinačno. Pričao im je da budu svjesne onoga što će se uskoro dogoditi i da budu pametne i ne ometaju planove svojih muževa i sinova, već da ih pomognu i zajedno s njima učestvuju u događajima koji dolaze. Imala sam utisak da mu zaista svi vjeruju i da su ga već na prvi susret zavoljeli i prihvatili. U to sam se kasnije potpuno uvjerila da je zaista bilo tako i da je među ovim siromašnim ličkim seljacima Marko postao legenda.

Istog dana uveče stigli smo u selo Trnavac. Marko je navratio u kuću Koste Lukića. Ukućani su sjedili oko ognjišta i upravo se spremali da večeraju. Predstavio im se kao Mile, a mene kao Milevu, drugaricu iz Zagreba. Poslije večere posjedali smo oko ognjišta na kome je plamsala vatra i Marko je ukućanima i nekolicini komšija pričao o svemu onome kao što je govorio na sastanku u Krbavici. Svi su ga slušali pažljivo i s dozom poštovanja. Žene su uzdisale i govorile: »Blago njegovoj majci koja ga takvoga rodi, ako je živa, mora se ponositi s njime.«

Osvanuo je 21. juli. Topao i sunčan. Vrijeme je kosidbe, ali slabo se radilo. Ljudi su se »zabavili« jadom i živjeli u potpunoj neizvjesnosti, izgubivši interes za svoje svakodnevne poslove. Svuda se osjećala tuga. Nigdje pjesme, nigdje smijeha, čak nije bilo ni glasnih razgovora. Ispred kuće Mišike Lukića sastali su se komunisti da se dogovore i donesu odluku o daljem radu i akcijama. Na sastanku su bili: Mišika Lukić, Đuro Lukić, Jovo Lukić, svi seljaci, Milić Lukić, kovač, Marko i ja. Prisutni su Marka oslovljavali — »druže Mile«. Nije mi bilo poznato da li su znali tko je zapravo on. Marko je govorio 0 potrebi što hitnijeg povezivanja partijskih organizacija i komunista, o životnoj nužnosti brzog pokretanja ustanka. Kritikovao je komuniste što su dozvolili da im ustaše odvode ljude »ispred nosa«. »Za nas je svaki čovjek dragocjen i svakoga treba sačuvati. Dok se komunisti u Srbiji i Crnoj Gori bore, vi čekate da vas sve poubijaju. I ni prstom ne mičete. Moji drugovi, Partija vas tako nije učila.«

Na ovome sastanku je odlučeno: da se prvo prikupi sve oružje, organizuju seoske straže i izabere komandir sela, da se ne dozvoli da ustaše odvedu više 1 jednoga čovjeka, da im se potpuno onemogući ulazak u selo i prihvati borba s njima, da se u šumi nađu pogodna mjesta za skladišta rezerve hrane; ljudske i stočne, da se pronađu pogodna mjesta za zbjegove stanovništva i to duboko u šumi na što skrovitijim mjestima, da komunisti okupljaju narod i govore mu o bratstvu i jedinstvu i da mu objašnjavaju da ustaše ne predstavljaju hrvatski narod i da je hrvatski narod spreman da zajedno sa srpskim prihvati borbu protiv ustaša i okupatora, da komunisti moraju ubijediti svakoga pojedinca u Trnavcu da je »prisilni rad« varka i da ne dozvole bilo kome da ode na taj način jer ga tamo čeka samo smrt. Poslije održanog partijskog sastanka Marko je s komunistima sela Trnavca otišao u šumu da nađu pogodna mjesta za zbjegove, skloništa i zemunice.

Uvijek ću se sjećati kako je Marko za vrijeme ručka u kući Mišike Lukića dočekao Pediju Graovca, visokog i naočitog čovjeka. Ugledavši ga onako dugačkog i korpulentnog, Marko ga je upitao — tko je i za koga je? Pedija nije poznavao Marka, pa tuc-muc, ni tamo ni ovamo dao je neki neodređeni odgovor. Marko mu tada prosu silu riječi sve u ovakvom stilu: »Oj Srbine gujo ljuta, kukavice po sto puta! Takva ljudina, a plaši se. Pogledaj te svoje ručerde — s njima možeš i medvjeda savladati a kamoli ne ustašu. Uhvati ga koji prvi naiđe i zadavi ga. Uzmi njegovu pušku i sačekaj deset ustaša. Pobij ih sve, puške odnesi i podijeli desetini drugova, te vas deset sačekajte čitavu četu. Tako se boj bije. Tako su ga bili i tvoji stari preci i pobjeđivali.« Pedija je ostao zaprepašten i na koncu sve shvatio i nasmijao se. S Markom je još dugo razgovarao.

Uveče Marko je dugo razgovarao s Mišikinim ocem, starim Savom Lukićem i s još nekoliko staraca. Pričali su Marku svoje doživljaje iz mladosti i austro-ugarske vojske, o radovima u dalekoj Americi i slično. Marko je njima pričao 0 svome životnom putu i borbi za goli život. Zainteresirao je ove stare i iskusne Ličane, osvojio njihove simpatije, što se vidjelo iz njihovih srdačnih poziva: »Vala sjutra ćeš biti moj gost!« A drugi je već dobacivao: »Bogami neće nego moj!« Marko se nasmijao i objasnio im da je to nemoguće, jer on ima mnogo posla i vjerovatno sutra ide dalje, ali svaki put kada dođe u Trnavac obići će ih i s njima se dobro porazgovarati.

Pomalo sam tonula u san slušajući ovaj razgovor. Za čas sam se vidjela s Markom na putu od sela Jasikovca do Trnavca. I sada ga jasno vidim kako govori o Partiji, o moralu komunista, o liku komunista i o držanju pred klasnim neprijateljem i borbi uopšte. Njegove uspomene iz Španije bile su svježe i s radošću se sjećao dana provedenih tamo. Lik žene Španjolke — borca uzdizao je do pijedestala. Želio je da mi što više ispriča i da me prosto nauči i ohrabri kako treba raditi i boriti se. Nadu je polagao u naše žene. Smatrao je da borba nije potpuna i da neće uspjeti ukoliko se ne pokrenu 1 ne angažuju žene, konkretno u ovoj situaciji žene seljanke. Predviđao je masovni rad sa ženama i rekao mi: »Ti ćeš biti jedna od tih koja će okupljati i organizirati žene. Naše su seljanke skromne, zapostavljene i neuke, ali vrlo, vrlo osjetljive. Ti moraš da im se potpuno približiš, da ih svojom ljubavlju i skromnošću osvojiš. Nikada se ne smiješ zaboraviti i bilo čime povrijediti naše majke. Tvoje ponašanje treba da bude uzorno u svakom pogledu. U njihovom društvu čak ne smiješ ni cigaretu zapaliti, jer ti znaš što lička seljanka misli o ženi koja puši.« Mnogo i mnogo toga govorio mi je. Saznao je da sam nekada bila đak gospićke gimnazije. Raspitivao se o mome društvu iz Gospića i rekao mi da ću skoro u Gospić i da preko Slave Blažević treba da mu uspostavim vezu s Jakovom. Bio je mnogo zabrinut zbog situacije u Gospiću i brinuo se za drugove koji su tamo živjeli i radili. Zamjerao je drugovima zašto nisu pokušali uspostaviti vezu sa Zagrebom.

U razgovoru mi je napomenuo da je početkom maja bio u Lici i da je prošao kroz Gospić. Produžio je do Knina. Ne znam zašto, vjerovatno je smatrao da će u Gračacu naći nekoga iz OK KPH za Liku. U Kninu je sreo ustaškog doglavnika Jucu Rukavinu. Tom prilikom Juco mu je kazao: »Vidjet ćemo, tko će koga. Mi vas ili vi nas!« Iz Knina vratio se u Zagreb. Početkom jula ponovo je došao u Liku. Nije mi poznato u kome je kraju Like bio, ali mi je rekao da nije mogao uspostaviti vezu ni s kim. Rekao mi je kako je jprvi put u životu bio očajan i skoro nesretan. Ovoga puta vratio se do

Karlovca i preko Josipa Kraša izvijestio Radu Končara o situaciji u Lici i o teškom stanju koje tamo vlada. Poslije sastanka s Končarom vratio se opet u Liku. Došao je preko Rudopolja na Čudin Klanac kod Nike Čudića. Preko Trnavca i Krbavice otišao je u Debelo Brdo, Jošan i Visuć. U Visuću je stupio u kontakt s nekim komunistima iz lapačkog kotara i dao im instrukcije za rad. Preko Zorke Korać u Visuću je uspostavio vezu s komunistima i skojevcima. O Zorki je pričao veoma pohvalno. Pričajući o njoj spominjao je njezina muža Danu i Stevinu Cvjetićanina Čekljuna. Grdio ih je na sva usta što su kukavički napustili Liku. Spomijao je i Nedjeljka Zakulu Bracu i Mitu Dimitrijevića i sve one koji su otišli iz Like. Govorio je: »Zar Lika nema dovoljno šume da se sklone? Eto i komuniste može da uhvati panika i da izgube glave. Odgovaraće zato.«

Marko je iz Visuća otišao u Mekinjar pa u Šalamunić. Preko Pecana je stigao u Tuk kod Rade Zigića, a 19. jula kod mene u Jasikovac kako sam već navela. Iznad svega Marko je volio Partiju. Za dva dana toliko mi je pričao o Partiji i njenim zadacima. Vjerovala sam mu, voljela ga i duboko cijenila. U rano jutro 22. jula u kuću Mišike Lukića u Trnavcu došao je mladić bez ruke, Božo Končar. Marko mi je rekao da je to brat Rade Končara i poslao me s njim u Babin Potok, odnosno Čudin Klanac, da nabavim seljačko odijelo kakvo nose starije žene u Lici. Kazao mi je da budem u vezi s Nikom Čudićem i da će me Niko ponovo povezati s njim kada to bude potrebno. Napomenuo je, da će mi kod moje sestre Latinke Končar biti predat neki materijal koji treba dobro da čuvam.

Marko je iza nas ostao u Trnavcu. Po njegovom uputstvu javila sam se Niki Čudiću. Između ostalog, Niko mi je kazao da je tih dana iz Zagreba dolazila Dragica Končar i da ju je na Rudopolju sačekao Božo Končar. Noćila je u kući kod Nike i Božo je išao u Trnavac u vezi Dragičina dolaska iz Zagreba. Slijedećeg dana Rade Zigić je došao u kuću moje sestre Latinke Končar i saopštio mi da je kod Žute Lokve na Brezovcu ostavio eksploziv i da se ja za njega pobrinem.

Dan kasnije, mislim oko 24. jula, obaviještena sam da dođem u Babin Potok u kuću Miće Vukmirovića Bjelog. Tamo sam zatekla Marka i Stipu Ugarkovića Palentu. Tu večer je održan partijski sastanak s komunistima iz Babina Potoka. Sastanku su prisustvovali: Marko, Stipe, ja, Mićo Vukmirović Bjeli, Stevo Biga, Stevo Delić, Ljubomir Delić i više se ne sjećam nikoga. Mislim da je to bio potpun broj. Dnevni red sastanka je bio slijedeći: Marko je dao zadatak komunistima da odmah otpočnu s akcijama i to rušenjem pruge između Rudopolja i Vrhovina. Tražio je dobrovoljce. Svi su se javili. Mene je bio odredio da stavim eksploziv i zapalim kordu. Međutim, drugovi nisu htjeli o tome da čuju. Eksploziv sam poslije sastanka u 12 sati noću predala Stevi Bigi pred kućom Milana Končara na Čudinu Klancu. Na tome sastanku doneseni su i zaključci kao i na sastanku u Trnavcu i zboru u Krbavici.

Marko je zadovoljan napustio Babin Potok, jer je bio ubijeđen da će ovi mladi ljudi izvršiti zadatak u potpunosti. Poslije pola sata nas dvoje i Stipe Ugarković krenuli smo preko Brezovca i Sijanova Klanca u Trnavac. Marko je usput doživljavao i preživljavao pomenutu diverziju i pravio planove za druge akcije i diverzije. Međutim, spomenuta diverzija nije izvršena. Navodno, Talijani su bili pojačali kontrolu na pruzi Split—Zagreb i drugovi iz Babina Potoka vjerovatno nisu mogli doći do pruge. Marko je ovo neizvršenje zadatka

shvatio kao partijsku nedisciplinu i zamjerio drugovima iz Babina Potoka zbog toga. Ne znam kako su prošli i da li su imali prilike da mu podnesu izvještaj.

U Trnavcu je Marko ponovo održao sastanak s komunistima i poslije toga zbor sa seljacima. Desilo se da su ustaše u međuvremenu dok je Marko boravio u Babinom Potoku odvele nekoliko ljudi, a da bi stvar bila žalosnija ovi ljudi sami su otišli u Korenicu i prijavili se ustašama na poziv. U pozivu je stajalo da ukoliko se ne prijave odgovarat će im porodice. Uplašili su se i poslušali. Marko se radi ovog strašno ljutio na drugove iz Trnavca, grdio ih i kritikovao.

Na masovnom zboru prisustvovalo je oko 70 osoba. Govorio je da je došao kraj ustaškoj strahovladi i apelovao na seljake da ne napuštaju selo, da se čuvaju od ustaša i da slušaju naređenja izabranog komandira sela. »Srbi nikada nisu bili malodušnici i kukavice. A evo, sada ste izgubili glavu. Umjesto da se sklanjate od ustaša i da se borite protiv njih, a vi kao ovce na so, odlazite na njihove tričave pozive i gubite uludo glave. Pravite im zasjede. U ovakvim gudurama koljem i vilama pobit ćete čitav bataljon, a kamoli ne par šmokljana.« Na zboru se obratio ženama i omladinkama, kazao im mnogo toplih riječi i pozvao ih da i one zajedno s muškarcima dočekuju neprijatelja, čuvaju straže, prikupljaju rezerve hrane i obuće. Svi prisutni pažljivo su ga slušali. Nitko nije oponirao niti na bilo koji način izrazio sumnju ili nevjericu. Konačno to se pokazalo i u daljem razvoju događaja, jer Trnavčani su bili odlični borci na svim frontovima. Poslije zbora Marko je druga Stipu Ugarkovića Palentu uputio u kotar Gospić, a on i ja smo se iz Trnavca prebacili u Krbavicu.

Osvanula je nedjelja. Bio je 27. juli. Marko me u ranu zoru otpratio do blizo Bunića. Dao mi je proglas CK za ustanak, s tim da ga odnesem Jakovu .Blaževiću. Napomenuo mi je da je nedjelja i da ću stići u Široku Kulu neopaženo baš kada su ustaše na misi u crkvi. U Širokoj Kuli trebala sam se navratiti kod Vlade Oreškovića Crnog i dati mu proglas da ga prouči, a također i Peri Oreškoviću. Kada sam srela starog Peru Oreškovića i uručila mu pozdrav od Krntije, tek tada sam saznala tko je misteriozni »drug Mile«. Pera je čuvši ime »Krntija« počeo me grliti i ljubiti i neprestano je ponavljao »Zar je živ i zdrav moj jedini brat Marko? E moj Marko blago meni.«

Sin Perin, Ivo Orešković, otpratio me u Lički Osik na vlak. U kući Jakova Blaževića našla sam Stipu Ugarkovića Palentu. Ivanka Blažević, Jakovijeva mlađa sestra, odvela je nas dvoje u Divoselo kući Denija i Steve Vujnovića gdje smo našli i Jakova. Tamo je bio i Mile Počuča i Milica Pejnović. Jakov je stalno primao neke ljude, razgovarao s njima, primao poruke, davao uputstva i otpremao ih dalje.

Mile Počuča Deni i Stevo Vujnović toga dana i noći umnožili su na šapirografu proglas CK KPJ koji sam ja predala Jakovu. Sutradan, 29. jula, proglas je putovao Likom. Vlado Radaković, učitelj iz Divosela, odnio ga je u Crni Dabar i još neka gornja sela. Milica Počuča proglas je odnijela u Smiljan, Bužin i još neka sela. Mene je Jakov uputio u Počitelj, Medak, Raduč, Ploču, Komić, Poljice, a po mogućnosti u Gračac kod Gojka Polovine, sekretara KK Gračac. Pričalo se da je u Gračacu dignut ustanak i da se Gojko bori.

Prije polaska na put Jakov mi je kazao na koga u kome selu treba da se obratim. U Metku mi je Pero Ljuština priključio Jovu Tarbuka. U svim selima kroz koja sam prošla osjećala se živost, kretanje i pripreme. Nas

dvoje su svagdje presretale seoske straže, ispitivale, provjeravale i sumnjičile. Smatrale su nas i za špijune i imali smo muke da dokažemo obratno. A da nam nije bilo autoriteta Jakova, tko zna kako bi i prošli.

U Poljicu nas je savjetovao Ico Pavlica da se vratimo i da ne idemo za Gračac. »Komićani su«, rekao nam je on, »poslali u šumu ljude da vas ubiju, jer smatraju, da ste ustaški špijuni i ja vam ne mogu dati pratnju, niti odgovarati za vas.« Kako sami nismo poznavali put, poslije kraćeg kolebanja vratili smo se preko Kurjaka i Srednje Gore u Mogorić, Medak, Počitelj i Divoselo. U Srednjoj Gori smo naišli na veliku živost. Pop Nedjeljko Radaković ubjeđivao je ljude pod oružjem da ne treba voditi borbu s ustašama, jer će ovi radi odmazde pobiti i popaliti sve. Ljudi su mu se suprotstavljali, prepirali se s njim i dokazivali mu obratno.

Prvoga augusta ujutro pošla sam iz Divosela s drugom Stipom Ugarkovićem Palentom i preko Gospića, Budaka, Ličkog Osika, nekih sela perušićkog kotara — Prvan Sela, Malog Polja, Konjskog Brda, Kuzmanovače i Čanka stigla u Krbavicu. Marka smo našli na Maralicama, gdje je toga poslije podneva održao veliki zbor Krbavčana, Kunićana i ljudi iz Kuzmanovače, koja je toga jutra popaljena. Na tome zboru nije išlo sve glatko. Marku se suprotstavljao Todić Pribić, seljak iz Krbavice, Kuzmanovčani su napali mene i Stipu Palentu da smo ustaški špijuni, jer poslije pola sata kada smo mi prošli kroz Kuzmanovaču naišle su ustaše i popalile je i poubijale sve što su uhvatile. Marko je imao dosta muke da im dokaže suprotno u pogledu nas dvoje. Zbor je bio još u toku kada smo mi stigli. Bilo je veoma živo. Marko je bio zabrinut zbog Todića i još par harangera oko njega. Todić nikako nije vjerovao u uspjeh ustanka. Kasnije je bio izraziti protivnik borbe protiv Talijana.

Marko nas je obavijestio o ustanku u Srbu, Gračacu i Vrepcu. Bio je zadovoljan razvojem događaja, ali se plašio kako će se situacija razvijati i da li će ustanak biti kanalisan pravim putem. Brinula ga je osveta nad nevinim narodom jer je znao, ukoliko Partija u potpunosti ne rukovodi akcijama, da se može svašta neprijatno desiti. Ipak i pored zabrinutosti Markovo lice je zračilo posebnim sjajem, a oči plamsale pobjedonosno i nesvakidanje. Ispričao nam je da je u međuvremenu održao sastanke s omladinom u Debelom Brdu, Pećanima, Jošanu i Visuću i da je na Kuku kod Visuća omladina izvršila diverziju i prekinula PTT vezu između Lapca i Udbine.

S Maralica, a da se nismo ni odmorili, Marko nas je uputio na nove zadatke — Stipu Palentu u kotar Otočac, a mene u Babin Potok i Čudin Klanac. Rekao mi je da idem tamo i čekam odlazak za Zagreb. Preporučio mi je da budem oprezna i budna.

Ponovo sam 4. augusta u Krbavici. Marku sam donijela pismenu poruku od Rade Končara Brke, koji je 2, 3. i 4. augusta bio u Lici — Čudin Klancu, Plitvičkom Ljeskovcu, Rudopolju, a po pričanju Mišike Lukića sastao se kod Jasena na Homoljcu i s Markom Oreškovićem.

Marko se spremao na put. Vratio me u Babin Potok kod Srđana i kazao mi: »Srđan će ti predati materijal za Zagreb. Pozdravi Brku i kaži mu da sam otišao za Bosnu. Prenesi mu da se ne brine, jer mi ćemo ovdje raditi kako treba.« Govorio mi je da se na putu pazim da niko ne posumnja kako sam veza Like s CK KPH u Zagrebu. Kazao mi je ako slučajno padnem neprijateljima u ruke da se držim onako kako nas uči naša Partija dodavši - da je za čovjeka bolje, kada je u bezizlaznoj situaciji, da umre stojeći nego

da živi klečeći. Na rastanku mi je čvrsto stegao ruku i njegov divni pogled više mi je govorio od kazanih riječi.

Dok sam trčala tih dana s Markom i iza njega sa sastanka na sastanak, iz sela u selo, sa zbora na zbor, od čovjeka do čovjeka, mislila sam da sam svagdje stigla gdje je bio i on. U kasnijim razgovorima s drugovima došla sam do novih podataka o njegovoj aktivnosti koje nisam poznavala. Zato evo o Marku sjećanja i mojih drugova. Ona se ne ponavljaju, jer se Marko ne može ponoviti.

Iso Zaklan, pukovnik JNA u penziji, iz Beograda ispričao mi je: »Marka sam sreo prvi put u Trnavcu. Bilo je to u prvoj polovini jula. Kosio sam livadu kod moga tetka Mišike Lukića s još nekoliko kosaca. On je došao kod nas i predstavio se kao »Mile«. U razgovoru nam je rekao da je Hrvat i komunista. Ostao je s nama skoro čitav dan. Raspitivao se 0 prilikama u selu, o broju pobijenih i odvedenih ljudi. Savjetovao nam je da se sklanjamo ispred ustaša sve dok ne odlučimo da ih tučemo. Marka sam ponovo sreo 19. jula 1941. godine u mojoj kući u Krbavici. Tada je održao sastanak na kome su doneseni zaključci i konkretne odluke u vezi priprema za ustanak koje smo sproveli u djelo. On je 26. jula održao nekoliko sastanaka po zaseocima Krbavice, a 3. augusta prije podne govorio je na velikom zboru na Gospodskoj Poljani. Na ovom zboru pored Krbavčana prisutni su bili i Bunićani, Šalamunićani, Trnavčani, Debelobrđani i drugovi iz Baljkuše i Kuzmanovače. Na zboru je bilo veoma živo. Dok je Marko govorio o hitnoj likvidaciji ustaških uporišta i predstojećoj borbi s okupatorom, Todić Pribić i grupica oko njega dokazivali su da je nemoguće suprotstaviti se regularnoj talijanskoj vojsci i sili osovine. Većina je bila uz Marka i bilo je oštrih rasprava između prisutnih.«

»Prvi put sam vidjela Marka Oreškovića na sastanku kod kuće Ise Zaklana. Marko je tada lijepo govorio i svi smo u njemu gledali jedinu nadu. Bila sam i na zboru na Maralicama. Tada je Todić prvi put pokazao tko je u stvari. Sjećam se Marka i 3. augusta kada je bio napad na Bunić. Već nekako prvih dana augusta Marko je kod škole u Krbavici održao veliki zbor na kojem je, pored ostaloga, govorio omladini i posebno se obraćao ženama ističući veliku ulogu koju žena treba da odigra u predstojećoj borbi. Marko je taj dan predložio da se izabere odbor narodne pomoći. U odbor su izabrani: Todić Pribić, Mara Lukić, Petar Sjevalo, Mićo Priča i Milevica Zaklan. Za predsjednika odbora izabran je Milkan Mirić. Tako smo počeli raditi pod direktnim rukovodstvom nezaboravnog druga Krntije.«, ispričala je Mara Lukić, prvoborac iz Krbavice.

Ustanak se širio Likom. U crno zavijena i ucviljena Lika opet je propjevala. Marševi, zasjede, borbe s ustašama, formiranje odreda, sastanci, a sve uz borbene pjesme i uz pjesmu koju su pjevali i stari i mladi širom Like:

»Da nam ne bi Orešković Marka,
Još bi mnoga zakukala majka!«

Marko je bio svagdje i na svakom mjestu. Krstario je Likom i Bosnom. Bio je hrabar i neumoran. Na dan ubistva Miće Radakovića nalazio se u Donjem Jošanu s Radom Zigićem. Mićina smrt ga je potresla. »Mićo, druže moj! Kuda si sve prošao i što proživio i eto došao si da pogineš pred rođenom kućom«. Sjećam se, da kada bi god spomenuo Miću oči su mu bile pune suza.

Drugarica Milka Radaković-Zegarac priča o tome: »Bila sam kod kuće u Jošanu kada je Mićo poginuo. Taj dan je zajedno s Markom Oreškovićem ručao u našoj kući. Kada su od nas izašli, ne znam kuda su otišli. Najednom se pronijela vijest kroz selo da je Branko Mašić ubio Miću i da traži Marka. Svi smo se bili uplašili za Marka i okupili pred našom kućom. Tada je naišao drug Marko Orešković i obratio nam se riječima: »Jošan dugo neće imati čovjeka kakav je bio Mićo. Ubila ga je banda. Osvetite ga.« Iz Jošana Marko je otišao za Visuć na putu za Gračac i Lapac. Negdje između Visuća i Mazina dočekali su ga Mazinjani i uhapsili[3] kao »špijuna«, vezali su ga i poveli u Mazin. Presreo ih je u blizini Mazina Gojko Polovina i oslobodio Marka.

Koncem jula ili početkom augusta u Lapcu je osnovan Stab gerilskih odreda za Lapac i okolinu. U prvoj polovini augusta Marko je bio u Lapcu i Štab gerilskih odreda za Lapac preimenovao u Štab gerilskih odreda za Liku. Lapac ga je dosta zabrinjavao, jer su tamo i pored rada partijske organizacije bile raspirene osvetoljubive tendencije. Marko je neumorno bdio i pomagao partijskoj organizaciji da usmjeri ustanak pravim tokom. Govorio je komunistima da stalno moraju biti s narodom i raskrinkavati velikosrpske tendencije čiji su nosioci bili pop Momčilo Đujić iz Kninske krajine, Jovo Keča i Pajica Omčikus iz Srba, Mane Roknić iz Bosne, major Boško Rašeta iz Lapca i drugi. Poznato mi je da se Marko u prvoj polovini augusta sastao s majorom Boškom Rašetom, ali ovaj nije pristao ni na kakvu saradnju izgovarajući se bolešću.

Tačno 15. augusta Marko je u Drvaru. Slijedećeg dana tamo je pod njegovim rukovodstvom formirana brigada gerilskih odreda za oslobođene krajeve Bosne i Like. Na Markovu inicijativu u Drvaru je 21. augusta održana Konferencija žena drvarskog područja na kojoj su bile prisutne Srpkinje, Hrvatice, Muslimanke i Slovenke. Na ovoj konferenciji donesena je čuvena »Rezolucija žena«, čiji tekst je bio manifestacija bratstva i jedinstva te poziv svim borcima da nemilosrdno uništavaju neprijatelje i da ne krvave ruke o nevini narod.

Marko se našao u Drvaru i 31. augusta 1941. godine kada je održano Savjetovanje vojnih delegata Drvarske brigade.

»Na Drvarsko savjetovanje išao sam kao delegat. U to vrijeme sam bio komandant odreda za Vrebac i okolinu. Sa mnom su iz kotara Gospić išli na savjetovanje Milan Kuprešanin i Nikola Halikoviće Nitalj iz Mogorića. U Lapcu nam se pridružio drug Marko Orešković koji je išao kod majora Boška Rašete da ga pozove na spomenutu konferenciju i da mu ponudi da bude komandant gerilskih odreda za Liku, a sam bi bio komesar. Rašeta je odbio da ide na savjetovanje, a dužnost komandanta ne može primiti jer mi nemamo pravo i moderno oružje: topove, tenkove, bacače i ostalo.

Iz Lapca smo krenuli put Srba i Trubara. U Srbu nam se priključio drug Milan Tankosić, a u Drvaru su se našoj grupi priključili drugovi Šime Balen Martin i Vlado Ćetković. Iz Bosne su na savjetovanje, pored ostalih, došli: Ljubo Babić, Milutin Morača i Nikola Karanović, a došli su i četnički predstavnici: pop Momčilo Đujić, Mane Roknić, Bogunović i drugi. Na savjetovanju je došlo do konačnog odvajanja četnika od nas narodnih boraca. Marko se prije savjetovanja sastao s popom Momčilom Đujićem i ostalim

3 Prema kazivanju Tome Nikšića i Rade Grkovića Marka su tada uhapsili Mazinjani na čelu s Genom Kovačevićem i to kod Visuća, kod Udbine. Kad su s njim stigli više Mazina, susreli su Gojka Polovinu koji je oslobodio Marka. Geno je poslije otišao u Četnike.

predstavnicima četnika. Nije mi poznato kakav je bio tok njihovog razgovora. Konferencija je završila rad i izdala proglas o nužnosti otvorene borbe protiv okupatora i o njenom momentalnom početku. Ovaj proglas delegati su ponijeli sa sobom na svoje teritorije i u svoje jedinice.

Marka Oreškovića sam sreo nekoliko puta. Od svih susreta s njime na mene su najjači utisak ostavili onaj u Drvaru i u Vrepcu. Bio sam tada komandant bataljona u NOP odredu »Velebit«. Sieli smo na brvno pred kućom Markića Čurčića i razgovarali sigurno oko 4 sata. Marko je došao kod mene da iz moga bataljona uzme 30 najboljih boraca i da s njima ode u Široku Kulu da bi tamo razoružao neprijateljsku posadu. Od svoga rođaka iz Široke Kule, koji je služio u žandarmeriji, bio je obaviješten da je posada u Kuli spremna da se preda. Zbog ove poruke i krenuo je u Kulu. Međutim, naišao je na izdaju. Netko je u međuvremenu prijavio neprijatelju namjeru posade da se preda i iste noći, kada je Marko krenuo na Kulu, iz Gospića je u nju došlo pojačanje.« S ovim je završio svoje izlaganje Joco Njegomir, pukovnik u penziji iz Beograda.

Sava Mileusnić, pukovnik u penziji iz Beograda, ispričao mi je o susretima s Markom Oreškovićem slijedeće: »Marko Orešković je došao u Lapac u prvoj polovini augusta 1941. godine. Održao je sastanak s partijskom organizacijom i dao smjernice za rad i inicijativu za jačanje ustanka. Zahtijevao je od komunista i simpatizera angažovanje do maksimuma, stalan kontakt s narodom i neprekidno objašnjavanje ciljeva naše borbe. Ovo nam je bila prva i najdragocjenija pomoć od rukovodstva Partije. Markovi savjeti i direktive uticali su na osvježenje rada, sve jači i bolji uticaj komunista te njihovu afirmaciju u ovom po teritoriji najvećem kotaru u Lici.

Tih dana su u Lapac došli i četnici Jovo Keča, Pajica Omčikus, Milan Torbica i još neki. Odmah su potražili majora Boška Rašetu i sastali se s njime. Poslije toga sastanka bilo mi je poznato da je Marko zvao Boška Rašetu da sarađuje s nama i da kao oficir pomogne u organizaciji vojske i ako želi da bude komandant. Rašeta je odbio saradnju.

U Lapcu je 11. septembra 1941. godine održan sastanak OK KPH za Liku. Na tome sastanku pored Vladimira Popovića bio je i Marko Orešković. Na njegovu inicijativu 21. septembra 1941. godine u Kamenskom je održano Savjetovanje vojnih delegata iz čitave Like. Pored izvještaja delegata i Štaba gerilskih odreda za Liku, izabran je Štab gerilskih odreda za Liku i Kordun, jer je postojala zamisao vojničkog objedinjavanja Like s Kordunom, ali do toga nije došlo. Najprije je za komandanta izabran Stojan Matić, a za komesara Marko Orešković. Na kraju savjetovanja ova odluka je izmijenjena i za komandanta je postavljen major Boško Rašeta, a za komesara Marko Orešković. Mislilo se da će se major Rašeta prihvatiti ovog položaja i da će to biti dobra kombinacija profesionalnog vojnika i druga iz rukovodstva Partije. Poslije savjetovanja Marko je otišao u Lapac da majora Rašetu obavijesti o donesenoj odluci delegata na savjetovanju. S Markom je u Lapac kod majora Boška Rašete išao i Stojan Matić. Rašeta nije htio prihvatiti ponuđenu mu dužnost niti bilo kakvo zaduženje. Marko mu je ponudio i dužnost 'savjetnika', ali on je i to odbio.«

Početkom septembra Marko je mene i Branka Ognjenovića poslao u Korenicu da prikupljamo novčanu pomoć od građana Korenice i da ih na taj način vežemo koliko-toliko za pokret. Dužnost nam je bila da s Koreničanima razgovaramo pojedinačno i da ih upoznajemo s ciljevima naše borbe, akcijama

i stavovima. U Korenici su bili Talijani. Branko i ja podijelili smo Korenicu i obišli svaku kuću i svakog čovjeka. Nismo izvršili zadatak kako je Marko predvidio i u Debelom Brdu kada smo mu podnosili izvještaj bili smo dobro iskritikovani.

Sjećam se da se Marko sa savjetovanja na Kamenskom vratio vrlo zadovoljan. Kazao je, između ostalog: »Ne možeš zamisliti kakvih mi divnih mladih drugova imamo. Tako pametno i zrelo diskutiraju i donose zaključke.«

Marko je volio ljude i vjerovao u njih. Brinuo se za svakog čovjeka. Bio je čak sklon i da prašta. Često je puta dolazio u sukob s pojedincima ako je trebalo nekoga da se rigorozno kazni. Njegovo je geslo bilo: »Dati mogućnost čovjeku da se popravi i da u radu i akciji dokaže sebe i opravda grešku.« Ovo nije važilo za one koji su na bilo koji način okaljali svoju savjest i ruke. Volio je hrabre i poštene ljude. Od komunista je tražio punu odgovornost i zalaganje do maksimuma. Govorio je mnogo puta da komunista svagdje, na svakom mjestu, u borbenoj jedinici, na radu u pozadini, u okupiranom gradu, u zatvoru, mora da služi primjerom. Govorio je da komunista mora obavezno i stalno da uči i izgrađuje sebe. »Mi se moramo osposobiti da preuzmemo vlast i izgradimo državu.« Sam je mnogo čitao. Sa sobom je stalno nosio Marksovu knjigu »Osamnaesti brimer Luja Bonaparte«. Govorio mi je da mu je to najdraža lektira i da je tu knjigu pročitao ko zna koliko puta. Vjerujem da je pored sebe imao tu knjigu kada su ga uhvatili četnici i vodili u smrt.

Za najmanji propust i grešku Marko je uzimao drugove na odgovornost. Tada je bio strašno oštar na jeziku služeći se sočnim Vukovim jezikom. Jednom prilikom sam bila prisutna kada se pred Markom našao jedan drug iz rukovodstva za Liku. Napravio je neki propust za koji je Marko znao i ne znam da li se slučajno našao pred njim ili ga je on pozvao. Marko je pri susretu odmah prešao u napad. Ja sam se htjela povući, ali me Marko zadržao. Poslije prve oluje s njime je najsrdačnije razgovarao i vrlo lijepo su se rastali. »Namjerno sam te držao da čuješ kako postupam s komunistima koji su svojeglavi i rade prema svome nahođenju. On je dobar, ali trebalo mu je malo 'uz dlaku te poslije niz dlaku' i to u prisustvu mlađeg komuniste, pa da vidi i osjeti kako to izgleda.«

Marku nije bilo teško da satima vodi razgovore kada je trebalo nekoga u nešto ubijediti, razuvjeriti ili mu dokazati da nije na pravom putu. S pojedinim seljacima u Krbavici vodio je duge i duge razgovore, a tako svuda kamo je stizao i prolazio. Gledala sam ga kako poletno noću i danju obilazi seoske kuće u Krbavici, Buniću, Šalamuniću, Debelom Brdu, Trnavcu, Pećanima, Jošanu, Mekinjaru, Babinom Potoku. To je radio i po ostalim selima Like kuda je prolazio, a gdje ja nisam bila s njime. U prijateljskim razgovorima punim ljudskih briga pridobijao je ljude za sebe, odnosno za Partiju. Okupljao je omladinu oko sebe i tu je isto nevjerovatno uspijevao. Pored ozbiljnih razgovora uvijek im je ispričao i ponešto šaljivo. Zahtijevao je od omladine da bude primjer u svim akcijama ustanka. Omladina ga je slijedila i voljela.

Marko je neobično cijenio žene i vjerovao u njihovu snagu kao dijela narodnih masa. Na svakom svom sastanku podvlačio je njihovu vrijednost. Kada je pričao o ženi i majci, imala sam osjećaj da je u tim momentima mislima kod svoje majke. O svojoj majci je pričao kao o velikoj mučenici, koja je u bijedi i sirotinji othranila i podigla djecu. Zalio je što nikada za njezina života nije bio u mogućnosti da joj olakša teški život. Smatrao je da u ženama leži velika snaga našega ustanka i davao direktive za uključivanje

žena **u** pokret. Govorio je: »One će biti bolničarke, nježne njegovateljice, kuriri, politički radnici, dočekivat će umorne borce, spremati im hranu, odjeću. One će šiti, plesti, krpati, prati. To će biti naša druga armija i neiscrpna snaga našega pokreta.« Negdje prvih dana oktobra u Buniću kod Šobata na velikom skupu naroda posebno se obratio ženama ovoga sela. Kroz nekoliko dana isto je to učinio u Pećanima, Jošanu, Debelom Brdu i Mekinjaru. Tih dana je održavao i sastanke s komunistima u spomenutim selima. U Srednjoj Gori u prvoj polovini oktobra održan je sastanak OK KPH za Liku. Marko je prisustvovao tome sastanku i s toga sastanka otišao u Bosnu. Kod Gojka Polovine u Dobroselu je noćio i preko Martin Broda krenuo za Drvar. Na tom putu prolazio je kroz bosansko selo Očijevo. Tamo su ga četnički banditi ubili i bacili u jamu.

Pisati o Marku Oreškoviću Krntiji, a naročito poslije toliko mnogo godina, nije nimalo lako. Za jednu tako veliku i svestranu ljudsku dušu, koja je u sebi sjedinjavala sve najljepše i najplemenitije osobine pravoga čovjeka i velikog revolucionara, nikada se ne može sve iskazati i sistematizirati koliko god mi o Marku pisali. O Marku će uvijek ostati nešto nedorečeno i nenapisano, jer ono što je on napravio samo za tri mjeseca, to običan čovjek ne može obaviti ni za jedan život.

Marko je velik isto toliko koliko je velika i naša revolucija. Taj div iz Like na svijet je došao u surovoj prirodi ličkog krša. Rođen je 3. marta 1896. godine u maloj Širokoj Kuli. Odrastao je u siromaštvu među poštenim i ponositim gorštacima i u sebi je kroz čitav svoj život nosio to obilježje svoga rodnog kraja i ostao produkt sredine koja ga je dala Partiji i revoluciji. Naučen je da bude hrabar, čvrst i pošten. Kada je 1927. godine primljen u redove Komunističke partije, ona je samo dopunila njegovo vaspitanje. Godine 1940. izabran je za člana CK KPH, a na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ u jesen te godine i za člana CK KPJ.

Cijeli svoj život je služio Partiji kao neumorni tumač njene ideologije i čovječanske ljubavi, koju je u sebi nosio. S njome se rodio, proživio djetinjstvo, mladost i zrelu dob čovjeka revolucionara. Ta ljubav je tinjala u siromašnom dječaku iz Široke Kule, razvijala se u pobunjenom mornaru na austro-ugarskom brodu »Senz Istvan«, nabujala je u radniku iz Makedonije, Kosova, Beograda i Slovenije. Tu ljubav je sobom nosio kroz kazamate stare Jugoslavije: Mitrovicu, Lepoglavu, Maribor, Ogulin i Sušak. Odnio ju je 1936. godine u rovove Španije i konačno rasplamsanu i žarku donio 1941. u rođenu Liku i zajedno sa sobom poklonio voljenom narodu. Ova ljubav velikog revolucionara bila je neuništiva. Odolijevala je svim burama i olujama. Nisu je uništili lanci i memljivost tamnica, niti rafali mitraljeza. To je bila ljubav za male i nejake, za ponižavane i izrabljivane i za sve ljude koji pate u ropstvu i tami. Ona je bila velika koliko i planina Velebit, a duboka kao sinje more po kome je Marko u mladosti plovio. S tom ljubavlju u svome srcu otišao je u smrt u malom bosanskom selu Očijevu hladnog i tužnog 20. oktobra 1941. godine.

Partija je Marku bila iznad svega. Kada je god pričao o Partiji, njegov pogled je lutao daleko, daleko, jer je gledao viziju budućnosti s ostvarenim svojim idealima i idealima svoje Partije. On je 1941. godine, došavši u Liku, naučio ličke seljake da u svojim žuljevitim rukama poljoprivredna oruđa pretvore u ubojita oružja i da pod rukovodstvom Partije pokrenu i stvore čete,

bataljone, brigade i divizije pa da de sliju u ogromnu bujicu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Marko je bio vulkan iz koga je izbijala praiskonska snaga ugnjetavanih masa koja je nezadrživo jurila cilju pobjede za istinsku slobodu i pravo čovjeka. Zajedno s ličkim komunistima 1941. zapalio je Liku. Digao ju je na noge. Njegov poziv na ustanak odjekivao je kao eho grmljavine po njenim brdima, dolinama i selima. Vijest o njegovoj smrti prošla je vrlo brzo Likom i suze naroda za nezaboravnim Krntijom lile su se poput kiše. U selima, zbjegovima, na položajima, u kolonama, po bolnicama Ličani su se zaklinjali da će osvetiti svoga Marka. Održali su i ispunili svoju zakletvu. Lika je Marka toplo prihvatila, Lika ga je u najtežim danima slijedila i Lika ga je dostojno ožalila. Sa suzama i bolom odjekivala je osvetnička pjesma:

»Cijeloj Lici žalost srce bije,
što joj nesta dičnog Krntije.

Oj fašisti, jađena vam majka,
platit ćete Orešković Marka!« ...

Božidar Mrkobrada Božina

Neka sjećanja na partijsku aktivnost i događaje prije i u toku NOR-a

Djelovanje komunista kroz organizacije SDS

Napredni ljudi, a prije svega komunisti, za političko djelovanje u narodu koristili su plašt SDS (Samostalne demokratske stranke), udružene opozicije i razne legalne organizacije kao što su »Seljačko kolo«, »Seljačka nabavljačko-potrošačka zadruga« i druge. Počev od 1935. pa do 1940. godine u svakom većem srpskom selu udbinskog kotara bio je organiziran ogranak »Seljačkog kola«. U Jošanu njegov predsjednik bio je Uroš Banjanin, u Visuću — Mito Dimitrijević, Poljicu — Ico Pavlica, Kurjaku — Dmitar Basta Dmitrić, Srednjoj Gori — Rade Grković, Mekinjaru — Božidar Mrkobrada Božina, Svračkovom Sl lu ~~ Ili-'a stanić Alija. Ogranci »Seljačkog kola« rade negdje bolje, negdje lošije. Oni oživljavaju i kulturno-prosvjetni rad, organiziraju čitaonice po selima, kao na primjer u Jošanu i Mekinjaru. Jošanci su pisali jednom bogatom Jošancu u Ameriku, pa im je on poslao pare za radio, koji su kupili pred rat. Nogomet se počinje igrati također u Jošanu i Mekinjaru a prikazuju se i skečevi i kazališni komadi. Hrvati su bili organizirani u dvije organizacije Hrvatske seljačke sloge na Udbini i u Podlapači, čiji su predsjednici bili Zdunić, odnosno Javor.

U ogranku »Seljačkog kola« u Mekinjaru radila je i čitaonica. Nabavljeno je nešto poljoprivrednih knjiga, a ilegalno i neke napredne. Krišom je čitano Umovanje zdravoga razuma od Pelagića, Gvozdena peta od Londona, Mati od Gorkog i druge. Čitaonica je bila pretplaćena na »Politiku« i još neke novine. Organiziran je i nogometni klub koji je povremeno igrao nogometne utakmice sa susjednim selima — Jošan i Podlapačom. Zaključeno je da se kupi i radio-aparat. Izabran je odbor za sakupljanje dobrovoljnih priloga te je kupljen radio-aparat i instaliran polovinom 1940. godine. Bilo je zaključeno da se napravi i dom kulture. Već je s Mišuricom Mandićem bilo dogovoreno da nam proda zemljište za dom, ali je to rat omeo. Dolaskom NDH ustaše su odnijele radio-aparat, ali je prilikom oslobođenja Podlapače nađen i donesen nazad u selo. Poslije je dat Štabu Grupe odreda za Liku. Bila je organizirana i diletantska grupa. Ona je još najbolje radila. Pripremala je nekoliko kazališnih komada i prikazala ih u selu, a neke i u Udbini, među ostalim: »Voda sa planine«, »Jazavac pred sudom«, »Analfabeta«, »Protekcija«, »Gospođa ministarka« i dr. »Voda sa planine« davala se u Udbini na proslavi Dana žetve, a »Jazavac pred sudom« 27. I 1940. u Udbini na Svetosavskoj proslavi. Na tu priredbu došao je i neki Visućanin i još s vrata počeo da viče: »Živio drug Staljin! Živio drug Čkalov!« i još neke parole. Međutim, nitko nije nasjeo na te njegove parole jer su bile provokacija. Poslije su došli žandari i udaljili ga. Na toj priredbi bili su i Srbi i Hrvati iz tadašnje opozicije. Svirao je tamburaški zbor Hrvatske seljačke sloge iz Udbine, i priredba je dobro uspjela.

Seoske organizacije SDS bile su organizirane po selima. U Jošanu je predsjednik bio Milan Vukmirović Vukmir, u Visuću — Stevina Cvjetićanin Čekljun, u Andiću — Vlado Uzelac Ika, u Poljicu — Ico Pavlica, u Komiću — Nikola Ćurčić Petrov, u Kurjaku — Raco Basta Serdar, u Srednjoj Gori — Đuro Grković, u Mekinjaru — Božidar Mrkobrada Božina, u Svračkovu Selu — Milan Vurdelja i u Pišaću (Krbava) Joviš Smiljanić.

Hrvati su bili organizirani u dvije organizacije HSS-a u Udbini i Podlapači, čiji su predsjednici bili Ilija Sertić i Stipe Rosandić.

Srpske zemljoradničke nabavljačko-potrošačke zadruge također su bile organizirane po selima. Predsjednik zadruge u Srednjoj Gori bio je Mile Basta Milkan, a u Mekinjaru — Dane Banić Daniša, u Svračkovom Selu — Milan Vurdelja, u Visuću — Mile Milošević, u Komiću i Poljicu — Dane Čurčić i Pejo Momčilović, u Kurjaku — Staniša Basta Serdar. Ove zadruge su radile dobro. One su narod u selima oslobodile pljačke seoskih trgovaca i zelenaša. Poslije proglašenja NDH ustaše su ih zatvorile, a robu opljačkale.

Milan Vukmirović, trgovac iz Jošana, podsticao je organiziranje ogranaka »Seljačka kola« i organizacija SDS po selima, a blagonaklono gleda i na organiziranje srpskih zemljoradničkih nabavljačko-potrošačkih zadruga. Na prvi pogled izgleda paradoksalno da je on kao trgovac podstrekavao organiziranje zemljoradničkih nabavljačko-potrošačkih zadruga. Međutim, kod njega u tome nije bilo nikakvog paradoksa već se radilo o dobro smišljenom i proračunatom profitu. On je s tim, kao trgovac na veliko i malo, htio da postigne tri cilja: da likvidira sitne trgovce po selima da mu ne konkurišu, zatim da suzbije konkurenciju Mihić-Potrebić i Dukića iz Gospića s kojima se i politički razilazio, jer su oni bili jerezovci i da preko ogranaka »Seljačkog kola« i zadruga pridobije narod za sebe i da ga veže uz SDS, a upravo zbog zavođenja naroda došao je u sukob s komunistima.

Hrvatski dio naroda u udbinskom kotaru bio je jedinstven i politički vezan za HSS. Zlo je bilo u tome što su se u rukovodstva organizacija HSS-a uspjeli uvući ustaški orijentirani pojedinci kakav je u Udbini bio pop Martin Moguš, zakleti ustaša. Poslije proglašenja NDH on je postavljen za ustaškog logornika za kotar Udbinu. Među ustašama u Udbini isticala su se braća Sertić, Sutej, Zdunić i drugi, a u Podlapači Rude Ric, učitelj. On je bio dugo učitelj u Podlapači a pred sam rat je premješten u Gospić. Odmah po proglašenju NDH postao je ustaški natporučnik i organizirao ustaški leteći vod koji se istakao u pokoljima zbog čega je kod Srba postojao posebni strah od njega i njegovih krvnika. On je organizirao i zloglasni logor na Velebitu u Jadovnom i rukovodio s njime. Pored njega u Podlapači su bili ustaški prvaci: Lukića Javor, Stipe Rosandić i trgovac Jakov Čorak. Ovi zakleti frankovci vješto su se krili iza HSS-a i hrvatsko seljaštvo čvrsto su držali u svojim rukama. Naprednih pojedinaca bilo je malo. Među njima u Pišaću, zaselak Čorci, bio je Mateša Čorak, Podudbinski — Ivan Tuteković Dani i u Udbini — Ivica Rupčić. Nesreća je bila u tome što su Čorak i Tuteković bili stalno vani na radovima pa su rijetko dolazili kući, a i onda kada bi došli ostajali bi kratko vrijeme, tako da je Rupčić bio usamljen a uz to je bio još mlad.

Kod Srba u političkom pogledu nije bilo jedinstva. Jedan dio bogatijih kao: Pepo Čanković, Lesa Mrkobrada, braća Čorak okupljali su se oko Jereze. Uz njih je bilo nekoliko popova, lugara, činovnika i pojedinih imućnijih seljaka, zapravo čašara koji su se za čašu vina lijepili uz njih. Zanatlije, kao Duka Ćurčić, limar, Pero Hajdinović, stolar i drugi, bili su u opoziciji i uz Partiju. U opoziciji je bio i već spomenuti Milan Vukmirović, prvak SDS-a, zatim još svi učitelji i neki pravoslavni popovi kao na primjer Ilija Dragaš Ića, pop u Jošanu, kome je Lukica Popović, velikosrbin, na zboru u Mutiliću razbio glavu.

Najjača politička borba u udbinskom kotaru razvila se pred izbore održane 11. decembra 1938. Poslanički kandidat JRZ-e Iso Bogdanović, s obzirom na izborni zakon i aparat vlasti, nije ni sumnjao u svoj uspjeh. Nasuprot njemu kandidat opozicije s lijevog krila SDS-a Sava Mamula, s obzirom na diskriminatorski izborni zakon i aparat vlasti koji je bio Bogdanoviću na raspoloženju, nije bio siguran u svoju pobjedu. No i pored toga on je bio izabran za narodnog poslanika. Ovo je naročito teško palo Lesi Mrkobradi, velikosrbinu i jerezovcu, inače trgovcu i gostioničaru iz Mekinjara i predsjedniku općine u Podlapači. Naročito mu je bilo krivo što je i njegovo selo Mekinjar u kome je imao mnogo rodbine i dužnika glasalo za opoziciju. Taj poraz Lesa je prihvaćao kao svoj lični poraz. Smatrao je da sam mu ja za to najviše kriv te mi se želio osvetiti. Pored toga ja sam mu bio trn u oku i zato što sam javno protestirao zbog toga što su samo jerezovci radili u nadnicu na putu Mekinjar — Tolić, i što sam ljude, koji su te zime čistili s ceste snijeg pod kuluk, pozvao da štrajkuju pa su mnogi otišli kućama. Zbog toga sam se zakačio i s cestarom Milanom Zjajvukom i seoskim starješinom Maksimom Cvjetićaninom. To je sve kod Lese prevršilo mjeru, pa je zatražio od žandara da me uhapse što su oni i uradili 9. januara 1939. Tukli su me i mučili dva dana, a zatim sam uspio da pobjegnem. Oko mjesec i po dana krio sam se po Bosanskoj krajini i Baniji. Kako još nisam bio kompromitiran kao komunista, a bio sam pred-

sjednik seoske organizacije SDS u Mekinjaru i predsjednik ogranka »Seljačkog kola«, to je partijska organizacija zatražila od Milana Vukmirovića da za mene intervenira kod Budisavljevića u Zagrebu i kod komandanta žandarmerije, nakon čega su sreski načelnik i žandari garantirali da me neće nitko dirati i da se vratim kući što sam i uradio.

Proslava Dana žetve

Pad vlade Milana Stojadinovića i dolazak na čelo vlade Dragiše Cvetkovića, početkom februara 1939. godine, iskorišten je za življi i masovniji politički rad, te se prišlo organiziranju proslave Dana žetve u Udbini. Za tu proslavu mekinjarska organizacija pripremila je kazališni komad »Voda sa planine« i recitiranje nekih socijalnih pjesama. U pripremanju komada bile su dvije poteškoće: prva — što je to bilo u ljetnom periodu za vrijeme najvećih poljoprivrednih radova, a svi izvođači bili su seljaci koji su bili prezaposleni, no uloge je trebalo naučiti napamet u kratkom vremenu, i druga — koju nam je nametnuo Lesa Mrkobrada, koji je uz pomoć popa po svaku cijenu htio onemogućiti pripremu i izvođenje komada. Pod njihovim pritiskom dvije omladinke odustale su od uloga koje su inače bile prihvatile. Odmah smo uzeli druge dvije i to Vidu Radeku Radusin i Lelu Mandić Kumpar. Za uspjeh proslave Dana žetve 1939. najveću zaslugu ima Nikola Jakšić, rodom od Gračaca, a tada učitelj u Udbini. On se zauzeo da nam pomogne u pripremanju komada. Prepisao je na mašini sve uloge i svake nedjelje dolazio k nama pješice 10 kilometara iz Udbine i s nama vršio probe.

Proslava Dana žetve u Udbini 1939. godine uspjela je iznad svih očekivanja. To je bila najveća proslava do tada viđena u Udbini. Kako ondašnji sreski načelnik nije dozvolio da se održi na otvorenom prostoru, održana je u dvorištu hotelijera Ivice Vojnića u kome je bila napravljena pozornica. Na proslavu su došle delegacije iz čitave Like. Ogranci »Seljačkog kola« udbinskog kotara organizirali su dolazak na proslavu konjskim kolima i pješice. Najduža kolona konjskih kola bila je ona koja je stigla iz Mekinjara. U prvim kolima nošena je između dva koplja vodoravno razvučena jugoslavenska zastava, a sa strane na istim kopljima bile su s jedne strane srpska, a s druge strane hrvatska zastava. To su velikosrbi poprijeko gledali jer im nije išlo u glavu da Mekinjar kao čisto srpsko selo nosi hrvatsku zastavu.

Slučaj je htio da je dan ili dva pred proslavu sklopljen sporazum Cvetković — Maček, pa je u vladu ušla i SDS, a ta proslava je bila pod plaštom SDS, zapravo njenog ogranka »Seljačkog kola«, pa sreski načelnik nije znao kakav stav da zauzme, a bila je nedjelja te nije mogao putem telefona da traži savjet ni iz Zagreba ni iz Beograda, samo je bespomoćno grizao usne. U komadu su igrali: Duda Banić, Josif Radeka, Milutin Banić, Stevo Banić, omladinke Lela Mandić Kumpar i Vida Radeka Radusin, Pejo Brkić, Bukan Potkonjak, Miloš Potkonjak i Božidar Mrkobrada Božina.

Na proslavi su pored komada recitirane i neke socijalne pjesme kao: O klasje moje, U kvrgama i neke druge. Rade Grković je recitirao pjesmu koju je sam ispjevao. Nikola Jakšić je za proslavu pripremao recitacije. K njemu su u stan dolazili Jandre Sunajko i Dane Drača radi instruktaže za recitiranje. Uloga Nikole Jakšića kao simpatizera KP na političkom i kulturno-prosvjetnom polju bila je ogromna i velika je šteta što je on pred rat premješten iz Udbine.

Na proslavi je govorio i jedan od aktivista Komunističke partije Jugoslavije, Rašo Stanisavljević. I sada se sjećam nekih mjesta iz njegovog govora. Evo jednog kako se seljak obraća gospodinu: »Kad kupujem mjeriš mi, kad prodajem mjeriš mi, kad uzajmljujem mjeriš mi, kad vraćam mjeriš mi, o gospodine, gospodin bog ti davao, daj da ja jednom odmjerim tebi ili sebi«. Kada je na kraju otpjevana pjesma Oj planino, oj izvore silni, voda tvoja snaga naša plodom su obilni... na pozornicu su se popeli neki mladići komunisti iz publike, koji su došli na proslavu iz drugih kotareva te je nastavljeno s pjevanjem revolucionarnih pjesama: Ustaj seljo, ustaj rode, u Narodni frot slobode, Padaj silo i nepravdo, narod ti je sudit zvan i drugih. Tako se proslava Dana žetve pretvorila u komunističku manifestaciju. Poslije programa u Vojnićevom hotelu došlo je do sukoba između komunista i predstavnika SDS. Isto veče je Rašo Stanisavljević održao sastanak s komunistima na Gradini. Na njemu je bilo komunista iz čitave Like koji su bili na proslavi.

Kotarska skupština SDS-a

Skupština kotarske organizacije SDS-a za kotar Udbinu održana je u jesen 1939. u hotelu Ivice Vojnića. Skupština niti je bila pripremljena niti vođena kao ostale slične skupštine. Glavni odbor SDS-a javio je (ne znam kako) svom prvaku stranke Milanu Vukmiroviću Vukmiru da održi kotarsku skupštinu i izabere kotarsko rukovodstvo stranke. On je obavijestio mjesne odbore stranke da pošalju svoje delegate u Udbinu radi izbora kotarskog rukovodstva i odredio vrijeme i zgradu u kojoj će se održati skupština. Međutim, kako je u mjesnim odborima stranke bilo dosta komunista i njihovih simpatizera, a kako su ovi i politički bili najaktivniji, to su oni izabrani i za delegate i određenog dana sakupili se u velikoj gostinjskoj sali hotela u Udbini. Kad je Vukmirović ušao u salu i vidio sastav delegata, preko lica mu se prelio val nezadovoljstva, ali se brzo snašao, pozdravio skup i počeo se rukovati sa svima. Delegati su bili iz svih sela osim iz Srednje Gore. Organizacija SDS-a iz ovog sela poslala je pismo koje su potpisali Đuro i Rade Grković u kome su naveli zbog čega ne mogu doći na skupštinu, ali da se slažu sa svim onim zaključcima koje većina usvoji.

Na skupštini nije bilo nikakvih referata niti govora već se odmah prešlo na izbor kotarskog rukovodstva stranke. Izabrana je kandidaciona komisija u koju su ušli Đuđa Banić iz Mekinjara, Stevina Cvjetićanin Čekljun iz Visuća i Mile Radaković iz Jošana. Oni su otišli u drugu sobu i vratili se s dva prijedloga: Radaković je predložio Vukmirovića a Đuđa i Stevina Đuđu Banića. Čudno izgleda na prvi pogled da je Đuđa predložio samog sebe za predsjednika. Do toga je došlo na slijedeći način. Prije ulaska u hotel u Udbini se sastala jedna veća grupa delegata, u kojoj je bio i Đuđa, i predložila da kandidat za predsjednika bude Božidar Mrkobrada Božina. Iako sam se ja opirao tome prijedlogu, trebalo je, dakle, da Đuđa mene predloži. Međutim, kad je u kandidacionoj komisiji Đuđa predložio mene da budem kandidat za predsjednika, Radaković se prenerazio, jer je kao Vukmirov lični prijatelj smatrao da je kandidaciona komisija samo formalna i da bez diskusije Vukmir treba da bude predsjednik, a on sad predlaže drugog. Stevina, kako me nije poznavao, predložio je Đuđu. Uto se i Radaković povratio od prvog šoka, a zatim primijetio: »Pa kako to sad. Mi smo došli da predložimo Vukmira a ne nekog drugog.« Na to mu je Đuđa rekao: »To tako mišliš ti, ali mi ne.« Tako je

Duda pristao da bude kandidat za predsjednika i dva kandidata su predložili skupštini. Kad je Vukmir čuo prijedlog, pobjesnio je od srdžbe, ali je bio nemoćan. Mi smo zatražili da se tajno glasa za njih dvojicu. Vukmir, međutim, nije dao ni čuti o tome nego da se glasa javno pa je oko toga nastala polemika. Ilija Sertić, predsjednik udbinske organizacije HSS-a i narodni zastupnik za kotar Udbinu, koji je kao gost prisustvovao skupštini, pokušao je da intervenira u korist Vukmira, ali smo mu rekli da je on gost i da nema pravo da se miješa u naše unutrašnje stranačke poslove pa je i zašutio.

U polemici su najglasniji bili Mekinjarci i Visućani, s jedne i Jošanci s druge strane. Milan Vurdelja, delegat iz Svračkova Sela, koji nije shvatio u čemu je stvar, primijetio je povišenim glasom: »Meni izgleda da se ovdje vodi borba između Mekinjaraca i Visućana s jedne i Jošanaca s druge strane oko predsjedničkog položaja, a zašto smo onda mi ostali ovdje.« Mićun Šakić, učitelj i delegat iz Andića, rekao je Vukmiru: »Pa kakav ste vi demokrata i borac za demokraciju a ne dozvoljavate tajno glasanje.« Vukmir sav bijesan u srdžbi mu je odgovorio: »Šuti ti, bale, budi sretan da sam ti uopće dozvolio pristup ovdje.« Mićun mu je na to hladnokrvno odvratio: »Dobro, za ovu uvredu ćemo razgovarati na sudu.«[1]

To nas je sve još više razdražilo. Tada je Stevina Cvjetićanin Čekljun viknuo: »Pa dobro, kad hoće da se glasa javno, glasajmo.« Time je Vukmiru bilo onemogućeno da razbije i odgodi skupštinu što je želio jer je vidio da neće biti izabran za predsjednika. Da se ne bi osramotio kad već on ne može biti izabran a ne može ni skupštinu odgoditi, umjesto sebe predložio je Milu Radakovića za kandidata. Mi smo se s tim njegovim prijedlogom složili. S njim nam je napravio veliku uslugu jer bi se našlo pojedinaca koji bi za nj glasali, a ovako su, osim njega i Radakovića, svi glasali za Dudu. Javnim glasanjem s većinom glasova izabran je Duda Banić za predsjednika kotarske •organizacije SDS. U odbor su još ušli: Mito Dimitrijević (Dimitrijevski), učitelj u Visuću, Stevina Cvjetićanin Čekljun iz Visuća, Milan Vurdelja iz Svračkova Sela, Raco Basta iz Kurjaka, Ico Pavlica iz Poljica, Mićun Sakić, učitelj iz Ondića, Jovo Kljajić Čele iz Kurjaka i Božidar Mrkobrada Božina iz Mekinjara. Nakon skupštine rukovodstvo SDS je pokušalo da sredi stanje u udbinskom kotaru pa je u obilazak kotara došao Srđan Budisavljević, Savica Kosanović i Durman, ali nisu imali nikakvog uspjeha. Mi se nismo dali izdvojiti iz SDS pa smo nastavili da u njoj djelujemo kao frakcija.

Prva organizacija KPJ u kotaru

Prva partijska organizacija u kotaru organizirana je u februaru 1935. u Mekinjaru. Nju je organizirao Nikola Marinković Radonić a imala je tri člana: Nikola Marinković Radonić, Duda Banić i Božidar Mrkobrada Božina.

Nikola Radonić je prije prvog svjetskog rata otišao u Ameriku, a vratio se kući 1919. godine. U Americi se upoznao s naprednim radničkom pokretom i postao član Komunističke partije Amerike. Kad se vratio kući, odmah je postao i član KPJ. On je po prirodi bio šutljiv i povučen u sebe što mu je

1 Mićun je ubrzo tužio Vukmira sudu. Pri tome najzgodnije je bilo to da su i Vukmir i Mićun uzeli jednog advokata, Brujića iz Gospića koji je pripadao lijevom krilu SDS. Kod Brujića su kao advokatski pomoćnici radili Jakov Blažević i Đuro Stanković, oba komunisti. Na raspravu je Brujić poslao njih dvojicu: Jakova da brani Mićuna, a Buro Vukmira. Vukmir je bio osuđen. Kad je pala presuda, Vukmir je kroz zube prošištao: »A tko mene brani?«

mnogo smetalo u partijskom radu. Pored toga bio je bolestan od čira na želucu, i umro.

Duda Banić kad se vratio iz SSSR-a, gdje je učestvovao u oktobarskoj revoluciji, bio je jedno vrijeme u zagrebačkoj policiji, pa je znao da vlasti progone one koji rade organizirano kao komunisti, a da ih mnogo ne zanimaju brbljivi samohvalisavci. On je zbog toga izbjegavao organizaciju i organizirani partijski rad. Inače je bio rječit i šepurio se pred buržujčićima kako on voli Sovjetski Savez plašeći ih da će doći Crvena armija, te da će ih on onda jaloviti kako bude htio. Često je pjevušio pjesmicu: Lakše malo buržoaske ptice, lakše malo ne pružajte rilce, jer tako mi Crvene armije, Moskva će vam salomiti krilce. Svom političkom radu uvijek je davao šaljivi prizvuk, tako da mu se to uvijek uzimalo za šalu pa ga vlasti posebno nisu nikad progonile. Pored toga on je na vješt način popularizirao marksizam, socijalizam, komunizam, Komunističku partiju i SSSR. Doduše, nije on o tome mnogo znao, ali onoliko koliko je znao mogao je to lijepo da obrazloži. Njegovo pričanje imalo je velikog uticaja na mnoge ljude, ne samo u Mekinjaru nego i u drugim selima, i kao takav bio je vrlo koristan propagator.

Ja sam bio mlađi od njih i preko njih nisam htio da se namećem. Tek poslije Nikoline smrti, ne obazirući se na Đuđu, jer mi je to savjetovao Nikola dok je bio živ, pokrenuo sam i proširio partijsku organizaciju s novim članovima. U Partiju sam primio: Dušana Vračara i Boška Radeku, a već početkom 1939. godine i Iliju Divjaka, Stanka Šakića, Bogdana Vračara, Gojka Marinkovića i Filipa Radeku.

Partijsku organizaciju u Mekinjaru posjećivali su Jakov Blažević i Rašo: Stanisavljević te joj pružali pomoć u radu. U toku 1939. partijske organizacije formirane su u Srednjoj Gori, Visuću, Ondiću, a 1940. u Udbini i Kurjaku. Na osnovu sjećanja Rade Grkovića, Mićuna Šakića, Gene Jurića, Stevine Cvjetićanina, Ilije Uzelca i Božine Mrkobrade može se ustvrditi da je u bivšem udbinskom kotaru pred aprilski rat bilo 45 članova Partije i to: u Mekinjaru 9, Srednjoj Gori 7, Ondiću 7, Visuću 12, Kurjaku 5 i u Udbini 5. Socijalni sastav članova izgledao je ovako: intelektualaca 5, radnika 7, seljaka 31, obrtnika 1 i činovnika 1. Kada je u ljeto 1940. na Plitvicama održavana Prva okružna konferencija KPH za Liku na njoj je učestvovalo osam delegata iz ondašnjeg udbinskog kotara i to: iz Visuća — Mito Dimitrijevski, Niko Korać i Stevina Cvjetićanin, iz Ondića — Mićun Šakić i Ilija Uzelac, iz Udbine — Duka Ćurčić rodom iz Poduma kod Otočca, inače limar u Udbini i iz Mekinjara — Mićo Mrkobrada i Božina Mrkobrada. Na Plitvice nas je odvezao Stevina Cvjetićanin Čekljun sa svojim kamionom. Na osnovu odluke ove konferencije ubrzo je održana i Prva kotarska konferencija KPH za Udbinu na kojoj je izabran prvi Kotarski komitet za udbinski kotar. Međutim, pošto sam u međuvremenu bio pozvan u rezervu ja na ovoj konferenciji nisam učestvovao, ali sam u odsustvu izabran za člana Komiteta, a Mito Dimitrijević za sekretara.

Promjene u Kotarskom komitetu, aprilski rat i ustaški teror

U martu 1941. godine Mito Dimitrijević (Dimitrijevski), sekretar Kotarskog komiteta KPH za Udbinu, kao učitelj premješten je u istočnu Bosnu. Njegov odlazak bio je veliki gubitak za naš komitet i čitavu partijsku organizaciju udbinskog kotara, jer se ona tada nalazila u najvećem jeku svog organizacionog sređivanja i učvršćivanja a i rat je bio na pomolu. Na ispraćaj druga Mite

došli su u Visuć članovi OK KPH za Liku Jakov Blažević i Nedjeljko Zakula te članovi kotarskog komiteta Ćurčić i Mrkobrada. Stevina je bio negdje na putu i nije prisustvovao ispraćaju. Blažević i Zakula su održali sastanak s kotarskim komitetom i predložili da umjesto Mite za sekretara izaberemo Stevinu, što smo i uradili. Potom je Jakov, uz prisustvo članova kotarskog komiteta, održao sastanak s visućkom partijskom organizacijom, a Zakula s visućkom skojevskom organizacijom.

Odmah po otpočinjanju aprilskog rata održali smo sastanak komiteta i saopćili Stevini da je izbran za sekretara Kotarskog komiteta KPH za kotar Udbinu. Komitet smo popunili na taj način što smo za člana komiteta kooptirali Radu Grkovića. Na tom sastanku primili smo u Partiju Peru Hajdinovića, stolara u Udbini, a čini mi se da smo u Partiju primili i Šoću Kneževića koji je već do tada bio član kandidatske grupe u Jošanu a radio je kao službenik u poreskoj upravi u Udbini. Na žalost to je bio naš posljednji sastanak do ustanka. Došlo je do kapitulacije i proglašenja Nezavisne Države Hrvatske a time i do bezvlašća.

Uveče na dan proglašenja NDH u Mekinjar su u Mišuričinu birtiju iz Gospića stigla 3 druga i poručila po mene da dođem. Kad sam došao našao sam Milu Počuču i Nedjeljka Zakulu koje sam poznavao od ranije, dok trećeg druga do tada nisam poznavao, a to je bio Ivan Rukavina Bura. Kad smo se pozdravili, oni mi rekoše da ih otpratim u Visuć. Ja sam sa sobom poveo i Danju Vračara, skojevca, koji je slučajno bio tamo. Putem mi je Zakula ispričao da se Jakov Blažević vratio iz Zagreba, gdje je prisustvovao sjednici CK, i da je donio direktivu da se odrede drugovi koji treba da idu na front u vojsku da tamo organiziraju što jači otpor neprijatelju. Radi toga oni su održali sjednicu OK na kojoj su njih trojica određena da idu u jedinicu, zbog čega su krenuli u Bosnu da tamo stupe u jedinicu koju prije nađu. Sutradan idući uz Kuk za Donji Lapac oni su sretali odbjegle vojnike Jugoslavenske vojske koji su im ispričali da je neprijateljska vojska već u Donjem Lapcu te su se i oni vratili. Usput su se dogovorili da Zakula ostane u Visuću, a Počuča i Bura su produžili u Gospić, odnosno u Divoselo.

Odmah nakon proglašenja NDH i uspostavljanja vlasti ustaše su u udbinskom kotaru uspostavili posade (stana) u Udbini i Podlapači. Istovremeno počinju da hapse ljude, najprije one koje su smatrali da su velikosrbi a zatim i ostale Srbe. Tako su u udbinskoj općini pohapsili nekoliko ljudi, odveli na Udbinu i zatvorili, ali ih nisu ni mučili niti odmah ubili. U podlapačkoj općini uhapsili su popa Grbića i njegova sina Dejana Bracu, studenta šumarstva, te Lesu Mrkobradu i zatvorili ih u Podlapači. Naišao je jedan ustaša koje je bio Dejanov školski drug pa je pustio iz zatvora njega i oca mu te im dao propusnicu da s čitavom familijom odu u Beograd. Lesu su zadržali u zatvoru, a nakon nekoliko dana odveli su ga zajedno s onima koji su bili u zatvoru u Udbini, u Gospić a zatim bacili u jamu na Jadovnom.

Na ta prva hapšenja srpski narod nije tako strašno ni gledao. Smatrao je da je to gotovo normalna pojava dok se ne učvrsti nova vlast očekujući da će nakon toga zavladati red. Međutim, poslije govora Mile Budaka, ustaškog doglavnika, u Gospiću i Lovincu kada je dao direktivu da sve Srbe treba poklati ili preseliti te ubacio parolu »Srbe o vrbe«, ustaše počinju s bjesomučnim hapšenjem, mučenjem i klanjem Srba. Prema nepotpunim podacima ustaše su do ustanka u udbinskom kotaru ubile 191 čovjeka, među njima i nekoliko žena, i to: u Visuću 17, Udbini 20, Mutiliću 21, Ondiću i Krčani 4,

Komiću i Poljicu 19, Kurjaku 8, Čojluku 5, Rebiću 2, Srednjoj Gori 6, Mekinjaru 31, Toliću 8, Pišaću (Krbava) 14, Svračkovom Selu 13, Podlapači 4 i u Jošanu 19. Sve su to bili dobri i vrijedni ljudi. Rijetko da je među njima bio neki velikosrbin. Oni koji su se osjećali kao velikosrbi ti su ili pobjegli u Srbiju ili su se krili u šumi i nisu dozvolili da ih ustaše uhvate kao npr.: Braco Ćorak, Lukica Popović i još neki drugi.

Partijska organizacija je desetkovana

Fašistički napad na Jugoslaviju i ustaški teror desetkovali su partijsku organizaciju u udbinskom kotaru koja je pred rat imala ukupno 52 člana. Od njih su svega 34 dočekala ustanak, a dvojica novih došla su u Jošan neposredno pred ustanak. To je bio Dušan Egić, koji se do tada kao viši poljoprivredni tehničar nalazio u Vojvodini, pa je tamo postao i član Partije te španski borac Mićo Radaković koji je ubrzo ubijen. Ova 52 člana Partije bila su organizovana u 6 partijskih organizacija: u Visuću, Kurjaku, Srednjoj Gori, Mekinjaru, Udbini i Ondiću. U Visuću komunisti su bili: Mito Dimitrijević, Stevina Cvjetićanin, Niko Korać, Dane Korać, Jovo Korać, Geno Jurić, Ilija Kovačević, Mane Kovačević, Nikola Kosanović, Rade Tepavac, Joco Korać, Mićo Tepavac, Mile Kosanović Tatić i Zora Korać; u Kurjaku: Raco Basta Serdar, Dmitar Basta Serdar, Vaso Đukić Vasina, Jovo Kljajić Ćele, Mile Đukić, Staniša Basta Serdar; u Srednjoj Gori: Rade Grković, Rade Ćanković, Mile Basta Milkan, Dane Cvjetićanin, Bogdan Cvjetićanin, Dane Kugić i Đuro Grković; u Mekinjaru: Momčilo Vračar, Ilija Divjak, Boško Radeka, Đukan Perić, Stanko Šakić, Dušan Vračar, Bogdan Vračar, Gojko Marinković, Stanko Marinković, Đuđa Banić, Filip Radeka, Geno Perić i Božidar Mrkobrada Božina; u Udbini: Duka Ćurčić, Milan Grković, Marko Orlović, Mirko Lončar, Petar Hajdinović, Bude Šakić i Ilija Bjelobaba i u Ondiću: Dane Uzelac, Mićun Šakić, Vlado Uzelac Ika, Ilija Uzelac i Dušan Rapajić.

Partijska organizacija u Udbini je potpuno likvidirana, a skoro i ondićka. Iz udbinske organizacije ustaše su ubile sekretara Duku Ćurčića, koji je bio i član Kotarskog komiteta, te članove Milana Grkovića i Budu Šakića. Petar Hajdinović kao jugoslavenski vojnik bio je u zarobljeništvu do oslobođenja, a Marko Orlović, Mirko Lončar i Ilija Bjelobaba su pobjegli od ustaškog terora.

Visućka partijska organizacija je smanjena za pet članova: Mito Dimitrijević, učitelj, premješten je u istočnu Bosnu, Stevina Cvjetićanin Ćekljun, koji je zamijenio Mitu na dužnosti sekretara Kotarskog komiteta, i Dane Korać pobjegli su na rad u Austriju, a Niko Korać i Jovo Korać u Beograd. Iz ondićke partijske organizacije još ranije, u jesen 1940. godine, Mićun Šakić, učitelj, premješten je u Bjelopolje, dok je Dane Uzelac otišao u Trepču, a Ilija Uzelac je zarobljen od Nijemaca i ostao u zarobljeništvu do oslobođenja, tako da su u ovoj organizaciji ostali samo Dušan Rapajić i Ika Uzelac. Iz partijske organizacije u Srednjoj Gori ustaše su ubile Đuru Grkovića, a iz mekinjarske Genu Perića i Filipa Radeku. Na taj način partijska organizacija udbinskog kotara oslabljena je za 18 članova. Pored toga ustaše su pobile ili rastjerale iz udbinskog kotara još nekoliko kandidata za člana Partije i skojevaca.

Najveća je šteta bila što je pred ustaškim terorom iz kotara pobjegao Stevina Cvjetićanin Cekljun pa je partijska organizacija u najtežoj situaciji ostala bez sekretara kotarskog komiteta, koji je ujedno bio jedan od naj-

uglednijih i najpopularnijih ljudi u čitavom kraju. Ustaški teror je prekinuo i veze partijske organizacije s Okružnim komitetom KPH za Liku.

Marko Orešković u Visuću

Iznenada u Visuć, u kuću Stevine Cvjetićanina Čekljuna, stiže Marko Orešković i donese vijest da je počeo ustanak. Čim je došao, odmah je zatražio da ga vode u zbjegove kod ljudi, a kad je stigao k njima, kako je bio direktan i neposredan, odmah ih je »napao«. »Pa što čekate, što se ne dižete, što ležite ko volovi? Komunistička partija Jugoslavije je pozvala sve naše narode na ustanak i drugi se već bore i krv prolijevaju, a vi ležite kao da se vas to ništa ne tiče, čekate ustaše da vas kolju.« Ta vijest je dočekana kao od boga. S Markom su Gojko Cvjetićanin i Nikola Milošević obilazili ljude po zbjegovima. Marko im je govorio da je Komunistička partija digla ustanak. Neke je odmah uputio na Kuk da prekopaju cestu, da posijeku telefonske stupove i pokidaju telefonske žice i da na Kuku postave jaku stražu. Drugu grupu je poslao na Pećinu da i tamo prekopaju cestu i unište telefonski vod. Iz svih zaselaka patrole su upućene prema Udbini i Kuku. Narod se sakupio u sredini sela kod škole. Marko je održao govor, pozvao na ustanak i vratio vjeru u život. U selu je nastalo veselje i radost. Situacija se odjedanput izmijenila za 180 stepeni. Umjesto apatije zavladala je opća radost i veselje.

Vijest o ustanku širila se munjevito. K nama u Mekinjar donio ju je Milan Basta. Sreo me na brdima više Mekinjara i rekao da je dignut ustanak. Više mi nije ništa trebao ni reći. Ja sam požurio u šumu i poslao ljude da obavijeste sav narod Mekinjara, Rebića i Čojluka da se sutra do podne skupe na Pogledalu više Bukove doline, gdje će se govoriti o ustanku. Sutradan na zakazano mjesto došlo je i staro i mlado, muško i žensko. Ja sam im objasnio zašto sam ih pozvao, odnosno da dižemo ustanak i da treba da izaberu komandira sela. Netko predloži jednog koji je bio žandarmerijski narednik obrazlažući to s tim da je on profesionalni vojnik pa će se najbolje snaći u borbi. Plašeči se da će izabrati ovog žandara, ponovo istupim i objasnim narodu da je Komunistička partija Jugoslavije organizator ustanka, da ona nema nikakvih posebnih interesa osim interesa narodnih i da komunisti treba da rukovode ustankom. Zatim sam ih obavijestio da i u selu postoji partijska organizacija, kazao po imenu i prezimenu ko su njeni članovi i predložio da nekoga od njih izaberu za komandira sela. U tom se iznenada pojaviše iz šume Mile Počuča, član OK KPH za Liku i Dane Kugić. Čim su nam se priključili, ja sam im objasnio o čemu se radi. Kad sam već legalizirao članove Partije, Mile predloži da izaberemo ćelijski biro koji bi rukovodio selom, iako smo već u selu imali i ćelijski biro i sekretara ćelije. Nakon toga pristupismo tajnim glasanjem pomoću listića izboru sekretara ćelije. Pravo glasa dali smo i nekim kandidatima, skojevcima i simpatizerima. Bila su dva kandidata: Duda Banić i ja. Izabran sam ja. Nakon toga poslao sam ljude u susjedna sela sa zadatkom da obavijeste narod o dizanju ustanka. Ubrzo je u Mekinjar došao Jakov Blažević, sekretar OK KPH za Liku. On je održao zbor s narodom i govorio o situaciji i potrebi oružanog ustanka kao jedinom izlazu iz teške situacije. Predložio je da se izabere komandir i politički komesar sela koji će rukovoditi selom umjesto ćelijskog biroa. Za komandira je izabran Ilija Divjak, a za političkog komesara Božidar Mrkobrada Božina.

S obzirom da je ustanak bio masovan, a uz to izbio odjednom kao vulkan,

dogodilo se da su u nekim selima za komandire izabrani loši ljudi, kao u **Jošanu** — Branko Mašić i **u** Mutiliću — Lukica Popović. Od svih komandira sela samo su trojica čila članovi Partije: u Ondiću — Ika Uzelac, u Kurjaku — Mile Đukić i u Mekinjaru — Ilija Divjak. Komandir sela u Jošanu, poslije **Branka** Mašića, bio je Gojiša Banjanin, u Visuću — Sava Kosanović, u Poljicu — Dančina Pavlica, u Komiću — Dane Ćurčić i Pejo Momčilović, u Srednjoj Gori — Miloš Ćanković, u Toliću — Dane Cvijanović Musin, u Pišaću (Krbava) — Ninika Smiljanić, u Svračkovom Selu — Iso Stanić, u Čojluku — Milan Majstorović i u Rebiću i Brdu Momčilović — Boško Momčilović. Politički komesari sela, negdje su ih zvali i politički delegati, u nekim manjim selima nisu ni birani. U Visuću je bio politički komesar Rade Tepavac, član Partije, u Kurjaku — Dmitrić Basta, član Partije, u Srednjoj Gori — Rade Grković, član Partije, u Mekinjaru — Božidar Mrkobrada Božina, član Partije, u Jošanu — Dušan Egić, član Partije, u Ondiću — Dane Uzelac, u Poljicu — Ico Pavlica, **u** Komiću — Pejo Momčilović, u Rebiću i Brdu Momčilović — Mile Momčilović, **u** Toliću — Nikola Vejnović Manin, u Pišaću — Joviš Smiljanić, u Svračkovom Selu — Milan Vurdelja i u Mutiliću — Dane Kosovac Dašo. Komandire straža postavljali su komandir i politički komesar sela. Autoritet komandira ili komesara zavisio je od toga koliko je bio agilan i kakav su utjecaj imali jedan ili drugi. U Jošanu, recimo, autoritet Dušana Egića, kao političkog komesara, poslije likvidacije Branka Mašića bio je dobar.

Odmah poslije ustanka Okružni komitet za Liku hitno je pristupio da pomogne partijskoj organizaciji na ovom terenu. Obnovio je Kotarski komitet **za** Udbinu u koji su ušli: Raco Korać, kao sekretar, a Zora Dane Korać, Rade Grković i Božidar Mrkobrada Božina kao članovi. U Ondiću je odmah po ustanku u Partiju primljen jedan kandidat — Danica Dimitrijević, pa je na **taj** način i tamo obnovljena partijska organizacija. Glavni zadatak novog kotarskog komiteta bio je masovni politički rad. Ustanak je bio masovan a pet partijskih organizacija i mladi kotarski komitet nisu imali ni političkog ni organizacionog iskustva da s masom rukovode i da joj odmah dadu čvrstu organizacionu formu. Najveći nam je propust bio što nismo znali odmah doći među omladinu i među njima odabrati najbolje i najhrabrije, organizirati ih u partijske i skojevske organizacije a za to je bilo uslova.

Propust je bio u tome što je poslije ustanka malo novih ljudi primljeno u Partiju. Koliko znam u Visuću je primljen samo Gojko Cvjetićanin Čekljun, u Ondiću — Danica Dimitrijević i u Svračkovom Selu — Milan Vurdelja. Kako u Svračkovom Selu nije bilo partijske organizacije, Vurdelju smo priključili partijskoj organizaciji u Mekinjaru, gdje je poslije ustanka primljeno više drugova, ali su ubrzo isključeni osim ove trojice koji su ostali a to su: Miloš Zorice Brljak, Milan Kukić i Nikola Divjak.

Prvo oslobođenje Podlapače

Napad na Podlapaču 3. IX 1941. godine organizirao je Mićun Šakić, komandant sektora Udbine. U napadu, pored krbavskih sela, uzela su učešća i neka sela gračačkog, donjolapačkog i gospićkog kotara, ali samo s manjim grupama, dok je glavnina boraca bila iz bivšeg udbinskog kotara. Da bi napad lakše i brže uspio, trebalo je brzo zauzeti Corke, hrvatski zaselak u Pišaću i Tolić koji je bio miješan. U vezi s tim dan prije napada ja sam dao zadatak Đuđi Banicu i Milanu Kukiću da odu u Tolić i pokušaju nagovoriti Hrvate Tolićane

da kad dođe do napada predaju oružje bez borbe, ali da im ne govore kada će biti napad. Oni su došli do zadnje mekinjarske kuće i poslali po Stiline da dođu k njima na razgovor i s njima dogovorili kako im je rečeno. Stilini su im odmah dali dvije puške i stotinjak metaka a sutradan su dali još dvije puške. Ja sam otišao u Jošan i tamo uzeo lugara Severa i gostioničara Niku Uzelca pa s njima otišao u Pišać. Tu sam održao sastanak s nekim Srbima i Hrvatima iz sela i s njima se dogovorio da svi Čorci kada počne napad predaju oružje bez borbe. Sutradan su u Čorke, prema dogovoru, s odredom ustanika došli Sever i Uzelac i ponovo pozvali one koji su bili na sastanku prethodnog dana. Čorci su poslije malo dužeg natezanja predali 16 mauzerki s odgovarajućim brojem metaka. Doduše, to nije bilo sve oružje koje su imali Čorci.

U Toliću su samo Stilini dali 4 puške, a Šimatovići i Ivankovići ni jedne. Videći da od Čoraka u streljačkom stroju dolazi jedan odred i da Pišćani idu preko brda na Podlapaču, a da tamo nije bilo borbe, Šimatovićima i Ivankovićima je postalo jasno da su se Čorci predali bez otpora, te nije bilo druge nego da se i sami predaju. Stilini su dali još 2 puške: jednu mauzerku i jednu staru manliherku. Uz mauzerku je bilo 50 metaka, a uz manliherku 20. Na taj je način prema Podlapači bio otvoren sjeveroistočni bok koji im je bio najosjetljiviji. Vidjevši približavanje ustanika, ustaše su pobjegle s oružjem iz Podlapače. Komunistima je uspjelo da u oslobođenoj Podlapači spriječe osvetu nad nevinim hrvatskim stanovništvom koje je ostalo u selima. Pljačke je bilo ali uglavnom malo, tako da je i ona uspješno spriječena. Naša slabost se tada očitovala u tome što nismo uspjeli vezati za sebe Hrvate Tolićane i Čorke. Oni su se uplašili osvete pa su pobjegli od svojih kuća k ustašama.

Ustanici su držali Podlapaču nekoliko dana, potom su u nju došli Talijani i ustanici su se povukli. Talijani su u Podlapači držali svoju posadu desetak dana, onda su je povukli u Udbinu, a u Podlapaču su se vratile ustaše.

Neke negativne pojave

Udbinski kotar nalazi se usred Like. Sa svih je strana opkoljen drugim ličkim kotarevima i zajedno s bunićkom općinom, koja je pripadala Korenici, zaštićen je planinskim vijencima Plješevice i ličkog Sredogorja, te svi prilazi k njemu vode preko lako branjenih klanaca. Zahvaljujući takvom geografskom položaju, kotar je bio predodređen da se u njemu nalaze sva okružna rukovodstva, a ponekad i republička. Zato je veliku i svestranu pomoć Kotarskom komitetu Udbine davao Okružni komitet KPH za Liku. Ovom prilikom ne mogu da ne spomenem drugove Slobodana Uzelca i Ljubu Hrnjaka koji su nam dali posebno veliku pomoć u organiziranju i učvršćivanju skojevskih organizacija.

Najteža situacija u kotaru bila je u oktobru 1941. Pročetnički i kolebljivi elementi iskoristili su napad na Talijane za destruktivan politički rad u narodu. Govorili su da se s Italijom ne može ratovati, pa prema tome Talijane treba ostaviti na miru i s njima ne voditi nikakvu borbu. Partijska organizacija, naročito kotarski komitet, nastavili su danonoćni rad s narodom, raskrinkavajući četnike i podižući moral kod borbenih, hrabreći malodušne i kolebljive. Pored napada na Talijane u Mekinjaru, na političko stanje kod nas negativno je djelovalo i strijeljanje koncem devetog mjeseca 1941. godine trojice švercera iz gračačkog kotara. Oni su strijeljani da bi se prekinula veza i šverc s Talijanima, smatrajući da će se to u narodu dobro primiti. Međutim, bilo je obratno jer u narodu još nisu bili raskrinkani kao narodni neprijatelji. Narod je govo-

rio da ubijamo ljude za sitnice, a ostavljamo lopove. Međutim, kad su Jošanci likvidirali Branka Mašića, to je u narodu primljeno izvanredno dobro. U takvim uslovima moralo se strogo voditi računa o svakom potezu kako bi narod slušao i vjerovao komunistima. Mi smo bili seljaci iz naroda pa smo mu govorili jednostavnim narodnim riječima. Iako nismo bili nikakvi oratori, narod nas je dobro razumio i vidio da mu mi govorimo o stvarima za koje je bio životno zainteresiran. Narod nije volio one koji bi lijepo izverglali svoju tiradu, od koje je slabo što razumio. Na političko stanje kod nas povoljno je djelovao dolazak na naš teren odreda Đoke Jovanića i Perice Kleuta kao i dolazak Dalmatinaca. Dobro je došlo i to što se kupilo nešto pušaka u Dalmaciji. Skoro je svako selo udbinskog kotara skupilo nešto stoke i za nju kupilo pokoju pušku, a neka sela čak i puškomitraljez.

Početkom novembra 1941. godine političko stanje u kotaru se stabiliziralo. Nakon ubistva Branka Mašića u Jošanu, pročetnički orijentirani pojedinci uplašili su se i nisu se smjeli nigdje pokazati. Prestala je dolaziti i lapačka grupica koja je paradirala po Jošanu i Visuću glumeći nekakvu leteću grupu a ni sami nisu znali što su. Četnički elementi su je svojatali pa su nama radi toga pravili dosta štete. Ipak četnički orijentirani pojedinci nisu mogli da se čvršće organiziraju jer ih je narod odbacio, a nisu uspjeli da se povežu, recimo, s Bracom Čorkom, Lukicom Popovićem i s još nekima za koje se znalo da su četnički orijentirani.

Stvaranje narodnooslobodilačkih odbora i bataljona »Krbava«

Odmah nakon pokretanja ustanka pristupilo se biranju odbora koji su nosili razna imena: negdje su ih zvali odbor narodne vlasti, negdje odbor crvene pomoći, negdje narodni sud, a u ponekom selu su bili birani svi ti odbori, ali se uglavnom nigdje nisu afirmisali kao prava narodna vlast. To je bilo zbog toga što im partijska organizacija odmah u ustanku nije mogla pružiti pomoć ni bitnije uticati da se u njih izaberu najbolji ljudi. Tek koncem 1941. godine, kad se partijska organizacija bolje snašla i kad su dobijene direktive CK KPJ i CK KPH, izboru NOO-a posvećena je odgovarajuća pažnja, tako da su oni priznati od naroda kao prava narodna vlast. Prvi predsjednici mjesnih NOO-a bili su: u Jošanu — Đuro Uzelac, u Visuću — Mile Mrda, u Ondiću — Vlado Uzelac Ika, u Klapavicama — Mile Lončar, na Krčani — Nića Radočaj, u Poljicu — Rade Pavlica, u Komiću — Pejo Momčilović, u Mutiliću — Nikica Jurić Spirin, u Rebiću i Brdu Momčilović — Dane Momčilović, u Čojluku — Milan Majstorović, u Kurjaku — Dmitar Basta Dmitrić, u Srednjoj Gori — Bogdan Cvjetićanin, u Mekinjaru — Božidar Mrkobrada Božina, u Toliću - Mile Vejnović, u Pišaću (Krbava) - Đuro Smiljanić i u Svračkovom Selu — Đukan Vukmirović.

U Pećanima 20. februara 1942. održana je skupština predstavnika svih NOO-a iz udbinskog i koreničkog kotara. Na njoj je izabran Okružni NOO za okrug Krbavu. Predsjednik mu je bio Bogoljub Rapajić a potpredsjednik Đuro Uzelac. Nekoliko dana iza toga održana je u Andiću skupština za kotar Udbinu na kojoj je izabran Kotarski NOO za kotar Udbinu. Za predsjednika je izabran Božidar Mrkobrada Božina. Članovi su bili: Joco Milošević Bomek iz Visuća, Ika Uzelac iz Andića, Pejo Momčilović iz Komića, Bogdan Cvjetićanin iz Srednje Gore i Milan Vurdelja iz Svračkova Sela. Možda je bio još netko u tom odboru, ali ja ga se ne sjećam. Međutim, 15. aprila 1942. u Kore-

Ilici je Rade Zigić, sekretar OK KPH za Liku, sazvao sjednicu NOO-a za Krbavu te ga rasformirao. Istovremeno je rasformirao i Kotarski NOO za Udbinu i na licu mjesta formirao dva nova kotarska NOO-a: jedan za Korenicu, a drugi za Udbinu. U udbinskom je za predsjednika postavio Đuru Uzelca, a za tajnika Božinu Mrkobradu dok su odbornici ostali oni koji su bili u prvom kotarskom NOO-u.

Cim je dignut ustanak, udbinski kotar je u vojnom pogledu proglašen za Udbinski sektor. Za komandanta sektora postavljen je Vlado Ćetković, španski dobrovoljac rodom iz Crne Gore. Njega je CK KPH uputio u Liku gdje je ostao na funkciji komandanta sektora vrlo kratko vrijeme. Umjesto njega za komandanta Udbinskog sektora postavljen je Mićun Šakić, koji je i kasnije izabran na tu dužnost na vojnoj konferenciji, a Stevina Cvjetićanin Čekljun je izabran za političkog komesara. Krajem 1941. godine mjesto sektora naređeno je formiranje bataljona »Krbava«. Komandant i politički komesar ostali su Šakić i Čekljun. Stvarno formiranje bataljona »Krbava« izvršeno je početkom 1942. Bilo je to vrijeme opsade Korenice. Mi smo tada uporno radili na formiranju vodova i čete koje su kao prave partizanske jedinice ušle u sastav bataljona »Krbava«. Tada je za njegovog komandanta postavljen Mićun Šakić, a za političkog komesara Milan Basta.

Proljetna ofanziva i drugi događaji 1942. godine

U proljeće 1942. Talijani su, potpomognuti dijelom ustaša, preduzeli ofanzivu radi deblokade svoga garnizona u Korenici. Oni su od Lovinca i Metka preko Pločanskog klanca prodrli u Udbinu, a zatim nakon zadržavanja 2 do 3 dana nastavili napad prema Korenici, spalili je i zajedno s ranije opkoljenom posadom povukli se u Udbinu. Usput su palili i pljačkali sela i ubijali koga su god stigli. S Udbine oni su izvršili napad na Visuć a 4. aprila i na Srednju Goru iz koje je narod izbjegao u šumu Bajinovac. Nakon toga Talijani su se povukli ka Lovincu i Gospiću, a u Udbini i u Podlapači su ostavili ustaške posade koje su ubrzo blokirane.

Povlačenjem Talijana iz Korenice i Udbine, stvoren je jedinstven oslobođeni teritorij od lapačkog, koreničkog i udbinskog kotara, osim Udbine i Podlapače, na koji su se nadovezivali slobodni dijelovi gračačkog i gospićkog kotara, pa i Bosanske krajine. Na oslobođenom teritoriju udbinskog kotara bilo nam je sada omogućeno nesmetano partijsko djelovanje, učvršćivanje masovnih organizacija i daljnje razvijanje narodnooslobodilačkih odbora i partizanskih jedinica. Za vrijeme neprijateljske ofanzive pročetnički elementi u nekim selima koji su se ranije bili pritajili, smatrajući da je došao njihov momenat, otpočeli su svoju propagandu, govoreći da su komunisti krivi što su Talijani popalili sela, ali mi smo brzo ugušili njihovu propagandu.

Proljetna ofanziva 1942. ostavila je teške posljedice. Spaljeni su: Komić, Kurjak, Srednja Gora, Čojluk, Rebić, neki dijelovi Mutilića, Jošana, Visuća, Tušice i Brdo Momčilović. To je više od polovine kotara, i to u najgore doba pred oranje, tako da se nije mogla obaviti proljetna sjetva. Partijske organizacije poduzele su sve da se preko narodnooslobodilačkih odbora pomogne tim selima i obavi sjetva u čemu su postignuti veliki rezultati zahvaljujući pomoći sela koja nisu bila spaljena, kao i susjednim kotarevima.

Iako nam je ova ofanziva ekonomski nanijela strašan udarac, vojnički i politički nam nije skoro ništa naudila, jer se NOP do tada bio dobro učvrstio.

U svakom selu u kotaru imali smo do tada oformljen i osamostaljen NOO koji je postao prava narodna vlast. Kotarski NOO objedinjavao je rad mjesnih NOO-a i s njima rukovodio. Također, u svakom selu imali smo organizacije AFŽ-a i SKOJ-a, kao i kotarski komitet SKOJ-a. U dosta sela, u kojima od ranije nismo imali partijske organizacije, oformili smo kandidatske i simpatizerske grupe. Kotarski komitet Partije uspješno je rukovodio partijskim organizacijama a po jedan član komiteta bio je zadužen za svaku organizaciju,, prisustvovao njihovim sastancima i na sastanku komiteta podnosio izvještaj o njenom radu i problemima.

U aprilu 1942. održana je Druga kotarska partijska konferencija na kojoj je analiziran dotadašnji rad i stanje u partijskoj organizaciji kotara i u kotaru i doneseni zaključci za budući rad.

Krajem juna 1942. godine oslobođena je Podlapača a napad na Udbinu u drugoj polovini augusta te godine nije uspio. Odsustvo jačih partizanskih snaga s područja Udbine ustaše su iskoristile i krajem septembra upale u Jošan a kasnije i u Visuć i izvršile pokolj. Za ove pokolje ima krivice i kod naših vojnih vlasti jer su propustili da formiraju neku partizansku jedinicu koja bi obezbijedila sela od ustaških pokolja. To je bio propust i Kotarskog komiteta Udbina zato što nije insistirao na tome. Zapravo nitko Udbini niti selima oko nje nije posvetio odgovarajuću pažnju. Tek poslije pokolja u Jošanu formirana je Udbinska četa čiji je komandir bio Dušan Cosić. Četa je formirana od ljudi koji su preostali na terenu nakon formiranja bataljona »Krbava«, »Mićo Radaković«, i popune drugih jedinica. Četa je bila razvučena po selima Jošan, Mutilić, Čojluk, Brdo Momčilovića, Rebić i Mekinjar, pa nije ni mogla sama predstavljati nikakvu snagu za obezbjeđenje tih sela. Ustaše iz Udbine su preko svoje obavještajne službe i svakodnevnih izviđanja to znale pa se zato nisu ni bojale ove čete.

U toku 1942. partijska organizacija je radila na sistematskom proširivanju i učvršćivanju, ne samo svojih nego i svih drugih organizacija u kotaru. Kotar je podijeljen na tri općine i u svakoj je organiziran općinski partijski komitet od tri člana. Sekretar Općinskog komiteta KPH za Udbinu bio je Milan Kukić, za Mekinjar — Đukan Perić i za Podlapaču — Milan Vurdelja. Ne računajući partijske organizacije u bataljonu »Krbava«, koji je bio isključivo od boraca iz udbinskog kotara, ni u bataljonu »Mićo Radaković«, u kome je bilo više od polovine boraca također iz udbinskog kotara, ukupno je na terenu kotara bilo 8 seoskih partijskih organizacija — ćelija i jedna u Komandi mjesta Podlapača. U decembru 1942. sekretar ćelije u Visuću bio je Rade Tepavac, u Ondiću — Ivan Arbanas Vanjka, u Komiću — Jovica Grozdanić, u Kurjaku — Zora Korać Ćašina, u Srednjoj Gori — Bogdan Cvjetićanin, u Mekinjaru — Ivan Sternad — Slovenac, u Svračkovom Selu — Ilija Barać, u Jošanu — Božo Bevanda, u Komandi mjesta Podlapača — Ziki Rogić. Partijska ćelija u Pišaću (Krbava) stvorena je početkom 1943. godine.

Bjekstvo ustaša iz Udbine

Poslije povratka s Korduna 6. divizija je dobila zadatak da napadne i zauzme Lovinac. Neke njene jedinice marševale su preko Krbave prema Lovincu, Sto su ustaše na Udbini primijetile i doznale od svoje obavještajne službe, ali nisu znale na koje se mjesto priprema napad. U tom vremenu riješeno je da se

formira i Komanda mjesta Udbina što su ustaše također doznale. Pretpostavile su da će sigurno biti napadnuta Udbina, naročito kad se formira i Komanda mjesta Udbina. Smatrale su da će ih partizani napasti s velikim snagama kojima neće moći odoljeti, naročito kad su vidjele s kakvim je snagama napadnut Bihać u kome je bio vrlo jak ustaško-domobranski garnizon pa i pored toga savladan. Zbog toga je ustaški Glavni stan, da bi spasio svoj »junački« udbinski garnizon, koji se pokazao tako revnosan u klanju, naredio mu da se hitno spremi i povuče za Lovinac i Gospić. Ustaše su kasno u noć 14. decembra 1942. godine oko 23 sata naredile i svemu stanovništvu da se hitno spremi i odmah u koloni krene prema Lovincu, najkasnije za dva sata. Tako je ustaška posada sa svim stanovništvom Udbine oko jedan sat 15. decembra 1942. krenula prema Lovincu.

Kotarski komitet KPH za Udbinu u dogovoru s Okružnim komitetom za Liku i Komandom ličkog područja preuzeo je na sebe da formira Komandu mjesta Udbine sa sjedištem u Ondiću. Za komandanta je određen Ika Uzelac, za političkog komesara Božidar Mrkobrada Božina. Komanda se počela formirati 14. decembra u ondićkoj školi. Toga dana došao sam zajedno sa zamjenikom komandanta Durom Momčilovićem u ondićku školu, ali tamo od ostalih predviđenih članova komande mjesta još nije bilo nikoga. Oko 2 sata noću 15. decembra nas su probudila dva partizana iz Udbinske čete i javili nam da su ustaše iz Udbine u koloni kolima krenule prema Staniča brdu, odnosno prema Lovincu. Budući da nismo imali još nikakve straže i nikog drugog, ja sam onu dvojicu partizana poslao da trče što brže mogu prema Bruvnu, jer sam znao da su dva partizanska bataljona iz Komića te večeri krenula tamo i da im kažu neka se odmah vrate nazad jer se ustaše kreću u koloni prema Staniča brdu i da će vjerovatno napasti neko selo. Ja nisam ni pomišljao da oni bježe iz Udbine. Đuru Momčilovića poslao sam da trči u Komić i javi narodu da bježi u šumu jer su ustaše mogle napasti i Komić, a ja sam sobom poveo Iliju Divjaka, koji je slučajno zanoćio s nama u školi, prema Staniča brdu s namjerom da zapucamo na ustaše i okolna sela uzbunimo da bježe u šumu. Kad smo nas dvojica došli u Mutilić, našli smo na Kosovčevu vrhu jednu desetinu Udbinske čete čiji je komandir bio Ljubiša Vračar. Iliju sam poslao da trči što brže može u Kurjak i javi Kurjačanima da bježe, a ja sam s desetinom krenuo za ustašama.

Magla je bila gusta kao tijesto. Mi smo išli lijevo od ceste. Ispred Pavlovačkog mosta ustaše su skrenule za Komić. Tek je svanulo. Bakat kolone se nije čuo. Mi smo išli brzo i nismo prisluškivali. Onako u magli, još se nije dobro ni razdanilo, pred nama se odjedanput na 30—40 metara daljine stvoriše ustaška kola. Oko njih išlo je desetak ustaša. To je bilo začelje ustaške kolone. Pred nama je bio nekakav zidić za koji smo kleknuli i otvorili vatru na ustaše oko kola. Bojali smo se da za kolonom ide zaštitnica, pa će nas napasti s leđa, zato sam zatražio da se odmah povučemo lijevo premo Poljicu. Kad smo mi zapucali, zapucale su i sve ustaše iz kolone. Zapucala su i njihova obezbjeđenja, koja su izišla na Komaču i brdo Komić. Zapucala je i njihova prethodnica, a kako je bila magla, ustaše nisu mogle vidjeti tko puca, pa su pucale jedni na druge. Ta pucnjava trajala je sve do podne. Tek poslije podne, kad se magla razišla na brdima, ustaše su se uspjeli sporazumjeti i ustanoviti da nikoga nema, nego da oni sami pucaju jedni na druge, a da smo se mi koji smo zapucali na njihovo začelje odmah povukli. Naši bataljoni su stigli tek oko 15 sati kad se magla već bila digla, a začelje ustaške kolone se izvlačilo iz sela

uz Previju. Bataljoni su pošli za njom i kad su je sustigli, stupili su u borbu. Jednog su ustašu uhvatili živog, a nekoliko ubili i ranili.

Naš napad na ustaško začelje, prouzrokovao je da su ustaše cijelo dopodne pucali jedni na druge i sami sebi nanijeli gubitke. Pored toga ustaška kolona nije smjela dopodne da izlazi na Previju. U koloni je nastala takva panika da su mnogi ispregli konje ispod kola i pobjegli samo s konjima, a kola i sve što je bilo u kolima ostalo je nama, kao i kola na koja smo mi zapucali. Tom prilikom ustaše su u Komiću ubile 28 ljudi, najviše žena i djece koji nisu mogli bježati i zapalili 13 kuća, koje su bile preostale od talijanske proljetne ofanzive.

Kad smo mi 16. decembra 1942. došli u Udbinu, našli smo je pustu. Samo su mačke ostale u kućama koje su bile pune i prepune svega. Ustaše su napljačkale u selima Jošanu i Visuću mnogo hrane i odjeće, dovukle u Udbinu i kuće dupkom napunili. Kako su se na najveću brzinu morale spremiti i bježati, nisu ni stigle ni mogle sa sobom mnogo toga ponijeti. U onoj brzini nisu mogle ni odabrati što je najbolje, nego su zgrabile ono što im je prvo došlo do ruku. Ali su zato stigle da vodu otruju u bunaru na vrhu Udbine. Od te vode, koliko se zna, otrovalo se 89 lica, od kojih je samo jedan partizan iz Srednje Gore umro.

Bjekstvom ustaša udbinski kotar je bio potpuno oslobođen. Pristupilo se evakuaciji hrane i drugog materijala iz Udbine. Na Udbinu je došao Stab 6. ličke divizije, Komanda ličkog područja, OK KPH za Liku, KK KPH za kotar Udbinu i druge organizacije. Dva tri dana nakon našeg dolaska u Udbinu talijanska avijacija je svakodnevno bombardovala mjesto, ali veće štete nije napravila.

Broj boraca i članova Partije

Sloboda nije dugo trajala. Već 20. januara 1943. otpočela je poznata četvrta neprijateljska ofanziva koja je donijela nova stradanja i teškoće narodu. No i pored toga narod udbinskog kotara, čvrsto riješen da se bori do kraja, stojički i nepokolebljivo je podnosio sve teškoće, svestrano pomagao svoju vojsku i njene redove popunjavao svojim sinovima i kćerima. Prema izvještaju Kotarskog komiteta KPH za Udbinu od 9. januara 1943. godine u partizanskim jedinicama se nalazilo 1020 boraca iz udbinskog kotara, uglavnom mladića, među njima i jedan broj djevojaka, a i starijih žena koje su sinove i kćeri poslale u partizane pa i same otišle za njima.

Ova cifra odnosi se samo na one koji su bili u vojnim formacijama, a ne i na one koji su bili u raznim radionicama kotarskog odbora, vojnog područja, Glavnog štaba Hrvatske i drugim organizacijama. Do konačnog oslobođenja u partizane je iz udbinskog kotara otišlo još nekoliko stotina mladića koji su prirastali, pa i djevojaka, jer su omladinci išli u partizane već od 15 godina. Ako se ima u vidu da je jedan veliki broj ljudi iz kotara bio u njemačkom i talijanskom zarobljeništvu, da se jedan broj nalazio vani na radovima gdje ih je zatekao rat, da su ustaše pobile blizu 200 ljudi do ustanka i da je jedan, doduše manji broj od preko 50 ljudi, pobjegao od ustaškog pokolja, onda se vidi da je u partizanima bilo sve što je bilo sposobno. Nije bilo ni jednog iole sposobnog čovjeka ili žene a da nije bio obuhvaćen u neku organiziranu jedinicu ili grupu.

Iako je kroz čitavi tok NOB-a kriterij za prijem u Partiju bio jako strog, od 1942. pa do oslobođenja nije prošao ni jedan tjedan a da netko nije bio primljen u Partiju. Od konca 1942. pa do oslobođenja prosječno se godišnje primalo oko 70 novih članova Partije. Sva ta primanja bila su sistematska, jer je u svakom selu bila partijski organizacija, negdje grupa ili simpatizerski kružok. I pored toga što su disciplina i odgovornost bili veliki, iz Partije je od kraja 1942. godine do oslobođenja isključeno svega oko 15 članova. Broj članova Partije u kotaru je sporo ali konstantno rastao, što se može vidjeti iz rijetkih sačuvanih dokumenata iz doba rata.

Od sačuvanih dokumenata posebno je po obilju podataka interesantan Spisak partijskih organizacija udbinskog kotara od 3. oktobra 1943. godine, koji se čuva u Arhivu za historiju radničkog pokreta u Zagrebu. Iz njega vidimo da je udbinski kotar tada imao 16 sela u kojima je živjelo 7.646 stanovnik, od kojih su 6.718 bili Srbi a 928 Hrvati. Dalje se kaže da je od cjelokupnog stanovništva 99 odsto pripadalo narodnooslobodilačkoj borbi. Ukupno članova Partije bilo je 97, od čega su 33 bile žene. Svi članovi Partije bili su Srbi, izuzev jednog koji je bio Hrvat. Partijske ćelije postojale su u Visuću, Ondiću, Komiću, Kurjaku, Jošanu, Čojluku-Rebiću, Mekinjaru, Srednjoj Gori, Toliću, Pišaću i Svračkovom Selu. Ćelijama su rukovodila tri općinska komiteta i Kotarski komitet. Na kraju spiska su date i ovakve karakteristike tadašnjih članova Kotarskog komiteta: »Drug Božina teško se snalazi, fali mu teoretska izgradnja, inače odan i požrtvovan za Partiju. Drug Milan Kukić: ćutljiv, inače odan Partiji do krajnosti. Drug Ilija: teško se snalazi, fali mu teoretska izgradnja, odan je i čvrst do krajnosti prema Partiji. Drug Milan Vurdelja: dosta je prgav, fali mu teoretska izgradnja, inače odan i trudi se u radu. Drugarica Mara Radaković, sekretar KK SKOJ-a i član ovog komiteta teoretski slabo izdignuta, u radu se ne snalazi dobro, inače čvrsta i odana za Partiju.«

Od ustanka pa do oslobođenja članovi Kotarskog komiteta KPH za Udbinu bili su: Geno Jurić, Milan Kukić, Nikola Krajnović, Jela Ćuk, Ilija Tepavac, Zora Korać, Danica Dimitrijević-Uzelac, Milan Vurdelja, Nikola Milošević, Božo Bevanda, Dane Drača, Branko Vurdelja, Stevo Cvijanović, Đujo Knežević, Mika Radaković, Mara Radaković, Dane Ćosić i Ilija Divjak.

Udbinski kotar u februaru 1944. godine imao je 102 člana Partije (60 muškaraca i 42 žene), u junu iste godine 149 (93 muškarca i 56 žena), u septembru 182 (125 muškarca i 57 žena), u decembru 177 (123 muškarca i 54 žene) i u martu 1945. godine 166 članova (92 muškarca i 74 žene). Svi su oni samoprijegorno izvršavali zadatke koje je pred njih postavljala Partija i postigli veoma krupne uspjehe.

Neupućeni i zlonamjerni kažu da je to išlo uz pomoć terora. Međutim, nema terora koji bi bio u stanju da prisili narod da trpi tako teške uslove kakvi su bili u prošlom ratu. Samo visoka svijest i svjesno požrtvovanje, jaka volja i želja naroda da sve izdrži i pobijedi, bila je pokretačka energija koja ga je održala i dala mu golemu snagu. Narod je vjerovao komunistima zato što komunisti nisu bolje komade uzimali za sebe. Bilo bi dovoljno, recimo, da je Kotarski komitet ispekao dva odojka za sebe i priredio jednu malo bolju gozbu, pa da mu narod ne samo okrene leđa, nego da ga linčuje i zatrpa gomilom kamenja od čega ga ne bi spasili ni bataljoni vojske.

Valja napomenuti i to da nije bilo ni jednog slučaja, kroz čitavu NOB da se neki član Partije iz udbinskog kotara pokolebao i otišao na stranu neprijatelja, pa niti od onih koji su bili isključeni iz Partije.

Na kraju valja istaći da je jedan od najvećih uspjeha partijske organizacije udbinskog kotara postignut u narodnooslobodilačkom ratu taj, što je ona uspjela da, usprkos četničkoj propagandi i ustaškim zločinima, dokaže srpskom narodu da hrvatski narod ne snosi odgovornost za zločinstva koja su radile ustaše. Nekoliko stotina hrvatskog stanovništva, izbjeglica iz Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, već u decembru 1941. našlo je utočište kod srpskog naroda u udbinskom kotaru i tu ostalo skoro do oslobođenja. Bili su primljeni kao rođena braća. Srpski narod je s njima dijelio zadnji zalogaj kruha. To je bilo pravo bratstvo i jedinstvo pokazano i dokazano u teškim momentima. Za taj i druge uspjehe glavnu zaslugu imaju komunisti i partijska organizacija udbinskog kotara, koja je zdravom seljačkom logikom, i uz pomoć škrtog poznavanja marksizma, vodila narod i usmjeravala njegov život, rad i borbu.

Prilog br. 1

Prijepis:

KK KPH, Udbina

SPISAK
članova **Partije** kotara Udbina **za mjesec veljaču 1944.**

Redni broj	Koja ćelija odnosno forum	Broj članova	Spol		Socijalna pripadnost			Nacionalna pripadnost			Koliko je i kakav kurs prošla		Primjedba
			M.	Ž.	Radnik	Seljak	Intel.	Srbin	Hrvat	Slovenac	Niži	Srednji	
1.	K. komitet	5	5	—	—	5	—	5	—	—	—	5	
2.	Opć. kom. Podlapac	4	2	2	—	4	—	4	—	—	3	1	
3.	Opć. kom. Mekinjar	5	4	1	—	5	—	5	—	—	3	1	
4.	Opć. kom. Udbina	6	3	3	—	6	—	6	—	—	3	1	2 nisu bili na kursu
5.	Ćelija Mekinjar	9	4	5	—	9	—	9	—	—	3	—	
6.	Ćelija Srednja gora	8	4	4	—	8	—	8	—	—	2	—	
7.	Ćelija Rebić	3	1	2	—	3	—	3	—	—	1	—	
8.	Ćelija Čojluk	3	3	—	—	3	—	3	—	—	—	—	
9.	Ćelija Jošan	8	3	5	—	8	—	8	—	—	4	—	
10.	Ćelija kovač radionice	3	3	—	3	—	—	3	—	—	1	—	
11.	Ćelija Tolić	3	1	2	1	2	—	3	—	—	—	—	
12.	Ćelija Svrač. Selo	8	4	4	—	8	—	8	—	—	1	—	
13.	Ćel. Pišać	4	2	2	—	4	—	4	—	—	3	—	
14.	Ćel. Visuć	11	6	5	—	11	—	11	—	—	2	—	
15.	Ćel. Mutilić	3	1	2	—	3	—	3	—	—	1	—	
16.	Ćel. Ondić	5	4	1	—	5	—	5	—	—	—	—	
17.	Ćel. Kurjak	4	2	2	—	4	—	5	—	—	2	—	
18.	Ćel. Komić	5	3	2	—	5	—	5	—	—	3	—	
19.	Ćelija Kot. NOO	2	2	—	—	2	—	2	—	—	1	1	ovaj će . . . . . još 3 čl.
20.	Ukupno	99	57	42	4	95	—	99	—	—	33	9	K. K.
21.	Ćelija u Kotaru Bolnici	3	3	—	—	3	—	3	—	—	1	—	
22.	Ukupno	102	60	42	4	98	—	102	—	—	34	—	
23.													
24.	Ukupno												

Prilog br. 2

Prijepis:

SPISAK

članova Partije kotara Udbina za mjesec juni 1944.

Redni broj	Koja ćelija odnosno forum	Broj članova	Spol		Socijalna pripadnost				Nacionalna pripadnost			Koliko č. i kakav kurs svršilo	Primjedba
			M	Ž	radnik	seljak	intel.	đaka	Srbin	Hrvat	Slovenac		
1.	Kot. komitet	7	5	2	—	6	1	—	7	—	—	—	
2.	Opć. kom. Udbina	5	2	3	—	5	—	—	5	—	—	—	
3.	Opć. kom. Mekinjar	5	4	1	—	5	—	—	5	—	—	—	
4.	Opć. kom. Podlapac	5	3	2	—	5	—	—	5	—	—	—	
5.	Ć. Visuć	12	6	6	—	12	—	—	12	—	—	—	
6.	Ć. Mutilić	3	1	2	—	3	—	—	3	—	—	—	
7.	Ć. Ondić	8	7	1	2	6	—	—	8	—	—	—	
8.	Ć. Poljice	3	1	2	—	3	—	—	3	—	—	—	
9.	Ć. Komić	6	3	3	—	6	—	—	6	—	—	—	
10.	Ć. Kurjak	7	4	3	—	7	—	—	7	—	—	—	
11.	Ć. Jošan	14	6	8	—	14	—	—	14	—	—	—	
12.	Ć. Mekinjar	9	5	4	—	8	1	—	9	—	—	—	
13.	Ć. Sred. Gora	6	3	3	—	6	—	—	6	—	—	—	
14.	Ć. Rebić	5	2	3	—	5	—	—	5	—	—	—	
15.	Ć. Čojluk	6	4	2	—	6	—	—	6	—	—	—	
16.	Ć. obav. Mekinjar	3	1	2	—	3	—	—	3	—	—	—	
17.	Ć. Tolić	3	1	2	1	2	—	—	3	—	—	—	
18.	Ć. Pišać	4	2	2	—	4	—	—	4	—	—	—	
19.	Ć. Svrač. Selo	6	2	4	—	6	—	—	6	—	—	—	
20.	Ć. Kom. mjesta	3	3	—	3	—	—	—	3	—	—	—	
21.	Ć. straže Kom. mjesta	5	5	—	—	5	—	—	5	—	—	—	
22.	Ć. straže Područja	8	8	—	—	8	—	—	8	—	—	—	
23.	Ć. Komande Logora	4	4	—	—	4	—	—	4	—	—	—	
24.	Ć. ROC-a	4	3	1	—	3	—	1	4	—	—	—	
25.	Ć. tehn. radione	8	8	—	6	1	1	—	6	2	—	—	
	Ukupno	149	93	56	12	133	3	1	147	2	—	—	

Prilog br. 3

Prijepis:

STATISTIKA

Brojno stanje partiske organizacije u Kotaru Udbini za mjesec mart 1945. 30 III. 45 god.

Redni broj	Kotar Udbina	Broj Kotarskih komiteta	Broj članova u Kot. komit.	Broj Općinskih komiteta	Broj članova Opć. komit.	Broj partijskih ćelija	Broj članova u part. ćelijama	Broj članova ženskih	Broj vojnih ćelija	Broj članova u istim	Socijalni sastav					Nacionalni sastav				
											radnika	seljaka	obrtnika	namještenika	intelektualaca	Hrvata	Srba	Slovenaca	Ostalih nacija	Kandidata
1	Kotarski komitet K. P. H. za Udbinu	1	7	3	18	17	122	74	3	19	2	164					165			28

Prilog br. 4

Prijepis:

Kotarski Komitet KPH
UDBINA

OKRUŽNOM KOMITETU KPH
ZA LIKU

Dragi drugovi,

Šaljemo vam plan koji je uzela naša Partiska organizacija za mjesec Januar 1945. godinu.

Na političkom polju obavezali smo se da ćemo učiniti sledeće:

1. Održati 53 sastanka sa odborima JNOF-e.
2. Održati 25 politički zborova sa prisutni 4.650.
3. Održati po zaselcima 193 sjela sa prisutni 5.368 duša.
4. Upoznati sav narod sa zasjedanjem Skupštine u Srbiji.
5. Likvidirati dezertere u koliko ih bude na terenu našega kotara.
6. Na dobrovoljnoj bazi poslati u vojsku 6 omladinka.

ORGANIZACIONI SEKTOR

1. Kotarski komitet održati 3 radna i 3 teoretska sastanka, na teoretskim sastancima proučiti četvrtu glavu iz historije Partije.
2. Sa opštinskim Komitetima održati 9 radnih i 12 teoretskih sastanaka na teoretskim sastancima temeljito razraditi rezoluciju sa 4 Part, konferencije.
3. Održati 61 radni sastanak sa partijskim ćelijama, također sa partijskim ćelijama održati 65 teoretskih sastanaka, na sastancima razraditi rezoluciju sa 4 partijske konferencije, a neke su se ćelije obavezale proučiti još nešto iz Marksističkog materijala.
4. Sa komitetima kao i svim ćelijama održati časove kritike i samo kritike.
5. U tri Opštine održati savjetovanja sa sekretarima partijskih ćelija radi pravilnijega partijskoga rada.
6. Osposobiti i primiti u partiju 20 novih članova, također osposobiti i primiti 21 novoga kandidata.
7. Omasoviti simpatizerske kružoke sa 112 novih članova.

SEKTOR NOO-a

1. Održati radnih sastanaka sa NOO ima 56, a teoretskih 32. na teoretskim sastancima proučavati najaktuelnije članke iz centralne štampe.
2. Održati 16 sastanaka, na kojima će NOO i polagati računa pred narodom.
3. Popraviti 3 škole za djecu.
4. Izgraditi i popraviti 9 bajta.
5. Popraviti i staviti u promet 20 kola.
6. Napraviti 17 novih plugova.
7. Prikupiti hrane za NOV-u 17 300 kg.
8. Prikupiti 32 komada stoke za prehranu vojske.

SEKTOR AF2

1 Održati 32 sastanka sa ženama sa prisutni 928 žena.
2. Obuhvatiti u sip kružoke 78 žena.
3. Po zaselcima sa ženama održati 57 sjela na koji će biti prisutni 946.
4. Osposobiti i primiti u K. Partiju 4 žene.
5. Naučiti čitati i pisati 49 žena.

AGITACIJA I PROPAGANDA

1. Pročitati list »Naprijed« pred 2 523 duše.
2. Srpsku riječ pročitati pred 2 826 duša.
3. Vjesnik pred 987 duša.
4. Lički vjesnik i Slobodni dom pred 1 527 duša.
5. Održati 12 javni diskusija.
6. Pročitati usmene novine na 11 sastanaka.

7. Održati u svim selima sastanke povodom zdravstva.
8. Ispisati 247 novi parola.
9. Dati 11 priredaba na masovnim sastancima.
10. Izdati u svakom selu po dva broja zidni novina (30).
U. Napisati dopisa za štampu 27.

OMLADINSKI SEKTOR

1. Održati radni sastanak sa skojevskim grupama 50.
2. Održati teoretske sastanke sa skojevskim grupama 68.
3. Pojačati odgovornost i disciplinu kod skojevskih grupa.
4. Na sastancima proučiti brošuru »Uloga Proleterske omladine« i brošuru »O masovnom partiskom radu«.
5. U SKOJ primiti novi članova 50.
6. Održati sastanke sa USAOH-om 45. na sastancima će prisustvovati 2 649.
7. Naučiti čitati i pisati 68 omladinka.
8. Dognati sirotinji 63 voza drva.
9. Izvježbati i osposobiti 11 pjevačkih horova.

VOJNE JEDINICE

1. Sa jedinicama koje se nalaze na teritoriju našega kotara sa svakom održati 4 vojnička i 4 politička časa.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

7. I 1945. g.

Drugarski pozdrav

Ilija

Prijepis:

Prilog br. 5

Kotarski komitet KPH

UDBINA

OKRUŽNOM KOMITETU KPH

ZA LIKU

Dragi drugovi,

šaljemo vam rezultate rada koje je postigla partiska organizacija našega Kotara po planu koji je uzet za mjesec januar godinu 1945.

POLITIČKI SEKTOR:

1. Održano je 44 sastanka sa odborima JNOF-e.
2. Održano je 29 masovni zborova sa prisutnih 5.398 duša.
3. Održano je 241 sjelo po zaselcima na kojima je bilo prisutno 6.671 duša.
4. Sav narod kavo cjelina upoznat je sa izjavom kralja Petra.
5. Preko sjela narod je upoznat sa zasjedanjem ASNOS Srbije.
6. Povraćeno je u vojsku 6 dezertera.
7. Poslano u vojsku i na razne dužnosti 23 omladinke.

ORGANIZACIONI SEKTOR:

1. Kotarski KPH održavo je 3 radna i 3 teoretska sastanka na jednom radnom sastanku bio je čas kritike i samokritike. Na teoretskim sastancima proučavano je iz IV glave istorije i direktivno pismo CK KP Hrvatske, povodom parole »ČUVAJ GLAVU«.
2. Održano je 9 radni i 8 teoretski sastanaka sa Općinskim komitetima. Na teoretskim sastancima proučavano je »Prva i druga glava istorije« i direktivno pismo Okružnog odbora JNOF-e.
3. Održano je 62 radna sastanka sa ćelijama i 61 teoretski sastanak, na teoretskim sastancima proučavano je »O Partiji« Masovnom partiskom radu« i Rezolucija sa IV Okružne partiske konferencije.

4. Primljeno je u Partiju 21 član, a u kandidate 10 članova.
5. Kružoci su prošireni sa 124 nova člana.
6. Održano je 7 sastanaka sa ćelijama na kojima je bila kritika i samokritika.
7. Održano je Savjetovanja sa Sekretarima općinski komiteta u vezi zapaženih grešaka i propusta u partiskom radu, na istom savjetovanju prorađeno je direktivno pismo CK KPH koje se odnosi na parolu »Čuvanje glave«.
8. Održana su savjetovanja sekretara partiski ćelija u sve tri općine.
9. Sakupljeno je članarine 4.550 dinara.

SEKTOR NOO:

1. Održano je 51 radni i 27 teoretski sastanaka sa NOO-ima.
2. Održano je 12 masovni skupština na kojima su NOO-i polagali računa o svom radu pre 1 920 duša.
3. Sakupljeno je hrane za vojsku 6.128 kg, 10 kvarata žita i 35 komada stoke.
4. Napravljene su 3 bajte, popravljena jedna škola.
5. Popravljeno i osposobljeno za promet 5 kola.
6. Napravljeno je novih 5 plugova.

SEKTOR OMLADINSKI:

1. Održano radni sastanaka sa Skojevskim grupama 49.
2. Održano teoretski sastanaka sa Skojevskim grupama 63. Na sastancima je proučavano pismo »CK SKOJ-a« i uloga Proleterske omladine«, »O masovnom Partiskom radu«.
3. Uspjelo se vidno popraviti disciplina i odgovornost kod skojevski grupa.
4. U skojevsku grupu primili smo 64 novih članova.
5. Održano je 52 sastanaka USAOH-a sa prisutnih 3.570 članova.
6. Za sirotinju dognato 19 vozova drva.
7. Naučilo čitati i pisati 18 omladinka.
8. Izvježbano je 15 pjevački horova.

SEKTOR AFZ:

1. Održano je 26 sastanaka sa ženama sa prisutnih 1 270 žena.
2. Obuhvaćeno je u kružoke 90 žena.
3. Naučilo se čitati i pisati 15 žena.
4. Nepismeni tečaj pohađa 14 žena.
5. U partiju primili smo 5 žena.

AGITACIJA I PROPAGANDA:

1. Pročitan je list »Napred« pred 2 348 duša.
2. Pročitana je »Srpska riječ« pred 1 988 duša.
3. »Vjesnik« je pročitan pred 1 310 duša.
4. »Lički vjesnik i slobodni dom« pred 1 863 duše.
5. Održano je 5 javnih diskusija o ravnopravnosti Srba u Hrvatskoj.
6. Pročitano razni brošura pred 1.023 duše.
7. Usmene novine čitane su na 6 masovni zborova.
8. Ispisivanje novi aktuelni parola 112.
9. Dato je 16 priredaba na masovnim zborovima.
10. U svakom selu izašlo je po dva broja zidni novina.
11. Za štampu poslano dopisa 32.

VOJNE JEDINICE:

1. Sa jedinicama koje se nalaze na teritoriju našega kotara održano je po 3 vojnička i 4 politička časa.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

2. II 1945. g.

Drugarski pozdrav

Ilija

Jovo Bogdanović, Milan Vukmirović, Naranča Rodić-Končar$_3$ Dušanka Skendžić i Vajo Skendzić

Petar Končar

Životni put Petra Končara je sličan životu mnogih proleterskih boraca koji su cijeli svoj život posvetili borbi protiv buržoaske vlasti i fašizma, a za oslobođenje rada i radničke klase. U toj borbi izrastao je u granitno čvrstu ličnost koju je, pored ostalog, krasila velika i topla ljubav prema obespravljenima koji su tražili izlaz u ljepšem i sretnijem životu. On nikada nije štedio ni truda ni riječi u pružanju pomoći drugovima da nađu ispravan put slobodi. Njegov je život bio podređen ideji i praksi revolucije. Bio je revolucionar posebnog kova, primjer za druge borce i komuniste. Na njegovom djelu stasali su mnogi komunisti koje je on izgradio i primio u Partiju.

Petar se rodio u malom planinskom selu Končarev Kraj u Lici 1900. u srpskoj seljačkoj porodici, od oca Ise i majke Sofije, rođene Drakulić. Otac Iso je bio vrlo ugledan čovjek u selu i iz njega je zračila ljudska dobrota i plemenitost. Nakon povratka iz Amerike umro je u 36. godini života. Iza smrti Petrova oca ostala je majka sa šestoro nezbrinute djece. Kako je s odličnim uspjehom završio četiri razreda osnovne škole, Petar pred prvi svjetski rat odlazi u Zagreb gdje završava stolarski zanat. Kao šegrt i kalfa osjetio je svu težinu i tegobe šegrtskog života. Sam, bez ičije pomoći, iskusio je teškoće koje je i sam rat još više zagorčio. U tim bremenitim, teškim i ratnim vremenima, živeći u Zagrebu, čuo je, vidio i doživio mnogo toga. Kretao se i bio u dodiru s ljudima raznih shvatanja. Njegov porodični odgoj, stečeno iskustvo i oštroumnost u toj ratnoj vrevi i konfuziji pomogli su mu da pronađe svoj vlastiti put. Čitajući neumorno sve što mu je došlo pod ruku, proširivao je svoje vidike i saznavao uzroke raznih društvenih poroka koji su tada vladali u društvu. Zanat je završio početkom 1919. Radio je kao kalfa nekoliko mjeseci a zatim je bio pozvan u austrougarsku vojsku da ide na front. Do fronta nije ni stigao, jer je Austro-Ugarska u međuvremenu kapitulirala.

Propast Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca naročito ga je obradovala jer je, kao i najveći broj mladih naprednih ljudi, vjerovao da će biti ostvarene težnje svih naših naroda za demokratskim slobodama, nacionalnom ravnopravnošću i socijalnom pravdom. Petar kao čovjek nemirnog duha, živo se interesovao za sve događaje koji su se zbivali oko njega i koji su nadolazili. Njegovo oduševljenje za novu državu nije dugo

potrajalo. Lice i naličje novostvorene države brzo je uočio, naročito služeći vojni rok 1921. i 1922. u Prištini. On se razočarao u novu državu ne samo zbog surovog postupka s vojnicima, nego posebno zbog bezdušnog odnosa prema Albancima i drugim narodnostima. Tada je pisao: »Ova država kojoj sam se toliko veselio nije ništa bolja od one prve koja je propala.«

Po povratku s odsluženja vojnog roka zapošljava se u Vrhovinama u Lici baveći se stolarskim zanatom a djelimično i zemljoradnjom. U to vrijeme Vrhovine su se počele dalje razvijati kao trgovački centar, gdje je bilo više trgovina, ugostiteljskih i zanatskih radnji, zatim više pilana, željeznička stanica i drugo. Tu se već osjećala eksploatacija radnika i siromašnih seljaka koji su povremeno radili na pilanama i u drugim djelatnostima. Petar je s ono malo prihoda, što je dobijao sa zemlje i od stolarskog rada, prehranjivao svoju sve brojniju obitelj. On je zahvaljujući neumornom čitanju napredne literature spadao u obrazovanije ljude u okolini. Po svojim osobinama bio je vrlo društven i komunikativan. Lako je uspostavljao kontakt s ljudima, oni su ga voljeli i pažljivo slušali. Iznosio je konkretne oblike i primjere nepravde i eksploatacije koji su se javljali u Vrhovinama. Razotkrivao je i ukazivao na korumpirane političare, koji su se, uglavnom, služili demagogijom i bavili isključivo svojim ličnim interesima. Posebno su ga cijenili zbog njegovih moralnih vrlina kakve do tada nisu primjećivali kod drugih političara koji su javno istupali. Petar je i svojom pojavom sticao ugled i autoritet. U to vrijeme bio je politički aktivan u Samostalnoj demokratskoj stranci.

Milan Vukmirović, njegov drug i saborac u Partiji prije rata, ovako ga opisuje: »Visok, snažan i lijepo razvijen čovjek. Lice mu je preovladavalo blago rumenilo s nadvišenom crnom kosom. Mali brkovi, oči žive i bistre s prodornim pogledom a stasom je izgledao i odavao lijepog čovjeka dinarskog tipa. Uvijek čist, obrijan i uredno odjeven. Muški ugodan glas, tečan govor, otvoreno ponašanje i ophođenje s ljudima, odavali su odlučnog i snažnog čovjeka. Ruke je imao lijepe i snažne i što se kaže, što očima vidi to rukama stvara. Bio je majstor u svom zanatu s izvanrednim smislom za lijepo. O njegovom životu se ne može pisati s mnogo vedrine, jer je imao težak život. Jedino je on sam izgledao vedar, lijepo je pjevao, i bio pun vjere u bolji život.«

U doba velike svjetske ekonomske krize u proljeće 1929. odlazi na rad u Belgiju i Luksemburg. Brojna porodica s nejakom djecom prinudila je Petra da odloži svoj stolarski alat. Zapošljava se u topionici željeza na visokim pećima, gdje je najdirektnije osjetio bezdušno izrabljivanje i iskorištavanje jeftine radne snage od strane kapitalista. Inostrani fabrikanti odolijevali su krizi koristeći jeftinu radnu snagu. Akordni rad i produženje radnog vremena iscrpljivali su snagu i tako jakoga čovjeka kao što je bio Petar. To je bila neminovna cijena koju je plaćao za vlastito izdržavanje i izdržavanje svoje porodice u zemlji. Težak život radnika, susreti s našim radnicima drugih zemalja, među kojima je bilo i komunista, oslobodili su ga preostalih iluzija o demokratiji građanskog tipa. Postaje član sindikata i uključuje se u aktivan politički rad na liniji borbe za radnička prava. Neumorno radi i na svom općem i političkom obrazovanju simpatišući Sovjetski Savez. U tom periodu on se definitivno opredijelio za ideologiju komunizma.

Među istaknutim komunistima 1930. sreo je i Aleša Beblera, koji je tamo radio među jugoslavenskim radnicima po zadatku naše Partije. U razgovoru s Petrom i grupom radnika Bebler je zapazio da Petar vrlo dobro poznaje

situaciju i prilike pod kojima rade radnici, što mu se posebno svidjelo. Tih dana u Luksemburgu Petar je upoznao i bračni par Iliju i Milku Šakić Žicinu. Oni su imali kantinu, u kojoj su se hranili radnici, koju su kao revolucionari koristili za politički rad s radnicima, zatim za njihovo opismenjavanje i obrazovanje. Petar im je bio glavni oslonac u okupljanju, organizovanju i povezivanju radnika u toj kantini. On se posebno isticao u raspravama o političkoj situaciji u svijetu, o marksizmu, lenjinizmu i o velikoj zemlji Oktobra. Milka 2icina, kulturni radnik i književnik, znala je lijepim riječima objašnjavati pojmove i događaje ne žaleći vremena u razgovoru s Petrom i ostalim radnicima.[1]

Povratkom u zemlju pod kraj 1931. Petar počinje aktivno djelovati u Končarevom Kraju i okolnim selima. Tumačeći ljudima uzroke teškog položaja seljaka, stvarao je antirežimsko raspoloženje u narodu. Na njemu svojstven način, kao izvanredan poznavalac prilika, psihologije i mentaliteta sredine u kojoj je živio, on je sistematski, uporno i ubjedljivo s argumentima iznosio svoje stavove o eksploataciji radnika i siromašnih seljaka, predočavajući s puno smisla i znanja put borbe za bolji život i novo društvo bez eksploatatora i eksploatisanih.

Iako su se i ranije sretali, pravo revolucionarno povezivanje Petra s Radom Končarom, kasnijim sekretarom CK KPH i članom Politbiroa CK KPJ, počinje 1934. Prilikom susreta oni su se oduševljavali znanjem da su istog političkog opredjeljenja i stavova. Partija ih je vezala i zbližila više nego bilo kakvo srodstvo. Od tada oni nisu prekidali vezu do kraja života. Za Petra i Radu se može reći da su dvojica komunista koji su se borili za istu ideju, ali u različitim uslovima i različitim sredinama. Oni su obojica svijetli likovi naše revolucije. Petar je od Rade dobijao snažnu podršku u svojoj aktivnosti, posebno u snabdijevanju ilegalnom marksističkom literaturom i informacijama o stanju i aktivnosti partijskih organizacija i sindikalnog pokreta u zemlji, kao i o situaciji u svijetu, a Petar je objašnjavao Radi o oblicima rada na selu i o djelovanju partijskih organizacija u seoskim sredinama.[2]

Petar je neumorno radio u Samostalnoj demokratskoj stranci i drugim legalnim organizacijama kroz koje je djelovala Komunistička partija na selu. Zbog njegovog velikog ugleda i političkog utjecaja, kao i njegovih ubjedljivih riječi s kojima se obraćao ljudima, prvaci Samostalne demokratske stranke izbjegavali su da se s njim politički spore, jer su znali da je komunista. Petar je svugdje i pred svima iznosio svoja ubjeđenja kao komunista i to javno i otvoreno — u stranci i javnosti. On je razobličavao nenarodni režim ukazujući na prave uzroke teškog položaja radnika i seljaka. Naročito je razobličavao korumpirani državni aparat i nosioce korupcije.

Petar se naročito aktivisao kao agitator Udružene opozicije pred petomajske izbore 1935. U to vrijeme on se posebno ističe kao istinski i beskompromisni

1 Zadnjih godina pred rat Milka Zicina je više puta navraćala u Udbinu i Končarev Kraj. Bila je oduševljena Petrovim revolucionarnim radom, a naročito njegovom djecom i djevojkama Končareva Kraja, i tim povodom 1939. napisala je veću reportažu pod naslovom »Djevojke Končarevog Kraja«.

2 Petra je teško pogodila Radina smrt. On je 1942. napisao njegovu kratku biografiju pod naslovom: »Iz života druga Rade Končara«, koja je sačuvana u Muzeju revolucije u Beogradu. Navodimo samo završetak: »Ovo malo riječi posvećujemo životu neumornog druga Rade i zavjetujemo se da ćemo nastaviti njegovim putem, koji nam je ukazivao, do konačnog istrebljenja fašističkih okupatora 1 njegovih pasa ustaša i četnika. Slava heroju palom u borbi za narodno oslobođenje drugu Radi Končaru!«

borac za bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata, nasuprot režimskim političarima koji su raspirivali nacionalnu mržnju i netrpeljivost. Neumorno je obilazio sva sela plitvičke općine i šire iako su ga politički protivnici bjesomučno napadali klevetali i plašili ljude s njim i baukom komunizma. Režimski plaćenici prijetili su mu fizičkim napadom. No, sve to njega nije nimalo pokolebalo. 2andari ga neprekidno prate i izvještavaju sreskog načelnika o njegovom radu. U dnevnim, tjednim i drugim izvještajima sreskog načelstva u Korenici o kretanju komunista redovno se govori i o kretanju i radu Petra Končara. I ne samo to. Još od 1934. njemu se ograničava i kretanje. To potvrđuje i slučaj kada je te godine kralj Aleksandar željeznicom mrtav prevožen iz Splita u Beograd, njega su stavili u kućni pritvor zajedno s članovima porodice zbog dobrog poznavanja njegovog antirežimskog stava. Od tada, pa sve do propasti Kraljevine Jugoslavije, ni jedna žandarmerijska patrola nije krenula u pravcu Končareva Kraja bez zadatka da provjeri rad i kretanje Petra Končara.

U decembru 1935. hapse ga žandari i sprovode po velikoj snježnoj mećavi na zagrebačku policiju, ne dozvoljavajući mu ni da se pozdravi sa ženom i djecom, kao ni da se presvuče u zimsko odijelo, jer je zatečen na radu u susjednom selu. Povod za hapšenje bila je pošiljka legalnih knjiga naprednih pisaca koju je na njegovu adresu uputio Rade Končar. Petrovo držanje na policiji u Zagrebu, kao i prilikom suočenja s Radom Končarom, bilo je odlično. Poslije povratka iz Zagreba režim je bio još stroži prema njemu, tako da mu je i kretanje bilo ograničeno, žandari su vrlo često vršili pretres u njegovoj kući, maltretirali i strašili njegovu djecu, a druge odvraćali od njega služeći se pri tome raznim klevetama protiv komunista.

Početkom 1936. Petar je primljen za člana Komunističke partije Jugoslavije. Te godine na općinskim izborima, i pored oštrog policijskog terora, opozicija **u** koreničkom srezu bila je vrlo aktivna. U općini Plitvička Jezera na izborima je pao kandidat za predsjednika Mišo Kosanović, miljenik režima, a na to mjesto izabran je kandidat opozicije trgovac Proko Priča, zvani Isus. Za sve to mnogo je doprinio Petar koji je i sam tada izabran za odbornika na listi opozicije kao komunista, zbog čega je uprava Savske banovine poništila te izbore pa su ovi ponovljeni.[3] Međutim, Petar je ponovo pobijedio, i to uvjerljivo pobijedio.

U to vrijeme na terenu plitvičke općine bilo je vrlo teško politički raditi, ne samo komunistima nego i uopće naprednim ljudima, zbog terora i zastrašivanja od strane režimskih ljudi čija se politika zasnivala na paroli — srpstvo je u opasnosti. Međutim, komunisti i napredni ljudi umjeli su da iskoriste njihove mahinacije otkrivajući narodu demagogiju nosioca vladajućeg režima. Čak ni kandidati udružene opozicije, građansko-demokratski orijentisani, nisu bili u stanju da za sobom povedu narod, jer su i njihove izborne parole i programi bili neuvjerljivi. Narod je tražio više. Tražio je političke slobode, socijalnu pravdu, prijateljstvo sa SSSR-om, što su iako preko volje morali prihvatiti i opozicioni kandidati. Upravo, zbog svega toga, kompromitovani vladajući aparat i njihovi nosioci nisu se mogli oslanjati samo na svoje organe, već

[3] "Prave Savske banovine pov. br. 8401 od 15. decembra 1936. pisalo je da se **f S** ^ ^**S** Končar °?ĆlnSkl ,zbori u »P«"! Plitvička jezera, gdje je nosilac opozicione liste bio ga Što je na toj Usti za odbornika izabran i komunista Petar

su pristupili organizovanju četničkih grupa koje osniva Mišo Kosanović. Petar sa saradnicima javno istupa protiv toga tumačeći ljudima da to nije patriotska organizacija, kako ih organizatori obmanjuju, već treba da posluži za raspirivanje nacionalne mržnje i u određenoj situaciji za bratoubilačku borbu. Poznati su Petrovi javni istupi protiv divljačke sječe i pljačke šume oko Plitvica. On ukazuje na teške posljedice za Plitvice ako se okolina jezera ogoli.

Kad je izbio građanski rat u Španiji, koji je izazvao ogromno interesovanje u narodu, Petar neumorno tumači i razobličava pravo lice fašizma i ukazuje na neposrednu opasnost našoj zemlji od fašizma. On tumači stav Komunističke partije i liniju u stvaranju širokog antifašističkog fronta. Kao sasvim oformljen i izgrađen partijski radnik oko sebe okuplja omladinu, organizuje simpatizerske grupe i stvara partijske i skojevske organizacije vodeći računa o liku komuniste borca. U to vrijeme je bilo važno usmjeriti i naviknuti ljude na knjige i učenje čemu je poslužila i Petrova relativno bogata biblioteka.

Koristeći legalne organizacije, Petar je upravo radio na organizovanju i okupljanju ljudi kroz »Seljačko kolo« i »Seljačku slogu«, proslavu Dana žetve, kroz rad u kulturnim sekcijama i političko angažiranje u izborima. Naročito se angažuje na okupljanju omladine i žena, koristeći svaku priliku za razgovor, ide na omladinska sijela, mladima drži razna predavanja, čita naprednu literaturu i slično. Pokrenuo je sa svojim saradnicima akciju za izgradnju doma kulture u Gornjem Babinom Potoku, za koji su seljaci dobrovoljno dali zemljište, materijal i radnu snagu, ali je rat spriječio da se dom završi. On piše u naprednim listovima i dopisuje se s mnogim komunistima i naprednim ljudima. Mnogi od njih ga posjećuju — na primjer: Bude i Lucija Borjan, Martin Franekić, Mitar Popara, Srđan Brujić, Ilija Šakić, Milka Šakić Zicina, Pavlek Miškina — hrvatski književnik i drugi. U to vrijeme Petru se ljudi obraćaju za razne savjete jer ima relativno široko obrazovanje a služi se s dva strana jezika (francuski i njemački).

Veliki rezultati i uspjesi u radu komunista kroz »Seljačko kolo« i druge legalne organizacije i forme rada masovnog okupljanja naroda, a naročito omladine, stvorili su povoljne uslove za stvaranje partijskih organizacija u selima. Prvu partijsku ćeliju za Končarev Kraj i Babin Potok formirao je Petar u maju 1937. U nju su ušli: Petar Končar, Milan Vukmirović Škarpa, Duro Čudić i Jovo Bogdanović, koji su tada, izuzev Petra, primljeni u Partiju.

Petar s drugovima obilazi sela — Babin Potok, Vrhovine, Škare, Ćuić Krčevinu, Podhum, Trnavac, Turjanski i dr. radi stvaranja partijskih organizacija. U tim selima niko nije primljen za člana KP bez njegove saglasnosti, ali ne zato što je on to želio nego zato što su komunisti bili uvjereni da Petar neće pogriješiti u izboru. Poslije osnivanja partijske ćelije u Končarevu Kraju uspostavlja vezu s Todom Marjanom u Škarama kao i simpatizerima KPJ u Trnavcu. Ona je, u neku ruku, predstavljala matičnu ćeliju za organizovanje partijskih organizacija kako u općini Vrhovine tako i selima kotara Korenica, a održavala je vezu s Radom Končarom i Markom Oreškovićem u Zagrebu i s Jakovom Blaževićem u Gospiću. Već na početku svoga rada značajan uspjeh ćelija je postigla organizovanjem štrajka seljaka-kirijaša i šumskih radnika koji je široko pokrenuo i one do tada neaktivne mase seljaka i seoske sirotinje. U njemu je učestvovalo oko 150 štrajkaša. Kada su bili uhapšeni organizatori

štrajka, pred zatvor je došlo oko 400 ljudi i zahtijevalo puštanje zatvorenih na slobodu.

Niko kao Petar nije uočavao značaj aktivnog učešća žena u revolucionarnom pokretu. On je 1939. u selu formirao posebnu žensku partijsku ćeliju. Sekretar ćelije bila je Narandža Končar, a članovi Dara Čudić i Draga Bogdanović.

Petar je intenzivno radio i na pripremama Prve okružne konferencije KPH za Liku koja je održana u augustu 1940. On na toj konferenciji nije učestvovao, tako je bilo odlučeno, jer je bio pod stalnom žandarmerijskom prismotrom. Međutim, bio je delegat na Zemaljskoj konferenciji KPH 1940. u Dubravi kraj Zagreba. Po svojoj prošlosti i političkom revolucionarnom iskustvu kao i rezultatima rada Petru je zaista bilo mjesto među najboljim komunistima kakvi su bili delegati na ovom istorijskom skupu. S konferencije, na kojoj je učestvovao i drug Tito, vratio se s ogromnim uvjerenjem u sigurnu pobjedu naše revolucije. To je mogao da sagleda čovjek širokog političkog pogleda iza koga je već tada stajalo dvije decenije bogatog borbenog političkog iskustva.

Shvatajući opasnost od fašizma za našu zemlju, Petar je činio sve da što bolje organizuje narod i spremi ga za najgore. I to najgore je došlo okupacijom naše zemlje kad su nastupili teški dani za naše narode i Partiju. Njega je okupacija zatekla kod kuće u Končarevom Kraju, dok je jedan dio njegovih partijskih saradnika pao u zarobljeništvo. Kao prekaljeni komunista on se ne koleba ni časa. Objašnjava novonastalu situaciju, organizuje skupljanje i skrivanje oružja i upozorava ljude da budu maksimalno oprezni. U aprilu 1941. u Babin Potok dolazi i Marko Orešković i daje direktivu da se ljudi ne odazivaju na pozive ustaške vlasti, da se drže dalje od kuće i da skupljaju oružje.

Koncem juna ustaše iznenadno opkoljavaju sela plitvičke općine i prisilno iseljavaju narod na područje Drvara. Među narodom je i Petar koji neumorno obilazi obitelji i upozorava da se u slučaju masovnog ubijanja bježi u šumu i daje otpor. Po dolasku u Drvar on se odmah povezuje s tamošnjom partijskom organizacijom. Odlazi u šumu Oštrelj i već 27. jula učestvuje u ustanku i borbama za oslobođenje Drvara i oko Bosanskog Petrovca.

Na poziv Okružnog komiteta KPH za Liku napušta Drvar i vraća se u Liku koncem jula 1941. i odmah se priključuje odredu »Kik«, koji djeluje na terenu Končarev Kraj — Babin Potok, baš u vrijeme kada su se pripremale akcije za oslobođenje Plitvica, Prijeboja i drugih okolnih sela. Petra je narod toga kraja dobro poznavao, naročito u hrvatskim selima. Značajnu ulogu je odigrao u pripremanju napada na talijanske okupatorske vojnike. 27. septembra 1941. Miloš Uzelac s nekoliko drugova napao je u Crnoj Vlasti autobus s 12 talijanskih vojnika pod komandom jednog oficira, kojom prilikom je poginulo nekoliko Talijana. Bio je to početak oružanih napada na talijanske okupatorske jedinice.

Napad na Talijane bilo je osnovno pitanje ustanka. Zbog toga je na sastanku vojnih delegata Like na Kamenskom 21. septembra 1941. osobito naglašeno da glavnu oštricu borbe treba usmjeriti protiv okupatora. U tom čuju odlučeno je da se na sektoru Plitvice-Korenica-Vrhovine izvrši jača Koncentracija partizanskih jedinica i izvede nekoliko većih akcija. U vezi s tim sastali su se borci odreda »Kik«, Škaračkog i Brinskog odreda na brdu e lznad Homoljca gdje im je Petar Končar prenio naredbu Marka Oreško-

vića da se izvrši napad na talijanske jedinice čiji se prodor, nakon akcije u Crnoj Vlasti, očekivao svakog trenutka. On ih je tada upoznao sa stavom Okružnog komiteta KPH za Liku da je bilo dosta dogovora i razgovora o potrebi borbe protiv Talijana i da sada treba preći u otvorene vojne akcije. Poslije toga je odlučeno da jedan dio Brinjskog odreda zaposjedne Radov klanac na ulazu u Turjanski, a ostali dio ovog odreda s jednim puškomitraljezom i Škarački odred da zaposjednu Pogledalo, oko 30 boraca odreda »Kik« da postavi zasjedu na Šijanovom Klancu, a nekoliko boraca iz Babina Potoka upućeno je prema Ličkom Petrovom Selu. Petar je poslao Nikolu Drakulića, pekara, zajedno sa Škaranima na Pogledalo, a sam je otišao s odredom »Kik« na Šijanov Klanac.

Petar je nadljudskim snagama činio sve da bi narod što bolje organizovao i u tokove borbe uključio svakog pojedinca. Pri objašnjavanju ciljeva narodnooslobodilačke borbe svaka njegova riječ je bila snažna i ubjedljiva. Koliko je samo puta svojim mirnim i staloženim riječima razoružavao razne advokate i politikante koji su unaprijed bili pripremljeni na provokacije. Znao je žrtvovati čitave sate da bi razjasnio čovjeku pojedina pitanja i ubijedio ga u ispravnost svojih stavova. Tako je u Partizanskom odredu »Kik«, u kome su bili mahom komunisti i proleteri, satima razgovarao s jednim seljakom iz okolnog sela, koji je u odred došao s kraljevom kokardom na šubari, sve dok ga nije ubijedio da baci kokardu. Tako uporan on je bio u svakom poslu. Cijenio je svoj rad i uspjeh, a i uspjeh drugih mjerio kroz rezultate. Najveća je nevolja Petrovih političkih protivnika bila u tome što na njegovom ličnom poštenju, karakteru, moralnom liku nije bilo ni najmanje sjenke. Razne otrcane fraze 0 komunistima koji samo hoće tuđe, jer nemaju svoje, rasprskavale su se kao mjehuri od sapuna prilikom Petrovog razgovora s ljudima. Umio je u svako doba za svakog čovjeka naći ljudsku riječ trudeći se da na razumljiv način objasni svaku stvar.

Poznavajući njegove kvalitete kao dobrog organizatora Partija ga u oktobru 1941. povlači iz Partizanskog odreda »Kik« da organizuje narodnu vlast. Petar se može smatrati jednim od organizatora narodne vlasti na terenu Korenice, Udbine i općine Vrhovine. Obilazio je svako selo, svaki zaselak i u njima formirao narodnooslobodilačke odbore skupa s komunistima po selima. Kao član Kotarskog komiteta KPH za Korenicu 28. februara 1942. izabran je za potpredsjednika Okružnog narodnog odbora za Krbavu a u martu te godine 1 za prvog predsjednika Narodnooslobodilačkog odbora Korenica. Kasnije je postao i član Inicijativnog odbora ZAVNOH-a. Mnogo su značili takvi ljudi za razvijanje povjerenja u Partiju i novu narodnu vlast. Za njega — čovjeka široke duše i pravog narodnog tribuna pogodnija se dužnost nije mogla ni zamisliti nego kao predsjednik Kotarskog narodnooslobodilačkog odbora na koju dužnost je izabran pošto je ukinut Okružni NOO za Krbavu. Bila je to vlast pod njegovim rukovodstvom gotovo bez prinude a njegova snaga se manifestirala na povjerenju revoluciji i njenim nosiocima. Petar je upravo bio čovjek koji je umio na bazi iskrenog povjerenja vezati mase za sebe i voditi ih kroz buru revolucije. On je kao član Inicijativnog odbora ZAVNOH-a bio na putu da postane istinska veza i prava nit koja povezuje narod s najvišim organima vlasti.

Kao predsjednik Kotarskog narodnooslobodilačkog odbora, skupa sa svojim saradnicima, nalazio se pred vrlo složenim i odgovornim zadacima kao što su:

snabdijevanje vojske hranom i odjećom, snabdijevanje bolnica i radionica, izgradnja baraka u popaljenim selima, organizovanje kurirske i poštanske službe, organizovanje oranja, sjetve i dr. U izvršavanju tih zadataka Petar i njegovi saradnici nisu žalili sebe.

Naročito treba istaći tešku situaciju u koreničkom kotaru za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive. Sav narod je bio u šumi i zbjegu. Petar obilazi narod i hrabri ga. Poslije ofanzive narod se vraća u popaljena sela a tifus počinje da hara. To je bila stravična slika. Vraćaju se i izbjeglice s Banije i Korduna, iz Bosne preko Like. Trebalo je za njih organizovati prihvat, urediti karantine i kuhinju. Petar, iako već slab i iscrpljen bolešću, napreže posljednje snage da bi pomogao tom narodu. Međutim, i sam je podlegao toj opasnoj bolesti — tifusu. Umro je 16. aprila 1943. u Partizanskoj bolnici na Bjelim Potocima.

Posebno je važno istaći Petrovu ljubav prema porodici. On je u svojoj porodici razvijao rodoljublje, visoku revolucionarnu svijest i moralne kvalitete. Otac je osmoro djece, od kojih su petoro aktivno učestvovali u narodnooslobdilačkoj borbi. Djeca Naranča, Dušanka i Nikola su nosioci »Partizanske spomenice 1941.« Iako vrlo mlada i Nevenka učestvuje u pokretu od prvih dana, a Smilja s 13 godina kao pionirka pojavljuje se u ulozi partizanskog kurira u teškim ratnim vremenima 1944. a zatim stupa u Narodnooslobodilačku vojsku. Posebno treba istaći ogromne zasluge njegove supruge Soke koja je od prvih dana njegove revolucionarne djelatnosti pa do njegove smrti zajedno s njime nosila sve teškoće i nedaće na tom teškom ali slavnom putu kroz koji je Petar prošao. Njezina je posebna zasluga za podizanje i izvođenje djece na pravi put.

Končarev Kraj, Petrovo rodno selo, ponosi se s Petrom, a Petar se ponosio s njim. Zaslugom Petrovom i njegovih drugova cijelo selo je doslovno učestvovalo u narodnooslobodilačkoj borbi. Iz 21 domaćinstva 18 preživjelih su nosioci »Partizanske spomenice«, među kojima su i dva njegova brata — Geco i Mićo.

Smrt Petra Končara bio je veliki gubitak za našu Partiju. Sva ondašnja partizanska štampa pisala je o njegovoj smrti. Navodimo izvod iz »Vjesnika« — organa Narodnooslobodilačkog fronta Hrvatske, koji je također donio vijest da je u Partizanskoj bolnici umro Petar Končar, predsjednik narodnooslobodilačkog odbora kotara Korenica. »Drug Petar Končar«, pisalo je, pored ostalog, u »Vjesniku«, »rođen je u Lici u Končarevom Kraju koji je dao niz sjajnih boraca, među njima i narodnog heroja Radu Končara. Još za vrijeme Jugoslavije Petar Končar je uvidio nepravilnost velikosrpske beogradske politike pa je ustao u borbu protiv nje. Zato je bio proganjan, zatvaran i tučen. Kada su fašistički okupatori uz pomoć domaćih izdajnika prodrli u našu zemlju, drug Petar je bio među prvima koji su na poziv Komunističke partije zgrabili oružje da se bore protiv okupatora i njegovih slugu. On je bio i jedan od organizatora narodnooslobodilačke borbe u sjevernoj Lici. Nalazio se uvijek u prvim redovima i nije prezao ni pred kakvim opasnostima. Zbog njegove upornosti bio je veoma omiljen među Srbima i Hrvatima Like a naročito koreničkog kotara gdje ga je narod izabrao za svog prvog predsjednika kotarskog NOO-a. Narodnooslobodilačka borba je smrću Petra Končara izgubila vrijednog i odanog borca koji je sve svoje ciljeve posvetio velikom djelu narodnog oslobođenja.«

Prilikom otkrivanja Petrove biste na zgradi Općinske skupštine općine iitova Korenica 1977. drug Jakov Blažević, koji je dobro poznavao Petra

Končara iz predratnih i ratnih dana, pored ostalog, je rekao: »On je bio veliki borac za bratstvo i jedinstvo. To je ličnost toliko interesantna i humana s velikim revolucionarnim iskustvom i žarom da bi se moglo o njemu i njegovom radu puno reći i pisati.«

U znak priznanja za njegov revolucionarni rad i zasluge kao jednog od organizatora ustanka, partijskih organizacija i narodne vlasti, njegovi posmrtni ostaci sahranjeni su u grobnici narodnih heroja u Titovoj Korenici s posmrtnim ostacima narodnih heroja Marka Oreškovića, Vlade Četkovića i Stanka Opsenice.

Petar Dozet

KPJ i razvoj oružane borbe u koreničkom srezu i94i.god.

1. Prvi mjeseci okupacije

Povezivanje radničkog pokreta sa seljačkim stanovništvom pod rukovodstvom KPJ i drugom Titom na čelu, u godinama prijeteće i neposredne opasnosti od fašističke agresije na Jugoslaviju, imalo je velik značaj za stvaranje masovnog revolucionarnog i antifašističkog pokreta. Upravo na takvoj orijentaciji naše Partije stvarane su i organizacije KP u koreničkom kraju.

Prvi Sreski komitet KPH za Korenicu biran je na sreskoj partijskoj konferenciji augusta 1940. godine. U njega su izabrani Branko Ognjenović, sekretar, Mićun Šakić, Vujo Ratković, Spase Knežević i Ilija Hinić. Nedugo iza toga Branko Ognjenović je uhapšen, a onda odmah zatim pozvan na odsluženje vojnog roka. Zamijenio ga je Mićun Šakić. Kako se rat bio neposredno približio, zbog čega je vršena djelimično mobilizacija, i Mićun Šakić je prije aprilskog rata, kao rezervni oficir, pozvan u rezervu. Nakon okupacije na terenu takozvanog ratnog sreza[1] Korenica ostalo je da djeluje desetak organizacija s ukupno oko 40 članova Partije.

Pored članova Partije u srezu je postojao i znatan broj članova SKOJ-a, organiziranih u nekoliko organizacija ili vezanih za pojedine članove Partije, odnosno osnovne partijske organizacije. U selima je, također, bio znatan broj i simpatizera Partije, koji su na razne načine bili vezani za partijske organizacije i politički su djelovali na liniji Partije. Ovdje se ubrajaju, uglavnom, ljudi koji su radili u ograncima »Seljačkog kola« i bili pod uticajem komunista. Jedan broj seljaka i radnika među njima radio je prije rata širom zemlje i u svijetu pa tako dolazio u doticaj s idejama radničkog pokreta. Među simpatizerima Partije bilo je i nekoliko desetaka đaka i studenata.

1 Ratni srez Korenica obuhvatao je od 1941. godine općine Korenicu, Bunić, Ličko Petrovo Selo i plitvičku općinu te sela Babin Potok, Turjanski, Crnu Vlast i Ruđopolje koja su prije rata pripadala srezu Otočac radi toga što su željezničkom prugom Zagreb—Split i neprijateljskim posadama duž nje bila odsječena od NOP-a na području Otočca.

Iako partijske organizacije za kratko vrijeme postojanja prije okupacije nisu bile dovoljno organizaciono učvršćene, one su ipak svojim radom uhvatile čvrste korijene u narodu i, neposredno uoči rata, stekle značajan politički uticaj u masama, razvile širok propagandni rad na liniji raskrinkavanja fašizma i politike građanskih partija, naročito onih koje su pripremale i propagirale fašizaciju zemlje.

U aprilskom ratu većina mobiliziranih iz ovog kraja našla se u istočnoj Bosni te se poslije kapitulacije teškom mukom probijala kroz okupiranu zemlju, nastojeći da se vrati u rodni kraj. Mnogi su dopali zarobljeništva, a neki su se ipak uspjeli probiti do svojih kuća. Poneki su nešto kasnije uspjeli pobjeći iz zarobljeničkih logora i stići u Liku, kakav je bio slučaj s Mićunom Šakićem. Pored ostalih, zarobljen je Rade Hrnjak, student i komunista iz Debelog Brda. Odveden je u logor u Njemačku gdje je zbog antifašističkog djelovanja likvidiran. Milan Vukmirović Škarpa iz Babinog Potoka, član OK KPH za Liku, bio je zarobljen i u zarobljeništvu ostao čitav rat.

Raspadom Kraljevine Jugoslavije i okupacijom počinju se u svoja rodna mjesta vraćati i Koreničani koji su dotad bili na sezonskim radovima ili u drugim službama van koreničkog sreza. Među njima bilo je đaka, desetak studenata, nekoliko oficira i podoficira Jugoslavenske vojske, zatim nekolicine onih koji su bili kolonizirani u Vojvodini, te dobar broj radnika i pojedinaca vezanih za radnički pokret, pa su se upravo oni među prvima uključivali na ovom području u narodnooslobodilački pokret.

Težak i masovan teror poslije okupacije i stvaranje Nezavisne Države Hrvatske izvanredno su komplicirali i izmijenili uslove rada partijskih organizacija. Nastao je period kada se više nije moglo ni pomišljati na bilo kakve legalne ili polulegalne forme rada komunista. Prijetila je opasnost od hapšenja, moralo se računati i na drastične mjere, jer su i komunisti uz srpski narod bili stavljeni van zakona. Potrajalo je duže vremena dok su se pojedinci i organizacije snašli. Sve dotadašnje partijske veze bile su isprekidane i otežane, nisu se mogle održavati na stari način. Organizirana aktivnost mogla se tek postepeno pokrenuti.

U prvo vrijeme komunisti su se počeli pojedinačno sastajati i obavještavati o događajima i akcijama koje su poduzimale ustaške vlasti. Vijesti o hapšenjima, progonima i zločinima dolazile su sve češće i sa svih strana.[2]

Iz toga se javila potreba o boljem međusobnom obavještavanju, u čemu je učestvovalo sve više ljudi tako da je postajalo masovno. Uporedo s tim počele su se širiti i prepričavati i najveće strahote koje su postale svakodnevna stvarnost. Pročulo se i za logor Jadovno negdje na Velebitu, za Srbe i Jevreje, otkuda se nitko nije vraćao ni javljao, premda su odvođeni, tobože, radi izgradnje cesta na Velebitu. Postalo je jasno da je to logor smrti.

Pojedini šovinistički elementi koristili su ustaške zločine za raspirivanje šovinističke strasti među srpskim masama, pa i za osvetničko raspoloženje prema hrvatskom narodu, što je imalo izvjesnog odraza na politički neizgra-đene v P°i edince- Komunisti i napredniji ljudi pružali su odlučan otpor šovinističkim istupanjima pojedinaca među srpskim stanovništvom, objašnjavajući

2 Početkom Juna sa zbora, koji je održavan između Frkašića i Bjelopolja, kod crkve Ružice, ustaše su odvele i ubile na Tičevu, na Plješevici Danu Skoriča, kovača, Duru Staniča i Duru Delića, a nekoliko dana kasnije na istom mjestu i Branka Delića. Ubijeni su bez objašnjenja, što je u narodu izazvalo strah i zaprepaštenje. Ovo su bila prva javna ubistva, uz već ranija hapšenja i odvodenj« ljudi.

uzroke ustaških zločina s kojima hrvatski narod nije imao ništa. Bitka za bratstvo i jedinstvo bila je veoma teška i tek se postepeno u širokim masama mogla podizati politička svijest na takav nivo da ljudi shvate otkud zločini potiču, tko iza njih stoji i kamo bi odveo bratoubilački rat. Posebno je teško bilo razuvjeriti one čiji su najbliži bili žrtve zločina.

U situaciji straha i terora sve su prihvatljivije bile ideje da se pravi izlaz iz te situacije nalazi u oružanoj borbi za obranu života i slobode. Komunisti su upravo takve ideje i nade podržavali i propagirali, naročito u individualnim kontaktima s ljudima, kakvi su jedino bili mogući. Posvuda su komunisti govorili da je borba čitavog naroda protiv fašizma jedini spas i da će ubrzo doći vrijeme kada će početi oružana borba. Upozoravali su da upravo stoga treba oružje čuvati, i onima koji su ga imali savjetovali su da ga ne predaju ustaškim vlastima.

Aktivnost organizacija KP u ovakvim uslovima zahtijevala je primjenu najstrožih metoda ilegalne borbe i rada. Jedino na takav način moglo se suprotstaviti neprijatelju da ne uništi organizaciju i da se sačuva što veći broj ljudi. Sekretar Sreskog komiteta KPH za Korenicu Branko Ognjenović, nastavljajući rad u strogoj ilegalnosti, po direktivi OK KPH za Liku, posebno je upozorio komuniste i druge da skrivaju i čuvaju oružje.

Veze komunista koreničkog sreza s OK KPH za Liku i CK KPH bile su otežane i isprekidane. Direktive su kasnile i stizale posrednim putem, često uopćene. Obavještavanju doprinosila je veza Rade Končara, političkog sekretara CK KPH, sa svojim rodnim selom — Končarevim Krajem — gdje je glavni izvor informacija bio Petar Končar. U maju u Končarev Kraj i Babin Potok došao je i Marko Orešković, član CK KPH i CK KPJ. On je dao podsticaj i ohrabrenje komunistima u duhu zaključaka Majskog savjetovanja u Zagrebu i svoj prilog borbi Partije za bratstvo i jedinstvo od čega je zavisila sudbina ustanka. Marko Orešković je i narodu dao snage da očuva međusobno povjerenje, jer će — kako je govorio — i hrvatski narod ustati u borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Tražio je da se komunisti povežu s omladinom i naprednijim ljudima, da organiziraju sakupljanje oružja i da ga čuvaju za predstojeću borbu.

Pripreme za oružani ustanak u koreničkom srezu vršene su u uslovima izvanredno velikog terora. U takvim prilikama teško je bilo prilagoditi i uhodati rad i veze partijskih organizacija. Morale su se pronalaziti nove metode i nove forme rada. Situacja je bila otežana i time što su pojedini komunisti pohapšeni ili iseljeni. Tako su u Buniću uhapšena dva člana Partije, u Korenici jedan, dok je drugi pobjegao u Srbiju. Dvije partijske organizacije zajedno s narodom plitvičke općine potpuno su iseljene u Bosnu. Sve je to otežavalo veze komunista i partijskih organizacija međusobno, kao i veze s višim forumom. Direktive za konkretne akcije teško i sporo su se prenosile, zbog čega je bilo vrlo teško usmjeravati pripreme i akcije po planu iz jednog centra.

Okružni komitet KPH za Liku i Centralni komitet KPH uticali su na pripreme oružanog ustanka u koreničkom kraju upućivanjem svojih članova, ali i direktivama i proglasima. Od Rade Končara preko Končareva Kraja, u junu je na područje koreničkog sreza stiglo i nešto propagandnog materijala (Obavještenje Centralnog komiteta KP Hrvatske broj 1) koji se odnosio na raskrinkavanje fašizma i domaće izdaje, odnosno Pavelićeve obmane hrvatskog naroda.

*

2. Bad na pripremama za ustanak poslije 22. juna

Poslije napada fašističke Njemačke na SSSR, 22. juna 1941. godine, dolazi do pojačane aktivnosti u organizacijama KP koreničkog sreza. U vremenu između 25. i 26. juna sekretar Sreskog komiteta KPH za Korenicu Branko Ognjenović održao je u Debelom Brdu sastanak s Ilijom Hinićem, Pericom Dozetom i Mićunom Šakićem,[3] na kome je dogovoreno da se partijske organizacije aktiviraju u radu na pripremama ustanka i da prošire primanjem novih članova. U tom vremenu vršen je pokušaj da se uspostavi veza s OK KPH za Liku, ali se u tome nije uspjelo.

Ubrzo iza ovog održan je sastanak organizacije KP u Debelom Brdu na kome su bili prisutni Ilija Hinić, Petar Hinić, Stevo Hinić Majsanov, Stevo Hinić Crnjin, Nikola Šiljan, Ljubo Hrnjak, Velimir Hrnjak, Perica Dozet i Branko Ognjenović. Na sastanku je razmatrana politička situacija. Konstatirano je da je nastala nova situacija, i da narodu treba objasniti da će fašistička Njemačka izgubiti rat, da su Sovjetski Savez i Crvena armija uz naše narode, i da se treba pripremati za borbu protiv fašističkog okupatora. Dogovoreno je i to da komunisti ne dozvole da budu uhapšeni od okupatora i ustaša, jer da je rat počeo, i da za komuniste nema nikakvih iluzija o tome da će se ili ne živi izvući iz ruku ustaša.

Ustaški teror, progoni i zvjerstva, koja nisu prestajala, unosili su strah i nemir kako među srpsko tako i hrvatsko stanovništvo ovih krajeva. Ljudi su masovno napuštali svoje domove i sklanjali se u šume. Pojedinci su uspijevali da pobjegnu u Srbiju i Beograd. Tokom jula samo za nekoliko dana iz koreničkog sreza dopremljeno je u Gospić nekoliko stotina ljudi i pobijeno. Pod kraj mjeseca uhapšeno je još oko stotinu ljudi, koji su nakon mučenja u zatvoru odvedeni na Prijeboj i bačeni u jamu. Iz općine Plitvička Jezera ustaše su 30. juna prisilno iselile čitavo srpsko stanovništvo na područje Bosanskog Petrovca i Drvara. Tom prilikom su s narodom iseljeni i komunisti Petar Končar, Narandža Končar, Jovo Bogdanović i Draga Bogdanović. Na ognjišta iseljenih Srba ustaše su dovodili seljake iz hrvatskih sela plitvičke općine, neke i iz Korduna i Bosanske krajine.

Među srpskim stanovništvom, bez obzira na iluzije pojedinaca da će progoni prestati, počela je sve više da se rađa misao za otporom i samoodbranom. Trebalo je zaštititi sebe i svoju porodicu, boriti se za vlastiti život i slobodu, tim prije što se doznalo da su svi oni koje su ustaše pod izgovorom da ih vode na prisilni rad pobijeni, odnosno bačeni u jame na Jadovnom, Prijeboju i drugdje. Iz svega toga dade se zaključiti da je poslije okupacije, a naročito nakon napada fašističke Njemačke na SSSR, nastala veoma teška situacija. Došlo je do eskalacije terora i zločina, ali i do čvršćeg zbijanja naroda oko komunista koji su bili spremni da se stave na čelo oružanog otpora.

Kako se Sreski komitet KPH za Korenicu nije sastajao od aprilskog rata, sekretar Branko Ognjenović pristupio je krajem juna obnovi sastava i rada komiteta. U obnovljeni komitet pored njega i Mićuna Šakića ušli su Perica Dozet, Ilija Hinić i nešto kasnije, u toku ustanka ponovno, Vujo Ratković i Spase Knežević. Koncem augusta iz komiteta je otišao Mićun akić na novu dužnost u srez Udbinu, a u komitet je ušao Đuro Čupurdija.

3 Mićun Sakić je tih dana pobjegao iz zarobljeništva i partijske organizacije krile su ga u Debelom Brdu, Pećanima i Gorici sve do početka ustanka.

Prvi sastanak obnovljenog sreskog komiteta održan je u vremenu između 5. i 10. jula 1941. godine u Gorici. Sastanku su prisustvovali Branko Ognjenović kao sekretar, Mićun Šakić, Ilija Hinić i Perica Dozet. Na sastanku je prisustvovao i Rade Zigić koji je donio direktivu CK KPH da predstoji ustanak i da se treba pripremati. Zaključeno je da se narodu otvorenije govori o tome da će fašistička Njemačka izgubiti rat i da se ljudima otvoreno savjetuje da se ne odazivaju na pozive ustaške vlasti i da bježe. Budući se u to vrijeme počelo prepričavati kako će se i stanovništvo čitavog koreničkog sreza iseliti, zaključeno je da se komunisti ne daju seliti, nego da s oružjem bježe u šume. Rečeno je, također, da u tu svrhu treba spremati i hranu u šumi. Razmatrana je i situacija u vezi s oružjem i ustanovljeno da ga ima malo. Odlučeno je da se nabavi i eksploziv za izvođenje diverzija.[4] Radi boljeg informiranja komunista i naroda dogovoreno je da se nabavi radio-aparat. Do toga vremena bilo je sakupljeno već nešto novaca, ali nisu uspjeli pokušaji da se radio-aparat sastavi uz pomoć radio-amatera. Nije, međutim, bilo potrebnog stručnjaka pa se ni u tome nije uspjelo.

Sastanak komunista održan je i u Bjelopolju. Sastanku su prisustvovali Branko Ognjenović, Mićun Šakić, Milan Delić, Stevo Delić, Pejo Delić, Rade Stanić i Milan Stanić. I na ovom sastanku analizirana je situacija u vezi s napadom na SSSR i dogovoreno da se treba pripremati za ustanak, nabavljati oružje i drugo. U partijskoj organizaciji Bunića na pripremama za oružani ustanak radili su Nikola Dmitrašinović, Bude Grahovac, Đuro Sekiz, Đuro Dragaš Đuja i Mojsije Panjković Petar. U toku pripreme za ustanak uhapšeni su i 15. jula ubijeni — sekretar Đuro Dragaš i Mojsije Panjković.

Svaki sastanak Sreskog komiteta KPH za Korenicu i osnovnih partijskih organizacija bili su dobrim dijelom ispunjeni izvještajima o stanju na terenu, koje su podnosili članovi komiteta za područje na kojemu su radili. Na taj način podnosili su ujedno izvještaj i o svom radu i zadacima. Članovi komiteta iznosili su svoja zapažanja i davali ocjene o političkom raspoloženju ljudi i njihovoj spremnosti za borbu protiv okupatora, o držanju pojedinaca koji su na mase imali bilo pozitivan bilo negativan uticaj. Na sastancima se poimence govorilo o pojedincima za koje se trebalo izboriti i pridobiti ih za narodnooslobodilački pokret. Tražila su se posvuda nova uporišta i oslonci na ljude spremne da doprinesu i da se angažiraju u narodnooslobodilačkom pokretu.

Sve ovo nije teklo bez poteškoća. Bilo je čak neuspjeha i kolebanja, pasiviziranja i demoraliziranja pojedinaca u redovima komunista. One koji su se pasivizirali trebalo je ponovno pokretati, bodriti i hrabriti, imajući na umu da je malen broj komunista i da se treba boriti za svakog čovjeka. Naročito je bilo važno da se za oružanu borbu pridobiju pojedinci koji su imali uticaj na dio masa i svoju užu ili širu okolinu i da svoju aktivnost i uticaj usmjere **u** skladu s linijom NOB-a. One koji su u početku negativno djelovali komunisti su nastojali da prevaspitaju, izoliraju i eliminiraju njihov uticaj.

Na svim partijskim sastancima razmatrana je potreba zajedničke borbe Srba i Hrvata na temeljima bratsava i jedinstva. U teškoj situaciji poremećenog međusobnog povjerenja, opasnosti od širenja nacionalne i vjerske mržnje,

4 Nakon toga od rudara koji su radili u Kosovskoj Mitrovici sakupljeno je nešto eksploziva koji Je stavljen na raspolaganje Marku Oreškoviću, kad je u Julu došao u ovaj kraj. Eksploziv je bio spremljen kod CvjetiCanin Ičine u Pećanima.

komunisti su postavljali pitanje bitke za bratstvo i jedinstvo, za uspostavljanje međusobnog povjerenja. Postavljali su to kao prvorazredno političko pitanje, kao uvjet za pobjedu, jer to nije bilo samo pitanje od trenutnog značenja za situaciju koja je bila izvanredno teška i opasna za međusobne odnose Srba i Hrvata, već i za njihovu budućnost.

Oko 20. jula u Babin Potok došao je Rade Končar radi pokretanja oružane borbe i stvaranja punkta za održavanje veze s CK KPH koji se nalazio u Zagrebu i za prihvatanje boraca koji su dolazili iz Zagreba. On je u Babinom Potoku razgovarao s komunistima o događajima u selu i okolini, o postupcima ustaša i okupatora prema narodu i reagiranju pojedinaca i naroda na te postupke, zatim o ratu koji je fašistička Njemačka otpočela protiv SSSR-a i o situaciji u zemlji. Končara je naročito zanimalo to što poduzima talijanski fašistički okupator koji je, tobože, uzimao u zaštitu Srbe od ustaša, što je bilo sračunato na stvaranje zabluda kod srpskog življa. A nasjedanja je bilo. Rade Končar je ukazao komunistima da treba svim silama odmah da se angažiraju u radu na pripremama za opći narodni ustanak. Oni koji su imali oružje trebalo je da se organiziraju u odrede i da osnivaju logore, a ostali da se politički pripremaju za oružanu borbu. Pri tome, naglašavao je Rade, trebalo je isticati i tumačiti liniju bratstva i jedinstva, raskrinkavati ustaše čije zločine hrvatski narod ne odobrava i raskrinkavati okupatore i njihove podvale. Rekao je, da će iz Zagreba uskoro biti upućeno nekoliko radnika, pretežno Hrvata komunista, koji će pomoći pokretanju oružanog ustanka i uticati, naročito, na stvaranje bratstva i jedinstva, što se uskoro i dogodilo.

Rade Končar za vrijeme boravka u Babinom Potoku sastao se s Markom Oreškovičem, koji je nekoliko dana prije njega stigao na ovaj teren sa zadatkom da organizira ustanak u Lici. On se sastao i sa Stipom Ugarkovićem l Srđanom Brujićem, kome je dao zadatak da na pogodnom mjestu formira logor, da u koreničkom srezu pomogne u radu na pripremama za oružani ustanak i da organizira punkt za održavanje veze sa Zagrebom. Stvaranje stalnog punkta i centra veze pokazalo se osobito važno zbog toga što je za uspješno organiziranje ustanka trebalo i dalje održavati čvrste, stalne i česte veze s CK KPH u Zagrebu. Uskoro preko ovog punkta počeli su stizati kuriri iz Zagreba do Okružnog komiteta KPH za Liku i dalje, i vraćati se natrag. To je postao stalni kanal kojim su članovi CK KPH, španski borci, ilegalci i drugi upućivani iz Zagreba na teren radi organizacije ustanka i odlaska u partizane.

Desetak dana kasnije, 2. ili 3. augusta, Rade Končar se ponovno našao u ovom kraju gdje je iznova stupio u kontakt s Markom Oreškovićem. Ovaj put dao je zadatak Srđanu Brujiću u vezi s poduzimanjem akcija.

Oslanjajući se na partijsku organizaciju Babina Potoka i Končareva Kraja, Srđan Brujić je formirao prvi logor u Vrelima, kod gorskog vrela, odmah nakon što je iz Zagreba ovamo stigla prva grupa u kojoj su bili: Joco Bosiljčić, Stjepan i Filip Brekalo, Safet Filipović i Slava Blažević. U ovom logoru boravila je i Dragica Končar u nekoliko navrata po nekoliko dana. Nakon kraćeg vremena logor je premješten više zaseoka Cudića, u predio zvan Poboj, na Maloj Kapeli, odakle su pojedinci upućivani na razne zadatke. Prihvatanje ilegalaca iz Zagreba vršeno je i u Vrhovinama.

Svi oni koji su boravili u logoru bili su dobro upoznati sa situacijom u bližoj i daljoj okolini. Znalo se, na primjer, da je u Končarev Kraj doseljeno više seljaka s Korduna i iz Bosanske krajine i da su zaposjeli kuće iz kojih

su ustaše iselile srpski živalj u Bosnu. Pojedinci među doseljenim seljacima imali su oružje. Stjepan Brekalo (Flige) i Filip Brekalo nakon izviđanja otišli su iz logora u Končarev Kraj gdje su oduzeli tri puške i donijeli ih u logor. To je bila prva akcija u cilju naoružanja boraca u logoru.

Poslije ove akcije vršene su pripreme da se i nekim ljudima iz Babina Potoka oduzme oružje. Kako je bilo i planirano, početkom augusta grupa u kojoj su bili Stevo Biga, Ljubomir Delić, Proko Cudić i još neki pod vodstvom Srđana Brujića spustila se u selo u namjeri da se domogne oružja. Istovremeno u selo je naišla i žandarmerijska patrola iz Vrhovina. Na žandare je otvorena vatra i oni su se povukli u pravcu Vrhovina. Jedan je žandar pri tome ranjen. Akcija je snažno odjeknula u koreničkom srezu i imala je pozitivnog uticaja na dalji razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u ovom kraju.

Partijska organizacija koja je obuhvatala sela Babin Potok i Končarev Kraj organizirala je ishranu ljudstva u logoru. Iz nje su se regrutirali vodiči i kuriri, među kojima je jedan od najaktivnijih i nasmjelijih bio Boško, brat Rade Končara. U ovaj punkt pored ljudi stizala su obavještenja i informacije i prenosile se dalje u partijske organizacije, u narod. Grupa iz ovog logora brzo je prerasla u Odred »Ognjen Priča«, s desetak pušaka, nekoliko pištolja i bombi, koji je odigrao značajnu političku i vojnu ulogu u razvijanju oružanog ustanka i doprinio održavanju veze na pravcu Zagreb — Lika — Bosna.

Značajnu ulogu u pogledu okupljanja boraca i pokretanja oružane borbe odigrao je i logor na Ljubovu, formiran koncem jula. U njemu se okupila grupa ljudi, uglavnom komunista i simpatizera Partije, naoružanih s tri karabina, jednom lovačkom puškom i dva pištolja. U grupi u logoru bili su Staniša Opsenica, Stevo Opsenica, Aleksa Opsenica, Petar Opsenica i Mile Opsenica. Kasnije su im se priključili Nikica Knežević, Petar Dmitrašinović i još neki tako da je grupa brzo narasla na oko 20 boraca. Za starješinu grupe izabran je Staniša Opsenica, koji je svojim autoritetom uživao puno povjerenje ne samo u ovoj grupi nego i među narodom.

Sredinom jula politička situacija u koreničkom srezu bila je sva u znaku krajnje okrutnog ustaškog terora i provođenja plana genocida nad srpskim stanovništvom. Zaprijetila je opasnost da srpski narod raznim formama masovnog terora od strane ustaša bude potpuno uništen. Talijanski fašistički okupator, s druge strane, činio je sve da još više podstakne bratoubilački rat.

U takvoj situaciji velik dio naroda bio je spreman da učini sve za samoodbranu i da se u tom smislu organizira, pa su i prvi oblici organiziranja imali za cilj obranu sela i zaštitu od terora i zločina. To je bilo sasvim logično pa su komunisti ovoga kraja i postavili sebi kao osnovni zadatak da upravo na tome angažiraju cjelokupno stanovništvo. U selima su tako organizirane straže koje su kasnije prerasle u gerilske, odnosno partizanske odrede. Straže su raspolagale s malo vatrenog oružja, ali je zato narod stalno bio u pripravnosti da se sjekirama i drugim suprotstavi iznenadnom napadu neprijatelja.

U takvoj situaciji u koreički kraj, u drugoj polovici jula, ponovo je došao Marko Orešković. Bilo je to vrijeme kada je bio najpotrebniji. Odmah po dolasku nastojao je da upostavi vezu s OK KPH za Liku koji se nalazio negdje na području Gospića. U tom cilju on je iz Krbavice uputio Neđu Zakulu na sektor Gospića. Sam obilazi veći broj sela, posebno razgovara s komunistima, narodu čita Proglas CK KPJ s pozivom na ustanak. Na svim sastancima i masovnim zborovima naroda Marko je objašnjavao liniju KPJ, isticao značaj bratstva i jedinstva Srba i Hrvata i ukazivao na potrebu i

nužnost oružane borbe. Članovi Sreskog komiteta KPH za Korenicu i drugi komunisti prenosili su Markove riječi u sela u koja on nije stigao i pozivali narod na ustanak. Na sastancima održanim u to vrijeme birani su komandiri sela, koji su odmah počeli provoditi organizaciju obrane sela, uspostavljati straže, kurirske veze sa susjednim selima i dr. Tako su već prvih pet-šest dana nakon njegovog drugog dolaska u koreničkí kraj mnoga sela ovoga kraja organizirana i pripremljena za ustanak upravo Markovom inicijativom.

Kratka kronologija približnih datuma boravka, susreta, sastanaka i događaja, od polovice jula do otprilike 5. augusta, najbolje nam govori o intenzivnosti s kojom je Marko Orešković tih dana radio na pripremama ustanka u ovom kraju. Iz Karlovca je početkom druge polovine jula došao u Babin Potok, odakle ga je put odveo u Trnavac gdje razgovara s komunistima i s koscima te se informira o situaciji. U toku 19. jula Marko je obišao Tuk kod Bjelopolja, zatim Jasikovac i u Krbavici održao sastanak s većom grupom ljudi pred kućom Ise Zaklana te objasnio potrebu oružanog ustanka i oružane borbe protiv ustaša i okupatora. Tom prilikom je dogovoreno da se prikupi oružje u selu, organiziraju seoske straže, ne dozvoli žandarima da odvode ljude na »prisilni rad« i zabrani svaki odlazak u ustaška uporišta osim po zadatku.

Već 20. jula Marko u Trnavcu drži sastanak s komunistima (Milić Lukić, Mišika Lukić, Božo Lukić, Jovo Lukić, Vajo Dmitrašinović, Dane Vlaisavljević i Đurađ Uzelac) i objašnjava im potrebu oružane borbe protiv ustaša i okupatora. Četiri pet dana kasnije ponovno je u Babinom Potoku gdje na sastanku s komunistima razmatra mogućnost diverzije na pruzi Zagreb — Split i postavlja to kao jedan od zadataka komunistima u Babinom Potoku. Vraća se u Trnavac 26. jula i drži još jedan sastanak s većim brojem ljudi. Istoga dana ili sutradan stiže na sastanak u Krbavicu, da bi 28. jula održao sastanak s komunistima i zbor s narodom u Debelom Brdu (u Božanića gaju) kojem je prisustvovalo 50—70 ljudi.

Prema direktivama Marka Oreškovića, u vezi s njegovim boravkom u Debelom Brdu, komunisti su odmah počeli organizirati sastanke u okolnim selima. Takav jedan sastanak održan je 29. jula iznad Pećana, u šumi oko tri kilometra udaljenoj od sela (ispod Kozila). Sastanak su sazvali Perica Dozet i Stojan Svilar, rudarski radnik, a prisustvovalo je 20—30 ljudi. Dogovoreno je da se sutradan, s puškama i drugim oružjem, ustanici okupe u logoru iznad sela kod Dozetove lokve. U ovaj logor došao je i Branko Ognjenović, a stigao je i kurir od OK KPH za Liku s pozivom na ustanak. Nakon toga, 30. ili 31. jula održan je javni zbor na kome se okupilo oko stotinu ljudi. Govorio je Branko Ognjenović i još neki komunisti, a pročitan je i Proglas CK KPH s pozivom na oružani ustanak. Uveče toga dana ustanici iz Pećana i Debelog Brda postavili su straže i zasjede na Gorici, a grupa omladinaca je prepilila nekoliko telegrafskih stubova i tako prekinula vezu Korenice s Udbinom i Bunićem.

Na ovom zboru bilo je i ljudi iz nekih drugih sela kao iz Šalamunića Jocan Sadžak i Duka Sladić. Po njima je Branko Ognjenović poslao poruku partijskoj^ organizaciji u selu (Vujo Ratković, Dušan Ratković, Dmitar Pražić, Stevo Pražić, Đuro Kovačević i Petar Opsenica) o tome da je upravo stigao Proglas CK KPJ s pozivom za ustanak, i da se selo treba odmah organizirati za borbu protiv ustaša. Već do tog vremena oni su održali sastanke s grupama ljudi, za komandira izabrali Dmitra Zaklana te postavili straže i zasjede oko sela. Istog dana sastanci su održani u Bjelopolju, Tuku i Grabušiću, a ubrzo zatim i

u selima oko same Korenice. Na sastancima su istupali članovi Sreskog komiteta KPH za Korenicu: sekretar Branko Ognjenović, Mićun Šakić i drugi komunisti, pročitali su Proglas CK KPJ i upoznali prisutne s riječima Marka Oreškovića izrečenim u Debelom Brdu.

U Ponor i nekoliko drugih sela oko Korenice, nekako istovremeno, vratili su se Pejo Koruga i dvanaest drugih ljudi dotad zatvorenih u Korenici. U zatvoru u Korenici Pejo Koruga je 29. jula u noći džepnim nožem ubio zamjenika komandira žandarmerijske stanice Kostelca i oslobodio iz zatvora ovih dvanaest pohapšenih u okolini Korenice. Njihov povratak u sela dao je ostalim ljudima poseban poticaj da se protiv zločinaca treba boriti svim sredstvima. Sada nitko više ovdje nije ni pomišljao da se odaziva pozivu ili dozvoli da padne ustašama u ruke. Ovaj događaj imao je također uticaja na brže pokretanje ustanka u ovim selima.

Iz Visuća Marko Orešković se 1. augusta ponovo našao u Krbavici i slijedećeg dana s masom ljudi i omladine iz Krbavice i obližnjih sela održao sastanak. Istog dana on drži sastanak i u dijelu Bunića, više kuće Maniše Dopuđe, nedaleko od ustaške i žandarmerijske posade u selu. Sastanku je prisustvovalo 70—100 ljudi. Poslije govora Marko je i na ovom zboru pročitao Proglas CK KPJ. Oduševio je sve prisutne svojim odlučnim i uvjerljivim načinom izlaganja — kako se treba boriti svim sredstvima jer se samo tako može izvojevati pobjeda. Na sastanku je izabran komandir i organizirane straže. Uveče toga dana Marko je govorio narodu i u drugom dijelu Bunića, u zaseoku Divoselu iznad kuće Nikole Dmitrašinovića u jednoj udolini gdje se iskupilo 50—70 ljudi. Sastanak je završen kasno u noći.

Sutradan, 3. augusta Marko je ponovo u Krbavici. Na Gospodskoj poljani naišao je na skup Krbavčana. Ljudi su upravo doznali od kurira da je došlo do borbe s ustašama u Buniću. On je došao da potraži pomoć i Krbavčana. Marko je kratko govorio okupljenim ljudima, a zatim je produžio za Trnavac. Na Metli je toga dana našao okupljene Trnavčane. Govorio je i njima i pročitao Proglas CK KPJ. Nakon sastanka dogovoreno je da se odmah formira odred Trnavčana. Za komandira je izabran Mišika Lukić a za političkog komesara Jovo Lukić. Iz koreničkog kraja Marko Orešković je 4. ili 5. augusta preko Visuća krenuo u Donji Lapac i Drvar.

3. Početak oružanog ustanka

Samoprijegoran rad Marka Oreškovića, pomoć Rade Končara, uticaj Tome Nikšića, člana OK KPH za Liku i djelovanje partijskih organizacija sa Sreskim komitetom KPH za Korenicu učinili su da je u narodu koreničkog sreza postepeno sazrela svijest o potrebi i nužnosti oružane borbe kao jedinom izlazu iz situacije nastale okupacijom zemlje i stvaranjem Nezavisne Države Hrvatske.

U radu na pripremama oružanog ustanka bilo je znatnih poteškoća, otpora, straha, kolebanja pa i špekulacija. Raspirivanje negativnih strasti za osvetom i pritajene tendencije šovinizma i primitivizma nije bilo lako obuzdati. Ipak upornim, strpljivim i samoprijegornim radom komunisti su korak po korak osvajali duh i misao svih poštenih ljudi i rodoljuba — da se sloboda i bolja budućnost mogu izvojevati samo vlastitim snagama. Narod je riješio da pruži otpor ustašama i da više ne dozvoli pljačku, teror i ubistva.

Kada su 3. augusta u zaselku Severe u Buniću iz žandarmerijske stanice **u** Buniću došla četvorica žandara i ušli u kuću Peje Severa, napali su ih Buća Sever, Branko Ninković i Milan Panjković Zekin, kojima su se odmah pridružili još neki koji su se zatekli u blizini. Žandari su sjekirama i rukama brzo savladani. Ubijen je Stipe Marković, zvani Mejo i još jedan, a dvojica su zarobljena i odmah odvedena u Goricu.

Istog dana, **ali** nešto kasnije, grupa iz Odreda »Ljubovo«, formiranog nekoliko dana ranije, u kojoj su bili Staniša Opsenica, Nikica Knežević **i** Petar Dmitrašinović postavila je zasjedu na Ljubovu i sačekala žandarmerijskog narednika Ivana Bevandu, komandira žandarmerijske stanice u Buniću, koji **se s** pratiocem Šnarićem vraćao iz Gospića. Bevandu je ubio Staniša Opsenica, **a pratioca** Stanišini drugovi. Zarobljene su dvije puške.

Glas **o akciji** u zaseoku Severi, i nekoliko sati kasnije o pogibiji Ivana **Bevande,** komandira žandarmerije u Buniću, te njegovog pratioca na Ljubovu, brzo **je** prostrujao kroz čitavu bunićku općinu i još dalje. Bio je to znak za opći **narodni** ustanak. Kuriri na konjima pojurili su od sela do sela. Već pripremni ustanici Bunića, Salamunića, Debelog Brda, Pecana i Krbavice krenuli su u pravcu Bunića. Svega nekoliko njih bilo je naoružano vojničkim i lovačkim puškama, dok ih je na stotine s roguljama, sjekirama i drugim hladnim oružjem hitalo **k** Buniću. Žandari i ustaše opazivši približavanje **mase** ustanika pucali su na sve strane, povlačeći se u pravcu Ljubova i Crnog vrha. Na Ljubovu ih je dočekao Stanišin odred i na njih zapucao. Pobjegli su u pravcu Gospića.

U toku noći i narednog 4. augusta ustaške snage iz Gospića krenule su preko Ljubova k Buniću paleći pred sobom kuće i ubijajući sve živo na što su nailazile. Lako su se probile u Bunić u kojemu su zapalile pedesetak kuća i ubile oko 100 ljudi, uglavnom staraca, žena i djece. Ustanici tada još nisu imali dovoljno vojničkog znanja, pa ni smisla za vojničku organizaciju, zbog čega nisu ni predviđali mnoge opasnosti od protunapada iz drugih pravaca. Ipak akcija na Bunić bila je značajan prilog ustanku u Lici. Došla je u vrijeme kada u ovom kraju još nisu bile završene sve pripreme za oružani ustanak i kada se u ruke uzimalo sve što je moglo da posluži kao oružje, kao što je dan—dva ranije govorio Marko Orešković: »Udrite ih roguljama i sjekirama ako pušaka nemate! Vi niste sami, s vama je Sovjetski Savez, s vama je Komunistička partija. Svi narodi Jugoslavije dići će se na ustanak.«

Istog dana kad je počeo ustanak u Gorici, na području između Debelog Brda i Pećana održan je sastanak Sreskog komiteta KPH za Korenicu. Tek što je sastanak počeo, dovedena su dvojica žandara zarobljena u Ševerima. Javljeno je i o sukobu s ustašama u Buniću. Sastanak je zbog toga prekinut i članovi komiteta požurili su k Buniću. Tih dana na području Korenice stigle su vijesti i o ustanku u Srbu i Drvaru.

Poslije akcije na Bunić i nekoliko akcija na pojedince u blizini Korenice, ustaše više ne zalaze u sela, odnosno drže se defanzivno u koreničkom kraju. To i zbog toga jer su glavne ustaške snage bile angažirane za gušenje ustanka na području Srba, Donjeg Lapca i Drvara, gdje su ustanici raspolagali sa znatno većom količinom oružja i municije i gdje je ustanak bio znatno masovmji pa je tako za ustaše i okupatora predstavljao glavnu opasnost.

Budući da je stanovništvo plitvičke općine bilo prisilno iseljeno u Bosnu, u to vrijeme u njoj nije ni moglo doći do ustanka. Tek kada je u augustu

uspostavljena slobodna teritorija od Drvara do Korenice, pojedini iseljenici počeli su se vraćati u koreničkí kraj. Među njima vratilo se i desetak ljudi s oružjem zarobljenim u drvarskom ustanku. Tako se već u drugoj polovini augusta u selu Uvalici okupilo desetak ljudi naoružanih sa 7 vojničkih pušaka i jednim puškomitraljezom. Oni su formirali logor »Uvalica«. Za komandira logora izabran je Božo Mirić, rodom iz Mirić Štropine, čovjek koji se u drvarskom ustanku istakao kao vrlo hrabar i sposoban borac. U logoru se ubrzo zatim okupilo i desetak ljudi iz drugih sela koreničke općine, koji su donijeli dvije vojničke i nekoliko lovačkih pušaka. Brigu o političkom životu ustanika preuzeo je Srđan Brujić, u to vrijeme zadužen za rad na pripremama i organiziranju ustanka u ovom dijelu sreza, kao i za partijsko-politički rad u ovom kraju. U taj rad uključili su se nakon povratka iz Drvara Petar Končar i Jovo Bogdanović. Logor se brzo razvio u čvrstu vojnu jedinicu pod nazivom Gerilski odred »Uvalica« da bi ubrzo promijenio naziv u Partizanski odred »Uvalica«. Nazivao se i Odred »Kik« po šumi u Maloj Kapeli u kojoj je logorovao zapadno od Uvailce.

Prve ustaničke naoružane grupe — jedinice u koreničkom srezu stvarane su radi oslobođenja sela, pa kako su u blizini sela i logorovale, nosile su i naziv »logor«, kao što su već spomenuti Babin Potok, Ljubovo i Uvalica. Tokom augusta takve naoružane grupe počinju se zvati »gerilski odredi« s imenom sela u kojemu su ponikli i iz kojega su se popunjavali. Pored naoružanih, kojih je zbog nedostatka oružja bilo malo, u logorima se nalazio i veliki broj nenaoružanog ljudstva. Do kraja augusta u koreničkom ratnom srezu stvoreno je tridesetak gerilskih odreda u selima: Ljubovo, Bunić, Šalamunić, Debelo Brdo, Pećani, Krbavica, Vrpile, Tuk, Grabušić, Vedašić, Frkašić, Bjelopolje, Jasikovac, Oravac, Gradina, Kalebovac, Ponor, Šeganovac, Kompolje, Vranovača, Mihaljevac, Vrelo, Rijeka, Homoljac, Vujinove Glave, Baljkuša, Trnavac, Turjanski, Crna Vlast, Babin Potok, Uvalica. Kasnije i u općini Ličko Petrovo Selo formirano je također nekoliko oružanih grupa, koje su nazivane imenima sela. U periodu juli—august u svim selima, odnosno logorima, izabrani su komandiri sela (odreda), u nekim i politički komesari. Pripadnici odreda, naoružani i nenaoružani, polagali su zakletvu koju je napisao Marko Orešković.

Na osnovu sačuvanih dokumenata i sjećanja komandiri sela, koji su se često mijenjali, bili su: Ljubovo — Staniša Opsenica, Bunić — Milan Hrnjak, Šalamunić — Dmitar Zaklan, Pećani — Simo Svilar, Krbavica — Milkan Rapaić, Vrpile — Ilija Priča, Donji Frkašić — Mile Škorić, Bjelopolje — Stevo Delić, Oravac — Babo Zakula, Grabušić — Ranko Delić, Ponor — Rade Koruga, Šeganovac — Mile Kvočka, Vranovača — Jovan Marijanović, Vrelo — Mićo Drakulić, Rijeka — Nikola Drakulić, Homoljac — Milorad Lalić, Vujinove Glave — Ilija Rapajić, Trnavac — Mišika Lukić, Turjanski — Nikola Divjak, Crna Vlast — Miloš Uzelac, Babin Potok — Bogdan Krga, Jasikovac — Stevan Zakula i Kalebovac — Bude Priča.

S obzirom da se raspolagalo s malo vatrenog oružja, u nekim selima počelo se izradom ručnih bombi od dinamita na paljenje sa šibicama. Kasnije su iz partizanske radionice u Drvaru nabavljene bombe pa su prema njima izrađivane nešto bolje. Bilo je to u drugoj polovici septembra kada je Marko Orešković po oružje u Drvar poslao Srđana Brujića, koji je u dvoja seljačka kola prenio u koreničkí kraj eksploziv, bombe i nagazne mine, što su upotrebljene kasnije za miniranje željezničke pruge.

Organizirana je i kurirska stalna služba. Uz komande u selu neprestano se nalazila grupa kurira. U ovu službu uvrštavani su uglavnom omladinci, većinom dobrovoljci, ili za tu službu najhrabriji, najsnalažljiviji i najposlušniji. Kurirski zadaci izvršavani su stalno i povremeno, a ponekad izuzetno hitno. Veze su se održavale obično između sela, i od sela do štabova u srezu. Kuriri su prenosili obavijesti, poruke, izvještaje, informacije i radio-vijesti. Informacije su stizale Sreskom komitetu KPH za Korenicu, komandama odreda i borcima na položaju.

Od samog početka ustanka Sreski komitet KPH za Korenicu vodio je kurs da se i stanovništvo hrvatskih sela upozna s karakterom i ciljevima ustanka. Na njegovu inicijativu i u redakciji Branka Ognjenovića u augustu je napisano nekoliko pisama seljacima hrvatskog sela Čanak kao da im pišu Bunićani. U pismima je ukazivano na značaj bratstva i jedinstva Srba i Hrvata, osuđivana politika ustaških zločina i pozivani seljani da ne idu u ustašku vojsku, već da sarađuju s braćom Srbima. Pisma su imala veliki odjek. Čanak je otad bivao sve pasivniji prema ustaškom pokretu, dok su pojedinci postepeno počeli sarađivati s narodnooslobodilačkim pokretom.

U toku ustanka, uz ostale probleme, nametalo se i pitanje ishrane partizanskih jedinica i izbjeglica[5] iz nekih sela, čiji su stanovnici ovdje našli zaštitu od okupatorskog i ustaškog terora. Ta je briga pala na komande i odbore u selu koji su osnivani u toku augusta i septembra. Ti seoski odbori za pomoć jedinicama u logorima i izbjeglicama nazivali su se u početku različito kao na primjer »odbori za narodnu ishranu« i »odbori za narodnu pomoć«. U stvari to su bile klice kasnijih narodnooslobodilačkih odbora (NOO-a). U oktobru formiran je Sreski odbor narodne pomoći koji je kasnije prerastao u Sreski narodnooslobodilački odbor. Odbori su postepeno stvarali i svoje fondove hrane, odjeće i svega onog što bi moglo poslužiti za vojne i druge potrebe ustanika i izbjeglica. Jedan od zadataka ovih odbora u toku ustanka bio je sprečavanje negativnih pojava — šverca sa živežnim namirnicama, odjevnim predmetima i drugim, kao i bilo kakva trgovina s okupatorom u garnizonima. Protiv takvih pojava vodila se uporna borba a primjenjivane su i sankcije. U stvari izvršena je ekonomska blokada talijanskog garnizona u Korenici.

U atmosferi najveće napetosti i prvih ustaničkih akcija protiv ustaškog terora krajem jula i početkom augusta, došlo je i vrijeme žetve. Naime, postavilo se pitanje kako obrati ljetinu i osigurati prehranu boraca i stanovništva. Pored zaštite sela od neprijateljskog upada odredi su dobili zadatak da zaštite i one koji će prikupljati ljetinu. Na eventualnog napadača motrilo se posvuda i strepilo da ne upadne, zapali ili otme ljetinu. Žetva je obavljana noću, pa i danju kada nije prijetila opasnost. U nekim selima formirane su i posebne grupe omladine za ubrzano obavljanje žetve, a to se primjenjivalo naročito za žetvu na njivama i poljima stanovnika sela koje su ustaše preselile u druge krajeve, kao na primjer u plitvičkoj općini.

5 u septembru 1941. godine u selima oko Korenice našlo se nekoliko stotina izbjeglica iz plitvičke općine koje su se vraćale iz Drvara i okoline kamo su iseljene koncem juna. Iz Donjeg Lapca ovamo je prešlo i nekoliko stotina onih koji su bili iseljeni koncem augusta iz općine Ličko Petrovo Selo. Tu su bile i izbjeglice iz spaljenog Bunića s Ljubova. Tako je, pored ostalih, u Vrelu tih dana bilo 167 izbjeglica, u Mihaljevcu 140, u Turjanskom 90, u Tuku 77, dok se u Salamuniću nalazilo nekoliko slovenačkih porodica iz okoline Maribora i skoro sve srpsko stanovništvo iz široke Kule.

Od prvih dana ustanka pa do oslobođenja narodnooslobodilačka borba i za omladinu dobila je životni smisao. Ustanak je u svom krilu stvorio masovni omladinski pokret »Savez mlade generacije«, kako se zvala masovna omladinska antifašistička organizacija tada u Hrvatskoj, čije su organizacije stvorene i po svim koreničkim selima. Pored organizacija Saveza mlade generacije, po selima su još od prije rata politički djelovale i organizacije SKOJ-a, sada znatno brojnije i masovnije. U selima gdje nije bilo partijskih organizacija nadomještale su ih organizacije SKOJ-a i osiguravale ulogu i liniju Partije.

Još za vrijeme priprema za oružani ustanak Sreski komitet KPH za Korenicu pokušao je da nabavi radio-aparat radi vlastitog informiranja i informiranja komunista i masa. Ali u srezu, u kojemu nije bilo ni električne energije, nitko osim neprijatelja nije imao radio-aparat. Propali su i pokušaji da se kupi radio-aparat. Konačno, kada su stanovnici sela Komić izbjegli pred ustaškim terorom, izvučen je odavde jedan radio-aparat i prenesen u Jošan. Za njegovu nabavku bio je zadužen Ilija Cvjetićanin Ićina, koji je u to vrijeme živio u Pećinama. Razmišljao je o tome kako da dođe do njega, jer trebalo je nabaviti aparat na baterije. Za vrijeme pokolja u Komiću on se uputio s dvojicom omladinaca do stana učiteljice u mjesnoj školi, pa kako je i ona izbjegla s ustašama, pronađeni radio-aparat je prenesen odmah u Jošan. S radiom je zadužen Đuro Uzelac koji je rukom pisao vijesti koje su zatim kuriri nosili u Sreski komitet KPH za Korenicu, a odavde u sela gdje su dalje prepisivane i prepričavane.

Početkom septembra pri Štabu Gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu u saradnji sa Sreskim komitetom KPH za Korenicu organizirana je radio-prislušna služba koju su nazvali Agencija »Grm«. Na tom poslu radili su Mišo Drakulić i Ilija Orlić Brato. Radio-vijesti štampane su na pisaćoj mašini i umnožavane na šapirografu. One su donosile vijesti s frontova i akcijama ustanika. Čitane su svakodnevno uz komentar na skupovima i sastancima, kao i među ustanicima. Nasuprot bučnoj ustaškoj i njemačkoj propagandi, ove vijesti, kratke ali sadržajne, bile su snažno oružje u angažiranju masa u narodnooslobodilačkoj borbi.

Pobjede ustaničkih snaga širom Like i u koreničkom kraju, kao i saznanje da se ustanak širi i oružana borba vodi širom Jugoslavije, učvršćivali su u narodu vjeru u konačnu pobjedu. Zavisno od vojnih uspjeha, političkih, propagandnih i drugih aktivnosti širio se sve više i politički uticaj Partije na sve veći broj ljudi u koreničkom srezu. Partija je među narodom postajala sve popularnija. Narod je podržavao sve njene akcije u ustanku i kasnije u toku čitavog narodnooslobodilačkog rata.

4. Razgaranje ustanka u toku septembra i oktobra

Razvoj narodnooslobodilačke borbe u koreničkom srezu, u toku septembra i oktobra 1941. godine, karakteriše se daljim organizacionim jačanjem i objedinjavanjem ustaničkih jedinica pod jedinstvenom komandom na nivou sreza, izvođenjem krupnijih akcija i političkim pripremama za prelazak i na oružanu borbu protiv talijanskih okupatora.

Na inicijativu Marka Oreškovića, 1. septembra kod Grabušića, održan je sastanak predstavnika većine koreničkih sela, odnosno gerilskih odreda, na kojem je izabran Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu s Bogoljubom

Rapaićem na **čelu.** U **Štab** su ušla dvojica članova Sreskog komiteta KPH **za Korenicu,** Branko Ognjenović, sekretar i Ilija Hinić.[6] Nakon formiranja **Štab se smjestio u** Krbavici. Uz Štab je duže vremena boravio i Marko Orešković. **Iako bolestan, bio** je **u** stalnom kontaktu i s članovima Sreskog komiteta KPH **Korenica.**

Do formiranja Štaba gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu, Sreski komitet KPH za Korenicu bio je istovremeno i političko i vojno rukovodstvo **ustanka.** Njegovo sjedište do kraja augusta bilo je u Bjelopolju (centralni **logor) a** zatim u Krbavici. Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu objedinio je i povezao sve gerilske odrede na području Korenice i šire okoline, usmjeravajući njihov rad i akcije.

Nakon političkog i vojnog poraza Pavelićevih ustaških jedinica, u **vrijeme kada je** ustanak u Lici počeo sve više da dobiva masovnije razmjere **i sve dublji** revolucionarni sadržaj, talijanski okupator poduzima taktičke političke **i** vojničke **mjere** — manevre u cilju gušenja ustanka i skretanja NOP-a u **pravcu** bratoubilačkog rata između Srba i Hrvata. Poslije ponovne okupacije **takozvane Treće** zone i proglašavanje talijanske vlasti Talijani propagiraju **zaštitu** Srba od ustaša, što je, kao i sve ostalo, bila politička igra. Međutim, **sastanak** Okružnog komiteta KPH za Liku 11. septembra u Donjem Lapcu, vojno-političko savjetovanje na Kamenskom u Plješevici 21. septembra, i niz **istupa** Marka Oreškovića i drugih partijskih rukovodilaca ukazivali su na to **da se** talijanskom okupatoru treba odmah suprotstaviti oružanim akcijama, **tući** ga politički i vojnički kao glavnog neprijatelja.

Polovicom septembra Sreski komitet KPH za Korenicu razrađivao je zaključke sa sastanka OK KPH za Liku u Lapcu i raspravljao o pripremama za početak oružanog napada na talijanskog fašističkog okupatora, kao i o pripremama za zimu. Raspravljao je o vođenju oružane borbe u novim uslovima, prikupljanju i spremanju rezervne hrane i nabavci toplije odjeće. Odlučeno je da se sve organizacije KP u koreničkom srezu angažiraju na tom zadatku.

S tim u vezi Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu sazvao je 14. septembra savjetovanje komandira gerilskih odreda iz svih sela. Raspravljano je o zadacima u vezi sa zaključcima OK KPH za Liku u Donjem Lapcu. Ovaj štab je 16. septembra izdao naređenje za sakupljanje namirnica, zimske obuće i drugog, te stvaranje posebnih odbora u svim selima koji će se brinuti o izvršavanju tih zadataka. Narod je ovu akciju dobro prihvatio. Žene su odmah počele sakupljati i presti vunu, plesti toplu odjeću, džempere, čarape,, kape, rukavice i vunenu obuću.[7]

U koreničkom srezu Marko Orešković i Okružni komitet za Liku vršili su pripreme za konkretne akcije. Tako je Marko Orešković 24. septembra uputio pismo u Brinje s pozivom Brinjskom odredu da se prebaci na teritorij koreničkog sreza gdje se već nalazio Škarački odred. Pored toga on je 26. septembra u Krbavici održao sastanak na kojem su bili: Srđan Uzelac, komandant Brinjskog odreda, Šime Balen (doputovao s Brinjskim odredom), Marko Perić,. predstavnik Škaračkog odreda, zatim Srđan Brujić, Branko Ognjanović i Lukica Popović.[8] Na sastanku je Marko objasnio nužnost borbe protiv tali-

's Prvu naredbu ovaj Stab je izdao 2. septembra 1941. (Zbornik, V-l, str. 56)

7 Arhiv CK SKH, NOV-25'3461.

8 Lukica Popović je bio protiv napada na Talijane. On je kasnije otišao u četnike.

janskog okupatora i ukazao na opasnost od njegovih političkih obmana i manevra po ustanak. Posebno je ukazao na taktiku okupatora koji je nastojao da raspiri bratoubilački rat, a sebe da prikaže kao spasioca Srba, kako bi mogao nastaviti s pljačkom i porobljavanjem i srpskog i hrvatskog naroda. Govorio je i o tome kako talijanski okupator namjerava da organizira četničke jedinice koje bi trebale da kolju Hrvate. Na sastanku je dogovoreno da odmah počnu oružane akcije protiv talijanskih okupatorskih jedinica.

Već dan kasnije, 27. septembra, došlo je do sukoba s talijanskim fašističkim vojnicima u Crnoj Vlasti. Oni su ušli u selo, pohapsili grupu ljudi, potrpali u kamion i poveli u Vrhovine. Seoski odred na čelu s Milošom Uzelcem, komandirom odreda, postavio im je zasjedu. Kada je kamion naišao, bacio je pod njega bombu i s odredom prešao u napad, oslobodio uhapšene, a talijanske vojnike protjerao u Vrhovine.[9]. U pomoć Odredu »Crna Vlast« upućen je odmah dio Brinjskog odreda kako bi spriječio daljnje namjere talijanskog okupatora.

Tri dana nakon toga, 30. septembra, kombinirani odred, sastavljen od Škaračkog odreda, Odreda »Kik« i Brinjskog odreda, pod komandom Nikole Drakulića, postavio je zasjedu na Pogledalu i napao posljednji kamion iz kolone od nekoliko kamiona. Ubijeno je desetak i ranjeno više talijanskih fašističkih vojnika, dok je od boraca poginuo Ivan Krznarić, a ranjeni Mićan Mirić i Milan Ćinić. Nakon toga su talijanski fašistički vojnici iz garizona u Korenici, zajedno s onima iz preostalih kamiona, izvršili odmazdu. Pohapsili su mnoge seljake i zapalili sela Vrelo i Homoljac.

Nakon ovog događaja u svim selima koreničkog sreza nastala je prilično teška situacija. Pojedini kolebljivi elementi, koji su bili protiv borbe s talijanskim okupatorom, pružali su otpor plašeći se novih represalija. Unatoč tome ustanici su nastavili s akcijama na talijanskog okupatora. Tako su nekoliko dana kasnije, Brinjski odred i Odred »Ognjen Priča« pošli na rušenje željezničke pruge kod Javornika (dio pruge između Jasenica i Rudopolja), gdje ih je, međutim, dočekao oklopni vlak pa su se povukli, ali je još tokom noći minerska grupa iz Brinjskog odreda stupila u akciju. Pruga je minirana i talijanski vojni vlak izbačen je iz šina.[10]

Razvoj oružanog ustanka na području čitave Like dostigao je početkom septembra 1941. godine takve razmjere da se moralo pomišljati o višim oblicima organizacije vojnih jedinica. Nova situacija i dalji razvoj oružane borbe zahtijevali su čvršće i veće vojne jedinice od seoskih odreda, sposobne da stupe u borbu i van svoga područja. Pored stavova o izgradnji partizanskih jedinica u Lici, zauzetih na već spomenutim sastancima u Donjem Lapcu i na Kamenskom (11. i 21. septembra), Marko Orešković, u cilju stvaranja pokretnijih jedinica sposobnih da stupe u borbu na svakom mjestu pa i van koreničkog sreza, dao je ideju da se od dobrovoljaca formira leteći odred. On je stavio u zadatak Štabu gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu te Sreskom komitetu KPH za Korenicu da agitiraju za prikupljanje dobrovoljaca u taj odred. Javio se velik broj dobrovoljaca,[11] ali za formiranje takvog odreda nije

9 Arhiv CK SKH, NOV-26/3542.

10 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda (dalje Zbornik) tom V, knj. 1, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1952, str. 453.

U Za leteći odred javilo se iz Salamunića 14 boraca, iz Bjelopolja 7, iz Bunića 18 boraca, dok za druga sela nema podataka. (Arhiv CK SKH, NOV-26/3546 i 25/3626)

bilo dovoljno oružja. Ulogu letećeg odreda preuzeo je, donekle, Odred »Ognjen Priča« koji je formiran u drugoj polovini septembra, spajanjem ranijeg Odreda iz Babinog Potoka »Ognjen Priča« i Odreda »Uvalica« u jedan odred pod nazivom Odred »Ognjen Priča« koji se nazivao i Odred »Kik«.[12] U odred je stupio i izvjestan broj boraca iz Trnavca, Homoljca, Turjanskog, Crne Vlasti, Končareva Kraja, Ćuić Krčevine i Jezerca a u njemu su se nalazila i tri Muslimana iz Kulen Vakufa: Ibrahim i Esad Bibanović i Džafer Deamirović.

U toku septembra ustaničke jedinice u koreničkom srezu izvršile su više oružanih akcija. Tako je 2. septembra Odred »Ljubovo« postavio zasjedu u istoimenom selu u koju je iz pravca Bunića ušla grupa žandara i ustaša. Zarobljena su tri žandara i općinski bilježnik. Nekoliko sati kasnije u istu zasjedu upala je kolona iz pravca Gospića od dvadesetak žandara i ustaša koji su uspjeli pobjeći, ali su ostavili dvoja kola puna namirnica s nešto municije i nekoliko pušaka. Zbog ovih akcija i stalnog uznemiravanja ustaška i žandarmerijska posada pobjegla je u toku naredne noći iz Bunića.[13]

Oko 15 boraca iz Debelog Brda i Pećana, zajedno s ustanicima oko Udbine i jednom grupom od Donjeg Lapca, učestvovalo je 3. septembra u napadau na ustaše u Podlapači, dok su odredi »Ljubovo«, »Šalamunić« i »Bunić« zaposjeli komunikacije kako napadnutoj Podlapači, koja je tom prilikom zauzeta, ne bi stigla pomoć.[14] Slijedećeg dana izvršen je prepad na Prijeboj.

Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu organizirao je 6. septembra napad na Plitvički Ljeskovac u kome su učestvovali ustanici iz Mirić Štropine, Uvalice, Končareva Kraja, Babina Potoka i Bijele Rijeke, kao i grupe boraca iz Bjelopolja. Napad zbog slabih priprema i nedostatka oružja nije u potpunosti uspio. Poginuli su Miloš Rapaić i Savo Grbić, dok je komandir Odreda »Uvalica« Božo Mirić teško ranjen, od čega je ubrzo umro. Iduće noći, pod zaštitom mraka i uz pomoć ustaša iz Prijeboja, neprijatelj je napustio Plitvički Ljeskovac.[15]

Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu organizirao je 25. septembra i akciju za oslobođenje Plitvičkih Jezera. Učestvovalo je oko 140 boraca iz koreničkog, udbinskog, otočačkog i lapačkog sreza. Tom prilikom razoružano je 40 domobrana.[16]

Jedan od važnih zadataka koje je postavio OK KPH za Liku pred partijske organizacije bio je organizacioni i politički rad sa ženama, odnosno angažiranje žene u NOB i stvaranje ženskih antifašističkih organizacija. Na sprovođenju ovih odluka Sreski komitet KPH za Korenicu i partijske organizacije počele su odmah raditi. Na tom poslu veliku pomoć pružio im je Marko Orešković. U drugoj polovici septembra on je na jednom velikom zboru u Krbavici objasnio stav Partije o ulozi žena u društvu i u narodnooslobodilačkoj borbi. U radu na stvaranju ženskih antifašističkih organizacija posebno su se istakle: Neđa Zakula, Narandža Končar, Jela Bićanić, Draga Bogdanović, Ljubica Delić, Ljuba Stanić, Dara Cudić, Zora Šobat, Zaga Drakulić, i, posebno, Kata Pejnović poslije njenog dolaska na rad u koreničkí srez. Ona je ženama dala snažan

12 Prije spajanja odred iz Babinog Potoka imao je 8 karabina i 3 lovačke puške, a Odred »Uvalica« 7 karabina, 1 puškomitraljez i 50 bombi izrađenih u partizanskoj radionici u Drvaru. (Arhiv CK SKH, NOV-27/3702 i 2703)

13 Arhiv CK SKH, NOV-27/3698 i Zbornik, V-l, str. 374-375.

14 Zbornik, V-l, str. 374.

15 Arhiv CK SKH, NOV-25/3449.

16 Zbornik, V-l, str. 453.

podstrek za rad i ulila oduševljenje za borbu. U selima koreničkog sreza do kraja 1941. godine stvoreno je oko 30 odbora AFŽ-a u kojima je bio angažiran veliki broj žena.

Radi efikasnijeg i boljeg rukovođenja u oktobru su izvršene promjene u sastavu Sreskog komiteta KPH za Korenicu. U komitet su ušli novi članovi: Jovo Bogdanović, Petar Končar i Mišika Lukić, a iz njega su izostavljeni Ilija Hinić i Spase Knežević zbog grešaka u radu te Vujo Ratković, na vlastito traženje zbog bolesti. Poslije toga komitet su sačinjavali: Branko Ognjenović, Perica Dozet, Jovo Bogdanović, Petar Končar, Mišika Lukić i Duro Čupurdija. U ovom sastavu on je radio do kraja 1941. godine.

Poslije dužih priprema u oktobru je formiran i Sreski komitet SKOJ-a za Korenicu. Komitet je sastavljen od mladih ljudi koji su već bili članovi Partije i koji su imali uspjeha u pokretanju i organiziranju omladine. U komitet su ušli: Narandža Končar (sekretar), Stevo Hinić, Ilija Rapaić i Milan Delić.

U vrijeme osnivanja Sreskog komiteta već je djelovao i OK SKOJ-a za Liku, u koji je iz koreničkog sreza ušao Ljubo Hrnjak. Njegovi članovi pružili su značajnu pomoć u radu tek osnovanom sreskom komitetu. U tom pogledu mnogo je učinio Slobodan Uzelac, koji je s članovima omladine i Partije obišao velik broj sela koreničkog sreza i održao brojne sastanke.

U ovom periodu su i odredi znatno ojačali, naročito u pogledu naoružanja i to kupovinom u Dalmaciji. Tako je Odred »Ljubovo« kupio 22 mauzerke i 1 puškomitraljez, Odred »Šalamunić« 15 mauzerki i 1 puškomitraljez, Odred »Bunić« 3 mauzerke, Odred »Debelo Brdo« 1 mauzerku i 1 puškomitraljez, Odred »Pećani« 6 pušaka i 1 puškomitraljez. Svega je nabavljeno 45 pušaka i 4 puškomitraljeza. Svi gerilski odredi u koreničkom srezu raspolagali su tada 5 ukupno oko 80 vojničkih pušaka (jugoslavenskih, austrijskih, francuskih i talijanskih), 154 lovačke puške i nešto bombi fabričke i ručne izrade.

Iako su se neki odredi bolje naoružali, u toku oktobra izvedeno je malo borbenih akcija. U toku ustaške ofanzive početkom oktobra na području Donjeg Lapca tamošnji štab zatražio je pomoć od Štaba odreda za srez Korenicu i okolinu[17] pa je ovaj uputio Bjelopoljski odred i još nekoliko drugih grupa iz koreničkih sela na područje Donjeg Lapca gdje su učestvovale u borbama. To govori i o pokretljivosti ustaničkih odreda, koji nisu bili samo •seoske straže sa zadatkom da čuvaju sela, nego su se pridruživali i grupama odreda kada je trebalo poći u akciju i na području drugog sreza.

Pošto su u Buniću uspostavili manju posadu, Talijani su doveli Tomu Rastića Tonču s namjerom da uspostavi ustašku općinsku vlast. On je bezuspješno pokušavao da stupi u kontakt sa seljacima. Jedne noći grupa boraca iz Odreda »Ljubovo« upala je u Bunić i odvela ga u Ljubovo. Istog mjeseca iz zasjede na Vrebačkoj stazi ubijen je Dane Bunčić, komandant ustaške posade u Podlapači.

Od osobitog značenja za pravilan razvitak i usmjeravanje narodnooslobodilačke borbe u koreničkom srezu bila je neposredna pomoć CK KPH, bilo ličnim doprinosom njegovih članova (Marko Orešković, Vlado Popović, Rade Končar), bilo pisanim direktivama. Početkom oktobra u korenički srez stigla je Okružnica br. 3 CK KPH iz Zagreba. Bio je to dokument od izvanrednog značenja za pravilno shvatanje, razumijevanje i usvajanje političke linije u tom periodu, i, isto tako, za ispravljanje grešaka koje su se i ovdje pojavile

17 Arhiv CK SKH, BOV-26/3551.

u toku prvih mjeseci oružanog ustanka. Okružnica je posebno upozoravala na potrebu da se na teritoriji koju je okupirala fašistička Italija odlučnije krene u borbu za oslobođenje. CK KPH je ukazao na značaj jačanja organizacija KP putem primanja novih članova, likvidacijom nezdravih pojava i odlučnom borbom za jedinstvo Partije na liniji NOB-a. Na kraju je zahtijevao da se Okružnica prouči u svim komitetima i partijskim organizacijama, smatrajući to izvanredno potrebnim za uspješno djelovanje komunista.[18]

Sreski komitet KPH za Korenicu, uz pomoć OK KPH za Liku, organizirao je proučavanje Okružnice u svim partijskim organizacijama, rukovodstvima antifašističkih organizacija i u vojnim jedinicama. Za komuniste proučavanje Okružnice bilo je pravo bistrenje političke linije i za mnoge otkriće što to znači borba za političku liniju u svim njezinim vidovima. Ona je još dugo vremena nakon toga služila kao instruktivni partijski materijal za akcije komunista.

U jesen u Babinom Potoku otkrivena je talijanska agentura u četnički nastrojenoj grupi poručnika Jugoslavenske vojske Milana Vukmirovića i lugara Steve Miljuša. Oni su pokušali da razbiju narodnooslobodilački odbor, odnosno da ga suprotstave partizanskom odredu, ali su u političkom obračunu sami ispali iz Odbora. Suprotstavili su im se komunisti iz partijske organizacije pa je ova grupa u pokušaju podvajanja naroda izgubila političku bitku. Ipak ona je nastavila da djeluje kao talijanska agentura. Njihovoj vezi s talijanskim okupatorom ušlo se, konačno, u trag zahvaljujući budnosti cjelokupnog stanovništva. Ljudi su dolazili komandiru i pojedinim borcima u odredu i obavještavali ih o onima koje su primijetili da sarađuju s okupatorom.

Izvršavajući ulogu koju mu je namijenio talijanski okupator, Miljuš je upao u zasjedu na Gorici i tom prilikom, koncem novembra, poginuo. Kod njega je pronađen pisani materijal o saradnji s talijanskim okupatorom od kojega je trebao dobiti oružje za borbu protiv partizana. Nakon toga, znajući što se našlo u Miljuša, Vukmirović je prebjegao k neprijatelju. Tako je, na vrijeme uočeno, likvidirano opasno žarište četničke kontrarevolucije. Spriječeno je stvaranje četničkih vojnih jedinica i razbijanje jedinstva naroda u koreničkom kraju.

U koreničkom srezu veoma je bolno odjeknula vijest o pogibiji Marka Oreškovića 20. oktobra na Očijevu u Bosni. Najveći dio vremena u periodu priprema i u toku samog ustanka, od časa kada je došao u Liku pa do smrti, on je proveo u koreničkom srezu. Svojim radom zadobio je ljubav i povjerenje naroda zbog čega je i tuga za njim bila velika. Povodom njegove smrti OK KPH za Liku izdao je saopćenje (proglas), a u prvom broju »Ličkog partizana« objavljen je članak o radu i životu Marka Oreškovića. Pod naslovom »Smrt Marka Oreškovića Krntije« članak je za moto imao stihove Koste Abraševića: »O, krvnici, čujte — Nećemo vam kriti, i osveta naša krvava će biti!«

U čitavoj Lici pa i po selima, zaseocima i odredima u koreničkom srezu organizirani su komemorativni sastanci na kojima je govoreno o Marku Oreškoviću, njegovom revolucionarnom radu i borbi za oslobođenje španskog i vlastitog naroda od fašizma. Prvi od takvih komemorativnih sastanaka održan je u Trnavcu. Na svim sastancima čitano je saopćenje OK KPH za Liku i članak iz »Ličkog partizana«. Ljudi su plakali i ispoljavali mržnju

18 Zbornik, V-l, str. 143.

prema četnicima. Četnička izdaja postala je predmet svakodnevnih političkih rasprava i osude zbog čega su četnici, pored ostalog, izgubili šanse među narodom u ovom kraju. Smrt Marka Orešковića pokrenula je mržnju prema svima onima koji su imali bilo kakve veze s četnicima i talijanskim okupatorom. Iako je poginuo, Marko Orešković i njegovo djelo nastavili su kao legenda da žive u pjesmama boraca i naroda Like.

U oktobru u koreničkom srezu počele su pripreme i za proslavu 24-te godišnjice oktobarske revolucije. Program proslave izradio je OK KPH za Liku i dostavio ga sreskom komitetu. U programu je, između ostalog, rečeno da oktobarsku revoluciju treba proslaviti u znaku pojačane borbe protiv neprijatelja, zatim držanjem predavanja radi upoznavanja komunista i naroda s idejama oktobarske revolucije, kako bi im ciljevi naše narodnooslobodilačke borbe bili razumljiviji. Predavanja, koja su držali članovi sreskog komiteta i drugi komunisti, bila su organizirana u svim selima. Uoči 7. novembra planulo je stotine krijesova na uzvišenjima iznad sela, naročito oko same Korenice u kojoj se nalazio talijanski garnizon. Bio je to i svojevrstan izazov talijanskim fašističkim okupatorima.

U okviru pojačanih akcija protih neprijatelja u znaku proslave oktobarske revolucije, s Ljubova je u zapadnu Liku 28. oktobra krenuo Odred »Ognjen Priča«, ojačan kombiniranim vodom boraca iz Odreda »Ljubovo«, Šalamunićkog i Bunićkog voda. U odredu je bilo oko 80 boraca, komandir je bio Miloš Uzelac a Srđan Brujić, politički komesar. Odred je postavio zasjedu ustašama na putu Perušić—Kosinj, u koju su uletjela kola s konjskom zapregom, zatim je zapalio pilanu u Kosinju, napao ustašku grupu, u zaseoku Vukelići i vlak na pruzi između Janjče i Studenaca. Pored vojnog ove akcije imale su i veliki politički značaj. U odred je tada stupilo nekoliko boraca iz hrvatskih sela Pazarišta, Perušića i Lešća. Na povratku u korenički srez odred se na željezničkoj pruzi sukobio i s talijanskim fašističkim vojnicima. Nakon toga prebacio se u Turjanski, a kombinirani vod na Ljubovo.

5. Stvaranje novih organa vlasti i partizanskog bataljona »Ognjen Priča«

U posljednja dva mjeseca 1941. godine došlo je do daljeg snažnog razvoja narodnooslobodilačke borbe u koreničkom srezu. To se ogleda u brojnom jačanju i učvršćivanju partijskih organizacija, stvaranju narodnooslobodilačkih odbora kao organa nove narodne vlasti, jačanju masovnih antifašističkih organizacija omladine i žena, stvaranju partizanskog bataljona i prelazu u odlučan napad na talijansku posadu u Korenici.

Stvaranje narodnooslobodilačkih odbora kao organa nove narodne revolucionarne vlasti otpočelo je u novembru, a završilo se u decembru 1941. Njihovim stvaranjem prestali su da postoje razni odbori po selima — za ishranu, narodnu pomoć i slično. Istovremeno su i komande seoskih odreda, koje nazivaju i četama, izgubile funkciju vlasti jer su ih na sebe preuzeli NOO-i.

Ogroman značaj za organizaciju, pravilan rad i usmjeravanje NOO-a imala je Okružnica CK KPH br. 4 od 6. decembra, kojom su, pored ostalog, objašnjeni — uloga, karakter i zadaci NOO-a na oslobođenom i neoslobođenom području. Pored toga ovom Oružnicom razrađeni su zadaci i date direktive za stvaranje jedinstvene organizacije Antifašističkog fronta žena i njihovo uključivanje u narodnooslobodilačku borbu.

Po naređenju Štaba grupe narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Liku, štab gerilskih odreda, koji je u međuvremenu promijenio naziv u Štab partizanskih odreda za srez Korenicu i okolinu, sazvao je 30. novembra u Krbavici konferenciju predstavnika svih vojnih jedinica s područja koreničkog *reza. Na konferenciji je donesena odluka da se od postojećih jedinica formira partizanski bataljon »Ognjen Priča«. Za komandanta bataljona izabran je Bogoljub Rapajić, a za političkog komesara Srđan Brujić. Kao osnova za formiranje bataljona u početku poslužili su odredi »Ljubovo« i »Ognjen Priča«. U toku decembra bataljon se popunjavao borcima iz seoskih odreda, tako da je njegovo formiranje u stvari završeno tek za vrijeme borbi s Talijanima početkom 1942. godine.

U toku novembra i decembra na području koreničkog sreza bilo je malo oružanih akcija. Jedna patrola Odred »Ljubovo«, u prvoj volovini novembra, sukobila se s talijanskim vojnicima na području između Široke Kule i Ljubova i tom prilikom je poginuo Bogdan Rakić. Bio je to prvi poginuli partizan na Ljubovu. Odred »Ognjen Priča« porušio je 31. novembra željezničku prugu između Studenaca i Ličkog Lešća. Naišao je voz i prevrnula se lokomotiva s nekoliko vagona. Nekoliko dana kasnije Odred »Ljubovo« i vodovi »Šalamunić« i »Svračkovo Selo« izvršili su akciju u selu Kaniža kod Perušića. Predvodili su ih borci iz Perušića, Hrvati, koji su ranije stupili u Odred »Ljubovo«.[19] U akciji u Kaniži ustanici su od seljaka dobili dvije puške. Akcija je imala politički značaj. Prilikom povratka na Ljubovo na pruzi između Perušića i Ličkog Osika došlo je do sukoba s talijanskom patrolom koja je bila prisiljena da se povuče u Perušić. Bataljoni »Marko Orešković« i »Ognjen Priča« napali su 10. decembra ustaše na Plitvicama, ali zbog intervencije dijelova talijanskog konjičkog puka »Đenova« napad nije u potpunosti uspio.

Koncem novembra i početkom decembra na teritoriju Like stigle su četiri grupe dalmatinskih partizana iz okolice Šibenika, Vodica, Tribunja, Prvić-Luke, Šepurina, Zatona, Primoštena, Iža, Dugog Otoka i Molata. Od njih je 25. decembra u Krbavici formirana Dalmatinska partizanska četa, jačine oko 120 partizana. Komandir čete bio je Stanko Parmač, učitelj s Iža, a politički komesar Ante Banina, ribar iz istog sela. Četa je formirana kao 3. četa bataljona »Marko Orešković«, ali kako se on tada nije nalazio kod Korenice, stavljena je privremeno pod komandu Štaba bataljona »Ognjen Priča«.

Dalmatinski partizani prihvaćeni su u koreničkom srezu s velikim oduševljenjem upravo stoga što se radilo o Hrvatima. Njihov dolazak bio je potvrda politike bratstva i jedinstva, o čemu se ovdje neprestano govorilo i prihvaćalo kao jedan od preduslova za zajedničku pobjedu. Većinom su bili komunisti i dobro su se uklopili u partijski, društveni i kulturno-zabavni rad i život nove sredine, pogotovo među mladima. Došli su baš u pravo vrijeme kada su pripreme za borbu protiv talijanskog okupatora bile u punom jeku, a talijanski garnizon u Korenici politički izoliran i ekonomski blokiran. Zbog svega ovoga bili su vrlo cijenjeni i poštovani, jer je i borba protiv okupatora, zajedno s njima, postala odlučnija i snažnija. Sredinom decembra OK KPH za Liku organizirao je partijski kurs u Trnavcu. Pozvani kursisti došli su na kurs naoružani karabinima, pištoljima i s nekoliko bombi. Na kursu su bili: Kata Pejnović, član OK KPH za Liku, Dušanka Grubor, član Sreskog komiteta KPH za Brinje, student agronomije, Rade Grković, član Sreskog komiteta KPH za

19 U Odred »Ljubovo« stupilo je 8 Hrvata koji su sa sobom donijeli 6 pušaka.

Udbinu (sekretar), Branko Ognjenović, sekretar Sreskog komiteta KPH za Korenicu, Perica Dozet, član Sreskog komiteta KPH za Korenicu, Slobodan Uzelac, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Liku, Petar Kesić Bićo, član Sreskog komiteta KPH za Gračac, Đurađ Pokrajac, član Sreskog komiteta KPH za Gračac, Smilja Pokrajac, član Sreskog komiteta KPH za Gračac, Simo Mrda, član Sreskog komiteta KPH za Lapac, Nikola Milošević, član Sreskog komiteta KPH za Lapac, Ilija Popović, član Sreskog komiteta KPH za Lapac, Vajo Skendžić, član Sreskog komiteta KPH za Otočac, Pero Vraneš Rabata, član Sreskog komiteta KPH za Brinje, Milan Kuprešanin, komandant Prvog ličkog partizanskog odreda »Velebit«, Raco Korać, član Sreskog komiteta KPH za Udbinu, Jovo Bogdanović, član Sreskog komiteta KPH za Korenicu, Božo Mrkobrada Božina, član Sreskog komiteta KPH za Udbinu, Mišika Lukić, član Sreskog komiteta KPH za Korenicu, Stevo Vujnović, član Sreskog komiteta KPH za Gospić i Mile Božanić Sarević, član Sreskog komiteta KPH za Brinje. Rukovodilac kursa i predavač bio je Pero Grubor Buzdovan. Na ovom kursu proučavani su partijski dokumenti od značaja za praktični rad na terenu, kao što su bili razni proglasi CK KPJ, CK KPH i OK KPH za Liku, bilteni Vrhovnog štaba, a iz marksističke literature djela Lenjina, koja su se odnosila na nacionalno i seljačko pitanje, radovi J. V. Staljina i dijelovi Historije SKP (b).

U toku rada kursa, naročito pod konac decembra, pao je visok snijeg, a zatim se temperatura spustila između 25 i 30 stupnjeva ispod nule. Talijanski fašistički vojnici iz garnizona u Korenici, pod ekonomskom blokadom i otežanim snabdijevanjem, pokušali su doći do namirnica upadajući u susjedna sela radi pljačke. Do sukoba dolazi 29. decembra najprije u Bjelopolju, gdje ih je napala četa Dalmatinaca. Borbe su nastavljene sutradan poslije čega je talijanski garnizon bio vojnički blokiran. U borbama je angažiran bataljon »Ognjen Priča« i druge jedinice Ličke grupe odreda. Time su počele tromjesečne borbe kako za samu Korenicu tako i na njenim bližim i daljim prilazima. Time se ujedno odlučno krenulo u oružanu borbu protiv talijanskih okupatora što je bilo od ogromnog značaja za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe u Lici.

Bude Grahovac

Prilog za biografiju Branka Ognjenovica

Branko Ognjenović[1] rođen je u Bjelopolju 19. novembra 1920. godine u imućnoj i izvanredno marljivoj porodici. Majka mu je bila neobično vrijedna i poštovana žena, uzorna domaćica, dok je otac duže vremena radio u Americi. Kada se vratio u rodni kraj, njegova vrlo brojna porodica bila je već mali »radni kolektiv« kakvog po marljivosti, demokratskom raspoloženju i slozi nije bilo nadaleko u ovom kraju.

I Branko je u takvoj radnoj i demokratskoj atmosferi odgajan — radio i učio. Osnovnu školu završio je u Bjelopolju 1932. godine, a četiri razreda Realne gimnazije u Korenici 1936. godine prevaljujući svakog dana, često puta po kiši i surovoj ličkoj klimi, oko 12 kilometara od kuće do gimnazije i natrag.

Otac Brankov bio je jedan od viđenijih prvaka Samostalne demokratske stranke i protivnik vladajućih režima. U njegovoj se kući često puta diskutiralo o svim političkim pitanjima, pa je Branko još u toku školovanja u gimnaziji, zainteresiran za političke događaje i svjetska zbivanja, počeo da izgrađuje vlastite kriterije i ocjene u odnosu na socijalne, nacionalne i druge nepravde. Njih je bilo napretek u njegovoj okolini, i to je sve u njemu razbuktavalo mržnju prema nepravdi općenito.

Nastavio je dalje školovanje i 1936. godine otišao u Učiteljsku školu u Gospić, gdje je pripremajući se za učitelja počeo da produbljuje svoju političku i marksističku naobrazbu u društvu napredne i marksistički orijentirane omladine. Tu počinje njegova marksistička i politička izgradnja. Prisustvuje mnogim sastancima na kojima se raspravlja o naprednim i komunističkim idejama i na njima se ističe borbenim i revolucionarnim pogledima. Učestvuje i u svim akcijama koje je organizirala i pokretala Partija na Učiteljskoj školi, poznatoj po tome što je iz nje izišao veći broj naprednih ljudi, skojevaca i komunista. Pored toga nije izostajao i u svojem redovnom školovanju, nego je bio vrlo dobar đak jer je bio svjestan toga da će mu znanje i te kako biti potrebno.

1 Perica Dozet, Veljko Drakulić, Ante Uzelac Antić, Eduard Cenčić, Franjo Zdunić Lav, Đuro Lukić, Mata Rajkovlć, Stevo Potkonjak, Aco Radaković, Uroš Sljepčević, Dušan Ratković, Rade Ratković, Jovo Bogdanović, Neda Drakulić, Gabro Vidović i Ivica Rupčić dali su mi pismeno ili usmeno sjećanje na Branka Ognjenovića što sam sa zadovoljstvom koristio u Pisanju ovog članka na čemu im se najsrdačnije zahvaljujem.

Branko je tjelesno bio dosta razvijen mladić i visoka uzrasta, malo pognut naprijed u hodu, s knjigama pod rukom bez torbe. Glava mu je bila izdužena, s velikim tamnim očima i crnom glatkom kosom. Zbijen i pun ostavljao je utisak vrlo snažna i čvrsta mladića. I njegov nadimak »Baja«, kako su ga zvali njegovi drugovi, vjerovatno je poticao i imao veze s njegovom fizičkom konstitucijom. Davao je utisak ozbiljna, zamišljena mladića. Znalo se inače da je marljiv i savjestan đak. Na ulici je bio veoma solidnog ponašanja. Naravi nije bio bučne, naprotiv, bio je dosta miran i tih. U razgovoru je djelovao nekako smireno i blisko, što je mnoge privlačilo. Ljutnju i ozlojeđenost nije bučno ispoljavao. To kao da nije znao, niti umio. Kada se ljutio, glas mu je bio samo malo povišen, a sve drugo izražavao je mimikom lica i eventualnim gestikuliranjem.

Za vrijeme školovanja u Gospiću dolazi u kontakt i s Jakovom Blaževićem, Milom Počučom i Nedjeljkom Zakulom, članovima Okružnog komiteta KPH za Liku, koji su u to vrijeme rukovodili partijskom organizacijom u Gospiću i Lici. Kao oduševljeni i beskompromisni borac za marksističko-lenjinističku ideologiju među omladinom, Branko Ognjenović postaje član SKOJ-a 1938. da bi već iduće godine od čitave srednjoškolske skojevske organizacije u Gospiću bio izabran za njenog rukovodioca. Na tom je zadatku radio s osobitim elanom i žarom, veoma odgovorno i disciplinirano.

U to su vrijeme među omladinom u učiteljskoj školi i gimnaziji aktivno djelovale klero-fašističke organizacije i organizacije Jugosokola. Svoje djelovanje obavljali su pod okriljem i uz blagonaklonost tadašnje vlasti i školskih foruma. Ove organizacije u svom radu naročito su bile usmjeravane u pravcu suzbijanja i onemogućavanja rada i utjecaja SKOJ-a na omladinu. Pri tome su se služile svim sredstvima, od provokacija i podmetanja do fizičkih napada i obračuna. U takvim okolnostima Branko je vrlo aktivno i uspješno djelovao i borio se s puno entuzijazma na liniji Partije. Kada je trebalo, znao se suprotstaviti i fizičkim naletima i nastojanjima klerofašista.

U proljeće 1938. godine oko 15 đaka Učiteljske škole u Gospiću na satu vjeronauka slušalo je od pravoslavnog popa Milana Bogdanovića sve najnegativnije o komunizmu i komunistima. Umjesto nastave o vjeronauku okomio se u svojim klevetama s najpogrdnijim izrazima na Jakova Blaževića, Milu Počuču, Nedjeljka Zakulu i druge. Đaci su o tome obavijestili drugove i izrazili spremnost da o svemu istinito svjedoče na sudu. Drugovi su tužili sudu popa Bogdanovića zbog klevete. Mjesec dana se pripremao sudski proces, koji je trajao tri dana. Đaci su istinito svjedočili na sudu (osim dvojice) unatoč prijetnji od režimlija. Publika im je odobravala. Proces je uspješno završen i pop Bogdanović je osuđen zbog kleveta. Tu se naročito istakao Branko kao rukovodilac SKOJ-a. To je bila velika pobjeda KPJ i SKOJ-a. Pokazalo se da komunisti predstavljaju snagu i da ih nije lako napadati i klevetati, makar se za to dobila legalna podrška režima, njegovih organizacija i institucija. Ta je pobjeda učvrstila omladinsku organizaciju, povećala solidarnost đaka, a u preostale tri godine školovanja nisu uopće imali vjeronauk, jer se niti jedan od pravoslavnih popova nije usudio doći u učiteljsku školu da održava nastavu.

Nakon svršetka učiteljske škole, po zadatku Partije, Branko Ognjenović radi u koreničkom kotaru s omladinom, raskrinkava desničarske elemente u »Seljačkom kolu« i postaje uporan propagandist protiv fašističke opasnosti, koja se u to vrijeme nadvija nad Evropom i Jugoslavijom. Juna 1940. godine

Branko postaje **član** Komunističke partije Jugoslavije i odmah počinje da radi **na** izgradnji partijske organizacije, koja se u to vrijeme ubrzano stvara po **selima** koreničkog kraja.

Kao delegat voda učestvuje na Prvoj okružnoj konferenciji KPH za Liku 18. augusta 1940. godine, a uskoro nakon toga, 29. septembra 1940., na sreskoj konferenciji izabran je za sekretara Sreskog komiteta KPH za Korenicu.

Kao sekretar Sreskog komiteta KPH Korenice Branko Ognjenović radi još **vatrenije i** s neobično velikim elanom. Novembra 1940. godine uhapšen je pod optužbom za pripadnost i rad u ilegalnoj komunističkoj organizaciji. Najprije je bio u zatvoru Kotarskog načelstva u Korenici, a zatim je automobilom, uz pratnju dva žandara, otpremljen u Zagreb. Na policiji u Zagrebu saslušavali su ga »specijalisti« za komunističku djelatnost, ali Branko nikoga nije odao, niti je šta priznao. Mržnja prema vladajućem režimu i klasnom neprijatelju, a ljubav prema Partiji i ljudima u organizaciji potvrdili su se u njegovom držanju na policiji upravo onako kao što je to Branko ispoljavao svojim riječima i djelima u svakodnevnoj partijskoj i političkoj aktivnosti. U zagrebačkom zatvoru proveo je 35 dana. U zatvoru se povezao s Franekićem, članom komisije za selo pri CK KPH i Ankom Butorac, članom CK KPH. Zajedno s njima učestvovao je u akcijama kao što su: ispraćaj logoraša, povezivanje drugova, upućivanje o držanju na policiji, pjevanje radničkih pjesama i dr.

Nakon izlaska iz zatvora Branko je pozvan u vojsku. Vojni rok služio je u Mariboru u Školi rezervnih oficira. I tu je bio aktivan kao komunist naročito na liniji odbrane zemlje od fašističke agresije zbog čega dolazi u sukob s vojnim starješinama reakcionarno i kapitulanski orijentiranim. Zatvoren je i u Mariboru. Prilikom napada fašističke Njemačke na Jugoslavije (6. aprila 1941) Branko učestvuje u borbama, a nakon raspada Jugoslavenske vojske, zajedno s nekoliko drugova, nije se dao zarobiti nego pješice preko šume, zaobilazeći sela i komunikacije, žuri prema rodnom Bjelopolju gdje iskrvavljenih nogu od dugog pješačenja stiže koncem aprila 1941.

Po povratku u Bjelopolje Branko je opet zauzeo svoje mjesto na čelu partijske organizacije u koreničkom srezu. Počeo se sastajati s komunistima s kojima se rastao prije pola godine. U uslovima teškog fašističkog terora, iako kompromitiran i ugrožen od ustaša od kojih su ga mnogi poznavali, radi na pripremama za oružani ustanak. Kao sekretar aktivira rad Sreskog komiteta KPH za Korenicu i sve organizacije KP u srezu. Premda mlad — imao je svega 21 godinu — vrlo je odlučan i ozbiljan. Nije se plašio da primi odgovornost za organizaciju oružanog ustanka u srezu. U ustanku Sreski komitet KPH za Korenicu postaje vojno i političko rukovodstvo oružane borbe. Kada je formiran Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu (1. septembra 1941), ušao je u njegov sastav. U cijeloj svojoj političkoj aktivnosti — u SKOJ-u, u KPH i u ustanku, kao najiskreniji borac odlučno istupa na liniji Partije za bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata te kao takav ostaje do svoje smrti. Lično učestvuje u borbama kao na primjer s Talijanima na Šijanovom Klancu. Bio je nepokolebljiv u svim pa i najtežim trenucima u ustanku.

Januara 1942. godine, kao prokušanog revolucionara i istaknutog rukovodioca, Partija šalje Branka Ognjenovića na dužnost sekretara Kotarskog komiteta KPH za Gračac na čijem je području u to vrijeme bila prilično teška situacija zbog pojačane četničke aktivnosti. Do novembra 1942. postigao je značajne rezultate u južnoj Lici. Tada je otišao na dužnost sekretara Kotarskog komiteta KPH za Otočac, jer je u tom času tamo bio najpotrebniji. U oktobru

1942. postao je i član Oružnog komiteta KPH za Liku. Na Trećoj ličkoj okružnoj partijskoj konferenciji u Vrhovinama, 1. i 2. jula 1943. godine, Branko je ponovno izabran za člana OK KPH za Liku, a ubrzo nakon toga postao je i sekretar Okružnog komiteta KPH za Liku.

Na čelu OK KPH za Liku, u teškim borbama Partije i naroda Like za slobodu, Branko se razvio u veoma sposobnog rukovodioca i revolucionara, poznatog i omiljenog u čitavoj Lici. Davao je snažan pečat radu i vršio značajan uticaj na sve partijske i skojevske organizacije. Odakle mu tako jak uticaj i autoritet i pored njegove mladosti? Odgovor nalazimo u slijedećim činjenicama: Branko se prije rata kroz ilegalan rad u SKOJ-u i KPH očeličio, prekalio i osposobio tako da nije prezao pred teškoćama i opasnostima. Kao školovan i komunikativan čovjek lako je komunicirao sa svim slojevima. Mogao je da raspravlja o bilo kojoj temi iz mnogih oblasti. Poznavanje sela, ljudskih navika i naravi pomagalo mu je da nađe puta i načina za uspješan rad u seoskoj sredini, a marksističko obrazovanje da brzo shvaća taktiku i glavne strateške pravce borbe protiv okupatora i načina mobilizacije masa za oružanu borbu.

U Brankovom radu se veoma snažno ocrtavao beskompromisan pristup neodložnom izvršavanju partijskih direktiva i precizno praćenje izvršavanja dogovorenih planova na partijskim sastancima. Za sastanke se uvijek pripremao veoma solidno. Prije sastanka, za vrijeme sastanka, a i poslije sastanka u komitetu, organizaciji ili s pojedincem činio je mnogo zabilježaka a uz to je živo, i ubjedljivo uzimao učešća i u diskusiji i donošenju odluka. Bio je marljiv i uporan radnik u »kancelariji«, a izvan nje plodan sugovornik i uspješan agitator.

Branko je radio bez odmora i s velikim intenzitetom ali bez improvizacija. Sam veoma marljiv cijeno je ovu vrlinu i kod drugih. Izgovor da se nešto ne može, da je teško, da je opasno, nije kod njega postojao, niti je drugima dozvoljavao da tako misle. Od kadrova je tražio da rade i da se bore, da ,'misle i da pod najtežim uvjetima uče i opet uče. Nasuprot tome, aljkavost i javašluk nije podnosio. Kompromisere, oportuniste, kolebljivce i politikante je uporno progonio. Tu nije gubio ni časa da ih »šatre« u prašinu. Po prirodi veoma impulzivan, u prvim susretima mogao se činiti nagao, ali je iz njega uvijek pa i u najemotivnijim trenucima izvirala principijelna kritika. Isto tako bio je do kraja samokritičan i kritiku je prihvatao bez oponiranja. U kritici nije bio nimalo »nježan« ni prema sebi ni prema drugima, ali je ostajao principijelan i pravičan. Znao se i pošaliti, razveseliti i zapjevati s drugovima kada bi uhvatio slobodan čas. Zdravlje mu u toku NOB-a nije bilo dobro. Iako je imao neke srčane tegobe u toku čitavog rata, radio je bez smanjivanja intenziteta zahvaljujući snazi volje i zanosu.

U drugoj polovini 1944. godine, u vrijeme završnih bitaka za konačno oslobođenje i pojačane aktivnosti kontrarevolucionarnih snaga, Partija odlučuje da kadrovski ojača OZNU s partijskim kadrovima provjerenim u borbama i na političkim i vojnim funkcijama. Saobrazno takvoj kadrovskoj politici u septembru te godine CK KPH premješta Branka Ognjenovića s dužnosti sekretara OK KPH za Liku na dužnost pomoćnika načelnika OZNE za Hrvatsku. Kad je OZNA reorganizirana, on je 10. aprila 1946. postavljen za šefa odsjeka a tri mjeseca kasnije za načelnika odjeljenja UDBE za Hrvatsku. U čin majora unaprijeđen je aprila 1945. godine, u čin potpukovnika 11. augusta 1947. godine i u čin pukovnika 20. januara 1950. godine.

Kao prekaljeni komunista, oficir i jedan od najodgovornijih rukovodilaca OZNE i UDBE Hrvatske, Branko vodi uspješnu bitku protiv ostataka fašističkih oružanih formacija, grupa i pojedinaca, kao i protiv svih unutrašnjih kontrarevolucionarnih elemenata. Pojavom rezolucije IB njegovo odjeljenje dobiva u nadležnost i borbu protiv pristaša IB koju također veoma uspješno vodi. U tom poslu za njega, kao i za njegove suradnike, nije postojao pojam slobodnog vremena. Dok ga bolest nije posve vezala uz postelju, čitave dane, a i dobar dio noći, provodio je na svom radnom mjestu. Takav odnos prema poslu tražio je i od svojih suradnika.

Kao načelnik najbrojnijeg odjeljenja u UDBI pokazao se kao precizni analitičar koji s velikom pažnjom i organizatorskom sposobnošću rukovodioca precizno prati izvržavanje zadataka čitavog odjeljenja i ličnim primjerom u pogledu zalaganja služi ostalima. Kroz izvještaje i lične kontakte s drugovima na terenu, koji su radili na otkrivanju i likvidaciji kontrarevolucionarnih elemenata, pažljivo je pratio napore operativaca i teritorijalnih odjeljenja i drugova, koji su radili na tom napornom i za život opasnom poslu. Ćim bi osjetio da je negdje potrebna veća stručna pomoć, slao je sposobne i iskusne operativce iz svog odjeljenja. Posjedovao je istančani smisao za pravilno odabiranje i uzdizanje kadrova, ljudsku i humanu brigu za njihovo usmjeravanje i raspodjelu po određenim poslovima i funkcijama. Ispoljavao je neizmjernu energiju, odlučnost i smjelost u akcijama protiv neprijatelja iako je zbog bolesti, na prvi pogled, izgledao izrazito nježan. Energično se borio protiv svih slabosti koje su dolazile do izražaja bilo u radu službe ili pojedinaca. Dosljedno je primjenjivao partijsku politiku u radu OZNE i kasnije UDBE. Kroz partijsku prizmu stalno je posmatrao sve zadatke. Suzbijao je još u začetku i najmanju pomisao, bilo kod koga, da se UDB-a stavi iznad Partije. Posebnom pažnjom praćena su njegova istupanja na partijskim sastancima. Tako je na primjer dao značajnu diskusiju u borbi protiv Đilasa na partijskom sastanku UDBE za Hrvatsku.

Kad mu je vrijeme dozvoljavalo, volio je da razgovara sa svojim prijateljima i to dugo o svemu i svačemu, a ponajviše o predratnim danima, školi, SKOJ-u, NOR-u, drugovima i slično. Neposrednost i jednostavnost s kojom je govorio plijenili su pažnju sugovornika. Iako su iz njega iskrili mladenački revolucionarni žar i entuzijazam, ipak to nije bio onaj Baja iz mladih dana. To je sada bio prekaljeni komunista i iskusni revolucionar koji je u svojim izlaganjima i objašnjenjima bio miran, staložen i određen. Imponirao je svojom realnošću i razumijevanjem. Kao neumoran radnik na poslu je izgarao sve do svoje smrti. Zbog bliskosti, topline i ljudskosti u ophođenju, ljudi su ga vrlo voljeli i cijenili. Naročito je bio omiljen među potčinjenima, koji su ga zbog humanog odnosa, brige i razumijevanja cijenili i poštovali. To je došlo do izražaja i u zadnjim časovima njegovog života, kod je skrhan bolešću ležao kod kuće i u bolnici. Posjećivalo ga je mnogo drugova. Očito je bilo da je svakim danom sve slabiji i da nestaje. No, unatoč toga, uvijek je s nekim posebnim žarom i zanosom pratio društveno-politička zbivanja u zemlji i Partiji. Njima je pripadao i bili su mu iznad svega do posljednjeg dana 1954. godine.

Jovo Hinić

Petar Hinić Pejica

U ličkim kućama djeca od šest, sedam godina već su se smatrala radnom snagom u porodici. Morala su da čuvaju stoku, da rade na njivi, okopavaju kukuruz i krumpir, kupe sijeno i žito, da idu u mlin i drugo. Tako je bilo i s Petrom Hinićem Pejicom, rođenim 1921. godine u Debelom Brdu od oca Pantelije i majke Jeke. On je bio prvo od troje muške djece Otac mu je 1929. godine otišao u Francusku i tamo kao radnik poginuo 1932, dok je majka nastradala kao žrtva fašističkog terora 1943. godine. Pajica je kao dijete bio jako nestašan. Zajedno s drugom djecom volio je da se igra toljanja i krivanja, da se takmiči u bacanju kamena s ramena i nadmeće u penjanju na drvo i si. Jednom prilikom penjajući se na višnju slomio je lijevu ruku. Kako je u to vrijeme bilo malo ljekara, a njihove usluge za siromašnog seljaka preskupe, Pejičinu polomljenu ruku liječio je seljački vidar.

Zbog neshvatanja potrebe školovanja djece, s jedne i potrebe za radnom snagom s druge strane, mnoga od djece nisu uspijevala da završe osnovnu školu. Pejica je pošao u osnovnu školu 1928. godine i završio je 1932. Kao đak isticao se marljivošću i bistrinom. Sve razrede završio je s vrlo dobrim ili odličnim uspjehom.

Ostavši bez oca u desetoj godini života s još dva brata, majkom i bakom, budući da su bili siromašni, i shvativši da u selu nema perspektive za život, Pejica 1932. godine odlazi u Suboticu gdje iduće četiri godine izučava trgovački zanat. Uz učenje zanata bio je i sluga kod gazde što ga je teško pogađalo. Po završetku zanata kao kalfa ostaje u Subotici do polovine 1938. godine. Od tog vremena pa do povratka kući aprila 1941. radio je kao kalfa u Petrinji i Novom Sadu. Kao učenik bio je veoma marljiv a kao radnik brz, okretan i žustar ali i veoma osjetljiv na nepravdu.

Već 1939. godine postao je član ursovih sindikata i od tada počinje njegova organizovana aktivnost i političko sazrijevanje. Slijedeći politiku Komunističke partije Jugoslavije i SKOJ-a, ovaj napredan omladinac po njihovoj direktivi postaje član Sokola, gdje veoma aktivno politički djeluje. Zbog revolucionarnog političkog rada izbačen je 1939. godine s posla u Petrinji, poslije čega se zapošljava u Novom Sadu. Tu je 1941. godine zbog istih razloga otpušten s posla, poslije čega se zapošljava kao fizički radnik na izgradnji puteva oko

Novog Sada. Početkom napada na Jugoslaviju aprila 1941. godine, dosljedan stavu Partije da zemlju treba braniti, iako nije bio regrutovan, on se javlja kao dobrovoljac u Jugoslavensku vojsku, ali nije bio primljen iz poznatih razloga izdajničke i kapitulantske orijentacije bivšeg vojno-političkog rukovodstva stare Jugoslavije.

U vremenu od 1936 do 1940. godine povremeno je dolazio kući u rodno mjesto. Po dolasku odmah bi se sastajao s ljudima u selu, naročito sa svojim vršnjacima, pri čemu je politički djelovao na liniji Komunističke partije Jugoslavije. U 1938. godini malo duže se zadržao kod kuće i u to vrijeme je aktivno propagirao da treba glasati za udruženu opoziciju, što je također bio stav Komunističke partije.

Aprilski rat 1941. godine i kapitulacije Jugoslavenske vojske zatekli su ga u Novom Sadu. Uz mnoge teškoće iz Novog Sada, najčešće pješice, koncem aprila 1941. stigao je u rodno Debelo Brdo. Shvatajući svu težinu tragedije koju je doživio narod, Pejica se odmah uključuje u intenzivan politički rad i ne samo kao izvršilac zadataka, već i kao jedan od organizatora priprema narod za ustanak. Prije početka ustanka primljen je u KPJ. Partija ga u selu zadužuje za rad s omladinom. Neumorno radi na formiranju organizacije SKOJ-a u selu, a zatim postaje i njen sekretar. Uz sve zadatke koje je obavljao dosta vremena posvećuje učenju i čitanju, što preporučuje i drugim omladincima. Organizuje kružoke među omladinom, poučava ih i tumači im ciljeve borbe koja predstoji.

Po prirodi bio je eksplozivan, žustar i dobar govornik, plemenit i nesebičan s razvijenim osjećanjem za socijalnu pravdu. U izvršavanju svojih obaveza veoma je energičan, a takav odnos prema zadacima zahtijeva i od drugih. Bilo mu je tuđe isticanje vlastite ličnosti. On nije bio od onih ljudi koji nisu u stanju da izvrše svoje lične planove i programe, a još manje od onih koji nisu bili u stanju da izvrše postavljene zadatke. Posjedovao je izrazito jaku volju i svijest o potrebi discipline radi ostvarivanja ciljeva i zadataka koje je postavljala Partija. On je takav mogao da bude i zbog toga što je više od drugih poznavao historiju radničkog pokreta i ulogu Partije u njemu.

U vrijeme priprema za ustanak u periodu maj — juli u Debelom Brdu, pod rukovodstvom partijske ćelije, sprovedena je organizacija naroda za ustanak. Imenovani su: komandir sela, komandiri straža, organizovani su logori u šumama izvan sela radi sklanjanja od ustaša u kojima se s narodom i politički radilo. U njima je bila organizovana zajednička ishrana a obezbjeđivale su ih straže, zatim su organizovano održavane veze sa susjednim selima koja su se također pripremala za ustanak — sakupljalo se oružje i drugo. U svim tim i drugim aktivnostima oko neposredne pripreme ustanka Pejica je imao veoma zapaženu ulogu. Pored rada s omladinom, on s još nekim članovima KPJ po zadatku Partije odlazi u susjedna sela radi čvršćeg njihovog povezivanja u predustaničkim danima. Drugog augusta 1941. godine, zajedno sa susjednim selima, ustanici Debelog Brda, među kojima je bio i Pejica, napali su Bunić, sjedište ustaške općinske vlasti. Od ovog vremena on s puškom u ruci postaje vojnik revolucije. Učestvuje u akcijama Partizanskog odreda »Ljubovo«, odlazi u akcije na Drenovaču prema Bihaću, učestvuje u napadima na Podlapaču, odlazi u Dalmaciju radi nabavke oružja i obavlja sve druge zadatke s njemu svojstvenom odgovornošću.

Kad je početkom januara 1942. godine u Debelom Brdu formirana Omladinska četa, Pejica je po odluci Partije upućen u nju sa zadatkom da formira

partijsku ćeliju. Formiranjem ćelije u četi on postaje i njen prvi sekretar uz istovremenu dužnost političkog delegata voda. Po uvođenju funkcija zamjenika političkog komesara čete u partizanskim jedinicama on postaje zamjenik komesara Omladinske čete i po prirodi funkcije i dalje ostaje sekretar partijske ćelije u četi.

Početkom maja mjeseca 1942. godine formiran je Udarni bataljon. S nepunih dvadeset godina života, već potvrđen i afirmisan komunista, poznat **kao** neustrašiv borac, otvoren i beskompromisan u izvršavanju zadataka Partije, Pejica postaje zamjenik političkog komesara Udarnog bataljona, odnosno partijski rukovodilac u njemu. Na toj dužnosti ostaje negdje do prve polovine augusta 1942. godine. Od tog vremena pa do kraja oktobra te godine vršio je dužnost političkog komesara bataljona. Početkom novembra 1942. godine postavljen je za zamjenika političkog komesara 2. bataljona »Ognjen Priča« ***2.*** **ličke** brigade. Za mladića od devetnaest i po godina, za nepunu godinu dana učešća u oružanim formacijama Narodnooslobodilačke vojske, nesumnjivo blistav uspon. Njegov uspon **i** rast rezultat su kvaliteta s kojima se nametao sredini u kojoj se posebno cijenila i uvažavala lična hrabrost, koja ga je **krasila** kao borca i kao rukovodioca. O Pejici kao hrabrom borcu i starješini ispričao mi je, pored ostalih, Ilija Svilar, njegov kurir, dok je bio u Udarnom bataljonu slijedeće: »Borili smo se u sjevernoj Lici protiv ustaša, Talijana i četnika **kod:** Rudopolja, Škara, Glavača, Doljana, Poduma, Covića, Špilnika, Prozora, Založnice, Kompolja, Starog Sela, Brloga, Žute Lokve i Brinja. To su **bila** poprišta višednevnih borbi koje je vodio Udarni bataljon 1942. godine. Druga Pejicu, našeg zamjenika komesara bataljona i partijskog rukovodioca bataljona, znam kao jednog od najhrabrijih boraca i rukovodilaca bataljona. Sjećam se dobro napada na Špilnik kada je Pejica predvodeći grupu bombaša prvi preko brisanog prostora došao do žičane ograde, probio je i time omogućio da se mjesto zauzme... Pejica se posebno istakao svojom umješnošću **i** hrabrošću u borbama kod Žute Lokve kada je bila opkoljena naša 2. **četa.** On tada obilazi i hrabri svakog borca na položaju, što im je dalo snage da izdrže u teškom trenutku i da razbiju neprijateljski obruč. Pri napadu na Škare Milan Šijan, komandant bataljona, vodio je desnu, a Pejica lijevu kolonu. U Pejičinoj koloni smrtno su ranjena dva borca ali ih on ne ostavlja već ih zajedno s ostalim borcima izvlači iz neposredne blizine neprijateljskih cijevi.«

Iako od stupanja u partizane nikada nije bio običan borac, Pejica se kada god je njegova jedinica vodila borbu nalazio u njenom žarištu. U njegovim rukama bi se brzo našao mitraljez, a iz njih je često poletjela i bomba na neprijatelja. Premda i sam neobučen kao vojnik, borcima je u sukobu s neprijateljem neposredno u streljačkom stroju, u zasjedi ili napadu na naseljeno mjesto, umio da daje savjete kako da se ponašaju, pa često i da podvikne i naljuti se na nekoga ako bi nepotrebno izložio opasnosti svoj život. Volio je ljude, iznad svega cijenio njihove živote i zbog toga je tako postupao. Po završetku borbi, kao partijski rukovodilac nije kasnio da pokrene, organizuje i izvede kritički osvrt na proteklu borbu. Njemu svojstvenom oštrinom okomio bi se na slabosti, a s izraženim smislom za realnost naglasio bi pozitivne strane.

Za njega je svaka borba i akcija bila škola i provjera, poslije čega je trebalo jačati Partiju i SKOJ primanjem novih članova. Kao partijski rukovodilac bataljona on je lično poznavao borce, pa ako bi neki od njemu potčinjenih partijskih rukovodilaca u četama i drugim jedinicama zanemario nekoga koga je trebalo primiti u organizaciju, on je na to upozoravao. Iako je cijenio

ljudske živote, njega nisu kolebali i dovodili u depresivno stanje neuspjesi i žrtve, nego su bili razlog više za temeljitije pripremanje narednih akcija i borbi. U časovima odmora gotovo uvijek je bio među borcima, brinuo se b njihovoj ishrani, razgovarao s pojedincima pripremajući ih za prijem u SKOJ ili u Partiju, pri čemu je uvijek imao uspjeha jer je ličnim primjerom služio kakav treba da bude član Partije. Mlad čovjek, pun energije u časovima većeg »komoditeta« u ratnim uslovima volio je da pokrene nadmetanje u rvanju, skakanju, bacanju kamena s ramena i si.

Pejica je nepokolebljivo vjerovao u pobjedu revolucije. Izrastajući u rukovodioca krasile su ga osobine iskrenog, poštenog nadasve hrabrog revolucionara. Kao takav on je ostao u uspomeni njegovih seljana iz Debelog Brda koje je dalo 249 boraca NOR-a i preko 100 žrtava. Selo je dalo preko 50 prvoboraca, a iz sela na protivničkoj strani nije bilo niti jednog čovjeka. Svemu ovome i Pejica Hinić dao je svoj veliki doprinos. Po ličnoj hrabrosti malo mu je bilo ravnih. Njegovi saborci gledali su u njemu heroja.

Dvadeset sedmog novembra 1942. godine prilikom napada na Dvor na Uni pala je neprijateljska granata u njegovu neposrednu blizinu. Parče granate presjeklo ga je po stomaku. Čuo sam da je ranjen. Kako sam bio u relativnoj blizini događaja, došao sam da ga vidim, nadajući se da se neće desiti najgore. Bila je noć i njega su već bili stavili na zaprežna kola i povezli u sanitet Prišao sam kolima. On je bio pokriven ćebetom. Zvao sam ga, nije se odazivao. Borba koju smo vodili te noći bila je surova i krvava. Morao sam se vratiti u svoju jedinicu. Slijedećeg dana 28. novembra oko 12 sati Pejica je umro. Neposredno pred smrt naredio je da se njegove cipele dadu nekom od slabije obuvenih boraca. Kada sam čuo da je Pejica mrtav ostao sam nijem, nisam mogao da vjerujem. Iako smo po dužnosti bili jednaki, ja to tako nisam shvatao. On je bio moj uzor, on je meni i mnogim drugima prvi u predustaničkim danima 1941. godine objašnjavao šta je to SKOJ. On je meni prvi u maju mjesecu 1942. godine saopćio da su odlučili, da me prime u Komunističku partiju Jugoslavije. Volio sam ga, još više poštovao. Često i vrlo dugo poslije njegove pogibije sjećao sam se njegove nesebičnosti, hrabrosti, poštenja, humanosti te se nisam mogao pomiriti s činjenicom da je mrtav i da ga više neću vidjeti.

Pejičino tijelo i tijela njegovih i naših drugova koji su poginuli prilikom napada na Dvor na Uni — Milića Vukadinovća, komandanta bataljona »Mićo Radaković«, Kamila Pamukovića, političkog komesara bataljona »Ognjen Price«, Branka Stjelje, političkog komesara bataljona »Mićo Radaković«, komandira čete Gajića i niz drugih, pokrila je hladna zemlja u Zirovcu na Baniji.

Koliko je Pejica bio poznat i voljen od naroda te cijenjen od boraca kazuju i pjesme pjevane o njemu kao što je i ova:

»Imal, braćo, među nama 'tića
Ko ne žali Pejicu Hinića.
Mili bože, bil' ko mogo znati,

Bil' se mrtvi mogli podizati?
Mi bi digli svoga sivog 'tića,
Sivog'tića Pejicu Hinića.«

Da bi trajnije obilježili uspomenu na njega seljani njegovog rodnog Debelog **Brda pri** formiranju prve seljačke radne zadruge dali su joj njegovo ime, a po **odluci organa** narodne vlasti osnovna škola u selu nosila je naziv — Osnovna **škola »Pejica Hinić«** — Debelo Brdo.

Stevo Sunajko

Kotar Udbina od aprilskog rata do ustanka

1. Opće napomene o kotaru i učešće njegovih stanovnika u aprilskom ratu

Udbinski kotar[1] je u vrijeme Kraljevine Jugoslavije bio sastavljen od dvije općine kao administrativne jedinice i to udbinske i podlapačke. U udbinsku općinu administrativnom podjelom bila su uključena sela: Visuć, Jošane, Mutilić, Ondić, Krčana, Klapavice, Komić, Kurjak, Čojluk i Rebić, dok su općini Podlapača pripadala sela: Mekinjar, Tolić, Pišać (danas Krbava), Svračkovo Selo, Jagodnja, Breštane i Srednja Gora. Varošica Udbina, pored toga što je bila sjedište kotara, predstavljala je značajnu raskrsnicu puteva koji su je povezivali s Lapcem, Korenicom, Gospićem i Gračacom.

Prema nekim podacima na području udbinskog kotara 1931. godine živjelo je nešto manje od 12.000 stanovnika, odnosno 8.897 Srba i 3.069 Hrvata. Većina hrvatskog žiteljstva bilo je naseljeno u Udbini i Podlapači te u selima Mutilić, Tolić i Pišać, u kojima je stanovništvo bilo pomiješano. U ostalim selima živjelo je kompaktno srpsko stanovništvo s rijetkim izuzecima. U predratnim godinama Srbi i Hrvati živjeli su u slozi i prijateljstvu, podnoseći podjednako i dobro i zlo, koje im je nametao svakodnevni mukotrpni život. Hrvatske djevojke su se udavale za srpske momke i obratno, odlazili su jedni drugima na prela te na krsne slave, u zajednički lov i u pečalbu — u daleku Ameriku i druge zemlje širom svijeta. Pojave netrpeljivosti i drugi razni pojedinačni ekscesi nisu proizlazili iz same biti jednog ili drugog naroda kao takvoga, već su bili u većini slučajeva posljedica djelovanja pojedinih velikosrba i velikohrvata koji su bili podjednako opasni za jedinstvo naroda i njihove zajedničke interese. Na stranu takvih pojedinaca ili grupa stavljali su se i popovi koji su s oltara, a u ime boga i vjere, pokušavali sijati sjeme nesloge i vjerske

1 Za pisanje članka koristio sam: dokumenta koja se čuvaju u Muzeju Like u Gospiću, memoarsku gradu za kotar Udbinu koja se nalazi u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu, Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, knj. 1, Vojnoistorijski institut Beograd, 1952, Fikreta Jelić-Butić: Politika ustaškog pokreta 1941—1945, rukopis, Culinović dr Ferdo, Okupatorska podjela Jugoslavije, Vojno izdavački zavod Beograd, 1970, Lika u prošlosti i sadašnjosti, Zbornik 5, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac, 1971, Prva godina NOR-a, Zbornik 3, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac, 1971, Milan Basta, Agonija t slom Nezavisne Države Hrvatske, Rad, Beograd, 1971. Značajne podatke dali su mi: Dane Begić, Ivo Rubčić, Đuro Poznanović, Milan Vukmirović, Nikola i Lazo Cvjetićanin, Joco Mandić, Nikola Ugarković, Vlado Batinić, Nikola Divjak, Dmitar Basta, Mirko Bjelobaba, Ilija Tepavac, Đuro Korać, Ilija Mirkovlć, Mane Kovačević, Nikola Milić, Božo Radočaj i Rade Smiljanić.

netrpeljivosti između oba naroda. U takvoj političkoj atmosferi oba naroda dočekala su najprije martovske a zatim i aprilske događaje 1941. godine.

Neposredno pred ove događaje, u drugoj polovini marta, na Udbini je došlo do ustaškog ispada prilikom nogometne utakmice između nogometnih klubova iz Udbine i Lovinca. U već napetoj političkoj situaciji neki ustaški nastrojeni Lovinčani pucali su iz pištolja i ispisivali parole »Živio Ante Pavelić«. Tom prilikom se čula i pjesma: »Velebite, divna goro naša, puna li si hrvatskih ustaša.«

Poslije martovskih događaja veliki broj ljudi iz udbinskog kotara bio je mobilisan u Jugoslavensku vojsku, tako da ih je aprilski rat zatekao uglavnom na području hrvatske i vrbaske banovine. Jedni su se zatekli u sastavu 44. pješadijskog puka Jugoslavenske vojske koji je bio razmješten, a potom i razoružan od strane njemačke vojske na prostoru Doboja prilikom sloma Kraljevine Jugoslavije. Druge ljude su događaji zatekli na području Karlovca, Ogulina i Otočca, odakle je trebalo da krenu prema Banjoj Luci, gdje im je bilo određeno mjesto za koncentraciju i raspored. Oni iz sastava 44. pješadijskog puka, koji su imali sreću da izbjegnu odlazak u njemačko zarobljeništvo, uputili su se pješke svojim kućama ponijevši sa sobom ponešto od vojne opreme i oružja. Tako je u udbinski kotar doneseno svega oko 12 vojničkih pušaka s vrlo skromnim količinama municije. Ovdje treba napomenuti da je jedan dio pripadnika Jugoslavenske vojske iz kotara Udbina, i to samo Srba, bio odveden u koncentracione logore u Njemačku, dok su svi Hrvati, što je bio slučaj u čitavoj zemlji, pušteni kućama.

O razvoju vojnih i političkih događaja u toku aprilskog rata, te prvim koracima uspostavljanja takozvane Nezavisne Države Hrvatske, narod nije bio blagovremeno obaviješten zbog nedostatka sredstava za obavještavanja, kao što su štampa i radio. Prva konkretnija obavještenja narodu su donijeli vojnici i vojni obveznici bivše vojske, koji su se uspjeli vratiti svojim kućama. Rijetki su bili među njima oni koje na putu kućama nisu presrele ustaše ili Mačekova seljačka zaštita te im oduzimali oružje i opremu. Takav jedan slučaj dogodio se i u Mutiliću gdje je Antina Crnković, lugar, sa sinom Ivanom razoružao i svukao vojničke uniforme trojici vojnika bivše vojske koji su putovali iz Lovinca prema Lapcu. Informacije, sada već bivših vojnika, dopunjavali su seljaci iz pojedinih sela udbinskog kotara, koji su poslije rasula vojnih jedinica odlazili u zapadnu Bosnu i južne dijelove Banovine Hrvatske, s namjerom da pronađu svoje konje koji su im bili mobilizirani za ratne potrebe uoči izbijanja rata.

Ubrzo poslije kapitulacije Jugoslavenske vojske počeo je pristizati znatan broj ljudi s teritorije Bačke i Banata, koji su tamo živjeli kao dobrovoljci i kolonisti. I ovi ljudi, kao i oni koji su se vraćali s građevinskih i drugih radova iz raznih krajeva Jugoslavije, bili su izvor informacija o ratu i njegovim negativnim posljedicama, jer je svaki od njih na svoj način doživljavao novu stvarnost i bio njen tumač sredini u koju je došao.

2. Uspostavljanje ustaške vlasti

Proglašenje Nezavisne Države Hrvatske 10. aprila 1941. godine jedan dio hrvatskog stanovništva u kotaru dočekao je s vidnim oduševljenjem jer je bio prevaren da je time stvarno stvorena nezavisna hrvatska država. Svoje oduševljenje manifestirao je isticanjem ustaških zastava, ustaških amblema,

veseljem i drugim manifestacijama. Već sredinom aprila ustaški orijentirani pojedinci počeli su da preuzimaju vlast u Udbini. Tako je općinsko poglavarstvo i žandarmerijsku stanicu preuzeo Nikola Zdunić, a kotarsko poglavarstvo neki Divanović koji nije bio iz Udbine. Srbi žandari su se razbježali, a činovnici starog aparata vlasti zadržani su na radnim mjestima još neko vrijeme. U prvih 15 do 20 dana vladavine pomenutih ljudi nitko od Srba nije bio uhapšen niti proganjan na bilo koji način.

Prilike u Udbini i Podlapači počele su se naglo mijenjati i zaoštravati od onoga trenutka kada su iz Gospića u ta mjesta stigle ustaše, među kojima nije bilo niti jednoga Udbinjanina, odnosno Podlapčanina. Grupu od 15 do 20 ustaša, koji su stigli na Udbinu, predvodio je Tomo Dujić, rodom iz Pazarišta. Bili su to uglavnom mladići, nesvršeni đaci i još neoformljeni ljudi. Među njima bili su Vlado Milković, Drago Sakač, zatim neki Nikšić, Starčić, Dogač i drugi. Njima se pridružio Milan Požega, rodom iz Slavonije, koji je bio službenik u Udbini i Srbin Mile Kričković, također službenik. Ovaj posljednji prije rata pripadao je četničkoj organizaciji, ali mu to nije smetalo da pređe na katoličku vjeru i da se pridruži ustašama. Od Udbinjana ustašama se u prvo vrijeme pridružio samo Mile Sertić koji je i prije rata bio pristalica ustaša. Slično kao i u Udbini ustaše sa strane uspostavile su ustašku stanicu od oko desetak ljudi i u Podlapači. Domaći ljudi služili su im samo kao informatori i vodiči, našto su neki bili i primorani. Novodošle ustaše sa strane bile su inicijatori i nosioci pokolja i istrebljenja srpskog naroda u kotaru Udbina.

Prvi nastup s kojima su se predstavnici novog državnog poretka predstavili Udbirijanima bilo je rušenje spomenika kralja Aleksandra Karađorđevića, koji je na Udbini bio podignut 1935. godine. Tom prilikom je gostioničarka Marija Vojnić zapjevala: »Konačno sam dočekala mlada, da je došla Pavelića Vlada.« Uzgred budi rečeno, povodom ovog događaja niko ni od Srba nije prolio niti suze, izuzev što je, možda, poneki od velikosrba duboko uzdahnuo od žalosti, kojem je nekadašnji vladar i diktator bio pri srcu. Oborenu kraljevu statuu ustaše su privezale za seljačka kola, provozale je po Udbini a potom je odvezli i bacili na periferiji mjesta.

Dolaskom ustaške grupe iz Gospića, u stvari, prestala je vladavina Udbinjanp, naročito od onoga trenutka kada je za povjerenika ustaškog stana na Udbini postavljen Mate Moguš, katolički pop u Udbini, koji također nije rođen u Udbini već u Modrušu. On je sve manje obavljao vjerske poslove od trenutka kada je stao na čelo odbora, sastavljenog od šestorice najokorjelijih ustaša, koji je odlučivao o svim pitanjima ustaške politike u kotaru, posebno o pitanjima odnosa prema Srbima. Njegov izvršni organ u sprovođenju ustaške politike bila je ustaška grupa s Tomom Đujićem na čelu za koju nisu važili nikakvi zakoni niti pak ljudski obziri. Novi predsjednici kotarskog i općinskog poglavarstva postali su obični činovnici koji su na čelu administrativnog aparata vodili svakodnevne rutinske poslove vlasti.

Jedna od prvih vidnijih manifestacija nove ustaške vlasti u Udbini bila je sprovođenje regrutacije mladića od 1921. do 1923. godišta za ustaško domobranstvo koje se tek počelo stvarati. Bili su pozivani svi mladići kako iž redova hrvatskog tako i srpskog naroda. Druga značajnija mjera bila je odluka 9 izgradnji šumskih putova, kao na primjer put od Jezerine prema Sarajevu, sadi izvoza drva za ogrjev i građu iz tamošnjih drvetom bogatih šuma na prostoru istočno od Visuća. Neki smatraju da je ova mjera imala i drugi cilj:

pripremu pogodnijih uslova za brže odvoženje srpskog dijela stanovništva na razna mjesta u šumi radi njihove likvidacije.

U Podlapači na čelu općinskog poglavarstva našao se Stipe Rosandić, zagriženi ustaša, koji je kao takav bio poznat i prije rata, zbog čega je bio izbačen iz službe. On je postao idejni i politički vođa nove uzurpatorske vlasti u općini **Podlapača.** Drugi istaknuti predstavnici ustaškog pokreta bili su Dane Bunčić Gigin, seljak, Lukica Javor, trgovac i mlinar, Jakov Čorak, trgovac, te Rudolf Ritz, učitelj i poznati terorista. Ovi ljudi su vedrili i oblačili na području općine Podlapača, oslanjajući se pri izvođenju svoje politike na novodošlu naoružanu ustašku grupu. Pored Podlapače ustaše su i u Svračkovom Selu uspostavile posadu, jačine jedne desetine, koja se smjestila u kući Mile Kosanovića. U ostalim većim selima udbinskog kotara ustaše nisu uspostavljale svoje punktove.

U Podlapači ustaše su pohapsile službenike bivše vlasti — žandare, policajce i druge, predale ih talijanskim okupatorima koji su ih otpremili u koncentracione logore. Zatim su izvršile popis stanovništva u općini od 13 do 70 godina. Pored organa vlasti ustaše su u udbinskom kotaru uspostavile i organizaciju ustaškog pokreta predviđene ustaškim ustavom.[2] Tako je za kotar uspostavljen ustaški logor, za općinu ustaški tabor s logornikom, odnosno tabornikom na čelu. Na sjednici u ustaškom stanu u Udbini, 30. juna 1941. godine, kojoj je predsjedavao pop Mate Moguš, za logornika je određen općinski bilježnik Mate Nikšić, a za logorne pomoćnike određeni su: Ilija Sertić, pekar, Luka Sertić, Ivan Baraćin, Stipe Jurčič, lugar i Josip Šutija, trgovac. Za tabornika 1 taborne pobočnike bili su određeni: Mile Sertić, Ilija Krznarić, lugar, Petar Šutija, pekar, i još neki drugi.

Od navedenih lica istaknutiju ulogu igrali su od samoga početka ustaške vladavine Ilija Sertić i Mile Sertić iz Udbine te Ivan Crnković iz sela Mutilića. Ilija Sertić je odmah po proglašenju Nezavisne Države Hrvatske pristupio organizovanju civilne zaštite u Udbini i okolnim selima nastanjenim hrvatskim življem. Poslije dolaska Dujićeve grupe na Udbinu postao je jedan od glavnih saradnika Tome Dujića, komandira ustaške stanice. On je zajedno s Milom Kričkovićem sastavljao spiskove Srba koje je trebalo uhapsiti i likvidirati. Ivan Crnković se nalazio u sastavu straže u hrvatskom dijelu Mutilić. Pored njega u ovom selu preko 20 ljudi opredijelilo se za ustaški pokret, od kojih su pojedinci odmah bili naoružani i počeli vršiti zločine nad srpskim življem oko Udbine. Istaknute ustaše bili su i Milan Milobara s Korije, po zanimanju precizni mehaničar i njegov sin Mićo.

U vremenu između 13. i 20. aprila 1941. Udbinu i Podlapaču su okupirali, vjerovatno, dijelovi talijanske divizije »RE« iz sastava 5. armijskog korpusa 2. talijanske armije. Kao posada na Udbini je, najvjerovatnije, zadržan

2 Prema ustaškom ustavu od 1932. godine »Ustaša, hrvatski oslobodilački pokret, sastoji se od: zbirova, tabora, logora, stožera i Glavnog ustaškog stana.
Zbir je ustaška jedinica u pojedinom selu. Tabor je skup svih rojeva na području jedne upravne općine. Logor je skup svih tabora na području jednog upravnog kotara.
Stožer je skup sviju logora na području jedne župe (županije ili okružja) . . .
Na čelu zbira stoji zbirnik, na čelu tabora tabornik, na čelu logora logornik, na čelu stožera stožernik, a na čelu Glavnog ustaškog stana — poglavnik . . .
Uz bok zbirnika, tabornika, logornika i stožernika imenuje Glavni ustaški stan po odredbi do zbirnih, tabornih, logornih, odnosno stožernih pobočnika za obavljanje pojedinih grana poslova, koji su u dotičnoj jedinici ukazuju potrebnim, a te poslove vrše oni po nalogu dotičnoga zbirnika, tabornika, logornika, odnosno stožernika« (Ustaša, Zagreb, Ured za promičbu Glavnog ustaškog stana, 1941, str 13—15)

jedan bataljon vojnika, ojačan brdskom baterijom topova, **dok** je u **Podlapači** bila dislocirana jedna četa. Pored toga posada iz Udbine imala je **dva voda** vojnika u Visuću.

3. Genocid nad srpskim stanovništvom

Odmah poslije proglašenja Nezavisne Države Hrvatske otpočela je hajka protiv Srba, Jevreja i svih onih za koje se smatralo da bi mogli biti protivnici ustaške politike i fašizma. Tako je već 11. aprila 1941. godine list »Hrvatski narod« svojim uvodnim člankom nedvosmisleno najavio politiku terora nad Srbima i svim antifašistima. Glavni val propagande protiv Srba uslijedio je u drugoj polovini aprila i u maju kada je održano više masovnih zborova po cijeloj Hrvatskoj, na kojima su istupali najviši ustaški funkcioneri, raspirujući nacionalističke strasti. Otvoreno je govoreno da Srbima nema mjesta u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, da su oni neprijatelji hrvatskog naroda, da ih treba istrijebiti, da treba »psine protjerati preko Drine«, povješati »Srbe o vrbe« i slično.

Akordi ustaške propagande brzo su se širili po čitavoj NDH, pa su tako zahvatili i Liku. Putem štampe, radija i govora ustaških glavešina pokrenuta je bjesomučna hajka protiv Srba. Toj hajci pridružio se i dobar dio katoličkog klera. U tom nečasnom poslu u Lici su se naročito isticali popovi Jole Bunjevac i Nikola Mašić iz Gospića te Mate Moguš iz Udbine, čiji su nastupi na javnim mjestima, a naročito s crkvenog oltara, imali neuporedivo veći uticaj na zaostale mase u pogledu stvaranja atmosfere mržnje nego što su to mogle učiniti pojedine političke vođe ustaškog pokreta. S propagande ustaše su brzo prešle i na djela.

S ubistvima i pokoljima Srba u udbinskom kotaru ustaše su počele krajem aprila i početkom maja 1941. U tom vremenu ustaše iz Udbine pobile su jednu grupu od sedam Srba na Koriji i drugu u kojoj je bilo pet Srba kod mosta Gečet.[8]

U borovom gaju na Koriji ustaše su strijeljale Jovu Kneževića, Tomu Galovića i Milu Kneževića Bašića iz Mutilića, Danu Radočaja sa Krčane, Radu Dopuđu i Pepu Čankovića iz Udbine i Milu Radakovića, predsjednika općine Udbina u vremenu od 1938. do aprila 1941. godine. U izvršenju ovog zločina, pored ostalih, učestvovao je Mile Sertić iz Udbine, koji je i kasnije krvavio ruke o nevine žrtve. Sa strijeljanja Jovo Knežević uspio je pobjeći do obližnje kuće Milana Milobare, ali ga ovaj nije htio da spasi već ga je predao Talijanima a ovi ustašama koji su ga strijeljali.

Kod mosta Gečeta strijeljani su: Jovan Orlović, lugar iz Srednje Gore i Gedo Grković, zatim Petar Dopuđa, stolar iz Udbine, inače rodom iz Čojluka, Svetan Vlatković, lugar iz Jošana i Stevan Mrkobrada Leso, trgovac iz Mekinjara.

Jedina »krivica« svih ovih ljudi bila je u tome što su bili Srbi. Na Jovana Kneževića ustaše su imale pik i zbog toga što je 1935. godine otkrio spomenik kralja Aleksandara i što mu je brat Luka Knežević bio organizator sabirne

3 I pored svih nastojanja tačan datum ovih zločina nije se mogao utvrditi ni na osnovu raspoloživih dokumenata niti na osnovu sjećanja pojedinaca. Veći broj konsultovanih — Duro Poznanović, Nikola Cvetičanin, Ivo Rubčić, Dane Begić, Mirko Bjelobaba, Mane Kovačević, Milan Vukmirović, Nikola Ugarković, Vlado Batinić, Božo Radočaj i neki drugi smatraju da je to bilo u vremenu od 30. aprila do 10. maja 1941.

akcije u Americi za finansiranje podizanja spomenika. Prije strijeljanja ustaše su sve spomenute strahovito mučile i ponižavale. Petru Dopuđi su iskopali iedno oko i slomili ruke, objesile mu zvono oko vrata i obavile srpsku zastavu oko tijela, koju su zatim zapalile. Mili Kneževiću i Tomi Galoviću stavile su uzde i broze oko vrata i tjerale ih da pasu travu. Glavni mučitelj Dane Radočaja u zatvoru bio je neki Tičak, službenik u kotarskoj upravi, koji je to činio iz čiste osvete za neku manju uvredu koju mu je ovaj, navodno, ranije nanio. Pobijene u Koriji zakopao je, po naređenju ustaša, Bogdan Poznanović s grupom ljudi iz Visuća. Tako su ovi ljudi postali svjedoci tragičnih događaja i prenosioci strašnih vijesti, koje su unosile strah i nemir u domove srpskog naroda.

Sredinom juna grupa od šest do devet ustaša, s Milanom Požegom na čelu, iznenada je upala u Visuć i uhvatila Dejana Cvetićanina, siromašnog seljaka i oca petoro djece, zatim Simu Cvetićanina, slugu kod Nikole Kamare, trojicu braće Dragiju, Dmitra i Manu Kosanovića te Đuru Korača, službenika u žandarmeriji stare Jugoslavije. Svu šestoricu su vezali i nagonili da pasu travu, a potom ih odveli na prostor zvani Metla, između kuća Janka Preklabovića i Kovačevića, gdje su ih pobili. Žrtve su morale biti pokopane na mjestu gdje su i ubijene, jer sahranu na seoskom groblju ustaše nisu dozvolile njihovim porodicama. Nakon zločina ustaše su se uputile u kuću Janka Preklabovića i naredile mu da im pripremi ručak. Kada je neko od ukućana upitao zašto su ubili Dejana Cvetićanina, neki od ustaša odgovorio je cinično: »Zato što je nosio srpsko ime.«

Nekako je u to vrijeme žrtvom ustaškog terora postao i Korać Đuro (Pedinov) iz zaselka Podkraj, koji je najprije bio odveden kao talac, pod uslovom da će biti pušten ukoliko se kod ustaške stanice u Udbini oglasi njegov stric Đuro Korać, inače poznati velikosrbin, pripadnik četničke organizacije i jedan od onih koji su s prozora kuće Brace Čorka, trgovca iz Udbine, prije rata gađali iz pušaka u zvona katoličke crkve. Kako nisu uspjeli da uhvate Milu Mrđu, također iz Visuća, ustaše su izbatinale njegovu porodicu, a zatim su otjerale svu njegovu stoku u Udbinu i odvezle pokretnu imovinu, a nepokretnu uništile.

Sličnih primjera strijeljanja ljudi bilo je još u nekoliko sela udbinskog kotara, kao što je to bio slučaj u Jošanu, Pišaću i Svračkovom Selu. Na čelu sedmorice strijeljanih iz Svračkovog Sela bili su Mile Kosanović i Nikola Lemajić. Kosanović je bio uticajan čovjek u narodu, pored ostalog i zbog zavidnog imetka koji je stekao u Americi svojim dugotrajnim i mukotrpnim radom. Ustaše su u Podlapači ubile Manu Gojića iz Svračkova Sela i njegovu osamnaestogodišnju kćerku Miku kad mu je ova donijela hranu u zatvor.

Već poslije prvih ubistava po selima udbinskog kotara svakom čovjeku zdravog razuma postalo je jasno da se više ne radi o likvidaciji samo velikosrba od strane ustaša, već o postepenom istrebljenju svih Srba. Pa i pored svega toga ipak su se našli uticajni pojedinci među Srbima koji su sijali iluzije među ljude govoreći da ustaše neće učiniti ništa onima koji nisu krivi. Tako je u početku istupao i Milan Vukmirović, trgovac iz Jošana, dok i sam jednog dana nije postao žrtvom iluzije. U vezi s tim treba napomenuti da su ustaše spočetka neke uhapšene pojedince zaista i puštali poslije formalnog saslušanja, što je bio samo njihov manevar radi obmanjivanja ljudi. Takav je slučaj bio i sa Stevom Peićem, pravoslavnim sveštenikom iz Visuće, s kojim se

komandir ustaške stanice u Udbini znao duže zadržati u razgovoru uz čašicu dobre šljivovice. Pušten je tek onda kada je platio određenu kauciju.

Vijesti o strašnim mučenjima i ubistvima ljudi u Udbini i neposredno oko nje izazvale su kod pojedinih ljudi iz nekih sela takva duševna stanja da su se radije odlučili na samoubistvo nego da čekaju ustašku kamu. Tako je postupio i Bogdan Ilić, lugar iz Srednje Gore, koji se ubio vlastitom puškom na seoskom groblju. Ubili su se i Staniša Uzelac i Stevo Uzelac iz Ondića, inače stariji ljudi. Ovaj posljednji je to učinio tako što je skočio u bunar. Nikola Milić iz Visuća doživio je nervni slom od straha i groznih prizora mučenja ljudi koje je vidio radeći kod gostioničara Bure u Udbini. On je jednog dana u njegovom dvorištu vidio kamion pun izmučenih ljudi koje su ustaše prevozile s područja Srba i Lapca za logor u Jadovnom. Tada je čuo i pjesmu pijanih ustaša: »Zeleni se Trebević, pod njim sjedi Pavelić i pod njime peče janjce, kolje Srbijance«.

Glavne ustaške kolovođe nisu bile zadovoljne s postignutim rezultatima likvidacije Srba u prva dva mjeseca svoje terorističke vladavine. Činilo im se da je intenzitet zločina prespor pa ga je trebalo ubrzati. Potvrdu za ovakav zaključak imamo u govoru popa Mate Moguša održanog 13. juna 1941. Govor je formalno bio posvećen svetome Anti i Pavelićevom rođendanu, koji padaju •u isti dan, dok je u suštini bio uperen protiv Srba. On je tom prilikom rekao i ovo: »Do sada smo za katoličku vjeru radili molitvenikom i križem, a sada je došlo vrijeme da radimo puškom i revolverom. Iselit ćemo i istrijebiti srpski narod u Hrvatskoj i bit ću sretan kada budem mogao dijeliti srpsku zemlju Hrvatima. Ustaše će se nemilosrdno boriti i istrijebiti sve one koji ne budu vjerni Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i njenom poglavniku Anti Paveliću. Pogledajte, narode, onih 16 hrabrih ustaša koji imaju 16 hiljada metaka i koji će pobiti 16 hiljada Srba, poslije čega ćemo dijeliti mutilićko i Krbavsko polje...« Neposredno poslije govora, a u znak odobravanja, prisutne ustaše su ispalile plotun iz pušaka.

Pored grupnih ubistava ustaše su ubijale i pojedince bez nekog određenog reda. Tako su Genu Tišmu Geću iz Visuća, zaselak Tišmina Varoš, na najzvjerskiji način ubile u njegovoj kući, dok su Manu Miloševića iz istog sela, zaselak Brišti, ubile u blizini njegove kuće, a Savu Jančića iz zaselka Kosanovića Gaj na gumnu gdje se vrše žito. U Mutiliću je od ukupno 21 ubijeno lice 12 ubijeno pred samim pragom vlastite kuće, dok su ostali pobijeni u okolini Udbine ili su otpremljeni u logor Jadovno na Velebitu. Među ubijenima u samom selu je bilo 5 žena i 7 muškaraca. Manu Jurića, koji je u tom trenutku čuvao ovce, ubili su samo zato što je iza zida gledao kako ustaše druge ubijaju. Jovu i Petra Ajdukovića su uhapsile domaće ustaše iz sela, i to Ivan Crnković i Milan i Marko Samac. Pretpostavlja se da su obojica ubijena kod Šušnjarovoga gaja i bačeni u Kalčevu jamu blizu ceste Udbina — Lovinac, iako u presudi zločincu Ivanu Crnkoviću piše da su strijeljani u borovom gaju na Koriji. Pored pomenutih ustaša iz Mutilića u terorisanju dijela seljaka srpske nacionalnosti isticali su se Mate i Joso, unuci Lukasa Papeža, koji su uhapsili Danu Radočaja i predali ga ustašama u Udbini.

Iz Kurjaka ustaše su negdje koncem juna odvele i najvjerovatnije likvidirale na Jadovnom Danu Matića, Gecu Đukića Mijatovića, Markana Đukića Mijatovića Becaka i Miću Đukića Mijatovića. Pored njih ustaše su likvidirale i Miloša Matića, čuvenog bacača kamena s ramena, koga su seljani zvali Obilić. Otišao je u Udbinu nekim poslom i tamo uhvaćen. U to vrijeme se bila

pronijela vijest da su Srbi od Pavelića amnestirani. Nasjeo je toj propagandi, otišao u Udbinu i nestao. Kod Šušnjarovoga gaja ubili su Luku Kalanj Lukicu i bacili ga u Kalčevu jamu. Dane Kljaić Razolo ubijen je 1. augusta 1941, dok je slijedećeg dana kod ovaca u Kurjaku zaklan Manojlo Kalanj.

Jedan od najvećih ustaških zločinaca s područja Udbine bio je Mile Piščević (Martinčev) koji je izvršio čuveni zločin 9. jula 1941. godine u jednom selu kod firba, kada je ubio 12 srpskih djevojaka. O ovom događaju u narodu je spontano nastala pjesma: »To je bilo devetoga jula kad pogibe dvanaest srpskih cura … Ubio ih Piščeviću Bale, kad su mlade kukuruz kopale .. .«[4]

I u općini Podlapači ustaše su se odnosile prema Srbima kao i u općini Udbina. One su jednog dana kod zaseoka Čorci presrele Milovana Dragovića, Stevu Mijatovića i Jovu Vurdelju koji su se s konjskom zapregom vraćali iz mlina u Jošanu, odvele u Podlapaču gdje su ih pobili, a njihovu imovinu prisvojili. Ustaše su 27. jula 1941. pobile cijelu porodicu Smiljanić iz Tolića. Dogodilo se to blizu Bilaja, nedaleko od Gospića, kada je Simo Smiljanić, star oko 60 godina, zajedno sa svojim sinom kolima vozio kući svoju ženu iz bolnice u Gospiću. Tom prilikom su ih ustaše, poput drumskih razbojnika, zaustavile i postrijeljale. Istoga dana ustaše su opkolile stočnu pijacu u Udbini i pohapsile dosta ljudi, koji su potom kamionima odvezeni u Gospić, odnosno u logor Jadovno gdje su pobijeni.

4. **Pokolj** Komićana u Tušicama

Ustaški teror nad srpskim narodom na teritoriji udbinskog kotara dostigao je kulminaciju pred kraj jula i u prvim danima augusta 1941. godine, kada je poklana veća grupa nevinih ljudi iz Komića. U ovo selo, smješteno na južnom rubu kotara, udbinske ustaše nisu uopće dolazile, niti je tko od uspostavljanja ustaške vlasti bio uhapšen i odveden u zatvor — sve do ovoga slučaja. Ovom pokolju prethodio je govor Mile Budaka, Pavelićevog doglavnika, u njegovom rodnom selu Sveti Rok, koji je huškajući ustaše na Srbe tom prilikom, pored ostalog, rekao da nije dovoljno stablo posjeći, već da mu treba i korijen iščupati. Neposredno zatim uslijedio je pokolj Ignjatovića kod Lovinca, zatim u Ploči pa u Komiću, što su sve izvršile lovinačke ustaše.

Noću između 31. jula i 1. augusta 1941. u Komiću je bio sazvan skup ljudi kod Balića lokve da bi se dogovorili o pokretanju ustanka u selu, jer su prethodnih dana već bili ponešto čuli o sličnim koracima i u drugim selima udbinskog kotara i izvan njega. Radi obezbjeđenja prema Lovincu bila je postavljena straža kod Catrnje, odnosno na prijevoju između Komića i Lovinca. Među stražarima bio je i Sava Opačić koji je bio naoružan pištoljem. Podstaknute govorom Mile Budaka ustaše iz Lovinca krenule su prema Komiću i to preko Catrnje i komićkih livada s namjerom da iznenadno upadnu u selo i pokolju što više naroda. Kada su se približili straži na Catrnji, Sava Opačić je slučajno opalio metak iz pištolja pa su se zločinci, ne znajući o čemu se radi, zaustavili i malo vratili natrag plašeći se napada. Time su ustaše bile spriječene da još u toku noći upadnu u selo i na spavanju pohvataju ljude.

Ujutro 1. augusta 1941. godine u selo se spustilo oko 70 ustaša i oko 30 civila. Kako su se u to vrijeme pronosili razni glasovi o ustanku i borbama

* Ime Mile s Bale zamijenio je narodni pjesnik zbog rime.

dijelova Dinarske divizije Jugoslavenske vojske protiv ustaša, pod komandom nekog pukovnika Brke, Komićani su, kad su se ustaše pojavile, pomislili da je to vojska toga pukovnika Brke. Međutim, kad su vidjeli da su to ustaše bilo je kasno da se bilo šta preduzme. Po upadu u selo ustaše su pozvale narod preko pojedinih ljudi da se iz zbjegova vrati svojim kućama, pod izgovorom da su oni došli na izmirenje. Tako su pomoću lukavstva uspjele prikupiti oko 50 ljudi, žena i djece. Iz ovog broja izdvojile su 19 ljudi i odveli ih u jednu dolinu blizu Pločanskog klanca, gdje su ih istog dana pobile. Većinu su poklali noževima, dok su neke pojedince zadavili tako što su im sipali i nabijale zemlju u usta, pri čemu su ih bole noževima. Žrtve su sahranili na samom mjestu pokolja preživjeli seljani.

U zajedničku grobnicu su pokopani: Pilip Ružić, Tomo Lavrnić, Mane Ugarković, Spasenije Ugarković, Dušan Pavlica, Staniša Bosić, Jovo Bosić Ćana, Tomo Bosić, Dmitar Momčilović, Jakov Momčilović, Marko Momčilović, Ilija Momčilović, Bude Momčilović, Petar Momčilović Pejo (posljednja trojica su rođena braća), zatim Rade Bosić, Ilija Bosić Ico, Petar Pavlica Pejica, Dane Pavlica Dacika i Rade Pavlica Filipinov, iz zaselka Poljice. Dvadeseta žrtva ustaškog noža bio je Dane Kljajić iz Kurjaka, koji je tuda naišao pa su i njega ustaše zaklale.

5. Brojni prikaz ukupnih žrtava

Na području udbinskog kotara u toku maja, juna i jula te prvih dana augusta 1941. godine ukupno je ubijeno 185 ljudi i žena. To znači da su ustaše mjesečno u prosjeku ubijale 61 osobu. Od ukupnog broja poginulih u Visuću je ubijeno 17 ljudi, u Jošanu 18[5], Mekinjaru 30, Toliću 8, Pišaću (danas Krbava) 12, u Svračkovom Selu 13, Srednjoj Gori 6, Kurjaku 8, Čojluku 5, Rebiću 2, Udbini 20, Mutiliću 21, Komiću i Poljicu 19 te u Ondiću i Krčani 4 čovjeka. Među navedenima bilo je 165 muškaraca i 20 žena, među kojima i jedna Hrvatica iz Udbine, koja je bila udata za Srbina. Od navedenog broja 46 ljudi bilo je odvedeno u Gospić, odnosno logor Jadovno, gdje su ubijeni i bačeni u tamošnju jamu. Preostalih 137 je pobijeno po selima u kojima su ljudi živjeli, odnosno na Udbini i Podlapači i to redovno poslije zvjerskog mučenja. Rođenih u vremenu od 1860. do 1880. godine ubijeno je 18, što znači staraca od 75 do 80 godina, rođenih u godinama između 1880. do 1900. ubijeno je 65, rođenih u periodu od 1900. do 1910. 47, rođenih u vremenu od 1910. do 1919. 24, dok je 6 osoba bilo ubijeno koje su bile rođene u vremenu od 1920. do 1926. Prema socijalnoj pripadnosti među ukupnim žrtvama bila su 162 seljaka, 9 radnika raznih zanimanja, 7 trgovaca, 4 službenika i 1 student.

6. Stav hrvatskog stanovništva prema ustašama

Genocid nad srpskim narodom u kotaru Udbina u prva tri mjeseca ustaške vladavine bio bi, bez sumnje, sveobuhvatniji da se među Hrvatima nisu našli ljudi koji su upozoravali mnoge Srbe da budu budni i da se blagovremeno

S Na ovaj broj poginulih u Jošanu dao mi je primjedbu Joco Mandić koji misli da iz toga sela u navedenom vremenu nije bilo toliko pobijenih ljudi. On smatra da postoji mogućnost da su komisije, koje su radile po tom pitanju, neke ljude, koji su ubijeni u kasnijem periodu prikazale u 1941. godini.

sklanjaju ispred zločinaca. Činjenica je i to da se većina Hrvata s područja udbinskog kotara držala rezervisano prema ustašama-došljacima iz Gospića, koje oni nisu niti poznavali niti su s njima imali što zajedničkoga. Istina, narod se u početku oduševljavao s nastankom Nezavisne Države Hrvatske, ali pritom nije niti pomišljao da s njenoga tla treba istrijebiti i prognati pripadnike drugih naroda i druge vjeroispovijesti, kako su to postepeno saznavali iz ustaške propagande preko novina i radija. Znatan broj naprednih Hrvata brzo je počeo uviđati kamo to sve vodi pa su blagovremeno počeli upozoravati pojedine ljude iz redova srpskog naroda da po noći ne spavaju u svojim domovima a po danu da budu oprezni. Na Udbini su se u tom pogledu vidno isticali Ivo Rubčić, vozač poštanskog autobusa te njegova mati Mara, zatim Dane Begić, trgovac mješovitom robom, Pero Milobara, mlinar, Dane Dubravac Dakija i Ive Dubravac, a u neposrednoj okolini Udbine takvi su bili Ivo Kovačić, Stipela Kovačić, Marko Mušota i Ivo Bakarić Marin.

Ivo Rubčić je spasio život Milošu Surli, krojaču iz Udbine, inače rođenom u selu Omsici, kotar Gračac. Čim je saznao da se na ustaškom spisku Srba predviđenih za likvidaciju nalazi i Surla, Ivo je to odmah rekao svojoj majci, koja je brzo otišla Milošu i rekla mu da se ukloni sa Udbine. On je to i učinio, pobjegao u Dalmaciju, odakle je kasnije pristupio partizanima. Dane Begić je ne samo upozoravao mnoge ljude na opasnost, kao na primjer Manu Kovačevića, Nikolu Milića, Danu Cvetićanina, Božu Radočaja i druge — već je pojedincima besplatno popravljao obuću i davao im cigarete. Obično je govorio ljudima: »Sklanjajte se, došlo je vrijeme da ptica pticu jede«. Na sličan način je postupao i Pero Milobara, koji je pojedincima mlio žito bez uzimanja ujma, govoreći im tom prilikom: »Sklanjajte se na sigurnija mjesta po noći, jer ustaško vrijeme neće dugo potrajati«. Osim toga je dobrom dijelu Srba isposlovao dozvole kod ustaške civilne vlasti za odlazak na rad u Srbiju ili Njemačku, te su tako pojedinci izbjegli sigurnu smrt ili druge neprilike. Samo iz Visuća takvih koji su dobili dozvole bilo je oko dvadeset. Marko Mušota iz Mutilića govorio je pojedinim ljudima: »Budite budni i sklanjajte se, jer ovo nasilje neće dugo potrajati.« Ivo Kovačić, iz istog sela, slao je svoga sina Ivicu u Visuć, zaselak Šarići, k Bogdanu Poznanoviću da bi ga obavijestio o namjerama ustaša i o načinu izbjegavanja opasnosti. Ovaj mu je sin kasnije postao partizan, dok je drugi sin Marko pristupio ustaškom pokretu. Stipe Kovačić Stipela govorio je svojim sinovima: »Ne idite, djeco, tamo među ustaše, tamo nema kruha ni poštenja.«

Pored Srba i jedan broj Hrvata pao je kao žrtva ustaškog terora. Dakiji Dubravcu jedan ustaški zločinac ispalio je metak iz pištolja u glavu zbog toga što je zagovarao bratstvo i slogu između hrvatskog i srpskog naroda. Njegova je cijela porodica bila napredna, a sin mu je bio radnik (rudar) u Vrdniku, gdje je stupio u partizane. Žrtva ustaškog terora bila je i porodica Ive Rubčića. Njegovog oca ustaški su zločinci bacili iz aviona negdje nad Korenicom, poslije čega su govorili da su ga »poslali kao poklon četničkom komandantu«, što je značilo njegovom sinu Ivi koji se nalazio u partizanima. I Ivina majka Mara osjetila je sve strahote ustaškog terora. Ostala je u životu pukim slučajem. Ona i danas na vratu nosi ožiljak od ustaškog noža.

Sličnih, brojnih primjera bilo je i u drugim selima udbinskog kotara nastanjenih hrvatskim i srpskim življem, kao u Toliću i Ćorcima, općina Podlapača. Tako je Vojo Njegovan iz Čoraka, koji je bio oženjen Hrvaticom

Lujom, ostao u životu zahvaljujući Toni Ivanoviću, koji je inače formalno bio u ustaškoj uniformi. Ovaj mu je pomogao da odriješi ruke kad je bio uhapšen, te je tako mogao pobjeći i izbjegao sigurnu smrt. Tona Ivanković je prilikom dolaska iz Gospića, gdje je službovao, upozoravao pripadnike srpskog življa da budu budni. Slično je postupao i Juka Ivanković, koji je blagovremeno obavijestio Radu Smiljanića da se skloni jer mu prijeti opasnost od Dane Ivankovića, inače zagriženog ustaše. Jedan od razloga za manji broj žrtava u selu Komiću, koji je moglo biti i prije pomenutoga pokolja, je i taj što su pojedini Hrvati iz Lovinca već znatno prije i češće navraćali u Komić kod svojih poznanika Srba, obavještavali ih o događajima i potrebi budnosti pred opasnošću pa su se ovi sklanjali. Takvi su bili braća Jakov i Marko Matajić, zatim Ivan Sarić i Luka Brkić.

7. Početak ustanka

Fašistička okupacija i ustaška strahovlada stavili su srpski narod udbinskog kotara pred alternativu — ili se prepustiti volji ustaških zločinaca da s njima rade sve ono što su naumili, ili krenuti u oružanu borbu na poziv Komunističke partije Jugoslavije. Zahvaljujući postojanju i političkom djelovanju organizacije KPJ, narod udbinskog kotara opredijelio se za oružanu borbu protiv neprijatelja, najprije ustaša, a zatim i talijanskih okupatora.

Ustaški teror imao je negativnih posljedica i za partijsku organizaciju što je otežalo rad na pripremama i pokretanju oružanog ustanka. Ustaše su uhvatile i ubile četiri člana Partije, čime je partijska organizacija znatno oslabljena. Bio je razbijen i Kotarski komitet KPH za Udbinu, zbog čega su partijske organizacije po selima ostale prepuštene same sebi. Okružni komitet KPH za Liku upućivanjem svojih članova na udbinski teren preduzeo je mjere da popravi nastalo negativno stanje. Međutim, zbog nepostojanja veza s višim partijskim rukovodstvima, brzog razvoja događaja i drugih uzroka, a naročito zbog nedovoljne obaviještenosti, nepostojanja jasnih perspektiva šta treba da se radi na početku ustaškog terora, te mjere nisu odmah dale očekivane rezultate. U takvoj situaciji bilo je i nesnalaženja, tako da su pojedini komunisti otišli na rad u Njemačku i Srbiju ili se pak ponijeli oportunistički.

Partijska je organizacija već krajem aprila i početkom maja 1941. počela raditi na prikupljanju oružja. Zahvaljujući tome neposredno pred oružani ustanak u kotaru se našlo oko 50 vojničkih pušaka, koje su po selima bile raspoređene ovako: u Visuću 12 pušaka i jedan puškomitraljez, u Jošanu 20 pušaka, u Toliću 1, u Srednjoj Gori 3, u Mekinjaru 3, Komiću nekoliko komada, u Mutiliću 3 i na Krčani 1 puška. Na svaku od vojničkih pušaka raspolagalo se s prosječno 15 do 20 metaka. Osim toga, u kotaru se nalazilo i nešto bombi, zatim oko 100 lovačkih pušaka, 80 pištolja i oko 50 komada kubura.

U nekim selima i prije pokretanja oružanog ustanka dolazilo je do spontane težnje za suprotstavljanje ustaškom nasilju. Tako se grupa mladića u Svračkovom Selu pripremala za napad na ustašku posadu u selu. Međutim, u tome su ih onemogućili Talijani koji su, doznavši što se priprema, s jednom četom upali u selo pod izgovorom da traže kokoške i jaja.

Nekoliko dana pred ustanak u udbinski kotar, odnosno u Visuć, došao je Marko Orešković Krntija, član CK KPJ i CK KPH, i odmah počeo s radom

na okupljanju ljudi, koji su se do tada nalazili po zbjegovima u šumi. Preko istaknutijih ljudi ukazao im je da organizuju seoske straže, da se organizuju i postavljaju zasjede ustašama kako bi na taj način što brže došli do oružja i municije i da odmah otpočnu s izvođenjem diverzantskih akcija. Marko je posebno istakao da oružana borba ne smije ni jednog trenutka da bude usmjerena protiv hrvatskog naroda, već samo protiv ustaša i njegovih pomagača, jer hrvatski narod kao cjelina ne stoji uz politiku ustaškog pokreta. Markova uputstva su bila brzo prenesena po selima udbinskog kotara, zahvaljujući dobrim vezama između partijskih organizacija, izuzev Komića gdje nije bilo partijske organizacije.

Ustanici iz Visuća 28. jula 1941. prekopali su cestu na Kuku, odnosno prijevoju između Lapačke i Udbinske kotline, zbog čega su ustaše morale da saobraćaju između Lapca i Udbine preko Bihaća i Korenice. Istovremeno su bile prekopane i ceste između Udbine i Lovinca te Udbine i Korenice.

Prva ustanička akcija odigrala se 2. augusta 1941. godine, kada je naoružana grupa od sedam ljudi iz Srednje Gore u Tušicama u 7,30 sati ujutro, iz zasjede napala poštanski autobus koji je prevozio poštu sa Udbine u Lovinac i u kome se nalazila grupa od 10 ustaša. Tom prilikom ubijeno je šest ustaša dok su tri ranjena. Među poginulim bio je i Mile Kričković. Ova akcija je bila prvi jači udarac ustaškoj vladavini i teroru na području udbinskog kotara.

Druga oružana akcija izvedena je 7. augusta 1941. u Jošanu, kada je u selo naišao iz pravca Udbine ustaški auto s grupom ustaša, koju je predvodio zloglasni Milan Požega. Tom prilikom su ubijena 3 ustaše, dok je Požega uhvaćen i kasnije strijeljan. Auto je zaplijenjen i nekoliko pištolja.

Poslije ovih akcija cjelokupni hrvatski živalj iz sela i zaselaka oko Udbine napustio je svoje domove i sa stokom te pokretnom imovinom pobjegao na Udbinu, čime je započela i njegova tragedija, koju su mu pripremile ustaše. U vezi s nastalim stanjem upravitelj kotarske oblasti na Udbini, Pribetić, zahtijevao je od Zupana Velike župe Gacka i Lika u Gospiću da preduzme najhitnije i neodložive mjere radi zaštite imovine i života ljudi i to upućivanjem novih ustaških snaga na Udbinu. Ovaj je zahtjev proslijedio komandantu ustaškog zdruga generalu Lukiću, koji je na njemu napisao: »Po izvještajima tamo je mir, nema napada i situacija bolja nego na drugim mjestima. Vojska je zauzeta na potrebnijim i ugroženijim pravcima.« Na teške prilike, s kojima se nenadano suočila ustaška vlast na području udbinskog kolara poslije pokretanja oružanog ustanka, žalio se i bilježnik općinskog poglavfu-stva u Podlapači — RosancUć, koji je mjesec dana kasnije, 2. septembra 1941. godine, izvijestio Veliku župu Gacka i Lika da je narod postao jako uznemiren i ogorčen protiv ustaškog pokreta. A ko bi bio miran poslije saznanja da je osuđen na smrt — kakav je bio slučaj sa srpskim narodom i hrvatskim antifašistima.

Poslije navedenih i drugih akcija ustaše na Udbini i Podlapači bile su potpuno izolirane i odrezane od ostalih ustaških uporišta na području Like, jer nisu bile u stanju da saobraćaju cestama, pa su ustaške vlasti bile prisiljene da ih snabdijevaju i održavaju vezu s njima putem aviona iii preko svojih gospodara talijanskih okupatora. To je bio početak kraja ustaške vladavine i terora nad srpskim narodom na području udbinskog kotara i početak borbe narodnih masa za dalekosežne ciljeve narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije.

8. Držanje talijanskih okupatora

Talijanska okupatorska vojska u vrijeme prvih mjeseci ustaške vladavine i terora držala se po strani posmatrajući tok događaja. Kada se gnjev srpskog naroda pretvorio u pobunu, Talijani su počeli govoriti za sebe kako su oni zaštitnici Srba, proturajući i vijest da će za predsjednika udbinske općine postaviti Srbina i uspostaviti žandarmerijsku stanicu od Srba, ali pod uslovom da im ljudi predaju oružje. Talijani su u Udbini stvarno razoružali nekoliko **najokorjelijih** ustaša i otpremili **ih** za Gospić, čime su htjeli dokazati kako oni ne odobravaju ustaške postupke prema pripadnicima srpskog naroda, iako su do tada mirno posmatrali ubijanje Srba. Oni su čak išli tako daleko da su dozvoljavali ustanicima da u pojedinim slučajevima pregledaju njihove kamione prilikom saobraćaja po cestama da bi ih uvjerili da u njima ne prevoze ustaše.

Nekako početkom septembra 1941. godine Talijani su putem plakata, štampe, letaka koje su rasturali i putem aviona obavijestili Ličane da preuzimaju vojnu i civilnu vlast u Lici kako bi stali na kraj teroru i krvoproliću, da su razoružali ustaše i prognali ih s okupirane teritorije, zatim su pozvali ljude da se vrate svojim kućama i nastave da obavljaju svakodnevne poslove. Ova lukava propaganda imala je uspjeha kod starijih i politički zaostalijih ljudi što su počeli obilato i vješto da iskorištavaju velikosrbi, odnosno budući četnici, koji su počeli kontaktirati s Talijanima i pod njihovim okriljem sijati sjeme bratoubilačkog rata i kontrarevolucije. Osnovni cilj i smisao navedenih mjera fašističkog okupatora bio je, kako je izgledalo — da se smire prilike na okupiranom području, kako bi okupatorska vlast mogla djelovati u što mirnijim uslovima.

Talijanski okupator je ipak brzo razotkrio svoje pravo lice i počeo razuvjeravati čak i one koji su imali izvjesne iluzije u vezi njegove politike prema srpskom narodu. To su praktično pokazali 9. novembra 1941. kada su pripadnici talijanske vojske iz Udbine upali u Mekinjar. Tu su uhapsili nekoliko ljudi, ubili dva čovjeka, opljačkali njihovu imovinu i zapalili dvije kuće. Zbog toga su na njih pripucali borci-omladinci iz istog sela, poslije čega se razvila borba u koju je stupila i grupa ustanika iz Srednje Gore, pod komandom Miloša Čankovića. Tom prilikom je, prema izvještaju Kotarskog poglavarstva za Udbinu od 18. novembra 1941. godine, poginulo 5 talijanskih vojnika, 5 ih je bilo ranjeno, dok su 4 bila zarobljena. Tako je srpski narod i na području udbinskog kotara otpočeo borbu i protiv fašističkog talijanskog okupatora, jednog od onih vojnih i političkih faktora koji su omogućili uspe itavu NDH i genocid nad srpskim narodom. Drugog puta narod nije ni imao, ukoliko je htio da opstane, što je praksa četverogodišnje borbe i potvrdila.

Tomo Nikšić

Neka sjećanja na događaje u Krbavskoj kotlini 1941, godine

Brza kapitulacija bivše kraljevske vojske i prestrojavanje mačekovskih elemenata u novopečene ustaše, označilo je novu situaciju u zemlji. Rad komunista bio je otežan. U selima Like s miješanim hrvatskim i srpskim stanovništvom ustaše su odabirale sebi pouzdane i naoružavali Hrvate — seljake, kako bi na taj način stvorili čvrsti zid između hrvatskog i srpskog naroda.

Izlaskom iz zatvora u Otočcu znao sam što mi je raditi: uspostaviti vezu s članovima Okružnog komiteta KPH za Liku i drugim komunistima, kao i s ugroženim i izbjeglim srpskim narodom u zbjegovima. Pošto sam bio ucijenjen od ustaša, odmah sam razvio širu mrežu povezivanja i obavještavanja. Omladinca Nikolu Čubrića uzeo sam kao mog kurira za Ljubovo. Stojan Serdar, bivši žandar i moj lični stari prijatelj, na moj nagovor uspostavio je vezu s komandirom Žandarmerijske stanice u Širokoj Kuli Milom Butkovićem koji nije volio ustaše. Moja sestrična I. Orešković radila je kod žandara i davala mi dragocjene podatke o njihovom radu i namjerama. Na osnovu raspoloživih podataka članovi moje porodice i ja javljali smo ugroženima da se sklone kako ih ustaše ne bi uhvatile.

Dana 13. lipnja 1941. godine išao sam u Bunić. Iskoristio sam sajmeni dan da odem do Strahinje Kneževića — komuniste. Obavili smo korisne razgovore, a na kraju nam se pridružila i njegova sestra Nada — medicinarka. Na sajmu sam prvi puta vidio u uniformi mlade ustaše. Naravno, oni mene nisu poznali. Na povratku kući imao sam društvo: Stevana Rakića, njegovu snahu s Ljubova i Milu Serdara iz Podova. Zaustavili smo se u kući Staniše Opsenice da se okrijepimo. Uzeli smo vina a Stevan Rakić je iz torbe izvadio sira i kruha. Kada smo se okrijepili, netko je upitao za Stanišu, a Desa, njegova žena, kao začuđeno i kratko reče: »Nema ga«. Zatim ode u kuhinju i za nekoliko minuta neopaženo mi dade znak da dođem tamo. Saputnicima sam rekao neka se malo strpe da ću se brzo vratiti. Kada sam došao u drugu prostoriju, Staniša se pojavi, dade mi ruku i zagrlismo se kao pravi prijatelji i drugovi. Kako se dugo nismo vidjeli, sad smo se još jednom dobro pogledali. Sjeli smo i Staniša mi reče: »Šta mi imaš reći?« »Prije svega«, rekoh mu, »za živu glavu da se više ne daš ustašama u ruke, a isto to da preneseš i na sve muškarce«. Dalje sam rekao da Komunistička partija Jugoslavije sprema ustanak i da treba prikupiti što više oružja, zatim što više pripremiti suhe i nepokvarljive hrane kao: suhog sira, pršuta, slanine, brašna, soli i drugog te sve to smjestiti na sigurno mjesto u šumu. Staniša je ovaj naš razgovor shvatio vrlo ozbiljno. Stari kirijaš, a imao je i novaca, pod rizik glave uputio se narednog petka **u** Gospić i kupio raži, pršuta, soli, rakije, duhana i šibica. Raž je samlio i sve to zabunkerisao u šumu zvana Palež.

Početkom srpnja otišao sam u Divoselo gdje sam se sastao s Jakovom Blaževićem, sekretarom OK KPH i Milom Počučom, članom ovog komiteta i detaljno se dogovorili o pripremama za oružani ustanak. Nakon povratka

preko Smiljana i Mušaluka u Široku Kulu uputio sam Nikolu Čubrića na Ljubovo da u pogodno vrijeme organizira sastanak sa što više ljudi. Stojana Serdara, bivšeg žandara, uputio sam u Donji Lapac kao kurira, gdje ga je zatekao ustanak. U ugovoreno vrijeme, u drugoj polovici srpnja, došao sam na Ljubovo iza kuća Rakića. Tamo se skupilo oko pedeset drugova, kršnih momaka. Bilo je pred noć, a dan topao i lijep s malo naoblake. Naš razgovor vodio se o pripremama za ustanak. Najveći i najsnažniji među njima Laćan Jovetić Danžulin obratio mi se riječima: »Druže Tomo, što ćemo za oružje, mi nemamo oružja.« »Otećemo ga od neprijatelja«, rekoh. Laćan me s nevjericom pogleda kao da je očekivao da ja imam negdje skrivenog oružja. U to vrijeme od Bunića pojaviše se kola s pet ustaša i kočijašem koji ih je vozio u Gospić. Pijane ustaše su odložile puške na lengere i više se derale nego što su pjevale. Daleko su bili od nas 250—300 metara. »Eno vidite«, rekoh »pet ustaša kako su pijani odložili oružje i raskomotili se, a sad da smo tu dolje malo niže u zasjedi mogli smo ih munjevitom brzinom savladati i uzeti pet pušaka.« Na očiglednom primjeru uvjeriše se u moje riječi, ali za takvu akciju momentalno nismo bili pripremljeni.

Početkom kolovoza ponovo sam na kratko vrijeme otišao u Divoselo i sastao se s Jakovom Blaževićem i Milom Počučom. Vratio sam se preko Vrepca gdje su me kao sumnjivog uhapsili i razoružali, a kad se sve razjasnilo dobro su me nahranili i dali mi kurira da me preko Staze odvede ka Širokoj Kuli. Kada sam prešao na kuljsku stranu, pošto sam izbjegao susret s ustašama, naiđem na poznate seljake Srbe kako bježe u šumu. Svratim u kuću Radmanovića, starih mojih prijatelja, i nađem dvije žene te ih uputim što da rade. Puca se na sve strane. Dopire dim paljevine iz srpskih sela što su ih ustaše zapalile. Zaobilazno u mraku dođem kući. Ja s jedne strane kuće, ustaše s druge. Kad sam se pojavio, mati se okamenila. Kod kuće sam ostao 48 sati. Toliko mi je bilo potrebno za odmor i da prikupim obavijesti o neprijatelju, kao i da doznam gdje su se sklonili Čubrići. Ujutro sam poslao oca u centar Široke Kule da što više dozna o stanju i raspoloženju kako žandara i ustaša tako i naroda. On je uspješno obavio posao. U masi naroda uvukao se u žandarmerijsku stanicu gdje je slušao telefonski razgovor žandara s Gospićem. Panika je bila zahvatila sve. Ustaše su namjerno plašile hrvatski narod četnicima i na taj način opravdavale svoja zločinačka djela i prikrivale se iza hrvatskog naroda.

Četvrtog i 5. kolovoza majka mi se isplakala za kumom Ilićkom, Nikolom Ćubrićem i mnogim našim komšijama, dobrim ljudima i prijateljima. Klela je ustaše i njihova zlodjela. Petog u noći krenuo sam u planinu ka Čubrića vrhu. Majka me ispratila, poljubila i rekla: »Idi, sinko, gore do svojih dobrih drugova, ja u njih imam povjerenje, jer ih dobro znam da su dobri i pošteni.« Uputim se zaobilaznim besputnim kamenjarom da ne natrapam na nepoželjno. U noći stignem na cilj. Naišao sam prvo na Đukančića Kovača kako leži u naviljku planinskog sijena. On me odmah prepozna i poče savjetovati da nikud dalje ne idem jer bi mogao loše proći. Na kraju mi reče: »Ima tu svakakvih ljudi.«

Šestog kolovoza ujutro izišao sam na Konjski vrh, tromeđu između Široke Kule, Ljubova i Svračkova Sela. Narod je izlazio iz šume na otvoreno i na sunce. Tu već tri dana živi nekoliko stotina duša odsječeno od ostalog svijeta. Odnekud se tu stvori Staniša Opsenica. Pozdravismo se i izmijenismo par riječi i on predloži da idemo kod njega u logor u Palež. Usput ga upoznajem

0 stanju u Širokoj Kuli i dobroj prilici za napad na ustaše i žandare. Bio **sam više** nego siguran **u** uspjeh. Predložim mu da izradim plan za napad **i** da budem među prvima koji će učestvovati u napadu. Kad smo stigli u **logor, pozdravio sam se sa** Stanišinim bratom Stevanom, zatim s Desom i Milicom, **njihovim** suprugama. Staniša me počastio rakijom a Desa je spremila **jelo. Upravo** kad smo počeli jesti, evo Peke Korača po mene da idem nazad. Sta**niša** je htio da ne idem. Ja odlučih i krenuh s Pekom. Usput ga upitah: **»Sigurno** nešto sumnjivo?« »Da«, kratko odgovori. Cim smo stigli, odmah **nas opkoliše** i počeše da postavljaju neka čudna pitanja. Razoružaše me. Bilo mi je jasno da su po srijedi pročetnički elementi i pošto sam Hrvat i komu**nista za** njih sam bio opasan. Htjeli su odmah da me izdvoje od naroda i **tobože** da me vode nekoj višoj komandi u Jošan. Tamo je komandir sela bio **siledžija** i velikosrbin Branko Mašić, koji je ubio španskog dobrovoljca Miču **Radakovića i** njegovu sestru kad ga je ovaj pokušao 10. kolovoza da smijeni s **dužnosti** komandira sela. Energično sam se odupro i rekao: »Sve što imate dajte da raščistimo **i** živ odavde ne idem, a takvim se jezikom ustaše služe **kad je** u pitanju njihova žrtva.« Znao sam da među njima ima dobrih ljudi **1 dok** shvate **o** čemu se radi trebam dobiti na vremenu. Sreća mi je bila **naklonjena.** Odjednom poče pljusak s ledom, svi se razbježaše i ja ostade sam. Priđe mi Đuđa Rakić Šuvale, uze me pod ruku i dovede k vatri. Tu se stvori **obruč** prijatelja oko mene i niko od onih silnika više da pogleda gdje sam.

Ujutro 7. kolovoza pročetnički nastrojeni Nino Lovrić[1] i Simajica Kovač[2] s nekoliko svojih pristaša digoše narod i stoku, većinom kuljski, i uputiše se za Vrebačku stazu. Ja sam ih odgovarao da ne idu, ali oni uporni te odve**doše** narod. Kad su tamo stigli, **U** isto vrijeme stigle su ih ustaše iz Široke Kule i poklali 25 duša, većinom žena i djece.

U međuvremenu 3. kolovoza 1941. godine četiri ustaše iz Bunića upadaju u zaselak Severi da oduzmu janjce i pokupe namirnice. U kućama Ševera u isto vrijeme bili su se sakupili ljudi na dogovor kako da se odbrane od ustaša. Kad su ustaše upale u kuću Mićana Ševera, nastalo je pravo rvanje između naoružanih ustaša i golorukih ljudi. Omladinac Branko Petraković Perina, Bućo Sever Bukičin, Buća Sever Radulov i Mile Zorin, ubijaju dvojicu ustaša i dvojicu zarobljavaju, pri čemu je Petraković ranjen. Glas o ovom događaju brzo se pronio okolinom i narod iz sela Bunića, Šalamunića, Debelog Brda, Pečana i Krbavice masovno je nagrnuo na ustašku posadu u Buniću: Oružja nije bilo, ali je svatko uzeo što je imao pri ruci: kosu, vile, sikiru i slično. Ustaše i žandari su osuli vatru na masu koja je silovito nastupala brisanim prostorom bez zadržavanja. Svojom brojnošću napadači su djelovali na ustaše, tako da su one pobjegle preko Očuruma prema Širokoj Kuli. Ustanici su zaplijenili šest vojničkih i jednu lovačku pušku, kao i nešto bombi.

Prethodnog dana, 2. kolovoza, žandarmerijski narednik iz Bunića — Bevanda, u pratnji ustaše Šnjarića, unajmio je kola Đurina Jelovca iz drugog dijela Bunića da bi prevezao svastiku na željezničku stanicu Lički Osik. Na putu kod Opsenica zaustavio je kola pred kućom, ušao u tor, izabrao janje i naredio ustaši Šnjariću da ga stavi u kola i veže. Stanišina i Stevanova majka uzrujano

1 U listopadu 1941. godine ustaše su pomoću Talijana namamile Ninu Lovrića kući, uhapsile ga i u Perušiću strijeljale. Glavnu ulogu u ovom odigrao je Lukentar Nikšić, koji je bio tumač Talijana, a samo hapšenje izveo je njegov sin Štipan, zvani Maloča. Oni su s Ninom Lovrićem imali lične račune i osvetili mu se.

2 U siječnju 1942. godine Simajica Kovač je na misteriozan način nestao na Ljubovu.

ga zapita: »Gospodine naredničke, hoćete li platiti to janje?« Bevanda na to odgovori: »Zašto i kome da plaćam kad će vam i ovi pretećі.« Stara Milica na to reče: »Nosite, gospodine, pojedite ga, ali da će bog pa će vam biti zadnje«. Sutradan Staniša je u zasjedi sačekao Bevandu koji se vraćao u Bunić ne znajući za ustanak i likvidirao ga. Istog dana Staniša je s grupom boraca napao i ustaše i žandare koji su bježali iz Bunića. Tom prilikom ustaše su spalile imanje braće Opsenica, ubile im majku Milicu, brata Spasu i njegovu ženu.

Ubrzo poslije napada na ustaše u Buniću, u šumi Palež obrazovan je gerilski odred »Ljubovo«. Za komandanta je izabran Stanko Opsenica, za političkog komesara Tomo Nikšić i za operativnog oficira Stevan Opsenica. Ljudstva je bilo dosta, ali većinom bez oružja. Logor smo sredili, straže, osmatračnice i izvidnice isturili na položaje da nas neprijatelj ne iznenadi. Narod što je otišao za Vrebačku stazu povratio se razočaran. Stalno su spominjali: »Dobro nam je Tomo rekao da tamo ne idemo.«

Jednog dana pojavio se jedan seljak noseći u ruci komad šuplja željeza od 15 do 20 cm dužine. Potišten i žalostan reče »Evo, vidite što mi je ostalo od imovine. Sve su mi ustaše spalile.« Zamolih seljaka da vidim to šuplje željezo (u Lici to zovu durkauz u kotaču što se okreće oko osovine kod običnih seoskih kola). Znao sam da je durkauz od čelika. U isto vrijeme dođe mi misao u glavu da se napuni eksplozivom i zapali, raspršiao bi se kao bomba. Izgovorim svoju misao pred drugovima, a Staniša se nešto nasmija i reče: »Imam ja dinamita, korde i kapsla. Biće dobra bomba«. Tu se našao i Bogdan Rakić, seoski puškar. On se odmah prihvati posla obrade kamena da ga umetne sa šire strane i zatvori uži dio. Staniša je donio eksploziv i već drugi dan bomba »durkauz« bila je gotova. Ovo je bio prvi primjerak ovakve bombe u Lici.

Staniša i ja 15. kolovoza izašli smo na vrh Lisac na osmatranje. Cestom od Podlapca pojaviše se kola s pratnjom žandara. Odmah smo točno ocijenili da se radi o ustaškom povjereniku Luki Javoru koji ide u Gospić po robu. Odlučili smo da ih mirno pustimo, a kad se vrate ogledaćemo se. Ocijenili smo da su poštanske veze prekinute i ostali saobraćaj te da će ustaše početi obnavljati veze, jer za njihove pojmove mi i ne postojimo.

Tri dana kasnije kod kuće Rakića postavili smo zasjedu u zidine nedovršene zgrade u koju su upala tri žandara i općinski poglavar. Razoružani su bez otpora. Zaplijenili smo: 4 puške, 2 pištolja, 6 bombi, nešto municije i punu vreću pošte s novcem. Na saslušanju žandari su rekli da za njima idu dvoja kola Lukice Javora puna razne robe s pratnjom žandara i domobrana. Kad je Staniša čuo o dolasku žandara, reče meni: »Nastavi sa saslušavanjem ovih žandara, a ja i Stevan idemo trkom do Rakića zidina u zasjedu da isprobamo durkauz.« Ubrzo su naišla i kola s pratnjom. U prvima se pored kočijaša nalazio jedan žandar sa švalerkom. Staniša je bacio »durkauz« na prva kola. Dva konja su ostala mrtva. Druga kola su stala i zaplijenjena, dok je pratnja pobjegla prema Širokoj Kuli. Detonacija »durkauz« bila je silovita. U Gospiću se pronijela vijest da imamo topove. Ljubovo je prozvano »Gvozdeno Ljubovo« a u Krbavici je ubrzo proradila radionica bombi »durkauz«.

U zaplijenjenim kolima našlo se: kafe, šećera, brašna, rakije, duhana, cigaret-papira i raznih odjevnih predmeta. Bilo je i robe što su je ustaše svukle sa žrtava koje su ubijali. Sve je prenijeto u logor odreda u šumi i popisano. Odjevni predmeti podijeljeni su onim borcima kojima su bili najpotrebniji. Puške su date onima u koje se imalo najviše povjerenja. Poslije

ovog događaja održali smo sastanak odreda i zaključili da se odmah pređe na vojnički način života. Zbog slabog naoružanja izvršena je podjela boraca na dva dijela: na naoružane i one bez oružja. Naoružani su stalno bili na okupu i učestvovali u svim akcijama, dok su oni bez oružja služili za popunu. Operativni oficir Stevan Opsenica sastavio je spisak ljudstva. Jutrom rano postrojio bi borce i izvršio smotru i prozivku. Jedno jutro pročetnički nastrojeni Iso Stanić uz povišen glas posegne da mi uzme iz ruku pušku. Primijetio sam u njegovu pogledu da je očekivao podršku. U isto vrijeme začu se Stevanov snažan glas: »Odstrani se, Iso«. On se gunđajući odvuče. Stevan je vodio pismeni zapisnik rasporeda boraca na položaju od Kuljske staze do Kozjanske drage, koje je držao odred »Ljubovo«. Stevan je svaki dan s borcima izvodio borbenu obuku i osposobljavao ih za borbu. Zahvaljujući tome, kao i političkom radu s borcima, odred je postao čvrsta i dobro organizirana vojna jedinica. U njemu su obrazovane partijska i skojevska organizacija. Organizaciono, vojnički i politički odred je ojačan dolaskom drugova iz Perušića i Gospića, kao i Franje Černila iz Zagreba. U njemu su stvoreni i čvrsti temelji bratstva i jedinstva. Kao takav odred »Ljubovo« odigrao je jednu od najkrupnijih uloga u NOB-u u Lici.

Sedmog rujna 1941. godine Marko Orešković, član CK KPJ, poslao je Bogoljuba Rapaića iz Krbavice u odred »Ljubovo« da s njim dođem u Krbavicu. Objasnio sam drugovima u odredu i oni su to razumjeli iako bi voljeli da sam i dalje s njima. Marka sam zatekao u školskoj zgradi. Pružio mi ruku i rekao: »Komesaru, znaš li da je odred »Ljubovo« uzak teren za tebe«, i nastavi: »Ideš u Donji Lapac na sastanak OK KPH za Liku koji će se održati 11. rujna 1941. godine.« Na sastanku sam dobio zadatak da idem u gračački kotar na partijsko-politički rad.

Deset dana kasnije, 21. rujna 1941. godine, održana je vojna konferencija delegata iz čitave Like na Kamenskom što je bio krupan vojno-politički događaj. Okružni komitet KPH za Liku, uz pomoć Marka Oreškovića, pripremio je ovu konferenciju. U noći između dvadesetog i dvadeset prvog rujna dugo smo pretresali oko dnevnog reda konferencije i oko izbora komandanta Grupe NOP odreda za Liku. Marko je predložio Rašetu, a Komitet je bio protiv jer je bio kukavica. Marko se složio s tim, ali je ipak istakao da »samo ime major nekog vraga vrijedi u narodu i u našoj vojsci u Lici nemamo neko veće vojno lice.« Na kraju smo se složili da major Boško Rašeta bude komandant, Marko Orešković politički komesar i Stojan Matić, operativni oficir. Konferenciji nisu prisustvovali ni Rašeta ni Matić. Stojan je ispričan da je morao otići na položaj na Drenovači. Poslije konferencije Marko Orešković je uzeo na sebe dužnost da saopći Rašeti i Matiću o njihovu izboru na konferenciji. Međutim, oba su odbila da se prihvate spomenutih dužnosti. Situacija je bila vrlo ozbiljna, moglo bi se reći i prelomna. Materijali s kojima smo raspolagali jasno su govorili da se nalazimo pred radikalnim razlazom sa četnicima i da odmah moramo da formiramo Štab Grupe partizanskih odreda za Liku. Marko Orešković se iz Lapca uputio u Srednju Goru da ispita teren za novi štab. Za nekoliko dana došao je do zaključka da postoje svi uslovi da Srednja Gora bude sjedište ovog štaba. Petog listopada donesena je odluka da se za komandanta Grupe pozove španski dobrovoljac Vlado Ćetković, Marko Orešković da ostane politički komesar, a Miloš Uzelac da se imenuje za operativnog oficira. Poslije pogibije Marka Oreškovića dužnost političkog komesara Grupe

neko vrijeme vršio je sekretar Okružnog komiteta za Liku a zatim je na tu dužnost postavljen Šime Balen koji je uređivao list »Gerilac«.

Iz Srednje Gore Štab grupe se ubrzo premjestio u Krbavicu koja je postala sjedište i Okružnog komiteta s rukovodstvima antifašističkih organizacija za Liku. U ustanku u njoj je bilo prvo sjedište Marka Oreškovića. Ona je ISU. godine bila prolazni punkt španskih dobrovoljaca u partizane. U Krbavici su, pored članova OK KPH za Liku, boravili: Vlado Popović, Ivo Rukavina Vladić, Košta Nađ, Srećko Manola i drugi. U njoj su na vojno i političko rukovodstvo ustanka u Lici prenijete odluke vojno-političkog savjetovanja CK KPJ i Glavnog štaba NOPO Jugoslavije održanog 26. 9. 1941. godine u Stolicama kraj Krupnja.

Krajem studenog 1941. godine formiran je bataljon »Ognjen Priča« u Krbavici. Na ovom skupu izabran je njegov štab od slijedećih drugova: komandant Bogoljub Rapajić, politički komesar Srđan Brujić i operativni oficir Miloš Uzelac. Na svečanosti glavni govornik je bio Tomo Nikšić, zatim Miloš Uzelac koji je, između ostalog, spomenuo Napoleona i rekao: »Napoleon je govorio svojim vojnicima da svaki njegov vojnik nosi maršalsku palicu u džepu.« Odred »Ljubovo« u cjelini je ušao u sastav ovog bataljona. Potkraj prosinca oslobođena su Plitvička jezera, što je išlo u prilog da se donese odluka za napad na Talijane u Korenici. U Krbavskoj kotlini nisu mogli doći do izražaja «etnici jer nisu imali oslonce u narodu, iako je bilo pojedinačnih pojava. Čvrstina i pomoć naroda Krbavske kotline široj okolini potvrdila se i potvrđivala što joj služi na najljepšu čast. Ni u jednom kraju, kao u selima Krbavske kotline u to vrijeme, nisam osjetio tako vruću želju bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda. Sjetio sam se često riječi moje majke što mi ih je rekla na ispraćaju u partizane: »Idi, sinko, gore među dobre i poštene drugove.«

Dolazak Dalmatinaca u Liku najljepši je i najbolji primjer bratstva i jedinstva. Srpska sela bila su u crno zavijena jer mnogima su ustaše pobile najmilije i najdraže. Tužno je bilo to gledati. Dalmatinci komunisti i dobri borci znali su zasvirati, zapjevati, zaigrati i politički raditi. Oni su se brzo saživjeli sa sredinom koja je njima u Krbavskoj kotlini pružila gostoprimstvo. U tome se naročito isticala omladina koja je i ispjevala pjesmu: »Složila se Dalmacija s Likom, pa se ne da pokoriti nikom.«

Značajna sjednica OK KPH za Liku održana je 25. i 26. prosinca 1941. godine u Šalamuniću u kući Vuje Ratkovića. Sjednici su prisustvovali komandant i politički komesar Štaba Grupe partizanskih odreda za Liku Vlado Ćetković i Šime Balen. Pored vojnih pitanja razmatrano je i pitanje daljeg razvoja NOO-a. Odlučeno je da se 1. siječnja 1942. godine napadnu Talijani u Korenici i oslobodi ovo mjesto. Računali smo da ćemo izvući Talijane van na otvoreno, na brzinu ih razbiti i tako doći do novog oružja. No, kako je poznato, do sukoba s Talijanima je došlo 29. prosinca 1941. godine u Bijelom Polju ali predviđeni plan za zauzimanje Korenice nije se ispunio. U siječnju 1942. godine u bitkama oko Korenice ranjen je Vlado Ćetković, komandant Štaba Grupe partizanskih odreda za Liku. Iako Crnogorac od prvog dana se osjećao kao da se rodio u Lici. Narod je zavolio njega i on narod. Bio je vrlo duhovit i posjedovao je revolucionarno i vojno znanje. Ako se o nekom može reći sve najljepše, to se S punim pravom može reći o Vladi Ćetkoviću. U tom vremenu je ranjen i Staniša Opsenica, komandant bataljona »Ognjen Priča«. U ambulantu zaseoka Vujine Glave bila su smještena na liječenje oba komandanta. Ambulantu je

vodila liječnica Slava Očko, a medicinska sestra je bila Slavica Blaževič. Kasnije ambulanta je premještena u školu u Krbavici, zatim na Plješevicu — Bjele Potoke gdje je pretvorena u Centralnu partizansku bolnicu za Hrvatsku.

Dušan Knežević

Ustaški genocid u Ljubovu

Ljubovo, selo pastira i ratara, bilo je specifično po mnogo čemu. Surove zime darivale su mu obilje snijega i zatvorene putove tokom nekoliko mjeseci. Bogata ispaša omogućavala je uzgoj velikih stada ovaca i drugih grla sitne i krupne stoke. Bilo je nekoliko porodica koje su uzgajale preko 100 ovaca, ali je bilo i siromašnih koje su svoju egzistenciju nalazile u pečalbi širom zemlje. Ponajviše se odlazilo na sječu slavonskih šuma i u rudarske rejone Srbije. Siromaštvo im nije dozvoljavalo da putuju prevoznim sredstvima, već su mnogi te udaljenosti savlađivali pješice. U Beograd se, govorili su pečalbari, moglo doći za 13 dana hoda.

Stočne pijace u okolnim centrima bile su prepune ljubovskog blaga i to najbolje kvalitete. Po količini stočnog fonda mjerilo se bogatstvo ljubovskih porodica. Uloženi trud i rad u njegovo izdržavanje nikad nitko nije ni mjerio ni spominjao.

Prostrana ljubovska visoravan na razmeđu 4 bivša kotara — korenički, udbinski, gospićki i perušićki — dominirala je svojim položajem. Na njoj je bilo smješteno selo u više odvojenih zaselaka. Neka od njih su bila udaljena po nekoliko kilometara od makadamske ceste koja je spajala centre Gospić i Korenicu.

Pred rat je selo brojilo oko 50 domaćinstava s približno oko 200 stanovnika. Selo nije imalo ni jednog dućana, ni jedne seoske birtije, nije imalo ni školu ni crkvu. Jedan dio djece pohađao je osnovnu školu u Buniću, a drugi u Širokoj Kuli. Udaljenost do školskih centara za neke zaseoke iznosila je 10—12 kilometara. Većina ljubovskog pučanstva bila je nepismena.

I još jedna posebnost. Selo nije imalo ni svoga groblja. Vjerovatno bi trebalo obići mnogo prostora naše zemlje da bi se našao sličan slučaj. Mrtvi su sahranjivani u groblja okolnih sela: Bunića, Šalamunića, Široke Kule i Perušića. Neka od njih bila su preko 15 km udaljena. Na žalost, rat i ustaški genocid tom problemu dali su novi sadržaj. Ljubovo je pretvoreno u veliko groblje nevinih i nedužnih — razbacano po dragama, gajevima, seoskim okućnicama i vrtovima. Najviše poginulih u genocidu i borbama sahranjivano je na licu mjesta. Neki su kasnije ekshumirani i premješteni u okolna seoska groblja, ali mnogi ostadoše tu na mrtvoj straži bez oznake ili druge pažnje, jer slobodu ne dočekaše njihovi bliski rođaci. Danas im se više ni humke ne raspoznaju. Ostali su jedino u sjećanjima živih. Predajemo njihova imena historiji da ne budu zaboravljeni, jer stara je maksima da »što nije zapisano, nije se ni dogodilo«.

Većina stanovništva Ljubova srpske je narodnosti. Nekoliko porodica bilo je hrvatske nacionalnosti (Rastići, Šimunići, Nikšići i Lulići). Živjelo se složno, komšijski. Ispomoć među porodicama bila je česta i raznovrsna. Zajedno se išlo u seoska prela, kumovalo novorođenoj djeci, pokapalo umrle, blagovalo za vrijeme blagdana, a posebno za krsne slave do kojih se mnogo držalo. Jedni od drugih su posuđivali i po malić brašna za sirotinjsku palentu. Kako se odrvati životnim tegobama, kojih je za tako udaljeno selo bilo na pretek, bila je zajednička briga svih. Jedina posebnost koja je bila uočljiva bili su grupni nazivi. Hrvati su Srbe nazivali Vlasima, a Srbi Hrvate Kranjcima. Takvi nazivi bili su uobičajeni u cijeloj Lici.

Stvaranjem takozvane Nezavisne Države Hrvatske život je krenuo novim tokovima. I ne samo na Ljubovu. Ustaška vlast preduzela je sve mjere da hrvatsko stanovništvo izolira od svojih susjeda i angažira za svoje političke ciljeve. Naročito su se okomili na mlađe ljude, naoružali ih i organizirali seoske ustaške straže. Neki su se oduprli, posebno stariji.[1]

Svakodnevno su po Ljubovu počele krstariti ustaške patrole iz Bunića, Široke Kule ili Perušića. Odlazili su u Bunić, gdje je bila organizirana ustaška žandarmerijska stanica s dosta brojnim sastavom. Njihovo ponašanje, odmah u početku, bilo je prepuno primjera vlasti u kojoj oružje dijeli pravdu. Bez razloga se pucalo i u paklenom trku gonilo konjske zaprege ljubovskom cestom. Sve je to bilo podnošljivo dok nije započela otvorena i strahovita hajka na ljude, najprije uglednije, a zatim i ostale. Strah i nesigurnost za vlastiti život postali su sastavni dio življenja. O imovini već tada malo je tko vodio računa. Bilo je primjera da ustaška grupa uđe u seosko dvorište i po izboru uzme najbolje janjce bez pitanja, može li ili treba li platiti. Gozba je priređivana od otetog blaga pred licem ukućana. Domaćin je bio zadovoljan da ga nitko ne dira.[2] O suprotstavljanju nije bilo ni govora. Na molbu ili kletvu nije se nitko osvrtao. Naprosto, u početku, narod nije shvaćao što se to događa. Nova država, nova vlast, novi zakoni — rezoniralo se u općem nesnalaženju.

Takva logika življenja teško se osvetila. Mnogi snažni, pametni i viđeni ljudi platili su glavom zbog svoje lojalnosti. U junu i julu 1941. godine prolazile su preko Ljubova brojne kolone seoskih kola prepunih sposobnih muškaraca, tako reći bez ustaške pratnje na klaonicu u Jadovno. Niti su bili svezani, niti čuvani, a išli su, išli — i više se nikad nisu vratili. U kolima 10 i više ljudi i samo jedan ustaša. Takvih je preko Ljubova iz koreničke i krbavske kotline prošlo prema Gospiću na stotine. I sve bez otpora. Idu ljudi na »rad« u Vele-

1 Kao primjer ističem Luku Njegovana Lukicu iz Salamunića koji je cijelog rata dijelio sudbinu svojih susjeda Srba, selio, bježao, sklanjao se. I Stipe Jurasović Stipica i baba Jela iz Bunića veliki dio rata bili su u istoj situaciji.

2 Jedan primjer iz 1944. godine o kojem se poslije rata rado pričalo, tu rezignaciju naroda lijepo ilustrira. Prilikom bježanja pred podivljalom soldateskom narod je nosio sa sobom što je mogao. Sklanjao je i svoju stoku, koja mu je u ratnim uvjetima bila najsigurniji izvor egzistencije. Milka (Pajkanova) Knežević Milkica, uz ono malo sirotinje što joj je bilo u torbi na leđima, potjerala je pred sobom i svoju krmaču s već poodraslim prasićima u šumu, zvanu Klanac, na Ljubovu. Tamo je bila otkrivena i uhvaćena kraj svoga ognjišta. Ustaše su počele hvatati i pribirati prasad u namjeri da ih otjeraju. Izgladnjela i mršava prasica nije im trebala. Počeo je lov i trka oko ognjišta i po grmovima. Njoj je ostalo da posmatra što se događa. AH se pribrala i stupila s njima u kontakt. »Ljudi moji, što se mučite«, rekla im je »nećete vi tako odagnati samu prasad već uzmite i prasicu«. To su i učinili. Začudo, ostavili su je u životu, iako su istog dana u njenoj blizini svirepo likvidirali Duku Tonković, ženu Nikolice, Radojku Petrine Kneževića divnu djevojčicu staru 15 godina i oca joj Petra Kneževića Petrinu, starca od 70 godina.

bit, a u stvari u jamu Jadovno, jednu od najvećih kolektivnih grobnica ustaškog genocida. Buduće pokoljenje (a i mi danas) zasigurno neće nikad saznati tačan broj nedužnih koji završiše život u toj masovnoj klaonici. (Enciklopedija kaže: oko 35.000 ljudi u Jadovnom i obližnjim jamama, pretežno Srbi.

Što je odvođenje ljudi bez otpora bilo evidentnije, to su se strasti za uništenjem Srba sve više pojačavale. Ustaše su, bez prikrivanja, postale vrlo brutalne. Pravi tirani. Nastupio je period premlaćivanja, ali bez javnog ubijanja. Mnogim Ljubovčanima ostao je u sjećanju neviđeni prizor i postupak sa Stanišom Opsenicom. Njega su poslije hapšenja privezali za upregnuta kola i sproveli u žandarmerijsku stanicu Bunić — 10 km daleko. Tu je preživio nove torture i mučenja. Spasila ga je čvrsta tjelesna konstitucija i otpornost gorštaka koju je Staniša posjedovao.

Bile su to metode zastrašivanja i postupci pred masovni pokolj koji je na Ljubovu uslijedio 2. augusta 1941. godine. Na spisku proskripcije našlo se sve srpsko stanovništvo i Hrvati komunisti također. Godine starosti nisu igrale ulogu. Odabira nije bilo. Od nejake djece do slijepih starica spisak je žrtava zločinačke politike, kojoj je bilo malo primjera u historiji. Tek pokoji biblijski zapis govori o sličnim primjerima. Ni inkvizitori im nisu bili dorasli u sadizmu i zlodjelima.

Ja jeziva politika pretočena je u još jeziviju praksu. Upravo stravičnu. Takvoj politici suprotstavio se ustanak osuđenih na smrt. Komunistička partija Jugoslavije pokreće mase i uspijeva da otpor zločinu ne krene putem izazova. Pravo rješenje u pravo vrijeme. Imena ljubovskih junaka iz odvažnih porodica: Rakića, Vukmirovića, Opsenica, Kneževića-Krljaca, Ratkovića-Donjića, Kneževića-Dodinih, Kneževića-Skendža, Tonkovića, Dmitrašinovića, Kovačevića, Ratkovića-Dragovih, Mirića i Opsenica-Đurđevih koji su prihvatili odluku Partije, i u načinu i po ciljevima borbe, ostat će svijetao primjer budućim pokoljenjima. Nadmašili su sami sebe.

Imali smo sreću da preživimo ustaški pokolj — govorili su mnogi Ljubovčani. Takvi razgovori i danas su prisutni kod svih, i u svim prilikama među preživjelim stanovništvom. Neki tu »sreću« nisu imali. Oduzeti su im životi na najsvirepiji način. Evo imena i nekih usputnih pojedinosti o žrtvama ustaškog genocida u Ljubovu u 1941. godini i do kraja rata.

Sava Knežević, žena Jove Sarina, zatečena je na dan pokolja na seoskom bunaru u blizini kuće. Naišla je grupa ustaša u seoskim kolima i tu se zaustavila. Ona ih je, ne sluteći ništa, ponudila vodom. Za nagradu toj mirnoj seoskoj ženi, povezanoj maramom, kojoj je sva životna filozofija i politika nekakvog nacionalnog pitanja bila sazdana od jedne jedine misli: kako pobrati ljetinu i prehraniti obitelj, oduzeše život na samom bunaru. Ciničkі i zločinački. Dugo se u kamenu kraj bunarskih vrata zapažala rupa od puščanog kuršuma kojim je ubijena. Bila je stara 28 godina.

Sara Dane Knežević, starica od blizu 80 godina, cijeli svoj život borila se sa životnim nedaćama i othranila brojnu obitelj dostojnu primjera poštenja. I ona je smetala novoj državi. Ubijena je u naletu pokolja tako reći na kućnom pragu.

Milica Save Knežević (Krljac), starica preko 90 godina i staračkі slijepa živa je zapaljena u kući na Kruškovcu. Zatečena je nepokretna u svom sirotinjskom krevetu i nije joj bilo omogućeno da umre prirodnom smrću. Izgorjela je 3. augusta 1941. godine.

Soka Knežević, žena Jove Krljca, pokušala se bijegom prema Paležu spasiti pokolja. U naručju je imala nejaku kćerku staru 3—4 godine. Od jedne grupe koljača je utekla, ali je naišla na drugu grupu ustaša. Ubijena je ona i njena kćerka Radojka u predjelu zvanom Krivodolice. Tu je u srednjoj draži zakopana, ali tako plitko da su je susjedi morali ponovo prekrivati novim slojem zemlje. Bila je stara 33 godine. Tragova njenoga groba i groba kćerke Radojke odavna više nema.

Milica Opsenica, žena Todora, kuma brojne djece susjeda i majka prebogata porodom i plemenitim osobinama, poginu na dan pokolja u neposrednoj blizini kuće. Sahranjena je sa sinom Aleksom na gornjem okrajku uz kuću. Njihov obilježeni grob ostaje na Ljubovu kao nijemi svjedok ustaškog genocida. Bila je stara 70 godina.

Aleksa Opsenica, sin Todora (zvani Zabenice), poginuo je na dan pokolja u zrelom žitu svoje potkućnice, koju je kao rijetko koji Ljubovčanin s ljubavlju obrađivao. Sahranjen je zajedno s majkom i tu ostao na mrtvoj straži iznad predivnih Dolova. Bio je star 46 godina.

Sava Opsenica, žena Alekse, na dan pokolja teško je ranjena i ubrzo od zadobivenih rana umire. Bila je stara 41 godinu. U pokolju izgubiše živote i Boja Nikole Vukmirovića, stara 67 godina, Milka Nikole Rakić, stara 66 godina i Sara Todora Vukmirović, stara 76 godina. Boja Vukmirović i Sara spaljene su u požaru svojih domova.

Ustaše su 31. jula 1941. godine bacile u jamu na Prijeboju ove Ljubovčane: Knežević Dukana (Dode) Dejana, stara 34 godine, Knežević Đukana (Dode) Gojka, stara 27 godina, Knežević Maksima (Krljca) Dušana, stara 20 godina, Opsenica Dure (Đurelina) Janka, stara 19 godina, Vukmirović Luke Budu, stara 41 godinu, Vukmirović Todora Jovu (Jilegu), stara 48 godina, Vukmirović Rade Petra (Perića), stara 49 godina i Vukmirović Mojsije Petra (Pekusiju), stara 66 godina, dok su Knežević Dane Miću, stara 30 godina, bacile u jamu na Jadovnom u Velebitu, neutvrđenog datuma 1941, a Knežević Ilije Petra, stara oko 60 godina, u Zelenu pećinu juna 1941. godine.

Od ustaške bombe u Buniću poginuo je 1943. godine Vukmirović Buće Bogdan, star 13 godina, a od zaostale bombe, također 1943. godine, život izgubi u Šalamuniću Knežević Maksima Mane. Bio je star 16 godina.

Opsenica Vase Đuro (Đirelija) zaklan je od ustaša u blizini svoje kuće u februaru 1943. godine. Bio je star 47 godina. Taj čovjek bio je svima poznat kao izuzetno zaokupljen svojim seljačkim poslovima u krizi da prehrani nemalu obitelj. Osim toga, smještajem svoga domaćinstva dosta udaljenog od svih drugih zaselaka nije nikad nikom zasmetao osim koljačkoj soldateski u jeku četvrte neprijateljske ofanzive.

Vukmirović Nikole Mika (Makina), dijete od 10 godina, u paničnom bijegu pred koljačima u januaru 1943. godine odvojila se od svojih ukućana i susjeda te našla smrt u snježnoj vijavici. Nađena je poslije nekoliko dana u neposrednoj blizini roditeljskog doma na Lipovoj glavici.

Knežević Bože (Božine) Dragan, star 17 godina, ubijen je od ustaša 1944. Tom prilikom naišla je jedna ustaška jedinica na zbjeg naroda u Kračicama (Vrebačka staza) i otpočela lov na djecu, starce i nemoćne. Tada je bilo ubijeno više osoba iz susjednih sela, a od Ljubovčana život je izgubio već spomenuti Dragan Božinov.

Od ustaša 1944. poginuše: Tonković Nikole Duka, star 38 godina, Knežević Petar (Petrina) i kćer mu Radojka, stara 15 godina, Rakić Stevana Staniša,

star 72 godine, Vukmirović Bude Mane (Maka), star 77 godina, Vukmirović Jove Mara, stara 64 godine i Vukmirović Stanka Mika, stara 70 godina.

Knežević Dane Mane (Maniša), star 47 godina, uhvaćen je na Ljubovu 1944. i odaveden u Gospić. Ubijen je od ustaša neutvrđenog datuma.

Serdar Steve (Stevićeva) Milica, stara 72 godine, pogođena je od ustaša prilikom bijega naroda u ljeto 1944. godine. Smrt ju je zadesila iznad sela Debelo Brdo. Porodica ju je uspjela dostojno sahraniti.

Knežević Todor Todorac poginuo od ustaša u ljeto 1944. na Ljubovu. Bio je star oko 70 godina. Većina ljubovskog naroda tada se sklonila pred naletom ustaša u šumu Palež. Narod je odabirao najskrovitije predjele radi sigurnije zaštite. Nas nekoliko porodica smjestilo se kod Lisičijeg griča, koji je dominirao prostranom ljubovskom ravni na potezu Vukmirovići—Klenovače. U Predvečerje jednog dana posmatrali smo ustašku kolonu u našem podnožju i ne sluteći da je ta jedinica poslala svoje patrole bočno prema nama. Naša grupa — Ilija Perića Vukmirović, Petar Opsenica, Petar Dmitrašinović, Jovica Alekse Opsenica i Dušan Knežević (autor članka) bila je sklonjena u jedan gusti grm, a Todor Knežević, kako smo ga mi zvali Todorac, sjeo je na čistinu ispred toga grma. Na iznenadni pucanj u našoj neposrednoj blizini mi smo pobjegli prema zbjegu, ali Todora nismo više vidjeli. Uhvaćen je od ustaške patrole ispod toga grma i odveden. Prošlo je nekoliko sedmica a da se o njegovoj sudbini nije ništa znalo. Ipak je sve razjašnjeno. S prostrijeljenom glavom našla ga je Milica Rakić kraj jednog puteljka u Osojcu, nedaleko mjesta gdje je uhvaćen.

U ovaj spisak poginulih ubrojimo još nekoliko izgubljenih života ljubovskog pučanstva, koji uistinu nisu poginuli od ustaša, ali su žrtve oružja nametnutog ratom i otporom protiv genocida. Žrtve su genocida na posredan način.

Od talijanske avijacije poginula je na Ljubovu 1943. godine Knežević Kata, žena Ilije Dodina, stara 35 godina.

Mirić Dušan Vajkov poginuo 1941. u svojoj štali zbog nepažnje drugih. Samo nekoliko mjeseci ranije spasio se iz koreničkog zatvora i izbjegao sudbinu pogubljenih u jami kod Prijeboja. Bio je star 20 godina. Osim njega žrtva nesretnog slučaja i nepoznavanje oružja bio je i Knežević Dušana Jovo, dijete od 8 godina.

Od iscrpljenosti u bježanju izgubiše svoje živote Knežević Pajo Pajkan i Opsenica Staniša Štrikan, star 74 godine. Pajkan je sahranjen u blizini Gračaca, a Staniša u Glini.

Na Ljubovu nema skoro ni jedne porodice koja nije platila krvavi danak genocidu i ratu općenito. Zapravo ima ih samo dvije ili tri od 50 porodica koliko je Ljubovo pred rat brojilo. Neka su ognjišta ugašena i više se nikad nisu uspjela revitalizirati. Najviše ih ostade bez svojih najsposobnijih članova. Mnoge porodice još za rata, a poslije rata posebno, preseliše na nova staništa, pa Ljubovo danas ostade zavičajem samo rijetkima.

Metodama o istrebljenju nedužnih ljudi ustaška strahovlada bila je prebogata. Odvođenje ljudi na izmišljene »radove« dio je toga postupka odmah poslije formiranja NDH. To je naročito intenzivirano pred javni pokolj u junu i julu 1941. Na Ljubovu su bile oformljene dvije takve »radne grupe«, sastavljene od sposobnih muškaraca različite dobi. Prva grupa je odvedena 12. jula 1941. godine na Plitvice. U njoj je bilo 12 mladića, sve u dobi od oko 20 godina. Pošli su na raščišćavanje ruševina ranijeg hotela i drugih objekata. Prekopavanje groblja također su bili važni radovi na tom lokalitetu. Među

ovih 12 mladića, na svu sreću, bio je i Stevan Opsenica.[3] Njegovom inicijativom uspjeli su s toga radilišta, a u stvari gubilišta, pobjeći i tako spasiti glavu od ustaškog pokolja. Naime, već idućih dana poslije njihovog bijega, pobijeni su svi s ovog radilišta u predjelu Plješevice. Druga grupa Ljubovčana pozvana je na slične zadatke 26. jula 1941. godine. O ovoj grupi iznosim vjerodostojne podatke dobivene u obliku izjave od preživjelog osuđenika iz ove grupe Kneževića Alekse Krljca.[4]

Njemu je s još nekolicinom zatvorenika uspjelo da se spasi iz koreničkog zatvora u koji je ta radna grupa bila dospjela. Ostali iz toga zatvora — njih 119 završilo je život u bezdani kod Prijeboja, nedaleko Plitvičkih jezera. Taj zločin se dogodio 31. jula 1941. Dozvolimo da nam o njemu ispriča Krljac.

»Došli su obnoć po mene. Bio je to Mejo Marković i Meštrović, ne znam kako mu je bilo ime, iz Bunića i Toman Rastić, naš komšija iz Ljubova. Bilo je prvo ponoći.« 'Izlazi iz štale,' zavikali su. 'Idemo u Bunić'«. Gdje ja spavam dobili su obavještenje u kući, jer su me prvo tamo tražili. Rekla im je moja nevjesta Miličica da ponekad spavam i u štali. Kad sam čuo poziv, a poznao sam glas Tomanov, pokušao sam se prikriti. Nije mi to uspjelo. Poveli su me. Uza sebe nisam imao nikakvih stvari. Druge grupe ustaša su po selu pokupile ostale ljude i svi smo se zajedno našli u žandarmerijskoj stanici u Buniću. Osvanuo je 26. juli 1941. godine.«

S Ljubova su istu noć dovedeni u Bunić: Vukmirović Jovo Jolega i njegov brat Dmitar, Vukmirović Petar Pekusija, Vukmirović Petar Perić, Vukmirović Lukine Bude (Bućo). Oni su svi s Lipove Glavice (zaselak Ljubova) i Dane Vukmirović Bratan, isto sa Lipove Glavice. Zatim Opsenica Janko (Dureline) Đurđa, Petar Spasenijin Mirić, Dušan Vajkov Mirić, Dušan Knežević Krljac (Maksimčev), Dejan Knežević Dodin i Gojko Knežević Dodin. Bili su još poveli Danu Kneževića Dodina, ali im je on na putu za Bunić iskočio iz kola u Ajdukuši i pobjegao. Kasnije je poginuo od mine u Klokočevici blizu Petrova Sela 1944. godine.

Isto jutro u žandarmerijsku stanicu dovedeni su ljudi i iz drugih bunićkih sela. Bilo nas je oko 80. Čuvari su nam bili Nikola Njegovan Bunjevac, Steviša Šimunić, Petar, Nikica i Miran Rastić (Tonešini). U žandarmeriji smo ostali dva dana. Niti su nam davali jesti, niti su nas dirali. Nisu nas ni vrijeđali. Govorili su nam da idemo dva mjeseca na rad i da će nam porodica biti u miru. Nitko nije pobjegao, a mogli smo svi. Spavali smo u žandarmerijskoj štali i po podovima u samoj stanici, bez neke osobite budne straže.

Iz Bunića smo krenuli pješice u Korenicu 28. jula poslije podne. Pratilo nas je desetak ustaša. Među njima je bio Tona Grgin Mutavi i Ilija Nikole Ciganskog. U Korenicu smo stigli oko 8 sati navečer. Smjestili su nas u veliki magazin. Bila je velika kućerina koja je srušena poslije rata.

Među bunićkom grupom poznavao sam mnoge. Sjećam se iz Bunića ovih: Dušan i Milan Zaklan, Sava Hrnjak, Petar Hrnjak, Jocika Hrnjak, Milan Hrnjak Kuran, Sava Banjeglav i Bikan Banjeglav. Iz Kozjana su bili Mile Knežević Gobavi i još njih 7—8 drugih. Iz Debelog Brda: Mijo Marković, Nikola

3 Sada general-potpukovnik u penziji. Narodni heroj.

4 Knežević Aleksa Krljac s Ljubova, prvoborac i nosilac Partizanske spomenice 1941, nije nikada razgovarao o ratu a da nije spominjao preživljavanje i bijeg iz ustaškog zatvora u Korenici. Kada su kod njega uočeni znakovi opake bolesti, pribilježio sam doslovno njegovo kazivanje o tih nekoliko paklenih dana borbe za život u 1941. godini. Zapis je učinjen 29. februara 1976, a on je umro u 80-toj godini 3. maja 1977.

Ćušić, Bikan Hinić, Marko Čortan, star 70 godina, Jovo Grahovac Caruga a možda i još neki.

Kad smo stigli u Korenicu, očekivali smo da će nas uputiti na rad i da će s nama postupati kao i u Buniću. Bilo je drukčije. Magazin nije bio sabirni punkt, već je pretvoren u zatvor. Tu smo već zatekli koreničke zatvorenike. Jedna grupa zatvorenika, njih 12, odvedena je u sudsku zgradu i tu su ih smjestili u tri ćelije. Među njima je bio i Petar Koruga Pejo. U magazinu nas se našlo te večeri 118 zatvorenika, sutra još desetak više, i onih dvanaest u sudskim ćelijama, tako da se broj zatvorenika popeo na 142 ili 143 čovjeka.

U Korenici smo ostali u zatvoru 29. i 30. jula. Držali su nas tamo bez ikakvog posla. Nisu nam davali ni jesti. Nikoga nisu ni puštali iz magazina. Vezani nismo bili, a nisu nas ni fizički maltretirali. Čuvali su nas talijanski vojnici i ustaše. Naši sprovodnici iz Bunića vratil su se kući, zapravo, ja ih više nisam vidio, jer se u magazinu kroz ta dva dana nisu pojavljivali. U ta dva dana zatvorenicima Koreničanima dolazile su žene i rodbina u posjetu.

Tridesetog jula 1941. oko 3 ili 4 sata poslije podne započeli su prozivku, ali drukčiju od poznatih prozivka. Jednog po jednog su zvali iz mase i magazina i odvodili u susjednu kuću. To je bila Kusina kuća. Nikome ništa nisu govorili zbog čega ga zovu. Išli smo jedan po jedan bez otpora i znanja što se zapravo zbiva. Od svih prozvanih nitko se više nije vraćao u magazin među ostale. Razmak između prozivanja i odvođenja nije bio dulji od 2 do 3 minute.

Kad sam ja došao na to saslušanje, na taj poziv, ugledao sam u sobi 5 do 6 ustaša. S uperenim puškama dva ustaše su stajala kraj vrata, a ostala 3 ili 4 iza stola. Zapisivali su u spisak: ime i prezime i odakle si. Zatim su pristupili vezanju ruku. Vezali su mi ruke na leđa špagom obične debljine. Vrlo stegnuto, s dva do tri namotaja oko ruku. Ja sam mislio da mene samoga vežu, jer o drugima koji su otišli prije mene po prozivu u tu sobu nisam ništa znao. Prilikom vezanja nisu govorili, bar meni, ništa. Zatim su me iz te sobe gurnuli u drugu sobu gdje sam našao i one druge svezane. Tako nam je bilo svima. Vezivanje svih ljudi iz magazina potrajalo je do pola noći 30. jula.

Oko ponoći su nas 10 po 10 izvodili iz soba i trpali u već pripremljena kola. U kolima se našlo 10 zatvorenika, 8 ustaša i kočijaš. Kola je bilo dovoljno, uglavnom koreničkih, ali je bilo kola i iz Bunića i drugih sela. S Ljubova su bila troja kola i to Vukmirska. Ustaše su ih naručile za 30. jula, a pristizala su dok smo vezani. Ovo zaključujem po tome jer ih ranije kraj magazina nije bilo. U kola smo smješteni vrlo brzo. Sami smo se porazmještali i svaki od nas je našao malo prostora da manje smeta drugome.

U vrijeme smještanja u kola ustaše su otišle, nekoliko njih, povezati onih 12 zatvorenika u sudskim ćelijama. Otišli su: ustaški narednik Kostelac, rodom iz Otočca, 2 financa, ustaše i još neki. U sudu je bio podvornik Košta Priča Kojo. Bio je šepav, invalid iz prvog svjetskog rata. On je čuo za vezanje nas iz magazina i kroz prozor je javio onima u sudu da se ne daju vezati. Javio je samo jednoj ćeliji dok drugima nije mogao. Ustaše su u sudu povezali upravo one iz dviju ćelija koji nisu znali što se zbiva, a zatim su ušli u ćeliju koja je znala o događaju. U toj ćeliji je bio Pejo Koruga koji je imao uza se nož. Kasnije sam doznao da mu ga je žena ili neko od porodice donio u kruhu dok je bio u zatvoru. Rekao im je, da zašto ga vežu kad nije kriv, a da on i tako ide s njima nevezan. U tom momentu je uhvatio nož i zario ga narednika Kostelcu u trbuh. Narednik se srušio, a druge ustaše iz njegove pratnje su ga ostavile i pobjegle, bez da su intervenirale. Dotrčale su k našim kolima vičući:

»Ubiše Kostelca boga im njijeva.« To sam dobro zapamtio, kao da sada to čujem.

Nas iz kola, uz povike i tuču kundacima, potjerali su ponovo u magazin. Ostali su jedino u kolima kočijaši. Pejo Koruga nije bio vezan pa je otvorio one dvije ćelije i to tako što je porušio zidnu peć koja je grijala dvije sobe l svih 12 zatvorenika iz suda pobjeglo je prema Plješevici. Tamo su se sami odvezali. Ovo je već bio 31. jula oko jedan sat iza ponoći. Što je bilo dalje s Kostelcom ne znam, ali kad su se tamo u sud ponovno vratili, zatvorenika tu više nije bilo.

U magazinu je poslije ovog događaja počela nova prozivka, zapravo novo pojačano vezanje. Uzimali su deset po deset već svezanih, odvodili ih na dvorište i ponovo vezali, ali tako da su dva po dva vezali lancem ispod pazuha, pa tako istim lancem svih 10 i ponovo ih vraćali u kola. Ja sam u magazinu čekao tu novu prozivku. Bio sam sasvim pri kraju stisnut s ostalima uz zid. Dakle, trebao sam biti među zadnjima povezan lancem. U toj zadnjoj grupi, nepovezani lancima ostalo nas je 21 osoba.

Jedan ustaša, prezimenom Devčić, koji je ranije bio poštanski radnik, žicar, kako smo mi to zvali, dobro me poznavao. Ja sam bio cestar, a on žicar pa smo se često susretali i jedan drugog častili po birtijama. On je prišao toj našoj zadnjoj grupi u magazinu i izvlačio ostalih 10 za vezanje. Imao je u ruci džepnu bateriju. Kad je došao do mene, osvijetlio me i prepoznao rekavši »sjedni«. Odveli su tih zadnjih 10. Ostalo nas je još u magazinu 11. Po nas nisu više došli, niti smo lancem bili povezani. Nisu imali dovoljno ustaša, jer su poslije pogibije Kostelca pojačali straže u mjestu. Ponajviše vjerujem da nas je spasilo što su sada kočijaše otpustili i ustaše su preuzele i tu ulogu.

Kroz prozor smo gledali kako su ostale utrpavali u kola. Tko je mogao brzo ići, ušao je, a tko nije, bacali su ih bez reda i to vrlo brzo. Koliko je sad ustaša posjedalo u kola nisam siguran. Činilo mi se da ih je bilo više nego ranije, dok sam ja bio u kolima.

Otišli su u dva sata poslije ponoći iz Korenice, a vratili su se u granuće sunca 31. jula. Kad su došli, dakako bez zatvorenika, čuli smo ustaške povike »Ajoj«, »Ajme«. Odmah smo shvatili što se dogodilo. Oponašali su nesretnike. U kolima smo vidjeli neke komade kolja (kolce), batove i krvave lance.

Kada su kola sa zapregom predata vlasnicima nisam uočio, ali su troje ljubovska kola s upregnutim konjima ostala pred magazinom tri dana privezana za kestenove. Znali smo da se zločin odigrao negdje blizu Korenice, jer odlazak iz Korenice i povratak u Korenicu potrajao je svega 2 i po sata. Tako je i bilo. Mjesto zločina bila je bezdan kraj Prijeboja, 12 km udaljena od Korenice. Već sam 1941. godine obišao tu bezdan i vidio da je k njoj bio prokrčen (prokresan) puteljak, vjerovatno prije ovog pokolja.

Nas jednanaest ostali smo svezani u istom zatvoru (magazinu) samo još jedan dan. Prvog augusta oko 11 sati su nas odvezali. Tu su nas nemilice tukli čime su stigli. Milanu Hrnjaku Kuranu prebili su bajonetu na leđima. Bili smo modri od udaraca. Hranili su nas presoljenim mesom, a vode nam nisu davali. Pili smo svoju mokraću.

U zatvoru su ostali: Nikola Skoknić Šuster iz Bunića, Dušan Zaklan iz Bunića, Milan Zaklan iz Bunića, Milan Hrnjak Kuran iz Bunića, Jovo Grahovac Čaruga iz Bunića, Mijo Marković iz Debelog Brda, Nikola Čušić, kovač iz Debelog Brda, Bikan Hinić (možda Vunjak) iz Debelog Brda, Petar Spašenije

Mirić iz Ljubova, Dušan Mirić Vajkov iz Ljubova i Aleksa Knežević Krljac iz Ljubova.

Od sve grupe zatvorenika puštena su iz zatvora u Korenici prije vezanja tri starija čovjeka i to: Dane Vukmirović Bratan iz Ljubova, Jovo Hrnjak Jocika iz Bunića i Marko Čortan iz Debelog Brda.

Kroz nekoliko dana uspjelo je Nikoli Skokniću pobjeći iz zatvora. Utekao je niz cijev od nužnika. Mi ostali osjetili smo promjenu u ustaškom ponašanju. 2. augusta izbio je ustanak u buničkoj kotlini za kojeg mi nismo znali, kao ni za pokolj ni za paljenje Ljubova i Bunića toga dana.

U zatvoru smo ostali do 11. augusta. Zadnjih dana čak su dozvoljavali da nam se donosi hrana. Ja sam 11. augusta zamolio stražara da odmah u blizini zatvora predam posuđe, padelicu i žlicu, Mići Derikravi. Dozvolio mi je. Čim sam izašao napolje, utekao sam u Mrsinj. Ostale su istoga dana pustili kući, uz napomenu da se jave žandarmeriji u Buniću. Naime, poslije ustanka bila je ponovo uspostavljena ustaška vlast u Buniću. Pismenu otpusnicu iz zatvora dali su Miji Markoviću da je on preda žandarima. Tih svih detalja toliko se dobro sjećam, jer su mi svaki dan pred očima. Ne ponovilo se više nikad i ni za koga«, završio je svoje kazivanje Krljac.

Tomo Nikšić

Uspomene na Nedeljka Zakulu Bracu

Prvo poznanstvo i zajednički rad

Negdje u jesen 1939. godine u Gospiću upoznale su me učiteljice iz Široke Kule — Mica Vukelić i Marija Orešković s Nedeljkom 2akula Bracom, u njegovoj advokatskoj kancelariji. Nakon kratkog razgovora toliko me privukla njegova neposrednost, da sam se osjećao kao da razgovaram sa starim znancem. Njegova pojava impresivno je djelovala. Visoki stas, široka pleća, plave oči, bujna plava kosa, a nadasve intelektualna snaga, jednostavnost i neposrednost u razgovoru plijenili su dušu čovjeka. Iz njegovih riječi uočljivo je bilo da je pored opće naobrazbe i dobar poznavalac marksizma — lenjinizma.

Nedeljko Zakula Braco rođen je 25. oktobra 1910. godine u Budimpešti. Njegov otac dr Milan Zakula bio je profesor Tehničkog fakulteta univerziteta u Budimpešti, a mati

Zorka, rođena je Kalember od oca Steve i majke Milke Kalember iz Korenice. Braco je završio osnovnu školu u Budimpešti, gimnaziju u Beogradu, a Pravni fakultet u Zagrebu. Godine 1934. primljen je u KPJ. Nije se ženio.[1] Otac Žakuline majke — Stevan Kalember, djed Bracin, za vrijeme Austro-ugarske suđen je u veleizdajničkom procesu 1907. te opet 1914. godine i tako stalno u opoziciji što vuče zaseban lanac opredijeljenosti. Interesantno je podvući da Braco potječe iz porodice visokih intelektualaca i to: očeva strana tehničkog smjera, a majčina pravnog opredjeljenja. Braco je i sam bio vrstan intelektualac. Govorio je četiri strana jezika. »Kapital« Karla Marksa čitao je na njemačkom jeziku. Ruski je učio da može s originala izučavati Lenjinova djela. Za njega je Lenjin bio idol.

Poslije završetka studija Zakula je kratko vrijeme živio u Kraljevici, zatim je otišao u Ohrid gdje radi kao advokatski pripravnik i uspostavlja kontakt s naprednim ljudima toga kraja. Nakon godinu dana iz Ohrida prelazi u Gospić, a zatim u Bjelovar gdje se brzo afirmira kao napredni intelektualac. Kao član KPJ nalazi se u svim akcijama koje su tada organizirane u Bjelovaru. U mnogim od ovih akcija bio je inicijator i organizator. Njegovom aktivnošću povećan je broj članova KPJ i njen utjecaj u ovog gradu i okolini. Vršeći sudsku i advokatsku praksu u ovom gradu, on se aktivno angažira u raznovrsnim političkim akcijama sarađujući s braćom Bakićima, advokatima Vinterom, Polakom, Kamenarom i drugima.

Iz Bjelovara Zakula dolazi u Gospić gdje otvara advokatsku kancelariju. S velikim zanosom i entuzijazmom odmah se baca na revolucionarni rad svim svojim bićem. Svoju advokatsku kancelariju pretvara u punkt partijskih akcija i veza što dovodi do oživljavanja partijskog i skojevskog rada u Lici. Motocikl i namještaj za advokatsku kancelariju kupio mu je djed Stevan Kalember.

Zakula je bio snažna i prodorna ličnost, ugledan političar s čvrstim vezama među intelektualcima, činovnicima, studentima, đacima, građanima i seljacima. U prilog mu je išlo i to što su u njemu bile objedinjene odlike komuniste i advokata, a uz to je potjecao iz ugledne srpske građanske porodice, što mu je omogućavalo da uspješno radi na zbližavanju hrvatskog i srpskog naroda u borbi protiv fažizma i prijetnji od agresije. Njegova je velika zasluga i komunističko opredjeljenje Branka Ognjenovića, kasnije sekretara Kotarskog komiteta KPH za Korenicu. Zakula i Branko su bliski rođaci. Kad je Zakula bio advokat u Gospiću, Branko je tamo išao u učiteljsku školu i bio sekretar SKOJ-a, da bi u ustanku izrastao u istaknutog partijskog rukovodioca u čemu je i Bracina velika zasluga.

Zakula ne samo da s omladinom radi politički nego nalazi vremena da se nađe u fudbalskom klubu, u čitaonici, »Seljačkom kolu«, »Gospodarskoj slozi« i svuda gdje se okupljala omladina. On je na sastancima aktiva SKOJ-a i partijskih ćelija. Na motociklu raznosi letke i drugi partijski materijal širom Like, organizira prvomajske proslave i proslave oktobarske revolucije.

Prva okružna konferencija KP Hrvatske za Liku održana je 18. kolovoza 1940. godine na Plitvicama. Izvještaj o stanju i radu partijskih organizacija u Lici podnio je Braco, a zatim je bio izabran za člana Okružnog komiteta KPH za Liku.

1 Ove i druge podatke dobio sam od Bracine sestre Mirjane Podunavac koja s kćerkom Brankom živi u Zagrebu.

Žakulinu aktivnost zapazila je i policija pa je čekala pogodan momenat da ga uhapsi. U selu Vrepcu, kotar Gospić, 1941. godine došlo je do provale u •skojevskoj organizaciji s kojom je Zakula radio pa ga je policija odmah uhapsila. Starom iskusnom revolucionaru nije bilo teško da se u zatvoru poveže s uhapšenim omladincima, zaustavi provalu, okuraži omladince i pouči ih kako treba da se drže pred klasnim neprijateljem. Ovoj grupi sudio je Okružni sud u Ogulinu. Zakulino dobro držanje u zatvoru i povezivanje s omladincima doprinijelo je da ih je sud morao osloboditi optužbe i pustiti na slobodu. Gospićki okružni sud bio je izuzet od suđenja Zakuli i drugovima zbog toga što je predsjednik Okružnog suda Ferdo Culinović simpatizirao komuniste, a otvoreno je mrzio frankovce i ustaše.

Dolaskom iz zatvora u ožujku 1941. godine Zakula u svojoj kancelariji u Gospiću nastavlja revolucionarni rad svom svojom energijom. Svaki dan po desetina komunista bi prodefilirala kroz njegovu kancelariju. U tome sam živi svjedok. Ja sam u to vrijeme bio kadrovik u Okružnom komitetu KPH za Liku i išao sam po cijeloj Lici. Izvještaje s terena sam njemu davao, on ih je za arhiv sređivao i koristio za izvještaje Centralnom komitetu KPH u Zagrebu. U kancelariji je imao Tomu Balenovića, starog komunistu — robijaša, koji je stalno šutio. Od njega policija ni batinama nije mogla dobiti ni riječi. Pravio se da ništa ne vidi i ništa ne zna.

Mnogo puta smo udvoje znali govoriti o svemu i svačemu. Njega je sve interesiralo. Htio je da uđe u sve pore ljudskog života i da ih studiozno prouči. Kad smo u ljeto 1940. godine razgovarali, upita me o crkvenim praznicima u Širokoj Kuli. Ja se malo začudih, a on to primijeti pa reče: »Slušaj sad, uskoro će pravoslavna Velika Gospa, a zatim katoličko Matejevo ... Hoćeš li biti tamo? Ako ikako budem mogao, doći ću tamo a budi i ti da se nađemo zajedno.« Dalje u razgovoru -mi reče: »Mi na praznik ne smijemo gledati kao samo neku religioznu stvar, nego kao zbor gdje se mnogo naroda okuplja, a najviše omladine, gdje se pjeva, igra i veseli... To je narodna tradicija i mi komunisti treba to da poštivamo, ali i da iskoristimo za političko djelovanje.«

Sjećajući se Zakule, Jakov Blažević je nedavno o njemu, između ostalog, napisao: »U nizu ličkih revolucionera komunista izrazita je ličnost Nedeljko Zakula, rodom Koreničanin... Znao je poletno i emotivno govoriti, vezati ljude uza se argumentima i ličnošću. Znao je biti blizak i neposredan s omladinom i seljacima, a u građanskim redovima i inteligencijom znao je pobuditi simpatije otvarajući interesantne, suvremene aspekte komunizma, revolucionarnih i progresivnih pristupa tadašnjoj svjetskoj i domaćoj problematici.[2]

Otprilike u rujnu 1940. godine sjećam se da mi je Zakula u svojoj kancelariji rekao: »Evo, lijepo vrijeme, daj ti saberi iz Kule komuniste, skojevce 1 simpatizere pa uveče naznačenog dana ćemo Jakov i ja doći na sastanak.« Sa zadovoljstvom sam tom prihvatio i odredili smo vrijeme i mjesto gdje da ih sačekam. U tačno ugovoreno vrijeme na zvanom Šimlošu, danas novo naselje Lički Osik, sačekao sam ih kad su na motoru stigli. Odmakli smo se sjeverno preko bare na njive gdje je sastanak održan. Bilo nas je oko 15 drugova. Od sada živih bili su Dušan i Đuđa Uzelac. Zakula je tu govorio o ulozi i zadacima komunista, o fašizmu i njegovoj opasnosti.

Kasnije smo se po istom poslu sva tri našla u selu Mušaluku. Kad je 1941. godine Zakula izašao iz zatvora, ja sam se nalazio na terenu udbinskog kotara.

2 Zbornik 3, Historijski arhiv u Karlovcu, str. 650. i 652.

Zakazao sam sastanak u Visuću u školi, gdje je učitelj Mito Dimitrijevski (tada Dimitrijević) bio sekretar partijske organizacije. Ja sam održao predavanje i da bi mu dali što veći značaj iz Gospića su na motoru došli Zakula i Jakov Blažević, kao član, odnosno sekretar Okružnog komiteta KPH za Liku. Škola je bila puna ljudi. Raspoloženje je bilo vrlo dobro. Visuć je inače predstavljao našu tvrđavu, posebno kuća Dane i Zorke Korać, članova Partije. S ovog sastanka Zakula i Jakov su otišli u noći nazad u Gospić i ujutro na posao, a ja sam odsjeo kod Koraćevih.

Zakula je mnogo puta motorom preko Široke Kule išao u Korenicu i često se navraćao kod mene na mali razgovor i dogovor. Susret i razgovor s njim uvijek mi je bio kao poslastica. Sve je bilo drugarski i prijateljski. Moja supruga često ga se sjeti i spomene. On je bio u Kuli poznat i cijenjen. Lako ga je bilo uočiti. Bio je stasit i lijep s uvijek vedrim i nasmijanim licem. Svojom pojavom plijenio je sve oko sebe. To nije slučajno. Njega je njegova generacija izbacila kao jednu od najjačih intelektualnih i političkih ličnosti Srba Like i Hrvatske.

Posljednji susret sa Žakulom i njegov odlazak iz Like

Četvrti travnja 1941. godine bio je petak i kao obično sajmeni dan u Gospiću. Bio sam sa suprugom i čekao da omladinci umnože letak s pozivom na borbu protiv fašizma i ustaša, koji nam je poslao CK KPJ da ga umnožimo i rasturimo. Međutim, taj dan omladinci nisu uspjeli da obave posao. Kad smo vidjeli da tog dana nema ništa, dogovorimo se da ja sutra ponovo dođem kolima u Gospić i da će biti sve riješeno. I kad sam sutradan došao u Gospić, sreo sam Vladu Oreškovića pa smo zajedno krenuli u Zakulinu kancelariju. Dan je bio lijep, sunčan bez daška vjetra. Grad je bio pun ljudstva pozvanog u tzv. rezervu. Mobilizirana su bila i zaprežna vozila. Sve je bilo zakrčeno a narod zabrinut što će mu slijedeće jutro donijeti. U takvoj atmosferi uđosmo u Zakulinu kancelariju i u njoj zatekosmo nekoliko drugova. Odjedanput na vratima se pojavi Marko Orešković, član CK KPJ i CK KPH, koji je došao iz Dalmacije.

Kad je Marko prolazio gradom, neki drugovi su ga spazili pa se brzo pronijela vijest da je Marko u Gospiću. U vezi s tim za tili čas se u Zakulinoj kancelariji sakupi oko 30 komunista. Marko se grli i rukuje s Danom Koraćem iz Visuća, Ivanom Rukavinom Palentom iz Perušića, Milom Radakovićem iz Bruvna, Simom Počučom iz Divosela, Stipom Pavletićem iz Ličkog Osika i drugima. Brzo se razvio razgovor o političkoj i vojnoj situaciji. Marko je centralna ličnost. Zakula je iz časa u čas išao u drugu sobu da prati radiovijesti i vraćao se da nam saopći što je čuo. Naročito je pratio strane agencije. Bilo je već prošlo podne kad nam saopći kako je čuo da se talijanska vojska u punoj ratnoj spremi nalazi na mostu preko Rječine u Rijeci i da čeka komandu da pređe most, odnosno našu granicu. Čuo je i to da Pavelić u Rijeci također čeka sa svojom garniturom kako bi krenuo za Talijanima.

Bilo je jasno — svakog časa treba očekivati da fašističke zemlje, Njemačka i Italija, napadnu Jugoslaviju. Marko je škripao zubima i vikao: »Fašisti, fašisti, alaj ćemo se tući, Jugoslavija će biti vaša grobnica.« Da bi unio malo raspoloženja među prisutne, odjednom skoči, raširi ruke i viknu: »Drugovi, evo mi u Gospiću legaliziramo partijsku organizaciju, i nitko je više neće zabraniti.« Nakon kraćeg razgovora počeo je razlaz ljudi. Sa mnom i Zakulom ostao je

Marko da bi se dogovorili šta u nastaloj situaciji raditi. U to vrijeme nitko nije predviđao da će se Kraljevina Jugoslavija onako brzo raspasti. Već smo ranije znali direktivu Partije da komunisti moraju ići u obranu domovine od fašizma. Morao je netko ostati i na radu u Okružnom komitetu i to legalno dok tako ide. Kako nismo bili na spisku obveznika za vojsku, Marko dade prijedlog da ostanemo nas trojica: Neđo Zakula, Mile Počuča i ja. Oko četiri sata poslije podne Marko je otišao kod gostioničara Bele na ručak. To je bio njegov lični prijatelj iz vojske i iz prvog svjetskog rata. Ja sam sa Zakulom ostao još oko sat i po dok su leci stigli. Letke sam spremio u kofer i u kola. Sa Zakulom sam se drugarski pozdravio, a da ni jedan od nas nije slutio da je to naše posljednje viđenje. Kad se god sjetim toga rastanka, osjetim bol i tugu za ličnim prijateljem i drugom, nadasve plemenitim čovjekom, velikim borcem, revolucionarom, marksistom i prekaljenim komunistom.

Šestog travnja prvi me obavijestio Vlado Orešković da je Beograd bombardiran od Nijemaca i da je rat počeo. Kako sam i planirao, ja sam toga dana krenuo s lecima i koferom vlakom za Vrhovine. Tamo sam doznao da je Marko Orešković prethodnog dana skinut s vlaka na Vrhovinama jer kao civil nije mogao da putuje vojnim transportom. I kad su drugovi iz Vrhovina za to doznali, otišli su do željezničke stanice po Marka da ga odvedu na konak, ali ga tamo nisu našli. Doznali su da je uskočio u lokomotivu i ipak otputovao za Zagreb.

Ja sam 7. travnja pao u zatvor. U svibnju sam izašao i odmah sam potražio vezu s Okružnim komitetom. Tek početkom srpnja doznao sam gdje ću naći Jakova Blaževića i Milu Počuču. Otišao sam u Smiljan do kuće Kate Pejnović, člana Oružnog komiteta, a odatle me Milica, njena kćer, odvela u Divoselo do kuće Janka Vujnovića, oca Steve i Denog. Tamo sam našao Jakova i Milu. Odmah sam se interesirao za Zakulu. Jakov je prvi počeo razgovor i ispričao mi kako je 10. travnja uveče stigao iz Zagreba u Gospić gdje je od članova komiteta zatekao Milu Počuču i Nedeljka Zakulu, da su održali kratak sastanak, a zatim se razišli, jer su ih ustaše već tražile. Jakov je otišao za Smiljan, a Počuča i Zakula za Divoselo. Ubrzo su se opet našli i donijeli odluku da Počuča, Zakula, Ante Rukavina Bura i još neki krenu za Bosnu u borbu, s iluzijom da će se tamo fašistima pružiti odlučan otpor. Jakova je zapalo da ostane u Lici.

Kad su spomenuti drugovi stigli u Visuć, malo su se odmorili i okrijepili u kući Dane Korača, a zatim su produžili put preko Kuka za Lapac i Bosnu. Na Kuku su sreli Dušana Bruića iz Kosinja, člana Okružnog komiteta za Liku, koji se vraćao iz Bosne i rekao im da od borbe nema ništa. Tada je pala odluka da Zakula kao član Okružnog komiteta ostane na tom terenu radi povezivanja partijskih organizacija. Po sjećanju Mile Počuče rastali su se Zakula i on u noći pod Udbinom, kod Borja. U tim ozbiljnim danima bio je to težak rastanak.

U Divoselu sam ostao dva do tri dana. Za to vrijeme intenzivno smo radili na stvaranju plana za partizansku borbu. Uzimali smo u obzir niz vrijednosti. Najteže pitanje bilo je kako otpočeti jer nije bilo oružja. S planom je trebalo upoznati sve partijske organizacije. Računali smo i na Zakulu jer smo smatrali da se nalazi negdje u takozvanoj Gornjoj Lici. Ja sam dobio zadatak da na području Korenice, Udbine i Lapca uspostavim vezu s partijskim organizacijama, upoznam ih s planom i da pronađem Zakulu. Tek poslije ustanka, kad sam došao u Šalamunić kod Vuje Ratkovića, doznao sam da je Zakula otišao u Srbiju.

Poslije rata Zorka Korać mi je ispričala da su se po dolasku u njenu kuću Nedeljko Zakula i Dušan Ćurčić presvukli u seljačka odijela i da su kao »sluge« radili s njenim sinovima, komunistima Nikolom i Srđanom (oba poginula). Međutim, ubrzo se doznalo tko su ti ljudi, jer su oni razgovarali sa seljacima u Visuću i pripremali ih za oružanu borbu. U međuvremenu su ustaše uhvatile Ćurčića i ubile ga. Zakula je u Visuću kod Koraćevih ostao oko mjesec dana. Naravno, poslije Ćurčićeva ubistva on tu više nije mogao da ostane.

Iz Visuća Zakula je krennuo za Donji Lapac, ali ni tamo nije naišao na razumijevanje niti je uspio da se s kim poveže. Bio je prisiljen da se pješke preko Plješevice gladan i pocijepan probije u Korenicu. U njoj se u lipnju krio oko osam dana na tavanu kod rođakinja Leposave i Zorke Štokić. Prijetila je opasnost i njemu i njima, njemu pogotovo jer je bio ucijenjen i za njim je raspisana potjera. Sestre Štokićke su ga jedne noći izvele van Korenice i on se uputio u Končarev Kraj do Jove Bogdanovića, danas generala u penziji, inače predratnog komuniste s kojim se dobro poznavao. Nedavno mi je Jovo ispričao kako je Zakula došao kod njega, kako mu je on obezbijedio odijelo i propusnicu i kako ga je nakon toga ispratio na željezničku stanicu Rudopolje na vlak za Zagreb.

Zakula je u Zagreb sretno stigao i sklonio se kod svog ujaka dr Vladimira Kalembera. Pokušao je uspostaviti vezu s partijskom organizacijom, ali nije imao sreće. Nakon nekoliko dana njegova sestra Mirjana Podunavac uspjela mu je preko Markovića Ante zvanog Bata nabaviti propusnicu za Zemun. Ne samo to, Bata je s njim putovao do Zemuna da vidi kako će proći, i kad su izašli iz vlaka u Zemunu Zakula je s narodom produžio za Beograd i uspio da se sretno prebaci preko Save.

Politički komesar Prvog šumadijskog partizanskog odreda

U Beogradu je Zakula uspostavio vezu s Milentijem Popovićem, koji ga je ubrzo uputio u Prvi šumadijski partizanski odred za političkog komesara. Odred je bio u formiranju i za komandanta je postavljen Milan Blagojević, a za Zakulina zamjenika Dušan Petrovič Šane, što samo po sebi govori koliko je Nedeljko bio cijenjen.

Nešto više podataka o Zakuli iz vremena njegovog boravka u Srbiji možemo naći u knjizi Milivoja Stankovića »Prvi šumadijski partizanski odred«. Nedeljko je u odred stigao 3. jula. O tome u knjizi piše: »Tog jutra je preko veze u Topoli stigao u logor Nedeljko Zakula, pravnik, izbjeglica iz Like. On je donio pismo Pokrajinskog komiteta u kome je stajalo da se komesar odreda Milutin Todorović upućuje u kosmajski srez da tamo organizira odred, a na njegovo mjesto za komesara odreda postavljen je Nedeljko Zakula.«[3] Odred je u to vrijeme bio jedan od najjačih partizanskih odreda. Neosporni i najveći autoritet u odredu bio je komandant Milan Blagojević, istaknuti revolucionar i borac u španskom građanskom ratu, dok je duša odreda bio njegov politički komesar Nedeljko Zakula, revolucionar iz Like. Odred je 16. jula položio partizansku zakletvu. Borci su se zakleli svojom čašću da će disciplinirano i bez pogovora izvršavati naređenja svojih pretpostavljenih u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika.

3 Milivoje Stanković, »Prvi šumadijski partizanski odred«, Vojno delo, Beograd, 1963, str. 76.

Pored partijsko-političkog rada u odredu Žakula i Šane su prvih dana kolovoza pristupili organizaciji široke političko-agitacione djelatnosti na terenu. U tom vremenu Žakula je organizirao veliki broj zborova po selima na kojima je govorio o političkoj situaciji u zemlji i u svijetu, zatim o neminovnosti oružane borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika pozivajući narod u tu borbu. Posebna propagandna grupa Prvog šumadijskog odreda radila je u Vinči i pod njegovim rukovodstvom pripremila, umnožila i po selima rasturila brojni propagandni antifašistički materijal. Ogromna većina šumadijskih seljaka i pored uspjeha njemačke soldateske na istočnom frontu, u to vrijeme odazivala se na pozive revolucionara iz Like i masovno stupala u partizanske jedinice.

Pod uspješnim rukovodstvom štaba na čijem su se čelu nalazili iskusni revolucionari Milan Blagojević i Nedeljko Zakula, Prvi šumadijski odred je izrastao u čvrstu i discipliniranu vojnu jedinicu koja je svakim danom postajala brojnija. Zahvaljujući velikom prilivu novih boraca, 27. kolovoza je u selu Maslošev u izvršena reorganizacija odreda na taj način što je od postojeće četiri Čete i novih boraca formirano devet četa koje su bile svrstane u tri bataljona. Naredbu o formiranju bataljona pred postrojenim borcima pročitao je Nedeljko Zakula a zatim je na posebnom sastanku novoformirane štabove bataljona upoznao s narednim zadacima.

Sedam dana kasnije, 3. rujna, Treći bataljon Prvog šumadijskog odreda, pod rukovodstvom Zakule i Milovana Ilića Čiče, zauzeo je varošicu Rudnik. Zandarmerijska posada je u panici pobjegla ostavivši svu svoju arhivu i ispravnu telefonsku vezu s Gornjim Milanovcem. Kad je zazvonio telefon na stolu policijskog pisara u Rudniku, slušalicu je podigao Žakula. S drugog kraja žice policijski pisar iz Milanovca je pitao: »Šta ima novo, gdje su komunisti?«

»Eto tu su« — odgovorio je komesar mirno. »Nemojte se neozbiljno šaliti molim vas« — čuo se nervozan glas policajca s druge strane žice. »Nijemci traže hitan izvještaj o jačini komunista i liniju na koju su izbili.«

»Mnogo vi tražite, najbolje bi bilo da dođete pa će vam sve biti jasno« — rekao je komesar i spustio slušalicu.[4]

Kao politički komesar Nedeljko Zakula je učestvovao i u svim borbama koje je tokom jeseni na području Šumadije vodio Prvi šumadijski partizanski odred protiv Nijemaca, četnika, nedićevaca i ljotićevaca. Svojim samoprijegornim radom i ličnim primjerom dao je veliki doprinos stvaranju i učvršćenju moralno-političkog jedinstva u odredu, ratnog drugarstva i svjesne discipline. Neprekidno je vodio brigu o borcima i služio im za primjer kao starješina, borac i komunista.

Veoma žestoke borbe Prvi šumadijski odred, kao uostalom i druge partizanske snage u Srbiji, vodio je u toku prve neprijateljske ofanzive. U tim borbama odred je pretrpio veoma teške gubitke. Među ostalim borcima poginuo je i njegov politički komesar Nedeljko Žakula. O njegovoj pogibiji u vec citiranoj knjizi Milivoje Stanković je napisao: »Petog decembra Zakula i Labud (komandant 3. bataljona, primjedba T. N.) s grupom boraca - Beograđana ... krenuli su iz okoline Stragara preko ogranaka Rudnika u namjeri da se probiju u Sandžak. U Crniću naišli su na četničku zasjedu. Ovi krvoloci su iz zasjede ubili Zakulu i još nekoliko boraca«, (str. 355)

[4] Isto, str. 193.

I dok se samoprijegorno i svojski borio u Srbiji, Zakula je na drugoj strani — u Lici bio osuđivan i proglašen za dezertera. Tako je 1941. godine, negdje početkom studenoga, na sjednici Okružnog komiteta KPH za Liku, netko predložio da se Zakula osudi, što je bez nekog obrazloženja, na prečac, prihvaćeno. Međutim, nije prošlo dugo vremena kada nas je Rade Zigić, tada sekretar OK KPH za Liku, šturo upoznao da je dobio obavijest i direktivu od druga Tita da povučemo spomenutu osudu istakavši da je Tito rekao kako mu je Zakula jedan od najboljih političkih komesara u Srbiji. Uspomenu na ovog hrabrog, istaknutog revolucionara i komunistu, čuva između ostalog i njegova bista koju je 1971. godine podigao narod Sumadije u Aranđelovcu.

Rade Grković

Priprema i početak ustanka u udbinskom kotaru

Od početka rata i okupacije pa do ustanka za udbinsku partijsku organizaciju neugodni i nemili događaji kao da su se utrkivali. Teškoće su nailazile jedna iza druge. Fizički gubici i udarci zadani partijskoj organizaciji i njenom rukovodećem kadru prosto su slijedili jedan iza drugoga. Najprije su u fašističko zarobljeništvo kao pripadnici Jugoslavenske vojske, pored ostalih, pali istaknuti komunisti Ilija Uzelac, Uroš Banjanin, Đuro Uzelac i Miloš Knežević Soćo. Iza toga zbog ustaškog terora sklonila su se četiri istaknuta aktivista Partije i SKOJ-a: Stevina Cvjetićanin, Dane Korać te Niko i Srđo Korać. Iza toga uslijedio je najteži udarac. Mučeničkom smrću od ustaških dželata palo je pet drugova: Duka Ćurčić, Milan Grković, Bude Šakić, Đuro Grković i Pepa Radaković. Svi spomenuti bili su među onima koji su do tada najviše učinili za udbinsku partijsku organizaciju, a posebno su mogli mnogo dati u ustanku i revoluciji. Pored toga udbinska partijska organizacija imala je i jednu drugu u tim danima izuzetnu poteškoću.

Naime negdje u maju OK KPH za Liku poslao je svog člana, poznatog i istaknutog partijskog rukovodioca, Nedeljka Zakulu da radi na području koreničkog, udbinskog i lapačkog sreza te pomogne tamošnjim komitetima i partijskim organizacijama u teškim prilikama poslije okupacije i stvaranja NDH. Međutim, on je boravio samo u Visuću a u ostala sela nije dolazio. Oko 15. juna otišao je i iz Visuća. Naše područje napustili su tada komunisti Stevina Cvjetićanin (sekretar KK), Niko Korać (član KK), Dane Korać i Srđo Korać, nakon neobjašnjivog i za njih iznenadnog odlaska s ovog teritorija Nedeljka Zakule. U Visuću, negdje posljednjih dana jula, kratko se zadržao i Marko Orešković, dok je kroz Jošan samo prošao, a ni u jednom drugom selu udbinskog sreza nije bio niti je koji član Partije, osim Visućana, prije ustanka znao za njegov dolazak. U oba ta sela Marko je govorio narodu da je ustanak blizu pa da i oni treba da se spremaju za oružanu borbu. Njegov odlazak u ova dva sela imao je ogroman moralno-politički značaj, iako u organizacionom smislu nije imao vremena da puno uradi. U ostala sela

udbinskog sreza u **vremenu od okupacije pa do ustanka** nije došao **nitko** ni iz jednog višeg **partijskog rukovodstva** osim Mile Počuče, **člana** OK KPH za Liku, koji je **posjetio Srednju** Goru **negdje** po prilici **nedjelju dana poslije** napada fašističke **Njemačke na** SSSR.

Počuča se u Srednjoj Gori zadržao samo nekoliko sati. Tom prilikom mi je, kao sekretaru partijske ćelije u Srednjoj Gori, rekao da partijska organizacija treba da utvrdi (popiše) koliko i kakvog oružja ima u selu, koliko ima boraca koji su spremni da se odmah dobrovoljno — kad dođe direktiva od viših foruma Partije za dizanje ustanka — jave u sastav gerilskih odreda koji će se tada formirati, zatim da poduzmem sve u pogledu sklanjanja i čuvanja naroda od ustaškog pokolja i da ustanak treba da otpočne odmah čim dođe partijska direktiva od viših rukovodstava, u ovom slučaju od OK. Kad će to biti, to se onda nije znalo. Sa svim ovim ja sam trebao da upoznam sve partijske organizacije u srezu i grupe simpatizera u selima gdje nismo imali partijskih ćelija. To sam trebao prenijeti i Božini Mrkobradi, sekretaru ćelije u Mekinjaru, jedinom članu od čitavog Sreskog komiteta KPH za Udbinu koji je još bio ostao pred ustanak u srezu, o čemu još tada nisam imao ni pojma. Uz ovo treba dodati da me još 1940. bio zadužio Jakov Blažević, sekretar OK, da pomažem u radu i partijskoj organizaciji u Mogoriću (koji je administrativno pripadao gospićkom srezu) kao i za rad na pripremanju ilegalne grupe simpatizera, odnosno kandidata u Ploči (koja je administrativno pripadala gračačkom srezu). Ova dva inače velika sela bila su jako udaljena od svojih sreskih centara, a Srednja Gora im je bila blizu. Ja sam, uz povremenu pomoć Dane Kugića i Đure Grkovića, dvojice članova srednjogorske ćelije, ovu dužnost u Mogoriću i Ploči obavljao sve do ustanka pa i jedno vrijeme iza njega.

Političke i organizacione pripreme za ustanak izvršile su partijske ćelije u Mekinjaru, pod rukovodstvom sekretara Božine Mrkobrade, Kurjaku i Srednjoj Gori. U Visuću i selu Jošani pripreme za ustanak komunista izvršene su uz direktnu pomoć Marka Oreškovića. Uz rad ovih ćelija na pripremi i pokretanju ustanka izvanredno važnu i istaknutu ulogu odigrali su skojevci i drugi napredni omladinci, pod utjecajem ili neposrednim rukovodstvom partijskih ćelija i skojevskih organizacija u tim selima. Od pomoći koju je Nedeljko Zakula kao član OK trebao da pruži udbinskoj partijskoj organizaciji nismo imali koristi. Naime, on je sve vrijeme boravka u srezu Udbina ostao u Visuću u kome je bila najjača partijska i osobito brojna skojevska organizacija, no baš iz toga sela se pod njegovim utjecajem, a sigurno i uslijed njihovih slabosti, sklonilo na razne strane iz sreza 4 najistaknutija druga. Među njima su bila 2 člana Sreskog komiteta Partije i 2 člana komiteta SKOJ-a. To se desilo na mjesec ili mjesec i po pred ustanak, upravo kada je bilo najkritičnije.

Postojala su, a provlače se čak i do danas razna objašnjenja Zakulinog držanja. U početku se smatralo da je to bio samo trenutak njegove ljudske slabosti ili momenat osobnog kolebanja. On je čak bio partijski kažnjen i isključen iz Partije što je naknadno poništeno intervencijom CK KPJ poslije njegovog junačkog držanja i pogibije u Srbiji. Međutim, kasnije trezvenijim razmišljanjima, a naročito uzimajući u obzir Zakulino držanje u Srbiji, gdje je junački pao kao politički komesar Prvog šumadijskog partizanskog odreda, došlo se do zaključka da su takve ocjene u najmanju ruku bile jednostrane i preoštre. Činjenica je da su se iz Visuća tih dana kao i Zakula sklonila

dva brata Koraća, Niko i Srđo, kojima nitko tko ih je poznavao nije mogao dati ocjenu da su otišli samo zbog osobnih kolebanja i drugih slabosti, tim više što su i njih dva u Beogradu i Srbiji odmah čim su tamo stigli uspostavili vezu s Partijom i SKOJ-em i poslije toga obadva pala u borbi kao mladi revolucionari. I dvojica starijih Visućana komunista Stevina Cvjetićanin i Dane Korać, sve dotle a i nakon toga kad su se za mjesec-dva vratili, kroz čitavu revoluciju pa i poslije kao borci i komunisti na raznim dužnostima produžili su da se bore odlučno i pošteno dokraja.[1]

Kako bilo da bilo, jedno treba podvući. Tadašnja sreska udbinska partijska organizacija ostala je prepuštena sama sebi u najtežim danima njene historije. Toj je organizaciji baš tada izostala dragocjena pomoć Okružnog komiteta (izuzev spomenutog posjeta M. Počuče). Treba ponoviti da je praktično odmah iza okupacije pa čak i nekoliko dana iza ustanka ova sreska partijska organizacija ostala i bez svoga rukovodstva. Od kotarskog komiteta koji je imao 4 ili 5 članova do okupacije ostala su na tom terenu samo dva, a od odlaska Žakule i Visućana ostao je, kao što je već rečeno, samo Božina Mrkobrada. Ja sam bio tek kooptiran u Komitet a na redovne njegove sjednice prije okupacije nisam dolazio. U međuvremenu nitko ništa nije poduzeo da se obnovi kotarski komitet, a isto tako ništa nije učinjeno da se sazove bar kakav dogovor gdje bi došli ljudi iz partijskih organizacija barem iz većih sela. Mi se tu sami nismo znali orijentirati, jedno zbog stvarnog našeg nesnalaženja, a drugo što smo previše očekivali od viših rukovodstava, ponajprije od OK. To očekivanje dolazilo je i otuda što smo kroz godinu i po od osnivanja ćelije i komiteta bili navikli pretežno čekati direktive odozgo.

Nepostojanje sreskog komiteta, neodržavanje kakvih drugih dogovora na nivou sreza, kao i izostanak makar kakve pomoći OK doveli su do toga da su se partijske ćelije, skojevske organizacije i pojedinci snalazili kako je ko znao i umio. Jednim dijelom zbog nepostojanja direktiva i savjeta o čuvanju kadrova, udbinska sreska partijska organizacija imala je teških i tragičnih gubitaka do kojih nije moralo doći da je bilo bar kakvog dogovora, kako i na koji način treba da se čuvaju ljudi. I u najcrnjim danima kada su ustaše najviše divljale, mogli su se po selima skloniti i sačuvati mnogi komunisti, pa i mnogi drugi pojedinci koji su ubijeni. Moram priznati da sam i ja a i ostali drugovi, koji smo se na tom terenu našli poslije okupacije, tada i dugo vremena iza toga onako prostodušno vjerovali da je sve to tako moralo biti, da se nije moglo drugačije. Drugim riječima, sami sebi i drugima sve smo to tumačili i opravdavali teškim uslovima, ustaškim terorom, pokidanim vezama i si. Nedostatak pomoći Udbini još je uočljiviji kad se uporedi s Korenicom, na čije su područje još od maja pa sve do ustanka dolazili Rade Končar i Marko Orešković svaki najmanje u dva navrata. Najveći dio vremena tamo su se nalazili Stipe Ugarković, Srđan Brujić i Rade Zigić pripremajući ustanak.

Izostanak skoro svake pomoći viših foruma udbinskoj partijskoj organizaciji neophodno je bar donekle objasniti, jer je bez toga nemoguće shvatiti teškoće u kojima se, za razliku od svih susjednih, našla ova organizacija. Iz još jednog razloga nužno je određenije i bliže objašnjenje tih događaja a

1 Oni su pričali da se Zakula razočarao što i nakon drugog pokušaja nije mogao uspostaviti vezu sa Okružnim komitetom, a i radi toga što je u tom rukovodstvu došlo do nekih različitih stavova o organizaciji ustanka i ulozi KPH u toj situaciji.

to je da su samo tri lička sreza i polovina četvrtoga - Korenica, Donji Lapac, Udbina i sjeveroistočni dio gračačkog sreza — imala uistinu objektivno gledano tada uslove za opći svenarodni ustanak. Čitavo ovo geografski jedinstveno područje bilo je nastanjeno s preko 90% srpskim življem koje se moglo dići na ustanak za razliku od ostalog dijela Like, gdje je iz poznatih razToga bilo moguće narod dići isključivo u pojedinim selima ili u grupama međusobno povezanih sela.

U donjolapačkom i dijelu gračačkog sreza, u odnosu na udbinski, situacija je bila znatno povoljnija za pokretanje ustanka. Donjolapački srez se proteže svojom dužinom uz gornji tok Une i graniči s ondašnja dva ili tri bosanska ustanička sreza u kojima je ranije pripreman i podignut ustanak te se tako ogromnim dijelom naslanjao na to veliko i važno ustaničko žarište. Komunisti iz donjolapačkog sreza, a posebno Srbljani, prije početka ustanka bili su u najužoj vezi s partijskim rukovodstvima u Drvaru. Oni su čak bili oformili neko »mješovito« političko vojno rukovodstvo za Drvar i Srb. Bosansko ustaničko područje bilo je siguran oslonac donjolapačkom srezu, a srbsko i donjolapačko područje značilo je to isto za ustanički dio gračačkog sreza.

Da bi pozicija udbinske sreske partijske organizacije i sreza u cjelini bila potpunije objašnjena, treba dodati i slijedeće: upravo onako kako je drvarsko-petrovačko ustaničko područje bilo sigurno zaleđe Donjem Lapcu i Srbu, a ovi gornjogračačkom, isto tako su svi oni zajedno, ali nešto kasnije, postali sigurno zaleđe udbinskog, pa onda u nešto blažem stupnju i koreničkog, a to će reći šireg krbavskog ustaničkog područja u cjelini. Dapače, u daljnjem razvoju ustanka i revolucije u Lici, udbinsko područje je došlo u centar ličke oslobođene teritorije tako da je (osobito poslije oslobođenja Podlapače, a da i ne govorimo o oslobođenju Udbine) bilo među onim teritorijima u koja su fašističke vojne snage mogle da najteže i najrjeđe upadaju i to samo u toku velikih neprijateljskih operacija.

Udbinska partijska organizacija, osim vjerovatno Visuća, nije pouzdano znala o ustanku u Drvaru i Srbu sve do 30. ili 31. jula. Mi smo se tek tada na te vijesti potpuno oslonili i krenuli u postavljanje zasjeda i oružani otpor s ustašama. Sve dotle smo očekivali uputstva za ustanak iz pravca Gospića, odnosno od OK, a njih nije bilo. Zbog toga smo mi komunisti Udbinjani, ne u deklarativnom ili parolaškom smislu, već u punom i najdubljem smislu te riječi, morali sudbinu čitavog toga naroda preuzeti u svoje ruke ili pravilnije rečeno učiniti sve što je u našoj moći da taj narod zajedno s nama sam uzme svoju sudbinu u svoje ruke, tj. da je do kraja zajednički dijelimo.

Mi komunisti smo znali da moramo ostati s narodom po cijenu najvećih žrtava i naših i toga naroda. Za to nam nisu bile potrebne nikakve direktive. Za primjer dobro je navesti slijedeći slučaj. Mekinjarska partijska ćelija na sastanku neposredno poslije okupacije donijela je jednoglasnu odluku »ni jedan član Partije ne smije otići iz sela, svi moraju ostati s narodom do ustanka, a ako ustanak ne bude do jeseni ili zime, u međuvremenu je trebalo u planini Pješivici izgraditi skrovišta i snabdjeti ih hranom za zimu kako bi se sklonili bar oni koji su bili poznati kao komunisti i najviše bili ugroženi od fašističke vlasti«. Ove odluke komunisti Mekinjara su se stvarno i pridržavali. Ostale partijske organizacije nisu u tom smislu donosile nikakve odluke iz prostog razloga što se za njima nije ni osjećala potreba. Ne samo svi članovi Partije i kandidati (osim već spomenutih slučajeva Visućana i

Zakule), već isto tako i skojevci ostali su zajedno s narodom u selima. Kod ogromne većine komunista to se razumjelo samo po sebi. Ostajući u selima uz narod i s narodom, mi smo ponekad zanemarivali čak i vezu između pojedinih ćelija i sela. Posebno smo malo poduzeli da osiguramo vezu s OK i višim rukovodstvom, naivno čekajući da će veza doći, da vezu prema nama treba da osiguraju sama viša partijska rukovodstva jer smo od ranije na to bili navikli. Jednom riječju vezu smo uglavnom čekali, a malo smo uradili da je i nađemo. Tako je i to pridonijelo da je udbinska sreska partijska organizacija u pripremi ustanka, kao i u izvođenju prvih ustaničkih akcija, bila prisiljena da se sama snalazi kako zna i umije. No, u tim teškim i mračnim danima kapitulacije a kasnije i krvavog orgijanja ustaških razbojnika po selima bilo je i kod komunista, kao i kod ostalih ljudi, i zebnje, i straha, i teške neizvjesnosti a samim time i nesnalaženja u političkom radu, naročito do napada fašističke Njemačke na Sovjetski Savez.

Čim su ustaše preuzele vlast, uslijedili su pozivi da se prijave svi odrasli muškarci i da se preda oružje, uz prijetnju smrtnom kaznom za onog tko ga zataji. Iza toga slijedili su pozivi Srbima ili »grkoistočnjacima«, kako su ustaše zvale Srbe, da se pokrštavaju i prelaze na katoličku vjeru uz obećanje da se onome ko se pokrsti ništa neće dogoditi. Partijske organizacije su nastojale, a najvećim dijelom i uspijevale, da pariraju svim ovim mjerama i da na svaku dadu naš odgovor. Govorili smo za ustašku vlast i NDH da nije nikakva vlast, još manje nekakva normalna država, već da je to razularena razbojnička banda koja je iskoristila okupaciju. Narod tu vlast ne može i neće priznati za državu, pa prema tome nismo dužni ni odazvati se na njene pozive. Kad su nam pojedinci govorili da se moraju prijavljivati zbog straha od represalija za sebe a još više za porodicu, mi smo odgovarali da će, ako budu odlazili u općine ustašama, biti likvidirani. Nekad su ustaše, kad bi im određenog dana došao na prijavu mali broj ljudi, znali ih jednostavno pustiti uz razne utješne izjave i obećanja, nadajući se da će sutradan doći više »ljudske lovine«. Mi smo to znali pa smo onda, ako nismo toga dana mogli sve odvratiti od odlaska ustašama, nastojali da ih ide barem u što manjim grupama.

Bilo je — mislim u dva navrata — slučajeva kada je srednjogorska partijska organizacija angažovala svoje članove i skojevce, koji su sačekivali ljude što su iz sela išli da se prijave ustašama, najenergičnije ih vraćali često i uz prijetnje, govoreći im da i mi počinjemo biti vlast — što je imalo rezultata. Bilo je slučajeva da su pojedinci krijući se od nas odlazili ustašama, ali se neki od njih nikad više nisu vratili. Naročito smo bili odlučni protiv predaje oružja ustašama. Otvoreno smo dali do znanja onima za koje smo znali ili samo pretpostavljali da imaju skriveno oružje da ga ne smiju predati ustašama, a ako ipak urade da će odgovarati. Posebno smo isticali kako očekujemo čas kada će to oružje zatrebati za borbu protiv ustaša i svih fašista i koliko znam rijetko se u srezu tko našao da je predao oružje osim raznog starog i neupotrebljivog.

Za pokušaje nasilnog pokrštavanja komunisti su govorili da je to nešto najsramnije što može da radi bilo koja vlast, da je to vraćanje srednjem vijeku i turskim zulumima i tiraniji nad srpskim narodom, a s druge strane da je to najveća sramota i za onoga tko se na taj način pokrsti. Osobito smo bili uporni u dokazivanju da pokrštavanje neće nikome pomoći, da je to

samo oblik zavaravanja i taktiziranja ustaša, i da će oni nastaviti s likvidacijom Srba pa makar se i prethodno pokrstili, što su ustaše i činile. U borbi protiv pokrštavanja imali smo vrlo dobre rezultate, tako da se na čitavom srezu vrlo mali broj ljudi stvarno pokrstio.

U onim slučajevima kada bi ustaše likvidirale domaćina porodice pa bi iza njega ostalo malo ili ništa radne snage a puno djece i starih, postojao je od davnina vrlo dobar običaj u narodu da se takvim porodicama pomogne u najtežim radovima, naročito u obradi zemlje. U pomoć su najprije priskakali susjedi i rođaci. I u onim teškim prilikama ljudi su počeli samoinicijativno pomagati nastradalim porodicama. Partijske organizacije i komunisti nisu se odmah u samom početku snašle da bi sami pokretali ovakvu vrstu samopomoći, ali su brzo shvatili i kasnije su sve više i češće komunisti i skojevci istupali kao pokretači, organizatori i učesnici u ovakvim akcijama.

Negdje par nedjelja, ili nešto kasnije, iza okupacije kod pojedinih odlučnijih i inače istaknutijih komunista počela se rađati ideja da se počne i s nagovaranjem naroda da ne trguje sa onim mjestima u kojima se nalaze ustaše i okupator, ili barem da se prodaje samo ono što je bilo najnužnije da bi se nabavila sol, petrolej, šibice, prijeko nužna obuća, odjeća i si. Treba priznati da je od ove zamisli u početku bilo najmanje rezultata. Mnogi su shvaćali da sprečavanje trgovine ide prije svega na štetu naroda. Druga je stvar što su zbog ustaškog terora i opasnosti od ustaša ljudi izbjegavali da posjećuju pijace i da obilaze trgovine. Ali, što je vrijeme više odmicalo bilo je sve više ljudi koji su pravilno shvaćali istupanja komunista protiv trgovine s ustašama i okupatorom, tako da se naglo smanjivao broj onih koji su trgovali, kao i količina proizvoda koje je narod prodavao.

Kada se govori o stavovima, akcijama, držanju i ponašanju partijskih organizacija i pojedinaca treba podvući da sve partijske ćelije nisu u tome bile jedinstvene. Još je više razlika bilo u shvaćanjima i ponašanju između pojedinih članova Partije. Različitost stavova i ponašanja je zavisila od političke uzdignutosti i načitanosti, osobito od lične hrabrosti i osobne čvrstine i odlučnosti svakog pojedinca. Te razlike su, što je bilo i normalno, upravo sada dolazile do izražaja, neuporedivo više nego razlike o pojedinim političkim pitanjima u vremenu prije okupacije. Bilo je i slučajeva da pojedina partijska ćelija uopće ne prihvati poneku od spomenutih sugestija, a da opet nešto više učini u provođenju nekih drugih naših zamisli. Pojedini članovi Partije i neki kandidati naročito u početku nisu skoro uopće bili u stanju da makar što učine u pravcu o kome je riječ. Ali, što je god vrijeme više prolazilo, sve veći broj komunista počeo se snalaziti i aktivnije politički djelovati. Iz dana u dan počeli su se pojavljivati i novi odlučni i energični ljudi. Umjesto pojedinih članova Partije, kandidata ili skojevaca, koji su oklijevali, ili se inače skanjivali da nešto ozbiljnije učine, javljali su se novi, pretežno mladi, odlučni i hrabri ljudi koji su bili spremni da ponesu svoj dio odgovornosti i da se angažiraju na spomenutim pitanjima. Tako su se u toj teškoj situaciji po udbinskim selima javili deseci novih omladinaca. Oni su bili daleko spremniji nego pojedini dotadašnji komunisti da se na ovaj ili onaj način suprotstave zlu, da makar u bilo kome obliku pokažu nepokornost i da direktno dadu otpor ustaškoj vlasti, drugim riječima da počnu primati sugestije od komunista i preuzimati određene zadatke koje smo im postavljali.

Sto je bilo najinteresantnije u takvoj situaciji javlja nam se sve veći broj mladih ljudi i iz onih porodica od kojih to ranije uopće nismo očekivali. Još

i sada su mi u najživljem sjećanju slučajevi kako su nam tih dana dolazili omladinci **i** iz porodica koje su čitavo vrijeme između dva rata bile uz **režim.** Skoro u svakom selu imali smo poneki slučaj da su s nama otvoreno i svesrdno počeli sarađivati i omladinci — sinovi onih pojedinaca koji su do same kapitulacije spadali među najistaknutije režimlije i najzagriženije političke protivnike nas komunista. I danas se živo sjećam događaja kada je k meni došao jedan od nekolicine onih starijih režimlija da pita za savjet kako da se drži i šta da radi u najtežoj situaciji za njega i njegovu porodicu.

Bilo je u početku od pojedinih, osobito starijih komunista, neshvatanja ovih naših novih saradnika i nepovjerenja u njih. Srećom bili su to samo pojedinci. U novoj situaciji nisu se lomile samo dojučerašnje političke i stranačke barijere i smetnje za saradnju između ljudi, već su potiskivane i nestajale i razne stare zadjevice. Rušena je često puta i dugogodišnja netrpeljivost između susjeda i zaselaka. Nikada u historiji tih sela nije u tako kratkom roku, tako reći preko noći, zaboravljeno i zanemareno na stotine raznih komšijskih i drugih starih dugova i računa. Napominjem da ni neki komunisti u samom početku nisu shvaćali dublji značaj toga fenomena. Pojedinci su čak ponekad iz neznanja i neshvaćanja davali i otpor u određenom vidu. Međutim, kasnije smo neke oblike toga svekomšijskog pomirenja sve više i više podržavali, a na kraju i inicirali. Tih predustaničkih nedjelja za nekoliko mjeseci je tako reći preko noći nestala i stara dugogodišnja decenijama postojeća podjela između gornjeg i donjeg dijela određenog sela, koja je bila prije svega političke prirode jer su »gornjani« bili većinom za opoziciju, a »donjani« za vladu, odnosno radikale ili obratno. Nije to bilo samo ono: sada nije vrijeme za svađu, sada se moramo više slagati i pomagati jer to treba, jer je to red, jer ako ja pomognem njemu i on će meni, već nešto daleko ljudskije i plemenitije. Težnja za slogom, suradnjom i međusobnom pomoći dolazila je sada sve više od srca, a svi postupci činjeni na toj liniji rađeni su zdušnije i nesebičnije, kratko rečeno — uz manje računa.

Narod je doživio propast države, kakve takve ali svoje, zatim je došla okupacija i tuđin u zemlju, po selima su počele da orgijaju ustaše, tako da nitko nije bio siguran danas hoće li s porodicom doživjeti sutra. Udarac je dolazio iza udarca i svaki slijedeći bio je nekoliko puta teži od prethodnog. Neizvjesnost, strah i strepnja svakog dana bivali su sve veći i teži. U toj situaciji kao da je, uz ostalo, proradio dotle skriveni moćni mehanizam samoodbrane, koji je bio dubokog moralno-psihološkog karaktera. Moram priznati da je i nama komunistima trebalo vremena da shvatimo taj fenomen, da bi ga na kraju i politički znali usmjeravati. Taj faktor je kasnije u ustanku i revoluciji sve više dolazio do izražaja i davao zadivljujuće rezultate. Ta za nas u početku nepredviđena i pomalo neočekivana spontana težnja za zbližavanjem, saradnjom i međusobnom samopomoći u otporu mračnim fašističkim silama sve je više rasla s povećanjem neposredne opasnosti. Nju su partijske organizacije kasnije sve više svjesno i organizirano koristile. Sto se ustanak više približavao, to je i ta tendencija sve više dolazila do izražaja.

Prve brojnije žrtve ustaškog divljanja pale su između 30. aprila i 10. maja a do početka ustanka ustaše su u udbinskom srezu zvjerski ubile 183 osobe srpske nacionalnosti. Od toga broja mučeničkom smrću u Mekinjaru je palo 30, Mutiluću 21, Udbini 20, Komiću s Poljicem 19, Jošanu 18, Visuću 17, Svračkovom Selu 13, Pišaću (sada Krbava) 12, Toliću 8, Kurjaku 8, Srednjoj Gori 6, Cojluku 5, Ondiću s Krčanom 4 i u Rebiću 2 osobe. Među ubijenima

je bilo i 20 žena, od kojih je jedna bila Hrvatica iz Udbine koja je ubijena samo zato što se udala za Srbina. Osamnaest ljudi su bili starci od 60 do 80 godina. Do pred ustanak u udbinskom srezu nije bilo sela, a valjda ni većeg zaselka, nastanjenog srpskim življem a da u njemu nije palo po nekoliko žrtava. Pet ljudi je izvršilo samoubistvo da ne padnu živi u ruke ustašama. Velik broj ubijenih ustaše su mučile i mrcvarile na najzvjerskiji način prije nego su ih dokrajčile. U takvoj situaciji zaista nije bilo teško sav narod podići na ustanak. Sto se tiče udbinskih komunista i skojevaca koji su ostali u selima, skoro da i nije bilo problema da li treba ići na ustanak ili ne. Druga je stvar što nisu svi išli s jednakim poletom i hrabrošću. Nama je na momente bio veći problem da se netko ne zaleti, da netko ne počne nepromišljeno s oružanim otporom prije vremena. Pojedini nestrpljivi komunisti, i ne samo oni, često su ponavljali da treba ustaše tući prvom zgodnom prilikom, napadati ih čim dođu u selo i spriječiti da hapse ljude, a uhapšene oružjem osloboditi. Takvih istupa i pokušaja da se djeluje spontano, neorganizirano i preuranjeno (naročito poslije napada Njemačke na SSSR) bilo je u Visuću, Mekinjaru, Srednjoj Gori i drugdje. Moram priznati da je kod određenog broja komunista, koji su se nešto uspješnije mogli kontrolirati, bilo teških iskušenja da se djeluje spontano. Bilo je slučajeva gdje su se pojedinci morali uzdržati od preuranjene akcije uz ogroman napor volje, uz nevjerojatan, bukvalno do bola težak ulog samoodricanja — samo da se ne počne prerano, nakon čega bi uslijedile surove i masovne represalije za koje bi bili okrivljeni komunisti, a pročetnički elementi pokušali da se nametnu ustaničkom narodu.

Tendenciji da se. prerano, odnosno prije završenih priprema, počne s oružanim otporom išle su na ruku svakovrsne glasine o situaciji na njemačko--sovjetskom frontu. Poslije napada Njemačke na SSSR stvorena je takva situacija u kojoj su se širile i pronosile sve moguće i nemoguće vijesti: kako su Rusi jedva dočekali da Nijemci nešto počnu kako bi imali razlog da ih udese, kako je Crvena armija odmah prešla u protivofanzivu i bacila hitlerovce nazad preko granice, kako su boljševici već duboko u Rumuniji, kako će za nekoliko nedjelja a najduže za koji mjesec stići na našu granicu, a onda ih eto i k nama u Liku. Za širenje ovakvih i sličnih vijesti onda je bilo nevjerojatno pogodno tlo, prije svega zbog ogromne vjere u snagu SSSR-a i neizmjerne želje da nam u pomoć dođu Rusi. I kod nas komunista, kao l kod naroda, vladalo je skoro totalno nepoznavanje odnosa snaga. Bila je to vrlo opasna zabluda u odnosu na obrambenu snagu SSSR-a i lažne iluzije da su i same granice SSSR-a neprobojne i da će svaki onaj tko se usudi dirnuti u SSSR na samim granicama polomiti zube, kako smo često čitali od Staljina i njegovih propagandista. Ta iluzija se prenosila i na velik dio naroda a mogla je da bude u nekom kritičnom trenutku vrlo pogodan stimulans za neke nepromišljene postupke.

Već negdje oko polovine jula, a u nekim selima i ranije, u udbinskom srezu je situacija bila takva da je narod bio za ustanak. Međutim, to - narod je za ustanak — treba obrazložiti. Prije svega za početak ustanka bili su članovi Partije i kandidati za članove Partije (njih oko 60 članova). Ništa manje, ako ne još i odlučnije, zbog njihove mladosti, za ustanak su bili i svi skojevci - njih oko 70. Jednih i drugih bilo je oko 130. Osim ovih komunista u 12-14 ustaničkih sela udbinskog sreza bilo je još najmanje oko 200 ljudi, mahom mlađih, koji su bili spremni da na svaki poziv komunista idu odmah u

oružanu borbu protiv ustaša. Ogromna većina od ovih drugih bila je na tom stupnju svijesti a i odlučnosti da se bori zajedno s komunistima, ali jednostavno iz ovih ili onih razloga, a najviše zbog sektaštva i uskog gledanja partijskih i skojevskih organizacija nisu bili zapaženi. U vremenu od okupacije pa do pred ustanak mnogi od tih ljudi su se jednostavno nametnuli svojim radom tako da su komunisti u većini slučajeva počeli da se pravilnije odnose prema njima i da se na njih oslanjaju. Posebno je bilo značajno baš to što se značajan broj ovakvih ljudi pojavio u onim selima gdje do tada nije bilo partijskih ni skojevskih organizacija. Na svu sreću novo međusobno povjerenje između komunista i ovih ljudi vrlo brzo se uspostavljalo. To je u samom ustanku, osobito poslije dalo neprocjenjive rezultate.

Treba odmah reći za ovih oko 200 novih simpatizera Partije da ogromna većina njih nije ni najmanje zaostajala iza komunista i skojevaca u smislu odlučnosti za oružane akcije. Konačno to i nije ništa neprirodno kad se ima u vidu da su skoro svi ovi ljudi imali od 18 do 30 godina, a članovi Partije u većini od 35 do 50 godina i još mahom ljudi s brojnom porodicom. Borbene osobine ljudi iz spomenute grupe već u samom početku priprema za ustanak došle su tako vidno do izražaja a u samom ustanku i kasnije su se izrazito potvrdile. Dapače, brojni i sve češći slučajevi neustrašivog borbenog istupanja i zahtjeva ovih mladih ljudi da što prije oružjem tučemo ustaše, dali su novi snažni poticaj i onim pojedinim starijim komunistima koji su bili nešto manje odlučni, tako da su jedni dopunjavali druge. Konačno ogromna većina od ovih 200 boraca kasnije je primljena u KP i SKOJ.

Ovih 300—350 ljudi, u odnosu na oko 9000 stanovnika ustaničkih srpskih sela udbinskog sreza i oko 1500—2000 sposobnih za oružanu borbu muškaraca — predstavljali su u tim predustaničkim danima glavni revolucionarni udarni odred s tolikom snagom utjecaja na mase da ih pokrene na svenarodni ustanak, što se ni u kom slučaju ne smije shvatiti u apsolutnom smislu. Nikada to ne smije značiti niti se tako može shvatiti kao da su svi podjednako i u isto vrijeme bili za ustanak. Sasvim je prirodno da se u ovakvim uslovima nađe jedan veći ili manji broj neodlučnih i kolebljivih ljudi. Kad bi vodeći dio naroda — onaj organizirani i onaj koji je voljan da se odmah odazove na poziv ovog prethodnog — čekao da se za ustanak odluče i oni najposljednji, onda u historiji nikad ne bi bilo takvih prelomnih događaja kao što je ustanak, oružani otpor tiraniji i oružana l-evolucija.

U svakom ustaničkom selu bilo je i onih koji su smatrali da se goloruk narod ne može boriti protiv države kakva je Italija i Njemačka. Neki su smatrali da je prerano i da treba čekati, dok su poneki mislili da oružanu borbu i ratovanje treba ostaviti saveznicima i velikim državama. Sasvim je normalno da se našao i određeni broj neprijateljskih elemenata koji su svjesno i iz računa bili protiv svake oružane borbe, osobito i prvenstveno protiv one koju vode komunisti. To su bili oni velikosrpski pročetnički elementi za koje je važnija briga bila kako će im se poslije rata vratiti kralj i monarhija nego sve neviđene patnje i nebrojene žrtve naroda. Srećom, broj ovih posljednjih bio je neznatan a njihov stvarni utjecaj bio je u stalnom i naglom opadanju. No, ukupan utjecaj svih ovih koji su oklijevali i čekali, pa i onih tuđih i neprijateljskih elemenata, prema utjecaju vodećih ustaničkih snaga u odnosu na ogromnu većinu naroda bio je takav da u predustaničkim danima a osobito kroz sam ustanak nije mogao ozbiljnije da dođe do izražaja. Drugo je pitanje bilo ranije spomenuti problem što je ova

sreska partijska organizacija ostala bez rukovodstva i bez veze s OK. I jedno i drugo je još više otežalo donošenje odluke o vremenu za početak ustanka.

Jedna od najvećih briga i naših najtežih preokupacija bio je problem kako organizirati čitavi narod i kako ga uspješno voditi kroz ustanak i borbu. Naime, mi u udbinskoj partijskoj organizaciji ni za trenutak nismo računali samo na neke gerilske akcije, gdje treba neprijatelja u zasjedi dočekati i tući a onda se povući da bi ponovo čekali i birali priliku za napad. Mi smo od samog početka razmišljanja o ustanka pa do njegovog praktičnog izvođenja vodili računa o tome da ćemo od prvog napada na neprijatelja morati da branimo sela od njegovih upada. Kad se to ima u vidu, onda mora da se zna i slijedeće: naime, dva najveća naselja, Udbina i Podlapača, nastanjena hrvatskim narodom u udbinskom srezu, koja su ujedno bila uz srez i sjedišta dviju općina, na žalost od samog dolaska ustaša bila su njihova uporišta. Ta dva mjesta bila su kao za inat geografski smještena na dvije suprotne strane sreza, tako da je iz ma kojeg od njih bilo moguće ustašama da vrše iznenadne i pogromaške upade u bilo koje srpsko selo, jer su sva od njih 14 ili 15 bila raspoređena uokrug oko Udbine ili Podlapače. Jedini Ondić i Krčana bili su smješteni tako da su donekle bili zaštićeni ustaničkim selima.

U takvoj situaciji mi ni za momenat nismo smjeli zaboraviti da oružani otpor protiv ustaša moramo voditi u dva osnovna oblika: napadati i tući ustaške oružane snage, te braniti i čuvati sela od njihovih upada i pogroma. Odbrana sela bila nam je i prva dužnost i najveća obaveza, a olako napuštanje nekog sela nakon započete borbe značilo bi totalnu izolaciju od naroda, onih koji su počeli borbu. Praktički to bi bila izolacija komunista. Srećom smo od samog početka bili svjesni opasnosti od takve moguće izolacije, pa smo o tome stalno vodili računa. Jedinstveni smo bili u mišljenju da ako bi branili samo sela, a neprijatelju ostavili da se slobodno kreće cestama i mirno odmara u svojim uporištima, on bi redom uništavao i ustaničke odrede i sela, što bi bila smrt ustanka.

Najveći i najvažniji politički kapital za članove Partije i skojevce bilo je to što su u tim najmračnijim danima u ogromnoj većini ostali uz narod, dijeleći s njim zlo i dobro, najveće teškoće i najdublje strepnje. Jedini su komunisti organizirano, tješili i hrabrili narod, stalno govoreći o mogućnosti otpora i o tome da moramo dizati ustanak. U tim ustaničkim danima među komunistima 1 skojevcima udbinskog sreza nije bilo ni jednog slučaja kažnjavanja i isključivanja zbog slabog držanja ili kolebanja oko ustanka, što je omogućilo povesti mase u oružanu borbu i suzbiti svaki ozbiljniji pokušaj četnika da *:e* nametnu ustaničkom narodu.

Prva akcija izvedena u udbinskom srezu bila je diverzija koju su noću između 28. i 29. jula izveli Visućani. Partijska organizacija zajedno sa skojevskom grupom organizirala je rušenje telefonskih stubova i prekidanje PTT linije ispod Kuka koja je povezivala Udbinu i Donji Lapac, dva sreska sjedišta. Od tada ova PTT linija više uopće nije radila za neprijatelja. Ovo selo s 10-ak članova Partije i oko 30 skojevaca bilo je već ranije spremno za ustanak, pa su zato na prvu potvrđenu vijest o ustanku u Srbu i Drvaru krenuli u akciju.

U Donjem Jošanu, 1. augusta,[2] prolazeći automobilom cestom kroz selo ustaše su po već ustaljenom običaju počele da ubijaju iz pušaka svakog onog koga su vidjele pored ceste. Narod se bjekstvom uz brdo iznad kuća pokušao skloniti i

2 Postoje mišljenja da je ovo bilo dan ranije ili dan kasnije od ovog datuma.

izbjeći smrti. Među narodom su se povlačili i Mile Mandić te Dane Vlatković koji su imali puške. Oni su na ustašku paljbu odgovorili paljbom, našto su se ustaše odmah povukle iz sela. Iako je ovaj oružani otpor bio spontan, njime su spašeni brojni životi ljudi toga sela. Događaj je imao veliki moralni značaj za Jošance jer su se na poziv komunista kratko iza toga i organizirano digli na ustanak.

Slijedeća, ali sada već organizirana i uspješno izvedena oružana akcija protiv ustaša, kojom je počeo oružani ustanak u udbinskom kraju, bila je 2. augusta u Tušicama, na putu koji vodi prema Gospiću i Gračacu. U ovoj prvoj organiziranoj oružanoj borbi protiv ustaša učestvovalo je iz Srednje Gore 8 prvoboraca: 3 naoružana karabinima, 2 lovačkim puškama i 2 pištoljima. Njima su se u toku zasjede priključili iz Kurjaka i 2 omladinca bez oružja. Zbog ograničenosti prosotra ne navodim imena učesnika niti niz drugih detalja jer je ovu akciju opisao učesnik Đorđe Orlović u ovom Zborniku. Ja bih dodao još samo slijedeće: Nikica Basta (Medić) bio je već tada član SKOJ-a, Ićo Basta (Medić) je bio pred primanjem u SKOJ, još dvojica ili trojica od ostalih bili su također predviđeni od strane skojevske grupe da budu primljeni u SKOJ, što je vrlo kratko iza ustanka i učinjeno. Za pripremu ove akcije od srednjogorske partijske ćelije bio je zadužen Miloš Canković koji je u selu od svih bio vojnički najspremniji, a bio je i kandidat za člana Partije. No, on je tada morao voditi računa i o osiguranju sa stražom Srednje Gore čiji je gornji kraj bio na samo nekoliko kilometara od položaja kod Breštana koje su ustaše stalno držale, zbog čega je imao manje mogućnosti za pripremanje i izvođenje akcije na licu mjesta.

Iako je ova akcija rezultat političkog rada partijskih ćelija i skojevaca u Srednjoj Gori i Kurjaku, u njoj od strane članova Partije nije nitko neposredno učestvovao uglavnom zato što su to bili ljudi od oko 45 do 60 godina starosti..[3] Dane Kugić i ja bili smo tih dana angažirani u Ploči i Mogoriću da tamošnjim drugovima pomognemo u dizanju na ustanak tamošnjih sela, kako bi borbe jednovremeno počele u svim selima na tromeđi udbinskog, gospićkog i gračačkog sreza, pod uticajem ustanka u Drvaru i Srbu jer od OK još nismo imali direktive o otpočinjanju ustanka.

U akciji na Tušicama su ubijena 3 ili 4 ustaše a 6 ili 7 ih je ranjeno od 10 koliko ih je bilo. Među ubijenim bio je i jedini Srbin Kričković koji je, kao dotadašnji službenik u srezu, inače rodom s gospićkog područja, odmah poslije proglašenja NDH prišao ustašama, pokrstio se, obukao njihovu uniformu i uzeo njihovo oružje. Tom prilikom je uništen poštanski autobus. Od oružja zaplijenjena su 3 karabina, 1 pištolj i nešto municije. Šteta što vojnički efekat nije bio i bolji. Ali kad se zna da je to bila prva oružana akcija u tom kraju, da je zasjeda imala samo 3 karabina sa svega 20—30 metaka i da su samo trojica od učesnika u zasjedi služila Jugoslavensku vojsku, onda možemo biti zadovoljni s onim što su prvoborci ovog kraja postigli prvom oružanom akcijom koja je označila početak narodnog ustanka u udbinskom kraju. Tušice zajedno s Pločanskim klancem postale su jedna od najvećih tvrđava i prepreka na kojoj su partizanske snage uspješno sprečavale prodor neprijatelja iz Ličkog u Krbavsko polje u toku rata. Neposredno iza ove akcije na ustaše koje su se

3 Međutim, upravo ovi godinama stariji komunisti bili su najaktivniji u organizaciji naroda za borbu.

povlačile iz Tušica, kao i na one koji su im pritekli u pomoć, otvorila je vatru i grupa ustanika iz s. Kurjaka.

Što se tiče **moralno**-političkog uspjeha i odjeka ove prve borbe protiv ustaša u Tušicama i kod Kurjaka mislim da je teško riječima izraziti i opisati kako ju je narod toga kraja doživio. Namjerno kažem kraja jer je njen moralno--politički rezultat i utjecaj snažno odjeknuo kako u čitavoj Krbavi tako, ako ne još i jače, i na području gračačkog i gospićkog sreza koja tu u blizini š udbinskim čine tromeđu. Oglas o uspješno izvedenoj akciji u Tušicama, a naročito vijesti o ustanku u Srbu koje su mobilizatorski djelovale na narod da kreće u borbu, munjevito su se proširile kako po udbinskom tako i po svim selima ove tromeđe. Narod je odahnuo od teškog straha i mračne danonoćne neizvjesnosti od ustaškog genocida. Nastalo je opće oduševljenje, slavilo se po svim selima i zaselcima. Jasno je da to slavlje nije moglo biti slavlje konačne pobjede — premda je mjestimično na momente poprimalo i takav karakter. Ono je neizbježno moralo biti i bilo je pomiješano i isprepleteno s osjećajima velike tuge za onima kojima su ustaše prekratile život. S druge strane, svi su bili svjesni da ih u daljim borbama već sutra očekuju nove velike žrtve.

Za nas Udbinjane nakon vijesti o borbama u Srbu, Donjem Lapcu i gračačkom sektoru te saznanja da se dižu i korenička sela, pored ustanka u našim selima izuzetno značajno je bilo pokretanje u oružanu borbu Pločana i Mogorićana. Bez njih bilo je nemoguće vojnički zaposjesti i braniti pravac Pločanski klanac — Tušice, budući da je to najkraći i najlaški cestovni prijelaz iz Ličkog polja prema Udbini i cijeloj Krbavi. Tim pravcem u početku ustanka u udbinskim selima mogla je zaprijetiti opasnost od krvave ustaške kaznene ekspedicije. To smo srećom imali na umu od samog početka. Zato smo neopozivo odlučili da početak borbi s ustašama što čvršće koordiniramo sa svirri ustaničkim selima oko sreske tromeđe Udbine, Gračaca i Gospića. To su Kurjak, pa donekle i Komić, kao i Srednja Gora s udbinske strane, Ploča koja je pripadala Gračacu te Mogorić iz gospićkog kotara. Većina ljudi iz ovih sela se poznavala, posebno cijenila i poštovala. Sastajali su se dnevno u istim šumama, pašnjacima i košanicama. Poznavali su se s ličkih prela, zborova i proslava. Izatkane su stostruke rodbinske veze međusobnim ženidbama. Komunisti su se skoro svi međusobno poznavali kao suborci protiv starog režima, kao i lijevi SDS-ovci koji su bili aktivni u »Seljačkom kolu« i u ondašnjim zadrugama. Znači, postojali su povoljni uslovi za saradnju. Trebalo je ovo samo u prvim borbama sinhronizirati, a taj zadatak su imali sekretari partijskih ćelija u spomenutim selima. U prvom redu trebalo je zajednički zaposjesti Pločanski klanac i Tušice. Ćelija u Srednjoj Gori bila je terenski na idealnoj sredokraći između spomenute treće i četvrte mekinjarske ćelije. Iz Srednje Gore do svake od sjedišta ove četiri bilo je jedan do sat i po hoda i to od ustaša sigurnim terenom. Zato sam ja kao sekretar srednjogorske ćelije, pripremajući tu dogovorenu obavezu, bio u najboljem mogućem položaju da održavam vezu 6 ostalim ćelijama.

U vezi s pokretanjem Ploče i Mogorića na ustanak i zaposjedanja Pločanskog klanca, Dane Kugić i ja našli smo se 31. jula predvečer u Ploči nedaleko stare Štulića kule. Tu smo počeli sastanak s grupom od 5 kandidata za članove Partije: Lazo Gajić, Mile Popović, Nikica Popović, Mile Gajić-Samelov i Iso Banjeglav — Nidželin. Ubrzo je grupa narasla i pretvorila se u pravi ustanički zbor od 50 do 60 prisutnih. Dobro se sjećam Marka Malinovića koji je na sastanak donio karabin s pola vojničke torbe municije. Dogovorili smo se da

sutradan ujutro postave stalnu naoružanu zasjedu oko ceste prema D. Ploči i **da** tuku ustaše čim pođu u selo. Samo jedan sat iza sastanka, u prvi **mrak,** ustaše su u Gornjoj Ploči počele jednu od najgroznijih divljačkih drama: zvjerski su uništile preko 80 nedužnih života najviše žena, djece i staraca i popalile nekoliko desetaka zgrada u čiji su plamen pobacali i živih ljudi.[3a]

Ujutro 1. augusta oko 8 sati ustaše su krenule da unište i drugi dio sela. Međutim, Pločani su ih dočekali vatrom iz pušaka i nakon pola sata borbe odbili. Bile su to prve ustaničke puške u Ploči.

Istoga dana kad je vođena borba u Ploči održan je sastanak partijske ćelije u Mogoriću kod kuća Milojevića. Ima sam sreću da tome sastanku prisustvujem jer sam ga i sazvao prema obavezi koju sam prethodnog dana pred Pločanima preuzeo. Na sastanku su bili: sekretar ćelije Đuro Milojević Đurt, Rade Korica Lulica, Sava Milojević još dva druga čijih se imena na žalost ne sjećam. Bili su oduševljeni viješću o ustanku u Srbu i obavezali se da najhitnije dovedu oko 20 naoružanih Mogorićana u Ploču na položaj prema ustašama. Po završetku sastanka oni su se raziši po selu da prikupe ove drugove, a ja sam se vratio u Ploču gdje je došlo do ponovne borbe s ustašama.

Nakon što su odbili ustaše u prvoj borbi Pločani su prorijedili zasjedu. Ostavili su samo malu stražu vjerujući da ustaše toga dana neće više smjeti doći. To je bila najveća opasnost. Kad sam ih upozorio da će ustaše najvjerojatnije ponovo doći s pojačanjima, odmah su se prenuli. Najhitnije smo zaposjeli ponovno sada još širi položaj na uzvišenju — kosi Medjedača — Jusipovača, sa nas 7 ili 8 boraca naoružanih vojničkim puškama, a i još toliko sa civilima.

Tek što smo stigli rasporediti borce naišlo je 4 do 5 kamiona punih ustaša kao pojačanje posadi u Gornjoj Ploči, tj. onima što su ujutro odbijeni. Bilo ih je oko 130—150. Imali su i nekoliko mitraljeskih oruđa.

U drugoj borbi u Ploči toga dana ustaše su pokušali da nam podiđu ili da nas sa krila zaobiđu, no nismo im dozvolili. U jeku najveće borbe stiglo nam je dogovoreno pojačanje 15 do 20 hrabrih prvoboraca Mogorićana. Mi na kosi kao da smo dobili krila!

Dolaskom Mogorićana mi smo još sigurnije držali položaj. Prvoga augusta 1941. ponosni i hrabri ljudi ova dva lička sela na poziv KPJ i druga Tita biju prvu zajedničku oružanu bitku protiv ustaša i njihove zločinačke vlasti.

Poslije dolaska Mogorićana ustaše su još žešće puščanom i mitraljeskom vatrom zasipali naše položaje. Međutim, mi smo ih u sumrak istoga dana prisilili na povlačenje. Koliko su imali gubitaka to nismo mogli utvrditi jer su sve poginule i ranjene izvukli s položaja. Mi nismo imali gubitaka.

Navedenog dana izvedena je prva zajednička oružana akcija Pločana i Mogorićana protiv ustaša. Započeo je ustanak. Ustaše su zaustavljene. Spašen je toga dana od daljnjeg uništavanja i pokolja preostali dio Ploče a i selo Mogorić. Veliki san nas inicijatora zajedničkog ustanka na tromeđi je ostvaren. Taj važni zadatak, blokada Pločanskog klanca, je izvršena. Mi Udbinjani zaposjeli smo smjer Udbina — Tušice iz pravca sjeveroistoka, a Pločani i Mogorićani Pločanski klanac, tj. pravac iz Gospića ili Lovinca od jugozapada. Slobodan prolaz i šetnja ustaša (osim još par puta pod zaštitom velikih talijanskih i njemačkih fašističkih kolona) preko klanca zauvijek su prekinuti.

3a Po drugim izvorima ustaše su 1. augusta izvršile pokolj u Ploči. Vjerovatno bi ustaše pobile i više naroda, da neke Pločane o njihovim namjerama nije obavijestio Ivica Rubčić, tada vozač poštanskog autobusa, naš simpatizer.

Sjećajući se tih događaja i ovih ljudi, ne mogu a da ne kažem slijedeće: Nema riječi, nema pera, a ni umjetnika koji bi mogli opisati snažni i duboki osjećaj sreće, radosti, oduševljenja i ponosa koji su me obuzimali i ispunjavali zbog toga što sam se toga sudbonosnog i prelomnog događaja našao s tim prekrasnim i skromnim, ali ponosnim ljudima, i što sam neizmjernu dubinu tih osjećaja mogao baš sa njima podijeliti. Mogao sam se ohrabren vratiti u udbinska sela, gdje je ustanak bio u punom zamahu. Bio sam još više uvjeren u uspjeh ustanka, dalje borbe i u pobjedu revolucije.

Već 10. augusta ustaničko rukovodstvo i ustanički narod udbinskog kotara zadesio je težak i bolan udarac. Nekoliko podlih četničkih izroda po narudžbi talijanskih fašista krvnički ubijaju komunistu i španskog borca Miću Radakovića u njegovom selu Jošanu. Omraženi izdajnici hladnokrvno ubiše i Mićinu sestru. Kao razlog ubistva naveli su Mićinovo nastojanje da zaštiti šestoricu nedužnih ljudi,[4] kako ih ovi ne bi ubili.

Četnici podlo ubiše Miću, i to onda kad je najviše trebao kao iskusni revolucionar svojim Jošancima, udbinskim pa i ličkim ustanicima. Nadali su se da će ubistvom Miće obezglaviti udbinske ustanike. Ali, tu se ljuto prevariše. Zbog toga zločina još više četnici postadoše najomraženije sluge okupatora.

Mjesec dana iza otpočinjanja ustanka, 3. septembra, uslijedio je napad na Podlapaču. Bila je to prva akcija gerilskih odreda koja je imala za cilj oslobođenje ovog hrvatskog naselja smještenog u geografskom centru Like. Pored Podlapače ustaše su tada držale još i Udbinu. Ova dva mjesta nalaze se u samom središtu velikog ličkog oslobođenog područja dugog oko 100 i širokog oko 50 kilometara s oko 50 hiljada ustaničkog stanovništva. Tada još o oslobođenju Udbine, zbog njenog prirodnog smještaja, brojnosti i naoružanja posade, kao i zbog naših skromnih vojničkih snaga, mogli smo samo sanjati. Trebalo je bar zauzeti Podlapaču kako bi Udbina došla na red kasnije. Okružni komitet KPH za Liku i vojno rukovodstvo za Liku smatrali su oslobođenje Podlapače prvorazrednim vojno-političkim zadatkom u tom momentu.

Napadom su rukovodili Mićun Šakić i Mile Počuča, komandant i politički komesar Udbinskog sektora. Angažirano je 300—400 boraca većinom s udbinskog područja i dijelom iz susjednih koreničkih sela. Dio boraca angažiran je za obezbjeđenje sela od ustaša u Udbini i to: Visuća, Jošana, Mutilića, Kurjaka, Rebića i Cojluka. Bio je i jedan broj boraca iz lapačkog i gračačkog kotara. Trebalo je da u napadu učestvuje i jedan broj boraca iz Vrepca i Mogorića, a mislim i iz Ploče. No, zbog lošijih kurirskih veza oni su zakasnili. Zato je ostao nezaposjednut pravac preko šume prema Gospiću što je bio veliki propust. Predstavnik udbinskog Kotarskog komiteta Partije predložio je da se napad odgodi za jedan dan u kome bi se roku zatvorio i taj prolaz. Međutim, to na žalost nije prihvaćeno.

Ujutro 3. septembra naše su snage napale ustaše u Podlapači s tri strane i nakon nekoliko sati borbe ovladale Podlapačom. Ustaše su se pod borbom izvukle onim nezaposjednutim pravcem premo Gospiću. Na žalost, sa sobom su odvukle ogromnu većinu stanovnika ovog sela pošto su ih prethodno na smrt preplašili svojom otrovnom propagandom da smo mi četnici i da ćemo ih sve poklati ako nas dočekaju. Ko im nije vjerovao, toga su potjerali silom. Jedan dio Podlapčana se poslije vratio, a drugi dio su ustaše otjerale u Gospić, zatim

4 Pored Miće i njegove sestre, četnici ubiše troje Roma, među kojima sedmogodišnje dijete. dva Hrvata i jednoga Slovenca.

raselile u druge krajeve. Tako je Podlapčanima bilo onemogućeno da se nešto više upoznaju s ciljevima i karakterom NOB-a. To je imalo za posljedicu da su na žalost, relativno dugo ostali pod utjecajem otrovne ustaške i Mačekove propagande.

Mi smo u napadu zaplijenili 15—20 karabina s odgovarajućom municijom, zatim izvjesnu količinu hrane i razne robe iz nekoliko dućana u centru Podlapače. Od ovog broja oružja 10—15 pušaka su po dogovoru nama predali Hrvati iz najsjevernijeg podlapačkog zaseoka Coraka i neki iz Tolića koji su ostali kod svojih kuća.

Uza sve minuse, bjekstvo ustaša s oružjem i odlazak najvećeg broja naroda, prvi napad na Podlapaču bio je od velikog značaja. Prvi put je oslobođeno jedno veliko hrvatsko naselje u krbavskom dijelu Like, smješteno u samoj sredini jedinstvenog velikog oslobođenog teritorija koji je obuhvatao skoro čitav korenički i udbinski kotar, više od polovice gračačkog, te dobar dio gospićkog, a uz to je čitavo područje preko prijevoja na obroncima Plješevice najvećom dužinom bilo vezano za oslobođeni teritorij kotara Donji Lapac.

U vojničkom smislu borba na Podlapači označava prvu pobjedu ustaničkih gerilskih odreda šireg opsega u Krbavskom dijelu Like, a ujedno i prvu takvu pobjedu u Lici van donjolapačkog i gračačkog područja. Značajno je proširena i poboljšana dubina centralnog ličkog oslobođenog teritorija i time uveliko olakšan manevar glavnih ličkih gerilskih snaga a posebno onih oko Udbine. Odjek oslobođenja Podlapače i moralni značaj tog uspjeha bio je u čitavoj Lici ogroman i posebno značajan za dalju mobilizaciju svih ustanika na udbinskom pa i koreničkom području.

Uza sve rečeno, oslobođenje Podlapače bilo je od izvanrednog političkog značaja za čitavu Liku. Evo o čemu se radi: Mjesec dana ranije, 2. augusta, oslobođen je Boričevac, prvo veće hrvatsko selo u Lici. Tom prilikom su ustaše svojom otrovnom propagandom preplašile žitelje Boričevca da će biti svi poklani a zatim ih otjerale u Kulen Vakuf i Bihać. Kad su ustanici upali u selo bez naroda, jedan broj pročetničkih i anarhističkih elemenata zapalio je Baričevac. Rukovodioci napada nisu uspjeli da ih u tome spriječe. Slični kriminalni elementi tih dana su u Brotnji, nedaleko od Boričevca i u njemu ubili oko 15 nedužnih osoba hrvatske narodnosti. Slučaj Boričevca i Brotnje je za ustašku propagandu došao kao naručen. Rastrubili su ga i još strašno uveličali u čitavoj Lici i dalje, dok je u ustaničkim redovima čitave Like negativno i tužno odjeknuo, naročito među komunistima i političkim te vojnim rukovodstvom ustanka. Mjesec dana poslije Boričevca napali smo Podlapaču, selo s 250—300 domaćinstava razbacanih u 8—10 većih i preko 25 manjih zaselaka na prostoru dugačkom oko 8 i širokom 5—6 km. Za naše narasle ustaničke snage zauzeti ovo selo bilo je relativno lako, ali sačuvati ga od paljenja i pljačke, pa i od fizičkog stradanja nedužnih ljudi, nevjerojatno teško. A u napadu su učestvovali ljudi iz svih 15-ak udbinskih sela i još iz 8—10 sela s područja lapačkog i gračačkog sreza. Zato je nama od početka priprema napada više briga zadavao problem na koji način sačuvati Podlapaču nego kako likvidirati ili protjerati ustašku posadu. Ovo se prije svega odnosilo na naš tek obnovljen Kotarski komitet i komuniste udbinskog kotara. Zahvaljujući njihovom zalaganju, Podlapača je ostala sačuvana, nedužni narod nije stradao (jedan dio je ipak bio ostao), a velike pljačke i razvlačenja nije bilo.

U tome smo uspjeli zahvaljujući tome što smo najodlučnije komuniste i skojevce zadužili da paze i sprečavaju paljenje, pljačku i fizičke napade na

nedužne, jer znali smo da među stotinama učesnika ima svakakvih pojedinaca. Kao učesnik te akcije sjećam se dobro kada je u Ledenicama, zaseoku Podlapače, hrabri skojevac Nikica Grković Cujin iz Srednje Gore upao s repetiranom' puškom među četvoricu, koji su se spremali da pale kuće, a odustali su tek kad smo još nas dvojica brzo došli. U drugom slučaju je jedan skojevac iz Mekinjara (čije sam ime na žalost zaboravio) dojurio odšarafljenom bombom među drugu trojicu naoružanih koji su htjeli da zapale zgradu, zaprijetivši im da će bombu aktivirati i raznijeti i njih i njega. Nakon toga su ovi odustali od paljenja. Sličnih slučajeva bilo je još. Tu je bilo ljudi kojima su ustaše ubili jednog ili više članova porodice, zatim onih koji su u Podlapači mogli prepoznati svoje stvari ili stoku opljačkanu od ustaša, kao i onih koji su kasnije otišli u četnike i tamo se istakli kao razbojnici. Pored toga znali smo da se tragična pogibija Miće Radakovića u Jošanu prije 25 dana dogodila baš zato što je pokušao da zaštiti dvojicu nedužnih Hrvata od četnika. Ali srećom komunisti, učesnici u ovoj akciji iako su znali za tragediju u selu Jošanu, već tada su jasno shvatili da je bitka u kojoj se morala sačuvati Podlapača i njeni ljudi jedan veliki korak na putu u teškoj borbi kovanja bratstva i jedinstva. A kako je u tim danima nevjerovatno teška i surova bila ta nadasve trnovita staza, znaju samo oni koji su je svojim nogama premjerili.

Gerilski odredi udbinskog kotara morali su držati najmanje 25 stalnih stražarskih mjesta da bi osigurali 15—17 ustaničkih sela oko Udbine i Podlapače od ustaških upada, a vojničkih pušaka nije bilo još ni stotinu sve do druge polovine ili konca augusta. Pa i pored toga kada god je vojno rukovodstvo kotara ili ono za Liku zatražilo, moglo je dobiti najmanje nekoliko desetaka pa i 50—70 dobrovoljaca Udbinjana za borbe s ustašama na teritoriji svakog od četiri susjedna sreza. Po slobodnoj procjeni da je bilo više oružja mi smo za pokretne odrede već koncem augusta mogli angažirati najmanje 100 boraca, samo to nitko nije tražio u prvom redu zbog oružja, a i zato što su rukovodstva u tom pogledu kasnila. Potkrepljujući ovo navodim samo neke slučajeve. U drugoj polovini augusta Marko Orešković vodi 25—30 boraca uglavnom Mekinjaraca i Srednjogoraca preko Vrebačke staze za napad na ustaško-žandarsku posadu u Širokoj Kuli, Markovom rodnom mjestu. Među njima su bila i dva člana KK, Božina Mrkobrada i ja. Usput nam se pridružilo i oko 20 Vrepčana a iz pravca Ljubova došlo je još oko 50, možda i više boraca. Po noći smo opkolili centar Široke Kule i tek na polaznim položajima u praskozorje smo doznali da su ustaše još uveče otišli prema Ličkom Osiku. Vratili smo se ljuti i ozlojeđeni a najviše Marko Orešković. Po 20-30 pa i više boraca dobrovoljaca, Visućana i Jošanaca i još nekih sela, učestvovalo je u borbama u lapačkom srezu, držanju položaja na Drenovači i kod Kulen Vakufa. Početkom oktobra po odluci Vlade Cetkovića, komandanta Grupe NOP odreda za Liku. jedan odred od 25 do 30 boraca iz Mekinjara, Tolića, Pišaća i Svačkova Sela. pod rukovodstvom Božine Mrkobrade krenuo je da ruši prugu između Ramljana i Vrhovina, ali se vratio iz Krbavice zbog borbe s Talijanima u Mekinjaru.

Jovica Grković

Milan Grković-nesalomljivi mladi revolucionar

Trećeg juna 1920. godine u Srednjoj Gori Dragojla i Stevan Grković dobili su drugog sina kojem su dali ime Milan. Bilo je to tek oko dvije godine kako se Stevan vratio iz Sovjetske Rusije, gdje je, kako je često isticao, vidio Lenjinovu revoluciju. Tamo ga je odvelo učešće u austrijskoj vojsci i ratovanje protiv Rusije. Stevan je jedva dočekao, kao i mnogi drugi njegovi Ličani što su silom natjerani da služe u vojsci crno-žute monarhije, prvu priliku da pobjegne iz službe tuđina. Predao se jedinicama ruske vojske. Nije aktivno učestvovao u oktobarskoj revoluciji. Vidio je samo njene prve korake, ali i to je bilo dovoljno da zapazi mnogo i da se oduševi onim što je čuo i vidio. Po prirodi bistar, odvažan, pošten, dostojanstven, demokrata i pravdoljubiv lički gorštak brzo je postao i ostao oduševljeni simpatizer boljševika. Snažno ga se dojmilo razvlašćivanje kulaka i podjela zemlje seljacima, stvaranje narodne vlasti i početak ukidanja neograničene moći državnih službenika nad seljakom i radnikom. Sve je to odmah po povratku u Srednju Goru, i kasnije stalno, i naravno mnogo drugih doživljaja, pričao svojim seljacima. Vatreno je propagirao, usprkos zabranama i opasnostima kojima se zbog toga izlagao, ono što se ostvaruje u prvoj zemlji socijalizma ističući da »ni kod nas neće biti pravde dok vlast ne bude narodna« i dok »ne skinemo narodne gulikože«. S prezirom pa i mržnjom govorio je o onima »koji žive od naših žuljeva i znoja«, o »gospodi i njihovim pandurima«. Nije ljepše govorio ni o popovima, izražavajući tako i svoje ateističko shvatanje. Iako polupismen seljak, ta svoja uvjerenja umio je da uvjerljivo prenosi na druge, tako da mnogi od nas iz Srednje Gore dugujemo Stevanu i njemu sličnim prvi revolucionarni podsticaj i početno socijalističko opredjeljenje.

Njegov sin Milan, koga je majka od milja počela da zove Mićo što će mu ostati kao nadimak, rastao je kao i druga djeca Zaklanca, najsjevernijeg zaseoka Srednje Gore. Bio je napredno i zdravo dijete ali manje nestašno od ostale djece. Kad je 1927. godine, pošao u Osnovnu školu u Srednjoj Gori pješačio je svaki dan 4 kilometra do škole i toliko nazad. To, a posebno rano ustajanje bile su mu prve ozbiljne životne teškoće. No, tu je i prva prilika da se istakne. Sva četiri razreda osnovne škole završio je s odličnim uspjehom. Stalno je bio najbolji, ili među najboljima u svom razredu. Svi su ga predmeti, izuzev vjeronauka, podjednako interesirali. Vjeronauk nije volio jer je od oca Stevana i komšije Đure Grkovića Đurice čuo da nema boga, da popovi lažu kad govore o bogu i da samo zaglupljuju narod.

Mukotrpan seljački život Mićo je osjetio idući još u osnovnu školu. Pored dalekog pješačenja do škole i učenja morao je istovremeno i da čuva stoku i to u prvo vrijeme u društvu sa starijima, kao pomoć, a kasnije i sam. Porodica u kojoj je rastao bila je ugledna i brojna, za tamošnje prilike srednje imućna, a u stvari siromašna seljačka porodica.[1] I pored vrijednog rada i dobrog gazdovanja Stevan i Dragojla su vidjeli da čitava porodica ne može živjeti na postojećem imanju, pa su odlučili da Miću po završetku osnovne škole pošalju da uči zanat. Jednog dana otac mu je rekao: »Mićo, ti ćeš ići da izučiš šnajderski zanat, da naučiš nešto raditi od čega ćeš bolje živjeti nego mi ovdje. Vidiš da je ovdje seljački život, pasji život«. Za Miću Stevanova riječ je bila zakon, i on je odluku roditelja mirno primio. Odveli su ga u Korenicu (danas Titova Korenica) da uči krojački zanat kod Dane Grkovića. Dugo su mu u ušima odzvanjale očeve riječi. Zbog nesporazuma s majstorom brzo je napustio Korenicu i prešao na Udbinu gdje je nastavio da uči zanat kod krojača Miloša Surle.

Udbina, malo ličko mjesto, više varošica nego selo, bila je tada sjedište sreza i općine. To je pretežno činovničko-trgovačka sredina s nešto radnika, uglavnom zanatlija. Najživlje je u njoj bilo ponedjeljkom kad je pijačni dan. Tada su dolazili i brojni trgovci, naročito iz Dalmacije, koji su u bescjenje kupovali veoma kvalitetne janjce, telad i drugu stoku, trpali u kamione ili tjerali »dželepe« preko Velebita. Toga dana, kao i za vrijeme praznika, punile su se neugledne i prljave udbinske kavane. Tu su se vodili poslovni razgovori, »bistrila politika«, pjevalo se i, naravno, u piću i svađalo. Iz pijanih ili polupijanih glava moglo se najbolje osjetiti kako u toj u nacionalnom pogledu heterogenoj sredini ima dosta vjerske i nacionalne netrpeljivosti. U podsticanju šovinističkih ispada prednjačili su neki činovnici, popovi i trgovci. Šovinistički ispadi su otkrivali velikosrpsku i frankovačko-ustašku aktivnost i politiku. Te kavane su, na žalost, bile središte društveno-političkog, a uglavnom i zabavnog života.

Mićo je pažljivo i s dječačkom radoznalošću sve to posmatrao. Ništa ga od toga nije oduševljavalo. U početku, u kontaktu s ljudima pa i svojim vršnjacima, ponaša se stidljivo i uzdržano. Osjeća se usamljenim pa jedva čeka pijačni dan kad će sigurno vidjeti nekog od svojih koji će doći na pijacu. I pored toga strpljivo uči i pažljivo sluša objašnjenje mastora Surle. Doživljava to kao veliku promjenu u odnosu na raniji rad. Teško mu pada dugo, takoreći nepomično sjedenje na jednom mjestu, ušivanje, najprije dugmadi, a poslije i drugih sitnijih stvari. Dosadno mu je. Čini mu se da to nije posao za njega. Uviđa da nije slučajno što kod kuće taj posao rade samo ženske osobe. Ali, svaki put kad se zamori i uhvati sebe kako razmišlja da to nije za njega, brzo se sjeti da mora uspjeti, da bi bila velika sramota da iznevjeri očekivanja roditelja. Nije bilo lako ni nositi vodu gazdarici, cijepati drva, ložiti vatru, čistiti kuću i raditi niz drugih poslova, ali to mu nekako dođe kao odmor poslije dosadnog bodenja iglom. Kasnije kada je više shvatio da je on tu da nauči zanat, ove druge obaveze su mu sve teže padale. Osjećao ih je kao prvu nepravdu koju je gazda činio prema njemu. Poslije nekoliko godina, kada je

1 Stevan i Dragojla imali su pet sinova i tri kćeri. Svi su oni, osim Miće koji je ranije ubijen, aktivno učestvovali u NOB-u. Najstariji sin Rade je 1939. godine formirao prvu ćeliju KPH u Srednjoj Gori, bio njen sekretar i jedan je od najzaslužnijih i najistaknutijih organizatora ustanka u udbinskom kraju.

malo odrastao i više se saživio s novom sredinom, počinje jasnije da uočava da je tačno ono što je često slušao da na jednoj strani postoje ljudi koji malo ili ništa ne rade a dobro žive i na drugoj brojna sirotinja koja mnogo radi i bijedno živi. Tada je s više interesa i razumijevanja slušao diskusije naprednih ljudi u Udbini o položaju radnika i seljaka. Uvjerljivi i bliski su mu svi oni koji osuđuju izrabljivanje i obespravljenost radničke klase i seljaštva. Druga ponajčešća tema o kojoj sluša diskusije tih ljudi, a koja njega interesira, bila je tema o međunacionalnim odnosima. To ga je utoliko više interesiralo što je i sam često bio svjedok svađa pojedinih ljudi koje su bile posljedica nacionalne i vjerske netrpeljivosti. I sam je to smatrao izrazom primitivizma i ljudskih gluposti. On se podjednako druži s omladincima bez obzira kojoj naciji pripadaju i javno osuđuje one koji ispoljavaju nacionalnu uskost i šovinističku zagriženost. Dosta toga bilo mu je poznato i o korumpiranosti i dvoličnosti velikog dijela državnih službenika. Sve su to znaci i dokaz da se klasna svijest kod Miče rano budi, odnosno, kako su već tada neki govorili, da se počeo interesirati za politiku.

Uskoro, poslije završenog zanata, kao mladić od 18 godina Mićo odlazi u Beograd i zapošljava se u privatnoj krojačkoj radionici na Karaburmi, najvjerovatnije početkom 1938. godine. To je, kao što je poznato, period burnih događaja, brojnih štrajkova i demonstracija. Vrijeme snažnog jačanja KPJ u Beogradu i njenog intenzivnijeg i organiziranijeg rada s omladinom i radnicima. Ubrzo po dolasku u Beograd Mićo se upoznao s braćom Stamenković, istaknutim komunistima, a posebno je bio blizak s Božom. Dragi Stamenković još i danas se dobro sjeća kako se Mićo po dolasku u Beograd nevjerovatno brzo uklopio i uključio u revolucionarni radnički pokret, kako je brzo stekao veliko povjerenje svih drugova zbog čega su mu povjeravani brojni i teški zadaci. Zbog neustrašivosti koju je ispoljavao u otporu žandarima i policiji, a i zbog njegova fizičkog izgleda drugovi su ga nazvali »Tenk«. I Đuro Prtina (danas direktor Transšpeda u Beogradu) dobro se sjeća Milana »Tenka« kao veoma hrabrog, inteligentnog, šarmantnog i omiljenog druga koji je za sve svoje drugove vršnjake bio pojam zbog svojih ljudskih i fizičkih osobina.

Iako još mlad, neiskusan i tek došao iz provincije u veliki grad, Mićo se nije zbunio i zaplašio pred burnim događajima, surovim obračunima žandara, policije i poslodavaca s radnicima. Naprotiv, brzo se i s oduševljenjem uključio u revolucionarna zbivanja. Time otkriva svoje karakterne crte i pokazuje da je nešto slično već ranije priželjkivao. A sada potpunije saznaje kako se treba i može boriti protiv nepravde i ugnjetavanja. Rijetko propušta da ne ide na masovne izlete na Zvezdaru, Košutnjak, Pančevački rit i druge, koje su članovi KPJ i skojevci organizirali. Tamo je, pored gledanja kratkih zabavnih programa, slušao i izlaganja o situaciji u svijetu i zemlji. Sve to daje mu podstreka da više čita naprednu literaturu i da se potpunije upoznaje s idejama Marksa i Lenjina i borbom KPJ, shvatajući to kao svojevrsnu školu bez koje revolucionari ne mogu uspješno odgovoriti svojim zadacima. Više puta je učestvovao u rasturanju letaka. A vjerovatno da mu je prvi od težih konkretnih zadataka bio čuvanje, za vrijeme štrajka, straže kod fabrike V. Ilića radi sprečavanja dolaska štrajkbrehera na rad. Više puta je učestvovao u grupama koje su presretale i obračunavale se s štrajkbreherima. Tako je jednom prilikom, zajedno s Božom Stamenkovićem, sačekao jednog štrajkbrehera koji je nagovarao radnike da se vrate na posao i ciglom zamotanom u novine privremeno ga onesposobio za rad.

Učestvujući s mladalačkim zanosom u burnim događajima, a radeći i po 10 sati dnevno za skromnu zaradu, ali sada i pod stalnom i neposrednom brigom starijih drugova — komunista, Mićo je izrastao u pravog revolucionara i borca za radnička prava. To su dobro uočili i ocijenili komunisti i zato su ga, poslije brojnih provjera, kad se dokazao zrelim, primili za člana KPJ.[2] To je »Tenku« dalo novu snagu. Osjetio se ponosan i sretan, ali je i shvatio da se od njega sada traži i očekuje još više. Čvrsto je vjerovao u konačan uspjeh borbe kojom rukovodi KPJ. Znao je da ta borba nije i neće biti laka, ali je osjetio i vlastitu spremnost da se sav preda toj borbi. Bio mu je to životni cilj.

U ljeto 1940. godine »Tenk« je prema pričanju Đure Prtine, prilikom demonstracija ili obračuna sa štrajkbreherima ranjen od strane žandara. I u taj okršaj on je hrabro ušao. Nije uzmaknuo pred prijetnjom i surovim naletom žandara i policije i žandarski bajonet zario se u njegove grudi. Rana nije bila naročito teška. Okrvavljenog žandari su ga savladali i uhapsili a zatim prevezli u pritvoreničku bolnicu. Nastala su saslušavanja i mučenja od strane zloglasne beogradske specijalne policije. Tukli su ga i mučili. O surovosti pritiska kojem je tu bio podvrgnut govori, pored pričanja drugova, i činjenica što je poslije trajno obolio. Teško su mu bili oštećeni bubrezi. Uzalud su ga tukli i upotrebljavali razne trikove, nikoga nije otkrio, niti su bilo što od njega doznali. Nisu ga mogli slomiti. Držao se onako kako je Partija tražila da se komunisti drže pred policijom. O tom, kao i njegovom držanju u demonstracijama, govori i slijedeći stav iz akta kojim sresko načelstvo u Udbini obavještava Kabinet bana Banovine Hrvatske o Milanovom protjerivanju iz Beograda » ... odakle je nakon izdržane kazne zatvora od 30 dana protjeran u svoje mjesto rođenja bez prava na povratak u Beograd za jednu godinu dana, s razloga jer je tamo aktivno učestvovao u radničkim akcijama komunističkog karaktera, te se kao takav naročito isticao«.[3]

Miću je teško pogodilo saznanje da mora otići iz Beograda, rastati se od drugova koje je silno zavolio i koji su njega voljeli i cijenili. Znao je da će mu mnogo nedostajati baš ta sredina, a naročito partijska organizacija kojoj je pripadao. Bio je svjestan da je zahvaljujući toj organizaciji dosta naučio i da je uz njenu pomoć mogao još dosta da nauči i da brže raste kao revolucionar 1 komunista. Veliki je to udarac, ali bio je i zadovoljan kad su mu drugovi čestitali na junačkom držanju pred policijom i rekli mu da je opravdao povjerenje. I tako je silom, poslije izdržanih 30 dana u zloglasnoj Glavnjači, pod zandarmerijskom pratnjom, ogorčen i još puniji mržnje prema nenarodnom režimu, u augustu 1940. godine protjeran iz Beograda u svoje rodno selo Srednju Goru.

Seoska sredina, za razliku od one iz Beograda, bila je suviše monotona. Malo je, činilo mu se, nudila mogućnosti za političko djelovanje. Međutim, vidjelo se da je dobro shvatio da tu mora privremeno ostati i da kao komunista ne smije, a nije ni u njegovoj prirodi da bude politički pasivan i da se prepusti očajavanju zbog svega što mu se desilo. Da ga ranjavanje, batine, ostanak bez posla i istjerivanje iz Beograda nisu slomili i pokolebali, dokazao

2 I pored dužeg traganja nije se uspjelo utvrditi tačno vrijeme niegovog prijema u Partiju i ko ga je primio. Drug Dragi Stamenković zna da je u tom vremenu postao član KPJ i misli aa je bio u istoj ćeliji s njegovim bratom Božom. Ostalo nam je još i drugih stvari nedovoljno poznatih, naročito iz njegovog rada u Beogradu. Razlog, malo preživjelih saboraca i ilegalni način rada.

3 Podvukao J. Grković.

je svojim radom i držanjem u novoj sredini. Odmah se iz prvih razgovora s njim moglo zaključiti da je rano postao zrela i formirana ličnost. Djelovao je ozbiljnije nego što bi se moglo očekivati od 20-godišnjeg mladića. Razgovor je započinjao o ozbiljnijim temama. Bio je kako su neki brzo primijetili »preokupiran politikom«. Donio je među nas, svoje drugove iz djetinjstva, dosta novih ideja koje su pokretale na nova razmišljanja i zrelije i realnije zaključke.

Mićo je bio skladno građen i ne naročito visok. Odavao je čovjeka pomalo sporih ali energičnih pokreta. Uvijek je bio odmjeren i dostojanstven. Zračio je snagom i željom da se bori i žrtvuje za ideje i politiku KPJ. Stran mu je bio svaki konformizam i oportunističko taktiziranje. Po dolasku u selo tiho, nenametljivo i s dosta sistematičnosti, usprkos prijetnjama i prismotri žandara, počeo je politički da djeluje. Govorio je, pored ostaloga, da mladiće koji će uskoro otići na odsluženje vojnog roka naučimo da sutra kad se zarati znaju kuda treba okrenuti pušku. Govoreći o načinu rada, ukazivao je na mogućnost da koristimo seoska prela, da pored uobičajene zabave tu objašnjavamo političku situaciju, čitamo knjige i slično. Tek kasnije smo shvatili da je on tim disciplinirano prenosio stavove KPJ u vezi priprema naroda za borbu protiv fašističke opasnosti. Bilo je to ono pravo djelovanje komuniste u masama. Svugdje, gdje se god ukaže prilika neposredno živom riječi, bez fraze i poze. Neupadljiv ali dragocjen vid djelovanja KPJ preko svojih članova.

Imponirala je Mićina uvjerenost u veličinu i valjanost politike i ideja za koje se zalagao. Kod njega nije bilo nesklada između riječi i djela. S posebnim ogorčenjem, pa i mržnjom, govorio je o buržoaziji, kapitalističkom društvenom poretku i o eksploataciji radnika i seljaka. Lako je bilo zaključiti da je dosta toga i lično doživio. Šta je značila njegova politička aktivnost u zabačenoj seoskoj sredini i pored skromnog poznavanja teorije i prakse revolucionarne borbe, dobro se vidjelo sudbonosne 1941. godine. Stoga nije pretjerano reći da je i Mićina lična zasluga što su se mladići njegove generacije i kraja uspješno snašli u tom zamršenom i teškom vremenu te listom pošli u NOB.

Iz Mićinih riječi i ponašanja snažno je provejavao optimizam i sigurnost u uspjeh borbe koju vodi KPJ. Iako još naravno nije bio u stanju da potpunije objasni neke događaje, ipak je dosta realno sagledavao mnoge stvari. Nije se ustezao da prenosi ocjene KPJ kako će borba biti teška i da traži žrtve, naglašavajući da se samo borbom može nešto postići i da su ciljevi za koje se KPJ bori veličanstveni. Dakle, njegov optimizam je izvirao i iz takvih realnih saznanja. S tim se ponajviše može objasniti činjenica da ga trenutni neuspjesi i teškoće nisu mogle pokolebati. Svoj optimizam uspješno je prenosio na sagovornike. Iz njegovih razgovora se moglo zaključiti da je više okrenut ka onom što treba da dođe, da se u političkom radu rukovodi s nekim višim ciljevima, a da manje razmišlja i razgovara o trenutnoj situaciji. Iako se imao čim pohvaliti iz onoga što je doživio u Beogradu, on nikom, čak ni bliskim drugovima iz djetinjstva, ni riječi nije rekao o svojim podvizima i ugledu koji je bio stekao. Nije nam povjerio ni to da je postao član Partije. Bilo mu je strano ne samo hvalisanje, već i bilo kakvo prepričavanje istinitih stvari o sebi koje bi značile vlastito isticanje. Bio je to odraz njegove skromnosti i vaspitanje u uslovima stroge konspiracije, dokaz partijske discipline ili, bolje reći, dosljednog pridržavanja važećih moralnih normi ponašanja komunista u tim uslovima.

Koncem 1940. godine Mićo je otišao iz sela i zaposlio se u Udbini. Sada je u njoj, za razliku od vremena kad je šegrtovao, postojala partijska ćelija i Sreski

komitet KPH za udbinski srez. Bez oklijevanja i ovdje je počeo politički da djeluje Iako nije imao nikakvih formalnih dokaza da je član Partije, bez ikakvog oklijevanja prihvatio ga je kao takvog Mito Dimitrijevski, sekretar Sreskog komiteta Udbine, jer po Mićinom radu i istupanjima vidio je da je član Partije. Formalno nije bio član Sreskog komiteta, ali je učestvovao u njegovom radu. Smjelo i otvoreno istupao je protiv režima i zalagao se za bratstvo i jedinstvo. Tvrdio je da će doći do rata između fašističke Njemačke i Sovjetskog Saveza i da će to biti kraj fašizmu. Raskrinkavao je velikosrpske i **frankovačko**-ustaške istupe i parole. Velikosrpska grupa, okupljena oko Brace Ćorka, prijetila mu je zato što se družio i s omladincima hrvatske nacionalnosti i napadao režim proglašavajući ga izdajicom srpskog naroda. On im se odlučno suprotstavljao. Jedna od značajnijih političkih akcija koju su komunisti tadašnjeg udbinskog sreza organizirali u jesen 1941. godine bila je proslava oktobarske revolucije u kojoj je vidnog učešća imao i Mićo.

U Udbini je Miću zatekla kapitulacija stare Jugoslavije. Brzim rasulom vojske i starog aparata nije bio iznenađen. Doživljavao je to teško, kao i svaki patriota, ali i kao potvrdu tačnosti onoga na šta je već ranije KPJ ukazivala. Bio je iznenađen svirepim divljačkim obračunima ustaša s narodom. Znao je da s fašističkom okupacijom dolazi teško vrijeme. Ali, to što je vidio i čuo da čine ustaše prevazilazilo je po surovosti, bezakonju i razbojništvu sve do tada čuveno. Pažljivo je pratio i s najboljim prijateljima sve prepričavao. Zapazio je, i to ga je radovalo, da se pošteni užasavaju nad divljačkim obračunom ustaške vlasti sa srpskim narodom. To je najbolje osjetio po držanju Ivice Rupčića koji ga je i najviše obavještavao o onom što se dešavalo i što se pripremalo. On mu je i savjetovao da bježi iz Udbine. Iznenađen je bio i oportunizmom, pasivnosti i lakom nasjedanju ustaškoj propagandi nemalog broja Udbinjana hrvatske nacionalnosti, za koje je znao da se intimno ne slažu s ustaškom ideologijom, a pogotovo ne s namjerom fizičkog istrebljenja srpskog naroda. Sumorna situacija bila mu je utoliko teža što su bile pokidane i sve partijske veze. Kad je sve to vidio i zaključio da više ne može ostati u Udbini, vratio se negdje koncem maja 1941. godine u svoju Srednju Goru.

U Srednjoj Gori Mići se povratila bolest koju je još u Beogradu »zaradio«. Zbog bolova i visoke temperature morao je gotovo nepomično da leži u krevetu kod kuće. Doktora i lijekova nigdje nije bilo jer je selo ustaškim i talijanskim terorom bilo potpuno odsječeno od svijeta. Mučila ga je bolest, ali i to što niotkuda nije bilo nikakvih pouzdanih vijesti iz kojih bi se moglo zaključiti o situaciji u svijetu i zemlji. Nije bilo ničega što bi moglo ohrabriti. Naprotiv, bilo je mnogo raznih glasina, ali najčešće sve crnja od crnje. Najviše su se redale vijesti o odvođenju Srba »na rad u Njemačku« i o »protjerivanju u Srbiju«, da bi se ubrzo saznala gorka istina da su ti ljudi ubijeni, bačeni u jame i slično.

Jednog dana u tom košmaru došla je i ohrabrujuća vijest. Culo se da je Hitler zaratio protiv Sovjetskog Saveza. Mićo se tome, kao i mnogi drugi, radovao jer je u tome vidio perspektivu sloma fašizma. Na žalost, niti on, niti bilo ko iz njegove bliže okoline, nije na vrijeme saznao da ustaška vlast poslije toga događaja pojačava lov na komuniste. U vezi s tim ustaše su negdje koncem juna 1941. godine ko zna po koji put krenule u Srednju Goru s namjerom da pohvataju ljude za koje su znali ili su pretpostavljali da su komunisti. Za Miću su doznali vjerovatno i na osnovu evidencije žandara koju

su pronašli u žandarmerijskoj stanici. Željeli su da neprimjetno uđu u selo, ali ih je, mada se tek bilo malo razdanilo, primijetio Nikola (Nikica) Ćanković kako se približavaju prvim kućama. Dao se u bjekstvo a ustaša je prema njemu opalio metak. Zahvaljujući tom slučaju, uspjeli su da pobjegnu i mnogi drugi, ali na žalost ne Mićo i njegov prvi komšija Duro Grković Đurica. Opkolili su kuću u kojoj je Mićo teško bolestan ležao. Jedan zlikovac je ušao s nožem na pušci, i vidjevši ga kako leži na krevetu viknuo: »Ustaj! Ideš s nama!« Međutim, kako nije mogao da ide, stavili su ga u kola s konjskom zapregom i odvezli u Podlapac. Bio je još jedan tužan dan za Srednju Goru. Pored ranije odvedenih nedužnih Srednjogoraca[4] pali su toga dana u ustaške ruke i dvojica od sedam članova KPH, koliko ih je tada bilo u Srednjoj Gori. Bio je to veliki udarac ne samo za njih i njihove porodice, već i za revolucionarni pokret u tom kraju.

Teško je bilo išta saznati poslije toga o njima, jer su ustaše već toliko divljale da nije bilo skoro nikakve nade da bilo tko od srpskog življa spase glavu, ako im padne u ruke. Stoga nitko nije smio otići u Podlapac ili Gospić gdje se pretpostavljalo da se eventualno još nalaze u životu. Pa ipak Mićina majka Dragojla, nadajući se da je kao staru ženu neće ubiti, uputila se u Gospić i pomoću nekih prijatelja uspjela da vidi Miću kroz žicu u krugu zloglasnog gospićkog »Gerihta« ili žute kuće. Bilo je to posljednji put da ga je vidjela. Poslije svega nekoliko dana hrabra majka je ponovo došla pred istu kapiju i uzalud sve pokušala, ali Miću nikada nije vidjela. Na uporno postavljanje pitanja gdje je i šta je s njim, dobronamjerni su joj rekli da bježi dok je još i ona živa. Vratila se kući ogorčena i slomljena, ali i s nešto slabaške nade da će joj se Mićo nekad vratiti.

Mićin grob, kao i hiljade drugih koji su tada nevini pali, ostao je nepoznat. Ne zna se ni koliko su ga dugo, teško bolesna, mučili. Pretpostavlja se, kao najvjerovatnije, da je i on bačen u velebitsku jamu na Jadovnom, jednom od najvećih ustaških stratišta u Lici. Time je rano prekinuta Mićina životna staza, staza mladoga revolucionara, strasnog i hrabroga borca za jedan ljepši, ljudskiji i pravedniji svijet. Toliko je čeznuo i želio da dođe dan revolucije, dan kada će se moći boriti i s puškom u ruci za socijalizam i slobodu svoje zemlje. Međutim, nije imao, kako jednom reče njegov stariji brat Rade, »ni toliko sreće da padne u otvorenoj borbi«. Razbojnička ruka prekinula je taj mladi život baš onda kada je mogao još mnogo da da.

Od mnogih žrtava iz tadašnjeg udbinskog sreza koje su pale 1941. godine sigurno je da su Milutin Radaković Mićo i Milan Grković Mićo mogli najviše dati za NOB i revoluciju. I u njihovim ličnostima i tragediji ima dosta sličnosti. Obadvojica su radnici. Mladi su otišli »trbuhom za kruhom«. Rano su postali klasno svjesni i odlučili se za revolucionarni put borbe. Borili se za iste ideale. Ponosni i hrabri gorštaci s nestrpljenjem su čekali dan kada će početi oružana borba za slobodu i revoluciju. Radaković je o tom sanjario boreći se u Španiji i probijajući se 1941. godine otuda u svoju kršnu Liku, a Grković učestvujući u demonstracijama i drugim akcijama u Beogradu i Lici. Ni jednom se, na žalost, ta želja nije ispunila. Obadvojica su mladi poginuli, prije nego što je ustanak ozbiljnije i počeo. Nema nikakve razlike u tome što su prvog ubili četnici a drugog ustaše.

4 **Ilija** Ćanković, Geđo Grković, Jovan Orlović i Bogdan Ilić.

Dane Cuić

Tužna kolona

Vedro junsko jutro zateklo je narod plitvičke općine, u planinskim selima između Male Kapele i Plješevice, u dubokom snu. Tih burnih dana 1941. godine, nešto više od dva mjeseca poslije sloma stare Jugoslavije, odigralo se više događaja i promjena u životu tih ljudi nego decenijama u prošlosti. Odrasli na isturenoj vjetrometini, koja ih je priučila na stalna iznenađenja i pripremila na sve bure i životne peripetije, opore gorštake nikakve nedaće nisu mogle pokolebati, pa se nisu mogli pomiriti ni s tim da im glave lete uzalud. A upravo je nastupilo takvo vrijeme. Već prvih dana poslije okupacije ustaše su počele da odvode ljude, čija je sudbina ostajala nepoznata. Naslućivalo se da se neće više nikada vratiti. Niko nije bio siguran šta će se desiti sutra, čulo se za odvođenje u logore i na prinudni rad. Posljednjih dana juna učestala su pojedinačna ubistva.

Ovo praskozorje ipak je počelo nenadano. Udarci kundacima u vrata, lupa kola i psovke ustaša, obeznanili su narod. Ljudi su teško dolazili k sebi. Bunovni i unezvereni gledali su naoružane ustaše, konjske zaprege i slušali kratka saopštenja: »Okruženi ste sa svih strana! Spremite se u roku od pola sata za polazak! Ako netko počne bježati, biće ubijen! Po članu porodice dozvoljeno je ponijeti najviše 50 kilograma stvari«.

Naoružane ustaše, predvođene mjesnim ustaškim povjerenicima iz susjednih sela, u zoru su opkolile sela i sad su u njih prodirale iz obližnjih gajeva i zasjeda. Koračali su kao pobjednici na bojnom polju, a na tom polju protivnik im je bio goloruki narod. Tu i tamo, u različitim intervalima, čuli su se pucnji. To su se ustaše po ličnom izboru obračunavale s onima koji nisu dovoljno brzo izvršavali naređenja.

Što je decenijama stvarano teškim i upornim radom, uz ogromno odricanje, propalo je za jedan tren u nepovrat. Tužna pogleda opraštali su se seljaci od svog rodnog kraja i imovine. Okretali su se i pogled im je prelijetao unaokolo, zadržavao se na komadiću zemlje koji je kupljen poslije mnogo godina teškog rada u tuđem svijetu. Najbolje godine svog života ostavljali su oni u rudnicima, tunelima, željezarama, na željezničkim prugama i putevima zapadne Evrope i Amerike vjerujući da će mirno proživjeti na ovom škrtom komadiću zemlje. Drugi je uzeo veliku pilu i okrećući je u rukama sjećao se slavonskih šuma, teških zima, života u bajti s tri strane otvorenoj i nezaštićenoj od mraza. Pila mu je hljeb obezbjeđivala i život mu je od nje zavisio. Odlazio je u Slavoniju usred zime da kopa panjeve, često svjestan da neće ništa zaraditi, ali samo da nije kod kuće — da su barem jedna usta manje u kući. često se događalo da poslije mjesec dana rada praveći obračun ostane dužan, »zajeo se«, kako se to nazivalo, a jeo je palentu od kukuruzna brašna, sirovu slaninu i luk koji je uzimao iz poslodavčeva magazina. Treći je otišao u štalu da posljednji put vidi svoja dva mukom stečena volića. Godinama je na ramenu iz šume nosio drva. Danima je od zore do mraka susjedu radio, da bi mu ovaj uzorao komadić zemlje. Najveće bogatstvo je gledao u tome da stekne svoju radnu marvu. Prodao je kravu, ovce, djecu bez mlijeka ostavljao, pa čak i

komad zemlje založio da bi do njih došao. Neumorne i vrijedne žene godinama su djevojačko ruho spremale. Čitave zime sjedile su i uz petrolejku prele. Opora kudjelja, među ogrubjelim i neosjetljivim prstima, pretvarala se u tanku nit. Sva ta životna muka sada ostaje. Kome?

Na svakom koraku plač žena, vrisak djece, skrivene suze u krajičku oka. Mnogi su poželjeli da odu što prije, da se sve što prije završi, da se pobjegne iz ovog pakla. Rastanak s rodnim krajem je težak i onda kada čovjek očekuje da će se vratiti, i onda kad zna da odlazi na bolje, a ne u ovakvu neizvjesnost. Nagađa se. Kuda? Gdje? U Srbiju, u logor, na prinudan rad u Njemačku? Ali kamo s djecom, starcima?

Govorilo se da je Ante Pavelić, da bi se dodvorio svojim gospodarima Nijemcima i Talijanima, namjeravao Plitvička Jezera pretvoriti u sanatorijum i odmaralište, što je ubrzalo i pospješilo odluku o iseljavanju Srba iz ovoga kraja. Kasnije se u ustaškim dokumentima pronašlo da je u Plitvičkom Ljeskovcu lično za Pavelića bila predviđena vila industrijalca Miše Kosanovića te je Pavelić naredio da se s toga područja protjera »srpsko đubre«. Ali je ovdje poglavnik pravio račun bez krčmara. Narod se ubrzo digao na ustanak i Pavelić nikada nije ni omirisao plitvičke svježine a kamoli odsjeo u nesuđenoj vili.

U isto vrijeme, vjerovatno po ustaškom planu, razmiljeli su se neki seljaci iz okolnih hrvatskih sela po kućama, žureći i prepirući se ko će čiju imovinu prigrabiti. Nisu mogli dočekati ni da se ovaj svijet udalji. To je bila prilika da se olako dočepaju plijena. Većina od njih, kao i njihova braća Srbi, živjela je od svoga rada — mučno ali pošteno. A što ih sada tako zaslijepi? Eto, pružena im je mogućnost da se »obogate« i ovi siromašni ljudi su postali žrtve ustaške propagande. »Iseljavanjem Srba rješavaju se svi vaši vjekovni problemi«, govore im ustaše. I neki od njih vjeruju i nasjedaju.

Posljednji pozdrav i oproštaj s rodnim krajem. Okretanje, zastajkivanje, pogled na kraj gdje sunce izlazi, na brdašce iznad kuće za koje je vezano toliko uspomena; na šumu, gaj i sve drugo što se nikada više neće vidjeti. Udarci ustaških kundaka opominjali su da to više nije njihov kraj, da im ne pripada i da ga treba što prije zaboraviti. Bilo ih je koji se nisu ni okrenuli, ni posljednji pogled uputili, ni suze pustili.

U selo Prijeboj slivale su se kolone iz okolnih mjesta i stvarale povorku dugu desetak kilometara koja se kretala u nepoznatom pravcu u neizvjesnost. S prijevoja koji Malu Kapelu dijeli od Plješevice pogled je dostizao daleko i gubio se tamo negdje u Bosni. U koloni je brzo došlo do međusobnog zbližavanja, izmjene misli. Većinom su to poznanici, prijatelji i saznanje da idu svi, cijela općina, ublažavalo je tugu i stvaralo makar i neznatni osjećaj sigurnosti. Iste misli i osjećaji su obuzeli i vlasnike kola — ljude iz susjednih općina, Korenice i Bunića. Ustaše su ih na prevaru digli: pozvali ih da s konjskim zapregama navodno obave neke radove za vojne potrebe Nezavisne Države Hrvatske. Na njihovim licima je zabrinutost: kamo će, da li će ih vratiti u njihov kraj, ko će njihove porodice seliti i da li će ih ikada više vidjeti? Svi su zamišljenog pogleda, kreću se teškim koracima, s teškim mislima.

Kvaternikovi gardisti, frankovci dovedeni iz gimnazijskih klupa ili pokupljeni među besposličarima, dobrovoljci s fesovima na glavi, revnosno su obigravali kolonu, drsko se cerekali, repetirali puške, nišanili u narod u ovoj tužnoj povorci. Lakomisleno su shvatili slavlje novog poretka, uvjereni da je došao njihov trenutak.

Zapadno od Bihaća na ravnici Barani (u predjelu Garevice) zaustavljena je kolona bez nekog reda veoma gusto nabijena. Stajalo se dosta dugo. I odjednom prostrujila je, brzinom munje, kroz kolonu vijest da ustaše namjeravaju ovdje **izvršiti** masakr nad ovim narodom. I zaista, na ovom mjestu nekoliko dana kasnije pobijeno je, poklano i u iskopane jame bačeno iz okoline Bihaća više stotina ljudi. Suočeni sa smrću, izbezumljeni i okamenjeni ljudi su gledali i nijemo se pitali: da li je to moguće? Prije nekoliko sati teško su se odvajali od svoje imovine, a sada treba da se odvoje i od života, djeca od roditelji. Ni jedna misao nije obećavala bilo kakav izlaz. Ova ravnica naokolo govorila je da su izgledi za spas bjekstvom beznadni. A i kamo bježati? Zar ostaviti porodicu i nejaku djecu radi spasavanja vlastite glave? Na to se ne bi odlučio ni jedan muškarac.

Znalo se da su neki nevini ljudi stradali, da su ubijeni, no niko nije pomišljao da bi mogli uništavati narod. Vjerovatno nikada ljudska glava nije bila jeftinija. Vlast bezakonja i divljaštva. Ustaše nisu odgovarale za svoje postupke. Mogli su nas i postrijeljati i izvršioci bi bili još i nagrađeni i odlikovani. To je bio gotovo jedini uslov da se stekne povjerenje i da se napreduje u Pavelićevoj državi.

Kako smo kasnije saznali, poslije vijećanja u ustaškoj Velikoj župi Krbava i Psat odustalo se od strijeljanja. Bilo je mnogo pretpostavki, ali pravi razlog je ostao nepoznat. U narodu se govorilo da se za to zauzeo neki »Turčin«, koji nije dao da se to izvrši u blizini Bihaća. Drugi su govorili da je katolički pop u Bihaću predložio da je zbog svjetskog javnog mjenja to pametnije uraditi negdje u Bosni, dalje od Bihaća itd.

Dugu povorku je noć zatekla na desnoj obali Une, prema Ripačkom klancu. Padala je junska kiša, a nezaštićen narod ostao je pod vedrim nebom. Ali, šta su noć i kiša u odnosu na minuli dan. Doduše, sve je bilo i dalje neizvjesno. Ipak samo udaljavanje od jezovitog mjesta, olakšalo je unekoliko patnje. Kolona je ušla u klance i terene vrletne Bosne, kontrola ustaša je oslabila i bilo je jasno da se masovno strijeljanje više ne može izvršiti. Veći dio mladića, koristeći noć, izdvojio se iz kolone i više nije bio pod kontrolom ustaša.

Kvaternikovi pitomci, suočeni s prvim teškoćama, nenaviknuti na napore, gunđali su. Niz fesove im je curila voda, izgledali su žalosno. Samo jedna neprospavana noć poljuljala je moral i vjeru u blagodati novog poretka. Oni tada još nisu ni slutili Šta ih očekuje u vrletnim klancima ove iste Bosne i drugih krajeva takozvane NDH koju su Paveliću Talijani i Nijemci pružili na tanjiru.

Kretanje tužne kolone kroz Lipu, Petrovačko polje, Kolunić, Oštrelj i dalje ka Drvaru, izazivalo je bol kod naroda ovog kraja. Uz put su nas dočekivali, pozdravljali, raspitivali se, hranu iznosili i davali, unatoč ustaške zabrane. Oni su saosjećali s nama. Očekivali su istu sudbinu jer teror i bezakonje nisu ni kod njih izostali. Od polaska tu smo prvi put osjetili prijateljske poglede i ljubav, ono što nas je ohrabrilo.

U jednim kolima, na sijenu, rodilo se dijete. Plač novorođenčeta je uvijek radostan glas. Ali šta očekuje ovaj život koji je nastao u tužnoj povorci, ko se njemu obradovao? Stari čika Mile je rekao: »Da si se u vučicu pretvorila i vuka na svijet donijela, bolje bi i za tebe i za njega bilo. Našla bi negdje u vrletima Plješevice skrovište za njega i sebe, a kada odraste, zajedno s tobom bi vrebao plijen, ovako što sada nas vrebaju«.

Prolazili smo kroz surove kraške predjele s malim kultiviranim zaravnima, **oko** kojih su bez nekog reda načičkana sela. Podsjećalo nas je na naš izgubljeni kraj. Ovdje su nas i ostavili da se razmjestimo.[1] Naši domaćini siromašni ljudi primili su nas kao svoje najrođenije. Za kratko vrijeme osjećali smo se kao kod svojih, kao jedna porodica. Ovi poluproleteri nisu ni u čemu ličili na seljake o kojima se često govori da imaju dvije duše, da su kolebljiv i sebičan elemenat. Život na krasu, vječito u neimaštini, učinio ih je oporim, izdržljivim, a živeći u nevolji, razumijevali su i nevolje drugih. U ratnoj nedaći i tragediji koja nas je zajedno zadesila, našim dolaskom domaćinima su se porodice podvostručile. Tu su pokazali svoje gostoprimstvo i plemenitost. Dijelili su s nama sve što su imali. Mjesecima spreman kajmak, jedina masnoća koja se čuva za sezonu težih radova, iznošen je pred nas. »Dijelićemo zajedno sve dok imamo, a sutra ćemo umrijeti zajedno ako se bude moralo umrijeti. Šta imamo ako vi umrete danas, a mi za par dana?« — tako su govorili ovi gostoprimivi domaćini. U prošlosti su i oni bježali ispred Turaka u Liku. Stariji ljudi su se toga sjećali, o tome govorili. I sad je nastalo »tursko doba«, samo još krvavije — tada žene, djecu i starce nisu protjerivali s domaćih ognjišta.

Uključivanje u život i prilagođavanje novoj sredini išlo je veoma brzo, naročito kod omladine. Velika sličnost u navikama i običajima povoljno je djelovala na brzo međusobno zbližavanje. Kako je vrijeme odmicalo, mi smo sve više osjećali da se kod tog naroda učvršćuje sigurnost i spokojstvo. Osjećalo se da se tu nešto sprema. Cesto poneki član porodice nestane iz kuće i nema ga čitav dan pa i noć. Dvosmisleni odgovori na pitanja gdje je, upućivali su na zaključak da to nije neka nedužna šetnja. U razgovoru s ustašama često su se čule prijetnje: »Neće ni oni dugo carevati, doći će im brzo kraj«.

Poučeni iskustvom muškarci su se držali dalje od kuća, stražarili po selima, organizovali obavještavanje, tako da ih ustaše nisu više mogle iznenaditi. Ovi ljudi nisu bili voljni da napuštaju svoj kraj, bili su spremni na otpor. Bili su dorasli duhu vremena i zadatku koji je pred njima stajao. Njihovu volju i odlučnost prožimala je neka nevidljiva snaga u kojoj upućenima nije bilo teško prepoznati Partiju.

Ustanak u Srbiji i Crnoj Gori, za koji se čulo, ubrzavao je i ovdje pripreme za ustanak. O tome se govorilo sve otvorenije. Naši komunisti i skojevci su bili brzo zapaženi. Odlučeno je da se i mi postepeno uključimo u pokret. Sudbonosni događaji su uvijek ujedinjavali narod. Kad se uvidjelo da na širokom prostoru raštrkanih planinskih naselja ljudi jednako misle,- tek se tada osjetilo koliko je to velika snaga.

Najzad smo se našli u partizanskim logorima na Klekovači, Kamenici, Prekaji i drugim, najvećim dijelom u Kameničkom i Oštreljskom odredu. Očaravalo nas je ustaničko oružje, disciplina i spremnost za borbu mladih i odvažnih ljudi. Prva puškaranja s ustašama 26. jula nisu iznenadila ovaj narod. To se očekivalo i samo se radilo o danu ili času pa da ustanak počne. Nije bilo straha — prva puška je samo pokrenula ustanike, sve je spremno ustalo na noge. Uspjesi su se širili i zračili u najudaljenije zaseoke i sela širom Krajine.

1 Iseljenici iz Plitvica razmješteni su većinom po selima oko Drvara: Kamenici, Trninića Brijegu, Gornjim i Donjim Bastasima, Crvljivici, Sipovljanima, Pasjaku i Oštrelju i selima oko Bosanskog Grahovca (Resanovci, Crni Lug i dr,).

Mi smo se saživjeli s tim narodom: on nas je prihvatio u najtežim trenucima. Dijelili smo radost prvih pobjeda i krenuli zajedno u borbu. Omladinci iz ličkih sela su skupa s Krajišnicima zadavali prve udarce zajedničkom neprijatelju i prolivali svoju krv po krševitoj zemlji zajedno sa svojom krajiškom braćom.

Iako prvih dana nismo znali da su ustaničke puške gotovo istovremeno odjeknule u većem dijelu Like, borbu krajiških partizana shvatili smo kao svoju, vjerujući da će se ona proširiti i na ostale krajeve i da je pitanje dana kada ćemo se ponovo naći na našim opustošenim ognjištima. A kada je stigao do nas glas o oslobođenju Srba, Donjeg Lapca i drugih mjesta u Lici, veselju nije bilo kraja. »Mi smo znali«, govorili su Krajišnici, »da Ličani nikada nisu zatajili u borbi. I ovaj put su to pokazali«.

Početkom septembra 1941. godine iznenada su zapraštale partizanske puške oko opustošenih sela našeg rodnog kraja. Novi vlasnici posjeda protjeranih seljaka iz Plitvičkih jezera bezglavo su se razbježali, proklinjući svoju nepremišljenost i ustaše koje su ih uvukle u ovu nečasnu rabotu. Stoljetne šume i proplanci Male Kapele i Plješevice primili su u svoje okrilje narodne borce. Prasak ustaničkih pušaka i buka slapova zelenih jezera odjekivali su uvalama i klancima od prvog do posljednjeg dana velikog oslobodilačkog rata.

Desanka Ćujić Kačar

Put u smrt i natrag

Sjećam se, bilo je to 29. juna 1941. godine. Osvanuo je divan sunčan dan. Ustala sam i po običaju izašla iz kuće da pustim stoku na pašu. Iznenada sam ugledala kolonu konjskih zaprega kako se iz pravca Prijeboja približava mome selu Ćujić Krčevini. Pozvala sam oca i rekla mu da se nepoznata kolona pod pratnjom ustaša približava selu. Otac je neko vrijeme ćutao a zatim se namrštio i rekao: »Nije dobro, ali...«

Ustaše su blokirale cijelo selo i na pitanja mještana šta se događa odgovarale su: »Naredba poglavnikova mora se izvršiti, pakujte se svi i sa sobom možete ponijeti samo nešto u ruci.« Na pitanje kuda idemo odgovorili su: »Vi Srbi morate u Srbiju ovo je država Hrvatska. Tamo ćete dobiti sve što vam je potrebno, a ovo što ostavljate od blaga i imanja to ostaje naravno nama«.

Spremili smo se u roku nekoliko minuta i krenuli u pravcu Prijeboja. Tamo smo našli zbirni logor gdje je već bilo dovedeno stanovništvo iz šest sela općine Plitvička Jezera. Bila su to sela naseljena srpskim življem. Pošto su nas sakupili, tužna kolona je od Prijeboja krenula prema Bihaću, naravno pod pratnjom ustaških zlikovaca. Prvi put kolona se zaustavila na Garavicama gdje je trebalo da nas likvidiraju. Garavice su bare kraj Bihaća gdje je samo za jednu noć poklano i ubijeno oko 900 stanovnika Ličkog Petrovog Sela i okoline Bihaća. Dok je naša kolona prolazila prema Bihaću, stanovnici po selima plačući su saginjali glave jer su znali kakva nas sudbina čeka. Poje-

dinci, Muslimani i Hrvati, koji su osuđivali postupak Pavelića i njegovih dželata, bili su zabrinuti nad našom sudbinom.

Na Garavicama smo čekali cijelo poslijepodne do u noć. Bilo je mučno i neizvjesno ovo čekanje. Sjećam se da je Naranča Končar rekla: »Vjerujem da će komunisti Bihaća nešto učiniti da se spriječi pokolj.« Nastavili smo put dalje puni neizvjesnosti. Kolona se iz Bihaća pod pratnjom ustaša kretala u pravcu Bosanskog Petrovca. Ta noć je bila užasna, mračna. Kiša je padala, nebo se otvorilo. Kolona je kretala uz Ripački klanac. Kiša je prestala u zoru. Ustaški zlikovci bili su okrutni u svojim postupcima prema nama. Stigli smo do sela Vrtoča gdje smo se zaustavili. Pronio se glas da se brojčano stanje kolone povećalo u toku prošle noći, jer se jedna žena porodila u kolima. Bilo

je staraca iznemoglih koji su vapili za smrću, ali moral ostalih nije klonuo. Prkos prema drskim slugama okupatora bivao je sve veći. Sudbina je bila neizvjesna, ali skojevci su pjevali u protest zlikovcima što je davalo hrabrosti da se izdrži. Naranča Končar je govorila: »Cure pjevajte«, i pjevale smo. Zene u Vrtočama prišle su nam raspletenih kosa što je bio znak njihovih protesta protiv ustaških zlikovaca.

Sjećam se prišla je mojim kolima jedna starija žena s bijelom boščom (maramom) na glavi. Bila je to baba Duja. Rekla mi je: »Prošlu noć su pohapsili nekoliko ljudi iz našeg sela. Večeras očekujemo još težu noć. Odveli su naše sinove i muževe na gubilište, ali ponos nisu uništili. Neće ni njihovo dugo potrajati, pasji sinovi.« Ustaše su zatim Duju odvele iza obližnje zgrade rekavši da će joj pokazati koliko će njihova vladavina potrajati. Nije se čuo pucanj. Ustaše su se vratile. Mislim da su je zaklale.

Naređen je pokret. Krenuli smo dalje preko Medenog polja i stigli u Bosanski Petrovac koji je djelovao kao da u njemu ne postoji život. Ustaški zlikovci su vršljali po toj drevnoj čaršiji i obilazili kolonu došljaka. Našim kolima prišao je jedan ustaša i rekao: »Djevojko, jesi li ponijela ruho?« Odgovorila sam da ga se to ne tiče. Izvadio je nož (bajonet) i rekao: »Vidiš ovo slatka je srpska krv. Još samo par dana i svi ćete biti poklani«. Poslije kraćeg zadržavanja otjerali su nas u Kolonić gdje su nas smjestili u školu. Tu smo prenoćili. Ujutro rano obratili smo se mještanima za malo mlijeka i kruha da nahranimo iznemogle starce i djecu. Sjećam se jedna mještanka je plakala. Na moje pitanje zašto plače, rekla je da su joj odveli brata i sina i da joj je ostalo sinovljeve troje djece, siročadi i izvikujući »kuku meni jadna li sam«. Ovaj »kuku« strašno me se dojmio, gledajući ovaj divni narod koji odvaja od svoga zalogaja da bi nam pomogao u ovoj teškoj situaciji.

Istog dana poslije podne krenuli smo preko Oštrelja prema Drvaru. Na kratko vrijeme kolona se zaustavila na Oštrelju. Pored naše kolone trčao je jedan mladić i krišom govorio da budemo hrabri i strpljivi. Drugi mladić s puškom u ruci i kačketom na glavi koji je stajao ispred šume za čas je nestao među stablima. Vidjevši to, pomalo se počela vraćati nada da nismo u izgubljenoj zemlji, da smo zaista među svojima. Krenuli smo dalje i preko Crvijivice stigli u Drvar. Bila je noć. Kiša je počela strašno padati kao da je i ona protestirala protiv sudbine umorne kolone, koja je prvi put pozdravila Drvar, gradić na Uncu, čije su fabričke sirene bolno zavijale. Banditi ustaše, koji su nas dopratili do Drvara, predali su nas općinskom ustaškom poglavarstvu za Drvar, čiji je dušobrižnik bio neki Marek. Mislim da je bio načelnik općinskog poglavarstva.

Drugi dan bili smo raspoređeni po selima oko Drvara. Neki od naših porodica stigli su čak do Crnog Luga i Grahovca. Kola i kočijaši koji su nas vozili do Drvara bili su također Ličani Srbi od Korenice i okoline Udbine. Ustaše su ih mobilisale za prevoz. Šta se dalje s njima dogodilo to mi ni danas nije poznato. Ja sam sa svojom porodicom i s još nekoliko porodica iz sela Plitvice otišla u selo Glavice gdje smo bili smješteni u osnovnoj školi. Tu smo ostali par dana, a kasnije je došao jedan čovjek koji nas je rasporedio po kućama tamošnjih stanovnika. Moja porodica bila je raspoređena kod Ilije Balabana. Ovi ljudi su s nama dijelili i posljednji zalogaj da bismo preživjeli ove strašne danei Ostali smo s njima do 27. jula 1941. godine kada je dignut ustanak i oslobođen Drvar.

Dan prije ustanka Milan Balaban došao je u selo zajedno s Kostom Bosnićem koji je bio komunista. Održali su kratak sastanak s nekoliko naših omladinki. Dobile smo zadatak da obavijestimo stanovništvo da izbjegne u šumu Krivodo] prema Osječenici. Još tokom tog istog dana ubijen je ustaški major, zvani Lune. U zoru 27. jula 1941. napad na Drvar najavio je ustanak. Za kratko vrijeme Drvar je bio oslobođen. U borbi za oslobođenje Drvara i mi Ličani zajedno s Drvarčanima uzeli smo učešća.

Nakon nekoliko dana poslije oslobođenja Drvara čuli smo da je ustanak dignut i u Lici pa i na području Korenice. Odlučili smo da se vratimo u naš kraj. Povratak je bio veoma težak. Išlo se pješice preko brda i dolina, jer nismo mogli ići komunikacijama kojima je išao neprijatelj. Uz put smo se prebacivali od grupe do grupe ustanika. Tako smo stigli u naš rodni kraj, ali se nismo mogli nastaniti u svoje kuće jer su ustaše u njih naselile svoje pristalice. Prijetila je opasnost od novih hapšenja, mučenja i pokolja. Snalazili smo se kako smo znali i umjeli. Masovno smo se priključivali odredima koji su do tada bili oformljeni oko Korenice i na teritoriji naše plitvičke općine. U selu Uvalica nalazio se Partizanski odred »Kik«, u kojega su stupali svi oni koji su bili spremni da uzmu pušku u ruku i da krenu u borbu za oslobođenje.

Stevina Cvjetićanin
Rade Grković

Đuka Ćurčić sekretar partijske ćelije na Udbini

Rođen je na Udbini 1906. godine u porodici službenika porijeklom od Otočca. Duka Ćurčić je u rodnom mjestu završio osnovnu školu, a zatim izučio limarski zanat. Budući da na Udbini i u okolnim mjestima za njega nije bilo posla, bio je prisiljen da radi bilo što da bi se nekako izdržavao. Vršio je razne usluge Udbinjanima, a, naravno, i onima iz drugih mjesta i sela. Najčešće je pomagao u mlinu Brace Čorka gdje je naučio da rukuje mašinama za pogon mlina, a kasnije, kod je Ćorak kupio kamion, naučio je i da vozi. Uz to je naučio i druge poslove i postao majstor nekoliko zanata.

Duka je volio da igra nogomet. Bio je jedan od najboljih fudbalera na Udbini. Volio je i da lovi, pa je često išao u lov. Jednom prilikom je zbog nepažnje u lovu ranjen u koljeno. Na sreću nekoliko njegovih drugova brzo su ga odnijeli liječniku. Povreda je bila

takva da su mu liječnici savjetovali amputaciju noge, ali on je to odlučno odbio rekavši: »Radije ću umrijeti nego da ostanem bez jedne noge!« Upornost se isplatila, spasio je nogu. Ostala je ukočena i malo kraća, ali to mu nije jako smetalo u pješačenju i vožnji automobila.

Duka je bio tihe naravi, ali osobito čvrsta karaktera, uz to poznat kao iskren i pošten čovjek. Volio je pomagati ljudima. Zbog tih osobina bio je vrlo popularan u svojoj sredini. Oženio se Bebom Bauman, Hrvaticom iz Mutilića iako je on bio Srbin, što je u ono vrijeme u tom kraju bio vrlo rijedak slučaj. Duka i njegova supruga nisu se obazirali na vrlo ozbiljne obostrane porodične prepreke i ništa manju podozrivost nacionalno netrpeljive sredine u Udbini. Obostrana odlučnost i ljubav sve su pobijedili. Oni žive u skladnom braku i dobivaju dvoje djece: sina Nikolu i kćerku Stojanku. Duka marljivo radi kao limar, mašinbravar i automehaničar.

Negdje od 1935. pa nadalje Duka počinje da se ozbiljnije interesira i za politiku. Sve više se druži s pojedincima koji su se isticali političkom aktivnošću na lijevom krilu Samostalne demokratske stranke (SDS), a u stvari su bili simpatizeri komunista, i odvaja se od B. Čorka te grupe njegovih istomišljenika' zato što su ovi bili najpoznatiji velikosrpski eksponenti u tom kraju. On s njima raskida svaku vezu iako je bio siromašni zanatlija a ekonomski najviše upućen baš na B. Čorka, jer je kod njega, kao bogatog trgovca i mlinara, dotada najviše zarađivao.

Za vrijeme izbora 1938. u suradnji s nekoliko naprednih drugova u Udbini, bio je vrlo aktivan na strani opozicije. U toj izbornoj kampanji istakao se kao radnik među politički najaktivnijim pojedincima u udbinskom kraju. Poslije izbora postao je još odlučniji i beskompromisniji borac za radnička prava. Od tada on više neće ni pod kojim uvjetima ni za kakve pare da radi za spomenutog Čorka iako je ovaj u više navrata na razne načine pokušavao da ga opet pridobije, znajući ga kao odličnog majstora i radnika. Duka je govorio da on za najzagriženijeg šovinistu i režimliju više neće raditi pa makar bio gladan zajedno s porodicom. Toga se striktno držao iako smo svi bili svjedoci da je dosta često ostajao s vrlo malo a ponekad i sasvim bez posla. Ovo je bio njegov stav iako nikome od nas nije bilo ni na kraj pameti da tako nešto od njega zahtijevamo jer smo svi vrlo dobro znali koliko je svakodnevna zarada značila u tom malom naselju i u tom siromašnom kraju za onog tko je isključivo živio od svoje poštene i skromne zarade.

Za urađeni posao Duka je često naplaćivao upola manje samo ako je znao ili ocijenio da je mušterija netko tko je siromašan. Nerijetko se desilo da onim najsiromašnijim ne bi uopće htio ništa naplatiti. Ponekad je znao reći: »Ja po siromašnom i okrpljenom odijelu znam ocijeniti tko je sirotinja, makar ga lično i ne poznavao, zbog čega mu radim jeftinije nego drugima, ili mu uopće ne naplatim rad.« Bilo je slučajeva kada je prema vrijednosti ili istrošenosti posude, oruđa ili alatke - recimo, ako je neki predmet više puta krpljen - znao ocijeniti imovno stanje mušterije i prema tome naplaćivati uslugu. On se tako ponašao unatoč tome što je bio među onim zanatlijama koji su s porodicom veoma skromno živjeli.

S takvim ličnim osobinama i političkom aktivnošću bio je odmah zapažen od nekih članova KPJ pa je početkom 1940. primljen u Komunističku partiju Jugoslavije i postao sekretar ćelije na Udbini, a u drugoj polovini 1940. i član' areskog komiteta KPH za Udbinu. Kao takav bio je vrlo aktivan i previše

slobodan. On se nikoga nije bojao. Izvršavao je svaki partijski zadatak bez pogovora. Propagirao je komunističke ideje, rasturao partijske letke i lijepio ih po Udbini na vidnim mjestima. Jedan je nalijepio čak na žandarmerijsku stanicu. Sve je to radio vrlo vješto i nije nikada došao u situaciju da bude otkriven. Važio je i kao najbolja veza s Okružnim komitetom KPH za Liku u Gospiću gdje je preuzimao partijsku literaturu za udbinsku i lapačku sresku partijsku organizaciju. Za ove poslove koristio je motor koji je posuđivao od Stevine Cvjetićanina ili od dvojice Udbinjana koji su imali motore. Kasnije je zajedno s Manom Divjakom nabavio automobil i često išao po robu u Gospić što je koristio i za prenošenje partijskih materijala. Dok je putovao motorom, često je za Gospić išao zaobilaznim putem (preko Korenice ili Bunića) da bi žandarima zavarao trag.

Na sastanku Sreskog komiteta u kući Stevine Cvjetićanina Duka je od Mite Dimitrijevića (Dimitrievskog), sekretara ovog komiteta, dobio zadatak da nabavi crveno platno, napravi od njega zastave i da ih uoči 7. novembra 1940. godine, Dan oktobarske socijalističke revolucije, istakne na najvidnijim mjestima na Udbini. On je jednu crvenu zastavu objesio o uzdignutu ruku statue kralja Aleksandra u kojoj je kralj držao buktinju, drugu je istakao na Gradini a treću na crkvi. Ovaj zadatak Duka je obavio bolje nego što je itko očekivao. Ni donijetim materijalom, ni isticanjem zastava nije na sebe skrenuo pažnju iako je u organiziranju ove proslave odigrao najznačajniju ulogu i bio najviše angažiran. Premda je vlastima na Udbini već uveliko bio poznat kao komunista, zapravo nalazio im se »pod nosom« kao i najzagriženijim udbinskim režimlijama, on je sve to izuzetno vješto obavio, tako da mu svi oni zajedno nisu mogli naći ni najmanji razlog za hapšenje.

U nadi da će odmah »na svježe« iza proslave imati najviše uspjeha da provale partijsku organizaciju u srezu i da se dobrim dijelom osvete komunistima za učinjenu »drskost«, kako su govorili, vlasti su odmah uhapsile četiri druga i jednu drugaricu iz Visuća i četiri druga iz Srednje Gore. Među njima bila su 4 člana Partije, 2 skojevca i troje omladinaca, simpatizera, odnosno oba autora ovog članka. U sreskom zatvoru i žandarmeriji u Udbini ostali smo 10—12 dana. Prema odluci Sreskog komiteta i po neposrednim uputstvima sekretara Mite Dimitrijevića nama u zatvoru je spolja pružena značajna podrška i pomoć. Sva briga i skoro čitav posao u tom smislu pali su na udbinsku partijsku ćeliju, a posebno na Duku, njenog sekretara, koji je sjajno izvršio i ovaj zadatak. Slali su nam u zatvor najkvalitetniju hranu, piće i cigarete, dopremili nam hrpe pokrivača i krevetnine. Sam Duka bio je sve to vrijeme na nogama. Pratio je kako se postupa s nama, kako se vodi istraga protiv nas, kuda vršljaju žandari, o čemu se najviše raspituju itd. On nas je o svemu tome obavještavao kako bi se mi lakše orijentirali u istrazi i odlučnije držali. Prema njegovom prijedlogu i na najveće njegovo angažiranje, udbinska ćelija je u dva navrata organizirala povelike grupe naroda da javno i glasno protestiraju protiv našeg hapšenja, protiv toga što su pojedine batinali i mučili. Ljudi su sve to radili neposredno ispred zgrade sreza, općine, žandarmerije a i zatvora, otkuda smo im se i mi glasnim protestima i borbenom pjesmom priključili.

Posebno moramo napomenuti da nam je Duka izradio ključ — »kalauz« — od zatvorskih vrata prema profilu koji je Stevina u zatvoru nacrtao. S tim »kalauzom« mi smo iznutra otvarali vrata zatvora i po noći, kad nije bilo straže, izlazili napolje. Stevina je nekoliko puta po noći izlazio van. Jednom

je bio na partijskom sastanku u Dukinoj kući koja se nalazila samo nekoliko desetaka metara od zatvora i zgrade sreza. Na tom sastanku se našao i Milan Grković krojački radnik, istaknuti komunista, tada član udbinske partijske ćelije, koji je uz Duku najviše radio na pomoći nama u zatvoru. Stevina je odlazio i svojoj kući u Visuć, da bi se poslije svakog izlaska prije zore vraćao ponovo k nama u zatvor.

Žrtvujući se za nas, Duka je vrlo dobro znao da baš njega vlasti direktno i preko svojih doušnika prate i da ga mogu svaki čas uhapsiti i zatvoriti iako bi time njegova troćlana porodica bila više ugrožena nego i jedna druga porodica od svih nas komunista u udbinskom kraju, jer je ona živjela od njegove svakodnevne zarade, bez ikakvih drugih izvora prihoda, pa ipak to njegovoj aktivnosti nije ni najmanje smetalo. Poslije proslave oktobarske revolucije i zauzimanja za nas u zatvoru njegov ugled u redovima udbinskih komunista izvanredno je porastao. U narodu je bio omiljen i prije, a sada je postao još poznatiji i popularniji.

Nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije i stvaranja Nezavisne Države Hrvatske ustaše su na Duku stalno motrile kao na »najopasnijeg komunistu«. On je za to znao pa je iz Udbine pobjegao u Visuć gdje su ustaše samo povremeno dolazile. Tu se odmah istakao među grupom onih drugova koji su energično tražili da ustašama odmah treba dati oružani otpor »Treba ih tući čim prvi put pođu u Visuć«, govorio je. Međutim, čim mu je skrenuta pažnja na to da se ustanak mora pripremiti i organizirati u čitavoj zemlji ili u najmanju ruku na širem ličkom području te da bi svako prerano zalijetanje izazvalo najbrutalniju masovnu osvetu sa strane ustaša, Duka je to odmah shvatio. Njegov neustrašivi i nemirni duh nije mu dao mira da bude na jednom mjestu. Zabrinut za familiju, jedne večeri otišao je svojoj kući na Udbinu da vidi kako je. Neki drugovi su ga odvraćali od toga ali bez uspjeha. Imao je namjeru da se još iste noći vrati u Visuć. Međutim, dogodilo se ono najgore: otišao je i više se nije vratio. Prolazeći polovinom puta do Udbine, na Koriji pored kuće Milana Milobare, ustaškog doušnika, primijetio ga je njegov sin Mićo, sjeo na motorkotač i odjurio u Udbinu da obavijesti ustaše o njegovom dolasku kući. Ustaše su to jedva dočekale. Ušle su u njegovu kuću i uhapsile ga. Nakon nekoliko dana odvele su ga u nepoznatom pravcu a najvjerojatnije na Jadovno, strašno rnučilište i masovno gubilište u Velebitu, gdje su ustaško-fašistički dželati i razbojnici, nakon užasnog mučenja, ubili i živih bacili u duboku jamu na hiljade Srba, Zidova i drugih, kao i na stotine komunista. Tamo su ovi superzločinci okončali život i divnom čovjeku i komunisti Duki Čurčiću.

Neosporno jedan od najistaknutijih komunista u udbinskom kraju, poznat po postojanosti, odlučnosti i principijelnosti, Duka Ćurčić je dao svoj život za stvar radničke klase i slobodu naših naroda, kao i hiljade heroja - komunista, revolucionara i drugih boraca revolucije. Na žalost, nije imao ni toliko »ratne sreće« da bar padne u otvorenoj borbi s neprijateljem.

Kratkotrajnim političkim djelovanjem ostavio je duboki trag zaduživši udbinsku partijsku organizaciju pripremajući je za revoluciju, koja je bila već tu kad je on, na nesreću, morao napustiti njene redove. Svijetao lik Duke Ćurčića ljudi toga kraja nikada i nikako ne mogu zaboraviti.

Đorđe Orlović

Prvi ustanički pucnji u Tušicama

Ubrzo poslije stvaranja okupatorske tvorevine Nezavisne Države Hrvatske ustaše su i na području udbinskog kotara počele da hapse, pljačkaju, terorišu, pokrštavaju a ubrzo i da fizički istrebljuju srpski živalj. U početku oni to rade dosta prikriveno, oprezno i krajnje lukavo, skrivajući svoje prave namjere. Najprije hapse pojedinačno uglednije ljude, trgovce, pristalice bivšeg režima i sve one koji su se na bilo koji način zamjerili frankovcima. Naivno su ljudi, naročito oni stariji, ustaške postupke upoređivali s postupcima austrougarskih vlasti 1914. godine vjerujući da se radi o preventivnim hapšenjima kako bi se predupredio otpor novoj vlasti dok se ona ne učvrsti. Razumije se i ta hapšenja su odmah unosila nemir, izazivala podozrenja prema novoj vlasti, naročito kada se radilo o ljudima koji su i među Hrvatima imali velikog ugleda i mnogo poznanika. Glas o svakom hapšenju širio se munjevito a nečujno, od usta do usta, po selima i zaseocima i odmah postajao predmet razgovora i nagađanja zašto i zbog čega je dotični uhapšen. I za divno čudo uvijek je većina ljudi nalazila nekakvo opravdanje zašto je dotični uhapšen mada niko od njih nije iskreno vjerovao u valjanost tih razloga i opravdanost hapšenja, ali je svako želio da sebe smatra ispravnim i lojalnim građaninom kako bi sebe ubijedio da upravo njemu takva opasnost ne prijeti. I kako se svaka iluzija i samoobmana u ozbiljnim stvarima obično skupo plaća tako je i dio ovih ljudi ubrzo postajao žrtva ustaškog orgijanja. Da je u toku najstrašniji ustaški zločin, niko nije ni sanjao, već se pretpostavljalo (a to su ustaše lukavo proturale) da će pohapšeni neko vrijeme provesti u zatvoru ili na prisilnom radu, a zatim se vratiti kućama, ako ne ranije a ono bar kada se rat završi. Niko nije mogao ni pretpostaviti da su ti pohapšeni nesrećnici nakon zvjerskog mučenja svirepo poubijani bez suda i javnosti. Očigledno, to je bila (ili bar liči na to) svojevrsna priprema ustaških zločinaca za masovnije zločine koji su uskoro uslijedili.

Na prevaru 28. maja 1941. godine ustaše su uhapsile u Podlapači Jovana Orlovića i Gedu Grkovića iz Srednje Gore koji su i među Podlapčanima imali dosta poznanika i velikog ugleda. Njima su se u nesreći u zatvoru na Udbini pridružili još Svetozar Vlatković iz Jošana i Petar Dopuđa, stolar iz Udbine. Nakon zvjerskog mučenja sva četvorica su 5. juna javno svirepo ubijeni kod Rebića, ispod Udbine. To su prve žrtve u udbinskom srezu koje su javno pale od ustaške kame. Od toga trenutka ustaše skidaju masku, ali ne gube vrijeme. Odmah poslije zločina u Rebiću ustaše u Visuću javno ubijaju 8 ljudi (među kojima tri rođena brata), u Jošanu 7 ljudi, u Mutiliću 16 ljudi, u Pišaću (sada Krbava) 14 ljudi i jednu ženu, u Mekinjaru 10 ljudi i tako redom. Kada su pohvatane Mekinjarce vezane vodili na strijeljanje, uspjelo je Geni Periću i Jovi Kliski pobjeći iz stravičnog stroja. Međutim, bježeći u pravcu svojih kuća, oni su naletjeli u selu Breštanima na grupu mještana kopača, koji su okopavali kukuruz, pa su ih ovi motikama poubijali. Ustaško krvavo orgijanje je počelo. Stizale su vijesti i o pokoljima u susjednim i daljim selima. Ustaše su ubijale svakoga koga su i gdje stigle, bez obzira na uzrast i pol. Pravih

i nevinih nije bilo. Svi Srbi su krivi jer su tu, takav je čudovišni ustaški program, milosti nema.

Među Hrvatima u Udbini i u Podlapači našlo se nemalo časnih i poštenih ljudi. Oni su iznenađeni bezrazložnim krvavim obračunom, ne shvatajući zbog čega i u ime koga se to radi. Oni hrabriji, kao Dakija Dubravac i Juka Rupčić, javno su protestovali pozivajući na razum i zaustavljanje krvavog ustaškog pira. Tu svoju odvažnost i poštenje oni su kasnije glavama platili. Nemoćni da bilo šta drugo učine, neki su svakom pogodnom prilikom svojim poznanicima u srpskim selima tajno poručivali i došaptavali kakve su ustaške namjere, da se sklanjaju, da im nikako ne idu u ruke. Podstrekivane od svojih kolovođa, tipa župnika Martina Moguša iz Udbine i Rudolfa Rica iz Podlapače, koji su u ime nekakvog hrvatstva od početka javno propovijedali istrebljenje Srba i podsticali na zločin, ustaše su kao sumanute u grupama jurile srpskim selima čineći zločine kakve novija istorija nije zabilježila. U ustaškoj državi zavladalo je bezakonje. Cio jedan narod je stavljen van zakona, prepušten ustaškoj samovolji i izložen genocidu.

Srpski narod u ovim krajevima je od njegovog mučnog i nevoljnog doseljavanja pretrpio svašta, vidio je mnoga zlo i nevolje, a gotovo nikad dobra. Njegova vjekovima duga istorija sazdana je od znoja, krvi i suza. Puna je ona ogromnih patnji, bespoštednih borbi za goli život, za fizički opstanak, za nacionalno ime koje im je vjekovima osporavano — bili su oni i Morlaci, i Vlasi, i šizmatici — samo nisu mogli da budu ono što jesu i što osjećaju. Pa ipak, moglo bi se reći da ovaj narod u svojoj mučnoj istoriji nikad nije bio u tako teškom položaju kao u mjesecima april—maj—juli 1941. godine. Nikad dotad cio narod nije bio stavljen van zakona i neopozivo osuđen na fizičku likvidaciju kao sada. Svakodnevno kao crna avet kružili su glasovi po srpskim selima o novim i sve masovnijim pokoljima. Nestalo je mira i spokoja, nestalo je pjesme i smijeha, a s cvjetnih livada i polja nestalo moba i poslenika. Sela su izgledala pusta, svuda muk i grobna tišina. Sve je kao teška mora pritisla utučenost i obamrlost. U toj općoj neizvjesnosti i napetosti čak i u grupicama sklonjenim u šumu ljudi međusobno govore tiho, gotovo šapćući, nešto od straha da ih ko ne bi čuo, a nešto zbog opreznosti da ne bi prečuli pucanj ili krik koji bi nagovijestio nailazak ustaša. Zle slutnje, opća neizvjesnost i nespokojstvo bacalo je ljude u očaj.

Krajem juna i tokom jula teror je postao još žešći i bezobzirniji. Ljudi su masovno bježali u šumu, ostavljajući porodice bez zaštite i neobrađena polja bez poslenika. Nevoljno su se prihvatali nekog posla samo na njivama i livadama koje su podalje od kuća i puteva, zaklonjene gajevima u koje se u svakom trenutku može brzo uskočiti i u bijegu potražiti spasa. Prebivajući danju i noću po gajevima i vrletima, ljudi su razmišljali o crnoj sadašnjosti, ali još više o crnoj neizvjesnoj sutrašnjici. Crne misli i zle slutnje razdirale su svakoga. Što će biti kada uskoro opadne lišće, naiđu hladni dani i zapadnu snjegovi? Kako prikupiti ono malo ljetine, kako spasiti i prehraniti iznemoglu starčad te golu i bosu nejač? Na mnoga pitanja nije bilo odgovora. Srećom, i u takvoj beznadežnosti uvijek se nalazilo optimista koje nije zahvatila malodušnost, već su svojom hrabrošću i odvažnošću zračili nadom, nudili neku perspektivu na bolje dane mada ni sami nisu znali šta, kako i odakle.

Da bi se shvatio položaj i stanje naroda u selima oko Udbine, treba imati u vidu da je većina ljudi u tim selima vrlo malo znala o Komunističkoj partiji Jugoslavije. O njenim naporima koje je činila na pripremi i organizaciji

ustanka tada se u narodu nije znalo. Samo rijetki pojedinci su znali da i u udbinskom kotaru u nekim selima postoje ilegalne partijske organizacije. Bile su one i rijetke i malobrojne te njihovo postojanje u toj mračnoj situaciji gotovo se u narodu nije ni osjećalo, ali je njihova uloga u ustaničkim danima i kasnije bila odlučujuća. Ustaški teror je i tim brojno slabim organizacijama nanio velike gubitke. Neki istaknutiji članovi Partije su uspjeli uz pomoć prijatelja pobjeći i skloniti se u druge krajeve, a neke su ustaše uspjele pohvatati i pobiti. Tako su u Srednjoj Gori uhvaćeni i ubijeni Đuro Grković i Milkan Grković. Oni koji su ostali, iako ne svi podjednako, časno su i pošteno izvršili svoj zadatak. Razloge što se njihovo djelovanje u narodu nije osjećalo prije ustanka treba tražiti u njihovoj malobrojnosti, slaboj organizovanosti i prekinutim vezama s višim partijskim forumima, ali i u ozbiljnim subjektivnim slabostima pojedinaca koji nisu bili dorasli zadacima što su stajali pred njima. Ipak, neka trajno na čast služi Radi Grkoviću, tada dvadeset šestgodišnjem komunisti iz Srednje Gore, koji je 28. maja na kraj sela sačekivao Srednjogorce javno osuđujući ustaško nasilje i odvraćajući ih da ne idu na prijavljivanje ustašama u Podlapaču, kako su to oni prethodnog dana naredili za sve muškarce od 16 do 60 godina. Nije on tada ljudima upućivao poziv u ime KPJ, niti nju pominjao, ali je zaista smjelo, odvažno i otvoreno govorio ko su ustaše i šta smjeraju. Tada, a i kasnije, on se pokazao kao jedan od najnaprednijih i najodvažnijih udbinskih komunista. Njegove napore i ubjedljive razloge da se ne ide ustašama na noge ljudi su s odobravanjem slušali, ali ipak su produžili u Podlapaču i prijavili se ustašama. Ovo se može objasniti samo time što se za sve dotadašnje ustaške zločine nije znalo, pa niko nije želio da izostane bojeći se da ga ustaše ne proglase odmetnikom.

Kada su komunisti u Drvaru i Srbu podigli ustanak 27. jula 1941. godine, glas o njemu proširio se veoma brzo po srpskim selima u Lici. Čim je 28. jula negdje poslije podne kroz Srednju Goru, Kurjak i ostala sela udbinskog kotara prostrujala vijest o ustanku u Drvaru i Srbu, i o velikim ustaničkim uspjesima, sve staro i mlado odmah je skočilo na noge, baš onako kako to pjesnik kaže: »Usta raja ko iz zemlje trava«. Odjednom su sela nekako oživjela. Nestalo je muka i tišine. Pojedinačna ili grupna skloništa su napuštena i ljudi su počeli da se slobodnije kreću, okupljaju i raspituju o događajima. U ljude se povratilo samopouzdanje. Nestalo je straha i potištenosti koji su prije bili tako vidljivi. Znali su oni da opasnost nije otklonjena, da ustaška samovolja još nije ni suzbijena a kamoli uništena, znali su oni i da su u ustanku sami bez ičije pomoći i zaštite, ali sama činjenica da su pozvani da sami svoju sudbinu uzmu u svoje ruke i da u otvorenoj borbi sa svim silama terora i mraka ginu časno i junački, vratilo im je samopouzdanje a gordost i ponos ispunili su im grudi. Komunisti u selima stavili su se odmah na čelo naroda. Oslanjajući se prvenstveno na mlade i odvažne ljude, oni odmah nastoje da se sela pripreme i organizuju za otpor, da se silom spriječi upadanje ustaša u sela, da se skuplja oružje i da se organizuju straže i patrole na ulazima u sela i po selu. Tako smo i mi u Srednjoj Gori još u toku noći između 28. i 29. jula postavili stražu prema Podlapači i uspostavili vezu s Kurjačanima, Mekinjarcima i drugim susjednim selima. Imali smo tri nova vojnička karabina, nekoliko lovačkih pušaka raznih modela i nekoliko revolvera. Uz svako oružje bilo je ponešto municije. Najistaknutija ličnost među nama bio je Rade Grković, predani komunista i borac. Njegova odlučnost i nepokolebljivost, njegova vjera u uspjeh tek započete borbe ulivali su samopouzdanje i hrabrost, otklanjali

svaku kolebljivost i malodušnost. U tome zanosu jako smo željeli da i mi nešto uradimo, odnosno da izvedemo neku akciju na ustaše. Prosto nam je bilo krivo što se ustaše sada ne pojave u selu, a njih baš kao iz inata nije tada bilo.

U želji da i mi nešto učinimo u toliko očekivanom ustanku, u toku 31. jula rodila se među Srednjogorcima ideja da izvršimo akciju na cesti Udbina — Ploča. Budući se pri sakupljanju oružja našlo i tri ćiketa (patrona) dinamita i nešto korde (štapina), to smo došli na ideju da s tim eksplozivom porušimo most (narod ga zove Pavlovački most) na putu Udbina — Ploča, između kuća Kljajića u Kurjaku i kuća Ćurčića prvog zaseoka od Komića. Niko od nas koji smo zagovarali akciju i javili se da je izvršimo nije ranije rukovao eksplozivom, niti je znao kakav i koji pribor treba da bi se on stavio u dejstvo. Mi smo prosto željeli akciju, pa o takvim stvarima nismo ni razmišljali. Čim su se među prisutnima javili dobrovoljci za akciju, mnogi su već vidjeli most kako leti u zrak, toliko je povjerenje bilo u grupi. Negdje oko pet sati poslije podne s tri ćiketa dinamita, nešto korde, jednim krampom i dvije sjekire krenuli su u akciju iz Orlovića gajeva: Basta Ilija Ićo, Basta Rade Rakelja, Basta Nikola Nikica, Orlović Đorđe Doko i Basta Mile Mišo Baća. Hitajući ka mostu, usput smo se dogovorili kako najbrže i najbolje da izvršimo akciju. Znali smo da tom cestom saobraćaju ne samo ustaše nego i Talijani, pa će to biti udarac i po njima. Riješeni da učinimo što više dogovorismo se da pored rušenja mosta, to nam je izgledalo malo, posiječemo i porušimo bandere i tako pokidamo telegrafsko-telefonske veze. Tek u razgovoru oko detalja zamišljane akcije mi shvatismo da niko od nas ne zna da rukuje eksplozivom, kako se priprema za paljenje i kako se postavlja mina. U selu je ostalo dosta ljudi koji su to dobro znali, ali niko se od njih nije javio da pođe s nama. Ipak vraćanja natrag nije smjelo biti. Sjetismo se Bože Đukića Lemića, limara iz Kurjaka. Riješismo da svratimo do njega jer nam je to usput i da ga pozovemo da pođe s nama. Mislimo, on je limar zanatlija, svašta majstoriše po selima pa sigurno zna i, ovo što mi ne znamo, rukovati eksplozivom. Svratili smo njegovoj kući a on upravo došao iz zbjega da nešto uzme od kuće i da se vrati natrag. Kada mu rekosmo kuda smo pošli i šta smjeramo, malo se kao zbuni. Pozvasmo ga da pođe s nama u akciju i objasnismo mu zašto nam treba, no nije se oduševio. Najzad, naše ubjeđivanje urodi plodom i on pođe s nama. Kako je sunce još bilo pred zalaskom, nije nam se žurilo, išli smo polagano, odmarajući se i čekajući da padne noć. Čim je pao mrak, priđosmo mostu. Šetamo po njemu kao da ga prvi put vidimo iako je svaki od nas prešao preko njega stotinama puta. Sada nam je izgledao nekako veći, jači i moćniji nego ikada ranije. Gdje god udarimo krampom, ono samo zvoni. Stabilna i tvrda građevina od klesanog kamena, čvrsta i moćna kao salivena. Božo poče da priprema minu pa kada raspakova i vidje ono malo dinamita i korde zavrti glavom i viknu: »Dajte kapisle!« »Kakve kapisle«, zagledamo se i upitasmo, »tu je sve što imamo.« »Nema tu kapisli, a bez njih nema miniranja, jer to su upaljači-detonatori za eksploziju«, stručno objasni Božo. Znači nema ništa od miniranja i rušenja mosta — razočarano svi zaključismo. »Nema«, potvrdi Božo, i ukratko objasni u čemu je problem. Kada je tako, idemo na rušenje bandera jer smo imali dvije oštre sjekire.

Krenemo od mosta prema Tušicama i na oko jedan kilometar udaljenosti od mosta, tamo gdje cesta spuštajući se padinama Troure u Tušice pravi oštru krivinu, postoji prečica za pješake gdje su postavljene i bandere. Ocijenismo da je to pogodno mjesto. U času posjekosmo dvije bandere, pokidasmo žice i polu-

pasmo izolatore (čašice), a bandere smo odnijeli podalje u grmlje. Zadovoljni što smo ipak nešto uradili ponovo se uputismo u pravcu mosta. Još ranije, dok smo se motali oko mosta, čuli smo tu i tamo poneki prigušeni zvižduk, osjećali smo da se neko oko nas i mosta muva po mraku, ali nam se niko nije ni obraćao niti prilazio. Zanijeti svojim mislima i nevoljama oko mosta mi se nismo ničim javljali, niti smo na njih obraćali pažnju. Sada opet zviždukanja malo jača i češća. »Ko je tamo?« upitasmo. »Ovdje su Srednjogorci«, javili smo se ponovo oglasili i upitali — »Ko je tamo?« Odjednom se iz mraka počeše pojavljivati ljudi, sve su to Komićani i Kurjačani. Oni nam rekoše kako su dobili glas da dolazi neka naša vojska koju predvodi nekakav pukovnik Brko, da ima dosta oružja i da ga dijeli ljudima koji su voljni da se bore, pa su i oni došli da prime oružje za borbu. Ubrzo se pokazalo da je to bila glasina bez ikakvog osnova. Rekosmo im da mi o tome ne znamo ništa, ali da smo maloprije posjekli bandere i time ustašama i Talijanima pokidali veze, napravivši ozbiljnu diverziju. Oni to najprije primiše s iznenađenjem i nevjericom, ali kada im objasnismo zašto smo došli, šta smo uradili a šta nismo i zašto nismo, nastade opće odobravanje i razgovor se nastavi kako treba odmah početi tući ustaše. Razgovaralo se spontano u parovima i po grupicama, najviše o događajima koji su se zbili tih dana. Među Komićanima isticao se ugledom Ico Pavlica, otresit sredovječan seljak naoružan karabinom, a među Kurjačanima Samel Basta (zvani Đurić) i Mile Dukić (Milankov) ljudi tridesetih i četrdesetih godina, odvažni i naoružani. Svi su oni među svojim seljanima uživali ugled otresitih, smjelih i odvažnih ljudi. Njihova riječ je ulivala povjerenje, bila slušana i poštovana, pa su oni mogli da ljude masovnije pokrenu u akciju.

Naša akcija — rušenje bandera — dobila je opću podršku, ali je smatrana nedovoljnom pa se odmah počelo ozbiljno raspravljati o postavljanju zasjede na tome mjestu, kako bi se napale i potukle ustaše i spriječilo ponovo uspostavljanje veze. Ideju o postavljanju zasjede svi smo rado prihvatili, ali problem je u tome kako i odakle prikupiti ljude i oružje. U raspravi oko toga Ico predloži da će on u toku noći u Komiću i Poljicu prikupiti desetak naoružanih ljudi, čak obeća i jedan puškomitraljez, a da isto tako dođe što više ljudi iz Kurjaka i Srednje Gore. Samel i Mile taj prijedlog odmah prihvatiše i obećaše dovesti po desetak ljudi. Mi smo prijedlog rado prihvatili, ali nismo davali nekakva velika obećanja. Nismo ni bili sigurni da ćemo ih moći izvršiti jer mi u našem selu nismo imali ugled i autoritet kao oni. Mi smo bili mladići poznati po našim očevima i porodicama iz kojih potičemo a ne kao ljudi od posebnog ugleda i povjerenja. Ali ipak obećasmo da će nas doći najmanje šestorica, naoružanih onim što budemo imali, što su također svi prihvatili. Pošto se dogovorismo da se sutra rano pod oružjem okupimo na mjestu posječenih bandera, počesmo se razilaziti. U tome oklijevanju pred razlazak, odjednom se začuje krupan muški glas koji se kroz mrak približavao nama i na sva usta viče: »Ko mi se, ljudi, noćas posra više kuće majku mu . . ., ujutru će moje sve gorjeti«. Psuje čova iz svega glasa i prijeti sjekirom. Kada priđe bliže, prepoznasmo Petra Đukića Peću čija je kuća bila prva na ulasku u Tušiće u blizini mjesta gdje smo posjekli bandere. Uplašio se čovjek ustaške osvete. Uhvatila ga panika pa psuje li psuje. Kada smo mu se javili i rekli da smo to mi uradili, on zastade **u** nedoumici sav zadihan, prestade da psuje i poče se objašnjavati s nama. Kada mu rekosmo da mi to nismo učinili da njemu navučemo zlo na kuću, već da mi idemo u ustanak i da ujutro rano tu postavljamo zasjedu ustašama, čovjek nemade kud, kao da se malo postidi i ode u noć gunđajući. Cijele te

noći dok smo se vrzmali oko mosta, do nas je dopirala čas jača čas slabija paljba iz Gornje Ploče. Kako nitko nije znao o čemu se radi, to su pojedinci i tu pucnjavu povezivali s pohodom famoznog Brke i njegove vojske od koji oni ovdje očekuju oružje. Međutim, već ujutro smo saznali da su to ustaše počele masovan pokolj pa su naišli na otpor Pločana.

Riješeni da po dogovoru sutra postavimo zasjedu i sačekamo ustaše krenusmo u Srednju Goru, uvjereni da će sve biti kako je i dogovoreno. Božo Đukić je još ranije krenuo u zbjeg kod porodice, a nešto kasnije otišao je i Mišo Basta Baća kod svojih. Tako su njih dvojica još uveče napustili grupu i više se u nju nisu vratili. Nas četvorica smo zajedno produžili u selo do zaseoka Medići odakle su bila trojica Basta. Tu smo noćili ili bolje rečeno sačekali dan u nekim pojatama. Usput nas je pratila tiha sitna ljetna kiša. Onako slabo obučeni i još pokisli ni u suvom sijenu bez pokrivača nismo se baš prijatno osjećali. Selo pusto, kuće napuštene, obori otvoreni, samo ponegdje zalaje poneko pseto ili se oglasi klepetuša na napuštenoj stoci.

Osvanuo je 1. august 1941. godine. Dan ljetni, vedar, lijep i sunčan. Zene i poneki čovjek poranili iz zbjega kućama da posvršavaju najneodložnije poslove. Pričamo im gdje smo bili, šta smo uradili, s kim smo se i šta dogovorili. Dok smo prikupili nešto oružja, a usput smo i doručkovali, sunce poskoči i prođe dobar dio jutra. Rakelja se domogao lovačke puške tipa »Hamerlez«, Ićo i Nikica nekakvih revolvera starijih tipova s po nekoliko metaka, a ja došao do karabina s desetak metaka. Kod porodica u zbjegove nitko od nas ne ide, već tako naoružani krenusmo kroz selo pravo u Tušice. Još dok smo se pripremali, priključio nam se i Mile Basta, petnaestogodišnji dječak bez oružja. Usput smo sretali još naših seljana koji su naše namjere odobravali, željeli nam sreću, ali nam se nisu priključivali. Na kraj Srednje Gore, malo dalje od groblja, naiđosmo na Petra Radakovića (Milina, Odžina) s lovačkom puškom i Petra Radakovića (Simina) s karabinom kako drže stražu prema Kurjaku da ne bi ustaše otuda neopaženo upale u selo. Odmah su nam se priključili i pošli s nama. Sada smo nas sedmorica s dva karabina, više nego što smo sinoć obećali da će nas doći.

Ispod Saračeva gaja ubrzo smo izbili na cestu. Međutim, na malom prevoju kod čuke zvane »Rasoja«, oko jedan kilometar od mosta prema Tušicama, gdje smo se sinoć dogovorili da se nađemo, nije bilo nikoga. Čekamo, osmatramo okolo da nisu na nekom drugom mjestu, zviždimo, zovemo, ali uzalud nigdje nikoga nema. Šta je sad? U čemu bi mogao biti razlog njihovog nedolaska? Nisu se valjda uplašili pa ne smjedoše doći na doček ustaša. U to ne vjerujemo, ali ko zna. Sinoć su tako vatreno i hrabro prijetili ustašama kako će platiti bar za dio nevinih žrtava, a sada im nema. Naviru razna pitanja, nagađamo, ali pravog odgovora ne nalazimo. Sišli smo na cestu i ugledali osušen, ali svjež trag poštanskog autobusa koji je otišao u Udbinu. Noću je padala kiša, pa se trag na cesti lijepo vidi, drugih tragova nema. Još dok smo išli ispod Kurjaka, čuli smo iznad Komića povremenu puščanu paljbu i poneki rafal puškomitraljeza. Sada se to još bolje čuje. Pod utiskom sinoćnih glasina pomislismo da to može biti pukovnik Brka koji nosi oružje, ali isto tako zaključismo da bi to mogle biti i ustaše iz Lovinca koje su udarile preko Komića. No, mi smo ipak željeli vjerovati u prvu pretpostavku, iako se ubrzo pokazalo da je druga tačna. U svojoj naivnosti čak smo se zanosili mišlju da to Brko namjerno šenluči da bi se u narodu oglasio svojom silom. Pucnjava je još povremeno trajala, ali mi na nju više nismo obraćali pažnju. Morali smo

brzo riješiti šta ćemo dalje raditi. Poslije tolikog čekanja najzad shvatismo da smo izigrani, da od sinoćnjeg dogovora i obećanja nema ništa. Vidjeli smo dvije mogućnosti: da sami postavimo zasjedu i sačekamo ustaše, ili da se i mi povučemo nazad u selo. Ne, povlačiti se nećemo, lako i brzo smo zaključili. I s ovo malo slabog oružja moramo bar pokušati da nešto uradimo protiv ustaša. Mi smo samoinicijativno porušili bandere pa ćemo ostati i na biljegu i okušati sreću oči u oči s tim čudovištima koja se zovu ustaše. Baš u tome vremenu dođoše nam dvojica mladića naših godina i to: Ilija Ico i Staniša Kljajić obadva iz Kurjaka i priključiše nam se. Oni nemaju oružja, sinoć se za njih nije ni znalo, nitko ih nije zvao niti na njih računao, a oni su ipak sada tu s nama. Onih što se toliko sinoć junačiše i prsiše sada nigdje nije bilo.

Oko podne trebalo je da poštanski autobus naiđe iz Udbine za Lovinac. Tražeći pogodno mjesto za zasjedu blizu ceste, kako bi naši revolveri i lovačke puške s ono malo municije došli do punog izražaja, spustismo se pored porušenih bandera prema kući Peće Đukića. Tu uz samu cestu na padinama Troure, ispred Kapuralićeva gaja, naiđosmo na poveliki kamen okružen grmljem. Ovo mjesto nam zape za oči. Osmotrismo ga još malo i riješismo da tu postavimo zasjedu. Bilo je tu u okolini i boljih i pogodnijih mjesta, ali mi eto izabrasmo ovo — ni posebno dobro ni pogodno. Budući smo vidjeli da je poštanski autobus otišao za Udbinu, mi smo se nekako spontano usmjerili isključivo na njega, pa smo i ovo mjesto zbog toga izabrali, a to se ubrzo pokazalo kao naša velika greška koja se samo sticajem srećnih okolnosti nije završila kobno po nas. Na izabranom mjestu napravili smo nešto kao raspored: drugovi s revolverima i lovačkim puškama smjestiće se iza kamena, nas dvojica s karabinima idemo tridesetak metara naprijed prema gaju, a trojica bez oružja će se smjestiti poviše nas u strani na nekom istaknutom kamenu, osmatraće i javljati nam nailazak autobusa. Dogovorismo se i o načinu napada na autobus. Kada autobus naiđe pored kamena, mi ćemo iz karabina prvi tući u čelo, a u tom će i ovi iza kamena s udaljenosti 4—5 metara sasuti kroz prozore vatru u autobus. Sada je lako uočiti koliko je u čitavom ovom našem radu, pa i u ovome planu akcije, bilo naivnosti, površnosti pa i šarlatanstva, ali to je bilo tačno na nivou našeg tadašnjeg znanja i iskustva. Dalji tok akcije mi, razumije se, nismo razrađivali jer naivno smo smatrali da će autobus sigurno biti gotov za nekoliko trenutaka i borba će time biti završena. Dok smo još položaj osmatrali i dogovarali se o načinu dejstva, naiđe Dane Kljajić Razalo, postariji čovjek blizu pedesete, naoružan jednocijevkom kapislarom (mi smo je zvali štuc). Slabo smo ga i poznavali, malo se zadržavao kod kuće jer je više bio na radovima po Srbiji. Kratko zastade kod nas, malo porazgovarasmo i ne htjede ostati s nama već produži dalje i ode u Kapuralićev gaj.

Raspored smo zauzeli kako smo se dogovorili. Utišali smo se i niko se s mjesta nije micao. Međusobno smo tiho govorili i napregnuto čekali da se iza blage okuke pojavi toliko čekani autobus. »Eno ga, eno ga!«, viču uzbuđeno naši osmatrači. »Nešto je stao, nešto mrda tamo-amo i vrti se na cesti«, viču oni dalje. »Ta on se izgleda okreće, okrenuo se, eno ode nazad na Udbinu«, deru se oni iz svega glasa i odmah krenuše dolje k nama. Razočarano se u čudu pitamo zbog čega se autobus vrati nazad, krivo nam je, za malo nam izmače toliko željno očekivana meta. Vjerovatno se, nagađamo mi, autobus vratio zbog pucnjave u Gornjoj Ploči koja tamo cio dan odjekuje. Čim se autobus vratio, naša pažnja potpuno popusti i mi se opustismo i raskomotismo. Oni za kamenom su se u pričanju razbaškarili, pričaju glasno da ih i mi čuje-

mo a nas dvojica siđosmo na cestu, sjedosmo na ivičnjak s puškama preko krila i počesmo da istresamo džepove ne bi li skupili što duvanske prašine da zapušimo. Napabirčismo nešto, zamotasmo u nekakav papir i zapušismo.

Upravo halapljivo povlačimo dimove i razgovaramo kada se iza blage okuke, neposredno pred kamenom gdje smo očekivali pojavu autobusa, pojavi vojnički stroj — dva po dva — u kompletnoj vojničkoj uniformi, sa šljemovima na glavi i puškama na gotovs. Oni za kamenom pored puta ih ne vide, a mi čim primjetismo da su to ustaše hitro skočismo u grmove i uhvatismo stranu. Oni s hoda za nama otvoriše vatru, grmovi su gusti, ne vide nas pa pucaju po strani nasumce. Kada smo umakli uz brdo jedno oko stotinu metara, zaustavismo se kod jednog velikog kamena odakle se dobro vidjela cesta. Ne znamo sudbinu drugova pored puta pa nas to jako muči. Znamo da su bili za kamenom kada smo mi primijetili ustaše. Nisu tada mogli pobjeći pa su sigurno pobijeni ili živi pohvatani — rezonujemo mi. Cesta je ispod nas i na njoj sve dobro vidimo i prepoznajemo. Ubrzo cestom se pojavi kolona na čijem je začelju bilo dvadesetak civila. Dobro vidimo da među njima nema naših drugova. Učini nam se da među civilima neki liče na nama poznate Komićane. Kog bi đavola oni tu radili među ustašama, pitasmo se mi, pogotovo kad nisu vezani. Logično zaključismo, da su vjerovatno to Lovinčani pošli s ustašama u pljačku. Brojimo kolonu i nabrojismo šezdeset ustaša u uniformi, među njima je u sredini kolone bila i jedna žena građanski obučena. Ko li je sada ova, čudimo se nas dvojica. Tek slijedećih dana smo doznali da je to bila komićka učiteljica Katica, vjeran ustaški saradnik, a civili — seljaci iz sela Komića, njih devetnaest koje su ustaše na prevaru i uz pomoć Katice pohvatali prije podne, baš u vrijeme one pucnjave koju smo osluškivali i o kojoj smo toliko nagađali. Poslije nepun sat vremena, pošto smo ih mi osmotrili, ustaše su ove nesrečnike na Pločanskom klancu sve poklale i masakrirale.

Nas dvojica u strahu od tragedije nevoljno krenusmo niza stranu da potražimo naše drugove, uvjereni da ćemo ih naći pobijene jer ih žive nisu proveli. Stopu po stopu se spuštamo, zastajkujemo i sve jedan drugoga guramo naprijed, bojeći se nailaska na stravičan prizor. Kroz glavu nam već bruji užasni lelek njihovih majki, žena i sestara. Kao u bunilu stigosmo na mjesto zasjede. Gle čuda, nema ih ni mrtvih ni živih. Obilazimo unaokolo grmove, preko puta pogledasmo neke jaruge, ali ih nema pa nema. »Pa oni su spašeni, negdje su živi, nisu pobijeni«, radosni i presrečni vičemo jedan drugome. Popnem se na kamen da još ponovo osmotrim okolinu. Na nešto više od stotinu metara u jarku pored ceste, ispod Kapuralićeva gaja, vidim nešto leži. Potrčim tamo, a ono mrtav čovjek. Nije niko od naših, prepoznali čiču koji je prije 2—3 ,?f ta bio, s nama i baš na tome mjestu zamakao u gaj. Bio je to Dane Kljajić Razalo, prvi pali borac u ovom kraju u borbi protiv ustaša.

Kada smo se kasnije svi sakupili, živi i zdravi, radosti nije bilo kraja. Rekoše nam da nisu ni primijetili nailazak ustaša sve dok na nas nisu zapucali, a tada je bilo kasno za bježanje. Pritajili su se za kamenom dok sva kolona nije prošla. Išla je žurno bez zadržavanja, a tada su oni uhvatili maglu uza stranu. Otišli su do Komića i tamo saznali o upadu ustaša u selo i teroru koji su činili, ali o pohvatanim ljudima nisu ništa čuli. Lako smo se složili da smo dobro prošli i da nas je bolje služila sreća nego pamet.

Neuspjeh nam je teško pao. Minuli događaji su nas deprimirali, ali nas nisu zbunili niti obeshrabrili ili pokolebali. Odustajanja od naše namjere niko nije ni pominjao. Događaj s ustašama nas je opametio, pokazavši nam da ovuda

ne prolaze samo ustaški poštanski autobusi već i jače ustaške kolone. Talijani su također u Udbini pa i oni ovom cestom prolaze. Najzad se sjetismo da i tu činjenicu uzmemo u obzir. O Talijanima mi uopće nismo razmišljali, na njih smo potpuno zaboravili, ustremivši se na ustaše i to isključivo na autobus. Da su slučajno naišli Talijani ne zna se šta bi mi tada uradili, jer to uopšte nismo pominjali. Ipak, odmah izvukosmo pouku. Zasjeda na samoj cesti, usmjerena na efikasno tučenje bliskom vatrom po autobusu, zamalo nas nije stala glave. Zbog toga je trebalo naći novo mjesto za zasjedu, podalje od ceste, s većim i boljim pregledom koji će nam omogućiti da ranije uočimo cilj bilo da naiđe od Udbine ili od Ploča, pa da prema tome odaberemo mjesto i način napada koji nam najbolje odgovara. Tim našim zahtjevima najbolje je odgovarala mala vrletna čuka koju mještani zovu »Rasoje«, udaljena od mosta oko jedan kilometar, u visini malog prevoja s kojeg se cesta praveći oštru krivinu spušta u Tušice, a ispod nje ide i prečica za pješake gdje smo sinoć posjekli bandere. Od ceste bila je udaljena 150—200 metara zbog čega nam revolveri i lovačke puške neće moći biti od neke koristi, ali je zato pružala idealne uslove za gađanje karabinima. Lako se složismo da nam tu budu novi položaji za zasjedu. Nikakvog dvoumljenja i kolebanja više nije bilo. Čvrsto smo riješili da što god ustaško naiđe cestom da ćemo tući koliko možemo i dokle možemo.

Pred veće i do kasno u noć nama su dolazili razni ljudi iz okolnih sela. Oni postariji i iskusniji kada su vidjeli kako smo slabo naoružani a koliko smo samopouzdani i odlučni za borbu s utašama, slegli bi ramenima, vrtjeli glavom u čuđenju odlazili. Oni mlađi, naši vršnjaci, su se oduševljavali i divili nam se. Neki su željeli da nam se priključe, ali kako su bili bez ikakvog oružja to nije imalo nikakve svrhe, jer nas je u grupi bilo dosta praktično bez oružja. Rano poslije podne odnekud je k nama došao Petar Basta Bratić iz zaseoka Medići iz Srednje Gore, a nešto kasnije i Sava Sarač iz sela Kurjaka, obadva vatrene pristalice ustanka i borbe. Oni su nam, pored ostalih, pružali veliku moralnu podršku, a Sava se još i postarao da nam pribavi i nešto hrane za večeru. Odnekud, negdje pred zalazak sunca, nađoše se među nama i naši sinoćni sagovornici Ico Pavlica i Samel Basta Đurić u čiju riječ i obećanje mi toliko vjerovasmo, a oni ga eto ne održaše. Nedolazak na položaj po dogovoru svaki od njih je pravdao čitavim nizom razloga. Obojica i to svaki posebno opet tvrdo obećaše da će u toku noći sigurno doći s još nekoliko naoružanih ljudi i pridružiti nam se na položaju. »Do zore bićemo tu, zajedno ćemo čekati ustaše i tući sve što njihovo naiđe«, uvjeravali su nas oni i hrabrili. Međutim, odmah da kažem da i od toga obećanja nije bilo ništa, kako su otišli svaki na svoju stranu da navodno prikupe ljudi i oružje, više se nisu pojavili sve dok mi nismo sami potukli ustaše.[1]

Pred veče, odnekud, izbi k nama Nikola Radaković iz Srednje Gore, naš vršnjak, naoružan karabinom. Reče da je u toku dana bio u Ploči tamo gdje se borba vodila s ustašama, nekako se domogao karabina i nešto municije i evo stigao do nas. Odmah nam se priključio. Radovali smo se tome iznenadnom pojačanju jer jedan karabin više — nije bila šala. Kako nije služio vojsku znali smo da je nevješt u rukovanju i gađanju karabinom, pa smo nastojali

1 Istine radi treba naglasiti da su Ico, Mile i Samel bili čestiti, odvažni i hrabri ljudi. Sto obećanje nisu izvršili ne treba kriviti samo njih. Prije će biti da su obećali više no što su objektivno mogli izvršiti i pokrenuti tada i druge u borbu. Ipak njihov odlučan stav za oružanu borbu bili su velika moralna podrška pomenutoj grupi da istraje u svojoj namjeri. Mile i Samel su kasnije junački pali kao borci NOVJ.

da ga privolimo da za ovu priliku karabin ustupi Nikici Basti koji je naučio da gađa u Jugoslavenskoj vojsci. Uzalud su bili naši napori, on nije htio ni da čuje. Bila je to velika šteta jer nam je taj karabin ostao nedovoljno iskorišten u odsudnom trenutku.

Negdje do ponoći, uvijek je poneko dolazio i još brže odlazio, tek poslije ponoći ostali smo sami. Zeljno očekujemo obećano pojačanje, osluškujemo i osmatramo sve prilaze, ali pojačanja nema pa nema. Tek kada je svanulo, bi nam jasno da smo ponovo obmanuti. Noć ljetna, lijepa i vedra, ali u ovim krajevima ne i naročito topla. Pošto je pala i jaka rosa, mi onako slabo obučeni dobro smo ozebli, drhtali smo kao pruće na vjetru pa jedva sačekasmo da svane i ograne sunce. Od velike rose sve je oko nas bilo mokro, a na rosnoj travi i lišću sunčevi zraci su se prelamali u čitav spektar boja. Nama nije do uživanja u tim prirodnim ljepotama. Onako prozebli skakućemo da se nekako zagrijemo, dršćemo od hladnoće, ali i od uzbuđenja. Sve se to pomiješalo. I tako, savlađujući sve nevolje i prepreke u toku prošlog dana i dviju noći, istrajavši u svojoj odlučnosti da napadnemo ustaše, na čukici »Rasoja« u rano jutro 2. augusta 1941. godine našli su se: Đorđe (Jovana) Orlović iz Srednje Gore, naoružan karabinom s desetak metaka; Petar (Sime) Radaković iz Srednje Gore, naoružan karabinom s desetak metaka; Nikola (Ilije) Radaković iz Srednje Gore, naoružan karabinom oko deset metaka; Rade Rakelja (Jove) Basta iz Srednje Gore, zaseoka Medići, naoružan lovačkom puškom s pet-šest metaka; Petar Odžin (Mile) Radaković iz Srednje Gore, naoružan lovačkom puškom s pet-šest metaka; Nikola (Save) Basta iz Srednje Gore, zaseoka Medići, naoružan revolverom s nekoliko metaka; Ilija Ićo (Mane) Basta iz Srednje Gore, zaseoka Medići, naoružan revolverom s nekoliko metaka; Mile (Ilije) Basta iz Srednje Gore, zaseoka Medići, bez oružja;Ilija Ico (Mile) Kljajić iz Kurjaka, bez oružja i Staniša (Miloša) Kljajić iz Kurjaka, bez oružja. Najstariji među nama bio je Rade Rakelja Basta, dvadesetšestgodišnjak, a najmlađi Mile Basta, petnaestogodišnjak. Mi ostali bili smo oko dvadesete. Samo trojica od nas su služili vojsku i bili obučeni u rukovanju oružjem.

Jutarnji zraci sunca blagotvorno su djelovali na nas onako prozeble. Nije nam prvi put gaziti jutarnju rosu, udisati svježinu i opojne mirise jer smo tu odrasli. Ali, jutros je sve drugačije, nije to obično ljetnje jutro kakvo smo mi navikli i kakvo pamtimo. Ono jeste sjajno, vedro i svježe, ali pusto, nekako je napeto i zagonetno, puno nekih nama nerazumljivih slutnji. Oko nas je potpuna tišina, priroda se nekako ućutala, pa i ptice kao da su se uplašile, sklonile u grmove i niti lete niti puštaju glasa. Sela su zamrla pusta i napuštena, okolne vršine, šume i vrleti znamo da su pune naroda u zbjegovima, ali se ni tamo glasa ne čuje niti se život osjeća. S okolnih brda mnogo nas očiju posmatra, mnogo ušiju osluškuje strepeći za našu sudbinu. Mi, obasjani suncem, skakućemo na Rasoju, svakom od nas srce sve jače bije, uzbuđenje neodoljivo raste kod svakog iako svaki nastoji da ga prikrije. Kada se niz Plandište s brda prema kući Opalića pojavi poštanski autobus iz Udbine, strepnje i radosti se pomiješaše a uzbuđenje poče još više da raste.

Autobus prođe kuće Opalića i primiče se mostu, ali znatno uspori. Prelazi most i već dobro čujemo ravnomjeran zvuk motora. Mi smo već zalegli svaki na svome mjestu, a trojica bez oružja iz zaklona motre na kretanje autobusa i nama javljaju. Pada posljednji dogovor kada otvoriti vatru i ko od nas prvi da puca. Povjerenje pripade meni da prvi pucam i gađam motor kako bi

zaustavili autobus da nam ne pobjegne. Vrijeme prvog pucnja da bude kada autobus naiđe prvim točkovima na propust (mali mostić) ispred nas.

Pošto je prošao most, autobus se još sporije kretao o čemu su nas neprekidno obavještavali naši osmatrači. Mi smo se pomalo nervozno meškoljili u zaklonima i šapatom se međusobno hrabrili. Živci su nam zategnuti pa kada pomalo počnu i da popuštaju volja je jača od njih i umiruje ih. Tišina je potpuna, ništa se nigdje ne čuje osim lagano ravnomjerno zujanje motora koji nikako da se pojavi pred nama. Vrijeme kao da je stalo. Sekundi su neizmjerno dugi, neizvjesnost je potpuna, strpljenje na izmaku. Najzad, evo ga pred našim očima, prema propustu ide polagano gotovo gmiže kao da sluti šta ga tu čeka i šta će se za trenutak zbiti. Kroz prozore autobusa lijepo vidimo ustaše kako sjede, ne miču se i gotovo ukočeno zure kroz stakla. Očigledno i njima je hladno oko srca kao da nešto crno slute i dobru se ne nadaju. Na brzinu, kao u magnovenju, brojimo ukočene glave. Ima ih deset do jedanaest.

Čim prednji točkovi stupiše na propust, okidač se mače, pucanj odjeknu i prvo tane poleti k cilju. Odjeknuše i slijedeći pucnji. Autobus stade u mjestu kao ukopan. Zaustavi se na samom propustu. Ustaše u panici nagrnuše na vrata da iskaču. Gađamo na vrata, ali oni se u času jedan preko drugoga strmoglaviše u užljebinu oko propusta. Odmah otvoriše brzu paljbu vrlo nesređenu i nepreciznu. Od silne njihove paljbe mi i ne čujemo da neko tane negdje blizu nas fijuknu. Mi se odmah ućutasmo i prekidosmo vatru ali nastavismo da motrimo na njih i čekamo da izađu na čistinu. Dobro vidimo mjesto gdje su, vidimo cijevi pušaka naslonjenih na ivičnjak ceste iz kojih neprestano liže crveni jezičci, ali njih ne vidimo, zavukli su se u mišju rupu. Naši drugovi koji imaju revolvere i lovačke puške šapatom javljaju da više nemaju municije. U uzbuđenju i velikoj želji oni nisu vodili računa da je odstojanje van dometa oružja s kojim su raspolagali.

Prvi hici bili su uspješni. Donijeli su nam značajan moralni i materijalni uspjeh. Ustaše su zaustavljene i u rupu nabijene. U panici i samrtnom strahu pucaju nasumce. Oholi koljači nedužnih i nemoćnih, kad su osjetili opasnost, izgubili su prisustvo duha. Čim su pogledali i na trenutak smrti u oči, izgubili su glave. Prestravljeni nisu znali šta da rade. Spopala ih je panika i samrtni strah pa nisu smjeli glavu da pomole iz rupe. Divno je, makar i na trenutak, biti osvetnik nedužnih i nejakih. Zadovoljstvo je osjećati trijumf nad zločinom, držati ga na nišanu i gađati u njega, makar se on pojavljivao u ljudskom obliku. Oni što toliku nevinu krv proliše, što toliku nejač osirotiše, majke, žene i sestre u crno zaviše, tog trenutka su nam izgledali bijedni i kukavni, ljudske spodobi bez hrabrosti, časti i ponosa, a do malo prije pravili su se Strašni i moćni. I dok smo mi već potpuno hladnokrvni i osokoljeni mirno i razborito posmatrali ustašku agoniju, jedan naš drug ne izdrža, živci mu popustiše i odjednom skoči i nagnu niza stranu. Drugi skoči za njim, sustiže ga, uze mu pušku i vrati se na položaj. Ustaše pucaju rjeđe, izgleda osluškuju nas i šta se oko njih zbiva. Situacija je obostrano napeta, ali osjećamo da je njihova upravo očajna. Nabijeni u rupu sigurno su se osjećali jadno i uplašeno. Najzad počeše da iskaču iz zaklona i da u bijegu pokušaju spasiti glave. Prvo, valjda da okuša sreću, iskoči jedan i pognut pretrča do prvog grma u zaklon, leže pored njega i poče da namješta pušku ne sluteći da je cijelo vrijeme kako se pojavio na nišanu. Pritisnem okidač, on se praćaknu i prodera. Jedan zlikovac manje. Ostali, valjda još više uplašeni, počeše ubrzano iskakati i bježati. Mi štedimo ono malo municije pa gađamo nasigurno tek kada oni

zalegnu. Svaki put kad mi povlačimo okidač ispod cilja se diže prašina, ali on skače i bježi dalje. Najzad ostade još jedan, ne miče se. Ostali umakoše u grmlje i pobjegoše prema mostu. Čim su oni umakli u grmlje, mi doletismo do autobusa, a na vratima nekako presumićen leži ustaša ranjen u nogu, zapomaže i moli za pomoć.

Čim se oglasila paljba u Tušicama iz Udbine je nekoliko ustaša s povećom grupom naoružanih civila krenulo u pomoć napadnutima. Budući su se i Kurjačani odmah latili oružja, to je oveća grupa, među kojima su se isticali Mile Đukić, Samel, Danika, Markan i Milan Basta-Durići, sačekala ove ustaše na Pilića brdu i pripucala na njih, poslije čega je došlo do obostranog puškaranja. Nakon izvjesnog vremena, prihvativši ranjene i prestravljene bjegunce iz Tušica, ustaše su se povukle u Udbinu.

Naše strepnje, uzbuđenje i povremeno strahovanje, nespavanje i gladovanje bilo je nagrađeno velikim neočekivano lakim uspjehom. Tu pred nama ležala su mrtva tri zlikovca. Zaplijenjena su tri karabina i jedan revolver, a i autobus je ostao nepomičan. Ustaški izvještaji o ovoj akciji su različiti: po jednom ubijena su četvorica a šest je ranjeno, dok po drugom ubijena su trojica a ostali ranjeni. Bilo kako mu drago naši karabini su tog jutra odlično gađali.[2] Vozač autobusa, mladić Hrvat iz Udbine, također je bio ranjen u nogu, ali je srećom uspio pobjeći. Kažem srećom jer je on nešto kasnije, čim mu se ukazala prilika, došao u naše redove.

Još dok je borba trajala, upravo čim su se oglasile prve puške, okolo po zbjegovima nastalo je opće uzbuđenje, podsticano raznim glasinama o našoj sudbini. Bilo je tu i pometnje i zabrinutosti, ali i veselja i radosti, zavisno kakav je glas trenutno gdje stigao. Oni najprisebniji i hrabriji su odmah potekli k nama u pomoć hvatajući što je kome bilo pri ruci — sjekiru, motiku, kolac. Pucnjava samo što je prestala i mi tek što smo stigli do autobusa, već su pristigli prvi, uglavnom mlađi ljudi. Ubrzo je došla masa naroda iz Komića, Kurjaka i Srednje Gore. Nastalo je opće slavlje, kao da je ovog časa vojevanje za pravo na život, za pravdu i slobodu bilo završeno. Većina njih je znala da je ovo samo dobar početak a da je kraj još vrlo daleko. Ipak bili su srećni što je počeo kraj ustaškoj tiraniji i samovolji.[3]

2 U knjizi »Ustanak je planuo« izdanje »Ličkih novina«, povodom tridesetogodišnjice ustanka 1971. godine, zaprepastio sam se kada sam na strani 8, peti stav odozgo pročitao slijedeće: »Ustanici Srba pod rukovodstvom Đoke Jovanića, Milana Zeželja, Milana Sijana i drugih komunista uništili su ujutro 2. kolovoza između Udbine i Lovinca, na mjestu zvanom Tušice. ustaški kamion i tom prilikom ubili šest, a ranili trojicu ustaša«, što je čista izmišljotina.

3 Kako je ovo bila prva oružana akcija na ustaše na području bivšeg udbinskog kotara, a vjerovatno i u Krbavi, da bi se sačuvalo trajno sjećanje na nju nekoliko godina poslije rata postavljeno je spomen obilježje kod Tušica. Međutim, taj spomenik nije postavljen na pravo mjesto. On je postavljen u krivini ceste, a trebalo ga je postaviti tamo gdje se zbio događaj na koji podsjeća. Događaj se zbio za oko 150 metara odatle prema Udbini na propustu koji i sada stoji na zaravni toga malog prevoja.

Jovan Lukić

Borbeni put Vajice Zaklana u NOB-u

Rodio se 1923. godine u Krbavici, a u malom zaseoku, pod strmom stranom golog Veljuna, zvanom Krasulja. Četiri razreda osnovne škole završio je u Krbavici. Otac mu Dušan imao je pet sinova i dvije kćerke. Vajica je bio najstai-iji Dušanov sin.

Veći dio svoje mladosti otac mu je proveo na radu u inostranstvu i po našoj zemlji, kamo ga je natjeralo siromaštvo, kao i mnoge druge, koji su radi svojih porodica odlazili u svijet. Kao radnik u rudniku Trepča bio je zapažen i isticao se u štrajkovima. U prvim danima ustanka Dušan je među prvima pristupio pokretu. Promrzao je na položajima i od posljedica umro 1943. godine. Djed zvani (Crni) Vajo do rata je vodio seljačko gospodarstvo i radio sa svojom unučadi. Najstarijeg unuka Vajicu nazivao je svojim »Miljenikom«. Još dva Vajičina brata — Jovo i Stevo bili su borci — partizani. Djetinjstvo i mladenačke dane provodili smo zajedno čuvajući stada po našim planinama. U uobičajenim i omiljenim igrama Vajica je prednjačio među svojim vršnjacima.

Zbog mladenačke ljepote i pristalosti bio je voljen i kod djevojaka. Brzo je stasao i već u početku rata razvio se u snažnog momka. Kao najstariji među braćom snosio je i najveći teret. S mnogo mara obavljao je seljačke poslove i isticao se kao dobar kosac. Među omladinom našeg sela bio je zapažen. Sudjeluje u prvom napadu na Bunić, u borbi na Pogledalu, odakle je donio talijansku pušku i naoružao se.

U februaru 1942. primljen je u odred »Stanko Opsenica« na Ljubovo. Nižu se čuvene bitke. Svuda je ovaj hrabri mladić. I već aprila mjeseca dobiva puškomitraljez. Okićen je bio pištoljem i bombama, što je lijepo pristajalo tom mladom junaku. Vajica je bio voljeni borac komandanta »Staniše«. Ostalo mi je u sjećanju kad je bataljon bio na položaju kod Preboja. Bacali smo kamen s ramena. Vajica je tada bio najbolji u botaljonu.

Sa Preboja je bataljon krenuo na borbeni zadatak u dvije kolone. Prva kolona je sačekala u zavojima Klokočevice neprijateljske motorizirane jedinice i zadala im težak udarac. Taj plamen je Bosnu pozdravio ... A druga kolona je krenula preko planina zelene Kapele na rušenje pruge kod Javornika. S ovom kolonom je išao Staniša.

Čitavim putem do Javornika Vajica je bez smjene nosio svoj puškomitraljez. Kad bi mu drugovi ponudili zamjenu, nije prihvatao. Rekao bi: »Nije mi težak. To je moj miljenik tako je i mene nazivao moj djed (Crni) Vajo«. I ova je akcija uspjela. U ruke partizana pao je bogat plijen. Zaorile su se razdragane pjesme boraca i omladine toga kraja. Nakon kraćeg vremena uslijedilo je formiranje 2. ličke brigade u Laudonovom Lugu. Svuda pjesma i grljenje drugova.

U bataljonu »Ognjen Priča« formirana je prva četa i dobila noziv bombaška. Komandir čete je bio Dane Ugarković, pribran junak u svakoj nezgodi. Iz Komića Dane Ugarković vodio je partizane u boj. Na Udbini je bio težak boj i mnogi su borci ostali na bodljikavim žicama. I u toj oluji borbe Vajica je svojim »miljenikom« krčio puteve borcima. Krvavi potok je uvala što se nalazi

na jugozapadu Udbine, a proteže se u pravcu sela Ondića. Po dnu uvale teče bistra voda i žubori preko kamenja. Iznad potoka je visoravan, čistina prema Udbini i na toj visoravni bila je postavljena izvidnica u nekoj živici. Po bedemima uvale oko potoka borci su se raskomotili, poneki se umivali i prali noge u potoku, a drugi »čitali novine«. Čitanjem novina nazivali smo trijebljenje ušiju iz naših odijela. One su bile naši opasni saputnici jer su sijale smrt. Preko strmih strana od Komića svakog dana dolijetali su neprijateljski avioni i bombardovali položaje oko Udbine. Ustaše su iskoristile priliku i pod zaštitom aviona izvršile napad na nas. Zaobišle su našu izvidnicu i potukli je. Zatekli su nas nespremne i munjevito zasuli bombama. U takvoj prilici nije bilo drugog izlaza već bijeg niz potok. Bistra voda postade rumena od krvi, a u podnožju uvale čekao je brisani prostor koji su ustaše zasipale svojim automatskim oruđima. Padali su na gomile mrtvi i ranjeni. U takvoj situaciji Vajica se snašao, istrčao na bedem, našao zaklon i svojim rafalom zasuo po ustašama. Nekoliko ih je ubio, ostale prisilio u bijeg i tako zaštitio desetine boraca da ne zapadnu u veću klopku. Bio je krvav potok i bila je krvava Udbina. Kad je 2. brigada napustila položaje oko Udbine, krenula je pravcem zapadne Like. U svim bitkama koje je brigada vodila preko zapadne Like pa do Korduna, Vajica je bio zapažen kao junak. Zabilježio je on uspomenu kod Ličkog Petrovog Sela na Čalopeku, kada su mnoge ustaše ostale na bojištu. Svojim puškomitraljezom Vajica je brisao i tragove zapisao. Dodao je tada poslije bitke: »Osvetio sam Milu Ćupurdiju«, jer je on s tog mjesta dobio tane u grudi.

Borba na Slunju, čuvena bitka na Perjasici, združeni borci Like i Korduna. I dalje nove borbe — na Tušiloviću, Dvor na Uni. U svakoj od spomenutih bitaka Vajica se istakao i krčio borbeni put. A onda crna noć — najcrnja od svih. Napadali smo Gračac. Pljusak, oluja, prolom oblaka. Nevrijeme je trajalo cijelu noć. Sve Gračačko polje je zaronilo u bujicu. »Stankov« bataljon je napadao Đekić Glavicu, selo gdje su se utvrdili četnici. Ti izrodi su se ogorčeno branili, a mi smo napadali. Bilo je strašno. Promrzli borci nisu imali snage za odlučan uspjeh. Već je bio na domaku dan kad smo snažno napali četnike i iz nekoliko kuća ih prisilili da ih napuste i prebjegnu u druge. Na desnoj strani nedaleko od mene nalazio se Vajica u zaklonu iza neke zidane štale. Baš u tom momentu kad su četnici pretrčavali između kuća Vajica je izašao iz zaklona i otvorio paljbu. Padali su mrtvi i ranjeni. Ovog puta nije imao sreće, bio je i on pokošen mitraljeskim rafalom. Vidio sam kao se presavio i pao. Hrabri borac je završio svoj borbeni put. Vijest o smrti ovog slavnog junaka bolno je odjeknula ne samo među njegovim ratnim drugovima, već i među omladinom Krbavice i okolnih sela jer je Vajica bio zapažen i obljubljen na širem području.

Stevan Opsenica

Partizanski odred „Ljubovo" u ustanku 1941. godine[1]

Malo selo Ljubovo nalazi se na visoravni (900—1000 m n/v) ličkog Srednjogorja, u stvari prijevoju između Ličkog i Krbavskog polja, rasuto po manjim grupama i zasebnim kućama duž puta koji spaja Gospić i Titovu Korenicu. Visoravan zahvata tromeđu ranijeg gospićkog, koreničkog i udbinskog kotara (sreza), dok je selo administrativno pripadalo kotaru Korenica, odnosno općini Bunić. Pred drugi svjetski rat selo je imalo oko 50 kuća (obitelji), sa oko 220 stanovnika, pretežno zemljoradnika i stočara, od kojih su četiri obitelji bili Hrvati, a ostali Srbi. Početkom 1941. godine u selu su bila oko 62 vojna obveznika koji su, pred napad na Jugoslaviju, većinom bili pozvani u Jugoslavensku vojsku. Od ovog broja 12 vojnih obveznika palo je u zarobljeništvo okupatorskih armija, a 50 se uspjelo vratiti iz raznih krajeva naše zemlje svojim kućama, od kojih neki i s oružjem. Osim toga u selu je bilo i oko 30 mladića između 16 i 20 godina starosti. Većina stanovnika bila je siromašnog stanja i nije mogla obezbijediti ni najosnovnije životne potrebe sa svoje zemlje, pa je svake godine odlazila na sezonske radove širom zemlje. Manji broj ovih ljudi, u potrazi za kruhom i zaradom, drugi svjetski rat zatekao je u Americi, Kanadi i Francuskoj. Obzirom da selo nije imalo ni osnovne škole, da je samo jedan dio djece pohađao osnovnu školu u Buniću ili Širokoj Kuli, to je apsolutna većina ovoga naroda bila nepismena. Ranije ova visoravan i vjetrometina sa surovim burama, niskom zimskom temperaturom i zavijanim putevima, nije gotovo ni po čemu drugom bila poznata. Početkom oružane borbe i revolucije naših naroda 1941. ovdje je formiran partizanski odred »Ljubovo« i tu su se počeli rađati i odvijati vrlo značajni događaji, koji su Ljubovo svrstali u red značajnih poprišta naše herojske borbe u Lici — zbog čega je i prozvano »Gvozdeno Ljubovo«.

Po okupaciji Like talijanski je okupator uspostavio jake garnizone u sreskim i svim većim mjestima, naročito duž željezničke pruge i važnijih puteva, dok su civilnu vlast, bar po spoljnjem izgledu, držale ustaše. Tako su Talijani zadržali vrlo jake garnizone u Gospiću, Perušiću, Ličkom Osiku, Korenici i Udbini, a ustaše su svoje posade imale u Širokoj Kuli, Buniću, Podlapcu i drugim mjestima. Jačina posada se često mijenjala. Pored toga boljim putevima svakodnevno su krstarile talijanske manje i veće jedinice, obično na motornim vozilima. One bi se ponekad zadržale u pojedinom mjestu nekoliko dana, proturajući razne glasine u narod. Po selima, koja su bila manje ili više naseljena hrvatskim življem, okupator i ustaška vlast odmah su preduzeli sve organizacijske i propagandne mjere da iole sposobni, a naročito mlađi ljudi prime oružje i stupe u tzv. ustaške seoske straže, što im je djelimično i uspjelo, naročito u Širokoj Kuli, Ivčević Kosi, Čanku, Buniću[2] i Podlapcu.

1 Članak je pisan prema ličnim sjećanjima.

2 Od osam sela koja su tada pripadala općini Bunić samo je Čanak bio naseljen isključivo hrvatskim življem, dok je u Buniću bilo oko 17 obitelji Hrvata i dvije Cigana, u Salamuniću tri, u Ljubovu četiri i Kozjanu oko 10 obitelji Hrvata. Treba istaći da su ustaška rukovodstva u Lici posebno nastojala da u ustaška kola upregnu one obitelji Hrvata koje su u manjim

Grupa boraca 1942, prvi s desna Miloš Cankovič.

U samom Buniću, vojno-politička ustaška vlast našla se u rukama neke vrste triumvirata. Naime, kao ustaški povjerenik za civilne poslove općinskog poglavarstva bio je Stipe Jurasović (Ćipaja), rođeni mještanin, dok je administraciju općinskog poglavarstva vodio Ivan Njegovan (do okupacije pisar). Ustaškom posadom (od 15 do 20 ustaša) komandovao je rojnik Josip Suknajić (Jopa) iz Gospića, a oružničkom posadom od 8 do 10 žandara Ivan Bevanda[3] (raniji žandarmerijski narednik i komandir žandarmerijske stanice). Svi su oni sprovodili ustaške »zakone i mjere« samostalno i gotovo nezavisno jedan od drugoga, takmičeći se u revnosti ustaškoj vlasti i u tiraniji.

Nasuprot okupatoru i ustašama našao se narod, goloruk i šokiran samom okupacijom i uspostavom ustaške vlasti, poslije čega je počela strahovita hajka na srpski živalj, posebno one ljude koji su imali bilo kakvog ugleda i uticaja u narodu. Tako su već među prvima pohapšeni i na strelištima likvidirani općinski činovnici, seoski trgovci, a zatim i ugledni seljaci. Tako je s teritorije

skupinama živjele u pretežno srpskim selima, znajući dobro da su te obitelji, njihovi djedovi i očevi, kroz nekoliko minulih stoljeća, dijelili dobro i zlo, radost i žalost sa svojim susjedima Srbima, što više nije bilo u skladu s ustaškom nacionalističkom politikom.

3 Ivan Bevanda bio je rodom iz Mostara. Imao je četrdeset godina. Bio je visok 210 cm a težak oko 140 kg. Do okupacije bio je komandir žandarmerijske stanice u Buniću. Poslije okupacije odmah se uključio u ustaški aparat i, mada lično i neposredno nije učestvovao u prvim ustaškim krvničkim nedjelima, ulivao je strahopoštovanje u narodu. Zbog toga se opravdano pretpostavljalo da su ga ustaške vlasti i zadržale u Buniću kao središtu naselja s pretežno srpskim življem.

općine Bunić do 15. jula likvidirano preko 100 ljudi, od kojih iz Ljubova 9. Mnogi su hapšeni, premlaćeni pa puštani i opet hapšeni. Jedan mali broj uspio se spasiti bjekstvom pod najtežim okolnostima. (Poslije užasnih mučenja mjeseca juna iz ustaških kandži izmakli smo moj brat Staniša i ja. Mnogi su ljudi pokupljeni i odvedeni u razne »radne logore« u Gospić, Plitvički Ljeskovac, Plitvička jezera, Prijeboj i dr. otkuda se nitko nije vratio. Cijeli narod općine Plitvice bio je iseljen (interniran) u najzabačenija sela drvarske i bosansko-grahovske općine još u maju i junu 1941. godine. Pijane ustaške horde danonoćno su orgijale i sprovodile hajku na ljude, i uz pucnjavu i teror nad seljacima unosili pravu paniku. Nitko nije bio siguran što mu nosi slijedeća noć, a što dan pa i čas.

U takvim uslovima u Šalamuniću i Ljubovu djelovala je jedna partizanska ćelija podijeljena u stvari na dvije grupe (odjeljenja) s po 3—5 članova Partije. Njene veze s Kotarskim komitetom KPH Korenica, a posebno s Okružnim komitetom KPH za Liku bile su prekinute. Svi pokušaji da se s njima uspostave veze sve do prvih dana juna bili su uzaludni. Početkom juna na Ljubovo je došao Petar Dozet (Perica) i meni i Staniši rekao u par riječi da će se nešto morati raditi, da treba prikupljati oružje, municiju, barut, eksploziv, živežne namirnice, koje se manje kvare u ljetnim uslovima, a skrenuo nam je i pažnju da se čuvamo od ustaša.

Poslije njega navratio je i Tomo Nikšić Tomek, član OK KPH za Liku i ukazao na iste stvari kao i Petar Dozet. Rekao nam je da se drugovi iz OK nalaze negdje u Velebitu i da se s njima može doći u vezu preko Divosela. Tako su uspostavljene prve veze, vrlo nesigurne i slabe jer ni drugovi Dozet i Nikšić nisu imali veze sa OK po nekoliko sedmica, pa prema tome nisu ni mogli ništa znati o novijim odlukama i stavovima ovog foruma. Međutim, mnogo su značile i te prve veze i orijentacija. One su ipak dale do znanja da nije sve izgubljeno i svršeno, da postoji snaga koja će povesti narod i ukazati na izlaz iz tog pakla. Tako je počelo. Dalje veze s Pericom i Tomekom bile su i dalje rijetke, ali se nisu više prekidale. Sad smo počeli raditi mnogo odlučnije, reći po neku riječ i rođacima kao i nekom drugom sigurnom čovjeku, skrenuti pažnju da se čuva i kloni ustaša i da još nije sve svršeno.

Dvanaestog jula po mene je došao ustaški povjerenik za Ljubovo Tomo Rastić i saopćio majci i ženi da odmah moram poći u radni logor na Plitvička jezera. One su mu rekle da ću ja to sutra izvršiti. Međutim, 13. jula grupa ustaša upala je u selo i pohapsila 12 mladića od 16 do 20 godina i odmah ih sprovela u Plitvička jezera. Kad smo Staniša i ja doznali za ove, dogovorili smo se da ja odmah odem najprečim putem u Plitvička jezera, i da na svaki način pokušam spasiti ove mladiće, od kojih su nas petorica posebno interesovala, (Vukmirović Jovica i Lukica, Serdar Nikola, Knežević Miloš i Vukmirović Petar (Pepić), jer su već nešto znali o našim pripremama za ustanak, a inače su bili snažni, odlučni i povjerljivi mladići. S obzirom da sam već bio na spisku ljudstva za ovaj logor, odlučio sam da se javim logorskim vlastima, ukoliko na drugi način ne budem mogao uspostaviti vezu sa spomenutim mladićima. Tako sam stigao na Plitvička jezera 14. jula, prijavio se logorskoj komandi, jer su ovi mladići već bili sprovedeni u čvrsto ograđen logor i na drugi način do njih se nije moglo. Oko 180 logoraša radilo je na raskrčivanju ruševina starog izgorjelog hotela »Plitvice«, a oni koji su znali plivati čistili su jezero Kozjak od granja i drugog. Među ovima nalazila se i grupa ljudi pohapšenih na Ljubovu tako da nam nije bilo teško organizovati bjekstvo. Noću 21.

jula nas 12 je pobjeglo i već 22. jula, preko Male Kapele, Homoljca, Jasenovih korita, Sijanove kose i Crnog vrha prešavši oko 30 kilometara, stigli na Ljubovo.[4]

Kad smo stigli na brdo Metlu iznad sela Ljubova, zaustavili smo se u jednoj šumovitoj dolini i ja sam objasnio ovim mladićima da smo svi osuđeni na sigurnu smrt, posebno poslije ovog bjekstva, da više ne možemo ni svojim kućama, ni bilo gdje na javnost, nego u najskrivenije sklonište u šumi. Dalje sam rekao da ćemo uspostaviti veze samo s određenim ljudima radi obezbeđenja hranom, jer već dva dana nismo ništa jeli. Saopćio sam im da ćemo se najprije povezati sa Stanišom, da ćemo skoro dobiti oružje i napasti ustaše. Mladići su ovo slušali bez daha, uz veliko uzbuđenje i strah, naročito oni mlađi. Jedni su izrazili želju da bi se iduće noći javili samo nekome od roditelja — porodice, uzeli nešto odjeće i hrane i došli tamo gdje se dogovorimo. S tim smo se i složili, zatim smo međusobno dali neke vrste zavjet; da se živi nećemo dati više ustašama u ruke i, posebno, da ni pod cijenu života nećemo odati jedan drugoga, naročito ono o čemu smo se dogovorili.

Slijedeće noći prešli smo glavnu cestu i mladići su otišli u šumu Veljun bliže svojih kuća. Ja sam iste noći uhvatio vezu sa Stanišom koji se, s našim najstarijim bratom Aleksom, rođacima Petrom i Milom te prijateljem Nikicom Kneževićem, već bio sklonio u neke teško pristupačne dubodoline u tzv. Gubovom brdu. Upoznao sam Stanišu kako sam prošao i da sam doveo sve mladiće. Oni su već bili obaviješteni da su ljudi iz logora poubijani kod Prijeboja, ali o našoj sudbini nisu znali ništa. Zbog nove situacije, koja je nastala našim bjekstvom, mi smo se odmah dogovorili da izvadimo oružje iz skloništa i pripremimo se za borbu (dva karabina sa 160 metaka, dva pištolja, jedna lovačka puška i nešto minerskog baruta). Znali smo za još jedan karabin »Manliher« u daljeg susjeda S. Serdara, pa je bilo u planu da tražimo i njega. Trebalo je da ga donese njegov posinak Petar, koji je inače bio spreman ići u našu grupu. Imali smo u selu oko 4 lovačke puške što smo smatrali da bi ipak mnogo značilo u odlučnim rukama. Logor smo počeli obezbjeđivati isturenim patrolama i osmatračima, a snabdijevanje smo organizovali noću i svaki put drugim pravcem. Tako je 23. jula formirana borbena grupa od nas šest ljudi, s dva karabina, dva pištolja, jednom lovačkom puškom i nešto eksploziva. Kao starješina grupe smatran je Staniša, bez ikakvog formalnog izbora. Kako su veze s okolnim selima bile veoma slabe i nesigurne, to o pripremama za ustanak u bližoj i daljoj okolini nismo mogli ništa pouzdano doznati, i zbog toga jer su te pripreme svuda vršene uz najveću tajnost u najužem krugu ljudi. Dopirale su razne vijesti da se priprema ustanak u Drvaru, Donjem Lapcu, Divoselu, Gračacu i drugdje, ali pouzdanih vijesti ni s jedne strane nismo imali.

Osmatrali smo danju puteve s uzvišenja Ljubova prema ustaško-talijanskim uporištima (Širokoj Kuli, Ličkom Osiku, Perušiću, Ivčević Kosi, Buniću i Podlapači). Noću smo se približavali naoružanim patrolama na istaknute tačke prema tim uporištima, i tih dana najprije nam se pričinjavala u daljini, u pravcu Gospića i Perušića, potmula puščana i mitraljeska vatra, s eksplozijama poneke bombe, po čemu smo najprije gajili iluzije da je negdje u Velebitu, oko Divosela, počela borba s ustašama i Talijanima. Pomišljali smo to jer se

4 Ostali ljudi koji su bili u ovom logoru poubijani su slijedećih dana i to na taj način što su pušteni kućama, uz strogo naređenje da idu glavnim putem. Svega na 7 km od Plitvičkih jezera, na Prijeboju, njih Je dočekala jaka ustaška grupa u zasjedi, opkolila ih, odvela u Jednu uvalu ispod Tisovog vrha, u Plješevici, 1 tamo potukla.

ta vatra čula uglavnom noću i u trajanju nekad i po dva sata. Obzirom da se to ponavljalo gotovo svake noći i na istom mjestu, mi smo, na žalost, morali brzo zaključiti da se radi o masovnom strijeljanju nevinih ljudi u Velebitu na, po zlu čuvenom stratištu — Jadovnom. Zrttva su u toku maja, juna i jula u hiljadama pokupljene sa široke prostorije Like, Korduna, Banije, zapadne Bosne, pa čak i iz Slavonije, deportirane u logore kod Gospića, a odatle po grupama noću odvođene kamionima i svirepo likvidirane na ovom poligonu smrti.

U logor naše grupe vezom naših patrola 24. jula došli su Dragiša i Nikola Cubrić iz Široke Kule, s kojima smo od ranije imali veze, a preko njih i s Tomom Nikšićem i Vladom Oreškovićem, koji nam je povremeno dostavljao i prve radio-vijesti. Doznali smo i za neke druge ljude da se kriju po šumama od ustaša (Iso Stanić iz Svračkova Sela, Nino Lovrić iz Široke Kule i neki drugi), ali se s njima nismo odmah povezali, vjerujući da se oni ne bi još priključili našoj grupi. Doznavši za našu grupu, istoga dana došli su kod nas Stojan Dragaš[5], Sava Kovačević[6] i Đujo Sekis radi veze i obavještenja. Tom prilikom oni su nas obavijestili da su odvažniji ljudi iz Šalamunića, Svračkova Sela i drugih sela odlučili da pođu u borbu. Radilo se o drugovima Dmitru i Spasi Zaklanu, Dušanu Ratkoviću, Duki Sladiću, Joci Sadžaku[7] i drugima. U vezi s tim mnogi od njih preko veza počeli su da dolaze kod nas radi obavještenja i dogovora kako doći do oružja, jer oni oružja uglavnom nisu imali osim nešto lovačkih pušaka. Nas su svi ovi mladi i odlučni ljudi mnogo interesovali, jer smo ih vrlo dobro i ranije poznavali i imali puno povjerenje u njih. Unatoč tome i razmjene nekih opet nesigurnih informacija o pripremama za ustanak, u nekim drugim krajevima Like — nismo mogli ništa konkretno zaključiti, jer nije bilo oružja. Ostali smo na tome da se prikuplja i traži Oružje i čim iprije da se ti ljudi priključuju u grupe u cilju njenog jačanja za početak akcije, da se jednovremeno uspostavljaju veze s Krbavicom, Debelim Brdom, Pećanima, Jošanom, Mekinjarom, kao i sa selima kotara Gospić, za koja smo čuli i pretpostavljali da nešto pripremaju.

Već 25. jula u logor naše grupe ponovo je došao drug Tomo Nikšić. Tom prilikom razgovarali smo o situaciji i nekim vijestima s istočnog fronta, o našim vezama s drugim selima u bližoj i daljoj okolini. Tom prilikom Tomo Nikšić nas je upozorio na namjere i pripreme ustaša da u toku narednih dana napadnu i popale srpska sela u okolini Gospića i izvrše pokolj naroda u Smiljanu, Divoselu, Vrebcu, Ostrvici, Širokoj Kuli i drugim. Zaključili smo, ako do toga dođe, da će na isti način postupiti i ustaške horde iz Udbine, Podlapače, Korenice, Bunića i drugih uporišta u Krbavskoj kotlini u odnosu na njima susjedna srpska sela. Sve nam ovo ipak nije bilo dovoljno ubjedljivo i vjerovatno, da će ustaše tako svirevo nasrnuti na goloruki narod, koji se još nije otvoreno i silom suprotstavio teroru. Slijedećeg dana pokušali smo uhvatiti vezu s Vladom Oreškovićem da bi provjerili ove vijesti koje su izgledale alarmantne, ali ipak, vjerovatne, s obzirom na zločine koje su ustaše već bile izvršile nad golorukim narodom. Ovaj put vezu s Oreškovićem nije bilo moguće uhvatiti jer je bio pritvoren od strane ustaša, o čemu je našeg čovjeka za vezu Nikolu Čubrića obavijestila njegova sestra.

5 Umro poslije rata kao penzionisani potpukovnik.

6 Poginuo 1943.

7 Poginuo 1943.

Noću između 26/27. jula odlučili smo da naš logor povučemo dublje u šumu zvanu Konjski vrh, s obzirom da je bio suviše blizu glavnog puta i da upozorimo narod u susjednim selima na opasnost koja mu prijeti. U slučaju napada ustaša odlučili smo da stupimo u odlučnu borbu, pored svega ostalog i zbog oružja koje nam je toliko bilo potrebno. U našu je borbenu grupu 27. jula došao i Petar Dmitrašinović s »Malniherkom« i nešto municije. Njegovo uključivanje u grupu bilo nam je važno i zbog njega kao odlučnog borca i zbog oružja. Odgovaralo nam je i to što je njegova kuća bila osamljena, povučena dalje od puta prema šumi i kao takva vrlo važna za snabdijevanje hranom i vodom. Do 1. augusta ustaški napad nije uslijedio niti su njihove ili talijanske patrole prolazile putem Gospić — Korenica (preko Ljubova) koji smo mi kontrolisali.

Oko 10 sati 2. augusta naišao je žandarmerijski narednik Ivan Bevanda, u pratnji ustaše Šnjarića iz pravca Bunića, prema Ličkom Osiku. On je s jednim seoskim kolima (Đurana Jelovca) pratio svastiku na voz za Zagreb. S obzirom da je naša pažnja bila skoncentrisana i osmatrači istaknuti prema Gospiću, to nas je njegov nailazak iz Bunića prilično iznenadio. On je zastao kod Stanišine i moje kuće, izabrao najbolje jagnje iz hladovine u dvorištu, spremio ga živa u kola i pošto se oštro »zakačio« s našom majkom[8] produžio je prema Ličkog Osiku i tako izmakao. Nakon kratkog vremena mi smo bili obaviješteni o ovom događaju i odmah čvrsto riješili da iduće noći ili sutradan (3. august) na povratku u Bunić postavimo Bevandi zasjedu i likvidiramo ga. U vezi s tim u toku noći istureni su osmatrači prema Širokoj Kuli u cilju da nas blagovremeno izvijeste kako o nailasku Bevande tako i o eventualnom nailasku jačih ustaških snaga.

Kasno u noć toga dana stigao je kurir s porukom KK Korenica da jedan drug iz naše grupe mora sutra 3. augusta da prisustvuje sastanku na Jasenovim koritima kod sela Trnavca, udaljenim preko 20 km, na koji će doći Marko Orešković iz Zagreba te prenijeti važne vijesti i zadatke. Nakon kratkog dogovora grupa je odredila mene da odem na taj sastanak i ja sam krenuo još u toku noći 2/3. augusta. I dok je Marko Orešković u vrlo kratkom izlaganju upoznavao nas s odlukama CK KPJ o pokretanju oružanog ustanka i davao uputstva da u cilju razvlačenja neprijateljskih snaga ustankom treba početi jednovremeno u svim dijelovima Like; da se u ustanku i borbama svuda mora obezbijediti organizovan rad, zaštita naroda, sprečavanje samovolje, osvete itd., dotle je jednovremeno na Ljubovu, oko Gospića, Široke Kule i Bunića eksplodirala i za svega nekoliko sati rasplamsala se surova drama, u kojoj su unaprijed pripremljene ustaške horde krenule iz Gospića u raznim pravcima na totalni obračun s golorukim narodom u srpskim selima. Tako se raniji nagovještaj o pripremama masovnog pokolja pretvorio u svirepu stvarnost.

Još u toku noći između 1. i 2. augusta ustaške satnije iz Gospića nasrnule su na sela Smiljan i Divoselo. U zoru 3. augusta, uz pomoć jedne ustaške satnije iz Gospića i uz prisustvo velikog župana Jurice Frkovića, krenule su u akciju i ustaške snage iz Ličkog Osika i Široke Kule jačine oko 300-400 ustaša na

8 Kad je Bevanda bez pitanja uzeo jagnje iz dvorišta, naša je majka (stara 71 godinu) protestovala i tražila da jagnje plati. Kad je Bevanda to odbio i kazao da joj jagnje neće više biti potrebno, ona ga je počela grditi i na kraju mu rekla: »I ja se nadam, gospodine, da će i vama biti posljednje«.

okolna srpska sela Rujnicu, Ostrvicu, Čukovac i Klenovac i tom prilikom pobile oko 410 ljudi, žena i djece a sela spalili i sravnili sa zemljom. Jednom dijelu naroda ipak je uspjelo, sticajem čudnih okolnosti, da se probije u okolne šume i spasi.

Kako je, najvjerovatnije, trebalo da se jednovremeno pređe na ovakve akcije i u Krbavskom polju to je i žandarmerijski zapovijednik u Buniću Ivan Bevanda sigurno dobio zadatak, da se još u toku noći hitno vrati u Bunić i otpočne s pokoljem. On je 3. augusta oko 3 sata, uz pratnju ustaše Šnjarića, izbio na istim zaprežnim kolima na domak Ljubova, gdje su ga osmotrili naši osmatrači Stevo i Nikola Rakić te brzo obavijestili našu grupu. U samu zoru Staniša je, kao starješina grupe, uzeo Nikicu Kneževića i Petra Dmitrašinovića i pojurio prema putu i šumi zvanoj Klanac, iznad samog Bunića, da pretekne Bevandu i postavi mu zasjedu. Međutim, krećući se prema Buniću Bevanda sa svojim pratiocem napušta kola na oko 7 km ispred mjesta zasjede i skreće pješice sporednim putem preko takozvanih Korita, dok je kočijaš kolima produžio glavnim putem. Kako je taj sporedni put vodio ispred usamljene kuće Petra Dmitrašinovića, to je Bevandu primijetio njegov očuh Stevo Serdar, koji se brzo snašao i odmah obavijestio Stanišu o nailasku Bevande. Staniša se sa svoja dva druga odmah prebacio preko brda Kojinovac na sporednu stazu i postavio novu zasjedu i s prvim mecima iz neposredne blizine ubio Bevandu, dok su Nikica Knežević i Petar Dmitrašinović likvidirali ustašu Šnjarića. Upravo u tom momentu, oko 7 sati 3. augusta glavnim putem, na udaljenosti od zasjede oko 300 metara, prošla su dva kamiona ustaša iz Gospića za Bunić, kao pomoć Bevandi za izvršenje pokolja u Krbavskom polju. Stigavši u Bunić, ove ustaše su tražili Bevandu, koji je išao ispred njih i koji je kod sebe imao naređenje velikog župana Jurice Frkovića iz Gospića i kotarskog poglavara Josipa Bitorajca iz Korenice, kao i »plan operacije« u općini Bunić za 3. august.'

S obzirom da Bevanda nije stigao u Bunić, ustaše su naređenje o hapšenju i pokolju prenijeli ustaškoj posadi, ustaškoj vlasti i seoskoj straži u Buniću, a oni su istim kamionima produžili prema Udbini. Zašto ostale ustaše i žandari, kojih je ukupno bilo u Buniću oko 30, nisu odmah krenuli u naređenu akciju, ostalo je nepoznato. Ovo se ipak i najvjerovatnije može objasniti očekivanjem na dolazak Bevande. Međutim, na njega nije čekala jedna grupa od 4 ustaše iz seoske straže, pod komandom Stipe Markovića (Meje), već je odmah krenula

9 Sva ova naređenja i dokumenta, zajedno s dragocjenim oružjem, zaplijenjena, su kod ubijenog Bevande. Kod njega je nađen i spisak od 62 lica s terena općine Bunić, koje je još ranije trebalo pohapsiti i sprovesti u Gospić. Prema sjećanju naređenje o hapšenju 62 »napredna elementa« s priloženim spiskom potpisali su veliki župan Jurica Frković i kotarski poglavar u Korenici Josip Bitorajac. Hapšenje je trebalo izvršiti u roku od deset dana, a uhapšene »pod sigurnom pratnjom otpremiti na rad u odredište«, što je značilo u smrt. Prema spisku s Ljubova je trebalo uhapsiti Stanišu i Stevana Opsenicu, Stanka (Petrova) Opsenicu, Petra Dmitrašinovića, Nikolu Serdara, Budu Ratkovića, Paju, Nikolu (Dragija) i Budu Kneževića i Lukicu, Jovicu, Nikolu (Petrova) i Maksima Vukmirovića; u Buniću Nikicu i Duju Kneževića, Duju i Vasu Sekisa, Dušana Zaklana, Bogdana Despota, Budu i Peju Severa, Jovu Kneževića, Nikolu i Milkana Dmitrašinovića, Danu i Branka Petrakovića, Slavka Hrnjaka, Buću Bunjeglava, Petra Marinkovića, Milkana Dragaša i još neke; u Salamuniću Dmitra Zaklana, Manu Pražića, Dušana Ratkovića, Savu i Petra Opsenicu, Stojana Dragaša, Radu Kovačevića, Manu i Dušana Marelja, Duku (N.), Iliju, Jovu i Duku (B.) Sladica i Jocu Sadžaka; iz Pećana, Pericu Dozeta i još neke; iz Krbavice Miću Priču, Bogoljuba Rapajića i još neke; iz Kozjana Dragana Covića i Dragana Vunjaka, kao i neke iz Debelog Brda. Dokumenta nađena kod Bevande predana su kasnije Štabu Grupe NOP odreda za Liku, ovaj ih je uputio Glavnom štabu Hrvatske, ali su nestala u toku četvrte neprijateljske ofanzive.

u obližnji zaselak Severi s namjerom da pohapsi neke ljudi i opljačka njihovu imovinu.

U međuvremenu je munjevitom brzinom prostrujala vijest kroz cijelo Bunićko polje da je Ivan Bevanda ubijen na Ljubovu. Upavši u selo, upravo u toj situaciji, razjarena grupa ustaša pozvala je odmah određene ljude da im se jave. Međutim, na poziv Buče i Peje Severa i Branka Petrakovića grupa ljudi je dograbila sjekire i rogulje, jurnula na naoružane i iskasapila ih u surovoj borbi i uzela njihovo oružje. Tom prilikom su teže ranjena dva druga.

Ovaj događaj, koji se odigrao također 3. augusta oko 10 sati, još je snažnije odjeknuo u svim selima sjevernog dijela Krbavskog polja. U ionako do eksplozije napetoj situaciji, za tren oka sav narod okolnih sela bio je na nogama. Dograbio je što je ko imao, od sjekire, rogulja, vila, kolca, pa do poneke lovačke puške i u jedinstvenom frontu od Šalamunića, Pećana, Debelog Brda, Krbavice (širokog oko 7—8 km) već oko 13 sati, preko brisanog polja i pod kišom neprijateljskih metaka, počeo nezadrživo da nastupa i steže obruč oko ustaša u Buniću. Grupa od preko 30 ustaških zlikovaca i žandara, s isto toliko naoružanih civila (ustaške straže) najprije je dala žestok otpor, ali pod pritiskom mase naroda i prijetnje da bude okružena i sa zapada, počela je u panici odstupati prema padinama Crnog vrha i koristeći nezatvoreni prostor obručem, izvukla se prema Gospiću. U gonjenju za ustašama prema Širokoj Kuli i Perušiću našao se Staniša s grupom boraca s Ljubova i Šalamunića. Vijest o ovim događajima doznao je i Marko Orešković i svi mi koji smo bili s njim na sastanku u Jasenovim koritima, tek oko 14 sati istog dana, kad nam je uzviknuo: »Drugovi, na svoje zadatke! Vodite računa o narodu i organizaciji ustanka.« Zatim je hitno preko Krbavice pošao prema Donjem Lapcu i Srbu gdje je ustanak bio počeo još prije osam dana što smo doznali tek na tome sastanku.

Izmorena grupa boraca sa Stanišom vršila je neprekidni pritisak vatrom na ustaše, koji su se povlačili do zaseoka Rakići, gdje je pred kraj dana 3. augusta iz Gospića, u svom pohodu na srpska sela oko Široke Kule, izbio veliki župan Frković s četom ustaša, kojoj su se priključile ustaše iz Široke Kule i Ličkog Osika. Nastupajući prema Ljubovu i Buniću, ove su snage prihvatile ustaše koje su se povlačile iz Bunića, prešle u napad, odbacile našu grupu boraca, i pred kraj dana produžile s paljenjem najprije zaseoka Rakići a u toku noći i ostalih kuća na Ljubovu. Pošto se izvukao iz neravnopravne borbe, Staniše se povukao dva kilometra do pogodnih položaja kod kuća Opsenica i Kneževića, obavijestio narod da se skloni, a potom s još tri pridošla borca Nikicom Kneževićem, Petrom Dmitrašinovićem i Jovicom Vukmirovićem ponovo dočekao ustaše. S ovih položaja ova grupa boraca zadržala je prema Buniću nekoliko sati dalje nadiranje ustaša, nanijela veće gubitke i tek pošto je ostala bez ijednog metka, povukle se u prvi sumrak. Time je ustašama bio otvoren put preko Ljubova za Bunić i Krbavsko polje. Ljubovo je spaljeno, osim nekoliko kuća, a palo je i nekoliko žrtava, među kojima je bila i naša majka i najstariji brat.

U toku noći između 3/4. augusta ustaše su produžile nadiranje prema Buniću i Krbavskom polju i u zoru, iznenadivši narod Bunića i okoline, upali u sela pod zaštitom vatre sopstvenih mitraljeza s visova iznad Bunića, popalile ih i pobile 115 ljudi, žena i djece. Budući se grupa boraca pod komandom Dmitra Zaklana pojavila sa slabom vatrom, s visova južno od Bunića, ustaše su prekinule dalje nastupanje i paljenje sela te su se u toku dana počele povlačiti,

vodeći milom ili silom, i sve hrvatske porodice iz tog dijela Krbavskog polja i Bunića. U toku prethodne noći ja sam stigao iz Trnavca i tek 4. augusta u toku dana stupio u vezu sa Stanišom i grupom njegovih boraca.

Poslije ovih okršaja i događaja gotovo sav narod iz srpskih sela kotara Korenice našao se u šumskim zbjegovima i skloništima. Veze u svim pravcima bile su prekinute i nekoliko dana gotovo nitko nije znao ni za koga. Roditelji su tražili djecu a djeca roditelje, napuštena stoka lutala je poljima, nije se znalo ko je ostao a ko je stradao. Sve je odisalo stvarnošću, kojoj nije bilo lako sagledati ishod. Bunić je nekoliko dana bio prazan. Ni ustaše par dana nisu izlazile iz svojih uporišta. Tek oko 8. augusta Talijani iz Korenice i ustaše iz Gospića uspostavili su ponovo zajedničko i jako uporište u Buniću.

Nekoliko dana iza ovih događaja na Ljubovo ponovo dolazi Tomo Nikšić. Tom prilikom razgovarali smo o odluci CK za ustanak, zadacima i uputstvima koja je dao Marko Orešković. Brzo obnavljamo stare veze. Tomo i ja idemo preko sela Šalamunića i Krbavskog polja u Jošane i uspostavljamo vezu s drugovima iz kotarskog komiteta KPH za Udbinu (Mićom Radakovićem u Jošanskom Dubokom i dr.), a jednovremeno preko Perice Dozeta u Pećanima i s KK Korenica. Tom prilikom dobijamo sigurnije podatke o ustanku u Srbu, Lapcu i Drvaru. Početna kriza i neizvjesnost sve više ustupa mjesto organizovanom radu, boljim vezama i općim pripremama, a uz to i perspektivu dalje borbe, bez obzira na surovu stvarnost i neuporedivu nadmoć neprijatelja.

U međuvremenu naša grupa boraca na Ljubovu počinje brojno da jača. Dolazi nam nekoliko novih boraca iz Krbavskog polja a nekoliko iz Široke Kule. Uspostavili smo vezu s grupom boraca Luke Staniča iz Svračkova Sela. Do 10. augusta grupa je narasla na oko 30 boraca od kojih su neki povremeni. Gdje je god pronađeno oružje ili municija u zbjegovima naroda moralo je biti predato našoj grupi. Komanda grupe šalje patrole u razne pravce, u cilju zaštite naroda u zbjegovima i praćenja pokreta neprijatelja. Toga dana jedna naša patrola, u kojoj su bili Stevan Opsenica, Lukica Vukmirović, Dušan Rakić i Iso Barać, usred dana oduzela je stoku od ustaša iznad Podlapače, koju su ovi u prvim danima pokolja i borbe opljačkali. Sutradan ista patrola sačekuje oko 60 ustaša koji tragaju za ovom stokom te od njih ubija dvojicu i oduzima im dragocjeno oružje s municijom, dok su ostali bezglavo pobjegli. Do tada naše dvije jače grupe razoružale su ustaške seoske straže u Rastićima i Strilićima a kao plijen u naše ruke palo je daljih 9 pušaka s municijom. Jedna borbena grupa dočekala je u zasjedi na Bukovcu kod sela Kozjana ustašu Vida Corka sa sinom i ubila ga, a kao plijen u naše ruke pale su dvije puške, municija i kola brašna, koga uopće nismo imali, jer se nigdje nije moglo doći do mlina. Sa svih strana iz zbjegova dolaze nam novi borci — dobrovoljci, ali još uvijek zaplijenjenog dragocjenog oružja nema za sve. Dobar dio boraca bio je naoružan hladnim oružjem, od koga je glavno bilo sjekira i rogulje. Nešto kasnije jedna količina oružja kupljena je u Dalmaciji.

Između Gospića i Korenice, kao i Gospića i Udbine sve su ustaške veze, pošta, saobraćaj i snabdjevanje bili prekinuti. Oko 15. augusta jedna naša borbena grupa posjela je zidine izgorjelih zgrada i par ostalih kuća u zaseoku Rakići na cesti u ulozi stalne zasjede na glavnom putu za Gospić — Korenica. Oko 18. augusta na ovu zasjedu naišla su od Bunića jedna kola s tri ustaše i općinskim poglavarom Ivanom Njegovanom. Budući su upali u našu zasjedu, bili su iznenađeni i živi uhvaćeni a da nisu dali nikakav otpor. U naše ruke pale su 4 puške, 2 pištolja, 6 bombi, veća količina municije i dragocjena pošta.

Ne tako lako, zarobljene ustaše priznale su nam da iz pravca Gospića očekuju glavnu poštu, oružje, municiju, duvan, opremu, novac i dr., i da su im oni pošli u susret. U tome momentu, ta glavna pošta uz pratnju 22 ustaše (u četvera zaprežna kola) nalazila su iza manjeg brda, nepun kilometar ispred zasjede. Ubrzo prva kola živim kasom konja ulaze u zasjedu, druga, treća i još dalje četvrta zaustavljaju se ispred zasjede i ustaše iskaču iz kola kao po komandi. Nešto su sumnjivo primijetili i naš je plan bio doveden u pitanje. Staniša i ja bili smo zajedno u zidini izgorjele kuće. Dogovorili smo se jednim pogledom i ja sam opalio crveni signalni metak što je popratilo naših oko 20 pušaka. Prvi su konji galopom jurnuli cestom kroz zasjedu, ali su ih presjekli meci u dubini naše zasjede. Odjeknule su i eksplozije prvih bombi. Ustaše, ošamućene našom vatrom, ipak su pripucale na nas i, zahvaljujući činjenici da nisu bile upale u zasjedu, uspjele su bez većih gubitaka da pobjegnu natrag. Kola natovarena municijom, puškama, odjećom, obućom, duvanom, novcem, vinom, rakijom, solju i poštom pala su u naše ruke. Od ovog plijena u našem je logoru organizovan magacin iz koga su borci, pored ostalog, snabdjevani duvanom i šibicama. Duvan i so bili su artikli za koje se ni u našim selima ni u našem logoru već nekoliko mjeseci uopće nije znalo.

Ustaše i Talijani pred konac augusta ponovo su napustili Bunić. Ovo vjerovatno i zbog toga, što njihova misija prividnog »izmirenja« sa srpskim narodom uz pomoć Tonče Rastića nije uspjela. Naime, svojm ponovnim dolaskom i uspostavljanjem garnizona u Buniću, oni su iz Zavalja (kod Bihaća) privukli tamošnjeg općinskog poglavara Tonu Rastića Tonču koji je inače bio rodom iz Bunića. Smatrali su da je to najpogodnija ličnost, koja će nekako povratiti povjerenje srpskog naroda u ustašku vlast i odvojiti ga od komunista i »kolovođa ustanka koji su za sve protekle strahote jedino i krivi.« Smatrali su da za njegova zlodjela u udaljenom Zavalju i po njegovom nalogu ubijenih 116 nevinih Srba iz sela Maljenca i Užljebića, u ovim krajevima nitko i ništa ne zna. U toj misiji njega je svestrano podržavao, pored Talijana i novi žandarmerijski narednik u Buniću Ratković. Razvijajući aktivnost na tome planu, Rastić je već počeo hvatati vezu s nekim uglednijim srpskim seljacima radi uspostavljanja nove općinske uprave i administracije. Pored toga počeo je pozivati narod da se iz zbjegova u šumama vrati svojim kućama garantujući mu ličnu sigurnost. Njegov plan prekinula je jedna naša borbena grupa u kojoj su bili Stevan Opsenica, Petar Dmitrašinović, Nikola Knežević i Isak Zastavniković koja ga je živog uhvatila i izvela iz Bunića. Na više postavljenih pitanja on je samo ponavljao i odgovarao da je on »položio zakletvu na vjernost gospodinu poglavniku Anti Paveliću i gospodinu velikom županu u Bihaću, i da će izvršavati samo božja i njihova naređenja.« Nakon saslušanja i tako drskog držanja Tonča Rastić je strijeljan.

Poslije prvih borbi i pokolja mi nismo imali među borcima nikakvih gubitaka. Sve je ovo povratilo i silno ojačalo vjeru i samopouzdanje, kako nas boraca tako i cijelog naroda ovog kraja. Novi borci stizali su svakog dana i u sve većem broju, a narod je dobrovoljno i masovno donosio u naš logor i na položaje sve čime je raspolagao. Tako je naša grupa do kraja septembra, kada je formiran Partizanski odred »Ljubovo«, narasla na oko 100 boraca, naoružanih sa 63 karabina, 2 puškomitraljeza i solidnim zalihama drugih neophodnih materijalnih sredstava za život i borbu. Za komandanta odreda izabran je Staniša Opsenica, a za njegovog zamjenika Stevan Opsenica. Odred je bio podijeljen

na tri voda, svaki sa oko 30 boraca, a u njegovom sastavu povremeno se nalazio i borio vod Luke Stanica iz Svračkova Sela, kao četvrti vod.

U tome periodu odred je izveo više značajnijih akcija koje su imale za cilj kidanja svih veza između Ličkog i Gackog polja — s jedne, i Krbavskog polja — s druge strane. Razbijene su i ustaše iz Ivčević Kose, koje su svakodnevno s visova pucale na naše seljake, pljačkale stoku i otimale poljoprivredna dobra. Više zasjeda i uspjelih akcija izvedeno je na sporednom putu preko šume zvane Staza, koji je najkraćim pravcem povezivao Gospić, preko Široke Kule i Podlapače s Udbinom. U jednoj od ovih akcija ubijen je zloglasni ustaša Dane Bunčić (Gigin), komandant okorjele i vrlo jake ustaške seoske straže u Podlapači. On je koncem septembra bio pošao jačim snagama da »pročisti« pomenuti sporedni put i prijevoj te uspostavi čvršću vezu između Udbine, preko Podlapače s Gospićem. S njim je izginula i glavna grupa njegovih saradnika, a ostali su se razbježali. Ovom prilikom u naše ruke palo je 12 pušaka, 2 pištolja, 10 bombi, i sva ustaška komora od 10 zaprežnih kola. Tako je i ovaj put i prijevoj između Ličkog i Krbavskog polja, kojim su ustaše i okupator saobraćali obilazeći Ljubovo, ostao trajno u našim rukama. U tom periodu odred »Ljubovo« obezbijedio je potpunu kontrolu i nad putem koji iz Otočca vodi preko Čanka za Krbavsko polje. Potrebno je naglasiti, da putevima preko Kozjana, Ljubova i Staze šume, koje je držao i kontrolisao odred »Ljubovo« neprijatelj nije uspio da prodre u Krbavsko polje i unatoč nekoliko preduzetih ofanziva, s vrlo jakim snagama, u periodu januar — mart 1942. godine, sve do četvrte neprijateljske ofanzive u zimu 1943. godine.

Prvih dana septembra 1941. godine, zahvaljujući aktivnosti Tome Nikšića i Vlade Oreškovića, u odred »Ljubovo« počeli su pristizati borci Hrvati iz Perušića i okolnih sela, najprije pojedinačno a potom i u većim grupama. Tako je do 10. oktobra 1941. godine u odredu bilo 37 boraca — Hrvata, uglavnom s terena kotara Perušić, na čelu sa starim sindikalistom Franom Duićem iz Pazarišta i Jukom Kolakom iz Perušića, dok ih je nekoliko bilo iz Ličkog Osika i iz samog Gospića. Dolazak drugova Hrvata u odred bio je od ogromne važnosti, ne samo zbog brojnog jačanja odreda nego prije svega zbog stvaranja bratstva i jedinstva i povjerenja između Srba i Hrvata, koje je bilo iz temelja poljuljano ustaškim masovnim pokoljima u Lici. Pored drugova Hrvata u odred su pristigli u većem broju i borci — Srbi iz Kosinja. U cilju borbene solidarnosti, kao i u cilju zaštite porodica drugova Hrvata, koje su ostale na milost i nemilost ustašama u samom Perušiću i okolnim selima, naš odred s oko 120 boraca, prvih dana oktobra upao je u predgrađe Perušića i demonstrativno prošao kroz sva okolna sela (Kanjižu, Malo Polje, Prvan Selo i Vukšić), te pohvatao neke ustaške jatake, koji su prijetili porodicama naših drugova. Mnogi od njih, pošto su saslušani i budući nisu bili pristalice ustaškog pokreta, pušteni su uz dobre pouke svojim kućama, što je imalo ogromnog političkog efekta i pozitivno uticalo na pravilnu političku orijentaciju i njih i većine naroda ovoga kraja u daljoj borbi. U tom periodu, dijelom svojih boraca, odred je učestvovao s odredom »Kik« u akciji na Kosinj, a nakon toga odred je u cjelini učestvovao u napadu na Plitvička jezera.

Još prije formiranja odreda u sastavu borbene grupe djelovala su 3 člana Partije, koji su bili vezani za partijsku ćeliju u Šalamuniću. Cim su 27. septembra 1941. godine primljeni u Partiju Stevo Opsenica i Petar Dmitrašinović u odredu je formirana samostalna partijska ćelija od 5 članova. Za sekretara ćelije izabran je Mile Opsenica, a članovi su još bili Spase i Nikola (Dragija)

Knežević. Unatoč vrlo teških veza s KK KPH za Korenicu i OK za Liku, u početnom periodu ustanka i borbe i onako malobrojna i mlada organizacija, značila je mnogo za sprovodenje političke linije CK KPJ u prvim borbama odreda. Dolazak i posjeta Jakova Blaževića odredu, koncem septembra 1941. godine, kao sekretara OK KPH za Liku, imao je poseban značaj za razvijanje ne samo borbene aktivnosti nego i za političko djelovanje u narodu i stvaranje i razvijanje bratstva i jedinstva. Odmah poslije formiranja partijske ćelije u odredu je obrazovana i grupa SKOJ-a od 10 najboljih mladića iz odreda i omladinki, koje su radile u selu, prihvatale nove borce, održavale vezu, spremale odjeću za predstojeću zimu, prikupljale namirnice za odred i izvršavale i druge zadatke. Za rad s ovom grupom SKOJ-a, posebno za borbene pripreme mladića u odredu, bio je zadužen Stevan Opsenica. Zajedno s ovom grupom omladine vrlo je aktivno radila i posebno se isticala jedna grupa starijih ljudi i žena u selu, koji su zajedno s omladinom danonoćno i organizovano radili na gore navedenim zadacima i koji su bili ne samo čvrsta veza između boraca odreda i naroda, nego su bili glavni organizatori i nosioci prihvata i sveukupnog zbrinjavanja stotina izbjeglica iz uništenih i ugroženih sela kotara Gospić i Perušić. Oni su, pored aktivnosti i uspješne borbe odreda, bili glavni mobilizatori cijelog naroda, koji je jedinstveno stajao iza naših borbenih redova i svim raspoloživim sredstvima podržavao i materijalno obezbjeđivao odred. Iz ove grupe najaktivnijih drugova i drugarica 16. novembra 1941. godine na zajedničkom zboru odreda i naroda cijelog sela izabran je prvi Narodnooslobodilački odbor za Ljubovo od 11 članova, koji je još revnosnije nastavio rad za NOP i čija svestrana i uspješna aktivnost nije više prestajala sve do konačnog oslobođenja naše zemlje.

Do konca novembra 1941. godine odred Ljubovo narastao je na ukupno oko 220 boraca naoružanih s oko 160 pušaka, 4—5 puškomitraljeza i drugim borbenim sredstvima. Do toga perioda on je izveo oko 21 značajnu akciju, ubio i ranio preko 120 neprijateljskih vojnika, zaplijenio dragocjeno oružje s kojim se solidno naoružao, oslobodio i učvrstio slobodnu teritoriju između Korenice, Udbine i Široke Kule s Bunićem kao centrom. Korak po korak, puška po puška odred se uspješno kalio, naoružavao, brojčano i politički jačao, bez ijedne krize i negativnog potresa. Od gubitaka imao je samo dva poginula borca.

Kada je krajem novembra i u toku decembra 1941. godine, po naređenju Štaba Grupe NOP odreda za Liku, od boraca s područja koreničkog kotara formiran Partizanski bataljon »Ognjen Priča«, u njegov je sastav ušao i odred »Ljubovo«. Od njegovih 120 prekaljenih boraca obrazovana je Druga četa za čijeg je komandira postavljen Staniša Opsenica, dotadašnji komandant odreda, zatim samostalni »Kuljski vod« koji je kasnije ušao u sastav Pete čete bataljona »Ognjen Priča« i samostalni vod Svračkova Sela, koji je početkom 1942. godine ušao u sastav Udbinskog bataljona »Krbava«, dok su od boraca iz Perušića i Kosinja formirane posebne borbene grupe i upućene na njihov teren u cilju širenja ustanka.

Iz sastava prvih boraca Odreda »Ljubovo« izrasli su mnogi naši vojni i politički rukovodioci, između kojih su Staniša i Stevan Opsenica, Dmitar Zaklan i Dragan Rakić proglašeni narodnim herojima.

Rade Ratković

Neka sjećanja na Stanka Opsenicu Stanišu

Jednog jutra u prvoj polovini oktobra 1941. godine u kuću braće Vuje i Mile Ratkovića u Šalamuniću došao je Branko Ognjenović. Nakon kraćeg razgovora s njim otac Vujo mi je rekao da treba da odvedem Branka do Staniše Opsenice. Bilo mi je jasno da treba da ga odvedem u partizanski odred »Ljubovo« koji smo tada zvali Stanišin odred. Do Ljubova smo vodili razgovor kojeg je nametnuo Branko. Interesirao se detaljno o meni, iako me je i ranije viđao, a neke stvari vjerovatno i znao o meni. Zatim je govorio o tome kako se moramo dobro organizirati i naoružati za predstojeće borbe protiv okupatora, te da mi profesionalni vojnici možemo mnogo doprinijeti osobito kada pređemo na organiziranje većih vojnih jedinica. Ja sam pretpostavljao da je Ognjenović partijski funkcioner, ali nisam znao da je sekretar Sreskog komiteta KPH za Korenicu i član Štaba gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu. Iznenadila me njegova otvorenost, jer me je tek ovom prilikom bolje upoznao.

Vraćajući se sa Ljubova razgovarali smo o odredu »Ljubovo« i o Staniši. Nije mi poznato da li je Branko ranije obilazio ovaj odred i da li je dolazio i koliko u kontakt sa Stanišom, ali sam dobio dojam da su ga stanje u odredu, a posebno Staniša ugodno iznenadili. Sa oduševljenjem je govorio da Staniša nije samo odlučan i hrabar čovjek, već da je prirodno inteligentan i nadaren, da ima smisla za organizaciju, da shvaća liniju naše borbe. Jednom riječju može se reći da je bio oduševljen Stanišom i stanjem u odredu. Za odred je rekao da je u srezu najjači po broju boraca, da je dobro naoružan i da je najorganiziraniji, te će kao takav poslužiti kao jezgra za stvaranje veće jedinice. Spomenuo je nedostatak oružja i potrebu da ga nabavimo kupovinom u Dalmaciji, te da je ta akcija u toku na Ljubovu i kod nas u Šalamuniću. Tom prilikom opet se vratio na Stanišu, te je rekao da u Dalmaciju moramo slati njega, iako ga je šteta udaljavati iz odreda makar i na kraće vrijeme, jer u srezu nemamo čovjeka koji bi taj zadatak bolje obavio.

Stanišu sam poznavao od ranije, a još više sam slušao o njemu i o njegovim vrlinama. Međutim, Brankova profesionalna ocjena tog čovjeka toliko me je oduševila da sam poželio da mu što prije budem saborac. Stoga sam se ponudio da sa Stanišom idem po oružje. Napomenuo sam, da sam u Dalmaciji živio nekoliko godina, te nije isključeno da se sretnem sa poznanicima koji bi nam

pomogli u izvršenju zadatka. On mi je odgovorio da se sa time slaže i da nö vidi razloga da me se ne uključi u grupu. Uputio me je da se javim Dmitru Zaklanu, koji je u Šalamuniću zadužen za taj zadatak, te da mu kažem da je on sa tim saglasan.

U drugoj polovini oktobra 1941. godine grupa ljudi iz Stanišina odreda i iz Šalamunića krenula je u Dalmaciju radi kupovine oružja. Grupu su sačinjavali: Staniša Opsenica i Ilija Palija sa Ljubova, a iz Šalamunića Dmitar Zaklan,' Jocan Sadžak i Rade Ratković. Novac namijenjen za oružje prikupljen je prodajom ovaca u južnoj Lici, koje su dobrovoljno za tu svrhu dali seljaci.[1]

Sa Ljubova su Staniša i Ilija došli u Pišać sa zaprežnim kolima koja su pripadala odredu »Ljubovo« a koja su zaplijenjena od podlapačkih ustaša u borbi kod Rakića. U Pišaću se grupi priključio Nikola Smiljanić zvani Zlatan, koji je iskoristio priliku da krene s nama. Krenuli smo kolima preko Krbave, Cojluka, Mutilića i Andića za Bruvno. Dalje nismo mogli nastaviti kolima, jer bi morali ići putevima koje su kontrolirali Talijani i ustaše. Staniša je odlučio da konje i kola ostavi na sigurnom mjestu, i to kod svoga prijatelja Mile Milice Kesića u Vučpolju. Cestu za Gračac kojom se idu u Vučpolje kontrolirao je neprijatelj, te je odlučio da on sam nastavi kolima, a mi ostali da idemo prekim putem koji nije pod neprijateljskom kontrolom. Uvjeravanja da to ne čini nisu pomogla. Odgovorio je, da će on lako s Talijanima ako ga budu kontrolirali. Bez poteškoća smjestio je na sigurno mjesto konje i kola, kao da je znao da će taj privremeni smještaj potrajati 3 sedmice.

Od Vučpolja kretali smo se preko Smiljanić gore, pored Dubokog Dola za Krupu. U Krupi smo doznali da na mostu preko Zrmanje kod Zegara Talijani drže stražu, a jedino preko njega mogli smo u Zegar. Staniša je ovaj problem riješio na taj način što smo preko mosta prešli pojedinačno po danu. Svakog je uputio što će reći, to jest odakle je, po kakvom poslu i kuda ide. Pošto na mostu nije bilo smetnji našli smo se na terenu između Zrmanje i Krke. Taj teren Staniša je odlično poznavao i u rijetko kojem selu nije imao poznanika. Odmah u prvim kontaktima s ljudima na ovom terenu saznali smo da su Talijani uhvatili jednu grupu Ličana, koji su isto tako htjeli da nabave oružje. Također su pohvatali i neke ljude koji su s njima kontaktirali. Rečeno nam „e da od tada Talijani češće upućuju patrole i da kontrolišu svako selo kako bi pokupili oružje i spriječili da se ono otpremi u ustaničke krajeve. Odmah nam je bilo jasno da ćemo svoj zadatak teško riješiti i ta situacija nam je nalagala da budemo krajnje oprezni radi vlastite sigurnosti, a i radi onih s kojima kontaktiramo. Kao prvo, odlučili smo da se krećemo samo po selima koja su nastanjena srpskim življem jer je bilo manje vjerovatno da nas netko potkaže Talijanima ili ustašama. Nadalje, odlučili smo da se krećemo uglavnom noću. Tako smo često cijeli dan ležali u kakvoj pojati sakriveni od strane domaćina, ne samo od sela, nego i od ostalih ukućana. Nabavka oružja išla je sporo i teško.[2]

Kad smo vidjeli da se oružje teško nabavlja na prostoru između Zegara i Kistanja, prebacili smo se na područje južno od Kistanja prema Skradinu, jer smo znali da je na tom području u vrijeme kapitulacije Jugoslovenske vojske

1 Prema sjećanju Rade Kovačevića, samo dio šalamunića od Marelja do Vrkovića dao je 72 ovce.

2 Vidi: Spaso Zaklan, Krbava bez oružja, Lika u NOB 1941. Vojno izdavački zavod JNA »Vojno delo«, Beograd, 1963., str. 619—623.

razoružan jedan njen puk. Na ovom smo terenu upoznali terenskog radnika Marka Subašića, za kojeg smo od nekih seljaka doznali da je komunista i nismo imali razloga da mu se ne povjerimo. Marko je u prvom momentu bio oprezan te je htio da se uvjeri s kim ima posla. Međutim, svaka sumnja u nas je otpala kada je doznao da je među nama Staniša Opsenica za kojeg se već tada u ovom kraju čulo da vojuje po Lici. On nam je potvrdio da je u skradinskom groblju skriveno oružje, kako su nas obavijestili neki seljaci, ali nas je istovremeno upozorio da se sada u groblje ne može s obzirom na položaj gdje se nalazi i na jačinu talijanskih snaga u Skradinu. Staniša mu je odgovorio da nama prepusti da odlučimo da li se može do groblja, a da nam on po mogućnosti pribavi što tačnije podatke o tome gdje se oružje nalazi i gdje je smještena vojska, te kako vrše obezbeđenje tokom noći. Već narednog dana dobili smo tačne podatke o neprijatelju koje nam je iz Skradina donio čovjek kojeg je uputio Marko. Talijani su u Skradinu imali jedan bataljon od čega je polovina bila smještena u samom mjestu, a druga polovina u barakama pored mosta udaljenom oko 1000 metara od mjesta. Most je bio od velikog značaja pošto se jedino preko njega odvijao cestovni saobraćaj između Šibenika i Zadra te je kao takav dobro čuvan, a osobito noću. Cestu između mjesta i mosta Talijani su kontrolirali patrolama a zapadno od groblja koje se nalazilo pored ceste na pola puta između Skradina i mosta na oko 50 metara imali su stražarsko mjesto kod skladišta pogonskog goriva. Pristup groblju bio je jedino moguć sa sjeverne strane i to sa čuke odakle se teren pokriven šljunkom vrlo strmo spuštao tako da je po njemu bilo skoro nemoguće normalno kretanje. S te strane groblje je bilo opasano preprekom od bodljikave žice. Oružje, i to teški mitraljezi, puškomitraljezi i municija, bilo je skriveno u oko 20 familijarnih grobnica zatvorenim željeznim vratima okomito postavljenim i ključem zaključanim.

Pripremajući se za akciju kod jednog kovača napravili smo više kalauza raznih veličina, zatim smo nabavili jednu ćuskiju, škare za sječenje žice, bat i' sjekač. Obezbijedili smo i nekoliko magaraca. S nama je krenulo i nekoliko ljudi pored onih koji su vodili magarce. Od naoružanja imali smo dvije puške i nekoliko bombi. Na čuku iznad groblja stigli smo nešto prije pola noći. Noć je bila vedra. Skradin je bio osvijetljen i mogli smo vidjeti kretanje po ulicama. Most i barake oko njega koje su bile lijevo od nas nismo vidjeli, jer su se nalazili u mrtvom uglu. Vodiči s magarcima su ostavljeni podalje od čuke u šumarku, kako vrevom ne bi otkrili našu prisutnost. Unaprijed smo se dogovorili da u groblje ide samo nas pet Ličana, a drugi da ostanu na čuki sve dok ne bude trebalo iznositi oružje. S njima je ostao i Marko u kojeg smo imali najviše povjerenja da nas neće ostaviti u slučaju da dođe do borbe. Odmah smo vidjeli da se niz čuku ne možemo kretati u cipelama, te je Staniša naredio da skinemo obuću. Tada je pala primjedba da nije pametno ići u groblje u vrijeme smjene straže, a i patrole su tada bile najaktivnije. Ovu je primjedbu Staniša odmah prihvatio iako je znao šta znači iščekivanje početka akcije, jer je on već imao iskustva, odnosno čekao je u zasjedama i slušao razmišljanja ljudi o mogućim posljedicama predstojeće akcije. Jasno, ta glasna razmišljanja pojavila su se i kod nas desetak koji smo sjedili i čekali na čuki. Tu je bilo govora o tome kako idemo u klopku, kako nas mogu sve žive pohvatati ako izađu na čuku na koju je vodio put iz mjesta i slično. Videći da se neki kolebaju, Staniša je problem riješio na njemu svojstven način, rekavši: »Sta mislite da meni nije život mio?« Govorio nam je o praznovjernosti Talijana.

Bilo je tu govora o vukodlacima, vješticama i drugom. Zaključio je da Talijani neće smjeti u groblje, te što više budemo lupali oni će se više bojati pa se neće ni približiti, a kamo li ući u groblje. Toliko je bio ubjedljiv da je svako kolebanje prestalo i svi su jedva čekali kada će proći ponoć da krenemo u akciju.

Kod spuštanja u groblje Staniša je išao na čelu, a ostali za njim, zapravo više smo se sklizali oslanjajući se na ruke. Kroz bodljikavu žicu smo se provukli, jer se radilo o običnoj ogradi, a ne o prepreci, kako nam je bilo rečeno. Nakon dolaska u groblje Jocan je određen da s puškom drži stražu prema Skradinu, a Dmitar prema mostu. Ostala trojica otvarali smo grobnice. Počeli smo od pravca mosta i odmah utvrdili da vrata ne možemo otvoriti sa kalauzima jer su brave bile sa šupljim ključevima. Prihvatili smo sjekač i bat te smo počeli nasilno razvaljivati brave i otvarati vrata. Lupa se nije mogla izbjeći te je odjekivala po kotlini u tihoj noći. Kad smo otvorili prva vrata, utvrdili smo da time nije otvorena grobnica, pošto je iza njih bio zid od cigle. Sa rušenjem zida bilo je lakše i nije se stvarala velika buka. Kod otvaranja druge grobnice Staniši se opisani način učinio prespor, te je dohvatio ćuskiju i nije se mnogo obazirao na buku koju je stvarao. Kao da se držao onog što nam je rekao o plašljivosti Talijana. Na našu lupu Talijani su reagirali nakon pola sata, te su iz Skradina poslali patrolu, a zatim i jednu s mosta. Njihove su patrole, kao što je poznato bile jačine oko 10 vojnika. One nas nisu mogle osmotriti pošto smo bili zaštićeni visokim ogradnim zidom. Odlučili smo da ih napadnemo, pokupimo oružje i povučemo se u slučaju da krenu u groblje. Drugim riječima mi bi se zadovoljili da i na taj način dođemo do potrebnog oružja. Međutim, takvu nam priliku nisu pružili, pošto su jedna i druga patrola zalegle na oko 100 metara od groblja i nisu reagirale, a mi smo svoj posao nesmetano obavljali. Interesantno je bilo ponašanje stražara kod skladišta, koji je fućkao dok smo lupali a prestajao kada nije bilo lupe. Jasno, to je ono fućkanje od straha. Ovdje se potpuno obistinila Stanišina tvrdnja o praznovjernosti Talijana. Tako smo od 20 otvorili 11 grobnica i zaključili da nema smisla da i dalje otvaramo jer u otvorenim nismo ništa pronašli. Tada je pao prijedlog da provalimo u kapelicu koja je u groblju. Na ovo je reagirao Dmitar (jedini među nama bio je član KPJ) rekavši da to ne činimo jer bi to neprijatelj koristio u svojoj propagandi tvrdeći da smo mi protiv crkve i vjernika. Staniša je podržao Dmitra i naredio da se povučemo. Povukli smo se oko dva sata poslije pola noći.[3]

Po mom sjećanju s raspoloživim novcem kupili smo 9 pušaka (neki tvrde 12 a drugi i više), 1 puškomitraljez, oko 30 bombi, veću količinu municije, 1

3 Poslije jednog predavanja u oficirskom klubu u Mandalini kod Šibenika, u jesen 1945. godine, okupljenim ratnicima, među kojima su bili Momčilo Novković, Zlatan Sazunić i Ivo Perušić, iznio je svoje sjećanje na ovu akciju Marko šubašić. On je najprije iznio kako je i pod kakvim uslovima izvedena a zatim kako su na nju reagovali Talijani. Naime drugi dan je talijanski general, komandant garnizona u Šibeniku, došao na lice mjesta i naredio da se uhapse dežurni oficir i vođa patrole kojima je suđeno radi kukavičluka a zatim je angažovao veće talijanske jedinice radi hvatanja učesnika akcije. Ubrzo iz Šibenika došao je i biskup dr Mileta i blagoslovio groblje jer je prema vjerskim shvatanjima prekopavanjem grobnica navodno bilo oskrnavljeno a u stvari je taj biskupov postupak imao prije svega političku pozadinu. Kad je Marko završio, jedan je od prisutnih dobacio: »E vala si tu priču nakitio, to je ipak previše čak i za Stanišu Opsenicu«. Na ovu sam primjedbu rekao da je tačno sve što je Marko ispričao, ali sa jednom ispravkom, a to je da su u groblje išli Ličani, a da su Dalmatinci ostali na čuki. Na to je Marko skočio, uhvatUi smo se u zagrljaj i izljubili, a kada me je bolje pogledao rekao je: »Ti si onaj najviši rastom među Ličanima«. Ja sam se odmah dopunio i objasnio da smo od Marka tražili da ne ide u groblje već da ostane sa ostalima da ne pobjegnu, jer smo ih poveli da nam pomognu u nošenju oružja.

dvoglec}, izvjesnu količinu karbita i jedan baterijski radio aparat. Staniša je po svaku cijenu htio da kupi ovaj aparat. Nije mi poznato da li je dobio takav zadatak ili je to činio na svoju inicijativu. Tako je zahvaljujući Stanišinoj upornosti odred »Ljubovo« imao radio aparat u vrijeme kada ga nije imao ni Glavni štab Hrvatske.[4] Prema pričanju nekih drugova taj je aparat kasnije korišten u Krbavici, gdje su svakodnevno izdavane vijesti pod nazivom »Radio grm«. Bilo nas je u grupi koji smo mislili da treba kupiti nekoliko pištolja. Staniša se s time nije slagao i to nije dozvolio, već nam je odgovorio da svaki talijanski oficir ima pištolj i kada se počnemo s njima tući da će biti pištolja.

Na povratku iz Dalmacije jedne noći stigli smo u Žegar u kojem su bili Talijani. Trebalo je provjeriti da li noću drže stražu na mostu preko Zrmanje. Umorni od napornog puta pod teretom oružja i pokisli svratili smo kod jednog gostioničara, Stanišinog starog poznanika. Domaćin je odmah ustao kada ga je Staniša pozvao, uveo nas u kuću, zasjenio prozore i postavio stražu da nas Talijani ne iznenade. Kazali smo mu da nam se žuri, da do dana moramo stići do Krupe, ali nas on nije htio pustiti a da nas ne ugosti. Dao je zaklati janje, na brzinu su pripremili jelo, a razumljivo uz jelo je ponudio i dobro dalmatinsko vino. Obaviješteni smo da Talijani ne drže uvijek noću stražu na mostu, a kada je drže da to čine sa udvojenim stražarima. Staniša će na ovo, da nam evo prilike da dođemo do još dvije puške. Ta prilika nam se nije pružila jer te noći nije bilo stražara.

Na putu za Krupu pratila nas je kiša. Zastavši da se malo odmorimo posjedali smo pored puta i brzo zaspali a kada smo se probudili već je bilo uveliko svanulo. U Krupi smo zastali da bi našli nekoga tko bi nam na magarcu iznio teret na Velebit. Ovo je Staniša preko poznanika opet brzo riješio. Tu se narod okupio oko nas. Neki su nas preklinjali da što prije krenemo jer može naići talijanska patrola iz Zegara. Netko iz grupe se sjetio da bi trebalo isprobati puškomitraljez. Na naše iznenađenje oružje nije moglo da dejstvuje. Ništa nam nije preostalo nego da ga rastavimo. S rastavljanjem nije išlo lako, nešto .radi toga što nismo znali, a i radi toga što su svi dijelovi bili ukrućeni od osušene masti za konzerviranje. Slučaj s puškomitraljezom naveo nas je da provjerimo puške. Svaku smo rastavili i utvrdili da je skoro kod svih isti slučaj kao i kod puškomitraljeza. Udarne igle nisu se mogle pokretati od osušene masti. To je bio slučaj i s obadvije puške s kojima smo držali stražu u skradinskom groblju, a što smo tek sad ustanovili.

Krećući se od Krupe uz Velebit, u visini Dubokog Dola, bacili smo jednu sumnjivu bombu koja je bila zarđala ali je ipak eksplodirala. Nedugo nakon toga u susret su nam došla dva naoružana čovjeka koji su se interesirali da li smo mi bacili bombu. Oni su nastavili put s nama interesirajući se gdje smo nabavili oružje i drugo. Poslije kraćeg vremena na pravcu našeg kretanja uočili smo grupu od 6 do 9 ljudi. Staniša je odmah naše novopridošle saputnike zapitao da li oni pripadaju toj grupi. Odgovorili su negativno. Dvogledom smo osmotrili da u toj grupi ima uniformisanih i civila i da su svi naoružani. Međutim, nije bilo druge nego da produžimo put spremni da prihvatimo borbu ako to bude potrebno. Naši saputnici su nastojali da se kreću na začelju. Kad je to Staniša vidio kazao im je otvoreno da im ne vjeruje da ne pripadaju toj grupi i da ih ne želi imati za leđima već ispred sebe, te neka se premjeste na čelo

4 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, knj. 2., Vojno istorijski institut, Beograd, dok. 13 i 100.

kolone. Približiii smo se grupi koja je stajala pored Smiljanića bunara. Grupu su sačinjavali: pravoslavni pop, jedan major, dva niža oficira i nekoliko civila. iRazgovor je otpočeo na rastojanju od nekoliko koraka. Pop je počeo prvi, obraćajući se po imenu jednom od naših saputnika sa pitanjem da li smo mi pucali? Na to će Staniša: »Znači vi ste ih poslali nama u susret, a oni kažu da nisu iz vaše grupe«. U daljem razgovoru postavili su nam pitanje da li poznajemo Doku Jovanića? Staniša je odgovorio potvrdno. Zatim je opet pop postavio pitanje da li poznajemo Stanišu Opsenicu? Kada mu je Staniša odgovorio da je to on, pop mu se približio pružio mu ruku i oslovio ga sa »srpska junačino, koja se junački boriš protiv ustaša«. Poslije toga smo se svi međusobno rukovali, jasno sa nužnim oprezom. Ovakve grupe su se tada, kao i mi, zvale gerilci, ali s razlikom što su nosile kokarde. Uputili su nas kuda da se krećemo, da budemo oprezni da nas ne iznenade i napadnu Talijani. Predlagali su nam da prugu ne prelazimo po danu već da čekamo noć itd. Njihove prijedloge nismo slušali ni po pitanju pravca kretanja, a niti smo čekali noć, već smo išli onako kako je odlučio Staniša koji je odlično poznavao taj teren, a i prilike je znao pravilno ocijeniti. Od Vučpolja smo se kretali svojim kolima koje smo tu ostavili te do Glogova gdje smo zanoćili.

U Šalamunić smo stigli narednog dana oko 23 sata, ostavivši Zlatana ispod Pišaća, koji je kako kaže donio tri puške i nešto municije. Tako se završilo naše trosedmično krstarenje po sjevernoj Dalmaciji, gdje je najviše posla imao Dmitar Zaklan krpajući nam cipele. Jocan je ponio nove vojničke cokule, u Dalmaciji smo mu kupili druge ali je kući došao skoro bos, kao i mi ostali. U kući Sadžakovoj gdje smo navratili, te je večeri čijano perje, tako da smo našli punu kuću cura, koje su odmah razglasile po cijelom zaseoku pored Laudonovog gaja da smo se vratili iz Dalmacije. Ljudi su ustali iz kreveta i nagrnuli da nas vide. Nosili su rakiju i jelo i častili nas. Veselje je nastavljeno i kad je svanulo. Prije nego smo odatle krenuli dogovorili smo se da idemo do mojih, zatim do Dmitrove kuće, a zatim na Ljubovo. Kod moje kuće dočekala nas je masa naroda. Dobio se dojam da nitko od Marelja od Vrkovića nije ostao kod kuće. Ovaj narod je navalio da nas ljubi a u prvom redu Stanišu, koji će: »E ovoliko me ne izljubiše cijelog vijeka«. Ušli smo u kuću, ali se narod dugo vremena nije razilazio. Kada je moj otac Vujo doznao za naš daljnji plan obratio se Staniši, rekavši da sada nema mjesta slavlju, da smo po oružje išli da bi njime tukli neprijatelja, a ne da pucamo u Prosinu. (ispod sela je opaljen jedan metak). Na ovu primjedbu Staniša je odmah reagirao i izdao naređenje: »Dičaci razlaz. Dmitre i Jocane kući, ti Rade u postelju, a Ilija i ja idemo na Ljubovo«. Staniša je, bez obzira na raniji dogovor ovakvu odluku donio ne iz razloga što ga je prekorio kršteni kum odnosno stariji čovjek kojeg je poštovao, nego zato što mu je taj prigovor dao član KPJ. I ovaj slučaj dokazuje da je Branko Ognjenović imao potpuno pravo kada je rekao da je Staniša discipliniran i da u potpunosti provodi liniju KPJ i NOB-e.

II

Ovom prilikom želio bih istaći još jednu Stanišinu posebnu osobinu koja je manje poznata, a to je njegova moć orijentacije u raznim uslovima i na raznim terenima. Već sam prije iznio da njemu nije trebalo vodiča, već da je on to bio u skoro svim slučajevima. To što nas je u Dalmaciji vodio od sela do sela i to noću, mislili smo da je to radi odličnog poznavanja terena, ali je on to

činio i tamo gdje je prošao jednom ili pak gdje nije nikada bio. Evo nekoliko primjera.

U prvoj polovini jula 1942. godine s dvije čete izvršili smo napad i oslobodili Željavu. U ovoj akciji Staniša nije učestvovao jer je bio bolestan. Kada smo se vratili na Prijeboj referisao sam mu o toku borbe. Tako mu kažem: »Nastupili smo od Cesarova Kamena«. On odgovara: »Znam«. Spomenuh mu kuću Sladića i neke druge, a on opet odgovara da zna gdje su. Tako ispadne da Staniša bolje poznaje Željavu nego ja koji sam se na tom položaju nalazio mjesec dana i učestvovao u akciji. To me je začudilo, pa sam mu postavio pitanje odakle on to sve zna. On mi se nasmijao i odgovorio: »Tuda sam neke godine prošao kolima iz Bihaća. Sa mnom se vozio jedan čovjek iz Željave, kojeg sam ispitivao a on mi je sve to objašnjavao«. Dodao je: »Kuda god prolazim, interesiram se i pamtim ono što doznam i ono što vidim«.

U septembru 1942. godine prilikom napada na Kosinj, bataljoni »Mićo Radaković« i »Ognjen Priča« trebalo je da se prebace iz Krša za Kutarevo i Krasno. Na čelu se kretao bataljon »Mićo Radaković«. Kad smo zašli u šumu najednom se kolona zaustavila. Staniša će odmah: »Sigurno ne znaju put, ajde da vidimo«. Kad smo došli na čelo kolone našli smo na jednom raskršću političkog komesara i operativnog oficira Štaba grupe odreda za Liku koji su raširili kartu na kojoj je busola i vrše orijentaciju. Poslije kraćeg čekanja Staniša je upitao: »No, jeste li odredili kojim ćemo putem«. Odgovoreno mu je da ćemo desnim. Na ovo će on: »Ja sa mojim bataljonom idem lijevim a vi se čuvajte Talijana i ustaša jer vas taj put može odvesti samo u Otočac«. Poslije kraćeg ubjeđivanja krenuli smo putem koji je on odredio a koji je stvarno vodio prema odredištu. Kada sam se našao nasamo sa Stanišom pitao sam ga što je u ovom kraju radio kada i ovaj teren poznaje? Odgovorio je, da što bi tu radio, da nije valjda išao u Kutarevo da kupuje kablice i vučije, da nikada tuda nije prolazio, ali mu je dovoljno danju da vidi sunce, a noću mjesec ili zvijezde i da se orijentira.

U istoj akciji kad smo se noću kretali kroz šumu u pravcu Kosinjskog Rakovca vodila su nas dva vodiča. Zaustavili smo se na jednom proplanku. Staniša je pogledao u nebo i obratio se vodičima s pitanjem znadu li gdje smo? Oni su se uzvrtili. Bilo je očito da ne znaju. Mi drugi iz štaba bataljona izražavali smo otvorenu sumnju da su nas namjerno zaveli s pravog puta. Staniša nije dozvolio da ih sumnjičimo, već je rekao da se to može dogoditi svakome i da smo mnogo otišli u lijevo. Na ovo će vodiči, da smo izgleda pred oko sat vremena, kada smo bili na jednoj raskrsnici, trebali da krenemo desno umjesto lijevo. Staniša će na ovo: »Vraćati se natrag ne možemo pošto bi zakasnili, već ćemo ići poprijeko, ali je i tada pitanje da li ćemo stići na vrijeme, tj. u zoru kada počinje napad?« Odavde je Staniša bio vodič i stigli smo na određeno mjesto, ali sa zakašnjenjem jer se izgubljeno vrijeme nije moglo nadoknaditi.

III

Iz bataljona »Ognjen Priča« bili smo obojica odsutni skoro dva mjeseca i to u novembru i decembru 1942. godine. Staniša radi toga što se nalazio na vojnom kursu pri Vrhovnom štabu, a ja zbog toga što sam bio ranjen.[5] Kada smo se

5 Autor je bio borac u Stanišinom odredu, zatim vodnik u njegovoj četi, komandir čete u bataljonu i od maja 1942. godine zamjenik sve do Stanišine pogibije.

javili na dužnost, u Štabu 2. ličke brigade nam je obojici rečeno da smo bili predviđeni za nove dužnosti, ali da se moramo vratiti u svoj bataljon jer je u njemu loša situacija radi toga što je imao velike gubitke, a osobito u napadu na Dvor na Uni, gdje je izginuo skoro čitav štab bataljona i veći dio komandnog kadra četa. Bataljon je trebalo dovesti u borbenu gotovost koju je ranije imao, a to smo, prema ocjeni štaba brigade, najlakše mogla učiniti nas dvojica koji smo u njemu bili od njegovog formiranja. Dolaskom u bataljon u štabu smo zatekli političkog komesara Petra Balaća Ziku, njegovog zamjenika Iliju Miloševića i operativnog oficira Pericu Krtinića. Svi su oni bili tek došli na te dužnosti iz drugih jedinica. Mjesto obavještajnog oficira bilo je upražnjeno. U komandama četa su također dijelom bili novi ljudi. Trebalo se odmah prihvatiti posla i bataljon osposobiti za predstojeće akcije. Staniša je bio neumoran u obilasku četa radi upoznavanja s novim ljudima, a i da bi se vidio sa svojim starim saborcima. Treba odmah kazati, da su u štabu brigade preuveličali loše stanje u bataljonu, a to se pokazalo već na Gračacu, a osobito za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive.

U Štabu bataljona Staniša nam je govorio o koristi kursa kojeg je tek završio. Pokazivao nam je bilježnicu punu pribilježaka. Isticao nam je da mnoge stvari u dosadašnjem radu štaba treba mijenjati. U prvi plan isticao je potrebu kolektivnog rukovođenja. Napomenuo je da smo do sada griješili kada smo se dijelili za razne akcije po četama. Na taj način svaka četa je djelovala zasebno, a sa time smo kočili svaku inicijativu kod komandi četa. Najavio je da će s nama u štabu održati kratak kurs iz osnovnog gradiva kojeg moramo znati obzirom na funkciju koju obavljamo. Išao je i dalje, te je odredio da zamjenik komandanta i operativni oficir treba da održe kurs s komandama četa iz oblasti koja je njima potrebna itd. Kako se vidi, Staniša stečeno znanje na kursu nije smatrao svojom »prćijom«, već je to znanje želio prenijeti na svoje saradnike i potčinjene. U tom kratkom vremenu moglo se vidjeti da je Staniša u školi mnogo naučio. Mislim, da je najbolje rekao jedan drug koji je sa Stanišom bio na kursu: »Staniša je najviše od svih nas profitirao, došao je na kurs sa najslabijim teoretskim znanjem, ali sa najvećim praktičnim iskustvom i sa kursa je otišao kao najkompletniji komandant.«

Došlo je vrijeme priprema prve Stanišine akcije nakon dolaska s kursa, ali na žalost ona mu je, bila i posljednja. Dan ili dva prije napada na Gračac, noću između 15. i 15. januara 1943. godine, svim štabovima bataljona 2. brigade naređeno je da se u određeno vrijeme nađu na Brčinovu vrščiću, odakle je izvršeno komandantsko izviđanje. Na izviđanju su prisustvovali, koliko se sjećam, cijeli štab brigade, a i komandant 6. ličke divizije. Komandant brigade Mile Uzelac, izvršio je detaljnu procjenu situacije. Stekao se dojam da se raspolaže s detaljnim podacima o neprijatelju, a to je bilo i najvažnije. Potom je komandant brigade izdao zapovijest za napad na Gračac po određenim jedinicama, koja je bila vrlo precizna. Svaki bataljon je dobio bliži i dalji zadatak. Predviđeno je bilo da se s komandnog mjesta štaba brigade povežu telefonskom vezom svi štabovi bataljona i to odozgo prema dolje. Do tada nisam imao prilike da prisustvujem bolje organiziranoj akciji. Stekao se dojam da je sve predviđeno.

Komandant brigade poslije izdate zapovijesti prisutnima dao mogućnost da postavljaju pitanja ili da ako imaju iznesu kakvu primjedu. Prvi se za riječ javio Staniša s prijedlogom da naša artiljerija ne dejstvuje za vrijeme dinamike boja pošto s njom imamo loše iskustvo i borci se boje. Ovaj prijedlog

podržali su i drugi komandanti bataljona. Zbog toga je zapovijest izmijenjena s tim da naša artiljerija neće vršiti podršku pješadiji, već će se upotrijebiti kasnije za likvidaciju Gradine i eventualno drugih utvrđenih tačaka. Druga Stanišina primjedba je bila na zadatke bataljona te je otprilike kazao: »Meni i mom zamjeniku rečeno je da je stanje u bataljonu »Ognjen Priča« loše, moral nizak kao posljedica velikih gubitaka u zadnjim borbama, a baš je taj bataljon dobio neuporedivo najteži zadatak — napad na Đekića Glavicu. Priznajem da Udarni bataljon ima isto težank zadatak, ali bi se odmah mijenjao s njim, a da ne govorim o ostala dva bataljona«. Staniša je svoju tvrdnju potkrijepio podacima o neprijatelju koje je iznio komandant brigade, a posebno se zadržao na vaktarnici u kojoj se za leđima nalazilo oko 200 Talijana a na koje se nije napadalo. Nitko iz drugih bataljona nije reagirao na Stanišino izlaganje iako je to u ovakvom slučaju bilo za očekivati. Reagiranja nije bilo zato što je on bio ubjedljiv. Komandant divizije odmah je nadopunio zapovijest time što je ojačao bataljon »Ognjen Priča« s jednom četom iz 3. brigade, koja će ga štititi od strane vaktarnice, a također je ojačao i Udarni bataljon s jednom četom iz 1. brigade.

Pred pokret jedinica za napad, 14. januara uveče u Kijanima, Štab 2. brigade je pozvao Stanišu i političkog komesara našeg bataljona, a vjerovatno i druge komandante i političke komesare bataljona. Po povratku iz Štaba brigade s njima je došao i operativni oficir brigade, koji je određen da s nama ide u akciju. Nama ostalima iz štaba saopćili su da su u štab brigade pozvani da bi im se najstrože skrenula pažnja da se ni u kakvom slučaju ne smijemo povući iz akcije ako nam se to ne naredi. Operativni oficir brigade je zahtijevao da nađemo dva pouzdana vodiča. To smo učinili iako to nije bila naša praksa, jer Staniši nije trebalo vodiča.

Kad smo krenuli u akciju kiša je počela da pada i to s juga. Radi tajnosti zapovijest smo jedinicama pročitali usput kad više nismo imali nikakvog dodira sa stanovništvom. Kiša nas je pratila cijelim putem i stvorila je bljuzgavicu topeći dosta visok snijeg. Međutim, na polazni položaj stigli smo bez smetnji i to oko pola sata prije pola noći, odnosno vremena određenog za početak napada. Tada je počela vrlo jaka kiša, pravi prolom oblaka. Staniša je ovaj momenat iskoristio te je pozvao komandire četa i upozorio ih da je ovo nevrijeme idealno za iznenađenje neprijatelja i da sve tome potčine pošto će nam to garantirati uspjeh uz manje žrtava. Čete su po tom pljusku u razvijenom stroju krenule preko Gračačkih luka pod Velebitom ka Đekića Glavici gazeći vodu koja je u tom momentu bila povr cipela. Štab bataljona ostao je na komandnom mjestu na putu iza ogradnog zida ispred samih Luka. Jedino je operativni oficir upućen sa četom koja je dejstvovala na desnom krilu i to radi uspostavljanja veze sa susjednim bataljonom. Čudili smo se kako borba ne otpočinje iako su naše čete morale da se nalaze u visini prvih kuća. Međutim, borba je otpočela ali bez pucnjave jer smo postigli potpuno iznenađenje. Četnički stražari su pohvatani i razoružani na stražarskim mjestima a zatim je razoružana i cijela straža sa komandirom, narednikom bivše Jugoslavenske vojske, a da pri tome nije ni metak opaljen. Ovo početno iznenađenje nije se moglo u potpunosti iskoristiti iz razloga što su četnici spavali u seljačkim kućama u kojima su bili i ukućani. Da ne bi te porodice stradale prišlo se pozivanju četnika na predaju. Oni se nisu predali već su se probijali krčeći put bombama i automatskim oružjem. Upravo zbog ovog imali smo relativno velike gubitke.

Kratko vrijeme poslije započete borbe kiša je jenjala, a malo zatim i potpuno prestala. Kad smo se mi iz štaba bataljona podigli iz zaklona od kiše vidjeli smo, na naše iznenađenje, da se na Lukama voda digla skoro do ogradnog zida, tj. oko 2 metra. Znači od Dekića Glavice i od jedinica bataljona bili smo odsječeni novonastalim jezerom. Do njih se moglo stići jedino cestom preko nasipa, ali je ona stalno bila pod unaprijed organiziranom vatrom. Ova uska cesta tučena je iz dva mitraljeza i pušaka s Kamenice, koju u napadu nije zahvatila naša 3. četa koja je dejstvovala na lijevom krilu. Sad nam je bilo jasno zašto do nas ne stiže niti jedan kurir iz četa iako je trebalo da stižu odmah poslije zauzimanja prvih kuća. Staniša u tom trenutku pravilno cijeni situaciju i kaže da su se naše čete, osobito 1. i 2. probile u dubinu neprijateljske odbrane. Kuriri ne mogu do nas zbog vode i ceste pod vatrom. Treću četu treba rokirati lijevo i neutralizirati neprijatelja koji tuče cestu, a nas dvojica da se moramo probiti na Glavicu i to na taj način što ćemo se prebaciti preko ceste pošto sa zapadne strane nasipa vjerovatno voda nije toliko visoka kao sa ove strane. Ostalima iz štaba je rekao da na Dekića Glavicu dođu kada cesta više ne bude tučena.

Prebacili smo se u skoku preko ceste i uvjerili se da je Staniša imao pravo, jer je sa one strane voda bila stvarno daleko niža. Koristeći se mrtvim uglom, više puzeći pored nasipa, doprli smo do u visinu kuće Rade Gaćeše koja se nalazila s druge strane ceste preko koje se trebalo ponovno prebaciti. Kad smo se prebacili naišli smo na dvorišnu ogradu, koju smo, prikovali vatrom uz zemlju, onako ležeći uspjeli porušiti. U dvorištu smo pored četnog previjališta zatekli kurire upućene iz četa u štab bataljona. Čudili su se kako smo prošli jer su i oni pokušavali da se probiju do nas ali nisu uspjeli. Staniša uvijek spreman za šalu odgovorio im je: »Vidite, nas komandante svaka ne pogađa«. Stupivši u vezu s komandirom 3. čete Staniša ga je prekorio što napad ne usmjeri na neprijatelja koji tuče cestu, pošto nam je jedino tuda bio moguć prolaz zbog jezera koje nam je stvoreno iza leđa jedinica. Ovaj se čudio o kakvom je jezeru riječ. No, ubrzo je stvar razjašnjena, cesta je postala prolazna i drugi dio štaba nam se pridružio.

Oko 1 sat okrenulo je na buru i počelo je razvedravanje. Komandiri četa su nas izvijestili da je jedan dio četnika odstupio preko mosta, ali da se vraćaju s pojačanjem, a da naši borci promrzli jedva rukuju oružjem. Pitaju kako se ne čuje nikakva borba na sektoru 1. i 3. bataljona? U bataljonsko previjalište stiže sve više ranjenika. Na sektoru 4. bataljona vatra koja je u početku bila vrlo žestoka sada jenjava. U takvoj situaciji u štabu bataljona trebalo je odlučiti o tome šta dalje da se radi. Politički komesar bataljona i operativni oficir brigade nisu htjeli ni da čuju za povlačenje navodeći kao glavni argument dobiveno naređenje pred polazak u akciju. Pitaju se kako se možemo povući kada uopće nije u pitanju likvidacija Đekić Glavice, a time i izvršenje našeg bližeg zadatka. Nadalje, govore da se ne možemo povući zbog 4. bataljona koji vodi borbu na svom pravcu napada. Zamjenik političkog komesara i zamjenik komandanta bataljona suprotnog su mišljenja. Oni barataju time da dva bataljona, tj. pola brigade, nije stupilo u borbu. Osim toga mi nemamo ni vatrenu, a kamo li drugu vezu s 4. bataljonom, a on je u boljem položaju od nas s obzirom da se može povući i pred zoru, što je nama kasno. Staniša nije učestvovao u raspravi već je za to vrijeme izdao naređenje četama da prikupe sve ranjene i mrtve a zatim je izišao iz kuće i počeo da osluškuje borbu. Konačno on odlučuje da se povučemo obrazloživši

to članovima štaba da ovu situaciju u koju sm upali nitko nije mogao predvidjeti, prema tome naređenje da se ne smijemo povući bez naredbe ne može se odnositi i na ovu situaciju, tim prije što sa štabom brigade ne možemo a niti on s nama uspostaviti vezu radi toga što smo okruženi vodom, a Udarnom bataljonu ničim ne možemo olakšati situaciju. Po ovom pitanju nije više bilo diskusije pošto je u ovom slučaju vrijedio princip većine, a i Stanišin autoritet i procjena situacije to nisu dozvoljavali.

U sačuvanim dokumentima, iako ne izričito, stoji da je bataljonu »Ognjen Priča« naređeno da se povuče. Međutim, evo što o tome kaže Mihajlo Milega Dekić s Đekić Glavice: »Meni je te noći, 15. januara oko 1 sat jedan drug imenom Ivan, mislim da je Dalmatinac (ne radi se o Dalmatincu već o Ivanu Grahovcu koji je prema sjećanju Mile Uzelca tada bio komandant bataljona »Mićo Radaković«) dodijelio još pet partizana, među kojima je bio Dušan (Steve) Krivošija i dao nam zadatak da se na svaki način probijemo do Staniše i da mu prenesem da se odmah povuče, bez obzira da li je Đekić Glavicu zauzeo ili nije. Ja se nisam mogao probiti s drugovima zbog vode iako smo pokušali preći preko nje pomoću nekih brvana i dasaka. Ovaj naš pokušaj trajao je sve do oko 4 sata kada smo se vratili ne izvršivši zadatak.«

Stanišina pravilna procjena situacije i odluka o povlačenju bile su sudbonosne za bataljon »Ognjen Priča«. Da se nismo povukli bili bi dovedeni u veoma kritičnu situaciju. Morali bi da se branimo od daleko nadmoćnijeg neprijatelja na tada stvorenom poluotoku iz seljačkih prizemnih kuća, uglavnom brvnara.

Povlačenje je izvršeno tako što je najprije iz borbe izvučena 1. četa koja je preuzela ranjenike i mrtve. S ovom četom krenuo je i štab bataljona osim mene koji sam od Staniše dobio zadatak da organiziram postupno povlačenje drugih dviju četa. Druga četa je izvučena kada se računalo da je 1. četa mogla da pređe most preko potoka Žižinka koji se nalazio na oko pola sata hoda od ceste i na oko 200 m ispod vaktarnice na pruzi. Poslije 2. povučena je i 3. četa, s tim što je jedan njen vod ostavljen kao zaštitnica bataljona sa zadatkom da se kreće na nekoliko stotina metara iza glavnine. Povlačenje je izvršeno u potpunom redu i za čuđenje je da to neprijatelj nije osjetio jer bi nas bio slijedio bar do južnog ruba Đekića Glavice. Ovako nije ni pušku opalio. Međutim, neki stanovnici Đekić Glavice ne misle tako, pošto i danas tvrde kako smo mi ostavili veći broj poginulih koje su pod pritiskom četnika žene i djeca morali gaziti i pljuvati. Ovdje se očito radi 0 tome da su ti poginuli pripadali Udarnom bataljonu, a četnici su ih dopremili ovdje radi propagande.

S Glavice krenuo sam s dva voda 3. čete Negdje na pola puta između ceste i mosta začelje kolone je stalo. Produžio sam dalje te sam najprije stigao 2. a zatim i 1. četu. Na čelu 1. čete našao sam štab bataljona kako traži most, kojeg se nije moglo nazrijeti jer je bio preplavljen visokom vodom, koja je vrlo brzo proticala. Ovdje smo dugo pipali sa puškama držeći jedan drugog za ruke, ali nikako nismo mogli da nađemo most. Staniša je povremeno svijetlio baterijom, ali smo svjetlo zaklanjali od vaktarnice. Tek poslije dužeg vremena primijetili smo da se desno od nas voda pjeni. Prešli smo tamo te smo napipali poprečne grede mosta. Sada je trebalo omeđiti ivice mosta, koji se sastojao od dvije drvene grede preko kojih su položena brvna 1 oblice dugačke oko 2 metra. Na mostu nije bilo ograde. Ovo omeđivanje je pipajući puškom izvršio Staniša dok sam ga držao za drugu ruku. Tom

prilikom nekoliko je puta propao u vodu do vrata te sam ga izvlačio. Ne znam da li je netko od prisutnih, osim Staniše i mene, bio plivač, ali prema ponašanju stekao sam dojam da su svi neplivači, a poznata je stvar da se oni više boje vode nego bunkera ili neprijateljskog mitraljeskog gnijezda. Konačno smo Staniša i ja prešli preko mosta držeći se za ruke ali smo na drugoj strani obojica propali u bujicu do iznad pojasa, pošto je ispred mosta bila vodom izrovana lokva. Ipak smo se dočepali nekog grma i izvukli na plićak. Odahnuli smo konačno pronašavši taj spasonosni most preko kojeg ćemo izvući jedinicu. Isto tako bilo nam je jasno da se drama nastavlja, ili možda bolje rečeno tek počinje. Kada smo se vratili natrag preko mosta Staniša je odabrao fizički jače i rastom više borce kojima je objasnio da će oni činiti živi lanac preko mosta pored kojeg će se prenositi ranjenici, a zatim će prelaziti i ostali borci.

Prebacivanje preko mosta je počelo tako što su ranjenici nošeni na nosilima od kojih su većina bila improvizirana od sijenskog kolja ili lengera s kola. Prilikom prelaska jedan borac je posrnuo i s nosila je pala ranjena drugarica koju je zatim voda odnijela. Znam da je ta drugarica bila rodom iz okolice Gračaca ali se imena ne sjećam.[6] Na isti način voda nam je odnijela i jednog poginulog borca. Kada je ovo vidio, Staniša je odmah naredio da se ranjenici preko mosta više ne prenose na nosilima već na leđima, a neke je i on sam prenio. Koliko se sjećam imali smo 10 ranjenika i 3 poginula borca. Među ranjenicima su bili i operativni oficir bataljona Perica Krtinić i politički delegat voda Branko Sudžuković. Za cijelo vrijeme našeg povlačenja i prelaska preko mosta neprijatelj nije ni metka opalio kako s Dekić Glavice tako ni iz vaktarnice.

Kada smo preko mosta prebacili ranjenike i kada je prešla 1. četa, Staniša je promijenio prvobitnu odluku, te je meni dao zadatak da s ranjenicima krenem do najbližeg zaseoka Terzić Gaja, da ih tamo zagrijemo i okrijepimo, a on je sa štabom bataljona ostao kod mosta radi organizacije i požurivanja prebacivanja drugih jedinica. S 1. četom i ranjenicima nismo se mogli kretati putem, koji je omeđen ogradnim zidovima, radi dubine vode već njivama pored zida, gazeći vodu preko koljena. Kada smo se približili spomenutom zaseoku, čuli smo dva mitraljeska rafala iz vaktarnice. Bilo nam je jasno da je vatra otvorena prema mostu gdje su Talijani osjetili ili osmotrili prisutnost naših jedinica. U Terzić Gaju zatekao nas je dan i dalje s ranjenicima nismo mogli kretati na sjever od Gračaca na dometu neprijateljskog pješadijskog oružja s Gradine i iz Gračaca. To tim više što smo za prijevoz teških ranjenika angažirali zaprežna kola, a lakši ranjenici su jahali na konjima, pa smo se morali povlačiti pravcem: Grab, Glogovo, Gubačevo polje, Gornje Kijane, gdje smo stigli tek oko podne u sastav svog bataljona. Čim sam se sreo s političkim komesarom bataljona i njegovim zamjenikom pitali su me da li je sa mnom stigao Staniša. Sa čuđenjem sam im odgovorio: »Odakle sa mnom Staniša kada ste vi s njim ostali kod mosta kada sam otišao s 1. četom i ranjenicima?« Tek tada, tj. 15. januara oko podne bilo nam je jasno da smo izgubili komandanta bataljona ili kako se to govorilo, da je među nestalima.

Stab bataljona je odmah preduzeo mjere da bi ustanovio šta se dogodilo sa Stanišom. Išlo se od voda do voda i ispitivalo tko ga je zadnji vidio.

6 Prema sjećanju Nikole Manđića to je bila Zorka Dukić.

Utvrdili smo da je bio kod mosta kada je preko njega prešla 2. četa i dva voda 3. čete, ali da ga nijesu vidjeli borci 3. voda 3. čete koji su bili u bataljonskoj zaštitnici. Nadalje smo utvrdili da je začelje dvaju vodova 3. čete bilo odmaklo od mosta nekoliko stotina metara kada su iz vaktarnice ispaljena dva rafala i da je zaštitnica, u tom momentu, bila nekoliko stotina metara udaljena od mosta, ali sa suprotne strane te je most prešla nakon pucnjave. Znači, Staniša nije htio da napusti most sve dok mu i posljednji borac iz bataljona ne prijeđe preko njega, iako je to sam mogao učiniti jer je tada voda već toliko bila opala da most više nije bio preplavljen.

Ostaje nejasno zašto je Staniša sam ostao kod mosta i da li je palio bateriju ili su Talijani nasumce pucali kao što su imali običaj, te ga tako pogodili? Sasvim je sigurno da ga je pogodio jedan od dva rafala jer je pronađen s nekoliko rana. Da li je pogođen sprijeda, s leđa ili s boka, ne mijenja na stvari, jer je sigurno da na toj hladnoći nije stajao čekajući zadnji vod bataljona, već se sigurno kretao. Tome u prilog govori i to što je nađen udaljen od mosta na mjestu gdje je voda bila najplića. Bilo nam je jasno što se moglo dogoditi sa Stanišom, ali smo gajili tračak nade da je živ jer se bilo teško pomiriti sa činjenicom da smo izgubili omiljenog komandanta. Zbog toga smo odmah razaslali ljude po zaseocima da utvrde da li se Staniša negdje sklonio, radi toga što je možda bio samo ranjen ili mu je pozlilo. Kako su sati i dani prolazili bilo je sve manje nade da je Staniša živ. Njegov grob nađen je tek u proljeće 1943. godine kod gračačke pumpe na pruzi, kad su naše jedinice oslobađale ovaj kraj.

Mara Mijoković, čija se kuća nalazi nedaleko od mosta a ispod vaktarnice, ispričala je da je Staniša nađen tek treći dan poslije borbe kod Gračaca i to na desetak metara dalje od mosta na njivi Ivana Kneževića. Našla ga je prilikom pojenja krave njena rođaka, tada dvanaestogodišnja djevojčica Jovanka Milovanović, koja je odmah pozvala nju i njenog muža. Uz Stanišu nađeno je, kako je rekla, sve pa i puška. Pošto su ih Talijani iz vaktarnice primijetili kako su se okupili oko Stanišina leša, odmah su tri talijanska vojnika došla k njima i odstranili ih, a jedan vojnik se vratio u vaktarnicu. Malo kasnije s pumpe su došli jedan oficir i desetina vojnika s nosilima, te su Stanišu odnijeli i sahranili kod pumpe, gdje je u proljeće 1943. godine i nađen njegov grob. Na nadgrobnom obilježju Talijani su naznačili da je tu sahranjen komandant 2. bataljona što su utvrdili na osnovu oznaka koje je nosio i po tome što su kod njega našli bataljonski pečat.

Milan Rapajić Klica

Ustanak u plitvičkoj općini 1941. godine

Situacija uoči rata

Plitvička općina pred rat 1941. godine obuhvatala je sela: Ćuić Krčevinu, Ćorkovu Uvalu, Jezerce, Koreničku Kapelu, Končarev Kraj, Mirić Štropinu, Plitvički Ljeskovac, Plitvice, Poljanak, Prijeboj i Rastovaču u kojima je živjelo oko 2700 stanovnika, od toga oko 55% Srba i oko 45% Hrvata. Na teritoriji općine se nalazila jedna veća i pet manjih pilana, 11 mlinova vode-[1] ničara, 4 hotela, 9 gostionica, 7 trgovina, 3 osnovne škole, 3 pošte, 1 šumarija, 1 nadcestarija, 1 žandarmerijska stanica, 1 auto-mehaničarska radionica, veći broj samostalnih zanatlija — kovača, zidara, tesara, kolara, stolara, krojača i drugih. Većina stanovništva se bavila poljoprivredom. Ali, kako škrta lička zemlja nije obezbjeđivala potrebnu egzistenciju, primoravala ih je da se bave drugim poslovima. Najčešće su radili kao građevinski radnici, šumski radnici ili kirijaši, nešto malo u turizmu i drugdje. Opća teška ekonomska situacija i politikanstvo građanskih partija (JRZ, HSS, SDS) u Lici bili su karakteristični i za ovu općinu. Već u to vrijeme počeli su pojedini ljudi raspirivati nacionalnu mržnju u narodu. U tome su se osobito isticali prvaci JRZ s Mišom Kosanovićem[1] s jedne i frankovci s Markom Kolakovićem[2] na čelu s druge strane. Oni su između jednog dijela Srba i Hrvata uspjeli stvoriti jaku šovinističku netrpeljivost. Ovo je u toku rata imalo teških posljedica za čitav narod toga kraja.

Pored građanskih partija u plitvičkoj općini pred rat djeluje i jaka organizacija KPJ koja je bila organizovana u dvije osnovne organizacije — jedna u Končarevom Kraju, a druga u Ćuić Krčevini — stvorene pod uticajem Rade Končara, dok su pojedini članovi Partije u selima gdje nije bilo osnovne organizacije bili na ličnoj vezi starijih rukovodećih komunista: Milana Vukmirovića Škarpe[3], Petra Končara[4] i Jove Bogdanovića.[5] Partija je imala svoje simpatizere u svim selima, naročito među omladinom. Komunisti su najjaču aktivnost sprovodili u organizaciji »Seljačkog kola« i »Sokola«. Aktivnost komunista ispoljavala se u raznim oblicima i na najširem planu. Zahvaljujući toj aktivnosti, na općinskim izborima 1936. godine srušen je dotadašnji predsjednik općine Plitvička jezera Mišo Kosanović, predstavnik JRZ, a za predsjednika je izabran Prokopije Priča Isus[6], predstavnik opozicije. Te godine je partijska organizacija Končareva Kraja i Babinog Potoka preko »Seljačkog kola« organizovala štrajk kirijaša u cilju povećanja tarifa za prevoz drva. Štrajk je uspio, što se u političkom pogledu veoma pozitivno odrazilo na narod

1 Hotelijer i industrijalac, emigrirao 1941. godine u Argentinu.

2 Trgovac i gostioničar, poginuo kao ustaša u Bihaću 1942.

3 Predratni član OK za Liku, sada u penziji.

4 Umro od tiiusa 1943. godine kao predsjednik Kotarskog NOO Korenica.

5 Sada general JNA u penziji.

6 Trgovac i gostioničar u Plitvicama, nosilac »Spomenice 1941.«, umro 1973.

toga kraja. Prigodom proslave Prvog maja i Dana oktobarske socijalističke revolucije komunisti su pisali aktuelne parole, isticali crvene zastave, rasturali letke i slično.

Značajnu ulogu u razvijanju političke svijesti naroda odigrali su studenti, koji su 1938, 1939. i 1940. godine svakog ljeta logorovali na Plitvičkim jezerima. Godine 1938. i 1939. logori su bili organizovani pod nazivom Logor »Seljačkog kola«, a 1940. godine pod nazivom Studentski omladinski logor. U tim logorima boravili su većinom napredni studenti iz Beograda i Zagreba. Među njima je bio veliki broj članova KPJ i SKOJ-a. Najistaknutiji studenti u logoru bili su studenti prava Jefto Sašić[7] i Srđan Brujić[8], koji su bili i rukovodioci logora. Aktivnost studenata ispoljavala se najviše u okupljanju omladine iz okoline na razne priredbe i logorske vatre. Studenti su također odlazili u sela gdje su organizovali priredbe, držali govore, čitali i dijelili napredne knjige i si. Najviše su radili s omladinom u čemu su imali najviše uspjeha.

Aktivnost Partije imala je snažnog političkog odraza na narod, osobito na omladinu. Zbog toga je bilo moguće da se na Plitvicama pripremi i 18. augusta 1940. godine održi Okružna partijska konferencija za Liku. Za obezbjeđenje konferencije angažovan je veliki broj članova i simpatizera KP iz okoline, kao i dio studenata iz logora. Zahvaljujući radu Partije, politička svijest naroda je stalno rasla, zbog čega su političari građanskih partija gubili uticaj u narodu, a raspoloženje za borbu protiv eksploatacije, političkog bespravlja i protiv fašističke opasnosti bilo je u stalnom porastu. U svim selima, naročito Končarevom Kraju, Ćuića Krčevini, Jezercu i Plitvicama, postojali su uslovi za prijem novih članova u Partiju i SKOJ. Međutim, do toga prijema nije došlo zbog pretjerane konspiracije postojećih partijskih organizacija, sektašenja i zbog rata protiv Jugoslavije.

Teror okupatora i ustaša

Čim je 10. aprila 1941. godine proglašena Nezavisna Država Hrvatska, ustaše su u plitvičkoj općini počele da razoružavaju vojnike Jugoslavenske vojske. Po dolasku talijanskih okupatora, polovinom aprila, uspostavljeno je ustaško općinsko poglavarstvo i oružnička postaja (ustaško-žandarmerijska stanica) na Plitvičkim jezerima, a u Plitvičkom Ljeskovcu i Prijeboju ophodnje (patrole) ustaško-žandarmerijske stanice Plitvička jezera. Odmah je počeo nečuven teror. Najprije je narod razoružan pod prijetnjom smrtne kazne. Zatim su Talijani počeli progoniti ljude, hapsiti ih i odvoditi u zatvor. Već 18. aprila odveli su prvu grupu ljudi. U toku aprila oni su 25 uhapšenih ljudi internirali u Italiju. Plitvička općina bila je u sastavu kotarske oblasti Korenica, a ova u sastavu Velike župe Krbava i Psat čije je sjedište bilo u Bihaću. Ustaško-žandarmerijska stanica nalazila se u sastavu oružničkog krila Gospić.

Pošto su pod okriljem Talijana organizovale vlast, ustaše su otpočele strahoviti teror koji se ogledao u hapšenju i ubijanju Srba, nasilnom prevođenju u katoličku vjeru, gonjenjem na prisilni rad itd. Krajem maja i početkom juna dolazi do masovnog hapšenja i odvođenja ljudi na takozvani »prisilni rad«. Međutim, kako se većina odvedenih nije vraćala niti se javljala, narod

7 Sada general-pukovnik JNA u penziji.

6 General-ppukovnik JNA, umro 1976. godine.

je obuzela slutnja da odvedene ubijaju. Tako je i bilo. Ljudi iz plitvičke općine odvođeni su u ustaške zatvore u Korenici i Gospiću, odakle su ih odvodili u Velebit, ubijali i bacali u jamu na Jadovnom. Do 30. juna 1941. godine iz plitvičke općine ustaše su odvele oko 150 ljudi, od kojih su 73 čovjeka ubili. Samo iz Jezerca, koje je tada imalo 44 domaćinstva, odveli su 30 ljudi, od kojih se 15 nije nikada vratilo. To je bio nezapamćen teror razularenih ustaša. Narod je obuzeo strah i neizvjesnost. Živjelo se od danas do sutra i niko nije bio siguran da li će dočekati jutro. Ljudi su bili bespomoćni. Nije bilo nikoga da ih zaštiti. Šovinistička mržnja je raspirena do krajnjih granica. Dojučerašnje komšije i prijatelji nisu se više poznavali. To je bila posljedica one predratne šovinističke politike koju su sprovodili političari građanskih partija, naročito frankovci i JRZ.

Iseljenje Srba iz plitvičke općine

Zbog poznatih ljepota Plitvičkih jezera ustaše su ih proglasili biserom svoje države. Namjeravali su Plitvička jezera proglasiti nacionalnim parkom NDH i tu izgraditi vilu za poglavnika Antu Pavelića. S obzirom na to, razumije se da tu nije bilo mjesta Srbima, koji su u NDH, zajedno s Ciganima i Jevrejima, bili stavljeni van zakona. Zato u junu 1941. godine veliki župan iz Bihaća naređuje da se svi Srbi isele iz plitvičke općine, iako su tu do tada živjeli stoljećima. U tu svrhu je 29. juna u koreničkoj i bunićkoj općini izvršena mobilizacija kola s konjskom vučom. Pod izgovorom da odlaze na rad kola su upućena u Plitvičku općinu i raspoređena po srpskim selima, tako da su se uveče našla ispred svake kuće po jedna ili dvoja. To je bilo dobro zamaskirano da niko nije ni slutio o čemu se radi.

Ujutro 30. juna ustaše su po selima naredile da se svi Srbi s porodicama moraju iseliti iz svojih kuća u roku od jednog sata. Dozvoljeno im je da sa sobom mogu ponijeti najneophodnije lične stvari, toliko koliko mogu lično ponijeti. Pokrenuto je sve, mlado i staro, zdravo i bolesno, ukupno preko 1500 lica. Tada je tek nastala puna neizvjesnost. Pokrenuti narod nije znao kuda se ide i šta će biti s njim. Ljudi su nagađali i govorili svašta, ali se pozitivno nije ništa znalo. Narod je obuzeo očaj. Ljudi su napuštali svoje domove bez igdje ičega, ostavljajući kuće, pokućstvo, stoku, zemlju i drugu imovinu. Bilo je ljudi koji su krenuli s osmoro nejake djece i iznemoglim roditeljima. Narod je jednostavno na silu strpan u mobilisana kola. Ako je neko ponio više hrane ili drugih stvari, bilo mu je to oduzeto. Dušan Rapajić Duda, koga su istjerali sa sedmoro malodobne djece, ponio je posljednju vreću pšenice koju je imao, ali mu ju je u Prijeboju oduzeo ustaški prvak Milan Milobara. Bilo je porodica koje već u toku toga dana nisu imale šta da jedu. Sve je to bilo tako iznenada i na brzinu učinjeno da se nije moglo ništa poduzeti, a ustaško obezbjeđenje je bilo jako.

Oko podne toga dana izgnanici su stigli do rijeke Klokota kod Bihaća. Tu su se zadržali do noći. Poslije se pričalo da su ustaše imale namjeru da ih tu pobiju.» Nije poznato zašto to nisu tada učinile. Pretpostavlja se da su se tada još bojale javnog kompromitovanja, jer su do tada masovna ubistva još prikrivana. Odvođenje ljudi je maskirano prisilnim radom. Iste večeri pro-

9 Na tom istom mjestu ustaše su mjesec dana kasnije ubile 697 ljudi iz općine Ličko Petrovo Selo.

dužen je pokret preko Bihaća u pravcu Bosanskog Petrovca. Poslije podne slijedećeg dana kolona izgnanika stigla je u selo Kolunić kod Bosanskog Petrovca, gdje je zanoćila na livadi, i ujutro nastavila pokret prema Drvaru kamo je stigla 2. jula uveče. Noćilo se na cesti i okolo ceste a 3. jula izgnanici su raspoređeni najvećim dijelom po selima općine Drvar, manjim dijelom po selima općina Grahovo i Crni Lug. Zabranjeno im je bilo svako udaljavanje iz raspoređenih mjesta bez dozvole ustaških vlasti.

Narod Drvara i okoline primio je protjerane ljude bratski. No, uprkos tome, u pogledu ishrane situacija je bila veoma teška. Drvarski kraj je poznat kao pasivan, tako da nije mogao obezbijediti ishranu ni za domaće stanovništvo. Kupiti se nije moglo nigdje, a nije se ni imalo čime. Ustaške vlasti prodavale su narodu jedino mekinje koje nisu bile dobre ni za ishranu stoke. To je bilo sve što je prodavano, i to u ograničenim količinama. Bilo je kritičnih slučajeva. Da nije bilo pomoći naroda drvarskog kraja, izgnanici bi umirali od gladi.

U plitvičkoj općini je sva imovina protjeranog naroda podijeljena ustaškim porodicama i njihovim simpatizerima. Razumije se, kolovođe su za sebe uzele ono što je najbolje. Svi srpski spomenici — crkva u Plitvičkom Ljeskovcu, groblja u selima: Jezercu, Ćujić Krčevini, Plitvicama, Kapeli, Štropini, Plitvičkom Ljeskovcu i Končarevom Kraju — uništeni su. Kuća Prokopija Price potpuno je opljačkana i srušena. Crkve i kuće porušeni, groblja poravnata i po svemu posijana trava. Na taj način ustaše su mislile očistiti općinu Plitvička Jezera od srpskog življa i uništiti svaki trag o njihovom životu u tom kraju.

Početak ustanka

Pošto su svi Srbi iz plitvičke općine protjerani, u njoj je ostalo samo hrvatsko stanovništvo i jevrejska obitelj Zeljka Krausa. Podjelom imovine protjeranog naroda ustaše su uspjele da dio hrvatskog življa podvrgnu svom uticaju i vežu za sebe. U tom pogledu važnu je ulogu odigrala i propaganda o tobožnjoj osveti protjeranih Srba ako se vrate. Dio stanovništva koji se nije slagao s krvavim ustaškim terorom, pljačkom i nasiljem — u toj situaciji nije mogao ništa učiniti. Neki Hrvati, kao što su bili Ivo i Joso Mažar, Stipe Perišić i dr. koji su se samo pasivno držali prema ustaškim akcijama, bili su proganjani, zatvarani i mobilisani u žandare ili domobrane. Zbog toga, do povratka protjeranih, u tom kraju nije bilo uslova za dizanje ustanka, a do povratka je moglo doći tek po dizanju ustanka u Drvaru i jugoistočnom dijelu Like. Tako je stvarno i bilo. Tek po oslobođenju tih krajeva narod se mogao masovno vraćati svojim kućama.

Dvadeset sedmog jula u ustanku u Drvaru, Grahovu, Crnom Lugu i okolici, kao i u kasnijim borbama u tim krajevima, masovno učestvuje protjerani narod plitvičke općine. Masovniji povratak u rodni kraj slijedio je tek polovinom augusta i u septembru. Najprije se vratilo nekoliko pojedinaca na teritoriju koreničke općine. Zatim su se vratili oni koji su učestvovali u borbama u drvarskom kraju. Tako se polovinom augusta u Uvalici kod Plitvičkog Ljeskovca okupilo oko 50—60 ljudi naoružanih jednim puškomitraljezom i 11 karabina. Ovo oružje je zaplijenjeno u borbama oko Drvara. Ti ljudi su formirali gerilski logor Uvalica. Prvi komandir logora bio je Božo

S. Mirić.[10] To još nije bila organizovana vojnička jedinica, tako da je u početku bilo pojava nediscipline i samovolje. Koncem augusta logoru se priključilo desetak ljudi iz koreničke općine s dvije vojničke puške, tako da je sada bilo 13 pušaka i jedan puškomitraljez. Ostali ljudi su bili naoružani lovačkim puškama i raznim primitivnim oružjem i oruđem. Jezgro logora su sačinjavali omladinci, kojih je bilo oko polovine. Ostali članovi su bili sredovječni ljudi.

Za izvršenje pojedinih borbenih zadataka formirane su posebne grupe ili odjeljenja. Služba obezbjeđenja vršila se na smjenu. Tako se i oružje dodjeljivalo onima koji su izvršavali pojedine zadatke ili vršili službu obezbjeđenja. Oružje je bilo kolektivna svojina logora, bez obzira na to ko je oružje u logor donio i na koji način došao do njega. Odmah po formiranju gerilskog logora uspostavljena je veza sa Štabom gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu, na čijem je čelu bio publicista Bogoljub Rapajić.[11] Taj Štab se nalazio u Krbavici i djelovao je pod neposrednim uticajem Kotarskog komiteta KPH za Korenicu. U logor Uvalicu došao je Srđan Brujić, jedan od organizatora ustanka u tom kraju, sa zadatkom da organizaciono učvršćuje logor i razvija partijsko-politički rad. On je do tada bio u logoru Babin Potok. Po povratku iz Drvara njemu su se pridružili i stari komunisti Petar Končar, Jovo Bogdanović i drugi. To je bilo veoma značajno za dalji razvoj logora i razvoj NOB-a u tom kraju. Komunisti su bili nosioci svjesne djelatnosti u logoru, za razliku od ranijeg rada u kojem je bilo elemenata spontanosti. Ishrana ljudstva se vršila u logoru, a hrana je prikupljana po selima koreničke i vrhovinske općine na dobrovoljnoj osnovi.

Borbena aktivnost pripadnika logora bila je dosta živa. Među značajnija dejstva u to vrijeme spadaju: prepad jednog odjeljenja na lugarsku kuću u Rudanovcu kod Korenice radi hvatanja tamošnjeg lugara, koji je bio opasan ustaški zločinac; zasjeda na koreničkom vratniku; zatim napad na ustaške pljačkaše u Zaklopači, u općini Ličko Petrovo Selo, koji su pljačkali imovinu protjeranog naroda te općine na oslobođenu teritoriju Donjeg Lapca pošto su prethodno pobile sve odrasle muškarce koje su uhvatili. Tom prilikom su ubijena dvojica ustaša pljačkaša i oteta opljačkana stoka. U ovu aktivnost spada i izviđanje ustaško-žandarmerijskih posada u Plitvičkom Ljeskovcu, na Plitvičkim jezerima i u Prijeboju. Posade tih uporišta su bile kombinovane od žandara, ustaša, domobrana i naoružanih civila. Najslabije uporište bilo je u Plitvičkom Ljeskovcu, a najjače u Prijeboju, iz koga su bile i glavne ustaške vođe u tom kraju — Marko Kolaković, Milan Milobara, Lujaš Mažar (idejni vođa frankovaca), Ratko Ivasović i drugi.

Oslobođenje Plitvičkog Ljeskovca

Šestog septembra izvršen je napad na neprijateljsku posadu u Plitvičkom Ljeskovcu. To je do tada bila -lajveća i najznačajnija akcija u tom kraju. Uporište je branilo 30 ustaša, žandara, domobrana, lugara i civila naoružanih puškama. Odbranu su organizovali u zgradama šumarije, lugarske kuće i pilane, koje su bile izgrađene od tvrdog materijala. Za napad je od ljudstva iz logora Uvalice obrazovan gerilski odred »Kik«, nazvan tako po planini Kiku. U odredu je bilo oko 70 boraca naoružanih jednim puškomitraljezom

10 Poginuo u napadu na Plitvički Ljeskovac 6. septembra 1941.

11 Sada major JNA u penziji.

L 13 karabina, dok su ostali imali primitivno oružje i alat za rušenje. Komandir odreda bio je Božo S. Mirić. Odred je podijeljen na dva voda, svaki po 20 boraca i jedno odjeljenje od 5 boraca. Po planu napad na uporište trebalo je da izvrše vodovi, dok je odjeljenje imalo zadatak da se prethodno probije do vile Miše Kosanovića i da još u toku borbe otkopa oružje koje je tamo, navodno, bilo zakopano, a potom da se pridruži vodovima u napadu na uporište. S odjeljenjem je išao i komandir odreda. Za obezbjeđenje napada obrazovane su tri grupe, jačine od 8 do 10 boraca sa zadatkom da spriječe intervenciju neprijatelja od Plitvičkih jezera, Prijeboja i Vrhovina. Ovo je trebalo izvršiti uz prekopavanje i zaprečavanje cesta na sva tri pravca.

Napad je izvršen tačno po planu. Znak za početak napada dao je komandir odreda jednim pucnjem. Borba je počela oko podne, za vrijeme ručka žandara i domobrana, jednovremenim napadom iz svih pravaca. Posada se vrlo uporno branila iz utvrđenih zgrada. Iako je u toku dana zauzet veći dio mjesta, posada se uspjela održati. Uzroci su tome: slabo naoružanje odreda, oskudica u municiji, nemanje iskustva, odsustvo komandira odreda na glavnom pravcu napada, napad danju umjesto noću, kao i nedovoljna organizacijska čvrstina improvizovanih jedinica. U borbi je smrtno ranjen komandir odreda Božo Mirić, a poginuli su Miloš N. Rapajić i Sava Grbić, dok su još dva borca ranjena. To su tada za odred bili značajni gubici, pogotovo što je to bila prva takva borba u tom kraju. Ovi gubici su donekle negativno uticali na jedan dio boraca, a naročito na starije ljude koji su imali svoje obitelji. U toku borbe zarobljen je jedan ustaša koji se presvučen u civilno odijelo pokušao probiti prema Plitvičkim jezerima, da bi obavijestio žandarmerijsku stanicu o napadu na Plitvički Ljeskovac.

Ne uspjevši u napadu odred se povukao u logor u Uvalicu, dok je zaplašena posada, uz podršku ustaša iz Prijeboja, napustila Plitvički Ljeskovac čime je ovo mjesto bilo oslobođeno što je bilo od velikog značaja za dalji razvoj NOB-a u tom kraju. Još više je poljuljan moral ustaša i njihovih pristaša. Oni koji su se uselili u kuće protjeranih i prisvojili njihovu imovinu — sada su ih napuštali. Protjerani narod je vidio mogućnost da se vrati u svoje domove, a jedan dio se već vraćao u sela koja su bila oslobođena. Ustanici su stekli jedno iskustvo koje im je dobro došlo u kasnijim borbama. Napokon, u Plitvičkom Ljeskovcu nađene su izvjesne količine hrane, municije i drugog materijala, što je bilo veoma važno za izdržavanje odreda.

Poslije napada na Plitvički Ljeskovac u odredu su počele pripreme za nove akcije. U međuvremenu je došlo i do spajanja odreda »Babin Potok« s odredom »Kik«. Odred »Babin Potok« je tada imao osam karabina i tri lovačke puške. Do spajanja je došlo na inicijativu komunista i prijedlog odreda »Babin Potok«, upućenog 16. septembra Štabu gerilskih odreda za kotar Korenicu i okolinu. Prijedlog je usvojen i data je direktiva da se o spajanju neposredno dogovore komande odreda.

Sjedinjavanje je izvršeno 23. septembra. Time je odred »Kik« ojačan ne samo po broju boraca i pušaka već i po broju komunista, jer su u odredu »Babin Potok«, pored ostalih boraca, bili i komunisti Marko Perić Španac, Stevo Biga, Proko Cudić, Stjepan i Filip Brekalo i drugi. Komunisti su pojačali politički rad objašnjavajući borcima i narodu ciljeve NOB-a. Težište je bilo na razvijanju bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda. Ovo je bilo jedno od najvažnijih pitanja, jer je, poslije ustaških zlodjela, jedan dio boraca bio raspoložen za osvetu, ali je to partijska organizacija potpuno

spriječila. To je njen najveći uspjeh u tom periodu. U odredu se s nestrpljenjem pitalo gdje će se izvršiti slijedeća akcija. Svi su pretpostavljali da će to biti napad na ustaško uporište u Prijeboju ili Plitvičkim jezerima.

Oslobođenje područja Plitvičkih jezera

Za oslobođenje područja Plitvičkih jezera nije bio zainteresovan samo narod toga kraja već i OK KPH za Liku i Štab gerilskih odreda za kotar Korenicu i okolinu, i to iz više razloga. Trebalo je narodu plitvičke općine, rasturenom po čitavoj srednjoj Lici, omogućiti povratak svojim kućama prije zime, razviti narodnooslobodilački pokret u toj općini, omogućili povratak narodu Ličkog Petrovog Sela koji je bio protjeran na teritoriju Donjeg Lapca i povezati se s narodnooslobodilačkim pokretom na Kordunu. U vezi s tim, na zahtjev Štaba gerilskih dreda za kotar Korenicu i okolinu, gerilskom odredu »Kik« stigla su pojačanja: 15. septembra jedno odjeljenje s jednim puškomitraljezom i 9 karabina iz Donjeg Lapca, s Bratom Šašićem na čelu i 24. septembra oko 70 boraca iz koreničke i udbinske općine s Mićunom Šakićem[12] na čelu. Od svih tih boraca formiran je kombinovani odred u Uvalici. Odred je ukupno imao oko 140 boraca naoružanih s 2 puškomitraljeza i 63 karabina. Ostali borci bili su naoružani raznim lovačkim puškama i drugim primitivnim oružjem i alatima. Na sastanku rukovodstva 24. septembra za komandira kombinovanog odreda izabran je komandir odreda »Kik« Bogdan Krga,[13] kao najbolji poznavalac toga terena. U rukovodstvu su još bili Mićun Šakić, Srđan Brujić i Bogoljub Rapajić. Na sastanku se razmatrala mogućnost napada i na Prijeboj, ali se od toga odustalo zbog toga što je u selu bilo oko 60 talijanskih vojnika.

Posada na Plitvičkim jezerima bila je sastavljena od 40 žandara i domobrana te 20 ustaša i naoružanih civila. Uži dio odbrane organizovan je u žandarmerijskoj kasarni, pošti i nadcestariji. Zgrade su bile izgrađene od kamena i betona. Zandarmerijsku stanicu branio je dio posade naoružan s dva puškomitraljeza, karabinima, dovoljnom količinom municije i ručnih bombi.

Planom je bilo predviđeno da se napad izvrši 25. septembra u 12.30 sati u zahvatu cesta koje vode od Jezerca i Plitvičkog Ljeskovca i iz šume s pravca Međeđaka. Obezbjeđenje je trebalo izvršiti prema Prijeboju, Rakovici i Vrhovinama. U duhu ovog plana izvršena je i podjela kombinovanog odreda — dva voda za napad na samo uporište i tri grupe obezbjeđenja. Iz Uvalice odred je krenuo u 7 sati 25. septembra i kako se malo zakasnilo, napad je počeo u 13 sati. U toku dana ustanici su zauzeli veći dio mjesta: kuće Perišića, hotel »Kozjak«, Đački dom, općinsku zgradu, hotel »Belvi« i druge objekte. U toku borbe u općini su se predala tri domobrana. No užim dijelom uporišta — žandarmerijskom kasarnom, poštom i nadcestarijom — odred nije mogao da ovlada zbog upornog otpora posade iz tvrdih zgrada. Zahtjev ustanika za predaju bio je odbijen.

Naoružanje ustanika bilo je preslabo za osvajanje tako tvrdih objekata. Osim toga, nije bilo dovoljno municije ni za ono oružje što su ga imali. I ovdje, kao i u napadu na Plitvički Ljeskovac, ispoljile su se slične slabosti: nedovoljna organizacijska čvrstina i nehomogenost na brzinu formiranog

12 Umro 1971. godine kao general-pukovnik JNA.
13 Umro 1973. godine kao kapetan I klase JNA.

odreda, napad usred dana umjesto noću i si. Po zauzimanju prvih zgrada pojedinci su počeli da pljačkaju razne stvari, što se veoma negativno odrazilo na disciplinu, red i borbenost. Odjeljenje Brate Šašića je samovoljno zapalilo slagalište građe od porušenog hotela »Plitvice«. U 19 sati stiglo je naređenje od Marka Oreškovića da se napad prekine i da se ljudstvo povuče iz Plitvica. Na osnovu toga izdato je naređenje da se kombinovani odred povuče u Uvalicu, što je i učinjeno u 22 sata. Sutradan su se borci iz koreničke, udbinske i lapačke općine vratili u svoj kraj, a jedno odjeljenje odreda »Kik«, s Dušanom Rapajićem Dudom na čelu, samoinicijativno je vršilo izviđanje Plitvica, kojom prilikom je zapucalo. Iz Plitvica nije nitko pružao otpor, već je šofer Vinko Sever[14] bijelom krpom dao znak da borci dođu u mjesto što je i učinjeno. U nadcestariji našli su 6 domobrana koji su se predali. Ostala ustaško-žandarmerijska posada je u toku noći pobjegla u Rakovicu. Tako je oslobođeno područje Plitvičkih jezera.

Rezultat ove akcije bio je 9 zarobljenih domobrana i 6 naoružanih civila. Svi su pušteni kućama. Ostali gubici neprijatelja nisu poznati. Zaplijenjeno je: 15 karabina, 1 pištolj, 1 lovačka puška, izvjesna količina municije, odjeće, hrane i drugog materijala. Time su ustanici pojačani novim oružjem što je omogućilo naoružavanje novih boraca. Naši gubici iznosili su 5 poginulih i 4 ranjena borca.

Oslobođenje ovog područja imalo je velik odjek i značaj, ne samo za tu općinu, već i za čitavu sjevernu Liku i južni Kordun. Time je stvorena direktna veza između ličkih i kordunaških ustaničkih odreda. Privremeno je zauzeta jedna od važnijih saobraćajnih raskrsnica. Zauzimanje prostora Plitvičkih jezera imalo je posebni značaj za protjerani narod plitvičke općine i Ličkog Petrovog Sela, jer mu je time stvorena mogućnost da se vrati svojim kućama. Nije ni potrebno napominjati šta je to značilo uoči zime.

Snažan udarac ustaškoj vlasti, čiji je autoritet već ionako bio jako poljuljan, adat je zauzimanjem Plitvičkog Ljeskovca i Plitvičkih jezera. Srušeni su bili svi planovi ustaškog rukovodstva u pogledu Plitvičkih jezera, a ugled boraca — partizana ogromno je porastao u narodu koji je u njima gledao svoje jedine spasioce. Podrška naroda borcima bila je bezgranična, a raspoloženje za borbu veliko. Samo je nedovoljna količina oružja ograničavala prijem novih boraca — dobrovoljaca u odred. Politički značaj ovih akcija također je bio velik za cio kraj. Stvorena je nova baza za ustanike i povoljne mogućnosti da se narod, koji se povratio svojim kućama, organizuje, da se formiraju organi narodne vlasti i druge političke organizacije. Uspostavljena je veza s okolnim hrvatskim selima i narodom te razbijena ustaška propaganda o osveti Srba kada se povrate iz izgnanstva. Time je u tom kraju posijano sjeme bratstva i jedinstva između Srba i Hrvata što je imalo uticaja i na širu okolinu.

Na osnovu sporazuma s ustaškom vladom od 26. augusta Talijani su ponovo okupirali takozvanu treću okupacionu zonu, a u drugoj zoni su preuzeli i civilnu vlast. Budući je granica između II i III okupacione zone prolazila preko Plitvičkih jezera, to je divizija »Lombardija« iz Bihaća 8. oktobra uputila oko 100 vojnika na Plitvička jezera, dok je u Prijeboju od ranije bilo oko 60 talijanskih vojnika. Pomoću Talijana u Plitvicama je polovinom oktobra ponovo uspostavljena ustaška žandarmerijska stanica, a Talijani su se povukli u Ličko Petrovo Selo. Sada je ustaška vlast bila ograničena samo

14 Sada pukovnik JNA u penziji.

na uporišta na Plitvicama i u Prijeboju, dok su stvarnu kontrolu nad općinskom teritorijom imali ustanici.

Formiranje partizanske čete »Ognjen Priča«

Poslije oslobođenja područja Plitvičkih jezera gerilski odred »Kik« reorganizovan je u Partizanski odred »Ognjen Priča«. Odred je tada imao 31-og izabranog borca, a od naoružanja 1 puškomitraljez, 29 karabina i 1 talijansku vojničku pušku. Organizator odreda bio je Srđan Brujić. Komandiri su se često mijenjali, ali je najduže bio Geco Končar. Politički komesar je bio Jovo Bogdanović. Odred se u početku bazirao u Uvalici i na planini Kiku. Tu u Uvalici borci odreda su položili i prvu partizansku zakletvu koju im je čitao Srđan Brujić. Oni koji nisu imali oružja upućeni su kućama, sa zadatkom da rade u »pozadini«, s tim da će biti pozvani u odred kada se za njih obezbijedi oružje. Odred je bio sastavljen uglavnom od omladinaca. Politički rad je bio intenzivan a politička svijest boraca na visini. Borci su bili svjesni da se moraju boriti protiv svih neprijatelja bilo gdje, tako da je odred dobio karakter »letećeg« odreda kako su ga upravo i zvali.

U toku septembra i oktobra odred je dejstvovao na teritoriji plitvičke, koreničke i vrhovinske općine. Tako je, pored već navedenih akcija, odred 1. septembra noću izvršio prepad na ustaško uporište u Prijeboju, u kome je bilo oko 80 ustaša, žandara, domobrana i naoružanih seljaka, s ciljem uznemiravanja i nasilnog izviđanja uporišta. Deset dana kasnije odred je minirao željezničku prugu Ogulin—Vrhovine, između željezničke stanice Vrhovine i Javornik. Na miniranu prugu je naišao putnički vlak, kojom prilikom je pričinjena manja šteta i prekinut saobraćaj za kraće vrijeme. No, ta akcija imala je veliki efekat. Ona je kod Talijana i ustaša stvorila osjećaj nesigurnosti i prisiljavala ih da veće snage odvajaju za obezbjeđenje pruge. Na osnovu Naredbe br. 27 Štaba gerilskih odreda za kotar Korenicu i okolinu, od 16. septembra odred je kontrolisao kretanja na cesti koja od Plitvičkih jezera i Korenice vodi prema Vrhovinama i Otočcu radi sprečavanja prodaje namirnica okupatoru i suzbijanje špijunaže. Po naređenju Srđana Brujića jedno odjeljenje odreda »Ognjen Priča«, s Nikom Drakulićem na čelu i grupom boraca iz Brinja, iz zasjede je 30. septembra na Pogledalu napalo kolonu talijanskih kamiona s vojskom. Tom prilikom su poginula 2 i ranjena 2 talijanska vojnika, dok je od partizana poginuo 1 borac. Za odmazdu talijanski fašisti su istoga dana pohapsili oko 50 ljudi iz Vrela i zapalili cijelo selo. To je prva veća akcija protiv talijanskih okupatora u Lici.

Sredinom oktobra od Partizanskog odreda »Ognjen Priča« i partizanskih odreda iz sela Krbavice, Trnavca, Turjanskog i Crne Vlasti formirana je partizanska četa »Ognjen Priča«. Četa je imala oko 70 boraca. Partizanski odred »Ognjen Priča« je ušao u sastav čete kao njen prvi »leteći« vod. Drugi vod je formiran od boraca iz Turjanskog i Crne Vlasti, a treći od boraca iz Krbavice i Trnavca. Za komandira čete je određen Miloš Uzelac,[15] a organizator čete bio je Srđan Brujić.

Četa je 23. oktobra upućena u zapadnu Liku, na teritoriju općine Kosinj, u cilju zaštite tamošnjeg naroda od ustaškog terora, razvoja ustanka u tom kraju i povezivanja s hrvatskim selima. S četom je išao i Srđan Brujić.

15 Sada general-potpukovnik JNA u penziji.

U Kosinju je izveden veći broj uspješnih akcija, među kojima je, svakako, najznačajnija ona izvedena noću između 12. i 13. novembra kada je napadnuta i zapaljena velika pilana koja je radila za okupatora. Pričinjena šteta iznosila je 3,500.000 predratnih dinara. Tom prilikom je jedan ustaša poginuo, a jedan ranjen. Zaplijenjena je jedna puška i nešto drugog materijala. Pri povratku četa je 21. novembra između željezničkih stanica Studenci i Janče minirala prugu pa je na nju naišao talijanski vlak. Tom prilikom je uništena lokomotiva i tri vagona, uslijed čega je željeznički saobraćaj bio prekinut 4 dana. Za vrijeme tih akcija u partizane je stupilo oko 25 novih boraca, među kojima 10 Hrvata iz okoline Perušića i Lešća, što je bilo veoma značajno za stvaranje i razvijanje bratstva i jedinstva između Srba i Hrvata.

U drugoj polovini novembra četa se vratila na teritoriju koreničkog kotara. Tada su bile u toku pripreme za formiranje bataljona »Ognjen Priča«. Bataljon je kasnije formiran od partizanskih jedinica s Ljubova, iz Bunića i Šalamunića i od ove čete, koja je u bataljon ušla kao njegova 1. četa. Za komandanta bataljona postavljen je Bogoljub Rapajić, a za političkog komesara Srđan Brujić.

Formiranje organa narodne vlasti i antifašističkih organizacija

Poslije oslobođenja područja Plitvičkih jezera i povratka kućama protjerani narod prikuplja stoku i drugu imovinu. Time su stvoreni uslovi za formiranje organa narodne vlasti i antifašističkih političkih organizacija. Najprije je trebalo formirati organe narodne vlasti. Prvi oblik te vlasti bio je poluvojničkog karaktera. U svakom selu biran je komandir sela čiji je zadatak bio višestruk. On je određivao narodnu (seosku) stražu, koja je vršila službu osmatranja i obavještavala selo o pojavi neprijatelja, ili o drugim opasnostima. Na stražama su se smjenjivali svi muškarci i žene sposobne za to. Pored toga komandir je imao zadatak da prikuplja hranu za partizane, da vrši raspored boraca na prenoćištu, da dijeli radio-vijesti koje je dobijao od agencije »GRM«, a koje je izdavao Štab gerilskih odreda za Korenicu, da sprečava prodaju namirnica okupatoru itd. Za komandire su birani najugledniji ljudi u selu i odani narodnooslobodilačkom pokretu.

Polovinom septembra Štab gerilskih odreda za Korenicu i okolinu izdao je naredbu o stvaranju odbora za narodnu ishranu po selima. Na osnovu te naredbe formirani su odbori u koje je birano 4 do 6 članova, među kojima je i jedna do dvije žene. To je prvi put da se u neke organe biraju žene pa su zato one to i pozdravile. Ti odbori su preuzeli sve funkcije komandira sela koje nisu bile vojničkog karaktera. To je u stvari bila prva forma narodne vlasti.

Poslije savjetovanja vojnih delegata Like 21. septembra na Kamenskom, partijska organizacija vrši pripremu za formiranje narodnooslobodilačkih odbora kao privremenih organa narodne vlasti. U toku novembra i decembra u većini sela plitvičke općine formirani su seoski narodnooslobodilački odbori, bez obzira na neprijateljske posade na Plitvičkim jezerima i u Prijeboju. U odbore su birani oni koji su se najviše isticali u pomaganju NOP-a. Naziv »privremeni organi narodne vlasti« ostao je sve do sprovođenja izbora za mjesne, općinske i kotarske NOO-e, koji su održani u jesen 1942. godine.

U novembru i decembru u većini sela formirane su skojevske organizacije, preko kojih Partija razvija veoma živ politički rad s narodom, naročito

s omladinom. Krajem 1941. i početkom 1942. godine formiraju se i mjesne organizacije narodnooslobodilačkog fronta, Antifašističkog fronta žena i Saveza mlade generacije. Također se u većini sela formiraju partijske organizacije od mladih članova KPJ. Rad organa narodne vlasti i spomenutih organizacija nije se nikada prekinuo u toku čitavog narodnooslobodilačkog rata.

Drugi napad na područje Plitvičkih jezera

U toku oktobra i novembra u Lici nije bilo većih borbi. To vrijeme je iskorišteno za reorganizaciju partizanskih jedinica. Formirani su Štab grupe narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Liku, 1. partizanski odred (četiri bataljona) i četiri samostalna partizanska bataljona, a vršene su pripreme za formiranje još dva bataljona. Tako je već 13. decembra, pod komandom Štaba grupe partizanskih odreda za Liku, bilo 3.730 boraca — partizana koji su od naoružanja imali: 1 haubicu, 3 teška mitraljeza, 26 puškomitraljeza, 690 karabina i 5 talijanskih vojničkih pušaka.

Polazeći od toga da bi ponovno oslobođenje područja Plitvičkih jezera imalo veliki značaj, kako za dalji razvoj ustanka u sjevernoj Lici, tako i za povezivanje ličkih i kordunaških partizanskih odreda i oslobođenih teritorija, Štab grupe partizanskih odreda za Liku je na osnovu direktive Glavnog štaba Hrvatske donio odluku da napadne i oslobodi ovo područje. Za izvršenje te odluke određeni su bataljoni »Marko Orešković« i »Ognjen Priča«, dok je neprijateljska posada brojala oko 40 ljudi. Napad je izvršen rano ujutro 10. decembra. Bataljon »Marko Orešković« je napadao na uporište, a bataljon »Ognjen Priča« je obezbjeđivao napad. Borba se vodila cio dan. Zandarmerijska posada se uporno branila iz utvrđene žandarmerijske kasarne u samom mjestu. U toku borbe došlo je do intervencije Talijana s jednim eskadronom konjice iz Ličkog Petrovog Sela. Tu intervenciju su spriječili osiguravajući dijelovi bataljona »Ognjen Priča« na Mukinji (u Jezercu). U poslijepodnevnim satima, pošto nisu mogli ništa drugo učiniti, Talijani su hapsili ljude u Jezercu, a jednoga su čovjeka ubili (Pepu Kalembera).

Zbog žilavog otpora žandarmerijske posade, kao i zbog talijanske intervencije, po naređenju Štaba grupe napad je uveče prekinut, bataljoni su se povukli od Plitvičkih jezera, a zatim su upućeni na druge zadatke. U toku ovog napada ranjena su 3 talijanska vojnika, 1 ustaša je poginuo a 1 je ranjen, zaplijenjene su 2 puške, dok smo mi imali 1 poginulog i 2 ranjena borca. Istog su dana osiguravajući dijelovi bataljona »Ognjen Priča« porušili cestu između Plitvičkih jezera i Prijeboja i most na jezeru Kozjaku.

Zbog ovoga napada posada je 11 decembra pobjegla s Plitvica, ali se brzo vratila i ponovo uspostavila uporište. Iako nije uspio, napad je imao značajan efekat. Ustaše i žandari su bili uplašeni te se van svojih uporišta nisu smjeli kretati osim u većim grupama. Vezu između Plitvica i Prijeboja održavali su patrolama od 10 do 15 vojnika, koje su se sretale na pola puta — u Jezercu. Noću se nikada nisu smjeli kretati.

Prvoborci plitvičke općine

Krajem 1941. godine većina naroda iz općine Plitvička Jezera opredijelila se za NOP i aktivno ga pomagala. Već tada je bilo 79 boraca u partizanskim jedinicama ili aktivnih političkih radnika. Samo je nedostatak oružja ograni-

čavao priliv znatno većeg broja boraca u jedinice. Spomenutom brojkom obuhvaćeni su nosioci »Spomenice 1941.«, kao i oni koji bi to bili da nisu dali svoj život za narodnooslobodilački pokret u toku rata. U interesu je istorije NOP-a toga kraja da se imena tih boraca sačuvaju od potpunog zaborava.

Borci od 1941. godine poginuli u toku NOR-a: Borić I. Jovo, Drakulić P. Mile, Ćuić Đ. Rade, Ćuić I. Bogdan, Ćuić V. Momčilo, Daić B. Milan, Grbić V. Sava, Kalember D. Miloš, Končar G. Rade — narodni heroj Jugoslavije, Končar I. Petar, Končar S. Dragica, Končar Jela, Končar G. Božo, Končar D. Vlade, Končar R. Đuro, Končar I. Bogdan, Končar S. Milica, Končar R. Dušanka, Kraus Željko, Krga J. Miloš, Lužaić B. Dane, Mirić S. Božo, Rapaić N. Miloš, Rapajić M. Bude, Rapajić I. Dušan, Šuput N. Miloš i Špehar Stipe.

Nosioci »Spomenice 1941.«: Bubalo V. Soka, Bogdanović S. Jovo, Bogdanović S. Draga, Bogdanović S. Danica, Biga V. Slavko, Ćuić V. Dane, Ćuić Lj. Nikola, Ćuić N. Stevo, Ćuić M. Mane, Ćuić M. Branko, Ćuić V. Lata, Ćuić D. Milan, Ćuić D. Vlade, Ćuić M. Bogdan, Ćuić N. Mirko, Ćuić N. Srđo, Ćuić M. Niko, Ćuić M. Dušanka, Ćuić V. Vlade, Ćuić I. Dušan, i Ćuić I. Dušan Icotin, Grbić M. Vojin, Grbić S. Nevenka, Hrnjak N. Jelka, Hrnjak I. Draga, Končar G. Nikola, Končar P. Naranča, Končar P. Dušanka, Končar N. Danica, Končar G. Mara, Končar M. Geco, Končar M. Milan, Končar N. Danica, Končar I. Petar, Končar P. Nikola, Končar D. Bogdan, Končar N. Nikola, Končar N. Petar, Končar J. Nikola, Končar M. Petar, Končar M. Stevo, Končar P. Desimir, Mirić B. Božo, Priča Prokopije Isus, Rapajić P. Milan Klica, Rapaić P. Mića, Rapaić M. Bude, Rapaić V. Dušan, Sever Vinko, Šuput B. Nikola, Vukmirović Ilije Božica, Vukmirović I. Mladen, Vukmirović I. Dragica, Vukmirović B. Toša, Zubović Anka, rođena Končar i Zubović Duka.

Đorđe Orlović

Prvi okršaji s talijanskom okupatorskom vojskom

1. Sukob kod Mekinjara

Zatišje pred buru može se nazvati stanje u Lici potkraj 1941. godine. Ustaše su u ustanku brzo vojnički tučene i satjerane u okupatorske garnizone, a sopstvenim zločinima bile su i politički kompromitovane. Poslije toga oružane akcije postaju sve rjeđe, zamah i intenzitet ustanka polako je počeo da jenjava i biva znatno usporen. Iako je još u toku priprema za oružani ustanak i u samom ustanku Partija jasno istakla ciljeve, odredila liniju borbe i usmjeravala kurs ustanka na borbu protiv okupatora, ipak, zbog nepripremljenosti narodnih masa, oružana borba s okupatorom nije odmah u početku poprimila šire razmjere. Ustanak se još uvijek nije razvio u narodnooslobodilački rat, već je zadržao antiustaški karakter što je vodilo njegovoj stagnaciji. Nekoliko borbi ili bolje reći čarki s Talijanima bile su manje-više rezultat inicijative i odvažnosti pojedinaca ili pojedinih grupa boraca.

Upravo na pitanju borbe protiv okupatora došlo je i ovdje u Lici do otvorene izdaje četnika, a time i do oštre polarizacije u ustaničkim, uglavnom srpskim masama koje su od početka činile bazu ustanka. Kako je ustanak u srpskim selima izbio kao bujica, odjednom i masovno, u njemu se sticajem okolnosti našao znatan broj malodušnih i nacionalističko-osvetnički, odnosno četnički nastrojenih elemenata koji su, naturajući antihrvatsku liniju ustanku, unosili demoralizaciju i dezorganizaciju u ustaničke mase, ističući liniju čekanja, moć i snagu okupatora, prijeteći njegovim represalijama i slično. Situacija je postala ozbiljna te je od vodstva ustanka, partijskih organizacija i svih rodoljubivih snaga zahtijevala upornu političku borbu za mase i dosljedno sprovođenje utvrđene partijske linije za dalje razvijanje ustanka u masovnu narodnooslobodilačku borbu. U vezi s tim bilo je neophodno da partijske organizacije i vojna rukovodstva sistematski srede i reorganizuju ustaničke snage, formiraju i politički pripreme borbene vojne formacije koje će biti sposobne da se uhvate u koštac i uspješno bore s dobro organizovanim i naoružanim okupatorskim trupama.

Upravo u tom periodu kolebanja i neumorne političke borbe za mase na platformi narodnooslobodilačke borbe došlo je 11. novembra 1941. godine pred veče i iznenada do žestokog i značajnog okršaja s Talijanima više sela Mekinjara. Naime, toga dana prije podne ustaše su izvršile ispad iz Udbine[1] u selo Rebić, pa je nastalo puškaranje. Po već ustaljenom običaju iz ustanka, odmah je u pomoć ugroženom selu krenulo oko dvadesetak naoružanih boraca iz Srednje Gore. Dok su oni tamo stigli, ustaše su se već bile povukle u Udbinu jer su naišle na otpor mještana. Kratko vrijeme poslije toga primijetili su talijansku kolonu od trideset i četiri vojnika, dva civila i dvije natovarene mazge koja se pojavila ispod Udbine, krećući se cestom preko polja u pravcu sela Mekinjara. Odmah su zaključili da su se Talijani sigurno uputili u Podlapaču gdje od nedavno postoji njihov manji garnizon.[2] Tada je Milošu Čankoviću sinula ideja da bi ovu neočekivano zgodnu priliku trebalo iskoristiti. Podstaknut kampanjom za borbu protiv okupatora, koja je tada bila u punom zamahu, predložio je prisutnima da se prilika ne propušta, već da se ova grupa Talijana sačeka na pogodnom mjestu i razoruža. Nekoliko najodlučnijih boraca je tu inicijativu odmah podržalo i svesrdno prihvätilo, dok se većina nije s tim slagala uglavnom iz straha od posljedica. Nakon izvjesnog prepiranja, za ili protiv napada na kolonu, izdvojila se grupa boraca koja je, bez obzira na protivljenje većine, odlučno krenula u susret talijanskoj koloni. U početku je ona bila dosta brojna, ali kako je u njoj bilo dosta kolebljivaca koji su je usput jedan po jedan napustili znatno se smanjila.

Grupa se kretala žurno padinama bregova iznad sela, paralelno s kolonom Talijana koja je išl^ cestom. Kada su Talijani oko jedan kilometar prošli Mekinjar i cestom se uputili prema Breštanima odnosno Podlapači, pred njih je prosto u trku iskočila grupa Srednjogoraca u kojoj su bili: Miloš

1 Pored ustaša u Udbini se tada nalazio jedan bataljon 2. pješadijskog puka talijanske divizije »Re«.

2 Gerilski odredi iz okolnih sela su u zajedničkoj akciji prvi put istjerali ustaše iz Podlapače 3. septembra 1941. Budući su se poslije nekoliko dana ustanici povukli, ustaše su se ponovo vratile i uspostavile svoju vlast. Ponovni (drugi) napad je izveden 10. oktobra 1941. ali su Talijani s Udbine brzo intervenisali i spasili ustaše. Radi njihove zaštite Talijani su tada ostavili manje snage u mjestu.

Ćanković s puškomitraljezom, Dragija Basta, Nikola Radaković, Nikola Grković, Jovo Grković, Vujo Kugić i Dušan Ćanković — svi naoružani karabinima. Čim su iz trka zalegli u kamenjar pored ceste, oni su na rđavom talijanskom jeziku pozvali Talijane da se predaju i odlože oružje. Potpuno iznenađeni oni su se najprije uskomešali a zatim počeli se razvijati za borbu. Vidjevši da se neće predati, grupa je otvorila žestoku paljbu po uskomešanoj koloni nanijevši joj velike gubitke. Iako iznenađeni i s osjetnim gubicima, Talijani uspijevaju da se srede i da pruže odlučan otpor. Štab Grupe partizanskih odreda za Liku i Okružni komitet KPH za Liku, koji su tada imali sjedište u Srednjoj Gori, odmah su podržali ovu neočekivanu samoinicijativu i preduzeli potrebne mjere da se ona do kraja iskoristi. Tako je politički komesar Grupe Šime Balen sa oko petnaestak naoružanih boraca iz Srednje Gore, koliko ih se tu zateklo, odmah krenuo u pomoć. Takođe, poslato je naređenje odredu Doke Jovanića da se u toku noći prebaci na položaje iznad Mekinjara jer se sa sigurnošću pretpostavljalo da će Talijani intervenisati iz Udbine jačim snagama.

Noć je već bila odavno pala kada smo mi, druga grupa Srednjogoraca, sa Šimom Balenom stigli na položaje. Naši su se već bili povukli, ali smo neke od njih usput sreli pa su nam se i oni pridružili. U toku noći pokušavali smo nekoliko puta da se što bliže primaknemo Talijanima i da slomimo njihov otpor ili da ih prisilimo na predaju, ali u tome nismo uspjeli. U toku noći stigao je i odred Đoke Jovanića. Svi smo se razvili za borbu od padina Crnog vrha pa do ceste Mekinjar—Breštane u pravcu Mekinjara. U međuvremenu uslijedila je intervencija jedne čete Talijana iz Udbine koja je stigla na kamionima. Udarili su na naše desno krilo iznad Mekinjara. Nastala je žestoka bliska borba u kojoj su se naši borci s desnog krila pod pritiskom daleko nadmoćnijih snaga počeli povlačiti. Ubrzo zatim počeo se povlačiti i Đokin odred koji je bio razvijen lijevo od grupe Srednjogoraca u pravcu Breštana. Time je ova borba i okončana. U njoj su prema vlastitom priznanju Talijani imali pet mrtvih, sedam ranjenih vojnika i jednog oficira i dva zarobljena koji su kasnije zamijenjeni. Najviše gubitaka, ako ne i sve, Talijani su imali uveće, u prvom sudaru. Mi, što se boraca tiče, nismo imali gubitaka. U znak odmazde Talijani su drugog dana upali u Srednju Goru i zapalili dvije kuće. Kako je ova akcija djelovala na okupatora, govori dovoljno sama činjenica da su kroz nekoliko dana napustili Podlapaču i svoje dijelove povukli u Udbinu. Akcija je imala velikog odjeka u narodu, i to ne samo u Krbavi već u čitavoj Lici. Pristalice NOP-a su je s oduševljenjem dočekale i svesrdno podržale, a protivnici su nastojali da dokažu kako je nemoguće voditi borbu s moćnom okupatorskom državom i vojskom. Po obimu i po rezultatu ovo je, vjerovatno, dotad bila najkrupnija oružana akcija protiv Talijana u Lici koja je istovremeno označila i uvod u nepoštednu borbu s okupatorom što je uskoro uslijedila oko Korenice, a otpočela napadom na Talijane u Bjelopolju 29. decembra 1941.

2. Poraz Talijana na Pogledalu

Uspjeh u Bjelopolju, gdje su partizani u dva navrata ubili 13, zarobili 16 talijanskih vojnika i zaplijenili 18 pušaka i 4 puškomitraljeza, imao je munjevit i veoma povoljan odjek u čitavoj Lici. Još istog dana su iz Krbavice, gdje se od napuštanja Srednje Gore u novembru nalazio Štab Grupe partizanskih

odreda za Liku, hitali kuriri u raznim pravcima po Lici s obavještenjima o uspjesima i naređenjima za dalji rad pojedinih jedinica.

Po jednom od tih naređenja Štaba krenulo je ujutro 31. decembra 1941. godine iz Srednje Gore i Kurjaka ka Korenici 30 boraca naoružanih puškama i s 2 puškomitraljeza. Za nas, koji smo tada pod komandom Miloša Čankovića krenuli ka Korenici, ovo je bilo definitivno odvajanje od svojih kuća i porodica te svrstavanje u borbene jedinice iz kojih smo se kasnije navraćali kućama samo pri prolasku ili iz bolnica dolazili na oporavak i liječenje.

Po sunčanom zimskom danu, dubokom snijegu i oštroj ličkoj buri put nas je vodio iz Srednje Gore preko Mekinjara, Tolića, Pišaća (sada Krbava) i Šalamunića do Krbavice u Štab Grupe. S obzirom na nisku temperaturu i dubinu snijega do jednog metra, ovo je bio veoma dug i naporan put. Kretali smo se u koloni po jedan, s tim što smo se tamo gdje nije bilo prtine često smjenjivali na čelu. U selima gdje smo prolazili srdačno smo dočekivani i pozdravljani od naroda, naročito omladine. Svako je želio da nas nešto pita ili nam saopći neku novost koju je tek saznao, da nas neposredno pozdravi, da nam stegne ruku i poželi uspjeh. Na svakom mjestu, pred svakom kućom domaćini su nas sačekivali i pozivali da svratimo. Tamo gdje smo svraćali bili smo dočekivani kao najbolji prijatelji. Čašćavani smo s onim što je bilo najbolje u kući. Svuda smo naišli na veliko samopouzdanje i duboku vjeru naroda u pobjedu. Nigdje ni traga pesimizmu i strahu od okupatora.

Što smo se više približavali Krbavici, sve jasnije je do nas dopirala paljba kod Korenice. Naročito nas je impresioniralo štektanje mitraljeza i prasak granata i bombi. Usput srećemo kurire s bojišta i od njih saznajemo detalje 0 borbama iz prethodnih dana. Doznajemo da je 29. decembra, poslije borbe u Bjelopolju, odmah počeo napad na Talijane u Korenici, da su naši zaposjeli Gradinu, Vranovaču i druga sela neposredno oko grada, da su upali u samo mjesto i zauzeli bolnicu gdje se danonoćno vode žestoke borbe.

Noć je poodavno bila pala kada smo stigli u Krbavicu, umorni od puta 1 hladnoće. Odmah se javismo Štabu Grupe, gdje smo dočekani kao stari poznanici i saborci iz ranijih borbi. Ukratko nas upoznaše s razvojem događaja. Saznajemo da su naše snage oko Korenice već prilično jake, da napadom na Korenicu rukovodi Štab bataljona »Ognjen Priča« koji se nalazi na Vrpilima gdje je odnedavno i formiran, da su pristigle neke čete od Lapca i da je bataljon »Marko Orešković« na putu za Korenicu. Dakle, ovo je pravi rat gdje se dvije vojske tuku bespoštedno danju i noću, bez kolebanja i uzmicanja, razmišljali smo i diskutovali međusobno. S istočnog fronta, rekoše nam da je Crvena armija odbranila Moskvu i na njenim prilazima nanijela teške poraze hitlerovskim hordama koje odstupaju u neredu. Bili smo oduševljeni, pa iako umorni spremni da odmah krenemo u borbu. Međutim, poslaše nas na prenoćište i odmor.

Zalaganjem drugova iz Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora mi smo se po grupicama od 2 do 3 brzo našli u kućama pored užarenih peći i u toplim sobama, gdje dočekasmo i Novu 1942. godinu. Dan je osvanuo snježan i hladan. Razlikovao se od prethodnog samo po tome što je označavao početak druge ratne godine. Zaista, vrijeme i u ratu nekako brzo prolazi. Pred Štabom Grupe nađosmo se na okupu u određeno vrijeme. Oko Korenice se čuo pravi krkljanac. Žestoka paljba nikako da prestane.

S brda Mrsinja bura sve žešće puše. Od nje se sklanjamo u obližnje kuće. Odjednom, nešto poslije 8 sati, prolomi se jaka mitraljeska paljba. Izgleda

blizu, cijenimo da nije od Korenice jer otuda dopire nekako potmulo. Mještani zaključuju da je borba negdje oko Pogledala. Mi čekamo dugo, nestrpljivi smo i pomalo dosađujemo drugovima u Štabu Grupe. Oko podne među nama, okupljenim pred Štabom Grupe, pojavi se vedar i raspoložen komandant Grupe partizanskih odreda za Liku Vlado Četković.[3] On nam saopći da ide s nama i da odmah krećemo na Pogledalo, gdje je jedna naša zasjeda od oko 30 boraca[4] sačekala talijansku kolonu koja je iz Vrhovina krenula u pomoć opkoljenoj Korenici. Zasjeda je zasad uspješno zadržavala Talijane, ali su oni mnogo jači pa je prijetila opasnost da prođu zbog čega je trebalo požuriti da stignemo što je moguće prije.

Žurno krenusmo ka Vujinovim Glavama gdje Vlado uze vodiča i on nas padinama Mrsinja kroz šumu izvede tamo gdje se vodila borba. Kada stigosmo pozadi položaja naših boraca, komandant Grupe nas ostavi pozadi jedne omanje kose u zaklonu, a on sam ode naprijed da se upozna sa situacijom. Talijani su zalegli povrh Pogledala oko puta, a naši drže kose desno od puta Vrhovine—Korenica na najdonjim padinama Mrsinja — objasni nam pri povratku komandant. Nastavljajući reče da se moramo što prije prebaciti preko puta i iza leđa iznenadno napasti Talijane. »Neprijatelj naš napad s te strane ne očekuje a i smrznuo se od jutros u snijegu pa može biti svašta s njim«, produži komandant mirnim i sigurnim glasom.

Prikriveno kroz šumu siđosmo na niže do sela Homoljca. Kuće zjape prazne, nigdje nikoga u njima, osim što nam se odnekuda priključi nekoliko nepoznatih ljudi bez oružja i pođoše s nama. Idemo kroz selo oprezno i prikriveno da nas neprijatelj s Pogledala ne bi primijetio. Prelazimo put Vrhovine—Korenica, a zatim krećemo kroz šumu uz Pogledalo. Hladno je, ali smo se svi oznojili žurno savladavajući snijeg. Najzad oko 4 sata poslije podne stigosmo na vrh Pogledala, upravo iza leđa neprijatelja. Zastadosmo u šumi, a drug Vlado i naš komandir odoše naprijed da izvide neprijatelja i odrede položaje. Ubrzo čusmo komandu: »Naprijed, samo što prikrivenije! Razvijajte se u strijelce i naprijed, brzo, brzo!«, naređuje Vlado i pokazuje rukom pravac i liniju pojedincima gdje treba izaći, a zatim dodade da bez komande niko ne smije da otvori vatru. Svaki ide svojim pravcem na odstojanju desetak koraka. Među nama, otprilike u sredini, nalazi se komandant Vlado. Krišom ga posmatramo a on savršeno miran, ozbiljan i odlučan. Tihim glasom podstrekava, bodri i hrabri najbliže oko sebe. Njegova odlučnost neprimjetno prelazi na svakog borca, tako da s nestrpljenjem očekujemo komandu za paljbu i napad.

U streljačkom stroju iziđosmo na ivicu šume i odjednom se nađosmo neprijatelju iza leđa na odstojanju od oko 100 metara. Vidimo Talijane kako su se promrzli nagomilali u jednoj dolini (vrtači), a dijelom razvijeni za borbu duž puta i orijentisani prema padinama Mrsinja. Prema nama nemaju ni osmatrača. Zalegosmo u snijegu pozadi vrhova mladih borića koji su virili iz dubokog snijega. Među nama tajac i napetost, samo čekamo komandu za paljbu. Za jednim borićem komandant u stojećem stavu sa dvogledom u rukama osmatra neprijatelja. Mi smo nestrpljivi, sekundi su dugi i sporo

3 Poginuo oktobra 1944. na Dinari kao general-major i komandant 8. dalmatinskog korpusa.

4 Bila je to u stvari 1. četa bataljona »Ognjen Priča« naoružana s četrdeset pušaka i jednim puškomitraljezom. Ona se ujutro rano susrela s talijanskom kolonom na vrh Pogledala, prihvatila borbu i zadržala kolonu da ne prođe u Korenicu.

prolaze. Odjednom, resko se prolomi komanda: »Brza paljba!« Otvorismo jaku vatru. Gađamo brzo i čini nam se precizno. Neprijatelj je potpuno iznenađen, kod njega nastade nered — paničnо i bezglavo tumaranje. Nikako da dođe k' sebi i tek poslije nekoliko minuta otvori organizovanije jaču vatru, ali još uvijek nesređenu, tako da su rijetka zrna koja padaju oko nas. Komandant Grupe i dalje stoji iza borića, osmatra borbu i komanduje: »Naprijed, samo oprezno i prikriveno!« »Skloni se, druže Vlado, Talijani sve preciznije rađaju« — dovikuju mu borci. Ali, on i dalje stoji i komanduje osmatrajući neprijatelja. Zanijela ga borba tako da opasnost i ne osjeća.

Borba dostiže kulminaciju a noć tek što nije pala. Odjednom i iznenada ugledasmo Vladu u nekakvom čudnom sjedeće-ležećem stavu. Pomislismo sklonio se, dok čusmo njegov miran glas: »Drugovi, ranjen sam teže, dođite i pomozite mi.« Dotrčasmo brzo i onako zbunjeni zastadosmo pored njega. On primijeti našu zbunjenst i hladnokrvno produži: »Nije ovo ništa opasno, samo izvucite mi kajiš iz pantalona i stegnite nogu u butini da krv ne curi. Noga je izgleda prelomljena iznad koljena.« Brzo mu nogu stegosmo, a zatim ga na rukama ponesosmo pozadi. Borba ne jenjava, vodi se punom žestinom iako svi naši borci već znaju da je komandant ranjen. Predadosmo ga grupi civila koji su došli s nama iz Homoljca da ga nose u zaselak Vujinove Glave kod Krbavice. »Samo naprijed, hrabro i odlučno, drugovi! Talijani se moraju predati«, izdade nam komandu naš omiljeni komandant.

Sumrak je već počeo da se spušta. Blizu smo neprijatelja. Vidimo da se komeša, a vatra mu slabi. Puca onako nasumce. U tom se prolomi komanda: »Juriš, drugovi!« I čim krenusmo na juriš zajedno s 1. četom bataljona »Ognjen Priča«, koja je jurišala sa suprotne strane, neprijatelj prekide vatru i obustavi otpor. Iz snijega se podiže masa vojnika s rukama uvis. Iznenađeni smo jer njih ima mnogo više nego nas, čak mnogo više nego što smo mi uopće očekivali. Upadosmo među njih i prosto se utopismo i među njima izgubismo.

U snijegu su ležali mrtvi i ranjeni. Svuda unaokolo bilo je razbacano oružje i druga oprema. Pod ispreturanim sanjkama neki konji su pobijeni, a neki su bili ranjeni pa su se u agoniji koprcali. Sve u svemu pravo bojište, prizor strašan i impresivan, a za okupatora žalostan i poražavajući. Talijani promrzli i prestrašeni, podignutih i ukočenih ruku svojim izgubljenim pogledima prate nas i posmatraju naše ponašanje. Obraćaju nam se, nešto zapitkuju, vidimo htjeli bi uspostaviti nekakav kontakt s nama, sigurno ih jako brine njihova sudbina. Ali, nama nije bilo do razgovora. Trebalo je pokupiti veliki plijen, evakuisati zarobljene i ranjene. Ipak nekako privedosmo stvari kraju. Sumirasmo rezultate: zarobljeno je 125 vojnika i 4 oficira, 20 ubijeno i 10 ranjeno, zaplijenjeno 7 mitraljeza »Breda«, 8 puškomitraljeza, dosta pušaka, ručnih bombi i municije. Sve to sami nismo u stanju da ponesemo. Nema druge Talijanima opet moramo dati oružje, ali sada da ga samo prenesu prazno. I zaista, oni su svoje odloženo oružje opet dobili u ruke i nosili ga s nama u koloni bez ikakvih incidenata prema Krbavici. Pored oružja i municije nosili su i svoje ranjenike.

Mrak je već odavno bio pao i taman što je kolona s puta skrenula ispod Mrsinja, a na Homoljačkom klancu (Sijanov klanac, kako ga mještani zovu) prolomi se žestoka paljba. Nismo odmah znali ko to vodi borbu i tek ujutro smo saznali da je to Đoko Jovanić sa svojim bataljonom sačekao jaku talijansku kolonu i gotovo je potpuno uništio, pri čemu je više od stotine zarob-

ljeno, oko pedeset ubijeno, a zaplijenjeno je mnogo oružja, municije i druge opreme. Nova godina je zaista počela srečno.

Sa zarobljenicima i plijenom stigli smo na Vujinove Glave duboko u noć. Tu smo Štabu Grupe predali zarobljene vojnike i oficire kao i sav ostali plijen. Ali, tada nas je najviše interesovalo što je bilo s ranjenim komandantom. Odmah nam rekoše da je donesen, da je teško ranjen i pokazaše nam kuću u kojoj je ležao. Kada smo ušli kod njega, bio je veseo i interesovao se za svaki detalj borbe. Ujutro smo se opet povratili na položaj u Homoljac podno Pogledala, gdje smo ostali do blizu polovine januara kad smo zamijenjeni.

Eto, tako je na području Udbine i Korenice počeo konačni obračun s okupatorom. Za njega se hladna lička bura odjednom i neočekivano pretvorila u pravi vihor, upravo onda kada je to on najmanje očekivao. U tome vihoru on se nije snašao tada a ni kasnije, trpio je poraz za porazom. Uskoro je kapitulirao i njegov garnizon u Donjem Lapcu, potučen je i protjeran iz Srba, a Korenicu i Udbinu je morao napustiti pod pritiskom naših snaga. Nije pretjerano reći da su upravo ovi uspjesi bili presudni za dalji razvoj oslobodilačke borbe u Lici.

Savo Šarac

Diferencijacija i pregrupisavanje ustaničkih snaga u udbinskom srezu

Uspjesi prvih ustaničkih grupa ulili su srpskom narodu povjerenje u sopstvene snage i uvjerili najneodlučnije u mogućnost otpora i oružane borbe protiv ustaškog nasilja i genocida, ali su stavili organizatore ustanka i ustaničke mase pred mnoga složena i neodložna pitanja koje je, u interesu daljeg razgaranja i narastanja ustanka, trebalo sistematski i planski rješavati. Bilo je jasno većini da se otklanjanjem neposredne opasnosti i sprečavanjem ustaškog divljanja nije postigao krajnji cilj i obezbijedio miran život. Goloruk je narod otpočeo rat s ustaškom državom, koja je imala vojsku i aparat, iza koje je stajao njen tvorac sa svojim okupacionim trupama, što nije bilo jednostavno i bez rizika za ishod započete borbe. Trebalo je na prvom mjestu obezbijediti postignuti üspjeh, održati masovnost ustanka, međusobno povezati i organizaciono učvrstiti ustaničke grupe; angažovati sve stanovništvo ustaničkih sela da, u skladu sa svojim mogućnostima, daje pun doprinos, da istraje u pomoći i podršci ustanka; nabavljati oružje i naoružavati za borbu spremne ljude, što je bio glavni preduslov da se ustanak održi i dalje razvija; obavljati zaostale poljske radove, jednom riječi organizovano i planski raditi — izbjeći stihijnost i anarhičnost.

Svih tih problema bili su svjesni organizatori ustanka i najveći dio ustanika, zato odlučnosti i raspoloženja da se oni rješavaju nije nedostajalo. Ali to je

bio iako glavni, jedini uslov koga je trebalo oživotvoriti i materijalizovati, zašto ^e nedostajalo i iskustva i umješnosti. Malobrojni komunisti bili su na velikoj probi. Gotovo u polovini sela nisu postojale partijske organizacije, a već u početku ustanka iskrsli su razni problemi koji nisu bili u skladu s linijom koju je Partija odredila u ustanku. Javljaju se pojedini samovoljni i neobuzdani ustanici koji, ozlojeđeni ustaškim nedjelima, ispoljavaju nacionalizam i teže osveti. Organizatori ustanka, podržani od većine ustanika, uspijevaju ograničiti ekstremnosti pojedinaca i ustanku dati u osnovi pravilan smjer. Veliku pomoć u raščišćavanju prvih pojava dao je Marko Orešković, član CK KPJ. On je u pripremi ustanka obišao mnoga sela u Krbavskom polju, među kojima u udbinskom srezu Jošan i Visuć. Poslije ustanka bio je u većini sela ovoga sreza, održao sastanke s članovima KP, dao savjete i ukazao na propuste, moguća skretanja i sektaštvo. U više je sela govorio na masovnim zborovima, upoznao ustanike i narod s ciljevima ustanka i postignutim uspjesima u drugim krajevima zemlje.

SKOJ-evska je organizacija bila nešto brojnija. Njenom omasovljenju i formiranju novih grupa smjelije je pristupano poslije ustanka. U organizaciju je primana omladina, koja se svojom hrabrošću istakla u ustanku i imala pravilan pogled na daljnji razvoj. Ova organizacija od samog početka ustanka pravilno shvata svoju ulogu, postaje motorna snaga daljeg razvoja i narastanja ustanka. I u onim selima gdje je formirana kasnije, poslije dizanja ustanka, brzo se snalazi i s uglednim i u narodu uticajnim ljudima koji nisu bili članovi KPJ, ali su u svojoj orijentaciji zauzimali pravilan stav, daje pečat i ima uticaj na sva zbivanja u selu.

Poslije ustanka uspostavljene su stalne seoske straže na prilazima svih sela i pravcima odakle je očekivan ustaški napad: Tušicama, Razdolju, Čatrnji, Paklarićkom klancu, Kuku i drugim mjestima. Udbina i Podlapača, gdje su se nalazile ustaške posade, bile su okružene sa svih strana i držane u blokadi. Svi odrasli i za borbu sposobni muškarci išli su u smjenama na stražu. To se brzo uhodalo i nije predstavljalo nikakvu teškoću. O određivanju, smjeni i ishrani stražara — gerilaca, kako su već tada nazivani — brinuli su se komandiri sela koji su bili izabrani odmah po dizanju ustanka. Za komandire su birani najugledniji i u narodu najuticajniji ljudi i članovi Partije, tamo gdje je postojala partijska organizacija. U Srednjoj Gori Miloš Čanković, u Kurjaku Mile Bukić-Milankov, u Komiću Nikola Ugarković-Tomin, u Poljicu Dančina Pavlica, u Ondiću Vlado Uzelac Ika, u Visuću Sava Kosanović Leća, u Jošanu Branko Mašić, u Pišaću Joviš Smiljanić, u Svračkovu Selu Luka Stanić, u Toliću i na Vejnovića Brdu Luka Vejnović, u Mekinjaru Ilija Divjak, na Brdu Momčiloviću Boško Momčilović, u Čojluku Milan Majstorović i u Mutiliću Lukica Popović.[1] Pored straža postavljene su i zasjede na ugrožena mjesta, isturene izvidnice i patrole za osmatranje i kontrolu osjetljivih pravaca. Većina je stražara bila naoružana kapseljarama. Sigurnije puške — karabini — povjerene su iskusnijim ljudima, onima koji su služili Jugoslavensku vojsku. Oružje je već tada bilo kolektivno i znalo se ko će od koga kod smjene straže

1 Podatke dali učesnici u ustanku: Za Komić — Dane Ugarković, za Poljice — Jovica Pavlica, za Ondić — Gojko Uzelac, za Visuć — Ilija Jurić, za Jošan — Đuro Uzelac, za Pišać — Vajo Cvijanović, za Svračkovo Selo — Branko Vurdelja, za Tolić i Vejnovića Brdo — Petar Vejnović, za Mekinjar — Mane Radovanac, za Momčilovića Brdo i Cojluk — Mile Momčilović i za Mutilic — Dašo Kosovac.

preuzeti pušku. Na stražama i po selima su obučavani mladići u rukovanju i upotrebi oružja. Između straža je postojala stalna kurirska veza, ne samo na teritoriji sreza već i na stražama na teritoriji susjednih srezova donjolapačkog, gračačkog, gospićkog i koreničkog. Veza je dosta dobro funkcionisala. Obavljali su je najčešće skojevci. Oni su na konjima ili pješke brzo prenosili poruke i obavještenja. Kada su ustaše vršile ispade iz Udbine, Podlapače ili Vranika, napadnutoj je straži slana pomoć od onih straža koje nisu bile napadnute. Komandir straže je upućivao u pomoć gerilce sa sigurnijim oružjem. Stalna veza postojala je i između susjednih sela, a po potrebi i sa selima susjednih srezova.

Poljski su radovi bili u zaostatku: trava nepokošena, žito prezrelo, a kukuruz i krompir zarasli u korov. U obavljanju poljskih radova narod se ispomagao. S njive na njivu su prelazile mobe, koje su najčešće spontano nastajale, za čiju organizaciju nije trebalo ulagati poseban trud. Ranije zadjevice i netrpeljivost između pojedinih porodica prevaziđene su i zaboravljane. Međusobna pomoć i solidarnost ispoljene prvih dana ustanka gajile su se u toku cijelog NOR-a što je ne samo lijep primjer već i bitan uslov da se lakše savladaju sve teškoće 1 nedaće koje im je rat nametnuo.

Nedostatak oružja bio je najveći problem. Neki manje odlučni seljaci svoje su lovačko i drugo oružje donosili i predavali ustanicima tek poslije prvih uspješno izvedenih akcija. Brzo se po selima doznalo da se za stoku može dobiti oružje u sjevernoj Dalmaciji.[2] Po selma je sakupljena stoka i tjerana u sjevernu Dalmaciju gdje je vršena trampa za oružje. Nabavka oružja, posebno prvih dana, ne ide organizovano zbog čega je kasnije bilo i posljedica. Pojedini seljaci, u želji da se domognu oružja, tjeraju pojedinačno i neorganizovano stoku u sjevernu Dalmaciju i vrše trampu za oružje. Prodavci oružja ih ucjenjuju. Za jednu pušku i dvadesetak metaka davano je i po deset glava sitne stoke. Javljaju se razni preprodavci i šverceri koji koriste narodnu nesreću za svoje sebične i špekulantske interese.

Preko pojedinih ljudi koji odlaze u Dalmaciju, u udbinski srez počinju da dolaze i prve vijesti da će Talijani preuzeti vlast od ustaške države i zaštititi Srbe od pokolja u Lici. To se vremenski poklapa s takozvanom drugom talijanskom okupacijom demilitarizovane zone. Vijesti potiču iz Kninske krajine, iz kuhinje dr Nikole Novakovića Longe, a šire se na teritoriji udbinskog sreza, preko teritorije gračačkog i donjelapačkog sreza, kanalima Steve Rađenovića, Pajice Omčikusa, Keče i drugih, koji su se iz svog klasnog opredjeljenja stavili u službu okupatora. Među njima je bilo i nekih trgovaca iz Udbine, Ploče i drugih mjesta jugoistočne Like. Te vijesti ne ostaju bez traga i uticaja na jedan dio srpskog življa. Dobiti bilo čiju zaštitu, bez obzira ko je nudi, bilo je mnogim prihvatljivo. Sačuvati svoj siromašni dom za kojeg su sudbinski vezani i biti zaštićen i miran na svom ognjištu bilo im je preče od svega. To su razlozi i uzroci, pored ostalog, za sklonosti dobrog dijela seljaka, koji su, ne proniknuvši u politiku tuđina, vidjeli u novoj okupaciji »zaštitu« od totalnog istrebljenja. Naš seljak je znao što znači okupator, znao je ko je porobio i pocijepao zemlju, ali je naivno mislio da je od dva zla bolje birati manje, rezonujući po onoj Njegoševoj: »Zlo se trpi od straha gorega«. Već tada se

2 U sjevernoj Dalmaciji se za vrijeme kapitulacije Kraljevine Jugoslavije rasula Dinarska divizija. Mnogi seljaci su tada prikupili oružje i kasnije ga prodavali za stoku.

javljaju prva gibanja i kolebanja u ustaničkim redovima. Pokazalo se da jednako ne mislimo o »zaštitniku i spasiocu« srpstva.

Talijanski okupator veoma lukavo nastupa. Održavajući vezu sa svojim bataljonom u Udbini[3], Talijani svakodnevno prolaze s nekoliko kamiona preko Pločanskog klanca i Tušica za Udbinu, zastaju u Tušicama i na našim položajima sjeverno od Tušica i dovikuju ustanicima: »Bono Serbo, tutte mazare Croato«. Takav postupak podstrekava naivne koji priželjkuju zaštitu i one koji vide mogućnost da se za ustaška nedjela osvete bilo kome od hrvatskog naroda. Jedan od takvih je bio i pop Radaković koji je djelovao pod uticajem četničke grupe Steve Rađenovića. U igru su ubačena i dvojica pročetničkih tipova iz gračačkog sreza — Đurela Gnjatović i Burica Petković. Po njihovom nagovoru komandir naše stalne straže, na položaju sjeverno od Tušica, Mane Momčilović stupa u vezu s talijanskim vojnicima. Momčilović je prije rata bio manuelni radnik, učestvovao je u ustanku i pokazao se hrabar. Niko nije sumnjao u njegovo opredjeljenje, naprotiv, vjerovali smo da će kao radnik slijediti liniju KPJ. Kuća mu se nalazila pored puta u neposrednoj blizini straže. U prvo je vrijeme često zamjenjivao komandira straže, da bi se brzo nametnuo za stalnog komandira. S talijanskim vojnicima se, u prisustvu Durele Gnjatovića, svakodnevno sastajao i vodio duge razgovore.

Za to vrijeme straža se udaljavala od ceste i prikrivena iz grmlja posmatrala komandirov razgovor s talijanskim vojnicima. Talijani su Momčiloviću davali debela obećanja (a on je ono što je smatrao za potrebno po dolasku Talijana prenosio gerilcima) da će Talijani razoružati ustaše i preuzeti vlast u Lici, da će Srbi biti zaštićeni, da će im se vratiti opljačkana imovina i da slobodno mogu ići svojim kućama i mirno obavljati svoje svakodnevne poslove. Da bi ga uvjerili u svoju dobronamjernost, išli su dotle da mu dozvole pregled kamiona i provjeru da u njima nema ustaša. Međutim, kada su Talijani prevozili nekog od ustaša iz Gospića za Udbinu i obrnuto, nisu zastajali na mjestu gdje se obično vodio razgovor. Drugi dan bi zastali i izvinjavili se Momčiloviću da nisu imali vremena. Tako je talijanskim posredstvom održavana jedina veza između ustaša iz Gospića i Udbine.

Talijansku igru s nama svi smo mi brzo shvatili osim Momčilovića. On je bio uvjeren da mu Talijani ne podvaljuju i da su veći prijatelji nama nego ustašama. Na našem položaju zahvaljujući Momčilovićevoj vezi razvila se naturalna trampa s talijanskim vojnicima. Seljanke su donosile piliće, jaja, sir i druge namirnice te mijenjale s Talijanima za so, petroleum, kavu, šećer i druge artikle. Sličnih pokušaja u ostvarivanju kontakta s ustanicima, od strane talijanskih vojnika, bilo je i u drugim selima udbinskog sreza. Najuporniji su bili u pokušaju da ostvare kontakt s ustanicima u Visuću, što nije bilo slučajno s obzirom na prilike u ovom selu. Naime, Visuć je najveće selo u udbinskom srezu. Proteže se u zahvatu komunikacije Donji Lapac—Udbina, u neposrednoj blizini Udbine, gdje se nalazio talijanski garnizon. U ovom selu su prije rata veliki uticaj imali komunisti. Visućka partijska organizacija je bila najstarija i najbrojnija u srezu. Skojevska grupa (formirana 1940. godine) imala je u ustanku 33 člana, a već u septembru 1941. više od 60 članova.[4] U selu je bilo

3 U Udbini se do 12. augusta 1941. godine nalazio 3. bataljon 1. puka divizije »Re«, a tada je puka[k U G0SP1CU smiJemo 2- Puk te] divizije, čiji je 3. bataljon u Udbini smijenio 3. bataljon 1.

4 Sjećanje Ilije Tepavca, predratnog člana skojevske grupe u Visuću.

dosta stoke i drugih namirnica što je za okupatora također bilo interesantno. Jedan dio imućnih ljudi bio je prije rata pod uticajem nekih trgovaca iz Udbine, među kojima i velikosrbina Brace Corka, koji je odmah po dizanju ustanka stupio u vezu s četničkim elementima na teritoriji donjolapačkog sreza. Sve je ovo izgleda dobro znao okupator i s time računao.

Prvih dana po dizanju ustanka Talijani preko Brace Corka i majora Rašete nude ustanicima u Visuću saradnju i predlažu da zajedno štite selo od ustaškog terora. Okupator je vrlo perfidan i tolerantan. Naoružani ustanici se slobodno kreću ispred talijanskih vojnika koji svakodnevno dolaze u Visuć i nude narodu i ustanicima so, kavu, duvan i druge artikle u zamjenu za sir, jaja, kokoši i dr. Talijani su »velikodušno« preko Corka nudili seljacima Visuća i propusnice za odlazak u Udbinu, a tolerisali su legalno održavanje omladinskih sastanaka[5] i si. Ipak okupator sa svom svojom nametljivošću i »predusretljivošću« nije postigao ono što je želio — nije pasivizirao narod Visuća. Visućani su, zahvaljujući aktivnom djelovanju i uticaju subjektivnih snaga, prozreli namjere okupatora, odbili saradnju i kompaktno krenuli u borbu protiv glavnog neprijatelja — talijanskog okupatora. Braco Ćorak je bio brzo izolovan. U prvoj polovini septembra 1941. godine napustio je Visuć i s bratom otišao kod okupatora u Udbinu.

To je bio period kada okupator pokušava raznim formama i sredstvima likvidirati ustanak i borbu skrenuti na bratoubilački rat, obezbijediti za sebe mir po svima poznatoj paroli »Zavadi pa vladaj«. Okupatorske planove i taktiku brzo je shvatila većina ustaničkih masa. I one, ma koliko bile ozlojeđene i uvrijeđene ustaškim genocidom, nisu zato osuđivale sav hrvatski narod. Svega je nekoliko ljudi nasjelo okupatorskom obećanju i povelo se za njegovom propagandom, smatrajući da je dizanjem ustanka postignut cilj, da će Talijani obezbijediti i garantovati miran život, da je dovoljno stražama zaštititi svoje selo i čekati da se rat riješi na glavnim frontovima. Pa ipak bilo je posljedica talijanske propagande i taktike.

U selu Jošan komandir sela Branko Mašić, sa svoja četiri saučesnika iz drugih sela, ubio je u prvoj polovini augusta španskog borca Milutina Radakovića Miću. Za povod je uzeo Mićinu zaštitu dvojice Hrvata koji su radili u Jošanu kod trgovca Vukmirovića. Pored Miće ubio je njegovu sestru Jovanku i dvojicu Hrvata. Mašić je prije rata bio lumpproleter. U Jošan je došao u kapitulaciji, učestvovao je u ustanku i pokazao se vrlo hrabar, zbog čega je i izabran za komandira sela. Bio je osvetnički raspoložen i slavoljubiv. Smetao mu je ugled i politika koju je Mićo kao komunista zastupao. Zbog te sujete riješio se na zločin. Istog dana u Jošanu se nalazio Marko Orešković. Njega su iz sela izveli i spasili komunisti Dušan Egić i Duro Uzelac. U isto je vrijeme Lukica Popović ubio dvije Hrvatice iz Cajira i pokušao ubiti ženu Milana Uzelca Tadije iz Ondića, ali su ga u tome spriječili Ondićani. Mane Momčilović hapsi

5 Visućka skojevska grupa, po pričanju Ilije Tepavca, sredinom septembra 1941. organizovala je veliki omladinski miting kod visućke škole. Na miting je došla i omladina iz susjednih sela Krčana, Ondića i Mutilića. Mnogi su mladići i djevojke imali crvene košulje, bluze i marame. Pjevale su se revolucionarne i komunističke pjesme. Talijani su, da bi zaplašili i razbili miting, uputili četiri kamiona vojnika iz Udbine. Skojevci su uspjeli zadržati omladinu na okupu, izašli su pred talijanskog oficira i upozorili ga da se ne miješa. Program je u potpunosti sproveden na očigled i uz prisustvo talijanskih vojnika.

dvije Hrvatice iz Komića od kojih je jedna stradala, a druga spašena.[8] Ovi šovinisti svoj postupak i zločin pravdaju s postupkom i špijunažom komićke učiteljice Katice. Oni su navodno strahovali da Hrvatice vrše špijunažu i da će u datom momentu izvršiti izdaju kao i Katica.[7] Postupak ove trojice ostao je usamljen i bio osuđen.

Narad Krbavskog polja nije se slagao s osvetom nad nedužnim hrvatskim življem, koje je u nekim selima živjelo izmiješano sa srpskim narodom, o čemu govori i postupak ustanika iz Pišaća (danas Krbava) i Tolića. U Pišaću je, u zaseoku Čorci, prije rata živjelo 20 hrvatskih i 4 srpske porodice. Iz tih dvadeset **hrvatskih** porodica bilo je više od deset aktivnih ustaša, koje su divljale i vršile pokolje po srpskim selima. Samo iz Pišaća ustaše su odvele i ubile 14 ljudi i 1 ženu. Ustanici ovog sela nisu se, poslije dizanja ustanka i protjerivanja ustaša iz Pišaća, svetili porodicama čiji su sinovi bili u ustašama. Nikome od **tih** porodica nije učinjena ni najmanja uvreda, zahvaljujući na prvom mjestu, vrlo uglednom i na ustanike uticajnom komandiru sela Joviši Smiljaniću. Isto tako razuman i korektan odnos prema hrvatskom življu imali su ustanici **i** sela Tolića.[8]

Sigurno je da su postupci Mašića, Popovića i Momčilovića, kao i greške učinjene u Boričevcu i Kulen Vakufu najviše koristile ustašama da za sebe pridobiju i čvršće vežu gotovo sav hrvatski narod u Udbini, koji silom ili milom podržava ustaše sve do 14. decembra 1942. godine kada se s ustašama povukao sav hrvatski narod iz Udbine i otišao za Lovinac.[9] Iako je u Udbini prije rata glavni uticaj na hrvatski narod imao HSS, a preko njega frankovci Sertić, Zdunić, Šutija i drugi, svi Udbinjani nisu bili pristalice ustaškog genocida i fizičkog istrebljivanja srpskog naroda. Ovo potvrđuje i činjenica da NDH nije u Udbini regrutovala prve ustaše od Udbinjana, već ih je dovela iz Gospića, Perušića i drugih mjesta (Duić, Požega i dr). Pored Ive Rupčića, našeg saradnika, imali smo u Udbini još simpatizera: Dakiju Dubravca, Juku Rupčića, braću Pintar, žandarma Niku Pećinu i dr.[10] Nema sumnje da su se neki i zbog pomenutih grešaka kasnije dekuražirali i pasivizirali, a one koji su ostali dosljedni ustaše su strijeljale u ljeto 1942. godine. (Dakiju Dubravca i Juku Rupčića).

6 Lukica Popović se za vrijeme ustaškog genocida krio po šumama. Učestvuje u ustanku, kasnije postaje komandir voda, a 1942. komandir partizanske čete. U četvrtoj ofanzivi odlazi u četnike. Poginuo je 1945. godine kada su četnici odstupali negdje u Sloveniji. Mane Momčilović je zbog učinjenih grešaka i saradnje s okupatorom osuđen i strijeljan od strane NOP-a 1942. godine.

7 Učiteljica Katica je u junu 1941. postavljena od NDH-a za učiteljicu u Komiću na mjesto Jovanke Obradović-Sakić, Srpkinje, koju su ustaše s jednogodišnjom kćerkom zaklale. Katica je bila Hrvatica i ustaški konfident. Budno je pratila sva raspoloženja i stremljenja u Komiću i obavještavala ustaše. Iskoristila je nebudnost Komićana u pripremama za ustanak i o tome obavijestila ustaše u Lovincu. Prvog augusta ustaše dolaze u Komić i na prevaru, da su došli da se mire, hvataju 19 ljudi, koje su istog dana zaklale na Pločanskom klancu.

8 Podatke dac Vajo Cvijanović, pukovnik JNA, učesnik u ustanku.

9 Prema izvještaju komandanta 5. talijanskog korpusa generala Renata Koturija, koji je vršio prihvat, ustaše su 14. decembra 1942. napustile Udbinu i izvukle se za Lovinac. S njima je otišlo sve stanovništvo iz Udbine, ukupno 416 vojnika i 940 civila s 30 zaprežnih kola. Izvukli su tri topa (vjerovatno minobacača, primjedba SS), iznijeli 30 mitraljeza, 650 pušaka i 300.000 metaka. (Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom XIII, knjiga 2, dokumenat 127)

10 r U „ S !, k i Ć u SVOm ČlankU U zborniku Lika u NOB-u 1942. na strani 548. piše da je žandar Niko Pecma slao municiju Jakovu Blaževiću, a Stipe Rupčić i Ivan Mesić-Pucanov, tražili vezu s Ivom Rupčićem da im objasni ko su partizani i kakav je cilj njihove borbe.

U augustu nije bilo većih borbi na teritoriju udbinskoga sreza. Gerilski-seoski odredi i seoske straže narastali su i naoružavali se oružjem nabavljenim u sjevernoj Dalmaciji. Uspješno su suzbijali povremene ustaške ispade iz Vranika, Udbine i Podlapače te obezbjeđivali sela i narod koji se angažovao na podizanju i spremanju ljetine. Sedamnaestog augusta prodrle su jače ustaško-domobranske snage od Lovinca preko Komića ka Udbini. To je bilo lijevo krilo Ličkog zdruga, koji je imao za zadatak da uguši ustanak na prostoru Gračac—Bihać. Poslije prodora preko Komića ove snage su se spojile s ustaškom posadom u Udbini i istoga dana napustile Udbinu i otišle ispod Ondića u sastav glavnih snaga u Bruvnu.[11]

U drugoj polovini augusta formiran je Štab sektora za udbinski srez na čelu s Mićunom Šakićem. Zadatak sektora je bio da objedinjuje seoske gerilske odrede kod izvođenja većih akcija. Prva je akcija izvedena 3. septembra na ustašku posadu u Podlapači. U napadu su učestvovali i utanici s teritorije gospićkog, gračačkog, donjelapačkog i koreničkog sreza. Ustaše su protjerane i mjesto zauzeto, ali nije održano. Zbog neobjedinjene komande ispoljene su neke slabosti. Bilo je pljačke i samovolje, ali osvete nad nedužnim hrvatskim stanovništvom nije bilo. Komunisti i razumni ustanici uspjeli su spriječiti stihijnost i osvetničke težnje pojedinaca. Sutradan su Talijani iz aviona bacali letke i obavještavali da su preuzeli vlast i da garantuju mir, da se ustanici mogu vratiti svojim kućama a da oružje predaju talijanskim vlastima.[12] Iako su pojedinci još uvijek vjerovali da će Talijani obezbijediti mir, niko nije ni pomislio da preda oružje.

Dvadeset petog septembra objedinjeni — jači udbinski odred, s gerilskim odredima iz Brinja, Škara, Korenice i Donjeg Lapca, napao je ustaško-domobransku posadu na Plitvičkim jezerima. Nešto je domobrana zarobljeno, a jedan dio je iskoristio noć, probio se i izvukao na Prijeboj. I kod ovoga napada ispoljeni su nedostaci kao i u napadu na Podlapaču: nesinhronizacija napada, nedisciplina i nepokoravanje jednoj komandi. Iz udbinskog odreda poginuli su Bogdan Jurić iz Mutilića i Stanko Uzelac iz Ondića. To su bile prve žrtve pale u borbi. Iz ovih akcija su izvučena potrebna iskustva i ponovo 10. oktobra organizovan je solidniji napad na Podlapaču. Iz Udbine su brzo intervenisali Talijani i naši su odredi odustali od napada. Okupator je zarobio Boška Radeku s puškomitraljezom.[13] Sutradan su Talijani doveli iz Udbine svoju manju jedinicu, jačine jednog streljačkog voda, i stacionirali je u Podlapaču. Talijanska intervencija i spašavanje ustaša u Podlapači uvjerila je i najnaivnije ko stoji iza ustaša i čiji su Talijani zaštitnici i saveznici.

Već u septembru počinje ozbiljnije raščišćavanje s do tada iskrslim problemima. Obuzdana je samovolja i stihijnost pojedinaca, članovi Partije i SKOJ-a se s više energije i plana suprotstavljaju četničkoj pacifističkoj propagandi, koja je sve više prodirala s teritorije donjelapačkog i gračačkog sreza. Ustanak

11 Lički zdrug pod komandom generala Mihajla Lukića razbijen je od ustaničkih snaga 19. augusta 1941. u Pištelskoj draži na teritoriji sreza Donji Lapac.

12 Na konferenciji predstavnika talijanske vlade i vlade NDH, održanoj 26. augusta 1941. u Zagrebu, povodom okupacije demilitarizovane zone od strane talijanskih trupa, riješeno je da se jedinice NDH u njoj potčine 1. septembra, a civilne vlasti 7. septembra Komandi 2. talijanske armije. (Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom XIII, knjiga 1. dokumenat 130)

13 Boško Radeka (po dokumentu Adeka) je jedan od starijih komunista u udbinskom srezu. Bio je u poodmaklim godinama, ali se u ustanku ističe svojom aktivnošću. Talijani su ga strijeljali U. novembra 1941. u Gospiću.

'e poprimio organizovaniji tok. Jošanci su u drugoj polovini septembra likvidirali Branka Mašića. Nešto kasnije dvojica njegovih saučesnika pobjegli su na teritoriju gračačkog sreza kod Talijana i četnika, a druga dvojica su zasluženo kažnjena u proljeće 1942. godine.

Na oživljavanje političkog rada u masama znatnije utiču zaključci sa sastanka Okružnog komiteta KPH za Liku, održanog 11. septembra u Donjem Lapcu. Na ovom sastanku, kome je u ime CK KPH prisustvovao Vlado Popović, svestrano je sagledano stanje i do tada ispoljene slabosti, date su smjernice za daljnje usmjeravanje ustanka, reorganizacija ustaničkih snaga, za stvaranje odbora NOF-a i drugih masovnih organizacija. Deset dana kasnije, 21. septembra održan je na Kamenskom sastanak vojnih delegata s područja cijele Like. I na ovom satanku je izvršena analiza ustanka, kritikovane negativne pojave kod ustanika i rukovodstva, data uputstva za objedinjavanje i formiranje većih gerilskih odreda i za zauzimanje čvršćeg stava u borbi protiv okupatora. Rezultati zaključaka s ovih sastanaka osjetili su se već u prvoj polovini oktobra. U KP su primljeni novi članovi, a naročito su omasovljene skojevske organizacije. Otpočeo je proces formiranja masovnih antifašističkih organizacija i organa vlasti. U odbore su birani ugledni ljudi i članovi Partije. Odbori preuzimaju poslove koje su do tada vodili gerilski odredi i komandiri sela. Pored snabdijevanja gerilskih odreda i straža, odbori obavljaju i druge poslove: određuju udio domaćinstava u žitu i stoci za nabavku oružja, brinu se o smještaju izbjeglica, sabiranju i sklanjanju poljoprivrednih plodova, sprečavaju špekulante i rješavaju druga pitanja. Oni postaju čvrsta spona između gerilskih odreda i naroda, a kasnije, koncem novembra, kada je dobijena Okružnica CK KPH br. 4 s kojom se preciziraju zadaci i ujednačavaju djelatnosti, seoski odbori prerastaju u NOO-e. Tada se formiraju i inicijativni odbori za provođenje izbora i organizaciju općinskih i sreskog NOO-a.

U oktobru i novembru i dalje narasta revolucionarni polet. Politički rad s masama je u usponu. Razbijene su iluzije i samozadovoljstvo kod pojedinih ustanika, koji su još uvijek mislili da je otklanjanjem neposredne ustaške opasnosti dosta postignuto, da je dovoljno selo zaštititi stražama i obezbijediti svoju kuću. Suzbijen je i onemogućen četnički pokušaj da ostvare uticaj i pasiviziraju mase. U novembru su razobličeni i izolirani rijetki kolaboracionisti — pop Radaković, Momčilović i drugi. Oni se povlače u defanzivu i stidljivo drže na vezi svoje rijetke istomišljenike. Može se reći da tada počinje ozbiljno raščišćavanje i diferencijacija ustaničkih snaga u udbinskom srezu. Ona teče bezbolnije i s manje potresa nego u većini ličkih srezova. Najteže je išlo s uvjeravanjem dobrog dijela ustanika u nužnost borbe protiv glavnog neprijatelja — talijanskog okupatora. Mrze oni tuđina, ali rat s velesilom smatraju nemogućim, samoubilačkim. Mnogi pristaju da ga tuku, ali dalje od svoje kuće, na tuđoj teritoriji. Boje se oni odmazde i paljevine svoga ognjišta. U odgovoru na pitanje da li borba s okupatorom ili ne, mnogi, napose stariji ljudi, su neodlučni. Oni strahuju od posljedica. Njihov strah i neodlučnost podstrekavaju pojedini četnički elementi i jedino po tom pitanju oni imaju izvjesnog uticaja na starije i neodlučnije ljude. Za razliku od starijih ljudi, omladina je odvažnija, hrabrija, odlučnija za borbu, spremnija na rizik i žrtve.

Pred veče 11. novembra Srednjogorski gerilski odred, na čelu s Milošem Cankovićem, napao je talijansku jedinicu zapadno od Mekinjara. Borba je nastavljena i sutradan kada se Srednjogorcima pridružio i Odred »Capajev«

pod komandom Doke Jovanića. Prema talijanskim dokumentima poginulo je 5, a ranjen 1 oficir i 7 talijanskh vojnika.[14] Nakon ovog sukoba Talijani su upali u Srednju Goru i zapalili dvije kuće. Ovaj je napad izmijenio odnos prema Talijanima i nagovijestio kraj njihovom tromjesečnom mrnom životu u udbinskom srezu i Lici uopšte. Napad je ozbiljno potresao i zabrinuo okupatora. Iz Podlapače i drugih manjih mjesta u Lici Talijani su povukli svoje jedinice u veće garnizone. I narod Krbave je bio zabrinut i uznemiren. Javljaju se protesti i negodovanja. Strah podstrekavaju četnički elementi koji se ponovo aktiviraju i dokazuju tačnost svoga ranijeg upozorenja, da nije moguće ratovati s velesilom i da će nas borba s njom dovesti do totalne propasti. U ovoj propagandi se posebno ističu pop Radaković i Mane Momčilović s teritorije udbinskog sreza te Durela Gnjatović i Đurica Petković, s teritorije gračačkog sreza, koji su većinu vremena provodili na teritoriji udbinskog sreza. To je bio najkritičniji period za opstanak i dalji pravilan razvoj ustanka. Ali, uprkos svim neizvjesnostima i iskušenjima narod Krbave, s ostalim narodom Like, nije kapitulirao pred drugom talijanskom okupacijom. Odlučno je krenuo u borbu protiv okupatora, bez obzira na sve posljedice koje su ga očekivale. U tom kritičnom momentu otpadnika u Krbavi gotovo nije ni bilo, jer se na prste jedne ruke mogu tada nabrojati oni koji su otišli na stranu okupatora.

Posljednji pokušaj četnici čine sa Stankom Šakićem Tanom, poručnikom Jugoslavenske vojske, koji po zadatku četničke organizacije dolazi koncem decembra 1941. godine iz Srbije na teritoriju udbinskog sreza. Tanin plan i namjeru da organizuje četnike u Krbavi otkrili su još na putu ljudi koji su s njime došli u Krbavu. Od desetak ljudi koji su s Tanom stigli u udbinski srez, samo je jedan ostao uz njega, a ostali su odmah stupili u partizanski bataljon »Krbava« koji je u to vrijeme bio u formiranju. Tako je posljednji četnički pokušaj propao. Narod udbinskog sreza odnosno Krbave bio se već opredijelio za borbu protiv glavnog neprijatelja — okupatora. Može se reći da je diferencija i pregrupisavanje u ovom srezu već tada bilo završeno, relativno brže i bezbolnije nego u većini ličkih srezova, gdje je ovaj proces bio dugotrajniji i mukotrpniji. Ustanak je ušao u svoju višu fazu, fazu borbe protiv glavnog neprijatelja za konačno oslobođenje. Te se linije narod Krbavskog polja pridržavao i dosljedno je slijedio kroz cijeli NOR u kome je dao veliki doprinos i podnio ogromne ljudske i materijalne žrtve.

14 Zbornik dokumenata i podataka NOR-a naroda Jugoslavije, tom XIII, knjiga 1.

Nikica Rapajić

Konferencija vojnih delegata u Krbavici 30. novembra 1941, godine

Bogoljub Rapajić, komandant Štaba gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu sazvao je konferenciju vojnih delegata, odnosno komandira i političkih komesara gerilskih odreda s teritorije toga štaba za 30. novembra 1941. godine u selu Krbavici. U pozivu za konferenciju navedena je i svrha, odnosno dnevni red konferencije, prve i posljednje u takvom sastavu, i to: 1. prikaz i analiza vojne i političke situacije na teritorijama gerilskih odreda, 2. reorganizacija postojeće i uspostavljanje nove organizacije vojnih jedinica, 3. narodni rat i zadaci.[1]

Komandiri i politički komesari odreda pozvani su da napišu i na konferenciji podnesu dva izvještaja i to: komandir — vojni izvještaj s prikazom osnutka odreda, njegovom dotadašnjem djelovanju, ukupnom broju boraca (to sU bili svi muškarci sela ili zaselaka sposobni za borbu, od 18 do 50 godina), posebno broj naoružanih, zatim broj ljudi koje su ustaše do toga vremena poubijale, popis oružja po vrstama i količine pripadajuće municije, način smještaja i ishrane boraca koji nisu spavali i hranili se kod svojih kuća[2] i komesar — politički izvještaj koji je trebao da sadrži prikaz političkog stanja u selu: društveno-političke organizacije u selu i njihov rad, odnos naroda prema NOB-u i prema okupatoru (talijanskoj vojsci), naročito djelovanje okupatora u narodu, način njegove propagande i eventualni uticaj na pojedince i kako se to suzbija, sprečavanje trgovine s okupatorskom vojskom, propagande sakrivanja i čuvanja životnih namirnica, robe domaće radinosti, poljoprivrednih oruđa i raznih alata, te krme za stoku.

Delegati iz udaljenijih sela stigli su u Krbavicu 29. novembra na prenoćište, a oni iz bližih sela rano ujutro 30. novembra. Svi mi delegati koji smo bili na zbornom mjestu do 7 sati i 30 minuta, zajedno smo doručkovali i nešto prije 8 sati ušli u učionicu osnovne škole predviđenu za konferenciju da bi ova mogla da počne s radom u 8 sati, kako je bilo zakazano. S nama su u učionicu ušli i Bogoljub Rapajić, komandant i Srđan Brujić, politički komesar Štaba gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu i zapisničar. Međutim, dugo se čekalo na otvaranje konferencije. Kad je poslije čekanja od nekih pola a mažda i 3/4 sata ušao u učionicu Rade Zigić, sekretar Okružnog komiteta KPH za Liku, koji je privremeno vodio i poslove političkog komesara Štaba Grupe narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Liku, Bogoljub Rapajić mu je ponudio glavno mjesto za **stolom** između sebe i Srđana Brujića, ali je on to odbio rekavši: «Ti si sazvao konferenciju pa si dužan i da njome rukovodiš!« Zatim se ispričao zbog zakašnjenja i obavijestio prisutne da na konferenciji neće učestvovati Vlado **Cetković,** komandant Štaba Grupe partizanskih odreda

1 **Ovo je prema** mome sjećanju pa formulacije pojedinih tačaka možda ne odgovaraju sasvim **originalnim, ali** sadržina njihova i poredak su sasvim tačni.

2 **Ovo** se odnosilo uglavnom na borce odreda »Ognjen Priča« i »Ljubovo«.

za Liku zbog toga što su došli neki drugovi iz Glavnog štaba Hrvatske pa ima s njima važne razgovore, zato će on zastupati taj štab na konferenciji.[3]

Bogoljub Rapajić je otvorio konferenciju uobičajenim pozdravima i prikazom razloga njenog sazivanja. Poimeničnim prozivanjem delegata iz spiska koji je vodio Štab[4] ustanovljeno je da su zastupljeni s komandirima i komesarima svi odredi osim dva tri iz kojih su došli samo komesari. Tako su delegati predstavljali gerilske odrede. 1. »Ognjen Priča«, 2. Bjelopolje, 3. Frkašić (Donji i Gornji), 4. Grabušić, 5. Gradina Korenička, 6. Homoljac, 7. Jasikovac, 8. Kalebovac, 9. Kompolje Koreničko, 10. Mihaljevac, 11. Oravac, 12. Ponor Korenički, 13. Rijeka Drakulića, 14. Rudanovac, 15. Šeganovac, 16. Tuk Bjelopoljski, 17. Uvalica, 18. Vedašić (i Klašnica), 19. Vranovača, 20. Vrelo Koreničko, 21. Vrpile, 22. Bunićki vod (odred), 23. Debelo Brdo, 24. Krbavica, 25. Ljubovo, 26. Jurišni šalamunićki vod (odred), 27. Pećani, 28. Vujinove Glave, 29. Baljkuša (zaselci Krbavice), 30. Končarev Kraj, 31. Babin Potok (Gornji i Donji), 32. Crna Vlast, 33. Rudopolje i 34. Turjanski.

Poslije izvršene prozivke predsjedavajući Bogoljub Rapajić je najavio raspravu po prvoj tački dnevnog reda i pozvao delegate, komandire i političke komesare odreda da podnesu izvještaje onim redom kako su prozvani. Po završetku čitanja izvještaja komandira i komesara pojedinih odreda postavljana su u više slučajeva pitanja a vođene su i kraće diskusije. Tako se dobila potpuna slika vojno-političke situacije, brojnog stanja ljudi sposobnih za borbu s brojem naoružanih ljudi u svakom selu.

Kad se prešlo na razmatranje druge tačke dnevnog reda o reorganizaciji postojećih i osnivanju novih partizanskih jedinica, Rade Zigić je najprije upoznao delegate s Uputstvima Vrhovnog štaba NOPO Jugoslavije o organizaciji i reorganizaciji vojnih jedinica u čitavoj Jugoslaviji. U Uputstvima je pisalo: »1. Najmanja jedinica je vod, na čelu voda vodnik. 80—120 vojnika sačinjavaju četu, a na čelu čete stoji komandir, 3—4 čete sačinjavaju bataljon. Bataljon ima svoga komandanta. 3—4 bataljona čine odred, a više odreda sačinjavaju grupu odreda.

2. Uniforma je slijedeća: propisna kapa na kojoj je izvezena crvena petokraka sa srpskom ili hrvatskom trobojkom. U onim jedinicama u kojima ima Srba i Hrvata obavezno je nositi srpsku i hrvatsku trobojku, dok u čistim srpskim ili hrvatskim jedinicama samo srpsku, odnosno hrvatsku. Jedinice moraju imati i svoje zastave. Preko sva tri polja mora biti crvena petokraka zvijezda. Ukoliko je odred miješan (Srbi i Hrvati) s jedne strane srpska, a s druge strane hrvatska.

3. Pozdrav je stisnuta pesnica, desna prislonjena na sljepoočicu.

4. Obavezno je da svaka jedinica u što skorijem vremenu nabavi navedene propisne kape kao i zastave.«[5]

3 Ova 2igićeva isprika ćetkovića bila je za mene sasvim neuvjerljiva jer je predviđeno da će konferencija trajati cijeli dan, pa je on mogao smoći vremena da prisustvuje otvaranju ili završetku konferencije s obzirom na njenu važnost i da baci barem letimičan pogled na zbor tolikih komandira i komesara koji će mu na ovaj ili onaj način biti podređeni za dugo vremena.

4 Osim spiska u kome su vođeni svi gerilski odredi s imenima komandira i komesara tih odreda u Štabu su bili deponirani svojeručni potpisi komandira i komesara pojedinih odreda, kako bi se moglo ustanoviti eventualni falsifikat potpisa. Napisani su na malim papirićima, a u Štabu su ih nalijepili na arke papira pa su tako imali dobar pregled.

5 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 1618, br. reg. 8—2.

U pogledu noćenja, načina ishrane i uvođenja vojničke discipline u jedinicama Žigić je dalje ukazao da borci uključeni u čete i bataljon neće više spavati **kod** svojih kuća već će komandiri četa određivati gdje će se bivakovati a vodnici **i** desetari će zajedno s komandirima seoskih straža, odnosno poslije NOO-a raspoređivati borce po kućama na spavanje. Borci se neće ni hraniti po kućama. Čete će imati svoje kuhinje, kazane, tako da će se svi borci hraniti u svojim četnim kuhinjama. Na odsustvo svojim kućama moći se se ići samo po odobrenju komandira čete. I obućom i odjećom borci će se snabdijevati iz bataljonske intendanture.

U diskusiji koja se poslije toga razvila najviše je bilo pitanja koja su se odnosila na konkretne stvari u vezi s konačenjem preko zime, organizacijom ishrane, pranjem i krpanjem rublja, obuće itd. Kad je završena diskusija o općim organizacionim pitanjima, Srđan Brujić je pročitao i obrazložio prijedlog projekta organizacije partizanskog bataljona. Projekt je sadržavao detaljnu formaciju i organizacionu strukturu bataljona izrađenu na osnovu navedenih Uputstava Vrhovnog štaba, s tom razlikom što su u tom momentu u bataljonu bile predviđene dvije čete iako je mogao da ima i četiri — pet četa pošto su gerilski odredi imali u svom sastavu oko 450 boraca (što naoružanih, što nenaoružanih) da se imalo još oružja. Bataljonu je predviđen naziv: Partizanski bataljon »Ognjen Priča«. Određen je i broj vodova u četama, broj desetina u vodovima i prema tome i ukupan broj boraca koji će odmah biti uključen u čete. Određeno je koji od seoskih odreda čine vodove i ulaze u 1. ili 2. četu. Za komandanta bataljona određen je Bogoljub Rapajić, za političkog komesara Srđan Brujić i za operativnog oficira Stevo Opsenica. Isto tako su poimenično određeni i komandiri i politički komesari četa, vodnici i desetari. U bataljon je odmah uključeno 120 do 130 ljudi, naoružanih s oko 100 vojničkih pušaka, 5 puškomitraljeza i jednim mitraljezom. Ostali sposobni borci ostali su i dalje u seoskim odredima i stražama ali su smatrani i vođeni kao borci bataljona. Štab bataljona im je po potrebi mogao da uputi poziv da se jave na raspored u bataljon. NOO-i su mogli da izvrše izmjenu, da zadrže pozvanog borca ako su to zahtijevali opravdani razlozi, s tim da upute drugoga.

O ovom prijedlogu vođena je živa diskusija. Kad se prešlo na usvajanje prijedloga, nekoliko komandira i komesara izjavilo je da nisu ovlašćeni da glasaju na konferenciji već da će po povratku u sela sazvati sastanke odreda i obavijestiti ih o svemu što je na konferenciji razmatrano i predloženo pa će odredi zauzeti stavove o svemu tome i pismeno ih dostaviti. Takav stav su zauzeli i komesari onih odreda čiji komandiri nisu bili prisutni. Pošto su, i pored nastojanja da ih se privoli da i oni prihvate navedeni prijedlog o osnivanju i formaciji bataljona, ostali pri svojim stavovima, Zigić je izjavio: »Bataljon će biti osnovan pa makar se ti odredi izjasnili protiv toga.«

Treća tačka dnevnog reda izazvala je veoma ozbiljne rasprave jer se radilo o donošenju odluke o napadu na talijanske okupatorske snage pošto su do tada borbe vođene protiv ustaško-domobranskih vojnih jedinica i naoružanih seljaka pod ustaškom komandom, pored samo nekoliko manjih prepada na talijanske vojnike koji su imali teške posljedice za neka sela. Ipak, niko od prisutnih nije bio protiv donošenja takve odluke. Radilo se o tome kako napadati talijansku vojsku a sačuvati narod i sela. Za ovu odluku su najviše bili zainteresirani delegati iz sela uz ceste od Korenice do Vrhovina, kuda su stalno komunicirale jake kolone talijanske vojske. Oni su podsjećali na pokušaje, da se prekopa cestu u selu Gornjem Babinom Potoku što bi da je izvršeno

uništilo selo, a možda i narod. S ogorčenjem su navodili primjer Vrela Koreničkog koje su Talijani za odmazdu spalili zbog napada na njihove vojnike 30. septembra 1941. godine na Pogledalu. Uvjeravali su da napade na talijansku vojsku treba vršiti izvan naselja, a bližim naseljima u takvim slučajevima osigurati zaštitu. Jer ako već sada u početku rata pogore sela, govorili su, kako će se ostati živ do kraja rata koji će dugo potrajati navodeći kao dokaz prvi svjetski rat koji je trajao preko četiri godine, a i ovo je svjetski rat. Nasuprot njima Žigić je iznio da će rat brzo biti završen. Kao dokaz za to naveo je da je Staljin na proslavi oktobarske revolucije obećao Crvenoj armiji da će rat biti završen za tri mjeseca, a najkasnije do proljeća. S obzirom na tešku situaciju na bojištima u SSSR-u to nikom nije bilo uvjerljivo, ali mu se nitko nije suprotstavio.

Poslije tako značajnih diskusija donijeta je odluka o otpočinjanju uopće borbe protiv talijanskih okupacionih trupa, što ovoj konferenciji daje zaista historijski značaj. U vezi s tim donijete su, pored ostalog, i odluke o osnivanju bolnice u Krbavici te da se sada odmah provede potpuna ekonomska blokada talijanskog garnizona u Korenici.

Vujadin Rapajić

Jovan Ćalić Jocina

Malo ličko selo Krbavica dobilo je 1. decembra 1911. godine još jednog stanovnika. Toga dana u siromašnoj seljačkoj porodici Mile Ćalića rodio se sin kome su dali ime Jovan a kasnije ga prozvali Jocina. Osnovnu školu završio je u svom rodnom selu. Njegov otac Mile i starija braća Pejo i Dane radili su kao sezonski i stalni radnici na mnogim radilištima širom Jugoslavije i na taj način izdržavali osmočlanu porodicu na svom siromašnom imanju. Zbog siromaštva i bijede i Jocina je morao napustiti svoje rodno selo i kao mladić od 17 godina otići u svijet. Dvije godine proveo je na radu u slavonskim i srijemskim šumama. Od 1931. do maja 1932. godine radi u Beogradu na istovaru šlepova, nakon čega odlazi u granične jedinice na odsluženje vojnog roka od dvije godine poslije kojeg ostaje još četiri godine u službi graničnih jedinica kao plaćeni graničar.

U maju 1938. godine Jocina napušta graničarsku službu i odlazi u rudnik Trepču, dobro organiziran i snažan radnički kolektiv. Tu je našao svoje pravo mjesto gdje su njegova radnička i životna iskustva bila brzo zapažena. Borio se za radnička prava i postao partijski rukovodilac. Bio je krupan i snažan mladić, po prirodi bistar, uvijek veseo i spreman za šalu i pjesmu. Naročito je volio pjevati narodne junačke pjesme. Volio je ljude i bio vrlo komunikativan.

Neposredno poslije dolaska u Trepču susreo se sa **svojim školskim i radnim drugom Milanom Panjkovićem.** Kada ga je ovaj pitao zašto je **napustio** službu u **Jugoslavenskoj vojsci** i došao da radi u rudniku, Jocina mu je **odgovorio: »Moraš** da **znaš da ovakvo stanje kakvo** je sada u našoj **zemlji ne** može dugo ostati.« **Panjković je zaključio** da je Jocina već **član** Partije, a **ako nije da** je **sigurno povezan** s **revolucionarnim radničkim pokretom.** To se **potvrdilo 1939. godine** kada su **radnici** u **rudniku** Trepča **stupili u štrajk tražeći od poslodavaca** Engleza **poboljšanje životnih** i **radnih** uslova. Radnici su izabrali **12 delegata** za **pregovore** s **poslodavcima.** Medu **njima** je bio i Jocina. U **tom velikom štrajku on se pokazao kao istaknuti** borac **protiv postojećeg režima i eksplatatora radnika u rudniku.**

Poslije štrajka mnogi su radnici protjerani iz rudnika dok je Jocina, vjerovatno još nedovoljno poznat vlastima i poslodavcima, uspio i dalje da ostane u rudniku i da nastavi borbu. Stanovao je u brvnari u kojoj su se održavali ilegalni sastanci radnika na kojima je učestvovao i Ali Šukrija.

Od 1939. do početka 1942. godine Jocina je bio sekretar jedne partijske ćelije u rudniku. Tada je došlo do velike provale partijske organizacije u rudniku, zato on bježi iz rudnika i po direktivi Partije odlazi u Kraljevo gdje se povezuje s komunistima koji ga upućuju na planinu Goč, poznatu partizansku bazu. Na Goču se zaposlio kao šumski radnik, zajedno sa svojim drugom iz rudnika Milom Banićem, radi lakše saradnje s partizanskim jedinicama na Goču i okolici.

Neposredno poslije njegovog bjekstva iz rudnika, i njegova supruga Marija došla je iz Trepče, po vezi, preko Kraljeva za Goč, gdje je s njim i ostalima radila za NOB. Na Goču Jocina ostaje do početka novembra **1942.** godine, kada po direktivi Partije odlazi u partizane i nakon dva mjeseca, krajem **1942.** godine, gine u borbi s četnicima pri napadu na žandarmerijsku stanicu Jastrebac.

Poginuo je junačkom smrću u punom naponu svoje mladosti i snage, kao istaknuti borac i komunista. Njegovo ime je uklesano na ploči spomenika palim borcima i žrtvama fašističkog terora u njegovoj rodnoj Krbavici.

Dmitar Zaklan

Formiranje i akcije bataljona „Ognjen Priča"

Od ustanka do bataljona

U bivšem koreničkom kotaru masovni ustanak je otpočeo 3. augusta 1941. godine napadom na ustašku posadu u Buniću. U ustanku su učestvovali svi sposobni ljudi i mladići iz Bunića, Debelog Brda, Šalamunića, Ljubova i Krbavice. Svako selo imalo je samo 1 do 3 puške. Ustanici koji nisu raspolagali vatrenim oružjem nosili su kose, rogulje, sjekire i druga sredstva koja su sami izradili. Do sukoba s ustašama najprije je došlo oko 9 sati u zaseoku Severi. Tu su ubijena dvojica ustaša, a dvojica su zarobljena. U ovoj akciji su učestvovali seljaci zaseoka Severa i Divosela, a istakli su se Buća Sever i omladinci Petraković i Panjković. Nešto kasnije, oko 11 sati, grupa ustanika sa Stankom Opsenicom na čelu postavila je zasjedu kod okuke Hajdukuše, na putu Ljubovo — Bunić. Dolazeći od Široke Kule, u zasjedu je upao Ivan Bevanda, žandarmerijski narednik iz Bunića s pratiocem. Obojica su likvidirani. Čim je došlo do sukoba s ustašama u zaseoku Severi, o tome je obaviješten narod svih sela bunićke općine. Svi sposobni ljudi i mladići odazvali su se pozivu za napad na ustašku posadu Bunić. Oko 13 sati Bunić je zauzet. Ustaše su protjerane i oslobođena je čitava bunićka općina, osim sela Čanka.

Ubrzo po otpočinjanju ustanka bio je oslobođen čitav korenički kotar, izuzev same Korenice i sela Prijeboja, Plitvica i Čanka. Iz zbjegova i logora po šumama narod se vratio u sela u kojima su organizovani seoski odredi i seoske straže radi odbrane od ustaša. Jedino su ostala dva stalna logora u kojima su bili samo naoružani ljudi. To su bili logori gerilskog odreda »Ljubovo« na Ljubovu, u šumi Palež, i gerilskog odreda »Kik«, ubrzo nazvanog odred »Ognjen Priča«, kod Uvalice i Končareva Kraja. Ovi logori postali su centri za prikupljanje boraca sa šireg područja. Tako je logor na Ljubovu, pored bunićke općine, bio centar i za sela Krbavu, Svračkovo Selo, Široku Kulu, Kuzmanovaču pa i perušićki kotar, a logor odreda »Ognjen Priča« za plitvičku i koreničku općinu i dio općine Vrhovine. U slučaju opasnosti od neprijatelja, i kada je trebalo izvršiti neku akciju, u ovim logorima sakupljali su se svi naoružani ljudi s navedenih teritorija. Krajem augusta 1941. godine oformljena je operativna komanda za kotar Korenicu i okolinu (Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu) radi rukovođenja daljim borbama ustanika i pripremama za napad na okupatora. U svim selima izabrani su komandiri i komesari sela, koji su odgovarali za bezbjednost sela i koji su rukovodili seoskim stražama.

Poslije početka ustanka bilo je mnogo dobrovoljaca spremnih za borbu, međutim, oružja je bilo vrlo malo i do njega se veoma teško dolazilo. **Bogatstvo** je bilo u tim danima imati pušku. U svim akcijama do napada **na** Talijane 29. septembra 1941. godine, odred »Ljubovo« zaplijenio je svega 16 pušaka, a odred »Ognjen Priča« 5 pušaka. Preko ustanika iz udbinskog i gračačkog kotara doznali smo da se u Dalmaciji može kupiti oružje jer je tamo razoružana jedna

divizija Jugoslavenske vojske. Seljaci srednje Dalmacije posakrivali su to oružje i sada su ga prodavali za gotov novac i stoku. U vezi s tim po direktivi Partije stupilo se prikupljanju stoke i novaca a određeni su najhrabriji i najsposobniji ljudi koji su išli u Dalmaciju po oružje. Ova akcija najbolje je uspjela u selima bunićke općine. Kupljeno oružje dijeljeno je od strane komandira odreda i sela. Na ovaj način u dva maha, u septembru i novembru 1941. godine, nabavljeno je za Ljubovo 22 puške i 1 puškomitraljez, za Šalamunić 15 pušaka i 1 puškomitraljez, za Bunić 3 puške, za Debelo Brdo 1 puška i 1 puškomitraljez i za Pećane 6 pušaka i 1 puškomitraljez.

Odred »Ljubovo«, pod komandom Stanka Opsenice i Spase Kneževića, a kasnije Mile Opsenice, narastao je na 47 ljudi koji su bili naoružani puškama i jednim puškomitraljezom. Od seoske straže u Šalamuniću formiran je jurišni vod pod komandom Dmitra Zaklana i Dušana Ratkovića, kao delegata. Vod je brojao 30 ljudi a bio je naoružan s 22 puške i 1 puškomitraljezom. U Buniću, pod komandom Dane Petrakovića i Nikole Mitrašinovića, formiran je Bunićki vod od 25 ljudi naoružanih s 18 pušaka. U ostalim selima nije se uspjelo otići dalje od seoskih straža. Odred »Ognjen Priča« je slabije napredovao jer nije koristio nabavku oružja kupovinom. Njegovo jedino pojačanje bilo je dolazak boraca iz plitvičke općine, koji su bili protjerani u okolinu Drvara i Bosanskog Grahova. Koncem jula 1941. godine oni su učestvovali u ustanku u Drvaru i okolini, pa su tako došli do oružja. Na čelu ove grupe bio je Božo Mirić. Imali **su** 1 puškomitraljez i 7—8 pušaka. Pored tog pojačanja odred »Ognjen Priča« imao je do napada na Talijane oko 20 boraca, 17 pušaka i 1 puškomitraljez.

Formiranje bataljona **i** njegove prve borbe

Krajem novembra 1941. godine formiran je Štab bataljona »Ognjen Priča« u Krbavici. Komandant bataljona postao je Bogoljub Rapajić, novinar iz Krbavice, politički komesar Srđan Brujić, student iz Kosinja i operativni oficir Miloš Uzelac, podoficir iz Crne Vlasti. Po formiranju štaba bataljona vrlo sporo se pristupilo formiranju čete i vodova, tako da njihovo formiranje nije završeno do kraja 1941. godine. U bunićkoj općini mogla se formirati četa od Ljubovskog odreda, Jurišnog voda iz Šalamunića i Bunićkog voda, ali to nije učinjeno. Politički komesar bataljona najvjerovatnije je težio da prva četa izraste iz odreda »Ognjen Priča«, jer je on bio odgovoran za taj odred pred Kotarskim komitetom KPH za Korenicu i sekretarom CK Hrvatske Radom Končarom. Tako je odred »Ognjen Priče« poslužio kao jezgro za formiranje čete koja je ušla u sastav bataljona kao njegova 1. četa.

Oktobra 1941. godine, pod komandom Miloša Uzelca i neposrednim rukovodstvom Srđana Brujića, formiran je privremeni odred (nazivaju ga i četa »Ognjen Priča«), jačine oko 60 ljudi sa zadatkom da napadne pilanu u Kosinju. Ovaj odred sačinjavali su borci odreda »Ognjen Priča«, zatim borci iz sela Crna Vlast, Turjanski, Trnavac, Kobnica, Bunić i Ljubovo. Napad je izvršen noću između 12. i 13. novembra, ali nije najbolje uspio jer su ustaše pobjegle, jedino je jedan ustaša zarobljen i jedan ranjen. Zaplijenjene su 2 puške, a pilana sa stovarištem građe je spaljena. Pri povratku iz ove akcije ovaj odred je 21. novembra 1941. uništio voz između Perušića i Janjča poslije čega je saobraćaj na pruzi bio prekinut 4 dana.

Koncem novembra odred »Ljubovo« izveo je akciju u kojoj je zauzeto Prvan Selo uz sami Perušić. Narod u Prvan Selu - hrvatski živalj, primio nas je sa

simpatijama. Svugdje smo dijelili letke na srpskohrvatskom i talijanskom jeziku, u kojima smo pozivali narod u borbu protiv okupatora. S nama su bili drugovi iz Perušića, njih 9, koji su dobro poznavali situaciju u Perušiću i okolini. Pri pretresu pojedinih kuća zaplijenili smo 2 puške s municijom a od katoličkog popa uzeli smo pisaću mašinu. Talijani su osjetili naše prisustvo i pucali su cijelu noć iz Perušića. Pri povratku iz akcije, oko 2 sata noću, pri prelazu pruge između Vukšića i Perušića sukobili smo se s Talijanima ali nismo imali gubitaka. Napad na Prvan Selo bila je akcija više političkog značaja, a cilj je bio da se dokaže kako borci Hrvati imaju mjesta u narodnooslobodilačkoj borbi i da mještani vide svoje Perušićane, jer se pronio glas da mi ne primamo borce Hrvate, a tada su ih vidjeli u našim redovima zbratimljene u zajedničkoj borbi.

Po direktivi Glavnog štaba Hrvatske bataljoni »Ognjen Priča« i »Marko Orešković« napali su 10. decembra ustašku posadu na Plitvičkim jezerima. Bataljon »Ognjen Priča« posjeo je dijelom snaga položaj na Mukinju radi obezbjeđenja od neprijatelja u Prijeboju i Ličkom Petrovom Selu, dok je drugim dijelom porušio mostove na jezeru Kozjak i sprečavao intervenciju neprijatelja s pravca Poljanka i Rastovače. Bataljon »Marko Orešković« napao je kasarnu u kojoj je bilo 40 do 45 ustaša i žandara. Napad je otpočeo u zoru s prethodnim slanjem pisma ustašama da se predaju, što je bila greška jer je na ovaj način izostalo iznenađenje. Borba je vođena od jutra do 13 sati — bez rezultata. Dijelovi bataljona »Ognjen Priča« odbili su intervenciju ustaša od Poljanka i eskadrona talijanske konjice od Prijeboja. Zaplijenjena je jedna puška s municijom. Jedinice bataljona »Ognjen Priča« imale su jednog poginulog a bataljon »Marko Orešković« dva ranjena borca.

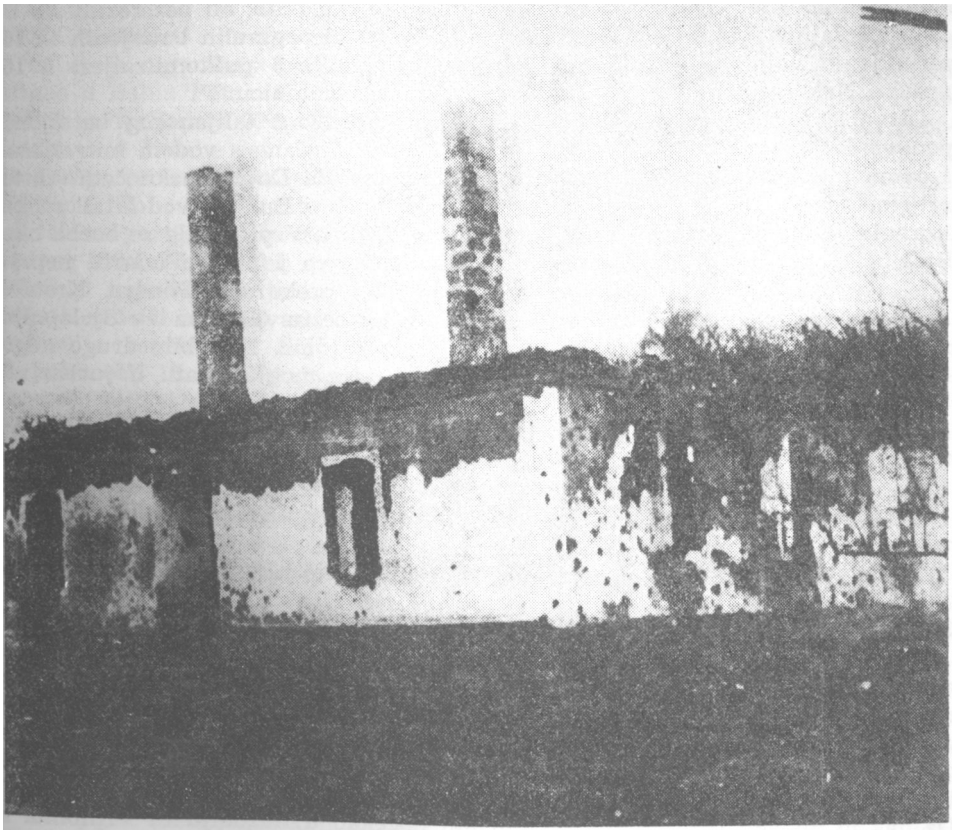
Naredna akcija odreda »Ljubovo«, jurišnog voda iz Šalamunića i Bunićkog voda bio je napad na Konjsko Brdo i selo Kvarte 25. decembra. Napad je počeo oko 2 sata poslije pola noći. Sačekali smo da se ustaše vrate s ponoćne misa iz Perušića, jer je bio katolički Božić. Imali smo tačno razrađen plan koga treba od ustaških koljača likvidirati ako ga uhvatimo, ko će u koju kuću ići, kako se ponašati prema stanovništvu itd. Upadom u selo rastjerali smo seoske patrole i odmah pristupili čišćenju sela. Grupa od tri borca upala je u kuću jednog ustaše. U uglu spavaće sobe ugledali su pušku s municijom, a na stolici ustašku uniformu. Međutim, samog ustaše nije bilo. Počeli su da pretražuju kuću, najprije sobu, a zatim predsoblje. U predsoblju su primijetili kapak na podu. Jedan od boraca podigao je kapak i imao je šta da vidi. U trapu, koji je bio skoro pun krumpira, skupio se preplašeni ustaša, inače ozloglašeni koljač. Eto, takve su bile ustaše, koljači nedužnog stanovništva, kada su se suočili s naoružanim borcima.

Pri pretresu kuće gostioničara i trgovca u Kvartarna, inače ustaše, gdje je išao Stanko Opsenica, nismo ga našli, ali je zato tamo razbijena ustaška patrola od 12 do 15 ljudi. U ovim akcijama likvidirano je sedam ustaša, zaplijenjene su dvije puške, dva pištolja, dosta cigareta, platna, dva konja i druge opreme. I u ovoj akciji dijelili smo letke na srpskohrvatskom i talijanskom jeziku. Mještani su se mogli uvjeriti i vidjeti svoje Perušićane: Juku Kolaka, Danu Balenovića, Bracu Hećimovića, Miću Kulaša, Vanju Arbanasa, Josu Dasovića, Josu Stojšića i Matu Krpana, koji su se još od ranije kao borci nalazili u odredu »Ljubovo«.

U decembru 1941. godine došlo je do neke izmjene u komandnom kadru u Štabu bataljona »Ognjen Priča«. Operativni oficir Miloš Uzelac otišao je u

Štab **Grupe ličkih** odreda, također za operativnog oficira a na njegovo mjesto je došao Stevan Opsenica. . . .

Prema planu Glavnog štaba Hrvatske trebalo je da jedinice Štaba Grupe **NOP odreda za Liku zauzmu** Prijeboj, Plitvička jezera i Ličko Petrovo Selo, **te da na taj način** povežu slobodne teritorije Like i Korduna, a zatim da **zauzmu i Donji** Lapac 1. januara 1942. godine. Međutim, Stab Grupe je izmije-**nio plan** operacije. Umjesto napada na Lapac odlučio se za napad na Talijane u **Korenici, gdje je bio** dislociran 1. bataljon 1. puka talijanske divizije »RE« **koji je brojao oko 650 ljudi** i domobrana. Međutim, pripreme za napad nisu **išle kako treba zbog čega su** kasnile. Bataljon »Marko Orešković« u to vrijeme **izvodio je akcije u otočkom** i brinjskom kotaru. Formiranje četa u bataljonu **»Ognjen Priča« još nije bilo** završeno. Dalmatinska četa formirana 25. decembra **u Krbavici od boraca** iz Dalmacije, koja je trebala da **uđe u** sastav bataljona **»Marko** Orešković« kao njena treća četa, upućena je **u** Bjelopolje da zaštiti **okolna sela** od **talijanske** pljačke. U takvoj situaciji otpočele su borbe oko **Korenice izazvane od strane okupatora.**

Zgarišta u Korenici 1942.

Ekonomska blokada Korenice od naših jedinica bila je uspješna, tako da je neprijatelj oskudijevao i u namirnicama. Osim toga put Korenica — Vrhovine bio je prekinut uslijed snježnih nanosa. Oko 90 talijanskih vojnika iz 1. bataljona, koji su se vračali s odsustva bez oružja, prikupilo se na željezničkoj stanici Vrhovine, ali se nisu smjeli uputiti u Korenicu bez jače zaštite Zbog toga je komandant talijanskog bataljona iz Korenice, 29. decembra 1941. godine u zoru, uputio svoju drugu četu za Vrhovine da prihvati spomenute vojnike i da ih dovede u Korenicu.

Toga dana oko 13 sati komandant talijanskog bataljona šalje dva oficira i 11 vojnika s troje saonice za Bjelopolje da tamo opljačkaju namirnice za posadu u Korenici. Na ivici sela dočekala ih je Dalmatinska četa i manji odred iz Bjelopolja. Pustili su ih da priđu blizu zasjede, a onda su otvorili vatru na njih. Tom prilikom ubijena su 3 vojnika i 2 oficira a 8 vojnika je zarobljeno. Zaplijenjen je jedan puškomitraljez i 12 pušaka.

Komandant talijanskog bataljona, zabrinut što se ova grupa nije vratila do 20.30 sati, šalje dvije čete da ih traže, i to: 3. četu pravcem Korenica — Bjelopolje, a 1. četu Korenica — Ponor. Oko 23 sata 3. četa naišla je ispred Bjelopolja na našu zasjedu Dalmatinske čete koja je na njih otvorila vatru. Talijani su prešli u napad, ali bez uspjeha. Čuvši borbu kod Bjelopolja, došla je i 1. četa da pomogne 3. četi. Napad su ponovile još dva puta, ali bez rezultata. U ovim okršajima Talijani su pretrpjeli gubitke od 10 poginulih i ranjenih te 16 zarobljenih vojnika. Dalmatinska četa zaplijenila je 3 puškomitraljeza i 16 pušaka. Nakon neuspjeha neprijatelj se povukao u Korenicu.

Oko 8.30 sati 30. decembra 1941. godine komandant talijanskog bataljona ponovo šalje u napad na Bjelopolje 1. i 3. četu, ojačane s vodom mitraljeza. I ovom prilikom hrabro ih je dočekala i zaustavila Dalmatinska četa. U to vrijeme odred »Ljubovo«, Jurišni vod iz Šalamunića i Bunićki vod hitali su ka Korenici. Osvanuli smo u Razdolju. Kad smo stigli u Vrpile, čula se borba oko Bjelopolja, te smo skrenuli preko Oravca, Jasikovca i Tuka i udarili neprijatelja u bok i pozadinu. On se počeo povlačiti preko sela Ponora, Krsta i Kompolja za Korenicu. Kad smo mi izbili na cestu Gradina — Bjelopolje goneći Talijane, dočekala nas je jaka vatra s Gradine. Nije bilo druge nego se okrenuti i jurišati na Gradinu. U polju se nije moglo ostati. U jurišu na Gradinu i Kalemberov do izdvojila su se dva klina, na čelu jednog Stanko Opsenica, Bude Ratković i Iso Glaoč, a na drugom klinu Dmitar Zaklan, Ilija Palija, Marko Tonković i Mićo Uzelac. Oko jedan sat zauzeli smo Gradinu i Kalemberov do. U ovim borbama zarobljeno je još 20 vojnika, među kojima su bila i 4 oficira, dok su zaplijenjena 3 puškomitraljeza i 10 do 15 pušaka. Zbog veoma niske temperature 23 talijanska vojnika su se smrzla. Zauzimanjem Gradine, Kalemberovog dola i popovog stana neprijatelj je satjeran u Korenicu. Pri zauzimanju Gradine Stanko Opsenica je teže ranjen, a lakše je ranjen i Bude Ratković.

Rukovođenje prvim sukobom kod Bjelopolja od strane Štaba Ličke grupe odreda i Štaba bataljona »Ognjen Priča« bilo je dosta slabo. Uz malo više snalažljivosti Korenicu smo mogli zauzeti 30. decembra 1941. godine, jer je prethodnog dana iz mjesta jedna četa upućena u Vrhovine, a ujutro ovog dana su druge dvije čete vodom teških mitraljeza otišle u napad na Bjelopolje, tako da je u samoj Korenici ostao samo vod karabinjera i 14 ustaša i žandara. Da nas je bilo ko iz spomenutih komandi dočekao u Razdolju ili Vrpilama i uputio nas na Korenicu (bilo nas je oko 100 ljudi s 3 puškomitraljeza), mogli

smo taj **dan zauzeti Korenicu,** a kasnije na otvorenom prostoru obračunati **se s one dvije čete koje su** napadale na Bjelopolje. Međutim, komandirima **odreda i vodova nije izdat nikakav** konkretan zadatak. Očekivali smo da nas neko **dočeka na** putu **do Korenice** i da nam odredi zadatak, ali kako do **toga** nije **došlo, samoinicijativno** smo krenuli prema Oravcu i Bjelopolju jer se tamo **čula borba.**

Ista slabost se ponovila 30. decembra navece kada smo zauzeli Gradinu, **Kalemberov do,** popov stan i satjerali neprijatelja **u** samu Korenicu. Tada **dolazi naređenje** od operativnog oficira Štaba grupe odreda da se odred **»Ljubovo« i jurišni** vod iz Šalamunića izvuku iz borbe i krenu za Vrpile, **gdje** su prenoćili. Sutradan opet im stiže naređenje da dođu **u** Gradinu i **Kalemberov do,** gdje su bili sinoć, umjesto da su prethodnog dana, kada je **stigla** Dalmatinska četa na Gradinu, produžili energičan napad na Korenicu, **koja je bila** pred padom. Neprijatelja je tada uhvatila panika, a sam grad **nije još bio** jako utvrđen. Napominjem da smo posebno propustili priliku **30. decembra** ujutro, kada je Korenica bila skoro prazna.

Borbe na **području Korenice**

Kada je ujutro 30. decembra Đuzepe Anđelini, komandant 1. puka divizije »RE« u Otočcu obaviješten o situaciji i borbama kod Bjelopolja, odmah je krenuo da organizuje pomoć svom 1. bataljonu u Korenici, i već u 16 sati stigao u Babin Potok. Uputio je na Šijanov Klanac 2. četu 1. bataljona i vod teških mitraljeza s 90 ljudi koji su se vraćali s odsustva, naoružavši ih prethodno s 4 bombe jer su bili bez oružja, sa zadatkom da kao prethodnica osiguraju prolaz glavnoj koloni ka Korenici. Ova prethodnica stigla je pred Šijanov Klanac u 23 sata toga dana gdje ju je sačekala zasjeda od oko 20 slušalaca partijskog kursa koji je radio u Trnavcu. Borba je trajala oko jednog sata. Neprijatelj je imao gubitke od 7 mrtvih, među njima i jedan oficir, i nekoliko ranjenih, ali zbog velike brojčane nadmoći kursisti su se morali povući u Trnavac.

Poslije zauzimanja Šijanovog Klanca od strane prethodnice komandant 1. puka oko 13 sati 31. decembra naređuje pokret 7. četi 2. bataljona, mitraljeskoj četi 2. bataljona i pukovskoj jurišnoj četi minobacača od 82 mm i uz pomoć mobiliziranih saonica za prenos teškog oružja oko 16 sati stiže na Šijanov Klanac. Tu se upoznaje sa situacijom, ostavlja ljekara i naređuje da 2. četa ostane u zaštitnici, a on je s glavninom preko Pogledala krenuo prema Korenici u koju je stigao uoči Nove godine. Za njim je oko 19 sati sa Šijanova Klanca krenula i 2. četa 1. bataljona prema Korenici preko Homoljca. Uslijed velikog zamora vojnika koji su nosili ranjenike, komandir je odlučio da se odmore u Homoljcu i da ujutro, prvog dana Nove 1942. godine produže za Korenicu. Međutim, poslije napornog marša iz rejona Šeganovca na Pogledalo je rano ujutro 1. januara 1942. godine stigla jedna kombinovana četa bataljona »Ognjen Priča« i postavila zasjedu. Kad su Talijani ujutro toga dana krenuli prema Korenici, zasjeda ih je snažnom vatrom zaustavila i prisilila da se ukopaju u snijegu. Od Talijana među prvima su pali komandir čete i komandir mitraljeskog voda. Borba je trajala sve do poslije podne. Oko 16 sati na Pogledalo je stigao Vlado Cetković, komandant Štaba Grupe ličkih odreda s Kurjačko-srednjogorskim vodom kojim je komandovao Miloš Canković. Ovaj vod je napao s leđa talijansku četu, koja je napadnuta i s fronta od

čete bataljona »Ognjen Priča«, i bila potpuno razbijena. Od 218 spasila su se 63 vojnika i 3 oficira koji su u grupama pobjegli u Korenicu. Od ostalih je 17 poginulo, 10 ranjeno i 125 zarobljeno, među kojima je bilo 5 oficira. Zaplijenjeno je 7 mitraljeza, 8 puškomitraljeza, 60 pušaka, 50 bombi i nekoliko hiljada metaka. U ovoj borbi teško je ranjen Vlado Ćetković.

U zatišju ovih borbi 31. decembra u selu Gradini formirana je 2. četa bataljona »Ognjen Priča«. Za komandira čete izabran je Jovica Serdar, jer je Stanko Opsenica, koji je predviđen za komandira, prethodnog dana bio ranjen. Za političkog komesara postavljen je Mile Opsenica. Prvi vod obrazovao je odred »Ljubovo«, čiji je komandir bio Ilija Palija, a politički delegat Juka Kolak, drugi vod je postao Šalamunički jurišni vod s komandirom Dmitrom Zaklanom i delegatom Dušanom Ratkovićem na čelu, dok je treći vod postao Bunićki vod s kojim su komandovali komandir Dane Petraković Perina i delegat Draža Jelovac. Partijski rukovodilac čete postao je Franjo črnilo, krojački radnik iz Zagreba. Nešto kasnije u januaru formirana je i 1. četa bataljona »Ognjen Priča« u Krbavici. Za komandira čete izabran je Brato Orlić, za političkog komesara Stevo Biga, a za komandire vodova Božo Zaklan i Slavko Repac. Poslije formiranja 2. četa je, po naređenju operativnog oficira štaba grupe, s trećim vodom posjela Krst, s drugim vodom Gradinu i prvim vodom Guvno. Dalmatinska četa je ostala u selu Gradini kao rezerva, izuzev jednog voda koji je posjeo Kalebovac.

Kao pomoć snagama u Korenici Talijani su 1. januara iz Otočca uputili ojačani bataljon crnih košulja koji je ušao u zasjedu bataljona »Marko Orešković« na Šijanovom Klancu. Iznenađeni snažnom i preciznom vatrom Talijani su već u prvom sudaru pretrpjeli teške gubitke. Preživjeli su polegli u dubok snijeg a dijelom pobjegli natrag prema Babinom Potoku, dok je jedan dio uspio da se uvuče u zidine kuća spaljenih dva dana prije toga. Vještim manevrom dijelovi bataljona »Marko Orešković« opkolili su ih, istjerali iz ruševina i prisilili na predaju. Na bojištu je ostalo 50 poginulih, dok je zarobljeno 95 crnokošuljaša. Zaplijenjena su 4 mitraljeza, 7 puškomitraljeza, 80 pušaka i mnogo drugog ratnog materijala. Na našoj strani poginuo je samo jedan drug.

Istog dana u ranim popodnevnim satima da bi se rasteretio pritiska i omogućio lakši prodor jedinica koje su mu upućene u pomoć preko Šijanova Klanca i Pogledala, komandant talijanskog puka preduzeo je napad s dvije pješadijske čete, ojačane vodom mitraljeza i četom minobacača 82 mm u pravcu Gradine. Ove snage uspjele su stići do groblja, ali ne i zauzeti Gradinu, dok su na pravcu Korenica—Guvno—Kalebovac uspjele da potisnu 1. vod 2. čete na Vrpile i da zaobiđu vod Dalmatinske čete, a zatim da zauzmu Kalebovac i da ga spale. Pretrpjevši gubitke od oko 20 mrtvih i ranjenih, Talijani su se oko 19 sati otpočeli povlačiti u Korenicu. U ovoj borbi iz Dalmatinske čete poginulo je 7 boraca, dok 2. četa bataljona »Ognjen Priča« nije imala gubitaka. Zbog povlačenja 1. voda 2. čete na Vrpile smijenjen je komandir čete, za njegovog komandira postavljen je komandir 2. voda Dmitar Zaklan, a njegov vod je preuzeo Duka Sladić.

Do 22. januara 1942. godine vršeno je više napada na Korenicu, ali bez većih uspjeha, jer je tada bilo u Korenici oko 950 do 1000 dobro naoružanih vojnika na čelu s komandantom puka. U drugoj polovini januara 1942. godine Talijani su pokušali da koncentričnim napadom jakih snaga iz rejona Vrhovina i Široke Kule deblokiraju posadu u Korenici. Napad dva talijanska

bataljona, ojačana četom **minobacača, baterijom topova i vodom tenkova** iz Široke Kule preko Ljubova **otpočeo je 23. januara. Njih je u zasjedi na** Liubovu sačekalo 185 **boraca 2. bataljona 1. ličkog odreda »Velebit« sa kojim** je komandovao Joco **Njegomir. Toga dana neprijatelj je zaustavljen a sutra-**dan je došlo **do odlučujuće borbe u kojoj su Talijani potpuno potučeni.** Preživjeli vojnici su **pobjegli prema Širokoj Kuli, dok je na bojnom** polju prema talijanskim podacima **ostalo 411 vojnika i oficira — poginulih, smrznu-**tih (temperatura je iznosila minus **34), ranjenih i zarobljenih. Zaplijenjena** su 4 topa, **2 tenka, 20 komada automatskog oruđa, 200 pušaka, 500 granata,** 150.000 metaka i **mnogo drugog ratnog materijala.**

U vezi s **pokušajem prodora Talijana preko Ljubova 2. četa bataljona** »Ognjen Priča« **smijenjena je 23. januara na položaju kod Vranovače i na** saonama **prebačena na Ljubovo, gdje je stigla u zoru 25. januara. Očekivao** se ponovni **napad Talijana, ali on nije uslijedio zbog teških gubitaka u pret-**hodna dva dana. **Toga dana, kako im je bilo javljeno da dođu po ranjenike,** došla su iz **Široke Kule dva talijanska oficira, doktor i pop oficir, 26 vojnika** bez oružja sa **3 autobusa i 6 saona. Kao najstariji po činu uručio sam im 39** ranjenika **i 7 poginulih i smrznutih oficira. U sjećanju mi je ostao trenutak** kako su **neprijateljski oficiri sa zaprepaštenjem posmatrali jednog našeg** borca obučenog **u crno-bijeli kozji kožuh. Nisu mogli da shvate kako su takvi** ljudi mogli da **potuku dva bataljona dobro obučenih vojnika. Oni su gledali** samo kožuh, a **u srce tog čovjeka i svih naših boraca nisu bili u stanju da** zavire, zato **nisu ni mogli da znaju da su to ljudi spremni za još daleko** veće podvige.

Napad na Čanak

Napad na Čanak u kome se nalazilo 85 ustaša i pripadnika ustaške milicije izvršile su 2. četa bataljona »Ognjen Priča«, Kuljska četa 2. bataljona 1. ličkog odreda, Lapačka četa i jedan vod bataljona »Marko Orešković«. Napad je počeo 6. februara 1942. godine u 4 sata ujutro. Prema planu 2. četa bataljona »Ognjen Priča« trebala je da s jednim vodom napadne Čanak s pravca Kozjana, a s dva voda da prethodno razoruža ustaše u Koritima i Malom Čanku. Lapačka četa je dobila zadatak da napada preko Dumana, a Kuljska četa da odsiječe Čanak od Ivčevića Kose i da održava vezu s Lapačkom četom.

Kako je bilo i planirano, 2. četa je pročešljala Korita, ali nije naišla na ustaše. Vodič Pera Crnjak odveo nas je do jedne kuće izvan sela gdje su mogle biti ustaše. Padao je gust snijeg, bio je već dosta visok pa su ustaše radije boravile u toplim sobama. Međutim, ipak su ostavile stražara koji je pokušao da pobjegne našoj prethodnici i da uzbuni ustaše. Brzo je bio uhvaćen. U tom i ustaše zapucaše ali na kratko. Brzo su bile opkoljene od 2. i 3. voda. Pozvali smo ih na predaju ali neće da se predaju. Možemo lako ubaciti bombe kroz prozore, ali znamo da su unutra nedužne žene i djeca. Vremena nema mnogo. Bacimo bombe pred vrata i zapalimo štalu kako bi ih uplašili. Vodič ih ponovo pozove na predaju rekavši im da će inače živi izgorjeti. Predalo se 13 ustaša s puškama i bombama. Odmah smo ih razo-ružali i poveli sa sobom. U zoru smo bili iznad Malog Čanka. Tu su nam ove zarobljene ustaše pokušale pobjeći ali smo ih sve lako pohvatali. Održao sam im govor i sve ih pustili kućama, jer među njima nije bilo koljača.

Žurilo nam se na glavni zadatak. Udarili smo sa sjevera preko Dumana i upali u Čanak. Dok smo mi napadali Korita i Mali Čanak, u Čanku su se već vodile borbe. Naš 1. vod bio je satjeran od ustaša u jednu dragu. Komandir voda i Bude Ratković bili su ranjeni a Mane Vukmirović je poginuo. Našim dolaskom olakšana je situacija 1. vodu jer smo ustašama došli iza leđa. Nastavili mo napredovanje prema centru sela gdje smo se susreli s Lapačkom četom koja je, smatrajući da je izvršila zadatak, preduzela pokret za Lapac. Kuljska četa je zbog slabog vodiča zakasnila, tako da su se ustaše iz Čanka kroz pukotine u obruču uspjele izvući prema Ivčevića kosi i Ramljanima.

U oslobođenom Čanku smo ostali dva dana. Održali smo zbor s narodom i objasnili mu ciljeve naše narodnooslobodilačke borbe, a zatim se povukli u Bunić na odmor. Naše snage su u ovoj borbi imale 2 poginula i 2 do 3 ranjena borca. Akcija nije uspjela u potpunosti zato što su jedinice dolazile s raznih strana, s Ljubova, Kozjana i Turjanskog da bi načinile obruč oko sebe, ali ih je velik snijeg omeo da stignu na vrijeme pa su ustaše uspjele da se izvuku. Za vrijeme odmora u Buniću smo 10. februara formirali 4. vod u četi od Kosinjana i Perušićana. Za komandira voda postavljen je Mane Varićak a za delegata Juka Kolak. U tom vremenu je za vršioca dužnosti komandira 1. voda postavljen Iso Lovrić umjesto Palije koji je ranjen u nogu. Delegat ovog voda je bio Dragija Knežević, a u 3. vodu Stojan Dragaš je zamijenio Dražu Jelovca koji je određen za sekretara SKOJ-a jednom dijelu Bunića. Nešto ranije formirana je i Omladinska četa u Debelom Brdu, pod komandom Ante Banine i političkog komesara koji je imao nadimak Picek. Četa je izvodila obuku sve dok nismo zarobili dovoljno oružja u napadu na Donji Lapac kada je naoružana. Odmah poslije toga četa je prebačena na položaj kod Korenice gdje se pokazala dobro.

Napad na Donji Lapac

Pred sam pokret za Donji Lapac Štab Grupe ličkih odreda htio je da Stanka Opsenicu postavi za intendanta odreda jer je bio teže ranjen, ali je on to kategorički odbio. Postavljen je za komandira 2. čete, a Dmitar Zaklan je imenovan za političkog komesara te čete. Mile Opsenica je otišao za Ljubovo za političkog komesara Kuljske čete. Borci su snabdjeveni najnužnijom obućom i odjećom. Pored toga Bunićanke su od bijelih seoskih plahta sašile mantile s kapuljačama za svakog borca, a podijeljena je i municija, po 25 metaka za svaku pušku. Održali smo partijske i skojevske sastanke, jer je četa već tada imala 16 članova Partije i 20 skojevaca. Analizirali smo naše uspjehe i greške u dotadašnjim borbama.

Odmorna 2. četa bataljona »Ognjen Priča« krenula je **iz** Bunića u sastav bataljona »Marko Orešković« koji se nalazio na Kamenskom. Po dolasku kao politički komesar čete, jer Staniša još nije bio stigao, raportirao sam Doki Jovaniću, komandantu bataljona »Marko Orešković« u kući **Kosanovića** gdje mu je bio štab. Četa je tada imala 4 voda **sa** 120 boraca **naoružanih** sa 6 puškomitraljeza, 1 mitraljezom, 1 malim minobacačem i puškama. Kad me Doko Jovanić upitao kakva je borbena vrijednost čete, odgovorio sam mu **da će** to vidjeti kada stupimo **u** akciju. Između 24. i 25. februara bataljon »Marko Orešković« se primakao bliže Donjem Lapcu i blokirao Dnopolje da Talijani ne bi bili obaviješteni o našem dolasku. Naveče je sačinjen plan napada na Lapac.

U Lapcu se tada nalazila 11. četa 3. bataljona 1. puka talijanske divizije »RE« ojačana s 4 mitraljeza i 3 minobacača 50 mm te 30 do 40 četnika s majorom Rašetom na čelu. Neprijatelj je bio utvrđen u centru grada. Otporne tačke su mu bile prodavaonica »Bata«, zgrade sreza i općine, zatim komanda garnizona **i** magazin. Osnovna škola u centru služila je za kasarnu. Plan napada je bio da 2. četa bataljona »Marko Orešković« napada s istoka i zauzme općinsku zgradu i magazin, a 2. četa bataljona »Ognjen Priča« da zauzme **radio**-stanicu, komandu garnizona **i** oficirske stanove u kući Petkovića, a u sadejstvu s drugim jedinicama i školu. Lapačka četa podijeljena je po vodovima po ostalim četama da bi njeni borci, koji su dobro poznavali mjesto, vodili ostale borce u toku napada.

Jednovremeno kad i ostale jedinice, 2. četa bataljona »Ognjen Priča« krenula je u napad iz Oravca u 3 sata 27. februara. Nastupala je preko polja u tri vodne napadne kolone. Teško se kretalo po dubokom snijegu, a kad smo prišli na 100 do 150 metara od prvih kuća, neprijatelj nas je iznenadio preciznom vatrom, pa smo se odmah razvili u strijelce. Očekivali smo da će faktor iznenađenja biti na našoj strani. Obavijestio sam komandire vodova da narede juriš jer bi bila prava propast osvanuti prikovan na tim položajima. Na komandu juriš borci su krenuli naprijed, ali su naišli na gusto isprepletenu bodljikavu žicu, koju su pod vatrom morali da savladaju kako su mogli i znali. Treći i 2. vod uspijevaju da upadnu u rovove gdje nastavljaju da vode borbu bajonetom. Niko tu nikom nije mogao da pomogne. Gazilo se i padalo preko ranjenih i mrtvih. Za to vrijeme 1. vod se dokopao zida kojim je bio opasan zatvor. Moja grupa je poslije prelaska rovova izbila na prostor s koga je bio očišćen snijeg, što je omogućavalo neprijatelju preciznu vatru. Tu su pored mene poginuli hrabri drugovi Mićo Uzelac i Bogdan Korać, **dok** je Bude Knežević, puškomitraljezac, teško ranjen u glavu i rame. Đuro Škorić je odmah dograbio mitraljez i s njim počeo da tuče. Tu su se našli i Đuro Marelj, Bogdan Korać i drugi, pa smo bombama likvidirali mitraljeska gnijezda i nastavili proboj.

Već je svanjivalo kada su 2. i 3. vod jurišajući kroz dvorište upali u komandu garnizona. Na komandi teška dvokrilna vrata nisu se dala otvoriti, ali ne i za Danu Petrakovića, komandira 3. voda, ogromnu ljudinu velike snage. On je istupio nekoliko koračaja i iz zaleta probio vrata. Tek što je upao kroz vrata, svi iznutra poiskakaše van kroz prozore. Dane izletje napolje, ali ga iz škole raniše u koljeno. Komanda garnizona je zauzeta. U njoj smo našli 14 pištolja, 600 bombi, razne municije i dr. Time su 2. i 3. vod u potpunosti izvršili svoje zadatke. Trebalo je još u sadejstvu bataljona »Marko Orešković« zauzeti i školu, ali je njegova 1. četa odstupila u zaselak Zegar, jer je na nju otvorena vatra s leđa, dok je 2. četa zauzela poštu gdje je zadržana od neprijatelja koji se utvrdio u zgradi sreza. U toku napada ranjen je komandant bataljona »Marko Orešković« i prenesen u poštu. Smrtno je ranjen i Stojan Matić, komandant Lapačkog bataljona koji je ostao na bojnom polju izvan grada. Nastavili smo borbu da bi zajednički u potpunosti ovladali mjestom. Veliku pomoć su nam predstavljale zaplijenjene bombe koje su naši borci iznosili iz magazina pod stalnom vatrom Talijana iz škole, jednom od posljednjih uporišta. Već smo mogli da prikupimo ranjene i mrtve drugove, ukupno 6 poginulih i 10 ranjenih, koje smo prebacili u komandu garnizona da se malo ugriju i da im se pruži prva pomoć. Doletio sam do Stojana Matića. Na moj poziv pokušao je da otvori oči, ali je već sve bilo kasno,

ubrzo je podlegao ranama. Uzeo sam mu pištolj s opasačem i sutradan ih predao njegovom starijem bratu za uspomenu.

Pošto se povratila iz saseoka Zegar, 1. četa bataljona »Marko Orešković« zauzela je općinu oko 17 sati. Malo zatim izvršen je snažan napad na školu ručnim bombama i automatskim oružjem, uz sadejstvo 2. i 3. voda 2. čete bataljona »Ognjen Priča« koji su tu bili još od jutra. Nakon toga iscrpljeni Talijani počeli su se predavati. Naređen je prekid vatre i razoružavanje što je sve proteklo u najboljem redu. Predale su se i posada iz prodavaonice »Bata« i iz zgrade sreza. Lapac je bio zauzet. Talijani su pretrpjeli gubitke od 23 mrtva, 27 ranjenih i 144 zarobljena vojnika, među kojima je bilo 6 oficira i 14 podoficira. Zarobljeno je i 30 do 40 četnika. Zaplijenjeno je 135 pušaka, 4 mitraljeza, 12 puškomitraljeza, 350 ručnih bombi, 22.000 metaka, 2 radio-stanice, 35.000 lira, 25.000 kuna i veća količina hrane i pića. Na našoj strani poginulo je 15 boraca a 23 su ranjena, od toga je moja četa imala 7 mrtvih i 13 ranjenih. Poginuli su: Joco Sladić, Vasilije Bobić, Mile Javorina, Mićo Uzelac, Bogdan Korać, Joco Vukmirović i vodič čete iz Oravca, čijeg se imena ne sjećam.

Ovako visoke gubitke u ljudstvu imali smo radi toga što nije postignuto iznenađenje zbog izdaje kurira koji je nosio poštu Stojanu Matiću od Doke Jovanića s Kamenskog. Kasnije se doznalo da je ta pošta stigla u ruke četničkog majora Rašete, a ovaj ju je predao komandiru talijanske čete. Pošto su na taj način doznali za napad, Talijani su ga spremno dočekali pa je trebalo više upornosti i žrtava da se savladaju, odnosno da bude potpuno uništena jedna talijanska četa. Poslije ove pobjede nastala je pjesma »Op đikac, pade Lapac«. Sutradan po oslobođenju Lapca svečano smo sahranili svoje poginule drugove na mjestu ispod zgrade sreza.

Napad na Srb

Početkom marta 1942. godine bataljoni »Marko Orešković« (bez 3. čete) i »Stojan Matić« otišli su ka Srbu radi napada na ovo mjesto, a moja četa je ostala u oslobođenom Lapcu kao komanda garnizona. Za napad na Srb, u kome se kao posada nalazio jedan talijanski bataljon crnih košulja, pored spomenuta dva bataljona angažovani su još i gračački bataljon »Gavrilo Princip« i 2. bataljon 5. krajiškog odreda. Napad je počeo 4. marta i s njim je rukovodio Štab bataljona »Marko Orešković«. Na zahtjev ovog štaba da mu se pošalje pomoć mi smo poslali 2. i 4. vod — polučetu, pod komandom komandira 4. voda Mane Varićaka. Čim je polučeta smijenila kod škole dijelove bataljona »Marko Orešković«, borci 4. voda su samoinicijativno izvršili prodor u dobro utvrđenu školu u kojoj se nalazilo 60 do 70 crno-košuljaša. Borci — Đuro Javorina, Braco Hećimović, Stevo Petrić, Đuro Cvijanović, Bude Paripović, Stevo i Dragan Bunjevčević i Mile Obučina su upali među talijanske fašiste i zauzeli hodnik i jednu sobu. Njihovi drugovi nisu mogli da im se pridruže jer ih je odsjekla vatra sa susjednih objekata. U školi su se Talijani brzo snašli, probili su plafon i počeli bacati bombe, srećom ofanzivne, koje su više glasne nego što su opasne. Drugovi samo okreću leđa dok ne eksplodira, pa se u nevolji brzo dosjetiše da podignu slamarice s vojničkih kreveta i na njima dočekuju bombe. Ipak, situacija je i dalje bila veoma teška, jer je ponestalo municije, a pomoć nije mogla da stigne. Poiskakaše kroz prozore sa slamaricama na leđima i pod zaštitom naše

vatre dokopaše se naših položaja. Svi ranjeni, ni jedan teže, ali garavi i iscijepani Dugo smo poslije zbijali šale na račun njihovih rana po nezgodnim mjestima, zaboravljajući da su drugovi prošli kroz velika iskušenja.

Poslije toga naređeno je od Štaba bataljona »Marko Orešković« da svaki bataljon, pa i naša polučeta, pripreme po jednu jurišnu desetinu radi napada na školu. Stigao je top od 75 mm koji je postavljen na tavan susjedne zgrade. Napad je počeo pod komandom Jocana Sadžaka. Desetine su došle do škole, koja je bila dobro utvrđena, ali se unutara nije moglo nikako. Talijani su kroz rupe na krovovima bacali bombe od kojih su poginuli Dukan Lemajić i Mileusnić. Dukan je u džepu imao sat od 23 rubina za koji sam mu se zavjetovao ukoliko pogine da ću ga odnijeti njegovom ocu za uspomenu. Dušan Hrnjak javio se kao dobrovoljac da izvuče Đukana. Uzeo je konopac za vezanje voza sijena i napravio omču na jednom kraju, pa pod zaštitom noći krenuo da veže mrtvog druga i tako ga izvuče. Talijani su očekivali naš dolazak po poginule saborce. Čim su opazili pokret, otvoriše vatru iz svih oružja. Naši počeše vući za konopac i izvukoše polumrtvog Dušana koji se jedva povratio, jer je omču koja mu je smetala stavio sebi oko vrata. Kada su drugovi trgli, ona je zategla i skoro ga ugušila. Tako je ovaj zavjet drugu Lemajiću ostao neispunjen i pored izlaganja smrtnoj opasnosti da bi ga izvršili. Poslije 8 dana polučeta se vratila u sastav čete u Lapcu.

Prva četa bataljona »Ognjen Priča« za sve ovo vrijeme učestvovala je u blokadi Korenice i zatvarala pravac od Babinog Potoka k Šijanovom Klancu. Kuljska četa, koja je kasnije ušla u sastav bataljona »Ognjen Priča«, poslije napada na Čanak prešla je na Ljubovo. Za komandira čete je određen Dragan Rakić, a za političkog komesara Mile Opsenica. Ova četa je 15. marta odbila napad jednog talijanskog bataljona nanijevši mu gubitke od 12 mrtvih i zaplijenivši 2 puškomitraljeza, 6 pušaka, 6 pištolja, 30 bombi, 1300 metaka i drugu opremu, dok je sama imala 4 lakše ranjena borca. Omladinska četa, koja je izvodila obuku u Debelom Brdu, poslije oslobođenja Donjeg Lapca došla je u ovo mjesto gdje je naoružana sa 75 pušaka, 6 puškomitraljeza i 1 mitraljezom. Nakon toga odmah je vraćena natrag ka Korenici, gdje se odlično pokazala. Dalmatinska četa bataljona »Marko Orešković« poslije njegovog odlaska ka Lapcu i Srbu ostala je kod Korenice i ušla u sastav bataljona »Ognjen Priča« kao njegova 5. četa. Ona je prebačena u Turjanski radi zatvaranja pravca od Crne Vlasti. Komandir čete bio je Vajo Leka.

Obrana Srednje Gore

Radi deblokade posade u Korenici Talijani su 23. marta jakim snagama na Pločanskom klancu napali dvije čete 1. ličkog odreda i poslije tri dana savladali njihov otpor a zatim se probili u Udbinu. Odavde su produžili za Korenicu gdje su stigli 27. marta. Drugog dana oni napuštaju Korenicu, koju su prethodno spalili, i preko Udbine vraćaju se za Lovinac i Gospić, paleći usput sela.

Čim su Talijani preko Pločanskog klanca prodrli u Udbinu, 2. četa bataljona »Ognjen Priča« (bez 2. voda) upućena je iz Lapca u Visuć sa zadatkom da spriječi prodor neprijatelja od Udbine prema Lapcu i onemogući paljenje Visuća, dok je 2. vod ostao u Lapcu. Kako je na Lapcu ranjen Iso Lovrić, to je za vršioca dužnosti komandira 1. voda određen Milan Hrnjak. Tu u Visuću odbili smo napad Talijana. Na našoj strani nije bilo gubitaka, a nepri-

Jatelj je imao oko 10 ranjenih. Negdje oko 1. aprila došao je kod mene u Visuć politički komesar Štaba Grupe NOP odreda za Liku i naredio mi da se u toku noći s četom prebacim u Srednju Goru i da otuda napadnemo neprijateljsku kolonu na cesti Udbina—[1]Tušice—Pločanski klanac. Cetu su u Visuću smijenile dvije čete bataljona »Stojan Matić« i mi smo preko Ondića u zoru stigli u Srednju Goru, gdje smo zatekli Srednjogorsku četu s Milošem Čankovićem na čelu. Popodne izvedem četu i odredim položaje za odbranu na Škorači i Vodenjači, 6 do 7 km od Udbine. Neprijatelj se stalno izvlačio iz Udbine za Lovinac. Pripremili smo plan za napad na talijanske kolone. Trebalo je da nam Srednjogorska četa obezbjedi desni bok, a Mekinjarska četa, čiji je komandir bio Đuro Radovanac, da nam obezbjedi lijevi bok. Međutim, četa iz Srednje Gore morala je 2. aprila da hitno krene za Mogorić i Vrebac i da tamo pohapsi neke četničke elemente, koji su tamo digli glave, pa je zbog toga akcija odgođena dok se ova četa ne vrati.

U zoru 2. aprila u kući Perice Baste, gdje je bila komanda čete, dobio sam pismenu obavijest od Đure Radovanca da na nas ide oko 2.000 Talijana. Situacija je bila kritična, jer se četa nalazila na doručku po kućama pa je trebalo dosta vremena da se obavijesti i okupi, a položaji su bili daleko 4 do 5 km prema Udbini. Donesem jedinu moguću odluku da s mitraljezom krenem u susret Talijanima, a kurire pošaljem komandirima vodova s naređenjem da hitno izađu na položaje. Potrčimo na Škoraču prema Kurjaku i Udbini, ali je posada mitraljeza s Dukom Sladićem (Ninaćov) na čelu, noseći dijelove mitraljeza »breda«, počela zaostajati. Mene je u stopu pratio samo dodavač municije Dmitar Adžić. Kada smo došli blizu Škorače sa sjeverozapadne strane, susrela nas je grupa žena, koje su s djecom bježale iz zapaljenog Kurjaka. Počele su nas preklinjati da se vratimo, da ne idemo Talijanima živi u ruke, da ih ima kao pljeve. Nismo se obazirali na njihove molbe, morala se posjesti Škorača i držati po svaku cijenu dok ne stigne četa. Ipak, ubacio sam metak u cijev pištolja i ostavio ga otkočenog u futrolu, riješen da živ ne padnem neprijatelju u ruke.

Kada smo zadihani izbili na vrh, podnožje Škorače se crnilo od Talijana. Njihove prethodnice su se već počele penjati, a 15 do 20 vojnika je bilo stiglo na svega oko dvadesetak metara od nas. »Šta ćemo sad, druže komandire?«, upita me tiho Adžić, gledajući tu silu. Bio je to skojevac, primljen u četu poslije Lapca, ali mladić koji do tog trenutka nije bio ni u jednom okršaju. Borba koja nam je predstojala bila mu je vatreno krštenje. Rekoh mu da ne tuče pojedinačne ciljeve, nego one dolje gdje nema promašaja, i gdje jedan metak ubija 2 do 3 neprijatelja. Odmah obojica otpočesmo da gađamo Talijane. Oni koji su se penjali, počeše bježati nazad, očekujući mitraljesku vatru našeg mitraljeza koji je dejstvovao u pravcu boka kolone ka Vodenjači. Neprijatelj je po ustaljenom postupku raspremio mitraljeze, puškomitraljeze i ručne bacače te udario po cijeloj Škorači. Međutim, ubrzo su shvatili da se ne radi o većim snagama, iako smo mi brzo mijenjali mjesta uz neprestano vatreno dejstvo, pa su počeli vršiti pripreme za juriš. Naša vatra je bila i dalje efikasna jer su Talijani bili na otvorenom, a vojnička ivica sa koje smo mi pucali odlično utvrđena omogućavala nam je dejstvo i pod snažnom vatrom. Bila je to ruševina nekog starog grada. Samo zahvaljujući tom položaju i faktoru iznenađenja, ova važna uporišna tačka nije odmah pala. Kada je uskoro pristiglo samo 13 boraca sa v. d. komandirom Milanom Hrnjakom

na čelu, Škoraču se ipak moglo braniti, jer naši borci pored hrabrosti znali su i da' koriste prigodne pogodnosti ovakvog položaja.

Odmah sam izdao naređenje Milanu da tu odsudnu odbranu ne prima, već da se povuče na druge položaje na Orlovoj glavi, a ja sam požurio da organizujem 4. vod za odbranu na Vodenjači. Ali, prije nego što sam tamo i stigao, nekolicina boraca koji su na Vodenjači bili prihvatili borbu zbačeni su s tih položaja, pa su 3. i 4. vod morali da zauzmu nove položaje neposredno ispred Srednje Gore. Tu smo vodili borbu do podne, ali daleko nadmoćniji neprijatelj nas je, kada se pribrao i organizovao, potisnuo sa svih položaja. Povukli smo se južno od Srednje Gore, prema Međugorju. Narod iz sela je na vrijeme u potpunosti izbjegao, pa su Talijani počeli da pljačkaju sve što je ostalo, da pale kuće i hvataju kokoške, janjce i mačke. Pljačka je usporila i otupila oštricu neprijateljskog napada, pa smo odlučili da ostavimo slabije snage na pravcu nastupanja neprijatelja, a glavnina čete da ih zaobiđe i udari iza leđa. Preko Čanković drage smo ponovo došli na Orlovu glavu i zauzeli je. U međuvremenu je stigla i Srednjogorska četa i Jurišna četa Perice Kleuta. One su napale desni bok Talijana, koji su se zatim povukli ka Tušicama.

Cim smo mogli, uputili smo se na Škoraču da nađemo naše drugove. Očekivao sam da su izginuli. Međutim, tijela nismo našli. Vratili smo se u popaljeno selo da prebrojimo gubitke. Bilo je blizu 23 sata. Narod se još nije bio vratio na zgarišta koja su dogorjevala. Računam s 15 poginulih ili zarobljenih u četi. Kad nešto kasnije, evo ti Milana Hrnjaka s onih 13 drugova iz pravca Mekinjara. Neprijatelj ih je bio potpuno opkolio na Škorači, tako da nisu mogli da se povuku na Orlovu glavu, kako im je bilo naređeno, pa se Milan odlučio za probijanje obruča prema Udbini što mu je i uspjelo. Tokom noći preko Mekinjara, ponovo su stigli u sastav čete u Srednjoj Gori. Samo 6 boraca bilo je ranjeno, ali ni jedan smrtno. U četi nasta pjesma i veselje što su njihovi saborci ostali živi. Potvrdilo se staro pravilo — i u najtežim situacijama može se pronaći izlaz. Nasuprot tome Talijani su pretrpjeli osjetne gubitke. Osam njihovih vojnika smo zarobili i zaplijenili 2 motocikla i 1 kamion.

Napad na Plitvice i Prijeboj i organizacione promjene u bataljonu

Petog aprila 1942. godine krenuli smo iz Srednje Gore u sastav svog bataljona. Kada smo stigli u Krbavicu, govorili su nam komandant Ličke grupe odreda Vlado Ćetković i član Okružnog komiteta Jakov Blažević i pohvalili nas. Zatim smo otišli u Trnavac na odmor. Tu je stigao i 5. vod s Ljubova koga smo rasformirali i popunili ostala četiri voda. Treća četa, zajedno s 2. bataljonom 1. ličkog odreda, spriječila je na Ljubovu prodor oko 200 ustaša iz Široke Kule u Podlapaču. Borba je vođena 25. marta i tom prilikom je 8 ustaša zarobljeno a 10 ubijeno, zaplijenjen je protivtenkovski mitraljez sa 900 metaka. Prva četa je porušila prugu između Rudopolja i Ličke Jesenice zbog čega je saobraćaj bio prekinut dva dana. Poslije ove akcije četa se prebacila u Gornji Babin Potok pošto su se Talijani povukli za Vrhovine.

U vremenu od 10 do 15. aprila došlo je do velikih kadrovskih promjena u bataljonu »Ognjen Priča«. Stanko Opsenica postao je komandant bataljona, Stevo Delić, politički komesar, Dmitar Zaklan, zamjenik komandanta bataljona i Stevo Biga, zamjenik političkog komesara bataljona. Bataljon je nara-

stao na oko 700 boraca. Imao je pet četa a šesta je bila u formiranju. Bataljon je dao dio boraca za Ličku proletersku četu koja je formirana 25. aprila. Tada je rasformirana Dalmatinska četa. Pored toga od dijela boraca pretežno Hrvata iz Dalmacije, Perušića i Kosinja formirana je četa koja je upućena u otočački kotar gdje je ušla u sastav bataljona »Božidar Adžija« kao njegova 2. četa. Komandir ove čete bio je Ante Krapljanov iz okoline Zadra, a politički komesar Slavko Pejak iz Kosinja.

U to vrijeme bataljon »Ognjen Priča« dobio je zadatak da napadne i zauzme Plitvice i Prijeboj. U Plitvicama se tada nalazilo oko 40 do 50 ustaša i ustaške milicije, a isto toliko i u Prijeboju. Prema planu 3. četa bataljona dobila je zadatak da napadne Plitvice, a 2. četa, Jurišni vod iz Turjanskog i Oficirska škola na Prijeboj. Proleterska četa upućena je u zasjedu na Klokočevicu da dočeka Martina Dasovića i njegovu satniju te da je razoruža. Omladinska i 1. četa obezbjeđivale su napad od Vrhovina, s tim da dijelom snaga smijene 2. četu koja se nalazila u Crnoj Vlasti. Napad je otpočeo 27. aprila oko 4 sata ujutro. Oficirska škola, jačine jednog voda, pod komandom Ilije Popovića i Jurišni vod iz Turjanskog blokirali su Prijeboj. Borba se vodila do 13 sati. U tom vremenu stigla je i 2. četa, koja je začas opkolila Bilobarinu kuću (gostionicu). Stigao je i vod tenkova, pod komandom Vlajka Vlaisavljevića, koje smo upotrijebili za napad na gostionicu. U njoj su se nalazile ustaše koje su bacile svežanj bombi na tenk, one su se rasule i jedna je ranila zamjenika komandanta bataljona »Ognjen Priča«. Kasnije smo flašama s benzinom zapalili gostionicu i ustaše su se predale. Tako je Prijeboj bio zauzet. Zarobljeno je 18 ustaša i domobrana, a 8 ih je poginulo u borbi. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez, 25 pušaka, 2500 metaka i druga oprema. Na našoj strani 1 borac je poginuo a 5 ih je ranjeno. Budući je neprijatelj pobjegao, 3. četa zauzela je Plitvice 29. aprila i zaplijenila 2 puškomitraljeza, 8 pušaka, 2570 metaka i drugu opremu. Zatim je 3. četa zauzela i Rastovaču.

Poslije zauzimanja Prijeboja i Plitvica 9. maja u Korenici je formiran Udarni bataljon. U sastav bataljona ušle su 1, 2. i 4. omladinska četa bataljona »Ognjen Priča«. Komandant bataljona postao je Dmitar Zaklan, politički komesar Dušan Ratković i zamjenik komandanta Nikola Divjak. Bataljon »Ognjen Priča« ostao je sa 3. i novoformiranom četom koje su preformirane u tri čete, ukupne jačine oko 250 boraca. Stanko Opsenica ostao je i dalje komandant bataljona »Ognjen Priča«. Umjesto Dmitra Zaklana za zamjenika komandanta postavljen je Dragan Rakić, komandir 3. čete. Ovako preformiran bataljon »Ognjen Priča« ušao je u sastav 2. ličkog partizanskog odreda, koji je formiran u ovom periodu i u čiji sastav je ušao i bataljon »Krbava«. Za komandanta 2. odreda postavljen je Stevan Opsenica, a za političkog komesara Milan Basta.

Pada u oči da sam detaljnije opisao akcije 2. čete, čiji sam bio komandir i politički komesar, dok sam manje detalja iznio za ostale čete bataljona jer mi nisu poznati. To je i logično jer su se 1. i 4. omladinska četa nalazile u blokadi Korenice, 3. četa (Kuljska) držala je Ljubovo, a 5. dalmatinska četa je poslije borbi oko Bjelopolja prebačena u Turjanski. Ona je držala Radov klanac i zatvarala pravac Crna Vlast—Turjanski sve do njenog rasformiranja. Bataljon »Ognjen Priča« ostao je u sastavu 2. ličkog odreda sve do sredine augusta 1942. godine, kada je ovaj odred rasformiran a bataljon je ušao u sastav 2. ličke brigade.

Savo Šarac

Uspomeni Milana Šakića Mićuna

Prvoga augusta 1971. godine umro je u Beogradu Mićun Šakić, jedan od najuglednijih ljudi Krbave, predratni učitelj i komunista, organizator ustanka u Krbavskom polju 1941. godine, narodni heroj, ratni general i ratni komandant korpusa. Njegov životni put napose do završetka rata bio je sadržajan, dinamičan, i raznovrstan, pa je teško odabrati i napisati o njemu ono što je najvažnije. Čini se da je sve ono što je u tom periodu Mićun uradio podjednako i značajno i važno. Izostaviti bilo koji momenat i događaj, od kojih je satkana njegova prošlost, bio bi grijeh. Ali, uprkos tom uvjerenju, i najbolji poznavalac i svjedok svega onoga što je Mićun učinio, ne bi mogao uzeti obavezu da iznese sve detalje i u cjelini osvijetli doprinos koji je on dao revoluciji. Uvjeren sam da je, ipak, najveća greška i propust ništa ne reći i ništa ne napisati o takvom čovjeku, kakav je bio Mićun Šakić. S tim uvjerenjem i osjećajem zahvalnosti dajem moj skromni doprinos, ubijeđen da dijelim mišljenje svih Krbavčana.

Mićun se rodio u trgovačkoj porodici 24. januara 1915. godine u Udbini. Poštovanje i veliki ugled koji je uživala kuća Šakića nije zasnivan i temeljen na njenoj materijalnoj bazi, već na slobodarskim težnjama, postojanosti i slobodoumnosti Mićunovih predaka. Njegov djed, učitelj Stanko, utemeljivač je tog ugleda. Stariji Krbavčani se i danas sjećaju starog učitelja, najobrazovanijeg i najpoznatijeg čovjeka uoči prvog svjetskog rata u Krbavi. Zbog svoje slobodoumnosti i projugoslavenske orijentacije, Stanko je zlostavljan od cmo-žute monarhije i frankovaca.

Mićun je bio dostojan svojih predaka. Kao da je u svemu htio naslijediti djeda, odabrao je učiteljski poziv i upisao se u učiteljsku školu. Već u školi se isticao svojom odvažnošću i dosljednošću, zalagao se za pravičnost i jednak tretman i odnos prema svim đacima. Energično se suprotstavljao protežiranju i privilegijama. Bio je pobornik brisanja svih granica među ljudima. Svojim stremljenjima i stavovima skrenuo je pažnju režima na sebe i bio obilježen i tretiran kao komunista. Poslije završene učiteljske škole službovao je u siromašnim selima svoje rodne Krbave. Tu je neposrednije osjećao i upoznao tegobe i nedaće koje su pritiskivale siromašno ličko selo. On je vrlo brzo postao blizak Partiji i njegovo djelovanje je bUo u duhu politike KPJ. Uvjeren u pravednost i potrebu prosvjećivanja seljačkih masa, Mićun se sa svim

žarom i mladalačkom energijom angažovao u prosvjećivanju sela. S Mitom Dimitrijevskim, Nikolom Jakšićem, Urošem Banjaninom i drugim komunistima i učiteljima okupljao je i povezivao seljačku omladinu. Posebno je zapaženo njegovo djelovanje i širenje uticaja preko ogranaka »Seljačkog kola«, koja su bila pod uticajem komunista. Mićun je koristio i druge forme za svoju vezu sa širokim seljačkim masama. On je to ostvarivao i preko seljačkih nabavno-prodajnih zadruga, gdje se tješnje povezivao s naprednim seljacima, a preko njih i sa masama. Neposredan i blizak u ophođenju a posebno skroman i nenametljiv, brzo je stekao zavidan ugled u svim selima bivšeg udbinskog kotara, ali je zbog svojih nazora, ubjeđivanja i iznošenja istine, isto onako kao i djed mu Stanko, došao u sukob, ne samo s režimskom partijom, već i s vođama drugih malograđanskih partija, ispod čijeg je uticaja neumorno izvlačio sve ono što nije bilo zatrovano. Kao intelektualac on se neprekidno kalio za tu borbu, mnogo je čitao, izučavao stanje, pratio sva zbivanja i znalački znao da dade ocjenu svih događaja u tom vremenu. Zato se njegova riječ pažljivo slušala. Već tada Mićun je spadao u red vodećih komunista u Krbavi.

Negdje uoči rata Mićun je premješten u Bjelopolje, na teritoriju susjednog koreničkog kotara. I u novoj sredini on se brzo povezao s naprednim ljudima i omladinom i postao cijenjen i voljen. Svoje obaveze prema rodnom kraju nije zanemarivao. Često je obilazio partijske i omladinske organizacije i posjećivao saborce, istomišljenike i prijatelje.

U proljeće 1941. godine mobilisan je u Jugoslavensku vojsku. Vijest da je u aprilskom ratu pao u zarobljeništvo rastužila je i onako obeshrabljen i utučen narod Krbave. Ali Mićun se nije predao kobnoj sudbini. On nije sjedio skrštenih ruku već je tražio i našao načina da pobjegne iz zarobljeničkog logora, da se vrati svojim Krbavčanima i da s njima dijeli sudbinu i nesreću koja ih je zadesila. Krajem juna 1941. godine, u jeku najvećeg ustaškog pokolja, doznalo se da je Mićun pobjegao iz zarobljeništva i da se nalazi negdje u Krbavi. Svi smo se podjednako tome obradovali. Mićunovo prisustvo je stvorilo osjećaj sigurnosti. Njegove mogućnosti su tada čak i precjenjivane. Sve je to razumljivo ako se imaju u vidu prilike u kojima se našao narod Krbave, napušten i stavljen van zakona. Komunisti su očekivali Mićunovu pomoć i savjete, omladina se radovala susretu sa svojim učiteljem, a stariji, pored toga što su voljeli Mićuna, obradovali su se što se među njima nalazi neko od potomaka Stanka Šakića, što je to Ljubišin sin i Milanov sinovac.

Poslije dolaska u Krbavu Mićun je doznao za tragičnu sudbinu svoje porodice. Među živima nije više bilo njegovih najdražih. Pored oca, strica i mnogih drugih rođaka, ustaški dželati ubili su njegovu suprugu i dvogodišnju kćerkiču. Uprkos bolu koji mu je razdirao srce, Mićun je, vjeran svojoj opredjeljenosti, trezveno rezonovao. Plemenit i razborit, strogo je odvajao ustaške dželate i njihov cilj od bratskog hrvatskog naroda. Uvrijeđene i ozlojeđene Srbe svesrdno je uvjeravao u potrebu bratstva i sloge s hrvatskim narodom, u potrebu zajedničke borbe i egzistiranja, u nužnost borbe protiv tuđina koji je doveo ustaše i fašizma koji ih je stvorio. Mićunove odmjerene i iskrene riječi padale su na ranjenu dušu Krbavčana kao melem na ranu. Oni su slušali njegove savjete, vjerovali u njegovu hrabrost i odlučnost, povjeravali mu se, pronalazili dugo prikrivano oružje i pripremali se za oružanu borbu. Na njegov poziv, a i drugih organizatora ustanka, ustali su

kao jedan. Mićun ustaničke grupe povezuje, akcije usklađuje i usmjerava te brzo opravdava povjerenje koje su mu dali Krbavčani. Pored lične hrabrosti ispoljava i pokazuje smisao za ratovanje i vojnu vještinu. Već prvih dana ustanka komanduje s ustanicima na Gorici. Svojim ponašanjem, odnosom prema ljudima, hrabrošću, sposobnošću — on je stekao još veći ugled i povjerenje, pa je nešto kasnije imenovan za komandanta Udbinskog sektora.

O razvojnom putu i doprinosu Mićuna Šakića u ratu može se najkraće reći: uvijek je išao tamo gdje je bilo najteže, gdje je situacija bila teška i složena, gdje se tražila hrabrost, smjelost, upornost, razboritost i sposobnost. Pod konac 1941. godine uslovi i potreba su naložili da se formiraju i pokretne jedinice. U Krbavskom polju je formiran bataljon »Krbava«. Njega je formirao i bio njegov prvi komandant Mićun Šakić. On je tim bataljonom komandovao do konca aprila 1942. godine. U tom periodu uspio je učvrstiti bataljon i s njim izvesti niz uspješnih akcija. Naročito su bile značajne borbe bataljona s Talijanima za vrijeme deblokade talijanskog garnizona u Korenici, u drugoj polovini marta 1942. godine. Još veći uspjeh postigao je Mićun s bataljonom u likvidaciji četničkog puča u aprilu 1942. godine na teritoriji kotara Gračac. Njega je kao komandanta krasila, prije svega, visoka komunistička svijest i uvijek svježa misao, dijalektička procjena situacije, što mu je davalo snage da vješto, hrabro, znalački nalazi najpovoljnija rješenja u nasloženijim situacijama.

Zbog tih ispoljenih rukovodećih sposobnosti, Mićunu je povjeren još složeniji i odgovorniji zadatak — postavljen je za komandanta 2. ličkog odreda, a nekoliko mjeseci kasnije za komandanta novoformirane Druge ličke — hrvatske brigade. Ta je brigada, vođena vještom rukom Mićuna Šakića, postigla niz uspjeha od kojih je značajno istaći njen pobjednički put u jesen 1942. godine od Ličkog Petrova Sela do Dvora na Uni. Na tom putu brigada je naročite uspjehe pokazala na Perjasici i Tušiloviću. Ovi uspjesi ubjedljivo su govorili o vojničkom talentu Mićuna Šakića, što je uticalo da bude postavljen za načelnika štaba 6. ličke divizije. Početkom 1943. godine složena situacija u sjevernoj Dalmaciji tražila je sposobnog i odvažnog čovjeka. Glavni štab Hrvatske je taj zadatak povjerio Mićunu Šakiću, koji je primio dužnost komandanta Kninskog sektora. U toku 1943. godine Mićun je komandovao 19. a zatim 13. divizijom. U maju mjesecu 1944. godine postavljen je za komandanta 11. korpusa.

Pored ostalih vrlina Mićuna je iznad svega krasila njegova duboka privrženost Partiji i njegova ljubav prema narodu. Poslije rata obavljao je niz složenih poslova u Armiji. Kao iskusan vojnik, dobar metodičar i vrstan pedagog, Mićun je postao komandant vojne škole, a kasnije vojne akademije. Slabo zdravlje već narušeno u ratu nije mu omogućilo da u punoj mjeri iskoristi svoje iskustvo, talenat i sposobnost. Mićun je otišao tiho i skromno, isto onako kao što je tiho i skromno živio. Krbavčani i borci jedinica kojima je komandovao s pijetetom i velikom zahvalnošću sjećaju se njega i ljudskih osobina koje su ga krasile. Mićun će živjeti kao legenda među svojim ratnicima i savremenicima, a njegovo samoodricanje, skromnost i plemenitost će, bez sumnje, biti primjer mladima i napajati ih vjerom u vrijednosti onih najljepših osobina koje su krasile komuniste.

Duro Radovanac

Bataljon „Krbava" do ulaska u 3. brigadu

Formiranje bataljona

Odlukom Štaba Grupe NOP odreda za Liku i Okružnog komiteta KPH za Liku tokom januara 1942. godine formiran je partizanski bataljon »Krbava«, dok je njegov štab bio postavljen još krajem decembra 1941. Prvi komandant bataljona bio je Mićun Šakić iz Udbine, inače učitelj, rezervni poručnik i predratni član Partije, koji je do tada bio komandant svih partizanskih jedinica na području udbinskog kotara. Za političkog komesara bataljona postavljen je Stevo Cvjetićanin Čekljun iz Visuća, mehaničar, također predratni član Partije. Operativni oficir bio je Staniša Vukmanović iz Jošana, a obavještajni oficir Raco Korać, komunista iz Visuća. Prvo sjedište Štaba bataljona bili su Pećani, a zatim Jošan.

Naredbom Štaba bataljona formirane su tri čete od kojih su prva i treća imale tri voda, a druga četiri voda i jedan samostalni vod koji je nakon kraćeg vremena ušao u sastav prve čete. Komandir 1. čete bio je Milan Sever iz Jošana, bivši podoficir, a politički komesar Srđan Korać iz Visuća. Komandir 1. voda Mićo Sadžak iz Jošana poginuo je u prvom napadu na Udbinu, a vod je primio Petar Pavković iz Jošana. Politički delegat voda Duro Vlatković iz Jošana. Komandir 2. voda Branko Radaković Džapin iz Jošana također je poginuo u prvom napadu na Udbinu, a dužnost komandira preuzeo je Nikica Uzelac Manišin iz Ondića. Delegat voda bio je Gojko Cvjetićanin Čekljunov iz Visuća, a u ljeto ga je zamijenio Mićo Egić iz Jošana. Komandir 3. voda do jula bio je Mićo Tepavac koji tada preuzima dužnost delegata toga voda od Joce Radakovića, a dužnost komandira voda primio je Nikica Uzelac Lugarev iz Ondića.

Sa 2. četom su komandovali komandir Đuro Radovanac iz Mekinjara i politički komesar Ivan Strmšek, Slovenac od Maribora, deportovan od strane Nijemaca u Liku, inače mašinist za parne mlinove i predratni član KPJ. Komandir 1. voda Mile Mane Momčilović, iz Rebića, bivši mornarički podoficir, delegat voda Mane Radovanac iz Mekinjara. Komandir 2. voda Stanko Šakić iz Mekinjara. Komandir 3. voda Petar Cvijanović a delegat voda Vajkan Cvijanović, obadvojica iz Pišaća. Komandir 4. voda Luka Stanić iz Svračkova Sela poginuo marta 1942. pri napadu na Podlapaču, pa je njegovu dužnost preuzeo Iso Barać, dok je politički delegat bio Đuro Šainović, obadvojica iz Svračkova Sela.

U 3. četi komandir je bio Mile Đukić iz Kurjaka, radnik, a politički komesar Perica Basta iz Srednje Gore. Komandiri vodova bili su Miloš Ćanković (od marta 1942) i Staniša Orlović, obojica iz Srednje Gore i Mile Čurčić iz Komića. Politički delegati u ovoj četi bili su: Jovica Grković i Dragija Basta, obadvojica iz Srednje Gore i Simo Đukić iz Kurjaka.

Naredbom Štaba bataljona tačno je precizirano na kojem području i od kojih grupa treba da se formiraju čete. Prva četa formirana je u Jošanu od

partizana iz Jošana, Visuća, Mutilića, Krčane, Ondića i Klapavica. Druga četa formirana je u Mekinjaru, a u njen sastav ušli su partizani iz Čojluka, Rebića, Mekinjara, Tolića, Pišaća i Svračkova Sela. Treća četa formirana je u Srednjoj Gori od partizana iz Srednje Gore, Kurjaka, Tušica, Komića i Poljica. Komande četa postavile su desetare od boraca koji su se do tada naročito isticali u borbama a posjedovali su i izvjesno vojno znanje. Značajnu pomoć komandama četa prilikom formiranja jedinica pružili su narodno-oslobodilački odbori kako u organizaciji tako i u snabdijevanju hranom, odjećom i obućom.

Prilikom formiranja četa bilo je pojedinačnog protivljenja nekih starijih boraca koji su imali puške, a nisu željeli da stupe u četu i da idu van svojih sela. Najizrazitiji primjer bio je u Pišaću. Štab bataljona bio je za to da im se oduzme oružje i dodijeli onima koji su bili spremni da se bore gdje god je bilo potrebno. Komande četa su se striktno pridržavale ovog stava, tako da su oduzimale puške svima koji su se suprotstavljali stavu Štaba bataljona i davane su borcima iz sela, pretežno omladincima koji su rado primali puške i stupali u četu.

Bataljon je pri formiranju brojao oko 450 boraca naoružanih sa 180 pušaka, 5 puškomitraljeza, 1 mitraljezom i izvjesnim brojem municije i bombi. Više je bilo boraca nego pušaka pa su se borci naoružavali tokom borbi zapljenom od neprijatelja. U toku februara izvršena je jedna promjena u Štabu bataljona. Dužnost komesara primio je Milan Basta iz Kurjaka, a dotadašnji komesar Stevo Cvjetićanin otišao je u pozadinu na rad. U to vrijeme politički rad se najviše svodio na tumačenje i podvlačenje važnosti bratstva i jedinstva naših naroda i nužnost borbe protiv Talijana.

Čim su se čete formirale, pristupilo se organizovanom izvođenju nastave po vodovima i desetinama. Borci su prvenstveno obučavani u rukovanju oružjem i nastavi gađanja. Ovoj obuci dat je prioritet jer su čete pretežno bile popunjene omladincima koji ranije nisu služili vojsku.

Zahvaljujući nesebičnom zalaganju komandi i starijih boraca, koji su posjedovali izvjesno vojničko znanje, mlađi borci su vrlo brzo savladali osnovne vojničke vještine i stalno ih usavršavali kroz borbe. U vrijeme kad je formiran, a i nešto kasnije, bataljon je uglavnom imao zadatak da drži položaje oko Udbine i prema Podlapači te da ne dozvoljava ustašama upad u okolna sela.

Borbe na širem području Udbine i u gračačkom kotaru

U prvoj polovini marta 1942. vladalo je izvjesno zatišje na području udbinskog kotara. Bilo je manjih čarki, kao i ispada ustaša prema slobodnoj teritoriji. Prema naređenju Štaba Grupe NOP odreda za Liku, Štab bataljona je uputio 1. četu na opsadu Korenice, kao pomoć bataljonu »Ognjen Priča«. Četa je tamo ostala sve do povlačenja Talijana 29. marta 1942. godine. Za vrijeme borbi oko Korenice iz čete su poginuli Bogdan Uzelac iz Ondića i Dušan Rapajić iz Korenice.

U cilju prodora ka Korenici nekoliko hiljada Talijana, uz podršku jake artiljerijske i minobacačke vatre, kao i tenkova u borbama 23. i 24. marta, odbacilo je jedinice 1. ličkog odreda s Pločanskog klanca i probilo se u Udbmu. Na pravcu: Tušice, Kurjak i Čojluk prema Udbini, s njima su vodili borbu 3. četa i 1. vod 2. čete bataljona »Krbava« koji su se nalazili na pro-

storu Kurjak—Čojluk, tukući bočno neprijatelja. Pošto su prenoćili u Udbini, Talijani su ujutro 25. marta krenuli za Korenicu sa zadatkom da oslobode i izvuku svoju posadu koja je bila opkoljena od strane partizanskih jedinica u Korenici. Usput su neprijatelji pobili veliki broj neboračkog stanovništva, zapalili priličan broj kuća i opljačkali sela. Na ovom pravcu najviše je stradalo selo Jošan, koje se nije najbolje snašlo prilikom evakuacije.

S obzirom na to da je neprijatelj zanoćio na Udbini i da su bile poznate njegove namjere učinjen je veliki propust što u toku noći nije prebačena 3. četa s prostora Kurjak—Čojluk sjeveroistočno od Jošana radi sprečavanja širenja neprijatelja od glavne komunikacije. Ova četa nalazila se na okupu u rezervi i bila je spremna da interveniše. Kada su Talijani 29. marta napustili Korenicu, povukli su se u Udbinu gdje su ostali nekoliko dana. Ujedno se povukla i 1. četa bataljona koja je usput, sve do Jošana tukla neprijatelja s bočne strane. Gubitaka nije imala, a gubici neprijatelja su nepoznati.

Jedinice 1. ličkog odreda i bataljona »Ognjen Priča«, napale su 30. marta u 4 sata ustaški garnizon u Podlapači. U napadu je učestvovao i 4. vod 2. čete bataljona »Krbava«, koji je držao položaj prema Podlapači. Napad nije uspio zbog toga što je bio slabo organizovan. U ovoj borbi poginuo je Luka Stanić, komandir 4. voda 2. čete bataljona »Krbava«, a ranjeni su Božo Vukmirović, Ilija Barać i Ilija Štetić — svi iz Svračkova Sela.

Dok su se zadržavali na Udbini, Talijani su izvršili nekoliko napada na okolna sela. Jedna grupa od 50 Talijana, predvođena ustaškim vodičima, upala je 2. aprila poslije podne u Rebić, oko 2 km od Udbine. Međutim, selo je već bilo evakuisano i hrana sklonjena. Četvorica Talijana odvojila su se od ove grupe i produžili nešto više od 1 km do usamljene kuće Milice Radovanac. Ona ih je primijetila i dotrčala u komandu čete da javi. Komandir čete dao je zadatak komandiru 1. voda, koji se nalazio u Gornjem Rebiću, da ovo provjeri. Za ovo su određeni: Dušan Čosić, Mane Radovanac i Milanko Momčilović. Oni su se privukli Miličinoj kući i kad su ih Talijani primijetili otvorili su na njih vatru. Naši su uzvratili vatrom pa su se trojica Talijana, koristeći jarak pokraj ceste, povukli, a četvrti je ubijen. Naši drugovi su na brzinu uzeli njegov karabin i 20 metaka i trkom se povratili u sastav voda, jer su u međuvremenu Talijani, čim su čuli pucnjavu, odmah krenuli iz Udbine u kamionima pod zaštitom tenkova. Kad su stigli na 400 metara od kuće, razvili su se u strelce, otvorili žestoku vatru na kuću i zatim je zapalili. Uzeli su svog poginulog vojnika i povukli se u Udbinu.

Pod zaštitom tenkovske i minobacačke vatre Talijani su 3. aprila s jakim snagama napali Visuć gdje su se nalazili dijelovi 1. čete bataljona »Krbava«, bataljon »Stojan Matić« i bataljon »Marko Orešković«. Bataljon »Stojan Matić« povukao se bez veće borbe u šumu i neprijatelj je zauzeo zaselak Podkrčanu. Bataljon »Marko Orešković« i dijelovi 1. čete bataljona »Krbava«, koji su se nalazili na položaju, organizovano su napali neprijatelja i nakon duže borbe odbacili ga prema Udbini nanijevši mu gubitke oko 30 mrtvih i ranjenih. Ovu akciju iskoristio je 3. vod 1. čete u Mutiliću, napao neprijatelja s leđa, ubio 3 i zarobio 4 Talijana.

Oko 6 sati 4. aprila krenulo je iz Udbine dvije hiljade Talijana, crnokošuljaša i alpinista, preko Čojluka za Srednju Goru. Na tom pravcu položaj je držao 1. vod 2. čete, koji je otvorio vatru na talijanske prethodnice, ali je bio prisiljen da se povuče s pravca nadiranja neprijatelja i da se postavi na njegovu bočnu stranu na pravcu Brdo Momčilovića, Pištalica, Gradina

prema Srednjoj Gori, tukući ga u pokretu bočnom vatrom. Upornim dejstvom ovaj vod je spriječio neprijatelja da se širi desnim krilom i da zapali gornji dio sela — Čankoviće i Grkoviće kuće. Istovremeno pripucavanje seoskih straža Čojluka, Kurjaka i Srednje Gore na neprijateljske prethodnice usporilo je njegovo nastupanje, što je omogućeno 3. četi bataljona »Krbava« (bila na zadatku u Mogoriću) i Jurišnoj četi bataljona »Pekiša Vuksan« da na vrijeme stignu i organizovano napadnu neprijatelja u Srednjoj Gori i nanesu mu gubitke od oko 50 mrtvih i ranjenih. Na našoj strani su tri druga lakše ranjena, a 12 ih je ozlijeđeno probijajući se po vrlo krševitom terenu prema neprijatelju. Zaplijenjeno je: 1 mitraljez, 1 puškomitraljez, 12 pušaka, 1 kamion 3 motorbicikla, izvjestan broj puščane municije i nekoliko mina za mali minobacač. Poslije ove borbe neprijatelj se jednim dijelom povukao prema Udbini, a drugim prema Ploči.

U vremenu od 4. do 9. aprila, pod zaštitom Talijana, stiglo je u Udbinu oko 400 domobrana. Talijani su 9. aprila napustili Udbinu a u njoj ostavili ustaško-domobransku posadu. Ustaše iz Udbine i Podlapače bile su veoma agresivne. Ometale su proljetnu sjetvu, ali ni sami nisu mogli da je obave na svojim njivama. Borci 1. voda 2. čete, koji su držali položaj u Bulića gaju, 1 i po km od Udbine, često su se preko noći dozivali i psovali s ustašama koji su na suprotnoj strani držali stražu. Većina od njih su se dobro poznavali. Zajedno su provodili djetinjstvo, išli u školu, čuvali stoku, kumili se i prijateljevali, a sada su se dozivali preko puščanih cijevi. Jedne noći oko 20. aprila ustaše su pozvale naše na već uobičajen pogrdni način: »O, neslani Jovane, što pucate na naše orače«. Odgovor s naše strane je bio: »A šta vi pucate na naše, vi ste prvi počeli da pucate na naše«. Ustaše su odgovorile da neće više pucati, ali da i mi ne pucamo. Pošto se tako sporazumješe, dogovore se da 0 tome izvijeste svoje starješine, koji će odrediti mjesto i vrijeme pregovora kao i lica koja treba da učestvuju u pregovorima.

Još u toku noći komandir voda izvijestio je komandu 2. čete o ovim razgovorima s ustašama. Odmah je obaviješteno više rukovodstvo koje se složilo da se s ustašama pregovara, ali samo o prekidu vatre, dok se polja ne obrade 1 zasiju. Odlučeno je da u pregovorima učestvuje komandir 2. čete, a mjesto i vrijeme da se odredi sporazumno. Ustašama je dat prijedlog da se pregovori održe u polju između Donjeg Rebića i Udbine, oko 300 metara istočno od rebićkog bunara. Ustaše su prihvatile mjesto i vrijeme pregovora, zatim broj pregovarača kao i to čime mogu biti naoružani — karabinima nošenim o desnom ramenu i sa cijevi okrenutoj ka zemlji. Tako je slijedećeg dana u 9 sati na ugovorenom mjestu, na rastojanju od 10 metara, došlo do pregovora komandira 2. čete i jednog borca iz 1. voda s dvojicom ustaša. Razgovor je prvi počeo ustaša riječima: »Šta ste se vi odmetnuli i ne priznate ustašku državu. Svi ćete biti uništeni ako se ne predate ustaškim vlastima«. Komandir mu je odgovorio da su ovlašteni da pregovaraju samo o prekidu vatre, a što se tiče ustaške države partizani je ne priznaju. Ipak na kraju pregovora postignut je sporazum da ustaše neće pucati na naše orače a partizani na njihove. To je bio prvi i posljednji razgovor s ustašama na području udbinskog kotara. Ustaše su ovaj sporazum poštovale samo desetak dana pa su opet nastavili s pucnjavom i ometanjem poljskih radova na Krbavskom polju.

Od polovine aprila do 15. maja 1942. bataljon »Krbava« učestvovao je s 1. J 3. četom u čišćenju gračačkog kotara od četnika poslije četničkog puča u bataljonu »Gavrilo Princip«. Brzom i energičnom akcijom ovih četa i još

nekih drugih jedinica zaustavljen je razoran rad četnika u gračačkom kotaru. U ovoj akciji uhapšeno je i strijeljano 20 četnika. Zaplijenjeno je 8 puškomitraljeza i 300 pušaka s većom količinom municije. Zaplijenjeno oružje i municija većim dijelom ostavljeni su novoformiranom bataljonu koji je dobio naziv bataljon »Bićo Kesić« po Petru Kesiću Bići, političkom komesaru bataljona »Gavrilo Princip«, koga su četnici ubili. Pored akcije na četnike, čete bataljona »Krbava« rušile su i željezničku prugu istočno od Gračaca.

Početkom maja u bataljonu »Krbava« izvršene su izvjesne kadrovske promjene. Za zamjenika komandanta i vršioca dužnosti operativnog oficira bataljona postavljen je Đuro Radovanac, komandir 2. čete, a za komandira 2. čete Miloš Čanković, do tada komandir voda u 3. četi. Politički komesar 2. čete Ivan Strmšek stavljen je na raspolaganje, a na njegovo mjesto postavljen je Nikola Milošević iz Visuća. Za komandira 3. čete imenovan je Staniša Vukmanović, do tada operativni oficir bataljona, a za političkog komesara ove čete Mile Đukić, do tada komandir iste čete. Bivši komesar čete Perica Basta stavljen je na raspolaganje štabu bataljona. Ova četa dobila je naziv Jurišna četa. Istovremeno politički komesar bataljona Milan Basta otišao je za političkog komesara 2. ličkog odreda, a mjesto njega postavljen je Božina Mrkobrada iz Mekinjara, predratni član Partije.

Napadi na Udbinu i Podlapaču

Prva i 3. četa vratile su se iz gračačkog kotara poslije 15. maja. Zbog čestih pokreta i borbi bile su zamorene pa im je bio potreban odmor. Isto tako i 2. četa, koja je za to vrijeme držala položaj prema Udbini i Podlapači, bila je premorena. Ova četa imala je na Krbavskom polju jednu ozbiljniju borbu u kojoj je poginuo Ilija Štetić iz Svračkova Sela. Kako je bilo predviđeno da bataljon »Krbava« učestvuje u predstojećem napadu na Udbinu, u njemu su krajem maja vršene veoma intenzivne pripreme za ovaj napad.

Napad na Udbinu izvršen je 3. juna 1942. u 2 sata iza ponoći. Bio je to prvi napad na ovo veoma dobro utvrđeno ustaško-domobransko uporište. U napadu su pored »Krbave« učestvovali još bataljon »Pekiša Vuksan« i samostalni vod s jednim tenkom. U prvom naletu bataljon »Krbava« zauzeo je zaselak Podudbinu i na svom pravcu izbio na oko 200 m od Udbine. Međutim, Udbina nije zauzeta. Glavni uzroci neuspjeha su: snažan otpor neprijatelja, neostvareno iznenađenje, nejednovremen početak napada i nemanje iskustva i sredstava za ovladivanje solidno utvrđenim mjestima kakvo je bila Udbina. U ovom napadu je ubijeno i ranjeno više ustaša a jedan je zarobljen. Zaplijenjeno je 8 pušaka, 600 metaka i nekoliko bombi. Mi smo imali 6 poginulih i 20 ranjenih boraca. Među ranjenima bio je i Milan Sever, komandir 1. čete.

Poslije ove akcije bataljon »Krbava« je zadržan oko Udbine i prema Podlapači. Jedan broj boraca iz bataljona upućen je u novoformirani bataljon »Mićo Radaković«. Bataljon »Krbava« redovno se popunjavao borcima iz seoskih straža, tako da je još u ovo vrijeme bilo više boraca u bataljonu nego što je bilo pušaka. Početkom juna komandant bataljona Mićun Šakić otišao je za komandanta 2. ličkog odreda, a za komandanta postavljen je Perica Basta, bivši komesar 3. čete, koji je bio na raspolaganju. Obavještajni oficir Raco Korać otišao je u bataljon »Mićo Radaković« a na njegovo mjesto postavljen je Mile Đukić do tada komesar 3. čete. Stevo Uzelac iz Ondića

postavljen je za komesara 3. čete a na mjesto ranjenog komandira 1. čete Milana Severa došao je Mile Curčić iz Komića, do tada komandir voda u 3. četi. Komesar 2. čete Milošević otišao je na rad u pozadinu i na njegovo mjesto postavljen je Đuro Sainović, delegat voda u toj četi.

Od ustanka pa do sredine 1942. godine Podlapača je tri puta napadana ali nikada nije potpuno zauzeta. To je postignuto u četvrtom napadu koji je izvršen noću između 2. i 3. jula 1942. Pored bataljona »Krbava« u napadu su učestvovali i bataljoni: »Stojan Matić«, »Mićo Radaković« i 1. bataljon 1. ličkog odreda. Plan napada izradio je Štab 2. ličkog odreda. Ustaše su bile naoružane jednim mitraljezom, 3 puškomitraljeza i 350 pušaka. Zadatak bataljona »Krbava« bio je da, napadajući sa zapadne strane (polazni položaj Kračica k. 971) jednom četom zauzme Venac iznad Jagodnje, drugom Gradinu (k. 974), a trećom Rosandića vrh (k. 957), jedan vod te čete da pročisti zaselak Zrnića Poljanu. Po zauzimanju Podlapače trebalo je da bataljon pristupi čišćenju šume zapadno od ovog mjesta.

Iako je od izvršenja zadatka bataljona u mnogom zavisio uspjeh čitave akcije, on ga nije na vrijeme izvršio. Nešto je kasnije krenuo s polaznog položaja, tako nije stigao da u određeno vrijeme pređe u napad. Stab bataljona čekao je da se bolje smrkne, kako bi obezbijedio da nastupanje bataljona ne otkriju čobani u šumi. Međutim, kad se krenulo kroz šumu, nešto zbog mraka, krševitog terena a i slabih vodiča, bataljon je zakasnio više od jednog sata u odnosu na vrijeme zakazano za početak napada. Cim je otpočela borba na drugim sektorima, komandant bataljona dao je zadatak komandirima četa da se što hitnije probijaju ka neprijatelju i da ga napadaju prema izdatoj zapovijesti. Čete su se u toku nastupanja razvijale u strijelce, pa kako je koja stigla odmah je prelazila u napad.

Zakašnjenje bataljona »Krbava« negativno se odrazilo i na uspjeh ostalih bataljona. Neprijatelj je spremno dočekao naš napad i čim su jedinice bataljona došle na puščani domet, otvorio je jaku mitraljesku i puščanu vatru iz svojih rovova, zaustavio ih i nanio im osjetne gubitke. Toga dana bataljon nije izvršio zadatak. U toku dana ustaške snage na Gradini pojačane su s ustašama koje su bježale iz drugih sektora ispred naših bataljona koji su stezali obruč oko Podlapače. Tek slijedećeg dana oko 4 sata bataljon je na juriš zauzeo Gradinu i Venac iznad Jagodnje. U isto vrijeme 1. bataljon 1. ličkog odreda zauzeo je Rosandića vrh, čime je likvidirano i posljednje uporište oko Podlapače. U borbi je ubijeno oko 40 ustaša, a znatno više ih je ranjeno. Najveći broj, koristeći šumu, izvukao se iz obruča i pobjegao prema Gospiću. Zaplijenjeno je: 1 mitraljez, 2 puškomitraljeza, oko 6000 metaka i drugi ratni materijal. Sve naše snage imale su gubitke od 4 mrtva i 28 ranjenih boraca, od kojih iz bataljona »Krbava« 2 mrtva i 10 ranjenih. Likvidiranjem ustaške posade u Podlapači oslobođene su znatne partizanske snage koje su oko nje bile angažovane. Otpočeo je intenzivan politički rad s narodom oslobođenoga mjesta a nepovjerenje prema partizanima, koje je do tada vladalo, polako je nestajalo.

Dejstva na području kotara Gračac i ulazak u 3. brigadu

Početkom jula bataljon »Krbava« dobio je zadatak da još s nekim partizanskim snagama pristupi likvidaciji četnika u kotaru Otočac, koji su organizovali puč u bataljonu »Božidar Adžija«. Pokret je izvršen od 7. do 11. jula

pravcem: Bunić, Korenica, Babin Potok, Vrhovine, gdje se preko pruge, koju su držali Talijani, prebacio u otočki kotar. Bataljon se smjestio u Glavacima, gdje su se već nalazili bataljoni »Udarni« i »Božidar Adžija«, pripremajući se za akciju na četnička uporišta.

Prva zajednička akcija ova tri bataljona bila je — napad na četnike u selu Doljanima. Bataljon »Krbava« imao je zadatak da posjedne sjeverozapadnu stranu sela i ne dozvoli četnicima da se izvuku za Otočac u kome su se nalazili Talijani. Napad na selo s istočne i zapadne strane imala su da izvedu druga dva bataljona. Čim su četničke snage primijetile podilaženje ovih bataljona, otvorili su na njih vatru i počeli da se povlače prema selu, tako da su do 8 sati satjerani u seosku crkvu. Kada su ove četničke snage otvorile vatru na naše bataljone, četnici, koji su bili u selu, primijetili su bataljon »Krbavu«, koji je već zauzeo položaj, otvorili na njega vatru i vezali ga za zemlju sve dok se četnici u crkvi nisu predali. Oni su u toku dana više puta pokušali da se probiju kroz položaj bataljona, ali u tome nisu uspjeli iako je položaj prema Otočcu bio nepodesan za odbranu.

Talijani iz okolnih garnizona pokušali su da pruže pomoć opkoljenim četnicima tukući artiljerijom iz Vrhovina. Četnici su se grčevito držali u crkvi. Operativni štab, koji je rukovodio napadom, izdao je naređenje da se crkva zapali. Kada su četnici primijetili da se vrše pripreme za paljenje, vidjeli su da drugog izlaza nema, predali su se. U ovoj akciji ubijena su 2 četnika, 10 ih je ranjeno a 60 se predalo. Na strani partizana poginula su 4 borca a 12 ih je ranjeno od kojih 5 teže. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 54 puške i 1500 metaka. Svi četnici, koji su se predali, pušteni su kao zavedeni svojim kućama.

Na uporište Podum, u kojem je bilo oko 200 četnika naoružanih jednim mitraljezom i 4 puškomitraljeza, napad je izvršen 19. jula. U napadu su učestvovali isti bataljoni kao i na Doljane. Napad je počeo u 3.30 sati po velikoj kiši i magli, pa je naša veza vrlo loše funkcionisala, posebno s jednom četom bataljona »Krbava«. Četa je imala zadatak da prodre prema podumskoj školi, ali ju je vodič odveo u drugom pravcu, tako da su četnici prvi zaposjeli školu koja je bila jako utvrđena. Talijani su i ovoga puta tukli naše položaje artiljerijom iz Otočca. Četnici su pokušavali više puta da se probiju za Otočac, ali u tome nisu uspjeli. Borba je trajala do 19 sati a Podum nije zauzet. Četnici su u ovoj borbi imali 10 mrtvih i 15 ranjenih, dok su 3 zarobljena i puštena svojim kućama. Zaplijenjeno je 12 pušaka i 890 metaka. Na našoj strani imali smo dva mrtva i 7 ranjenih boraca.

Četnici su 23. jula sačekali u zasjedi 2. četu bataljona »Krbava« u Orenovom klancu, zaselak Babići, i ranili desetara Savu Jajića. Metak mu je prošao kroz grudi, no ne povrijedivši mu glavni krvotok, za kratko vrijeme bio je već sposoban za borbu. Šest dana kasnije četnici su u Starom Selu kod Otočca sačekali jedan vod ove čete, ali kad je vod dobio pomoć, četnici su pobjegli u Otočac kod svojih saveznika ostavivši za sobom četiri mrtva.

Patrola bataljona »Krbava«, koja je vršila rekviriranje konja i kola za Štab Grupe NOP odreda za Liku, napadnuta je noću između 26. i 27. jula kod Dugog Dola kraj Vrhovina od strane četnika. Nakon kraće borbe patrola je uspjela preći prugu bez gubitaka te s konjima i kolima stići u Babin Potok.

Kada je 1. udarna brigada Hrvatske pripremala napad na Talijane u Prokikama, bataljon »Krbava« dobio je zadatak da napadne Talijane u Rapajin Dolu. Napad je izvršen 31. jula u 2 sata. Pošto se neopaženo privukao nepri-

ateliu na oko 100 m, osuo ga jakom mitraljeskom i puščanom vatrom. Iako su bili iznenađeni i zbunjeni, Talijani su se brzo sredili i odgovorili žestokom vatrom Borba se vodila puna dva sata. U zoru se bataljon povukao bez gubitaka. Udarna brigada nije te noći napadala Prokike, već je to učinila 1 augusta. Prema planu bataljon je imao zadatak da ponovo napadne Talijane ali ovog puta oni su bili oprezniji. Na vrijeme su primijetili bataljon i osuli ga jakom mitraljeskom i minobacačkom vatrom. I ovog puta borba se vodila do zore kada se bataljon povukao bez gubitaka, a gubici neprijatelja su nepoznati. Ovo je bila posljednja akcija koju je bataljon »Krbava« vodio u otočačkom kotaru.

Naveo bih još jedan detalj koji se desio u selu Glavacima nekako odmah poslije našeg dolaska u otočački kotar. Štab 1. proleterskog bataljona Hrvatske, koji se nalazio u Glavacima, zakazao je zbor građana, ali je u međuvremenu dobio zadatak da se prebaci u Zumberak, tako da zbor nije održan. U kuću u kojoj je bio smješten Štab 1. proleterskog bataljona smjestio se Štab bataljona »Krbava«. Međutim, kako su Talijani preko obavještajne službe doznali za dan i vrijeme kada je trebao da se održi zbor, kao i za smještaj štaba bataljona, to su spomenutog dana osuli jakom artiljerijskom vatrom tu kuću i teren oko nje. Prva granata prošla je kroz prozor, eksplodirala u sobi, probila patos i u podrumu ubila konje seljaka Kukića. U kući su se nalazili zamjenik komandanta bataljona i obavještajni oficir s nekoliko boraca. Odmah su izašli iz sobe, a druga granata je u njoj eksplodirala. Ispaljeno je sedam do osam granata, ali nismo imali gubitaka. Jedino je nekoliko drugova bilo povrijeđeno od raznih komada zemlje i drveća, kao i nekoliko potrešeno od detonacija među kojima je i zamjenik komandanta bataljona.

U vremenu od 2. do 8. augusta bataljon »Krbava« iz otočačkog kotara prebacio se u rejon Crna Vlast, Babin Potok, Prijeboj, Klokočevica, Zaklopača, Ljubovo i Rebić gdje je smijenio bataljon »Ognjen Priča« koji je otišao u sastav 2. ličke brigade tada upravo formirane. Poslije toga bataljon »Krbava« ostao je sam u sastavu 2. ličkog odreda. Druga četa bataljona držala je položaj u Crnoj Vlasti prema neprijateljskom garnizonu u Vrhovinama. Dvije čete bataljona »Krbava« i bataljona »Ognjen Priča« napale su 12. augusta ustaše na položajima oko Ličkog Petrova Sela. Ubijeno je 5 ustaša a više ih je ranjeno. Zaplijenjeno je: 1 puškomitraljez, 3 puške, 400 metaka i nekoliko bombi. Poginuo je jedan naš borac. Budući su ovi položaji zauzeti, omogućeno je narodu, koji je ranije izbjegao, da izvuče ljetinu.

Ovih dana za komandanta bataljona postavljen je Milan Sever, bivši komandir L |Gte, a Za operativnog oficira Milan Šarac iz Dobrosela, bivši podoficir. Milan Sever je u međuvremenu od ranjavanja u napadu na Udbinu juna 1942. godine završio Oficirsku školu Glavnog štaba Hrvatske u Donjem Lapcu. Jedno mitraljesko odjeljenje bataljona »Krbava« privuklo se neopaženo 20. augusta u blizinu Ličkog Petrova Sela i osulo mitraljeskom vatrom gomilu ustasa, koji su se okupili oko vršaće mašine i ubijeno je 10 do 15 ustaša. Na naso] strani nije bilo gubitaka. Dva dana kasnije 2. četa izvršila je demonstrativni napad na Talijane u Vrhovinama u vezi s napadom 1. brigade na četnike u selu Zalužnici. Tom prilikom je jedan borac bio ranjen. Koristeći noc ustase iz Ličkog Petrova Sela izvukle su se 2. septembra u Plješevicu * namjerom da zaobiđu dijelove bataljona koji su držali položaj na Klokovici i da upadnu na Prijeboj. Međutim, ustaše su na vrijeme primijećene

i napadnute pa su uz gubitke od 10 poginulih i 2 ranjena odbačene **natrag** u Ličko Petrovo Selo. Na našoj strani nije bilo gubitaka Ovo su bile **posljed**nje borbe koje je bataljon »Krbava« vodio u sastavu 2. ličkog partizanskog odreda.

Bataljon se 15. septembra, po naređenju Štaba Grupe NOP odreda za **Liku,** povukao s položaja koje je do tada držao i ušao u sastav 3. ličke (9. hrvatske) brigade koja je formirana 9. septembra 1942. godine u Mogoriću.

Đuro Radovanac

Komandant bataljona Milan Šever

Milan Šever, sin Jove i Stojanke, rođen je 18. februara 1920 godine u Buniću. Kasnije živio je u Jošanu gdje mu je otac bio lugar. Prije rata završio je malu maturu i podoficirsku školu Jugoslavenske vojske. Rat ga je zatekao u činu podnarednika Kraljeve garde. U vrijeme kapitulacije Jugoslavenske vojske nije se dao zarobiti neprijatelju, već probijajući se kroz Bosnu stiže kod svojih roditelja u Liku.

Odmah u ustanku 1941. godine stavlja se na raspolaganje NOP-u u Jošanu i izvršava sve zadatke koji su mu u to vrijeme postavljeni. Kao profesionalni vojnik savjesno se prihvata zadatka da obučava mlađe drugove borce u vojnoj obuci, što je mnogo značilo u ono vrijeme s obzirom na to da je u oružanu borbu stupio veliki broj mladića koji nisu odslužili vojsku, pa im je bilo potrebno dati najosnovnija znanja iz vojne obuke. Ove zadatke Šever je izvršavao s izuzetnom odgovornošću i zalaganjem. I najmanji uspjeh koji bi postigao s omladincima, činio mu je veliko zadovoljstvo.

Šever je bio ne samo sposoban vojnik već dobar drug i hrabar borac, **a uz to** uvijek raspoložen i nasmijan, pa su ga mnogo voljeli i cijenili njegovi drugovi i saborci. U jesen 1941. godine primljen je u SKOJ, a u prvoj polovini 1942. i za člana Komunističke partije Jugoslavije. Poznat je po svom izuzetnom zalaganju i bezrezervnoj privrženosti NOB-**u.** Štab bataljona **»Krbava«,** svojom naredbom od januara 1942. godine, postavlja ga za komandira 1. čete i stavlja mu u zadatak da **četu** formira od boraca iz Jošana, Visuća, **Mutilića,** Ondića, Krčane i Klapavica. Čim je četu formirao, samoprijegorno se dao na rad da bi je organizaciono učvrstio i od nje stvorio čvrstu i **disciplinovanu** vojnu jedinicu **uz** istovremeno držanje položaja prema neprijatelju **u Udbini.**

Od 12. do 29. marta 1942. godine Sever sa svojom četom učestvuje u opsadi **Talijana u** Korenici. Pri izvlačenju Talijana prema Udbini on ih s četom **tuče bočno** sve do Gornjeg Jošana, ne dozvoljavajući im da se šire lijevo od svog pravca izvlačenja, kojom prilikom im je nanio osjetne gubitke.

Nakon toga, u vremenu od konca aprila do 15. maja 1942. godine, on s četom učestvuje u razbijanju četnika u gračačkom kotaru, poslije puča u bataljonu »Gavrilo Princip«. U ovoj akciji četa je imala vrlo složen i odgovoran zadatak koji je Sever vrlo uspješno izvršio, tako da je bio pohvaljen od Štaba bataljona »Krbava«.

Po povratku iz gračačkog kotara priprema četu za predstojeći napad na Udbinu. Tom prilikom iznosi sve nedostatke uočene kod boraca prilikom **opsade** Korenice i za vrijeme akcija i likvidacije četnika u gračačkom kotaru. **Istovremeno** pohvaljuje borce koji su se naročito istakli svojom hrabrošću **u dotadašnjim** borbama. Napad na Udbinu izvršen je 3. juna 1942. godine **u** 2 **sata.** U **toku** napada bez obzira na mogućnost da pogine on se na vatrenoj **liniji** prebacuje od borca do borca i svakom pokazuje kako da se postavi **prema** neprijatelju. I baš u tom prebacivanju ranjen je u ruku (metak mu **je prošao** odmah iznad šake), ali je i pored toga ostao čitav dan sa svojom **četom na** položaju.

Još sa zavijenom ranom odlazi u Donji Lapac na vojni kurs koji završava u prvoj polovini augusta, kada dolazi za komandanta bataljona »Krbava«. Njegov dolazak u bataljon brzo se osjetio kako po pitanju discipline, tako isto i po borbenosti bataljona. I politički rad bio je na dostojnoj visini. Bio je primjeran saradnik političkog komesara bataljona. Ulaskom bataljona u sastav 3. ličke brigade, koja je formirana 9. septembra 1942. godine, Sever uspješno izvršava sve zadatke koji se postavljaju bataljonu. Posebno se istakao s bataljonom u napadu na ustaško uporište u Bilaj-Ribnik, oktobra 1942. godine, kad s bataljonom zadržava Talijane koji su iz Gospića pošli blindiranim vlakom u pomoć ustašama. Tom prilikom ubijeno je 7 Talijana a više ih je ranjeno. Zaplijenjene su 3 puške, 1 mali minobacač s nekoliko granata i više puščane municije.

Početkom decembra 1942. godine Sever odlazi u 2. brigadu 6. divizije u kojoj ostaje kraće vrijeme na dužnosti operativnog oficira brigade. Nakon toga postavljen je za komandanta bataljona »Mićo Radaković« s kojim uspješno komanduje u toku četvrte neprijateljske ofanzive, da bi u februaru 1943. godine primio dužnost komandanta bataljona »Stojan Matić«. I dok je 2. brigada^ aprila 1943. godine napala ustaše u Širokoj Kuli, on je na čelu bataljona sprečavao ustaše da iz Gospića prodru u Široku Kulu i pruže pomoć napadnutoj posadi. Služeći primjerom svojim borcima jurišajući na ustaše smrtno je ranjen 24. aprila. Otpremljen je u partizansku bolnicu u Bjelim potocima na Plješevici gdje je nakon dva-tri dana umro a zatim sahranjen u Jošanu.

Jovo Hinić

Prva omladinska četa u Hrvatskoj

Krajem 1941. godine na području kotara Korenica nalazio se u formiranju partizanski bataljon »Ognjen Priča« a na području kotara Udbina bataljon »Krbava«. Paralelno s formiranjem ovih bataljona tekao je proces konsolidacije kotarskih komiteta partije, a formirani su i kotarski komiteti SKOJ-a. U najvećem broju sela postojale su ćelije KPJ i veoma brojne organizacije SKOJ-a. U vremenu novembar—decembar u ovim kotarevima obavljeni su i prvi izbori za narodnooslobodilačke odbore što je bilo od izuzetnog značaja, budući da su do toga vremena vojnu i civilnu vlast obavljale komande straža ili gerilskih odreda, prema tome kako su se do tada nazivale u pojedinim selima.

Područje kotareva Korenica i Udbina krajem 1941. godine najvećim dijelom bilo je slobodno. Talijani su držali Korenicu dok su se ustaše nalazile u Udbini, Podlapači, Čanku, Plitvičkim jezerima i Prijeboju. Novembra 1941. godine na područje Udbine i Korenice stigle su i prve grupe dalmatinskih partizana od kojih je formirana Dalmatinska četa koja je 29. decembra napala talijanske snage kod Bjelopolja čime su počele tromjesečne borbe oko Korenice. Početak borbe s Talijanima na ovom području dao je pokretu novu dimenziju, a od izuzetnog značaja za bratstvo i jedinstvo srpskog i hrvatskog naroda i širenje pokreta bila je pojava dalmatinskih partizana — Hrvata u Lici.

Formiranje omladinske čete

Izvanredno veliki rezultati postignuti u borbi protiv ustaša a zatim i protiv talijanskih snaga na području kotareva Korenica i Udbina imali su za posljedicu nevjerovatan polet u masama, naročito među omladinom. Taj polet se manifestirao u spremnosti stupanja u partizanske jedinice. Međutim, iako su do decembra 1941. godine, kako na planu borbe tako i politički, postignuti veliki uspjesi, ipak jedno i glavno pitanje nije moglo biti riješeno — nije bilo dovoljno oružja za sve one koji su bili voljni da se bore, a takvih je bilo naročito među omladinom veoma mnogo. Imajući u vidu tu činjenicu, kao i činjenicu da su u partizanske jedinice u to vrijeme stupali i željeli da stupe omladinci koji nisu služili vojsku, Štab Grupe narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Liku i Okružni komitet KPH za Liku u drugoj polovini decembra 1941. godine donijeli su odluku o formiranju omladinskih jedinica u kojima bi se obučavali omladinci za borbu a zatim po zapljeni naoružanja od neprijatelja u borbene jedinice. Prva takva Omladinska četa formirana je u selu Debelom Brdu. Omladinci su se počeli prikupljati u seoskoj školi negdje između 25. i 30. decembra 1941. godine a planska obuka s četom počela je između 5. i 10. januara 1942. godine.[1] O formiranju čete Okružni komitet KPH za Liku je u

1 Pošto nema pisanih dokumenata o ovome su mi dali podatke preživjeli pripadnici ove Cete: Duro Sijan, Petar Hinić Pepa, Bude Sobot, Vojin Hinić, Voja Vasiljević, Mlća Barać, Vaso Suput, Proka Hinić, Mića Ratković, Gojko Hinić, Jovo Hinić, Miloš Korać, Momčilo Damjanović, Trivun Paripović, Todor Milić i drugi.

• **vieštaju broj 13 od 9.** januara **1942.** godine Centralnom komitetu **KPH** napisao- »Sada formiramo omladinsku četu, omladina sa svih strana navaljuje, samo . ^esreća što ih sve ne možemo primiti jer nemamo dovoljno hrane.«[2] Četa je formirana isključivo od omladinaca koji nisu služili vojsku i to u selu **udaljenom 10—12** kilometara od Korenice u kojoj se nalazio jak talijanski **garnizon.**

Formacija čete

Da je u to tako reći početno vrijeme našeg oslobodilačkog rata bila dobro postavljena organizacija vojnih jedinica i da ništa nije bilo improvizovano potvrđuje činjenica da je četa formirana po odlukama sa Savjetovanja u Stolicama. Formacija je bila trojna. Četa se sastojala od tri voda a u vodovima su bile po tri desetine. Na čelu čete je bila komanda čete, komandir, politički komesar i zamjenik političkog komesara čete, a na čelu svakog voda komandir a na čelu desetine desetar. Svi oni su prije rata odslužili bivšu Jugoslavensku vojsku. Tako je za predmet općenarodne obuke kao instruktor bio zadužen Stanko Svilar, a za predmet inžinjerijske nastave Stojan Bogdanović Stole, oba podoficiri bivše Jugoslavenske vojske. Instruktor za političku nastavu bio je Vanić Mirko, predratni sindikalni radnik iz Zagreba.

Prvi komandir Omladinske čete bio je Ante Banina, ribar s otoka Iža, istaknuti predratni član KPJ. U Liku je došao s prvom grupom dalmatinskih partizana 1941. godine. Prije dolaska u Omladinsku četu bio je politički komesar Dalmatinske čete u bataljonu »Marko Orešković«.[3] Prvi politički komesar čete bio je Dragutin Bogdanić Picek, sindikalni radnik iz Zagreba, a prvi partijski rukovodilac i zamjenik političkog komesara čete Petar Hinić Pejica, trgovački pomoćnik iz Debelog Brda. Komandir prvog voda bio je Vojo Rapajić, rudarski radnik iz Krbavice, drugog Momčilo Damjanović, zemljoradnik iz Kunovca i trećeg voda Dušan Herceg, zemljoradnik iz Dabašnice. Desetari su bili: Mićo Barać, Petar Dmitrašinović, Nikola Dozet, Branko Radović, Stevo Hinić, Branko Čortan, Petar Njegovan, Josip Grudman i Ante Lason.

Evo i spiska čete:[4]

Ante Banina, Dragutin Bogdanić Picek, Milan Batinić (Priča), Jovan Batinić Joco, Jovo Hinić, Stevo Hinić, Mane Hinić, Petar Hinić Pepa, Gojko Hinić, Petar Hinić Pejica, Jovan Hinić, Proko Hinić, Vojislav Hinić, Nikola Vunjak, Mićo Ratković, Dušan Ćušić, Jovan Eror, Dušan Pupavac, Vojo Pupavac, Nikola Zec, Branko Čortan, Petar Vlaisavljević, Đuro Sijan, Nikola Sijan, Dušan Vlaisavljević, Nedjeljko Ninković (Hinić), Stanko Svilar, Nikola Dozet, Ilija Svilar, Milan Dozet, Gojko Dozet, Nikola Dozet, Dukan Dozet, Vujo Svilar, Spase Eror, Bude Grahovac, Stojan Šobot, Božo Dragaš, Savo Dmitrašinović,

2 Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslavenskih naroda, tom V, knjiga 3, strana 53.

3 Poslije rata Ante Banina, inače narodni heroj, nalazio se na visokim partijskim i vojnim dužnostima. Umro je kao general-pukovnik.

4 ^akKnlJe sa6uvan spisak čete, ovaj je rekonstruisan po sjećanju preživjelih boraca čete, pa su zbog toga moguće i izvjesne nepotpunosti. Također je moguće da su neka imena izostavljena ili pak pogrešno upisana.

Dane Dmitrašinović, Milan Panjković, Petar Dražić, Đorđe Šolaja, Bude Paripović, Dmitar Šobot, Bude Šobot, Rade Dmitrašinović, Petar Dmitrašinović Mića Jelovac, Mićo Jelovac, Stevan Marinković, Petar Grahovac, Stevo Grahovac, Stojan Dragaš, Branko Šerbedžija, Mane Zaklan, Petar Njegovan, Mićo Barać, Luka Dragaš, Slavko Sladić, Nikola Sladić, Ilija Knežević, Petar Pražić, Vaso Suput, Vojo Rapajić, Doko Rapajić, Božo Zaklan, Ilija Zaklan, Dragan Mirić, Mirko Drakulić, Boško Končar, Vlajko Funduk, Ilija Milaković, Mićo Milaković, Mladen Krga, Vajo Leka, Nikola Koruga, Stojan Bogdanović, Nikola Klošnja, Novak Priča, Mića Vukobratović, Petar Munjas, Branko Radović, Nikola Radović, Nikola Kokotović, Nikola Lemić, Trivun Paripović, Božo Rapajić, Branko Rapajić, Todor Mišić, Milan Rapajić, Ilija Rapajić, Mirko Rapajić, Momčilo Damjanović, Dušan Herceg, Josip Grudman, Mirko Vanić, Gojko Uštipak, Bude Mirić, Milan Mirić, Ilija Mirić, Vojin Mirić, Gojko Bubalo, Veljko Bubalo, Miloš Cvjetićanin, Branko Hrnjak, Miloš Korać, Petar Diklić, Mićo Egić, Novak Vlatković, Mile Basta, Mihajlo Korać, Božo Tepavac, Đuro Cvjetićanin, Jovo Korać, Milan Lukić, Đujo Priča, Ante Losan, Mile Mihić, Mićo Paripović, Mićo Kuga, Ilija Grijak, Petar Mandić, Dane Mirić, Božo Jakšić, Vajo Opsenica, Petar Paripović, Strahinja Zlatić, Aleksandar Vranješ Šaco, Jovo Hrnjak, Milan Diklić i Srđan Radočaj.

Od ovih omladinaca iz Debelog Brda su bila 24, iz Bunića 23, Krbavice 18, Šalamunića 9, Pećana 8, iz sela koreničke općine 16, iz sela udbinske općine 12, iz Kosinja 7, Ličkog Petrova Sela 5, iz ostalih sela 8 i iz Dalmacije 4. Svega ukupno 133 pripadnika čete. Omladinci iz Kosinja i Ličkog Petrova Sela bili su iz porodica koje su na području sela općine Bunić bili izbjegli ispred ustaškog terora.

Obuka čete

Vojno-politička obuka u četi počela je svečano i ozbiljno. Na početku obuke govorio je predstavnik Grupe NOP za Liku, a zatim su omladinci položili zakletvu. Početku obuke prisustvovala je i omladina iz Debelog Brda i Bunića. Bilo je tu i suza kod onih omladinaca koji nisu mogli biti primljeni u četu pa su vraćeni kućama. Za one koji su ostali u stroju bila je to prava sreća, postali su-vojnici revolucije.

Programom vojničkog dijela obuke bile su obuhvaćene borbene radnje **iz** nastave gađanja: opis i rukovanje pješadijskim naoružanjem (pištolj, **puška,** puškomitraljez, bombe itd.), borbene obuke: jedinačna, grupna, odjeljenska, **vodna i** četna. Ovaj dio obuke izvodio se u svim metereološkim uslovima **i** na različitom zemljištu. Omladinci su se obučavali za vršenje diverzije, **zauzimanje** naseljenih mjesta, odbranu oslobođene teritorije i drugo. **Program obuke** je sadržavao i protiv vazdušnu zaštitu, pri čemu su omladinci zahvalju: jući aktivnosti neprijateljske avijacije stvarno i praktično se štitili od dejstva talijanske avijacije koja ih je tokom obuke na Krbavskom polju nadlijetala **i** tukla **prije svega zbog** blokiranog garnizona u Korenici.

Posebna pažnja u obuci poklanjana je zaprečavanju. Omladinci su se obučavali u rukovanju svim vrstama eksploziva s kojima se raspolagalo u ono vrijeme, zatim miniranjima i rušenjima. Isto tako značajna pažnja poklanjala se maskiranju i ukopavanju. Kako je bilo zimsko vrijeme s dosta snijega, jedino sredstvo za maskiranje bio je bijeli čaršav podešen kao ogrtač a imao

ga je svaki pripadnik čete. Caršave su dali domaćin
a jigvojke su ih podešavale kao mantile za maskiranje. Tokom obuke, bez obzira na zimsko vrijeme, svaki omladinac je morao da se obuči i praktično da izradi — iskopa rov za ležeći, klečeći i stojeći stav za pojedinca u borbi. Iz strojeve obuke omladinci su se obučavali u komandovanju, prestrojavanju na mjestu i pokretu i drugo.

Pored vojne omladinci su imali i političku obuku. Politički program je sadržavao obavezne svakodnevne informacije o vojno-političkoj situaciji, o **borbama u** našoj zemlji i na istočnom frontu, ukoliko je bilo vijesti i podataka, **zatim o** ciljevima naše borbe, o bratstvu i jedinstvu naših naroda i o KPJ **i njenoj** rukovodećoj ulozi u NOB-u.

Zbog općeg nedostatka naoružanja svaki vod u četi raspolagao je s jednom ili dvije puške. Četa je imala jedan minobacač »pozajmljen« od neke jedinice koja je držala položaj oko blokiranih talijanskih snaga u Korenici. Nedostatak pravih pušaka nadoknađivan je drvenim, pa i koljem koje je služilo kao imitacija pušaka. Poligoni za obuku bile su njive oko Debelog Brda i Bunića II, a pojedine kuće i zaseoci služili su kao objekti napada na utvrđene tačke, odnosno naseljena mjesta.

Domovi seljaka ova dva sela služili su pripadnicima čete kao »kasarne« za smještaj, a kuhinje domaćica bile su i kuhinje u kojima su se hranili omladinci. Ujutro su omladinci iz domova Debelobrđana i Bunićana odlazili na obuku. Za ručak su nosili, neko parče hljeba i slanine, neko s hljebom parče sira ih par kuhanih jaja, a onda bi se naveče vraćali u kuće gdje su se hranili i spavali. Tako je to trajalo puna dva mjeseca tj. do konca februara 1942. kada su omladinci krenuli na front, odnosno u partizanske jedinice. Domaćini i domaćice iz Debelog Brda i Bunića II pripadnike omladinske čete smatrali su kao članove svoga domaćinstva, kao svoju djecu.

Koji su razlozi bili da se četa formira i obučava baš u Debelom Brdu, nije poznato. Možda je to bilo učinjeno zbog njegovog geografskog položaja, ili zbog toga što se ono nalazi u krbavskoj dolini, za ličke uslove relativno bogatijoj od drugih područja, ili možda zbog činjenice da se na tome području pokret uspješno i bez naročitih teškoća razvijao. Najvjerovatnije je da je sticaj svih spomenutih okolnosti to uslovio.

Prvi vod Omladinske čete **u** bataljonu »Marko Orešković«

Početkom 1942. godine u borbama oko Korenice, na Sijanovu Klancu i Ljubovu, zarobljeno je više stotina talijanskih vojnika s naoružanjem. Zaplijenjenim oružjem oko 20. januara 1942. godine naoružan je prvi vod čete, jačine do 30 boraca i upućen u bataljon »Marko Orešković« koji je u to vrijeme držao položaje na Šijanovom Klancu i Končarevom Kraju radi zatvaranja pravca Vrhovine - Korenica.[5] Po dolasku u bataljon »Marko Orešković« omladinski vod je odmah preuzeo dio položaja na Šijanovom Klancu i tu ostao od 22. januara do 12. februara 1942. godine. Za to vrijeme omladinci iz voda doživjeli su i prva vatrena krštenja. Talijani su često pokušavali da se od Vrhovina probiju prema blokiranom garnizonu u Korenici i svaki put su bili odbijeni.

5 Po odlasku 1. voda u četi je formi,an novi vod čiji je komandir bio Stanko Svilar. Koncem februara 1942. došlo je do promjene komandira vodova, tako da su od tog vremena komandiri vodova bili: Stanko Svilar, Dušan Vlaisavljević i Mićo Barać, a dotadanji komandiri Momčilo Damjanovic i Dušan Herceg su otišli na nove dužnosti.

Međutim, kako su to oni znali da čine, vrlo često — gotovo svakodnevno i sistematski tukli su naše položaje artiljerijom. Činili su to svake noći **bez** izuzetka što nam je zagorčavalo život s obzirom da smo usred noći, ili pred zoru, morali napuštati jedinu kuću koju Talijani u prethodnim borbama **nisu** uspjeli zapaliti. Omladinski vod je tih petnaest dana, koliko se nalazio **na** položaju, koristio spomenutu kuću za smještaj, a iz nje su se dijelovi **voda** smjenjivali na položajima.

Zima 1941/42. godinu bila je izuzetno jaka i oštra. Za blokadu Korenice, na relativno malom prostoru, bile su angažovane dosta brojne partizanske jedinice, pa je i pitanje njihove ishrane bilo otežano. Sjećam se da je omladinski vod, u vrijeme dok je držao položaj na Šijanovu Klancu, snabdijevao Narodno-oslobodilački odbor sela Trnavac. Kako je narod ovog sela morao da snabdijeva i druge jedinice, zbog toga ishrana omladinskog voda često nije zadovoljavala. Međutim, niti surova zima, niti česti napadi neprijatelja, njegova dano-noćna artiljerijska vatra, dosta oskudna ishrana i iznad svega skromna odjeća i obuća za zimske uslove ratovanja, nisu pokolebali borbeni moral omladinaca.

Za vrijeme položaja na Šijanovom Klancu omladinci su ne samo položili ispit hrabrosti i samoodricanja, već su završavali i svojevrsnu političku školu. Tu na položaju gotovo svi smo prvi put počeli da saznajemo ko su bili Marks, Engels, Roza Luksemburg i Karl Lipkneht. U vodu su držana predavanja o ciljevima naše borbe, o Komunističkoj partiji Jugoslavije i njenoj ulozi u NOB-u, slušali smo predavanja o SKOJ-u i druga. Ova predavanja držao je Josip Cazi, tada partijski rukovodilac u bataljonu »Marko Orešković«.

Negdje 14. februara 1942. godine omladinski vod je sa Šijanova Klanca po-vučen u selo Končarev Kraj. Susret s omladinom Končareva Kraja bio je veoma srdačan i topao. Za vrijeme boravka u selu omladina sela i borci voda zajednički su držali priredbe i radovali se pobjedama nad talijanskim oku-patorom. Kako su Talijani za vrijeme blokade njihovog garnizona u Korenici bili veoma aktivni u nastojanju da se do njega probiju s pravca Vrhovina, to omladinski vod i 2. četa bataljona »Marko Orešković« nisu dugo ostali mirni u Končarevom Kraju. Jednog dana između 17. i 20. februara napadnuti su s Čudinog Klanca od jakih talijanskih snaga među kojima je bilo i skijaša. Borba je počela u jutarnjim satima i vođena je sve do pada mraka. Skijaši su uspijevali da se zabace na bokove naših snaga, ali su uvijek bili uz gubitke odbačeni. Tako je i ovaj pokušaj Talijana da nas razbiju i eventualno prodru za Korenicu propao. Sjećam se da su u ovoj borbi Nikola Kokotović i Milan Batinić iz omladinskog voda, koji su bili na lijevom krilu odbrane voda, brzim dejstvom talijanskih skijaša bili odsječeni od voda te prisiljeni da se zakopaju u duboki snijeg i više sati da ostanu u snijegu, iako su talijanski skijaši vršili manevre preko njih. Kada su se Talijani povukli, ova dva borca su se izvukla iz snijega i došla u sastav voda.[8] U ovoj borbi naše snage nisu imale gubitaka, a na strani neprijatelja bilo je nekoliko poginulih i ranjenih vojnika.

Radi napada na Donji Lapac bataljon »Marko Orešković« je 23. februara 1942. godine smijenjen s položaja kod Korenice i slijedećeg dana prebacio se u Krbavicu. Sjećam se da je **u** tom selu Vlado Ćetković, komandant Štaba **Grupe** NOP-a za Liku, **s** prozora kuće **u** kojoj je ležao kao ranjenik uputio **zahvalnost** borcima bataljona i omladinskog voda na pobjedama koje **su** postigli i zaželio

6 Milan Batinić Je ubrzo poginuo prilikom napada na talijanski garnizon u Donjem Lapcu. Nikola Kokotović je također poginuo u ratu.

im uspjehe u borbama koje im predstoje. Slijedećih dana bataljon se preko Grabušića i Bjelopolja prebacio u Frkašić a zatim na Kamensko. Noću između 26 i 27. februara on se približio Donjem Lapcu i u 4 sata noću napao talijanski garnizon u njemu. U napadu na Donji Lapac učestvovali su još borci iz Lapačkog bataljona i 2. četa bataljona »Ognjen Priča«. Omladinski vod, koji je bio u sastavu 2. čete bataljona »Marko Orešković«, napadao je neprijatelja preko brisanog prostora u rejonu crkve i zgrade sreza. Snijeg je bio veoma dubok sa zamrznutom korom kroz koju su propadale noge. Noć je bila hladna, vidljivost odlična, što je braniocu išlo na ruku. Osim toga Talijani su oko mjesta postavili ogradu od bodljikave žice, a kuće zazidivanjem prozora i probijanjem puškarnica u zidovima podeseli za odbranu. Pustili su nas da pridemo do same žice, a onda su otvorili veoma žestoku i ubitačnu vatru. Omladinski vod krenuo je na juriš, činile su to i druge jedinice, a onda smo zastali. Juriši su ponavljani i odbijani. Svanulo je, a mi omladinci nismo uspjeli zauzeti zgradu sreza. Borba je produžena cijelog dana. Naš pritisak je cijelo vrijeme bio uporan i snažan. Talijani su negdje između 17 i 18 sati istakli bijele zastave. Pobjeda je skupo plaćena: 19 poginulih i više ranjenih boraca. Zarobljeno je oko 150 talijanskih vojnika. Među poginulim je bio i omladinac Milan Batinić, prva žrtva omladinskog voda i čete.

Borbeni put čete do ulaska u sastav Udarnog bataljona

Koncem februara Omladinska četa je iz Debelog Brda stigla u Donji Lapac naoružana sa: 75 pušaka, 6 puškomitraljeza i jednim mitraljezom. Već 2. marta 1942. godine ona se vratila u Debelo Brdo, kojom prilikom je iz Lapca u Krbavicu sprovela grupu zarobljenih četnika i predala ih Štabu Grupe NOPO za Liku. Slijedećeg dana četa je upućena na blokadu talijanskog garnizona u Korenici. S jednim vodom posjela je položaj u rejonu Kompolja, drugim vodom na Krstu (k. 676) i trećim selo Gradinu koji je kontrolisao i pravac Bunić—Korenica na Vrpilama. Četa je ostala na tim položajima od 3. do 28. marta. To vrijeme bilo je ispunjeno naizmjeničnim ispadima talijanskih snaga i našim napadima. Četa je 11. marta sa spomenutih položaja sadejstvovala glavnim snagama koje su napadale iz rejona Kalebovca i Vranovače. Noću između 11. i 12. marta dio čete iz rejona Kompolja napao je sjeveroistočni dio Korenice, kojom prilikom je omogućio narodu koji je ranije bio izbjegao da iz svojih kuća iznese hranu i druge predmete. Iako su ovo bila prva vatrena krštenja, omladinci su se izvanredno dobro držali. Niko se nije pokolebao, niti se povlačio bez naređenja. Ovom prilikom su bila ranjena i dva borca.

Za ratnike omladince bilo je u ovom periodu pomalo neočekivanih, smiješnih a i dramatičnih momenata. Kako se korenička kotlina nalazi između planinskih masiva Plješevice i Mrsinja, to su u jutarnjim satima, a često i preko cijelog dana, bile velike magle koje se nisu dizale. Budući da se talijanski garnizon snabdijevao zračnim putem preko padobrana, to su uslijed magle i gotovo neposrednog kontakta protivničkih snaga paketi bačeni padobranom često padali i na stranu naših položaja. Međutim, kada bi paketi pali na »ničiju« zemlju ili bliže neprijateljskih položaja, za njih bi se vodila ogorčena borba obično čim bi pao mrak. U ovim prilikama znale su se dešavati i komične stvari. Obično bi neki od boraca dopuzao do paketa s padobranom, vezao ga kanapom i vukao ka položajima. Kab di paket počeo da se kreće, Talijani su otvarah paklenu vatru iz minobacača i ostalog naoružanja. Jednom prilikom

se desilo da je padobranom bačen malo poveći paket. Omladinci su ga vezali i dovukli na položaj misleći da je municija. Kada su ga raspakovali, vidjeli su pred sobom veliki but suhe govedine, čime nisu bili razočarani iako su voljeli da je bila municija.

Jedan od vodova Omladinske čete 8. marta na položaju kod Vrpila primio je preko 300 talijanskih vojnika, do tada zarobljenih u borbama na Ljubovu, Šijanovu Klancu i oko Korenice, sa zadatkom da ih preko parlamentaraca preda opkoljenom garnizonu u Korenici. U kontaktu s Talijanima jedan od omladinaca upitao je vojnika da li će se i dalje boriti za Musolinija. Ovaj mu je natucajući malo našim jezikom odgovorio: »Ne, neću se boriti za Musolinija jer se ni Musolini ne bori za mene.« Jake talijanske snage, 28. marta prodrle su preko Udbine u Korenicu i spojile s opkoljenim garnizonom. Samo jednu noć zadržale su se u Korenici uništavajući sve što se dalo uništiti a zatim su se zajedno s garnizonom 29. marta povukle prema Udbini paleći i uništavajući usput sela i sve drugo u znak represalija. Glavnina Omladinske čete (dva voda) povukla se na Vrpile, odakle je preko Vujinovih Glava, Homoljca i Pogledala ušla u spaljenu Korenicu. Ceta je trebala da zatvori pravac Babin Potok — Homoljac — Korenica budući da su i s toga pravca Talijani vršili pritisak ka Korenici. Međutim, do napada s tog pravca ka Korenici nije došlo. Jedan vod ove čete 29. marta upućen je prema Krbavici po zadatku da u saradnji s nekim dijelovima bataljona »Ognjen Priča« ne dozvoli eventualni prodor Talijana od Bunića ka Krbavici. Iz Korenice Omladinska četa s dva voda i komandom čete prebacila se u Debelo Brdo. Ubrzo je stigao i vod od Krbavice, tako da je četa 30. marta bila kompletna.

Zvjerstva Talijana učinjena prilikom povlačenja iz Korenice ka Udbini naročito su mučan utisak ostavila na 63 omladinca iz Debelog Brda, Bunića, Šalamunića i Pećana, koliko ih je iz ovih sela tada bilo u četi od ukupno 100 boraca.

Međutim, kod njih to nije izazvalo nikakvo kolebanje, već naprotiv učvrstilo ih u uvjerenju da u borbi koja je teška i krvava treba istrajati.

Iz Debelog Brda četa se preko Krbavskog polja prebacila u Mekinjar. Kad su 4. aprila jače talijanske snage iz Udbine preko Čojluka krenule u napad ka Srednjoj Gori, protiv njih je u borbi pored dijelova bataljona »Krbava« i Jurišne čete 1. ličkog partizanskog odreda bila angažovana i Omladinska četa koja je zatvarala pravac i od Podlapače. Talijanske snage 9. aprila 1942. godine napustile su Udbinu i povukle se prema Lovincu, a u Udbini je ostala ustaška posada.

Nakon odlaska Talijana iz Udbine, Omladinska četa s položaja oko Srednje Gore prebacila se u Komić gdje je nekoliko dana ostala na odmoru. Tu je zajedno s jednom četom bataljona »Ognjen Priča« stavljena pod komandu Štabu bataljona »Krbava«, koji je dobio zadatak da razbije četnike u gračačkom kotaru nakon četničkog puča u Gračačkom bataljonu »Gavrilo Princip«. Kasnije se bataljonu »Krbava«, kojim su komandovali Mićun Šakić, komandant i Milan Basta, politički komesar, priključila i preostala četa bataljona »Gavrilo Princip« koju četnici nisu uspjeli da razbiju. U ime Štaba Grupe NOPO za Liku akcijom je rukovodio Pero Grubor Buzdovan. U sklopu općeg zadatka Omladinska četa je trebala da razoruža pučističke snage u zaseoku Kovačevići u Mazinu što je ona izvršila u toku noći između 15. i 16. aprila. Narednih dana, zajedno s dijelovima bataljona »Krbava«, četa učestvuje u razoružavanju četnika u Omsici, Glogovu, Gubačevu Polju, Tominu Gaju,

Derin **Gaju i drugim selima. Prilikom čišćenja ovih sela ozbiljnijeg otpora od** strane **četnika nije bilo, osim u Vučipolju i Velikoj Popini. U Vučipolju s** Talijanima i **četnicima Omladinska četa je vodila dosta žestoku borbu, pri čemu** ie bila **tučena artiljerijom i minobacačima sa željezničke pruge Knin — Gračac.** U tim **borbama četa je imala gubitke: jedan borac je poginuo, a politički** komesar **čete Dragutin Bogdanić je ranjen. Tom prilikom Vučipolje nije** zauzeto.

U sastavu bataljona »Krbava« Omladinska četa je noću između 27. i 28. aprila učestvovala u napadu na četnike u Velikoj Popini koji su se bili utvrdili u seoskoj školi i crkvi. Približavajući se četničkim uporištima, borcima je bilo naređeno da radi postizanja iznenađenja skinu obuću i da spoljna četnička obezbjeđenja na pravcu napada Omladinske čete likvidiraju hladnim oružjem, što je i ostvareno. Međutim, približavajući se školi, naši prednji dijelovi (bombaške grupe) bili su otkriveni, tako umjesto da oni prvi bace bombe na četnike to su učinili četnici, otvarajući istovremeno žestoku vatru iz pušaka i mitraljeza s vrata i prozora škole i crkve. Razvila se vrlo oštra borba u koju su se umiješali Talijani sa svojom artiljerijom iz rejona Otrića. Ipak naše su snage uspjele da se probiju do škole i da je zapale, ali se četnici nisu htjeli predati već su pod zaštitom sopstvene vatre probili se prema Otriću pod okrilje Talijana.

Poslije borbi na Popini i oko nje Omladinska četa se koncem aprila preko Gubavčeva Polja vraća za Bruvno, odakle poslije kraćeg odmora preko Mazina i Zuleševice stiže u Oraovac kod Donjeg Lapca, ulazi u sastav Udarnog bataljona Ličke grupe partizanskih odreda koji je 9. maja formiran u Donjem Lapcu. Ulaskom u Udarni bataljon Omladinska četa postaje njegova 3. četa i time prestaje da se naziva omladinskom.[7]

Partijska ćelija i aktiv SKOJ-a u četi

Uporedo s formiranjem čete, po dolasku omladinaca u Debelo Brdo, tekao je i proces formiranja ćelije KPJ i aktiva SKOJ-a u njoj. Radi izvršenja ovog zadatka Kotarski komitet KPJ za Korenicu, u četu je uputio člana Partije Petra Hinića Pajicu, omladinca iz Debelog Brda, inače poznatu i afirmisanu ličnost i jednog od organizatora ustanka na ovome području. U četi se zateklo •svega pet članova Partije: Ante Banina, Pejica Hinić, Stevo Hinić, Milan Batinić i Josip Grudman. Dolaskom u četu Pejica je formirao ćeliju KPJ i postao njen sekretar, a kasnije i zamjenik političkog komesara čete. Uporedo s formiranjem ćelije KPJ u četi je formiran i aktiv SKOJ-a. Za razliku od ćelije KPJ koja je bila malobrojna, organizacija SKOJ-a brojala je preko 60 članova

Rad i djelovanje ćelije KPJ i aktiva SKOJ-a u četi bili su usklađeni s planovima komande čete, tako da nikome od komunista i skojevaca nije padalo na pamet da postavi pitanje, zašto je to tako, zašto nije drugačije, već su se na

7 Jednom prilikom 1976. godine pitao sam Antu Baninu da li ima nešto zapisano o Omladinskoj četi formiranoj u Debelom Brdu ili je možda sačuvao spisak čete. Napomenuo sam mu da bi trebalo nešto o ovoj četi napisati. Na moje pitanje on mi je otprilike odgovorio, da ako nekada neko bude pisao o toj četi, ili ako to budem ja radio, onda slobodno treba napisati, da je to bila prva jedinica takve vrste formirana na teritoriji Hrvatske u to vrijeme. Dolazak Dalmatinaca u Liku i prijem kod ličkog naroda 1941. godine je nezaboravan. Tu na teritoriji Like u početnom periodu naše revolucije, zajednički prolivenom krvlju srpskog i hrvatskog naroda počelo se kovati bratstvo i jedinstvo naroda u zajedničkoj borbi p»otiv okupatora i njegovih saradnika, iskovalo se i zato ga treba čuvati.

svojim sastancima dogovarali kako izvršiti postavljene zadatke. Za vrijeme obuke, a kasnije i u borbama, komunisti su služili za primjer. Na sastancima komunisti i skojevci su otvoreno iznosili sve što ne valja i drugarski kritikovali svakog pojedinca ako je napravio neki propust, a isticali sve ono što je dobro i pozitivno. Takav pristup, ma koliko da je mogao biti neprijatan kada se upućivao prijekor pojedincu pred kolektivom, u krajnjem je doprinosio formiranju ličnosti što je bilo od posebnog interesa u četi, sastavljenoj u 90% slučajeva od seljačkog elementa i u isto tolikom procentu od mladića ispod 20 godina života.

Pored djelovanja u četi organizacija SKOJ-a i komunisti bili su nosioci i stalne veze s omladinom i narodom gdje su živjeli i borili se. Od posebnog je značaja bilo to za stanovništvo Debelog Brda i Bunića kod kojih su omladinci pripadnici čete živjeli, da vide i neposredno dožive odnose koji su vladali u četi. To su bili istinski, neposredni i iskreni odnosi drugova koji su se pripremali za trnovit i težak put. Takvi odnosi su se prenosili na omladinu, pa i zrele ljude, u selima gdje su se borili i živjeli omladinci pripadnici čete. Za vrijeme obuke čete u Debelom Brdu svi muškarci skojevci iz ovoga sela prijavili su se kao dobrovoljci u nju. Sličan slučaj je bio i sa selima Bunić i Šalamunić, zbog čega je morao da interveniše Kotarski komitet KPJ za Korenicu, pa su se neki omladinci skojevci morali iz čete vratiti u sela radi rada s omladinom.

Radi objektivnosti potrebno je vidjeti i onu manje pozitivnu stranu djelovanja Partije i SKOJ-a u četi. Pripadnici čete pri njenom formiranju bili su isključivo dobrovoljci. U toku obuke i kasnije u borbama svojski i disciplinovano su izvršavali sve postavljene zadatke. Iako su ispoljili visoku svijest i odanost narodnooslobodilačkoj borbi, ipak niti jedan omladinac pripadnik čete, sve do maja 1942. godine nije primljen u članstvo KPJ. Pored toga 46 omladinaca je izgubilo život, ali dobar dio njih nije uspio da postane član Partije. Ispit za prijem u KPJ bio je veoma težak, ali istovremeno, objektivno gledajući, bilo je u tome oportunizma i sektašenja.

U odnosu na ispoljenu hrabrost mogla bi se spomenuti mnoga imena pripadnika čete. Prije svih naročito se isticao komandir Vajo Leka koji je po prirodi bio temperamentan i veoma hrabar.[8] Gotovo sličan njemu ali još impulzivniji i odlučniji bio je Pejica Hinić, partijski rukovodilac čete. S puno poštovanja prema svim omladincima, pripadnicima čete, treba istaći Milana Batinića koji je kao puškomitraljezac poginuo u napadu na Donji Lapac. Stevo Hinić Cvijin je u sastavu omladinskog voda u bataljonu »Marko Orešković« ispoljio izvanrednu hrabrost pri napadu na talijanske garnizone u Lapcu i Srbu, a zatim i u svim drugim borbama sve do svoje pogibije kao komandant partizanskog odreda na Zumberku 1944. godine. Ili, na primjer Veljko Funduk, poznati puškomitraljezac, koji je 1942. godine svojim mitraljezom oborio talijanski avion kod Lovinca, Maniša Zaklan, prvi rukovodilac SKOJ-a u četi, u jurišu na neprijateljsko utvrđenje na Udbini augusta 1942. godine ostao je na žici. Branko Radović, komandir odjeljenja, vodio je bombašku grupu pri jurišu na četnike u Popinu, da bi kasnije u svim borbama ispoljio neobičnu hrabrost kao borac i starješina sve do pogibije.[9] Ante Lusan Dalmatinac poginuo je pri

8 Ante Banina je koncem februara 1942. godine otišao iz čete a za njenog novog komandira došao je Vajo Leka, podoficir Jugoslavenske vojske i ostao sve do ulaska čete u sastav Udarnog bataljona ličke grupe 9. maja 1942. godine.

9 Za njega i još neke autor nije uspio da ustanovi gdje su poginuli.

izvlačenju ranjenog borca. Od poginulih ličnom hrabrošću isticali su se još i **Spase** Eror, Slavko Sladić, Petar Njegovan, Luka Dragaš, Božo Rapajić, Dušan **Herceg, Milan** Panjković, Branko Čortan, Nikola Radović i mnogi drugi, **a** od preživjelih mogu se spomenuti: Petar Dražić, Proko Hinić, Nikola Šijan i Miloš **Korać.**

Poginuli omladinci

Milan Batinić poginuo na Donjem Lapcu 1942. godine, Stevo Hinić poginuo kao komandant Zumberačkog odreda na Zumberku 1944, Pejica Hinić poginuo kao zamjenik političkog komesara bataljona na Dvoru na Uni 1942, Nikola Vunjak poginuo kao politički komesar bataljona 1945, Nikola Zec, Petar Vlaisavljević, poginuo kao komandir voda 1943. na Širokoj Kuli, Nedjeljko Ninković Hinić poginuo kao omladinski rukovodilac bataljona 1942. na Ličkom Petrovom Selu, Stanko Svilar poginuo kao komandant artiljerijskog diviziona na Kneji između Plaškog i Korduna 1944, Ilija Svilar, Milan Dozet poginuo kao komandir voda, Nikola Dozet poginuo kao komandir čete, Đukan Dozet poginuo kao zamjenik političkog komesara čete, Spase Eror poginuo 1943. kod Gračaca, Stojan Šobot, Milan Panjković Mile poginuo kod Pazarišta 1942, Bude Paripović poginuo kao politički komesar čete na Sremskom frontu 1945, Branko Šerbedžija poginuo na Gospiću 1943, Maniša Zaklan poginuo kao delegat voda na Udbini 1942, Petar Njegovan poginuo na Gračacu, Luka Dragaš poginuo na Lapcu, Slavko Sladić poginuo na Sremskom frontu 1945. kao komandir čete, Branko Radović, Nikola Kokotović, Božo Rapajić poginuo na Kamenskom 1943, Bogdan Mirić poginuo na Gračacu 1943, Bude Mirić kao ranjenik poginuo u IV neprijateljskoj ofanzivi, Vlajko Funduk, Vajo Leka poginuo kao komandir baterije kod Lapca, Stojan Bogdanović, Mićo Vukobratović, Mićo Egić, Novak Vlatković, Mile Basta, Milan Lukić poginuo kod Ličkog Petrovog Sela, Dušan Herceg poginuo kao komandant bataljona, Ante Lasan poginuo u Vučipolju, Mićo Paripović, Ilija Milanović, Mićo Kuga, Stojan Dragaš i Mihajlo Korać.

Đorđe Orlović

Bataljon „Mićo Radaković"

(Od formiranja do ulaska u Drugu ličku brigadu)

U proljeće 1942. godine narodnooslobodilački pokret u Lici nalazio se u punom razgaranju i usponu. Uslijed teških poraza oko Korenice, u Donjem Lapcu i Srbu tokom zime okupator je bio prisiljen da napusti manje garnizone i da svoje snage grupiše u uporišta duž željezničke pruge. Van tih okupatorskih uporišta ustaše su tada još držale Udbinu (oko 600 ustaša, domobrana i naoružanih civila) i Podlapaču (oko 350 pušaka). Četništvo je još u začetku razbijeno i nikad više nije uspjelo da izraste u iole ozbiljniju vojničku ili političku snagu. Njihovi ostaci su se sklonili pod okrilje okupatora i zadržali se jedino u Otočcu, Metku i Gračacu. U to vrijeme Lika je već imala sedam do osam jakih, dobro organizovanih i prekaljenih partizanskih bataljona. No, i pored toga, stalno se ukazivala potreba, a postojale su i mogućnosti za formiranje novih jedinica jer je priliv ljudstva — dobrovoljaca bio još uvijek masovan. Partizani su u to vrijeme držali i kontrolisali daleko najveći dio ličke teritorije, pa su se naše jedinice stalno kretale i dejstvovale ivicom oslobođene teritorije, upadajući povremeno i u područja pod neprijateljskom kontrolom.

Obezbjeđivanje, a pogotovo dalje širenje slobodne teritorije, neminovno je nametnulo potrebu za stvaranjem novih, jakih, dobro organizovanih i naoružanih vojnih jedinica. U toj i takvoj situaciji, između ostalih jedinica, došlo je i do formiranja bataljona »Mićo Radaković«.[1] Za razliku od većine ličkih bataljona koji su prije njega stvoreni na teritorijalnoj osnovi (na primjer »Stojan Matić« u lapačkoj dolini, »Krbava« u okolini Udbine, »Bićo Kesić« na području Gračac—Bruvno itd.) on je formiran, ako se tako može reći, na eksteritorijalnoj osnovi. U njegovom sastavu našli su se borci iz više tadašnjih ličkih srezova (udbinskog, koreničkog, perušićkog i dr.). Najveći dio komandnog kadra i dio boračkog sastava dobio je iz bataljona »Krbava« i »Ognjen Priča«, dok ostali veći dio boračkog sastava su činili neki do tada samostalni vodovi i novodošli borci. Takođe valja istaći da je u njemu prilikom formiranja bilo malo boraca-komunista, članova Partije i SKOJ-a. Ali, iako malobrojni, oni su uspjeli da svojim primjernim držanjem i upornim radom stvore snažne

1 Milutin-Mićo Radaković, španski borac i narodni heroj, rođen je u Jošanu blizu Udbine, gdje je u ustanku 1941. godine i ubijen od proćetnićkih elemenata.

oartiiske i skojevske organizacije koje su opet bile osnova i potka stvaranja borbene, čvrste i u svakom pogledu primjerne jedinice.

U danas dostupnim dokumentima ne može se pronaći zabilježen datum formiranja bataljona. No, po sjećanju i kazivanju neposrednih učesnika[2] i rekonstrukcijom izvjesnih događaja proizilazi da se kao dan formiranja za sigurno može uzeti 1. juni (eventualno 31. maj) 1942. godine. Naime, u dokumentima stoji zabilježeno da je u prvom napadu, 3. juna 1942. godine, na ustaški garnizon u Udbini, pored bataljona »Krbava« i »Pekiša Vuksan«, učestvovao i bataljon »Mićo Radaković«. Kako se učesnici sjećaju, on je prije toga događaja na 2—3 dana bio formiran u selu Šalamuniću, odakle je odmah upućen u okolinu Udbine radi pomenutog napada. Na dan formiranja bataljon nije bio potpuno kompletiran. Imao je samo dvije čete pri čemu je druga takođe bila nekompletna.

Poslije neuspješnih trodnevnih borbi oko Udbine, bataljon je upućen u rejon Ljubova da štiti slobodnu teritoriju od neprijateljskih upada iz Čanka, Perušića i Široke Kule. Na toj prostoriji je nastavljeno i tokom juna završeno njegovo popunjavanje i kompletiranje. Kompletiran je i štab bataljona, postojeće dvije čete su popunjene borcima i starješinama, a stvorena je u selu Srednjoj Gori i treća četa — omladinska, koja je ušla u njegov sastav. Stoga stanje i sastav bataljona se daje onako kakav je on bio kada je njegovo formiranje bilo potpuno završeno, a to je potkraj juna i početkom jula 1942. godine.

Sastav štaba bataljona: komandant — Dragan Rakić iz Široke Kule[3], politički komesar — Ante Kronja Čenčo iz Šibenika (ubrzo povučen u Dalmaciju, a zamijenio ga je Raco Korać), zamjenik komandanta — Dušan Čosić iz Rebića (pod Udbinom), zamjenik političkog komesara — Raco Korać iz Vusuća[4], operativni oficir — Đorđe Orlović iz Srednje Gore i obavještajni oficir Blagoje Divjak iz Turjanskog.

Uz štab bataljona bilo je 2—3 kurira i bataljonska komora od nekoliko ljudi na čelu s intendantom bataljona. Sastav komore bio je krajnje skroman, a njena sredstva još skromnija. Upravo sredstva koja je ona na terenu pribavljala odmah je dijelila i trošila, tako da nikakvih rezervi nije imala.

Prva četa je bila jedina jedinica koja je gotovo kompletna ušla u sastav bataljona. Razvila se iz samostalnog voda Turjanskog u samostalnu četu u kojem statusu je postojala kratko vrijeme. Najveći dio njenog ljudstva bilo je iz sela Turjanskog, Trnavca i Jezerca. Kad je ušla u bataljon, imala je tri voda. Komandir čete bio je Bude Divjak iz Turjanskog. Ubrzo poslije ulaska čete u bataljon otišao je na drugu dužnost, a novi komandir čete postao je Dane Lužajić iz Jezerca, dotadašnji komandir 1. voda.[5] Politički komesar čete bio je Lukica Vukmirović iz Ljubova.« No, izgleda da on nije bio prvi politički komesar čete već jedan drug iz Dalmacije čijeg se imena niko više ne sjeća. On je bio vrlo kratko vrijeme i u prvoj polovini juna otišao je iz čete, po svemu sudeći, u Dalmaciju.

2 U rekonstrukciji događaja oko formiranja bataljona učestvovali su: Bude Divjak, Savo Sarač, Jovica Grković, Janko Skendžić, Petar Vejnović Pejo.

3 Dragan Rakić, narodni heroj, poginuo je 19. januara 1959. godine u saobraćajnoj nesreći u eogradu kao pukovnik i načelnik Komande graničnih jedinica JNA.

n!?fi nU 0 ^a0 POlUiĆki komesar Udarnog bataljona 2. ličke brigade u napadu na Gračac 14. januars 1943.

ş U drugom napadu na Udbinu, 21/22. augusta 1942. teško je ranjen i ubrzo podlegao ranama.
6 Poginuo na Tušiloviću u Kordunu oktobra 1942.

Druga četa formirana je tek prilikom stvaranja bataljona. Njen prvi **vod** postao je dotle samostalni vod iz Mutilića. Drugi i treći vod formirani su od ljudstva koje je došlo iz bataljona »Krbava« (uglavnom kompletan drugi vod) i od ljudstva prispjelog iz Široke Kule, Kuzmanovače, Ljubova i drugih okolnih sela. S obzirom da je ona formirana od ljudstva ili sitnijih jedinica sakupljenih s raznih strana, ona se u samom početku nije ni mogla odlikovati visokom čvrstinom i borbenošću. Međutim, izuzetan kvalitet ljudstva omogućio je da ona ubrzo postane monolitna, borbena i pouzdana jedinica koja je bila sposobna da izvrši svaki, pa i najteži zadatak. Komandir čete bio je Jovan Čurčić iz Komića, koje je ubrzo otišao na drugu dužnost, a zamijenio ga je dotadašnji komandir 1. voda Lukica Popović. Politički komesar čete bio je Iso Lovrić iz Široke Kule.

Treća četa (omladinska) formirana je u drugoj polovini juna 1942. godine od omladine iz tadašnjeg sreza Udbina u selu Srednjoj Gori. Po završenom formiranju i nakon izvjesne kratke obuke ušla je u sastav bataljona kao njegova treća četa. Time je koncem juna i početkom jula formiranje i kompletiranje bataljona bilo završeno. U ovoj četi bili su omladinci do 18 godina, dakle, gotovo djeca u pravom smislu te riječi. Njihov odziv bio je masovan tako da su mnogi, naročito mlađi od 15 godina, još pri formiranju čete morali biti vraćeni kućama sa suzama u očima. U ovu četu su slate probrane već iskusne starješine koji su imali dovoljno znanja i iskustva da od ove omladine stvore borbenu i uzornu jedinicu. Razumije se, štab bataljona je vodio i morao voditi strogo računa o upotrebi ove čete. U početku, dok je bataljon s druge dvije čete izvodio i krupnije akcije, ona je dobijala lakše zadatke kroz koje se postepeno kalila. Zahvaljujući toj i tolikoj brizi i metodičnosti u njenom sazrijevanju i očvršćivanju, izrasla je u vrlo borbenu i snažnu jedinicu. Od tih nejakih i neiskusnih mladića postepeno su izrasli pravi junaci, vrsni bombaši, puškomitralješci i starješine. Pored mnogih drugih i ova četa je primjer kako u teškim ratnim vremenima mladi brzo sazrijevaju i u kratkom vremenu od golobradih mladića ubrzo postaju postojani, ozbiljni i muževni ljudi. Na žalost velika većina od njih pala je na borbenom putu kojim je bataljon prošao u sastavu 2. ličke brigade 6. proleterske divizije. Komandir čete bio je Jovan Ćurčić iz Komića, ali kratko vrijeme jer je ubrzo otišao za komandira čete u lički Udarni bataljon.[7] Za komandira je na njegovo mjesto došao Bude Divjak, koji je četom relativno duže vrijeme uspješno komandovao, stvarajući od nje uzornu, disciplinovanu i borbenu jedinicu. Politički komesar čete bio je Jovica Grković iz Srednje Gore, koji je upravo počeo i uz saradnju ostalih završio formiranje čete.[8]

Borbena dejstva bataljona od početka karakteriše učestalost borbenih akcija različitog obima. Gotovo da nije bilo dana da neka od bataljonskih jedinica nije imala okršaja s ustašama ili Talijanima. Ovdje će, po sjećanju i na osnovu postojećih dokumenata, biti riječi samo o onim značajnijim i krupnijim borbenim dejstvima bataljona do ulaska u brigadu. Već je pomenuto da je bataljon još u fazi formiranja 3. juna 1942. godine učestvovao u napadu na Udbinu, zajedno s bataljonima »Krbava« i »Pekiša Vuksan«. Ustaško uporište Udbina

7 Poginuo u napadu na Gračac 14. januara 1942.

8 Pošto nema dokumenata a sjećanja su izblijedjela nemoguće je bilo dati brojno stanje i naoružanje bataljona kao i pregled ostalog komandnog kadra, zamjenika komandira i politkomesara četa, vodnika, vodnih delegata, desetara i drugih, među kojima je bilo (ne malo) svijetlih likova i divnih junaka.

bila je dobro utvrđena i jakim snagama branjena. U njoj se nalazila jedna kombinovana bojna (bataljon) sastavljena od ustaša domobrana i naoružanih civila, ukupne jačine oko 600 vojnika, riješenih da se bore na život i smrt više iz straha od odgovornosti za zločine počinjene po okolnim srpskim selima, nego iz vlastitog ubjeđenja u valjanost ciljeva njihove borbe. Bataljon »Mićo Radaković« imao je zadatak da napada Udbinu od pravca Kurjaka i Ćojluka. Kao i druga dva bataljona uspio je upasti u selo Podudbinu, ali prodor u ustaško uporište Udbinu nije uspio. Izvjesne borbe, bolje reći puškaranja na odstojanju, nastavljene su i trajale su tri dana držeći tako ustaški garnizon u potpunoj blokadi. Nakon toga sve jedinice su povučene iz Podudbine i dalji napadi su obustavljeni. Manji dijelovi su ostavljeni kao obezbjeđenje prema Udbini, a glavnina bataljona je upućena na Ljubovo, gdje je nastavljeno njegovo dalje popunjavanje i kompletiranje uz izvođenje manjih akcija. Tako je u noći između 11. i 12. juna dio 2. čete na putu Lički Osik — Perušić sačekao u zasjedi i uništio talijansku patrolu od sedam vojnika i zapalio vaktarnicu (kuća čuvara pruge) na željezničkoj pruzi. Jedna desetina iste čete bezuspješno je napala na željezničku stanicu Lički Osik, ali su zato drugi dijelovi iste čete te noći na željezničkoj stanici Vukšić, u blizini Perušića, likvidirali talijansku patrolu od 8 vojnika.

Zajedno s 1. i 2. bataljonom 1. ličkog partizanskog odreda bataljon je 21. juna u 2 sata napao ustaško uporište Široku Kulu u kojoj se nalazilo oko 100 ustaša i domobrana, naoružanih puškama i s 5 puškomitraljeza. Zadatak bataljona je bio da s jednom četom zaposjedne Glunčušu i spriječi ustašku intervenciju iz Perušića, a s drugom četom da napadne uporište sa zapadne i sjeverozapadne strane i da zauzme crkvu, školu i ostale utvrđene zgrade lijevo od ceste kada se ide od Ličkog Osika u Kulu. Bataljon je u toku noći neopaženo prošao kroz selo Klenovac, odakle je 1. četa otišla na Glunčušu, a 2. četa je produžila na svoj zadatak. Kada se približila mjestu, ona je jedan vod isturila u polje kao osiguranje prema Ličkom Osiku, a s druga dva produžila prema objektima za napad, uspjela da im neopaženo podiđe i u određeno vrijeme prešla u napad.

Ustaše izgleda taj napad nisu očekivale, ili bar ne u to vrijeme pred zoru, tako da je četa relativno lako i brzo upala u samo mjesto i do svanuća zauzela gotovo sve predviđene objekte, osim crkve iz koje su ustaše davale ogorčen otpor. U isto vrijeme napali su na mjesto i bataljoni 1. ličkog odreda s druge strane. Oni su imali glavni zadatak da likvidiraju ustaški čvor odbrane — utvrđenu žandarmerijsku stanicu, 2—3 kuće pored nje i nekoliko bunkera. Za svega pola sata borbe neprijatelj je bio sabijen u žandarmerijsku stanicu, katoličku crkvu, popov stan i još neke zidane zgrade u neposrednoj blizini ovih objekata. Iz škole, iako je bila pripremljena za odbranu, pružen je kratak otpor i iznenađene ustaše su je brzo napustile. Još je bilo praskozorje kada smo Savo Sarač i ja upali u školu. Unutra je bilo dosta mračno, po podu nailazimo na razbacane neke ponjave i onako u polumraku pretražujemo ima li koga, da se nije neki ustaša gdje pritajio. Pritom u jednom mračnom uglu zapazismo neku poveću gomilicu prekrivenu nekom ponjavom ispod koje se nešto vrti. Oprezno i brzo priđosmo tamo kad žena s dvoje male djece, preplašena, dršće i zanijemila od straha. »Šta radiš tu? Odakle si i čija si? Gdje su ustaše? Ima li koga još u zgradi?« — pitamo mi. Ona skamenjena bulji preplašenim očima u nas i drhtavim rukama svoje dvije djevojčice priteže na grudi sve jače. Hrabrimo je, blagim glasom joj postavljamo pitanja koja nas interesuju, ali ona ni riječi

— samo nas uplašeno gleda i djecu priteže. Vani je borba u punom jeku, prašte bombe, štekću mitraljezi. Tek malo poslije, valjda uslijed našeg blagonaklonog odnosa, prikupi malo snage i progovori: »Gospodo, nemojte klati bog vam dao, ja i djeca nismo ništa krivi«. »Ne koljemo mi nikoga, a pogotovo ne žene i djecu, pa makar im muževi i očevi bili ustaški koljači. Mi se borimo za pravdu i slobodu, nevine ne diramo, a bogami ustaše-koljače strogo kažnjavamo za počinjene zločine« — u skladu sa svojom funkcijom blagonaklono joj objasni Savo, politički delegat voda, dok sam ja preturao po prostorijama tražeći oružje i municiju. Dok se malo pribrala, reče da je tu bilo osam ili devet ustaša koji su ispred nas pobjegli, priznade da je među njima i njen muž, ali da ona nije ni ustaša ni koljač već da je s njima zato što mora. Reče da joj je mužu ime Filip i da su iz zaseoka Rastići s Ljubova.

Dok su naši dijelovi izbijali na cestu, po njima je sa suprotne strane odjednom otvorena jaka vatra. Nekako ustanovismo da to moraju biti dijelovi 1. odreda, pa međusobnim dozivanjem uspostavismo vezu i otklonismo ovaj nesporazum bez žrtava. Baš u tim trenucima, pošto smo se nas dvojica nekoliko minuta zadržali u školi, iziđosmo na školska vrata i tu nas pred vratima na stepenicama sačeka Mile Pavlica (lein) iz Komićkog Poljica. Stadosmo sva trojica, nas dva na pragu oslonjeni leđima na stubove od vrata, a Mile pored nas na stepeništu. Taman on nam pokazuje gdje su trenutno naši kada među nama trojicom, na prostoru ne većem od jednog kvadratnog metra, odjeknu strahovita eksplozija. Mile u kriku pade na stepenište, a nas dvojica ostasmo u stojećem stavu na vratima. Odmah priskočismo Mili, ali on mrtav. Pogledasmo svaki sebe, ne osjećamo rana ni bolova pa nam čudno šta se to u trenutku zbilo. Gledamo, odijelo na nama je oprljeno, po nogavicama, rukavima, iznad opasača i na naramenicama vidi se poneka manja ili veća rupa od gelera, ali rane nigdje. Tek kasnije smo po licu i ušima nalazili poneku sitniju ogrebotinu.

Kada se potpuno razdanilo, ustaše su na pravcu napada naše čete i dalje davale veoma žilav otpor iz katoličke crkve. Njihov mitraljez s tornja bio je veoma efikasan i pravio nam je velike teškoće, pa ga je trebalo na bilo koji način odatle ukloniti ili neutralisati. Nije bilo drugog načina da se to postigne već zapaliti crkvu i vatrom ih istjerati van. Negdje pred podne uspjelo nam je da podmetnemo požar. Čim je vatra planula, a dim počeo da ih guši, ustaše su počele da iskaču iz crkve i međusobno štiteći se vatrom da bježe. U tom bježanju desio se jedan i za rat neobičan slučaj. Naime, kako je ustaša izletio iz crkve s puškom u ruci u bijegu je naletio na borca Jovu Mastelicu iz Mekinjara. Iznenađenje je bilo obostrano pa su jedan drugog uhvatili za puške i nastalo je međusobno rvanje, tako da je jedan drugom oteo pušku. Međutim, ustaša je, na žalost, bio prisebniji i spretniji pa je prvi opalio i ubio našeg Mastelicu iz njegove puške s kojom je i pobjegao. Puška od tog ustaše ostala je pored mrtvog Mastelice.

Prvi lički odred pokušavao je na sve moguće načine da savlada otpor ustaša u žandarmerijskoj stanici i drugim utvrđenim zgradama, ali uzalud. Nije bilo oruđa da se ti utvrđeni objekti razruše. Tako se borba oko njih otegla cio dan. Očekivalo se da padne noć pa da se pod njenom zaštitom uz pomoć bombaša savlada otpor. Negdje između 10 i 11 sati uslijedila je intervencija ustaša od Vukšića i Ličkog Osika, ali su vod 2. čete bataljona »Mićo Radaković« i osiguravajući dijelovi 1. bataljona 1. ličkog odreda taj napad odbili i zadržali neprijatelja poslije čega je čarkanje nastavljeno cio dan.

U ranim poslijepodnevnim satima jedna satnija (četa) od oko 150 ustaša počela je žestok napad od pravca Perušića na 1. četu bataljona »Mićo Radaković« na Glunčuši. Borba je bila obostrano uporna i žestoka. Odbijeno je nekoliko ustaških juriša, ali su ih uporno obnavljali i još žešće nasrtali kao omamljeni. Da bi se pojačala odbrana na tom pravcu, poslije podne je hitno upućen i jedan vod 2. čete iz Kule u pomoć 1. četi na Glunčušu. No i to je bilo nedovoljno, pa su ove snage počele popuštati pod pritiskom ustaša sve dok pred veče nisu bile potpune odbačene. Oko pet sati poslije podne i Talijani su počeli da podržavaju ustašku intervenciju topovskom i minobacačkom vatrom, tukući položaje oko Kule i na Glunčuši. Prodor ustaša preko Glunčuše prema Kuli podstakao je pojačane napade od Osika i Vukšića, pa se i u polju razvila žestoka borba. Uslijed tako nepovoljnog razvoja situacije odlučeno je da se napad obustavi i sve snage povuku iz Kule, što je učinjeno pred pad mraka i pod njegovom zaštitom. Time je napad na Široku Kulu bio okončan. Iako napadom nije postignut postavljeni cilj — zauzimanje mjesta i uništenje ustaške posade, on je mnogo značio u moralnom pogledu za naše novoformirane jedinice i narod okolnih sela.

Poslije napada na Široku Kulu bataljon »Mićo Radaković« se vratio na Ljubovo, posjeo svoje pređašnje položaje i zatvorio sve pravce koji iz Ličkog {jolja ovuda izvode na oslobođenu teritoriju u Krbavi. Međutim, već 23. juna bataljon je ostavio 2. četu na Ljubovu da osigurava pravac od Široke Kule, Perušića i Čanka, a 1. četu je prebacio u rejon Turjanskog i Babina Potoka, jer se saznalo za namjeru Talijana i četnika da iz Vrhovina upadnu u ova sela. I zaista, četa je tamo na vrijeme stigla i osujetila neprijateljski upad u Turjanski. U ovom rasporedu bataljon je ostao do pod kraj mjeseca, sve dok nisu počele pripreme za napad na Podlapaču. Tada je već bilo privedeno kraju formiranje Omladinske (treće) čete. Ona je već početkom juna s dva voda držala položaje oko Udbine, a jedan njen vod upućen je na položaje u Babin Potok. Na zadacima osiguranja s raznih pravaca ova mlada četa je ostala cio juli i august, sve do drugog napada na Udbinu, gdje je prvi put punim zalaganjem učestvovala u borbi i pretrpjela ozbiljne gubitke.

U to vrijeme slobodna teritorija Like bila je dosta prostrana i stabilna, ali su se duboko u njoj čvrsto usidrila dva jaka ustaška uporišta — Udbina i Podlapača. Iz njih su ustaše povremenim ispadima ugrožavale okolno stanovništvo i ometale život i rad na slobodnoj teritoriji. Tako su ustaše iz Udbine potkraj augusta upale u sela Jošane i Visuć i izvršile masovan zločin poklavši nekoliko stotina nejakog i nezaštićenog stanovništva. Budući prvi napad na Udbinu nije uspio, jer se garnizon pokazao jačim nego što se mislilo, donijeta je odluka da se angažovanjem četiri bataljona, među njima i bataljona »Mićo Radaković«, prvo zauzme Podlapača, a potom u pogodnom trenutku i Udbina. Prema podacima ustaše u Podlapači su imale oko 350 pušaka, 3 puškomitraljeza i 1 teški mitraljez. Međutim, to brojno naoružanje nije bilo prikupljeno oko jedne relativno uske tačke, već razvučeno po okolnim brdima na prilično velikom prostoru što je pružalo dobre izglede za pun uspjeh u napadu.

Odluka je bila da napad na Podlapaču[9] počne noću tačno u 24 sata između 2. i 3. jula 1942. Plan napada izradio je Štab 2. ličkog partizanskog odreda

9 Ovo je bio treći napad na Podlapaču. Prvim napadom 3. 9. 1941. uporište je zauzeto, ali je ubrzo napušteno pa su se ustaše ponovo vratile i uspostavile vlast. Drugi napad 10. 10. 1941. osujetili su Talijani intervencijom s Udbine

koji je i rukovodio akcijom. Osnovna ideja napada bila je da se s kružne osnovice pređe u napad i zauzmu sve spoljne tačke koje drži neprijatelj oko Podlapače i okolnih zaselaka, a zatim da se jednovremeno upadne u okolne zaseoke i zatvori obruč oko Podlapače kako ustaše ne bi izmakle. U tom smislu bataljonima su određeni rejoni prikupljanja i postavljeni su im zadaci. Pripreme za napad bile su blagovremene i temeljite. Već 30. juna bataljoni predviđeni za napad bili su prikupljeni u određenim mjestima prema planu napada.

Bataljon »Mićo Radaković« s dvije čete (Omladinska još nije upućivana u teže borbe) prikupio se u Toliću. Imao je zadatak da s polaznog položaja na Mesić glavici (k. 880) s jednom četom napadne neprijatelja na Golom vrhu (k. 913) i Ljutići (trig. 948), a s drugom četom da se neopaženo provuče između ta dva vrha, izbije na put u zaseoku Karakaši i odsiječe selo Breštane od Podlapače.

Bataljon »Krbava« prikupljen u selu Pišać (sada Krbava) dobio je zadatak da kroz Svračkovo Selo obiđe Podlapaču sa sjevera i po zauzimanju polaznog položaja na Krečici (k. 961), da s jednom četom zauzme Vjenac iznad Jagodnje, drugom Gradinu (k. 974), a trećom Rosandića vrh (k. 957), te da s jednim njenim vodom pročisti zaselak Zrnić Poljanu. S tih položaja trebalo je spriječiti bježanje ustaša iz Podlapače, a kad ona bude zauzeta pristupiti čišćenju šume od ustaša.

Bataljon »Stojan Matić« prikupio se u Svračkovom Selu sa zadatkom da s jednom četom očisti Jagodnju, drugom da zauzme zaselak Petanović Brdo, a trećom Rosulje i samo mjesto Podlapaču.

Prvi bataljon 1. ličkog partizanskog odreda prikupljen u selu Srednja Gora imao je zadatak da napadom s juga zauzme sela Breštane, Metlicu (k. 832) i zaselak Budžak, održavajući vezu lijevo s bataljonom »Krbava« a desno s bataljonom »Mićo Radaković«.

Kako je bilo planirano da napad počne tačno u ponoć između 2/3. jula, prije izlaska mjeseca, to je značilo da do toga vremena sve jedinice moraju podići objektima za napad. Zbog toga su bataljoni iz rejona prikupljanja kretali u različito vrijeme s proračunom da do određenog vremena budu na polaznim položajima za napad. Cete i vodovi koji su napadali odvojeno i preko njima poznatog terena imali su pouzdane vodiče.

Bataljon »Mićo Radaković« krenuo je iz Tolića prema objektima određenim za napad oko 22 sata. Noć je bila vedra i vidna (iako još mjesec nije bio izašao), a zemljište golo i kamenito pa je to otežavalo približavanje ustaškim položajima. Neprijatelj je ranije otkrio vod koji se približavao za napad na Ljuticu (trig. 948) i otvorio je vatru. Komandir voda Knežević Milan — Bašić i politički delegat voda Savo Sarač zaključili su da su otkriveni i da im ništa drugo ne preostaje nego da s vodom pređu na juriš iako je do pola noći, kada je napad trebao da počne, bilo 20 minuta.

Ustaše su bile iznenađene energičnim napadom voda pa su poslije jače puščane paljbe napustile položaj. Tako brz pad Ljutice, koja je u lancu ustaške odbrane činila važnu kariku, nije se očekivao. Čim je počela borba na Ljutici, u napad je odmah prešao i vod koji je napadao Goli vrh (k. 913). No, ovdje je neprijatelj pružio žilaviji otpor. Prvi nalet voda je odbijen pa se razvila borba **u** kojoj su i ručne bombe obostrano došle do izražaja. Zajedničkim dejstvom toga voda i voda koji mu je komandant bataljona poslao u pomoć iz svoje rezerve Goli vrh je zauzet poslije trosatne borbe.

četa koja je trebala da prođe između ova dva vrha prije početka napada i da presiječe cestu koja vodi od Breštana za Podlapac zakasnila je. Zbog ijevremenog napada ona je zastala dok Ljutica i Goli vrh nisu zauzeti pa je tek tada krenula na zadatak, ali ne više da odsijeca Breštane, već neposredno u napad na Podlapac. Ona je u sadejstvu s 2. četom bataljona »Stojan Matić«, koja je napadala sa suprotne strane, zauzela Podlapac. Time je bataljon »Mićo Radaković« izvršio svoj zadatak i to bez gubitaka, dok su iz drugih bataljona 4 poginula a 29 je ranjeno. Ubijeno je oko 30 ustaša. Zarobljenih nije bilo jer je većina ustaša, napuštajući položaje i oružje ispred naših jedinica, uspjela pobjeći u pravcu Široke Kule. Zaplijenjen je 1 mitraljez, 2 puškomitraljeza, 147 pušaka i oko 6000 metaka. Time je ustaško uporište u Podlapcu bilo likvidirano i do kraja rata nije više uspostavljeno.

Poslije ove akcije bataljon »Mićo Radaković« držao je položaje oko Udbine, prema Širokoj Kuli (na Ljubovu) i prema Babinom Potoku. Osim toga njegovi dijelovi su upućivani na zaštitu sela Čukovca, Ostrvice, Raduča, Vranika, Divosela. Na tim zadacima bataljon je bio gotovo cio juli.

Početkom augusta bataljon se s dvije čete nalazio na položajima Ljubova, Čukovca i Ostrvice, dok je 3. četa (omladinska) bila kod Udbine a jedan vod u Babinu Potoku. Tad je dobio zadatak da se prebaci u Divoselo, u pomoć 2. bataljonu 1. ličkog odreda, koji je u Divoselu već nekoliko dana vodio žestoke borbe s ustašama i Talijanima. Ostavivši slabije dijelove na Ljubovu prema Širokoj Kuli, bataljon se preko Barleta, a zatim noću između 4. i 5. augusta preko željezničke pruge između Ribnika i Metka prebacio u Počitelj, odakle je produžio prema Divoselu. Čim je stigao u Divoselo pod Debelu glavicu, odmah je stupio u borbu u rejonu crkve, smijenivši 1. četu 2. bataljona 1. ličkog odreda. Borba je nastavljena sve do noći. Međutim, ustaše su, zauzevši veći dio Divosela, spalile sve kuće, tako da su ostala samo zgarišta. Pred veče su se ustaše povukle dijelom u Gospić a dijelom u Lički Novi, ostavljajući na Klisi obezbjeđenje jačine do jedne čete.

Uveče toga dana bataljon je dobio zadatak da napadne ustaše na Klisi i da ih do zore odbaci ka Ličkom Novom. Komandant bataljona je ovaj zadatak povjerio 1. četi. U noći punoj mjesečine četa se u razvijenom streljačkom stroju, tiho i bez pucnjave, polako, ali odlučno, približavala Klisi, promičući pored zgarišta dojučerašnjih domova. Svuda se osjećao zadah, miris gareža i vatre, još su pucketali ugarci na zidinama kuća koje su dogorijevale, a ponegdje bi se čuo muk goveda napuštenih i ostavljenih od domaćina koji su se pred opasnošću sklonili podalje u šumu. U tom približavanju četa je primijetila da je pucnjava s Klise odjednom zamrla. Kad je već bila došla na jurišno odstojanje, umjesto da pređe na juriš produžila je u stroju ka vrhu Klise gde ustaša više nije bilo. Samo štit mitraljeza »švarcloze« i pored njega sanduk s redenicima municije govorili su da su ustaše u panici napustile položaj. Komandir Dane Lužajić odmah je rasporedio četu za odbranu u polukružnom obliku, a vodovi su dobili zadatak da ispred sebe na padine brežuljaka isture osmatrače. Negdje na sredini rasporeda, nekoliko koraka pozadi streljačkog stroja, zalegli su komandir Dane, politički komesar Lukica Vukmirović i operativni oficir štaba bataljona Đorđe Orlović. Vodnici i desetari dobili su zadatak da povremeno obilaze borce da li su na oprezu, a naročito isturene osmatrače da ne zaspu.

Računalo se s tim da su borci već više od 24 sata u pokretu i borbi, da nitko za to vrijeme nije oka sklopio i da će umor i nespavanje nadvladati

i volju i svijest. I zaista, tek što su borci zalegli, do nas su počeli dopirati odjeci dubokog sna. Borci su pospali, pa hrču li hrču svi od reda. I pojedine isturene osmatrače svladao je san. Oslonjeni na stabla oni su u stojećem stavu spavali. Desetar Dane stalno obilazi položaj, drmusa i budi borce, opominje ih na opasnost i upozorava da ne spavaju. On je, koliko se sjećam bio rodom iz Bunića, crnopurast, niskog rasta, zdepast i čvrst, okretan, svjestan na zadatku i vrlo hrabar borac.

Negdje oko ponoći nekoliko koraka od nas iznenada planu puška. Odmah skočismo na noge i poletismo tamo. Spazismo Danu s puškom u ruci iznad ubijenog vojnika. Počeli smo onako uzbuđeni da pitamo šta je, što ubi druga, kako je to uradio, uvjereni da je u pitanju tragična zabuna. I Dane se uplašio i zbunio, nešto od događaja, nešto od našeg uzbuđenja.

»Druže, operativni«, — obratio se Dane uzbuđeno Đorđu Orloviću, »pa ovo je ustaša, pogledaj kapu, vidiš li slovo »U«?«

Ponavlja to Dane i brzo, i uzbuđeno, držeći stisnutu ustašku kapu u ruci, ističući slovo »U«. Pogledasmo, kapa i oznaka je zaista ustaška, a na lešu ustaška uniforma s koje se na mjesečini blistaju ustaške oznake. Dakle, ustaša je, tu nema dileme, već smirenije zaključismo. Ali kako i odakle da se ustaša nađe u sredini rasporeda četa, kako je prošao i kroz stražarski niz i kroz streljački stroj a da ga nitko nije primijetio? Dakle, naši su svi spavali, a on, odnekuda upućen svojima, vjerovatno nije ni očekivao nas na ovom mjestu.

»Primijetio sam ja njega, drugovi«, nastavlja sad već s ponosom Dane svoju priču »na oko 100 metara ispred naših položaja. Najprije sam mislio da je neki naš borac radi svojih potreba izišao naprijed, pa se vraća. Pratim ti ja njega, on ide brzo i krepko, prođe pored naših osmatrača, nigdje se ne osvrnu niti zadrža; učini mi se zbog svega toga nekako sumnjiv. Pođem ti ja njemu u susret, a on mi sve sumnjiviji. Učini mi se njegova uniforma nekako utegnuta i sjajna. Nije me primijetio sve dok mu s puščanom cijevi skoro oslonjenom na njegov bok, poluglasno ne viknu »Stoj«. Trenutno stade kao ukopan i na moj odziv »Sarajevo« (znaci raspoznavanja su nam bili »Sablja« — »Sarajevo«), odvrati mi on »Bojnik«. Kada čuh tu riječ, a na kapi mu još ugledah »U«, ostalo mi je jedino da povučem obarač i on je pao«, ponosno završi Dane.

»A boga ti, Dane, kada si bio siguran da si pucao u ustašu, zašto se maloprije onako zbuni, gotovo uplaši?« — prijateljski mu se i malo zajedljivo obrati komandir Dane. »E, drugovi, drugovi, kada sam pucao bio sam siguran da je ustaša. Ali, kada vas trojica onako zavikaste šta uradi, šta ubi druga, ja se prestravi da sam pogriješio. Zbuniste me potpuno. Vidim na njemu ustaške oznake, vidim ali očima svojim ne vjerujem. Umor me šatra, a san obrvao, pa se lako griješi. Ono vaše »što ubi druga« i sada me drži u strahu« — s blagim prijekorom objasni Dane svoje uzbuđenje.

Sve se to s ustašom odigralo za tren oka. Dane je riješio stvar na najjednostavniji i najsigurniji način. Od pucnja borci su se probudili, a neki su, onako bunovni misleći da je napad, aktivirali i ručne bombe koje su morali ispred položaja pobacati.

Pred podne sutradan četa je povučena s Klise pod Debelu glavicu na odmor. Već uveče 6. augusta bataljon »Mićo Radaković« dobio je zadatak da od ustaša očisti Žabicu, selo u neposrednoj blizini Gospića puno ustaša i Talijana. Ako ponoći između 6. i 7. augusta bataljon je upao u Žabicu, koju je u naletu zauzeo, zaplijenivši 2 puške i oko 1300 metaka. Nakon ove akcije

bataljon se povukao u Divoselo i već 8. augusta dobio naređenje da se slijedeće noći prebaci preko pruge i prikupi u rejonu Bunića.

Uskoro je, oko polovine augusta, formirana 2. lička udarna brigada u koju je pored ostalih, ušao i bataljon »Mićo Radaković« kao njen 3. bataljon. On ie' u njenom sastavu noću između 21. i 22. augusta učestvovao u jurišu na Udbinu, gdje je pretrpio teške gubitke (oko 90 mrtvih i ranjenih boraca). U ovom tragičnom napadu izgubljeni su divni borci i drugovi, rascvjetala mladost junačke Krbave i okoline. Pali su smrću heroja na žici i u ustaškim rovovima.

Neda Žakula

Milan Vukadinović Milić

- r- —-M_.

Jesen 1942. godine. Tmurni su i hladni novembarski dani, hladnoća prodire sve do kostiju. Vodi se krvava borba kod Dvora na Uni. Partizanske jedinice su tamo na položaju. Tu je i Druga lička brigada. Neprijatelj je utvrđen i žilavo se brani. Tutnje njemački tenkovi, a topovi oru njive i livade. Kroz crne novembarske noći odjekuju mitraljeski rafali a s vremena na vrijeme bljesak raketa otkriva partizanske položaje osvjetljavajući izrovanu, unakaženu i oskrnavljenu zemlju. Partizani prelaze u protunapad. Jurišaju na bunkere i mitraljeska gnijezda. Jurišaju i borci iz bataljona »Mićo Radaković« predvođeni od svoga komandanta — jednom, dvaput, triput i u jednom od tih mnogobrojnih juriša komandant je pogođen rafalom iz mitraljeza. Pada smrtno ranjen junak iz mnogih bitaka i pobjeda Milan Vukadinović Milić. Toga 27. novembra zauvijek je prestalo da kuca srce dječaka iz Korenice, uzornog mladića, odanog člana Komunističke partije i hrabrog komandanta.

Milic je rođen 1921. godine u malom koreničkom selu Gradini u kući siromašnih seljaka kao prvenac sin oca Stevana i majke Drage. Dali su mu djedovo ime Milan, a baka Milica od milja prozvala ga Milić. Godine su prolazile. Rastao je unuk Milana Vukadinovića Celiara u nestašnim dječjim igrama, u radu težačkih poslova i učenju. U Korenici je završio četiri razreda ondašnje realne gimnazije i nemajući nikakvih uslova da nastavi školovanje po želji roditelja odlazi u Sremske Karlovce u bogosloviju. Tamo nije našao sebe. Vrlo brzo je shvatio da katehizam, crkvena nauka i crna mantija ne

mogu biti njegovo životno opredjeljenje i da mora da krene sasvim drugim putem. Zbog toga se u Sremskim Karlovcima povezuje s naprednom omladinom i opredjeljuje za službu narodu a ne bogu, za borbu u redovima radničke klase za bolje uslove života i za jedno novo sutra. Kao napredan omladinac izvršava mnoge povjerene mu zadatke vršeći u isto vrijeme i pozitivan uticaj na svoje drugove u školi. Početkom 1941. godine postaje član SKOJ-a i od tada do kraja života ne prestaje služiti svome narodu i boriti se u avangardnim redovima njegovih sinova.

Poslije kapitulacije Jugoslavije Milić se vraća u rođenu Liku, jer zna da će tamo biti potreban. Odmah se stavlja na raspolaganje partijskoj organizaciji i počinje djelovati kao skojevac. Bili su tada teški dani u kotaru Korenica. Nekada lijepa i simpatična varošica puna mladosti i života, sada je ličila na vojnički logor po kome su divljale ustaše i šetali talijanski crnokošuljaši. U Korenicu su dolazili, kroz nju prolazili, vršljali po selima i drugi rodovi velike talijanske armade: alpinci, vojnici s perjem, s crvenim fesovima i razni drugi. Cestama su odvođene kolone pogrbljenih i utučenih ljudi. Jedne su vodili prema Gospiću, a druge na Prijeboj. Oko 20. juna kod crkve Ružice u Bjelopolju obijesne ustaše pucaju i ubijaju mladiće: Danu Škorića, kovača iz Frkašića, Đuru Staniča i Đorđa Delića, seljake iz Bjelopolja, a nekoliko dana kasnije na Tičevu u Plješevici, kod stana Mile Delića, ubijaju i Branka Delića, seljaka, također iz Bjelopolja. Po selima, na cestama i njivama kretali su se poput nijemih sjenki zaplašeni ljudi, žene i djeca s vječitim pitanjem u tužnim očima: dokle će ovo potrajati i tko je danas ili sutra na redu?

U takvim uslovima prepuštali su se očajanju često puta i veoma jaki duhovi, a hvatala ih je i panika. Mnogi su bili izgubljeni i očaj masa nosio ih je sa sobom, ali skojevac Milan nije izgubio glavu niti se prepustio stihiji užasnog ratnog vrtloga. Tješio je, hrabrio i vraćao vjeru i povjerenje omladini u mladost, snagu i jedno bolje sutra. Savjetuje svojim suseljanima da se sklanjaju ispred ustaša. Svako hapšenje i odlazak ljudi na »prisilni rad« padalo mu je teško i zabrinjavalo ga. Povezuje se s komunistima i priprema sebe i druge za odlučan trenutak. Njegov se rad osjeća i talijanski okupatori raspituju se za njega tražeći ga kod kuće u Gradini, u selu i po okolnim selima. Na vrijeme obaviješten izbjegava hapšenje i sklanja se na sigurno mjesto.

Dignut je ustanak. Milan odlazi u partizane. Učestvuje u borbi za Korenicu 29. decembra 1941. godine i pokazuje nevjerovatnu hrabrost. Međutim, sutradan je bio ranjen, ali ne ostavlja svoju pušku, niti oružje poginulih drugova, već pod cijenu vlastitog života izvlači ga iz borbenih linija jer je bio duboko svjestan koliko je značila svaka puška u tim danima. Za pokazanu hrabrost i svoj dotadanji rad primljen je početkom 1942. godine u redove Komunističke partije Jugoslavije.

Milan Vukadinović učestvuje u mnogim borbama oko Korenice za vrijeme njene opsade, a u proljeće 1942. godine sa svojom jedinicom odlazi u Dalmaciju. Tamo postaje komandir jedne čete u bataljonu »Ognjen Priča«. U jednoj borbi u jurišu ponovo je ranjen, ali čim je malo prizdravio, vraća se u svoju jedinicu i kao zamjenik komandanta bataljona ide iz borbe u borbu. Njegova jedinica vodi borbu za Tušilović na Kordunu, gdje je i po treći put ranjen.

Poslije kratkog vremena ponovo je u borbenom stroju na čelu bataljona »Mićo Radaković«. Bio je dobar komandant i plemenit čovjek. Volio je svoje borce i duboko cijenio njihovu hrabrost i samoodricanje. Dijelio je s njima

dobro i zlo. Kao komandant nikada nije poštedio sebe na račun druga i borca. Nastojao je, da u borbi bude prvi i da sa svojim primjerom vodi i druge, a to je dokazao i onoga dana kada ga je pogodilo smrtonosno tane.

Njegova smrt bolno je odjeknula u njegovom bataljonu. Zalili su za svojim komandantom njegovi borci, ti srčani i do tada u mnogim borbama prekaljeni mladiči. Oplakivala ga je rođena Gradina, Korenica i sela okolo nje njegovi drugovi iz djetinjstva s kojima se igrao, rastao i stasao u lijepa i plemenita mladića. Njegova porodica ostala je ojađena, ali i ponosna na njegova junačka djela i njegovu nesebičnu hrabrost. Borci jedinica kroz koje je do tada prošao i s kojima je kroz kiše kuršuma uvijek bio u prvim redovima dugo su s poštovanjem izgovarali njegovo ime i sjećali ga se kao hrabrog i srčanog rukovodioca.

Milan Vukadinović Milić pripadao je onoj generaciji mladosti koja je učinila velika djela i u borbi za slobodu nesebično davala sebe i svoje mlade živote. Bili su to pravi ljudi kojima je vizija svijetle budućnosti novih pokoljenja bila uzvišenija i veća od vlastitog života.

Pjevajući o slobodi pjesnik Jovan Popović je napisao:

»Sloboda je stigla, stigla,
ne, mi smo je izvojevali!«

Dobijena je i izvojevana krvlju mnogih i mnogih žrtava, podvizima junaka od kojih je jedan bio i mladić iz Korenice, mladi komunista i hrabri komandant bataljona »Mićo Radaković«, Milan Vukadinović Milić.

Stevan Opsenica

Vukmirović Luka Lukica

Godine 1921. Ljubovo je postalo brojnije za jednog člana. Gruda i Bude Vukmirović dobili su sina Luku koga su od milja prozvali Lukica. Bilo im je prvo i najstarije dijete od ukupno osmoro djece koliko su imali. Bude je živio u zajedničkom kućanstvu s bratom Spasom, tako da ih je 1939. godine u domaćinstvu ukupno bilo 19-ero čeljadi.

Lukica je pohađao osnovnu školu od 1929. do 1932. godine u Buniću udaljenu od njegove kuće 11 km, tako da je svakog dana pješačio 22 kilometra, ali je i pored toga bio odličan đak. Iako još dijete, po završenoj osnovnoj školi, Lukica je bio prisiljen da radi na zemlji i da se zajedno s majkom bori za egzistenciju sedmero mlađe braće, jer mu je otac Bude još 1929. otišao u pečalbu u Francusku gdje je ostao do 1939. godine.

Kao mladić u 14-oj godini, riješen da se bori i traži bolje uslove života odlazi s grupom starijih mladića iz sela u Slavoniju i radi kao drvosječa. Nakon prvog krštenja u pečalbi, ponovo s grupom iskusnijih mladića odlazi na rad u kosovske rudnike i Rašku, gdje upotpunjuje svoja saznanja o polo-

žaju radnog čovjeka u društvu. Po prirodi bistar i inteligentan, postaje borac za bolji život radničke klase. Zbog toga kao i zbog svoje vesele naravi postaje omiljen među radnicima, naročito kod omladine.

Kapitulacija Jugoslavenske vojske u aprilskom ratu 1941. godine zatekla ga je kod kuće na Ljubovu. U junu te godine ustaše mu hapse oca i s grupom drugih suseljana odvode u Prijeboj i ubijaju. Lukica u toj tragičnoj situaciji postaje glavni skrbnik sedmero mlađe braće. Odlučne i nemirne prirode pokušava da se s nekim pojedincima dogovori o izlazu iz teške situacije. Zajedno sa svojim najboljim drugom i posebno hrabrim mladićem Jovicom Vukmirovićem (poginuo kao bombaš 27. II 1942. godine na Donjem Lapcu) najzad se povezuje sa mnom i bratom mi Stanišom i odmah se uključuje u pripreme za ustanak. Polovinom jula 1941. godine iznenadnom akcijom ustaše hapse Lukicu i Jovicu, s još deset najuglednijih mladića iz Ljubova, te ih odvode u logor na Plitvička jezera. Nakon osam dana zahvaljujući odlučnosti svih tih mladića, posebno njega i Jovice, organizirao sam bjekstvo svih 12 mladića i 25. jula svi smo se sretno probili na naše Ljubovo i još odlučnije sa Stanišom produžili pripreme za ustanak. Prvog dana ustanka na području Bunića, 3. augusta 1941. godine, Lukica je morao spašavati i u zbjeg izvlačiti mlađu braću s ostalim narodom, dok se Jovica s izuzetnom hrabrošću borio u Stanišinoj grupi od pet boraca protiv tri čete ustaša na čelu s velikim županom Juricom Frkovićem iz Gospića.

Pošto su se početna ustanička uzbuđenja donekle stišala i najveći dio naroda izvučen u planinske zbjegove, Lukica s lovačkom puškom ulazi u našu borbenu grupu i vrlo brzo postaje zapaženi borac. Već 10. augusta u sastavu patrole, u kojoj su se pored Lukice i mene nalazili i Iso Barać i Dušan Rakić a koja je obezbjeđivala partizanski logor na Ljubovu i zbjegove naroda prema vrlo opasnom ustaškom uporištu Podlapači, upada među ustaške pastire i preotima dio naše opljačkane stoke te je vraća našem narodu. Dva dana kasnije spomenuta patrola postavlja pod Srnećakom zasjedu ustašama koji pretražuju planinu Stazu zbog nestale stoke tragajući za nama. Nekoliko ustaša ubija a ostale natjeruje u bjekstvo zaplijenivši prvo dragocjeno oružje i municiju. Zbog hrabrosti Lukici je dodijeljen najljepši novi karabin. Tako je Lukica doživio prvo borbeno krštenje i od tada postao omiljeni borac.

Početkom oktobra u Partizanskom odredu »Ljubovo« formirana je prva skojevska grupa od osam mladića i djevojaka. Lukica je izabran za pročelnika grupe. Iz borbe u borbu Lukica je postajao sve zreliji i svjesniji borac pa je već koncem 1941. godine postavljen za komandira desetine (odjeljenja). Odred je preformiran u 2. ljubovsku četu u sastavu bataljona »Ognjen Priča«. U proljeće i ljeto 1942. godine Lukica se nalazi na dužnosti vodnog delegata i komandira voda. Zbog primjernog drugarstva i pokazane hrabrosti postao je i omiljen starješina. Juna 1942. godine primljen je u Partiju. U sastavu svoje čete i bataljona nastavlja borbeni put preko Čanka, Donjeg Lapca, Srba, Srednje Gore, Plitvičkih Jezera, Udbine i zapadne Like, zatim učestvuje u velikim borbama i pobjedama na Poloju, Tušiloviću i za oslobođenje Ličkog Petrova Sela 4. novembra 1942. godine.

Poslije oslobođenja Ličkog Petrovog Sela naše jedinice u nezadrživom naletu oslobađaju Vaganac, Drežnik i Rakovicu i nezadrživo se približavaju Slunju. U toku pripreme za napad na ovo mjesto Lukica je postavljen za komandira čete u bataljonu »Mićo Radaković« gdje na Lađevcu 8. ili 9.

novembra 1942. godine završava svoj borbeni put primjernog druga, borca, komuniste i starješine u svojoj dvadeset prvoj godini života. Toga kobnog dana za vrijeme žestoke borbe neprijateljsko zrno pogodilo je snop bombi koje su visjele na njegovom opasaču. Bombe su eksplodirale i potpuno raznijele ovog divnog mladića, druga, komunistu i borca.

Savo Šarac

Nerazdvojni drugovi

Jednog popodneva, za vrijeme godišnjeg odmora, predloži mi drug da prošetamo do groblja pod Gradinom gdje je sahranjeno nekoliko naših ratnih drugova. Pohvalio sam ideju. Laganim koracima poslije pola sata stigli smo na groblje i počeli prepoznavanje grobova po skromnim nadgrobnim obilježjima. Malo duže stajali smo između grobova dvojice nerazdvojnih ratnih drugova. Dok smo obnavljali uspomene na njih, nismo ni primijetili starijeg čovjeka koji nam se primicao. Starac nas je pozdravio i, čuvši o čemu razgovaramo, nastavio: »I djedovi su im bili dobri ljudi. Lijepo su se slagali sa svakim u selu. A očevi da i ne pričam — ni malom se djetetu nisu zamjerili. Pa i njih dvojica, znate i vi, bili su dobri momci. Uvijek su se zajedno mogli vidjeti. Bili su to pravi drugari. Prosto, rekao bi čovjek, od dobrih očeva, dobra djeca. Kazali su stariji ljudi: Iver od drveta daleko ne pada. Tako i ova dva momka što ovdje počivaju: voljeli su se i pazili kao rođena braća do posljednjeg dana. I sada su opet blizu, jedan kraj drugoga. To je neka sudbina. Od nje se ne može pobjeći« — završio je naš sagovornik i potražio po džepovima duhan i pribor za pušenje. Moj ga drug preduhitri i ponudi mu cigaretu. »Hvala, to mi je blago. Ja ću saviti, nekako mi je slađe ovako«. »Probajte »Moravu« - dodadoh. »Pa dobro, uzeću« — pristade starac. Pripalio sam mu cigaretu a on se zahvalio i otišao vratiti ovce koje su se približavale kukuruzima. Naz dvojica postajali smo još nekoliko minuta, a onda smo krenuli da pogledamo ostale grobove.

Duško Basta (Đurić) i Krešo Đukić (Mijatović) iz Kurjaka upoznali su se Poslije kapitulacije stare Jugoslavije. Duškov otac Nikola došao je s porodicom iz Bosne gdje je bio službenik, a Krešo s pruge Crnomelj-Vrbovsko gdje je radio kao miner. Brzo su se sprijateljili i postali nerazdvojni drugovi. Ovo drugarstvo vjerovatno su uslovile i srodnosti prirodnih osobina: obojica

su bili veseljaci i šaljivčine s dosta smisla za humor i duhovitost, izvanredno su pjevali, a osim toga obojica su bili lijepi momci. Pored ovih zajedničkih crta njih je povezivala i ista ideja za koju su se borili: sprovođenje partijske linije i izvršavanje zadataka skojevske organizacije čiji su bili članovi. Uvijek su, kako je to zapazio i starac s kojim smo razgovarali na groblju bili zajedno, bilo da se radi o akciji, skojevskom sastanku, patroli ili straži' seoskom sijelu ili odmoru. Kad bi se tražili dobrovoljci za akciju ili obavljanje nekog drugog zadatka, prvi bi se javljali. Ako je potreba iziskivala da jedan bude određen za kurira ili obavljanje nekog drugog posla, drugi bi teško ostajao i tražio bi načina da i on pođe. Zbog ove nerazdvojenosti bilo je ponekad i raznih šala. Jedan od drugova nazvao ih je »šipka i bubanj«, a drugi ih je uporedio s popom i crkvenjakom koji su uvijek zajedno i u crkvi i u selu. S ovim uspoređenjem Duško se nije slagao.

»Nemoj nas, molim te, trpati u isti koš s parazitima«, govorio je on, dok bi Krešo smiješeći se dodao: »Nije važna forma, već sadržaj. Jest da malo ličimo po formi, ali nitko ne može reći da smo po sadržaju isti. Mi nismo paraziti, već trudbenici«. I Krešin otac davao je svoje uspoređenje: »Ma, ovaj moj«, znao bi reći stari Vujo, »prilijepio se za onoga Nikole Đurića kao čičak za ovčji rep. Bio sam, majka mu stara i ja mlad i imao dosta drugova. Imam ih i danas, ali nikome nisam stalno piljio u oči. Sve se bojim da im to neće na dobro izaći. Svadiće se jednog dana, ili će ih, ne daj bože, nešto drugo rastaviti. Poslušajte što vam kažem«.

Od početka blokade talijanskog garnizona u Korenici, pa do 20. siječnja 1942. godine, obojica su se nalazila na položaju. A kad se formirala četa u Tušicama, povratiše se od Korenice i još istog dana javiše se u četu. Komanda ih je rasporedila u jednu desetinu jer nitko nije ni pomislio da drugačije učini. Međusobno drugarstvo nije im bilo prepreka da i s drugim borcima budu bliski. Naprotiv, prema svakom su se u četi odnosili s mnogo drugarske pažnje. Svojim primjerom pokazivali su kakvi treba da budu odnosi među narodnim borcima. Bili su svjesni, da je drugarstvo najveća zaloga i garancija za uspješno vođenje nadčovječanske borbe koju je počeo naš narod.

Ni jedna bombaška grupa nije formirana a da se u njoj nisu nalazili Duško i Krešo. Među prvima u četi naučili su rukovati prvim zaplijenjenim talijanskim puškomitraljezom, iako ranije nisu služili vojsku i imali mogućnosti da upoznaju naoružanje. Uz sve to junački su podnosili ratne napore: usiljene marševe, hladnoću, zamor i često gladovanje. Svojom pjesmom bodrili su borce kad im je bilo najteže. Zbog ovih osobina bili su voljeni od svih drugova i cijenjeni od rukovodilaca. Ta primjernost uslovila je jednoga dana njihov rastanak kome se oni, ma koliko im bilo teško, nisu mogli suprotstaviti. Štab bataljona postavio je Krešu na dužnost vodnog delegata, a Duška je uputio u novoformirani bataljon »Mićo Radaković« za sekretara skojevske organizacije u četi. Tako je ovu dvojicu drugova rastavila (u travnju 1942. godine) potreba koja je bila uslovljena razvojem naše borbe i formiranja novih jedinica. Rastaviše ih zadaci koje im je povjerila Partija i narod. Ali, njihovo drugarstvo i međusobna pažnja nije ovim formalnim rastankom prestala. Om su u mislima i dalje bili zajedno — jednako su osjećali i za istu stvar su se borili. Kad bi se bataljoni našli u blizini ili kada su imali isti zadatak, koristili su svaku priliku da porazgovaraju i izmjenjaju mišljenje, ali sada ne o sebi već i o ljudima s kojima rukovode i o problemima koje rješavaju kao ruko-

vodioci. Na rastanku bi se drugarski izljubili i jedan drugom stegli ruku sa željom da se što prije ponovo sretnu.

Surova stvarnost rata, i ono na što su obojica bili spremni, ali od čega nisu zazirali, rastavila ih je jednog, za sve nas, a posebno za Duška, tužnog dana. Poginuo je Krešo za vrijeme borbe na Podlapači lipnja 1942. godine. Poginuo je junačkom smrću pokušavajući da iznese teško ranjenog borca svoga voda, kome je prijetila opasnost da padne u ruke ustaških krvnika. Ustaški mitraljez ugasio je njegov život i život druga kojega je pokušao izvući.

U sjećanju mi je ostao tužan Duškov lik nakon vijesti o Krešinoj smrti. Sjedio je zamišljen i gotovo ne trepćući gledao u jednu tačku pred sobom. Halapljivo je pušio cigaretu. Na njegovom licu nestalo je svakodnevne vedrine. Oči su mu bile pune suza. Borio se s njima ne dozvoljavajući im da poteku. Nije htio da se pokaže »slabičem«. Tuga za voljenim drugom razdirala mu je srce, a u grlu ga je nešto stezalo. Te nevidljive stege nije se mogao osloboditi. Osjećanja su nadvladala volju. On zajeca i suze potekoše niz obraze. Nitko od drugova nije mu ništa govorio. Razumjeli smo njegov bol i mislili na Krešu. Prošlo je nekoliko minuta dok se pribrao i progovorio: »Drugovi, znam da ćete reći da sam kukavica, ali nisam mogao izdržati. Mislio sam da ću eksplodirati. Vi znate kakav je on bio drug«.

Ćutali smo i to mu je mislim bila utjeha, jer je osjećao da ga ne osuđujemo zbog »slabosti«. Ubrzo smo se rastali. Duškova četa dobila je zadatak za pokret. Ponovo smo se sreli poslije pet dana. Duško je još uvijek bio tužno ozbiljan. »Svjestan sam svega«, počeo je odmah razgovor o Kreši, »mada sam ja mislio da o nečemu drugom razgovaram, ali ne mogu pomisliti da ga više neću vidjeti. Bio je drug iznad svega i to ga je stalo života. Jer, da nije malog Kljajića iznosio, ne bi poginuo. Osvetiću ga dok u prvu akciju pođem pa makar me to glave stalo.« I zaista, osvetio je Duško svoga druga u mnogim borbama. Svetio se, ali ne onoliko koliko je želio. Jedanaest mjeseci poslije Krešine smrti i on je pao (svibnja 1943. godine) smrtno ranjen od izdajničke četničke ruke na Prevjesu, u sjevernoj Dalmaciji. Izdajnički metak oteo je iz naših redova i zauvijek nas rastavio od najomiljenijeg druga i jednog od najhrabrijih boraca bataljona »Mićo Radaković«.

Slučajnost je, valjda, htjela da grobovi dvojice nerazdvojnih drugova budu u blizini, jedan kraj drugoga, pod Gradinom na kojoj su oni za vrijeme svoga kratkog poznanstva dosta puta sjedili i maštali o ljepšoj budućnosti.

Vujadin Rapajić Vuja

Udarni bataljon Štaba Grupe NOP odreda za Liku

Formiranje bataljona i njegove borbe u Dalmaciji

Udarni bataljon formiran je po naređenju Štaba Grupe NOP odreda za Liku 9. maja 1942. godine u selu Oraovcu kod Donjeg Lapca. Bio je to prvi bataljon s takvim nazivom koji je formiran u Hrvatskoj. Pripreme za njegovo formiranje vršene su od ranije (izbor ljudstva, kadra, naoružanja i drugo). U sastav bataljona ušle su: 1. i 2. četa bataljona »Ognjen Priča« i Omladinska četa. Prva i Omladinska četa, prije nego su ušle u sastav Udarnog bataljona, upućene su krajem aprila 1942- godine na teritoriju gračačkog kotara sa zadatkom da s 1. četom bataljona »Gavrilo Princip« i jedinicama bataljona »Krbava« razbiju četnike koji su 12. aprila izvršili puč u bataljonu »Gavrilo Princip«. Po izvršenom zadatku ove dvije čete prebačene su početkom maja u Lapac, odnosno u Oraovac, a istovremeno je tu stigla i 2. četa s Prijeboja pa je formiran bataljon. Prva i 2. četa zadržale su svoju raniju numeraciju u Udarnom bataljonu, dok je Omladinska postala 3. četa. Na dan formiranja bataljon je imao 212 boraca i starješina naoružanih s 200 pušaka, 11 puškomitraljeza, 2 mitraljeza, 87 bombi, 10.269 metaka za sve vrste pješadijskog naoružanja i 8 pištolja.

Starješinski sastav bataljona bio je slijedeći: komandant Nikola Divjak[1] iz Turjanskog, podoficir Jugoslavenske vojske, politički komesar Dušan Ratković iz Šalamunića, radnik, operativni oficir Emil Antić, španski borac, obavještajni oficir Esad Bibanović, sekretar bataljonskog partijskog biroa, Pejica Hinić iz Debelog Brda[2], komandir 1. čete Rade Matijević iz Debelog Brda, politički komesar Stevo Delić iz Gornjeg Babinog Potoka, komandir 2. čete Duka Sladić a politički komesar Dušan Marelj, oba iz Šalamunića,, komandir 3. čete pred formiranje bataljona bio je Vajo Leka[3], podoficir Jugoslavenske vojske a politički komesar radnik iz Zagreba po imenu Ivica, čijeg se prezimena ne sjećam. Borački i starješinski sastav bataljona mahom je bio s teritorije bivšeg koreničkog kotara.

Partijska i skojevska organizacija u bataljonu bile su male i nedovoljne da bi mogle obezbijediti izvršenje zadataka koji su se postavljali pred bataljon, što se naročito osjetilo u sjevernoj Dalmaciji. Postojali su uslovi da se ove organizacije brzo omasove, naročito skojevska, ali se dugo sektašilo oko prijema u Partiju i SKOJ iako za to nije bilo opravdanog razloga.

Odmah po formiranju Udarni bataljon je ušao u sastav Kombinovanog odreda u kome su još bili: 1. proleterski bataljon Hrvatske, bataljon »Marko Orešković« i bataljon »Bude Borjan«. Pred ovaj odred, s kojim su komandovali: Petar Kleut, zamjenik komandanta ličke Grupe odreda — kao komandant, Maks Baće, operativni oficir 4. operativne zone Hrvatske — kao politički ko-

X Poginuo 1944. godine kod Turjanskog.
2 Poginuo 1942. godine kod Dvora na Uni
3 Poginuo 1943. godine na Zuleševlci.

i Miloš Kukić, oficir za vezu Glavnog štaba Hrvatske — kao operativ-
meS ficir postavljen je zadatak da razbije četnike na tromeđi Like, Bosne i
n 1° acn'e i stvori povoljne uslove za razvoj NOP-a u tom kraju, zatim da
ruši vijadukt Bender i onesposobi željezničku prugu koju je koristio okupator za svoje ratne ciljeve-

U sastavu odreda bataljon je krenuo iz Oraovca 10. maja u l i sati i do noći izbio na prostor Gornji Srb - Kupirovo i Osredci. Daljnje kretanje na jug moralo se izvoditi uz najveću opreznost, jer su na tom prostoru djelovali četnici, kako se ne bi otkrilo pregrupisavanje naših snaga prema Dalmaciji. U Osredcima Udarni i Proleterski bataljon obrazovali su lijevu marševsku kolonu odreda te nastavili pokret preko Dugog Polja, Kaldrme, Donjeg Tiškovca i planinskom stazom kroz kanjon Crni potoci. Uveče 11. maja kolona je izbila na tromeđu Bosne, Dalmacije i Like u rejon Savića Stanova, gdje je predviđena koncentracija odreda. Usput je pretresen Gornji Tiškovac jer se pretpostavljalo da neki seljaci četnički raspoloženi posjeduju oružje. Međutim, to se u pretresu nije potvrdilo.

U rejonu Savića Stanova predviđen je odmor uz najveće mjere predostrožnosti da bi se sačuvalo u tajnosti naše prisustvo u neposrednoj blizini četničkih i talijanskih posada u Plavnu, Strmici i duž željezničke pruge. Za to vrijeme Štab kombinovanog odreda pripremao je napad na vijadukt Bender. U okviru općeg zadatka odreda, Udarni bataljon je obezbjeđivao napad od neprijatelja u Kninu, Golubiću i Strmici. Pored toga, u pokretu ka cilju bataljon je morao da raščisiti s manjim četničkim grupicama u južnom dijelu Plavnog dok je u njegovom sjevernom dijelu ovaj zadatak izvršila jedna četa Proleterskog bataljona koja je bila u rezervi Štaba odreda.

Bataljon je noću između 12. i 13. maja krenuo iz rejona Cvijanovića, sjeverno od Plavna, na izvršenje dobivenog zadatka. Spustivši se u južni dio Plavna, naišao je na manje grupice četnika, koje su tu i tamo pokušale pružiti otpor i napokon se razbježale. Bataljon je na vrijeme jačim snagama posjeo položaj za odbranu na liniji Debelo brdo — selo Rašuo, dok je s manjim snagama zatvorio pravac Golubić—Plavno (3 do 4 km jugoistočno od Plavna). Manje čarke koje su vođene s četnicima u Plavnu, sigurno su skrenule pažnju Talijanima (a postoji mogućnost da su i preko špijunaže bili obaviješteni) o našem prisustvu na tromeđi, pa su iz Strmice u toku noći tukli artiljerijom cijeli prostor između Crnih potoka i Plavna.

Bataljonu »Bude Borjan« postavljen je zadatak da, južno od Bendera u rejonu Pađene—Oton, na podesnom mjestu poruši prugu i spriječi intervenciju neprijatelja iz Knina i Pađena prema Benderu, a jednu četu da uputi iz Rujišta (gdje se bataljon nalazio) preko Zrmanje na visove Bobija (k. 1248) i Crni vrh (k. 984), sjeveroistočno od Prljeva sa zadatkom da spriječi eventualni pokušaj četnika iz Strmice da izađu na brda sjeverno od Plavna i uznemiravaju naše jedinice prilikom napada na Bender-

Napad na Bender počeo je 13. maja 1942. godine u 4 sata od strane Proleterskog i bataljona »Marko Orešković«. Vijadukt je bio solidno utvrđen Dunkerima, rovovima i žičanim preprekama. U prvom naletu ova dva bataljona nisu mogla razbiti odbranu neprijatelja i zauzeti objekat. Naprotiv, bili su prisiljeni da se povuku na polazne položaje. Napad je ponovljen i počeo se povoljno razvijati s izgledom na skori uspjeh. Međutim, u 10.30 sati na željezničkoj stanici Plavno pojavio se oklopni vlak, koji je stigao iz Knina radi

intervencije, jer bataljon »Bude Borjan« zbog zakašnjenja nije stigao da poruši prugu. Razvila se obostrano žestoka borba, sada s nadmoćnijim snagama neprijatelja. Nakon žestoke borbe bataljoni su ponovo bili prisiljeni da se povuku na polazne položaje. Istovremeno su Talijani i četnici pošli iz Knina na položaje Udarnog bataljona s tendencijom da se probiju u Plavno, ali su u toku dana bili odbijeni. Poslije neuspjeha da se zauzme Bender, u popodnevnim satima definitivno se odustalo od daljih napada na vijadukt. Jedinice su izvučene iz borbe i u sumrak povučene u Plavno.

U toku priprema za ovu akciju Štab kombinovanog odreda nije raspolagao detaljnim podacima o neprijateljskim snagama koje su branile Bender, sistemu utvrđenja, preprekama i načinu odbrane vijadukta. Pored toga, nije se raspolagalo s artiljerijom koja bi mogla porušiti bunkere i prepreke te obezbijediti pješadiji prodor u utvrđeni rejon odbrane neprijatelja. S druge strane, od početka napada nije se znalo da li su sve jedinice blagovoremeno obezbijedile izvršenje postavljenog zadatka (slučaj bataljona »Bude Borjan«), Prema tome, dolazi se do logičnog zaključka — pod takvim uslovima nije trebalo napadati vijadukt Bender.

U naredna dva dana u rejonu Plavna Udarni bataljon je pored obezbjeđenja vršio i čišćenje sela od četničkih ostataka i oduzimao oružje od njihovih pristalica. Oduzeto je oko 30 pušaka i 2 puškomitraljeza s odgovarajućom municijom. Protiv ljudi kod kojih je nađeno oružje nisu preduzimane nikakve represalije, što je kod naroda ostavilo pozitivan utisak-

Poslije borbe za Bender, Talijani su počeli da pripremaju akciju opkoljavanja i razbijanja Kombinovanog odreda ili pak njegovog izbacivanja s područja sjeverne Dalmacije. Pretpostavljali su da će se naše jedinice brzo povući za Liku, istim pravcem kojim su i došle. U stvari naša obavještajna služba namjerno je ubacila parolu o našem povlačenju za Liku, što je kod okupatora ubrzalo pripreme za protivakciju. Štab odreda je doznao za namjere neprijatelja. Odmah je izvršio najpogodniji raspored snaga da bi mu se mogao uspješno suprotstaviti. Bataljon »Marko Orešković« 16. maja uveče upućen je u Zrmanju da čisti to područje od četnika, parališe željeznički saobraćaj na pruzi Knin — Gračac i bude spreman da bočno dejstvuje na neprijatelja kada bude prodirao za Plavno. Proleterski bataljon orijentisan je prema željezničkoj stanici Plavno radi zatvaranja pravaca koji od Knina vode za Plavno. Udarni bataljon postavljen je na sjeverozapadne padine Orlovice (tt 1201) prema četnicima u Strmici, s tim da 17. maja rano uputi 1. četu u rejon Savića Stanova sa zadatkom da posjedne Konjsku glavu (tt 1337) i Gologlav (k. 1196) radi obezbjeđenja sa sjevera. Bataljon je, bez 1. čete, istovremeno bio u ulozi štaba odreda.

Raspoređeni jačim snagama duž željezničke pruge od Otona do Hrljeva Talijani su planirali da otpočnu s akcijom opkoljavanja naših snaga 17. maja u svanuće na taj način što bi ih potisli u Plavno, dok su četničke jedinice iz Strmice trebale da noću između 16. i 17. maja posjednu Orlovicu, Gologlav i Konjsku glavu te spriječe izvlačenje naših jedinica za Liku. S takvim početnim rasporedom stezao bi se obruč oko naših snaga na zapadnim padinama Orlovice. Četnici iz Strmice spomenute noći izbili su u rejon Orlovica, Gologlav i Konjska glava, snagama od oko 250 ljudi, i potisli naše predstraže i" Cvijanovića. Udarni bataljon u ranim jutarnjim satima izvršio je protivnapad na četnike u Cvijanovićima i zauzeo Gologlav (k- 1196), a zatim ih u toku dana razbio i odbacio u Strmicu.

Talijanska komanda nije poznavala situaciju kod četnika u Strmici, pa su a toga Talijani 17. maja do podne ostali neaktivni. Oni su tek poslije pod- uz podršku artiljerije, prešli u napad. Proleterski bataljon im je uspješno nC'ečavao prodor prema Plavnu, dok je bataljon »Marko Orešković« pred noć Svršio snažan bočni napad na njih u rejonu Prljevo, zbog čega su obustavili dalii napad i povukli se ka pruzi i u Knin. Gubici neprijatelja ostali su nepoznati ali je sigurno da su ih imali. Naši gubici su neznatni. Iz Udarnog bataljona' ranjena su u rejonu Savića Stanova dva partizana: Dane Čorak i Đuro Vukmirović. Plijena nije bilo.

Dalja dejstva kombinovanog odreda trebalo je uskladiti sa Štabom 4. operativne zone Hrvatske za Dalmaciju, koji se nalazio na području Dinare. Da bi se povezao s njim i dogovorio o saradnji i koordinaciji ličkih i dalmatinskih jedinica, Stab kombinovanog odreda usmjerio je dejstvo dijela snaga na jugoistok u pravcu Dinare. Za ovu akciju angažovani su Udarni i Proleterski bataljon, koji su 18. maja u zoru krenuli na zadatak. Proleterski bataljon sa svoje dvije čete dobio je zadatak da očisti od četnika srednji i južni dio Golubića i zauzme ustaško selo Vrpolje, a zatim obezbjeđujući se od Knina da uspostavi vezu s dalmatinskom jedinicom na Plješevici. Udarni bataljon, također s dvije čete, dobio je zadatak da od četnika oslobodi sjeverni dio Golubića a dijelom snaga da se obezbijedi od neprijatelja u Strmici. Prva četa Udarnog bataljona i dalje je ostala u širem rejonu Savića Stanova radi obezbjeđenja Plavna sa sjevera, dok je 3. četa Proleterskog bataljona obezbjeđivala Plavno s jugozapadne strane na liniji Plješevica (k. 725), Kita (tt 676), Vilin klanac (k. 811) i Crni vrh (k. 984).

Udarni bataljon ušao je u sjeverni dio Golubića u 5 sati i za relativno kratko vrijeme očistio sve zaseoke od manjih četničkih grupa, koje su se raspršile i pobjegle dijelom u školu, koju su Talijani i četnici utvrdili za odbranu, a dijelom prema Strmici. Nastupajući ka školi, jedinice su dočekane jakom i iznenadnom vatrom, što je za bataljon predstavljalo iznenađenje. Nepripremljene za akciju jedinice je zahvatila panika, pa su se neorganizirano povukle u pravcu brda Greda, sjeverno od Golubića. Borbu su prihvatili pojedinci i komandant bataljona koji je u tom času dohvatio puškomitraljez i tukao po školi, a zaboravio je da komanduje s bataljonom. Od toga momenta prekinuta je veza s Proleterskim bataljonom i između četa Udarnog bataljona.

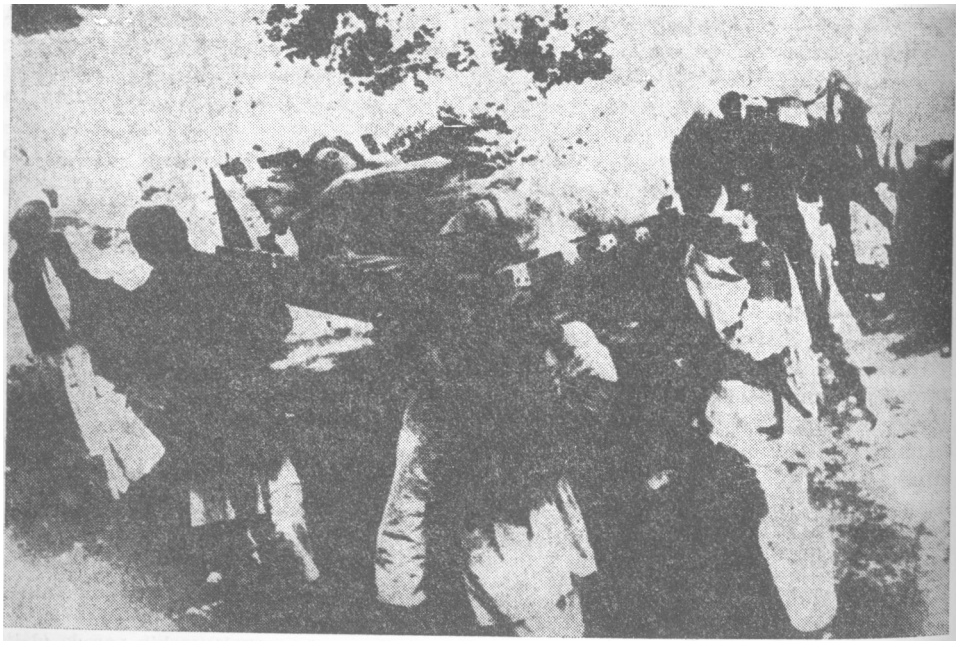
Dok se ovo zbivalo s Udarnim bataljonom, jedna četa Proleterskog bataljona iz zasjede u neposrednoj blizini Knina, potukla je do nogu jednu talijansku haubičku bateriju u pokretu za Strmicu, okrenula topove i tukla po Kninu. Talijani su brzo intervenisali iz Knina i jakim snagama napadali Proleterski bataljon koji je ostao usamljen. U 16.30 sati operativni oficir Kombinovanog odreda Miloš Kukić naredio je Štabu Udarnog bataljona da hitno pruzi pomoć Proleterskom bataljonu, da se izvuku topovi i bataljon iz teške situacije.[4] Stab Udarnog bataljona nije uspio srediti jedinice, pa zbog toga nije mogao ni da podrži Proleterski bataljon u kritičnoj situaciji. Zbog toga smo i ostali bez topova.

Čete Udarnog bataljona povedene su u ovu akciju bez vojničke i političke pripreme. Ni cilj pokreta ni akcije nisu im objašnjeni. Zbog toga se još u to- Pokreta pojavilo nezadovoljstvo, pa čak i neposlušnost kod pojedinaca.

4 dok un) emat» i Podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda (dalje tom v- «">!• 4. vojnoistorijski institut, Beograd, dok. 71.

Borci 6. ličke divizije »Nikola Tesla« za vrijeme ručka 1943.

Lička omladina prenosi ranjene borce.

Izbjeglice iz Hrvatskog **primorja** u **Lici.**

Štab kombinovanog odreda, postavljajući zadatke bataljonima, nije znao da su Talijani i četnici u Golubiću unaprijed pripremili i zaposjeli školu za odbranu. U ratnom izvještaju gdje se opisuju zadaci bataljona za ovu akciju Talijani se uopće i ne spominju, a u izvještaju koji je pisan 18. maja 1942. godine u 11 sati (do koga je vremena Udarni bataljon pretrpio neuspjeh) spominju se Talijani i četnici.[5] A kako se Golubić nalazio između dva jaka neprijateljska garnizona (Knin i Strmica) i na relativno maloj udaljenosti zbog čega je bila moguća brza i uspješna intervencija neprijatelja, dolazi se do zaključka da su naše jedinice bile nedovoljne da postignu potpun uspjeh, što je praksa i potvrdila. No, bez obzira što zadatak nije u potpunosti izvršen, borbe vođene 18. maja u širem rejonu Golubića predstavljale su veliki uspjeh partizana. Talijani su pretrpjeli gubitke od 80 do 100 poginulih i veći broj ranjenih vojnika. Izgubili su jednu bateriju topova, (jer su nišanske sprave i zatvarači bili uništeni). Ova borba, koja je vođena pred samim Kninom, znatno je uzdrmala četničko samopouzdanje i oslabila četnički uticaj na narod TT,?[3] kra-'a' ^etnic i su izgubili 1 puškomitraljez, 6 pušaka i 160 metaka. Iz udarnog bataljona poginuo je jedan borac.

reba napomenuti da zbog navedenog neuspjeha nije došlo ni do saradnje sa Štabom 4. operativne zone Hrvatske za Dalmaciju.

ok smo boravili u Plavnu, održano je nekoliko masovnih sastanaka s na- o om (radilo se i po zaseocima), na kojima su mu objašnjavani ciljevi NOB-a. oga i karakter naše vojske, izdaja ustaša i četnika, politika okupatora i drugo- Politički radnici naših jedinica su prednjačili u tome. Rezultati političkog

[5] Zb- v - 4, dok 69 i 70

rada nisu izostali. Narod je na masovnom sastanku 20. maja izabrao NOO za Plavno i istog dana formirao Plavanjski partizanski vod, mahom od mladića.

Nakon što smo završili akcije na širem prostoru Plavna i sjeverno od Knina, Štab kombinovanog odreda 20. maja donio je odluku da s jedinicama krene preko pruge na zapad pravcem: Plavno — Zrmanja — Rujište — Krupa, a da na prosoru Plavna ostane 1. četa bataljona »Gavrilo Princip« i Plavanjski partizanski vod. Štab Udarnog bataljona isti dan saopćio je četama odluku štaba odreda, ali bez objašnjenja. Pod takvim uslovima odluka je nepovoljno primljena kod većeg dijela boraca i pojedinih starješina. Kada je već propustio da izvrši pripreme za pokret i naredne zadatke, štab bataljona umjesto da se energično postavio i zahtijevao obavezno izvršenje zadatka on se na momente kolebao. Izvršenje zadatka je shvatio kao pritisak a ne kao svoju obavezu u ratu. Kao posljedica takvog držanja štaba bataljona — od 219 boraca i starješina za pokret su se javila svega 82. Ostali, među kojima je, na žalost, bilo i članova KPJ i SKOJ-a, zahtijevali su da se vrate u Liku, što su i učinili. Od preostalog ljudstva formirane su dvije malobrojne čete, na čelu sa štabom bataljona, koje su nastavile borbu u sastavu odreda.

O tome zbog čega je do ovog došlo postoji više mišljenja. Neki smatraju da je u bataljonu bilo mnogo boraca s nedovoljnim borbenim iskustvom, koji su većinom stupili u bataljon »Ognjen Priča« u toku talijanske ofanzive krajem marta 1942. godine zbog čega još nisu bili prekaljeni i naviknuti na ratne napore. Činjenica je da omladinska četa nije bila još dorasla za teške i složene zadatke, s obzirom da su to bili mladići od 16 do 19 godina, koji su prošli kurs vojno političke obuke u januaru i februaru 1942. godine i povedeni kroz manji broj lakših akcija. Ova jedinica praktično nije ni mogla kroz tako kratko vrijeme steći veća borbena iskustva i očeličiti se u borbama. Za nju može postojati ocjena da su bez iskustva, dok za 1. i 2. četu takva ocjena ne stoji. Prva i 2. četa formirane su od partizanskih odreda »Ljubovo« i »Kik« i okolnih sela oko Korenice, u kojima su bili mahom mladi ljudi i borci od 1941. godine. Manji broj je bio onih koji su stupili u ove jedinice dobrovoljno početkom 1942. godine. Ove dvije čete do ulaska u sastav Udarnog bataljona prošle su niz akcija i okršaja s ustašama, četnicima i Talijanima i u tim se borbama očeličile i stekle dovoljno borbenog iskustva.

Komandant Grupe NOP odreda za Liku u svom izvještaju Glavnom štabu Hrvatske o formiranju Udarnog bataljona daje slijedeću ocjenu: »Bataljon smo formirali od najboljih jedinica bataljona »Ognjen Priča«, koje su do sada učestvovale u mnogo borbi protiv okupatora, ustaša i četnika.«[6] Ova ocjena odnosi se na 1. i 2. četu Udarnog bataljona.

Razlog privremene krize Udarnog bataljona u sjevernoj Dalmaciji treba tražiti u drugim elementima, a ne u borbenom i u moralnom pogledu. Bataljon je formiran na brzinu, bez dovoljno organizacionih, kadrovskih i materijalnih priprema. Štab bataljona nije sretno riješen te kao takav nije bio dorastao svom zadatku. Omladinsku četu nije trebalo uključiti u ovaj bataljon, već je **i** dalje zadržati u Lici. Ljudstvo za 3. četu trebalo je odabrati iz **svih** odreda u Lici i to od najboljih boraca i starješina među kojima bi sigurno bilo članova KPJ i SKOJ-a, što bi znatno ojačalo partijsko-politički rad u bataljonu koji je ionako bio nedovoljan.

6 Zb. V — 4, dok. 62.

Ishrana je bila poseban problem, bila je veoma loša. Hranili smo se sirovim ubuđavljenim kukuruzom, što smo ga našli u rejonu Savića Stanova (tromeđa), **mladim** lukom, **a** rijetko kada pojeli smo parče kuhane govedine bez ičega **drugog.** Bilo je dosta slučajeva kada su borci jeli razne trave. Kruha nismo **i vidjeli** dok nismo prešli u Liku. Zbog tako loše ishrane, vojnici su bili fizički **iscrpljeni i** zbog toga su često pobolijevali. Bilo je poznato da stanovništvo **ovog kraja** oskudijeva u prehrambenim artiklima **i za** svoje potrebe, a uzima **iući u obzir** pljačku od strane četnika i Talijana prije našeg dolaska, onda je **taj problem** postao još teži i akutniji. Ishrana je najviše uticala na izdržljivost **i moral** vojnika, s obzirom da je to ljudstvo do tada naučilo na dobru hranu **u** Lici. Pored mjesnih mogućnosti trebalo je organizovati prebacivanje na**mirnica za** ishranu iz Like, jer su za to postojali uslovi i mogućnosti.

Obuća je također postala svojevrstan problem, ne uzimajući u obzir odjeću s kojom se moglo izdržati s obzirom na godišnje doba i vremenske prilike. Masa boraca formalno je ostala bez obuće. Nije bio rijedak slučaj da su borci umotavali stopala krpom i uvezivali špagom i tako išli u borbu po dalmatinskom kamenjaru i velebitskim gudurama.

Rješenje ovih problema izastalo je u toku formiranja bataljona pa su se oni kasnije negativno odrazili na borce i neke starješine u sjevernoj Dalmaciji. Pored toga ljudstvo je bilo izloženo velikim fizičkim naporima od polaska do povratka u Liku. U sjevernoj Dalmaciji danonoćni dugi marševi, najčešće pod borbom, bez dovoljno odmora, sa slabom ishranom i lošom obućom, a po prvi put odvojeni od zavičajnih mjesta, također je imalo svog uticaja na opredjeljenje većine boraca da se vrate u Liku. Tu nije bilo političkog kolebanja da li ili ne nastaviti borbu, već stvarna potreba da se ljudstvo odmori, nahrani i obuje. Svi borci koji su se prije vremena vratili u Liku, po povratku bataljona priključeni su svojim matičnim jedinicama i u daljnjim borbama pokazali se kao vrlo dobri i hrabri borci. Tri su osnovna problema karakteristična za Udarni bataljon u ovom periodu i to: slab štab bataljona koji nije bio dorastao svom zadatku — kao glavni problem, zatim bosotinja i očajna ishrana. Drugih problema nije bilo.

Iako brojno znatno smanjen, Udarni bataljon izvršio je pokret iz Plavna noću uoči 21. maja i prešao željezničku prugu sjeverozapadno od Bendera, u rejonu Sveta Paraskeva. Usput su mineri postavili minu na prugu. Po završnoj akciji smjestio se u zaselak Popovići, gdje je ostao cio 21. maja. Postavljena mina pri nailasku vlaka nije eksplodirala, pa je bataljon uveče uz pomoć minera i oko 60 seljaka porušio prugu između Svete Paraskeve i Šijanove glave na dužini od 150 do 200 metara. Porušen je potporni zid i aktivirana mina, što je pojačalo rušenje pruge- Željeznički saobraćaj paralisan je za nekoliko narednih dana. Po izvršenoj akciji bataljon se prebacio u Zrmanju gdje je ostao 22. maja. U jutarnjim satima slijedećeg dana bataljon se premjestio u Rujišta, gdje se u toku dana grupisao cio Kombinovani odred radi priprema za naredne zadatke. Već 24 maja ujutro štab odreda je s glavninom snaga krenuo pravcem Dolac - Krupa - Golubići, a Udarni bataljon kao desna pobočnica pravcem Cengići - Razbojište - Mandići - Golubići, sa zadatkom da očisti sela od četnika na pravcu nastupanja i da izbije u sjeveroistočni dio Krupe. Na maršu jedinice nisu došle u sukob s četnicima, sve dok nisu izbile sjeveroistočno od Krupe. Pokret po bespuću podvelebitskog krša 0 je veom a naporan i nije se mogao prikriti od neprijatelja. Talijani su pra-

tili pokret naših jedinica avijacijom i bombardovali ih i mitraljirali, što je usporavalo kretanje i povećavalo napor. Od bombardovanja nismo imali gubitaka.

Na putu do Krupe nailazili smo na raštrkana sela koja su bila formalno prazna. Četnici su također pratili pokrete naših jedinica i prisiljavali stanovništvo da se s njima sklanja dublje u Velebit. Na dosta kuća u praznim selima bile su izvješene bijele zastave. Oko Krupe također nije bilo ozbiljnih sukoba s četnicima. Tu i tamo manje četničke grupe bi nas sačekale, pripucale i pobjegle ispred naših jedinica. Bilo je slučajeva da su naše patrole presretale djecu i žene koje su bježale u šumu i objašnjavale im da se nemaju čega bojati i da se vrate svojim kućama, ali u tome nije bilo uspjeha. Narod je bio zaveden, u teškoj zabludi i strahu za svoj sopstveni život. Slijepo je vjerovao četničkoj propagandi da naša vojska ubija, pali i pljačka isto kao i ustaše. Neke od tih žena govorile su našim vojnicima: »Ubijte nas odmah, što ćete nas vraćati u kuće da u njima izgorimo.«[7]

Iz ovih nekoliko podataka vidi se do čega je četnička razbojnička banda dovela narod ovoga kraja. Imajući ovo u vidu, Štab Kombinovanog odreda bio je prisiljen da izda naređenje — da se niko od ljudi ne zadržava kada nemaju povjerenje u nas- U kasnu noć, kada su se utišale borbe s četnicima, i sutradan na ponovne poruke i uvjeravanja narod se počeo vraćati svojim kućama. Ovo je imalo uticaja i na neke četnike iz Golubića, čiji su predstavnici došli u štab odreda i izjavili da će se predati našoj vojsci prije nego krenemo na Golubić. Neki su stvarno došli, predali oružje i otišli svojim kućama bez represalija. Ovakav postupak prema četnicima koji su se predali, a nisu bili zločinci, iznenadio je narod, a i ohrabrio. Tek sada je narod, iako ne masovno, počeo sagledavati da je četnička propaganda o našoj borbi i karakteru naše vojske lažna i da je njihova politika izdajnička.

Jedinice su zanoćile na prostoru Krupe. Manastir u Krupi bio je prilično bogat i starješina manastira odobrio je izvjesnu količinu hrane za našu vojsku a ono što je nedostajalo rekvirirano je u selu, tako da su jedinice dok smo ostali u Krupi u osnovi bile obezbjeđene hranom za razliku od Plavna. Sutradan 25. maja mjestimično su skoro cio dan vođene borbe s četnicima na prostoru Krupa — Duboki Dol — Golubić, ali nije bilo većih sukoba niti uspjeha. S obzirom da su Talijani znali gdje se nalazimo, tukli su artiljerijom iz Zegara i bombardovali avijacijom Krupu i okolne visove gdje su pretpostavljali da se nalaze naše snage. Naročito je žestoko bombardiran manastir Krupa, koji je zapaljen od avionske bombe, ali su borci uspjeli da ugase požar.

Iz Krupe Udarni bataljon je upućen u Duboki Dol, sa zadatkom da opkoli i pohvata četnike u ovom selu. Ostale snage odreda s istim zadatkom upućene su u rejon Golubića. Uspjeh je bio slab. Četnici su izbjegli opkoljavanje, razbježali se i posakrivali u velebitski krš i njegove špilje, gdje ih je bilo nemoguće za kratko vrijeme pronaći i pohvatati. Ista situacija bila je i u rejonu Golubića. U Dubokom Dolu završene su akcije Udarnog bataljona u sastavu Kombinovanog odreda na području sjeverne Dalmacije.

Iz rejona Duboki Dol — Golubić Kombinovani odred je 28. maja u podnr krenuo uz Velibit ka cesti Obrovac - Gračac kod Spasi doma, a zatim je trebalo da nastavi bilom Velebita ka Malom Alanu (k. 1045), i u toku noći uoči 29. maja da napadne i uništi ustašku posadu u Svetom Roku. Jedinice su do

7 Lika u NOB-u 1942, Vojnoizdavačkl zavod, Beograd, 1971, str. 435.

izbile u blizinu Malog Alana gdje su i prenoćile, jer se dalji pokret do noćT do bespuću nije mogao izvesti zbog opasnosti, posebno, za tovarna čl 6 Pokret je nastavljen 29. maja niz Velebit do podnožja, a potom je kolona Ettnula na sjeverozapad ispod Velebita za Raduč. Ustaše u Sv. Roku bile su iznenadene pojavom naših snaga iz Velebita. Brzo su dobile pojačanje iz Lovi-
a i upustile se u borbu s našim osiguravajućim dijelovima. Borba je trajala do pred noć. Zbog jakih ustaških snaga u Sv. Roku, Lovincu i Gračacu odustalo se od napada na ovo selo.

U Raduču smo se odmorili i nahranili što je veoma povoljno djelovalo na cjelokupni sastav, tim više što smo po prvi put poslije 20 dana napornih marševa i borbi po sjevernoj Dalmaciji dobili hranu s kruhom. Osim toga Udarni bataljon je dobio i izvjesnu količinu obuće, koju su prikupile organizacije NOP-a u Raduču i okolnim selima. Odred se 30. maja pomjerio na prostor Medak - Počitelj i u toku noći između Metka i Ribnika prešao željezničku prugu a potom nastavio pokret za Vrebac. Talijani i ustaše obezbjeđivali su prugu, tako da je odred prešao komunikacije pod borbom a da nismo uspjeli porušiti prugu. U Vrepcu je 31. maja rasformiran Kombinovani odred nakon čega se Udarni bataljon preko Ljubova uputio za Korenicu gdje je stigao 1. juna uveče i smjestio se u zgradu bivše bolnice.

Borbe na području Plitvica i organizacija bataljona

U Korenici za Udarni bataljon bio je predviđen odmor, reorganizacija, popuna novim borcima i pripreme za nove zadatke u Gackoj dolini, s obzirom da je na tom području bila loša situacija. Međutim, sve to što je bilo predviđeno za bataljon nije se moglo obaviti zbog grupisanja ustaških snaga južno od Slunja i talijanskih u Vrhovinama. Jedino bataljonu su se priključili oni borci koji su ga samovoljno napustili u Dalmaciji i vratili se u Liku. Očekivala se ofenziva neprijateljskih snaga na slobodnu teritoriju Like. Na području oko Plitvica nalazio se bataljon »Ognjen Priča«, a 5/6. juna prebačen je u rejon Prijeboja i bataljon »Petar Vuksan«.

Ustaške snage od oko 1000 vojnika otpočele su napad 5. juna preko Sertić Poljane prema Plitvicama i do noći, poslije žestokih borbi s bataljonom »Ognjen Priča«, uspjele zauzeti most na Korani kod Plitvica. Nakon što su zauzele most, ustaše rokiraju dio snaga na liniji Arapov Dol — Rastovača, za dejstvo preko Zaklopače i Medveđaka prema Prijeboju. Energičnim napadom u toku 6. i 7. juna, uz velike napore i osjetne gubitke, ustaše uspijevaju odbaciti naše snage i ovladati cestom Plitvički Ljeskovac - Prijeboj - Ličko Petrovo Selo. Naša dva spomenuta bataljona nisu bila dovoljna da spriječe ovaj prodor ustaša. Cilj ustaškog ispada i prodora bio je da se omogući pregrupisavanje talijanskih snaga iz Bihaća za Vrhovine, a ne ofenziva na slobodnu teritoriju kako se to predviđalo.

U novostvorenoj situaciji 8. juna upućeni su Udarni, Proleterski i bataljon »Marko Orešković« iz Korenice preko Homoljca i Brezovica za Gornji Babin mok, sa zadatkom da se odatle probiju zapadno od Plitvičkih jezera u pozadinu neprijatelja, a potom da iz pozadine i s boka, u sadejstvu s bataljonima »ugnjen Priča« i »Petar Vuksan« napadnu neprijatelja u rejonu Prijeboj - Plitvice - Plitvički Ljeskovac. Komandovanje s ovih pet bataljona kao Privremenom operativnom grupom, koja se negdje naziva Plitvički a negdje

Prijebojski odred, povjereno je Petru Kleutu, zamjeniku komandanta 1 operativne zone Hrvatske.

U okviru općeg zadatka Udarni bataljon upućen je **iz** Gornjeg Babinog Potoka za Biginu Poljanu i Plitvice, sa zadatkom da iz pozadine i s **boka** dejstvuje prema neprijatelju. U pokretu kroz šumu bataljon je isturio **pret**-hodnicu na vrlo kratko rastojanje od glavnine, bez izviđačkih patrola **ispred** prethodnice i bez pobočnice. Prije izbijanja u zaselak Bigina Poljana **pret**-hodnica je naišla na ustaše koji su otvorili iznenadnu i jaku vatru, ne **samo** po prethodnici već i po glavnini kolone bataljona koja se kretala šumskim putem. Iznenađen dejstvom ustaša bataljon se bez otpora povukao **prema** Crnom vrhu (k. 962), gdje se prikupio i prenoćio- Obilazak u pozadinu **ne**-prijatelja vršen je plitko i direktno šumskim putem, za koji se moralo **pret**-postaviti da ga drži neprijatelj jer je vezan za njegovu pozadinu.

Sutradan bataljon je nastavio pokret prema Biginoj Poljani i Plitvicama, a jednu četu je uputio radi obezbjeđenja prema Čorkovoj Uvali. Po izbijanju u spomenute rejone, ustaše su se već bile povukle, prethodno zapalivši sela Mirić, Štropinu, Jezerce i Plitvice. Ustaše su, vjerovatno, prozrele manevre naših snaga i blagovremeno se izvukle iz borbe bez većih gubitaka.

Proleterski i bataljon »Marko Orešković« iznenadila je 10. juna u Plitvičkom Ljeskovcu talijanska kolona. Ona se kretala iz Vrhovina prema Prijeboju u susret svojim snagama koje su marširale iz Bihaća za Vrhovine. Bataljoni su bili prisiljeni da se bez borbe povuku u Uvalicu i Homoljac. Dva dana kasnije i Udarni bataljon se povukao preko Plitvičkog Ljeskovca za Uvalicu, u namjeri da dejstvuje bočno na talijanske snage u pokretu iz Bihaća za Vrhovine. U rejonu Mirić Stropina — Plitvički Ljeskovac, Udarni i Proleterski bataljon postavili su zasjedu kojom prilikom je ubijeno 20, a zarobljeno 5 talijanskih vojnika, među kojima i jedan oficir. Plijen: 1 puškomitraljez, 11 pušaka, 2 pištolja, 1200 metaka i nešto druge ratne opreme. Drugu zasjedu postavio je Udarni bataljon na cesti Plitvički Ljeskovac — Čudin Klanac. Lijevo krilo bataljona (3. četa) stupilo je odmah u borbu čim su se pojavile talijanske snage iz Gornjeg Potoka, zbog čega je prije vremena zasjeda otkrivena i akcija u potpunosti osujećena. Nakon što su izvukli svoje snage iz Bihaća, Talijani su prestali komunicirati cestom Bihać — Prijeboj — Vrhovine.

Manevar naših snaga, iako dobro zamišljen, nije u potpunosti realizovan zbog slabog sadejstva, plitkog obuhvata u pozadinu neprijatelja, nedovoljnog iskustva i prilične neodlučnosti u rukovođenju većim snagama u složenijoj operaciji, zbog čega su i jedinice pokazale neodlučnost i nesnalaženje u sukobima s ustašama i Talijanima. Postojali su uslovi i mogućnost da postignemo veće rezultate s obzirom da smo vremenski odvojeno vodili borbu protiv ustaša i protiv Talijana.

Po završenim akcijama oko Plitvica, Udarni bataljon je 17. juna povučen u Korenicu radi odmora, reorganizacije i priprema za dejstva u Gackoj dolini. U reorganizaciji osnovno je bilo smijeniti dotadašnji štab bataljona koji nije zadovoljio na svojoj dužnosti i postaviti novi što je i urađeno- Postavljeni su: za komandanta bataljona Milan Sijan iz Srba, za političkog komesara Bogdan Vujanović iz Divosela, za zamjenika komandanta Milan Vuka-

dinović iz Korenice[8], za zamjenika političkog komesara bataljona Pejica Hinić iz Debelog Brda i za referenta saniteta Jovo Mirić iz Krbavice.

Pored štaba bataljona izmijenjene su i komande četa. Tako je u 1. četi za komandira postavljen Milan Radočaj iz Krečana kod Udbine[9], a za političkog komesara Stevo Delić iz Gornjeg Babinog Potoka, dok je za sekretara partfiske ćelije izabran Nikola Pejinović iz Tuka kod Korenice. U 2. četi za komandira postavljen je Duka Sladić iz Šalamunića, a za političkog komesara Bogdan Ćujić iz Ćujić Krčevine[10]. U 3. četi za komandira postavljen je Dušan Batinica iz Srba, a za političkog komesara Mile Rapajić Klica iz Jezerca, dok je za sekretara partijske ćelije izabran Iso Stanić iz Bjelopolja.[11] Komandiri vodova u 1. četi bili su: Vujo Rapajić iz Krbavice, Petar Čuturilo Zebić iz Gračaca[12] i Petar Glumac Pepa iz Vrela kod Korenice[13], a politički delegati vodova: Dane Ćujić iz Ćujić Krčevine, Geco Končar iz Končareva Kraja i Milan Stanković iz Trnavca.[14] Komandir mitraljeskog voda bio je Ilija Priča iz Vrpila kod Korenice, a politički delegat Mladen Vukmirović iz Plitvičkog Ljeskovca.[15] U toku reorganizacije bataljon je popunjen novim borcima iz bataljona »Stojan Matić«, »Bićo Kesić« i »Krbava«, a iz sastava Udarnog bataljona upućena je grupa boraca u 1. proleterski bataljon. Za vrijeme reorganizacije izvođena je intenzivno vojna i politička nastava u jedinicama, formirane su partijske i skojevske organizacije, izvršena materijalna popuna i drugo.

Borbe bataljona u kotaru Otočac

Pošto su noću 31. maja u bataljonu »Božidar Adžija« u kotaru Otočac četnici izvršili puč, kojom prilikom je oko 70 dotadašnjih partizana otišlo u četnike, došlo je do teške situacije u ovom kotaru.[16] Četnici su posjeli skoro sva srpska a ustaše hrvatska sela, dok su Talijani zajedno s četnicima ušli u Škare, a kasnije u Drenov Klanac i Brlog. U takvoj situaciji oslabljeni bataljon »Božidar Adžija« nije mogao sam nešto ozbiljnije učiniti protiv jakih snaga okupatora, ustaša i četnika, iako se maksimalno angažovao u borbi protiv neprijatelja. Situacija je zahtijevala brzu intervenciju partizanskih snaga iz drugih dijelova Like, pa su Okružni komitet i Štab Grupe NOP odreda za Liku tamo uputili Udarni bataljon.

Poslije jednodnevnog marša Udarni bataljon je 26. juna stigao u šumu zapadno od Škara, gdje je zatekao zbjeg naroda. Ljudi su izbjegli ispred Talijana i četnika koji su 23- juna napali i zauzeli Škare. U zbjegu su se nalazili i ranjeni partizani. Situacija je bila teška. Nije bilo hrane niti sklonista, a vladalo je velliko nevrijeme. Štab Udarnog bataljona stupio je u vezu s bataljonom »Božidar Adžija« i odmah su pristupili pripremi napada na

8 Poginuo 1942. godine kod Dvora na Uni kao komandant bataljona.
9 Poginuo u NOR-u.
10 Poginuo na sremskom frontu kao politički komesar bataljona »Ognjen Priča«.
U Poginuo na Bogunici kod Metka **15. 3. 1943.**
•2 Poginuo 15. 1. 1943. u Gračacu kao komandir čete
13 Poginuo 15. 1. 1943. u Gračacu kao komandir voda.
14 Poginuo septembra 1942. u Kosinju.
15 Za komandire vodova i političke delegate 2. i 3. čete nema podataka.
16 Zb. V—5, dok. 92.

Škare da bi u tom selu ponovo uspostavili našu bazu. Na izviđanju je **usta**novljeno da se u Škarama nalazi oko 1500 Talijana i četnika s 8 tenkova u centru sela utvrđenih za odbranu. Zbog tako jakog neprijatelja odustali **smo** od općeg napada, ali se u napad moralo ići s ograničenim ciljem, tj. **zauzeti** periferne zaseoke i doći do hrane. Dejstvo ova dva bataljona koordinirao je Pero Grubor,[17] obavještajni oficir Štaba Grupe NOP odreda za Liku.

Napad na Škare izveden je 27. juna u 23 sata i trajao je do svanuća. Neprijatelj je, vjerojatno, saznao za naše namjere pa je posjeo sve zaseoke oko Škara i spreman dočekao napad naših jedinica. U napadu nismo uspjeli zbog jakog otpora i podrške Talijana iz centra sela. U borbama oko Škara imali smo iz oba bataljona 5 ranjenih a jednog borca nam je zarobio neprijatelj, Talijani su istog jutra krenuli s dijelom pješadije i tenkovima iz Škara za Glavače, gdje su naišli na dijelove bataljona »Božidar Adžija« s kojima su se sukobili. U ovoj borbi neprijatelj je imao 6 mrtvih i veći broj ranjenih, dok je u bataljonu »Božidar Adžija« poginuo 1 borac.

Udarni bataljon je odmah uputio svoje snage od Škara prema Glavacima u namjeri da bočno i u pokretu tuče neprijatelja, ali dok su one stigle Talijani su napustili Glavače i posjeli Brlog, zbog toga što su pretpostavljali de će naše snage upasti u Brlog i presjeći im cestu Senj — Otočac, i odsjeći ih od Primorja i Gorskog kotara. Pri prolazu Talijana kroz Glavače za Brlog niko od stanovnika pred njima nije izbjegao osim aktivista NOP-a, a kada su naišle naše jedinice, svi odrasli muškarci pobjegli su za Talijanima i četnicima u Brlog, Otočac i Škare.

Poslije ovih borbi bataljoni su smješteni u Glavače radi odmora i pripreme za dalje akcije. Istog dana iz Glavača je upućen na brdo Drenovac (k. 594) jedan ojačani vod iz Udarnog bataljona, odakle je u povoljnom momentu otvorio plotunsku paljbu po neprijatelju koji je logorovao oko škaračke crkve. Tom prilikom ubijeno je oko 15 neprijateljskih vojnika i veći broj ranjen- Iznenađen ovim prepadom neprijatelj je otvorio žestoku vatru i artiljerijom iz Otočca tukao okolne visove oko Škara.

Narednu akciju Udarni bataljon izveo je 2. jula 1942. godine na cesti Oravac — Otočac, u neposrednoj blizini talijanskog garnizona. Postavio je zasjedu u rejonu Kompoljski vrh — Metla (k.721) - k. 655. Talijani su krenuli iz Otočca za Brlog s obezbjeđenjem ispred i bočno od glavne kolone. Nailaskom desne talijanske pobočnice na lijevo krilo bataljona, 3. četa se povukla bez borbe i naređenja iako se nalazila na dominirajućem položaju u odnosu na Talijane (k.645). Koristeći neodlučnost komande 3. čete, oni su energično napali lijevo krilo bataljona što je uslovilo povlačenje svih jedinica. Na desnom krilu bataljona 1. četa prihvatila je borbu s nadmoćnijim snagama, ali se i ona poslije kratke borbe morala povući. U ovom kratkom okršaju ubijena su 2 talijanska oficira, 5 vojnika i 4 četnika, dok broj ranjenih nije poznat. Na našoj strani nije bilo gubitaka.

U ovoj borbi ličnom hrabrošću i neustrašivošću istakao se puškomitraljezac 1. voda 1. čete Đuro Končar, koji je s brisanog prostora i iz stojećeg stava sipao rafalima po neprijatelju i omogućio četi izvlačenje iz borbe bez gubitaka.[18] Okupator i kvislinzi bili su iznenađeni smjelošću naših partizana

17 Poginuo 1944. godine kod Otočca kao obavještajni oficir GSH.

18 Ovaj neustrašivi borac teško je ranjen u borbi s ustašama u selu Vukelići u Kosinju, septembra 1942. godine, pa je od zadobijenih rana i umro.

koji izode akcije i u neposrednoj blizini nji

poslije ove akcije okupator je povukao svoje snage iz Škara i Brloga za Otočac. S okupatorom su pobjegli četnici i njihovi saradnici. Poslije ove akcije Udarni bataljon se smjestio u Brlog, kao bazu iz koje će vršiti dalje akcije, a bataljon »Božidar Adžija« u Škare. Tako je ponovo u sjeverozapadnom dijelu Gacke doline stvorena slobodna teritorija i baza za vojne i političke

Drugu zasjedu Udarni bataljon postavio je 5. jula s 2. i 3. četom na cesti Otočac — 2uta Lokva, u rejonu Rapajina Dola. Iz Otočca su naišla 4 talijanska kamiona puna vojske. Treća četa trebala je da otvori vatru na čelo kolone, a potom vatrom cjelokupne zasjede da potuče neprijatelja, izvuče plijen i zapali kamione. Međutim, 3. četa je propustila kolonu i nije stupila u dejstvo zbog neodlučnosti komande čete. Ovo je bila izvanredna prilika da se dođe do bogatog ratnog plijena. Za ovaj propust postoje neka objašnjenja, naime, da je 3. četa dovedena u zabludu i da je bilo slabo sadejstvo između četa što se ne može prihvatiti kao opravdanje. Poslije kratkog vremena na zasjedu je naišao još jedan kamion s 5 vojnika od kojih je jedan ubijen, jedan ranjen a ostali zarobljeni, dok je kamion zapaljen. Talijani su intervenisali iz Otočca s dva kamiona vojske, koji nisu upali u zasjedu. Iskrcali su se na odstojanju oko 2 km. Na njih je otvorena vatra iz mitraljeza, a poslije i iz puškomitraljeza. Nakon kratke borbe povukli su se za Otočac uz manje gubitke. Na našoj strani jedan borac je ranjen-

Udarni bataljon 6. jula 1942. godine postavio je treću zasjedu u rejonu Brlog — Kompolje. Oko 10 sati naišla su 2 kamiona s vojskom prema Brlogu. Ovo je bila prethodnica motorizirane kolone Talijana, koja je trebala da ispita stanje na cesti za Brlog. Lijevo krilo naše zasjede, vjerovatno, zabunom otvorilo je kratku vatru na većem odstojanju. Budući se vatra brzo utišala, Talijani su se iskrcali, spremili za borbu i u streljačkom stroju krenuli lijevo od komunikacije s namjerom da izbiju na visove u rejonu Brlog — Štacija, koje mi nismo mogli posjesti jer bi trpjeli gubitke od sopstvene vatre. Prvi vod 1. čete odmah je prešao u napad s namjerom da izbije na spomenute visove prije Talijana što mu je i uspjelo. Poslije kratke i žestoke vatre, uz upotrebu bombi, ovaj vod je izvršio juriš, razbio talijansku prethodnicu i natjerao je u bjekstvo. Jedan dio neprijatelja uspio je pobjeći prema Otočcu, a drugi dio natjeran je u potok dubok jedan i po metar i tu zarobljen. Ostale jedinice bataljona nisu mogle vatrom podržati dejstvo ovog voda, jer bi u tom slučaju bile tučene i sopstvene snage. U ovoj borbi ubijen je 1 oficir i 4 neprijateljska vojnika, zarobljeno 17 vojnika i 2 oficira, dok broj ranjenih nije poznat. Naš vod nije imao gubitaka. Zaplijenili smo: 15 pušaka, 1 puškomitraljez, 2 pištolja, 3260 metaka, 64 bombe i izvjesnu količinu drugog materijala.

Poslije kratkog vremena pojavila se talijanska motorizovana kolona od 15 amiona, čija je prethodnica već bila razbijena. Talijani su se razvili za borbu i napali bataljon u zasjedi, u namjeri da ga odbace od komunikacije i uspostave vezu sa Senjom. Razvila se žestoka borba. Talijani su tukli položaje bataljona jakom vatrom iz automatskog oružja i minobacača, ali svi njihovi pokušaji da nas odbace od ceste ostali su bez uspjeha, nakon čega su se povukli u Otočac. Gubici neprijatelja u ovom okršaju nisu poznati, dok je na našoj strani poginuo jedan borac, a ranjenih nije bilo. Ova akcija je pozitivno djelovala na cjelokupni sastav bataljona, u vojničkom i moralnom pogledu-

Već 10. jula bataljon je postavio novu zasjedu na cesti Prokike — Žuta **Lokva,** pretpostavkom da će neprijatelj saobraćati cestom Brinje — Senj ili **even**tualno prema Otočcu. Vjerovatno zbog naših ranijih akcija Talijani nisu prolazili ovom cestom zbog čega se bataljon povukao u bazu radi priprema za napad na četnike u Doljanima.

U prvom periodu borbe su vođene na prostoru Škare, Brlog, Žuta Lokva, Otočac. Ovo je bilo potrebno kako radi stvaranja šire baze za izvođenje vojnih akcija, tako i za stvaranje uslova za politički rad u ovom kraju. Također je bilo važno prekinuti veze neprijatelju s Primorjem i Gorskim kotarom, makar i privremeno. Ovaj zadatak Udarni i bataljon »Božidar Adžija« uspješno su izvršili. U narednom periodu borbe su usmjerene na sjeverni i istočni dio Gacke doline. U sjevernom dijelu četnici su se nalazili u selima Doljani. Zalužnica i Podum, koje je okupator zadržao radi obezbjeđenja saobraćaja i veze između svojih garnizona u Otočcu i Vrhovinama.

Štab Grupe NOP odreda za Liku uputio je u kotar Otočac i bataljon »Krbavu«, s namjerom da se ubrzaju akcije na likvidaciji četnika i ustaša, po mogućnosti u svim selima, i da se na taj način stvore povoljni uslovi za stabilizaciju i jačanje NOP-a na području ovog kotara. Objedinjavanje borbenih dejstava za ova tri bataljona povjerena je Milošu Uzelcu, operativnom oficiru Štaba 6 grupe i Srđanu Brujiću, zamjeniku političkog komesara Grupe.

Napad na četnike u Doljanima izveden je 14. jula u zoru s bataljonima »Krbava« i »Božidar Adžija« te 3. četom Udarnog bataljona, dok su 1. i 2. četa Udarnog bataljona obezbjeđivale napad od Vrhovina i Zalužnice na liniji Crni vrh (k. 910) — Jurjeva kosa (tt 897) i sjeverno od Doljana prema Brezovcu. Sa sjevera je napadao bataljon »Krbava«, a s jugozapada bataljon »Božidar Adžija«, dok je između njih sa zapada napadala 3. četa Udarnog bataljona. Istočna strana ostavljena je prazna, s pretpostavkom da će se četnici u kritičnoj situaciji povlačiti prema Zalužnici, gdje će ih dočekati i tući 1. četa Udarnog bataljona u rejonu Jurjeve kose, gdje je i postavljena u zasjedu-

Četnici su očekivali napad pa su isturili zasjede oko sela i spremno ga dočekali. U prvom naletu spoljna odbrana neprijatelja je likvidirana i do 8 sati sve četničke snage su satjerane u crkvu, kao zadnje i glavno uporište za odbranu. Treća četa zarobila je 10 četnika i zaplijenila 9 pušaka i 1 puškomitraljez. Stegnut je čvrst i uzak obruč oko crkve, tako da ni jedan četnik nije mogao pobjeći a da ne bude ubijen.

Pokušali smo iz minobacača ubaciti mine u crkvu, ali nismo uspjeli. I pokušaj da se crkva zapali ostao je bez rezultata, što je u neku ruku četnike i ohrabrilo. Odbijali su svaki poziv na predaju očekujući intervenciju spolja. Oko 9 sati Talijani vrše zračno izviđanje, nakon čega tuku artiljerijom iz Vrhovina, ali bez efekta. Oko 11 sati četnici iz Zalužnice intervenišu prema Doljanima. Dok su podilazili našim položajima, bili su vrlo oprezni jer su uočili da su naše jedinice zaposjele dominantne položaje, pa ako prihvate borbu da će biti tučeni i uz gubitke odbačeni. U toku podilaženja našim položajima komandant bataljona Milan Šijan pokušao je dijelom snaga da ih odsiječe od Zalužnice, a potom da ih likvidira ili prisili na predaju. Međutim, primijetivši ovaj manevar, pobjegli su u bazu bez prihvaćanja borbe.

U Doljanima četnici su i dalje pružali žilav otpor, bez obzira na našu jaku vatru. Borba je trajala do 14 sati, kada se osjetilo kolebanje među četnicima. Ponovo su pozvani na predaju, uz garanciju pune sigurnosti. Vidjevši da im

pomoć ne može doći i da drugog izlaza nemaju, predalo se 60 naoružanih četnika koji su nam predali 54 puške, 2 puškomitraljeza i 1500 metaka. Dva četnika su poginula, a 10 ih je ranjeno. Na našoj stremi bilo je 5 poginulih a 11 ranjenih boraca. Zarobljeni četnici pušteni su svojim kućama, jer je to bio i uslov njihove predaje, što je veoma pozitivno utjecalo na narod u ovom kraju i u cijeloj Gackoj dolini. U ovoj borbi iz Udarnog bataljona istakli su se- komandant bataljona Milan Šijan, politički delegat voda Nikola Svilar, komandir voda Vuk Blanuša i partizani — Branko Mašić, Novak Vlatković, Mane Grujičić i Branko Kordić- »Kao cjelina u borbi su se istakli Udarni i bataljon »Božidar Adžija«, dok bataljon »Krbava« nije zadovoljio«.[19]

Poslije oslobođenja sela Udarni bataljon se razmjestio po zaseocima Doljana. Politički se intenzivno radilo s narodom, naročito s omladinom. Rezultati nisu izostali. Narod je postepeno počeo sagledavati da je bio zaveden i prevaren talijansko-četničkom propagandom, čemu su pogodovale i ranije greške koje su činili pojedini naši rukovodeći ljudi u ovom kotaru.

Neposredno poslije oslobođenja Doljana pripremljen je napad na četnike u Podumu, ispod brda Um koje dominira čitavom okolinom. Padom Poduma četnici bi izgubili posljednje jače uporište u Gackoj dolini i bili primorani da se povuku u Otočac. Izgubili bi šansu i za politički uticaj kod naroda u većini srpskih sela u ovom kraju. I za okupatora Podum je također bio veoma važna veza između njegovih garnizona u Otočcu i Vrhovinama. Četnici su držali nekoliko objekata oko Poduma i stalno održavali vezu s četnicima u Zalužnici. Glavno uporište im je bila škola u istočnom dijelu Poduma.

U okviru općeg plana napada na Podum udarni bataljon dobio je zadatak da očisti sjeverni i sjeveroistočni dio Poduma od isturenih četničkih dijelova, a potom da, u sadejstvu s bataljonom »Krbava«, napadne i zauzme školu. Treća četa Udarnog bataljona obezbjeđivala je napad od Zalužnice na liniji Veliki Umčić, kota 506, kota 533. Bataljon »Krbava« trebao je da očisti južni i jugoistočni dio Poduma, da napadne školu s južne strane i da spriječi izvlačenje četnika za Otočac. Bataljon »Božidar Adžija« imao je da očisti zapadni dio Poduma od četnika. Napad je počeo 19. jula 1942. godine u 3,30 sati. S obzirom da je bilo loše vrijeme (kiša), početak napada je pomjeren iako je planirano da otpočne ranije. Udarni bataljon u svom nastupanju sukobio se s isturenim četničkim dijelovima u sjevernom dijelu Poduma i kod raskrsnice puteva kod crkve Sv. Marko- Nakon kratke obostrane pucnjave četnici su se razbježali i povukli prema školi. Prva četa Udarnog bataljona izbila je do svanuća sjeveroistočnim padinama Uma na odstojanje od 1 km više škole, gdje je zadržana jakom vatrom četnika iz škole a kasnije i artiljerijskom vatrom iz Otočca. Do koje je tačke u svom nastupanju stigla 2. četa Udarnog bataljona, koja se nalazila na lijevom krilu, teško je utvrditi jer to u ratnim izvještajima nije objašnjeno.

Bataljon »Krbava« u ovoj akciji ostao je potpuno neaktivan. U ratnom izvještaju za njega se kaže da bataljon »Krbava«, odnosno jedna njegova ceta, koja je trebala da napreduje u pravcu škole, kreće u sasvim drugom pravcu i neprijatelj zauzima njezine položaje.[20] Da li je samo to uzrok neaktivnosti ovog bataljona nije poznato, ali je činjenica da škola s južne

19 Zb. v—5, dok. 119.

80 Zb. V - 5, dok. 119.

strane nije napadnuta i da su se četnici pred noć izvlačili i preko polja bježali za Otočac. Talijanska artiljerija iz Otočca počela je da dejstvuje između 7 i 8 sati i da tuče istočne padine Uma, naročito iznad škole, gdje su bili položaji 1. čete Udarnog bataljona.[21] Sjeverne padine Uma tukla je artiljerija iz Vrhovina. Seoski put koji vodi kroz selo u istočnom dijelu Poduma artiljerija uopće nije tukla. Udarni bataljon se povukao na Um, osim 1. voda 1. čete koji je predanio na položajima više škole, pod vatrom artiljerije ij Otočca i vodio skoro cio dan borbu protiv četnika u školi. Bataljon »Božidar Adžija« očistid je od četnika cio zapadni dio Poduma i u potpunosti izvršio svoj zadatak. Četnici su o ovoj borbi imali 10 mrtvih, oko 15 ranjenih i 3 zarobljena, dok su naše jedinice ukupno imale 2 mrtva i 7 ranjenih boraca. Zaplijenjeno je 12 pušaka i 890 metaka. Sutradan, pošto se utvrdilo da su četnici napustili školu, posjednut je Podum, zapaljena škola i porušeni tt stubovi na cesti Otočac — Vrhovine. Ovaj zadatak izvršio je bataljon »Božidar Adžija«.

Slijedeću akciju Udarni bataljon je izveo kasno uveče 31- jula na Špilniku, u neposrednoj blizini Otočca, gdje su bile barake i logor jugoslavenske vojske što su Talijani i ustaše koristili. Barake je obezbjeđivala domobranska straža. Obezbjedivši se dijelom snaga prema Otočcu i Lešću, bataljon je obuhvatajući logor s jugozapadne i sjeverne strane brzo savladao jednorednu žičanu ogradu, upao u logor i brzo popalio 15 baraka. Domobranska straža je otvorila vatru, ali je brzo bila neutralisana dejstvom naših puškomitraljeza, nakon čega su domobrani pobjegli za Otočac. Čim su objekti zapaljeni, bataljon se brzo povukao prema Podumu. Talijani su otvorili jaku artiljerijsku vatru oko Spilnika, ali bez efekta. Jedinica prema Lešću, pored obezbjeđenja, porušila je i tt stubove na dužini od oko 300 m. Akcija je dobro pripremljena, energično i brzo izvedena bez gubitaka.

Poslije akcije na Špilniku, noću između 1. i 2. augusta, Udarni bataljon je napao ustašku posadu u Čovićima koja se nalazila u seoskoj školi. Prema našim podacima u školi je bilo oko 40 naoružanih ustaša. Prva četa dobila je zadatak da obezbijedi mogući napad neprijatelja iz Otočca, a 3. četa od neprijatelja u Lešću i Sincu. Napad na školu trebala je da izvrši 2. četa. Od 12 najboljih boraca iz svih jedinica bataljona formirana je jurišna desetina čiji je zadatak bio da se uz podršku 2. čete probije do školske drvarnice i minom poruši školsku zgradu. Napad je počeo oko 23 sata. Predviđeno je da se mina od školske drvarnice (sagrađene od betona), udaljene oko 15 m od škole, preko dasaka otkotrlja što bliže školskoj zgradi i potom da se aktivira. Jurišna desetina se probila do drvarnice te sačekala naređenje za aktiviranje mina. Kratko vrijeme poslije izdavanja naređenja odjeknula je snažna eksplozija od koje je porušena drvarnica u čijim se ruševinama našla cijela naša jurišna desetina. Kako je i pod kojim okolnostima mina aktivirana nije utvrđeno. Zna se samo da su mineri rukovali minom. Napad je odmah obustavljen jer se cijela 2. četa morala angažovati na spasavanju i izvlačenju mrtvih i ranjenih boraca. Cijela jurišna desetina izbačena je iz stroja: 2 su borca poginula, 4 teže i 6 lakše ranjeno. Ranjeni su spašeni i prebačeni u Škare, dok su poginuli ostali u ruševinama jer ih se nije moglo izvući zbog jake ustaške vatre iz škole. U borbi za spašavanje ranjenih iz 2. čete su poginula još 2 i ranjena 3 borca.

21 Zb. V — 5, dok. 119.

Nisam poznavao sve drugove iz jurišne desetine i 2. čete koji su u ovoj P . . ranjeni i poginuli. Poznato mi je da je poginuo Mićo Vukobratović iz **kline Korenice,** puškomitraljezac 1. **čete,** skojevac i jedan od najmlađih ° u £eti. Bo je to divan mladić, savjestan i veoma hrabar borac. Njegov **rk^ preživjeli** borci Udarnog bataljona ne mogu zaboraviti. U akciji je imao [1] **datak** da štiti grupu od neprijateljske vatre i ispada iz škole. Mirko Tonković puškomitraljezac iz 2. čete, također je poginuo. U akciji je štitio pokret **urišne** grupe **do** drvarnice. Ranjeni su: Ilija Sunajko, Marko Vejnović, Nikola **Vlasojević** (kasnije u NOR-u poginuo), Dragan Glumac (poginuo 1943. na **Cvituši kod** Lovinca), Miloš Dražić, Mile Priča i Rade Matijević, komandir **2. čete.** Bio je to težak udarac i veliki gubitak za Udarni bataljon, tim više **što su se u jurišnoj** destini nalazili najbolji borci iz svih jedinica bataljona.

Posljednju akciju na ovom području Udarni bataljon je izveo 11. augusta **na četnike** između Vrhovina i Dugog Dola. Zapravo u ovoj akciji je učestvovala **1. četa** Udarnog bataljona, s dijelovima bataljona »Božidar Adžija«. Ova kombinovana jedinica krenula je iz Škara 10. augusta i do noći izbila u rejon **šume** Orlovčić (tt 1019) gdje je i prenoćila. Sutradan, rano je postavljena **zasjeda** između Vrhovina (jugoistočne padine tt 1019) i Dugog Dola (k. 925). **Između** 11 i 12 sati naišla je iz Vrhovina jača grupa četnika u streljačkom **stroju** otvarajući povremeno vatru. Pušteni su na odstojanje od 30 do 40 metara, nakon čega je otvorena plotunska paljba i odmah izvršen juriš. Na **mjestu su** ostala 3 mrtva četnika, a ostali su panično bježali preko brisanog **prostora** niz strme livade praćeni našom vatrom do pred Vrhovine. Naknadno **je** ustanovljeno da ih je još 10 ubijeno i više ranjeno u bjekstvu. Kod poginulih četnika nađen je 1 grčki puškomitraljez s 300 metaka i 1 puška sa 100 **metaka.** Na našoj strani nije bilo gubitaka.

Po završenoj akciji odmah smo se povukli dublje u šumu. Nakon toga su Talijani iz Vrhovina otvorili artiljerijsku vatru, ali bez uspjeha. Ovom akcijom je spriječen bar privremeno četnički uticaj i mogućnost da mobilišu i naoružavaju seljake iz Dugog Dola i Kmezine Poljane. Akcijom je rukovodio Miloš Uzelac, operativni oficir Štaba Grupe NOP odreda za Liku.

Poslije ove akcije Udarni bataljon se još neko vrijeme zadržao u širem rejonu Škara- Za to vrijeme dao je nekoliko priredbi za narod. Održavani su partijski i skojevski sastanci i primani novi članovi u ove organizacije. S borcima je izvođena vojna i politička nastava. Bataljon se pripremao za naredne zadatke.

Uzimajući o obzir vojnu i političku situaciju, kakva je bila u maju i junu u Gackoj dolini, i sveukupne rezultate koje je bataljon postigao za dva mjeseca, s puno odgovornosti može se zaključiti da je u potpunosti izvršio zadatak koji mu je povjeren. Bataljon je samostalno i u saradnji s ostalim jedinicama izveo niz akcija u kojima se očeličio, stekao dragocjena iskustva te postao solidna i čvrsta jedinica naše vojske u Lici. Uspio je da zada nekoliko ozbiljnih udaraca okupatoru i četnicima i da ih natjera da se povuku u Otočac. Istovremeno je stvorena slobodna teritorija a time i bolji uslovi za politički rad s narodom, što je bilo od velikog značaja za stabilizaciju NOP-a u ovom raju. Četnici su izgubili povjerenje kod većine naroda u srpskim selima. Narod je počeo jasnije da sagledava četničku i ustašku izdaju i da se sve masovnije opredjeljuje za narodnooslobodilačku borbu.

Borbe u zapadnoj Lici

U Mekinjaru 26. augusta Udarni bataljon je ušao u sastav 2. ličke brigade kao njen 4. bataljon, pa će se u daljem tekstu tako i označavati. U to **vrijeme** se pretpostavljalo da dio Like, koji se nalazi zapadno od pruge i sjeverozapadno od Gospića, pruža velike mogućnosti za mobilizaciju novih boraca za što je bio posebno zainteresiran Glavni štab Hrvatske. On je odlučio da u ovaj kraj uputi jače partizanske snage, razbije ustaške jedinice i njihovu vlast te stvori povoljne uslove za razvoj NOP-a, tim više što je ovaj kraj naseljen pretežno hrvatskim stanovništvom, izuzev općine Kosinj. Postojeće partizanske snage na ovom području (bataljon »Matija Gubec« i Smiljanska četa), nisu bile dovoljne za veće poduhvate i trajnije rješenje vojno-političke situacije u ovom dijelu Like.

Da bi stigle u zapadnu Liku, naše su jedinice morale prethodno očistiti od ustaša područje istočno od pruge, koje je također naseljeno hrvatskim življem i u kome je situacija bila slična situaciji u zapadnoj Lici. Trebalo je preći i željezničku prugu koju su zaposjeli i dobro branili okupatori i ustaše. Zbog vitalnog interesa za okupatora i NDH, lička pruga bila je po cijeloj svojoj dužini gusto posjednuta manjim i većim posadama i garnizonima, zbog čega je trebalo očekivati brzu i energičnu intervenciju neprijatelja kada se tu pojave naše jače snage.

Za prodor u zapadnu Liku određene su 1. i 2- brigada i bataljon »Matija Gubec«. Istočno od pruge, na prostoru Čanak — Ivčevića Kosa i južno od linije Jurišić — Alivojvodić — Uremović, nisu se očekivale žešće borbe, jer tu nisu postojale ni jake snage neprijatelja, niti je bilo utvrđenja koja se ne bi mogla zauzeti. Osim nešto ustaša i žandara, ova sela su branili seljaci, koji su postajali vojnici samo u slučaju tzv. opasnosti. Očekivalo se da će se razbježati. Oni su svoje snage rasporedili na širokom prostoru po zaseocima i isturenim tačkama oko sela zbog čega ih je bilo teško opkoliti i uništiti. Ovo je naročito bilo karakteristično za Ivčevića Kosu, čiji su zaseoci razbacani na velikoj površini, a teren veoma težak. U Čanku se nalazilo oko 50, a u Ivčevića Kosi oko 100 naoružanih ustaša, koji su pokrili prostor i južno od Ivčevića Kose. Od naoružanja su imali puške, bombe i 2 mitraljeza (po jedan u Čanku i Kosi).

Do željezničke pruge dejstvovala je samo 2. lička brigada. Napad je trebao da počne 9. septembra u 6 sati, s tim što su do toga vremena sve jedinicp morale završiti pokret i opkoljavanje prostora za napad. Drugi bataljon »Ognjen Priča« imao je zadatak da opkoli i likvidira ustaše u Čanku i njegovoj okolini u sadejstvu s 1. bataljonom »Stojan Matić« koji je bio određen da opkoli i likvidira ustaše u zaseocima jugoistočno od Ivčevića Kose i da u rejonu Lisac (k. 1062) spriječi bjekstvo ustaša iz Čanka. Ustaše u zaseocima južno od linije Jurišić — Alivojvodić — Uremović trebao je da likvidira 3. bataljon »Mićo Radaković« i da obezbijedi lijevi bok brigade prema Širokoj Kuli i Perušiću, dok je 4. udarni bataljon dobio zadatak da opkoli raštrkane zaseoke Ivčevića Kose i u njima likvidira ustaške posade, s tim što je morao da se aijelom snaga obezbijedi prema Janjči i Ramljanima. Između jedinica ostali su veliki međuprostori a i znatan dio prostora ostao je nepokriven našim snagama-

Napad je otpočeo u određeno vrijeme kod svih jedinica, osim 1. bataljona koji je zakasnio da zauzme Lisac (k. 1062) i spriječi bjekstvo ustaša iz Čanka. Ustaše su pobjegle prije napada 2. bataljona, vjerovatno preko Lisca za Ra-

Četvrti bataljon djelimično je opkolio zaseoke Ivčevića Kose i napao mljane. ^ ^ mjestimično dali jači otpor, ali su za sat—dva razbijeni i uz neustase, itkg pobjegli prema željezničkoj pruzi. Do 12 sati vodile su se mjeznan6n® Srbije borbe, nakon čega se i dalje pretresao teren u nadi da će se stimic razbježanih pohvatati i likvidirati. Međutim, rezultati napada ^čišćenja, koje je produženo i sutradan, bili su neznatni.

Taliiani su s pruge, u ranim satima otvorili kratku ali jaku artiljerijsku vatru po **središnjem** dijelu Ivčevića Kose, kojom prilikom je zapaljeno nekoliko **kuća. Vjerovatno su** pretpostavljali da su tu grupisane naše snage. Odmah smo **intervenisali** u spašavanju imovine tih ljudi u čemu smo i uspjeli. Ti ljudi su nam **bili veoma** zahvalni, posebno kada su vidjeli da se izlažemo opasnosti od **artiljerijske** vatre i požara.

U ovoj borbi ustaše su imale 30 mrtvih i nepoznat broj ranjenih. Zaplijenjeno je 30 pušaka, 2270 metaka, 14 lovačkih pušaka, 9 pištolja, 1 signalni pištolj i nešto malo vojne opreme i izvjesna količina razne trgovačke robe koja je zaplijenjena u Čanku. Brigada je imala jednog teže i jednog lakše ranjenog borca.

U vezi s daljim prodorom u zapadnu Liku 2. brigada dobila je zadatak da napadne i likvidira neprijateljske posade, poruši objekte i željezničku prugu između Ramljana i Janjče, kao i cestu koja ide paralelno s prugom i na taj način otvori put za Kosinj. Štab brigade naredio je 1. bataljonu da zauzme željezničku stanicu Ramljane i poruši dio pruge prema Ličkom Lešću te da obezbijedi akciju od neprijatelja u Otočcu kod Lešća; 4. bataljonu da zauzme željezničku stanicu Ličko Lešće i poruši dio pruge i puta prema Janjči; 2. bataljonu da zauzme željezničku stanicu Janjče i poruši dio pruge i ceste prema Ličkom Lešću i 3- bataljonu da obezbijedi akciju od neprijatelja u Perušiću i da održava vezu s bataljonom »Matija Gubec«, koji je rušio prugu između željezničkih stanica Janjče i Studenci.

Napad je počeo između 14. i 15. septembra oko 24 sata. Žestoke borbe vođene su sve do svanuća, ali i pored svih nastojanja i upornosti boraca nismo mogli savladati neprijatelja na željezničkoj stanici Lešće i zauzeti je. Naime, Talijani su sve željezničke stanice duž pruge bili utvrdili bunkerima, rovovima i žičanim preprekama, tako da se takva utvrđenja nisu mogla zauzeti bez artiljerije i drugih sredstava za rušenje, što mi nismo imali. Dio pruge van željezničke stanice i cesta dobrim dijelom su porušeni, na čemu se radilo i u toku dana. U svanuće, kada se utvrdilo da se stanica ne može zauzeti, komandant 4. bataljona Milan Šijan naredio je da se bataljon povuče u šumu, zapadno od željezničke stanice Lešće, osim dijelova koji su i dalje držali stanicu u blokadi i rušili prugu i cestu. Pored boraca i civilno stanovništvo je bilo angažovano za rušenje komunikacija.

Pošto se u toku noći ovladalo prugom i cestom na cijelom odsjeku napada brigade, osim željezničkih stanica Ramljane, Lešće i Janjče, sutradan se očekivala jača intervencija Talijana iz Otočca. Zato je 4. bataljon dobio zadatak a iznad Lešća postavi zasjedu prema Otočcu i spriječi intervenciju neprijatelja Prema željezničkoj stanici Lešće.[22] Za izvršenje ovog zadatka komandant baaljona angažirao je samo 1. četu koja je zasjedu postavila neposredno uz cestu, oduzete su mjere predostrožnosti da zasjeda ne bude otkrivena. Naređeno je

22 Zb. V — 7. str. 191. i 194.

da nitko ne smije otvarati vatru dok desnokrilni puškomitraljezac Dmitar Mirić ne otvori vatru na čelo kolone.

Oko 10 sati pojavila se talijanska motorizirana kolona iz Otočca u kojoj je bilo 13 vozila. U prvi mah dobivao se utisak da su na čelu i začelju kolone tenkovi. Međutim, to su bila blindirana kola (dvoja na čelu i jedna na začelju kolone). Čitava kolona je upala u zasjedu i čelom zastala na desnom krilu zasjede. U tom momentu otvorena je snažna i ubitačna vatra po koloni, koja je trajala 10—15 minuta, nakon čega smo bacili ručne bombe i krenuli na juriš- Neprijatelj je bio potpuno razbijen. Jedan dio ranjenika uspio se izvući u Lešće, odakle su transportirani seljačkim kolima za Otočac. Brzo smo izvukli sav ratni materijal iz kamiona, nakon čega smo vozila spalili, osim jednih blindiranih kola koja su uspjela pobjeći ka željezničkoj stanici Ličko Lešće. Nakon otprilike 2 sata Talijani su uputili 4—5 kamiona s vojskom iz Otočca. Kamioni su se zaustavili oko 3 km od mjesta prethodne borbe i iskrcali pješadiju koja se uputila prema nama. Odmah smo rokirali četu i postavili zasjedu prema nailazećem neprijatelju. Sada smo na raspolaganju imali jedan minobacač, koji smo zaplijenili u prethodnom okršaju, s dosta mina ali, na žalost, nitko u četi nije znao s njim da rukuje. Naučio nas je zarobljeni talijanski vojnik. Kolonu smo pustili na domet efikasne puškomitralješke vatre, nakon čega je uslijedila minobacačka i puškomitraljeska vatra. Zbunjen iznenadnom i jakom vatrom neprijatelj je bez otpora pobjegao prema Otočcu. U ovim okršajima neprijatelj je imao gubitke od 40 mrtvih i većeg broja ranjenih. Zapaljeno je 10 kamiona i dvoja blindirana kola, zaplijenjeno 1 radio-stanica dometa 50 km, 2 puškomitraljeza, 52 puške, 1 lovačka puška, 1 mali minobacač s 90 mina, veće količine municije (nije izbrojena), 2 ranca sanitetskog materijala, veći broj kolutova žice za telefonske linije, šatorska krila, ćebad i veća količina odjeće i obuće. Ceta nije imala gubitaka.

Nakon završene borbe posjetila nas je omladina iz Lešća, čestitajući nam na pobjedi i noseći nam hranu i vodu. Bio je to prijatan i srdačan susret boraca i omladine ovog kraja. Udarni bataljon je zanoćio u Lešću i sutradan prije svanuća krenuo za Krš kod Kosinja.

U napadu na Kosinj učestvovale su 1. i 2. lička brigada i jedan bataljon 4. ličkog odreda. Na cijelom prostoru kosinjske općine nalazilo se preko 100 ustaša, 270 domobrana i naoružanih seljaka i oko 50 četnika- Planom je bilo predviđeno da se neprijateljske snage okruže a potom unište ili zarobe. Druga brigada dobila je zadatak da likvidira neprijatelja u Kosinjskom Bakovcu, Rudinki, Lipovom Polju i Vukelićima. Napad je počeo 21. septembra u 9 sati. U okviru zadatka brigade 4. bataljon je imao najteži zadatak. Napadao je selo Vukeliće, koje je bilo najjači ustaški oslonac u kosinjskoj općini. Borbu je vodio cio dan s neprijateljem koji se žilavo i uporno branio. Ustaše su znale da su opkoljene i ukoliko bi se po danu probijale iz okruženja da bi pretrpjele osjetne gubitke. Radi toga su se i grčevito borile da sumraka, kada su pod zaštitom mraka pobjegle u obližnju šumu. Gubici neprijatelja nisu se mogli utvrditi. Iz 4. bataljona poginuli su: Vajo Kosanović iz Korenice i Rade Varićak, puškomitraljezac iz Homoljca. Bili su to jako dobri i hrabri vojnici i borci. Ranjeni su: Milan Šijan komandant bataljona, Duro Končar, puškomitraljezac, Luka Vlaisavljević iz Trnavca, Đuro Zubović iz Uvalice kod Plitvica i Milorad Glumac iz Vrela Korenice te još dvojica čijih se imena ne sjećam.

Zaplijenjeno je 17 pušaka, 1050 metaka, 8 ručnih bombi, 30 mina za mali minobacač i nešto malo druge vojne opreme.

Okupator je na naše prisustvo reagovao napadom iz pravca Janjče - Studenci prema Kosinju. Talijanske snage su, uz podršku jake artiljerijske vatre, **zauzele** karaulu (tt 668), a zatim se u njoj utvrdile i na nju izvukle dva brdska topa i 3 minobacača, ali je njihovo dalje napredovanje zaustavljeno. U borbi protiv Talijana brigada je s po dva bataljona neizmjenično tri puta jurišala na karaulu, ali bez uspjeha. Naročito žestoke borbe su vođene 28. i noću 28/29. septembra, kada su Talijani najzad primorani da se povuku. U ovim okršajima imali smo 5 ranjenih- Gubici neprijatelja nisu poznati. Zaplijenjeno je 5 pušaka i 30 mina za mali minobacač.

Dvije čete 4. bataljona i jedna četa 1. bataljona postavile su 28. septembra zasjedu na cesti između Studenaca i Janjče. Prva četa 4. bataljona postavila je zasjedu u rejonu k. 612 — Tomaševića kuće, dok je jedna četa obezbjeđivala akciju prema željezničkoj stanici Janjče, a druga prema Studencima. Oko 13.30 sati u zasjedu je upala talijanska kolona od 7 kamiona i dvoja poštanska kola. Poslije kraće ali žestoke vatre Talijani su razbijeni i dali se u bjekstvo prema Janjči, ostavljajući svoje mrtve, kamione i sav materijal na cesti. Uslijedilla je jaka vatra neprijateljske artiljerije iz Studenaca; s Gradine i karaule, koja je poklopila sopstvene snage koje su bježale prema Janji. Za to vrijeme mi smo izvlačili ratni materijal, sve dok artiljerijska vatra nije prenijeta na zaustavljenu kolonu kamiona. Izvukli smo 44 puške, 5033 metka, 1 pištolj, 4 sanduka mina za teški minobacač, 1 pisaću mašinu, 102.000 kuna, 15 ćebadi, manje količine cigareta i raznog drugog materijala. Zapalili smo 3 kamiona dok su drugi ostali oštećeni na cesti. Talijani su u ovoj akciji ostavili na mjestu borbe 30 mrtvih, a gubici koje im je nanijela sopstvena artiljerija ostali su nepoznati. Zarobili smo 1 Talijana, 1 ustašu i 1 četnika, koji su se nalazili u poštanskim kolima. Naši gubici su iznosili 1 mrtav i 4 lakše ranjena. Poginuo je Milan Stanković iz Trnavca, vodni delegat, u zadnjem momentu kada smo palili kamione. Bio je to primjeran starješina, dobar drug i hrabar borac-

U to vrijeme mi smo imali u našim jedinicama vojnika bez oružja, ali su data uputstva da se takvi ljudi u akcijama vode pozadi jedinica. Međutim, u akcijama se to nije moglo ostvariti jer su svi takvi mladići željeli da ravnopravno učestvuju u borbi sa svojim drugovima, bez obzira što nemaju oružje.

Poslije ovih borbi 2. brigada se noću 29. septembra koncentrirala u selima Kosinjski Bakovac i Kruščica, odakle je zajedno s 1. brigadom krenula u napad na ustaše a pretpostavljalo se da ih ima 500 u selima. Imala je zadatak da zauzme Klanac sa svim okolnim uzvišenjima, sruši most na rijeci Otešici između Klanca i Smiljana i tu postavi osiguranje prema Gospiću, zatim zauzme Oteš (k. 745), pročisti čitav teren od ustaša i posjedne sve kote zapadno od Klanca, zaključno s Krčmarom (k. 1012). U okviru zadatka brigade 4. bataljon je dobio zadatak da napadne i likvidira neprijatelja u Klancu i zauzme okolne visove neposredno uz njega. Napad je počeo oko 4,30 sati 1. oktobra. Prva četa napadala je samo selo Klanac, 2. četa vis istočno od Klanca, a 3. četa

sjeverozapadno od Klanca i svi neposredno uz mjesto sa sjeverozapadne strane. Razvila se oštra borba u kojoj je neprijatelj pokušao upornom odbranom odbiti naše snage. Energičnim napadom i jurišem 1. i 3- četa ovladale su do svanuća objektima napada i nabacile neprijateljske dijelove na vis istočno od Klanca koji je napadala 2. četa koja zbog nepouzdanog vodiča nije

blagovremeno stupila u dejstvo. Zatekao ju je dan na otvorenom polju i više nije mogla prići objektu napada, tim prije što su se sve ustaške snage povukle na ovaj vis. U 13 sati vis je napala 2. četa s istočne a 1. četa sa zapadne strane. Napad je podržala vatrom i 3. četa pa je nakon oštre borbe, na nož, savladan ustaški otpor i zauzet vis. S tim je bataljon izvršio svoj zadatak, zarobivši 25—30 neprijateljskih vojnika. Iz 1. čete lakše je ranjen jedan vojnik. Zaplijenjen je 1 osobni automobil[23], 1 poljska kuhinja, manje skladište s vojnom odjećom i obućom, jedna trgovina puna razne trgovačke robe, s oko 40 pušaka, 2.500 metaka, 1 protivtenkovska puška, 1 pištolj, 1 dvogled i 1 oficirska uniforma.

Čim smo zauzeli Oteš i Klanac jedan talijanski ojačani bataljon, uz podršku artiljerije, krenuo je iz Gospića međurječjem Like i Otešice prema Klancu, ka našim položajima. Naš 1. bataljon sačekao je neprijatelja na istočnim padinama Oteša, a 4. bataljon jugoistočno od Klanca (Klanačko polje), s tim što je 1. bataljon uputio svoju 1. četu u pozadinu neprijatelja, sa zadatkom da ne otvara vatru prije nego glavne snage stupe u borbu. Ova se četa neopaženo privukla iza neprijateljskih artiljerijskih položaja- Kada su Talijani zaustavljeni i zbog naše jake vatre protivnapada počeli da se povlače, uslijedio je napad ove čete s leđa. Počela je borba prsa u prsa, noževima i kundacima. Neprijatelj je brzo razbijen nakon čega se u neredu i panici povukao prema Gospiću, ali uz velike gubitke. Gonjenje neprijatelja je izostalo zbog pomrčine Na bojištu kod Žitnika ostavio je veći broj mrtvih, a na našoj strani nije bilo poginulih. Dušan Opačić, vodnik u 1. četi 1. bataljona »Stojan Matić«, zadobio je 18 rana od noža i preživio.

U borbama s ustašama u Klancu i s Talijanima kod Žitnika, iz 4. bataljona istaklo se ličnom hrabrošću 15 vojnika i starješina: Momčilo Lukić,[24] Stevo Ćujić, Geco Končar, vodnik, Petar Borjan[25], Milan Zigić, Mićo Božanić[2]®, Jela Uzelac-Končar[27], Branko Ognjenović, Vujo Rapajić, komandir 1. čete, Nikola Štetić, Branko Bajić, vodnik, Mićo Vukmirović, desetar[28], Mile Panjković[29], Nikola Skoknić, Rade Dozet, Stevan Koruga[30], Duka Sladić, komandir 2. čete, Petar Dražić, Marko Šijan, Vlajko Funduk[31], Mićo Hinić, Nikola Svilar, vodnik, Nikola Popović, desetar[32], Vlado Barać i Dušan Batinica, komandir 3. čete[33].

Borbe u Kordunu i Baniji

Poslije borbi u Kosinju i Pazarištu 2. lička brigada je odmaršovala u Korenicu gdje je trebala da se odmori i popuni. Međutim, ubrzo je stiglo naređenje za pokret preko Kapele za Kordun. Prije pokreta u njen sastav uključena je i 1. ženska omladinska partizanska četa. Pokret je otpočeo 13. oktobra 1942. godine izjutra. Prvo noćenje je bilo na Plitvičkim jezerima- Udarni bataljon

23 Automobil su kasnije Jakov Blažević i Đuro Kladarin na Mliništu predali drugu Titu kao poklon ličkih partizana.

24 i 25 Poginuli u Gračacu 15. 1. 1943.

26 Poginuo na srijemskom frontu 1945.

27 Teško ranjen 24. 10. 1942. na Tušiloviću i podlegao ranama.

28 i 29 Poginuli u NOR-u.

30 Poginuo novembra 1943. kod Gospića.

31 i 32 Poginuli u Gračacu 15. 1. 1943.

33 Zb. V — 8, str. 24, 57. i 173.

e tada bio u naponu svoje snage. Očeličio se kroz mnoge borbe u sjevernoj **Dalmaciji,** Gackdj dolini i zapadnoj Lici. Marš od Plitvica nastavljen je preko **sela** Biljevine a zatim savladavši bespuća planine Kapele, jedinice su stigle **u Kordun** i prenoćile u selu Zbjegu, da bi 16. oktobra izbile u Veljun. Kor**dunaški** narod nas je oduševljeno pozdravljao.

Poslije napornog marša od Like do Veljuna nismo se mogli ni odmoriti već smo morali odmah stupiti u akciju. U popodnevnim satima, 16. oktobra, prema Veljunu su počele stizati kolone žena, djece i starih ljudi, koji su bježali **ispred** okupatora s najpotrebnijim stvarima i stokom. Od njih smo saznali da su Talijani u ofenzivi, da pljačkaju i pale sva usputna sela. Dio Udarnog i još jednog bataljona 2. brigade zaposjeli su desnu obalu Korane u slučaju da **neprijatelj** krene prema Veljunu da ga zaustave. Pred noć pojavila se talijanska izvidnica na Korani, koja se nakon izviđanja povratila u Perjasicu, gdje su zakonačile glavne snage neprijatelja. Na nju nismo otvarali vatru kako bi naše snage ostale u tajnosti. I stvarno, Talijani nisu saznali za naše jedinice do sutradan, kada je došlo do sudara s njima.

Slijedećeg dana, 17. oktobra 1942. godine, 2. brigada dobila je zadatak da napadne neprijatelja s onu stranu Korane na liniji Perjasica — Kestenjak, koji je tada tamo palio i pljačkao sela.[34] Odmah je 2. bataljon iz Veljuna upućen za V. Crkvinu sa zadatkom da pređe rijeku kod Perjasičkog Ponorca, zatim da nastupa prema Kestenjaku i sa sjevera da odsiječe neprijateljske snage koje su se nalazile u Perjasici. Ostali dijelovi brigade prešli su Koranu pomoću splava kod Veljuna. Cim je prešao rijeku, 4. bataljon je upućen u prethodnicu brigade pravcem: D. Visočka, istočno od sela Miloševca prema Perjasici, sa zadatkom da ustanovi gdje se nalazi neprijatelj, njegovu jačinu i namjere. Iza prethodnice, nešto udesno preko G. Visočke i Visokog brda (k. 217) kretao se 1. bataljon, a pozadi i lijevo od prethodnice 3 . bataljon, s tim da lijevim krilom zahvati selo Točak, jugozapadno od Perjasice.

Čim je izbila u selo Bukovac, prethodnica je primijetila da su Talijani u pokretu i da su već zapalili selo Miloševac. Štab brigade odmah je izvršio pregrupaciju snaga na taj način što je 3. bataljon ubrzanim maršem upućen u rejon Bukovac Perjasički, sa zadatkom da posjedne raskrsnicu puteva i spriječi daljnji prodor neprijatelja, dok su 1. i 4. bataljon dobili zadatak da neopaženo zauzmu položaje na kosama sjeverno od puta ka Perjasici, i to: 4. bataljon od sela Dereti do Srednjeg Poloja, a 1. bataljon od Srednjeg do Donjeg Poloja, ne otkrivajući se i ne otvarajući vatru sve dok 3. bataljon ne privuče na sebe glavne snage neprijateljske kolone. Drugom bataljonu poslato je naređenje da se vrati i pređe rijeku 2—3 km nizvodno od splava, što prije izbije sjeverno od Gornjeg Poloja i presiječe Talijanima odstupnicu za Perjasicu. Dva bataljona — 1. i 4. na vrijeme i neopaženo posjeli su položaje, dok je 3. bataljon morao da, zbog brzog kretanja neprijateljske konjice i tenkova, stupi u susretnu borbu ispred raskrsnice u rejonu Bukovca. Bataljon se brzo razvio i zauzeo odgovarajuće položaje. Borba je počela u 15,45 sati i dalje nastupanje Talijana bilo je zaustavljeno. U borbu su stupili 1. i 4. bataljon, poslije čega je pritisak na 3. bataljon popustio. Razvila se žestoka borba. Talijani nisu mogli angažirati čak ni svoju artiljeriju, jer je odmah bila neutrahsana našom bliskom i snažnom vatrom. Tenkovi su bezuspješno pokušavah da je zaštite i aktiviraju, tako da se talijanska kolona nije uspjela ni raz-

M Zb. V, 8, str. 279—280.

viti, već je ostala prikovana neposredno uz cestu gdje se morala grčevito boriti. Zajedno sa zalaskom sunca izvršen je munjevit i snažan juriš. Talijani su pokušali da ga vatrom zaustave, ali nisu uspjeli. Borci su se kao lavina sručili na cestu gdje se razvila ogorčena borba prsa u prsa. Hrabrost i odlučnost naših boraca u ovom jurišu došla je do punog izražaja. Skakali su na tenkove, oteli jedan, a dva onesposobili. Talijane je zahvatio strah i panika pa su se dali u bjekstvo, ostavljajući na bojištu mrtve i ranjene, konje, tehniku i opremu. Pao je mrak. Borba se privodila kraju. Naređeno je gonjenje neprijatelja prema Perjasici. Međutim, teško ga je bilo odmah otpočeti jer je na bojištu vladao haos. U mraku su se jedinice izmiješale i dok su se sredile stvarno gonjenje je izostalo- Jedinice su izbile pred Perjasicu ali bez dodira s neprijateljem.

Talijanska kolona bila je sastavljena od konjice, tenkova, artiljerije i pješadije a brojila je oko 2500—3000 vojnika. Talijani su priznali da su u ovoj borbi imali 159 izbačenih iz stroja, što mrtvih što ranjenih i zarobljenih[35]. Gubici brigade iznosili su 4 poginula i 14 ranjenih boraca. Zaplijenjeno je: 2 topa sa 110 granata, 1 ispravan i 2 oštećena tenka, 122 puške, 6 puškomitraljeza, 3 mitraljeza, 5 pištolja, 4 signalna pištolja s 1600 signalnih metaka, 1 automat oko 300.000 metaka, 1500 ručnih bombi, 80 mina za mali minobaćač, 7 kamiona, 1 osobni automobil, 24 konja, 80 sedala, 5 sanduka sanitetskog materijala, 1 radio-stanica, 9 brdskih kazana i mnogo razne druge ratne opreme. Ubijeno je i 68 konja. Uspjeh bi svakako bio još veći da je 2. bataljon stigao da presiječe odstupnicu neprijatelju za Perjasicu.

Jedinice su zanoćile na položajima ispred Perjasice. Talijani su se 18. septembra utvrđivali ispred naselja. Između 10 i 11 sati komandant 4. bataljona Dušan Dotlić pozvao je komandira 1. čete i naredio mu da uzme jedan vod i sve puškomitraljeze iz čete (9 komada), privuče se na blisko odstojanje i da ih napadne kad se najviše grupišu, a potom da se povuče na položaj. Oko 13 sati talijanski vojnici su prekinuli rad i okupili se na čistini radi odlaska na ručak. Bilo ih je oko 70. Otvorena je brza paljba iz svih puškomitraljeza koja se nije prekidala dok ih je bilo u stojećem stavu. Neprijatelj je reagovao artiljerijom, ali vod se uspio povući bez gubitaka-

Borba kod Poloja bila je trijumf 2. ličke brigade. U napadu je pored Ličana učestvovala i 4. kordunaška brigada. U izvještaju političkog komesara Glavnog štaba Hrvatske upućenom Vrhovnom štabu za ovu borbu je rečeno: »Ova akcija može se smatrati kao najuspjelija akcija do sada u Hrvatskoj, s obzirom na kvalitet zaplijenjenog oružja i količinu municije.«[30] Glavni štab Hrvatske svojom naredbom br. 22 od 19. novembra 1942. godine pohvalio je cjelokupni sastav 2. ličke brigade za pobjedu na Poloju.[37]

Poslije Poloja na red je došao Tušilović u kome se nalazilo oko 600 domobrana, ustaša i žandara naoružanih pješadijskim oružjem i 2 brdska topa. Odbrana mjesta bila je organizovana u tipu poljske fortifikacije. Cjelokupna odbrana oslanjala se na dva jaka odbrambena čvora, od kojih je topografski i taktički Brezova glava bila glavna. Dominirala je raskrsnicom puteva i grupom kuća na cesti, s kojima je činila cjelinu. Drugi obrambeni čvor bilo je Galovo brdo (k. 213) koje dominira putem kroz naselje. Sjeverno od ras-

35 Zb. V — 8, str. 473—474.
36 Zb. V — 8, str. 253.
37 Zb. V — 8, str. 223.

krsnice puteva bila je crkva, jaka otporna točka u sistemu odbrane naselja. U međuprostorima fortifikacijsko uređenje odbrane dopunjavali su bunkeri • žičane prepreke. U svemu Tušilović je predstavljao solidno uporište u sistemu spoljne odbrane Karlovca.

Za napad na Tušilović određena je 2. lička brigada, dok je obezbjeđenje napada vršila 4. kordunaška brigada- Glavni udar štab brigade je usmjerio na Brezovu Glavu. Taj zadatak je dobio 4. bataljon. Galovo brdo je napadao 3 bataljon, dok je lijevo od njega preko Koranskog Brega prema Grijakovićima nastupao 2. bataljon, a duž puta od Karlovca 1. bataljon. Napad je počeo u 24 sata u noći između 23. i 24. oktobra. Pomrčina nam je omogućila neometan izlazak na polazne i jurišne položaje, a poslije pola noći pojavila se mjesečina, pa smo mogli brzo uočavati i neutralisati vatrene tačke neprijatelja. Cilj nam je bio opkoliti i stegnuti čvrst obruč oko uporišta, prisiliti neprijatelja na predaju ili pristupiti njegovom uništenju. Napad je istovremeno otpočeo na svim pravcima. Razvila se obostrano oštra i uporna borba. Naši juriši su se neprekidno redali od objekta do objekta. Svaki zauzeti bunker je bio zapaljen, tako da se znalo dokle je koja jedinica stigla.

Centralni bunker na Brezovoj Glavi zapaljen je prvom minobacačkom minom, nakon čega je uslijedio snažan juriš 4. bataljona. U kratkoj i oštroj borbi zauzeti su svi objekti na Brezovoj Glavi, osim grupe kuća ispod nje Uništenje centralnog bunkera bilo je presudno za osvajanje Brezove Glave, kao ključnog objekta neprijateljske odbrane. Nišandžija na bacaču bio je komandant 4. bataljona Dušan Dotlić. Do svanuća zauzeti su svi objekti neprijateljske odbrane u Tušiloviću, osim crkve koja je zauzeta oko 9 sati i grupe kuća ispod Brezove Glave gdje se grupisao preostali dio posade. Njena artiljerija bila je neutralisana bliskom vatrom jedinica 4. bataljona. Da bi slomili i posljednja uporišta neprijatelja, privukli smo topove i tenk koje smo zaplijenili na Poloju. Prije nego smo počeli napad uslijedila je intervencija ustaša iz Karlovca pa je bilo u pitanju da li će kordunaška brigada izdržati ili će doći do proboja i izvlačenja neprijatelja iz Tušilovića. Blokirana posada je pokušala proboj prema Karlovcu u susret svojim snagama. Kordunaši su sjajno izvršili svoj zadatak, razbili su ustaše i natjerali ih da se povuku u Karlovac, a jedinice 2. brigade brzo su slomile pokušaj proboja iz Tušilovića.

Pošto je odbijena intervencija neprijatelja iz Karlovca, izvršili smo napad snažnom artiljerijskom i pješadijskom vatrom i tenkom po preostalim objektima neprijateljske odbrane. Nakon toga neprijatelju je upućen ultimatum da u roku od 1 sata položi oružje i preda se ili će u protivnom biti uništen. Naređen je i privremeni prekid vatre. Prije isteka ultimatuma domobrani su se predali, dok su ustaše još formalno davale otpor. I oni su se uskoro predali s potpuno ispravnom baterijom od 2 brdska topa. Četvrti bataljon je dijelom snaga preuzeo zarobljenike. Borba je završena oko 16 sati 24. oktobra 1942. godine. Ovo je bila druga značajna pobjeda Ličana na Kordunu. Neprijatelj je pretrpio gubitke od 45 mrtvih, od kojih 2 oficira, i veći broj ranjenih. Zarobljeno je 60 ustaša, od kojih 2 oficira, 40 žandara, 322 domobrana, od kojih 2 oficira i 1 doktor. Zaplijenjeno je: 2 brdska topa sa 64 granate, 2 mala minobacača sa 123 mine, 4 mitraljeza, 13 puškomitraljeza, 350 pušaka, 30.000 metaka, 250 ručnih bombi, 20 konja s opremom i mnogo

druge ratne opreme.[38] Brigada je imala gubitke od 16 poginulh i 45 ranjenih boraca.

Iz 4. bataljona istakli su se Vujo Rapajić, komandir čete, Petar Borjan. Jela Uzelac, Milan Zigić, Mićo Božanić, Stipe Špehar[39], Dane Ćuić, politički komesar čete, Mićo Keča[40], Ilija Klašnja[41], Branko Ognjenović, Dušan Dozet, Stevo Koruga, Dušan Koruga, Nikola Štefić, Vlaisavljević Nikola, Milan Dozet, Rade Dozet, Milan Momčilović, Bogdan Ćuić, Stevo Marinković, Dane Vojvodić, Dane Majstorović Dacin, narodni heroj[42], Momčilo Lukić[43], Pejo Vojvodić, Vajo Dmitrašinović[44], Petar Erak i Stevo Leka.[45]

S obzirom da se pripremala operacija za oslobođenje Bihaća, u koju je uključena i 2. lička brigada, ona je od Tušilovića krenula ka Plitvičkim jezerima. Dok se nalazila na maršu, Štab 1. operativne zone Hrvatske je odlučio da se njom usput likvidira neprijateljska posada u Rakovici i okolnim selima. Obezbjeđenje ove akcije od neprijatelja u Slunju i Cazinu vršila je 4. kordunaška brigada. Napad je organizovan na brzu ruku, tako reći jedinice su iz pokreta uvedene u borbu. Pretpostavljalo se, bez dovoljno argumenata, da Rakovicu i njenu okolinu brani oko 200 ustaša, nepoznat broj žandara i ustaške milicije i da njihova likvidacija za nas neće predstavljati poteškoće. Nije se vodilo računa o mogućoj brzoj i jakoj intervenciji neprijatelja s više pravaca što se i dogodilo. Napali smo 29. oktobra u 24 sata. Prvi bataljon je, uz osjetne gubitke, zauzeo dio Rakovice, 2. bataljon Čatrnju i postavio obezbjeđenje prema Drežniku, 3. bataljon je zauzeo Poljanak, Malu i Veliku Lisinu (k-741 i 789), i postavio obezbjeđenje prema Kuselju i Saborskom na liniji V. Aćimović (k. 870), Mlinište (k. 677), dok je 4. bataljon ovladao Jelovim Klancem i produžio napad prema Brajdićima i Rakovici. Kao što se i očekivalo, uslijedila je intervencija ustaša od Bihaća, Cazina, Drežnika i Slunja, ali je na svim tim pravcima neprijatelj odbijen. Međutim, poslije kratkog vremena uslijedila je nova intervencija oko 700 ustaša od Slunja i Furjana, koje su se nakon žestokih okršaja s Kordunašima probile u Rakovicu i prisilile 2. brigadu na povlačenje od Rakovice. Borbe su obustavljene 30. oktobra oko 14 sati u kojima je brigada imala 7 poginulih i 28 ranjenih boraca, od kojih su 3 pala ustašama u ruke i bila strijeljana. Gubici neprijatelja nisu utvrđeni, osim što je zarobljeno 12 ustaša i nekoliko neoružanih civila. Zaplijenjeno je 18 pušaka sa 600 metaka, dok su naše jedinice izgubile 1 puškomitraljez i 4 puške.

Odluka za napad na Rakovicu i okolna mjesta nije bila opravdana s obzirom na zadatke brigade u bihaćkoj operaciji. Jedinice su bile zamorene, prilično iscrpljene i nepripremljene za ovu borbu. Situacija kod neprijatelja površno se poznavala, a o mogućoj brzoj i jakoj intervenciji neprijatelja iz više pravaca nije se dovoljno vodilo računa, što je, pored ostalog, i osnovni uzrok našeg neuspjeha u ovoj akciji.

38 Zb. V. — 9, str. 44.

39 Poginuo 15. 1. 1943. u Gračacu.

40 Poginuo decembra 1942. kod Slunja kao komandir voda.

41 Poginuo 25. 12. 1942. na Cvituši kod Lovinca.

42 Poginuo augusta 1944. na Sutjesci.

43 i 44 Poginuli 15. 1. 1943. u Gračacu.

45 Zb. V — 9, str. 44—45.

Poslije kraćeg odmora 2. brigada je krenula za Plitvice i Prijeboj. Prelaz **oreko** Kapele bio **je** veoma naporan. Jedinice su u prethodnim borbama i marševima od Tušilovića do Rakovice bile izmorene, a trebalo je preko Ka**pele** prebaciti i topove. Tu su vojnici izvršili pravi podvig noseći ih prek' **planine** tako reći na rukama-

U sklopu bihaćke operacije brigada je dobila zadatak da likvidira ustaško--domobransku posadu u Ličkom Petrovom Selu i okolnim selima: Baljevcu, Zeljavi i Rešetaru te da obezbijedi napad na Bihać od Slunja, Otočac i Gospića. Ličko Petrovo Selo bilo je dobro utvrđeno, dok su ostala mjesta bila bez jačih utvrđenja. Sva ta sela branila je nekompletna 31. ustaška bojna (oko 400 ustaša) s nešto malo žandara i ustaške milicije. Naroda u Ličkom **Petrovom** Selu nije ni bilo. Ustaše su ga 1941. godine pobile, a dijelom raselile. Pripreme za ovu akciju izvedene su solidno, s obzirom na značaj bihaćke operacije.

Napad je otpočeo u 21 sat 2. novembra. Prvi bataljon napao je i likvidirao neprijateljske dijelove u Zeljavi i Baljevcu te uspostavio vezu s krajiškim jedinicama koje su operirale u širem rejonu Zavalja. Za to vrijeme 2. bataljon je zauzeo Hrnjakov vrh (k. 540), a potom produžio napad na Ličko Petrovo Selo, dok je 3. bataljon ovladao Čelopekom (k. 528) i produžio napad na Ličko Petrovo Selo sa sjeveroistočne strane. Nastupajući iz Prijeboja preko Matića Krčevine i Zaklopače i obilazeći Hrnjakov vrh sa zapada, 4. bataljon je napao i likvidirao ustašku posadu u Rešetaru a potom postavio obezbjeđenje prema ustašama u Vagancu i Drežniku. Istovremeno se bataljon morao obezbijediti i prema Ličkom Petrovom Selu za slučaj da se ustaška posada iz njega pokuša probiti prema Vagancu. Još u toku noći i sutradan on je vodio oštre borbe s ustaškom satnijom koja je krenula iz Vaganca u pomoć posadi u Ličkom Petrovom Selu- Oko podne, 3. novembra, bataljon je uspio da razbije ustašku satniju i natjera je na povlačenje prema Vagancu.

U popodnevnim satima, kada je situacija bila jasna i borbe se privodile kraju, 4. bataljon je samoinicijativno napao ustaško uporište Vaganac, ali je njegova posada pobjegla prije sudara s njim. Ipak nam je uspjelo da zaplijenimo oko 30 pušaka koje su ustaše ostavile u paničnom bjekstvu. Ustaše iz Vaganca su bježeći sijale takav strah i paniku da su sve usputne posade pota jegle za njima u Slunj. Bježalo je i stanovništvo, tako da je u Slunj stiglo preko 8000 ljudi koji su nasjeli lažnoj ustaškoj propagandi.

U ovim borbama, koje su završene oko 16 sati 3. novembra, neprijatelj je imao oko 120 mrtvih, 56 zarobljenih, dok broj ranjenih nije poznat. Jedan dio domobrana se predao i ostao u našim jedinicama. Zaplijenjeno je: 1 protivtenkovski top s 80 granata, 2 mitraljeza, 4 puškomitraljeza, 70 pušaka, 300 mina za minobacač, 10.000 metaka, 2 pištolja, 2 radio-aparata, 1 telefon. - dogleda, 12 konja s opremom, raznog ratnog materijala, živežnih namirnica i stoke koju su ustaše opljačkale. Brigada je imala gubitke od 6 poginulih i 28 ranjenih.

Druga brigada i njen 4. bataljon izvršili su svoje zadatke iznad očekivanja. U potpunosti je uništena zloglasna 31. ustaška bojna, koja je do tada sijala smrt i pustoš po Lici. Tridesetak zlikovaca ove bojne uspjelo je pobjeći ispred jedinica 2. brigade prema Izačiću, gdje su upali u zasjedu Kordunaša i svi do jednog izginuli. Tako je ta zloglasna bojna u potpunosti potučena.

Poslije oslobođenja Ličkog Petrovog Sela Stab 1. operativne zone Hrvatske naredio je 1- i 2. ličkoj brigadi da, **u** cilju gonjenja neprijatelja na sjever, nastupaju pravcem Ličko Petrovo Selo, Rakovica i da napadnu i zauzmu Slunj. Vjerojatno da je takva odluka donijeta pod pretpostavkom da su ustaški redovi poljuljani i demoralisani, posebno poslije zauzimanja Bihaća te bjekstva ustaša i stanovništva iz Vaganca, Drežnika i Rakovice pa da ćemo zbog toga lako zauzeti Slunj. Međutim, takva pretpostavka bila je i suviše optimistička. Slunj je bio jako ustaško uporište i solidno iortifikacijski uređeno za spoljnu i unutrašnju odbranu s jakom posadom koja je pokazivala ambicije ne samo da se brani, nego i da zaustavi našu ofanzivu. Napad je bio predviđen za 6. novembra 1942. godine **u** 22 sata, a izveden je idućeg dana u ranim jutarnjim satima.

Prva brigada bila je nosilac napada. Napadala je na odsjeku isključivo put Rakovica — Slunj i lijevo Korana (sjeverozapadno od Slunja), s tim što je njen 3. bataljon (bez jedne čete) vršio obezbjeđenje sa sjeveroistoka od Cetingrada i sa sjevera od Blagaja.

Druga brigada napala je s jugoistoka (desno Korana — lijevo put Rakovica — Slunj). Ovakva podjela napadnih odsjeka između brigada bila je nepravilna. Put se nije smjelo odrediti za granicu između brigada jer u tom slučaju u zahvatu puta nije angažirana ni jedna jedinica, iako je to bilo nužno potrebno iz taktičkih razloga. Pored toga 2. brigada je morala da likvidira ustaško uporište Lađevac, koji je bio sastavni dio spoljne odbrane Slunja. Lađevac se nalazio na desnom boku napadnog pravca brigade pa je predstavljao opasnost, tim više što se o njegovoj posadi ništa nije znalo. Pet kilometara jugoistočno od Lađevca nalazilo se ustaško uporište Furjan, koje je potpuno zanemareno. Za napad na Slunj 2. brigada je angažirala 2. i 4. bataljon, dok je 3- bataljon imao da likvidira neprijatelja u Lađevcu. Prvi bataljon je zakasnio na zadatak pa je zadržan u brigadnoj rezervi.

Četvrti bataljon je dobio zadatak da izbije na desnu obalu Slunjčice, pređe rječicu i upadne u grad. Lijevo od njega niz desnu obalu Slunjčice napadala je 1. četa 2. bataljona, dok su ostale čete ovog bataljona napadale lijevim obalama Slunjčice do puta Rakovica — Slunj. Međutim, kako 2. bataljon 2. brigade do početka napada nije posjeo određeni položaj za napad lijevo od 2. bataljona 2. brigade, to je ovaj morao preuzeti dio rejona 1. brigade i tako na širokom frontu s dvije cete i razrađenim srreljačkim strojem napadati Slunj u zahvatu komunikacije. U toku napada 4. bataljon je zajedno s jednom četom 2. bataljona uspio da razbije manje isturene dijelove ustaša u međurječju i da izbije na desnu obalu Slunjčice, ali nije mogao preko rijeke upasti u Slunj (čak da je i imao sredstva za prelaz) zbog jake neprijateljske vatre iz grada. I ostale čete 2. bataljona izbile su pred Slunj ali dalje nisu mogle zbog jakog otpora neprijatelja. Za to vrijeme 3. bataljon je u Lađevcu napao na dvostruko jače ustaške snage koje su ga u prvom naletu protunapadom odbile. Zaprijetila mu je opasnost da bude opkoljen pa se morao brzo izvlačiti iz borbe. U velikoj opasnosti našli su se 4. bataljon i četa 2. bataljona duboko u »džepu« između dvije rijeke, Slunja i Lađevca.

Poslije odbacivanja 3. bataljona od Lađevca ustaše iz Furjana i Lađevca napale su 4. bataljon s leđa, dok su iz Cetingrada prema Slunju prodrle ustaše, tako da je ovaj bataljon zapao u veoma težak položaj, jer ga je neprijatelj brzim pokretom mogao da odsiječe od ostalih snaga 2. brigade.

Po svemu sudeći, u ovoj situaciji presudnu ulogu su odigrali puškomitraljes- • **svih** četa uz podršku mitraljeza koji su svojom odlučnošću i junaštvom 01 **'ešno odbijali** divljačke napade ustaša, dok se bataljon izvlačio iz kritične USPe Naročito su se istakli puškomitraljesci: Dmitar Mirić, Stevo Rapajić, **c;t vo** Ćujić, Mićo Vlaisavljević i Nikola Stetić, koji se nisu povlačili s polo- - **'a dok im** se nije izričito naredilo. I mnogi drugi borci su se istakli kao- **TI ia** Klašnja, vodni delegat, Filip Priča (koji se iznenada sreo s ustašom, **oteo mu** pušku **i** ubio ga), Rade Dozet, Marko Krtica, koji je u ovoj borbi **i poginuo,** Dušan Dozet, Nikola Skoknić, Pajo Vlatković, Mato Gavrić, bivši **domobran,** Milenko Mihovilović, zamjenik komandira 1. čete koji je, i pored **toga što su** ustaše jurišale, izvukao mrtvog druga te još mnogi drugi. Kada se 4. **bataljon** izvukao iz teške situacije i kada se sredio 3. bataljon, oni su **zajednički** izvršili protivnapad nanijevši pri tome neprijatelju osjetne gu- **bitke što im je** omogućilo da se postepeno i sređenije izvuku na polazne **položaje.** U toku 7. novembra neprijatelj je iz grada skoncentrisao jaku **vatru prema** jedinicama 2. brigade, koje su se u borbama duž puta Slunj — **— Rakovica i** na desnoj obali Slunjčice maksimalno angažovale u izvlačenju, **iako** je 1. brigada bila nosilac glavnog udara.

Napad na Slunj od početka planiranja, priprema i izvođenja obilovao je nizom slabosti. Odnos snaga u globalu bio je 1:1, ali ako se tome doda da je znatan dio naših snaga bio angažiran za spoljna obezbjeđenja i napad na neprijateljska uporišta van Slunja (Lađevac), onda se taj odnos poboljšava u korist neprijatelja, a da se i ne govori o drugim prednostima branilaca u Slunju. Druga brigada je pretrpjela gubitke od 9 poginulih i 29 ranjenih boraca, većinom iz 3. i 4. bataljona.

Poučeni prethodnim neuspjehom pristupilo se temeljitoj pripremi ponovnog napada na Slunj- Prethodno je 2. brigada zauzela Furjan a 1. Leđevac čime je očišćen prostor između Korane i puta Rakovica — Slunj te obezbijeđen s jugoistoka napad na Slunj što prvi put nije učinjeno. U ponovnom napadu po naređenju Glavnog štaba Hrvatske učestvovale su četiri brigade (1. i 2. lička, 8. banijska i 4. kordunaška). Ova činjenica dovoljno objašnjava da prvi napad s naše strane nije imao realne šanse za pobjedu nad neprijateljem. Novi napad trebalo je da počne 14. novembra 1942. godine u 15,30 sati. Prva lička i 8. banijska brigada imale su zadatak da napadaju s juga i zapada između Slunjčice i Korane, 2. brigada s jugoistoka u međurječju između Korane i Slunjčice, dok 4. kordunaška brigada trebala je da obezbijedi napad sa sjevera. Zadatak 2. brigade nije bio težak. Na njenom pravcu napada neprijatelj nije imao takve snage koje bi se mogle ozbiljnije suprotstaviti, a uz to nije morala forsirati Slunjčicu i napadati na utvrđenja u gradu. U odnosu na zadatak brigada je postrojila svoj borbeni poredak u dva ešalona, s tim što su puškomitraljezi drugog ešalona s posadama pridodati prvom esalonu. Osim toga 5. mitraljeski bataljon s 10 mitraljeza neposredno je podržavao napad prvog ešalona u kome su se nalazili 1. i 4- bataljon, a u drugom esalonu druga dva bataljona. Takav borbeni poredak s dosta automatskog naoružanja i uz podršku artiljerije, koja je pridodata brigadi (2 topa i jedan minobacac), obezbjeđivao je da na napadnom odsjeku brigade budu pregažene i jače snage nego što ih je neprijatelj imao pred brigadom.

Četvrti bataljon, ojačan s 14 puškomitraljeza i malim minobacačem, imao je zadatak da napadne u zahvatu puta Popovac - Slunj, likvidira neprijatelj-

ske snage na pravcu napada, izbije na desnu obalu Slunjčice (k. 272, k. 258) i da odatle jakom vatrom podržava jedinice 1. brigade kada s juga budu prodirale u grad. Lijevo od 4. bataljona do Slunjčice napadao je 1. bataljon ojačan s 11 puškomitraljeza. U drugom ešalonu, pozadi 4. bataljona, nastupao je 2. bataljon i dijelom snaga obezbjeđivao desni bok brigade na Korani.

Točno u 15,30 sati pod zaštitom artiljerije krenule su sve jedinice u silovii i za ustaše nezadrživ napad. To je u punom smislu te riječi bila demonstracija snage i vatrene moći, koja je sve pred sobom lomila. Ustaše, koje su se nalazile ispred prvog ešalona brigade, odlučnim napadom i jurišem 1. i 4. bataljona, uz snažnu vatru pješadije i podršku artiljerije, razbijene su i u panici bježale za Slunj, skačući i plivajući preko Slunjčice. Ova dva bataljona brze su izbila na desnu obalu Slunjčice i snažnom vatrom automatskog oružja podržavale prodiranje ostalih snaga u grad. Poslije ovako silovitog napada i juriša 1. i 4- bataljona, drugi ešalon brigade nije trebalo ni angažovati.

Napad ostalih brigada bio je također nezadrživ. Ustaše su brzo ocijenile da njihova odbrana ne može izdržati tako snažan i dobro organizovan napad. Poslije oko 2 i po sata oštrih borbi, neprijateljska posada s civilnim stanovništvom, u velikom neredu i panici, napustila je Slunj i dala se u bjekstvo prema Veljunu i Karlovcu. Kordunaška brigada nije zatvorila cestu Slunj — — Veljun, što je omogućilo neprijatelju da se povuče za Karlovac. Smatrajući da će ustaše bježati prema Glinici, jedinice 2. brigade krenule su u tom pravcu i susrele se s ustaškom seoskom stražom u rejonu Cvijanović Brdo, gdje je zarobljen jedan stražar s puškom i 200 metaka. Jedinice su zanoćile u širem rejonu Gornje Glinice, gdje su pretražena sela i oduzeto 26 pušaka sa 2600 metaka od naoružanih seljaka. Četvrti bataljon, kao i ostale jedinice brigade, nije imao gubitaka. Gubici neprijatelja nisu utvrđeni. Brigada je zaplijenila 30 pušaka, 3330 metaka i 5 bombi.

Nakon oslobođenja Slunja težište borbenog dejstva preneseno je na Dvor na Uni i Bosanski Novi, koordinirano s akcijama krajiških brigada. Ova dejstva imala su za cilj oslobođenje ovih mjesta, povezivanje oslobođenih teritorija s obje strane Une i presijecanje važnih komunikacija za neprijatelja u dolini ove rijeke. Planom je bilo predviđeno da, pored ostalih jedinica, u ovim operacijama učestvuje i 2. lička brigada koja se 24. novembra prikupila u rejonu Gornji i Donji Javoranj.

Dvor na Uni sa spoljnim uporištima branilo je 800 domobrana, 250 Nijemaca, oko 100 ustaša i žandara. Od teškog naoružanja imali su 2 haubice i 3 minobacača. Odbrana je bila fortifikacijski solidno organizovana, ojačana žičanim preprekama i minskim poljima. Planom je bilo predviđeno da Dvor zauzmu jedinice 7. divizije, a da 1- lička brigada obezbijedi napad sa sjeverne i istočne strane prema Kostajnici.

Napad na Dvor počeo je 26. novembra u 23 sata. Prije općeg napada, 26. novembra izjutra, 3. i 4. bataljon 2. brigade upućeni su na sjever u rejon Leskovca i Brestika, prema selu Maja, sa zadatkom da spriječe prodor neprijatelja koji je navodno nastupao od Petrinje prema Dvoru. Međutim, u ovom slučaju nije se radilo o nastupanju neprijatelja od Petrinje, nego **o** ispadu manjih ustaških dijelova iz Maje u okolna sela radi pljačke a **ne o** pokretu prema Dvoru. Već u prvom susretu s našim prednjim **dijelovima** u selu Kozaperovica, ustaše su pobjegle prema selu Maja. Ova dva bataljona

bez neke veće potrebe upućena oko 25 km od Dvora, pa vraćeni natrag, SU rni 28. novembra u 3 sata uvedeni direktno u napad na Dvor jer ga « dinice 7. divizije nisu uspjele zauzeti kako je planirano. Prvi dan borbi, j6 **kome** su **1.** i 2. bataljon 2. brigade učestvovali, u napadu na spoljne objekte "dbrane Dvora - brdo Cerin i Grablje, završen je bez uspjeha.

° Uz podršku artiljerije napad je obnovljen 28. novembra u 3,30 sati snagama **2** ličke brigade- Njen 4. bataljon napadao je u zahvatu ceste Zamlača — Dvor zadatkom da sa sjeveroistočne strane upadne u grad, 3. bataljon da zauzme neprijateljske položaje oko groblja (groblje i Mikanovo brdo), a 2. bataljon, pošto 3. bataljon izvrši svoj zadatak, da prodre u centar grada preko sela Majur, **dok** je 1. bataljon ostao u brigadnoj rezervi. Poslije ogorčenih borbi 4 bataljon je prodro u grad do Sokolskog doma i apoteke, dok je 3. bataljon vrlo brzo ovladao rejonom Mikanova brda i omogućio 2. bataljonu da zauzme Majur i probije se do grada. Međutim, zbog jakog otpora i stalnih protunapada 2. i 3. bataljon su se morali povući, dok je 4. bataljon i dalje ostao u gradu vodeći borbu **s** neprijateljem. **U** takvoj situaciji štab brigade naredio je 4. bataljonu da se i on povuče iz grada. Tako je propao i drugi pokušaj da se zauzme Dvor na Uni.

Da bi se spriječio prodor neprijatelja iz Kostajnice prema Dvoru, jer je probio odbranu 1. brigade, 2. brigada je 29. novembra oko 3 sata posjela položaje zapadno i duž puta Struga — Dvor, sa zadatkom da zadrži neprijatelja i spriječi eventualni ispad iz Dvora u susret snagama koje prodiru iz Kostajnice. U skladu sa zadatkom štab brigade je postavio 3. bataljon u rejon Metle (k. 246) do sela Struge, 4. bataljon desno od 3. bataljona iznad sela Zamlače do prvih kuća Dvora, 1. bataljon desno od 4. bataljona, iznad groblja i Mikanovog brda i 2. bataljon iznad brda Cerik.

Neprijatelj je toga dana oko 4, 30 sati iz Struge napao 3. bataljon i nakon oštre borbe odbacio ga, zauzeo kotu 256 i bočno ugrozio 1. i 4. bataljon koji su bili prisiljeni da se povuku. Oni su se brzo pregrupisali i posjeli nove položaje s kojih su žestoko napali neprijatelja i odbacili ga sa zauzetih položaja, što je omogućilo našim snagama da ponovo konsolidiraju odbranu. Borbe su vođene do 10 sati nakon čega je izdato naređenje da se i 2. brigada povuče. Dok je 2. brigada vodila borbu, jedinice 1. brigade su ostale pasivne iako su postojale mogućnosti i uslovi da se neprijatelju zada jak i odlučujući udarac s leđa, nakon čega bi bilo dovedeno u pitanje njegovo izvlačenje iz takve situacije.

I u ovim borbama starješine i vojnici 4. bataljona pokazali su visoku moralnu i borbenu vrijednost uprkos žrtvama i naporima koje su podnijeli. Evo sta je rekao komandant brigade za 4. bataljon u ovim borbama: »Od mnogih boraca i starješina koji su svoju hrabrost ispoljili u tim borbama treba naročito istaći štab i čitav borbeni sastav 4. bataljona, koga je neprijatelj u pro- 0]u obišao iza leđa, ali je ovaj vještim kontramanevrom s dvije čete opet obišao njega, napao ga i zbacio s položaja i tako konsolidirao situaciju nanijevši neprijatelju veće gubitke.«[46] Nema podataka o gubicima za 4. bataljon ni za 2. brigadu. Zna se da su obje ličke brigade imale 49 mrtvih i 119 ranjenih vojnika i da je 2. brigada imala veće gubitke od Prve. Iz njenog sastava izgubljena su 2 štaba bataljona i 18 nižih starješina je izbačeno iz stroja. Izgubljeno je 13 pušaka i 2 puškomitraljeza. Neprijatelj je imao oko 150 mrt-

[46] Lika u NOB-u 1942, str. **592.**

vih, a 27 je zarobljeno, dok broj ranjenih nije poznat. Zaplijenili smo 70 šaka i 1 mitraljez.

Napadi na Lovinac i Gračac

Po povratku s Banije, 2. brigada, u sastavu 6. ličke divizije, angažovana je za dejstva duž željezničke pruge Medak — Gračac protiv talijanskih, ustaških i četničkih jedinica raspoređenih po dobro utvrđenim željezničkim stanicama i naseljima uz prugu. Zbog nedostatka artiljerije, objekte na pruzi bilo je teško, neke i nemoguće zauzeti, usprkos velikim naporima i gubicima naših snaga. Na osnovu nekih netačnih podataka s kojima je raspolagao Glavni štab Hrvatske pretpostavljalo se da će Talijani u to vrijeme napasti ličku prugu od Vrhovina do Knina. U skladu s takvom pretpostavkom trebalo je uskladiti i dejstva naših jedinica. Predviđeno je da se napadaju transporti, ruši pruga 1 objekti na njoj, da se napadaju manja izolovana mjesta i da jedinice budu spremne i za upad u Gračac.

U vezi s takvim planom 2. brigada prikupila je svoje bataljone u Cerovcu, Rudopolju i Klapavici. Kako Talijani nisu napuštali Liku, nije ni došlo do napada na Gračac do 15. januara 1943. godine. Ustaše na Udbini znale su za prisustvo naših jačih snaga u okolini, pa su pretpostavljale da se priprema napad na njihov garnizon. Zbog bojazni, koristeći maglu, ustaše rano ujutro 14. decembra napuštaju Udbinu i povlače se preko Komića u Lovinac. Cim su stigle u Komić, bili smo obaviješteni. Četvrti i još jedan bataljon 2. brigade stupili su u akciju da spriječe pljačku i paljenje sela i da gone neprijatelja prema Lovincu. Razvila se oštra borba na položajima južno od Komića koje su bile posjele ustaše. Četvrtom bataljonu i ostalim snagama stigle su u pomoć i neke jedinice 1. brigade, nakon čega su ustaše odbačene u Lovinac a Komić je sačuvan od pljačke i paljenja. U ovoj borbi naše jedinice su imale 2 mrtva i 9 ranjenih boraca, dok gubici neprijatelja nisu poznati osim što su 2 ustaše zarobljene. Zaplijenjeno je: 1 brdski top s 25 granata, 1 mali minobacač s 25 mina, 2 puške, 1 radio-stanica, 5000 metaka i nešto druge ratne opreme.

Narednih dana vođene su manje borbe oko Gračaca radi ispitivanja i provociranja neprijatelja, nakon čega je brigada prebačena na sektor Lovinca sa zadatak da napadne i zauzme ovo mjesto, utvrđenu Cvitušu, selo Piplice i po mogućnosti željezničku stanicu Lovinac. Ova mjesta branilo je oko 150 ustaša i oko 120 ustaša i domobrana, koji su se povukli s Udbine, dok je željezničku stanicu Lovinac branila jedna četa Talijana. Lovinac nije bio naročito utvrđen, dok je brdo Cvituša predstavljalo jako ustaško utvrđenje. Željeznička stanica Lovinac bila je naročito utvrđena. Pripreme za akciju izvedene su dobro, blagovremeno i u tajnosti.

U okviru zadatka 2. brigade, 4. bataljon dobio je najteži zadatak da napadne i likvidira neprijatelja na Cvituši. Napad je počeo 25. decembra 1942. godine u 17 sati. Iznenađenje je u potpunosti postignuto. Slavio se Božić, posada u mjestu Lovinac djelimično se nalazila na slavlju, zbog čega se i prilično neorganizirano branila, dok je posada na Cvituši davala organizovan i žestok otpor od početka do kraja borbe. U toku borbe komandir voda 1. bataljona Marko Šašić neopaženo se uvukao sa svojim vodom u Lovinac, razoružao stražu kod magazina i na prevaru ubio jednog oficira, koji je komandovao

.. , odbrane. To je izazvalo metež i paniku u njihovim redovima. Čim čuli puškomitraljesku vatru i eksploziju bombi u pozadini, otpočeli su se seorganizovano povlačiti i bježati prema Talijanima na željezničkoj stanici **Lovinac. Za 2—3** sata borbe cijelo mjesto, osim željezničke stanice i Cvituäe, bilo je u našim rukama.

Pošto je zauzet Lovinac, naša artiljerija je koncentrisala svu vatru na Cvitušu **Napad** je bio žestok, cijelo brdo je jednog momenta bilo pokriveno eksplozijama granata. Ustaše nisu mogle izdržati juriš 4. bataljona i Cvituša je **bila** zauzeta. Na njoj je poginulo 11 ustaša a veći broj je ranjen. Druga brigada **u** cjelini imala je 5 mrtvih i 24 ranjena borca. Zarobljeno je 40 neprijateljskih vojnika i jedan oficir, dok je jedan oficir ubijen. Zaplijenjeno je: 51 **puška, 17650** metaka, 3 mitraljeza, 2 pištolja, 25 mina za mali minobacač, 49 **ručnih** bombi i izvjesna količina ostale ratne opreme. Željezničku stanicu **Lovinac** nismo zauzeli zbog jakih bunkera iz kojih su se Talijani uporno **branili.** Za nju se nije isplatilo davati velike žrtve, niti je bilo planom predviđeno **da** se mora zauzeti.

Narednih nekoliko dana 4. bataljon, zajedno s ostalim jedinicama 2. brigade, vodio je oštre borbe na položajima prema Gračacu s talijanskim, ustaškim i **četničkim** snagama koje su pokušavale da se probiju prema Lovincu i da nas odbace od pruge. Talijanska avijacija intenzivno je podržavala svoje snage **u** napadu, posebno posadu koja je branila željezničku stanicu Lovinac a koju smo mi dalje držali u blokadi. Naš puškomitraljezac Proko Počuča oborio je talijanski laki bombarder »Savoja« kod željezničke stanice Lovinac. Oštre borbe za prugu nastavljene su sve do 30. decembra kada je neprijatelj poduzeo napad jakim snagama od Metka i Gračaca prema Lovincu. Naše snage su se morale povući od pruge na liniji Vrebac — Mogorić — Ploča — Vranik, a neprijateljske jedinice iz Metka i Gračaca spojile su se 31. decembra u Lovincu i ponovo uspostavile kontrolu i odbranu pruge, koja im je u tom periodu bila od posebnog značaja zbog pregrupisavanja snaga za predstojeću četvrtu ofanzivu.

Poslije ovih borbi jedinice 6. divizije orijentirane su na sektor Gračac — Otrić, u namjeri da i dalje drže prugu pod udarom i da u povoljnom momentu zauzmu Gračac. Do napada na Gračac došlo je zbog nepoznavanja stvarnog stanja i namjera neprijatelja iako su postojale indicije da se okupator priprema za ofanzivu širih razmjera. Još 11. januara 1943. godine Glavni štab Hrvatske je bio uvjeren da Talijani napuštaju Liku, da su napustili Gračac (osim želj. stanice) i Perušić i da za 3 dana napuštaju Gospić, o čemu je obaviješten Stab 5. operativne zone Hrvatske.[47] Tako je zbog pogrešnih obavještenja, a možda i neprijateljske obmane, došlo je do napada na Gračac u noći između 14. i 15. januara 1943. Stab 6. divizije, 12. januara 1943. godine, izvijestio je depešom Glavni štab Hrvatske da će izvršiti napad na Gračac i da u Gračacu "u Četnika 1 300 Talijana na željezničkoj stanici.[48]

U okviru općeg plana 6. divizije za napad na Gračac, 2. brigada s pridatim jelovima dobila je zadatak da napadne i zauzme utvrđena uzvišenja oko račaca, potom da upadne u naselje i da ga oslobodi od neprijatelja. Ostale age divizije imale su da napadnu neprijatelja između Gračaca i Otrića, Poruše prugu i obezbijede napad od Lovinca.

[47] Zb- V - u. str. 120.

[48] Zb- V - 11, dok. 40. i 42.

Prije i u toku napada u rejonu Gračac vladalo je strahovito nevrijeme. Stab 2. brigade postavio je svojim jedinicama slijedeće zadatke: 1. bataljonu da napadom sa sjevera prodre u grad do mosta; 2. bataljon da napadom s jug$_a$ zauzme utvrđenu Dekića Glavicu, a potom da podrži napad 4. bataljona; **3.** bataljonu da napadom s jugoistočne strane prodre do mosta i tu se spoji s 1. i 4. bataljonom i 4. bataljonu da se provuče između neprijateljskih utvrđenja na Bukovoj kosi (tt. 832) i Gradini, izbije na cestu kod željezničke stanice Gračac i da od nje upadne u grad. Bataljonu je pridata jedna četa 1. brigade koja je dobila zadatak da fingira napad na željezničku stanicu Gračac i obezbijedi zaleđe 4. bataljona, dok je bataljon »Marko Orešković« 1. brigade trebalo da zauzme Bukovu kosu (tt. 832) i da na njoj vrši osiguranje dok Gračac ne bude oslobođen.

Neprijatelj zbog nevremena koje je tih dana vladalo u rejonu Gračaca nije Očekivao napad. Sve jedinice su na vrijeme izbile pred objekte napada.

Napad je počeo 14. januara 1943. godine u 24 sata. Neposredno prije pokreta jedinica na zadatke, u Gračac je navodno stigao transport s oko 3000 četnika i 2000 Talijana, koje je okupator tu doveo radi angažovanja u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi na oslobođenu teritoriju Like.

Bez većih poteškoća 4. bataljon uspijeva da se probije u naselje. Njegova bombaška odjeljenja napravila su prolaze kroz žičane prepreke i neopaženo stigla do bunkera pored ceste na ulazu u grad. Bombaš Branko Ognjenović Lasaci i još nekoliko bombaša upadaju u bunker te noževima i bombama uništavaju posadu. Posade ostalih bunkera pored ceste izlaze da provjere što se događa. Bombaši ih zarobljavaju i od njih dobijaju znakove za raspoznavanje. Nakon tog prvog uspjeha jedan vod brzo zauzima utvrđenje na Gradini. Ostali dijelovi bataljona, pomoću dobijenih znakova ulaze u grad bez otpora. Za to vrijeme bataljon »Marko Orešković«, na lukav način (hvata stražare), zauzima Bukovu kosu (tt 832) i zarobljava 80 četnika bez borbe. Četvrti bataljon prodro je do bolnice i sudske zgrade te zauzeo talijanske barake i utvrđeni blok zgrada. Tek je tada alarmiran garnizon koji je zahvatila panika. Cio grad je bio pod vatrom (uslijedio je napad ostalih jedinica). Talijani drže zgrade u koje su se povukli, dok četnici napuštaju kuće 1 bježe u panici. Naši borci ih kose puškomitraljeskim rafalima i zarobljavaju čitave manje jedinice. Od tog momenta počinje drama 17-satne nadčovječanske borbe boraca četvrtog bataljona, koja će ostati nezaboravna u sjećanjima preživjelih boraca 2. brigade i čitavog naroda Like.

Borci četvrtog bataljona čine nevjerovatna herojstva upadajući u četničke štabove i objekte talijanskih okupatora. Bombaš Nikola Popović upada u talijansku kasarnu i ubacuje u pune spavaonice dvije torbice bombi. Fašisti iznenađeni i u općem metežu ne pokušavaju da pruže otpor. Puškomitraljezac Rade Svilar upada među četnički bataljon koji je hitao na položaje za odbranu. Kosi čitavu kolonu i sam zarobljava 23 četnika. U redovima neprijatelja zavladala je panika. Otpora, bar u prvom momentu, u gradu nije ni bilo. Strašno nevrijeme i nadošle bujice koje su preplavile Gračačko polje, spriječile su napad ostalih bataljona brigade, koji su se povukli na polazne položaje. Stab brigade u 4 sata 15. januara izdao je naređenje bataljonu da se povuče iz grada, ali je kurir na putu do štaba bataljona poginuo. Tako je bataljon ostao sam u gradu da se bori bez svake veze sa štabom brigade. Oko 5 sati vatra oko Gračaca se utišala. To je bio znak da su se ostale jedinice povukle.

Komandant bataljona prikuplja jedinice i ranjenike koje 2. četa evakuira a **slobodnu** teritoriju. Kada je svanulo, neprijatelj snažno napada opkoljene borce 4. bataljona i sabija ih u 2 zgrade iz kojih se brane. Pri povlačenju te dvije zgrade ginu komandant bataljona Steviša Rašeta i pomoćnik političkog komesara Raco Korać **i** dva komandira četa. Ranjena komandira 1. čete Petra Čuturila Zebića, četnici hvataju **i** kolju. Komandu nad bataljonom **preuzima** zamjenik komandira 1. čete Milan Tankosić koji dalje rukovodi odbranom.

Fašisti i četnici pozivaju borce na predaju. Odgovor je snažna vatra po neprijatelju. U toku 15. januara neprijatelj je izvršio 18 juriša na opkoljene borce, ali su svi ti juriši bili odbijeni. Leševi neprijatelja prekrili su cijeli prostor ispred zgrada iz kojih su se branili naši borci. Napokon neprijatelj tuče zgrade iz minobacača, a borci silaze u podrume i nastavljaju borbu. Iz kuća su prokopali zidove i na taj način održavali vezu. Iako opkoljeni u dvije zgrade, borci 4. bataljona i dalje čine podvige. Milan Lukić iz Trnavca, koji je zauzeo položaj s puškomitraljezom van zgrade, cio dan je tukao neprijatelja i štitio ulaz u zgradu iako su mu poginula 3 pomoćnika. Municija mu se dobacivala kroz prozore zgrade. Poginuo je s posljednjim riječima »Živjela Crvena armija! Živjela Partija«. U jednom momentu neprijatelj se približio ulazu u podrum, ali borac Marinković iskače napolje, baca bombe i uništava neprijatelja, ali i sam gine.

U podrumima je bio pravi pakao: dim, krv, mrtvi i ranjeni drugovi, neprekidna zaglušna paljba, mnogo naoružanja i municije (što su naši borci oteli od neprijatelja u svom prvom naletu i upadu u grad). Bilo je momenata kada su pojedini borci posustali od umora, gladi i iscrpljenosti. Međutim, partizanke Olga Lukić iz Trnavca i Olga Kosanović neprestano su punile okvire za puškomitraljeze i zamjenjivale malaksale drugove.

U sumrak, kod posljednjeg poziva na predaju, naši borci traže da se prekine vatra. Odluka je brzo donesena. Sposobni za pokret idu u proboj, mrtvi i ranjeni ostaju. Tako je moralo biti. Borci su se povlačili, ali su s teškim bolom ostavljali svoje ranjene i mrtve drugove. To je bilo prvi put da su borci 4.bataljona ostavili na bojištu svoje ranjene i mrtve drugove. U proboj se išlo bez pušaka i puškomitraljeza, samo s dosta ručnih bombi. Nekolicina boraca nije htjela ostaviti puškomitraljeze (Sava Ljubojević, Bogojević i neki drugi), prikrili su ih iza leđa i kretali se na začelju. U sumrak borci su izašli iz zgrade bez oružja čime su obmanuli neprijatelja koji je, misleći da se predaju, napustio zaklone i u gomilama krenuo prema udarnicima. Oni su ih odmah zasuli desetinama bombi i otvorili sebi put prema Gradini. Puškomitralješci, koji su prikrili svoje oružje, brzo su uz pomoć ostalih drugova likvidirali posade bunkera na Gradini. Tako je 51 borac 4. udarnog bataljona izašao iz strašnog i nezaboravnog pakla. U podrumima je ostao 41 ranjeni borac. Okupatori su im nudili da ih izliječe pod uslovom da stupe u četnike, ali su oni svi to odbili nakon čega su na zvjerski način poubijani nasuprot svim međunarodnim konvencijama o zaštiti ranjenika.

Iako Gračac nije oslobođen, talijanskim fašistima i četnicima borci 4. bataljona nanijeli su velike gubitke. Mnogo mrtvih i ranjenih neprijateljskih vojnika ostalo je na poprištu ove neravnopravne borbe. Četvrti bataljon je ostao oez 80 svojih boraca i rukovodilaca. Samo iz sela Trnavca kod Korenice poginulo je 13 partizana, među kojima i Olga Lukić. Bio je to težak udarac za

ovo malo ličko selo koje je u ratu pretrpjelo velike ljudske i materijalne žrtve. Poginuli borci ovoga bataljona nisu samo u ovoj borbi pokazali dostojanstvo borca naše revolucije, svoju ličnu hrabrost i junaštvo, nego su takvi bili i u svim prethodnim borbama. Na žalost, niko se nije sjetio da bar neki od tih junaka bude proglašen za narodnog heroja.

Borbe u toku četvrte neprijateljske ofanzive

Četvrta neprijateljska ofenziva zatekla je 2. ličku brigadu, kao i ostale jedinice 6. divizije, kod Gračaca. Neprijatelj ih je iznenadio s početkom ove ofanzive. Jedinice su morale usiljenim marševima stići na određene položaje i organizovano ih posjesti za odbranu. Od Štaba 6. divizije 2. brigada je dobila zadatak da zatvori i brani pravce: Lički Osik — Ljubovo — Bunić, Vrhovine - Babin Potok — Plitvice — Prijeboj i Gornji Babin Potok — Brezovac — Homoljac. Prvi pravac zatvorili su i branili 1. i 2. bataljon i jedna četa 3. bataljona Ličkog partizanskog odreda, a druga dva pravca 2. i 4. bataljon i dvije čete 3. bataljona Ličkog odreda. Kako se ovdje radilo o pomoćnim pravcima, 3. bataljon je zajedno s jednom četom 3. bataljona Ličkog odreda posjeo položaje za odbranu na Čudinom Klancu i Končarevom Kraju, dok je 4. bataljon, također s jednom četom 3. bataljona Ličkog odreda, zavorio pravac Crna Vlast — Turjanski i kontrolisao prostor između Turjanskog i Čanka. Ovaj bataljon pri napadu na Gračac pretrpio je velike gubitke pa se i o tome vodilo računa, dajući mu lakši zadatak u ovoj ofanzivi.

Neprijatelj je od Gračaca prema Gornjem Lapcu i od Lovinca prema Udbini počeo da napada 20. januara, od Gospića prema Ljubovu 22. januara, a iz Vrhovina prema Plitvicama 24. januara 1943. godine. To je omogućilo jedinicama 2. brigade da stignu u određene rejone i organizovano posjednu položaje za odbranu te spremno dočekaju napad neprijatelja. Od Vrhovina prema Plitvicama napadao je 1. pješadijski puk talijanske divizije »RE«, jedna četa tenkova i jedan bataljon 12. domobranskog puka podržani artiljerijom.

U toku 24. januara neprijatelj je s oko 800 vojnika, uz podršku artiljerije, pokušao u dva navrata da probije odbranu 3. bataljona, ali je oba puta, **uz** osjetne gubitke, odbijen. Sutradan napad je obnovljen u dva navrata snagama od 1200 vojnika i uz podršku artiljerije. Neprijatelj se pokušao probiti preko Čudina Klanca za Plitvice, ali su njegovi napadi slomljeni pa je odbačen na polazne položaje, uz veće gubitke nego prvi dan. U dva dana 4. bataljon nije vodio borbe. Izviđao je i kontrolisao prostor prema Čanku i **Kozjanu.** Drugog dana borbe na Čudinom Klancu trebalo je angažovati bataljon za bočna dejstva prema neprijatelju preko Lisina (k. 1182), jer je to situacija zahtijevala **a** i mogućnosti su postojale. Neprijatelj nije napadao prema **Turjan**skom, a udaljenost bataljona od Čudinog Klanca iznosila je 5 km. U tom slučaju bi ova neprijateljska grupacija pretrpjela još veće gubitke.

Prva dva dana dejstva neprijatelj je uočio da mu njegov desni bok nije ugrožen iz pravca Turjanskog, pa je 26. januara snagama od oko 2000 vojnika, podržanih artiljerijom i tenkovima, poduzeo energičan napad na 3. bataljon. Borba je vođena od 6 do 16 sati, nakon čega je neprijatelj uspio probiti odbranu ovog bataljona i odbaciti ga prema Brezovcu i Končarevom Kraju i sebi otvorili put za Plitvice i Prijeboj. I ovog dana 4. bataljon nije bio angažovan za pomoć 3. bataljonu.

Nakon ovog **uspjeha** neprijatelja štab brigade **je** rokirao 3. bataljon **u Cuić** Krčevine, **u** namjeri da spriječi prodor neprijatelja ka Prijeboju i Ličkom Petrovom Selu, a **4.** bataljon je iz Turjanskog uputio u Končarev Kraj radi **bočnog dejstva** na neprijateljske kolone duž puta Gornji Babin Potok - Plitvice **— Prijeboj.** U naredne dane ova dva bataljona su izvela nekoliko značajnih **akcija na** neprijateljske snabdjevačke kolone na cesti G. B. Potok — Prijeboj. **Njihovi** napadi prisilili su neprijatelja da dio svojih tenkovskih snaga izvlači s **fronta i** angažuje ih za pratnju snabdjevačkih kolona. U dva navrata blokirano **je 17** neprijateljskih kamiona, koje je neprijatelj morao izvlačiti noću **pod** zaštiotm tenkova, dok su njihove posade dijelom potučene, dijelom rastjerane. U ovim akcijama samo **4.** bataljon izbacio je iz stroja više od 80 neprijateljskih vojnika, uz vlastite gubitke od 3 poginula i **7** ranjenih boraca.

Koristeći odsustvo 4. bataljona, oko 130 četnika iz Crne Vlasti napalo je 31. **januara na** Turjanski, koji su branile dvije čete 3. bataljona Ličkog odreda. Zaprijetila je opasnost da se ovi četnici preko Turjanskog probiju u dubinu **slobodne** teritorije, prema Krbavici. Istovremeno s ovom četničkom akcijom **iz Babinog** Potoka preko Brezovca i Homoljca ka Korenici prodirao je 74. pješadijski puk divizije »Lombardija«, gdje je trebalo da uspostavi vezu sa snagama koje su napadale od Prijeboja. Treći bataljon nije mogao spriječiti proboj ovih snaga, tako da su se one i na jednom i na drugom pravcu probile i **upale** u Korenicu. U ovakvoj situaciji 4. bataljon je hitno prebačen iz Končareva Kraja u Turjanski, sa zadatkom da spriječi prodor četnika preko Turjanskog prema Krbavici. Dok se bataljon približavao Turjanskom, četnici su to **vjerovatno** primijetili i naglo su se povukli za Crnu Vlast ne prihvaćajući borbu.

Prodorom neprijatelja preko Ljubova za Bunić i sa sjeverozapada u Korenicu, 2. brigada je praktično dovedena u šire okruženje i ostala u pozadini neprijatelja, na prostoru Turjanski— Trnavac — Krbavica — Kozjan. Ona je morala ostati na ovom prostoru radi zaštite kako ovih sela tako i velikog broja izbjeglica iz okolnih mjesta koje su se sklanjale ispred neprijatelja.

Dejstvujući u sastavu brigade u pozadini neprijatelja, 4. bataljon je osloncem na Turjanski postavljao zasjede na cesti Plitvički Ljeskovac — Gornj i Donji Babin Potok, napadao transporte neprijatelja, kidao veze, napadao četnike u Crnoj Vlasti i neprekidno kontrolisao prostor od Čudina Klanca do Čanka i Kozjana. U svim tim akcijama neprijatelju su nanijeti osjetni gubici koji nisu mogli biti utvrđeni niti se moglo do plijena, s obzirom da su Talijani svoje snabdjevačke transporte dobro obezbjeđivali čak i tenkovima. U borbi s četnicima 3 su ubijena i 2 zarobljena.

Kako su glavne talijanske snage bile angažovane u borbama s našim jedinicama na Plješevici, Mazinskoj planini i Lapcu, gdje je uskoro i došlo do kraha ove ofanzive, to je omogućilo jedinicama 2. brigade da spriječe sve Pokušaje neprijateljskih upada u spomenuta sela i da zaštite narod od represalija, osim jednog upada u selo Krbavicu, gdje su Talijani popalili desetak kuća. Poslije sloma četvrte neprijateljske ofanzive u Lici i prelaska naših snaga u protuofanzivu, 2. brigada je svoja dejstva usmjerila prema željezničkoj pruzi Ličko Lešće — Janjče, radi rušenja pruge i objekata na njoj te uništenja neprijateljskih posada koje su se nalazile na ovoj relaciji.

U tom vremenu 4. bataljon je pridodat 6. primorskogoranskoj brigadi koja Je dobila zadatak da napadne i likvidira oko 160 četnika u Crnoj Vlasti. Bu-

đući da su borci dobro poznavali teren, bataljonu je naređeno da napad obezbijedi od neprijatelja u Vrhovinama na taj način što će posjesti liniju kota 1074 — rejon Vrtline (k. 1082) i vezati za sebe talijanske snage u rejonu Pasosa (bezimena kota iznad željezničke stanice Vrhovine).

Napad na Crnu Vlast počeo je 7. marta u 6 sati. Četnici su bili iznenađeni a artiljerijska vatra ih je bila pokolebala. Štab 6. brigade uputio je četnicima ultimatum za predaju s rokom od 45 minuta. Ovo vrijeme četnici su iskoristili da se srede a zatim da pruže organizovan i žilav otpor. Svi dalji pokušaji naših snaga da se u toku dana likvidira ovo uporište ostali su bez uspjeha. Istog dana Talijani i četnici prodorom iz Vrhovina ojačali su četničku posadu s oko 100 četnika i jednim minobacačem. Borbe su nastavljene i naredna dva dana ali otpor četnika nije popuštao. U namjeri da jednom završe borbu s četnicima naše snage su 9. marta u 22 sata krenule u odlučan napad. Borbe su vođene do 4.30 sati slijedećeg dana, ali bez uspjeha, iako su naše snage podržavala 3 mala tenka i artiljerija. Tenkovi nisu mogli efikasno dejstvovati zbog snijega i kvarova koji su nastali na dva tenka, a i artiljerija je bila neefikasna u noćnom gađanju ciljeva. Nakon toga je naređeno povlačenje naših snaga na polazne položaje. U vremenu od tri dana, koliko su vođene borbe za Crnu Vlast, četnici i Talijani svakodnevno su napadali na položaje 4. bataljona s tendencijom da ga odbace i bočnim dejstvom ugroze naše snage koje su napadale četnike u Crnoj Vlasti. Iako pod dosta teškim uslovima (snijeg, hladnoća, slaba odjeća i obuća, neredovna i slaba ishrana), bataljon je odbio svaku intervenciju neprijatelja preko njegovog položaja i obezbijedio nesmetano dejstvo jedinica u Crnoj Vlasti. U ovim borbama bataljon je imao 7 ranjenih boraca samo iz 1. čete, dok za ostale čete gubici nisu registrovani. Po završenim borbama 4. bataljon je upućen u sastav 2. brigade koja se nalazila u Vrepcu i Pavlovcu.

Borbe na području od Gračaca do Gospića

Nakon kratkog odmora u Vrepcu 1. i 4. bataljon 2. brigade upućeni su noću uoči 14. marta na prostor Medak — Raduč, sa zadatkom da posjednu položaje na liniji potok Kruškovac - Bogunica (k. 706) — Papuča (k. 582) - Bukova glava (k. 765) i da obezbijede od Metka i Gospića borbena dejstva 6. bivizije radi likvidacije neprijateljskih uporišta u Raduču, Sv. Roku, Lovincu i okolnim selima. Četvrti bataljon posjeo je položaje u zahvatu ceste Medak - — Raduč, a 1. bataljon prugu i Bogunicu. Pored rušenja pruge i prekopavanja ceste na ovim položajima su 1. i 4. bataljon vodili borbe s ustašama i četnicima punih 6 dana. Bilo je često i noćnih borbi. Ponekad je neprijatelj, u toku jednog dana, dva do tri puta jurišao na položaje naših snaga s tendencijom da se probije za Lovinac. Izgubio je 2 tenka koji su jače oštećeni od mina. Dva puta je pokušavao popraviti prugu i probiti se za Lovinac, ali bez uspjeha. U međuvremenu naša odbrana je ojačana i s 2. bataljonom (bez jedne čete) **2.** brigade. Ko zna po koji put neprijatelj je 17. marta s oko 700 vojnika, podržanih artiljerijom i tenkovima, napao na položaje naših jedinica. U žestokoj borbi, koja je trajala cio dan, uspio je zauzeti položaje u zahvatu ceste i pruge, ali nije uspio probiti dubinu odbrane. Protivnapadom naše jedinice su neke izgubljene položaje povratile i natjerale neprijateljsko desno

krilo na povlačenje. U međuvremenu 1. i 3. lička brigada očistile su Raduč, Sv Rok i okolna sela od četnika i ustaša, ali Lovinac se još držao.

Ocijenivši da se sa snagama koje je do tada angažovao ne može probiti u Lovinac, neprijatelj je grupisao jače snage u Metku (oko 2000 vojnika) i s njima 19. marta, uz podršku artiljerije i tenkova, energično napao na položaje naših jedinica, kojima je naređeno da se, u zahvatu komunikacija i na otvorenom polju, ne izlažu jakim udarima neprijatelja, već da ga tuku bočno s pogodnih položaja. Tako se moralo postupiti zbog pomanjkanja municije kod naših jedinica i zbog izrazite nadmoćnosti neprijatelja, koji se u toku dana uspio probiti u Lovinac. U ovim borbama ustaše i četnici su imali gubitke od 126 mrtvih i oko 150 ranjenih, a naše jedinice 19 mrtvih i 58 ranjenih. Zarobljena su 2 četnika, 1 ustaša i 2 naoružana civila a zaplijenjeno je 16 pušaka, 2.000 metaka, 1 pištolj, 6 bombi i nešto malo opreme.

Noću uoči 20. marta 2. brigada se povukla u Vrebac na kraći odmor i pripremu za dalje akcije. Međutim, odmor nije dugo trajao zbog četničke akcije na području Gračaca odakle su se u međuvremenu Talijani povukli u Knin. U vezi s tim brigada je prebačena na sektor Gračaca, s namjerom da razbije četnike i spriječi eventualni prodor ustaša i četnika od Lovinca prema Gračacu. Ona je, obezbijedivši se od neprijatelja u Lovincu, s 3. bataljonom kod Ličkog Cerja 27. marta poduzela akciju čišćenja četnika i rušenje željezničke pruge od Gračaca do Malovna. Prvi bataljon je čistio padine Velebita južno od Gračaca, od Kite (k. 1103) do Veselinovića Stana (k. 695), 2. bataljon širi rejon Vučipolja i duž pruge prema Malovanu, dok je 4. bataljon napadao četničke grupe u zahvatu pruge od pumpe (crkva Sv. Marko) do Cerovca i rušio prugu i objekte na njoj. Akcija je trajala cijeli dan. Četnici su bježali ispred naših jedinica, samo tu i tamo nas sačekali i pripucali. Veći uspjeh nije postignut. Ubijena su samo 3 četnika, 11 ih ranjeno i 2 zarobljena. Pored toga, 4. bataljon je porušio 500 m pruge, zapalio 5 vaktarnica, 1 pumpu i sisaljku, sve između Gračaca i Cerovca. Zaplijenjeno je 13 pušaka, 2660 metaka, 16 bombi i izvjesna količina vojničke opreme. Mi smo imali 7 ranjenih boraca. Istog dana ustaše i medački četnici (ukupno oko 200) pokušali su da se od Lovinca probiju u Gračac, ali ih je na položajima kod Ličkog Cerja dočekao 3. bataljon, razbio i natjerao natrag.

Poslije ovih akcija 1. i 3. bataljon 2. brigade prešli su u Ploču i Vrebac, a dva bataljona 2. i 4. i dalje su zadržani na sektoru Gračaca radi čišćenja četničkih ostataka i obezbjeđenja prema Lovincu. Četvrti bataljon se dijelom snaga obezbijedio od Lovinca, a s drugim dijelom produžio čišćenje padina Velebita od razbijenih četničkih jedinica. Goneći četnike naše jedinice su izbile i na vrh Velebita, u rejon Jabukovac i Veselinovića stan (k. 1032), dok su ostaci četnika bez otpora pobjegli na jug u sjevernu Dalmaciju. Na Velebitu su nađene četničke porodice koje su izbjegle iz sela oko Gračaca. Pošto su im data nužna objašnjenja o našoj borbi, vratile su se svojim kućama, Na pruzi su zapaljene dvije vaktarnice i sve zgrade na željezničkoj stanici Cerovac. Gubitaka nismo imali. Zaplijenjeno je: 1 puška, 580 metaka, 10 pari vojničkih cipela, 5 šinjela, 4 bluze i nešto druge vojne opreme. Jedinice su povučene u Gračac gdje su dobile nove zadatke.

U toku aprila 1943. godine situacija se veoma brzo i često mijenjala u našu korist. Talijanski okupator je, pod pritiskom naših snaga, postepeno napuštao i ostali dio Like, duž željezničke pruge od Plaškog do Vrhovina s

Gackom dolinom i brinjskim kotarom. To je izazvalo, ne samo kod okupatora već i kod kvislinga, vojničku, političku i moralnu krizu, naročito kod četnika. Treća lička brigada je početkom aprila u naletu pregazila željezničku prugu od Sinjca do Janjče, likvidirala sve neprijateljske posade na njoj i prošla u Gacku dolinu. Ovu akciju obezbjeđivala su dva bataljona 6. primorsko-goranske brigade prema Perušiću, dok su jedinice 8. divizije likvidirale četnike u Crnoj Vlasti, zatim u Zalužnici i Doljanima te produžile napredovanje prema Škarama i Brlogu. Talijani i četnici iz Vrhovina, uz velike napore, probili su se 6. aprila u Otočac.

Situacija je zahtijevala da se što prije likvidiraju sva uporišta od Gospića do Lovinca, zauzme Široka Kula, presiječe komunikacija Gospić — Karlobag i da se Gospić dovede u šire okruženje, potom napadne i zauzme. To je od naših jedinica iziskivalo velike napore i žrtve, primjenu bržih manevara da bi se moglo stići na sve sektore i pred prilično teške situacije u kojoj su se nalazile naše jedinice. Bile su izmorene i iscrpljene neprijateljskom ofenzivom i našom protivofenzivom, zatim je zavladala epidemija pjegavog tifusa zbog čega su brojno oslabile, uz to su nedovoljno hranjene, bile slabo odjevene i obuvene. No, i pored tih poteškoća, moral i svijest naših borac bili su na visini. Taj faktor i želja za pobjedom nad neprijateljem bio je odlučujući u našoj ofanzivi za oslobođenje Like 1943. godine.

U takvoj situaciji 2. brigada je s tri bataljona prebačena iz Gračaca na prostor Barlete — Ostrvica radi napada na Široku Kulu, dok je njen 2. bataljon ostavljen na sektoru Gračaca radi obezbjeđenja prema Lovincu. U Širokoi Kuli se tada nalazilo od 150-200 ustaša i domobrana.[49] Centar naselja je bio opasan visokim kamenim zidom. Na isturenim tačkama bili su bunkeri a spolja žičane prepreke, ponegdje i u više redova. Ustaše su pored pušaka bile naoružane i s 3 mitraljeza, 8 puškomitraljeza i 1 tromblonom za mine.

Za napad na Široku Kulu 2. brigada je u tri bataljona raspolagala sa svega oko 600 boraca. Ona se s 1. bataljonom obezbjeđivala prema Perušiću na liniji Ravni vrh (k. 748) — Marina glava (k. 775) — Lisina (k. 748) i prema L. Osiku na liniji kota 578 — kota 572 (na cesti) — selo Cukovac, s tim da minira cestu i poruši most na cesti koja se nalazi u selu Vraniku radi kontrole prema Lovincu) zadržan je u brigadnoj rezervi sjeveroistočno od Široke Kule u zaseoku Vukovac, dok je 3. bataljon, ojačan — topom 37 mm i pt. mitraljezom 15 mm, dobio zadatak da likvidira samo ustaško uporište Široku Kulu. Napad je počeo 7. aprila u 24 sata.

Prvi i drugi pokušaj naših jedinica da upadnu u ovo uporište odbijen je snažno i dobro organizovano vatrom neprijatelja. U toku sutrašnjeg dana, oko 11 sati, neprijatelj je intervenisao s 2 čete iz Perušića i s jednom iz L. Osika, odbacio 1. bataljon i ušao u Široku Kulu. Ustaše su odmh otpočele evakuaciju stanovništva, što je ostavilo utisak da će u toku noći napustiti mjesto i pobjeći za L. Osik. Štab brigade je na ovo reagirao na taj način što je uputio 4. bataljon iz rezerve da likvidira neprijatelja prema Perušiću, u rejonu Ravni vrh i Marina glava, a 1. bataljon da tuče neprijatelja duž puta prema L. Osiku. Međutim, ustaše su samo na brzinu evakuisale civilno stanovništvo u L. Osiku, dijelove s Ravnog vrha i Marine glave povukli u Perušić, a posadu u Širokoj Kuli ojačali, tako da je iznosila oko 400 vojnika. I pored nepovoljne situacije napad je obnovljen 8. aprila u 20 sati s dva

49 Zb. V — 14, str. 157.

bataljona: 4. bataljon **je** napadao sa sjeverne, **a** 3. bataljon s jugoistočne **strane, dok** je 1. bataljon imao zadatak da obezbjeđuje napad od Perušića **i L. Osika** i da tuče neprijatelja u povlačenju prema **L.** Osiku. Poslije **artiljerijske** pripreme (jedna haubica sa šrapner-granatama bez efekta), jedinice **su** krenule **u** napad. Treći bataljon nije se mogao probiti ni do žičanih **prepreka a** jurišne grupe 4. bataljona ustaše su vjerovatno namjerno pustile da **se probiju** u dubinu njihove odbrane (jer **u** početku nisu reagovale), nakon **čega** su ih obasule jakom vatrom i bombama, od čega su pretrpjele velike **gubitke** i bile prisiljene da se povuku na polazne položaje. Tako **je** propao **i** drugi pokušaj da se ovo uporište zauzme.

Mi smo imali gubitke od 5 poginulih, od kojih su dva ostala na žičanim preprekama i 17 ranjenih, a neprijatelj 20 mrtvih i 30 ranjenih.

Ako se pogleda odnos snaga u prvom, a posebno u drugom napadu, onda se dolazi do logičkog zaključka da je taj odnos za nas bio nepovoljan, tim više što je neprijatelj bio dobro utvrđen. U prvom slučaju napadao je naš 3. bataljon, koji vjerovatno nije imao više od 200 boraca, na 150 neprijateljskih vojnika u utvrđenjima. Ovakve snage u napadu na utvrđeno mjesto bez jake artiljerijske podrške nisu mogle postići pobjedu. U drugom slučaju napadala su naša dva bataljona s najviše oko 400 boraca, a možda ni toliko jer je 4. bataljon bio bez jedne čete, a neprijatelj je u uporištu imao oko 400 vojnika. Da li se kod ovakvog odnosa snaga, naročito u drugom napadu, moglo računati na uspjeh? Sigurno da nije. U napad se išlo bez dovoljno podataka o stanju neprijatelja i njegovoj borbenoj sposobnosti za odbranu.

Ne odustajući od namjere da zauzme ovo uporište Štab 6. divizije angažovab je 2. i 3. brigadu (svaku s po tri bataljona), tri brdska topa 75 mm, 1 haubicu 100 mm, 2 minobacača, 3 tenka i vod minera te 19. aprila napao ovo uporište u kome je ovog puta bilo oko 250 ustaša. Angažovanje tako jakih naših snaga u ovom napadu potvrđuje da prvi napad s onakim snagama nije trebalo izvoditi. Napad je počeo u 22.45 sati. Četvrti bataljon je i ovoga puta napadao sa sjeverne strane. Uz podršku artiljerije i tenkova probio se unutar neprijateljske odbrane, gdje je zbog jakog otpora ustaša zaustavljen i pretrpio osjetne gubitke. Tu ga je zatekao dan. Zbog očekivanog dejstva neprijateljske avijacije i jače intervencije ustaša od L. Osika i Perušića, odlučeno je da se naše jedinice povuku i da se pripremi ponovni napad iduće noći.

U toku dana ustaše su dva puta intervenisale (jedan put i s 3 tenka) iz L. Osika, ali su bile odbijene. Istovremeno je uslijedila intervencija i iz Perušića, s oko 800 ustaša, koje su u toku dana uspjele potisnuti naše snage s Ravnog vrha (k. 748), Marine glave (k. 775) Lisine (k. 748), ali su one protivnapadom odbačene natrag izuzev s Marine glave.

Napad na široku Kulu ponovljen je 20. aprila u 22 sata. Čim je artiljerija otpočela plotunsku paljbu po ustaškom utvrđenju, u napad su krenuli tenkovi [1] pješadija. Ustaše su odmah poslije artiljerijske vatre počele da se izvlače **prema L.** Osiku. Na polju između Vukovog mosta i Široke Kule neprijatelj se **sukobio** s 3. bataljonom 2. brigade koji je tu bio na obezbjeđenju. Neprijatelj **je** tučen dok je bataljon imao municije, nakon čega je prešao na juriš **hladnim** oružjem. Međutim, većina ustaša je uspjela da pod zaštitom mraka **pobjegne** u Lički Osik. Neprijatelj je pretrpio gubitke od oko 100 mrtvih, zarobljena i više od 100 ranjenih (ovdje se podrazumjevaju i gubici neprijatelja koji su intervenirali iz Perušića i Ličkog Osika), dok su naše jedinice

imale 15 mrtvih i 56 ranjenih boraca. Zaplijenjeno je: 28 pušaka, 10.500 metaka, 4 mitraljeza, 6 puškomitraljeza, 3 mala minobacača s 10 mina, 1 poljska kuhinja, 2 kola sa zapregom i 1 jahaći konj s opremom.

Zauzimanjem Široke Kule stvoreni su povoljni uslovi za daljnja dejstva prema Gospiću. Druga brigada je s dva bataljona, uz podršku artiljerije i jednog tenka, 22. aprila u 21 sat iznenada napala neprijateljsku posadu od 100 domobrana u rejonu Bilaja. Posada je brzo razbijena nakon čega se povukla prema mostovima na rijeci Lici, gdje je pokušala dati otpor. Brzim i energičnim naletom naših jedinica domobrani su odbačeni prema Gospiću, a mostovi su porušeni. Druga dva bataljona (3. i 4.) brigade dejstvovala su na liniji Perušić — Lički Osik. Pod njihovim pritiskom ustaše su 23. aprila oko 19 sati napustile Perušić i Lički Osik i povukle se u Gospić.

Poslije zauzimanja Bilaja i rušenja mostova na Lici, jedinice 3. brigade likvidirale su sva neprijateljska uporišta do Lovinca i preostale snage neprijatelja protjerale preko Velebita (Mali Halan) u Obrovac. Time su stvoreni uslovi da se neprijatelj u Gospiću okruži i sa zapadne strane, odnosno da mu se presiječe jedina komunikacija s Primorjem — za Karlobag i likvidiraju neprijateljska uporišta od Ličkog Novog do Baških Oštarija. U tom cilju, pored ostalih snaga divizije, prebačena je i 2. brigada zapadno od Gospića, sa zadatkom da zauzme Takalice, a potom da preuzme napad i likvidira talijanske i ustaške snage u širem rejonu Oštarija, obezbjeđujeći se dijelom snaga s leđa od neprijateljskih dijelova koji bi se eventualno mogli probiti od Brušana preko Jadovna prema Oštarijama. Od linije Brušani — Jadovno do L. Novog i Oštre ostale brigade 6. divizije napale su i likvidirale sva uporišta neprijatelja, dok su dvije brigade 8. divizije držale Gospić u blokadi sa sjevera i jugoistoka.

Napad 2. brigade je počeo 28. aprila u 3 sata. U toku dana ona je protjeravši manje dijelove neprijatelja zauzela Takalice i u snažnom naletu još i Oštarije. Dijelom snaga gonila je i ustaše koje su se, po likvidaciji ustaškog uporišta Poldina glava, probile preko Jadovnog prema Oštarijama. Istog dana neprijatelj je izvršio protivnapad s oko 600 vojnika, podržanih artiljerijom i 2 tenka te povratio Oštarije. Međutim, sutradan, 29. aprila, pošto je prikupila svoje snage s pravca Jadovno. — Oštarije, brigada je ponovo prešla u napad, opet zauzela Oštarije i odbacila neprijatelja u rejon Ura (k. 927) — Velika basača (k. 1091), zapadno od Oštarija na Velebit prema Karlobagu.

Poslije zauzimanja Oštarija trebalo je likvidirati neprijatelja na Velebitu prema Karlobagu, jer je prijetila opasnost da interveniše jakim snagama iz Karlobaga prema Gospiću. Druga brigada je 30. aprila s tri bataljona (među kojima i Udarnim napala talijanske i ustaške snage u rejonu V. basača {k. 1091), G. vrata i Ura (k. 927). Vještim i prikrivenim manevrom neprijatelja s leđa, kombinacijom napada s fronta i u bokove, ona je poslije kraće i žestoke vatre razbila neprijatelja koji je u panici pobjegao prema Karlobagu ostavljajući na položaju artiljeriju i težu opremu. Naše snage su zaposjele greben Velebita iznad Karlobaga. Neprijatelj je imao 30 mrtvih i nepoznat broj ranjenih, a 2. brigada 1 poginulog i 4 lakše ranjena borca. Zaplijenjena su: 2 topa 65 mm s 317 granata, 1 teški mitraljez, 2 puškomitraljeza, 6 pušaka, 60.000 metaka i druga vojna oprema.

Pošto su ostale snage 6. divizije likvidirale sva ustaška uporišta do Gospića i potpuno ga okružile, ustašku komandu u Gospiću zahvatila je panika.

U toku 30. aprila ona je u Zagreb poslala 5 depeša u kojima je tražila hitnu pomoć. Između ostalih navodimo samo jednu: »Neprijatelj zauzeo Lički Novi i Oštru (k. 798) i svuda se nalazi pred žicom pripremajući opći napad na Gospić sa svih strana. Zašto zrakoplovstvo ne bombardira tražene ciljeve, to je veleizdaja. Šaljite najžurnije zrakoplovstvo i najsnažnije bombardirajte tražene ciljeve, a naročito Oštru i Lički Novi.« Potpis pukovnik Sertić.[50] ,

Odmah poslije blokade pripremljen je opći napad na Gospić, koji je izveden 2. maja 1943. godine, s početkom u 19 sati. U napadu su pored 2. i 3. brigade 6. ličke divizije učestvovale i jedinice 8. kordunaške divizije. Druga brigada je imala zadatak da napada u zahvatu ceste Smiljan — Gospić, prodre u centar grada i kod mosta na rijeci Novčići uspostavi vezu sa snagama koje napadaju s juga s tendencijom da se ustaške snage razdvoje na dva dijela, a potom unište. Grad je još od ranije bio dobro fortifikacijski utvrđen bunkerima i preprekama te dobro organizovanim sistemom vatre za odbranu. Branilo ga je oko 4.500 — 5.000 ustaša i domobrana.

Druga brigada je napadala s dva ešalona. Pored artiljerije napad brigade podržavao je i vod tenkova (2 do 3,5 tone). Prvi njen nalet neprijatelj je dočekao jakom i dobro organizovanom vatrom. Žestoka borba vodila se na svim pravcima napada do 24 sata. Tenkovi, koji su trebali da naprave prolaze u žičanim preprekama za prodiranje pješadije u odbrambeni položaj neprijatelja, nisu uopće izvršili taj zadatak. Po ocjeni Štaba 6. divizije tenkisti su pred preprekama bili neodlučni i kolebljivi. Poslije 24 sata, 3. maja tenkovi su prebačeni na drugi sektor, ali ni tamo nisu ništa učinili.

Oko 2 sata 2. bataljon je uspio da se dijelom snaga probije kroz žičane prepreke, nakon čega su bombaši pokušali da likvidiraju prve bunkere, ali su dočekani žestokom bočnom vatrom i pokošeni. Od 10 bombaša vratila su se dvojica. Ostale jedinice nisu do svanuća uspjele savladati ni žičane prepreke, nakon čega je naređeno povlačenje. Naše jedinice nisu raspolagale teškom artiljerijom koja bi mogla porušiti jake i guste bunkere, niti tenkovima teže tonaže koji bi bili u stanju brzo da pregaze žičane prepreke, što je jedan od osnovnih razloga našeg neuspjeha u napadu na Gospić. Poginula su nam 22, ranjen 101 i nestao 1 borac, a izgubili smo 10 pušaka, 3 puškomitraljeza i 1 tenk s kompletnim naoružanjem, dok smo zaplijenilli 10 pušaka 1000 metaka i zarobili 10 ustaša.

Poslije neuspjelog napada 2. brigada je dijelom snaga držala Gospić u blokadi od rijeke Bogdanice do Budačkog mosta. U toku maja i do 8. juna 1943. godine i 4. bataljon je zadržan kod Gospića na sektoru Smiljan — Budački most, gdje je učestvovao u svim borbama koje je neprijatelj nametao svojim ispadima na ovaj sektor, a pored toga vršio je povremeno i fingirane napade na pojedinim pravcima radi uznemiravanja neprijatelja. U toku maja neprijatelj je izvršio 10 ispada na položaje 2. brigade, uvijek jačim snagama, uz podršku artiljerije i tenkova. Tako je i 6. maja s oko 1000 vojnika uz podršku artiljerije krenuo u napad prema Smiljanu. Na položajima od Plantaže do Bogdanice dočekala su ga tri bataljona, među kojima je bio i Udarni, i poslije borbe koja je trajala nekoliko sati odbacili ga natrag u žicu. U ovoj borbi mi smo imali 1 mrtvog i 1 ranjenog borca, dok su gubici ustaša ostali nepoznati.

50 Zb. V — **14,** str. 526.

Početkom maja predviđalo se da će uslijediti neprijateljska ofenziva širih razmjera na slobodnu teritoriju Banije, Korduna i Like. Zbog toga su, 12. maja, 1. i 3. bataljon 2. brigade prebačeni u Lapac sa zadatkom da, ukoliko dođe do ofenzive, zatvore i brane pravce Kulen Vakuf — Lapac i Bihać - — Lapac. Cio sektor za odbranu oko Gospića, koji je držala brigada, preuzeli su 4. i 2. bataljon. Na položaje 4. bataljona neprijatelj je, 14. maja, napao snagama od oko 300 vojnika. Nakon kraće, ali žestoke borbe na bliskom odstojanju, bataljon je uspio da razbije neprijatelja i da ga natjera u Gospić. Oko 1000 ustaša, podržanih tenkovima i artiljerijom, napalo je, 22. maja, položaje oba bataljona. Razvila se žestoka borba koja je trajala do 16 sati. Najzad su ustaše, uz gubitke od 80 mrtvih i oko 100 ranjenih, natjerane u žicu. Naši gubici bili su: 3 mrtva i 8 ranjenih boraca. Sutradan je neprijatelj, snagama iste jačine kao i prethodnog dana, ponovo napao ova dva bataljona, ali je nakon kraće i žestoke borbe, uz gubitke od 20 mrtvih i 25 ranjenih, odbačen u Gospić. Uništen je 1 ustaški tenk, a mi smo imali 1 poginulog i 6 ranjenih boraca.

Ovakvih i sličnih okršaja 4. bataljona, kao i ostalih jedinica koje su držale Gospić u blokadi, bilo je više. Naveli smo samo nekoliko primjera da bi se mogli sagledati napori naših snaga i njihova odlučnost u borbama s ustašama oko Gospića u toku maja. Treba napomenuti da je neprijatelj skoro svakodnevno bombardovao (s manjim i jačim grupama aviona) položaje naših jedinica oko Gospića. U prosjeku imali smo više gubitaka od dejstva neprijateljske artiljerije i avijacije nego u direktnim okršajima s ustašama. Neprijatelj je u ovom periodu isključivo usmjeravao svoje ispade prema Smiljanu i Brušanima radi ispitivanja mogućnosti da se u pogodnom momentu spoji sa svojim snagama u Karlobagu. Zbog važnih i hitnih zadataka na drugim sektorima (čak i van teritorije Like), naše snage na blokadi Gospića bile su nedovoljne (ostalo je svega pet bataljona), što je neprijatelj iskoristio i 30. maja poduzeo napad jakim snagama iz Karlobaga (listaše i Talijani) u tri pravca preko Velebita za Gospić. Jedna ustaška kolona probila se preko Velebita u Trnavac, a druga u Rizvanušu, a da nisu bile primijećene od naših snaga. Istovremeno je uslijedio i napad jačih snaga iz Gospića prema Brušanima. Neprijatelj je uspio da odbaci naše malobrojne snage i da ovlada komunikacijom Gospić — Karlobag i time da deblokira svoje snage u Gospiću. Talijani su se zadržali na Oštarijama.

Ponovo u sjevernoj Dalmaciji

Na području sjeverne Dalmacije vojno-politička situacija, u ljeto 1943. godine, zahtijevala je prisustvo naših jačih jedinica zbog jakih talijanskih i četničkih snaga koje su usporavale brži razvoj NOB-a u ovom kraju. U tom vremenu u Kninskoj krajini djelovali su Sjevernodalmatinski i Lički partizanski odredi pod komandom Štaba kninskog sektora. Oni sami nisu bili u stanju da se efikasnije suprotstave jakim talijanskim i četničkim snagama, koje je sačinjavala kompletna Dinarska četnička divizija, jačine oko 5000 četnika. Trebalo je prvenstveno razbiti četničku organizaciju i njihove jedinice u sjevernoj Dalmaciji, da bi se naše snage mogle lakše obračunati s talijanskim jedinicama, jer se naslućivala kapitulacija Italije.

U vezi s takvom situacijom, od 8. do 12. juna, prebačena je 2. lička brigada iz Like u sjevernu Dalmaciju i stavljena pod komandu Štaba kninskog sektora, čiji je komandant bio Mićun Šakić a politički komesar Petar Babić Pepa. Već 13. juna brigada je grupisala svoje snage na širem prostoru Pađene — Oton, da bi istoga dana izvela prvu akciju na neprijatelja zapadno od Knina. Naime, štab brigade je odlučio da u noći između 13. i 14. juna napadne neprijateljsku posadu u Radučiću i Mokrom Polju, obezbijedivši se od neprijatelja u Golubiću, Kninu, Kistanjama i Erveniku. U to vrijeme u Kninu su se nalazile jake neprijateljske snage: oko 6200 vojnika, od toga 3500 četnika, 1200 Talijana, ostalo ustaše i domobrani. Ostali okolni manji garnizoni imali su posade od 150 do 300 vojnika, osim Zegara gdje je bilo 300—400 Talijana i 900 četnika. Radučići je branilo 150, a Mokro Polje 200 Talijana.

Planom je bilo predviđeno da 1. bataljon napadne talijansku posadu u Radučiću; 2. bataljon da obezbijedi napad od Kistanja; 3. bataljon da blokira neprijatelja u Mokrom Polju i u pogodnom momentu da ga napadne i zauzme selo, a dijelom snaga da se obezbijedi prema Erveniku i 4. bataljon da obezbijedi napad od neprijatelja u Kninu i da uspostavi vezu s 2. bataljonom Ličkog odreda koji je bio na osiguranju prema Golubiću. Neprijateljski garnizoni bili su dobro utvrđeni bunkerima i preprekama. Napad je trebao da počne 13. juna u 23 sata, ali se zakasnilo 3 sata zbog udaljenosti jedinica, nepouzdanih vodiča i zbog nepreciznog planiranja potrebnng vremena za pokrete jedinica.

Borbe su vođene na svim sektorima u toku noći, osim kod 4. bataljona. Tek u 8 sati oko 4000 Talijana i 400 četnika krenulo je iz Knina i uz podršku artiljerije napalo na položaje 4. bataljona u namjeri da priteknu u pomoć ugroženoj posadi u Radučiću. Razvila se oštra borba u kojoj su nadmoćnije snage neprijatelja uspjele odbaciti desno krilo bataljona, nabaciti ga na Marica glavicu (k. 543) i tako otvoriti put za intervenciju još jačih snaga iz Knina. Druge četničke snage probile su se iz Golubića i bočno napadale 4. bataljon, vezale ga u širem rajonu Marića glavice, zbog čega nije mogao da dejstvuje u bok neprijateljskim snagama koje su se probile prema Radučiću. Intervencijom iz Knina i Kistanja neprijatelj je 1. i 2. bataljon poslije žestokih borbi prisilio na povlačenje prema Pađenima. Neprijateljsku intervenciju od Kistanja, pored artiljerije, podržavala je i avijacija.

Okupator je bio iznenađen tim što su naše snage, i pored njegovih dotadašnjih aktivnih dejstava, poduzele napad zapadno od Knina prema rijeci Krki. Treba napomenuti da je 2. bataljon u ovoj akciji zadao talijanskim snagama ozbiljan udarac za razliku od ostalih bataljona. Razbio je i djelomično potukao dva talijanska bataljona koji su, uz podršku artiljerije i 4 tenka, krenuli iz Kistanja za Radučić. Ove snage su bile paralisane i nisu se mogle probiti za Radučić, dok nisu stigla dva nova talijanska bataljona iz Devrska, nakon čega su, uz podršku artiljerije i avijacije, potisle 2. bataljon prema Pađenima. Za to vrijeme 1. bataljon je držao blokirane neprijateljske snage u Radučiću. Iako nismo zauzeli Radučić i Mokro Polje, neprijatelju je zadan ozbiljan udarac. Poginulo je oko 70 neprijateljskih vojnika (među kojima i 2 oficira) i ranjeno oko 280. I naše su snage imale osjetne gubitke: 19 mrtvih i 62 ranjena. Zaplijenjeno je: 2 mitraljeza, 1 puškomitraljez, 27 pušaka, 2500 metaka, 60 ručnih bombi i druga ratna oprema. Svu opremu

1 naoružanje, koje je neprijatelj ostavio **na** bojištu (naročito pred 2. bataljonom) **nismo mogli** izvući zbog brze i snažne ponovne intervencije neprijatelja.

Po završenom napadu 4. bataljon se prikupio u Otonu a zatim posjeo položaje za odbranu: Debelo brdo, Medveđak (tt 740), Gradina radi sprečavanja prodora neprijatelja iz Knina prema Benderu i Prljevu. Desno u rejonu grupisan je 1. bataljon sa zadatkom da sprečava prodiranje neprijatelja iz Knina i Mokrog Polja ka Palanci i Komu (k. 1000). Ostale snage brigade bile su u rejonu Plavno — Prljevo. Oko 3500—4000 Talijana i četnika iz Knina, uz podršku jake artiljerijske vatre, 15. juna u 8.30 sati napalo je na položaje 4. i 1. bataljona. Poslije višesatne oštre borbe protivnik je uspio da potisne desno krilo 4. bataljona i da zauzme Debelo brdo, dok je na pravcu 1. bataljona zauzeo željezničku stanicu Pađene i produžio do prodora na sjever. Oko 12 sati oba ova bataljona izvršila su protivnapad, da bi povratili izgubljene položaje, ali bez uspjeha. Neprijatelj je i dalje prodirao.

Pod pritiskom izrazito nadmoćnijih neprijateljskih snaga 4. bataljon se povukao na liniju: Kovačević glavica — Oštra glavica (k. 615), a 1. bataljon na Kom (k. 1000), Prevjes i Otonski gaj. Talijani su i ove položaje obasipali jakom artiljerijskom vatrom i napadali jakim pješadijskim snagama. No, i pored toga 1. i 4. dakle, oba bataljona su uspjela da se u toku dana održe na njima i da u žestokim okršajima spriječe dalje prodiranje neprijatelja na slobodnu teritoriju. Sutradan je neprijatelj obnovio napad na ova dva bataljona. Štab brigade je noć uoči ovog napada uputio dio snaga da u toku 16. juna fingira napad na Mokro Polje kako bi na taj način olakšao borbu 1. i 4. bataljonu. Iznenađeni ovim napadom Talijani su koncentrisali svu vatru artiljerije za odbranu Mokrog Polja što je umnogome olakšalo obranu 1. i 4. bataljonu. Neprijatelj je u toku dana vršio žestok pritisak, u namjeri da razbije i odbaci naše snage što dalje na sjever, ali u tome nije uspio jer su se naše jedinice odlučno branile i efikasno sprečavale obuhvatne manevre neprijateljskih snaga. Napokon je oko 18 sati neprijatelj odustao od daljeg napada i povukao se u širi rejon Pađena a sutradan u Knin. Gubici neprijatelja u ovim borbama nisu se mogli ustanoviti, dok su 1. i 4. bataljon imali 2 mrtva i 7 ranjenih boraca.

Poslije ovih borbi naše jedinice su zadržale pod svojom kontrolom oslobođenu teritoriju i ponovo posjele liniju: Pađene — Debelo brdo — selo Rasulo — Crni vrh. Na osnovu pogrešnih obavještenja da su tri četničke brigade napustile kninsko područje i uputile se prema Bosni, a samo jedna ostala na prostoru Golubića i Strmice, Štab kninskog sektora je odlučio da u sedejstvu s 10. krajiškom brigadom, čija su se dva bataljona nalazila u rejonu G. Tiškovac — Stožište, napadne i likvidira četničke snage u Golubiću i Strmici. U vezi s tim 2. brigada je dobila zadatak da napadne i likvidira četnike u Golubiću i Strmici. Međutim, četničke snage nisu napustile ovo područje, već su se samo pomjerile na jugozapadne padine Dinare duž ceste Strmica — Knin i posjele položaje: Samograd (k. 1040), Plješevica (k. 1125) i južno od Uralja (k. 496), istočno od Vrpolja.

Napad je izveden 25. juna, s 1. i 2. bataljonom sa zapada i juga prema Golubiću, a sa sjevera, dolinom Strmice, trebalo je da napadaju dva bataljona 10. krajiške brigade. Naš 3. bataljon štitio je slobodnu teritoriju na liniji: Pađene — Debelo brdo — Rasulo, a 4. bataljon je obezbjeđivao pozadinu brigade i kontrolisao neprijatelja prema Prevjesu i Mokrom Polju, dok je jednu

četu pridao 2. bataljonu. U napadu na Golubić 1. i 2. bataljon postigli su djelomičan uspjeh, s obzirom da bataljon 10. krajiške brigade nisu ni prelazili u napad. Četnici su, uz pomoć Talijana iz Knina, izvršili jak pritisak prema Golubiću, pa su se 1. i 2. bataljon morali povući. Druge talijanske snage jačine oko 1200 vojnika, uz podršku artiljerije, istovremeno su napale na položaje 3. bataljona i to jedna kolona od Zagrovića prema selima Rasulu i Otonu a druga prema Pađenima. Okupator je ovim manevrom pokušao da okruži 1. i 2. bataljon u rejonu Golubića, ali je brzom intervencijom štaba brigade 1. bataljon hitno izvučen iz borbe i blagovremeno rokiran na pravac Rasulo — Oton i time ojačao odbranu 3. bataljona, dok se 2. bataljon povukao prema Plavnu. Četnici nisu kretali dalje od Golubića, a Talijani su cijeli dan napadali na 3. i 1. bataljon dok nisu zauzeli Debelo brdo odakle su se u toku noći povukli u Knin. Četvrti bataljon u toku ovog dana nije bio angažovan u borbama.

Pored ispada na slobodnu teritoriju sjeverne Dalmacije, Talijani su u toku juna vršili pripreme za ofenzivu s namjerom da odbace naše snage što dalje na sjever, a po mogućnosti i u Liku, i na taj način, bar privremeno, spriječe njihovo prodiranje jugoistočno i zapadno od Knina. U tom cilju talijanske i četničke jedinice su se koncentrisale na liniji Vulina strana — — Kninsko polje — Knin — Mokro Polje — Ervenik i to kompletna četnička Dinarska divizija, jačine 4500-5000, 291. puk divizije »Zara«, jačine 2000-2500 vojnika, ojačan sa 6 topova i više minobacača, 6 tenkova i 250-300 antikomunističke milicije. Raspored 2. ličke brigade pred početak ofenzive bio je slijedeći: 4. bataljon se nalazio u rejonu Pađene — Debelo brdo, 1. bataljon u rejonu Radljevca i 3. i 2. bataljon u Plavnu, odnosno zaseocima Bursaći i Đurići. Brigada je imala zadatak da zatvori sve pravce koji od Knina i Golubića vode prema Plavnu i Prljevu i da sprečava brzo prodiranje neprijatelja u ove rejone. Desno od 4. bataljona, na liniji Prevjes — Palanka — Kom (k. 1000) — Jagodnik (tt 970) — Rakina glavica (k. 655), nalazio se Lički partizanski odred a u Krupe jedan bataljon Sjevernodalmatinskog odreda.

Ofanziva neprijatelja počela je 1. jula. Jedna četnička brigada, jačine oko 500 vojnika, još u toku noći 1. jula zaobišla je naše snage preko Strmice, do 10 sati izbila u pozadinu 2. brigade i posjela rejon Konjska glava (tt 1337) — — Bobija (k. 1248), a dijelom snaga zbacila osiguranje 2. bataljona s Orlovice (k. 1201) koju je također posjela. Štab brigade je odmah u rejon Crni vrh (k. 984) uputio 2. bataljon sa zadatkom da napadne četnike na Bodiji do pristizanja ostalih snaga. Između 10 i 12 sati glavne neprijateljske snage, uz podršku artiljerije i tenkova, napale su na položaje 4. i 1. bataljona. Pred nadmoćnijim neprijateljem ovi bataljoni su se pod borbom morali povući na liniju: Kita (tt 626) - Šijanova glava (tt 633) - Kita (tt 676) sjeverno od Bendera. U takvoj situaciji štab brigade je odlučio da razbije četnike na Bobiji pa je tamo uputio 1. i 3. bataljon da zajedno s 2. bataljonom unište četnike, dok se 4. bataljon pod borbom i dalje povlačio u rejon Kita (tt 626) — — Šijanova glava (tt 633). Nakon dva sata borbe četnici su u rejonu Bobije razbijeni i potjerani u Strmicu. Istovremeno su pobjegli i s Orlovice. S tim je otklonjena opasnost za pozadinu naših jedinica, ali su neprijateljske snage s juga iskoristile ovu stiuaciju, brzim tempom prodirale na sjever te do noći izbile na liniju: Plješevica (k. 1000), gdje su i zanoćile. Veoma žestoke borbe

za Sijanovu glavu vodio je 4. bataljon odakle se morao povući sjeverno od Prljeva.

Pošto je odbacila četnike s Bobije u Strmicu, 2. brigada se prikupila u rejon Crni vrh (k. 984), Vilin klanac (k. 811) i sjeverno od Prljeva, odakle je u toku noći s 1, 3. i 4. bataljonom izvršila protivnapad i ponovo ovladale linijom Šijanova glava — Benderska Kita (tt 676) a neprijatelja odbacili ka Pribudiću i Benderu.

U toku dana neprijatelj je povremeno upućivao prema našim snagama manje dijelove radi izviđanja, a istovremeno je vršio i pripreme za nastavljanje napada. Oko 13 sati Talijani i četnici, uz podršku artiljerije, prešli su u napad i nakon žestoke borbe uspjeli da odbace naše jedinice i da ponovo zauzmu Kitu (tt 676), Šijanovu glavu i Prljevsku Kitu (tt 626) gdje su se utvrdili i zanoćili. Istog dana su na Tromeđu, Gologlav i Orlovcu izbila dva bataljona 10. krajiške brigade čime je bio obezbijeđen lijevi bok naše brigade od četnika prema Strimici.

Ponesen uspjehom u prvom protivnapadu, Štab 2. brigade je odlučio da i u toku noći između 2. i 3. jula izvrši protivnapad, svim snagama sa sjevera, na neprijatelja u rejonu Kita (tt 626) — Šijanova glava, na koju je trebalo da napadne 4. bataljon. Početak protivnapada određen je za 20 sati, tako da je vrijeme za pripreme bilo veoma kratko. U prvi sumrak bataljoni su krenuli prema objektima napada i u pokretu izgubili međusobnu vezu, zbog čega napad nije izveden istovremeno. Neprijatelj je napad dočekao spreman. Poslije borbe koja je trajala cijelu noć odbio je naše snage i one su se morale povući na polazne položaje prije svanuća. Odluka Štaba brigade za ovaj drugi protivnapad nije opravdana. Jedinice su bile umorne jer su do tada dva dana i jednu noć provele u neprekidnim borbama s nadmoćnijim neprijateljem.

Pošto je odbio naš protivnapad neprijatelj je u toku 3. jula do 17 sati povremeno artiljerijom tukao položaje naših jedinica i isturao izviđačke dijelove radi izviđanja. Oko 17 sati u napad je u pravcu Prljeva i Vilin klanac krenulo oko 2000 četnika. Prvi i 4. bataljon pustili su četnike na blisko odstojanje, a zatim ih osuli brzom paljbom. Četnici su se naglo počeli povlačiti, a bataljoni su odmah prešli u protivnapad i gonjenje te ih odbacili na njihove polazne položaje.

U međuvremenu je Štab Kninskog sektora odlučio da sa svim raspoloživim snagama noću između 3. i 4. jula pređe u opći protivnapad na neprijateljsku grupaciju koja se nalazila ispred 2. brigade i dijelom ispred Ličkog odreda, s ciljem da je odsiječe od Knina, razbije i uništi. Prema planu trebalo je da 2. i 3. bataljon 2. brigade zajedno s dva bataljona 10. krajiške brigade prethodno očiste od četnika Plješevicu (k. 725) i Crni vrh, potom da napadnu neprijatelja u desni bok na liniji Bender — Marića glavica (k. 543) i da ga odsijeku od Knina. Za napad sa zapada na liniji Pribudić — Pađene određen je Lički odred a sa sjevera s linije Vilin klanac — Prljevo 1. i 4. bataljon 2. brigade.

Oko 3 sata 4. jula 2. i 3. bataljon 2. brigade likvidiralii su isturene četničke dijelove u rejonu plavanjska Gradina i protjerali ih ka Plješevici. Za to vrijeme su dva bataljona 10. krajiške brigade zauzeli Gredu i Crni vrh, zatim zajedno sa spomenuta dva lička napali na Plješevicu ali je nisu uspjeli zauzeti, jer su je branile jake četničke snage. Ni Lički odred nije uspio da

likvidira jake talijanske snage u rejonu Prevjesa i da otvori put za prodor prema Pađenima. Neprijatelj je svoje bokove obezbijedio jakim snagama i potpuno blokirao manevar naših snaga. Čekajući da se ispolje rezultati dejstva ostalih jedinica, 1. i 4. bataljon prešli su u napad pred svanuće. Četvrti bataljon napadao je pravcem Prljevo — Šijanova Glava — Sv. Paraskeva, a 1. bataljon pravcem Zujino polje — Kita (tt 676) — Bender. Neprijatelj ih je spremno dočekao snažnom vatrom i prisilio da se povuku na polazne položaje.[51]

Neuspjeh u protivnapadu je pokazao da je odluka Štaba Kninskog sektora bila nerealna. Bez artiljerije, brojno slabe i zamorene naše snage nisu mogle razbiti i uništiti jaku grupaciju neprijatelja, tim više što je u svojoj pozadini imala garnizone iz kojih je u slučaju potrebe mogla stići brza i efikasna intervencija. Poslije noćne borbe neprijatelj je u toku dana ostao neaktivan, osim što je izviđao prema našim položajima. U popodnevnim satima otpočeo je neprimjetno i postepeno da izvlači svoje snage, tako da je u sumrak napustio sve položaje i povukao se u svoje baze. U trodnevnim borbama neprijatelj je pretrpio gubitke od oko 100 poginulih i 28 ranjenih boraca, a 1 je dezertirao četnicima, i jedan, jer je bio ranjen, zarobljen. Plijena nije bilo. Izgubljeno je 5 pušaka.

Nakon kraćeg odmora 2. brigada je dobila zadatak da se prebaci u rejon jugoistočno od Knina, razbije četnike i oslobodi niz većih i manjih mjesta stvarajući na taj način povoljne uslove za masovno uključivanje naroda tog kraja u NOB. Usput trebala je da noću između 22. i 23. jula razbije četnike u Strmici, ali su oni pobjegli ne sačekavši napad. Iz Strmice cijela brigada je 24. jula krenula preko Tavana i Orlovog kuka (k. 1126) ka Suhom polju, sa zadatkom da na pravcu nastupanja razbije četnike, ali njih na ovom području nije bilo. Jedinice su prenoćile u Suhom polju da bi sutradan produžile pokret prema Podinarju u potjeri za četnicima.

Na putu za Podinarje štab brigade dobio je naređenje od Štaba kninskog sektora da napadne i zauzme Kijevo u kome se nalazila posada od oko 200 ustaša, domobrana i žandara. U Podinarju i u pokretu do Kijeva nismo naišli na neprijatelja. Planom je bilo predviđeno da 1. bataljon napada sa sjevera u zahvatu komunikacije Knin — Kijevo, 1. bataljon Ličkog odreda sa zapada i vrši obezbjeđenje prema neprijatelju u Kosovu polju, 4. bataljon s dvije čete da napada s jugoistoka prema crkvi u Kijevu, koju su ustaše bile pretvorile u bunker, a jednom četom i mitraljeskom četom da se obezbijedi prema ustaškoj posadi u Vrlici, 3. bataljon da postavi obezbjeđenje prema Kosovu polju i Kninu, dok se 2. bataljon nalazio privremeno u sastavu Ličkog odreda.

Na polazne položaje jedinice su izbile 26. jula do 3,30 sati kada je i počeo napad. Istureni dijelovi neprijatelja dali su neznatan otpor i povukli se u centar Kijeva, gdje su unaprijed pripremili crkvu, školu, žandarmerijsku stanicu i dvije privatne zgrade za odbranu iz kojih su pružali žestok otpor. Crkva je dominirala cijelim Kijevom pa su je zato ustaše posebno utvrdile za odbranu. U prvom naletu jedinice nisu uspjele da savladaju neprijatelja zbog snažnog otpora, naročito iz crkve, pa su borbe nastavljene do svanuća kada su se bataljoni povukli na polazne položaje i zadržali mjesto u blokadi. Oko 14 sati slijedila je intervencija oko 300 ustaša crne legije i četnika iz

51 Zb. V — 17, dok. 25 i 40.

Vrlike koji su nakon oštre borbe uspjeli da odbace 4. bataljon 2. brigade i 1. bataljon Ličkog odreda i da se probiju do Kijeva. Njima u susret probile su se ustaše koje su se branile u školskoj i dvije susjedne zgrade. Međutim, dio ustaša koje su se branile iz crkve i žandari iz kasarne nisu uspjeli da se probiju iz naselja, zbog toga što su ova dva objekta držana pod jakom vatrom naših jedinica. U takvoj situaciji 4. bataljon je izvršio protivnapad na snage koje su intervenisale od Vrlike i one koje su se probile iz mjesta te odbacio ih prema Vrlici i Dinari. Nakon toga ostatak neprijatelja u Kijevu ponovo je blokiran. Žandari, koji su branili svoju kasarnu, vidjeli su da su u bezizlaznoj situaciji pa su odložili oružje i predali se, dok su ustaše iz crkve i dalje pružale ogorčen otpor. Budući da je crkva bila dominirajući objekt ustaške odbrane u Kijevu, a uz to prilaz k njoj po danu je težak, odlučeno je da se zauzme noću i izbjegnu nepotrebni gubici. Međutim, u prvi sumrak kada su naše jedinice počele da stežu obruč oko crkve, ustaše prelaze u napad i uspjevaju da se probiju na spoju između 4. bataljona 2. brigade i 1. bataljona Ličkog odreda i da pobjegnu u Vrliku. S tim je borba za Kijevo završena. U njoj je poginulo 15 ustaša i 1 četnik a zarobljeno 20 žandara. Naši gubici iznosili su 16 mrtvih i 33 ranjena borca. Zaplijenjeno je: 22 puške, 1 puškomitraljez, 1 mali minobacač, 6000 metaka, 46 ručnih bombi i manja količina razne vojne opreme.

Po zauzimanju Kijeva 2. brigada je 28. jula krenula u Podinarje gdje su zarobljena dva četnička kurira, koja su od četničke komande na Dinari upućena za Kosovo polje radi veze. Od njih su dobijeni podaci o četničkim snagama na Dinari. Po naređenju Štaba kninskog sektora tog dana u 21 sat upućeni su 4. bataljon 2. brigade i 1. bataljon Ličkog odreda iz Podinarja u rejon sela Glavaš, 6 km sjeveroistočno od Kijeva, sa zadatkom da 1. bataljon Ličkog odreda zatvori put koji od Uništa vodi za Vrliku preko Milaševe drage, dok je 4. bataljon trebalo da posjedne položaje istočno od toga puta na ograncima Dinare i spriječi prodor četnika prema Kijevu i Vrlici.

Sutradan u 10,30 sati, kolona od 1200-1500 četnika spustila se stazom od Privija u Unište u namjeri da se preko Glavaša i Milaševe drage probije u Kosovo polje ili Vrliku. Silazak četnika u Uništa naše jedinice nisu primijetile, naprotiv, oni su prvi primijetili dijelove 4. bataljona. Pretpostavljalo se da četnici neće ni naići, tim više što se očekivalo da će neke jedinice 10. krajiške brigade izbiti u rejon Unište — Glavaš. Čim su primijetili dijelove 4. bataljona, četnici su počeli da se razvijaju za borbu, što je kod 4. bataljona u prvi mah izazvalo zabunu jer se mislilo da su to bosanske jedinice. Dok su četnici usmjerili svoju pažnju prema 4. bataljonu, 1. bataljon Ličkog odreda izvršio je prikriven manevar, obišao ih s boka i energično napao, što je kod četnika izazvalo paniku. Istovremeno je i 4. bataljon prešao u energičan napad i juriš, nakon čega su se četnici u neredu i panici počeli povlačiti preko V. Kurozebe (k. 1572), Pločica (tt 1764), Jonskog vrha (1790) Klanca (k. 1605) i preko Dinare prema Livanjskom polju. Naša spomenuta dva bataljona prešla ovom sudaru s našim snagama bila potpuno razbijena i pretrpjela osjetne gubitke. Na čelu kolone jahali su pop Đujić, komandant divizije, Aćimović, su u energično gonjenje koje je trajalo do 18 sati. Četničke snage su bile potpuno razbijene i bez otpora u rasulu bježale prema Brezovcu, zapadno od Livanjskog polja. Bila je to krnja četnička Dinarska divizija, koja je u delegat Vrhovne četničke komande i neki drugi četnički rukovodioci, a u

momentu sudara s našim jedinicama prvi su pobjegli s bojišta preko Dinare ka Livanjskom polju. U sudaru je ubijeno 46 i zarobljeno 23 četnika. Među poginulima nalazio se i četnički vojvoda major Dušan Mirić. Oba naša bataljona imala su samo 5 ranjenih boraca. Zaplijenjeno je: 1 minobacač s 4 mine, 2 mitraljeza, 1 puškomitraljez, 35 pušaka s 10.000 metaka, 141 ručna bomba, 1 signalni pištolj sa 60 raketa, kompletan kirurški pribor, 7 brdskih i 1 poljski kazan (kompletna divizijska kuhinja) kompletna divizijska arhiva s jednom pisaćom mašinom i 307.000 kuna, 41 konj, od kojih 6 jahaćih s opremom, 9 magaraca, 21 šatorsko krilo, 22 šinjela i druga vojna oprema.

Poslije razbijanja četničke Dinarske divizije 2. brigade, ojačana s 1. bataljonom Ličkog odreda i 1. bataljonom 10. krajiške brigade, prikupila se u širem rejonu Kijeva, odakle je 5. augusta u 5 sati napala ustašku posadu u Vrlici. Radi odezbjeđenja napada od neprijatelja u Kninu i na području Kosova polja 1. i 4. bataljon 2. brigade posjeli su za odbranu Plješevicu, Vršinu, Crnu glavicu i Kozjak. Oko 7,30 sati Talijani i četnici napali su ih od Knina i Kosova polja u namjeri da se probiju u Kijevo i dalje ka Vrlici. Borba je vođena cio dan i svi pokušaji neprijatelja da se probije za Kijevo i Vrliku ostali su bez uspjeha, a za to vrijeme ostale snage brigade zauzele su Vrliku.

Talijani i četnici iz Kijeva i Kosova polja, vidjevši da naše snage dublje prodiru jugoistočno od Knina, krenuli su 6. augusta u napad s namjerom da ovladaju komunikacijom Knin — Vrlika i da izbace naše jedinice s toga područja. U toku dana oni su uspjeli da zauzmu Crnu glavicu i Pakovo brdo, da bi sutradan imali povoljnije uslove za ofenzivna dejstva prema Kijevu. U sumrak, 4. i 3. bataljon su ih napali i pokušali odbaciti natrag, ali napad nije uspio. Slijedećeg dana Talijani i četnici, snagama od oko 1500 vojnika i uz podršku artiljerije, nastavljaju napad i to četnici s jugozapadne strane, a Talijani od polačke crkve napadaju na Kozjak težeći da se probiju u Kijevo. Uz velike napore i osjetne gubitke, nakon višesatne oštre borbe, Talijani su uspjeli odbaciti lijevo krilo 4. bataljona na Vučkovića glavicu. Tu se bataljon brzo sredio i djelimično utvrdio, a zatim bočnim dejstvom uspješno sprečavao prodiranje neprijateljskih snaga za Kijevo. Četnici, iako su podišli našim položajima, ostali su neaktivni čekajući ishod borbe na pravcu na kome su napadali Talijani. Oko 19 sati Talijani su izvršili žestok pritisak na 4. bataljon. Međutim, tada ih je dijelom snaga s boka od Vučkovića a dijelom s leđa od polačke crkve napao 3. bataljon nakon čega su koncentrisali snažnu artiljerijsku vatru po 3. bataljonu. Kako im to nije pomoglo, bili su prisiljeni da se povlače prema Kninu. Uslijedio je juriš ova dva bataljona, zätim i gonjenje razbijenog neprijatelja, koji je iza sebe ostavio veći dio svoje tehnike i opreme. Četnici su, vidjevši što se dogodilo s Talijanima, pobjegli prema Kosovu polju, ali ih je dočekao i gonio 1. bataljon Ličkog odreda. Na bojištu je ostalo oko 100 mrtvih Talijana i 6 četnika. Naši gubici su iznosili 3 mrtva i 12 ranjenih. Zaplijenjeno je: 2 brdska topa s 257 granata, 2 minobacača s 250 mina, 3 mitraljeza, 1 puškomitraljez, 16 pušaka, 2 automata, 26.700 metaka za mitraljez, 9120 metaka za puškomitraljez, 60 ručnih bombi, 1 radio stanica, 2 sanduka dopunskih punjenja za minobacače, 150 komada dopunskih punjenja za topove, 1 veliki sanitetski automobil, 4 kamiona, 1 osobni automobil, 18 trokolica, 6 motocikla, 10 mula s opremom i druga vojna oprema.

U narednih desetak dana neprijatelj iz Knina i Kosova polja nije vršio jači pritisak na naše snage, osim što je izviđao i povremeno artiljerijom tukao naše položaje. Pripremao se za ponovni napad s namjerom da odbaci 2. bataljon sa spomenutog područja i povrati Kijevo i Vrliku. Kako je očekivala napad jačih neprijateljskih snaga, 2. brigada je u noći između 20. i 21. augusta s 1. bataljonom posjela Crnu glavicu, cestu Knin — Kijevo, Polaču i Oštru glavicu (k. 543), s 2. bataljonom Pakovo brdo, s 4. bataljonom sela Markovac i Riđane i s 3. bataljonom jugozapadne padine Grabovače [Gradinu (k. 511), Borkušu (tt 551)] i zaključno s. Crnčević. Bataljoni su imali zadatak da spriječe prodor neprijatelja preko odbrambenih položaja ka Kijevu i Vrlici.

Kako se i očekivalo, Talijani i četnici su, 21. augusta u 7 sati, snagama od 3000 vojnika, podržani s 10 artiljerijskih oruđa iz Knina, Biskupije i Kosova polja napali cijeli sektor odbrane brigade. Oštre borbe vođene su cio dan. Neprijatelj je, uz velike napore i osjetne gubitke, uspio da odbaci dijelove našeg 3. bataljona i ovlada Borkušom (tt. 551) i da potisne 3. bataljon Splitskog partizanskog odreda koji se nalazio lijevo od našeg 3. bataljona, čim je djelimično ugrozio lijevo krilo brigade. Ostali bataljoni zadržali su svoje položaje. Slijedećeg dana neprijatelj je produžio napad nastojeći da zauzme Kozjak koji su branili 3. i 4. bataljon, da sebi otvori put za Kijevo i Vrliku. Cio dan se vodila žestoka borba. Manje uspjehe neprijatelj je postigao na sektorima odbrane 1. i 2. bataljona, dok su 3. i 4. bataljon upornom odbranom uspjeli zadržati Kozjak koji je predstavljao glavni čvor cjelokupne odbrane 2. brigade i snažnu prepreku za prodor ka Kijevu i Vrlici.

Budući da nije uspio da osvoji Kozjak, neprijatelj je 23. augusta pokušao da se probije preko rejona odbrane 1. i 2. bataljona. I pored upornog nastojanja da se probije, neprijatelj nije uspio zauzeti niti jednu tačku u sistemu odbrane ova dva bataljona. Oko 11 sati Talijani koncentrišu svu artiljerijsku vatru isključivo na Pakovo brdo, s ciljem da se preko njega, uz pomoć četnika, probiju prema Kijevu. Drugi bataljon, koji je branio Pakovo brdo, bio je prisiljen da se povuče na njegove istočne padine. Tek nakon toga je oko 150 četnika uspjelo da izbiju na vrh i da zauzme Pakovo brdo. Drugi bataljon je odmah izvršio protivnapad, zbacio četnike s brda i natjerao ih u bjekstvo prema Kninu. Pošto je i ovaj pokušaj proboja u Kijevo i Vrliku propao, neprijatelj je odustao od daljih napada i 24. augusta povukao se u Knin i Kosovo polje. U ovim trodnevnim borbama neprijatelj je imao 63 mrtva i veći broj ranjenih, a 2. brigada 3 mrtva, 20 ranjenih i 1 nestao. Plijen je bio minimalan: 1 mali minobacač i 3 puške.

Posljednje borbe bataljona u Lici

S obzirom da se očekivala brza kapitulacija fašističke Italije, Nijemci su na širem području Bihaća grupisali jače snage za prodor preko Like u Dalmaciju. U vezi novonastale situacije, 2. brigada je iz rejona Kijeva prebačena u Plavno. A kad su Nijemci počeli da prodiru sa sjevera, ona je upućena na Srbski klanac, sa zadatkom da zatvori pravac Srb — Otrić — Knin. Nijemci su se u toku noći između 29. i 30. augusta iz Kulen Vakufa preko Boričevca probili u Gornji Lapac, a iz Bihaća u Donji Lapac i u toku dana ovladali Zuleševicom prema Mazinu i Kukom prema Udbini. Druga brigada je i

dalje zadržana na Srbskom klancu, jer se još nije znalo kojim će pravcem krenuti Nijemci. Međutim, kad su oni prodrli preko Mazina u Gračac, bilo je jasno da nemaju namjeru uputiti svoje snage preko Srbskog klanca, pa je 2. brigada upućena na prostor Doljane — Dobro Selo, s tim da ispita mogućnost bočnog dejstva na neprijatelja na liniji Kulen Vakuf — Gornji Lapac — — Zuleševica.

Već 9. septembra 4. bataljon je postavio zasjedu na Zuleševici, a 10. septembra u rejonu Škorića brdo (k. 1011). Na oba mjesta naišli su manji njemački pozadinski dijelovi koji su potučeni. Ali kako na spomenutom prostoru nisu postojali povoljni uslovi za aktivna dejstva, to je 2. brigada prebačena u rejon Visuća, sa zadatkom da štiti slobodnu teritoriju i da djeluje u pozadini neprijatelja na liniji: Nebljusi — D. Lapac, G. Lapac — Mazin — Bruvno, D. Lapac — Udbina i D. Lapac — Kruge — M. i V. Kamensko.

U narednom periodu , samostalno i u sadejstvu s ostalim jedinicama brigade, 4. bataljon je izveo nekoliko značajnih akcija u pozadini neprijatelja. Noću uoči 18. septembra on je s dvije čete postavio zasjedu na cesti Bruvno — — Gračac kod zaselka Blanuša i Đukići. Oko 14 sati iz Bruvna je naišla kolona od 37 kamiona s vojskom i jedan tenk te cijela upala u zasjedu. Borba je vođena oko 2 sata. Kako su neprijateljske snage bile jake, to je dio neprijatelja koji nije potučen u prvom sudaru dao žilav otpor. Iz Gračaca im je stigla pomoć tenkovima i oklopnim automobilima. Do dolaska tenkova artiljerija iz Gračaca tukla je položaje ovih četa koje su se morale povući a da nisu uspjele izvući plijen, osim 2 puške i nešto municije. Neprijatelj je pretrpio gubitke od oko 200 mrtvih i veći broj ranjenih. Oštećeno mu je 20 kamiona koje je morao tegliti tenkovima do Gračaca. Čete su imale 1 poginulog i 1 ranjenog borca.

U ovoj borbi istakao se puškomitraljezac Petar Majstorović, koji je, po ocjeni starješina, sam potukao više od trećine neprijateljskih vojnika. Također se istakao i vojnik 1. voda 3. čete Nikola Štetić, koji je sa svojim vodom na juriš i bombama zbacio neprijatelja s kote 780 koju je neprijatelj bio zauzeo i ugrozio naše čete te na taj način im omogućio izvlačenje.

Poslije ove akcije brigada je s nepotpunim 1, 3. i 4. bataljonom 21. septembra na cesti Bihać — Donji Lapac, od Kruga do Vrška (k. 778), s obje strane ceste postavila zasjedu. Jedinice u zasjedi prema Bihaću i Donjem Lapcu obezbjeđivao je Samostalni bataljon 6. divizije. Oko 8 sati naišli su iz Nebljusa 3 a iz Donjeg Lapca 1 kamion puni njemačke vojske. Kamion koji je kretao iz Lapca prema Nebljusima zaustavio se u rejonu Vrška (k. 778). Vojnici iz kamiona otvorili su vatru i bacali bombe radi ispitivanja terena (naši su ostali u tajnosti), nakon čega su krenuli i sastali se s kolonom iz suprotnog pravca pred našom zasjedom. Na kolonu se sručila snažna mitraljeska i puščana vatra, zatim je uslijedio snažan juriš 3. i 4. bataljona s istočne strane ceste, tako da je neprijatelj brzo potučen. Prema Nebljusima uspjelo je pobjeći samo oko 10 njemačkih vojnika, dok su ostali potučeni i zarobljeni a kamioni spaljeni. Mi smo imali 2 mrtva i 4 ranjena borca. Zaplijenjeno je: 3 minobacača sa 153 mine, 2 tromblona s 12 mina, 5 mitraljeza, 27 pušaka, 3 signalna pištolja s 20 raketa, 10 pištolja, 5 automata, 30 litara benzina, 70 ćebadi, 67 šinjela. 24 vojne uniforme, 47 šatorskih krila, 22 para cipela, 6 pari čizama, 4 telefona s 2 km kabla, 1 radio-aparat, 11 komada gas maski i druga oprema. Neprijatelj je intervenisao iz Nebljusa

mačkih vojnika a veći broj ih je ranjen. Oštećeno je 10 kamiona i 1 tenk. Neprijatelj je pokupio mrtve i ranjene a oštećene kamione odvukao za Gračac. Bataljon je imao samo 2 lakše ranjena borca. Ovo je bila posljednja akcija 4. bataljona na području Like u nrodnooslobodilačkom ratu.

Na osnovu zahtjeva Vrhovnog štaba i naređenja Glavnog štaba Hrvatske, Štab 6. divizije izdao je 8. novembra 1943. godine zapovijest podređenim jedinicama za pokret iz rejona Gospića za Bosnu. Pokret je trebalo da počne u noći između 8. i 9. novembra, ali kako je uslijedilo nevrijeme, odgođen jp za 24 sata.

Druga brigada, u čijem je sastavu bio i njen 4. udarni bataljon, nalazila se u desnoj marševskoj koloni divizije. Iz rejona Poljice ona je marševala pravcem: Blanuše — Omsica — Gubavčevo Polje — Lukići — Šijanov Kraj — — Kunovac, gdje je 10. novembra zanoćila i slijedećeg dana produžila pokret za Bosnu. Divizija se prebacila u Bosnu radi ulaska u sastav 1. proleterskog korpusa i glavne operativne grupe Vrhovnog štaba. To je bilo veliko priznanje Vrhovnog štaba jedinicama 6. ličke divizije, pa i udarnom bataljonu, za dotadašnje napore i postignute rezultate u borbama protiv okupatora i njegovih slugu.

Jovo Čanak

Sjećanje na Pejana Ratkovića

Godine 1919. Šalamunić je, pđred ostalih, dobio još jednog malog stanovnika — tek rođenog Pejana Ratkovića. Kao dijete odrastao je u skromnoj seljačkoj porodici. Osnovnu školu pohađao je i završio u Buniću. Po završetku škole roditelji ga upućuju na zanat, ali ne daleko od kuće. Obućarski zanat uči u Buniću kod Maće Šainovića. Negdje 1939. ili 1940. godine odlazi u Beograd da traži posao i veću zaradu. U prvim danima nije se lako snalazio, tako da je teško dolazio do zaposlenja. Radio je kod mnogih poslodavaca i upoznao novu sredinu. Osjetio je svu težinu eksploatacije i stekao prva saznanja o revolucionarnom radničkom pokretu.

Aprilsko bombardiranje 1941. godine zateklo ga je u Beogradu. Pod ruševinama našla mu se sva imovina. Strah i trenutna panika od bombardiranja primorali su ga da napusti Beograd. Put od Beograda do njegove rodne Like bio je težak i trnovit. Išlo se pješice, najviše obilazeći naseljena mjesta, više gladan nego sit. Ipak poslije svih peripetija sav sretan našao se u svom rodnom Šalamuniću.

Našavši se među svojima mnogo im je pričao o bombardiranju Beograda, njegovim ruševinama, žrtvama i o svojim utiscima iz tih dana. Brzo se s mladalačkim žarom uključio u rad na pripremama za oružani ustanak. Uz solidarnu pomoć svih domaćinstava nabavljeno je oko 7—9 pušaka i jedan puškomitraljez. Bilo je to prvo oružje koje je stiglo u Krbavsku kotlinu. Po dizanju ustanka ljudi su kao jedan stupili u gerilski odred. Među prvima

bio je i Pejan Ratković koji se već te ustaničke 1941. godine čvrsto opredijelio za narodnooslobodilačku borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Istakavši se ličnom hrabrošću brzo je stekao povjerenje i poštovanje svojih saboraca. Kao puškomitraljezac u napadu je bio prvi, a prilikom povlačenja posljednji.

Po zauzimanju Prijeboja u proljeće 1942. godine četa u kojoj se nalazio Pejan krenula je prema Donjem Lapcu. U Lapcu je formiran Udarni bataljon u koji je ušla i Pejanova četa. Novoformirani bataljon upućen je u Dalmaciju radi razbijanja četnika, rušenja bandera i presijecanja pruge Split—Zagreb. Bataljon je napadao Zegar i Golubić te vodio borbe s četnicima na pruzi Strmica—Knin. U svim tim akcijama Pejan je bio primjeran borac i ratnik. U napadu na Golubić njegov vod je dobio zadatak da se prebaci preko Kninskog polja u pravcu Strmice i spriječi intervenciju četnika iz tog sela prema Golubiću. U toku prebacivanja primijetili su ga četnici i otvorili puščanu i mitraljesku vatru iz smjera u kome se kretao. Ali, zadatak se morao izvršiti. Komuniste, skojevce i borce voda jaka puščana i mitraljeska vatra četnika nije smjela da omete u izvršenju zadatka. Pod zaštitom mitraljeske vatre Petra Dražića i Pejana Ratkovića, vod se jurišem probio preko pruge i ceste te zauzeo položaje na kotama iznad sela gdje je prihvatio borbu s četnicima. Iako su ovi bili podržavani artiljerijom, vod je uspio da u toku dana odbije sve napade četnika i da se održi na položajima do noći. U toku noći trebalo se vratiti u bazu bataljona — u selo Plavno. Kako se zemljište slabo poznavalo, postojala je opasnost da se prilikom povratka naiđe na četničku zasjedu. Međutim, zaplašeni četnici su se zbili u selo, tako da je vod bez ometanja stigao u Plavno.

Poslije borbi kod Bendera, Zegara, Dubokog Dola i drugih mjesta u Dalmaciji Udarni bataljon se vratio u Liku. Marševalo se preko Velebita do Raduča. Put je bio težak a borci iscrpljeni zbog loše ishrane i napornog marša. U Raduču su ih dočekali s toplinom i ljubavlju.

Poslije kraćeg odmora u Raduču Udarni bataljon je krenuo u Gacku dolinu. Napao je ustašku posadu u Covićima i tom prilikom Pejan je poginuo. O tome mi je Mile Marelj ispričao: »Napadali smo ustašku posadu smještenu u školi u selu Čovići, općina Otočac. Napad je izvršen u ljeto 1942. godine. Sjećam se žita su počela ruditi. Napad je uslijedio u noći oko 12 sati. Bili smo jedan uz drugoga na položaju. Ležali smo u nekoj manjoj uvali pored same škole. Povremeno smo razgovarali tiho da nas neprijatelj ne bi otkrio. Pejan je odjednom ućutao i prekinuo razgovor. Ja sam ga počeo drmati, ali sam osjetio da je mrtav. Neprijateljsko tane pogodilo ga je u glavu. Za sve nas i našu jedinicu bio je to veliki gubitak.«

Pejan je prerano napustio drugove suborce koji su ga mnogo cijenili i voljeli. Imao je neiscrpnu energiju i bio prekaljeni borac koji nije znao za strah. Svi su mu se divili, posebno njegovim podvizima i plemenitim riječima. U koloni, u borbi više nije bio prisutan, ali je ostao u srcima i mislima boraca i rukovodilaca svoga bataljona, svoje čete i svoga voda.

Savo Sarač

Kurjačani

Selo Kurjak je jedno od najsiromašnijih i najpasivnijih sela u bivšem udbinskom srezu. Proteže se s juga na sjever u dužini punih sedam kilometara. Grupisano po bregovima i dolinama od Pločanskog klanca do Matić gradine. Najjužniji zaselak su Tušice, udaljene od svojih sjevernih susjeda Donjih Kljajića 2 kilometra. Rastojanje između ostalih zaselaka je do petsto metara. Zaseoci su poznati po nadimcima. Đukići, najbrojnije prezime u selu, se dijele na: Pajiće, Lemiće, Miladinoviće, Poštaliće, Mijatoviće i dvije kuće Jovičić. Basta i Kljajića bilo je prije rata podjednako, a dijele se: Baste — na zaseoke Serdari i Durići, a Kljajići na Donje i Gornje Kljajiće. Kalanja je bilo pet kuća, toliko i Matića. Dvije porodice su se preživale Sarač. U zaseoku Tušice, koji je naseljen negdje pred prvi svjetski rat, bilo je prezimena: Basta, Đukić i Kljajić, a jedna porodica se preživa Đukić.

Selo je dobilo naziv po hrvatskim knezovima Kurjakovićima koji su u srednjem vijeku vladali Krbavom. Ostaci njihove tvrđave i danas se nalaze u sredini sela, zvana Đurića gradina. U selu ima još takvih naziva, brdo Kurjačak i si.

Seljački posjedi se sastoje od vrletne, posne i teško obradive zemlje, pretežno od košanica i pašnjaka. Nešto bolje i lakše obradive zemlje ima u nekoliko uvala i dolina. Ove su male površine a zbog velike prenaseljenosti pred drugi svjetski rat bile su isitnjene i podijeljene na male parcele. Poneke nisu bile veće od dvjesta do trista m^2. Svega je nekoliko porodica imalo nešto više obradivih površina, ali ni one prihodima dobijenim sa svojih posjeda nisu mogle prehraniti svoju brojnu čeljad. Kurjačanima je glavni prihod donosilo stočarstvo i pečalba. Veliko prostranstvo i dobri pašnjaci omogućavali su im da gaje kvalitetne ovce, a neke porodice i koze. Ishrana stoke za vrijeme dugih i surovih ličkih zima, kojima često prethodi dug sušan period, predstavljala je veliku teškoću. U nedostatku sijena seljaci su sabirali list, prešali i djeli lješnjake i tako slabom ishranom uspijevali prehraniti i izvući stoku iz zime. Nije bio rijedak slučaj da se stoka, kada ne rodi sijeno, u jesen prodaje u bescjenje.

Porodice su usprkos stalnoj migraciji bile brojne. U 84 kuće, koliko ih je bilo u selu pred drugi svjetski rat, u 19 kuća su živjele po dvije, a u jednoj tri porodice. U aprilu 1941. došle su još tri porodice. Tada je u selu živjelo 108 porodica s ukupno 719 stanovnika. U 26 kuća živjelo je po 10 i više članova, a u 12 kuća od 13 do 19 žitelja. Tako brojne porodice nisu se mogle izdržavati na vrletnoj i nerodnoj zemlji i zato je dopunski, a za neke porodice i glavni izvor prihoda bila pečalba. U selu nije bilo gotovo ni jedne porodice iz koje nisu odrasli i za rad sposobni muškarci odlazili na javne i sezonske radove unutar zemlje i van njenih granica.

Potkraj XIX i prvih godina XX vijeka mnogi su Kurjačani otišli u Ameriku. Kasnije, između dva svjetska rata, rijetkima je to pošlo za rukom, ali su mnogi uspjeli otići na javne radove u Francusku, Njemačku i Kanadu. Sve ovo nije pomoglo znatnijem unapređivanju domaćinstava. Svega je

nekoliko kuća na taj način uspjelo povečati svoje posjede. Kupovali su zemlju od onih koji su se iseljavali iz sela. To su bili Nikola Dukić — Miladinović, Manojlo Kalanj i Dane Matić, čiji su sinovi ostali (neki se nisu ni vratili) u Americi do završetka drugog svjetskog rata.

Za vrijeme prvog svjetskog rata većina je Kurjačana iz Amerike otišla u dobrovoljačke jedinice — tačnije njih 24. Jedan od njih je i Dane Kalanj Dani, koji je iz rata izašao s Karađorđevom zvijezdom. Poslije završetka prvog svjetskog rata preživjeli dobrovoljci i porodice poginulih dobile su dobrovoljačku zemlju i odselili u Banat, Slavoniju i na Kosovo. Pored dobrovoljaca iz sela su otišle još neke porodice. Između dva svjetska rata odselilo je iz sela 47 porodica. Tako je prenaseljenost za jedno vrijeme bila ublažena. Nekoliko Kurjačana se našlo za vrijeme prvog svjetskog rata u zarobljeništvu u Rusiji, a dvojica — Dane Dukić i Spiro Sarač učestvovali su u oktobarskoj revoluciji na strani Crvene armije.

Kurjak spada među rijetka sela u Lici koja u predratnoj Jugoslaviji nisu imala osnovnu školu. O izgradnji škole u Kurjaku se govorilo samo za vrijeme poslaničkih kortešacija dok se ne pokupe glasovi. Kurjačka su djeca išla u školu u susjedna sela Srednju Goru, Gornju Ploču i Ondić. Neki od zaselaka bio je udaljen od škole više od 5 km. Na više školovanje niko nije ni pomišljao, jer je selo Kurjak bilo udaljeno od najbliže gimnazije 35—40 km. Prva djeca rođena u selu Kurjaku prekoračila su prag gimnazije poslije 1930. To su bili sinovi Nikole Baste — Đurića koji se uspio zaposliti u Banjaluci i preveo porodicu k sebi te stvorio kakve takve uslove za školovanje djece. Od djece koja su živjela u selu u gimnaziju su istih godina pošli Sava Matić i Maniša Kalanj, čiji su očevi bili na radu u Americi. Ženska djeca sve do 1925. nisu išla u osnovnu školu. Tek tada su počele ići u školu pojedine djevojčice. Ovo nije bila čvrsta obaveza za žensku djecu sve do pred drugi svjetski rat.

Izuzetnom srećom je smatran odlazak u policiju i žandarmeriju. To je polazilo za rukom sinovima onih koji su imali veze i redovno glasali za vladajuću Jugoslavensku radikalnu zajednicu, ali takvih je u selu bilo malo. Kurjački gorštaci su bili koliko siromašni toliko i ponosni. Stalno su bili u opoziciji, demonstrativno glasali za Samostalnu demokratsku stranku, a kasnije za Udruženu opoziciju. Na njihovo opredjeljenje svakako je uticao pečalbarski rad i dolazak u dodir s naprednim radnicima, kao i saznanje o promjenama koje su poslije oktobarske revolucije nastale u Rusiji.

Stremljenja ka pravdi dovode pojedine Kurjačane u tješnju vezu s komunistima. U selo je 1939. navraćao član OK KPH Karlovac Rašo Stanisavljević. On je u kući Ilije Kljajića Keče održavao sastanke s demokratski orijentisanim seljacima i naprednim omladincima. U ovoj je kući 1940. osnovana prva partijska ćelija sela Kurjaka.

Poneki mladići, bolji đaci, posredstvom učitelja uspijevali su otići preko »Privrednika« na izučavanje zanata, a većina ih je pošto odraste i, kako se to kaže, opaše snagom, odlazila trbuhom za kruhom. Radili su najteže fizičke poslove u tunelima, kamenolomima i na prugama, ili bili drvosječe u šumama Slavonije i Srbije. U kasnu jesen se većina vraćala kući da prezimi, a s prvim vjesnicima proljeća ponovo su odlazili.

To je slika mukotrpnog žvota Kurjačana u bivšoj Jugoslaviji i ranije. Pod sličnim okolnostima živjeli su stanovnici i drugih ličkih sela. Zlopatilo se L životarilo od danas do sutra bez ikakvog izgleda na bolju sutrašnjicu.

Učešće u ustanku

U aprilskom ratu 1941. godine većina je Kurjačana uspjela izbjeći zarobljavanje. U ropstvo je palo svega 5 ljudi. U selo su se vratili i oni koji su dugo bili odsutni, a pitanje je kada bi se i da li bi se u normalnim uslovima vratili. Na njihov se račun mogla čuti uzrečica »Dogna orla zla godina«. I zaista je došla zla godina, ne samo za »došljake« već sve ljude, za cijelu zemlju. Ustaški su krvnici otpočeli svoje divljaštvo. Iz dana u dan upadali su u sjeverni dio sela. Kurjačani se, poučeni tragedijom susjednih sela, sklanjaju i izbjegavaju svaki dodir s ustašama. Ustaše su ipak uhvatile 5 starijih ljudi.[1] Na nesreću u nekim su selima Krbave pohvatali i poubijali više, negdje 15 pa i 20 ljudi. Nekoliko Kurjačana uspjelo je preko svojih prijatelja Hrvata nabaviti propusnice i pobjeći u Srbiju. Ostali se kriju po šumama do dizanja ustanka. Poziv KP na ustanak dočekali su, kao i sav srpski narod osuđen na fizičko istrebljenje, s oduševljenjem. Vidjeli su u ustanku jedini način opstanka. Na pripremama za ustanak radila je partijska organizacija sa svojim sekretarom Racom Bastom Serdarom, odvažnim i agilnim komunistom i skojevska grupa s kojom je rukovodio Milan Basta — Đurić.[2]

U pripremama su učestvovali i odvažniji i uticajniji ljudi, na prvom mjestu oni koji su donijeli ili od ranije posjedovali oružje, uspjeli ga, bez obzira na sva ustaška nasilja i prijetnje, sačuvati za ustanak. Među njima se posebno ističe Mile Dukić **Čiča.** Bio je to čovjek od 35 godina s velikim ugledom u selu, veoma odvažan i karakteran. Biran je za prvog komandira sela **i** poslije ustanka postao kandidat za člana KP. Poginuo je kao komandir čete u ljeto 1943. godine u sjevernoj Dalmaciji. Pripreme su vršene u tijesnoj vezi sa susjednim selom Srednjom Gorom uz direktnu pomoć Rade Grkovića. Rade je bio jedan od afirmisanih i u ustanku najodvažnijih komunista u udbinskom srezu.

U selu se našlo vrlo malo oružja — svega tri karabina. Dva karabina su donijeli iz rasute Jugoslavenske vojske pomenuti Raco Basta Serdar i Mile Đukić Čiča. Treći karabin donio je Marko Basta — Đurić, takođe ugledan i hrabar čovjek. Četvrtu pušku — francusku trometku donio je iz vojske Samujilo (Samel) Basta — Đurić.[3] Dvojica starijih ljudi iznijeli su prvi put na vidjelo svoje austrijske maliherke sa skraćenim cijevima. U trojice seljaka našle su se stare lovačke puške — kapseljare. To je bilo sve oružje, uz malo metaka, čime smo pošli u ustanak. Kurjačana sposobnih i spremnih za borbu bilo je petnaest puta više. Kada smo u ustanku izvršili popis, bilo nas je 135 spremnih za borbu, pretežno od 17 do 25 godina. Problem oružja bio je, kao i za druga ustanička sela, vrlo akutan. Nešto pušaka uspjeli smo nabavit'

1 Matića Danu i Miloša Đukića, Mijatovića Gecu, Markana i Miću.

2 Raco Basta Serdar je bio zreo čovjek od 38 godina. Imao je desetoro djece. Bio je rukovodilac ustanka u selu a za vrijeme rata član općinskog i sreskog komiteta Partije. Umro je 1966. godine u selu Kurjak. Milan Basta Đurić je postao skojevac 1939. godine u 5. realnoj gimnaziji u Zagrebu. U selo je došao u kapitulaciji sa završenom gimnazijom, solidnim iskustvom i teoretskim znanjem. Našom skojevskom grupom uspješno je rukovodio. U januaru 1942. postavljen je za komesara bataljona »Krbava«, a u jesen 1942. za prvog komesara 3. brigade. Rat je završio kao komesar 51. divizije.

3 Markan Basta Đurić aktivno je učestvovao u ustanku. U proljeće 1942. ostavio je ženu i šestoro nejake djece i otišao u operativnu jedinicu. Poginuo je januara 1943. godine u borbi na Gračacu. Samujilo (Samel) Basta Đurić takođe je učestvovao u ustanku i 1942. otišao u operativnu jedinicu. Poginuo je u ljeto 1943. u borbi kod Kulen Vakufa.

u sjevernoj Dalmaciji trampom za stoku, a nešto uspjeli oteti od neprijatelja. U decembru smo imali oko 20 pušaka.

Glavna opasnost selu poslije ustanka prijetila je od ustaškog napada iz Udbine. Zato je sjevernom dijelu sela poklanjana glavna pažnja. Stalne straže, zasjede, uspostavljene su prema Udbini na brdu zvanom Tavanac i sjeverno od zaseoka Matici. O smjeni straža i urednom obavljanju dužnosti stražara brinuo je naš komandir Čiča. Njemu je pomagao i o straži sjeverno od Matica brinuo Marko Matić Markus. Markus je bio zreo momak od 27 godina, sposoban vojnik. Došao je iz granične trupe i već u ustanku se domogao karabina. Cijelo je vrijeme provodio u zasjedi, budno pratio svaki ustaški pokret i ispad iz Udbine i preciznim gađanjem ga sprečavao. Bio je odličan strijelac i rijetko bi promašio cilj.[4] Južni dio sela štitili smo stražom na Tušicama, a na Razdolju i Pločanskom klancu zajedno s ustanicima iz Gornje Ploče. Od ustanka do decembra 1941. Kurjačani su učestvovali u borbi i na teritoriji drugih sela i srezova: na Podlapači, Plitvičkim Jezerima, Drenovači, Lapcu i Kulen Vakufu. Krajem decembra učestvovali su u napadu na talijanskog okupatora kod Korenice i na Pogledalu.

Kurjačani u bataljonu »Krbava«

Polovinom januara 1942. formirana je od ustanika Srednje Gore, Kurjaka i Komića 3. četa bataljona »Krbava«. Jednu trećinu čete sačinjavali su Kurjačani. Zbog nedostatka oružja u četu prvih dana nisu stupili svi koji su željeli i bili zato spremni. Stupili su uglavnom mladići koji su imali oružje, a ostali su to činili postepeno kada su tokom NOB-a došli do oružja. Već u julu 1942. u selu nije bilo ni jednog sposobnog muškarca starijeg od 16 godina. Ostalo je samo nekoliko starijih ljudi da po zadatku rade u pozadini.

U operativnu jedinicu odlazile su i kurjačke djevojke. Otišli su i stariji oženjeni ljudi među kojima je bilo 16 s troje djece i više. Ostavili su svoju nejač bez krova nad glavom, jer je selo već tada bilo izgorjelo. Takva odlučnost zaslužuje i divljenje i zahvalnost. U nemogućnosti da sve pomenem istaći ću samo one koji su imali troje i više djece: Dane (Dako) Đukić — Poštalija, žandarmerijski narednik. U kapitulaciji je došao u selo sa ženom i sedmero nejake djece. Među prvima je stupio u 3. četu i bio jedan od najstarijih njenih pripadnika. Dako je bio miran i lijep čovjek s brižno njegovanim brkovima. Bio je vrlo human, što nije bilo svojstveno njegovoj ranijoj profesiji. Našega smo Brku svi voljeli. Postao nam je prvi komandir voda, uspješno nas vodio u borbi, obučavao vojničkim vještinama i roditeljski savjetovao. Poginuo je 1942. u Ličkom Petrovom Selu.

Mile Đukić (Vujin), prvi komandir 3. čete, imao je stare roditelje, ženu i troje djece, a ranije pomenuti Mile Đukić Čiča bolesnu ženu i troje djece. Njegov sinovac Mile Đukić Majki, proslavljeni junak 6. proleterske divizije, koji je od sveg oružja najviše volio bombu »kragujevku«, ostavio je ženu i troje djece. Majki je pod konac decembra 1941. godine došao iz Beograda u Kurjak, prešavši dug put većinom pješke. Odmah je stupio u 3. četu koja je bila u formiranju. Poginuo je kao zamjenik komandanta bataljona 1944. na rijeci Tari u Crnoj Gori. Markan Basta Đurić ostavio je ženu i šestoro djece. Poginuo je 1943. u Gračacu. Dukan Basta (Milinov) ostavio je ženu

4 Marko je preživio rat, umro je kao penzionisani oficir NM 1970. godine u Slavonskom Brodu.

i petero djece. Poginuo je januara 1945. u Jošanu: Đuro Đukić — Lemić ostavio je četvero djece bez majke (žena mu je već bila umrla). Poginuo je 1943. kod Vrlike u sjevernoj Dalmaciji. Ilija Basta — Serdar ostavio je ženu i petero djece; Danika Basta — Đurić ženu i šestoro djece; Sava Đukić — Mijatović ženu i šestoro djece; Simo Đukić — Icikin ženu i troje djece; Jovo Đukić Jovedžija ženu i četvero djece; Ilija (Ico) Đukić — Kalaba ženu i četvero djece. Mile Kljajić — Pecijin ženu i četvero djece; Dušan Kalanj ženu i četvero djece i Duda Kalanj ženu i petero djece.

U NOV je poginulo 9 Dušana

Kurjak je jedno od sela u Krbavskom polju iz koga je u borbi poginulo najviše boraca u odnosu na broj stanovnika. Palo ih je s puškom u ruci 56. Ćetrdesetorica su bili mlađi od 25 godina, osmorica između 25—30 i osmorica preko 30 godina. Poginulo je 9 Dušana. Samo su dvojica imala po 25 godina, a ostali od 17 do 20 godina. Četiri su aktivna učesnika NOP-a poginula vršeći svoju dužnost, a dva umrla od tifusa. Tako se cifra penje na 62 učesnika NOP-a, što je gotovo polovina od broja sposobnih s kojim smo raspolagali kad je dignut ustanak. O njihovom junaštvu, odanosti i samo-odricanju moglo bi se puno reći i pisati, ali to je usprkos želji teško i iziskuje puno vremena i prostora. U mogućnosti sam da istaknem, pored već pomenutih, samo one s kojima sam bio u prvoj skojevskoj grupi i duže vremena proveo u ratu, a ostale ću pomenuti. Dušan Nikole Baste — Đurića je jedan od četvorice predratnih gimnazijalaca. U kapitulaciji je došao u Kurjak iz Banjaluke. Imao je nepunih 18 godina. Bio je veoma živa duha i bistra uma. Postao je član SKOJ-a i učestvovao u ustanku. Po prirodi je bio temperamentan, pomalo neobuzdan, prkosan i ponosit. Svom spoljnom izgledu poklanjao je puno pažnje. Uvijek je bio, koliko je to bilo moguće u ratu, kicoški obučen i utegnut. Bio je vrlo hrabar i uvijek prvi dobrovoljac u bombaškoj grupi i na izvršenju drugih težih borbenih zadataka. Imao je melodičan glas i lijepo pjevao. Pjesmom je svoju četu bodrio u najtežim momentima i na dugim marševima. Poginuo je juna 1943. kao komandir voda kod Pađana u sjevernoj Dalmaciji.

Dušan Staniše Baste — Serdara je sin solunskog dobrovoljca i predratnog komuniste, koji je svoga najstarijeg sina od djetinjstva odgajao u borbenom duhu. I Staniša je učestvovao u pripremama za ustanak. Poginuo je 24. marta 1942. na izvršenju svog zadatka u Kurjaku. Njegova su Dušana krasile lijepe osobine — skromnost i druželjublje. Po prirodi je bio mirne naravi, nenametljiv i disciplinovan, blagog i produhovljenog izgleda Bio je član prve skojevske grupe u selu. Učestvovao je u ustanku i među prvima otišao u operativnu jedinicu. Poginuo je 1944. kod Mrkonjić-Grada kao politički delegat voda. Dušan Nikole Đukića — Poštalije bio je nešto stariji. Imao je 25 godina, ali je mlađi izgledao. Kao momak koji je odslužio vojsku spretno je rukovao puškom i obučavao nas u rukovanju i gađanju. Već u prvim akcijama ističe se svojom hrabrošću, vještinom i spremnošću na najveće žrtve. To je kasnije potvrđivao i redovno dokazivao kao vođa bombaških grupa. Poginuo je 1945. kao zamjenik komandanta konjičkog diviziona na Vrbanji u Slavoniji.

Dušana Obradovića do kapitulacije nismo poznavali. U selo je došao iz Vojvodine s majkom koja je rodom iz Kurjaka. Prihvatili smo ga kao svoga. On se brzo snašao u novoj sredini. Bio je vrlo neposredan, odmjeren i sugesti-

van. Kao radnik čvrsto je vjerovao u pobjedu i bolju sutrašnjicu. Učestvovao je u svim značajnim akcijama koje su izvođene 1941. na teritoriji udbinskog i koreničkog sreza. Poginuo je januara 1942. kod Korenice.

Jovan Dukić — Lemić sin je starog opozicionara Vase. Od oca je poprimio buntovnički duh i počeo se rano zanimati za politička zbivanja. Bio je to jedan od najbistrijih seoskih mladića, metodičan i odmjeren u svojim postupcima s puno takta u ophođenju s ljudima. To je, mislim, bilo presudno da dobije zadatak i da radi na terenu s omladinom. Uspješno se razvijao od sekretara skojevske grupe, što je postao pod konac 1941. godine, do sekretara općinskog komiteta Partije. Poginuo je kao sekretar Općinskog komiteta Perušić i to u borbi s ustašama 1944. u Pazaristu. Njegova oca Vasu ubili su četnici 5. aprila 1942. u Kurjaku.

Đukić Vuje Simo Krešo rođen je 1922. godine. Sa 16 godina je pošao po javnim radovima i tamo dolazio u dodir s naprednim radnicima što je uticalo na njegovo opredjeljenje i formiranje. Bio je to primjeran momak, rijetke muške ljepote, nesebičan i odlučan što je istakao i posljednjeg dana svog života. Poginuo je u ljeto 1942. u Podlapači kao politički delegat voda kad je izvlačio smrtno ranjenog našeg najmlađeg skojevca Nikolu Peće Kljajića, jednog od najmlađih ustanika u Kurjaku.

Dane Rade Matića, 20-godišnji mladić, spadao je među mirnije momke. Bio je tih i povučen, ali veoma odlučan i postojan. Najčešće se družio sa svojim komšijom Markusom. Učestvovao je u prvim ustaničkim grupama i sve zadatke savjesno i disciplinovano obavljao. Jedan je od prvih puškomitraljezaca **u** trećoj četi. Teško je ranjen 1944. u borbi pa je upućen u bolnicu u Italiju gdje je umro.

Dane Jove Kljajića Ćele došao je u kapitulaciji od Trebinja do Like pješice. U Trebinju je služio kadrovski rok i bio očevidac sramnog rasula Jugoslavenske vojske što mu je teško palo i o čemu je s bolom pričao. S ocem Jovom, komunistom, kreće u ustanak. Hrabro se borio. U ratu su mu ustaše zaklale ženu i dvoje djece. Poginuo je kao komandir čete u oslobođenju Like kod Gračaca 1945. godine. Staniša M. Kljajića, sin udovice Cuke, spada među najhrabrije kurjačke ustanike. Sa svojim nerazdvojnim drugom iz djetinjstva Ilijom (Miće) Kljajića učestvovao je u svim akcijama u kojima su Kurjačani učestvovali 1941. godine. Zajedno su stupili u 3. četu prilikom njenog formiranja i kasnije bili nerazdvojni sve do Stanišine smrti na Gračacu 1943. Staniša je pao kao komandir voda, a njegov nerazdvojni drug Ico izašao je iz rata u činu poručnika: Umro je 1973. u Apatinu.

U ratu su s puškom u ruci pored pomenutih poginuli iz zaseoka Tušice: Sava Kljajić Ćelo, komandir voda, poginuo 1943. godine na Brušanima i Dušan (Milan) Đukića 1944. godine kod Mrkonjić Grada. Iz zaseoka Donji Kljajić — Dukić (Luke) Jovo, desetar, 1943. godine u Širokoj Kuli, Kljajić (Luke) Janko, marta 1942. godine na Trovuri iznad Komića, Kljajić (Ilije) Nikola — Kečin puškomitraljezac kod Mrkonjić Grada 1944. godine. Iz Gornjih Kljajića: Kljajić Dane — Razalo u ustanku 1. augusta 1941. godine u Tušicama, Kljajić M. Geno - Cukin u prvom napadu na Udbinu u proljeće 1942. godine i Kljajić (Dmitra) Sava, delegat voda 1944. godine kod Užica. Iz zaseoka Pajići: Đukić (Maneška) Mika 1943. godine kod Žute Lokve (Brinje) i Đukić (Maneška) Dane — Daneško, **u** Centralnoj bolnici 1943. godine na Sutjesci. Iz zaseoka Lemići: Đukić Ilije (Ice) Aleksa 1943. godine na Srpskom Klancu, Đukić (Ilije) (Ice) Stevo 1944. godine kod Mrkonjić Grada, Đukić (Luke) Ilija 1943. godine u Centralnoj

bolnici na Sutjesci, Đukić (Vase) Mane 1942. godine kod Bosanskog Grahova, Đukić (Nikole) Ilija — Ica, puškomitraljezac 1943. godine u Brušanima, Sarač (Mile) Branko 1944. godine zapadno od Pločanskog Klanca, Sarač (Nikole) Dušan, puškomitraljezac 1942. godine u Rakovici (Kordun), Sarač (Nikole) Petar — Perica, komandir čete u KNOJ-a, 1949. godine u borbi sa fašističkim ostacima kod Trebinja (Hercegovina). Iz zaseoka Miladinovići: Đukić (Mile) Maniša, 1944. godine, komandir voda na Ličkim Osredcima, Đukić (Miloša) Spase, u napadu na Udbinu 1942. godine. Đukić (Nikole) Mane — Maćo — 1943. godine u napadu na Gospić, Đukić (Mile) — Mićo 1944. godine u oslobođenju Beograda i Đukić (Jove) Mile — Kalabin, 1943. kod Lovinca. Iz zaseoka Poštalići: Đukić (Nikole) Rade — Raco 1943. godine u Brušanima i Đukić (Nikole) Stevo — Ćeva 1943. godine na Zuleševici. Iz zaseoka Serdari: Basta (Đure) Borka 1944. godine kod Topuskog i Basta (Ksenije) Vlado 1942. godine u napadu na Udbinu. Iz zaseoka Đurići: Basta (Marka) Mile 1945. na Prijeboju i Basta (Janka) Stevo umro od ratnih posljedica u proljeće 1945. u Kurjaku. Iz zaseoka Kalanji: Kalanj (Milića) Milan, komandir čete, 1944. na Ličkim Osrecima, Kalanj (Steve) Maniša, desetar, na Moroviću u Srijemu **1945.** i Kalanj (Mile) Dane 1943. godine na Brušanima. Iz zaseoka Mijatovići: Đukić (Dane) Dušan, desetar, januara 1943. na Kuku (Visuć), Đukić (Gece) Dane, komandir čete, u oslobođenju Beograda 1944. godine, Đukić (Sime) Ilija — Jajika, puškomitraljezac, 1942. na Prijeboju, Đukić (Miloša) Spase 1942. u Vučipolju. Iz zaseoka Matići: Matić Rade (Daninog) Sava, delegat voda, na Vučipolju 1942, Matić (Rade) Dušan 1943. na Budačkom mostu i Matić (Milice) Dušan (mjesto neutvrđeno), najvjerovatnije u centralnoj bolnici 1943. godine na Sutjesci.

Iz rata je izašlo 17 Kurjačana invalida, od toga 8 s težim posljedicama. Među njih spada i Geno Đukić — Poštalija koji je u ratu bio zamjenik komandanta bataljona. Neki su ratni invalidi umrli kasnije od ratnih posljedica. Većina preživjelih Kurjačana u NOV su bili na rukovodećim dužnostima. Iz rata je izišlo 33 s činom od vodnika od potpukovnika.

Veliko požrtvovanje i stradanje naroda

Stanovništvo Kurjaka je radilo i pomagalo NOP za vrijeme cijelog NOR-a. Nema porodice koja u granicama svojih mogućnosti nije dala mogući doprinos u čemu se posebno isticala omladina. Kurjačani su podnijeli velike napore, pretrpjeli ljudske i materijalne žrtve. Njihov doprinos najkraće rečeno sastojao se: u rušenju pruga i puteva koje je koristio neprijatelj, izradi zemunica i skloništa za sklanjanje namirnica za NOV i narod, prevoženju i prenošenju municije i ranjenika, snabdijevanju hranom bolnica i vojnih jedinica, obradi zemljišta te ubiranju i sklanjanju poljoprivrednih plodova. Selo je prvi put do temelja izgorjelo 24. marta 1942. godine. U toku rata je desetinu puta pljačkano, pustošeno i ponovo su paljena skloništa i bajte. Može se slobodno reći da je bilo neprekidno ratno poprište. Svi prodori, manje i veće ofanzive iz Ličkog u Krbavsko polje i obrnuto išle su osnovnim pravcem preko Kurjaka, a to su Kurjačani u krvi plaćali. Okupator i njegove sluge ubile su 31 lice, pretežno djecu, bolesnike i iznemogle starce koji nisu mogli izbjeći. Trideset devet lica je umrlo u toku rata od tifusa i drugih zaraznih bolesti, a šestoro djece stradalo je od zaostalih mina i bombi. Ukupno je selo izgubilo u ratu 138 svojih žitelja. Na suprotnoj strani bio je svega jedan avanturista koji je otišao u četnike i tamo stradao. U selu ima samo nekoliko kuća iz kojih niko

nije stradao. Neke su porodice prepolovljene, a neke potpuno iskorijenjene. Iz kuće Ilije Đukića — Lemića stradalo je 7 članova, od čega 4 sina (tri borci NOV); iz kuće Jove Kljajića Ćele stradalo je 6 članova (dva borci NOV); Nikola Đukić — Pošatlija izgubio je 4 sina (tri borci NOV) iz kuće Vase Đukića — Lemića stradala su 4 člana (dva borci NOV); iz kuće Jovana Kljajića — Keče 4 člana, iz kuće Milanka Đukića — Mijatovića 4 člana (dva borci NOV) i iz kuće Nikole Basta — Đurića 4 člana (dva borci NOV).

Po 3 člana stradala su iz kuća: Rade Matića (dva borci NOV), Gece Đukića (jedan borac NOV), Manojla Kalanja (jedan borac NOV), Mile Kalanja (jedan borac NOV), Lukice Kalanja, Nikole Đukića — Miladinovića (jedan borac NOV), Miloša Đukića — Miladinovića (jedan borac NOV), Mace Đukić — Mijatović (jedan borac NOV), Mile Đukića — Poštalije, Nikole Baste (Milinova) (jedan borac NOV), Cuke Kljajića (dva borca NOV) i Nikole Sarača (dva borca NOV).

Trideset jedan Kurjačanin je po najstrožem kriteriju dobio »Spomenicu 1941« godine. Velikom dijelu preživjelih Kurjačana priznat je ratni staž u duplom trajanju.

Poslije rata iz Kurjaka su kolonizirane i odselile u Bačku i Srijem 42 porodice, 6 porodica je izginulo i izumrlo, a jedanaest raseljeno. Danas u Kurjaku ima 50 kuća, 48 kurjačkih i 2 doseljene iz Komića s ukupno 198 žitelja. U 4 kuće žvi po jedan član, a u 12 po dva člana porodice. Stanovništvo je smanjeno u odnosu na broj iz aprila 1941. godine za skoro četiri puta.

Prema istorijskim podacima u Kurjaku je 1768. godine bilo 28 kuća, a u susjednoj Srednjoj Gori 35. Po podacima iz istih izvora 1880. Srednjogorsko-kurjačka parohija imala je 148 kuća s 1.539 žitelja.[5] Danas u Srednjoj Gori ima 50 kuća s približnim brojem stanovnika kao i u Kurjaku, dakle oba ova sela imaju 100 kuća s oko 400 stanovnika, što znači da je broj stanovništva u odnosu na 1880. smanjen za skoro četiri puta.

Na raslojavanje i smanjivanje broja stanovništva sela Kurjaka i ostalih ličkih sela, i ne samo ličkih, uticalo je više faktora: gubici u ratovima, zarazne bolesti i velika smrtnost djece a nerazvijenost, odnosno ekonomski faktor, posebno.

Veljko Bubalo

Ličko Petrovo Selo u NOB

Prije drugog svjetskog rata Ličko Petrovo Selo bilo je centar općine koja je brojala oko 4.500 stanovnika, od toga su broja dvije trećine bili Srbi, a jedna trećina Hrvati. Glavno zanimanje stanovništva bila je poljoprivreda od koje se živjelo dosta siromašno kao i u većini sela Like i Korduna. Glavni uzroci takvog života bili su mršava zemlja, prenapučenost stanovništva i ondašnji vlastodršci koji nisu vodili nikakvog računa o životu seljačkog stanovništva.

5 Manojlo Grbić: Karlovačko vlađičanstvo, knjiga 1. strana 98. i 154.

Pored toga **u** ovoj maloj općini nije bilo nikakve industrije pa je narod ovoga kraja morao da traži zaposlenje širom naše zemlje i jednim dijelom i van granica. Još **u** vrijeme vladavine Austro-Ugarske pa i između dva rata, jedan dio stanovništva potražio je kruha u Americi, Francuskoj, Belgiji, Njemačkoj i drugim zemljama.

Obrazovanost i pismenost stanovništva bila je osrednja iako su u ovoj općini još u vrijeme Austro-Agarske bile dvije osnovne škole a njihovo pohađanje obavezno. No, pored toga, ipak je bio jedan manji dio koji iz raznih razloga nije pohađao školu, ali je to u odnosu na cjelokupno stanovništvo bio neznatan dio. Fakultetski obrazovanih bilo je vrlo malo, jer je sticanje tog stepena obrazovanosti bilo skupo. Ali, ipak iz ovog kraja bilo je profesora, doktora, raznih službenika, oficira i tome slično. Bilo je i onih koji su potražili kruha i među podoficirima Jugoslavenske vojske, žandarima, financma i drugim. Kada se to sabere, onda se može slobodno reći da se na sve strane išlo trbuhom za kruhom.

Politička pripadnost stanovništva ove općine za vrijeme Kraljevine Jugoslavije bila je različita. Narod nije bio jedinstven. Bilo je onih koji su bili za režim i onih koji su bili u opoziciji. Poslije prvog svjetskog rata bilo je više onih uz vladajuću partiju, dok se taj odnos mijenjao pred drugi svjetski rat, posebno negdje 1938. godine kada je većina stanovništva bila uz opoziciju. Razlog je tome politički uticaj naprednijih, posebno mlađih školovanijih ljudi. Među njima bilo je studenata, đaka, pa i drugih profesija. Ja se lično ne sjećam da je u našoj općini bila partijska organizacija, ali vrlo dobro znam da je bilo komunista iz našeg kraja još u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, no oni su pripadali partijskim organizacijama drugih mjesta u kojma su živjeli i radili kao na primjer u Zagrebu, Beogradu, Bihaću i ostalim gradovima. Također je bilo **i** članova SKOJ-a a i oni su bili povezani tamo gdje su se školovali ili **radili.** Najpoznatiji komunisti iz ovog kraja bili su Velimir Korać, Branko Bubalo, nešto kasnije Kata Bubalo, Dane Bubalo, Branko Mihić i drugi koji su **VTŠili** veliki utjecaj na politička zbivanja u ovom kraju.

Svi mi manje-više znamo da je Kraljevina Jugoslavija kapitulirala za vrlo kratko vrijeme i da su naše krajeve okupirale njemačke i talijanske fašističke vojske. Moj kraj iskreno govoreći teška srca je primio propast bivše Kraljevine bez obzira na težak i mukotrpan život. Nitko se nije nadao tako brzom padu. Malo je bilo onih koji su znali za nespremnost vojske, a još manje onih koji su vjerovali da je naša zemlja bila puna izdaje, korupcije i tome slično i da je kao takva morala da propadne. Narod je vjerovao u vojsku jer je smatrao da je ona čista i da će se boriti, ali te nade su iznevjerene.

Okupaciju, stvaranje Nezavisne Države Hrvatske i dolazak Pavelićevih ustaša na vlast, narod, a posebno srpsko stanovništvo, primio je sve to kao užasnu stvar i tragediju i ne sluteći do čega će sve to dovesti. Narod je osjećao da se nešto sprema, ali šta, to nitko u tim danima nije znao, čak i oni koji su se smatrali za naprednije. Sto se tiče komunista iz ovoga kraja, koji su se u prvim danima okupacije vratili u svoj rodni kraj, među njima dolazi do polemike o karakteru ustaške vlasti i njenom odnosu prema stanovništvu. Smatram da su ti drugovi u to vrijeme bili izgubili svaku vezu s Partijom i da se nisu snašli da sami nešto preduzmu u vezi rada s masama. Ja ne znam da li je netko dolazio u naš kraj i davao sugestije šta treba činiti u tim teškim danima, ali na osnovu svega onoga šta se odigralo može se zaključiti da nije. Ustaše su uspjele da na jedan lukav i perfidan način pohvataju oko 500 ljudi. Naime,

one su pozvale sve sposobne za rad i ljudi su se odazvali pozivu ne sluteći što ih čeka. Ljudi su tako sami došli na noge ustašama a ovi su ih otpremili u pravcu Bihaća i na mjestu Garavice poubijali. Isto takav zločin u tim danima učnile su i u Prijeboju, gdje su domamile oko 70 ljudi a zatim odvele u Sorić kraj i tu ih na jedan od najzvjerskijih načina poubijale i bacile u bezdan. Pada u oči da su ove velike grupe ljudi ustaše pohvatale 27/28. jula kad je počeo ustanak u Srbu.

Prije ovih zločina, u maju 1941. godine, ustaše su s područja općine Ličko Petrovo Selo pokupile oko 36 najviđenijih ljudi i otpremile ih u Kulu, poznati bihaćki zatvor. Tamo su ih držale nešto duže, a zatim kasnije otpremile u poznato mučilište Jadovno na Velebitu i tamo poubijali. Narod nije znao sudbinu pohvatanih ljudi. Gajio je nadu da će se oni vratiti svojim kućama i da će ih na »radu« zamijeniti drugi kakvih je slučajeva i bilo. Ustaše su znale pokupiti par stotina ljudi i odvesti ih na rad u Plitvička jezera i nakon 15 do 20 dana povratiti kući. To je stvaralo zabunu u narodu, a to su ustaše namjerno činile kako bi uvjerili narod da oni ne ubijaju što im je omogućavalo da ljude lakše pohvataju. Uz to sloboda kretanja van mjesta stanovanja bila je zabranjena pa je bilo teško saznati što ustaše stvarno rade s pohvatanim ljudima. Pored toga ustaše za svoje postupke nisu nikome odgovarale a prije svega u odnosu na srpski narod koji je u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bio stavljen van zakona.

Izvjesnu zabunu tog stanovništva izazvalo je i to što su ustaše narod iz susjedne plitvičke općine iselile na područje Drvara a nisu ga pobile. To je donekle, na neki način, primirilo stanovništvo petroseljske općine, koje se počelo nadati da će i ono biti negdje protjerano. U vezi s tim, početkom 1941. godine, počele su da kruže vijesti da će i naša općina biti iseljena za Srbiju. Ta vijest je ubačena od strane ustaša s jednim određenim ciljem da se narod malo smiri. Negdje oko 9. augusta u rano jutro stigle su kamionima veće grupe ustaša iz Bihaća u Ličko Petrovo Seloo. Čim su se iskrcali, odmah su počeli da na uzvišicama zauzimaju položaje oko sela, dok ih je jedan dio pošao od kuće do kuće i počeo da tjera narod da se što prije spremi radi selidbe u Srbiju. Počela je strašna gužva i dozivanje. Jedan dio ljudi počeo je da bježi u pravcu šume jer nije vjerovao ni u kakvu selidbu. Ustaše pucaju za njima. Žene, djeca, starci, bolesni i nejaki nemaju kuda već slušaju naređenja ustaša i odlaze u centar sela. Oni koji imaju svoja kola idu s njima. U centru sela ustaše odvajaju muškarce i odvode ih u pravcu žandarmerije. Ustaše su odvajale i mušku djecu staru od 12 do 15 godina. Kad su to vidjele, majke su počele da muškarčiće oblače u žensku odjeću, dok su se druge otimale s ustašama za svoju djecu. Nekoliko ljudi koji su pokušali da se suprotstave izdvajanju, ustaše su vezale za telegrafske stubove i drveće. Sve ovo odigravalo se istovremeno i u Zeljavi i Novom Selu. Najzad, kad su završili odvajanje muškaraca, ustaše su žene, djecu i starce, nešto na kolima a nešto u kamionima otjerali u Skočaj, dok su muškarce s nešto djece iz Ličkog Petrovog Sela na kamionima, a iz Zeljave pješice, prevezli i otjerali na Garavice kraj Bihaća i tu poubijali. Ta grupa brojala je oko 300 duša. Žene, djeca i nemoćni iz Skočaja upućeni su u noći da idu cestom koja vodi u pravcu Nebljusa i Lapca. Tako su bez igdje ičega, opljačkani u Skočaju, došli u Nebljuse, a zatim su bili raspoređeni po selima lapačkog sreza, gdje ih je narod toga kraja vrlo lijepo primio.

Tragedija koju je doživio narod općine Ličko Petrovo Selo u 1941. godini bila je teška, i ostaje nezaboravna i pamtiće se dok su živi posljednji njeni

stanovnici, jer — cifra od oko 800 žrtava ove male općine nije mala. Kada se ovoj brojci pribroji još blizu 500 žrtava koje su umrle u ratu od tifusa i 111 boraca koji su poginuli u NOB-u, to znači da je općina u toku rata izgubila svakog svog trećeg stanovnika.[1]

Period od ustanka pa sve do oslobođenja bio je za ovaj kraj vrlo težak, pun napora i borbe za opstanak golog života, jer su se na njemu kroz čitave četiri godine rata vodile borbe a uz to se često nalazio u rukama neprijatelja. U stalnom strahu i opasnosti za život nije se moglo živjeti pa se narod sam iselio na slobodnu teritoriju koreničkog i lapačkog kotara. Ovdje treba spomenuti da je Ličko Petrovo Selo kao mjesto bilo na najopasnijoj tački, te je narod iz njega i prvi pobjegao a iz ostalih sela negdje do proljeća 1942. godine, tako da je u selima ostalo vrlo malo naroda.

Kad je počeo ustanak, čitavo stanovništvo, osim jednog dijela koji je bio privržen ustaškom pokretu, opredijelio se za narodnooslobodilačku borbu. Bez obzira na teškoće već u jesen 1941. godine na teritoriji ove općine formirani su NOO-u, te omladinske i skojevske organizacije, a u selu Arapov-Dol i prva partijska organizacija. Najveće zasluge za to ima Kata Bubalo, komunista, koja je 1943. godine kao borac 2. ličke brigade poginula na Širokoj Kuli kraj Gospića. Pored nje su ovdje djelovali Dmitar Leka, radnik, koji je kasnije bio komandant mjesta Ličkog Petrova Sela, zatim Mileva Šušnjar (Bubalo) i Rade Bubalo podoficir Jugoslavenske vojske iz Arapov-Dola koji je imao sreću da u julu 1941. godine pobjegne sa strijeljanja na Garavicama kraj Bihaća.[2]

U tim prvim danima ustanka iz ovog kraja otišao je u partizanske jedinice veći broj mlađih ljudi i ženske omladine, koji su u ratu jedni postali rukovodioci, a jedni poginuli. Ne mogu a da ne spomenem neke od njih jer su to bili divni drugovi i hrabri borci. Na prvom mjestu ističem Nikolu Bubala, zamjenika političkog komesara Rudarske čete u 1. proleterskoj brigadi koji je poginuo 1943. godine kod Bradine u Bosni, a posmrtno je odlikovan Ordenom narodnog heroja, zatim političke komesare četa Danu Bubala, Petra Orlića i Stevu Bubala, bolničara Daću Delića, puškomitraljesce Danu Čučka i Nikolu Vlaisavljevića, te borce Miloša i Branka Cvjetićanina (rođenu braću), Dmitra Pužića, Stevu Leku, Miladina Priču, Uroša Studena, Miloša Babića i Simu Balaća koji su svi poginuli. Uporedo s njima treba spomenuti i omladinke Maru Balać, Maru Bubalo, Sofiju Vlatković, Vukosavu Pužić, Desanku Rapaić, Anu Studen, Danicu Dragojević, Desu Uzelac i Bojicu Grgić, koje su dale svoje mlade živote boreći se rame uz rame sa svojim drugovima.

Svi oni koji su bili sposobni za borbu, izuzev ustaša, iz oćine Ličko Petrovo Selo stupili su u partizanske jedinice. Ukupno je bilo oko 300 aktivnih boraca s puškom u ruci od kojih je 111 dalo svoje živote za slobodu. Kada bi se ovom broju dodali i oni koji su radili u pozadini, i ništa manje od prvih nosili teret borbe, onda se slobodno može zaključiti da je učešće naroda u NOB-u iz ovog kraja bilo 100 odsto.

1 U znak sjećanja na tolike žrtve, narod ovog kraja 1963. godine podigao im je spomenik i na njemu ispisao njihova imena.

2 Poginuo kao operativni oficir brigade 1943. godine.

Neda Žakula

Kata Bubalo

Pišem o Kati — djevojci iz Like, studentici, skojevki, komunisti, ratnom komesaru, partizanki i hrabrom bombašu. Razmišljam. Sjećanja mi naviru, jer prošlost živi u meni i kao na filmu u mojoj podsvijesti odvijaju se burni događaji od prije 36 godina. Prisutne su i mnoge ličnosti — učesnici tih događaja. Počeću s 27. martom 1941. godine.

Vidim zatalasanu i raspjevanu povorku prkosne mladosti. Čujem iz stotine hiljada grla borbene parole, slušam pjesme, protestne govore i pozive narodima Jugoslavije. Gledam svjetlucanja žandarmerijskih bajoneta koji u stroju nastupaju, a u susret njima, silna kao rijeka, korača povorka narodnih masa — radničke, studentske i srednjoškolske omladine. Među njima je mlada djevojka — kratko podsječene kose, nasmijana, sa žarom u crnim očima.

Da, studentica Kata Bubalo je među hiljadama ljudi koji su se iskupili toga martovskog jutra da sili osovine kažu što misle, žele i hoće. Čitav taj dan je pored brata Dane koračala uspravna ulicama Beograda i to u prvim redovima kao što je to radila od svoje najranije mladosti.

Dalje razmišljam. Čudna je to igra slučaja. Ova djevojka je rođena u Americi i da želja za zavičajem njene roditelje nije vratila u Liku, njihova kćerka ne bi danas bila u prkosnoj povorci zajedno sa svojim saborcima i istomišljenicima, a redovi naše Partije ne bi imali divne borce: Katu, Danu, Branka, Milevu, Maru, Gojka, Velju i Miću koji je poginuo na pragu života i borbe 1941. kao vojni pilot i komunista na aerodromu u Tetovu.

Otac Mane i majka Latinka imali su desetoro djece. Vrativši se iz Amerike u Ličko Petrovo Selo, školovali su djecu u gimnaziji u Bihaću. U to vrijeme Bihać je imao jaku partijsku organizaciju što se odrazilo na srednjoškolsku omladinu. U toj sredini braća i sestre Bubalo opredjeljuju se za ispravan put — borca za bolje sutra. Kata postaje član SKOJ-a i neumorno radi s omladinom u Bihaću i u općini Ličko Petrovo Selo.

Bivši studenti sa Zagrebačkog sveučilišta, Beogradskog i Ljubljanskog univerziteta, koji su 1938. godine boravili u »logoru studenata« na Plitvičkim jezerima, sjećaju se mlade djevojke koja je s bratom Brankom — studentom Zagrebačkog sveučilišta i članom KPJ od 1934. godine, učestvovala u organiziranju njihova logora i augusta 1940. godine zajedno s njima obezbjeđivala nesmetan rad Prve okružne partijske konferencije za Liku na Plitvičkim jezerima.

Skromnu djevojku iz Ličkog Petrovog Sela poznavali su mnogi ljudi te ličke općine, jer je u njenim selima s braćom Brankom, Danom i sestrom Milevom organizirala sekcije »Seljačkog kola«. Nikada je nisu zaboravili ni oni iz Zeljave s kojima je 1939. godine proslavljala Dan žetve.

Godine 1938. upisuje se na Filozofski fakultet Beogradskog univerziteta i kao skojevka odmah se uključuje u napredni studentski pokret i postaje jedan od poznatih aktivista na Beogradskom univerzitetu. Izvršava sve zadatke koji su u onim predratnim uslovima bili nametnuti ovoj masovnoj i snažnoj organizaciji.

Radila je i u Udruženju Ličana, Kordunaša i Banijaca u Ulici Kraljice Natalije — sada Narodnog fronta — i zahvaljujući radu komunista, među kojima su Kata i njen brat Dane, ovo Udruženje je pred sam rat postalo centar naprednih snaga svih Ličana, Kordunaša i Banijaca koji su živjeli, učili i radili u Beogradu.

Voljela je Beograd. On je postao njen i ona dio njegovih bulevara i kaldrmisanih ulica u vječitoj trci s policijom. Vezana je bila za Topčider i Košutnjak s nezaboravnim sastancima i mitinzima. Obožavala je Kalemegdan s drevnom tvrđavom i bujnim zelenilom. Ovdje joj je početkom 1941. godine saopćeno da je postala član KPJ. Međutim, početkom aprila morala je da napusti voljeni grad. Partijska organizacija Beograda raspoređivala je kadrove i slala ih na teren širom Jugoslavije i to najviše u zavičajna mjesta.

Kata, kao disciplinirani borac i komunista, pošla je u Ličko Petrovo Selo, a u Beogradu je ostavila dio svoje mladosti i ljubavi, ostavila je i brata Danu na njegovom partijskom ratnom rasporedu i potjernicu specijalne policije koja je raspisana u to vrijeme za opasnom komunistkinjom Katom Bubalo. Dolaskom u roditeljsku kuću u Ličko Petrovo Selo preuzima nove i teške zadatke. Preživljava tragediju naroda ovoga kraja: hapšenja, ubijanja stotine i stotine svojih sugrađana, rođaka i najbližih. Ubiše joj oca Manu i brata Branka, a nju protjeraše sa starcima, ženama, sitnom djecom i mladim djevojkama u sela kotara Lapac. Ovdje se Kata odmah povezuje s komunistima i djeluje kao komunista. Ona brine o izbjeglicama, nadgleda njihov razmještaj po selima, brine se za njihovu ishranu, hrabri, bodri i ulijeva nadu u bolje sutra.

U septembru 1941. godine prisustvuje konferenciji lapačkih žena i ubrzo poslije toga postaje član Kotarskog komiteta KPH za Donji Lapac i dobiva zadatak da radi s omladinom. Kao iskusni partijski radnik ona postaje bliska narodu ovoga kraja. Snagom volje guši u sebi svu preživijenu tragediju. Vedra i nasmijana s velikim optimizmom mobilizira stotine i stotine mladih kako za vojne jedinice, tako i za rad u pozadini — na terenu. Poslije postignutih uspjeha u Lapcu juna 1942. godine premještena je na teren kotara Korenica. Kao član KK KPH za Korenicu dobiva zadatak da radi na organizacionom jačanju i proširenju skojevskih organizacija. Dan danas u selima ova dva kotara ostala su kod mještana živa sjećanja na studenticu Katu — skromnu djevojku, plemenita srca, široke duše i vatrene riječi.

U drugoj polovini augusta 1942. godine povučena je s terena i postavljena za političkog komesara Druge ličke ženske partizanske čete, koja je formirana koncem augusta 1942. u Turjanskom. Za komandira čete imenovan je Luka Ćanak. Njih dvoje uspješno postavljaju četu za njene predstojeće borbene zadatke. U decembru 1942. godine obuka je bila završena i četa je ušla u sastav Druge ličke brigade te pošla na svoj dugački i teški put.

Kada je 29. novembra u Bihaću započelo Prvo zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, partijske i skojevske organizacije Like

šalju najbolje među najboljima kao goste na ovo zasjedanje. Kata Bubalo sa 6 drugarica iz svoje čete dobila je tu čast da prisustvuje ovom velikom historijskom događaju.

Poslije povratka iz Bihaća Kata dobiva svoj ratni raspored u bataljonu »Ognjen Priča«. Postavljena je za rukovodioca SKOJ-a u bataljonu i političkog komesara jedne čete. Bataljon ide iz okršaja u okršaj nastavljajući tradiciju revolucionara čije ime s ponosom nosi. Sastavljen je od momaka i djevojaka koji su, kako kaže narodni pjesnik — kadri stići i uteći i na strašnom mjestu postojati. Kata Bubalo to dokazuje u svakoj borbi. Često puta saborcima se činilo da Kata prkosi i samoj smrti i desilo se najstrašnije. Jednog prohladnog aprila 1943. godine kao bombaš juriša na neprijateljski tenk. Pada pokošena rafalom mitraljeza i vrela krv djevojke — komuniste natapa zelenu ledinu na prilazima Širokoj Kuli. Kata sa sobom odnosi neostvarene djevojačke snove i veliku želju da u oslobođenoj zemlji bude jedna od graditelja socijalizma.

Imala je samo 23 godine i bila na pragu života. Žalili su je borci njenog bataljona i čitave brigade te se zaricali da će osvetiti drugaricu Katu. Kata je imala veliko ljudsko srce i snagu borca. Poslije njene pogibije jedan borac iz njenog bataljona napisao je topli memorijal pod nazivom — Najveći dar.

»Grudima je pritisla zemlju kao da skriva, da ne vidi niko taj trenutak kada ona daje svoju toplu krv svojoj zemlji, svom narodu, svojoj domovini, . . . A crna, vlažna zemlja požudno upija krv mlade junakinje, prima dar studentkinje, borca Kate Bubalo — krv i život.«

Mrtvu je podižu drugovi i polažu na tenk koji iznosi njeno tijelo s poprišta borbe. Trese se čelična konstrukcija tenka, dršću gusjenice preko točkova i kao da se uvijaju pod teretom koga nose iz borbe na vječiti počinak. Sutradan pred postrojenom četom politički komesar odao je priznanje Kati. Sa zamagljenim očima razišli su se borci na odmor noseći u ušima riječi — ljubila je svoj narod, svoju junačku Komunističku partiju čiji je bila član. Ljubila je svoje malo Ličko Petrovo Selo, svoju domovinu i tu ljubav dokazala mnogo puta i sada za vjekove potvrdila svojim mladim životom i krvlju — najljepšim i najvećim darom.

Omladina Like svojim radom odužila se uspomeni Kate Bubalo, mlade djevojke, koja je nesebičnom žrtvom i do tada nepoštednim radom zaslužila da je se sjećamo s pijetetom i ponosom i da svojim potomcima ispričamo malu priču o velikom čovjeku.

Jovo Hinić

Debelo Brdo u narodnooslobodilačkom ratu

1. Opći podaci o selu

Selo Debelo Brdo proteže se sjevernom ivicom Krbavskog polja pravcem istok--zapad u dužini 5 kilometara ispod istoimene planinske kose po kojoj je, vjerovatno, i dobilo ime. Pri samom vrhu te kose, na krševitoj zaravni, nalaze se ostaci velikog srednjovjekovnog zamka s četiri kule na ćoškovima što su, vjerovatno, ostaci nekadašnje branič-kule. Po crkvi sa srednjovjekovnim grobljem više sela i stećcima može se zaključiti da je ispod ovoga grada, na mjestu današnjeg sela, postojalo veliko podgrađe, odnosno naselje.

Aprila 1941. godine u Debelom Brdu živjele su 142 porodice[1], s ukupno dvanaest prezimena: Batinići, Hinići, Sijani, Škorići, Markovići, Ćušići, Vunjaci, Erori, Lukići, Pupavci, Vejinovići, Grbići, Hrnjaci, Kovačevići, Vlaisavljevići, Božanići, Zec, Gašparevići, Lemajići, Vukovići, Vraneši i Čortani. Najviše ima Hinića, zatim Vlaisavljevića pa Čortana. Najbrojnija prije rata bila je porodica Marka Čortana s 19 članova, zatim Spasenije Hrnjaka sa 17 članova i Mile Vlaisavljevića Miljaka s 15 članova.

Prije drugog svjetskog rata selo je imalo ukupno 953 stanovnika. U 39 kuća živjelo je po 8—10, u 15 kuća od 10 do 15 i u dvije kuće preko 15 članova domaćinstva. Selo se za ličke prilike smatralo manje siromašnim, iako su se seljački posjedi sastojali od posne, vrletne i teško obradive zemlje. Jedan dio porodica, pored oranica i livada koje su posjedovali u polju, posjedovao je i livade u Poljani, Mrdeljuši i Padalištima na obroncima Plješevice. S malim izuzecima posjedi su bili mali, a parcele pred drugi svjetski rat veoma usitnjene zbog prenaseljenosti. Najveći dio brojnih porodica nije se mogao izdržavati prihodima s vlastitog posjeda, zbog čega su pečalba i najamni rad bili dopunski, a kod jednog dijela gotovo jedini izvor prihoda. Rijetke su bile porodice iz kojih odrasli sposobni za rad, pa čak i djeca, nisu odlazili na javne radove u zemlji a odrasli i van njenih granica. Tako je koncem devetnaestog i početkom dvadesetog vijeka preko 100 ljudi iz sela otišlo na rad u Ameriku, Francusku i druge zemlje. Mnogi od njih su se vratili kućama, ali su ih i desetine zauvijek ostale u tuđem svijetu. Pored toga, iz sela se između dva rata, uključujući i koloniste dobrovoljce, iselilo oko 27 porodica, ali je selo i dalje ostalo prenaseljeno.

Relativno dobri pašnjaci, iako oskudni vodom, omogućavali su Debelobrađanima gajenje kako krupne, tako i sitne stoke, uglavnom ovaca, dok je jedan broj domaćinstava gajio i koze. Kako su ličke zime duge i surove, problem je bio ishraniti stoku. Često se dešavalo da dobar dio stoke ugine zbog nedostatka stočne hrane ili da se prodaje u bescjenje. U nerodnim godinama, a u nedostatku sijena i slame, seljaci su kresali lišće s odraslih stabala u svojim gajevima ili državnoj šumi i tako prehranjivali stoku.

1 O Debelobrdanima postoji anegdota vezana za njihove poznate šljivare. Na pitanje, otkuda si? Debelobrdanin bi kada rode šljive odgovorio: »Ja sam ispod Debelog Brda«, a kada šljive ne rode ili slabo rode, onda bi samo rekao: »Ja sam ispod Brda«.

U vrijeme prvog svjetskog rata oko 20 ljudi rodom iz Debelog Brda otišlo je samo iz Amerike u dobrovoljačke jedinice. Po završetku rata svi preživjeli dobrovoljci su kolonizirani najvećim dijelom (njih 13) u selo Mali Beograd kod Subotice. Kao austrougarski podanici Debelobrđani su služili austrougarsku vojsku i u toku prvog svjetskog rata učestvovali u borbama na raznim evropskim frontovima. Dvojica od njih Jovan Hinić Kavrlja i Ilija Lemajić Ilica bili su zarobljeni od Rusa u Galiciji a zatim su učestvovali u oktobarskoj revoluciji na strani crvenih. Hinić je bio nepismen seljak, ali vrlo bistar i inteligentan te iznad svega vrijedan i dobar domaćin. Zadovoljstvo je bilo slušati ga kada bi pričao o hrabrosti ruskog čovjeka i o socijalnoj pravdi za koju se eto i on borio. Sjećam se kada mi je neposredno poslije napada Njemačke na SSSR 1941. godine rekao: »Dijete, German će izgubiti rat. Ruse ne može niko pobijediti. To je velika zemlja i veliki narod. Bojim se da će se morati tući glogovim koljem kao i mi u oktobarskoj revoluciji ako se nisu uspjeli naoružati.« Iako star s roguljama je 1941. godine pošao na ustanak, i u toku čitavog rata davao je od sebe sve što je mogao. Umro je 1955. godine. Iliju Lemajića Ilicu treba spomenuti i zbog toga što je jedan među prvim Debelobrđanima koji je završio osnovnu školu. Rođen je 1883, a umro je 1977. godine.

Debelo Brdo ima osnovnu školu od 1891. godine. Od toga vremena pa negdje do 1925. godine ženska djeca nisu išla u školu, dok je veći dio muške djece završavao školu. Međutim, uslijed teških materijalnih uslova djeca siromašnih porodica nisu uspijevala da je završe. Iako je postojala gimnazija u Korenici, udaljena od Debelog Brda 13 kilometara, ipak je u njoj bilo malo djece iz ovog sela. Prvi gimnazijalci iz sela su djeca Spasenije Hrnjaka i Stevana Markovića, lugara.

Iz rijetkih porodica, po pravilu imućnijih ili srednje imućnih, poneko dijete je odlazilo na zanate. Pojedinci su uspijevali da odu i u žandare i to samo ukoliko su imali nekoga od uticaja ko im je pri tome mogao pomoći. Lugar i cestar bili su u očima seljaka »gospoda«. Preduslov da bi se nešto postiglo, pored ostalog, trebalo je glasati za JRZ. Međutim, takvih je u Debelom Brdu bilo malo. Debelobrđani su masovno i stalno bili u opoziciji. Na takva njihova opredjeljenja uticao je njihov socijalni i klasni položaj, a naročito masovna pečalbarenja po zemlji i van njenih granica pri čemu su dolazili u dodir s naprednim radnicima i idejama o radničkom pokretu. Na seljake Debelog Brda snažno je uticalo i saznanje o promjenama nastalim u Rusiji poslije pobjede oktobarske revolucije.

U vremenu od 1935. do 1940. godine na revolucionisanje masa utiču stranačke borbe. Ozbiljnije to se manifestuje u periodu između 1936. i 1938. godine kada je u selu formirana organizacija »Seljačkog kola«, preko koje je politički djelovala KPJ. Organizacija »Seljačkog kola« postala je žarište političkog života u selu. U spomenutom periodu u Debelom Brdu, odnosno debelobrdskim barama, održane su velike manifestacije seljaka krbavske doline i šireg područja Like pod firmom »Seljačkog kola«. Međutim, manifestacije su politički usmjeravali komunisti koji su na zborovima i govorili, a napredni omladinci recitovali pjesme kao na primjer onu »O, klasje moje ispod golih brda«, Alekse Šantića i druge.

Siromaštvo, trajna i masovna pečalbarenja u zemlji i van njenih granica učinili su da je veliki broj Debelobrđana, naročito onih siromašnijih, postajao eksploatisan radnik — poluproleter. Vraćajući se kućama oni su donosili mršave

zarade, ali i napredne ideje. Godine 1940. u Debelom Brdu je osnovana i prva ćelija KPJ. Te godine u KK KPJ za Korenicu izabrani su Rade Hrnjak i Ilija Hinić iz Debelog Brda.

2. Ustanak

Prema približno tačnim podacima u Debelom Brdu je aprila 1941. godine bilo 170 vojnih obveznika, budući da su vojnom obavezom bila obuhvaćena godišta od 1891. do 1921. Obveznici iz prvih deset godišta bili su rezervna, a ostali aktivna vojska. Od ukupno 170 evidentiranih, 56 Debelobrđana bilo je pozvano pred rat 1941. godine u razne vojne jedinice širom Jugoslavije, od kojih u 91. pješadijski puk u Doboju 28. Od 56 pozvanih 21 vojnik pao je u zarobljeništvo i do završetka rata je ostao po logorima u Njemačkoj, Austriji i Italiji. Osim njih još dvojica Debelobrđana, kao civilna lica, našla su se u logoru Dahau. Tako je zla sudbina logoraša zadesila ukupno 23 čovjeka iz Debelog Brda koji su drugi svjetski rat proveli u nacističkim logorima.

Poslije kapitulacije Jugoslavenske vojske, od pozvanih u vojsku, 35 ih je uspjelo izbjeći zarobljavanje i ubrzo se vratilo svojim kućama. U vremenu april—maj 1941. godine počeli su da stižu i oni koji se, da nije bilo rata, možda, uopće ne bi vratili kućama već bi produžili mukotrpan posao pečalbara. A onda poslije jedne, nastupila je nova još teža golgota. Ustaški krvnici otpočeli su svoju vladavinu s okrutnim divljaštvom. Nastali su dramatični trenuci. Već juna 1941. godine debelobrdski seljaci s kolima i konjskim zapregama mobilisani su od ustaških vlasti radi iseljavanja srpskog stanovništva s područja plitvičke općine. Istog mjeseca veliki broj seljaka odveden je na Plitvice radi rušenja pravoslavne crkve u Ljeskovcu i hotela na Plitvičkim jezerima. Tog mjeseca ustaše pozivaju mladiće iz sela na regrutaciju u Gospić i iz sela odvode 13 ljudi koje su ubili u Jadovnom na Velebitu.

U tako dramatičnoj atmosferi i neizvjesnosti prvi put se u Debelom Brdu u junu pojavljuje Marko Orešković Krntija, a u toku jula još dva puta. On održava sastanak s komunistima, zatim jedan širi sastanak s određenim brojem ljudi u Krčevini (na Vršeljku), onda i širi zbor stanovnika sela u Božanića gaju. Marko se u selu predstavio kao član CK KPJ, a donio je u selo i Proglas CK KPJ s pozivom na ustanak, kao jedini izlaz iz novonastale teške situacije.

Od Markove pojave u selu pa do 2. augusta 1941. godine, kada ustanici napadaju ustaše u Buniću u čemu učestvuju i Debelobrđani, trajao je period pripreme za ustanak. Na pripremama za ustanak radila je partijska ćelija čiji su članovi bili: Ilija Hinić, Ljubomir Hrnjak, Petar Hinić Maranov, Petar Hinić Pejica, Velimir Hrnjak, Stevo Hinić Majsanov, Stevo Hinić Crnjin, Nikola Šijan Joćanov i Milan Priča Batinić. Pored partijske ćelije na organizaciji naroda za ustanak radila je i dosta brojna organizacija SKOJ-a u selu.

Značajnu ulogu u organizovanju i pokretanju ustanka igrali su i mnogi drugi pojedinci koji nisu bili partijski organizovani. Narod je poziv na ustanak primio s velikim oduševljenjem i KP u očima naroda postala je jedini istinski tumač njegovih želja. Iako su se događaji oko priprema, a naročito na sam ustanak, odvijali nekim nevjerovatno brzim i dinamičnim tempom, ipak se ništa nije dešavalo mimo partijske organizacije. Stanovnici sela pošli su organizovano na ustanak iz logora u koji su se bili sklonili od ustaškog terora.

Logori su bili organizovani tako da su u njima bili okupljeni svi odrasli muškarci. Oni su imali svoja obezbjeđenja i u njima je bila organizovana

zajednička ishrana. Partija je s ljudima u logoru organizovano radila na političkim pripremama ustanka što je bilo od posebnog značenja. Debelobrđani su svoj logor imali u Batinića gaju, na istočnoj ivici sela prema Gorici. Logor nije imao komandanta. Umjesto njega, budući da je selo dosta veliko, izabrana su dva komandira sela na zboru svih onih koji su se nalazili u logoru i koji su se pripremali za ustanak. Pri izboru komandira polazilo se od kriterijuma da to budu ugledni ljudi, odvažni i da su služili vojsku. Izbor je pao na Dukana Batinića Šuletu, koji je bio komandir dijela sela od Batinića do crkve, a za komandira drugog dijela sela od crkve do zaključno s Cortanima izabran je Nikola Čortan Radićev. Dukan Batinić je 1941. godine imao 48 godina, živ je i danas i svoje stare dane provodi u zdravstvenoj stanici u Titovoj Korenici. Nikola Čortan je 1941. godine imao 46 godina. Umro je poslije rata. U funkciji komandira sela rođeni su u stvari prvi začeci nove revolucionarne vojne i civilne vlasti.

Pred ustanak u selu su se zatekla 2 karabina (mauzerke), 3 manliherke, 1 dugačka francuska puška, 9 lovačkih pušaka, 20 štuceva, 14 kubura i 22 različita pištolja. Na prvi pogled impozantna cifra. Međutim, jedan karabin, čiji je vlasnik bio Vujadin Panjković, sveštenik u Debelom Brdu, odnijele su ustaše, a od ukupno tri manliherke niti jedna nije bila ispravna (kasnije je jedna popravljena). Pištolji su uglavnom bili bez municije, a za lovačke puške, kubure i štuceve nije bilo baruta i kapisla. Jedino jedna puška — mauzerka s nešto metaka bila je puška Gece Vlaisavljevića Brace koju je on uspio donijeti kao vojnik bivše Jugoslavenske vojske. Međutim, Debelobrđana sposobnih za borbu bilo je oko 240.

Drugog augusta 1941. godine oko 12 sati Debelobrđani su iz logora u Batinića gaju, naoružani svega jednom puškom, roguljama, vilama i sjekirama, krenuli da zajedno s ustanicima Bunića, Šalamunića, Pećana, Krbavice i Kozjana napadnu na Bunić. U njemu je tada bilo oko 15 ustaša i žandara i oko 20 naoružanih mještana. Debelobrđani su, prema dogovoru, napadali preko polja, odnosno brisanog prostora ali bez kolebanja i odlučno. Oko 15 sati ustanici su zauzeli Bunić. Od Debelobrđana u napadu su ranjeni Gojko Batinić i Nikola Pupavac. Debelobrđani, goloruki ali odvažni, neopterećeni osvetničkom mržnjom prema hrvatskom narodu toga augustovskog dana bili su svi bez izuzetka pod zastavom Komunističke partije i takvi ostali do kraja rata. Toga ustaničkog augustovskog dana niko od njih nije manifestovao svoju samovolju prema hrvatskom stanovništvu i njegovoj imovini. Nema sumnje, ustanici su pod rukovodstvom komunista ovdje, na prvom koraku svoga pohoda u borbi za nacionalnu jednakost u direktnom oružanom sukobu, izvojevali prvu značajnu pobjedu. Sjećam se letaka i parola koje su pisali komunisti i skojevci te lijepili po zidovima kuća. Sadržaj je govorio o bratstvu i jedinstvu, o tome da se ne smije povrijediti imovina građana, da nije dozvoljeno nasilno otvaranje katoličke crkve itd. Pri svemu ovome oni su imali podršku veoma šarolike ustaničke mase, čije su već do tada mnogobrojne porodice bile u crno zavijene nakon zvjerskih postupaka ustaša. U Buniću smo ostali do sutradan ujutro kada su ga ponovo zauzeli ustaše, ali on više nikada nije bio njihov.

Poslije napada na Bunić, obogaćeni prvim vatrenim krštenjem i uvjerenjem o potrebi čvršće organizacije, u Debelom Brdu je izvršena nova organizacija u vojničkom smislu. Pored komandira sela izabrani su komandiri straža Dušan Vlaisavljević i Rade Eror. Sačinjeni su spiskovi ljudstva radi obavljanja stražarskih dužnosti jer su bile oformljene tri straže radi obezbjeđenja sela: jedna

za obezbjeđenje s pravca Udbine i Korenice — u Krčevini, jedna kod crkve radi kontrole pravca od Pisaća i jedna kod Čortanova klena radi obezbjeđenja od Bunića, odnosno Korenice. Negdje u jesen 1941. godine izabran je i prvi narodnooslobodilački odbor sela, čiji je prvi predsjednik bio Bude Pupavac Budiša, lugar. Odbor je izabran preko delegata na sastanku u kući Petra i Vuje Vunjaka.

Septembra 1941. godine seoske straže su preimenovane u gerilski (partizanski) odred Debelog Brda. Treba istaći da je u Debelom Brdu početkom januara 1942. godine formirana Omladinska četa, prva takve vrste na teritoriji Hrvatske, od omladinaca dobrovoljaca s područja gotovo čitave Like. Četa je bila smještena u seoskoj školi a brojala je oko 130 boraca, među kojima je bilo i 25 mladića iz Debelog Brda. Od preživjelih Debelobrđana pripadnika te čete 13 su nosioci »Spomenice 1941.« Budući se u to vrijeme oskudijevalo u naoružanju, četa je bila naoružana samo najnužnijim naoružanjem radi obuke koja je trajala sve do druge polovine februara 1942. godine kada je naoružana zaplijenjenim oružjem u Donjem Lapcu, i upućena na položaje oko Korenice.

Prije toga iz nje je jedan vod upućen u sastav bataljona »Marko Orešković«. Za vrijeme obuke četu su hranili Debelobrđani i Bunićani, njeni pripadnici spavali su po njihovim domovima, a debelobrdske i kunićke djevojke se brinule o njihovoj odjeći, obući i higijeni. Četu su Debelobrđani i Bunićani smatrali svojim mezimčetom, pa i danas se nje rado sjećaju. Komandir čete bio je stari komunista i provjereni revolucionar Ante Banina s otoka Iža, politički komesar Dragutin Bogdanović Picek, predratni sindikalni radnik iz Zagreba, a zamjenik političkog komesara Petar Hinić Pejica, legendarna ličnost Debelog Brda.

Poslije napada na Bunić selo je bilo bogatije samo za jednu lovačku pušku s redenikom metaka. Oružje je bilo velik problem koji se sporo i teško rješavao. Od augusta do decembra 1941. godine u akcijama i na razne druge načine došlo se do još desetak pušaka i jednog puškomitraljeza. Nekoliko pušaka i ovaj puškomitraljez selo je nabavilo u Dalmaciji kupovinom za novac i u zamjenu za stoku. Međutim, ni time problem oružja nije bio riješen, a sposobnih za borbu je bilo preko 240 ljudi. Veliki hendikep za Debelobrđane je bio u činjenici što su njihovi ljudi pozvani u bivšu vojsku bili dosta daleko od sela, a uslijed dosta brze uspostave kvislinške vlasti i još brže okupacije zemlje od strane okupatorskih snaga niko osim jednog čovjeka nije uspio da kući donese bilo kakav predmet od naoružanja.

3. Debelobrđani u jedinicama NOV i POJ

Budući da Debelobrđani u 1941. godini nisu imali svoju vojnu jedinicu, osim gerilskog (partizanskog) odreda »Debelo Brdo«, koji je bio vezan za selo, to su grupe ljudi i pojedinci iz toga odreda u toku 1941. godine odlazili u akcije u sastavu drugih gerilskih (partizanskih) odreda — u akcije na Drenovaču, Plitvički Ljeskovac, Plitvička Jezera, Podlapaču, Kosinj i drugdje. Decembra 1941. iz odreda je u sastav Omladinske čete otišlo 25 omladinaca, a drugi su ostali u selu.

Od 1941. do 1944. godine sukcesivno su iz sela u razne jedinice stupali sposobni za borbu, pa i djeca (rođeni od 1929. do 1933. godine), tako da su do 1944. godine pod oružjem u raznim jedinicama bila 254 stanovnika Debelog Brda,

među kojima i 23 žene, ili gotovo jedna trećina od ukupno 853 stanovnika koliko ih je bilo u selu aprila 1941. godine.

Od ukupno 254 učesnika u oružanim formacijama u toku NOR-a, u operativnim partizanskim jedinicama, odnosno jedinicama JA, učestvovalo je 150 boraca, dok su se ostala 104 nalazila u raznim teritorijalnim jedinicama, stražama, pri raznim ustanovama u radionicama, skladištima, na poštama i drugdje. Status borca od 1941. godine ima 121 osoba, od kojih su 43 nosioci »Spomenice 1941.«, dok je 18 boraca od 1941. godine poginulo. Boraca od 1942. godine u operativnim jedinicama bilo je 35, a sa statusom borca još 31 učesnik ili ukupno 66 iz 1942. godine. Boraca od 1943. godine imaju ukupno osobe, od kojih je 20 bilo u operativnim jedinicama. Učesnika rata od 1944. godine je ukupno 14, od čega u operativnim jedinicama 10 boraca. Po drugom osnovu steklo je status borca 19 osoba.

Od ukupnog broja 150 boraca, koliko ih je učestvovalo u operativnim jedinicama, učešće po godinama starosti je ovakvo: od 1891 do 1900. godišta 5 boraca, od 1901. do 1910. 10, od 1911. do 1919. 34, od 1920. do 1926. 75, od 1927. do 1928. 15 i od 1929. do 1933. 11 boraca. Kod navedenih podataka karakteristične su tri stvari. Prvo po masovnosti stupanje u redove NOV bilo je najveća 1941. godine. Tačnije, od ukupno 150 u operativnim jedinicama stupio je 121 borac 1941. godine.

Drugo — u odnosu na godine starosti najviše je bilo onih koji su rođeni između 1920. i 1926. godine, i treće — uočljivo je da boraca od 1944. godine ima veoma malo, a od 1945. da ih uopće nema.

Od preživjelih boraca koji su se borili u redovima NOV i POJ, odnosno JA, 71 završio je rat kao starješina od komandira voda do komandanta divizije, odnosno s činovima od vodnika do potpukovnika. Daleko najveći broj iz sela borio se u jedinicama 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« koja se borila na teritoriji Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Sandžaka, Srbije i Vojvodine. Bilo je Debelobrđana i Debelobrđanki i u 8. kordunaškoj, 19. dalmatinskoj, 35. ličkoj, 43. istarskoj, 1. proleterskoj, 2. proleterskoj, 34. diviziji i drugim jedinicama.

4. Ljudske i materijalne žrtve

Od ukupnog broja preživjelih učesnika NOR-a preko 50% su ratni vojni invalidi.

U toku NOR-a iz Debelog Brda su 172 osobe poginule kao borci, žrtve rata i fašističkog terora ili pak umrle od tifusa i drugih bolesti. Od toga su kao borci pali 51, kao žrtve fašističkog terora 43, kao žrtve rata 17, i umrlih od tifusa i drugih raznih bolesti 63 stanovnika. Od 953 žitelja sela rat je preživio 841. Treba reći i to da je u godinama rata u selu rođeno 56 djece.[2] Na strani neprijatelja iz Debelog Brda nije bilo nikoga.

U Debelom Brdu nije bilo porodice koja na određen način nije učestvovala u NOB-u. Od 142 porodice, koliko ih je ukupno bilo pred rat, iz 119 porodica u partizanskim jedinicama učestvovalo je od 1 do 5 članova. Iz 23 porodice nije bilo učesnika u ratu s puškom u ruci. To su bile porodice u kojima nije

J Od 142 porodice koliko ih je bilo u selu 1941. poslije rata 26 porodica je kolonizirano u Vojvodinu s ukupno 131 članom. U razne krajeve Jugoslavije i van njenih granica iselile su 32 porodice sa 190 članova. Od 8 porodica postalo je 16 domaćinstava, dok se 7 domaćinstava ugasilo. Danas u selu je 81 porodica s 207 stanovnika ili za skoro pet puta manje nego aprila 1941. godine.

bilo sposobnih za oružje, odnosno porodice starih i nejakih ili ženske čeljadi. Doprinos stanovništva Debelog Brda u NOB-u, pored velikog učešća ovih pod oružjem, sastojao se i od niza drugih djelatnosti od presudnog značaja za pobjedu naše revolucije kao što su: snabdijevanje boraca hranom, obućom i odjećom, rušenje pruga i puteva, izrada magacina i zemunica za sklanjanje materijalnih sredstava za potrebe NOV i naroda, zbrinjavanje ranjenika, prenošenje municije, ubiranje i sklanjanje poljoprivrednih proizvoda i dr.

Za Debelo Brdo, kao i mnoga druga sela Like, može se reći da je bilo poprište rata. Sve akcije, prodori i ofanzive neprijatelja, a njih nije bilo malo, koje su počinjale iz koreničke kotline ka Krbavskom polju i obratno, kao i one od Gospića ka Korenici i obratno, nisu mogle zaobići Debelo Brdo zbog njegovog geografskog položaja, što su žitelji sela u krvi plaćali. Svaki upad neprijatelja u selo ostavljao je iza sebe pustoš, novoprolivenu krv, preživjele stanovnike bez hrane a novorođenčad bez majčina mlijeka. Niti jednom od četiri ratne zime stanovnici sela nisu u svojim bajtama u miru dočekali novo proljeće. Marta 1942. selo je do temelja spaljeno i od tada pa do maja 1945. godine »domovi« njegovih stanovnika često su bile šume Plješevice, Bubinke i Javornika. U tim »domovima« odnosno zbjegovima živjelo se, rađalo i umiralo, ali ne i pokleklo.

Pored ljudskih stradanja i nesebičnog ličnog angažovanja u NOP-u, stanovnici sela su podnijeli i velike materijalne žrtve u pokretnoj i nepokretnoj imovini. Od ukupno 300 gospodarskih zgrada svih tri stotine je zapaljeno. Aprila 1941. godine u selu je bilo 833 grla goveda, 231 grlo konja, 3016 ovaca i 619 koza. Tokom rata, ili tačnije marta 1942. godine, od ukupnog broja uništeno je oko 80% goveda, 90% konja, 70% ovaca i 100% koza. Ovako rana totalna materijalna stradanja stavila su sve porodice u daljnjem toku u izvanredno težak položaj. S jedne strane trebalo je prehranjivati u najvećem broju kuća mnogobrojne članove porodice, a s druge strane trebalo je davati svoj materijalni doprinos za izdržavanje borbenih jedinica, bolnica i drugih institucija tokom NOR-a. Međutim, zahvaljujući funkcionisanju organa narodne vlasti, svi oni čija je stoka potpuno uništena, dobili su neko kravu, neko koju ovcu ili kozu iz drugih sela, a onda se to tokom rata umnožavalo, služeći porodicama i za izdržavanje jedinica NOV. U vremenu od decembra 1941. do februara 1942. godine domaćinstva Debelog Brda, što je posebno značajno istaći, pored izdržavanja članova svoga domaćinstva i svoje vojske, bila su obavezna da ishranjuju i jedan dio Talijana zarobljenih u borbama oko Korenice i na Ljubovu. Dio ovih zarobljenih Talijana bio je raspoređen po kućama, a dio se nalazio u zarobljeničkom logoru.

Sve su godine rata za žitelje Debelog Brda bile teške i surove, ali se 1942. posebno izdvaja po zvjerstvima i pustoši koje su nanijeli okupatori Talijani i njihove sluge ustaše. Te godine, 28. marta, selo je do temelja spaljeno. Ubijen je 21 njegov stanovnik, uglavnom starci i starice, uništena je gotovo sva stoka, stočna i ljudska hrana, zatim gotovo svi psi i mačke zatečeni oko kuća.[3]

3 Negdje 30. marta jedinica u kojoj sam bio naišla je u moje rodno selo koje je bilo u krvi i pepelu. To je bio užas. Ljudi i stoka zajedno su izgorjeli po kućama, štalama i podrumima. Slama, sijeno, pa i đubre bilo je spaljeno. Poneki pas, koji je uspio ostati živ, zavijao je tražeći svoga gospodara kojeg više nikada nije našao. Jednog dana 1945. godine prilikom upada ustaša i Nijemaca u selo ustaše su ubile Soku, suprugu Novaka Cortana, koja je držala u naručju petogodišnju unuku, kćerku sina Cede koji je bio borac u 6. diviziji. Kad su joj ubile baku, ustaše su zapitale djevojčicu gdje joj je tata. Mala je odgovorila: »Moj tata je u 6. diviziji«. Nakon toga ustaše su i nju ubile, prosjekle grudi ubijene bake i kroz njih provukle ruke mrtve djevojčice i tako ih ostavile. Od sedam članova Novakove porodice Jedini je on preživio rat. Njegovom smrću poslije rata ugasila se ova porodica.

Ilija Uzelac

Sjećanje na Radu Hrnjaka

Rade Hrnjak je bio veoma mio čovjek. Kad se radovao ili bio tužan, ljutio se ili bio raspoložen, uvijek je to činio od srca i na način koji mu je obezbjeđivao simpatije svakog dobronamjernog čovjeka. Odmjeren, ali beskompromisan, uvijek je za svaku stvar imao pravu riječ, uvijek bio spreman da sasluša drugog, pomogne i ohrabri, što je simpatije prema njemu činilo iskrenim i postojanim.

Rođen je 1914. godine u Debelom Brdu u brojnoj porodici od jedanaestoro djece. Malo zemlje i lugarska plata nisu mogle zadovoljiti ni najminimalnije potrebe tako mnogobrojne porodice. I pored toga Rade je pohađao i završio 4 razreda gimnazije u Korenici, peti razred u Gospiću, a ostale razrede u Sušaku gdje je i maturirao 1934. godine. U svim razredima je bio odličan đak, a pored toga davao je instrukcije drugim đacima, tako da je sam zarađivao sredstva za školovanje i od toga pomagao i mlađu braću. U jesen 1934. godine upisao se na Pravni fakultet u Zagrebu i od tada je počeo njegov politički rad za napredni radnički pokret za koji se opredijelio još u gimnaziji. Njegov život kao studenta bio je skopčan s teškom oskudicom. Stanovao je u Studentskom domu u Runjaninovoj ulici, koji je bio poznat po teškim i nehigijenskim uslovima stanovanja i po stalnim sukobima i prijetnjama frankovaca. Zbog takvih uslova života u Zagrebu on često i na duže vrijeme boravi kod kuće u Lici.

U Zagrebu je vrlo aktivan u Udruženju studenata i u studentskim klubovima »Demas« i »Svjetlost«. Još veću aktivnost ispoljavao je u Lici naročito u selima Krbavskog polja. Bio je povezan sa svim naprednijim ljudima u tim selima. Njegov politički rad se odvijao uporedo s jačanjem uticaja KPJ naročito u periodu od **1938.** godine. Rade je bio dinamičan, uvijek u akciji. Stizao je da uči, da održava veze s drugovima i saradnicima i da pokreće omladinu na razne akcije, a seljake da osnivaju ogranke »Seljačkog kola«. Učestvuje u organiziranju proslave »Dana žetve« na Krbavskom polju i u svim drugim akcijama koje organizira Partija: vješanje crvenih zastava uoči 1. maja, rasturanje letaka i drugog propagandnog materijala, pisanje parola i slično. Poslije jedne takve akcije **1939.** godine kod njega su u kući žandari pronašli letke i zabranjenu literaturu pa je uhapšen i sproveden u Korenicu, odakle je pušten poslije nekoliko dana zahvaljujući vezama i uticaju oca. U ljeto 1940. godine završio je pravni fakultet.

U ličnom životu Rade je bio primjeran — veseo i uvijek spreman za pjesmu, ples i zabavu, ali prije svega komunista. Njegov uticaj na porodicu bio je presudan. On je večeri u kući pretvarao u političke sastanke. Sa zanosom je govorio o novom i pravednijem društvu, koje već postoji, koje će doći i kod nas, ali se za njega treba boriti. Pod njegovim uticajem svi u porodici su se opredijelili za napredni radnički pokret. U slobodnim časovima Rade se bavio i arheologijom. Poznavao je sve ostatke i razvaline starih naselja na području Krbave iz raznih vremenskih perioda. Prikupio je zbirku predmeta od kamena, gline i bronze. Tu zbirku otkupio mu je i izložio prije rata Arheološki muzej u Zagrebu.

Omalen i mršav, stalno u pokretu i uvijek zaokupljen nečim korisnim, snalažljiv i okretan, bio je za nas pojam. Oštrouman i vrijedan, neprestano je bio obuzet strašću da nešto nauči, otkrije nešto novo, protumači... Drugovao je s knjigom kao rijetko ko od nas. U svakoj zgodi mogao je kao od šale da citira prigodne misli velikih imena naše i strane literature. Ni u jednom razgovoru nije improvizirao. Sve što je govorio, a govorio je rado i strastveno, predstavljalo je dokumentovanu analizu onoga o čemu se raspravljalo.

Upoznali smo se nekoliko godina prije rata, ali smo se rijetko viđali. Kasnije su naši susreti bivali češći. Sastajali smo se u okviru akcija koje je Partija kroz razne legalne forme vodila u krbavskom regionu. Prilikom svakog susreta sa zanosom je pričao što je u njegovom kraju učinjeno na pripremanju revolucije i obračuna s fašizmom i što su komunisti učinili na Zagrebačkom sveučilištu.

U jesen 1940. godine istovremeno smo otišli na odsluženje vojnog roka. Na zajedničku radost upućeni smo u istu jedinicu — Školu za rezervne artiljerijske oficire u Sarajevu. Međutim, u školi nas odrediše u različita odjeljenja, tako da smo se preko dana rjeđe viđali, ali smo nedjelje redovno provodili zajedno. Čim bi nas nekoliko, koji smo sačinjavali ustaljenu grupu sastavljenu mahom od komunista, izašli nedjeljom iz kasarne najprije smo na Radino insistiranje razgledali izloge sarajevskih knjižara. Poslije toga smo na nekom skrovitom mjestu čitali novine, jer je njihovo unošenje u kasarnu bilo zabranjeno, a i čitanje na javnim mjestima nisu vojne vlasti rado gledale. Nakon čitanja novina razgovarano je o političkom stanju u školi i tome šta je sve učinjeno na popularizaciji stavova i linije Partije. Rade se svaki put precizno interesovao kako savladavamo vojnu nauku i tome posvećivao veliku pažnju. Sam je učio veoma marljivo. Na pitanje zbog čega toliko izučava vojnu vještinu, redovno je odgovarao da u revoluciji neće biti važno samo da li se tučeš, već i koliko se racionalno tučeš, a za to treba ovladati vojnom vještinom.

Kad je 27. marta 1941. godine izvršen puč i zbačena izdajnička vlada Cvetković—Maček, svi smo bili izvedeni na sarajevske ulice da maršujući u koloni kličemo kralju i novoj vladi. Međutim, komunisti su klicali Komunističkoj partiji Jugoslavije, Sovjetskom Savezu, tražili vojni pakt sa Sovjetskim Savezom, demonstrirali protiv fašizma i zahtijevali bolje vojne pripreme za obračun s njima. Vrativši se uveče u kasarnu, potražio sam Radu. Bio je promukao od izvikivanja parola. Jedva je govorio.

U toku kratkotrajnog aprilskog rata komanda škole nas je vukla po brdima oko Sarajeva, daleko od fronta i mogućnosti da se borimo protiv agresora. U to vrijeme sam se s Radom našao na jednom važnom zajedničkom poslu. Bili smo neke vrste delegacija koja je trebala da ode u komandu škole i traži da se ide na front. Kako smo bili odbijeni, uputili smo se u potragu za muni-

čijom i mitraljezom jer je nekoliko grupa vojnika bilo spremno da se na vlastitu ruku upute u pravcu fronta. U toku traganja za municijom i boljim oružjem bili smo bombardovani. Eksplozija jedne bombe odbacila je nas obojicu u neki kanal iz kojeg smo se jedva izvukli. Rade je bio uganuo ruku, ali se, kao i uvijek, nije obazirao na takve »sitnice«. Bio se zainatio da dođemo do boljeg naoružanja i opet nastavismo traganje. Međutim, svi napori ostadoše uzaludni. Tako nas zateče i kapitulacija.

Njemačke trupe su nas poslije kapitulacije i zarobljavanja držale neko vrijeme u kasarnama i dva pokušaja bjekstva u kojima je i Rade učestvovao bjehu osujećena. Prilikom transportovanja u zarobljeništvo bili smo rastavljeni, ali smo se ponovo sastali u Stalagu III B u Firstenbergu. Ubrzo poslije dolaska u logor bila je osnovana partijska organizacija na čelu s Mihajlom •Jeftičem, iskusnim komunistom, radnikom iz Kruševca. Rade je bio jedan od njenih najaktivnijih članova. Neumoran i vješt agitator on je uporno ukazivao ha prave razloge vojnog sloma Jugoslavije, dizao moral zarobljenika i obrazlagao neminovnost poraza fašizma. Prionuo je na učenje jezika, neprestano se interesujući za mogućnost efikasnih kontakata sa zarobljenim Francuzima, koji su se također nalazili u ovom logoru, za unapređivanje zajedničke borbe i, naravno, za nabavku knjiga preko njih jer one su za njega značile isto što i hrana.

Koliko god smo ga smatrali pojmom neuništivosti i izdržljivosti, Rade je u biti bio veoma osjećajna priroda. Mnogo je patio zbog toga što su fašisti okupirali našu zemlju i što se mi, zarobljenici, ne možemo pridružiti oružanoj borbi koju je povela Komunistička partija Jugoslavije. Obuzet tom unutarnjom patnjom još više se predavao opasnom poslu partijskog aktiviste u logoru. Ubrzo smo se rastali. Ja sam bio upućen na rad izvan logora, odakle sam se vratio tek nakon nekoliko mjeseci. Nijemci nisu Radu upućivali na fizičke radove izvan logora, vjerovatno ocjenjujući da od njega onako omršavjela i slaba ne bi imali nikakve koristi. Prilikom moga povratka Rade me sačekao s nekoliko drugova. Bio je pun optimizma u pogledu naše skore pobjede i sa strašću je pričao o partijskom radu u logoru i u tančine se interesovao za situaciju izvan logora.

Opet nismo dugo bili zajedno jer sam ponovno upućen na rad izvan logora. On je kasnije određen na posao u logorskoj ambulanti. To je za partijsku organizaciju bilo izuzetno važno mjesto, jer se preko njega mogla uspostaviti i održavati efikasna politička veza s ostalim zarobljenicima: Francuzima, Rusima, a kasnije Englezima i Amerikancima radi povezivanja i pripremanja za konačni obračun s nacistima. Rade je kao poznavalac jezika, obrazovan, sistematičan i radan, uporan i Partiji do kraja odan, predstavljao veoma pogodna čovjeka za partijski rad na tom mjestu. Uspostavio je potrebne veze i uspješno ostvarivao sve zadatke koje je postavljala partijska organizacija. A bio je to krajnje opasan posao koji je iziskivao ogromnu danonoćnu psihičku prenapregnutost.

Jednog dana Nijemci su Radu odveli u logorski zatvor, u samicu iz koje po pravilu nije bilo povratka. Partijska organizacija nije do kraja uspjela raščistiti da li ga je odala neka od veza ili su Nijemci, prateći njegov rad, posumnjali u njega pa su iz onako mršava i slaba batinama htjeli izvući podatke o organizovanoj antifašističkoj aktivnosti u logoru. Zna se jedino da je mučen, da su mu podvaljivali »svjedoke«, ali da nije progovorio ni riječi, tako da logorske

vlasti nisu mogle preduzeti efikasnu akciju u cilju otkrivanja partijske organizacije i njne aktivnosti.

Jednog jutra, ubrzo poslije hapšenja, Rade je osvanuo mrtav u samici. Visio je na konopcu napravljenom od dijelova košulje i zavezanom za prozorske rešetke. Nakon zatvaranja u samicu i mučenja, za Radu nije moglo biti dileme u pogledu njegove dalje sudbine. Znao je da će ga nacisti mučiti i prisiljavati da otkrije svoje drugove i organizaciju, a kako na to nije ni pomišljao, on je, da im ne bi pružio mogućnost da se sadistički iživljavaju, prekratio sam sebi život koji bi i onako izgubio za dan, dva ili za koji sat kasnije. Bilo je i takvih pretpostavki da su ga mrtvog objesili. Međutim, nacisti nisu imali potrebe da insceniraju samoubistva. Ubijali su javno i bez ikakva obzira.

Za Radinu smrt sam saznao nekoliko dana kasnije. Bio sam neobično potresen, ali bez straha za sudbinu ostalih članova organizacije. Bio sam najdublje uvjeren da nije ništa odao. Tako je i bilo. Kad sam nakon nekoliko mjeseci došao u logor, tuga za drugom bila je snažno prisutna ne samo kod članova partijske organizacije već i kod ostalih zarobljenika. Satima sam s Mihajlom Jeftićem razgovarao o Radi i njegovoj aktivnosti u logoru, o hapšenju i smrti. Jeftića je Radina smrt bila snažno pogodila. »Izgubili smo divnog komunistu — rekao je i dodao — ali nema revolucije bez žrtava. Borba se dalje vodi. Ova smrt nas ne smije obeshrabriti, već još više mobilisati. I ovom prilikom su nacisti vidjeli kakvi su komunisti ljudi: život daju za Partiju, ginu pod batinama, a njihovi saborci dalje mirno djeluju, znajući da nisu odani.«

Đuro Radovanac

Prva lička ženska partizanska četa

U ljeto 1942. godine veći dio Like bio je slobodan. Borbeni polet zahvatio je gotovo čitav narod a naročito omladinu. Pored masovnog odlaska mladića u borbene jedinice počele su stizati i omladinke. Okružni komitet SKOJ-a, u saglasnosti s Okružnim komitetom Partije i Štabom Grupe partizanskih odreda za Liku, polazeći od tog raspoloženja, donosi odluku o formiranju Prve ženske omladinske čete. Skojevska rukovodstva na terenu preuzela su na sebe agitaciju i organizaciju za stupanje omladinki u četu. Odziv je bio izvanredan. Prijavilo se preko sedam stotina omladinki iz gotovo svih sela Like. Međutim, za četu je izabrano 85 omladinki od kojih je 25. augusta 1942. godine u selu Trnavcu, nedaleko Plitvičkih jezera, formirana Prva lička ženska omladinska partizanska četa. To je prva ženska vojna formacija u našoj zemlji, a možda i jedinstven primjr u svijetu.

Za političkog komesara čete postavljena je Naranča Končar, do tada sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a za Korenicu i član Okružnog komiteta SKOJ-a za Liku. Za izvođenje vojne obuke u četi Štab 2. ličkog partizanskog odreda izabrao je Đuru Radovanca, zamjenika komandanta bataljona »Krbava« i Iliju

Vukmirovića, komandira voda u bataljonu »Ognjen Priča«. Četa je bila smještena u Osnovnoj školi u Trnavcu.

Budući je četa već 24. bila na okupu, to su u toku dana izvršene sve potrebne pripreme oko smještaja i ishrane. Sastavljen je i plan rada, koji se u toku obuke dopunjavao. Izvršena je smotra i održan sastanak s četom. Drugarice su bile potpuno uniformisane. Njihove uniforme bile su većim dijelom skrojene od talijanske ćebadi i odijela. Također ih je bilo koje su imale odijela od obojenog domaćeg platna. Sve su imale kape »partizanke« sa solidnom muškom frizurom. Nekoliko ih je bilo koje su vrlo teško podnijele skraćivanje kose. Imale su od 17 do 20 godina. Svega dvije do tri su imale preko 20 godina. Nakon izvršenih priprema slijedećeg dana otpočela je obuka s četom.

Pošlo se od jedinačne obuke na taj način što su vodovi i desetine bili postrojeni u dvije vrste okrenute licem jedna prema drugoj, a zatim im je objašnjena i praktično pokazana svaka radnja iz strojevog pravila. Nakon toga omladinke su jedna drugoj naizmjenično komandovale i izvršavale određene radnje. Ova jedinačna obuka potrajala je pet do šest dana. Po završenoj jedinačnoj obuci određeni su komandiri vodova i desetari između drugarica iz sastava čete. U obzir su došle one koje su zapažene u bržem savlađivanju vojne obuke i bile energičnije. Tako su za komandire vodova postavljene: Koka Drakulić, Danica Mirić i Milica Obradović, a za delegate vodova Nena Lazić, Desanka Stojić i Kata Radaković. Istovremeno postavljeni su i desetari koji nisu puno zaostajali od komandira vodova. Pošto je određen četni kadar, prišlo se na desetičnu obuku koja je trajala nešto duže zbog uvježbavanja složenijih borbenih radnji.

Izvršena je i djelimična podjela rada u četi. Ilija Vukmirović je zadužen 2a strojevu obuku, a Đuro Radovanac za nastavu gađanja i naoružanja, dok je Naranča Končar bila zadužena za politički i kulturno-prosvjetni rd. Radni dan tekao je ovako. Odmah poslije ustajanja obavezna fiskultura, zatim umivanje i doručak. Prije podne izvodilo se strojevo pravilo, a poslije podne nastava gađanja i naoružanje. Za izvođenje nastave raspolagalo se s jednom puškom, pištoljem i manevarskom bombom, tako da su se omladinke upoznale s glavnim karakteristikama svakog ovog oružja. Iz nastave gađanja, kojoj je dat poseban prioritet s obzirom na njenu važnost, četa je upoznata s najosnovnijim elementima kao što su — nišanjenje i okidanje.

Za politički i kulturno-prosvjetni rad u četi nije se imalo vremena, s obzirom da je prioritet dat vojnoj obuci. Ali ipak ni ovaj sektor rada nije bio zapostavljen. Održano je nekoliko predavanja, bolje reći informacija o situaciji u našoj zemlji i svijetu. Redovno su dobijani i dnevni izvještaji o borbama u Lici i drugim dijelovima Jugoslavije. Omladinke koje su prije rata završile neku srednju školu, s puno elana pružale su pomoć slabije pismenim drugaricama. Svaki slobodan čas korišćen je za kulturno-političko uzdizanje što je bilo za svaku pohvalu. Pisane su i zidne novine, vrlo aktuelne i sadržajne, s puno humora. Sa svim ovim radom uspješno je rukovodila Naranča Končar, politički komesar čete.

Kako su gotovo sve omladinke bile skojevke, to je Naranča Končar redovno s njima održavala skojevske sastanke. Na tim sastancima obično se raspravljalo o radu i ponašanju, kako za vrijeme obuke tako i van nje. Uvijek su na dnevnom redu imale tačku — kritika i samokritika. Bilo je tu i tamo izvjesnog pretjerivanja u kritici, što se može objasniti velikom željom da se obuka što bolje savlada.

U četi je besprijekorno funkcionisala stražarska i požarna služba kao i dežurstva. Posjete su se primale samo nedjeljom, osim izuzetnih slučajeva koji su bili opravdani. Sve je ovo preduzimano da se rad ne bi ometao, jer je svaki čas bio planiran i dragocjen za savlađivanje gradiva. Posjete su dolazile pretežno iz sela iz kojih su bile omladinke. Obično je to bila omladina i uža rodbina. Iako je hrana u četi bila dosta dobra, o čemu je vodio računa Štab 2. ličkog odreda, posjeta je uvijek dolazila s punim torbama hrane, koju je uspješno znala poslužiti Dušanka Cujić, ekonom čete. Poslije zajedničkog ručka znalo se zapjevati i zaigrati.

Prelaskom na vodnu a zatim i na četnu obuku uvježbavane su sve složenije borbene radnje. Kroz vodnu obuku uvježbavano je niz radnji koje su se mogle postaviti u raznim situacijama, bilo da bi ih izvršio samostalno ili u sastavu čete. Komandiri vodova su se izvanredno snalazili u svim situacijama. Brzo su donosili odluke i izdavali naređenja pravom vojnom terminologijom što, svakako, treba istaći. Bilo je nepravedno ne istaći i desetare koji su uspješno komandovali s desetinama, jer od njihovog uspješnog rukovođenja zavisio je i uspjeh voda kao cjeline.

Prelaskom na četnu obuku pristupilo se uvježbavanju još složenijih borbenih radnji s četom kao cjelinom. Na kraju se prešlo na taktičku obuku: četa u napadu i odbrani, nastupanju, odstupanju i drugo, a izvođena je i vježba — jedan vod u odbrani, a dva voda u napadu. Ukoliko je dolazilo do ozbiljnijih propusta, vježba se uvijek ponavljala sve dotle dok se pravilno ne izvede. Poslije svake praktične vježbe redovno je s četom održavana analiza te vježbe. Cilj je bio da se konstatuju svi uočeni nedostaci i skrene na njih pažnja, kao i to da se istakne sve ono što je bilo dobro. Na ovim sastancima bilo je i bučne diskusije, s obzirom da je u četi postojalo takmičenje po vodovima i desetinama. Ta velika želja da se bude najbolji u vodu, odnosno četi, dovodila je do bučnih diskusija.

Pri izvođenju obuke, potrebno je bilo do krajnosti biti pažljiv prema pojedinim osjetljivim omladinkama. Vodilo se strogo računa o njihovom ponosu i dostojanstvu. Bilo ih je sramežljivih, posebno onda kada je trebalo da izvedu neku komandu, tako da se svaki neuspjeh u tome vrlo neprijatno odražavao na njih. Međutim, hladnokrvnim i strpljivim radom uspjelo se, da i ovaj nedostatak kod njih u dobroj mjeri bude otklonjen.

S obzirom na kratkoću vremena koje je dato za obuku, četa je uz vrlo naporan rad u potpunosti izvršila svoj zadatak. Bilo je slučajeva da su neke drugarice uslijed dnevnog opterećenja čak i u snu komandovale, što je dokaz dnevnih naprezanja.

Po završetku obuke četa je predata Štabu Grupe NOP odreda za Liku u Šalamuniću gdje se tada nalazio. On je 26. septembra uputio četu na raspored u 2. ličku brigadu koja se u to vrijeme nalazila u selu Šeganovac i Mahaljevac kod Korenice. Cetu su tamo odveli Naranča Končar i Ilija Vukmirović, dok se Đuro Radovanac vratio u svoj bataljon »Krbavu«.

Po dolasku u 2. brigadu omladinke su raspoređene po bataljonima, iako su više puta za vrijeme obuke izražavale želju da kao četa samostalno učestvuje u borbama. Međutim, to im se u to vrijeme iz opravdanih razloga nije dozvolilo. Dolaskom među drugove borce, odlično su se pokazale kao borci i kao drugovi. Svojom borbenošću i hrabrim držanjem u borbama često su služile za primjer svojim drugovima borcima.

U svim borbama koje je 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« vodila širom naše zemlje učestvovale su i omladinke Prve ličke ženske omladinske čete. Od njih 76, koliko ih je završilo obuku, 25 ih je herojski poginulo davši svoje živote za slobodu naše samoupravne socijalističke domovine. To su:

1. Čanković Jeka iz Srednje Gore
2. Cujić Stoja iz Ćujić Krčevine
3. Cvjetičanin Dragica iz Titove Korenice
4. Dukić Zorka iz Gračaca
5. Gajić Zorka iz Ploče
6. Ivančević Dušanka iz Turjanskog
7. Keča Soka iz Ponora
8. Klašnja Pera iz Šegarovca
9. Kolundžić Bosiljka »Lola« iz Bruvna
10. Končar Dragica, Končarev Kraj
11. Kosanović Anka, Visuć
12. Lazić Nena, Mogorić
13. Lukić Milka, Trnavac
14. Marčetić Bosiljka, Otrić
15. Matijević Stojanka, Debelo Brdo
16. Orlić Danica, Kalebovac
17. Priča Soka, Vrpile
18. Radaković Jeka, Bruvno
19. Rapajić Borka, Jezerce
20. Serdar Anđa, Ljubovo
21. Šajanović Ljuba, Svračkovo Selo
22. Tepavac Danica, Visuć
23. Dmitrašinović Orelj Mileva, Trnavac
24. Medić Soka, Doljani
25. Vejnović Milica, Vrelo

Rat su preživjeli slijedeći borci:

1. Basta-Cvjetičanin (Mile) Sava, Srednja Gora
2. Bjegović-Obradović (Jovana) Savka, Divoselo
3. Bjelobaba-Tišma (Gavre) Milica, Mutilić
4. Bogdanović-Panjković (Miće) Marija, Crna Vlast
5. Brkić-Đukić (Miladina) Anka, Mekinjar
6. Budisavljević-Broz (Mihaila) Jovanka, Pećani
7. Ciganović Anđa, Široka Kula
8. Čortan-Svilar (Jovana) Milica, Debelo Brdo
9. Ćosić (Mile) Dragica, Rebić
10. Cujić-Ćujić (Mile) Dušanka, Ćujić-Krčevina
11. Ćujić-Rađenović (Janka) Milica, Cujić-Krčevina
12. Delić-Đukić (Dušana) Milica, Bjelopolje
13. **Dozet**-Blagojević (Petra) Jelka, Pećani
14. Drakulić-Bogojević (Bogdana) Sofija, Selo Rijeka
15. Dukić-Pavčić (Nikole) Mara, Gračac
16. Đerić-Krga (Jove) Bosiljka, Homoljac
17. Glumac-Drakulić (Mile) Draga, Vrelo
18. Grbić-Vuković (Blagoja) Zorka, selo Plitvica

19. Grković-Prstojević (Marka) Milka, Srednja Gora
20. Jelovac-Sijan (Bude) Evica, »Dunjka«, Krbavica
21. Končar-Rodić (Petra) Naranča, Končarev Kraj
22. Končar-Končar (Nikole) Vida, Končarev Kraj
23. Korać-Belić (Petra) Milica, Visuć
24. Kovačević-Jokanović (Jovana) Mileva, Krbavica
25. Krga-Panjković (Jove) Danica, Homoljac
26. Ljubović-Džombić Soka, Nebljusi
27. Mandarić-Hočevar (Bože) Jovanka, Vrebac
28. Medić-Gotovina (Dane) Saja, Zaklopac
29. Miljenović (Ise) Sava, Široka Kula
30. Miljuš-Mitić (Petra) Smilja-»Dara«, Deren Gaj
31. Mirić (Stojana) Danica, selo Mirić Štropina
32. Mirić-Ratković (Save) Soka, Šalamunić
33. Mirić-Šijan (Nikole) Stojanka, Krbavica
34. Momčilović-Kirin (Bogdana) Milica, Donji Rebić
35. Narančić-Seršić (Milana) Maša, Barlete
36. Ninković-Vorkapić (Ise) Dragica, Trnavac
37. Njegovan-Kleut (Save) Ljubica, Počitelj
38. Obradović-Milošević (Sime) Milica, Birovača
39. Petrović-Savić (Mile) Boja, Derin Gaj
40. Pilja-Hrnjak (Đure) Borka, Brotinja
41. Počuča (Nikole) Milica, Divoselo
42. Pokrajac-Zorić (Nikole) Milka, Bruvno
43. Popović-Zivković (Mile) Dušanka, Ploča
44. Radaković-Prica (Ise) Kata, Mogorić
45. Stojić-Narančić (Marka) Danica, Jošan
46. Stojić-Marčetić (Nikole) Desanka, Jošan
47. Šijan-Spoja (Mile) Sara, Debelo Brdo
48. Škorić-Mitrović (Mile) Zorka, Frkašić
49. Ugarak-Balać (Jovana) Milja, Vrebac
50. Ugarković-Popadić (Stanka) Sofija, Komić
51. Vejnović Nena, Selo Vrelo
52. Zorić-Trstenjak (Jove) Mara, Lički Osredci
53. Radovanac (Sofronije) Đuro, Mekinjar
54. Vukmirović (Petra) Ilija, Ljubovo

Po socijalnoj pripadnosti od ukupno 79 boraca ove čete, 74 bili su seljaci, 4 đaci i 1 podoficir, a po nacionalnoj strukturi: svi Srbi.

Ženska omladinska četa bila je četa skojevaca jer je od 79 boraca imala 76 članova SKOJ-a, dok je komesar čete Naranča Končar bila član KPJ.

Od preživjelih drugarica i drugova prema još uvijek dovoljno neutvrđenim podacima borački staž od 1941. godine priznat je 33 a njih 18 su nosioci »Spomenice 1941«. Iz rata ih je izašlo 18 s činom oficira, 8 sa činom podoficira, dok su 26 ratni vojni invalidi, među kojima je i više s težim posljedicama.

Savo Sarač

Jedna iz plejade hrabrih

Vjetar je razagnao mutne i kišom bremenite oblake. Tamna proljetna noć 1943. godine je neočekivano postala vidna. Na domak Široke Kule, u selo Ćukovac, stigli smo nešto prije pola noći. Izašao je i pun mjesec, pa je vidljivost postala još veća. Kao da je noć, naš prirodni saveznik, izvršila izdaju i prešla na stranu protivnika, olakšavši mu osmatranje i osluškivanje. Vrijeme je, činilo nam se, odmicalo brže nego obično. Do dana je ostalo nešto više od jednog sata, a prolazi u žičanoj prepreci od više redova, još nisu bili napravljeni. Bez uspjeha se Bosnić s bombašima pomjerao u stranu i činio krajnje napore da izvrši dobijeni zadatak. Ustaška vatra po otkrivenoj bombaškoj grupi bivala je sve jača i preciznija. Napokon, obasuta ručnim bombama, grupa se morala povući. Obaviješten je Štab bataljona »Mićo Radaković« o situaciji i nemogućnosti da prodremo u Široku Kulu. Ali, usprkos tome stiglo je novo naređenje da žicu presiječemo na drugom mjestu — nešto istočnije. Štab je za cvakvu odluku imao razloga, jer se napad naših jedinica s pravca sela Klenovca nešto uspješnije razvijao.

Neki od pripadnika bombaške grupe (inače do tada isprobani bombaši) izrazili su sumnju u uspjeh ovog poduhvata. Njihovo mišljenje je, treba priznati, dijelila i komanda 3. čete. Ali, naređenje je naređenje. Dvoumljenje i odugovlačenje prekinula je bombaš Soka Priča: »Znate li, drugovi, što smo obećali? Nema za nas nemoguće«.

Energičan stav ove hrabre djevojke postidio je i bombaše i komandu čete. Grupa je u istom sastavu krenula na zadatak. Puzeći privlačila se žici preko brisanog prostora, koji su ustaše držale pod preciznom mitraljeskom vatrom. Nije bilo ni vremena ni mogućnosti da se izbjegne kritično mjesto, jer je neprijatelj već tada podjednako branio sve prilaze žičanoj ogradi. Tek što su se bombaši pojavili iza masivne zidane zgrade, obasuti su paklenom vatrom. Ubrzo čusmo prigušen tup jauk, koji obično ispuštaju ranjenici u borbi kod težeg ranjavanja. I ustaše su to čule pa su za trenutak smanjile pucnjavu, zamijenivši je pogrdnim i banalnim riječima. Sve nas je to nekako uvrijedilo. Bez razmišljanja sam potrčao mjestu odakle je dopirao jauk. Iza zgrade sretoh grupu koja se povlačila. Nosila je ranjene: dvojicu drugova i Soku. Soka je bila teže ranjena u glavu. Sklonili smo ih iza zgrade. Boreći se sa životom, Soki se ponovo oteo jauk. Tada joj priđoh bliže i tiho, ali strogo, rekoh: »Strpi se!« Razumjela je i zaćutala. Osjećalo se to po njezinom grčevitom stezanju zuba i teškom disanju. Disciplinovano, kao i uvijek, junački je podnosila bolove i više nije pustila glasa.

Na hladnoj zemlji pred nama je ležalo polumrtvo tijelo naše Soke, hrabrog ratnika i vrijedne djevojke. Zažalio sam što sam tako oštro postupio. Ne znam kakva bi me druga situacija prisilila da na nju viknem, jer ona to nikad nije zaslužila, niti je bilo ko imao razloga i snage da povišuje glas u razgovoru s njom. No, sticaj okolnosti je takav. U želji da ispravim grešku, prišao sam joj bliže i mjesto izvinjenja pomilovao njeno blijedo lice.

Vrijeme je odmicalo, noć je postepeno ustupala mjesto danu. Stiglo je i naređenje da se povučemo. Praćeni ustaškom vatrom oprezno smo se izvlačili i nosili ranjenike. Usput razmišljam o sudbini djevojke s Vrpila. Odrasla je u siromašnoj seljačkoj porodici koju su pristiskivale sve nedaće siromašnog ličkog sela. Već u ranoj mladosti počinje da privređuje i daje svoj udio — čuva stoku i obavlja lakše seljačke poslove. S uzrastom su joj rasle i obaveze, pa ipak je, usprkos svih teškoća, živjela spokojno i bezbrižno jer za bolji život nije znala, niti ga je vidjela kod drugih seljačkih djevojaka. Brižljivo je spremala djevojačko ruho, maštala o udaji, svadbenom činu i voljenom dragom. Ratni je vihor u svom kovitlacu odnio u nepovrat sve njene snove i priželjkivanja. Sanjarenje o porodičnom domu i materinstvu zamijenila je briga za opstanak i očuvanje golog života.

Dosta je puta kćerka solunskog dobrovoljca slušala priče i doživljaje starih ratnika, ali, čini joj se, nikada i ni od koga nije čula da je sa svog ognjišta proganjano mirno civilno stanovništvo, da su ubijani nevini i kažnjavani nedužni. S tugom se sjećala svojih vršnjaka iz susjednih sela (plitvičke općine) koje su s roditeljima ustaške vlasti otjerale negdje u Bosnu. Pri pomisli da je čeka ista sudbina prožimala ju je jeza, obuzimao užas i nespokoj. Bezazlena djevojka, kao i mnogi drugi, nije mogla shvatiti zbog čega se sve to čini. Proklinjala je zlu sudbinu, klela ustaše i onoga ko je počeo rat. Bezvoljno je obavljala seljačke poslove, pa i one koje su u normalnim uslovima obavljali muškarci, jer su joj se otac i brat krili u šumi. Krišom im je odnosila hranu i u zbjegu slušala potresne vijesti. Kući bi se vraćala još utučenija i zabrinutija, svjesna opasnosti koja joj prijeti od razuzdanih ustaških zlikovaca. Te zvijeri u ljudskom obliku bili su gospodari života i smrti. Oni su, prema svom raspoloženju, mogli s njom učiniti šta su htjeli, pa i ono što bi za nju bilo teže od smrti. Pri pomisli na to stidljivo je zavidjela muškarcima jer ipak je njima bilo lakše. Oni su mogli i u hajduke da pođu, ali žensko — kuda je ono pristalo? Što bi se reklo za djevojku koja bi sama noćila u šumi, kao što je to činila većina muškaraca. Intimno je žalila što pripada slabijem polu.

Vrijeme je neprimjetno činilo svoje. Mirna i nježna seoska djevojka privikavala se i prilagođavala nastaloj situaciji, a poslije dizanja ustanka nešto se kod nje mijenjalo: bojažljivost je ustupala mjesto samopouzdanju, bolećivost — gordosti. Ustanak podržava svim svojim bićem, ali iskreno žali što nije muško da se s puškom u ruci sveti za sve učinjene zločine i poniženja. Poslije godinu dana priželjkivanja su joj postala stvarnost — formirana je Prva ženska omladinska četa u koju među prvim djevojkama stupa i Soka.

U našem se bataljonu borila više od šest mjeseci. Doživljaja i detalja je puno i ne mogu se lako zaboraviti. Prisjećam se dana kada je došla u četu. Bljedunjava i nježna, mirna i povučena nije obećavala mnogo, a najmanje da će biti junak. Njena pojava izazivala je kod nepovjerljivih podozrenje. »Đavola će ova ratovati. Mirna je kao jagnje. Nije ta u stanju ni pile zaklati«, gotovo je sažaljivo primijetio komandir zvani »Čapajev«.

I zaista, ako bi se cijenilo po njenom spoljašnom izgledu, moglo bi se doći do pogrešnog zaključka, jer njena pojava nije odgovarala snazi njenog duha i volje, u što su se brzo uvjerili i »Čapajev« i drugi. Kada se prvi put javila u Bosnićevu bombašku grupu, Bosnić je sumnjivo pogledao novog dobrovoljca, ali se uzdržao, nije dao nikakvu primjedbu. Poslije izvedene akcije ispričao nam je Sokin podvig očigledno zadovoljan što prilikom njenog javljanja nije rekao nešto zbog čega bi se kasnije stidio. I druge lijepe osobine krasile su

Soku. Nenametljiva i povučena, ali predusretljiva i marljiva, brzo je osvojila simpatije čete pa i bataljona. Soka je koristila i najmanji zastoj na maršu da ušije drugu dugme i prišije dotrajalu zakrpu, a na odmoru i košulju opere. »Ova spretno barata i bombom i iglom. Hrabra je, ali joj igla nekako ljepše stoji nego puška. Da je kod mene, ne bi mi majci išla u borbu. Samo bi nas perkala i krpila da smo bar koliko-toliko uljudni kad kroz selo prolazimo«, govorio je sasvim ozbiljno »Čapajev«, posmatrajući je kako spretno krpi i ušiva.

Sjećanja i misli se redaju, brzo, nesređeno. Razmišljam o njenoj odvažnosti i hrabrom držanju u borbi na Lovincu, Gračacu, Čudinom Klancu i zamornim marševima u četvrtoj ofanzivi. Mnogo je detalja. Ne dospijevam, praćen ustaškim mecima, da ih se svih prisjetim i uspomene osvježim. Soka nam je usput umrla na rukama, a da to nismo ni osjetili.

Vladimir Vlaisavljević

Od tenkovskog voda do bataljona

1. Prvi zaplijenjeni tenkovi

Nakon poraza Talijana na Pogledalu i Šijanovu Klancu nalazio sam se u Krbavici na kompletiranju zaplijenjenog naoružanja, uvježbavanju starješina iz pojedinih jedinica u rukovanju i gađanju mitraljezom »Breda« koji do tada naše jedinice nisu imale. Iz Krbavice smo svakodnevno čuli borbu na Ljubovu koja je 23. januara dostigla vrhunac, da bi se potom utišala. Nekako baš u to vrijeme dolazi Dane Rajčević i saopštava mi da su na Ljubovu u toku jučerašnjih borbi zaplijenjeni, između ostalog,i tenkovi. Druge pojedinosti nije mi znao reći izuzev da je u Štabu Grupe NOP odreda za Liku odlučeno da sutra hitno odem u Ljubovo na izvlačenje tenkova.

Krenuo sam rano saonicama preko Bunića. Iako je bilo dosta snježnih nanosa, uspio sam stići u zaselak Opsenice negdje oko 14 sati. Tu sam našao Stanišu Opsenicu koji je s još svježim ranama na trbuhu došao da pomogne borbi svojim prisustvom. Bio je zanesen jučerašnjom pobjedom, a izgleda da ga je taj zanos još jače obuzeo u momentu kada je odjeknula eksplozija zrna ispaljenog iz jednog od juče zaplijenjenih topova. Nestrpljivo očekujem odgovor na pitanje što je s tenkovima, jer mi se u toku puta stalno nametala misao nije ni ovako velika hladnoća učinila ono najgore da tenkovski motori popucaju uslijed hladnoće kao boce napunjene vodom. U slučaju toga, to bi značio početak i kraj nadanja tenkista, početak i kraj našoj prvoj partizanskoj tenkovskoj jedinici. U razgovoru s njima saznajem pojedinosti o ishodu borbe, ali ne i o stanju zaplijenjenih tenkova, zbog čega me sumnja još ne popušta. Naprotiv, pomisao da mi tu na licu mjesta za tenkove ne može nitko ništa konkretno reći, još više me uznemiravala. Zato sam predložio Staniši da odmah

krenemo do tenkova. Rado je prihvatio prijedlog. Saonice, nas dva i nekoliko ljudi s lopatama brzo smo se našli kod Rakića.

Tu i tamo ispred nas na položaju čuo se pokoji mitraljeski rafal, a katkad se oglasi i poneka puška. Na ovom »gvozdenom« Ljubovu posljedice borbe pružale su jasnu sliku onoga što se jučer ovdje događalo. Svuda su se vidjeli tragovi eksplozije granata i ručnih bombi, ispaljene čaure i ostaci druge ratne opreme i materijala. Konačno, tu smo i kod tenkova. Jedan je blizu kuće iz koje su mu naši borci jurišom s bombom u ruci presjekli dalji pokret. Drugi je malo dalje uz put, jako nagnut u stranu kao da žali za izgubljenom slavom oklopnika, ili se možda želi pokloniti pravednoj pobjedi branilaca. Eto, do jučer su iz njih posade crnih odora sijale smrt mitraljeskim rafalima i mlazom plamena — bacača, palili domove nevinog stanovništva, a sad, nepomično stoje, razjapljenih vrata, krvlju poprskanih čeličnih zidova, s puno brazgotina i drugih tragova dejstva naših hrabrih jurišnika.

U namjeri da utvrdimo stanje motora ušao sam u jedan tenk. Tražim polugu ručice pokretača, gledam svuda, ali uzalud. Odlazim u drugi, ali opet isti slučaj. Sad mi je jasno, bez toga motore ne možemo pokrenuti. Oko nas se okupila poveća grupa ljudi s oružjem i bez njega, a znajući da ih Staniša sigurno dobro poznaje doviknuo sam mu: »Staniša, pitaj ovaj narod gdje su stvari s tenkova?« Prilazi neki s riječima: »A kako to izgleda, druže?« Crtam im to na plohi čistog snijega, a on još bliže, zagleda taj »crtež« i u trenutku kad je htio nešto reći, Staniša ga prekide: »Draškane moj, donesi sve ono što si pospremio!« Na našu sreću, ne samo da je ovaj čiča donio, nego su i drugi ljudi razgrćući po snijegu unaokolo našli za nas dosta neophodnog materijala. Pregledom spoljnih površina motora ustanovih da nema nikakvih vidljivih oštećenja, ali to ohrabrenje ne potraje dugo, jer smo u pokušaju da pokrenemo motore ubrzo saznali da su ovi uslijed smrzavanja vode potpuno blokirani. Toga dana ništa drugo se nije moglo učiniti. Vratili smo se u zaselak Opsenice, a usput smo pogledali i zarobljenog tenkistu Čelestina, misleći da bi nam i on mogao nešto pomoći. Međutim, njemu su ruke i noge bile toliko promrzle da ga nije bilo moguće ni za šta iskoristiti. Te noći poslao sam kratak izvještaj Štabu Grupe o stanju tenkova i našim namjerama u toku sutrašnjeg dana.

Rano sutradan došao je i Budislav Pribić, kojega sam pri polasku iz Krbavice tražio preko Srđana Brujića da ga što prije upute na Ljubovo. On mi je tada predao pismo Vlade Ćetkovića, komandanta Ličke grupe, u kojem je stajalo da što prije izvučemo tenkove i da učinimo sve da ih osposobimo. Ćetković je tada ranjen ležao na Baljkuši. Njegovo pismo me podsjetilo na njegov raniji razgovor sa mnom na Vrpilama, poslije našeg napada na Talijane u Bjelopolju, kada mi je rekao: »Čuvaj, Vlajko, glavu jer tko bi nam obučio tenkiste i oformio tenkovske jedinice ako neoprezno ostaneš bez nje«. I eto, slučaj će izgleda htjeti da mu se misli ostvare već sada, nepun mjesec dana od toga razgovora.

Krenuli smo ka Rakićima vozeći neophodna sredstva prikupljena u prethodnoj noći. Prvo što je trebalo učiniti morali smo osloboditi motore od zaleđene vode loženjem vatri ispod i zagrijavanjem unutrašnjeg prostora tenkova kipućom vodom i žarom u pekama. Teško je išlo uslijed velike hladnoće, no uz pomoć omladine brzo se oslobodismo leda. Broj prisutnih oko nas stalno se povećavao. Svi su bili nestrpljivi, kao što sam bio i sam, da čuju brujanje motora partizanskih tenkova. I stvarno, negdje oko podne

zabruja motor prvog partizanskog tenka u Lici. Ostavljamo ovaj da radi »u mjestu«, a mi se brzo prebacujemo na drugi. Nekoliko okretaja pokretačem te zabruja i drugi. Nasta opće veselje i pjesma. Neke omladinke traže mjesta na tenkovima gdje bi zavezale ručnike kao darove, ali im ne polazi za rukom, jer stvarno izgleda da nema na čemu to učiniti. Ljuti se jedna govoreći: »Da su bar mitraljezi tu, objesila bih na njih, ali nema ni mitraljeza«. Ipak se na kraju snalazi i oko praznih mitraljeskih turela veže svoje darove, žaleći sigurno za mitraljezima, kao što žale i oni koji bi već za nekoliko dana trebali da rukuju s njima.

Svi su razdragani izuzev onih koje još nije napustio strah da bi motori za nekoliko minuta mogli lako stati. Sumnja se na žalost obistinila. Temperatura kod jednog motora naglo je rasla iako se led u radijatoru još nije sasvim otopio. Gasimo motor, otvaramo otvor za ulje u karteru, ono naglo prokulja, a zatim i voda iz kartera. To je ono čega smo se najviše do tada plašili: znak da je unutrašnji dio bloka popucao zbog čega se odlaže mogućnost da već sad formiramo prvu tenkovsku jedinicu u Lici. Utjehu osjećamo u besprijekornom radu motora na drugom tenku i našem partizanskom uvjerenju da još nije sve izgubljeno. Sad nam nije preostajalo drugo nego da izvršimo ono zbog čega smo upućeni ovamo. Vežemo čeličnim užetom oštećeni tenk za ispravni i počinjemo da ga teglimo prema Buniću. Uz nesebičnu pomoć omladine, probijajući se kroz snježne nanose, predveče stižemo u zaselak Opsenice. Brektanje motora pod sopstvenim teretom i teretom tenka u teglenju privuklo je mnoge na mjesto odakle se s glavnog puta silazi u zaselak. Jedni su čekali da još jednom iskažu radost jučerašnjoj pobjedi, a drugi da po prvi put u životu vide tenkove i to svoje partizanske tenkove i tenkiste, nudeći nam okrepljenje u svojim domovima.

Još u toku noći izvadili smo oštećeni motor, rastavili ga i tek tada ustanovili da je blok motora popucao u nekoliko komada. To je toliko ozbiljan slučaj oštećenja da bi motor i pod današnjim uslovima savremene tehnologije i dobro opremljenih radionica bez razmišljanja napustili. Međutim, pomisao na ono čime smo u borbu za slobodu pošli, i pomisao na one koji su prezirom smrti u jurišu na tenkove krv svoju prolili, nije nitko mogao imati toliko snage a da ne pokuša i učini nešto nemoguće. Pribić je ostao da prikupi opremu, alat, naoružanje i za borbu osposobi ispravni tenk, a ja sam otišao u Krbavicu u Štab Grupe NOP odreda za Liku radi dogovora o popravci motora. Najvažnije je bilo pronaći aparat za varenje, elektrode i varioca koji bi se mogao prihvatiti tako teškog zadatka, što u onim uslovima nije bilo lako.

U toku razgovora odlučeno je da se aparat za varenje nabavi preko našeg simpatizera Zeljka Krausa iz Plitvičkih Jezera, koja su tada bila pod ustaškom vlašću. Budući je naša ranija veza s Plitvicama išla najčešće preko Srđana Brujića, to je njemu dat zadatak da organizira nabavku alata. U grupu za opravku motora određeni su: Vlado Vuščić, mašinski podoficir, Vlajko Petrovič, bravar i neki Drago, zarobljeni domobran, profesionalni varilac. Poslije nekoliko dana iščekivanja alata otišli smo na Ljubovo, i ocijenivši da u Krbavici postoje bolji uslovi za rad vratili smo se istog dana natrag vozeći motor.

U dogovoru o načinu rada prihvaćen je prijedlog Vlajka Petroviča po kojem je trebalo blok motora postaviti na ravnu i tvrdu podlogu, nasuti dovoljnu količinu ugljena, zapaliti i na taj način zagrijati sve dijelove bloka

i na kraju ponovo zasuti ostacima žara i zemlje, da bi se hlađenje bloka što sporije izvelo. To je učinjeno, ali sutradan, kada je trebalo pristupiti zavarivanju, nastale su poteškoće. Drago, iako profesionalni varilac, odbio je to da radi iz bojazni da neće uspjeti. Petrović je smatrao da Drago ima veće iskustvo u varenju i da bi on to trebao učiniti. Na kraju sam pristupa radu 1, uz velike napore što ih je jara vatre stvarala, uspješno obavlja zavarivanje, sav u plikovima ruku i lica.

Ponovno smo nakon toga na Ljubovu, na montaži motora i provjeri kvalitete vara, puštanjem motora u pokret. Radovi su trajali sve do 16. aprila kada je motor ponovno vraćen u život a time i tenk u prvu tenkovsku formaciju u Lici za što smo najviše bili zahvalni Vlajku Petroviču.

2. Formiranje Tenkovskog voda Štaba Grupe NOP odreda za Liku i njegove prve borbe

Po naređenju Štaba Grupe prešli smo s Ljubova u oslobođenu Korenicu. Tamo smo dobili i prve borce za posade, prikupili tenkovsko naoružanje i druga potrebna sredstva za borbena dejstva. Nakon toga formiran je tenkovski vod u sastavu: Vladimir Vlaisavljević, Budislav Pribić, Jovo Škarić, Vinko Sever, Mile Budisavljević, Jariti Čelestino, a kasnije i Milivoj Turina, kao politički delegat voda. Naoružanje: dva tenka »Fiat«, četiri mitraljeza, 5.000 mitraljeskih metaka, dva pištolja i 6 bombi. Pismeno naređenje o formiranju voda uslijedilo je od Štaba Grupe NOP odreda za Liku uoči 1. maja 1942. godine.

Uvježbavanje u rukovanju i gađanju tenkovskim naoružanjem vod je brzo savladao. Međutim, prelaskom s Ljubova u Korenicu utrošili smo skoro sve pogonsko gorivo, a drugih zaliha nije bilo. Nabaviti se tada moglo jedino preko veze CK KPH iz Karlovca i Zagreba. Tim kanalom pokatkad se uspijeva dobiti benzina, ali u malim količinama. Prva akcija u kojoj je učestvovao tenkovski vod bila je 27. aprila 1942. godine kada je sadejstvovao dvjema četama bataljona »Ognjen Priča« i Proleterskoj četi u napadu na ustaše u Prijeboju. Tom prilikom upotreba tenkovskog voda bila je predviđena samo u slučaju da ustaše pruže jači otpor što se i dogodilo. Zbog toga smo pokret izvršili nešto kasnije uhvativši vezu s našim jedinicama i odmah krenuli cestom u mjesto. Misleći, valjda, da nailaze talijanski tenkovi, ustaše su iz branjenih zgrada izletjeli na cestu. Koristeći tako pogodan momenat, obasuli smo ih odmah vatrom mitraljeza zbog čega su se dali u panično bjekstvo. Ostatke u pojedinim zgradama ubrzo su likvidirale naše jedinice. Od oko 50, koliko ih je bilo na Prijeboju, poginulo je 8, a zarobljeno 9 ustaša i 9 domobrana. Naših 5 boraca je ranjeno, a 1 poginuo. Tako je tenkovski vod već u prvom vatrenom krštenju dao svoj skromni udio u ovoj pobjedi.

Po zauzimanju Prijeboja iste jedinice napale su neprijateljsku posadu na Plitvičkim jezerima jačine oko 60 ustaša i žandara. Iz dobro utvrđenog i za odbranu pripremljenog hotela neprijatelj je u početku uspijevao da zaustavi i odbija sve partizanske juriše. Izgledalo je da ga bez težeg oružja nećemo uspjeti savladati. U razmišljanju šta da se uradi Stevan Opsenica predloži da on okuša sreću i da iz tenka ubaci bombe i zapaljive flaše u zgradu. Umjesto Budislava Pribića, Stevan je zauzeo mjesto mitraljesca u tenku. Na brzinu ga upoznasmo s otvorima za osmatranje, načinu gađanja, bacanjem bombi i zapaljivih flaša iz tenka. Sve je ovo brzo obavljeno i začas smo krenuli

iz zaklona ka određenom cilju — na garaže uz prizemlje zgrade hotela. Prilazimo hotelu, osjeća se da Stevanovi mitraljezi uspješno dejstvuju što znači da je prethodna »obuka« uspjela. Udari zrna iz neprijateljskih pušaka i mitraljeza odzvanjali su po tenku a s vremena na vrijeme osjećao se i pritisak zraka od eksplozija bombi oko tenka. Nelagodnost je stvaralo i prisustvo zapaljivih flaša u rukama Stevana Opsenice, jer smo za tren mogli postati vatrena buktinja. Već smo na domaku prvih puškarnica. Prosu se svjetlo kroz gornji otvor tenka i u tom trenutku mogao se vidjeti samo zamah Stevanove ruke. Prva zapaljiva flaša tresnu ispod otvora puškarnice, ali ne planu. Sad su pred nama rolo-vrata od garaža, udarom tenka lomimo jedna, bacamo flaše, a zatim na druga nakon čega izbija vatra i dim.

Izvlačimo se vožnjom unazad radi zaštite sopstvenim mitraljezima (tenk nije imao kupolu). Stevan požuruje izvlačenje i traži da okrenemo tenk. U prvom momentu razlog nam nije bio jasan. Tek kad smo poodmakli i skoro stigli u zaklon, mogla se razjasniti potreba toga. »Zaustavi, puna su mi njedra vrućih čahura, radije ću poginuti kao čovjek napolju, nego da se u toj tvojoj kutiji živ ispečem«, bile su riječi Stevanove. Izgleda ipak da »obuka našeg novog tenkovskog mitraljesca i bombaša« nije potpuno uspjela.

U iščekivanju da se vatra rasplamsa ona je postajala iz časa u čas sve slabija. Borbe su se zatim nastavile sve do noći i jedinice su zanoćile na položajima na kojima su se našle u tom času. Sutradan ujutro hotel je bio prazan jer su se ustaše u toku noći neopaženo izvukle koristeći neopreznost nekih naših jedinica. Poginule su 4 ustaše a 1 domobran je zarobljen. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 8 pušaka, 2.700 metaka i drugog raznog materijala. Oslobođenjem Prijeboja i Plitvičkih Jezera ovladano je skoro svim prelazima između planinskih masiva Plješevice i Male Kapele, čime su stvoreni uslovi za čvršće povezivanje oslobođenih teritorija Like i Korduna. Tokom mjeseca maja tenkovski vod i neki dijelovi pješadije ostali su u zaseoku Plitvice radi zatvaranja pravaca od Drežnik-Grada i Saborskog.

3. Napadi na Udbinu i Podlapac

Ne samo narod Pećana, Jošana, Visuća, Mutilića, Kurjaka, Rebića, Mekinjara, Tolića i Šalamunića, nego i narod cijele Like željno je iščekivao čas napada na zloglasno ustaško uporište — Udbinu. Čekao je u nadi da će mu zauzimanjem Udbine prestati dotadanja stradanja i patnje te se zauvijek spustiti zavjesa na dojučerašnje slike pokolja nejake djece, žena i staraca; slike kćeri odrezanih dojki, trudnih snaha rasporenih trbuha i braće iskopanih očiju; slike zapaljenog doma i rosnih polja pokrivenih dimom. Na taj čas čekali smo i mi s oružjem u ruci i dočekali smo ga.

Za akciju bilo je sve obezbijeđeno izuzev dovoljnih količina pogonskog goriva. Udaljenost od Korenice do Udbine od oko 35 km bila je i suviše velika da s 15 litara benzina po tenku izvršimo pokret i osiguramo rad motora u predstojećoj borbi. Da smo ga i imali, zbog tajnosti pripreme napada, već Od Gorice ne bi se smjeli kretati pogonom na vlastiti motor. Ovo je uslovilo da tenkove do polaznih položaja dovučemo zaprežnom vučom. Pokret je počeo 2. juna oko 12 sati pravcem: Bjelopolje, Pećani, Jošane, Tišma, Varoš, Kosanović, Visuć, Korija. Tužno je bilo gledati ovu diližansu u zaprezi ispred svakog tenka. Korak po korak kreću se dalje, na momente krajnjim naporom snage ovog blaga, a već u prvim kilometrima puta ogrnuti bijelim plaštom

znoja. Potežu još jače, posrću i bore se s inercijom čeličnog tereta koji ih baca sad u jednu sad u drugu stranu puta kad vozač u zavoju povuče komandu upravljača tenka. Na pucanj biča u rukama goniča strižu ušima, frkću i klecaju na koljena kao da time hoće da dadu do znanja o nepravdi prisustva biča u momentu njihovog krajnjeg naprezanja. Čini se kao da znaju da i oni ovim daju doprinos za slobodu njihovog zelenog polja. Utonusmo duboko u noć. Pokret je sve teži i tek smo na izlazu iz Jošana, a put pred nama još je dug, no srećom čeka nas pojačanje nove zaprege na kraju sela. Nastavljamo pokret uz reprizu onog iz do sada pređenog puta i u tišini, jer smo sada na domaku uha neprijatelja i našeg cilja — Visuća.

Trećeg aprila u 0,30 sati na Koriji saslušasmo Vladu Ćetkovića o planu napada i zadacima bataljona »Pekiša Vuksan«, »Mićo Radaković« i »Krbava«, haubičkog odjeljenja 100 mm i tenkovskog voda. U to vrijeme sve su se jedinice već nalazile na polaznim položajima oko Udbine. Kao što je planom bilo predviđeno, u 0,40 sati haubičko odjeljenje otvori vatru ispalivši dvije granate, a zatim u napad krenuše tenkovi i pješadija. S ovakvim planom napada nisu se mnogi slagali pa su predlagali da haubičko odjeljenje ne otvara vatru i da tenkovi ne kreću dok se pješadija ne privuče prvoj liniji odbrane neprijatelja. Ovaj prijedlog nije prihvaćen s motivacijom da će se neprijatelj odmah predati kad čuje eksplozije granata i vidi tenkove.

Jedan za drugim tenkovi su se kretali cestom punom brzinom i za nekoliko minuta izbili su kod Karaule, ali tu nije bilo neprijatelja. Idući naprijed, vidimo dobro jer je već svanjivalo. Ustaše su u vešu iskakale iz kuća na vrata i prozore i trčali u rovove noseći oružje sa sobom. Otvaramo vatru ne zaustavljajući se, riješeni da što prije porušimo prepreke na tom pravcu kako bi pješadija što lakše upala u prednje rovove. Prolazimo nesmetano kroz otvor na cesti jer prenosne prepreke (krstila) nisu bile postavljene preko ceste. Leže pokraj puta. Tek sad se na tenkovima osjećaju prva vatrena dejstva ustaša. Sad ih vidimo pristižu i u prve rovove, a naša pješadija nije se vidjela za nama. U namjeri da ih istjeramo iz tih rovova dok se nisu sredili, jednim tenkom skrećemo na desnu, a drugim na lijevu stranu i vatrom duž rovova brzo ih istjerujemo. Nastaju prvi znaci ohrabrenja — uspjeh. Dajem znak za napad na drugu liniju rova. Vatra branilaca sa svih strana postaje sve jača. Unutar tenka sijevaju parčad razbijenih zrna što se lome pri udaru na otvorima puškarnice i turele mitraljeza. No, i pored toga uspijevamo prijeći preko rova u želji da napadom s leđa istjeramo ustaše iz prednjih rovova.

Sad vidimo i našu pješadiju. Zalegla je dosta daleko umjesto da je iskoristila upad tenkova u odbranu. Drugi tenk zaostaje, daje znak barjačićem da je neko od posade ranjen, ali dejstvuje vatrom što znači da se ne radi o težem ranjavanju. Zato mu dajem znak da produži dejstvo. Ponovo prelazimo preko rova u namjeri da otvorimo još jedan prolaz u preprekama, ali u tom momentu motor tenka stade. Kroz otvor u motornom odjeljenju vidi se nekoliko rupa od mitraljeskih pancirnih zrna od kojih su neka potrgala kablove na magnetu. Pokušaj da oštećene kablove privežemo i trakom za izolaciju zaštitimo uspio je, ali motor upaliti iz unutrašnjosti tenka nismo mogli. Izlaz za to van tenka bio bi besmislen. Posada drugog tenka (vozač Čelestino i mitraljezac Pribić) vidjevši da je naš tenk u kvaru, okreće tenk i kreće natrag što situaciju čini neugodnom, ali nas nada u dobar ishod ne napušta vjerujući da će bar dijelovi naše pješadije uspjeti da se ubace kroz stvoreni otvor.

Budući smo očekivali pokušaj ustaša da nas unište, odmah smo se pripremili za samoodbranu tenka. Na napad nismo dugo čekali. Iz rovova se izvlači jedan po jedan ustaša i puže sa svežnjem bombi i automatom k zadnjem dijelu tenka. Očekujemo da će ih mitraljez neke naše jedinice svakog trenutka pokositi, ali i to izostade. Sada smo izgleda sami među njima. Oni se nesmetano privlače, znam da ih ne smijemo pustiti u mrtvi ugao. Treba reskirati jednu od dvije talijanske bombe, zato naglo otvaramo gornji poklopac tenka i bomba pade u neposrednu njihovu blizinu nakon čega pobjegoše ostavivši svežanj bombi i automate. Malo smo odahnuli poslije toga, ali nas ne napušta uvjerenje u mogućnost novih napada.

Nije prošlo mnogo vremena kad na lijevoj strani tenka primijetismo trojicu ustaša kako se puzeći privlače tenku. U trenutku kad sam htio da ih gađam iz pištolja zapazih kako rafali nekog našeg oruđa počeše parati zemlju oko' njih i dvojica smrtno pogođeni ostadoše da leže. Iako već napeti zbog toga i stalnog udara zrna u oklop tenka, optimizam se vraća jer osjećamo da nismo sami, štiti nas neko od naših oruđa. Kasnije smo doznali da je to bio jedan hrabri puškomitraljezac koji je poginuo štiteći nas.

Nekako poslije podne ponovno ugledasmo naš drugi tenk kako prilazi do otvora u preprekama, zastaje i gađa, ostaje još nešto oko pola sata i ponovno' odlazi. Tužni zbog takvog postupka ipak se mirimo s tim da nam je razlog' za to nepoznat. Sad je već lakše, ustaše ne napadaju, izuzev što vatrom automatskih oruđa tuku po tenku. Tako to traje sve do 16 sati kad začusmo razgovor pozadi tenka. Otvorim otvor i zaprepašten ugledam ništa drugo nego snažnu čekinjavu ruku ustaše kako pokušava odviti matice na žaluzinama iznad motora tenka. Ne čekajući ništa gađam ga iz pištolja i on uz krik nestade iza tenka, a drugog u pokušaju bjekstva stiže drugi metak u leđa.

Ovakva situacija trajala je sve do mraka. Bilo je za očekivati da noć može postati kritična za nas, tim prije što je mitraljezac Škorić, inače fizički slab, već bio na granici živčanog strpljenja. Međutim, za naše čudo, noć je mirno odmicala i već je 11 sati a napada nema. Nema ni naše pomoći pa zbog toga odlučim da napustimo tenk i pokušamo se izvući. Preduslov za to je saznati da li nas ustaše strogo osmatraju. Provjeravamo to više puta podizanjem poklopca i izvirivanjem iz tenka ali ništa ne primjećujemo. Skidamo mitraljeze, obuću i municiju a zatim otvaramo poklopce. Mitraljezac silazi niz; prednju ploču tenka. Dodajem mu mitraljeze, zatim se spuštam i sam za njim. Brzo uzimam mitraljez i municiju, gledam kamo nestade mitraljezac, a on već na traci bijele ceste žurno grabi k našima. Izvukosmo se a da ni jedan metak ne bi za nama ispaljen.

Stekao sam dojam da tim pravcem kojim smo ušli i izišli mogu neopaženo ući i veći dijelovi naših jedinica. Ovo sam po dolasku u štab, koji je rukovodio napadom, izrtio tražeći pri tom zaštitu jedinica, da oštećeni tenk još u toku noći izvučemo. Međutim, te noći to nismo mogli učiniti. Od posade* tenka Pribić je bio teže ranjen, a vozač Čelestino, iako lakše po rukama, mogao je nastaviti borbu. Ali, ne bi trebalo zaboraviti da je on nedavno na Ljubovu preživio dramu u istom ovom tenku, pa mu je sjećanje na to bilo 1 suviše svježe, inače on se kasnije pokazao kao dobar borac. Rezervnu posadu' koju su sačinjavali Vinko Sever i Mile Budisavljević kao i tehnička sredstva za izvlačenje spremili smo u toku noći. Međutim, sutradan oko 10 sati ustaše su tenk zapalile jer su u međuvremenu naše jedinice odustale od napada. Uveče ka izgorjelom tenku stigli smo s ispravnim tenkom Vinko Sever i ja

i poslije prethodno nekoliko neuspjelih pokušaja, uz velike napore i pod vatrenom zaštitom jednog puškomitraljesca, uspjeli ga izvući. Nakon dvomjesečnog rada na njemu ponovo je vraćen u sastav voda.

Mjesec dana kasnije, noću između 2. i 3. jula 1942. godine, uslijedio je napad bataljona »Velebit«, »Stojan Matić«, »Mićo Radaković« i »Krbava« na Podlapac u kome se zajedno s okolnim visovima branilo oko 300 ustaša i domobrana. Napad jedne čete bataljona »Stojan Matić« podržavao je jedan tenk jer drugi još nije bio popravljen. Tenk je zapregom u toku noći privučen cestom od Pišaća (sada Krbava) do Vjenča (k. 839) odakle je napadao prema centru mjesta. Snažnim pritiskom, posebno s južnog i jugoistočnog pravca, jedinice su uspjele do svanuća ovladati dominantnim položajima oko Podlapca. U strahu da ne padne u okruženje i zbog nepovoljnih uslova za odbranu, neprijatelj je u panici napustio odbranu bježeći u šumu zapadno od Podlapca. U napadu je poginulo oko 35 ustaša, dok su naše jedinice imale 4 mrtva i 29 ranjenih boraca.

4. Ponovni napad na Udbinu

Napad na dobro utvrđenu Udbinu, koju je branilo oko 300 ustaša, domobrana i žandara, izvršila je noću između 21. i 22. augusta 1942. godine 2. partizanska brigada Hrvatske (bez svog Udarnog bataljona), ojačana bataljonima »Velebit« i »Bićo Kesić«, baterijom topova i vodom tenkova. Napad je izvršen sa svih strana a težište je bilo na bataljonu »Mićo Radaković« koji je napadao opštim pravcem Rebićka gradina—Udbina.

. Tenkovski vod krenuo je s polaznog položaja kod Mekinjara čim je otpočeo napad naših jedinica. Međutim, ispred odbrane neprijatelja bili smo zaustavljeni od Štaba bataljona »Mićo Radaković«, jer napad na ovom pravcu još nije bio otpočeo zbog mjesečine. Nije nam bilo pravo. Nama je mjesečina daleko više odgovarala, radi lakšeg i bržeg pokreta, uočavanja vatrenih izvora i prepreka. Nije se moglo drugo, morali smo da sačekamo podilaženje bataljona i napad jurišnih odjeljenja na prve objekte, što je za nas bio znak da krenemo. Iako smo u međuvremenu od prvog do ovog napada na Udbinu pripremili duple posade od boraca koji su dobro poznavali svaki kutak oko Udbine (mitraljesci Dane Marinković iz Mekinjara i Božo Momčilović iz Momčilović Brda), ipak smo se po mraku teško kretali. Više puta je došlo do izlaska mitraljesca radi pomoći vozaču u obilaženju i provođenju tenka kroz našu pješadiju, jer je u tom pomoć pješadije izostala. Na ovaj način ne samo da su pokret i vatra tenkova izostali, nego se jedan tenk, u momentu kada je bio najpotrebniji, na prepreci ispred žice zaglavio. Sad smo se po prvi put suočili sa svim nedaćama koje proističu iz neorganizovanosti sadejstva pri napadu na ovakve objekte u noćnim uslovima. Mogućnost orijentacije za pokret, izbor mjesta za rušenje prepreka, izbor vatrenih ciljeva i veličine rovova koje je trebalo savladati bila je jedina moguća po vatri neprijateljskih oruđa.

U takvim uslovima došli smo u dodir s borcima u prednjoj liniji borbe i s prvim objektima odbrane. Borba je bila već dostigla svoju kulminaciju, a odbrana neprijatelja još nije bila načeta na tom pravcu. U vatrenom paklu začusmo neko lupanje po tenku uz poziv da otvorimo. Podigosmo malo gornji poklopac na tenku i ugledasmo siluetu stisnutu uz tenk koja nam se obrati: »Pomozite izginu mi pola čete, a od jurišnog odjeljenja ne znam da li je itko

ostao živ.« Trebalo je malo skrenuti s pravca i pokidati žičane prepreke jer su neki borci bili prikovani vatrom iza njih, odakle nisu mogli dalje. Manevrišući ispod jednog bunkera našli smo se kod žičane prepreke, koju smo, iako pod nepovoljnim zemljišnim nagibom, uspjeli pokidati. Za ovo vrijeme ranjen je mitraljezac Božo Momčilović. Trebalo ga je zamijeniti, ali to nismo mogli učiniti dok nismo pomogli izvlačenje bespomoćnih boraca iza žičanih prepreka.

Ovaj prizor dovoljno govori s kakvom su odlučnošću borci krenuli u napad sa željom da u prvom naletu slome otpor odbrane, a isto tako opominje zbog posljedica. Jedni su jednostavno u naletu skakali na žicu i na njoj ostajali. Drugi su, provlačeći se ispod nje i kroz nju, vatrom prikivani za zemlju ili izginuli. Saznavši da je jedan tenk zaostao zaglavljen, otišli smo s tenkom do njega. Bio je nasađen prednjim dijelom u jedan rov iz koga se sopstvenim pogonom nije mogao izvući. Uz našu pomoć brzo smo ga izvukli, usput zamijenili ranjenog Božu Momčilovića i zatim se odmah povratili na naš pravac dejstva. Međutim, moral kod boraca bio je poljuljan zbog velikih žrtava, kakvih do tada naše jedinice ni približno u borbama nisu imale. Sada su se najviše plašili da ih svitanje dana na tom položaju ne zatekne, zbog čega su od komande brigade tražili blagovremeno povlačenje na prihvatne položaje. Odobrenje za to stiglo je dosta kasno, a time i povlačenje što je uslovilo još veće gubitke.

Linija na koju su se povukle jedinice bila je na dosta otvorenom zemljištu, a negdje i preblizo, što je avijacija iskoristila da im nanese nove velike gubitke. Ponovljeni napad iduće noći i pokušaj prodora na pravcu bataljona »Stojan Matić« uvođenjem rezerve bio je također bezuspješan, čime je napad na ovo uporište bio završen uz ogromne gubitke. Uzroci neuspjeha mogu se, pored ostalog, naći u pogrešnoj procjeni neprijatelja, slabom planu napada, nepripremljenosti jurišnih odjeljenja i njihovom slabom sadejstvu s ostalim jedinicama u napadu; zatim u slabom izboru glavnog pravca napada s najdubljom odbranom i najvećim brisanim prostorom, slaboj upotrebi tenkova i nemogućnosti ovih da na vrijeme potpomognu napad zbog noći i prevelike udaljenosti polaznog položaja (6 do 7 km) i najzad u lošem rukovođenju napadom.

5. Formiranje Tenkovske čete i njena dejstva

U jesen 1942. godine po naređenju Štaba 1. operativne zone Hrvatske, tenkovski vod se iz Korenice prebacio na Kordun. U to vrijeme raspolagao je s malo većom rezervom goriva, municije i rezervnim posadama, kao i transportnim sredstvima za prevoz tenkova. Tada je u sastav voda ušao i treći tenk zaplijenjen od jedinice 2. ličke brigade u borbi s Talijanima 17. oktobra 1942. kod Poloja. U borbama od 22. oktobra do 25. decembra 1942. godine ličke, kordunaške i banijske jedinice su oslobodile: Cetingrad, Slunj, Skakavac, Banski Kovačevac, Lasinju, Čemernicu, Bučicu, Barić i druga manja mjesta. Učešće tenkovskog voda u likvidaciji svih ovih uporišta bilo je uspješno, zbog toga što su u ovim krajevima po prvi put upotrebljeni partizanski tenkovi. Njihovo prisustvo u borbenom poretku naše pješadije stvaralo je paniku i slabilo otpor neprijatelja. U toku ovih dejstava zaplijenjene su velike količine svib vrsta naoružanja, municije i drugog materijala. I neprijatelj i naše jedinice imali su osjetne gubitke. Pored ostalih ranjeno je i šest članova tenkovskih

posada: Marko Vignjević, Dane Marinković, Božo Momčilović, Đuro Grudić, Pero Zivković i Mirko Bajić.

Za vrijeme ovih dejstava utrošili smo sve zalihe goriva. Snijeg je počeo naglo da pada pa smo po naređenju Štaba 1. hrvatskog korpusa utovarili tenkovski vod na kamione i probijajući se kroz snijeg stigli u Frkašić 12. januara 1943. Budući nismo imali pogodno gorivo, tenkove smo zakopali u rejonu Frkašića a tenkovske posade priključili Štabu 1. korpusa radi organizacije nabavke goriva, izvlačenja i osposobljavanja eventualno zaplijenjenih tenkova.

U toku četvrte neprijateljske ofanzive 3. lička brigada je kod Tušice 24. januara zaplijenila 2 tenka, šest dana kasnije 1. lička brigada na Zuleševici zaplijenila je 3 tenka, 5. kordunaška brigada na Drenovači 6. januara zaplijenila je 1 tenk »Hočkis« i 4. kordunaška brigada kod Cvitoyića 25. februara još 1 »Hočkis«. Sve ove tenkove uspjeli smo izvući, izuzev tenka u Cvitovićma jer je bio jako oštećen pa je kasnije pretvoren u rezervne dijelove. Neispravne tenkove »Fiat« uspjeli smo brzo popraviti, ali »Hočkis« zaplijenjen na Drenovači popravili smo tek poslije mjesec i po dana neprekidnog rada na njemu. Ovaj tenk je tada mnogo predstavljao za nas zato što je to prvi naš tenk koji je imao top 37 mm, zaštitu oklopa od svih vrsta protiv-tenkovskih oruđa do 37 mm, obrtnu kupolu u krugu od 360 stepeni i optičke nišanske sprave. Nepažnjom vozača na jednoj okuci bio je survan u jednu duboku dolinu odakle ga ni njemačka posada nije mogla izvući. Ona mu je skinula zatvarač topa i ubacila bombu u tenk čija je eksplozija pokidala komande upravljača i razbila prednji dio patosa a sve drugo ostalo je ispravno. Sopstvenim motorom i uz pomoć oko 30 ljudi iz Nebljusa uspjeli 5>mo ga izvući i tako oštećenog preko Bjelih Potoka dovesti u Frkašić, kamo smo dovlačili i ostale tenkove. Najteže je bilo izraditi novi zatvarač topa na čemu je Vlajko Petrovič ponovno dao sve od sebe. Prvi put je upotrijebljen u napadu na četnike u Crnoj Vlasti u prvoj polovini marta 1943.

Pošto su bili stvoreni uslovi, februara 1943. godine, formirana je tenkovska četa sastava tri voda i radioničkog odjeljenja. Bila je to prva partizanska četa u Hrvatskoj, a kao osnova za nju poslužio je tenkovski vod. Posade tenkova su uglavnom popunjene borcima iz kordunaških jedinica. Naredba Glavnog štaba Hrvatske o formiranju čete, imenovanju komandnog kadra i organizaciji izišla je 7. marta. Naredbu je sproveo Štab 1. hrvatskog korpusa kome je četa potčinjena. Komandu tenkovske čete su sačinjavali: Vladimir Vlaisavljević, komandir, Stanislav Beršić, politički komesar, Budislav Pribić, zamjenik komandira, Dušan Dukić, zamjenik političkog komesara i Nikola Derikrava, ekonom. U 1. tenkovskom vodu su bili: Pero Zivković, komandir, Miloš Perić, politički delegat voda i posade Aco Furać, Dane Marinković, ftajko Marušić, Vaso Pejinović, Miloš Popović i Anton Cakš. Drugi tenkovski Vod sačinjavali su: Marko Vignjević, komandir, Milić Petrovič, politički delegat voda, a posade Gojko Buzačić, Ivica Gojak, Branko Maričić, Jariđi Qelestino, Talijan i Johan (prezime nepoznato), Njemac koji je prebjegao k nama. Komandir 3. tenkovskog voda bio je Miloš Bajić, politički delegat voda, Milivoj Turina i posade Đuro Grudić, Josip Fink, Ignjatije Vukić, Božo Momčilović i Stevica Stanojević. U radioničkom odjeljenju su se nalazili: Ivan Jugo, Marko Višnjić, David Lenac, Mario Jelušić, Milivoje Cvetešić, Jura Crnko, Mario Milohanović i Milica Zigić.

Tenkovska četa je učestvovala u borbama za: Babin Potok, Crnu Vlast, Vrhovine, Otočac, Kompolje, Brlog, Široku Kulu, Bilaj, Ribnik, Lički Novi,

Gospić, Slunj, Cazin, Oštarije, Ogulin, Topusko, Glinu, Crikvenicu, Glibodol, Dabar, otoke Pag i Rab i druga mjesta. Zbog prostora ukratko ću opisati samo borbu za Crnu Vlast, gonjenje neprijateljskih snaga od Vrhovina preko Otočca i Brloga ka Senju i borbu prilikom upada ustaša u oslobođeni Otočac.

Napad na četničku posadu u Crnoj Vlasti, jačine 218 četnika, 7. marta 1943. godine izvršile su jedinice 8. divizije, dok je jedan bataljon njene 15. brigade napadao četničku posadu u Donjem Babinom Potoku, a ostale jedinice ove brigade vršile su obezbjeđenje od neprijatelja u Rudopolju i na Malom Obijaju. Tenkovski vod određen za podršku napada nije mogao na vrijeme stići iz Frkašića zbog velikog snijega, kroz koji su se kamioni natovareni s tenkovima vrlo teško i uz kvarove probijali preko Plitvičkih jezera. Prvi kamion s tenkom uspio se probiti do Babinog Potoka tek oko 9 sati. Oko 13 sati napad je uz podršku tenkova ponovljen a u toku popodneva još nekoliko puta. Iako izolovani i stisnuti sa svih strana, četnici su se u južnom dijelu sela ogorčeno branili do kasno u noć, kada su se konačno morali predati. Ovog puta tenkovi u borbi nisu došli do punog izražaja jer su im uslijed nabijanja raskvašenog snijega između potpornih točkova gusjenice često pucale.

Borbu za Crnu Vlast jedinice 8. divizije nastavile su sve do 23. marta bez nekih vidljivih rezultata. Četnici su se branili na dobro utvrđenom Malom Obijaju, u školi, popovom stanu i crkvi. Zgrade su bile dobro utvrđene, opasne i međusobno povezane pokrivenim rovovima i bodljikavom žicom. Crkva je bila opasana visokim i jakim zidom s rovovima ispred zida i ispod njega. Pregrupisanim snagama jedinice 8. divizije 23. marta u 21 sat prelaze u napad i u 24 sata 5. brigada, uz podršku malih tenkova, zauzima samo popov stan, a 6. brigada Mali Obijaj. Uz jaku podršku talijanske artiljerije iz Vrhovina četnici i dalje čvrsto brane ostale objekte. Tek sutradan oko 11 sati stigao je iz Korenice i »veliki tenk« »Hočkis«. Uz njegovu pomoć brzo je zauzeta škola i rovovi između škole i crkve te porušene žičane prepreke. Topovskim granatama iz tenka uništeni su četnički mitraljezi u tornju crkve, a udarom tenka srušena su zazidana vrata u ogradnom zidu i na taj način stvoren je pogodan otvor za ubacivanje što naše jedinice, ne znam iz kojih razloga, ne koriste, a četničke bombe žestoko obasipaju tenk. Od eksplozije ovih bombi razbijena je brava na vratima tenka koja su se pod dejstvom opruge odmah otvorila. Da bi ih učvrstili morali smo se tenkom povući malo unazad, a zatim odmah u napad. Ponovo smo s tenkom kod otvora u zidu. Ubacujemo pritom nekoliko bombi u dvorište crkve, a pješadija opet zaostaje iako vatra četnika na ovom pravcu vidno slabi. Malo kasnije primjećujemo iz tenka da četnici kroz skriveni otvor ispod zida bježe na saobraćajnicu na pravcu prema Vrhovinama. Četa pješadije, koja je zatvarala taj pravac, napustila je položaj. Koristeći ovo četnici su masovno počeli bježati u pravcu Vrhovina, čije su bjekstvo tenkovi, goneći ih, uspjeli donekle spriječiti pa ih je ipak oko 70 ovdje zarobljeno. Tako su završene skoro jednomjesečne borbe u opsadi Crne Vlasti, posljednjeg talijansko-četničkog uporišta na južnom sektoru uže odbrane Vrhovina. U toku ovih borbi za Crnu Vlast ranjeni su tenkisti: Marko Vignjević, Pero Zivković i Petar Peurača, a za Babin Potok — Branko Maričić, Zoroje Zoraja i Miloš Popović.

Dok su se jedinice 8. divizije, pod rukovodstvom Operativnog štaba »Gacka«, pripremale za napad na neprijateljska uporišta u Gackoj dolini, dijelovi 6. brigade i jedan bataljon 15. brigade držali su u blokadi Talijane i četnike u

Vrhovinama. Tenkovi su se nalazili na očekujućem položaju kod Donjeg Babinog Potoka. Oko 14 sati 6. aprila uputio sam jedan tenk i motocikl u izviđanje u pravcu Vrhovina, a kako u toku pokreta tenka neprijatelj uopšte nije otvarao vatru, komandir tenka produžio je do podvožnjaka i ustanovio da su Talijani napustili Vrhovine i hitno nas obavijestio o tome. Krenuli smo odmah s ostalim tenkovima (hvatajući usput vezu s bataljonom 6. brigade) u pravcu Zalužnice, stigavši neprijateljske zaštitne dijelove tek na izlazu iz Zalužnice prema Otočcu. Pogodnijeg momenta za upotrebu tenkova nije moglo biti: zemljište otvoreno i lako prolazno s puno uslova za manevar.

Napad smo, odsjekavši zaštitnicu, izvršili na glavninu. Nastaje panika. Neprijatelj u haosu bježi «amo da spasi život napuštajući teška oruđa i komoru. Dok jedni stoje podignutih ruku, drugi bježe ispred tenkova i obratno. Ova slika se ponovila i na Špiljničkom polju, ali bez potpune završnice jer nije bilo naših jedinica da pokupe po ovom polju bar one s podignutim rukama na predaju. Predveče protivnapadom neprijateljskih snaga od Otočca, ne samo da je potisnuta 9. brigada iz rejona Prozo—Špiljnik, već su se ove snage uspjele spojiti i prihvatiti dijelove koji su iz Vrhovina bježali Otočcu. Obavještajna služba i jedinice na blokadi Vrhovina svojim propustom učinile su da se neprijatelju ovog puta ne nanesu još teži udari, a posebno njegovoj živoj sili.

Dok je neprijatelj vršio pripreme za napuštanje iz Otočca, Štab 1. korpusa pripremao se za uništenje njegovih snaga u povlačenju na komunikaciji Otočac—Žuta Lokva, angažujući 8. diviziju za bočne udare duž komunikacije, a 5. brigadu s četom tenkova za upad u Otočac i gonjenje na pomenutom pravcu. Od 9. do 11. aprila vođene su žestoke borbe oko Otočca i 12. aprila u pet sati i posljednji dijelovi neprijateljskih snaga bili su primorani da napuste ovo mjesto. Štab 5. brigade za ovo je saznao tek u 8 i 30 sati i izdaje naređenje jedinicama za gonjenje. Bilo je malo izgleda da ćemo ih s tako velikim zakašnjenjem uspjeti stići tenkovima a pješadijom nikako. Dogovorili smo se s komandantom 5. brigade da u gonjenje pođe samo jedan tenkovski vod, iako je u međuvremenu stigao još jedan tenkovski vod iz Korenice. Pokret je izvršen vrlo brzo, tako da su tenkovi pristigli neprijateljsku zaštitnicu na ulazu u Kompolje. Napad tenkova je bio toliko brz i energičan da se posada protivoklopnog oruđa zatečena u pokretu nije uspjela pripremiti za borbu već je uništena od tenkova.

Ohrabrene zadnjim uspjesima posade tenkova, osjetivši svoj trenutak, jurnule su punom snagom naprijed, potpuno razbile zaštitnicu neprijatelja i napale na najbliži ešelon njegove glavnine u Kompolju. Vatrom iz pokreta tenkovi su obasipali šaroliku masu koja je u panici bježala odbacujući od sebe sve ono što je mogla odbaciti. Oko ceste su bila isprevrtana zaprežna kola, natovarene mazge i konji te druga transportna sredstva. Otpor neprijatelja bio je slomljen. Bili su stvoreni idealni uslovi za potpuno uništenje neprijatelja. Očekivali smo napad 15. brigade s desnog, a 9. brigade s lijevog boka na komunikaciju. Međutim, ove su jedinice vodile ogorčene borbe s jakim bočnim obezbjeđenjem daleko od komunikacije, tako da njihova dejstva nisu mogla neposredno uticati na dejstva po glavnim snagama u tom momentu.

Oko 9 i 30 sati pristigli su i ostali tenkovi, po koje smo uputili motociklistu, čim su prvi tenkovi stigli neprijateljske zaštitne dijelove. Odmah smo ih uveli u borbu i stigli do prvih tenkova od kojih se jedan našao u plamenu,

pogođen iz protivoklopnog oruđa istočno od k. 427. Pokušaj da mu pomognemo ostao je uzaludan, jer je posada koju su sačinjavali Josip Fink i Milivoj Turina bili smrtno pogođeni, tako da nisu uspjeli da otvore poklopce tenka. Sagorjeli su na bojnom polju zajedno s tenkom. Iako bez pješadije produžili smo gonjenje isturajući »Hočkis« naprijed i manevrišući malim tenkovima istočno od komunikacije kuda je jedino bio moguć manevar zbog podvodnog i raskvašenog zemljišta zapadno od komunikacije. Da smo i mogli, potrebe za to nije bilo jer su Talijani i njihove sluge bježali padinama okolnih brda umjesto Kompoljskim poljem, postavljajući duž ceste samo povremene zasjede tenkovima koji su ih svaki put prisilili na povlačenje sve do Brloga. Tu su nas ponovo u zasjedi sačekala dva oklopna automobila naoružana automatskim topom 22 mm koji su nam oštetili jedan tenk. Jedan od ovih automobila u pokušaju bjekstva oštetio je naš »Hočkis« pogotkom u bočna vrata koja su odmah otpala, a drugim pogotkom kroz otvoreni otvor pobio posadu i time ispunio želju ostalih posada za osvetom, malo prije palih drugova. U tom momentu počelo nas je gađati neko protuoklopno oruđe što su posade osjetile i odmah se povukle u zaklon, izuzev zamjenika komandira 3. tenkovskog voda. Njegov tenk je poslije nekoliko ispaljenih zrna bio pogođen i tom prilikom su poginuli Božo Momčilović i Đuro Gradić. Da su tenkovi bili opremljeni radio-uređajima do ovog nemilog slučaja ne bi došlo jer bi posadu na vrijeme upozorili na opasnost. Sad su u protunapad na nas pošla i dva veća tenka (S. P. A.) ispred kojih je povlačenje bilo isto tako opasno, kao i čekati ih u zaklonima gdje su nas vrlo lako mogli da unište. Ali, na svu sreću, u tom momentu pristigli su dijelovi 9. brigade koji su odbili protunapad i nastavili borbu.

Bili smo ponosni na ono što su tenkovi učinili, ponosni na smjelost i pokazanu hrabrost njihovih posada u najtežim trenucima, ali isto tako bili smo tužni za izgubljenim drugovima čija su djela, hrabrost i požrtvovanje ostali duboko u našim sjećanjima.

U oslobođenom Otočcu ubrzo su se smjestili CK KPH, ZAVNOH, GŠH, centralna bolnica za teške ranjenike, skladišta i komanda mjesta. Obezbjeđenje ovih ustanova vršile su dosta male snage, a od operativnih jedinica najbliža je bila, mislim, 3. lička brigada koja je zatvarala pravac od Gospića i neka druga brigada koja je kontrolirala pravac od Ogulina.

Na dan kapitulacije fašističke Italije dobio sam naređenje od GŠH da s tenkovskom četom odem u sastav 13. divizije, radi pomoći u razoružavanju talijanskih jedinica. Prilikom polaska ipak sam ostavio dva tenka u Otočcu iako mi takav prijedlog nije bio prihvaćen. Ustaška bojna zlikovca Bogdanića, znajući situaciju u Otočcu, neopaženo se iz Gospića provukla kroz Velebit i noću između 13. i 14. septembra izbila kod bolnice (1 km od Otočca), nečujno pobila stražare i zaklali oko 40 ranjenih drugova zajedno s medicinskim osobljem u bolnici. Nakon toga produžila je preko mosta na Gackoj upadajući iznenada u Otočac. Prvi znaci borbe čuli su se tek kad su ustaše upale u zgradu komande mjesta, a do tog vremena bili su ovladali skoro cijelim gradom na desnoj obali Gacke. Sreća je bila u tome što su najvažnije ustanove Hrvatske bile smještene na suprotnoj strani obale.

Kad su tenkovske posade čule pucnjavu i vidjele vatru zapaljenih transportnih sredstava i goriva, skočile su ka tenkovima do kojih su ustaše već bile stigle. Nastala je borba između posada i ustaša u kojoj su se samo Arsenije Vlaisavljević i Ivica Gojak vatrom iz automata uspjeli probiti i

uskočiti u tenk. Iako novopečeni tenkisti obojica su se vrlo brzo snašla. Odmah su pod svjetlom reflektora krenuli tenkom u pravcu mosta do kojeg su ustaše također već bili došli, ali su ih vatrom mitraljeza uspjeli rastjerati i spriječiti prelaz preko mosta gdje su se u neposrednoj blizini nalazile pomenute ustanove. Tenk je zatim produžio dejstva duž glavne i okolnih ulica, poslije čega su ustaše počele da bježe.

Pored velikih ljudskih žrtava imali smo i velike štete na materijalnim sredstvima, ali sve to nije tako tragično bilo kako je moglo biti da nisam na svoju odgovornost ostavio ove tenkove. Odlučnost i požrtvovanje posade u borbi za tenkove i njihovo energično dejstvo u pravcu mosta spriječilo je ono najgore što je moglo biti.

C. **Formiranje tenkovskog bataljona**

Kapitulacijom fašističke Italije i razoružanjem njenih jedinica na širem priobalnom području sjevernog Jadrana naše su jedinice zaplijenile velike količine naoružanja, municije, transportnih sredstava i drugog ratnog materijala i opreme. Iz područja Podgrad, Klana, Hreljin, Sušak, Zlobin, Fužine, Crikvenica, Novi i Senj ljudstvo Tenkovske čete je od 11. do 16. septembra izvuklo 17 tenkova i 10 oklopnih automobila, raznih veličina i taktičke namjene, Na bazi tih i postojećih oklopnih borbenih sredstava Tenkovske čete, Naredbom Glavnog štaba Hrvatske od 24. septembra 1943. godine formiran je Tenkovski bataljon sastava tri tenkovske čete. Za komandanta bataljona postavljen je Vladimir Vlaisavljević, za političkog komesara Stanislav Boršić, za zamjenika komandanta Budislav Pribić, za zamjenika političkog komesara Milić Novaković, za ekonoma Vukašin Delić, tehničkog referenta Mihajlo Višnjić i za omladinskog rukovodioca Vinko Babić. Svaka tenkovska četa imala je po 8 tenkova i 2 oklopna automobila. Prva tenkovska četa bila je locirana u Plavča Dragi, druga u Vrhovinama i treća u Delnicama. Bataljon je imao 96 boraca uzetih iz Tenkovske čete, 6, 8. i 13. divizije a nalazio se pod komandom Glavnog štaba Hrvatske.

Još nismo bili obavili ni najhitnije poslove oko formiranja bataljona, a već je uslijedila njemačka ofanziva na oslobođenu teritoriju Primorja, Like i Korduna. Angažujući oklopne i motorizovane snage za napade duž komunikacije u pravcu juga, neprijatelj je brzo ovladao najvažnijim saobraćajnim rejonima i taktičko-operativnim pravcima na oslobođenoj teritoriji. U ovakvoj situaciji ne samo da je bila spriječena upotreba i manevar teškim naoružanjem i motornim sredstvima, nego je prijetila velika opasnost da ta sredstva mogu vrlo lako postati plijen neprijatelja.

Posljednje borbe dijelovi Tenkovskog bataljona vodili su pri napuštanju Otočca povlačeći se u pravcu Vrhovina. Već sutradan morali smo napustiti i Vrhovine te se povući u pravcu Korenice. Tu me našao oficir za vezu Glavnog štaba Hrvatske i rekao da se odmah javim Ivanu Gošnjaku, komandantu Glavnog štaba u Krbavici. Kad sam mu se javio, on me upoznao sa situacijom na frontu i rekao da tenkove moramo eksplozivom uništiti kako ni jedan ne bi postao plijen neprijatelja. Stajao sam zbunjen i nisam mogao vjerovati da ćemo na tako lak način bez njih ostati. Ćutao sam, a on me ponovo upitao: »Što ćutiš, Vlajko?« Na to sam mu rekao da bi tenkove mogli ponovo zakopati i dobro maskirati a ne uništavati. Nije se složio s tim rekavši da za tako nešto nemamo vremena i da nije sigurno da ih Nijemci ne bi

pronašli. Na kraju je naredio da mu sutradan podnesem izvještaj o uništenju tenkova.

Vratio sam se motorom na Vrpile razmišljajući usput o svemu onom što smo do tada činili da održimo borbene formacije u kontinuitetu. Vraćale su mi se misli unatrag na prve borce koji su otimali tenkove izlažući opasnostima sopstveni žvot, a često puta pri tom i ginuli; na naše napore da uništene tenkove ponovno vratimo u borbeni stroj; na napore onih koji su oštećene tenkove u borbi pod vatrom neprijatelja izvlačili i drugo. Zbog svega toga odlučim da prećutim naređenje pa makar i po cijenu najteže kazne. Kad sam stigao u štab bataljona, upoznao sam s tim uži dio štaba a u toku noći i komande četa. Na prostoru Frkašić, Grabušić, Razdolje zakopali smo i dobro maskirali tenkove, a ljudstvo priključili uz Glavni štab Hrvatske.

Teško je bilo iščekivati rezultate prolaza neprijateljskih trupa, ali na svu sreću one su prošle a da ni jedan tenk nisu pronašle. Svega nekoliko dana kasnije došao sam ponovo kod Ivana Gošnjaka i s puno straha upitao ga da li tenkove možemo izvući jer ih nismo uništili. Sad je on ćutao a ja sam se, iskreno rečeno, osjećao kao da u tom momentu ni kapi krvi nema u meni jer sam bio svjestan posljedica za takav postupak. No, sve je dobro prošlo uz jednu oštru ljudsku lekciju. Ipak, osjetio sam na njemu znak zadovoljstva što nismo uništili tenkove. Za nekoliko dana opet smo krenuli jednim dijelom u borbu za Cazin, Topusko i Glinu, a drugim prema Gospiću. Iz borbe u borbu išao je ovaj bataljon sve do konačnog oslobođenja domovine dajući kadrove i borce za osnivanje prvih tenkovskih brigada i oklopnih divizija naše armije.

Dušan Vlaisavljević

Od prve haubice do brdske baterije

Prva haubica

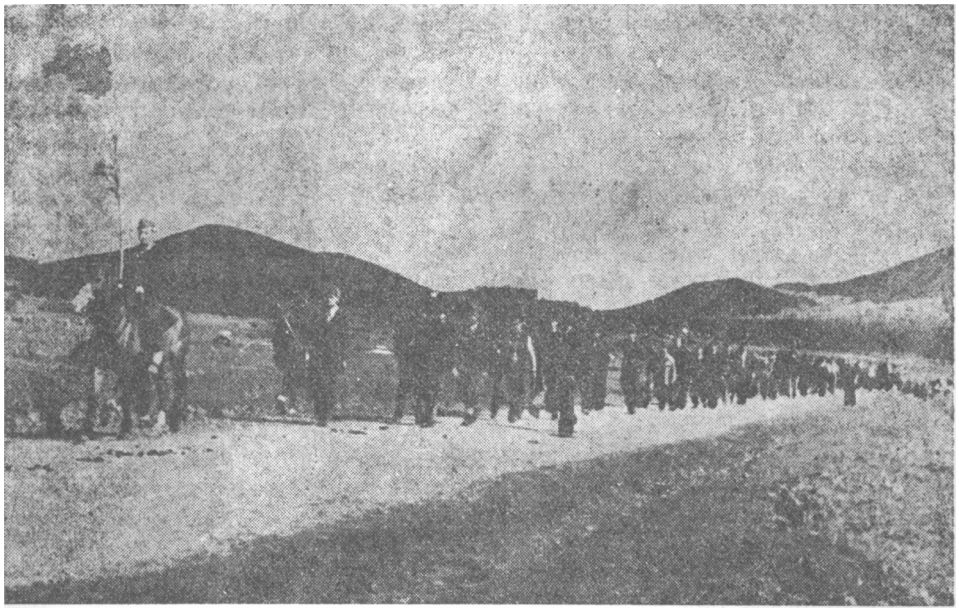
Luka Pavković

Vijest o zarobljavanju haubice i borbama s ustašama kod sela Kruga u kotaru Donji Lapac odjeknula je kao događaj od vanredno velikog značaja među partizanima i u narodu, a posebno među artiljercima koji su se nalazili u redovima partizana i koji su osjetili negativne posljedice neprijateljske artiljerijske vatre. Ovu prvu haubicu 105 mm čehoslovačkog porijekla zaplijenili su partizani iz kotara Donji Lapac 7. oktobra 1941. godine. Haubica je bila neoštećena ali bez goniometra koji služi za precizno nišanjenje. Goniometar je neprijatelj uspio da odnese ili uništi. S njom je zaplijenjeno 117 granata s čahurama, barutnim punjenjem i upaljačima.

Kako još u to vrijeme partizani nisu imali stabilniju oslobođenu teritoriju, oni su haubicu prebacili u selo Nebljusi gdje su je dobro sklonili i maskirali, kako ne bi ponovo pala u ruke neprijatelja koji je u to vrijeme vršio česte ispade u ustanička sela. Plan partizana je bio da se sačeka pogodan momenat za borbenu upotrebu haubice. Taj momenat došao je poslije borbi s talijanskim jedinicama krajem 1941. i početkom 1942. godine oko Korenice i blokade talijanske posade u ovom mjestu.

Nakon blokade Korenice, Štab Grupe NOP odreda za Liku došao je do zaključka da su time stvoreni uslovi za napad i likvidaciju blokiranih snaga okupatora u Korenici, pa je donio odluku da ih napadne i likvidira. U toku priprema za napad Štab Grupe donio je odluku da se zbog ojačanja snaga određenih za napad haubica hitno prebaci na položaje kod Korenice. Ovaj zadatak povjeren je Srđanu Brujiću s jednom desetinom partizana. Koliki je značaj Štab Grupe partizanskih NOP odreda za Liku pridavao uspješnom prebacivanju haubice potvrđuje njegova odluka da taj zadatak povjeri istaknutom partizanskom rukovodiocu i partijskom radniku Srđanu Brujiću, koji je pored teškoća u transportu, prema nekim procjenama u ono vrijeme, mogao imati teškoća i oko ubjeđivanja rukovodstva partizana u lapačkom kotaru da dozvoli prebacivanje haubice na teritoriju drugog kotara.

Iako u vanredno složenim meteorološkim uslovima, po velikoj hladnoći i snijegu od preko 1 metra, prebacivanje haubice s municijom uspješno je izvršeno uz korištenje konjske i volovske vuče. Koliko se lično sjećam polovinom januara 1942. godine haubica je stigla u selo Oravac, oko 2 km jugozapadno od Korenice, gdje je u isto vrijeme po naređenju Štaba Grupe stigla

Borci Prve brdske baterije Štaba grupe NOP odreda za Liku, maj 1942.

i grupa artiljeraca od kojih je obrazovana prva posada za haubicu. Posadu su sačinjavali: Vajo Leka iz Vranovače, komandir odjeljenja, Luka Pavković iz Krbavice, nišandžija, Dušan Vlaisavljević iz Debelog Brda, pomoćnik nišandžije, zatim Lukica Božanić i Raško Vlaisavljević oba iz Debelog Brda i Ilija i Vuk Blanuša iz Kruga. Ova dvojica posljednjih učestvovala su i u prebacivanju haubice iz Nebljusa za Korenicu. Raspored dužnosti u okviru posade izvršio je Vajo Leka u cilju bolje obuke i organizacije rada posade čemu je od njenog formiranja posvećivao izuzetno veliki značaj.

Iz Oravca haubica je prebačena na vatreni položaj na vrh Gradine, oko 2,5 km jugozapadno od centra Korenice. U izvlačenju haubice na Gradinu učestvovalo je pored posade i više mještana te dva para konja — vlasništvo Mile Rastovca Pužića i Stevana Varićaka. Zbog visokog snijega i zaobilaska, koji se morao činiti da bi se izbjegla velika uzbrdica, izvlačenje haubice na položaj trajalo je cio dan. Posada haubice bila je smještena u Oravcu u kući Mileve Derikrave. Njen muž Rade u to vrijeme bio je na radu u Francuskoj. Mileva je imala dvije kćerke — Maru i Micu te svekra Nikolu. Cijela ova porodica, a posebno majka Mileva kako smo je mi vrlo često iz poštovanja zvali, brinula je o posadi haubice kao o svojim najdražim. Kuhanje hrane, koja je obezbjeđivana preko seoskog narodnooslobodilačkg odbora, brigu oko spavanja, pranja i krpanja odjeće preuzela je na sebe Mileva.[1] Njena porodica sve je to organizovala tako da se posada osjećala kao kod svojih kuća.

1 Kada sam ovu dobru staricu posjetio u njenoj kući 1977. godine, ona se vrlo dobro sjećala svih imena posade i svega onog Što se u ono ratno vrijeme preživjelo. Bila je sretna što će negdje ostati zapisano i to kako je ona, iako okružena velikim brigama oko svoje porodice, u ratnim danima pomagala našu borbu još od prvih dana ustanka.

Prvi put haubica je upotrijebljena 21. januara 1942. godine prilikom napada na opkoljene snage okupatora u Korenici. Kako nije imala goniometra, prva nišanjenja, sjećam se dobro, naš nišandžija je vršio kroz i preko haubičke cijevi, a daljinu je određivao odoka i zauzimao na daljinomjeru koji je bio ispravan i upotrebljiv. Prvo ispaljeno zrno odlično je palo po pravcu, ali je po daljini prebacilo. Već drugim zrnom postignut je pun pogodak u zgradu gimnazije, a trećim zvonik crkve, gdje se prema podacima a i stvarno nalazio neprijateljski mitraljez. Svi ostali pogoci padali su upravo tamo gdje su željeli komandir i nižandžija na haubici.

Prema kazivanju mještana, koji su za vrijeme blokade i napada bili u opkoljenoj Korenici, najveće gubitke od pogodaka haubice Talijani su imali u gimnaziji i u zvoniku crkve. U gimnaziji je za vrijeme gađanja bio neki sastanak grupe oficira i podoficira opkoljenog garnizona. Od granate koja je pogodila gimnaziju poginula su dva oficira i jedan podoficir, a nekoliko ih je ranjeno. O svim ovim gubicima pričao mi je Jovo Keča, trgovac iz Korenice i to 29. marta 1942. godine, neposredno poslije povlačenja Talijana i ulaska naših prvih partizanskih jedinica u Korenicu. Drugi pak mještani, čijih se imena ne sjećam, pričali su da je za vrijeme tog prvog napada na Korenicu bila zavladala panika naročito u prvom momentu kada je napad bio veoina snažan, a artiljerijska vatra iznenadna i precizna. Napad na Korenicu nije uspio iz drugih razloga, a ne zbog slabe artiljerijske podrške.

Prilikom prvog dejstva haubice utrošeno je oko 20 granata. U kasnijim đejstvima, što smo ih vršili radi zaštite naših snaga koje su zauzele i branile bolnicu, kao i u cilju odbijanja napada Talijana na partizanske snage na Krstu, istočno od Korenice, utrošeno je još svega oko 30 granata.

Na vatrenom položaju na Gradini haubica je ostala sve do ofanzive i proboja Talijana iz Gospića preko Udbine u Korenicu 28. marta 1942. godine. Neposredno prije toga došlo je do manjih promjena u posadi haubice. Komandir odjeljenja Vajo Leka i Dušan Vlaisavljević naredbom Štaba Grupe premješteni su u Omladinsku četu bataljona »Ognjen Priča« i to Vaja za komandira čete a Dušan za komandira voda. Na ovim su dužnostima ostali sve do formiranja prve brdske baterije na Kamenskom. Dio posade koji je ostao i dalje na haubici, prema kazivanju Lukice Božanića, kad je obaviješten o ofanzivi Talijana, a u nemogućnosti da izvuče haubicu, zakopao je zatvarač haubice i svu preostalu municiju. Haubica je pala u ruke okupatoru ali bez zatvarača 1 municije. Talijani su je ipak odvukli za Gospić, vjerojatno, kao dokaz »pobjede« nad partizanima. Ovo im je bilo sigurno potrebno upravo zbog toga što su u prvim mjesecima 1942. godine na prostoru Like trpjeli poraz za porazom, a zaplijenjena haubica iako bez municije i zatvarača išla je u prilog talijanskoj propagandi.

Pored haubice kod Korenice je korišten i jedan brdski top 65 mm. Ovaj je top jedan od onih topova koji su zaplijenjeni od Talijana na Ljubovu i prvi kompletiran za upotrebu.[2] Ovaj top je pred kraj januara 1942. prebačen s Ljubova na vatreni položaj pored ceste koja vodi od Vrpila za Korenicu na 1,5 km od prvih položaja blokirane Korenice. U prvom napadu na Korenicu top nije dejstvovao već u kasnijim borbama u cilju podrške napada partizana na bolnicu i zaštite naših snaga koje su držale bolnicu. Dejstvo ovog topa bilo

2 Ima mišljenja da su ovdje učestvovala 2 brdska topa a ne jedan, ali za ovu tvrdnju nisam našao sigurne podatke.

Stanko Svilar sa svojim borcima na položaju 1942.

je vrlo uspješno. Prvi komandir ove posade topa bio je Stanko Svilar. Njegova posada bila je sastavljena od omladinaca i nekoliko drugova koji su služili u artiljeriji Jugoslavenske vojske. Oni su bili uglavnom iz sela Pecana, Debelog Brda i Krbavice. Na vatrenom položaju top se nalazio samo za vrijeme dejstva, a sve ostalo vrijeme i top i posada bili su smješteni u selu Vrpile odakle su samo kad je bilo potrebno izlazili na vatreni položaj.

Velika zasluga za uspješno dejstvo i topa i haubice pripada i narodu, posebno omladini sela Oravca i Vrpila koja je prvim posadama nesebično pomagala u izvršenju svih zadataka. Nije prestrogo ako se kaže da bi bez te velike pomoći bilo praktično nemoguće izvršiti uspješno sve one zadatke u prvim danima stvaranja naših prvih artiljerijskih posada. Iako su prve posade haubice i brdskog topa bile relativno kratko na okupu i izvršile mali broj borbenih zadataka, naročito posada haubice, njima nesumnjivo pripada velika zasluga i priznanje kao pionirima u stvaranju naše partizanske artiljerije u Lici i Hrvatskoj. Prve posade haubice i topa u kasnijem razvoju partizanske artiljerije bile su u suštini osnovno kadrovsko jezgro oko koga se regrutovao velik broj artiljerijskog kadra za formiranje prve brdske baterije i kasnije artiljerijskog diviziona.

Prva brdska baterija u Lici

Formiranje prve brdske baterije dolazi normalno kao logičan nastavak svega onog što je započeto s formiranjem prvih posada na haubici i brdskom topu, i sveukupnog razvoja narodnooslobodilačke borbe u kotaru Korenici i Lici. Sjajne pobjede partizana u borbi protiv okupatora i njegovih slugu **na** Korenici, Pogledalu, Šijanovu Klancu, Ljubovu, Srbu i Lapcu u prvim mjese-

cima 1942. godine, nametnule su potrebu daljeg i bržeg razvoja partizanske artiljerije koja će biti u stanju podržati vatrom narasle partizanske snage.

Proces stvaranja brdske baterije odvija se postepeno. Najprije su zaplijenjena četiri topa 65 mm s oko 400 topovskih granata u sjajnoj pobjedi partizana nad Talijanima na Ljubovu 23. januara 1942. godine. Pri napuštanju topova Talijani su pokušali da ih onesposobe za dejstvo skidanjem zatvarača i nišanskih sprava. Ove im namjere nisu uspjele zbog pritiska i efikasne vatre partizana. Uspjeli su samo skinuti dijelove s topova i baciti ih u snijeg. Pobacani dijelovi topova poslije borbe su pokupljeni, ali su neki ostali pod snijegom i tek su pronađeni kad je snijeg okopnio. Bilo je potrebno dosta vremena dok su svi topovi kompletirani za borbenu upotrebu.

Prvi top je, kao što smo već vidjeli, kompletiran početkom februara 1942. godine i prebačen na položaje kod Korenice, a nešto kasnije ka Srbu i Lapcu. Ostali topovi s municijom kompletirani su kasnije i u toku aprila prebačeni na Kamensko. Jednovremeno, na osnovu naređenja Štaba Grupe partizanskih odreda za Liku, na Kamensko su prebačene i posade haubice i prvog brdskog topa, kao i jedan broj artiljeraca i omladinaca koji su se dobrovoljno javili za artiljeriju, a do tog vremena nisu bili u njoj.

Baterija je formirana krajem aprila. Tačan datum nije ustanovljen. U sastav baterije ušli su 4 topa 65 mm i jedan minobacač 81 mm koje su partizani zaplijenili u borbi s Talijanima na Jelovim tavanima. Baterija je popunjena tovarnim konjima i mazgama za prenos oruđa i municije. I ova grla su bila zaplijenjena od neprijatelja. Prvi komandir baterije bio je Vajo Leka, a komandiri vodova Dušan Vlaisavljević i Stanko Svilar.

Neposredno poslije formiranja i kraće obuke baterija je prebačena u Donji Lapac, gdje je nastavljeno dalje sređivanje baterije i veoma intenzivna obuka. Sjećam se i sada veoma uspjelih teorijskih predavanja koja je držao naš komandir Leka, kao i praktičnog dijela obuke koji se odvijao van mjesta na pogodnim terenima. Najprije su uvježbavani pojedinci, svaki u svojoj ulozi, zatim su uvježbavana odjeljenja, pa vodovi i na kraju baterija. Težište je bilo na obuci odjeljenja, na čemu je komandir baterije posebno inzistirao. Obuka se odvijala po dobro razređenim nedjeljnim planovima rada. Sve je bilo isplanirano po danima i satima. Tačno se znalo šta se kad radi i ko to radi. Svako jutro prije polaska na zanimanje baterija se postrojavala radi smotre a odlazak na zanimanje vršen je u besprijekorno organizovanoj koloni. Narod je, a naročito omladina i djeca, s posebnom pažnjom pratio odlazak i povratak baterije sa zanimanja.

U mjestu stanovanja život u bateriji bio je vanredno organizovan. Tačno se znalo po vremenu šta ko radi, kad se ustaje i liježe, kad su objedi. U bateriji je vladalo primjerno drugarstvo za što je sigurno imao najviše zasluga komandir. On je svojom ličnom tačnošću, disciplinom i primjernim pripremama za svaki zadatak služio kao primjer.

Slobodno se može reći da je baterija, u cjelini gledano, bila uzorna jedinica koja je uživala veliko povjerenje i ljubav naroda, što se na svakom mjestu osjećalo, ali i na svoj način obavezivalo cio njen sastav na nove napore i uspjehe u radu. Komandir je odlično znao, a to je često isticao, da vojska dolazi i odlazi, ali utisci o njoj ostaju i dobro se pamte. On je odlično procjenjivao uslove u svakom mjestu boravka baterije i pratio sve što se zbivalo, a na eventualne negativne pojave oštro reagovao. Svoju ljubav prema bateriji narod Like je iskazivao na jedan veoma neobičan i topao način. Pri dolasku ili

odlasku iz naseljenih mjesta omladinke su vrlo često darivale topove i artiljerce peškirima i poljupcima. Ovaj običaj darivanja uveden je još 1942. godine i sačuvao se u artiljerijskim jedinicama skoro sve do oslobođenja naše zemlje, kao izraz posebne pažnje naroda i omladine prema artiljeriji i artiljercima.

Borbene akcije baterije izvršavane su uglavnom po odjeljenjima i vodovima. Uslovi za učešće cijele baterije u nekoj akciji bili su minimalni, a na ovo je uticao i ograničen broj municije s kojom se raspolagalo. U toku 1942. godine baterija je učestvovala u borbama na Korenici, Srbu i Lapcu, Primišlju, Udbini, Ličkom Petrovu Selu, Drežniku, Rakovici, Raduču, Lovincu i Gračacu. Karakteristično je da su oruđa privlačena na položaje na veoma kratka odstojanja od cilja s namjerom da se direktnim, ili, kako to artiljerci stručno kažu, neposrednim gađanjem cilj sigurno pogodi i uništi. Čak se i nerijetko top postavljao na tavanu neke kuće, opet radi veće sigurnosti pogađanja i uništenja cilja. Iako su se posade topova, koristeći na ovaj način vatru svojih topova, izlagale veoma velikoj opasnosti zbog blizine i mogućnosti neprijatelja da dosta lako otkrije mjesto oruđa i gađanja, posade su se ipak odlučivale na ovakav način dejstva samo da što efikasnije pomognu bombašima i pješadiji u likvidaciji utvrđenih neprijateljskih položaja.

Zaslužni artiljerci

Za stvaranje prvih artiljerijskih posada i prve baterije, nesumnjivo, velika zasluga pripada mnogim artiljercima koji su od prvih dana ustanka posvetili svu svoju sposobnost partizanskoj artiljeriji. Nije moguće u ovom napisu sve njih pomenuti, zato bih želio da između mnogih istaknem samo trojicu, koji su, čini mi se, najviše zaslužni za razvoj i borbene uspjehe prvih naših artiljerijskih jedinica. To su: Vajo Leka, Stanko Svilar i Luka Pavković.

Vajo Leka, slavni komandir Prve brdske baterije, rođen je 1913. godine ü malom selu Vranovači kod Korenice. Bio je jedno od sedmero djece oca Milana i majke Milije Leka. Četiri razreda osnovne škole i 4 gimnazije završio je veoma marljivo i uspješno u Korenici. Zbog teških materijalnih uslova i velikog broja djece u porodici, koji nisu imali ni minimalne uslove za budućnost, Leka se odlučuje i odlazi 1936. godine u Artiljerijsku podoficirsku školu u Ćupriji koju završava s vrlo dobrim uspjehom 1938. i dobiva čin artiljerijskog podnarednika Jugoslavenske vojske.

U svoju rodnu Vranovaču vraća se ponovo potkraj aprila 1941. godine, neposredno poslije kapitulacije Jugoslavenske vojske. U prvim danima ustanka bez kolebanja se opredjeljuje za oružanu borbu usprkos svim opasnostima koje su mu prijetile zbog neposredne blizine talijanskog garnizona u Korenici. Kao dobar poznavalac vojničkog poziva on se od početka ustanka posvećuje pripremi ustanika. Isticao se svojom odlučnošću i spremnosti za akciju. Imao je izrazitu sposobnost da svoje znanje lako prenese na druge. Mještane svoga sela on organizuje već prvih dana ustanka i odlazi s jednom grupom u Dalmaciju gdje kupuje 4 karabina s municijom. Organizuje u samom selu prvu seosku straži^, od koje kasnije formira udarnu desetinu i postaje njen prvi komandir.

Prema pisanju partizanskog »Vjesnika« Vajo sa svojom desetinom krajem 1941. godine uspijeva da oslobodi oko 150 seljaka iz okoline Korenice, koje su Talijani bili mobilisali za čišćenje snijega na cesti Vrhovine — Korenica. U toj

akciji zarobljeno je 16 Pavelićevih vojnika i 2 žandarmerijska narednika, a zaplijenjeno 25 pušaka i 2 puškomitraljeza, dosta municije i ručnih bombi.

Polovicom januara 1942. godine Vajo postaje prvi komandir posade haubice, a u martu te godine komandir Omladinske čete bataljona »Ognjen Priča« što predstavlja veliko priznanje za njegov rad u toku ustanka. Kao iskusan arti-Ijerac u aprilu je postavljen za komandira prve brdske baterije u kojoj ostaje sve do januara 1943. godine, kada u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi herojski gine na Zuleševici. Sahranjen je u selu Kruge kod Lapca, gdje je i zarobljena haubica čijoj je prvoj posadi bio komandir.

Sa svojim artiljercima Vajo je učestvovao u borbama na Korenici, Udbini, Prijeboju, Ličkom Petrovu Selu, Rakovici, Slunju, Perjasici, Dvoru na Uni i Zuleševici. Za člana KPJ primljen je 1942. Imao je divne karakterne osobine. Bio je veseo, uvijek raspoložen za smijeh i šalu. Glasno se smijao i umio druge da nasmije. Pravednost i otvorenost u ophođenju s drugim, njegove su velike osobine. Bio je odlučan, hrabar, odan svome narodu i KP. Nije se kolebao i u najtežim trenucima. Svoje znanje i iskustvo rado je i lako prenosio na druge. Imao je puno razumijevanje za teškoće drugih i zato je kao starješina i kao drug uživao puno povjerenje mladih. Prisebnost, odmjerenost i sposobnost za predviđanje — bile su mu izrazite osobine, kao i primjerna urednost i pedant-nost. Jednom riječi bio je primjeran drug i starješina zbog čega su ga svi, koji su ga poznavali, voljeli i visoko cijenili.

Stanko Svilar rođen je u selu Pećanima 1921. godine. U oca Đukana i majke Jelene Stanko je bio jedno od devetero djece dosta siromašne seljačke porodice. Osnovnu školu završio je u selu paralelno s čuvanjem stoke, kako je to znao sam često reći.

U Artiljerijsku podoficirsku školu u Ćupriji otišao je 1938. godine. Nakon dvije godine završio ju je s vrlo dobrim uspjehom i dobio čin artiljerijskog podnarednika. Poslije škole raspoređen je na dužnost u Knjaževac gdje ga je zatekao početak drugog svjetskog rata u kome veoma kratko učestvuje na granici prema Bugarskoj. Bio je zarobljen i odveden u zarobljeništvo u Bugarsku odakle bježi i poslije 20 dana vraća se u rodni kraj s vojničkim pištoljem i 60 metaka.

Ustanak u Lici dočekao je u rodnom mjestu i od prvih dana uzeo aktivno učešće u njemu najprije kao borac, zatim kao komandir grupe partizana, da bi početkom 1942. godine primio dužnost komandira artiljerijskog odjeljenja, Zatim voda, pa baterije i u toku 1943. godine komandanta artiljerijskog diviziona Prvog hrvatskog korpusa.

U maju 1943. godine proizveden je u čin kapetana. Te godine završio je i Drugu klasu partizanske artiljerijske oficirske škole s odličnim uspjehom. Poslije završene škole s divizionom prelazi u sastav 8. udarne divizije, gdje ostaje sve do pogibije. Poginuo je 15. marta 1944. na Kneji kod Plaškog prateći dejstvo svoga diviziona s artiljerijske osmatračnice. Sahranjen je u rodnom selu Pećanima. Njegov grob veoma često posjećuju njegovi artiljerci, rodbina i mnogi poznanici kojih je Stanko imao jako mnogo.

S odjeljenjem, baterijom i divizijom učestvovao je u borbama na Korenici, Udbini, Srbu, Primišlju, Ličkom Petrovom Selu, Vagancu, Drežnik-Gradu, Rakovici, Slunju, Dvoru na Uni, Ripačkom klancu, Ličkoj Jesenici i Zuleševici. Prvo artiljerijsko vatreno krštenje Stanko je doživio na Korenici a drugo na Srbu. Na Ripačkom klancu u toku četvrte neprijateljske ofanzive on preciznom vatrom svojih topova neutrališe dejstvo njemačke baterije, a u Ličkoj Jesenici,

gađajući u vanredno teškim uslovima po mraku i magli, Stanko pogađa pravo u puškarnicu na zvoniku crkve i na taj način lomi posljednji otpor četnika.

Kako su govorili njegovi artiljerci, Stanko je bio specijalista za neposredno gađanje iz streljačkog stroja iako je to bilo skopčano s velikom opasnošću. On je znao svoj top popeti i na tavan kuće samo da bi postigao veću efikasnost sopstvene vatre u čemu je vrlo često uspijevao.

Posjedovao je vanredno divne ljudske osobine. Bio je tih po prirodi, veoma skroman i nenametljiv. Uvijek je bio spreman da sasluša drugog, da ohrabri i pomogne drugima. Kao vojnik i starješina bio je smion i odlučan. Komandovao je i rukovodio snagom ubjeđivanja i ličnog primjera.

Neograničeno je volio topove i svu artiljeriju. Obučenost artiljeraca bila mu je stalna preokupacija i nikad mu nisu bili teški ni najveći napori u podizanju kvaliteta obuke i opremljenosti artiljerijskih jedinica. Stalno je njegovao i razvijao saradnju artiljeraca s narodom, posebno s omladinom — i u tome je uvijek imao velikog uspjeha. Član KPJ postao je 1942. Bio je uvijek primjeran komunista i uzor za druge.

Luka Pavković rođen je 1918. godine u Krbavici, kao peto dijete u oca Jovana i majke Marice. Osnovnu školu u selu završio je s odličnim uspjehom. Iako je pored posjećivanja škole morao da čuva stoku, kao i mnoga druga lička seljačka djeca, nalazio je vremena i za čitanje. Pričao je sam da su neke od pročitanih knjiga uticale na njega da ode iz Krbavice, kako je on to govorio — trbuhom za kruhom.

Imao je želju da nastavi građansku školu, ali za to nije bilo mogućnosti. Njegov otac je jedva uspijevao da ishrani porodicu pa na dalje školovanje djece nije smio ni misliti. Ipak u želji da nastavi bilo kakvu školu Luka konkuriše i odlazi 1936. godine u Artiljerijsku podoficirsku školu u Ćupriji, koju završava s odličnim uspjehom i dobija čin artiljerijskog podnarednika Jugoslavenske vojske. Prvi garnizon poslije škole bio je Šibenik u koji je došao po sopstvenoj želji kao odličan učenik u školi. Kapitulacija Jugoslavenske vojske zatekla ga je u Šibeniku odakle se poslije rasula vraća u svoju Krbavicu koju je uvijek volio.

U prvim danima ustanka 1941. godine Luka se bez rezerve opredjeljuje za oružanu borbu i stupa s ocem Jovanom i bratom Brankom u gerilski odred »Murgovača« koji je formiran u Krbavici. Kao dobar poznavalac vojničkog poziva od prvih dana ustanka neumorno radi na obuci omladinaca koji nisu služili vojsku. U odredu je bio borac, desetar i komandir voda sve do polovine januara 1942. godine. Tad je raspoređen u prvu posadu haubice, gdje postaje njen prvi nišandžija. Tri mjeseca kasnije premješten je u novoformiranu brdsku bateriju na Kamenskom u kojoj je bio komandir odjeljenja a zatim voda.

Luka je poginuo 2. septembra 1942. u Laudonovom gaju od neprijateljske avijacijske bombe. Sahranjen je u rodnom mjestu Krbavica, što mu je bila posljednja želja. Njegova smrt bila je junačka i potresna pa o njoj treba nešto više i napisati.

Krajem augusta 1942. godine poslije neuspjelog napada partizanskih snaga na Udbinu prva brdska baterija, u kojoj smo u to vrijeme Luka i ja bili komandiri vodova, povukla se prema Šalamuniću i razmjestila na samoj ivici Laudonovog gaja ispod velikih zelenih borova na odmor i sređivanje za naredne zadatke. Drugog septembra osvanuo je vedar i lijep dan. Iz pravca Udbine, na visini od oko dvije hiljade metara, nadlijetala su dva neprijateljska aviona. Kada su bili tačno iznad rasporeda naše baterija, bacili su 4 ili 6 bombi

težine 10—20 kg, možda i nešto više. Uslijedila je strašna eksplozija. Dim i oblaci prašine u stubovima su se dizali nekoliko metara u visinu. Kad se sve stišalo začuo se jauk i zapomaganje. Na licu mjesta poginuo je Glušica (imena se ne sjećam) iz kotara Lapac. Dva su druga lakše ranjena, a Luka Pavković teže. Kako sam bio blizu, priskočio sam mu među prvima u pomoć. Slika je bila stravična. Bomba je Luki odsjekla desnu nogu i presjekla ga do pola preko stomaka, tako da su mu se crijeva potpuno vidjela. Pokušao sam zajedno s njim i uz pomoć drugih da mu još onako topla crijeva vratim na njihovo mjesto. Nešto zbog uzbuđenja a nešto zbog neupućenosti taj »hirurški« zahvat nije nam uspio. Ipak smo se snašli i hitno prenijeli ranjenika u školu koja je bila od nas udaljena nekoliko stotina metara. U školi smo pokušali da zaustavimo mlazeve krvi i da crijeva koja su se pušila sklonimo u trbušnu duplju, ali nam je to sve djelomično uspjelo. Mi u bateriji nismo imali doktora, niti ga je bilo negdje u blizini. Da je i bio, ne vjerujem da bi nešto efikasnije pomogao jer su rane bile smrtonosne.

Dok smo se svi trudili da pomognemo drugu koga smo neizmjerno cijenili i voljeli, on je mirno i s njemu svojstvenom staloženošću tješio i nas i sebe. Najprije je onako za sebe govorio. »Jesi vidio bandite kako nas primijetiše, a još smo se krili ispod borova. Veliki su to zlikovci, doći će i njima jednog dana crni petak!« Budući je sve više osjećao bolove i gubitak snage, Luka se staloženo obratio: »Dragi moj Duško, vjerovatno se rastajemo zauvijek. Ja ću sigurno poslije svega ovog umrijeti, nije mi žao što moram umrijeti, znam zašto ću umrijeti, ali mi je žao što ne umirem kao komunista.« Pokušao sam da ga ohrabrim ali me on prekinu i teško dišući nastavi: »Zar nije bilo dovoljno godinu dana dokazivanja s puškom u ruci odanost Partiji i svom narodu. Možda nisam trebao o tome sad da govorim, ali, Duško, znaš, smetalo mi je to nepovjerenje, koje je već trebalo prevazići. Nemoj me, Duško, krivo razumjeti ... ima sigurno razloga što i ja razumijem da je Partija prema nama, bivšim podoficirima, imala posebnu opreznost. Ali, zar nije bila dovoljna puna godina dana provjeravanja u borbi u koju sam, uvjeravam te, pošao na poziv KP dobrovoljno ... Eto zato i žalim što nisam umro kao njen član.«

Boreći se s posljednjom snagom, Luka je nastavio: »Duško, molim te pozdravi sve drugove i moje u Krbavici... Sahranite me u mojoj Krbavici.« Bile su mu to posljednje riječi iza kojih je polako zaklopio oči. Umro je uspravno i hrabro, potpuno svjestan zašto umire. Bio je priseban i hrabar do posljednjeg minuta svoga života. Zaista, tako mogu umirati samo hrabri koji znaju zašto umiru.

Todor Radošević

Napad Druge brigade na Udbinu (21-23. VIII 1942)

1. Plan i pripreme

U ljeto 1942. godine slobodna teritorija u Lici protezala se na istok do rijeke Une, na zapad do željezničke pruge Vrhovine—Gospić—Gračac, dok je na sjever dopirala do Plitvičkih jezera, a na jug do Gračaca i Tiškovca. U centru te teritorije nalazila se usamljena ustaško-domobranska posada u Udbini, koja je za neprijatelja predstavljala važno uporište i isturenu osmatračnicu u najveću oslobođenu teritoriju tada u Hrvatskoj. Ustaše su od Udbine bile napravile bastion koji im je služio kao oslonac iz koga su povremeno upadale u okolna sela radi pljačke, paljenje, ubijanja i terorisanja naroda. Da bi ih u tome spriječile, partizanske jedinice su duže vremena držale Udbinu u blokadi što im je vezalo znatne snage koje su se mogle angažovati na drugim pravcima. Držanjem Udbine, važne raskrsnice puteva, ustaše su otežavale i manevar partizanskim jedinicama u tome dijelu Like. Zbog svega toga ustaški garnizon u Udbini veoma je mnogo smetao, kako narodu u okolnim selima, tako i ličkim partizanskim jedinicama.

Posadu Udbine sačinjavao je jedan kombinovani bataljon (bojna) sastava: 19. četa 12. pješadijskog puka 2. domobranske divizije,[1] nepun vod žandarmerije (oružnika) i oko 100 naoružanih civila (ustaška milicija), ukupne jačine oko 300 ljudi naoružanih pješadijskim naoružanjem.'[2] Pored izuzetno povoljnog topografsko-taktičkog položaja za odbranu, jer dominira nad prilazima iz svih pravaca, Udbina je bila i dobro utvrđena. Njeno utvrđivanje počeli su Talijani još 1941. godine, a kad su je ovi u proljeće 1942. napustili, njen sistem odbrane dalje je razrađivala i fortifikacijski dopunjavala ustaško-domobranska posada. Oko čitavog mjesta bili su iskopani rovovi za stojeći stav s bunkerima, dok je ispred rovova bila postavljena neprekidna mreža od bodljikave žice. Da ne bi bio iznenađen, neprijatelj je ispred žice na pojedina važnija mjesta, npr. na Koriju (k. 867), Vrbu, Točak, Gečet i kuće Bićanića, isturio straže jačine do odjeljenja. Pored toga oko čitavog mjesta bilo je posječeno i uklonjeno drveće i džbunje, tako da su svi prilazi bili dobro vidljivi i bez ikakvih zaklona. I sistem vatre bio je dobro organizovan. Unutar samog mjesta pojedine zgrade bile su utvrđene i podešene za odbranu, naročito katolička crkva i popova kuća koje su zajedno sa starom turskom utvrdom Gradinom predstavljale težište odbrane. Unutrašnji manevar rezervama bio je brz i lak. Sjeverno od Udbine spuštali su se avioni koji su posadi iz Zagreba i Bihaća doturali sredstva za život i borbu i održavali vezu. Najbliži neprijateljski garnizoni nalazili su se duž željezničke pruge Gospić—Gračac, udaljen 20 do 30 kilometara. Moral neprijatelja bio je na visini. Osjećajući neposrednu i stalnu

1 Arhiv Vojnoistorijskog instituta (dalje AVII), kut. 13, br. reg. 21/1.

2 Stab 2. brigade imao je podatke da se u Udbini nalazi 270 domobrana, 30 žandara i 90 naoružanih civila — ukupno 390.

opasnost, naročito zbog zločina koje su počinili u okolnim selima, ustaše su se spremile za odsudnu odbranu i borbu na život i smrt.

Budući je ustaško-domobranski garnizon u Udbini bio usamljeno uporište u centru oslobođene prostrane teritorije u Lici, koji je mnogo smetao partizanskim jedinicama, a uz to bio opkoljen i okružen mržnjom naroda i partizanskih jedinica, bilo je prirodno što je odlučeno da se on napadne i uništi. Naređenje za napad izdao je Štab 1. operativne zone Hrvatske a izvršenje zadatka povjereno je tek formiranoj 2. partizanskoj udarnoj brigadi Hrvatske s kojom su komandovali Mićun Šakić i Petar Babić, komandant i politički komesar brigade. Bila je to njena prva borbena akcija, u stvari vatreno krštenje. Iako je većina njenih boraca imala iza sebe bogato jednogodišnje borbeno iskustvo, ipak je to za tek formiranu brigadu bio težak zadatak, tim prije što se radilo o složenoj borbenoj radnji kao što je napad na dobro utvrđeno naseljeno mjesto i jednom od prvih takvih napada naših partizanskih snaga u Hrvatskoj. Očito da su njene mogućnosti bile precijenjene a neprijatelj potcijenjen.

Za napad na Udbinu 2. brigada, sastava bataljoni: »Ognjen Priča«, »Mićo Radaković« i »Stojan Matić« (Udarni bataljon još nije bio stigao u sastav brigade jer se nalazio u otočačkom kotaru), bila je ojačana bataljonom »Velebit« iz 1. ličkog partizanskog odreda i bataljona »Bićo Kesić« iz 3. ličkog partizanskog odreda, zatim vodom tenkova (dva tenka) i baterijom topova (tri topa od 65 mm i jednom haubicom od 100 mm). Ukupno je angažovano 1.250 boraca, što znači da je odnos snaga bio 4:1 u korist 2. brigade. Osim pušaka i spomenutih tenkova i topova jedinice su raspolagale još i s 44 puškomitraljeza, 6 mitraljeza i 3 minobacača, prosječno borci su raspolagali s 29 metaka na pušku.[3] Borbeni moral i spremnost boraca, kako onih koji su imali bogato jednogodišnje borbeno iskustvo, tako i onih koji su tek bili došli u brigadu i na to bili ponosni, bili su na visini što se ogledalo u njihovoj spremnosti da se do kraja angažuju da bi izvršili dobijeni zadatak.

Planom je bilo predviđeno da se iznenadnim i jednovremenim koncentričnim napadom četiri bataljona, s težištem na pravcu Rebićka gradina—Udbina (kuće Begića), po svaku cijenu u toku noći zauzme Udbina, unište ustaše i okolna sela oslobode od njihova terora, a partizanske snage koje su držale opsadu Oslobode za dejstvo na drugim pravcima. Okolna sela trebalo je zaobići i naknadno očistiti od ustaša. Štab 2. brigade izdao je 21. augusta u Mekinjaru zapovijest za napad i s njom je precizirao zadatke jedinicama. Svakom bataljonu odredio je front i pravac napada te detaljno objasnio postupke i rad u toku napada od polaznog položaja do izvršenja zadatka.

Bataljon »Mićo Radaković« dobio je zadatak da napada pravcem Rebićka gradina — Begića kuće na dijelu fronta od poprijekog puta kod kuće Limarove do kuće Tičkove, brzo prodre u mjesto i ovlada zgradom načelstva u Udbini, a bataljon »Stojan Matić« da napada pravcem Tišma Varoš — Bukovac — Gradina, na frontu od kuće Limarove do Točka sa zadatkom da zauzme Gradinu t popov stan kod katoličke crkve. Bataljon »Ognjen Priča«, ojačan protivtenkovskim mitraljezom, trebalo je da napada u zahvatu ceste Visuć — Udbina, na frontu od Točka do Vrbe i ovlada školom, crkvom i žandarmerijskom kasarnom, dok je bataljon »Bićo Kesić« imao da napada u zahvatu ceste Ploča

3 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda (dalje Zbornik), Vojnoistorijski institut, Beograd, tom V, knj. 7, str. 140.

— Udbina, na dijelu fronta od Vrbe do kuće Tičkove, da što prije prodre u mjesto i ovlada kućama porodica Zdunić i Viani. Trebalo je da bataljoni napadaju dubljim borbenim poretkom s dvije čete u prvoj i jednom četom u drugoj liniji. Svaka četa koja je napadala u prvoj liniji imala je da formira po jedno bombaško odjeljenje koja su imala zadatak da naprave prolaze u žičanim preprekama kako bi čete mogle prodrijeti u grad i energično napredovati. Čete druge linije, pored obezbjeđenja leđa i likvidacije isturenih ustaških obezbjeđenja, imale su zadatak da formiraju po dva odjeljenja: jedno za sakupljanje i iznošenje zaplijenjenog ratnog materijala, a drugo za nošenje zaplijenjene municije u prve borbene redove.

Vod tenkova dobio je zadatak da napada pravcem Mekinjar—Pezeljka—Begića kuće—Udbina, podržava bataljon »Mićo Radaković« u probijanju spoljne odbrane neprijatelja, zatim da u samom mjestu potpomogne napad ostalih bataljona i dezorganizuje odbranu neprijatelja. Od baterije topova jedan brdski top trebalo je postaviti na vatreni položaj kod Karaule čim se odatle protjera neprijateljska straža, druga dva topa u Bulića gaju a haubicu iza Brda Momčilovića. Kad otpočne borba, cijela baterija imala je zadatak da ispali tri plotuna na Udbinu.

Bataljon »Velebit«, osim jednog voda s kojim je zatvorio pravac od Breštana i Podlapca, imao je zadatak da obrazuje brigadnu rezervu u rejonu Brda Momčilovića s tim da bude spremna da po proboju spoljne odbrane produži napad u dubinu.

Pitanje ishrane u toku napada riješeno je na taj način što je svaki borac za 22. august primio suhu hranu — komad kruha i komad mesa — s tim što je bilo predviđeno ako se napad do dana uspješno završi da se organizuje i kuhanje hrane. Radi zbrinjavanja ranjenika organizovane su dvije brigadne ambulante — jedna u Mekinjaru a druga u Visuću. Pored toga svaki komandir čete trebao je da četnom bolničaru stavi na raspolaganje nosila i četiri borca radi evakuacije ranjenika u bataljonska previjališta koja su se imala nalaziti što bliže streljačkom stroju. Pored pružanja pomoći ranjenicima, prema potrebi i mogućnostima, svaki bataljonski bolničar morao je da ima na raspolaganju četvera kola s konjskom zapregom i deset civila radi evakuacije teških ranjenika u brigadne ambulante.

Vezu s potčinjenim jedinicama bilo je predviđeno da štab brigade održava kuririma i pomoću signala a s baterijom topova telefonom. Svaki štab bataljona trebalo je da u štab brigade uputi po dva kurira a kod sebe da ima jedno kurirsko odjeljenje. Da bi kuriri s izvještajima što prije stizali u štab brigade, predviđeno je da se organizuju četiri relejne stanice: br. 1 kod Karaule, br. 2 na Brdu Staniča (k. 750), br. 3 kod štaba brigade i br. 4 kod mosta Gečeta (k. 106), svaka s 5 do 6 kurira i 3 jahaća konja. Svoje napredovanje bataljoni su morali da označavaju paljenjem vatri, što se nije smjelo pretvoriti u opće paljenje. Upad u rovove trebalo je označiti jednom raketom u pravcu Udbine, a izvršenje zadatka — dvjema raketama.

Komandno mjesto štaba brigade trebalo je da se nalazi u Bulića gaju a komandantska osmatračnica na Rebićkoj gradini (trig. 961). Zajedno sa štabom brigade na komandnom mjestu bilo je predviđeno da se nalaze komandant 1. operativne zone Hrvatske Srećko Manola i njegov zamjenik Petar Kleut, zatim komandant i politički komesar Štaba Grupe NOP odreda za Liku Vlado Ćetković i Šime Balen te sekretar Okružnog komiteta KPH za Liku Jakov

Blažević. Napad je imao da počne 21. augusta u 24 sata,[4] do koga je vremena trebalo da sve jedinice neopaženo izbiju na jurišni položaj neprimjetno obilazeći sve predstraže i isturene dijelove neprijatelja.

Na kraju zapovijesti za napad Štab 2. brigade je istakao da je akcija veoma komplikovana, da zahtijeva maksimum znanja, sposobnosti, okretnosti, hrabrosti i inicijative; da Udbina ovog puta mora biti zauzeta, da će se za nju trebati tući dok ne bude osvojena, da je posada dijelom demoralisana i da će je jedinice lako zauzeti. Najzad štab brigade je pozvao borce i starješine da ne žale napora i snage u izvođenju ovog napada, da se ugledaju na borce udarnih partizanskih jedinica pred kojima su pali Prijedor, Prozor, Livno, Glamoč i drugi gradovi prema kojima Udbina nije nikakva tvrđava.[5]

Obezbjeđenje napada od talijanskih, ustaško-domobranskih i četničkih jedinica u garnizonima duž željezničke pruge Vrhovine—Gračac, čija je intervencija mogla uslijediti pravcima: Gospić—Bunić—Udbina i Lovinac—Ploča—Udbina, vršili su dijelovi 1. ličkog partizanskog odreda.

Dva dana prije napada bataljoni su koncentrirani na liniji sela: Jošane—Tišma Varoš—Visuć—Mutilić—Ondić—Srednja Gora—Rebić—Mekinjar, a dan uoći napada komandant brigade je sa štabom i komandantima bataljona izvršio izviđanje s Ivanova vrha i na zemljištu precizirao plan napada i zadatke jedinicama. U toku toga dana u svim jedinicama završene su i sve neposredne pripreme za napad. U četama prve borbene linije formirana su bombaška odjeljenja, snabdjevena makazama za sječenje bodljikave žive (ukupno 14 komada), pionirskim alatom, benzinskim flašama i bombama izrađenim u partizanskoj radionici u Lici. Bataljoni su dobili s terena i potreban broj vodiča koji su bili omladinci — dobrovoljci i većinom članovi SKOJ-a.

Grupisanje snaga i druge pripreme za napad ostavljaju utisak da je Štab 2. brigade savjesno pristupio izvršenju zadatka. Jedino se može uočiti da je podbacila obavješajna služba u odnosu na podatak o moralu neprijatelja jer se smatralo da je posada djelimično demoralisana i da će se relativno lako savladati što nije bilo tačno. Posada je od stanovništva iz okolnih sela doznala za napad i spremno ga očekivala. Za napad se doznalo i u Gospoću. U vezi s tim Komanda 2. žandarmerijskog puka iz Gospića, dopisom broj 1089 od 21. augusta, izvijestila je Vrhovnu žandarmerijsku komandu (Vrhovno oružničko zapovjedništvo) Nezavisne Države Hrvatske da je od izbjeglica iz Podlapca doznala da se priprema napad na Udbinu i da se partizani nalaze u selima Visuću, Mutiliću, Ondiću, Komiću, Kurjaku, Čojluku i Jošanu. »Potrebna je«, kaže se u tom dopisu, »nužna pomoć Udbini i obavijest posadi da čekaju spremni.«[6] Iako Zagreb posadu Udbine nije mogao obavijestiti, jer je dopis tamo stigao 22. augusta, kad je ova već bila napadnuta, ona je i pored toga ranije bila obaviještena o napadu, tako da ga je spremno dočekala.

4 U toku priprema napada Štab 2. brigade je predložio da napad počne po danu i to pred veče. Prijedlog je obrazložio s tim da bi se u tom slučaju imala na raspolaganju čitava noć za napad, bolje bi se iskoristila artiljerija i tenkovi, uspješnije ostvarilo i organizovalo sadejstvo, veza bi bila brža i efikasnija, ne bi se računalo na iznenađenje i nespremnost odbrane. Međutim, prevagnulo je mišljenje da napad otpočne u ponoć i da se Udbina zauzme jednim brzim jurišem i naletom (Mićun Sakić, Druga hrvatska lička brigada, Lika u NOB-u 1942, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1971, str. 549)

5 Zbornik, V — 6, str. 209—215.

6 AVII, k. 65, reg. 11/3—1.

2. Tok napada

Uveče 21. augusta, čim je pao mrak, jedinice su s određenih polaznih položaja krenule ka jurišnom položaju i ka objektima napada. Noć je bila vedra i puna mjesečine što je neprijatelju, koji je budno očekivao napad, omogućilo relativno dobro osmatranje. U toku nastupanja jedinice do određenog vremena nisu uspjele da stignu na jurišni položaj. Zbog toga je napad počeo nešto kasnije i ne jednovremeno, tako da je izostala silina prvog udara. Pola sata poslije ponoći počeli su napad bataljoni »Bićo Kesić« i »Ognjen Priča«. Četvrt sata kasnije u borbu je stupio i bataljon »Mićo Radaković«, dok je bataljon »Stojan Matić« zakasnio čitav sat zbog toga što je čekao da zađe mjesec pa da se neopaženo približi neprijateljskim rovovima. Međutim, neprijatelj je očekujući napad spremno čekao u rovovima i nije htio da otvara vatru sve dok bombaška odjeljenja nisu došla do žice. Tada ih je osuo unaprijed dobro pripremljenom i uništavajućom vatrom i većinu pokosio. I pored toga neka su od njih uspjela da naprave prolaz u žičanoj prepreci i da stignu do rovova, ali su tu bila uništena ili odbijena. Tome su doprinijele i bombe pravljene u partizanskoj radionici od kojih većina nije eksplodirala. I sadejstvo između bombaških odjeljenja i četa bilo je slabo. Čete su mnogo izostale iza svojih odjeljenja pa ih nisu mogle podržati vatrom. Iako bombaška odjeljenja nisu uspjela da izvrše zadatak, čete su uporno nastojale da prodru u Udbinu, bez obzira na gubitke koje su trpjele. Napad je uporno ponavljan, ali se i neprijatelj veoma žilavo branio pa su sva nastojanja da se prodre u grad ostala bez uspjeha. Jedinice su pretrpjele velike gubitke, najviše bataljon »Mićo Radaković« koji je izgubio više od polovine svog boračkog sastava.

Iako je najviše zakasnio u napadu, jedino je bataljon »Stojan Matić«, zahvaljujući možda baš tome, uspio da probije odbranu koju je neprijatelj u međuvremenu na tom pravcu bio oslabio zbog napada na drugim sektorima. Nakon toga ovaj bataljon je dijelom snaga ovladao Gradinom, najjače utvrđenom tačkom u sistemu odbrane Udbine, a zatim i popovim stanom i na taj način izvršio svoj zadatak o čemu je dao znak raketama. Po zauzeću Gradine, koja je bila »ključ« odbrane Udbine, ocijenivši da je dalja odbrana neodrživa, njen komandant satnik Špoljarić izvršio je samoubojstvo. Međutim, bataljon »Stojan Matić« je zastao u napadu. Izgleda da se u tom trenutku nije snašao štab bataljona. Umjesto da je iskoristio uspjeh čete koja je zauzela Gradinu, i u proboj ubacio ostale snage a zatim nastavio energično da prodire u grad cijepajući odbranu i olakšavajući bataljonima na ostalim pravcima da prodru u grad, ostao je neaktivan očekujući, vjerovatno, naređenje štaba brigade za dalji rad. Međutim, ni štab brigade nije mogao ništa da uradi. On je prije svega kasno uočio da je Gradina zauzeta, jer je i neprijatelj ispaljivao rakete. Do tog vremena neprijatelj je odbio napad ostalih bataljona, a počelo je već i da sviće, tako da je bilo kasno za pokretanje brigadne rezerve. Jedino da je štab brigade imao rezervu na pravcu napada bataljona »Stojan Matić«, odnosno prema težištu odbrane neprijatelja, mogao ju je upotrijebiti i iskoristiti prodor ovog bataljona što bi, vjerovatno, imalo odlučujućeg uticaja na ishod napada.

Bataljon »Stojan Matić« držao je Gradinu u svojim rukama oko 25 minuta. Četa koja ju je zauzela nije imala snage niti da uspjeh proširi prodorom u dubinu mjesta niti da solidno učvrsti zauzete položaje. Zastoj u napadu na ovom pravcu iskoristio je bojnik (major) Ilija Sertić, komandant posade, koji

je organizovao protivnapad i snažnom vatrom i jurišem odbacio četu bataljona »Stojan Matić« s Gradine čime je svaki napad izgubio sve šanse za uspjeh.

Ni vod tenkova ni baterija topova nisu izvršili postavljeni zadatak. Jedan tenk se još u toku nastupanja pokvario i ostao na pola puta, dok je drugi stigao do rovova gdje mu je neprijatelj oštetio gusjenicu i na dva mjesta probio oklop, te se jedva izvukao. Tenkovi su nastupali iza streljačkog stroja i ne orijentišući se dobro noću tukli su po streljačkom stroju bataljona »Mićo Radaković« i nanijeli mu gubitke. Nešto slično bilo je i s topovima. Kako nisu raspolagali municijom s originalnim punjenjima, jer je punjenje vršeno u partizanskoj radionici, topovska zrna su ili prebacivala ili podbacivala u odnosu na date ciljeve pri čemu su neke jedinice trpjele gubitke a naročito bataljon »Stojan Matić«.

Budući da bataljoni u toku noći nisu uspjeli da ovladaju Udbinom, a kad je svanulo za to je bilo još manje izgleda, štab brigade im je naredio da se povuku na položaje na kojima će moći da se održe u toku dana, a da za odbranu od napada neprijateljskih aviona na pogodna mjesta postave izvjestan broj automatskih oruđa. Neorganizovano povlačenje dovelo je do gomilanja boraca a ovo do velikih gubitaka od braniočeve vatre. Ubrzo je počela da dejstvuje i neprijateljska avijacija koja je podigla borbeni moral neprijatelju pa je ovaj preduzimao i kraće ispade ka našim snagama nanoseći im gubitke.

Ovdje se osvetila samouvjerenost komandovanja. Donoseći odluku da se po svaku cijenu Udbina zauzme, nije se predvidjelo šta će se raditi u slučaju ako se pretrpi neuspjeh. Nesumnjivo da je bilo korisno zauzeti Udbinu, tim prije što se nalazila u unutrašnjosti slobodne teritorije, ali ipak to nije bilo toliko značajno da se napad morao izvesti »po svaku cijenu«, a još manje da se ne predvidi šta valja činiti u slučaju povlačenja.

Kako posada u Udbini nije imala nikakve veze s okolnim neprijateljskim garnizonima pa ni s komandom svog matičnog 12. pješadijskog puka u Bihaću, za napad se relativno kasno saznalo i to na osnovu avio-izviđanja. Kao i obično ujutro 22. augusta iz Zagreba je u Udbinu upućen jedan avion s hranom, municijom i poštom, ali se on vratio kad je posada aviona primijetila da je Udbina napadnuta. Odmah nakon toga o napadu su obaviješteni Ministarstvo hrvatskog domobranstva, Glavni stan Poglavnika i posada u Bihaću. Nakon toga su, po naređenju Ministarstva hrvatskog domobranstva, iz Zagreba i Bihaća upućeni pojedinačni avioni sa zadatkom da posadi prenose municiju, izviđaju i bombarduju partizanske položaje. Samo jedan avion »DO 17« u dva uzlijetanja u vremenu od 12,30 do 14 i od 16,05 do 18,40 sati, pored mitraljiranja, bacio je na naše položaje i na neka sela oko Udbine 168 bombi po 12 kilograma.[7] Od ovog i drugih bombardovanja 2. brigada je također imala znatne gubitke. Posada aviona koja je izviđala oko Udbine od 17,30 do 18 sati izvijestila je da se borbe oko Udbine više ne vode, da se pred rovovima vide gomile mrtvih partizana i da je od bombardovanja u selima Mekinjaru, Bukovcu i Visuću zapaljeno više kuća. Na osnovu ovih i drugih podataka dobijenih izviđanjem iz zraka odlučeno je: da se ujutro 23. augusta uputi jedan avion u izviđanje, da se preduzme bombardovanje sa što većim brojem aviona »DO 17« i da se, ako je moguće spuštanje aviona, u Udbinu prebaci veća količina municije i pojačanje

7 AVII, k. 13, br. reg. 23 1—10.

u ljudstvu, a ako se avioni ne budu mogli spuštati, municija baci u Udbinu i uspostavi veza s posadom.[8]

3. Drugi napad

Iako su jedinice u toku napada i prilikom povlačenja pretrpjele velike gubitke, Štab 2. brigade izdao je 22. augusta naredbu broj 2 za ponovni napad na Udbinu noću između 22. i 23. augusta, s namjerom da se posada uništi i mjesto zauzme.® Šta je štab brigade poslije svega navelo da se odluči na ponovni napad, iz dokumenata s kojima raspolažemo, nije se moglo saznati. Najvjerovatnije da se štab brigade nadao da će ponovo zauzeti Gradinu i to iskoristiti za ovlađivanje Udbinom. Možda je novi napad naredio i komandant 1. operativne zone Hrvatske. Ako nije, on ga je svakako odobrio jer se nalazio na komandnom mjestu zajedno sa štabom brigade.

Plan za ponovni napad samo se unekoliko razlikovao od prethodnog plana «a napad. Glavni udar trebalo je sada nanijeti s istoka na Gradinu, pravcem kojim je napadao bataljon »Stojan Matić«, s namjerom da se probije neprijateljska odbrana na tom pravcu i ovlada Gradinom, zatim ubacivanjem svježih snaga kroz napravljenu brešu ostvari ono što se nije postiglo u prethodnom napadu.

Bataljoni su dobili zadatak da napadaju istim pravcima kao i prethodne noći. Jedino je bataljon »Velebit« (bez jedne čete s kojom je bio ojačan bataljon »Mićo Radaković«) prebačen na pravac glavnog udara da kao drugi ešalon nastupa iza bataljona »Stojan Matić«. Kad ovaj zauzme Gradinu, da se brzo ubaci kroz stvoreni otvor u odbrani neprijatelja i energično nastupa s jednom četom u pravcu kuće Majerle a s drugom prema zgradi u kojoj je bilo sjedište sreza i ovlađuje njima.

Jedna četa bataljona »Bićo Kesić« upućena je u Komić radi obezbjeđenja od neprijatelja u Lovincu. Baterija topova bila je podijeljena po oruđima, tako da je haubica ostala na starom vatrenom položaju kod Karaule a raspolagala je još samo s dvije granate. Jedan brdski top postavljen je također kod Karaule i stavljen pod komandu komandanta bataljona »Ognjen Priča«, drugi u Bulića gaju, a treći iza bataljona »Velebit« pod komandom njegovog komandanta.

Snabdijevanje, zbrinjavanje ranjenika i veza imali su da funkcionišu na način kako je to hilo predviđeno za prethodnu noć. Komandno mjesto štaba brigade premješteno je u rejon Karaule. Radi uznemiravanja neprijatelja bataljoni su dobili zadatak da 22. augusta u 22.30 sati izvrše demonstrativan napad na Udbinu. Glavni napad trebao je da počne u 2,30 sati 23. augusta.

Poslije završenih priprema bataljoni su u određeno vrijeme krenuli u napad na Udbinu. Međutim, neuspjeh prethodne noći i teški gubici do tada paralisali su njihovu udarnu snagu, tako da on tada nisu bili u stanju da bilo šta efikasno učine. Zbog toga je taj obnovljeni napad izveden mlako i neodlučno zbog čega je ličio na demonstraciju. Otuda i ovaj ponovljeni pokušaj ovlađivanja Udbinom nije uspio. Najzad je postalo jasno da se Udbina ne može zauzeti raspoloživim snagama i sredstvima. Jedinice su povučene u obližnja sela radi odmora i sređivanja, zadržavajući Udbinu u širokoj blokadi s angažovanjem manjih snaga.

8 Avn, k. 13, br. reg. 22/1—6.
• AVII, k. 801, br. reg. 2—1/1.

U napadu na Udbinu 2. brigada s ojačanjima pretrpjela je teške gubitke u ljudstvu i materijalu kakve su partizanske jedinice rijetko doživljavale u napadima u toku narodnooslobodilačkog rata. Poginula su 94 a ranjen 161 borac, od kojih je kasnije umrlo 10. To znači da je ukupno izbačeno iz stroja 255 boraca ili 20%>. Pored toga izgubljene su 52 puške, 6 puškomitraljeza, I minobacač i 1 top.[10] Gubici neprijatelja nisu se mogli ustanoviti.

Poslije povlačenja jedinica 2. brigade u okolna sela, neprijatelj je nastavio bombardovanje iz zraka i ispadima iz mjesta. Kako se avioni u toku 23. augusta još nisu mogli spuštati kod Udbine, posada je šifrom javila: da je napadnuta i opkoljena sa svih strana, da joj je potrebna pomoć i municija, te da je ostala bez vode.[11] U vezi s tim njoj je u toku dana u više navrata iz aviona bacana municija i hrana. Istovremeno je dva puta preko talijanske vojne misije u Zagrebu tražena intervencija Talijana vazduhoplovstvom i iz Gospića. Tek 27. augusta Talijani su na ovaj zahtjev iz aviona u Udbini bacili jednu tonu hrane i golubove pismonoše radi održavanja veze.[12] Kako se voda nije mogla transportovati zračnim putem, u Udbinu je 24. augusta, po naređenju domobranskog generalštaba (Glavnog stožera), pored municije i hrane bačeno i 1.800 limunova.[13] Riješeni su bili da po svaku cijenu održe Udbinu, važno uporište i osmatračnicu isturenu u centru partizanske slobodne teritorije u Lici.

Po naređenju Glavnog stana Poglavnika iz Bihaća je u toku 31. augusta i 1. septembra[14] avionom bila prebačena u Udbinu jedna četa ustaša iz sastava ličkog ustaškog zdruga (brigade). Time je opasnost po Udbinu za izvjesno vrijeme bila otklonjena.

Kad se analizira napad na Udbinu i uzroci neuspjeha, onda tu prije svega nije bilo ostvareno iznenađenje. Neprijatelj je u Udbini mjesecima bio okružen i ugrožen pa je budno pratio sve pokrete partizana u neposrednoj blizini. Posmatrano s te tačke, iznenađenje se nije moglo ni postići. Iako je štab brigade nastojao da sačuva u tajnosti vrijeme početka napada, neprijatelj je doznao za napad i spremno ga dočekao, riješen da ga odbije po svaku cijenu. Izostankom iznenađenja izostao je jedan od bitnih faktora od koga je zavisio uspjeh.

Nepovoljna okolnost bila je i ta što napad nije izveden jednovremeno. Pojedini bataljoni zakasnili su od 30 do 60 minuta što je još više umanjilo efekat i snagu prvog udara i omogućilo braniocu da na pojedinim pravcima spremnije dočeka napadače. Slaba je bila i koordinacija rada između bombaških odjeljenja i četa iz kojih su ona formirana. Pojedine su čete u toku nastupanja ka jurišnom položaju mnogo zaostale iza bombaških odjeljenja, tako da su ova bila uništena prije nego su mogla biti vatrom podržana od svojih četa. Poslije su čete bile prisiljene da pod dejstvom snažne braniočeve vatre same bezuspješno pokušavaju da naprave prolaz kroz žičanu prepreku i liniju rovova pri čemu su pretrpjele velike gubitke.

Analizirajući napad na Udbinu, Štab 2. brigade je u Operativnom izvještaju br. 30 upućenom 12. septembra 1942. Štabu 1. operativne zone Hrvatske, pored

10 Zbornik, V — 7, str. 144.

11 AVII, k. 13. br. reg. 23/1.

12 Zbornik, V — 6, str. 369.

13 AVII, k. 13, br. reg. 25/1—11.

14 Prebacivanje Je vršeno samo s jednim avionom pa je zbog toga trajalo dva dana. (AVII, k. 113, br. reg. 36/15—8 i 9)

ostalog, napisao da su najveći propusti bili — »u slaboj elastičnosti svih štabova bataljona i štaba brigade. Brzo snalaženje kod bataljona »Stojan Matić« moglo nam je da donese uspjeh — pad Udbine. Da se taj bataljon bolje snašao, i da je iskoristio prodor i zabunu s još snažnijim jurišem barem do prvog reda kuća, situacija bi bila sasvim drukčija i za nas kudikamo bolja. Isto tako da je štab brigade odmah poslao tamo rezervni bataljon i da je taj uspio da se dokopa rovova prije nego smo izgubili te položaje, pa da je onda kao svjež produžio s prodiranjem unutra, Udbina bi bila pala. Istina je i to da štab brigade uslijed neuočenih signala o padu Gradine nije ni pozitivno znao da je Gradina u našim rukama i kada je saznao Gradina je već ponovo bila njihova. Možda i ne bi rezervni bataljon za 25—30 minuta, koliko je Gradina bila u našim rukama, uspio da dođe do Gradine. Slabo održavanje veze i spora veza ovoga puta zadala nam je ogroman udarac. Bukvalno shvaćanje naređenja i odsustvo svake inicijative kod starješina isto tako nas je skupo koštalo. Većina žrtava pala je zbog toga što se nije znalo povući na vrijeme.. .«[15]

Na kraju spomenutog izvještaja štab brigade je iznio i mišljenje da se Udbina s postojećim planom mogla zauzeti, da se nije išlo na iznenađenje i da se napadalo danju. Bataljone je trebalo dan dva grupisati oko Udbine što bi im omogućilo da se detaljno upoznaju s pravcima napada, uoče neprijateljske bunkere i najslabije branjene prilaze mjestu. Očekivanje napada — neprijatelja bi izmorilo i nervno iscrpio. Artiljerija bi svakako uspjela da na jednom odsjeku uništi utvrđenja što bi se moglo iskoristiti za prodor u grad bez većih gubitaka. Ovako je mislio štab brigade poslije neuspjelog napada. Da li bi napad po danu uspio nepotrebno je sada nagađati.

U svom izvještaju od 19. septembra 1942. upućenom komandantu partizanskih odreda Hrvatske Štab 1. operativne zone konstatovao je da su uzroci neuspjeha u napadu na Udbinu uglavnom bili: nepoznavanje neprijatelja i kvaliteta njegove odbrane, slabo funkcionisanje veze, kao i niz nesretnih okolnosti kao što su vidnost zbog mjesečine, zabuna tenkiste koji je gađao po našem streljačkom stroju, slabi pogoci topova i dr. Gubici u ljudstvu pravdani su time što je borbenost partizana bila visoka pa su jurišali na neprijateljsku žicu i rovove ne obzirući se na žrtve.[16]

Polazeći od dokumenata s kojima raspolažemo nemamo razloga da ne vjerujemo gornjim ocjenama. Ipak i pored njih nameće se zaključak da za napad na dobro utvrđenu i branjenu Udbinu nije trebalo angažovati tek formiranu i neiskusnu 2. brigadu. Zadatak da »po svaku cijenu« zauzme Udbinu bio je za nju nerealan jer mu još nije bila dorasla. Njen neuspjeh, praćen velikim gubicima, mogao je da ima veoma negativne posljedice kako za brigadu tako i za narod Like. Međutim, zahvaljujući intenzivnom partijsko-političkom radu (tada je u brigadi bilo oko 50 članova Partije i oko 150 članova SKOJ-a), odmoru, popuni novim borcima, brigada se brzo oporavila, tako da je već početkom septembra spremno krenula u nove okršaje obogaćena jednim skupo plaćenim iskustvom.

15 Zbornik, V — 7, str. 143.

iS Zbornik, V — 7, str. 183.

Milan Rapaić Klica

Partizanski komandir Dane Lužajić

Dane Lužajić se rodio 1922. godine u selu Jezercu u seoskoj porodici, od oca Bude i majke Milke bez koje je ostao dok je još bio mali, tako da je nije ni zapamtio. Mada je ta porodica, prema tadašnjim ličkim mjerilima, spadala u srednje imućne, ona je objektivno bila siromašna. Škrta lička zemlja, tu na prijevoju između Male Kapele i Plješevice pokraj samih Plitvičkih jezera, nije obezbjeđivala egzistenciju od poljoprivrede gotovo ni jednom tamošnjem seoskom domaćinstvu. Zbog toga se kruh morao zarađivati, pored obrađivanja zemljišta i radom u šumi, održavanjem cesta, kirijanjem, a nešto se moglo dobiti i od turizma.

U tom pasivnom kraju život je bio težak i mukotrpan, tako da se jedva sastavljao kraj s krajem. Sve je to osjetio i Dane još u djetinjstvu. Odmah po završetku osnovne škole morao je, kao najstarije dijete, zajedno s ocem da obavlja sve seoske i druge poslove. Teško radeći za bijednu zaradu, istovremeno je gledao kako žive gospoda — hotelijeri i turisti u Plitvicama, rano je počeo da osjeća socijalnu nepravdu u predratnom kapitalističkom društvu. Zbog toga se kod njega, kao i kod većine omladine toga kraja, počinje da razvija osjećaj bunta protiv nepravde. On tada nije znao kako da se oslobodi takvog položaja, ali je osjećao da je takav život nedostojan za čovjeka, pogotovo što je bio svjestan svojih vrijednosti. Već u osamnaestoj godini spadao je među istaknutije mladiće u selu, kako po svom lijepom izgledu, tako i po karakternim osobinama. Bio je cijenjen i voljen u svom kraju, kako kod mladih, tako i kod starijih.

Godine 1939. Dane odlazi u Pješadijsku podoficirsku školu u Beograd misleći da će na taj način riješiti svoje životne probleme. U njoj je ostao dvije godine, uspješno je završio i u proljeće 1941. godine postao podnarednik Jugoslavenske vojske. Raspadom Kraljevine Jugoslavije zarobljavaju ga Nijemci na frontu prema Austriji. Dane bježi iz zarobljeništva i stranputicama se vraća kući u svoje rodno Jezerce. Pred ustaškim progonima otac mu bježi u Švicarsku. Danu hapse ustaše, tuku ga i muče i kada su mislili da to neće preživjeti, puštaju ga. Od tada se on skriva po obližnjim šumama. Kada je 30. juna 1941. godine narod tadašnje plitvičke općine protjeran u Bosnu u okolinu Drvara, Dane kroz šume odlazi za svojom porodicom da bi joj se priključio.

U ustanku 27. jula 1941. godine Dane učestvuje u napadu na ustaško-domobransku posadu u Drvaru i tad je ranjen u desnu ruku. Tako se na početku ustanka bezrezervno opredijelio za oružanu borbu postavši jedan od najistaknutijih boraca iz Jezerca, malog ali gordog i ponosnog sela. Svi njegovi stanovnici, od pionira do starca, borili su se ili pomagali NOP. Zbog toga je u toku NOR-a Jezerce bilo potpuno spaljeno, a njegovo stanovništvo smanjeno za više od jedne četvrtine. Sve je uništeno, samo se groblje širilo i povećavalo. U toj sredini razvijao se, odgajao i borio Dane Lužajić.

Po povratku iz Bosne aktivno s omladinom pomaže NOP, a kada mu je zacijelila rana, pred kraj 1941. godine, odlazi u partizanski udarni vod bataljona »Ognjen Priča«. U tom vodu u borbama oko Korenice odmah se počeo isticati

hrabrošću, a s obzirom da je uz to bio aktivni podoficir i profesionalni vojnik brzo je postao komandir odjeljenja, gdje je još više došla do izražaja njegova sposobnost i hrabrost U proljeće 1942. godine postavljen je za komandira voda pa dalje potvrđuje i ističe svoje kvalitete.

Početkom juna 1942. godine Dane je postavljen za komandira 1. čete u novoformiranom bataljonu »Mićo Radaković«. Do tada on je kroz borbu stekao veliki ugled kao sposoban i hrabar starješina, prisan i dobar drug, tako da je od prvog dana u četi i bataljonu primljen s velikim povjerenjem i simpatijama. To je bilo veoma značajno za uspješno komandovanje i rukovođenje. Kao komandir čete pokazao je primjernu sposobnost u vođenju jedinice kroz borbu. Bio je dovoljno stručan, hrabar, smion i uporan. Posebno se isticao ličnom hrabrošću čime je davao primjer drugim borcima i nadahnjivao ih za podvige. Svojim lijepim likom izazivao je simpatije u sredinama gdje se kretao. Razvijenim smislom za komunikaciju s borcima i narodom, prisnim držanjem i pažljivim drugarskim ophođenjem, brzo je sticao naklonost i povjerenje rukovodilaca, boraca, kao i svih s kojima je dolazio u dodir. Zbog svih tih pozitivnih osobina, ovaj mladi starješina je bio jedan od najomiljenijih i najperspektivnijih u svojoj jedinici.

Međutim, naša borba nije bila laka. Tražila je i uzimala velike žrtve, ne samo materijalne već i ljudske. Svoje živote su u velikom broju davali oni najistaknutiji, najhrabriji i najbolji. Među takve je spadao i Dane. On je 22. augusta 1942. godine smrtno ranjen prilikom napada na utvrđeno i dobro branjeno ustaško uporište Udbinu. U jurišu, na čelu svoje čete, ostao je na bodljikavoj žici izrešetan mitraljeskim rafalom. Čitav bataljon je pretrpio velike gubitke, posebno njegova četa, izgubivši mnoge junake i drugove. Borci nisu htjeli da ostave svoga Danu na žici. Po cijenu novih žrtava izvukli su omiljenog komandira ispod neprijateljskih rafala i prenijeli ga u sanitetsko previjalište u Šalamunić. Međutim, rane su bile tako teške da ih nije mogao izdržati ni Danin mladi i snažni organizam. Podlegao je tim ranama u svojoj dvadesetoj godini kao jedan od najpopularnijih komandira četa u čitavoj Lici.

Gubici koje je bataljon »Mićo Radaković« pretrpio u napadu na Udbinu, (skoro pola bataljona poginulih i ranjenih), bolno su odjeknuli kod boraca i naroda toga kraja. Partizani su posebno žalili svoga saborca i starješinu Danu Lužajića. To je zaista bio veliki gubitak. Izgubili smo jednog vrsnog i perspektivnog starješinu. Naročito ga je žalilo njegovo Jezerce koje je ostalo bez još jednog od svojih istaknutih sinova i boraca.

Spaso Zaklan

Koreničkі područni bataljon i Udbinska četa od formiranja do proljeća 1943. godine

Formiranje Koreničkog područnog bataljona i Udbinske čete

U drugoj polovini 1942. godine došlo je do znatnih i dosta naglih organizacijskih promjena u vojnoj organizaciji ličkih jedinica i komandi. U toku ljeta od tri lička partizanska odreda formirane su 1, 2. i 9. partizanska brigada Hrvatske, odnosno 1, 2. i 3. lička brigada kako su ubrzo nazvane. U situaciji kad se znalo da formirane brigade neće biti vezane za određene rejone, koje su do tada odredi držali, pred Štab Grupe NOPO za Liku postavilo se pitanje buduće zaštite slobodne teritorije. Na Petoj konferenciji štabova jedinica Grupe NOPO za Liku, uz prisustvo komandanta 1. operativne zone NOPO Hrvatske, 25. augusta 1942. godine raspravljano je o svim vojnim i političkim pitanjima na sektoru Like pa vjerovatno i o budućoj zaštiti i organizovanju slobodne teritorije.

Kao rezultat ove konferencije, naročito naredbi Vrhovnog štaba i Glavnog štaba Hrvatske o organizovanju pozadinskih vojnih vlasti, Štab 1. operativne zone NOPO Hrvatske obrazovao je krajem septembra 1942. godine Komandu ličkog područja koja je počela s radom 1. oktobra u Šalamuniću. Pod nju su stavljene sve preostale jedinice poslije formiranja brigada od Ličke grupe odreda koja je tada rasformirana i to: 2. bataljon (gračački) rasformiranog 3. ličkog odreda, Omladinska četa i dva voda rasformiranog ličkog, dva voda iz Krbavskog bataljona rasformiranog 2. ličkog odreda, straža, Tehnička i Inžinjerijska četa Štaba Grupe odreda za Liku i neke druge manje jedinice i ustanove. Od ovih jedinica novomobilisanih boraca Komanda ličkog područja je u prvoj polovini oktobra 1942. godine formirala Koreničkі i Gospićkі područni bataljon i Udbinsku četu, s perspektivom prerastanja u bataljon, a 2. bataljon 3. ličkog odreda preimenovala je u Gračačko-lapački područni bataljon.

Kao jezgro za formiranje Koreničkog područnog bataljona poslužila su dva voda Krbavskog bataljona i straža rasformiranog Štaba Grupe odreda za Liku. Ostalo ljudstvo moralo se prikupiti prvenstveno od poodraslih omladinaca koji su iz bilo kojih razloga zaostali iza formiranja brigada, pa i ljudi do 40 godina starosti koje smo, dok za njima nije bilo potrebe, smatrali starim. Nosioci i organizatori popune ovog bataljona bili su kotarski i općinski komiteti SKOJ-a, jer su to bile organizacije već uhodane za takve zadatke, tim prije što vojno-pozadinski organi u to vrijeme još nisu bili potpuno osposobljeni za rad. Najveću pomoć pri izvršenju ovog zadatka pružili su im mjesni narodnooslobodilački odbori.

Za formiranje 1. čete ovog bataljona na Ljubovu kao jezgro poslužio je jedan od dva spomenuta voda Krbavskog bataljona. Ostalo ljudstvo aktivirano je iz sela Široka Kula, Kuzmanovača, Ljubovo i Bunić. Komandir ove čete bio je Ilija Repac iz sela Ćukovac kod Široke Kule. Dužnost političkog komesara u toku formiranja čete vršio je Ilija Jurić iz Visuća, inače politički delegat

Krbavskog voda, a po završenom formiranju za političkog komesara postavljen je Duro Obradović iz Divosela kod Gospića.

Druga četa je formirana u rejonu Gornjeg Babina Potoka, a kao jezgro poslužio je vod Krbavskog bataljona. Ostalo ljudstvo aktivirano je iz sela Turjanski, Gornji i Donji Babin Potok i iz Korenice. Njen komandir bio je Petar Pavković, a politički komesar Mane Radaković, oba iz Jošana.

U rejonu Prijeboja formirana je 3. četa. Za njeno jezgro poslužila je straža rasformiranog Štaba Grupe odreda za Liku. Ostalo ljudstvo aktivirano je s područja Bunića, Bjelopolja, Ličkog Petrovog Sela i Korenice. Poslije bihaćke operacije i oslobođenja Ličkog Petrovog Sela, 3. novembra 1942. godine, ova četa je prebačena u Turjanski radi zatvaranja pravca Vrhovine — Turjanski, te je u tom periodu popunjavana i borcima iz Turjanskog, Crne Vlasti, Donjeg Babina Potoka i Rudopolja. Za komandira čete postavljen je Dušan Vlaisavljević iz sela Debelo Brdo, a za političkog komesara Mile Lukić iz sela Trnavca. Po njihovom odlasku na nove dužnosti, u decembru 1942. godine, zamijenili su ih Nikola Vukmirović iz Ljubova i Spaso Zaklan iz Šalamunića.

Štab Koreničkog područnog bataljona nakon formiranja nalazio se u Korenici odakle se ubrzo premjestio u Turjanski. Štab bataljona su sačinjavali: komandant Mile Opsenica iz Ljubova, politički komesar Mile Đukić iz Kurjaka, zamjenik političkog komesara Nikola Dmitrašinović iz Bunića, zamjenik komandanta Milan Glumac iz Vrela Korenice, operativni oficir Miloš Uzelac iz Vrepca i omladinski rukovodilac bataljona Spaso Zaklan iz Šalamunića. U decembru 1942. godine došlo je do promjena u štabu bataljona pa je za komandanta došao Ilija Repac, dotada komandir 1. čete, za političkog komesara Stevo Ilić iz Mazina, za zamjenika komandanta Nikola Marelj iz Šalamunića i za omladinskog rukovodioca Rajko Kosanović iz Visuća.

Udbinska četa formirana je od seoskih straža sela oko Udbine i aktiviranjem poodrasle omladine iz ovih sela te zaostalih boraca Krbavskog bataljona i drugih jedinica. Za komandira čete određen je Milan Majstorović iz Čojluka, za političkog komesara Velimir Hrnjak iz Debelog Brda, za zamjenika komesara Dragija Basta iz Srednje Gore i za obavještajnog oficira Staniša Marinković iz Jošana. Četa je zbog njenog velikog zadatka blokade ustaša na Udbini povremeno ojačavana i drugim manjim jedinicama.

Korenički područni bataljon i samostalna Udbinska četa uporedo s formiranjem vodili su i borbe s neprijateljem. Popunjavanje s borcima vršeno je na položajima za odbranu. Korenički bataljon bio je uglavnom popunjen do polovine oktobra kada je imao preko 200 ljudi, dok se Udbinska četa popunjavala nešto sporije, tako da je tek krajem oktobra imala oko 100 boraca.

Na prijedlog Komande ličkog područja, Štab 1. operativne zone Hrvatske od područnih bataljona — Gospićkog, Koreničkog i Gračačko-lapačkog i Udbinske čete formirao je krajem oktobra 1942. godine Lički partizanski odred koji je u početku nosio naziv 1. lički partizanski odred, zatim kratko vrijeme 3. lički odred da bi se u januaru 1943. godine ustalio naziv Lički partizanski odred, bez ikakvog broja. U ovom odredu Korenički područni bataljon preimenovan je u 3. bataljon Ličkog partizanskog odreda.

Borbe Koreničkog bataljona

Odmah nakon formiranja Korenički područni bataljon je na frontu širine od oko 50 km zatvorio pravce koji iz Gospića, Vrhovina i Bihaća izvode u

Korenicu. Prema bataljonu je bila raspoređena glavnina talijanske divizije »RE«, jake ustaške, domobranske i četničke snage. Zadatak bataljona bio je utoliko teži što na njegovom sektoru nisu dejstvovale brigade 6. ličke divizije i što su one od 20. oktobra pa do početka decembra 1942. godine dejstvovale van Like. Bataljon je s 1. četom sve do završetka četvrte neprijateljske ofanzive zatvarao pravac Gospić — Ljubovo — Bunić — Korenica, s osloncem na selo Kuzmanovaču i zaseoke Rakiće i Vukmiroviće. Pored borbi četa je u ovom periodu bila vrlo aktivna i u suzbijanju šverca, špijunaže i veza između Široke Kule, Podlapače, Perušića i Čanka. U tome cilju više puta je postavljala zasjede u rejonu Staze i Kose, hapsila sumnjiva lica, oduzimala namirnice koje su bile namijenjene švercu i neprijatelju u Širokoj Kuli i Perušiću. Ova četa je 12. oktobra 1942. godine odbila vrlo jake talijanske snage koje su se iz rejona Široke Kule pokušale probiti preko Ljubova u Bunić i Korenicu. Četa je imala jedan vod isturen prema Širokoj Kuli, a s druga dva branila je Kuzmanovaču i Rakiće. Poslije jake artiljerijske pripreme Talijani su krenuli u napad, ali su uspjeli potisnuti samo prvi istureni vod. Međutim, kad su došli pod unakrsnu vatru druga dva voda i kad su se pojavili dijelovi 3. ličke brigade iz pravca Vrepca, oni su se povukli u Široku Kulu. Narednog dana Talijani su ponovili napad, ali su opet bili odbijeni. A kada su 8. novembra ustaše iz Široke Kule došle u Vranu glavicu da sijeku drva, jedan vod ove čete privukao im se na blisko odstojanje, otvorio vatru na njih i natjerao ih da se povuku u Široku Kulu.

Noću između 8/9. januara 1943. godine četa je ostavila slabije snage na položajima za odbranu pravca Široka Kula — Ljubovo, a 40 boraca s jednim puškomitraljezom uputila je da prekinu željezničku prugu između Gospića i Ličkog Osika. Odmah po izbijanju na prugu i rasporedu za izvršenje zadataka, primijetili su da se ka njima kreće patrola Talijana od 12 vojnika. Sačekali su ih u zasjedi i jednog ubili a 9 zarobili. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez, 8 pušaka, oko 1000 metaka i 20 ručnih bombi. Borci predvođeni komandantom Ilijom Repcem i političkim komesarom čete Đurom Obradovićem pokazali su veliku hrabrost i umješnost u hvatanju neprijatelja. Budući su nakon toga očekivali intervenciju jačih neprijateljskih snaga, povukli su se sa zarobljenim Talijanima na Ljubovo a da prugu nisu prekinuli.

Prva tri dana na početku četvrte neprijateljske ofanzive 1. četa se sama uspješno suprotstavila napadu 2. puka talijanske divizije »RE« i 34. ustaške bojne na pravcu Lički Osik — Ljubovo — Bunić — Korenica. S četom se tada nalazio i komandant bataljona Ilija Repac koji ju je i rasporedio za odbranu na taj način što je njene glavne snage zadržao u zahvatu duž puta Široka Kula — Ljubovo, u visini zaseoka Serdari i Senokosa, dok je u zaselak Nikšići, na kotu 773 i na Gradinu (tt 912) isturio borbena obezbjeđenja, a radi obezbjeđenja desnog boka i zatvaranja pravca Široka Kula — Kuzmanovača uputio je 1. vod u rejon kota 702 — Gradina (k. 882). Neprijatelj je počeo napad 20. januara 1943. godine ujutro uz podršku artiljerije i tenkova. Nastupajući vrlo oprezno, on je te noći uspio samo da potisne borbeno obezbjeđenje iz rejona Nikšići koje se povuklo u zaselak Serdari. Narednog dana neprijatelj je sa skijaškim jedinicama nadirao u pravcu Kuzmanovače, ali nije uspio zbaciti 1. vod s Gradine. A kada je 23. januara neprijatelj počeo da napada u zahvatu ceste prema Ljubovu, na položaju na Tepšanovcu i kod zaseoka Mileusnići dočekao ga je tada pristigli 2. bataljon 2. ličke brigade zajedno s dijelovima 1. čete. Nakon duže borbe neprijatelj se uspio probiti do zaseoka Mileusnići,

ali je bočnim protivnapadom pristiglog 1. bataljona 2. brigade i snaga s fronta odbačen ka Senokosu. U toku slijedećih dana 1. četa je držala položaj između 1- i 2. bataljona 2. ličke brigade na Ljubovu. Ona se upravo borila na Čardaku, sjeverno od Rakića, ključnoj tački odbrane, dok je neprijatelj nije 27. januara zbacio s tog položaja. U toku narednih dana četa je zajedno s bataljonima *2.* brigade upornom odbranom i protivnapadima sprečavala prodor neprijatelja u Krbavsko polje sve do 2. februara kada je napuštena odbrana ovog pravca, zbog proboja neprijatelja u Korenicu od Vrhovina. Nakon toga četa se povlači ka Turjanskom odakle se vraća u Kuzmanovaču odakle ometa neprijateljev saobraćaj na cesti Široka Kula — Ljubovo.

Do napada na Bihać i oslobođenja Ličkog Petrovog Sela 3. novembra 1942. godine 2. četa bataljona je zatvarala pravce Vrhovine — Gornji Babin Potok — Korenica i Vrhovine — Turjanski Trnavac — Krbavica. Po oslobođenju Ličkog Petrovog Sela drugi pravac odbrane preuzela je 3. četa, a ona se u cjelini koncentrisala za odbranu prvog pravca. Sredinom oktobra oko 200 četnika iz Vrhovina napalo je jedan njen vod u Donjem Babinom Potoku. Pred desetorostruko nadmoćnijim neprijateljem vod se povukao na Čudin Klanac gdje je s još jednim vodom zaustavio dalji prodor četnika, a zatim ih odbacio natrag u Vrhovine. .*

S položaja na Čudinom Klancu borci čete su 8. novembra otkrili da se neki četnici iz Donjeg Babinog Potoka prebacuju u pravcu Plitvica. U vezi s tini komanda 2. čete je uputila jedan vod da ih pohvata ili pobije, ali su oni blagovremeno poslije kratke borbe pobjegli. Istog dana 2. vod ove čete imao je više uspjeha jer je kod Vrhovina, poslije kraće borbe, uhvatio dvojicu ustaša i zaplijenio 1 pušku. Sedamnaest dana kasnije, 25. novembra, oko 500 četnika iznenadilo je ovu četu u Gornjem Babinom Potoku napadom iz više pravaca: Međutim, borci, a naročito komandir i politički komesar čete Petar Pavković i Mane Radaković, iako iznenađeni, nisu se zbunili. Hitno su prikupili četu i krenuli na juriš u pravcu Končareva Kraja a po izbijanju iz okruženja odmah su organizovali protivnapad. Sad su četnici bili iznenađeni ovakvim obrtom pa su se dali u bjekstvo, ostavivši 4 mrtva i jednog zarobljenog, dok je u četi poginuo jedan borac.

Krajem novembra i početkom decembra 1942. godine četnici su se posebno aktivirali. Svakog dana vršili su pritisak na položaje 2. čete kod Gornjeg Babinog Potoka. Ovakva aktivnost omogućilo im je to što je tada 4. lički partizanski odred iz Gacke doline upućen na Kordun u sastav 1. partizanske brigade Hrvatske pa su skoro sve snage iz Gacke doline mogli da prikupe na širem području Vrhovina. Oni su 9. decembra izvršili snažan napad na 2. četu, ali ih je ona poslije duže borbe natjerala na povlačenje.

Po naređenju Štaba ličkog partizanskog odreda ova četa je 23. decembra upućena u sastav 2. udarnog bataljona spomenutog odreda a mjesto nje je u 3. bataljon (Korenički) stigla nova 2. četa iz rasformiranog 4. bataljona Ličkog partizanskog odreda. Ova četa je 26. decembra stigla u Turjanski i zatvorila pravac Vrhovine — Crna Vlast — Turjanski — Trnavac, dok je u rejon Gornjeg Babinog Potoka prebačena 3. četa 3. bataljona (Koreničkog) iz Turjanskog. Već 28. decembra nova 2. četa uputila je jednu desetinu u selo Crna Vlast sa zadatkom da iznenadi i uhvati četničku patrolu koja je češće upadala u ovo selo. U kratkom sukobu s četničkom patrolom ona je uspjela da zarobi jednog četnika s puškom, dok su ostali iz patrole uspjeli pobjeći.

Nova 2. četa ostala je na ovim položajima cio januar i februar 1943. godine. U toku četvrte neprijateljske ofanzive na njene položaje uglavnom su napadali četnici, ali je ona na opće zadovoljstvo uspjela da odbije sve njihove napade i to u 2 do 3 dana sama, a zatim u sadejstvu s 4. bataljonom 2. brigade koji je u Turjanski stigao 24. januara 1943. godine. Već prvog dana četvrte neprijateljske ofanzive, 20. januara, četnici su napali ovu četu iz pravca Vrhovina. Njeno borbeno obezbjeđenje prihvatilo je borbu s neprijateljem u zaseoku Bogdanovići odakle se povukla na Klanac (k. 759), između Crne Vlasti i Turjanskog, gdje se nalazila glavnina čete. Dobro organizovanom vatrom s Klanca četa je uspjela da zadrži neprijatelja i da mu ne dozvoli dalji prodor.

Najjači napad na ovu četu četnici su izvršili 31. januara. Toga dana oni su kroz šumu pod zaštitom mraka uspjeli da se neopaženo privuku dijelovima čete 1 da ih okruže. Borci u okruženju dali su žestok otpor četnicima i zajedno s dijelovima čete koji su bili van okruženja, nakon višesatne borbe uspjeli da odbace četnike nanijevši im gubitke od 3 mrtva. Četnici su uspjeli da ubiju naša tri borca, tri da rane i da ih zarobe od kojih se jedan ubio u njihovom zatvoru, a dvojica su kasnije pobjegla iz zatvora i ponovo se vratila u partizane. Ovo je ujedno bio i posljednji napad četnika na ovu četu u toku četvrte neprijateljske ofanzive, koja je s velikim naporom, a naročito do dolaska 4. bataljona 2. brigade, uspjela da održi Turjanski u svojim rukama. U toku ovog jnapada 4. bataljon 2. brigade je bio upućen ka Končarevu Kraju i Gornjem Babinom Potoku, tako da je četa ponovo ostala sama u odbrani Turjanskog odakle je u toku februara 1943. godine dejstvovala prema Crnoj Vlasti i tunelu Vučjak.

Odmah nakon formiranja i 3. četa je iz rejona Prijeboja otpočela da dejstvuje prema neprijatelju u Ličkom Petrovom Selu i u širem rejonu Bihaća. Jedna njena desetina u toku noći između 14. i 15. oktobra s komandirom čete Dušapom Vlaisavljevićem smjelo se spustila niz padine Plješevice u selo Zeljavu i postavila zasjedu ustašama. U kratkom sukobu ubijena su 2 ustaše, zaplijenjene 2 puške s municijom, 6 ručnih bombi i kola s volovskom zapregom. Desetina nije imala gubitaka. U napadu na Ličko Petrovo Selo 2/3. novembra četa je po vodovima pridata bataljonima 2. ličke brigade. Borci čete, kao već dobri poznavaoci ovog terena i sistema odbrane neprijatelja, dobili su zadatak da budu vodiči i predvodnici napada na selo. Uspjehu napada znatno su doprinijeli i borci ove čete.

, Vod ove čete, koji je odmah po oslobođenju Ličkog Petrovog Sela prebačen **U** Turjanski, napadnut je 9. novembra od jakih četničkih snaga, ali su i pored nadmoćnosti četnici odbačeni natrag ka Vrhovinama. Oni su 25. novembra izvršili prepad na Crnu Vlast i uhapsili 7 seljaka s predsjednikom mjesnog NOO-a. Četa je brzo intervenisala i zaplijenila dvije puške, ali nije uspjela osloboditi seljake.

•Zbog pojačane četničke aktivnosti novi komandir i politički komesar 3. čete Nikola Vukmirović i Spaso Zaklan, odlučili su da povremeno vrše noćne napade na četnike. Shodno takvoj odluci oni su noću između 8/9. decembra s cijelom četom krenuli da izvrše prepad na Vrhovine. Četa je u vodnim kolonama prošla kroz Crnu Vlast i izbila prema Vrhovinama. U tom momentu, odnosno oko 2 sata po ponoći, lijeva kolona, koja je išla ispod sela, primijetila je da je neko na konju preko polja odjašio u pravcu Turjanskog o čemu su odmah obaviješteni komandir i politički komesar čete koji su se sa srednjom kolonom kretali kroz selo. Oni su brzo zaključili da su i četnici krenuli u napad

na njihove položaje pa su odmah naredili vodovima da se najhitnije vrate nazad' na svoje položaje. Pred svanuće kad su se vodovi preko prijevoja između Crne Vlasti i Turjanskog spuštali u Turjansko polje s namjerom da samo manje dijelove ostave na položajima a glavnina da ide u zaselak Miniće, iznenada je na njih otvorena snažna vatra s oba boka. Komanda čete naredila je brzo posjedanje Oble glavice, iznad zaseoka Hinići, koju četnici nisu držali ai koja je dominirala okolinom. Zadatak je brzo izvršen a zatim je na Obloj' glavici ostavljen jedan vod, a s ostala dva voda četa je prešla u protivnapad' na četnike. Nakon dvosatne borbe četnici su prisiljeni na povlačenje prema Crnoj Vlasti i Vrhovinama. Četnici su zarobili naša 3 mlada borca koja su prije nekoliko dana stupila u četu i to baš iz rejona Donjeg Babinog Potoka i Rudopolja, ranili su 2 borca, dok je četa zarobila jednog četnika a nepoznat' broj ranila.

Na položaju u rejonu Turjanskog četa je ostala još desetak dana, a potom je 23. ili 24. decembra prebačena u rejon Gornjeg Babinog Potoka gdje je smijenila 2. četu koja je upućena u sastav 2. udarnog bataljona Ličkog partizanskog odreda. Iz Gornjeg Babinog Potoka 3. četa je 25. decembra krenula u Malu Kapelu, porušila željezničku prugu između Rudopolja i Javornika te u zasjedi' sačekala talijansku patrolu koja je obezbjeđivala prugu. Otvorivši iznenadnu vatru četa je ubila nekoliko talijanskih vojnika i zaplijenila 1 puškomitraljez' sa sandukom municije i 2 puške.

U toku januara 1943. godine 3. četa je držala svoje položaje i odbijala napade neprijatelja, a vrlo često preduzimala i aktivna dejstva sve do 20. januara' kada je i na ovom pravcu počela četvrta neprijateljska ofanziva. Od Vrhovinai i Donjeg Babinog Potoka u napad prema Prijeboju ili ka Korenici 21. januara' krenuo je 1. pješadijski puk talijanske »RE« divizije, bataljon 12. domobranskog puka i četa tenkova podržani artiljerijom. Poslije cjelodnevne borbe' neprijatelj je uspio da zauzme Gornji Babin Potok, ali se četa uspjela održati na visovima neposredno iznad sela. Po padu mraka ona je prešla u protivnapad i ovladala cijelim selom osim škole za koju se vodila borba do svanuća. Nakon toga četa se povukla u istočni dio Gornjeg Babinog Potoka i zatvorila pravac prema Homoljcu. Drzak i snažan protivnapad zbunio je neprijatelja, tako da je on čitava slijedeća dva dana tražio mogućnost da zaobiđe položaj čete, što mu je ometao i visok snijeg. Snažni napad s težnjom obuhvata položaja čete uz frontalna dejstva neprijatelj je prediizeo tek 24. januara baš kad je počeo da« stiže Udarni bataljon 2. ličke brigade koji je iz pokreta uveden u borbu. Nakoncjelodnevne borbe neprijatelj je ponovo odbačen u Gornji Babin Potok. U tokunoći između 24. i 25. januara položaje čete preuzeo je ovaj bataljon, a četa je povučena u Končarev Kraj radi odmora, ali je već u toku dana morala ponovoda interveniše radi pomoći Udarnom bataljonu u odbrani. U toku 26. januara neprijatelj je uspio da zbaci Udarni bataljon i 3. četu s Čudinog Klanca i. iz Končareva Kraja a zatim da ih uz otpor potiskuje do Pogledala, sjeverozapadno od Korenice. Oko 2. februara 3. četa se odvaja od Udarnog bataljonai i prebacuje u Vujinove glave odakle preko Trnavca 8. februara stiže u Turjanski u sastav svog bataljona.

Borbe Udbinske čete

Zadatak Udbinske čete bio je da sprečava ispade ustaša i domobrana iz Udbine u okolna sela i da uznemirava neprijatelja u šamoj Udbini. Ubrzo poslije for-

miranja, 12. oktobra, ona je zajedno s Omladinskom četom Gospićkog bataljona odbila ispad ustaša iz Udbine prema Tišma Varoši i Visuću. Tom prilikom ustaše su u Tišma Varoši ubile nekoliko civila i zapalile dvije kuće. Kod naših boraca gubitaka nije bilo. Sedam dana kasnije ustaše su izvršile ispad prema Mekinjaru, ali su ih spomenute jedinice ponovo odbacile u Udbinu uz jednog poginulog i jednog zarobljenog ustašu. Kada je 7. novembra grupa ustaša iz Udbine izišla da siječe drva u Borju na Karauli, a nekoliko ustaša spustilo se u zaselak Bukovac, primijetio ih je vod Udbinske čete koji se nalazio u Visuću i odmah krenuo prema Karauli, otvorio vatru na ustaše i ubio jednog nakon čega su ostali odmah pobjegli natrag u Udbinu. Slijedeće noći dijelovi Udbinske čete zatrpali su rovove između Udbine i Čojluka koje su po danu posjedale ustaše i iz njih uznemiravale stanovnike u Čojluku. Poslije zarušavanja rovova ustaše su prestale tamo da dolaze. Međutim, one su 18. novembra upale u Jošan. Kako se narod blagovremeno sklonio, one su uhvatile tri krave i povele ih sa sobom. Vod iz Visuća je blagovremeno intervenisao i oteo krave a potom ih vratio vlasnicima.

Noću između 1. i 2. decembra ustaše su iz Udbine, pod zaštitom mraka, izvršile ispad prema planini Kuku i upale u Visuć sa sjeveroistočne strane. Patrola voda iz Visuća dosta kasno je primijetila upad ustaša u selo i s tri hica iz puške obavijestila je vod o ustašama. Vod se izvukao iz sela i tako izbjegao okruženje i uništenje, ali nije uspio zaštititi selo i ljude. Iznenađeni vod je vršio stalan pritisak na ustaše ali nije imao snage da ih odbije i istjera iz sela. Komanda čete koja se nalazila u Mutiliću čuvši borbu u Visuću uputila je pojačanje koje je bočno napalo na ustaše zbog čega su se ove povukle za Udbinu. U ovom podmuklom i kratkom napadu ustaše su uspjele pobiti 85 lica, žena, djece i staraca, zapaliti 45 kuća i 53 staje te spremiti za izvlačenje veću količinu namirnica sa zaprežnim kolima. Vodovi Udbinske čete uspjeli su ubiti 3 ustaše, zaplijeniti 3 puške s 250 metaka i oteti dio opljačkanih namirnica. Geta je imala 2 poginula borca.

Stab Ličkog partizanskog odreda je znao da je jedna četa nedovoljna za držanje udbinskog garnizona u blokadi, pa je povremeno za ovaj zadatak angažovao i dijelove Omladinske čete iz Gospićkog bataljona, ali je i to bilo nedovoljno. Poslije oslobođenja Bihaća i povratka 6. divizije na sektor Gračac — Udbina, pa i nekih nagovještaja da će se i dio Talijana povući iz Like, najmanje se očekivao ovako drzak i koban ispad. Međutim, izgleda da su i ustaše iz Udbine shvatile da se tu neće moći dugo održati u novostvorenim uslovima te su se odlučile na očajnički zločin. Zločin je isforsirao hitno rješenje Štaba Ličkog partizanskog odreda da Udbinsku četu ojača prikupljenim omladincima iz gračačkog kotara, koji su već bili na vojnoj obuci, i da oko 10. decembra od Udbinske čete i novih boraca formira 4. bataljon Ličkog partizanskog odreda sastava dvije čete. Međutim, dok je ovaj bataljon tako reći bio još u formiranju, ustaše su donijele odluku da se uz pomoć Talijana i četnika iz Lovinca i Raduča izvuku iz Udbine. Izvlačenje je počelo noću između 13. i 14. decembra 1942. godine. Ustaše su sa sobom poveli sve što se na brzinu moglo pokrenuti, ponijeti ili povesti. Niko od ljudi nije ostao u Udbini. Iako je bio mrak i magla, vodovi koji su bili dislocirani u Rebiću i Ondiću primijetili su izvlačenje ustaša iz Udbine pa su požurili na put Udbina — Ploče da im spriječe izvlačenje. S bojnim dejstvom oni su im samo usporavali pokret, ali nisu imali snage da ih potpuno zaustave. Puškaranje u ovom rejonu angažovalo je i ostale vodove ovog novoformiranog bataljona razvučene po selima oko Udbine, koji

su tek ujutro između 8 i 9 sati pristigli neprijateljsku zaštitnicu u visini sela Komića i produžili njeno gonjenje. Nešto kasnije stigli su i bataljoni 1. i 2. ličke brigade u rejon Troura-Ploče, ali ni oni više nisu mogli zaustaviti ustaše iz Udbine jer su se već bile spojile s neprijateljskim snagama koje su im krenule u susret iz Lovinca. U ovim borbama 4. bataljon je imao 2 ranjena borca, a zarobio je jednog ustašu i zaplijenio 12. puščanih metaka, 70 ručnih bombi i oko 130 raznih artiljerijskih granata. Oko 23. decembra Štab Ličkog odreda rasformirao je 4. bataljon na taj način što je 1 četu uputio u novoformirani svoj 2. udarni bataljon, a 2. četu u 3. bataljon.

Korenički područni, kasnije 3. bataljon Ličkog partizanskog odreda, od formiranja pa do kraja četvrte neprijateljske ofanzive bio je razvučen na širokom frontu po četama zatvarajući istovremeno dva ili tri pravca koja su izvodila na slobodnu teritoriju. Svoj zadatak on je časno izvršio kako prije tako i u toku četvrte neprijateljske ofanzive, kada se u prva tri dana ove ofanzive na pravcu Široka Kula — Ljubovo, odnosno četiri dana na pravcu Vrhovine — Gornji Babin Potok našao potpuno sam prema vrlo jakim snagama Talijana, četnika, ustaša i domobrana. Mnogim piscima o našem narodnooslobodilačkom ratu ova činjenica ostala je nepoznata. Oni od prvog dana ofanzive 20. januara 1943. godine na položaje ovog bataljona stavljaju bataljone 2. ličke brigade iako ih je ofanziva zatekla u rejonu Gračaca odakle su tek nakon tri, odnosno četiri dana stigli na spomenute položaje. Prvi i 2. bataljon 2. ličke brigade na pravcu Široka Kula — Ljubovo — Bunić i 3. i 4. bataljon na pravcu Vrhovine — Gornji Babin Potok — Korenica u toku ofanzive odigrali su ogromnu ulogu i nju niko ne može potcijeniti, ali radi istorijske istine treba konstatovati činjenice i za Korenički bataljon.

Udbinska četa je čitavo vrijeme svog postojanja, od formiranja u oktobru pa do preformiranja u 4. bataljon Ličkog odreda 10. decembra 1942. godine, stalno imala zadatak veći od svojih mogućnosti. Sva njena naprezanja i ogromna zalaganja, pa i povremena pojačanja drugim manjim jedinicama, ipak nisu garantovala punu bezbjednost sela oko Udbine što je potvrdio i visućki slučaj 2. decembra 1942. godine. Ona je poslužila kao jezgro za formiranje 4. bataljona Ličkog odreda ali je postojao kratko vrijeme. Kada je rasformiran ovaj bataljon, njegova 2. četa, u kojoj su u ogromnoj većini bili borci ranije Udbinske čete, ušla je 23. decembra 1942. godine u sastav 3. koreničkog bataljona Ličkog odreda i u njemu ostala do kraja rata.

Kada je krajem februara 1943. godine Lički partizanski odred od tri bataljona, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, upućen na tromeđu Like, Bosne i Dalmacije njegov 3. bataljon povučen je s teritorije koreničkog kotara i prebačen u rejon Gračac — Zrmanja. Na tom području je u martu te godine formiran Zrmanjski bataljon u kome je jedna četa boraca bila iz Dalmacije. Bataljon je ušao u sastav Ličkog odreda kao njegov 3. bataljon (raniji 3. korenički) dobio je naziv 4. bataljon Ličkog odreda.

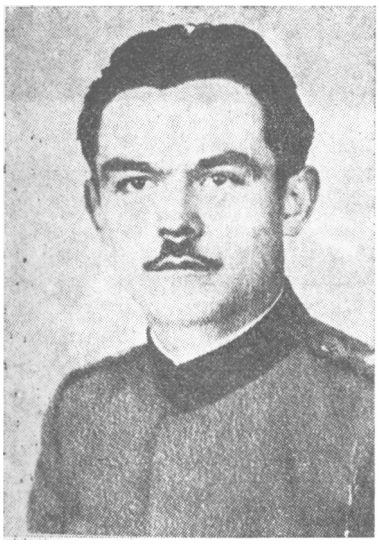
Lički partizanski odred preimenovan je 13. augusta 1943. godine u Kninsku partizansku brigadu a 9. oktobra te godine u 5. dalmatinsku brigadu. Raniji Korenički bataljon u njima je nosio naziv 4. bataljona.

Ovdje namjerno govorim o preimenovanju a ne o preformiranju Ličkog partizanskog odreda u Kninsku, odnosno 5. dalmatinsku brigadu, jer neke njegove reorganizacije, iako o njoj pišu neki autori, stvarno tada nije bilo. Međutim, istina je da se odred, a potom i brigade od aprila 1943. godine skoro isključivo popunjavali Dalmatincima, tako da su oni postepeno brojno pre-

vagnuli nad Ličanima. Nakon dvije godine borbi na području Dalmacije i Bösne 4. bataljon u sastavu 5. dalmatinske brigade, popunjen borcima iz Dalmacije, izbio je 20. marta 1945. godine na svoje matično područje i učestvovao u borbama za konačno oslobođenje Udbine, Korenice, Čudinog Klanca i Gornjeg Babinog Potoka a potom produžio da se bori za oslobođenje Hrvatskog primorja i Istre, da bi svoj ratni put završio kod Ilirske Bistrice u SR Sloveniji.

Savo Saraač

Posljednji ispraćaj

Vrijeme ne uspijeva da sve minule događaje i zbivanja odnese u nepovrat i preda zaboravu. Ponešto se odrve i ostane u podsvijesti, prikriveno i sačuvano. Blijede i površne slike često mogu da pobude sjećanja, da ožive uspomene i pruže mogućnost da se obnove događaji i ocrtaju likovi. Preživjeli borci, i ne samo oni, i danas se s dubokom zahvalnošću i poštovanjem sjećaju energičnog Brzice, duhovitog Palije, neustrašivog Majkoga, stasitog Severa, na izgled strogog Jocana, vedrog i simpatičnog lika Juke Kolaka. Kome od nas nisu još u sjećanju osobine koje su krasile: Srđana, Cogu, Danješa, Dacinu, Lolu, Macoku i mnoge druge pale borce. Usprkos poodmaklom vremenu njihovi likovi nisu i ne mogu biti zaboravljeni i izbrisani iz naših sjećanja. Nerijetko, u nevezanom razgovoru, pominjemo njihovu hrabrost, nesebičnost, skromnost i drugarstvo.

, Savica Dopuđa je ispraćen iz Like posljednji put u novembru 1943 godine. Dan je bio hladan, jesenji. Napolju je padala kiša, a on je pod nadstrešnicom, us ognjište, okružen susjedima i drugovima pričao o svom borbenom putu pređenom sa srpskim proleterima od Mačve do Bosanske krajine. Prisjećao se i spominjao imena ratnika koji su pali na tim dugim i trnovitim stazama, dočaravao i radovao se susretu s Acom Bevandom, Gojišom Banjaninom, Perom Pavkovićem, Stankom Vukmanovićem i drugim saborcima, koji su ranije po zadatku otišli iz ličkih u dalmatinske jedinice. Na opasan i težak put koji mit- je predstojao niko, a najmanje on, nije mislio. Vjerovali smo da za prekaljenog i iskusnog ratnika nema prepreka.

Težak je i mukotrpan bio životni put sina siromašne udovice iz malog ličkog sela **Co**jluka. Sudbina se s njim poigrala još u najranijoj mladosti i dosljedna sebi pratila ga kroz cio život. Još kao dijete ostao je bez očeve brige i zaštite.

Siromašna udovica Milica kopala je tuđu njivu i prela kudelju da bi prehranila i podigla nejaku djecu. Nade su joj rasle uporedo sa stasanjem sina. Radovala se srećnom danu da ga oženi i dočeka unučiće. Ali, ta sreća ju je mimoišla. Rat je omeo sve njene snove i život usmjerio u drugom pravcu.

Pažljiv i s puno razumijevanja za mukotrpan majčin život Savica je još kao dijete počeo pomagati i zamjenjivati majku, a kada je ojačao i opasao se snagom, odlazio je, kao i mnogi njegovi susjedi, da radi u kamenolomima i na prugama. Kući se vraćao u poznu jesen, snabdijevao majku hranom i ogrevom da bi već u martu ponovo odlazio »trbuhom za kruhom«. Bižan prema majci, pažljiv u ophođenju prema starijim susjedima, nenametljiv i skroman u društvu svojih vršnjaka, obezbijedio je sebi veliki ugled kod svih Čojlučana. Svojom stasitošću i muškom ljepotom, a posebno melodičnim glasom i pjesmom privlačio je pažnju seoskih djevojaka, postao njihov ljubimac i simpatija. Na njega se nije mogla primijeniti ironična poslovica našeg naroda »bogat pametan«. Savicu su voljeli i smatrali pametnim i stanovnici susjednih sela, a Čojlučani su ga zvali »naš Savica«.

Sudbonosni aprilski dani 1941. godine zatekli su ga daleko od rodnog kraja. Nošen željom da čim prije vidi majku i da se nađe među svojim Čojlučanima uputio se na dug put. Krajem aprila, putujući pješke, noću i stramputicama, uspio je izbjeći ustaške zasjede i stići kući. Obostranu radost s majkom i sestrom nije dospio ni podijeliti, a na vrata su mu zakucale ustaše. Slučajno je toga dana bio van kuće i tako izbjegao sudbinu mnogih Čojlučana. On je, za razliku od velikog dijela naivnih i lakomislenih, otkrio ustaške namjere i planove, izbjegavao susret s njima i nije se odazivao na njihove pozive.

U maju mjesecu pošlo mu je za rukom da pomoću propusnice, koju je dobio preko prijatelja Hrvata, pobjegne za Beograd. Mnogi poniženi i obespravljeni su mu zavidjeli na odvažnosti i zažalili što se i sami nisu odlučili na ovako rizičan i neizvjestan put. Po dolasku u Beograd Savica se povezuje s komunistima i patriotima i među prvima odlazi u partizanski odred. Više od godinu dana borio se zajedno sa srpskim proleterima, sticao iskustva i izrastao u rukovodioca.

U ljeto 1942. godine neočekivano se pojavio na teritoriji udbinskog kotara u prekrojenoj njemačkoj uniformi s automatom o ramenu. Došao je po zadatku da svoje znanje i vojničko iskustvo prenosi i da se bori zajedno sa svojim Krbavčanima. Ovoga puta nije našao u Čojluku ni majku ni rođeni dom. Okupator je Čojluk, kao i većinu sela u Krbavskom polju, spalio u martu 1942. godine. Unesrećena udovica je našla utočište i sklonila se kod rođaka u susjednom selu. Ali, fašisti ni ovo selo nisu poštedjeli. Oronula i skrhana bolešću i drugim nevoljama Milica nije uspjela izbjeći. Izgorjela je zajedno s kućom svojih rođaka. Savicu je teško ganula majčina sudbina, ali ne obeshrabrila. Svom energijom on nastavlja započet put i borbu. Preporuka iz proleterskih jedinica je bila garancija Glavnom štabu Hrvatske da ga postavi za političkog komesara bataljona »Mićo Radaković«. Bataljon je uspješno vodio punih 7 mjeseci nižući pobjedu za pobjedom u Lici, Kordunu i Baniji zajedno s Draganom Rakićem. Poslije četvrte neprijateljske ofanzive povjerena mu je dužnost političkog komesara brigade u Gorskom kotaru. I u novoj jedinici ispoljava sve svoje organizatorske i rukovodilačke sposobnosti, stiče povjerenje i osvaja simpatije Gorana.

Postignuti uspjeh i u ovoj jedinici bio je, svakako, presudan za njegovo daljnje napredovanje. U jesen 1943. godine završio je kurs pri CK KP Hrvatske

u Otočcu i raspoređen na dužnost u Dalmaciju. Više rizičan nego dug put do sjevernodalmatinskih jedinica uspješno je savladao izbjegavši mnoge klopke i zasjede. Po dolasku u novu jedinicu Savica pristupa novim zadacima: obilazi i upoznaje jedinice, drži savjetovanja, vrši analize i planira akcije. Ali, vrijednom i neumornom ratniku izdajnički metak nije dozvolio da ispolji svoje sposobnosti i obavi osnovne zadatke. Četnički izrodi su ga sačekali i mučki ubili.

Tako je prekinut životni put i ugašen zauvijek život sposobnog rukovodioca i plemenitog čovjeka. Vijest o njegovoj smrti bolno je odjeknula kod svih onih koji su poznavali Savičinu razboritost i bistrinu uma, živost i vedrinu duha. Teško smo se mirili sa surovom stvarnošću da više nećemo vidjeti njegov produhovljeni i simpatični lik, čuti sugestivne i ubjedljive riječi kojima je ulijevao povjerenje, davao snagu i hrabrio, da nećemo slušati melodičan glas i pjesmu, kojom je, kao i oratorskom riječi, napajao i oduševljavao svoje borce i u najtežim trenucima.

Jovo Bogdanović

Stipe Špehar

Neveselo djetinjstvo i nepogrešivo opredjeljenje

Ako se danas nakon 33 godine od završetka rata upita bilo kojeg preživjelog borca 1. čete 4. udarnog bataljona »Staniša Opsenica«, za Stipu Špehara, malo kojem će promaknuti da se ne sjeti plemenitih osobina i svijetlog lika ovog hrabrog borca i komuniste. Rodio se 1923. godine u siromašnom selu Selištu koje se nalazi na lijevoj obali Korane nedaleko od Plitvičkih jezera. S još troje mlađe djece u desetoj godini ostaje bez majke. Ukupno četiri rali kržljave šume, male livade i nešto oranice, koja je spadala u posljednju sedmu klasu, nije se moglo ishraniti šestoro gladne čeljadi ni prvi mjesec poslije žetve. Zato je Stipe, bez pune osnovne škole, morao da ponudi svoju nedoraslu snagu tamo gdje se ona tražila. Našao se u teškoj ulozi seoskog sluge kod bogatijeg seljaka Đoke Bige iz Babina Potoka koji se bavio i trgovinom drvenom građom.

U Babinom Potoku u predratnim godinama postojalo je snažno revolucionarno jezgro koje je obuhvatalo određeni broj omladine. Na seoskim prelima u zimskom periodu čitale su se knjige, vježbale horske recitacije i pripremale amaterske predstave, ali sektaštvo i oslonac samo na »provjerene« ostavilo je van političkog utjecaja i ovakve predodređene saputnike revolucionarnog pokreta kao što je bio Stipe. S druge strane ovi mladići podređeni svakom, od domaćina — gazde pa do najmlađeg djeteta u kući, osjećali su se obespravljeni i poniženi te su zazirali i od svojih vršnjaka iz komšiluka koji su bili svoji na svome. Međutim, iako omladinci iz sela, obuhvaćeni revolucionarnim pokretom, nisu nastojali da Stipu uključe u svoje redove, odnosili su se prema njemu kao

sebi ravnopravnom što je imalo jakog odraza na ovog tihog, skromnog i nadasve poštenog mladića.

Sudbonosne 1941. godine je Stipe Špehar u osamnaestoj godini života i u svojoj staroj ulozi »služaka«. Upravo u to vrijeme Pavelić i njegove ustaše najavljuju »dobro« koje su donijeli »stoljećima porobljenom hrvatskom narodu«. Bili su to teški i upravo presudni trenuci gdje su ljudi dovedeni u teško iskušenje. Na jednoj strani objesni pir i obilje koje se nudi za samo djelić okrutne sile prema nesrećnicima koji su kroz generacije teško stjecali svoju skromnu imovinu, a na drugoj strani jedva vidljiv tračak staze koja je vodila kroz labirinte i samoodricanja i izvodila na širok put pobjede i istinske slobode. Nazreti u ono vrijeme taj put mogli su samo rijetki pojedinci naoružani revolucionarnom teorijom i praksom ili pak ljudi koji su, kao Stipe, posjedovali ljudske vrline i instinkt da se svrstaju tamo gdje po svom društvenom biću pripadaju.

Ustaški zločinci u to vrijeme protjeruju čitavo srpsko stanovništvo plitvičke općine, a veliki župan Jurica Frković na javnom zboru u Ličkom Lešću nudi hrvatskoj omladini netaknutu imovinu prognanih Srba »da zasnivaju obitelji i povećavaju hrvatsko pučanstvo u oslobođenoj Hrvatskoj«. I Stipi se ukazuje prilika da od »služaka« i sam postane gazda. Baš u tim danima završava se i njegova najamnička godina i on se vraća u rodno selo. Posmatrajući sve ono što se oko njega zbiva on govori ocu: »Ćaća, ovo neće valjati«, a zatim se, pod izgovorom da ide kod gazde po odjeću, vraća u Babin Potok gdje narod živi u teškoj neizvjesnosti. Vođen svojom ljudskom plemenitošću Stipe snažno saosjeća s tim nesrećnim narodom. Već u to vrijeme on prosto osjeća prisutnost nečeg nevidljivog koje svakim danom postaje jasnije i bliže. Naime, kroz Babin Potok već koncem aprila 1941. godine prolazi Marko Orešković, sastaje se s komunistima i govori običnim ljudima da ne klonu duhom jer postoji izlaz iz te teške situacije, zatim u junu kao ustaški uhapšenik bježi iz vlaka komunista Srđan Brujić i sklanja se kod komunista u Babin Potok. Pred kraj jula formira se ilegalni logor u šumi iznad sela, a u augustu i prve puške pucaju na žandare i ustaše. Glas tih pušaka bio je i prvi signal Stipi da se svrsta u redove narodnih boraca i on ne oklijeva ni jednog trenutka.

Ustaški zločini ostavili su teške tragove u duši srpskog stanovništva i kada su se ljudi domogli prvih pušaka (među njima je bilo preživjelih bačenih u bezdan) — došlo se na sudbonosnu raskrsnicu: da li krenuti putem osvete u bratoubilački rat ili putem bratstva kažnjavajući samo prave krivce za stradanje nedužnog naroda. Potrebno je bilo mnogo upornosti i istrajnosti komunista da bi se partizansko oružje usmjerilo u pravog krivca, u okupatora i njegove sluge ustaše i četnike. Stipe Špehar i ostali Hrvati, koji su se tih ustaničkih dana našli među partizanima, svojim prisustvom i držanjem razuvjeravali su i najupornije »osvetnike« koji su za ustaške zločine okrivljivali čitav hrvatski narod.

Tokom septembra i oktobra 1941. godine, dok se vojna organizacija sastojala od seoskih straža, a zatim malih seoskih gerilskih odreda, na sektoru Babin Potok — Končarev Kraj nalazilo se pravo proletersko jezgro u kome je, pored Stipe, bilo još nekoliko Hrvata pristiglih iz Zagreba, zatim nešto intelektualaca i drugih obrazovanijih ljudi. Jedan od njih Petar Priča Pejo, koji je pohađao koreničku gimnaziju, sjeća se iz tog vremena Stipe Špehara, pažljivog učenika među polaznicima kursa za nepismene. Međutim, najvažniji su tada bili politički časovi gdje se opširno tumačila linija narodnooslobodilačke borbe. Stipe

se od prvih dana ustanka pa do svoga tragičnog kraja uvijek nalazio tamo gdje se uči.

Stipe je od najmlađih dana izložen fizičkim naporima pa je tako stekao pravu spartansku kondiciju. Bio je srednjeg rasta, čvrsto građen, prosto nabijen snagom i stabilnošću. Njemu je postala navika da ni jednog trenutka ne bude bez posla. Na svakom sastanku ili kraćem odmoru brisao je, čistio i podmazivao oružje i municiju. Rezervni sanduk od 300 metaka obično su naizmjenično nosili borci iz desetine, ali Stipe nikada nije tražio smjenu — to je on preuzeo kao svoju redovnu obavezu. Kada su četa ili bataljon maršovali kroz mećavu gazeći duboki snijeg, tada su se svakih stotinjak metara smjenjivali oni na čelu, ali kada se Stipe našao na tom mjestu, onda se zaboravljalo na vrijeme, jer on nije znao za umor.

Vođa bombaša i politički delegat voda

Ako bi neko pokušao istraživati u kojim borbama se sve isticao Stipe Špehar \ drugi borci njemu ravni, onda bi bilo najlakše kada bi se nabrojale sve borbe koje su vodile njihove jedinice. Isticanje hrabrosti pojedinaca u ratnim izvještajima jedinica počinje intervencijom Vrhovnog štaba NOV i POJ. Tako u izvještaju Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 1. novembra 1942. godine, među ostalim borcima, nalazimo i ime Stipe Špehara što je kasnije emitovano i preko radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«.

Opačić glavica, dominirajuća kota iznad Tušilovića, bila je opasana s tri reda vodova, spletovima bodljikavih žica i maskiranim bunkerima. U gluho doba noći 23. oktobra 1942. godine nekoliko bombaških grupa, među kojima je i ona koju je predvodio Stipe, nečujno se privlačila kroz prosječenu žicu prema najisturenijim bunkerima. Najednom su planule bombe, a istovremeno su bljesnuli plameni jezici iz stotine pušaka, mitraljeza, minobacača i drugih oružja. Posmatrajući taj pakao u uzavrelom kazanu, čovjek se ne može oteti utisku i vjerovanju da se otuda ne može iznijeti živa glava. Ali, u poodmaklo doba dana, poslije nekoliko juriša i uzmicanja, borci su gordo prolazili pored gomila položenog oružja i opreme savladanog neprijatelja. Stipe je sav ogaravljen dimom od baruta smjelo gledao u lica hrvatskih seljaka obučenih u domobranske uniforme, pokazujući gdje im je mjesto i za čije interese treba da 6e bore.

Ovo je bio samo pokušaj da se najobičnija kratka rečenica »istakli su se ...«, zapisana u ratnom izvještaju prevede na svojevrsne plamene jezike usijanog čelika, da se barem u najbljeđoj slici dočaraju trenuci u čovječjem životu kada uzvišeni ciljevi borbe nadahnjuju i potiskuju urođene instinkte samoodržanja. Scene i dekor slični onima na Opačić glavici ponavljaju se na Spilniku kod Otočca, na Poloju kod Perjasice, u Dvoru na Uni, na Plavnu kod Knina i na bezbroj drugih mjesta.

Stipine ljudske i ratničke vrline svakog dana su dolazile do punog izražaja. **I** najveći njegovi podvizi bili su sasvim normalna pojava i neobično bi bilo za sve njegove drugove da nije tako. Stipe je s takvih pozicija djelovao i kao starješina. Bez bilo kakve vojničke naobrazbe, izuzev borbenog iskustva, on je postao desetar. Ali, kada je sa svojom desetinom odlazio na određeni zadatak, tada su njegovi postupci bili ujedno i komanda i praktičan primjer hrabrosti i odvažnosti njegovim potčinjenima. Kada bi njegova četa napadala na neki

položaj, a Stipe sa svojom desetinom vršio osiguranje s ugroženog pravca,, tada je bilo sigurno da neprijatelj neće proći. Tako je bilo i kada je 4. bataljon 2. ličke brigade napadao četničko uporište u Doljanima, sjeća se general--pukovnik Dane Cuić, Stipe je osiguravao pravac prema Vrhovinama. Napali sü četnici, ali su na bojištu ostavili nekoliko mrtvih, a Stipe se vratio i s trojicom zarobljenika među kojima se nalazio i istaknuti četnički rukovodilac.

Stipe je postao i politički delegat voda. Za tu dužnost su se birali politički provjereni i odani borci s najosnovnijim političkim obrazovanjem, koji svojom otvorenošću i rječitošću mogu stečeno znanje prenositi na druge. Po skromnosti, bojažljivosti i ćutljivosti u ponašanju među drugovima sasvim je odudarao od bilo kakvog starješinskog ophođenja. Bio je omiljen u prvom redu kao divan drug i vanredno hrabar borac. Svojom pojavom i postupcima nametao je određene odnose u jedinici i kao starješina daleko efikasnije djelovao od onih š kitnjastim riječima, pogotovo ako se one ne bi poklapale s djelima. Takvog su ga prihvatili borci i gotovo nehotično se podređivali njegovoj volji.

Skromnost i vojničke obaveze iznad svega učinili su da se Stipe nije pojavio u svom rodnom selu čak ni onda kada je ono u jesen 1942. bilo oslobođeno. Otac i ostali u kući znali su od prvog dana da se nalazi među partizanima i tri su nastojali prikriti dok se god dalo. A kada se saznalo, izazvalo je teško podozrenje kod ustaša i još veću opasnost od Nijemaca. Stipe se jednom tajnim vezama javio sestri, a kada je oslobođena čitava teritorija od Bihaća do Karlovca, namjeravao je posjetiti svoje. U međuvremenu uslijedilo je naređenje za pokret što je za Stipu bilo preče od svega. Zar bi itko drugi osim njega mogao odoljeti da se kao proslavljen borac u partizanskoj uniformi ne pojavi u selu i pokaže barem među djevojkama. Takav zahtjev ili molbu ne bi odbio ni jedan starješina pa makar se radilo i o najozbiljnijem zadatku jedinice.

Prilikom napada na neprijateljski garnizon u Gračacu, po običaju, 4. udarnom bataljonu 2. ličke brigade povjeren je najteži i najdelikatniji zadatak — neopaženo se ubaciti u grad i, kada ostale jedinice počnu napad spolja, istovremeno napasti na najutvrđenije otporne tačke iznutra. U gradu se nalazilo nekoliko hiljada Talijana i četničke jedinice koje su stigle čak iz Hercegovine i Crne Gore. Kroz čitav mravinjak naoružanih vojnika, 4. bataljon je neopaženo stigao ü grad, ali kada je počeo napad desilo se pravo čudo prirode. Od ledene kiše na površini snježnog pokrivača uhvatila se ledena kora na kojoj se obrazovalo pravo prostrano jezero mjestimično dublje od jednog metra. Prekinute su sve veze između bataljona i štaba brigade jer kuriri nisu mogli savladati prave ledene bujice. Neki bataljoni su djelimično izvršili zadatke i komandanti su samoinicijativno povukli jedinice s položaja u toku noći, dok je 4. bataljon zatekao dan okruženja u mjestu — pravom osinjaku stostruko nadmoćnijeg neprijatelja. Neravna borba trajala je čitavog toga dana, pa su čak neki dijelovi pred samu noć uspjeli probiti neprijateljski obruč i izvući se izranjavani i polu--mrtvi. Najveći broj ostao ih je na poprištu boja mrtvih i teško ranjenih, među kojima i Stipe. Teško ranjen dospio je u ruke četnika, prezirući smrt i pljujući im u lice. Sudbina kao da se poigrala s njim. On koji je kao Hrvat svojim prisustvom u partizanskim redovima od prvih dana ustanka obilato pomagao da se oružje usmjeri na prave krivce, spasavajući tako stotine nevinih života, najzad i sam podnosi svoj mladi život na oltar bratstva i jedinstva hrvatskog i srpskog naroda. Ako su četnički dželati likovali što im je došao u ruke nemoćan i ranjen borac Hrvat, ni on njima nije ostao dužan ...

Dako Barać

Borbe na širem području Krbave u toku četvrte neprijateljske ofanzive

Obostrani planovi i snage

Udbinski i korenički kotar bili su krajem 1942. godine integralni dio jedinstvene 48.000 km^2 prostrane slobodne teritorije u zapadnim dijelovima naše zemlje koju su Nijemci nazivali »Titovom državom«. Pored čvrstog sistema nove narodne vlasti na njoj su se nalazile brojne partizanske snage koje su ozbiljno ugrožavale sve pozicije okupatora u našoj zemlji i čitavu Nezavisnu Državu Hrvatsku. Da bi popravio loše prilike na Balkanu, Hitler je riješio da razbije »Titovu državu« i uništiti njene oružane snage. U tom cilju on je predvidio operaciju »Vajs« (Weiss) poznatu kod nas kao četvrta neprijateljska ofanziva, a u zadnje vrijeme kao bitka na Neretvi. Izradu plana operacije Hitler je povjerio general-pokuvniku Levu, komandantu Jugoistoka, koji je početkom januara 1943. u Rimu usaglasio plan operacije s talijanskom Vrhovnom komandom. Tom prilikom je riješeno da se operacija izvede u tri etape: »Vajs I«, »Vajs II« i »Vajs III«. Detalji za etapu operacije »Vajs I« utvrđeni su u Zagrebu 9. januara 1943. na sastanku između Leva i generala Roate, komandanta 2. talijanske armije.

Za planiranu operaciju određeno je pet njemačkih i tri talijanske divizije, zatim ustaško-domobranske snage i četnici, ukupne jačine oko 90 hiljada vojnika. Njemačkim snagama komandovao je general Liters, komandant njemačkih trupa u Hrvatskoj, a s talijanskim general Glorija, komandant talijanskog 5. armijskog korpusa. Pored izvođenja operacije jedinicama je bilo naređeno da ubijaju stanovništvo, da pustoše naselja i uništavaju namirnice. Muškarce iznad 15 godina starosti trebalo je pohvatati i poslati u koncentracione logore pripremljene u Njemačkoj za 60 hiljada ljudi, a u Italiji za 30 hiljada.

Neposredno pred početak ofanzive na oslobođenoj teritoriji u Kordunu, Baniji, Lici i dijelu Bosne i Hercegovine nalazile su se jedinice 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa i Glavna operativna grupa Vrhovnog štaba s ukupno oko 42 hiljade boraca.

Prema operacijskom planu za prvu etapu operacije »Vajs I« bilo je predviđeno da se unište snage NOV i POJ u Kordunu, Baniji, Lici i Bosanskoj krajini. Mi ćemo ovom prilikom pisati samo o borbama u Lici i to prvenstveno na teritoriji predratnog udbinskog i koreničkog kotara. Za operacije u Lici angažirane su talijanske snage. Divizija »RE«, ojačana sa 151. pukom divizije »Sasari« i tri ustaško-domobranska bataljona, dobila je zadatak da nastupa koncentrično ka Bihaću u tri kolone: sjevernom iz Vrhovina preko Babinog Potoka i Plitvičkog Ljeskovca ka Ličkom Petrovom Selu i dijelom preko Velikog Jadovnika i Ličke Jesenice ka Plaškom, srednjom iz rejona Ličkog Osika preko Ljubova i Bunića ka Korenici i južnom iz rejona Lovinca preko Pločanskog klanca ka Udbini. Divizija »Sasari«, jačine sedam bataljona, u sadejstvu s četnicima imala je da iz rejona Gračac — Zrmanja napada glavnim

snagama preko Bruvna i Mazina ka Lapcu i dalje ka Bihaću, dok je dijelom snaga kod Srba trebala da zatvori prolaz iz doline Une ka Kninu. Talijanske snage su, pored ostalog, imale zadatak da sistematski »pročešljavaju« zemljište i da nastupaju prosječno oko pet kilometara dnevno. Trupe na zemlji imalo je da podržava oko pet eskadrila avijacije.

Nasuprot ovim neprijateljskim snagama u Lici se nalazila 6. lička divizija, sastava tri brigade ukupne jačine oko 3.260 boraca i Lički partizanski odred koji je brojao oko 1.000 boraca. Glavnina njihovih snaga, poslije neuspjelog napada na Gračac, u noći između 14. i 15. januara 1943. godine, bila je orijentirana prema ovom mjestu, a slabije snage prema Gospiću i Vrhovinama. Komandant divizije bio je Srećko Manola, a politički komesar Rade Zigić. Kako se nije očekivao napad neprijatelja, Štab divizije je poslije spomenutog napada na Gračac pustio oko 50 odsto boraca kućama na kraći odmor. Međutim, kad je počeo napad, Štab divizije uputio je 2. brigadu pod komandom Miloša Uzelca, komandanta i Petra Babića, političkog komesara, za odbranu pravca Vrhovine — Plitvički Ljeskovac — Ličko Petrovo Selo i Lički Osik — — Ljubovo — Bunić — Korenica. Ove pravce do tada je zatvarao 3. bataljon Ličkog partizanskog odreda. Za odbranu prvog pravca angažirani su bataljoni »Mićo Radaković« i Udarni 2. brigade i 3. bataljon Ličkog odreda bez jedne čete koja je zajedno s bataljonom »Stojan Matić« i »Ognjen Priča« zatvorila drugi pravac. Odbrana pravca preko Pločanskog klanca ka Udbini povjerena je 3. brigadi kojom su komandovali Mile Kuprešanin, komandant i Milan Basta, politički komesar, dok je 1. brigada dobila zadatak da brani pravac Gračac—Donji Lapac, a Lički partizanski odred, bez 3. bataljona, pravac Otrić - Srb.

Borbe u rejonu Pločanskog klanca

Kao što je i planirao neprijatelj je 20. januara 1943. krenuo u napad i iznenadio jedinice 6. ličke divizije. Ni jedna od njih u to vrijeme nije se nalazila na položaju, koji im je određen toga jutra kad je ofanziva počela. I dok su se 1. i 3. brigada nalazile u širem rejonu položaja koje su mogle relativno brzo posjesti, dotle je 2. brigada bila udaljena 40 do 50 km od Ljubova i Babina Potoka gdje je iz rejona Cerovac Bruvanjski — Klapavice — Ondić morala stići čim prije, a po mogućnosti do noći ili u toku noći toga dana. Veliku ulogu ovog dana odigrao je Lički odred koji je na širokom frontu, od Vrhovina do Zrmanje, s malim jedinicama na pojedinim pravcima (uglavnom četama) uspješno zadržavao brzo napredovanje neprijatelja.

Iz Lovinca još oko 4 sata 32. ustaška bojna krenula je ka Vraniku, a 31. bojna na Komićkoj previji. U Vraniku se na spavanju nalazio bataljon »Krbava« a za svaki slučaj obezbijedio se patrolama koje su otkrile nastupanje ustaša. Palo je naređenje da još u mraku partizani zauzmu položaj za obranu po kućama i između kuća, da puste ustaše na bliska odstojanja i da ih onako nezaštićene na ravnom snježnom pokrivaču Vraničkog polja pokose preciznom i iznenadnom vatrom. U slučaju da ustaše zauzmu dominantne položaje južno od Vranika i s njihovih visina podrže napad, bataljon se trebao povući na još dominantnije položaje Gostuše i Debeljaka. Nadajući se potpunom iznenađenju, ustaše su se u manjim kolonama a zatim u streljačkom stroju spustile u polje i neopaženo se približile zaseoku kod crkve. Vjerovale su da im je

.potreban samo jedan skok i da cijevima pušaka prislonjenim uz grlo bude partizane. Odjednom se prolomilo tiho i smrznuto jutro magličastog Vraničkog polja. Rafali puškomitraljeza i plotuni pušaka iz ruku naljućenih partizana, «to ih ustaše istjeraše iz toplih kuća i slamnatih ložnica na podovima soba, pokuljaše na ustaše od kojih mnogi popadaše mrtvi i ranjeni, dok zdravi polijegaše po snijegu spremni da otvore vatru. Međutim, brzo su uvidjele •svoju zabludu i hitno su pristupile organizaciji napada posjedajući dominantne visove s istočne strane Vraničke doline. Uvidjevši namjeru ustaša, partizani bataljona »Krbava« iskoristili su trenutni prekid borbe i trkom se prebacili na položaje Gostuše i Debeljaka. Ovom borbom stvoreno je izvjesno vrijeme za konsolidaciju obrane, a neprijatelj opomenut da će teško proći Pločanski klanac.

Nekako u isto vrijeme kada su partizanski plotuni kosili ustaški stroj u Vraničkom polju, 31. ustaška bojna je bez ikakvog otpora ulazila u zaseoke Komića koji se nalaze podno brda Mirkače i Komića. Njen zadatak nije bio napad na Komić već na Komićku previju i Trouru, ali kad je tamo nije niko .zaustavio ona je produžila u Komić. Drugi bataljon »Bićo Kesić« 3. brigade ostao je u Kurjaku, udaljenom oko 8 km od Komićke previje, umjesto da je posjeo za odbranu Komićku previju i Trouru.[1] Čim su se ustaše oglasile pucnjevima na nevini narod, otpočelo je bježanje žena, djece i staraca iz Komića i Opalića prema Kurjaku, Klapavicama i Ondiću. To je bio znak 2. bataljonu 3. brigade i 2. i 3. bataljonu 2. brigade, koji su se zatekli u Kurjaku, Ondiću i Klapavicama, da krenu u pravcu odakle se čula pucnjava i vidio dim zapaljenih kuća u Komiću.

U tom momentu stiglo je naređenje Štaba 2. brigade 2. i 3. bataljonu da hitno protjeraju neprijatelja iz Komića, potom da 2. bataljon krene na Ljubovo, a 3. bataljon u Babin Potok kako bi spriječili neprijatelja da prodre na slobodnu teritoriju od Široke Kule i Vrhovina. Napadnute su tri strane od tri partizanska bataljona. Ustaše su brzo protjerane iz Komića, nakon čega su bataljoni 2. brigade odmah krenuli prema dobijenom zadatku, a prema 31. ustaškoj bojni koja se utvrdila na Vrščiću (Samograd), Mirkači i južnom dijelu Troure gdje je ostao bataljon »Bićo Kesić«. U borbi za Komić poginuo je Luka Košutić iz Rudopolja.

i Nakon što je 4. bataljon »Krbava« posjeo Gostušu i Debeljak, a 3. bataljon »Mirko Štulić« Medvedaču i Lipač vrh, Talijani su pred podne počeli da artiljerijom i minobacačima tuku ove položaje. To su iskoristile ustaše i izvršile žestok napad na Debeljak, odakle se bataljon »Krbava« povukao ka Pločanskom klancu jer je zaprijetila opasnost da mu talijanski tenkovi presijeku odstupnicu poljem od Debeljaka prema Pločanskom klancu. U ovoj borbi poginuo je Rade Momčilović iz Rebića. Talijanska pješadija, kao i četnici iz Metka koji su joj štiti lijevi bok, ovog dana nije stupila u napad na ovom pravcu.

Noću između 20. i 21. januara neprijatelj je proveo na položajima Vrščić (Samograd), Mirkača, Komača, Trovrh (Troura), Kukavec — Debeljak pripremajući se za nastavak napada prema Pločanskom klancu. Tu noć i 3. brigada je provela na položajima u rasporedu kakav je zauzela u toku dana, osim što je 1.

i .Ni do danas nije razjašnjeno zašto 2. bataljon nije to uradio. Bilo kako bilo, komandant bataljona Miloš Ćanković, sada pukovnik u penziji, tvrdio je i tvrdi da nije dobio zadatak da brani Komićku previju, a to tvrdi i komandant 3. brigade Milan Kuprešanin, sada general-pukovnik u penziji.

bataljon »Velebit« prešao iz Vrepca u Mogorić kako bi se lakše angažirao u borbi prema razvoju situacije oko Pločanskog klanca. U naredna dva dana.u-borbama za Gostušu i Mededovaču Talijani su angažirali dva bataljona pješa-l dije podržane snažnom artiljerijskom vatrom. Najžešća borba • je vođena za. Gostušu kao ključnu točku među uzvišenjima s kojih se mogao 'braniti ili za-uzeti Pločanski klanac. To je znao i neprijatelj i partizani bataljona »Krbava« koji na ovom pravcu nisu imali ni jednog artiljerijskog oružja, dok je nepri-, jatelj imao preko 12 artiljerijskih cijevi. Svoju premoć u tome koristio je obil-. no. Namjeravao je da dugotrajnom artiljerijskom vatrom pobijte partizane što, su prozebli stajali iza litica Gostuše, čekajući napad neprijateljske pješadije. Ali, partizani nisu bili na Gostuši dok je kiša artiljerijskih granata tukla ka-menjar i debeli snježni pokrivač, bojeći ga garavom bojom što miriše na eksploziv. Za vrijeme artiljerijskih napada gotovo svi branioci Gostuše bili su iza brda, sklonjeni u škarpe i uvale sve dok ne bi začuli neprijateljski juriš., Kada je artiljerija prestajala tući Gostušu, tada bi partizani izašli na položaje, i sačekali napadača bliskom ubitačnom vatrom. Međutim, Gostuša nije mogla izdržati napade nadmoćnijeg neprijatelja. Pala je poslije po<jlne 21. januara.) I dok se smjenjivao napad za napadom na Gostušu, četnici su napali Mogorić, ali ih je protjerao bataljon »Mirko Štulić«. Međutim, bataljon »Bićo Kesić« nije uspio da u toku noći protivnapadom zbaci dijelove 31. bojne s Troure. Sutradan, 22. januara, gotovo cijelog dana trajala je borba za Mededovaču, koju je neprijatelj najzad zauzeo.

Ovladavši Gostušom i Međedovačom, Talijani su mislili da im je put prema(Udbini otvoren. Međutim, tako nisu mislili Milan Kuprešanin i Milan Basta% komandant i politički komesar 3. brigade, poznati po preduzimljivosti i ofen-zivnom duhu. Odlučili su se za protivnapad u toku noći između 22. i 23. ja-nuara. Za objekte protivnapada odabrani su Debeljak, uzvišenje ,u neprijatelj-skoj pozadini, s koga se može tući sve što se nalazi u Vraničkom i Pločanskoni polju i Međedovača na kojoj su se nalazile ustaše. Zamoreni i gladne ustaše su upravo dijelile tek pristiglu večeru kada se prolomilo snažno partizansko »ura« uz prasak ručnih bombi. Iznenađene i zbunjene ustaše dale su se u bijeg, osim njih 14 koji su se predali. Partizani su pojeli ustašku večeru, pokupili puškomitraljeze, minobacače, puške i municiju te povukli se prije dana s nađenim oružjem kao i Talijani koji su se dali u bjekstvo ostavivši na brdu 3 minobacača, 1 mitraljez i nešto lakog pješadijskog oružja.

Četvrtog dana ofanzive, 23. januara, neprijatelj nije napadao. Osjećao se nesiguran poslije loše provedene noći. Čak su se ustaše povukle u Lovinac. Ovog dana je bataljon »Bićo Kesić« protivnapadom uspio zauzeti Vrščić. Uveče je bataljon »Mirko Štulić« izvršio napad na Gostušu ali nije imao uspje-ha, dok je bataljon »Velebit« energičnim jurišem zbacio Talijane s Debeljaka no u zoru ga je napustio da bi izbjegao gubitke od neprijateljske artiljerije.

Ujutro 24. januara Talijani su zasuli pločanske položaje artiljerijskim gra-natama najavljujući novi napad pješadijom i tenkovima. Cijelo prijepodne tukli su artiljerijom, a onda su krenuli pješadijom prema Lipač vrhu i južnim padinama Vršine. Tenkovi su napadali krećući se cestom. Bataljon »Krbava«' se nije makao s položaja, a talijanska pješadija je bila prikovana vatrom za padine Ltpač vrha i Vršine. I tenkovi su doživjeli neuspjeh'. Jedan je tenk oštećen nagaznom minom bjelopotočke proizvodnje, a drugi je oštećen ručnim bombama što ih partizani pobacaše iz zasjede. Oba su ostala u Tušicama, dok su se ostali povukli u G. Ploču. *

Dok je napad Talijana prema Udbini bio zaustavljen, Štab 3. brigade preduzima još smjelija aktivna dejstva u pozadini neprijatelja. Rizikujući stabilnost obrane, upućuje čitav bataljon »Mirko Štulić«, u toku noći u pozadini dubokoj 8 do 10 km, napadne neprijateljske snabdjevačke kapacitete i rezerve što je iziskivalo velike napore od već zamorenih branilaca Pločanskog klanca ali i mogućnost iznenađenja neprijatelja. Noću uoči 27. januara bataljon je postavio zasjedu na cesti između Papuče i Raduča. Naišla je neprijateljska kolona od sedam kamiona s Talijanima i Četnicima. Od iznenadne i snažne vatre poginulo je 60 Talijana i 20 četnika, a 70 ih je ranjeno. Partizani su sa sobom prema pločanskim položajima poveli 4 Talijana i 4 četnika. Naredne noći bataljon »Velebit« je upućen pravo u Lovinac koji je zauzet u naletu Cijela tri sata su borci bataljona objašnjavali narodu ciljeve NOB-a i nemoć neprijatelja da unište NOP, što je snažno djelovalo na moral naroda koga su neprijateljski propagatori uvjeravali da više nikada partizanska noga neće stati na tlo Lovinca. Ni aktivnost na Pločanskom klancu nije izostala. Bataljon »Krbava« je 28. januara napao Talijane na Mededovači i Gostuši najprije ručnim bombama a zatim puščanom i mitraljeskom vatrom, potisnuo iz prvih linija odbrane i nanio im gubitke od oko 30 poginulih i 20 ranjenih

Pošto je zaprijetila opasnost da neprijatelj preko Ljubova prodre u Krbavsku dolinu, naređeno je Štabu 3. brigade da tamo uputi jedan bataljon kako bi pojačao odbranu. Štab brigade se odlučio za bataljon »Velebit« u kome su se nalazili borci iz Vrepca koji su dobro poznavali zemljište na Ljubovu, još iz borbi od prije godinu dana. Odlaskom bataljona »Velebit« na Ljubovo odbrana Pločanskog klanca je znatno oslabljena. A neprijatelj da bi se probio preko Pločanskog klanca, dovukao je jedan bataljon crnokošuljaša iz divizije »Sasari« i 27. januara krenuo u napad na Lipač vrh. Istovremeno je s dva bataljona od Bruvna preko Rudopolja i Klapavice krenuo u napad u pozadinu 3. brigade. Međutim, na oba pravca neprijatelj je pretrpio poraz i bio prisiljen da se pred noć povuče na pola položaja pretrpivši gubitke samo u napadu na Lipač vrh, od 15 mrtvih i 20 ranjenih. Tokom 28. januara neprijateljska aktivnost se svela samo na artiljerijska izviđačka dejstva.

Posljednja tri dana januara protekla su u borbama za Lipač vrh i južne te jugoistočne padine Vršine. Neprijatelj je napadao s linije: Ploča — Pločanski klanac — Tušice. Interesantno je da su Trouru ustaše napuštale bez borbe i opet se vraćale na nju koristeći neaktivnost 2. čete bataljona »Bićo Kesić«. Tih dana je bilo jako hladno sa snježnim vijavicama, pa je možda to bio razlog da se na visokoj (1234 m) Trouri nije moglo dugo ostati pa ni jedna ni druga strana nije smatrala naročito važnim da je drži. Krajem januara neprijatelj je čvrsto držao Pločanski klanac. Međutim, još uvijek nije mogao da nastavi prodor k Udbini jer su partizani sa Lipač vrha a naročito Vršine držali pod vatrom Tušice i najveću okuku puta na Pločanskom klancu.

Da bi prodro k Udbini, neprijatelj je morao da ovlada Vršinom, sjeverno od Tušica. Zato je on u prva tri dana februara najveće napore usmjerio k ovoj kosi, napadajući istovremeno na cijelom frontu pločanskih položaja. Prvog februara po treći put je zauzeo Trouru, dok je slabijim snagama napadao na cijelom frontu, vjerovatno radi izviđanja sistema naše odbrane. Ranom zorom 2. februara sručio se artiljerijski uragan na Vršinu. Oko 8 sati pošla je pješadija u napad. Bataljon »Mirko Štulić« dugo se opirao brojnijoj talijanskoj pješadiji, ali je popodne morao odstupiti. Zauzećem Vršine i Lipač vrh

je izgubio značaj u obrani pločanskih položaja, pa je i on napušten. Po ovladivanju Vršinom neprijatelj je zanoćio u Tušicama.

U takvoj situaciji komandant 3. brigade je odlučio da s dva bataljona bočno djeluje na neprijateljske kolone, ako se upute prema Udbini. Koristeći uzvišice i stijene kurjačkog krša, trebalo je da bataljon »Mirko Štulić« dejstvuje sa sjevera na lijevi neprijateljski bok, a bataljon »Krbava« s položaja Hrastnik s juga, na desni bok, dok je bataljon »Bićo Kesić« dobio zadatak da s čela usporava prodor Talijana u pravcu Udbine. Borba je otpočela ujutro 3. februara i trajala je cijeli dan, sve dok bataljoni 3. brigade nisu izgubili i posljednji pogodan položaj za odbranu. Neprijatelj je zanoćio na Ljeskovcu, na oko 8 km južno od Udbine, odakle je ometan manjim bočnim dejstvima naših snaga, a 4. februara nastavio pokret i ušao u ranije spaljenu Udbinu koja ga je dočekala pusta, bez ijednog stanovnika ili toplog ognjišta. Puste zidine, garave od dima i posute pepelom, zjapile su kao aveti u tišini pustinje.

Borbe na Ljubovu

Iz Široke Kule Talijani su ujutro 20. januara uputili slabije snage prema Ljubovu radi izviđanja i došli u kontakt s četom 3. bataljona Ličkog odreda koja se tu odranije nalazila na položaju. Slijedećeg dana Talijani su krenuli u napad jačim snagama i bez većih borbi napredovali 3 do 4 km sjeveroistočno od Široke Kule i zauzeli Tepšanovac (k. 852) i zaseoke Serdari i Mileusnići. Koliko je neprijatelj cijenio pogodnost Tepšanovca kao oslonca za dalji napad vidi se po tome što je požurio da na to brdo iznese što više municije, pretvorivši ga u neku vrstu skladišta za snabdijevanje jedinica u toku daljih dejstava.

U večernje sate 21. januara stigao je na Ljubovo bataljon »Ognjen Priča« i zanoćio u zaseocima Opsenice i Kneževići. Komandant bataljona Rade Ratković stupio je odmah u kontakt s komandirom čete koja je prethodna dva dana branila ovaj pravac i dobio podatke o situaciji na frontu. Budući da je preuzeo odgovornost za obranu pravca preko Ljubova, odmah je uputio patrole prema neprijatelju radi izviđanja i uspostavljanja borbenog kontakta s njim. Neopravdano dugo nije dobijao izvještaj od upućenih patrola. Tek oko 8 sati 22. januara dobio je prvi izvještaj iz koga je vidio da neprijatelj drži Tepšanovac i položaje zapadno od Tepšanovca. Bila je to neprijatna vijest i neprijatno iznenađenje, jer ga je. komandir čete, koja je branila pravac do dolaska bataljona, obavijestio da se neprijatelj 21. januara popodne s Tepšanovca vratio u Široku Kulu. U ovakvoj situaciji trebalo je što prije posjesti položaje nešto sjevernije od Tepšanovca i Serdara na liniji Korita — Mala Lisina (jugozapadno od Rakića) — Čardak — Gradina. Odmah je dao zadatak komandirima četa i oni su s četama izašli na spomenutu liniju odbrane.

Kako je u toku 22. januara neprijatelj mirovao, komandant bataljona je odlučio da protivnapadom u toku naredne noći povrati Tepšanovac na koji su Talijani isturili ustaše. Za realizaciju ove odluke određena je 1. četa s kojom je komandovao Dane Ugarković. Četi je za izvršenje zadatka dodijeljen i mali minobacač (50 mm) koji je predstavljao krupno oružje u rukama partizana u ono vrijeme. U stvari s ovim minobacačem je bio ojačan bataljon ali bez posluge. Nitko od boraca u bataljonu nije znao da rukuje s njim izuzev Rade Zigića, političkog komesara 2. čete koji je služeći Jugoslavensku vojsku naučio i da rukuje minobacačem. Tako je komesar 2. čete bio poslužilac i nišandžija na minobacaču. Ustaše vjerovatno nisu očekivale napad. Dane Ugarković je

neprimijećeno doveo četu na jurišno odstojanje, a znak za juriš bila je eksplozija minobacačke mine među ustašama koji su se grijali oko vatre. U jednom naletu bez ikakvih gubitaka četa je zauzela Tepšanovac. Međutim, neprijatelj je ujutro 23. januara izvršio najprije žestok artiljerijski a zatim i pješadijski napad na Tepšanovac, bacivši u borbu cijelu bojnu ustaša uz sadejstvo talijanskih snaga pa se 1. četa morala povući. Od velikog značaja bilo je to što je četa u noćnom napadu zaplijenila 10 sanduka municije, svakako od neprocjenjive koristi za sve snage koje su se tada borile na Ljubovu. Zaplijenjeno je i 100 komada nove ćebadi koja su dobro došla loše odjevenim partizanima u toku borbi na snijegom zavijanom Ljubovu.

Bataljon »Stojan Matić« stigao je na Ljubovo 23. januara u kasnim popodnevnim satima. Njegov komandant Dragan Rakić postavljen je za komandanta svih branilaca Ljubova, odnosno za komandanta Operativnog štaba za Ljubovo, koji je tada obrazovan. Za političkog komesara ovog štaba postavljen je Petar Balac Zika, politički komesar bataljona »Ognjen Priča«. Ovaj štab je odmah u toku noći između 23. i 24. januara organizovao napad na neprijateljske položaje. Južno od ceste Široka Kula — Bunić na Tepšanovac napadao je bataljon »Ognjen Priča«, a sjeverno od ceste bataljon »Stojan Matić«. Najvredniji uspjeh postigla je opet četa s kojom je komandovao Dane Ugarković. Ona je napala na Talijane na Stanića glavici (oko 1.400 m jugozapadno od Rakića) i to ne s fronta, već se provukla neopaženo kroz neprijateljski raspored i napad izvršila s leđa. Gromko ura! pomiješano s eksplozijama ručnih bombi i kratkim rafalima automatskog oružja baš u vrijeme kada se obavljala večera na položaju, iznenadilo je Talijane koji su pružili slab otpor. U ovoj akciji naročito se istakao komandir čete Dane Ugarković, kao i čitava četa koja je iznenadnim napadom zbunila neprijatelja i uspjela ga zbaciti sa Stanića glavice. Pored toga izbacila je iz stroja 50 neprijateljskih vojnika i zaplijenila 1 pušku, 1.300 metaka, 6 šatorskih krila, 6 ručnih bombi i 2 brdska kazana, uz vlastite gubitke od 1 poginulog i 7 ranjenih boraca.

Poslije ovog napada na ovom dijelu fronta zavladalo je »zatišje«, kojim nazivamo ono stanje kad se vode manje borbe: neprijatelj tuče artiljerijsko-minobacačkom vatrom, ponekad i pješadijskom naše položaje, a naše jedinice upadaju manjim snagama u njegov raspored, pripucaju, izvide, ponešto zarobe i hitno se noću povlače na svoje položaje. U toku ovg zatišja partizani su se služili lukavstvom da bi prinudili neprijatelja na lažne zaključke o mjestu naših položaja i na uzaludno trošenje artiljerijske municije. Tako bi borci na kosi Velonj južno od Rakića, na mjestu koje se dobro osmatra s neprijateljske strane, noću sazidali bunkere od kamena, a zatim se povuku podalje od njih. Čim Talijani otkriju bunkere, tuku ih artiljerijskom vatrom sve dok ih ne bi porušili. Sutradan bunkeri osvanu na drugom mjestu sazidani od istog kamenja. Talijani ih ponovo dugo gađaju sve dok ih ne poruše i tako svaki dan, sve do 27. februara do općeg neprijateljskog napada. Koliko su Talijani utrošili municije gađajući neposjednute položaje ne zna se. Ali, sigurno se zna da im je ta municija nedostajala u kasnijim borbama. Partizani su iskoristili zatišje i za pripremu sopstvene obrane: organizovali su sistem vatre, prekopali cestu na više mjesta, postavili tri protivtenkovske mine izrađene u radionici na Bjelim Potocima i drugo.

Ujutro 27. januara, dok su pucala stabla drveća od velike hladnoće, zagrmjeli su topovi uz prasak granata po Velonju, Maloj Lisini (južno od Rakića) i

Gradini. Bio je to siguran znak da je napad otpočeo i da je pitanje trenutka kada će krenuti pješadija. Povučeni iza stijena ljubovskog kamenjara, što pruža zaštitu od rasprsnutih neprijateljskih granata, čekali su partizani trenutak da pješadija krene u napad, kada artiljerijska paljba mora stati da ne bi tukla sopstvenu pješadiju. Cim je neprijatelj prenio vatru artiljerije u dubinu partizanskih položaja, oko 2.000 Talijana i ustaša krenulo je u napad na dva partizanska bataljona i jednu četu tukući iz pušaka i automatskog oružja. Za to vrijeme su partizani neopaženo zauzeli položaje, koristeći se izmaglicom što je ostala od dima neprijateljskih eksploziva. Dok se neprijatelj približavao sa strane partizana, nije se čuo ni jedan metak. Desno krilo neprijatelja, 34. ustaška bojna, krećući se od Tepšanovca preko Male Lisine ka Rakićima upalo je u vatreni džak što su ga pripremile dvije čete bataljona »Ognjen Priča«, s položaja na brdima južno od Korita i najzapadnijih padina Velonja. Umjesto juriša ustaše odabraše kamenje da ih zaštiti od partizanske vatre. I ispred Gradine Talijani su doživjeli istu sudbinu. Prikovani za zemlju nisu mogli ni naprijed ni nazad. Lukavo zamišljen neprijateljski plan da natkrili centar naše obrane preko Velonja i Gradine nije realizovan. Da bi probio našu odbranu, neprijatelj baca u borbu svježe snage i uz podršku tenkova napada u zahvatu ceste držeći istovremeno pod artiljerijskom vatrom naše snage na Velonju i Gradini. Oko 11 sati uspijeva da s Čardaka zbaci četu Ličkog odreda, zatim počinje da napada bokove i pozadinu bataljona »Ognjen Priča« i »Stojan Matić« koji se zbog toga povlače na nove položaje prema Kneževićima. Najžešće borbe vođene su za Gradinu koja je nekoliko puta prelazila iz ruke u ruku. Neprijatelj je imao 58 vojnika izbačenih iz stroja, a naše snage 4 mrtva i 28 ranjenih boraca.

Mada je bio zadovoljan uspjehom, neprijatelj nije vjerovao da s istim snagama može proširiti uspjeh pa je doveo pojačanje od oko 1.500 vojnika. Sva ta vojska, od oko 3.500 vojnika, zanoćila je na prostoru Rakići — Čardak — Gradina — Srdari. Cijeli taj prostor je bio u plamenu od vatri oko kojih su se grijali Talijani i ustaše. Čim je pala noć, oba naša bataljona i četa Ličkog partizanskog odreda krenuli su u protivnapad. U rejon Srdara, oko 5 km duboko u neprijateljskom rasporedu, upućena je četa Ličkog partizanskog odreda i 2. četa bataljona »Ognjen Priča« da napadnu neprijateljski saobraćaj, dok je 3. četa ovog bataljona trebala da izvrši napad na Široku Kulu radi uznemiravanja neprijatelja u dubokoj pozadini (oko 10 km od partizanskih položaja). Bataljon »Stojan Matić« napao je neprijatelja na Čardaku i neprijateljski logor kod Rakića. Dok čete bataljona »Ognjen Priča« nisu naišle na neprijatelja, dotle je bataljon »Stojan Matić« u sudaru sa skoro deset puta nadmoćnijim neprijateljem morao napustiti borbu i odreći se ambicija da preotme Čardak i Rakiće kako bi se sačuvao za dalja dejstva u obrani Ljubova. Jedine gubitke ove noći imao je neprijatelj od eksplozije tri nagazne mine na koju su naišla zaprežna kola. Tom prilikom je poginulo 8 neprijateljskih vojnika.

Ujutro 28. januara partizani su držali i pripremali za obranu nove položaje na liniji: Velonj — Lipova glavica (kod Vukmirovića) — kota 900 na cesti Rukavina stan kota 1.005. Neprijatelj je ovog dana žestoko napao Velonj i položaje između Velonja i Vukmirovića (Velika Lisina), ali je taj napad odbila 2. četa bataljona »Ognjen Priča« nanijevši neprijatelju gubitke od 10 mrtvih. Slijedećeg dana uveče, zapravo po noći, ustaše su manevrom preko Goloure iznenadile 2. četu bataljona »Ognjen Priča« na Velonju i zauzele ga. Smatra-

jući se krivim za gubitak položaja, komandir i politički komesar ove čete zamolili su štab bataljona za odobrenje da u toku dana izvrše protivnapad na ustaše i povrate Velonj. Štab bataljona a i Operativni štab za Ljubovo s ovim su se složili. Protivnapad je dobro organizovan i vješto izveden uz podršku sa svega dvije mine iz minobacača 91 mm. Na Golouru je postavljeno 12 automatskih oružja sa zadatkom da u određeno vrijeme obasku vatrom Velonj, baš kada i minobacač opali prvu minu. Prije toga se 20 boraca s komandirom i političkim komesarom čete, koristeći mrtve uglove, kamenjar i šumu, neopaženo od Konjskog vrha privuklo pod sam vrh Velonja. Sretna okolnost je bila da je druga minobacačka mina pogodila sami vrh Velonja nakon čega je uslijedio napad ručnim bombama i juriš. U tren oka Velonj je zauzet i neprijatelj je na njemu ostavio 10 mrtvih te ručak u još neotvorena dva kazana.

Sutradan, 30. januara, ustaše ponovo napadaju na Velonj i zauzimaju ga. To im je bilo olakšano okolnošću što je prethodne noći izvršena smjena branilaca Velonja. Bataljon »Velebit« 3. brigade stigao je s Pločanskog klanca na Ljubovo predveče 29. januara i smijenio čete bataljona »Ognjen Priča«, kako bi se odmorile u zaseoku Kneževići. Međutim, od odmora nije bilo ništa. Zajedno s bataljonom »Velebit« krenuo je u protivnapad na neprijatelja na Velonju i Konjskom vrhu. Njihov trud bio je uzaludan jer je neprijatelj 30. januara popodne napustio Velonj i Konjski vrh. Ovi mu položaji više nisu bili potrebni zato što je tokom dana uspio prodrijeti centrom duboko u naše položaje. Naime, toga dana neprijatelj je jakim snagama, uz podršku artiljerije, krenuo u napad u zahvatu ceste i sjeverno od nje prema Buniću. Naše snage su pružile snažan otpor neprijatelju, ali su i pored toga bile prisiljene da se povlače vješto manevrišući ispred neprijatelja. Krajem dana one su se našle na linija kota 1020 — Dmitrašinovići — Kneževići — kota 1005.

Jutro 31. januara osvanulo je jako maglovito i hladno. Talijani su već oko 5 sati počeli da se prikradaju položajima bataljona »Stojan Matić« s namjerom da partizane probude ručnim bombama i vatrom automatskog oružja. U iznenadnoj bliskoj borbi Talijani su ovoga puta imali uspjeha i zauzeli su kotu 1005 odakle su produžili energičan napad prema Lisini. Mada je napad podržavao jakom artiljerijskom i minobacačkom vatrom, uz obilno korišćenje mitraljeza i puškomitraljeza, dalje nadiranje neprijatelja na ovom dijelu bilo je zaustavljeno. Iako su se naše snage blagovremeno povukle sa bezimene kote, sjeverno od kote 940 u pravcu Kneževića, neprijatelj ju je tukao sve do 15 sati a onda je poduzeo juriš. To je bio, u stvari, udar u prazno. Zadovoljni postignutim uspjehom Talijani su povjerovali da su partizani daleko pobjegli pa su se počeli okupljati u grupama, pripaljivati cigarete jedan od drugoga i pričati međusobno. Međutim, u blizini bezimene kote bio je ostavljen jedan vod prikriven u žbunju sa zadatkom da onog trenutka otvori vatru na neprijatelja kada izađe na kotu i da se, koristeći pometnju u redovima Talijana, onda povuče. Vod je na najbolji način izvršio svoj zadatak. Neprijatelj je od vatrenog prepada imao 25—30 mrtvih i ranjenih, baš toliko je tada brojao partizanski vod. Uveče toga dana neprijatelj je zanoćio ispred linije: kota 1020 — — Dmitrašinovići — Kneževići — Lisina.

Jutarnja magla je prekrila Ljubovo 1. februara pa su Talijani opet pokušali da je iskoriste za iznenadni napad na partizane. Krenulo ih je oko 1.000 put Lisine i Kneževića. Prikradali su se besputnim kamenjarom i šipražjem spotičući se o kamenje i kukrike. Ovoga puta su partizani bili oprezniji nego

prethodna dva dana. Pravovremeno su otkrili prikradanje neprijatelja, ali nisu htjeli otvarati vatru sve dok ne sagledaju tamne siluete. Pustili su ih na odstojanje od oko 40 do 50 metara. U trenutku kada su se Talijani spremali da bace bombe na naše položaje, partizani su ih zasuli kratkotrajnom (jer nisu imali municije) ali preciznom i plotunskom vatrom od koje su prvi jurišni redovi popadali kao snoplje. Iznenađeni i zbunjeni vatrom i gubicima što ih u tren pretrpiše, Talijani su počeli da bježe u maglu dalje od partizanskog oružja. Na bojnom polju je ostalo oko 15 mrtvih i 20 ranjenih Talijana. Pokušali su prići mrtvima ali ih je precizna partizanska vatra spriječila u tome. Nije bilo drugog izlaza za njih nego dugotrajan artiljerijsko-minobacački napad na naše položaje, zatim juriš pješadije kako bi što prije stigli do linije s koje su njihovi ranjenici plačući dozivali u pomoć. Razvila se višesatna žestoka borba u kojoj se neprijatelj osobito okomio na četu bataljona »Ognjen Priča« koja se branila na kosi južno od kolskog puta Kneževići-Lisina. Podno te kose bilo je najviše ranjenih Talijana. Borba je završena u smiraj dana. Partizani su se povukli prema Tuku i Dubokom sa zadatkom da još iste noći, zajedno s ostalim jedinicama na Ljubovu, krenu u protivnapad.
Predveče 1. februara stigla je u pomoć braniocima Ljubova 6. primorsko-goranska brigada. Došla je od Korenice gdje je do tada vodila teške obrambene borbe s Talijanima od početka ofanzive braneći najprije pravac Plaški--Slunj, a zatim Slunj — Plitvice — Prijeboj — Korenica. Brigada je stigla na njoj nepoznat teren, primila položaj od bataljona »Ognjen Priča« i krenula polaznim položajima za napad, vođena od desetak boraca s tog terena koji su poznavali Ijubovske staze i trenutnu borbenu situaciju. Za to vrijeme bataljon »Ognjen Priča« prebacio se preko ceste u Crni vrh gdje se sastao s bataljonom »Stojan Matić« kako bi se zajedno u toku noći zabacili za leđa neprijatelju pravcem Crni vrh — Lulića stanovi —kota 921. Plan je bio da u zoru 2. februara ova dva bataljona s leđa, a 6. brigada s fronta, izvrše napad na neprijatelja na Ljubovu.

Šesta brigada je već u početku pretrpjela gubitke od 18 mrtvih i 17 teže ranjenih, pa je zbog toga odustala od daljeg napada. Bataljoni 2. ličke brigade nisu ni stupili u borbu. Vraćeni su od Lulića stanova ponovo na Crni vrh, a odatle su produžili naporan marš za Krbavicu na nove zadatke. Marš ovih bataljona 2. brigade od Crnog vrha do Lulić stanova i natrag preko Crnog vrha i Kozjana za Krbavicu, (noć 1/2. i 2/3. II) uz dvije provedene noći na snijegu i hladnoći gotovo bez hrane, ostao je u sjećanjima boraca kao najteži period od početka neprijateljske ofanzive.

Pošto je 2. februara neprijatelj zauzeo Korenicu, to je još više otežalo i onako težak položaj branilaca Ljubova kojima je ostao tanak pojas obrane između Bunića i Ljubova. S obzirom na to kao i mogućnost da neprijatelj od Korenice napadne s leđa branioce Ljubova, nije više bilo uslova za dalju obranu Ljubova i Bunića. Istovremeno je postala aktuelnom obrana zbjegova naroda u Krbavici, na Baljkuši i Vujinovim Glavama, od napada s pravca Korenice i Homoljca. Valjalo je preći na novi obrambeni raspored. Neprijatelja nitko nije ometao da još 2. februara siđe s Ljubova u Bunić. Zašto je ostao na Ljubovu sve do 4. februara, izložen oštroj zimi i drugim nedaćama gotovo nenaseljene planine, može se samo nagađati.

Borbe na pravcu Vrhovine — Babin Potok — Prijeboj i prodor neprijatelja u Korenicu

Kada je otpočela ofanziva, neprijatelj je iz Vrhovina, gdje se nalazila glavnina divizije »Re«, jake snage uputio ka Ličkoj Jesenici, tako da su mu ostale slabe snage za napad prema Babinom Potoku i Korenici. Zbog toga se na ovom pravcu u početku zadovoljavao kratkotrajnim ispadima iz Vrhovina u okolna sela i zaseoke: Borić Selište, Donji Babin Potok i zapadni dio Gornjeg Babina Potoka. Pretresao je i palio kuće ovih sela i zaselaka, hapsio seljane koji nisu izbjegli i prikupljao podatke o partizanskim snagama. Odugovlačenje s početkom jakih ofanzivnih dejstava od Vrhovina prema Korenici išlo je na ruku partizanima koji su još 20. i 21. januara bili nespremni za obranu ovog pravca, jer su se glavne snage branilaca nalazile daleko u unutrašnjosti Like. Tek 24. januara oko 6 sati krenula je 2. lovačka bojna, jačine oko 800 vojnika, u napad prema Gornjem Babinom Potoku. Dvije čete bataljona »Mićo Radaković« i jedna četa 3. bataljona Ličkog odreda posjele su za obranu kose što polukružno nadvisuju Gornji Babin Potok sa sjeverne, istočne i jugoistočne strane. Neprijatelj je najprije napao na Pavlinov vrh, zatim na sjeverne kose Stajine, ali je unatoč jake artiljerijsko-minobacačke podrške bio odbijen. Vratio se na polazne položaje uz gubitke od 30 izbačenih iz stroja.

Sutradan je neprijatelj krenuo u napad s jačim snagama. Poslije dugotrajne artiljerijske pripreme oko 1.200 Talijana i četnika počelo je da nastupa u tri kolone. Centralna kolona je napadala duž ceste Babin Potok — Plitvički Ljeskovac, lijevokrilna na Pavlinov vrh a desna grebenom kose Stajina. Njima su se suprotstavile iste partizanske snage koje su se tu branile prethodnog dana. U rezervi se nalazila jedna četa bataljona »Mićo Radaković« na Cudinom Klancu, spremna da u pogodnom momentu krene u protivnapad. Od jutra do pred podne Talijani i četnici uporno su nasrtali s centralnom kolonom na našu obranu istočno od Gornjeg Babina Potoka. Jake talijanske snage skoncentrisane na uskom prostoru na izlasku iz Babina Potoka, podržane vatrom artiljerije, minobacača i mitraljeza probile su, u žestokom sudaru, naše položaje i zauzele dio kose iznad sela i izbile pred Čudin Klanac. Tu je prvi streljački stroj, kao da je očekivao smjenu, zastao. To je bio povoljan momenat, povoljniji nego što se očekivalo, da partizanska rezerva i ostale jedinice krenu u protivnapad. Četa iz rezerve, nastupajući prikriveno kroz žbunje južnih padina Crnog vrha, prikrala se sa sjeveroistoka skoro do samih kuća Gornjeg Babina Potoka. Kada su eksplodirale prve bombe ove čete, u protivnapad su u isti mah, svaka na svom pravcu, prešle i ostale čete. Neprijatelj je bio potpuno zbunjen ovakvim obrtom. Vjerovao je da su partizani a odjednom su bombe, zatim puškomitraljezi i puške zagrmjeli skoro u njegovom borbenom rasporedu. Nastalo je paničnо bježanje prema Vrhovinama. Partizana je bilo malo da bi se upustili u gonjenje neprijatelja prema Vrhovinama. Zadovoljili su se tim što su povratili i posjeli izgubljene položaja. Poslije podne Talijani su krenuli u napad grebenom kose Stajina. Koristeći četnike kao vodiče i svoje smučarske jedinice, oni su se brzo i neopaženo pojavili na lijevom krilu naše obrane. Ali, i poslije trosatne borbe ponovo su se morali vratiti na polazne položaje.

Za napad koji je uslijedio 26. januara neprijatelj je doveo oko 800 svježih vojnika, tako da je sad na ovom pravcu raspolagao s oko 2.000 vojnika, artiljerijom i tenkovima. Kao i prethodnim tako je i ovom napadu prethodi-

la snažna artiljerijska i minobacačka priprema. Partizani su je izdržali skriveni pozadi položaja po kojima je sipala kiša granata. Zatim je uslijedila žestoka mitraljeska vatra i pokret pješadije i tenkova. Partizani su čekali da se neprijatelj što više približi, a zatim je pala komanda »Pali!«. Prvi redovi Talijana pali su naglavačke u snijeg. Na trenutak su zastali ali su ih komandiri podstrekavali povicima »Avanti« i prijetnjom pištoljima što su ih držali u rukama. Padali su i dalje ali su sve gušći streljački strojevi nasrtali na naše položaje. Krenuli su i tenkovi ka izlazu iz Gornjeg Babina Potoka. Pred nadmoćnijim neprijateljem partizani su se povukli na nove položaje prema Končarevom Kraju, a neprijatelj je oko 17 sati zauzeo Čudin Klanac gdje je zanoćio.

U takvoj situaciji komandant 1. hrvatskog korpusa prebacuje 6. primorsko-goransku brigadu, kojom su komandovali komandant Savo Vukelić i politički komesar Ranko Mitić, sa sjevera u rejon Plitvičkih jezera kako bi je upotrijebio za slučaj da neprijatelj produži napad preko Homoljca prema Korenici ili preko Plitvičkog Ljeskovca prema Prijeboju. Treći bataljon ove brigade stigao je u selo Plitvice 26. februara uveče i tu zanoćio. Sutradan prije podne on je posjeo položaj sjeverno od ceste Plitvički Ljeskovac — Prijeboj u rejonu Mirić Štropine.

Ujutro 27. januara, kada se dobro razdanilo, neprijatelj je sručio artiljerijsku i minobacačku vatru po položajima bataljona »Mićo Radaković« koji je liniji: Crni vrh — Končarev Kraj — Lisina zatvorio pravce što od Čudinog Klanca preko Plitvičkog Ljeskovca izvode ka Prijeboju i preko Brezovca ka Korenici. Najjači artiljerijsko-minobacački napad izvršen je po Končarevu Kraju i južnim padinama Crnog vrha i to je ukazivalo da se neprijatelj odlučio da napada prema Plitvičkom Ljeskovcu a ne ka Korenici. Napad pješadijom izvršen je u kolonama i grupama vojnika. Partizani su bili skriveni iza debelih stabala u dubini šume i čekali neprijatelja da priđe na veoma blisko odstojanje. Orijentacija je bila otežana zbog guste šume i šipražja pa su tragovi po snijegu bili jedini siguran znak kuda se treba kretati u dubini naših položaja. Što su zašli dublje u šumu, sve više su se zbijali oko starješina iz bojazni da se osamljeni ili u manjim grupama ne izgube i postanu lak plijen partizana. Tako zbijeni bili su odlična meta partizanskom oružju. Najžešća borba vođena je na južnim padinama Crnog vrha, tamo gdje je šuma najgušća. Po sablasnoj jeci eksplozija ručnih bombi i kratkim rafalima te plotunima moglo se pratiti pomicanje linije fronta. Na trenutak zavladala bi mukla tišina da bi je prekinula uraganska vatra popraćena uzvicima »naprijed«, »hvataj žive!« ili jaucima ranjenih koji su tražili pomoć. Na kraju neprijatelj je odbačen tako da nije uspio da zauzme Crni vrh.

Oko podne neprijatelj je prenio težište napada na Končarev Kraj. Nekoliko napadnih kolona se ustremilo na ovo selo s jugozapada i zapada pokušavajući naći pukotinu u našoj odbrani. Ona kolona koja je naišla na grupu boraca okupljenu oko komandira Jocana Sadžaka dosegla je samo do linije gdje su ih dočekale ručne bombe. Čim su se sudarili s partizanima, vratili su se natrag u šumu, ostavivši mrtve i ranjene ispred naših položaja. Slijedio je drugi napad pravcem gdje nije bilo naših snaga pa su se Talijani našli iza leđa Jocanove grupe. Komandir je tada naredio povlačenje na položaje južno od Končareva Kraja a neprijatelj je pred veče ušao u prve kuće sela. Počeo ih je odmah paliti. Ovo kao da je bio znak za odlučan protunapad s padine ko-

te 873. Uz snažne uzvike »ura!« partizani su krenuli istim tragom kojim su odstupali. Talijani nisu smjeli sačekati sudar, možda i zbog mraka koji je već ispunjavao udolice Končarevog Kraja, ali su zato u zahvatu ceste prodrli u Plitvički Ljeskovac gdje su zanoćili.

Prodorom Talijana u Plitvički Ljeskovac riješena je dilema kojim će pravcem neprijatelj produžiti iz Babina Potoka: prema Plitvičkom Ljeskovcu ili Brezovcu i Homoljcu. Bilo je jasno da neprijatelj hita preko Plitvičkog Ljeskovca u susret Nijemcima koji su nadirali sa sjevera od Karlovca prema Ličkom Selu i Bihaću. Zato je Štab 2. brigade naredio Udarnom bataljonu da se iz Turjanskog prebaci u Končarev Kraj a da bataljon »Mićo Radaković« tokom noći između 27. i 28. januara krene preko Ćuić Krčevina na cestu južno od Jezerca i posjedne položaj, radi obrane Prijeboja gdje je stigao već poslije pola noći. Umorni od noćnog marša i neprekidnih borbi prethodnih dana borci su padali u neodoljiv san. A zaspati nitko nije smio jer se sigurno nikada ne bi probudio. Noć je bila veoma hladna, drveće je pucalo u ledenim okovima. Prvi znaci laganog smrzavanja, paralize, javljali su se u rukama i nogama. U trenutku kada je prestajao osjećaj hladnoće, a noge i ruke ličile na komade tuđeg tijela što su vezani za sopstveno, oni najčvršći bi dozivali druga da im pomogne kako bi ustali ili protrljali »oduzete« dijelove tijela. Starješine i komunisti su bili prvi koji su, boreći se sa sopstvenim snom i zimom, pomagali drugima, tako da tada ni jedan partizan nije umro od zime.

Bataljon »Mićo Radaković« posjeo je položaje na kosama i uzvišenjima s južne strane ceste Plitvički Ljeskovac — Prijeboj, od raskrsnice putova u Jezercu do Mirić Štropine. Šesta primorsko-goranska brigada nalazila se na položajima sa sjeverne strane puta od brda Kosa do istočnog dijela Jezerca. Na spoju između brigade i bataljona »Mićo Radaković« nalazio se 1. bataljon 4. brigade 8. divizije. Do tada je ovaj bataljon, u sastavu svoje brigade, branio pravac Sluni — Ličko Petrovo Selo, sve do 27. januara, a onda se odvojio od brigade radi obrane pravca Ličko Petrovo Selo — Prijeboj, dok je brigada produžila obranu prema Bihaću. Susret Ličana s Kordunašima i Goranima ponovno je potvrdio zajedništvo u borbi i ulio veću sigurnost u sopstvene snage stavljene u najtežu kušnju od početka ustanka.

Napad oko 2.000 Talijana i ustaša počeo je 28. januara čim je svanulo. Neprijatelj je nastupao obližnjim kosama i brdima oko ceste Plitvički Ljeskovac— Prijeboj a tenkovima i kamionima po samoj cesti. Borba je počela već na izlasku iz Plitvičkog Ljeskovca gdje se neprijatelju suprotstavila 6. primorsko-goranska brigada i krilni dijelovi bataljona »Mićo Radaković«. Neprijatelj je žestoko navaljivao kao da se žurio da čim prije stigne u Prijeboj i izvuče iz kotla Plitvičkog Ljeskovca. Pošto je ovladao Kosom, produžio je prema istoku i negdje oko podne izbio u Jezerce gdje se sukobio s 1. bataljonom 4. kordunaške brigade koji ga je odbacio prema Mirić Štropini. U tom vremenu je Udarni bataljon izvršio prepad na neprijatelja u Plitvičkom Ljeskovcu i nanio mu gubitke od 15 izbačenih iz stroja. Međutim, neprijatelj je i dalje uporno nastojao da prodre u Prijeboj i dalje prema Ličkom Petrovom Selu. Borba je vođena sve do 18 sati kada su Kordunaši i Ličani, ostavši bez municije, morali odstupiti pred navalom tenkova i brojnijeg neprijatelja koji je nakon toga ušao u Prijeboj i slijedećeg dana izbio u Ličko Petrovo Selo. Tu je uspostavio vezu s dijelovima njemačke 7. SS divizije koja je od Karlovca napadala prema Bihaću. Poslije prodora neprijatelja u Prijeboj uveče 28. ja-

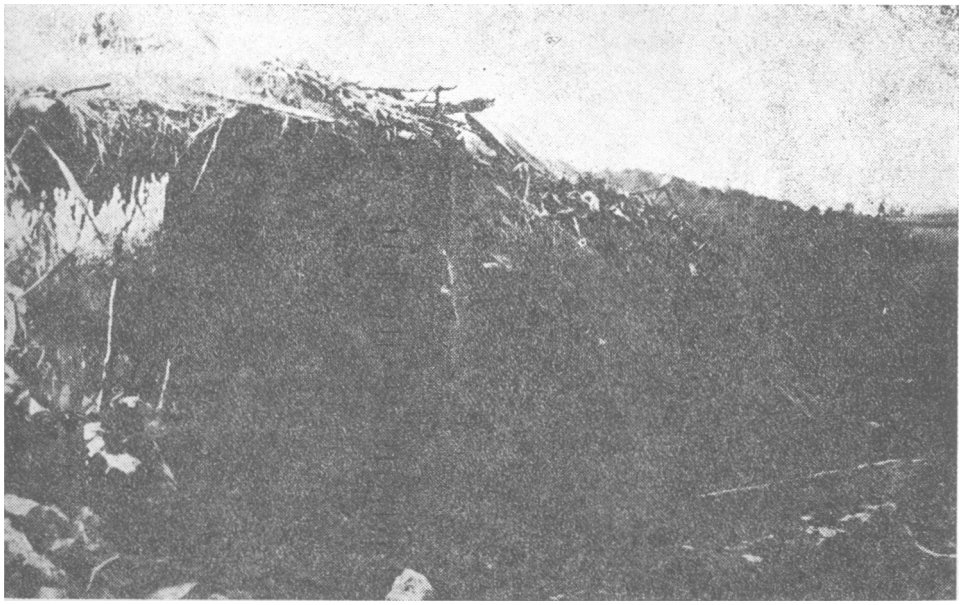

Pri nailasku neprijateljske vojske narod napušta svoje domove i povlači se na oslobođeni teritorij.

nuara bataljon »Mićo Radaković« posjeo je položaj za obranu u sjeverozapadnom dijelu Cuić Krčevina, 2. i 3. bataljon 6. primorsko-goranske brigade zauzeli su položaje oko ceste Prijeboj — Korenica osloncem na V. Javornik i uzvišenja sjeverno od Ćuić Krčevina, dok su njen 1. bataljon i 1. bataljon 4. kordunaške brigade povučeni u rejon Koreničke Kapele. Udarni bataljon upućen je u Korenicu. Na taj način zatvoren je pravac od Prijeboja prema Korenici.

Kako se i očekivalo, Talijani su oko podne 29. januara iz Prijeboja krenuli u napad prema Korenici. Dočekali su ih bataljon »Mićo Radaković« 2. ličke brigade i 2. bataljon 6. primorsko-goranske brigade u rejonu V. Javornik i Ćuić Krčevina. Napad je odbijen uz neprijateljske gubitke od 10 mrtvih i 20 ranjenih te sopstvene od 12 ranjenih i jednog poginulog borca. Poslije uspješno odbijenog ovog napada Štab 6. primorsko-goranske brigade je odlučio da s 1. i 2. bataljonom napadne neprijatelja u Prijeboju, a s druga dva bataljona da se obezbijedi od Jezerca i Ličkog Petrovog Sela. Napad je počeo u 5 sati 30. januara. Neprijatelj se branio iz zidina ranije izgorjelih kuća i crkve. U snažnom naletu 1. bataljon je zauzeo dvije kuće, dok je 2. bataljon zaustavljen na 20 metara ispred neprijateljskog položaja. Nije se moglo ni naprijed ni nazad. Neprijateljski mitraljez ubitačno je dejstvovao s tornja crkve a uskoro je neprijatelj pokrenuo i svoja 2 tenka prema partizanima. Kako iznenadni napad nije uspio, brigada se morala povući. U zaštiti odstupanja značajnu ulogu odigrao je top »krnjo« direktnim pogotkom u toranj crkve s koje su dejstvovali neprijateljski mitraljezi. Neprijatelj je imao oko 30 poginulih i ranjenih, a partizani 3 mrtva i 26 ranjenih. Među poginulima bio je i komandant 1. bataljona Ilija Milanović koji je jurišao na čelu svoga bataljona. Dok je 6. brigada napadala Prijeboj, dva bataljona 2. ličke brigade postavili su

Pri nailasku neprijatelja ni kolibe (bajte) ne ostaju pošteđene.

zasjede na cestu Prijeboj — Babin Potok, napali kolonu neprijateljskih kamiona i nanijeli joj gubitke od 30 izbačenih iz stroja, a sami su imali 2 ranjena borca.

U vrijeme dok su partizanske snage vodile borbe s Talijanima i ustašama oko Prijeboja, Plitvičkog Ljeskovca i Babina Potoka četnici su pokušali da u samostalnom napadu, bez uobičajenog okrilja Talijana, dadu svoj doprinos okupatoru u borbi protiv sopstvenog naroda, kako bi opravdali hranu što su je uzimali s talijanskog kazana. Mislili su da su partizani potpuno razbijeni i da je došao i njihov čas. Tako je oko 130 četnika iz Vrhovina i Crne Vlasti, koristeći se stazama što su ih znali samo ljudi tih krajeva, približio se Turjanskom i iznenada napalo 3. bataljon Ličkog odreda. Dok su se partizani snašli, oni su već ubili tri i zarobili tri borca. Zarobljenike su odmah odveli u Crnu Vlast u zatvor. Dvojica partizana su uspjela pobjeći iz zatvora, a jedan je izvršio samoubistvo. Partizani su ubili 3 četnika i oteli im 1 pušku sa 130 metaka. Saznavši za napad na Turjanski, Štab 2. brigade je odmah poslao iz Končareva Kraja u Turjanski Udarni bataljon, a na njegovo mjesto privremeno postavio 3. bataljon 13. primorsko-goranske brigade. Istovremeno je pomjerio bataljon »Mićo Radaković« (bez 2. čete) iz Ćuića Krčevine u Končarev Kraj da preuzme položaje od 3. bataljona 14. brigade. U tom vremenu je i 6. primorsko-goranska brigada preko Korenice krenula na Ljubovo ostavivši svoj 4. bataljon na položaju između Prijeboja i Koreničke Kapele. Četrnaesta primorsko-goranska brigada zadržana je u rejonu Končarev Kraj — Mirić Štropina — Ćuić Krčevina.

Zorom 1. februara neprijatelj je iz Prijeboja krenuo u napad prema Korenci. Njemu su se na položaju V. Javornik — Čuića Krčevina suprotstavili dijelovi 14. i 6. brigade i 2. četa bataljona »Mićo Radaković« 2. ličke brigade. U borbi koja je trajala do kasno u noć neprijatelj je uspio da probije partizanske položaje i da izbije pred Koreničku Kapelu uz vlastite gubitke od 18 ranjenih i 2 poginula i jedan oštećeni tenk od partizanske mine. Rano ujutro 2. februara on je nastavio napad i nešto prije podne zauzeo Korenicu, uz nove gubitke od 3 mrtva i 14 ranjenih Talijana od kojih 2 oficira.

Ispred Korenice neprijatelj je odvojio jedan bataljon za napad na Pogledalo u susret 74. talijanskom puku koji je toga jutra krenuo u napad od Babina Potoka preko Brezovca i Homoljca također prema Korenici. Na Pogledalu se nalazio 4. bataljon 6. primorsko-goranske brigade i 2. četa bataljona »Mićo Radaković«. U stvari ove su se partizanske snage postavljale bočno prema glavnim snagama neprijatelja što su napadale od Koreničke Kapele prema Korenici. Zbog guste magle i uvjeravanja branilaca na ovom sektoru da će neprijatelj krenuti za Plitvički Ljeskovac, kao i obično, kasno su reagovali partizani. Neprijatelj ih je obmanuo i napadom na Končarev Kraj iz Plitvičkog Ljeskovca, pa je bataljon »Mićo Radaković« pokrenut iz Končareva Kraja kada su Talijani već bili u Brezovcu. Partizanima nije drugo preostalo nego da se utrkuju s Talijanima i četnicima tko će prije stići na Šijanov Klanac i Pogledalo te da povremeno, onako usput, napadaju pobočnice neprijateljske kolone. Uzaludan je bio pokušaj Štaba 2. brigade da s 15 kurira i članovima štaba brani Šijanov Klanac. Kada su partizani otvorili vatru sa Šijanova Klanca, neprijatelj je zastao i izgledalo je da će se dobiti dragocjeno vrijeme do pristizanja bataljona »Mićo Radaković« Međutim, neprijatelj je ugrozio štab brigade dijelom snaga koje je izdvojio iz svoje desne pobočnice, zbog čega se štab brigade morao hitno povući prema Trnavcu da bi izbjegao

opkoljavanje i spriječio upad neprijatelja u Trnavac što mu je i uspjelo. U međuvremenu je bataljon »Mićo Radaković« uspio da se prebaci preko ceste Šijanov Klanac — Pogledalo i da posjedne kose iznad zaseoka Lalići radi bočnog dejstva na neprijatelja koji je prodirao tim pravcem ka Pogledalu. Borba za Pogledalo počela je pred podne i trajala do oko 15 sati, kada se neprijateljska kolona od Babinog Potoka, jačine 1.000 Talijana i 500 četnika, s 5 tenkova 3 topa, nekoliko kamiona, 230 mazgi i 12 kola, probila na Korenici.

Poslije prodora neprijatelja u Korenicu 14. brigada sa 1. bataljonom 4. brigade povukla se jugoistočno od Korenice na liniju Šeganovac — Ponor—Bjelopolje, a bataljoni »Mićo Radaković« i Udarni 2. ličke brigade jugozapadno od linije Trnavac — Turjanski. Treći bataljon Ličkog odreda nalazio se u rejonu Turjanskog. Istovremno po prodoru Talijana u Bunić, 6. brigada se povukla na liniju Frkašić — Gorica, dok su se bataljoni »Stojan Matić« i »Ognjen Priča« 2. brigade povukli prema Krbavici u sastav ove brigade. Bataljon »Velebit« krenuo je u sastav svoje brigade u rejonu Udbine.

U nastavku dejstva talijanske snage iz Bunića pokušale su da se probiju u Krbavicu, ali su bile odbijene. Jedna grupa četnika napala je Štab 2. brigade na Vujnovim Glavama. Četnici su krenuli od Vrela Korenice preko Mrsinja u pravcu Vujnovih Glava, provlačeći se kroz neposjednute dijelove partizanskih položaja. Na putu prema Vujnovim Glavama naišli su na grupu boraca bataljona »Mićo Radaković« u Mrsinju. Bez upotrebe vatrenog oružja uspjeli su savladati Milana Hrnjaka, zamjenika komandira čete, ali im je on ipak uspio pobjeći. No, i pored ovog sukoba četnici su uspjeli da upadnu u Vujnove Glave i da napadnu Štab 2. brigade. U borbu su stupili članovi štaba i kuriri, tako da je napad četnika bio brzo odbijen. Drugog dana po prodoru u Korenicu Talijani su dio snaga uputili prema Udbini. Njima se na Gorici suprotstavio 1. bataljon 6. primorsko-goranske brigade koji je zatvarao pravac Korenica — Udbina. Napad na Goricu počeo je oko 10 sati i trajao je sve do 16 sati kada je neprijatelj uspio da probije odbranu uz gubitak od 30 mrtvih i 25 ranjenih. Nastavljajući nastupanje on je oko 20 sati toga dana, 4. februara, izbio na Udbini gdje je uspostavio vezu sa snagama koje su prodrle preko Pločanskog klanca. Time su se sve tri kolone divizije »Re«, koje su krenule u napad s linije: Lovinac — Lički Osik — Vrhovine, povezale u zahvatu ceste Korenica — Udbina.

Borbe u toku operacija čišćenja

U novostvorenoj situaciji Glavni štab Hrvatske preuzeo je neposrednu komandu nad svim snagama u Lici i, očekujući da će Talijani nastaviti odlučan napad, razradio plan dejstva te svojom naredbom od 3. februara izvršio raspored snaga. S obzirom na pravac kojima je neprijatelj mogao produžiti napad na ostatak slobodne teritorije u Lici, on je snage podijelio u tri grupe a radi uspješnijeg komandovanja imenovane su tri komande sektora.

Prvu grupu (sektor) obrazovala je 8. divizija (5. i 15. brigada) južno od Bihaća, sa zadatkom da brani pravac Bihać —Donji Lapac i kontroliše prelaze na Uni jugoistočno od Bihaća.

Drugu grupu obrazovale su 2. brigada 6. divizije, 6. i 14. primorsko-goranska brigada, 1. bataljon 4. brigade i 3. bataljon Ličkog odreda sa zadatkom da postavljajući dio snaga na zapadne padine Plješivice, spriječi prodor neprijatelja od Korenice i Bunića u Plješevicu, gdje su se nalazile bolnice i

zbjegovi, odnosno preko Plješevice u Lapačku dolinu, a s ostalim snagama da štiti prostoriju Krbavica — Turjanski, gdje su se također nalazili zbjegovi i da dejstvom iz pozadine vežu za sebe neprijateljske snage.

Treću grupu obrazovala je 6. divizija (bez 2. brigade) s dva bataljona Ličkog partizanskog odreda sa zadatkom da brani pravac: Udbina —Donji Lapac, Mazin —Gornji Lapac i Knin —Srb.

Nasuprot očekivanju da će Talijani produžiti napad na preostali dio slobodne teritorije i partizanske snage u Lici, Štab talijanskog 5. armijskog korpusa razradio je plan čišćenja teritorije između željezničke pruge Vrhovine — — Medak i ceste Prijeboj — Udbina — Lovinac. Plan je predviđao da se »metodično i potpuno čišćenje« određene prostorije izvede u tri faze u trajanju od 15 dana, s ovim jedinicama:

— prva faza: 74. puk divizije »Lombardija« (bez jednog bataljona) od Vrela, a 2. puk divizije »Re« (bez jednog bataljona) i 34. ustaška bojna od Korenice očistiće rejon Krbavice, dok će za to vrijeme 1. puk divizije »Re«, 16. bataljona »M« i 31. i 32. ustaška bojna ostati na položajima na liniji: Raduč—Lovinac — Ploče — Ljeskovac.

— druga faza: 74. puk (bez jednog bataljona) od Krbavice i četnici od Vrhovina očistiće zonu Turjanskog, a 2. puk iz Bunića i dva bataljona 1. puka divizije »Re« očistiće područje Jagodnje — Breštana i Srednje Gore.

— treća faza: 2. puk od Vrepca, dva bataljona 1. puka divizije »Re« i dvije ustaške bojne od Raduča i Ploče očistiće zonu Vrebac — Mogorić, a jedan bataljon 1. puka i jedna ustaška bojna od Breštana očistiće predio Breštani — — Srednja Gora —Ploča.

Nasuprot ovom planu general Ler, komandant Jugoistoka, zahtijevao je da talijanski 5. korpus produži dejstva ka Bihaću u Vrtačama i da očisti Plješevicu. Iako su se Talijani ovome opirali, njih će Nijemci na kraju prisiliti da dio snaga angažiraju prema Bihaću i Plješevici, tako da je plan čišćenja spomenutog prostora kasnije doživio bitne promjene.

Pripremajući se za čišćenje spomenutog područja, divizija »Re« je 5. februara zauzela slijedeći raspored: 151. puk divizije »Sassari« s ojačanjima u rejonu Udbine, 1. puk divizije »Re« sa 16. bataljonom »M« (grupa »De Bonis«), stigao je na prostoriju Mutilić — Čojluk u namjeri da prema planu posjedne liniju Ljeskovac — Lovinac — Raduč, zajedno s 31. i 32. ustaškom bojnom, glavnina 2. puka divizije »Re« i 34. ustaška bojna (grupa »Paderzani«), nalazili su se u Bihaću vezujući se s 1. pukom u rejonu Pišaća (današnje Krbave) i 74. puk divizije »Lombardija« (do jednog bataljona), (grupa »Feroni«) u Korenici a neki četnički dijelovi u Vrelu.

Sutradan, 6. februara, 31. ustaška bojna, nastupajući preko Karaule i Korije od Udbine a pod zaštitom talijanske artiljerije, napala je dijelove bataljona »Bićo Kesić« 3. brigade na Ivanovom vrhu. Štab 3. brigade 6. divizije vjerovatno je ocijenio da će neprijatelj iz rejona Udbine napasti na Visuć u težnji da preko Kuka zauzme D. Lapac ili da će to učiniti bar s glavnim snagama, a s manjim snagama napadati u pravcu Ondića i dalje na istok. Zato je svoja dva bataljona orijentisao na obranu Visuća. S bataljonom »Bićo Kesić« zatvorio je široki front od Ivanova vrha do Kozje drage, dok je bataljon »Krbavu« postavio po dubini iznad Tuka (s. Visuć) osloncem na kose Pištaline i Lončarića radi neposredne obrane ispred Kuka. Ostala dva bataljona »Velebit« i »Mirko Štulić« povukao je Štab 6. divizije iz Visuća na Zuleševicu radi obrane Lapačke kotline od neprijatelja koji je napadao na pravcu Gračac — Mazin —

Donji Lapac. Slabi dijelovi »Biće Kesića« od jutra do popodne pružali su otpor ustašama da bi na kraju odstupili pod pritiskom brojnijeg neprijatelja. Ustaše su platile Ivanov vrh sa 6 mrtvih i nekoliko ranjenih. Međutim, plašeći se protivnapada ustaše su se povukle s Ivanova vrha prije mraka, a partizani su ga bez borbe posjeli.

Slijedećeg dana oko 1.200 talijanskih i ustaških vojnika, podržanih s 4 tenka i 4 topa, krenuli su u napad prema Ondiću i Klapavicama. Odbrana na Ivanovom vrhu bila je pojačana a poviše Ondića čekao je kompletan bataljon »Krbava« da se u povoljnom trenutku angažuje u borbi. On se razvio u streljački stroj južno od Babine glave i energično se stušio na desni bok neprijateljskih snaga. Iznenađen napadom neprijatelj je potražio spas u okrilju svojih jačih jedinica što su ostale u zidinama popaljene Udbine. Ovoga dana je neuspjeh platio s 40 poginulih i toliko ranjenih.

Trećeg dana je neprijatelj skoro udvostručio snage u odnosu na one iz prethodnih pokušaja. Pokrenuo je cijeli 151. puk divizije »Sassari« i bataljon crnih košulja uz podršku čete tenkova i baterije topova. Rano ujutro sručio je artiljerijsku vatru na ranije otkrivene partizanske položaje. Međutim, partizani su se povukli unazad dok vatra nije prenesena u dubinu položaja na Tavane i Babinu glavu a izvidnice javile da je pješadija krenula u napad kada su borci bataljona»Bićo Kesić« čvrsto zasjeli iza stabla i kamenja na Ivanovom vrhu. Nastala je bliska borba u kojoj je brojniji neprijatelj uspio da zauzme Ivanov vrh, Ondić i Klapavice uz 45 poginulih i više ranjenih. Nakon toga je prenoćio u selima a sutradan je, paleći kuće Ondića, produžio prema Mazinu. Dva bataljona 151. puta, četa tenkova, baterije topova i bataljon crnih košulja, otišli su u Mazin da pojačaju diviziju »Sassari« u napadu preko Zuleševice ka Lapačkoj dolini. Udbina je ostala prazna nakon čega je nastalo zatišje oko nje. Tek 13. februara u Udbinu je stigao 2. puk divizije »Re«, ojačan s 34. ustaškom bojnom, tenkovima i artiljerijom.

Zatišje oko Udbine iskoristio je bataljon »Krbava« za odmor, partijsko-politički rad, analize ranijih borbi i uopće za pripreme kako bi naredne zadatke izvršio još bolje. Pored ostalih aktivnosti održano je 12. februara brigadno partijsko savjetovanje u Visuću. Na njemu su kompletna partijska rukovodstva brigade i bataljona, uz prisustvo Karla Mrazovića i Jakova Blaževića, članova CK KPH, analizirali dotadašnji rad partijskih organizacija i naredne zadatke. Dan ranije dvije čete ovog bataljona postavile su na cesti u Jošanu zasjedu neprijatelju koji se kretao od Korenice. U kratkoj borbi poginulo je 7 neprijateljskih vojnika a više ih je ranjeno.

Zadnju borbu na području Udbine bataljon »Krbava« vodio je 14. i 15. februara u Visuću i na prijevoju Kuk. Prvog dana oko 2.000 vojnika 2. puka divizije »Re« i 34. ustaške bojne napalo je položaje bataljona »Krbava« u Visuću. Podržani snažnom artiljerijskom vatrom i tenkovima napadali su vrlo energično i po cijenu velikih gubitaka izbili pred Kuk. Sutradan, 1. februara, neprijatelj je tenkovima i pješadijom od Kuka prodro u Lapac, a odatle produžio prema Gornjem Lapcu gdje će dva dana kasnije pasti u klopku zajedno s divizijom »Sassari«. Na Kuku je ostala 34. ustaška bojna radi obezbjeđenja komunikacije između Donjeg Lapca i Udbine. Nju je još istog dana napao i razbio bataljon »Krbava«, zatim je posjeo položaje na Kuku čime je presjekao vezu neprijateljskih snaga na Udbini sa snagama u Lapcu

Istog dana, 6 februara, kad su Talijani i ustaše otpočeli s napadima iz Udbine, u napad su iz rejona Bunića prema Krbavici krenuli dijelovi 2. puka

divizije »Re« i 34. ustaška bojna — radi »čišćenja«, dok su četnici napadali od Homoljca prema Vujnovim Glavama. Rejon Krbavice branila je 2. lička brigada s bataljonima »Stojan Matić« na Pisačuši i Murgovači, »Ognjen Priča« na Mrsinju i »Mićom Radakovićem« od puta Homoljac — Vujnove Glave do Brezovca. Štab brigade nalazio se u Vujnovim Glavama. U toku nastupanja tenkova i pješadije Talijani su tukli artiljerijskom i minobacačkom vatrom Murgovaču, Pisačušu i Krbavicu. Borci bataljona »Stojan Matić« pritajili su se na Murgovači u očekivanju napada pješadije na njihove položaje a vjerovali su da i borci bataljona »Ognjen Priča« na Gradini čekaju dolazak tenkova i pješadije na blisko odstojanje. Međutim, tenkovski odred je prošao pored Gradine i uputio se u Krbavicu. Nigdje se metak nije čuo a Talijani uđoše u Krbavicu i bacačima plamena s tenkova počeše paliti kuće. Dim i plamen kuća u Krbavici bio je znak na uzbunu i Štab 2. brigade u Vujnovim Glavama i bataljon »Stojan Matić« na Murgovači i »Ognjen Priča« na Mrsinju. Ne čekajući naređenje štaba brigade oba bataljona su pokrenula dio snaga s najbližih položaja i uputili ih u protivnapad. Čim su Talijani primijetili pokret partizana na obližnjim kosama, pobjegli su iz Krbavice. Kako se dogodilo da su Talijani bez borbe upali u Krbavicu? Jednostavno na taj način što je došlo do nesporazuma između bataljona »Stojan Matić« i »Ognjen Priča« koji od njih dva treba da posjedne Gradinu, tako da je ovaj veoma važan zemljišni objekt koji zatvara ulaz u Krbavicu ostao neposjednut. Četnici, koji su pokušali da prodru prema Baljkuši i Vujnovim Glavama, bili su također odbačeni ka Homoljcu. Iako je bilo predviđeno da učestvuju u napadu 74. puk je iz nepoznatih razloga ostao u rejonu Korenice. Sutradan, 7. februara, on se prebacio u Gornji Babin Potok.

Poslije neuspjeha u napadu na Krbavicu, popodne 8. februara, 2. puk i 34. ustaška bojna krenuli su iz Bunića prema Šalamuniću i Pišaću, ostavljajući za sobom plamen i dim zapaljenih kuća. Štab 2. brigade je ocijenio da se neprijatelj povlači čim uništava sve za sobom i da mu je pravac povlačenja vjerovatno Ploče i Lovinac. Pokazalo se da je procjena situacije štaba brigade bila pogrešna jer su Talijani i ustaše nastavljali »čišćenje« paleći Šalamunić. Pišać, Tolić i Svračkovo Selo. Štab 2. brigade je u duhu procjene odmah pokrenuo bataljon »Ognjen Priča« pravcem Dragaševo Brdo — Laudonov gaj, sa zadatkom da ometa odstupanje neprijatelja dejstvom na bokove i pozadinu te da mu potpuno presiječe odstupnicu na Pločanskom Klancu. Istovremeno je naredio bataljonu »Stojan Matić« da s Ljubova, gdje se u to vrijeme našao, odmah krene pravcem Svračkovo Selo i napadne neprijatelja gdje ga stigne.

Na osnovu zahtjeva Nijemaca, koji su sporo prodirali ka Bihaću i dalje na jug, komandant 2. talijanske armije naredio je ovog dana talijanskom korpusu da što prije s grupacijom »Fabri« izvrši napad na Ličko Petrovo Selo proširujući ga po mogućnosti do Zavalja i da također što prije izvrši nekoliko napada odgovarajućim snagama na Plješevicu pravcem zapad — istok što je primoralo ovaj korpus da dijelom odloži čišćenja koja je ranije planirao. U skladu s ovim naređenjem, 74. puk divizije »Lombardija« (bez jednog bataljona) krenuo je još istog dana iz Gornjeg Babinog Potoka da raščisti cestu Prijeboj — Ličko Petrovo Selo — Bihać a 11. februara stigao u Debeli Lug. Istovremeno je 137. legija crnih košulja krenula s prostorije sjeverozapadno od Plitvičkih jezera i 11. februara stigla u Zavalje, odakle je narednih dana napadala prema Škipini na Plješevici.

Pošto su zapalili Šalamunić, Pišać, Tolić i Svračkovo Selo, 2. puk i 34.

ustaška bojna zanoćili su na prostoru Svračkovo Selo Pišać i, prema spomenutom naređenju, zorom 9. februara počeo je pokret prema Bihaću. S njima se najprije sukobila patrola bataljona »Ognjen Priča« negdje kod Ćorkova Sela i odavle je morala odstupiti prema Jošanu ne izvijestivši štab bataljona o nailasku neprijatelja. Ostalo je da štab bataljona ocijeni događaj što je oglašen kratkom pucnjavom. Bilo je jasno da se neprijatelj vraća što je potvrdila druga patrola upućena u Svračkovo Selo. Na osnovu toga štab bataljona je odmah uputio jednu četu da posjedne šanac kod Laudonova gaja i zidine tek spaljenih Njegovanovića kuća, a drugu četu da posjeda i brani dominirajuću kosu Grablje, zapadno od prve čete, dok je treća četa upućena prema Svračkovom Selu radi obezbjeđenja desnog boka bataljona. Čete su trkom i u najvećoj tajnosti zauzele svoje položaje.

Neprijatelj je kretao u zgusnutim kolonama cestom i zapadno od nje preko njiva, očito ne očekujući protivnika na terenu koji je sinoć napustio. Pušten je na blisko odstojanje i tada je na njega otvorena vatra iz zidina i šanca. Iznenađenje je bilo potpuno. Nakon dužeg vremena preživjeli su potražili iza drveća hrastića i po šancima, a tek poslije 20 minuta na čelo kolone su stigli tenkovi i usmjerili se na vod koji je bio u Laudonovom gaju. Ovaj vod se zbog tenkova nije uspio prebaciti zapadno od ceste u selo, već je odstupio prema Dragaševom Brdu i dalje ka Krbavici. Od prvog plotuna palo je oko 60 neprijateljskih vojnika i nekoliko tovarnih grla. Štab bataljona s dva voda povukao se kroz Grablje na Mareljev vrh, a dvije čete, bez jednog voda, posjele su položaj od Mareljeva vrha, preko Puškarovice, Prosine do Male Gradine. Neprijatelj tučen bočno uspio je da se uz velike gubitke probije za Bunić tek kad je pao mrak i to uz pomoć tenkova. Ovog dana su se 16. bataljon »M« i 31. ustaška bojna napadom od Udbine, pored otpora 3. bataljona 6. primorsko-goranske brigade u Jošanu, probili u Pećane uz gubitke od 10 poginulih i 20 ranjenih.

Bataljon »Stojan Matić« nije stigao da učestvuje u ovoj borbi, ali uveče, kada se neprijatelj smjestio oko velikih vatri u Buniću, jedna njegova četa izvršila je prepad na neprijatelja i vatrom izbliza obasula baš one grupe vojnika što ih je osvjetljavao plamen. Vatre su ubrzo pogašene a neprijatelj je pretrpio nove gubitke od 15 do 20 izbačenih iz stroja.

U toku noći između 9. i 10. februara bataljon »Ognjen Priča« od Šalamunića prebacio se preko polja u Dragaševo Brdo i posjedovanjem položaja zatvorio pravce koji od Bunića vode ka Korenici i Debelom Brdu. Iste noći bataljon »Stojan Matić«, obilazeći Bunić sa sjevera, izvršio je već spomenuti prepad na Bunić i posjeo južne padine Pisačuše i Javornik iznad Divosela kako bi bočno mogao tući neprijatelja ako iz Bunića krene prema Korenici i Krbavici. Očekujući napad neprijatelja, oba bataljona su se pripremala za odbranu koristeći ogradne zidove i zidine kuća, a s Pogledala iznad zaseoka Dragaševo Brdo lako se mogao uočiti svaki pokret neprijatelja.

Nešto prije podne 10. februara zatutnjali su tenkovi cestom od Bunića prema raskrsnici puteva Bunić — Korenca i Bunić — Debelo Brdo. Za tenkovima su se kretali kamioni, zaprežna kola i karavan mazgi. Desno i lijevo od puta kretale su se kolone pješadije gazeći nevelik, tek zapao snijeg. Kada je čelo kolone od oko 2 500 Talijana i ustaša prešlo raskrsnicu i uputilo se prema Debelom Brdu, borci bataljona »Stojan Matić« otvorili su na nju bočnu vatru s jugoistočnih kosa Pisačuše. Iako vatra zbog udaljenosti položaja od kolone nije bila toliko efikasna, ona je primorala Talijane i ustaše da se udaljuju od

ceste prema Krbavskom polju pri čemu se stvarao nered u kolonama. Svi su nastojali da što prije izbjegnu vatru žureći prema čelu kolona, u pravcu Dragaševa Brda, gdje ih je u zasjedi čekalo 5 mitraljeza, 20 puškomitraljeza, odnosno bataljon »Ognjen Priča«.

Bježeći od »Matićevaca«, neprijatelj se gomilao nadomak cijevi bataljona »Ognjen Priča« ispred samih položaja. Komandant bataljona Rade Ratković dao je raketom znak za paljbu. Zaštektali su puškomitraljezi uz nešto muklije glasove mitraljeza, prolomili su se plotuni pušaka. Sasula se čelična kiša na gomile Talijana i ustaša. Iznenađenje je bilo potpuno. Talijani i ustaše nisu pružili baš nikakav otpor. Padali su u grupama kao da su vezani izvedeni na strelište. To je trajalo nekoliko trenutaka. Zatim je uslijedilo bježanje prema Krbavskom polju i Debelom Brdu, u grupama, pojedinačno, kako je ko stigao. Neprijatelj je najprije reagovao vatrom artiljerije iz Bunića, obasipajući položaje bataljona na padinama Pogledala. Istovremeno su im krenula u pomoć tri tenka iz Korenice kako bi preko Razdolja i Kovačice napali partizane s leđa. Ne upuštajući se u borbu s tenkovima bataljon »Ognjen Priča« povukao se udolicom Krive drage između Pogledala i Medveđaka i preko Kovačice izbio na Mrsinj. Prema našim podacima neprijatelj je u ovoj borbi imao oko 60 izbačenih iz stroja, dok je jednog partizana raznijela artiljerijska granata zajedno s puškomitraljezom a 3 su bila ranjena.

Pošto su prenoćili kod crkve u Debelom Brdu, 2. puk divizije »RE« i 34. ustaška bojna ujutro 11. februara krenuli su preko Gorice prema Koreničkoj kotlini napadajući pravce Gorica — Grabušić, a odatle jednom kolonom preko Vedašića prema Padelištima i drugom preko Bjelopolja prema Frkašiću. Na Gorici su se sukobili s 14. brigadom i, savladavši njen otpor, sišli u Grabušić, odakle se jedna kolona uputila prema Vedašiću, a druga prema Bjelopolju i Frkašiću. Na pravcu Vedašić — Padelišta kolona se ponovo sukobila s dijelovima 14. brigade i pošto je savladavala njihov otpor upala je na prostor dijela zbjegova naroda što se ranije tu povukao bježeći ispred neprijatelja u Plješevicu. Nejač izmučena i nesposobna za bježanje dalje u šumu nije uspjela izmaći neprijateljskim vojnicima koji su na putu od Vedašića do Delića stanova pobili 105 staraca, žena i djece. Napad na Frkašić odbili su dijelovi 6. primorsko-goranske brigade nakon čega se neprijatelj povukao ka Bjelopolju. Slijedećeg dana 2. puk je krenuo prema Škipini i izbio na to sedlo na Plješevici gdje je trebalo da se sretne sa 137. legijom crnih košulja. Vjerovatno su ovaj puk i 34. ustaška bojna toga dana dobili naređenje da se prebace na Udbinu jer su već 14. februara bili u napadu od Udbine preko Visuća prema Donjem Lapcu, o čemu je već bilo riječi.

Od tada pa do 17. februara na području koreničkog i udbinskog kotara nije bilo značajnijih borbi. Težište dejstva prenijeto je u Lapačku kotlinu i Zuleševicu gdje je divizija »Sassari« doživjela pravu katastrofu. To vrijeme su 2. lička, 6. primorsko-goranska i 14. brigada te 3. bataljon Ličkog odreda iskoristili za odmor, popunu, analizu akcija i partijsko-politički rad. U sklopu velikog protuudara, što ga je pripremao Glavni štab Hrvatske na neprijateljske snage u Lapačkoj kotlini i na Zuleševici za 17. februara, pokrenuti su bataljoni »Stojan Matić« i »Ognjen Priča« 2. ličke i 3. bataljon 6. primorsko-goranske brigade iz rejona Bjelopolja i Frkašića za Visuć gdje je bataljon »Stojan Matić« stigao 15. februara a ostala dva slijedećeg dana.

Kad su se 17. februara 2. puk i 34. ustaška bojna iz Donjeg Lapca preko Kuka vraćali na Udbinu, ova tri bataljona dobila su zadatak da ih napadnu

postavljajući zasjede s jedne i druge strane ceste od Kuka do Udbine. Međutim, zadatak nije izvršen onako kako je bilo predviđeno zbog toga što je bataljon »Stojan Matić« iz Visuća bio upućen u Dnopolje, zatim zbog premorenosti bataljona »Ognjen Priča« koji je prethodne noći stigao iz Frkašića maršujući po mraku i strahovitoj snježnoj oluji, bez hrane i s dotrajalom obućom i zbog nedovoljne aktivnosti bataljona 6. primorsko-goranske brigade. Najznačajniji uspjeh postigla je jedna primorsko-goranska četa koja je izvršila juriš na neprijateljsku auto kolonu, ubila oko 30 Talijana i ustaša, zaplijenila 1 puškomitraljez, 300 metaka, nekoliko ćebadi i šatorskih krila, ali je, uz gubitke od 3 mrtva i ranjena borca, morala odstupiti pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja i bez podrške ostalih partizanskih snaga. S ovom i nekim manjim akcijama završene su 19. februara borbe na koreničkom i udbinskom području u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi.

Petar Ljuština

Sjećanje na Milu Ćurčića

Sinhroniziran pokušaj okuaptora i domaćih izdajnika da četvrtom neprijateljskom ofanzivom u januaru i februaru 1943. godine, na oslobođenoj teritoriji u zapadnom dijelu naše zemlje, unište naše oružane snage i njihove političke i materijalne baze bio je i na teritoriji Like izuzetno težak. Mjeseci januar i februar poznati su u Lici uopće kao najnepovoljniji po meteorološkim uslovima. Zima krajem 1942. i početkom 1943. godine bila je izuzetno teška. Snijeg je bio visok i do jednog metra, a temperatura se spuštala i ispod 20 stepeni ispod nule. Biti danonoćno na položajima i boriti se protiv brojno i materijalno-tehnički nadmoćnijeg neprijatelja bili su u stanju samo ljudi visokih moralnih i borbenih kvaliteta. Pokušaj okupatora i domaćih izdajnika da s linije Vrhovine — Gospić — Lovinac — Gračac najpogodnijim pravcem prodru na slobodnu teritoriju prema Korenici, Udbini i Donjem Lapcu i da zajedno s drugim neprijateljskim snagama okruži i uništi partizanske jedinice u Lici i njihovu materijalnu bazu, trebalo je sprečavati zatvaranjem pravaca njegova nastupanja. Pravac koji od Lovinca preko Pločanskog klanca i Udbine izvodi u Donji Lapac zatvarala je 3. lička brigada a po prodoru neprijatelja u Donji Lapac ona mu je sprečavala izvlačenje preko Zuleševice za Gračac. Za otpor je koristila sve moguće pogod-

ne položaje, maksimalno angažujući sve svoje snage i sredstva. U bespoštednoj borbi naneseni su okupatoru i domaćim izdajnicima veliki gubici u živoj sili i tehnici, ali nisu se mogli izbjeći ni vlastiti gubici. Na Zuleševici vremenske prilike bile su izuzetno teške. Snijeg je bio visok preko jednog metra. Vrlo hladne i vedre januarske noći smjenjivali su hladni dani s gustom maglom, kraćim podnevnim razvedravanjem i škrtim suncem.

U jednom od posljednjih pokušaja naših jedinica da presijecanjem talijanske kolone na Zuleševici onemoguće njeno izvlačenje poginuo je 21. februara 1943. godine i operativni oficir bataljona »Krbava« Mile Ćurčić. Prošavši sve jednomjesečne borbe, hrabro se boreći sa svojom jedinicom od Pločanskog klanca preko Tušice, Udbine, Visuća i Zuleševice poginuo je baš u jednoj od posljednjih borbi u četvrtoj ofanzivi na području Like, zbog čega je njegova smrt borcima i rukovodiocima bataljona pala utoliko teže. Poginuo je Mile Hin, kako su ga zvali borci 3. čete, njihov raniji komandir, najomiljeniji drug i starješina, koji je s njima sve do svoje smrti nesebično dijelio sve radosti i sve tegobe rata. Bio im je starješina koji je od njih zahtijevao obavezno izvršavanje svih zadataka, koji je kad je trebalo išao u borbu na njihovom čelu, a u slobodno vrijeme brinuo o njihovoj ishrani, odijevanju i ostalim potrepštinama — kao pravi roditelj. Borci 3. čete bataljona »Krbava« znali su ga još iz ustaničkih dana i ranije, jer su se u njoj nalazili borci iz Komića, Poljica, Kurjaka i Srednje Gore.

Mile je rođen 1917. godine u uglednoj seljačkoj porodici Smiljane i Ilije Ćurčića u Komiću. Bio je prvo dijete brojne porodice. Roditelji su mu imali sedmoro djece. Ime je dobio po djedu Mili, jer je u ono vrijeme bio čest običaj da se najstarijem muškom djetetu daje djedovo ime. Odgoju svog najstarijeg djeteta, onoliko koliko su to mogućnosti dozvoljavale, roditelji su poklanjali punu pažnju. Nad njim je posebno bdio djed Mile gledajući u njemu svoje oličenje i produženje loze Ćurčića. Porodica mu se bavila poljoprivredom i stočarstvom. Nemajući sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba išlo se i u pečalbu po zemlji i u inostranstvo. Pomažući ocu i zamjenjujući ga u radu kao najstarije dijete, Mile je još od malih nogu upoznao sve tegobe ondašnjeg seljačkog života. Odgojen je u patriotskom duhu i s uputama da pošteno kroči kroz mukotrpan život, zatim u ljubavi prema porodici i svojoj okolini. Zbog toga je bio cijenjen i omiljen u svojoj sredini.

Vojni rok odslužio je u Jugoslavenskoj vojsci u Valjevu i Bajinoj Bašti i postao rezervni podnarednik. U aprilskom ratu kao vojni obveznik našao se u Banjoj Luci. Poslije raspada Jugoslavenske vojske vratio se kući razočaran u već bivši jugoslavenski društveni sistem i nespremnost da se brani teritorijalni integritet i nezavisnost zemlje.

Ne mireći se s okupacijom i bratoubilačkim ratom Mile brzo shvata da je jedini izlaz iz situacije borba protiv okupatora i domaćih izdajnika. Zajedno s partijskim aktivistima radi na organizovanju naroda pripremajući ga za oružani ustanak. Sprečava anarhističke ispade i nered i bori se za bratstvo i jedinstvo kao osnovnu zalogu za uspješnu borbu protiv okupatora i njegovih slugu.

Prilikom pokretanja ustanka Mile se među prvima uključuje u borbu i u njoj ostaje sve do pogibije februara 1943. godine. Osim boravka na jednomjesečnom vojnom kursu u Korenici aprila 1942. godine, učestvuje u svim borbama koje je vodila njegova ustanička jedinica a kasnije i bataljon »Krba-

va« u sastavu 2. ličkog partizanskog odreda i 3. brigade 6. ličke divizije. Bila su to brojna borbena dejstva kao što su blokada Udbine, oslobođenje Podlapače, napad na Rastovića most, borbe na Ljubinoj poljani, u Ribniku, Raduču, Gračacu, Velikoj Popini, Vučipolju, Dubokom Dolu, na Cigelju i Bosanskom Grahovu, Pločanskom klancu i borbama u četvrtoj ofanzivi. Na svom kratkom borbenom i životnom putu, koga je presjekla smrt, prošao je čitavu Liku i stigao u Bosnu i Dalmaciju. Jednako zdušno borio se protiv okupatora i domaćih izdajnika — ustaša i četnika. Dao je sve što je mogao dati od sebe u borbi za oslobođenje zemlje i za bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti. Za manje od dvije godine učešća u NOR-u prošao je sve starješinske funkcije, od desetara do operativnog oficira bataljona.

I svi članovi njegove porodice nesebično su se angažovali i dali za NOB sve što su mogli i umjeli. Otac Ilija radio je na terenu. Brat Nikola borio se od ustanka 1941. godine pa sve do pogibije u napadu na talijansko-ustaški garnizon u Lovincu marta 1943. godine, 15 do 20 dana poslije Miline smrti. Drugi brat Marko aktivno je učestvovao u NOP-u od 1942. godine, a sestre Sofija i Milica radile su na terenu kao omladinski i partijski aktivisti od kojih jedna nosi i »Spomenicu 1941«. Djed Mile ubijen je od talijanskog okupatora prilikom njegova povlačenja iz Udbine aprila 1942. godine.

Milin rad i rad drugih aktivista u Komiću nije ostao bez rezultata. Iz jednog relativno malog sela s oko 120 kuća u NOR-u je učestvovalo 170 ljudi, od čega je boreći se u Lici i širom naše zemlje, mahom u 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla«, poginulo 96 boraca, a kao žrtve fašističkog terora pala su 43 seljanina.

Kratak životni i ratni put Mile Ćurčića častan je i svijetao. To je pravi put patriote i revolucionara. Mile je ostao vječiti primjer svom selu, svojim drugovima i mlađoj generaciji svog kraja i sela, kako se komunista bori za slobodu, za koju nije žalio dati najviše što ima — a to je vlastiti život.

Savo Sarač

Boškova puška

Radovao se završetku školske godine. Sabirao je pozitivne ocjene te očekivao konačni uspjeh i rezultate svoga godišnjeg truda. Priželjkivao je da čim dođe godišnji raspust, da ode u svoj rodni Tolić i provede bezbrižni dvomjesečni odmor kod svoje rodne kuće s brižnom i nježnom majkom, da se nađe u društvu svojih jarana i drugova iz osnovne škole. Kratkotrajni aprilski rat i posljedice koje je ostavio omeli su Boškove planove. Nije dočekao završetak školske godine u klupi gospićke gimnazije. Bio je prisiljen da je napusti. Rastao se sa svojim kolegama, knjigom, školskih zadaćama i neočekivano, prije vremena, vratio se u selo.

U Toliću nije bilo kao ranijih godina. Nad selom se nadvio crn oblak, pritiskivala ga neizvjesnost i nespokojstvo. Nije više bilo bezbrižnog mladalačkog života, sloge, veselja, zabave i nestašluka, što ga je privlačilo i čemu se posebno radovao. Njegovi su jarani bili brižni i za svoje godine suviše ozbiljni. Činilo mu se da su podjednako i stari i mladi apatični i nečim preokupirani. Likovali su samo i bezbrižno živjeli neki, nešto od njega stariji, njegovi seljani koji su naoružani orgijali u ustaškim družinama po srpskim selima Krbavskog polja. Boško tada doznaje i sve pojedinosti koje nije znao u Gospiću. Bilo je to prvih dana juna 1941. godine. Ustaški vlastodršci mijenjali šu taktiku. Sve do tada su vodili perfidnu politiku, prikrivajući pravu namjeru i glavni cilj, hapsili pojedinačno uglednije, izrazite pristalice bivšeg režima i one koji su se bilo u čemu zamjerili frankovćima. Većina je, napose starijeg svijeta, ustaške postupke uspoređivala s postupcima austro-ugarskih vlasti 1914. godine. Svako hapšenje je narod na svoj način preživljavao i prokomentarisao, svestrano ispitujući i analizirajući ranija ponašanja uhapšenoga. Za hapšenje pojedinaca poneko je iznalazio ako ne opravdanje, a ono izvjesne razloge. Naivno se vjerovalo da će uhapšeni jedno vrijeme provesti u zatvoru ili prisilnom radu i da će se u najgorem slučaju po završetku rata vratiti svojim kućama.

Prvih dana juna ustaše su otkrile krajnje namjere i otpočele s neočekivanim zvjerstvima. Mučenje i zvjersko ubistvo, prvih dana juna, bračnog para Steve i Vidosave Ćorak (Vidovići) iz susjednog sela iza kojih je ostalo šestoro siročadi — najstarije od 12 godina — bolno je odjeknulo kod naroda Krbavskog polja i teško se dojmilo mladog Boška. Kasnije je doznao i za druge ustaške zločine, koji su se redali iz dana u dan. Zlikovci ih više nisu krili. Petog juna su poslije mučenja i masakriranja javno strijeljali pod Udbinom lugara Jovana

Orlovića (Milkana), Gedu Grkovića, Radu Dopudu i Svetozara Vlatkovića. Jedanaestog juna u Raduču je ubijeno 12 ljudi iz zaseoka Gnjatovići u Lovincu. Koncem jula u istom ovom zaseoku zaklali su 94 starca, ženu i dijete. Da bi ironija i podlost bila veća ove su žrtve ranije pokrstili. U bivšem udbinskom kotaru nema sela iz koga nisu masovno odvodili i javno strijeljali ljude. U selo Visuć upali su u zoru i na licu mjesta ubili osam ljudi, među kojima tri rođena brata, u Jošanu sedam, a u Mutiliću šesnaest. Divljanje u julu se nastavlja: od 1. do 4. jula izvršen je pokolj u Suvaji, Bubnju i na Osrecima, a kasnije pod kraj mjeseca i u prvoj polovini augusta u Gornjoj Ploči, Divoselu, Kosinju, Širokoj Kuli, Petrovom Selu i drugim mjestima. Kamionima su odvođeni ljudi i živi bacani u jame Velebita i Plješevice (Jadovno, Prijeboj, Kuku, Kosinj, Duman i dr.). Na Pločanskom klancu zaklali su 19 ljudi iz Komića. Nikoga se nije štedjelo, ni za koga nije bilo milosti. Fizičko istrebljavanje je osnovni cilj zlikovaca — ubiti svakog do koga se stigne, bez obzira na uzrast i pol.

Hrvati koji su bili pasivni i željeli mir bili su iznenađeni, jer nisu željeli takvu državu, niti očekivali svirepost nepoznatu u novijoj istoriji i civilizovanom svijetu. Mnogi i po cijenu vlastitog opstanka protestuju: Rupčić, braća Pintari, Tutekovići, Pajina Nekić, Joso Jugović i drugi. Dakija Dubrovac, vrlo uticajan i podjednako ugledan i kod Hrvata i kod Srba, ustaše javno naziva razbojnicima. Propovijed župnika Martina Moguša da će 12 ustaša zaklati 12 hiljada Srba, a on da će biti najsretniji kad hrvatskom narodu bude dijelio Krbavsko polje, prerazila je kod Dakije čašu srdžbe i gnjeva. Zavapio je: »Nije to, braćo moja, posrednik između boga i naroda, već dželat — krvnik. Pa sa čime će taj pred popa Marka Mesića, koji je sa Srbima istjerao Turke iz ovih krajeva«. Pop Moguš i ustaše pamte svaku Dakijinu riječ, upozoravaju ga, prijete mu, zatvaraju ga, ali se Dakija ni po cijenu svih žrtava, pa i života ne miri sa zločinom. Krvnici mu ne opraštaju — javno su ga strijeljali na Udbini u ljeto 1942. godine. Juki Rupčiću je dodijeljena još svirepija smrt, živ je bačen iz aviona negdje nad Plješivicom.

U fašističkoj tvorevini caruje nezakonje i samovolja. Cio jedan narod stavljen je van zakona, svak je prepušten svojoj sudbini i dovija se kako zna i umije. Nema toga ko ne zavidi onima koji su preko svojih prijatelja Hrvata dobili propusnice i pobjegli u Srbiju. U julu takve mogućnosti više nije bilo. Jedini je spas sklanjati se i ne dati se ustašama u ruke. Ljudi napuštaju svoje porodice, obrađena polja i bježe u šumu, gdje zajednički dijele nevolje, jadikuju nad crnom sudbinom i još crnjom i neizvjesnijom sutrašnjicom, jer što će biti kad dođu hladni dani i zima, gdje se onda skloniti, kako spasiti i prehraniti čeljad? Neizvjesnost dovodi pojedince do bezumlja. U Krbavi su neki ljudi sami sebi oduzeli život, vjerujući da će se tako iskupiti i spasiti svoju porodicu.

»Nema, ljudi, drugog izlaza nego se braniti, mačka je mačka pa se brani a kamoli ne bi č'ojk« — predlaže čiča Mile, ugledan seljak za čije opredjeljenje svi znaju. Veliki je pristalica Rusije i komunista. »Ma s čim, pobogu brate« — upita ga začuđeno Maniša. »Imalo bi se čim da nam vrag nije mozak popio« — odgovori mjesto Mile stari Dašan. »Eto, ja sam pušku donio s Pijave. Niko mi za nju nije znao dvadeset dvije godine. Dobrovoljno je predade s 58 kuršuma ustašama. Da mi je sada, ne bih ja kao zvijer bježao po ovim gudurama. Čekao bih na svom pragu, ucmekao dva—tri krvnika, pa onda neka ide i moja glava«. »Što bi ti sa tim postigao, ucmekao dva—tri, a oni bi poklali i spalili čitavo selo« — prekinu ga Kojica«. »Poklaće i onako, zar to tebi još uvijek nije jasno.

Čuješ li što su napravili u Suvaji i Bubnju. Ja bi bar svoju tikvu naplatio. Vjeruj mi da je ne bi dao džabe i sam sebi sudio kao Bogić« — završi Dašan ljut na svoju naivnost.

Slične rasprave i jadikovanja slušao je u zbjegu i Boško, jedini sin Milke i Petra Perića. Sve je ovo uspoređivao s onim što je učio iz istorije u gimnaziji. Znao je da niko jadikovanjem nije spriječio teror ni udobrovoljio nasilnika. »Klin se klinom izbija. Oružje i samo oružje za to je potrebno. Bez njega nije mogao ni Karađorđe ni Gubec. Samo oružjem se može oduprijeti nasilju, ali gdje je oružje? Odakle ga i kako nabaviti? Ono što su imali, lovačko i drugo oružje, ljudi su kao i Dašan predali pa sada kukaju. Iz njihovih pušaka ustaška djeca gađaju vrapce i njihovu stoku. I moje komšije Stilini imaju više pušaka i njihovi se sinovi s njima kočopere po selu. Istina, jednu je Ivo odnio u ustaše, ali Jure i ostali imaju još.«

Kako doći do puške bila je osnovna preokupacija i briga 15-godišnjeg dječaka. Znao je gdje Stilini drže pušku. Nisu je baš mnogo čuvali, jer ko bi mogao povjerovati da će neko ući u kuću i bez pitanja uzeti pušku. Boškova želja da se domogne Stiline puške bila je neodoljiva. Razmišljao je i pravio planove, ali ih sam nije mogao ostvariti i postići cilj, usprkos još uvijek dobrih odnosa Stilinih prema njegovoj majci. Ni prema njemu stari Stilin i njegovi mlađi nisu se izmijenili. Boško je samo izbjegavao susret s Ivom i Nikolom, koji su nosili oružje i pripadali ustašama. On se još kao dijete s ovim komšijama družio i sve svoje vrijeme preko ferija u društvu s njima provodio. Ove godine Ivo za to nema vremena, zaboravio je sve lijepo što ga je vezalo s drugovima i jaranima, naoružao se i orgija s ostalim ustaškim zlikovcima po srpskim selima. Što misli o svojim do tada nerazdvojnim drugovima, pa i Bošku niko nije mogao znati. Razočarenja je mnogo. Pa zar se mnogi nisu družili i kumili sa Srbima, a sada se toga odriču i ubijaju dojučerašnje prijatelje. O svemu je Boško razmišljao: rađala mu se ideja za idejom, nametao zaključak za zaključkom među kojima glavni i primarni — dočepati se pošto-poto Stiline puške.

U najpodesnije vrijeme kad ustaše nisu u selu, Boško se krišom privlačio kući, pribirao snage i uz veliki rizik osmatrao kretanje i ponašanje Stiline porodice, kako bi što preciznije utvrdio gdje se nalazi puška i kako je čuvaju. Ali, uprkos dobrom poznavanju situacije i krajnjoj odlučnosti sam nije mogao ostvariti cilj, neko mu je morao pomoći, biti na straži i u slučaju nepovoljne situacije određenim znakom upozoriti ga na opasnost. Nakon dugog razmišljanja svoj je plan povjerio Petru, bratu od strica. U sumrak su braća Perići pristupili izvršenju svoga u detalje razrađenog plana. Stari Stilin nije bio trenutno kod kuće i to je Bošku išlo u prilog. Nije sačekao da potpuno padne mrak jer bi se tada vratio kući domaćin, što bi mu otežalo izvršenje plana. Od dva zla birao je manje. Riješio je da to učini nešto ranije, jer je izgled za uspjeh bio veći kada nije Stilin u kući. Petar je stajao na podesnom mjestu za osmatranje i pratio ponašanje Stiline porodice, koja je bila angažovana oko pripremanja konaka. To je Boško iskoristio i uskočio u podrum, odakle je kroz kapak (ulazak iz podruma u sobu) ušao u sobu, uzeo pušku — karabin s 89 metaka. Kada je dobio zviždukom znak da nema opasnosti, Boško je kao tigar iskočio iz podruma i uputio se trčeći kroz istočni dio sela u pravcu Mekinjara. Neke komšije su ga primijetile s puškom. Ubrzo je kući stigao i Stilin. Kad je doznao što se desilo, bio je van sebe, psovao je i prijetio, ali je sve bilo kasno. Za Boškovu majku i sestru bilo je najteže. Odnekle je stigao i Ivo, koji je već bio

ustaša, i s puškom u ruci prijetio Boškovoj majci i sestri, prinoseći cijev od puške u čelo Boškovoj sestri Ankici. Stari Stilin je bio nešto razumniji, odgurnuo je sina i spasio Boškovu majku i sestru jer je vjerovao da one nemaju veze s Boškovim planovima. Jedna puška je bila više u rukama ljudi koji su se spremali za ustanak. Njena vrijednost je bila u to vrijeme neprocjenjiva jer je predstavljala jedini uslov za opstanak, što se ničim nije moglo vrednovati.

Petnaestogodišnji dječak je spreman i naoružan stupio u prvu ustaničku grupu. Zavidjeli su mu mnogi stariji i zreliji koji su u borbu išli s roguljama i kremenjačama. Ponosno je Boško nosio svoju pušku i hrabro se borio protiv svih neprijatelja narodnooslobodilačkog pokreta sve do jednog martovskog dana 1943. godine kada je kao bombaš ranjen u Cerju kod Lovinca. Poslije neuspjelog liječenja umro je na Kamenskom petnaest dana poslije ranjavanja. Sahranjen je u svom rodnom Tolići. S puno pijeteta humku ovog hrabrog mladića posjećuju njegovi seljani ponosni na njega zajedno s njegovim napaćenim i rastuženim 70-godišnjim roditeljima i narodom Krbavskog polja.

Rade Ratković

Bataljon „Ognjen Priča" u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi

1. Dvanaestodnevne borbe na Ljubovu

Poslije neuspjelog napada na Gračac, noću između 14. i 15. januara 1943., bataljon »Ognjen Priča« odmarao se u selima Cerovac i Klapavica gdje ga je zatekla četvrta neprijateljska ofanziva, koja je počela 20. januara. Toga dana ujutro neprijatelj je uspio da od Lovinca neprimijećen uđe u Komić i da posjedne visove istočno od ovog sela. Kako se nalazio najbliže neprijatelju, bataljon »Ognjen Priča« dobio je zadatak da ga napadne i da pomogne jedinice 3. ličke brigade koje su zatvarale Pločanski klanac. Za izvršenje dobijenog zadatka štab bataljona angažovao je samo jednu četu koja je uspjela da zbaci neprijatelja sa spomenutih visova.

Slijedećig dana bataljon je po naređenju Štaba 2. brigade 6. ličke divizije izvršio pokret za Ljubovo, na sektor koji mu je dodijeljen da ga brani u toku ofanzive. Pokret je uslijedio oko 8 sati i bataljon je ubrzanim maršem preko Klapavice, Ondića, Čojluka, Mekinjara i Svračkova Sela oko 20 sati stigao na Ljubovo. Na cijelom putu gazili smo visok snijeg. Dan je bio vedar i neprijateljska avijacija bila je vrlo aktivna. Nekoliko puta nas je nadlijetala i morali Smo se sklanjati s pravca kretanja, iako nas nije ni jednom tukla.

Zbog zatvaranja pravca Široka Kula — Bunić, bataljon »Ognjen Priča« ojačan je jednom mitraljeskom četom iz 5. bataljona 2. brigade (6 mitraljeza) i jednom četom 3. bataljona 3. ličkog odreda, koju smo zatekli na Ljubovu. Bataljon je tada s ojačanjima imao blizu 500 boraca. Štab bataljona su sačinja-

vali komandant Rade Ratković, politički komesar Petar Balać **Zika** i njegov zamjenik Ilija Milošević. Nedostajali su zamjenik komandanta, operativni i obavještajni **oficir.**

Odmah čim je stigao na Ljubovo, Štab bataljona pozvao je komandu pridodate odredske čete da ga upozna sa situacijom na tom sektoru. Od nje smo doznali da su Talijani i ustaše toga dana, 21. januara, vršili pokret s jačim snagama iz Široke Kule do Srdara i prema Kuzmanovači i da je njihova četa s njima vodila borbu te da se neprijatelj u sumrak povukao natrag u Široku Kulu. Na osnovu ovakvih podataka zaključili smo da je to neprijatelj vršio izviđanje i da slijedećeg dana neće još krenuti u napad prema Buniću. Radi svake sigurnosti komandi čete dali smo zadatak da u toku noći isturi jednu oficirsku patrolu na kotu 773 iznad same Široke Kule, odakle će moći da osmotri svaki eventualni pokret neprijatelja. Ova patrola trebala je da ima i konja kako bi nas što prije mogla izvijestiti o eventualnom pokretu neprijatelja. Sve je ovo učinjeno radi toga da se bataljon ne kreće na položaje bez potrebe i da se što bolje odmori poslije napornog marša. Štab bataljona je, bez obzira na ovakvu procjenu, izdao komandama četa usmenu zapovijest kojom je predviđeno da se, ukoliko neprijatelj krene, posjednu položaji Tepšanovac — Mileusnići — Gradina. Međutim, Štab bataljona je dobio krive podatke o neprijatelju, jer se on toga dana nije povukao u Široku Kulu već je zanoćio na dostignutim položajima, uključujući i Tepšanovac (k. 852) kao najistaknutiji položaj.[1] Pored toga i patrola je kasno pošla na određeni zadatak, tako da smo tek 22. januara u 8 sati doznali na kojim se položajima nalazi neprijatelj. Odmah smo s bataljonom i ojačanjima posjeli drugi obrambeni položaj koji se protezao od Korita preko Male Lisine i Čardaka na Gradinu.

Neprijateljske snage na ovom sektoru sastojale su se od 2. pješadijskog puka talijanske divizije »RE« (bez jednog bataljona) i 34. ustaške bojne (2—3000 vojnika) naoružane s 4 topa, 4 teška minobacača, 14 lakih minobacača, 5 tenkova i većeg broja automatskog oružja. Granica između Talijana i ustaša bila je cesta Široka Kula — Bunić. Položaje sjeverno od nje držali su Talijani a južno ustaše. Artiljerija, minobacači i tenkovi podržavali su jedne i druge.

U toku 22. januara neprijatelj je mirovao, jedino je dejstvovala njegova artiljerija. Uveče Štab bataljona »Ognjen Priča« organizirao je napad na Tepšanovac (k. 852) najistureniji neprijateljski položaj prema Ljubovu uz fingirani napad na desnom krilu. Napadala je 1. četa, kojoj je dodijeljen mali minobacač s ograničenim brojem mina. Kako nije bilo nikog obučenog tko bi rukovao ovim bacačem, njime je rukovao politički komesar 2. čete Rade Zigić iz Kompolja kod Korenice. Neprijateljskim položajima četa je podišla neprimijećeno, a prva mina iz minobacača pogodila je u vatru oko koje su se grijale ustaše. Četa je na juriš, relativno lako i bez gubitaka, zauzela Tepšanovac. Zaplijenjeno je oko 10 sanduka municije, preko 100 komada nove vojničke ćebadi i drugog materijala. Najviše nas je iznenadilo što su ustaše toliku količinu municije izvukle na istureni položaj, te su nas na lak način snabdjele s njom, kao i bataljon »Stojan Matić« kojem smo u tri navrata u toku ofanzive davali od te municije.

Ujutro slijedećeg dana ustaše su uz podršku artiljerije i minobacača izvršile žestok napad na Tepšanovac i uspjele su ga povratiti uz velike gubitke, prema

1 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda (dalje Zbornik), tom V, knj. 11, Vojnoistorijski institut JNA, Beograd, dok. 167, 169 i 171.

vlastitom priznanju od 5 mrtvih i 17 ranjenih.[2] Toga dana predveče na Ljubovo je stigao i bataljon »Stojan Matić«.[3] Poslije njegovog dolaska na Ljubovu je formiran Operativni štab za Ljubovo u koji su ušli komandant bataljona »Stojan Matić«, Dragan Rakić i politički komesar bataljona »Ognjen Priča« Petar Balać Zika. Štab je u tom sastavu djelovao dan dva, a potom je tu funkciju vršio uglavnom komandant bez političkog komesara, jer se ovaj morao angažirati u štabu svog bataljona zbog njegove nepopunjenosti. Odmah po formiranju 23. januara, Operativni štab za Ljubovo naredio je bataljonima da napadnu neprijatelja na isturenim položajima. Bataljon »Stojan Matić« s Prvom četom »Ognjen Priča« bataljona napadao je Talijane sjeverno od ceste Široka Kula — Bunić, a bataljon »Ognjen Priča« ponovno ustaše na Tepšanovcu. Napad nije uspio jer se neprijatelj bio dobro utvrdio na zauzetim položajima. U ovom napadu najviše se istakla 1. četa bataljona »Ognjen Priča« s komandirom Danom Ugarkovićem na čelu koja je izbacila iz stroja 50 neprijateljskih vojnika i zaplijenila 1 pušku, 1.300 metaka, 6 šatorskih krila, 6 ručnih bombi i dva brdska kazana, uz osjetne vlastite gubitke.[4] I poslije dolaska bataljona »Stojan Matić« raspored bataljona »Ognjen Priča« ostao je nepromijenjen: 1. četa i odredska četa držale su položaje sjeverno od ceste zajedno s bataljonom »Stojan Matić« a 2. i 3. četa položaje južno od ceste.

Od 24. do 27. januara vođene su manje borbe našom inicijativom. Napadali smo i uznemiravali neprijatelja s bokova i u pozadini. U to vrijeme je bataljon »Ognjen Priča« prekopao cestu na liniji Tepšanovac — Mileusnići, gdje smo postavili i nekoliko nagaznih mina izrađenih u partizanskoj radionici. Vršili smo utvrđivanje naših položaja. Naročito je dobro utvrđena Mala Lisina. Ovdje smo napravili nekoliko bunkera koji su bili ukopani i pokriveni brvnima i drugim materijalom. U ovo vrijeme uspjela nam je varka oko izgradnje lažnih položaja. Tako smo svake noći zidali na sjeverozapadnoj padini Velonja lažne zaklone, koje je neprijateljska artiljerija preko dana tukla satima, sve dok ih ne sruši. Mi smo druge noći isto kamenje premještali na drugo mjesto tako da se to ponavljalo nekoliko dana.

Ujutro 27. januara oko 6 sati otpočela je jedna od najvećih borbi na Ljubovu za Malu Lisinu, Rakiće, Čardak i Gradinu. Napad neprijatelja očekivali smo nekoliko dana pa smo ga spremno dočekali. Bataljon »Ognjen Priča« s 3. četom držao je kote na južnom dijelu Korita sa zadatkom sprečavanja neprijatelja da natkrili naše položaje na lijevom krilu i da ga bočno tuče ako počne da nastupa od Tepšanovca prema Maloj Lisini i Rakićima. Druga četa s nekoliko mitraljeza posjela je utvrđene položaje na zapadnoj padini Male Lisine, dok je četa 3. bataljona — Ličkog odreda s nekoliko mitraljeza držala Čardak koji je također bio utvrđen ali slabije od Lisine. Prva četa se nalazila u sastavu bataljona »Stojan Matić« na našem desnom krilu.

Poslije artiljerijske pripreme napad je otpočeo na cijelom frontu. S Tepšanovca ustaše su vrlo energično nastupale prema Maloj Lisini i Rakićima. Naše jedinice ih nisu napadale sve dok se nisu spustile u Korita. Tek tada je na njih otvorena jaka vatra s čela i s boka. Vatra s boka ih je iznenadila i prikovala za zemlju. U toj situaciji ustaše uvode u borbu rezervu koju usmjeravaju prema položajima 3. čete. Talijani vidjevši da im je zaustavljeno desno krilo

2 Zbornik, tom V — 11, dok. 191.

3 U nekim dokumentima piše da je to bilo dan ranije, 22. januara.

4 Zbornik, V — 13, dok. 50.

fronta, a i na lijevom da su naišli na jak otpor, odlučuju da uvedu tenkove i pojačaju snage u pravcu Čardaka i Rakića. Ove snage uspijevaju oko 11 sati da zbace našu četu s Čardaka i da ovladaju s njim. Kako je ovladao našim centralnim položajima, neprijatelj je počeo da se širi prema svojim bokovima tukući bočno položaje oba naša bataljona, tako da je poslije podne ovladao sa svim našim položajima. Prema vlastitom priznanju ustaše su imale u borbi za Malu Lisinu 5 mrtvih i 20 ranjenih.[5] Poslije ovog neprijateljskog prodora naše snage su posjele položaje koji su se protezali od Velike Lisine preko Vukmirovića, kote 900 (na samoj cesti) do Rukavina stana. Neprijatelj je oko 18 sati dobio pojačanje oko 1500 vojnika s većom kolonom motorizacije, zaprežnih kola i tovarnih grla. Troja zaprežna kola naišla su na nagazne mine koje je noću između 22. i 23. januara položio bataljon »Ognjen Priča«.

Noću između 27. i 28. januara, prema naređenju Operativnog štaba za Ljubovo, 2. četa bataljona »Ognjen Priča« s četom Ličkog partizanskog odreda provukle su se do Srdara gdje je trebalo da napadnu neprijateljski saobraćaj, dok je 3. četa imala zadatak da fingira napad na Široku Kulu. Učinak ovih triju četa u pozadini neprijatelja bio je vrlo mali. Neprijatelj noću nije saobraćao, prema tome nije ga se ni moglo napasti. Zbog toga se sve svelo na uznemiravanje neprijatelja u Kuli i kod Srdara, a to je mogla da učini i jedna desetina. Ovaj primjer govori kako smo malo vodili računa o tome da ne iscrpljujemo jedinice bez potrebe i bez ikakve koristi. Iste noći je bataljon »Stojan Matić« s. 1. četom bataljona »Ognjen Priča« napadao neprijatelja na Čardaku. Ovaj napad je bio bezuspješan jer su Talijani imali na Čardaku jake i dobro utvrđene snage zbog čega je 1. četa bataljona »Ognjen Priča« pretrpjela velike gubitke poslije čega je vraćena u sastav bataljona. Oba bataljona u borbama 27. i u noći između 27. i 28. januara imali su četiri mrtva i 28 ranjenika.[6] Najviše izbačenih iz stroja imali smo u napadu na Čardak.

Ustaše su se morale nelagodno osjećati na Maloj Lisini i kod Rakića, dok smo mi držali dominantne položaje na Velikoj Lisini, Velonju i kod Vukmirovića. Zbog toga su već 28. januara napali na Veliku Lisinu i prema Velonju, ali je taj napad odbila 2. četa bataljona »Ognjen Priča« nanijevši neprijatelju gubitke od 10 mrtvih. Poučene iskustvom iz prethodnih borbi i zbog velikih gubitaka ustaše više ne idu u napad na Velonj preko Velike Lisine već se noću između 28. i 29. januara provlače neprimijećeno kroz Palež (sjeverne padine Velike Lisine i Velonja) i u zoru napadaju našu četu koja je držala Velonj i zbacuju je s položaja. Ovo je prvi put da na Ljubovu neprijatelj napada noću.

U novoj situaciji trebalo je brzo reagirati jer je neprijatelj uzimanjem Velonja ugrozio naše položaje kod Vukmirovića i sjevernije. Zato je Štab bataljona »Ognjen Priča« zatražio od Operativnog štaba za Ljubovo da ga podrži s dvije mine iz velikog minobacača kako bi odmah, ne čekajući noći, napao neprijatelja dok se nije utvrdio. Operativni štab odobrio je podršku s četiri mine, ali je sugerirao da po danu ne vršimo napad jer ćemo imati velike gubitke i nećemo uspjeti. Sugestija nije prihvaćena i Štab bataljona »Ognjen Priča« odmah je organizirao napad ne čekajući noći i to tako što je na Golouru rasporedio 12 automatskih oružja, a u napad je uputio samo 20 boraca s kojima su bili komandir i politički komesar čete koja je s Velonja zbačena. Ovo su učinili (iako im je sugerirano da ne idu) zbog toga što su se osjećali krivi jer

5 Zbornik, V — XI, dok. 210.

6 Zbornik, V — 13, dok. 50.

su s Velonja zbačeni, a razlog je što nisu obezbijedili svoj desni bok, iako su posebno od štaba bataljona na to bili upozoreni. Tok napada je tekao ovako. Bombaško odjeljenje prebacilo se u mrtvi ugao (kota 1134) na Velonju, dok je ovaj tučen s Goloure. U isto vrijeme počeo je da dejstvuje i minobacač koji s prvom minom prebacuje cilj, a drugom pogađa samu kotu. Ovu jednu i drugu vatru koristi bombaško odjeljenje, podilazi neopaženo cilju na domet ručnih bombi i Velonj pada bez žrtava na našoj strani. Iako je bombaškom odjeljenju bilo naređeno da ne goni neprijatelja prema Lisini, ono se nije toga držalo pa je Božo Vlaisavljević iz Baljevca lakše ranjen u nogu slijedeći neprijatelja, koji je imao 10 mrtvih i više ranjenih, a zaplijenjen je, pored ostalog, i ručak ustaša koji im je baš tada dopremljen u dva brdska kazana. Kako god je neprijatelj prvi put noćnim napadom lako uzeo Velonj, tako smo ga i mi prvi put na ovom sektoru u dnevnom napadu povratili. Na ovom uspjehu prvi nam je čestitao Tomica Popović, tada komandant Ličkog odreda, koji je posmatrao napad, a kasnije je to učinio i Štab bataljona »Stojan Matić«. Ponovno zauzimanje Velonja omogućilo nam je da zadržimo sve naše ranije posjednute položaje.

Toga 29. januara na Ljubovo je stigao i 1. bataljon 3. ličke brigade i preuzeo položaje od bataljona »Ognjen Priča« i to Velonj, Golouru i Konjski vrh, radi toga da bi se dio bataljona »Ognjen Priča« odmorio. Tako su njegove dvije čete povučene kod Kneževića na odmor, dok je 1. četa i dalje ostala na položaju kod Vukmirovića, a jedna je pridodata bataljonu »Stojan Matić«. Ovaj »odmor« trajao je samo jednu noć pošto je neprijatelj izmanevrisao 1. bataljon 3. brigade i 30. januara ujutro zauzeo Velonj, Konjski vrh i bezimenu kotu između njih. Nakon toga je bataljon »Ognjen Priča« dobio zadatak od Operativnog štaba za Ljubovo da s dvije čete, koje su bile na »odmoru«, krene u pomoć 1. bataljonu 3. brigade i da zajedno s njim organizuje napad i povrati izgubljene položaje. Do Konjskog vrha se nismo mogli kretati preko Klenovače jer bismo bili osmotreni od neprijatelja, pa smo išli pravcem Kneževići — Kovačevića Poljana — Ratkovića Poljana i pred veče izbili južno od Konjskog vrha gdje smo se sastali sa Štabom 1. bataljona 3. brigade. Štab bataljona »Ognjen Priča« posumnjao je da se neprijatelj nalazi na pomenutim položajima obzirom da nije založio vatre. Zato je uputio jednu oficirsku patrolu da to ispita. Ova patrola je ubrzo utvrdila da je neprijatelj napustio Konjski vrh, bezimenu kotu i Velonj. Međutim, u zahvatu ceste neprijatelj je uspio da izbije do Opsenica, poslije veoma oštre borbe s 1. četom bataljona »Ognjen Priča« naročito kod Vukmirovića. Prva četa je imala oko 10 ranjenih, među kojima su bili i Dušan Kentrić, Branko Čujić, Mile Drakulić, Ilica Dmitrović Crni i drugi. O ovim borbama Talijani su u jedno izvještaju napisali: »Akcija u toku istočno od Rakića sporo napreduje uslijed jakog otpora i kolona je dostigla zonu Opsenica«.[7]

Ujutro 31. januara naši položaji su se protezali od Dmitrašinovića preko Kneževića do Lisine. Neprijatelj toga dana forsira svoje lijevo krilo i snažno napada prema položajima bataljona »Stojan Matić« u čijem sastavu se nalazila i jedna četa bataljona »Ognjen Priča«. Ona je napustila jednu kotu na koju je neprijatelj izvršio juriš. Kad se ovaj grupisao na njoj, na njega je otvorena vatra od strane jednog voda koji je bio prikriven. Tako su neprijatelju ovdje

7 Zbornik, V — 11, dok. 224.

naneseni gubici od 25 do 30 izbačenih iz stroja.[8] Drugi dijelovi bataljona »Ognjen Priča« držali su Kneževiće, Tonkoviće i kotu 1002 (Pajkanov vrščić) i dejstvovale na desni bok neprijatelja iz pravca Dmitrašinovića.

U zoru slijedećeg dana neprijatelja je vodio Mile Rastić[9], prošao je kroz Rastićeve dolove, pored Kneževića i izbio sjeverno od kote 1002, odakle je napao našu četu s boka i izbacio je s položaja. Ne znajući da je naša četa zbačena s ovih položaja komandant i politički komesar bataljona »Ognjen: Priča« upali su među ustaše i spasili su se samo zahvaljujući tome što su ih ustaše htjele žive da uhvate, ali im to nije pošlo za rukom. Toga dana, 1. februara neprijatelj je s jednim vodom izbio na Ključ gdje je iz zasjede potučen. Napadao je i na položaje bataljona »Stojan Matić«, u čijem sastavu je bila 1. četa bataljona »Ognjen Priča«. Ona je držala jednu dominantnu kotu na koju je neprijatelj vršio više juriša i uspio je uzeti tek oko 17 sati, uz velike gubitke. Četa je takođe imala dosta gubitaka, i to najviše od minobacača. Tu je među ostalima teško ranjen i politički komesar čete Niko Čujić.

Pošto je 31. januara krivo obaviješten da je neprijatelj prodro preko Ljubova za Bunić, Glavni štab Hrvatske je naredio Štabu 1. hrvatskog korpusa da uputi 6. primorsko-goransku brigadu na sektor Bunića, sa zadatkom da spriječi prodor neprijatelja prema Korenici, a da ga bataljoni koji su se nalazili na Ljubovu tuku s leđa. Istovremeno je naređeno da sa 6. brigadom pođe i jedan oficir štaba korpusa.[10] Kada je 6. brigada stigla u Bunić i vidjela da neprijatelj nije prodro preko Ljubova, ona je 1. februara (bez jednog bataljona) s Radom Zigićem, političkim komesarom 6. divizije, izašla na Ljubovo. Tu je dobila zadatak da pred zoru 2. februara napadne ustaše na položajima južno od ceste Bunić — Široka Kula. Štabu bataljona »Ognjen Priča« naređeno je da joj dade vodiče i dobila je 10 Ljubovčana. Ovaj zadatak za brigadu bio je vrlo nerealan, zato što je bila brojno slaba i što je deset dana neprekidno vodila borbe i tako reći na leđima donijela neprijatelja od Veljuna do Prijeboja, kojom prilikom je imala i vrlo velike gubitke. Tokom noći između 1. i 2. februara bataljoni »Stojan Matić« i »Ognjen Priča« prebacili su se u Crni Vrh odakle je trebalo da se zabace neprijatelju za leđa i da ga takođe napadnu u zoru 2. februara, kada ga s položaja krene 6. brigada. Na zadatak smo išli iako smo znali da 6. brigada ne može da krene neprijatelja s položaja. Ona je u napadu pretrpjela gubitke od 18 mrtvih i 17 teže ranjenih pa je odustala od daljih napada, a, bataljon »Stojan Matić« i »Ognjen Priča« vratili su se od Lulića stanova. Ova dva bataljona su noćila u Crnom Vrhu bez hrane na metar visokom snijegu, gazili ga do Lulića stanova i natrag preko Crnog vrha i Kozjana do Krbavice, gdje su stigli pred zoru 3. februara. Imali smo sretnu okolnost da je s nama bio Stevan Opsenica koji je odlično poznavao put kroz Crni Vrh. Mnogi borci su

8 Isto, dok. 50.

9 Mile Rastić je seljak sa Ljubova koji je od ustanka pomagao partizane i pretvarao se da je pristalica NOB-a. Međutim, kod prvog prodora neprijatelja na Ljubovo, za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive, on se ne povlači s ostalim narodom već sa svojom porodicom ostaje na Ljubovu i stavlja se na raspolaganje ustašama. Služi im kao vodič za vrijeme ofanzive, otkriva im naše zemunice i skloništa svojih komšija. Poslije ofanzive on se ne povlači s ustašama već ostaje na Ljubovu, jer je za ustaše interesantniji na Ljubovu nego u Gospiću jer im odatle može slati podatke o partizanima. Dokazano je da je to činio i ranije i da je s njima stalno održavao vezu angažujući u tome i svoju rodbinu. Zasluženo je kažnjen za službu neprijatelju.

10 Zbornik, V — U, dok. 116.

tada govorili da im je ovo teže palo nego dvanaest dana borbi na Ljubovu. Ovaj primjer govori koliko je teške posljedice imala jedna nerealna odluka.

Za dvanaest dana borbi na Ljubovu neprijatelj je s oko 2.500 vojnika i već poznatim naoružanjem uspio da napreduje samo 8 kilometara i konačno, kada smo mi odstupili s tog položaja, još dva dana nije smio u Bunić jer se bojao klopke. U tim borbama borci bataljona »Ognjen Priča« ispoljili su visoku političku svijest, masovni heroizam i upornost, boreći se pored nadmoćnijeg neprijatelja još i s velikim snijegom i veoma niskim temperaturama.

2. Okršaji na području Krbave

Po dolasku u Krbavicu iz sastava bataljona otišla je četa Ličkog partizanskog odreda, ali je u to vrijeme u bataljon došlo nekoliko desetina drugarica i drugova iz antifašističkih organizacija kotara Korenica. Ove drugarice i drugove rasporedili smo po četama. Oni su se odlično borili i nisu dozvoljavali da ih se pošteđuje, već su zahtijevali da ih se tretira kao i druge borce. Tom prilikom je Mišika Lukić, kao član Kotarskog komiteta Partije, vršio dužnost političkog komesara 1. čete, jer je raniji politički komesar ove čete bio ranjen na Ljubovu. U Krbavici nije bilo borbi osim što je jedna četa bataljona »Ognjen Priča« učestvovala 4. februara u odbijanju četnika, koji su se probili kroz Mrsinj i ugrozili Vujinove Glave.

Kako smo očekivali napad na Krbavicu, tim više što ju je svaki dan nadlijetala neprijateljska avijacija, a u nekoliko navrata je bombardovala i mitraljirala, Operativni štab (onaj s Ljubova), izdao je pismenu zapovijest koje će položaje braniti bataljon »Stojan Matić«, a koje »Ognjen Priča«. Prema toj zapovijesti bataljon »Ognjen Priča« imao je da brani položaje koji se protežu preko Mrsinja, i to od Fundukova vrha i Mrsinj-grada do Gradine koju je držao bataljon »Stojan Matić«. Neprijateljeve snage, koje su prodrle preko Ljubova, krenule su 6. februara iz Bunića prema Razdolju, dok je oko 500 Talijana iz Korenice nastupalo prema Vrpilama. Iz Razdolja neprijatelj je nastupao u zahvatu puta ka Krbavici, a s Vrpila u streljačkom stroju prema Mrsinju u pravcu kote 1159, odnosno prema položajima koje je branio bataljon »Ognjen Priča«. Neprijateljske grupacije i jedna i druga, neodlučno su nastupale, tako da se sticao dojam kako jedva čekaju da se na njih otvori vatra pa da se vrate. Štab bataljona »Ognjen Priča« nalazio se na položaju s četom prema kojoj je nastupao neprijatelj od Vrpila. Zauzet s njim i čekajući da se što više približi pa da ga potuče (čak smo predviđali da izvršimo i juriš, ako nam se za to pruži prilika) nije mnogo obraćao pažnju na grupaciju koja je napadala od Razdolja. Očekivali smo momenat kada će bataljon »Stojan Matić« otvoriti vatru. Međutim, ova grupacija je s tenkovima na čelu prošla preko Kolarišta, a da na nju nije otvorena vatra. Tek tada smo vidjeli da cesta za Krbavicu nije posjednuta našim snagama. Više nije bilo za čekanje pa smo otvorili vatru na neprijatelja ispred nas, koji je ne prikupivši ni mrtve pobjegao u Vrpile. Njegov zadatak je izgleda bio samo da na ovom pravcu veže naše snage i da time olakša izvršenje zadatka glavnoj grupaciji. Nakon ovoga štab bataljona je odmah s jednom četom krenuo između Petroviča i Rapajića prema neprijatelju, koji je nastupao u Krbavicu. Ovo se odigravalo već u sumrak. Prve kuće su planule do kojih su stigli neprijateljski tenkovi, a iza njih je nastupala pješadija na koju smo iz pokreta otvorili vatru. To je

učinila i jedna četa bataljona »Stojan Matić« koja je intervenirala do Murgovače. Cim je neprijatelj osjetio ove dvije čete, počeo je da se povlači.

Tako je neprijatelj ušao i istjeran iz Krbavice. Prema sačuvanim dokumentima zapalio je 8 kuća, a zna se da je bilo i ljudskih žrtava među stanovništvom.[11] Prije nego je ušao u selo na neprijatelja nije ni puška opaljena, iako su tu bila dva bataljona koja su imala zadatak da brane Krbavicu. Da bi stvai bila još teža, tu je na Vujinovim Glavama bio i Štab 2. brigade. Svatko tko je doživio ovaj slučaj komentirao ga je na svoj način. Nije trebalo dugo čekati da reagira Štab 2. brigade. On je bataljonu »Ognjen Priča« uputio vrlo oštar dopis u kojem se štab ovog bataljona okrivljuje za taj nemio slučaj nazvavši ga hoštaplerajom. Vidjevši da je u pitanju kriva obaviještenost Štaba 2. brigade, u štabu bataljona je još jednom pročitana zapovijest Operativnog štaba, provjereni zadani položaji po karti, i nije bilo druge nego da politički komesar i ja kao komandant bataljona pođemo u štab brigade na Vujinove Glave i čitav slučaj razjasnimo. Komandantu i političkom komesaru brigade pokazali smo primljenu zapovijest, tražili smo na karti neku drugu Gradinu, ali nije bilo druge no ona sjeveroistočno od puta koji vodi u Krbavicu. Nadalje, upoznali smo štab brigade o našem angažiranju s neprijateljem koji je nastupao od Vrpila, što su i prije znali, jer smo ih o tome ranije pismeno izvijestili. Sve u svemu, ipak smo priznali da snosimo dio krivice za ovaj neugodan slučaj, ali samo u tome što nismo provjerili vezu s bataljonom »Stojan Matić«, kako je bilo naređeno. U izvještaju Štaba 6. divizije se kaže, da je za ovaj slučaj kriva 3. četa bataljona »Stojan Matic«.[1"]

Poslije podne 8. februara neprijatelj je počeo da se povlači iz Bunića prema Šalamuniću i da pali sela, što je bio znak da napušta to područje. Štab bataljona »Ognjen Priča« dobiva naređenje od Štaba 2. brigade da krene za neprijateljem i da ga prati i tuče bočno, a ako ne ranije, da mu presiječe odstupnicu na Pločanskom klancu. Odmah smo 1. četu uputili za neprijateljem radi držanja kontakta s njim i gašenja zapaljenih kuća, ako je to moguće. S druge dvije čete krenuli smo pravcem Dragaševo Brdo — Sekizov mlin — — Laudonov gaj, tako da smo tamo stigli u zoru 9. februara. Noću je pao mali snijeg, tek toliki da su se na njemu dobro poznavali tragovi. Kod škole u Šalamuniću zatekli smo našu 1. četu kako je gasi. Odavde smo odmah uputili dvije patrole, i to jednu prema Pišaću (sada Krbava), a drugu prema Svračkovom Selu da utvrde dokle je neprijatelj stigao i kuda dalje kreće. Kratko vrijeme iza toga čuli smo pucnjavu iz pravca Pišaća. Odmah smo posumnjali da bi se neprijatelj mogao vratiti, što je uskoro i potvrdila patrola upućena prema Svračkovom Selu. Patrola poslata u pravcu Pišaća nije se vratila, jer se neoprezno kretala i neprijatelj ju je kod Čoraka zahvatio i protjerao preko Krbave. Otuda i pucnjava koju smo čuli, a za čuđenje je da nitko iz ove patrole nije ni ranjen. Čim smo pretpostavili da se neprijatelj vraća, zauzeli smo položaje i to tako da smo jednom četom posjeli zidine kuća Njegovana (koje su se još dimile) i šanac u Laudonovom gaju, a drugom četom vrh iznad sela od Grablja do Puškarovice, dok smo treću četu isturili kao obezbjeđenje prema Svračkovom Selu.

Neprijatelj je kretao zgusnutim kolonama cestom i zapadno od nje preko njiva, očito ne očekujući protivnika na terenu koji je sinoć napustio. Pušten

U Zbornik, V — 12, dok. 89.
12 Zbornik, V — 13, dok. 50.

je na blisko odstojanje i tada je na njega otvorena vatra iz zidina i šanca. Iznenađenje je bilo potpuno. Nakon dužeg vremena preživjeli su potraJili zaklon iza hrastića i po šancima, a tek poslije otprilike 20 minuta na čelo kolone stigli su tenkovi. Oni su se usmjerili na vod koji je bio u Laudonovom gaju. Ovaj vod se zbog tenkova nije uspio prebaciti zapadno od ceste u selo, već je odstupio prema Dragaševom Brdu i dalje za Krbavicu. Prema našoj ocjeni od prvog plotuna palo je oko 60 neprijateljskih vojnika i nekoliko tovarnih grla, a neki su očevici kasnije tvrdili da je neprijatelj imao preko 100 mrtvih, a sigurno je barem još toliko bilo ranjenih. Štab bataljona s dva voda povukao se kroz groblje na Mareljev vrh. S dvije čete, bez jednog voda, posjeli smo položaje od Mareljeva vrha preko Puškarovice, Prosine do Male gradine. Neprijatelj je pokušavao da se probije za Bunić, ali mu to nismo dozvolili. Tri tenka su stigla do mostića Rašetina, a pješadija do Vranica brda i do njiva sjeverozapadno od groblja, gdje je prikovana za zemlju i nije mogla ni naprijed ni nazad. Taj dan je bio izuzetno hladan. Znam da smo mi stalno morali smjenjivati nišandžije na mitraljezima. Prema tome svi oni koji su bili prikovani za zemlju morali su se smrznuti. Cak smo i tenkovima onemogućili kretanje. Naime, radilo se o malim tenkovima kojim se motor, kada se ohladi, mogao upaliti samo izvana. Ovo im nismo dozvolili držeći ih pod vatrom. Neprijatelj nas je cijeli dan tukao artiljerijom i minobacačima, ali smo mi toj vatri odolijevali mijenjajući položaje osobito mitraljeza, koji su najviše i dejstvovali, a borci su imali dobre zaklone iza griča, kojima ovaj teren obiluje. Prema mom sjećanju imali smo tri lakše ranjena borca. U vezi s ovim pričao nam je kurir, po kojem smo poslali izvještaj Štabu 2. brigade o toku borbe, da ga je jedan drug u štabu poljubio, jer su oni prema jačini vatre ocijenili da smo opkoljeni i da se borimo u okruženju.

Pred noć smo osmotrili jednu četu vojnika, koja se kretala od Dumana preko Ogljevnjače u pravcu lokve Panorac, s očitom namjerom da izbije iznad Dubokog, (trig. 968.). Hitno smo s položaja prema Svračkovom Selu povukli 1. četu sa zadatkom da ona zauzme Kosu prije neprijatelja, a radilo se o jednoj četi bataljona »Stojan Matić«. Njen komandir nam je pričao da se njegov bataljon cijeli dan nalazio na Ratkovića Poljani, te da se i on čudi da iz njegovog štaba nisu ništa poduzeli slušajući cijeli dan kako se vode borbe, već su eto tek sada uputili njega da vidi tko vodi borbu. Kako je vidljivost bila već slaba, umalo da nije došlo do sukoba između ove dvije čete. Kada je pala noć, neprijatelj je upaljenih farova produžio za Bunić, gdje je odmah založio vatre da se ogrije. Isto to učinili smo i mi u Krljčevicama. Nakon toga politički komesar i ja pošli smo u Kovačevića Poljanu u Štab bataljona »Stojan Matić«. Na pitanje zašto nam se nisu pridružili u borbi, odgovorili su da nisu znali tko se tuče. Na to smo im rekli: »Da su se tukli Talijani i ustaše međusobno, i onda je trebalo da tučete jedne i druge.« No, i pored svega ovog u izvještaju Štaba 2. brigade stoji da je bataljon »Stojan Matić« učestvovao u ovoj borbi, gdje je igrao i glavnu ulogu, a bataljon »Ognjen Priča« sporednu.[13] Ne samo to, nego se kaže da je borba u Šalamuniću trajala dva sata, a ona je stvarno trajala cijeli dan. Istina, u izvještaju Štaba 6. divizije stoji da je borbu u Šalamuniću vodio samo bataljon »Ognjen Priča«, ali čitalac ovih izvještaja ne može znati, ako nije učesnik ovih događaja, koji je izvještaj točan. Dapače, prije će vjero-

13 Zbornik, V — 12, dok. 34.

vati izvještaju štaba brigade jer on bi morao bolje znati gdje su mu bataljoni i šta rade, nego štab divizije.

Postavilo se pitanje pred štabove bataljona »Stojan Matić« i »Ognjen Priča« što sad činiti kada se neprijatelj vratio u Bunić. U želji da procijene njegove dalje namjere jedni su pretpostavljali da bi mogao da krene preko Ljubova za Gospić, a drugi, za Korenicu, Debelo Brdo ili čak ka Krbavici. Svi smo se u jednome složili da je jedan bataljon trebalo vratiti prema Krbavici, a za drugi je bilo govora da ostane na Ljubovu. Najposlije donesena je odluka da oba bataljona krenu u pravcu Krbavice i to sa slijedećim zadacima: bataljon »Stojan Matić« s jednom četom da fingira napad na neprijatelja sjeverno od Bunića radi uznemiravanja; da ta četa potom produži za Kozjan gdje će i ostati; ostale dvije čete ovog bataljona trebalo je da zauzmu položaje kod Kneževića i u Divoselu; da odatle tuku neprijatelja bilo da krene prema Korenici ili Debelom Brdu. Bataljon »Ognjen Priča« dobio je zadatak; da usput s jednom četom također fingira napad na neprijatelja na Globakovom brdu; da potom s njih tuče neprijatelja bilo da krene za Korenicu ili za Debelo Brdo. Ukoliko neprijatelj krene za Krbavicu u tom slučaju je trebalo da ga bataljon »Stojan Matić« tuče s čela, a bataljon »Ognjen Priča« s leđa.

S Ljubova je bataljon »Ognjen Priča« krenuo kroz Lagodića šikare na kuće Rakića i dalje preko polja prema Dragaševom Brdu. U toku noći između 9. i 10. februara obaviješteni smo da je neprijatelj jačim snagama ponovno izbio u Korenicu, na osnovu čega se moglo zaključiti da bi ponovo mogao da krene u napad na Krbavicu. Ovo je, vjevovatno, i navelo Štab bataljona »Stojan Matić« da je sa svoje dvije čete (jedna četa mu je u Kozjanu) zauzeo položaje na južnoj padini Javornika (tri. 776) i čak Pisačušu (trig. 1103), umjesto prethodno dogovorenih položaja. Bataljon »Ognjen Priča« (bez jednog voda) koji se odvojio u Šalamuniću pa je po naređenju Štaba 2. brigade posjeo Gradinu (k. 827), posjeo je položaje na Dragaševom Brdu koji su bili utvrđeni u zidinama i iza ogradnih zidova. Pri kontroli oko utvrđivanja položaja štabu bataljona su mnogo pomogli braća Stevo i Jovo Hinić (Jovo u svojstvu zamjenika političkog komesara mitraljeskog bataljona, a Stevo se tu zatekao kao rekonvalescent poslije ranjavanja).

Ujutro 10. februara neprijatelj je krenuo iz Bunića u zahvatu ceste prema Korenici i Debelom Brdu, i to s motorizacijom, pješadijom i tovarnim grlima. Ovdje se radilo o grupaciji »Pederzani«, koja je bila jaka 2—3 hiljade vojnika i 5 tenkova. Mi smo s Dragaševa Brda posmatrali ovu masu dok je prešla Globakovo brdo i treba priznati da je nije bilo ugodno posmatrati kako se sve više približava našim položajima. Bataljon »Stojan Matić« otvorio je pojedinačnu vatru na neprijatelja kad je došao do Kneževskih mostova. Iako je ta vatra bila neefikasna zbog velike udaljenosti, neprijatelj je reagirao na taj način što je tukao položaje bataljona artiljerijom i minobacačima. Neprijateljska pješadija nije zastajala već je skrenula preko njiva južno od ceste Bunić — Debelo Brdo kako bi se udaljila od bočne vatre. Kako se vidi, nije bilo ni pokušaja neprijatelja da krene cestom prema Korenici ili Krbavici, kako stoji u izvještaju Štaba 2. brigade, već naprotiv on se udaljio čak i od puta koji vodi za Debelo Brdo. Vatra bataljona »Stojan Matić« ipak je mnogo doprinijela uspjehu bataljona »Ognjen Priča« na taj način što je odvratila neprijatelja od opreznosti na opasnost s čela, i što mu se na čelu kolone više nagomilalo vojnika. To je jedno i drugo omogućilo bataljonu »Ognjen Priča« da neprija-

telja pusti na malo odstojanje i tada otvori vatru po njemu. Ova vatra je potpuno iznenadila neprijatelja i ona je bila vrlo ubitačna jer se radilo o dejstvu s relativno malog prostora skoro cijelog bataljona, koji je pored pušaka imao 5 mitraljeza i oko 20 puškomitraljeza. Neprijateljska pješadija uopće nije odgovorila na vatru već je, kad se malo pribrala i kada je naše položaje počela da tuče artiljerija i minobacači, potražila zaklon u bjekstvu prema Crkvini. Neprijatelj je svu svoju vatru iz topova, tenkova i minobacača usmjerio na naše položaje. Naši borci su tad shvatili opravdanost utvrđivanja položaja čemu nisu bili baš skloni. Ubrzo su neprijatelju u pomoć stigla i tri teška tenka s nešto pješadije iz Korenice.

Gubici neprijatelja u ovom sukobu bili su stvarno veliki. Međutim, Talijani, valjda, da bi ih opravdali u jednom svom izvještaju navode da je »na strani ustanika 180 mrtvih utvrđeno i pretpostavlja se još drugih 300 mrtvih.«[14] Nanijevši neprijatelju vrlo velike gubitke bataljon »Ognjen Priča« povukao se kroz selo prema Debelom Brdu, zatim kroz Krivu dragu i preko Kovačica za Mrsinj. Ovaj duži put povlačenja odabran je da bi se izbjegla vatra neprijateljske artiljerije, a i radi toga da se od neprijatelja sakriju naše daljnje namjere. Bataljon je, kao dobar poznavalac ovog terena, vodio Jovo Hinić. Po našim podacima u ovoj i u borbi u Šalamuniću mi smo imali 9 ranjenih, od toga, prema sjećanju, 3 su ranjena u Šalamuniću, 2 u fingiranju napada na Globakovo brdo, što znači da smo u ovoj borbi mogli imati najviše 4 ranjena, sve ovo pod pretpostavkom da bataljon »Stojan Matić« nije imao ranjenih na Murgovači i Pisačuši. Ova borba nije zabilježena u našim sačuvanim dokumentima nego se sve svodi na to da je neprijatelj krenuo u napad na Krbavicu, a što nije tačno, i kad je odbijen da je produžio za Debelo Brdo, gdje ga je navodno dočekala jedna četa bataljona »Ognjen Priča«. U izvještaju Štaba 6. divizije stoji čak da bataljon »Ognjen Priča« 10. februara nije vodio nikakvu borbu. Međutim, ovaj zadatak mogla je da izvrši samo jedinica visokog morala, u borbama prekaljena, a to je bio bataljon »Ognjen Priča«. Treba samo da uzme kartu, tko ne poznaje kraj, gdje je vođena borba pa će vidjeti da se Dragaševo Brdo nalazi unutar oštrog kuta što ga čine dvije ceste sa zaleđem koja je golet. Bataljon koji je mogao da na takvom položaju čeka oko 2.500 neprijateljskih vojnika, što znači 10 na jednoga, s pet tenkova i drugim teškim naoružanjem, a da nitko prije nego je pala komanda ne opali ni metka i ne otkrije položaje — stvarno je i u tadašnjim uslovima herojstvo. S takvom jedinicom bilo je lako komandovati, postizati uspjehe i bilo je svakom zadovoljstvo stajati joj na čelu.

Zbog pretrpljenih gubitaka i potrebnog sređivanja, neprijatelj se 10. februara zadržao u Debelom Brdu odakle je slijedećeg dana krenuo za Bjelopolje radi čišćenja Plješevice. Bataljon »Ognjen Priča« odmah poslije sukoba kod Dragaševa Brda povukao se kroz selo prema Debelom Brdu, zatim kroz Krivu dragu i preko Kovačica na Mrsinj. Vodio ga je dobar poznavalac ovog terena Jovo Hinić. Gotovo odmah bataljon je vraćen u Debelo Brdo gdje je proveo noć između 11. i 12. februara i ujutro krenuo za Frkašić sa zadatkom da brani ovo područje i zatvori pravac prema Bjelim Potocima i Kamenskom. Kako do napada neprijatelja nije došlo, bataljon je ovdje ostao do 16. februara na zasluženom odmoru. Ujutro 16. februara krenuo je za Tišminu Varoš (kod Udbine) i cio dan vodio borbu s nevremenom, a prije svega vijavicom što mu je umanjilo

14 Zbornik, V — 12, dok. 137.

brzinu kretanja cestom ispod Pečana i Jošana. Kad smo stigli kod Kasara u Jošanu, već je bila pala noć. Tu smo dvoumili da li da nastavimo pokret ili da zanoćimo. Za naše zlo u bataljonu je bilo nekoliko boraca rodom iz ovog kraja koji su nas ubijedili da će nas sigurno voditi bez obzira na vijavicu. Za pokret bio je i politički komesar bataljona Zika koji je također odlično znao ovaj teren i stavio se u ulogu vodiča. Tako smo krenuli u vijavicu preko Krbavskog polja. Poslije nekoliko sati lutanja, promrzli, umorni i gladni mnogi se više nisu mogli kretati bez pomoći drugih. Ni konji s tovarom nisu mogli dalje da idu pa smo ih morali rastovariti. Nitko od vodiča nije znao gdje se nalazimo. Situacija je bila vrlo dramatična. Više se nije postavljalo pitanje da izbijemo u Tišminu Varoš već bilo gdje da se bar malo zaklonimo od bure, samo tamo gdje bi imali mogućnost da naložimo vatru, da se ogrijemo i odmorimo a da to ne bude Udbina u kojoj je neprijatelj. S čela smo sklonili dotadašnje vodiče i krenuli u pravcu odakle je najviše bura puhala. Znali smo da smo na taj način okrenuli leđa Udbini i da nas taj pravac vodi bliže šumi. Nedugo zatim naišli smo na usađenu golu stožinu (dobar znak da smo blizu naselja), malo zatim smo naišli i na stožer na gumnu i slučaj je htio da smo izbili baš u Tišminu Varoš. Selo je bilo napušteno i u jednoj ogromnoj štali naložili smo nekoliko vatara koristeći ogradni plot. Začudo da se ta štala nije zapalila iako je bila puna sijena.

U Tišminu Varoš smo došli sa zadatkom da napadamo neprijatelja koji se povlačio od Donjeg Lapca prema Udbini, a to je bila opet grupacija »Pederzani«, naš stari poznanik. Međutim, iscrpljeni od napornog dana i noći botaljon nije bio sposoban da odmah vodi borbu, tim više što je bio i bez hrane. Postavilo se pitanje što jesti u napuštenom selu. U Štabu bataljona se nismo mogli složiti da otvorimo neki trap i da uzmemo krumpira. Protiv ovog je bio osobito zamjenik političkog komesara, ali ipak smo to učinili. I baš kad smo otvorili trap, došao je njegov vlasnik iz šume i s njim se sporazumjeli da mu dademo potvrdu za hranu koju nam da, uz garanciju da će za to dobiti naknadu kada prođe ofanziva. Taj seljak nam je dao nekoliko vreća krumpira, kupusa, nešto suhog mesa i tako je nahranio cijeli bataljon.[15]

Iz Tišmine Varoši prebacili smo se 18. februara u Potkrečanu i slijedećeg dana posjeli Ivanov vrh, istočno od Mutilića, kako bi tukli neprijatelja ako krene sa Udbine prema Bruvnu: Ali kako je neprijatelj krenuo za Ploču, bataljon se prebacio ka cesti Udbina — Ploča i kod kote 750 nanio osjetne gubitke neprijateljskoj zaštitnici, unatoč tome što su nam zatajila dva mitraljeza koji su bili na najpogodnijim položajima. Odatle u toku 20. i 21. februara bataljon se prebacio za bruvanjsko Rudopolje radi postavljanja zasjeda na cesti Bruvno — Gračac. Ovdje smo ostali sve do 25. februara kad se neprijatelj povukao iz Bruvna za Gračac. U te dane vođene su samo manje borbe s jakim neprijateljskih bočnim osiguranjima. Odavde je 26. februara bataljon »Ognjen Priča« krenuo u Barlete gdje je očekivan neprijateljski napad. Tu su ga 2. marta smijenile jedinice 3. brigade, nakon čega se prebacio u Kuzmanovaču čime je za bataljon »Ognjen Priča« završena četvrta neprijateljska ofanziva.

15 Ovaj seljak je (čijeg se imena ne sjećam) sa dobivenom potvrdom u proljeće 1943. godine došao u Komandu 1. ličkog područja gdje me je našao. Kad sam komandantu područja Dušanu Egiću ispričao u kojim je okolnostima nahranio bataljon, dao mu je veću protuvrijednost nego se nadao.

U toku ofanzive, prema vlastitom sjećanju,[16] bataljon »Ognjen Priča« s ojaćanjima imao je gubitke od 92 borca izbačena iz stroja, među kojima, relativno, nije bio velik broj onih koji su poginuli. I ovaj podatak govori o jačini borbi i doprinosu bataljona u ovoj neprijateljskoj ofanzivi.

Duro Radovanac

Tenk, šest pari konja i tenkista

U toku četvrte neprijateljske ofanzive, u prvi sumrak jednog hladnog februarskog dana 1943. godine, Talijani su, pod zaštitom artiljerijske i minobacačke vatre i uz podršku šest tenkova, ko zna već po koji put izvršili napad na položaje bataljona »Krbava« na Pločanskom klancu. Vod 3. čete ovog bataljona, koji je zatvarao put prema Udbini, naoružan bombama, pustio je neprijateljske tenkove na blisko odstojanje, a zatim ih osuo bombama poslije čega su se u našim rukama našla dva tenka: jedan ispravan, a drugi oštećen. Neprijatelj je pokušavao da ih povrati, ali u tome nije uspio.

Odmah sam o ovom izvijestio komandanta 3. brigade Milana Kuprešanina, tražeći od njega da preduzme mjere za izvlačenje tenkova iz zone dejstva jer u bataljonu nismo imali ni jednog tenkistu. Štab 3. brigade obratio se Štabu 6. divizije s molbom da mu uputi jednog tenkistu radi izvlačenja ispravnog tenka. Kako u toku noći nije uspio da pronađe tenkistu, Štab divizije uputio je na Pločanski klanac 6 pari konja — štajerskih, koje je 2. brigada zaplijenila u čuvenoj bici s Talijanima na Perjasici.

Čim su stigli konji, upregnuli smo ih za ispravan tenk i uz pomoć boraca nastojali da ga izvučemo. Mučili smo se čitavu noć, ali tenk nismo uspjeli pokrenuti više od 20 metara, tako da su borci izgubili nadu da će uspjeti da izvuku tenk. Međutim, u samu zoru svi smo se obradovali kad nam je stigao tenkista, kojeg nam je uputio Štab divizije. Čim je tenkista ušao u tenk, odmah ga je upalio i s njim produžio na slobodnu teritoriju. Veselih lica i pogleda borci su ga ispratili govoreći: »Eto vidite, drugovi, što znači poznavanje tehnike — što šest pari konja, uz našu pomoć, nije moglo da učini — uradi jedan čovjek«.

16 Sačuvani dokumenti o dejstvu ovog bataljona u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi daju često krivu sliku. Vjerovatno je tome doprinijelo i to što je postojao Operativni štab za Ljubovo pod koji je potpadao ovaj bataljon, a poznato je da nije bilo sretno rješenje kad se operativni štab formira od ljudi iz jedinica čija dejstva treba da objedini. I Stab 2. brigade u nekim svojim izvještajima daje netačne podatke o dejstvu potčinjenih bataljona i to uvijek na štetu bataljona »Ognjen Priča«. Ovakvi dokumenti (npr. Zbornik, tom V knjiga 12, dokumenti, br. 19, 33 i 34) mogu samo da navedu na krive zaključke one koji ih koriste.

Prof. dr Nikica Rapajić

Odlomci iz sjećanja na nastanak, rad i razvitak narodne vlasti na području kotara Korenica 1941-1945. godine

Prvi začeci stvaranja nove narodne vlasti

Klica iz koje se razvila narodna vlast, pod jedinstvenim, zvaničnim nazivom — narodnooslobodilački odbori, su razni odbori, neformalni i formalni, osnivani u selima od jula 1941. godine, sa zadatkom da se brinu za snabdijevanje hranom, najprije ljudi koji su se sklanjali u prirodno zaštićene predjele, logore, da se zaštite od ustaškog pokolja. Neposredno pred ustanak u koreničkom srezu, 1. augusta 1941. godine, održan je sastanak komandira, odnosno delegata seoskih straža u Rajnovači, dijelu Homoljačkog polja, u dolini zvanoj Jasenova korita. Raspravljano je o situaciji i pitanjima u vezi ustanka u istočnoj Lici i susjednoj Bosanskoj krajini, o vojnim **i** organizacionim pitanjima: o osnivanju pokretnih gerilskih odreda, pored seoskih teritorijalnih, i odbora po selima za pomoć ustanicima u prikupljanju hrane, odjeće, obuće, oružja, municije i sanitetskog materijala. Raspravljano je i pitanje jedinstvenog rukovodstva ustanika u koreničkom kraju.

Odmah poslije pokretanja ustanka i likvidacije ustaške vlasti javila se potreba za organima nove narodne vlasti ali se nije znalo kakvi treba da budu ti organi, njihova organizaciona struktura i drugo. U početku ustanka pojedine poslove, koji inače spadaju u nadležnost organa vlasti, počeli su da vrše komandiri sela i seoskih straža, odnosno komandiri i politički komesari gerilskih odreda. Tim pitanjima, pored ostalih, bavio se i Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu, obrazovan 1. septembra 1941. Ovaj štab je 16. septembra izdao naredbu da se u svakom selu osnuje »Odbor za narodnu ishranu« od 3 do 4 člana, s tim da po mogućnosti od njih budu jedna do dvije žene. Zadatak ovih odbora bio je da svim sredstvima rade na prikupljanju žita, brašna, pasulja, krumpira, masti", pekmeza, suhog voća, slanine, suhog mesa, zatim vune, sukna, čarapa i platna i da sve to spreme na sigurnim mjestima. Postepeno i komandiri i politički komesari gerilskih odreda prenosili su na njih i neke druge svoje funkcije, tako da je njihov značaj sve više rastao. Pored prikupljanja živežnih namirnica i odjevnih predmeta ovi odbori su organizirali i izradu odjevnih predmeta, čarapa, rukavica, džempera i dr.

U međuvremenu na narodnom zboru održanom 31. augusta 1941. u Drvaru, u prisustvu Marka Oreškovića, člana CK KPJ i CK KPH, na kome su učestvovali i delegati iz Like (Donjeg Lapca, Srba, Kaldrme, Martina Broda, Nebljusa, Bruvna, Mazina, Vrepca, Mogorića i Metka) izabran je Odbor nacionalnooslobodilačkog pokreta za Bosnu i Liku, sa zadatkom da bude najviši organ narodne vlasti na toj teritoriji. Međutim, ovaj odbor se brzo ugasio, tako se njegov rad na području Korenice i Udbine uopšte nije ni osjetio.

Na sastanku Okružnog komiteta za Liku, održanom u Donjem Lapcu 11. septembra 1941. godine, pitanju prikupljanja rezervi hrane posvećena je, pored ostalog, velika pažnja, što se vidi iz Okružnice OK KPH br. 1, kojom je pred

sve partijske organizacije i njene članove u Lici postavljen glavni zadatak — sprovođenje ove akcije i formiranje organizacije narodne pomoći.[1]

O novoj narodnoj civilnoj vlasti bilo je govora i na sastanku vojnih delegata Like, održanom na Kamenskom 21. septembra 1941. godine, što se vidi iz sačuvanog zapisnika. O tom pitanju, ali općenito, govorio je Marko Orešković istakavši da »prije vojske treba da postoji civilna vlast, jer je vojska njeno sredstvo. Vojska je za odbranu naroda. Moramo stvoriti našu vlast, da se naši zakoni provedu u djelo. Vlast mora biti birana od vojnih i civilnih delegata.«[2]

Neke stavove o narodnoj vlasti s tog sastanka, koji su ušli u rezoluciju, CK KPH je kritikovao u Okružnici br. 3 kao lijeva skretanja. »Mnogi funkcioneri, organizacije i članovi«, kaže se, pored ostalog, u toj Okružnici, »orijentirali su se na proletersku revoluciju i neposredno zauzimanje vlasti od strane proletarijata. Ta »lijeva« sektaška orijentacija, koja je došla do izražaja i u proglasu Štaba partizanskih odreda za Liku i Kordun ... morala je neizbježno dovesti do sužavanja masovne baze narodnooslobodilačke borbe ... Ta »lijeva« oportunistička orijentacija na preskakivanju nužnih etapa borbe dovela je mnoge organizacije i drugove do toga da fraziraju o velikim, u ovom času neaktuelnim i neostvarivim planovima .. . zvučnim frazama: »vlast će se za tri dana valjati na ulici, a neće je imati tko da pokupi«, olakšali su fašističkim okupatorima i njihovom sluzi Paveliću borbu protiv naroda.«[3]

Tu je, dakle, data kritika nekih nepravilnih stavova, ali nije rečeno da treba raditi na osnivanju organa narodne vlasti. I u naređenju Glavnog štaba Hrvatske od 1. decembra 1941. godine komandantu Grupe NOPO za Liku spominju se organi nove narodne vlasti u Lici. Tako se, pored ostalog, kaže: »Do sada smo primili od vas samo kopije naređenja br. 1 i br. 2 koje su nam upućene preko Zagreba. U tački 6 istog naređenja treba mjesto odbora za narodnu pomoć staviti odbora za narodnooslobodilački fond.

Selske straže o kojima se govori u tački 7 treba da budu podređene civilnoj vlasti odnosno narodnooslobodilačkim odborima. Isto tako i propusnice za kretanje po oslobođenom teritoriju za civilna lica treba da izdaju narodnooslobodilački odbori.

Što se tiče naređenja br. 2 ta pitanja treba također prenijeti na civilnu vlast čim budu organizirani narodnooslobodilački odbori po kotarima i za čitavu Liku.. ,«[4]

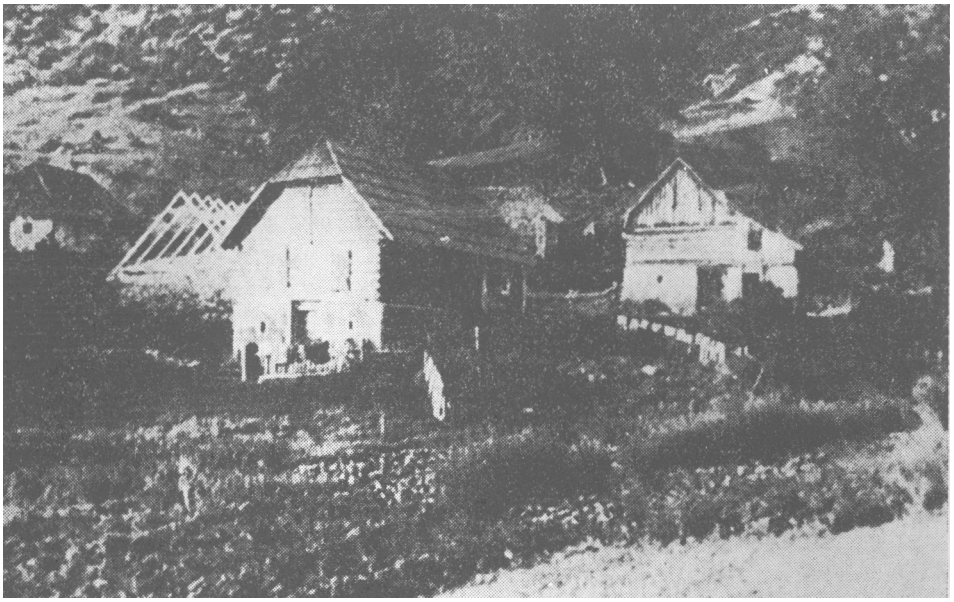
Kako se ne raspolaže navedenim naređenjima br. 1 i br. 2, ne zna se o kakvim se pitanjima radilo jer se u navedenom aktu GHŠ to ne navodi. Međutim, prema raspoloživim dokumentima ovo je prvi akt u kome se navodi stav Glavnog štaba Hrvatske o narodnooslobodilačkim odborima koji tek treba

1 Narodna pomoć Jugoslavije nastala je reorganizacijom Crvene pomoći Jugoslavije, na njenom Zemaljskom (jugoslavenskom) savjetovanju, održanom u Zagrebu U. augusta 1940. godine. Savjetovanje je održano u toku priprema za V zemaljsku konferenciju KPJ. Crvena pomoć (u nas kratko nazivana Ce-Pe) osnovana je u sastavu međunarodnog revolucionarnog radničkog pokreta 1921, kad je Lenjin uputio poziv svijetu za pomoć gladnima u Sovjetskom Savezu, ubrzo nazvana Međunarodna pomoć borcima revolucije (MOPR). U Jugoslaviji kao sekcija Ce-Pe osnovana je 1922. godine. MOPR je osnovana sa zadatkom da revolucionare i druge borce protiv kapitalizma štiti i da njima i njihovim porodicama pruža potrebnu materijalnu, pravnu, zdravstvenu i drugu pomoć.

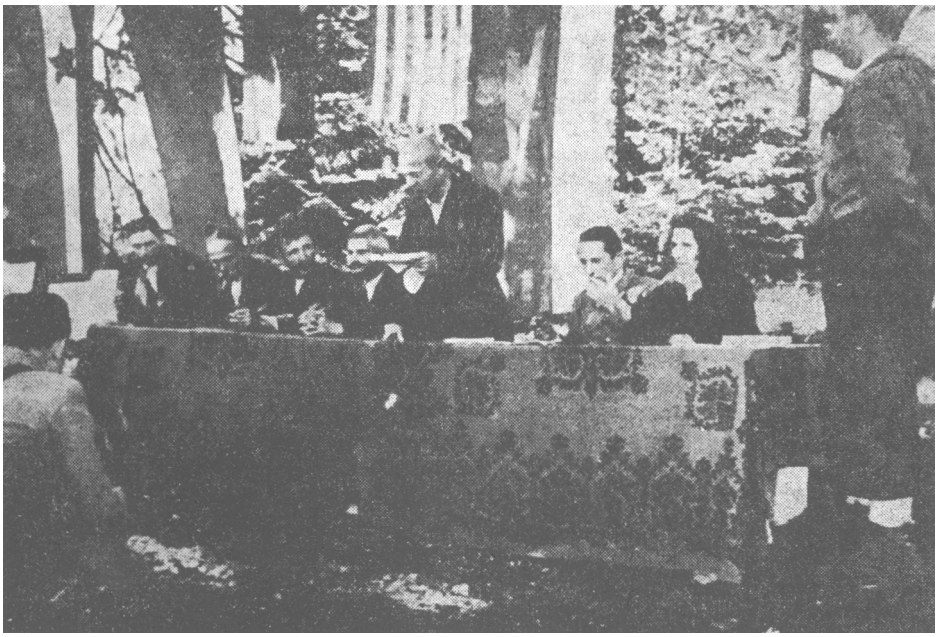
2 Zbornik dokumenata i podataka o narođnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda (dalje Zbornik), tom V, knj. 1, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1952, str. 128.

8 Zbornik, tom V, knj. 1, str. 146.

4 Zbornik, tom V, knj. 2, str. 90.

Zgrada u selu Ponor u kojoj je juna 1943. zasjedao Inicijativni odbor ZAVNOH-a.

Predsjedništvo Prvog zasjedanja ZAVNOH-a na Plitvicama 1943.

Narodnooslobodilački odbor u selu Jošani — upisivanje stanovnika u matične knjige.

da budu osnovani, da im se podrede seoske straže i da u nadležnosti imaju izdavanje propusnica.

Prvi narodnooslobodilački odbori

U koreničkom srezu na stvaranju narodnooslobodilačkih odbora, kao organa nove narodne vlasti, počelo se raditi u novembru 1941. Do tada stvarni nosioci nove narodne, vojne i civilne vlasti bili su Stab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu te komandiri i politički komesari seoskih gerilskih odreda. Kao osnova za stvaranje NOO-a poslužio je članak: »Narodnooslobodilački odbori moraju postati istinski privremeni nosioci narodne vlasti«, objavljen u užičkoj »Borbi« 19. oktobra 1941. godine.[5] U prvom pasusu ovog članka je pisalo: »U krajevima koji su pobjedonosnim razvojem narodnog ustanka očišćeni od okupatora stvaraju se danas novi organi vlasti, neposredno i slobodno birani od samog naroda — narodnooslobodilački odbori.«[8] Ovdje se jasno govori o »novim organima vlasti«, »narodnooslobodilačkim odborima« a to je nešto sasvim drugo od »odbora narodne fronte«, »odbora narodnooslobodilačkog fonda«, »odbora za narodnu ishranu« i drugih.

Iz izvještaja OK KPH za Liku od 23. decembra 1941. godine, upućenog CK KPH, jasno se vidi da je rad na osnivanju NOO-a kao privremenih organa nove narodne revolucionarne vlasti počeo pošto je dobijena »Borba« od 19.

5 Mnogo kasnije se doznalo da je taj članak napisao Edvard Kardelj.

S Historijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, tom I, knj. 1, Istorijsko odjeljenje CK KPJ, Beograd, 1949, str. 18.

oktobra 1941. sa spomenutim člankom kao i Okružnice br. 4 CK KPH od 6. decembra 1941. U izvještaju se daju veoma značajni podaci o nastanku NOO-a u Lici pa ga zbog toga i citiramo: »Rad po liniji NOO-a kod nas je tek sada postavljen na noge. Okružnicom br. 4 mi smo načisto šta su to NOO-i. I do sada smo mi radili po tom pitanju, ali nije to shvaćeno u svojoj važnosti. Tako npr. ima puno odbora koji su mrtvo slovo na papiru. Mi ih sada oživljavamo i dajemo im pravi karakter. Naravno, i članak u »Borbi« nam je mnogo doprinio u tom pogledu. Tamo gdje smo osnovali nove odbore, počeli su da funkcioniraju kao vlast i narod je veoma zadovoljan, a i vojne vlasti su mnogo rasterećene. Ali ćemo u najskorije vrijeme imati u svim srezovima NOO-e pa ćemo pristupiti formiranju Odbora za Liku. Do sada u svim odborima postoji naš uticaj a nadamo se i trudićemo se da ostane i da se proširi... Dobili smo preko drugova iz Bosne 6 brojeva »Borbe«. Članak o NOO-ima smo umnožili i poslali u svaki srez po nekoliko primjeraka.« Pada u oči da je ovim izvještajem pored sreskih najavljeno stvaranje i Okružnog NOO-a za Liku.

Izbori za seoske NOO-e provedeni su brzo i kako treba. Uporedo s osnivanjem NOO-a osnivani su i narodni sudovi, od po tri člana, koji su birani istovremeno s izborima za članove NOO-a. Seoski gerilski odredi u praksi su smatrani seoskim stražama, odnosno organima NOO-a. Međutim, do osnivanja NOO-a stvarnu vlast su imali gerilski (partizanski) odredi, odnosno njihovi komandiri i politički komesari i to do 30. novembra 1941., kada je s osnivanjem partizanskog bataljona »Ognjen Priča« ukinut Štab gerilskih odreda za srez Koflenicu i okolinu. Štab ovog bataljona preuzeo je tada vojnu vlast na dotadašnjoj teritoriji navedenog seoskog štaba gerilskih odreda, a NOO-i civilnu vlast. Tako je izvršeno razlučivanje vojne i civilne vlasti, s tim što je odmah uspostavljena njihova tijesna saradnja. Komandiri gerilskih odreda, koji prilikom osnivanja bataljona nisu uključeni u čete bataljona, uglavnom su ostali do daljnjega komandiri seoskih straža, a politički komesari, koji nisu uključeni u čete, postali su uglavnom sekretari NOO-a. Tako je u koreničkom srezu u to vrijeme izvršen prelazak s raznih odbora za pomoć gerilskim, odnosno partizanskim odredima, na narodnooslobodilačke odbore. Među njima je bila jako velika razlika, pa ih se ne smije poistovjećivati. I kad je spomenuta Okružnica br. 4 CK KPH stigla u koreničkí srez, narodnooslobodilački odbori su u većini naselja već veoma aktivno djelovali. Ona je služila partijskim organizacijama kao direktiva za dalji politički rad u ovoj oblasti.

Krajem 1941. godine na teritoriji općine Bunić postojali su narodnooslobodilački odbori u selima: Bunić, Debelo Brdo, Krbavica, Ljubovo, Pećani, Šalamunić, Vujnove Glave i Baljkuša; u općini Korenica u selima: Bjelopolje, Frkašić (Donji i Gornji zajedno), Grabušić, Gradina, Homoljac, Jasikovac, Kalebovac, Kompolje Koreničko, Mihaljevac, Oravac, Rijeka Drakulića, Rudanovac, Šeganovac, Trnavac, Tuk, Uvalica, Vedašić (s Klašnicom) i Vranovača; u općini Plitvički Ljeskovac samo u Uvalici i općini Vrhovine[7] u selima: Babin Potok Donji, Babin Potok Gornji, Crna Vlast, Rudopolje i Turjanski, dok je općina Ličko Petrovo Selo bila sva pod okupacijom. Treba ipak reći da su

7 Predratni koreničkí srez imao je četiri općine: koreničku, bunićku, plitvičku i ličkopetrovaseljsku. Poslije dizanja ustanka spomenuta sela vrhovljanske općine, koja je prema predratnoj administrativnoj podjeli pripadala srezu Otočac, pripojena su koreničkoj općini a kasnije i Kuzmanovača iz gospićkog sreza bunićkoj općini.

izbori za NOO-e u nekoliko navedenih sela održani u januaru 1942. Međutim, i u tim selima je bilo sve pripremljeno za izbore u decembru 1941. U Vrelu Koreničkom, koje je spaljeno među prvima, a narod razmješten po drugim selima, NOO je osnovan 10. februara 1942. godine, a za predsjednika je izabran Milan J. Drakulić.

Narodnooslobodilački odbor za okrug Krbava

Rad na stvaranju i učvršćenju NOO-a, kao organa nove narodne revolucionarne vlasti, nastavljen je i početkom 1942. To se vidi iz izvještaja OK KPH za Liku od 9. januara 1942. godine, upućenog CK KPH u kome je, pored ostalog, pisalo: »Po liniji NOO-a radimo punom parom. Do sada ima dosta lijepih rezultata. Ukoliko osvojimo Korenicu, odmah ćemo formirati sreski NOO.. .«[8] Međutim, vezivanje osnutka sreskog NOO-a za oslobođenje Korenice nije bilo potrebno, ni iz kakvih objektivnih razloga. Jer, kad su u selima oko Korenice mogle da postoje i rade okružne ustanove i štabovi, isto tako je mogao i sreski NOO (i općinski NOO-i). Ovaj odbor mogao se osnovati na spomenutoj konferenciji vojnih delegata, održanoj 30. novembra 1941. u Krbavici. Naime, kad je na toj konferenciji odlučeno o osnivanju partizanskog bataljona »Ognjen Priča«, koji je preuzeo vojne funkcije Štaba gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu, mogla se odmah donijeti i odluka o osnivanju Sreskog NOO-a za Korenicu radi preuzimanja funkcije civilne narodne vlasti. Međutim, to nije učinjeno, pa je nastao vakum u pogledu koordinacije rada mjesnih NOO-a, što je imalo rđavih posljedica. Tek četiri i po mjeseca kasnije osnovan je ovaj odbor. Za ondašnje okolnosti i potrebe to je bio velik vremenski zaostatak.

Umjesto sreskih NOO-a za srezove Korenicu i Udbinu pristupilo se, na osnovu odluke OK KPH za Liku, pripremama za stvaranje narodnooslobodilačkog odbora za okrug Krbavu koji je trebao da objelodani i koordinira rad seoskih NOO-a u oba spomenuta sreza i dijela spomenutih sela iz vrhovljanske općine. Osnivačka skupština, kojoj su prisustvovali delegati seoskih NOO-a iz oba sreza, održana je 15. februara 1942. u zgradi osnovne škole u Pećanima. Skupštinu je otvorio Ilija Hinić, a zatim je o potrebi i značenju stvaranja NOO-a za okrug Krbavu govorio Bogoljub Rapajić. U ime OK KPH za Liku govorio je Tomo Nikšić i ukazao na ulogu Partije u narodnooslobodilačkoj borbi, borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika, značaju stvaranja organa nove narodne vlasti te njihovim zadacima naročito oko ishrane stanovništva i partizanskih jedinica.

Prije nego se prešlo na izbor članova odbora, na prijedlog jednog delegata utvrđene su cijene žitarica i osnovnih živežnih namirnica čega se stanovništvo trebalo pridržavati u međusobnoj trgovini. Tako je, pored ostalog, određeno da se kvarta ječma može prodavati za 250 dinara, vreća krumpira za 150 dinara, kvarta kukuruza 250 dinara, kvarta pšenice 350 dinara, kvarta suraži 300 dinara, kvarta graha 400 dinara, ovca od 350 do 500 dinara, goveđe meso po 24 dinara kilogram, mast 100 dinara kilogram, slanina i pršut po 75 dinara kilogram, 100 kilograma sijena po 80 dinara i 100 kilograma slame po 50 dinara.

8 Zbornik, tom V, knj. 3, str. 53.

Skupština je odlučila da se izabere uži i širi odbor. Na prijedlog Rade Svilara u uži odbor izabrani su: Bogoljub Rapajić iz Krbavice, predsjednik i potpredsjednci Đuro Uzelac iz Jošana, Ilija Hinić iz Debelog Brda i Petar Končar iz Končareva Kraja. U širi odbor izabrani su: Milanko Grahovac iz Trnavca, Vujo Ratković iz Šalamunića, Dušan Mirković iz Turjanskog, Stevo Kljajić iz Frkašića Donjeg, Rade Svilar iz Pećana, Ranko Delić iz Grabušića, Mile Mrda iz Visuća i za blagajnika Božina Mrkobrada iz Mekinjara. Jedan broj delegata iz udbinskog sreza trebalo je naknadno izabrati.

Prvo sjedište odbora bio je Bunić i to zgrada bivše žandarmerijske stanice. Tu su radili predsjednik Bogoljub Rapajić, potpredsjednik Đuro Uzelac, inž. Nikica Rapajić, koji nije bio član odbora a radio je na poslovima koje bi trebalo da radi sekretar odbora i jedan kancelarijski radnik. Kako još nisu bili izabrani općinski ni sreski NOO-i, za ovaj okružni NOO bili su neposredno vezani svi mjesni NOO-i kao za najviši organ nove narodne vlasti na području srezova Kornica i Udbina.

Pored redovnih poslova, koji su odmah bili veliki i akutni, narodnooslobodilački odbor za okrug Krbavu ubrzo je izdao Pravilnik o radu narodnooslobodilačkih odbora na području okruga Krbava[9] i dostavio ga svim mjesnim NOO-ima, sa zadatkom da s njim odmah upoznaju narod kako bi ovaj bio upoznat sa svojim pravima i dužnostima a njima poslužio kao osnovno uputstvo o radu.

Pravilnikom su bili određeni osnovni zadaci i data najneophodnija uputstva za rad kako mjesnih tako i okružnog NOO-a. Jasno je bilo određeno ko može biti biran za člana NOO-a a to su »pošteni, nesebični, pravedni, čiste prošlosti ljudi, koji će najpredanije služiti svome narodu«. Dalje je bilo istaknuto da se »svaka odluka NOO-a ima smatrati kao punovažna jer je donesena u ime velike većine naroda.«

Prema Pravilniku osnovni zadaci narodnooslobodilačkog odbora za okrug Krbavu bili su: davanje uputstava i objašnjenja za rad mjesnih NOO-a, osnivanje i organizacija novih mjesnih NOO-a, saradnja s vojnim vlastima u cilju koordinacije djelovanja vojske i narodnih vlasti, naročito radi snabdijevanja partizana hranom, odjećom, obućom i drugim, staranje o održavanju reda, mira, nepovredivosti i zakonitosti, socijalna zaštita siromašnog stanovništva, zaštita društvene i privatne imovine, čuvanje šuma i polja, narodno prosvjećivanje, kursevi, škole, predavanja, čitaonice, sprečavanje špijunaže, rješavanje sporova, organizacija kurirske i poštanske službe, regulisanje razmjene dobara, određivanje cijena, valutni odnosi i vođenje narodnooslobodilačkog fonda radi stvaranja 'rezervi za narodnu vojsku. U osnovi ovi zadaci bili su i zadaci mjesnih NOO-a, koji su detaljno razrađeni u Pravilniku na deset stranica kucanog teksta s normalnim proredom.

Pošto su Talijani 29. marta 1942. spalili i napustili Korenicu, u nju se već sutradan smjestio NOO za okrug Krbavu prije svih drugih ustanova. Odmah je poduzeo mjere da se zaštiti imovina, koja je ostala bez vlasnika, od eventualnih samovoljnih postupaka. NOO-ima je upućen dopis da obavijeste narod da je Korenica slobodna, da se svi spuste iz zbjegova u nepopaljena sela, zatim da obavijeste narod da r^itko ne dolazi u Korenicu dok se za to ne izda odobrenje. NOO-i su te naredbe izuzetno brzo i uspješno proveli.

8 Autori Pravilnika bili su Bogoljub Rapajić, Duro Uzelac i Nikica Rapajić.

Na plenarnoj sjednici održanoj u Korenici 15. aprila 1942. godine NOO za okrug Krbavu utvrdio je i razmotrio ljudske žrtve i materijalne štete koje su Talijani u proljetnoj ofanzivi nanijeli narodu. Razaranja i štete bile su ogromne pa su s najvećom ozbiljnošću razmotrene i utvrđene sve moguće mjere potrebne da bi se narod održao. Štab Grupe NOPO za Liku u izvještaju od 30. marta te godine, upućenom Glavnom štabu Hrvatske, napisao je da na onim mjestima gdje je okupator izvršio paljenje sela još živi narod pod utiskom teških časova, ali da je otporan i da njegova saradnja u narodno-oslobodilačkoj borbi nije u pitanju.

Sprovodeći drastične represalije protiv stanovništva, Talijani su od 28. marta do 4. aprila 1942. spalili sela: Pecane, Debelo Brdo, Tuk, Grabušić, Bjelopolje, Kompolje, veći dio Vranovače, Vrpile, Gradinu, Oravac, Jasikovac, Bunić I (osim šest kuća), Bunić II, dio Šalamunića, tri kuće u Donjem Frkašiću (kod crkve Ružice). Ukupno je tada spaljeno oko 850 stambenih i javnih te 900 do 1000 raznih privrednih zgrada. Međutim, još ranije Talijani su spalili Koreničko Vrelo, jedan zaselak u Homoljcu, zatim Šijanov Klanac i Kalebovac, tako da je od ustanka pa do 4. aprila 1942. godine ukupno spaljeno oko 950 stambenih i javnih zgrada i preko 1100 raznih privrednih građevina. Istovremeno su uništeni raznovrsni zanatski pogoni kao mlinovi (vodenice) i pilane, te raznovrsne radionice: kovačke, stolarske, kolarske, postolarske, krojačke, limarske, ajmarske, kožunarske i druge. Uništene su i mnogobrojne poljoprivredne sprave i alati, goleme količine prehrambenih artikala za ljudsku ishranu, raznog sjemenja i hrane za stoku, mnoge voćke i drugo drveće. Izgorjele su i upropaštene desetine hiljada predmeta kućnog namještaja i posuđa te golemi broj tekstilnih (ponajviše vunenih) odjevnih predmeta i krevetnine. Jednom riječju gotovo svi ručni radovi što su ih generacije stvarale i sakupljale. Spaljene su brojne biblioteke ustanova i privatnika, među njima velika biblioteka gimnazije i velika stara biblioteka osnovne škole u Korenici. Popaljeni su i uništeni i predmeti velikog kulturno-istorijskog i umjetničkog značaja.

Sve je ovo bilo potrebno iznijeti da se bar koliko-toliko, pored ostalog, vide teškoće s kojima se narod ovog kraja borio u toku rata i da bi se sagledali uslovi u kojima su radili mjesni NOO-i, i NOO za okrug Krbavu. I sama Korenica izgledala je jezivo. Velikim dijelom zgrade su bile spaljene, ulice raskopane, posvuda rovovi, gomile kamenja, hrpe smeća i đubra koja su iza sebe ostavili Talijani. Sve je to trebalo srediti i dovesti u red. Veliki dio posla obavila je omladina i organizacija AFŽ-a. Pored NOO-a za okrug Krbavu, u Korenicu je ubrzo stigao Štab Grupe NOPO za Liku, Komanda mjesta, Gradski NOO, Gradski odbor Saveza mlade generacije, Gradski odbor AFŽ, a najavljen je dolazak i Glavnog štaba Hrvatske, CK KPH, Oficirske škole Glavnog štaba Hrvatske i drugih — a sve je to trebalo smjestiti i hraniti. Za 1. maja najavljena je velika prvomajska proslava.

Poslije oslobođenja u Korenici se našlo šest trgovina bez vlasnika. Na NOO-u za okrug Krbavu bilo je da riješi pitanje postupka s robom u tim trgovinama, pitanje pijace za stoku i trgovine uopšte. Ta pitanja riješena su u duhu poznatih Fočanskih propisa koje je februara 1942. izdao Vrhovni štab. Odmah je formirana komisija od predstavnika NOO-a za okrug Krbavu i Štaba Grupe NOPO za Liku koja je brzo izvršila popis roba u dućanima i stanovima bez vlasnika i izdvojila sve ono što je bilo potrebno za vojsku, a sve ostalo je

stavljeno pod upravu NOO-a za okrug Krbavu koji je sve to podijelio onima čije su kuće i imovina izgorjeli. Bilo je toga malo u odnosu na ogromne potrebe. Međutim, u opštoj nestašici i jedna obična posuda značila je mnogo. Zbog čestog bombardovanja Korenice mjesto za prodaju stoke i drugih proizvoda (placa) određeno je kod Rudanovca u draži ispod brda Mihaljevac. Za pazarni dan određena je subota koja je i prije rata bila pazarni dan u Korenici.

Na spomenutom plenumu NOO za okrug Krbavu je, pored ostalog, još zaključio da poduzme sve mjere kako bi se obezbijedila ishrana boraca, zatim da se smjeste svi oni kojima su kuće izgorjele, da se organizuje proljetna sjetva kako bi se poslije žetve obezbijedila ishrana vojske i naroda i da se organizovano pristupi izradi bajta (skloništa) na zgarištima. Međutim, ove zadatke NOO za okrug Krbavu nije stigao da izvrši jer je 24. aprila 1942. ukinut. Umjesto njega obrazovana su dva sreska NOO-a, jedan za srez Korenicu, a drugi za srez Udbinu. U tom vremenu je pored općina koje su postojale od ranije u koreničkom srezu obrazovana nova bjelopoljska općina, a u udbinskom srezu mekinjarska općina.

Od proljetne sjetve do informiranja naroda

Jedno od težih pitanja pred kojim su se u proljeće 1942. našli sreski NOO Korenica, zajedno s općinskim i mjesnim NOO-ima, bilo je pitanje sjetve. Trebalo je riješiti sva pitanja o kojima je sjetva zavisila: pitanje sjemena, zaprežne stoke, oruđa za rad, radne snage, ljudske i stočne hrane. Desetkovana stoka, spaljena zaliha ljudske i stočne hrane, uništene poljoprivredne sprave, uz stalan pritisak i bombardovanje od strane neprijatelja, učinili su da je problem proljetnih radova bio nezapamćeno komplikovan i težak. U takvim uslovima da bi se postigao uspjeh bila je, prije svega, potrebna dobra organizacija rada.

Svi NOO-i izradili su planove provođenja sjetvenih radova što je bilo važno da bi se postojeća radna snaga, zaprežna stoka, oruđa, sjeme i pomoć koja je stigla iz susjednih srezova, do maksimuma iskoristili. Radi rukovođenja sjetvenim radovima svaki NOO je obrazovao sjetvenu komisiju kao svoj pomoćni organ za izvršenje operativnog plana sjetve. Predsjednik komisije bio je jedan član NOO-a, a članovi jedan ili dva muškarca koji nisu bili sposobni za vojsku, zatim jedna predstavnica AFZ-a i jedna omladinka. Tamo gdje je to bilo potrebno osnovane su i omladinske radne jedinice. Zatražena je i pomoć sa strane i ona je stigla iz sela vrhovljanske općine i lapačkog sreza.

U ovom vremenu kao poseban problem s perspektivom daljeg narastanja javila se nestašica radne snage. Samo do kraja 1942. godine koreničkí srez je dao 1726 partizana. A kad se tome broju doda njih 900 koji su ustaše ubile poslije okupacije i 500 koji su ostali u zarobljeništvu kao vojnici Jugoslavenske vojske i da su vlasti Nezavisne Države Hrvatske odmah poslije okupacije mobilizirale sve Hrvate vojne obveznike, i to većinu njih u domobrane i ustaške formacije izvan ove teritorije, a to je oko 500 ljudi, proizlazi da je do kraja te godine oko 3.700 ispalo iz radnog stroja. Za teritoriju o kojoj se ovdje radi, a koja je i tada bila rijetko naseljena, bio je to golem broj. Zato su se morale koristiti sve mogućnosti kako bi se raspoloživi ljudski radni potencijal što racionalnije koristio.

Požrtvovnost naroda, visok stepen solidarnosti i dobra organizovanost poslova dali su veoma dobre rezultate. Sjetva u proljeće 1942. u koreničkom srezu uspjela je mimo svih očekivanja.

Među zadatke narodnooslobodilačkih odbora spadala je i ishrana, odnosno snabdijevanje živežnim namirnicama partizanskih jedinica, raznih vojnih i političkih ustanova i organa koji su se poslije neprijateljske proljetne ofanzive smjestili na području koreničkog sreza a naročito u samoj Korenici, kao što su: Glavni štab i CK KPH, Oficirska škola, tehnika CK KPH, Glumačka grupa, bolnica, Sreski komitet KPH, Sreski NOO, Gradski NOO, Komanda mjesta, Sreski komitet SKOJ-a, Sreski odbor AFZ-a, radionica i veliki broj polaznika učesnika raznih konferencija, savjetovanja, kurira i slično.

Sve ove i druge ustanove kao i partizanske jedinice narod je redovno snabdijevao hranom, a NOO-i su bili ti koji su prikupljali živežne namirnice i brinuli se još i o ishrani onih kojima su kuće i sva imovina izgorjeli. Sve je to veoma mnogo opterećivalo narod koji je doživio velika razaranja, štete u spomenutoj neprijateljskoj ofanzivi. Samo radi ilustracije navodimo da je za ishranu Oficirske škole Glavnog štaba Hrvatske, koja je u maju 1942. godine radila u Korenici, a koja je zajedno s nastavnicima i pomoćnim osobljem brojala 100 lica, od naroda dnevno prikupljano: 50 litara mlijeka, 60 kg kruha, 30 kg svježeg mesa (ili odgovarajuće količine suhog) 40 kg krumpira ili 15 kg pasulja i 2 kg masti. Ukupno za vrijeme trajanja kursa prikupljeno je: 1550 litara mlijeka, 1860 kg kruha, 930 sirovog mesa (ili odgovarajuću količinu suhog). 1200 kg krumpira (ili toliko kupusa ili 465 kg pasulja) i 62 kg masti.[10]

Na isti način su svakodnevno hranom snabdijevane i ostale ustanove i jedinice. Poslije sjetve nastupila je kriza u ishrani. Zato su se u Donji Lapac preselili Glavni štab Hrvatske, CK KPH, Oficirska škola, Glumačka grupa i neke jedinice. Ali je umjesto Glavnog štaba došao Štab 1. operativne zone Hrvatske.

U nadležnost NOO spadala je i briga oko narodnog prosvjećivanja, kulturnog uzdizanja i informisanja. Ti zadaci bili su jasno formulisani i u spomenutom Pravilniku o radu NOO na području okruga Krbava. Prema njegovim odredbama NOO-i su bili dužni da se brinu »s najvećom ozbiljnošću i energijom« o narodnom prosvjećivanju, koje je »temelj svakoga napretka i blagostanja«. I dalje: »Dužnost je NOO da ovaj posao organizuje i vodi s najvećom pažnjom« i to preko jednostavnih mogućih oblika, kao što su: čitaonice, analfabetski tečajevi, poučna predavanja, a čim se za to ukažu mogućnosti, i obrazovanja i vaspitanjem u školama.

Što se tiče škola stalo se na stanovište da one treba da budu tipa malih seoskih škola i to u svakom selu po jedna škola koja će raditi sa skraćenim nastavnim planom i programom. Na takav tip škole upućivale su izuzetno teške prilike u kojima je trebalo da rade. Bilo je opasno okupljanje mnogo djece na jednom mjestu zbog bombardovanja. S malim brojem djece lakše se manevrisalo i rukovodilo prilikom vazdušnih napada. Djeca su oskudijevala u odjeći i obući, što im je manje smetalo kad su išla u školu u svom selu. Roditelji su rado slali djecu u ovakve škole. Uz to s manjim brojem djece i

10 Ishrana je vršena prema tablici koju je propisao Glavni štab Hrvatske. Dnevni obrok bio je ovakav: 1/2 litre mlijeka (za doručak) 600 gr kruha, 300 gr svježeg mesa (ili 200 gr suhog mesa ili 150 gr slanine), 400 gr krumpira ili 400 gr kupusa ili 150 gr pasulja, 20 gr masti ili masla. Obrok je imao oko 2400 kalorija.

priučeni učitelji su uspješnije mogli da obrade nastavno gradivo. Cilj je bio da djeca školskog uzrasta u tim školama steknu elementarnu naobrazbu i vaspitanje, da bi se kod njih razvio interes za čitanje i učenje te probudila želja da i poslije rata nastave samoobrazovanje.

Skraćeni nastavni planovi i programi sadržavali su i upoznavanje s ciljevima NOB-a, bližim i daljim, saznanja o saveznicima i njihovoj borbi protiv fašizma i zborno pjevanje partizanskih pjesama. Učilo se, uglavnom, iz časopisa i novina narodnooslobodilačkog pokreta. Nastavna pomagala su bila više nego skromna. Kao velika ploča negdje su služila vrata a negdje se kredom pisalo na zidu. Učenici su ponajviše imali tablice od kamenih pločica a neki od nagorjelog lima. Koristio se svaki papirić, koji je imao makar jednu stranu neispisanu. Dobro su dolazili i neprijateljski leci na kojima bi djeca išarala tekst a na čistoj strani pisala zadatke. Kreda je pravljena od smjese ilovače i kreča. Za učenje matematike korištena su i zrna graha i kukuruza, ili štapići od ljeskovog, vrbovog i drugog pruća.

Učenici su u školama imali svoje pionirske odbore. Svaki član takvog odbora imao je svoje zaduženje: redar, higijeničar, kurir, učešće u organizaciji i radu kulturno-umjetničkih priredbi, pisanje članaka za zidne novine, pisanje parola, sakupljanje hrane, zavoja, obuće za ranjene borce i drugo.

Razvitak škola snažno je krenuo od sredine 1942. godine, kad se narod u popaljenim selima nekako sredio na zgarištima svojih kuća. Neprijateljski napadi, borbe, paljenje sela i česta bombardovanja ometala su rad škola a u nekim selima i privremeno prekidala, ali se mreža škola ipak širila, tako da na početku školske 1942/43. nastava se održavala u 30 škola.

Sreski NOO za Korenicu poklanjao je veliku pažnju i informisanju naroda. Pored postojeće partizanske štampe u dogovoru sa Sreskim komitetom KPH za Korenicu odlučeno je da sreski NOO otpočne s izdavanjem mjesečnika pod nazivom »Glas naroda«. Između nekoliko predloženih naziva taj je odabran zato što je najbolje odražavao namjenu lista. Njegovo uređivanje povjereno je sekretaru Sreskog NOO-a inž. Nikici Rapajiću, a izrađivan je u tehnici Kotarskog komiteta. Prekucavanje tekstova, izvlačenje na šapirografu i opremanje obavljala je Seja Funduk, daktilografkinja Kotarskog komiteta. U tome joj je pomagao i urednik. To je rađeno po završetku redovnih poslova u navedenim ustanovama. Drugog osoblja za takav rad nije bilo. Prvi broj lista izišao je 28. oktobra 1942. godine.

List je donosio napise o zbivanjima na području sreza radi čega je prvenstveno i osnovan, pa je njegova pojava izazvala živo zanimanje. Pored toga objavljivao je izvještaje s frontova, humoreske, vijesti i drugo. Budući da je njegovo pokretanje palo u vrijeme predizborne kampanje za decembarske izbore za NOO-e, on je u toj kampanji odigrao značajnu ulogu. Tiraž lista iznosio je 200—250 primjeraka. Format 21 x 17. Tiraž je zavisio o količini raspoloživog papira, a format o obliku papira koji je dobijan preko veze iz Zagreba. Dostavljan je CK KPH, Glavnom štabu Hrvatske, OK KPH za Liku, narodnooslobodilačkim odborima, partijskim organizacijama, organizacijama AFŽ, omladinskim organizacijama, školama, vojnim ustanovama i operativnim jedinicama na teritoriji sreza. U toku 1942. izišla su 2 broja a slijedeće još jedan dvobroj. Dalje njegovo izlaženje prekinula je četvrta neprijateljska ofanziva, a kasnije više nije pokretan.[11]

11 Bibliografija izdanja u narodnooslobođilačkom ratu, 1941—1945, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1964, str. 615—616.

Decembarski izbori za narodnooslobodilačke odbore i njihov dalji organizacioni razvoj

U septembru 1942. Vrhovni štab je izdao Naredbu o izborima narodnooslobodilačkih odbora. Bio je to, poslije Fočanskih propisa, prvi općejugoslavenski zakonski akt u kome su jasno formulisani način izbora i ustrojstvo NOO-a, zadaci NOO-a na oslobođenoj teritoriji, način osnivanja i rukovođenja narodnooslobodilačkim fondom, način i izvori snabdijevanja narodnooslobodilačke vojske, način pljenidbe imovine narodnih neprijatelja i način upravljanja javnim zgradama i imanjima. Odmah po primitku ove Naredbe na njenom sprovođenju u Lici, pored NOO-a, angažovane su partijske organizacije, organizacije omladine i žena, kao i vojne jedinice.

Predizborna aktivnost bila je izuzetno aktivna i svestrana. Obuhvatila je sva sela, vojne ustanove i operativne jedinice. Započeta potkraj septembra, trajala je sve do izbora koji su održani 6. decembra 1942. godine. Pred izbore »Glas naroda«, organ sreskog NOO-a za Korenicu, u broju 2 od 28. novembra, obratio se biračima ovim uvodnikom koji ima karakter proglasa: »6. decembra 1942. godine provešće se izbori za NOO-e u našem kotaru.

Ovi izbori predstavljaju najznačajniji politički događaj u životu našeg naroda.

Na ovim izborima prvi put se pruža mogućnost našem narodu da bira svoju narodnu vlast.

Našim ženama prvi put se pruža mogućnost da ravnopravno s muškarcima odlučuju, kome će povjeriti sudbinu u ruke, svoju i svoga naroda.

Na ovim izborima prvi put će naši vojnici, naši junaci odlučivati, kome će povjeriti da upravlja sa narodom, za koji oni gube živote i prolijevaju svoju krv.

Ovo su prvi izbori na kojima neće odlučivati novac, rakija, cigarete, gulaši itd. Ovo su prvi izbori na kojima neće odlučivati žandarski kundaci i policijski pendreci. Ovo su prvi slobodni, potpuno demokratski izbori u historiji našeg naroda. Ovi izbori udariće čvrste temelje našoj novoj narodnoj vlasti. Ovi izbori pokazaće svima i svakome, da se više nikada neće vratiti stare protunarodne vlasti i da Londonskoj izbjegličkoj vladi nema mjesta u Jugoslaviji.

Zato svi na izbore 6. decembra za NOO-e.«

Nakon uspješno provedenih izbora i stečenih iskustava iz dotadašnjeg rada NOO-a a naročito Sreskog NOO-a za Korenicu, čija je iskustva prije toga naročito pomno proučavao dr Pavle Gregorić, član AVNOJ-a i u ono vrijeme prvi član Tajništva Inicijativnog odbora ZAVNOH-a, Inicijativni odbor ZAVNOH-a izdao je 27. marta 1943. Poslovnik o radu NOO-a. Ovim Poslovnikom značajno je proširena i dignuta na viši nivo organizaciona struktura i podjela rada unutar općinskih i sreskih NOO-a vođenjem odsjeka, odnosno sekcija za pojedine grane uprave, a to su: upravno-administrativni odsjek, gospodarski odsjek, prometni odsjek, zdravstveni odsjek, socijalni odsjek, propagandni odsjek i prosvjetni odsjek.

Pojedinim odsjecima (sekcijama) rukovodili su članovi NOO-a (odbornici), ali i drugi ljudi koji su bili sposobni i odani NOB-u, koje je nadležni NOO postavljao na neke od tih dužnosti. Predsjednik NOO-a nije morao preuzeti ni jedan od navedenih odsjeka. On je imao da rukovodi radom cijelog NOO-a, da bude upućen u poslove svih odsjeka. U mjesnim NOO-ima nisu osnivani odsjeci. Bila bi to preglomazna organizacija i rad tih NOO-a bi se u tom

slučaju birokratizirao. Međutim, ovim je organizaciona struktura općinskih i sreskih NOO-a podignuta na viši nivo.

Početkom 1944. godine izvršena je reorganizacija općinskih i seoskih NOO-a tako da su umjesto odsjeka dobili odjele. Organizaciona struktura Sreskog NOO-a za Korenicu bila je takva da je pored Izvršnog odbora imao devet odjela: upravni, sudski, gospodarski, tehnički, saobraćajni, prosvjetni, propagandni, zdravstveni i socijalni. Pojedinim odjelima rukovodili su pročelnici koji su bili članovi Izvršnog odbora. Neki odjeli su prema potrebi imali pomoćne organe, odbore ili komisije. Gospodarski odjel imao je dobro uhodanu gospodarsku komisiju, u kojoj su bili poljoprivredni stručnjaci, veterinari i stručnjak za zanatstvo, trgovinu, šumarstvo.

Početkom 1945. godine Sreski NOO za Korenicu imao je ovakvu organizacionu strukturu: skupština, izvršni odbor, upravni odjel, prosvjetni odjel, zdravstveni odjel, socijalni odjel, gospodarski odjel, prehrambeni odjel, prometni odjel, odjel šuma i šumske industrije, komisija za ratne zločine, komisija za obnovu zemlje i propagandna sekcija.

Zdravstvena služba i snabdijevanje bolnica

Prema uputstvu Zdravstvenog odsjeka AVNOJ-a, u decembru 1942. osnovana je zdravstvena služba kod svih NOO-a u srezu u vidu zdravstvenih sekcija kao pomoćnih organa NOO-a za rad na zdravstvenom polju. One su bile središte higijensko-prosvjetnog i zdravstvenog rada na svom području. Zdravstvenu sekciju Sreskog NOO-a Korenica sačinjavali su: jedan član Izvršnog odbora, član sreske organizacije omladine i predstavnik Komande mjesta Korenica. Ovu sekciju (kasnije odbor) dugo je vodila omladinka Jovanka Opsenica s Ljubova birana u Sreski NOO kao predstavnica žena iz bunićke općine. Općinske zdravstvene sekcije sačinjavali su po jedan član općinskog NOO-a, predstavnica općinske organizacije žena i predstavnik općinske organizacije omladine. Tako su i u mjesnim zdravstvenim sekcijama bili po jedan član mjesnog NOO-a, predstavnica organizacije žena i predstavnik omladinske organizacije. Osim predstavnika Komande mjesta Korenica u zdravstvenoj sekciji Sreskog NOO-a, i, možda, ponekog člana mjesnih NOO-a, sve ostalo članstvo u tim sekcijama bile su djevojke i žene.

U cilju sprečavanja pojava zaraznih bolesti, zdravstvene sekcije su, prema svojim mogućnostima, uticale na održavanje čistoće stanova i tijela, skretali pažnju na borbu protiv svraba i bjesnila, organizovale sabiranje i pripremanje ljekovitog bilja, brinule se o uništavanju životinjskih lešina, organizovale paljenje kreča za dezinfekciju i poduzimale i druge higijensko-zdravstvene mjere.

Pored toga one su se brinule da se borci i ranjenici smještaju u očišćene i po mogućnosti dezinficirane prostorije. To su činile u sporazumu sa štabovima i sanitetom jedinica koje su dolazile. Pripremale su, kad je to bilo moguće, raskuživanje boraca pri ulasku u naselje pomoću partizanske buradi, a u bolničkoj zgradi u Korenici bila je uređena i komora za raskuživanje.

Seoski NOO Korenice u zajednici sa zdravstvenim sekcijama organizovao je povremeno udarne nedjelje zdravlja, dok su zdravstvene sekcije općinskih i mjesnih NOO-a, preko svojih odbora, slale petnaestodnevne izvještaje o zdravstvenoj situaciji na području sela i općina. Seoski NOO, preko svoje zdravstvene

sekcije, tijesno je sarađivao s bolnicom u Bjelim Potocima. U toku četvrte neprijateljske ofanzive zdravstvenoj sekciji Sreskog NOO-a palo je u zadatak prihvatanje i otpremanje velikog broja izbjeglica s Korduna i Banije.

Juna 1943. izvršena je reorganizacija vojne sanitetske službe na oslobođenoj teritoriji u Hrvatskoj. Partizanske bolnice dobile su brojnu numeraciju. U koreničkom srezu su se tada nalazile vojno-partizanske bolnice (VPB) broj 2 u Bjelim Potocima, VPB br. 3 u Trnavcu, VPB br. 4 u Turjanskom, VPB br. 6 u Krbavici i VPB br. 8 u Vrelu.

Brojno stanje ranjenika i bolesnika stalno se mijenjalo. Tako je u spomenutim bolnicama 1. jula 1943. bilo ranjenika, bolesnika, ljekara, pomoćnog osoblja i stražara ukupno 512 lica, a 20. augusta iste godine u vojno-partizanskim bolnicama br. 3 (upravnik dr Tomašević), br. 4 (upravnik dr Oto Kraus) i br. 6 (upravnik dr Centner), ukupno 239 lica. Snabdijevanje bolnica živežnim namirnicama vršen je preko NOO-a prema određenoj tablici. Međutim, prema preporuci ljekara pojedincima je, radi bržeg ozdravljenja, davana pojačana a nekima dijetalna hrana ako je za to postojalo uslova.

Prema propisanoj tablici svakog dana je trebalo: 307,20 kg kruha, 204,80 kg sirovog mesa (goveđeg, svinjskog ili ovčijeg), 204,80 kg krumpira ili kupusa, ili 66,56 kg pasulja, 10,24 kg svinjske masti ili masla. Umjesto sirovog mesa moglo se upotrijebiti: 102,40 kg suhog mesa ili 76,80 kg suhe slanine. Za 239 lica, koliko ih je bilo u bolnicama 20. augusta, dnevno se izdavalo: 143,40 kg kruha, 95,60 kg sirovog goveđeg, svinjskog ili ovčijeg mesa, 95,60 kg krumpira ili kupusa ili 31 kg pasulja, 4,78 kg svinjske masti ili masla. Ako nije bilo sirovog mesa, njega se moglo zamijeniti sa: 47,80 kg suhog mesa ili 35,85 kg suhe slanine. U izuzetno teškim prilikama i snabdijevanja je bilo izuzetno slabo. Tako je 18. marta 1943. godine, kad je epidemija pjegavca u ovom kraju dostigla vrhunac, u karantinu (bolnici za tifusare) u Krbavici, konstantovano je izuzetno loše stanje u ishrani bolesnika jer bolesnici s temperaturom i od 40 stupnjeva jeli su grah i kupus, ali i u tome se oskudijeva. Za 270 osoba ekonom je dobio 12 kg mesa. Krumpira koje bi bolesnici mogli trošiti, uopće nije bilo. Čaja, kave, jaja i mlijeka, također nije bilo ni u kakvim količinama. Međutim, prema tablici ishrane u bolnicama za 270 lica trebovanje je trebalo da iznosi 108,0 kg sirovog mesa, a dobilo se samo 12 kg. Mlijeka se nije dobivalo nikako, a do pojave pjegavca bolnica je snabdijevana mlijekom redovno svakog dana. Ishrana velikog broja izbjeglica, masovno obolijevanje i umiranje naroda od pjegavca, bolest rukovodilaca i dijela osoblja u bolnici, doveli su gotovo sasvim u pitanje ishranu bolesnika. Iz istih razloga slabo su snabdijevane i druge bolnice, ali, bolje nego ova. Bile su šire mogućnosti za njihovo snabdijevanje. Kad je epidemija pjegavca jenjala i snabdijevanje bolnica se popravilo.

U pogledu snabdijevanja bolnica bilo je raznih poteškoća. Tako npr. snabdijevanje vodom bolnice u Trnavcu išlo je veoma teško. Razdaljina između Trnavca i Plitvičkog Ljeskovca iznosi 11 km vazdušne linije. Stalno dovoženje vode seljačkim kolima na tolikoj razdaljini, nije bio lak posao. Seoski NOO je organizovao i taj prevoz, pa je obavljan bez zastoja, izuzev situacija kad bi ga neprijateljska vojska onemogućila.

Osim bolnica na području koreničkog sreza bilo je i šumsko oporavilište u Šuputovima borićima, kraj sela Šeganovca, koje je moglo primiti 120 rekonvalescenata. U Korenici je radila i tkaonica prvih zavoja. U toku jedne sedmice tkalo se više od 800 metara zavoja (600 prvih zavoja) i izrađivala

manja količina gaze. Pored toga redovno su održavani i kursevi za bolničarke. Bila je tu i Centralna apoteka, najprije uz bolnicu u Bjelim Potocima, a poslije kao samostalna ustanova, ponajviše u Korenici. Sve su ovo bile vojne ustanove koje je trebalo smjestiti, opremiti snabdijevati hranom i obezbijediti poslugom. Što se tiče posluge treba reći da su to uglavnom bile djevojke s područja koreničkog sreza. Vojničkim rječnikom rečeno bio je skoro jedan partizanski ženski bataljon.

Treba znati da su se partizanske bolnice često selile zbog neprijateljskih ofanziva i bombardovanja. Ranjenici su sakrivani po pećinama, prebacivani u Kordun, a jedno vrijeme 1944. i savezničkim avionima s Krbavskog polja otpremani na liječenje u Italiju. I pored svih teškoća ranjenicima se čitavo vrijeme rata poklanjala posebna briga i pažnja.

Dječji domovi

Pored ranjenika velika pažnja poklanjana je i djeci, naročito onoj koja su ostala bez roditelja. Radi njihovog zbrinjavanja osnivani su dječji domovi. Prvi takav dječji dom osnovan je u selu Ponoru. Marta 1943. osnovan je dječji dom u Gornjem Frkašiću za djecu izbjeglica s Banije, Korduna, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Bosne, koja su se tu našla bez roditelja ili ih uopće nisu tada imali. Dom je bio pod upravom Sreskog NOO-a u Korenici. U dom je prikupljeno 124-oro djece. Kako je među prikupljenom djecom bilo više bolesnih od pjegavca, ta bolest je ugrozila i ostalu djecu. Bilo je oboljenja i od drugih bolesti, te je na molbu Sreskog NOO-a dr Borislav Božović iz bolnice u Bjelim potocima poslao nekoliko drugarica da saniraju prilike u domu.

Velike teškoće u pogledu ishrane, koje su tada vladale, pogađale su i ovaj dom. Zato se pored snabdijevanja od strane Sreskog NOO-a za Korenicu pomagalo snabdijevanje doma i na druge načine, naročito kvalitetnijim životnim namirnicama: jajima, mlijekom, sirom i dr. To su povremeno prikupljale organizacije AFŽ-a i omladinske organizacije te slale po svojim delegacijama, koje su posjećivale djecu i upoznavale se s prilikama u domu.

Ima o tome zapisa i u ondašnjoj štampi. List »Lička žena u borbi« u svom dvobroju maj—juni 1943. godine, donio je ovaj napis: »U našem koreničkom kotaru postoji dječji dom u kojem se nalaze djeca bez oca i majke. Ima ih oko 150.

Kad smo im donijeli darove, koje im je poslao Glavni odbor AFŽ-a Hrvatske, djeca su se neobično radovala. Vesele male očice gledale su darove koje smo im donijele. Pitale smo ih kako su. Rekli su u jedan glas da su dobro, pogotovo kad im donesemo ovakve darove.

Za kratko vrijeme po našem dolasku pozvali smo ih na zborno mjesto. Njihov komandant pozvao ih je da se postave u redove i da idu u šumu zbog opasnosti od aviona. Komandiri i politički komesari idu naprijed, a ostali za njima. Zahvalili su nam na daru i s pjesmom otišli u šumu.

Mi nećemo zaboraviti te naše nejake mališane, jer su to većina djece naših palih boraca, koji su položili svoj život za bolju budućnost nas i naše djece.«

Velik broj djece obolijevao je od pjegavca i drugih bolesti, a hrana i njega, uza svu brigu i nastojanja, bila je ponajviše slaba, pa su djeca u prvo vrijeme umirala u velikom broju. Pronalaženo je i u dom dovođeno dosta djece, koja su zbog gladi ili bolesti bila živi kosturi. Neka su uslijed toga bila i privremeno

izgubila dar govora. Takva djeca bi brzo umirala. To se na primjer vidi i iz zapisnika Katice Puškarić, upravnice Dječjeg doma u selu Vojničkom Grabovcu, kotar Vojnić, kamo su djeca iz Doma u Frkašiću preseljena krajem augusta 1943. U vezi s Domom u Frkašiću ona je zapisala:

»U kolovozu 1943. godine poče ofanziva u Lici, gdje je također postojao Dječji dom u selu Frkašiću kotar Korenica. Taj dom morao je biti hitno likvidiran, i nama je javljeno, da sve pripremimo za prihvat djece. Dođoše prvi bjegunci — 34 djece. Izgledala su slabo. Četvoro je bilo teško ranjeno od bombe.

Pričala su nam o teškoćama Doma u Frkašiću. Milica Mandić, 11 godina, i Mane Vuković, 10 godina, pričali su: »Bilo nas je u domu 330 djece. Bježanje svaki čas. Nikad nismo mogli da se sredimo. Hranu smo dobivali u bježanju. Zbog toga smo često bili bez hrane. Onda je zavladao tifus i djeca su umirala. Uvečer su još bila živa, a ujutro kada smo se probudili, drugovi su ih već pokopali. Ostalo nas je živih 210. Mi smo došli ovamo, a ostali će otići za Baniju. Tamo će se za njih osnovati domovi, jer je tamo mirnije i ima više hrane nego u Lici. Samo ako živi stignu, jer se povlače uz stalno bombardiranje neprijatelja. Vide oni iz aviona da su to djeca, ali svejedno »šišaju«.

Osam dana kasnije javila nam je drugarica Draga Bakiš, tajnica Okružnog odbora AF2-a, da iz Like dolaze i ostala djeca, da im drugarice pripremaju doček i da će biti smještena po selima dok se malo oporave. Narod popaljenog i opljačkanog Korduna upire sve svoje snage da pomogne toj djeci... Nakon osam dana djeca su krenula za Baniju, u Dječji dom Rujevac i Gvozdansko, kotar Dvor na Uni...«

Sredinom januara 1944. u Šeganovcu je nanovo osnovan dječji dom, u kome je sredinom februara te godine bilo 150 djece. Dom je osnovan kao privremeno sabiralište djece radi njihovog preseljenja u Baniju, jer u koreničkom kotaru nije bilo mogućnosti da se dom uzdržava. Kao i ranije, dom je bio pod neposrednom upravom Sreskog NOO-a za Korenicu. U drugoj polovini marta 1944. dom je pregledala Tatjana Marinić, po nalogu Socijalnog odjela ZAVNOH-a. Tada je u njemu bilo djece: predškolskog uzrasta od 2 do 6 godina 55, školskog uzrasta od 7 do 13 godina 76, sve djece 131, dječaka je bilo 79, djevojčica 52, bez oba roditelja 38, samo majku imalo je 77, samo oca 1, oba živa roditelja imalo je 15 djece. Djeca su većinom bila iz koreničkog kotara, a bilo ih je i iz kotareva Donji Lapac, Gospić, Gračac, Bihać, Petrinja i troje iz Crne Gore. 40-oro djece je pobolijevalo najviše od proljeva, a sva su bila blijeda i slaba.

Dom je bio smješten u nedovršenoj baraci vojne bolnice u borju u Šeganovcu (sagrađen prvi put krajem ljeta 1942.), koja je pripadala 35. diviziji. Baraka nije bila sasvim dovršena pa nije bila ni podesna za dom. Nije bilo ni dosta postelja pa su djeca ležala na podu. Boljeg rješenja nije bilo. Hrana je bila slaba. Upravnik doma bio je Dmitar Pražić iz Šalamunića a higijeničarka (tek dodijeljena) Desa Grahovac, omladinka iz Trnavca, dok je kuhinju vodila Danica Babić, iz Ličkog Petrovog Sela. S djecom se bavilo 5 omladinki i 5 žena. Liječnički nadzor nad djecom vršio je dr Ivan Košić, zdravstveni referent Okružnog NOO-a za Liku. Okružni NOO Banije obavijestio je 12. aprila 1944. godine ZAVNOH da su pripremljene prostorije za dječji dom u koji mogu da prime 135-oro djece iz Šeganovca, pa su djeca ubrzo premještena u taj dom.

Neda Žakula

Zbjegovi naroda u Plješevici u toku NOR-a

»Pod vatrom s neba i suprotne
planine na goru su se popeli
i s mukom u šumu zašli — o šumo
spasiteljice!«
(Na Vučevu — Nazor)

0 Plješevici naša šira javnost malo zna, a ona je za vrijeme četiri godine narodnooslobodilačke borbe bila svjedokom mnogih povijesnih događaja, poprište krvavih zbivanja i utočište desetina i desetina hiljada stanovništva iz ličkih kotareva: Korenice, Udbine, Lapca, Gračaca, na hiljade naroda s Banije 1 Korduna, mnogih izbjeglica iz susjednih bosanskih sela, a u sedmoj ofanzivi i mnogih iz kotara Otočac. Njenom čitavom dužinom smjenjuju se bukove i borove šume i suri kamen. Puna je škrapa, litica, pećina, dolina, proplanaka i visoravni s bujnom vegetacijom: Kamensko, Bijeli Potoci, Luke, Kuk, Selišta i druge. Njeni ponosni vrhovi stoje na straži vječitoj i dominiraju okolinom.

Ova šumovita i vrletna planina postojbina je medvjeda, vukova i drugih zvijeri. Od proljeća do kasne jeseni na njoj se lome i prelijevaju boje godišnjih doba i zanosna je poput ljepotice u svečanom ruhu, a u zimskim mjesecima obučena je u bijelo i okićena nakitom od leda, ali u svoj svojom djevičanskoj ljepoti djeluje hladno i negostoljubivo. Vjerovatno su je radi toga u srednjem vijeku nazivali »Vražji vrtal.« Međutim, za vrijeme rata Plješevica je postala sigurno sklonište, pravi dom i utočište progonjenom narodu iz ličkih i drugih sela i gradova. U njezinim gudurama, uvalama, na njezinim visovima i pod njenim liticama spašeno je bezbroj ljudskih života. Ratne strahote preživjela su nejaka djeca, iznemogli starci, žene, omladina, ranjeni i bolesni borci. Pod njenim okriljem odigravale su se mnoge životne drame. Svaka njena litica, uvala i proplanak, svako stablo i svaki kamen nose u sebi neispričane tužne priče. Tu su nijemi svjedoci neiskazanih ljudskih patnji, velikog bola, gorkih suza, kletvi i zakletvi. Tu se zaklinjalo na vjernost narodu i Partiji, a proklinjali se izdajnici i okupatori. U hladnoj planini zagrijavala se mržnja, a s njenih proplanaka i litica mladost je pjevajući odlazila na juriše u prve borbene redove.

Godina 1941. donijela je našim narodima okupaciju zemlje, nezapamćeni teror i nametnula nam borbu na život i smrt. Po ličkim gradovima i selima divljale su ustaše, odvodile na »prisilni« rad, iseljavale i pljačkale čitave općine, ubijale srpski narod, sinove i kćeri hrvatskog naroda, koji su se zgražavali nad zvjerstvima ustaša i na bilo koji način nastojali pomoći progonjenom i obespravljenom srpskom narodu. Prve žrtve pale su u njoj usred jednog toplog i sunčanog junskog dana kada su ustaše između crkve Ružice i Tičeva ubile Danu Škorića, kovača iz Frkašića i Đuru i Branka Delića, seljake iz Bjelopolja.

Za vrijeme ustaških pokolja Plješevica je bila siguran spas svima onima koji su se u nju sklanjali bježeći ispred ustaša. Pastirske kolibe i stanovi širom

Kamenska, drugih visoravni i proplanaka, bile su utočište pojedinaca ili grupica preteča velikih zbjegova koji su se u toku rata sklanjali u Plješevicu. U pripremama za ustanak ona je bila i sastajalište komunista i patriota iz koreničkog, udbinskog, lapačkog i gračačkog kotara. Preko nje su iz Like u Bosnu prelazili mnogi partijski i vojni rukovodioci Hrvatske i Bosne.

U julu i koncem augusta 1941. Plješevica postaje veliki zbjeg za nekoliko stotina izbjeglica iz bosanskih sela: Jasike, Zlopoljca, Pritošnje i Jankovca, koje su se sklanjale ispred ustaša i preko Plješevice prebacivale se u Liku. Prve izbjeglice krenule su 15. jula u dvije grupe. Jednu grupu je, po naređenju Stojana Matica, vodio Jovo Majstorović Ćića[1] pravcem: Zlopoljac — Kamenica — vrelo Klokota — Vučijak, iznad Zavalja i Skočaja preko Meljenca i Drenovače do Nebljusa, a odatle preko Štrbaca u Kestenovac. Drugu grupu vodio je Ilija Sekulić, prvoborac iz Zlopoljca, pravcem: Pritošnja — Jasika — Željava, preko Plješevice do Bjelopolja, a zatim preko Kamenska i Kruga u Kestenovac. Treća i četvrta grupa pošle su iz Zlopoljca i Pritošnje zadnjih dana augusta. Probijale su se zajedno do vrha Gole Plješevice. U ove dvije grupe bilo je 450—500 ljudi, žena i djece. Na Goloj Plješevici one su se razdvojile i jedna je s Jovom Majstorovićem krenula visovima Plješevice na Škipinu i spustila se prema Frkašiću, a odatle preko Kamenska u Kestenovac,[2] dok se druga grupa, s vodičem Ilijom Sekulićem, spustila niz padine Plješevice prema Prijeboju i odatle u Šeganovac. Ove izbjeglice su raspoređene po selima koreničkog kotara: Šeganovcu, Mihaljevcu, Ponoru i Bjelopolju. Od Zlopoljca preko visova i prijevoja Plješevice do konačnog odredišta grupe su se probijale nekoliko dana i ovo su bili prvi brojniji zbjegovi u Plješivici.

Koncem augusta i u septembru 1941. godine kolone naroda protjeranog u junu iz plitvičke općine u Bosnu vraćaju se preko Kamenska na svoja mjesecima ugašena ognjišta. Tu u Kamensku su 1941. godine formirane prve baze i skloništa za žito i hranu naroda iz lapačkog kotara. Te kao i 1942. godine na Kamensku se dogodio čitav niz povijesnih događaja veoma važnih za narodnooslobodilačku borbu naših naroda.

Koncem marta 1942. Plješevica prvi put postaje masovni zbjeg za narod iz koreničkog, udbinskog i lapačkog kotara. Tih dana u toku poznate talijanske ofanzive za deblokadu opkoljenog garnizona u Korenici, kada je neprijatelj spalio Korenicu i više sela, narod udbinskih i koreničkih sela je u strahu napuštao svoje tople domove i ognjišta. Bježao je prema Plješevici. Sa sobom je nosio zavežljaje spakovane na brzinu s nešto hrane i odjeće. Iz štala i pojata puštao je stoku i tjerao je ispred sebe. Bilo je hladno vrijeme, a prema Plješevici sa sviju strana kretale su grupe i kolone ljudi, zaprežnih kola i stoke. Išle su starice i starci pritisnuti teretom godina, žene natovarene bremenima i sitnom djecom i mlade djevojke noseći i vukući teret. Počeo je padati snijeg, a neprijateljski avioni nadlijetali su kolone izbjeglica, i s rafalima mitraljeza i eksplozivom bombi stapali su se krici majki, vrisak djece, kletve starica,

1 Jovo Majstorović, zvani Ciča, ugledni je domaćin iz Kestenovca. Učesnik je oktobarske revolucije i prvoborac NOR-a. Umro 1965. godine.

2 Božo Majstorović, novinar iz Beograda, rođen i odrastao u Kestenovcu pričao mi je, da se u kasnu jesen 1941. na Kamensko i Vitorogu sklanjao narod iz Kestenovca, Bušević a i Strbaca. On se sjeća da je to bila prava »seoba«, a bježali su ispred Talijana i ustaša. Bježali su i sa sobom nosili i kolima tjerali sve što se moglo ponijeti i natovariti. Također su ispred sebe gonili svu stoku. Raspoređivali su se po rijetkim kućama, npr. u mlinu Zarića a pod Vitorogom su pravili kolibe od pruća da bi se sklonili od kiše i nevremena.

mukanje krava i blejanje ovaca. Preplašeni i iznenađeni mnogi su posrtali i padali po smrznutoj hladnoj zemlji, dizali se i opet padali od straha, tereta i bola. Išli su naprijed, prema jedinom i sigurnom utočištu, u bespuće hladne ogoljele planine, a iza sebe su ostavljali plamene jezike i guste stubove dima, koji su visoko pod oblacima u ovim sivim martovskim danima stvarali avetinjsku sliku smrti i užasa. S okolnih brda i visova Plješevice Krbavsko polje vidjelo se kao na dlanu. Ono je pružalo stravičan prizor kakav se sreće samo u Danteovom paklu, jer oko njega je bio obruč od vatre i dima i u tome paklu nestajala su sela s Krbave. Stariji su vjerovali da se ostvaruje predskazanje iz Biblije, odnosno da je došao strašni sud i smak svijeta. U Borićima, Padalištima, Tičevu i čak na Kamensku gušio ih je miris paljevine i dima od spaljene njihove krvave muke, njihovog znoja i čitavog jednog ljudskog vijeka uloženog u mukotrpni težački rad. Tih dana 1942. godine većina njih postali su beskućnici i puki siromasi.

Prvih aprilskih dana narod je napuštao Plješevicu i vraćao se na zgarišta svojih sela, ispod vedrog neba, ogoljelih bukava i borova okićenih snijegom, izmučeni bolom i studeni. Mnogi se nikada nisu vratili. Pobili su ih mitraljezi i avionske bombe ili umorila studen planine, a bilo je i onih koji su živi zapaljeni u svojim kućama i štalama. Talijanski, ustaški i četnički razbojnici nisu se zadovoljili ubijanjem iz vatrenog oružja, nego su uživajući palili žive ljude i prinosili žrtve starom krvoločnom Molohu. (Slučaj Stojana Zakule iz sela Jasikovca, a bilo je i više takvih primjera).

Prodor neprijatelja je bio munjevit i iznenadan. Narod nije bio dovoljno pripremljen za povlačenje iako je bio obavještavan od strane partijskih organizacija na ovakvu mogućnost i stalno pripreman da bude spreman na najgore. Govoreno mu je da pravi skloništa i zemunice za žito, hranu i robu, ali narod je bio ohrabren dotadašnjim uspjesima naših jedinica i tromjesečnom borbom kod Korenice, pa je sada u zadnji čas bježao da spasi goli život a ostavljao sve drugo. Bilo je i skloništa po selima, ali ona nisu bila dobro maskirana i dovoljno udaljena od sela, tako da su u većini slučajeva bila otkrivena, opljačkana ili uništena. Pojedini zbjegovi u Plješevici nisu imali neku naročitu organizaciju, tako da se narod sam snalazio kako je znao i umio za vrijeme tih nekoliko martovskih i aprilskih dana provedenih u planini.

S kućama i štalama uništen je i poljoprivredni alat — plugovi, drljače, motike i ostalo. Opljačkano je i spaljeno žito i roba, desetkovana stoka, posječene voćke i gajevi, a bilo je proljeće i vrijeme oranja i sjetve. U takvoj situaciji partijske organizacije, NOO-i, organizacije SKOJ-a i AFZ-a ulagali su ogromne napore da pomognu i pruže svestranu pomoć postradalim. Velika ljudska solidarnost došla je do izražaja. Stotine ljudi s plugovima, zaprežnom stokom i sjemenom stiglo je u opustjela sela iz nepopaljenih sela, općina i kotareva. Dolazili su iz: gospićkog, perušićkog, otočačkog i lapačkog kotara da pomognu Korenici i Udbini te za kratko vrijeme poorane su i zasijane velike površine oranica. Organizirana je izgradnja bajta, popravka kuća koje su se mogle popraviti, prikupljena je pomoć za one koji su ostali bez zrna žita i krumpira, prikupljena je odjeća i obuća. Aktivisti su stalno bili među narodom. Obavještavali su ga o svim događajima i uspjesima naših jedinica. Raskrinkavali su sve neprijatelje koji su na bilo koji način pokušavali utjecati na postradale udarajući uglavnom na bratstvo i jedinstvo naših naroda. NOO-i

su vodili bitku za ishranu naroda i vojske te nastojali da Sto brže i efikasnije pruže pomoć onima kojima je ona bila najpotrebnija.

Još u zbjegovima u Plješevici mnogima je pružana pomoć. Narod koji je bio izbjegao na Kamensko prihvatile su organizacije lapačkog kotara. Organizacije AFZ-a i SKOJ-a čim su bile obaviještene o tragediji koja je zadesila napadnute krajeve, organizirano su prebacivali starije i djecu u sela: Kruge, Kestenovac, Bušević, Štrpce, Birovaču i druga te povele akciju za prikupljanje obuće, odjeće i hrane. Za kratko vrijeme u lapačkom kotaru sakupljene su velike količine odjevnih predmeta, obuće i vune, a između ostalog i 2.300 kg žita za popaljena sela koreničkog kotara. Malo pomalo popaljeni krajevi su se oporavljali. Već u ljeto i jesen 1942. zacjeljivale su rane nanijete krvavom talijansko-ustaško-četničkom bakljadom. Žetva je na vrijeme podignuta i žito sklonjeno, te tako ponovo obezbijeđene rezerve za narod i vojsku. Partijske i antifašističke organizacije na terenu, a naročito NOO-i položili su veliki ispit zrelosti i pred narodom se pokazali kao njegovi pravi predstavnici i nosioci istinske vlasti.

Dvadesetog januara 1943. započela je četvrta neprijateljska ofanziva koja je narodu Like donijela nova velika stradanja i patnje. Ponovo su stanovnici iz velike većine sela oko Korenice, Udbine, Lapca i Gračaca bili prisiljeni da se sklanjaju ispred neprijatelja. Štićeni jedinicama 6. divizije i Ličkog partizanskog odreda povlačili su se u Plješevicu i Mrsinj. Zima je bila izuzetno oštra, s velikim snježnim nanosima i niskom temperaturom do minus 20 stepeni. Snježni nanosi ometali su kretanje i efikasno djelovanje jedinica i povlačenje naroda, koji je sa sobom vozio ili nosio u zbjegove svu svoju imovinu, rezerve hrane, tjerao sitnu i krupnu stoku. Iza izbjeglica sela su ostajala pusta i zamrla. Ispred njih je bila ledena planina, puna snijega i smetova, a iznad — neprijateljski avioni koji su na njih izručivali svoj smrtonosni teret. Kroz zamrznute januarske noći i dane odjekivala je đavolska kanonada topova i bombi.

Plješevica je bila puna naroda. Oživjele su nekada mirne doline i proplanci, a stari borovi i bukve primiše pod svoje okrilje hiljade iznemoglih staraca, nejakih i bolesnih. U Veznivači, Odakovoj pećini i pod visovima Gole Plješevice nalazili su se zbjegovi naroda iz općine Ličko Petrovo Selo. Stotine i stotine porodica iz sela koreničke, bjelopoljske i bunićke općine iselile su se na Zivulju (više Mihaljevca), Šuputovu gredu, Boriće, Točila, Škipinu, Tičevo, Padališta (pećanska i vedašićka) Škorinu poljanu, Unjku, Bijele Potoke i Kamensko. Sela s Krbave izbjegla su u Selišta, Karlovića korita, ispod Javornika i Jankovića vrha. Planine Mrsinj, kao predstraža Plješevici, bila je prihvatilište mnogih zbjegova iz dijela Bunića, Krbavice i Trnavca. Narod iz lapačkog kotara sklonio se na Kamensko, ispod Vitoroga, u Pirovišta, Luke pod Ozeblin, Orlovaču, Duboko, Manitu dragu i Jankovića vrh. U zbjegovima u Plješevici bilo je i naroda iz nekih bosanskih sela. Neprijatelj je ulazio u opustjela sela i mjesta i u nemoćnom bijesu zasipao Plješevicu i njene visove topovskim granatama i avionskim bombama koje su lomile njene litice, skrnavile do tada nedirnuta stoljetna stabla, ubijajući bespomoćni narod. Izbjeglom narodu nije trebala sjekira da pripremi drva da bi naložio vatru, jer su mnoge granate iscijepale dosta drveća koje se moglo upotrebljavati za loženje bez prethodne pripreme. Na velikom prostranstvu Plješevice poginulo je na stotine naroda.

Mnogi su pomrli od zime, iscrpljenosti i bolesti, jer su bile polugoli i polubosi. Broj žrtava je svakim danom bivao sve veći i veći.

Organizacije Partije, SKOJ-a i AFŽ-a nalazile su se u zbjegovima s narodom. One održavaju sastanke, hrabre, bodre, vraćaju mu vjeru u vlastite snage, u našu pobjedu i siguran poraz neprijatelja. Objašnjavaju narodu situaciju i upoinaju ga s kretanjima i namjerama neprijatelja. Raskrinkavaju domaće izdajnike, kukavice i kolebljivce. NOO-i organiziraju život naroda u zbjegovima da bi mu koliko-toliko olakšali muke i stradanja. Uvode red i disciplinu u stilu poluvojne organizacije, ne prepuštajući ništa slučajnostima, javašluku i anarhiji. Odlukom NOO-a od mnogih su oduzimani viškovi hrane i stvarane zajedničke rezerve iz kojih se dijelila onima koji ništa nisu imali, dok je dio dodjeljivan vojsci i bolnicama. Ekonomisalo se i strogo vodilo računa o namirnicama. Mogućnosti su bile male, a situacija se često mijenjala pa se nije moglo planirati na duge staze, već od danas do sutra, štedeći sve namirnice. U takvoj situaciji bilo je divnih primjera solidarnosti, požrtvovanja i ljudske veličine, jer su se mnogi odricali hrane u korist boraca, napose ranjenika, a često puta i majke sa sitnom djecom sve su davale za ranjene drugove.

Zbjegovi su se obezbjeđivali na taj način što su angažirani omladinci, omladinke i žene da vrše dužnost stalnih straža i patrola i da održavaju veze s jedinicama i rukovodstvima Partije i NOO-a, da izviđaju neprijatelja, vrše kurirsku službu, njeguju stare i bolesne, pripremaju hranu i drugo. Nastojalo se da se sačuva život svakog pojedinca. Niko nije smio da samovoljno i na svoju ruku napusti zbjeg, jer je postojala mogućnost da takvi padnu ravno u ruke neprijatelju pošto su manje-više u ovoj ofanzivi svi zbjegovi bili odmah iza linije fronta, a mnogi na puškomet od neprijatelja. Ovo se posebno može reći za zbjegove južno od Kuka u Zuleševici.

Često je ostvarivana saradnja naroda iz zbjegova i operativnih jedinica. Aktivisti iz zbjegova su se provlačili kroz međuprostore u neprijateljskom rasporedu i po cijenu vlastitog života prikupljali podatke o pokretima i rasporedu neprijatelja i te podatke dostavljali našim jedinicama. Ovo je bila dragocjena pomoć partizanskim jedinicama za organizaciju aktivnih dejstava. Poznato je da su se jedinice 6. divizije danju branile i odbijale neprijateljske napade, a noću uz pomoć vodiča provlačile kroz raspored neprijatelja napadajući njegovu artiljeriju, pozadinske jedinice i saobraćaj.

U zbjegovima u ovoj ofanzivi narod je ostao preko 20 dana, a ti su dani bili dugi kao godine i veoma teški. Živjelo se na oprezu, u strahu, u napetosti i iščekivanju s uvijek prisutnom neizvjesnošću. Po završetku ofanzive izmučeni narod se vratio na nova zgarišta. Prema neprovjerenim podacima u Lici je za vrijeme četvrte ofanzive poginulo 6.744 lica, najviše djece, žena i staraca i zapaljeno 10.839 kuća i 14.073 gospodarske zgrade.

Poslije ofanzive narod je pristupio izgradnji bajta i pripremama za proljetnu sjetvu ali je tada naišla nova nevolja — pjegavi tifus. Iz zbjegova u Bosni vraćalo se preko Like oko 40.000 izbjeglica sa Banije i Korduna noseći sa sobom tifus. Ličani su prihvaćali izbjeglice, raspoređivali ih po popaljenim selima i mjestima, bolesne odvajali u karantene i s ovim narodom dijelili sve što su imali. Očevici su mi pričali da se riječima ni perom ne mogu iskazati sve strahote kroz koje su prolazili Kordunaši i Banijci. To su bile kolone aveti u ritama, izgladnjele, izranjavane, napola slijepe od gladi, patnji i bolesti. Vukli su se kao u snu. Neke majke su u očajanju i nemoći bacale iz naručja djecu

u talase hladne rijeke Une, ili ih ostavljali na poljima, na putevima i u bespuću Plješevice. Idući njihovim tragom nailazilo se na svakom koraku na mrtvog starca ii staricu, ženu ili dijete. Kretali su se i umirali na nogama. Tifus se proširio Likom. Nisu ga mogle zaustaviti nikakve mjere. Pored velikog broja pomrlog naroda, Lika je izgubila dosta partijskih rukovodilaca i vrsnih kadrova. Korenica je, između ostalih, ostala i bez predsjednika Kotarskog NOO-a Petra Končara, a u Lapcu je umro od tifusa sekretar Kotarskog komiteta Partije Mile Kosanović.

Poslije ofanzive i tifusa, Lika je ponovo oživjela. Nastavila je da se diže iz pepela, da se bori i da radi. Posijane su znatne površine, a žetva je bila dobra, dignuta za 8 dana i sklonjena. »Odluka II zasjedanja ZAVNOH-a, Titova poruka, zadaci koje je postavio OK KPH za Liku i Okružni NOO za Liku«, kako je to zapisao Dušan Graovac, »rasplamsale su akcije ličkog naroda u borbi za pribavljanje hrane. Radne jedinice nicale su kao pečurke Likom. Organizovane su dvije radne brigade, trinaest bataljona, devet četa u kojima je bilo obuhvaćeno 7.000 članova SKOJ-a, omladine i odraslih građana. Radne jedinice dale su do proljeća 1944. godine oko sto radnih dana na obradi zemlje, žetve, te spremanju plodova u zemunice i skloništa.«[3]

U toku 1943. i 1944. godine Plješevica je mnogo puta prihvatila narod jer je na teritoriji Udbine i Korenice bilo bezbroj upada neprijatelja, a lapački je kotar od jeseni 1943. i čitavu 1944. bio pod kontrolom Nijemaca i četnika. Četnici su vršili strahovit teror nad narodom, ubijali, zatvarali i slali u logore Nijemcima. Narod je bježao u zbjegove u Plješevicu, ili u sela udbinskog i koreničkog kotara, ili u susjedna bosanska sela preko rijeke Une. U takvoj situaciji NOO-i su često puta morali sprovoditi dobrovoljne akcije sakupljanja hrane i odjevnih predmeta za front, za pozadinu i za izbjeglice kojih je bivalo sve više i više. Ove akcije su bile plodne i sakupljene su nevjerovatno velike količine hrane i odjeće. U vezi s tim ponovo citiram Dušana Graovca: »Novembra 1943. sakupljeno je 280.593 kg žita, 420.511 kg krumpira, 313.430 kg mesa, 13.307 pari čarapa, 1.052 plahte itd.«

U maju 1944. godine Likom je prohujala sedma neprijateljska ofanziva. Narod je danima ponovno u zbjegovima. Plješevica je opet puna. Neprijatelj je s najvećom žestinom uništavao i ubijao, ali žilavi i ponositi lički narod je muški izdržao i nastavio nepoštednu borbu na svim frontovima. Marta 1945. vodile su se konačne borbe za oslobođenje Like i taj zadnji krvavi okršaj nanio je Lici mnogo bola i suza za onima koji su zvjerski poubijani u svitanje slobode. »Hiljade izbjeglica u koloni, predvođeni svojim odbornicima, krenulo je Plješevicom preko Prijeboja prema oslobođenom Kordunu. Međutim, neprijatelj je presjekao put i kolona se vratila natrag Plješevicom prema Unjki, iznad Frkašića, ali i tamo je bio put zatvoren. Sest dana i šest noći jedinice 35. i 13. divizije vodile su ogorčene borbe s daleko nadmoćnijim neprijateljem i omogućile NOO-ima da evakuiraju narod.«[4]

Na Škipini i iznad Ponora pobijeno je mnogo naroda, jer je neprijatelj kolonu tukao topovima. Nijemci su po šumama hvatali narod i ubijali ga na zvjerski način. Ustaše i Nijemci su na Homoljcu i Trnavcu pohvatali oko 40 žena i djece, a to su bile majke boraca i junaka, omladinke i maloljetna djeca.

3 2ene Hrvatske u narodnooslobodilačkoj borbi, knj. X, Zagreb, 1955, str. 311.

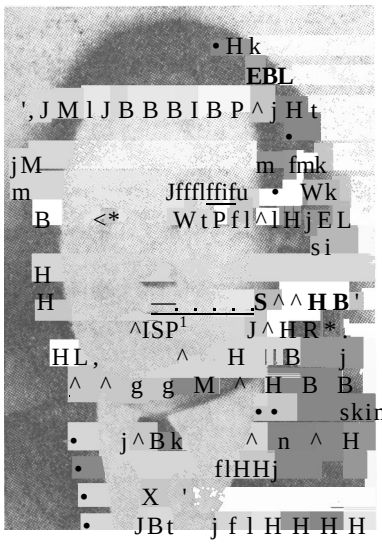
« 2ene Hrvatske u narodnooslobodilačkoj borbi, knj. 2, Zagreb, 1955, str. 63.

U Kalebovcu su zapalili 48 žena i djece. Iz pakla i vatre spasila se samo Milka Vukadinović.

Godine prolaze i sjećanja blijede. Često izblijede i sjećanja na stravične događaje i puno se toga vremenom pokrije sjenom zaborava. Međutim, narod Like nikada neće zaboraviti patnje i stradanja u četvorogodišnjem ratu, neće zaboraviti ni zbjegove u Plješevici. U njoj su mnogi nestali, mnogim se ni za grob ne zna, ali većina ih je ipak preživjela i pobijedila topovske granate, rafale mitraljeza i sve aveti planine u kojoj u normalnim uvjetima slobodno i bezbrižno žive samo divlje zvijeri. Pored umiranja i stradanja Plješevica je postala istinski svjedok jedne herojske epohe i rađanja novog života. Ona će kao ogroman spomenik stalno podsjećati buduće generacije na našu mukotrpnu prošlost, ali zato čistu, ponositu i krunisanu slobodom.

Savo Sarač
Đorđe Orlović

Staniša Pavla Orlović

Teško se mirio s rasulom vojske na frontu, kapitulacijom i posljedicama koje su poslije toga nastupile. Bio je iznenađen i uvrijeđen neočekivanom izdajom vlastodržaca i frankovačkim divljanjem, kome su se odmah pridruživali i neki žandarmi, njegove dojučerašnje kolege. Razularena rulja je, pod nazivom Mačekova zaštita, naoružana raznovrsnim oružjem divljala i u svom euforičnom zanosu presretala vojnike koji su se vraćali s razbijenog fronta, oduzimala im oružje i vojničku opremu, iživljavala se skidajući s njih odjeću i obuću. Razoružane vojnike zaštita je maltretirala i predavala okupatorjedinicama. Sve je to Staniša s čuđenjem i gnjevom posmatrao, ali, usprkos krajnje neizvjesnosti, nije bio obezglavljen niti je gubio prisebnost. Dvadesetpetogodišnji momak, svjestan položaju u kome se našao, tražio je izlaza i razmišljao što da radi, čvrsto riješen da se ne preda sudbini — što znači ustašama u ruke — već da bježi iz sela Maje, gdje je bio na službi. Izbjeći po svaku cijenu zarobljavanje bila je osnovna misao koja mu se nametala.

S Banije se uputio u žandermerijskoj uniformi, što mu je otežalo kretanje, na neizvjestan i rizičan put. Danima je oprezno putovao stranputicom kroz

šume i bespućem do rodne Srednje Gore. Na putu je sretno izbjegao mnoge ustaške klopke, zasjede i patrole.

Sa suzama radosnicama dočekala je Stanišu šezdesetgodišnja majka, snaha i četvoro nejake bratove djece, čiji se otac nije vratio s fronta. Neizvjesna sudbina jedinog brata bila je još jedna tegoba koja je pritisla, inače, emotivnog Stanišu. Njegovom dolasku obradovali su se i susjedi koji su ga ne samo voljeli već i cijenili još od rane mladosti zbog njegove uljudnosti i lijepog ponašanja. Rijetki su bili mladići koji su umjeli podesiti svoj odnos u svakoj sredini kako je to umio i činio pažljivi i prirodno inteligentni Staniša. Njegova je ličnost zračila jednostavnošću, prisnošću i skromnošću, pa je i zbog toga bio blizak i omiljen kod seljana. Priroda ga obdarila korpulentnošću i muškom ljepotom, što je bilo plus lijepim osobinama koje su krasile njegovu ličnost.

Već drugi dan po dolasku kući tražile su ga podlapačke ustaše. Staniša je toga dana bio van kuće i izbjegao sudbinu onih koji su pali ustašama u ruke. Svoju uniformu je sklonio na sigurno mjesto još iste noći kada je stigao u selo. Do ustanka se krije po šumama s ostalim svojim seljanima. Na ustaške pozive se ne odaziva.

Kada je dignut ustanak, Staniša je stupio u prvu ustaničku grupu. Odvažnost, pribranost, vojnička obrazovanost i ranije stečen ugled bili su presudni da mu ustanici povjere dužnost komandira ustaničke straže. Svojom postojanošću i odlučnošću on djeluje ohrabrujuće na svoje seljane, bodri ih i svojim držanjem ulijeva im samopouzdanje, spreman da se svakom nađe pri ruci i pomogne. Svoje je znanje umješno i s puno takta prenosio na mladiće koji nisu služili vojsku, a predstavljali su većinu u ustaničkim redovima, obučavao ih je u gađanju i rukovanju oružjem, zauzimanju položaja, pravljenju zaklona i ponašanju u borbi.

Nijednu akciju nije izveo Srednjogorski gerilski odred u 1941. godini a da u njoj nije učestvovao Staniša. Od ustanka do konca 1941. više je puta potvrdio i dokazao svoju odanost NOP-u, samoprijegor i spremnost na najveće žrtve, ispoljio lijepe ljudske osobine: druželjublje, skromnost i pravičnost, što nije ostalo nezapaženo kod odgovornih rukovodilaca NOP-a.

Kada je u prvoj polovini januara 1942. godine formirana 3. četa bataljona »Krbava«, Staniša je postavljen za komandira voda. Ovo priznanje dalo mu je podstreka za nova pregnuća. Svoj vod je brižljivo obučavao i pripremao za borbu i, moglo bi se reći, roditeljski bdio nad svojim borcima. Rijetke su bile starješine koje su umjele kao Staniša da proniknu u dušu borca, da osjete njegove teškoće, stremljenja, pobude, da to toplim i sugestivnim riječima ublaži, pozitivno podstrekne, negativno spriječi, da dade savjet, razuvjeri, okuraži, razvedri. Po tome uočavanju pojave i nalaženju svrsishodnog rješenja za svaki konkretan slučaj razlikovao se od mnogih starješina. I to ga je posebno činilo bliskim i dragim među svojim saborcima.

Svoj vod je uspješno vodio iz borbe u borbu više od godinu dana, služeći primjerom ne samo hrabrošću i hladnokrvnošću u borbi, već i izdržljivošću na dugim i zamornim marševima, savladavanju i trezvenom rješavanju svih teškoća i nedaća koje je rat nametnuo. Za to vrijeme dva puta je ranjen. Prije nego bi mu rane zacijelile vraćao se u svoj vod. Njegovi preživjeli saborci i danas se sjećaju Stanišine odlučnosti i snalažljivosti u borbi, a posebno u višednevnoj odbrani Pločanskog klanca i sprečavanju prodora okupatora u

četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi u Krbavsko polje, kada je bio po drugi put ranjen.

U martu 1943. godine postavljen je za komandira čete u 3. bataljon »Mirko Štulić« 3. ličke brigade. U novoj se jedinici sreo sa starim poznanicima i saborcima. Iako je bio kratko vrijeme i u ovoj se jedinici istakao svojom hrabrošću, ispoljio vojničku sposobnost i ljudske vrijednosti. Na čelu svoje čete, u jurišu na utvrđeno ustaško uporište u školi u Ličkom Lešću, 2. aprila 1943. godine, junački je pao, pokošen ustaškim mitraljezom upravo kada je bio na domaku još jednog značajnog uspjeha. Bez svog palog komandira, četa je produžila hrabro napad i neprijatelj je ubrzo položio oružje. Tako je još jedan, u nizu mnogih ličkih momaka, junak i pregalac, već izrastao u sposobnog i cijenjenog starješinu, nesebično položio svoj mladi život za slobodu i bolje sutra. Njegovi znanci i saborci i danas ga se s puno pijeteta sjećaju i čuvaju uspomenu na njegov divni lik.

Mara Ninković

Partizanska baza Bijeli Potoci-Kamensko u toku narodnooslobodilačkog rata

Izgradnja baze na Bijelim Potocima

U vrijeme tromjesečnih borbi oko Korenice i za Korenicu 194142. godine, Talijani su vršili vrlo česte i obimne napade iz zraka. Isto tako u vrijeme deblokade svog garnizona u Korenici (mart 1942), oni su masovno palili sela oko Korenice do kojih su uspjeli doći. Takva svirepa odmazda neprijatelja ponukala je rukovodstvo NOP-a za Liku da se izgradi baza duboko u Plješevici, koja bi bila zaštićena od upada neprijatelja, a još više od bombardovanja. Lokacija Bijelih Potoka bila je izvanredno pogodna. Stoljetna gusta šuma, nepresušan izvor pitke vode, relativno lak pristup iz Koreničkog i Krbavskog polja, sjajna veza s već postojećom bazom Kamensko i slobodnom teritorijom Donjeg Lapca, bile su jedinstvene prednosti Bijelih Potoka.

Na mjestu nastanka baze nije prije rata bilo naselja, ni stočarskih koliba. Svi objekti građeni su iznova. Gradnjom je rukovodio Štab 1. operativne zone i Glavni štab Hrvatske.[1] Neposrednim radovima rukovodio je Kotarski NOO za Korenicu i Općinski NOO Bjelopolje. Radove je otežavala činjenica da su upravo u martu 1942. godine popaljena i opljačkana mjesta iz kojih se regrutovao najveći broj ljudi za izgradnju baze na Bijelim Potocima. U gradnji su angažovani i ljudi i rukovodstvo iz Donjeg Lapca. Rezana građa, alat, vučna stoka, sve je to manjkalo. Gradnja je počela u rano proljeće 1942. godine i

1 Nikica Rapajić tvrdi da je direktivu za gradnju dao Vlado Katić, tj. Vladimir Bakarić. Zbornik 6, Historijski arhiv Karlovac, str. 541.

do kraja augusta te godine većina objekata bila je gotova.[2] Kasnije su samo dograđivane pojedine barake. Sama gradnja govori o jačini i izvanrednoj organizovanosti svih faktora NOP-a sredinom 1942. godine u ovom dijelu Like.

Ni Bijelim Potocima postojale su slijedeće ustanove i objekti: Glavna tehnička radionica, štamparija i tehnika agit-propa CK KPH, bolnica za teške ranjenike, apoteka bolnice, pekara za potrebe baze, menza za ishranu osoblja i radnika, baraka za Glavni štab Hrvatske i emisiona radio-stanica. Sve su zgrade rađene od drvenih oblica a bile su ožbukane iznutra. Imale su lijepo napravljenu stolariju a uz to propisno zastakljene. Zbog maskiranja kroz sve zgrade ostavljena su stabla krošnjastih plješevičkih bukava i jela. Svi očevici se slažu: bilo je građeno lijepo i za ratne prilike veoma solidno.

Od samog početka Bijeli Potoci su »tvrđava« NOP-a Hrvatske i Like. Napravljena duboko u Plješevici, oslonjena na čvrstu okolinu slobodnog teritorija Like, zaštićena od pogleda iz zraka. U ratnim partizanskim uslovima ova baza djeluje potpuno neometano do kapitulacije Italije. Za to vrijeme nema značajnije ličnosti NOP-a Hrvatske, koja nije boravila na Bijelim Potocima. Tu su smještene i odavde djelovale centralne ustanove narodnooslobodilačke borbe Hrvatske CK KPH i Glavni štab Hrvatske. Upravo poslije liječenja u bolnici Bijelih Potoka dr Pavle Gregorić, 1. marta 1943. godine, osnovao je u Ponoru Inicijativni odbor ZAVNOH-a.

Ipak, Bijeli Potoci su bili okruženi u blizini jakim neprijateljskim garnizonima. Bihać je preko grebena Plješivice, udaljen jedva deset kilometara zračne linije a Udbina oko 15 kilometara također zračne linije. Preko baze svakodnevno su prelijetali neprijateljski avioni, ali niti su za nju znali, niti su je mogli primijetiti. U jedinstvenim prilikama našeg narodnooslobodilačkog rata, postojanje ovakvih baza bilo je moguće jedino uz jednodušnu podršku naroda. U vrijeme njenog rada ovuda su prošle hiljade ljudi, ali niko nije postao vodič neprijatelju. Sama baza veoma reljefno ilustruje snagu pokreta koji ju je stvorio i održavao.

Kad glavnih ustanova u Bijelim Potocima

Vojno-tehnička radionica smještena u ovoj bazi radi od juna 1942. godine. Prije toga ona se nalazila u Štrbačkom buku. Nju su već u prvim danima ustanka s kompletnim alatom zaplijenili partizani iz okoline Donjeg Lapca. Radionica je bila sastavni dio tehnike za izgradnju Unske pruge prije rata. Iz nje su na Bijele Potoke preneseni strojevi i alat, što je možda najvažnije, prešao je i dio stručnih radnika.[3] Među njima je bilo Slovenaca, Srba, Hrvata 1 Muslimana, predratnih komunista i učesnika radničkog pokreta. Za slobodnu teritoriju Like njihova dragocjena stručna znanja i njihova politička uvjerenja bila su podjednako važna.

U junu 1942. radionica je preseljena na Bijele Potoke i proširena borcima Tehničke čete Štaba Grupe NOP odreda za Liku.[4] Prvobitno je građena kao glavna tehnička radionica Like, ali vrlo brzo postaje najveća i najopremljenija

2 Prema sjećanju Dane Suputa Muäije, jednog od radnika i organizatora posla, u smjeni je radilo po 150 ljudi.

3 Ustanici su 1941. zatečenim radnicima dali na volju: da slobodno napuste radionicu ili ako žele da ostanu. Većina ih je ostala.

4 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda (dalje Zbornik), Vojnoistorijski institut, Beograd, tom V, knj. 5, str. 100.

radionica takve vrste u Hrvatskoj. Radionica je bila smještena u dvije zgrade. U svom sastavu je imala: električnu centralu, koja je opskrbljivala strujom sve zgrade na Bijelim Potocima i mašinsku radionicu, koja je imala drebang, bušilice, brusilice, kompletnu alatnicu za obradu metala i kompletan bravarski alat. U okviru radionice postojala je i podjela rada te specijalnost za pojedine poslove, već prema stručnim znanjima i tehničkoj opremljenosti. Tako je postojao Odjel za streljačko lako naoružanje koji je popravljao sve vrste lakog naoružanja, izrađivao dijelove za pojedine vrste oružja čak i vrlo komplicirane kao na primjer zatvarač za top,[5] zatim Pirotehnički odjel koji je radio vrlo složene poslove svoje struke: topio eksploziv, nalijevao nagazne mine, ručne bombe, minobacačke granate i dr.

Tu je bila i kovačnica koja je vršila sve poslove svoje struke za potrebe radionice. I ovdje su se upuštali u prave podvige. Popravljane su iskrivljene gusjenice tenka, iako je za to bio potreban kompliciran tehnički postupak vojne industrije.

Stolarska radionica, osnovana u početku zbog potrebe za većim brojem skija u jesen — zimu 1942. godine, izrađivala je skije, nosila za ranjenike, udlage i štake za bolnicu te potkraćivala oružje za specijalne jedinice.

Poslije formiranja 6. divizije Tehnička četa je izišla iz sastava radionice i priključila se diviziji. U ljeto 1943. radonicu je posjetila engleska vojna misija pri Glavnom štabu Hrvatske.[6] Englezi su bili iznenađeni kompletnošću radionice i čitave baze.

Partizanska radionica na Bijelim Potocima ima značajno mjesto u historiji partizanskih radionica. Ona je po veličini treća u Jugoslaviji. Po dužini slobodnog i nesmetanog rada u prvom dijelu rata ova radionica je prva u Jugoslaviji. U toku svog rada radionica je popravila: 30.000 pušaka, 2.800 puškomitraljeza, 700 mitraljeza, 60 topova različitog kalibra, 300 minobacača i 200 komada različitih motornih vozila.[7]

Djelovanje radionice direktno je vezano za pomoć operativnim jedinicama. Veće diverzije ne bi se mogle ni zamisliti bez ove radionice. Na Bijelim Potocima radionica je radila do jeseni 1943. Partizani zaposleni u radionici ujedno su je obezbjeđivali u slučaju većih neprijateljskih akcija. Ispod zgrada su bile iskopane zemunice za smještaj materijala i strojeva u slučaju neprijateljskog prodora. Radilo se u tri smjene. U slučaju potrebe (a slučaj je bio čest) radilo se neprekidno. Treba spomenuti činjenicu da su radnici ovakvih radionica bili izloženi opasnostima sličnim onima na frontu. Osobito težak udes zbio se 17. maja 1943. kada je u pirotehničkom dijelu došlo do eksplozije od koje je poginulo 12 radnika. Demontiranje mina, granata, neeksplodiranih avionskih bombi bio je vrlo čest način snabdijevanja eksplozivom.[8]

U jesen 1943. godine Glavna tehnička radionica seli se s Bijelih Potoka i nastavlja rad u dvije radionice — jedna u Ponoru, a druga u Vrelu Korenice. U drugom dijelu rata radionica se mnogo češće selila. Kraj rata dio radnika i tehnike dočekao je u selu Podlapači.

5 Po izjavi Veljka Drakuiića na tome je naročito uspješno radio Marijan Barundić iz Zagreba.

6 Postoji pretpostavka da su Englezi snimili čitavu bazu kamerama.

7 Podaci dobijeni od Petra Obradovića.

8 Upravo vađenjem eksploziva iz neeksplodiranih granata otpočela je rad radionica na 2ivulji. Od nje je nastala Tehnička četa Grupe odreda za Liku, koja je 19. juna 1942. ušla u sastav radionice na Bijelim Potocima (podatke dao drug Kade Skendžić).

Ova radionica je bila i pomoć i uzor desetinama manjih partizanskih radionica u kotaru Korenice. U organizacionom pogledu radionica je spadala u nadležnost Štaba 1. operativne zone Hrvatske, a poslije njenog rasformiranja došla je pod Komandu 1. ličkog područja.

Bolnica na Bijelim Potocima

Stvorena poslije proljetne ofanzive talijanske vojske na Korenicu i Krbavu 1942. bolnica je bila najveća i najljepša zgrada na Bijelim Potocima. Imala je vanjske dimenzije 20 x 8 m, rađena na sprat. Kasnije su za bolnicu dograđene još dvije barake dimenzija 15 x 6 m[s]. Projekt za zgradu bolnice dao je Štab 1. operativne zone, tada smješten u Korenici, a izradio ga je inženjer Šnajder. Glavnim stručnim radovima rukovodio je Duro Polovina, građevinski tehničar iz Donjeg Lapca.

U početku je bolnica bila općeg tipa, prvenstveno namijenjena teškim ranjenicima, kapaciteta 90 kreveta. Kasnije su u dograđenim barakama otvoreni odjeli za interne bolesnike i odjel zaraznih bolesti. Kada je potpuno kompletirana, bolnica je mogla normalno primiti oko 200 ranjenika i bolesnika. Uvijek ih je bilo znatno više. Zgrada i smještaj ranjenika bili su za ratne uslove odlični. Bolnica je imala toplu i hladnu vodu i električno osvjetjenje. Iznutra ožbukana, okrečena, dovoljno svijetla, suha i topla. Građena je na sunčanoj padini Plješevice u gustoj šumi.[10] Medicinski je bolnica za ratne uslove također bila odlično opremljena. U bolnicu su, jer je od početka imala specijalno značenje, dopremani medicinski instrumenti sa širokog radijusa slobodne teritorije Like, Banije i Bosne. Čak je kompletiranju bolnice učestvovao i sanitet Vrhovnog štaba. Doktor Klajnhapel je prilikom prekomande iz sastava saniteta Vrhovnog štaba u partizansku bolnicu na Bijelim Potocima dopremio i kompletnu kirurško opremu poljske bolnice njemačke divizije. Njegovim dolaskom bolnica je dobila prvog kirurga, a ujedno popunila još bolje tehničku opremljenost bolnice.

Od tada bolnica na Bijelim Potocima postaje centar saniteta Glavnog štaba Hrvatske. U okviru bolnice osnovana je prva kirurška ekipa Glavnog štaba Hrvatske. Ona djeluje na terenu i to prvi put prilikom bihaćke operacije u novembru 1942. U Rudanovcu ova ekipa prima ranjenike, obrađuje rane i vrši lakše i teže operacije. Tek poslije takve obrade teški ranjenici se preko frkašićke ambulante dopremaju u Bijele Potoke na duže i potpunije liječenje. Kirurška ekipa Glavnog štaba i doktor Franc su često na terenu i u drugim partizanskim bolnicama, pa i direktno na položaju vrše teže i lakše kirurške intervencije. Glavni stacionar im je bolnica na Bijelim Potocima.

Bolnica je radila od juna 1942. do septembra 1943. godine,[11] upravo do kapitulacije Italije. Neprijatelj ni tada nije došao na Bijele Potoke. Njemački avioni su dugo izviđali svaki kutak oko bolnice. Ranjenici su sklonjeni i otpremljeni u druge centre, poslije toga njemački avioni su 8 dana vršili neprekidna bombardovanja baze na Bijelim Potocima. Bolnica je privremeno napuštena. Neprijatelj je bombardovao praznu bazu.

9 Podatke dao Dane Suput Mušija.

10 Dr Franc Klajnhapel ističe jednu njezinu manu — stepenište na kat bilo je preusko za brzu evakuaciju teških ranjenika. Najviše se bojao požara.

U Prvi ranjenici s Kamenskog prebačeni su u Još nedovršenu bolnicu u junu 1942.

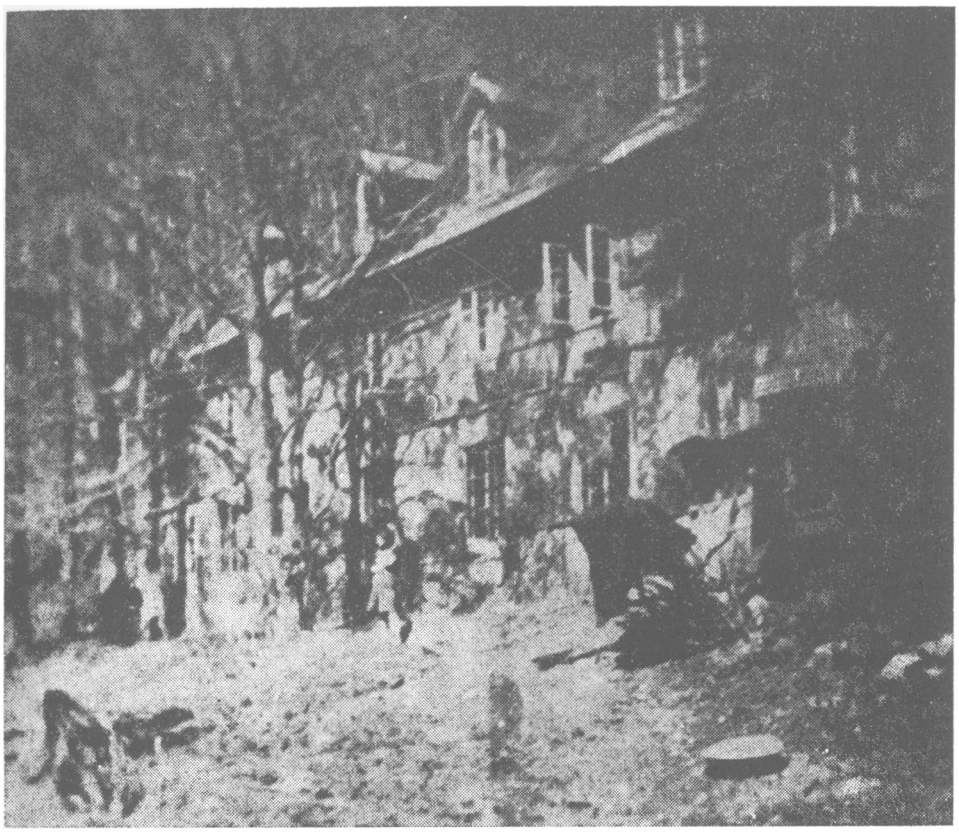
U maju 1944. u bolnicu su ponovo na kraće vrijeme bili smješteni ranjenici. To je period žestokih borbi na teritoriju Like i vrlo teških upravo u partizanskoj bazi Bijeli Potoci — Kamensko. Neprijatelj je iz svih pravaca napadao znajući da je u Plješevici i velik broj ranjenika. U Lici se tada vode teške borbe protiv njemačkih, ustaških i četničkih snaga. Napad je otpočeo 7. maja koncentričnim nastupanjem jakih neprijateljskih snaga iz osam pravaca ka Korenici. Plašeči se da neprijatelj ne ugrozi bolnicu u Bijelim Potocima, Štab 35. divizije prebacuje noću između 12. i 13. maja svoju 2. brigadu i glavninu 1. brigade **8.** kordunaške divizije na Plješevicu da bi odbranio Kamensko i Bijele Potoke. Ali zbog jakog pritiska neprijatelja, dok su 14. maja spomenute jedinice odbijale žestoke napada na Frkašić, Padališta i Kamensko, donijeta je odluka da se bolnica odmah evakuira preko masiva Plješevice i pored Plitvičkih jezera na Kordun. Za zaštitu velike ranjeničke kolone određena je 1. brigada 8. divizije. Njeni borbi su se, šibani kišom, pod teretom ranjenika, lomili tri dana kozjim stazama kroz gudure Plješevice da bi noću između 16. i 17. maja 1944. prešli cestu Plitvička jezera — Ličko Petrovo Selo i izbili na Kordun. Neprijatelj je tada prvi puta zauzeo bazu Bijeli Potoci. Četnici su 26. juna 1944. zapalili sve objekte. Tada su Bijeli Potoci definitivno napušteni.

Tako bolnica na Bijelim Potocima, s prekidom u zimu 1944. godine, djeluje pune dvije godine. To je bilo moguće ne samo zbog guste plješevičke šume, već prvenstveno zbog toga što je baza bila zaštićena »prstenom« partizanskih sela Lapca i Korenice. Bilo je to sigurno i udobno lječilište. Bolnica je pokrivala područje Like, jednog dijela Bosanske krajine, Korduna i Banije. U oktobru 1942. u njoj je radilo: pet liječnika, 1 medicinar, 2 medicinske sestre, 12 bolničarki, 13 drugova i drugarica kao pomoćno osoblje i 30 boraca u obezbjeđenju.[12] Gradnja i oprema bolnice djelo je široke slobodne teritorije Hrvatske i Like. Oprema je nabavljena s raznih strana: rentgen iz Banije, posuđe, jedaći pribor, bojleri iz hotela na Plitvicama, lijekovi iz Korenice i Ličkog Petrovog Sela od ilegalnih organizacija, instrumentarij sa širokog kruga slobodne teritorije, posteljina od naroda (plahte, biljci, peškiri, jastuci, jastučnice), zavoji su tkani od domaćih sirovina u Korenici i Lapcu, udlage i nosila rađeni su u partizanskim radionicama. U dopremi ranjenika učestvuje omladina i žene a ranjenici prethodno prolaze kroz područne ambulante (Rudanovac, Frkašić, Pirovišta ...). Bolnica i baze djelo su jedinstvenog rada pozadine i vojnih jedinica ličkih partizana. U teškim partizanskim uslovima ova je bolnica funkcionisala skoro idealno. U IV neprijateljskoj ofanzivi ostala je nedirnuta. I upravo tada najbolje se pokazala sva opravdanost i dalekovidnost njene izgradnje.

U okviru bolnice postojala je i preventivna služba, a održavani su i kursevi za četne i bataljonske bolničare. Bolnica i radionica izrađivale su »partizansku burad« za raskuživanje od ušiju, kako bi se spriječila i smanjila epidemija tifusa Za narod bolnica također djeluje preventivno, ali u njoj se liječe skupa s borcima oboljeli i ranjeni civili.

U okviru bolnice radila je i apoteka koja ima naziv Centralna. Iz ove apoteke snabdijevane su ostale partizanske bolnice u Lici i sanitet vojnih jedinica. Lijekovi su se pravili od sirovina kupljenihi ili dobivenih od ilegalaca te zaplijenjenih. U apoteci je radio apotekar Karol Bauer Kolja. Apoteka je bila najveća ustanova te vrste u Lici.

12 Hade Guberina, Sanitetska služba na slobodnoj teritoriji, Lika u NOB-u 1942, str. 673.

Zgrada partizanske bolnice u Bjelim Potocima.

Bolnica je imala i sve prateće zgrade: kuhinju, perionicu rublja i zavoja, pekaru te barake za osoblje. Prilikom prolaza kroz Bijele Potoke u oktobru 1942. Vladimir Dedijer je u svom Dnevniku zabilježio: »Auto nas je iznio duboko u Plješevicu. Morali smo ga zamijeniti konjskim kolima. Šuma pusta, ali partizani u njoj napravili grad — obućarske, krojačke radionice, magazin. Primjećuje se da je urednije nego kod nas. Ali, bolnica je prevazišla sve. Svaki krevet s dva bijela čaršava, bez ušiju, topla i hladna voda, elektrika. Vlado Bakarić izvršio je inspekciju i pregledao sve odaje, razgovarao s ranjenicima . . . Prema našim bolnicama, ova je bolnica 'Sunce nebesko'.«

Na proplanku, preko puta Bijelih Potoka, sahranjivani su umrli ranjenici koji se nisu mogli izliječiti u bolnici. Tako je stvoreno izdvojeno partizansko groblje. Možda ništa tako ne ilustrira rad čitavog kompleksa Bijelih Potoka kao organizacija sahranjivanja. Ono je vršeno pojedinačno, umrli su stavljeni u kovčege, ako je to ikako bilo moguće. U ispraćaju su učestvovali svi iz baze. Hor sastavljen od bolničkog osoblja i radnika pjevao je iznad otvorenog groba Lenjihov posmrtni marš a vršena je i počasna paljba.[13] Na žalost, poslije rata,

13 Doktor Klajnhapel spominje da je i sam često pjevao u horu.

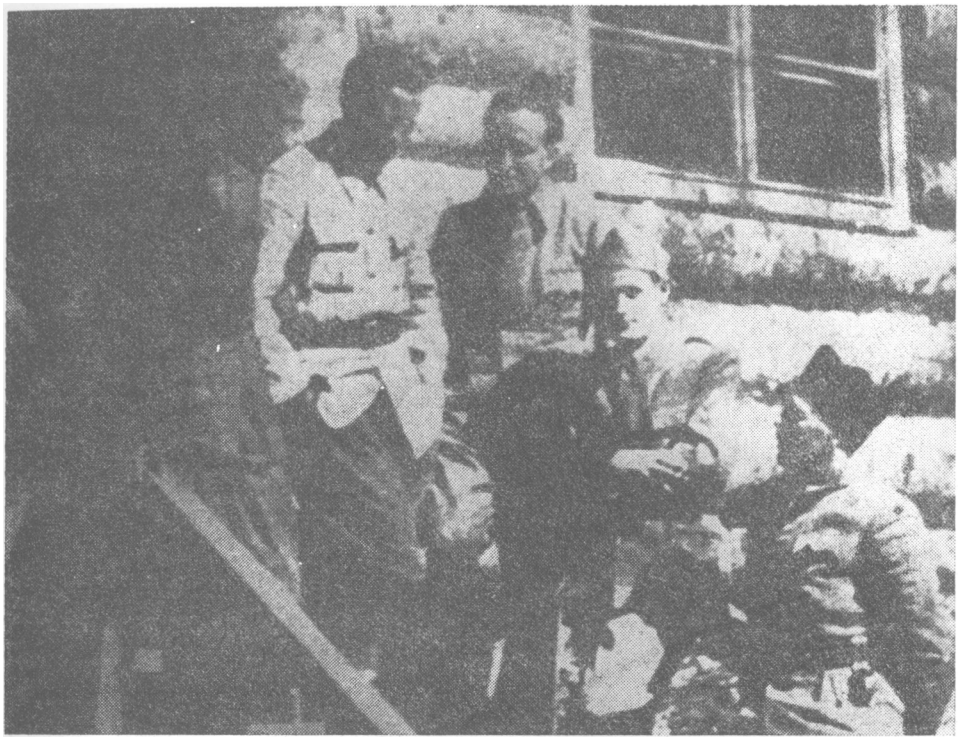
Dio osoblja bolnice u Bjelim Potocima.

prilikom stvaranja primitivne spomen-kosturnice, groblje je narušeno, humke poremećene, tako da ga je vrlo teško rekonstruisati. Smatra se da je ovo groblje najveće partizansko groblje u zemlji. U vrijeme epidemije tifusa ovdje su sahranjivani i umrli u zbjegovima. Jedino u vrijeme epidemije sahranjivani su u zajedničke grobnice. Ovdje je sahranjeno i 12 poginulih radnika nastradalih u eksploziji radionice.

Centralni komitet KPH i Glavni štab Hrvatske na Bijelim Potocima

Na Bijelim Potocima, s kraćim prekidima od ljeta 1942. do oslobođenja Otočca, u proljeće 1943. godine, radili su Glavni štab Hrvatske i Centralni komitet KP Hrvatske. Agitprop Centralnog komiteta i štamparija ostali su na Bijelim Potocima i poslije toga, sve do septembra 1943. Upravo ovdje Glavni štab Hrvatske i štab 4. korpusa isplanirali su protivudar partizanskih snaga u februaru 1943. Opkoljavanje i likvidacija Talijana na Zuleševici od 19. do 22. februara 1943. ne bi bila moguća bez oslonca na čvrstu partizansku bazu Bijeli Potoci — Kamensko. Jedinice 6. i 8. divizije oslanjale su se na bazu, uzimale iz nje municiju, hranu i smještale ranjenike.

Štamparija CK KPH ovdje je štampala većinu partizanskih listova koji su izlazili na teritoriji Like i Hrvatske u ovom vremenu. Ovdje su štampani prvi brojevi »Vjesnika«. Čak i onda kada je CK prešao u Otočac, materijal je

Članovi Glavnog štaba narodnooslobodilačke vojske i PO Hrvatske s političkim komesarom dr Vladimirom Bakarićem na Bijelim Potocima.

štampan u Bijelim Potocima. Ovdje je 1. maja 1943. odštampan i prvi broj lista »Naprijed«, organa CK KPH. Poseban kuriozum je da je štamparija izdavala jedno vrijeme »Dnevne vijesti« koje su izlazile čak i u februaru 1943. kada je slobodna teritorija Like bila zbijena na najuži dio. U »Dnevnim vijestima« obavještavan je narod, politički radnici, vojne jedinice i pojedini forumi o najznačajnijim događajima u svijetu i na slobodnoj teritoriji Hrvatske i Jugoslavije. Vijesti su sabirane preko radio-stanice Glavnog štaba. U vijestima su iznošeni primjeri i podvizi pojedinaca, pohvale ustanovama i vojnim jedinicama. U proljeće 1943. partizanska bolnica za zarazne bolesti iz Krbavice traži od druga Otmara Kreačića da u »Dnevnim vijestima«[14] objavi imena njezinog osoblja i da ga pohvali za požrtvovan rad u borbi protiv tifusa. Ovo osoblje brine se o nekoliko stotina teških bolesnika u Krbavici, radeći danonoćno.

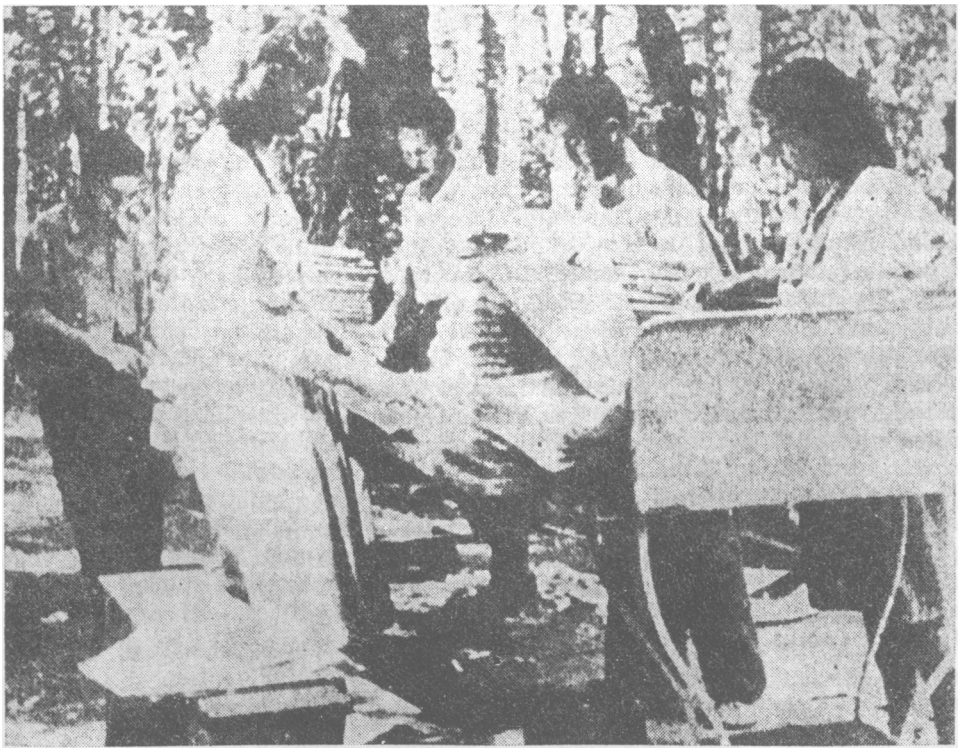
Bijeli Potoci i Kamensko u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi

Kad je 20. januara 1943. počela četvrta neprijateljska ofanziva, Kamensko i Bijeli Potoci bili su već dobro sređena i snabdjevena partizanska baza,

14 Na žalost, ne znam koliko dugo, i koliko je brojeva »Dnevnih vijesti« odštampano na Bijelim Potocima.

smještena na izvanredno pogodnom mjestu blizu glavnih saobraćajnica kroz Liku u Bosansku krajinu, a ipak od njih daleko i zaklonjeno. Neprijatelj za nju nije znao. Šesta lička divizija drži vrlo velik i razvučen »front« od Gračaca do Vrhovina. Ona uspijeva spriječiti nagli prodor neprijatelja na svim pravcima njegova nastupanja. Zahvaljujući tome, narod se sa slobodnog teritorija Like uredno povlači, uglavnom u pravcu Plješevice, Bijelih Potoka i Kamenskog. Narod sa sobom vuče dio svoje imovine, stoku i živežne namirnice. Neprijatelj zauzima prazna naselja. U januaru 1943. Lika još jednom doživljava svoju stravičnu i veliku tragediju. Nepregledne kolone izbjeglica, kola, stoke - povlače se u bespuće planina. Po danu nadlijeću avioni, a po noći put osvjetljava plamen zapaljenih sela i naselja. Ipak, narod se povlači u miru, bez panike, u već unaprijed određena skrovišta, u zbjegove. U tom kritičnom momentu narod slobodnog teritorija Like uspijeva se organizovano i po planu skloniti.

Kad je početkom februara 1943. neprijatelj zauzeo glavne komunikacije slobodnog teritorija i glavna naseljena mjesta, slobodni teritorij Like bio je sveden na nekoliko odvojenih oaza. U stvari neprijatelj je zeuzeo prazna naselja. Ispred njega se klonilo sve živo. On pali pusta naselja i šalje izvještaje 0 uspjesima, ali u njegovoj neposrednoj blizini nalazi se velika partizanska baza 1 organizovano smješten narod u zbjegovima Plješevice. Čitava Plješevica tada postaje sklonište i neosvojiva tvrđava. Talijani zauzimaju čak Gornji Frkašić, ali se ne usuđuju uputiti uz Frkašićku dragu, iako ih od Bijelih Potoka dijeli

Štamparija »Vjesnika« 1943.

jedva 4 kilometra zračne linije. I upravo tu, na korak do cilja, staju suvremeno naoružanje i brojčano nadmoćne jedinice armije talijanskog generala Roate. One zauzimaju Bjelopolje, dolaze do crkve Ružice, izviđaju prema Tičevu, ali se ne usuđuju da krenu u čišćenje Plješevice, s Bijelim Potocima i Kamenskim iako pred njima tada u pravcu prema Bijelim Potocima nisu stajale značajnije partizanske snage. Talijanski 5. armijski korpus imao je obavještenje »da se na području Kamenskog nalazi partizanska baza«,[15] ali on ne kreće prema njoj izgovarajući se da su mu iza leđa ostale jake partizanske snage. Naime, od sela s druge strane Koreničkog polja tada su ostali slobodni: Trnavac, Krbavica, Vujnove Glave i Turjanski.

Značaj baze na Bijelim Potocima

Poseban značaj ova baza je imala u pogledu zaštite naroda u zbjegovima po čitavoj Plješevici, posebno oko Bijelih Potoka i Kamenskog gdje su bili najgušći. Tu je u zimu 1943. bila gusto zbijena slobodna teritorija Like. S visova Plješivice stravično se crvenio horizont od zapaljenih ličkih sela. Neprijatelj ipak nije uspio nigdje zarobiti veće skupine stanovništva. Sve je organizovano sklonjeno u Plješevicu.[16] Ljudske žrtve u toku četvrte neprijateljske ofanzive bile bi za narod Like gotovo zanemarljive da kasnije nije došlo do tragične epidemije tifusa.

Možda je ipak najveću ulogu ova baza odigrala u rano proljeće 1943. godine. Nepregledna i povremeno iskrekidana kolona izbjeglica iz Banije i Korduna, vraćala se tada iz Bosne, preko Kamenskog i već nanovo oslobođenog koreničkog područja. Kolone izgladnjelih i zahvaćenih tifusom prolazile su od Bosanskog Petrovca preko Kamenskog poznatim putem ispod Plješevice do Male Kapele, Plitvica i Saborskog da bi prešle na slobodni dio Korduna i dalje na Baniju. Na čitavom tom putu sve je spaljeno i razoreno. Oboljele i iscrpljene ljude spašavaju od smrti prolazne kuhinje postavljene duž puta Kamensko — Frkašić — Šeganovac — Kapela — Jezerce i dalje, omogućujući toj tužnoj koloni da nastavi put. Kuhinje rade zahvaljujući jedino rezervama sklonjenih živežnih namirnica s Kamenskog. Doktor Franc Klajnhapel u svom sjećanju na te događaje kaže da u ratu nije vidio ništa stravičnije upravo od ove kolone zahvaćene pjegavcem, iscrpljene od zime i gladi. U »stacionarima tifusara« ležali su skupa izmiješani i živi i mrtvi.

Bijeli Potoci su originalna partizanska baza. Izgradnja baze izuzetan je primjer partizanskog graditeljstva. Na mjestu gdje je nastala nije ranije bilo nikakvih oblika gradnje. Za gradnju su prvenstveno upotrebljavani prirodni materijali iz bliže i dalje okolice. Ono što bi posebno zadivilo svakog posjetioca je električno osvjetljenje — i to tamo gdje električnog svjetla nije bilo nigdje u okolici koja je bazu gradila. Visok komfor gradnje također je izuzetan za partizanske baze. Namjena ove baze bila je višestruka. Smještaj i liječenje ranjenika s najtežim i najkomplikovanijim povredama, visok stepen, za partizanske uslove, medicinskih usluga, velik procent izliječenih i brzo oporavljenih ranjenika.[17]

15 Zbornik, tom V, knj. 17, str. 432.

10 Dogovoreni signal da počne brza evakuacija naroda u Plješevicu iz potplješevičkih sela bio je paljenje sudske zgrade u Korenici, što je značilo da je neprijatelj prodro u mjesto.

17 Po izjavi doktora Franca Klajnhapela u ovoj bolnici osposobljene su i vraćene ponovno u borbu brigade boraca.

Tehnička radionica se izdvaja prvenstveno tim što je potpuno odvojena od tehničkih mogućnosti kraja u kome je nastala. U čitavoj Lici takva radionica nije postojala u predratnim mirnodopskim prilikama. To je također specifično za izgradnju i kompletiranje ove radionice. Sve je stvoreno iznova, prikupljeno s različitih strana: alat sa šireg slobodnog teritorija, strojevi s unske pruge, radnici iz mnogih krajeva i različitih mjesta. S unske pruge na Bijele Potoke su došli: Ivan Arnold, Franc Ceperilo, Anton Fajvord, Ivan Graf, Viktor Mrak, Jusup Lipovača, Pišta Mađar, Ivan Razdol, Stevo Brozović, Anton Špacepan, Emil Filipčić i Ivan Goranić. Dio radnika došao je na Bijele Potoke ilegalnim kanalima s neoslobođenog područja. Prema izjavi Jose Dasovića u prikupljanju radnika učestvovao je čak i sekretar CK KPH Rade Končar. Na taj način na Bijele Potoke su došli Antun Petričić, Ivan Očak i Marijan Barundić. Dio iz Tehničke čete došao je ovdje sa Zivulje. Među njima su bili: Rade Skendžić, Stevo Trtica, Vojo Skendžić, Dane Divjak i Dašo Kosovac. S ličkog teritorija ovdje su došli Vlado Vujičić, Stevo Cvjetićanin Cekljun i drugi.

Vrlo interesantan i karakterističan podatak za rad i djelatnost radionice na Bijelim Potocima dao je Veljko Drakulić Jukin. U četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi borci 8. divizije, snabdjeveni nagaznim minama izrađenim u radionici na Bijelim Potocima, razbili su njemačku tenkovsku kolonu. Jedan tenk je zarobljen ispravan, samo su mu jače bile oštećene gusjenice. Dovučen je na Bijele Potoke i tu popravljen. U proljeće i ljeto 1943. ovaj tenk upotrebljavaju borci 8. i 6. divizije u borbama u Gackoj dolini. Tenk ostaje u sastavu tenkovskih jedinica narodnooslobodilačke vojske i učestvuje u završnim borbama za oslobođenje zemlje.[18]

Treća važna uloga Bijelih Potoka je u smještaju centralnih ustanova NOB-a Hrvatske. Po tome je ova baza bila zaista ekskluzivna među partizanskim bazama. Glavni štab Hrvatske je iz ove baze, preko radio-stanice, održavao redovnu radio-vezu s Vrhovnim štabom i s partizanskim jedinicama u Hrvatskoj. Preko svoje telefonske centrale bio je u telefonskoj vezi s bližim partizanskim jedinicama. Zahvaljujući tome, Glavni štab bio je brzo informisan o stanju u pojedinim krajevima i mogao je efikasno djelovati. Baza je i u snabdijevanju živežnim namirnicama bila samostalna, snabdjevena iz vojnih magazina na Kamenskom. Kurire su slali a i dolazili su sa širokog kruga slobodne teritorije. Ovdje su dugo radili Vladimir Bakarić, Ivan Gošnjak i drugi. Na sastanke i dogovore dolazili su ovdje mnogi komandanti proslavljenih partizanskih jedinica. Izgradnja baze i njeno učvršćenje vezano je za ime Vlade Ćetkovića. Tu su, duže ili kraće, boravili: Ante Banina, Košta Nađ, Đoko Jovanić, Danić Damjanović, Stevan Opsenica, Uroš Krunić, Milan Zeželj, Milan Basta, Nikica Pejnović, Petar Kleut, Ilija Radaković, Dane Ćuić, i mnogi drugi.

Bez pretjerivanja moglo bi se reći da su Bijeli Potoci u jednom veoma važnom momentu bili »glavni« grad Hrvatske. Ovdje se donose važne političke odluke o izgradnji narodne vlasti i formiranju ZAVNOH-a. Ovdje se štampaju centralni listovi narodnooslobodilačkog pokreta Hrvatske »Vjesnik« i »Naprijed«. Ovdje su donošene važne naredbe i skrojeni planovi o razbijanju četvrte neprijateljske ofanzive na teritoriju Like, a zatim izdane naredbe o ponovnom oslobađanju dijelova Like, Korduna, Banije i Gorskog kotara u rano proljeće

18 Tenk je sada izložen u Vojnom muzeju na Kalemegdanu i na njemu su još vidljivi otisci čekića iz radionice s Bijelih Potoka.

1943. Tu su doneseni planovi i stvoreni dogovori o širenju slobodne teritorije i u svim ostalim krajevima Hrvatske u ljeto 1943.

Kamensko u narodnooslobodilačkom ratu

Kamensko, kao partizanska baza, nastalo je ranije od Bijelih Potoka, a isto tako kasnije je napušteno. Praktično, Kamensko djeluje od samog početka rata 1941. pa sve do 1945. godine. Na njemu su bile smještene: vojne radionice, zarobljenički logor Glavnog štaba Hrvatske, Vojni sud Glavnog štaba Hrvatske, Glavna telefonska centrala i magazin živežnih i drugih namirnica.

Kamensko je visoravan bliža lapačkoj strani. Sastoji se od Velikog i Malog Kamenskog. Njegova je nadmorska visina oko 1000 metara. Tu su vrlo prostrane i travom bogate livade, okružene stoljenom šumom, uglavnom bjelogoricom, mjestimično prošaranom crnogoričnim skupinama. Čitav kraj djeluje izvanredno impresivno, naročito u rano proljeće i u jesen. U blizini nema naseljenih mjesta, vidokrug je okružen vrhovima Plješevice, a u daljini se vidi masiv Velebita.

Kad je počeo drugi svjetski rat, na Velikom Kamenskom nalazila se pilana, vlasništvo Mače Kosanovića iz Donjeg Lapca. Bilo je i nekoliko kuća u kojima je stanovao dio porodica iz Frkašića i Klašnjice, sela koreničke općine, te nekoliko kuća čiji su vlasnici živjeli u donjolapačkim selima i u samom Donjem Lapcu. Isto tako rasuto po Velikom i Malom Kamenskom bilo je pastirskih koliba u kojima je ljeti ostajao dio porodica. Oko tih koliba bili su torovi uglavnom sitne stoke (ovaca i koza), a u jesen je i krupna stoka izlazila ovamo na ispašu. Zbog izdvojenosti od većih naselja, Kamensko je postalo već u početku okupacije sklonište onih koji su bježali od ustaša i okupatora.[19] Još prije početka oružanog ustanka preko Kamenskog su prolazili partijski kuriri iz Korenice i Donjeg Lapca. Tuda je često prošao i Marko Orešković, član CK KPJ, u svom neumornom krstarenju Likom.

Kamensko postaje šira partizanska baza već u septembru 1941. Nije slučajno da je upravo ovdje Marko Orešković zakazao prvo savjetovanje vojnih delegata iz čitave Like.[20]

Kamensko je položeno tako, da su delegati neprimijećeno planinskim obroncima mogli stići na savjetovanje. Sačuvani su zapisnik sa savjetovanja i Rezolucija donesena na savjetovanju. Zapisnik je izvanredno interesantan a ujedno i vrlo manjkav. Narodnooslobodilački pokret u Lici, što se može pratiti iz drugih izvora, već je tada mnogo širi i organizovaniji nego što se da naslutiti iz zapisnika. Savjetovanje na Kamenskom, održano 21. septembra 1941. godine, ima za Liku ono značenje kakvo ima savjetovanje u Stolicama za Jugoslaviju. Bio je to prvi sastanak rukovodilaca pobunjenog naroda Like i prvi zajednički dogovor o daljem putu, kritika grešaka napravljenih ranije te utvrđivanje zajedničkih poslova i taktike oslobodilačkog pokreta Like. Savjetovanje je ostavilo izvanredan trag u svijesti svih učesnika o čemu govori i knjiga »Lika u NOB-u 1941.« Svi autori priloga u ovoj knjizi spominju ovo savjetovanje i povezuju ga s daljnjim tokom događaja i razvojem pokreta. Savjetovanjem

19 Podatke je dao Sava Mileusnić koji se i sam skrivao na Kamenskom. Sava je predratni komunista a u toku rata bio je sekretar KK KPH za Donji Lapac.

20 Zbornik, tom V, knj. 1, str. 124—129.

je rukovodio Marko Orešković. Na savjetovanju je učinjen pokušaj da se izabere štab svih partizanskih odreda za Liku.[21]

U novembru 1941. Kamensko postaje privremeni stacionar partizanskog odreda »Čapajev« koji je poslije smrti Marka Oreškovića nazvan odred (četa) »Marko Orešković«[22] Na Kamenskom se susreću i preko njega prolaze već 1941. godine mnogi vojni i politički rukovodioci narodnooslobodilačkog pokreta u Lici. Ovdje će u novembru 1941. stići i Zrmanjska četa. Od ovih jedinica na Kamenskom je 29. novembra 1941. formiran partizanski bataljon »Marko Orešković«. Ovaj bataljon ima posebno značenje u stvaranju Narodnooslobodilačke vojske u Lici, pa i u čitavoj Hrvatskoj. On je bio pokretna vojna jedinica, koja nije bila vezana za određeni teritorij. U toku prve ratne zime bataljon »Marko Orešković« prokrstario je gotovo čitavu Liku. Savjetovanje na Kamenskom i formiranje bataljona »Marko Orešković« bez ikakvog pretjerivanja najvažniji su događaj u konsolidaciji i razvoju NOP-a u Lici krajem 1941. godine.

Od samog početka ustanka Kamensko ima još jedno značenje. Tu se stvara i prva partizanska »ekonomija« najprije lapačkog područja, a kasnije dobiva sve širi značaj. Kad su 12. novembra 1941. partizani napali Kosinj i zapalili pilanu, koja je radila za Talijane, uzeli su prije toga transmisione kaiševe za radionicu u Kamenskom. Od samog početka NOP-a pilana i mlin Maće Kosanovića također rade za partizane. Ovaj mlin i pilana su na električni pogon, za one prilike suvremeno opremljeni i radili su za partizane neprekidno do 5. septembra 1943. kad su zapaljeni. Između ostalog, oni su punili akumulatore za vojne potrebe. Na Kamensko je sklonjen materijal zaplijenjen od talijanske posade prilikom zauzimanja Donjeg Lapca 27. februara 1942. Tada je sklonjeno na Kamensko: 6 hiljada kilograma brašna, 10 hiljada kilograma mekinja, hiljadu kilograma pirinča, hiljadu kilograma makarona, 154 kilograma konzervi paradajza, 200 litara ulja, 150 kilograma šećera, 350 kilograma sira, 300 kilograma soli, 45 kilograma duhana, 150 litara konjaka, hiljadu i 200 konzervi, hiljadu kilograma dvopeka, 650 vreća, 300 litara vina, 650 kilograma kukuruza, 200 kilograma kave, 300 komada ćebadi i 100 komada kišnih kapuljača.[23]

Prvi magazin za žito i namirnice bila je koliba Lazara Đukića. Postojeće kuće i kolibe nisu bile dovoljne, pa se već u jesen 1941. na Kamenskom grade posebni magazini. Ovi će se magazini, što razvoj događaja bude tražio, sve više širiti. U proljeće 1942. godine, poslije prvog masovnog paljenja sela oko Korenice, Koreničani »kupuju« s Kamenskog žito čiji je vlasnik Donji Lapac, što je upravo kuriozitet u partizanskoj trgovini.[24]

Osobito mnogo živežnih namirnica i ostalog ratnog materijala sklonjeno je na Kamensko u vrijeme bihaćke operacije. Kamensko postaje veliko skladište vojnih rezervi. Ono u skladu sa svojim značenjem postaje centralno vojno skladište Hrvatske. Poslije formiranja Ekonomskog odjela Glavnog štaba

21 Savjetovanje je održano u jednoj vrtači neposredno uz kuću Milana Zarića Mileusnića. Domaćin je sa svojim ukućanima sam ugostio sve učesnike savjetovanja. Bila je to bogata kuća za ličke priiike. Imali su oko 30 komada krupne stoke i oko 200 komada koza i ovaca. Za savjetovanje porodica Milana Zarića nije škrtarila: pekli su se janjci, točila rakija, rezao sir i služila basa. Ovo spominjem zbog toga što će narod Like nastaviti na isti način do kraja rata. Milana Zarića su ubili četnici 1944. zbog suradnje s partizanima.

22 Milan Sijan, Partizanski odred »Marko Orešković«, Lika u NOB-u 1941. str. 524.

23 Zbornik, tom V, knj. 3, str. 233.

24 Izjava Nikice Rapajića, tada sekretara Kotarskog NOO-a za Korenicu.

Hrvatske (21. 12. 1942.) skladišta na Kamenskom postaju briga ovog odjela. Njime neposredno rukovodi Leka Marković i Moro Mohorovičić. Na Kamenskom je tada uskladišteno mnogo žita, mesa, masti. Izgrađene su barake za klanje stoke, usoljavanje i sušenje mesa. Najteže je bilo zbog nedostatka dovoljnih količina soli. Sklonjeno je u zemunicama i magazinima, smještenim uglavnom u Manitoj draži i Šuputovcu, oko 500 tona različitih živežnih namirnica. Centralno skladište na Kamenskom u proljeće 1943. (mart—april) bilo je ona dragocjena, neprocjenjiva rezerva za ishranu stanovništva, vojske i vojnih bolnica. Osim živežnih namirnica na Kamenskom je uskladištavano oružje, municija, tekstil, koža i slično. Početkom februara 1943. godine, upravo prvih nekoliko dana kada su Talijani zauzeli Korenicu, Bjelopolje, došli u Frkašić, zauzeli Udbinu i Gornji Lapac, a Nijemci velikim snagama nadirali cestom Bihać — Donji Lapac u želji da se spoje, s Bijelih Potoka i Kamenskog šalje se oružje (minobacačke granate, nagazne mine) jedinicama 8. divizije koje zatvaraju put Nijemcima od Bihaća. Tu je razbijena njemačka tenkovska kolona, između ostalog, nagaznim minama radionice na Bijelim Potocima. Iz skladišta na Kamenskom 8. divizija sleduje minobacačke granate i ostalu municiju.

Radionice

Na Kamenskom se nalaze vojne radionice: krojačka, obućarska i tkalačka. Ove radionice osnovane su već početkom rata, a od kraja 1942. pa do kraja rata rade pod direktnim rukovodstvom Ekonomskog odjela Glavnog štaba Hrvatske. Upravo činjenica, da njima čitavo vrijeme rukovodi Glavni štab Hrvatske, govori o njihovoj posebnoj namjeni i širem značenju. Bez većih smetnji ove radionice rade do septembra 1943. Tada su zapaljeni pojedini objekti na Kamenskom i neprijatelj je prvi puta uspio doći na Kamensko. To ne znači i kraj Kamenskog. Odmah poslije povlačenja neprijatelja radionice su ponovo građene i nastavljale rad. Osoblje ovih radionica nastavlja rad sve do kraja rata. Direktno s Kamenskog sele se u Zagreb osoblje i mašine. Od njih se formira vojna tvornica »Kamensko«.

Neprijatelj je samo sporadično i na nekoliko dana zauzimao Kamensko. Češće ga je bombardovao. Prema općoj situaciji u Lici radnici su obilno radili noću uz svjetlost karbitnih lampi. Ujutro su se mašine sklanjale u šumu ili u iskopane zemunice, da bi se opet ponovo uzele uveče i nastavio rad. U slučaju neposredne opasnosti radnici su sklanjali mašine i uzimali puške da bi odbili napad neprijatelja.

Radionice su bile dosta dobro tehnički opremljene. Raspolagale su šivaćim mašinama za tekstil i kožu te mašinama za pletenje. Tkalačka radionica imala je savršenije razboje od onih koje je narod upotrebljavao. Na tim razbojima za jedan dan se moglo otkati i po 70 metara thanine.

Prema izgradnji objekata na Kamenskom može se lijepo pratiti i opći razvoj događaja na slobodnom teritoriju. U prvoj fazi, septembar 1941 — mart 1942. godine, na Kamenskom se uglavnom upotrebljavaju oni objekti koji su postojali prije rata: kuće, pastirski stanovi, mlin i pilana. To je razmješteno na širem području Velikog i Malog Kamenskog. Oko tih objekata kasnije se grade novi. Kamensko je baza izgrađena na širem prostoru, dok su Bijeli Potoci bili gusto zbijeni, osim barake Glavnog štaba koja je bila odvojena. Na širokim proplan-

cima Kamenskog svi ovi objekti činili su jednu jedinstvenu cjelinu. U organizacionom pogledu Kamensko je posebna baza odvojena od Bijelih Potoka.

Upotpunjavanje objekata na Kamenskom počinje u aprilu i maju 1942. Objekti su rađeni na sličan način kao na Bijelim Potocima — od oblica ili od brvana izvana obloženih daskama a iznutra ožbukanim. Iako su objekti bili rasuti, jasnije se izdvajaju tri odvojene lokacije. To su: krojačka i šusterska radionica koje su u početku bile zajedno u jednoj seoskoj kući, dok su kasnije za njih napravljene dvije nove barake; tkačnica odvojena od njih oko dva kilometra nalazila se u podnožju Manite drage i magazini na brdu Šuputovac. Najveća među njima bila je velika kuća 20 x 15, na kat, građena poput bolnice na Bijelim Potocima. Magazini su činili posebnu cjelinu. Imali su svoje osoblje, ekonome i kuhinju. Ovdje je obično dolazila omladina na ispomoć za pojedine vrste poslova, na primjer krunjenje kukuruza. To su bile djevojke, skojevke iz okolnih sela koreničke i lapačke kotline. Dolazile su u grupama od po tridesetak, već prema potrebama i poslovima. Omladina je ostajala na radu obično u smjenama po osam dana. Narod je dolazio manje. Masovnost je izbjegavana zbog konspirativnih razloga.

U magazinima na Šuputovcu bile su uglavnom živežne namirnice. One su se tu dopremale sa šireg slobodnog teritorija. Prikupljene su na različite načine. Nekad su to bili dobrovoljni prilozi, nekad trofejna roba, zarobljena od neprijatelja, a ponekad kupljena od naroda. Magazin je stalno radio. Roba se dopremala i otpremala. Vođeno je materijalno knjigovodstvo. Izvještaji o količini primljene i izdate robe redovno su slani Glavnom štabu, zapravo njegovom Ekonomskom odjelu. Odvojeno od ovih magazina, oko dva kilometra, postojao je poseban magazin za potrebe Glavnog štaba Hrvatske. U tom magazinu je bila smještena roba druge vrste. Tu je bilo velikih količina tekstila (platna, štofa, svile, materijala za zavoje). Ovaj magazin je imao i posebnog ekonoma.

U slučajevima težih borbi u blizini Kamenskog i u vrijeme opasnosti od prodora neprijatelja, pripremane su zemunice da bi se u njih sklonio materijal. Zemunice su bile rasute po Kamenskom. Namjerno su građene daleko jedna od druge, kako bi se bolje sakrile. O zemunicama su vodili računa pojedinci, koji su za njih odgovarali moralno i materijalno. Konsipracija je bila na visini. Nikad nije neprijatelj otkrio ni jednu zemunicu.[25]

Na Kamenskom se nije samo fizički radilo. Ovdje je uvijek bio veoma intenzivan politički, prosvjetni i kulturni život. Davane su priredbe. Radnici u radionicama i omladina iz okolnih sela često su skupa održavali sastanke i kulturne manifestacije. Kamensko je bilo i centar svih vidova revolucionarnog poleta naroda i omladine. Radnici u radionicama i borci koji su tu bili radi obezbjeđenja imali su svoje posebne omladinske, skojevske i partijske organizacije. Redovno su slušane informacije o stanju na frontovima i o razvoju narodnooslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji. Polet i jednodušnost koji daju samo izuzetna pregnuća jednog čitavog naroda, ovdje su također bili prisutni u svoj svojoj snazi. Svaki pojedinac je znao i značenje svog posebnog mjesta i njegovu vezu s cjelinom. Intenzivan politički, prosvjetni i kulturni rad pretvarao je pojedince u svjesne pregaoce revolucije, otvarao im perspektivu i vjeru u pobjedu. Uz stručni rad pojedini radnici su razrijevali za buduće

25 Neki drugovi tvrde da je dio zemunica ostao neotkopan. Ispod radionica su također kopane zemunice.

rukovodioce. Kad je s Kamenskog po završetku rata preseljeno radništvo i mašine u Zagreb i od njih stvorena tvornica »Kamensko«, većina radnika postali su odlični rukovodioci odjela i organizatori proizvodnje. Leka Marković, koji je rukovodio radionicama u ratnim uslovima, postao je direktor mirnodopske tvornice »Kamensko«. Tako je od ratne vojne baze polako stvarana vojna tekstilna fabrika koja postoji i danas.

U rano proljeće 1942. (mart — april) na Kamenskom je prvi put smješten zatvor — logor ratnih zarobljenika. U prvom momentu bila su 42 talijanska zarobljenika, među njima i 6 oficira. Zarobljenici su ovdje dovođeni, čuvani i na zahtjev viših vojnih komandi ponekad slati i na zamjenu za zatvorene pristalice NOP-a. O sudbini zarobljenika konačnu odluku donosio je vojni sud Glavnog štaba Hrvatske. Uvijek je vršena istraga, koliko je to bilo moguće, i utvrđivana krivica pojedinaca.

Kamensko je imalo svoje obezbjeđenje koje je davala Komanda 2. ličkog područja. U svim ostalim poslovima Kamensko je bilo podložno naređenjima Glavnog štaba Hrvatske. Radionice su imale samostalno obezbjeđenje a vršili su ga sami radnici. Godine 1943. broj boraca na obezbjeđenju iznosio je oko 150 ljudi. Komanda baze imala je rang komande mjesta, a njezin komandant — rang komandanta bataljona. Ovo ističem prvenstveno zbog toga što se i iz obezbjeđenja vidi veličina baze i njen značaj. Bijeli Potoci su imali svoje posebno obezbjeđenje u istom rangu. Kamensko je održavalo vezu samo s Glavnim štabom na Bijelim Potocima. Na Kamenskom je boravio jedan dio Ekonomskog odjela Glavnog štaba.[26] S Glavnim štabom postojala je redovna poljska telefonska veza.

Telefonska centrala Glavnog štaba također je bila smještena na Kamenskom. Centrala je mogla uspostaviti veze i s udaljenim dijelovima slobodnog teritorija Like, a ponekad čak i sa sjevernom Dalmacijom. Odavde su održavane telefonske veze s vojnim jedinicama, komitetima Partije, vojno-pozadinskim jedinicama i komandama mjesta. U slučaju težih ratnih operacija veze su se održavale i na drugi način. Izvještaji su se slali preko kurira i obavještajnih oficira te omladinskih rukovodilaca obično Komandi 2. ličkog područja o poslovima iz njegove nadležnosti.

U širokom krugu oko ovih baza bili su zbjegovi naroda iz sela krbavske, lapačke, koreničke doline, te sela iz plitvičke i petroselske općine. Najčešće su zbjegovi bili na ovim lokacijama: Pećanska Padališta, Vedašićka Padališta, Javornik, Bijeli Potoci, Škorina poljana, Tičevo, Duboko, Orlovača, Pirovište, Unjika, Škipina, Mali Domani, Veliki Domani, Gola Plješevica i druga. Preciznije rečeno, bio je to cijeli dio Plješevice koji gravitira prema Korenici, Udbini i Lapcu.

Neprijatelj nikad nije uspio opkoliti i rastjerati zbjegove. Oni su bili bezbjedni naročito u prvoj fazi rata, jer su se Talijani i ustaše doslovno plašili svakog grma u Plješevici. U toku čitavog rata jedino su u maju 1944. godine Nijemci, uz pomoć četnika, prešli preko jednog dijela Plješevice i baza Bijeli Potoci — Kamensko. To je bilo samo kratko vrijeme. Rad na Kamenskom se poslije ofanzive nesmetano nastavlja.

Posljednje borbe u toku narodnooslobodilačkog rata na sektoru Plješevica i u njenoj neposrednoj okolini, odigrale su se u drugoj polovini marta 1945.

26 Podatke dao Vaso Suput koji je od marta do augusta 1943. bio komandant obezbjeđenja Kamenskog.

U sklopu završnih operacija Jugoslavenske armije za konačno oslobođenje zemlje jedinice 4. armije prešle su 20 marta u napad na neprijateljski front u Lici i za svega dva dana uspjele ovladati Lapačkim i Krbavskim poljem, a zaključno s 28. martom i Bihaćem. U tim borbama razbijene su 373. legionarska i 10. ustaško-domobranska divizija te oslobođen istočni dio Like. Već u toku prvog dana napada 26. divizija je, poslije oštrih borbi, zauzela Donji Lapac i Nebljuse, a 23. marta i Drenovaču. Napadajući lijevo od nje, 20. divizija je noć uoči napada ubacila kroz neprijateljski raspored dva bataljona u rejon Velikog Kamenskog da bi spriječila izvlačenje neprijatelja iz Udbine preko Plješevice u dolinu Une. Prešavši u napad ova divizija je, poslije žestokih borbi, zauzela Čelinu, Kuk i Krdešiću i s 9. brigadom 21. marta izbila na Malo Kamensko, gdje se spojila s ubačenim bataljonima 10. brigade i zajedno s njima uništila u toku dana 400 neprijateljskih vojnika, koji su se preko Plješevice pokušali prebaciti u dolinu Une. Time su, konačno, prestale borbe na području Kamenskog, a ova visoravan je postala groblje neprijateljskih vojnika.[27] Ovom zadnjom pobjedom završava se ratna epopeja Plješevice i Kamenskog.

Umjesto zaključka

Ono što je Kozara za Potkozarje, Grmeč za Krajinu, Petrova gora za Kordun, to je Plješevica bila za Liku, posebno Korenicu, Udbinu i Donji Lapac. Doslovno kroz čitav rat — od prvih sklanjanja pojedinaca 1941. godine ispred ustaškog terora do velikih zbjegova u toku 1942, 1943. i 1944. te u završnim operacijama, Plješevica je bila sklonište, zaštita i spas. Plješevica nije imala svog pjesnika ni romanopisca. Događaji u njoj su manje poznati. Ona se ne spominje u užbenicima, niti je obilaze ekskurzije. Ipak, čitavo vrijeme rata surova, snježna i često namrgođena Plješevica bila je netaknuta i nepobijeđena tvrđava. Neprijatelj je ni jednom nije opkolio, pregazio, očistio i »pročešljao«. Upravo u tome teritorij Plješevice i partizanskih baza u njoj jedinstven je u svojoj stalnosti i sigurnosti. Ovdje nije bilo oscilacija u NOP-u. Tu je on imao stalan uspon do samog kraja.

Izlaganje činjenica o radu baza Bijeli Potoci — Kamensko ima značenje samo u općem spletu svih okolnosti razvoja narodnooslobodilačkog rata na području Korenice, Udbine i Like. Bez te cjeline Kamensko i Bijeli Potoci nisu mogli ni nastati, ni trajati. Njihov razvoj usko je vezan prvenstveno za njihovu bližu okolinu i stanje na njoj. Stvaranjem baze na Kamenskom i Bijelim Potocima prema datim uvjetima, narodnooslobodilački pokret se orijentisao na uslove dugotrajne i surove borbe, čije razmjere u početku još niko nije naslućivao. U jesen 1941. u vrijeme polaganog »otrežnjavanja« od početnih uspjeha u ustanku, u vrijeme neizvjesne situacije na glavnim savezničkim frontovima, u vrijeme pokušaja razbijanja NOP-a u Lici od Talijana i četnika, Kamensko postaje siguran teren za jedinice, magazine, i sutra za narod. Od tada ova baza kroz čitav tok rata prati sudbinu šireg slobodnog teritorija.

Poslije prvog oslobođenja Korenice (29. 3. 1942.) prelaze u Korenicu sve glavne ustanove NOB-a za Hrvatsku. Upravo tada organizovano se gradi potpuno nova baza na Bijelim Potocima i upotpunjuje novim objektima Kamensko. Organizovanost gradnji, svrsishodnost svake ustanove u bazama,

27 Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, knj. 2, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1965, str. 542—551.

odraz je jakosti i dobre organizacije čitavog pokreta. Lika je u proljeće — ljeto 1942. imala dobro organizovane i naoružane partizanske jedinice te stabilnu i kompaktnu slobodnu teritoriju koju neprijatelj sve do februara 1943. nikad nije jače ugrozio. Upravo tada, u toku četvrte neprijateljske ofanzive, baze na Bijelim Potocima i Kamenskom odigrale su najveći značaj kao originalne i svojevrsne tvorevine NOP-a Hrvatske.

Ako bi se iz još uvijek nepotpunih činjenica htjeli izvoditi neki zaključci, ne bi bilo daleko od istine utvrditi: partizanske baze Bijeli Potoci i Kamensko imaju najveće značenje u prvoj polovini narodnooslobodilačkog rata, to jest od 1941. do kapitulacije Italije. U ovom vremenu one su potpuno bezbjedno radile. To je taj period kad se obadvije baze upotpunjuju, sređuju, stalno šire i dobivaju na kvantitetu i kvalitetu svojih usluga. To je ujedno period kad se NOP u Lici, u borbi protiv okupatora, oslanja prvenstveno na svoje vlastite materijalne rezerve. Koliko god se isticali ekonomska nerazvijenost i siromaštvo Like, ostaje jedna druga činjenica da su ovi krajevi uspjeli u prve dvije godine prehraniti svojim rezervama žita, sitne i krupne stoke, krompira, t dr. namirnica velik broj vojske, izbjeglica iz drugih krajeva i svoje stanovništvo, uprkos činjenici sistematskog i stalnog uništavanja svega od strane neprijatelja. Stvaranje baza na Bijelim Potocima i Kamenskom imalo je prvenstveno za cilj da onemogući materijalno uništenje, da se namirnice i ljudi sklone te nastavi borba i pod najtežim uvjetima. Postoji duboka uzajamna povezanost slobodnog teritorija i ovih partizanskih baza. Niti bi ove baze bile ono što su u toku rata bile bez čvrstine čitavog slobodnog područja oko njih, niti bi, obrnuto, taj slobodni teritorij bez ovih baza, i niza drugih na svom području, mogao stalno rasti, da u sebi nije našao snage da ih gradi i održava.

Stevan Rapajić

Stvaranje i rad partizanske trgovine u Korenici 1942. godine

Odmah poslije pokretanja ustanka u selima kotara Korenice 1941. godine organizuje se nova narodna vlast u selu. To su bili komandir i politički komesar sela, a za kotar Korenicu — Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu. Naredbom ovog štaba zabranjeno je narodu da svoje proizvode prodaje talijanskim vojnicima garnizona Korenice. U cilju sprovođenja ove naredbe bile su postavljene partizanske straže u Bjelopolju, Gradini, u Kompolju kod Rajkanove kuće, Vrpilima i Paši kod Vrela, koje su imale zadatak da sprečavaju narod da nosi životne namirnice u Korenicu i prodaje Talijanima. Ova akcija je potpuno uspjela i Talijanima je presahlo vrelo snabdijevanja iz koreničkih sela. Što se tiče trgovaca u samom mjestu, tu je situacija bila drukčija.

Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije ustaše su u Korenici preuzeli vlast, a odmah iza njih u Korenicu su došli i Talijani. Ovi se u početku nisu miješali u pitanje vlasti i privredni život u samom mjestu i okolnim selima. Prvi akt ustaške vlasti bio je konfiskacija cijele imovine Srba trgovaca u Korenici. Za komesara ovih trgovina postavili su Marka Kolakovića s Priboja. No, kada su ustaše pobile srpske trgovce, postavile su svoje upravnike. Jednom prilikom Kolaković je napadnut na Vratniku od partizanske zasjede i ustaše više nisu smjele da izlaze iz Korenice. Nakon toga je talijanska okupaciona vlast preuzela na sebe da organizuje privredni život u Korenici. Prva njihova mjera, s određenim političkim ciljem, bila je ta što su porodicama pobijenih trgovaca Srba vratili u vlasništvo sve trgovine. Novi trgovci snabdijevali su talijanske vojnike robom iz trgovina, a neki su im čak pribavljali i stoku za klanje. Ti isti trgovci nastavili su privrednu saradnju s okupatorom i dalje pa i za vrijeme opsade talijanskog garnizona u Korenici, od 29. decembra 1941. do 29. marta 1942. godine, kada su se Talijani povukli iz Korenice. S njima su se povukli i njihovi saradnici i vlasnici trgovina. Doduše, bilo je dosta i onih koji su silom natjerani da pođu s njima.

Talijanski okupator je pri povlačenju popalio sva sela kotara Korenice i Udbine, uništio sve što mu je došlo pod ruku, tako da se narod sa svojim mjesnim odborima vratio iz šuma na svoja zgarišta iz kojih se još ponegdje izvijao dim. I Korenica je bila porušena i spaljena a ulice prekopane dubokim rovovima. Partijsko rukovodstvo i narodna vlast imali su pune ruke posla. Trebalo je narodu pribaviti građu za izgradnju bajta, nabaviti sjeme za proljetnu sjetvu, plugove i odjeću za djecu. Trebalo je preurediti kancelarije za rad Kotarskog NOO, Kotarskog komiteta KPH, Komiteta SKOJ-a i Komande mjesta. U takvoj situaciji jedino se moglo računati i osloniti na svijest naroda i iskusne kadrove. Od njih je lako bilo izabrati kotarski NOO, najviši organ vlasti u kotaru, njegove komisije i druge pomoćne organe.

Kotarski NOO Korenica — presjednik Bogoljub Rapajić, tajnik ing. Nikica Rapajić, preduzeo je mjere da se hitno nabavi sjeme i plugovi iz kotara Otočac te da se dobavljena građa preko mjesnih NOO podijeli narodu. Odmah je formirana kuhinja za prolaznike, kuhinja za ishranu Komande mjesta, čete Komande mjesta i komandi partizanskih jedinica koje su se tada trenutno nalazile u Korenici. Kako je narod najviše oskudijevao u odjevnim predmetima i drugom trgovačkom robom, kotarsko partijsko rukovodstvo i kotarski NOO donijeli su odluku da se konfiskuju sve trgovine i roba zatečena u njima. Ova odluka imala je dvostruki cilj: s jedne strane da se ublaži nestašica potrebne robe kod naroda, a s druge strane da se konfiskacijom kazne bivši vlasnici trgovačkih radnji i da se spriječi njihova saradnja s okupatorom.

Konfiskaciju je izvršila komisija od pet članova koju je imenovao Kotarski NOO Korenice. Predsjednik komisije bio je politički komesar bataljona »Ognjen Priča« Srđan Brujić, a članovi Rade Koruga, član Štaba Grupe partizanskih odreda za Liku, po zanimanju trgovački pomoćnik, Stevan M. Rapajić, oficir pri Štabu bataljona »Ognjen Priča«, po zanimanju apsolvent prava, Danilo Koruga, komandir Ponora i Dušan Belić, komandir Oravca. Tako je počeo težak i mukotrpan posao. Najprije smo popisali, klasifikovali i odvojili robu koju smo našli u lokalima i magazinima. Kada smo ovo završili, onda smo se lomili po dvorištima, konobama i štalama u potrazi za sakrivenom robom. Poslije završenog

posla podnijeli smo Kotarskom NOO Korenica spiskove popisane robe i čekali dalje naređenje odbora.

Kotarski NOO Korenica podijelio je tekstilnu robu preko mjesnih NOO-a besplatno narodu. Za drugu robu: gvožđariju, boje, posuđe i dr. odlučio je da se proda za novac. Po odluci Kotarskog NOO sva ta roba iz šest trgovina, koliko ih je tada bilo u Korenici, trebala je da se smjesti u jedan lokal i da se otvori nova trgovina pod nazivom »Trgovina Kotarskog NOO Korenica« Za političkog komesara nove partizanske trgovine postavljen je Steven M. Rapajić, član bivše komisije za konfiskaciju trgovina. Najviše zasluga za formiranje ove trgovine imali su Danilo Koruga, Rade Koruga te Dušan Belič, sva trojica bivši članovi komisije za konfiskaciju, i Prokopije Priča, profesionalni trgovac.

Novoimenovanoj upravi partizanske trgovine odmah u početku nametnulo se teško pitanje: kako formirati cijenu robe koja će se u trgovini prodavati narodu? Cijena nije mogla biti ni previse niska ni previše visoka. Jedini putokaz za formiranje visine cijene bila je odluka Kotarskog NOO Korenica da će se za prikupljeni novac od prodate robe kupiti za narod neophodno potrebni artikli: sol, čavli, petrolej, duhan i dr. na poluoslobođenoj teritoriji Like. Za određivanje visine cijene upravi je mnogo pomogao bivši trgovac Prokopije Priča, inače aktivni pomagač NOP-a od prvih dana ustanka. On je napravio cjenovnik koji nam je kod prodaje služio kao orijentir. Nakon ovog Kotarski NOO preko mjesnih NOO obavijestio je narod da je trgovina otvorena i već prvog dana mušterije su navalile sa svih strana. Narod je kupovao najviše posuđe, okove za prozore i vrata, a i drugu vrstu robe. Dnevni pazar uveče se sabirao i odmah je uz spisak prodate robe predavan tajniku Kotarskog NOO ing. Nikici Rapajiću.

Kupaca je bilo tako mnogo da se radilo od jutra do mraka, iako je robu prodavalo više prodavača, a pomagao im je i Prokopije Priča. Prodavanje robe nije se prekidalo ni onda kada su talijanski avioni bombardovali Korenicu. Ovo bombardovanje je vršeno svakodnevno i to u cik zore. Prodavalo se i strahovalo cijeli april i sve do jeseni 1942. godine. Kasnije je lokal ove partizanske trgovine pretvoren u magazin Komande mjesta Korenica za smještaj prehrambenih artikala. U toku četvrte neprijateljske ofanzive, koja je počela 20. januara 1943. godine, iz ovog magazina snabdijevane su hranom jedinice 6. i 14. primorsko-goranske brigade i izbjeglice s Korduna, koje su se pred neprijateljem preko Korenice povlačile u pravcu sela bjelopoljskog polja i Kamenskog na Plješevicu.

Đuro Uzelac

Neka sjećanja na nastanak i djelatnost narodnooslobodilačkih odbora na području kotara Udbina od 1941. do 1943. godine

Odbor za narodnu pomoć u Jošanu

Desetog augusta 1941. godine u Jošanu je Marko Orešković održao skup na kome je na njegov prijedlog formiran odbor Narodne pomoći. Odmah nakon formiranja i dogovora odbor je sebi postavio slijedeće zadatke: da u selu odmah popiše stoku i sve zalihe žita i da na dobrovoljnoj osnovi sakupi potreban broj ovaca, a po mogućnosti i goveda, koje bi jedna grupa odagnala preko Velebita u sjevernu Dalmaciju i tamo zamijenila za karabine s municijom.

Zadatak je brzo izvršen. Prema popisu tada je u selu bilo oko 25.000 ovaca, oko 2.400 goveda i dosta velik broj konja, koza, ćuraka, kokoši i drugog. Narodu je ukazano da svu stoku, naročito ovce, goveda i konje, drži iznad sela blizu šume a ne u polju i oko ceste na dometu neprijatelju. Što se tiče žita, samo u Vukmirovićevom mlinu nađeno je oko tri vagona ušura. I za žito, grah, krompir, suho meso i druge životne namirnice narodu je skrenuta pažnja da ih prebacuje u šumu i smješta u pećine, barake, bajte i druga slična skrovita mjesta kako ne bi palo neprijatelju u ruke.

Dobrovoljno je sakupljeno oko 120 ovaca i nekoliko junadi za nabavku oružja. Jedna grupa je pod teškim uslovima pregnala stoku u sjevernu Dalmaciju i donijela oko 15 karabina i oko 120 metaka za svaki karabin. Ovim oružjem, pored već postojeće seoske straže, naoružana je grupa boraca koja je uzela naziv »Čelik četa«. To je zaista bio pravi naziv jer su u njoj bili mladi i hrabri borci. Komesar čete bio je Dušan Egić, rodom iz Jošana, koji je kao poljoprivredni tehničar prije rata živio u Vojvodini pa se poslije kapitulacije Jugoslavije vratio u Jošan.

Nekoliko dana poslije ustanka saznali smo da su ustaše jednom trgovcu — Srbinu u Udbini, oteli njegov radio-aparat i odnijeli ga u selo Komić. Naravno, prilikom otimačine odmah su ga i ubili. Radio-aparat su odnijeli svojoj novoj učiteljici koju su postavili u Komiću kao svoju saradnicu. Međutim, ta nova učiteljica prilikom ustanka brzo je pobjegla iz Komića, tako da je u njezinom stanu ostao radio-aparat. Komićani ga nisu koristili jer im do toga nije bilo. Mi smo jedne noći iz Jošana poslali trojicu ljudi koji su donijeli radio, baterije, akumulator i antenu, a Komićanima su u šali rekli da ih je poslala komanda pa se nisu suprotstavljali.

Iste večeri montirali smo radio-aparat u jednoj maloj napuštenoj kući na Uzelačkom brdu povrh Jošana, gdje se nije moglo sasvim lako dolaziti, pa smo zato bili sigurniji da ga prilikom ustaških akcija možemo na vrijeme skloniti i sačuvati. Radio-aparat je bio od velike koristi kako nama tako i drugim selima. Još iste večeri slušali smo Moskvu i London na našem jeziku. I narednih večeri slušali smo samo vijesti i više ništa drugo, da ne bi trošili akumu-

lator i baterije za ono što nam ne treba. Iz Moskve smo slušali izvještaje o borbama Crvene armije, a posebno o akcijama Komunističke partije u Jugoslaviji, o ustanicima i borbama partizana. Jako nas je zanimalo i hrabrilo kad smo slušali kako se vode borbe ne samo kod nas nego po čitavoj Jugoslaviji — u Srbiji, Crnoj Gori, Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini.

Svake večeri oko radio-aparata okupljalo se sve više ne samo domaćih mještana već i drugih da slušaju vijesti. Kako ih ni polovina nije mogla ući u tu malu sobicu, ja sam odmah počeo da brzo hvatam vijesti a zatim da ih prepisujem i šaljem u druga sela kako bi narod bio obaviješten da je ustanak pokrenut u čitavoj Jugoslaviji. Upravo tih dana došla je k nama daktilografkinja Danica koja je radila na Udbini. Predložila je da umnožava vijesti na pisaćoj mašini koju smo tih dana dobili. U početku vijesti su pisane u desetak primjeraka, a kasnije pošto je nabavljen šapirograf umnožavane u znatno više primjeraka. Redovno svakog jutra, iz svih okolnih sela, dolazili su kuriri i odnosili te vijesti tadanjim odborima gdje su čitane, a neki su ih i umnožavali.

Jedne večeri Danica je ispod vijesti u šali napisala »Agencija Tale«. Ja sam se tome nasmijao pa sam joj rekao neka to i dalje nastavi. Taj naziv došao je otuda što je u toj kući mnogo ranije stanovao jedan starac, čiji je nadimak bio Tale. »Agencija Tale« bila je tada na početku ustanka od velikog značenja ne samo za Jošan već i za širu okolinu.[1] Poslije nekoliko mjeseci postojanja prestala je da radi ta naša »agencija«, jer su s drugih strana počele da stižu štampane vijesti i informacije partijskim komitetima, narodnooslobodilačkim odborima i partizanskim jedinicama.

Narodnooslobodilački odbori

U novembru ili decembru 1941. godine dobili smo upute o osnivanju i zadacima narodnooslobodilačkih odbora. Nakon toga su u svim selima kotara Udbine formirani ovi odbori, izuzev u Udbini i Podlapači, jer su se u njima nalazile neprijateljske jedinice. Ja sam bio izabran za predsjednika Narodnooslobodilačkog odbora u Jošanu. Odbor je veliku pažnju poklonio pitanju sklanjanja i čuvanja hrane kao i ishrani partizanskih jedinica, bilo da se nalaze na položaju ili da se odmaraju u selu. Napravljen je spisak glavnih prehrambenih artikala — brašna, mesa, mlijeka i drugog, po kome je svako domaćinstvo, koje je to imalo, određenog dana peklo izvjesnu količinu kruha i donosilo određenu količinu druge hrane. Tako je to išlo po redu i rasporedu, od jedne do druge kuće. Pored toga, u dogovoru s drugim selima zauzeli smo zajednički stav da se hrana čuva — štedi i ni u kom slučaju da se ne smije prodavati talijanskim jedinicama, koje su često slale svoje intendante u sela da bi nabavili junadi, jagnjadi, ćurki, mlijeka i drugog. U saradnji s ostalim narodnoolobodilačkim odborima preduzeta je zajednička akcija da se spriječi odnašenje hrane na druga područja radi prodaje kako se neprijatelj s njom ne bi koristio. Potrebu ovih mjera narod je brzo shvatio.

U Jošanu i drugim selima udbinskog sreza brzo smo došli do zajedničkog zaključka da treba kontrolirati one koji iz jednog sela, odnosno kotara, prelaze

l Poslije rata mnogi su se interesirali za ovu »agenciju«. Tako me i Slava Ogrizović, publicista iz Zagreba, o njoj mnogo pitala. Rekla mi je da je za nju i za neke druge borce bilo veoma interesantno kako je nastala »Agencija Tale« koja je na početku ustanka objavljivala ohrabrujuće vijesti. Na njen zahtjev napisao sam opširniji članak koji je objavila u jednom zagrebačkom časopisu 1963. godine.

u drugo selo i zašto. To je bilo potrebno radi toga da bi se spriječilo ubacivanje neprijatelja — ustaša i četnika koji su vršili razne diverzije. U vezi s ovim narodnooslobodilački odbori su se dogovorili da svaki onaj koji ide iz sela u selo ili iz kotara u kotar mora imati propusnicu izdanu od narodnooslobodilačkog odbora s napisanim imenom i prezimenom, mjestom boravka, i datumom polaska i povratka. Ali, samo rukom ili pisaćom mašinom napisana propusnica, bila bi bez pečata nesigurna pa smo pristupili izradi pečata za narodnooslobodilačke odbore. Iako primitivno na parčetu gume, svaki je narodnooslobodilački odbor za sebe izradio pečat. Ako bi se neko našao bez propisane propusnice, narodnooslobodilački odbori su bili dužni, a to su savjesno činili, da ga uz stražarsku pratnju od jednog sela do drugog otpreme u selo iz kojeg je došao, a ako je bio sumnjiv da ga sprovedu i predaju na dalji postupak Štabu Grupe NOP odreda za Liku.

Jednog dana u jesen 1941. godine poslije bitaka s ustašama, talijanski avioni letjeli su iznad naših sela i bacali letke kojima su obavještavali narod da je Italija preuzela vlast u čitavoj Lici, da je ustaška vlast ukinuta i da se s Talijanima ne smijemo sukobljavati. Slijedećeg dana došla je iz Udbine jedna talijanska četa i tražila da se narod sakupi i sasluša njihove naloge. Sakupljeni mještani su mene bili odredili da s njima vodim razgovore. Govorio je njihov komandir čete i rekao da nam je zagarantiran mir, jer su oni pod svoju vlast uzeli čitavu Liku. Zatim je rekao da će u onim mjestima gdje su Srbi u većini, oni i Srbi obrazovati organe vlasti u općinama i srezovima, da nikoga neće mobilizirati u njihove vojne jedinice, ali da će naši ljudi biti angažirani za čuvanje mostova i drugih objekata. Energično je zahtijevao da svi oni koji su učestvovali u borbama protiv ustaša moraju da im se odmah jave i da im predadu oružje.

U odgovoru ja sam, pored ostalog, naglasio da su ustaše svima onima koji su imali ranije dozvole za oružje, oduzeli ga a zatim da su po svim kućama izvršili premetačine, tako smo svi ostali bez oružja. Rekao sam im i to, da su mnogo ljudi prilikom oduzimanja oružja ubili. Zbog toga kod nas nitko nije bio u stanju da učestvuje u borbama s ustašama jer nije imao čime već su to bili Bosanci koji su došli da nas zaštite od ustaškog pokolja. Naglasio sam, bolje rečeno lagao, da su se oni odmah, čim su iz aviona bačeni leci, vratili u Bosnu, zadovoljni i sigurni da ćemo dalje biti u miru. Morali su, rekao sam Talijanima, brzo otići u svoj kraj — u Bosnu, pošto je tamo i dalje ostala ustaška vlast. Iako smo ih u ovo duže vremena ubjeđivali, otišli su a da u tome nismo uspjeli. Čitavo to vrijeme od dolaska do odlaska talijanske čete naša »Čelik četa« bila je u zasjedi iza zidova, iznad Kasara u Jošanu, s uperenim puškama spremna za slučaj ako nas Talijani počnu maltretirati da otvori paljbu na njih.

Poslije ovog događaja nekoliko starijih ljudi iz sela predlagalo nam je da prestanemo s akcijama i borbama pa ćemo zimu prezimiti u kućama. Uvjeravali smo ih da su talijanski fašisti glavni neprijatelj i da su oni doveli ustaše, pa da zbog toga moramo neprekidno biti u pripravnosti. Preko narodnooslobodilačkih odbora dogovorno smo i dalje preduzimali energične mjere da nitko ništa ne predaje Talijanima i da narod hranu i stoku što dalje otpremi iznad sela u šumu kako ne bi pala u ruke neprijatelju. Naravno, spomenuti starci su se brzo uvjerili kakvi su u stvari talijanski fašisti.

Narodnooslobodilački odbor za okrug Krbavu

U selu Pećanima, srez Korenica, osnovan je 15. februara 1942. godine Narodnooslobodilački odbor za okrug Krbavu s Bogoljubom Rapajićem kao predsjednikom na čelu. Za tu priliku bili su sazvani delegati svih narodnooslobodiačkih odbora iz kotara Korenica i Udbina, a i s dijela područja kotara Otočac (Vrhovine, Turjanski, Crna Vlast, Babin Potok i Rudopolje). Na tome skupu izabrani su članovi Narodnooslobodilačkog odbora za okrug Krbavu samo s područja kotara Korenica i s područja Vrhovina, dok s područja kotara Udbina to nije bilo moguće uraditi jer iz ovog kotara nije bilo dovoljno delegata zato što na vrijeme nisu bili obaviješteni. Zbog toga je prilikom osnivanja Narodnooslobodilačkog odbora za okrug Krbavu zaključeno da se s područja udbinskog kotara naknadno izvrši izbor određenog broja članova za spomenuti odbor. To je i urađeno 22. februara te godine na sastanku predstavnika svih seoskih narodnooslobodilačkih odbora s područja udbinskog kotara. Tada su sakupljeni delegati izabrali mene za potpredsjednika Narodnooslobodilačkog odbora za okrug Krbavu. Istovremeno je izabran novi predsjednik Narodnooslobodilačkog odbora u Jošanu. Njemu sam predao dokumente i dužnost. Odmah iza toga otišao sam u Bunić, gdje je bilo sjedište Narodnooslobodilačkog odbora za Krbavu i preuzeo dužnost.

Osnivanje Okružnog narodnooslobodilačkog odbora za Krbavu učinjeno je zbog neophodne potrebe koordinacije rada svih narodnooslobodilačkih odbora i rješavanja sve složenijih zadataka koje su nametali rat i revolucija, zbog čega je bila nužna i organizacija nove narodne vlasti na višem stepenu. Novi odbor odmah je, pored ostalog, otpočeo rad na izradi Pravilnika o radu narodnooslobodilačkih odbora na području okruga Krbava. Na bazi dogovora s članovima Odbora Nikica Rapajić i ja, uz saradnju s predsjednikom Bogoljubom Rapajićem, brzo smo izradili spomenuti Pravilnik.

Radeći u Okružnom narodnooslobodilačkom odboru za Krbavu u Buniću, nije nam bilo baš lako jer su ga talijanski avioni i artiljerija vrlo često bombardovali i tukli. Da bi to izbjegli, jedne noći smo se premjestili u Debelo Brdo. Istovremeno smo savjetovali i narodu da se i on te noći povuče iz Bunića u neko drugo selo, jer smo i narednog dana očekivali bombardovanje.

Kako Bogoljub Rapajić toga dana i noći nije bio u Buniću, iznenadio se slijedećeg jutra kad nas je našao u Debelom Brdu, gdje smo već nastavili rad. Rekao nam je da nije trebalo da se premještamo iz Bunića. Ja sam mu na to odgovorio, da će vrlo brzo toga jutra vidjeti kako će biti bombardovan Bunić. I zaista toga dana, oko 8 sati izjutra pa do predvečer, gotovo je neprekidno trajalo bombardovanje, tako da je gotovo čitavo selo razrušeno. Ali upravo zato, što smo mi i svi mještani te noći iz Bunića izašli, nitko nije poginuo. Bogoljub nam je priznao da smo zaista imali pravo što smo se premjestili.

Nekoliko dana iza toga nastale su nove teškoće. Jake talijanske snage počele su da prodiru od Lovinca i Metka preko Udbine prema Korenici, radi probijanja našeg obruča oko Korenice, koji je držan od početka januara 1942. godine. Talijani su na pravcu nastupanja uništavali sve pred sobom. Nastradala su mnoga sela, naročito Jošan. Naš odbor morao je u zadnji čas da se brzo prebaci iz Debelog Brda preko Gorice u Frkašić. I stanovništvo iz svih okolnih sela bježalo je prema Plješivici, odnosno Kamenskom kamo se prebacio i odbor. Tu na Kamenskom, koje je još bilo pokriveno visokim snijegom,

preduzeli smo mjere da sakupimo i ohrabrimo te da smjestimo naročito starce i djecu u ono malo kuća na toj visoravni. Ali radi malog broja kuća mnogi su nekoliko dana i noći proveli na snijegu i hladnoći.

Već 29. marta 1942. godine Talijani su prodrli u Korenicu i počeli da se povlače natrag, zajedno s od ranije blokiranom posadom u ovom mjestu. Usput oni su odreda palili sva sela kroz koja su prolazili, tako da su spalili dosta sela u koreničkom i većinu u udbinskom kotaru te pobili veći broj naroda. I Korenicu su gotovo svu spalili. Ostalo je svega nekoliko nedogorjelih ili slučajno nezapaljenih kuća. Narodnoosobodilački odbor za okrug Krbavu odmah iza povlačenja Talijana stigao je u Korenicu, preduzeo mjere oko zbrinjavanja ranjenika i smještaja onih čije su kuće bile spaljene, kako bi se ratne strahote koliko-toliko ublažile.

Formiranje općinskih i Sreskog narodnooslobodilačkog odbora za Udbinu

Sredinom aprila 1942. godine održan je u Korenici sastanak svih članova Narodnooslobodilačkog odbora za okrug Krbavu. Na tome sastanku, prema primljenim direktivama, odlučeno je da se ovaj odbor rasformira i da se odmah osnuju općinski i dva sreska narodnooslobodilačka odbora na području Korenice i Udbine. Formiranje sreskih i općinskih narodnooslobodilačkih odbora jednoglasno je prihvaćeno, ali je bilo stavova da ostane i Narodnooslobodilački odbor za okrug Krbavu i da se proširi i preraste u Okružni narodnooslobodilački odbor za Liku. Tada to još nije bilo prihvaćeno, pa je poslije toga zaista bilo teškoća radi nedostatka koordinacije između sreskih i općinskih narodnooslobodilačkih odbora. Na tome skupu mene su predložili za predsjednika Sreskog narodnooslobodilačkog odbora za Udbinu. Iskreno da kažem to mi je bilo dosta neprijatno, ne radi zadataka nego radi toga da neki ne bi mislili da se namjerno namećem. Zato sam se poslije toga obratio Vladi Ćetkoviću, komandantu Grupe partizanskih odreda za Liku i sve mu to iznio. Ali, on mi je odgovorio da je to odluka Okružnog komiteta Partije, da je to veoma važna i značajna dužnost i da je moram prihvatiti.

Brzo iza toga održan je u srezu Udbina sastanak svih predstavnika seoskih narodnooslobodilačkih odbora, kao i organizacija AFZ-a i USAOH-a na kome je izabran Sreski narodnooslobodilački odbor za Udbinu. Ja sam tada bio izabran za njegovog predsjednika. Isto tako na sastancima predstavnika narodnooslobodilačkih odbora s područja općina Udbina i Podlapača izabrani su općinski narodnooslobodilački odbori za ove dvije općine, a više ih i nije bilo u udbinskom srezu.

Odmah poslije ovih izbora otpočelo se sa sređivanjem teškog stanja izazvanog talijanskim prodorom ka Korenici i natrag. Naročito je teška situacija bila u Jošanu gdje su sve kuće bile spaljene a neke čak i granatama porušene. Ipak, sreća je bila u tome, što smo još od početka ustanka ukazivali narodu da se hrana u najvećem dijelu skladišti u šumi ili u zemunicama, kako bi, ako kuća izgori, ostala. Zahvaljujući tome, sačuvane su veće količine hrane a naročito stoke. Zita i krompira ostalo je ne samo za ishranu naroda i partizana, nego i za sjetvu.

Prema Pravilniku o radu narodnooslobodilačkih odbora, koji je donio bivši Okružni narodnooslobodilački odbor za okrug Krbavu, Sreski narodnooslobodilački odbor za Udbinu usmjeravao je rad općinskih i seoskih narodnooslobo-

dilačkih odbora. Prije svega trebalo je odmah pomoći onima koji su najteže stradali. Ako su im bila pobijena sva goveda, dobrovoljno su im drugi koji su imali davali po jednu kravu radi mlijeka. Isto tako onima koji su ostali bez hrane, davane su nužne količine žita, brašna, krompira i drugog.

Po planu i programu narodnooslobodilačkih odbora organizirana je proljetna sjetva i u potpunosti završena. Zasijane su sve površine pri čemu su se sela međusobno ispomagala. Brza i međusobna pomoć došla je do punog izražaja i u gradnji bajta i baraka u kojima se moralo živjeti, umjesto pod otvorenim nebom.

Sreski narodnooslobodilački odbor za Udbinu insistirao je na formuliranju pismenih obaveza koje su trebali da izvršavaju mjesni i općinski narodnooslobodilački odbori. Tako su postavljeni zadaci koje su svi narodnooslobodilački odbori savjesno primili: utvrđen je plan sjetve po površinama i vrstama poljoprivrednih proizvoda, pripremljen je veći broj plugova koji su također bili oštećeni ili nagorjeli, planski su angažirani svi mještani sela sposobni za rad a planski je iskorištena i sva zaprežna stoka. Na taj način likvidirana je samovolja i sve se radilo prema zajedničkim programima, uz poznate parole: »Ni zrna žita okupatoru, ni pedalj neobrađene zemlje«. U toku toga rada mjesni i općinski narodnooslobodilački odbori redovno su svakog jutra slali izvještaje sreskom narodnooslobodilačkom odboru o tome kolike su površine od toga dana uzorane i zasijane u skladu s usvojenim planom. Sve je to zaista bilo veoma značajno, jer da nije tako rađeno hrane ne bi bilo ni za partizanske jedinice, ni za narod.

Sreski narodnooslobodilački odbor za Udbinu dao je sugestije svim narodnooslobodilačkim odborima da osnivaju grupe za izvršavanje određenih zadataka. Tako su formirane grupe za organiziranu gradnju bajta, zemunica, skloništa u šumama i drugog, grupe za oranje, sjetvu i žetvu, za sklanjanje hrane na sigurna mjesta, za nošenje hrane partizanskim jedinicama na položaj, zatim grupe za sakupljanje vune, lana i konoplje, te grupe koje su prele i šile. Isto tako u selima su formirane i komisije za škole, mada školskih zgrada gotovo više nije ni bilo. Na tome su, prije svih, aktivno radile učiteljice kojih je na području kotara bilo nekoliko. Djevojke i omladinci koji su završili poneki razred gimnazije radili su također na tim zadacima. Tako je gotovo redovno i svakodnevno održavana nastava s djecom pod vedrim nebom. Slova su pisana kredom ili komadićima kreča na daskama ili na pocrnjelom limu od spaljenih zgrada.

Pored ostalih obaveza omladina, naročito omladinke, bila je organizirana da prema potrebi, ako neprijatelj nastupa, prekopava ceste kako neprijateljski kamioni i tenkovi ne bi mogli lako i brzo da dođu. Isto tako omladinke i omladinci su iz više sela, naročito iz Jošana, odlazili u Liku i zajedno s omladinom iz drugih kotareva rušili i uništavali ličku željezničku prugu.

O brzom i efikasnom radu govori i primjer vodenice na Hržiću, kod Jošana, koja je radila kao neki motorni mlin. Nju su talijanski fašisti spalili prilikom prodora prema Korenici marta 1942. godine. Ponovo je brzo sagrađena, tako da je radila s ranijim kapacitetom, dok opet nije spaljena početkom 1943. godine. Narodnooslobodilački odbori, pored navedenih zadataka i akcija, organizirali su i redovno sakupljanje ušura prilikom meljave od čega su stvarane zalihe što su se koristile za ishranu partizanskih jedinica.

Ustaški pokolj u Jošanu

Prilikom povlačenja Talijana iz Korenice talijanska posada je napustila i Udbinu. Ali, umjesto nje u Udbinu je došlo oko 150 ustaša koji su preduzimali napade na okolna sela. Oko čitave Udbine izgradile su ograde od zidova i po nekoliko redova bodljikavih žica ispred tih zidova, da bi se tako osigurale od naših napada. U toku ljeta 1942. godine partizanske jedinice su dva puta napadale Udbinu, ali nisu uspjele da je zauzmu. Ustaše su se skoro svakog jutra provlačile potokom Krbava, sve do sredine Krbavskog polja, i odatle zaklonjene obalama Krbave mitraljezima i karabinima gađali svakog koga bi na polju vidjele. Tako je i nekoliko Jošanaca poginulo. Zato smo svi idući iz Jošana do Mekinjara i obrnuto išli preko donjeg dijela Krbave, između donjeg Jošana i donjeg Mekinjara ili Tolića. Jedna naša četa napala je jednom prilikom tu bandu, a jedan naš borac je poginuo, dok su se ustaše zaštićene obalama potoka povukle prema Udbini. I poslije ovoga ustaše su nastavile sa starom praksom.

Jedne mrkle noći, krajem septembra 1942. godine, oko 120 ustaša privuklo se iznad Jošana i rasporedilo u zasjede oko bajti gotovo od jednog do drugog kraja sela. U ranu zoru na znak topa s Udbine ustaše su počele da upadaju u bajte i kolju narod. To su činili odreda, a one koji su počeli da bježe gađali su iz pušaka. U selu su uglavnom tada bili samo stariji ljudi, žene i djeca, dok su se svi ostali nalazili u partizanskim odredima. Pored toga što su ubijale ustaše su odmah i palile sve što je moglo da gori: bajte, stogove sijena i drugo. Tada su zapalili i crkvu u selu. Za svega pola sata ubijeno je i poklano oko 200 stanovnika Jošana a selo ponovo spaljeno.

Narod iz susjednih sela — Mekinjara, Tolića i drugih sa zaprepaštenjem je gledao kako gori Jošan i slušao pucnjavu pušaka i mitraljeza. Te noći u Mekinjaru sam bio i ja. Dan ranije boravio sam u Podlapači gdje smo na skupu većeg broja mještana osnovali Narodnooslobodilački odbor za Podlapaču. Iz Mekinjara sam poslao kurira na konju hitno u Tolić, znajući da se tamo nalazi jedan brdski top s molbom da odmah otvori paljbu prema Jošanu. Istovremeno je i narod iz Mekinjara i okolnih sela jurnuo prema Jošanu, u pomoć Jošancima jer većih partizanskih jedinica nije bilo u blizini. Međutim, ustaše su se brzo povukle u Udbinu ostavivši iza sebe jeziv prizor. Moram reći da su nas ustaše ovom prilikom iznenadile. Smatrali smo da se neće usuditi da napuste utvrđenu Udbinu. Poslije smo razmišljali i o tome kako su ustaše saznale da u Jošanu nema partizanskih jedinica.

Veliki broj seljana (staraca, omladinki i starica) brzo je stigao u Jošan iz okolnih sela. Većina ih je sa sobom donijela zavoje za ranjene. Svima ranjenim, bilo ih je oko 20, rane su zavijene, a zatim su kolima iz susjednih sela otpremljeni u bolnicu u Frkašić. Tamo je bio jedan liječnik — Talijan, koji ih je savjesno liječio tako da su gotovo svi ostali živi. Poslije otpreme ranjenih u bolnicu odmah smo počeli da skupljamo mrtve po čitavom selu. Neki od njih su bili napola izgorjeli, tako da ih je bilo teško prepoznati. U toku noći sve smo pokopali na njivi Poljinki, jer nije bilo moguće toliki broj mrtvih sahraniti na groblju. Tako je na Poljinki nastalo novo groblje na kome je kasnije sahranjeno dosta poginulih boraca u toku rata.

Ustaško orgijanje i sijanje smrti po Jošanu bilo je strašno. Pošto su pohvatale veći broj omladinki, ustaše su ih dotjerale do stogova sijena, vezale jednu do druge, ruku za ruku, oko nekoliko stogova sijena koje su zapalile, tako

da su ove u strašnim mukama izdahnule. Pored jedne izgorjele bajte, koja se još dimila, našli smo nekoliko omladinki na razne načine ubijene: zaklanih i bajonetima po stomaku rasječenih. Jednoj, vrlo aktivnoj omladinki, ustaše su potpuno goloj vezale ruke i noge te pored nje naslagale drva i zapalile. Našli smo je jadnu pečenu. Oni koji su ostali živi, morali su se zbog spaljenih bajti prebaciti u druga sela. Veći broj ih je otišao u Visuć. I tamo su u toku jeseni ustaše izvršile sličnu akciju kao u Jošanu, u kojoj je pored većeg broja Visućana poginulo još oko četrdeset Jošanaca.

I pored teške situacije u Jošanu je ostao Narodnooslobodilački odbor i više mještana za izvršavanje određenih zadataka. Odmah je počela gradnja novih bajti. Dok one nisu dovršene, svi su živjeli pod vedrim nebom. Najprije je stavljen izgorjeli lim na dijelove zidova pojedinih kuća, da bi oni koji su ostali mogli da se sklanjaju od kiše dok se bajte ne urade. Sve je to, i pored teških nevolja, dosta brzo završeno, uz pomoć okolnih sela.

Napuštanje Udbine od strane ustaša i prelazak Sreskog NOO-a u ovo mjesto

Sreski narodnooslobodilački odbor za Udbinu prelazio je iz jednog sela u drugo, gdje bi se našla još pokoja kuća u kojoj bi se moglo raditi. Tako je na početku bio u Mekinjaru u tamošnjoj školi, dok nije i ona spaljena, zatim u Toliću, Visuću i kraće vrijeme u nekim drugim selima. U svako doba dana i noći ovaj odbor je izvršavao sve dobijene zadatke. Primjera radi, tako smo jedne večeri u Tolić dobili vijest da se vode žestoke borbe oko Rakovice, te da je odmah potrebno poslati pomoć u zaprežnim vozilima radi hitne evakuacije ranjenika u naše partizanske bolnice. Odmah smo od sela do sela poslali dva mladića — dečkića, koji su nam ranije sami došli i ponudili se kao kuriri, da o tome obavijeste sve mjesne narodnooslobodilačke odbore. Već u ranu zoru, a iz nekih mjesta još u toku noći, ka Rakovici su krenula zaprežna vozila za prijevoz ranjenika u bolnice.

Neočekivano ujutro 14. decembra 1942. godine nisu se oglasile utaške puške s Udbine. Bilo je to neobično jer su ustaše svakog dana čim svane počinjale da pucaju. Jedan naš odred, koji se nalazio u Rebiću sa zadatkom da stalno motri na ustaše u Udbini, zapazio je da ni iz jednog dimnjaka u Udbini ne izlazi dim. Radi toga je oprezno, uz spremnost za borbu, krenuo ka Udbini. Nitko iz Udbine nije opalio ni jednog metka. Tako je odred došao u Udbinu i sa čuđenjem našao je potpuno praznu. Posada i narod su je tako brzo napustili, da im je sve ostalo u kućama i oko njih. Odred nas je brzo o tome obavijestio pa smo odmah svi iz odbora otišli u Udbinu. Iako nije bilo stanovnika, kuće su bile pune razne hrane. Oko kuća vrzmala se živad (ćurke, kokoši, guske). Našla se i poneka svinja i ovca, a na ranijoj pijaci nalazilo se veliko skladište drva, od drveća koje su ustaše posjekle oko Udbine da bi imale svuda naokolo dobar pregled. Ipak u Udbini smo našli dvije ili tri starije žene **koje** su se sakrile da ih ustaše na silu ne otjeraju. One su nam ispričale kako **je** to bilo. Upravo uvečer dok se u nekim kućama još večeralo ustaše su iznenada izdale naređenje da svi odmah moraju iz kuća izaći i skupiti se na određenom mjestu. Zatim su izdali naređenje i svi su pod njihovom komandom, **zajedno** s njima, morali otići iz Udbine.

Sreski narodnooslobodilački odbor za Udbinu, koji se odmah premjestio u Udbinu, odmah je preduzeo da se sva hrana sakupi i otpremi na sigurna

mjesta u zemunice, da se pokupe sva kola i drugi predmeti te vrate u sela iz kojih su bili opljačkani, da se sakupi sva odjeća, obuća i kućni materijal koji je, također, dobrim dijelom bio opljačkan u pojedinim selima te da se preko narodnooslobodilačkih odbora jedan dio sakupljenog materijala podijeli onima po okolnim selima koji su bili opljačkani, a materijal potreban partizanskim jedinicama da se preda njihovim intendanturama. Nekoliko dana poslije našeg prelaska u Udbinu počelo je skoro svakodnevno bombardovanje Udbine iz aviona. Kako je tim bombardovanjem bilo oštećeno dosta zgrada, to smo, na prijedlog mjesnih narodnooslobodilačkih odbora, odobravali da se s tih razrušenih kuća uzimaju razni dijelovi — vrata, prozori i drugi materijal za gradnju bajta u okolnim selima koja su bila sa zemljom sravnjena.

Nešto poslije prelaska Sreskog narodnooslobodilačkog odbora u Udbinu je stigao i Okružni komitet KPH za Liku. Od njega sam dobio poziv da 15. januara 1943. godine dođem na sastanak predstavnika svih sreskih narodnooslobodilačkih odbora i komandi područja s oslobođene teritorije koji će biti održan u Bihaću, a koji su organizirali AVNOJ i Vrhovni štab. Na sastanku su svi predstavnici podnosili izvještaje o radu narodnooslobodilačkih odbora i o problemima na koje su nailazili u svom radu. Tako sam i ja govorio o radu Sreskog NOO-a za Udbinu i seoskih narodnooslobodilačkih odbora, naročito 0 sjetvi, žetvi, gradnji bajti, pomoći ranjenicima i partizanskim jedinicama i drugo. Sastankom, na kome je prisustvovalo oko 60 predstavnika sreskih NOO-a 1 12 komandi područja, predsjedavao je Moša Pijade, dok je sastanak otvorio Mile Peruničić, a referat o ekonomskim pitanjima i problemima održao je Ivan Milutinović.

Rad NOO-a u toku i poslije četvrte neprijateljske ofanzive

Nekoliko dana poslije moga povratka iz Bihaća nastale su nove nevolje. Upravo jednog ranog jutra dojurio je u Udbinu kurir Narodnooslobodilačkog odbora u Komiću, s izvještajem da su velike neprijateljske snage u toku noći izbile u neposrednu blizinu Komića i susjednih sela. Prema njegovim informacijama već po njegovom izlasku iz sela, Komić su okupirali Talijani, s tim da među njima ima ustaša, domobrana i četnika. Narod se brzo sklanjao povlačeći se u šume. Tako su pred Sreski narodnooslobodilački odbor za Udbinu iznenada iskrsli teški i komplikovani problemi, koje je trebalo najhitnije rješavati. Bio je to početak poznate četvrte neprijateljske ofanzive. Situacija je za nas bila utoliko teža što se momentalno u blizini Udbine, osim na Pločanskom klancu, nije nalazila ni jedna naša veća operativna jedinica koja bi zadržala Talijane dok se narod evakuira u šume. U nastaloj situaciji odmah smo izradili plan evakuacije sela i odredili mjesta u šumama gdje je trebalo da se pojedino selo evakuira, zatim smo organizirali pomoć u evakuaciji onima koji su sami za to bili nemoćni (stari, bolesni i drugi), kao i ishranu u šumama onog dijela stanovništva koje nije imalo hrane, uz odvajanje dijela hrane za partizanske jedinice. U isto vrijeme pristupili smo hitnoj evakuaciji Udbine. Preko mjesnih narodnooslobodilačkih odbora pozvali smo ljude koji su mogli da dođu sa zaprežnim kolima. Vrlo brzo, u roku od nekoliko sati poslije naše poruke mjesnim narodnooslobodilačkim odborima, počela su stizati kola i omladinske radne brigade za evakuaciju. U toku noći već je na prihvatne punktove u šumi izvučeno **svG žito, i brašno (oko** 7 **vagona), zatim veće količine krumpira,.**

suhog mesa i ostale hrane. Tako je u roku od 24 sata bilo evakuirano sve ono što je bilo prioritetno, a zatim se nastavilo s izvlačenjem i ostalog materijala. Evakuacija nije išla lako, jer su se neprijateljski avioni bili žestoko okomili na nas. Ipak, sve je na vrijeme uspješno evakuirano, tako da neprijatelju nije ostalo gotovo ništa u Udbini što bi mu bilo od koristi.

Veliki broj naroda povukao se ispred neprijatelja, koji je nastupao s više strana, u Plješevicu iznad Jošana i prema Kamenskom. Snijeg je bio visok a temperature veoma niske. Zahvaljujući tome što su neki narodnooslobodilački odbori u planini bili sagradili kolibe, barake i bajte za slučaj potrebe, dio starijeg stanovništva i djece imao je gdje da se skloni, dok je većina mladih dane i noći provodila na snijegu bez krova nad glavom. Pored toga u te kolibe, bajte i barake, od ranije je bilo smješteno ono što je bilo najpotrebnije za život kada dođe do povlačenja u šume.

Svi narodnooslobodilački odbori su i u šumama intenzivno radili kao i u selima. Dogovoreno i organizirano skupljana je hrana od onih koji su imali radi ishrane partizanskih jedinica i onih koji je nisu imali. Isto tako, prema rasporedu i spiskovima narodnooslobodilačkih odbora, klana je i stoka a u sagrađenoj pekari pečen je kruh za potrebe naših jedinica. Duge kolone omladine i žena redovno su, svakog dana, odnosile hranu borcima na položaj. Održavani su sastanci odbora, partijski, omladinski, skojevski i drugi. Sreski narodnooslobodilački odbor za Udbinu bio je u stalnoj vezi sa seoskim narodnooslobodilačkim odborima, od kojih je redovno primao izvještaje, kao i s vojnim štabovima. Kasnije kada se neprijateljski obruč sve više stezao oko nas, zahvaljujući dobroj vezi, organizaciji i disciplini, bili smo u mogućnosti da sa stanovništvom manevrišemo kao s vojnim jedinicama, što je ljudske žrtve svelo na minimum. Ni jednog časa kod stanovništva nije se javila panika niti nevjerica u ishod bitke.

Konačno, nakon teških dana provedenih u šumama u obruču neprijatelja naše partizanske snage izvojevale su pobjedu, a zatim je ubrzo bila oslobođena čitava Lika, osim Gospića. Nama su se tada nametnuli novi teški zadaci koje smo morali izvršavati. Neprijatelj je u prolazu kroz naš i korenički kotar uništio sve do čega je stigao. Izgorjelo je sve što je moglo gorjeti zbog čega su ponovno i brzo morale da se grade bajte. Istovremeno se morala organizirati sjetva. Pribor za rad, oranje i sjetvu, ukoliko nije bio sklonjen na sigurna mjesta, bio je također uništen a stogovi sijena i slame za ishranu konja i druge stoke spaljeni. Djeca su tokom oranja i sjetve masovno odlazila u šumu i tamo čupala zaostalu travi i mlade stabiljke te donosila narodnooslobodilačkim odborima za ishranu konja prilikom oranja.

Pored svega toga u svim selima pojavila se velika epidemija pjegavog tifusa. Tako je nastao veoma težak, gotovo nemoguć zadatak da se bolesnici smjeste pod bilo kakav krov i spriječi širenje epidemije koja je počela da kosi izgladnjeli i iznemogli narod. Odmah su održana partijska savjetovanja s narodnooslobodilačkim odborima, omladinskim organizacijama, organizacijama AFŽ-a, kao i sa svim stanovnicima u selima. Pri narodnooslobodilačkim odborima formirane su zdravstvene komisije sa zadatkom da rade na sprečavanju širenja epidemije. Ja sam kao predsjednik Sreskog narodnooslobodilačkog odbora za Udbinu, s predstavnicima općinskih i mjesnih narodnooslobodilačkih odbora održao sastanak na kome smo odlučili da se na najbrži način u svakom selu obnovi neka od većih kuća i da se u nju smještaju bolesnici, da se u svakome

selu organiziraju barem dvije ekipe koje će ići od kuće do kuće i pomoću partizanske buradi vršiti dezinfekciju posteljine, odjeće i drugog, da se odmah za čitav srez na jednom ili dva mjesta izrade krečane kako bi se krečom po selima dezinficirale zidine, kuće i bajte, kao i teren oko kuća i bajta i da se na svakom bunaru i cisterni iz koje je svaki svojom kantom vadio vodu postavi jedna kanta na dobro očišćenom i dezinficiranom užetu, pa da se samo tim kantama vadi voda i prelijeva u kante, fučije i drugo u čemu je nošena voda kako bi se spriječilo prenošenje tifusa.

Svi ovi zaključci izvršeni su u roku od desetak dana i to vrlo savjesno. Popaljena sela izgledala su izdaleka kao obnovljena bijeleći se od kreča. Naročito valja istaći da su brzo sagrađene kuće koje su služile kao karantin za smještaj tifusara. Ni jedan od njih nije se protivio tome da ga tamo odnesu, a mislili smo da će i toga biti. Veliki se broj omladinki prijavio za njegu bolesnika pa makar iz spomenutih zgrada žive ne izašle, kako su mnoge izjavile. Sve što se unosilo u te zgrade — posteljina, odjeća i drugo, moralo je biti dezinficirano o čemu je izdavao potvrdu mjesni narodnooslobodilački odbor. Omladinke i žene koje su im donosile hranu nisu mogle ulaziti među bolesnike već su je predavale omladinkama-bolničarkama, s tim što su morale dezinficirati ruke na taj način što su ih umakale u bačvice ili kačice u kojima je bila dezinfekciona tečnost. Najzad svaki bolesnik koji je poslije ozdravljenja odlazio kući, nosio je svoju odjeću i drugu posteljinu dezinficiranu. Zahvaljujući striktnom sprovođenju tih i drugih mjera, u udbinskom srezu je od pjegavca umrlo samo oko 120 stanovnika. Na žalost u lapačkom srezu umrlo ih je oko 700, a u koreničkom oko 1.100. Posebno želim još da napomenem, da je svaki mjesni narodnooslobodilački odbor na području sreza Udbina svakog dana dostavljao izvještaj Sreskom narodnooslobodilačkom odboru o tome koliko je oboljelih, koliko umrlih i koliko ozdravljenih. Ja sam u odboru o tome vodio evidenciju, pa čak pravio i grafikon o brojnom porastu ili opadanju oboljelih, ozdravjelih i umrlih.

Kada je konačno likvidirana epidemija tifusa, završena planirana sjetva i sagrađena najpotrebnija skloništa — bajte, nastavili smo da se bavimo i drugim pitanjima. U svim selima ponovno smo otvorili škole. Zaista je bilo pravo zadovoljstvo gledati s koliko volje i ozbiljnosti, gotovo bez ikakvih sredstava, najčešće pod vedrim nebom, učiteljice i nešto učitelja izvode nastavu s djecom.

U maju 1943. godine svi sreski narodnooslobodilački odbori iz Like dobili su od Predsjedništva ZAVNOH-a poziv da pošalju predstavnika na sastanak koji je održan u jednoj kući u Podlapači. Sastanku su prisustvovali i dr Pavle Gregorić, Jakov Blažević i još nekoliko drugih članova ZAVNOH-a. Podnijeli smo izvještaje o radu, posebno o teškoćama koje su nastajale i kako su rješavane, naročito u toku sjetve koja je bila vrlo teška zbog nedostatka plugova i drugog. Ja sam to posebno naglasio i rekao da smo ipak uspjeli zasijati gotovo svu Krbavu. Na kraju je govorio Pavle Gregorić koji je, prema sjećanju pored ostalog, rekao da je područje udbinskog kotara najviše stradalo u čitavoj Hrvatskoj jer je u više navrata paljeno i uništavano, tako da kuća gotovo i nema. Velikih teškoća je bilo i u obavljanju sjetve ovog proljeća zbog nedostatka alata i sjemena a posebno radne snage zbog epidemije tifusa, ali gledajući ova polja koja su sva obrađena i bijele zidove, ova maksimalno zasijana Krbava je zaista cvatući vrtić, zaključio je dr Pavle Gregorić.

Rade Ratković

Nastanak, organizacija i djelovanje vojnih vlasti u srezu Korenica za vrijeme narodnooslobodilačke borbe

1. Začeci vojne vlasti u ustanku

Prvog septembra 1941. godine u Krbavici je obrazovan Stab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu. Ovaj štab je pored sreza Korenice imao pod svojom nadležnosti i sela općine Vrhovine jugoistočno od željezničke pruge, otuda mu i takav naziv. Ovaj štab osniva gerilske odrede u svim ustaničkim selima. Tu su bila sela nastanjena srpskim življem na koje se sručio ustaški teror. Već u ustanku srez Korenica s okolinom je imao 22 seoska gerilska odreda i 2 gerilska voda. Obrazovanjem Štaba gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu te formiranjem gerilskih odreda, odnosno vodova po selima, može se reći da u srezu Korenica nastaju i prvi organi vojnih vlasti. Zapravo, odredi i vodovi po selima vršili su funkciju vojnih vlasti a do izbora NOO-a i funkciju civilne vlasti. Za veliku većinu seoskih odreda može se reći da su vršili isključivo tu funkciju.

Koje su zadatke izvršavali gerilski odredi i vodovi najbolje se, pored ostalog, vidi iz Naredbe broj 1 Štaba gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu od 2. septembra 1941. godine kojom se zahtijeva poduzimanje strogih mjera protiv onih koji nasilno oduzimaju i samovoljno prisvajaju tuđu imovinu, pa se u vezi s tim kaže »da svi komandiri strogo vode računa o kretanju svojih mještana, kako u selu tako i van njega, i da budno prate svačiji rad. U slučaju da primijete da je ma gdje izvršeno nasilno oduzimanje ili samovoljno prisvajanje bilo kakvih stvari, potrebno je te stvari oduzeti i spremiti na sigurno mjesto i o tome najhitnije obavijestiti ovaj štab, a krivce izvesti pred narodni sud koji će im po zasluzi suditi.« Na kraju naredbe stoji: »Potrebno je u svakoj prilici naročito naglasiti da će se ubuduće svaki prekršitelj u ovom smislu najstrože kazniti, a ovu naredbu pročitati na skupu cijelom selu.«[1]

Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu 16. septembra 1941. godine izdaje i Naredbu br. 2 u kojoj, pored ostalog, tretira pitanje zabrane prodaje namirnica okupatoru i suzbijanja neprijateljske špijunaže. »Mi moramo«, pisalo je u naredbi, »strogo voditi računa da svaka stvar koja se njemu proda produžuje našu oslobodilačku borbu i korisno služi našem neprijatelju. Taj naš neprijatelj neće škrtariti novcem jer je u mogućnosti da ga pravi na vagone, ne vodeći računa o njegovoj vrijednosti... Isto tako je potrebno suzbijati špijunažu jer će neprijatelj pokušati na sve moguće načine da dokuči naše tajne.« U istoj naredbi dato je uputstvo kako treba postupiti ako se neprijatelj interesira za podatke koje treba čuvati u tajnosti. »Sve su ovo veoma važne stvari u našoj borbi«, kaže se na kraju naredbe, »pa svaki onaj koji se ne bude pridržavao ovih uputstava smatrat će se narodnom izdajicom«, a poslovica kaže, »oprošteno je svima samo ne izdajicama.«[2]

1 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda (dalje Zbornik), tom V, knj. 1, Vojnoistorijski institut JNA, Beograd, dok. 17.

2 Zbornik, V — 1, dok. 27.

Isto dana Štab gerilskih odreda izdao je i uputstvo (objašnjenje) gerilskim odredima o stvaranju odbora za narodnu ishranu čiji je zadatak bio stvaranje rezervi hrane putem prikupljanja žita, brašna, pasulja, krompira, masti, pekmeza, suhog voća, suhe slanine, mesa i ostalih nepokvarljivih artikala. Pored toga ukazano je i na potrebu prikupljanja vune, sukna, čarapa, domaćeg platna i drugog.[3]

Spomenuti štab izdao je 17. septembra 1941. godine i naređenje (uputstvo) o sprovođenju Naredbe broj 2, u kojem se govori uopće o trgovini, o sprečavanju šverca i bogaćenju pojedinaca. Dozvoljava se razmjena dobara među selima, ali se s time moraju saglasiti komandiri sela. Dalje se kaže da će dotični štab u najskorije vrijeme izdati uputstvo o razmjeni dobara. Posebna pažnja skrenuta je na to da se stoka ne prodaje mesarima, jer će se neprijatelj pokušati preko njih snabdijevati. U toj naredbi je zauzet i jasan stav u odnosu na špekulante kao narodne gulikože i izdajice pa je za svakoga takvog i najstroža kazna preblaga.[4]

Treba znati da su ove mjere bile vrlo nepopularne i da nije bilo lako spriječiti seljaka da proda glavu blaga za koju je mogao kupiti: petroleja, soli, šećera, šibice i drugog, više nego ikada ranije. Tko ga je u tome sprečavao? Njegov komšija, kum ili rođak. Talijani su spriječeni u snabdijevanju živežnim namirnicama i drugom robom, tako je za naše potrebe sačuvan stočni fond. Spomenutim sprečavanjem trgovine s njima postignut je još jedan cilj. Naime, spriječeni su kontakti s Talijanima, koji su baš tada svojom propagandom i obećanjima željeli pridobiti uza se srpski živalj. Zahvaljujući ovome kao i pravilnom političkom radu partijske organizacije, srez Korenica je dao najmanje četnika ili bolje rečeno nije ih ni bilo u usporedbi s nekim drugim srezovima u Lici.

Štab gerilskih odreda za Korenicu i okolinu, kao jedinstvena vojna institucija, odigrao je vrlo važnu ulogu u svom tromjesečnom postojanju. Ta njegova uloga osjećala se u svakom selu gdje je djelovao preko gerilskih odreda. On je 30. novembra 1941. u Krbavici sazvao konferenciju predstavnika svih vojnih jedinica sreza, na kojoj je donijeta odluka da se od postojećih jedinica formira bataljon »Ognjen Priča«. Time je ujedno prestao s radom Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu.

Pošto je u oktobru 1941. godine obrazovan Štab Grupe narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Liku (u daljnjem tekstu Štab grupe), pod čiju su komandu potpale sve partizanske snage u Lici, on je 10. novembra 1941. naredio potčinjenim jedinicama da u svim selima oslobođene Like osnuju seoske straže.[5] Krajem te godine ove su straže direktivom CK KPH od 6. decembra potčinjene narodnooslobodilačkim odborima kao organima nove revolucionarne vlasti.[6] Krajem 1941. godine u koreničkom srezu postojao je još sasvim neoformljen Partizanski bataljon »Ognjen Priča«, dok su u oslobođenim selima funkcionirali narodnooslobodilački odbori (NOO) i seoske straže.

Krajem marta 1942. godine poslije tromjesečnih borbi i blokade Korenica je oslobođena, mjesec dana kasnije Prijeboj i Plitvice, Čanak u augustu, a Ličko Petrovo Selo početkom novembra te godine. Time je čitav koreničkí srez bio

3 Isto, dok. 28.

4 Zbornik, V — 30, dok. 7.

5 Zbornik, V — 30, dok. 30.

6 Zbornik, V — 2, dok. 42.

oslobođen i živio u slobodi sve do četvrte neprijateljske ofanzive koja je počela **20.** januara **1943.** U tom vremenu Korenica je s okolinom postala glavni centar narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj. Tu se jedno vrijeme nalazio CK KPH, Glavni štab Hrvatske i Oficirska škola, zatim Štab 1. operativne zone Hrvatske, Štab Grupe NOP odreda za Liku, Štab **2.** ličkog NOP odreda, bolnice i drugo. Sve ove ustanove, štabove i jedinice trebalo je hraniti i snabdijevati raznim materijalnim sredstvima a to je zahtijevalo velika naprezanja stanovništva ovog sreza. Situacija je bila otežana i time što je plitvička općina bila potpuno opljačkana za vrijeme iseljenja od strane ustaša u ljeto 1941. godine, a sela uz komunikaciju Korenica—Udbina spaljena i opuštošena prilikom povlačenja Talijana iz Korenice.

Odmah po oslobođenju u Korenici je formirana komanda mjesta. Ovo je, vjerovatno, i prva komanda mjesta u Hrvatskoj. Prvi komandant mjesta bio je Ilija Orlić Brato. Ova komanda vršila je garnizonske poslove u samoj Korenici i nije imala ulogu koju će kasnije imati komanda mjesta. Međutim, ni ta uloga koju je vršila nije bila mala kada se ima u vidu veličina garnizona u Korenici.

2. Obrazovanje organa vojnih vlasti i njihov rad do maja 1944. godine

Pozadinske vojne vlasti u Hrvatskoj, pa i u Lici, počele su se stvarati na osnovu Naredbe vrhovnog komandanta NOP i DVJ, Josipa Broza Tita o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti izdane u septembru 1942.[7] godine. To je bilo u vrijeme kada je u zapadnim dijelovima naše zemlje bila stvorena velika oslobođena teritorija u koju je bio uključen i oslobođeni dio Like pa i Korenica. Dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe zahtijevao je političko i organizaciono učvršćenje i svih drugih oslobođenih teritorija kako bi što bolje mogle služiti frontu. To se, pored ostalog, trebalo postići daljim razvijanjem narodne vlasti oličene u narodnooslobodilačkim odborima i stvaranjem i učvršćivanjem pozadinskih vojnih vlasti — komandi područja i njihovih izvršnih organa — komandi mjesta, partizanskih i seoskih straža.

Prema naredbi Vrhovnog komandanta komande područja obrazuju se na teritoriji jednog partizanskog odreda i mogu da obuhvataju jedan ili više srezova što određuju glavni štabovi ili operativni štabovi grupa, odreda ili zona. Komande mjesta trebalo je da se postave samo u većim mjestima ili važnim čvorovima, a partizanske i seoske straže, kao izvršni organi komandi mjesta, na važnijim tačkama, raskršćima i selima. Zadaci komande područja bili su mobilizacija ljudstva za partizanske jedinice, staranje o ishrani, snabdijevanju i smještaju operativnih jedinica, obrazovanje vojnih radionica, skladišta, sanitetskih ustanova, uspostavljanja i reguliranja saobraćaja, staranje o radu i bezbjednosti na teritoriji, borba protiv špijunaže, vršenje vojne sudske vlasti, organizacija obavještajne službe, saradnja s NOO-ima i drugo. Ove zadatke imale su i komande mjesta kao izvršni organi komandi područja s tim što su još imale da kontroliraju kretanje građana i vojnika u pozadini, da vrše hapšenja i izvršavaju presude vojnih sudova i izdaju legitimacije i objave za kretanje. Kao izvršni organi komandi mjesta i štabova partizanskih odreda, partizanske straže su bile dužne da vrše sve poslove koji se odnose na mobilizaciju boraca, da obilaze povjereni rejon i održavaju na njemu red i poredak,

7 Zbornik, II — 4, dok. 5.

Pored poginulog druga.

kontroliraju neprijateljske elemente, da reguliraju i kontroliraju saobraćaj, zatim da se brinu o zaštiti i bezbjednosti stanovništva, organiziraju obavještajnu službu i službu veze, staraju se o čuvanju svih stvari, objekata i lica koja su im povjerena i drugo.

U Lici poslije rasformiranja 1, 2. i 3. ličkog partizanskog odreda i stvaranja tri brigade nametnula se, kao i u drugim oslobođenim područjima zemlje, potreba za stvaranjem pozadinskih vojnoteritorijalnih organa radi organizacije oslobođene teritorije. Polazeći od naredbe Vrhovnog komandanta i potreba daljeg razvoja oružane borbe, Štab 1. operativne zone obrazovao je 1. oktobra 1942. godine za oslobođenu teritoriju Like Komandu ličkog područja, kao najviši organ pozadinske vojne vlasti u Lici. Njeno prvo sjedište bio je Šalamunić gdje je ostala do potkraj decembra kada se seli na Udbinu. Za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive seli se u Dnopolje, zatim u Frkašić, a poslije ofanzive u Podlapaču gdje je i rasformirana koncem marta 1943. Poslije formiranja pod ovu komandu stavljene su sve preostale jedinice i razni dijelovi rasformiranih ličkih odreda i Štaba grupe, bolnice, ambulante, radionice i drugo. Pored toga ona je pristupila formiranju područnih bataljona i četa pa su tako formirani Gospićki, Gračački, Lapački i Korenički područni bataljon i Udbinska četa s perspektivom prerastanja u bataljon. No, ubrzo se uvidjelo da je to prevelik zadatak za ovu komandu, a to nije bilo ni u duhu naredbe Vrhovnog štaba o vojnim vlastima, i već koncem oktobra 1942. prema naredbi Štaba 1. opera-

tivne zone Hrvatske od ovih jedinica formiran je Lički NOP odred koji je neposredno potčinjen Štabu 1. operativne zone.

Prvi komandant Komande ličkog područja bio je Dane Korać, njegov zamjenik Stevo Cvjetićanin, pomoćnik Đuro Stanković, načelnik komande Nikola Divjak, šef sekcije za mobilizaciju Ilija Orlić, šef sekcije za vezu i transport Bude Bogdanović, obavještajni oficir Jure Naglić, dok su se u političkom odjeljenju nalazili politički radnici: Ante Rukavina, Dušan Egić i Jovo Grubišić.

U vrijeme formiranja Komande ličkog područja već je postojala Komanda mjesta Korenica koju je trebalo kadrovski ojačati i osposobiti za nove zadatke. Osim ove komande na teritoriji sreza Korenice početkom oktobra formirane su i komande mjesta Bunić i Plitvički Ljeskovac a po oslobođenju Ličkog Petrovog Sela, početkom novembra 1942. godine, i komanda ovog mjesta. Komanda mjesta Bunić rasformirana je poslije četvrte neprijateljske ofanzive, tj. u proljeće 1943. godine, a nešto kasnije i Komanda mjesta Ličko Petrovo Selo, dok su ostale dvije postojale do konca rata. Formiranju posebnih partizanskih straža na teritoriju sreza Korenica nije se prišlo jer za to nije bilo potrebe budući su postojeće partizanske straže kod komandi mjesta i drugih institucija, kao i kod bolnica i punktova prekrile cijelu teritoriju sreza i one su vršile dužnosti koje su bile predviđene naredbom Vrhovnog štaba. Jedino je preostalo da komande mjesta odrede koje dužnosti će vršiti pojedine partizanske straže.

Poslije četvrte neprijateljske ofanzive, kada je oslobođena čitava Lika osim Gospića, uvidjelo se da je malo jedna komanda područja za Liku i zbog toga su naredbom Glavnog štaba Hrvatske od 31. marta 1943. godine umjesto jednog obrazovana dva — 1. i 2. ličko područje. Komanda 1. ličkog područja obrazovana je u Gornjem Babinom Potoku, odakle se premješta u Donji Babin Potok, zatim u Crnu Vlast, Podum i ponovno u Crnu Vlast i Gornji Babin Potok da bi početkom aprila 1944. došla u Korenicu. Nakon toga na teritoriji sreza Korenice ostala je do konca rata mijenjajući vrlo često mjesto boravka.

Prvi komandant 1. ličkog područja bio je Dušan Egić, a 2. ličkog područja Bude Ratković. Prvo ličko područje obuhvatalo je srezove: Korenica, Otočac, Perušić i Gospić, a 2. ličko područje srezove: Udbina, Gračac i Donji Lapac.[8]

Komande 1. i 2. ličkog područja bile su vezane za Odsjek za vojne vlasti u pozadini Glavnog štaba Hrvatske. Međutim, poslije formiranja 11. korpusa stavljene su pod komandu Komande vojne oblasti 11. korpusa kao njeni izvršni organi. Odlukom Glavnog štaba Hrvatske u toku marta 1944. godine umjesto dotadašnjih pomoćnika komandanata područja i komandi mjesta uvedeni su politički komesari. Za komande mjesta najprije je bilo predviđeno da to budu politički delegati ali se od toga ubrzo odustalo. Za političkog komesara 1. ličkog područja postavljen je Ilija Uzelac Iljuš. U tom vremenu u komandama područja ukinuti su politički odsjeci, a političkim komesarima data je mogućnost da po potrebi mogu imati pomoćnike. Zamjenik komandanta vodio je mobilizacijske i opće poslove umjesto ranije materijalnih poslova koje je preuzeo referent za ekonomske poslove. U komandama mjesta pomoćnik je odsad pomagao u poslovima komandantu i u njegovoj odsutnosti ga zamjenjivao. Poslove koje je do tada vršio zamjenik komandanta, a to su materijalni, preuzima ekonom komande mjesta.

Poslije svih izvršenih promjena Komanda 1. ličkog područja u martu 1944. godine imala je tehnički odsjek koji je imao 3 sekcije: tehničku, za vezu i

6 Brinjski srez potpadao je tada pod komandu primorsko-goranskog područja.

građevinsku. Tehnička sekcija rukovodila je radionicama: kovačkim, stolarsko-kolarskim, limarskim, za popravak oružja i za pravljenje češljeva, u kojima je bilo zaposleno ukupno 45 radnika. Sve ove radionice nalazile su se na teritoriji sreza Korenica.

Građevinska sekcija rukovodila je građevinskim radovima i popravkama putova, kao i pilanom u Plitvičkom Ljeskovcu, čiji je kapacitet bio 1.200 dasaka za 24 sata. Upošljavala je 20 radnika. Ova sekcija imala je i tesarski (cimermanski) vod u kojem je bilo 30 radnika koji su radili na izgradnji zemunica, skladišta i drugo.

Sekcija za vezu imala je četu za vezu od 76 vezista. Četa je podizala i održavala stalne i privremene telefonske linije. Sekcija je rukovodila s 8 pošta i 12 telefonskih centrala, u kojima su radile 72 drugarice i druga. Za održavanje telefonskih centrala i telefona imala je pokretnu mehaničku radionicu s tri stručnjaka.

Sanitetski odsjek je u stručnom pogledu kontrolirao rad i pružao pomoć bolnicama, vodio računa o higijeni u jedinicama i učestvovao u komisiji koja je ocjenjivala sposobnost mobiliziranih boraca.

Komanda područja imala je zatim vojnog isljednika i po potrebi vojni sud koji se imenovao za svaki slučaj posebno a sačinjavali su ga politički komesar područja, jedan od komandanata mjesta i jedan borac. Organizator obavještajne službe na teritoriju područja bio je obavještajni referent. Pod komandom područja bilo je ukupno 7 komandi mjesta: Korenica, Vrhovine, Otočac, Perušić, Kosinj, Brinje[9] i Plitvički Ljeskovac. Svaka komanda mjesta imala je četu partizanske straže, dok je pri komandi područja, pored čete za vezu, postojala četa za specijalne zadatke. Ukupno brojno stanje jedinica i ustanova Komande 1. ličkog područja 12. marta 1944. godine iznosilo je 886 boraca i rukovodilaca.

Zahvaljujući dobroj organiziranosti, odgovornim i sposobnim kadrovima Komanda 1. ličkog područja, koja se nalazila najduže na području koreničkog sreza pa je otud o njoj i najviše riječi, uspješno je obavljala sve poslove što su spadali u njenu nadležnost, kao što su: mobilizacija novih boraca, ishrana jedinica, liječenje ranjenika i drugo. Što se tiče mobilizacije novih boraca treba reći da je u koreničkom srezu do kraja 1942. godine skoro svatko, tko je bio za vojsku sposoban, već se nalazio u partizanskim jedinicama. Bilo je pojedinačnih slučajeva da su NOO-i ili antifašističke organizacije, u prvom redu omladinska, tražili da se pojedinac pozove u vojsku. Naređenje za to mogla je izdati samo komanda područja. Mobilizirani su pozivani pred mobilizacijsku komisiju gdje je vršen i ljekarski pregled. Ocjena nesposobnosti mogla se utvrditi samo ako je netko imao fizičke nedostatke. Međutim, ako je netko na primjer tvrdio da ima epilepsiju, ili da boluje od neke unutarnje bolesti, komisija je bila nemoćna jer ga nije mogla podvrći specijalističkom pregledu. Takvih je bilo malo, ali ih je ipak bilo u svakom selu. Oni su ostali »bolesni« do kraja rata i o njima je omladina pjevala podrugljive pjesme.

Kako su u srezu Korenica vrlo rano iscrpljene rezerve ljudstva za popunu jedinica, to se pribjeglo formiranju ženskih omladinskih četa, iako je i prije

9 Sredinom aprila 1944. Glavni štab Hrvatske je Komandu mjesta Brinje ponovo privremeno pripojio Komandi goranskog područja, dok se Komanda mjesta Karlobag tada nalazila pod Komandom primorskog područja. Još u novembru 1943. godine bila je rasformirana Komanda mjesta Ličko Petrovo Selo a njena teritorija pripojena je Komandi mjesta Korenica. U decembru te godine iz 1. ličkog područja izuzeta je Komanda mjesta Medak 1 stavljena pod Komandu 2. ličkog područja.

toga u ličkim jedinicama bilo dosta žena. Prva ženska četa formirana je 25. augusta 1942. u Trnavcu. U ovu četu primljeno je 125 drugarica. Nakon završene obuke, koja je trajala nešto više od mjesec dana, četa je raspoređena u 2. brigadu. Nakon toga formirana je 2. ženska omladinska četa u kojoj je bilo oko 200 drugarica. Ona je imala i dužu obuku od prve i to u trajanju od oko 2 mjeseca. Po završetku obuke omladinke su raspoređene u jedinice 6. ličke divizije. Obje čete formirane su od drugarica koje su se dobrovoljno javile a među njima je dobar dio bio s teritorije sreza Korenica.

Već u proljeće 1942. godine imali smo pojavu da su u partizane željeli stupiti i dječaci od 14 do 16 godina. Oni u načelu nisu primani u jedinice, već su vraćani kućama ili su upućivani NOO-ima ako nisu imali nikoga od rodbine. Bilo je i iznimki te su pojedinci zadržani pa su u jedinicama najčešće bili kuriri pri štabovima bataljona i višim štabovima. Ponekad operativne jedinice popunjavane su i na taj način što je po naređenju viših štabova dio ljudstva iz četa partizanske straže upućivan u operativne i specijalne jedinice na raspored. Tako je u ljeto 1943. godine partizanskim stražarima popunjen novoformirani bataljon protiv pete kolone (PPK). U januaru 1944. godine, pored toga što je brojno smanjila partizanske straže, Komanda 1. ličkog područja rasformirala je i dvije čete (7. i 8) partizanske straže a njihovo ljudstvo uputila Operativnom štabu za Liku na raspored. Koncem 1943. i početkom 1944. godine počelo se s mobilizacijom starijih godišta radi formiranja radnih jedinica koje su angažirane za popravak puteva i druge radove. Ovo je imalo povremen i privremen karakter.

Iako su prema uputstvu Vrhovnog štaba za snabdijevanje i ishranu jedinica, pored ratnog plijena, postojale četiri mogućnosti: snabdijevanje od stanovništva na dobrovoljnoj bazi, konsfiskacija od narodnih neprijatelja, kupovina za gotov novac i rekvizicija od bogatih seljaka, u srezu Korenica primjenjivan je isključivo prvi slučaj tj. snabdijevanje na dobrovoljnoj bazi. Neprijatelja od kojeg se mogla vršiti rekvizicija nije bilo, kao ni gotovog novca za kupovinu. Seljaci su stvarno davali, kako se kaže i šakom i kapom. Domaćinstva ratnog odbornika u Šalamuniću Save Njegovana Savacana, Trivuna i Stevana Vranića, braće Vuje i Mile Ratković, Mile Opsenice Krapića znala su odjednom dati i po 40 kvarata žita (oko 10 mtc). Na isti način seljaci su davali svoj prilog u stoci, mlijeku, povrću i niko za to nije primio nikakvu naknadu niti u ratu niti kasnije.

Srez Korenica bio je nekad manje a nekad više angažiran na ishrani operativnih jedinica. Jedan predah je u tome bio od početka jeseni 1942. godine do četvrte neprijateljske ofanzive. Tada su se naše jedinice nalazile u zapadnoj Lici i Kordunu te bile angažirane u bihaćkoj operaciji. U to vrijeme na teritoriji sreza Korenica dopremljene su velike količine hrane koja je zaplijenjena ili konfiscirana na području između Ličkog Petrovog Sela, Slunja i Bosanskog Novog. Oko ovoga su postojeće komande mjesta, a i novoformirana u Ličkom Petrovom Selu, imale pune ruke posla mobilizirajući kola za prijevoz tog materijala, obezbjeđujući transporte te organizirajući smještaj u skladišta i zemunice. Tada je najviše dopremljeno kukuruza u klipu koji je u prvo vrijeme skladišten po kućama i štalama u Koreničkoj Kapeli, odakle je kasnije prebačen u Frkašić i Vedašić.

Prema izvještaju Glavnog štaba Hrvatske upućenom Vrhovnom štabu 22. decembra 1942. godine ličko područje imalo je u magazinima 36.292 kg pšenice,

75.583 kg ječma, 300.048 kg kukuruza, 10.000 kg miješanog žita, 4.019 kg masti, 10.000 kg prosa, 35.365 kg graha, odnosno ukupno 471.307 kg spomenutih artikala. S puno sigurnosti se može reći da su ove namirnice većinom dopremljene sa spomenutog područja, i uglavnom bile uskladištene na području sreza Korenica. U istom izvještaju stoji da će se od ovih količina dodijeliti bolnicama za tromjesečne potrebe 30.150 kg brašna, 12.060 kg krumpira (krumpir nije spomenut u prednjem popisu), 4.702 kg graha, 6.030 kg pšeničnog brašna.[10] Te bolnice su se uglavnom nalazile na teritoriju sreza Korenica. Iz toga doba sjećam se da su u vrijeme bihaćke operacije mnoge jedinice izravno slale za ranjenike u bolnicu u Frkašić — med, voće, suhe šljive, duhan i drugo. Pored prehrambenih artikala na novooslobođenom teritoriju zaplijenjeno je ili konfiscirano dosta stoke, osobito svinja. Meso se izravno upotrebljavalo za ishranu jedinica, a veće količine su osušene i uskladištene. U tom vremenu Glavni štab Hrvatske je ukazao komandama područja i komandama mjesta na potrebu dobrog gazdovanja materijalnim dobrima s kojima su rukovale i naredio im da hranu iz magazina ne može koristiti nitko dok se ne iscrpe sve druge mogućnosti snabdijevanja.

Za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive ishrana jedinica je u cijelosti vršena s terena na kojem se one nalaze. Tada su se gotovo za cijelo vrijeme ofanzive na teritoriju sreza Korenica nalazile dvije a jedno vrijeme i tri brigade. Osim toga u sela oko Korenice bila se sklonila i većina stanovništva iz okupiranih sela sreza, pa i iz drugih srezova. I pored ovakve situacije ishrana je bila dobra i redovita. Stoku za klanje davali su seljaci koji su izbjegli iz svojih sela, a ostale artikle seljaci iz sela koja nisu bila okupirana. Evo i dva primjera kako su naša sela brinula o ishrani svoje vojske. Kod Rakića na Ljubovu Debelobrđani su u saonicama dopremali hranu za dva ojačana bataljona (oko 800 boraca), i to kiseli kupus sa mesom i kuhanim krumpirom. Hrana je bila toliko topla da su se borci čudili kako su je mogli iz te udaljenosti takvu dopremiti. To su postizali na taj način što su je vozili u velikim kazanima koje su obložili zagrijanim ciglama. Pred kraj ofanzive bataljon »Ognjen Priča« stigao je u Gornji Frkašić gdje je dočekan s gotovom hranom koju je u izobilju pripremilo selo. Ponovno je tu bio lički kiseli kupus s mesom, pa čak i pršutom, a bilo je krumpira i kruha. I ova dva primjera pokazuju da su naša sela i front bili nerazdvojna cjelina.

U toku četvrte neprijateljske ofanzive vojne su vlasti s NOO-ima u srezu Korenica položile ispit. Pored dobro organizirane ishrane vojske i izbjeglica one su na vrijeme i organizirano izvršile evakuaciju stanovništva i stoke. Sve što se moglo skloniti na vrijeme je sklonjeno i neprijatelj nije skoro ništa zatekao, osim na Ljubovu gdje im je neke zemunice i skloništa seljaka pokazao Mile Rastić. Dio naroda iz Krbavice uspješno je evakuirala Komanda mjesta Bunić u Bubinku. Po završetku četvrte neprijateljske ofanzive srez Korenica imao je na ishrani i jedinice 8. divizije sve dok nisu krenule u oslobođenje Gacke doline. Preko ovog sreza vratilo se oko 700 izbjeglica iz Korduna i Banije koje je trebalo nahraniti. I kada je, poslije oslobođenja Gacke doline, trebao da odahne već materijalno iscrpljen srez Korenica, naišla je epidemija tifusa i već razgranata mreža bolnica još se više proširuje. Pored ranjenika trebalo je liječiti i hraniti hiljade partizana i stanovnika zahvaćenih epidemijom.

10 Zbornik, V — 30, dok. 190.

Nakon četvrte ofanzive u srezu Korenica poseban problem je bio ishrana stoke, jer je sva stočna hrana popaljena u okupiranim selima. Ovdje je trebalo vrlo brzo intervenirati jer je, pored ostalog, prijetila opasnost da izostane proljetna sjetva ako se ne bude imala čime hraniti zaprežna stoka. Organi vojnih vlasti u saradnji s NOO-ima organizirali su dopremanje stočne hrane s novooslobođenih područja Gacke doline, Čanka, Ramijana, Podlapače i drugih mjesta. I sjetva u proljeće i žetva u ljeto 1943. godine bile su zajednička briga vojnih vlasti, NOO-a i svih društveno-političkih organizacija. Selima se pomoglo u oruđima za rad, zaprežnoj stoci, negdje i u sjemenu. Radovi su organizirani kolektivno. Oformljene su radne brigade u koje je ulazilo stanovništvo i borci iz partizanskih straža. Veliku pomoć u ovim radovima pružile su i operativne jedinice.

Prilikom kapitulacije Italije trebalo je velike količine hrane i raznog ratnog materijala izvući iz Hrvatskog primorja. Radi toga je Glavni štab Hrvatske poslao grupu ljudi iz Komande 1. ličkog područja i komandi mjesta Korenica, Vrhovine i Otočac da pomogne tamošnjim organima i jedinicama u evakuaciji materijala. Grupa se prikupila u Otočcu. Bilo nas je oko 10, od kojih se trojica nisu ni vratila jer su poginula u Senju prilikom napada aviona, a među njima je bio i poznati Čika Mika. Iz Otočca smo krenuli kamionom 13. septembra. Dio grupe ostao je u Senju, drugi u Crikvenici, a ostali smo krenuli za Sušak. Iznenadili smo se velikim količinama materijala, a osobito hrane u skladištima gdje god su Talijani imali garnizon. U svim mjestima, osim u Sušaku, imali smo punu podršku i pomoć NOO-a i već formiranih komandi mjesta. Pokazana su nam skladišta, dati ljudi za ukrcaj materijala i svaka druga pomoć. Prvi je trebalo evakuirati Sušak jer je tu najprije očekivan novi okupator — Nijemci, ali baš je tu teško išlo. Nije bilo nikoga da nam pokaže niti gdje su skladišta, već smo za to morali koristiti prolaznike s ulice. Međutim, pronalazak skladišta nije nam mnogo koristio, jer nismo mogli do ključeva za njih. Poseban problem bilo je naći radnu snagu za ukrcaj materijala koji se uglavnom prevozio brodovima do Senja ili Crikvenice. Neevakuirani materijal trebalo je podijeliti stanovništvu ili u krajnjoj liniji uništiti. Nije učinjeno niti jedno niti drugo, već su Nijemci ulaskom u Sušak, 17. septembra, zatekli u skladištima velike količine materijala, najviše hrane. Sjećam se da se govorilo da je samo u jednom skladištu u luci ostalo 30 vagona riže. Ipak dobar dio evakuiranog materijala i hrane dopremljen je na područje Korenice gdje su postojale mogućnosti za smještaj u zemunice i skladišta.

U jesen 1942. godine, sve dok su to vremenske prilike dozvoljavale, radilo se užurbano na izgradnji zemunica (podzemnih skladišta) i nadzemnih skladišta za smještaj, u prvom redu hrane. Kasnije su zemunice korištene i za smještaj drugog materijala. Izgradnja je nastavljena i u proljeće 1943. Predjeli na kojima se nalazilo više zemunica nazivani su punktovi i označavani su brojevima. Nisam uspio pronaći nikoga tko bi danas znao koji je broj nosio koji punkt. Čak je teško utvrditi ukupan broj punktova na teritoriji sreza Korenice. Ovo je donekle razumljivo jer su ti podaci držani u najvećoj konspiraciji, te je vrlo mali broj ljudi znao za sve zemunice. Zbog toga podatke o lokaciji i broju zemunica i skladišta navodim prema sjećanju pojedinaca. Tako je u Laudonovom gaju bilo 6 zemunica, u Kozjanskoj draži 5, u Lagodića šikari 4, u Osoju Ratkovića 2, u Paljevinama 2, u Skendžinom osoju 2, u predjelu Gorica—Bubinka 7 zemunica i 3 skladišta, u Borju (između Ponora i Šeganovca) 7 zemunica, jedno nadzemno

skladište i kukuruzana, u Končarevom Kraju 7 zemunica, u Koreničkoj Kapeli 2 zemunice, a i neke kuće i štale korištene su kao skladišta, posebno za smještaj kukuruza. Veća skladišta su se nalazila u Frkašiću, Vedašiću, Vukmirovića Stanovima, na Bubinci i na Kamenskom. Kada se navedenim podacima doda i nepoznati broj zemunica na Bijelim Potocima, onda ih je na teritoriju sreza Korenica bilo najmanje 50.

Svi navedeni objekti izgrađeni su do konca 1943. godine. Zemunice su obično bile kapaciteta od 2 do 4 vagona, a veličina je ovisila o težini ukopa.[11] Teško je procijeniti koliko je truda trebalo uložiti dok su iskopane, koliko je građe drvene ugrađeno i koliko je napravljeno prilaza zemunicama, ali se zna da su to bili ogromni poslovi. Izgradnja zemunica iziskivala je vrlo stručan rad da bi izdržale teret materijala kojim su zatrpavane radi maskiranja a isto tako trebalo ih je obezbijediti i od vlage. Za taj posao formirane su stručne ekipe radnika koji su morali biti i povjerljivi. Materijal se često dopremao i otpremao kamionima, te su se morali izgrađivati pristupni putevi i to maskirani. Određivanje lokacija i njihova izgradnja zahtijevali su pravu studiju. Iz glavnog štaba Hrvatske na tome su radili Moro Magašić i Leko Marković, a iz Komande 1. ličkog područja Mića Kulaš s ekipom. Zemunice koje su izgrađene 1942. godine djelomično su korištene za smještaj hrane zaplijenjene u bihaćkoj operaciji. Njihov puni značaj došao je do izražaja poslije kapitulacije Italije kada je u njih pored hrane spremano i oružje, municija, mine i druga ratna oprema.

Pitanje odjeće i obuće u ovom razdoblju bilo je nešto bolje nego ranije, zahvaljujući tome što je dosta takve opreme zaplijenjeno kod Perjasice, u Tušiloviću pa i u bihaćkoj operaciji. Ovo se osobito odnosi na 2. ličku brigadu. Međutim, još uvijek su bile aktualne coklje i oputari, a i u zimu 1942/43. godine bilo je boraca bez zimskih ogrtača. Donje rublje šivano je od domaćeg i zaplijenjenog platna u krojačkim radionicama, a u tome su pomagale i žene koje su imale šivaće mašine. Nakon kapitulacije Italije stanje odjeće i obuće osjetno se popravilo jer su zaplijenjene velike količine, a da nije bilo slučajeva kao s hranom moglo se prikupiti i više. Dok su se jedinice, koje su bile u prilici da dođu do plijena, razmetale s odjećom i obućom — 6. ličkoj diviziji 2. oktobra 1943. godine nedostajalo je: 2.130 pari cipela, 1.515 hlača, 1.352 bluze, 1.902 šinjela i drugo.[12]

Pored plijena i dobrovoljnih priloga od naroda, za izradu odjeće i obuće na teritoriji koreničkog sreza organizirane su i radionice za preradu kože, izradu obuće i odjevnih predmeta. Tako je u proljeće 1943. godine u Salamuniću, između Laudonovog gaja i groblja, podignuto nekoliko baraka u koje su dopremljeni veliki kazani i organizirana omladina da guli koru s mladih hrastića i da prikuplja hrastove plodove. Podignuta je, kako se govorilo a neki to i danas misle, kožara. Međutim, ovdje je proizvoden tanin za štavljenje kože koji je u buradima otpreman u Krbavicu. Proizvodnjom je rukovodio »učeni kožar« Ilija Končar. Ova »tvornica« tanina bila je kratkog vijeka, jer ju je neprijatelj napadom iz zraka krajem 1943. godine uništio. U Krbavici je istovremeno organizirana radionica za štavljenje kože kojom je rukovodio neki Banijac po imenu

11 Podaci o zemunicama i skladištima navedeni su na osnovu izjava koje su dali autoru: Savacan Njegovan, Stevo Marelj, Stevo Krljac, Grga Lukić, Dragija Knežević, Ilija Popović, Nikica Radeka, Mane Bogdanović i Ićina Cvjetićanin.

12 Zbornik, V — 19, dok. 155.

Rade, čijeg se prezimena ne sjećam. Ova je »kožara« radila sve do maja 1944. godine. Na Bijelim Potocima obrazovana je obućarska radionica u kojoj su se od domaće kože izrađivale cipele i opanci (škornji). Tamo je radila i krojačka radionica gdje su se šila odijela i veš. U njoj su šivani i zimski kaputi (aljinci) od domaćeg sukna. Nezgodno je bilo to što su bili bijele boje i borci su ih nerado nosili. Tako je srez Korenica na svom teritoriju u vrijeme rata imao četiri »tvornice« koje su potpadale izravno pod Ekonomski odsjek GŠH i on je iz tih radionica po jedinicama raspoređivao odjeću i obuću.

Petar Končar je maja 1942. godine sazvao na sastanak sve zanatlije iz sreza Korenica, na kojem je odlučeno da se zanatlije okupe i formiraju više radionica na teritoriju sreza. Tek u decembru te godine jedna radionica je obrazovana u Buniću u kući Plešinoj. Njen rukovodilac je bio Dane Ćušić iz Pećana. Prilikom formiranja u njoj su radili: kovači — Rade Rapajić, Jovo Petrovič, Nikola Ćušić, Đuro Vlaisavljević, Miloš Ćušić i Milan Kovačević, kolari i stolari — Spase Stanković, Ilija Dragaš i Dane Budisavljević, limar — Petar Rapajić Sjevalo, ajmari — Maniša Dopuđa, Daćo Dopuđa i Mićo Vlaisavljević. Ova radionica je radila sve do maja 1944. godine s prekidom za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive. Manje radionice radile su u Tuku, Frkašiću, Bjelopolju i Debelom Brdu. U proljeće 1943. godine na bivšem mliništu Gavrilović na rječici Korenici Kraus je formirao tehničku radionicu u kojoj je popravljano oružje i izrađivane mine i bombe. Ona je imala i vlastitu hidroelektričnu centralu koja je strujom podmirivala potrebe radionice. U radionici je potkraj 1943. godine došlo do eksplozije koja ju je uništila. Tada su poginuli Kraus i 9 radnika. Manje tehničke radionice radile su u Korenici i u Ponoru, dok je Centralna tehnička radionica bila u bazi na Bijelim Potocima.

Koncem 1943. u Šalamuniću je formirana aero-baza, pod čijim je rukovodstvom istočno od Laudonovog gaja izgrađena pista za slijetanje i uzlijetanje transportnih aviona. Pista se protezala pravcem sjever — jur i na njenoj izgradnji i održavanju radila su obližnja sela a u prvom redu omladina. Ovaj aerodrom odigrao je vrlo važnu ulogu tokom 1944. godine jer je preko njega dopreman materijal kao pomoć od strane saveznika. Ovaj materijal su dalje seljaci svojim zaprežnim kolima prevozili uglavnom do punktova u predjelu Bubinke. Poseban značaj ovaj aerodrom je imao i u tome što je odatle stotine teških ranjenika otpremljeno na liječenje u bolnice u Italiji. Sva organizacija oko preuzimanja i prebacivanja materijala, kao i otpremanje ranjenika, bila je u nadležnosti organa vojnih vlasti. Inače aero-baza je do 30. juna 1944. bila direktno potčinjena Glavnom štabu Hrvatske, a od tada Štabu 11. korpusa.

Liječenje ranjenika i bolesnika bilo je predmet posebne brige i staranja organa vojne pozadinske vlasti. Pošto je Štab 1. operativne zone Hrvatske potčinio sve sanitetske ustanove i sanitetsko osoblje rasformiranih odreda Komandi ličkog područja, komandant je Naredbom br. 3 od 18. oktobra 1942. godine izvršio reorganizaciju sanitetske službe u Lici. Za referenta saniteta područja postavio je dr Slavu Očko, a za njenog pomoćnika Janka Markiča. Od dvije bolnice i devet ambulanti u Lici, na teritoriji sreza Korenica nalazila se jedna bolnica i četiri ambulante. Tada je dotadašnja bolnica 2. ličkog odreda u Bijelim Potocima dobila naziv 1. lička partizanska bolnica. Za njenog upravnika postavljena je dr Slava Očko, koja je i dalje ostala referent saniteta područja. Dotadašnje bataljonske ambulante dobile su nove nazive: ambulanta u Krbavici — I lička partizanska ambulanta, u Rudanovcu — II, u Frkašiću IV i

u Ponoru — VI lička partizanska ambulanta. Apoteka Ličke grupe nazvana je Centralna apoteka područja Lika. Ove sanitetske ustanove imale su zadatak da liječe partizane i civilno stanovništvo. Partizani, a osobito stanovništvo, ambulante su nazivali bolnicama, što su neke stvarno ubrzo i postale. Sve je ovisilo o tome da li imaju liječnika i koliko imaju ranjenika i bolesnika. Takav je bio slučaj s ambulantom u Frkašiću koja je za vrijeme bihaćke operacije imala nekoliko stotina ranjenika, među njima i teških. U tom vremenu osnovane su još bolnice u Korenici, Vrelu, Ličkom Petrovom Selu i u Krbavici koja je bila prva specijalizirana bolnica za zarazne bolesti u Lici u toku NOR-a. Za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive otvorena je bolnica i u Trnavcu a poslije ofanzive ponovno i u Ponoru. U toku ove ofanzive dio ranjenika iz bolnica s teritorija Like povukao se u Bosansku krajinu i dalje za Crnu Goru. Od ovih ranjenika rijetko je koji preživio, ali zato ni jedan od ranjenika koji su ostali u bolnicama u Lici nije pao neprijatelju u ruke.

Pitanje organizacije veza i uspostavljanja telefonskih linija postalo je naročito aktuelno u proljeće 1943. godine kada je bila oslobođena skoro čitava Lika pa je sve njene dijelove trebalo što bolje povezati. O tome je u Komandi 1. ličkog područja vodila brigu sekcija za vezu koja je u početku svog rada imala vod za vezu, a zatim četu za vezu s komandirom Đurom Stoisavljevićem Haramijom na čelu. Telefonske linije od Korenice postavljene su prema Prijeboju, Plitvičkom Ljeskovcu, Vrhovinama, Buniću i Ljubovu, Bjelopolju, Frkašiću i Bijelim Potocima. Telefonske centrale postavljene su u sjedištu komandi mjesta i drugih ustanova i štabova, te na važnijim raskrsnicama. Uz centrale uvijek su bila po dva ili više linijaša koji su održavali linije. Zbog nedostatka materijala linije su uglavnom bile jednožilne. U ljeto 1943. godine uspostavljaju se i pošte koje su se nalazile obično tamo gdje i telefonske centrale. Pošte su primale i prosljeđivale pismene pošiljke. Jasno, kurirske veze se nisu nikada mogle napustiti, ali sada su kuriri manje pješačili jer su imali na raspolaganju konje, bicikle, a nekad i motocikle.

Organizaciji obavještajne službe i prikupljanju što više podataka o neprijatelju poklanjala se odgovarajuća pažnja od početka oružanog ustanka. Pored obavještajne službe koja je postojala u operativnim jedinicama svih stepeni, obrazovanjem organa vojne vlasti i oni su dobili zadatak da organiziraju obavještajnu službu. Obavještajne referente imale su komande područja i komande mjesta, a i partizanske straže su imale zadatak da prikupljaju obavještajne podatke. Nisu to bili školovani obavještajci, ali su taj nedostatak nadoknađivali masovnošću onih koji su na tom poslu učestvovali kako na oslobođenom tako i na neoslobođenom području. Istini za volju treba priznati da su i oni najdobronamjerniji u želji da prikupe određene podatke o neprijatelju zbog slabe obučenosti često bili plijen vještih obavještajaca tog neprijatelja. Evo jednog takvog primjera. Poslije prelaska na našu stranu Huška Miljković je uspio da prevari jednog njemačkog obavještajca i da ga uhapšenog dovede u Glavni štab Hrvatske. Bio je to poručnik bojnog broda bivše Jugoslavenske mornarice, školovan prije rata u Francuskoj za poziv obavještajca. On je »iz glave« dao toliko podataka — imena, datuma i raznih detalja da je za čuđenje kako je mogao to da pamti. Mi smo u Komandi 1. ličkog područja dobili podugačak spisak imena naših ljudi iz sreza Korenica. Među njima su bili i neki naši obavještajci pa i jedan komandant mjesta. Svim ovim ljudima taj je vješti obavještajac podmetnuo svoje saradnike koji su davali manje važne, ili već

poznate podatke o protivniku, ali su u razgovoru s našim ljudima dolazili do podataka koji su njih zanimali. Analizirajući svaki slučaj posebno uvidjeli smo da ni jedan od navedenih nije svjesno radio za protivnika. Taj obavještajac iznio je i to kako je uspio otkriti točan položaj dobro maskirane baze na Bijelim Potocima, korpusnog skladišta u Krbavici i još nekih objekata.

Krajem 1942. neprijatelj počinje da u naše redove ubacuje špijune i diverzante. Obično je to činio na taj način što su se ovi špijuni »predavali« u borbi s oružjem ili su kao »dezerteri« dolazili iz neprijateljskih redova. Često su to bile neke zanatlije ili različiti stručnjaci u kojima mi oskudijevamo. Maskirali su se na taj način što su nam pružali »podatke« o neprijatelju i donosili razne sitne stvari koje su nama nedostajale. Da bi otkrili ubačene neprijateljske špijune, organi vojnih vlasti saslušavali su svakog novodošlog na slobodni teritorij. Od njih su uzimani detaljni podaci pa i lični opis a vođena je i evidencija o njima. Mi smo često dobivali spiskove ubačenih neprijateljskih špijuna od naših saradnika u neprijateljskom garnizonu. Imena u tim spiskovima su bila prava, a špijuni su nama dolazili s lažnim imenima pa smo jedino na osnovu ličnog opisa i vremena kad su dotični prešli na oslobođeni teritorij mogli da ih identificiramo.

Evo jednog primjera koji će pokazati našu nebudnost, a i to čime se sve neprijatelj služio da bi ubacio svoje špijune u naše redove. Komanda 1. ličkog područja bila je sabirni centar za savezničke avijatičare koji su se sredinom oštećenja aviona padobranima spuštali na slobodni teritorij srednje i sjeverne Hrvatske i Slovenije.[13] Tako je do nas »dospio« i jedan »avijatičar« koji je po njegovom pričanju iz Austrije prešao na slobodni teritorij Slovenije, a zatim preko Zumberka i Korduna stigao u Crnu Vlast gdje se u zimu 1943/44. godine nalazila Komanda 1. ličkog područja. Kako nije bilo više avijatičara, a i snijeg je bio dosta visok, kod nas je ovaj »John« (Đon) ostao oko 15 dana. Kao saveznika smo obukli u toplu odjeću i gostili ga. Jeo je s nama u komandi područja a omogućili smo mu da sluša i radio London na engleskom jeziku. Pred njim se nismo ustručavali te smo o svemu otvoreno pričali a slušao je i telefonske razgovore. Bili smo ubijedeni da ne zna naš jezik. Kad se skupilo više avijatičara, spremili smo ih za put do Drvara odakle su upućivani za svoju domovinu. Kao što je bilo uobičajeno, o ovom smo obavijestili savezničku vojnu misiju pri Glavnom štabu Hrvatske. Došao je jedan oficir iz vojne misije da ih vidi i da ih isprati. Ovaj je sa svakim avijatičarom posebno razgovarao. Kad je razgovarao s »Johnom«, ovaj se spleo kod pitanja iz koje je jedinice, kada je poletio i tko mu je komandant itd. Poslije toga razgovora predstavnik vojne misije rekao nam je da ovaj nije njihov i stavio nam ga na raspolaganje. »Đon« je predat u ruke vještom isljedniku i brzo je progovorio. Radilo se o njemačkom špijunu koji je govorio nekoliko jezika pa odlično i srpskohrvatski. Mnogo podataka je prikupio o našim jedinicama i štabovima, a bio je vrlo blizu cilja da otkrije smještaj Vrhovnog štaba. Ovo nije bio samo špijun već i dobar glumac. Tako je vješto glumio hladnog, nezainteresiranog pa i ograničenog čovjeka, tako da smo mi smatrali da je to, vjerovatno, posljedica šoka koji je doživio prilikom obaranja njegovog aviona. Po obavljenom zadatku trebalo je da prebjegne u najbližu ustaško-domobransku ili njemačku jedinicu, da bi na osnovu naređenja koje je posjedovao što prije bio avionom prebačen u Berlin.

13 Samo na teritoriji 11. korpusa do 8. augusta 1944. spustila su se i spašena 134 savezničkа avijatičara. Zbornik, V — 31, dok. 97.

Na osnovu naredbe Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije i uputstvu Glavnog štaba Hrvatske od 17. decembra 1942. godine o radu vojnih sudova,[14] ovi su se kod vojnih vlasti obrazovali samo pri komandama područja i to ne kao stalni organi već prema potrebi za svaki konkretni slučaj. Sud su obično sačinjavali zamjenik komandanta područja, jedan zamjenik komandanta mjesta i kao treći član jedan partizan, bilo iz operativne jedinice ili iz partizanske straže. Pri komandama područja postojali su isljednici kao stalni i stručni organi. Komanda 1. ličkog područja tokom 1943. godine, a i kasnije, imala je tri isljednika, od kojih su dvojica bili pravnici a jedan student prava. Spomenutim uputstvom bilo je regulirano koje je podatke trebalo registrirati o okrivljenom prema kome je trebalo čovječno postupati. Iz presude se moralo nedvojbeno vidjeti zašto je okrivljeni osuđen ili oslobođen. Zadatak ljudi koji su radili u sudu, a i onih koji su po dužnosti imali zadatak da pomažu tim ljudima, bio je vrlo težak i odgovoran. Trebalo je kod svakog slučaja doći do istine jer se rješavalo o sudbini ljudi. Evo dva primjera iz kojih će se donekle vidjeti složenost toga posla.

U drugoj polovini marta 1943. u Komandi ličkog područja, koja se nalazila u Podlapači, od Dušana Egića doznao sam o hapšenju grupe partizana među kojima i Dušana Rakića koji je posebno terećen da je za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive dezertirao iz svoje jedinice i da je kao vodič krivo vodio Primorsko-goransku brigadu te je ova imala velike gubitke. Na ovo sam Egiću rekao da se Rakić za to krivo tereti i da bih želio o tome razgovarati s onim tko je u mogućnosti da ga te optužbe oslobodi. Egić mi je sugerirao da se u ovaj slučaj ne miješam, da je to nezahvalno i da je pitanje kako će me shvatiti, a ako želim nešto postići da moram izravno razgovarati s Jakovom Blaževićem jer je za cijeli slučaj zainteresiran Okružni komitet Partije, ili da razgovaram s Radom Zigićem, političkim komesarom 6. divizije, jer su uhapšeni iz njegove divizije. Odlučio sam da razgovaram sa Zigićem iz razloga što je bio prisutan kada sam predavao položaj na Ljubovu Štabu Primorsko-goranske brigade i kada sam im dodijelio vodiče, među kojima i Dušana Rakića. Zigiću sam objasnio da sam dolaskom na Ljubovo našao na odobrenom odsustvu kod kuće Dušana Rakića koji me je zamolio da dok ne prođe ofanziva ostane u bataljonu »Ognjen Priča«. Ovoj želji sam udovoljio, s tim što sam o tome izvijestio Štab 2. brigade kojoj smo oba pripadali. Štab brigade je šutke preko toga prešao, što znači da je odobrio. Dušan je cijelo vrijeme bio u bataljonu, učestvovao je u borbama i ne može ga se sada smatrati dezerterom. Po drugom pitanju podsjetio sam Zigića kako sam vodiče odredio u njegovoj prisutnosti, i to sve Ljubovčane kao dobre poznavaoce terena. Kako je štab brigade odmah u našoj prisutnosti odredio pravac napada na Pajkanov vrščić, prema tome vodiči, među kojima i Dušan, vodili su brigadu kako im je naređeno i ne mogu snositi odgovornost što napad nije uspio. Zigić me samo slušao i kad sam mislio da sam uspio dodao sam — da Dušana dobro poznajem, da smo bili ranije u istoj jedinici, da je dobar vojnik i da je vrlo hrabar. Tek tada je Zigić reagirao i rekao: »E baš to što si rekao, a što je i od ranije poznato, da je hrabar čini ga opasnim ako nije naš.« Na ovo nisam znao što da kažem pa ni danas ne znam. Dušan je ipak osuđen.

Početkom aprila 1943. u Komandi 1. ličkog područja, koja se nalazila u Gornjem Babinom Potoku u kući Škarpinoj, doznao sam od komandanta Dušana

14 Zbornik, V — 10, dok. 44.

Egića da je u zatvoru Mile Rastić. Rečeno mi je kako je osumnjičen da je za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive ustašama otkrio na Ljubovu neke zemunice i skloništa seljaka, što on ne priznaje a svjedoka o tome nema. Egiću sam rekao da i ja sumnjam da je okrivljeni u dva navrata bio vodič ustašama za vrijeme borbi na Ljubovu i da bi o tome htio da s njim razgovaram u prisutnosti isljednika. Egić je prijedlog prihvatio, s tim da će i on da prisustvuje tom razgovoru i dao je da odmah isljednik dođe s okrivljenim. Čim me okrivljeni ugledao, obratio mi se riječima; »Brate, spašavaj me!«. Pozivao se na prijateljstvo moga djeda i njegova oca te na dobre odnose među našim porodicama. Ja sam sve to potvrdio i dodao da ja ne znam zašto je on uhapšen, da sam tek tu došao i da s njim želim da razgovaram o drugoj stvari. Podsjetio sam ga kako su naše jedinice 1. februara držale Pajkanov vrščić, kako se Štab bataljona »Ognjen Priča« nalazio u Vajotinoj kući, kako je u zoru na Vrščiću ukratko zapucalo i kako smo u štabu ocijenili da neprijatelj ispituje naše položaje i da će, vjerovatno, uslijediti napad. Radi toga smo politički komesar i ja pošli na Vrščić da se nađemo kod čete koja ga je držala za vrijeme napada. Penjali smo se na Vrščić sigurni da je na njemu naša četa. Vidjeli smo izdaleka vojsku, ali kako je padala susnježica ti vojnici su kao i mi odvratili kape i revere na šinjelima i onako zalijepljene južnim snijegom mi nismo primijetili da idemo među ustaše dok nismo došli na nekoliko koraka od njih. Tek tada sam najednom vidio oznaku ustaše i ništa mi nije preostale nego da doviknem komesaru: »Bježi, ustaše«. Dali smo se u bijeg. Oni nisu odmah pucali zbog toga što su nas htjeli uhvatiti žive. Čak je netko među njima vikao: »Ne pucaj!« Dalje sam nastavio da ja od snijega nisam mogao prepoznati da li su na Vrščiću ustaše ili partizani ali sam njega prepoznao. Bio si u kožuhu s vunom okrenutom van, a na glavi si imao takvu i takvu kapu. Okrivljeni je bio spreman da ću mu reći da sam ga vidio s ustašama i uopće nije pokušao da to negira već je u svoju odbranu kazao da je baš on bio taj koji je vikao da ne pucaju jer je i on mene prepoznao. Branio se da je morao ići s ustašama i da su ga na to prisilile. Dalje sam ga pitao ono što me najviše zanimalo a to je — kuda je on noću proveo ustaše tako da su se u zoru našli našoj četi za leđima i tako reći bez metka je zbacile s položaja. Nisam mogao a da mu ne kažem kakvu uslugu je načinio ustašama. Poslije ovog razgovora odahnulo je isljedniku, a okrivljeni nije imao više što da krije.

Za vojno-pozadinske organe i ustanove, štabove, komitete, NOO-e i druge organe i ustanove na oslobođenoj teritoriji posebno su bili opasni takozvani trupovi koje je neprijatelj ubacivao na oslobođenu teritoriju radi napada na unaprijed određene ciljeve, a to su — jedinice na odmoru, ustanove, štabovi, bolnice i dr. Trupovi su bile jedinice jačine voda, specijalno obučene za dejstvo u pozadini protivnika, dobro naoružane uglavnom automatskim oružjem i kamama a snabdjevene kartama terena i busolama za orijentaciju. Bili su šaroliko obučeni kao i partizani a vojnici su često imali i partizanska obilježja — partizanku s petokrakom zvijezdom. U principu napadali su hladnim oružjem a kad bi upotrijebili vatreno oružje onda su se brzo povlačili u više pravaca na unaprijed utvrđeno zborno mjesto. Ovoj taktici moralo se doskočiti u prvom redu na taj način što je partizanske straže trebalo dobro obučiti za borbu protiv trupova. Za to je u Komandi 1. ličkog područja bio posebno zadužen kao instruktor Milan Božić, koji je stalno obilazio straže i s njima izvodio obuku. S komandirima partizanskih straža rješavao je pitanje načina obezbjeđenja

svakog objekta ili ustanove, posebno. S ovom neprijateljskom taktikom upoznate su i seoske straže, pa i stanovništvo na oslobođenom području. Treba znati da su baš bolnice bile najviše izložene napadu neprijateljskih trupova, s obzirom da je neprijatelj znao njihov smještaj. One se nisu mogle često seliti kao što su to činili štabovi i ustanove. Međutim, posebno ističem da niti jedan ranjenik ili bolesnik na teritoriju Korenice nije stradao od neprijateljskog napada iako je bilo više pokušaja da se napadne bolnica. I u ovom, kao i u svim drugim našim uspjesima, vidnu ulogu je odigralo stanovništvo naših sela. S punim pravom se može reći da je po našim selima svaka žena, starac ili pionir bio stražar, jer je obavještavao partizanske straže o svemu što bi mu se učinilo sumnjivim.

Pored trupova ustaše su povremeno ubacivale na oslobođenu teritoriju i jače jedinice radi izvršenja specijalnih zadataka. Takav je bio upad ustaškog bataljona iz Gospića u Otočac noću između 13. i 14. septembra 1943. godine kada je pobijeno više lica naročito ranjenika, zatim upad triju četa ustaša iz Perušića u Bašić poljanu 24. marta 1944. godine, kojom prilikom su uništile grupu od 30 članova političkog rukovodstva sreza Perušić i Komande mjesta Perušić. Međutim, pokušaj napada jednog ustaškog bataljona 1. aprila 1944. na Komandu 1. ličkog područja u zaseoku Bogdanović u Crnoj Vlasti nije uspio, jer se ova, dan uoči napada, premjestila u Gornji Babin Potok.

Krajem 1943. i početkom 1944. godine u Lici su se dogodile značajne promjene u organizaciji vojnih jedinica. Po naređenju Vrhovnog štaba u prvoj polovini novembra 1943. godine 6. lička divizija napustila je Liku i otišla u Bosnu u sastav 1. proleterskog korpusa. U Lici je ostao novoformirani Lički partizanski odred, koji je uskoro prerastao u brigadu, s izgrađenim sistemom vojno-pozadinske vlasti s Komandama 1. i 2. ličkog područja i njihovim organima i ustanovama. Glavni štab Hrvatske 12. novembra 1943. formirao je Operativni štab za Liku s Petrom Kleutom na čelu, i pored Ličkog odreda i odreda »Plavi Jadran« u Primorju, potčinio mu 2. i 4. brigadu 13. primorsko-goranske divizije i 3. brigadu 19. dalmatinske divizije koje su trebale da stignu u Liku. Od jedinica Operativnog štaba za Liku Glavni štab Hrvatske Naredbom od 30. januara formirao je 35. ličku diviziju i potčinio je 11. korpusu koji je, također, tada formiran, a osim Like objedinjavao je dejstva partizanskih jedinica u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri. Time je bio završen jedan period u razvoju narodnooslobodilačke borbe u Lici pa i u radu vojno-pozadinskih organa vlasti.

3. Posljednja ratna godina

Odlaskom 6. ličke divizije u Bosnu odnos snaga na operacijskom području Like znatno se izmijenio u korist neprijatelja. Situacija se nije znatnije izmijenila ni poslije formiranja 35. ličke divizije jer je i ona bila brojno mala. Neprijatelj je postao smjeliji i agresivniji u svojim akcijama, što je stvaralo niz teškoća u radu vojno-pozadinskih organa, NOO-a, partijskih i drugih organizacija i ustanova. Posebno pred velike teškoće i probleme bili su stavljeni vojno-pozadinski organi i jedinice u toku neprijateljske operacije »Morgenštern« maja 1944. godine na Liku, čije je težište u prvoj fazi bilo usmjereno ka Korenici, a u drugoj fazi ka Krbavskom polju. Najveći dio ovih organa i jedinica bio je angažiran na frontovima radi odbrane i sprečavanja brzog prodora neprijatelja na oslobođenu teritoriju. U 1. ličkom području sve komande mjesta, osim

Korenice, bile su privremeno rasformirane i od njihovog ljudstva i četa partizanskih straža formirane su udarne grupe koje su izvršavale konkretne borbene zadatke.

Prodorom od Donjeg Lapca na Kamensko u toku spomenute ofanzive neprijatelj je ugrozio bolnice u Frkašiću, Klašnici i Vedašiću, tako da su se ove morale evakuirati u Srednju Goru. Na relativno uskom prostoru Srednje Gore i Breštana našle su se sve bolnice s ranjenicima i bolesnicima te skoro sve pozadinske organizacije Like, s više od 10.000 izbjeglica, zajedno sa Štabovima 11. korpusa i 35. divizije. U takvoj situaciji kao prvenstveni zadatak postavilo se pitanje sklanjanja i obezbjeđenja ranjenika, kojih je, kako se računalo, bilo 220—230 teških i nepokretnih i 500—600 pokretnih. Organizaciju sklanjanja ranjenika povjerio je Štab 11. korpusa Stevanu Opsenici, zamjeniku komandanta korpusa, Simi Mrda, političkom komesaru 35. divizije i Momčilu Novkoviću, operativnom oficiru te divizije. Bilo je predviđeno da se teški i nepokretni ranjenici smjeste u zemunice u Srednjoj Gori, a da pokretni preko Mogorića odmaršuju za Počitelj i Čitluk, ali se po tome nije u potpunosti postupilo.

Ova ofanziva zatekla me na srednjem partijskom kursu pri OK KPH za Liku u Srednjoj Gori. Ujutro 12. maja umjesto predavača došao je kurir OK, koji je dežurnom kursa predao naređenje da se kursisti sa svim svojim stvarima što prije nađu pred kućom u kojoj je bio OK, i da se o tome izvijesti sekretar komiteta Branko Ognjenović. On je postrojenim kursistima saopćio da se rad kursa prekida zbog neprijateljske ofanzive. Ukratko nas je upoznao sa situacijom, a zatim mi se, kao vojnički najiskusnijem među kursistima, obratio i stavio u zadatak da od kursista, straže i ostalih pri OK formiram borbenu jedinicu, a da će mi on biti politički komesar. Međutim, prije nego se Branko vratio u kuću susreo ga je Stevan Opsenica i nešto mu kazao. Branko me pozvao i saopćio mi da me oslobađa dužnosti koju mi je povjerio, jer me Stevan traži za važniji zadatak. Stevanu se žurilo i bio je vrlo kratak. Rekao mi je o situaciji otprilike što i Branko, ali je dodao da je neprijatelj u Pišaću (sada Krbava) i Pećanima, te kako se po pucnjavi može ocijeniti, probio se preko Pločanskog klanca i nastupa prema Udbini. Napomenuo mi je da Mekinjar drže naše snage, a i to da neprijatelj nije dospio do Jošana. Upoznao me da se tu u Srednjoj Gori nalaze svi ranjenici iz 1. ličkog područja i da ih treba izvući prije nego neprijatelj zatvori obruč. Radi toga mi je predao oko 300 pokretnih ranjenika s jednom desetinom obezbjeđenja sa zadatkom da ih moram prevesti na područje Padališta, dok on s drugim ranjenicima odmah kreće za Magorić i dalje za Velebit.

Primivši zadatak nisam imao vremena ni da se pozdravim s kursistima, jer su me ranjenici već čekali spremni za pokret. Političkog komesara bolnice, obezbjeđenje i ranjenike upoznao sam sa situacijom u kojoj smo se nalazili i o putu koji nam je predstojao. Upitao sam da li ima ranjenika koji nisu u mogućnosti da taj put pređu u jednom ubrzanom maršu. Svi su izjavili da su spremni da podnesu te napore i da će izdržati. U ovoj situaciji ni jednog momenta nisam ni pomišljao da idemo najkraćim pravcem Mekinjar — Jošan, jer bi u tom slučaju trebalo sjeći više komunikacija i taj pravac bi nas vodio više od 6 kilometara preko polja. Zato sam odlučio da idemo prema Udbini nešto dužim pravcem pa i bliže neprijatelju koji nastupa, ali zato manje uočljivim iz zraka i sa zemlje. Za ovaj pravac postojale su dvije alternative: prva — ukoliko nepri-

jatelj ne izbije na Udbinu prije nas da se po danu prebacimo sjevernim padinama Udbine, druga — da se sklonimo zapadno od Rebića i da se noću prebacimo preko Krbave. Pri ovom nisam računao da neprijatelj može doći na Udbinu iz pravca Visuća, pošto se tamo nisu čule borbe, a baš se to dogodilo. Ovdje se radilo o trci s vremenom, a ranjenici, iako su bili pokretni, nisu se mogli brzo kretati. Među njima je bilo i onih koji su imali jednu ili čak dvije štake. Vrijeme smo imali uglavnom povoljno, ali što se tiče vidljivosti ona je bila slaba zbog niske naoblake i sitne kiše koja je rosila. Na čelu kolone kretao sam s odjeljenjem obezbjeđenja, a političkog komesara bolnice odredio sam na začelje s tim da vodi računa o mogućnosti kretanja ranjenika i preko veze regulira brzinu kretanja.

Prije nego smo stigli u područje Stražbenice, komandira odjeljenja s još dva borca uputio sam na Udbinu, da izvide da li joj se neprijatelj približava i da nam preko ugovorenog signala dadu znak da li se možemo dalje kretati. Ova tri druga su gotovo istrčala na Udbinu i nije bilo potrebno da zastajemo s kolonom jer su nam na vrijeme dali znak da možemo produžiti s pokretom. Kretali smo se kroz voćnjake, pored živica, ogradnih zidova i zidina od popaljenih kuća, i to sjevernom padinom Udbine, onda produžili prema istoku sve dok nismo došli do zadnjih voćnjaka. Odatle smo istočnom stranom borja presjekli polje u pravcu Malog Brusnića. Sada su na čelu kolone išla samo dva naoružana borca, a svi ostali naoružani ostali smo na začelju kao zaštitnica. Kada je čelo ove izdužene kolone dospjelo do južne padine Malog Brusnića, začelje se kretalo još ispod Udbine. U tom momentu su se iz Udbine pojavila tri njemačka tenka i cestom se spuštala prema Krbavi. Odmah su na nas otvorili vatru iz topova. Lakši ranjenici koji su se zatekli na polju počeli su bježati. Neki su odbacili rance da bi lakše umakli do prvih šumaraka. Imali smo neznatne gubitke. Tek kada se naše začelje približavalo prvim grmovima, jedan tenk se približio i na domet mitraljeza te počeo da tuče iz njega. U isto vrijeme kada su se pojavili tenkovi iz Udbine, u Jošanu kod Kasara planula je vatra. Mislili smo da je neprijatelj dotle stigao iz Pećana i to je našu situaciju učinilo još težom. Međutim, malo kasnije doznali smo da je to vatra od jedne bajte koju je vlasnik sam zapalio, jer je ispod nje imao zemunicu pa ju je na taj način maskirao. Kako su nam na polju ostala tri ranjenika, netko je pronio glas da je jedan od ove trojice političke komesar 8. divizije Backović. Nitko nije znao da li je među ranjenicima bio komesar divizije jer ih je bilo iz više bolnica. Pred noć poslali smo patrolu da ispita što je s njima i da pokupi odbačene rance. Od te trojice jedan nije mogao dalje da ide i legao je, drugi je ponovo lakše ranjen, a treći je poginuo. Komesar divizije nije bio među njima. S ranjenicima smo noć između 12. i 13. maja proveli kod Rajkovića stana a ujutro smo po sunčanom danu krenuli u pravcu Orlovače gdje smo stigli oko podne. Komanda 1. ličkog područja poslala nam je u susret jednu oficirsku patrolu da ispita što je s nama. Čuli su od drugova iz OK Partije, koji se prethodne noći također prebacio na ovaj prostor, da smo napadnuti na Krbavi i da nas je mnogo izginulo.[15]

Noću između 12. i 13. maja izvučena je iz Srednje Gore i druga grupa ranjenika. U ovoj grupi je bilo oko 100 pokretnih i nekoliko nepokretnih ranjenika.

15 Ovaj vrlo riskantan potez oko izvlačenja ranjenika, koji se sve u svemu dobro završio, učinjen je samo radi neobaviještenosti. Da sam znao koje se sve naše jedinice i štabovi nalaze na području Srednje Gore i Breštani, sigurno ne bih po danu krenuo ovako riskantnim pravcem s 300 ranjenika, a još manje sa svega jednom desetinom u obezbjeđenju. Ovaj slučaj nije registriran nigdje u sačuvanim dokumentima niti u literaturi.

Njih je obezbjeđivao 2. bataljon 1. brigade 8. divizije a kretali su se pravcem Mekinjar — Krbavsko polje, između Jošana i Pećana i izbili na Malu Gredu (k. 1.161), odakle su ujutro, pod zaštitom dijelova 1. ličkog područja, upućeni na sektor Orlovača gdje se našlo oko 400 ranjenika iz obje grupe. Tu se prebacila i Komanda 1. ličkog područja, s ljudstvom komandi mjesta i partizanskim stražama, zatim OK Partije i aero-baza. Negdje oko podne neprijatelj se s jednim bataljonom legionara u razvijenom stroju uputio frontalno preko Dubokog u napad na greben Orlovača-Kosa. Jedinice 1. ličkog područja raspoređene su na položaje prema neprijatelju zajedno s Komandom područja i OK Partije, na čelu sa sekretarom Brankom Ognjenovićem. Neprijatelja smo uz osjetne gubitke lako odbili s obzirom na naše dominantne položaje i zbog toga što smo ga pustili na blisko odstojanje.

Treća grupa od 236 pokretnih ranjenika prebacila se 12. maja iz Srednje Gore u Mogorić, odakle se uz jako obezbjeđenje noću 13. i 14. maja prebacila u Počitelj. S njom je u Počitelj prešlo i više hiljada ljudi koji su sa sobom gonili i stoku, kola i sve što su još tada imali. Neprijatelj je zarobio dosta ljudi iz sela zapadnog dijela Krbavske doline.

Četvrta grupa od 95 teških i nepokretnih ranjenika ostala je u Srednjoj Gori. Svi su ranjenici smješteni u zemunice odakle su tek 20. maja izvučeni i prebačeni u Krečanu. Za vrijeme boravka u zemunicama tri ranjenika su umrla.

S ovim borba za spašavanje ranjenika nije bila završena. Njih oko 400 našlo se pod vedrim nebom na području Orlovače bez hrane a da se i ne govori o mogućnosti njege i liječenja. Pored toga postojala je mogućnost napada neprijatelja s komunikacije Korenica — Udbina pa i od Kamenskog i Kuka. U toj situaciji Glavni štab Hrvatske zatražio je od Vrhovnog štaba da ove ranjenike prihvati 6. lička divizija na što je Vrhovni štab 16. maja pozitivno odgovorio i da je u tom smislu izdao naređenje 6. ličkoj diviziji. Međutim, Štab 11. korpusa nije mogao čekati s ranjenicima dok se odluči kamo s njima, zbog čega je još 13. maja riješio da ih prebaci na Kordun uz obezbjeđenje dva bataljona 1. brigade 8. divizije. Komanda 1. ličkog područja dobila je zadatak da ranjenike pripremi za tako dugi marš. Trebalo je snabdjeti s hranom ne samo ranjenike već još i oko 600 drugih lica — bolničkog osoblja i boraca jedinica obezbjeđenja. Računalo se da će marš ove kolone trajati dva dana.

Prilikom preuzimanja ranjenika komandant ovog ešalona Miloš Kljajić posebno je inzistirao na više pouzdanih vodiča koji dobro poznaju teren s onu stranu Plješevice. Kod određivanja vodiča netko mi je rekao da se tu u blizini među izbjeglicama nalazi Joja Šever, dugogodišnji lugar u Plješevici. Pozvao sam ga i rekao da treba voditi ranjenike do u visinu Gole Plješevice jer ni jedan od vodiča ne pozna teren kao on. Joja se počeo nećkati, na što je Kljajić oštro reagirao. Ipak se sve dobro završilo kad sam ga upoznao da je Joja nosilac Karađorđeve zvijezde i otac dvaju sinova koji su poginuli kao naši vojni rukovodioci. Pošto je bilo riješeno i pitanje vodiča, kolona ranjenika je krenula s Orlovače i do 10 sati 14. maja stigla na Bijele Potoke. Iako je bilo planirano da se kreće istočno od grebena Plješevice, ona je s Bijelih Potoka krenula u Frkašić, s namjerom da nastavi pokret iznad Ponora zapadno od grebena Plješevice. Međutim, tim pravcem nije moglo da se prođe zato što je neprijatelj držao Tičevo, crkvu Ružicu i Budin gaj pa su se ranjenici vratili na Bijele Potoke. Na ovaj način su izgubljena najmanje 24 sata a ranjenici i borci su zamoreni i ostali bez hrane. Probijajući se kroz bespuće istočno od grebena Plješevice, tučeni kišom i susnježicom ranjenici su noću između 16. i 17. oko

23 sata prešli cestu Prijeboj—Ličko Petrovo Selo i do 11 sati toga dana domogli se slobodnog teritorija na Kordunu. U toku pokreta ranjenika je bivalo sve više koji se nisu mogli kretati pa ih je trebalo nositi. Takvih je na koncu bilo 20 do 30, a neki su čak i umrli na ovom putu.

Iz treće grupe 107 ranjenika, čije je liječenje zahtijevalo duže vrijeme, prebačeno je 18. maja u Primorje, a odatle za Vis. Ostali ranjenici iz ove grupe pod zaštitom šest bataljona, kad je prošla ofanziva, vraćeni su iz Velebita na područje sreza Korenica. Četvrta grupa od 92 teška i nepokretna ranjenika trebala je da bude prebačena u Bosnu i da je prihvati 6. lička divizija. Iz tih razloga ona je prebačena u Krečanu, gdje je 2. juna napadnuta od grupe četnika koji su ubili 34 ranjenika i 2 liječnika, od kojih je jedan dr Kajfeš, a jednog liječnika su ranili. Ranjenike je obezbjeđivalo 26 stražara, ali su oni iznenađeni i zarobljeni. Zahvaljujući intervenciji drugih jedinica ostali ranjenici su spašeni.[16] Među ranjenicima u Krečani bila su i dva avijatičara Amerikanca. Njih su četnici ostavili u životu kao očevice svojih nedjela.

Tako je teklo spašavanje oko 700 ranjenika u majskoj ofanzivi 1944. godine na Liku. »Bila je to«, kako kaže dr Petar Kleut, »jedna od epopeja kakve se rjeđe događaju, čak i u uslovima teškog partizanskog ratovanja«.[17]

Ujutro 16. maja na Bijelim Potocima Štab 11. korpusa sazvao je sastanak na kojem su prisustvovali predstavnici Okružnog komiteta Partije, Štaba 35. divizije i Komande 1. ličkog područja. Komandant korpusa Mićun Šakić iznio je ukratko situaciju rekavši — da su ranjenici izvučeni ispod neprijateljskog udara, da su naše jedinice iscrpljene u desetodnevnim neprekidnim borbama, da je neprijatelj otkrio dio zemunica i ostavio nas bez hrane, pa da se radi toga moramo povlačiti u pravcu Korduna. Uz suglasnost političkog komesara područja Iljuša Uzelca predložio sam da Komanda 1. ličkog područja s 300 odabranih, zdravijih i izdržljivijih boraca ostane u Lici. Prijedlog je iznenadio jedino komandanta 35. divizije koji mi je dobacio: »Što ćete jesti, valjda ćete brstiti bukov list«. Odgovorio sam mu, da ako do toga dođe da deseci hiljada naroda brste list da ćemo to i mi, ali da to toga ne može doći. Polemiku je prekinuo komandant korpusa s pitanjem, kako namjeravam upotrijebiti tu jedinicu, odnosno koja mi je taktička zamisao. Odgovorio sam mu da ćemo u ovoj situaciji početi iznova, da ćemo primijeniti partizansku taktiku kao i u početku rata. Dalje sam nastavio da ćemo formirati deset udarnih grupa, jačine po 30 boraca, s kojima ćemb postavljati zasjede i tući neprijatelja na komunikacijama. S tih deset grupa ćemo prekriti cijeli ranije oslobođeni teritorij. Posebno ćemo se angažirati na sprečavanju pljačke od strane onih koji će sada da nagrnu iz neprijateljskih garnizona. Na taj način ćemo bar donekle zaštititi narod u zbjegovima i pružiti mu bar neku sigurnost. Ovome sam još dodao, ako neprijatelj može sa svojim trupovima da upada duboko na naš oslobođeni teritorij gdje nema nikakvog oslonca, zašto ne bismo mogli mi da uspješno djelujemo na privremeno zauzetom teritoriju gdje imamo podršku našeg naroda. Mićunu Šakiću se očito svidio moj odgovor i zato me i pustio da toliko pričam, a kad sam završio samo je uputio pogled prema sekretaru OK Partije Branku Ognjenoviću i političkom komesaru korpusa Arturu Turkulinu rekavši da protiv ovakvog prijedloga ne može nitko da bude. To je istovremeno značilo da se prijedlog usvaja. Na kraju sam rekao da u području imamo 64 zatvorenika

16 Zbornik, V — 28, dok. 104.

17 Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 5, Karlovac 1973, str. 352.

i upitao tko će da ih preuzme. Jasno da nisam dobio odgovora, jer tko je i mogao u ovoj situaciji da preuzme tolike zatvorenike. Da sam postavio pitanje šta da radim s toliko zatvorenika, isto bi, vjerovatno, ostao bez odgovora jer smo mi komanda područja tada još u pitanju sudstva bili direktno odgovorni Glavnom štabu Hrvatske.

Ne čekajući da komandant korpusa izda zapovijest za pokret, tražio sam da se nas iz komande područja oslobodi, kako bi mogli da djelujemo u duhu iznijete odluke. Kod određivanja devet komandira udarnih grupe (deseta je bila komanda područja) išlo je lako. To su bili komandanti komandi mjesta ili njihovi pomoćnici. Komandiri grupa su imali više problema kod određivanja boraca za grupe. Sada su svi bili zdravi i željeli su da ostanu u Lici. Među onima koji su na svaki način željeli da ostanu bila je i jedna drugarica iz komande mjesta Vrhovine. Nikakva ubjeđivanja nisu pomagala. Ona je ostala jer se nikako nije htjela da odvoji od svoje jedinice. Kad smo izdvojili one koji ostaju, formirali smo sud s Vladom Oreškovićem na čelu, sa zadatkom da sudi zatvorenicima uz napomenu da je u ovim izvanrednim okolnostima bolje da deset krivih oslobodi nego da jednog pravog osudi. Sud sa zatvorenicima i obezbjeđenjem ostao je u Vedašićkim Padalištima, a mi smo krenuli ka Pećanskim Padalištima gdje smo naišli na veći zbjeg naroda koji nam se obradovao. Da bi nas nahranili, Bude Egić je zaklao vola, iako smo ga uvjeravali da za to nema potrebe, dok su drugi sakupili brašna i kuhali nam palentu. Svi su se na ovaj ili onaj način angažirali da nam pripreme jelo. Ovaj primjer govori kako je naš narod u ovom slučaju doslovce dijelio zadnji zalogaj sa svojom vojskom.

Iz Pećanskih Padališta udarne grupe su prema dobivenom zadatku krenule u akciju. Od njih deset sedam je ostalo na teritoriju sreza. Sve grupe su kao prvo trebale da stupe u kontakt s narodom koji je zarobljen i da ga izvuku u šume koje neprijatelj ne kontrolira. Grupa komande područja s još dvije koje su imale da ostanu u Krbavskoj dolini izbivši na cestu u Pećanima utvrdile su da se neprijatelj povukao s ovog terena. Odmah smo zaključili da je to povlačenje izvršeno iznenadno i užurbano jer je neprijatelj ostavio telefonske linije. Tu smo zarobili i jedan neprijateljski kamion pun kruha koji je naišao iz pravca Korenice. O ovom povlačenju neprijatelja odmah smo po kuririma poslali izvještaj Štabu 11. korpusa. Jedni kuriri su poslani pravcem za koji smo pretpostavljali da se kreće i Štab 11. korpusa, a drugi da ih presretnu na Klokočevici ukoliko ih prvi ne stignu. U izvještaju je naznačeno da je neprijatelj napustio istočni dio Krbavskog polja a, vjerovatno, i Korenicu i Udbinu što ćemo ispitati. Kuriri su štab korpusa i kolonu, koja je krenula za Kordun, stigli u visini Gole Plješevice gdje je bila zanoćila. Kad su doznali za povlačenje neprijatelja, spustili su se u Korenicu.

Prvi zadatak udarnih grupa o izvlačenju naroda sa zauzetog teritorija u cijelosti je izvršen. U drugim zadacima udarne grupe su imale neke većeg, a neke manjeg uspjeha. Najviše uspjeha imala je jedna grupa Komande mjesta Korenica u akcijama kod Baljevca i grupa koja je djelovala u Kozjanskoj draži. Ova grupa je zaplijenila mnogo materijala i stoke koja je bila opljačkana po selima. Najgore je prošla udarna grupa Komande mjesta Vrhovine koja je iznenađena na Zivulji od neprijateljskog trupa. Tom prilikom su poginula tri borca među kojima je bila i drugarica o kojoj je ranije bilo riječi.

Po završetku majske ofanzive ponovo su formirane sve komande mjesta, koje su ranije postojale u sastavu 1. ličkog područja, osim Komande mjesta Vrhovine čiju je teritoriju neprijatelj okupirao. Istovremeno se postepeno normalizirao rad Komande 1. ličkog područja i komandi mjesta s njihovim organima, ustanovama i jedinicama. U toku te ofanzive Komanda 1. ličkog područja mogla je da pređe bez poteškoća na partizansku taktiku borbe jer nije trebalo da cijepa organski sastav jedinica. Osim toga imala je iskusan kadar, prekaljen i pouzdan borački sastav vičan ovakvom načinu borbe, uz to svi učesnici u ovim borbenim grupama bili su i dobri poznavaoci terena. Koristeći se iskustvima ovih i ranijih borbi, jedinice Komande 1. ličkog područja i kasnije su uspješno izvodile smjele i uspješne akcije. Takva jedna akcija izvedena je i za vrijeme neprijateljskog napada na oslobođenu teritoriju i upada neprijatelja u Korenicu 11. augusta 1944. godine. Komanda 1. ličkog područja s OK Partije nalazili su se u Šeganovcu. Pretpostavljajući da će neprijatelj dok dopre u Korenicu nastojati da posjedne Tupi Mihaljevac, naredio sam komandiru partizanske straže Milanu Korici Bekriji da pripremi 20 boraca sa što više automatskog oružja da mu postavimo zasjedu. OK i komanda područja povukli su se u pravcu Plješevice. S mojom namjerom sam upoznao političkog komesara Antića Uzelca, njegovog zamjenika Vladu Oreškovića i zamjenika komandanta Daću Ćupurdiju, ali sam im rekao da o tome ne pričaju sekretaru OK Branku Ognjenoviću. Zasjedu smo postavili između sela Šeganovca i Mihaljevca i to iza ogradnog zida jer smo pretpostavljali da će neprijatelj u tom pravcu nastupati. Naša pretpostavka se obistinila. Neprijatelj je u jačini čete Nijemaca nastupao baš prema našoj zasjedi. Čudili smo se što nastupa bez ikakvog vojničkog obezbjeđenja u grupi kao da ide na izlet. Ovakvom svojom neopreznošću omogućio nam je da ga pustimo na vrlo blisko odstojanje i iznenadnom vatrom iz pet puškomitraljeza, jednog automata i petnaest pušaka gotovo potpuno uništimo, a da ni jednog metka ne opali u pravcu našeg položaja. Mi smo se odmah povukli bez gubitaka iako je neprijatelj iz topova i minobacača otvorio žestoku vatru, ali više po Tupom Mihaljevcu jer izgleda nije tačno ocijenio mjesto zasjede. Poslije ovog neprijatelj je na Tupi Mihaljevac, kao ključnu tačku obrane Korenice, uputio drugu četu koju je sačekao jedan vod Komande mjesta Korenica kojim je komandovao pomoćnik komandanta Dragija Knežević. Vod je odbio nekoliko juriša neprijatelja i povukao se tek pred noć kada je ostao bez municije. Kad sam se vratio iz spomenute akcije, dogodilo se ono što sam i očekivao. Vrlo oštro me kritikovao Branko Ognjenović, sekretar OK, što sam se kao komandant područja pretvorio u komandira voda iako je u napadu ubijeno preko 60 Nijemaca. Dok smo se u toku ove neprijateljske ofanzive zadržavali u Plješevici, neprijatelj je tri puta pokušavao da nas napadne trupovima, ali su oni uvijek bili na vrijeme otkriveni i raspršeni.

Nasuprot činjenicama veoma negativnu ocjenu o držanju Komande 1. ličkog područja, komandi mjesta i drugih pozadinskih organa za vrijeme ove augustovske ofanzive dao je Štab 35. divizije. On je u svom operativnom izvještaju o borbama od 8. do 18. augusta 1944. godine, pored ostalog, napisao: »Područje (prvo ličko), komande mjesta i druge pozadinske organizacije ne pružaju za vrijeme ofanzive nikakvu korist, već naprotiv štetno djeluju na boračke jedinice, naročito na štabove čiji rad ometaju (podvukao RR). Oni kod i najmanjeg neprijateljskog prodora žive pod prikazom veće ofanzive, a kad uslijede veći

prodori, izgube prisutnost duha... Ovo je najveća smetnja kod jačih neprijateljskih prodora za boračke jedinice.«

U zadnjoj godini rata zadaci vojnih vlasti u pozadini ostali su isti, ali su se uslovi rada izmijenili. Tako po pitanju mobilizacije zadaci su se sveli samo na dalje vođenje evidencije o borcima po jedinicama. Evidencija nije mogla da bude ažurna zbog toga što se većina boraca s teritorije sreza Korenica nalazila van Like, naročito poslije odlaska 6. ličke divizije iz Like čiji podaci o ovom pitanju gotovo i nisu stizali.

U vezi s ishranom vojnih jedinica u ovom razdoblju situacija se iz osnova izmijenila, u odnosu na prijašnja razdoblja. Dok smo se u prijašnjim razdobljima uglavnom oslanjali na lokalne izvore, u ovom razdoblju su ti izvori, može se reći, potpuno presahli. Poslije majske ofanzive, i onako iscrpljen, stočni fond je u srezu Korenica ostao neznatan. Neprijatelj je ovog puta pregazio svako selo u srezu i opljačkao u prvom redu stoku. Sitna stoka je zapravo potpuno nestala, od krupne po domaćinstvu je ostala krava ili najviše dvije, a mnoga domaćinstva nisu imala niti jedne. Isto tako mnoga domaćinstva su ostala bez zrna žita jer su im skloništa otkrivena i opljačkana. Poslije nove žetve situacija se nije mnogo promijenila. Neprijatelj je u ofanzivi od 8. do 21. augusta opljačkao mnogo novog žita. Te godine ljetina je dobro rodila, dosta rano je i sazorila, tako da je neprijateljska ofanziva veći dio žita zatekla u plastovima što je neprijatelju olakšalo posao, jer je gonio već pokošeno i pokupljeno žito. Računa se da su ustaše odvezle najmanje 100 vagona, i to krušnog žita kao što je: ječam, suraž, raž i pšenica. Neka domaćinstva su opet ostala bez zrna žita, zato je eventualne viškove drugih trebalo dijeliti na one koji nemaju ništa. Taj posao su obavljali NOO-i. U nekim selima sreza Korenica i na ovaj način nije se mogao riješiti problem ishrane stanovništva, zato je ZAVNOH slao žito iz Korduna koje su NOO-i dijelili stanovništvu. U ishrani vojske u Lici, prema izvještaju Štaba 11. korpusa od 5. oktobra 1944. godine, nije postojala nikakva mogućnost za stvaranje ma kakve rezerve, a za svakodnevnu ishranu iz mjesnih izvora moglo se računati na 15—20%, i to u krumpiru i kupusu, a nešto malo u mesu.

Zbog ovakvog stanja pitanje snabdijevanja vojnih jedinica u Lici trebalo je riješiti dostavom hrane s područja Posavine i Pokuplja. Da bi se to moglo ostvariti, trebalo je imati komunikacijsku vezu s Kordunom. Ta veza bila je nesigurna i često prekidana na kraće ili duže vrijeme. Neprijatelj je zbog vlastitih potreba nastojao držati komunikaciju Bihać — Ličko Petrovo Selo — Vrhovine — Otočac — Senj čime je prekidao vezu s Kordunom. U tim uslovima Komanda 1. ličkog područja je ojačala četom partizana Komandu mjesta Plitvički Ljeskovac i dislocirala je na prostor Plitvička jezera — Poljanak, s isključivim zadatkom da prihvaća hranu i stoku od kordunaških jedinica i dalje prosljeđuje uz pomoć naroda na slobodni teritorij Korenice. Nabavka hrane na drugim područjima vršena je uglavnom konfiskacijom i rekvizicijom, zatim je dopremana na Kordun pa potom upućivana u Liku. Za ovaj posao upućivani su i ljudi iz Like. Tako je Ićina Cvjetićanin vodio jednu ekipu iz 1. ličkog područja koja je vršila rekviziciju na području Velike i Male Kladuše i Cazina.

Djelomično snabdijevanje vojnih jedinica u Lici hranom vršeno je i iz pomoći koju su nam slali saveznici. Ovu hranu donosili su avioni koji su se rjeđe spuštali na aerodrom na Krbavskom polju, jer je često bio pod neprijateljskim udarom, ili u jesen raskvašen, a zimi pokriven snijegom i tako bio nespo-

soban da prima avione. Zato je u većini slučajeva hrana bacana pomoću padobrana ili bez njega na ugovoreno mjesto. Ovim putem je dobivena manja količina hrane, ali je zato ona redovno bila visoke kalorične vrijednosti, kao što su: jaja u prahu, margarin, razne konzerve, meso, slanina, povrće i dr. Pitanje ishrane jedinica bilo je otežano od polovine novembra 1944. godine pa do oslobođenja Like jer se tada u njoj nalazila i 13. divizija. Koncem 1944. godine, kada je oslobođena Dalmacija, hrana se počela dopremati i iz nje od dijela savezničke pomoći. I u ovom slučaju je trebalo obezbijediti komunikaciju Obrovac — Lovinac, koju je neprijatelj ugrožavao. Prihvat hrane ovim kanalom vršilo je 2. ličko područje. U zimi 1944/45. kada je pao visok snijeg, koji je ometao snabdijevanje, dio 35. divizije nalazio se oko mjesec i pol u Kordunu samo radi ishrane. No, pored svih poteškoća, ishrana je u ovom razdoblju bila dobra, osim nekih izuzetaka.

U zimi 1944/45. godine pojavio se problem ishrane i ono malo stoke što je bilo po selima. Neprijatelj je odagnao ili uništio stočnu hranu, a trebalo je prehraniti konje i mazge u vojnim jedinicama. Prema izvještaju Štaba 11. korpusa od 9. februara 1945. godine na teritoriju sreza Korenica u januaru i dijelu februara bilo je 569 konja i mazgi. Ovo je uglavnom bila tegleća stoka artiljerijskih diviziona 13. i 35. divizije. Za tu stoku nije bilo ni zobi ni kukuruza već je hranjena sijenom i slamom s terena. Ovi konji i mazge držani su zajedno sa stokom seljaka, iako je većina vojne stoke bila zaražena šugom tako da je ova bolest prenesena i na seosku stoku.

U majskoj ofanzivi veliki broj zemunica otkriven je od strane neprijatelja. Ovome su u dosta slučajeva »kumovale« i naše jedinice. U potjeri za hranom otvarale su te zemunice, a poslije otvaranja nisu ih maskirale pa neprijatelj nije imao problema da ih nađe. Bila je narušena svaka konspiracija, jer se na zemunice išlo bataljonima i brigadama. Do ovoga sigurno ne bi došlo da su rukovaoci i skladištari pojedinih punktova zadržani na terenu blizu njih. Ti ljudi su bili uključeni u udarne grupe koje je formirala Komanda 1. ličkog područja ili pak u operativne jedinice koje su otišle s terena na kojem se nalazio punkt. U Laudonovom gaju neprijatelj je otkrio zemunice zabadanjem željeznih šipaka u pijesak a pretraženi teren je obilježavao rastezanjem konopa od drveta do drveta. Međutim, na ovaj način nije mogao da otkrije zemunice po Ljubovu, Plješevici i drugdje, kao ni one u predjelu Bubinke, koje su u ovom periodu najviše korištene.

Pitanje snabdijevanja odjećom i obućom u ovom razdoblju se nešto popravilo zahvaljujući savezničkoj pomoći. Međutim, problem je bio u nedostatku donjeg veša i šinjela. Po prvi put od samog početka rata problem su postale i zimske čarape. Više nije bilo po selu ovaca pa se nisu mogle plesti vunene čarape. Najlošije su bili odjeveni i obuveni pripadnici vojnih vlasti. Premda je sva odjeća i obuća dobivena iz pomoći prešla preko ruku organa vojnih vlasti, oni su dali prioritet snabdijevanju operativnih jedinica.

Nakon majske ofanzive 1944. godine prestala je da radi kožara u Krbavici, kao i krojačke te obućarske radionice u bazi na Bijelim Potocima. Umjesto njih osnovane su manje radionice pri komandama mjesta i pri Komandi područja. I tehničke radionice su decentralizirane, tako da su radile s manjim brojem zaposlenih pri Komandi mjesta Korenica ili po nekim selima. U ovom razdoblju aero-baza dolazi do punog izražaja. U prvo vrijeme korišten je aerodrom pored Laudonovog gaja a kasnije ona između Udbine i Jošana. Preko tih aerodroma

je otpremljeno na stotine ranjenika u Italiju a isto je tako dopremljeno mnogo raznog materijala, oružja i municije za potrebe naše vojske.

Liječenju, smještaju i njezi ranjenika i dalje je poklanjana posebna pažnja. Bolnice su postojale u Frkašiću, Vedašiću, Ponoru i u Šeganovcu. Mijenjale su mjesta, ali je uvijek vođeno računa da se ranjenici na vrijeme otpreme na sigurno mjesto. Teški ranjenici, za koje je određena komisija predviđala da će liječenje dulje trajati ili pak da prezdravljeni neće biti sposobni za operativne jedinice, slani su savezničkim avionima u Italiju, dok su lakši upućivani u Kordun. Ovo slanje u Italiju i Kordun trajalo je do početka novembra 1944. godine, a poslije toga su upućivani u bolnicu u Ričicama ili u korpusnu oblasnu bolnicu u Benkovcu. U ovom razdoblju strogo je vođena evidencija o zaraznim oboljenjima kod vojnih lica, a i kod stanovništva. Dok se u svim kotarevima Like kod stanovništva pojavljuju, negdje manje a negdje više, pjegavi ili trbušni tifus, u koreničkom kotaru tih zaraznih oboljenja nije bilo. Izgleda da je ovo stanovništvo najviše naučilo što znači partizanska burad, tako da ga je bilo u svim selima i zaseocima.

Iako su štabovi većih operativnih jedinica bili povezani radio-vezom, telefonska veza nije izgubila na značaju. Nju je bilo vrlo teško održavati zato što je poslije svakog prodora neprijatelja trebalo linije popravljati, tako da je četa zä vezu 1. ličkog područja imala pune ruke posla. Ipak najteže i najopasnije bilo je onim vezistima koji su se nalazili na telefonskim centralama, a to su uglavnom bile drugarice. One su se zadnje povlačile ispred neprijatelja i one su bile te koje su javljale dokle je neprijatelj u prodoru dospio. Često se u takvim slučajevima s druge strane linije čuo glas telefonistkinje i štektanje »šarca«. Svaka od tih drugarica znala je sama da uključi i isključi telefonsku centralu s linije i uzevši je pod mišku ili na rame s njom se povlačila ispred neprijatelja.

Odlaskom Štaba 11. korpusa iz Like za Gorski kotar, 18. jula 1944. godine, i Komanda 1. ličkog područja dobila je radiostanicu da bi mogla održavati direktnu vezu sa štabom korpusa neovisno od 35. divizije. Radio-stanica nam je uručena u Klašnici gdje se nalazio Štab 11. korpusa. Tamo smo pozvani politički komesar Antić Uzelac i ja i po drugim pitanjima. Kada nam je saopćeno da dobivamo radio-stanicu, radio-telegrafistu, mehaničara i još neke druge postavili smo pitanje što je sa šifrantom. Dat nam je ključ šifre i rečeno da je po istom vrlo jednostavno šifrirati i dešifrirati i da to možemo sami raditi pa zbog toga nema potrebe da imamo šifranta. Ovo »jednostavno« nije nam baš bilo drago zato što je jednostavan ključ i neprijatelj može lako dešifrirati i doći do sadržaja naših poruka. Ta naša opreznost bila je neshvatljiva za Štab 11. korpusa, ali i opravdana.

Dana 19. augusta u Korenicu, u Štab 35. divizije, došao je komandant Glavnog štaba Hrvatske Ivan Gošnjak i načelnik štaba Pavle Jakšić da bi se tu sastali s komandantom 8. korpusa. Istoga dana u Komandu 1. ličkog područja u Šeganovac došao je Pavle Jakšić i pitao me tko je kod nas rađio-telegrafista. Odgovorio sam da smo ga dobili od Štaba 11. korpusa kada i radio-stanicu i da nismo našli za shodno da ga provjeravamo jer su, vjerovatno, to učinili oni. Dalje je pitao tko je kod nas šifrant. Na to sam odgovorio da to obavljam sam. Pitao je da li je još netko upoznat s ključem šifre. Odgovorio sam da jesu — politički komesar, njegov zamjenik i zamjenik komandanta. Poslije ovog upitao Hie da li ziiam da su ustaše u protekloj ofanzivi prisluškivale radio-saobraćaj? Rekao sam da sam u to posumnjao i da smo zato bili oprezni. Na ovo mi je

rekao: »Da nisi bio oprezan, ne bi danas ovdje razgovarao«. Nakon toga mi je naređeno da odmah prekinem s radio-saobraćajem. Tražio sam da se samo javim Štabu 11. korpusa da prekidamo vezu ne navodeći razlog. Ni to mi nije dozvoljeno, već mi je rečeno da će to oni učiniti iz Glavnog štaba Hrvatske čim se vrate. Od tada sam cijelo vrijeme, kao i svi oni koji znaju za ovaj slučaj, mislio kako smo mudro postupili što smo bili oprezni pa smo na taj način izbjegli da nas neprijatelj otkrije. U ovom slučaju postojalo je drugo rješenje — promjena šifre, a ne da nam se zabrani radio-saobraćaj sa Štabom 11. korpusa.

U situaciji kada je neprijatelj imao inicijativu ogromno je porastao značaj obavještajne službe jer je bilo vrlo važno na vrijeme doznati namjere neprijatelja. Dok smo mi imali inicijativu, dotle smo se zadovoljavali time da prikupimo podatke o neprijateljskim snagama i rasporedu, a to je bilo relativno lako. Međutim, sada kad neprijatelj napada vrlo pokretnim jedinicama, koje nisu vezane za komunikacije, trebalo je na vrijeme doznati namjere neprijatelja. To se moglo ako se prodre u neprijateljske štabove, gdje su se planirale operacije, a to izgleda nije uspjela naša obavještajna služba, osobito u početku ovog perioda. Za ovo je najbolji dokaz majska ofanziva koja nas je iznenadila, tako da se ni poslije 6 dana borbi nije znalo koje neprijateljske jedinice i s kakvim snagama učestvuju u borbi.

Neprijateljska obavještajna služba u ovom periodu je veoma aktivna i agresivna prema našem oslobođenom teritoriju i vojnim jedinicama. Neprijatelj je putem raznih »dezertera« i »izbjeglica« nastojao da na oslobođeni teritorij i vojne jedinice ubaci svoje špijune specijalno pripremljene za obavještajni rad. Na ovo je svim potčinjenim jedinicama skrenuo pažnju Glavni štab Hrvatske i od svih zahtijevao neprekidnu budnost. Navodim jedan primjer. Komanda 1. ličkog područja dobila je podatak da je na naš oslobođeni teritorij ubačen jedan srednjoškolac koji je bio na specijalnoj obuci za obavještajni rad. Taj podatak je došao s dosta zakašnjenja. Dosta dugo se za ovim tragalo i najposlije se otkrilo da taj nije nitko drugo nego jedan zamjenik političkog komesara bataljona u 35. diviziji, znači partijski rukovodilac u bataljonu. Imali smo i podatke kakav je na toj dužnosti u jedinici. Oni su i po vojnoj i političkoj liniji u superlativu. Teško je bilo vjerovati da se taj za svega 6 mjeseci probio na tako visok i odgovoran položaj. Poslije hapšenja sve je priznao. Ispričao je kako je dobio zadatak da se svojim zalaganjem i radom probije u Partiju i do štaba divizije i da tek tada počne da djeluje, zatim kako je, pored ostalog, na specijalnoj obuci u Njemačkoj proučavao marksističku literaturu i spremao se za »političkog komesara«.

Vojni sud u ovom razdoblju imao je sve blaži kriterij. Na ovo je utjecalo i to jer je u ovom razdoblju bilo amnestija što su omogućavale onima koji su se manje ogriješili o NOB da se mogu uključiti u NOV, a da ne odgovaraju za ono što su učinili u prethodnom periodu. Pred kraj ovog razdoblja čak i nad ratnim zločincima smrtna kazna se mogla izvršiti tek ako ju je odobrio viši vojni sud, a ako se radilo o zločincima rukovodiocima tu kaznu je prethodno moralo da odobri Veliko vijeće Višeg vojnog suda kod Vrhovnog štaba.

Srez Korenica nije imao četnika, ali je zato imao oko 10 odmetnika, koji su se odmetnuli u šumu, ali nisu išli u četnike. Oni su se odmetnuli iz raznih razloga: zbog kukavičluka ili zbog toga što nisu mogli ostvariti svoje bolesne ambicije, zatim što su se ogriješili o liniju NOB-a, a neki i zato što je prema njima, ili njihovoj porodici, nepravilno postupljeno. Neki od ovih su više od

pola rata bili u odmetništvu. Oni nisu nikog napadali, ali im nije bilo za vjerovati. Uvijek su bili potencijalna opasnost, osobito za terenske radnike koji su se najčešće sami kretali po šumama i od sela do sela. Jedan od takvih je bio i Jovica Serdar iz Široke Kule. On istina nije iz sreza Korenice, ali se na tom teritoriju krio i tu je imao oslonca na pojedince koji su ga hranili i pomagali. Poslije skoro dvije godine skrivanja dojadilo mu je, ali je htio da se rehabilitira, pa je tražio da se vrati, ali uz garanciju i to ni od koga drugog već od OK. Garanciju je dobio da se neće protiv njega poduzimati mjere i vratio se. Poslat je u 6. ličku diviziju da se okaje u jedinicama u kojima je bio i prije nego što se odmetnuo. Sličan slučaj je bio i s Momčilom Mirićem iz Mirića Štropine, samo ovaj se nije sam vratio već je uhvaćen. Za njega je bila i druga otežavajuća okolnost a to je što je prije odbjeglištva bio vodni delegat i kandidat Partije. Ovoga je trebalo po svim našim kriterijima osuditi. Ipak, nije mu suđeno jer su uzete u obzir okolnosti koje su ga otjerale u odmetništvo. I on je poslat u 6. diviziju kao i Jovica Serdar. Mislim da smo baš tu griješili što smo te ljude slali u sredinu gdje ih je svak znao, i gdje je svak na svoj način gledao na njihovu prošlost. Oni se nisu mogli rehabilitirati u toj sredini. Oba su bila pretjerano osjetljiva, a uz to je Jovica i pretjerano ambiciozan. Završio je u četnicima, dok je Momčilo izdržao do konca rata u jedinici, ali je poslije emigrirao u inostranstvo.

Vojne vlasti u srezu Korenica svoje zadatke tokom rata izvršavale su pod rukovodstvom partijske organizacije a uz tijesnu saradnju s NOO-ima i uz punu pomoć antifašističkih organizacija omladine i žena kao i narodnog fronta. Ne znam ni jednog slučaja da neka komanda mjesta, a to važi i za komandu područja, nije dobro sarađivala s NOO-ima i drugim masovnim organizacijama. To se odnosi i na saradnju s operativnim jedinicama dok su se u Lici nalazili štabovi 1. operativne zone Hrvatske, te štabovi 4. i 11. korpusa. Međutim, poslije odlaska Štaba 11. korpusa iz Like ta saradnja je popustila. Prije nego što će Štab 11. korpusa otići u Gorski kotar, od strane komandanta Mićuna Šakića i političkog komesara Artura Turkulina pozvani su u Klašnicu politički komesar i komandant 1. ličkog područja. Ovdje nam je saopćeno o njihovom predstojećem odlasku i održana nam je jedna, ja bih nazvao lekcija, o tome kako moramo sarađivati sa Štabom 35. divizije. Pored ostalog rečeno nam je kako se ne smije osjetiti u našoj saradnji odsutnost štaba korpusa, kako smo mi samostalni u odnosu na diviziju, ali da smo niži po rangu i da smo mi zbog njih a ne oni zbog nas. Osim toga nam je rečeno ako nešto u odnosima ne bude išlo da se obratimo sekretaru OK Partije pa ako ni to ne pomogne da ćemo biti potčinjeni diviziji a da ne bi valjalo da do toga dođe. Iskreno rečeno, vrlo sam se nelagodno osjećao za vrijeme slušanja ove lekcije. Smatrao sam da sam iz predmeta saradnje položio ispit inače kako sam se mogao nalaziti u organima vojne vlasti više od godine dana. Postavljao sam sebi pitanje — ako smo mogli sarađivati od okružnog do seoskog NOO-a, zašto da ne sarađujemo sa Štabom 35. divizije gdje nam zadaci nisu prepleteni već su jasno razgraničeni. Tu svoju nelagodnost sam iznio političkom komesaru Antiću čim smo izašli iz štaba korpusa. On mi je hladno odgovorio da se ne sekiram jer oni to nisu govorili zbog nas.

Odnosi između Štaba 35. divizije i Komande 1. ličkog područja nisu imali nekih vidnih loših manifestacija. Međutim, onako gruba ocjena rada vojnih vlasti, kao što je ona iz ofanzive u augustu, morala je imati posljedice. To je

navelo Glavni štab Hrvatske da stvori lošu predstavu o vojnim vlastima u Lici što je dovelo do toga da je 10. augusta 1944. godine naredio Štabu 11. korpusa da komande područja i aero-bazu potčini Štabu 35. divizije. Naređenje je ponovljeno 12 dana kasnije jer Štab 11. korpusa nije izvršio naređenje. U njemu je naveden i razlog za tu odluku među kojim i »izvjesne nezdrave pojave u postupcima područja«.[18] Štab 11. korpusa nije izvršio ni ovo naređenje. Za to je sigurno imao vrlo jake razloge koje je morao svakako dobro da obrazloži pošto Glavni štab Hrvatske nije više inzistirao na izvršenju izdatih naređenja i komande ličkih područja nisu nikad bile potčinjene 35. diviziji. Komanda 1. ličkog područja nije ništa o svemu ovom znala, niti je itko upozoravao na nepravilne odnose prema diviziji. Unatoč tome ti odnosi su kasnije bili sve bolji.

Na kraju treba istaći da su organi vojnih vlasti u srezu Korenica svoje zadatke mogli uspješno izvršavati zahvaljujući prije svega jedinstvu i podršci naroda. Narod je davao borce, hranio ih, odijevao i na položaje im nosio hranu, brinuo se o njima kad su bili ranjeni ili bolesni, kopao je i čuvao zemunice za sklanjanje materijalnih rezervi, motrio na špijune i slično. Sve što je učinjeno, učinjeno je uz učešće i podršku naroda. Okupator i njegovi pomagači nisu razlikovali one koji ne nose oružje od onih koji ga nose, ni muško ni žensko, ni staro ni mlado. Svi su podjenako stradali i ginuli. Rat koji je vođen kroz četiri godine na teritoriju sreza Korenice vođen je uz puno učešće naroda i zato je to bio **u** pravom smislu općenarodni rat. Kakav je bio taj narod vidi se i iz depeše Glavnog štaba Hrvatske upućene Vrhovnom štabu 28. januara 1945. godine u kojoj se kaže: »U 1944. godini neprijatelj je vršio 38 upada u koreničkі kotar. 30 puta je cijeli kotar bježao u šumu organizirano pod rukovodstvom narodnih vlasti i uz pomoć naše vojske. Neprijatelj nije mogao niti će ikada pokolebati Koreničane koji sada traže da se Korenica nazove Titograd.«[19]

Ivan Rubčić

Formiranje vojno-pozadinskih ustanova i njihov rad na području kotara Udbina od 1941. do 1945. godine

Tokom rata bilo je nekoliko naziva za vojno-pozadinske ustanove kao npr. vojne vlasti u pozadini, vojne vlasti i vojno-pozadinske vlasti. Ovaj naziv vojno-pozadinske vlasti bio je skoro stalno upotrebljavan tijekom narodno-oslobodilačke borbe, a i svi službeni dokumenti iz rata nose takav naziv, pa prema tome u ovoj temi bit će spominjan samo naziv vojno-pozadinske vlasti.

Kad se spominju vojno-pozadinske vlasti, misli se uglavnom na komande područja Like i na komande mjesta. Ponekad se kod nekih osoba dobivao dojam — po nazivu ili nečem drugom — da su vojno-pozadinske vlasti bile u nekoj

18 Zbornik, V — 31, dok. 97.
19 Zbornik, V — 37, dok. 121.

velikoj, sigurnoj pozadini iza fronta gdje se mirno moglo živjeti i raditi, pa su zbog toga i bile potcjenjivane i malo spominjane. Ovakvih mišljenja bilo je i u ratu a, na žalost, ima ih i dan-danas. Mislim da je tome glavni razlog što se o vojno-pozadinskim vlastima do sada malo pisalo i što je o njima prikupljeno vrlo malo dokumentacije, jer je većinom propala za vrijeme rata. Mnogi ljudi koji su radili u tim ustanovama nisu više na životu, a oni koji su danas živi malo se ili gotovo ništa ne sjećaju o radu tih ustanova.

Ipak ću ovdje na temelju oskudne dokumentacije, kao i po sjećanju pojedinih ljudi, nastojati iznijeti što više budem mogao rad komandi mjesta Udbina i Podlapača, da bi se vidjelo kakve su sve zadatke izvršavale i pod kojim uvjetima. Na žalost, to neće biti u potpunosti s obzirom da je sva dokumentacija komandi ličkih područja i komandi mjesta propala u sedmoj neprijateljskoj ofanzivi u selu Šalamuniću prilikom otkrivanja zemunice u koju je bila zakopana. Dokumentacija udbinskog kotara i svih njegovih organizacija negdje je zakopana za vrijeme rata u šumi Sarajevo i više nije pronađena.

Formiranje i rad Komande mjesta Podlapača

Proširivanjem slobodne teritorije i formiranjem većih partizanskih jedinica koje su odlazile u borbu iz svojih sela u druga, ukazala se potreba za organiziranim snabdijevanjem tih jedinica hranom i odjećom, zatim za preuzimanjem brige o ranjenicima, kao i boljim vršenjem kontrole na oslobođenom teritoriju i tome slično, što je sve iziskivalo nužnost formiranja vojno-pozadinskih vlasti koje će voditi brigu o svim tim zadacima.

Tako je na području predratnog kotara Udbina najprije formirana Komanda mjesta Podlapača a skoro pola godine kasnije i Komanda mjesta Udbina. Komanda mjesta Podlapača osnovana je odmah nakon trećeg oslobođenja tog mjesta, 3. VII 1942. godine, i to naređenjem Štaba 2. ličkog NOP odreda. Ovoj komandi mjesta pripao je čitavi oslobođeni teritorij tadašnjeg kotara Udbina, osim samoga mjesta Udbina, gdje se nalazio ustaško-domobranski garnizon. Za prvog komandanta postavljen je Ivan Rubčić, a za pomoćnika komandanta Živko Rogić, (tada je to bio naziv za političkog komesara komande). Prije dolaska ovih drugova na dužnost bio je privremeno postavljen za komandanta mjesta neki drug Stipe iz Dalmatinske čete (nisam saznao prezime), a za pomoćnika komandanta Ivan Strnšek (Slovenac). Oni su bili vrlo kratko vrijeme na toj dužnosti — svega oko 20 do 30 dana. Komandant Ivan Rubčić i pomoćnik Zivko Rogić bili su na ovoj dužnosti do ožujka 1943. godine. Nakon toga dolazi za komandanta Đuro Momčilović, a za pomoćnika komandanta Nikola Milošević Bumek.

Početkom 1943. godine komanda je imala i zamjenika komandanta, a to je bio Jovo Smiljanić Joviš, a zamjenik pomoćnika komandanta bio je Miroslav Smiljanić, koji je ujedno vršio dužnost političkog delegata straže i komande mjesta. Mobilizacijski oficir bio je Simo Barać, obavještajni oficir Stevo Lemajić, komandir straže Sava Gnjatović, a kratko vrijeme Mićo Smiljanić, Nikola Vejnović Nidžan te Dane Cvijanović. Brojno stanje straže po sjećanju, jer drugih dokumenata nema, kretalo se od 20 do 30 boraca, a po dobivenom podatku od Todora Radoševića dana 6. VII 1943. Komanda mjesta Podlapača brojila je 4 osobe komandnog sastava i 25 stražara, a na relejnoj stanici 7, svega, dakle, 36 ljudi.

Komanda mjesta Podlapača iako je bila formirana od Štaba 2. ličkog NOP odreda i njemu vojnički i politički potčinjena, dobivala je političko-partijske direktive od Općinskog komiteta KPH Podlapača i Kotarskog komiteta KPH Udbina. Formiranjem Komande ličkog područja 1. IX 1942. godine komanda mjesta potčinjava se vojnički i politički ovoj Komandi, od koje dobiva sva naređenja i upute za izvršenje zadataka na terenu, naravno uz suradnju s općinskim i kotarskim komitetima i narodnooslobodilačkim odborima, kao i svim drugim antifašističkim organizacijama.

Po uputama i naređenjima Komande ličkog područja zadaci komande mjesta bili su slijedeći:

— kontrola oslobođenog teritorija da ne bi neprijatelj špijunirao naše jedinice i pozadinu, te da ne bi pravio sabotaže i širio svoju propagandu na tom teritoriju

— kontrola svih prolaznika i izdavanje propusnice za kretanje po oslobođenom teritoriju

— vođenje borbe s neprijateljskim grupama ili pojedincima koji su vršili upade na oslobođeni teritorij

— briga o snabdijevanju hranom i odjećom operativnih jedinica

— briga o zbrinjavanju ranjenika, o njihovoj ishrani, kao i svim ostalim potrebama, ukoliko su bili na teritoriju komande. Ako su bile bolnice na drugom teritoriju, onda briga za otpremu ranjenika do bolnice, naročito kad se vodila borba s neprijateljem na teritoriji komande mjesta ili u njenoj blizini.

— formiranje radnih i stručnih ekipa pri komandi kao npr. obućarske, krojačke, stolarske, ajmarske i građevinarske

— briga o svim mlinovima, koji su bili na tom teritoriju, i o njihovom radu

— briga za ishranu ljudstva koje je po zadacima prolazilo preko teritorije komande mjesta, a to su bili kuriri, ranjenici, politički radnici i drugi. U tu svrhu organizirana je i prolazna kuhinja.

— prikupljanje podataka o kretanju neprijateljskih jedinica i u slučaju prodora na oslobođeni teritorij pravovremeno obavještavanje naroda i svih političkih organizacija na teritoriju komande

— sprečavanje pljačke i šverca po selima i strogo kažnjavanje njihovih nosilaca

— budnost prema neprijateljima NOB-a i onima koji nisu izvršavali svoje obaveze prema NOP-u, a u težim slučajevima njihovo hapšenje i upućivanje u Komandu ličkog područja na dalji postupak

— vođenje brige o dezerterima koji su iz jedinica bježali kućama ili su prekoračili odsustvo u bolovanju, te ih se opominjalo da se vraćaju u svoje jedinice, a ukoliko ne bi to dobrovoljno učinili, bili su vraćani pod stražom komande mjesta

— organizacija veze, kurirske i poštanske službe.

Komanda mjesta preuzela je mobilizacione spiskove od narodnooslobodilačkih odbora i partizanskih seoskih straža o čitavom ljudstvu na njezinom teritoriju, kao i zaprežnim kolima, pa je u slučaju potrebe mogla izvršiti njihovu mobilizaciju u svako doba. Ovdje se ne može i ne smije shvatiti da je to mobilizacija u onom klasičnom smislu, jer s teritorija komande mjesta, odnosno kotara Udbina, sve je u partizanske jedinice išlo u ogromnoj većini na dobrovoljnoj bazi, a i narod je sve što se od njega tražilo davao dobrovoljno za Narodno-oslobodilačku vojsku. Mobilizacija se više odnosila na pojedince koji su na

raznorazne načine htjeli da ne idu u borbu, a najviše je izgovora bilo na bolest. Kako u početku nismo imali liječnike koji bi mogli stručno ustanoviti da li se radi o bolesti ili izbjegavanju borbe, to se donekle toleriralo, ali poslije su formirane stručne ekipe pri Komandi ličkog područja pa su takvi predvođeni na liječničke preglede.

I političke organizacije su pristupale ubjeđivanju tih ljudi da se dobrovoljno jave u operativne jedinice. Evo jednog primjera kako je to radila skojevska organizacija. Ako se negdje plesalo ili igralo kolo, onda su djevojke samo plesale i hvatale se u kolo do boraca, a izbjegavale one mladiće koji nisu u borbi, a često su još k tome spjevale i razne pjesme-rugalice na njihov račun. (»Moj je dragi ljepši nego cvijeće, ne volim ga jer u borbu neće«). I formiranje Prve ženske partizanske omladinske čete u augustu 1942. godine imalo je velikog utjecaja na muškarce koji su se do tada još kolebali ili iz drugih razloga nisu otišli u operativne jedinice. Kada je kasnije dolazilo do mobilizacije ljudstva, onda je to regulirala Komanda ličkog područja. Komande mjesta zajedno s narodnooslobodilačkim odborima bile su izvršioci tih naredbi Komande područja.

Kada su naše jedinice, odnosno 2. partizanska brigada Hrvatske, napale na ustaški garnizon u Udbini, od 21. do 23. VIII 1942. godine, Komanda mjesta sa svojom stražom bila je sva angažirana u toj akciji, osim jedne desetine koja je bila na zasjedi u šumi nad Podlapačom, na prolazima od Ličkog Osika preko Ljubova. Zajedno s NOO-om i omladinom komanda je snabdijevala sve jedinice hranom i odvozila ranjenike na Bijele Potoke, u Korenicu, Frkašić i druge bolnice. To je bio jedan od najvažnijih zadataka, jer je ranjenika bio ne mali

broj (oko 200) radi neuspjelog napada na utvrđenu Udbinu. Poslije tog napada sve su jedinice ostale nekoliko dana na našem teritoriju radi oporavka i sve su bile snabdjevene hranom i odjećom s ovog teritorija, izuzev onih slučajeva gdje su borci dobivali od svoje rodbine i prijatelja kada su im dolazili u posjete.

Po svim selima bile su formirane seoske straže od 2 do 5 ljudi, kojima je bila svrha da budu pri narodnooslobodilačkim odborima i da im pružaju pomoć u sprovođenju njihovih zadataka. Ove seoske straže pripadale su komandi mjesta vojnički, ali su sve zadatke izvršavali po uputama narodnooslobodilačkih odbora. Ukoliko nisu mogli sami nešto napraviti, to su izvijestili komandu mjesta i onda je komanda mjesta stupala u akciju, kao npr. prijevoz hrane, prijevoz ranjenika, itd. Straže su također kontrolirale prolaznike, bilo vojne, bilo civilne u svom selu.

Komanda mjesta Podlapača imala je velikih problema zbog toga što su ustaše iz Gospića preko Staza dolazili na naš oslobođeni teritorij u Podlapaču i vršile neprijateljsku propagandu, a prijetila je i stalna opasnost od upada njihovih vojnih jedinica. Naročito je na udaru bilo Svračkovo Selo, jer se nalazi pod šumom i prvo bi bilo na udaru. Zbog toga je Komanda mjesta sa svojom stražom, zajedno sa seoskom stražom Svračkova Sela, skoro svake noći pravila zasjede na prolazima po šumama, kao na Srnećaku, Ćubrić jezeru, Gradini, Veljunu i drugim mjestima a tuda su prolazile grupice ili pojedine ustaše iz Gospića, koji su bili rodom iz Podlapače te su dobro poznavali sve prolaze. Uspjeh je bio relativno dobar, jer su neki od njih pohvatani i pobijeni u borbi s našom stražom. U svemu tome mnogo su nam pomogle omladinke iz Podlapače kao: Kaja Perković, Matija Mažar Mača, Ana Bunčić i Roža Bunčić. Najviše se isticala Pepa Alar koaj je još 1941. godine održavala vezu sa Svračkovim Selom, odnosno Milanom Vurdeljom.

Radi ilustracije navest ću jedan podatak kako su nam ustaše dolazile iz Gospića u Podlapaču, vršile politički utjecaj na narod i zadavale nam velike brige. U decembru 1942. godine vršena je mobilizacija na oslobođenom teritoriju, pa je tako bila obuhvaćena i Podlapača koja je isključivo nastanjena Hrvatima. Ovdje valja napomenuti da je mobilizacija vršena ne agresivnim mjerama već više političkim. Uspjeli smo mobilizirati oko 23 mladića koji nisu odmah poslani u operativnu jedinicu. Oni su ostali u Komandi mjesta Podlapača radi vojničke obuke jer ranije nije niti jedan služio nikakvu vojsku, i, još važnije, radi političkog izgrađivanja. Izgledalo je da su svi omladinci rado to prihvatili i da će ostati u partizanima. Ali, na žalost, nije bilo tako.

Kada su ustaše u Gospiću doznale da smo te mladiće mobilizirali, poslali su jednu manju grupu uglavnom domaćih ustaša iz Podlapače, na čelu s nekim Bunčićem, koja je preko šume Staze došla noću u Podlapaču te odmah uhvatila njihove roditelje i neke od samih omladinaca, izvršila na njih pritisak, prijeteći im da će ih poubijati ukoliko s njima ne pobjegnu u Gospić. Čak su obećavali da neće morati ići u vojsku ako pobjegnu. Ovdje valja napomenuti da se to događalo uoči početka četvrte neprijateljske ofanzive 1943. godine.

Omladinci koji su bili pri Komandi mjesta svi su se pokolebali, bacili oružje i pobjegli s ustašama preko šume u Gospić, gdje su ih, naravno, odmah poslali u ustaške jedinice.[1] Poslije njihova bijega Komanda mjesta Podlapača odmah je protjerala njihove obitelji u Gospić i konfiscirala svu njihovu imovinu.

1 Poslije rata ja sam se interesirao za njih i doznao da su svi do jednoga izginuli u ustaškim

Još jedan veliki problem za Komandu mjesta nastao je kada smo dobili oko hiljadu izbjeglica iz Hrvatskog primorja — žene, djecu i stare ljude. Oni su morali bježati pred neprijateljem iz svojih sela u Gorski kotar, a kako ih je bilo mnogo to ih tamo nisu mogli sve smjestiti, snabdijevati hranom i odjećom 1 poslani su k nama. U suradnji s NOO-om raspodijelili smo ih po čitavom teritoriju komande mjesta, odnosno kotara Udbina. U samoj Podlapači raspoređeno je oko 500 duša, a ostalo po drugim selima. Najviše smo ih dali u Podlapaču radi toga što su izbjeglice bile Hrvati, kao i Podlapčani, pa smo se nadali da će se lakše povezati s domaćim stanovništvom i djelovati na njega da se više angažira u narodnooslobodilačkoj borbi.

Kad je počela četvrta neprijateljska ofanziva, dobili smo naređenje od Komande ličkog područja koje je datirano 22. I 1943. godine i u cijelosti ga citiram: »Komandi mjesta — svima. U vezi sa sadašnjom ofanzivom neprijatelja, pored do sada dostavljenih vam uputstava, upozoravamo vas na slijedeće:

1. da imate najbolju kontrolu vašeg teritorija komande, tako de se spriječi svaki rad eventualnih bandita i dezertera u pozadini. Svako panikerstvo kažnjavati najstrože.

2. Vaše ljudstvo upotrijebiti tamo gdje je najpotrebnije i racionalno ima se rasporediti, a povećati ekonomsku sekciju u vezi sa dobavom hrane našim brigadama.

3. Svaku važniju promjenu na vašem sektoru izvještavati ovu komandu najhitnijim sredstvom.

4. Svima komandama, ustanovama i drugovima pri njihovim potraživanjima biti pri ruci i

5. predvidjeti — skloniti sve što se može, tako da u slučaju nekog prodora neprijatelja ne bi palo njemu u ruke. Drugarski pozdrav. Smrt fašizmu — sloboda narodu! Komandant Korać.«[2]

Komanda nije čekala ovo naređenje već je i ranije nešto poduzela, a sada pogotovo, jer su naša sela bila prva na udaru ukoliko bi neprijatelj prodro iz Ličkog Osika preko Ljubova za Krbavsku dolinu. U suradnju s narodnooslobodilačkim odborima i partijskim komitetima i svim antifaštističkim organizacijama na terenu organizirano je kako će se skloniti hrana i sve ostalo što se nije moglo evakuirati. Svako selo znalo je unaprijed kojim će pravcem poći i u kojem će predjelu Plješevice napraviti logor ili kako se to većinom zvalo zbjeg. Za sela s teritorije Komande mjesta Podlapača zbjegovi su bili u predjelu Paleža, Bubinke i Orlovače, izuzev Srednju Goru koja se imala evakuirati u Srednjogorje.

Tada je zajedno s NOO-ima naređeno svakoj kući da mora skloniti svu hranu na sigurno mjesto. U tu svrhu kopale su se pojedinačne zemunice, a bilo ih je zajedničkih, već prema dobrovoljnom dogovoru između pojedinaca. Ako netko nije mogao sam spremiti hranu, pomagala mu je komanda mjesta zajedno s NOO-om i omladinom. Komanda mjesta imala je svoga kurira kod operativne jedinice na Ljubovu i kada je neprijatelj prodro na naš oslobođeni teritorij, a naše jedinice se povlačile, on je odmah došao izvijestiti Komandu mjesta Podlapača, a ova je po drugim kuririma (na konjima) obavijestila sve narodnooslobodilačke odbore i partizanske straže da pripreme narod za povlačenje.

2 Arhiv za historiju radničkog pokreta SR Hrvatske, 29/3891.

Kako je već unaprijed rečeno narodu da bude spreman za pokret u svako doba, to nije iziskivalo puno vremena da se pokrene sve živo u pravcu Plješevice preko Krbavskog polja. Prilikom povlačenja išlo se u najvećem redu a Komanda mjesta sa svojom stražom ostala je najzadnja i kontrolirala da li je sve krenulo.

Kada je sve stiglo do svojih odredišta za zbjegove, komanda mjesta je sa svojom stražom zaposjela položaje iznad Gornjeg Jošana kako bi spriječila neprijatelja da preko šume iznenadi narod u zbjegovima. Takav jedan pokušaj bio je od jedne manje talijanske jedinice, vjerovatno patrole, u jačini oko 50 do 60 vojnika. Straža je na njih otvorila vatru i oni su se brzo povukli u selo Jošan (Kasar).

Jedna patrola Komande mjesta išla je na sektor Podlapače i okolnih sela da izvidi što se tamo događa. Od nje je jedne noći dobivena obavijest da se neprijatelj povlači u pravcu Udbine. Ne čekajući dalje, Komanda mjesta je sa stražom i jednom manjom grupom omladine (skojevaca) krenula u pravcu Podlapače, iako je neprijatelj još držao cestu Udbina — Korenica. Prethodno su bili obaviješteni o našoj namjeri narodnooslobodilački odbori i Općinski komitet KPH za Podlapaču. Neki su drugovi bili protiv toga da idemo, jer je našim odlaskom taj dio položaja ostao bez vojske, pa su se plašili upada neprijatelja u zbjeg. No, s komandantom i pomoćnikom komandanta mjesta brzo se složio sekretar Općinskog komiteta KPH Podlapača Milan Vurdelja pa je Komanda mjesta sa svojim stražarima u noći krenula za Podlapaču i stigla u zoru u samo mjesto. To je bilo sredinom veljače 1943. godine. U Podlapači nije bilo neprijateljskih vojnika, ali smo se ipak toga dana zadržali pod šumom za svaki slučaj, jer smo se bojali da bi se neprijatelj mogao povratiti, a naročito kada smo vidjeli da je sva hrana i ljudska i stočna ostala neodagnata i neuništena. Budući je u Podlapači bio hrvatski živalj, ustaše su naredile da se svi moraju iseliti s njima, što su ovi i učinili. Samo, nikad nije bilo jasno zašto su se tako brzo povukli i toliko hrane i robe ostavili ne odagnavši ništa sa sobom kada tamo nije bilo naših jedinica. Odmah su o tome obaviješteni NOO-i i Općinski komitet Podlapače u zbjegu, ali smo tražili da se još nitko ne vraća od naroda nego da se pošalje još omladinaca radi sklanjanja materijala i hrane, s obzirom da su Talijani držali cestu Udbina — Korenica. Tek drugog dana, kada se neprijatelj počeo povlačiti iz Korenice za Udbinu, pozvani su iz zbjega odbornici i sva omladina u Podlapaču. Po njihovom dolasku odmah se pristupilo poslu. Radilo se dan i noć da bi se sve žito, stočna hrana i drugi materijal odvukao na sigurno mjesto i osiguralo za vojsku i narod. Žita je bilo od 20 do 30 vagona, a ostale hrane, kao suhog mesa, krumpira, bilo je mnogo. Kada se neprijatelj iz Udbine povukao u pravcu Lovinca, sav narod se vratio iz zbjegova svojim kućama. Tada se počela dijeliti stočna hrana narodu, jer je mnogima bilo sve spaljeno u toku ofanzive. Sve se dijelilo na mjeru, naročito stočna hrana. S obzirom na veliku oskudicu, prijetila je opasnost da stoka ugine od gladi, pa se hrana morala racionalno trošiti da bi se dočekalo proljeće.

Završetkom četvrte neprijateljske ofanzive Komandi mjesta su se nametnuli ogromni problemi, jer su sva sela na njezinoj teritoriji spaljena. Kako je nailazilo proljeće, trebalo je uzorati zemlju, a narod je bio bez stočne hrane, mnogi i bez sjemena, pa se prišlo mobilizaciji vučne stoke, svega sposobnog za rad da bi se što više uzoralo. U tu svrhu, u suradnji s narodnooslobodilačkim odborima, uzimala se hrana od onog dijela naroda kojem nije bilo sve uništeno, pa

se sve dijelilo, žito i sijeno, tako da bi mogao svatko zasijati na svojim njivama određenu količinu žita.

U ovim akcijama narod je izvršavao sva naređenja i upute disciplinirano i na vrijeme. Najviše se isticala omladina, odnosno skojevci, kako u izvlačenju hrane i materijala iz Podlapače, tako i tokom oranja u svim selima. Na žalost, ne mogu se sjetiti imena i prezimena svih, ali uz pomoć Velinke Vukmirović, zvane Zujka, te Milana Vurdelje i drugih, posebno su se isticale omladinke: Ksenija Vukmirović Bevanda, Dušanka Stanić, Perka Kosanović, Danica Vukmirović, Perka Dragović, Ljubica Grbić, Zora Vukmirović, Danica, Ljuba, Boja i Koviljka Šajnović i mnoge druge, sve *iz* Svračkova Sela, te iz Pisaća (sada Krbava) — Dušanka i Bosiljka Smiljanić, a iz Tolića — Mira Perić, Ankica Stilin, Milica Cvijanović, Soka Vejinović Koka i druge.

Komanda je mjesta sa svojom stražom danonoćno radila na svim tim zadacima i vršila sve druge potrebne poslove, posvetivši naročitu pažnju organizaciji rada. Ovdje su došle do izražaja grupe ili sekcije pri Komandi mjesta, kao npr. stolarska i tesarska grupa koja je pravila plugove i ostale alate, kovačka koja je kovala lemeše i crtala, potkivala konje i sve drugo što je bilo potrebno da bi se pomoglo narodu, kako bi što prije i bolje obradio zemlju. Te grupe su pravile i bajte po selima, kako za narod, tako i za stoku. Limarska radionica pravila je od izgorjelog lima porcije, padele i ostali materijal potreban kako vojsci, tako i narodu, a ajmari su radili danonoćno da bi što više popravili ajmova za konje itd.

Uz sve ovo bilo je najvažnije voditi brigu o snabdijevanju operativnih jedinica. Poteškoće su bile ogromne, ali zahvaljujući svijesti naroda ipak se sakupljala hrana i slala operativnim jedinicama. Veliko olakšanje bilo je u tome što su naše jedinice tokom marta i aprila 1942. godine oslobodile čitavu Liku, osim samoga Gospića, pa se iz tih krajeva dobivala pomoć u stočnoj hrani, a naročito u zaprežnoj stoci što je bilo vrlo važno radi oranja. Ujedno ovaj se teritorij privremeno oslobodio od obaveznih davanja hrane i drugog materijala za operativne jedinice. Tako se uz racionalno korištenje živežnih namirnica i stočne hrane mogla prebroditi i ta kriza. Da bi se što uspješnije uzoralo i posijalo, formirane su radne brigade od stražara Komande mjesta i naroda, pa se sve radilo uglavnom kolektivno.

Formiranje i rad Komande mjesta Udbina

Formiranjem triju brigada i 6. divizije u Lici, u drugoj polovini 1942. godine, stvorena je mogućnost većih operativnih zahvata, a time i potreba bržeg i boljeg snabdijevanja ovih jedinica kao npr. dostavljanje hrane, prijevoz i smještaj ranjenika, snabdijevanje odjećom i obućom i svim drugim stvarima potrebnim za život i borbu jedinica.

U tom vremenu udbinski kotar bio je sav slobodan, osim same Udbine u kojoj se nalazio domobransko-ustaški garnizon iz kojeg su ustaše upadale na naš oslobođeni teritorij. Tako npr. 28. IX 1942. godine ustaše su u noći prošle neopaženo preko šume Smiljinka, te preko Dubokog, zaobišle stražu jačine oko 12 ljudi i došle iza leđa Jošanu. Kada je svanulo, one su napale selo, iznenadile narod koji je uvijek bježao od neprijatelja prema šumi, na što su ustaše i računali, a sada je narod morao bježati prema Krbavskom polju, to znači na čistinu. Tom prilikom poubijano je i zaklano oko 210 duša, većinom

žena, djece i starijih ljudi, jer su iz toga sela svi sposobni bili u operativnim jedinicama.

Istim putem preko šume Smiljinke, samo skrenuvši u desno preko platoa Selište, ustaše su 3. XII 1942. godine zaobilazeći zaselak Tišma Varoš, u kojem je bila seoska straža jačine oko 5 ljudi, upale u selo Selište i poubijale oko 77 žena, djece i staraca.

U to vrijeme naše operativne jedinice bile su angažirane na drugim sektorima, a oko Udbine, odnosno oko udbinskog ustaškog garnizona, ostala je svega jedna novoosnovana teritorijalna četa zvana Udbinska četa, koju je formirala Komanda ličkog područja. Ova je četa bila sastavljena od ranjenih boraca i nesposobnih za operativne jedinice, te od starijih ljudi i dječaka, koji još nisu bili nigdje u operativnim jedinicama. Komandir ove čete bio je Mile Majstorović Milegin, a politički komesar Dragija Basta i poslije Ico Basta. Četa je držala položaj u onim selima koja su bila bliže Udbini, jer se mislilo da ustaše neće iz Udbine u Jošan i Selište, pošto su ta sela udaljena 8 do 10 km od Udbine, pa su zbog toga tamo bile samo seoske straže. Ali, kako su ustaše doznale preko obavještajne službe da ondje nema naše vojske, to su one baš onamo i upale. Ova četa držala je položaj Visuć, Mutilić, Čojluk i Momčilović Brdo, pa zato, kad su ustaše napale spomenuta sela, ona im nije mogla priteći u pomoć jer je od mjesta događaja bila udaljena oko 10 km. Jedan vod koji se nalazio u Visuću pošao je u pomoć Selištu i sukobio se s neprijateljem, ali je stigao dosta kasno, no što je najvažnije nije imao dovoljno municije za ozbiljniju borbu.

Mislim da je tada bila velika greška što se nisu vezala nešto jače snage oko udbinskog garnizona, s obzirom da se znalo da je u Udbini jedna ustaška satnija (četa), a bilo je prisilno mobilizirano i sve stanovništvo sposobno za borbu. Tako se brojno stanje kretalo od 400 do 500 vojnika i naoružanih civila. Također se znalo da je ustaška komanda poslije drugog napada na Udbinu povukla sve domobrane iz mjesta a avionima iz Bihaća dopremila ustašku satniju najokorjelijih koljača sa satnikom Josipom Baljkom, koji je ujedno bio komandant garnizona Udbine i imao apsolutnu vlast. Komanda mjesta Podlapača bila je angažirana na sektoru Podlapače radi osiguranja sela od upada ustaša preko Staze, te nije mogla niti je imala vojne snage da bi se angažirala i oko garnizona na Udbini.

U to vrijeme naše su jedinice imale velikih uspjeha na svim sektorima u Lici pa je stvorena velika oslobođena teritorija. Kako neprijatelj nije mogao da im se odupre na bojnom polju, prelazi na taktiku upornog i drskog slanja svojih agenata, grupa i pojedinaca na oslobođeni teritorij, da bi ondje vršili propagandu, špijunažu, sabotažu i dr. Budući je jedan od osnovnih zadataka komandi mjesta bio da se bore protiv bilo kakvog djelovanja neprijatelja u partizanskoj pozadini, to se pred Komandu mjesta Podlapača postavio zadatak: kako spriječiti neprijatelja u njegovoj namjeri. U tu svrhu proširuje se komanda s obavještajnim oficirom, mobilizacijskim oficirom, zamjenikom komandanta, referentom za vezu i drugim. Također se pojačava i straža koja već broji oko 50 vojnika. No, sve to nije bilo dovoljno da bi se zadovoljile sve potrebe koje su bile iz dana u dan sve veće i veće. Zbog toga je Komanda ličkog područja formirala još i Komandu mjesta Udbina. Tako su sada postojale dvije komande u udbinskom kotaru koje su obuhvaćale teritorije predratnih općina — Podlapača i Udbina.

Prije svega moram napomenuti da se ne zna točan datum formiranja Komande mjesta Udbina, jer to nigdje nisam mogao naći u dokumentima koje sam imao na raspolaganju. Prema sjećanju Božine Mrkobrade, Rade Ratkovića, koji je bio zamjenik komandanta ličkog područja i mom ona je formirana početkom decembra 1942. godine u selu Ondiću, gdje joj je bilo i sjedište. Počela je da funkcionira nakon povlačenja ustaškog garnizona iz Udbine 14. XII 1942.

Za prvog komandanta mjesta Udbina imenovan je Vlado Uzelac Ika, a za pomoćnika komandanta Božina Mrkobrada. Uzelac je bio vrlo kratko vrijeme pa ga je zamijenio Nikola Divjak iz Mekinjara. Divjak i Mrkobrada ostali su na tim dužnostima do polovine 1943. godine, kada za komandanta dolazi Ilija Sladić a za pomoćnika Nikola Milošević Bumek i za zamjenika Đuro Momčilović. Početkom 1944. za komandanta je postavljen Đuro Suša, koji ostaje vrlo kratko pa ga smjenjuje Dušan Ćosić. Za zamjenika komandanta imenovan je Jovo Knežević, a poslije njega dolazi Nikola Grubor i jedno kratko vrijeme Dane Medić. Za to vrijeme stalno je bio pomoćnik komandanta, odnosno sad se zove politički komesar, Milan Batinica, a njegov zamjenik Dušan Batinica i nešto kasnije Mišo Uzelac. Koncem 1944. Ćosić odlazi, a njegovu dužnost preuzima Nikola Grubor. Obavještajni oficir komande bio je Nikica Radaković Zujić, mobilizacijski oficir Duda Banić.

U početku Komanda mjesta Udbina imala je oko 30 stražara i oko 20 seoskih stražara. Ovaj broj se tokom rata povećavao. Formirane su i sve radionice i referade, kao i pri Komandi mjesta Podlapača, s tim što je sve bilo brojno veće a naročito kad su spojene Komanda mjesta Podlapača i Komanda mjesta Udbina u jednu komandu mjesta Udbina, a to je bilo 8. IX 1943. godine. Pri novoj komandi mjesta postojala je četa za paljenje ugljena, zvana Ugljarska četa, te građevinska četa i radna četa, pa pletarska radionica i pekara, čega u Komandi mjesta Podlapača nije bilo. Građevinska četa radila je na svim zemunicama i vojnim skladištima za spremanje hrane i materijala za vojsku. Također je radila i pekara od kraja 1943. godine pa tokom čitavog rata, tako da se više ne skuplja kruh po selima nego se uglavnom peče u pekari, izuzev pojedinačnih slučajeva.

Prilikom spajanja, odnosno formiranja nove Komande mjesta Udbina čitavi teritorij kotara Udbina pripao je ovoj komandi, sa sjedištem u Udbini.[3] Sve dužnosti i obaveze nove komande mjesta ostale su, kao što je već naprijed navedeno za Komandu mjesta Podlapača. Komanda mjesta Udbina imala je i partizansku terensku četu s kojom je vršila, pored drugih dužnosti, i borbene zadatke i držala položaj na prijevoju planine Kuk. Prema izvještaju Komande mjesta Udbine upućenog Komandi drugog ličkog područja 9. III 1944. godine ova četa imala je 93 borca i rukovodioca.[4] Njeno brojno stanje se tokom rata povećavalo, tako da je, po podatku što sam ga primio od Todora Radoševića, 27. X 1943. brojila 130 stražara, a 30. XII 1944. godine 124.

Prema podacima koje sam dobio od Bogdana Majstorovića i Dušana Cosića, komandiri ove čete bili su Stevo Štikavac i Mane Medić, politički komesari

3 U međuvremenu 31. III 1943. godine, umjesto jedne Komande ličkog područja formirane su dvije: Komanda prvog ličkog područja i Komanda drugog ličkog područja. Komande mjesta Podlapača i Udbina kratko vrijeme pripadale su pod Komandu prvog ličkog područja a zatim su ušle u sastav Komande drugog ličkog područja.

4 U ovom brojnom stanju ne spominje se desetina u Podlapači koja je tu bila stalno stacionirana niti se spominju seoske straže, dok se u drugim izvještajima spominju, ali ne brojčano već samo kao jedinice.

Dušan Zigić i Nikola Smiljanić, a zamjenik komesara Mišo Uzelac. Dok je bio komandir Stevo Štikavac, jedno vrijeme je politički komesar bio Petar Vojnović, a zamjenik Ico Basta.[5]

Partizanska terenska četa Komande mjesta Udbina i njezina straža vodile su često borbe s neprijateljem, koji je upadao na naš oslobođeni teritorij, što se vidi i iz nekoliko ratnih izvještaja koje je Komanda mjesta Udbina slala Komandi drugog ličkog područja, a koji se čuvaju u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta SRH u Zagrebu. Tako u izvještaju od 18. VIII 1944. godine, između ostalog, piše: »Ceta je držala položaj dva dana dok je neprijatelj upadao u Udbinu. Jedan vod ove čete stalno se nalazi na položaju Kuk, kao i udarna grupa. Jedna se desetina nalazi u Podlapači. Značajnih promjena nije bilo prilikom držanja položaja. Ova je četa u toku zadnjih 20 dana prikupila 19 dezertera i onih koji su presjedjeli odsustvo i bolovanje, te ih uputila u njihove jedinice«.[8] U izvještaju za period od 18. VIII do 8. IX 1944. godine stoji: »Četa je držala položaj jedan dan, tj. vodila borbu s neprijateljem u Visuću. Rezultat borbe vidi se iz operativnog izvještaja koji je poslan Komandi područja (na žalost tog izvještaja nisam našao — primjedba **I.** R.) Jedna desetina nalazi se stalno na položaju Kuk, a jedna na Postaji Podlapac.«

U izvještaju partijske ćelije Komande drugog ličkog područja upućenog Okružnom komitetu KPH za Liku navodi se slijedeće: »Neprijatelj 11. VIII o. g. (1944) kombiniranim snagama četnika i domobrana napao selo Visuć s namjerom da pohvata narod kao i opljačka. Partizanske straže komande mjesta s našom drugom terenskom četom uspjele su neprijatelja protjerati i nanijeti mu gubitke prema dosad primljenim podacima: 6 mrtvih i više ranjenih. Na našoj strani nije bilo gubitaka. Neprijatelj je uspio uhvatiti nekoliko žena koje su isprebijali, dok su jedno dijete razbili o pod koje je nakon kratkog vremena umrlo. Neprijatelju nije uspjelo da opljačka blago i otjera za Lapac jer su bili velikom brzinom potisnuti od naših snaga.«

Izvještaj Komande mjesta Udbina Komandi drugog ličkog područja od 13 VIII 1944. godine glasi: »Četničke i domobranske snage ponovno su napale Selo Visuć, jačine 600 do 700 ljudi i zapalile zaselak Potkraj. Namjere neprijatelja jesu da se sastanu s ustaškim snagama koje se nalaze u Pišaću i Šalamuniću. Oyu njihovu namjeru osujetile su naše snage Komande mjesta, tj. četa Komande mjesta Udbina, II terenska četa, po jedan vod čete za vezu Komande mjesta Gračac, Komande mjesta Lapac i jedan vod partizanske straže ovog područja, i uspjeli ih vratiti odnosno istjerati iz samog sela Visuć do kote na Kuku iznad samog sela, gdje se sada nalaze. Gubici neprijatelja nisu nam poznati. Na našoj strani jedan je mrtav, a jedan ranjen. Narod sela Visuća izbjegao je u Klapavice.«

Evo, iz ovakvih nekoliko primjera može se vidjeti da je Komanda mjesta Udbina sa svojom stražom često vodila borbe s neprijateljem i to s relativnodobrim uspjehom, s obzirom na sve okolnosti. Po sjećanju Rade Tepavca, koji je bio predsjednik NOO-a u Visuću, neprijatelj iz Lapca (Nijemci, četnici, ustaše i domobrani) upadao je u Visuć oko 35 puta od 1944. do 1945. godine.

5 Na području Udbine često se nalazila i terenska četa Komande drugog ličkog područja, koja je vodila borbu s neprijateljem zajedno sa četom Komande mjesta Udbina. Komandir ove čete bio je Nikola Bobič, a politički komesar Gajo Dukić.

6 InsUtut za historiju radničkog pokreta SRH, Zagreb, NOV 30/4014.

Kako na tom sektoru nije bilo drugih operativnih snaga, ili su rijetko dolazile, to je uglavnom s neprijateljem vodilo borbu ljudstvo Komande mjesta Udbina.

Komanda mjesta Udbina bila je stalno zauzeta na sektoru šume Kuk — Sarajevo — Kremen, jer se na tom području nalazio velik broj skladišta i zemunica, kao i zbjegovi naroda sela Visuć, Mutilić, Ondić i drugih. Ona je u svom sastavu imala borce koji su bili već u mnogim ranijim bitkama, a to su oni koji su ranjavani ili bili bolesni, te nisu mogli biti u operativnim jedinicama, a također je bio i dosta velik broj novomobiliziranih, tj. starijih ljudi i mladića. Četa i partizanska straža Komande mjesta Udbine bile su preopterećene ne samo učestvovanjem u borbama s neprijateljem, nego su morali voditi i brigu o rješavanju svih drugih problema na tom terenu, a naročito o snabdijevanju vojske hranom i odjećom.

Da bi se vidjelo raspoloženje boraca u Komandi mjesta, iznijet ću samo dva primjera iz izvještaja Komande mjesta Udbina upućenog Komandi drugog ličkog područja. U izvještaju od 18. VIII 1944. godine, između ostalog, čitamo: »Drugovi su opterećeni svakodnevnim radom i većim dužnostima, naročito pripravno stanje, te se nema odmora, i tako otežava teoretsku izgradnju samih drugova. Još su... većim dijelom slabo obučeni i nemaju veša, što često postavljaju pitanje da se o njima ne vodi računa, te da su oni stari borci, većinom ranjeni i bolesni, pa bi se trebalo više o njima starati.«[7] U drugom izvještaju od 8. IX 1944. godine piše: »Sam rad ove čete koja se nalazi pri ovoj Komandi dosta je preopterećena raznim dužnostima koje mora da obavlja kod ove Komande, kao i sam položaj koji drži prema neprijatelju. Više drugova zahtijeva za operativnu jedinicu, gdje se drugovima objašnjava da se ne leži ni u operativnoj jedinici nego da su tamo uvijek veliki marševi i udarci i da su zato koji su slabi došli gdje ima manje udaraca i marševa. Ali pojedini kažu da im je ovdje teže nego kad su bili u operativnoj jedinici. Do sada su dosta slabo bili obučeni i bunili se da ne mogu vršiti dužnost, ali sada se prilično uspjelo da se obuku i mnogo su zadovoljniji.«[8]

Iz ovih se izvještaja vidi da su borci bili nezadovoljni što su pri Komandi mjesta pa su željeli otići u operativnu jedinicu. Da bi to još bilo očitije, iznijet ću dva slučaja što su se odigrala prilikom prisilnog povlačenja naroda iz Podlapače i Udbine s ustašama u toku četvrte neprijateljske ofanzive. Kako već znamo da je tom prilikom ostala ogromna količina živežnih namirnica i svega ostalog, to je trebalo sve spremiti za rezervu a najviše za partizanske bolnice. Jedan dio naroda iz okolnih sela htio je sam da uzima hranu i materijal te da nosi svojim kućama. To, naravno, nije bilo dozvoljeno, pa je Komanda mjesta Podlapača morala narediti svojim stražarima da svakome koji to čini oduzmu sve, a ukoliko se suprotstavi da ga uhapse. Neki su mislili da im ništa nećemo pa su i silom uzimali, tako da ih se moralo i pucnjavom poplašiti. Znalo se da je neprijatelj njima sve uništio i opljačkao, a njihove robe i hrane bilo je dosta baš na Udbini, te su mnogi smatrali da imaju pravo uzeti svoje. Komanda mjesta morala je postupati energično jer bi inače zavladala prava anarhija. Neke stražare Komande mjesta to se toliko dojmilo da su zatražili da odu u operativne jedinice, iako su neki od njih već ranije bili ranjeni u borbama i još nisu potpuno ozdravili.

7 Institut za historiju radničkog pokreta SRH, NOV 30 4039.
8 Institut za historiju radničkog pokreta SRH, NOV 30/4039

Rad organa, jedinica i ustanova Komande mjesta Udbina

Građevinska sekcija i građevinska radna četa pri Komandi mjesta Udbina formirana je još u 1943. godini, a postojala je za čitavo vrijeme rata. Ova četa bila je formirana od raznih majstora i drvosječa, koji su se tim poslom bavili još prije rata, te od ljudi priučenih tom poslu. Rad ove čete bio je besprijekoran, jer je napravila mnoge zemunice na području šume Sarajevo, Karlović korita, Srednje Gore, Kamenskog i Bijelih Potoka, a pomagala je i u pravljenju bajta za narod po selima. Prema sjećanju Bogdana Majstorovića i Rade Tepavca na teritoriju Komande mjesta Udbina, u predjelu šume Sarajevo bila su izgrađena četiri velika ilegalna skladišta i 9 poluilegalnih zemunica, jedno skladište u Kozjoj dragi, jedno u Karlović koritima i oko 8 u Srednjoj Gori. Skladišta i zemunice su najprije pripadale NOO-u Visuć, zatim Komandi drugog ličkog područja, a u 1944. godini sve su potpale pod Komandu mjesta Udbina.

Ilegalne zemunice, odnosno vojna skladišta, napravljene su u strogoj konspiraciji. Za njihovu izradu bila je formirana specijalna četa boraca koji su radili na tim skladištima, i kad se materijal spremao ili iznosio iz njih, nitko drugi nije smio ni blizu doći osim određenog broja boraca. Za ostale zemunice znalo je više boraca i veći broj naroda. Interesantno je spomenuti da neprijatelj nije pronašao tzv. legalne zemunice, iako je za njih znao čak i narod, nego baš skladišta koja su se držala u najstrožoj konspiraciji. Po sjećanju spomenutog Majstorovića i Tepavca u četnike je pobjegao borac iz specijalne čete Lazo Cvjetićanin i odao gdje se nalaze ta skladišta, pa su zatim četnici i Nijemci došli s jačim snagama i uništili dva skladišta puna oružja, municije i druge vojne opreme. Četnici su uništili zemunice i u Kozjoj dragi i Karlović koritima. Zemunice, koje su bile poluilegalne, u šumi Sarajevo i u Srednjoj Gori nisu pronađene ni uništene.

Pored spomenute čete pri Komandi mjesta postojala je i Radna četa formirana uglavnom od starijih ljudi koji nisu bili za marševe i ratne napore, pa su, pored ostalog, obavljali poljske radove, čuvali stoku i izvršavali druge zadatke pri Komandi mjesta Udbina.

Na području Komande mjesta Udbina bila su četiri mlina na saugas (vatrenke) i jedna pilana i to u Visuću mlin i pilana, a mlinovi u Ondiću, Mekinjaru i Podlapači. Uz velike napore ovi mlinovi i pilana radili su tokom čitavog rata, nekad svi, a u najgorem slučaju barem jedan do dva.

Ovdje valja spomenuti dva primjera snalažljivosti i požrtvovanja drugova majstora koji su radili u mlinovima. U mlinu u Podlapači radio je Dakan Mileusnić iz Široke Kule. On je spavao i jeo pokraj mašine, samo da bi što više samlio žita i da bi mlin držao u ispravnom stanju. Sjećam se jedne prilike kada mu je nestalo masti (tot-mast) za podmazivanje lagera (ležaja), pa je otišao s nekim lovcima i ubio jazavca, topio njegovu mast i miješao s drugim mastima, kao i s originalnom mašću (tot-mast), da bi mlin radio bez zastoja. On je tvrdio da je mast od jazavca najkvalitetnija, naravno, poslije originalne masti.

Drugi slučaj, po sjećanju Bogdana Majstorovića, a spominje se i u izvještaju Komande mjesta, da su on i Sava Lujić, i još neki drugovi kojima se ne sjeća imena, napravili prenosni sistem (transmisiju) u mekinjarskom mlinu jer nigdje taj dio nisu mogli naći, pa je zbog toga mlin dugo vremena bio nesposoban za rad. Također je grupa majstora, ili kako se onda zvala Industrijska

sekcija, osposobila pilanu u Visuću i tri vršilice koje su bile pri Komandi mjesta Udbina.

Iz izvještaja Komande drugog ličkog područja Vojnoj oblasti 11. korpusa za august 1944. godine vidimo da je Industrijska sekcija popravila mlinove u Mekinjaru i Ondiću, zatim sve vršilice i tri vage kapaciteta od 100 do 750 kg, napravila dezinfektor kojim su raskuživani i liječeni konji od konjske šuge, jer je tada na tom teritoriju vladala epidemija konjske šuge. Također je pravila dezinfektore (partizansku burad) za raskuživanje odjeće vojske i naroda, zbog ušiju i svraba. Ovdje nije potrebno puno govoriti od kakve su velike važnosti bili mlinovi za mljevenje žita i pilana za piljenje trupaca, kao i vršilice, jer su sva sela bila popaljena.

Znamo da su se sve operativne i pozadinske jedinice uglavnom snabdijevale sakupljanjem hrane od naroda, za koje se može reći da je dobro funkcioniralo jer je narod davao i posljednji zalogaj za svoju vojsku, dok je god imao i zadnje zrno žita. Ovo se najbolje vidi iz izvještaja Komande mjesta Udbina upućenog Komandi drugog ličkog područja 25. VIII 1944. godine u kojem piše: »Među narodom se osjeća velika ljubav prema našoj vojsci, a mogla se vidjeti prilikom prikupljanja hrane za jedinice koje su se nalazile na ovom sektoru prilikom neprijateljskog prodora. Iako su u šumu izbjegli od kuće, daju svesrdno što imadu. Ovih dana poslije našeg povratka na Udbinu, naročito su se prema nama pokazali Kurjak, Ćojluk, Rebić, Srednja Gora. Donijeli su veću količinu hrane, krumpira, komuna, kupusa, kao i drugo.«[9]

»Narodno oslobođenje«, organ AVNOJ-a, od 25. januara 1943. objavilo je više podataka iz izvještaja delegata sreskih NOO-a podnesenih na konferenciji u Bihaću 15. januara 1943. godine, a među njima i ove: »U srezu udbinskom narod je u 1942. godini dao slijedeće količine životnih namirnica: 54.827 kg kruha, 17.700 kg žita, 592 kg kukuruza, 4.197 kg brašna, 56.412 kg krumpira, 52.262 kg mesa, 722 kg slanine i raznih drugih namirnica, odjevnih predmeta i obuće. A u martu te godine talijanska je vojska popalila 648 kuća, 739 privrednih zgrada. Sa sobom je neprijatelj potjerao 1.613 goveda, 472 konja, 13.513 ovaca i 484 svinje.«[10] Računa se da su tom prilikom gotovo toliko stoke i pobili. O tome i general Rumler, zapovjednik 1. domobranskog zbora (korpusa) u Sisku u izvještaju od 7. maja 1943. godine, pored ostalog, kaže: »Saveznička talijanska vojska popalila je u svojim akcijama protiv partizana mnogo sela u okolici Korenice, Bunića i Udbine. U ovim selima tako reći i stoka je potučena. Ova stoka tučena je čak iz talijanskih zrakoplova bombama, a stoku koja je preostala, potjerala je sa sobom talijanska vojska ...«

Rade Tepavac, predsjednik NOO-a u Visuću, sjeća se da je prije rata u Visuću bilo 512 volova, a kad se rat završio ostala su svega 54. Ovaca je bilo 7 hiljada, a koza 1.200. Iza rata ostalo je svega zajedno 2.000. Tepavac napominje da od stoke iz Visuća neprijatelj nije uspio ništa odagnati niti uništiti, već sve je to dato Narodnooslobodilačkoj vojsci.

Pošto su sve rezerve hrane kod naroda na teritoriji Komande mjesta Udbina bile iscrpljene, postavio se problem snabdijevanja vojske hranom, pa je u tu svrhu Komanda mjesta osnovala svoju ekonomiju kako bi mogla redovno snabdijevati operativne jedinice. Ekonomija je imala oko 100 do 200 ovaca i oko 100 do 150 grla krupne stoke, te izvjesnu količinu žitarica. Ovo

9 Institut za historiju radničkog pokreta SRH, NOV 30/4005.

10 Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 6, str. 549.

se dobilo od pomoći koja je stizala iz Korduna i od ušura od mlinova i prikupljene hrane i stoke na druge načine. Ovo je bila vrlo važna rezerva iz koje se hrana mogla uzimati samo u slučaju ako se nije mogla nabaviti na drugom mjestu, ili kad se radilo o hitnim slučajevima da bi se nahranila vojska. Komanda mjesta obrađivala je i vakantna zemljišta odbjeglih ustaša, četnika i njihovih obitelji.

Zbog velike potrebe za drvenim ugljenom, na teritoriji Komande mjesta formirana je četa (grupa) za paljenje ugljena, tzv. Ugljarska četa jačine 20 do 40 ljudi. U početku četa je pripadala Narodnooslobodilačkom odboru Visuć, a poslije je došla pod kompetenciju Komande mjesta Udbina. Rukovodilac ove čete bio je Mile Cvjetićanin Milcan. Četa je radila danonoćno i redovno podmirivala sve potrebe za ugljenom a u prvom redu mlinove. Njoj je često pomagala visućka omladina, jer se ugljen palio na teškim terenima, a nije bilo dovoljno tovarnih konja, te se iznosio na leđima do mjesta gdje su mogla doći zaprežna kola.

Po sjećanju Rade Tepavca i Gavre Cvjetićanina, četnici su došli iz Lapca u šumu Sarajevo te su napali ovu četu i zarobili 6 drugova iz Visuća, a iz drugih sela 15 drugova. Sve su ih odagnali u Donji Lapac. Od ovih 6 drugova iz Visuća samo se jedan vratio iz zarobljeništva iz Njemačke, a drugi su pobijeni. Tada su na svirep način ubijeni i Dušan Vasiljićev i Milan Đekić. Četi su u pomoć pritekli borci Komande mjesta Udbina i tom prilikom u borbi s četnicima i Nijemcima poginuli su Lazo Cvjetićanin Stari, jedna drugarica i još dvojica boraca čijih se imena ne sjećam.

Ova je četa palila i krečane jer je za krečom također bila velika potreba, s obzirom da su sva sela bila popaljena, te je narod živio po bajtama u nehigijenskih uvjetima. Budući da drugih dezinfekcionih sredstava nije bilo, narod je krečom raskuživao bajte i staje za stoku.

Komanda mjesta imala je obućarsku, kovačku, pletarsku, krojačku, kolarsku, pekarsku i druge radionice, kao i drvarsku stanicu. Neću iznositi pojedinosti što su i kako radile i u kome sastavu ove radionice, jer se sve to može vidjeti iz jednog mjesečnog i jednog dvomjesečnog izvještaja od 26. VIII i 28. XII 1944. godine Komande mjesta Udbina — Komandi drugog ličkog područja, povodom takmičenja u vezi podizanja ljetine i korpusnog takmičenja.

Iz izvještaja broj 712, od 26. VIII 1944. godine, vidi se da je Komanda mjesta Udbina u vremenu od 1. do 25. augusta te godine preko NOO-a dala narodu za podizanje ljetine 589 kosaca, 59 žetelaca i kupilica, zatim 148 kosaca za dizanje žita s vakantnog zemljišta i 275 kupioca i radnika oko vršidbe, da je kovačka radionica napravila narodu 180 komada novih potkovica, potkovala 50 konja, popravila starih 87 potkovica, popravila 20 sjekira, skovala 24 špice i 4 klina za kola i 24 klepca, popravila 5 krampova i 3 kola, dok je napravljeno 12 metala za čišćenje guvna, 17 grabalja, 24 vile, 4 lopate za vijanje žita i drugo a sadjeveno je 7 stogova slame.

U toku međukorpusnog takmičenja, od 1. XI do 28. XII 1944. godine, prema izvještaju broj 946, od 28. XII 1944. godine, u jedinicama Komande mjesta Udbina održano je, pored ostalog, 39 raznih političkih sastanaka i 25 stručnih vojničkih i ostalih sastanaka. Kao pomoć NOO-ima i narodu dato je 120 nadnica, oralo se 16 dana s 2 vola, potkovano 85 konja, napravljena 101 ploča, 545 čavala, 27 klampa, 34 špice za kola, 2 klina za kola, 4 svrdla, 1 brava s ključem, a popravljene stare 93 ploče, 58 sjekira, 1 brava, 2 lopate, 20 svrdala,

2 kola, 3 saonice, 1 žaga i 1 štednjak, napravljena 1 bajta, 2 štednjaka od kase i opravljene 2 velike žage za piljenje trupaca. Izdano je 9 zidnih novina u čijem pisanju je učestvovalo 40 posto osoblja.

U istom vremenu na području Komande mjesta prikupljeno je 22.317 kg žita, 11.278 kg krumpira, 60 kg kupusa, 100 kg kruha, 7 litara mlijeka i 7,5 kg lješnika, dok je od drugih komandi mjesta i područja primljeno 75.399 kg žita, 2.543 kg brašna, 13.222 kg krumpira, 4.881 kg pasulja, 1.160 kg graška, 27.019 komada konzervi, 18. 089 kg mesa, 5.400 kg pirinča i 2.649 kg soli što je sve izdato vojnim jedinicama koje su se nalazile na sektoru komande. Stočne hrane skupljeno je na dobrovoljnoj bazi od naroda 7.921 kg. Istovremeno je nabavljeno 146 komada goveda, 577 ovaca i 3 svinje.

Pekarska radionica s 12 radnika ispekla je 87.347 kg kruha, dok je krojačka radionica s 2 radnika sašila novih 10 odjevnih predmeta, 15 kapa, 7 šlapa i 6 suknji i okrpila 362 komada odjevnih predmeta. Obućarska radionica s 2 radnika okrpala je 185 pari cipela i podašila 113 pari cokalja, a pletarska radionica je s 11 radnika oprala 55 kg vune, oplela 45 pari čarapa, 37 pari priglavaka i 2 šala. Uzorano je i posijano 998 kg žita, upaljeno 6.000 kg drvenog uglja i izrađeno 3.650 komada šindre. Pored toga izrađena je jedna kuća za prolaznu kuhinju i jedna štala.

Radi boljeg odvijanja saobraćaja popravljen je most u Komiću (Pavlovac), jedan napravljen u Mutiliću i prošireno 50 m pristupnog puta kod mosta, pokrpano 380 tm rupa na cestama, očišćeno 1.600 tm jaraka, iskopano novih 220 tm jaraka, razastrto 30 kub. m tucanika, položeno kamene podloge 30 m^2, pročišćen jedan most, izrađeno 20 tm nove rubne linije, izrađeno 10 tm potpornih zidova, popravljeno 3.600 tm kolovoza, stavljeno 60 komada kolaca za vidljive znakove, zatrpan 1 prekop, posječeno 1300 tm živice, propušteno vode s ceste na 930 mjesta, nabavljeno 20 kubika tucanika i kamena za cestu i objekte 5 kubika. Istovremeno je prevezeno 813 tona raznog materijala i 2.589 osoba (ranjenika i putnika). Za održavanje saobraćaja prikupljeno je i spremljeno 25 komada gvozdenih i 200 komada drvenih lopata, 28 komada svrdlova za telefonske potrebe, 30 odvijača, 18 čvorova za motanje žice i 10 kopača rupa za stubove.[11]

Na teritoriju komandi mjesta Podlapača i Udbina nisu bile stacionirane bolnice, osim što se od marta do septembra 1943. godine u Podlapači nalazila vojna bolnica VP br. 1 za lakše ranjenike i rekonvalescente koji su preboljeli tifus. Bolesni borci s teritorija spomenutih komandi mjesta odlazili su u centre za bolovanje koje je organizirala i odredila za tu svrhu Komanda ličkog područja, a to su bili sela Šeganovac u kotaru Korenica i Dnopolje u kotaru Donji Lapac. Zajedno s NOO-ima komande mjesta snabdijevale su bolnice, koje su bile na drugim teritorijama, sa svim potrepštinama: pekle su rakiju od šljiva koja je upotrebljavana u svrhu liječenja ranjenika umjesto čistog alkohola, prikupljeni su i pravljeni zavoji od platna i dr.

Još u decembru 1942. godine Glavni Štab Hrvatske stavio je sve bolnice u Lici pod komandu ličkog područja, a 21. X 1943. godine izdao je upute o formiranju i organizaciji vojnog saniteta u pozadini. Tada je u Komandi ličkog područja osnovan zdravstveni odsjek i postavljen zdravstveni referent, a u komandama mjesta Podlapača i Udbina po jedan bolničar, koji su radili po uputi zdravstvenog referenta. Bolničari su imali zadatak da na teritoriji

11 Institut za historiju radničkog pokreta SRH, NOV 30/4101.

komande paze na izbijanje zaraznih bolesti, da o tome obavještavaju referenta komande područja i da s njim u suglasnosti i s narodnooslobodilačkim odborima suzbijaju zarazu. Naročito je bila posvećena pažnja prolaznicima, kako borcima i kuririma, tako i civilima. Ukoliko se primjećivalo da neki prolaznik ima ušiju ili je bio svrabljiv, morao se podvrći dezinfekciji jer nije mogao spavati niti se približavati vojnicima. Ovo je rađeno naročito pcclije četvrte neprijateljske ofanzive 1943. godine kada je harao pjegavi i trbušni tifus na čitavom oslobođenom teritoriju, a naročito kotareva Korenica i Udbina. U tu svrhu napravljena su partizanska burad za raskuživanje. Također je bilo postavljeno bure s vodom koje je stajalo pred komandom mjesta i svaki borac ill prolaznik morao je oprati ruke prije jela, jer nije mogao dobiti jesti ako nije to učinio. Po selima je bolničar Komande mjesta zajedno s predstavnicima NOO-a obilazio kuće i davao upute iz higijene i vršio kontrolu u pogledu njezina održavanja.

Spašavanje ranjenika u selu Krcana

U toku sedme neprijateljske ofanzive u maju 1944. godine sve bolnice na području Like i Krbave morale su se premještati sa svojih lokacija, uslijed prodora neprijatelja na oslobođeni teritorij. S obzirom da je neprijatelj napadajući s daleko nadmoćnijim snagama brzo prodirao, sve naše bolnice, odnosno ranjenici, našli su se u velikoj opasnosti da budu pohvatani i poubijani. Zbog toga se prišlo evakuaciji bolnica iz Krbavice, Šeganovca, Frkašića i Vedašića prema Buniću i Šalamuniću gdje je bio napravljen partizanski aerodrom, pa se računalo da će doći saveznici i avionima ih prebaciti u Italiju. Pored toga bio je cilj lakše ranjenike prebaciti u Primorje, a onda brodovima dalje do Visa i drugih oslobođenih otoka na Jadranu.

Kako se situacija brzo pogoršavala jer je neprijatelj probio naše položaje iz pravca Čanka i Ljubova te zauzeo Bunić a time i aerodrom, to više nije postojala nikakva mogućnost da se ranjenici evakuiraju avionima, pa su se morali prebaciti u Srednju Goru gdje se grupiralo oko 1000 ranjenika. Također je neprijatelj brzo napredovao iz pravca Vrepca prema Podlapači i preko Pločanskog klanca prema Udbini. Zbog velike opasnosti od opkoljavanja, ranjenici su podijeljeni na 3 grupe od kojih je jedna grupa lakših ranjenika prebačena nazad na Plješevicu u predio Padališta — Orlovača, a druga je grupa upućena za Velebit, dok je treća grupa teških ranjenika ostala u Srednjoj Gori, s tim da se prebaci prema šumi Sarajevo — Kremen. Međutim, kako joj je neprijatelj presjekao put, odlučeno je da se ovi ranjenici smjeste u pećinu zvanu Baćina jama u predjelu Bajinovac na Ličkom sredogorju.

Kako je pećina bila duboka oko 20 m s uskim i vertikalnim ulazom, a uz to vrlo nepristupačna i za ovakve slučajeve nepogodne, to se na brzu ruku prišlo njenom uređenju. Napravljene su stepenice i podijumi ili platforme koje su sličile kaskadama. Svaki ranjenik se morao pojedinačno spuštati u jamu na nosilima, na taj način što je bio privezan konopcima i spuštan, a drugi su ga dočekivali na prvom podijumu, pa opet tako do drugog podijuma i redom dok se nisu spustili do dna jame. Unutra su bili kreveti napravljeni na spratove od dasaka i pruća a neki su ranjenici bili položeni na samu zemlju. Kad su svi spušteni u jamu, a bilo ih je 96, jama je zamaskirana granjem

i lišćem.[12] U jami je ostavljeno nešto hrane i vode te svjetiljke. S ranjenicima je bilo 15 bolničarki.

U jami je ubrzo nastao pravi pakao, jer prije svega, nedostajalo je kisika, a nestalo je i svjetla, hrane i vode. Vode je zapravo bilo, jer je kapala sa svih strana iz stijena, ali ne za napiti se već toliko da pokvasi ranjenike i njihove i onako jadne ležajeve. O događajima u vezi s ranjenicima vrijedno je spomenuti sjećanja Dese Orlović-Basta, koja je u to vrijeme bila član SKOJ-a i predsjednica omladinske organizacije u Srednjoj Gori.

»Jednog dana — kaže Desa — dobila sam obavijest da mi omladina odmah okrečimo nekoliko kuća u zaseoku Čanković Draga za smještaj oko sto teških ranjenika koji dolaze iz Šeganovca. Mi smo to odmah učinili i nije se kreč još ni osušio već su ranjenici stigli, pa smo ih sve smjestili u te kuće i preuzeli na sebe obavezu da im dobavljamo hranu i sve ostalo što im je potrebno. Kako je neprijatelj brzo prodirao na naš teritorij, sa svih strana ranjenici su bili ugroženi. Dobila sam obavijest da hitno skupim svu omladinu radi evakuacije ranjenika za Bajinovac u Baćinovu jamu. Skupila sam svu omladinu i dobili smo od NOO-a sva zaprežna kola koja su postojala kod naroda, i tako smo izvršili taj zadatak pod vrlo teškim uslovima, jer su neprijateljski avioni mitraljirali i bombardirali čak i pojedince a kamoli kolonu. Na sve strane čula se puščana i mitraljeska vatra, a topovska granate padale su u blizini nas. Jedan ranjenik umro je na nosilima prilikom tog prenašanja. Kada smo ih dopremili do jame, preuzeli su ih partizani koji su osiguravali i preuređivali jamu. Sjećam se samo da je komesar te jedinice bio Lazo Đukić Gecin iz Kurjaka.

Za sve vrijeme dok su ranjenici bili u jami, mi omladina nosili smo vodu u fučijama s Bekanove cisterne iz Srednje Gore do Baćinove jame i skupljali hranu od naroda koji se sakrivao po šumi. U ovom su se naročito istakle: Desa Basta, Anka Basta Jankova, Soka Čanković Kuburičina, Sava Milkanova Basta, Milica Miladinova Basta, Borka Stevanova Grković, Stoja Basta, Dušanka Radaković, Soka Radaković, Savka Kugić, Milka Danišina Basta, Štaka Đurina Grković, Bika Grković i mnoge druge.«

Budući da u jami nije bilo uslova za život, trojica boraca je umrla. Prišlo se izvlačenju svih ranjenika iz jame još tokom ofanzive, jer je prijetila opasnost da bude još više mrtvih. Ranjenici su ostali u jami oko 8 dana. Tada je na scenu ponovo stupila omladina. Opet je obaviještena Desa Orlović da sakupi svu omladinu radi prenosa ranjenika u Krčanu, jugoistočno od Udbine. Tako je skupljena omladina Srednje Gore, Tolića, Svračkova Sela, Mekinjara, Kurjaka i drugih sela, koja je bila sklonjena u šumama Sredogorja. Ranjenici su voženi na zaprežnim kolima po dvojica u svakim kolima, a sasvim teški nošeni su na nosilima koja su napravljena od drvenih motki i uvezana vitkim granama (gužvama), zbog nedostatka konopa i žice. Za nošenje pojedinog ranjenika bilo je određeno po 8 omladinki — četiri po četiri u smjenu. Tako je počeo prijenos maršrutom: Bajinovac — Srednja Gora — Kurjak — Ondić - Krčana, po kišovitoj, prohladnoj i mračnoj noći, po bespuću, po vrtačama i šipražju. Ranjenici i omladinke bili su goli, bosi i gladni.

12 Ovu jamu su adaptirali borci koji su osiguravali ranjenike, zajedno s Tehničkom četom Komande drugog ličkog područja, Komande mjesta Udbina i sa svim majstorima koji su bili pri ruci.

Desa Orlović se dalje sjeća kako je išla zadnja u koloni i nosila ranjenog partizanskog oficira (znade samo da se zvao Suša) i kad su došli u Srednju Goru počelo je svitati. U tom momentu ništa drugo nije se čulo osim glasova »brže, brže«, jer je prijetila opasnost od napada neprijateljskih aviona i motorizacije. Tada joj je rekao taj oficir: »Ostavite vi, drugarice, mene i sklonite se, jer ako naiđu avioni ili motorizacija, ili ako nas napadne neprijatelj otkud bilo, bolje je da se vi spasite, nego da radi mene stradate.«[14] Ni jedna omladinka nije htjela ni pomisliti o tako nečem. Njihova jedina misao je bila, bez obzira na životnu opasnost, kako dopremiti ranjene drugove do odredišta.

Jošanska omladina bila je za primjer u požrtvovanju i izdržljivosti, s obzirom da je njihovo selo spaljeno od Talijana već u trećem mjesecu, a zatim od ustaša u devetom mjesecu 1942, te u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi početkom 1943. godine i još mnogo puta tokom rata. Sjećam se dobro kada je narod u Jošanu poklan od ustaša, što znači i njihovi najmiliji iz obitelji, kako je sve to hrabro izdržala omladina, a uz to još i hrabrili narod, ne dozvolivši da se stvori bilo kakva panika i demoralizacija. Tu su se isticali: Mika Radaković-Zegarac, Milka i Boja Mašić, Boja Egić, Stanko Mašić, Milica Mandić-Uzelac, Bosiljka Radaković, Milka Lončar-Diklić, Stojanka Uzelac i druge. Ovo malo primjera koje sam u mogućnosti iznijeti neka bude prikaz saradnje Komande mjesta s omladinom. Jednostavno rečeno, saradnja je bila odlična, jer s takvom omladinom Komande mjesta mogle su izvršavati sve zadatke koji su pred nju postavljeni.[15]

Prema sjećanju Steve Radočaja Števca, koji je tada bio predsjednik mjesnog NOO-a, sekretar partijske ćelije u Krčani i član Općinskog komiteta KPH Udbina — ranjenici i bolničko osoblje, te jedan vod partizana koji su osiguravali bolnicu, došli su u Krčanu koncem maja 1944. godine i bili smješteni u 16 kuća, koliko ih je tada brojalo cijelo selo. Sve stanovništva sela ustupilo im je svoje kuće, krevete i posteljinu, a ono se većinom smjestilo u štagljeve i podrume gdje leži stoka. Svu brigu oko ishrane i njege ranjenika prvih šest dana preuzeo je na sebe narod sela Krčane.

Bolnica s ranjenicima ostala je u Krčani 12 dana, do kobnog 22. juna 1944. godine kad je velika grupa četnika iz Donjeg Lapca prošla kroz šumu Sarajevo — Kremen i došla do predjela Rteševa, pod kojim leži Krčana. Napali su bolnicu oko 10 sati prije podne. Napad je izveden tako što su četnici neopaženo prišli do stražara, koji su bili na stražarskim mjestima više sela, poklali ih sve, da ovi nisu dospjeli ni metka opaliti. Kada su likvidirali stražu, onda su oni opalili jedan metak i to u grupu ranjenika koja je sjedila na trupcima pred kućom Luke Radočaja Baje. Odmah je jedan od ranjenika pao mrtav. To im je bio znak za juriš u selo na ranjenike, jer više nije bilo nikakve prepreke s obzirom da su ostali stražari, koji nijesu bili na dužnosti, spavali ili su bili nepripravni na borbu. Mislilo se da je Krčana sigurno mjesto pošto su neprijateljske snage bile daleko od njih, a nisu računali na to da bi opasnost mogla doći iz šume. Četnici su bili točno obaviješteni o ranjenicima, kao i rasporedu straže i njezinom brojnom stanju, a s druge strane malobrojno stražarsko

13 Bio je to Aleksandar Backović, politički komesar 8. divizije.

14 Ovdje se više spominju omladinke, pa sam dužan objasniti da je to radi toga što u to vrijeme i nije bilo omladinaca u selima jer su skoro svi bili u operativnim jedinicama, a ono malo što je bilo, bili su već ranjeni u borbama i nisu bili sposobni za jedinice Ili su bili sasvim mladi, još pioniri, pa su uglavnom ratni napor u pozadini snosile djevojke i žene.

osiguranje i neopreznost omogućili su da četnici bez većeg napora uspiju doći do ranjenika.

U bolnici su tada bila 92 ranjenika od kojih je ubijeno 36. Među poginulim bili su doktori Josip Kajfeš i Supa, te Aleksandar Backović, politički komesar 8. kordunaške divizije i inženjer Branko Pilar iz Sušaka. Ostali ranjenici su spašeni zahvaljujući narodu sela Krčana. Ljudi su ih sakrivali i suprotstavljali se četnicima ne puštajući ih u kuće, da bi drugi ukućani ili bolničarke mogli sakriti ranjenike. Tako je njih dosta sakriveno po podrumima i tavanima, pa čak i u đubar. Luka Radočaj Baja sakrio je jednog ranjenika pod samar svoga konja. U tome spašavanju istakli su se još: Mile Radočaj Šipa, Niko Radočaj, Mile i Duro Radočaj, Špirini i drugi. Ovdje valja posebno istaći Peru Radočaj, staru 14 godina i njezinu još mlađu sestru, koje su legle u krevet po ranjenicima i kada su četnici upali u kuću, one su rekle da su bolesne i da tu nema nikoga. U stvari, starija sestra je stvarno bolovala od upale zglobova, pa je bilo i uvjerljivo jer su je neki četnici poznavali. Bez obzira na sve, treba čestitati ovim djevojčicama na hrabrosti i snalažljivosti.

Drugi, najvažniji faktor bio je, što jedan vod Komande drugog ličkog područja, koji se nalazio uz Komandu u selu Poljice i straža Komande mjesta Gračac, koja je bila u Klapavicama, čim su čuli pucnjavu, brzo su dotrčali na Krčanu i odmah stupili u borbu s četnicima. S njima je bio i vod iz bolničke pratnje, kao i odbornici i svi koji su imali oružje iz sela Ondića. Tu se istakao odbornik Ilija Uzelac Ćić. Zbog tako brze i energične akcije, četnici su žurno pobjegli natrag preko šume za Donji Lapac, gdje im je bilo sjedište. Ostatak ranjenika nakon pokolja otišao je u Ondić, a zatim za Bijele Potoke.

Izdajnici koji su bili u dosluhu s četnicima bili su Obrad Radočaj i njegova žena Pera. To se saznalo na taj način što se jedna bolničarka prilikom pokolja ranjenika sklonila na tavan kuće spomenutih izdajica, a u njihovoj kući, odvojeno u jednoj maloj sobici, ležao je ranjeni politički komesar 8. divizije Aleksandar Backović. Kada su četnici pobili nekoliko ranjenika u toj kući i pošli iz kuće, na to je Pera povikala: »Zar niste ubili najglavnijeg među njima — komesara?« Na to su se četnici vratili i otvorili vrata sobice. U tom momentu suprotstavila im se bolničarka koja je bila uz Backovića koju su odmah ubili a zatim i njega. Sve je to čula bolničarka koja je bila sakrivena na tavanu 1 tako se to otkrilo.[18]

U vrijeme napada na bolnicu straža Komande mjesta Udbina nalazila se skoro sva na Trnovoj poljani u zasjedi, jer su predviđali da bi četnici mogli iz Lapca upadati preko Kuka u Visuć ili u Krčanu zbog bolnice. Međutim, oni su zaobišli taj pravac, tako da straža Komande mjesta Udbina nije s njima ni stupila u borbu.

Saradnja s NOO-ima i partijskim i antifašističkim organizacijama

Saradnja s narodnooslobodilačkim odborima na teritoriji komandi mjesta Podlapača i Udbina bila je uglavnom dobra. Komande mjesta morale su s njima u svakom pogledu sarađivati, jer bez dobre saradnje ne bi bilo nikakvog

15 Obrad i Pera Radočaj su nakon toga uhapšeni. Obrad je kažnjen smrću, a Pera je uspjela pobjeći u Donji Lapac. O njima je narod spjevao mnogo pjesama kao o izdajicama. Evo jedne: »Oj Obrade i žena ti Pera, što izdaste polumrtva tijela, Izdadoše izdajice dvije, komesara VIII divizije.

uspjeha u radu, kako komandi mjesta, tako ni narodnooslobodilačkih odbora, a to bi štetilo čitavoj narodnooslobodilačkoj borbi u tom kraju. Pored dobre saradnje bilo je ponekad nesporazuma koji su se najčešće manifestirali prilikom skupljanja hrane za operativne jedinice ili prilikom potražnje zaprežnih kola za prijevoz ranjenika, materijala i tome slično. Ako bi na primjer komanda mjesta zatražila od narodnooslobodilačkog odbora da skupi određenu količinu hrane ili kola za prijevoz ranjenika i materijala, a to se nije na vrijeme učinilo, onda je komanda mjesta sa svojim organima išla direktno u sela da to sama učini, jer je bila odgovorna za neizvršavanje takvih zadataka. Međutim, kako su narodnooslobodilački odbori bili narodna vlast, to je komandama mjesta često zamjerano za takve postupke i naređivano da tako ne smiju postupati pa makar se radilo o bilo kakvim stvarima ili hitnosti. Tako su se komande mjesta ponekad nalazile u vrlo neprijatnom položaju, jer su s jedne strane potrebe i odgovornost nalagali da se brže i efikasnije izvrše zadaci, a s druge strane moralo se voditi računa o Odnosima s narodnooslobodilačkim odborima. Srećom to se ispoljavalo u manje slučajeva.

Gledano sa stanovišta Komande mjesta, sav rad i uspjeh u radu u mnogome je ovisio o odbornicima. Ako su negdje bili slabi odbornici, iz bilo kojih razloga, onda ni suradnja nije bila najbolja. Odbornici koji su se isticali u radu i saradnji valja ovdje spomenuti. To su bili: Ilija Barać Ileta, Milan Gojić, Milan Grbić, Đuran Lemajić, Stevo Šajinović, Ilija Divjak, Božan Cvijanović, Milan Kukić, Đorđe Knežević Đujo, Vlado Uzelac Ika, Ilija Ugarković, Rade Tepavac, Božo Tišma, Stevo Radočaj Stevac i još mnogi drugi čijih se imena nisam mogao sjetiti.

Sa svim antifašističkim organizacijama saradnja je bila dobra. Saradnju s općinskim i kotarskim komitetom KP Hrvatske za Udbinu, nema potrebe posebno isticati jer bila je stalno na visini. Poznato je da je Partija bila rukovodilac u narodnooslobodilačkoj borbi, pa su tako i komande mjesta dobivale svu pomoć i direktive od spomenutih komiteta.

U toku rata na području komandi mjesta Podlapača i Udbina, odnosno kotara Udbina, nalazile su se mnoge komande i ustanove kao: komande Prvog i Drugog ličkog područja, Štab 6. ličke divizije, Okružni komitet KPH za Liku, Okružni NOO za Liku, zatim mnoge radionice kao: Tehnička radionica Glavnog štaba Hrvatske, radionica za štavljenje kože i mnoge druge. Posebno treba istaći Tehničku radionicu Glavnog štaba Hrvatske koja je početkom 1944. godine došla u Podlapaču, zatim se premjestila u Srednju Goru gdje je vršila opravke oružja, radio-stanice i drugih tehničkih sredstava za potrebe Narodnooslobodilačke vojske. Ova je radionica imala agregat koji je davao struju i osvjetljavao selo, pa se smatra da je to prvo selo koje je dobilo električno svjetlo u ovom kraju.

Na teritoriji Komande mjesta Udbina bio je logor zarobljenih vojnika i kažnjenika za razne prijestupe, a najviše zbog suradnje s neprijateljem. Logor je najprije bio na Kamenskom pa je 1944. godine preseljen u Srednju Goru. Komandant logora bio je Janko Počuča, a politički komesar Pejo Obradović. Ovaj logor bio je direktno potčinjen Komandi Drugog ličkog područja.

Na području Krbavskog polja, između Udbine i Jošana, nalazio se aerodrom kojim se u 1942. godini služio ustaški udbinski garnizon. Koncem 1944. godine na istom predjelu tj. aerodromu, obrazovana je partizanska aero-baza

radi primanja sanitetskog i ratnog materijala od saveznika. Pošto su uslovi za spuštanje aviona bili nepovoljni, to se uglavnom sanitetski materijal bacao u manjim količinama padobranima. Baza je na udbinskom sektoru ostala svega oko 2 mjeseca, jer se u to vrijeme sav materijal počeo dobivati morskim putem.

Obavještajna služba, veza i kulturno-prosvjetni rad

Komande mjesta imale su obavještajnog oficira koji je organizirao i vodio brigu o obavještajnoj službi na teritoriji komande mjesta. Zadatak obavještajne službe bio je da u saradnji sa svim organizacijama i narodom vodi brigu da neprijatelj ne bi širio političku propagandu, vršio sabotaže i ometao rad u pozadini, zatim da prikuplja podatke o neprijatelju te pravovremeno i brzo obavještava komande i druge pozadinske ustanove i organizacije, da kontrolira kretanje svih lica po oslobođenoj teritoriji, a koja su morala imati propusnice izdane od komande mjesta, NOO-#ili operativnih jedinica. Sva lica koja su se svojim djelovanjem pokazala da su protiv NOB-a ili su se kretala bez propusnice bila su hapšena i ispitivana. Ukoliko bi se ustanovilo da su sumnjivi bili krivi, slani su u Komandu ličkog područja na daljnje isljeđivanje te na suđenje, ili su puštani na slobodu ukoliko nisu bili krivi. Pored toga vodila se briga o dezerterima, koji su iz jedinice bježali kućama ili su presjedili odobreno im odsustvo, te ih se opominjalo da se vraćaju u svoje jedinice, a ukoliko to ne bi učinili dobrovoljno, bili su vraćeni pod stražom komande mjesta.

Ovo su komande mjesta radile sve do konca 1942. godine kada se formiraju rajonski obavještajni centri (ROC), koji su bili pri komandama mjesta i koji tada zajedno s obavještajnim oficirom komande mjesta preuzimaju sav posao oko obavještajne i kontraobavještajne službe. Rajonski obavještajni centri po stručnoj liniji bili su potčinjeni pokrajinskom obavještajnom centru za Liku koji se nalazi pri Komandi ličkog područja.

Najviše pažnje, što je i razumljivo, poklanjano je djelovanju neprijatelja na oslobođenom teritoriju i njegovom djelovanju uopće. Ovo se činilo radi toga jer je neprijatelj tokom rata uveliko ubacivao svoje špijune preko domobrana, legionara i četnika koji su počeli u većim grupama prelaziti na stranu NOB-a, naročito poslije kapitulacije Italije. Komande mjesta imale su problema i s obiteljima od kojih se netko nalazio u četnicima ili ustašama, jer su smatrane kao potencijalni obavještajci neprijatelja. Ukratko obavještajna služba radila je dobro. Tome je doprinosio i sam narod, kao i sve političke i antifašističke organizacije koje su pomogle u obavještavanju.

Komande mjesta imale su dobro organizirane i kurirske veze. Kuriri iz operativnih jedinica, drugih komandi mjesta i NOO-a stizali su s poštom do komande mjesta tj. do relejne stanice, a od nje je pošta upućivana dalje na određena mjesta, tj. drugih relejnih stanica. Sve veze na oslobođenoj, pa i neoslobođenoj teritoriji, funkcionirale su vrlo dobro. Pošta je stizala do Sušaka, Zagreba i obratno. Prema sjećanju Ilije Tepavca još 1941. godine u njegovoj kući u Visuću nalazila se relejna stanica. Kurirska veza bila je organizirana na liniji Bruvno — Visuć — Debelo Brdo — Krbavica.

Telefonska veza organizirana je gdje god je to bilo moguće i ako je bilo materijala. Koncem 1942. postavljena je telefonska linija Srednja Gora — Podlapača — Šalamunić i dalje prema Korenici. Tako su telefonima bili pove-

zani Okružni komitet KPH za Liku, Komanda ličkog područja, Okružni NOO za Liku i Štab 6. ličke divizije.

Tokom rata Komanda mjesta Udbina imala je na prekide stalno telefonsku vezu s pretpostavljenom komandom i drugim ustanovama. Telefonske centrale u Toliću i Udbini dobro su funkcionirale. Ipak najbolje je funkcionirala kurirska veza preko relejnih stanica. Ustanovljeno je da se neprijatelj ukopčava na telefonske linije i prisluškuje razgovore pa su se zbog toga izbjegavale takve veze.

Kulturno-prosvjetni rad u komandama mjesta vodili su određeni ljudi. U Komandi mjesta Podlapača prosvjetni referent bio je Joso Vukelić Joko, a u Komandi mjesta Udbina Marko Vučković. Osnovane su diletanske grupe od stražara komande mjesta i omladine iz sela, te su davane priredbe po selima i operativnim jedinicama. Postojali su i literarni kružoci na kojima su se pisali radovi za zidne novine a imali su i zadatak da čitaju sav političko-propagandni materijal stražarima i narodu po selima.

Komande mjesta Podlapača i Udbina imale su mnogo posla i zbog toga što je ova teritorija bila većinom slobodna, a uz to važna saobraćajna raskrsnica kojom su se kretale operativne jedinice, narod i kuriri iz svih krajeva te sav potreban materijal za Narodnooslobodilačku vojsku i dr.

Komande mjesta i njihove straže morale su djelovati politički u narodu pa se zato strogo pazilo da u ovim komandama budu ljudi na potrebnoj razini političke svijesti. Za svaki postupak koji je imao štetne političke posljedice strogo se kažnjavalo. Često se događalo da je straža u komandama bila najlošije snabdjevena hranom, odjećom i obućom, a naročito prilikom neprijateljskih ofanziva ili upada na oslobođeni teritorij. To se događalo zbog toga što je vladalo mišljenje kod nekih odgovornih ljudi iz političkih organizacija, kao i operativnih jedinica, a jednim dijelom se prenosilo i na narod, da su jedinice i straže komandi mjesta pozadinska vojska koja nema naročite napore, pa prema tome ne treba se puno za nju ni brinuti. Uglavnom, od komandi mjesta i njezine straže zahtijevalo se da budu uvijek za primjer u svemu, što je bilo dobro s obzirom na posao koji su obavljale, ali smatram da se u tome često pretjerivalo.

Stevan Opsenica

Borbe oko Korenice (decembar 1941 — mart 1942)

Krajem 1941. godine u Lici su sazreli osnovni uslovi za još odlučniju borbu protiv talijanskih okupatora i likvidaciju njegovih manjih uporišta radi proširenja oslobođene teritorije a time i baze ustanka. Polazeći od toga, na savjetovanju u Glavnom štabu Hrvatske, 13. decembra, Štabu Grupe NOP odreda za Liku stavljeno je u zadatak da svoja dejstva usmjeri u dva pravca: na jug i na sjever. U južnoj Lici trebalo je oslobođenjem Donjeg Lapca i Srba stvoriti uslove za razbijanje četničkih jedinica, koje su se tamo počele stvarati s

osloncem na Talijane i četnički centar u rejonu Knina. Osim toga, bilo je nužno obezbijediti bolje veze slobodne teritorije Like s Dalmacijom i Bosanskom krajinom. Na sjeveru je trebalo da se likvidacijom neprijateljskih uporišta u Plitvičkim jezerima, Prijeboju i Ličkom Petrovu Selu povežu slobodne teritorije Like i Korduna, čime bi se omogućila zajednička dejstva u slunjskom kotaru.

Štab Grupe NOP odreda za Liku,[1] u dogovoru s OK KPH za Liku, izmijenio je ovu operativnu zamisao i odlučio da dejstva u lapačkom kotaru nešto odgodi i da napadne talijansku posadu u Korenici, jer je smatrao da postoje izgledi za uspjeh. U Korenici se tada nalazio nepotpuni 1. bataljon 1. puka talijanske divizije »RE«, jačine oko 700 vojnika i jedan vod žandara.

Napad na Korenicu planiran je za 1. januar 1942. godine, a pripreme za napad otpočele su desetak dana ranije. Za napad su određeni: bataljon »Ognjen Priča«, koji se nalazio na prostoru od Plitvičkih jezera do Ljubova, i koji je od naoružanja imao 1 mitraljez, 8 puškomitraljeza i 191 pušku a s kojim su komandovali komandant Bogoljub Rapajić[2] i politkomesar Srđan Brujić, zatim bataljon »Marko Orešković«, koji se nalazio na posebnom zadatku u otočačkom kotaru, a od naoružanja je imao 7 puškomitraljeza i 163 puške, dok su njim komandovali — komandant Đoko Jovanić i polit, komesar Milan Šijan i Dalmatinska četa formirana, pred kraj decembra 1941. u Krbavici, od boraca Hrvata pristiglih iz sjeverne Dalmacije. Četa je brojala oko 100 boraca i s njom su komandovali komandir Stanko Parmač i politkomesar Ante Banina.[3] Napad je trebalo da podržava haubica 100 mm koja se nalazila u lapačkom kotaru.

Osnovna zamisao napada bila je da se talijanska posada, za koju se smatralo da broji 650 vojnika, izazove da izađe iz utvrđene Korenice i potuče na otvorenom polju, a ako se u tome ne uspije da se Korenica smjelim i iznenadnim napadom zauzme. Računalo se i s tim da neprijatelju, zbog visokog snijega i vijavice, neće moći brzo da stigne pomoć iz okolnih većih uporišta: Vrhovina, Otočca, Gospića, Udbine i Bihaća, kao ni da neće imati uspješnu zaštitu iz vazduha. Bataljonu »Marko Orešković« upućeno je naređenje da se odmah vrati iz Gacke doline u Trnavac radi zatvaranja puta Vrhovine, Babin Potok, Homoljac, Korenica i kontrole puta: Vrhovine, Turjanski, Trnavac, Krbavica, sjeverni dio Krbavskog polja.

Još početkom jeseni 1941. partizani su u Lici počeli sprovoditi ekonomsku blokadu neprijateljskih uporišta, koja je u većini bila uspješna. Npr. koreničkа pijaca kroz duži period ostala je čak i u pazarne dane prazna. Posada u Korenici ubrzo je ostala bez rezervi hrane i posebno mesa. Bojeći se da zbog dolazeće zime i snijega neće moći da se snabdijeva hranom iz svojih skladišta

1 Stab Grupe NOPO za Liku sačinjavali su: komandant Vlado Cetković, politkomesar Sime Balen (Martin), operativni oficir Miloš Uzelac i obavještajni oficir Pero Grubor. Pošto je komandant u borbi na Pogledalu 1. januara bio teško ranjen, za njegovog zastupnika je postavljen politkomesar 1. ličkog partizanskog odreda Petar Kleut, a na mjesto operativnog oficira je postavljen Joco Njegomir.

2 Osamnaestog januara 1942. dužnost komandanta primio je Stevan Opsenica, dotadašnji operativni oficir bataljona.

3 Dalmatinska četa bila je odredena da uđe u sastav bataljona »Marko Orešković«, ali, kako se ovaj bataljon u vrijeme njenog formiranja nalazio u Gackoj dolini, ona je privremeno stavljena pod komandu Štaba bataljona »Ognjen Priča«.

Prvomajska proslava 1942. u oslobođenoj Korenici.

u Vrhovinama i Otočcu, te da će dospjeti u krizu zbog ishrane, upućivala je pöjedine jedinice da vrše upade u okolna sela i da milom ili silom nabavljaju hranu.

Tako je 29. decembra oko podne jedna grupa od 13 vojnika i dva oficira, sa šest saona, upućena iz Korenice u Bjelopolje da izvrši rekviziciju stoke, suhog mesa, krumpira i žita. U Bjelopolju se nalazila Dalmatinska četa koja je ovo i okolna sela obezbjeđivala od pljačkaških upada. Ona je spomenutu

Jakov Blažević govori na proslavi 1. maja 1942.

Vlado Cetković, komandant Grupe NOP odreda Like, govori na zboru 1. maja 1942. u Korenici.

grupu iznenada napala i razbila. Tri Talijana su ubijena, 2 ranjena a ostali zarobljeni.

Saznavši za sukob u Bjelopolju, Štab Grupe NOP odreda za Liku, koji se nalazio u Krbavici, naredio je bataljonu »Ognjen Priča« da svoje dvije čete (iz Krbavice i Ljubova) hitno uputi u Bjelopolje. Zatim je komandant grupe, s dijelom svog štaba i Štabom bataljona »Ognjen Priča« iz Krbavica, s dvoje saone krenuo na lice mjesta u Bjelopolje. Oko 19 sati za ovim štabovima pristigla je u Bjelopolje i 1. četa pod komandom Brate Orlića i Steve Delića. Po već gotovom planu odbrane ona je posjela položaj zapadno od puta Korenica — Bjelopolje ipred sela Tuk prema Korenici, dok je Dalmatinska četa rokirana istočno od spomenutog puta na Bukovac.

Zabrinut što mu se grupa vojnika, upućena u Bjelopolje, nije vratila do mraka, komandant posade u Korenici uputio je u 20,30 sati svoje dvije čete u potragu u tom pravcu. Korenica je ostala gotovo prazna. Noć je bila vidna, snježna i vrlo hladna. Jedna četa krenula je pravo cestom prema Bjelopolju, a druga prema selu Ponoru. Prije pola noći prva četa je naišla na dobro maskiranu i u snijegu ukopanu našu zasjedu. Iznenadnom vatrom i odlučnim napadom, partizani su brzo razbili ovu četu. Ubijeno je 10, a zarobljeno 16 neprijateljskih vojnika i zaplijenjeno 3 puškomitraljeza i 16 pušaka s većom količinom municije. Razbijena četa Talijana u neredu je bježala prema Korenici. Druga četa, koja je na maršu ispred Ponora čula borbu kod Bjelopolja, krenula je u tom pravcu, pritekla u pomoć prvoj četi i omogućila joj povlačenje uz sopstvene gubitke. Do zore 30. decembra partizani su satjerali Talijane u Korenicu.

Ne odustajući od ideje da kazni drske partizane, komandant posade je toga dana oko 10 sati u pravcu Bjelopolja ponovno uputio dvije čete, ojačane vodom mitraljeza. Međutim, spomenute dvije partizanske čete zaustavile su ih ispred istih položaja, na velikom odstojanju. Neprijatelj nije imao kuraži da se približi zasjedi, pa je s Keljeva brda zasipao položaje partizana snažnom vatrom iz mitraljeza, ali bez ikakvog efekta. Kada je, malo zatim, oko 11 sati pristigla s Ljubova 2. četa bataljona »Ognjen Priča«, pod komandom Staniše Opsenice, i, preko sela Jasikovac, pojavila se na desnom boku neprijatelja, sve tri naše čete prešle su u odlučni protivnapad i satjerale neprijatelja u Korenicu te ovladale selima oko Korenice (Oravac, Gradina, Krst i Kompolje), tako da se ovo mjesto našlo u okruženju. Na prilazu Korenici s juga, ispred groblja i crkve, teško je ranjen Staniša Opsenica, što je u redove njegove čete unijelo trenutnu pometnju. Neprijatelj se brzo sredio, organizovao odbranu i spriječio naš prodor u Korenicu. Uplašena komanda uporišta tražila je preko radio-veze hitnu pomoć od komande puka u Otočcu, jer je brojnu snagu partizanskih jedinica višestruko precijenila. Od oko 400 partizana ona je vidjela »nekoliko hiljada bandita«, kako su nas tada nazivali okupator i njegovi saradnici.

Štab Grupe NOP odreda za Liku, u dogovoru s Okružnim komitetom KPH za Liku, ocijenio je da će uslijediti intervencija neprijatelja iz okolnih uporišta, u cilju deblokiranja posade u Korenici, koje se našlo u kritičnoj situaciji. U vezi s takvom procjenom na pravac Vrhovine — Korenica, koji je trenutno bio najviše ugrožen i na kome nije bilo partizanskih snaga (osim patrola), odmah je iz Trnavca upućena grupa od 20 boraca i partizanskih aktivista koji su se tu nalazili na partijskom kursu. Prvom ličkom partizanskom odredu

naređeno je da zatvori pravce iz Ličkog polja u Krbavsko, a u prvom redu da spriječi prolaz neprijatelja preko prijevoja Ljubovo i kroz Pločanski klanac. Pošto je 2. četa bataljona »Ognjen Priča« otišla 30. decembra s Ljubova, tamo je ostao samo Kuljski vod. Zbog toga je Štab 1. ličkog odreda naredio svom 2. bataljonu (sektor Široka Kula — Vrebac) da s glavninom snaga posjedne i brani prijevoj Ljubovo. Jurišna četa ovog odreda i jedan vod iz 1. bataljona dobili su zadatak da akcijama na željezničkoj pruzi i putu između Gospića i Gračaca vežu dio neprijateljskih snaga za sebe, i onemoguće njihovo angažovanje prema Korenici. Udbinskom bataljonu »Krbava« pod komandom Mićuna Šakića[4] je naređeno da, pored šire blokade neprijateljskih posada u Udbini i Podlapači, s jednom četom posjedne prijevoj Goricu između Pećana i Bjelopolja i da jedan vod odabranih boraca što prije uputi u rezervu Štaba grupe u Krbavicu.

Bataljon »Marko Orešković« je u međuvremenu stigao iz Gacke doline i 30. decembra uveče nalazio se na kratkom odmoru u Trnavcu. Njemu je ponovo naređeno da zatvori pravce koji iz Vrhovina vode prema Korenici. Najpovoljniji položaji za to bili su Klanac između Crne Vlasti i Turjanskog te Homoljački klanac i Pogledalo, dva uzastopna važna prirodna položaja između Babina Potoka i Korenice. Bataljon je na ovaj zadatak krenuo 31. decembra pred zoru, ali kako se preko dana zadržao na padinama Oštrog Obijaja i uveče imao manji sukob s kolonom neprijatelja, koja je toga dana maršovala prema Korenici, on je tek naredne noći uspio da posjedne Homoljački klanac. Prostor oko Plitvičkih jezera i Prijeboja kontrolisan je patrolama iz 1. čete bataljona »Ognjen Priča« i djelimično naoružanim seoskim stražama. Na taj način su oko Korenice zatvorena dva obruča: jedan uži neposredno oko samog grada i jedan širi na glavnim prilazima Krbavskom polju na 20—30 km od Korenice.

Komandant talijanskog puka u Otočcu pukovnik Gjuzepe Anđelini, na vijest o sukobima i porazima kod Korenice, brzo je reagovao. Uplašen za sudbinu svog bataljona on je već 30. decembra u Vrhovinama pripremio 2. bataljon, ojačan pukovskom četom minobacača, da bi s njime idućeg dana krenuo u pomoć opkoljenoj posadi u Korenici. Jedna četa 2. bataljona, ojačana vodom mitraljeza, upućena je već 30. decembra poslije podne iz Babinog Potoka sa zadatkom da kao prednji odred u toku noći ovlada Homoljačkim klancem i obezbijedi prolaz glavnine puka prema Korenici. Ova četa je idući dijelom pješke, a dijelom na saonama, izbila pred Homoljački klanac kasno u noć. Tu je naišla na grupu od 20 partizana iz partijskog kursa. Pred ponoć počela je u snježnoj mećavi neravna borba, uz odnos snaga 1:10 u korist neprijatelja. Poslije dva sata borbe Talijani su se probili u selo pod Klancem, ali su to platili gubicima od 7 mrtvih i 10 ranjenih. Kursisti su se povukli s Klanca. Među njima bio je ranjen Milan Kuprešanin, inače komandant 1. ličkog odreda.

Glavnina 2. bataljona krenula je iz Babinog Potoka 31. decembra u podne, pa je kroz Homoljački klanac prošla predveče, ostavljajući istu četu, koja je tu bila od sinoć, kao svoju zaštitnicu. U vrijeme kada je ova kolona stigla na oko 2 km južnije od Klanca, na njenom desnom boku, na padinama Oštrog

4 Prilikom formiranja za političkog komesara bataljona »Krbava« bio je postavljen Stevina ^Cvjetićanin Čekljun, ali je on ubrzo smijenjen, pa je krajem januara 1942. godine došao Milan Basta.

Obljaja pojavila se prethodnica bataljona »Marko Orešković«, koja se brzo razvila za borbu i otvorila vatru. Vatra je zbog mraka, velikog odstojanja i zatajivanja zamrznutih puškomitraljeza bila prilično slaba i neprecizna. Talijani su brzo odgovorili vatrom minobacača i mitraljeza.[5] Poslije jednosatne čarke kolona je produžila bez većeg zadržavanja u Korenicu i tamo stigla nešto poslije pola noći. Četa u zaštitnici prošla je bez sukoba kroz Klanac i zaustavila se u selu Homoljac da se odmori do zore, jer je bila premorena borbom od prošle noći, napornim noćnim pješačenjem kroz visoki snijeg i nošenjem ranjenika. Ona je 1. januara izjutra produžila marš prema Korenici, ali nije daleko stigla.

Kada je Štab Grupe NOP odreda za Liku, 31. decembra izjutra, dobio izvještaj o borbi na Homoljačkom klancu i o pokretu jačih neprijateljskih snaga prema Korenici, a jednovremeno saznao da bataljon »Marko Orešković« još nije stigao na Homoljački klanac, naredio je 1. četi bataljona »Ognjen Priča« da noću između 31. decembra i 1. januara posjedne Pogledalo i spriječi prolaz neprijatelju u Koreničko polje. Ona je izbila na Pogledalo u vrijeme, kada je glavnina 2. bataljona već bila prošla preko Pogledala, a zaštitnica se još nalazila u Homoljcu. Rano ujutro 1. januara, na Pogledalo je naišla ova neprijateljska zaštitnica i bila napadnuta bliskom vatrom iz šume, južno od puta koji vodi preko Pogledala. Neprijatelj je bio ošamućen i natjeran da se ukopava u snijeg. Borba se zatim, bez znatnije promjene u položaju, otegla do oko 15 sati poslije podne.

Saznavši prije podne o ovoj borbi, komandant ličke grupe uzeo je vod partizana iz rezerve, iz Udbinskog bataljona »Krbava«, poveo ga preko Vujinovih Glava i Homoljca, zatim preko ceste iza leđa neprijatelja, doveo ga na lijevi bok neprijatelja kod Pogledala. Predveče su spomenute naše snage izvršile juriš na talijansku ojačanu četu i potpuno je razbili: poginulo je 17 talijanskih vojnika, ranjeno 10, a zarobljeno 125, među kojima i 4 oficira. Ostatak od oko 60 vojnika s 3 oficira uspio je da se probije prema Korenici. Zaplijenjeno je: 7 mitraljeza, 8 puškomitraljeza, 80 pušaka i veća količina municije. S bojnog polja iznijet je teško ranjeni komandant ličke grupe Vlado Ćetković.

Istog dana, 1. januara, komandant talijanskog 1. puka, koji se s 2. bataljonom probio u Korenicu da bi na nju oslabio neposredni pritisak i da bi olakšao dolazak zaštitnice, jer je osjetio da s njom nešto nije u redu, naredio je da se izvrše ispadi iz Korenice u pravcu Kalebovca, Gradine, Vranovače i Vrela. Ispad je podržan jakom vatrom minobacača i mitraljeza. Pošto su upali u Kalebovac, Talijani su ga zapalili. Protivnapadom dijelova bataljona »Ognjen Priča« i Dalmatinske čete, oni su ponovno satjerani u Korenicu. U toku ovih borbi na partizanskoj strani bilo je 7 poginulih i desetak ranjenih, dok je neprijatelj imao 20 poginulih i ranjenih.

Komandant talijanskog puka, još prilikom upućivanja 2. bataljona u pomoć posadi Korenice, naredio je da se jedan kombinirani odred (tzv. pokretna grupa), koja je bila sastavljena od voda izviđača, jedne čete crnokošuljaša i dva voda mitraljeza, povuče iz akcije u rejonu Dabra i u Babinom Potoku te priključi 2. bataljonu. Kako nije stigla da mu se 31. decembra priključi, ona je 1. januara krenula iz Babinog Potoka za njim i predveče izbila pred

5 Njihovi mitraljezi su ovaj put radili, jer su ih nosili umotane u čebad (Giuseppe Angelini, Fuochi di Bivacco in Croazia, Roma, 1946, str. 70).

Homoljački klanac na kome su se tada nalazile dvije čete bataljona »Marko Orešković« koje su tamo iz Trnavca stigle 31. decembra uveče. Ove čete imale su ukupno oko 250 boraca i **4** puškomitraljeza, dok je talijanska pokretna grupa brojala preko 300 vojnika, naoružanih s 12 mitraljeza oko 20 puškomitraljeza, tromblonima i drugim oružjem. Partizani su je napali ne samo vatrom nego su odmah izvršili juriš i potpuno je razbili. Jedan dio grupe u neredu je pobjegao natrag prema Babinom Potoku, dok je izviđački vod dugo pružao otpor iz zidina spaljenih kuća pod Klancem, ali je poslije ponoći i on savladan. Na bojištu je ostalo 50 mrtvih talijanskih vojnika, a 95 ih je zarobljeno. Zaplijenjeno je: 4 mitraljeza, 7 puškomitraljeza i 80 pušaka. Na partizanskoj strani poginuo je samo 1 borac.

Nastojeći da pomogne posadi u Korenici, komanda divizije »RE« pokušava da u Babinom Potoku formira novu kolonu koja bi se probila do Korenice. Pod komandom komandanta 2. puka (pukovnik Sodu) dvedena su tamo dva nova bataljona i neke jedinice za podršku. Zatraženo je od pukovnika Anđelinija da i on dijelom snaga iz Korenice krene u susret ovoj koloni. Anđelini je najprije odgovorio da iz Korenice ne može izići ni jednog koraka, a zatim je popustio i obećao da će izvršiti ispad do pod Pogledalo. Žandarskom vodu naredio je da pokupi civilno stanovništvo i od snijega očiste put od Korenice do Vrela pod Pogledalom. Žandari su prišli izvršenju zadatka, ali su ih partizani, obučeni u bijele ogrtače, iznenadili i potpuno uništili, a mobilisanim ljudima omogućili da pobjegnu na slobodnu teritoriju. Pukovnik Anđelini je tada ponovno javio da nije u stanju izići u susret novoj koloni ni jednog koraka, nakon čega je komanda divizije odustala od slanja nove kolone iz Babina Potoka. Posada u Korenici je na neko vrijeme ostavljena sama sebi.

U toku novogodišnjih dana oko Korenice stvorena je situacija sasvim drukčija od one kada je stvaran plan za napad na Korenicu. Sada se više nije moglo računati na to da bi se neprijatelj dao izmamiti iz grada na otvoreno polje i tamo napasti. Nije se više moglo računati ni na iznenađenje u slučaju napada na samo uporište. Neprijatelj je Korenicu ubrzano utvrdio, a njena posada je sada brojala, i pored svih gubitaka, preko 1000 vojnika. Pa ipak Stab Grupe NOP odreda za Liku ostao je pri svojoj ranijoj zamisli da napadne i zauzme grad. Na ovu odluku navodili su ga i veliki uspjesi postignuti u toku borbi na prilazima Korenici. U zarobljeničkom logoru u Buniću bilo je već preko 240 zarobljenika. Jedinice su u uspješnim borbama stekle sigurnost a bile su i znatno bolje naoružane zaplijenjenim oružjem i municijom. Vjerovalo se u brz uspjeh, jer je donekle potcjenjivano stvoreno moralno stanje i čvrstina talijanskog vojnika, naročito kada se brani iz utvrđenja. Pripreme za napad otpočele su odmah prvih dana januara. Haubica je s teškom mukom po dubokom snijegu prevučena volovskim zapregama iz lapačke doline preko Kamenskog i Bijelih Potoka u Frkašić, odatle dalje na položaj kod Korenice.

Tih dana talijanski komandant u Korenici i dalje je molio za pomoć komandu svoje divizije. Smatrajući da putem radio-depeša ne može dovoljno ubjedljivo ukazati na opasnost u kojoj se nalazio, on je 12. januara spremio i noću kroz jedan otvor u blokadi poslao oficirsku patrolu na skijama s pismenim izvještajem i usmenim nalogom oficiru — vođi patrole kako da izvijesti komandu divizije o situaciji. Ovu patrolu je, međutim, primijetila grupa seljaka u selu Koreničkoj Rijeci, izvijestila dijelove bataljona »Marko Orešković« na Pogledalu, pa su je ovi opkolili i zarobili. Iz spomenutog izvještaja se moglo

jasno vidjeti da pukovnik Anđelini situaciju oko Korenice cijeni kao vrlo kritičnu, da precjenjuje brojno stanje i naoružanje partizana, ukazujući da su tu pristigli brojni buntovnici oko 6000 do 7000 buntovnika. Zbog toga on izražava veliku bojazan od napada na Korenicu, pogotovo što slabo stoji s hranom, pa pomišlja na napuštanje uporišta. Ovo je još jače učvrstilo Štab Grupe u uvjerenju da će uspjeti u napadu.

Nekoliko dana je vršen sistematski pritisak na neprijatelja. Talijanski vojnici su pozivani na predaju. Haubica je privučena na brežuljak odakle je nišanjenjem kroz cijev, jer nije imala nišanskih sprava, 14. januara s nekoliko granata gađana Korenica. Štab Grupe održao je 18. januara u selu Vrpile kratko savjetovanje s komandantima bataljona i komandirima četa radi utvrđivanja konačnog plana za napad na Korenicu. Na ovom savjetovanju bio je prisutan i komandant Glavnog štaba Hrvatske Ivan Rukavina, kao i nekoliko članova Okružnog komiteta KPH za Liku. Utvrđeno je da se za napad angažuje bataljon »Ognjen Priča« s Dalmatinskom četom koja mu je bila potčinjena, s tim da s 1. četom napada od Vranovače a s 2. četom od Kompolja, dok je bataljon »Krbava« dobio zadatak da s jednom četom napada od Gradine i Kalebovca uz podršku haubice s vatrenog položaja na Varićaku.

Napad je počeo 20. januara poslije podne. Partizanske snage uspjele su na više mjesta da se dokopaju perifernih zgrada, ali dalje nisu uspjele da prodru. Četa bataljona »Krbava«, s kojom su se nalazili zamjenik komandanta i operativni oficir štaba grupe koji je tom prilikom ranjen, probila se u toku noći s pravca Kalebovca do utvrđene kovačnice u Korenici. Zbog gubitaka i istrošene municije ona nije uspjela da prodre dalje, a pošto je svanulo, nije više mogla ni da se povuče, kako su to učinile druge jedinice, zbog bočne vatre iz »Žute kuće«[6] i iz bunkera zapadno od kovačnice. Predanila je u snijegu pod koncentričnom vatrom neprijatelja na južnoj periferiji Korenice, odbivši pri tome nekoliko njegovih protivnapada i pretrpjevši gubitke od 3 poginula i 12 ranjenih boraca. Neprijatelj je na tom pravcu imao 10 mrtvih, među kojima i dva oficira i više ranjenih. Četa se pod teškom borbom iduće večeri povukla i iznijela svoje mrtve i ranjene drugove.

Haubica je prvog dana napada gađala komandu posade smještenu u zgradi gimnazije. Pri tome je postigla jedan direktni pogodak kroz prozor zgrade i nanijela osoblju komande gubitke, ali su glavni rukovodioci ostali nepovrijeđeni jer su se nalazili van zgrade. Prodorom u rejon kovačnice bila je stvorena kritična situacija za neprijatelja, ali zbog nepostojanja rezerve koja bi se ubacila na tom pravcu prodor nije mogao biti iskorišten.

Iduće noći (21/22. januara) učinjen je još jedan pokušaj da se prodre u grad od Vranovače. Zauzeta je Gradska bolnica i Staniča kuće, koje su se nalazile izvan utvrđenog gradskog rejona i predstavljale isturenu tačku. Dalje se nije moglo. Talijani su idućeg dana protivnapadom ponovno zauzeli bolnicu i ove zgrade, ali ih nisu zadržali u rukama duže od nekoliko dana.

Poslije ovih neuspjelih napada Štab Grupe NOP odreda za Liku privremeno odustaje od daljih pokušaja da jednim općim napadom zauzme Korenicu, pa 23. januara donosi odluku da je sa snagama od jednog bataljona drži u

6 To je bila Suputova kuća na kat sa žuto obojenom fasadom, zazidanim prozorima (ostavljene samo puškarnice), locirana na samoj ivici mjesta prema jugu, s idealno postavljena dva mitraljeza »breda«, dominirala je svim prilazima mjestu s juga i posebno je vatrom kontrolisan put Gradina—Korenica i Kalebovac—Centar Korenice.

blokadi, a da ostale snage angažuje za šira obezbjeđenja na prilazima Krbavskom polju i za aktivna dejstva na drugim sektorima. Za vršenje blokade određena je jedna četa iz 2. bataljona 1. ličkog odreda, koja je preuzela odsjek blokade u Vranovači i dvije čete iz bataljona »Krbava« koje su kontrolisale sela Kompolje i Kalebovac, odnosno istočne i južne prilaze Korenici, dok je bataljon »Marko Orešković« zadržao i dalje kontrolu pravaca Vrhovine — Homoljački klanac — Korenica i Vrhovine — Turjanski. Bataljon »Ognjen Priča« izvučen je u rezervu, s tim što je jednu četu povukao u rejon Vrelo — Mihaljevac a jednu u Krbavici, dok se novoformirana 3. četa nalazila na Ljubovu.

Za vrijeme i poslije spomenutih napada posada u Korenici bila je na rubu demoralizacije. Komandant puka očajnički je molio komandu divizije »RE« da ga intervencijom spolja izvuče iz Korenice. Kako se komanda divizija osjećala nemoćna da mu pomogne, daljnju akciju za spašavanje posade preuzela je Komanda talijanskog 5. korpusa. Taktička komanda divizije u tom momentu se nalazila u Vrhovinama, gdje tih dana dolazi pored komandanta korpusa još i general Roata, komandant talijanske 2. armije iz Rijeke. Tu je izrađen novi plan pružanja pomoći posadi u Korenici.

Po tome planu trebalo je da Korenica bude deblokirana i posada izvučena intervencijom s tri konvergentna pravca: Vrhovine — Korenica, Široka Kula — Ljubovo — Korenica i Udbina — Korenica. Glavne snage — pet bataljona pješadije, ojačani teškom i srednjom artiljerijom, minobacačima, tenkovima i bacačima plamena — ukupno preko 3500 vojnika, grupisane su u Vrhovinama, odakle je trebalo da četiri bataljona pješadije s pojačanjima nastupaju preko Crne Vlasti, Klanca, Turjanskog na Trnavac, a jedan bataljon crnokošuljaša s ojačanjima preko Babinog Potoka i Homoljca prema Korenici. Za napad na pravcu Široka Kula — Ljubovo — Bunić određena su dva bataljona pješadije, četa minobacača, baterija artiljerije i vod lakih tenkova, ukupno oko 2000 vojnika. Posada Udbine, 3. bataljon 2. puka divizije »RE«, imala je zadatak da ispadom u Jošane veže partizanske snage s te strane i tako olakša napredovanje jedinica na spomenuta dva pravca. Ukupno za deblokiranje Korenice angažovano je oko 7000 vojnika, računajući i posadu u Korenici, ojačani teškim oružjem i podržavanih avijacijom.[7] Ove snage na svom prodoru do Korenice trebalo je da se obračunavaju s približno 800 partizana. Odnos je, dakle, bio 1:9, dok je odnos na dva glavna pravca prodora tj. preko Turjanskog i Ljubova bio 1:12 u živoj sili, a potpuno neuporediv u naoružanju.

Kako je i planirao, neprijatelj je u napad krenuo 23. januara u 8 sati. Glavne snage nastupajući iz Vrhovina izbile su pred Klanac, sjeverno od Turjanskog, gdje ih je sačekao samo jedan vod 1. čete bataljona »Marko Orešković«. On je do podne odolijevao napadima dvaju neprijateljskih bataljona, zatim se povukao na položaj istočno od Klanca. Uveče su pristigle dvije čete bataljona »Marko Orešković« pa su noćnim protivnapadom povratile Klanac. Idućeg jutra, zbog žestoke artiljerije i minobacačke vatre, neki položaji na Klancu bili su ponovo napušteni, ali su novim protivnapadima povraćeni ili kontrolisani vatrom sa susjednih dominantnih položaja. Toga dana poslije podne stigla je u Vrhovine vijest o porazu snaga koje su iz Široke Kule bile krenule prema Ljubovu. Sada, kada je stvar na jednom pravcu

7 Petar Kleut, Tromjesečne borbe oko Korenice, Lika u NOB-u 1941, Vojnoizdavački zavod JNA, Vojno delo, Beograd, 1963, str. 669.

propala, popustio je pritisak operativne komande divizije »RE« na pukovnika Sodu-a da dalje forsira napad na Klanac i mrzne se u snijegu ispred Klanca. Cijela akcija je zaustavljena. Glavne snage s velikim brojem poginulih, ranjenih i pramrzlih povukle su se u Crnu Vlast. Crnokošuljaški bataljon iz Babinog Potoka »zbog visokog snijega« nije se ni približio Homoljačkom klancu, na kome se nalazila nepuna četa bataljona »Marko Orešković«.

Snage iz Široke Kule, pod komandom majora Djufride, s prednjim odredom naišle su najprije kod Sjenokosa 23. januara na predstraže partizana, koje su ih natjerale da se razviju, gaze duboki snijeg i napokon da se povuku u odbranu u zaseoku Strilići. U toku noći i ostale snage koje su napadale na ovom terenu stigle su u zaselak Strilići. Produžujući nastupanje, one su sutradan, 24. januara oko podne, stigle pred dobro zamaskiranu potkovičastu zasjedu u visini zaseoka Rakići. Prednje odjeljenje prošlo je kroz položaje zasjede ne primijetivši partizane. U zasjedi je bio nepotpuni 2. bataljon 1. ličkog odreda, pod komandom komandanta Joce Njegomira, svega oko 185 boraca. Zaustavivši vatrom neprijateljsku prethodnicu pred samom zasjedom, partizani su joj nanijeli već u prvim minutama borbe teške gubitke. Od podne pa do pred mrak partizani su vatrom iz zasjede tukli pristižuće snage prije nego su se one uspjele razviti. Vršena su samo neka manja pomjeranja da bi bolje tukli ciljeve koji su se nastojali skloniti u mrtve uglove i u doline.[8] Vatra s neprijateljske strane bila je vrlo neprecizna i sve slabija. Uveče je cijeli bataljon prešao na juriš protiv već desetkovanog i prilično demoralisanog protivnika, koji je pokazivao znakove rasula.

Rezultat ove borbe bio je naprosto nevjerovatan. Uz vlastiti gubitak od jednog poginulog i dva ranjena, do nogu je poražen 12 puta brojniji neprijatelj. Na bojnom polju ostao je mrtav major Đufrida, s još desetak oficira i 409 vojnika (poginulih, smrznutih, ranjenih i zarobljenih). Nekoliko stotina promrzlih, ranjenih i poginulih evakuisano je s bojišta još u toku borbe. Ostatak je panično i u najvećem neredu pobjegao nazad prema Širokoj Kuli. Zbog premorenosti, visokog i vrlo hladnog vremena 2. bataljon nije prešao u gonjenje neprijatelja. Plijena je ostalo više nego što je mogao pokupiti cijele noći: 2 tenka, 4 topa, s kompletima municije, 20 mitraljeza i puškomitraljeza, oko 400 pušaka, 50 pištolja i oko 2,500.000 komada puščanih metaka.

Sutradan su partizani preko puštenih zarobljenika pozvali talijansku komandu u Širokoj Kuli da pokupi s bojišta svoje poginule i ranjene. Oni su to pod zastavom crvenog križa odmah učinili, otpremivši u Gospić 46 preživjelih ranjenika. Ranjenim neprijateljskim vojnicima partizani su još u toku noći pružili prvu pomoć, ogrijali ih kod poljskih vatri u zaklonima i okrijepili toplim mlijekom. Talijanski sanitetski oficir, koji je preuzeo ranjenike, zahvalio se partizanima na ovom humanom postupku i ponudio im dio svoga sanitetskog materijala kao protivuslugu.

Tako se neslavno završio ovaj pokušaj neprijatelja i izjalovile nade Komande 2. armije da deblokira Korenicu, za što je, pored ostalog, u toku trodnevne aviopripreme utrošeno oko 1000 avio-bombi bez ikakvog borbenog efekta.

8 Do zore 23. 1. iz Bjelopolja je prebačen u Ljubovo mitraljez »Breda« montiran na metalne sanjke, s dvije hiljade metaka. Mitraljez je dopremio na Ljubovo Danješ Radmanović, komandir voda u 3. četi 2. bataljona, uzidao ga u bunker od kamena i maskirao snijegom, pa je taj mitraljez u rukama Miče Serdara (zidara) odigrao značajnu ulogu u ovom boju.

Posada Udbine pametno se izgovorila višem štabu da je i sama blokirana te nije nikud ni kretala.

Kakav je bio odjek ovih poraza okupatora u Komandi 2. armije u Rijeci vidi se iz zapisa načelnika komande generala Dakoma Zanusia, koji je tada, sumirajući rezultate borbi na Ljubovu i kod Turjanskog, zapisao: »Sve u svemu, izgleda da je iz stroja izbačeno preko 1.000 ljudi, uključujući ovdje i veliki broj smrznutih. Jednom riječju, crni dan, najcrnji od početka rata s Jugoslavijom.«[9] Nasuprot tome odraz ovih pobjeda na borbeni moral stanovništva Like bio je vrlo snažan. Narod je postao još spremniji da da sve za svoju vojsku. Nikle su nove pjesme o Ljubovu i o partizanskim junacima. Zaplijenjeni topovi i tenkovi krenuli su u borbu u našim rukama, okićeni vezenim ručnicima.

Komanda divizije »RE« iskoristila je dodire svojih parlamentaraca s partizanskim oficirima prilikom preuzimanja zarobljenika i ranjenika, koje su partizani pustili, da ponudi Štabu Grupe NOP odreda za Liku jednu nagodbu. Talijani su nudili da bez borbe napuste Korenicu i Udbinu i da ni ubuduće, u toku godine dana, neće zalaziti sa svojim jedinicama u šire područje Krbavskog polja. Pored toga izrazili su spremnost da za svoje zarobljene oficire i podoficire daju zatvorene pripadnike NOP-a, ne samo one koje oni sami drže nego i sve one koje su držali ustaše i četnici.[10] Štab grupe, poslije savjetovanja s OK, saglasio se da s talijanskom komandom drži dodir radi razmjene zarobljenika, ali je odbio ponudu o mirnoj evakuaciji. Naime, traženo je da talijanske posade predadu svu opremu, oružje i hranu, pa da razoružani neometano iziđu iz Korenice i Udbine u Vrhovine, odnosno Gospić. Talijani na ovo nisu pristali.

Blokada Korenice je nastavljena s tim što su, u toku prve polovine februara, izvršena nova pomjeranja snaga. Ljubovo je preuzela novoformirana 3. četa bataljona »Ognjen Priča«, a 2. bataljon 1. ličkog NOP odreda, bez čete, upućen je da učestvuje u opsadi Korenice. Njegov komandant Joco Njegomir preuzeo je komandu opsade. Oko Korenice su ostale, pored toga, dvije čete bataljona »Ognjen Priča«. Prema Vrhovinama osiguranje je vršila 3. (Dalmatinska) četa bataljona »Marko Orešković«.

Posada u Korenici je vazdušnim putem snabdijevana municijom, najpotrebnijom opremom i hranom, pa čak i ogrjevnim drvetom. Avioni se, zbog vatre iz partizanskih mitraljeza, nisu smjeli nisko spuštati, pa su materijal s padobranima bacali s takve visine da on nije uvijek padao u okruženu Korenicu. Ponekad je padao između borbenih linija odbrane i opsade grada. Partizani su često uspijevali da se u prvi mrak pod borbom dočepaju bačenog materijala (sir, margarin, pašteta, razne konzerve, sol i dr).

U toku februara učinjeno je još nekoliko pokušaja prodora u grad od strane jedinica koje su vršile blokadu, naročito od strane 2. bataljona 1. ličkog odreda. Noću između 21. i 22. februara[11] i u toku slijedećeg dana, ovaj bataljon je zauzeo bolnicu i obližnje Stanićeve kuće na sjevernoj periferiji Korenice. Tom prilikom Talijani su izgubili 35 ljudi što mrtvih, ranjenih i zarobljenih.

9 Djakomo Zanusi, Rat i katastrofa Italije, Rim 1946, str. 98.

10 Ponudu je prenio pukovnik Sodu (G. Angelini, cit. djelo, str. 112—113).

11 Preko četničkih izdajnika Talijani su bili unaprijed obaviješteni da se napad priprema za tu noć. O tome nam je svjedočanstvo ostavio pukovnik G. Anđelini u već citiranom djelu, str. 121.

Partizani su i ovom prilikom pokazali puno humanih obzira prema protivniku. U bolnici su ostavili nedirnuto tridesetak talijanskih ranjenika i sanitetski personal, a ranjenim partizanima tu je ukazana prva pomoć pa su noću evakuisani. Talijanima je čak dopušteno da svoje teže ranjenike, kojima je bila potrebna hirurška intervencija, dopremaju u bolnicu pod znakom Crvenog križa, čime su se oni i koristili.

Protivnapadom izvršenim 24. februara poslije podne, uz snažnu podršku avijacije, snage uporišta povratile su sjevernu periferiju Korenice, ali je bolnica i dalje ostala pod kontrolom partizana, uživajući neutralni status i slobodnu vezu s uporištem.

U zarobljeničkom logoru u Krbavici bilo je krajem februara preko 300 zarobljenih talijanskih vojnika i oficira. Oko 30 teških ranjenika predato je preko parlamentaraca bez ikakvih usluga ili protivusluga talijanskoj sanitetskoj ekipi, koja je po njih izišla iz Korenice u selo Vrpile. Budući da je ishrana velikog broja zarobljenika predstavljala dosta teškoća, Stab grupe za Liku odlučio je da i zdrave zarobljenike preda komandi koreničke posade. To je učinjeno 8. marta. S vojničkog gledišta ovo ne bi bilo opravdano, jer je uporište na taj način bilo znatno ojačano, budući da su svi pušteni zarobljenici bili ponovno naoružani i upotrijebljeni u borbi. Međutim, humani obziri bili su kod partizana jači od vojničkog razloga.

I poslije odluke Štaba Grupe NOP odreda za Liku da se Korenica drži samo pod blokadom, a dio snaga[12] da se orijentiše na uništavanje neprijateljskih uporišta u južnoj Lici, koreničke posada se osjećala i dalje jako ugrožena. Komanda talijanske 2. armije, uvidjevši da ni 5. korpus nije u stanju da spasi situaciju, pristupila je novim dalekosežnim pripremama za deblokadu Korenice. Iz Hercegovine su u Liku prebačeni dijelovi alpinske divizije »Taurinenze«[13], a iz Slovenije dijelovi divizije »Isonco« — svega oko 12 pješadijskih bataljona i oko 10 diviziona artiljerije. Ove velike snage nisu odmah krenule u akciju iz zone koncentracije, oko Gospića i okoline, jer je odlučeno da one tamo prođu kroz dopunsku obuku koja je trajala oko 40 dana, kako bi se solidno pripremile za predstojeću »tešku« akciju. Vježbale su se i u skijanju, dok odjednom u martu snijeg nije okopnio. Onda je Komanda 2. armije odlučila da prema Korenici ipak ne vrši proboj od Vrhovina, nego da u cilju iznenađenja partizana glavninom snaga krene s juga pravcem: Medak — Ploča — Udbina — Korenica.

Polovinom februara glavnina snaga namijenjenih za ovu veliku operaciju deblokiranja Korenice, pod komandom načelnika Komande 2. armije generala Zanusija, bila je razmještena oko Gospića i u Gackoj dolini, a brojala je 6.000—7.000 vojnika, 40 topova, 12 tenkova i veći broj aviona za podršku. Da bi partizane prevarili o pravcu svog glavnog napada, izvršili su 15. marta jedan pokušaj prodora preko Ljubova, ali su taj ispad platili s 12 poginulih i većim brojem ranjenih, s 2 izgubljena mitraljeza i nekoliko pušaka, ne postigavši nikakav uspjeh. U ovoj borbi ranjen je Dragan Rakić, komandir 3. čete bataljona »Ognjen Priča«.

12 Bataljon »Marko Orešković« i 2. četa bataljona »Ognjen Priča«.

13 Cijela ova divizija trebalo je, po odluci Komande 2. armije, da bude prebačena u Liku, ali su taj manevar spriječili hercegovački partizani. Oni su pojačanim akcijama Vezali dio snaga divizije »Taurinenze« za svoj teren, na kojem se ona nalazila, i tako na posredan način pružili pomoć ličkim partizanima kao što su i lički partizani, privlačeći ove snage, olakšali borbe hercegovačkih partizana.

Partizanske snage, koje su vršile opsadu Korenice, u međuvremenu su u nekoliko mahova vršile demonstrativne i stvarne napade na položaje koreničke odbrane. Jedan jači napad iz sela Vranovače i Kalebovca izveden je vrlo energično 11. marta i doveo odbranu u ozbiljnu krizu. Vještom upotrebom posljednje rezerve »crnokošuljaša« situacija je za posadu i ovog puta povoljno riješena. A zbog talijanskih demonstrativnih pokreta na prostoru od Vrhovina, Stab Grupe NOP odreda za Liku odlučio je da pravac Vrhovine — Korenica zatvori bataljon »Ognjen Priča«.

Najzad, 24. marta, talijanske snage, ojačane ustaškim i četničkim jedinicama, krenule su s linije Medak — Lovinac u napad na Pločanski klanac. Dijelovi 1. ličkog odreda (oko 200 partizana) pružili su im na Pločanskom klancu i okolnim položajima vrlo snažan otpor, ali nisu uspjeli zaustaviti ovu lavinu duže od jednog dana. Tako je ova snažna okupatorska kolona 25. marta prodrla do Udbine gdje se dva dana sređivala i pripremala za produžetak prodora prema Korenici.

Istovremeno s talijanskim nastupanjem na pravcu Ploča — Udbina, jedna ustaška kolona, jačine od 175 ljudi, pokušala je da se iz Široke Kule preko ličkog Sredogorja neprimjetno provuče prema Podlapači. Njih je kod Jezerskog vrha presrela jedna četa 1. ličkog odreda te poslije kratke ali vrlo oštre borbe razbila i protjerala prema Širokoj Kuli, nanijevši joj gubitke od 20 izbačenih iz stroja.[14]

Komandi koreničke posade javljeno je 25. marta da je Udbina deblokirana i zatraženo od nje da ispadom na jug olakša prodor Zanunsijeve kolone prema Korenici. Predveče 27. marta izvršen je ispad iz Korenice s dvije čete, pa su partizani bili potisnuti s položaja na Gradini i Krstu. Oni su, međutim, noćnim protivnapadom vratili izgubljene položaje da bi ih sutradan 28. marta napustili bez borbe jer je neprijateljska glavna kolona, nastupajući od Udbine, toga dana već izbijala prema Bjelopolju, zaobilazeći i potiskujući jednu partizansku četu s prijevoja Gorica. Poslije podne 28. marta Zanusijeva kolona je ušla u Korenicu.

Zadržavši se na prostoru Korenica — Bjelopolje samo jednu noć, Zanusijeva kolona zajedno s posadom, pošto je uništila skoro cijelu Korenicu, napušta je 29. marta i kreće ka Udbini, paleći usput sela u znak represalija, dok su Bunić tukle artiljerijom s vatrenih položaja ispred Pećana. S Udbine dio kolone produžava preko Ploče u Medak i Gospić, a dio kolone (oko 3.000) ostaje još nekoliko dana u Udbini. Novi komandant divizije »RE« Peligra, žaleći što nije zapalio i Krbavicu, i da bi taj propust barem malo popravio, uputio je 4. aprila iz Udbine dva bataljona s ojačanjima, a iz Ploče fašističku legiju »Superga« sa zadatkom da zapale selo Srednju Goru. Ova kaznena ekspedicija uspjela je da zapali veći dio ovog sela, ali je svoj podvig skupo platila. Omladinska četa bataljona »Krbava« i Jurišna četa 1. ličkog partizanskog odreda raspršile su neprijatelja u Srednjoj Gori i nanijele mu nove teške gubitke. Među zarobljenim našla su se opet dva oficira, a među 10 poginulih bio je i komandant bataljona potpukovnih Lugin, dok je među 30 ranjenih bio i komandant legije pukovnik Galard.

Od 5. do 9. aprila talijanske snage povlače se i iz Udbine a u njoj ostavljaju talijansku posadu. Partizani 1. ličkog partizanskog odreda ispraćuju Talijane

14 Ovdje je na bojištu ostao i Marko Frković Markica, brat velikog župana za Liku Jurice Frkovića.

kratkim prepadima u Tušicama i kod Pločanskog klanca, nanoseći im nove gubitke.

Tako je poslije tri mjeseca od sukoba u Bjelopolju, poslije blizu 30 oštrih sudara oko Korenice i na njenim prilazima gdje je bilo i desetak vrlo velikih i značajnih bojeva, okupator konačno uspio da izvuče koreničke zatvorenike, koji su te zime pojeli sve i jednu mrvicu hrane zatečene kod koreničkog stanovništva, svu stoku u Korenici i najveći dio svojih mazgi.

Lički partizanski bataljoni udvostručili su svoje brojno stanje, višestruko povećali naoružanje, stekli dragocjena borbena iskustva i ogromno samopouzdanje u sopstvene snage. Oslobođena teritorija u Lici protezala se širokim pojasem od Vrhovina na jug preko Korenice i Donjeg Lapca do Srba, izuzev ustaških uporišta u Udbini i Podlapači. Stvoreni su osnovni uvjeti za stvaranje većih vojnih jedinica odreda i brigada, kao i stvaranje i učvršćenje organa nove narodne vlasti — narodnooslobodilačkih odbora. Iako spaljena, Korenica ubrzo postaje vojno-politički centar nove Hrvatske. U nju su se u aprilu 1942. sa Krduna preselili Centralni komitet KPH, Glavni štab Hrvatske i Oficirska škola Glavnog štaba Hrvatske.

Vladimir Petrovič

Partizanske tehničke radionice na Bijelim Potocima, u Vrelu kod Korenice i na Petrovoj gori

1. Lokalne radionice

Prve partizanske tehničke radionice bile su u stvari neke seoske pretežno kovačke radionice koje su postojale od ranije. One su već u početku ustanka, pored radova za potrebe sela, radile i za potrebe partizana razumije se na oslobođenoj teritorjiji. Kako nisu raspolagale sa stručnim kadrovima i odgovarajućim sredstvima za opravku naoružanja i rad s eksplozivnim sredstvima, njihov rad za vojne potrebe bio je ograničen na manje, odnosno lakše opravke pušaka, pištolja i na izradu nekih vrsta bombi s ručnim paljenjem pomoću štapina. Ti radovi u to vrijeme bili su i te kako cijenjeni kako od strane boraca, tako i od strane rukovodilaca. Puška se u to vrijeme cijenila iznad svega, pa se i njihovoj opravci poklanjala velika pažnja. Međutim, činjenica je da ni jedna od ovih radionica nije imala mašinu za obradu metala ili aparat za zavarivanje, pa su se i radovi obavljali u teškim uslovima s primitivnim sredstvima za rad.

Jedna od najpoznatijih ovih lokalnih radionica, kako ih nazivam, bila je radionica na Zivulji kod Trnavca koja je još krajem 1941. i početkom 1942. godine prikupljala eksplozive i počela s izradom mina za miniranje pruga. S obzirom na važnost vrste radova, ovoj radionici se u ustanku poklanjala velika pažnja od strane rukovodilaca narodnooslobodilačkog pokreta Like. Na

žalost, o njoj ne bih mogao nešto više da kažem, jer sam svega nekoliko dana proveo u njoj. Dva puta sam dolazio u radionicu s Viajkom Vlaisavljevićem, jedanput s Vladom Vujičićem. Sjećam se da smo vršili demontažu nekih granata i vadili trotil iz njih.

Naoružanje ličkih partizanskih odreda u 1941. godini uglavnom je sačinjavalo pješadijsko naoružanje i to: puške, puškomitraljezi, tu i tamo neki teški mitraljez i lovačke puške. Porijeklo ovog naoružanja bilo je bivše jugoslavensko, talijansko, francusko i nešto austrijsko, što je stvaralo izvjesne teškoće u vezi s njegovim rukovanjem i održavanjem. Savršenije automatsko naoružanje zahtijevalo je dobro poznavanje, kako od strane boraca koji s njim rukuju, tako isto i od ljudstva koje radi na njegovoj opravci. U vezi s tim navest ću samo jedan primier. U borbama s Talijanima na Pogledalu kod Homolica 1. januara 1942. godine, pored ostalog plijena, zaplijenjena su četiri teška mitraljeza tipa Breda. Prije nego što će se predati Talijani su rasklopili mitraljeze i razbacali dijelove. Vlajko Vlaisavljević, Vlajko Obrić i ja dva dana smo trebali dok smo sklopili ove mitraljeze, a da smo ih poznavali ne bi nam trebalo više vremena od 30 do 40 minuta.

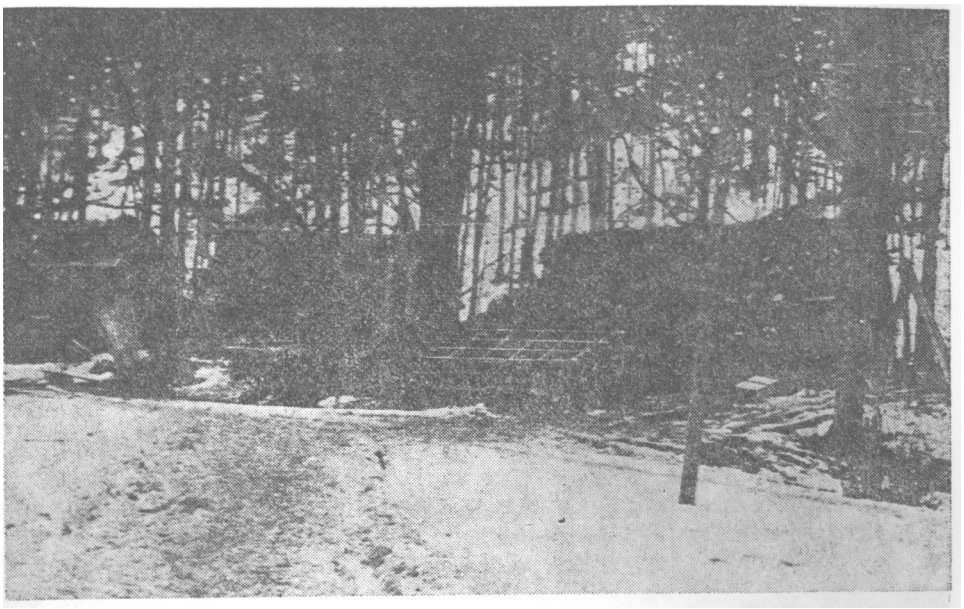
Početak 1942. donio je naglu promjenu u naoružanju partizanskih jedinica u Lici. U borbama s Talijanima na Pogledalu, Homoljcu, Šijanovu Klancu, Ljubovu, Donjem Lapcu i drugim dijelovima Like zaplijenjene su veće količine taliianskoe naoružanja. Pored pušaka i puščane municije zapliieniena ie veća količina savremenog oružja: puškomitraljeza, mitraljeza, minobacača, topova i tenkova. Zaplijenjeno oružje nije služilo samo za naoružanje novodošlih boraca, već je dobro poslužilo i za zamjenu dotrajalog i zastarjelog naoružanja te onog naoružanja za koje nismo imali municiju. Veća količina savremenog oružja u naoružanju naših jedinica zahtijevala je i organiziranu tehničku službu *za* njegovo održavanje i opravku, tako da je već u januaru 1942. donijeta odluka o formiranju tehničke radionice. Ovaj zadatak povjeren je Vladi Vujičiću iz Vrela Korenice.

2. Pokretne radne grupe

Ove radne grupe formirane su negdje januara 1942. godine. To je bio prvi organizirani rad i imale su svoga rukovodioca. Rad ovih grupa bio je daleko efikasniji i organiziraniji u odnosu na postojeće lokalne radiostanice. Rukovodilac ovih radnih grupa bio je Vlado Vujičić. Pokretne radne grupe imale su slijedeće zadatke:

1. opravka naoružanja i izrada mina, 2. prikupljanje osnovnih sredstava za rad, 3. prikupljanje potrošnog materijala i 4. prikupljanje podataka o stručnom kadru.

Rad pokretnih grupa trajao je svega nekoliko mjeseci. To je u stvari bio pripremni period za formiranje centralne radionice u Bijelim Potocima. Ljudstvo ovih radnih grupa poslužilo je kao osnov za tu radionicu. Iako su vremenski kratko postojale, pokretne radne grupe izvršile su značajan posao na opravci naoružanja, sakupljanju eksploziva i dijelova oružja, nabavci alata za rad i slično. S kakvim su se sve teškoćama borile najbolje će se vidjeti na primjeru opravke tenkova.

Vojna radionica u Bjelim Potocima 1942.

Zene Like šivaju rublje za partizane.

Bjeli Potoci — detalj iz rada na zatvaraču topa u centralnoj radionici.

U borbi s Talijanima januara 1942. godine na Ljubovu, pored ostalog, bila su zaplijenjena dva laka tenka marke »Fiat«. Kako se voda iz motora na vrijeme nije ispustila, došlo je do teškog oštećenja na jednom tenku. Blok motora je od zamrznute vode u unutrašnjem dijelu ispucao. Demontaža i montaža motora vršena je u Debelom Brdu, a varenje blokova u kovačnici Jove Petroviča u Krbavici. Nalazio sam se u grupi za opravku ovog tenka i u početku nitko od nas u grupi nije vjerovao u uspjeh varenja bloka motora jer je varenje bloka kompliciran posao i za takav rad treba imati iskustvo, a mi ga zaista nismo imali.

Prije početka varenja bloka motora, Vlado Vujičić je održao kratki sastanak s ljudima koji su učestvovali u operaciji. U grupi smo bila samo nas dvojica koji smo ranije varili autogenim aparatom, Drago iz Istre (ne sjećam se nje-

gova prezimena) i ja. Odluka je pala da ja zavarim blok jer je Drago odbijao da se prihvati tako riskantnog posla.[1]

Pripreme za varenje oduzele su dosta vremena. Trebalo je izraditi jednu peć da bi se čitav blok motora zagrijao negdje od 800° C kako bi se na toj temperaturi moglo obaviti varenje. Zatim je trebalo izraditi i primitivni uređaj za prenošenje užarenog bloka za varenje. Onda je i aparat za varenje trebalo osposobiti jer mu je nedostajao agregat za proizvodnju acetilena. U vezi s tim predložio sam Vujičiću da izradimo jedan mali primitivni aparat od pocinčanog lima, za proizvodnju acetilena za varenje, na što mi je on rekao: »A šta će biti ako dođe do eksplozije tog aparata, pa još neka netko i pogine?« Ovo pitanje me malo zabrinulo, ali sam ipak brzo našao odgovor. Rekao sam da ćemo postaviti agregat sa spoljašnje strane zida kovačnice, a flašu s kisikom na drugu stranu, dok bi se varenje bloka u kovačnici izvodilo. S tim se Vujičič složio.

Varenje bloka teklo je jako sporo. Pukotine bloka bile su u unutrašnjosti jako nepristupačne za varenje i pored toga što su mi lice i ruka bili omotani mokrim ručnikom da ne bi dobio veće opekotine. Temperatura od užarene mase na odstojanju od 20 do 30 cm bila je neizdrživa, pa se varenje moralo vršiti u tri etape. To znači da smo tri puta zagrijavali blok i postepeno ga hladili, kako ne bi došlo do novih pukotina ili deformacija bloka koje mogu nastupiti neravnomjernim hlađenjem bloka. I pored svega varenje je, mimo svih očekivanja, dobro uspjelo. Nakon toga izvršili smo montažu motora i tenk je nakon 15 dana rada bio spreman za dejstvo. U radu na njegovoj opravci učestvovali su: Vlado Vujičić, kao rukovodilac radova, Vlajko Vlaisavljević, kao poznavalac tenka, Mile Budisavljević, mehaničar, Vinko Sever, mehaničar, Drago iz Istre, mehaničar, ja kao bravar i varilac, vlasnik kovačnice Jovo Petrovič i još neki drugovi čijih se imena ne sjećam.

Ovaj tenk pri napadu na Udbinu bio je ponovno jako oštećen jer je bio zapaljen od strane ustaša na ulazu u Udbinu s pravca Visuća. Nakon dva do tri dana naše jedinice su uspjele da ga izvuku u Visuć do kuće Kosanovića. Požar na tenku izazvao je velika oštećenja na motoru, električnoj instalaciji, instalaciji pogonskog goriva, potpornim točkovima od gusjenica i na niz drugih dijelova i agregata. Opravka ovako oštećenog tenka prešla je sve norme generalne opravke i u mirnodopskom vremenu, kada se raspolaže zalihama rezervnih dijelova za ove tenkove. Opravka ovog tenka vršena je u kovačkoj radionici Miće Kosanovića u Visuću. Glavni radovi na tenku bili su slijedeći: na motoru je izvršena generalna opravka (nalijevanje, obrada i tuširanje ležajeva radilice i ostalih ležajeva koji su bili od kompozicije), zamijenjeni su svi zaptivači na motoru i spojevima motora, izvršeno je bušenje i štelovanje ventila, opravljene su vodena i benzinska pumpa i ostali agregati u sklopu motora, izrađena je potpuno nova instalacija za dovod pogonskog goriva, izrađen je i novi rezervoar za gorivo, opravljen sistem za hlađenje, prepravljen je i podešen magnet za paljenje od druge vrste motora za motor tenka, izra-

1 Poslije nekoliko dana po izvršenom zavarivanju Drago mi je u povjerenju rekao: »Znaš, Vlado, kada je bilo pitanje tko zna variti aparatom, ja u prvom momentu to nisam ozbiljno shvatio. Poslije sam sebi postavio pitanje šta će se dogoditi ako mi varenje na bloku ne uspije, a ja prije mjesec dana zarobljen od partizana, mogli biste svi pomisliti da sabotiram, pa za tren ode glava. A ti, Vlado, si iz ovog kraja i na tebe nitko ne bi pomislio da sabotiraš ukoliko ti ne bi uspjelo varenje«.

đeni su potporni točkovi za gusjenice od aluminijuma umjesto gumenih i niz drugih sitnih radova.

Opravka ovog tenka trajala je nešto oko 20 dana. Skoro pola od tog vremena utrošili smo na traženju materijala i na obradi pojedinih dijelova koji su zahtijevali mašinsku obradu, pa su se morali nositi u centralnu radionicu, a ona je bila dosta udaljena od Visuća. U radu na opravci ovog tenka učestvovali su: Vinko Sever, mehaničar i rukovodilac grupe, Vladimir Petrovič, bravar i varilac, Dane Priča, limar i Mićo Kosanović, kovač.

3. Centralna tehnička radionica Glavnog štaba Hrvatske

Negdje u martu 1942. godine na Bijelim Potocima u Plješevici formirana je tehnička radionica Glavnog štaba Hrvatske. Mi smo je nazivali »Centralnom radionicom«, vjerojatno zbog toga što je ona u to vrijeme po broju radnika bila najveća i tehnički najbolje opremljena partizanska radionica na teritoriju Hrvatske. Kasnije u toku rata ona se selila u Ponor, Podlapaču, Srednju Goru i Gračac. Na Bijelim Potocima radionica je bila smještena u barakama, koje su bile podignute na rubu guste šume pored jednog malog potočića. Pri podizanju ovih objekata strogo se vodilo računa da se na mjestu baraka ne posiječe ni jedno drvo. U samoj prostoriji radionice nalazilo se nekoliko debelih stabala bukava, koje su prolazile kroz tavanicu i krov s obilnim krošnjastim granama, što su dobro maskirale objekt u kojem se dan i noć neprekidno radilo u dvije smjene.

Što se tiče bezbjednosti, u odnosu na napad neprijatelja iz zraka i sa zemlje, radionica je imala veoma dobru lokaciju. Neprijateljska avijacija dugo nije mogla pronaći mjesto ove radionice pa smo bili pošteđeni od bombardiranja čitave 1942. godine. Međutim, pored dobrih osobina lokacija je imala i negativnih strana koje su se ogledale prije svega u teškoj pristupačnosti i nedostatku puteva za transport težih sredstava do radionice i obratno.

U radionici su obavljani raznovrsni radovi za potrebe partizanskih jedinica, a i za potrebe pozadine. U glavne radove svakako spada opravka cjelokupnog streljačkog naoružanja, opravka artiljerijskog naoružanja, izrada ručnih bombi, izrada mina za miniranje, izrada mina za minobacače 81 mm, izrada minobacača malog kalibra, izrada sanitetskog pribora, prepravka artiljerijskih granata, izrada opreme za jedinice veze, izrada zatvarača za topove, prepravka kamiona s tečnog na gasovito gorivo, izrada rukunica za vuču topova, izrada nosača za tovarenje brdskih topova i davanje električnog svjetla za bolnice i štampariju. Pored manjih radova za pozadinske ustanove vršena je mašinska obrada dijelova za opravku popaljenih pilana, parnih ili motornih mlinova i tome slično.

Osnovna sredstva radionice za rad u početku bila su oskudna i nedovoljna. Mašine radilice teško su se mogle nabaviti. Međutim, u toku nekoliko prvih mjeseci rada, radionica se donekle uspjela snabdjeti najosnovnijim sredstvima za rad, tako da od tada nije bilo problema za mašinsku obradu metala. Radionica je raspolagala strugovima za obradu metala, bušilicama na mašinski pogon, brusilicama, aparatima za zavarivanje, motorom za pogon mašina radilica, dinamo-mašinom za proizvodnju struje za svjetlo i ostalim alatom koji je bio potreban za rad. Većina ovih mašina i alata prenijeta je na Bijele Potoke iz

radionice na Štrbačkom buku, koja je služila za potrebe izgradnje Unske željezničke pruge prije rata, i iz mašinske radionice Željka Krausa na Plitvičkim jezerima.

Za pogon mašina u radionici koristili smo motor tzv. »savgas«. Prenos energije ovog motora na mašine radilice vršen je putem transmisije. Ovaj način pogona je danas jako zastario, skoro da i ne postoji, međutim, to je za nas u ono vrijeme bilo više nego dobro. Pored pogona mašina radilica, motor za pogon pokretao je i jednu dinamo-mašinu, od koje smo dobivali svjetlo za potrebe radionice, a kasnije i svjetlo za bolnicu koja se nalazila u neposrednoj blizini radionice.

Nabavci mašina, alata i potrošnog materijala posvećivala se velika pažnja. Radionica je imala određene ljude (ekipu) za nabavku. Ova ekipa je upućivana u novooslobođena mjesta radi prikupljanja i nabavke mašina, alata i potrošnog materijala za potrebe radionice. Problemi su bili veliki, ali su uspješno savladani. I danas se često pitam kako su se i na koji način tako brzo nabavila sredstva za rad ove radionice. Nimalo nije bio lak posao bez igdje ičega formirati takvu radionicu. Dobro se sjećam da je kod nas često dolazio Vlado Ćetković, komandant Ličke Grupe partizanskih odreda i da se jako interesirao za njen rad i snabdijevanje osnovnim sredstvima. Nesumnjivo, da je pažnja koju je poklanjao radionici doprinijela njenom bržem i boljem razvoju.

Prilikom formiranja radionica je popunjena ljudima iz postojećih radnih grupa lokalnih radionica i iz operativnih jedinica, a nešto kasnije i s ljudima koji su dolazili s neoslobođene teritorije Zagreba, Karlovca i drugih mjesta. Brojno stanje za nekoliko mjeseci od njenog formiranja dostiglo je negdje oko 60 ljudi. Tada se već raspolagalo većim izborom stručnog ljudstva, bolje rečeno, popunili smo se s raznim kvalificiranim radnicima, kao što su: bravari, mehaničari, električari, livci, limari, kovači, stolari i drugi. Međutim, još uvijek nismo imali pirotehničara i art-mehaničara. Baš u to vrijeme pirotehničari su nam bili najpotrebniji. Operativne jedinice su svakog dana sve više tražile eksplozivnih sredstava (mina) za miniranje pruga, mostova i drugih objekata. Izradu mina vršili smo s kadrovima koji u to vrijeme nisu dovoljno poznavali eksplozivna sredstva, pa smo to neznanje više puta skupo platili ljudskim životima, o čemu će kasnije biti riječi. U nacionalnom pogledu među radnicima je bilo Srba, Hrvata, Slovenaca i jedan Mađar. Međusobni odnosi bili su jako dobri. Pretežno su to bili mladi ljudi. Iako su radili na poslovima vrlo opasnim po život, ja za nešto manje od godinu dana koliko sam bio u radionici, nisam čuo ni jednog druga da se požalio što radi na tim poslovima.

Na čelu radionice nalazila se uprava s upravnikom Vladom Vujičićem i pomoćnikom upravnika Zeljkom Krausom, zatim političkim delegatom, a kasnije političkim komesarom i intendantom radionice. Upravnik je preko svog pomoćnika rukovodio proizvodnjom, koja je bila organizirana u dvije smjene-dnevnu i noćnu. Ovo je učinjeno zbog toga što nismo raspolagali s dovoljno sredstava za rad i što su prostorije za rad bile male u odnosu na postojeće brojno stanje ljudstva. Svaka smjena imala je svog rukovodioca, a smjene su bile podijeljene na grupe prema poslovima koji su obavljani, kao na primjer — puškare, bravare, tokare, pirotehničare, kovače, stolare itd. Prema tome i proces rada odvijao se po grupnom sistemu.

Prijem tehničkih sredstava za opravku vršen je različito. U početku smo naoružanje iz jedinica primali na revers, poslije izvršene opravke vraćali

naoružanje, a revers povlačili. Drugi način je bio da smo ovjeravali spisak o prijemu i predaji naoružanja, a treći način da smo naoružanje primali od komande područja i vraćali joj ga, izuzev artiljerijskog naoružanja koje je i primano i predavano direktno od jedinica.

Opravka pješadijskog naoružanja u radionici brzo se i za kratko vrijeme uhodala, s obzirom na sastav ljudstva koje je vršilo opravku pješadijskog naoružanja i raznovrsnosti naoružanja s kojim su naše jedinice raspolagale. U sastavu radionice nismo imali nijednog kvalificiranog puškara. Na popravci pješadijskog naoružanja radili su: bravari, limari, mehaničari i jedan manji broj samoukih ljudi koji su se i od ranije bavili opravkom lovačkih pušaka.

Kao što vidimo ovo ljudstvo od ranije nije imalo nikakve veze s vojnim naoružanjem. Kad ovo govorim, onda mislim na opravku pušaka koje su jednostavne, proste i lake za opravku. Trebalo je ljude osposobiti za opravku automatskog oružja: automata, puškomitraljeza i mitraljeza. Kvalitet opravke ove vrste oružja zavisio je i od dobrog ponavanja funkcije i uzajamnog rada svih mehanizama i dijelova za svaku vrstu i tip automatskog oružja. Ljudi su se međusobno prosto takmičili, ne samo po pitanju učinka nego i tko će postati bolji majstor, odnosno tko će bolje poznavati streljačko naoružanje. Interesantno je napomenuti i to da su ti ljudi bez ikakvih predavanja i obuke jako dobro poznavali uzajamni rad dijelova i mehanizma kod automatskog oružja.

Jedini nedostatak kod opravke streljačkog naoružanja bio je nedostatak strelišta na kome bi se ispitala preciznost oružja poslije opravke. Međutim, ovaj nedostatak smo otklanjali time što smo za ispitivanje preciznosti oružja birali najbolje strijelce koji su gađanjem s naslonom ispitivali ispravnost i preciznost opravljenog oružja.

Koje smo sve vrste pješadijskog naoružanja popravljali tokom 1942. godine po modelima i tipovima, više se ne sjećam. Znam da ga je po porijeklu bilo jugoslavenskog, češkog, talijanskog i austrijskog a kasnije njemačkog i engleskog.

Budući su partizanske jedinice u toku 1942. raspolagale s manjim brojem artiljerijskih oruđa, to je i opravki ove vrste naoružanja bilo malo. U drugoj polovini 1942. godine pored radnog mjesta u Bijelim Potocima bio sam određen za neku vrstu letećeg majstora radi lakših opravki artiljerijskog oružja na terenu. Međutim, tih opravki je bilo malo. Oruđa kao da su znala da nemamo obučen kadar za veće opravke pa se nisu ni kvarila. Međutim, i opravka ovog naoružanja za razliku od streljačkog bila je mnogo kompliciranija. Protivtrzajući uređaji u to vrijeme za nas su bili jako komplicirani. Nišanske sprave isto tako. Pravila opisa od tih oružja nismo imali za sve vrste pa se u radu lutalo. Dešavalo se zbog nepoznavanja oružja i pogrešnog rasklapanja da povratne opruge povrijede ljude na radnim mjestima, no na sreću nismo imali težih povreda. Ova tehnička sredstva smo teže savladavali, odnosno trebalo je više vremena da se ljudstvo osposobi za njihovu opravku. U nedostatku municije za topove bili smo češće prinuđeni da vršimo prepravku municije od poljskih topova za brdske i obratno, naravno istog kalibra.

Ručne bombe smo serijski proizvodili. Odlivke tj. košuljice za bombe dobivali smo iz Grmeča. Ove bombe su bile istovjetne s bivšim kragujevačkim i po obliku i po svom dejstvu. Mašinska obrada košuljice bombe, nosač kapsle i zaštitne kape brzo je napredovala kao i njihovo punjenje. U kratkom vremenu

bilo je izrađeno oko 4000 komada. Već od prvih serija gotovih bombi snabdijevali smo operativne jedinice.

Sklapanje i punjenje bombi vršeno je u jednoj maloj prostoriji odvojenoj od radionice, udaljenoj nešto oko 100 metara. Na punjenju je radila jedna manja grupa ljudi sa Žiškom na čelu, mislim da mu je to bio nadimak, jer se imena i prezimena ne sjećam. Šiško je pred sam početak izrade bombe došao u radionicu, vjerojatno da je on prije dolaska k nama završio neki kratki pirotehnički kurs. Ovaj uspjeh bio je ponos svih nas koji smo u to vrijeme bili u Bijelim Potocima. Bili smo ubijeđeni da smo riješili gorući problem u nedostatku ručnih bombi za naše borce u Lici. Na žalost ova velika radost i ponos naših drugova u Bijelim Potocima nije dugo trajala. Ne sjećam se tačno koliko vremena su ove bombe bile u upotrebi i kolika je količina upotrijebljena. Međutim, pošto je jedan borac poginuo od naše bombe jer mu je eksplodirala u ruci u momentu opaljivanja kapsle, dalja proizvodnja ovih bombi je prekinuta. Ovo je bio pravi šok za sve nas, pogotovo za Šiška koji je radio na punjenju i bio odgovoran za taj posao.

Pri ispitivanju ovog slučaja od strane organa bezbjednosti Šiško je došao do zaključka da se sumnja na ispravnost njegova rada, odnosno punjenja, pa je od organa za ispitivanje zahtijevao da oni izaberu još jednu količinu iz gotove zalihe da ih on aktivira i baci. Istražni organi su to učinili. Šiško je bacio tu određenu količinu i sve je bilo u redu. Međutim, Šiško nije ostao pri tome i htio je još bolje potvrditi svoju ispravnost pa je na svoju inicijativu uzeo još jednu količinu bombi za probu. Jedna od ovih bombi eksplodirala mu je u ruci i on je na mjestu ostao mrtav. Pravi razlog prijevremene eksplozije jedne količine ovih bombi za mene je i danas ostao nepoznat. Jedni su tvrdili da je štapin bio izmještan, da je pored skorogoruće bilo i brzogoreće. Drugi su tvrdili da se prilikom sječenja štapina na kratke komade u nekim od ovih kratkih štapina bio suviše razrijedio barut, pa je dolazilo do bržeg sagorijevanja. Bez obzira da li je uzrok prva ili druga pretpostavka, činjenica je da mi eksplozivne materije u ono vrijeme nismo dovoljno poznavali pa ni posljedice toga nismo mogli na vrijeme sagledati.

Mine za miniranje, koje su se najviše tražile u drugoj polovini 1943. godine,, izrađivali smo tri vrste:

a) mine s ručnim paljenjem sastojale su se od limene kutije, eksploziva, detonatora i štapina a pretežno su se upotrebljavale za rušenje mostova I propusta na željezničkoj pruzi i drugih objekata;

b) mine s magnetskim paljenjem bile su istovjetne kao i prethodne, s tim što je umjesto ručnog primjenjivano magnetsko paljenje a prije svega su korištene za miniranje neprijateljskih vozova;

c) nagazne mine smo izrađivali od topovskih granata koji nismo mogli na drugi način koristiti jer naše jedinice nisu raspolagale s topovima odgovarajućeg kalibra tih granata. Mislim da su to bile granate za topove kalibra 150 mm talijanskog porijekla. Na tijelo granate ugrađivali smo dodatni uređaj za aktiviranje putem određenog pritiska. Ove mine postavljale su se ispod šina na željezničkoj pruzi radi uništavanja neprijateljskih vozova i na putovima za uništavanje tenkova, kamiona i drugih transportnih i borbenih vozila.

Eksploziv za izradu mina koristili smo od zaplijenjenih artiljerijskih granata, od neeksplodiranih avionskih bombi i neeksplodiranih granata nađenih na terenu. Ostali materijal — minerske kapsule i štapin dobivali smo s neoslobođene teritorije putem veze. Kolika je količina mina izrađena, mislim da ni jedan od nas, koji smo radili u toj radionici, ne bi mogao tačno reći. Međutim, činjenica je da je 1942. godine i skoro do polovice 1943. neprekidno radila jedna grupa ljudi na ovim poslovima.

Nedostatak stručnih kadrova, a prije svega pirotehničara, nekad smo plaćali ljudskim životima. Tako je u 1943. godini prilikom izrade mina došlo do snažne eksplozije u Centralnoj radionici u Bijelim Potocima. Detaljniji opis ove eksplozije ne bih mogao dati, jer sam se tada nalazio u radionici u Vrelu Korenica. Međutim, iz razgovora s drugovima koji su preživjeli eksploziju mogu se donekle rekonstruirati događaji koji su najvjerovatnije doveli do eksplozije. Naime, u noćnoj smjeni uoči eksplozije, pored ostalih radova, jedna grupa ljudi radila je na izradi nagaznih mina, i kada je smjena završila rad, mine su ostale na radnim stolovima. Dolaskom ljudstva iz dnevne smjene na radna mejsta jedan od drugova prilikom pomjeranja mina vjerovatno da je jednu minu nehotice ispustio, što je izazvalo eksploziju. Da li je mina od tog potresa izazvala eksploziju, ili je zaštitni prsten udarne igle bio slabo utvrđen na udarnoj igli pa je ona prouzrokovala eksploziju, nije se moglo utvrditi. Eksplozija ove mine izazvala je eksploziju drugih mina koje su se nalazile u radionici. Tom prilikom poginula je jedna grupa radnika, ne sjećam se broja, a veći broj ih je ranjen, od kojih su neki kasnije podlegli ranama. Radionica s mašinama bila je demolirana. Međutim, sve je to za kratko vrijeme dovedeno u ispravno stanje i rad se i dalje odvijao bez smetnji, samo na žalost bez jednog broja drugova. Broj žrtava mogao je biti još veći da se eksplozija desila samo desetak minuta kasnije, jer bi se u to vrijeme bila zatekla kompletna dnevna smjena u radionici.

U dubokom sjećanju ostala mi je izrada prvih mina za minobacač 31 mm. Bilo je to negdje u prvoj polovini 1942. godine. Jednog dana došla nam je posada s minobacačem 81 mm s pismenim zahtjevom da im se izradi jedna količina mina. Prije njihovog dolaska dobili smo jednu količinu odlivaka za mine iz neke livnice u Grmeču. Trebalo je izvršiti mašinsku obradu tijela mina, Dobili smo i originalnu minu 81 mm kao uzorak. Posao na izradi mina počeo je ubrzano i radovi su tekli normalno, izuzev upaljača za koji nismo imali čelične žice odgovarajuće dimenzije za izradu osiguravajuće opruge udarne igle. Za prve dvije mine ove opruge izrađene su od nešto tanjeg materijala. *Zbog* toga smo na ispitivanje prve mine išli s jednom velikom rezervom. Pitali smo se da li će osiguravajuća opruga udarne igle savladati pritisak osnovnog punjenja pri paljenju, ili će osnovno punjenje sa svojim pritiskom savladati osiguravajuću oprugu i izazvati eksploziju u samom minobacaču. I desilo se ono od čega smo i strahovali: mina je eksplodirala u cijevi minobacača u momentu opaljenja osnovnog punjenja. Gađanje je vršeno iza zaklona, tako da ljudskih žrtava nije bilo. Minobacač je bio jako oštećen, ali smo ga i pored toga uspjeli popraviti. Drugo ispitivanje mine pokazalo se dobro. Radost je bila bezgranična kako posade minobacača, tako i nas koji smo izrađivali mine. Već sutradan posadu smo snabdjeli s 12 komada mina.

Pored mina za minobacač 81 mm u radionici je izrađeno i nekoliko ručnih minobacača malog kalibra, prema uzoru na minobacače koje su naše jedinice

zaplijenile od Talijana. Naši minobacači bili su lagani i laki za rukovanje, a njihova izrada nije bila komplicirana. Skoro da se nisu razlikovali od minobacača proizvedenih u talijanskim fabrikama.

Na izradi sanitetskog pribora većinom su radili limari i stolari. Sjećam se da su rađene šine od žice za ranjenike koji su imali polomljene ruke ili noge, zatim razni štapovi, pincete i drugi pribor potreban bolnici. Ipak najveći značaj radionice za bolnicu bio je u tome što joj je davala električnu struju, koja se proizvodila u radionici.

Za jedinice veze rađene su penjalice na stubove s opasačima, zatim razne motalice za kablove i ostala potrebna sredstva za rad.

Radionicu na Bijelim Potocima napustio sam početkom novembra 1942. pa 0 njenom daljnjem radu na osnovu sjećanja ne mogu ni pisati. Znam samo tol.'ko da je ona u 1943. godini bila više puta bombardirana pa je zbog toga morala mijenjati lokaciju. Iz Bijelih Potoka prešla je u selo Ponor, ali ni tu nije mogla dulje ostati zbog ponovnog bombardiranja pa je bila prisiljena da se premjesti u Podlapaču, zatim u Srednju Goru i druga mjesta. Pored ovih nevolja koje su je pratile zbog bombardiranja, u tom periodu bila je izložena i napadima neprijateljskih snaga, koje su, u odsutnosti naših većih jedinica, upadale na slobodnu teritoriju Like i ometale njen normalan rad. Zbog toga se ukazala potreba za formiranjem jedne veće tehničke radionice na Kordunu u Petrovoj gori koja bi mogla normalnije funkcionirati.

4. Tehnička radionica u Vrelu kod Korenice

Oktobra 1942. godine jedna grupa tesara počela je izgradnju većeg drvenog objekta u blizini sela Vrela kod Korenice. Objekt je izrađen uz samu rječicu Korenicu da bi se iskoristila vodena energija za pogon mašine i proizvodnju električne energije. Izgradnja ovog objekta trajala je nešto duže nego što se predviđalo zbog loših vremenskih uslova.

Negdje početkom novembra 1942. došao sam s jednom grupom drugova iz Bijelih Potoka u novoformiranu radionicu, dok su neki drugovi došli iz operativnih jedinica. Mislim da nas je ukupno bilo 25. Za upravnika radionice postavljen je Zeljko Kraus, bivši pomoćnik upravnika radionice na Bijelim Potocima. Neki su ovu radionicu kasnije nazivali radionica 4. korpusa a neki hidrocentralom. Ja mislim da je tehnička radionica kod Vrela bila istureni odjeljak Centralne radionice na Bijelim Potocima. Njena glavna namjena bila je opravka artiljerijskog naoružanja, prepravka vozila sa tečnog na gasovito stanje i snabdijevanje električnom strujom u Korenici. Ove radove nije mogla izvoditi Centralna radionica u Bijelim Potocima zbog loših puteva za transport artiljerijskog oružja i kamiona, a niti je mogla zbog svoje udaljenosti davati svjetlo za bolnicu u Titovoj Krenici.

Osnovna sredstva za rad dopremljena su iz radionice na Bijelim Potocima 1 s Plitvičkih jezera, tako da nam radionica u tom pogledu nije imala problema. Međutim, javio se problem u vezi pogonske energije, kako i na koji način stvoriti tu energiju. Zahvaljujući iskustvu Zeljka Krausa, mi smo za nepunih 12 dana izradili uređaj na potoku da smo s malom količinom vode u ravnom terenu s neznatnim padom dobili takav vodeni pogon s kojim smo mogli po kretati jednu malu industriju. Ovaj pogon, pored ostalog, imao je prednosti i

u tome što nismo zavisili od pogonskog goriva. Uređaj je radio neprekidno danju i noću.

Odmah po formiranju radionica je dobila jednu količinu topova za opravku, od kojih su neki bili bez zatvarača. Vjerovatno da ih je neprijatelj poskidao i bacio prije nego su pali partizanima u ruke. Topovi bez zatvarača pretežno su bili protivtenkovski. Izrada zatvarača bio je težak posao, pogotovo u odnosu na unutarnji mehanizam koji je jako kompliciran, zatim zbog nedostatka odgovarajućeg materijala i mašina glodalica za unutrašnju obradu tijela zatvarača. Pored ovih nedostataka ipak najveći je problem bio u tome što nismo imali uzorak zatvarača za neku vrstu topova. Inače izrada zatvarača za koje smo imali uzorke nije predstavljala nikakav problem. U dubokom sjećanju mi je ostao novembar 1942. godine kad me upravnik radionice poslao u Bihać da pronađem neku krajišku bateriju koja je imala protivtenkovske topove, da bi napravio skicu zatvarača. Kada sam stigao u Bihać, jedna ovakva baterija je prije mog dolaska otišla na položaj prema Bosanskom Novom. Proveo sam nekoliko dana lutajući dok nisam pronašao tu bateriju. Nalazila se na vatrenom položaju i svakog trenutka očekivala je neprijateljske oklopne jedinice. Jedva sam uspio ubijediti komandira baterije da mi za 15 minuta dozvoli demontažu jednog zatvarača od tih topova. Na brzinu sam napravio skice zatvarača, mada je sve to bilo suviše malo i površno. Vraćajući se natrag za Liku okupirala me misao da li ću prema ono nešto skica moći izraditi zatvarač. Plašio sam se da nisam nešto propustio kod crtanja dijelova. Sve vrijeme mog puta, naravno pješice, neprekidno sam gledao skice i pred očima zamišljao dijelove zatvarača. Po povratku u radionicu odmah sam otpočeo s izradom zatvarača. U roku 10 dana završio sam dva komada zahvaljujući stručnoj pomoći Željka Krausa. Zatvarači su vanredno funkcionirali.

Izrada zatvarača za top tenka marke »Hočkins« francuskog porijekla bio je posebno težak posao. Mislim da težeg zadatka radionica kod Vrela Korenice nije imala. Koliko znam ovaj tenk je zaplijenjen na Drenovači u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi. Top na tenku bio je bez zatvarača. To je bio prvi tenk u Lici s topom. Tenk je dopremljen u radionicu sa zadatkom da po svaku cijenu izradimo zatvarač za njegov top. Problem je bio u nedostatku uzorka pa smo morali da radimo ono što nikad nismo imali prilike ni da vidimo. Punih 10 sati s tri čovjeka trajalo je iskivanje tijela zatvarača da bi se dobio komad željeza odgovarajuće dimenzije. Njegova mašinska i ručna obrada trajala je nešto oko šest dana. Kada smo već mislili da su sve prepreke savladane, onda smo uočili da nam mehanizam za okidanje ne odgovara uz još neke druge propuste, tako da smo tijelo zatvarača morali ponovno raditi.

U to vrijeme naše jedinice trebale su likvidirati neprijatelja u Crnoj Vlasti i Vrhovinama. Posada tenka nestrpljivo je čekala da se zatvarač završi i da s lenkom krene u borbu. Radili smo 24 sata neprekidno. Nestalo je fizičke i umne snage, jer zbog složenih radova zamjena radne snage nije dolazila u obzir. Čitav teret podnijelo je samo nekoliko ljudi. Nikad neću zaboraviti Zeljka Krausa koji je radio pod temperaturom, bolestan od trbušnog tifusa. Odjednom on se uhvatio za radni sto i rekao nam: »Vodite me u krevet, ja ne mogu više da stojim na nogama«. Kad sam se vratio u pogon radionice da produžim posao, osjećao sam se usamljen i hvatao me neki strah — kako završiti taj zadatak bez Krausa koji je davao stručne savjete. Strahovao sam da ne napravim neku grešku pa da rad bude uzaludan, a i kako se onda opravdati pred

komandom korpusa koja je energično tražila popravljeni tenk. Odlazio sam više puta do kreveta gdje je ležao Kraus, noseći u rukama dijelove zatvarača radi razmjene mišljenja i dobijanja savjeta kako i na koji način riješiti pojedine probleme.

Nakon mnogo rada, muke i znoja zatvarač je napokon bio gotov. Mehanizam za zatvaranje i otvaranje, dijelovi za zapinjanje, okidanje, i izbacivanje praznih čahura funkcionirali su u najboljem redu. Uzeo sam jednu bojevu granatu, ušao u tenk, stavio je u cijev i izvršio opaljenje. Nakon toga u kupoli sam bio ošamućen od barutnih gasova. Kada sam malo došao k sebi, pokušao sam da otvorim zatvarač, ali nisam mogao ni da ga pomjerim kamo li da ga otvorim. Morali smo da skinemo top da bi lakše izvadili tijelo zatvarača. Tada smo vidjeli u čemu je stvar. Bila je u pitanju samo oslona ploča danceta čahure koja se deformirala zbog lošeg materijala. Izradili smo drugu, zatim smo ponovno ispitali zatvarač s bojevom granatom i na sreću sve je bilo u redu. Tenk je odmah upućen u pravcu Vrhovina i već je sutradan stupio u dejstvo.

Kako se kamionima s kojima smo raspolagali nismo mogli koristiti zbog nedostatka goriva, ukazala se potreba za njihovom prepravkom s tečnog na plinsko gorivo (savgas). U tom cilju na kamione smo ugrađivali specijalne peći u kojima se ložilo drvo za proizvodnju plina. Prepravljena vozila zahtijevala su dužu pripremu za pokret mogla su preći oko 60 km s jednim punjenjem. Na ovom poslu radila je jedna ekipa ljudi iz Istre, koji su zaista bili stručni za obavljanje ovih poslova. Prepravke su se većinom vršile na kamionima marke »Spah« talijanske proizvodnje.

Negdje krajem marta 1943. u radionicu je došao jedan oficir s ovlašćenjem Štaba 4. korpusa za porudžbinu veće količine mina. Odredio nam je dimenziju i količinu mina, zatim način njihove izrade i zahtijevao da se mine što prije izrade, kako bi se čim prije mogle upotrijebiti za rušenje mostova i propusta na željezničkoj pruzi kroz Kapelu. Imajući u vidu nesretne slučajeve od eksplozivnih sredstava u Bijelim Potocima (s minama i bombama), kao i više nesretnih slučajeva u minerskom vodu, ovaj rukovodilac je nastojao da nam ozbiljno ukaže na opasnost od nepravilnog rukovanja eksplozivom. Naročito nam je skrenuo pažnju na topljenje trotila i dao nam prijedlog o izradi peći za njegovo topljenje pomoću ključale vode. Prihvatili smo ovaj prijedlog. Bio sam tada pomoćnik upravnika. Izrada ovih mina trajala je nešto duže. Najprije smo morali napraviti peć za topljenje, a zatim je trebalo oko 400 kg trotila izvaditi iz topovskih granata, koje smo morali presijecati napola da bi se došlo do trotila. Odvojili smo jednu grupu ljudi koja je radila na ovim poslovima. Rukovodilac ove grupe bio je Dane Priča iz Korenice. Prije dolaska u ovu radionicu radio je u Bijelim Potocima na eksplozivnim sredstvima. Posebnu prostoriju za izradu mina nismo imali, pa su se ovi radovi izvodili u prostorijama gdje su se obavljali i ostali poslovi. Nakon 10 dana rada mine su bile 90% gotove. Trebalo je još samo jednu malu količinu trotila usuti u mine i formirati ležište detonatora. Mine su inače bile sortirane odmah na ulazu u radionicu, a peć za topljenje trotila ispred same radionice. Krajem aprila 1943. godine oko 8 sati ujutro u radionicu je došao jedan vozač motorkotačem iz Štaba 4. korpusa s pismenim naređenjem da odmah s njim odem u Vrhovine u tenkovsku četu radi opravke protivtrzajućeg uređaja na topu tenka. Budući sam u to vrijeme zbog bolesti upravnika vršio i njegovu dužnost, prije odlaska za Vrhovine prišao sam Dani Prici i skrenuo mu pažnju da za vrijeme moje od-

sutnosti ne topi trotil na otvorenoj vatri. Ovo sam učinio zbog toga jer je prethodnog dana zahtijevao od mene da mu dozvolim da topi trotil na stari način, zato što se trotil sporo topi u novoj peći pomoću ključale vode.

Istog dana u tenkovskoj četi završio sam posao negdje oko 3 sata poslije podne. Međutim, kako nisam mogao odmah da se vratim u radionicu zato što je Vlajko Vlaisavljević, komandir tenkovske čete, motorciklom bio otišao da obiđe jedan tenkovski vod na položaju kod Otočca, prenoćio sam u Vrhovinama i tek sutradan krenuo natrag. U Babinom Potoku čuo sam od nekih drugova, koji su naišli iz pravca Korenice, da se jučer u sumrak desila velika eksplozija kod Vrela. Bilo mi je jasno da se to moglo dogoditi samo u radionici. Razorna moć je bila velika. Eksplozija je zahvatila najmanje 400 kg trotila. Mašine radilice, alat, potrošni i građevinski materijal, kao i baraka bili su razbacani na sve strane. Eksplozija je raznijela čitav jedan štok topovskih granata koje su se nalazile u radionici, veće količine ovih granata nisu eksplodirale, pa je komanda mjesta Korenice radi bezbijednosti odmah poslije eksplozije postavila stražu i zabranila svaki pristup mjestu nesreće do mog dolaska. Kad sam stigao do kuće, koja se nalazila u neposrednoj blizini radionice, naišao sam na masu svijeta od kojih su neki proveli cijelu noć čekajući sa suzama u očima. Netko je tražio svojeg sina, netko brata, a netko prijatelja i druga. Našao sam tu i svog brata Jovu koji je iz Krbavice došao isto veče, i proveo cijelu noć do mog dolaska, vjerujući da sam i ja poginuo.

Drugovi koji su se zatekli u radionici bili su prosto razneseni. Sakupili smo ono što se moglo skupiti i istog dana sahranili u zajedničku grobnicu u vrelskom groblju kraj Gorja. Poginuli su: Zeljko Kraus, rukovodilac radionice rodom iz Plitvičkih Jezera, Dane Priča, limar iz Korenice, Milan Knežević, bravar iz Kozjana, Milan Mirić, omladinac iz Vrela, Lajoš Bikvić Pišta, Mađar, bravar, prije rata radio na Unskoj pruzi, Pero Koruga iz Ponora, Dušan Petričić iz Mihaljevca, Luka Mavrić, metalac iz Grižana kod Crikvenice i još jedan drug čijeg se imena ni prezimena, na žalost, ne sjećam. Vjerujem da je to bio novi drug koji je došao u radionicu nešto prije katastrofe.

O uzroku eksplozije dosta se nagađalo. Međutim, prema podacima koje smo dobili od preživjelih drugova utvrđeno je: 1. da je trotil po mom odlasku u Vrhovine topljen po starom sistemu na otvorenoj vatri, a ne u peći putem ključale vode; 2. da su Pišta i Ivica Strugar opominjali vođu grupe Danu Priču da ne topi trotil na otvorenoj vatri i 3. da se trotil pred samu eksploziju zapalio, pa su pokušali da ga ugase, ali u tome nisu uspjeli te je došlo do eksplozije.

Pored ljudskih žrtava i materijalna šteta bila je ogromna. Radionica je potpuno uništena. Uz to i bolnica u Korenici ostala je bez struje. Obnova radionice nije vršena. Ona je ovom katastrofom završila svoj rad. Ja sam s jednom grupom ljudi prešao u Krbavicu gdje sam formirao manju radionicu pri Štabu 4. korpusa.

5. Centralna tehnička radionica u Crnoj Lokvi i na Petrovoj gori

Negdje krajem 1943. godine od postojeće radionice Komande kordunskog područja i radionice 4. korpusa, kao i od novodošlih drugova iz Karlovca i Zagreba, formirana je veća radionica kod kuće Perića u Budačkom kod Vojnića. Radionica nije mogla duže vremena ostati u ovom selu jer je bila izložena

bombardiranjima iz aviona. Pored toga nalazili smo se u neposrednoj blizini ceste Karlovac — Bihać, pa smo bili izloženi napadu neprijatelja i s te strane. Zbog toga radionica je negdje u prvom tromjesečju 1944. godine prešla u Crnu Lokvu na rubu Petrove gore u blizini Vojnića.

Ovom novom lokacijom radionica je bila obezbjeđena od zračnog napada neprijateljskih snaga. Pored toga raspolagali smo dosta dobrim saobraćajnicama za transporte tehničkih sredstava za opravku. Radionica je ovdje radila do kraja rata, nešto više od godinu dana, i za to vrijeme nije bila bombardirana niti su neprijateljske snage do nje dopirale. Ovo je u mnogome doprinijelo da se ova radionica brzo razvila i postala jedna od najvećih partizanskih radionica u to vrijeme u Hrvatskoj. Brojno stanje ljudstva iznosilo je oko 80 članova.

Popuna sa stručnim kadrom tekla je bez zastoja, za razliku od situacije koja je bila u Bijelim Potocima. Početkom 1944. godine došao je veći broj drugova raznih stručnih kvalifikacija iz Zagreba, Karlovca i drugih mjesta, tako da smo 1944. imali i dva inženjera — jedan mašinske a drugi elektro struke. Ni s osnovnim sredstvima za rad i drugim potrebama ova radionica nije oskudijevala, jer je i njeno snabdijevanje bilo znatno bolje u odnosu na prethodne radionice.

Za razliku od prethodnih u ovoj radionici nismo izrađivali mine za miniranje i bombe, niti smo vršili preradu artiljerijske municije i tome slično. Znači s eksplozivom više nismo radili. Razlog je bio u tome što smo u to vrijeme imali veću količinu ovih sredstava, koja su zaplijenjena poslije kapitulacije Italije i što su nam ih saveznici dopremali. U radionici je vršena opravka cjelokupnog streljačkog i artiljerijskog naoružanja, prepravka kamiona s tekućeg na plinsko gorivo, izrada raznog sanitetskog pribora i pomagala, zatim opreme za jedinice veze, tovarne opreme za transport brdskih topova i municije, rukunica za vuču topova, izrada pribora za jelo (kašike i viljuške), oznaka za činove (zvjezdice), čavala za građevinarstvo i rezervnih dijelova za popravku mlinova, pilana, vršilica za žito i tome slično, kao i proizvodnja struje za potrebe štamparije »Naprijed« i napajanje jedne lokalne radio-stanice koja se nalazila u neposrednoj blizini radionice. Za pogon mašina radilica radionica je koristila jedan parni »lokomobil«.

S radovima oko popravke streljačkog i artiljerijskog naoružanja, kao i na prepravci kamiona nije bilo problema. Ljudi su u to vrijeme dobro poznavali tehnička sredstva imali su veliko iskustvo i radovi su normalno tekli. Većih problema imali smo s izradom nekih sitnijih stvari, kao na primjer: kašika, viljušaka, čavala za građevinarstvo, drvenih klinaca za obuću, zvjezdica za činove i slično. Kašike i viljuške za vojne jedinice i pozadinske ustanove izrađivali smo od aluminija putem livenja pomoću kalupa. Kao sirovina korišćeni su aluminijski dijelovi oborenih savezničkih aviona koji su pri povratku s bombardovanja zbog oštećenja padali na teritoriju Korduna. Poseban problem za oslobođenu teritoriju bili su čavli. Bez njih se i najobičnija bajta teško mogla napraviti. U početku za njihovu proizvodnju korišćena je presa a kasnije napravljen je poseban uređaj pa je proizvodnja išla mnogo brže. I izrada drvenih klinaca za obuću vršena je mašinskim putem. Dobijene zadatke radionica je uspješno izvršavala zahvaljujući u prvom redu izvanrednom zalaganju i odgovornosti svih drugova koji su radili u radionici. Ipak treba istaći Mirka

Musnjaka, jedinog preciznog alatničara u radionici i Vjenceslava Ćeća, mehaničara, koji je radio na prepravci motora za kamione. Prilog: Spisak boraca — — radnika u radionicama.

S P I S A K

boraca — radnika koji su radili u tehničkim radionicama na Bijelim Potocima, Vrelu kod Korenice i u Petrovoj gori

1. Centralna radionica Bijeli Potoci

1. VUJICIĆ VLADO, podoficir mašinske struke bivše Jugoslavenske vojske. Prvi upravnik radionice.
2. KRAUS ŽELJKO, mehaničar s Plitvica, pomoćnik upravnika radionice 1942. godine. Poginuo u Vrelu kod Korenice.
3. LJUBIČIČ MILE, inženjer, kraće vrijeme tehnički instruktor radionice, a zatim načelnik Tehničkog odjeljenja pri Glavnom štabu Hrvatske.
4. OČAK IVICA, metalac, politički komesar radionice krajem 1942. i 1943. godine.
5. SEVER VINKO, mehaničar, kratko vrijeme bio u Bijelim Potocima, a zatim je prešao u auto-vod za održavanje tehnike.
6. PETROVIČ VLADIMIR, kovač-bravar, radio na opravci tenkova, streljačkog artiljerijskog naoružanja.
7. RAPAJIĆ ĐURO, limar, radio na izradi sanitetskog pribora, raznih pomagala za ranjenike i ostale limarske radove.
8. FILIPČIĆ EMIL, metalac, u početku bio politički delegat radionice.
9. MARUŠIĆ LOVRE, metalac, došao je kasnije za upravnika radionice.
10. DRAKULIĆ VELJO, metalac, radio na agregatu za pogon radionice u 1942. godini.
11. SEDLAK DRAGO, mehaničar, radio na popravci tenkova.
12. SKENDŽIĆ (Stojana) RADE, kovač, radio na izradi mina i ručnih bombi te drugim kovačkim i bravarskim poslovima.
13. SKENDŽIĆ VAJO, bravar, radio i na opravci naoružanja.
14. PRIČA DANE, limar, radio na opravci tenkova i streljačkog naoružanja.
15. MRAK IVAN, električar, radio na održavanju električnih uređaja, instalacija i agregata za pogon mašina.
16. BOBIĆ MILE, radio na izradi mina i izradi štambilja za komande i ustanove.
17. BIKIĆ LAJOŠ PIŠTA, bravar, radio na bravarskim poslovima i opravci naoružanja. Poginuo 1943. godine u Vrelu kod Korenice.
18. IVANOVIĆ MIRKO, metalostrugar, radio na punjenju bombi trotilom. Poginuo 1942. godine u Bijelim Potocima na ispitivanju bombi.
19. ŠPAPCER ANTON, bravar, radio bravarske poslove i na opravci naoružanja. Poginuo 1943. godine u Bijelim Potocima.
20. OBRIĆ VLAJKO, priučeni puškar, radio na opravci naoružanja.
21. KNEŽEVIĆ MILAN, bravar, radio na opravci naoružanja. Poginuo 1943. godine u Vrelu kod Korenice.
22. VUKADINOVIĆ BUDE, livac, radio na raznim odlivcima.
23. SKENDŽIĆ (Vuje) RADE, limar, radio na raznim limarskim poslovima.

24. VLAHOVIČ IVO, metalac, radio neko vrijeme kao intendant.
25. RAZDOR IVAN, kovač, radio na kovačkim poslovima.
26. RAPAJIČ NIKOLA, stolar, radio na izradi kundaka i drugim stolarskim radovima.
27. GRAF IVICA, strugar, radio strugarske radove.
28. DIVJAK DANE, metalac, poginuo 1943. godine u Bijelim Potocima.
29. TIŠMA SIMO, mašinista, radio na motoru za pogon mašina radilica.
30. MIOKOVIC STEVO, metalac.
31. ČALIĆ VLAJKO, omladinac, učenik, radio na ispomaganju kod opravke streljačkog naoružanja.
32. ZORICA ILIJA, metalac, radio na opravci naoružanja. Poginuo 1943. u Bijelim Potoricam.
33. KOSANOVIĆ GAJO, omladinac, učenik. Poginuo 1943. godine u Bijelim Potocima.
34. STANISAVLJEVIC RADE, omladinac, učenik.
35. OBRADOVIĆ Petar, metalac, radio na opravci naoružanja.
36. UZELAC ILIJA, kovač, radio na opravci naoružanja.
37. ZAFRANIC IVO, bravar.
38. KOSOVAC DUŠAN, stolar.
40. KUGA MILAN, metalac.
41. ZAGORAC ILIJA, metalac.
42. KUKIČ MILE, metalac.
43. LUKA, poginuo 1943. godine u Bijelim Potocima.
44. RAZDOR EDA, radila u kuhinji.
45. MRAK ANKA, radila u kuhinji.
46. UZELAC NIKOLA, kurir.
47. METESI ANTON, bravar, radio na opravci naoružanja.
48. ŠAŠIC STEVO, pomoćni radnik.
49. PETRIŠIĆ ANTON, strugar, radio na strugu.
50. ŠIŠlC MILAN, stolar, radio u stolarskom odjeljenju. Umro od tifusa 1943. god.
51. ŠAŠIC NIKOLA, stolar, radio u stolarskom odjeljenju.
52. VLAJCEVIC ACO, šofer.
53. ARNOLD IVAN, stolar.
54. ARNOLD MAGDA, kuharica, radila u kuhinji.
55. ZDENKA, kuharica, radila u kuhinji.
56. MAR MIRKO, električar, poginuo od mine.
57. RADIĆ LJUBOJE,
58. POTKONJAK ĐURO, mašinista, poginuo u Bijelim Potocima 1943.
59. TOMŠIĆ IVICA, bravar, poginuo 1943. u Srpskim Moravicama.
60. MARIČIČ MILAN, bravar.
61. ANDRAŠEVIC JOSIP, bravar, politički delegat radionice.
62. MARINClĆ NIKOLA, umro od tifusa 1943. godine.

2. Tehnička radionica u vrelu kod Korenice

1. KRAUS ZELJKO, mehaničar, upravnik radionice. Poginuo 1943. godine u Vrelu kod Korenice.
2. PETROVIČ VLADIMIR, bravar, pomoćnik upravnika radionice.

3. BIKIĆ LAJOŠ PIŠTA, bravar, radio na opravci artiljerijskog naoružanja. Poginuo 1943. godine u Vrelu kod Korenice.
4. KNEŽEVIĆ MILAN, bravar, radio na opravci artiljerijskih naoružanja. Poginuo 1943. godine u Vrelu kod Korenice.
5. KALEMBER MILAN, bravar, radio na opravci artiljerijskog naoružanja.
6. PRIČA DANE, limar, radio na eksplozivnim sredstvima. Poginuo 1943. godine u Vrelu kod Korenice.
7. GRAF IVAN, strugar, radio na strugu.
8. HERMAN MIRKO, električar, radio na električnoj instalaciji i održavanju uređaja.
9. MIRIĆ MILAN, metalac, radio na opravci artiljerijskog naoružanja. Poginuo 1943. godine u Vrelu kod Korenice.
10. KORUGA PAJO, ekonom radionice, radio i na izradi mina. Poginuo 1943. godine u Vrelu kod Korenice.
11. VJENCESLAV ĆEĆ, mehaničar, radio na popravci kamiona s tekućeg na plinsko gorivo.
12. MARŽIĆ MIRKO, mehaničar, radio na popravci kamiona.
13. TONE, mehaničar, radio na popravci kamiona.
14. ĆALIĆ MILAN, stolar, obavljao stolarske poslove.

15. PETRIČIĆ DUŠAN, omladinac, poginuo 1943. godine u Vrelu kod Korenice.

3. Tehnička radionica u Petrovoj gori

I. DOBRIJEVIĆ JOVO, bravar, upravnik radionice do marta 1944, zatim otišao u Bosnu.
3. PETROVIĆ VLADIMIR, bravar, pomoćnik upravnika do marta 1944. Od marta do kraja 1944. godine upravnik radionice.
4. LONČAR SIMO, bravar, radio na opravci naoružanja, pisaćih mašina i štambilja.
5. CVIJANOVIĆ MILIĆ, bravar, radio na opravci naoružanja i na eksplozivnim sredstvima.
6. PODAŽIN PETAR, bravar, radio na opravci naoružanja.
7. KALEMBER MILAN, bravar, radio na opravci naoružanja.
8. TOMIĆ VAJO, bravar, radio na opravci naoružanja.
9. VUKADINOVIĆ BUDE, livac, radio na raznim odjelima za potrebe radionice.
10. MRKOBRAD MILIVOJE, mehaničar, radio na opravci pilana, mlinova i vršilica.
II. MUSNJAK MIRKO, precizni alatničar, radio razne alate za presovanje i na strugu za obradu metala.
12. BARUNČIĆ MARIJAN, metalac, radio na mašinama s radilicama.
13. VJENCESLAV ĆEĆ, mehaničar, radio na prepravci kamiona.
14. TONE, mehaničar, radio na prepravci kamiona.
15. MARŽIĆ MIRKO, mehaničar, radio na prepravci kamiona.
16. ŠKRNJUG IVAN, mašinista, radio na mašini za pogon radilica.
17. ŠLOGOR JOSIP, metalac, radio bravarske radove.
18. STIPLOŠEK, metalac, radio na mašinama radilicama.
19. RAPAJIĆ BRANKO, pomoćni radnik.
20. ATIJAS IZIDOR, šofer.

21. EGIĆ MILAN,
22. MOKOSEK JOSIP, metalac, politički komesar radionice 1944. godine.
23. PETROVIČ BUDE, omladinac, učenik.
24. TEŽAK MIRKO, metalac.
25. VOJTAN
26. BAJlC STEVO, metalac, radio na popravci naoružanja.
27. KOSIR MILE, kovač, radio na kovačkim radovima.
28. RUZVELT, pomoćni radnik.
29. ĆALlC MILAN, stolar, radio na opravci kundaka.
30. PARIPOVIC SPASE, pomoćni radnik.
31. MILIVOJE, električar, inženjer.
32. ĐORĐE, mašinski inženjer.
33. KOVAČIĆ MILE, metalac na raznim poslovima.
34. LEMIC, metalac, radio na raznim poslovima.
35. OGRIZOVIĆ PETAR, vozač, radio na opravci naoružanja.
36. BRANKO, metalac, radio na opravci naoružanja.
37. LUKA, električar, radio na održavanju električne instalacije.
38. VINKO, bravar, radio na bravarskim radovima.
39. KUGA SLAVKO PAVLOVlC
40. ZORKO IVAN IVANUŠKA, bivši crvenoarmejac, zarobljen kao pripadnik čerkeških jedinica.
41. STUDENT, omladinac.
42. MILE, omladinac.
43. SARE, alatničar.
44. MRKOBRADA MILIVOJ, omladinac.

NAPOMENA: Brojno stanje ljudstva s pomoćnim osobljem kretalo se približno u Bijelim Potocima oko 60, u Vrelu kod Korenice oko 25 a u Petrovoj gori oko 80 ljudi. Ovim pregledom radionica na Bijelim Potocima obuhvaćena je 100°/o, zahvaljujući drugovima od kojih sam dobio ove podatke. Međutim, radionica Vrelo kod Korenice prikazana je nešto oko 60%>, a Crna Lokva s 50%> ljudstva u odnosu na postojeće stanje, pošto na žalost imena sviju nisam uspio saznati. Jedan broj drugova prikazan je u sve tri radionice. To su drugovi koji su po potrebi premještani iz jedne u drugu radionicu.

Dmitar Zaklan

Sjećanje na Jocana Sadžaka

Jocan Sadžak rođen je 1913. u Salamuniću (Titova Korenica) u siromašnoj seljačkoj porodici. Otac mu je poginuo od groma, a iza njega ostala je puna kuća nejake djece (5 kćeri i 2 sina). Jocan, najstariji sin, s majkom je preuzeo rano veliki teret oko vođenja domaćinstva. Dosta dobro se snalazio u toj teškoj situaciji i uživao je ugled u kući i u selu kao vrlo dobar mladić.

Prije rata išao je na rad u Francusku gdje je ostao 2—3 godine, odakle je slao novac kući. Zatim se, po dolasku iz Francuske, oženio i radio na zemlji te povremeno odlazio na rad u Beograd i opet se vraćao kući.

Nakon rasula stare Jugoslavije i za vrijeme ustaške tiranije odmah se čvrsto opredijelio za odlučan otpor ustaškom bezakonju. Učestvuje u napadu na opštinsko mjesto Buići, hrabri ljude u selu i uvjerava ih u našu pobjedu. Poslije ustanka odlazi u Ljubovski odred, gdje učestvuje i ističe se u svim akcijama koje je odred izvodio.

Kad je formiran jurišni vod u Šalamuniću, novembra mjeseca 1941, prelazi u ovaj vod među svoje mještane, gde je bio izabran za desetara. Jocan je bio veliki drug, otvoren, iskren, te kao takav uživao veliko povjerenje boraca i naroda. Istakao se u borbi na Talijane kod Titove Korenice, pri zauzimanju sela Gradine, zatim u napadu na selo Čanak — na ustaše 6. februara 1942. godine. Naročito se istakao u borbi na Donji Lapac — na Talijane, 27. februara 1942. godine, kada je na čelu svoje desetine i drugog voda krenuo na juriš na utvrđeno mjesto i uspio slomiti spoljnu odbranu neprijatelja te osvojiti sve kuće, do škole, što je znatno uticalo na uspjeh u ovom napadu. Novi uspjeh je pokazao pri napadu na crnokošuljaše u Srbu — početkom marta 1942. Za napad na utvrđenu školu bila je određena njegova desetina iz 2. čete bataljona »Ognjen Priča«, jedna desetina iz bataljona »Marko Orešković« i desetina Bosanaca. S ovim jurišnim vodom trebao je da komanduje Duka Sladić, komandir 2. voda 2. čete bataljona »Ognjen Priča«. Međutim, Jocan nije dao da Duka ide u napad, već da će on komandovati čitavim vodom, jer se bojao da će mu poginuti komandir voda. Vrlo uspješno se snašao u jurišu na školu, na Talijane. Ovaj primjer pokazuje koliki je drug bio Jocan. Svagdje je podmetao svoja leđa da bi sačuvao svoga druga, što ga je i činilo velikim čovjekom i drugom.

Jocan je postao član Saveza komunista u ljeto 1942. i uvijek je išao uzlaznom linijom sve do svoje pogibije.

U proljeće 1942. postao je komandir voda, komandir čete postao je u IV neprijateljskoj ofanzivi, a poslije ofanzive, 1943. godine, postao je komandant bataljona »Mića Radaković« u 2. brigadi, gdje je i poginuo u ljeto 1943. U svim borbama, od komandira voda do komandanta bataljona, Jocan se primjerno ističe kao odan borac i rukovodilac narodnooslobodilačke borbe i kao takav gine u ljeto 1943. u sjevernoj Dalmaciji.

Vladimir Petrovič

Sjećanje na Željka Krausa

Iz Brčkog gdje je roden 1904. godine u radničkoj porodici, životni put je Zeljka Krausa preko Zagreba i tvornice automobila u Italiji doveo 1930. godine na Plitvička jezera gdje je otvorio mehaničarsku radnju. Bio je i nadzornik električne centrale i vodovoda Plitvičkih jezera. Za deset narednih godina koliko je živio i radio na Plitvicama stekao je veliki broj poznanika i prijatelja među stanovništvom ovog kraja. Ljudi su ga poznavali kao dobrog stručnjaka i humanog čovjeka, koji je imao razumijevanja prema siromašnim seljacima ovog kraja. Ako je bolesnika hitno trebalo prevesti u bolnicu ili doktora dovesti u selo, Zeljko nikoga za ovakvu vrstu usluge nije odbio a nije ni postavljao pitanja da mu se to plati.

Sa Zeljkom sam proveo na zajedničkom radu jedanaest mjeseci, od juna 1942. do aprila 1943. godine. Jedno vrijeme smo radili u Centralnoj radionici na Bijelim Potocima a zatim u tehničkoj radionici u Vrelu kod Korenice. Bio je dobar poznavalac i stručnjak — mehaničar, električar, tokar, bravar i varilac. Pored dugogodišnjeg bogatog iskustva i velike sposobnosti u metalskoj struci nevjerovatno je bio uporan i intenzivan u rješavanju problema ne samo mehaničke već i konstruktivne prirode.

Novembra 1942. godine postavljen je za upravnika novoformirane tehničke radionice u Vrelu. Odmah se prihvatio izrade novih zatvarača za protivtenkovske topove kalibra 37 i 42 mm što je bio jako složen i komplikovan posao. On ga je s uspjehom obavio. To su bili prvi zatvarači za topove izrađeni u partizanskim tehničkim radionicama na teritoriji Hrvatske i to s veoma oskudnim tehničkim sredstvima i alatom.

U prvom tromjesečju 1943. godine izrađena su pod njegovim rukovodstvom još dva nova zatvarača. Najteži je bio rad na zatvaraču za top na tenku marke »Hočkis«. Ovaj tenk zaplijenjen je u četvrtoj ofanzivi na Drenovači. Zatvarač njegovog topa bacili su njemački okupatori u nadi da ga naše jedinice nikad neće moći upotrijebiti. To bi se i desilo da nije bilo Zeljka. Uzorka nije bilo pa je trebalo u radionici izraditi mehanizam koji nismo nikad vidjeli. Zeljko je najprije izradio nacrt a zatim je grupa nas mehaničara s njim na čelu napravila zatvarač za top na tenku koji je besprijekorno funkcionirao. Taj tenk je znatno pomogao našim jedinicama prilikom oslobođenja Vrhovina i čitave Gacke doline.

Uređaj na vodeni pogon za pokretanje mašina radilica u radionici kod Vrela i za proizvodnju električne struje za bolnicu u Korenici, djelo je Zeljka Krausa.

Iz centrale Plitvičkih jezera uzeli smo dinamo-mašinu, osovine transmisija s konzolama i razvodnu tablicu. Ostali uređaj za pogon nismo mogli koristiti zbog velike razlike u protoku vode između Plitvica i Vrela, pa smo bili prinuđeni da uređaj za vodeni pogon sami konstruišemo i izradimo. Zeljkov proračun u odnosu na protok vode i broj obrtaja u prenosu bili su nepogrešivi. Ovaj uređaj s malim protokom vode, skoro na ravnom zemljištu s malim nagibom, davao je takvu energiju da je mogao pokretati jednu malu industriju.

Pod Zeljkovim rukovodstvom u radionicama na Bijelim Potocima i u Vrelu izrađivane su ručne bombe, mine za miniranje i mine za minobacače 81 mm, opravljano artiljerijsko i streljačko naoružanje, prepravljala artiljerijska municija i kamioni s tečnog na gasovito gorivo i drugo. Pored svoje dužnosti pomoćnika upravnika Centralne radionice na Bijelim Potocima i kasnije kao upravnik tehničke radionice u Vrelu, on je radio i za radnim stolom i strugom kada god bi za to dobio slobodnog vremena. Drugovi su ga voljeli i cijenili, ne samo kao dobrog rukovodioca i organizatora, već i kao dobrog radnika, stručnjaka i dobrog druga, koji je mogao u svako doba i za svaki posao dati stručni savjet i pomoć. Od njega nije bilo sposobnijeg i odgovornijeg čovjeka u spomenutim radionicama.

Kada sam s njim radio na izradi spomenutog zatvarača za top na tenku, radili smo nekad i po 16, 18 pa i 20 sati dnevno. Ovako forsirani rad trajao je nešto oko 10 dana. U posljednje dane nestalo nam je i fizičke i umne snage. Zamjena radne snage nije se mogla vršiti zbog prirode posla. Posljednjeg radnog dana na zatvaraču Zeljko je radio 24 sata bez odmora. Bilo mi ga je žao. Radio je bolestan, pod temperaturom, iscrpljen fizički i umno. Negdje oko 11 sati uveče predložio sam mu da prekinemo posao za nekoliko sati i da se odmorimo. Odgovorio mi je: »Ja ne mogu spavati kada znam da naše jedinice čekaju na ovaj tenk da bi otpočele s napadom na Crnu Vlast i Vrhovine, a pored toga ja sam drugu Gošnjaku i Holjevcu obećao da će tenk prekosutra biti gotov.«

Produžili smo s radom. Negdje u jutarnjim satima Zeljku je pozlilo. Uhvatio se za radni stol da ne padne. Odveo sam ga do kreveta. Odmah sam pozvao doktora iz bolnice u Korenici da ga pregleda. Doktor je utvrdio da boluje od trbušnog tifusa. Poznavajući teške uslove smještaja bolesnika tifusara u Krbavici, s doktorom sam se sporazumio da ga zadržimo u jednoj sobi radionice radi bolje njege. Bolovao je od tifusa oko 15 dana i stekao sam utisak da je prebrodio kritično stanje.

Zeljkov život ugasio se zajedno s tehničkom radionicom u Vrelu. Uništila ih je iznenadna i snažna eksplozija izazvana ljudskom nepažnjom zajedno s još osam boraca — radnika.

Bude Grahovac

Omladina kotara Korenica u ratu i revoluciji

1. Uvodne napomene

Nekoliko godina prije okupacije naše zemlje 1941. godine organizacije i rukovodstva KPJ u Korenici razvijaju veoma živu političku aktivnost među omladinom. To je uglavnom razdoblje od 1937. godine, od dolaska druga Tita na čelo KPJ. Tih godina pristupa se daleko sistematskije idejno-političkom uzdizanju mlađih komunista, članova SKOJ-a i progresivnijeg dijela omladine na bazi proučavanja marksističke literature, osobito »Istorije SKP (b)« i teoretsko-političkog organa CK KPJ i skojevskih publikacija. Partijski rukovodioci i članovi KPJ koji su bili odgovorni, odnosno zaduženi u svojim organizacijama i rukovodstvima za rad u omladinskim organizacijama, pretežno su se služili »Proleterom«, u kojem je i drug Tito češće pisao o SKOJ-u i omladini. Tako je on u članku »SKOJ na novom putu« u »Proleteru« od 1937. godine, između ostalog, napisao da »zadaća našeg Saveza jeste: 1. rad na razvoju i učvršćivanju svih demokratskih, naprednih i kulturnih organizacija, 2. djelatnost u korist saradnje svih naprednih omladinskih organizacija, 3. odgoj omladine u duhu protiv fašizma a za demokratiju, napredak i mir, 4. čuvanje legalnosti svih omladinskih organizacija.« Partijska rukovodstva i organizacije u Korenici uporno su se zalagale da se ove Titove postavke provedu u djelo.

Značajan prilog stvaranju i jačanju skojevskih organizacija pred rat dali su mlađi članovi Partije i SKOJ-a[1] iz gospićke učiteljske škole i gimnazije koji su povremeno odlazili u svoja rodna mjesta i sela sa zadatkom da formiraju i idejno usmjeravaju rad skojevskih organizaciji. S njima su se na istom zadatku našli brojni studenti, mladi industrijski i sezonski radnici, članovi KPJ i SKOJ-a, koji su također povremeno dolazili u sela oko Korenice, gotovo iz svih krajeva Jugoslavije. Oni su u svojim rodnim selima i mjestima snabdijevali skojevske i napredne omladinske grupe marksističko-partijskom literaturom i Štampom, održavali predavanja, kulturne priredbe, razvijali idejno-političku aktivnost i politički razobličavali građansko-buržoaske politikante i protivnarodni režim monarhističke Jugoslavije. U to vrijeme većinu članova SKOJ-a na području Korenice činila je poluproleterska seoska omladina.

Nekoliko naprednih grupa studenata iz pojedinih sela Korenice sudjelovalo je i u antifašističkom i revolucionarnom studentskom pokretu Beogradskog i Zagrebačkog sveučilišta, i svoje revolucionarno iskustvo stečeno tamo prenosilo na SKOJ i omladinu u svojem zavičaju. Koristeći legalne forme djelovanja kao što su bile nabavno-prodajne zadruge i ogranci »Seljačkog kola«, koji su se nalazili pod rukovodstvom članstva KPJ, skojevaca i njihovih simpatizera,

1 Naročito se ističu Branko Ognjenović, Ljubomir Hrnjak, Miloš Opsenica, Strahinja Knežević i drugi.

razvijala se svestrana i sistematska idejno-politička aktivnost komunista medu narodom i omladinom. U 1938. i 1939. godini održavale su se i proslave »Dana žetve« na Krbavskom polju, na Plitvičkim jezerima, u Plitvičkom Ljeskovcu, kod Šijanova jezera, na Brezovcu i drugdje, koje su se po svojoj masovnosti, visini kulturno-prosvjetnog programa i po idejno-političkom sadržaju pretvorile u političku i javnu manifestaciju KPJ. Nešto pismeniji seljaci komunisti, uz pomoć studenata, razvijali su kulturno-prosvjetni rad u Babinom Potoku i Končarevom Kraju, a kulturno prosvjetne grupe iz tih sela organizirale su priredbe i u domu Radničke komore u Zagrebu, u Radničkom domu u Karlovcu i na području koreničkog kotara. Sličnu aktivnost razvijale su i skojevske organizacije u Buniću, Šalamuniću, Bjelopolju, Debelom Brdu, Babinom Potoku, Končarevom Kraju, Trnavcu i još nekim selima, koje su formirane između 1937. i 1940. godine. Što se bliže primicala neposredna opasnost fašističke okupacije Jugoslavije, ta je aktivnost bivala organiziranija i intenzivnija.

Skojevci i progresivniji dio omladine aktivno je učestvovao u organiziranju proslave 1. maja i Dana oktobarske revolucije 1940. godine. To se manifestiralo u masovnom rasturanju i čitanju Proglasa CK KPJ, u isticanju partijskih zastava po svim mjestima, selima i zaseocima, po raskrsnicama, po telefonskim stubovima, po općinskim zgradama, školama i žandarmerijama, u prikupljanju pomoći za španjolske borce koji su se nalazili u francuskim koncentracionim logorima. Odmah poslije proslave oktobarske revolucije žandari su, pored ostalih, uhapsili člana KK KPH za Korenicu omladinca Đuru Dragaša iz Bunića. Saslušavali su ga i po danu i po noći uz teška mučenja i batine, ali se on herojski držao, tako da nije ništa priznao niti je koga odao. U tom razdoblju Partija i SKOJ su mnogo učinili na učvršćivanju bratstva i jedinstva hrvatske i srpske omladine. To se svakodnevno manifestiralo na političkim zborovima, na kulturnim i fiskulturnim manifestacijama.

U uvjetima takve političke aktivnosti održana je Prva okružna konferencija KPH za Liku na Plitvicama 18. augusta 1940. godine, na kojoi je bilo prisutno oko 60 delegata. Na njoj je izabran Okružni komitet KPH za Liku i postavljeni zadaci u smislu jačanja i učvršćivanja partijskih i skojevskih organizacija, čvršćeg povezivanja svih revolucionarno i demokratski orijentiranih grupa i pojedinaca radi jačanja revolucionarnih snaga u Lici, raskrinkavanja politike građanskih stranaka, odlučne borbe protiv frankovaca i drugih profašističkih elemenata, uporne borbe za jedinstvo masa i dr. Naročito je naglašeno značenje rada s omladinom i ženama.

Odmah nakon okružne partijske konferencije održana je i sreska konferencija KPH za Korenicu na kojoj je izabran kotarski komitet KPH za Korenicu u koji su, pored ostalih, ušla i dva mlada člana i to: Branko Ognjenović, kao sekretar i Đuro Dragaš, kao član biroa KK. Njihov izbor u KK bio je od presudnog značaja za daljnji razvoj skojevske i omladinske organizacije u srezu. U sprovođenju odluka okružne i sreske konferencije naročito su se isticali mladi članovi Partije i SKOJ-a: Branko Ognjenović, Đuro Dragaš, Strahinja Knežević, Miloš Opsenica, Bude Grahovac, Naranča Končar, Jovo Bogdanović, Đujo Sekir i drugi. S njima su se na istom zadatku našli brojni studenti, industrijski i sezonski radnici, članovi KPJ i SKOJ-a, koji su povremeno dolazili u srez Korenicu, gotovo iz svih krajeva Jugoslavije. Među studentima osobito

se ističu Proko Dmitrašinović, Mane Mirić, braća Rade,[2] Veljko i Ljubo Hrnjak, Bogdan Marković, Kata Bubalo i drugi, a među radnicima: Mojsije Panjković, Perica Dozet, Dušan Ratković i dr. kao i oni radnici koji su bili na rukovodećim položajima, ubrajajući i samog Radu Končara, kao sekretara CK KPH.

Predratna politička aktivnost članova Partije i SKOJ-a u Korenici bila je od presudnog značenja za afirmaciju Partije, rukovodeće snage ustanka i u toku NOB-a. Prema tome aktivnost partijske i skojevske organizacije u Korenici ne datira samo od 1941. godine. Uspjesi Partije i SKOJ-a u dizanju i razvoju ustanka i socijalističke revolucije logički su nastavak revolucionarnih tradicija i rada KP i SKOJ-a u predratnom periodu.

Govoreći na Prvom kongresu omladine Jugoslavije drug Tito je rekao: »I čovjek se pita: Šta je to što je nosilo našu omladinu u ovim teškim danima, usprkos svim teškoćama, usprkos svim naporima i žrtvama? To je bila ona neizmjerna mržnja protiv fašizma koja je tinjala i odgajala se u srcima naše omladine još mnogo prije rata, jer je jugoslavenska omladina i ranije gledala u fašizmu svog najvećeg neprijatelja. To je bila neizmjerna ljubav kojom je zadojena naša omladina prema velikoj sovjetskoj zemlji; to je bila ona velika ljubav prema svojoj slobodi i nezavisnosti svojih naroda; to je bila neodoljiva želja, riješenost omladine da se bori za jednu bolju i srećniju budućnost, za ljepši život no što ga je imala u prošlosti.«[3]

Ova Titova ocjena u cijelosti se odnosi i na skojevce i progresivnu omladinu bivšeg sreza Korenice, od kojih su se mnogi istakli u organiziranju ustanka i u toku NOB-a nalazili se na odgovornim funkcijama u partizanskim jedinicama, u organima narodne vlasti i u rukovodstvima skojevskih i partijskih organizacija na terenu.

2. **Političko-obrazovna aktivnost** SKOJ**-a i antifašističkog omladinskog pokreta**

Nakon fašističke okupacije Kraljevine Jugoslavije i proglašenja NDH situacija u Lici bila je naročito teška i složena. Provodeći zloglasnu politiku fašističkog okupatora, ustaše su odmah nastupile s divljim terorom, masovnim progonom i fizičkim uništenjem srpskog stanovništva, te hapšenjem i zlostavljanjem komunista i svih progresivnih Hrvata koji su se isticali kao nosioci bratstva i jedinstva Hrvata i Srba. Fašističko-okupatorske i ustaške zvijeri, sijući smrt 1 pustoš, desetkovale su organizacije SKOJ-a i KP, ali ih nisu uspjele razbiti niti prekinuti kontinuitet u njihovu radu. Mladi komunisti nisu klonuli duhom, vjerovali su da se u vrtlogu krvavog pokolja rađa novi svijet koji će zbrisati korijene imperijalističkih ratova i nacionalnog porobljavanja.

2 U periodu između 1935. i 1940. godine istaknutu ulogu u okupljanju i povezivanju napredne omladine u krbavskom kraju i Korenici (Debelom Brdu, Salamuniću, Buniću, Ljubovu, Jošanu, Visuću, Pećanima i drugim selima) imao je tada student prava Zagrebačkog univerziteta Radomir Hrnjak. On je naročito za vrijeme školskih ferija održavao bliske veze s Vujom i Dušanom Ratkovićem iz Salamunića, Danom Koraćem iz Visuća, Jovišom Smiljanićem iz Pišaća, Dragijom i Spasom Kneževićem sa Ljubova, Durom Dragašom iz Bunića, Danom Gorkom iz Pišaća i drugima. Omladinci Bunića i Salamunića nekoliko godina uoči rata bili su osnovali i svoj nogometni klub što se pokazalo kao vrlo pogodna forma za okupljanje i rad s omladinom. Zbog slabog držanja Spase Kneževića 1938. godine Radomir Hrnjak je bio otkriven i uhapšen radi rasparčavanja pisanih materijala Komunističke partije.

3 Tito, Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941—1944, Državni izdavački zavod Jugoslavije, Beograd, 1945. str. 117—118.

U prvim danima ustanka SKOJ je u koreničkom kotaru, u otvorenoj borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika, postao rukovodeća jezgra omladinskog pokreta i glavni oslonac Partije u borbi za oslobođenje. Skojevci i ostali omladinci i omladinke jurišali su sjekirama i roguljama na žandarmerijske i ustaške posade, otimali im oružje i municiju.

Polupismeni i nepismeni seoski mladići i djevojke u surovoj školi rata pokazuju veliki interes i za teoretsku izobrazbu i za postepeno preuzimanje vrlo složenih zadataka na frontu i u pozadini, podvrgavajući se gvozdenoj disciplini i ratnim pravilima ponašanja. U žestokim borbama protiv okupatora i njegovih slugu kovalo se bratstvo i jedinstvo hrvatske i srpske omladine, izgrađivala se armija partizanskih vojnika i nova narodna vlast. Na tim su se principima i pitanjima izdvajali najborbeniji i najaktivniji mladići i djevojke, koji su primani u SKOJ, a poslije i u KP.

Masovno sudjelovanje omladine u usttnku jula i augusta 1941. godine, prve borbe, uspjesi i porazi, juriši i povlačenje, izbacili su na površinu niz pitanja i problema organizacijskog, vojno-političkog i kadrovskog karaktera. U septembru 1941. godine pristupa se konsolidaciji, pregrupiranju i organizacionom sređivanju partijskih i skojevskih organizacija u mjestima i selima gdje su još od ranije postojale.

Pored okupatora i ustaša pojavljuju se novi neprijatelji u liku četnika, koji nisu uspjeli ostvariti svoj uticaj na omladinu koreničkog kotara. Upravo u borbi protiv svih tih neprijatelja SKOJ je pod rukovodstvom KPJ polagao ispit političke i vojničke zrelosti. Skojevci su izrastali u političke rukovodioce u selima i mjestima, a u komesare, komandire i komandante u borbenim i radnim jedinicama.

SKOJ razvija široku vojno-političku i kulturno-prosvjetnu aktivnost na oslobođenom i privremeno okupiranom teritoriju. Održavaju se sastanci s omladinom, drže se vojna i politička predavanja, pjevaju se borbene pjesme, uče se nepismeni čitati i pisati. Omladina masovno nosi hranu na položaje borcima, prenosi ranjenike u previjališta, vrši kurirske dužnosti, drži seoske straže i postavlja zasjede neprijatelju, trga telefonske linije i prekopava ceste. U okupiranim mjestima i selima omladina, pod vrlo teškim uslovima terora, skuplja podatke o stanju i kretanju neprijatelja, vrši sabirne akcije sanitetskog i kancelarijskog materijala pa oružja i municije za partizanske odrede te svoja rukovodstva i organizacije.

Omladina je veoma aktivna i na političkom planu. Popularizira uspjehe partizanskih jedinica i mobilizatorski djeluje u pogledu stupanja u partizanske odrede, uporno radi na stvaranju i razvijanju bratstva i jedinstva naroda raskrinkavajući politiku okupatora o bratoubilačkom ratu između Srba i Hrvata, razotkriva sramnu ulogu slugu okupatora ustaša i četnika, te izdajničko lice građanskih političkih partija u Jugoslaviji. Omladina vrlo živo sudjeluje i u formiranju i snabdijevanju gerilskih i partizanskih odreda, seoskih straža, seoskih vodova i četa, a zatim krupnih pokretnih jedinica, četa, bataljona i brigada. U političkoj aktivnosti koristi uspjehe ostvarene u prvim danima ustanka. Uticaj iluzija i priča o snazi i premoći naših neprijatelja gubi u svom efektu. Iluzije da su Talijani »zaštitnici Srba od ustaškog pokolja« omladina najlakše napušta i razotkriva tu varku talijanskih okupatora među narodom. Saradnicima okupatora — četnicima, oktobra 1941. godine, omladina onemogućava održavanje sastanka u Frkašiću.

KK SKOJ-a Korenice zajedno sa svim organizacijama SKOJ-a u kotaru aktivno je radio i na realizaciji odluka Prvog kongresa Antifašističke omladine Jugoslavije i odluka Prve konferencije SKOJ-a za Hrvatsku pa i u toku četvrte neprijateljske ofanzive. Kroz čitavu ofanzivu omladina je stalno organizirtla posjete vojsci, nosila na položaje pune torbe hrane, odjeće i obuće, učestvovala u evakuiranju naroda i imovine, u nošenju ranjenika pri evakuaciji partizanskih bolnica na sigurna mjesta od neprijatelja, suzbijala neprijateljsku propagandu i vršila likvidaciju ubačenih špijuna i agenata neprijatelja na slobodnu teritoriju. Omladina se posljednja povlačila iz sela prilikom evakuacije, sačekivala jedinice NOV, davala im hranu, nosila i smještala ranjenike. Članovi USAOJ-a i SKOJ-a, pa čak i mali pioniri iz koreničkog sreza, uložili su sve svoje napore u obranu oslobođenog teritorija i po cijenu života teško ga napuštali. Kotarski komitet SKOJ-a za Korenicu nije bio u stanju da registrira sve rezultate u radu, jer se pod teškim uvjetima i natčovječanskim naporima odvijala masovna aktivnost omladine i na frontu i u pozadini.

Odmah poslije ofanzive postavili su se pred omladinske organizacije i rukovodstva do tada najteži zadaci: smještaj i pomoć izbjeglicama kojih je naročito na području Korenice bilo mnogo, zatim suzbijanje zaraznih bolesti, prehrana vojske i siromašnog stanovništva te izvršenje plana proljetne sjetve. U to vrijeme organizirano je takmičenje na poziv omladine Korduna. Iako je omladina Korduna pobijedila, uspjelo se u Lici mobilizirati oko 300 omladine u NOV i formirati 13 omladinskih radnih bataljona, koji su sudjelovali u obradi zemlje, rušenju pruge i bunkera, suzbijanju epidemije tifusa, gradnji omladinskih domova itd. Kroz neposredne radne i vojne akcije u tom takmičenju stvarali su se i učvršćivali odbori i osnovne organizacije USAOJ-a u skladu s realizacijom odluka Prvog kongresa USAOJ-a. U tom takmičenju posebno se istakla i omladina koreničkog kotara.

3. Aktivnost SKOJ-a po liniji vojne djelatnosti

U toku uspješno izvedenih akcija u danima ustanka, a i kasnije u borbama s Talijanima početkom 1942. godine, partizani su zaplijenili veče količine oružja i municije te se omladina počela masovno dobrovoljno javljati u partizanske redove. Omladinci privredno zaostalog kotara Korenice bili su većinom seoski mladići bez vojnog iskustva i bez tehničke kulture. To su koristili neprijatelji u svojoj propagandi, a bilo je i dobronamjernih predbacivanja od starijih ljudi, kako neuki omladinci brže ginu jer nisu još služili vojsku. Taj problem OK SKOJ-a za Liku uočava i zaključuje da putem formiranja omladinskih četa ubrza rad na vojno-političkom osposobljavanju omladine za oružane akcije. OK KPH za Liku dao je podršku toj akciji i svestrano je potpomogao. Na jednomjesečnim i dvomjesečnim kursevima omladina je, prema unaprijed utvrđenom vojno-političkom programu koji je precizno izradio OK SKOJ-a za Liku, u dogovoru sa Štabom Grupe partizanskih odreda za Liku, dobivala osnovna vojna i politička znanja. Vojni dio programa izvodili su vojni komandiri i nastavnici, a politički skojevski i partijski rukovodioci. Omladina se dobrovoljno masovno javljala u ove čete. U mnogim selima za omladinca bila je najveća sramota ostati kod kuće. Omladinke su pjevale: »Neću, majko, ja u selu prelca, već u četi puškomitraljesca«.

Prva omladinska četa od 120 dobrovoljaca formirana je u kotaru Korenica januara 1942. godine. U proljeće i ljeto 1942. formirano je još nekoliko omladinskih četa i u drugim dijelovima Like. U vezi s tim OK KPH za Liku je 27. juna izvijestio CK KPH, između ostalog, i o tome da se u Lici »osnivaju omladinske partizanske čete, u koje listom omladina hrli«. U takvoj povoljnoj političkoj klimi, uporedno s porastom raspoloženja omladinaca za odlazak u omladinske partizanske čete, i omladinke su sve masovnije energično zahtijevale da idu u borbene jedinice. Na inicijativu OK SKOJ-a za Liku formirana je Prva ženska omladinska četa 25. augusta 1942. godine u Trnavcu kod Korenice. Za komesara te čete OK SKOJ-a odredio je svog člana Naranču Končar. Omladinke Like su pokazale velik interes za odlazak u svoju žensku partizansku četu, tako da se u četu prijavilo oko 700 omladinki, iako se moglo primiti samo njih oko 100. Nešto kasnije su u Lici formirane još tri ženske omladinske čete. Poslije vojno-političkog kursa prva ženska omladinska četa je rasformirana, a drugarice su raspoređene po bataljonima 2. ličke brigade. Do početka četvrte neprijateljske ofanzive u Lici su ukupno formirane 23 omladinske čete.[4] Na žalost nemamo podatke poliko je od tih četa formirano u kotaru Korenica. Nakon završetka vojno-političke obuke pripadnici ovih raspoređeni su po partizanskim odredima i brigadama, te se na taj način uključivali u zajednički život i borbu sa »starijim« borcima. Događalo se da zbog neke neprijateljske ofanzive omladinska četa u polovini kursa prekine obuku i stupi u borbu.

Dobrovoljni odlazak omladinaca i jednog dijela omladinki u NOV od 16 godina pa nadalje uglavnom je završen do kraja 1942. godine na skoro čitavom kotaru Korenica, izuzev 5—6 neoslobođenih sela. Ipak su ostala još tri izvora mobilizacije na koje je računao SKOJ i USAOH, a to su: razvijeniji mladići od 13 do 16 godina, koji su izrastali iz pionirske organizacije; omladinke, koje su još ostale na radu u pozadini u svojim organizacijama SKOJ-a i USAOH-a; rekonvalescenti tj. ranjeni mladići i djevojke, koji su se poslije izlaska iz bolnica jedno vrijeme oporavljali po selima. Zahvaljujući ovim i drugim izvorima mobilizacije partizanske jedinice u Lici kroz čitav narodnooslobodilački rat su se popunjavale novim borcima, prije svega omladincima i omladinkama. Tako u izvještaju KK KPH za Korenicu od 24. septembra 1944. godine upućenom OK KPH za Liku nalazimo podatak da je preko 300 omladinki stupilo u NOV, od čega 250 iz općine Ličko Petrovo Selo.[5]

Skojevske organizacije i organizacije USAOH-a na području koreničkog kotara u svom radu tijesno su sarađivale s organizacijama SKOJ-a u vojnim jedinicama koje su se zadržavale i borile na njihovom području. O tome nam govori i izvještaj Brigadnog komiteta SKOJ-a 2. brigade 35. divizije od 1. augusta 1944. upućen PK SKOJ-a za Hrvatsku u kome, pored ostalog, piše: »Imali smo vezu s omladinom u svakom mjestu gdje smo bili kao: Ćuić Krčevina, Končarev Kraj, Krbavica i Vujinove Glave. Prisustvovali smo njihovim sastancima, kao i oni našim. Plod toga rada bio je da smo organizirali pomoć narodu kao: košnju sijena, a omladina iz pozadine je prala veš, kao i posjećivala borce na položaju i donosila im hranu.«[6]

4 Referat Branka Ognjenovića o omladinskoj organizaciji u Lici na Trećoj okružnoj konferenciji KPH za Liku 1—2. jula 1943.

5 Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, KP, 252/1902 a.

6 Arhiv IHRPH, SKOJ, 9/787.

r

Izrazit primjer tijesne saradnje i međusobne pomoći između SKOJ-a u pozadini i u vojsci jeste i organizacija fiskulturnih sletova. U teškim uslovima NOB-a i čestih neprijateljskih ofanziva, našlo se smisla, volje, mogućnosti i vremena za uvježbavanje omladine (i na terenu i u vojsci) u različitim fiskulturnim disciplinama. Sletovi su se održavali u svim selima, općinama i kotarevima. Okružni fiskulturni slet za Liku održan je 8. oktobra 1944. godine, uz prisustvo oko 4000 ljudi. U paradnom maršu s vojskom nastupile su tri radne brigade (nepotpune), a u vježbama je učestvovalo 70 omladinaca (40 iz vojske i 30 iz pozadine), 80 omladinki i 30 pionira. Odigrana je nogometna utakmica između pozadine i 35. divizije s rezultatom 2:1. Slet je izveden po slijedećem programu:

»1. Pozdravni govori:
   a) o značaju sleta (»Sokol«)
   b) pozdrav ispred JNOF-a (Rade Grković)
   c) pozdrav ispred Okružnog NOO (Vujo Kosovac)
   d) pozdrav ispred 35. ličke divizije (Jovo Bogdanović)
   e) pozdrav ispred AFŽ-a (Dara Vujnović)
2. Pjesma sletu (pjeva zajednički hor vojske i pozadine)
3. Pjesma »Oj Mosore« (pjeva zajednički hor vojske i pozadine)
4. Igrokaz »Reakcija« (diletanska grupa K. Udbina)
5. Narodni guslar (jedna pjesma iz borbe)
6. Kolo »Oj heroji udarnih brigada« (omladina vojske i pozadine)
7. Nogometna utakmica (pozadina protiv 35. divizije), u poluvremenu trčanje na 100 metara
8. Muške vježbe
9. Ženske vježbe
10. Pionirske vježbe
11. Izvođenje slova Tito.«[7]

Čitav program sleta bio je prožet i izmiješan učešćem omladine iz vojske i pozadine, a omladina iz kotara Korenice bila je među najboljima. Okupljeni narod živo je pozdravio svaku izvedenu tačku bogatog programa sleta. To je bilo nešto novo što ranije nije mogao vidjeti. Klicanjima maršalu Titu i NOV nije bilo kraja. Kao i uvijek na kraju ove svenarodne manifestacije razvilo se veliko narodno veselje. U kolu su zaigrale zbratimljene Hrvatice i Srpkinje u bijelim bluzama i crvenim maramama što je pružalo nezaboravnu sliku svim prisutnim.

Prije ovog okružnog sleta za Liku održani su i sletovi u svim kotarevima. Tako je na omladinskom fiskulturnom sletu u kotaru Korenica uz gimnastičke vježbe u opsežnom programu nastupio ženski pjevački hor i narodni guslar. Pjevalo se o borbi naših naroda, o patnjama i stradanjima, o dragoj slobodi i bliskoj pobjedi. Na odigranoj nogometnnj utakmici između boraca 35. divizije i osoblja civilnih vlasti pobijedila je momčad 35. divizije. Isto tako su borci 35. divizije postigli najbolje rezultate u lakoatletskom natjecanju.

Veliki doprinos oslobođenju zemlje dala je omladina koreničkog kotara i masovnim učešćem u partizanskim jedinicama. U svim ličkim jedinicama 85 do 95 odsto boraca bili su omladinci. Samo iz kotara Korenica do Prvog

7 Arhiv IHRPH, SKOJ, 9/862.

kongresa USAOJ-a, održanog krajem 1942. godine, stupilo je u jedinice NOV 729 omladinaca.[8] Podatke o učešću omladine iz koreničkog kotara u partizanskim jedinicama i drugim aktivnostima iznijela je na Drugoj okružnoj konferenciji USAOH-a za Liku, održanoj 29. i 30. augusta 1944. godine, Nada Rapaić, delegat omladine kotara Korenica. Ona je, između ostalog, rekla: »Mi smo dali naše omladine u NOV 1.182, a od toga je poginulo 400. Među poginulim bilo je 15 Hrvata. U posljednje vrijeme otišlo je 37 drugova u vojsku, 108 omladinki, koje su dežurale kod ranjenika, tri noći su prenosile po 20 km duljine preko Plješevice. Omladinka Mara Lukić u ofanzivi prenijela je preko vode 68 djece i tako ih spasila od neprijatelja. Jedna naša radna četa usjekla je 600 vozova drva, od prve konferencije, za bolnice i oprala 5.000 komada rublja. Naša omladina nosila je 5 dana za 15.000 vojske hranu zimi, u najvećoj mećavi. Omladina Oravca prišla je tenku i kad se posada odmakla izvukla je 28 komada granata i predala našim borcima... Naša omladina iskopala je 90 zemunica i sklonila 1.500 sanduka municije. Skupila je 9.000 dinara za našu štampu. U najtežim danima držala je omladina moral u narodu svojom pjesmom i raspoloženjem.«[9]

Na istoj konferenciji drugi delegat Korenice, Anđa Rapaić, istakla je da je Jela Bićanić s Poljanka spasila 30 ranjenika ispred naleta neprijatelja. »Hrabra omladina koreničkog kotara«, rekla je ona, »prenijela je preko 1.500 ranjenika od **I** do **II** okružne konferencije. Pod nosilima su se uvijala plavomodra ramena, ali uvijek vedra i s pjesmom. Pred omladinom koja se bori za slobodu nema nikakvih prepreka.«[10]

Druga okružna konferencija USAOH-a za Liku pohvalila je omladinsku organizaciju sela Krbavice kotara Korenica koja je u najjačoj zimi i vijavici, noseći hranu na svojim leđima, ishranila 3.000 ranjenih boraca. Ova se omladina najviše istakla sa svojim hrabrim držanjem u sedmoj neprijateljskoj ofanzivi podstičući svojim ličnim primjerom narod u borbu. Konferencija je dodijelila diplomu drugarici Soki Rapaić iz Jezerca zato što je bila »u NOV 18 mjeseci i poslije teže bolesti poslata je kući i nastavila je da radi s omladinom, postala je brzo predsjednica USAOH-a u selu, vodnik radnog voda i član Općinskog odbora USAOH-a Plitvički Ljeskovac. Naročito se istakla u drugarstvu i ljubavi prema partizanima, kojih je nahranila 300 od I do II okružne konferencije. Često je puta ostala bez jela, a svoj objed dala je drugovima koji su prolazili... gladni... Jednom zgodom u selo je upalo iznenada mnogo ustaša, a kod nje je bilo 7 drugova na odmoru. Ona se brzo snašla i vješto sklonilt ratnu spremu kao i drugove. U radu je vrlo vrijedna; dok ostale drugarice ispletu 4 do 5 pari čarapa, ona isplete 9 pari.«[11]

4. Razvoj i organizaciona izgradnja SKOJ-a i USAOH-a

Računajući u prvom redu na SKOJ i omladinu OK KPH za Liku daje direktive kotarskim komitetima KPH da formiraju kotarske i općinske komitete SKOJ-a, da u partijskim ćelijama zaduže za rad sa SKOJ-em i omladi-

8 Petar Kačevenda, SKOJ i omladina u Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima 1941—1945, str. 141.

9 Arhiv IHRPH, USAOH, 38/349 a.

10 Arhiv IHRPH, SKOJ, 38/349 b.

11 Arhiv IHRPH, USAOH, 38/350.

nom mlađe članove KP. Tako u »Okružnici br 1« od 11. septembra 1941. godine OK KPH za Liku, između ostalog, naglašava: »Organiziranje SKOJ-a i pomoć u vaspitanju omladine je kao jedna od glavnih zadatakt.« Rezultati nisu izostali. U oktobru 1941. godine gotovo u svim kotarevima formirani su KK SKOJ-a i OK SKOJ-a za Liku, a već koncem oktobra funkcionira i 11 općinskih komiteta, te niz skojevskih aktiva s oko 400 članova.

Razvoj ustanka zahtijevao je od Partije i SKOJ-a intenzivniji organizaciono-politički rad u masama boraca na fronti i pozadini. Trebalo se prilagođavati novonastalim uvjetima borbe, usvojiti ratni način života, rada i mišljenja. Mladi kadrovi i članovi SKOJ-a, pored neizmjerne odanosti Partiji i ciljevima revolucije, i pored neustrašive borbenosti nisu uvijek imali dovoljno iskustva niti znanja za rad u novonastalim ratnim uvjetima. Teško se napuštaju metode ilegalnog rada, prakticizam i sektaški odnos prema omladini, čiji su ideali sve više prožimani prezirom prema okupatoru i narodnim izdajnicima — ustašama i četnicima i koja se opredjeljivala za NOP. Ponegdje se i suviše idealiziralo lik skojevca, neustrašivog i dobro provjerenog mladog borca, kao nešto uzvišeno i teško dokučivo, što se u praksi pretvaralo na duže provjeravanje omladine i pooštravali se kriteriji za primanje novih članova u SKOJ. Zbog toga imamo pojavu da se pored skojevskih aktiva, ili tamo gdje ih nije bilo, formiraju odgojne ili omladinske grupe od najborbenijih i najboljih omladinaca i omladinki, sa zadatkom da kroz razne aktivnosti pripremaju omladinu za odlazak u partizanske odrede i za pomoć borbi. Te grupe su uglavnom igrale istu ulogu kao i aktivi SKOJ-a. Organizirale su cjelokupni društveno-politički život s omladinom (odgojni rad, zabave, priredbe, pomoć siromašnom i starijem stanovništvu, odlazile u partizane, pomoć borcima i si.). Kroz razne oblike organiziranosti, kroz aktivno sudjelovanje omladine u borbi protiv okupatorskih i kvislinških snaga izgrađivali su se jasni kriteriji i mjerila vrijednosti tko sve može biti član SKOJ-a. To je bio stadij dobrovoljnog organiziranja mladih ljudi u SKOJ, kod kojih je postepeno rasla spoznaja o NOP-u i o svojoj ulozi u njemu.

U svakodnevnim vojno-političkim akcijama i borbama, uz neumorno i samoprijegorno zalaganje mladih komunista, stvarali su se čvrsti temelji jedinstva antifašističke omladine, koja je dobivala sve šire razmjere, zavisno od stupnja razvitka ustanka. To jedinstvo se manifestiralo u novom organizacionom obliku, u Savezu mlade generacije (SMG). Skojevci su pristupili formiranja odbora SMG, mobilizirajući omladinu na platformi NOB-a. Stvaranje Saveza mlade generacije nije se odvijalo jednovremeno u svim dijelovima kotara Korenica. U ustaničkim selima još od prvih dana ustanka ostvareno je široko jedinstvo omladine u narodnooslobodilačkom pokretu, koje se organizaciono oformilo u SMG prvih mjeseci 1942. U procesu stvaranja SMG bilo je u prvim danima mnogo lutanja, lijevog sektašenja, sitnog prakticizma i apolitičnosti prema omladini koja nije odmah bila spremna sudjelovati u svim aktivnostima, a inače je bila antifašistički raspoložena. Ilustracije radi evo nekih statističkih podataka koji, iako nepotpuni, ipak ukazuju na neke probleme.

U izvještaju OK SKOJ-a za Liku od 11. februara 1942. godine iznosi se za srez Korenicu da je »formirano sresko rukovodstvo, dva puta se reorganiziralo i broji 6 članova — 2 radnika, 1 seljanka i 2 intelektualca... stanje vrlo

povoljno... postoji 25 aktiva, a u svim selima postoje prosvjetne grupe. Sva sela ovog sreza nisu obuhvaćena, a to su: Crna Vlast, Rudopolje, Kozjan i Čanak. Ova neobuhvaćena sela većinom su posjednuta od strane okupatora... čišćenjem okupatora bit će uspostavljen rad među omladinom, jer je prije borbe bio počeo rad.«[12]

Prema statistici omladinskih organizacija za Liku od 28. decembra 1942. godine KK SKOJ-a za Korenicu ima 9 članova: 5 seljaka, 2 intelektualca i 2 đaka. Postoje općinski komiteti SKOJ-a u općinama: Bunić, Bjelopolje, Korenica i Ljeskovac koji broje od 5 do 8 članova (većinom seljaci s po 1 do 2 đaka). Bilo je 47 skojevskih jedinica s 272 člana SKO-ja, 204 odbora SMG s 1.564 člana, 2.020 pionira.[13] Do kraja 1942. postojao je Kotarski odbor SMG i općinski odbori SMG u svim općinama kotara Korenice.

OK SKOJ-a za Liku u svom izvještaju PK SKOJ-a za Hrvatsku od 21. maja 1943. godine navodi da u okrugu ima 1.593 člana SKOJ-a. Od toga broja Korenica ima 310 članova SKOJ-a. Na sastanku Biroa OK KPH-a (5. juna 1943) konstatira se sektašenje u primanju omladine u SKOJ i ističe kao bitno potreba da se svestranije razjasne kriteriji kod primanja omladine u skojevsku organizaciju. Na Trećoj okružnoj konferenciji KPH za Liku (održanoj 1—2. jula 1943) iznijet je podatak da u okrugu postoji i aktivno radi 7 KK SKOJ-a, 28 općinskih komiteta SKOJ-a, 185 skojevskih grupa s ukupno 1.630 članova SKOJ-a i da što prije treba »likvidirati nepravilan odnos između skojevske organizacije i USAOH-a, koji priječi aktivizaciju masa i brojčani porast SKOJ-a.«[14]

Plenum OK KPH za Liku održan 26. novembra 1943. konstatirao je da SKOJ broji 2.200 članova u okrugu, da se osjeća ogromna ljubav omladine prema Partiji i da bi trebalo mnogo više skojevce primati u organizacije KPJ. Istaknuto je, također, da se osjeća mali napredak u mobilizaciji hrvatske omladine. Na okružnom savjetovanju SKOJ-a, koje je održano 8. marta 1944. godine, konstatirano je da se skojevska organizacija omasovila od 2.100 članova na 2.622 člana, te da je i Ujedinjeni savez proširen za daljnjih 8.000 članova.

Navodimo i jednu tabelu o brojnom stanju skojevske organizacije u Lici od 1. maja 1944. godine s podacima o socijalnom i nacionalnom sastavu SKOJ-a u Lici i to po kotarevima.[18]

Ova tabela očigledno pokazuje da se u SKOJ-u Like u ogromnoj većini nalazila ženska, seljačka i srpska omladina. To je karakteristično i za skojevsku organizaciju i u kotaru Korenica. Onih 328 muških skojevaca bili su uglavnom ratni vojni invalidi, nesposobni za operativne jedinice, a zatim nešto odraslije djece koja su zbog svoje izvanredne aktivnosti i hrabrosti u pionirskoj organizaciji tek primljeni u SKOJ. Ostali omladinci već odavno su se nalazili u partizanskim vojnim jedinicama. Samo 192 Hrvata u SKOJ-u bio je poseban problem partijske i skojevske organizacije u Lici, gotovo kroz duže vrijeme. Hrvatska omladina se pretežno nalazila u onih 55 sela na

12 Arhiv IHRPH, SKOJ, 23/2552.

13 Arhiv IHRPH, SKOJ, 23/2563.

14 Referat Branka Ognjenovića o omladini na Trećoj konferenciji OK KPH za Liku.

15 Arhiv IHRPH, SKOJ 23/2592.

KOTAR	Broj SKOJ-evskih grupa	Broj član. SKOJ-a	Od toga: Žena	Od toga: Muškaraca	Soc./nac. sastav: Seljaka	Soc./nac. sastav: Radnika	Soc./nac. sastav: Đaka	Soc./nac. sastav: Hrvata	Soc./nac. sastav: Srba	Broj sela gdje nema SKOJ-evskih grupa
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Otočac	38	295	266	29	275	3	17	44	251	10
Korenica	36	478	406	72	455	1	19	6	472	4
Brinje	17	170	146	24	164	5	3	24	148	8
Gračac	38	417	345	72	402	7	11	23	394	2
Perušić	22	121	101	20	116	2	3	52	69	13
Gospić	23	325	270	55	292	8	25	42	283	17
Udbina	17	328	309	19	319	—	9	1	327	—
D. Lapac	36	409	374	35	408	1	—	—	409	1
UKUPNO:	227	2.543	2.217	326	2.431	27	87	192	2.353	55

neoslobođenom teritoriju gdje nije bilo skojevske organizacije, ili ako su pak postojale, bile su malobrojne.

PK SKOJ-a za Hrvatsku piše 8. juna 1944. godine CK SKOJ-a da u Lici od 21.000 obuhvaćene omladine u Ujedinjenom savezu antifašističke omladine, ima nešto manje od 3.000 članova SKOJ-a. U vezi s tim »mi smo im postavili da u najskorije vrijeme prime nekoliko hiljada najboljih omladinaca i omladinki u SKOJ. I to masovno primanje u SKOJ neka se poveže i objašnjava s dobivenom zastavicom. Drugi tako nedostatak kod kojih je što je slabo obuhvaćena hrvatska omladina, i oni su ga sami uočili«. Tri mjeseca kasnije PK SKOJ-a obavijestio je CK SKOJ-a da je u Lici primljeno 500 omladine u SKOJ, a mogli bi primiti i 5.000. Na Četvrtoj okružnoj konferenciji KPH za Liku, održanoj 20. do 22. oktobra 1944. godine, konstatirano je da skojevska organizacija broji oko 4.000 članova prema 1.650 u prošloj godini.

U kotaru Korenica 20. augusta 1944. bilo je 1.378 članova USAOH-a (155 Hrvata i 1.224 Srba), 45 skojevskih grupa, 547 članova SKOJ-a među kojima 8 Hrvata, 539 Srba, 534 seljaka, 2 radnika, 11 đaka i 508 ženskih, 1.444 pionira.

U danima završetka NOB-a bilo je u Lici 310 aktiva SKOJ-a s 4.662 člana SKOJ-a, od toga je 4.472 seljaka, 92 radnika, 80 intelektualaca i 18 zanatlija i domaćica. OK SKOJ-a je imao 10 članova. Bilo je 8 KK SKOJ-a sa 77 članova, 34 općinska komiteta SKOJ-a s 331 članom i 1 mjesni komitet s 4 člana.[16]

Prva okružna konferencija SKOJ-a za Liku održana je 15. augusta 1942. u Donjem Lapcu. Na konferenciji se isticalo jedinstvo omladine, dostignuća omladinskih organizacija i masovni heroizam na fronti i u pozadini. Delegati

16 Podatke o brojnom stanju 1 narastanju SKOJ-a u Lici pretežno smo iznosili prema partijskim dokumentima iz razloga što su oni vjerodostojni i zato što je arhiva OK KPH za Liku nešto opsežnija i bolje sačuvana u odnosu na arhivu OK SKOJ-a. Također smo pretežno iznosili podatke za čitavu Liku zbog nedostatka statističkih podataka za kotar Korenicu, a oni su u stvari sadržani u tim podacima Like.

iz koreničkog kotara su isticali u svojim diskusijama kako je prijateljski i s velikim simpatijama srpska omladina dočekala prvu četu Dalmatinaca Hrvata prije nepunu godinu dana i kako su se zajednički borili na mnogim ratištima Like. Istodobno su iznosili kako je prije mjesec-dva dana s oduševljenjem dočekivala partizane hrvatska omladina zapadne Like. Konstatirano je da su se na oslobođenom teritoriju učvrstile i ojačale skojevske organizacije i odbori Saveza mlade generacije. Skojevci su bili ponosni što su i oni pridonijeli ostvarivanju parole »Svi na front — Sve za front!«

Evo što je u ovoj konferenciji OK KPH napisao u svom izvješttju CK KPH od 8. septembra 1942. godine: »Održata je prošlog mjeseca Prva okružna konferencija SKOJ-a za Liku na kojoj su se manifestirale snage te organizacije. Po nekim kotarevima ima vrlo dobrih kotarskih rukovodstava SKOJ-a, dok u većini slučajeva nedostaje skojevskog kadra, pa je zbog toga odlučeno da se održi permanentno kurs SKOJ-a kod okružnog rukovodstva.«

Na Drugoj okružnoj konferenciji SKOJ-a za Liku, održanoj 24. i 25. augusta 1943. u Otočcu, bilo je prisutno 295 delegata biranih predstavnika skojevske organizacije s terena iz vojske. Među njima je bilo 9 radnika, 259 seljaka i 27 đaka, a po nacionalnom sastavu: 35 Hrvata i 260 Srba. Održani su referati 0 političkoj situaciji, organizacionom pitanju i o USAOH-u. Konferencija je dala ocjenu političkog momenta i političkih uvjeta i aktivnosti omladinskih rukovodstava i organizacija u dotadašnjem razvoju. Može se slobodno reći da je omladinska organizacija kotara Korenica bila među najboljim omladinskim organizacijama u Lici.

Skojevska rukovodstva u Korenici često su se mijenjala i obnavljala. Dešavalo se da se pojedini rukovodioci nisu još dobro niti upoznali sa svojim dužnostima, a već su odlazili na nove poslove. Na njihova mjesta dolazili su novi rukovodioci iz redova osnovnih skojevskih organizacija, ili iz nižih rukovodstva SKOJ-a. To se u radu nekih rukovodstava negativno odražavalo ali je istovremeno ukazivalo i na mogućnost svestranijeg i bržeg uzdizanja 1 obrazovanja potrebnih kadrova. Osobito su se često mijenjali članovi i sekretari općinskih, pa i samog kotarskog komiteta SKOJ-a. Slično je bilo i s Okružnim komitetom SKOJ-a za Liku. Od 1941. pa do oslobođenja 1945. godine promijenilo se šest sekretara OK SKOJ-a za Liku, među kojima su dvojica bila iz kotara Korenica i to: Bude Grahovac od 15. augusta 1942. do 3. januara 1943. godine i Ljubo Hrnjak od 3. januara 1943. do 10. novembra 1943. godine. Pored njih članovi Okružnog komiteta SKOJ-a za Liku iz koreničkog kotara bili su: Stevo Hinić, Ljubo Hrnjak, Naranča Končar, Vujkan Lukić, Mara Bubalo i drugi.

Sekretari KK SKOJ-a za Korenicu bili su: Naranča Končar, Stevo Hinić, Milan Delić, Bude Grahovac, Ilija Rapaić, Vida Radeka, Dragan Jelovac, Dragan Hrnjak, Vujkan Lukić, Nada Rapaić, Anđa Rapaić i drugi.

Na zahtjev PK SKOJ-a za Hrvatsku OK SKOJ-a za Liku uputio je 9. marta 1944. godine 10 skojevskih rukovodilaca na rad u sjevernu Dalmaciju, među kojima su bili Ljubica Zigić i Stana Grahovac, članovi KK SKOJ-a Korenica i Dragan Hrnjak, sekretar KK SKOJ-a Korenica. Ako tome dodamo da je, pored ostalih, Vujkan Lukić, sekretar KK SKOJ-a Korenica, poslan **u** kotar Otočac za sekretara, a Dragan Jelovac, također sekretar KK Korenica **u** OK SKOJ-a za Gorski kotar, možemo zaključiti da je kotar Korenica bio jedan od moćnih izvora kadrova i za SKOJ i za Partiju.

Unatoč odlaska većeg dijela skojevskih rukovodilaca na politički rad izvan Korenice, skojevske organizacije nastavile su istim tempom političke i borbene aktivnosti sve do konačnog oslobođenja Jugoslavije, pripremajući se u posljednjoj godini oslobodilačkog rata za nove zadatke u mirnodopskim uvjetima — za obnovu zemlje, za čuvanje i proširenje tekovina NOB-a, izgradnju socijalizma i socijalističkih društvenih odnosa.

5. Sudjelovanje omladinskih organizacija u izgradnji nove narodne vlasti i raznim pozadinskim akcijama

Omladina je aktivno sudjelovala u prvim izborima i radu narodnooslobodilačkih odbora na oslobođenom teritoriju u toku 1941. i 1942. godine. Ona je punim pravom birala i bila birana ne samo u mjesne nego i u općinske i kotarske NOO-e. Međutim, omladinske organizacije Korenice organiziranije i masovnije sudjeluju u izborima za NOO-e u vremenu od 1. do 10. decembra 1942. Tada su izbori za NOO-e provedeni u čitavoj Lici — na oslobođenom i neoslobođenom teritoriju. U vezi s tim OK SKOJ-a za Liku organizirao je sastanke i savjetovanja skojevaca i skojevskih rukovodilaca po kotarima i općinama. Osim toga dao je i pismene upute (21. novembra 1942) svim kotarskim rukovodstvima SKOJ-a u Lici, u kojima je detaljnije razradio konkretne zadatke SKOJ-a i SMG u predizbornoj kampanji. Nije bilo niti jednog NOO-a u kojem nisu izabrana najmanje 1—2 člana SKOJ-a ili SMG. Na jednom sastanku OK SKOJ-a za Liku konstatirao je da je oko 1.000 mladića i djevojaka, članova SKOJ-a i SMG, izabrano u NOO-e.

Lička omladina, pa i omladina kotara Korenica, bila je osnovni oslonac novoformiranih NOO-a, organa nove narodne revolucionarne vlasti. Ona je pomagala NOO-ima u kontroli trgovine i zabrani razmjene s neprijateljskim garnizoma, u snabdijevanju stanovništva živežnim namirnicama, posebno oko nabave soli, cigareta, sanitetskog materijala, zatim u vršenju stražarske službe po selima radi zaštite stanovništva od iznenadnog upada neprijatelja, te u organiziranju radionica za odjeću, izradu i popravak oružja, u organizaciji i snabdijevanju bolnica, prijenosu i smještaju ranjenika, u obradi zemljišta, sabiranju i spremanju ljetine, u izradi i popravku skloništa i bajti za stanovništvo popaljenih sela i drugom.

Na okružnom savjetovanju SKOJ-a za Liku 8. marta 1944. godine izneseno je da su, između ostalog, radne čete oprale 81.228 pari veša za NOV, porušile ceste i željezničke pruge 3 km i 5 mostova, okopale 11. 447 dana oranja, dignule pokošenog žita 4.135 dana oranja, 345.135 snopova žita požele, 30.984 hvati žita ovrle, sklonile raznog ratnog materijala 163.768 sanduka, 4.000 pušaka, 4.457 bačava benzina, 20.000 kg živežnih namirnica, prenijele 227 ranjenika na 7 km daljine, 429 km cesta očistile od snijega, uzorale 176 dana oranja (ozimice), napravile 44 bajte za siromašne i uredile niz svakodnevnih drugih poslova.

Prehrana vojske, izbjeglica i siromašnog stanovništva nametala se kao jedan od najtežih problema za sve organizacije i organe vlasti u Lici, naročito na području Korenice. Broj gladnih osoba, koje nisu imale ništa za jesti iz dana u dan se sve više povećavao, tako da se u 1943. i 1944. godini taj broj ponekad kretao i do 26.000. NOO-i su te gladne stanovnike svakodnevno raspoređivali po selima kod onih domaćinstava koja su bar nešto imala hrane. Ako se tom

broju doda još i oko 16.000 partizanskih vojnika, koji su se nalazili u Lici u pojedinim vremenskim razdobljima, jasno se vidi težina i složenost problema ishrane naroda i vojske. Zbog iscrpljenosti izvora za snabdijevanje, OK KPH za Liku odredio je 29. januar 1943. godine za dan na koji je trebalo organizirati odricanje od hrane čitavog dana, a koji je prozvan »Dan otkidanja od usta« za našu vojsku. Toga dana navršavalo se 370 godina od seljačke bune pod vodstvom Matije Gupca, te je odlučeno da se na takav način proslavi ta značajna godišnjica. U toj kampanji omladina se solidarizirala s narodom, pa je i pored redovno sakupljenih priloga za siromašne i za vojsku dodavala i onu količinu hrane koju toga dana nije pojela.

Druga okružna konferencija USAOH-a za Liku održana 29. i 30. augusta 1944. godine odala je naročito priznanje radnoj brigadi Gračac i radnoj brigadi »Desa Cosić« koje 3 dana nisu ništa jele i ušteđenu hranu u najtežim momentima pred žetvu organizirano uputile na položaj 35. divizije. To su učinila i 3 radna bataljona Korenice. Visoku svijest pokazala je i omladina bjelopoljske općine i radnici u radionicama u toj općini. Oni su se odricali hrane i po nekoliko dana a ušteđenu hranu davali sirotinji. Kampanja za sabiranje hrane na ovaj način prakticirana je i kasnije.

Takmičenje je bilo stalna metoda rada i aktivnosti omladinskih organizacija kako na fronti tako i u pozadini. Takmičile su se međusobno partizanske i radne jedinice, omladinske organizacije sela, općina, kotareva, pa i okružna omladinska organizacija Like s omladinom Korduna. Organizirana su prigodna takmičenja pred značajnije konferencije SKOJ-a i USAOH-a, a naročito pred Prvu konferenciju SKOJ-a Hrvatske i Prvu konferenciju USAOH-a, zatim pred Prvi i Drugi kongres USAOJ-a. Poslije četvrte neprijateljske ofanzive formirani su omladinski bataljoni koji su učestvovali u obradi zemlje, rušenju pruga, bunkera, suzbijanju epidemije tifusa, gradnji bajti i omladinskih domova. Sve se to odvijalo u teškim uslovima poslije te ofanzive iza koje su u Lici pa i u Korenici ostala masovna zgarišta, leševi, tifus i druge teške posljedice neprijateljskog haračenja. OK SKOJ-a za Liku u jednom svom izvještaju od 31. maja 1943. istakao je da su dva radna bataljona iz kotara Korenica došla preko 40 km daljine da ruše prugu u općini Sinac i da je kod njih vladala primjerna disciplina, visoki moral i raspoloženje za vrijeme samog rada. Zbog takvih i sličnih podviga u toku takmičenja, OK SKOJ-a za Liku sedam dana kasnije je konstatirao da je takmičenje najbolje uspjelo u Korenici.

Samoprijegoran rad i visoka svijest ličke omladine u izvršavanju svih zadataka koje su nametali rat i revolucija uslovili su da je lička omladina na Drugom kongresu USAOJ-a, održanom početkom maja 1944. godine, dobila prelaznu zastavicu kao najbolja i najborbenija omladina u Jugoslaviji. Njoj se veselila ne samo omladina nego i stariji Ličani. Delegati su, vraćajući se preko Plješevice s kongresa, susreli starca koji im je rekao: »Ja sam od veselja bacio kapu s glave kad sam čuo da je omladina Like odnijela zastavicu«. Omladina Like je bila ponosna zastavicom, ali se nije uspavala samozadovoljstvom. Naprotiv, zastavica joj je dala snažan podsticaj za nove podvige u radu i borbi do konačnog oslobođenja zemlje.

6. Neke napomene o razvoju i aktivnosti pionirske organizacije

»Kad idu u borbu ljudi, vojska koja je državu stvorila, odrasli ljudi, onda je to njihova dužnost prema otadžbini, onda je to dug svakog građanina i rodo-

ljuba. Ali, kad bez mobilizacije, dobrovoljno, djeca od dvanaest, četrnaest, petnaest i šesnaest godina idu u borbu, znajući da će u njoj poginuti — onda je to više nego dug prema domovini, onda je to natčovječanski heroizam mladih ljudi koji žrtvuju sebe, iako još nisu upravo ni stupili u život — da bi buduća pokoljenja bila srećna.«[17] Ova Titova ocjena najrealnije odražava razvoj i aktivnost djece, njihove pionirske organizacije i ratnog kotara Korenica, koja su u surovoj školi oslobodilačkog rata rasla, školovala se i borila zajedno sa starijim za sretniji i ljepši život budućih pokoljenja, ponaosob najmlađe generacije

SKJ-evske i omladinske organizacije (Savez mlade generacije, kasnije USAOH) već krajem 1941. godine pristupile su formiranju pionirske organizacije u koreničkom kotaru. Po ugledu na partizanske jedinice, organe vlasti i antifašističke organizacije SKOJ i SMG osnivaju prve pionirske jedinice: odrede, bataljone i čete, koje pomažu organima vlasti u sakupljanju hrane, odjeće i obuće za borce, u sakupljanju sanitetskog materijala, smještaju ranjenika, podizanju bajti i bolnica, u pomoći izbjeglicama i pogorjelima, obrađivanju napuštenih njiva-pa čak i u borbama. U Korenici pionirke, pored ostalog, su plele čarape i odnosile ih partizanima.

List »Pionir« br. 1. od 1942. godine pisao je: »Za nas pionire fašizam znači smrt, glad i najveću bijedu. Mi hoćemo bolji i ljepši život djece. Zato se danas stavljamo u redove narodnooslobodilačke borbe, zato stupamo u borbu za slobodu. Služeći kao kuriri i obavještajci doprinosimo našoj borbi. Sada se mi pioniri po prvi put organiziramo. Mi pioniri pozivamo svu djecu Like, hrvatsku i srpsku, da složno i jedinstveno stupe u borbu.« Ovo je u osnovi bio neke vrste program rada pionirske organizacije u tom vremenskom razdoblju.

Na proslavi 1. maja 1942. godine u Korenici pažnju svih prisutnih privukao je odred pionira. I na mitingu na Plitvicama 30. jula te godine nastupili su i pioniri iz obližnjih sela. Pored govornika u ime KPJ, SKOJ-a, NOV, AFZ-a, govorio je i predstavnik pionira. On je mirno, sigurnim korakom prišao govornici i pozdravio prisutne riječima: »Drugovi i drugarice! Danas, kada čitav narod stupa u narodnooslobodilačku borbu, ne smijemo zaostati ni mi najmlađi. Danas smo mi prvi puta pozvani da istupimo zajedno s našim starijim drugovima. Kao djeca osjetili smo strahote fašizma. Koliko nas je samo ostalo bez očeva, majki i braće. Iako još mladi, osjetili smo užase koje nam je donio fašistički okupator... Sada mi kličemo: »Živjeli pioniri!, Živjelo jedinstvo hrvatskih i srpskih pionira'«[18]

Zaista, kada je na miting okupljenog naroda iz velikog dijela Like »umaršira« odred pionira s »troćoškama« na glavi i drvenim puščicama o ramenu oduševljenju nije bilo kraja. Odred je predvodio omladinski rukovodilac Vujadin Lukić iz Trnavca, skojevac i đak Koreničke gimnazije prije rata. Ovom mitingu kao i proslavi 1. maja prethodila je organizirana aktivnost omladinskih i pionirskih organizacija u oslobođenim krajevima. Ovakvi mitinzi i zborovi i pionirskih smotra snage omladinaca i pionira te njihove privrženosti narodnooslobodilačkom pokretu. Posebno su pioniri kroz borbe i akcije u pozadini teško preživljavali svoje djetinjstvo u surovoj školi rata. »Ti su

17 Tito, Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941—1944, Državni izdavački zavod Jugoslavije, Beograd, 1945. str. 236.

18 Mihailo Ogrizović, Pioniri Hrvatske u narodnooslobodilačkom ratu, str. 12.

skupovi bili vjeran izraz njihove organiziranosti, discipline, ozbiljnosti i mladenačkog žara, ispunjena dubokim dječjim patriotizmom, ljubavi, osjećajem za svoje narode i domovinu.«[19]

Pioniri su posjećivali grobove palih boraca. Te dirljive posjete, u kojima su pioniri duboko izražavali svoje poštovanje prema palim drugovima poiažući na grobove vijence od svježeg poljskog cvijeća i odajući poštu stojeći mirno u stroju, impresivno su djelovale na najmlađe, pojačavale njihovu mržnju i gnjev protiv okrutnih neprijatelja — okupatora i domaćih izdajnika. Mnogi pioniri su u takvoj prigodi kao i u drugim svečanim prilikama (naročito u kasnijim godinama NOB-a) nosili svoju uniformu. Ta je uniforma prema »Pioniru« br. 1 od lipnja 1942. godine izgledala ovako: »bijele kratke hlače, košulja bijela s kratkim rukavima, crvena marama pod vratom i bijela partizanka s crvenom petokrakom zvijezdom.« Ukoliko u nekim selima pioniri nisu bili u stanju kompletirati svoju uniformu, zbog ratnih razaranja i paljenja sela od strane neprijatelja, oni su obavezno nosili troroge bijele kape s petokrakom crvenom zvijezdom, ili barem crvenu maramu oko vrata.

Pioniri učestvuju u nizu borbenih akcija i herojskih pothvata kao izviđači, bombaši i kuriri u jedinicama NOV i u pozadini. U trajnom sjećanju ostat će pionir Jovo Olbina iz Krbavice koji je spasio puškomitraljez od neprijateljskih ruku. Slično su se istakli i pioniri iz Ličkog Petrovog Sela, a napose pionir Nikola Vlaisavljević. Pioniri iz Korenice pomogli su partizanima da uhvate talijanskog oficira koji je pobjegao iz zatvora.

S koliko žara, interesa, volje i ljubavi su pioniri prilazili različitim zadacima i obavezama koji su značili pomoć vojsci, organima vlasti i napaćenom narodu, neka za ilustraciju posluži neobično dirljiv napis pionira u zidnim novinama osnovne škole u Buniću... u kojem se kaže: »Mi bismo mogli raditi kao i omladina, i još bolje, jer je ona opterećena s težim poslovima. Mi možemo raditi što je lakše: biti kuriri, pa i kopati i kupiti sijeno i sve za što smo sposobni. Dosada smo gulili koru za kožaru, bili kuriri i jednog smo dana zasipali kukuruze sirotama koje nemaju ni oca ni majke, a nisu u stanju da ih sami zasipiju, jer su nejački.«[20]

Neposredno poslije oslobođenja u proljeće 1942. godine u Korenicu je došao PK SKOJ-a za Hrvatsku i pružio znatnu pomoć omladinskoj i pionirskoj organizaciji u njihovom radu. U tom pogledu naročito se istakao sekretar PK SKOJ-a Drago Saso. Sastanci KK SKOJ-a za Korenicu na kojima je Drago prisustvovao pretvarali su se u male kurseve, gdje su se teoretski, rasvjetljavala pojedina pitanja iz djelatnosti SKOJ-a, SMG i pionirske organizacije i gdje su istovremeno donašani sasvim praktični zaključci za konkretne akcije. Na primjer, iz oblasti rada SKOJ-a s pionirima naročito je podvlačio da se u svakom općinskom komitetu SKOJ-a, kao i u KK SKOJ-a jedan član zaduži i angažira u organizaciji odgojnog i obrazovnog rada s pionirima; da djecu treba dijeliti u pionirskoj organizaciji prema uzrastu i to na one od 7 do 11 i one od 11 do 14 godina; da treba organizirati škole i tečajeve za djecu u kojima će učiti da čitaju i pišu, čitati im lakše štiva (napose iz liste »Pionir«) i pričati im o životu i borbi djece u našoj zemlji i u svijetu, pričati im o životu i borbi partizana. Kad je krajem 1942. godine PK SKOJ-a za Hrvatsku razradio i mnogo šire upute za odgojno-obrazovni rad s pionirima, mi smo u koreničkom

19 Mihailo Ogrizović, Pioniri Hrvatske u narodnooslobodilačkom ratu, str. 17.
20 Mihailo Ogrizović, Pioniri Hrvatske u narodnooslobodilačkom ratu, str. 45.

kotaru, zahvaljujući naprijed navedenoj pomoći PK SKOJ-a, a napose njegova sekretara Drage, imali već vrlo razgranatu pionirsku organizaciju, čija je praktična djelatnost već bila usaglašena s dobivenim uputstvom. Za tih nekoliko mjeseci izraslo je iz SKOJ-a, SMG i iz same pionirske organizacije nekoliko desetaka pionirskih rukovodilaca, koji su se vrlo dobro i brzo snašli u radu i u najtežim situacijama i tako postali omiljeni i voljeni od pionira, koje im nije nitko nametao sa strane već su prihvaćeni kao učitelji i kao stariji drugovi, čiji je savjet i pouka potrebna.

Ne raspolažemo s mnogo podataka o stanju i razvoju pionirske organizacije. Navest ćemo samo neke koji ipak nešto govore. Prema statističkim podacima omladinskih organizacija u Lici od 28. decembra 1942. u koreničkom kotaru je bilo organizirano 2.020 pionira, a 20. augusta 1944. godine 1.444 pionira i 221 dijete, neobuhvaćeno u pionirskoj organizaciji.[21] Ovo smanjenje broja pionira u 1944. godini u odnosu na 1942. rezultat je s jedne strane administrativnog izdvajanja nekih sela vrhovinske općine iz kotara Korenica i njihovo pripajanje kotaru Otočac, a s druge strane izvjestan broj pionira je izrastao iz svoje organizacije i primljen u SKOJ, USAOH. Neki su otišli u partizanske jedinice ili u dječje domove van kotara.

Osim odanosti revoluciji djeca su pokazala veliku zaiteresiranost za učenje. To je u stvari bilo podučavanje ali vrlo intenzivno. Na tome je insistirao i PK SKOJ-a za Hrvatsku. On je u ljeto 1942. godine pisao svim skojevskim rukovodstvima: »... okupljajte one najmlađe, učite ih da čitaju i pišu, da njeguju svoj narodni jezik i da svojim ukućanima i drugovima čitaju o borbama i pobjedama narodnog pokreta u cijelom svijetu...«

Osamnaestog srpnja 1943. godine u selu Kozjanu, kotar Korenica, održana je prva okružna konferencija učitelja iz svih ličkih kotareva pod organizacijom i rukovodstvom Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a. Bilo ih je oko 200 iz čitave Like. Uvodno izlaganje imala je drugarica Vlatka Babić, pročelnik Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a. Ona je, između ostalog, istakla: »... svjesna sam da su poteškoće u našem selu velike, u prvom redu manjak učitelja sa stručnom pedagoškom spremom, ali nas to ne može niti smije zaustaviti, kao ni popaljene školske zgrade i namještaj, ni uništene i spaljene knjige, ni pomanjkanje pisaćeg materijala«.[22] Zatim je vrlo interesantno govorio Petar Vukmirović, mladić od 17 godina, organizator školstva u kotaru Otočac. On je ukazao da djecu u školama treba svrstavati po uzrastu i zavisno od prostora, a da se školske ploče mogu praviti i od zadimljenih dasaka, sjedala od otpiljaka i dr. Svaka soba i bajta može postati učionica. Nekad obojena vrata mogu poslužiti za ploču, slova se slažu pomoću graha ili drugog zrnja, računala od kestena i oraha. Može se pisati na pijesku i zemlji. Tekstovi štampe su knjige. Stručnih nastavnika je malo, ali mi nismo imali ni oficira — oficirom naše partizanske vojske postao je iz naroda najbolji borac. Nastavnikom u školi postaje najbolji omladinac, ako posjeduje volju i ljubav prema djeci. On svaki dan obogaćuje svoje iskustvo, a stručni mu učitelj pomaže da što prije stekne odgovarajuće znanje. Pored organa vlasti i političkih organizacija na opismenjavanju i učenju najmlađih naročito su insistirale pionirske organizacije u čemu se isticala i pionirska organizacija kotara Korenica.

21 Arhiv 1HRPH, SKOJ, 38/348 i USAOH, 38/348.
22 Školske novine, 19. II 1954.

U rujnu 1943. u kotaru Korenica bilo je 16 osnovnih škola, a u rujnu 1944. godine 24 škole s 32 nastavnika (samo 4 stručna) i s 1.164 obveznika. Razlog manjem broju škola u 1944. godini, u odnosu na 1943. nalazi se u činjenici da je 1944. bilo nešto manje oslobođenog, a više poluoslobođenog teritorija.

Završavajući izlaganje na osnovu svega napisanog može se sa sigurnošću konstatirati da je antifašistički omladinski pokret u kotaru Korenica u toku narodnooslobodilačkog rata i revolucije brzo prerastao u političku i kadrovsku organizaciju SKOJ-a i masovnu organizaciju USAOH-a. SKOJ se razvio u idejnog predvodnika omladine i postao glavni oslonac Komunističke partije u odgoju i mobilizaciji omladine na ostvarivanju ciljeva revolucije. U surovoj školi rata, živeći, misleći i radeći na ratni način, ne žaleći svoje mlade živote, raslo je i odgajalo se mlado Titovo pokoljenje, koje je svojim radom i borbom dalo značajan doprinos tome da je Korenica poslije rata dobila naziv Titova Korenica.

Stevan Rapajić
Dušan Hrnjak

Neki podaci o naprednoj omladini kotara Korenica prije rata i o njenom učešću u NOB-u

Napredna misao uhvatila je duboki korijen u Lici odmah poslije prvog svjetskog rata. Tada se velik broj Ličana vratio iz Sovjetskog Saveza gdje su sudjelovali u oktobarskoj revoluciji. Oni su pričali seljacima o komunizmu i borbi ruskih komunista protiv njihove buržoazije. U Korenici je djelovao i radio Luka Krtinić, stolarski radnik, rodom iz Gračaca, koji je još u Rusiji postao član boljševičke partije. Pored njega u koreničkoj gimnaziji bio je profesor crtanja Tiljak, već tada poznati revolucionar i član KPJ.

Mnogi lički siromašni seljaci morali su da idu na sječu šume u Slavoniju ili na rad u rudnike Trepču i Bor. Družeći se sa svjesnijim radnicima, oni su se upoznali sa suštinom i ciljevima revolucionarnog radničkog pokreta, a učestvujući u štrajkovima isprobavali su svoju snagu u borbi protiv buržoazije. Oni su spoznali da se buržoazija može svrgnuti s vlasti jedino organizovanom borbom radničke klase u savezu sa seoskom sirotinjom. Znali su za Komunističku partiju Jugoslavije i ciljeve njene borbe. Dolazeći u svoja sela, oni su stečeno znanje i iskustva prenosili na svoje komšije, prijatelje i druge.

Do zavođenja šestojanuarske diktature 1929. godine, široke narodne mase koreničkog kotara bile su demokratski orijentisane i glasale su većinom za Samostalnu demokratsku i Hrvatsku seljačku stranku. Poslije zavođenja šestojanuarske diktature Korenica je listom protiv režima. Ovaj, da bi pridobio srpske mase, bacio je na teren svoje agente-korteše koji se u svom radu služe prijetnjama i potkupljivanjem. Kad ni to ne uspijeva, režim mijenja taktiku,

ukida gimnaziju u Korenici (jer je znao da je ona životno pitanje ovoga kraja), pa je nakon toga »velikodušno« ponovo uspostavlja. I kralj Aleksandar posjećuje Plitvička Jezera, Korenicu, Ličko Petrovo Selo i druga mjesta te dijeli obećanja »kapom i šakom«, a Koreničanima obećava modernu bolnicu. Jedan dio naroda zaveden ovim obećanjima prišao je režimu, ali i pored toga u Korenici i koreničkim selima djeluju i dalje svjesniji pojedinci i čitave grupice, koji radeći ilegalno nastavljaju borbu protiv Aleksandrovog samovlašća. U to vrijeme jedan dio đaka iz koreničke gimnazije odlazi na školovanje u Poštanskotelegrafsku i Geodetsku školu u Beogradu gdje se upoznaju s radom KPJ a kasnije postaju njeni članovi. Među njima najistaknutiji su bili: Nikola Drakulić Cvaj, Mićan Drakulić, Mirko Vujičić, Zagorka Korać, Stevo Krga i Bogdan Vujičić. Prilikom dolaska u Korenicu i svoje rodno selo Vrelo, oni su na svoje poznanike i rođake prenosili ideje marksizma-lenjinizma, a geometri Ilija Vujičić, Danilo Priča i Vojo Drakulić Jakić šire revolucionarne ideje na terenu Srbije gdje su bili zaposleni.

Od 1931. godine veći broj Koreničana, bivših đaka koreničke gimnazije, upisuje se na razne fakultete Zagrebačkog sveučilišta. To su: Bogdan Marković, student šumarstva, Nikola Rapajić i Ilija Rapajić, studenti agronomije, Srbo Bešir, student ekonomije, Mane Mirić, student veterine, Dušan Hrnjak, student veterine, Nevenka Dejanović, student filozofije, Branko Bubalo, student filozofije, Proko Dmitrašinović, student prava, Mira Stanisavljević, student filozofije, Velimir Korać, student filozofije, Jovo (Spase) Đerić, student tehnike, Ilija Orlić Brato, student prava, Pero Pražić, student prava, Stevan M. Rapajić, student prava, Rade Hrnjak, student prava, Velimir Hrnjak, student prava, Nino Ljutica, student agronomije i Dušan Ninković, student. Na Beogradskom univerzitetu studiraju: Kata Bubalo, Neđa Zakula, Ljubomir Hrnjak, Ljubica Zigić Vajina i Sveto Pribić.

Studenti Koreničani na Zagrebačkom sveučilištu u početku su bili učlanjeni u Samostalni akademski klub seljačke demokratije, skraćeno »Demos«. Ovaj klub bio je jedan od centara za okupljanje demokratski orijentisane omladine. U njemu su bili i studenti članovi KPJ i SKOJ-a. Jedan od najaktivnijih članova »Demosa« bio je Koreničanin Bogdan Marković, student šumarstva. Bogdan se u ljeto 1936. sastao u Korenici s Ognjenom Pričom, koji je tu bio interniran kao komunista po izlasku s robije iz Sremske Mitrovice. Tom prilikom su se dogovarali o formama i metodama rada komunista u masama. Složili su se da se isključivo ilegalnim formama rada ne mogu očekivati dobri rezultati i da bi u selima trebalo stvoriti neku vrstu legalne organizacije, kroz koju bi se omogućio direktar rad i uticaj komunista na selo.

Na ovom planu u jesen 1936. godine konstituisao je društvo »Seljačko kolo« čija je svrha bila da preko svojih ogranaka na selu unapređuje umnu, moralnu i materijalnu stranu života na selu, zatim da osniva biblioteke i čitaonice, organizuje pozorišna, tamburaška i sportska društva i kroz sve to politički djeluje. Nakon odobrenja pravila ovoga društva na Zagrebačkom sveučilištu osnovan je ogranak za studente, koji je nazvan Akademska studentska organizacija »Seljačko kolo«. Za predsjednika njenog odbora izabran je Koreničanin Jovo (Spase) Đerić, student tehnike. Ova organizacija imala je veoma sposobne omladince koji su već tada učestvovali u mnogim okršajima sa studentima klerofašistima, frankovcima i jugofašistima na Zagrebačkom sveučilištu. Članovi ovog Akademskog kluba bili su i svi gore navedeni studenti iz kotara

Korenica. U njemu je postojao marksistički kružok kojim su rukovodili studenti članovi KPJ kao: Srđan Brujić, Bogdan Marković i Grujica Zarković, rođen na Baniji. U ovim kružocima studenti iz Korenice upoznaju se s marksističkom literaturom, istorijom radničkog pokreta i radom KPJ.

Pored aktivne političke djelatnosti u Zagrebu korenički studenti razvijaju politički rad i na terenu kotara Korenica, naročito preko ferija. Oni daju inicijativu i pomažu osnivanje čitaonica i biblioteka, šire naprednu literaturu, prikazuju razne poučne filmove i održavaju predavanja. Prije odlaska na ferije s ovom grupom studenata neko od članova KPJ održao bi sastanak i dao im direktive za politički rad na terenu. Ovo je redovno radio Srđan Brujić ili Bogdan Marković.

Pred izbore 1935. godine trebalo je pripremiti glasače u selima kotara Korenica da u što manjem broju glasaju za vladinu stranku. Dobijeno je odobrenje za održavanje jednog javnog zbora opozicije u samoj Korenici. Nekoliko dana prije održavanja ovog zbora studenti: Rade Hrnjak, Proko Dmitrašinović, Ilija Rapajić i Stevan M. Rapajić obišli su sela: Vrelo, Homoljac, Vujinove Glave, Krbavicu, Debelo Brdo, Bunić, Pečane i Bjelopolje te u svakom održali sastanak sa seljacima i ukazali im na težak položaj seljaštva u zemlji pa u vezi s tim da ne glasaju za vladu. Na zbor je došla masa naroda naročito iz bunićke općine s okićenim kolima, pjesmom i sa srpskim zastavama. Međutim, već od rane zore vidjelo se da se u većim grupama gomilaju i pristaše režima, kojih je pred početak održavanja zbora bilo više nego naprednih seljaka. Kako se zbor imao održati u gornjem dijelu Korenice kod kuće Jove Lukića, trebalo je, da bi se tamo došlo, probijati se kroz guste redove pristalica režima. Njih je vlast organizovala radi razbijanja zbora, iako je nekoliko dana prije toga formalno dozvolila njegovo održavanje. Režimska rulja napala je kamenjem najnaprednije i najuglednije seljake, a naročito se okomila na grupu studenata, nazivajući ih izdajnicima, mačekovcima, komunistima i slično. Zbog ovoga meteža zbor se nije mogao održati i u mjestu je nastala opća tuča.

Na sam dan izbora i pored terora i zastrašivanja Udružena opozicija u cijelom kotaru Korenici dobila je oko pet stotina glasova. Ubrzo poslije izbora u selima Debelo Brdo, Vrelo, Šalamunić, Pećani, Bunić, Trnavac i Ličko Petrovo Selo, uz pomoć i saradnju već ranije spomenutih studenata, osnovani su ogranci »Seljačkog kola«. Njihovo osnivanje režim nije formalno zabranjivao, ali nije dozvoljavao održavanje javnih osnivačkih skupština, tako da su se one morale održavati noću ilegalno. Na njima su govornici obično bili inicijatori-napredni seljaci iz dotičnih sela, a uvijek je glavni govornik bio jedan od studenata. Najaktivniji rad u ovim ograncima bunićke općine razvijao je student prava Rade Hrnjak, rodom iz Debelog Brda. On je unutar svih ogranakaa »Seljačkog kola« organizovao grupice seljaka i omladine, simpatizera Partije. S njima je grupno ili pojedinačno prorađivao marksističku literaturu. Preko njih je dijelio drugim članovima »Seljačkog kola« letke i brošure koje je potajno donosio iz Zagreba.

Jedne noći 1936. godine bio je zakazan ilegalni sastanak u Vrelu, a drugi u Trnavcu za drugu noć. Sazivači ovih sastanaka: Mićo Drakulić Vagančanin za Vrelo, a Jovo Lukić, Mile Lukić, kovač i Milanko Grahovac za Trnavac, pozvali su nekoliko studenata iz Korenice da im drže predavanja o političkoj situaciji u zemlji i inostranstvu, a zatim o seljačkom i hrvatskom pitanju. Na sastanke su došli studenti Proko Dmitrašinović i Stevan Rapajić s trgovačkim

pomoćnikom Radom Korugom. Oba ova sastanka bila su tako konspirativna da niko od organa vlasti nije doznao za njihovo održavanje. Tek treći dan po njihovom povratku sa sastanka, u neposrednoj blizini Korenice, napao ih je jedan čovjek nagovoren od režimskih ljudi, ali nije uspio da ih povrijedi.

Režim nije ostajao skrštenih ruku. Pomoću svojih špijuna i žandara pratio je kretanje svakog našeg naprednog čovjeka a neke i hapsio. Tako je žandarmerija uhapsila studenta veterine Manu Mirića i seljaka Milanka Grahovca, obojica iz Trnavca, pod optužbom da su ilegalno rasparčavali zabranjene knjige. Žandari su ih držali u zatvoru nedjelju dana, a onda su ih zbog pomanjkanja dokaza pustili na slobodu. Njih niko iz njihova sela nije htio izdati. U Trnavcu u jesen 1938. žandari su uhapsili Stevana M. Rapajića i Iliju Orlića Bratu, pošto su ih zatekli po noći da održavaju sa seljacima politički sastanak. Njih je poslije sreski načelnik kaznio s deset dana zatvora. U Ličkom Petrovom Selu žandari su progonili studente filozofije Branka Bubala i njegovu sestru Katu.

Početkom 1938. godine u koreničkim selima rad na širenju linije KPJ među širokim narodnim masama bio je najintenzivniji. Diplomirani agronom ing. Nikica Rapajić, student šumarstva Bogdan Marković i student medicine Grujica Zarković idu od sela do sela s kino-projektorom i drže seljacima predavanja o naprednoj poljoprivredi, zdravstvu i higijeni. Zbog jednog održanog sastanka u Krbavici, Nikicu i Bogdana kaznio je sreski načelnik s 15 dana zatvora. Iako proganjan, Bogdan Marković je od 1935. pa nadalje uspješno objedinjavao rad grupe koreničkih naprednih studenata. U svojoj kući u Korenici imao je bogatu marksističku literaturu koju je davao na čitanje naprednim seljacima i srednjoškolcima.

Pored svega zalaganja studenata rad ogranaka »Seljačkog kola«, širenje marksističke literature, organizovanje predavanja, ilegalnih sastanaka i izgradnja domova kulture ne bi imali uspjeha da nisu dobili podršku seljaka-simpatizera i članova KPJ kao što su: Perica Dozet, Nikola Budisavljević, Bude Budisavljević, cestar, Mišo Katić, Miloš Cušić, Rade Svilar Cale, Mićo Budisavljević Zolić, Petar Hinić Pejica, Stevo Hinić, Nikola Sijan, Raco Marković, Mane Hinić, Dmitar Zaklan, obućar, Stevo Opsenica, Sava Opsenica, Vujo Ratković, Bude Ratković, Mile Lukić, kovač, Milanko Grahovac, Vajo Hrnjak, Anica Lukić, Mišika Lukić, Nikola Priča Ljoljica, Tato Priča, Duško Glumac, Luka Krtinić, Mladen Lukić, Nikola Vujičić Cilja, Mićo Drakulić Vagančanin, Miloš Milanović Roša, Vlado Drakulić Jukić, Iso Stanić, Stevo Delić, Vlajko Delić, Miloš Ognjenović, Rade Koruga, trgovački pomoćnik, Daćo Cupurdija, trgovački pomoćnik, Petar Zigić Pecan, Jovo Calić, Jovo i Mićo Priča iz Krbavice, Todić Pribić, Krbavica, Zora Šobot, Jovanka Lalić (Špagina), Neđa Drakulić (Mamina), Dušan Banjac, Bogde Funduk Čmilja, Milan Stanić, Nikola Pejnović, Sveto Vukadinović, Krajoslav Kaleb Aša, Danica Dmitrašinović (Biljina), Smilja Đerić (Spasina), Dmitar i Branko Pužić, braća Dušan i Milan Kvočka, Stevo Kljajić, Pejo Priča Bekin, Sajac i Branko Nikole Gulan. Jovo (Mišika) Mile i Anica Lukić iz Trnavca bili su inicijatori i osnivači ogranka »Seljačkog kola« u selu. On su pod jesen 1937. godine uz pomoć drugih članova ogranka vlastitim snagama izgradili Dom »Seljačkog kola«. U njega su smjestili biblioteku i čitaonicu a ujedno im je služio za sastanke. Nešto knjiga su dobili od studenata koji su dolazili da drže predavanja, a nešto

su i sami kupili. Izgradnju doma pomogli su i rudari iz rudnika Trepča, njihovi suseljani.

Petar Končar, Jovo Bogdanović, Milan Vukmirović Škarpa i Dane Končar osnovali su 12. septembra 1937. godine ogranak »Seljačkog kola« u Plitvičkom Ljeskovcu. Seljaci-simpatizeri i članovi KPJ bili su organizatori proslave Dana žetve 24. augusta 1938. na Krbavskom polju. Organizacija proslave bila je tako uspješna da je na njoj bilo prisutno dvije hiljade seljaka. Za organizaciju ove proslave veliku zaslugu ima Ilija Hinić, predsjednik ogranka »Seljačkog kola« u Debelom Brdu. U izvođenju programa su učestvovali: Jovo Hinić iz Debelog Brda, Mane Matijević iz Bunića, Nikola Stanić iz Bjelopolja, Spaso Knežević iz Šalamunića i Ljuba Stanić iz Bjelopolja.

Revolucionarni pokret, koji je pred rat zahvatio sela kotara Korenica, dobio je najjači oslonac u omladini. U toku 1937. i 1938. godine na političkoj pozornici kotara Korenica javljaju se i mladi kadrovi-napredni seljački i srednjoškolski omladinci: Branko Ognjenović, Bude Grahovac, Jovica Sijan, Dane Cujić, Nikola Cujić Zečić, Dušanka i Naranča (Petra) Končar, Braco Vlaisavljević, Vujkan Lukić, Vaso Šuput, Boško Zigić, Boško Končar, Aleksandar Dmitrašinović Braco, Nikola (Joce) Đerić, Marija (Jocina) Đerić, Marko Vejnović, Ilija Milanović, Slavko Glumac, Stole Šobat, Mićo Šobat, Savka Marković, Veljo Bubalo, Danilo Bubalo, Rade Milanović, Milan (Milin) Delić, Milan Rapajić Klica, Niko (Stevin) Đerić, Zora Šobot, Đuro Dragaš, Mojsije Panjković, Dušan Ćušić i drugi.

Među njima vidno mjesto zauzima Branko Ognjenović. On je po završetku četvrtog razreda Gimnazije u Korenici otišao na školovanje u Učiteljsku školu u Gospiću. Tamo je otvoreno istupao protiv reakcionarnog školskog režima a počeo je da prati i politička zbivanja u zemlji i svijetu i da izučava marksističku literaturu. Družio se s naprednom omladinom i došao u kontakt s već tada prokušanim starim komunistima Jakovom Blaževićem i Milom Počučom. On je već tada bio jedan od najnaprednijih omladinaca, tako da je 1938. postao član SKOJ-a. Za vrijeme školskih ferija širio je ideje naprednog pokreta među omladincima njegovog sela Bjelopolja i u susjednim selima-Tuku, Grabušiću, Klašnjici, Gornjem i Donjem Frkašiću i drugim. Kad je završio školu u Gospiću, Branko se sa svim žarom bacio na rad s omladinom u kotaru Korenica, vodeći ogorčenu borbu s desničarskim elementima koji su nastojali da uzmu u svoje ruke »Seljačko kolo«. Baš tada su na općinskim izborima 1939. godine komunisti i simpatizeri KPH isticali na listu svoga kandidata Mladena Lukića koji je dobio većinu glasova. U to vrijeme je korenička općina, kao i ranije bunićka, oteta ispod uticaja režima. A 1940. godine osnovan je i Sreski komitet KPH za srez Korenicu i to neposredno poslije Prve okružne partijske konferencije za Liku na Plitvičkim jezerima. Za sekretara komiteta izabran je učitelj Branko Ognjenović.

U Končarevom Kraju komunisti su u svojim rukama imali potpuno ogranak »Seljačkog kola«. Ženskom sekcijom u ovome selu rukovodila je Naranča Končar član KPH. Ona je sa ženama održavala niz sastanaka na kojima su čitani časopisi: »Naša brazda«, »Seljačka misao«, »Zena danas« »Mati« od Gorkog i Cankarev »Sluga Jernej«. Ova sekcija organizovala je tečajeve za opismenjavanje. Na inicijativu i pod rukovodstvom partijske ćelije u Končarevom Kraju organizovan je u Vrhovinama i okolini štrajk šumskih radnika sa zahtje-

vom da se povećaju nadnice. Štrajk je uspješno završen. U toku štrajka i kasnije oformljene su i prve sindikalne organizacije.

U ljeto 1938. godine na logorovanju članova »Seljačkog kola« na Plitvičkim jezerima, a na inicijativu Srđana Brujića, studenta prava, člana KPH, organiziran je štrajk seljaka koji su tucali kamen za popravku i održavanje ceste Prijeboj — Mirić, Štropina — Plitvički Ljeskovac u cilju povećanja cijene za tucanje i formiranje jednog kubnog metra tucanika. Štrajk je organizovan protiv Marka Kolakovića, preduzimača iz Prijeboja a u njemu je učestvovalo oko 20 seljaka Muslimana iz Izačića, Turije i Vrste sreza Bihać koji su bili siromašni, tako da su ovaj veoma naporan posao obavljali u bescjenje jer boljeg posla nisu mogli naći. Štrajk je u potpunosti uspio iako je preduzimač preduzeo sve da ne poveća cijenu — nabavio je mašinu za drobljenje kamena, tražio nove radnike i dr. U organizovanju ovog štrajka, pored ostalih, pomagali su Ladislav Mathe Laci, student veterine, Jevrej (ubijen u logoru Jasenovac 1944) i Dušan Hrnjak, student veterine iz Prijeboja.

U Buniću je nekoliko članova Partije i SKOJ-a uoči Dana oktobarske revolucije 1940. godine izvjesilo crvene zastave i ispisalo revolucionarne parole na nekoliko naistaknutijih mjesta u selu. Organizator ove akcije bio je Đuro Dragaš. Za ovo su nekako saznali žandari pa su uhapsili Đuru i mučili da bi ga prisilili na izdaju imena drugih učesnika. No, oni od njega ništa nisu mogli izvući iako je po puštanju iz zatvora bilo vidljivo koliko je isprebijan.

Rad napredne omladine sreza Korenice od 1935. do 6. aprila 1941. godine imao je veliki revolucionarni značaj za dizanje ustanka u srezu Korenica. Međutim, mnogi od njih nisu dočekali da budu učesnici narodnog ustanka i revolucije jer su umrli prije rata ili su poklani od ustaša. Tuberkuloza je pokosila studenta veterine Manu Mirića, rodom iz Trnavca, studenta prava Voju Priču, rodom iz Krbavice, seljake Jovu Priču iz Krbavice i Nikolu Vujičića Cilju iz Vrela, jednoga od najnačitanijih seljaka u općini Korenica.

Mane Mirić sam se probijao kroz život. Kad je završio studije, nesebično je stečeno znanje prenosio na sugrađane u Trnavcu. Bio im je veterinar, ekonom, savjetnik i učitelj. Njegovom smrću selo Trnavac izgubilo je jednog od najboljih sinova, a komunisti najboljeg aktivistu. U prvim danima okupacije ustaški zlikovci su uhapsili geodetu Voju Drakulića (Jukića) iz Gradine, studenta filozofije Branka Bubala iz Ličkog Petrovog Sela, Ninu Ljuticu, studenta ekonomije iz Kalebovca, svršenog maturanta Bogdu (Milanova) Funduka iz Korenice, te seljake Nikolu Budisavljevića Reljicu iz Pečana i Nikolu Priču Ljoljicu iz Kalebovca i sve ih otjerali u Gospić i tamo negdje zvjerski ubili. U aprilskom ratu Nijemci su zarobili diplomirane pravnike Proku Dmitrašinovića i Radu Hrnjaka, članove KPH i rezervne oficire te ih odveli u logor u Njemačku. Rade je bio sekretar partijske organizacije u logoru i kada je saznao da je otkriven njegov rad, izvršio je samoubistvo. Proko je ubijen u logoru jer je tamo aktivno politički djelovao za NOP.

Poslije okupacije mnogi napredni omladinci, naročito članovi Partije i SKOJ-a, postali su organizatori ustanka, a kasnije istaknuti rukovodioci partijskih i antifašističkih organizacija, organa nove narodne vlasti i partizanskih jedinica ne samo na području Korenice već i u drugim krajevima gdje ih je zatekao rat. U ustanku Mile Lukić postao je sekretar partijske organizacije u Trnavcu, njeni članovi Jovo Lukić, Mišika Lukić, Milanko Grahovac i Vajo Lukić, a član organizacije SKOJ-a Trnavac Lukić Vujadin Vujo. Komandiri

sela bili su: Ilija Rapajić, student agronomije za Vujinove Glave, Dmitar Zaklan za Šalamunić, Ilija Hinić za Debelo Brdo, Milan Kvočka za Šeganovac, Rade Koruga za Ponor, Mićo Drakulić Vagančanin za Vrelo i Dušan Ćujić za Cujić Krčevinu. Daćo Čupurdija, trgovački pomoćnik, bio je komesar sela Donji Frkašić i sekretar SKOJ-a u selu. Kada je u jesen 1941. godine osnovan Kotarski komitet SKOJ-a, njegov sekretar postao je student Ljubo Hrnjak, a članovi: Naranča Končar, Milan Delić, Stevo Hinić, Bude Grahovac, Jovo Hinić, studenti Kata Bubalo i Ilija Rapajić. Kata i Naranča su kasnije postale politički komesari dviju ženskih ličkih omladinskih četa. Kata je poginula kao bombaš u jurišu na neprijatelja na Širokoj Kuli, a Naranča je teško ranjena u borbama na Dvoru novembra 1942. Ovo je samo jedan mali dio rukovodilaca ustanka iz 1941. godine koje je dala predratna napredna omladina kotara Korenica.

Ing. Nikica Rapajić u početku ustanka postao je komesar sela Kompolja, a početkom 1942. tajnik Okružnog NOO-a Krbava, pa tajnik i predsjednik Kotarskog NOO-a Korenica, zatim 1943. godine član ZAVNOH-a i predsjednik poljoprivrednog odjela ZAVNOH-a. I Petar Končar vršio je nekoliko odgovornih partijskih dužnosti, a 1942. i 1943. godine vidimo ga kao predsjednika Kotarskog NOO-a Korenica. Umro je od tifusa u proljeće 1943. godine. Stevan M. Rapajić, apsolvent prava, vršio je 1943. dužnost isljednika Vojnog suda, a januara 1944. postao je drugi tajnik Okružnog suda za Liku da bi u jesen 1944. godine bio izabran za sudiju Okružnog suda za Liku i za predsjednika krivičnog vijeća. On, zajedno s diplomiranim pravnikom Gojkom Polovinom, prvim tajnikom ovog suda, radi na organizaciji narodnog sudstva na oslobođenoj teritoriji Like. Predsjednik Kotarskog suda kotara Korenica bila je i Neđa Drakulić (Mamina). Branko Ognjenović bio je sekretar Komiteta KPH kotara Korenica, kotara Gračac a kasnije sekretar i Okružnog komiteta KPH za Liku.

Petar Zigić Pecan iz Donjeg Frkašića nalazio se na dužnosti komandira čete. U toku NOB-a poginuo je u šeganovačkom boriku blizu Korenice. Slavka Glumca vidimo kao političkog komesara bataljona, Milana Glumca kao komandanta bataljona Kninskog sektora i 19. dalmatinske divizije. Student prava Velimir Hrnjak bio je na dužnosti člana Štaba 19. dalmatinske divizije. Ilija Orlić Brato, apsolvent pravnih nauka, maja 1942. godine postao je prvi komandant mjesta Korenica. Kasnije je cijelo vrijeme rata bio član Štaba 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Student Neđa Zakula iz Jasikovaca, odmah u početku ustanka u Lici i u kotaru Korenica blisko sarađuje s Markom Oreškovićem. Nikica Pejnović bio je politički komesar bataljona i brigade, a kasnije postao i politički komesar slavne 6. ličke proleterske divizije. Dane Ćućij vršio je dužnost političkog komesara čete, bataljona i brigade. Na visokim partijskim i vojnim dužnostima u partizanskim jedinicama Like nalazili su se Jovo Bogdanović i Geco Končar.

U Srbiji, čim je pokrenut ustanak, student tehnike Sveto Pribić priključio se ustanicima, postao rukovodilac u partizanskim jedinicama a kasnije poginuo negdje u Srbiji. Učitelj Danilo (Mane) Bubalo iz Ličkog Petrovog Sela ilegalno je radio u Beogradu gdje je bio uhapšen od Nijemaca i ubijen. Za vrijeme okupacije u Zaječaru su kao komunisti djelovali Srboslav Bešir Srbo, student ekonomije, iz sela Oravca i istaknuti aktivista »Seljačkog kola« u Zagrebu, Lici, Kordunu i Beogradu, te Miloš (Evice) Božanić Mišo, ljekarski pomoćnik i sanitetski narednik bivše Jugoslavenske vojske, iz sela Kompolja.

Bili su veoma aktivni i neustrašivi ilegalni partijski radnici unatoč nezapamćenog terora koji su vršili nedićevci i četnici a naročito specijalna policija i njemački GESTAPO. Prilikom jedne provale u partijskoj organizaciji u Zaječaru u ljeto 1943. godine uhapšen je pored ostalih i Miloš Božanić. Njega je specijalna policija u zatvoru tako pretukla da je umro 1944. godine. Srboslava Bešira Srbu ubili su nedićevci 7. marta 1944. u selu Lenovcu. S njima je sarađivao i Dušan Hrnjak, veterinar, rodom iz Prijeboja. Njega je u jesen 1943. godine uhapsio GESTAPO, odveo u koncentracioni logor u Zaječaru a zatim na prisilni rad u Njemačku. Danilo Priča iz Krbavice završio je geodetsku srednju školu u Beogradu i čim se zaposlio u Srbiji kao geodeta, radio je u Udruženju geodeta, širio je napredne ideje i uzimao aktivnog učešća u svim važnijim akcijama Udruženja, kao potpredsjednik Glavne uprave udruženja. Aktivnim radom u Udruženju Danilo je doprinio ideološkom diferenciranju geodeta i njihovom privlačenju i pridobijanju za politiku Partije. Neposredno poslije okupacije stupa u akciju i radi na okupljanju naroda u borbene redove, vrši propagandu, organizuje vojne desetine za odlazak u odrede, a već 14. jula 1942. i sam odlazi u selo Kravlje te s učiteljem Ljubom Stojanovićem formira partizanski odred. Kasnije je formirao odred u Sokobanji, potom odlazio u Ozrenski pa u Svrljiški i Niški odred. Poginuo je u borbi s četnicima jula 1942. godine. U organizovanju ustanka u Srbiji sudjelovali su još: Mićan Drakulić, Nikola Drakulić Cvaj i Bogdan Vujičić, svi rodom iz Vrela, Stevo Krga iz Kapele, te ing. Jovo Đerić, Pero Pražić i student Bogdan Marković. Dr Velimir Korać Veljko, rodom iz Korenice, učestvovao je u ustanku 13. jula 1941. godine u Crnoj Gori.

Ova predratna generacija omladine kotara Korenica u ratu i poslije oslobođenja, dala je zemlji visoke rukovodioce u JNA i narodnoj vlasti. Tako je jedan od njih bio pomoćnik ministra vlade NRH, dva pomoćnika ministra i dva ministra Savezne vlade, te desetak savjetnika u najvišim organima Savezne Uprave bezbjednosti. Trojica su doktori nauka i dva profesori univerziteta, osam od njih su sada generali JNA, među njima su dvojica narodni heroji, a ima ih još desetine viših oficira koji su u JNA vršili i vrše delikatne i odgovorne dužnosti. Preko 90 °/o gore navedenih su nosioci »Partizanske spomenice 1941.«

Neda Žakula

Organizacija antifašističkog fronta žena u kotaru Korenica od 1941. do 1945.

Između dva rata u Lici se, pa i u kotaru Korenica, teško živjelo. Zemlja škrta i obrađivana na primitivan način nije mogla da ishrani one koji su je obilato natapali znojem. Natalitet dosta velik s tim i potrebe, a do novaca se dolazilo teškom mukom. Ličani su bili prisiljeni da idu, kako se to kaže, trbuhom za kruhom tražeći ga ne samo u granicama svoje zemlje već i dalje, ostavljajući

svoju mladost skoro po svim zemljama svijeta. U takvim uvjetima najteže je bilo ženama. Godinama su ostajale sa sitnom djecom bez muške glave u kući. Morale su raditi najteže težačke poslove, pored podizanja djece i svakodnevnih obaveza vezanih za kuću. Malo je bilo sna i odmora. Rano su ustajale, a kasno lijegale. Noći i noći su provodile s preslicom u ruci, za tarom ili s pletivom te tako dočekivale i prve pijetle.

Ove po prirodi bistre i radne žene dobrim dijelom su bile nepismene. Po nepisanim zakonima nasljeđa iz prošlosti škola je bila za muškarce, a žensko dijete je odmalena moralo da uči seljačke poslove i u kući da bude velika pomoć i odmjena previše zaposlenoj majci. Živeći u specifičnim uvjetima, formirao se tip žene ličkog krša-postojane, poštene i žilave.

U godinama uoči rata Komunistička partija Jugoslavije radila je na podizanju svijesti širokih narodnih masa i žena kao dijela tih masa. Komunisti u kotaru Korenica, po direktivi Partije, u selima osnivaju legalne kulturno-prosvjetne organizacije »Seljačkog kola«, a u okviru njih i sekcije žena. To su bile prve organizacije žena seljanki. Imale su veliki značaj jer su polagano prosvjećivale žene, otvarale im oči i malo-pomalo uvodile ih u politički život. Sekcije žena bile su osnovane: u Končarevom Kraju, Trnavcu, Debelom Brdu, Buniću, Šalamuniću, Bjelopolju, Ličkom Petrovom Selu i još u nekoliko sela ovoga kotara. Pored kulturno-prosvjetnog rada i političkog djelovanja u Končarevom Kraju i Trnavcu organizirane su tokom 1940. akcije prikupljanja pomoći za španske borce u logorima Francuske.

Pojedine omladinke i žene iz kotara Korenica još prije rata počele su polagano da kidaju lance nasljeđa iz prošlosti i zahvaljujući Komunističkoj partiji uključivale se u napredni radnički pokret. To su bile: Naranča Končar, Dušanka Končar, Draga Bogdanović, Dara Čudić, Zora Šobot, Ljubica Stanić, Bogdanka Delić, Mika Ognjenović Jediničina i druge.

Došla je 1941. Počela su stradanja i progoni. Ove žilave žene ličkog krša izdržale su strahotu raseljenih sela i opustošenih domova. Preživjele su teške rastanke sa svojim najmilijim koji su vezani po prašnjavim ličkim cestama odvođeni u logore smrti. Slušale su paklene pucnje u do tada mirna praskozorja i u sebi ugušivale jauke nad jamama smrti. Sakrivale su svoju djecu ispred ustaških zvijeri. Savjetovale su muževe i sinove da bježe. Vodile su brigu o svojima, o znanim i neznanim drugovima koji su se skrivali po šumama i skrovitim mjestima, nosile im hranu i vodu. Mika Ognjenović Jediničina iz Bjelopolja[1] danima je prije ustanka krila Mićuna Šakića, a Jeka Čudić sa Čudina Klanca[2] skrivala je Srđana Brujića. Žene sa Šijanova Klanca prihvatile su Iliju Orlića Brata. Često puta žene su se prihvatale i opasnih zadataka.

1 Mika Ognjenović Jediničina rođena je 1895. u Bjelopolju. Iako seljanka, prije rata bila je vezana za radnički pokret. U toku rata bila je član seoskog, općinskog i kotarskog odbora AFZ-a i član mjesnog i kotarskog NOO-a. Nosilac je Spomenice 1941. Umrla je 1976.

2 Jeka Cudić rođena je u Crnoj Vlasti. 2ena je poznatog demokrate i opozicionera Nike Cudića i majka Dare Čudić. U doba priprema za ustanak i u ustanku dočekivala u svojoj kući drugove: Radu Končara, Marka Orešковića, Dragicu Končar, Stipu Ugarkovića, Srđana Brujića i mnoge druge. Danima je hranila desetinu drugova iz odreda »Kik«. Umrla je u Đakovu prije nekoliko godina.

Bogdanka Delić iz Bjelopolja[3] išla je po zadatku 1941. godine u Izačić i Zavalje, a Pera Pejnović iz Tuka,[4] također u Zavalje i Zegar.

Devetnaestog srpnja 1941. našla sam se u Krbavici zajedno s Markom Oreškovićem. On je toga dana održao sastanak sa seljacima iz Krbavice i između ostalog rekao da nikome ne dozvole izlazak iz sela i odlazak u ustaška uporišta Bunić i Korenicu izuzev po zadatku. Sutradan je u Korenicu poslao Boju Zaklan da izvidi situaciju i obavezno navrati u dućan koreničkog trgovca Đure Kolaka te posluša što on priča.[5] Slijedeća dva dana u Trnovcu, kamo me put odveo, upoznala sam više žena i majki koje su prihvatile i izvršavale riječi Marka Oreškovića. Spomenuću samo dvije od njih. Milka Lukić Kostina ostavila je kuću i unučad te 24. srpnja otpratila Stipu Ugarkovića Palentu preko Čanka do Kuzmanovače da manje bude sumnjiv. Starica Latinka Lukić od početka priprema za ustanak u svojoj je kući dočekivala mnoge drugove, hranila ih i pred njih iznosila sve najbolje što je imala.

Iz Trnavca me Marko poslao na Čudin Klanac kod Nikole Čudića i njegove žene Jeke da ga tamo sačekam i u međuvremenu nabavim seljačku suknju i bluzu koje su mi bile potrebne zbog predstojećih zadataka. Na Čudinom Klancu živjela je i moja sestra Latinka Končar, krojačica.[6] Javila sam se drugu Niki Čudiću i Jeki, ali sam ostala kod sestre da mi sašije spomenutu odjeću. S mojom sestrom živjela je njena svekrva Sofija. U to vrijeme preko puta Latinkine kuće stanovao je lugar Dundović, poznati ustaški doušnik. Stalno je špijunirao, pratio i čak ispitivao prolaznike kamo idu i otkuda dolaze. Tamo su se stalno vrzmale i ustaše. U kuću moje sestre 22. srpnja došao je Rade Zigić, presvukao se iz seljačkog u građansko odijelo i preko Klančića otišao put Babina Potoka. Čim je ušao u kuću, stara je Sofija otišla preko puta kod Dundovića i zagovarala ga sve dok nije primijetila da je Zigić otišao. Isti dan je zajedno sa mnom otišla kod Žute Lokve na Brezovac. Ja sam pošla po eksploziv koji mi je Zigić tamo ostavio. Ona, naravno, nije znala zašto idem, ali mi se ponudila da idemo zajedno. Rekla je: »Manje ćeš biti sumnjiva kada idemo skupa i nosimo vile i grablje, jer vrijeme je kosidbe.«

Tada sam dobro upoznala Jeku Čudić. S njom sam u toku rata imala dosta susreta. Ova žena me fascinirala prilikom prvog susreta, jer nisam do tada znala da u našim selima ima i takvih. Bila je vrlo hrabra, odvažna i neobično pametna. Rezonirala je i govorila kao marksista, uvijek spremna na svaku žrtvu već u danima priprema za ustanak. Dočekivala je, skrivala i hranila mnoge drugove. Njeni su ukućani stalno bili na oprezu i stražarskim mjestima kada je god to bilo potrebno, a dešavalo se vrlo često. Kako je njena kuća bila neka vrst baze, u njoj, ili u blizini, održavani su važni sastanci. Bila je i obavještajac. Donosila je često vijesti Srđanu o kretanju neprijatelja i njego-

3 Delić Bogdanka rođena je 1923. u Bjelopolju. Prije rata bila je aktivna u radničkom pokretu. Od početka ustanka radila je u odborima AFZ-a. Nosilac je Spomenice 1941.

4 Pera Pejnović rođena je 1920. u Jasikovcu. Od početka ustanka radila je u odborima AF2-a. Nosilac je Spomenice 1941.

5 Đuro Kolak, trgovac u Korenici, poznati je ustaški zlikovac. Ako bi neko od Srba ušao u njegov dućan, vikao je, prijetio i upotrebljavao najgore izraze.

6 Latinka Končar, seljanka, rođena je u Jasikovcu 1921. Imala je dvoje male djece. I pored toga od prvog **dana aktivno Je radila za NOP, naročito po obavještajnoj službi. Bila Je član** partijskog komiteta u općini Vrhovine. Umrla je 1962. u Beogradu.

vim namjerama. Katkad mu je te vijesti slala preko Nikole Končara.[7] Kako naš narod kaže, bila je pravi »zmaj od žene«.

Od prvog dana dolaska u sela kotara Korenica Marko Orešković se obraćao i ženama. Njima je govorio na svim sastancima i zborovima. Razgovarao je s njima i pojedinačno uz vatru na ognjištu, u šljiviku ili na gumnu. U nevezanim razgovorima interesirao se za njihove brige i poteškoće. Pričao im je o borbi žena komunista, o ženama u Španiji, njihovom junaštvu i pozivao ih da i one pomognu borbu svojih muževa, sinova i braće. Aktivistima je govorio da od žena moraju stvoriti armiju iz koje će naša vojska crpsti svoju snagu, da žene ne smiju potcjenjivati već ih pokrenuti i potpuno angažirati u pružanju pomoći našim borcima. Mnoge žene iz Krbavice, Trnavca, Bunića, Debelog Brda, Pećana, Babina Potoka i ostalih sela širom Like dobrim su dijelom pokrenute njegovim jednostavnim ljudskim riječima. Te iskrene riječi nalazile su odziva u dušama običnih i napaćenih žena, kojima se niko do tada nije obratio na način kao Marko Orešković.

Žene su se polagano uključivale u rad i prihvatale zadatke. Ispraćale su s blagoslovom svoje borce, hrabrile ih i s nestrpljenjem očekivale njihov povratak iz borbe. Dočekivale su ih s pripremljenom hranom i svježom vodom.

Sjećam se jedne akcije odreda »Kik«. Bio je 6. rujan 1941. Dok je vršio pripreme za akciju, odred se nalazio na Šijanovom Klancu. Sofija Šorak[8] je nekoliko dana hranila dvije desetine boraca. Kuhala je i spremala uz šalu i veselje. Sofija je hrabro izdržala prvo vatreno krštenje svog sina te Slavi Blažević, Dragici Končar i Neđi Zakuli govorila: »Nemojte da brinete, vratiće se oni svi živi i zdravi, vidjetćete.« Ova starica je već tada sto na sto vjerovala u našu pobjedu. U toj akciji Slava je imala i svog prvog pacijent, jednog teškog ranjenika. Previla ga je kod stanova na Brezovcu. Mislim da je to bio Božo Mirić.

U našim prvim akcijama bilo je ranjenih i mrtvih, a nije bilo sanitetskog materijala. Zbog toga me Marko Orešković još u kolovozu poslao kod koreničkog apotekara Srećka Depedera da uspostavim vezu s njim i organiziram da nam šalje lijekove, zavoje i drugi sanitetski materijal koji ima.[9] Ovaj materijal dostavljao je preko Boje Zakule iz sela Jasikovca.[10]

U Korenici je u rujnu provedena akcija prikupljanja novca za kupovinu oružja u Dalmaciji. Za ovu je akciju Marko Orešković zadužio Branka Ognjenovića i mene. Akcija nije u potpunosti uspjela, obzirom na sumu prikupljenog novca, ali je bilo veoma važno da su njom obuhvaćeni mnogi Koreničani i da nas niko nije prijavio Talijanima. U to vrijeme pored apotekara Depede-

7 Nikola Končar iz Končareva Kraja, brat Rade Končara, aktivno je radio na pripremama ustanka. Izbjegao je iseljenje u Bosnu i ostao na Cudinu Klancu. Učesnik je NOB-a od 1941. Poginuo nesretnim slučajem u lovu.

8 Sofija Sorak, seljanka sa Šijanova Klanca, bila je hrabra i odvažna žena. Od prvog dana ustanka radila je za NOP. Njezina kuća uvijek je bila utočište i stanica za odmor umornim i gladnim borcima. Sin Vlado bio je borac 6. divizije, a ona s kćerkom aktivista na terenu. Umrla je u Beogradu 1964.

9 Srećko Depeder, apotekar iz Korenice, porijeklom je Istranin. Davao je obavještenja i slao nam lijekove od druge polovine kolovoza do konca 1941. godine. Bio je poznat aktivista.

10 Boja Zakula, seljanka, rođena je u Jasikovcu 1924. godine. Održavala je vezu sa Srećkom Depederom i iznosila lijekove i sanitetski materijal iz Korenice, sama ili uz pomoć Berislava Katunara, bivšeg učitelja iz Krbavice. Clan je SKOJ-a od jeseni 1941. Bila je u glumačkoj grupi »August Cesarec« od 1942. do 1943. Povučena je na teren kotara Korenica i bila član Općinskog komiteta SKOJ-a. Nosilac je Spomenice 1941. 2ivi u Beogradu kao penzioner.

ra održavala sam u Korenici veze s Ljeposavom Stakić[11] i Micom Ninković iz Kalebovaca te preko njih dobivala razna obavještenja.

Okružni komitet KPH za Liku održao je 11. rujna 1941. godine u Lapcu sastanak, na kome su, pored ostalog, doneseni zaključci da se pojača rad s omladinom i ženama i da se odmah po selima formiraju odbori Narodnog fronta i Narodne pomoći, u kojima bi masovno bila zastupljena omladina i žene. Poslije ovoga sastanka partijske organizacije pokreću aktivni rad sa ženama i u kotaru Korenica. U organiziranju i boljem angažiranju žena dosta je pomogla i Rezolucija žena iz Drvara. Na inicijativu Marka Oreškovića 21. kolovoza 1941. godine u Drvaru je održana Konferencija žena Srpkinja, Hrvatica. Slovenki[12] i Muslimanski na kojoj su bile i žene iz općine Plitvice s Narančom Končar.[13] Na Konferenciji žene su donijele poznatu Rezoluciju koja je bila i ostala najljepši i najhumaniji dokument napisan u našoj narodnooslobodilačkoj borbi. Rezolucija je brzo stigla u sela kotara Korenica. Čitana je i tumačena na svim sastancima, zborovima i konferencijama, a i pojedinačno, zatim u partizanskim jedinicama, tako da nije bilo borca koji nije bio upoznat s humanim sadržajem ovog dokumenta, niti je bilo sela u kome nije pročitana.

U to vrijeme iz Bosne, odnosno Lapca, na teren kotara Korenica dolazi Jela Bićanić.[14] Ona i ja, pored toga što smo služile kao veza između OK KPH za Liku i CK KPH u Zagrebu, dobile smo zadatak da radimo i na organiziranju žena u kotarevima Udbina i Korenica. Prvi sastanci u vezi zaključaka OK KPH za Liku, na kojima su masovno prisustvovale i žene, održani su pred kraj druge polovine rujna u Bjelopolju, Tuku, Ponoru, Jasikovcu, Gradini i Oravcu. Sastanke sam održala uz pomoć Branka Ognjenovića, Peje Belića, Rade Koruge i Boška Zigića. U svim selima izabrani su odbori u koje su u većem broju ušle žene i omladinke. U Bjelopolju je za predsjednicu odbora izabrana Ljubica Stanić.[15] Ona je i govorila na sastanku u Bjeloplju i Ponoru. Izabrani odbori dobili su zadatke: da organiziraju po selima akcije sakupljanja odjeće, obuće, vune, plahta, peškira i hrane i da sve sakupljene stvari pohrane na neko sigurno mjesto, da bi se kao rezerva jednoga dana upotrijebile na najpravilniji način; da se pobrinu za doček i smještaj boraca kada dođu u selo bilo na odmor ili zasjedu, organiziraju im ishranu, pranje i krpanje, obezbijede njegu bolesnih i ranjenih; da prate kretanje svih sumnjivih i nepoznatih lica i odmah o njima izvještavaju komandire sela te aktivno rade na sprovođenju

11 L.'eposava Stakić, krojačica iz Korenice, bila je aktivista NOP-a. Davala je razna obavještenja i pomagala NOP. Godine 1941. krila je u svojoj kući Nedeljka Zakulu Bracu.

12 Slovenaca, koje su Nijemci iselili iz Slovenije, bilo je dosta u Bosni oko Drvara i Petrovca a nešto i u Lici.

13 Naranča Končar, seljanka, rođena je 1921. u Končarevom Kraju. Još prije rata bila je aktivista i član KP. Učesnik je NOB-a od 1941, član OK SKOJ-a za Liku, politički komesar 1. ženske čete i šifrant u GSH. Nosilac Je Spomenice 1941. Clan je Savjeta republika 1 aktivni društveno-političkl radnik u Zagrebu.

14 Jela Bićanić je rodom iz Banje Luke a kao učiteljica službovala je u Bosanskom Grahovu. Bila Je 1941. veza između Bosne i Like, zatim između OK KPH za Liku i CK KPH u Zagrebu. Bila je član IO AF2-a za Liku, jedan od urednika »Zene u borbi« 1 tajnica GO AFZ-a za Hrvatsku. Radila je na organiziranju AFZ-a u kotarevima Korenica i Udbina. Nosilac je Spomenice 1941. Profesor je u penziji. Zivi u Zagrebu.

15 Ljuba Stanić, seljanka, rođena Je 1919. u Bjelopolju. Aktivista je od prije rata. Godine 1939. govorila je na Krbavi prilikom proslave Dana žetve pred nekoliko stotina ljudi. Učesnik je NOB-a od 1941. Prva je predsjednica odbora u selu, predsjednica Mjesnog odbora AFZ-a, prva predsjednica Kotarskog cdbora AFZ-a i {lan Okružnog odbora AFZ-a. Nosilac Je Spomenice 1941. Sada živi u Kolutu.

•ekonomske blokade neprijateljskih uporišta angažiranjem svih komunista i skojevaca, naročito žena.

Komandiri sela su zajedno s omladinom i ženama postavljali straže na izlazima iz sela i presretali one kojima nisu pomagala objašnjenja da okupator od nas ne smije dobiti baš ništa. Blokada je naročito uspješno sprovedena na sektoru Bjelopolje-Prijespa a organizirali su je Ljubica Stanić i Stevo Delić Stojančićev. Slično je bilo u Jasikovcu i Tuku. Božo Zakula i omladina ovih sela dosljedno su izvršavali svoje zadatke.

Poslije spomenutih sastanaka žene su organizirale prve sabirne akcije po selima. Često puta su djevojke otvarale kovčege i davale svu svoju djevojačku spremu na raspolaganje odborima. U Jasikovcu su ovo učinile drugarice Pera Zakula-Cvjetičanin i Boja Zakula-Njegomir. Takvih je bilo mnogo u kotaru Korenica.

Sredinom rujna u Krbavici sam srela Jelu Bićanić. S njom i Markom Oreškovićem ostala sam nekoliko dana u školi ovog sela kod Zage Avdalović--Drakulić.[16] Marko nam je govorio kako treba raditi sa ženama seljankama na koji način im prilaziti i sticati njihovo povjerenje. Koncem rujna Marko Orešković držao je veliki zbor u Krbavici na kome su masovno bile zastupljene žene. Na zboru je govorio ženama o njihovim dužnostima i zadacima u onoj teškoj situaciji i pozvao ih da slijede žene učesnice drvarske konferencije. Na zboru su govorile i Zaga Avdalović i Jela Bićanić. Za predsjednicu odbora izabrana je Zaga Avdalović. Na zboru je izabran i seoski NOO čiji je predsjednik bio Milkan Mirić a članovi Mara Lukić,[17] Todić Pribić, Mileva Priča, Petar Sijevalo i Mićo Priča. Poslije ovoga zbora Jela Bićanić ie otišla u Zagreb, a ja sam s Markom Oreškovićem pošla u Debelo Brdo, Bunić, Pećane, Jošan, Mekinjar i Srednju Goru.

U kući Zore Šobot[18] u Buniću održan je sastanak na kojem se okupilo oko FO ljudi, žena i omladine. Govorio je Marko i posebno se obratio ženama i omladini. Te večeri izabran je odbor u koji su ušli, pored uglednih domaćina, žene i omladina. Za predsjednika odbora izabrana je Zora Šobot.

U Debelom Brdu sreli smo Milicu Pejnović[19]-Počuču. Marko je nas dvije zadužio da zajedno sa Stevom Hinićem Majsanovim i ostalim skojevcima

16 Zaga Avdalović-Drakulić rođena je u Mostaru, a bila je učiteljica u Krbavici. Od prvih dana ustanka aktivni je učesnik NOB-a. Bila je član Kotarskog odbora AFZ-a i član Općinskog, Kotarskog i Okružnog odbora Narodne pomoći. Rukovodila je analfabetskim tečajevima. Nosilac je Spomenice 1941. Zivi u Zagrebu kao penzioner.

17 Mara Lukić, seljanka, rođena je 1918. Učesnik je NOB-a od 1941. Bila je član Mjesnog NOO u Krbavici, član Općinskog odbora AFZ-a u Buniću, predsjednica Kotarskog odbora AFZ za Korenicu, član Općinskog komiteta KPH za Bunić, član Okružnog odbora AFZ-a, dopisnik lista »Zena u borbi« i delegat na novinarskoj konferenciji u Glini. Nosilac je Spomenice 1941.

18 Zora Sobot, seljanka, rođena je 1918. u Buniću. Od 1941. radila je u odborima Narodne pomoći i na organiziranju žena i omladine. Bila je predsjednica Mjesnog odbora Narodne pomoći u Buniću, predsjednica Općinskog odbora AFZ-a u Buniću, član Kotarskog odbora AFZ-a, član Okružnog odbora AFZ-a i član kotarskog NOO-a. Nosilac je Spomenice 1941. Zivi u Zagrebu kao penzioner.

19 Milica Pejnović-Počuća rođena je u Smiljanu 1925. Predratni je član SKOJ-a. U toku pripremanja ustanka održavala je vezu između OK KPH za Liku i komunista u hrvatskim selima zapadne Like. U ova sela donijela je proglas CK KPH za ustanak. U Lapcu i kotaru Gospić radila je na organiziranju žena i omladine. Jedno vrijeme bila je i bolničarka u bolnici u Krbavici. Godine 1942. odlazi u Moslavinu gdje radi kao skojevski i partijski rukovodilac. Nosilac je Spomenice 1941. Radi u Zagrebu kao sindikalni funkcioner. Poznat je društveni radnik u Lici i Zagrebu.

organiziramo masovni sastanak sela. Na gumnu jednog od Hinića okupilo se preko 150 stanovnika sela i to je bio pravi zbor. Na ovome su zboru pored Marka Oreškovića bili Perica Dozet, Ljubomir Hrnjak, Velimir Hrnjak, Stevo Hinić Majsanov, Jovo Hinić, Ilija Hinić i Branko Ognjenović. Ovaj sastanak otvorila je omladinka Ljuba Hinić (poginula u NOV) a govorile smo Milica Pejnović i ja. Izabran je odbor i dati mu zadaci. U odbor su uz nekoliko uglednih drugova izabrane žene i omladinke i to: Ljuba Hinić, omladinka, Mara Vlaisavljević, Boja Gašpar, Evica Hinić, Milka Hinić, Koka Šijan i druge.

Ovaj odbor je poslije popunjen s nekoliko žena i funkcionirao je kao odbor AFŽ-a.

Prema anketi koju je Glavni odbor AFŽ-a za Hrvatsku proveo 1946. godine o radu AFŽ-a u toku rata, spomenuti odbor u Debelom Brdu stvoren je koncem rujna 1941. godine Najaktivnije odbornice bile su: Evica Hinić, Mara Vlaisavljević, Koka Šijan i Boja Gašpar. U prvoj akciji za sakupljanje materijala, od ukupno 217 žena, dalo je pomoć 197 žena i to: 232 kg vune, 80 košulja, 150 gaća, 123 peškira, 11 biljaca, 159 plahti, 119 pari čarapa, 50 pari cokalja, 39 pari rukavica, 13 maja, 10 džempera, 16 šalova i 15 muških kaputa. Na ovom poslu najviše su se istakle Evica Hinić i Mika Pupavac. Boja Gašpar bila je prva žena izabrana u NOO ovog sela u ožujku 1942. Kasnije je u NOO izabrana i Marica Pupavac te bila jedan od najboljih odbornika. Žene Debelog Brda su u toku rata 237 puta masovno otišle u posjetu vojsci. Tokom 1943. godine redovno su dva puta nedjeljno sakupljale i nosile mlijeko u partizansku bolnicu u Krbavici. Pored raznih vidova pomoći vojsci žene su se uvijek brinule da se svi borci prilikom nailaska ili odmaranja u selu smjeste da im se opore i okrpi veš. Iz Debelog Brda 33 drugarice bile su borci u partizanskim jedinicama, 3 u službi za vezu i 4 u sanitarnoj službi, dok ih je 8 poginulo u jedinicama NOVJ.

Poslije zbora u Debelom Brdu masovni sastanak održan je i u Pećanima između 6. i 7. listopada i to u kući Perice Dozeta. Na njemu je bilo okupljeno oko 60 Pećanaca i Pećanki. Govorili su Marko Orešković, Milica Počuča i ja. Toga dana održan je i sastanak s omladinom i koliko se sjećam formirana je skojevska grupa. U odboru u Pećanima izabrane su većinom žene i omladinke. Za predsjednicu je izabrana drugarica Evica Kreg, za članove Ana Dozet, Anđa Svilar, Dara Svilar, Stana Budisavljević, Savka Tonković i Anđa Dozet. Ovaj odbor je u prosincu počeo funkcionirati kao odbor AFŽ-a.

Za rad nas aktivista na terenu, koje smo radile sa ženama i omladinom, bila je zadužena Kata Pejnović, član OK KPH za Liku. Ona je radila i organizirala žene u kotaru Gospić, ali je povremeno obilazila teren Like da vidi kako se radi i da pomogne u radu. Okružni komitet KPH za Liku je u Srednjoj Gori održao sastanak 11. listopada 1941. godine. Poslije toga sastanka Marko Orešković je otišao u Bosnu i 20. listopada poginuo na Očijevu. Kata Pejnović i ja smo obilazile sela u kotaru Udbina i tek poslije toga došle nekoliko dana na teren kotara Korenica. Tokom listopada održani su sastanci u Šalamuniću, Ljubovu, Vedašiću, Klašnici, Frkašiću i ostalim selima kotara. Ove sastanke je održavala Jela Bićanić.

U to je vrijeme dosta žena, omladine i ljudi bilo uključeno u rad u odborima Narodne pomoći, odborima žena i NOO-ima, ali ipak nije sve išlo glatko. Dosta je bilo onih kojima nešto nije bilo jasno i koji su bili za nekakvo čekanje, a u suštini su svojim stavovima i pričama negativno uticali na sre-

dinu u kojoj su živjeli i u kojoj je još uvijek bilo neupućenih. Ti bukači su uglavnom bili nekadanji ugledni domaćini i za ondašnje ličke prilike i kriterije o imovnom stanju — kulaci. Plašili su se, pored ostalog, za svoje kuće i imovinu i zato su bili protiv borbe s okupatorima, a Talijani su već tada bili poznati kao palikuće.[20] Oni su bili i protiv rada žena i omladine. Pričali su da neće dozvoliti da im kapu kroji ženska kiklja i ćosavi mladići. Aktivisti su na terenu s ovakvima imali dosta posla i morali su ih ili ubijediti u suprotno ili raskrinkati njihove nazadne i neprijateljske stavove.

Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske svojom Okružnicom br. 4 od 6. prosinca 1941. godine dao je direktivu partijskim organizacijama da pristupe formiranju organizacija AFŽ-a u cilju povezivanja i aktiviranja širokih slojeva žena u narodnooslobodilačkoj borbi, bez obzira na njihovu vjersku, političku i nacionalnu pripadnost. Nekoliko dana poslije izlaska ove Okružnice, u Krbavici je održan sastanak na kojem je osnovan Inicijativni odbor AFŽ-a za Liku. Za predsjednicu je izabrana Kata Pejnović, za tajnicu Jela Bićanić i za članove: Stojanka Aralica, Smilja Pokrajac, Marija Katić, Dušanka Gostović, Zorka Korić i Neda Zakula. Izabrane drugarice dobile su zadatak da rade po kotarevima gdje su i do tada radile, dok je Jela Bićanić bila zadužena za Korenicu, a ja za kotar Lapac. Sastanku je prisustvovao i Jakov Blažević. Inicijativni odbor imao je zadatak: da odmah pristupi formiranju odbora AFZ-a po selima, da svaku ženu u selu uključi u rad za NOP, da do tada postojeće odbore popuni većim brojem žena i omladinki i da sve zadatke, koje su žene radile u okviru odbora Narodne pomoći, preuzmu organizacije AFZ-a, da posveti više pažnje političkom uzdizanju žena i njihovom opismenjavanju, da osamostali odbore AFZ-a kako bi bili u stanju okupiti sve žene u čvrste redove jedinstvene fronte i da ubrzo otpočne s osnivanjem općinskih i kotarskih odbora AFZ-a koji će objedinjavati rad seoskih, odnosno mjesnih i općinskih odbora.

Poslije sastanka u Krbavici odmah se prešlo na konkretan rad osnivanja organizacije AFZ-a. Na masovnim seoskim sastancima postojeći odbori ili su popunjavani većim brojem žena i omladinki ili su nanovo birani. Ovo je ovisilo od rada ranije izabranog odbora i od sela u kome je funkcionirao. Zene su se same javljale u odbore AFŽ-a i rado prihvatale teže i obimnije zadatke.

U Krbavici je odbor AFZ-a izabran, prema sjećanju Mare Lukić, koncem prosinca 1941. Jela Bićanić je sazvala masovni sastanak sela i objasnila potrebu organiziranja žena, a zatim je izabran odbor u koji su ušle: Anka Calić, Milka Calić, Mileva Priča, Mileva Zaklan, Boja (Ilije) Mirić, Boja (Dane) Mirić, Mara Zaklan, Boja Zaklan, Nedeljka Pribić i Milka Rapaić Puršanova. Organizirane u AFŽ žene Krbavice izvršavale su sve zadatke koje je KP stavljala pred njih. Krbavica je jedno vrijeme bila vojni i politički centar Like pa su se radi toga i žene morale više angažirati. Krbavica je i prije rata imala borbene žene. Anđa Kovačević i njena kćerka Mileva 1938. razbile su auto nekom političaru JRZ koji je došao agitirati po Krbavici. Odmah poslije Krbavice i u Baljkuši je osnovana organizacija AFZ-a. U odbor su, pored ostalih izabrane: Mileva Mirić i Ljubica (Stojana) Mirić. U Vujinovim Glavama u odbor su izabrane: Mika Rapaić, Mara Rapaić i Stanka Rapaić.

20 **Talijani** su u Bjelopolju zapalili kuće Branka Ognjenovića i Dušana Delića Kožunara 1 sela **Vrelo** i Homoljac.

U Trnavcu je odbor AFZ-a izabran u drugoj polovini prosinca 1941. godine. Tada je u Trnavcu počeo da radi kurs za partijske rukovodioce Like. Tamo se nalazila i Kata Pejnović, a i ja sam se na povratku iz Zagreba zadržala u selu da bih osnovala organizaciju AFZ-a. U odbor su ušle: Milka Jagnjić, predsjednica, i članovi: Boja Lukić Bojka, Duka Marinković, Ivka Vlaisavljević-Rukavina, Mileva Lukić, Anica Lukić, Milka Stanković i Ljeposava Mirić. Sastanka u ovom selu sjećam se i po jednom incidentu. Trajao je do kasno **u** noć. Jedna od učesnica došla je na sastanak, a prethodno nije izvršila svoje obavezne poslove domaćice — nije pomuzla krave niti pripremila večeru za muža i djecu. Kada se vratila kući, muž ju je grdio, a ona mu odgovorila da ubuduće to više neće ni raditi jer je postala ravnopravna s njime i da od sada i on to radi. Muž ju je pretukao. Sutradan ga je tužila, a meni je Jakov Blažević u šali dobacio: »Ti pobuni žene i sada dobivaju držalice preko leđa«.

U Pećanima i Debelom Brdu odbori su izabrani koncem prosinca. U stvari u ova dva sela postojeći odbori samo su promijenili ime. U Šalamuniću u odbor AFZ-a. izabrane su: Dragica Sadžak za predsjednicu i za članove

»Sve za front« — žene i omladina u vršidbi i spremanju žita.

Sava Zaklan i Ljubica Božić. Na Ljubovu predsjednica odbora AFŽ-a bila je Jovanka Opsenica[22] a članovi: Milica Opsenica[23], Stanka Opsenica i Mika Opsenica.

U Buniću su u odbor izabrane: Milica Jelovac, Stana Matijević, Draga Mitrašinović, Smilja Paripović, Sava Zaklan, Milica Knežević, a iz Kozjana Mira Knežević i Jelena Hinić. Organizacija AFŽ-a u Čanku formirana je u toku 1942. U odbor su izabrane: Marija Jurković, Marica Ilić, Marija Štampar te omladinke Roža Oštrić i Labuda.

U Bjelopolju je za predsjednicu odbora izabrana Ljubica Stanić, a za članove Smilja Delić-Grković[24], Bogdanka Delić, Milka Ognjenović, Mileva Borjan i još nekoliko drugarica. Prema već spomenutoj anketi Glavnog odbora AFŽ-a za Hrvatsku, u Bjelopolju su u prvoj akciji sakupljanja odjeće i obuće 70 žena, koliko ih je bilo u selu, 60 dalo oko 80 kg vune, 160 pari čarapa, 100 rukavica, 35 maja i šalova. Najbolja odbornica u NOO-u bila je Mika Ognjenović. Sve žene u ovom selu su aktivno učestvovale u pozadinskom radu. Uz ostalo, one su 350 puta otišle u posjetu vojsci, odnijele veće količine hrane i odjeće. Uvijek kada bi vojska zanoćila u selu svaka žena kod koje bi borac zanoćio preko noći bi mu oprala rublje i okrpila ga. Na sastancima žene su uvijek pretresale kako koja otprema i dočekuje borce. Tokom NOB-a iz sela je 25 žena naučilo da čita i piše.

U Tuku predsjednica odbora AFŽ-a bila je Pera Pejnović-Lukić i članovi: Soka Zigić Novačićeva, Boja Zigić Ralinova, Milka Zigić Simina, Milka Zigić Milanova, Koka Zigić Gnjatić i Soka Zigić.

Prvi odbor AFŽ-a u Ponoru izabran je 9. siječnja 1942. Predsjednica je bila Mara Orlić. Osim nje najaktivnije žene u selu bile su: Boja Zigić, Milka Stipić, Soka Priča, Vida Koruga i Dragica Orlić.

U Šeganovcu je za predsjednicu AFŽ-a izabrana Milka Šolaja,[25] a u Mihaljevcu Mara Petričić, dok je za Vrelo i Rijeku Drakulića predsjednica bila Draga Drakulić[26], a odbornice Danica Glumac i Beba Vujičić. Jeka Škorić je bila prva predsjednica odbora AFŽ-a u Frkašiću,[27] Dara Belić-Tonković u Klašnjici, a Soka Ivanišević u Vedašiću. Pored nje u odboru su bile: Boja Ivanišević, Milka Ivanišević i Mileva Ivanišević. U Grabušiću je predsjednica bila Draga Vukobratović, u Uvalici Danica Drakulić i odbornice Milka Zubović i Danica Glumac. U Plitvicama u odbor AFŽ-a su izabrane: Milka

22 Jovanka Opsenica, seljanka, rođena je 1924. u Ljubovu. Od 1941. radila je na organizaciji žena i omladine. Bila je član Općinskog odbora AFZ-a za Bunić, predsjednica Mjesnog odbora AFZ-a u Ljubovu, član KK SKOJ-a za Korenicu i Kotarskog NOO. Nosilac je Spomenice 1941. Zivi u Beogradu kao penzioner.

23 Milica Opsenica, seljanka, rođena je 1921. u Cukovcu. Bila je član Mjesnog NOO-a i Kotarskog odbora AFZ-a. Nosilac je Spomenice 1941. Zivi u Zagrebu.

24 Smilja Delić Grković, seljanka, rođena je 1922. u Bjelopolju. Bila je član Općinskog komiteta KPH za Bjelopolje, član KK KPH Korenica, član Općinskog odbora AFZ-a, tajnica Kotarskog odbora AFZ-a i član Kotarskog NOO Korenica. Nosilac je Spomenice 1941.

25 Milka Solaja, seljanka, rođena je 1904. u Kalebovcu. Bila je član Kotarskog i Okružnog odbora AFZ-a za Liku, zatim član Okružnog NOO-a za Liku. Nosilac Spomenice 1941. Umrla je 1976.

26 Draga Drakulić, seljanka, rođena je 1913. U toku rata bila je član Općinskog, Kotarskog i Okružnog odbora AFZ-a za Liku, zatim član Općinskog komiteta KPH. Nosilac je Spomenice 1941.

27 Jeka Skorić, seljanka, rođena je 1920. u Frkašiću. Bila je član KK KPH za Korenicu, predsjednica Mjesnog odbora AFZ-a i član Kotarskog odbora AFZ-a. Nosilac je Spomenice 1941. Zivi kao penzioner u Beogradu.

Grbić, Soka Mirić, Draga Vukmirović i Pera Bosnić, u Cuić Krčevini-Danica Ćuić, Dušanka Cuić i Danica Končar, a u Jezercu — Draga Hrnjak. Najistaknutije žene u ovom selu bile su: Evica Končar, Milka Končar, Milica Končar i Mijuška Končar. U borbi je iz sela bilo 12 žena, u operativnim jedinicama 4 u sanitetskoj službi 6, a 2 u četi za vezu.

Osnovani odbori AFŽ-a na teritoriju kotara Korenica imali su pred sobom mnoge zadatke i oni su se iz dana u dan povećavali. Žene su išle u posjete borcima na položajima i ranjenicima u bolnicama. Nosile su ranjenike, dočekivale i smještale borce, radile u polju, snabdijevale bolnice hranom i drugo. Odbori AFŽ-a često su sazivali na večernje sastanke sve žene iz sela. Na tim sastancima žene su prale, plele, češljale vunu i tkale zavoje za ranjenike. Ovi sastanci imali su svoj politički i prosvjetni karakter, jer se na njima diskutiralo i govorilo o političkoj situaciji i događajima na frontovima, a redovno su čitane i radio-vijesti. Na sastancima je bilo smijeha i pjesme. Recitirane su rodoljubne, borbene i socijalne pjesme. Žene su i same ispjevale poneku pjesmicu i čitale je na tim sastancima. Prikazivani su i skečevi napisani u tim uvjetima, a glumci su bili omladinci, ponekad i žene. Nepismene su učile pisati i sricati slova. Čitani su i odlomci iz pojedinih knjiga, kao npr. iz romana »Mati« od Gorkog, ili članci iz pojedinih listova. Govoreno je i o ravnopravnosti muškaraca i žena koju su stekle u samoj borbi, a koja će konačnim oslobođenjem zemlje dobiti svoj potpuni sadržaj.

U Krbavici je u prosincu 1941, na inicijativu Štaba Grupe NOP odreda za Liku, osnovana bolnica s 45 kreveta, a u slijedećem mjesecu i bolnica u Trnavcu s 20 kreveta. Njih su oformile Slava Blažević i dr Slava Očko, uz punu podršku i pomoć svih organizacija pa i AFŽ-a. Žene i omladinke su obezbijedile sve što je bilo potrebno da bi bolnice mogle otpočeti s radom. Iz njihovih redova su na kratkim kursevima osposobljene i prve bolničarke. Slava Blažević i Slava Očko te kurseve su održale u Trnavcu i Krbavici, a tokom 1942. i 1943. godine takve kurseve su vodile Boja Tišma na Bjelim Potocima, Milica Zigić u Frkašiću, Anka Matić u Vrelu, Desa Marunić na Rudanovcu i Janja Hrženjak u Salamuniću[28].

U kratkom periodu od nekoliko mjeseci između žena seljanki izrasle su dobre i sposobne aktivistkinje AFŽ-a, koje su mogle samostalno da rukovode

28 Sjećajući se žena i omladinki Like, Drago Starešinčić, jedno vrijeme ekonom bolnice u Trnavcu i politički komesar bolnice u Frkašiću, poslije rata, pored ostalog, je ispričao: »Zena i djevojaka Like i kotara Korenice sjećam se s poštovanjem i pijetetom. Te do rata obične djevojke i žene, koje su živjele u svom malom svijetu svojih domova i sela, u ratu su postale junakinje i jako mnogo doprinijele . . . Noći i noći probdjele su uz uzglavlja umirućih, a svojim nježnim riječima ublažavale bol i stišavale jauke. Takve su bile: Štaka Korać, Dragica Orlović, Mara Varićak, Anka Uzelac, Pera Dozet, omladinka Antončić 1 mnoge druge čija sam imena zaboravio i žao mi je što ne mogu da ih nabrojim, jer su bar toliko zaslužile. Ranjene ličke djevojke stoički su podnosile bol. U Ponoru 1944. teško ranjene na skojevskoj konferenciji u bolnicu su dopremljene Mara Đerić iz Kompolja i Pera Lukić iz Trnavca. Mara Đerić muški je podnosila rane i hrabrila sve oko sebe, a Pera Lukić umrla je tiho i smireno — do zadnjeg časa govoreći da joj je dobro. Jednog hladnog decembarskog dana grupa žena i omladinki iz Trnavca u šumi je sjekla drva za bolnicu. Vratile su se promrzle i modre od hladnoće dovukavši veliku količinu ogrjeva. Ponudili smo ih čajem, ali su odbile s riječima: »Neka, drugovi, nama nije ništa potrebno, ostavite to za ranjene i bolesne«. U ljeto 1943. žene su došle da obiđu bolnicu i donijele mnoge ponude. Jedna starica, izbjeglica iz Ličkog Petrovog Sela, skinula je s leđa ličku torbu punu malina i nekako stidljivo mi se obratila: »Druže, ja sam izbjeglica i nemam ništa, ali sam tri dana brala maline i evo donijela sam ih drugovima, jer sam htjela da i ja nešto donesem«.

organizacijom kako U selima, tako u općinama i kotaru. U veljači 1942. godine formiran je Inicijativni kotarski odbor AFŽ-a za Korenicu. Za prvu predsjednicu izabrana je Dara Čudić,[29] za tajnicu Zaga Avdalović i za članove: Zora Šobot, Savka Marković, Ljuba Stanić i Milka Jagnjić. U toku travnja 1942. obrazovani su i Općinski odbori AFZ-a u koreničkom kotaru. U Općinski odbor za općinu Korenica izabrane su Milka Jagnjić[30] iz Trnavca za predsjednicu, i za članove Draga Drakulić iz Rijeke te Mara Orlić iz Ponora. Za predsjednicu Općinskog odbora za općinu Bunić izabrana je Zora Šobot iz Bunića, a za članove Ana Dozet iz Pećana, Evica Kreg iz Pećana, Savka Marković iz Debelog Brda, Milica Knežević iz Bunića, Dragica Sadžak iz Šalamunića, Mara Lukić iz Krbavice i Jovanka Opsenica iz Ljubova. U općinski odbor Bjelopolje izabrane su: Pera Pejnović iz Tuka za predsjednicu, Smilja Delić-Grković za tajnicu i za članove: Mika Zigić iz Tuka, Milka Borjan iz Bjelopolja, Dara Tankosić-Belić iz Klašnjice, Mara Ivanišević iz Vedašića, Jeka Škorić iz Frkašića i Draga Delić iz Frkašića. Time je skoro čitav kotar bio pokriven organizacijama AFŽ-a, izuzev nekih sela u općinama Plitvice i Ličkom Petrovom Selu.

.1 Kada su u prosincu 1941. godine iz Dalmacije stigli u Liku borci Dalmatinci, pod rukovodstvom Stanka Parmača i Ante Banine, narod u selima kotara Korenice dočekao ih je kao svoje najrođenije. Žene su se odmah razletjele po selu i počele da prikupljaju odjeću i obuću, suho meso, kupus, krumpir i drugo da bi ih što bolje dočekale i ugostile. Bila je to opća radost u selima oko Korenice, jer dolazak Dalmatinaca svima nam je značio ogromnu podršku i sigurnost. O dočeku Dalmatinaca jedna aktivistkinja iz Oravca napisala je u listu »Žena u borbi« slijedeće: »U mjesecu decembru kada su kod nas došli Dalmatinci mi drugarice smo ih dočekale s odanošću i radosti darivajući ih sa: 22 maje, 15 pulovera, 26 pari čarapa, 35 pari rukavica, 17 gaća, 9 kapa, 6 šalova i 12 ručnika. Kada su drugovi polazili na položaj, bile su im potrebne plahte za maskiranje, drugarice su im dale 45 plahta, a Zorka Marjanović se istakla s kićenim biljcem za mitraljesca koji je bio na vrhu Oravca«.

Krajem 1941. počele su tromjesečne borbe s talijanskim posadama u Korenici koja je bila blokirana. Žestoke borbe vođene su i na prilazima Korenici, jer je neprijatelj pošto-poto pokušavao da se izvuče iz obruča. Svakodnevno je tukao topovima i bacačima, a avioni su izručivali tone i tone bombi na okolna sela i nemilosrdno rušili sve odreda. Ubijana su djeca, žene, starci, prepolovljena je stoka i uništeni voćnjaci. Situacija je bila vrlo teška, jer pored talijanskog olova bila je pritisla i oštra zima s jakim mećavama i smetovima. Usprkos svemu ljudi su se brinuli o svojim borcima koji su držali položaje pred Korenicom. Pod kišom kuršuma i eksplozijom bombi žene i omladina obilaze borce, donose im hranu i toplu odjeću. Kad bi u smjenama imali predah, raspoređivale su ih po kućama, prale, krpale, njegovale ranjene i bolesne, pomagale prebacivanje ranjenika u bolnice u Krbavici i Trnavcu. U više navrata organizirale su sakupljanje plahta za kamuflažu, a na svojim večernjim sastancima

29 Dara Cudić, seljanka, rođena je 1920. na Cuđinom Klancu. U toku rata bila je pored ostalog, tajnica Kotarskog odbora, član i predsjednica Okružnog odbora AFZ-a za Liku, zatim član Okružnog NOO-a za Liku i član OK KPH za Liku. Nosilac je Spomenice 1941.

30 Milka Jagnjić, seljanka, rođena je 1914. u Trnavcu. Učesnik je NOB-a od 1941. Pored ostalog, u ratu je bila član Kotarskog odbora AFZ-a za Korenicu i član Općinskog komiteta KPH za Korenicu.

isplele na stotine cokalja, čarapa, maja, rukavica i kapa. Zene iz Vranovače, Vrela, Mihaljevca, Seganovca, Kompolja, Ponora, Bjelopolja, Tuka, Jasikovca, Oravca, Vrpila, Gradine i Kalebovca u tri mjeseca opsade Korenice učinile su velike napore i pokazale neviđenu hrabrost. Pored sastanka po selima, u crkvi pod Gradinom održan je veliki narodni zbor okolnih sela. Na zboru jedan od govornika bio je i Jakov Blažević. Ljudi se i danas sjećaju toga zbora i govora druga Jakova koga je počeo riječima: »Drugovi i drugarice, od kada je ovaj hram sagrađen, nikad do sada nije u njemu ljepša misa održana.«

U tim teškim danima istakle su se mnoge aktivistkinje i odbornice AFZ-a izvršavajući najdosljednije zadatke koje je pred njihž nametala data situacija. Jedna od njih je i Bogdana Delić iz Bjelopolja, kćerka učesnika oktobarske revolucije. Još kao dijete slušala je priče o Crvenoj armiji i prostranstvu ruskih stepa i to joj je ostalo u duši. Bogdana je još u maju ukrala od Talijana dvije puške i predala ih Peji Beliću iz Bjelopolja-Prijespa. Istakle su se i Ljuba Stanić, Pera Pejnović, Dara Čudić, Milka Šolaja, Draga Drakulić, Zorka Marjanović, Koka Drakulić, Pera Zakula, Zora Šobot, Mara Lukić, Evica Đerić, Vida Koruga i mnoge, mnoge druge žene i omladinke iz kotara Korenica.

Krajem ožujka 1942. Talijani su probili opsadu Korenice i povukli se prema Udbini ostavljajući iza sebe pustoš. Palili su sela i pretvarali ih u zgarišta, ubijali stoku i uništavali šljivike i gajeve. Iza njih je ostala pusta zemlja, razrovana avionskim bombama i tenkovima. Bilo je proljeće i trebalo je kao prvo obaviti sjetvu, a u isto vrijeme obezbijediti hiljadama krov nad glavom. Narodnooslobodilački odbori, AFZ i omladina uložili su sve svoje snage da se pojedinačno i kolektivno nabavi sjeme, zasiju njive, izgrade bajte ili poprave kuće koje su zato bile sposobne. Radilo se danju i noću bez odmora, ali je zato bilo i uspjeha.

Početkom veljače 1942. na jednom sastanku Inicijativnog okružnog odbora AFZ-a za Liku dogovoreno je da se počne s izdavanjem glasila AFŽ-a. Za ovaj prijedlog je bio i OK KPH za Liku. Jakov Blažević je predložio da se list nazove »Zena u borbi«. Na sastanku je dogovorena i forma lista, sadržaj i ostalo, te da list izađe za 8. mart — Međunarodni dan žena. Kako je bilo i planirano, za 8. mart sve aktivistkinje, odnosno odgovorne drugarice u pojedinim kotarevima, dobile su po nekoliko primjeraka prvog broja »Zene u borbi«. List je išao od sela do sela i čitan je na sastancima. Zene su ga rado čitale i počele sarađivati u njemu. One su pisale jednostavnim riječima ono što im je bilo na srcu. Ovaj list tokom 1942. godine postao je pravo glasilo žena Like.

U prvoj polovini travnja, na sastanku vojnog i političkog rukovodstva Like, u Krbavici, pored ostalog, dogovoreno je da se pojača rad sa ženama i da se svagdje i na svakom mjestu raskrinkaju četnici koji su poslije talijanskih paljevina počeli da dižu glave, da se u kotarevima Korenica i Donji Lapac organiziraju velike proslave Prvog maja i da žene pomognu organizaciju ovih proslava i na njima masovno učestvuju. Zahvaljujući naporu partijskih organizacija, SKOJ-a i AFZ-a u oba kotara 1. maj je proslavljen na najveličanstveniji način. U oba kotara proslavi je prisustvovalo po nekoliko hiljada ljudi, a žene su bile zastupljene u većini. Toga dana narodu su se pridružili i eminentni glumci zagrebačkog kazališta koji su došli u partizane — Vjekoslav Afrić, Joža Rutić, Milan Vujnović, Salko Repak, Zorž Skrigin, Cvijo i Ivka Rutić.

U prvoj polovini svibnja 1942. godine osnovan je u Korenici Mjesni odbor AFŽ-a. Za predsjednicu odbora izabrana je Neda Drakulić, a za članove Zorica Končar, Božica Belič i druge.[31] Također u svibnju sastao se Inicijativni okružni odbor AFŽ-a u Korenici i odlučio da se, poslije Druge okružne partijske Konferencije za Liku, 24. svibnja u Korenici održi Kotarska konferencija AFŽ-a, s tim da to bude masovni zbor cijelog naroda. Odlučeno je da se na konferenciju dovedu i žene Hrvatice iz tek oslobođenih sela: Prijeboja, Poljanka, Sertić Poljane i Čorkove Uvale. U tim selima su donedavno gospodarile ustaše i nije bilo nikakve aktivnosti žena. Sekretar CK Hrvatske Vlado Popović na taj teren je uputio mene i Draga Sasa, sekretara Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku. U Prijeboju je živjela Mara Mažar s mužem Ivekom i sinom Josom, rođena sestra Marka Oreškovića. Preko njih smo pokušali uhvatiti vezu sa ženama u spomenutim hrvatskim selima. Bilo je teško jer su žene bile jako zaplašene i zatrovane neprijateljskom propagandom, a vjerovatno su se plašile i muževa koji su se još uvijek krili u blizini kuća po okolnim šumama. Ostali smo u Prijeboju i ostalim selima nekoliko dana i jedini muškarci koje smo vidjeli bili su iz porodice Mažar i Stipe Perišić s Plitvica. Joso Mažar je stalno bio pored nas. Po danu smo obilazili sela i razgovarali sa ženama pojedinačno, a uveče se vraćali u Prijeboj gdje je porodica Mažar naizmjenično čuvala stražu.

Ujutro 24. svibnja došli smo u Korenicu. Dovezao nas je Joso Mažar. U Korenicu smo ušli pod hrvatskom zastavom s grupom žena Hrvatica. Mjesto je bio prepuno naroda. Trg ispred osnovne škole i općine šarenio se od crvenih ličkih kapa, zastava i ispisanih parola. Na okićenoj tribini nalazili su se rukovodioci Partije i AFŽ-a, vojske i SKOJ-a, kao i mnoge žene seljanke. Govorile su Kata Pejnović, Zaga Avdalović, Milka Šolaja, Mara Mažar-Hrvatica s Prijeboja i mnoge druge žene. Ja sam pozdravila konferenciju u ime žena lapačkog kotara. Prisustvo žena Hrvatica toplo je pozdravljeno od čitavog ovog jedinstvenog zbora. Drugarica koja je otvorila konferenciju, kada ih je pozdravila, nije dugo mogla doći do riječi od aplauza i gromoglasnog klicanja bratstvu i jedinstvu. Na konferenciji je izabran Kotarski odbor AFŽ-a za Korenicu, koji su sačinjavale: Ljubica Stanić, predsjednica, Dara Čudić, tajnica, i članovi — Zora Šobot, Zaga Avdalović, Bogdanka Delić, Smilja Delić-Grković, Neđa Drakulić, Milka Jagnjić, Milica Opsenica, Boja Grgić,[32] Dragica Vukmirović,[33] Dara Drakulić, Pera Pejnović i Jeka Škorić. Ova kotarska konferencija je dokazala da su žene u kotaru Korenica postale aktivni subjekt tadanjeg života i društvena snaga oružanog ustanka.

Tada su već bili sazreli i uslovi da se otvaraju analfabetski tečajevi i da se priđe masovnijem opismenjavanju žena. Takav je tečaj otvoren u Rijeci Drakulić pod rukovodstvom Zage Avdalović, dok je drugi u Trnavcu vodila Ivka

31 Neđa Drakulić, namještenik, rođena je 1912. u Kalebovcu. U toku rata bila je, pored ostalog, član Općinskog i Kotarskog odbora AF2-a Korenice, tajnica Općinskog NOO-a, sekretar Općinskog komiteta KPH, član Kotarskog komiteta KPH Korenica, član Okružnog odbora AF2-a 1 član Okružnog NOO-a za Liku. Od kraja 1944. godine radila je u ZAVNOH-u kao Instruktor za rad NOO-a. Nosilac je Spomenice 1941.

32 Boja Grgić, seljanka, rođena je 1915. Bila je majka dvoje djece. Od 1941. radila za NOP. Upućena je na neoslobođeni teritorij Vaganac-Drežnik radi političkog djelovanja. Bila je član Kotarskog odbora AF2-a za kotar Korenica. 1944. uhapšena je od ustaša u Zaklopači 1 ubijena na Garavicama kod Bihaća.

33 Dragica Vukmirović, seljanka, iz Bijele Rijeke, za NOP radila od 1941. Bila je član Kotarskog odbora AFZ-a za Korenicu i član Općinskog komiteta KPH za Plitvički Ljeskovac.

Rukavina-Vlaisavljević. U to vrijeme je odlučeno da se pri Kotarskom odboru AFŽ-a organizira kurs za žene odbornice iz općinskih i seoskih odbora da bi se osposobile za dalji samostalan rad i predstojeće zadatke. Takav kurs je do tada radio u lapačkom kotaru i vodila ga je Gaga Zigić.[34] Ona je povučena iz Lapca i određena za rukovodioca kursa u kotaru Korenica. Kurs je počeo s radom u kolovozu 1942. godine i održavao se u Buniću, blizu Pećina. Na njemu je bilo od 17 do 20 žena. Predavači su bili Gaga Zigić, Mile Počuča, Rade Zigić i Kata Pejnović. Trajao je 20 dana. Polaznice kursa donijele su sa sobom hranu: 1 kvartu krumpira, maljić brašna, lončić base, suhi sir i nešto graha. Kuharica je bila Borka iz Bunića. Ona je poginula prilikom bombardovanja Bunića, dok je Desa Vukmirović bila ranjena. Kurs je završio s radom kada je počela Prva okružna konferencija AFŽ-a za Liku u Šalamuniću. Kursistkinje su s kursa otišle pravo na konferenciju.

U to vrijeme su se ličke žene i djevojke masovno javljale u partizanske jedinice. OK SKOJ-a za Liku u saglasnosti s OK KPH za Liku i sa Štabom grupe NOP odreda za Liku donio je odluku da se formira ženska partizanska četa. Odluka je donesena polovinom srpnja, a Prva ženska omladinska partizanska četa formirana je 25. kolovoza u Trnavcu. Za političkog komesara čete postavljena je Naranča Končar. Ubrzo poslije Prve u Turjanskom je formirana i Druga ženska četa, čiji je politički komesar bila Kata Bubalo.[35] U Prvoj ženskoj četi iz kotara Korenica bilo je oko 40 djevojaka i žena, a za Drugu četu nema nigdje podataka.

U prvoj i drugoj godini rata AFŽ u Lici i kotaru Korenica postigao je ogromne rezultate. Dokaze o tome dala je i Prva okružna konferencija AFZ-a za Liku, koja je održana 15. i 16. rujna 1942. godine u Šalamuniću. Na njoj je konstatirano da na području Like postoje 203 odbora AFŽ-a, od kojih 180 na oslobođenom teritoriju. Tada je također konstatirano da u Lici ima 1399 odbornica u seoskim, općinskim i kotarskim odborima AFŽ-a i da u spomenutim odborima ima i žena Hrvatica s neoslobođene teritorije. U Okružni odbor AFŽ-a iz kotara Korenica su izabrane: Dara Cudić, Milka Šolaja i Gaga Zigić.

U vrijeme Prvog zasjedanja AVNOJ-a u Bihaću organizacija AFZ-a u kotaru Korenica poslala je svoje aktiviste kao goste u Bihać. Među njima su bile: Bogdanka Delić, Ljuba Stanić, Pera Pejnović, Mara Lukić i mnoge druge. Mara Lukić i Pera Pejnović na povratku iz Bihaća zadržale su se u općini Ličko Petrovo Selo i u nekim selima ove općine organizirale odbore AFZ-a. U njima su najaktivnije odbornice bile: Ljuba Delić, Milica Matić i Mileva Bubalo iz Ličkog Petrovog Sela, Danica Cvijanović, Dara Delić Grubor i Boja Grgić iz Vaganca, Milka Bubalo iz Zaklopače, Dara Pribić i Draga Bubalo iz Zeljave.

Tokom studenog 1942. godine kotarski odbori AFZ-a u Lici izabrali su delegate koji su učestvovali na Prvoj zemaljskoj konferenciji AFŽ-a Jugoslavije. Ona je održana u Bosanskom Petrovcu 6, 7. i 8. prosinca 1942. Tada je

34 Gaga Zigić Amalija, Hrvatica, rođena je u Gradačcu u Bosni. Prije rata bila je namještenik u Beogradu i aktivni učesnik u radničkom pokretu. Učesnik je NOB-a od 1941. Jedno vrijeme bila je veza između OK KPH za Liku i CK KPH u Zagrebu. Bila je član Okružnog odbora AFŽ-a za Liku. Nosilac je Spomenice 1941.

35 Kata Bubalo, rođena je 1919. u Americi. Porijeklom je iz Ličkog Petrovog Sela. Studirala je u Beogradu gdje se uključila u napredni radnički i studentski pokret. Član KPJ postala je 1940. godine. Od 1941. aktivni je učesnik NOB-a. Radila je u Kotarskom komitetu SKOJ-a u Lapcu 1 u Kotarskom komitetu SKOJ-a u Korenici. Bila je politički komesar Druge ženske čete. Poginula je u jurišu kao bombaš na Širokoj Kuli 1943. godine.

Kata Pejnović izabrana za predsjednicu AFŽ-a Jugoslavije. U kampanji za izbore NOO-a u kotaru Korenica AFŽ se angažirao u potpunosti. U populariziranju naše narodne vlasti i prilikom glasanja žene su pokazale dobre rezultate, jer su na izbore izlazile u velikom broju. Poslije Prvog zasjedanja AVNOJ-a u kotaru Korenica održavaju se masovni sastanci žena i tumače se njegove historijske odluke. Pored toga AFŽ organizira široku kampanju za pripremanje zimske odjeće i obuće za borce. Organizira masovne posjete bolnicama i borcima na položajima.

Dolazi četvrta neprijateljska ofanziva. Kuće i bajte ponovo su spaljene, stočni fond uništen, poubijano mnogo djece, izginulo mnogo boraca, žena i starijih. Narod ogolio i izgladnio. U to vrijeme iz Bosne, Banije i Korduna kolone i kolone naroda vraćale su se iz izbjeglištva. Najgore je ipak bilo to što su ove izbjeglice sa sobom nosile i donijele u Korenicu tifus. Kotar Korenicu i Liku tada zahvata epidemija tifusa. Kotarski komitet i sve političke organizacije s NOO-ima bili su angažirani oko smještaja izbjeglica i sprečavanja širenja zaraze. Po selima su osnovane kuhinje za izbjeglice i prihvatilišta, a za bolesne organizirani su karantini. Međutim, to ništa nije pomoglo, tifus se širio poput požara. Mnogi su oboljeli i pomrli. Situacija je bila više nego očajna. Živi nisu stizali da sahrane mrtve. Kotar Korenica je tada izgubio mnogo kadTove. Umro je na Bjelim Potocima i predsjednik Kotarskog NOO-a Petar Končar. Oboljela je i predsjednica Kotarskog odobra AFŽ-a Mara Lukić,[36] a na njeno mjesto izabrana je Pera Pejnović. Tajnica je tada bila Smilja Delić--Grković, a članovi: Sabina Blažević, Soka Mirić, Milka Jagnjić, Dragica Vukmirović, Pera Priča, Boja Grgić, Milica Opsenica, Ljuba Stanić i jedno vrijeme Bogdanka Delić.

Ofanziva je prošla, tifus jenjavao i počinjalo se iznova. Grade se kuće i bajte, prave se skloništa za žito i hranu. Zasijavaju se njive i velikim koracima opet naprijed, na nove zadatke. Po selima se osnivaju radne jedinice žena i omladine, koje učestvuju kolektivno na svim zadacima što ih traži data situacija u ovim specifičnim uvjetima rata. Veći broj žena i omladinki tokom proljeća i ljeta 1943. godine primljen je u Partiju, i to onih provjerenih u radu i na izvršavanju teških zadataka u toku i neposredno poslije četvrte ofanzive. Među njima bile su: Anka Pupavac, Milka Zigić, Koka Zigić, Milka Pejnović, Smilja Paripović, Mara Paripović, Anka Dmitrašinović i druge. Od uku-

36 Mara Lukić je preboljela tifus pa je poslije ozdravljenja radila u Okružnom odboru AFZ-a za Liku. Sjećajući se te situacije, ona mi je poslije rata ispričala:
»To je bio pravi pakao. Svi smo bili angažirani počev od Komiteta Partije, SKOJ-a, NOO-a i organizacija AFŽ-a. U ofanzivi smo bili iscrpljeni i osiromašeni, a hiljade Banijaca i Kordunaša u kotaru Korenica, od kojih je polovina bila u tifusnoj groznici. Organizirali smo se i napravili plan. Zdrave smo odvajali od bolesnih i raspoređivali po selima, a bolesne smještali u neku vrstu karantina. Izolirali smo ih koliko je to u onim uvjetima bilo moguće. U Korenici je bilo nekoliko karantina. Jedan je bio u kući Dušana Petričića, kovača. Tamo smo smjestili 12-ero djece bez roditelja. To su bili živi kosturi obučeni u rite i napola goli. Oprali smo ih, očistili od vaški i obukli ih u čisto, jer smo nešto robe bili dobili od Mjesnog odbora AFZ-a iz Krbavice. Ovo su bila mala djeca ispod 10 godina. Među njima je bio jedan poveći dječak i imao je lijepe i tužne oči. Njegov pogled pun iščekivanja danima me progonio. Za njega nismo imali ništa od odijela i ja sam ga obukla u moju rezervnu suknju. Drugi dan, kada sam došla da ih obiđem i nahranim, ovaj dečko je bio mrtav. Došli su da ga nose sahraniti, a mene uhvatila tuga i pritiskao bol. Nisam mogla dozvoliti da ga golog sahrane. Zamotala sam ga u vezeni stolnjak, uspomenu od moje majke, koji sam sa sobom ponijela kao neku vrstu amajlije. Danas, često puta razmišljam otkud nam je bila ona neiscrpljujuća snaga da sve izdržimo i da preživljavamo najpotresnije momente i nastavljamo dalje kao da se ništa nije dogodilo«.

pno 72 člana, koliko je imala korenička kotarska partijska organizacija u proljeće 1943, 30 je bilo žena. U ljeto te godine u Kotarskom odboru AFZ-a za Korenicu obrazovana je partijska ćelija od tri drugarice. U to vrijeme u kotaru je u radne čete bila okupljena 361 žena.

Pored velikih vojničkih i političkih pobjeda i uspjeha situacija je i dalje bila vrlo teška. Na terenu se vodila bitka za spas žetve. Zbog boljeg i efikasnijeg izvršenja ovog zadatka Okružni odbor AFZ-a za Liku 19. srpnja 1943. godine zakazao je takmičenje s Okružnim odborom AFŽ-a za Karlovac. U ovoj kampanji učestvovale su i sve druge organizacije na terenu. U glasilu AFŽ-a za Liku »Žena u borbi« od 18. rujna 1943. objavljen je podatak da su žene kotara Korenica, organizirane u radne jedinice od 583 žene, požnjele tog ljeta 48.000 snopova žita. U toku ovog takmičenja vršene su i pripreme za Drugu okružnu konferenciju AFZ-a Like koja je održana u rujnu u Krbavici. Jedan od zaključaka Konferencije je bio jačanje političkog rada među ženama, naročito u hrvatskim selima i neoslobođenim krajevima.[37]

Radi učvršćenja seoskih i općinskih odbora AFŽ-a tokom 1944. godine održana su savjetovanja u općinskom i kotarskom odboru AFŽ-a. Održavani su i širi sastanci žena na kojima su raskrinkavani izdajnici svih vrsta. Organizacija AFŽ-a vodila je borbu protiv dezertera. To nije bila masovna pojava, ali i pojedinci su sa svojim kapitulantskim stavovima nanosili štetu. Preko njihovih majki i žena organizacija AFZ-a je uspjela da i ovaj mali broj vrati nazad u jedinice. Organizirani su i uži sastanci na kojima su prorađivane Odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Organizirane su i nove čete žena za poljske radove, za sječu šume i pripremanje građe za bajte, za pravljenje skloništa i sklanjanje žita. Posjete bolnicama i borcima 35. divizije nikada se nisu ni prekidale. Žene su pomagale organiziranje dječjih domova, škola i analfabetskih tečajeva. Stalno su vodile kampanju za sakupljanje hrane, odjeće i obuće za vojsku.

U jesen 1944. godine održana je Kotarska konferencija AFŽ-a za Korenicu kojoj je prisustvovalo oko 100 žena. Ubrzo iza nje 4. i 5. studenog te godine u Srednjoj Gori održana je i Treća okružna konferencija AFŽ-a za Liku na kojoj su aktivno učestvovale i predstavnice koreničkog kotara. Iz sačuvanog zapisnika vidi se da je Zora Šobot, pored ostalog, iznijela kako je u vremenu od Druge do Treće okružne konferencije neprijatelj izvršio 37 napada na kotar

37 Sjećajući se događaja iz tog vremena i kasnije, Pera Pejnović, tada predsjednica Kotarskog odbora AF2-a za Korenicu, poslije rata, mi je ispričala:
»Naša organizacija je uvijek bila na raspolaganju partijskoj organizaciji i NOO-ima... Imale smo radne čete žena koje su se odazivale kad god je to situacija iziskivala. Sjećam se jedne takve akcije u kasnu jesen 1943. godine. Tada smo organizirali kopanje krompira u Turjanskom. Snijeg je bio uveliko pao, žene u koloni — pravac Turjanski. Vadile smo krumpir po najvećoj hladnoći ispod dosta debelog snježnog pokrivača i iskopani krompir nosile na leđima oko 25 kilometara do Korenice. U ljeto 1944. godine također je naša organizacija dobila zadatak od Kotarskog komiteta i Kotarskog NOO-a da skloni žito iz skladišta u Korenici u napravljene magacine na Ljubovu. Rečeno nam je da izaberemo najbolje i najpovjerljivije jer skloništa na Ljubovu su bila vrlo konspirativna i dobro čuvana. Bile smo ponosne na ovom ukazanom povjerenju i s lakoćom natovarile i odvezle žito. U to vrijeme smo živjeli kao stalno napeta puška, jer je neprijatelj svaki čas upadao i mi se povlačili u Plješevicu. Mnogo puta smo bježali i narod kotara Korenica je 1943, 1944. i 1945. godinu najviše provodio po zbjegovima i bio proganjan poput divljih zvijeri. U pretposljednjoj neprijateljskoj ofanzivi poginula je i odbornica Mjesnog odbora AFZ-a iz Krbavice Boja Mirić, izvršavajući jedan od mnogih zadataka a ovoga puta posljednji. Neprijatelj je bio na prilazima Krbavice. Narod se povlačio, a Boja se sjetila da mora ispred neprijatelja skloniti mlinski kamen jedinog mlina u Krbavici kod kuća Jelovčevih. Ovo je bila mala vodenica i za vrijeme rata je služila odlično te su, zahvaljujući njoj, Krbavčani imali kruha. Sklanjali su kamen u svakoj ofanzivi da ga neprijatelj ne bi uništio«.

Korenicu, ali je narod svaki put dobro sklonjen i da u mjesnim NOO-ima ima velik broj žena i to kao sekretara i predsjednica. Evica Berić je rekla da su žene Korenice ponosne jer kod njih nema dezertera. Preko organizacije AFZ-a one su uspjele povratiti u jedinice sve dezertere. Iako je stara, radila je da pokaže mladima kako su i stare kadre raditi. »Idem na rukama i nogama. Sva leđa su mi ožuljana od bremena, ali radim, nosim vodu i hranu našoj vojsci na položaj.«

U svom govoru na konferenciji Pera Pejnović je iznijela više primjera iz rada žena u koreničkom kotaru. Ona je rekla da su se žene koreničkog kotara u toku ljeta 22 puta povlačile pred neprijateljem i da su na svojim leđima iznijele 1.300 kvarata žita u Plješevicu. Zatim je navela da je Mika Škorić stara 70 godina bila čitav dan pomoćnik mitraljesca, i nekoliko dana stalno na položaju. Zene Kompolja da su hranile 3 dana bataljon vojske u Plješevici, a svoju djecu ostavljale bez hrane. Ove žene su zapalile 700 vatara kao slavlje za oslobođenje Beograda. Jelena Vujčić je 5 dana spremala drva za vatru i naložila najveću vatru u znak oslobođenja Beograda. Koreničke i bjelopoljske žene pripremile su građu za 70 bajti. Uz sve to 60 žena je naučilo da čita i piše u pretkongresnom takmičenju.

Glavni odbor AFZ-a za Hrvatsku pred Kongres žena Hrvatske u čast predstojećeg kongresa, uputio je pismo svim okružnim odborima AFŽ-a na teritoriji Hrvatske s pozivom na takmičenje u izvršavanju zadataka koje pred njih postavlja Komunistička partija. Prema izvještaju Okružnog odbora AFZ-a za Liku, upućenog 23. rujna 1944. godine Glavnom odboru AFZ-a Hrvatske, žene kotara Korenica od početka takmičenja pa do tada održale su 37 političkih sastanaka na kojima je prisustvovalo 975 žena. Na sastancima su se proučavale Odluke ZAVNOH-a. Osnovana su 3 pjevačka hora i 3 diletantske grupe. Zene su borcima na položaj odnijele 1.175 kg kruha, 1.558 kg krumpira, 470 litara mlijeka, 150 kg sira, 120 kg kupusa i 70 kg graha. Dobro su se pokazale žene Ličkog Petrovog Sela, koje su u najtežim uslovima i ispred neprijatelja nosile hranu na položaj.

Od jeseni 1944. godine pa do konca rata u Lici su se vodile ogorčene borbe s neprijateljem. Kotar Korenica je u toku 4 godine rata izdržao 48 upada neprijatelja. U takvoj situaciji narod se stalno povlačio ispred neprijatelja, vječito živio na oprezu i u zbjegovima. Sklanjali su se u Mrsinj, Plješevicu, i Srednjogorje. Samo u proljetnoj ofanzivi 1944. od neprijatelja je u kotaru Korenica nastradalo 380 žitelja.[38]

38 Sjećajući se tih dana Mara Lukić mi je poslije rata, pored ostalog, ispričala:
»Najteža je situacija bila u ožujku 1944. godine. Strašna studen i snijeg, a neprijatelj nadire sa svih strana. Naše jedinice su vodile ogorčene borbe, ali je neprijatelj u mahnitom bijesu prodro u cijelu koreničku kotlinu. Narod se povlačio u Plješevicu. S narodom je bio Komitet, NOO, JNOF i žene, odnosno odbori AFZ-a. Povlačili smo se kroz Plješevicu prema Prijeboju, jer je direktiva bila da narod prebacimo na oslobođeni Kordun. S nama su bile hiljade žena, djece i starih, nemoćnih. Zene su nosile sitnu djecu, zavežljaje s nešto hrane i prnja. Više Prijeboja nas je neprijatelj presreo i razdvojio kolonu. Veći njen dio uputio se prema Goloj Plješevici. Međutim, ni tamo nam nije bilo opstanka, jer je neprijatelj tukao iz Bihaća i Korenice topovima i bacačima. Tu smo izgubili dosta naroda, a neka djeca su nestala i nikada nismo pronašli od njih nikakav trag. S Gole Plješevice vodili smo narod padinama planine do Unke više Frkašića. Imali smo namjeru da narod prebacimo u Lovinac i Gračac, ali smo na Unci ispod Bjelih Potoka ostali blokirani 6 dana i noći, sve dok naše jedinice nisu probile obruč i otvorile nam put prema Srednjogorju i Javorniku. Na Unci je bilo užasno. Narod promrzao i gladan, slabiji su umirali cd studeni. Tri su se žene na snijegu porodile. Jedna od njih je Danica Radeka iz Korenice. Drugi, manji dio kolone se vratio u Plješevicu i tu su mnogi nastradali. Pohvatani su i odvedeni u Kalebo-

Za sve vrijeme rata, iako se narod kotara Korenica 48 puta povlačio u zbjegove, održavani su masovni sastanci, veliki zborovi, mitinzi i konferencije na kojima su istupale i žene, dajući prijedloge i braneći svoja mišljenja — te do jučer povučene i nepismene žene. U kotaru Korenica proslavljali su se, često puta na najveličanstveniji način, 1. maj, 8. mart, godišnjica oktobarske revolucije, zasjedanje AVNOJ-a, ZAVNOH-a i oslobođenje Beograda. U Korenici se odvijao i kulturni život. Među narodom su bili glumci, diletantske družine, pjevački horovi i muzički sastavi. Zene su aktivno učestvovale u svim kulturnim zbivanjima. Bile su i same uključene u diletantske grupe, pjevačke horove i drugo. Nije bio zapostavljen ni prosvjetni rad. Otvarale su se škole i održavani analfabetski tečajevi na kojima je veliki broj žena naučio da čita i piše. Ličke seljanke su za vrijeme rata postale dobri aktivisti i politički radnici. Mnoge su rukovodile masovnim političkim organizacijama na svim nivoima, postale oficiri naše Armije i radile na mnogim specijalnim zadacima.

Konačno — rat je završen. Uništeni su mnogi domovi i iskorijenjene porodice. Ratni vihor izmijenio je lice Korenice i njenih nekada mirnih sela. Narod kotara Korenica je u ratu dokazao da je izdržljiv i neuništiv. Borio se punom snagom protiv neprijatelja svih vrsta. Pobijedio je neprijatelja i zato što je imao odlično partijsko rukovodstvo — Kotarski komitet, koji se snalazio u svim teškim situacijama, pronalazio izlaze i rješenja. Partija je osposobila stotine i stotine dobrih komunista i aktivista u svim masovnim političkim organizacijama, a AFZ u kotaru Korenica za čitavo vrijeme rata, u vrlo teškim uvjetima, bio je pokretačka snaga čitave armije žena. Za uspješan rad ove organizacije zaslužno je mnogo drugarica iz ovoga kotara, posebno ove: Jela Bićanić, Dara Čudić, Zora Šobot, Ljubica Stanić, Zaga Avdalović, Milka Sojaja, Pera Pejnović, Mara Lukić, Mara Orlić, Pera Priča i mnoge druge koje su tokom rata izrasle i osposobile se za samostalan rad i rukovodioce AFŽ-a. Punu pomoć organizaciji pružala je i Kata Pejnović, član OK KPH za Liku, koja je na organizaciju prenosila direktive Komiteta, usmjeravala rad i uvijek se našla tamo gdje je njena pomoć bila najpotrebnija.

Kada bi sumirali sve uspjehe organizacija AFŽ-a u kotaru Korenica u toku NOR-a, oni bi zaista bili ogromni. Navešću samo nekoliko podataka jedne ankete iz Arhiva CK SKH o radu žena kotara Korenica za 4 godine rata. One su 10.988 puta učinile posjetu vojsci i bolnicama, odnijele im 120 vagona hrane, dale 280.345 radnih dana, a 309 ih je naučilo da čita i piše. U partizanske jedinice stupilo je 690 žena i omladinki, od kojih je 600 poginulo pored 33 žene koje su poginule na radu u pozadini. U organima nove narodne vlasti radilo je 88 žena.

Iz popaljenih domova i ratnih rovova 1945. godine žene kotara Korenica poslale su svoje delegate na Prvi kongres žena Hrvatske da ih tamo predstavljaju, ispričaju njihove uspjehe, kažu o njihovom radu u toku četiri ratne godine i prenesu njihovu riješenost da ponovo svim snagama učestvuju u izgradnji opustošene zemlje i da brzim tempom liječe posljedice koje su iza sebe ostavile fašističke horde. Poslale su poruke Kongresu kako žarko žele da rata nikada ne bude i da njihovo potomstvo živi i gradi svoju budućnost u miru.

vac, gdje su zapaljeni u kući Ljubana Lalića. Tada je nastradalo 47 žena i djece. Spasila se samo Milka Vukadinović iz Kalebovca. Dosta je naroda iz Homoljca, Krbavice i Trnavca bilo i u Mrsinju. Tamo ih je također dosta pohvatano i 40 ubijeno«.

Dušan A. Knežević

Prosvjetni rad na području kotara Korenica u toku NOR-a

Prvi počeci organiziranog rada

Aprilskim ratom 1941. godine prestalo je s radom svih 15 osnovnih škola[1] i Niža realna gimnazija u kotaru Korenica. To je bila i cjelokupna školska mreža na tako širokom prostoru u predratno vrijeme, a uz to i vrlo nepovoljno raspoređena s obzirom na udaljenosti koju su djeca morala po nevremenu i surovim ličkim zimama prevaljivati do školskih centara, što je, pored ostalog, pridonosilo nepotpunom polasku dorasle djece u školu i velikom broju nepismenih u koreničkom kotaru.[2]

Ratna pustošenja nisu poštedjela ni školske zgrade. Sve su bile onesposobljene, neke od njih popaljene,[8] a škole u Prijeboju i Plitvicama postale su ustaška uporišta. Od školskog inventara i druge školske imovine nije ništa spašeno. Tokom rata škole u Krbavici i Vrelu služile su kao vojne partizanske radionice. (Krbavica je imala dvije školske zgrade — jedna je zapaljena tokom rata).

Učiteljski kadar i nastavnički kadar gimnazije u Korenici rasuo se u ratnom vihoru. U mjestima službovanja ostali su samo učitelji mještani ili ljudi porodicom vezani za mjesto službovanja, dok su drugi napustili škole ili su bili ubijeni u ustaškom genocidu odmah u početku strahovlade NDH.[4]

Bez obzira na bogat i raznovrstan rad organizacija NOP-a u selima koreničkog kotara u prvim mjesecima ustanka nije bilo moguće više pažnje posvećivati prosvjetnim aktivnostima i otvaranju partizanskih škola. Kulturno-prosvjetni rad dobio je prostor u sadržajima aktivnosti organizacija NOP-a tek kasnije. Naime, osnivanjem Saveza mlade generacije potkraj 1941. godine

1 U predratno vrijeme školu su imala ova sela: Frkašić, Bjelopolje, Bunić, Čanak, Kozjan, Debelo Brdo, Pećani, Salamunić, Krbavica, Trnavac, Korenica, Vrelo, Prijeboj, Plitvice, i Plitvički Ljeskovac.

•2 Za Ilustraciju evo samo nekoliko podataka o broju nepismenih osoba u nekim selima općine Bjelopolje i Bunić — i to osoba u dobi od 14 do 40 godina. Općina Bjelopolje: Frkašić 53, Grabušić 40, Klašnica 56, Tuk 94. Općina Bunić: Bunić I 36, Bunić II 18, Čanak 25, Debelo Brdo 7, Kozjan 15, Krbavica 47, Ljubovo 31, Pećani 7, Salamunić 33 (Tabelarni pregled škola, nastavnika, učenika, nepismenjaka kotara Korenice od 12. VII 1943, HSM — Zagreb — fascikl KNOO Lika 1943)

3 Škole su paljene zajedno sa selima a izgorjele su u selima Bunić (2 zgrade), Debelo Brdo, Pećani i Bjelopolje 27. III 1942, u Šalamuniću 7. II 1942, Kozjanu 15. VII 1943, Prijeboju 27. IV 1942, Plitvicama 4. VI 1942, Vrelu 19. III 1944. i Plitvičkom Ljeskovcu 13. IV 1944, dok su gimnazija i škola u Korenici izgorjele 27. III 1942. godine.

4 Spominjem kao žrtvu ustaškog terora direktora koreničke gimnazije prof. Jovu Kukića, divnog čovjeka i svestranog pedagoga — ratnika iz prvog svjetskog rata. Mnogo puta nas nekoliko učenika iz Bjelopolja i Tuka idući pješice do koreničke gimnazije, jer nije bilo sredstava za internat niti za privatni smještaj, pokisli do kože sjeli bismo onako mokri u školske klupe. On bi nas odveo u svoj stan u zgradi gimnazije, tu pored peći osušio, a često puta bi nam dao koji komad suhe robe i tek onda bi nas poslao u razred. On nije dozvoljavao da se nama đacima putnicima bilježe zakašnjenja na prve satove.

pristupa se prvim oblicima rada s djecom. U seoskim odborima Saveza mlade generacije bio je jedan član zadužen za najmlađe. Ta dužnost u selu Ljubovu bila je povjerena meni, a po ostalim selima kotara uglavnom budućim partizanskim učiteljima. Iznosimo primjer početka rada na Ljubovu.

Na jednom seoskom sastanku održanom u kući Ilije Knežević Dodina na Obadini zaključeno je da se skupe sva seoska djeca na sastanak. Bio je to prvi sastanak djece školske dobi u našem selu iz zaseoka Kneževići, Skendže, Opsenice i Tonkovići. Govoriti o datumu bilo bi proizvoljno, ali je svakako bila prva polovina 1942. godine, jer se sjećam da smo djecu sakupljenu na Obadini postrojili na jedan proplanak koji je još bio pod mrazom. Bilo je tu još nekoliko omladinskih aktivista, a među ostalima Mika Knežević Dodina i Jovanka Opsenica. Kasnije je takav sastanak održan za djecu iz zaseoka Vukmira na Lipovoj glavici.

Nikakvog oblika nastavnog rada nije bilo na tim prvim skupovima, već je tu, u neku ruku, bilo »igranje« vojske, postrojavanje, marširanje, razbježavanje na komandu i skrivanje po grmovima od neprijateljskih aviona. A upravo tada talijanski bombarderi su uporno kružili i bombardirali sve ciljeve gdje se primjećivao život na Ljubovu. Roditelji su rado slali djecu dalje od kuće da budu na sigurnijem mjestu. Moja uloga se tako, u prvom saobraćaju s djecom, svela na brigu o djeci. Drugo se u tim uslovima nije moglo ni raditi. Bilo je to, najjednostavnije rečeno, ostvarivanje postavljenih zadataka Partije i SKOJ-a u radu s najmlađima. Međutim, započeti oblik rada nije dugo potrajao. Nastupanjem poljskih radova djeca su bila potrebna porodicama jer su gotovo svi odrasli muškarci bili u partizanskim jedinicama. Istovjetna aktivnost provodila se i u ostalim selima koreničkog kotara.

Organizirani rad s djecom nastavljen je u jesen 1942. godine. Na Ljubovu je osnovana partizanska škola koja je započela s radom pod jednim izgorjelim limom u zidini Jove Kneževića na Kruškovcu. Sva djeca, bez obzira na različitu dob, okupljena su u jednu grupu. Bilo ih je oko 20. Rad je započeo u neobično teškim uslovima. Odjeća i obuća djece bila je krajnje loša. Školskog pribora nije bilo. Sav školski inventar bila su neka nagorjela vrata, pretvorena u školsku ploču, a umjesto krede poslužio je običan ugljen. Kod djece se našla pokoja spašena školska pločica, kakav komad daske ili lima, a tek poneka olovka. Papira nismo imali. Za sjedenje je poslužio kamen, a neka djeca su donijela i male stolčiće — tronošce.

Sadržaj rada u toj našoj prvoj školi svodio se samo na jedno: naučiti slova, čitati i pisati. To je bilo i osnovno i glavno. Nije tu bilo ni prirodopisa, ni zemljopisa, ni matematike, ni povijesti ni drugih predmeta. Radilo se tri puta sedmično po 2 do 3 sata dnevno. Sve je bilo dobro za lijepa vremena jer se moglo raditi i u lijepom hrastiku uz zidinu, ali kad bi padala kiša nije se imalo kuda nego pod izgorjeli lim koji nije mogao pružiti nikakvu zaštitu. Kroz njega se voda slijevala na stotine mjesta. Čim bi bilo moguće, djecu bih pustio kući. Kad su nastupili hladni dani sa snijegom, prestali smo s radom. Kroz ta 2 do 3 mjeseca rada na opismenjavanju djece bilo je uspjeha. Elementi početnog čitanja i pisanja bili su za one uslove zadovoljavajuće savladani. U to vrijeme još je radila škola u Buniću koju je vodila Danica Knežević, stručna učiteljica.

O upotrebi pisma ćirilica-latinica u partizanskom školstvu kotara Korenica vodila se dužna pažnje. Tako je bilo i drugdje. Duh naše partizanske borbe došao je

i tu do izražaja. Primjera negodovanja nije bilo. O tome se povelo računa odmah u početku organiziranja partizanskih škola. Već 3. oktobra 1942. godine Kotarski NOO Gospić pod brojem 151 šalje raspis (cirkular) »Svim općinskim narodnooslobodilačkim odborima«. Ovo su bile »upute« za početak rada u školama: Organizacija i raspored rada, snabdijevanje škola, upotreba kazne u školi, upotreba pisma, briga o učitelju itd. O upotrebi pisma tu je stajalo: »Pitanje pisma ćirilice i latinice KNOO prihvatio je da se u prvom razredu uči ćirilica radi toga što djeca posjeduju knjige pisane ćirilicom, a drugih knjiga zasada nemamo. Dočim u II polugodištu II razreda počet će se učiti latinica. A ostali razredi obrađivat će jedno i drugo. .. Današnje učitelje ne treba smatrati odnosno postupati prema njima kao prema nekoj gospodi, nego kao nosiocima prosvjete i članovima narodnooslobodilačke borbe. Da bi se izbjegle stare formalnosti koje bi nas sjećale na prošle režime, promjenit ćemo i naziv djece prema učitelju-ci koji sada glasi Druže učitelju-učiteljice,[5] a ne kao do sada.

Takav stav prema pitanju pisma u školama imao je i Kotarski NOO Korenica a zatim i Okružni NOO za Liku. I Predsjedništvo ZAVNOH-a na svojoj Drugoj sjednici zauzelo je po tom pitanju jasan stav. »Zaljučeno je,« kaže se u njegovim odlukama, da se objavi obavezno uvođenje latinice i ćirilice u svim školama u Hrvatskoj i to tako, da se tamo gdje se nalazi većina hrvatske djece počinje učenjem latinice, a gdje se nalazi većina srpske djece počinje sa učenjem ćirilice.«[6]

Sva nastojanja na organizaciji prosvjetnog rada i školstva u koreničkom kotaru prekinula je četvrta neprijateljska ofanziva. Od januara do marta 1943. godine sve je bilo opustošeno. U mnogim selima kotara gotovo ni jedna kuća nije ostala. Povratkom naroda iz zbjegova u martu 1943. bilo je najpreče formirati krov nad glavom. Pravljenju bajta sve je bilo podređeno. Tek nastupom ljeta organiziran je rad u 9 škola u općini Bunić a u julu 1943. i u ostalim općinama koreničkog kotara. Ukupno je radilo 30 škola. U svim školama općine Bunić nastava se izvodila u šumi, osim u Čanku gdje je nastava održavana u školskoj zgradi. Broj sedmičnih nastavnih dana bio je različit. U općini Bunić kretao se ovako: 5 puta nedjeljno u Čanku, 3 puta u Buniću I, Buniću II, Debelom Brdu, Šalamuniću i Pećanima, 2 puta u Kozjanu, Ljubovu i Krbavici.[7]

5 AH CK SKH — 1952.

6 AH 214: Predsjedništvo ZAVNOH-a Odjelu narodne prosvjete od 24. juna 1944.

7 Podaci o broju otvorenih škola, broju polaznika, nastavnika, o sedmičnoj nastavi i drugoj prosvjetnoj aktivnosti u buničkoj općini vidljivi su iz sačuvanog priloga izvještaju Općinskog NOO-a Bunić Kotarskom NOO-u Korenica od 29. VI 1943. godine u kome, pored ostalog, piše: »I. škole: Debelo Brdo, Pećani, Krbavica (Glave i Baljkuša), Čanak (mjesto Čanak) Torine i Duman, Kozjan, Ljubovo (Mirić Poljana i Lipova Glava), Bunić I (Duboki i Divoselo), Bunić II, Salamunić«. Dalje u izvještaju se navodi broj polaznika i obveznika, kao i uzroci nepolaska:

»4. Bunić I: muških 68, ženskih 52, Bunić II dio — muških 79, ženskih 53, Debelo Brdo muških 39, ženskih 35, Pećani muških 33, ženskih 25, Kozjan muških 38, ženskih 32, Čanak muških 33, ženskih 27, Ljubovo muških 30, ženskih 25, Krbavica muških 78, ženskih 58, Salamunić muških 33, ženskih 30. Od toga polazi u školu: Bunić I 44, Bunić II 41. Ljubovo 35, Krbavica 59, Čanak 40, Salamunić 30, Kozjan 50, Pećani 30, Debelo Brdo 35. Nastavnika s učiteljskom školom ima 3. Nastavnika s drugim školama ima 5. Svršili učiteljsku školu: Danica Knežević, Nedjeljka Drakulić i Mato Marković. S 4 razreda gimnazije: Draga Hinić, Anka Maglica i Draga Vlaisavljević, tri razreda gimnazije Dušan Knežević, samo 4 razreda pučke škole Ilija Svilar. Obuka se vrši u šumi, osim Čanka gdje se vrši u školskoj zgradi. Škole posjeduju 38 pločica, 3 velike table. Škole su porušene osim Čanka i Kozjana. Iste nemaju stakla

Škole u Ljubovu, Krbavici, Buniću I i Čanku nisu radile sa svom djecom odjednom već u razne dane po zaseocima. U Krbavici nastavu je izvodila Nedjeljka Drakulić, a u Baljkuši Mileva Mirić, koja je 1943. umrla od tifusa. Nastava u Buniću je također izvođena u dva centra — u Dubokom i Divoselu, dok su na Ljubovu 1943. radila tri centra: Mirić Poljana, Lipova glavica i Obadina. Na Mirić Poljani radili smo u kući Todora Kovačevića Todosije gdje nam je od velike pomoći bila njegova žena Milica. Na Lipovoj glavici nastava se izvodila na jednom proplanku iznad kuće Nikole Vukmira Makina, a po kiši bi se sklanjali u obližnjim bajtama. Ovaj centar je prvi prestao s radom u 1943. godini. Treći centar je bio zaselak Kneževići-Skendže a potrajao je svega nekoliko sedmica. Ovdje je bilo i ponajmanje djece, svega 5 do 6 učenika. Nastava se izvodila u gaju iza kuće Todora Kneževića. Narod Ljubova s puno pažnje prihvatio je tu svoju partizansku školu. Nije bilo ni jednog slučaja otpora ili negodovanja. Polazak djece nije bio stalan, naročito zbog čuvanja stoke i za vrijeme poljskih radova. Za zimskih dana nastava nije održavana. Djeca nisu dijeljena u grupe već su radila sva zajedno.

Masovnost u prosvjetnom radu i veliki broj otvorenih škola bilo je karakteristično za cijeli korenički kotar u ljeto i jesen 1943. godine. Pored rada i uspjeha na osnivanju osnovnih škola, valja istaći veliku masovnost u otvaranju analfabetskih tečajeva za odrasle. Bilo ih je po svim zaseocima koreničkih sela, naročito u jesen 1943. I drugi oblici prosvjećivanja naroda bili su masovno zastupljeni.

Osnivanjem Inicijativnog odbora ZAVNOH-a u Ponoru kod Korenice 2. marta 1943. i Okružnog NOO-a za Liku 25. februara 1943. organizacija osnovnog obrazovanja i prosvjetnog rada općenito dobiva novi viši kvalitet. Pri seoskim, općinskim i kotarskim NOO-ima osnivaju se kulturno-prosvjetni odbori sa zadatkom da rukovode cjelokupnim školskim i izvanškolskim kulturno-prosvjetnim radom. O osnivanju ovih odbora pri odborima organa vlasti Inicijativni odbor ZAVNOH-a izdao je 21. maja 1943. »Upute za rad na kulturno-prosvjetnom polju na oslobođenom teritoriju Hrvatske«. U tim se uputama, između ostalog, kaže: »U djelokrug rada KPO spada organiziranje, rukovođenje i snašanje odgovornosti za cjelokupni školski i vanškolski kulturno-prosvjetni rad. Taj obuhvaća: školsku obuku, proradivanje štampe u Domu, tečajeve za nepismene, kulturno-prosvjetna predavanja i priredbe, zidne novine, pjevačke horske i recitacione zborove, glumačke grupe itd. . .«[8] Bila je to značajna novina u radu škola i kulturno-prosvjetnom radu općenito. Brigu o svemu vodili su ubuduće organi narodne vlasti, dok je do tada školski rad bio pod patronatom omladinskih organizacija, SKOJ-a i USAOJ-a.

Razgranata školska mreža u kotaru oskudijevala je naročito u stručnom učiteljskom kadru. Uz svega 5 stručnih učitelja rad u školama su preuzeli omladinci i omladinke s nešto razreda gimnazije ili koje druge škole, a neki su imali

na prozorima niti vrata. Škola u Kozjanu bit će upotrebljena za vojničke svrhe te se neće moći upotrebljavati za školu. Polazak djece u školu je dosta slab i to radi čuvanja blaga, poljskih radova, slabe ishrane, pomanjkanja odjeće, a najviše radi bojaznosti od aviona. Tečajevi za odrasle od 14 do 40 godina su prekinuti uslijed poljskih radova. Isti će se nastaviti poslije žetve. Tečajevi su održavani prije organizacijskih sastanaka. Na tečaj je većinom dolazila omladina, a stariji slabo. Zidne novine postoje u svim selima te zidne novine općinskog NOO-a u Buniću« (HSM Zagreb, fascikl KNOO-i Lika 1943).

B AH, 919.

Učenici na oslobođenom teritoriju Like.

samo osnovnu školu. Od učiteljskog kadra na području kotara u ljeto 1943. učiteljsku školu su imali: Danica Knežević, Mato Marković, Nedjeljka Drakulić, Lenka Orlić i Ivka Vlaisavljević, a 3, 4 i više razreda gimnazije Anka Maglica, Draga Vlaisavljević, Dušan Knežević, Drago Hinić, Milka Rapajić, Jovanka Đerić,- Zorka Ljubojević, Jelena Petričić, Naranča Zegarac, Neđa Petričić, Milka Zigić, Zora Drakulić, Nikola Šuput, Jovo Šorak, Mane Stanić, Ljeposava Cuić, Vuka Zakula, Sofija Vujičić, Milka Vejnović i Nikola Derić, dok je Ilija Svilar imao samo osnovnu školu, a Ankica Zigić fakultet.

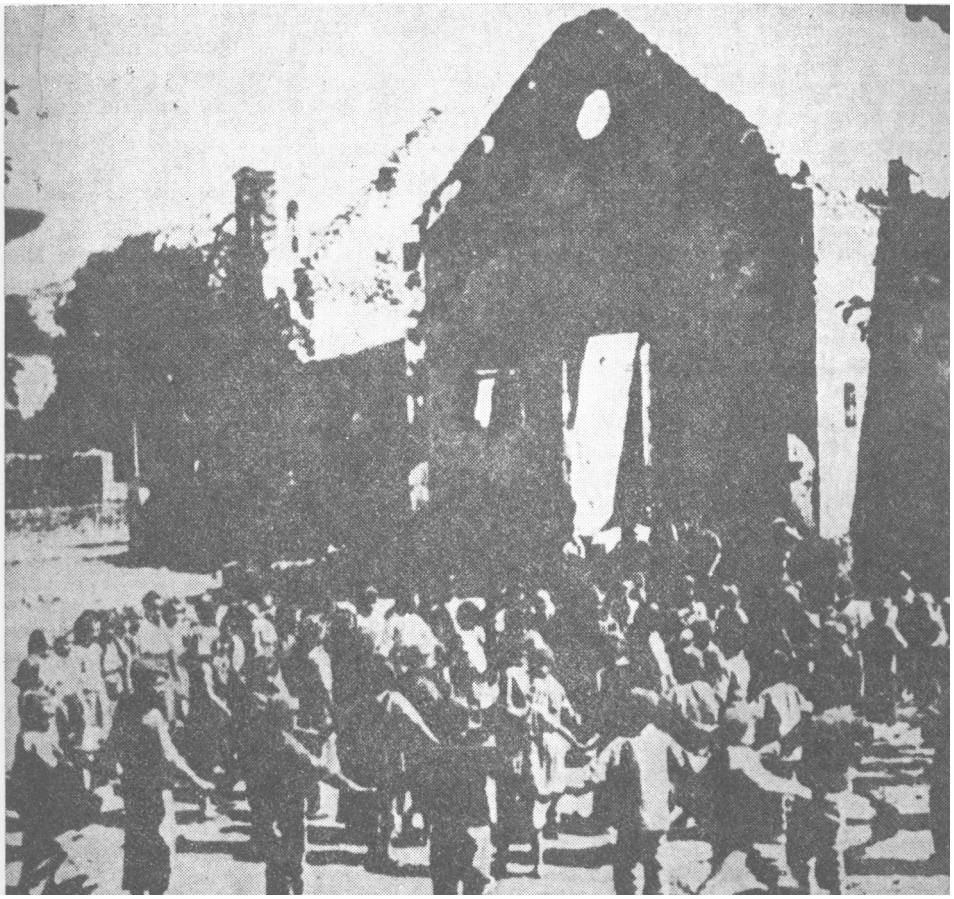
Raspored ovog kadra po selima izgledao je ovako:

1. Općina Korenica:

Homoljac 38 polaznika — Naranča Zegarac, Jasikovac 39 polaznika — Neđa Petričić, Kapela 16 polaznika — Zora Drakulić, Rijeka 18 polaznika — Zora Drakulić, Korenica 28 polaznika — Milka Zigić, Mihaljevac 36 polaznika — — Jovo Sorak, Ponor 24 polaznika — Lenka Orlić, Šeganovac 19 polaznika — — Nikola Šuput, Vranovača 26 polaznika — Mane Stanić, Vrpile 20 polaznika — Vuka Zakula, Vrelo 42 polaznika — Ljeposava Cuić, Trnavac 64 polaznika — Ivka Vlaisavljević.

2. Općina Bunić:

Bunić I 44 polaznika — Danica Knežević, Bunić II 18 polaznika — Mato Marković, Čanak 40 polaznika — Anka Maglica, Kozjan 50 polaznika — Anka Maglica, Krbavica 45 polaznika — Nedjeljka Drakulić, Ljubovo 35 polaznika

Djeca iz sela Jošani, kotar Udbina, pred zapaljenom školom.

— Dušan Knežević, Debelo Brdo 35 polaznika — Draga Vlaisavljević, Salamunić 30 polaznika — Drago Hinić, Pećani 35 polaznika — Ilija Svilar. Ukupno 9 škola, 8 učitelja, 355 učenika.

3. Općina Bjelopolje:

Frkašić[9] 42 polaznika — Milka Rapaić, Grabušić 33 polaznika — Jovanka Derić, Klašnica 35 polaznika — Zorka Ljubojević, Tuk 33 polaznika — Jelena Petričić. Ukupno: 4 škole, 4 učitelja, 145 polaznika.

4. Općina Plitvički Ljeskovac:

Cuić Krčevina 15 polaznika — Sofija Vujičić, Jezerce 35 polaznika — Milka Vejnović, Končarev Kraj 38 polaznika — Nikola Đerić, Uvalica 12 polaznika — Nikola Derić, Plitvički Ljeskovac 17 polaznika — Ankica Zigić.
Ukupno: 5 škola, 4 učitelja, 117 polaznika.[10]

Nastava je održavana u prirodi jer su školske zgrade bile popaljene, osim u Vrelu, Kozjanu, Čanku, Plitvičkom Ljeskovcu i jedna u Krbavici ali su bile neprikladne za nastavu ili zauzete za vojne potrebe. Zbog toga su mjesni NOO-i pristupili izgradnji bajta. U pojedinim selima koristila se poneka nezapaljena kuća. U Buniću II škola je bila u kući Dušana Jelovca, jednoj od rijetkih kuća koje nisu u to doba bile zapaljene. Kasnije je u tom selu izgrađena bajta za školu u šljivaru Dragana Jelovca i služila za nastavu sve do izgradnje nove školske zgrade poslije oslobođenja. Tu su uz učitelja Matu Markovića u odgojno-obrazovni rad bile uključene omladinke Ljeposava Marinković (Šadija) i Mara Paripović (Nikolesina).

Vrlo razgranat oblik kulturno-prosvjetnog rada imalo je u to vrijeme Debelo Brdo. U tom selu je ostala jedna jedina nezapaljena kuća Jovice Sijana. U njoj su boravili svi vojni štabovi zatečeni na tom terenu-partizanski i njemački. Tu su održavani analfabetski tečajevi i drugi oblici rada s odraslima. Učiteljica Draga Vlaisavljević započela je školsku obuku u bivšoj školskoj zgradi pod izgorjelim limom, ali se škola kasnije premjestila u Božanić gaj. U njemu su održavane seoske priredbe, masovni sastanci i dogovori tokom rata. U tom gaju je prvi sastanak s narodom Debelog Brda održao Marko Orešković Krntija prilikom svog kratkog boravka na terenu općine Bunić 1941. godine. Učiteljica Draga Vlaisavljević imala je svoje pomoćnice raspoređene po zaseocima i to — Soku Hinić, ženu Miće Hinića i Mimu Pupavac. Soka je radila s grupom nepismenih žena od kuće Vuje Vunjaka do kraja kuća Batinića, a Mima s ostalim nepismenim ženama Debelog Brda.

Partizanske osnovne škole već su u junu 1943. imale svoje nastavne planove i programe. Prosvjetni odjel Izvršnog odbora ZAVNOH-a izradio je u junu 1943. »Nastavni program rada u narodnim školama«[11] i poslao ga na teren 22. juna 1943. godine. Programska načela i zahtijevi išli su za tim da se obuka usko povezuje s duhom naše borbe. Program je obuhvatao: početno čitanje i pisanje, stvarnu obuku i račun za prvu grupu djece tj. za onu koja ne znaju

9 U Frkašiću je bila još jedna osnovna škola u koju je išlo oko 60 domske djece, ratne siročadi. Učitelji Franjo Jemrić (Cika Joco).

10 HSM, Zagreb, fascikl Lika 1943.

11 AH, 306/43.

čitati ni pisati, bez obzira na njihovu starost, te zemljopis, povijest i prirodopis za drugu grupu djece, onu napredniju.[12]

Ovaj nastavni program već je u septembru 1943. godine zamijenjen novim planom i programom koji se dijelio na minimalni i maksimalni nastavni plan i program za osnovne škole. Njim je bila predviđena obuka za sva 4 razreda, ali ponovo raspoređena u dvije grupe. On je bio opširniji gradivom i brojem sati nastave. Od predmeta za niža odjeljenja bili su predviđeni: narodni jezik, račun s geometrijom, povijest, zemljopis i poznavanje prirode s higijenom.

»Uputstva nastavnicima za rad u osnovnim narodnim školama« izdao je 1943. i Izvršni odbor AVNOJ-a kojim se odobravaju »predavanja svih nastavnih predmeta po nastavnom planu i programu koji su važili do 6. aprila 1941. godine, s ograničenjem za nastavu istorije i zemljopisa.«[13] Uputstvima se odobrava predavanje vjeronauka za sve konfesije. Međutim, ratno školstvo kotara Korenica nije imalo potrebe da o tome vodi računa. U srpskim selima crkve su bile popaljene, a svećenici pobijeni od ustaša ili odbjegli.

Neovisno od ovih Uputstava i Nastavnog programa rada, kotarski NOO u Korenici izdao je 3. jula 1943. godine svoje Uputstvo koje se odnosi na metodu početnog čitanja i pisanja, a izrađeno je u formi didaktičko-metodskih uputstava zbog čega je i specifično. U Uputstvu je, između ostalog, pisalo: »Odmah od prvog dana paziti na vladanje i držanje učenika te ih slobodnim načinom upozoravati na dostojno vladanje i držanje. Kao što pazimo na držanje i ponašanje, tako ćemo paziti i na govor učenika tj. tražit ćemo da nam odgovaraju punim rečenicama i nikako ne dozvolit odgovor s jednom riječju. Obratiti pažnju bojažljivim učenicima te ih na pogodan način osokoliti. To se postiže da se povede razgovor o običnim stvarima. Prije početnog čitanja i pisanja dobro obraditi predvježbe. Tim predvježbama ujedno vršimo važno djelovanje na vid, sluh i mozak. Predvježbe za čitanje vrše se ovako: nakon pogodnog razgovora o pionirima i njihovom radu dolazimo do parole koju već učenici poznaju npr. Smrt fašizmu — sloboda narodu! Ista parola predstavi se na ploči dugom crtom. Tada se rastavlja na riječi.[14] Slijedi grafički prikaz te metode, pa grafički prikaz crtovnih elemenata za pisanje i obradu slova figurativno. U svakom slučaju Uputstvo je interesantno i karakteristično za partizansko školstvo.[15]

Brigu narodne vlasti za što bolje i masovnije narodno prosvjećivanje potvrdila je u svojoj analizi Prva okružna konferencija učitelja iz svih ličkih kotareva, održana 18. jula 1943. Njenom organizaciom rukovodio je Prosvjetni odjel ZAVNOH-a u suradnji s Prosvjetnim odjelom Okružnog NOO-a za Liku. Na

12 Evo nekoliko tema iz ovog prvog programa: »Partizani i partizanke — narodna vojska, Opis partizana, oružje; Narodni neprijatelji — okupator, narodne izdajice — ustaše i četnici; Selo u borbi, »Smrt fašizmu — sloboda narodu«! — uz tumačenje riječi fašizam i fašisti; Pioniri — zadaće pionira, rad i disciplina, pomoć pionira u borbi; Provale neprijatelja na oslobođeni teritorij; Povlačenje pučanstva kroz Kordun. Liku, Baniju itd.; Partizanske čete prerastaju u snažnu vojsku; Tito (Živio drug Tito), Pozadina pomaže svoju vojsku (Sve za front, sve za pobjedu); Ranjenici, bolnice, briga i ljubav prema ranjenim borcima; Pokloni partizanima; Selo prije i sada (popaljeno); »Ni zrno žita okupatoru«; Suma zaštitnik naroda i Čišćenje kuće, odijela, pranje, uši — tifus.

13 AH, bb/43.

14 HSM, Zagreb, fascikl KNOO Lika 1943.

15 Autora ovog zanimljivog uputstva nisam uspio saznati, ali je za pretpostaviti da nije bio raniji stanovnik koreničkog kraja jer piše »lahko« umjesto lako što je pravi oblik transkribovanja te riječi u nas.

konferenciji je bilo prisutno preko 100 učitelja, a od članova Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a Vlatka Babić i Martin Puštek. Na njoj su razmotreni dotadašnji uspjesi, rezultati i nedostaci u organizaciji osnovnog školstva na teritoriju Like. Dobio se pravi uvid u stanje prosvjetnog kadra i materijalne prilike škola, koje su, usput rečeno, bile vrlo teške.

Na konferenciji su istaknuti i rezultati u organiziranju osnovnog školstva u kotaru Korenica gdje je ostalo svega 6 školskih zgrada tada već neupotrebljivih. »U cijelom tom kotam obuka se vrši po privatnim kućama, a najviše u prirodi i to 3 do 5 puta nedjeljno s 3 do 5 obuke dnevno. Obuku polazi nešto preko 50% školskih sposobnjaka (1766 prema 987 polaznika). Kotar Korenica je bio stalno poprište krvavih borbi. Cijela sela nisu drugo nego primitivne daščare bez svjetla i bez prozora. Narod u tim selima nema ni pravog lonca za kuhanje ni prave postelje za spavanje, a da i ne govorimo o odjeći i obući. Tu ćete naći da i cijela škola ima npr. samo jednu čitanku za II razred ili čak ni to«.[16]

Okružna konferencija u Kozjanu imala je veliko značenje za daljnji razvoj školstva i prosvjete u Lici. Osvrt na neke ispoljene manjkavosti i preporuke o budućem radu označile su novi put za višu kvalitetu narodne partizanske škole. Na to ukazuju i zaključci konferencije od kojih navodim najkarakterističnije:

1. Učitelji s pedagoškom spremom, iako su mnogo učili, moraju još više nastojati da svoje znanje što brže predaju mladim drugovima. To će najlakše postići održavajući redovite nedjeljne sastanke po općinama na kojima će zajednički pretresti i **proraditi** program za iduću nedjelju. Zatim jedanput treba da se sastanu učitelji iz kotara i pod rukovodstvom kotarskog KPO treba da obuhvate i praktična pitanja (zgrade, sredstva za ostvarenje obuke, opskrbu učitelja), zatim pitanje polaska školske obuke, zdravstveno stanje školske djece, odnos nastavnika prema djeci i prema roditeljima i obrnuto.

2. U pomanjkanju učila treba znati iskoristiti svaku odbačenu stvarčicu. Od vratiju ili limene plohe učiniti ploču, balvane upotrijebiti za klupe, od slupanih pločica eternita učiniti školske pločice, zemljopisnu kartu nacrtati na okrečenom zidu, od svakog zgužvanog papirića učiniti bilježnicu itd.

3. Treba pisati ogledna predavanja, nastojati da se umnože u nekoliko primjeraka i raspačati ih da nam posluže umjesto pedagoškog časopisa za koji sada nemamo mogućnosti.«:[17]

Preporuke konferencije iz Kozjana brzo su se otpočele realizirati. Samo 10 dana kasnije, 27. jula 1943, Kulturno-prosvjetni odbor Kotarskog NOO-a Korenica šalje Prosvjetnom odjelu ZAVNOH-a dopis br 79/43 u kojem ga izvještava da je odlučio osnovati jedan 14-dnevni tečaj za nastavnike bez učiteljske spreme— kako kaže za »nastavnike neučitelje« a u cilju davanja stručnog znanja i unapređenja nastave. Ujedno moli da im se pošalje koji predavač za upoznavanje tečajaca s »aktuelnim problemima sadašnjice« te izvjestan broj knjiga —udžbenika iz oblasti psihologije, logike, didaktike i metodike.[18] Međutim, ovaj tečaj nije održan u 1943. već u martu 1944. godine.

16 Školske novine, br. 7 od 19. fepruara 1954.

17 Vlatka Babić, Škola i odgoj u narodnoj revoluciji, PKZ Zagreb, 1965, str. 22.

18 AH, 622/43

Školska 1943/44. godina

Nova školska 1943/44. godina započela je vrlo poletno. U kotaru Korenica organizirana je nastava u 32 osnovne škole. Otvorena je i »šegrtska škola« u Korenici. Brigu o svemu vodili su narodnooslobodilački odbori, kako u snabdijevanju škola i učitelja, tako i polasku djece. Vidnog zamaha uzelo je i pokretanje tečajeva za nepismene. »Nastojimo da u našoj općini bude najmanje nepismenih«, bila je parola i geslo za akciju.

Kapitulacijom fašističke Italije septembra 1943. godine nastupila je povoljnija vojno-politička situacija i razvoj školstva u kotaru doživljava velik uspjeh. Škole su postale centri kulturno-prosvjetnog rada a učitelji nosioci te aktivnosti. U septembru te godine u kotaru je počeo rad u 28 škola i to u selima: Grabušić, Frkašić, Klašnica, Tuk, Bunić I, Bunić II, Šalamunić, Ljubovo, Krbavica, Pecani, Debelo Brdo, Kapela, Kompolje, Vranovača, Jezerce, Ćuić Krčevina, Homoljac, Kalebovac, Mihaljevac, Ponor, Rijeka, Šeganovac, Vrelo, Vrpile, Trnavac, Končarev Kraj, Plitvički Ljeskovac i Uvalica.

Međutim, vojničke prilike su se ubrzo počele mijenjati. Tokom novembra 1943. pod pritiskom ofanzive njemačkih i ustaških snaga smanjuje se broj osnovnih škola. Radom su prestale škole u Čanku i Plitvičkom Ljeskovcu. Broj otvorenih škola se i dalje osipa. U januaru 1944. rade samo 22 škole. U martu 1944. rad svih škola je obnovljen, čak i povećan na 35 škola. To je najveći broj otvorenih škola tokom cijelog rata. Promjenljivo brojno stanje otvorenih škola potrajalo je sve do maja 1944. godine. Naime, 10. maja 1944. uslijed nove neprijateljske ofanzive obustavljen je rad u svim školama na kotaru da bi odmah poslije ofanzive već u junu 1944. bio ponovo nastavljen.

Za januar 1944. godine Okružni NOO za Liku uputio je izvještaj Prosvjetnom odjelu ZAVNOH-a o školama i tečajevima sa stanjem na dan 14. januara 1944. iz kojeg se vidi da škole u Udbini, Gračacu, Donjem Lapcu i Gospiću (osim jedne) ne rade, a da u kotarima Perušić, Otočac, Brinje i Korenica rade. U Korenici su tada radile 22 škole i 40 analfabetskih tečajeva. U martu te godine u koreničkom kotaru radile su 32 škole i to 28 u privatnim kućama (bajtama) a u 4 u školskim zgradama.[19] U Kapeli, Cuić Krčevini i Čanku u tom mjesecu škole nisu radile.

0 stanju školstva u aprilu 1944. imamo sačuvan izvještaj Okružnog NOO-a za Liku broj 836/44. od 30. aprila 1944. Prosvjetnom odjelu ZAVNOH-a u kome se za kotar Korenicu kaže da u njemu radi 31 škola; da su političke prilike dobre što se pozitivno odražava na prosvjetni rad, naročito na suzbijanju nepismenosti; da se nastava izvodi u duhu NOP-a i da to odgojno djeluje na izgradnju učenika; da je stručna strana nastave dosta dobra, jer se radom na

19 Svjedočanstvo o prosvjetnom radu u kotaru Korenica u tom periodu ostavila nam je Anica Rakar, član Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a u svom izvještaju od 7. aprila 1944. godine, u kome, između ostalog, piše: »Na putu za savjetovanje Okružnog NOO zadržala sam se u kotaru Korenica i upoznala s tamošnjim prosvjetnim radom. U kotaru Korenica radi 35 škola (za vrijeme Jugoslavije 15) a 9 ih je u projektu. Obuka je podijeljena u viša 1 niža odjeljenja i radi se po minimalnom nastavnom programu. Nastavnika imade 35, od toga 8 stručnih učitelja ... U četiri općine školstvo je potpuno organizirano, dok općina Petrovo Selo tek sada počinje biti obuhvaćena. Hrvatska sela općine Plitvički Ljeskovac nemaju još NOO-a pa niti škole tamo ne rade ... Od 10, do 20. III 1944. održan je učiteljski kurs za nastavnike kotara Korenice. Bilo je 33 slušača, od toga 28 žena... Prijedlog za proizvodnju školskih pločica primljen Je. U kotaru gračačkom imade mnogo škriljevca iz kojeg će se proizvoditi pločice i pisaljke.« (AH, 87/44).

općinskim prosvjetnim konferencijama i održanjem učiteljskog kursa uspjelo dosta dobro osposobiti nastavnički kadar za vršenje svojih dužnosti; da je materijalno snabdijevanje škola dosta teško radi pomanjkanja materijala, ali se ipak uspjelo nabaviti najnužnije potrebno školsko pokućstvo i namještaj, dok sa učilima i učevnim priborom bilo mnogo teže, ali su se i tu vještim snalaženjem nastavnika pronašla najnužnija sredstva i s dosta dobrim uspjehom primjenjivala u nastavi.[20]

Desetog maja 1944. godine otpočela je neprijateljska ofanziva na oslobođeni teritorij Like. Rad u svim školama koreničkog kotara je prekinut. Prekid rada je potrajao puna 2 mjeseca. Dapače, kroz cijelo buduće razdoblje 1944. godine bilo je takvih prekida, što kraćih što dužih, mnogo, toliko mnogo (izvještaji navode 35 bježanja) da o nekom stalnijem školskom radu nije moguće govoriti. Bilo je to u stvari uvijek započinjanje iznova. Cesto bježanje zbog još češćih upada neprijatelja onemogućivalo je kulturno-prosvjetne poslove. Ovaj period po svom intenzitetu pa i kvaliteti rada u školama zaostaje za 1943. u koreničkom kotaru.[21]

Školska 1944/45. godina

U toku ljetnih mjeseci — juli — august vršene su pripreme za početak nove školske 1944/45. godine. U Srednjoj Gori 25. jula 1944. održana je Druga okružna konferencija prosvjetnih radnika Like na kojoj je bilo oko 150 nastavnika. Konferenciji je prisustvovala i Kata Pejnović, član AVNOJ-a i ZAVNOH-a.

Za pripremu početka rada u novoj školskoj godini Prosvjetni odjel ZAVNOH-a poslao je 3. augusta 1944. godine svim okružnim i oblasnim NOO-raspis u kojem je istakao potrebu da se tokom ljetnih mjeseci organiziraju učiteljski desetodnevni kursevi kako bi učitelji dopunili svoje znanje. Ujedno je predložio 20 tema koje je trebalo proraditi na kursu.[22]

20 AH — bb'44.

21 O teškoćama u radu škola, o slabom materijalnom položaju učitelja poslije majske ofanzive 1944. najrječitije govori molba Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a od 12. jula 1944. Glavnom štabu Hrvatske da za učitelje dodijeli barem 250 uniforma, a isto toliko cipela i rublja. Evo te molbe:

»Glavnom Štabu Hrvatske.

Između ostalih poteškoća koje priječe dobar uspjeli u našim školama, slaba odjeća i obuća učitelja je jedna od najtežih. Naši učitelji su često sasvim poderani, neki su potpuno bosi, a ima ih koji u najtoplijim danima nose hubertus jer su im se hlače potpuno raspale. Ne treba isticati činjenicu da tako jadno obučen učitelj ne može imati ugled pred djecom. Pa i u samom narodu opada mu ugled, a učitelj je kadar da snažno politički djeluje. Ovako poderani i bosi kakvi jesu, naši se učitelji osjećaju poniženi i napušteni od svakoga.

S tih razloga molimo naslov da nam dade za učitelje barem 250 uniforma, isto toliko cipela 1 rublja. To bi trebalo dostaviti ovom odjelu radi pravilne raspodjele.« (AH, 235/44)

22 Teme su: 1. Narodnooslobodilački odbori i odnos prema njima (razvoj NOO-a, etape u njihovom razvoju, njihovo prerastanje u narodnu vlast, AVNOJ, ZAVNOH, odluke Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a, odnos učitelja prema članovima NOO-a itd); 2. Federativno uređenje Jugoslavije; 3. Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta (između ostalog spomenuti sporazum Tito-Subašić); 4. Važnost prosvjetnoga rada u izgradnji naše države; 5. Dan u školi u NOB-u; 6. Unutrašnji izgled škole u NOB-u (parole, slike, zidne novine itd.); 7. Odnos nastavnika prema okolini (selu, roditeljima, omladinskim organizacijama, nestručnim nastavnicima, usmene novine, domovi kulture, pomoć NOO-ima u raznim popisima itd.); 8. Udžbenici u NOB-u; 9. Samoizobrazba nastavnika na stručnom i političkom polju. 10. Kako postići dobar polazak škole (ovdje razviti diskusiju); 11. Spremanje nastavnika za rad; 12. Školska administracija; 13. Disciplina i kazne u školi; 14. Narodni jezik; 15. Stvarna nastava; 16. Povijest; 17. Zemljopis; 18. Prirodne nauke; 19. Račun i 20. Pronalazak nastavnih sredstava i učila (iznositi vlastita iskustva (AH, 332).

U septembru 1944. godine započele su radom na području kotara 24 škole. Ostale škole nisu mogle da počnu rad jer je kotar Korenica uz gospićki i gračački kotar bio poluoslobođen. Rad i u ovim školama obustavljen je u istom mjesecu jer je za učitelje organiziran učiteljski kurs u Mihaljevcu.

U tabelarnom pregledu stanje osnovnih škola i nastavnika za septembar 1944. godine Okružni NOO za Liku, 17. oktobra te godine, izvještava Prosvjetni odjel ZAVNOH-a o stanju u okrugu pa za Korenicu kaže: »Kotar poluoslobođen, broj škola 24, broj predviđenih škola 12, broj nastavnika 32, od toga stručnih 4. Škole zbog kursa ne rade. Obveznika 1164.«[23]

I pored vrlo čestih upada neprijatelja na koreničkí kotar i nedaća koje su ti upadi donosili školski rad u jesen 1944. nije potpuno prekidan. Povratkom naroda u svoje selo škola bi opet proradila. Od 15. oktobra do 15. novembra 1944. prosvjetne odjele i neke škole u Lici obišla je Bosiljka Lepava, član Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a. U njenom izvještaju od 21. novembra 1944. za Korenicu, između ostalog, piše: »Stanovništvo kotara Korenica moralo je od maja do 18. oktobra 35 puta bježati ispred neprijatelja. Narod nije klonuo duhom, svjestan je, rado bi djecu slao u škole, ali su materijalne prilike vrlo teške. Školskih prostorija nema po svim selima (Plitvički Ljeskovac, Šalamunić, i dr.), ali djeca se skupljaju privatno u bajti učiteljice, ili u čijoj drugoj. Dio ovog kotara je okupiran (općina Ličko Petrovo Selo, Ljeskovac), tu škole nikako ne rade i učitelja nema. Posjetila sam učiteljski kurs ONOO Lika — — sada se nalazi u selu Tuk blizu Korenice. .. Analfabetski tečajevi još ne rade. Predviđa se organizacija kratkog (5-dnevnog) kursa za omladinke koje bi se osposobile tu za predavanje na analfabetskim tečajevima. Pored velike volje za rad i kod nastavnika i učenika, uspjeh zadovoljava samo relativno.. ,«[24]

Bosiljka Lepava prisustvovala je nastavi u školama Tuk i Šalamunić na terenu Korenice. U cilju poboljšanja i sređivanja stanja u školstvu ona je dala prijedlog od 12 tačaka u kojima ističe da treba »poboljšati materijalno stanje učiteljstva pobrinuti se o daljoj naobrazbi nestručnih nastavnika, snabdjeti učiteljstvo stručnom štampom, odstraniti iz škola nastavnike koji ne vole učiteljski poziv i ne žele u njemu ostati i dati neke upute o svetkovanju praznika«. Uz izvještaj priložila je i Tabelarni pregled u kojem za kotar Korenicu stoji: »Broj škola 24, broj učitelja 32, od toga stručnih 5, s osnovanom školom 3, škole koje ne rade 3, obveznika 1164, polaznika 821, slobodnih općina 4, okupiranih općina 2.«

Kako vidimo broj škola se u periodu oktobar-novembar smanjio. Zbog Okružnog učiteljskog kursa koji je započeo 20. oktobra 1944. u Mihaljevcu, prestale su raditi škole u Ljubovu, Mihaljevcu, Vranovači, Šeganovcu, Korenici, Debelom Brdu, Jasikovcu i Vrelu. Iz svih ovih škola pozvani su učitelji na taj kurs. Materijalno stanje prosvjetnih radnika bilo je u to vrijeme jako loše, posebno u odjeći i obući. U svim izvještajima iz Like Prosvjetnom odjelu ZAVNOH-a[25] o tome se govori. Ali, sve te molbe i želje nije bilo lako realizirati.

23 AH, 780.
24 AH, »08.
25 Ovaj Odjel obavijestio je 20. novembra 1944. i Predsjedništvo ZAVNOH-a o teškom stanju školstva u Lici. U izvještaju se, između ostalog, kaže: »Najteže stanje osnovnih škola je u Lici, jer je u toku rata potpuno opustjela i izgladnjela. Gotovo i nema školskih zgrada koje su ostale cijele. Škole rade u bajtama, u malim tijesnim kućicama, među preostalim zidovima neke popaljene kuće, u većini bez namještaja, bez knjiga i bez svih pomoćnih sredstava. Ipak u ovim našim školama postoji velika volja učitelja i učenika za radom. I jedni se i drugi sami svojom dovitljivošću Ispomažu i nabavljaju sredstva za rad.« (AH, 731).

Zbog neprijateljske ofanzive na Liku, škole u decembru 1944. godine na koreničkom području obustavile su rad. Narod se raselio i razbježao na sve strane. Veliki dio pučanstva odbjegao je u kotar Gračac koji je bio oslobođen. Tu je narod i zimovao i tek se koncem februara i u martu 1945. povratio svojim uništenim bajtama. Rad škola u najviše sela koreničkog kotara ponovno je nastavljen u aprilu 1945. Prvi put rad u slobodi, ali i u velikom siromaštvu. Školski rad potrajao je sve do konca augusta kako bi se nadoknadilo izgubljeno vrijeme u zimskim mjesecima 1944/45. i tako privela školska godina kraju.

Početkom rada u aprilu 1945. godine učiteljski kadar se pomjerao iz jednog sela u drugo. U rad su uključivana i nova lica već prema uslovima na terenu. Neke škole nisu više ni obnovljene kao npr. škola u Ljubovu, jer je većina naroda iz toga sela promijenila mjesto staništa. Učitelj iz Ljubova Dušan Knežević preuzeo je u aprilu rad u školi Bunić I i tu dovršio svoje ratno učiteljevanje. Rad škola u zadnjim mjesecima rata 1945. i u početku željno očekivane slobode nije se razlikovao od ranijeg. Uslovi na području koreničkog kotara bili su podjednaki u svim selima. Prostorija za škole nije bilo, pa se ponovo započelo radom po seoskim voćnjacima ili obližnjim gajevima. Jedino je nestalo one izražene ratne gladi za hranom, odjećom i obućom. Učitelji su i dalje na brizi narodnooslobodilačkih odbora, u prvom redu zbog ishrane. Znatno se popravilo stanje u školskom priboru: papiru, olovkama i udžbenicima.

Karakterističan primjer rada u novim uslovima bila je škola u Buniću I, pa ga zato i iznosim. Početkom aprila nastavu smo započeli u školskom voćnjaku. Ubrzo smo se premjestili u mirniji kutak — u voćnjak kod kuće Plešine kraj izvora Begovice. Tu ispod jedne razgranate kruške izvodili smo nastavu po lijepom vremenu, a kad je bila kiša zaklon smo nalazili u Plešinoj zidini ispod razrušenog lima. Na kruški je bila pričvršćena školska ploča, u stvari neka stara vrata. U školu Bunić su dolazila djeca i s Ljubova od kuće Tonkovića i Kneževića. Sva djeca Bunića, zaostala u školstvu zbog rata, a i neka koja su u ratnim uvjetima pohađala nastavu, bila su u jednoj povećoj grupi — nešto oko 40 učenika. Polazak u školu je bio odličan. Interes također. Bili smo već snabdjeveni s dosta udžbenika. Nastavni plan i program bio je primjeren kombiniranom odljeljenju, opseg gradiva zadovoljavao je u potpunosti. Prava škola. Stariji učenici, a bilo ih je i s 14 godina, pomagali su mlađima, pazili na red, rukovodili dječjim igrama, posebno za vrijeme školskih odmora. Ova ratna i prva poratna škola ostala je u lijepoj uspomeni ne samo buničkoj djeci: Nikoli Tonkoviću, Milici Knežević Mici, Jovanu Despotu, Mladenu Kneževiću, Radi Rakiću, Dušanu Severu Duji, Jovanu Tonkoviću, Đuri Tonkoviću i svim ostalim, već i narodu Bunića koji je nije prestao zvati partizanska škola.

Učiteljske konferencije

Tokom rada partizanskih škola održavane su općinske i kotarske konferencije učitelja. Ta praksa posebno je bila stalni oblik rada u 1944. godini. U pravilu svakih mjesec dana održavane su kotarske prosvjetne konferencije na koje bi dolazili svi prosvjetni radnici kotara. Njima su prisustvovali i članovi općinskih NOO-a zaduženi za prosvjetni rad. Rad tih skupova je, manje-više, tekao po ustaljenom dnevnom redu. Dapače i šabloniziranom. Tu se redovito iznosila politička situacija, izvještaj o radu u proteklom mjesecu, stručno pre-

davanje održano od stručnih učitelja, obično didaktičko-metodičkog sadržaja, po jedno praktično predavanje s osvrtom i analizom tog predavanja i zadaci za tekući mjesec. Njima je najčešće u 1944. prisustvovao drug Ilija Utvić, okružni prosvjetni referent.

Općinske konferencije su održavane svakih 10 ili 15 dana i njima je pridavana velika važnost. Cilj im je bio da osposobljavaju prosvjetne radnike u stručnom i odgojnom pogledu. Tu se tumačilo gradivo iz pojedinih nastavnih predmeta koje je bilo predviđeno za obradu u idućih 10 do 15 dana. To je posebno dobro dolazilo učiteljima bez pedagoške spreme. Zapravo ove konferencije su bile prve škole za nestručne učitelje, gdje su dobivali od svojih stručnih kolega elementarna znanja iz metodike i didaktike. Bilo je to korisno i zanimljivo. Na ovim radnim sastancima se obavezno održavalo jedno praktično predavanje za koje bi se zadužio onaj učitelj u čijem selu bi bila buduća općinska prosvjetna konferencija. Općinskim konferencijama su prisustvovali i članovi mjesnih NOO-a zaduženi za prosvjetni rad, što je bilo od višestruke koristi. Tim skupovima je rukovodio općinski prosvjetni referent, uz često prisustvo kotarskog prosvjetnog referenta iz Korenice.

Izvornih podataka za mnoge općinske i kotarske konferencije koreničkog područja nije bilo moguće pronaći, već samo za neke. Stoga se samo zadržavam na onim konferencijama za koje imamo pouzdane podatke. Jedino prvu koferenciju učitelja općine Bunić iznosim po sjećanju. U sačuvanim dokumentima narodnooslobodilačkih odbora o njima se govori uopćeno ili tek usputno. Nema tu ni dnevnog reda, ni sadržaja, pa čak ni zaključaka. A one su značile mnogo. Bili su to direktivni sastanci za budući rad — i ne samo u prosvjeti.

Prva konferencija prosvjetnih radnika za općinu Bunić održana je u junu 1943. godine (datum neutvrđen) u Šnjarića vrtu. Njom je rukovodio Rade Svilar, politički radnik općine Bunić. Tu nas se skupilo desetak, već angažiranih, učitelja. Glavno pitanje je bilo organizacija osnovnih škola na općini i upute za rad, koje nam je izložila Danica Knežević, stručna učiteljica. Rade Svilar nas je upoznao s političkom situacijom, a to je bila redovita tema i svih masovnih sastanaka.

Pouzdane podatke imamo samo za neke općinske konferencije prosvjetnih radnika. Takva konferencija održana je u Buniću 29. aprila 1944. godine. Njoj je prisustvovao 1 član NOO-a i 7 nastavnika, a imala je sljedeći dnevni red: 1. Organizacija, 2. Izvještaj o radu, 3. Pedagoška izgradnja i 4. Razno. Tada je u Buniću I od 78 dorasle djece školu polazilo 40, u Buniću II od 76 djece školu je polazilo 54, u Debelom Brdu od 130, 110, u Salamuniću od 50, 35 u Krbavici od 114, 83, u Ljubovu od 45, 28 i u Pećanima od 60 djece školu je polazilo 50.

Tako je od ukupno 475 dječaka i djevojčica školskih obveznika u bunićkoj općini školu pohađalo 400, s tim što u ovom pregledu nisu obuhvaćena sela Čanak, Glave i Kozjan jer za njih nema podataka.

Dan kasnije održana je općinska konferencija Korenica kojoj je prisustvovalo 5 predstavnika NOO-a i 12 nastavnika. Konferencija je imala ovaj dnevni red: 1. Situacija — politička, 2. Izvještaj o radu, 3. Politička izgradnja — nacionalno pitanje, 4. Pedagoška izgradnja, 5. Praktično predavanje (održao Mane Stanić), 6. Kritika predavanja (Jovo Šorak), 7. Problemi i 8. Razno. U to vrijeme u Homoljcu je od 49 obveznika školu polazilo 30, u Kompolju od 21, 21, u Kalebovcu od 26, 10, u Mihaljevcu od 40, 40, u Oravcu od 8, 5, u Rijeci od 28,

27, u Šeganovcu od 31, 31, u Vranovači od 44, 39, u Vrelu od 54, 17 i u Kapeli od 16, 5. Prema tome od ukupno 317 djece školskih obveznika u koreničkoj općini školom je bilo obuhvaćeno 217 djece.

Istog dana kad i u Korenici održana je u Bjelopolju općinska konferencija prosvjetnih radnika bjelopoljske općine kojoj su prisustvovala 4 predstavnika NOO-a i 4 nastavnika, a imala je ovaj dnevni red: 1. Izvještaj, 2. Pedagoška izgradnja, 3. Politička izgradnja — II dio nacionalno pitanje i 4. Razno. U vrijeme održavanja konferencije u Bjelopolju je od 45 obveznika 20 ih pohađalo školu, u Frkašiću od 76, 12, u Vedašiću od 40, 6 i u Tuku od 35 obveznika 18 ih je bilo obuhvaćeno nastavom. Odnosno od ukupno 196 školske djece u bjelopoljskoj općini 56 je pohađalo školu.[26]

Učiteljski kursevi

Potrebe za stručnim učiteljskim kadrom u školama kotara bile su velike. U svih 35 osnovnih škola, koliko ih je najviše bilo organizirano za vrijeme rata, radilo je samo 7 stručnih učitelja. Svi ostali bili su bez pedagoške spreme, neki i s malo opće naobrazbe neophodne za rad u školama. Istina, sve je to nadomještala, upornost i osjećaj odgovornosti odabranih omladinaca i omladinki pred svojim skojevskim i partijskim organizacijama. »Snađi se druže« bila je i za rad u partizanskim školama važna i aktuelna partizanska deviza.

Poslije Okružne konferencije prosvjetnih radnika u Kozjanu 18. decembra 1943. godine pristupilo se organizaciji kurseva za učitelje. U kotaru Korenica ta organizacija u 1943. nije privedena kraju. Kulturno-prosvjetni odbor u Korenici bio je među prvima koji je 27. jula 1943. dopisom zatražio odobrenje ZAVNOH-a i dao prijedlog za otvaranje 14-dnevnog učiteljskog tečaja za nastavnike— neučitelje. U to vrijeme učiteljskih tečajeva već je bilo na teritoriju Like. Tokom juna 1943. održan je osmodnevni učiteljski tečaj u Vrhovinama sa desetak slušača. U organizaciji Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a tokom oktobra održan je jednomjesečni učiteljski tečaj u Otočcu. Iz kotara Korenice ovom kursu su prisustvovale 2 učitelja — Sofija Vujičić, učiteljica u Uvalici i Anka Zigić, učiteljica u Plitvičkom Ljeskovcu. Tečaj je imao 34 polaznika iz raznih krajeva Like.

Prvi učiteljski tečaj u kotaru Korenica održan je od 10. do 22. marta 1944. sa 35 slušača.[27] Među tečajcima su se našli i stručni učitelji, koji su ujedno preuzeli jedan dio nastave na tečaju, kao i oni koji su se po prvi put sreli s

26 Podaci za ove konferencije uzeti su iz jedne sačuvane bilježnice pisane rukom bez imena vlasnika. Vjerovatno da je bilježnica pripadala Franji Jemriću, čika Joci, kotarskom referentu za prosvjetu u Korenici. Danas se čuva u AŠM Zagreb.

27 Polaznici učiteljskog kursa u Šeganovcu bili su: Ksenija Balabanić, učiteljska škola, Tuk, Ljubica Belič, 2 razreda gimnazije, Oravac, Draga Cuić, 4 razr. gimnazije, Klašnica, Ljeposava Cuić, 5 razr. gimnazije, Vrelo, Draga Dajić, 4 razr. osnovne škole, Jezerce, Đuro Delić, 4 razr. osnovne škole, Bjelopolje, Latinka Dozet, 4 razr. osnovne škole, Pećani, Neda Drakulić, učiteljska škola, Bunić, Zaga Drakulić, učiteljska škola, Rijeka, Marija Lalić, 2 razr. gimn., Homoljac, Bogdanka Eunduk, 4 razr. gimn., Kalebovac, Boja Ivanišević, 4 razr. osn. škole, Vedašić, Zlata Krstulović, 5 razr. gimn., Salamunić, Danica Knežević, učiteljska škola, Bunić, Dušan Knežević, 3 razr. gimn., Ljubovo, Lenka Orlić, učiteljska škola, Ponor, Jelena Petričić, 5 razr. gimn., Mihaljevac, Neda Petričić, 4 razr. gimn., Vedašić. Mane Stanić, 4 razr. gimn., Vranovača, Milka Rapaić, 4 razr. gimn., Frkašić, Pavica Roje, 5. razr. gimn., Bunić II, Milka Škorić, 4 razr. osn. škole, Grabušić, Jovo gorak, 5 razr. gimn., Mihaljevac, Nikola Suput, 3. razr. gimn., Seganovac, Dragica Vlaisavljević, 4 razr. gimn., Debelo Brdo, Mićo Vukobratović, 4 razr. osn. škole, Grabušić, Sofija Vujičić, 1 razr. učiteljske škole, Uvalica, Neda Zakula, 4 razr. osn. škole, Jasikovac, Naranča Zegarac, 4 r. gimn., Krbavica,

učiteljskim pozivom. Tečaj je održan u Šeganovcu, u jednoj od paljevine spašenoj kući. Škola u Šeganovcu poslužila je tečajcima za praktičnu obuku. Tečajem je rukovodio Franjo Jemrić, zvani Čiča Joco. Uz njega je o radu tečaja vodila brigu učiteljica Lenka Orlić Strina. Rad na tečaju je bio podijeljen u tri skupine tema: pedagoške teme, političke teme i praktični rad. Tu smo dobili elementarna znanja i upoznali najnužnije iz didaktike, metodike, čak i ponešto i iz psihologije. Glavno težište rada se ipak svelo na metodske upute za obradu pojedinih nastavnih sadržaja. Posebna pažnja posvećivala se praktičnom radu s djecom. Tu smo uz analizu predavanja dobivali upute o početnom čitanju i pisanju, računu, zemljopisnoj nastavi, prirodopisu itd. Koristio se svaki čas da bi se što više naučilo, a interes za rad bio je vrlo velik. Radilo se cijeli dan. Prije podne bila su praktična predavanja i osvrt na njih, a poslije podne ostala nastava.

Praktična predavaanja pobuđivala su posebnu pažnju kod tečajaca. Bilo je i straha i treme pred nastupom.[28] Razred djece i tridesetak kursista gleda, sluša i bilježi svaki korak, svaki potez predavača. Tu su i Čika Joco i Strina, koji za nas tečajce znadu »sve«. Predavanja su obuhvatala iz svakog nastavnog predmeta u osnovnoj školi po nekoliko metodskih jedinica kako bi dobili uvid i primjer što treba i kako treba raditi[29] Posljednja dva dana na tečaju iskorišteni su za ispite. Njima je prisustvovala Ankica Rakar, član Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a, koja se tih dana nalazila u koreničkom kotaru na obilasku terena. Uspjeh je bio slijedeći: odličnih 10, vrlo dobrih 16, dobrih 3 i slabih 4. Posljednja četvorica pored neznanja nisu pokazala ni volje, niti marljivosti u radu.

Sličnog sadržaja i organizacije rada bio je i drugi jednomjesečni učiteljski kurs u Mihaljevcu koji je počeo u augustu 1944. godine, ali je uslijed ofanzive morao biti prekinut. Ponovo je nastavio radom 20. septembra 1944. i završio rad slijedećeg mjeseca s tridesetak polaznika.[30] Na ovaj drugi kurs učiteljstva

Ankica Zigić, student prava, Korenica, Milka Zigić, 2 r. učiteljske škole, Kompolje, Soka Zigić, 2 r. gimn., Tuk, Zorka Ljubojević, 5 r. gimn., Končarev Kraj, Soka Mirić, 4 r. osn. škole, Baljkuša i Franjo Jemrić, (Cika Joco), učitelj, prosvjetni referent Korenica.

28 Za ilustraciju navodim nekoliko rečenica iz članka »Kamen sa srca«, objavljenog u Školskim novinama br. 35 od 26. XI 1953. godine. »Predaje Suput Nikola iz Seganovca, 17 godina star, 3 razr. gimnazije . . . Vidjelo se da predavač neprestano misli na koncept... To ga Izbacuje iz kolotečine pa često u predavanju zastaje, jer se sporo prisjeća koncepta. Kada je završio lice mu je zasjalo. Predavač je veselo prišao ostalim tečajcima. Očito je Jedva čekao da završi. Prešli smo na kritiku. Cika Joco prije svega zatraži nekoga dobrovoljca da donese izvana neki kamen, i to poveći. Svi graknuše: »Sto će kamen? Idemo na kritiku«, Cika Joco ostaje pri svome. Da se ne gubi vrijeme, javlja se Jovo Sorak i donese kamen od nekoliko kilograma, te ga stavi pred čika Jocu. Svi gledaju u kamen i čekaju, što će biti. U najvećoj tišini Cika Joco reče: »Evo vidiš, Nikola, koliki ti je kamen pao sa srca kad si završio predavanje.«

29 Navodim samo neke održane metodske Jedinice: Cika Joco — Slaveni, Lenka Orlić — Zima, Danica Knežević — Množenje br. 8, Neda Drakulić — Hranjenje, Sofija Vujičič — Kućni kradljivci, Milka Zigić — Zemljopisna karta, Jovo Sorak — Društveni život Slavena, Mane Stanić — Rast, Nikola Suput — Dijeljenje br. 8, Bogdanka Funduk — Prosta rečenica, Ljeposava Cuić — Zemljopisna karta kotara, Dušan Knežević — Zbrajanje do 100, Draga Cuić — Političko uređenje Slavena, Neda Petričić — Hrana, Milka Rapaić — Karta okruga i Dragica Vlaisavljević — Mjerenje br. 8.

30 Predavači na ovom učiteljskom tečaju bili su: Neda Drakulić Neca, Ankica Zigić, Lenka Orlić, Zagorka Drakulić i Dušan Ratković, a slušaoci: Nedjeljka Petričić, Milka **Zigić,** Milka Rapaić, Slavko Ćorak, Jovo Sorak, Mane Stanić, Jelena Petričić, Narandža Zagorac, Sofija Vujičić, Draginja Daić, Danica Dobrović, Nikola Suput, Ljubica Belić, Draga Cuić, Mileva Slađić, Dušan Knežević, Milka Derić, Milka Vejnović, Milosava ~~Lukić, Milorad~~ Lallć, Dragica Rastović, Lata Dozet, Dušan Priča, Funduk »Seja«, Soka **Zigić,** Ljeposava i Anđa Hinlć.

Korenice pozvano je nekoliko omladinskih aktivista koji do tada nisu radili u nastavi s ciljem osposobljavanja što više kadra za osnovne škole. Međutim, poslije prekida broj kursista se smanjio u odnosu na početak rada.

Ovi jednomjesečni kursevi radili su po jedinstvenom nastavnom planu i programu, a cilj im je bio »odgojiti i osposobiti nestručni kadar, koji ima najmanje 4 razreda srednje škole, za narodne učitelje. »Planom je bilo predviđeno da kurs traje 20 radnih dana te da ima 100 sati predavanja i to dnevno 5 sati predavanja i 2 sata seminara. Ostalo je vrijeme bilo određeno za učenje po grupama i za kulturno-prosvjetni rad. Na pojedine predmete otpadao je slijedeći broj sati: hrvatski ili srpski jezik 30 sati, odgojno-obrazovni rad 20, račun s geometrijom 15, povijest 20, zemljopis 15 i prirodne nauke 10 sati. U nastavnom programu najviše je prostora dato odgojno-obrazovnom radu.[31] Ovako koncipiranim programom tečajci su se dobro snalazili u svom radu i korisno izvodili školski nastavni program.

Učiteljski kurs Okružnog NOO-a za Liku

U Mihaljevcu kraj Korenice, 20. oktobra 1944. godine, otpočeo je s radom petomjesečni Okružni učiteljski kurs. Za nas nekoliko učitelja iz Korenice to je bio u stvari šestomjesečni kurs jer je njegov početak uslijedio odmah iza jednomjesečnog kursa o kojem je već bilo riječi. Početak kursa bio je radostan dan za tečajce i ostalo osoblje, jer je tog dana oslobođen Beograd. Počelo se u slavlju i pjesmi. Našla se i pokoja puška, pa su i pucnji uveličali slavlje. Uz to i upoznavanje učitelja iz ličkih kotareva: Otočca, Gospića, Perušića, Gračaca, Udbine i Lapca davalo je ton toj atmosferi. Nas nekoliko učitelja odluči da se popnemo na vrh Plješivice i tu u znak pobjede da zapalimo vatru. Na put nas je poveo Jovo Šorak, kao najbolji poznavalac terena. Ali, put nije bio ni važan, dapače otišli smo na vrh planine i vratili se s nje najkraćim mogućim putem. Nisu to bile čak ni kozje staze. Zatim je započeo rad, težak i mukotrpan. Studen, glad, besolica, golotinja i bosotinja, seljenje i štošta drugo pratilo je kursiste u zadnjim mjesecima rata. Samo početak kursa ostao je prijatnom i dragom sjećanju, a sav ostali njegov tok odvijao se u izuzetno teškim prilikama. Kursom je započela da rukovodi Anka Zigić, ali se ubrzo razboljela i napustila ga pa je za upravitelja 29. oktobra postavljen Franjo Jemrić (Čika Joco).

Početkom novembra tečaj se premjestio u Tuk gdje su uslovi za rad bili nešto bolji. Tu se u zaseoku Rudinci našla povoljnija zgrada s ovećom sobom koja je služila i kao učionica, blagovaonica i spavaonica za ženske. Muškarci su spavali u jednoj drugoj seoskoj kući, a poneki su našli smještaj u slami u potkrovlju jedne štale pokrivene limom. Za školske klupe su poslužile obične daske postavljene na otpiljene vurke od balvana. Tako formirani namještaj mogao se začas složiti i rastaviti već prema potrebi a ona se svakodnevno i ukazivala. Tečajcima su u posjet dolazili pitomci oficirske škole iz obližnjeg sela Jasikovca, pa se znalo i zaplesati. Ishrana je bila vrlo loša i teško se dolazilo do hrane. Naš ekonom Vujo Matijević Vujica, uz svu očinsku brigu, nije uspijevao da nas dovoljno nahrani. On se za vrijeme boravka u Tuku pošteno i napješačio. Skladište iz kojeg smo dobivali namirnice bilo je kod Okružnog NOO-a

31 AH, 923/44: Plan i program učiteljskog kursa.

za Liku u Srednjoj Gori (oko 30 km udaljenosti) pa je Vujica bio uvijek na putu. Posebno težak problem u ishrani bila je nestašica soli. Pomogao nam je i komandant 11. korpusa potpukovnik Stevo Opsenica s 15 kg soli, koja je u ono vrijeme predstavljala veliko blago.

Tečaj je organiziran i rad na njemu se odvijao u duhu Pravilnika o učiteljskim tečajevima koji je propisao ZAVNOH.[32] Nastavnim planom za tečaj bili su određeni predmeti i broj sati za svaki predmet i to: 1. Pedagogija 60 sati, 2. Organizacija prosvjetnog rada 6, 3. Hrvatski ili srpski jezik 45, 4. povijest (program osnovnih škola) 25, 5. povijest NOB-a 26, 6. Organizacija narodne vlasti 4, 7. zemljopis 45, 8. biologija 30, 9. kemija 15, 10. orologija i mineralogija 5, 11. fizika 25, 12. matematika 42, 13. higijena 5, 14. gospodarstvo (program osnovnih škola) 10, 15. vanškolski rad i 2 i 16. crtanje (program osnovnih škola) 20 sati. Pored toga za svaki predmet programom je bio određen i broj tema koje su se morale obraditi na kursu.

Nastavnici na ovom tečaju bili su: Franjo Jamrić — Čika Joco, Jovan Petrovič, Mate Matijašević, profesor koji je zbog tifusa prekidao rad na tečaju, zatim Lenka Orlić Strina, Anka Zigić i Petar Lolić. On je tečaju pristupio u Gračacu umjesto Lenke Orlić, a na kraju je vodio i upravu tečaja. Tečaj je počelo da pohađa 40 kandidata, ali ih je na kraju ostalo 37. Po prednaobrazbi sastav tečajaca bio je jako šarolik i izgledao je ovako: s 2 razreda gimnazije 7 kandidata, s 3 razreda — 10, s 4 — 9, s 5 — 8, sa 6 — 2 i sa 8 razreda 1 kandidat.

Pred naletom ofanzive na korenički kotar kurs je morao da napusti Tuk i da 4. ili 5. decembra krene prema Udbini. Cilj je bio stići u Srednju Goru gdje se u to vrijeme nalazio Okružni NOO za Liku i naše izvorište snabdijevanja. Glavnina kursa je krenula prekim putem preko Grabušića na Goricu, a zatim preko Pečana, Jošana i Čojluka u Srednju Goru. U Jošanu su zakopani so i mast, što je smatrano najvrednijim od hrane. Ostale živežne namirnice: brašno, krumpir i meso ostale su u Tuku. Iz Srednje Gore kursisti su upućeni u Gračac, koji je nešto ranije bio oslobođen. Putovalo se preko Ploče i Lovinca. Kroz desetak dana pridošli su i oni koji su se bili odvojili od glavne kolone u pokretu.

U Gračacu se kurs smjestio u dosta očuvanu i prostranu kuću na sprat odmah uz gimnaziju, koju su Nijemci u povlačenju minirali. Drveni predmeti te ruševine služili su nam za ogrjev. Tu je, poslije 15 dana prekida, nastavljen

32 Prenosim samo neke dijelove iz tog Pravilnika:
»Kao polaznici kursa primaju se kandidati od 18 do 30 godina koji imaju 4 razreda srednje škole, opće-obrazovni kurs ili sličnu prednaobrazbu stečenu na koji drugi način. Zadatak je učiteljskih tečajeva da brzo izgradi novi kadar za rad u osnovnim školama. Kurs traje 5 mjeseci. Na tečaj mogu doći jedino kandidati odani NOP-u. U prvom redu treba omogućiti onima koji su aktivno učestvovali u NOP-u. Prije definitivnog prijema treba kandidate podvrći liječničkom pregledu. Tečaj se otvara tamo gdje u neposrednoj blizini radi dobro uređena osnovna škola, koja će kandidatima služiti kao vježbaonica za praktične radove . . . Ukoliko kandidat u toku rada pokaže nesposobnost ili nemar za rad može ga se udaljiti sa tečaja. . . Život se na tečaju odvija po kućnom redu koga se moraju svi kandidati tečaja točno pridržavati. Kršenje kućnog reda može dovesti do isključenja iz tečaja .. .« (AH-923-1/44)

33 To su bili: Desa Petričić, Zorka Ciča, Bude Zagorac, Dara Japundžić, Milan Japundžić, Mira Uzelac, Božo Batinlca, Ljubica Jerković, Zora Kostelac, Milica Vuinović, Natalija Kosovac, Mica Radaković, Mara Divjak, Đuro Dukić, Jovo Sorak, Dušan Knežević, Mane Stanić, Soka Jovanica, Milka Zigić, Kaja Hećimović, Gina Guteša, Ivka Javorina, Bude Vlatković, Nikola Suput, Petar Vukmirović, Bojka Gruičić, Sofija Zegarac, Jela Petričić, Dragica Vlaisavljević, Slavka Krainović, Nada Toplak, Milica Lazić, Draga Cuić, Natalija Kosovac, Neda Petričić, Slavko Ćorak, Božo Batinica, Kosovka Mrkić, Danica Jerković i Dragica

rad 20. decembra 1944. i završio 27. marta 1945. godine. Ispitima, koji su trajali od 18. do 27. marta, pristupilo je 37 kandidata. Uspjeh je bio: 25 vrlo dobrih, 7 dobrih i 5 dovoljnih. Na kraju su tečajcima podijeljene zaslužene diplome. Najviše kandidata poslije ovog kursa nastavilo je učiteljski poziv u slobodnoj domovini.

Dječji domovi

Briga o djeci, posebno o ratnoj siročadi čiji su roditelji nestali u vihoru rata, najhumanija je značajka naše borbe uopće. Takav humanizam ravan je žrtvovanju za ranjenike u toku neprijateljskih ofanziva i ostalih borbenih akcija na širokom prostoru naše zemlje. Društveno-političke organizacije, organi vlasti, vojne jedinice, pa i pojedinci, prihvatali su djecu i brinuli se o njihovom smještaju, zaštiti i ishrani. Djeca su raspoređivana od organa narodne vlasti u pojedine seljačke domove i tako spašavana. Naše vojne jedinice nebrojeno puta su prenosile djecu na sigurnija mjesta da bi ih spasili od zvjerstva domaćih izdajnika i okupatora. Međutim, do početka 1943. godine organiziranog domskog ili internatskog prihvata ratne siročadi na teritoriju kotara nije bilo. Mnoga djeca su našla utočišta u partizanskim bazama još odmah u početku ustanka, a tokom 1942. ponajviše. I partizanske bolnice bile su prva prihvatilišta ratne siročadi. Teško je utvrditi broj spašene djece tokom ratnih stradanja na teritoriju kotara Korenica. Nijedna ratna bolnica te podatke nije sačuvala.

Tok i posljedice četvrte neprijateljske ofanzive uvjetovale su i ubrzale rješavanje toga važnog pitanja. U to vrijeme kotar Korenica, kao i skoro čitava Lika, bio je pun izbjeglica iz Banije, Korduna, Bosanske krajine i Hrvatskog primorja. Protiv golorukog i nedužnog naroda bili su se udružili priroda i ljudi — zima i zvjerstva okupatora. Stradanja i napori nadmašivali su njihove snage. Problem izbjeglica, a naročito djece, bio je posebno težak i akutan. Stoga se martu 1943. godine, kada je val ofanzive jenjao, prišlo organizaciji i oformljenju dječjih domova.

Prvi dječji dom za ratnu siročad otvoren je marta 1943. godine u Frkašiću, a u oktobru, također te godine, u Borju kod Šeganovca. Tačan datum otvaranja ovih domova nije se mogao utvrditi. Isto tako nije se mogao ustanoviti ni broj djece koja su dobila domsku njegu, iz razloga što je broj djece varirao od mjeseca do mjeseca pa i brže. Djeca su povremeno nailazila i odlazila, što je i razumljivo u ratnim uslovima. Osim toga u čestim ofanzivama i napuštanjem domova brojno stanje se neprekidno mijenjalo. Ipak se zna da je Dječji dom u Frkašiću u početku zbrinjavao preko stotinjak djece.[34] Ovaj dom je koncem marta 1943, dakle, ubrzo poslije formiranja, zapaljen, što je otežalo situaciju oko zbrinjavanja siročadi. Iako je Inicijativni odbor ZAVNOH-a 1. juna 1943. naložio da se djeca iz Dječjeg doma u Frkašiću rasporede po se-

34 Podatak o brojnom stanju djece u Dječjem domu kod Šeganovca u martu 1944. godine imamo u knjizi dr Mihajla Ogrizovića »Razvitak školstva na oslobođenom teritoriju Hrvatske 1941—1945« (PKZ, Zagreb, 1975.), u kojoj na 185. strani piše: »U ožujku 1944. u tom domu bilo je zbrinuto 131 dijete predškolske i školske dobi. Zbog upada neprijatelja taj se dom morao premještati više puta, a jednom prilikom djeca su pješačila oko 60 kilometara. Osim u taj dom 53 djeteta smještena su po seoskim kućama. Dom je kasnije rasformiran, a dio djece prešao je u dječje domove na Baniju«.

lima, ona su ostala na okupu. Dapače za domsku djecu je formirana osnovna škola koju je pohađalo 60 učenika. Brigu o djeci, opskrbi i školi vodila je Dragica Vukovič, politički komesar doma. Za domskog učitelja postavljen je Franjo Jemrić — Čika Joco, koji je tu ostao svega nekoliko mjeseci. Škola doma radila je u vrlo teškim prilikama i u stalnom strahu zbog aktivnosti neprijateljske avijacije, a osim toga nije bilo školskog inventara ni druge nužne opreme.

Član Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a Vlatka Babić posjetila je Dječji dom u Frkašiću i o tome ostavila zapis »Pohod Dječjem domu u Frkašiću«,[85] datiran 8. augusta 1943, koji predstavlja dragocjen prilog za upoznavanje ove poveće zajednice ratne siročadi, njihovih problema, stanja zdravlja i brige o njima na teritoriju kotara Korenica. Zbog važnosti jednog takvog viđenja, pune istine susretnute na licu mjesta, zapis prenosim u cjelini:

»Nekoliko seljačkih kućica ispražnjeno je i preuređeno za Dječji dom u Frkašiću. Kućice su čiste i okrečene, ali osim bijelih zidova i čistih podova uglavnom su bez ikakvog namještaja, te više od polovine djece leži na samom podu. Do sada je upravi doma uspjelo da samo u dvije prostorije uredi ležaje od dasaka poviše zemlje (»prične«).

Nešto preko stotinu djece, mršave i sitne, skakuće oko tih kućica, mota se oko kuhinje i svoje »mamice«, kako zovu drugaricu politkomesara doma, a ostala se skrivaju ispred aviona u nedalekom grmlju. Bijedne košuljice i isprane gaćice i suknjice pokrivaju njihova koštunjava tjelašca iznurena bolešću, iscrpljena i slabo ishranjena. Teško je gledati te male mrvice i ne trebaš ni da ih pitaš što su sve pretrpjeli. To nisu djeca, to su djeca-starci.

Jedan mališan napola slijep od rođenja utrči u sobu, stišće se mamici i šapće joj da se boji. Avioni lete, kruže svakog dana i sablasno prijete da ih napadnu. To se ponavlja najmanje dvaput dnevno. Jasno je da i to utječe na raspoloženje djece, kojima nije dosta što su ih otrgli od njihovih roditelja, izbacili iz njihovih domova već prijete i njima samima da ih satru.

Uslijed jednolične ishrane i pomanjkanja svježe hrane i voća većina djece oboljela je od skorbuta. Ranjene desni, uz neugodan zadah iz ustiju, stvaraju im boli.

Upravo dan ranije primili su pošiljku hrane-povrća i voća-što su im sakupile drugarice AFŽ-a iz Otočca. Bilo je pravo slavlje kad im je stigao taj dar. 0 njemu su pričala i djeca i drugarice koje ih paze i rede.

Najteže mi je bilo vidjeti nekoliko bolesne djece gdje na krpama leže na podu. Slomljeni od vrućice leže mirno s upaljenim očicama i tek kad ih pomakneš daju od sebe tihe glase protesta.

Drugarice, krivica je sviju nas da se ta djeca poslije tifusa još nisu oporavila, da nemaju dovoljno svježe hrane, da im fali voća — neka su to i same jabuke kakove ovdje imamo — da ta djeca nemaju dovoljno ni mlijeka ni kruha, iako je žetva u toku, a svi mi ipak se snabdijevamo i kruhom i ostalom hranom.

Apeliram na vas da ovaj pokušaj sabiranja povrća i voća nastavite, da im omogućite skori oporavak. Stoga akciju sabiranja prenesite i na druge krajeve i kotareve. Ta to su ne samo lička, već i kordunaška, banijska, primorska 1 bosanska djeca. Upriličite takmičenja u raznim kotarevima za skupljanje

35 HSM, Zagreb, fascikl KNOO, Lika 1943.

hrane, odjeće i obuće. Svaka sitnica i svaka stvarčica bit će tamo korisno upotrebljena.

Stotinu malih koštunjavih tjelašaca valja ispuniti, zaobliti, da budu slična djeci, da ne osjećaju da su napuštena baš od onih koji su ih uspjeli istrgnuti iz krvožednih fašističkih ralja, da osjete da su naša briga, naše veselje i naša nada, a ne naš teret.

Onda će i taj dom biti pravi dječji dom, koji će odzvanjati pjesmom iz zvonkih dječjih grla i ispuniti nas radošću kad ga pohodimo.

NAPRIJED U BORBU *ZA* **ZDRAVLJE I OPORAVAK NAŠE DJECE!**

Za dječji dom u Borju kraj Šeganovca bile su izgrađene drvene barake. Za ishranu djece brinule su antifašističke organizacije u suradnji s organima vlasti na terenu. Dom je bio na okupu sve do maja 1944. Međutim, u čestim ofanzivnim naletima na kotar Kornicu od maja 1944. pa dalje domska djeca su premještana više puta. Dio djece prešao je u dječje domove na Baniju, a dio djele je iz oba doma (Borje i Frkašić) otpremljen savezničkim avionima s Krbavskog polja u organizirana prihvatilišta — logore u Italiju.[36] U nekim od ovih logora kao npr. Santa Cesarei organizarana je redovna školska obuka te dječji domovi i obdaništa za djecu predškolskog uzrasta.

Naše narodne partizanske škole ispsale su u toku narodnooslobodilačkog rata svoju historiu punu divnih primjera požrtvovanja naroda, djece i učitelja. One su dijelile s narodom tegobe, radost, stradanja i nadanja; i malo je primjera da se u takvim uslovima obučavalo i učilo. Učenicima se davalo što je najviše bilo moguće u uslovima rata i siromaštva. Naročita vrijednost partizanskih škola je njihova veza sa stvarnošću jer su aktivno učestvovale u borbi naroda koji h je stvarao i za koji su radile. Naše partizanske škole su bile sastavni dio revolucije i mijenjale su zatečeni svijet svojom aktivnošću u neposrednoj borbi za razvoj novog društva.

Neda Žakula

Antifašistički front žena u kotaru Udbina od 1941. do 1945. godine

Prolazilo je vrijeme, nizali se vjekovi i smjenjivali povijesni događaji. Ostala je Krbava u pjesmama opjevana i krvlju natopljena. Tu su nekad živjeli Japodi. Po njoj su gazile rimske legije, logorovale vojske Karla Franačkoga. Gospodarili su Krbavom grofovi i biskupi, ratovali, haračili i šenlučili Turci, vladali Francuzi i svetili se hajduci. Na davnu prošlost i nekadanju moć bivših

36 Prihvatilišta u Italiji, prvenstveno za žene i djecu, bila su: Santa Cesarea, Aversa, Santa Katarina, Taranto, Tuturano, Santa Maria di Leuca, Santa Maria ol Bagno, i Karbonari.

gospodara još podsjećaju kamene kule i gradine i kula knezova Kurjakovića, a sve drugo odnosile su sa sobom u ponore zaborava mutne vode Ržića.

Poslije svih bura i oluja, koje su ovuda prolazile na Krbavi i ličkom Sredogorju ostali su hrabri gorštaci. To su Srbi i Hrvati, očvrsli na vjetrometinama surovog života, postojaniji od kamenih zidina starih kula i gradina. Vodili su stalnu borbu sa snijegom, ledom, sušama i vodama vječito plavljenog Krbavskog polja. Stanovnici sela oko Krbave otimali su od vode parče po parče škrte zemlje i tako stalno u nedogled. Oskudno i teško se ovdje živjelo i ljudi su morali odlaziti na radove po svijetu.

Između dva rata situacija je bila još teža. Na jednoj strani jačala je sitna buržoazija, povezivala se s imućnijim seljacima, a na drugoj strani većina seljaštva i nešto sitnih zanatlija jedva su sastavljali kraj s krajem. Vladajuća klika stare Jugoslavije, koja je sprovodila svoju velikosrpsku politiku, i austrougarofili i frankovci raspirivali su u ovim krajevima nacionalizam i šovinizam i vještački stvarali jaz između Srba i Hrvata. Uz ovakvu nenarodnu politiku bila je sitna buržoazija s državnim aparatom: žandarima, financima, poreznicima, popovima, a uz njih je bio i poneki imućniji seljak. Ovakve je vlada pomagala u unapređivanju njihovih gazdinstava, a za protuuslugu koristila ih kao svoje korteše.

U takvim uvjetima Komunistička partija u kotoru Udbina imala je pogodno tlo za djelovanje. Komunisti su radili preko legalnih organizacija »Seljačkog kola« i »Seljačke sloge« te preko njihovih ogranaka i sekcija vršili pozitivan utjecaj na žene i omladinu. U okviru »Seljačkog kola« komunisti su 1939. godine organizirali na Krbavskom polju proslavu Dana žetve. Bila je to velika manifestacija nekoliko stotina ljudi, omladine i žena iz kotareva Udbine i Korenice. Napredna omladina iz Mekinjara i ostalih sela izvela je »Vodu s planine« i niz recitacija. Bilo je tu i govora i protestnih pjesama. Slična takva proslava iduće godine izvedena je i u mjestu Udbini.

U godinama uoči rata Partija je na ovoj teritoriji bila dovoljno masovna da 1940. godine održi prvu kotarsku partijsku konferenciju za kotar Udbina. Konferencija je održana na Podbjeli. U kotarski komitet su izabrani: Mito Dimitrijević, učitelj iz Visuća, Niko Korać iz Udbine, Dane Uzelac, rudarski radnik iz Ondića, Duka Ćurčić, limar iz Udbine i Božina Mrkobrada, seljak iz Mekinjara.

Tada je ovaj kotar imao oko 60 komunista i skojevaca, nešto kandidata i mnogo simpatizera. Među kandidatima i skojevcima je bilo žena i ženske omladine. Organizirane žene i djevojke vršile su utjecaj na žene i omladinke po selima i 1941. godine u svakom selu ovoga kotara bila je poneka napredna žena i omladinka.

Okupacijom zemlje i uspostavljanjem Nezavisne Države Hrvatske nastao je nezapamćeni teror i u ovom dijelu Like. Ovog puta zulume i krvoprolića nisu činili »Turci Udbinjani« već izrodi i izdajice hrvatskog naroda — ustaše. Krbavom je odjekivao plač i lelek. U crno su bila zavijena sela udbinskog kotara. Odvode ljude iz: Mutilića, Tolića, Ondića, Visuća, Rebića, Mekinjara, Pišaća, Svračkova Sela, Jošana, Kurjaka, Srednje Gore i drugih sela. Kolju 19 Komićana na Pločanskom klancu. Ubijaju komuniste: Budu Sakića, studenta iz Udbine, Duku Curčića, limara iz Udbine, Milana Grkovića, krojača iz Srednje Gore i Đuru Grkovića, seljaka iz Srednje Gore.

U julu 1941. godine u udbinski kotar došao je Marko Orešković Krntija. Povezuje se s komunistima — u Jošanu s Dušanom Egićem, poljoprivrednim tehničarom, u Visuću sa Zorkom Korać, domaćicom, u Mekinjaru s drugovima Boškom Radekom i Božinom Mrkobradom, seljacima iz Mekinjara, a u Srednjoj Gori s drugom Radom Grkovićem. Marko im daje direktive i uputstva što treba da se radi. Dolaskom Marka Oreškovića Partija počinje s pripremom oružanog ustanka i u ovom kotaru. Komunisti te odvažni i u narodu ugledni ljudi okupljaju narod oko sebe i govore im o predstojećoj borbi. Upozoravaju ih da se sklanjaju ispred ustaša i da se nitko ne odaziva ustaškim pozivima za »prisilni rad«.

Jakov Blažević, sekretar OK KPH za Liku, oko 29. jula 1941. godine poslao je iz Divosela na teren Like proglas Centralnog komiteta za oružani ustanak.[1] U Crni Dabar Proglas je odnio Vlado Radaković[2], u Smiljanu, Bužim i ostala sela zapadne Like Milica Pejnović-Počuča, a Neda Zakula odnijela je proglas u Medak kod Pere Ljuštine, učitelja, a iz Metka zajedno s Jovom Tarbukom[3] na teren udbinskog kotara. Stipe Ugarković Palenta Proglas je nosio na teren kotara Perušić i u nekim selima dao ga komunistima i poštenim ljudima.

U udbinskom kotaru prvu diverzantsku akciju izveli su omladinci iz Visuća. Oni su pod rukovodstvom Marka Oreškovića 29. jula 1941. posjekli telegrafske stubove na Kuku i prekinuli PTT vezu između Udbine i Lapca. Srednjogorči, Kurjačani i Komićani su 31. jula izvršili diverzantsku akciju u Tušicama pokidavši telegrafske stubove. Na tome istom mjestu je 2. augusta 1941. godine izvršena i prva oružana akcija u udbinskom kotaru u kojoj su ubijena 3 ustaše.[4] Ustanak se širio Krbavom i ličkim Sredogorjem. Uspostavljaju se seoske straže. Biraju se komandiri sela. Prave se skloništa i zemunice. U svemu ovome uzimaju učešća i žene.

Tih prvih ustaničkih dana u Srednjoj Gori pop Nedeljko Radaković okupljao je narod oko sebe i govorio mu protiv komunista i protiv borbe s okupatorom. Zajedno s Jovom Tarbukom prisustvovala sam 30. jula 1941. jednom zboru u Srednjoj Gori na kome je govorio Nedjeljko Radaković. U Mutiliću je to isto radio seoski kabadahija Lukica Popović. On se 1943. godine priključio četnicima i postao veliki zlikovac. Lukica Popović je 1944 organizirao napad na partizansku bolnicu u Krčani te sam rukovodio i učestvovao u pokolju ranjenika i osoblja bolnice. U Jošanu je 10. augusta 1941. ubijen komunista **i** španski borac Radaković Milutin Mićo. Ubio ga je Branko Mašić koji se u Jošanu nametnuo za komandira sela i na svoju ruku »pravio red u selu«. On je pošao da ubije dva radnika Hrvata, poštene ljude koji su bili stalno zaposleni kod jošanskog trgovca i mlinara Milana Vukmirovića Vukmira, Mićo Radaković ga pokušao spriječiti i ubijediti da to ne čini. Mašić je ubio Miću, radnike Hrvate i Mićinu rođenu sestru a svoju snahu Jovanku Mašić.

Osim ovih izrazitih bandita bilo je 1941. godine po selima ovoga kotara nešto kolebljivaca i onih kojima situacija nije bila potpuno jasna. Komunisti, skojevci i kandidati, a među njima organizovane žene i omladinke, na terenu su vodili upornu borbu protiv svih harangera, ubjeđivali kolebljive, tumačili

1 Nije mi poznato tko je Proglas nosio u ostale krajeve i kotareve Like.

2 Vlado Radaković, učitelj Iz Divosela. Komunista. Poginuo 1941. u napadu ustaša na Dlvoselo.

3 Jovo Tarbuk, radnik iz Metka. Komunista. Poginuo u NOB-u.

4 Ustaški izvori (izvještaj kotarske oblasti Udbina od 2. augusta 1941) govore da je u Tušicama poginulo 6 a ranjena 3 ustaše.

»Sve za front — sve za pobjedu« — Žene iz Korenice nose hranu na položaj borcima.

narodu pravilan put i upozoravali ga na neprijatelje svih vrsta. Zahvaljujući radu Partije jedan po jedan kolebljivac je prilazio narodnooslobodilačkom pokretu, tako da je vrlo malo ljudi tokom čitavog rata iz kotara Udbina otišlo u redove neprijatelja.

Između mnogih aktivistkinja koje su još prije rata i u prvim danima ustanka radile, i čije se djelovanje osjećalo na terenu ovog kotara, spomenut ću samo neke. U Visuću je radila Zorka Korać. Prije rata je bila kandidat Partije. Ona je u aprilu i maju 1941. godine u svojoj kući držala pod ilegalnim imenom člana OK KPH za Liku Nedjeljka Zakulu Bracu. U drugoj polovini jula 1941. kod nje je u Visuć došao Marko Orešković Krntija. Ona ga je povezala s komunistima i skojevcima u Visuću, a sama je radila i djelovala kao komunista od prvih dana ustanka. U Jošanu je aktivno djelovala omladinka Mika Radaković-Zegarac, simpatizer i jedna od prvih skojevki u Jošanu 1941. godine. Ubrzo je postala skojevski i partijski rukovodilac u Lici. U Mekinjaru je radila Vida Radeka (Radusina). Član je SKOJ-a od 1939. Prije rata aktivno je sudjelovala u »Seljačkom kolu«. Učestvovala je u programu na proslavama Dana žetve 1939. godine na Krbavi i 1940. na Udbini. Prvih dana ustanka vrlo je aktivna u rukovodstvima u selu i poslije u SKOJ-u.

Mnoge drugarice iz ovoga kotara bile su već 1941. nosioci ogromne aktivnosti. One su svojim nesebičnim radom od 1941. godine pa do kraja rata, kao članovi Partije, SKOJ-a, borci u partizanskim jedinicama, zatim u organizacijama AFŽ-a, u NOO-ima, u JNOF-u, dale veliki i neprocjenjivi doprinos i izvršile svoju dužnost prema narodu i domovini.

Masovni rad sa ženama počinje u septembru 1941. godine poslije sastanka OK KPH za Liku, održanog 11. septembra 1941. u Donjem Lapcu,

a na kome su pored ostalog doneseni i zaključci — da se pojača rad sa ženama i omladinom. Prvi sastanak u kotaru Udbina na kome su u velikom broju prisustvovale i žene održan je u Jošanu između 7. i 9. oktobra.

Zajedno s Markom Oreškovićem došla sam iz Pecana u ovo selo. Bio je prvi sumrak i ljudi su namirivali konak. U kući Bude i Dušana Egića na ognjištu je plamsala vatra. Dušana smo našli kod kuće. U kući je bilo puno čeljadi. Tu je bila i Dušanova sinovica mlada i lijepa djevojka Boja Egić, koja se te jeseni vratila iz Bačke. U ovoj domaćinskoj kući bili smo dočekani vrlo srdačno kao mili gosti. Marko je poslije kraćeg razgovora kazao Dušanu da još te večeri organizira sastanak stanovnika čitavog sela i da na njemu bude što više žena i omladine.

Vidjelo se da su ljudi i žene bili zainteresirani da nešto novo čuju. Velika soba u kući Bude Egića bila je prepuna naroda. Sjedili su na stolicama, klupama, tronošcima i krevetima, a velik broj ih je morao stajati. Bilo je dosta žena i djevojaka. Marko im je govorio iz duše i srca kao i uvijek. Tu veče posebno se obraćao ženama i govorio im o potrebi njihovog masovnog uključivanja u pozadinski rad. Jednostavnim i toplim riječima objašnjavao im je kakva i koliko je njihova pomoć potrebna njihovim očevima, muževima i sinovima. Dugo je govorio o bratstvu i jedinstvu kao jednoj zalozi naših uspjeha i pobjeda u borbi do istrebljenja ustaša, okupatora i svih neprijatelja naroda. Ovu veče u Jošanu je izabran i odbor u koji su pored Boje Egić izabrane još neke žene i djevojke. Odboru su odmah dati konkretni zadaci što ima da radi i kako da radi kao npr: prikupljanje hrane, odjeće, obuće za borce, briga o borcima i briga o njihovom smještaju po seoskim kućama kada to bude potrebno, njega ranjenika, bolesnih i starih, sprečavanje trgovine s okupatorom, pravljenje skloništa i zemunica itd. Ovo je samo jedan dio zadataka koji su bili mnogobrojni i iziskivali su dosta truda i rada.

Idući dan smo se uputili u Mekinjar. Išli smo preko pustog Krbavskog polja. Iznenada sjetila sam se proslave iz 1939. godine. Sjećala sam se veleljepog zbora i na Krbavi razigrane mladosti, protestnih pjesama, recitacija i govora. Upitala sam Marka kako je moguće da je taj prkosni i ponositi narod dozvolio da ga ubijaju i raseljavaju a da ništa nije poduzimao u svoju odbranu sve dok Komunistička partija nije digla ustanak. Marko mi je dugo objašnjavao metode fašizma, govorio o radu komunista među masama i o snazi narodnih masa koje, kada se pokrenu i usmjere pravim putem, idu nezadrživim hodom do konačne pobjede, a naročito sa ženama seljankama. Učio me kako da radim i na koji način da im se približim i steknem njihovo povjerenje. Rekao mi je: »Ako ti narod vjeruje, uspjeh je osiguran.« Išli smo, pričali, odmarali se, ali toga oktobarskog dana nikoga nismo sreli na Krbavi.

U kasnim popodnevnim satima okupan u zrakama još uvijek toplog zalazećeg sunca, Mekinjar nam je poželio dobrodošlicu. Kuća Boška Radeka nalazila se u centru ovog velikog sela od 260 brojeva. Našli smo ga ispred kuće gdje cijepa drva. Poslije srdačnih riječi i pozdrava uveo nas je u kuću. Oko ognjišta poslovala je Boškova žena Soka Radeka. U kotlu je kuhala palentu od prosenog brašna. Tu je bila i Boškova kćerka Vida. Poslije večere Marko i Boško su vrlo dugo razgovarali. Marko se interesirao za situaciju u selu, općini i kotaru, jednom riječju obavještavao se o svemu. Pitao je za komuniste i skojevce. Raspitivao se o žrtvama ustaških zločina, o moralu naroda, o pročetničkim elementima da li ih ima, o obezbjeđenju sela, o seoskim stražama i

drugim važnim pitanjima. Za to vrijeme upoznala sam se pobliže s Vidom i zapazila da je to vrlo spretna, otresita i pametna djevojka. Dogovorila sam se s njome da sutra uveče održimo zbor u Mekinjaru i da na taj zbor dovedemo što više naroda.

Sutradan sam upoznala Božinu Mrkobradu o kome sam prethodne večeri dosta čula iz razgovora Boškovog i Markovog. Taj dan je Marko proveo s Božinom, Boškom i još nekolicinom iz Mekinjara (pretpostavljam da je održan i partijski sastanak), a Vida Radeka i Cvijeta Mrkobrada s omladinkama i i omladincima obavještavale su narod i pozivale ga u školu na sastanak.

U prvi suton (koliko se sjećam bio je to 10. oktobar) pristizale su grupe naroda, među njima je bilo dosta žena i omladine. Svi su hitali prema školi u centru sela. Za kratko vrijeme velika učionica je bila prepuna. Mnogi su se morali zadovoljiti da stoje vani pored otvorenih prozora i vrata. Među onima koji su tu veče ušli u učionicu škole primijetila sam Srđana Brujića i Radu Zigića. Marko Orešković, Božina Mrkobrada i Boško Radeka ostali su vani pored vrata. Na ovaj zbor su došli ljudi iz Mekinjara, Tolića, Ćojluka, Rebića, Brda Momčilovića i Brda Vejnovića. Bilo ih je mnogo. Vida Radeka tvrdi da su poslije sastanka bili komentari kako je tu veče u školi u Mekinjaru bilo prisutnih oko 400. Uz svjetlo lućerde zbor je otvorila Vida Radeka. Zatim sam ja govorila. Sastanak je dugo trajao jer su mnogi postavljali pitanja i interesirali se za sve. Tu veče na zboru su govorili i Srđan Brujić i Rade Zigić. Izabran je odbor Narodne pomoći u koji su ušli ugledniji ljudi iz Mekinjara i okolnih sela, a u odboru su izabrane Cvijeta Mrkobrada, Vida Radeka, Milka Vračar, Neda Mrkobrada i druge žene i djevojke.

Drugi dan zajedno s Markom Oreškovićem, Srđanom Brujićem i Radom Zigićem stigla sam u Srednju Goru. U kući Rade Grkovića smo zatekli Jakova Blaževića, Milu Počuču, Tomeka Nikšića i Katu Pejnović. Ovo je bio moj prvi susret s Katom Pejnović. O njoj sam mnogo slušala i znala, ali je do tada nikad nisam srela. Znajući za njenu tragediju divila sam se njenom mirnom i dostojanstvenom držanju. Poslije toliko proteklih godina i danas kada mislim ili sjetim se Kate, vidiim Katu iz Srednje Gore, živih prodornih očiju u kojima se čita bol.

OK KPH za Liku je sutradan održao sastanak. Koliko se sjećam sastanak je dugo trajao i poslije sastanka Marko Orešković je iz Srednje Gore otišao na svoj posljednji put, a Kata i ja održale smo zbor žena i omladine na jednom proplanku u blizini kuće Rade Grkovića. Na ovome zboru Kata je govorila 0 narodnooslobodilačkoj borbi i o bratstvu i jedinstvu naših naroda. Na kraju im je pričala o sebi i svojoj tragediji. Mnogi su na tome zboru podstaknuti Katinim riječima i zaplakali. Ovaj zbor se pretvorio u pravo narodno veselje. Omladina je igrala i pjevala. Izvikivane su parole, klicalo se Partiji, bratstvu 1 jedinstvu i našoj borbi. Okupljene žene i starice gledale su i slušale Katu s poštovanjem, a na licima im se čitala riješenost da slijede njen primjer i nastave borbu do kraja.

Slijedeći dan Kata i ja počinjemo obilaziti sela udbinskog kotara. Održavamo sastanke na kojima se biraju odbori, daju se konkretni zadaci tim odborima i uopće ženama te tako iz dana u dan. Odbori su izabrani i sastanci održani u: Kurjaku, Komiću, Ondiću, Toliću, Pišaću, Mutiliću i Svračkovom Selu. U Mekinjaru održan je sastanak s odborom, a u Jošanu ponovo masovni sastanak žena i omladine.

Kata je bila neumorna. Često puta sam se čudila i pitala otkuda tolika snaga i energija u toj maloj i mršavoj ženi, koja je vrlo malo jela a noćima i noćima nije imala sna. Idući tako iz sela u selo dogovarale smo se šta treba da se uradi i pravile planove za predstojeći rad. Također smo razgovarale o utiscima iz pojedinih sela i o situaciji u njima, o ženama i omladinkama koje su se isticale već tih prvih dana, a čiji stavovi i držanje su obećavali izvršenje svih postavljenih zadataka. Tokom oktobra i novembra u svim selima kotara Udbina održani su i po nekoliko puta sastanci na kojima su žene uvijek bile masovno zastupljene. Ove sastanke je održavala i Jela Bićanić, učiteljica iz Banje Luke, koja je bila poslata iz Bosne u Liku po partijskom zadatku, tako da je i ona izvjesno vrijeme provela na radu u ovom kotaru u jesenjim mjesecima 1941. godine.

Izabrani odbori Narodne pomoći u nekim selima radili su dobro od samog početka. Prikupljene su velike količine vune, pletiva, platna, plahta, peškira. Bilo je sela u kojima je išlo teže pokrenuti žene i uključiti ih u rad. Često puta je smetala tradicionalna zaostalost i nepismenost, ali je bilo i drugih faktora. Jedan od njih je bio i uticaj sa strane od onih malobrojnih koji su bili protiv borbe s okupatorom. Aktivistima i aktivistkinjama je predstojao uporan rad, stalno objašnjavanje i dokazivanje da je naš jedini i pravilan put narodnooslobodilačka borba. Samo tako su se pobjeđivale i prevazilazile sve ove teškoće.

Radi što masovnijeg uključivanja što većeg broja žena u rad, odbori su po selima organizirali stalna večernja sijela i na njih su pozivane sve žene i djevojke. Ovakva sijela su naročito bila masovna u Kurjaku, Jošanu, Srednjoj Gori, Mekinjaru, Visuću i Komiću. Na sijelima su žene prele, plele, šile i tako pripremale obuću i odjeću za svoje borce. Pored kolektivnog rada i izrade čarapa, cokalja, maja, rukavica, gaća i košulja svaki put su i same naučile ponešto novo i korisno. Članovi Partije, skojevci ili dobre aktivistkinje obavezno su im čitale radio-vijesti i žene su upoznavane s ratnim stanjem i političkom situacijom kako u našoj zemlji, tako u Sovjetskom Savezu i frontovima zapadnih saveznika. Stalno im je govoreno o bratstvu i jedinstvu naših naroda. Raskrinkavani su četnici i predočavani njihovi zločini, jer su te jeseni u bosanskom selu Očijevu ubili organizatora ustanka u Lici Marka Oreškovića, u Počitelju Pekišu Vuksana, španskog borca i komunistu, Vladu Cerina, Hrvata, zagrebačkog radnika i komunistu, a u mjesecu augustu u Jošanu Miću Radakovića, španskog borca, i još mnoge druge. Na tim sijelima su recitovane pjesme, prikazivani mali skečevi koje su pisale same žene, a često puta su čitale i pjesme koje su same napisale. Organizirano je da nepismene žene i omladinke uče pisati i čitati, što su mnoge s oduševljenjem prihvaćale.

Početkom decembra 1941. Centralni komitet KPJ je izdao Okružnicu u kojoj je stajalo da se osnuje AFŽ i da se preko te organizacije uključe sve žene u rad bez obzira na porijeklo i nacionalnu pripadnost. Nije smjela izostati niti jedna žena a da ne bude obuhvaćena organizacijom AFŽ-a i da se ne angažira u NOB-u. Odmah se počelo raditi na osnivanju organizacije AFŽ-a i njenih inicijativnih odbora.

Inicijativni Okružni odbor AFŽ-a za Liku osnovan je 15. decembra 1941 u Krbavici. U ovaj odbor je ušlo 8 drugarica i svaka je bila zadužena za jedan kotar Like. Za predsjednicu je izabrana Kata Pejnović. Kao član OK KPH za Liku već je ispred Komiteta bila zadužena za rad sa ženama. Za rad na orga-

nizaciji u kotaru Udbina zadužena je bila Zorka Korać. Međutim, ona nije došla na sastanak u Krbavicu zbog snježnih nanosa i poslije sastanka Kata Pejnović je poslala na izvjesno vrijeme Neđu Žakulu na rad oko organizacije AFŽ-a u kotaru Udbina. Radila sam u kotaru Udbina nekoliko dana u decembru i izvjesno vrijeme u drugoj polovini januara 1942. godine.

Koncem decembra održan je masovni sastanak žena u Mekinjaru na kome je izabran seoski odbor AFŽ-a. Neda Mrkobrada izabrana je za predsjednicu, a u odboru su još bile Cuja Marinković, Maša Mastelica, Milka Banić, Cvjeta Đivjak-Mrkobrada i Soka Kukić.

U Ondiću formirana je organizacija AFŽ-a 1941. godine. Danica Uzelac je izabrana za predsjednicu Mjesnog odbora AFŽ-a a članovi odbora su bile: Ljubica Uzelac, Zorka Uzelac-Ajduković, Soka Uzelac, Jeka Uzelac i Mika Uzelac.

Tih dana je i u Kurjaku održan sastanak žena i izabran Mjesni odbor AFŽ-a, u koji su ušle: Boja Basta (Račina), Anđa Basta, Saja Basta, Zorka Basta, Maša Basta, Bosiljka Kalanj, Zlata Kalanj i Danica Đukić, a za predsjednicu Stanka Basta Bika. Kada su u Mjesni NOO otišle Boja Basta (Račina) i Saja Basta, u odbor AFŽ-a su naknadno izabrane Soka Đukić (Manišina), Soka Đukić Stevanova i Bika Đukić.

U Svračkovom Selu također je formirana organizacija AFŽ-a 1941. Sastanak je održan zadnjih decembarskih dana u kući Milana Vurdelje. Za predsjednicu je izabrana Milka Vurdelja, a u odbor su ušle Jeka Šajnović, bivša predsjednica odbora Narodne pomoći, Danica Vurdelja, Danica Vukmirovim Crnogorka, Dragica Vukmirović, Seja Milijašević i Bikica Šajnović.

Za prHsjeđnicu odbora AFŽ-a u Pišaću izabrana je Rujka Smiljanić, a u odbor Milka Smiljanić, Dara Smiljanić, Štaka Cvijanović, Deka Cvijanović.

U Srednjoj Gori za predsjednicu Mjesnog odbora AFŽ-a izabrana je 1942. godine Sava Čanković i ona je ostala predsjednica do kraja rata. Pored nje u odboru su bile: Bojana Basta, Jeka Čanković, Milica Čanković, Boja Čanković, Milka Basta, Danica Basta, Mika Ilić, Nevenka Orlović, Stana Ilić i Jeka Cvjetičanin. Bojana Basta je 1941. bila predsjednica Mjesnog odbora Narodne pomoći. Tokom 1942. godine u odbor su ušle Anka Grković i Stankn Grković.

Prva predsjednica Mjesnog odbora AFŽ-a u Rebiću bila je Desa Ćosić, a u Mutiliću Jelena Kosovac.

U T'^r-iiću za predsjednicu Mjesnog odbora AFŽ-a izabrana je Beba Čurčić, a u odbor Anica Ugarković, prva predsjednica odbora narodne pomoći, Mika Čurčić, Milka Ugarković i Marija Grozdanić.

U odbor AFŽ-a u Toliću izabrane su: Soka Vejnović, predsjednica, Kosa Jajić, Žuja Cvijanović, Anđa Cvijanović, Danica Cvijanović, Mara Cvijanović i Milka Perić.

U Poljicu je za predsjednicu izabrana Milka Pavlica, a u odbor Mara Mirković, Ika Mirković, Hrvatica, Danica Mirković, Đeđa Pavlica i Bosiljka Drača.

Masovni sastanak žena u Jošanu održan je u januaru 1942. godine. Tad.i je u ovom velikom selu izabran odbor AFŽ-a. Za predsjednicu odbora izabrana je Boja Egić. Ona je bila predsjednica do marta 1942. godine kada je mjesto nje izabrana Milica Mašić-Uzelac (poginula 1942. u pokolju u Jošanu). Treća predsjednica Boja Mašić bila je sve do oslobođenja zemlje. U odboru su bile: Mik? Uzelac, Danica Mašić, Milka Uzelac (Račina), Boja Banjanin, Jelka Banjanin, Ljuba Sadžak, Danica Stojić i druge.

Odbor AFŽ-a u Visuću izabran je dan-dva kasnije od Jošana. Ovaj sastanak žena održan je u Gaju Kosanovića u kući Savice Kosanović. U odbor su ušle: Sofija Cvjetičanin (Stevinova), kao predsjednica, Boja Krtinić, Zorka Korać — — mlađa, Manda Tepavac, Borka Korać i još neke.

Po ostalim selima i zaseocima kotara Udbine također su tokom januara održani sastanci i izabrani odbori AFŽ-a, tako da je u januaru i februaru čitav kotar bio pokriven organizacijama AFŽ-a. Zorka Korać odgovorna ispred Inicijativnog Okružnog odbora za Liku za organizaciju AFŽ-a u kotaru Udbina, zajedno je s ostalim aktivistkinjama obilazila sela i zaseoke, učvršćivala organizaciju i davala nove zadatke, jer svakim danom ih je bilo sve više i više a obaveze organizacija veće. Od marta 1942. godine sa Zorkom na terenu ovoga kotara oko organizacije AFŽ-a radila je i Vica Balen. Ona je na ovom radu ostala nekoliko mjeseci i pomogla mjesnim odborima AFŽ-a da se snađu i osamostale.

Žene kotara Udbina, kao i ostalih krajeva Like, od osnivanja odbora Narodne pomoći radile su dosta masovno i pomagale narodnooslobodilačku borbu, ali sada uključene u svoju organizaciju na toj pomoći učestvuju svakim danom sve masovnije i više. Pored sakupljanja hrane, odjeće, obuće, brige oko ranjenika i boraca, preko organizacije AFŽ-a podizala se njihova politička svijest, razvijao patriotizam i vjera u njihove sopstvene snage. One su osjećale da su dio velike armije nepokorenog naroda koji se bori širom Jugoslavije. One su postajale svjesne da se u borbi za oslobođenje zemlje bore se i za slobodu žene, prava žene i za jedno mnogo bolje sutra. U martu 1942. izašlo je i njihovo glasilo »Žena u borbi«. One su ga rado prihvatile. Na sastancima su ga čitale, prorađivale uvodne članke i sa željom očekivale svaki novi broj. Same su pisale članke i slale redakciji lista. Preko svoga lista izražavale su svoje želje, svoje poruke i pisale o svome radu i akcijama.

Kotarski odbor AFŽ-a izabran je u martu 1942. godine. Bika Basta-Popović ispričala mi je o tim izborima. »Dobro se sjećam kada je kod mene došla drugarica Marija Balen Vica i zajedno smo otišle u Ondić, gdje je u školi održana konferencija žena za kotar Udbinu. Na toj konferenciji iz svih sela kotara bile su prisutne po jedna, dvije drugarice, a iz nekoliko sela i više njih. Drugarica Vica je održala govor, a zatim je izabran Kotarski odbor za Udbinu i u odbor su izabrane slijedeće drugarice: Sofija Cvjetičanin iz Visuća, kao predsjednica, Danica Uzelac iz Ondića, za tajnicu, Stanka Basta-Popović iz Kurjaka, Anica Ugarković iz Komića, Cvijeta Divjak iz Mekinjara, Dragica Basta iz Srednje Gore, Zorka Korać iz Visuća, Manda Tepavac iz Visuća, Boja Egić iz Jošana, Bikica Šajnović iz Svračkova Sela i Milica Smiljanić iz Pišaća. Nakon kraćeg vremena razboljela se Sofija Cvjetičanin i umjesto nje za predsjednicu izabrana je Boja Egić«.

U prvoj polovini 1942. izabrani su i općinski odbori AFŽ-a za općine Udbinu i Podlapaču. U općinski odbor općine Udbina ušle su Ljubica Uzelac iz Ondića kao predsjednica, Zorka Uzelac-Ajduković iz Ondića, Marija Grozdanić iz Komića, Mara Mirković z Poljca, Milka Pavlica iz Poljica, Smilja Stanić iz Mutilića, Boja Basta iz Kurjaka i Soka Korać iz Visuća, a u općinski odbor Podlapače Cvijeta Divjak iz Mekinjara, kao predsjednica, Anka Grković iz Srednje Gore, Jeka Šajnović iz Svračkova Sela, Soka Vejnović iz Tolića i Milka Smiljanić iz Pišaća.

Koncem marta 1942. godine Talijani prodiru na teritorij kotara Udbine **od** Lovinca preko Tušica. Ne zadržavaju se, hitaju prema Korenici **da** oslobode svoj garnizon tamo blokiran, ali ispred sebe pale i uništavaju sve odreda. Zapalili su sela i zaseoke: Tušice, Kurjak, Komić, Ćojluk, Brdo Momčilovića i Jošan. Međutim, na povratku iz Korenice zapalili su i dio Srednje Gore. Ne samo što su palili kuće i štale, oni su tada uništili i opljačkali žito i sve što su našli. Desetkovali su stoku i uništili voćnjake. Narod se ispred palikuća sklanjao u šume i kada se vratio u sela, to su bila samo zgarišta i pustoš. Krbava je iza Talijana ostala **gola,** opustošena i **gladna.**

Partijske organizacije, NOO-i, SKOJ i AFZ našli su se pred velikim problemima, jer pored neprocjenjive materijalne štete, nije bilo sjemena za proljetnu sjetvu koja je upravo bila u toku. Nije bilo krova nad glavom, nije bilo zaprežne stoke ni potrebnog poljoprivrednog i drugog alata. No zahvaljujući angažiranju svih raspoloživih snaga i pomoći iz nepopaljenih sela oralo se i sijalo pod parolom »zasijati što više« — i uspjelo se.

Tog proljeća žene Jošana organizirane u AFŽ-u dogovorile su se da zajedničkim snagama i kolektivno zasade krumpirom, kupusom i ostalim **povrćem** jednu njivu i da je njeguju samo za vojsku. U tome vrtlu, kako su ga nazivale, radile su i stare i mlade. O tome mi je Mika Radaković-Žegarac ispričala: »Jednom sam došla s terena i našla u vrtu staru ženu Boju Banjanin Belicu, iz Dubokog (zaselak Jošana) i upitala je zašto ona stara i bolježljiva radi? Boja mi je ovako odgovorila: **Moram ja to obrađivati. Kako bi bilo da ja kada ovuda prođem kažem, vidite kako lijepo uspijeva njihov vrt, a ja želim da kažem, pogledajte kako uspijeva naš vrt!«**

Na osiromašeni i izgladnjeli narod pokušao je djelovati i neprijatelj sa strane. Pojedini agenti neprijatelja pokušavali su razbijati bratstvo i nagovarati ljude da idu u četnike. Nisu uspjeli odvesti niti jednoga čovjeka, jer su mase čvrsto stajale uz svoje borce i narodnooslobodilačku borbu, a sve to zahvaljujući Partiji, SKOJ-u, AFŽ-u, aktivistima koji su stalno bili među narodom i s narodom. Objašnjavali su, tumačili, raskrinkavali okupatora i neprijatelje, ukazujući pri tome na čvrstu saradnju ustaša i četnika i na njihove zajedničke ciljeve u borbi protiv NOB-a. U ovom se kotaru od početka kovalo bratstvo i jedinstvo i srpski živalj je od samog početka ustanka shvatio da hrvatski narod nema veze s ustaškim zlikovcima i da je pošteni hrvatski narod s nama. Dokaz su zato bile stotine i stotine hrvatskih sinova iz Like, Dalmacije i drugih krajeva Hrvatske koji su se borili i na terenu Like. Neprijatelj na Udbini nije mirovao. Ugrožavao je bezbjednost sela okolo Udbine. Pucalo se svakodnevno na seljake ispod Udbine koji su obrađivali svoja polja. Pucalo se na sve živo što je prolazilo Krbavom i okolo Krbave, a bilo u vidokrugu neprijateljskih bunkera i mitraljeskih gnijezda.

Početkom juna i u drugoj polovini augusta 1942. partizanske snage pokušale su osvojiti Udbinu i očistiti ovaj kotar od neprijatelja. Međutim, Udbina je bila dobro utvrđena bunkerima, rovovima i žicom, a pored toga u njoj su bile velike snage ustaša, domobrana i žandara. Naše jedinice poslije nekoliko napada i juriša morale su se povući uz velike gubitke. Poslije toga ustaše su u svom divljačkom bijesu jedne septembarske noći izašle iz udbinjske žice i prikrale se Jošanu i oko sela zaposjele sve prilaze. U ranu i još usnulu zoru napale su sa sviju strana selo i ljude na spavanju. Klale su i staro i mlado, palile i činile grozne orgije. Vezale su unakažene djevojke oko plastova sijena i

slame pa su kao žive baklje gorjele zajedno s plastovima. Toga septembarskog jutra desetkovane su mnoge porodice iz Jošana. Pobijeni su mnogi: Egići, Sadžaci, Mašići, Banjani, Stojići, Radakovići i mnogi drugi iz ovoga sela. Početkom oktobra ustaše su isto to učinile i s Visućom. Tamo su pobile oko stotinu ljudi, žena, omladine i djece te zapalile njihove kuće i imovinu. Također su opljačkale sve ono što je bilo za njih. Ustaše, žandari i domobrani ostali su na Udbini sve do 13. decembra 1942. godine kada su se sami povukli prema Lovincu i Gospiću.

Pored svih strahota koje su se u toku 1942. godine događale po ovom kotaru, organizacije AFŽ-a okupljale su žene u svoje redove. One su izvršavale sve zadatke koji su se pred njih postavljali i junački podnosile bol koju im je nanosio okupator i njegove sluge-ustaški koljači. Žene su s velikim požrtvovanjem i ljubavi dočekivale borce. Brinule su se za njihov smještaj, prale ih, krpale i pripremale hranu. Ostavljale su sitnu djecu, nemoćne starce i satima pješačile noseći hranu, obuću i odjeću na položaje. Redovno su obilazile bolnice i ranjene borce. Te godine one su, zajedno s omladinom, uložile mnogo truda i znoja u poljske radove. Orale su, kopale, sijale i žele. Preživljavale su strah radeći po danu i noći pod kišom ustaških i talijanskih kuršuma, ali nisu dozvolile da njive ostanu jalove i da njihova djeca i borci ostanu bez hrane. U kratkim proljetnim i ljetnim noćima, kada se nije radilo u polju, okupljale su se — prele i plele čarape, rukavice, coklje, džempere i pulovere za svoje borce. Masovno su odlazile na sastanke i zborove i svaki dan sve više učile i saznavale. Postale su duboko svjesne velikih koraka kojima ide naša zemlja. One utiču na mlade momke i djevojke, baš na one koji stasavaiu, da se javljaju u partizanske redove.

Okružni odbor AFŽ-a za Liku u Ljeto 1942. godine organizirao je političke kurseve za odbornice i žene iz čitave Like. Ovi kursevi su jedno vrijeme radili permanentno u Lapcu i Šalamuniću. Pohađale su ih i odbornice iz kotara Udbina. U jesen te godine slični kursevi su organizirani pri kotarskim i općinskim odborima AFŽ-a. Jedan ovakav kurs počeo je da radi 22. decembra u Mekinjara i pohađalo ga je 10 žena.

O jednom dijelu rada žena ovoga kotara govorila je Kata Pejnović na sastanku OK KPH za Liku 28. novembra 1942. godine kada je podnosila izvještaj o radu AFŽ-a. Ona je rekla, da je kroz kurs AFŽ-a prošlo 9 žena iz udbinskog kotara, a kada je govorila o zimskoj pomoći za borce istakla je da su najbolji kotarevi: Udbina, Korenica i Lapac.

Koncem 1942. vršeni su izbori za NOO-e. Žene su se u izbornoj kampanji mnogo angažirale. Na zborovima i mitinzima agitirale su za najbolje. Zakazivale su između pojedinih sela takmičenja. U NOO-e su tada izabrane mnoge drugarice u svim selima kotara kao na primijer: Saja Basta, Boja Basta (Račina) i Anka Basta u Kurjaku, Zorka Uzelac-Ajduković i Danica Uzelac u općinski NOO iz Ondića, Ljuba Lemaić i Ljuba Lemaić zvana »Sreća« u Svračkovom Selu, Milka Korać, Manda Tepavac i Danica Tepavac u Visuću. Žene su u NOO-e birane i u Poljicu, Toliću, Komiću, Srednjoj Gori i ostalim selima.

U 1942. godini organiziraju se i mnogi analfabetski tečajevi koji stalno rade po pojedinim selima. Bilo je puno nepismenih žena i u ovim teškim ratnim uvjetima one žele da nauče pisati i čitati. Pored stalnog i neprestanog rada za svoju djecu i porodicu, rada u organizacijama AFŽ-a, koji je također bio

permanentan, stare i mlade nalaze vremena i pohađaju spomenute tečajeve. Vodile su ih pismene omladinke i žene, a ponegdje i stručni učitelji. Ovakvi tečajevi su radili u Visuću, Kurjaku, Ondiću, Toliću, Svračkovom Selu, Jošanu i ostalim selima. U Visuću su za vrijeme rata opismenjene 33 žene, a u čitavom kotaru, prema nekim podacima, 175 žena.

Poslije Prvog zasjedanja AVNOJ-a organizacije AFŽ-a, na širim i užim sastancima, upoznavale su žene s odlukama donesenim na ovom zasjedanju. Malo pomalo žene su ulazile u politički život i probleme svakodnevnog života i rada.

Kotarska konferencija AFŽ-a za kotar Udbinu održana je 14. januara 1943. godine. Na konferenciji ie svako selo poslalo svoje delegate. Na njoj je izabran novi Kotarski odbor AFŽ-a za Udbinu. U uži odbor izabrano je 5 drugarica i sve su bile članovi **KP.** Za predsjednicu izabrana je Stanka Basta Bika, a za tajnicu Zorka Korać-Drakulić. U odbor su izabrane: Danica Basta iz Kurjaka, Bosa Korać iz Visuća i Zorka Basta iz Srednje Gore, Danica Uzelac, Zorka Uzelac-Ajduković, Zorka Kovačević-Korać, Danica Mirković, Milica Opalić, Soka Vejnović i Danica Vukmirović Crnogorka. Na konferenciji ie konstatirano da u mjesnim odborima AFŽ-a na teritoriji kotara rade 133 žene i da su mnoge između niih članovi Partije, da u općinskim odborima ima 10 žena članova KP, od kojih su 4 omladinke, da je kurseve pri kotarskom i općinskim odborima AFŽ-a završilo 16 žena, a pri Okružnom odboru AFŽ-a 9 žena. Zaključeno je da se pruži veća pomoć općinskim odborima i da drugarice iz kotarskog odbora budu više na terenu među ženama.

Uslijedila je četvrta neprijateljska ofanziva čije su posljedice bile strašne. Sve je bilo ponovno nopaljeno i uništeno. Narod se vratio iz zbjegova iscrpljen i osiromašen. Tada još veći užas zahvata ovaj kotar. Hiljade i hiljade izbjeglica s Korduna i Banije vraćalo se iz Bosne preko Like. Sa sobom su nosili tifus i glad. Poput pošasti tifus se širio i udbinskim kotarom i desetkovao izmučeni i u ofanzivi izgladnjeli narod. Tada su organizacije AFŽ-a s NOO-i-na i omladinom ulagale velike napore da pomognu i narodu kotara Udbina i izbjeglicama. Hrane je bilo malo. Trebalo je hraniti izbjeglice, vojsku i pomagati bolnice. To su bili vrlo teški dani u udbinskom kotaru i za narod i za aktiviste na terenu.

Osmi mart 1943. godine žene udbinskog kotara proslavile su s pojačanim akcijama u prikupljanju hrane, odjeće i obuće za borce. Odlazile su čitav mjesec mart u velikom broju na položaje borcima, u posjete ranjenicima po bolnicama, orale, sijale i kopale obradive površine s parolom »zasijati što se više može«. Održavale su sastanke i mitinge u čast 8. marta i na njima se zavjetovale da će se boriti do kraja i izdržati sve napore i sve ofanzive koliko ih bude. U grčkoj crkvici u Jošanu je u to vrijeme bila bolnica za tifusare. Žene Jošana ulagale su puno rada i truda oko njege i ishrane ovih bolesnika. Često puta izlagale su opasnosti svoje živote i živote svojih bližih, ali bolesnike nisu prepustile same sebi.

Poslije četvrte ofanzive, kada su još bile svježe rane a posljedice se uveliko osjećale, sprovedeni su izbori u organizacijama AFŽ-a u kotaru Udbina. Žene su pokazale veliki interes za ove izbore i u pojedinim selima vladala je prava živost. Žene su i ovog puta dokazivale da su sposobne da same odlučuju. Tako u Visuću žene nisu prihvatile za predsjednicu drugaricu koja je kandi-

dirana od strane kandidacionog odbora, jer su smatrale da ona suviše diktatorski postupa s njima.

Dolazi i vrijeme žetve. AFŽ za Liku zakazao je takmičenje Odboru AFŽ-a za okrug Karlovac u vremenu od 15. jula do 25. augusta 1943. godine. U takmičenju učestvuju i žene kotara Udbina. U septembru te godine glasilo AFŽ-a za Liku »Žena u borbi« donosi članak u vezi toga takmičenja u kome je između ostalog pisalo: »545 žena kotara udbinjskog požnjelo je 2.293 snopa žita, ovrlo 15.772 kg ječma, okopalo 20 dana oranja, pokupilo 6 vozova sijena i 28 plasta žita.«

Prvog i 2. jula 1943. godine u Vrhovinama je održana Treća okružna konferencija AFŽ-a za Liku koja je donijela zaključke da se pojača politički rad sa ženama. Analogno tome odbornice iz kotarskog, općinskih i mjesnih odbora AFŽ-a okupljaju žene, koriste radne akcije, posjete bolnicama i borcima te upoznavaju ih sa svim važnim zbivanjima i događajima kod nas i u svijetu. Nastojalo se da se svaka žena upozna sa svim onim što se dešava, što je bilo od važnosti za budućnost njenu i sviju nas.

U ofanzivi, u radu, naporima i bdjenjima došao je i konac 1943. godine kada su sumirani rezultati rada organizacije AFŽ-a i žena ovoga kotara. Iz sačuvanih izvještaja iz tog perioda vidi se da su rezultati bili veliki i da u materijalnom prevazilaze mogućnosti nekoliko puta popaljenog i osiromašenog kotara. Žene su zajedno s NOO-ima i omladinom prikupile na hiljade kg žita, mesa, krumpira, graha i drugih namirnica. Pored ostalog održano je 80 masovnih sastanaka na kojima je prisustvovala 2.741 žena, dok je analfabetske tečajeve pohađalo 159 žena, naučila čitati i pisati 41 žena a u odbore kooptirano 15 žena.

U 1944. godini na sastancima i sijelima proučavaju se Odluke s Drugog zasjedanja AVNOJ-a i ZAVNOH-a i raskrinkava izdajnička vlada u Londonu. U selima kotara Udbina u to vrijeme nije bilo žene koja nije bila upoznata s ovim Odlukama, a mnoge su ih između sebe prepričavale i citirale. Žene su shvaćale njihovu historijsku važnost i njihov značaj za sretniji život naših naroda. Kao majke i žene svesrdno su ih pozdravljale i u neku ruku bile ponosne na izvojevanim političkim pobjedama i uspjesima naših naroda.

Kada je 6. lička divizija otišla iz Like, u kotaru Udbina počeo se osjećati uticaj četničkih elemenata iz Lapca i Gračaca pa nekoliko slabijih i malodušnijih ljudi otišlo je u njihove redove. Organizacije AFŽ-a u to vrijeme vodile su upornu borbu protiv tih uticaja. Žene su raskrinkavale četnike i sprečavale odlazak u njihove redove. U to vrijeme zahvaljujući radu Partije, SKOJ-a i aktivista AFŽ-a narod kotara Udbina ostao je dosljedan narodnooslobodilačkoj borbi, dok je manji broj kolebljivaca otpao.

U proljeće 1944. uslijedio je napad neprijatelja na slobodnu teritoriju Like. Ranjenici su evakuirani u Dalmaciju i Italiju. Ostalo je oko 100 vrlo teških koje se nije moglo transportirati pa je odlučeno da ih se skloni u jamu-pećinu Bajnovac kod Srednje Gore duboku od 6 do 10 metara. S ranjenicima je u pećinu ušlo 15 drugarica bolničarki. Među njima je bila i Štaka Korać-Uzelac iz Ondića. Žene iz Srednje Gore, zajedno s omladinom, prenosile su i smještale ranjenike. Ranjenici i bolničarke ostali su u pećini, skoro bez zraka i ventilacije, punih osam dana. Poslije izlaska iz pećine omladina kotara Udbine prenijela je ranjenike u bolnicu u Krčani, udaljenu skoro 20 km. Pomoć su pružile žene.

Početkom 1944. godine drug Tito je uputio proglas narodima Jugoslavije u kojem je tražio maksimalnu aktivnost svih snaga revolucije za izvršenje privrednih zadataka i što uspješniju prehranu vojske i naroda. U vezi ove poruke, koja se proučavala na svim forumima JNOF, provođen je i plan obrade zenlje u kotaru Udbina pod parolom »Ni pedalj neobrađene zemlje«. U sprovodenju ovoga plana veliko učešće uzimaju i žene. S njihovim zalaganjem i pomoći te godine obrađene su velike površine i zasijane sve njive koje su mogle da se uzoru. Žene organizirane u radne čete, pored poljskih poslova, u šumi sijeku drva za ogrjev i izradu bajti i kuća, pomažu starijim i nemoćnim, a pored toga stalno žive političkim životom. Mnoge su među njima postale i članovi Komunističke partije. U jednom izvještaju se kaže da je u to vrijeme u kotaru bilo 57 žena članova Partije.

U Srednjoj Gori 4. i 5. novembra 1944. godine održana je Treća okružna konferencija AFŽ-a za Liku. Na njoj su govorili i delegati iz kotara Udbina. Manda Đukić, seljanka iz Kurjaka, stara 55 godina je, između ostalog, kazala: »Ja vas molim da mi oprostite ako se nešto prevarim, jer nikada olovku nisam uzela u ruke. Sve ćemo dati za našu vojsku. Poginuo mi je sin u bitki za Beograd i kao majci teško mi je. Nisam duhom klonula, nisam se demoralisala i radiću još više, izvršavati sve zadatke koji se postavljaju pred nas žene. Ja imam još jednog sina u 6. diviziji. Iz sela smo izgubile 45 sinova, ali nismo se demoralisale. Još smo čvršće. Do vršidbe smo najviše bile gladne. Ljetos smo jele kašu i koprive, a štedjele smo za vojsku. Stisnimo šake, budimo čelične i borimo se protiv krvavog fašizma i kralja Petra.« Nevena Galović iz socijalnog odjela kotara Udbina kazala je: »Žene ovog kotara su jednoga dana nasjekle 400 komada drva za izgradnju bajti sirotinji.« Milica Radovanac, seljanka iz Rebića, stara 65 godina, između ostalog ispričala je: »Moje selo je popaljeno, ali je veselo i hrabro. Dvanaest kola jezdi u posjetu, pjevaju žene i omladinke. Kada su nas vidjeli zarobljeni domobrani rekli su: »Pa tko bi ovo pobijedio.«

U danima kada je Crvena armija u svome pobjedonosnom maršu prešla granice naše domovine, u tu čast u kotaru Udbina održavali su se zborovi i mitinzi na kojima su žene bile masovno zastupljene. Žene su se u čast Crvene armije takmičile i poklanjale borcima 35. divizije čarape, rukavice, džempere i nosile im ostale darove. A kad je Beograd oslobođen, i u udbinskom kotaru zaplamsalo je preko 200 vatara. Ložile su ih žene i takmičile se čija će biti ljepša i veća, čija će svijetliti ljepšim sjajem. Na ovaj način su izražavale radost i pozdravljale svoje sinove, muževe i očeve koji su učestvovali u bitkama za oslobođenje Beograda.

Glavni odbor AFŽ-a Hrvatske pozvao je u to vrijeme sve odbore AFŽ-a na takmičenje u čast predstojećeg Kongresa AFŽ-a u uskoro oslobođenoj zemlji. U ovom pretkongresnom takmičenju najviše su uspjeha postigle organizacije AFŽ-a u kotaru Udbina što se vidi iz izvještaja Okružnog odbora AFŽ-a za Liku Glavnom odboru AFŽ-a za Hrvatsku. U tome izvještaju stoji da je 500 žena iz Kotara Udbina odnijelo jednog dana borcima na položaje 9.000 kg hrane, a poslije samo nekoliko dana žene iz općine Udbina odnijele su borcima još 696 kg kruha, 475 kg graha, 636 kg krumpira i dosta duhana. A prema izvještaju KK KPH za Udbinu upućenom 8. februara 1945. godine OK KPH za Liku žene su za mjesec dana održale 26 sastanaka uz prisustvo 1.276 žena, sa-

kupile za vojsku 6.128 kg hrane — kruha, 35 komada stoke i povratile u jedinice 6 dezertera.

To proljeće žene i omladina sijeku šumu za izgradnju kuća, bajti i škola. Pripremaju alat za obradu polja. Oslobođenje je na pomolu i žene se pripremaju da na svoja pleća prime i veliki dio tereta obnove i izgradnje porušene, ratom opljačkane i patnjama iscrpljene domovine. Za vrijeme rata one su s drugovima učestvovale u rješavanju hiljada problema i bile zastupljene u svim organima političke i državne vlasti. One su bile partijski funkcicneri, članovi odbora nove narodne vlasti na svim nivoima. Vodile su mnoge komisije u NOO-ima, zdravstvene, socijalne i prehrambene te učestvovale u mnogim složenim poslovima kao odlični i sposobni rukovodioci.

U toku četverogodišnjeg rata žene kotara Udbina pokazale su nevjerovatnu snagu, hrabrost i veliki patriotizam. Ginuli su im sinovi i kćeri. Junački su ugušivale svoj bol. Stezale su svoja srca, radile i brinule se za hiljade sinova i kćeri. Mnoge među njima su bile majke s troje, četvoro, petoro, šestoro i osmoro djece, ali i pored toga bile su istinski vojnici revolucije i časno izvršavale svoje zadatke koje je pred njih postavljala njihova Partija preko organizacija AFŽ-a, NOO-a i JNOF-a. Njihove vrijedne ruke isprele su i isplele na hiljade i hiljade pari obuće i odjeće za svoje borce. Okopale su i uzorale na stotine hektara njiva i ledina. Svojim žuljevitim rukama su požnjele i ovrle na tone i tone žita, iskopale tone krumpira i na plećima sve to prenijele u zemunice i skloništa. Posjekle su na stotine kubika drva za ogrjev i toliko građe za bajte i kuće. Pješačile su desetine kilometara noseći tovare hrane i odjeće na frontove i u bolnice, a na ižuljanim i iskrvavljenim ramenima nosile ranjene borce.

Na frontovima širom Jugoslavije borili su se njihovi mili i dragi. Bile su prisutne u svim njihovim marševima po snijegu i ledu, po kiši i suncu. Zajedno s njima jurišale su na bunkere i žicu, na utvrđene položaje i dobro branjene gradove. Boljele su ih njihove rane. Umirale su zajedno s njima. Slavile su s njima njihove uspjehe i pobjede. One su bile armija hrabrih i armija hranitelja četa, bataljona, brigada i divizija.

Žene kotara Udbina oslobođenje zemlje dočekale su ponosne, jer su ugradile sebe i sve svoje u veličanstvenu građevinu slobode. Dočekale su obnovu i izgradnju, ali mnogima je srce krvarilo jer im se nisu vratili sinovi i muževi a majke — Ane, Dragice, Milke, Anke, Jeke, Stane, Stoje, Dese, Ljube, Danice, Mire i još tri Anke nikad više nisu mogle zagrliti svoje kćeri junake, jer su one ostale na vječitoj straži kod Valjeva, Beograda, Drvara, negdje još na poljima i putevima Bosne, na kamenu Dalmacije, na Poljanku, Crnoj Vlasti, Gračacu, Lapcu i Korenici.

Đuro Korać
Dmitar Priča

Kulturno-prosvjetna djelatnost u NOB-u u kotaru Udbina

Školstvo do 1941. godine

Da bi upoznali i pravilno ocijenili masovni i vrlo aktivni rad na kulturno-prosvjetnom djelovanju za vrijeme NOB-a, revolucionarne promjene u zadacima na odgojno-obrazovnom području te stilu i sistemu rada, prethodno je potrebno da upoznamo historijski razvoj osnovnog školstva u ovom kotaru. Za vrijeme Vojne krajine osnovne škole (trivijalne) u biti nose vojničko-vjersko obilježje. Prema statističkom godišnjaku od 1.880. godine ovaj kotar brojio je 11.745 stanovnika, po pripadnosti 73% Srba i 27"/o Hrvata. Godine 1900. taj broj se popeo na 14.773 stanovnika da bi 1910. godine pao na 13.101, a 1940. na 11.976 stanovnika. Uslijed stalnog migracionog kretanja na radu u Americi i drugim zemljama bilo je 2.843 stanovnika a znatan broj porodica preselio je u plodnije krajeve. Zavisno od toga, rastao je, opadao, dakle, mijenjao se i broj školskih obveznika.

Za vrijeme Vojne krajine i nešto kasnije do 1909. godine u 15 sela otvoreno je 9 osnovnih škola: godine 1773. u Udbini, 1779. u Podlapači, 1869. u Srednjoj Gori, 1873. u Mekinjaru, 1874. u Komiću, 1895. u Visuću, 1909. u Ondiću i 1907. u Svračkovom Selu. Jedna škola dolazila je u prosjeku na površinu od 52, 5 km^2 i 1455 stanovnika. Za vrijeme bivše Jugoslavije nije otvorena niti jedna škola. Školske zgrade su većinom bile napuštene vojne kasarne nepodesne za nastavu, tako da su neke poslije renovirane. Većina tih zgrada imala je samo jednu učionicu. Za vrijeme Vojne krajine prosječno je svaku školu polazilo 15 do 25 učenika. Učilo se na njemačkom jeziku, a samo vjeronauk se predavao na srpskohrvatskom jeziku. Nastavno osoblje većinom je bilo nestručno.

Nakno likvidacije Vojne krajine počela se sistematski provoditi organizacija školstva, ali su neka sela i zaselci ostali van domašaja osnovnog školovanja mada su organizaciono bili obuhvaćeni u školske centre. Iako su po zakonu sva djeca od 7 do 14 godina bila dužna polaziti školu, to se nije provodilo jer nije bilo školskog prostora niti nastavnog osoblja, o čemu se vrlo slabo brinula vlast. Škola je tada služila buržoasko-građanskom poretku. Moralni i društveni odgoj bio je zasnovan i provađan u duhu vjerskih principa i dogmi iz čega se rađala vjerska i nacionalna netrpeljivost i mržnja.

Naročito je bio slab polazak ženske djece u školu. Od ukupnog broja u 1910. godini polazilo ih je 8%, u 1920. godini 18%, a u 1940. godini 30%. Tendencija nepolaska ženske djece rezultirala je iz nazadnog shvaćanja da ženi ne treba škola. Neuka, zaostala i praznovjerna žena nije mogla biti pokretač, ni nosilac kulturnih, higijenskih, radnih navika, niti stvaralac uvjeta za novi ljepši i

kulturniji život i to je bila jedna od kočnica kulturnog i društvenog razvitke. Primjeri njihove revolucionarnosti, odlučnosti i hrabrosti za bolji i pravedniji život rijetki su u historiji.

U selima ovog kotara, u razdoblju od 1930. do 1940. godine, aktivno je djelovala grupa naprednih učitelja ne samo u školi na kulturno-prosvjetnom već i političkom planu. Tridesetih godina isticao se svojim tihim i upornim radom učitelj Branko Terzić u Jošanu. Imao je jak utjecaj na mlade učitelje a zbog svog naprednog stava je proganjan i otpušten. Učitelj Franjo Vernik organizirao je na Udbini pjevački zbor, te zbornim pjevanjem na priredbama tupio oštrice šovinizma. Savo Mamula, profesor i poslanik, povezao je sve učitelje u kulturno-prosvjetnu organizaciju »Seljačko kolo«, koja je uspješno organizirala priredbe na Udbini i po selima. Seljaci — glumci iz Mekinjara prikazali su vrlo uspješno dramu »Voda sa planine«. U grupi naprednih učitelja bili su naročito aktivni Nikola Jakšić, Mito Dimitrievski (Dimitrijević), Mićur. Šakić, Đuro Korać, Uroš Banjanin i Ilija Uzelac.

Period narodnooslobodilačke borbe

Bez obzira na četverogodišnju borbu, rušenja, paljenja, ubijanja i bombardovanja u kotaru su formirane razne grupe: pjevačke, recitatorske, dramske i organizirani domovi kulture. Organizirano je pisanje parola, održavana su predavanja, a ubrzo su otvorene i osnovne škole i analfabetski tečajevi. Cjelokupni ovaj rad bio je masovna i borbena škola. Na kulturno-prosvjetnoj djelatnosti bile su angažirane sve ljudske snage, muško i žensko, od pionira do najstarijih ljudi. Tu se slijevala i dopunjavala borba za slobodu, bratstvo i jedinstvo. Ova borbena škola bila je škola bez učionica, bez namještaja, učila i kvalificiranih nastavnika. Ova škola djelovala je u prirodi (u šumi pod bukvom), u zaklonu na borbenom položaju, na zgarištu, među opaljenim i golim zidinama. Izuzetna je bila premija ako bi se našla bajta ili baraka za rad.

Bila je to škola u kojoj se mnogo toga čulo, naučilo, vidjelo i osjetilo, budio zanos i navirala pjesma. Mnogo se toga naučilo iz borbe i iz života. Nisu izostajala ni konkretna zaduženja i polaganje računa za izvršenje postavljenih zadataka. Nije bilo ni mira ni odmora dok je trajala bespoštedna borba na život i smrt. Već prvih dana rata počela je da se razliježe pjesma po selima ravne Krbave.

»Pjesma se ori iz junačkih grla,
Srce kipi, a šire se grudi,
Ko još spava neka se probudi.
Slogu stvaraj, ropstvo nam se sprema
Za čekanja mjesta više nema,
Tako bijaše u našemu kraju.«

(J. Lukić 1941. god)

Ova borbena škola usmjeravala je svoj rad na praktične, obavještajne, obrambene, privredne, prehrambene, informativne, zabavne i naučne zadatke. Ovdje se malo pisalo (osim parola), ali se vatreno i borbeno govorilo i pjevalo:

»Drug je Marko hrvatskoga roda,
ali je majka srpskoga naroda«

ili
»Udruži se Dalmacija s Likom,
pa se ne da pokoriti nikom.«

Ove pjesme su djelo narodnih pjevača iz Krbave. One su se brzo razlile po cijeloj zemlji gdje majke ne rađaju izdajice. Prigodno i gromoglasno su se izvikivale parole i pisale po opaljenim zidovima. Najčešće su bile: »Mi smo Titovi, Tito je naš!« ili »Smrt fašizmu — Sloboda narodu!«, koja je postala uobičajeni pozdrav. Česti masovni sastanci, govori, recitacije, pjesme, predstave i drugo, sve je to pružalo mogućnost upoznavanja ratne situacije, jačalo borbeni duh, poticalo na akcije, a nepismene da nauče pisati, To je bila sveobuhvatna škola koja svestrano obrazuje i širi horizont znanja.

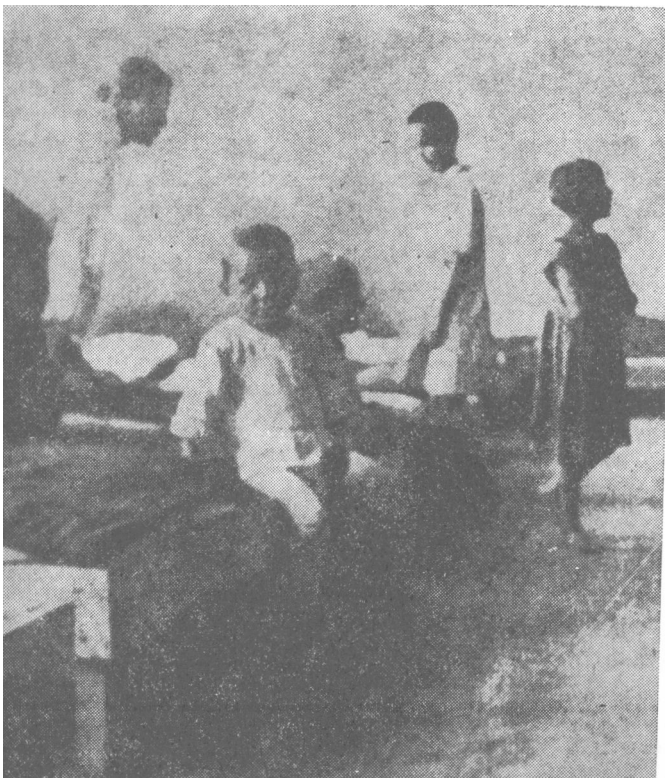
Žarište kulturno-prosvjetnog rada bile su i jedinice NOV. Borci su po selima organizirali razne priredbe, a to je poticalo na aktivnost u formiranju kulturno-umjetničkih grupa po selima. Na području bivših kotareva Korenica i Udbina djelovalo je 27 horskih a isto toliko i recitatorskih grupa, 5 diletantskih grupa i nekoliko domova kulture. Mnogo je u tome radu pomogla grupa glumaca »August Cesarec« sa zapaženim priredbama i predstavama »Seljačka torba«, »Jazavac pred sudom«, »Požar Like« i drugim.

U kotaru Udbina naročito je bila aktivna grupa prosvjetnih radnika koja je s Durom Koraćom, rukovodiocem kulturno-prosvjetnog rada i stručnim učiteljima Ljubicom Uzelac, Marom i Danicom Banjanin, te Ljubicom Pejić i omladincima — učiteljima mjesečno obilazila sela, i priređivali priredbe, organizirala predavanja i davala informacije o toku NOB-a. Pored redovnih informacija na masovnim sastancima čitani su i razni bilteni »Vjesnik«, »Lički vjesnik«, »Lički kurir« i »Lička žena u borbi« te razne džepne novine. U svim društveno-političkim organizacijama i školama pisale su se zidne novine, u kojima je surađivala omladina, pioniri, žene i one koje su s uspjehom završile analfabetski tečaj.

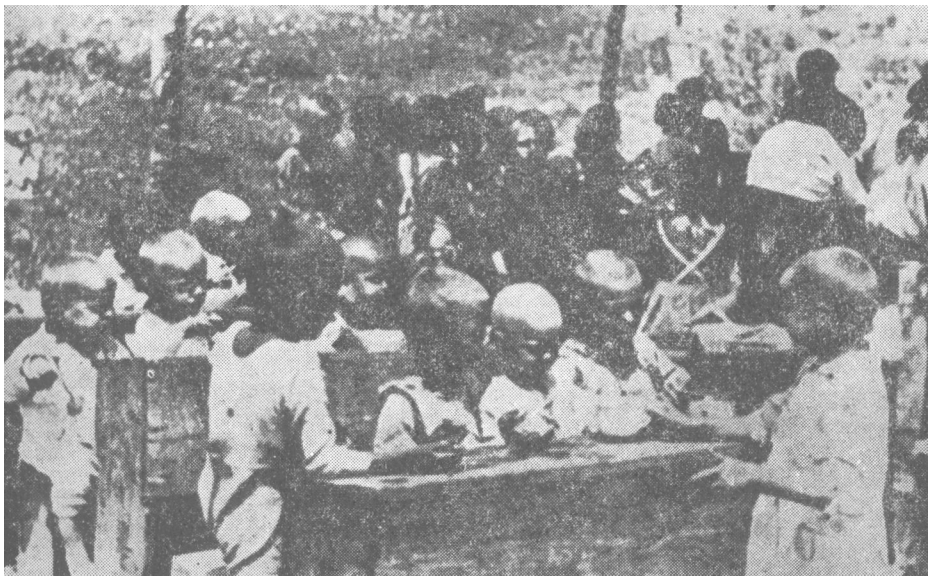
Analfabetski tečajevi

Narodnooslobodilački pokret je poklonio veliku pažnju likvidaciji nepismenosti putem organiziranja analfabetskih tečajeva, koji su se pored osnovnih škola pokazali kao najvažniji oblici narodnog prosvjećivanja. Za cijelo vrijeme NOB-a u selima ovoga kotara radili su analfabetski tečajevi, iako su ovdje bili teški uvjeti za rad: sva sela su bila popaljena, školske zgrade s inventarom uništene, uz stalne upade neprijatelja na oslobođenu teritoriju.

Da bi se vidjelo kakav je bio kulturno-prosvjetni rad u kotaru Udbina u 1942. godini, navodimo izvještaj Kotarskog NOO-a Udbina od 13. januara 1943. godine u kome, pored ostalog, piše: »Kulturno-prosvjetni rad u prvom polugodištu 1942. godine bio je nedovoljan, pošto NOO-i nisu shvatili da ovaj rad upravo leži na njima kao pravoj narodnoj vlasti. Nakon konferencije NOO-a od 6. septembra 1942. godine počelo se aktivnije raditi. Održani su zborovi u svim selima kotara Udbine. Ovi zborovi imali su uspjeha i doprinije-

Iz dječjeg doma u **Frkašiću 1943.**

li su da je porastao autoritet NOO-a. U jedinicama NOV nalaze se 972 aktivna borca, a kod kuće se nalazi 318 ili 75% u NOV-u. Pored toga u NOV se nalazi 61 drugarica (omladinka). Od ustaša i fašista ubijeno je 557 lica. Otvoreo je 11 škola koje pohađa 577 pionira. Analfabetske tečajeve je polazilo 325 i dosada je naučilo čitati i pisati 105. Za upoznavanje slova pomagalo se kukuruznim zrnjem, štapićima, komadićima rabljene hartije.«

Naročito je bio uspješan rad u 1943. i 1944. godini. Ukupno je radilo 48 analfabetskih tečajeva. Prema zapisniku Okružne konferencije prosvjetnih radnika od 25. jula 1944. godine u Srednjoj Gori, nepismenih na području kotara Udbine bilo je 1328, tečaj je s uspjehom završilo 535, a pohađalo ih je 600.

Osnovne škole

Rad spomenutih 11 škola prekinut je za vrijeme četvrte ofanzive. U proljeće 1943. godine otvoreno je 13 škola i to: u Ondiću s 52 obveznika, Krčani 19, Mutiliću 27, Poljicu 34, Toliću 19, Jošanu 136, Komiću 91, Srednjoj Gori 147, Tolić — Ćojluk 62, Mekinjaru 127, Pišaću 50, Svračkovom Selu 75 i u Kurjaku s 47 obveznika. Ukupno ove škole pohađala su 853 učenika, odnosno 80 do 90 posto od svih školskih obveznika. Nastava u školama izvodila se u prirodi, osim škole u Poljicama gdje se radilo u privatnoj kući. Zdravstveno stanje djece bilo je vrlo dobro kao i ineteres za nastavu. Nastava se održava dnevno 3 do 5 sati. Učenici su bili podijeljeni u 2 grupe (odjeljenja) a ne po razredima. Prvo odjeljenje činili su nepismeni, a drugo oni koji su se smatrali pismenim. Za učenje slova nije bilo bukvara, ni početnice, nego su se upotrebljavali štapići, grah, žito i kamenčići a mjesto ploče pisalo se, odnosno slagalo na zelenim travnjacima i pijesku. U ovim školama u 1942. i 1943. godini radili su stručni učitelji: Ljubica Uzelac, Mara i Danica Banjanin te Ljubica Pejić i nestručni učitelji omladinci, uz pomoć stručnih učitelja, i to: Miloš Džuka, Milica Vujinović, Danica Stanić, Bogoljub Stanić i Desa Petričić.

U izvještaju Kotarskog NOO-a od 6. aprila 1943. godine čitamo: »Dva puta mjesečno održavani su sastanci na kojima se razrađivalo nastavno gradivo za 15 dana, davane upute o radu, formirani prosvjetni odbori za svako mjesto. NOO-i su bili dužni da osiguraju smještaj i prehranu za učitelje. Nastava se održavala poludnevno i to prema vremenu i ratnim prilikama. U 1943. godini i zaselcima gdje vlada tifus, djeca neka ne polaze školu«.

Na Okružnoj konferenciji prosvjetnih radnika za Liku, održanoj 25. jula 1944. godine u Srednjoj Gori, konstatirano je da u kotaru Udbini radi 15 osnovnih škola koje polazi 720 učenika od ukupno 1067 obveznika. U Mekinjaru i Poljicama obveznici su bili 100 posto obuhvaćeni školom. Kurs, odnosno desetodnevni tečaj za učitelje, polazi 20 omladinaca. Općinske i kotarske konferencije drže se redovno. Na kotarskoj konferenciji govorio je i Branko Ognjenović o radu učitelja, o neprijateljskoj propagandi koja je išla za tim da razdvoji stručne od nestručnih učitelja, ali u Lici nije imala uspjeha. Učitelj u svom prosvjetnom djelovanju ne smije zauzeti činovnički stav nego vrlo aktivno djelovati u duhu NOB-a u masovnim organizacijama JNOF-e.

U proljeće 1944. godine održan je desetodnevni kurs u Ondiću radi osposobljavanja omladinaca za učitelje. Ovaj kurs je pohađalo 20 omladinaca koji su kao nestručni učitelji radili u osnovnim školama u 1943, 1944. i 1945. godini i to: Mira Uzelac, Jela Uzelac, Danica Uzelac, Olivera Banić, Stana Kosovac,

Rade Mandić, Bosa Opačić, Savka Basta, Rade Kosanović, Bude Vlatković, Dragić Egić, Rajko Vejnović, Nata Kosovac, Anka Basta i Danica Brkić. Njima su predavali stručni učitelji: Duro Korać, Ljubica Uzelac, Mara Banjanin i Ljubica Pejić. Petomjesečni tečaj, koji je organizirao Okružni NOO za Liku krajem 1944. godine za omladince učitelje iz ovoga kotara, završili su Mira Uzelac, Bude Vlatković i Jela Uzelac.

Za partizanske osnovne škole na oslobođenom području karakteristično je da su to bile brojčano male i funkcionalne škole, da su imale skraćeni nastavni plan i program, da su bile bliže i pristupačnije djeci koja su oskudijevala u obući i odjeći. S malim brojem djece nestručni učitelji uspješnije su mogli obraditi planirano gradivo. Inače okupljanje većeg broja djece bilo je opasno zbog dejstva neprijateljske avijacije, a veći broj manjih škola omogućavao je brže prenošenje važnih obavijesti o kretanju neprijatelja i o sklanjanju naroda u zbjegove.

Pored svih ratnih teškoća polazak škola je bio vrlo dobar, jer je nastava prožeta narodnooslobodilačkom borbom privlačila djecu u školu. Zbog pomanjkanja stručnog nastavnog osoblja od 1942. do 1945. godine glavni nosilac prosvjetnog rada u selima ovog kotara bila je omladina. Nastava se svodila na to da djeca nauče pisati, čitati i osnove računa, zatim da se upoznaju s herojskom borbom naših naroda protiv okupatora i domaćih otpadnika i nauče da pjevaju i recitiraju borbene pjesme, pišu parole i članke za zidne novine. Daći su se natjecali tko će više sakupiti hrane, obuće, odjeće i ostaloga materijala za ranjenike i borce. Mali učenici — pioniri bili su odlični kuriri, stražari i brzi prenosioci važnih ratnih vijesti o pokretu neprijatelja i sklanjanju u zbjegove. Na taj način partizanske škole, pored učenja, izvršavale su i borbene zadatke.

Koncem 1944. godine ZAVNOH je izdao Bukvar i Početnicu po kojima su nastavnici zajedno s učenicima sastavljali zidne bukvare a slova su slagali od kamenja u vidu parola na zelenim planinskim obroncima. Mnogo je ovisilo o snalažljivosti i dovitljivosti učitelja. Glavna parola je bila: »Snađi se, druže!« Olovka i papir bili su velika dragocjenost. Mjesto čitanke koristila se partizanska štampa. U školama u prirodi za vrijeme lijepih dana davane su priredbe, slavile se pobjede, pisale parole i zidne novine, a nisu bili rijetki slučajevi da su učenici pisali pjesme i jednočinke.

Krajem 1944. i početkom 1945. godine rad u školama je u većini sela prekinut zbog oštre zime, velikoga snijega i čestih napada neprijatelja. Male partizanske škole u teškim ratnim danima časno su izvršile svoju kulturno-prosvjetnu dužnost. A kad je u proljeće poslije četverogodišnje borbe neprijatelj bio potučen i izbačen iz Like, ostali su iza njega jezivi tragovi. Sva sela i zaseoci Krbave pružali su sliku razaranja, paljenja i vandalizma svake vrste. Stršili su goli zidovi poput aveti. Sve stambene zgrade, pokretna imovina, stoka, namještaj, alat, voćnjaci, ograde pa i šumarci bili su do temelja uništeni. Ipak iz zidina kuljao je dim. Među njima se živjelo i pjevalo o slobodi. U podrumima među čađavim zidinama s nadstrešnicom od granja ili od ogorjelog lima ugnijezdile su se porodice: starci, žene, djeca. Limena kutija od konzerve i pokoja žlica bili su sav pribor za jelo a ostaci odjeće i obuće dotrajali. Ovaj borbeni svijet i pored toga bio je veseo, vedar i pun pouzdanja u novi život u slobodi.

Na proslavi u Titovoj Korenici u proljeće 1946. godine drug Tito je rekao: >'Nikada nijedan rat u historiji naših naroda nije progutao toliko žrtava i ži-

vota kao ovaj. Ponosimo se ovim ruševinama, ponosimo se s našim zgarištima, ponosimo se bezbrojnim grobovima naše djece, braće i očeva koji su dali svoje živote za ono što danas imamo«.

Stevan Rapajić

O nekim vojno-političkim kursevima u kotaru Korenica 1942. godine

1. Počeci vojne obuke ustaničkih snaga

Čim je buknuo ustanak u kotaru Korenica, pred rukovodstvo ustanka postavio se zadatak: kako stvoriti pogodnu vojnu organizaciju i staviti sela i ustanike pod jednu jedinstvenu komandu. Na osnovu novonastale situacije Partija je dala direktivu za stvaranje vojnih jedinica po principu seoskih straža koje su ubrzo preimenovane u gerilske odrede koji su nazivani po selima. Na javnim sastancima narod je sam slobodnom voljom birao rukovodstva ovih ustaničkih vojnih jedinica. Komandir odreda bio je istovremeno i komandir sela i vršio je vojnu i civilnu vlast. Seoske straže odnosno odrede sačinjavali su svi odrasli muškarci, bez obzira da li su ili nisu služili bivšu Jugoslavensku vojsku.

Da bi se iz jednog centra rukovodilo s akcijama seoskih odreda i komandama sela, početkom septembra 1941. godine oformljen je Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu sa sjedištem u Krbavici. Za komandanta ovog Štaba izabran je, na javnom sastanku delegata sela pod Goricom kod sela Grabušića, Bogoljub Rapajić, novinar, a za političkog komesara Srđan Brujić, student prava i predratni član KPJ. Na ovaj sastanak svako selo je poslalo po dva delegata. Delegati Donjeg Grabušića bili smo Daćo Čupurdija i ja.

Ovakva vojna organizacija ustanika ostala je sve do 30. novembra 1941. kada je u kotaru Korenica formiran partizanski bataljon, koji je dobio ime »Ognjen Priča«. Za njegovog komandanta imenovan je raniji komandant Štaba gerilskih odreda Bogoljub Rapajić, a za političkog komesara raniji politički komesar tog štaba Srđan Brujić. Formiranjem ovog bataljona ustanici se više ne zovu gerilci nego partizani.

U vrijeme formiranja prvih seoskih straža i gerilskih odreda formiran je i gerilski odred »Ljubovo«. Odred je u početku imao 15—20 boraca, a bio je naoružan s desetak vojničkih i isto toliko lovačkih pušaka. Odred je brzo brojno rastao a među pridošlima bilo je mnogo omladinaca nepriučenh u rukovanju oružjem. Zbog toga je Štab odreda riješio da za ove omladince organizuje »kurs za vojnu obuku«. Za rukovodioca kursa određen je Stevan Opsenica. Na ovom kursu obučeni su mnogi omladinci.

Nešto kasnije i u općini Plitvička jezera, po povratku naroda iz Drvara, formiran je gerilski odred »Ognjen Priča«, koji se nazivao i odred »Kik« po brdu Kik u Maloj Kapeli gdje se u početku najviše zadržavao. I u ovome odredu vršena

je sistematska vojna obuka s omladincima koji su pristizali u odred. A kada je krajem novembra 1941. godine formiran Partizanski bataljon »Ognjen Priča« vojna obuka je nastavljena u njegovim četama s partizanima — omladincima koji nisu znali da rukuju oružjem.

2. Vojno-politički kursevi Štaba bataljona »Ognjen Priča«

Početkom januara 1942. Štab bataljona »Ognjen Priča« odlučio je da pri štabu bataljona organizuje vojno-politički kurs za obuku omladinaca koji još nisu bili stupili u bataljon, a to su željeli. Za komandira kursa imenovan je Stevan M. Rapajić, apsolvent prava, koji je završio školu rezervnih oficira u Goraždu a imao je položen ispit za rezervnog potporučnika. Prema planu obuku omladine trebalo je izvoditi po selima, a program je obuhvaćao: pješadijski egzercir (radnje s puškama i prestrojavanja), borbenu obuku (zauzimanje položaja, pravilno i brzo razvijanje strijelaca u streljački stroj), lako naoružanje (opis puške, puškomitraljeza i teškog mitraljeza), dejstvo artiljerijskih zrna i zasjede (raspored zasjeda, zauzimanje položaja prema zemljištu i zadaci, postupak pojedinaca prilikom dolaska neprijatelja, razlika streljačkog stroja iz zasjede).[1] Pored vojne na kursevima je održavana i politička nastava kroz koju su omladinci upoznavani s ciljevima NOB-a, izdajnicima naroda, karakterom fašizma, značajem bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda i dr. Štab bataljona »Ognjen Priča« odlučio je da organizuje ove kurseve radi toga, što su mnogi omladinci sela: Grabušić, Klašnjica, Vedašić, Tuk, Gornji i Donji Frkašić pokazivali veliku želju za stupanje u partizanske jedinice.

Prvih dana borbi s Talijanima kod Korenice, 28. i 29. decembra 1941. godine, omladinci sela Grabušića, Bjelopolja i Tuka, samoincijativno su pratili borce Dalmatinske čete i čete bataljona »Ognjen Priča« i pomagali im u nošenju municije, izvlačenju ranjenika s položaja i drugo. Čim bi poginuo neki talijanski vojnik, ovi su omladinci odmah grabili njegovo oružje i stupali u borbu. Mnogi su u toku ovih borbi bili povrijeđeni ili ranjeni, jer nisu bili obučeni u rukovanju vatrenim oružjem. Ovo je još više dalo povoda Štabu partizanskog bataljona »Ognjen Priča« da za ove omladince organizuje vojno-političku obuku. Smještaj i ishranu omladinaca štab bataljona je organizovao preko seoskih NOO-a po selima a agitaciju za stupanje na kurseve vršile su organizacije SKOJ-a i organizacije Saveza mlade generacije. Zamisao Štaba bataljona »Ognjen Priča« bila je da kursisti zajedno spavaju u posebnoj zgradi, da se zajedno hrane na istom kazanu, da bi se na ovaj način kod njih razvio smisao za vojnu disciplinu i kolektivan život.

Organizatori smještaja u selima bili su: u Grabušiću predsjednik NOO-a Ranko Delić i članovi odbora Bude Vukobratić Busa, Spase Vukobratić, Spase Delić, Nikola Zigić, Novak Žigić i Nikola Pejnović (Vujin), zatim sekretar SKOJ-a Nikola Vukobratović i članovi SKOJ-a Milica Vukobratović (Cicmanova) i Milica S. Vukobratović; u Tuku: Jovo Zigić, Nikica Pejnović, a sanitetsku pomoć pri nesretnom slučaju kod kursista pružala je Mica Zigić; u Donjem Frkašiću: predsjednik NOO-a Stevan Kljajić, sekretar SKOJ-a Daćo Ćupurdija i predsjednik organizacije Saveza mlade generacije Jeka Škorić; u Gornjem

1 Zbornik dokumenata i podataka o narođnooslobodllačkoj borbi jugoslavenskih naroda, tom V, knj. 2, Vojno istorijski institut JNA, Beograd, 1952. str. 294.

Frkašiću: predsjednik NOO-a Jovo Klašnja, članovi SKOJ-a Bude Đević, Dane Koruga i Milan Ćupurdija, te predsjednik omladinske organizacije Milan Ćupurdija Bikovin; u Šeganovcu: komandir sela Milan Bude Kvočka, predsjednik organizacije AFŽ-a Milka Šolaja Tetka, rukovodilac omladinske organizacije Milka P. Klašnja i član NOO-a Božo S. Klašnja Boban; u Kompolju: komandir seoske straže Duka (Nikole) Đerić i predsjednik NOO-a Miloš Božanić i u Vedašiću: predsjednik NOO-a Nikola Delić i sekretar SKOJ-a Milan Orlić.

Poslije mog imenovanja za komandira vojno-političkog kursa bataljona »Ognjen Priča« politički komesar bataljona Srđan Brujić naredio mi je u Vrpilama, gdje je bio Štab bataljona, da odmah idem u selo Grabušić i da tamo s omladincima održim vojno-politički kurs. On mi je tom prilikom dao 2 puške (1 kragujevačku i 1 malu talijansku) sa po pet metaka koje će mi služiti prilikom vojne obuke. Još mi je rekao da se u selu javim NOO-u, koji je već organizovao smještaj i ishranu za omladince.

Cim sam stigao u selo, sreo sam ranijeg poznanika Dragana Ognjenovića zvanog Lasac i on mi je rekao da je njemu sa strane NOO-a naređeno da mi pokaže zgradu gdje će omladinci — kursisti spavati i jesti. Odveo me u jednu nenastanjenu kuću vlasništvo Peje Vukobratovića Banova u Donjem Grabušiću. Kada sam je pregledao, utvrdio sam da je NOO pripremio sve što je potrebno za boravak omladinaca: slamu, pokrivače i peći za loženje. Dragana sam zamolio da mi bude kurir za vezu između kursa i Štaba bataljona. Za cijelo vrijeme trajanja kursa Dragan je savjesno izvršavao svoju kurirsku dužnost.

Kad su stigli omladinci-kursisti, prvo sam se upoznao s njima a zatim im saopćio zašto sam došao rekavši im da sam postavljen od Štaba bataljona »Ognjen Priča« za komandira. Omladinci su mi obećali da će bez pogovora izvršavati moja naređenja. Potom sam izvršio popis omladinaca i utvrdio da ih ima 35 (Spisak prilog 1).

Nakon popisa omladinaca upoznao sam ih s rasporedom rada i, da tako kažem, kućnim redom kojim je bilo predviđeno: ustajanje u 7 sati, od 7 do 8 sati umivanje, stroj, jutarnja prozivka i doručak, u 8 sati početak vojne obuke, oko 12 sati ručak, zatim odmor, u 14 sati politička nastava, oko 18 sati večera, poslije večere prisustvovanje omladinskom sastanku u selu a zatim spavanje. Omladince sam podijelio na dvije jednake desetine i svakoj odredio jednog kursistu za desetara.

Nastava se izvodila u istim prostorijama gdje se spavalo i jelo. U prizemlju smo imali poveću seljačku sobu, gdje je bila jedna desetina, a gore na »štuku« pod krovom bila je druga soba, gdje je spavala i učila druga desetina. Napolju se nije mogla izvoditi sva obuka jer je snijeg bio zapao do pola metra. Zbog toga smo u kući radili opis puške, sklapanje, rasklapanje, pražnjenje i čišćenje puške, strojeve radnje bez oružja i strojeve radnje sa oružjem na mjestu, dok smo napolju izvodili strojeve radnje u pokretu bez oružja, strojeve radnje u pokretu s oružjem, prestrojavanje u pokretu, prebacivanje i korišćenje prirodnih zaklona prilikom prebacivanja te izvođenje juriša. Bez obzira na to što je napolju bio veliki snijeg, omladinci su s puno volje i oduševljenja izvodili vojne vježbe. Oni su se prilikom izvođenja vojnih vježbi na terenu toliko unosili u njih kao da stvarno vode borbu s pravim neprijateljem. Politička nastava izvođena je po programu koji sam dobio od Štaba bataljona »Ognjen

Priča«. Svake večeri poslije nastave omladinci su obavezno morali prisustvovati omladinskim sastancima u selu zajedno s komandirom kursa.

Po završetku vojno-političkog kursa u Grabušiću prešao sam na održavanje kursa u Tuk. Na ovome kursu bilo je oko petnaestak omladinaca (nedostaje spisak). Kako u Grabušiću tako sam i u Tuku imao posebnu kuću za smještaj omladinaca i za izvođenje vojno-političke nastave koja je bila istovjetna s nastavom na prethodnom kursu. Specifičnost ovog kursa bila je jedino u tome što smo se nalazili bliže fronta, kojeg su naše partizanske jedinice držale oko talijanskog garnizona u Korenici. U Tuku su kursisti imali priliku da nauče borbene partizanske pjesme od prezdravljenih partizana ranjenika, iz sastava Dalmatinske čete, koji su ranjeni u napadu na Talijane kod Bjelopolja pa su se u Tuku nalazili na oporavku. Borbenost i oduševljenje za borbu ovih mladih Dalmatinaca ulijevala je i mojim kursistima hrabrost i želju da što prije stupe u borbu protiv talijanskog okupatora. Zajedno s kursistima Dalmatinci — ranjenici prisustvovali su svako veče omladinskim sastancima u selu što je bilo od velikog značaja za stvaranje i učvršćenje bratstva i jedinstva.

Treći kurs održao sam u Vedašiću, na kome je bilo dvadesetak omladinaca (Spisak prilog 2).

Četvrti kurs održao sam za omladince Gornjeg i Donjeg Frkašića (Spisak prilog 3). Osobenost ovoga kursa bila je u tome, što kursisti nisu zajedno spavali i jeli u istoj zgradi, nego kod svojih kuća, a obuka je izvođena u zgradi Osnovne škole,

Zadnji, peti vojno-politički kurs održao sam u Šeganovcu za omladince iz Šeganovca i Kompolja (Spisak prilog 4). U to vrijeme Talijani su držali Kompolje i prostor između ovog sela i Šeganovca stalno zasipali mitraljeskom vatrom. Kako sam po danu izvodio borbenu obuku s omladincima na njivama ispod sela Šeganovca, uvijek je postojala opasnost da neko od omladinaca nastrada. Na sreću dobro smo prošli i nikom se nije desila nikakva nezgoda. Ovaj moj zadnji kurs u selu Šeganovac završen je 10. februara 1942. pa je tada prestao da radi i vojno-politički kurs Štaba bataljona »Ognjen Priča«.

Po završenim kursevima omladinci nisu odmah raspoređivani u partizanske jedinice, nego je njihov raspored vršio Štab bataljona »Ognjen Priča« prema svojim potrebama i prema uzrastu omladinaca, jer kursisti su većinom bili golobradi mladići između 15—18 godina. Ipak do 10. februara 1942. mnogi kursisti s ranijih kurseva bili su raspoređeni u čete bataljona »Ognjen Priča«. Prvo vatreno krštenje ovi omladinci imali su u napadu na talijanski garnizon u Korenici 20. januara 1942. godine.

3. Formiranje omladinske partizanske čete u Homoljcu krajem augusta 1942. godine i njena obuka

U toku reorganizacije gerilskih odreda i njihovog prerastanja u partizanske bataljone, na oslobođenoj teritoriji kotareva Udbina i Korenica koncem novembra 1941. godine, formiran je bataljon »Ognjen Priča«, koncem decembra 1941. i početkom januara 1942. bataljon »Krbava«, 1. juna 1942. bataljon »Mićo Radaković« i 9. maja 1942. godine Udarni bataljon. U proljeće te godine postavilo se pitanje objedinjavanja ovih partizanskih bataljona u veće vojne jedinice pa je sredinom aprila formiran 2. lički narodnooslobodilački partizan-

ski odred u koji su ušli bataljoni: »Ognjen Priča«, »Krbava« i »Mićo Radaković«. Pored boraca rasformiranih gerilskih odreda i seoskih straža odred se popunjavao i omladincima koji ranije nisu služili vojsku. U vezi s tim, na osnovu direktive Vrhovnog štaba, Okružni komitet KPH za Liku i Štab Grupe NOP odreda za Liku odlučili su da se pristupi formiranju omladinskih četa koje će prije nego što budu angažovane u borbama proći kroz kurs vojne obuke. Jedna takva omladinska partizanska četa formirana je početkom januara 1942. godine koja je izvodila obuku na vojnom kursu u zgradi Osnovne škole u Debelom Brdu. Druga je formirana u aprilu te godine, a još tri omladinske čete formirane su u maju i junu, tako da ih je početkom jula 1942. bilo pet. Ove partizanske omladinske čete, prije nego su uključene u vojne jedinice, prošle su kroz intenzivnu vojničku obuku, a dobrim dijelom su bile sastavljene od skojevaca.

Radi formiranja Omladinske čete 2. ličkog odreda, koja je trebala da se formira u Homoljcu, štab ovog odreda sazvao je preko NOO-a krajem augusta zbor omladinaca iz svih sela kotara Korenica na polju Veliki vedriš ispod šeganovačkog borika. Na čelu omladinaca na zbor su došli i predsjednici seoskih NOO-a. Kraćim govorom okupljene omladince pozdravio je Milan Basta, politički komesar 2. ličkog odreda, istakavši značaj formiranja partizanske omladinske čete, a zatim je pozvao da dobrovoljno stupe u ovu četu. Odaziv je bio iznad očekivanja. Prevoz prijavljenih omladinaca iz sela u Homoljac organizovali su seoski NOO-i. Kada su se omladinci, stari između 15 i 17 godina, krajem augusta skupili u Homoljcu, predstavnici Štaba 2. ličkog odreda su ih popisali, a zatim im je saopćeno da je za komandira čete postavljen Đuro Vlaisavljević, podoficir Jugoslavenske vojske, koji je vršio i dužnost komandira 1. voda, dok je za komandira 2. voda postavljen Stevan Rapajić. Pitanje političkog komesara riješeno je kasnije na jednom sastanku Kotarskog komiteta SKOJ-a za Korenicu, koji je za ovu dužnost predložio Danila Ćupurdiju Daću, člana ovog komiteta koji je tada bio i predsjednik Saveza mlade generacije kotara Korenica i predstavnik omladine u Kotarskom NOO-u Korenica. Kako su se s ovim prijedlogom složili Kotarski komitet KPH Korenica i 2. ličkog odreda, Daćo je dobio zadatak da organizuje politički rad u četi s tim da odgovara i za ponašanje omladinaca kako u četi tako i u selu. Ceta je smještena u jednoj kući u blizini zaseoka Varićak. Taj smještaj kao i ishranu organizovao je NOO Homoljca, na čijem se čelu nalazio predsjednik Stevan Đerić, uz pomoć seoske organizacije SKOJ-a sa sekretarom Slavkom Đerićem na čelu.

Vojna obuka izvođena je na prostoru između zaselaka Đerić i Šijanov Klanac u neposrednoj blizini ceste. Ovo mjesto izabrao je komandir čete jer je bilo dobro maskirano lijeskama od pogleda iz zraka. Zahvaljujući tome nismo se bojali da će nas primijetiti neprijateljski avioni koji su svakodnevno prelijetali Homoljac. Ja sam izvodio obuku s omladincima 2. voda na jednoj čistini, koja je bila opkoljena gustim lijeskama, a na drugoj isto tako zaklonjenoj čistini izvodio je obuku komandir čete s 1. vodom. Izvođenje obuke bilo je otežano s jedne strane zbog toga što su vodovi brojali preko pedeset omladinaca, a s druge strane što su nam nedostajala potrebna pomagala. Disciplina i zalaganje omladinaca bili su izvanredni. Svaki od njih želio je i »dušom i tijelom« da što prije upozna pušku, da nauči s njom da rukuje, da je opipa, da je »omiriše«. To je išlo sporo, jer je vod imao na raspolaganju samo jednu voj-

ničku pušku. Kod strojeve obuke i drugih borbenih radnji omladinci su koristili drvene puške. Borbene radnje, kao na primjer, razvijanje iz marševskog poretka u strijelce, podilaženje neprijatelju, izvođenje juriša i drugo, izvođene su na Homoljačkom polju. I pored teških uslova za izvođenje obuke omladinci su je odlično savladali i sve radnje tačno su izvršavali kao »sat«. Na ovo ih je gonila neodoljiva želja da što prije odu u borbene partizanske jedinice i da se zajedno s njima prsa u prsa sudare s pravim neprijateljem. Neki omladinci su i prije završetka kursa otišli u borbene jedinice, a isto tako su u toku kursa u četu dolazili omladinci iz bližih i daljih sela. Uporedo s vojnom politički komesar čete izvodio je političku nastavu koja se sastojala iz predavanja, s pitanjima i odgovorima, o narodnooslobodilačkoj borbi, o ulozi KPJ u NOB-u, 0 fašizmu i njihovim saradnicima ustašama i četnicima, o Kraljevini Jugoslavije 1 dr. Jednog dana, dok smo izvodili na terenu vojnu obuku, došla nam je u posjete 2. lička ženska omladinska četa s političkim komesarom Katom Bubalo na čelu, predratnim članom KPJ. Kata se sa svojom četom zadržala s nama cijeli dan. Tom prilikom omladinci i omladinke izmijenjali su između sebe iskustva u savlađivanju nastavnog gradiva. Kasno uveče četa omladinki vratila se u selo Turjanski da nastavi svoj rad.

Četa je planom predviđenu obuku završila 5. oktobra 1942. godine, ali je i dalje nastavila da izvodi vojnu i političku obuku čekajući na raspored u neku borbenu partizansku jedinicu. Tek negdje početkom oktobra stiglo je naređenje iz Komande ličkog područja da idemo u Šalamunić i da ćemo tamo dobiti raspored. Četa tada nije pripadala 2. ličkom odredu nego Komandi područja, pošto je ovaj odred rasformiran sredinom septembra 1942. godine, kada je formirana 3. lička brigada. Na putu za Šalamunić stalno nas je pratila kiša i kada smo stigli u selo bili smo mokri do kože. Odmah smo se javili u Komandu područja, koja je bila smještena u zgradi osnovne škole, gdje su nam rekli da se javimo Štabu 2. ličke brigade, koji se tada nalazio u Korenici, na raspored. Budući smo prenoćili u Šalamuniću, sutradan smo otišli u Korenicu gdje nas je Štab 2. brigade, koji je bio smješten u Šeganovcu, rasporedio u svoje bataljone »Ognjen Priča«, »Stojan Matić«, »Mićo Radaković« i Udarni.

Prilog broj 1

SPISAK KURSISTA VOJNO-POLITICKOG KURSA U GRABUglCU

1. **Ivanisevic Nikole Rade**
2. **Ivanisevic Nikole Dane**
3. **Pejnović N. Vasilije Vaso**
4. **Korać Novaka Petar**
5. **Nevajdić S. Proko**
6. Zigić M. **Stevan Stevo**
7. **Zigić P. Dušan**
8. Zigić **J. Stevo**
9. **Knežević Đ. Todor**
10. **Vukobratović Nikole Đuro**
11. **Vukobratović Milan**
12. **Vukobratović Nikola**
13. **Vukobratović Arsena Ilija**
14. **Vukobratović B. Ilija**
15. **Vukobratović B. Bogdan Bogde**
16. **Vukobratović Mićo**
17. **Vukobratović S. Petar**
13. **Vukobratović S. Milan**
19. **Vukobratović M. Jovo Joško**
20. **Vukobratović B. Dane**
21. **Vukobratović I. Nikola**
22. **Vukobratović S. Dane**
23. **Vukobratović L. Jovo**
24. **Vojvodić Mile Petar**
25. **Vojvodić Luka**
26. **Vojvodić S. Danilo**
27. **Delić P. Mican**
28. **Delić P. Rade**
29. **Delić M. Rade**
30. **Vukobratović T. Dragan**

31. Skorić D. Rade
32. Ognjenović Branko
33. Ognjenović Dušan
34. Ognjenović Jovan
35. Vukobratović Pavla Mića

Prilog broj 2

SPISAK KURSISTA VOJNO-POLITICKOG KURSA VEDASIĆ

1. Orlić Milan
2. Orlić Simo
3. Kordić Bogdan
4. Kordić Dmitar
5. Kordić Staniša
6. Kordić Mane
7. Ivanišević Pejo
8. Ivanisevic Stevo
9. Ivanišević Nikola
10. Ivanišević Jovo
11. Ivanišević Milan
12. Delić Nikola
13. Delić Jovo
14. Delić Dane
15. Delić Petar
16. Skorić Petar
17. Škorić Milan

Prilog broj 3

SPISAK KURSISTA VOJNO-POLITICKOG KURSA GORNJI I DONJI FRKASIČ

1. Zigić Milan, pukovnik JNA
2. Zigić Pejo
3. Zigić Dane
4. Zigić Ljubiša
5. Zigić Dušan
6. Zigić Stevo
7. Zigić Milan, službenik
8. Skorić Pejo
9. Skorić Mićo
10. Rašeta Mićo
11. Delić Mane
12. Klašnja Nikica
13. Đević Mićo
14. Đević Ilija
15. Đević Đujo
16. Đević Mićo
17. Uštipak Jovo
18. Uštipak Dušan
19. Adžić Dmitar
20. Adžić Simo
21. Ćupurdija Stevo
22. Ćupurdija Nikica
23. Ćupurdija Milan
24. Maričić Nikica
25. Đević Stevo, pukovnik
26. Đević Stevo, kapetan u penziji
27. Ćupurdija Milan, drugi
28. Đević Branko
29. Uštipak Iso
30. Zigić Stevo, major u penziji
31. Koruga Nikica
32. Klašnja Iso
33. Ćupurdija Dane Rade
34. Ćupurdija Mile
35. Ćupurdija Vajo

Prilog broj 4

SPISAK KURSISTA VOJNO-POLITICKOG KURSA SEGANOVAC — KOMPOLJE

1. Klašnja D. Ilija Dancin
2. Suput M. Dane Crni Dane
3. Suput M. Dušan
4. Solaja Đ. Novo
5. Klašnja B. Ilija Pelivan
6. Klašnja B. Milan Miljo
7. Klašnja B. Milan Bucin
8. Klašnja M. Đuro Cumbin
9. Klašnja M. Mane Mićkov
10. Klašnja P. Stevo
11. Klašnja M. Bude Banićev
12. Klašnja Pejo
13. Klašnja S. Vlado
14. Klašnja D. Pejo Dancin
15. Klašnja M. Dane Cumbin
16. Kalember R. Bude Rađinov
17. Suput M. Proko
18. Kvočka N. Dane
19. Kvočka B. Dušan
20. Suput B. Jovan

21. **Šuput S. Vaso**
22. **Suput M. Stevo**
23. **Suput S. Branko**
24. **Šuput B. Nikola**
25. **Dajić M. Luka**
26. **Suput D. Branko**
27. **Dajić Đorđe Rogonja**
28. **Lalić Stevana Stevan Brato**
29. **Đerić Jove Nikola**
30. **Đerić Jove Mladen**
31. Zigić **Miće Dudo**
32. Zigić **Miće Rade**
33. **Božanić Miloša Dušan**
34. **Đerić Steve Nikola Niko**
35. **Đerić Dane Milan Mićo**

Ivan Košić

Neka sjećanja iz rada zdravstvenih ustanova na području kotara Korenica i Udbina u toku rata

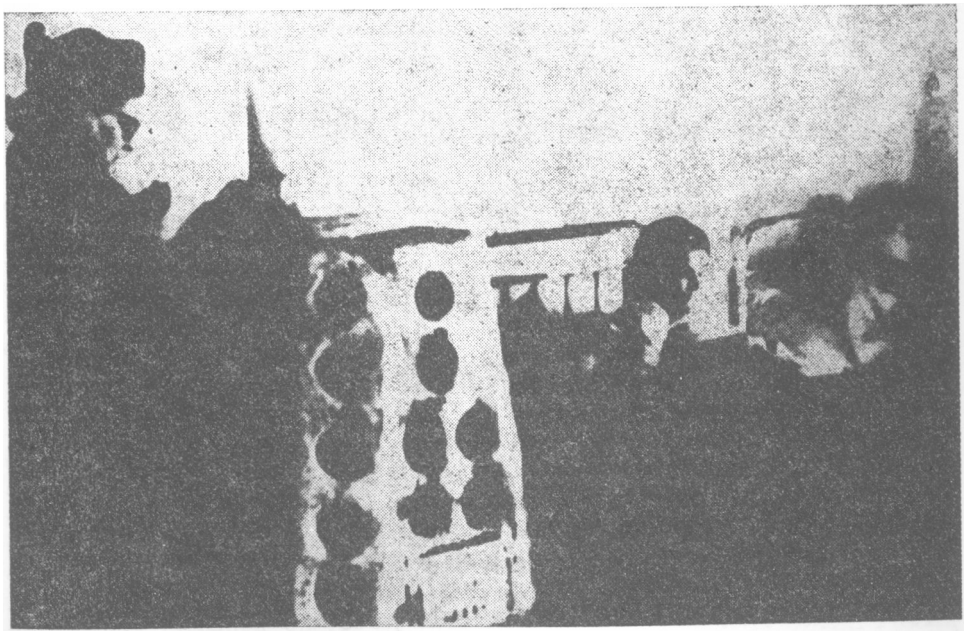
U jesen 1943. godine Zdravstveni odjel ZAVNOH-a pristupio je formiranju zdravstvenih ekipa radi njihovog upućivanja u sela, kako bi što brže i uspješnije suzbijao zarazne bolesti među civilnim pučanstvom i vršio zdravstveni odgoj. Na čelu ovih ekipa nalazili su se liječnici. Jedna takva ekipa, koja se službeno zvala Četvrta zdravstvena ekipa, upućena je septembra 1943. godine u Korenicu. Kao radno područje naznačeni su joj kotarevi Korenica i Udbina. Radni zadatak ekipe bio je da se prvenstveno bavi suzbijanjem pjegavca i trbušnog tifusa, zatim svraba i ušljivosti i da radi na asanaciji sela. Za ostala područja Hrvatske Zdravstveni odjel ZAVNOH-a formirao je još tri takve ekipe.

Za vođu Četvrte zdravstvene ekipe Zdravstveni odjel ZAVNOH-a, na čijem se čelu nalazio dr Černozubov, odredio je mene kao liječnika. U ekipi se nalazila jedna učiteljica, čijeg se imena na žalost ne sjećam i Nikola Janušić kao dezinfektor. Za razliku od drugih, ekipa je imala znatno bolju medicinsku opremu što je neposredno nakon kapitulacije Italije bilo moguće. Iz Otočca, u kojem je onda bilo sjedište ZAVNOH-a, krenulo je nas troje prema odredištu, odnosno ka Korenici i Udbini.

Ovo je područje tada bilo relativno mirno, iako uznemiravano četničkim i ustaškim »trup« akcijama. Ispaćen ratnim pustošenjmia i netom prohujalom snažnom epidemijom pjegavca, kao i nedostatnom ishranom, narod se snalazio u svojoj nevolji. Sve je na neki način živjelo za vojsku koju je trebalo hraniti a dobrim dijelom i obući. Zabrinjavajuće su jedino izgledala djeca manjeg uzrasta, što se moglo pripisati nedovoljnoj vitaminskoj ishrani. Život po sebi bio je strahovito jednostavan i naporan. Jedino je politički život bio snažan: život pojedinaca bio je isprepleten permanentnim obavezama. NOO-i su radili velikim zamahom, preko glave zaposleni nabavkama za vojsku i općim političkim odgojem. Predsjednik Kotarskog NOO-a Korenica bio je Rade Svilar, zvani »Čale«. Posebno treba naglasiti njegovu sklonost dječjoj socijalnoj zaštiti. Dom za djecu poginulih roditelja, koji smo kasnije organizirali kraj Šeganovca u zajednici s AF2-om, stvoren je dobrim dijelom na njegovu inicijativu. Ishrana

Osoblje partizanske bolnice u Turjanskom 1944.

Partizanska bolnica u Trnavcu 1944.

djece nailazila je na znatne teškoće: sjećam se još i danas onog obligatnog odricanja od ručka 1 do 2 puta tjedno u korist dječjeg doma.

Prigodom dolaska u Korenicu naša se ekipa uselila u jednu začudo čitavu kućicu nasuprot razrušene gimnazije. Ona je već ranije služila u zdravstvene svrhe. Prostorija u kojoj je smještena ambulanta bila je oslikana motivima higijenske propagande. Osim toga bile su tu još dvije prostorije, jedna s četiri ležaja. Ranije je u toj zgradi radila dr Anka Morović-Budak koja je od maja 1943. vodila pozadinsku vojnu ambulantu, što bi danas mogli nazvati zdravstvenom stanicom sa stacionarom. Nakon tromjesečnog rada ambulanta je napuštena, a dr Morović premještena na Kordun. Treba ustvrditi da je dr Morović liječila i civilno stanovništvo, kao što smo i mi po potrebi preuzimali prvu obradu ranjenika.

Vojni sanitet imao je na tom području svoje stalne baze. Bolnica u Šeganovcu, epidemijska bolnica u Krbavici te bolnica u Trnavcu bile su vojno-kurativna uporišta i tokom našeg terenskog rada često mjesta smještaja naših pacijenata — jer se vojni sanitet ni u ovim partizanskim uvjetima nije mogao odreći pružanja medicinske pomoći onim osobama koje trenutno nisu u vojnoj formaciji. Konačno, pušku su nosili svi, latentna opasnost bila je stalno prisutna (trupovi) i sve što nije bilo u vojsci radilo je za vojsku. Stoga se opravdano može govoriti o naoružanom narodu. Ta homogenost morala se odraziti i na zdravstvenom zbrinjavanju. Ovdje bih dodao još nešto: osim kod ozljeda relativno mali broj drugova i drugarica tražio je za sebe liječničku pomoć. Ne sjećam se nikakve navale pacijenata — što je uostalom jedna psihološka poznanica kod života pod vanredno teškim i napetim uvjetima. Naša ekipa dobila je i svog političkog komesara Ljubu Stanić iz Bjelopolja koja se vrlo brzo uputila u našu zdravstvenu problematiku. Osim toga imala je izraziti smisao za zdravsvenu propagandu.

Suština civilnog saniteta u partizanskim uvjetima sastoji se u sistematskom asanacinom i zdravstveno-odgojnom radu te u borbi protiv zaraznih bolesti na području. Težište prema tome nije ležalo na hitnom medicinskom zbrinjavanju ranjenika, iako se to nije moglo izbjeći. U tadašnjim prilikama bila je prije svega potreba da se po mogućnosti smanji ušljivost koja je, iz razumljivih razloga, bila jako raširena; nadalje, da se pruži široka mogućnost liječenja protiv svraba te da djeca dodatnim putem dobiju više vitamina.

Prije svega ukazala se potreba da se naša tročlana ekipa proširi. Razumijevanjem NOO-a bili smo u mogućnosti organizirati tečaj za pomoćne higijeničarke, kako smo ih onda zvali. Javilo se dosta drugarica s preporukom omladinske organizacije. Četiri do šest njih ostale su nakon završenog kursa stalno pri ekipi izvršavajući razne terenske zadatke. Paralelno je u akciju stupila industrija ili bolje rečeno zanatstvo pri NOO-ima, pa je veći broj partizanske buradi napustio radionice i preselio se u okolna sela prema planskom rasporedu. Nastali su tako zdravstveno-higijenski punktovi koji su bili radne baze našim pomoćnim higijeničarkama. One su ujedno dijelile tekućinu (solutio Flemings), a kasnije i mast protiv svraba, ukoliko bi pacijent donio nešto svinjske masti. Osim toga dijelio se za djecu prženi i tučeni drijen koji je osobito bogat vitaminom C. Ne znam koliko je taj rad na području kotara bio efikasan — možda je čak važnija bila činjenica da se u tim teškim prilikama uspjelo dobiti povjerenje naroda koji nam je zdušno pomagao vjerujući u korisnost našeg rada. Treba osim toga naglasiti propagandnu pomoć »Pro-

svjete« jer je, zahvaljujući »Čiki Jovi« (partizanski pseudonim) koji je uspio s pomoćnim učiteljima pokriti čitav kotar, u tom razdoblju bila na vidnoj razini.

U kasnu jesen te godine uslijedilo je bombardovanje Ponora za vrijeme jednog omladinskog sastanka. Ekipa je bila prisutna već nakon prvog napada i radila je satima zbrinjavajući teške ranjenike. To nam je ujedno bilo vatreno krštenje ali i prva službena pohvala. U tom razdoblju došlo je i do pojave trbušnog tifusa u predjelu Tuka. Opskrbljeni od Zdravstvenog odjela ZAVNOH-a vakcinom vršili smo cijepljenje po tom predjelu idući od kuće do kuće — što je dalo priliku djeci da neprestano bježe ispred nas i dobrim dijelom ostanu necijepljena.

U rano proljeće 1944. godine pri Okružnom NOO-u za Liku formirano je Povjereništvo za narodno zdravlje. Dane Korać postao je povjerenik, a voditelj Četvrte zdravstvene ekioe okružni zdravstveni referent za Liku. Nova dužnost uvjetovala je i promjenu boravka. Sjedište Okružnog NOO-a bio je tada Podlapac. Nova funkcija donijela je i novu problematiku koja se znatno razlikovala od dosadašnjeg rada. Na području kotara Udbina bilo je još uvijek dosta oboljelih od pjegavca i trbušnog tifusa. U prvom redu bilo je potrebno organizirati jednu epidemijsku bolnicu sa cca 80 ležajeva u Toliću. Ona je uskoro dobila svog vlastitog liječnika dra Lipkovitza, jednog druga u već poodmaklim godinama koji je tu bio sa svojom drugaricom i s majkom. Na žalost, on je ubrzo obolio od pjegavaca i umro. Budući da sam ja bio opterećen čestim terenskim obilascima, bolnica je nakon toga bila u rukama iskusne zdravstvene radnice Černozubov, koju je uputilo Povjereništvo za narodno zdravlje ZAVNOK-a. Drugarica Černozubov bila je vrlo korisna kako pri organizaciji same bolnice tako i u toku rada. Njena je sudbina žalosna. Za vrijeme sedme ofenzive pala je u ruke Nijemaca i završila život u plinskoj komori.

U maju 1944. godine naše se područje ponovno našlo pod udarcem sedme neprijateljske ofenzive. Svaki terenski rad bio je, naravno, onemogućen, narod se prema potrebi i iskustvu sklonio na sigurnija mjesta, u zbjegove. Okružni NOO povukao se prema Srednjoj Gori, a meni je najlogičnije bilo priključiti se 3. brigadi 19. divizije u kojoj je kao sanitetski referent radio student medicine Branko Miletić. S njim sam i ranije došao u dodir u predjelu Mazina, za vrijeme mojih terenskih obilazaka. Međutim, već 29. maja postavljen sam za upravnika prihvatne bolnice 35. divizije u Bijelim Potocima. Na toj dužnosti bio sam sve do kraja juna te godine. Poziv da preuzmem mjesto upravnika prihvatne bolnice uputio mi je u Krcani, gdje sam se tada nalazio, načelnik sanitetskog odjeljenja Štaba 11. korpusa major dr Juraj Perin. Nakon tegobnog prebacivanja teških ranjenika iz Srednje Gore u Krčanu, on se tamo zatekao s liječnicima dr Josipom Kajfešom (koji je neposredno poslije toga tragično poginuo od četničkog prepada), dr Šimom Novoselom, dr Viktorom Finderleom i drugaricom Černozubov, mojom suradnicom iz epidemijske bolnice u Toliću. Dva do tri dana prije napadaja četnika na tu partizansku bolnicu u pokretu, dopratio me dr Perin do Bijelih Potoka gdje sam preuzeo dužnost. Prihvatna bolnica 35. divizije u pokretu, stacionirana u Bijelim Potocima, bila je tada bez liječnika jer je raniji upravnik dr Carlo Baldanzza obolio. Put s dr Perinom iz Krčane do Bijelih Potoka vodio nas je mimo zbjegova područnog stanovništva.

Od ranije dobro opremljene bolnice u Bijelim Potocima preostala je jedna brvnara na kat, te u podnožju jedna manja baraka koja je služila kao spremište, kuhinja i pekara, zatim jedna improvizirana bajta za prateću četu. Bila su još 2 do 3 manja šatora za zdravstveno osoblje. U glavnoj kući zatekao sam oko 80 bolesnika, većinom nepokretnih i oko 150 Istrana, tzv. rekonvalescenata, nastanjenih u bajticama na jednom proplanku udaljenom oko 150 m od glavne kuće. Radilo se o iscrpljenim drugovima kojima fizičko stanje nije dozvoljavalo život u četi za vrijeme akcije. Situacija je s medicinskog gledišta bila vrlo teška jer je zaliha lijekova bila utrošena. Posebno nas je pogađao nedostatak zavojnog materijala za teško inficirane rane. Zalaganje drugarica i drugova bolničara bilo je maksimalno i još danas vidim ono tegobno pranje zavojnog materijala, često bez sapuna, na potoku. Sve češće smo upotrebljavali rukom pletene i tkane zavoje što su ih plele drugarice iz AFŽ-a. Sjećam se isto tako da je od njih stigla pomoć u hrani prilikom jedne od onih legendarnih posjeta AFŽ-a ranjenim drugovima: drugarice su došle sa živežnim namirnicama i s nešto vunene odjeće.

Priliv ranjenika i bolesnika nije prestajao, a terapeutske mogućnosti bile su skučene. Medicinska oprema koju sam zatekao bila je oskudna, ali na svu sreću nosio sam u svojoj naprtnjači dopunski instrumentarij. Bilo je teškoća s evidencijom brojnog stanja bolesnika, s osnovnim bilješkama o pojedincima i s organizacijom bar nekakve sterilizacije. Tu se pokazao zaslužan student kemije Kern iz Sušaka kojeg sam pronašao u pratećoj četi. Kretanje po šumi van staza bilo je opasno. Talijani su još u vrijeme uništenja prvotne bolnice obasuli čitavo ovo područje nagaznim minama i smrt dvojice drugova bila nam je tragična opomena. Bilo je neizbježno da i mi povećamo nemali broj humaka. Drugove smo pokapali s dužnim poštovanjem.

Krajem juna dobio sam naređenje za pokret i uz pomoć zaprežnih vozila (vjerojatno iz Frkašića) bolnica je nakon raznih peripetija smještena u školsku zgradu u Frkašiću. Ofenziva tad već nešto jenjava i prihvatna se bolnica sređuje. Prije svega nestaju teškoće s prehranom jer hrana zračnim putem stiže u Bjelopoljsko i Krbavsko polje. S hranom stižu lijekovi i odjeća. To je vidljivo djelovalo na oporavak naših bolesnika, ali i na nas. Dobio sam nalog da organiziram tečajeve za bolničarsko osoblje, prema tradiciji svih partizanskih bolnica. Osim toga pojačao se i naš zdravstveni kadar. Student farmacje Zlatko Bienenfeld, dr Erik Jelinek i drugi kojih se više na žalost ne sjećam, doprinijeli su da život bolnice krene sređenijim tokom. Bilo mi je žao kad sam morao napustiti prihvatnu bolnicu 35. divizije i vratiti se na raniju dužnost zdravstvenog referenta Okružnog NOO-a za Liku, koji se tada još nalazio u Srednjoj Gori. Tamo sam boravio kraće vrijeme jer je stigao poziv da se uputim u ZAVNOH u Topusko i da preuzmem dužnost u Povjereništvu za narodno zdravlje. Čuo sam da su teži ranjenici prihvatne bolnice prebačeni u evakuacionu bolnicu u Pećanima i kasnije avionom u Bari u Italiji.

Okružni NOO za Liku poslije mog odlaska ostao je relativno kratko vrijeme bez svog zdravstvenog referenta. Kontinuitet civilne zdravstvene službe nakon ofenzive nastavio je dr Branko Kesić koji je uskoro nakon mog opoziva bio dodijeljen Okružnom NOO-u. Taj je još uvijek boravio u Srednjoj Gori, što je opet bio indirektni dokaz da ofenziva još nije prestajala. Inače se njegov rad ograničio na borbu protiv ušljivosti i svraba. On je nastavio s organi-

zacijom ambulantnog rada, i što je bilo od osobite važnsti, tečajevima za higijeničarke. Zasluga je dr Kesića da je u tim još posvema nesređenim prilikama pristupio organizaciji jedne centralne apoteke za šire područje. Pored druga Branka Kesića na ovom radu posebno se isticao svojim zalaganjem povjerenik za zdravstvo Okružnog NOO-a Dane Korać koji je i za moje vrijeme vršio tu dužnost. Početkom 1945. godine napustio je dr Branko Kesić Povjereništvo Okružnog NOO-a, također opozvan od Povjereništva za narodno zdravlje ZAVNOH-a. Na njegovo mjesto došao je dr Branko Cohar koji je kao okružni zdravstveni referent uskoro dočekao u Gospiću i oslobođenje.

Dr Petar Klent

Borbe oko Korenice i Krbavskog polja u maju i junu 1944. godine

i

Čitavo područje predratnih kotareva Korenica i Udbina bilo je neprekidno 14 mjeseci, od marta 1943. do maja 1944. godine, dobro zaštićeno i čvrsto organizirana partizanska slobodna teritorija. Ona je bila siguran oslonac partizanskim jedinicama pa i 35. ličkoj diviziji. Ova mlada partizanska jedinica, ojačana dijelom snaga 8. kordunaške i 13. primorsko-goranske divizije, vodila je cijelu zimu teške odbrambene bojeve, zatvarajući nadmoćnim neprijateljskim snagama prolaze pravcima koji iz Gackog i Ličkog polja te s područja Bihaća, D. Lapca i Gračaca vode ka Korenici i Krbavskom polju. Iscrpljujućim svakodnevnim borbama tokom aprila i prvih dana maja, uz velike žrtve u krvi, sprečavana su uporna nastojanja njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa da svoje dvije legionarske divizije, 392. iz Otočca i 373. iz Bihaća, poveže preko Vrhovina, Plitvičkih Jezera i Ličkog Petrovog Sela, te na taj način presiječe vezu između ličke i kordunske oslobođene teritorije.

Borbe su naročito žestok oblik poprimile u posljednjoj dekadi aprila. Na položaje naših snaga oko Babinog Potoka i Turjanskog napadale su višestruke brojno i tehnički nadmoćnije legionarske i ustaške snage, ali su im naši bataljoni odolijevali, boreći se često prsa u prsa. Tako je bilo 22. aprila, kada je neprijatelj na juriš zauzeo dio Cudinog Klanca, posljednje taktički jake linije odbrane Plitvičkih jezera. Našim protivjurišem, u kome je učestvovao i kompletan Štab 35. divizije sa štapskom stražom i kuririma, legionarski bataljon i 19. ustaška bojna zbačeni su s klanca i gonjeni kroz Gornji Babin Potok, dok im u pomoć nisu pritekli tenkovi.

Glavni štab NOV Hrvatske, koji se nalazio u Plitvičkim Jezerima, odlučio je 24. aprila da u borbu kod Vrhovina uvede i cijelu 8. diviziju koja bi zajedno s 35. divizijom izvršila koncentričan napad na Vrhovine. Cilj je bio da se neprijatelj natjera na povlačenje u Otočac i da odustane od pritiska na rejon Plitvičkih jezera. Napad je brižljivo pripreman 24. i 25. aprila. Osma divizija trebala je da udari sa sjevera, a 35. s istoka. Kada su jedinice uveče 25.

aprila krenule polaznim položajima za napad, iznenada se na Kapelu sručila strašna olujna mećava. Uvidjevši da se po takvom vremenu napad neće moći uspješno da izvede, Glavni štab je naredio da se obustave pokreti jedinica i akcija odloži. Međutim, mnoge veze su zatajile, jer su prve kolone bile već u pokretu, pa su neke jedinice produžile marš ka cilju, do koga ipak nisu u toku mračne, vrlo hladne i olujne noći uspjele da stignu. Samo je jedna četa iz 1. brigade, koja je bila u prethodnici i imala odličnog domaćeg vodiča, produžila put i uz krajnje napore pred zoru potpuno usamljena izbila na Bijeli vrh, iznad Vrhovina. Neprijateljska predstraža bila je pojavom partizanskog prednjeg odjeljenja na samoj koti toliko iznenađena da se skoro bez otpora u panici povukla u Vrhovine. Uvidjevši u zoru da je potpuno sama, četa se odmah najkraćim putem povukla u Turjanski.

Štab 35. divizije, koji je nešto poslije ponoći izašao na Metlu, nije uspio uspostaviti radio-vezu s Glavnim štabom, pa je za odluku o povlačenju saznao tek 26. aprila, izjutra, poslije čega je krenuo za Končarev Kraj. Mnogi borci, naročito oni iz Primorja, nisu izdržali naglo zahlađenje i naporni marš. Studen je te kobne noći izbacila iz stroja 35. divizije 138 boraca, od čega 18 umrlih.

Neprijatelj je očekivao napad na Vrhovine jer je preko svoje obavještajne službe uspio saznati za pripreme i obim ove naše akcije. Kada do napada ipak nije došlo, prešao je idućih dana u nasilno izviđanje, ali je svuda bio odbijen. Treća brigada 8. divizije i 2. brigada 35. divizije izvršile su 29. aprila napad na položaje kod Rudopolja i zauzele ih, ali su pred Vrhovinama bile zaustavljene i zatim se povukle na polazne položaje. Prva brigada uspješno je 30. aprila i 1. maja odbila nekoliko ustaških napada na Kuzmanovaču, Čanak, Trnavac i Turjanski.

Prvog maja neprijatelj je nastupajući s pet bataljona (oko 3.000 vojnika) uspio da napreduje preko Babinog Potoka do Čudinog Klanca. Klanac je tog dana nekoliko puta prelazio iz ruku u ruke, ali je uz nove teške žrtve zadržan. Njegov gubitak jako bi otežao odbranu prilaza Plitvičkim jezerima. 0 žestini borbi za Čudin Klanac govori i činjenica da su tih dana na Klancu 1 oko njega poginula naša tri komandanta bataljona: Stipe Karakaš, Đuro Ivošević i Nikola Divjak, oko petnaest četnih i vodnih rukovodilaca i 150 boraca.

Poslije ove iscrpljujuće prvomajske borbe, na frontu prema Vrhovinama tri dana nije bilo značajnijih akcija ni s jedne ni s druge strane. Jedinice su ovaj predah iskoristile da se srede, odmore i nahrane. Iz Pokuplja, preko Korduna, stigla je prva značajnija pomoć u hrani (nekoliko desetina grla stoke). Iz raspoloživih uskladištenih rezervi municije izvršena je popuna jedinica. U Štabu divizije i Štabu 2. brigade izvršene su neke promjene. Dužnost komandanta 35. divizije primio je potpukovnik Nikola Grubor, a dotadašnji komandant Petar Kleut otišao je poslije nekoliko dana na dužnost načelnika Štaba 4. korpusa.

Glavni štab Hrvatske nije poslije 25. aprila odustao od namjere da se neprijatelju kod Vrhovina zada jedan ozbiljniji udarac. Pošto je neprijatelj bio znatno ojačao odbranu Vrhovina, odlučeno je da se zauzimanjem prostora Ramljani, Lešće, Janjče presiječe veza između Otočca i Gospića. Na tom prostoru nalazila se tada 34. ustaška bojna i dio 19. ustaške bojne.

Napadom na sektor Ramljana rukovodio je Štab 11. korpusa (komandant Mićun Šakić), a u njemu je pored 35. divizije učestvovala i 3. brigada 8. divizije. Napad je izvršen 5. maja i završio je sasvim uspješno. Prva brigada, koja je imala glavni zadatak u napadu, razbila je 34. ustašku bojnu, a jedinice na osiguranjima spriječile su intervenciju ustaških i njemačkih snaga. Neprijatelj je pretrpio znatne gubitke (preko 100 mrtvih i ranjenih), a 1. brigada je zahvatila i bogat ratni plijen. Uspjeh je imao vrlo značajan moralni učinak za sve borce 35. divizije i pojačao njihovo povjerenje u vlastite borbene mogućnosti. Vijest o ovom uspjehu radosno je odjeknula u partizanskoj pozadini širom Like, naročito u krbavskim i koreničkim selima. Ponovno je odjekivala pjesma: »Trijes peta jabuko i grožđe, čuvaj Liku dok Šesta ne dođe«.

II

Poraz ustaškog bataljona u Ramljanima i ponovno stavljanje ceste Perušić — — Lešće pod udar naših snaga, uvjerilo je njemačke i ustaške štabove da im držanje Vrhovina nije donijelo velike operativne prednosti. Tri dugo priželjkivana cilja: da se razbije i uništi 35. divizija a njena pozadina opustoši, da se osigura čvrsta veza između Gospića i Otočca i da se uspostavi kontrola nad sektorom Vrhovine, Plitvička jezera, Prijeboj, a time i neposredna veza 392. divizije s drugim jedinicama njenog korpusa — nisu bila postignuta iscrpljujućim aprilskim bojevima oko Vrhovina. Štab 15. njemačkog korpusa, pod čijom je komandom bila i grupacija »Zapoli« (ustaško »Zapovjedništvo područja Like« u Gospiću), odlučio je tada da se upotrebom glavnine korpusnih snaga pristupi ostvarenju prednjih ciljeva. Početkom maja počele su živahne pripreme za izvođenje već ranije planirane operacije u Lici, kojoj je dat konspirativni naziv »Operacija Morgenstern« (»Zvijezda Danica«), Ova odluka štaba njemačkog korpusa radosno je primljena u ustaškom štabu »Zapoli«, kao i u štabu 392. legionarske divizije u čiji je ratni dnevnik tada zapisano ovako:

»Krbavsko polje, najveći centar bandi na području korpusa, zavičajno ratno područje bandi, već odavno je uz pomoć korpusnih trupa trebalo biti likvidirano. Otkako je izvršeno posjedanje Hrvatske nije ni jedna jedinica stupila na ovo područje. Pored oficirskih škola ovdje su obučavane i klase regruta, a prema izvještajima povjerenika ovdje su se nalazila velika profijantska skladišta materijala i jedan aerodrom. Usprkos tome što je ova oblast bila van divizijskog operativnog područja, divizija je davno pripremala jedan poduhvat, koji je stalno morao da bude odlagan iz razloga što nije bilo dovoljno raspoloživih snaga. Napadi bandi na Ramljane i Perušić sada je doveo do poduzimanja ovog velikog poduhvata...«[1]

O pripremama ove operacije naša obavještajna služba nije uspjela ništa saznati sve do njenog početka, tj. do 7. maja. Naše snage u Lici imale su toga dana slijedeći raspored: 1. brigada 35. divizije bila je na Ljubovu i zatvarala pravce koji iz Gospića i Perušića vode k sjevernom dijelu Krbavskog polja; 2. brigada (bez 4. bataljona) bila je u Babinom Potoku i južnije do Turjanskog klanca radi zatvaranja pravca koji iz Vrhovina vode k Plitvičkim jezerima i Turjanskom, dok je njen 4. bataljon bio u Ličkom Petrovom Selu i zatvarao pravac Bihać — Plitvička jezera; 3. brigada 13. divizije bila je prikupljena

1 Arhiv Vojnolstorijskog instituta (dalje Arhiv VII), kut. 18, br. reg. 39/14.

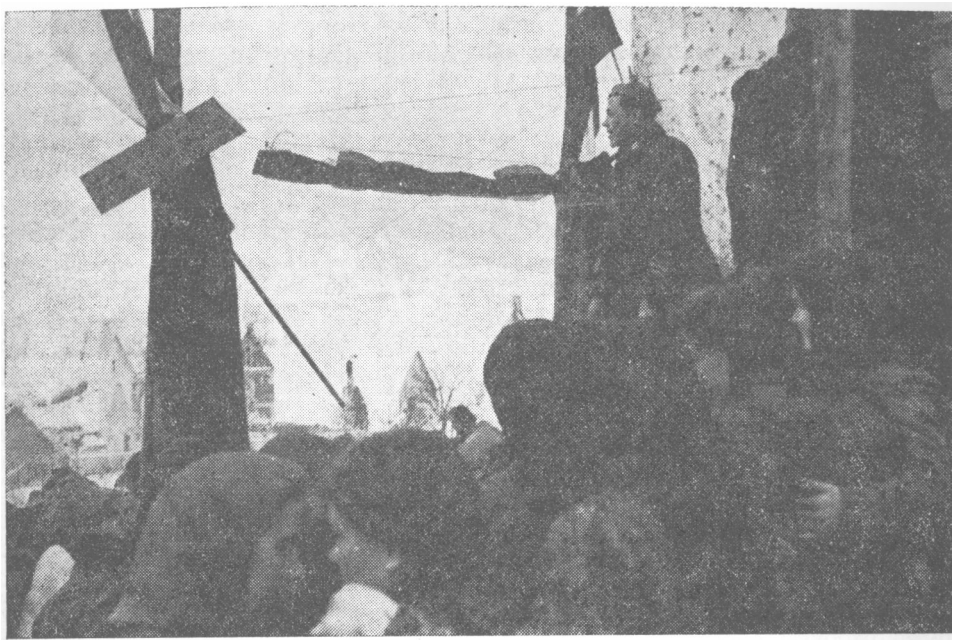
u Živulji, južno od Turjanskog, na odmoru; 3. brigada 19. divizije nalazila se na prostoru istočno i sjeverno od Gračaca, orijentisana dijelom prema Gračacu, a dijelom prema unskoj komunikaciji; Lički partizanski odred imao je 1. bataljon na južnim i istočnim prilazima Gospiću, a 2. bataljon na Plješevici prema cesti Bihać — Donji Lapac; Štab 35. divizije i divizijski artiljerijski divizion bili su u Končarevom Kraju; 1. i 3. brigada bile su u Trnavcu na odmoru; Štab 11. korpusa bio je u Uvalici (kod Plitvičkih jezera), a artiljerijski divizion korpusa kod Bunića. Velika većina naših snaga bila je, dakle, na koreničko-krbavskom sektoru.

Neprijatelj je za izvođenje operacije »Morgenstern« upotrijebio u prvoj fazi (7—10. maja) glavninu 392. divizije s područja Otočca i Brinja, 4. ustaški zdrug (brigadu) iz Gospića, dijelove 373. divizije s područja Bihaća, 19. ustašku bojnu i razne pomoćne jedinice. Da bi prije svega odvojio ličku slobodnu teritoriju i naše snage na njoj od kordunaško-pokupsko-banijske slobodne teritorije, neprijatelj je 6. maja formirao četiri borbene grupe, koje su kao odvojene kolone imale nastupati koncentričnim pravcima prema sjevernom dijelu ličke slobodne teritorije. Prva borbena kolona od oko tri legionarska bataljona počela je nastupanje prodorom u Ličku Jesenicu i skrećući otuda na jug prema Plitvičkim jezerima. Druga kolona, sastavljena od jednog legionarskog bataljona i 19. ustaške bojne, nastupala je iz Vrhovina na Ćudin Klanac i Turjanski. Treća grupa od tri bataljona (jedan njemački i dva ustaška iz 4. ustaškog zdruga) napadala je iz Ramljana preko Čanka ka Buniću. Četvrta grupa, Izviđački odred 373. legionarske divizije, nastupala je od Bihaća preko Ličkog Petrovog Sela i Prijeboja ka Korenici.

Štab našeg 11. korpusa, kada je 7. maja saznao za pokrete neprijateljskih kolona i procijenio da je njihov cilj rejon Plitvičkih jezera, naredio je Štabu 8. divizije da s 1. brigadom posjedne položaje kod Prijeboja i spriječi prodor njemačkih snaga prema Plitvičkim jezerima, a s 3. brigadom da ojača odbranu 2. brigade 35. divizije prema Vrhovinama. Da se u pripremnom okruženju ne bi zateklo mnogo naših jedinica, već idućeg dana, 8. maja, naređeno je Štabu 8. divizije da se sa svojim brigadama, pošto položaje na Čudinom Klancu i kod Prijeboja predaju bataljonima 2. brigade 35. divizije, povuče u Kordun, ali je 1. brigada s tri bataljona, zahvaćena frontom stvorenim 8. maja na liniji Babin Potok — Plitvički Ljeskovac — Prijeboj, ostala da se zajedno s 35. bori u Lici za sve vrijeme operacije »Morgenstern«.

Dok su se tri neprijateljske napadne kolone sa sjevera, istoka i zapada, u toku prva tri dana operacije, probijale u rejon Plitvičkih jezera, četvrta kolona nije kretala iz Ramljana. Ona je tek 9. maja, kada je sektor Plitvičkih jezera bio potpuno u rukama neprijatelja, krenula u napad preko Čanka na položaje dvaju bataljona 1. brigade zapadno od Trnavca. Našu odbranu pred Trnavcem uspješno je podržavala artiljerija, pa je napredovanje neprijatelja ovdje zaustavljeno. Treća brigada 13. divizije upućena je iz Krbavice u bočni napad na ovu borbenu grupu, ali se ona osjetivši taj manevar brzo povukla preko Čanka u Duman. Treća brigada preuzela je tada (noću 9/10. maja) položaje kod Trnavca, a bataljoni 1. brigade povučeni su u korpusnu rezervu kod Krbavice.

Situacija na frontu sjeverno od Korenice postajala je za nas sve nepovoljnija. Pokušaj 1. brigade 8. divizije da se probije na Kordun preko Jezerca nije uspio, pa je ona povučena na prostor oko Koreničke Rijeke. Odsjekavši ličku

Korenica, decembar 1944. Stevan Opsenica govori na narodnom zboru povodom godišnjice formiranja 11. korpusa NOVH i 35. divizije.

slobodnu teritoriju od kordunaške, neprijatelj je 10. maja usmjerio napade na jug prema Korenici na tri pravca. Pred njime se toga dana branila 2. brigada 35. divizije, koja je s dva bataljona zatvarala pravac Prijeboj—Korenica, s jednim pravac Plitvički Ljeskovac — Uvalica — Korenička Rijeka, a s jednim pravac Babin Potok — Homoljac — Korenica. Izviđački odred 373. divizije, uz podršku tenkova, probio je toga dana našu odbranu u Koreničkoj Kapeli, te brzo sišao u Koreničko polje i bez otpora ušao u Korenicu. Ovim prodorom bila je obezvrijeđena i odbrana pravca preko Koreničke Rijeke, pa su bataljoni 2. brigade i 1. brigada 8. divizije povučeni u Homoljac da bi pojačali odbranu toga pravca. Poslije žestokih borbi vođenih za Homoljački klanac, odbrana klanca izmanevrisana je obilaskom neprijatelja preko Karleušinih plasa s kojih je 3. bataljon 2. brigade potisnut na jug. Naše snage povukle su se zato na klanac Pogledalo, da bi na njemu organizovale novu liniju odbrane. Ni tu, međutim, nisu mogle duže da se zadrže, jer su ih tenkovi 373. legionarske divizije, povrativši se iz Korenice u Vrelo, napali s leđa. S Pogledala su naši bataljoni povučeni u rejon Krbavice sa zadatkom da zatvore prelaze iz Koreničkog u Krbavsko polje.

Dok su neprijateljske kolone 10. maja sa sjevera prodirale na položaje oko Korenice, 3. brigada 13. divizije i dio 1. brigade 35. divizije uspješno su odbijali sve pokušaje grupe iz Ramljana (zvane grupe »Dvk«) da se preko Trnavca, Čanka i Gostovače približi Krbavskom polju kod Bunića. Pojavila se, međutim, jedna nova opasnost s pravca otkud nije mnogo očekivana. Jedan bataljon 373. legionarske divizije, predvođen četnicima, krenuo je 10. maja izjutra iz Donjeg Lapca kroz Plješevicu prema Kamenskom. Manji dijelovi

2. bataljona Ličkog partizanskog odreda pokušali su da otporom na Kamenskom i kod Bjelih potoka zaustave ovu kolonu, ali to nisu uspjeli, pa je ona poslije podne prodrla do Frkašića. Ovim prodorom stvorena je neposredna opasnost za prostor između Frkašića, Pečana i Jošana, gdje su na padinama Plješevice bile smještene partizanske bolnice i skladišta materijala, zaštićeni samo malim pozadinskim stražarskim jedinicama.

Procijenivši novonastalu situaciju, Stab 11. korpusa izdao je 10. maja poslije podne naređenje za novi raspored jedinica radi neposredne odbrane Krbavskog polja i baze u Plješevici. Front prema grupi »Dvk« napušten je, a 1. brigada prešla je iz Trnavca u rejon Frkašić, Pećani, Gorica, razbivši usput na Vrpilima prednje dijelove Izviđačkog odreda 373. divizije, koji su joj nastojali prepriječiti put. Treća brigada 13. divizije zadržana je na Ljubovu sa zadatkom da organizuje kružnu odbranu toga prijevoja, kako od napada koji bi uslijedili iz Gospića i Perušića, tako i od onih koji bi grupa »Dvk« pokušala izvesti iz rejona Bunić, u koji je ušla 10. maja uveče bez otpora. Prva brigada 8. divizije i 2. brigada 35. divizije prikupljene su na položajima oko Svračkovog Sela, trenutno u ulozi korpusne rezerve.

Noću između 10. i 11. maja naše jedinice sređivale su se na novim položajima, uređivale nove položaje za odbranu, snabdijevale se hranom i zbrinjavale ranjenike. Na okupiranom dijelu bivše slobodne teritorije, sjeverno od linije Frkašić, Debelo Brdo, Bunić, Kuzmanovača neprijatelj je pretresao teren uz okršaje s našim zaostalim dijelovima, pljačkao i palio sela, te pregrupisao snage za produžetak napada na srednji dio Krbavskog polja.

Jedan od najtežih problema koji su partizanski štabovi morali rješavaati u toku ove operacije bio je problem zbrinjavanja ranjenika. Već 7. maja, čim je operacija opkoljavanja bila na pomolu, Štab 35. divizije i Stab 11. korpusa ukazali su Glavnom štabu Hrvatske na teškoće koje mogu nastati ako se preko hiljadu ranjenika pod borbom bude moralo evakuirati iz ličkih partizanskih bolnica. Nešto raniji pokušaji (u martu i aprilu) da se teži ranjenici prebace u Dalmaciju, a otuda na Vis, nisu uspjeli zbog vrlo žive neprijateljeve aktivnosti uz jadransku obalu i na otocima. Glavni štab je 9. maja zatražio radio-depešom od Vrhovnog štaba da se savezнички transportni avioni što prije spuste na improvizirani aerodrom na Krbavskom polju i evakuiraju teške ranjenike iz ličkih bolnica u Italiju.[2] Vrhovni štab je javio 11. maja da se jedan avion sa savezničkim oficirom za vezu može spustiti na Krbavsko polje, ali je Glavni štab odmah otkazao ovaj dolazak, jer je u novonastaloj situaciji već bilo onemogućeno korištenje aerodroma. Moralo se tražiti drugo rješenje. Dio teških ranjenika prebačen je iz otvorenih u podzemne bolnice kod Udbine. Dio pokretljivih ranjenika i bolesnika prikupljen je kod Srednje Gore, da bi otud po potrebi bio evakuiran u Velebit, a ostali ranjenici razmješteni su po manjim bolnicama u Plješevici, s tim da ih operativne jedinice štite dok se ne ukaže mogućnost za njihovu evakuaciju u Velebit, Bosansku krajinu ili Kordun.

Poslije izbijanja na sjevernu ivicu Krbavskog polja i pročešljavanja zauzetog terena, neprijatelj je manji dio snaga odvojio za osiguravanje veze s bazama iz kojih je krenuo u napad, a s glavninom pristupio izvršavanju plana

S Zbornik dokumenata 1 podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda (dalje Zbornik), Vojnoistorijski Institut Beograd, tom V, knjiga 27, dok. 164.

po kojem su sve četiri kolone sa sjevera zatvarale obruč oko Krbavskog polja,, krenuo u susret snagama koje su upravo stavljene u pokret iz Dalmacije i južnog dijela Like, da bi taj obruč zatvorile s juga. U napad na 3. brigadu 13. divizije na Ljubovu i radi zatvaranja obruča sa zapada upućeni su 4. ustaški zdrug iz Široke Kule i Perušića i dio grupe »Dvk« iz Bunića. Brigada je izdržala koncentrične napade dva dana (11. i 12. maja), ali kada je zaprijetila opasnost njenog potpunog opkoljavanja, ona je povučena na jug u ličko Srednjegorje. Za to vrijeme 1. brigada odbijala je pokušaje neprijatelja da iz Korenice preko Bjelopolja izbije u Ponor i Frkašić, a 1. brigada 8. divizijespriječila je pokušaj proboja iz Bunića preko Šalamunića ka Svračkovom Selu. Glavnina 2. brigade bila je u korpusnoj rezervi kod Podlapače, a jedan njen bataljon bio je u sjevernom dijelu Plješevice, odakle je napadao pozadinske dijelove neprijatelja na cesti Prijeboj—Korenica.

Neprijateljske jedinice, koje su po planu operacije »Morgenstern« imalezadatak da s juga i jugoistoka zatvore obruč oko Krbavskog polja, krenulesu 11. maja u napad na slobodnu teritoriju južne Like iz Donjeg Lapca, Srba, Otrića, i Gračaca. Njemački puk »Brandenburg«, ojačan četničkim jedinicama, nastupao je glavninom iz Gračaca preko Rudopolja ka Udbini, a jednim bataljonom preko Lovinca i Ploče ka Srednjoj Gori. Devedeset drugi motorizovani puk nastupao ie glavninom iz Donjeg Lapca preko Kuka na Udbinu, dok su dijelovi 202. tenkovskog bataljona 373. legionarske divizije i četnici[1] imali zadatak da najprije ovladaju linijom Mazin — Bruvno, a zatim da preko Klapavice nastupaju ka Udbini.

Štab 3. brigade IP. divizije saznao je 11. maja za grupisanje ovih neprijateljskih snaga, pravilno ocijenio njihove namjere i obavijestio Štab 35. divizije. Prema dobivenoj direktivi brigada je povukla svoja osiguranja s položaja kod Srba, Otrića, i Gračaca na prostor oko Bruvna, da bi zatvorile južneprilaze Udbini, a jedan bataljon ie uputila na Kuk da zajedno s jednom četom iz Ličkog partizanskog odreda sprečava prodor iz Lapačkog u Krbavsko polje. Mada je 3. brigada 12. maja na položajima oko Bruvna pružila neprijatelju jak otpor, pred mnogo nadmoćnijim snagama koje su napadale od Gračaca morala je odstupiti na padine Kremena, odbijajući uspješno i daljenapade iz Mazina. Odbrana na Kuku izdržala je također samo nekoliko sati'.. I kolona koja je nastupala iz Lovinca probila se kroz odbranu teritorijalnih) pozadinskih jedinica na Pločanskom klancu, pa je tako neprijatelj s istokav juga i zapada 12. naja uveče izbio pod Udbinu. Budući je izbjegla frontalno potiskivanje prema Krbavskom polju, 3. brigada 19. divizije razbila je manje četničko-njemačke dijelove između Bruvna i Mazina, pa se povukla na jug, na slobodnu teritoriju oko Gubavčevog Polja. Istog dana, 13. maja, dijelovi 373. divizije bez otpora su se iz Mazina prebacili preko Klapavice u Ondić i Kurjak kod Udbine.

Izbijanjem dvaju ojačanih njemačkih pukova na južnu ivicu Krbavskog' polja, našle su **se** konačno na glavnom poprištu borbe sve snage koje je 15v njemački korpus mogao u to vrijeme izdvojiti za izvođenje operacije »Morgenstern». Po planu opcracije obruč oko Krbavskog polja trebalo je 12. maja dabude potpuno zatvoren, ali taj plan nije bio ostvaren, jer su srednji dio Plješevice i ličko Srednjogorje bili još u partizanskim rukama. Bilo je očito da će neprijatelj u toj situaciji nastojati da što prije ovlada ličkim Srednjogorjem, posebno rejonu oko Srednje Gore gdje su bile partizanske bolnice:.

1. bataljona Ličkog partizanskog odreda pokušali su da otporom na Kamenskom i kod Bjelih potoka zaustave ovu kolonu, ali to nisu uspjeli, pa je ona poslije podne prodrla do Frkašića. Ovim prodorom stvorena je neposredna opasnost za prostor između Frkašića, Pečana i Jošana, gdje su na padinama Plješevice bile smještene partizanske bolnice i skladišta materijala, zaštićeni samo malim pozadinskim stražarskim jedinicama.

Procijenivši novonastalu situaciju, Stab 11. korpusa izdao je 10. maja poslije podne naređenje za novi raspored jedinica radi neposredne odbrane Krbavskog polja i baze u Plješevici. Front prema grupi »Dvk« napušten je, a 1. brigada prešla je iz Trnavca u rejon Frkašić, Pećani, Gorica, razbivši usput na Vrpilima prednje dijelove Izviđačkog odreda 373. divizije, koji su joj nastojali prepriječiti put. Treća brigada 13. divizije zadržana je na Ljubovu sa zadatkom da organizuje kružnu odbranu toga prijevoja, kako od napada koji bi uslijedili iz Gospića i Perušića, tako i od onih koji bi grupa »Dvk« pokušala izvesti iz rejona Bunić, u koji je ušla 10. maja uveče bez otpora. Prva brigada 8. divizije i 2. brigada 35. divizije prikupljene su na položajima oko Svračkovog Sela, trenutno u ulozi korpusne rezerve.

Noću između 10. i 11. maja naše jedinice sređivale su se na novim položajima, uređivale nove položaje za odbranu, snabdijevale se hranom i zbrinjavale ranjenike. Na okupiranom dijelu bivše slobodne teritorije, sjeverno od linije Frkašić, Debelo Brdo, Bunić, Kuzmanovača neprijatelj je pretresao teren uz okršaje s našim zaostalim dijelovima, pljačkao i palio sela, te pregrupisao snage za produžetak napada na srednji dio Krbavskog polja.

Jedan od najtežih problema koji su partizanski štabovi morali rješavaati u toku ove operacije bio je problem zbrinjavanja ranjenika. Već 7. maja, čim je operacija opkoljavanja bila na pomolu, Stab 35. divizije i Stab 11. korpusa ukazali su Glavnom štabu Hrvatske na teškoće koje mogu nastati ako se preko hiljadu ranjenika pod borbom bude moralo evakuirati iz ličkih partizanskih bolnica. Nešto raniji pokušaji (u martu i aprilu) da se teži ranjenici prebace u Dalmaciju, a otuda na Vis, nisu uspjeli zbog vrlo žive neprijateljeve aktivnosti uz jadransku obalu i na otocima. Glavni štab je 9. maja zatražio radio-depešom od Vrhovnog štaba da se savezнички transportni avioni što prije spuste na improvizirani aerodrom na Krbavskom polju i evakuiraju teške ranjenike iz ličkih bolnica u Italiju.[2] Vrhovni štab je javio 11. maja da se jedan avion sa savezničkim oficirom za vezu može spustiti na Krbavsko polje, ali je Glavni štab odmah otkazao ovaj dolazak, jer je u novonastaloj situaciji već bilo onemogućeno korištenje aerodroma. Moralo se tražiti drugo rješenje. Dio teških ranjenika prebačen je iz otvorenih u podzemne bolnice kod Udbine. Dio pokretljivih ranjenika i bolesnika prikupljen je kod Srednje Gore, da bi otud po potrebi bio evakuiran u Velebit, a ostali ranjenici razmješteni su po manjim bolnicama u Plješevici, s tim da ih operativne jedinice štite dok se ne ukaže mogućnost za njihovu evakuaciju u Velebit, Bosansku krajinu ili Kordun.

Poslije izbijanja na sjevernu ivicu Krbavskog polja i pročešljavanja zauzetog terena, neprijatelj je manji dio snaga odvojio za osiguravanje veze s bazama iz kojih je krenuo u napad, a s glavninom pristupio izvršavanju plana

2 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilafikom ratu jugoslovenskih naroda (dalje Zbornik), Vojnoistorijski institut Beograd, tom V, knjiga 27, dok. 164.

po kojem su sve četiri kolone sa sjevera zatvarale obruč oko Krbavskog polja.„ krenuo u susret snagama koje su upravo stavljene u pokret iz Dalmacije i južnog dijela Like, da bi taj obruč zatvorile s juga. U napad na 3. brigadu 13. divizije na Ljubovu i radi zatvaranja obruča sa zapada upućeni su 4. ustaški zdrug iz Široke Kule i Perušića i dio grupe »Dvk« iz Bunića. Brigada je izdržala koncentrične napade dva dana (11. i 12. maja), ali kada je zaprijetila opasnost njenog potpunog opkoljavanja, ona je povučena na jug u ličko Srednjegorje. Za to vrijeme 1. brigada odbijala je pokušaje neprijatelja da iz Korenice preko Bjelopolja izbije u Ponor i Frkašić, a 1. brigada 8. divizije-spriječila je pokušaj proboja iz Bunića preko Šalamunića ka Svračkovom Selu. Glavnina 2. brigade bila je u korpusnoj rezervi kod Podlapače, a jedan njen bataljon bio je u sjevernom dijelu Plješevice, odakle je napadao pozadinske dijelove neprijatelja na cesti Prijeboj—Korenica.

Neprijateljske jedinice, koje su po planu operacije »Morgenstern« imale-zadatak da s juga i jugoistoka zatvore obruč oko Krbavskog polja, krenule-su 11. maja u napad na slobodnu teritoriju južne Like iz Donjeg Lapca, Srba, Otrića, i Gračaca. Njemački puk »Brandenburg«, ojačan četničkim jedinicama, nastupao je glavninom iz Gračaca preko Rudopolja ka Udbini, a jednim bataljonom preko Lovinca i Ploče ka Srednjoj Gori. Devedeset drugi motorizovani puk nastupao ie glavninom iz Donjeg Lapca preko Kuka na Udbinu, dok su dijelovi 202. tenkovskog bataljona 373. legionarske divizije i četnici' imali zadatak da najprije ovladaju linijom Mazin — Bruvno, a zatim da preko Klapavice nastupaju ka Udbini.

Štab 3. brigade 19. divizije saznao je 11. maja za grupisanje ovih neprijateljskih snaga, pravilno ocijenio njihove namjere i obavijestio Štab 35. divizije. Prema dobivenoj direktivi brigada je povukla svoja osiguranja s položaja kod Srba, Otrića, i Gračaca na prostor oko Bruvna, da bi zatvorile južne' prilaze Udbini, a jedan bataljon je uputila na Kuk da zajedno s jednom četom iz Ličkog partizanskog odreda sprečava prodor iz Lapačkog u Krbavsko polje. Mada je 3. brigada 12. maja na položajima oko Bruvna pružila neprijatelju jak otpor, pred mnogo nadmoćnijim snagama koje su napadale od Gračaca morala je nastupiti na padine Kremena, odbijajući uspješno i dalje: napade iz Mazina. Odbrana na Kuku izdržala je također samo nekoliko sati.. I kolona koja je nastupala iz Lovinca probila se kroz odbranu teritorijalnih) pozadinskih jedinica na Pločanskom klancu, pa je tako neprijatelj s istokay juga i zapada 12. rpaja uveče izbio pod Udbinu. Budući je izbjegla frontalno potiskivanje prema Krbavskom polju, 3. brigada 19. divizije razbila je manje četničko-njemačke dijelove između Bruvna i Mazina, pa se povukla na jug, na slobodnu teritoriju oko Gubavčevog Polja. Istog dana, 13. maja, dijelovi 373. divizije bez otpora su se iz Mazina prebacili preko Klapavice u Ondie i Kurjak kod Udbine.

Izbijanjem dvaju ojačanih njemačkih pukova na južnu ivicu Krbavsko-*' polja, našle su se konačno na glavnom poprištu borbe sve snage koje je 15v njemački korpus meso u to vrijeme izdvojiti za izvođenje operacije »Morgenstern». Po planu operacije obruč oko Krbavskog polja trebalo je 12. maja da-bude potpuno zatvoren, ali taj plan nije bio ostvaren, jer su srednji dio Plješevice i ličko Srednjogorje bili još u partizanskim rukama. Bilo je očito« da će neprijatelj u toj situaciji nastojati da što prije ovlada ličkim Srednjogorjem, posebno rejonu oko Srednje Gore gdje su biie partizanske bolnice:.

Zato je Štab 11. korpusa naredio Štabu 1. brigade 8. divizije da odmah tamo uputi svoj 2. bataljon radi zaštite toga rejona, dok se ne izvrši evakuacija tamošnjih bolnica i zbjegova naroda preko Ličkog polja u Velebit. Rejon podzemnih bolnica prešao je odmah na konspirativni režim. Lakši ranjenici (njih oko 200) i pozadinske ustanove Komandi 1. i 2. ličkog područja, pod zaštitom dvaju bataljona, krenuli su noću između 12. i 13. maja iz Srednje Gore preko Mogorića i Metka u Velebit iznad Počitelja, a oko 100 ranjenika, pod zaštitom jednog bataljona, zbog neke zabune nisu krenuli istim pravcem, nego preko Krbavskog polja u Plješevicu iznad Jošana. Iduće noći pod zaštitom dvaju bataljona iz zbjegova u ličkom Srednjogorju prevedeno je preko Ličkog polja više od 12.000 žena, djece, staraca i invalida, sa nešto rezervi hrane na kolima i par stotina grla stoke, u novi organizirani zbjeg na Velebitu iznad Počitelja. Za zaštitu zbjegova i ranjenika ostavljen je 1. bataljon Ličkog partizanskog odreda i novoformirana terenska četa, a ostale jedinice vraćene su odmah na položaje u ličkom Srednjogorju.

Dok je znatan dio naših snaga bio zauzet osiguranjem evakuacije ranjenika i zbjegova s ličkog Srednjogorja, neprijatelj je 13. maja uspio da ovlada Podlapačom i Srednjom Gorom i da tako zatvori obruč oko Krbavskog polja sa zapada. Zauzeta sela neprijatelj je palio, pljačkao stoku i otkrivene zemunice, ubijao uhvaćeno neboračko stanovništvo. U okrutnostima prema neboračkom stanovništvu prednjačila je 19. ustaška bojna čije je divljanje po krbavskim selima čak i u njemačkim izvještajima bilo ocijenjeno kao »zločinačko iživljavanje mračnih nagona«, pa je po naređenju štaba 392. divizije ovaj bataljon 13. maja povučen iz Krbavskog polja na osiguranje komunikacija u pozadini.

Spajanjem neprijateljskih jedinica koje su nastupale sa sjevera s onima koje su s juga preko Udbine izbile 13. maja u rejon Srednje Gore, naše snage u Lici bile su razdvojene na dvije grupe. Prva veća bila je raspoređena na zapadnim padinama srednjeg dijela Plješevice, držeći položaje oko Frkašića, na Gorici, nad Ponorom, nad Jošanom i u Padalištima. Na tome prostoru bile su: 1. i 2. brigada 35. divizije, 2. i 4. bataljon 1. brigade 8. divizije, 2. bataljon Ličkog partizanskog odreda, Štab 11. korpusa i Štab 35. divizije s nekim manjim prištapskim jedinicama. Artiljerijske jedinice spremile su dio oruđa u zemunice a dio sklonile i zamaskirale na teže pristupačna mjesta u ličkom Srednjogorju. Na Padalištima i oko njih bile su i pokretne bolnice, skladišta, te neke pozadinske ustanove. Sve su ove naše jedinice bile na prostoru čiji je priječnik iznosio samo oko 20 km, a obruč oko njih nije bio zatvoren samo na dijelu Plješevice od Kamenskog do Frkašića.

Druga grupa naših jedinica bila je izvan obruča stvaranog oko Krbavskog polja, u ličkom Srednjogorju i Ličkom polju. Treća brigada 13. divizije bila je u Vrepcu i na Vrebačkoj stazi orijentirana prema širem rejonu Gospića s jedne, te prema Podlapači s druge strane. Treći bataljon 1. brigade 8. divizije bio je u Mogoriću i Međugorju orijentisan prema Srednjoj Gori, a 1. bataljon Ličkog partizanskog odreda bio je u Počitelju pod Velebitom. U vezi s ovom grupom, ali prostorno dosta odvojena od nje, bila je 3. brigada 19. divizije kod Gračaca. Za komandovanje drugom grupom bio je formiran poseban privremeni operativni štab kojim je rukovodio zamjenik komandanta korpusa Stevo Opsenica.

Neprijatelj je 14. maja pokušao zauzeti srednji dio Plješevice, napadajući istovremeno s više pravaca. Puk »Brandenburg« napadao je iz Jošana na Duboko, gdje mu je 1. bataljon 2. brigade pružio uspješan otpor i spriječio prodor u pravcu Orlovače (k. 1338) oko koje su bile razmještene naše bolnice. Jedan bataljon iz 373. divizije predvođen četnicima nastupao je iz Lapačkog polja, izbio na Kamensko i napredovao prema Bjelim Potocima, ali su ga na Unjci zaustavile i odbile dvije čete iz Ličkog partizanskog odreda. Izviđački odred 373. divizije pokušao je da se preko Frkašića probije u pravcu Bjelih Potoka, ali je upornom odbranom Frkašića bio zaustavljen i odbačen k Ponoru. Minerski vod 35. divizije svake je noći silazio na cestu kod Pećana i minirao je, od čega su jedinice 92. motorizovanog puka imale dosta gubitaka.

Mada je upornom odbranom 14. maja spriječen pokušaj neprijatelja da prodre dublje u Plješevicu, mogućnost takvih prodora slijedećih dana, prema procjeni naših štabova, nije bila isključena. Proboj naših jedinica iz obruča na zapad, sjever ili jug nije bio neizvodljiv, niti skopčan s rizikom prevelikih gubitaka, da manevar jedinice nije bio sputan obavezom zaštite velikog broja ranjenika, bolesnika i naroda u zbjegovima. Zato je Štab 11. korpusa donio odluku da se odmah oko 800 ranjenika i bolesnika iz rejona Orlovače, pod zaštitom dvaju bataljona 1. brigade 8. divizije, prevedu i prenesu u Kordun kroz Plješevicu i pošumljeni predio istočno od Plitvičkih jezera.

Štab 1. kordunaške brigade preuzeo je odmah bolnice pod Orlovačom i krenuo s njima u Frkašić, nadajući se da će 2. bataljon 2. brigade noćnim napadom odbaciti njemačke snage s Tičeva, pa tako otvoriti put ranjeničkoj koloni u nešto lakše prohodne padine Plješevice oko Poljane, gdje bi predanila i odmorila se, prije nego nastavi put kroz najteži dio planine. Neprijatelj je, međutim, uspio da se održi na Tičevu, pa je marš-ruta kolone morala biti promijenjena. Uspela se iz Frkašića u Bjele Potoke, da bi otud krenula kroz besputne strme vrleti Plješevice, preko Škorine i Šuputove poljane. Kod Gredovitog vrha k. 434 prebacila se preko grebena Gole Plješevice u Uvalu zapadno od Trolokvica, gdje je 15. maja uveče zakonačila. Premorena, gladna i prokisla do kože kolona je 16. maja sahranila nekoliko umrlih od napora, odložila dio teže opreme na skrovito mjesto u Uvali i produžila ovaj iscrpljujući marš ispod bila Gole Plješevice na sjever u pravcu Prijeboja. Noću između 16. i 17. maja, pošto je prethodnica izvidjela cestu i postavila osiguranje prema Prijeboju i Ličkom Petrovom Selu, konvoj je produžio marš kroz ugroženi teren još desetak kilometara, dok nije izbio na obalu Korane kod Smoljanca, gdje su ga prihvatile i nahranile kordunaške partizanske jedinice.[3]

Poslije evakuacije ranjenika nisu više postojali razlozi da na prostoru između Frkašića, Pećana i Kamenskog bude skupljeno 8 bataljona, jer su zbjegove i skladišta mogla braniti 3—4 bataljona. Zato je Štab 11. korpusa naredio da dalju odbranu tog sektora preuzme 2. brigada i bataljon Ličkog partizanskog odreda, a 1. brigada 35. divizije da se probije na prostor zapadno od Korenice radi presijecanja neprijateljevih prometnica sjeverno od Krbavskog polja. Prvi pokušaji proboja 1. brigade preko Pećana u pravcu Krbave nisu uspjeli. Njemačke jedinice su 16. maja prešle u oštar protivnapad jakim snagama, usmjeren k Padalištima. Podržani jakom artiljerijskom

vatrom 92. puk iz Pečana i s Gorice, a Izviđački odred iz Bjelopolja preko Vedašića, uspjeli su toga dana da napreduju do Zečevića i Vlaisavljevića stanova, te da otkriju i opljačkaju nekoliko naših skladišta. Našim povratnim napadom neprijatelj je istog dana uveče prinuđen na povlačenje u polazne rejone.

Borbom kod Gorice 16. maja završena je operacija »Morgenstern« u plani--ranom opsegu, jer planovi Štaba njemačke 2. oklopne armije i naše akcije na drugim sektorima nisu dopuštali dalje zadržavanje glavnine 15. njemačkog korpusa u srednjem dijelu Like. Zbog pritiska jedinica 8. divizije na sektor Plitvičkih jezera sa sjevera i aktivnosti 1. brigade sjeverno od Korenice, Izviđački odred 373. divizije povučen je u Prijeboj, a puk »Brandenburg« iz Udbine u Lapačko polje da bi bio angažovan u Drvarskoj operaciji. Tako su u širem prostoru oko Krbavskog polja od većine neprijateljskih formacija 17. maja ostali 92. motorizovani puk, ojačan korpusnim tenkovskim bataljonom, na položajima oko Udbine, 846. legionarski puk 392. divizije oko Korenice i Bunića, te 4. ustaški zdrug na prostoru od Podlapače do Ljubova, orijentisan dijelom snaga prema 3. brigadi 13. divizije, koja je držala Vrebac, Vrebačku stazu i Srednju Goru.

III

Ustaška »Komanda operativnog područja Velebit« (reorganizovana komanda »Zapoli«), pod kojom su bili 4. ustaški, 3. posadni zdrug i druge pomoćne jedinice, nije bila zadovoljna rezultatima operacije »Morgenstern«, jer glavni dio njenih ciljeva nije bio ostvaren. Ona je od Štaba 15. korpusa tražila da se operacija produži akcijama opkoljavanja i uništavanja partizanskih jedinica u ličkom Srednjogorju i Ličkom polju južno od Gospića. Da bi uvjerila njemačku komandu u potrebu zadržavanja većih jedinica u blizini Gospića, izmislila je tobož »pouzdani« podatak, da partizani pripremaju veliki napad na Gospić s juga. U stvari južno od Gospića bilo je tada samo šest naših bataljona, a na Velebitu iznad Počitelja, kao zaštita zbjega, još tri bataljona, formirana tih dana od artiljeraca, terenskih jedinica i dobrovoljaca poluinvalida. Budući je 16. maja jedan ustaški bataljon u susretnom boju sjeverno od Metka •doživio poraz i u neredu odstupio pred jednim bataljonom 3. brigade 13. divizije sve do Bilaja, možda je i to bio neposredni povod za alarmni izvještaj komande »Velebit« Štabu 15. korpusa u Kninu o neposrednoj opasnosti od napada partizana na Gospić.

Njemačka komanda prihvatila je prijedlog komande »Velebit«. Pregrupacija neprijateljskih snaga izvršena je 17. maja na slijedeći način: grupa »Dvk« prebačena je iz Podlapače u Bilaj i Barlete, jedan njemački bataljon (iz 392. •divizije) i 19. ustaška bojna prevezeni su sa sektora Plitvičkih jezera u Perušić, Izviđački odred 392. divizije premješten je iz Bunića u Gospić, a zatim u Barlete radi napada na Vrebac, dio Štaba 392. divizije s jednim bataljonom i prištapskim dijelovima povukao se iz Korenice u Perušić, 92. motorizovani puk prešao je iz okoline Udbine u Ličko polje, odbacivši naše slabije dijelove s Pločanskog klanca te poslije kraće borbe zauzeo Mogorić i Medak. Jedan bataljon 373. divizije s četnicima iz Gračaca posjeo je Raduč i Kruškovac.

Dok je neprijatelj vršio ovu brzu pregrupaciju, čiji pravi smisao partizanski štabovi nisu odmah shvatili, naše snage zauzimale su 17. maja novi ra-

spored. Prva brigada 35. divizije krenula je iz Trnavca preko Bunića u sjeverni dio ličkog Srednjogorja sa zadatkom da izvidi situaciju na Ljubovu i poveže se s 3. brigadom 13. divizije. Druga brigada upućena je iz Frkašića preko Korenice na sjever da ispita situaciju na sektoru Plitvičkih jezera i Vrhovina, te da sprečava neprijateljski cestovni promet na tome sektoru. Trećoj brigadi 13. divizije naređeno je da prikupi sve jedinice na prostor oko Vrepca i spriječi pokušaj ustaškog prodora iz Bilaja i Barleta preko Vrebačke staze ka Podlapači. Drugi bataljon Ličkog partizanskog odreda vraćen je na Plješevicu da kontroliše prijevoje Kamensko i Kuk. Prvi bataljon Ličkog partizanskog odreda i 1. bataljon 1. brigade 8. divizije ostali su i dalje u Počitelju kao zaštita velikog zbjega na Velebitu. Trećoj brigadi 19. divizije bilo je naređeno da gračački garnizon blokira sa sjevera i istoka, ali je ona 17. maja bila zauzeta borbom za Vučipolje, koje je zauzela i presjekla vezu Gračaca sa Zrmanjom, pa je na novi zadatak krenula tek 19. maja.

Odmah poslije pregrupacije neprijatelj je svoje napade usmjerio na tri pravca: iz Gospića prema Vrepcu, iz Perušića prema Ljubovu, te iz Metka i Gospića prema Počitelju. Treća brigada 13. divizije uspješno je odbila prvi frontalni napad iz Bilaja na Vrebac, ali kada su se dva ustaška bataljona pojavila na njenom desnom krilu kod Vrebačke staze, morala je da se povuče u Razdolje i Međugorje između Mogorića i Srednje Gore.

Njemački 92. motorizovani puk s 202. tenkovskim bataljonom iz Metka krenuo je u napad na Počitelj, a jedan ustaški bataljon iz Gospića istovremeno je na Počitelj krenuo preko Divosela. Kordunaški (omladinski) i lički bataljon s neobičnim su požrtvovanjem branili prilaze zbjegu u Razbojnoj draži i održali se na podnožju Velebita do mraka, kada su se njemačke tenkovske jedinice povukle u Medak, a ustaški bataljon u Ribnik.

Na 3. brigadu 13. divizije neprijatelj je 18. maja pripremao napad s tri pravca: s Vrebačke staze, iz Mogorića i iz Podlapače. Premorena dugom iscrpljujućom borbom, brigada je toga dana precijenila opasnost od neposrednog opkoljavanja, pa je štab donio brzu odluku da se dijelom snaga probije na sjever prema Ljubovu, a dijelom na istok u Srednju Goru. Proboj na sjever nije uspio, pa su se čitave brigade bez plana i pod pritiskom povukle u Srednju Goru, gdje su je na organizovanoj odbrani sela prihvatili 1. bataljon 1. brigade i izviđačka četa 35. divizije.

Četvrti bataljon 1. brigade, koji je 18. maja izbio na Ljubovo, odmah je stupio u borbu s ustaškim i njemačkim snagama koje su nastupale iz Perušića. On je, međutim, bočnim zaobilaskom bio potisnut s Ljubova i primoran da se povuče prema Kozjanu, izgubivši tako vezu s glavninom brigade, koia je s Krbavskog polja ušla u sjeverni dio ličkog Srednjogorja. U vrlo pokretljivoj borbi vođenoj 19. maja na svim dijelovima ličkog Srednjogorja, 1. i 3. brigada vodile su borbe protiv desetak njemačkih i ustaških bataljona donoseći odluke u skladu s trenutnom situacijom, jer nisu imale vezu sa štabom divizije u Krbavici. Često su i bataljoni ovih dviju brigada od 17. do 20. maja bili u položaju da se zbog izmiješanosti naših i neprijateljskih frontova snalaze sami i udaraju u pravcu koji im se učinio najpogodnijim. Ipak je sve to komešanje prošlo bez težih gubitaka na našoj strani. Prva brigada bila je 20. maja opet na okupu u sjevernom dijelu, a 3. brigada u južnom dijelu ličkog Srednjogorja odakle se neprijatelj povlačio prema Udbini i prema Ljubovu praćen našim protivnapadima.

Štab 35. divizije ostao je od 17. do 19. maja s 2. brigadom na prostoru zapadno i sjeverno od Korenice. Bataljoni 2. brigade vodili su za to vrijeme nekoliko uspješnih borbi protiv neprijateljskih kolona koje su se kretale cestama između Korenice, Prijeboja i Vrhovina. Po naređenju Štaba 11. korpusa Štab 35. divizije s glavninom 2. brigade prebacio se 20. maja u Frkašić.

Neprijatelj je toga dana povukao 92. motorizovani puk i 202. tenkovski bataljon iz Udbine preko Donjeg Lapca u Bihać, a dijelovi 373. divizije i četničke jedinice iz Metka, Raduča i Ploče povučeni su preko Lovinca u Gračac. Tako su južni dio Ličkog i južni dio Krbavskog polja bili ponovno slobodni i povezani sa slobodnom teritorijom istočno od Gračaca, koju je kontrolisala 3. brigada 19. divizije. Neprijatelj je zadržao pod kontrolom cestu koja kroz srednji dio Like vodi iz Gospića preko Bilaja i Vrepca u Podlapaču, te preko Bunića i Korenice u Prijeboj. I cesta koja preko Prijeboja i Vrhovina spaja Bihać i Otočac bila je kontrolisana jakim neprijateljskim snagama.

Štab 11. korpusa izdao je 20. maja popodne naređenje za novi borbeni raspored jedinica 35. divizije i dviju pridodatih brigada iz 13. i 19. divizije, dok je 3. bataljon 1. brigade 8. divizije trebao da se pripremi za odlazak na Kordun u sastavu svoje brigade. Trebalo je nekoliko dana dok su sve naše jedinice zauzele novi raspored, jer su ih borbe, koje su još bile u toku, zadržavale na ranijim položajima. Glavnina 13. divizije bila je orijentisana prema položajima koje je neprijatelj posjeo u širem rejonu Krbavskog polja od Vrebačke staze i Podlapače do Korenice i Plitvičkih jezera. Treća brigada 19. divizije pomaknuta je bliže Udbini, da bi južne prilaze Krbavskom polju bolje štitila od neprijateljskih pljačkaških upada iz Gračaca i Donjeg Lapca. Neprijatelj je od 20. do 24. maja s novoosvojenih položaja vršio češće ispade u okolna sela, više radi pljačke i vršenja terora nad stanovništvom nego radi napada na partizanske jedinice. U suzbijanju ovih ispada bataljoni 1. i 3. brigade 13. divizije postigli su nekoliko većih taktičkih uspjeha, ali se situacija nije bitnije promijenila do 25. maja, kada je nastupilo relativno zatišje na svim sektorima. To je bio i završetak produžetka operacije »Morgenstern« kada je težište borbi iz Krbavskog polja bilo prenijeto na ličko Srednjogorje.

Osvrnemo li se na rezultate majskih borbi u Lici i na glavna obilježja borbene taktike naših jedinica, možemo izvesti nekoliko sumarnih zaključaka. Mada je brojčana i tehnička prednost neprijatelja bila približno četverostruka, a ostvario je u određenoj mjeri i operativno iznenađenje, on nije uspio da uništi, razbije ili demorališe naše uglavnom mlade partizanske jedinice, što je bio osnovni cilj velike operacije opkoljavanja. On im nije nanio ni gubitke, koji bi se u ovim okolnostima trebali smatrati teškim. Imali smo 52 poginula i 146 ranjenih boraca. Gubici neprijateljskih jedinica bili su sigurno veći od naših.

Taktika koju su primjenjivale naše jedinice bila je za datu situaciju uglavnom pravilna. One nisu prihvatale presudnu odbranu, osim kada su branile ranjenike ili zbjeg, niti su prelazile u velike protivnapade, osim kada su manevrom zaobilaženja uspjele doći u taktički povoljan položaj za brzi protivudar. Najbrže napredovanje neprijatelj je postizao tamo gdje je mogao upotrijebiti svoje tenkovske jedinice i artiljeriju, jer naše jedinice često nisu organizovale odbranu cesta po dubini, niti su u prvom periodu operacije primjenjivale solidno i branjeno inžinjerijsko zaprečavanje.

Zaštita i evakuacija ranjenika i bolesnika, kojih je na ličkoj teritoriji bilo relativno mnogo, bila je u središtu pažnje štabova i uspješno je obavljena.

Tegobni marš 1. brigade 8. divizije kroz Plješevicu s dugom kolonom ranjenika, od kojih su mnoge borci morali stalno ili povremeno nositi na rukama kroz bespuće, spada sigurno među najveće primjere partizanskog požrtvovanja za spas ranjenog suborca. Čvrsta organizacija partizanske pozadine u Lici omogućavala je rješavanje krupnih problema ishrane jedinica, bolnica i naroda u zbjegovima. Organizovano sklanjanje neboračkog stanovništva iz krbavskih sela u Velebit, uz koji je išlo i 300 ranjenika, te njihov višednevni boravak u uređenom i osiguranom logoru na preko 1.000 m nadmorske visine, bio je također dokaz visoke organizovanosti naše pozadine. Od oko 30.000 nejakih stanovnika Like, koji su kritičnih dana bili sklonjeni u planinske zbjegove, nitko nije umro od gladi, jer je raspoloživa zaliha hrane trošena vrlo racionalno.

Neprijatelj je ličkoj pozadini nanio ogromnu materijalnu štetu, ostvarivši tako jedan od ciljeva operacije »Morgenstern«. Sela su bila do temelja popaljena i opljačkano sve što nije na vrijeme sklonjeno u šumu. I zemunice s hranom o kojima su se brinuli narodnooslobodilački odbori sela, kao i partizanska skladišta ratnog materijala, neprijatelj je na mnogo mjesta brzo pronašao.

U ponovno slobodnim selima Like život je početkom posljednjeg ratnog ljeta opet potekao novom snagom. Povezanost pozadine s vojskom postala je još čvršća, jer je narod na djelu vidio da ga borci Primorci, Gorani, Istrani, Kordunaši i Dalmatinci brane isto tako predano kao i njegovi Ličani.

IV

Glavni štab Hrvatske i Štab 11. korpusa namjeravali su da pred kraj maja aktivnost glavnine 35. divizije usmjere na sektor Plitvičkih jezera, da bi uz sadejstvo 1. brigade 8. divizije to područje bilo oslobođeno. Neprijatelj je, međutim, u to vrijeme počeo operaciju »Šah« na slobodnom teritoriju Korduna i Banije, u sklopu operativnih priprema za Drvarsku operaciju, pa su sve snage 8. divizije morale da se angažuju u odbrambenim bojevima na Kordunu.[4] Od Štaba 11. korpusa zatraženo je da pritiskom na liniji Bihać — Plitvička jezera, a eventualno i prema Rakovici olakša položaj 8. divizije. Ovaj zadatak dat je 2. brigadi 35. divizije, a 3. brigada 13. divizije privučena je iz Srednje Gore u Koreničko polje.

Operacija »Šah« brzo je jenjavala, pa je prestala potreba većeg angažovanja 35. divizije prema sjeveru. Neprijatelj je 25. maja napustio Prijeboj i Plitvički Ljeskovac. Štab korpusa odlučio je tada, prije planiranog napada na Čudin Klanac, da snage 35. divizije usmjeri na oslobođenje Korenice, Bunića, Ljubova, Podlapače i Vrepca, tj. svih mjesta okupiranih u toku ofanzive »Morgenstern«. Treća brigada 19. divizije privučena je s udbinskog sektora u Srednju Goru da bi zajedno s 1. brigadom, koja je bila u Jošanu, napala neprijatelja na liniji Vrebac, Podlapača i Bunić. Druga brigada 35. divizije i 3. brigada 13. divizije dobile su zadatak da zajedno, kao Prva grupa brigada, pod komandom Štaba divizije, operišu na sektoru Korenice. Radi lakšeg rukovođenja istovremenim akcijama na oba sektora, naređenjem Štaba korpusa od 23. maja, formiran je Štab jugozapadnog sektora, s načelnikom Štaba korpusa Stankom Perhavcem (komesar Viktor Lenac) na čelu, koji je pod neposrednom

komandom Štaba korpusa rukovodio Drugom grupom brigada (1. brigada 35. divizije i 3. brigada 19. divizije).

Prva grupa brigada napala je uveče 26. maja utvrđene neprijateljske položaje oko Korenice. Treća brigada trebala je da uz sadejstvo dvaju bataljona 2. brigade zbaci neprijatelja s položaja na visovima, zapadno i južno od Korenice, poslije čega bi uslijedio napad na samo mjesto. Dva bataljona (1. i 2.) 3. brigade napadali su iz Jasikovca i Tuka na visove oko Varićaka i Poljica. Druga dva bataljona (3. i 4.) 3. brigade trebalo je da na visove oko Poljica izbiju sa sjevera, nastupajući od Pogledala. Dva bataljona 2. brigade, nastupajući od Vrela padinama Mrsinja, trebalo je da izbiju u Vranovaču, dok su druga dva bataljona ove brigade postavljena na osiguranje prema Homoljcu i Prijeboju. Napad je počeo u zoru 27. maja — na utvrđenu Derikravu (k. 907) kod Varićaka, koju naše jedinice nisu uspjele zauzeti u prvom napadu, pa su se povukle nekoliko stotina metara prema dubravi radi pripreme novog napada. Ni druga dva bataljona 3. brigade nisu postigla veći uspjeh u napadu na položaje kod Poljica, jer ih je neprijatelj protivnapadom od Varićaka otisnuo prema Homoljcu. Dva bataljona 2. brigade, kako su stigla sa zakašnjenjem i vidjela povlačenje 3. i 4. bataljona 3. brigade od Poljica, povukla su se i sama u Vrelo, bez borbe.[5]

Dok je Štab 3. brigade nastojao da bolje organizuje i energičnije povede u napad na Derikravu svoj 1. i 2. bataljon, dio 32. ustaške bojne iz Bunića, dolazeći u pomoć 19. ustaškoj bojni, stigao je u Vrpila i napao s boka ove naše položaje u dubravi, pa su se 1. i 2. bataljon morali povući u Tuk. Tako je naš napad toga dana doživio neuspjeh.

Po naređenju Štaba divizije 3. brigada **pripremala se da** iduće noći ponovi napad s više odlučnosti, a dva bataljona 2. brigade imala su da u prikupljenom rasporedu nastupe od raskrsnice kod Vrela, pravo prema Korenici. Komanda 19. ustaške bojne procijenila je da bi kod Korenice idućih dana mogla doći u težak položaj, pa je prije početka napada iduće noći, vješto zaobilazeći bataljone 2. brigade, izvukla svoje snage preko Homoljca, u Babin Potok, a da to naše jedinice nisu ni primijetile. Jedinice 3. brigade naišle su na napuštene položaje oko Korenice. Poslije toga 2. brigada rasporedila je svoje snage na sektoru između Prijeboja i Plitvičkih jezera, a 3. brigada prešla je u rejon Trnavca.

Štab jugozapadnog sektora organizovao je 27. maja svoje jedinice za napad na neprijatelja na liniji Vrebac — Podlapača — Bunić da bi ga odbacio s te linije, a potom napao i oslobodio Ljubovo i Bunić. Veliki zbjeg u Velebitu bio je 24. i 25. maja dijelom vraćen na slobodni teritorij oko Udbine, a dio ranjenika upućen je u Primorje radi evakuacije morskim putem. Štab sektora ostavio je za odbranu podvelebitskih sela dva područna bataljona, a 1. bataljon Ličkog partizanskog odreda 26. maja prebacio se iz Počitelja u Vrebački Pavlovac, da bi u sadeistvu s 3. brigadom 19. divizije 27. maja napao 34. ustašku bojnu u Vrepcu.

Prva brigada 35. divizije (bez 4. bataljona) prebačena je 26. maja iz Jošana u Mekinjar, gdje je dobila zadatak da 27. maja nastupi s jednim bataljonom preko Podlapače i Svračkovog Sela prema Tonkovićima radi odsijecanja Bunića od Ljubova, a s jednim bataljonom preko Ledenica na Malu Lisinu

radi sadejstva s 3. brigadom 19. divizije u čišćenju Vrebačke staze od neprijatelja. Njen 3 bataljon zadržao je operativni štab u svojoj rezervi. Treća brigada 19. divizije imala je zadatak da s dva bataljona očisti rejon Vrebačke staze od dijelova 31. ustaške bojne da bi se stvorili uslovi za nastupanje prema Jezeranskom vrhu i Srdarima, radi presijecanja ceste između Široke Kule i Ljubova. S druga dva bataljona brigada je trebala, u sadejstvu s 1. bataljonom Ličkog partizanskog odreda, da odbaci 34. ustašku bojnu iz Vrepca, Barleta i Ostrvice.[8]

Treća brigada stupila je u dejstvo 27. maja napadom na Vrebačku stazu. Neprijatelj je pružio otpor na liniji Tavani — Jelov vijenac, ali su ga bataljoni 3. i 1. brigade uspjeli odbaciti prema Jezeranskom vrhu. U isto vrijeme napad na 34. ustašku bojnu u Vrepcu uspješno se razvijao, pa je neprijatelj odbačen u Bilaj i oslobođena sela između Vrepca i Široke Kule. Dva bataljona 1. brigade izbila su 27. maja na prostor Velika Lisina, Jagodnja, ali nisu dalje napredovala, što je omogućilo neprijatelju da iz Bunića interveniše prema Korenici. Idućeg dana bataljon koji je krenuo prema Ljubovu naišao je na iače snage 32. ustaške bojne, pa je protivnapadom bio potisnut ka Svračkovom Selu. Zbog ovoga ni 3. brigada, koja je toga dana trebala da izbije na prostor između Ljubova i Široke Kule, nije uspjela da napreduje dalje od linije Tepšanovac (k. 852) — Velonj gdje je zanoćila. Zbog napada neprijatelja na oslobođeni teritorij kod Gračaca, 3. brigadi 19. divizije naređeno je da se 29. maja povuče u Breštane, zatim da krene u južnu Liku na svoje ranije položaje. Prvi bataljon Ličkog partizanskog odreda preuzeo je kontrolu linije Vrebac — Ostrvica — Široka Kula, a 1. brigada rasporedila je dio snaga prema Ljubovu, a dio prema Širokoj Kuli. Naređenjem Štaba 11. korpusa od 29. maja rasformisan je Operativni štab za jugozapadni sektor, i njegove jedinice stavljene su pod neposrednu komandu Štaba 35. divizije.[7]

Nastojeći da zadrži inicijativu na koreničkom sektoru, neprijatelj je 29. maja prikupio podatke o rasporedu naših snaga oko Krbavice i Trnavca, te ih je 30. maja napao jakim snagama s više pravaca. Iz Široke Kule glavnina 31. i 32. ustaške bojne i dio 3. bataljona 846. puka krenuli su preko Gostovače i Čanka, a iz Babinog Potoka 1. bataljon 846. puka i 19. ustaška bojna preko Turjanskog, da bi istovremeno napali i opkolili naše snage oko Trnavca.[8] Treća brigada 13. divizije, koja je glavninu snaga imala oko Krbavice, pružila je otpor kod Kozjana koloni koja je dolazila iz Široke Kule, a zatim se povukla na položaje istočno od Krbavice. Neprijateljska kolona iz Vrhovina, poslije kraće borbe, ušla je u Trnavac, a južna kolona iz Kozjaka u Krbavicu. Pošto je opljačkala Krbavicu, južna kolona povukla se u Kozjan. Sjeverna kolona prešla je uveče iz Trnavca u Turjanski, odakle se 1. bataljon 846. puka povukao u Babin Potok, a 19. ustašku bojnu potisnuo je iz Homoljca i Vrela 4. bataljon 2. brigade, te zanoćio na tom prostoru. Štab divizije naredio je Štabu 3. brigade da u toku noći uputi jedan bataljon preko Mrsinja u napad na Pogledalo. Međutim, 19. ustaški bataljon povukao se izjutra 31. maja prije napada u Babin Potok, a napušteno Pogledalo posjeo je ponovo 4. bataljon 2. brigade.[9]

6 Zbornik, V-27, dok. 170.

7 Zbornik, V-27, dok. 151.

8 Arhiv VII, k. 18, br. reg. 39/14.

9 Arhiv VII, k. 1234, br. reg. 9-8'6.

Idućeg dana 1. juna 1. bataljon 846. puka napao je pravcem Babin Potok — — Plitvički Ljeskovac — Prijeboj, a 33. ustaška bojna iz Končarevog Kraja preko Uvalice, pa su se obje kolone, odbacivši 1. bataljon 2. brigade prema Koreničkoj Kapeli, sastale u Prijeboju. Dok je neprijateljska kolona iz Babinog Potoka prodirala prema Prijeboju, 19. ustaška bojna ponovo je sa Čudinog Klanca prešla u Homoljac, i tamo zanoćila. U toku noći između 1. i 2. juna neprijatelj je napustio Prijeboj, odakle se 1. bataljon 846. puka povukao nazad u Babin Potok, a 33. ustaška bojna produžila je preko Sertić Krčevina za Ličko Petrovo Selo. Devetnaesta ustaška bojna nije se, međutim, povukla iz Homoljca, već je 2. juna napala 4. bataljon 2. brigade na Pogledalu, odbacila ga prema Rudanovcu, pa se preko Vrela spustila u Korenicu i odmah počela da se utvrđuje na okolnim položajima.[10]

Pojačanje neprijateljskih snaga na sektoru Vrhovina, dolaskom 33. ustaške bojne iz Ogulina, te prodori na pravcu Babin Potok — Prijeboj i u Korenicu, poremetili su plan Štaba 11. korpusa da se sa snagama 35. divizije, uz pomoć dijela snaga 8. divizije, poslije odmora od nekoliko dana, pristupi oslobađanju šireg rejona Plitvičkih jezera, radi čvršćeg povezivanja ličke i kordunaške slobodne teritorije. Pored toga, od Štaba 4. korpusa stiglo je obavještenje da 1. brigada 8. divizije, koja je bila u Poljanku, neće idućih dana moći da učestvuje u planiranim akcijama oko Plitvičkih jezera, jer je dobila drugi zadatak u vezi s napadom na komunikacije Karlovac — Ogulin, pa je na Poljanak morao biti upućen jedan bataljon 2. brigade. Zbog svega ovoga Štab 11. korpusa zatražio je depešom od Glavnog štaba Hrvatske odobrenje da svoju 13. diviziju prebaci privremeno iz Gorskog kotara u sjevernu Liku radi izbacivanja neprijatelja sa sektora Vrhovina i Plitvičkih jezera. Glavni štab nije usvojio ovaj prijedlog, jer je smatrao da bi grupisanje snaga u sjevernom dijelu Like bilo taktički necjelishodno, a povećalo bi i teškoće oko ishrane jedinica. Štabu korpusa preporučeno je da raspoložive snage u Lici aktiviše u najvećoj mogućoj mjeri, te da postepeno oslobađa teritoriju oko Plitvičkih jezera.[11] Štab korpusa i Štab 35. divizije odlučili su tada da s glavninom snaga 35. divizije što prije organizuju i izvrše napad na 19. ustašku bojnu u Korenici, a zatim da se prema razvoju situacije težište borbi prenese na rejon Cudinog Klanca ili pak na sektor Ljubovo, Perušić — Janjče.

Dok je pripreman napad na 19. ustašku bojnu u Korenici, četnička banda iz Donjeg Lapca, uz ustaško i njemačko obezbjeđenje, provukla se preko Plješevice u rejon Udbine, preko svojih simpatizera pronašla našu bolnicu nepokretnih ranjenika u Krčani i izvršila masakriranje ranjenika. Ubijena su dva ljekara (Kajfeš i Uppe) i 34 ranjenika, među kojima i Aleksandar Backović, politički komesar 8. kordunaške divizije. Ovaj zločinački akt ujedinjenih neprijatelja NOB-a, ustaška komanda prikazala je u svom izvještaju od juna kao veliki uspjeh svojih i njemačkih snaga, koje su tobož u borbi ubile 119 partizana, iako obezbjeđenje bolnice nije zbog iznenađenja uopće uspjelo da pruži otpor.[12]

Ustaše su nastojale da po svaku cijenu zadrže topografski jaki položaj na Varićaku, pa su ga u 6 sati pojačale snagama iz rezerve, uprkos tome što je on već bio u poluokruženju.

10 Zbornik, V-28, dok. 85.

11 Zbornik, V-28, dok. 106.

12 Zbornik, V-28, dok. 106.

Stab divizije naredio je da se u 7 sati izvrši odlučan koncentričan **napad na** Varićak, uz podršku haubičke baterije i brigadnih minobacača. **Napad** je izvršen i k. 860 zauzeta je na juriš, a preživjeli ostaci odbrane odstupili su u Korenicu.

Za napad na Korenicu Štab 35. divizije 3. juna izdao je zapovijest, prema kojoj je napad imao početi 4. juna u 4 sata slijedećim rasporedom snaga:

— 1. brigada polazeći u napad iz Krbavice imala je s dva bataljona da napadne neprijatelja u Korenici nastupajući preko Mrsinja i oslanjajući desno krilo na cestu Bunić — Korenica, dok je jedan njen bataljon upućen na osiguranje prema Homoljcu, s tim da se oslanja na k. 964, a jedan bataljon je ostavljen u brigadnoj rezervi;

— 3. brigada nastupajući iz Bjelopolja trebala je da napadne neprijatelja na položajima južno od Korenice, s težištem na Varićaku (k. 860), a s jednim bataljonom da se obezbijedi od intervencije neprijatelja iz Bunića posjedanjem položaja kod Vrpila;

— 2. brigada trebala je da s dva bataljona napadne Korenicu sa sjevera, od Vrela preko Vranovače i padina Mrsinja, s tim da joj se desno krilo poveže s lijevim krilom 1. brigade i s jednim bataljonom da se obezbijedi od intervencije neprijatelja iz Prijeboja posjedanjem položaja oko Rudanovca.

Haubička baterija podržavala je napad s vatrenih položaja u Ponoru. Komandno mjesto Štaba divizije nalazilo se u Šeganovcu.[13]

Napad je počeo 4. juna ali ne jednovremeno u 4 sata, prema zapovijesti, već uzastopno, s tim što je prva napala 3. brigada u 4.30, zatim 1. brigada čitav sat kasnije, a druga brigada nije se držala naređenog pravca, jer su joj oba bataljona nastupala uz cestu, pa nije bila uhvaćena veza s 1. brigadom čiji bataljon na osiguranju nije čvrsto posjeo k. 723 sjeverno od Vrela zbog čega Korenica nije bila čvrsto odsječena od Homoljca.

Otporna tačka kod Varićaka (k.860) uporno se branila. Snage 3. brigade postepeno su je zaobilazile s istoka, napadajući Gradinu, a snage 1. brigade također su zaobilazile Varićak sa zapada, spuštajući se niz cestu prema Kalebovcu. Lijevokrilni bataljon 1. brigade vršio je jak pritisak prema Vranovači, ali nije imao veze s prednjim dijelovima 2. brigade, koji su do 7 sati napredovali uz cestu do k. 671.

Štab ustaške bojne ocijenio je tada da će mu dalja odbrana u Korenici biti neodrživa, pa je s prikupljenim snagama krenuo u proboj prema Vrelu. Pošto je odbacio dijelove 2. brigade prema Mihaljevcu, probio se preko Vrela na Pogledalo, a zatim preko Homoljca za Babin Potok. Bataljoni 2. brigade, kao ni bataljon 1. brigade, koji je bio na obezbjeđenju prema Homoljcu, nisu dovoljno energično izvršili pritisak na neprijatelja koji je odstupao. Zbog toga se njegov poraz nije pretvorio u katastrofu, već se izvukao sa gubicima od 20 mrtvih i 30 ranjenih. Ustaško Ministarstvo oružanih snaga, u svom dnevnom izvještaju za 7. juni, priznaje poraz 19. ustaške bojne kod Korenice, ali za utjehu navodi da su partizani u toj borbi imali 97 poginulih (»izbrojano«). Naši gubici, međutim bili su 7 poginulih i 15 ranjenih.[14]

Uspješnim napadom na 19. ustašku bojnu i oslobađanjem Korenice stvoreni su povoljni uslovi za produžetak akcije glavnim snagama divizije prema Vrhovinama. Da bi se za to vrijeme spriječili ispadi jedinica 3. i 4. ustaškog

13 Zbornik, V-28, dok. 14.
14 Zbornik, V-28, dok. 86.

zdruga s linije Gospić — Perušić, u pravcu Krbavskog polja, ponovo je iz južne Like prebačena 3. brigada 19. divizije u rejonu Podlapače i Ljubova.

Na prostoru Vrhovine, Babin Potok, Cudin Klanac nalazio se tada ojačani 1. bataljon 84. puka i 19. ustaška bojna. Zapoviješću Štaba 35. divizije od 6. juna bilo je predviđeno da se Čudin Klanac i okolni položaji napadnu 7. juna slijedećim rasporedom snaga:

1. brigada napadala je s tri bataljona preko Končarevog Kraja na Čudin Klanac, a jedan bataljon je zadržala u rezervi; 2. brigada, polazeći iz Plitvičkog Ljeskovca, imala je zadatak da preko Crnoga vrha napadne i zauzme k. 923, a zatim i k. 940, pa da na taj način ugrozi bok i pozadinu snaga koje su branile Čudin Klanac; 3. brigada nastupala je iz Turjanskog i s dva bataljona obezbjeđivala je lijevi bok, na liniji Zutulje — Velika Greda, od intervencije iz pravca Crna Vlast. Napad je podržavala haubička baterija. Ideja je bila da se čelnim napadima zauzmu najjači neprijateljski položaji na Čudinom Klancu, a zatim da se neprijatelj protjera iz Babinog Potoka.[15]

Napad je trebao da počne 7. juna u 3 sata. Međutim, neprijatelj je 6. juna izvršio ispad prema Trnavcu, s dva bataljona iz rejona Vrhovina, a s dva ustaška bataljona iz Široke Kule preko Kozjana, s istim ciljem kao što je to učinio 7 dana ranije. Ovog puta neprijatelj je na oba pravca bio odbijen već istog dana prije podne. Napad na Čudin Klanac morao je zbog ovog ispada da bude odložen za idući dan uveče.

Prva brigada počela je s napadom tek poslije ponoći, a 2. i 3. brigada, pošto neprijatelja nisu zatekle na predviđenim predstražarskim položajima, u napad su prešle tek pred zoru. Izolovani napad 1. brigade, bez podrške artiljerije i sadejstva susjeda, mada je bio vrlo odlučan — nije uspio, pa su se bataljoni izjutra povukli s jurišnih položaja na oko 200 metara unazad radi sređivanja i organizovanja novog napada.

U 9 sati 8. juna izvršen je opći napad uz podršku artiljerije, ali ni on nije donio rezultate. Stab divizije odlučio je tada da se dalji napadi u toku dana ne vrše, nego da se jedinice pripreme za odlučan napad koji bi počeo u 21 sat.

U toku dana neprijatelj je vršio lokalne ispade i pojačavao snage oko Gornjeg Babinog Potoka, a za odbranu Vrhovina dovukao je iz Otočca nove snage ojačane tenkovima.

Večernji napad naših jedinica počeo je jakim vatrenim pritiskom na frontu ove tri brigade. U žestokoj bliskoj noćnoj borbi 1. brigada uspjela je da ovlada dijelom utvrđenja na Čudinom Klancu, a i 2. brigada do pola noći zauzela je položaje sjeverno od Babinog Potoka. Treća brigada nije uspjela da napreduje od kose, pa se neprijatelj u Gornjem Babinom Potoku uspio da održi i da pod Čudin Klanac privuče nekoliko težih tenkova.

Budući su izgledi za zauzimanje preostalih utvrđenja na južnom dijelu Čudinog Klanca i u Babinom Potoku bili dosta slabi, a gubici naših jedinica, naročito u 1. brigadi, bili dosta veliki, štab divizije naredio je da se jedinice prije zore 9. juna povuku u polazne rejone za napad.

Neprijatelju su u ovoj borbi naneseni gubici od oko 100 izbačenih iz stroja, što on i sam djelomično priznaje, ali su i vlastiti gubici bili dosta veliki. Među 10 poginulih bilo je 5 starješina, a među 30 ranjenih 16 starješina.[16]

15 Zbornik, V-28, dok. 22.

16 Zbornik, V-28, dok. 87.

Poslije borbe u Babinom Potoku vladalo je na ovom sektoru nekoliko dana relativno zatišje. Jedan ispad iz Vrhovina prema Turjanskom, 14. juna, lako je odbio 2. bataljon 3. brigade.

Odmah po dolasku u širi rejon Podlapače, 5. juna, 3. brigada 19. divizije, kojoj je teren između Podlapače i Ljubova bio dobro poznat iz prethodnih borbi, pristupila je pripremama za napad na Ljubovo, odakle je dva dana ranije povučena 1. brigada radi napada na Korenicu. Već 6. juna brigada je napala položaje 31. ustaške bojne na Konjskom vrhu, Velonju i Tepšanovcu te poslije uporne borbe, koja je potrajala cijeli dan, zauzela ih odbacivši ustaške čete prema Širokoj Kuli. Ovim brzim napadom ometen je neprijatelju plan da tog dana s Ljubova preko Kozjana uputi 31. i 32. ustašku bojnu u susret snagama koje su istovremeno krenule iz Babinog Potoka prema Trnavcu. Dva dana kasnije, 8. juna, 31. i 32. ustaška bojna, koje su po naređenju Štaba 392. diviziije trebale da s juga preko Ljubova i Kozjana izbiju u rejon Trnavac i tako ugroze leđa partizanskim snagama koje su napadale Babin Potok, naišle su na jak otpor dvaju bataljona 3. brigade na Ljubovu, ali su uspjele zauzeti Tepšanovac i Velonj. Protivnapadom 3. brigade one su istog dana zbačene s tih položaja i potisnute prema Širokoj Kuli. No pokušaj neprijatelja da se 9. juna novim napadom dokopa ljubovskih položaja, koji dominiraju, nije uspio, jer je tog dana 3. brigada odbila neprijateljske ispade već u samom početku. Poslije ovog neuspjeha idućih nekoliko dana neprijatelj je s linije Široka Kula — Gostovača — Čanak vršio samo manje izviđačke ispade, a položaje oko Široke Kule (Gradina, Karaula) počeo je utvrđivati za odbranu.

Nizom uspješnih akcija neprijatelj je do 15. juna protjeran iz svih uporišta koja je bio uspostavio na području oko Korenice i u Krbavskom polju u toku ofanzive »Morgenstern«. Inicijativa je opet bila u partizanskim rukama. Povoljna operativna situacija u Lici i susjednim sektorima omogućila je višim štabovima i političkim rukovodećim organima u Hrvatskoj da početkom juna pruže materijalnu pomoć 35. diviziji i narodu Like, pa su posljedice uništavanja pozadine u majskoj ofanzivi bile djelomično otklonjene.

Nema sumnje da je moralnoj čvrstini jedinica dosta doprinosila i politički stabilna pozadina. Mada materijalno dokraja iscrpljena, pozadina se nije nikad kolebala, jer je već bila dugom borbom prekaljena i odlično organizovana. U najtežim satima, kada su pojedini dijelovi slobodne teritorije bili ponovo okupirani, i kad su u pitanju bili ranjenici i bolesnici, nicale su nekoć nove »terenske« čete, sastavljene ne samo od pozadinskih ustanova, odbornika i političkih radnika nego i od žena, invalida, staraca i odraslije djece. U Lici je tada u terenskim jedinicama, pozadinskim ustanovama i organizacijama naronooslobodilačkog pokreta radilo oko 700 članova KP i približno isto toliko članova SKOJ-a.

Trideset peta divizija bila je kovačnica bratstva i borbenog jedinstva Srba i Hrvata iz Like, sjeverne Dalmacije, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre. U svim jedinicama bili su pripadnici oba naroda pomiješani — i nikad se nigdje nije pojavio ni najmanji problem u njihovim međusobnim odnosima. Srba je u diviziji bilo 50%, Hrvata 49%, ostalih l®/«.[17]

Socijalni sastav bio je, približno, slijedeći: 30% radnici, 60% seljaci, 10% zanatlije, intelektualci, službenici i dr. Starosni sastav bio je vrlo povoljan,

17 Zbornik, V-28, dok. 84.

jer su omladinci sačinjavali preko polovinu brojnog stanja, a više od polovine ostalih boraca bili su mlađi od 35 godina.

Posljednjeg dana juna neprijatelj je pokušao da ponovo uzme inicijativu u srednjem dijelu Like. Štab 392. divizije odlučio je pred kraj juna da sa šest bataljona (jedan iz 392. divizije, četiri iz 4. ustaškog zdruga i jedan iz 3. posadnog zdruga) izvrši prodor u Krbavsko polje, ponovo ovlada cestama Plitvička jezera — Prijeboj—Korenica — Bunić — Široka Kula i Bilaj—Vrebac — Podlapača — Bunić, stavi pod kontrolu prostor između tih cesta i ceste Gospić — Perušić — Lešće — Vrhovine.

Plan neprijateljskog nastupanja bio je slijedeći: njemački bataljon »Krüger« (sastavljen od dijelova 1. i 3. bataljona 846. puka 392. divizije) nastupa pravcem Plitvička jezera — Prijeboj—Korenica — Bunić. Uporedno s njime nastupa 19. ustaška bojna pravcem Babin Potok — Homoljac — Krbavica. Njima u susret, s prostora oko Široke Kule, nastupa 31. ustaška bojna pravcem Široka Kula — Ljubovo — Bunić, sa zadatkom da posjedne položaje od Bunića do Šalamunića. Desno od njega, pravcem Široka Kula — Jagodnja — Mekinjar nastupa 32. ustaška bojna, sa zadatkom da posjedne visove između Mekinjara i Podlapače. Iz Bilaja preko Vrebačke staze nastupa 34. ustaška bojna, sa zadatkom da posjedanjem masiva Jelov vijenac (zapadno od Podlapače) zaštiti desni bok bataljona koji posjedaju zapadnu ivicu Krbavskog polja. Prvi bataljon 3. posadnog zdruga trebao je da ispadom iz Ribnika u Medak veže partizanske snage na tom pravcu. O rasporedu partizanskih snaga neprijatelj je imao približno tačne podatke i izložio ih je u svojoj borbenoj zapovijesti.[18]

Štab 35. divizije dobio je 29. juna podatke o grupisanju i pripremanju neprijateljskih snaga za ovaj pothvat, pa je odmah procijenio situacije i izdao direktivnu zapovijest za postupak jedinica u slučaju da neprijatelj prijeđe u napad. Zbog nekih pokreta neprijatelja i na liniji Bihać — Nebljusi — Donji Lapac i izlaska dijelova 373. divizije iz Ličkog Petrovog Sela na Klokočevicu, Štab 35. divizije stekao je utisak da se za ofanzivu pripremaju mnogo jače snage nego što je to stvarno bilo. Zbog toga su u zapovijesti bile predviđene mjere za slučaj najnepovoljnijeg razvoja situacije: evakuacija ranjenika u Velebit i Kapelu, zakopavanje artiljerijskih oruđa i druge mjere. Već sam početak borbi idućeg dana (30. juna) pokazao je da neće biti potrebe da se predviđene mjere stvarno primijene.

Uoči napada 30. juna naše snage bile su raspoređene ovako: 1. brigada imala je 1. bataljon u Koreničkoj Kapeli, u rezervi, 2. bataljon u Prijeboju, sa zadatkom da napadne neprijateljske dijelove na Klokočevici i odbaci ih u Ličko Petrovo Selo, 3. bataljon u Uvalici, orijentisan prema Plitvičkom Ljeskovcu i 4. bataljon na Homoljskom klancu, sa zadatkom da zatvori pravac Čudin Klanac — Homoljac. Druga brigada, imajući u vidu perspektivu sugerisanu u zapovijesti da će se morati probijati prema Kosinju, prebacila je svoja dva bataljona iz Podlapače, i Svračkova Sela na prostor sjeverno od Ljubova i orijentisala se na odbranu od napada iz pravca Široka Kula — Ljubovo i Čanak — Bunić, rasporedivši po jedan bataljon na Crni vrh, Čardak, Tepšanovac i Velonj. Treća brigada bila je na prostoru Medak, Vrebac i kontrolisala je pravce koji od Gospića vode na jug i istok.

18 Zbornik, V-28, dok. 101 i Zbornik V-29, dok. 14.

Prve su u napad krenule 31. i 32. ustaška bojna 30. juna u 5 sati. Napale su položaje 2. brigade na Čardaku i Tepšanovcu, dok je dio neprijateljskih snaga krenuo nebranjenim pravcem Široka Kula — Jezerski vrh — Jagodnje. Poslije nekoliko sati borbe neprijatelj je potisnuo bataljone 2. brigade od Ljubovskog prijevoja na sjever, ka Crnom vrhu. S novih položaja 2. brigada sprečavala je pokret neprijatelju preko Ljubova k Buniću, ali je dio neprijateljskih snaga preko Jezeranskog vrha produžio pokret i ušao u Svračkovo Selo, gdje je popalio seoske bajte i pobio uhvaćeno stanovništvo.

Štab 35. divizije, čim je uočio namjeru neprijatelja da zaobiđe lijevo krilo 2. brigade i upadne u rejon Podlapače, naredio je (u 7,30 sati) 3. brigadi, čiji su dijelovi već počeli borbu s pobočnicom 34. ustaške bojne između Barleta i Vrepca, da dva bataljona ostavi na liniji Medak — Vrebac — Vrebačka staza, a s dva da krene u bočni napad na neprijatelja, koji je iz Široke Kule nastupao prema Podlapači. Čim su ova dva bataljona krenula iz Vrepca prema Jezeranskom vrhu, 34. ustaška bojna zaustavila se na položajima iznad Barleta i Ostravice, pa su naši bataljoni bez otpora izbili u rejon Jezeranskog vrha i Tepšanovca, našavši se tako iza neprijateljskih dijelova, koji su posjeli prostor između Ljubova i Svračkovog Sela. Kako bataljoni 3. brigade nisu imali veze s 2. brigadom, a osmotrili su neprijateljske dijelove u Ljubovu, napustili su Tepšanovac, okrenuli front ka Ljubovu i posjeli položaje na Čuburića vrhu i Srnećaku, gdje su došli u sukob s neprijateljem i tu zanoćili.

Pokušaj 1. bataljona 3. posadnog zdruga da prodre u Medak i Počitelj nije uspio. Jedan bataljon 3. brigade i 2. bataljon Ličkog odreda protivnapadom su ga odbacili u Ribnik. Komanda 4. ustaškog zdruga pokušala je tada da ubacivanjem ove bojne na desno krilo 34. ustaške bojne, pravcem Bilaj — Vrebac — Vrebačka staza, omogući napredovanje ove bojne, ali je ona naišla kod Vrepca na otpor dijelova 3. brigade i prije mraka se povukla u Bilaj i Ribnik, a odmah zatim i 34. ustaška bojna se povukla u Lički Osik.

Ni na sektoru Plitvičkih jezera napad neprijatelja nije se odvijao po planu. Bataljon »Krüger« nije se žurio da napadne naše položaje u Prijeboju i Uvalici, očekujući da će se te snage poslije prodora 19. ustaškog bataljona, preko Homoljca u Korenicu i pritiska dijelova 373. divizije iz Ličkog Petrovog Sela povući u Plješevicu bez većeg otpora. Međutim, 19. ustaška bojna, mada je oko podne na prepad zauzela Homoljački klanac, nije uspjela dalje da napreduje do mraka, a uveče je protivnapadom 3. i 4. bataljona 1. brigade zbačena s klanca i protjerana u Babin Potok. Iz Ličkog Petrovog Sela neprijatelj je, potisnuvši naše manje teritorijalne dijelove, napredovao do Klokočevice i tu se zadržao do mraka. Drugi bataljon 1. brigade krenuo je iduće noći da ga napadne, ali se on prije napada povukao u Ličko Petrovo Selo. Bataljon ga je 1. jula izjutra i tamo napao, ali je zbog dolaska ustaškog pojačanja iz Vaganca morao odstupiti prema Prijeboju. Bataljon »Krüger« i ustaški dijelovi krenuli su pred podne u napad, s više pravaca, na 2. bataljon u Prijeboju, ali ih je on u oštroj borbi odbio i odbacio prema Klokočevici i Plitvičkom Ljeskovcu.

Glavnina 31. i 32. ustaške bojne koja je 30. juna uveče držala topografski jake položaje u Ljubovu i južno od njega, nije se tu osjećala sasvim sigurno, pa se u toku noći pomjerila na zapad i koncentrisala oko Ljubovskog prijevoja (na visovima oko zaselka Rakići). Bataljoni 2. i 3. brigade, kada su otkrili ovo pomjeranje, također su još u toku noći zauzeli nove položaje prema neprijatelju, ne povezujući ipak svoja krila u Ljubovu.

Izjutra 1. jula ustaški bataljoni (bojne) krenuli su u napad prema Ljubovu i prema Svračkovom Selu. Pošto su 2. i 3. brigada izvršile snažan pritisak na krila njihovog rasporeda, oni su se zaustavili, pa su do popodne napadima i protivnapadima pojedini položaji prelazili iz ruku u ruke, ali se situacija u cjelini nije bitno mijenjala. Tek poslije podne, kada su bataljoni 3. brigade uspjeli da od Čubrića vrha napreduju do blizu Rakića, neprijatelj se počeo naglo povlačiti prema Širokoj Kuli. U isto vrijeme prešla je i 2. brigada u gonjenje, pa je neprijatelj do mraka protjeran u Široku Kulu.

Pokušaj neprijateljskog prodora u Krbavsko polje, ovim je, poslije dvodnevnih borbi, u potpunosti propao. U bojnoj relaciji Štaba 1. korpusa (zbora) ustaške vojske, za juni, neprijatelj priznaje da je ovo bio njegov potpuni neuspjeh i da je samo u toku prvog dana pretrpio gubitke od 30 poginulih i 28 ranjenih. Ovi gubici u toku 1. jula znatno su se povećali.

Partizanski gubici bili su 18 poginulih i 24 ranjena.

Poslije ove pobjede, u jedinicama 35. divizije samopouzdanje je još više poraslo. One su se spremale za nove napade. Pozadina im je bila u bezbjednosti. Aerobaza NOV na Krbavskom polju, koju je Glavni štab Hrvatske 30. juna stavio pod komandu 11. korpusa, mogla je bez uznemiravanja prihvaćati pomoć koju su saveznici upućivali vazdušnim putem.

Dr Širne Novose

Pokolj u Krčani

Jednog sunčanog dana u mjesecu lipnju 1944., na visovima, u blizini Udbine u Lici, sedma ofenziva je bila već u jenjavanju. Njemačke trupe potpomognute su većim jedinicama ustaša i četnika. Njihova meta je Krčana, koja leži na nadmorskoj visini 1100 metara.

Nakon teških pokreta s najtežim ranjenicima u ovoj ofenzivi došla je u Krčanu kompletna bolnica iz Srednje Gore, popaljenog ličkog sela; gotovo cijela bolnica je bila sedam dana smještena i skrivena u strašnoj pećini, dubokoj 40 metara ispod zemlje. Ranjenici su iz te špilje, uz sve mjere opreznosti, preneseni konačno u Krčanu, možda jedino seoce toga kraja, koje je bilo još donekle sačuvano i nerazrušeno.

Oni su se ovdje lijepo oporavljali od napora i neimaštine proteklih dana. Dnevno su dolazile posjete pučanstva iz bliže i dalje okolice. Narod im je donosio hranu, mlijeko i lički sir. Nastojalo se, da se svim mogućim sredstvima što prije oporavi i osposobi cijela bolnica za put k Vrhovnom štabu u okolini Bosanskog Petrovca, gdje je bio jedini aerodrom u onome kraju, s kojega bi se mogli prebaciti u Italiju, gdje su već postojale partizanske bolnice. Dani su prolazili. Sve je bilo spremno za taj pokret. Iznenada, 27. V, došao je kurir iz Vrhovnog štaba i donio vijest o napadu i ofenzivi neprijateljskih padobranaca na Vrhovni štab u Drvar. Poslije ovoga pokret bolnice ogođen je na neodređeno vrijeme.

2ivot bolnice je tekao normalno. Posjete omladine i naroda bile su česte. Kad oko bolesnika bio je samoprijegoran. U bolnici je nakon ofenzive bilo koncentrirano više liječnika, koji su se povratili od lakših ranjenika s Velebita. U to vrijeme su u bolnici radila tri kirurga i jedan internista. Bolnica je pružala i pomoć pučanstvu (kao i svaka druga partizanska bolnica), pa je njenu civilnu ambulantu mnogo posjećivao narod bliže i dalje okolice.

Kraj je bio ugrožen. Neprijateljske, specijalno četničke jedinice, krstarile su po okolici izlazeći iz svog uporišta Donji Lapac.

Bolnica je bila čuvana jakim partizanskim snagama.

Došao je fatalni dan 2. VI 1944. Osiguranje bolnice bilo je smijenjeno. Novo još nije prispjelo.

Bio sam bolestan. Ležao sam vani na suncu, bez košulje, i čitao. Do mene, na drvima sjedio je drug Joža Kajfeš. Pripovijedali smo o prošlim partizanskim danima, o interesantnim medicinskim slučajevima, o patnji ranjenih drugova po spiljama Srednje Gore i Velebita, koje smo sretno prebrodili. Oko 11 sati pozovu Jožu u ambulantu. Iz okolice su dovezli jednu teško ranjenu drugaricu, seljakinju. Ja sam ostao i dalje čitao.

Nije prošlo ni desetak časaka. Začu se pucanj u neposrednoj blizini ambulante.

Onda nasta tišina.

Mislio sam da je metak ispaljen slučajno. Nehotice.

Ljutio sam se; bio sam uvjeren, da je pucao neki kurir iz neopreznosti. A takva pucnjava uzrujava teške ranjenike. Ne prođe ni nekoliko minuta, ču se cijeli rafal iz automatskog oružja; onda jauk jednog druga ispred same ambulante u kojoj se nalazio Joža.

Iza tog se otvori strašna vatra iz teških i lakih mitraljeza i eksplozija ručnih bombi.

Napola gol i bos, u neznanju što se zbiva, potrčim prema ambulanti.

Opazim u selu metež, čujem štrašnu viku i zapomaganje.

Priskočim jednom drugu, zapitam ga: »Šta se zbiva u bolnici?«

On mi nadušak odgovori: »Bolnica je napadnuta. Neprijatelj je već unutra. Četnici! Opkoljavaju nas! » Bez oružja, bez košulje, već skoro opkoljen, prože mi misao: »Nikad im živ u ruke!«

Okrenem se prema polju što je bez zaklona išlo u dubinu oko 200 metara. Na tom brisanom prostoru vidio sam oko 25 drugova i drugarica kako trče prema groblju i selu Andiću. U trku sam čuo vođu bande kako viče: »Ovo je kraljeva garda! Da vidite, kako se izvršavaju nalozi svoga gospodara! Gdje su doktori, majku im njihovu?«

Desetak metara iza mene trčao je Joža. Iznad bolnice, iz šumice, s leđa obasula nas je mitraljeska i puščana paljba, a s lijeve i desne strane napadači su **obruč** zatvarali. S desne strane, iz udaljenosti od tridesetak metara, vidio sam jednog četnika **koji je na** mene pucao **iz puške u** klečećem **stavu; varao sam** ga padanjem i ustajanjem i tako teškom mukom i naporom dospio do kamene ograde, koju sam preskačući porušio. To mi je bio prvi zaklon od vatre, gdje sam se mogao samo načas odmoriti, da poslije skočim za drugu hrpu kamenja. Pri kraju te brisane poljane opazio **sam kako je Joža legao.** Mislio **sam** i za njega da **na** taj **način zavarava** napadače.

Od svih onih, koji su bili na početku na otvorenome polju, više nisam nikad nikoga vidio.

Tako sam se dalje skačući prebacivao od kamena do kamena prema groblju, kad najednom čujem za leđima glas jednog druga: »Druže doktore, nemoj me ostaviti!«

Okrenuh se prema mjestu odakle je dolazio vapaj i ugledah ranjena druga. Dopuzah k njemu. Prepoznao sam u njemu komandira čete, našeg ranjenika, Dušana Gostovića.

Prevukao sam ga preko kamene ograde groblja, gdje smo se načas odmorili, pa se poslije uvukli u uvalu, koja vodi selu Andiću. Kroz uvalu sam Dušana napola nosio i pomagao mu da se vuče uz pomoć nekih grabalja.

Na pojedinim čistinama, kojima smo nas dvojica prolazili, pojedinačno su pucali na nas s visova, koji su bili zauzeti.

Ranjeni drug Gostović i ja teškom mukom smo došli u selo Andić, gdje sam mu zavio rane i smjestio ga. Iz bosih nogu curila mi je krv, jer su mi bile isječene oštrim kamenjem i izgrebene trnjem.

Drugarica iz sela mi je dala poderanu košulju i svoje šlape, da ne idem na pola gol i bos.

Iz Andića je odmah pošla prikupljena grupa drugova zajedno sa mnom natrag istim putem, kojim sam došao s ranjenim drugom Dušanom. Od jednog pekara sam dobio pušku. U Krčani se već donekle smirilo. Čuo sam samo po koji rafal iz mitraljeza. Težak i žalostan bio je put natrag u bolnicu. Sa svih strana iz okolice su se okupili drugovi iz odbora i pošli u potjeru za napadačima koji su sa svojim pomagačima nakon haračenja, pljačkanja i klanja krenuli prema svom uporištu.

Kada sam došao na brisano polje pred Krčanom, našao sam većinu onih, koji su bježali preko brisanog polja, mrtve. Među prvima i na istom mjestu gdje je pao, našao sam i Jožu Kajfeša, kirurga i upravnika bolnice, mrtvoga sa smiješkom na licu. Prostrijeljen mu je bio trbuh i kičma sa dva mitraljeska metka, a pogodak u glavu mu je sigurno momentano oduzeo život i skratio daljnju patnju. Mrtvoga su ga opljačkali. Nedaleko od Jože ležao je mrtav Talijan, dr Suppa, internista, s prostrijeljenom lubanjom. Na tom cijelom polju su bile razasute lešine drugova i drugarica, bolničara i ranjenika, koji se nisu dali živi u ruke krvnika.

U prostorijama same bolnice bilo je najteže razbojište. U selo je upalo oko 80 četnika, rodom iz toga kraja.

Njihov upad je izvana štitilo oko 120 ustaša i četnika, a s njima i pokoji legionar. Ispali su preko brda, iz šume, iz uporišta u Donjem Lapcu. Njih 80 provalili su u bolnicu, u bolesničke sobe, gdje su u seljačkim kućama i raznim natkrivenim prostorijama na podu, na slami ležali teško ranjeni drugovi. U pojedinim sobama su sve pobili i poklali. Prizori su bili užasni: pokoji ranjenik je još živ ležao u krvi svojoj i svojih izmasakriranih drugova.

Uz parolu »Ne bojte se Srbi« bilo je pobijeno i zaklano 16 ranjenih Srba i veliki broj Primoraca i Istrana, koji su u većini pripadali 35. diviziji.

U jednoj je zasebnoj sobici bio smješten Aleksa Backović, komesar VIII divizije, ranjen u desno koljeno.

Već mu je bilo dobro, i čekao je da se sa mnom poslije ofenzive prebaci u Glavni štab Hrvatske. Njega su najprije obišli, a posebno ih je na njega upozorila vlasnica kuće, koja je s napadačima bila u vezi.

Jedan se četnik povratio i najprije je ubio drugaricu koja je Aleksu njegovala, a zatim je njega zaklao.[1]

U jednoj od bolničkih soba naišli su na druga Ernesta Gluhaka, komesara brigade.

Zapitaše ga: »Okle si?«

Odgovor je Ernestov glasio: »Iz Zagreba«.

Bandit je dva puta pucao na njega i teško ga ranio. Misleći da ga je ubio, otišao je dalje. Ernesta je pred ostalim banditima sakrio svojim tijelom drug Jovo, ranjenik s amputiranom desnom natkoljenicom.

Svi ti pojedini slučajevi u bolesničkim i ranjeničkim sobama bili su jezivi. U svim sobama su bili zidovi pa čak i stropovi poprskani krvlju naših ranjenih drugova.

U predvečerje toga dana u zajednički je grob, u tužnom seocu Krčani, zakopano 40 drugova i drugarica, ranjenika i bolničara, koji su strašnom mučeničkom smrću poginuli od izdajničke ruke.

Oni su dali svoje živote za našu napaćenu zemlju, za koju su bili već više puta ranjavani.

To je bio najpodliji i najsvirepiji napad na bolnicu najtežih ranjenika u našem oslobodilačkom ratu, od strane narodnih izdajica.

Dva su groba bila zasebna. U jednom je zakopan doktor Jože Kajfeš, upravnik i kirurg napadnute bolnice, a u drugom Aleksa Backović, komesar VIII udarne divizije.

Nekoliko dana iza katastrofe u Krčani, slušali smo s ustaške Zagrebačke rsdio-stanice, pohvalu ustaškim postrojbama iz Donjeg Lapca kao i hvalospjeve o izvedenom »junačkom« djelu na bolnicu teških ranjenika partizana u okolici Udbine.

Poslije oslobođenja Zakladna bolnica u Zagrebu, u kojoj je drug Jože Kajfeš bio liječen, nazvana je njegovim imenom.

Iso Zaklan

Svetozar Pribić Ilija

Stoji i Dani Pribiću, solunskom dobrovoljcu, 1. novembra 1921. godine u Šalamuniću rodio se sin kome su dali ime Svetozar. Kasnije njegov otac, inače rodom iz Krbavice, preselio se s porodicom u Bunić gdje je jedno vrijeme bio načelnik općine. Iz Bunića premješten je u Donji Lapac za cestara i tamo ostao sve do pogibije 1932. godine.

Osnovnu školu Svetozar pohađa u Donjem Lapcu, a četvrti razred završava u Krbavici kod strica Race Pribića, poslije očeve pogibije. Po prirodi je bio bistar i odličan učenik. Gimnaziju je učio i završio u Korenici u periodu 1932—1940. Školovao se pod dosta teškim uslovima, s obzirom da njegova majka nije imala materijalnih mogućnosti za njegovo izdržavanje i školovanje, osim najminimalnijih koje je mogla da obezbijedi svakodnevnim radom kao priučena krojačica. Za sve vrijeme školovanja posebno se isticao kao napredan i dobar đak.

Poslije završetka gimnazije upisuje se na Pravni fakultet u Beogradu gdje se odmah uključuje u rad i borbu napredne omladine protiv postojećeg režima, za bolji život studenata i radničke klase. Poslije okupacije zemlje postaje član ilegalnog pokreta u Beogradu i po zadatku KPJ u jesen 1941. godine napušta Beograd i odlazi u Niš. Kako je u okolini Niša ustanak već počeo, povezuje se s Danilom Pričom Borom, organizatorom ustanka i političkim komesarom Svrljiškog partizanskog odreda, i po zadatku odlazi u Babički partizanski odred. U ovom odredu ostaje do proljeća 1942. godine, kada izdajom bude zarobljen i upućen u internaciju u Norvešku. Prilikom transportovanja negdje u blizini Beča, on s još jednim drugom otkida daske od patosa vagona, spuštaju se među tračnice i kad je kompozicija krenula bježe natrag u Jugoslaviju. Pri povratku u zemlju kroz Nezavisnu Državu Hrvatsku putovali su pješke više od 30 dana do Beograda. Potpuno iscrpljen i izmučen, novembra ili decembra 1942. godine, vraća se preko Niša u Hum. Ovdje se povezuje s drugaricom Nadom Pričom, nastavlja politički rad na terenu i postaje član Sreskog partijskog rukovodstva za Niš i okolinu i dobija nadimak Ilija.

Kad je formiran Ozrenski partizanski bataljon novembra 1943. godine, određen je za partijskog rukovodioca, odnosno zamjenika političkog komesara ovog bataljona. U međuvremenu njegova majka Stoja, iako je imala 65 godina, morala je septembra 1942. godine da napusti Beograd i da pobjegne u Hum kod Niša. Ovo zbog toga, što je poslije Svetozareva odlaska u partizane 1941. godine, stalno proganjana od specijalne policije. Znalo se da je njihov stan i dalje ostao jedan od punktova za sastajanje ilegalnih aktivista i simpatizera NOP-a.

U maju 1944. godine Svetozar je postavljen za zamjenika političkog komesara 14. brigade 23. udarne divizije NOV Jugoslavije. Na ovoj dužnosti je hrabro i časno poginuo u borbi protiv četnika 24. jula 1944. godine na planini Bukoviku u istočnoj Srbiji. Ratni komesar 14. brigade, Vojo Drljača za njega je jednom prilikom rekao: »Ako je neko čuvao lik člana KPJ, bio dobar i divan drug, umio da radi s borcima, bio masovik među narodom i sve drugo što krasi ratnika i partijskog rukovodioca, to je bio u svakoj situaciji Svetozar Ilija«.

Đorde Orlović

Srednjogorac Nikola Orlović borac 6. istočnobosanske brigade

U skrivenoj zemunici na sjevernim padinama pitome Majevice, u selu Donjoj Bukovici, po lijepom proljetnom danu 1943. godine ogavna četnička ruka zaustavila je revolucionarni i ratnički put mladog Nikole Orlovića, nepokolebljivog komuniste, vatrenog revolucionara, predratnog skojevca, oduševljenog ustanika i neustrašivog ratnika za slobodu, istinu i pravdu. Baš u vrijeme kada je NOP u tim krajevima bio u naglom usponu, kada je Nikola, već stasali i iskusni komunista i ratnik, bio sposoban da još više doprinese pobjedi, četnici su na svoj krvavi posao dodali još jedan zločin više. Kratko vrijeme prije toga bio je napunio 21 godinu života, a već za sobom je imao 4—5 godina revolucionarnog rada i dvije godine ratničkog staža. Njegovi partijski i ratni drugovi i znanci još danas ga se sjećaju s mnogo poštovanja. Svi oni o njemu govore s puno topline i uvažavanja. I dan-danas im je drag lik vrsnog borca »skojevca gimnaziste iz Doboja«, ili »đaka iz Doboja«, kako su ga pojedinci znali i kako ga pamte, a da niko od njih nije načisto odakle on zapravo potiče i kako se obreo u njihovim redovima.

Nikola je rođen u Srednjoj Gori 1. januara 1922. godine u poznatoj kući Orlovića, od oca Petra i majke Marije, rođene Ćalić. Bila je to ugledna i za tadašnje prilike dobro stojeća kuća, poznata po nadimku »Varice« i van tadanašnjeg udbinskog kotara i po tome što se njeni ukućani nisu nikad dijelili. To je zaista bio izuzetak u tim krajevima pa se kao takva tek raseljavanjem konačno ugasila 1964. godine. Mali Nikola nije bio napunio ni godinu dana života kada ga je zadesila velika nesreća — umro mu je otac. Mada je bio briga cijele porodice u kući, glavni teret oko njegova podizanja i njegovanja nosila je njegova izuzetno čestita i plemenita majka. Iako je već imala dvoje poodrasle djece, ona mu je posvetila svu svoju ljubav i nježnost.

Kada je Nikola stasao za školu, u dogovoru s majkom, uzela ga je radi školovanja tetka Dragojla, očeva sestra, tada penzionerka u Doboju. Kod nje se već nalazila i njegova starija sestra Milica koja je bila pri završetku građanske škole. Od tada će majci, rodnoj kući i zavičaju dolaziti na viđenje samo o đačkim raspustima. U svojoj plemenitoj tetki Nikola je našao drugu majku. Kada mu se sestra udala za dobrostojećega trgovca u Trbuku, postao je i njena velika briga i svakodnevna preokupacija. Okružen tetkinom i sestrinom

velikom brigom i ljubavlju mladi Nikola je bezbrižno rastao, igrao se i školovao. Završivši uspješno osnovnu i građansku školu u Doboju, septembra 1939. godine nastavlja školovanje u Državnoj srednjotehničkoj školi u Beogradu, upisavši se na građevinski odsjek. Prvi razred ove škole završava uspješno, a završetak drugog razreda prekinuo je aprilski rat. Napušta školovanje i vraća se u Doboj, nastavljajući odmah s puno žara i zanosa rad u svojoj skojevskoj organizaciji u Trbuku.

O mladom revolucionaru i skojevcu Nikoli, njegovom radu i učešću u narodnooslobodilačkoj borbi, dozvolimo neka nam i priča Sima Malinović, njegov saborac i sugrađanin iz Trbuka. »Nikolu Orlovića upoznao sam negdje 1938. godine kao đaka u selu Trbuku, između Maglaja i Doboja, odakle sam i sam rodom. Tu mu je bila sestra udata za Čedomira Božanovića, tadašnjeg trgovca drvima i mješovitom robom na malo. Svake subote ili nedjelje s Nikolom sam se sretao i nalazio te po svim, a naročito političkim pitanjima razgovarao. I danas se sjećam da sam često puta i provokatorski nastupao a sve u namjeri da bi se u potpunosti uvjerio u njegove tvrdnje i stavove. On me samo lično poznavao, ali o meni ništa nije znao. U to vrijeme ja sam bio radnik firme »Šipad« u Zavidovićima.

Godine 1939. u Zavidovićima je formirana prva partijska organizacija a njen sekretar sam postao ja. Kao takav bio sam i član Oblasnog komiteta u Tuzli na čije sam sastanke redovno odlazio ako je neko uspio da me obavijesti... Na jednom od sastanaka mi sekretari organizacije dobili smo zadatak da nastojimo na sve moguće načine da KPJ prodre u sela, pogotovo ako je neko sa sela ili tamo odlazi. To me rukovodilo da u selu Trbuku počnem od tada malog Nikolice Orlovića. Kada sam bio siguran u njega, krenuli smo dalje skupa. Zajedno smo odabrali jedanaest djevojaka i mladića s kojima smo zajednički radili, a u mojoj odsutnosti taj zadatak sam povjerio njemu... Jedne subote uveče početkom 1940. godine primio sam ih sve u SKOJ, a za sekretara im postavio najotresitijeg i najsposobnijeg među njima. To je bio Nikolica Orlović, kažem Nikolica jer smo ga mi tada tako zvali.

Poslije kapitulacije u pripremi ustanka na Ozrenu kod Doboja ova Nikolina skojevska organizacija odigrala je jednu od svojih najznačajnijih uloga. Nikola je sam obezbijedio 20 sanduka municije, 12 sanduka ručnih bombi, 2 pištolja, jednu pisaću mašinu i dosta drugog raznog ratnog materijala. Ustanak smo podigli 23. augusta 1941. godine. U jesen te godine na Ozrenu formiramo 1. omladinski bataljon kao pokretnu jedinicu u čiji sastav je kao skojevac otišao i Nikola. U njemu je Nikola ostao sve do 18. aprila 1942. godine. Tada četnici na Ozrenu izvode puč, a mi se povlačimo s Ozrena i formiramo Grupu udarnih bataljona da bi u augustu od njih postala 6. istočnobosanska proleterska brigada. Svi mi s Ozrena, koliko nas se uspjelo povući, svrstani smo u 8. četu 3. bataljona te brigade. Bili smo skupa u četi negdje do početka septembra 1942. godine, kada me kao nekadašnjeg artiljerca povlače u prateću četu brigade. Nikola je i dalje ostao u 8. četi 3. bataljona.«

Nikolini poznanici iz Trbuka i Doboja sjećaju se čestih i veoma žustrih političkih sukoba između njega i zeta mu trgovca koji ga je obilato materijalno pomagao, omogućio mu školovanje i posvećivao mu mnogo pažnje, brige i ljubavi. Mladi Nikola je zetovu naklonost zaista mnogo cijenio a sestru neizmjerno volio. No, mladi komunista zanijet revolucionarnim idejama, neizmjerno odan pokretu u koji je stupio, ni u tim okolnostima nije taktizirao svojim po-

litičkim ubjeđenjem, niti pravio ustupke i kompromise. Otvoreno, oči u oči, ukazivao je bez uvijanja zetu da je izrabljivač i sirotinjska gulikoža, dokazujući mu da je i njegov položaj rezultat postojeće društvene nepravde kojoj će doći kraj kada se izvrši revolucija i mjesto buržoaske dođe narodna vlast kao u Rusiji. U tim sukobima najteže je bilo njegovoj neizmjerno mu odanoj sestri Milici koja je bila u sredini između dva ljuta politička protivnika. Nerijetko je mnogo suza morala proliti da bi ih nekako smirila i utišala.

Zbog revolucionarnog rada, često možda i nepromišljenog istupanja, nekoliko puta je dolazio u situaciju da bude isključen iz škole, iako je bio natprosječan đak. Kao i ranije, o ljetnim ferijama, došao je i 1940. godine u Srednju Goru da obiđe majku i rodnu kuću. Bilo je to posljednje viđenje s njima. I danas se sjećam njegovih žustrih priča o trulosti države i režima, o društvenim nepravdama i izrabljivanju, o tome kako je u Rusiji izvršena revolucija, kako tamo postoji društvena pravda i jednakost i kako su tamo na vlasti radnici i seljaci. Trudio se da nam objasni šta su to KPJ i SKOJ, o kojima mi tada gotovo ništa nismo znali, pa prema tome smo i malo šta shvatali. Više smo mi zavidjeli njegovom znanju, lijepom građanskom izgledu i odijelu nego što su nas oduševljavale njegove revolucionarne ideje koje nismo ni razumjeli. Nikako nismo shvatali zašto on tako napada državu u kojoj je gospodi dobro kada se i on školuje i u našim očima je već nekakav gospodin. Znao je i u rodnoj kući sa svojima, tada već ostarjelim, stricom Manojlom ponekad raspravljati o tome kako poljske i kućne poslove treba pravedno rasporediti na ukućane, tako da niko ni za koga ne radi, već da svako doprinosi koliko je kadar i sposoban.

O Nikoli s puno pažnje i divljenja piše i Todor Vujasinović, rukovodilac ustanka i komandant Ozrenskog partizanskog odreda, u svojoj knjizi »Ozrenski partizanski odred«. On na više mjesta ističe »skojevca, gimnazistu Nikolu Orlovića«, ili pak »đaka i skojevca iz Doboja.« Posebno kazuje kako mu je Nikola prvi ukazao na pripremu četničkog puča u odredu, podrobno mu opisavši zločin koji su pročetnički elementi u odredu počinili februara 1942. godine, kada su u selu Karačiću tajno, noću i na spavanju, pohvatali romanijske kurire i zvjerski ih pobili.

Priprema za definitivan odlazak od kuće na Ozren u ustanak sjeća se njegova bliska rođaka Dragica, koja je također s njima živjela u tetkinoj kući. Nikola je po kući pokupio neke svoje knjige, upakovao ih i umotao, a zatim ju je pozvao da mu ih pomogne zakopati u konobu. Ona nije znala o kakvim se knjigama radi, ali joj je on tada rekao da se te knjige sada ne smiju ni držati a još manje čitati, da ih ona ne vadi dok se on ne vrati, a ako se ne vrati da ih izvadi kada dođe sloboda i da ih onda čita. Sloboda je došla, Nikola se nije vratio, Dragica je knjige otkopala, ali su u vlazi istrulile i nisu bile za upotrebu.

Kada je 6. istočnobosanska brigada u vezi s petom neprijateljskom ofanzivom krenula ka Crnoj Gori, Nikola je ostao na Majevici. Po jednima bio je teško ranjen, a po drugima bolestan od tifusa. Radi liječenja sklonjen je u tajnu bazu (zemunicu) s još jednim drugom i o njima se brinuo pouzdani mještanin čiji su sinovi bili u partizanima. Kada su naišli četnici, Nikola je pružio odlučan i junački otpor, nanijevši im i gubitke iz svoje mašinke prije nego što su oni uspjeli da ih bombama i mitraljeskim rafalima savladaju u zemunici. Postoji i treća najvjerojatnija verzija da je on s još jednim drugom bio određen za rad u štampariji koja je ilegalnim putem nabavljena u Bijeljini.

Štamparija je u stvari predstavljala tehniku Sreskog komiteta KPJ za Bijeljinu. Bila je smještena u zaseoku Matići kod sela Donje Bukovice.[1] Jedne noći krajem maja ili početkom juna 1943. godine naišla je u selo grupa četnika koja je na podmukao način ubila Nikolu i njegovog druga. Jedan od njegovih saboraca oba je sahranio na seoskom groblju u Donjoj Bukovici.

Savo Sarač

Sjećanje na hrabrog komandira „Čapajeva"

Krajnja kuća na sjeveroistočnoj strani sela davno je promijenila i vlasnika i spoljni izgled, ali Mutilićani i danas njene ukućane nazivaju Macini. Starije ona podsjeća na mirnu i marljivu susjedu, budi osjećaj zahvalnosti i poštovanja prema njenim sinovima prije rata mirnim momcima, a u ratu odvažnim i hrabrim junacima. Mićo, duhovit i uvijek spreman za šalu i humor, nešto sitniji, s izrazito rijetkim zubima, temperamentan i simpatičan Đuro te stasit, nenametljiv i ćutljiv Nikola — ostaće u vječitoj uspomeni svih Mutilićana koji su ih poznavali. I ne samo njih: likovi Macinih sinova sa svim lijepim osobinama, napose hrabrošću, nikada neće izblijedjeti iz sjećanja preživjelih pripadnika 2. ličke brigade u čijim su se redovima borila i poginula braća Bjelobabe.

Ako se danas bilo kojom prilikom sretnu dvojica ili više boraca bataljona »Mićo Radaković«, započnu razgovor o borbama, ratnim doživljajima i palim drugovima, sigurno će spomenuti ime Miće Bjelobabe. Jer »Čapajeva«, kako je nazvan zbog hrabrosti u prvim danima ustanka, neće i ne mogu zaboraviti njegovi saborci iz borbi na Udbini, Petrovom Selu, Tušiloviću, Perjasici, Dvoru na Uni, Drvaru i drugim poprištima.

Rastao je u revoluciji i uporedo se s njom razvijao od borca mutilićke ustaničke grupe do iskusnog ratnika i sposobnog rukovodioca. Kroz koliko je okršaja prošao, koliko puta bio vođa bombaške grupe — nije se moguće ni prisjetiti, a kamo li registrovati i nabrojati, dok ga jednog tmurnog dana 1944. godine nije stigla sudbina njegove braće Dure i Nikole.

»Čapajeva« su krasile lijepe ljudske osobine: neposrednost, pravičnost i iznad svega skromnst. On nije pdnosio slavopojke, nadurenost i hvalisanje. Bilo mu je to odvratno, bez obzira o kom se radilo. Svoje uspjehe, kojima su se drugi divili, smatrao je normalnim i sam ih, zbog njemu svojstvene skromnosti, umanjivao. Zbog toga ovom prilikom iz pijeteta ne bih govorio o njegovom junaštvu i podvizima, niti bih rekao zašto nije dobio zvanje heroja, iako on to zaslužuje. Pretjerana skromnost u svemu, napose kada se radilo o spoljnom izgledu, kome je istina u ratu rijetko ko poklanjao naročitu pažnju, ponekad se svetila »Čapajevu«.

1 Prema sjećanju nekih njegovih saboraca, a među njima je i naprijed citirani Sima Malinović, to se sve tako odigralo ali ne u Donjoj Bukovici već u selu Trnovi.

U junu 1942. godine ustaški metak u borbi kod Udbine probio je jedan od vrhova njegove kape troćoške. Mada je bilo mogućnosti da zamijeni kapu, on to nije htio učiniti, ne zbog neke amajlije, već prosto zbog nemarnosti. Nosio ju je dok se, bukvalno rečeno, nije raspala. Prijedlog drugova da promijeni kapu odbijao je kratko i energično. »Što joj to smeta? Može ona po tome stotinu godina kao mazinska cura. Nećemo se sada lickati i kicošiti. Biće za to vremena kad se obračunamo s dušmanima«.

Epizodice o »Čapajevu« na konačištu poslije dugog i zamornog marša rado se sjećaju i češće puta prepričavaju njegovi ratni drugovi. Umorna četa se razmjestila po rasutom selu, a komandu je rasporedio član narodnooslobodilačkog odbora u jednu malu bolju kuću. Tek što su ušli u poveću sobu, vrata je otvorila lijepa i vrckasta snaša. Nije čestito ni prekoračila prag, radoznalo je zapitala:

»Ko je ovdje komandir?«

»Šta ti treba« — odgovori neljubazno »Čapajev«.

»Da mu dadem ovaj jastuk«.

»Čapajev« se tek tad okrenu i strogo, kao da ga komandant Dragan zove reče:

»Ja!«

»Ti?«— malo začuđeno odgovori snaša. »Ma kakav si ti komandir?! Ovo je sigurno komandir, ovaj lijepi« —pokaza prstom snaša na jednog od drugova.

»A vidiš li, stotinu ti sitnih bogova, koliko imam kajiša?« — odbrusi »Čapajev«, pokazujući joj svoja prsa.

Snaša se malo zastidjela, stavila jastuk na sto, okrenula se i brzo izašla iz sob[0]. uspjevši da kaže:

»Uzmite ko hoće.«

U sobi je nastao smijeh i diranje druga na kojeg je, prema ocjeni svih prisutni, snaša »bacila oko«. Kad se smijeh malo smirio, vrteći glavom nastavio je »Čapajev«.

»Ma. žensko je žensko, kažem ja vama. Uvijek ono misli na đavola. Takva je meni odbila ovaj prst«—podiže ruku da pokaže palac koga nije bilo na desnoj ruci.

Na račun njegova palca puno smo se puta šalili. Naime, »Čapajev« je sebi bez razloga uvrtio u glavu da mu je palac, kad je kretao na juriš i podigao kao obično skupljenu desnu ruku s ispruženim palcem, odbila metkom neka od drugarica koja je bila pozadi njega. Uzalud su bili svi dokazi da griješi, niko ga nije mogao da uvjeri. Bio je, ako se tako može reći, nepovjerljiv prema drugaricama.

»Ma ljudi, pamet vi u glavu, nijesu one za rat. Naćve i preslica su za njih. Kažem vam ja.«

Rijetke su one koje su mogle, kako je on govorio, »desnjačiti muškarcima«, usprkos toga što su naše drugarice uspješno podnosile sve ratne teškoće i svojom hrabrošću i izdržljivošću zastiđivale hrabre i zrele muškarce.

»Uvijek mi za primjer iznosite onu Garu. Njoj priznam, ali pravo da kažem ona kao da i nije žensko. Nemojte da čuje, ali s njom se čini mi se priroda malo našalila«.

Poslije borbe na Perjasici u jesen 1942. godine, Štab bataljona rasporedio je u »Čapajevu« jedinicu nekoliko drugarica. To je bio povod da se »Čapajev«

ozbiljno posvađa s komandantom bataljona i da ga dugo uvjerava da je pogriješio.

»Kažeš, svršile kurs u Trnavcu i istakle se u borbi na Perjasici. Pa, kad su takve, uzmi ih sebi, ili podaj ih Tanasiji, ili Josi, meni ne trebaju. Imam ja dosta bunkeraša. Gdje oni nagare, tu se, ti to dobro znaš, ne pomrkuje. Šta ću ja kad ona na primjer vrisne u borbi, a ti đavoli bez vriske ne mogu, ustaše će na mene kao ovce na so«.

Sva uvjeravanja nisu pomogla, jer nije moglo biti izuzetka — »Čapajev« je morao da primi drugarice.

Njegovo odbijanje i nepovjerenje nisu imali za posljedicu nepravilan odnos, naprotiv više od drugih je imao razumijevanja za drugarke, kako ih je on zvao, zaštićivao ih i zabranjivao im izvršenje težih zadataka:

»Ma, žensko je jadan kao pjena, neizdržljivo i slabušno od zime i drugih nevolja«.

»Ti ih štitiš, a palac...?« — našalio bi se Tane.

»Nije ona kukavna kriva. Ići na juriš nije što i u svatove, ni tebi, a kamoli njoj« — odgovorio bi »Čapajev« i kao i obično, kad mu nešto nije po volji, zavrtio bi glavom i zagledao se u svoju desnu ruku. Gubitak palca smetao ga je više kao tajna pod kojom ga je izgubio, nego kao estetski i fizički nedostatak. Razgovor o palcu ponovo bi započeo. Neko bi ga uvjeravao da griješi, a pojedinci govorili da će mu to smetati da se oženi, jer »cure se neće htjeti da udaju za kljasta«.

»Da ti barem znaš koja ti odbi prst pa da nju oženiš« — dobacivao bi njegov drug Tane, komandir 1. čete.

Udobrovoljen »Čapajev«, ne prestajući da gleda mjesto gdje je nekad bio palac, spretno je odgovorio, šaleći se i na svoj račun:

»Biće za med i kljasti i gadni, ovakvi kao ja. Samo da se iznese tintara, biće žena. Tog voća nikad nije falilo«.

Todor Radošević

Posljednje borbe na području udbinskog i koreničkog kotara

Zauzimanjem Gračaca, Srba i Metka u prvoj polovini decembra 1944. godine čitava južna Lika bila je konačno oslobođena. Od jedinica njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa 392. legionarske divizije, zajedno s ustaško-domobranskom grupom »Velebit« grupisala se na područje Karlobag, Gospić, Otočac, a 373. legionarska divizija, s ostacima 264. pješadijske divizije koja je bila razbijena u kninskoj operaciji i ustaško-domobranskim jedinicama, na području Donjeg Lapca, Bihaća i Bosanskog Novog. Najjužnija mjesta koja su ove snage tada držale u Lici bila su Ribnik, južno od Gospića i Doljani jugoistočno od Donjeg Lapca. Udbinski i korenički kotar bili su slobodni, izuzev

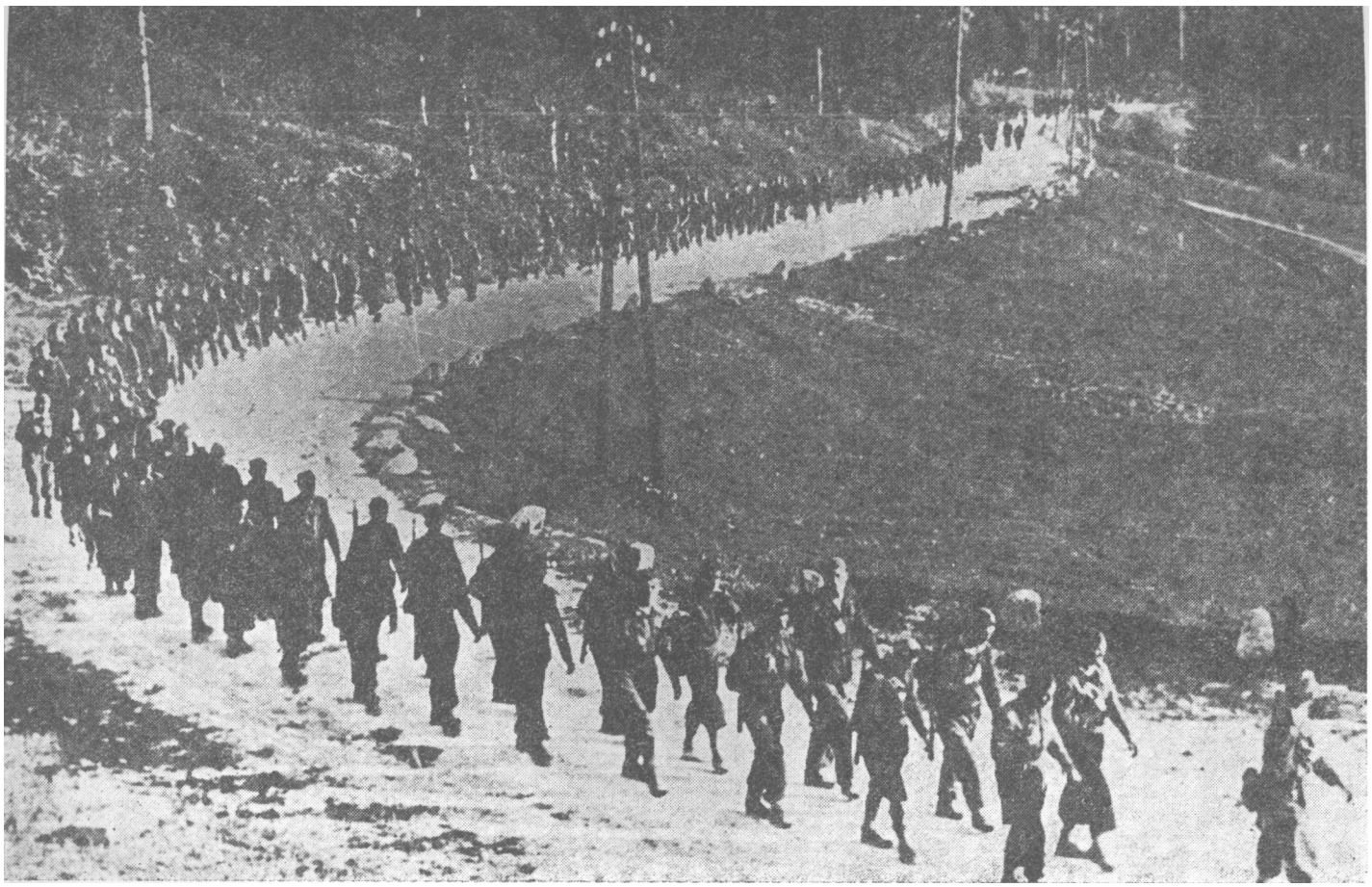
Ličko Petrovo Selo, i predstavljali su koridor između pomenutih neprijateljskih snaga koji je povezivao sjevernu Dalmaciju i južnu Liku s oslobođenom teritorijom Korduna. Tim koridorom vodio je jedini automobilski put od pristaništa na jadranskoj obali pa preko Gračaca, Lovinca, Udbine, Korenice, Plitvičkih jezera, Slunja i Vojnića ka Glini i Pisarovini koji je u to vrijeme bio od izuzetnog značaja za snabdijevanje partizanskih jedinica u Lici, Kordunu, Baniji i Pokuplju. Za ovaj koridor na području kotareva Udbina i Korenica vođene su posljednje ratne zime najžešće borbe na teritoriju Like.

Sredinom decembra 1944. godine 35. lička divizija, pod komandom Nikole Grubora, komandanta i Mirka Lenca, političkog komesara, s jugoistočnih padina Plješevice vršila je pritisak na neprijatelja u rejonu Donjeg Lapca i sprečavala mu ispade prema Mazinu, Udbini i Kamenskom, a 13. primorsko-goranska divizija, s kojom su komandovali Dimitrije Vojvodić, komandant i Đuro Matić, politički komesar, imala je 1. brigadu u rejonu Plitvičkih jezera orijentisanu prema neprijatelju u Ličkom Petrovom Selu i Babinu Potoku a s 2. i 3. brigadom je držala položaje na liniji Ljubovo, Ostrvica, Vrebac, Medak, Počitelj, Divoselo prema neprijatelju u rejonu Gospića. Štab 11. korpusa, koji je komandovao s ove dvije divizije, nalazio se u Lovincu. Pored ovih jedinica kod Srba se nalazila 20. divizija 8. dalmatinskog korpusa orijentisana prema neprijatelju u Doljanima.

Da bi poboljšao položaj svojih jedinica, koje su koridorom preko Udbine, Korenice i Plitvičkih jezera bile razdvojene na dva dijela, Štab njemačkog 15. korpusa grupisao je u Babinom Potoku i Ličkom Petrovom Selu četiri bataljona i s njima 14. decembra 1944. godine napao 1. brigadu 13. divizije pravcima: Babin Potok — Homoljac — Korenica i Ličko Petrovo Selo — Prijeboj — — Korenica radi njenog odbacivanja na jug, ovlađivanja komunikacijom Vrhovine, Plitvički Ljeskovac, Bihać i povezivanja snaga u dolini Une sa snagama u rejonu Otočac — Gospić. Pod pritiskom jačih snaga 1. brigada 13. divizije vodeći borbu postepeno se povlačila ka Korenici koju je neprijatelj zauzeo toga dana uveče.

Zauzimanjem područja Plitvičkih jezera zajedno s Korenicom neprijatelj je uspostavio saobraćaj između Vrhovina i Bihaća i povezao razdvojene snage ali je istovremeno presjekao i vezu između Like i Korduna što je moglo otežati snabdijevanje, iz naših baza iz Dalmacije, jedinica 4. korpusa na Kordunu ako bi takvo stanje potrajalo duže vremena. Zbog toga je Glavni štab Hrvatske naredio štabovima 11. i 4. korpusa da angažovanjem jačih snaga ponovo ovladaju Korenicom i rejonom Plitvičkih jezera. U vezi s tim Štab 11. korpusa 15. decembra prebacio je 35. diviziju (osim dva bataljona) iz rejona Donjeg Lapca preko Plješevice u Frkašić, Bjelopolje i Grabušić, stavio pod njenu komandu 1. brigadu 13. divizije i naredio joj da zauzme Korenicu. Sa sjevera preko Vaganca, Drežnika i Poljanka ka Plitvičkim jezerima i Ličkom Petrovom Selu napadalo je sedam brigada 4. korpusa (8. divizija i po dvije brigade 7. divizije i Unske operativne grupe).

Poslije odmora od jednog dana 35. divizija je ujutro 17. decembra s juga krenula u napad na Korenicu. Međutim, u isto vrijeme i neprijatelj je iz Korenice krenuo u napad prema 35. diviziji, tako da je došlo do žestoke susretne borbe između Korenice i Bjelopolja nakon čega se divizija povukla na polazne položaje. Slijedećeg dana neprijatelj je nastavio da napada prema Bjelopolju, Debelom Brdu i Krbavici, ali su svi ti napadi odbijeni. Istovreme-

Lika, 1944. — 35. divizija u pokretu.

Lovinac, januar 1945. Komandant H. korpusa NOV Hrvatske Mićun Sakić sa Stevanom Opsenicom i članovima štaba.

no su ustaše napadom iz Široke Kule pokušale da izbiju na Ljubovo, ali su ih u tome onemogućili dijelovi 13. divizije. Napad jedinica 4. korpusa sjeverno od Plitvičkih jezera povoljno se razvijao, tako da su one do 18. decembra uspjele da razbiju njemačke i ustaške snage na liniji: Vaganac, Drežnik, Poljanak nakon čega je 2. brigada 35. divizije upućena u napad na Prijeboj koji je zauzela poslije kraće borbe. Time je komunikacija, ponovo bila prekinuta u rejonu Plitvičkih jezera.

Koristeći odlazak 35. divizije iz Lapačke doline i njeno angažovanje oko Korenice, neprijatelj je dijelom snaga iz Donjeg Lapca 18. decembra krenuo u napad prema Udbini i pošto je s Kuka odbacio bataljone 1. brigade 35. divizije izbio je u Visuć i Udbinu. Njemu je odmah u susret upućena 1. brigada 13. divizije i dijelovi 1. i 3. brigade 35. divizije pa je spriječen njegov prodor u Krbavsko polje. U takvoj situaciji Štab 11. korpusa naredio je 13. brigadi da prema neprijatelju u Gospiću i Širokoj Kuli ostavi dva do tri bataljona a

s ostalim snagama, uz podršku 4. motorizovanog brdskog diviziona 8. korpusa, 21. decembra napadne i protjera neprijatelja iz Udbine a 35. diviziji da ponovno napadne i zauzme Korenicu.

Napad 13. divizije na Udbinu uspješno je završen i neprijatelj je odbačen u Donji Lapac. Međutim, napad 35. divizije na Korenicu ni ovog puta nije uspio, pa ga je po naređenju Štaba korpusa uz angažovanje i jedne brigade 13. divizije trebalo ponoviti, ali je njegovo izvršenje omeo neprijatelj. Naime, Štab njemačkog 15. korpusa da bi oslabio pritisak na Korenicu i ovladao cestom Gospić—Korenica preduzeo je 22. decembra napad dijelovima 392. legionarske divizije iz rejona Ličkog Osika i Široke Kule preko Ljubova i u susret njima s dijelovima 373. legionarske divizije iz Korenice. U toku dana dijelovi 392. divizije, iskoristivši odsustvo jačih snaga naše 13. divizije na pravcu svog nastupanja, zauzeli su Ljubovo i Bunić i idućeg dana kod Debelog Brda spojili se s dijelovima 373. divizije koji su napadali od Korenice. Dijelovi 35. divizije povukli su se najprije prema Frkašiću i Gorici, a dijelovi 13. divizije prema Šalamuniću, odakle su još istog dana, 23. decembra, izvršili protivnapad na neprijatelja i odbacili ga iz Bjelopolja, Debelog Brda i Bunića u Korenicu i na Ljubovo. Ovog dana je i 1. brigada 8. divizije uspjela da spriječi prodor jednog neprijateljskog bataljona iz Ličkog Petrovog Sela u Korenicu.

Ne odustajući od namjere da zauzme Korenicu Štab 11. korpusa naredio je 35. diviziji da 26. decembra izvrši i treći odlučujući napad na neprijatelja u Korenici. Prije toga trebalo je da 13. divizija zauzme Ljubovo a zatim, radi sadejstva s 35. divizijom, da s 1 brigadom posjedne Pogledalo i onemogući izvlačenje neprijatelja iz Korenice prema Homoljcu. Primijetivši grupisanje npših snaga neprijatelj je u toku noći između 25. i 26. decembra napustio Korenicu i povukao se u Vrelo, na Pogledalo i u Homoljac.

Kako nije primijetila povlačenje neprijatelja iz Korenice, 35. diviziia je ujutro 26. decembra u borbenom poretku krenula u napad. Ne naišavši na otpor neprijatelja u Korenici, ona je nastavila da nastupa za njim i u 9 sati napala ga s 1. brigadom u Vrelu, dok je 2. i 3. brigadu uputila u obuhvat sa sjevera preko Rudanovca i Koreničke Rijeke prema Homoljcu i Pogledalu. Toga jutra neprijatelj je iz Homoljca s jednim bataljonom napao 1. brigadu 13. divizije u Vujinovim glavama i na taj način je omeo u izvršenju zadatka. Trideset petoj diviziji neprijatelj je pružio veoma jak otpor, tako da je ova zauzela Pogledalo tek poslije podne toga dana. Neprijatelj je nastavio da se uporno brani i u rejonu Homoljca. Predveče, nastupajući od Vujnovih glava, 1. brigada 13. divizije zauzela je Fundakov vrh i s juga napala neprijatelja u Homoljcu. Žestoke borbe vođene su skoro cijelu noć i neprijatelj je bio prisiljen da se povuče na Homoljački klanac a zatim u toku 27. decembra na Čudin Klanac. U međuvremenu jedinice 13. divizije zauzele su Ljubovo.

Iako nije uspio da održi Udbinu, Korenicu, Prijeboj i Plitvički Ljeskovac i da poveže 392. i 373. diviziju, neprijatelj je i dalje uporno držao Ličko Petrovo Selo istočno i Čudin Klanac zapadno od Plitvičkih jezera. Još za vrijeme borbi oko Homoljca, Glavni štab Hrvatske naredio je Štabu 11. korpusa da zauzme Čudin Klanac, Babin Potok i Crnu Vlast, gdje su se nalazila tri bataljona njemačke 392. divizije i jedan bataljon ustaša, i da u rejonu Plitvica proširi koridor između Like i Korduna i čvršće poveže ove oblasti.

U veoma teškim vremenskim uslovima, visokom snijegu i jakoj hladnoći, napad je pripremljen za 30. decembar. Na Čudin Klanac i Gornji Babin Potok

s juga, istoka i sjevera napadale su 35. divizija i 1. brigada 8. divizije, dok je na Crnu Vlast trebala da napada jedna brigada 13. divizije. Neprijatelj je očekujući napad isturio jake zasjede u šumu prema Plitvičkim jezerima koje su iznenadile 3. brigadu 35. divizije i 1. brigadu 8. divizije i nanijele im osjetne gubitke od ukupno 19 poginulih, 28 ranjenih i 10 nestalih boraca, pa se zbog toga i teških vremenskih uslova odustalo od daljeg napada. Prva brigada 8. divizije vratila se u rejon Prijeboja, dok je 35. divizija s 2. brigadom posjela Plitvički Ljeskovac, Končarev Kraj i Uvalicu, s 1. brigadom Turjanski a 3. brigadu je povukla u Homoljac. Dvije brigade 13. divizije bile su razmještene u Trnavac, Čanak, Kozjak i Ljubovo i jedna južno i istočno od Gospića.

Dok je u Lici početkom 1945. godine zavladalo privremeno zatišje, jedinice našeg 4. korpusa vršile su sa sjevera pritisak na spoljnu odbranu Bihaća. Da bi oslabio taj pritisak, Štab njemačkog 15. korpusa angažovao je dijelove 392. divizije za ispade prema Krbavskom polju i Plitvičkom Ljeskovcu. Dijelovi ove divizije pokušali su 4. januara da iz Ramljana prodru prema Buniću, ali ih je jedan bataljon 2. brigade 13. divizije poslije kraće borbe kod Čanka odbacio natrag. Slijedećeg dana neprijatelj je napadom s Čudina Klanca odbacio jedan bataljon 2. brigade 35. divizije i prodro u Plitvički Ljeskovac. Pokušaj da 6. januara prodre ka Prijeboju nije mu uspio. Za slijedeću noć Štab 35. divizije naredio je napad na neprijatelja u rejonu Plitvičkog Ljeskovca u cilju njegovog uništenja, ali se ovaj iznenada, prije početka napada, brzo povukao na Čudin Klanac. Tih dana neprijatelj je artiljerijom iz rejona Izačića i Baljevca **Rađao** preko Plješevice Korenicu što nije imalo nikakvog efekta. Početkom 1945. godine na području Like, u sklopu opće reorganizacije ustaških i domobranskih **snaga** u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, sve ustaško-domobranske jedinice **na** području Gospića i Otočca obrazovale su 11. hrvatsku diviziju **a** na području Donjeg Lapca i Bihaća 10. diviziju.

Visok snijeg, snježne vijavice i niske temperature početkom 1945. godine privremeno su paralisale borbena dejstva u Lici ali i prekinule automobilski saobraćaj s Dalmacijom. To je imalo negativnih posljedica kako za snadbijevanje jedinica 11. korpusa u Lici, tako i 4. korpusa u Kordunu iz baza u Dalmaciji jer su sela bila potpuno iscrpljena. Umjesto dva obroka borci 13. i 35. divizije dobijali su tada samo jedan obrok i to svega od oko 1.000 kalorija, što je dovelo do naglog gubljenja fizičke kondicije, malaksalosti, apatije, nesvjestice i smanjene otpornosti prema hladnoći. Da bi se stanje popravilo, 35. diviziji stavljeno je u zadatak da očisti snijeg s ceste od Plitvičkih jezera do Udbine. Svakog dana ona je na cestu izvodila pet do šest bataljona da čiste snijeg, ali što bi oni u toku dana s teškom mukom uspjeli da očiste to bi bura za par sati noću ponovo zavijala. Iako je štab korpusa uporno insistirao na izvršenju naređenja o čišćenju snijega, prema pisanju Petra Kleuta Price »starešine u bataljonima sve su više pružale otpor sprovođenju tog naređenja, jer su smatrali da je to uzaludno mučenje izgladnjelih i prozeblih boraca. Dolazilo je i do otvorenog izražavanja nezadovoljstva, pa su neke starešine bile pozvane na odgovornost.«[1]

Radi što boljeg izvršenja zadatka 10. januara je po naređenju Štaba 11. korpusa izvršena pregrupacija 35. divizije. Njen štab s prištapskim jedinicama smjestio se u Korenicu i okolna sela. Treća brigada je prešla u Frkašić, Klaš-

1 Petar Kleut, Trideset peta lička divizija, Beograd, Vojnoizdavački zavod, 1970. str. 318.

nicu i Vedašić sa zadatkom da od snijega očisti cestu između Korenice i Udbine, 2. brigada je raspoređena u Ćuić Krčevinu, Plitvički Ljeskovac, Uvalicu i Koreničku Rijeku sa zadatkom da, pored držanja položaja prema neprijatelju na čudinom Klancu, zajedno s prištapskim jedinicama divizije očisti cestu od Korenice do Prijeboja, dok je 1. brigada ostala u Homoljcu, Trnavcu i Vujnovim glavama. Najzad poslije uporne borbe sa snijegom prvi kamioni s materijalom probili su se 13. januara kroz Liku za Kordun. Toga dana 2. brigada 13. divizije pokušala je da napadom od Čanka odbaci neprijatelja s Ivčevića kose i iz Ramljana, ali u tome nije uspjela zbog jakog i dobro organizovanog otpora.

U drugoj polovini januara 1945. godine na području koreničkog i udbinskog kotara nije bilo značajnijih sukoba. Borbe su se svele na manje sudare izviđačkih patrola oko Čudina Klanca, Babina Potoka, Turjanskog, Čanka i Ljubova uz povremena uzajamna bombardovanja artiljerijom. Radi napada na neprijatelja u rejonu Kruga, 3. brigada 35. divizije bila je 21. januara prebačena na Kamensko, ali se već slijedećeg dana vratila u Frkašić jer se uvidjelo da nema uslova za uspjeh.

Očekujući napad neprijatelja ka rejonu Plitvičkih jezera, Štab 11. korpusa je krajem januara, kad je zima popustila i vrijeme se nešto stabilizovalo, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske pomjerio 35. diviziju nešto na sjever. Njena 1. i 2. brigada sa štabom divizije prebačene su u rejon između Plitvičkih jezera i Rakovice, dok je 3. brigada ostala u Jezercu, Prijeboju, Ćuić Krčevini, Uvalici i Koreničkoj Rijeci, artiljerijski divizion u Ponoru, Dopunski bataljon i bolnica u Šeganovcu. Pomjeranjem desnog krila u Homoljac 13. divizija je, pored pravca Crna Vlast — Turjanski — Trnavac, Ramljane — Čanak — Bunić i Lički Osik — Ljubovo — Bunić, zatvorila i pravac Babin Potok — Homoljac — Korenica. U tom vremenu je i Štab 11. korpusa iz Lovinca prešao u Korenicu

Zatišje koje je u Lici vladalo i prvih deset dana februara 1945. godine Štab njemačkog 15. armijskog korpusa iskoristio je da pripremi operaciju koja je imala za cilj da ovlada rejonom Plitvičkih jezera i da prodre u Krbavsko polje radi neposrednog povezivanja 392. i 373. legionarske divizije i uspostavljanja fronta od gospića i Vrhovina preko Plitvičkog Ljeskovca i Prijeboja s Ličkim Petrovim Selom i Bihaćem.

Kao što se i očekivalo neprijatelj je, poslije žive izviđačke aktivnosti, 11. februara s tri pravca prešao u koncentričan napad prema Plitvičkim jezerima, a slijedećeg dana i od Ramljana i Ličkog Osika ka Buniću. Napadajući od Babinog Potoka i Čudinog Klanca, dva bataljona 392. divizije potisla su dijelove 3. brigade 35. divizije ka Jezercu i Prijeboju i ovladala Plitvičkim Ljeskovcem. Iz Saborskog prema Poljanku napadala su dva bataljona ustaša ojačana četom legionara iz 392. divizije. Sprečavajući im brz prodor 1. brigada 35. divizije postepeno se povlačila od Kuselja i Sertić Poljane ka Poljanku s kojim je neprijatelj ovladao već u toku prvog dana napada. Prva brigada je napustila i Plitvice te odbranu organizovala na Velikoj i Maloj Lisini i spriječila prodor neprijatelja ka Čatrnji. Koordinirano s napadima na ova dva pravca napadala su dva bataljona ustaša i jedan bataljon legionara iz 373. divizije na dijelove 8. kordunaške divizije i to iz Izačića preko Ličkog Petrovog Sela i Vaganca u pravcu Smoljanca, s namjerom da ih odbace preko Korane ka Drežniku i dalje na sjever, u čemu su uspjeli.

Ujutro 12. februara 35. divizija prešla je u protivnapad, tako da je njena l. brigada povratila Poljanak a zajedno s dijelovima 8. divizije i Sertić Poljanu te odbacila neprijatelja ka Saborskom. Za to vrijeme je 3. brigada povratila, Plitvički Ljeskovac, odakle su se dva bataljona legionara ne prema Babinom Potoku već preko Bigine Poljane i Plitvica povukla u Poljanak i Sertić Poljanu koja je mjesta napustila 1. brigada goneći neprijatelja prema Saborskom.' Pokušaj 1. brigade da nakon toga povrati Sertić Poljanu nije uspio pa se povukla u Korita, odakle je 2. brigada izbacila ustaše a zatim ih bez uspjeha napala u Čatrnji i pretrpjela osjetne gubitke. Uveče istoga dana neprijatelj je. držao Ličko Petrovo Selo, Vaganac, Drežnik, Čatrnju, Poljanak, Sertić Poljanu i Plitvice čime je veza između Like i Korduna bila prekinuta. Tog dana su dijelovi ustaško-domobranske 11. divizije napadom iz Ramljana i Široke Kule potisli snage 13. divizije i zauzeli Čanak i Ljubovo.

Budno prateći razvoj događaja u rejonu Plitvičkih jezera, Glavni štab Hrvatske je 12. februara radio-depešom naredio štabu 11. korpusa da ne dozvoli da se neprijatelj utvrdi u zauzetim mjestima i presiječe vezu između oslobođenih teritorija Like i Korduna. U vezi s tim Štab korpusa je 35. diviziji dao zadatak da s 1. i 2. brigadom napadne neprijatelja na liniji čatrnja — Poljanak, a s 3. brigadom u Ličkom Petrovom Selu i ovlada ovim mjestima. Istovremeno je 13. diviziji naređeno da povrati Ljubovo i Čanak, zatim da izvrši, demonstrativni napad na Ramljane, Babin Potok i Čudin Klanac, kako bi vezala neprijatelja za taj sektor i omogućila 35. diviziji lakše izvršenje zadataka.

Još u toku noći između 12. i 13. februara 3. brigada 35. divizije je energičnim napadom zauzela Ličko Petrovo Selo s okolnim visovima — Cesarovim kamenom i Čelopekom čime je ugrozila ustaške snage u okuci Korane, zbog čega su se ove počele povlačiti prema Vagancu. Ujutro u napad na Poljanak' i Lisinu krenula je 1. brigada ali tamo nije zatekla neprijatelja jer se ovaj' odatle povukao u Čatrnju i Plitvice. U nastupanju dijelom snaga ka Plitvicama neprijatelj joj je pružio slabiji otpor a zatim se i odavde povukao preko Bigine Poljane u Babin Potok. Veoma žestoke borbe ovoga dana vodila je 2.' brigada za Čatrnju iz koje se neprijatelj rano ujutro 14. februara povukao; dijelom u Dreženik a dijelom u Saborski.

Trinaesta divizija je 13. februara protivnapadom na ustaše povratila Ljubovo i Čanak a zatim je nastavila da vrši pritisak na neprijatelja u Ramljanima. Pošto je u toku noći između 13. i 14. februara sa sektora Prijeboj — Ličko Petrovo Selo u Plitvički Ljeskovac i Uvalicu prebačena 3. brigada 35. divizije ona je poslije podne, zajedno s 1. brigadom 13. divizije, napala na Babin Potok i Čudin Klanac. Zbog slabog sadejstva, snažnog otpora i intervencije neprijatelja iz Vrhovina ovaj napad nije uspio .

Zbog toga što nije uspio da ovlada rejonom Plitvičkih jezera i uspostavi saobraćaj između Vrhovina i Bihaća, Štab njemačkog 15. armijskog korpusa u drugoj polovini februara pokušao je da ispadima iz doline Une preko Plješevice ugrozi Krbavsko polje. U međuvremenu pravce koji od Donjeg Lapca i! Nebljusa izvode u Krbavsko polje zatvorila je 1. brigada 13. divizije. Dijelovi njemačke 373. divizije pokušali su 19. februara da iz Donjeg Lapca prodru u Udbinu, ali su ih upornom odbranom na Kuku u tome onemogućile jedinice[1] 1. brigade 13. divizije. Istog dana krenula su dva do tri bataljona pomenute njemačke divizije iz Nebljusa preko Kamenskog ka Frkašiću, odbacila s toga

pravca slabije terenske jedinice i jedan bataljon 1. brigade 13. divizije i izbila u Frkašić. Time su razne pozadinske ustanove u Koreničkoj kotlini, kao i Štab 11. korpusa u Korenici, bili ozbiljno ugroženi. Zbog toga su, po naređenju Štaba korpusa, prema neprijatelju odmah upućena dva bataljona 3. brigade 35. divizije koji su zajedno s dva bataljona 13. divizije toga dana spriječili daljnji prodor neprijatelja ka Korenici. Slijedećeg dana, 20. februara, ovi bataljoni su, poslije oštrih borbi u rejonu Bjelopolja, prisilili neprijatelja da se preko Frkašića i Kamenskog povuče ka Nebljusima.

Želeći da proširi koridor između Like i Korduna u rejonu Plitvičkih jezera, Glavni štab Hrvatske sugerirao je Štabu 11. korpusa da napadne i likvidira neprijateljske posade jačine dva bataljona ustaša i dva bataljona legionara u zahvatu ceste od Čudina Klanca do Vrhovina. Na osnovu ove sugestije, a po naređenju Štaba 11. korpusa, 35. divizija je poslije podne 24. februara s 2. i 3. brigadom s juga, istoka i sjevera napala neprijatelja na Čudinom Klancu i u Gornjem Babinom Potoku a s dva bataljona 1. brigade u Donjem Babinom Potoku. Napad su od neprijatelja u rejonu Ličkog Petrovog Sela osiguravali dijelovi 8. kordunaške divizije. Istovremeno je 13. divizija s 2. brigadom napala neprijatelja u Crnoj Vlasti, dok je njena 3. brigada držala položaje prema Gospiću, Širokoj Kuli, Perušiću i Ramljanima, a 1. brigada se nalazila u korpusovoj rezervi. Namjera Štaba 11. korpusa je bila da nakon zauzimanja pomenutih uporišta pristupi oslobođenju Vrhovina.

Napad se u početku veoma uspješno odvijao. Jedinice 35. divizije zauzele su na juriš Čudin Klanac, istočni dio Gornjeg Babinog Potoka i kosu Perušić iznad Donjeg Babinog Potoka. Neprijatelj je uspio da se održi u Borića Selištu i na Metli odakle je nastavio da pruža jak otpor. Za to vrijeme 2. brigada 13. divizije ovladala je prilazima Crnoj Vlasti ali nije uspjela da zauzme ovo selo što je omogućilo neprijatelju da iz Vrhovina upućuje pojačanje na Metlu. Borbe su nastavljene čitavu noć. Neprijatelj je, dovukavši jedan bataljon ustaša iz Otočca u Vrhovine, uz podršku artiljerije i tenkova u zoru 25. februara prešao u protivnapad, ovladao kosom Perušić i odbacio 2. brigadu 13. divizije od Crne Vlasti. Ocijenivši da više nema izgleda na uspjeh, Štab 11. korpusa prekinuo je dalji napad" i pred svanjivanje povukao sve jedinice iz borbe kako bi izbjegao veće gubitke. Trideset peta divizija povukla se bez teškoća i razmjestila na prostoriji od Plitvičkih jezera do Grabušića. Međutim, 2. brigada 13. divizije prilikom povlačenja ka Trnavcu bila je napadnuta od bataljona ustaša iz Ramljana kod Jurišine Metle, koji joj je presjekao put ka Turjanskom, tako da je ova bila prisiljena da se probija iz okruženja kojom prilikom je pretrpjela osjetne gubitke, a zatim se razmjestila u Krbavici, Vujinovim Glavama i Novom Selu (jugoistočno od Korenice).

Borbe vođene u toku zime između 1944. i 1945. godine (decembar, januar, februar) na području koreničkog i udbinskog kotara završene su neodlučno. Štab njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa nije uspio da zauzme i održi rejon Plitvičkih jezera, zatim da uspostavi saobraćaj na cesti Vrhovine, Plitvička jezera, Bihać i da na taj način neposrednije poveže snage u rejonu Gospić — Otočac sa snagama u rejonu Bihać — Donji Lapac. Nasuprot neprijatelju 13. i 35. divizija uspjele su da upornim odbrambenim i ofanzivnim borbenim dejstvima održe koridor preko Plitvičkih jezera između oslobođenih teritorija Like i Korduna, ali sva njihova nastojanja da taj koridor prošire, zauzimanjem Čudinog Klanca, Babinog Potoka i Crne Vlasti s jedne i Ličkog

Petrovog Sela s druge strane, nisu uspjela, dok su sve ispade neprijatelja prema Koreničkom i Krbavskom polju uspješno odbile i sačuvale oslobođenu teritoriju.

Konačno oslobođenje Udbine i Korenice

Početkom marta 1945. godine na području Like i Dalmacije izvršene su značajne organizacione promjene u sastavu i organizaciji jedinica Narodnooslobodilačke vojske. Naredbom vrhovnog komandanta druga Tita, 1. marta 1945. godine, od 8, 11. i 7. korpusa formirana je 4. armija. Od tada su dejstva 13. i 35. divizije, kao i ostalih jedinica 11. korpusa, bila potpuno uklopljena u operativne planove 4. armije koja je dobila zadatak da razbije neprijateljski front u Lici i kroz Liku, Gorski kotar, Hrvatsko primorje, Istru i izbije na Soču.

Na suprotnoj strani Štab njemačkog 15. armijskog korpusa, pošto je izvršio pregrupaciju jedinica angažovanjem glavnine 373. legionarske i dijelove 10. ustaško-domobranske divizije iz doline Une, glavnine 392. legionarske i dijelovi 11. ustaško-domobranske iz Ličkog i Gackog polja, kao i dijelovi 13. ustaško-domobranske divizije iz rejona Saborskog, preduzeo je u toku 3. i 4. marta s devet pravaca koncentričan napad na područje koreničkog i udbinskog kotara u namjeri da razbije 13. i 35. diviziju, ovlada Koreničkim i Krbavskim poljem i organizuje front na liniji: Donji Lapac — Udbina — Mekinjar — Podlapača — Ljubovo — Široka Kula — Gospić — Karlobag radi sprečavanja prodora naše 4. armije na sjeverozapad.

Sa sjevera od Saborskog prema Sertić Poljani i Plitvicama napala su dva bataljona 13. ustaško-domobranske divizije, iz Vaganca preko Drežnika prema Poljanku dva bataljona iz 10. ustaško-domobranske divizije, iz Ličkog Petrovog Sela preko Prijeboja ka Korenici dva legionarska iz 373. legionarske i jedan ustaški bataljon iz 10. ustaško-domobranske divizije, iz Kruga preko Kamenskog prema Frkašiću jedan legionarski bataljon iz 373. divizije s dijelovima jednog ustaškog bataljona, s Kuka prema Udbini jedan legionarski bataljon iz 373. divizije i nešto četnika, iz Bilaja preko Vrepca ka Podlapači jedan ustaški i jedan domobranski bataljon iz 11. ustaško-domobranske divizije, iz rejona Široke Kule preko Ljubova ka Buniću tri ustaška bataljona, također, iz 11. divizije, iz Ramljana preko Čanka ka Buniću jedan legionarski bataljon iz 392. divizije s dijelovima jednog ustaškog bataljona i iz Babina Potoka preko Homoljca ka Korenici dva legionarska bataljona iz 392. divizije i jedan ustaški bataljon iz 11. divizije. Na svim pravcima napad je podržavala artiljerija a na nekim još i tenkovi.

Napad je 35. diviziju zatekao s 1. brigadom raspoređenom oko sjevernog dijela Plitvičkih jezera, 2. brigadom u Plitvičkom Ljeskovcu, Prijeboju, Uvalici i Koreničkoj Rijeci i s 3. brigadom u Bjelopolju, Grabušiću i Debelom Brdu. Trinaesta divizija držala je s 1. brigadom položaj na liniji Zivulja — — Čanak — Kozjan — Ljubovo a s 3. brigadom južno od Gospića, dok se 2. brigada nalazila u Homoljcu i Krbavici. Pravac od Kuka prema Udbini zatvarali su dijelovi 9. brigade 20. dalmatinske divizije.

Nastupajući uglavnom u zahvatu komunikacija, neprijatelj se brzo uklinjavao u slobodnu teritoriju. Već 4. marta napadajući od Donjeg Lapca preko Kuka, on je odbacio slabe dijelove 9. brigade 20. divizije i izbio na Udbinu odakle je počeo da se širi ka Rebiću i Jošanu. U rejon Plitvičkih jezera 1. i 2.

brigada 35. divizije pružile su snažan otpor neprijatelju, ali i pored toga ovaj je preko Prijeboja 5. marta prodro u Korenicu, zatim i od Babina Potoka preko Homoljca. Tog dana je iz zasjede kod Rudanovca 1. bataljon 2. brigade napao dio Štaba 373. legionarske divizije, koji je bio u pokretu prema Korenici, nanio mu gubitke i zarobio obavještajnog oficira ove divizije, ali je u borbi poginuo i komandant pomenutog bataljona Ljubo Labus. Iako je neprijatelj prodro u Korenicu, 1. brigada 35. divizije zadržala se u rejonu južno od Plitvičkih jezera, dok su se 2. i 3. brigada povukle padinama Plješevice jugoistočno od Korenice. Artiljerijski divizion, koji je podržavao ove dvije brigade, istrošio je svu municiju pa je nakon toga, po naređenju štaba divizije, zakopao oruđa i kao pješadijska jedinica uključio se u 3. brigadu. Dva bataljona ove brigade iz rejona Korenica i Krbavica povukla su se na jug i priključila 13. diviziji. Pošto je u međuvremenu neprijatelj preko Kamenskog izbio u Frkašić, 2. i 3. brigada su se 7. marta, po naređenju Štaba divizije, prikupile iznad Ponora da bi zaštitile bolnice, pozadinske ustanove i zbjegove naroda koji se tamo sklonio.

Za to vrijeme prodorima od Babinog Potoka, Ramljana i Široke Kule neprijatelj je 1. i 2. brigadu 13. divizije potisnuo na jug i izbio u sjeverni dio Krbavskog polja, odakle je nastavio da se širi na jug i jugoistok nastojeći da se poveže sa snagama koje su ranije izbile na Udbinu i u Frkašić. U takvoj situaciji Štab 35. divizije ocijenio je da je dalje zadržavanje 2. i 3. brigade u Plješevici iznad Ponora neodrživo pa je donio odluku da se one prebace na sjever preko ceste Ličko Petrovo Selo, Prijeboj ka Plitvičkim jezerima a ranjenici da se otpreme na Kordun. Na Kržišnom vrhu iznad Šeganovca obrazovana je kolona u kojoj je, pored pozadinskih dijelova, Dopunskog bataljona i Štaba divizije, bilo i preko 100 ranjenika, od kojih 35 na nosilima. Kolona je rano 8. marta vrletima Plješevice, preko Mladenova vrha i Stare ceste, krenula na sjeverozapad i uveče obilazeći Prijeboj sa sjeveroistoka izbila u Jezerce gdje je zanoćila. U Plješevici je ostavljen 1. bataljon 2. brigade radi zaštite naroda u zbjegovima i za ometanje saobraćaja neprijatelja na cesti Prijeboj — Korenica.

Pošto je ranjenike otpremio u Kordun, Štab 35. divizije rasporedio je 2. brigadu na položaje oko Plitvičkih jezera — 1. brigadu u Poljanak, Sertić i Čorkovu Uvalu, dok je 3. brigadu uputio u Čatrnju i Selište. Vjerovatno smatrajući da su u rejonu Plitvičkih jezera ostale slabije snage 35. divizije, neprijatelj je iz Saborskog u napad prema Poljanku uputio po jedan legionarski bataljon radi ovlađivanja cestom Lička Jesenica — Poljanak — Plitvička jezera. Ove snage uspjele su da zauzmu Sertić Poljanu, ali su u daljem prodoru ka Poljanku zaustavljene a zatim, 10. marta, protivnapadom dijelova 35. divizije preko Kuselja i Saborskog odbačene u Ličku Jesenicu. Nakon toga Štab 35. divizije zadržao je 1. brigadu u rejonu Poljanka, 3. u Selištu a 2. je uputio u Ćuić Krčevinu i Uvalicu.

Poslije relativnog zatišja od dva do tri dana 1. i 3. brigada 35. divizije uspješno su odbile napade neprijatelja od Saborskog i Drežnika a 2. brigada napade iz Plitvičkog Ljeskovca i Prijeboja prema Ćuić Krčevini i Uvalici. Četrnaestog marta 2. brigada je s dva bataljona napala bataljon legionara u Prijeboju a dva dana kasnije, također s dva bataljona, neprijateljski bataljon u Jezercu, ali nije uspjela da ovlada ovim mjestima. Značajan uspjeh postigao

je 15. marta 1. bataljon 2. brigade koji je iz zasjede kod Rudanovca nanio teške gubitke jednoj četi legionara.

Zbog stalne opasnosti koju je za neprijatelja predstavljala 2. brigada, Stab njemačkog 15. korpusa angažujući jake snage napao ju je 18. marta iz Prijeboja, Jezerca, Plitvičkog Ljeskovca, Čudina Klanca, Homoljačkog klanca i Rudanovca s namjerom da je uništi. Ovaj napad brigada nije spremno dočekala pa je pretrpjela teške gubitke. Poginula su 24, ranjena 23 i nestala 42 borca, dok je od oružja izgubila 3 mitraljeza, 8 puškomitraljeza, 39 pušaka i 13 automata. Naredna dva dana pošto se prikupila brigada je povučena u divizijsku rezervu sjeverno od Plitvičkih jezera. Time je poslije petnaestodnevnih borbi neprijatelj uspio da 35. diviziju potisne u rejon sjeverno od Plitvičkih jezera, ovlada cestom između Ličkog Petrovog Sela i Babinog Potoka i uspostavi jake garnizone u Prijeboju, Plitvičkom Ljeskovcu i Korenici.

Dok je 35. divizija vodila borbe kod Plitvičkih jezera, 13. divizija je za to vrijeme sprečavala prodor neprijatelja s linije Ljubovo — Bunić — Debelo Brdo na jug i jugoistok i iz Udbine ka Rebiću a s jednom brigadom je držala položaje južno od Gospića, tako da je bila veoma razvučena. Upornim borbama ona je usporila brzo nadiranje neprijatelja i omogućila velikom broju naroda iz sela s područja Krbavskog polja da se povuče u rejon Srednje Gore. Neprijatelj je 13. marta ovladao Mekinjarom a slijedećeg dana je 3. brigada 13. divizije, uz podršku 3. motorizovanog artiljerijskog diviziona Artiljerijske brigade 4. armije, napala na Udbinu ali zbog uporne odbrane jakih neprijateljskih snaga ovaj napad nije uspio. Istog dana neprijatelj je napadom iz Brestana i Podlapače uspio da se preko Vrebačke staze probije za Vrebac i dalje, za Gospić. Pošto je pored Udbine zaposjeo Rebić, Mekinjar i Podlapaču i odbacio dijelove 13. divizije južnije od ove linije, neprijatelj je 16. marta jakim snagama iz ovih mjesta krenuo u napad prema Srednjoj Gori s namjerom da dijelove 13. divizije odbaci što dalje na jug i ovlada Srednjom Gorom. Žestoke borbe, uz više juriša i protivjuriša, vođene su čitav dan da bi na kraju dana i naše i neprijateljske snage zadržale svoje ranije položaje.

Tako je do 17. marta neprijatelj, pored Koreničke kotline, ovladao Krbavskim poljem i uspostavio front preko Like na liniji: Donji Lapac — Kuk — Udbina — Mekinjar — Podlapača — Ljubovo — Široka Kula — Lički Osik — Gospić — Karlobag. U pozadini ovog fronta neprijatelj je organizovao drugu liniju odbrane u zahvatu ceste Bihać — Ličko Petrovo Selo — Prijeboj — Plitvički Ljeskovac — Babin Potok — Vrhovine i pored posada u ovim mjestima uspostavio garnizone u Korenici, Debelom Brdu i Buniću. U pozadini neprijteljskog fronta ostala je 35. divizija dok su se ispred fronta nalazile 13. divizija i 9. brigada 20. divizije. U zauzetom dijelu neprijatelj je i u ovom posljednjeg naletu na ovaj kraj u toku rata vršio zvjerstva i uništavao sve do čega je mogao doći. Narod je bio prisiljen da se sklanja u vrleti Plješevice pune snijega **ili** da bježi na jug ispred neprijateljskog fronta u oslobođeni dio Like.

Na dijelu fronta koji je presijecao udbinski kotar neprijatelj je s Dopunskim bataljonom 373. legionarske divizije držao Ćelinu, Kuk, Lončarić i Krajnji vrh, s tim što se jedna baterija topova nalazila na Kuku. Dijelovi 384. puka pomenute divizije držali su Krdašicu, Koriju i Udbinu, s manjim dijelovima na Babinoj glavi i Ivanovom vrhu, zatim Gradinu i uzvišenja južno i zapadno od Rebića, dok su se manji dijelovi nalazili u Jošanu. Dalje na zapad — Mekinjar, Ljuticu, Podlapaču s Rosandića vrhom, zatim Brda zapadno od Šalamunića,

Bunić i Ljubovo držali su dijelovi 847. puka 392. legionarske divizije i ustaška 1. jurišna bojna. Dijelovi 392. legionarske i 11. ustaško-domobranske divizije nalazili su se u Korenici, Prijeboju, Plitvičkom Ljeskovcu i Čudinom Klancu, kao i na području Gospića, Perušića i Otočca. U takvom rasporedu ove neprijateljske snage zatekla je ofanziva 4. armije, poznata kao ličko-primorska operacija, koja je imala za cilj oslobođenje Like, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara i stvaranje uslova za dalje napredovanje u pravcu sjeverozapada.

Na osnovu direktiva vrhovnog komandanta druga Tita i Generalštaba Jugoslavenske armije, Štab 4. armije planirao je »uništenje neprijateljskih snaga na prostoriji Lapac — Nebljusi i Udbina — Korenica i spajanje sa snagama IV korpusa na Prijeboju«. Nakon toga trebalo je izvršiti »pregrupisavanje snaga u cilju likvidacije neprijateljskih snaga na prostoriji Perušić — — Gospić — Karlobag.«[2] Glavni udar trebalo je nanijeti pravcem Gornji Lapac— Nebljusi, a pomoćni pravcem Udbina — Korenica.

U vezi s operacijskim planom snage 4. armije prebačene su iz sjeverne Dalmacije i grupisane u južnoj Lici u vremenu od 15. do 18. marta. Početak napada određen je za 6 sati 20. marta do kada je trebalo da sve jedinice zazumu polazne položaje za napad. Na desnom krilu 4. armije, i na težištu napada, preko Donjeg Lapca napadala je 26. divizija, dok su preko teritorije udbinskog i koreničkog kotara napadale 20. (samo djelomično) i 19. divizija, a lijevo od njih, obezbjeđujući im bok od neprijatelja iz rejona Gospića i Perušića, 13. divizija, dok je u pozadini neprijateljskog fronta dejstvovala 35. divizija.

Prema općem zadatku Štaba 4. armije 20. divizija (bez jedne brigade), pod komandom Bogdana Pecotića, komandanta i Mate Bilobrka, političkog komesara, dobila je zadatak da napada na dijelu fronta od Kuka do zaseoka Miloševići (Visuć) općim pravcem: Klapavica, Kuk, Dnopolje, Banov vrh, Nebljusi, razbije neprijatelja ispred sebe i što prije izbije na cestu Donji Lapac— Nebljusi radi sadejstva 26. divizije u uništavanju neprijatelja iz Bihaća.

Devetnaesta divizija, pod komandom Stanka Parmača, komandanta i Petra Babića, političkog komesara, ojačana s dva diviziona (1. motorizovani haubički i 3. brdski motorizovani) Artiljerijske brigade 4. armije i dva tenkovska bataljona (2. i 4.) 1. tenkovske brigade, imala je da napada na dijelu fronta od Ivanova Vrha, jugoistočno od Udbine, do Rosandića vrha kod Podlapače općim pravcem: Komić, Udbina, Jošane, Bjelopolje, Korenica radi ovlađivanja Udbinom, čišćenja Krbavskog polja i Koreničke kotline te spajanja sa snagama 35. divizije i 4. korpusa u rejonu Prijeboja.

Trinaesta divizija, ojačana 5. primorskom brigadom i jednim bataljonom 2. dalmatinske proleterske brigade imala je zadatak da s linije Srednja Gora — — Mogorić nastupa širokim frontom preko ličkog Sredogorja prema cesti Bunić, Lički Osik, Gospić i da obezbijedi lijevi bok 4. armije i spriječi intervenciju neprijateljskih snaga iz rejona Gospića i Perušića prema Krbavskom polju.

U pozadini neprijateljskog fronta 35. divizija dobila je zadatak da kida veze neprijatelja i uporedno sa snagama 4. korpusa nastupa na jug prema Trnavcu i Krbavici radi sprečavanja neprijatelja da iz Babinog Potoka i Ramljana interveniše ka Bihaću i Krbavskom polju.

2 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom XI, ltnj. 4, Vojnoistorijski institut Beograd, 1975, str. 21.

Kako je bilo i planirano, napad na neprijateljski front u Lici počeo je 20. marta 1945. godine u 6 sati. Prije početka napada, u toku noći između 19. i 20. marta, 20. divizija je kroz neprijateljski front između Kuka i Tuka ubacila (infiltrirala) 3. bataljon 10. brigade ojačan vodom izviđača na Malo Kamensko sa zadatkom da posjedne raskrsnicu staza na Velikom Kamenskom[3] koje iz Lapačkog polja i Koreničke kotline izvode preko Plješevice u dolinu Une kod Nebljusa, a koje je neprijatelj mogao koristiti za povlačenje. Po izbijanju na Malo Kamensko štab ovog bataljona je angažovao dvije čete prema Dnopolju, a s druge dvije je čekao u pripravnosti kako bi mogao intervenisati zavisno od razvoja situacije na frontu Donji Lapac — Udbina.

Na frontu napada 20. divizije njena 10. brigada je do 8 sati zauzela Kuk gdje je zaplijenila tri topa, a tek 15 sati poslije ogorčene borbe uspjela je da ovlada i Čelinom a zatim je, goneći razbijenog neprijatelja, izbila na liniju Dnopolje — Mamac gdje je zanoćila. Za to vrijeme 9. brigada je najprije zauzela Jemarušu, zatim Krdašicu, Lončarić, Tuk i tek u 17 sati Krajnji vrh. Razbijeni neprijatelj odstupio je prema Kozjoj draži. Kako je već bio nastupio mrak, Štab 9. brigade prikupio je dva bataljona u Visuću i Kosanovićima, a s druga dva je poduzeo gonjenje neprijatelja pravcem: Milić brdo, Rudi Lisac, Ozeblin, Prkos, Malo Kamensko što je išlo veoma teško jer je Plješevica još bila pokrivena snijegom.

Uz podršku artiljerije i tenkova i napad 19. divizije odvijao se veoma uspješno. Njena 5. brigada slomila je otpor neprijatelja na Babinoj glavi i Ivanovom vrhu a zatim je nastavila napad prema Udbini i Koriji na kojoj se neprijatelj veoma uporno branio i zadržao napad ove brigade. Za to je vrijeme 6. brigada ovladala Golim brdom, Gornjim Rebićem i Mekinjarom iz koga je neprijatelj odstupio prema Toliću. Nakon toga ona je nastupajući uz podršku tenkova preko Krbavskog polja u 13 sati izbila u Jošan i presjekla odstupnicu neprijatelju s Udbine prema Korenici.

Našavši se u veoma teškoj situaciji neprijatelj je pod pritiskom 5. brigade u 14 sati počeo da napušta Udbinu i da se povlači prema Kozjoj draži dajući još uvijek otpor na Koriji, koju je ova brigada zauzela na juriš tek u 15,45 sati. Nakon oslobođenja Udbine 5. brigada se prebacila u Mekinjar gdje je zanoćila. Međutim, 6. brigada je po zauzimanju Jošana nastavila da nastupa na sjever i izbila u Pećane i Debelo Brdo, a s jednim bataljonom u Bjelopolje na domak Korenice u kome je rejonu zanoćila. Na lijevom krilu 19. divizije, 14. brigada, pošto je razbila neprijatelja na Ljutici i Rosandića vrhu te oslobodila Podlapaču, nastavila je gonjene neprijatelja na sjever koji je pokušao da joj pruži otpor na liniji Brda — Panas, sjeverno od Svračkova Sela, ali je i tu bio brzo razbijen, tako da je ova brigada do 18 sati oslobodila Bunić.

Nastupajući na širokom frontu od Srednje Gore do Mogorića preko ličkog Sredogorja, 13. divizija je, lomeći slabiji otpor neprijatelja, s 1. brigadom u 12 sati izbila na cestu Bunić — Lički Osik i zauzela Ljubovo i Široku Kulu, a zatim su do kraja dana njene snage posjele položaje prema neprijatelju u Kozjanu, Perušiću, Ličkom Osiku, Bilaju i Gospiću.

U pozadini neprijateljskog fronta 35. divizija je ovog dana vodila manje borbe i pripremala se da u duhu dobijenog zadatka krene u nastupanje odre-

3 Prema ocjeni Štaba 4. armije, Kamensko je predstavljalo »taktički ključ 1 vezu između oba sektora«. (Zbornik, tom XI, knj. 4, str. 405).

denim pravcima. Ovog dana ona je kod Prijeboja uspostavila vezu s jedinicama 4. korpusa koje su sa sjevera nastupale prema Buniću.

Pošto je, pored oslobođenja Udbine i Krbavskog polja, bio zauzet i Donji Lapac, time je probijen neprijateljski front u Lici. Štab 4. armije, uviđajući značaj Kamenskog, još u toku dana naredio je 20. diviziji da sa što više snaga izbije na Kamensko, a 19. diviziji da tamo uputi jednu brigadu i unište razbijenog neprijatelja koji je tumarao Plješevicom. U duhu ovih i ranijih naređenja jedinice 4. armije su 21. marta nastavile dejstva na sjeveru.

Na desnom krilu armije 26. divizija oslobodila je Nebljuse i izbila pred Drenovaču. Za to vrijeme je 10. brigada 20. divizije, nastupajući s dva bataljona, gotovo bez otpora neprijatelja preko jugoistočnih padina Plješevice izbila u Pirovište. Deveta brigada, nastupajući s dva bataljona iz Visuća i Kosanovića, za bataljonima koji su u toku noći upućeni u gonjenje neprijatelja, izbila je na Malo Kamensko. Zajedno s dva bataljona 10. brigade ona je u okršaju na području Velikog i Malog Kamenskog do 15 sati uništila grupu od 400 neprijateljskih vojnika iz jedinica razbijenih na području Udbine, koji su nastojali da se probiju u dolinu Une i ka Bihaću. Istovremeno je i 6. brigada 19. divizije, koja je rano ujutro ovoga dana iz Debelog Brda, Pećana i Bjelopolja upućena ka Kamenskom, razbila drugu grupu neprijateljskih vojnika u rejonu Šuputovca, jugozapadno od Velikog Kamenskog, a zatim je uspostavila vezu s jedinicama 20. divizije na Lopati, sjeveroistočno od Velikog Kamenskog. Jedan dio neprijateljskih vojnika raspršenih po Plješevici kasnije se pojedinačiio predavao našim jedinicama. Tako su neprijateljske snage, koje su se s područja Udbine kroz Kozju dragu i od Jošana uspjele izvući u Plješevicu, bile uništene.

Zadržavši 5. brigadu u Mekinjaru i Jošanu, 19. divizija je ovog dana s 14. brigadom iz Bunića nastavila da nastupa preko Vrpila i s njom ušla u Korenicu koju je neprijatelj napustio još prethodnog dana. Između Vrela i Prijeboja ova brigada je došla u vezu s dijelovima 35. i 8. kordunaške divizije.

Obezbjeđujući lijevi bok 4. armije, 13. divizija je ovog dana ostala na dostignutim položajima. Osim manjih sukoba s neprijateljem u rejonu Čardaka, sjeveroistočno od Perušića i na prostoru Široka Kula — Budački most ona je čitavog dana izviđala neprijatelja na cijelom frontu.

Iz rejona Plitvičkih jezera 35. divizija je nastupala preko Uvalice prema Homoljačkom klancu, Trnavcu i Krbavici. Njena 1. brigada izbila je 22. marta u Trnavac i odbacila neprijatelja s položaja kod ovoga sela u pravcu Čanka. Drugih sukoba s neprijateljem ovoga dana ona nije imala. Divizija je u stvari osiguravala desni bok 8. divizije koja je ovoga dana zajedno sa 7. divizijom krenula u napad prema Bihaću. Ne sačekavši napad dijelova 8. divizije neprijatelj se u toku noći između 21. i 22. marta povukao s Čelopeka i iz Ličkog Petrovog Sela prema Bihaću.

- Nakon oslobođenja Donjeg Lapca, Udbine i Korenice težište dejstva 4. armije prenijeto je ka Bihaću, koga su ,u vremenu od 22. do 28. marta oslobodile 26, 8. i 7. divizija. U toku 22. marta Štab 4. armije prebacio je 20. diviziju prema Gospiću na sektor Vrebac — Medak, dok je 19. diviziju razmjestio na području Krbavskog polja i Koreničke kotline. Njena 6. brigada povučena je 23. marta s Kamenskog u Frkašić, bez jednog bataljona koji je još jedan dan čistio Plješevicu od raspršenih neprijateljskih vojnika pa je i on povučen u Frkašić. U toku 26. marta 14. brigada ove divizije, oja-

čana tenkovima i artiljerijom, zajedno s dijelovima 8. divizje, bila je angažovana r.a sektoru između Slunja i Rakovice radi sprečavanja prodora neprijatelja iz Karlovca prema Bihaću a zatim je povučena u rejon Prijeboja.

Po oslobođenju Krbavskog polja i Koreničke kotline 35. i 13. divizija obrazovale su front prema neprijatelju na Čudinom Klancu, u Babinom Potoku, Crnoj Vlasti, Ramljanima, Čanku, Perušiću, Ličkom Osiku i Bilaju. One su u toku borbi za Bihać odbile nekoliko napada neprijatelja u pravcu Korenice i Bunića. Tako je 35. divizija, 23. i 25. marta, kod Trnavca odbila napada jednog bataljona legionara i jednog bataljona ustaša koji su pokušali da od Ramljana prodru u Korenicu. Na sektoru 13. divizije neprijatelj je 22. marta zauzeo Široku Kulu, ali je slijedećeg dana iz nje izbačen. Angažovanjem oko pet bataljona iz rejona Ramljana neprijatelj je 24. marta na položajima Kozjan — — Kuzmanovača — Ljubovo napadao dijelove ove divizije u namjeri da se probije ka Buniću. Žestoke borbe vođene su čitav dan i neprijatelj je najzad bio odbijen na polazne položaje. Slijedećeg dana napad je ponovljen ali opet bez uspjeha.

Uključivanjem 13. i 35. divizije u front 4. armije javila se potreba njihove reorganizacije s obzirom da su bile malog brojnog stanja i slabije naoružane od ostalih divizija ove armije. Kako je njihova popuna novomobilisanim borcima bila teško izvodljiva zbog isrpljenosti ljudskih rezervi u pozadini, to je Štab 4. armije donio odluku da se ove dvije divizije spoje u jednu, odnosno da se 35. divizija, kao mlađa i čije se operativno područje upravo uključivalo u konačno oslobođene krajeve, rasformira i većim dijelom njenog sastava popuni 13. divizija. Odluka je sprovedena u vremenu od 29. marta do 2. aprila u Laudonovom gaju. Prva brigada 35. divizije, nešto ojačana, produžila je da postoji kao Prva lička samostalna posadna brigada radi izvršavanja posebnih zadataka na teritoriju Like poslije njenog oslobođenja, dok je ljudstvo ostalih jedinica 35. divizije uključeno u 13. diviziju. Tada je za komandanta 13. divizije postavljen Nikola Grubor, dotada komandant 35. divizije, a za političkog komesara Đuro Matić, dotada politički komesar 13. divizije. Za načelnika štaba divizije postavljen je Milan Počuča, za pomoćnika političkog komesara divizije Bude Bosnić i za operativnog oficira Petar Rašeta.

Pored rasformiranja 35. i popune 13. divizije Štab 4. armije u vremenu od 29. marta do 30. aprila izvršio je pregrupaciju jedinica prema neprijateljskim snagama u Gospiću, Perušiću, Vrhovinama i Otočcu radi produženja operacije i oslobođenja čitave Like. Oslobođeno područje kotareva Udbina i Korenica poslužilo je za manevar i koncentraciju jednog dijela jedinica 4. armije i kao oslon za nastavljanje operacije u prvom redu 19. i 13. divizije.

Opći napad otpočeo je ujutro 4. aprila. Na desnom krilu armije, s linije: Turjanski — Korita — Kozjan — Kuzmanovača, u napad je krenula 19. divizija općim pravcem preko Čanka, Ramljana i Lešća ka Otočcu, dok je iz rejona zapadno od Ljubova napadala 13. divizija prema Perušiću a druge snage 4. armije prema Gospiću. Potpuno oslobođenje Like završeno je 7. aprila 1945. godine izbijanjem naših snaga na liniju Brinje — Senj. Za sve to vrijeme neprijatelj se održao na dobro utvrđenom Čudinom Klancu na koji su napadali dijelovi 5. brigade 19. divizije. Tek po oslobođenju Otočca neprijatelj se u noći između 6. i 7. aprila probio s Čudinog Klanca preko Crnog vrha na sjever u Malu Kapelu, ali je slijedećih dana potučen od jedinica našeg 4. korpusa.

Oslobođenjem Čudinog Klanca, koji se nalazi na granici između koreničkog i otočačkog kotara, kao i tri dana ranije Čanka, potpuno je i konačno oslobođen i cio korenički kotar. Oslobođenje udbinskog i ogromne većine koreničkog kotara izvršeno je u stvari za svega dva dana u sklopu jedne operacije izvedene brzo i energično u kojoj je neprijatelj pretrpio potpun poraz i koja ima sve karakteristike savremene vojne operacije. Toliko očekivanu slobodu, u koju je nepokolebljivo vjerovao, narod pomenutih kotareva dočekao je s ogromnim ljudskim i materijalnim žrtvama. No, bez obzira na to, čim je došla sloboda, s istom onom upornošću s kojom se borio u toku rata, pristupio je obnovi i izgradnji svoga kraja:

IZVORI I LITERATURA:

Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslavenskih naroda, tom V, knj. 36, 37. i 38. tom XI, knj. 4.

oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945. II, Vojnoistorijski institut, Beograd 1365.

Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1957.

Petar Kleut, Trideset peta lička divizija, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1970.

Svetozar Tintor, 13. primorsko-goranska udarna divizija, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1968.

Dragutin Grgurević, Devetnaesta sjeverno-dalmatinska divizija, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1964.

Franc Schraml, Kriegsschauplatz Kroatien, die deutsch-kroatischen Legionsdivisionen, Kurt Vowinckel Verlag, Neckargemünd, 1962.

Petar Tomac i. . . Oslobodilački pohod na Trst četvrte jugoslovenske armije, Vojno delo, Beograd, 1952.

Vladimir Dušan Matetić, 14. primorsko-goranska brigada, Vojno-izdavački zavod, Beograd 1973. i Mitar Durišić, Dejstva U. korpusa NOVJ od augusta 1944. do marta 1945. godine, Vojnoistorijski glasnik 1/1958.

Đorde Orlović

Politički komesar bataljona Ilija Basta Ićo

Na čukici zvanoj Rasoja, na ulazu u Tušice oko 1 km od Pavlovačkog mosta, šćućurila se grupica od desetak drugova, među kojima skoro polovina bez ikakvog oružja, riješena da otpočne obračun na život i smrt s ustašama. Među njima je i Ilija Basta Ićo s čvrsto stegnutim starim revolverom u ruci marke Štajer s 4 do 5 metaka. Neizvjesnost je potpuna, napetost i nervoza vidljiva, a pojava autobusa punog ustaša iz Udbine sve to naglo uvećava. Ićo je od onih hladnokrvnijih i samopouzdanijih koji svojim duhovitim upadicama unosi ohrabrenja i vedrinu u grupu podstičući je na istrajnost u izvršenju uzetog zadatka. Kada je borba počela i čim su ustaše počele da uzmiču i bježe nazad, on među prvima skače iz zasjede, sada već s praznim pištoljem u ruci da ih pretekne i spriječi njihovo bjekstvo prema Udbini, ali ta se namjera golim rukama nije mogla ostvariti. Bilo je to ustaničkog 2. augusta 1941. godine.

Ilija je jedan od šestorice sinova Mane i Smiljane Basta. Rođen je 27. marta 1921. godine u Srednjoj Gori, u zaseoku Medici. Rastao je u kući gdje ni varenike, ječmenog kruha i palente nije bilo uvijek dovoljno, a nečem boljem moglo se nadati samo- o Božiću i slavama. U Srednjoj Gori je završio četiri razreda osnovne škole. Među vršnjacima se isticao bistrinom i prirodnom inteligencijom. Rano je shvatio da se na ono malo mršave zemlje ne može ostati, jedva čekajući da stasa i odsluži vojsku pa da se bilo kuda vine trbuhom za kruhom. Napunivši dvadesetu, on je u svemu oformljeni čovjek i divan stasiti momak. Krupan i vitak stas, rumeno lice blaga pametna izraza, tamnosmeđa kosa, visoko čelo i bistar pogled, dugi koraci i uspravan hod, malo poveće klempave uši skladno su se uklapali i činili ga markantnom pojavom. Njegovo lično poštenje i čestitost, inteligencija i razboritost, duhovitost i dobronamjernost i nenametljivost prosto su plijenili ljude i neosjetno ih privlačili u njegovu okolinu.

Aprilska katastrofa, okupacija zemlje i ustaški progoni nad srpskim stanovništvom stvorili su neočekivano nesnosno stanje i na području Udbine. U toj mračnoj situaciji Ićo, kao i ostali njegovi vršnjaci, ne očajava, sklanja se pred ustašama ali se nada obračunu s njima. I zaista, na prvi glas o ustanku Ićo je među prvima koji su spremni da odmah pođu u borbu. Nije on slučajno u onoj prvoj polugolorukoj grupici odvažnih u Tušicama. Od toga dana on se više ne smiruje. Uvijek je u pokretu i na nekakvom zadatku.

Negdje pod kraj augusta ili početkom septembra u selu se osniva prva skojevska grupa od nekolicine onih koji su se dotada najviše istakli u ustanku. Ićo je jedan od njenih najistaknutijih članova. On učestvuje u svim akcijama. U prvim redovima je u napadu na ustaško uporište Podlapaču, u oba navrata, 3. septembra i 10. oktobra 1941. godine. Nalazi se i među tridesetak Srednjogoraca i Mekinjaraca koji neposredno pod rukovodstvom sekretara Okružnog komiteta Partije i komandanta Štaba Grupe partizanskih odreda za Liku oko 1. novembra postavljaju zasjedu na Pločanskom klancu da bi sačekali Talijane iz Udbine i oslobodili Mićuna Šakića koji se tada nalazio u njihovim rukama. Kada do toga nije došlo, grupa je, i bez dvojice rukovodilaca, preko Komića, Ondića, Krčane i Visuća po dubokom snijegu izbila na vrh Kuka da bi tu postavila zasjedu Talijanima, ali je duboki snijeg bio prekinuo saobraćaj. Odatle se grupa spustila u selo Dnopolje a potom se uputila na Kamensko gdje se pridružila proslavi godišnjice oktobarske revolucije.

Ićo je među tridesetak Srednjogoraca i Kurjačana koji uoči nove godine po dubokom snijegu hitaju u borbu kod Korenice, da bi na samu Novu 1942. godinu na Pogledalu, uz sadejstvo manjih dijelova bataljona »Ognjen Priča«, do nogu potukli talijansku kolonu koja je žurila u pomoć opkoljenom garnizonu u Korenici. I kad je oko 15. januara u Tušicama formirana 3. četa bataljona »Krbava«, Ićo je opet među prvima u njenom stroju. Od tada veoma rijetko navraća kući i roditeljima. U trećoj četi Ićo je istaknuti borac, da bi ubrzo postao politički delegat voda. Savjestan i odgovoran na dužnosti on se brzo razvija u vrsnog političkog radnika. Istakavši se u toj ulozi, a već poznat kao hrabar i odvažan borac, njega u ljeto 1942. godine premještaju u bataljon »Mirko Štulić« za političkog komesara čete. Na novoj dužnosti on se dobro i brzo snalazi i zahvaljujući svojim ljudskim i boračkim kvalitetama postaje omiljen rukovodilac.

U jesen 1942. godine u borbama oko Bosanskog Grahova Ićo se razbolio od pjegavog tifusa. Bolest je bila teška i opaka, a uslovi liječenja više nego minimalni. To ga je privremeno udaljilo iz jedinice. Prebolivši on se vraća na čelo svoje čete. Urođena želja za znanjem i žeđ za čitanjem njegovom političkom dužnošću i obavezama samo su još više podstaknuti. Njegova torbica je stalno bila puna aktuelnih političkih materijala, među kojima se uvijek mogla naći pokoja dobra knjiga. U časovima odmora, u predasima između borbi na položajima uvijek je nešto čitao ili razmišljao o aktuelnim političkim i vojnim problemima. U odlučivanju nije žurio, ali kada se odlučio od zamisli nije odustajao.

Bilo je uobičajeno da se svaka značajnija borbena akcija, naročito ako se očekivala napornija i dugotrajnija borba, temeljito i svestrano pripremi. Ićo je i u tome poslu uvijek bio na visini zadatka. Partijske sastanke ili četne konferencije je uvijek temeljito i svestrano pripremao. Umio je da odabere i na dnevni red postavi prava pitanja i probleme, da zainteresuje prisutne, da pobudi njihovo interesovanje i podstakne diskusiju. Svojim izlaganjem prosto je plijenio pažnju prisutnih. Nije se događalo da mu borci sa sastanka ili konferencije odlaze neraščišćenih pojmova i nejasnih stavova. Njihov politički komesar je uvijek bio u stanju da iz tekuće problematike svaku nejasnoću obajsni, da dileme ukloni ukazivanjem na pravi put izlaska iz situacije. Borci su se rado okupljali oko njega da bi započeli razgovor o problemima koji ih trenutno interesuju znajući da će čuti pravo i jednostavno objašnjenje.

Besprijekornim držanjem u borbi Ićo je mobilisao borce i podsticao ih na najveća pregnuća. Bio je strog, ali pravičan u ocjeni držanja i doprinosa pojedinih manjih jedinica ili pojedinaca u svakoj akciji, iz koje je valjalo izvući pouke i iskustva za dalji rad. Umio je da istakne i pohvali junaštvo, pregalaštvo, samopožrtvovanje i samoodricanje, ali isto tako znao je svom strogošću da ukori i žigoše pojave kukavičluka, kolebljivosti i zabušavanja. Četa mu se odlikovala čvrstom disciplinom, visokom sviješću i monolitnošću, pa je bez roptanja podnosila ratne nedaće i sigurno izvršavala i najteže borbene zadatke.

Relativno dugo Ićo je bio politički komesar čete. Ipak, niko nije zapazio da je ispoljio bilo kada i najmanja nezadovoljstva svojim položajem, nije se smatrao zapostavljenim ili potcijenjenim. Svoju četu je volio iznad svega i u njoj se najbolje osjećao. Kada je 6. divizija došla u Srbiju, njemu je nekoliko puta nuđeno, čak i naređivano, da preuzme dužnost političkog komesara u nekoj komandi mjesta, ali on je uvijek odbio. Volio je rad u četi a karijera ga nije interesovala.

Dug i težak je bio ratni put koji je Ićo prevalio sa svojom četom u 3. brigadi 6. divizije. Prošao je kroz bezbroj bojeva u Lici, sjevernoj Dalmaciji, Bosanskoj krajini, oko Travnika, Jajca i Banja Luke, da bi stigao i u Drvar i učestvovao u odbrani vrhovnog komandanta druga Tita od njemačkog desanta. Nikad se nije desilo da ovaj primjerni borac i politički komesar izostane iz borbe, da ne bude uz svoje borce u streljačkom stroju svoje čete.

Kada je pala odluka da 6. divizija iz okoline Drvara krene na dugi marš u Srbiju, sve starješine, a u prvom redu političke komesari, imali su pune ruke posla. Ićo je i u pripremi i na maršu bilo na visini svojih obaveza. Stalno je među borcima, shvata njihove porodične i lične probleme i teškoće, upućuje i podstiče da se teškoće prebrode, brine se o kakvoj-takvoj ishrani i odmoru, o pomoći posustalim, oboljelim i iznemoglim. Zbog skromnosti i brige o borcima on je u šlapama prešao put od Une do nadomak Beograda. Bio je to

možda jedinstven slučaj četnog komesara koji je u šlapama došao u Srbiju. Imao je on, u tome pohodu, mnogo prilika da sebi pribavi bolju i udobniju obuću. Ali, u četi se uvijek našao poneki bosi borac, pa on nikako da dođe na red skoro do Beograda.

Dolaskom u Srbiju u jako prorijeđene jedinice 6. divizije masovno su stupali novi borci. Za starješine, a naročito za političke komesare, bilo je mnogo posla. Nije bilo vremena za duže odmore i metodičnu obuku, sve je trebalo raditi u pokretu, u borbi. I u toj složenoj situaciji Ićo se potvrđuje kao dobar organizator. Preko partijske organizacije on na konkretnim zadacima angažuje sve komuniste, a starješine podstiče na dodatne napore. I opet je njegova četa među najboljima u bici za Beograd. Umio je Ićo da i nove borce ohrabri i podstakne na junaštvo.

Negdje pri kraju bitke za Beograd Ićo je postavljen za političkog komesara bataljona »Mirko Štulić«. Borbe u Srijemu su bile teške. Neprijatelj je držao i uporno branio svako naseljeno mjesto služeći se raznovrsnim ratnim lukavstvima. I samo kretanje po raskvašenoj glibovitoj zemlji bilo je krajnje naporno. Prvih dana novembra padaju Ruma i okolna mjesta, nastupanje se nezadrživo nastavlja. Treća brigada 6. divizije dobija zadatak da zauzme Manđelos. Osvajanje sela pada u zadatak bataljonu »Mirko Štulić«. Zapovijest stiže u trenutku kada se Ićo s ostalim drugovima u štabu bataljona bio sav predao poslu oko organizacije proslave godišnjice Velikog oktobra. Ovaj zadatak kao da pogoduje tome da bataljon na sam dan oktobra pokaže što zna i šta može.

Bataljon užurbano kreće na zadatak, s marša se razvija u borbeni poredak i kreće u odlučan napad. Ali i branilac je tvrd i žilav, uporno se brani i ne popušta. Borba se odužava, okršaji su žestoki i nemilosrdni. Štab bataljona priprema i organizuje odlučujući juriš. Ićo napregnuto prati tok borbe i dogovara se s komandantom šta da poduzmu da bi uspjeli. Zaključuje da bi njegova intervencija bila korisna kod čete čija dejstva je osmatrao. Paljba je žestoka, tanad zlokobno fijuču i siplju kao kiša, a zemlju potresaju artiljerijske i minobacačke eksplozije. Skokovito se krećući prilazi četi, sklanja se iza neke maske koja zaklanja od pogleda ali ne štiti od tanadi i parčadi. I taman kada je počeo da daje uputstva šta i kako treba uraditi, pogođen je i pada smrtno ranjen. Drugovi mu priskaču, odnose ga u zaklon, brzo mu ukazuju pomoć, ali uzalud-rana je smrtonosna i pomoći nema. Sutradan su ga drugovi suznih očiju sahranili u selu Veliki Radinici.

Bio je to kraj jedne junačke mladosti, kraj starog iskusnog ratnika, čestitog komuniste, vrsnog političkog komesara i neustrašivog borca. Imao je tek 24 godine. Njegova junačka smrt je ostavila prazninu u jedinici, ražalostila njegove drugove i prijatelje a stare roditelje teško unesrećila. Na žalost, njihovoj nesreći tu nije bio kraj. Nešto prije toga poginuo im je u Lici sin Dušan (Duda) u sedamnaestoj godini života kao borac — izviđač 35. divizije. I treći sin Jovo (Jojo) gine u dvadesetoj godini života ubrzo poslije Iće kao borac 6. divizije Njihovi ratni podvizi i svjesno žrtvovana mladost zaslužuju da im se imena otrgnu od zaborava.

Budimir Korica

Poslijeratni razvoj općine Titova Korenica

i

Prvi dani slobode

Posljednji dani ratne bure, ispresijecani prvim zracima konačnog oslobođenja ostat će zapamćeni vjerovatno i zabilježeni, kao vrijeme u kome je iskaljen sav bijes ranjenog okupatora i njegovih slugu, ostat će u sjećanjima naroda kao krvava predstava u kojoj su sažeta sva zlodjela okupatora iz prethodne četiri godine. Upadali su iznenada u sela, klali i palili koga god bi uhvatili. U Toliću i Pisaću (sada Krbava) u samo svitanje zatekli su još dosta naroda na spavanju. Upali su s gornje strane, s brda. Tko nije bio »brži od zrna«, ostao je na zgarištu zauvijek. Ostali stanovnici sela oko Krbave pobjegli su u Plješevicu. Dušmani su posezali za njima i tamo. Rijetko kada prije penjali su se u planinu za narodom, ovaj put i to su činili. Kod Pećanskih Padališta upali su u zbjeg i napravili za svega pola sata krvav masakr. Šuma je spasila sve one koji su mogli trčati. U Korenici i okolnim selima radili su isto. U nekoliko sela neposredno pokraj Korenice pohvatali su i živih spalili 113 osoba.

Narod s područja Krbave tih dana je spas tražio jedino u prelasku na slobodni teritorij. Komande mjesta i NOO-i organizirali su prebacivanje većine naroda noću kroz neprijateljske redove preko Krbave i Srednje Gore prema Lcvincu, koji je definitivno bio oslobođen. Tako je susret većeg dijela naroda i slobode bio ne na vlastitom ognjištu već u planini ili je narod hrlio prema njoj u susret, tamo na jug odakle je dolazila na barjacima slavnih jedinica četvrte armije.

Prohujao je i zadnji vihor okupatorskog bijesa ovim krajem ostavljajući za sobom krv i pustoš. Sloboda zateče na ovom kamenjaru tanke stubove dima i nesahranjene ostatke onih na kojima je okupator iskalio svoj bijes zbog vlastite propasti i nemoći. Izranjavanja zemlja »okićena« zidićima na svakoj uzvisini, improviziranim rovovima i skloništima, još gola i siva iza duge zime bila je posuta praznim čahurama, krhotinama mina, granata i bombi, rasutim mecima i polomljenim oružjem. Tako »dekorirana« pozornica najstrašnije ratne drame odisala je turobnom pustoši i nagrizala već naviknute nozdrve odvratnim mirisom baruta i ekrazita.

Ipak sve je bilo drukčije. Navučeni lim preko nagorjele zidine štitio je od kiše ili mraza za vedrih noći, ono što je sačuvano krpa utopljavalo je mršavo tjelešce djece, ponešto se pronalazilo i za prezalogajiti. Iako su četverogodišnji »saputnici« glad i studen još uvijek bili nerazdvojni »drugovi« ovim povratnicima na zgarišta, nestao je jedan najstrašniji: strah od smrti i smrt. Ne mora se više spavati otvorenih očiju i napregnutih ušiju. Ipak previše je toga podsjećalo na rat da bi odjednom bio izbrisan. Zgarišta i pusti prostrani pašnjaci bili su samo vanjski dekor onoga što je bilo u duši svakoga preživjelog. Još previše svježa sjećanja na one koji se nisu vratili, a gotovo i nije bilo

porodice koja nije u većem ili manjem broju imala takvih tragičnih uspomena. Bile su to svakodnevne teme razgovora. Rasla je strepnja za onima koji su se u 6. ličkoj proleterskoj ili 35. udarnoj diviziji ili nekoj drugoj jedinici još uvijek borili. A onda već u maju počeli su stizati prvi demobilizirani borci. Nosili su sa sobom bezbroj priča o krvavim okršajima, pričali su o herojskoj smrti onih koji se neće vratiti i skupa sa svojim slušaocima još jednom preživljavali ratne strahote[1].

Dječje igre nosile su gotovo isključivo ratnička obilježja. Podijeljeni po zaseocima »ratovali« su vrlo oštro ponekad i preoštro, upotrebljavajući prazne limenke kao »municiju«, a u nedostatku ovih hvatali su i kamenje, štapove i slično oružje, tako da je bilo i ozbiljnijih povreda, ali one nisu izazivale jaču uzbuđenja ni kod ovih malih »ratnika« ni njihovih roditelja. Uzbuđenja su izazivale »igre« s pravim puškama i pravim bombama i granatama. Kako je da ovakvih »igračaka« bilo lako doći (bilo ih je svuda), nerijetko su se događale pogibije ili teža ranjavanja ovih mališana.

Međutim, uza sve ovako intenzivno prisustvo rata, počinjao je ovdje nov život. Uza svu žalost za izgubljenim oduševljenje zbog izvojevane slobode blistalo je, a ponekad dosezalo intenzitet eksplozije. Još u toku rata slavljeni su na nov način novi praznici kao što je 1. maj i drugi. Tko nije vidio rubove Krbavskog polja uoči 1. maja 1945. godine i 9 dana kasnije za Dan pobjede, propustio je šansu da doživi nezaboravnu sliku jednog originalnog spektakla. Vatre (krijesovi) povezane u zatvoren krug oko polja blještale su za 1. maj cijelu noć, a za Dan pobjede čak pet uzastopnih noći. Lanac svjetlosti popraćen je gromkom i dugotrajnom grmljavinom i bljeskovima oružja svih kalibara. Mitraljezi snopovima svjetlećih metaka parali su mrak iznad vode u Hržiću a voda je vraćala odbljeske u nebo. Ručne i avionske bombe te topovske granate sve do onih najvećih stavljane su u vatru da upotpune izljeve radosti i oduševljenja. I dok je okolina jedne vatre bila pusta zbog iščekivanja da se bomba ili granata zagrije i eksplodira, oko druge se vijalo kozaračko kolo i orile partizanske pjesme.

Oduševljenje i radost ispoljavano je u takvom krešendu u svakoj prilici. Kad su u maju te godine prolazili ovim krajem članovi Vlade Federalne Republike Hrvatske formirane 14. aprila u Splitu, u Udbini i Korenici kao i usputnim selima zaustavljani su od oduševljenog naroda koji ih je okupljen uz cestu burno i gromoglasno pozdravljao. U Korenici se na brzinu okupilo čak 3.000 ljudi (samo mjesto nije tada imalo više od 200 stanovnika) i dugotrajnim klicanjem i pjesmom dočekali i ispratili svoje goste i to se smatra jednim od najljepših dočeka na putu od Splita do Zagreba.

Tih dana pojavila se u Korenici i kulturno-prosvjetna ekipa 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« s, razumije se, programom ratne tematike. Opet se na otvorenom prostoru sakupilo preko 3.000 gledalaca ne samo iz obližnjih sela već i iz onih koja su udaljena čak 30 km (Plitvički Ljeskovac, Čanak). Dugo u noć orile su se partizanske pjesme i vijorilo kozaračko kolo između

1 Duboko su preživljavali sve pređene strahote, tako da se vrlo često događalo da su padali u neku vrstu transa (to stanje je poznato ovdje pod nazivom živčani napadaj) trzajući se i uzvikujući, »Naprijed!«, »Juriš!«. Drugi bi ih držali uz napor štiteći da se ne povrijede. Događalo se da na istom mjestu (sastanku ili večernjem sijelu) po nekoliko demobilisanih boraca zapadnu u takvo stanje istovremeno. Tada bi se orilo od povika k;(o u pravom jurišu.

zidina predratnih trgovina i birtija, a članovi ekipe čudili su se otkud toliko svijeta da dijeli s njim radost zbog pobjede nad fašizmom.

Oduševljenje naroda, da još jednom istaknemo, buktalo je u danima kad se se još vraćao na zgarište, iz zbjegova i kojeotkud. Glad, iscrpljenost, bolest, bez alata za obradu zemlje (a proljeće pri kraju), bez imalo zaklona u prohladnim noćima, bez odjeće i kašike, no, bez obzira na tolike teškoće, opredjeljenje naroda za novi društveni poredak očitovalo se na svakom koraku, u svakoj gesti. Još od februara 1945. godine, iako u strahu od napada pobješnjelih okupatora i izdajničke gamadi koja je ovuda prolazila u povlačenju prema zapadu, počeli su mitinzi na kojima je davana podrška drugu Titu, politici Partije, novoj vlasti. Sve do kraja godine gotovo i nema izvještaja koji ne govori o protestima masa protiv kralja i izbjegličke klike. »Nećemo kralja da nam zemlju kalja«. »Kralj se ženio, Tito se borio«, »Kralju Petre marš, drug je Tito naš«, i tako redom parole sve oštrija od oštrije.

Izbori za lokalne organe narodne vlasti, pogotovo pripreme za te izbore tokom ljeta 1945. godine, vođeni su uz masovne manifestacije podrške novom poretku i uz vrlo oštru borbu članova KP kao i čitavog članstva JNO protiv neprijateljske propagande, koje je bilo, a poticala je od prikrivenih neprijateljskih elemenata i, ponešto, od zaostalih bandi skrivenih po šumama i kod njihovih jataka. Naročito uspješno izvršene su pripreme za državne izbore tokom jeseni 1945. godine. Poznato je da u »crnoj kutiji« ovdje nije bilo kuglica, a odaziv na izbore, jedne i druge, bio je stopostotni.

Još tokom ljeta 1945. godine u narodu je često spominjano ime »Titova Korenica«. Prvi izvješaj JNOF-e s tim novim imenom napisan je za juli mjesec 1945. Svi izvještaji poslije toga nosili su to ime, a ono je postalo tokom ljeta i jeseni već sasvim uobičajeno, tako da je 5. oktobra 1945. godine i službeno dodijeljeno ime Titova Korenica središtu ove komune čiji je narod s ponosom prihvatio novo ime i uzeo ga kao znak priznanja za ogromne žrtve i napore koje je uložio u borbi za novi poredak. Odluka o proglašenju imena Titove Korenice glasi:

FEDERALNA DRŽAVA HRVATSKA

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA

Odjel opće uprave

Broj: 7578/45, dne 5. listopada 1945.

Predmet: Korenica — promjena naziva u »Titova Korenica«

Narod koreničkog kotara u više navrata jasno je izrazio svoju volju da se mjesto Korenica prozove »Titova Korenica«, pa je narod tako već i zove htijući time dati vidnog znaka svoje ljubavi i zahvalnosti velikom vođi oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije.

Obzirom na prednje i na osnovu jasno izražene volje naroda

O D L U Č U J E M

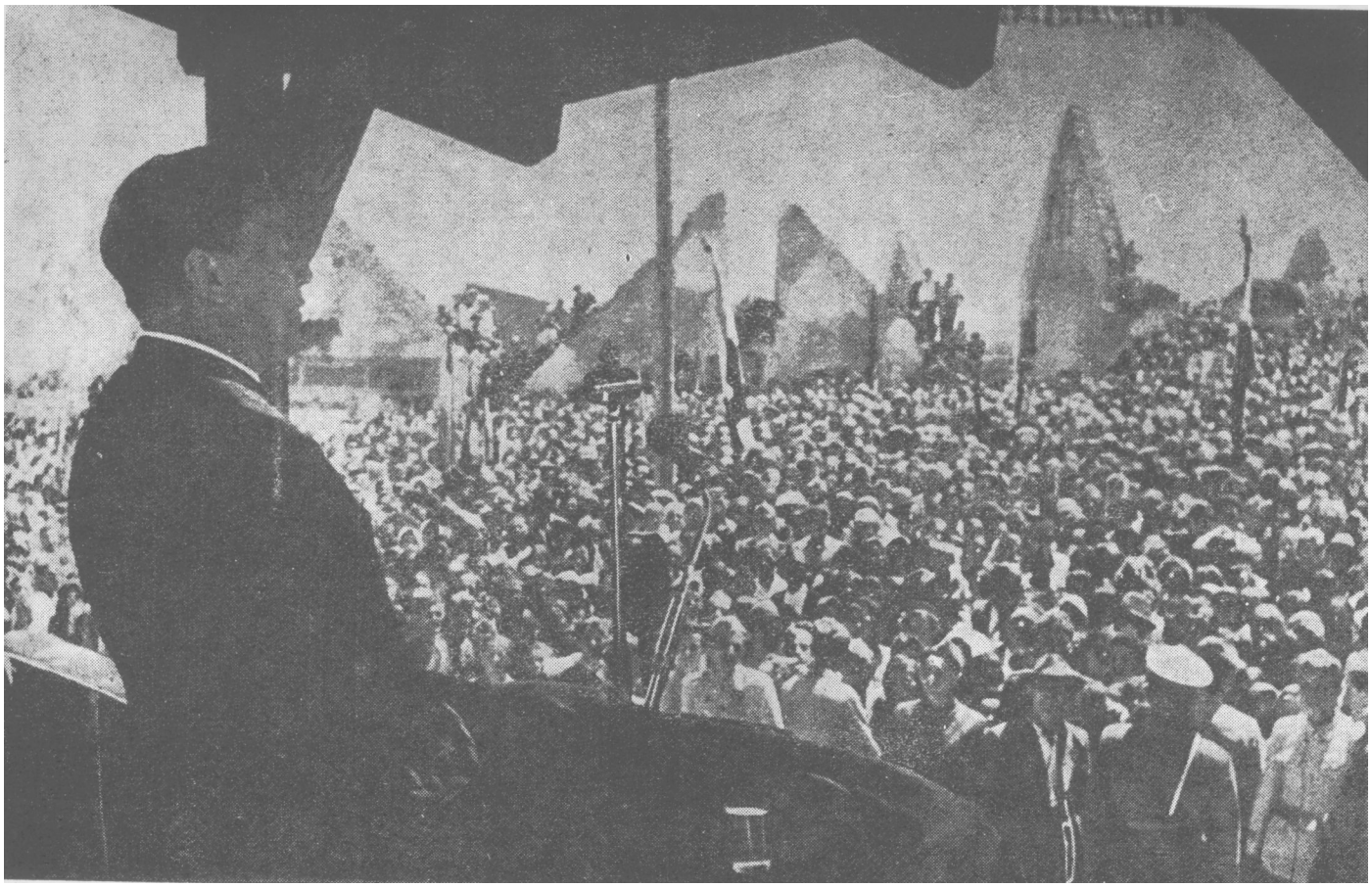
da se mjesto Korenica, istoimenog kotara, okruga ličkog prozove »Titova Korenica«.[1a]

Bratstvo i jedinstvo srpskog i hrvatskog naroda (na području općine živi oko 80% Srba i oko 20% Hrvata) razvijano je još u toku NOB-a, a u ovom vremenu posvećivana mu je naročita pažnja. Izvještaji iz 1945. godine sadrže, bez iznimke, stavku o ovom problemu. Razvijanje bratstva i jedinstva nije teklo samo u govorima i parolama, već od samog početka u organiziranju zajedničkih akcija u kojima se očitovalo pomaganje jednih od strane drugih, zajedničko nastupanje u poslovima od zajedničkog interesa itd. Poznato je da su u proljeće 1945. godine dolazili ljudi iz kotara Gospić i Perušić s opremom i konjskom zapregom da pomognu sjetvu u Krbavi i oko nje gdje je nestalo i oruđa i zaprege u toku rata. Kotar Udbina i Perušić proglasili su te godine bratimljenje i razvijali suradnju u raznim oblicima. Kad su se stanovnici Podlapače vraćali na svoja zgarišta, onda su Svračkovo Selo, Pišać i Tolić organizirali prijevoz sa željezničke stanice Lički Osik do Podlapače i priskočili im u pomoć prilikom izgradnje bajtica za smještaj itd. Slično je bilo i u Čanku.

Od samog početka nakon oslobođenja organizirani su zajednički mitinzi između sela sa stanovnicima jedne i druge nacionalnosti, zajedničke priredbe itd. Partijske organizacije, odbori JNOF-e i NOO-i s naročitom suptilnošću odnosili su se prema ovom problemu pa su postignuti i krupni rezultati. Nije bilo lako otkloniti podozrivost koja je stvarana prije rata a pogotovo u 1941. godini između stanovnika srpske i hrvatske nacionalnosti, nije bilo lako uvjeriti mnoge ojađene porodice da su pokolj vršile ustaše-izrodi hrvatskog naroda, a da je narod u cjelini nedužan i da je i narod hrvatskih sela bio žrtva antinarodne politike. Osjećaj podozrivosti tinjao je još godinama u svijesti mnogih i samo dugim, upornim, zajedničkim radom, pretvarao se u povjerenje jednih prema drugima, u uvjerenje da se drukčije ne može živjeti nego u zajedništvu, u želji da se zajednički bore za razvoj u kome će ostvariti bolji život i jedni i drugi.

Oduševljenje, vjera u novi život i bolju budućnost, jedna vrsta zanosa trajali su uz sve poteškoće još dugo iza dana pobjede. Potvrda svega toga je ljeto 1946. godine kada su vršene pripreme za doček najmilijeg gosta Josipa Broza Tita. Kako je taj doček pripreman i pripremljen, teško je opisati. Istaći ćemo: Nije bilo čovjeka koji je toga dana želio ostati kod kuće. Svi su jednostavno željeli biti u Korenici. Nekoliko dana prije dolaska druga Tita kretale su se povorke prema Korenici. Spavalo se u sijenu, pod grmovima, hranilo kojekako, ali važno je bilo zauzeti bolje mjesto odakle će svatko moći vidjeti dragog gosta. Nikad prije i nikad poslije Korenica nije imala toliki broj ljudi u jednom danu. Svatko je želio da doček bude što ljepši, što svečaniji, glasniji. Redovi ljudi uz cestu bili su dugi kilometrima, a na brdu

la Izvod iz Odluke o promjeni naziva mjesta, Muzej Like, Gospić.

Josip Broz Tito u Korenici na Dan ustanka naroda Hrvatske 27. jula 1946.

Rudanovcu iznad Korenice kolonu automobila sačekali su konjanici koji su dragog gosta dopratili u Korenicu.[1b]

Tom prilikom drug Tito je održao govor u Korenici u kome je, pored ostalog, rekao: »Mi smo polazeći u borbu, pošto smo vidjeli da su bivši upravljači nesposobni i da neće da se bore i spasavaju svoju zemlju, od prvog dana bili čvrsto riješeni ne samo da istjeramo okupatora iz naše zemlje, nego da istovremeno istjeramo iz nje i one koji su našu zemlju i doveli do katastrofe. Mi smo bili riješeni da otjeramo s vlasti sve one koji su skrivili tu katastrofu u koju je bačen naš narod i u kojoj je on morao da provede one četiri teške i crne godine. Kada je naš narod vidio da je prepušten sam sebi, on je riješio da sam sebe i oslobodi, da uzme upravu državom u svoje ruke, da zadrži vlast u svojim rukama i da nikad više ne dozvoli da mu dođe neko ko će ga izrabljivati i ugnjetavati i koji će ponovo dovesti zemlju do takvog položaja u kakvom je bila u prošlosti. (Poklici--»Nikad više«).

Nikad više, tačno je, drugovi i drugarice. Nikad više se to neće ponoviti. Ali ja vas upozoravam: Mi smo izvojevali pobjedu na bojnom polju, mi smo pristupili izgradnji naše zemlje s velikim uspjesima, mi smo već mnogo učinili, mi smo osposobili naše puteve i željeznice i naš saobraćaj uopšte do izvjesnog stepena, učinili smo kroz ovaj period od godine dana nešto što izaziva divljenje čitavog slobodoljubivog svijeta... Ja sam u nekim mjestima kroz koja sam prošao već govorio o bratstvu i jedinstvu i o našem narodnom frontu. Već mnogo puta vi ste čuli da je za nas vazda bilo osnovno jedinstvo naših naroda, jedinstvo svih naroda Jugoslavije, jedinstvo svih nacionalnosti, ali i jedinstvo u svakom narodu posebice. To jedinstvo je zaloga naše pobjede ...

Dok je prije rata Jugoslavija bila zemlja nacionalnog razdora koji su raspirivali reakcionari i Hrvatske i Srbije i Slovenije, i svi ostali, danas je Jugoslavija objedinjena. Svi su narodi objedinjeni u jednu snažnu državnu zajednicu kao jedan, i svaki u svojoj federalnoj jedinici gospodar je sam na svom. S jedne strane puna ravnopravnost svakog naroda, a s druge strane nesalomljivo jedinstvo svih naroda. Eto, to je ona zaloga da ćemo mi savladati sve teškoće koje još stoje pred nama... «

Kraj govora druga Tita narod je pozdravio frenetičnim aplauzom i gromoglasnim parolama, a zatim su se zaorile ličke pjesme i počelo narodno veselje. Zanos oduševljenja nije se dugo stišao i poslije odlaska druga Tita iz Korenice.

II Oživljavanje i razvoj privrednih aktivnosti

Radi cjelovitijeg sagledavanja stanja i odnosa na području općine prvih dana iza rata nužno je dati cjelovitu demografsku sliku-sliku odnosnog područja, ali to nije moguće zbog nedostatka relevantnih podataka.

Prema popisu iz 1931. godine na području sadašnje općine Titova Korenica živjelo je 30.939 stanovnika. Točan podatak o tome koliko ih je zatekao rat ne postoji, ali prema procjeni o priraštaju bilo ih je oko 33.000. Koliko

lb Prilikom kasnijeg posjeta T. Korenici Tito je u šali ispričao sjećanje na taj događaj. Kad su konjanici krenuli za otvorenim automobilom, jedan od njih je pritjerao konja toliko blizu da je glava konja došla između Tita i njegova gosta Zagrardia. Uzalud je šofer dodavao gas, uzalud je 1 Tito pokazivao gestom da barem malo zaostane. Konj i konjanik održali su zauzetu distancu do Korenice.

Josip Broz Tito u Korenici na Dan ustanka naroda Hrvatske 27. jula 1946.

ih je ostalo iza rata teško je ustanoviti bilo kakvom procjenom. Ustanovljeno je da je poginulo što s puškom u ruci što na drugi način 6 399 ljudi, žena i djece, ali je ostalo neutvrđeno koliko se nije povratilo na svoja ognjišta onih što su u ratu izbjegli u druge krajeve. Isto tako je neutvrđeno koliko je ljudi (boraca) ostalo u službi JNA ili na raznim civilnim dužnostima van ovog područja. Dalje smanjenje broja stanovnika uslijedilo je u 1946. i 1947. godini kolonizacijom. Na žalost i o tome postoje oskudni podaci, ako ne i neupotrebljivi u svrhu ustanovljenja prave demografske slike. Naime, sačuvani su podaci samo o broju koloniziranih domaćinstava a ne i stanovnika. Prema dokumentaciji Uprave prihoda u SO Titova Korenica kolonizirano je ukupno 627 domaćinstava (Titova Korenica i Plitvice 353 i Udbina 275) i to uglavnom na području Bačke: Apatin, Kolut, Prigrevica, Odžaci, Bački Brestovac, Sombor i druga mjesta. Na osnovu prosječnog broja članova domaćinstava moglo bi se zaključiti da se radi o 2500—3000 stanovnika što svakako nije malo Ovi ljudi ostali su dugo (moglo bi se reći sve do danas) emotivno vezani za pradjedovska ognjišta.

Točan podatak o broju, gustoći naseljenosti i o strukturi stanovnika utvrđen je popisom 1948. godine. Prema tome popisu broj stanovnika bio je 18.139, što je manje za 12.800 žitelja u odnosu na popis iz 1931. godine a to predstavlja relativni pad za 70,5% ili godišnju stopu opadanja 41,4%.

Strukturu stanovnika po zanimanjima iako nema podataka nije teško makar približno pogoditi. Svi oni s iznimkom, koje bi se na prste mogle nabrojiti, bili su poljoprivrednici. Dobna struktura pomaknuta je očigledno prema starijoj dobi, jer u 4 godine rata gotovo i nije bilo nikakve prinove, poginulo je mnogo djece rođene pred rat, a među poginulim s puškom u ruci su pretežno oni do 25 godina starosti.

Mjesto boravka stanovništva u prvim godinama iza rata, a moglo bi se reći i 15 godina iza rata, bilo je selo. Na Plitvičkim jezerima nije bilo baš nikakvog centra. Udbina nije imala više od 5 stalno naseljenih domaćinstava. Korenica jedva pedesetak domaćinstava i ona je jedina od današnja 3 gravitaciona središta imala barem jezgro za stvaranje budućeg centra općine. Ipak je bila po broju stanovnika izjednačena sa selima oko nje. Prema popisu od 1948. godine Titova Korenica je imala svega 304 stanovnika, Udbina 152, dok na Plitvicama, današnje središte Velika Poljana i Mukinje, nije bilo ni jednog stanovnika. Radi uspoređenja navodimo broj stanovnika po naseljima prema popisima 1948—1971.

KRETANJE BROJA STANOVNIKA NASELJA U OPĆINI TITOVA KORENICA U RAZDOBLJU 1948—1971.

Naselje	Broj stanovnika				Dinamika kretanja stanovnika		
	1948.	1953.	1961.	1971.	1948—1953.	1953—1961.	1961 1971.
1. Bjelopolje	202	206	287	201	1,9	39,3	—42,7
2. Breštane	253	264	218	178	1,4	—21,1	—22,4
3. Bukovac Visućki	83	68	72	53	—22,0	5,8	—35,8
4. Bunić	921	887	806	682	— 3,8	—10,0	—18,1
5. Čanak	679	614	549	457	—10,5	—11,8	—20,1
6. Cujića Krčevine	91	132	110	70	45,0	—20,0	—57,1
7. Debelo Brdo	543	674	541	320	24,1	—24,5	—69,0
8. Donji Mekinjar	609	548	522	420	—11,1	— 5,1	—24,2
9. Donji Vaganac	156	284	267	269	82,0	— 6,3	0,7

10.	Frkašić	346	342	318	217	— 1,1	— 0,7	—46,5
11.	Gornji Vaganac	586	430	403	395	—36,2	— 6,6	— 2,0
12.	Grabušić	280	281	254	186	0,3	—10,6	—36,5
13.	Gradina Koreničk a	133	132	130	123	— 0,7	— 1,5	— 5,6
14.	Homoljac	176	180	169	110	2,2	— 6,5	—53,6
15.	Jagodnje	128	131	127	91	2,3	— 3,1	—39,5
16.	Jasikovac	95	94	71	58	— 1,0	—32,3	—22,4
17.	Jezerac	164	172	201	194	5,8	16,8	— 3,6
18.	Jošan	698	693	627	499	— 0,7	—10,5	—25,6
19.	Kalebovac	115	131	127	161	13,9	3,1	26,7
20.	Kapela Koreničk a	100	96	93	71	— 4,1	— 3,2	—30,9
21.	Klašnjica	91	78	79	34	—16,6	1,2	
22.	Komić	693	628	557	415	—10,3	—12,7	—34,2
23.	Kompolje Koreničko	80	81	82	76	1,2	1,2	— 7,8
24.	Končarev Kraj	101	105	52	23	3,9	–	–
25.	Korana	106	98	77	60	— 8,1	—27,2	—28,3
26.	Kozjan	226	190	135	102	—18,9	—40,7	—32,3
27.	Krbava	383	380	328	248	— 0,7	—15,8	—32,2
28.	Krbavica	731	649	495	345	—12,6	—31,1	—43,4
29.	Kurjak	855	840	765	540	— 1,7	— 9,8	—41,6
30.	Ličko Petrovo Selo	257	260	362	346	1,1	39,2	— 4,6
31.	Mihaljevac	276	270	245	194	— 2,2	—10,2	—26,2
32.	Novo Selo Koreničko	131	143	114	128	9,1	—25,4	—12,2
33.	Ondić	286	300	308	221	4,8	2,6	—39,3
34.	Oravac	98	118	115	96	20,4	2,6	—39,3
35.	Pecane	375	338	279	184	—10,9	—21,1	—51,6
36.	Plitvice	260	300	434	718	15,3	44,6	65,4
37.	Plitvički Ljeskovac	229	257	268	210	12,2	4,2	—27,6
38.	Podlapača	398	473	466	387	18,8	— 1,5	—20,4
39.	Poljanak	217	229	201	187	5,5	—13,9	— 7,4
40.	Ponor Koreničk i	171	158	139	92	— 8,2	—13,6	—51,0
41.	Prijeboj	109	53	46	37		—15,2	—24,3
42.	Rastovača	131	125	117	108	— 4,8	— 5,8	— 8,3
43.	Rešetar	273	312	312	303	12,2		— 2,9
44.	Rijeka Koreničk a	64	65	37	27	1,5	—75,6	—37,0
45.	Rudanovac	36	46	39	40	27,7	—17,9	— 2,5
46.	Sertić Poljana	122	199	106	83	— 2,5	—10,2	—27,7
47.	Smoljanac	513	436	379	349	—17,6	—15,0	— 8,5
48.	Srednja Gora	445	404	384	252	—10,1	— 5,2	—52,3
49.	Svračkovo Selo	448	432	384	296	— 3,7	—12,5	—29,7
50.	Šalamunić	391	409	327	258	4,3	—24,7	—26,7
51.	Šeganovac	164	154	141	» 100	— 6,4	— 9,2	—41,0
52.	T. Korenica	304	339	496	828	—11,5	46,3	66,9
53.	Tolić	218	241	201	142	10,5	19,9	—41,5
54.	Trnavac	219	196	185	95	—11,7	— 5,9	—41,5
55.	Tuk Bjelopolje	196	203	205	149	3,0	1,4	—37,5
56.	Udbina	152	274	518	667	80,2	89,0	28,7
57.	Vedašić	171	176	176	102	2,9		
58.	Visuć	861	899	925	710	4,4	2,8	—30,2
59.	Vranovača	230	223	196	190	— 3,1	—13,7	— 3,1
60.	Vrelo Koreničko	224	218	194	176	— 2,7	—12,3	—10,2
61.	Vrpile	96	94	78	65	— 2,1	—20,5	—20,0
62.	Zaklopača	78	107	84	58	37,1	—27,3	—44,8
63.	Željava	374	382	455	247	2,1	19,1	—84,2
UKUPNO:		18.139	18.044	17.266	14.643	— 0,1	— 0,5	— 1,7

Poljoprivredno dobro »Krbava« — Udbina.

Razumljiva je zbog toga pojava da su osnovni tokovi života i cjelokupne privredne, prosvjetne, kulturne i svake druge aktivnosti strujali selom. Selo i njegova poljoprivredna aktivnost bilo je ne samo u prvim godinama iza oslobođenja nego i barem 15 godina kasnije osnovna preokupacija sveukupne društveno-političke, ekonomske i prosvjetne aktivnosti. Današnji centri počeli su svoj život kao isključivo administrativna sjedišta okolnih sela. Svaki pokušaj prikazivanja događaja i odnosa iz tog vremena (a i kasnije) na ovom području koji se ne bi temeljio na tim činjenicama bio bi osuđen na neuspjeh. Stoga će i u ovom prikazu najviše prostora biti posvećeno upravo odnosima na selu i u poljoprivredi.

a) *Poljoprivreda*

Prvi i najozbiljniji problem u onim prvim danima iza rata za narod i društveno-politička rukovodstva bio je kako doći do stoke, oruđa i zaprega. Na tome je zapinjala i obrada oranica. U pomoć su priskočili ljudi iz kotareva Gospić i Perušić gdje je ponešto zaprega ipak ostalo. Oni su sa sobom donosili i ponešto sjemena u žitu i krumpiru, jer je toga ovdje dobrano nedostajalo. Razumije se da je pomoć i slana i prihvaćana organizirano, uz živu aktivnost partijskih komiteta i narodnooslobodilačkih odbora. Sjetva, međutim, samo je jedan dio problema.

Obnova stočnog fonda (krave, ovce, perad, svinje) uslijedila je uglavnom toga ljeta i jeseni. Pomoć je stizala najviše iz Slavonije odakle je u ovu općinu (ranije 2 kotara) dognano oko 300 grla goveda i nešto svinja, a i od vojske je upućeno oko 100 konja. U jesen je stiglo iz Makedonije oko 4000 ovaca koje su omladinke pregonile od Karlovca (do Karlovca su stizala vlakom) do Korenice i Udbine. Ta pomoć značila je mnogo, jer je, uz ovo malo što je kroz rat sačuvano, predstavljala osnov za proširenje i obogaćenje stočnog fonda.

No pored sve pomoći koja je ovamo stizala, ljeto 1945. bilo je teško. O tome govore gotovo svi izvještaji odbora JNOF-e za ova dva kotara. Radi ilustracije navodimo isječak iz jednog zapisa: »Obzirom što je neprijatelj čestim upadima u naš kotar i osobito u posljednjoj ofanzivi ovaj kotar materijalno upropastio, ekonomsko stanje ovog kotara je vrlo slabo. Narod je, uz pomoć i u sjemenu i u radnoj stoci, uzorao prilično, ali sad većina naroda nema ništa i oskudijeva u svemu, ali za ovo vrijeme je sada najgore što narod nema hrane. U zadnje vrijeme ne dobivamo ništa i narod je zabrinut ako ne bi bilo pomoći u hrani. Isto tako, narod je ostao bez svakog alata-kosa,* brusova, klepaca itd. i nema to gdje nabaviti, a većina nema ni zašto. Govori se narodu da će se nabaviti, ali narod se boji da će to zakasniti kao i mnogo šta drugo. Neki se nekako i snalaze raznom trgovinom, idući u Dalmaciju po sol, goneći u Kordun i Baniju i tamo nabavljaju što im treba. To su većinom oni koji ne prezaju što će im se desiti i kakvo mišljenje o njima imati, glavno da se oni koriste. Ali većina naroda je u nemogućnosti da se snađe i nekako nabavi što nema. Ali ima 1 takvih koji neće da se bave nekom trgovinom, jer se boje da im se ne prebaci da se bave švercom: takvi najgore prolaze, barem da su najbliži narodno-oslobodilačkom pokretu i isti najviše pomagali.«[2]

Teškoće koje su ovog ljeta ovdje neosporno carovale (naročito manjkavost živežnih namirnica, raznih oruđa i alata) nisu mogle uvjetovati veće političke

2 Historijski arhiv Karlovac (dalje HAK), Izvještaj od 3. VI 1945.

potrese. Razlozi tome su mnogobrojni. Prije svega masovno učešće u NOB-u razvilo je odnos prema NOB-u i nastalim institucijama kao prema nečemu što je taj narod sam stvarao, dakle odnos prisutnosti, emotivnog doživljavanja, odnos svoga prema svome. To što sada nema kruha nije naravno kriva ni Partija ni narodna vlast, kriv je okupator koji je sve uništio. Pomoć koja (iako ne u očekivanom obimu i očekivanim tempom) stiže podržava vjeru u brigu Partije i vlasti o narodu. Izjednačeni uslovi života, nestanak socijalnih razlika ublažuju teškoće neimaštine: Svi su gladni, svi goli i bosi, a ono što stigne kao pomoć pravedno se dijeli. To je vrijeme kad ovdje još nema nikakvih zahtjeva od seljaka, nema ni poreza ni otkupa. Njima se pomaže, pa naravno da je novi poredak njihov poredak.

Žetva u jesen poboljšala je raspoloženje. Umanjila je strah od gladi, a i ovce iz Makedonije su stigle pa su dvorišta i zidine ipak oživjele. Već idućeg proljeća bilo je bolje. Pomoći je bilo više i redovitija je. Zasijano je više. Odlazi prva grupa kolonista. Ostaje zemlja i kućišta iza njih. Pojavljuje se i prva trgovina nabavna i potrošačka zadruga u kojoj ima čak i vina. Voće je dobro ponijelo. Dolazi brigada za pomoć u izgradnji kuća. Stiže nešto odjeće preko Crvenog križa.

Sa svim tim stigli su i glasovi, a na partijskim sastancima (bili su to još uvijek zatvoreni sastanci s mnogo konspiracije) i tumačenja o potrebi provođenja socijalizma na selu (kolektivizaciji). Kroz sela je brzinom vjetra prostrujala vijest o Seljačkoj radnoj zadruzi u Končarevu Kraju. Malo zatim formira se i Seljačka radna zadruga u Toliću. U svakom kotaru je jedna SRZ. Pojava ovih prvih seljačkih radnih zadruga izazvala je svuda po selima vrlo žive razgovore, reagiranja, tumačenja i »tumačenja« prognoza i proricanja. Naročito mnogo se pričalo o SRZ u Toliću koja je bila treća SRZ u Lici (Babin Potok, Končarev Kraj i Tolić).

»Drugovi — govorio je Nikica Manjičin na partijskom sastanku u Ondiću — to je, na priliku, uspjeh naše Partije ta zadruga. Je li? Al to je opet, ako oćeš, sramota za našu ćeliju da mi nismo, na priliku osnovali također radnu zadrugu, jer su svi uslovi i zadatak naše ćelije jest da svim snagama poradi da se, eto recimo, i u našem selu osnuje takva radna zadruga.«[3] Tako su se korili međusobno članovi Partije i postavljali pred sebe zadatak da rade na pripremanju naroda za osnivanje radnih zadruga i u drugim selima.

»O nano, jedina nano — govorila je omladinka Soka iz Visuće jesi li čula šta se u Toliću dogodilo? Tamo osnovali zadrugu, ali, nano, ne vaku zadrugu ovu što kupuješ u njoj, nabavno-potrošačku, nego radnu zadrugu, nano, i oru od brda do brda. Zaista, Tolićani su orali od brda do brda. Neviđeni je to bio elan. Ljudi su radili posebno a i zadovoljno samo da im zadruga procvjeta Oni su stupili u zadrugu s voljom koju je bilo teško slomiti. Kad bi ponedjeljkom sajmenim danom izašli na Udbinu, Tolićani bi ponosno išli kroz narod svjesni toga da, eto, baš oni vrše specijalni zadatak koji im je povjerila Partija i da u njih gleda ne samo cijeli udbinski kotar, već i mnoga druga sela, gleda cijeli narod, gleda neprijatelj i prijatelj izvan naše zemlje«.[4]

Pojava ovih prvih SRZ interesantna je i po tome što su one nastale u vrlo zaostalom, nerazvijenom području prostim udruživanjem seljana na zajedničkom poslu s oruđem koje su imali kao individualni gospodari. Nastale su u

3 Ilija Uzelac, U borbi za socijalizam u selu.

i Isto.

stvari u jednom zanosu bez ikakve organiziranosti i proizvodnog reda. Nastale su dvije i po godine prije direktive CK KPJ o stvaranju seljačkih radnih zadruga dok se još nije ni znalo kako treba da izgleda jedna takva zadruga. Njihovo osnivanje bilo je za komuniste i skojevce u ovom kraju signal za otvaranje širokog fronta borbe za socijalizam na selu. Iako je SRZ u Toliću doživjela raspad već u proljeće 1947. godine, borba za njihovo stvaranje nije jenjavala.

Istina, rasformiranje »Staljina« (tako se zvala SRZ u Toliću) bilo je skretanje vode na mlin protivnika kolektivizacije. A zašto se raspala? Pokazalo se, naime, da su prvi zadrugari rad u zadruzi shvatili ne kao izvor egzistencije, već više kao oblik neobavezne mobe u kojoj ima i šale, dosta nadmetanja u individualnim sposobnostima, zajedničkih ručaka, sijela i veselja te svega onoga čega nema kad se jedan seljak sam i umoran zakopa na svojoj njivici. Zbog takvog odnosa nije bilo ni evidencije o radu ni o učinku. Kad je žetva završena, nisu znali princip diobe. Slab urod zbog suše stajao je nespremljen pod vedrim nebom dosta dugo. Kotarski NOO ne samo da im ne pomaže već traži odmah povrat žita koje su im posudili za sjeme. Kad su konačno sve razdijelili ostali su svi nezadovoljni. Na proljeće ode svatko raditi na svoju njivu. Bili su, međutim, u zaostataku za drugima.

Toga ljeta kotarski NOO preko mjesnih NOO osnovao je po svim selima brigade za gradnju kuća popunjene zidarima i tesarima mobiliziranim negdje po Dalmaciji i Slavoniji. Kuće su nicale zapanjujućom brzinom svuda osim u Toliću jer je tamošnja brigada radila ili na njivama ili na zadružnoj štali. Ostali su imali bolju ljetinu, nabavili više stoke, zaradili ponešto novaca. Tolićani ništa od toga.

Ali bilo je nešto u čemu su Tolićani bili u prednosti. Naime, toga ljeta raspisan je prvi porez i to za obadvije godine (1945. i 1946) na katastarski prihod. Osim toga stigle su i obaveze kontrahaže. Valjalo je odvojiti dio ljetine i predati u kotarski fond, a za Tolićane nije važilo ni jedno ni drugo. Pored rada u brigadama za obnovu kuća ostali su morali odlaziti na ispunjenje obaveze više dana u daleke šume i na daleka radilišta. »Zadružani« ni to nisu morali.

Iduća godina (1947) bila je godina jačeg »stezanja« poljoprivrednih proizvođača. Najprije je 14. februara objavljena Uredba o obaveznom zasijavanju oranica po kojoj je svakom domaćinstvu propisano koliko mora zasijati i proizvesti, a po Uredbi o otkupu žitarica od 11. marta 1947. godine uveden je otkup kao trajan sistem. Svako domaćinstvo dobilo je rješenje od mjesnog NOO-a koliko žita mora proizvesti za otkup. Ako ne udovolji rješenju, slijedeće su sankcije: kućegospodar će to obraditi na nekom državnom radilištu, porez je progresivan pa mu npr. domaćinstvo s 50.000 prihoda plaća 18.000 d poreza, dok onaj sa 16.000 d prihoda plaća svega 435 d poreza. Uz sve te obaveze moralo se ići na radilišta (obično šumska) kao pomoć u radnoj snazi za obnovu i izgradnju državnog sektora.

Članovi KP i SKJ-a uporno su i dalje propagirali zadrugarstvo i objašnjavali uzroke raspada »Staljina« jer su taj raspad protivnici obilno iskorištavali. Dva suprotna odnosa prema problemu zadrugarstva zaoštrila su se do nevjerovatnih razina iako su otvoreni dueli vrlo rijetko vođeni. A onda je pred proljeće 1948. (točno 11. veljače) odjeknula Krbavom i okolinom bučna vijest pobjede-osnovana je u Mekinjaru SRZ »Krbava« s 33 domaćinstva. Te go-

dine osnovane su još seljačke radne zadruge »Marko Orešković« u Ćujića Krčevini, »Staniša Opsenica« u Buniću I, »Vlado Ćetković« u Buniću II, »Stanko Svilar« u Pećanima i »Pejica Hinić« u Debelom Brdu. Tako je u jednom malom kotaru (sada već zajedničkom Titova Korenica i Udbina) bilo osnovano 7 SRZ, ili 12% ukupnog broja naselja, dok je u cijeloj Jugoslaviji te godine bilo tek 1.217 SRZ.

Razloga za ovakvo stanje ima više. S jedne strane jaka partijska i skojevska organizacija u svakom selu djelovla je snažno na sva zbivanja i raspoloženja. 0 kolektivizaciji kao jedinoj socijalističkoj alternativi na selu ovdje je govoreno još prije rata a naročito za vrijeme rata i ovih nekoliko godina iza rata. Tu je i vjera naroda u Partiju i njenu politiku čak i onda kad im se ona čini teškom i nerealnom. S druge strane, sve teže obaveze u obliku poreza, kontrahaže, otkupa, radnih brigada, radnih akcija itd. tjerale su seljake da traže izlaz.

Ogromno povjerenje u novi poredak, u Partiju i Tita, mala vremenska distanca od dana velike pobjede nad okupatorom i prvi znaci napada Informbiroa na tu Partiju i voljenog Tita, na pobjedu i žrtve koje su za nju date, pojačavalo je potrebu kod mnogih članova KP, SKOJ-a i NF da dokažu kako su oni koji napadaju u krivom, da im pokažu u kolikoj su zabludi. Ovo posljednje bilo je naročito značajno u 1949. godini poslije Trećeg plenuma CK KPJ (januar 1949) na kome je izdata direktiva za široko provođenje kolektivizacije na selu. Iz tih razloga, a naročito zbog žestine kojom su članovi KP provodili spomenutu direktivu, osnovano je u toku 1949. godine 25 novih SRZ 1 to u Komiću SRZ »Čurčić Mile«, Ondiću »Uzelac Dane«, Murjaku »Basta Staniša«, Mutiliću »Bjelobaba Đuro«, Visuću »Korać Niko«, Čojluku »Dopuđa Nikola«, Rebiću »Momčilović Božo«, Jošanu »Radaković Mićo«, Toliću »Staljin«, Pišaću »Bratstvo i jedinstvo«, Svračkovom Selu »Gvozdeno Ljubovo«, Šalamuniću »Budućnost«, Krbavici »Partizan«, Titovoj Korenici »Crvena zvijezda«, Grabušiću »VI proleterska divizija«, Tuku »29. decembar«, Ličkom Petrovom Selu »Bubalo Kata«, Rešetaru, Željavi, u Arapovom Dolu i Srednjoj Gori »Proleter«, Vrelu, D. Rijeci i Rudanovcu »Pogledala«, Trnavcu »Šijanov Klanac«, Vedašiću »Gorica«, Bjelopolju »Bijeli Potoci«, Mihaljevcu »Napredak«, Frkašiću »Kamensko« i u Jasikovcu, Oravcu i Gradini »Pljševica«.

To osnivanje pored djelovanja svih pozitivnih faktora nije ipak išlo lako. O tome Ilija Uzelac piše:

»U isto vrijeme osnivanje radnih zadruga postavili su na dnevni red Komićani i Visućani. Oni su smatrali da su i kod njih uslovi sazreli. Ali praksa je pokazala suprotno. Ljudi su teško i veoma sporo raskrštavali s onim svojim drugim bićem, sitno sopstveničkim. Aktivnost partijskih organizacija još nije bila na dovoljnoj visini i zbog toga je prikriveno antizadružno djelovanje pojedinaca moglo i imati izvjesnog uspjeha.

Razgovaramo mi tako — priča Jovo — s nekim ljudima iz Visuća i objašnjavamo im kako je bolje da se osnuje radna zadruga, jer će jedino na taj način moći stvoriti bolji život i sebi i svojoj djeci. Objasnimo im onako kao što bi učitelj u pučkoj školi objasnio djeci i oni slušaju. Dopalo im se i pristanu. Piši, vele, stupit ćemo. Mi zadovoljni. Velimo, ma vidiš, to su ti ljudi da im para nema. Vidiš da narod oće odma'. Ići će to lako. I tako ti mi zakažemo u Visuću sastanak i odlučimo da ćemo ga pretvoriti u osnivačku skupštinu. Kad

li ono, druže, došlo dosta naroda, ali nema onih što su rekli da će u zadrugu, a nema ni nekih članova Partije. I od osnivačke skupštine ništa nije bilo. Pitamo mi sutradan ove zašto nisu došli na sastanak, kad neki veli: prošćeš, kruv bio nepečen pa dobio proljev i sramota me stalno na stranu bježati, treći veli: zabolio me zub pa glava da mi pukne, i ko bi ga znao što ti ga sve ne pričaju.

A misliš da je bilo kao što kažu? Vrag je bio. Objašnjavaš im, oni onda pristanu, đavoli ih uzeli. Ali, onda pođe kući pa razmišlja, razmišlja, mozga. Onda dođe u kuću ženi, a ti ženi nisi objasnio, te ona onda na njega: o, lopove, o provundo, o propalico, pa ti sve tvoje da žrtvuješ, e, nećeš majci, jer ja te ostavi i ode pa, evo ti i zemlje i djece i svega. Onda ti dođe neko iz komšiluka pa još više podjari i smucaju ga, a onda ti njega, druže moj, i bez bolesti zaboli trbuh samo da ne dođe na sastanak, da ne bi stigao u zadrugu.

A mi smo ti u Komiću i u Visuću tada nekako slabo agitirali. Otiđe neko iz komiteta đipom tamo, održi miting i ode, a ne razradi s ćelijom što konkretno treba učiniti i kako, a onda ona batrga pa je ponekad ona sitnosopstvenička stihija i zaskoči. Eto, zato nisu ni u Visuću ni u Komiću bile osnovane radne zadruge u isto vrijeme kad i u Mekinjaru.«

Naročito oštar pritisak vršen je na članove KP koji nisu ušli u SRZ. U KK KPH Udbina izglasan je zaključak po kojemu su svi članovi KP, koji su inače gospodari domaćinstva, morali odmah ili u SRZ ili van iz KP, a onima koji nisu kućegospodari ostavljen je rok da ubijede svoje ukućane o potrebi stupanja u SRZ. KK KPH Titova Korenica na sjednici od 2. 6. 1949. godine donosi odluku o razdvajanju seoskih partijskih ćelija na ćelije zadrugara i vanzadrugara i imenuje sekretare jednih i drugih ćelija. Kotarski komiteti u 1949, 1950. i 1951. godini kao i sve partijske ćelije angažiraju se maksimalno na problemu zadrugarstva. Kotarski komiteti pretvorili su se u stvari u operativne štabove za direktno rukovođenje s radom u SRZ. U Udbini na sjednici KK KPH zaključeno je koliko komada stoke može imati koje zadružno domaćinstvo, a na sjednici 2. 8. 1949, taj komitet je, pored ostalog, usvojio tablicu o raspodjeli žita i stočne hrane prema trudodanima.

No i pored ogromnog truda i angažiranja kotarskih komiteta i članstva KP u SRZ rađali su se sve novi i teži problemi. Tako u zapisniku sa sjednice KK KPH Udbina od 18. 8. 1949. godine čitamo da situacija ni u jednoj seljačkoj radnoj zadruzi nije dobra osim u Mekinjaru. A na sjednici KK KPH Titova Korenica od 7. 7. 1950. godine grupa CK KPH, koja je obišla kotar, konstatirala je u vezi s radom SRZ, između ostalog, slijedeće: »... Radna disciplina u ovim zadrugama je slaba, pojedini zadrugari rade privatnicima, a neće da rade u SRZ. U SRZ Končarev Kraj žene uopće ne izlaze na rad, a što se očituje da u zadruzi nije iskorištena sva radna snaga.

Opća je pojava u svim zadrugama da komunisti redovno izlaze na rad, ostali to ne čine. Pojave su i te da je slabo organizaciono stanje SRZ, što se nije predala sva stoka koja se trebala da preda novim oglednim pravilima, jer pojedinci koji su trebali da predaju stoku u SRZ istu su prodali. U pojedinim zadrugama nisu isplaćivani financijski trudodani.

Također partijske organizacije nisu povele računa o čuvanju zadružne imovine a naročito čuvanju alata. U zadrugama u kotaru nije se primjenjivao princip nagrađivanja. SRZ ispunjavaju dobro pojedine otkupe, jedino kod nekih zadruga je pojava da hoće da prikriju neke proizvode koji se otkupljuju.

U zadruge u kotaru većinom su ušli siromašni seljaci, dok van zadruga nalazi se veći broj srednjih seljaka.

Plan proljetne sjetve nije se ostvario kod SRZ tj. nije se zasijala planirana količina zemljišta, većinom je kod svih zadrugara bačeno težište na okućnicu, a koja je kod nekih zadruga dosta velika, kao npr. u Krbavici te iz tih razloga nije se zasijala sva zadružna površina... «

Naročite probleme stvarao je odnos zadrugara prema imovini. Naime, iako je unesena imovina u SRZ automatski postala zadružna imovina (konji, orma, kola itd.), zadrugari su je oslovljavali prema ranijem vlasniku tj. onome koji je imovinu predao u SRZ (Danini konji, Jovina kola i si.)

Iako je CK KPJ već u toku 1950. godine zahtijevao smanjenje pritiska na ulazak u SRZ u kotarevima Korenica i Udbina, nije ništa ublažena kampanja za omasovljenje SRZ. Tako je na sastanku KK KPH Titova Korenica od 11. 11. 1951. godine, pored ostalog, donijet zaključak da se nastavi bitka za učvršćenje i omasovljenje postojećih i za stvaranje novih seljačkih radnih zadruga. Ipak u toku 1952. godine, uz sva nastojanja da se održe formirane SRZ, došlo je do prvih pojava izlaženja iz SRZ. Najprije se pojavilo odbijanje prihvaćanja funkcija u SRZ, a onda »tiho« napuštanje zadruga od pojedinaca, na taj način što su počeli raditi privatno proširujući okućnicu ili radeći kod privatnika umjesto u SRZ.

U proljeće 1953. godine malo je bilo onih koji su izišli na zadružne njive da oru. Orao je uglavnom svak na svojoj njivi. Prema tome stvarno rasipanje SRZ dogodilo se u proljeće 1953. godine dok je formalno završeno u 1955. godini. Jedina SRZ ona u Buniću II, čiji je dugogodišnji predsjednik bio Radiša Dragaš, nadživjela je ostale za gotovo jednu deceniju. Imovina zadruga prešla je uglavnom u svojinu općih poljoprivrednih zadruga koje su uz poljoprivredno dobro osnovane 1946. na imanjima iseljenika za vrijeme rata i koloniziranih iza rata, produžile živjeti kao socijalistička organizacija u poljoprivredi.

Što reći za ovo razdoblje borbe za »socijalizam na selu«. Ono je trajalo 4 godine i bilo je vrlo naporno. Do iznemoglosti iscrpljivali su se politički forumi, partijske ćelije, zadrugari i vanzadrugari, a rezultati tolikih napora svedeni su na povratak stanju kakvo je bilo i prije kampanje (status quo ante). Sveukupan rezultat u pogledu unapređenja poljoprivredne proizvodnje bio je van svake sumnje — negativan. Stočni fond je smanjen, oruđa i alati također, broj siromašnih je povećan. Ta ocjena važi, međutim, samo u pogledu poljoprivredne proizvodnje i njenog unapređenja.

Rezultati u smislu razvoja društva, tj. izmjene do tada strahovito nepovoljne profesionalne strukture stanovništva u ovom kraju bili su više nego dobri. Takvi odnosi dobro su prodrmali i one najzaljubljenije u »svoju njivicu svoju slobodicu.« Tada je u stvari počeo intenzivnije proces raslojavanja sela. Mnogi su krenuli u potjeru za sigurnijim kruhom tražeći zaposlenje u društvenom sektoru, dok su roditelji počeli slati djecu u škole da bi stekli neko vanpoljoprivredno zanimanje i zauvijek se odvojili od nesigurnog i tegobnog seoskog života i poljoprivrednog zanimanja.

U godini 1955. dolazi do rasformiranja kotareva u ranijem obliku i stvaranja kotara Gospić, dok raniji kotarevi prerastaju u općine (komune). Sistem planiranja razvoja prelazi uglavnom na nivo novog kotara, zahvaljujući decentralizaciji planiranja od saveznog nivoa na niže. Novi kotarski narodni

odbor pristupio je odmah planiranju razvoja i investicionih ulaganja za sve općine u svim oblastima. Istovremeno je izvršena analiza dotadašnjih ulaganja u period 1945—1957. godine.

Ukupne investicije za obnovu i izgradnju javnih i privrednih objekata iznose u tom razdoblju: na području Plitvičkih jezera 813.120.000 dinara, Titove Korenice 574,413.000 dinara i Udbine 1.008.063.000 dinara, što ukupno iznosi 2.395.596.000 dinara.

Teško je razdvojiti koliko je od toga uloženo u poljoprivredu a koliko u ostale objekte, jer su izgrađeni objekti samo nabrojeni bez iskazanih vrijednosti investicije. Tako na primjer u Plitvičkim jezerima izgrađeno je: 7 gospodarskih zgrada za poljoprivredno dobro, ugostiteljski objekti, ribogojilište, uređene su trgovine, uređen je park, izgrađena lugarnica, provedena kanalizacija, izgrađene administrativno-upravne zgrade, 2 kulturno-prosvjetne zgrade, 3 stambene zgrade, cesta. U Titovoj Korenici: osnovano drvno-industrijsko poduzeće Bjelopolje, uređene trgovačke radnje, dalekovod i trafostanica, mostovi u Kompolju i Drakulić Rijeci, izgrađena zgrada mljekare, cisterna Debelo Brdo i Čanak, skladište OPZ Bunić, kino-sala, park, veterinarska stanica, ambulanta Bunić, 10 staja, 27 stambenih zgrada, 9 administrativno upravnih zgrada, 12 škola, kosturnica u Bjelim Potocima, te izvršena obnova kuća i gospodarskih zgrada. U Udbini: izgrađen DIP, ugostiteljski objekat, centrala, stolarska radionica, šumska cesta Kremen-Sarajevo, 33 gospodarske staje i 2 skladišta za poljoprivredno dobro, 14 gospodarskih zgrada, 11 škola, 28 stambenih zgrada, 9 administrativno upravnih zgrada, 2 kulturno-prosvjetno zgrade te obnovljene kuće i gospodarske zgrade.

Dalje planiranje investicija počinje 1961. godine također na nivou kotara iako razbijeno po općinama. U poljoprivredu je planirano mnogo manje nego u ostale oblasti. Radi ilustracije navodimo plan općine Titova Korenica 1961——1965. godine prema kome su ukupne investicije iznosile 1.525.789.000 dinara od čega za poljoprivredu svega 128,000.000. Bilo je predviđeno da se nabave 2 traktora i 50 komada krava, izgradi jedna staja za krmu i 2 cisterne (šterne) za vodu i obavi kupnja zemlje. Ovaj plan dobro ilustrira odnos prema poljoprivredi u vremenu u kome je donesen. Naime, poslije raspada SRZ prave orijentacije u poljoprivredi nije ni bilo. Stvorene su opće poljoprivredne zadruge koje su se ubrzo okrenule trgovini, a proizvodnju su sve više napuštale.

Društveno-politička rukovodstva općina počela su se okretati drugim granama privrede i tražiti stubove razvoja općine u vanpoljoprivrednim granama i oblastima, tj. u industriji na bazi poljoprivrede kao izvoru sirovina. Otuda su se u tom razdoblju rodile ideje o industrijskim objektima za koje su sačinjeni i programi i to: u Titovoj Korenici izgradnja vunarskog kombinata s ukupnom investicijom od 2. 475.789.000 dinara i kapacitetom za preradu (pređu) 1.216,6 tona vune s 461 radnikom i u Udbini izgradnja pivovarskog slada s ukupnom investicijom od 597,000.000 i preradom 500 tona slada, što bi zaposlilo 150 radnika, dok se na Plitvičkim jezerima predviđalo dalje proširenje ugostiteljskih kapaciteta. Sve to moralo je biti završeno do 1965. godine i to sredstvima Republičkog investicionog fonda (RIF) i Općeg investicionog fonda (OIF). Poznato je da od tih programa nije bilo ništa. Na sreću pojavili su se drugi, no o tome malo kasnije.

Pitanje razvoja poljoprivrede, njena orijentacija, razvoj socijalizma na selu, ostalo je neriješeno i u ovom petogodišnjem planu. Ono je postalo ponovo

akutno prilikom donošenja novog plana. Tada 1965. godine pronađeno je novo i na prvi pogled dobro rješenje. Naporom općinskog rukovodstva, a naročito predsjednika općine Bogdana Korača, uspostavljeni su kontakti sa zagrebačkim prerađivačkim poduzećem »Sljeme« koje je pokazalo interes za »izlazak« iz Zagreba, tj. za povezivanje s krajevima i organizacijama — proizvođačima sirovine. Na području cijele općine Titova Korenica, objedinjene od tri u jeddu, izvršena je integracija svih OPZ s Poljoprivrednim dobrom »Krbava« iz Udbine i objedinjena je sva društvena imovina (zemljište, gospodarske zgrade, strojevi) te tako ujedinjeno pripojeno »Sljemenu« što je imalo za cilj — 1. izvršiti objedinjavanje društvenih površina zemljišta u veće komplekse (blokove) i organizirati proizvodnju žitarica primjenom suvremene agrotehnike te 2. organizirati mnogostrano kooperaciju s individualnim poljoprivrednicima s krajnjim ciljem uključenja ovih u radnu organizaciju.

Realizacija ciljeva otpočela je u proljeće 1966. godine. Stvarani su kompleksi zemljišta, a neki odmah i uzorani, tako da je do jeseni bilo objedinjeno u šest blokova 1.634 hektara i to: u Ličkom Petrovom Selu 250 hektara, u Homoljcu 206, u Krbavskom polju (2 bloka) 1100, u Krbavici 48 i u Bjelopolju 30 hektara.

Objedinjavanje društvenih površina bilo otkupom ili zamjenom s individualnim vlasnicima bilo je izgleda lakše provesti nego postići rentabilitet u obradi tih površina. Iako je ing. Josip Gaži (ranije direktor planinarskog dobra na nivou Like) pristupio s puno entuzijazma, rezultati su bili iz godine u godinu sve lošiji. Došlo je do gubitaka u proizvodnji, zatim do prestanka proizvodnje i na kraju raskida 1970. godine. Zabavljeni problemima oko vlastite proizvodnje onaj drugi strateški cilj tj. kooperaciju s individualnim proizvođačima nisu ni pokušali realizirati.

Tih godina situacija u ovoj općini bila je već znatno izmijenjena. Asfaltna cesta stigla je do Titove Korenice, mnogi industrijski pogoni zaposlili su veći broj radnika, turizam zbog Plitvica je znatno oživio, otvorena je mogućnost zaposlenja u inostranstvu i ono što je posebno važno školovana omladina nije se vraćala ni u općinu (centre) a kamoli u sela. Struktura sela bitno se izmijenila. U takvim okolnostima Poljoprivredno dobro »Krbava« i mjesne zajednice organiziraju otkup mlijeka, a blizina obale omogućuje otkup viškova mesa što značajno utiče da se poljoprivrednici orijentiraju sve više na proizvodnju onog što traži tržište, a sve manje se zadržavaju na nivou naturalnih proizvođača. Klasičnog oblika poljoprivrede ovdje više nema.

Danas, 30 godina iza rata i 29 godina iza vremena SRZ, selo, kao i cijela općina, izgledaju sasvim drugačije. Osnovni tokovi zbivanja ne odvijaju se više kroz selo. Ono je postalo prebivalište za starije ljude s vrlo malim procentom pomlađivanja. Škole se zatvaraju zbog nestašice đaka, a prva tri naselja (Vujinove Glave, Baljkuša i Mirić Štropina) napustili su i posljednji stanovnici. Život i njegovi vitalni tokovi preselili su se u centre: Plitvička Jezera, Udbinu i Titovu Korenicu. Statistički podaci iz popisa 1971. godine to stanje najbolje ilustriraju. Broj stanovnika u tih 13 godina u Titovoj Korenici porastao je na 829, u Udbini na 675 i u Pltvicama na 718, što je u odnosu na stanje iz 1948. godine nekoliko puta više stanovnika. Istovremeno u svim selima bez iznimke zabilježen je pad broja stanovnika. Tako je na primjer u Buniću zatečeno 685 ljudi, u Krbavici 344, u Visuću 708, Kurjaku 540, a vidjeli smo i takva sela koja su smanjena preko 50% u odnosu na broj iz 1948. godine. To

je, razumije se, uvjetovalo ukupan pad stanovnika na općini s 18.139 (1948.) na 14.537 (1971.). Indeks starosti (odnos broja stanovnika do 19 godina i onih preko 60 godina starosti) u selima vrlo je nepovoljan. Ako uzmemo statistička pravila da je gornja povoljna granica indeksa starosti 0,40, onda su većina sela u općini Titova Korenica, »ostarjela« jer se rijetko koje nalazi ispod te granice, a neka su daleko iznad nje. Evo pregleda:

INDEKS STAROSTI STANOVNIŠTVA OPĆINE TITOVA KORENICA 1971. GODINE PO POJEDINIM NASELJIMA

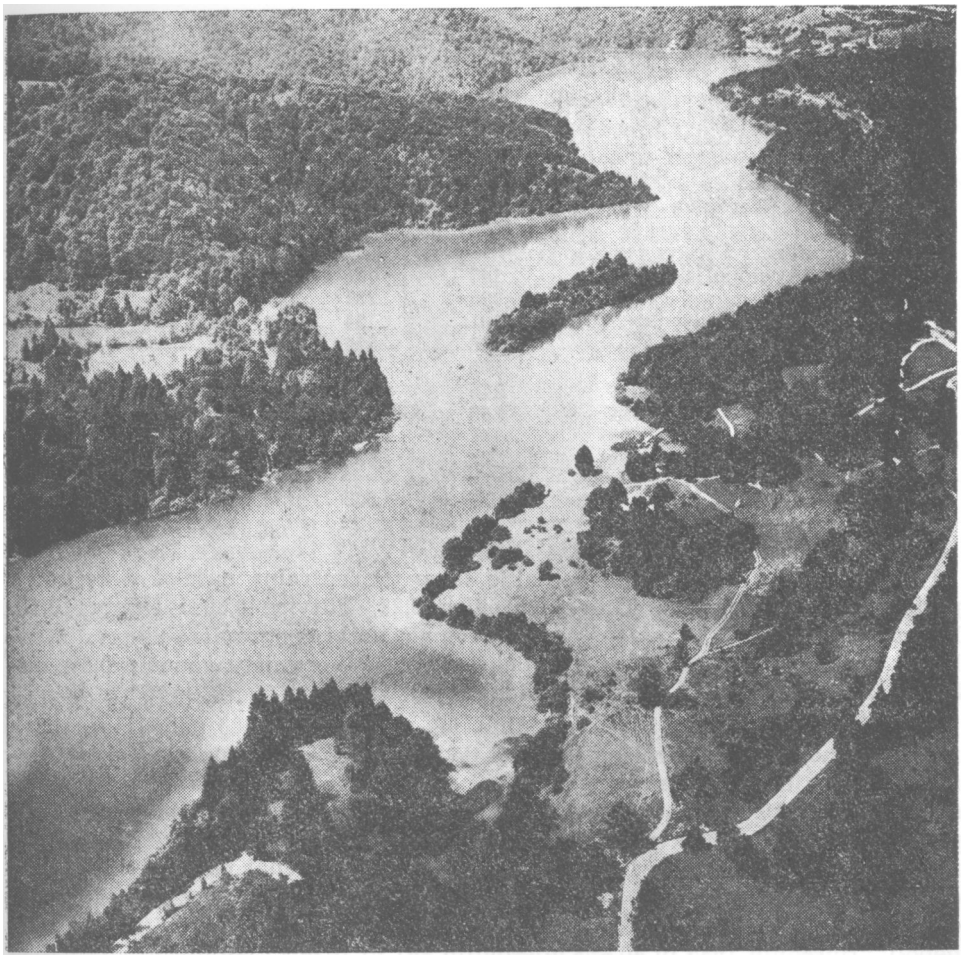
Naselje	Ukupno stanovnika	Dobna skupina 0—19	Dobna skupina 60 i više	Indeks starosti
1. Bjelopolje	200	62	34	0,54
2. Breštane	178	71	29	0,40
3. Bukovac Visućki	53	22	8	0,36
4. Bunić	685	200	144	0,72
5. čanak	457	169	75	0,44
6. Ćujića Krčevine	70	20	24	1,20
7. Debelo Brdo	323	80	90	1,12
8. Donji Mekinjar	421	135	81	0,60
9. Donji Vaganac	258	98	34	0,34
10. Frkašić	217	39	66	1,69
11. Gornji Vaganac	392	153	42	0,27
12. Grabušić	184	49	47	0,95
13. Gradina Korenička	124	31	30	0,96
14. Homoljac	111	27	21	0,77
15. Jagodnje	91	37	12	0,32
16. Jasikovac	58	16	20	1,25
17. Jezerce	134	57	32	0,56
18. Jošan	504	134	95	0,70
19. Kalebovac	161	44	37	0,84
20. Kapela Korenička	77	20	22	1.10
21. Klašnjica	34	10	9	0,90
22. Komić	415	117	103	0,88
23. Kompolje Koreničko	76	22	16	0,72
24. Končarev Kraj	23	4	9	2,25
25. Korana	60	15	16	1,06
26. Kozjan	102	33	15	0,45
27. Krbava	248	67	44	0,65
28. Krbavica	344	74	96	0,29
29. Kurjak	540	164	114	0,69
30. Ličko Petrovo Selo	346	131	42	0,32
31. Mihaljevac	194	60	42	0,70
32. Novo Selo Koreničko	128	42	24	0,57
33. Ondić	221	74	50	0,66
34. Oravac	96	27	22	0,81
35. Pecane	184	46	55	1,19
36. Plitvice	718	210	65	0,30
37. Plitvički Ljeskovac	210	62	31	0,50
38. Podlapača	385	154	66	0,42
39. Poljanak	186	78	23	0,29
40. Ponor Koreničkí	92	27	21	0,77
41. Prijeboj	37	13	5	0,38
42. Rastovača	109	45	15	0,33
43. Rešetar	301	111	33	0,29
44. Rijeka Korenička	27	4	11	2,75
45. Rudanovac	40	14	7	0,50
46. Sertić Poljana	83	35	17	0,48
47. Smoljanac	349	167	35	0,20

48. Srednja Gora	256	86	52	0,60
49. Svračkovo Selo	301	96	63	0,65
50. Šalamunić	244	71	53	0,74
51. Seganovac	100	20	32	1,60
52. Titova Korenica	829	253	72	0,28
53. Tolić	149	44	19	0,43
54. Trnavac	96	31	22	0,70
55. Tuk Bjelopoljski	143	36	34	0,94
56. Udbina	675	231	37	0,16
57. Vedašić	101	24	27	1,12
58. Visuć	708	224	140	0,62
59. Vranovača	189	52	39	0,75
60. Vrelo Koreničko	176	46	51	1,10
61. Vrpile	65	16	9	0,56
62. Zaklopača	57	20	9	0,45
63. Zeljava	245	82	39	0,47
UKUPNO:	14.637	4.603	2.637	0,57

Povoljan indeks starosti imaju dakle samo tri centralna naselja u kojima i porasta broj stanovnika: Titova Korenica 0,28, Plitvice 0,30 i Udbina 0,16. Međutim, još uvijek su ova tri centra premala da bi »popravila« ukupnu strukturu na području općine pa je indeks starosti stanovništva općine 0,57, dakle, daleko iznad gornje granice »mladosti«.

Doduše, prema popisu iz 1971. godine, još uvijek ima 8.585 (59%) poljoprivrednog stanovništva, ali nužno je istaći da su u taj broj uračunati i svi stanovnici koji imaju posjed iako su zaposleni u udruženom radu, zatim svi učenici srednjih škola i studenti, svi penzioneri koji žive na selu i svi radnici zaposleni privremeno u inostranstvu. Ako njih ne računamo kao poljoprivredne stanovnike (učenici i studenti to i nisu niti će više biti), procenat poljoprivrednika u općini bio bi sigurno upola manji. Prema spomenutom popisu struktura domaćinstava u općini imala je slijedeću sliku: ukupno domaćinstava 4176, od toga nepoljoprivrednih 1685 ili 40,4% mješovitih 861 ili 20,6°/o i poljoprivrednih 1630 ili 39%.

Jedan broj mlađih ljudi, iako malen, ostaje na selu s orijentacijom na poljoprivrednu proizvodnju još i danas. Karakteristično je za njih da se bore za unapređenje svoje proizvodnje uvođenjem mehanizacije i smanjenjem asortimana proizvoda. Otuda pojava da sada na području općine ima oko 120 traktora s priključnim strojevima, 10 kombajna, 4 vršilice te mnoštvo alata za obradu zemlje na zaprežni pogon. Zapaža se kao karakteristično da za život na selu lakše se odlučuje muška omladina. Dilema ostati ili ne ostati na selu ojača u momentu kada treba zasnovati vlastitu porodicu. Ovi mladići se naprosto ne mogu oženiti. Djevojke ne pristaju na brak ako mladoženja insistira na ostanku u selu. Žene su, dakle, u ovom vremenu društveni sloj koji snažnije nego muškarci utiče na izmjenu strukture seoskog stanovništva. Brojni su primjeri (i sve češći) koji govore o tome koliko teško se može oženiti neki mladić na selu ma koliko da je imućan, a ima i takvih primjera koji govore o raspadu već stvorene porodice ukoliko jedan od supružnika ostane uporan kod svoga stava da ne želi mijenjati zanimanje i mjesto boravka (selo za grad).

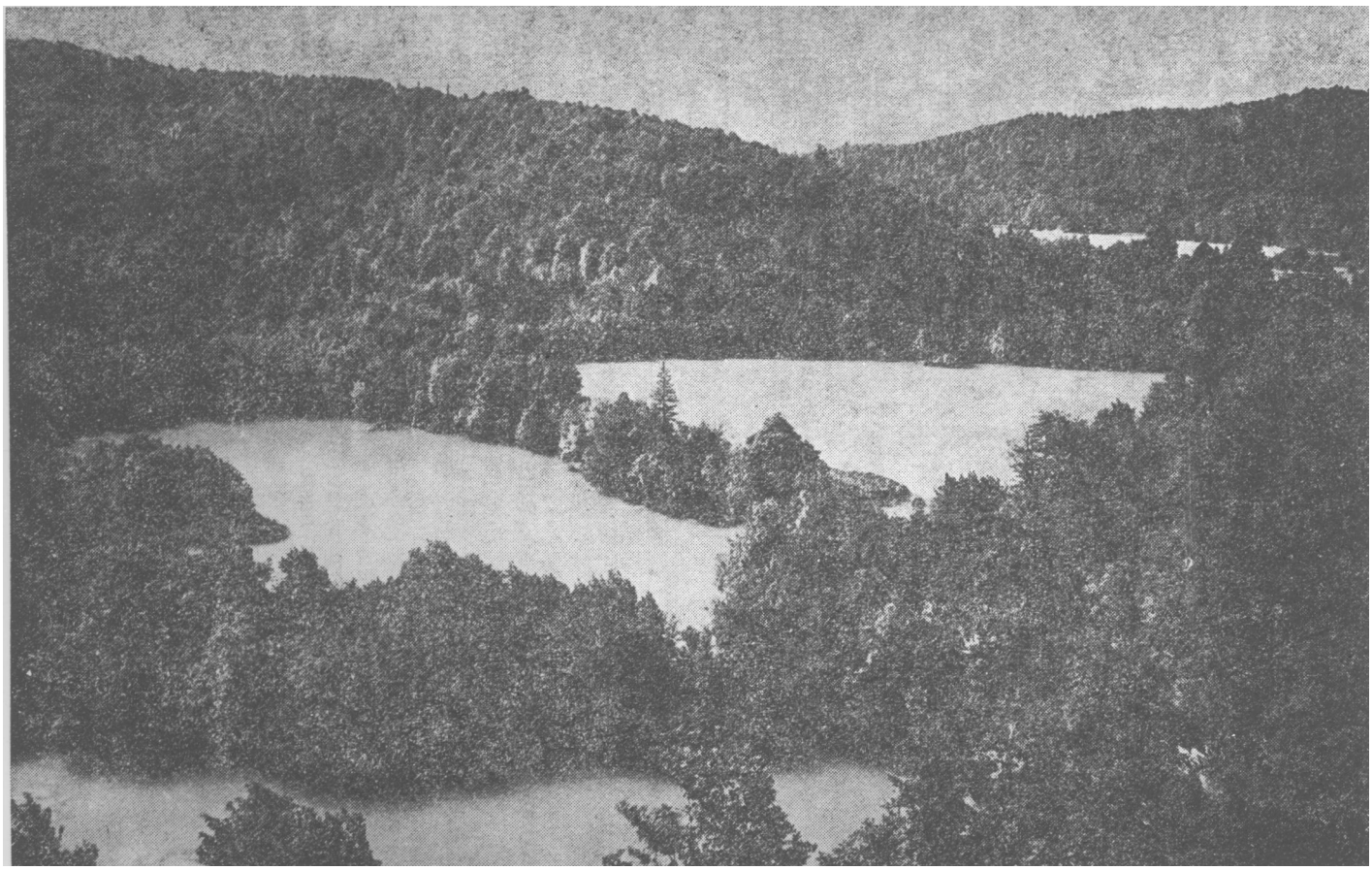

Pogled na jezero Kozjak.

b) *Turizam*

Zbog Plitvičkih jezera i njihove privlačnosti za posjetioce općina Titova Korenica drži primat u turizmu medu kontinentalnim općinama u SR Hrvatskoj, isključivši grad Zagreb. Razumije se da je značaj Plitvičkih jezera za razvoj privrede u ovoj općini vrlo velik, ali se mora odmah naglasiti da je njihovo prisustvo na terenu općine istovremeno i krupna društvena obaveza. Plitvička jezera su, naime, fenomen prirode kakvoga nema u cijeloj Evropi, a možda i u svijetu. Jedinstvena su po svojoj ljepoti, a i po tome što su, može se reći »muzeji prirode«, što znači da pored mogućnosti turističke valorizacije postoji obaveza pred jugoslavenskom zajednicom ili u ime nje pred cijelim svijetom da se u takvom stanju održe i očuvaju.

Radi njihovog značenja s ekonomskog i kulturno-obrazovnog stanovišta smatramo se obaveznim da nešto više kažemo o samim jezerima, nastojanjima

Pogled na Donja jezera.

i potrebi da bude očuvana, a bit će spomenute i još neke prirodne vrijednosti u ovoj općini. Zbog njihove izuzetnosti i kulturno-odgojne vrijednosti Sabor SR Hrvatske 8. IV 1949. zakonom proglašava Plitvička jezera predjelom naročite prirodne ljepote — Nacionalnim parkom koji obuhvaća dijelove oko jezera u veličini od 19.127 hektara.

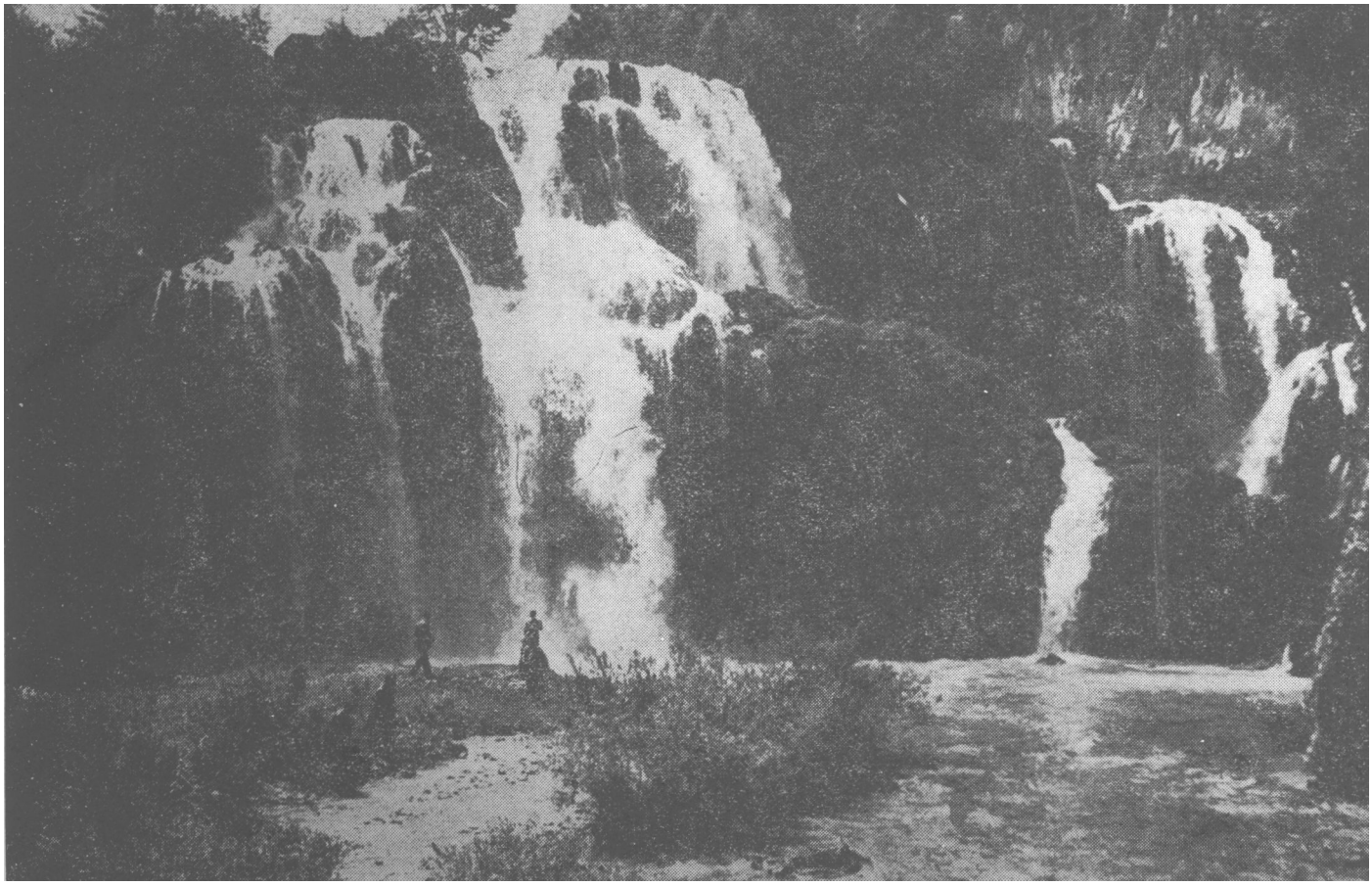
Nacionalni park zauzima područje sjevernog dijela općine u prekrasno zeleno ovijenim uvalama, na razmeđu planina Male Kapele i Plješevice. Sa svih strana okružen je većim ili manjim bregovima obraslim bogatom bukovom i jelovom šumom. Vode jezera, koja su nastala prirodnim pregrađivanjem korita rijeke Korane, dotječu iz Crne i Bijele rijeke i mnoštva manjih potoka i izvora. Pregrade između — a to je ono što ih čini jedinstvenim — nastale su i još uvijek nastaju izlučivanjem kalcijeva karbonata i rastom mahovine i algi koje se okamenjuju i čine šupljikavu spužvastu sedru koja neprestano raste i mijenja se u žuboru vode što se prelijeva preko tako nastalih pragova. »Suština Plitvica, napisao je, između ostalog, 1938. god. prof dr Ivo Pevalek, leži u sedri i sedrotvornom bilju. Sedri i sedotvornom bilju zahvaljuju Plitvice svu svoju ljepotu i turističku atraktivnost. Bezbroj raznoličniih slapova, raznolične pregrade između pojedinih jezera i jezeraca, pa jedinstvene sedrene pećine (spilje) izradilo je sedotvorno bilje. Ne samo da su te biljke izradile sve te čudesne tvorevine, već to sedotvorno bilje održava i dalje izgrađuje Plitvička jezera. Bez živog sedrotvornog bilja brzo bi ona masa plitvičke vode izgledala i razgradila mekanu sedru, kad se tome ne bi opiralo sedrotvorno bilje neprestanom djelatnosti.

Svako nastojanje koje ide za tim da zaštiti Plitvice, mora, u prvom redu, voditi računa o sedrotvorcima i o toj sedri. Plitvička jezera su zbog djelovanja sedrotvoraca biodinamički sistem i samo u progresivnom stanju tog biodinamičkog sistema leži budućnost Plitvičkih jezera kakvu svi želimo.«

Naravno, sve to teče u jednom jedinstvenom ekosistemu koji to omogućuje i uvijek iznova pokreće i oživljava.

Nacionalni park je jedinstvena škola prirode. O tome je akademik dr J. Roglić napisao: »Nacionalni park Plitvička jezera, uz dobrobit i zadovoljstvo, ima karakter škole u kojoj je moguće s prirodom razgovarati i učiti. Očito je da je specifični proces taloženja i rasta sedre omogućen gustim šumskim pokrovom koji pridonosi agresivnosti vode, odnosno otapanju karbonatne podloge. Bilje i granje zadržavaju oboreni kalcijev karbonat i uvjetuju specifičnu građu šupljikave sedre. Gust šumski pokrov sprečava spiranje padina odnoso zatrpavanje jezera. Bilo je potrebno da ovi ekološki uvjeti nastupe u cijelom porječju, posebno u gornjem dijelu. Ekosustav, pogodan za taloženje i rast sedre i zadržavanje jezera, nastupio je u ovom kraju prema dosadašnjim saznanjima pred 12.000 do 15.000 godina. (T. Šegota, 1968). Prije tog otopljavanja na teritoriju Nacionalnog parka dominirali su periglacijalni procesi modeliranja u kojima je bilo nemoguće taloženje sedre i postojanje današnjih jezera.«

U takvom sistemu svi elementi dopunjuju se i tvore jednu veličanstvenu simfoniju boja i zvukova koja se mijenja iz dana u dan, ponekad iz sata u sat, a izrazito se preobražava promjenom godišnjih doba. Čovjek je uvijek u nedoumici koje od godišnjih doba da proglasi najljepšim ovdje **u** ovom čarobnom predjelu, da li jesen punu žarkih boja rastinja što blješti **u** vođi, ili proljeće kad sve buči i žubori, grmi i šapuće, da li ljeto sa svojim svježim

Plitvička jezera — sastavci,

noćima u kojima se čuju svekoliko jezici kupača i šetača, ili, možda, zimu kad se niz pregrade između jezera spuste plavičaste sige ledenica niz koje se gotovo nečujno spušta voda u sveopćoj bjelini snijega i leda. Sve to, tu raznolikost boja i zvukova, njihovo stalno mijenjanje, bogatstvo bezbroj ljepota čovjek mora vidjeti, doživjeti. Razumije se, sve je više onih koji to upravo žele i onih što dolaze i razgledavaju ovaj prirodni fenomen. To, međutim, donosi i opasnost za opstanak jezera, bolje rečeno, cijelog ekosistema Plitvičkih jezera. Da bi se to otklonilo, neophodno je poduzimati različite i vrlo opsežne mjere zaštite kako bi ova rijetka vrijednost ostala i za iduće generacije kao — ukras i škola prirode.

»Nepristupačnost, granična izloženost i opća zaostalost — piše dalje prof. J. Roglić — očuvali su sedrotvorni ekosustav do najnovijeg vremena. I relativno male nepažnje (mlinovi, stupe, sječa šume i odsijecanje sedre) inicirali su proces s tragičnim posljedicama. Dobronamjerni, ali neupućeni planirali su i djelomično proveli štetne radove uljepšavanja prema utjecajima i potrebama suvremenog, sve povezanijeg, urbaniziranijeg i prosvjećenijeg društva. Plitvička jezera postaju ne samo privlačna već i čvorište važnih prometnica. Naočigled se ruši ekološka ravnoteža i ugrožava osjetljivi kompleks sedre i jezera. Sposobni smo da uočimo opasnost i trebamo odlučnost da razumno postupimo, odgovorni smo pred suvremenicima i potomcima, a brz proces pokazuje da će ova generacija doživjeti posljedice neodgovornog postupka. Razuman rad nosi najveću i najtrajniju korist — u tome je pouka zorne škole Plitvičkih jezera.«

Za razliku od još nedavne prošlosti kad je ovamo dolazilo vrlo malo ljudi, najčešće oduševljenih ljubitelja prirode, entuzijasta ili poneki pustolov, danas u Nacionalnom parku Plitvice živi 1836 stalno naseljenih stanovnika i na stotine hiljada onih što dolaze na odmor i razgledanje. Nagli porast broja posjetilaca obavezuje zajednicu da brzo i smišljeno uskladi sve veći interes za Jezera s potrebom da ne budu oštećena. Upravo u tome i jest delikatnost zaštite Jezera. Godine 1970. donesen je jedan generalni uređajni plan koji je značio mnogo kao orijentacija što treba poduzimati u smislu zaštite.

Godine 1974. od 3. do 5. listopada održan je, povodom 25-godišnjice proglašenja Nacionalnog parka »Plitvice«, Simpozij na temu »Zaštita Plitvičkih jezera« u organizaciji JAZU. Zbog značaja zaštite donosimo zaključke ovog Simpozija u skraćenom obliku:

»Nacionalni park Plitvička jezera ustanovljen je da održava i razvija prirodni fenomen jedinstven u svijetu, koji predstavlja posebnu nacionalnu vrijednost. Racionalno i odgovorno rukovanje ovim specifičnim objektom, u klasičnom kršu, naša je međunarodna obaveza ...

U interesu očuvanja i razvoja Nacionalnog parka predlaže se:

1. Motorizirani promet u prijezerskom pojasu i preko sedrenih barijera ugrožava egzistenciju jezera u tolikoj mjeri da vrlo brzo možemo biti tragično iznenađeni. Zbog toga se predlaže:

a) urgentno prebaciti tranzitni promet na zaobilazne pravce, posebno Rudanovac — Homoljac — Babin Potok, za što je izrađena i revidirana detaljna projektna dokumentacija, to treba, svakako, provesti do početka turističke sezone 1975.

b) modernizirati pristupnu cestu Plitvice — Poljanak — Selište. Treba eliminirati cestovnu vezu preko sedrene barijere između Kozjaka i Milanovca

Plitvičko vjenčanje 1974.

Plitvički slapovi zimi.

i pored slapa Plitvice. Sve barijere treba dovesti u stanje neometanog prirodnog regeneriranja.

c) od ogromnog je značaja za Plitvička jezera da se, čim prije, prouče i utvrde mjere kojima će se tranzitni promet i turistička posjeta odvijati u granicama koje odgovaraju interesima zaštite.

2. Vode jezera se onečišćuju što ugrožava sedotvorne procese a time i opstanak jezera. Treba odmah spriječiti da iz sela i naselja, u pritjecajnom pojasu, vode i druge nečistoće pritječu u jezera i njihove pritoke.

Treba poduzeti djelotvorne mjere da se turistička posjeta Nacionalnom parku kvantitativno i kvalitativno uskladi sa zahtjevima i ciljevima zaštite.

3. Svu izgradnju društvenih i privatnih objekata treba kontrolirati i uskladiti sa usvojenim i znanstveno provjerenim razvojnim koncepcijama.

Upozoravaju se nadležni društveni organi društveno-političkih zajednica da bespravna izgradnja u Nacionalnom parku dobija dramatične razmjere, te je neophodno da se to efikasno spriječi a nastale negativnosti uklone.

4. Privatni zemljišni posjed nespojiv je sa statusom Nacionalnog parka te je nužno da se to pitanje riješi, vodeći pri tome računa o pravima i pravičnim obeštećenjima zainteresiranog stanovništva. Nacionalni park treba da utvrdi i očuva naslijeđene specifične naseobne vrijednosti.

Treba osigurati koordinirani rad svih odgovornih društvenih faktora, kako bi se domaće stanovništvo svjesno i aktivno uključilo u zaštitu, jer je i dosadašnje iskustvo pokazalo da je to njegov interes i preduvjet za uspjeh čitavog poduhvata.

5. Nacionalni park treba da postane živa škola pozitivnog socijalnog odgoja. U taj proces uključiti sve zainteresirane, u prvom redu članove zajednice i sve vrste posjetilaca, tako da se udruženo čuva zajedničko dobro.

Djelatnost Nacionalnog parka treba proširiti, tako da ne bude samo zaštitarska ustanova nego žarište širokog odgojnog i kulturnog utjecaja u svojoj sredini.

6. Nacionalni park treba tako organizirati da utvrđene znanstvene koncepcije budu osnova cjelokupne aktivnosti. S vodećim predstavnicima pojedinih disciplina treba utvrditi znanstvene programe i projekte Nacionalnog parka, dajući prvenstvo prema njihovom udjelu u očuvanju fenomena jezera.«

Na osnovu ovih zaključaka poduzete su već mnoge mjere među kojima valja istaći novi generalni uređajni plan, a završena je izgradnja i zaobilazne ceste koja je omogućila izbacivanje cjelokupnog javnog saobraćaja iz Parka, što je u pogledu zaštite od vitalnog značaja.

Kad je riječ o vrijednostima ovog područja, onda je nužno naglasiti da su Plitvička jezera najveći, ali ne i jedini, biser koji privlači i oduševljava posjetioce. Mnogo je toga što vrijedi pogledati ili gdje se treba zadržati. »Područje Plitvica, napisao je, između ostalog, prof. dr Branimir Gušić, ne smijemo izuzimati iz njegove šire okoline kao sasvim izoliran kraj. Plitvice su, naime, nedjeljivi sastavni dio one veće cjeline koju danas okupljamo u regiju Like, a u koju pripadaju, historijski gledano, hrvatske zemlje od Gvozda do Zrmanje ... Već sada Lika, koliko god pasivna i u velikom dijelu degradiranog površinskog tla i biljnog pokrivača, ipak **u** mnogome posjeduje baš one prednosti što ih danas traži naša civilizacija zasićena urbanim navikama, a željna prvotne prirode: čistog zraka, bistrih voda, zelenila, šuma i travnjaka, prije

svega, i tišine pod oblacima u krilu naših prekrasnih krajeva. Ne samo Plitvice, nego i široki prostori Velebita, danas su nama na dlanu pružene vrijednosti, samo da ih ne promašimo u kratkom dahu prebrze računice! Kako nam se samo otkrivaju čudesne strane Plješevice i njenih predjela, kao što su Kamerisko i Bjeli Potoci, koji ujedno nose i sadržaj historijskih zbivanja u našoj narodnooslobodilačkoj borbi. A da i ne spominjemo pravi parkovni pejzaž Srednje Gore ili raskošni amfiteater Podlapače, ili hladoviti izvor Une, a i mnoge druge manje ili više poznate ličke predjele koji čekaju da ih privedemo u aktivan život.«

Takvih »na dlanu pruženih vrijednosti« ima tko zna koliko u cijeloj Lici pa i u sadašnjoj općini Titova Korenica koja u toj regiji leži centralno. Bez pretenzija da ih sve nabrojimo, a još manje da ih detaljno opišemo, spomenut ćemo samo neke.

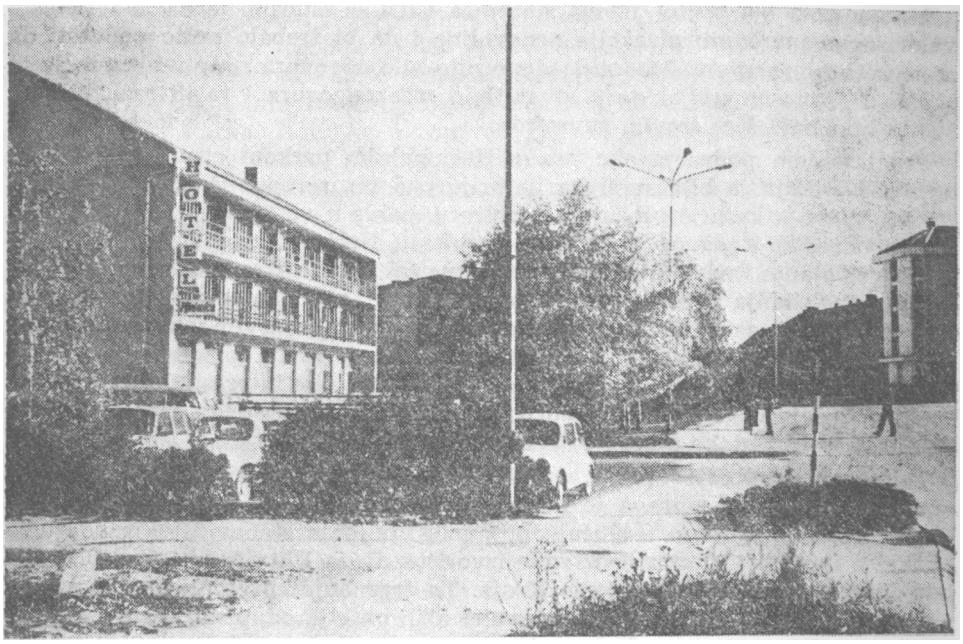
Plješevica (koja ograđuje cijelu općinu s istočne strane) odavno je poznata kao planina koja privlači pažnju prolaznika i neodoljivo poziva posjetioce. Svojim vrhovima Ozeblinom (1657) i golom Plješivicom (1649 m) prkosno dominira nad prostorom sve do Velebita na jugu i zapadu, do Grmeča na istoku i Petrove gore na sjeveru. O njoj je prof. D. Franić 1910. godine napisao: »Divan je vidik s Gole Plješevice na cijelu Liku i Krbavu — »gdje se bijeda sije, a junaci ničU«,--na njezino Krbavsko polje k jugu i dinarsko gorje, koje **je** s Velebitom, s gorom Plješevicom, jednim dijelom bosanskog gorja i Petrove gore, splelo u veličajnu gorsku panoramu punu svakojakih prirodnih čudesa od krša. S Plješevice otvara se vidik jutrom i večerom, za izlaska i zalaska sunca.« U Plješevici je nekoliko područja s rijetkim rastinjem zaštićeno i oni danas predstavljaju vrijednost od naučnog interesa. Tu su u historiji NOB-a dobro poznati i danas zaštićeni predjeli Bjelih potoka i Kamenskog itd.

Krbavskim poljem, tipičnim kraškim poljem, protiče nekoliko rječica ponornica koje u kišnim razdobljima sredinu polja napune vodom i pretvore ga u divno jezero. Do druge polovine 18. stoljeća, i to na onom mjestu gdje je danas prekrasan Laudonov gaj, veličanstvena šuma borova i hrastova postojao je živi pijesak. Na istočnom rubu Krbavskog polja, tamo gdje su ponori u podnožju Plješevice, nalazi se nekoliko pećina među kojima se naroičto ističe Mamulina pećina iznad sela Pećana. Na jugoistočnom rubu polja strši brežuljak visok 830 m na kome se smjestila Udbina, jedno od najstarijih naselja u Lici, poznata ne samo po svojoj blagoj klimi (iako toliko visoka) već i po mnogim događajima iz daleke i bliže prošlosti.

Iznad Titove Korenice, s južne strane, strmo se diže brdo Mrsinj pri čijem je vrhu na impozantnoj stijeni sagrađen istoimeni drevni grad. O njegovom rušenju sačuvane su u narodu sve legende do naših dana.

U Ličkom sredogorju koje okružuju općinu sa zapada nanizane su četiri manje ili veće uvale kao četiri zdjele na zelenom stolnjaku, sve ljepša jedna od druge: Trnavac, Krbavica, Čanak i Podlapača.

Svi ovi predjeli kao i mnogi drugi — tko ih može sve nabrojiti — skupa s Plitvičkim jezerima čine takvu prirodnu cjelinu koja se veoma cijeni u suvremenom turizmu. Plitvička jezera su neosporno glavni motiv da se dođe **u** ovaj kraj, a kad se dođe, onda turističku uslugu moramo »garnirati« ovim raznolikostima kraja a ne samo slapovima i koloritom Plitvica. Na žalost, iako smo među prvima u SR Hrvatskoj po razvijenosti kontinentalnog turizma,

Titova Korenica, pogled na hotel »Plješevica«.

sve ono što je izvan Plitvica još je gotovo nepoznato široj javnosti i van tokova turističke privrede.

Turizam kao privredna oblast razvijao se ovdje (na Plitvicama uglavnom) od početka ovog stoljeća. Istina, prvi objekt za turizam nastao je još 1860. godine. To je bila »Lugarska kuća«, u narodu poznatija pod nazivom »Carska kuća«, sagrađena na zahtjev podmaršala Ivana Vagnera, glavnog krajiško-kordunskog zapovjednika u Karlovcu. Do drugog svjetskog rata građeni su turistički kapaciteti na tri uža lokaliteta: Velika Poljana, Plitvički Ljeskovac i Labudovac. U petnaestak objekata razne veličine i kategorije postojalo je oko 140 kreveta, u kućnoj radinosti 774 kreveta, a broj turista, prema prikupljenim prijavama (što je, naravno, daleko manje od stvarnog broja posjetilaca) spominje se u 1894. godini 100 turista, 1927. (400) i 1938. (8000). Vrijedno je spomenuti i to da je 1938. ostvareno 24.000 noćenja, od toga 6.000 otpada na strance.

Razvoj turizma u poslijeratnom razdoblju otpočeo je s priličnim zakašnjenjem. Razloga za to ima mnogo: nijedan od prijeratnih objekata nije »preživio« rat, saobraćajna povezanost je uveliko kasnila, siromaštvo kraja i u sredstvima i kadrovima, dileme između zaštite i eksploatacije itd. Izgradnja prvog hotela počela je 1954. a dovršen je 1958. godine na Velikoj poljani, iznad jezera Kozjak. Depandansa ovom hotelu »Belevue« završena je 1964. godine, dok je najveći hotel »Jezero« otvoren tek 1971. Osim toga u razdoblju od 1951. do 1970. godine izgrađeno je oko 20 manjih objekata (restorana i pratećih objekata), tako da ukupni kapaciteti sada iznose: 533 sobe, 1016 kreveta, 2000 mjesta u kampovima i 3040 stolica u restoranima.

Mnogo puta i u općini Titova Korenica i u Lici isticano je da je turistička valorizacija prirodnih atrakcija nedovoljna i da bi trebalo nešto poduzeti da se to stanje promijeni. Međutim, dugo nije bilo odgovora na pitanje: što je to »nešto«? Odnosno uvijek je u stvari bilo više odgovora i to ili različitih ili, što je bilo najčešće, sasvim suprotnih.

Proglašenjem područja oko jezera Nacionalnim parkom osnovana je 1949. uprava NP koja je bila svrstana najprije pod resor republičkog Ministarstva za šumarstvo a kasnije prosvjetu i kulturu, dakle u vanprivrednu oblast čime je bio određen i pristup te uprave problemu Nacionalnog parka. Uprava je svoje postojanje opravdavala izučavanjem, zaštitom, razradom sistema obilaženja: razgledanja jezera, sanitarnom sječom i zavođenjem rigoroznih pravila ponašanja za stanovnike unutar Parka, ukratko svim onim što **jedna** uprava parka može uzeti kao sadržaj rada ako je imala zadatak da održava strogi red u njemu. Izvan toga ne samo da je ništa nije interesiralo, već je npr. svaki pokušaj da se pristupi valorizaciji područja u turističke svrhe izazivalo više ili manje žestoke otpore od strane uprave.

Takvo opredjeljenje uprave dovelo je do sukoba najprije s mjesnim stanovništvom. Naime, uprava je došla do »saznanja« da će ova prirodna rijetkost biti očuvana samo u slučaju potpunog iseljenja stanovništva s područja Parka, a naročito i najprije iz zone izvorišta, tj. iz Plitvičkog Ljeskovca, Bijele Rijeke, Uvalice i Končareva Kraja. To »saznanje« prezentirano je narodnoj vlasti i otpočeo je sukob. Stanovnici ovih naselja odupirali su se iseljenju svim mogućim načinima. Vršena je eksproprijacija, ali mještani nisu pristajali na naknade. Uslijedile su žalbe na više državne instance, pa sve do najvišeg nivoa. Putovale su delegacije i u Republiku i u Saveznu vladu i kod Josipa Broza Tita lično. Iselila su se samo tri domaćinstva. Onda se pristupilo rušenju vodenica u Bijeloj Rijeci i Plitvičkom Ljeskovcu. To je nekako išlo, ali opet uz oštre otpore vlasnika. Sukobi između uprave Parka i stanovnika trajali su u vrlo oštroj formi čitavih deset godina, a nisu nestali ni kasnije već su se ispoljavali u blažim formama. Oni su u određenom vidu postoje još i danas ali transformirani u sukob interesa. Naime, gotovo svi aktivni stanovnici s područja Nacionalnog parka zaposleni su i stvaraju dohodak u udruženom radu. Istovremeno većina ih je stvorila uslove za prihvat turista u kućnoj radinosti kao oblik dopunske zarade.

Sukobi nastaju oko »rospodjele« turista naročito u posezoni i u vrijeme kad je manje turista od ukupnih prihvatnih kapaciteta. Za razliku od ovih sukoba za koje se može reći da su bili i ostali na relaciji država (društveni interesi) privatnici, otvoren je sukob i na relaciji državno-državno. Naime, uprava Nacionalnog parka je stajala na stanovištu da se unutar Parka ne može ništa graditi. To mora biti rezervat prirode u koji će ljudi ulaziti (gotovo bosi) da bi ga razgledali, ali čovjek u njemu ne može ništa graditi niti ozbiljnije intervenirati u smislu izmjene onoga što priroda sama stvara, s druge strane, interes općine (kotara), interes stanovnika je da se građe objekti za turističku privredu, da se ljudi zaposle, da stvaraju uslove za rad i privređivanjem da osiguraju egzistenciju.

Sukob je bio neizbježan. Već kod gradnje prvog objekta tj. hotela »Plitvice« bilo je dosta svađa i naklapanja, ali on je napravljen iako uz skeptična dobacivanja da će za ono vrijeme »superluksuzna kućerina« sagrađena po vrlo inventivnom i duhovitom rješenju ing. Haberle služiti »da Ličani u njoj

vežu konje za stubove u restoranima«. Istina je da je hotelijersko poduzeće tada osnovano imalo teškoća. Hotel »Plitvice« sagrađen je kreditnim sredstvima koja je trebalo vraćati, a jedva se izlazilo na kraj i bez tih obaveza, jer je turista u hotelu bilo relativno malo, a prihod od ulaznica za Park pripadao je upravi Parka. Hotel je ostvarivao gubitke prvih godina svoga postojanja koje je svake godine pokrivala država.

Stvaranjem nove općine i dolaskom Bogdana Koraća za predsjednika otpočelo je traženje trajnijeg rješenja umjesto dotadašnjeg saniranja gubitaka. Tako je 1963. godine došlo do prolongiranja kredita na 50, a nekih čak i na 100 godina, što praktično znači da su otpisani. Tada je hotelijersko poduzeće, kome je na čelo došao mlad i energičan ugostitelj Petar Vidaković, prišlo gradnji depandanse »Bellevue« radi proširenja kapaciteta koja je otvorena 1964. godine i poduzeće je dalje poslovalo bez poslovnih gubitaka.

Sukobi oko daljeg razvoja ugostiteljstva između uprave NP i hotelskog poduzeća koji su se prenijeli i na društveno-političke organe općine za te dvije godine dobrano su se zaoštrili naročito u odnosu na direktora Vidakovića kao jednog od nosioca ideje bržeg razvoja turizma. O sukobu je u nekoliko navrata raspravljao i Kotarski komitet (tada je KK SKH bio u Karlovcu za područje Like, Korduna i dijela Gorskog kotara), ali rješenje nije nađeno. U 1968. godini o sukobu su raspravljale sve partijske organizacije općine a bio je stavljen i na dnevni red godišnje općinske partijske konferencije. Učestvujući u raspravi podržao sam nastojanje svih ovih koji su se zalagali za brži razvoj turizma pa je nakon duže diskusije ova točka skinuta s dnevnog reda godišnje konferencije. Otad je krenulo putem razrješavanja i stišavanja.

Ovi sukobi ne zavređuju naročitu pažnju niti su od takve važnosti da bi ih trebalo zabilježiti da posljedice nisu bile poprilično negativne. Naime, dok su sukobi trajali sve snage su se jalovo iscrpljivale na njima, a za to vrijeme nije bilo nikakvog napretka u bilo kojoj oblasti, naročito ne u turizmu. Hotel »Plitvice« i njegova depandansa »Bellevue« stršili su osamljeno na Velikoj poljani gotovo bez ikakvih pratećih objekata, nije bilo kanalizacije, ni vodovoda, ni stanova za radnike, ni trgovine, ni mesnice... U takvim uvjetima jedva se sastavljao kraj s krajem, a o nekoj akumulaciji i proširenju nije moglo biti ni govora. Turisti u prolazu smjestili bi se u hotele za koji dan da bi razgledali jezera i što prije odmaglili netragom. Ako su, međutim, htjeli da se okupaju u jezeru, da se provozaju barkom ispod slapova ili naprosto da se prošetaju, morali bi tražiti ulaznicu i dozvolu drugog gospodara, tj. uprave Parka. Nestrpljivi odnosi stvarali su nervozu kod turista, a naročito kod radnika u Parku i hotelskom poduzeću. Međusobne svađe iscrpljivale su ljude, a naprijed se nije pomicalo ni za dlaku. Stvorena je pat pozicija iz koje nije bilo lako naći izlaz.

Od 1969. do 1971. godine, dok su se još osjećale posljedice jalovih sukoba, došlo je u Jugoslaviji do takve orijentacije u kojoj je turizam došao u poseban položaj kao privredna grana. Utvrđena je politika po kojoj poljoprivredne proizvode valja plasirati kroz turizam, a da bi se to moglo ostvariti bilo je nužno investirati u turizam. Povoljne prilike, međutim, dobro su došle samo onim radnim organizacijama koje su bile spremne da ih iskoriste. Plitvice, razumije se, nisu ni iz daleka bile spremne za to jer je sva pažnja bila skoncetrirana na sukobe iako su za širu javnost bile i atraktivne i vrlo interesantne. Godine 1969. Nacionalni park posjetili su predstavnici Poljobanke iz Beograda

preko koje su i bila usmjeravana sredstva u razvoj turističke privrede. Pored toga što su se glasno izrazili da bi se ovdje isplatilo uložiti sredstva s obzirom na atraktivnost ambijenta, još glasnije su dali do znanja da sredstva neće biti dok se odnosi ne srede.

Na pooštrene pritiske od strane društveno-političkih foruma komune i onih snaga, koje su nastojale da dođe do objedinjavanja na području Plitvica, tj. Uprave NP i HP (naročito se zalagao P. Vidaković i velik broj ljudi iz HP) pojačan je otpor onih koji su bili protiv objedinjavanja. U novinama se vrlo često pojavljuju napisi u kojima se ili samo registrira sukob ili se izražava strah od uništenja jezera. Tipičan primjer je opširan članak u tjedniku »Telegram« pod naslovom »Kapi neba« u kome se u obliku vapaja poziva kulturna javnost da spasi te dragulje prirode od napada »nerazumnih«.

U želji da se sukob razriješi SO Titova Korenica traži sastanak između svih zainteresiranih a to znači i Savjeta NP čiji je predsjednik predstavnik Sabora SRH i predstavnika HP i SO Titova Korenica, banaka i Savjeta za zaštitu prirode. Sastanak je održan, ali ništa nije riješeno. Slijedile su iza toga još mnoge rasprave i zasjedanja, pa opet — ništa. Konačno rješenje donijeli su radnici u oba poduzeća na Plitvičkim jezerima. Referendumom u decembru 1969. godine donijeli su odluku o osnivanju jednog, umjesto postojeća dva poduzeća. Time je u osnovi presječena dugotrajna i mukotrpna svađa i tada je sve skupa krenulo naprijed.

Novo poduzeće NP »Plitvice« podnijelo je program Poljobanci za dalji razvoj u iznosu od 100,000.000 dinara (novih), što je bilo i odobreno pod povoljnim uvjetima (25 godina rok otplate uz svega 3% kamata). S tim sredstvima izgrađen je novi vodovod i suvremeni kanalizacioni sistem, zatim hotel »Jezero« s 500 kreveta, novi priključak struje, trgovina i veći broj stanova za radnike. Iskorišteno je nešto od povoljnih uvjeta kreditiranja, a to je značilo za turizam ovdje veliku prekretnicu. Sve je krenulo naprijed. Krenulo je, dakle, tek onda kad je presječen gordijev čvor sukoba u koji su se bili zapleli svi relevantni faktori ovog područja. Razumije se da je to razrješenje odnosa i kao posljedica toga povećanje kapaciteta dalo vidne rezultate. Osim izgradnje smještajnih kapaciteta mnogo je učinjeno na školovanju radnika. Posljednjih 10 godina slano je redovito ponajmanje 100 učenika u razne škole (pretežno u škole učenika u privredi) što je donijelo dvostruku korist: kvalitet usluga u rangu je najboljih u Jugoslaviji, brojni mladići i djevojke iz ovog siromašnog kraja našli su dobro zaposlenje, a posjete gostiju iz godine u godinu bivale su sve veće. Evo nekih podataka: godine 1960. (96.708) posjetilaca, 1965. (156.570), 1970. (247.202) i 1973. (328.782) posjetilaca.[5]

5 Posebnu atrakciju u Nacionalnom parku »Plitvice« čini Lička kuća s osam »sela«. Izgrađena Je 1972. u posebnom stilu i predstavlja specifičan restoranski prostor ukrašen etnografskim elementima Like. Tu posjetilac može doživjeti atmosferu i ambijent ličkog domaćeg ugođaja, uz ognjište i janjcima na ražnju, pored biljaca i natikača, sjedeći na tronošcima za okruglim niskim stolićem (stolicom) grickajući uz janjetinu i poznati kruh ispod peke. Kroz badžu (otvor u krovu) dopiru sunčeve zrake do poda pored posjetilaca i sve odiše originalnošću i dobro smišljenim rasporedom.

Druga poznata atrakcija je »Plitvičko vjenčanje«. Novijeg je datuma, ali poznato nadaleko, počelo je kad je Bude Vlaisavljević Modri, akademski slikar i »urednik« iz okolice Plitvica, doveo svoju odabranicu Kristinu iz Liona pod Veliki slap da se u »hramu usnulih cvjetova mnogih ljeta i proljeća« na »kamenu trajanja« zakunu na vjernost jedno drugom, uz zaglušujuću pjesmu kaskada. Poslije toga pojedini listovi u evropskim zemljama odabirali su parove koji će se popeti na onaj isti »kamen trajanja« i iza toga zasaditi brezu i bor u

c) *Industrijski razvoj*

U kraju kakav je ovaj lički, do rata isključivo agrarni, o industriji u punom smislu riječi teško se može govoriti, a pogotovo ne može biti riječi o industrijskoj tradiciji. Međutim, mnogo toga počelo je ovdje iz rata pa su tako počeci i u industriji uslijedili upravo u to vrijeme. Zameci industrije nastali su na zgarištima zanatskih radionica iz predratnog razdoblja, bazirani na preradi drveta, što je razumljivo jer je drvo osnovna sirovina i ovdje najobimnija i najdohvatijivija. Već prvih dana iza rata proradila je pilana Miše Kosanovića, predratnog trgovca i vlasnika pilane. Ova pilana nije ni izdaleka mogla zadovoljiti potrebi gradnje skloništa (bajti) za mnoge beskućne porodice, pa je odmah preko ljeta Kotarski NOO Korenica osnovao industrijsku zadrugu u koju je ušla i pilana u Bjelopolju, građena na mjestu izgorjele pilane Steve Ognjenovića. I ova pilana radila je isključivo za obnovu kuća i skloništa. Ljeta 1946. godine proradila je i pilana pod Udbinom, prenošenjem strojeva s raznih strana, s istim ciljem i istom namjenom kao i prve dvije. Ove tri pilane, od kojih je jedna (ona u Plitvičkom Ljeskovcu, proglašenjem Nacionalnog parka) demontirana, ne samo da su bile prvi već dugo iza toga i jedini industrijski pogoni na području općine.

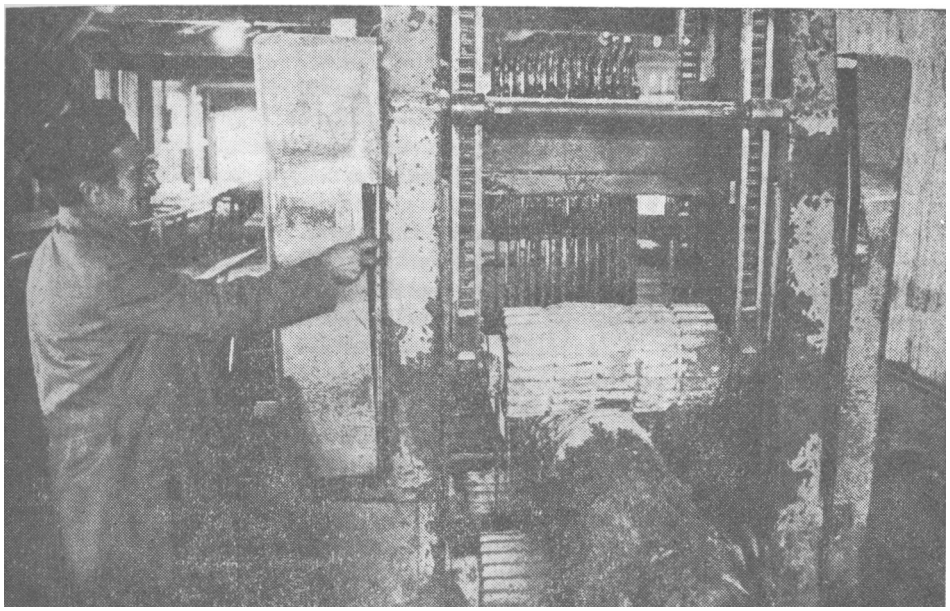
Razumije se da uskoro iza improvizirane montaže nagorjelih i **dotrajalih** strojeva u »daščarama« vršene rekonstrukcije, dogradnja i izmjene strojeva. Prva rekonstrukcija izvršena je u Bjelopolju već u jesen 1964. godine, poslije posjete industrijskoj zadruzi dr Vladimira Bakarića. Nabavljeni su drugi **strojevi**, također rabljeni u Rijeci, i montirani u novoizgrađenu halu. Organizacija proizvodnje i u jednoj i drugoj pilani vršena je pod rukovodstvom poduzeća Lika drvna industrija (LID) iz Gospića. Bez detaljnog ulaženja u dalji razvoj ovih pilana nužno je spomenuti da su radnici i rukovodioci bili mahom priučeni ljudi sa sela. Prvi inženjer došao je u pilanu Bjelopolje 1950. godine (Virt Milivoj) iz Zagreba, a u Udbinu tek 1952. (Pavlak Marko, ravno s fakulteta kao dipl. inženjer). Prvih deset godina kapaciteti svake pilane kretali su se između 7 i 8 hiljada kubnih metara građe. Uz takve kapacitete s priučenom radnom snagom, bez programa razvoja, ove pilane kržljale su i tavorile na nivou proste reprodukcije. Nije se izmijenilo ništa ni kad su se izdvojile iz LID-a, niti su procvale kad su se ponovo udružile u jedinstveno poduzeće Lika drvna industrija (ZHIL) sredinom petog decenija. Tada je, naime, pravljen zajednički program nešto ambiciozniji od ranijih pa su izgrađene u Gospiću tvornice iverica i šperploče. Za nekoliko godina i one su likvidirane, ponesavši sa sobom u ponor i ono malo akumulacije **što je ostvarivano** u **ličkim** pilanama.

U tom vremenu izgrađena je tvornica drvne galanterije u Udbini, koja je nekoliko puta zatvarana i ponovo puštana u pogon. Istovremeno su u Bjelopo-

»Parku mladenaca«. Do sada je, u 6-god. tradiciji bilo mladih parova iz mnogih evropskih zemalja s domaćim mladencima kao domaćinima. U jubilarnoj godini 25 godina proglašenja Nacionalnog parka i 5 godina »Vjenčanja«, uz osam evropskih parova, pojavili su se i Mieko i Nobuo Jamamoto iz dalekog Japana.

Svečani ceremonijal, uz narodne plesove i pjesme, kao i sedmodnevni bogati program »svadbovanja«, postali su vrlo privlačni za brojne domaćine 1 strane turiste. Nacionalni park otpočeo je izgradnju Naselja mladenaca, s kolibicom za svaki par koji ima sreću da bude odabran za ovakvo »vjenčanje«.

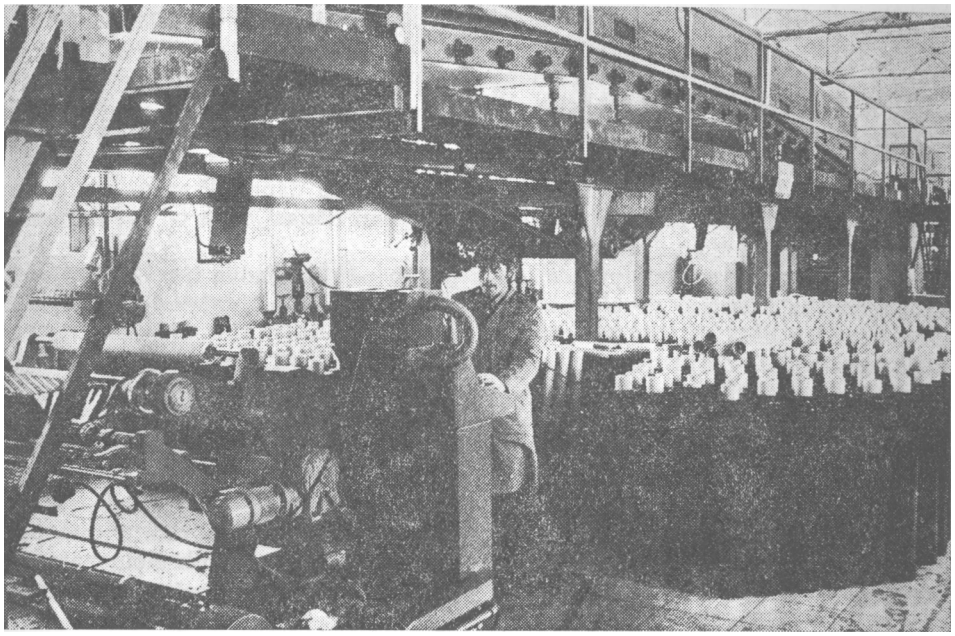
Svojevrsnu privlačnost čini i proslava Nove godine kada se, uz raznolik program dočeka, organizira po snijegu vožnja saonicama oko zaleđenih jezera.

DIP Bjelopolje — rad na gateru.

»Likagraf«.

»Invaplast«, pogon izrade samoljepivih traka.

Iju nabavljeni strojevi za građevnu stolariju koja nije nikad puštena u pogon. Sredinom šestog decenija politiku razvoja šumarstva i drvne industrije Like preuzelo je Šumsko gospodarstvo Gospić. Izrađivani su programi i za jednu i za drugu oblast, za cijelu Liku, u kojima je bilo predviđeno samo jedno poduzeće za preradu drveta u općini Titova Korenica. U to vrijeme rekonstruirana je pilana u Udbini, dok je Bjelopoljska ostala raditi s istim strojevima do danas. Sadašnji kapaciteti jednog i drugog poduzeća iznose cca 32.000 kubnih metara proreza oblovine (Udbina 22.000 i Bjelopolje oko 10.000) s oko 250 radnika i ukupnim prihodom od 25,785.000 dinara. Nerazvijene i na niskom nivou prerade a uz to i bez kadrova (sada nema ni jednog fakultetski obrazovanog stručnjaka) često srljaju u gubitke i gube ulogu nosioca industrijskog razvoja u ovoj općini. Objektivno uzevši ne bi smjelo tako biti. Još uvijek postoji velik interes u zemlji i svijetu za proizvode od drveta, a ovdje leže relativno bogate zalihe ove sirovine.

Na području Titove Korenice šumom je pokriveno oko 46.000 hektara površine s godišnjim etatom od oko 32.000 kubnih metara oblovine za industrijsku preradu i 53.000 prostornih metara za ogrjev i kemijsku preradu, iako je poslije rata (i sve do danas) obimno sječeno u interesu izgradnje i razvoja zemlje. To je poprilično bogatstvo, ali velike koristi nema ukoliko ostane na ovom stepenu iskorištavanja i obrade. Zbog toga se i pokušavaju naći izlazi u orijentaciji na veći stepen obrade (polufinalne i finalne) u suradnji s krupnijim proizvođačima.

Ostale grane industrije počele su se javljati tek iza 1960. godine. To je uslijedilo poslije spajanja triju općina u jednu i dobivanja ovog po svoj prilici definitivnog područja općine koje po mnogočemu čini cjelinu. Nekako istovremeno pojavile su se tri nove proizvodne organizacije. U Udbini je sagrađena

tvornica okvira za sunčane **i** dioptrijske **naočale u zgradi starog hotela. U** stvari 1958. sagrađen je novi hotel s 11 soba **i** dvadesetak kreveta, **čime je** stara i na brzinu u obnovi izgrađena gostionica s nekoliko soba za spavanje izgubila svoju prvobitnu funkciju »hotela«. U tu staru zgradu uneseni su **i** montirani strojevi za izradu okvira preuzeti poslije mnogih komplikacija **od** »Optike« iz Zagreba. Sa strojevima došli su i stručni ljudi te se ova proizvodnja iako bez ikakvih tradicija u Udbini održala do danas. Premda **mala (za**posleno je svega oko 35 radnika), ona je u općini danas jedna od najakumulativinijih organizacija udruženog rada.

Za Dan Republike 1961. puštena je u pogon potpuno nova i, u ono vrijeme, vrlo moderna tvornica drvolit-ploča, tada jako traženih građevnih elemenata. Ova tvornica data je Komunalnom poduzeću u Titovoj Korenici koje je nastalo spajanjem ranijih (dvaju) komunalnih poduzeća (Titova Korenica i Udbina). Kapacitet tvornice bio je na potpuno automatiziranoj liniji 60.000 kvadratnih metara ploča. Na žalost interes tržišta za ovaj proizvod za ciglih deset godina gotovo je prestao, a kako se radna organizacija nije mogla (zbog prevelikih obaveza prema kreditima i iz još nekih drugih razloga) orijentirati na proizvode druge vrste koji se više traže, tvornica je prestala da radi, a radna organizacija se orijentirala na čiste betonske prefabrikate (betonski blokovi, stropene grede i si.). Pored proizvodnje ovih građevnih elemenata ova organizacija (još uvijek pod nazivom »Drvolit«) bavi se ponešto građevinarstvom i preradom drveta (paleta) a razvija i transport.

Iste godine u maju rođena je još jedna radna organizacija.[6] Bila je to zanatska radionica za izradu kartonske ambalaže koja je osnovana uz pomoć zagrebačkog poduzeća »Grafokarton«. Započela je izradom kartonskih kutija s 13 radnika, u cilju da se proširuje i zapošljava invalide rata, učesnike NOB-e kojima je nedostajao radni staž, dakle, radionica socijalno zaštitnog karaktera. Onda se dogodilo nešto što se na prvi pogled čini paradoksalnim. Ova radionica počela se brzo razvijati iako je počela gotovo ni od čega, za razliku od »Drvolitke« koja je instalirana kao najmoderniji proizvodni kapacitet te vrste u zemlji. »Drvolitka« je za 10 godina nestala, a »Kartonaža« (danas se zove »Tiskara i prerada papira«) već 1967. godine je rekonstruirana i proširena, tako da je za tih 10 godina povećala i proizvodnju i broj zaposlenih za 10 puta. Danas je ova organizacija udruženog rada najveći proizvođač tzv. cilindrične kartonske ambalaže u zemlji s modernim štamparskim strojevima i dobrim timom stručnih ljudi pa, naravno, i s ambicioznim programima daljeg razvoja. Mnogi gurmani koji vole dobar sir kad uživaju u »Zdenka« siru i ne pomišljaju da je ona lijepo opremljena okrugla kutija djelo ruku ovih radnih ljudi. Programi daljeg razvoja ovog OUR-a svježi su i atraktivni i u njima se nazire jedan od stubova daljeg industrijskog razvoja općine Titova Korenica.

Na vrhu Udbine, tamo gdje je do 1972. još bilo nogometno igralište, bijeli se danas krov Tvornice za preradu plastičnih masa »Invaplast«. U ovoj osnovnoj organizaciji udruženog rada Zavoda za medicinsku i profesionalnu rehabilitaciju invalida »Kata Pejnović« proizvodi se samoljepiva PVC izolir-traka (izolir-band od plastike) s instaliranim kapacitetom od 15,000.000 kolutova godišnje što gotovo zadovoljava jugoslavensko tržište. U drugoj hali se proizvode PVC roletne, cijevi, obloge za zidove, plafonjere itd.

6 Za stvaranje ove radne organizacije vrlo je zaslužan Jovo Čanak Jojo koji je u to vrijeme bio predsjednik općine T. Korenica.

Ova tvornica izrasla je u sastavu Zavoda iz male radionice s dva stroja smještena 1968. godine u nedovršeni dom »Partizan«, a kompletirana puštena je u pogon 22. decembra 1974. godine. Ukupan kapacitet je izračunat na 100 miliona dinara (po cijenama iz 1974), ali to još ni izdaleka ne postiže s obzirom na teškoće na tržištu i porođajne bolove same tvornice. Ova OOUR ima ambiciozne programe daljeg razvoja. Povoljna je okolnost što se nadovezuje i dobro dopunjava s proizvodnjom iz ove industrijske oblasti u Dalmaciji (Split i Zadar), tim više što je nedavno završena asfaltna cesta znatno približila Udbinu Dalmaciji.

Nomenklatura industrijskih kapaciteta ovim je iscrpljena. Je li to mnogo ili malo? Sve ovisi o tome s kim ili čim se uspoređuje. Ako se uspoređuje s razvijenim centrima Hrvatske, onda je malo, ako se uspoređuje sa stanjem kakvo je bilo prije 30 godina ovdje, onda je mnogo. Počelo se od dvije pilane s pedesetak radnika. Danas — trideset godina kasnije u industriji je zaposleno 730 radnika i kad se tome pomnoži s tri (prosječan broj članova domaćinstva) od dohotka u industriji živi oko 16% stanovnika ove općine. Važnije od toga je činjenica da je u ovih 30 godina, naročito posljednje decenije, stvorena čvrsta osnova za dalji razvitak.

III

Privedna i neprivredna infrastruktura

Jedan od osnovnih indikatora (ne) razvijenosti je infrastruktura nekog kraja. Gledajući na to općina Titova Korenica spadala je prvih dana iza oslobođenja u najnerazvijenije općine SR Hrvatske. Nije imala ni jednog metra asfaltiranog puta niti jedne električne sijalice. Postojalo je svega desetak kilometara lošeg vodovoda, ali bez javnih i stambenih objekata itd. Takvo stanje, na žalost dugo se ovdje zadržalo.

Od blizu 300 km cesta I—III reda, prvi metri asfalta položeni su tek 1958. godine i to na rubnim područjima općine (oko Plitvičkih jezera). Kolika je zapreka razvoju jednog kraja saobraćajna nepovezanost ne treba obrazlagati. Dovljno je spomenuti da se, na primjer, iz Titove Korenice u Zagreb putovalo (vlakom iz Vrhovina i autobusom do vlaka) 20 sati. Polazak na takvo putovanje kao i na putovanje u Liku zahtijevalo je obimne pripreme. Zbog slabih cesta snabdijevanje ovog kraja industrijskom robom, a pogotovo plasman domaćih proizvoda na tržište bilo je strahovito otežano. Između ostalih faktora koji su ubrzali emigraciju ovaj zauzima vidno mjesto.

Shvativši da je saobraćaj osnovni preduvjet razvoja, otpočela je bitka za rješenje ovog problema (intenzivnije) 1962. godine stvaranjem sadašnje općine. Tada je predviđena izgradnja ceste I reda Tušilović — Split (preko Titove Korenice — Udbine i Gračaca) u čemu se naziralo rješenje mnogih problema. Usprkos upornoj borbi i vlastitim naprezanjima (od 3,5 milijarde starih dinara iz Fonda za nedovoljno razvijene krajeve 1965—1970, koliko je pripadalo općini Titova Korenica — 3,25 milijarde starih dinara dato je za gradnju ove ceste) sporo i dugo je građena uz brojna natezanja oko pravca i **trase,** uz česte izmjene, što je donosilo nemir i zastoje. Završena je (odstupanjem od ranije zamisli da izbije na Knin i skretanjem ka Obrovcu i Zadru) i puštena u saobraćaj tek 1974. godine za Dan ustanka naroda Hrvatske.

Značenje ove ceste je ogromno. Općinu Titova Korenica presijeca uzdužnom osom i povezuje sva veća i mnogo manjih naselja te otvara mogućnost da se na nju priključe gotvo sva naselja općine. Sada se ovdje kaže »idem skoknuti u Zagreb«, za razliku od vremena kad se govorilo »idem na put u Zagreb« jer se do Zagreba sada stiže za manje od dva sata. Organiziran je otkup mlijeka po selima, lakše se prodaju i ostali poljoprivredni proizvodi, a što to tek znači za dalji razvoj industrije i njeno lakše povezivanje s drugim proizvođačima, pa izlazak na tržište itd, a da ne spominjemo turizam čiji se razvoj bez dobrog saobraćaja ne može ni zamisliti. Više od 100 km najvažnijih cestovnih pravaca kroz općinu asfaltirano je čime je otvorena mogućnost bržeg povezivanja sela i naselja vlastitim snagama. To je rezultat tridesetogodišnjeg naprezanja, što je opet i mnogo i malo.

Drastičan primjer nerazvijenosti je i elektrifikacija naselja. U početku električne struje ovdje — nije bilo. Zasijala je tek 1947. godine u pilanama u Bjelopolju i Udbini. U Udbini je započeta izgradnja termoelektrane, ali nikad nije proradila. Titova Korenica dugo je osvjetljivana strujom iz centrale na potoku Korenica, i to samo od 18—22 h. Udbina je na sličan način snabdijevana strujom iz agregata u DIP-u. Prava elektrifikacija započela je 1958. godine izgradnjom dalekovoda 35 Kw Bihać — Lički Osik i trafostanice 35/10 Kw u Titovoj Korenici. Udbina je dobila »pravu« struju 1958. godine izgradnjom 10 Kw dalekovoda od Titove Korenice. Spajanjem općina, 1962. godine na čitavom području bilo je elektrificirano ll°/o domaćinstava. Onda je započela široka akcija elektrifikacije. Raspisan je samodoprinos u cijeloj općini a angažirana su i sredstva iz Fonda za nerazvijene, tako da danas ima više od 90%> elektrificiranih domaćinstava. Samo nekoliko udaljenih zaselaka dočekalo je trideseteodišnjicu oslobođenja bez električne rasvjete, ali će i ona ubrzo izići iz »mraka.«

U snabdijevanju stanovništva vodom manje je učinjeno nego u elektrifikaciji. Izgrađen je novi vodovod Vrelo Korenica — Bjelopolje (oko 10 km), zatim u Udbini, Kraljevac — Udbina (od 3 km) i najviše u Plitvičkim jezerima za turističke objekte i naselja. Od ranije postoji vodovod Ćuić Krčevina — — Ličko Petrovo Selo i onda do Vaganca i Zeljave. S obzirom da je ovo kraško područje, problem snabdijevanja stanovništva vodom nije mali. Tek sada se radi projekt generalnog rješenja za općinu kako bi se pronašao najoptimalniji način snabdijevanja naselja vodom.

Krupni rezultati postignuti su i u stambeno-komunalnoj djelatnosti. Kao što je već rečeno, stanova nije bilo. Sve što sada postoji napravljeno je u razmatranom razdoblju. No, pored privatne stambene gradnje, u društvenom vlasništvu izgrađeno je oko 500 stanova. Naročito mnogo izgrađeno je za posljednjih pet godina, prvenstveno na Plitvicama, a onda i u Titovoj Korenici i Udbini.

Kanalizacioni sistem (kompletan) izgrađen je na Plitvicama, zatim u Udbini i u gradnji je u Titovoj Korenici.

Mnogo pažnje posvećivano je, naročito u posljednjih godina, uređenju javnih površina u mjestima. Najljepši primjer je centar Titove Korenice. Prilikom gradnje ceste kroz Titovu Korenicu izrađen je i projekat uređenja ovog mjesta a vlastitim sredstvima radnih organizacija uređen i hortikulturno ukrašen tako da služi mnogima za uzor urednosti i čistoće. Isto tako riješeno je i novo naselje na Plitvicama — Mukinje, a tim primjerima povode se sada

i drugi: Udbina, Ličko Petrovo Selo, Bunić, selo Plitvice i dr. S obzirom na brojne turiste iz zemlje i svijeta, koji ovud prolaze ili ovdje se zadržavaju preko ljeta, briga o izgledu mjesta mnogo znači i za posjetioce a, svakako, i za mještane.

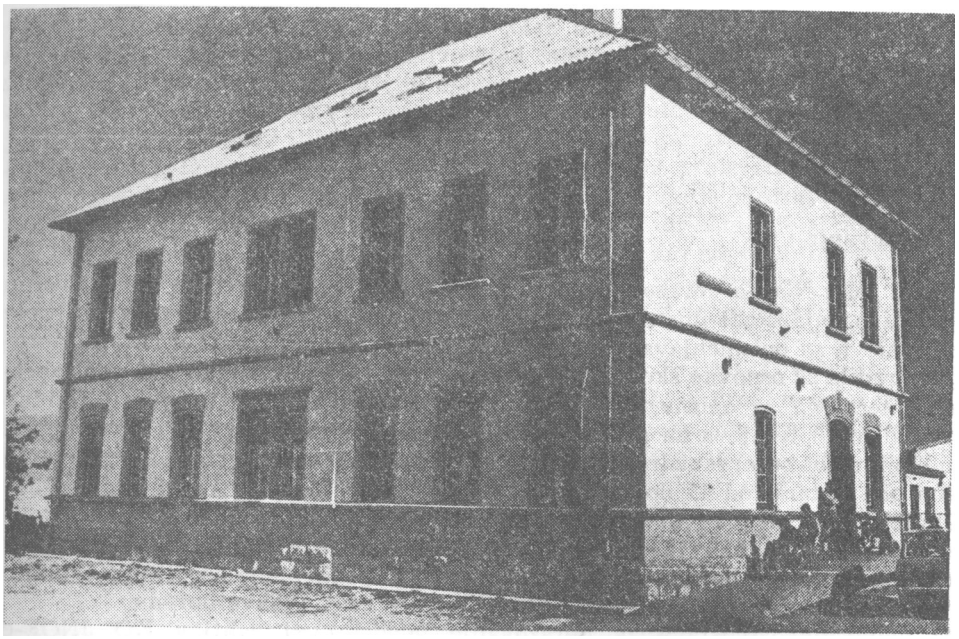
IV

Obrazovanje

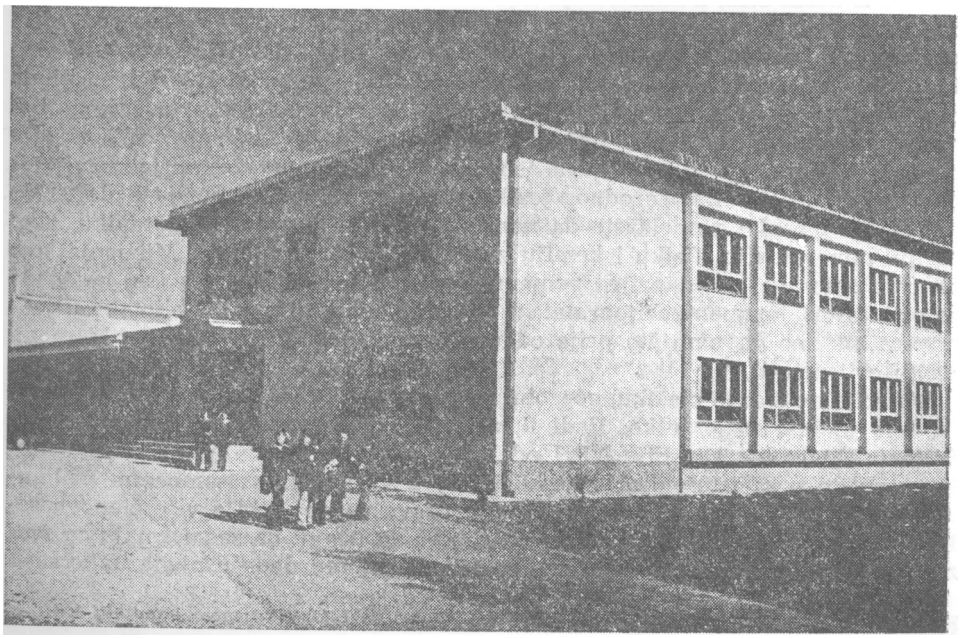
Još u toku NOB-a obrazovanju mlade generacije posvećivana je nevjerovatno velika pažnja. Radi ilustracije navodimo podatke o polaznicima osnovne škole i tečajeva za opismenjavanje odraslih iz 1943. godine. Tada su u kotaru Korenica radile 22 osnovne škole s 807 polaznika (od 1347 obveznika) i 40 analfabetskih tečajeva za opismenjavanje odraslih (674 polaznika). U kotaru Udbina radilo je 16 tečajeva za opismenjavanje djece i odraslih, jer nije bilo zgrada u kojima bi se organizirala nastava za učenike. U to je vrijeme nepismenih (na oba kotara) od 11 do 14 godina starosti bilo 351, a preko 14 godina 1519 ljudi.[7] Jedan od glavnih zadataka, odmah iza rata, bio je kako stvoriti uslove da se ne »reproduciraju« novi nepismeni. Zbog toga je improvizirana nastava u svim selima i bajtama, često pod drvetom, pozidinama izgorjelih škola, a vodili su je pismeniji omladinci, bez pomagala i bez ikakve opreme.
O neimaštini sredstava za obrazovanje govori ovaj zahtjev KO JNOF-e Korenica KO JNOF-e Gospić u kome je, pored ostalog, pisalo: »U sporazumu s referentom prosvjete za naš kotar zaključili smo da održavamo prosvjetne časove za osoblje koje radi pri kotarskom NOO-u i JNOF-i, većinom regrutovano iz naših sela, a kako ranije nije imalo mogućnost školovanja osnovno je da savaladaju pismenosti da bi mogli udovoljiti zadacima koje se pred njih postavljaju. Ujedno bi ovo poslužilo istim za uspješniji daljnji razvitak. U vezi toga obraćamo se na vas i molimo vas, ukoliko ste ikako u mogućnosti da nam izađete u susret u slijedećem: jednu jugoslavensku kartu, gramatiku osnovne škole, gramatiku za srednje razrede gimnazije, istoriju naših naroda (od kog bilo pisma), računica osnovne škole, osnovi geografije, zemljopis osnovne škole, čitanku narodnog jezika za niže razrede gimnazije i ploču. No koliko ste moćni i raspolažete da nam pošaljete jedan globus, botaniku, geologiju, mineralogiju, fiziku i kemiju za niže razrede gimnazije. Mišljenja smo da ćete nam sve ove naprijed pomenute predmete poslati s obzirom na to da se pod vašom kompentencijom nalaze sve gospićke knjižare i biblioteke. Ujedno vas molimo da nam što prije odgovorite na ovaj dopis, tako da bi se mi mogli orijentirati.«[8]

Materijalno stanje cjelokupnog obrazovanja tada, a i nekoliko godina kasnije, bilo je više nego teško. Radi ilustracije navodimo dio prikaza o tome u Biltenu Kontrolne komisije NRH od lipnja 1948. godine. »Znatan broj učitelja naročito u opustošenim krajevima živi u vrlo teškim stambenim prilikama. U kotaru Korenica polovica učitelja spava u istoj sobi s više članova seljačke obitelji. Na taj način oni nemaju gdje da uče ni da se spremaju za svoj rad što je neophodno potrebno ako se želi da taj rad dade uspjeha. Iako su u

7 Podaci iz Izvještaja partijske ćelije Okružnog NOO-a za Liku Okružnom komitetu KPH za Liku od 20. 1. 1944. godine, HAK.
8 Dopis KO JNOF-a od 14. 5. 1945. godine, HAK.

Udbina, zgrada škole za rehabilitaciju invalida.

Udbina, osnovna škola »Dacina Majstorović«.

istim kotarevima stambene prilike vrlo teške, ipak bi se u mnogim slučajevima stvar dala riješiti samo da se na to mislilo ili da je bilo više zalaganja.

Na pitanju prehrane učitelja skoro nije posvečena nikakva pažnja. Učitelji u pasivnim karjevima dobivaju racionirane namirnice neredovito, a niko se se brine da bi ih opskrbio i ostalim neracioniranim neophodnim namirnicama kao što su: krumpir, kupus, grah i slično. Iako u prehrani ima objektivnih poteškoća, ipak se većom brigom za učitelja od strane organa narodne vlasti i organizacija moglo u mnogome poboljšati njihova prehrana.«

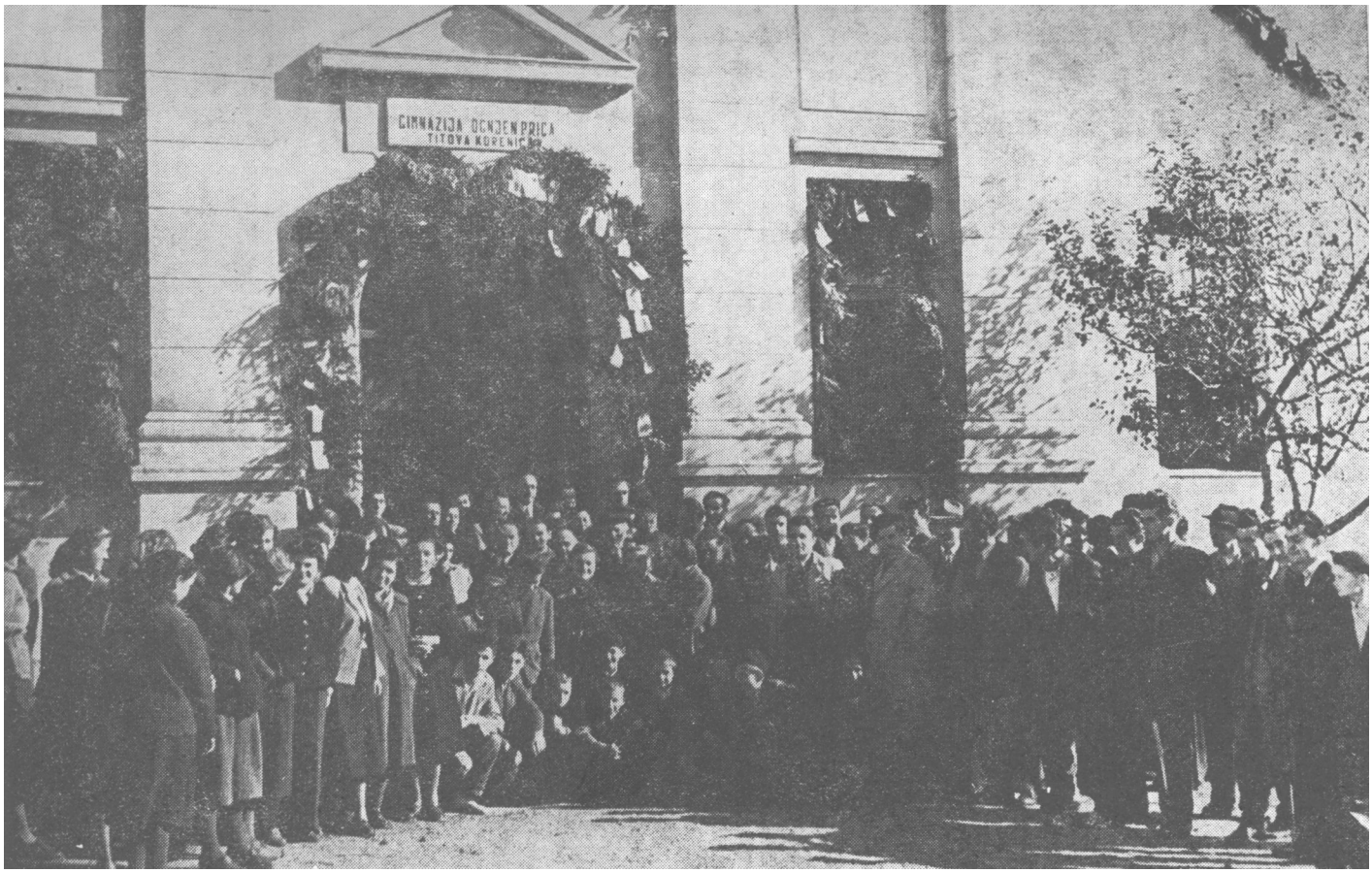
Iako se, uz obnavljanje kuća, odmah počelo i s obnavljanjem škola, ovaj problem još dugo poslije rata bio je aktuelan. Istovremeno s počecima izgradnje školskog prostora radilo se i na usavršavanju nastavnog kadra. U izgradnji školskog prostora zapažena su dva perioda: prvi je onaj iza rata kada je građen kakav-takav prostor, a drugi kad su građene škole prema pedagoškim normativima. Pri tome dogodilo se nešto što se kasnije odrazilo vrlo negativno. Naime, prve adaptacije vršene su u većim mjestima: Korenica, Udbina i drugim. To je uslovilo da se solidna izgradnja započne tamo gdje su najlošiji uvjeti. Zbog toga su po svim selima napravljene prave školske zgrade prije nego u centrima. Titova Korenica je dobila novu školu tek januara 1970. godine, a Udbina oktobra 1973. Time je, u stvari, završen onaj drugi »krug« gradnje školskog prostora.

Sada postoje 34 relativno dobre školske zgrade s 5.552 kvadratna metra prostora, no, na žalost, već prošle godine 1560 m^2 ostalo je neiskorišteno zbog smanjenja broja učenika. Školskog prostora ima sada i previše, ali on nije sretno lociran, tako da već sada imamo devet školskih zgrada bez nastave, a ponegdje (Titova Korenica, Čanak, Vaganac, Udbina) osjeća se manjak prostora. No, bez obzira na to, nepobitna je istina da je na razvoju osnovnog obrazovanja učinjeno mnogo. Pored činjenice da su svuda sagrađene nove zgrade, i oprema je u centralnim školama na zavidnoj visini.

Učinjeno je mnogo i u izobrazbi kadrova. Ako se sjetimo da u 1945. godini nije bilo ni jednog učitelja i da su te godine oni omladinci, što su se obrazovanjem bavili kroz rat, poslani na jednogodišnji pedagoški tečaj da bi ponijeli teret organiziranja i uvođenja nastave, sve do izlaska prve generacije svršenih učenika iz učiteljske škole, onda sa stanjem kakvo je danas možemo biti (iakone potpuno) zadovoljni: 5% profesori, 55% nastavnici i 40% učitelji s dugogodišnjim pedagoškim iskustvom.

Osnovno obrazovanje organizirano je u četiri škole: Titova Korenica, Udbina, Ličko Petrovo Selo i Plitvice, s 1936 učenika razvrstanih u 54 zasebna i 36 kombiniranih odjeljenja. Mrežu osnovnih škola utvrdila je Općinska skupština 1970. godine, a osnovna joj je značajka da je provedeno koncentriranje učenika (naročito V—VIII razreda), što je omogućilo bolji kvalitet nastave. Da bi ovu koncentraciju bilo moguće realizirati, nabavljeni su školski autobusi kojima se prevoze gotovo svi učenici te je na taj način likvidirano pješačenje djece i do 20 km, kao što je ranije bilo.

Značajno je i vrlo pozitivno što ovdje više nema produkcije nepismenih. U skupini od 10—14 godina starosti svega je 0,6 nepismenih (radi se o mentalno zaostalim) ili od 14 do 20 godina 0,8%, a u skupini od 35 do 65 godina ima 24% nepismenih, dok je onih preko 65 godina starosti čak 62% bez ikakve škole. I ovi podaci reljefno govore o izmjeni stanja u ovoj općini, o revolucionarnom hodu poslije oružanog perioda revolucije. Još značajnije je to da više od 90%

S proslave 45. godišnjice osnivanja gimnazije u Korenici.

završenih osnovaca nastavlja u školama usmjerenog obrazovanja i na fakultetima.

U Titovoj Korenici više od 50 godina postoji gimnazija. Osnovana je 1919. godine, a za njenu obnovu (bila je kao i sve zgrade u Korenici razrušena) drug Tito je dao 100.000 dinara prilikom prvog posjeta Titovoj Korenici 1946. godine. Prije i poslije toga iz ove gimnazije, koja nosi ime narodnog heroja Ognjena Price, izišli su mnogi vrsni borci i kasnije graditelji socijalizma u našoj zemlji. Od 1973. radi u sastavu Školskog centra u kome su još trgovinska i ugostiteljska škola.

Pored ovog centra u Zavodu za rehabilitaciju »Kata Pejnović« u Udbini postoji Škola za obrazovanje invalida. Obje ove ustanove mogu obuhvatiti svega oko 30% polaznika za upis u škole usmjerenog obrazovanja. Svi ostali školuju se van općine. Razlog tome su i mali kapaciteti za smještaj učenika. Đački dom »Rade Končar« u Titovoj Korenici ni izdaleka ne može prihvatiti sve zainteresirane.

V

Zdravstvo

Prilike u domeni osiguranja zdravstvene zaštite bile su poslije oslobođenja slične onima u ostalim oblastima. Možda i gore. Moglo bi se reći da je prve godine iza rata bilo teže nego kroz rat. Naime, kroz čitav tok NOB-a na području općine nalazile su se partizanske bolnice u kojima je uvijek bilo i liječnika, a u tim bolnicama liječeni su i »civili«. Iza rata, međutim, liječnika nije bilo »ni za lijek«. Zdravstveno stanje naglo se pogoršavalo. Bolesti je bilo dosta, što zbog fizičke iscrpljenosti i pothranjenosti, što zbog slabih higijenskih uvjeta stanovanja i uopće življenja.

Godine 1948. sagrađena je ambulanta u Udbini, a bolnica u Korenici obnovljena je 1946. dok je u Plitvičkim jezerima sagrađena ambulanta tek 1964. godine. Dugo vremena zdravstvena zaštita bila je u nadležnosti dvije slabo opremljene ambulante, s po jednim liječnikom. Oni su pružali osnovnu zaštitu i upućivali teže oboljele stanovnike u veće centre (Gospić, Karlovac, Zagreb). Kako su do tada, a još i tada, uslovi života i rada ovdje bili teški, a liječnika je nedostajalo, bila je, razumije se, živa i fluktuacija ovog kadra. Događalo se da neke od ovih ambulanata ostanu bez liječnika i po godinu dana. Tako je bilo s udbinskom ambulantom 1961/62. godine. Tada (jesen 1962.) na natječaj su se javili Splićani, bračni par Francheski Vjekoslav i Katica. Prvi put je Udbina dobila dva liječnika. No, to nije sve. Dr Vjekoslav Francheski Diđi bio je i specijalista za fizikalnu terapiju. Odmah je otpočeo da se bavi, pored opće prakse, i svojom specijalnošću, prikupljajući pacijente iz raznih krajeva Jugoslavije. Sretna je okolnost da je upravo te godine u Udbini bila završena nova zgrada Općinske skupštine, pa kako je uprava prešla u Titovu Korenicu (spajanje općina) ostala je nepopunjena i neiskorišćena. Dr Điđi (tako su ga ovdje svi zvali) tražio je ovu zgradu da otvori bolnicu za invalide paraplegičare. Poslije adaptacije i izvjesnog preuređivanja nesuđena općina dobila je nad vratima firmu bolnice čiji je rad počeo vrlo uspješno. Pročulo se za nju pa su stizali pacijenti iz cijele zemlje.

Pet godina iza toga izdvojena je opća služba i integrirana u Dom zdravlja sa sjedištem u Titovoj Korenici, gdje je uz ambulantu opremljen i stacionar. U Dom zdravlja uključene su ambulante u Udbini i Plitvičkim jezerima te sektorske ambulante (povremeno otvorene) u Ličkom Petrovom Selu i Buniću. Takav oblik organizacije opće službe ostao je do danas uz, razumije se, bolju opremljenost i povremeno dolaženje liječnika raznih specijalnosti da bi se smanjio broj odlazaka pacijenata van područja općine.

Bolnica u Udbini, kao specijalizirana ustanova, vrlo brzo je napredovala. Naime, uzela je kurs kompleksne rehabilitacije, tj. medicinske i profesionalne. U svrhu profesionalne rehabilitacije, u njenom sastavu počele su se otvarati radionice razne vrste: radio-servis, tkaonica i dr. Krupniji korak napravljen je otvaranjem pogona za preradu plastičnih PVC masa 1968. godine, a još mnogo krupniji 1974. otvaranjem »Invaplasta« o čemu je ranije govoreno. Bolnica danas ima kapacitet od 150 bolesničkih kreveta i Školu za profesionalnu rehabilitaciju invalida sa 26 polaznika, te zapošljava oko 250 zdravih i rehabilitira 120 invalida. Ova ustanova značajna je za malo mjesto Udbinu po tome što u svom sastavu održava i vodovod i jedan dio trgovine, ukratko, mnogo doprinosi održavanju i razvoju samog mjesta. Posebno valja naglasiti da ova organizacija udruženog rada ima ambiciozne programe daljeg razvoja ne samo u proširenju proizvodnih kapaciteta radi zapošljavanja i profesionalne rehabilitacije invalida, već i u proširenju bolničkih kapaciteta. Svakako da su takvi kapaciteti dobrodošli budući da je (na žalost) u savremenom saobraćaju pa i na radu sve više invalida ove vrste.

Osim bračnog para Fransheski smatramo se obaveznim spomenuti i dr Miju Šimunića koji je u Udbini i Titovoj Korenici proveo kao liječnik gotovo 15 godina u uslovima gdje su drugi jedva ostajali po koju godinu. Iako rodom Vinkovčanin, uspio se zbližiti s ovim narodom i ostao liječnik čije ime i danas ovi ljudi rado spominju. Više od deset godina zadržao se i dr Duka Dević. On je i danas ravnatelj Doma zdravlja u Titovoj Korenici i liječnik na Plitvicama.

VI

Društveno-samoupravni odnosi i društveno-politički život

Zbog bogatog revolucionarnog iskustva iz doba NOB-a društveno-politički život bio je intenzivan i raznolik. O raspoloženju naroda rečeno je ponešto u početku ovog napisa, čemu valja dodati da je taj život bio organiziran od jake partijske organizacije i ljudi iz NOB-a koji su u tom poslu imali iskustvo. Istina, nedostajalo je tim ljudima obrazovanje, ali su taj nedostatak nadoknađivali voljom, upornošću i željom da se što brže ide naprijed. Mnogi od njih na taj način postigli su mnogo i zaslužuju da se o njima posebno napiše. Razumije se da u ovom prilogu to nije moguće, kao što nije moguće ni spomenuti mnoge borce za bolji život u ovom kraju. Neka nam bude dozvoljeno da zapišemo barem imena onih koji su u ovom tridesetgodišnjem razdoblju vršili odgovorne funkcije u općinama i kotarima, ne smatrajući ih jedino važnim, a niti najistaknutijim graditeljima socijalizma ovdje. Mnogi su na svojim radnim mjestima učinili i mnogo više i bilo im je mnogo teže. Na funkciji sekretara partijskog komiteta i na funkciji predsjednika kotara (općine) nalazili su se:

Kotar Udbina

Sekretari SKH (KPH)	Predsjednici kotara
Tepavac Ilija 1945—1946.	Divjak Ilija Ciko 1945- 1946.
Cankovic Perica 1946—1947.	Opalić Stojan 1946- 1947.

Od proljeća 1947. do proljeća 1949. godine u sastavu kotara Titova Korenica.

Bevanda Božo 1949—1951.	Bevanda Božo 1949—1950.
Batinić Jojo 1951—1953.	Opalić Stojan 1950—1951.
Orlović Sveto 1953—1954.	Drača Dane
	Korać Dane 1951—1955.

Općina Udbina

Sekretari OK SKH	Predsjednici općine
Smiljanić Mane 1954—1955.	Korać Bočina 1955—1960.
Korica Budimir 1955—1962.	Rubčić Ivica 1960—1962.

Kotar Titova Korenica

Sekretari SKH (KPH)	Predsjednici kotara
Cušić Dušan 1945—1947.	Lukić Mišika 1945—1949.
Delić Radića 1947—1948.	Cušić Dušan 1949—1950.
Grahovac Bude 1948—1949.	Vlaisavljević Geco Braco 1950—1951.
Cuić Nikola 1949—1950.	Dragaš Božo 1951—1955.
Dragaš Božo 1950—1951.	
Vlaisavljević Geco Braco 1951—1955.	

Općina Titova Korenica

Sekretari OK SKH	Predsjednici općine
Drakulić Momčilo 1955.	Cušić Dušan 1955—1956.
Budisavljević Nino 1955—1956.	Đerić Duka 1956—1960.
Svilar Stevo Cevo 1956—1960.	Čanak Jojo 1960—1962.
Budisavljević Nino 1960—1961.	Korać Bočina 1962—1966.
Klašnja Dušan 1961—1962.	Lalić Stevan Brato 1966—1969.
Budisavljević Nino 1962—1965.	Korica Budimir 1969—1973.
Suput Dušan Duko 1965—1968.	Lapov Nikola 1973.
Korica Budimir 1968—1969.	
Lalić Stevan Brato 1969—1974.	
Šuput Dušan Duko 1974.	

Općina Plitvice

Sekretari OK SKH	Predsjednici općine
Priča Duka 1955—1957.	Cušić Dušan 1955—1958.
Petričić Milan 1957—1960.	Cuić Nikola 195»—1961.
Drakulić Mane 1960—1962.	Borić Zivko 1961—1962.

U razvoju društvenih odnosa, kao i cjelokupnom razvoju ove općine, bilo je zastoja, ponekad stresova, ali vjera u ispravnost generalne linije nikad kod naroda nije poljuljana. Poslije ogromnog oduševljenja prvih dana po oslobođenju, prva neugodnost bila je stvaranje SRZ i otkup. Tada je ovdje bilo 90% seoskog stanovništa pa je razumljivo bilo negodovanje. Iako je bilo otpora za ulazak u SRZ i reagiranja na nerealno razrezivanje otkupa, narod

Predsjednik Tito u razgovoru s predstavnicima Like 1. maja 1970. na Plitvičkim jezerima. F-m.vxi.iuui

Vrhovni komandant Josip Broz Tito na Plitvicama za vrijeme manevra »Sloboda 71«.

nije gubio vjeru u Partiju kao rukovodeću snagu. »Od izvora bistra voda teče ...«, najčešća je uzrečica bila u ovom vremenu. Tih godina uslijedio je i napad Staljina na našu zemlju. Izvjestan broj ljuda (uglavnom rukovodećih) nalijepio se na propagandu anformbirovštine. Mnogi su shvatili zabludu i kasnije su vraćeni u Savez komunista. Težih posljedica za politička raspoloženja nije bilo.

Razvoj društvenog samoupravljanja prvih godina nije tekao naročito intenzivno. To je razumljivo kad se zna da ovdje nije bilo industrije, nije bilo radničke klase i da je individualna poljoprivreda osnovno zanimanje stanovnika. U društvenim službama nije bilo obrazovanih ljudi. Normativni akti pisani su uz malo stručne obrade, često su prepisivani s mnogo formalizma u donošenju.

Prva ozbiljna i vrlo široka rasprava oko donošenja novog normativnog akta provedena je 1962. i 1963. prilikom donošenja Statuta općine. U raspravama (zborovima birača) učestvovalo je 5589 građana, a primjedbe i prijedloge dao je 451 birač.[9] Statutom su tada utvrđeni, između ostalog, i pravci razvoja s posebnim poglavljem o mjesnim zajednicama. Istina, Statutom i odlukama Skupštine bio je određen broj mjesnih zajednica, njihova uloga i sadržaj rada što je, donekle, ograničavalo građane da se organiziraju prema vlastitim interesima i potrebama, ali su one tada prvi put osnovane i neke od njih dobro radile. Tada je za predsjednika Skupštine općine izabran Bogdan Korać, upravni pravnik, koji je mnogo učinio na iniciranju razvoja privrede i razvoju društvenih odnosa. Na dužnosti predsjednika umro je 1966. u 48. godini života. Za to vrijeme došlo je u općinu više stručnjaka na razne dužnosti.

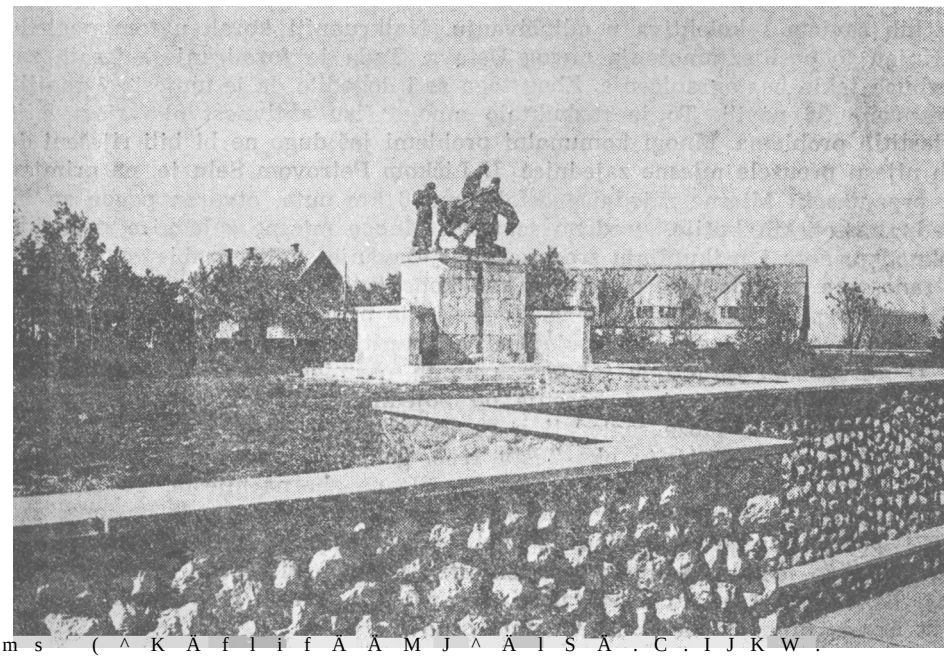
U radnim organizacijama počela se osjećati, jače nego do tada, uloga radničkih savjeta i kolektiva u odlučivanju. Najkrupniji korak u tom pogledu učinjen je poslije donošenja no*og Ustava. Tada je formiranje mjesnih zajednica teklo bez ograničenja. Zbog toga se i dogodilo da je umjesto 7 ranijih osnovano 36 novih. To je razbuktalo mnogo širu aktivnost oko rješavanja vlastitih problema. Mnogi komunalni problemi još dugo ne bi bili riješeni da ih nijesu preuzele mjesne zajednice. U Ličkom Petrovom Selu je, na primjer, u organizaciji Mjesne zajednice asfaltirano 6 km puta, otvoren pogon za izradu kartonskih kutija, uređeno selo itd. Mnoge mjesne zajednice raspisuju samodoprinose i prikupljaju sredstva za rješavanje svojih problema. S druge strane, one se sada jače osjećaju i kao konstitutivni element samoupravnozg delegatskog skupštinskog sistema. Sve više je prijedloga i mišljenja mjesnih zajednica, a manje odlučuju pojedinci u Skupštini.

U udruženom radu ima također krupnih promjena mada još uvijek ima zapinjanja, zastajkivanja i kočenja od pojedinaca. Pravo političko raspoloženje najbolje se može sagledati u prelomnim i dramatičnijim situacijama. To vrijedi za mobiliziciju oko Trsta 1953. godine (tada je ovdje provedena opća mobilizacija) kad se s pjesmom kretalo na zborna mjesta. To se pokazalo i kad je osuđena Rankovićeva politika kao i prilikom osude nacionalizma 1971. godine. Bratstvo i jedinstvo, kako je već rečeno, njeguje se kao svojina naroda, kao jedina alternativa sadašnjosti i budućnosti. Zato i nije bilo, osim određene uznemirenosti zbog razvoja događaja u zemlji, gotovo nikakvih težih ispada niti sukoba na nacionalnoj osnovi.

9 Podaci uzeti iz zapisnika Skupštine općine T. Korenica.

Spomenik revolucije u Titovoj Korenici.

m s (^ K Ä f l i f Ä Ä M J ^ Ä I S Ä . C . I J K W .

Spomenik i spomen-grobnica palih boraca i žrtava fašizma na Udbini.

AA J

VII Umjesto zaključka

Na početku ovog dijela govorili smo nešto šire o raspoloženju i političkom stanju u općini. Bez pretjerivanja, ono je bilo zaista vedro, intenzivno, pozitivno. Život i razvoj kasnije, kao uostalom i svuda, stišavao je to raspoloženje, ali nikad nije izbrisao vjeru u bolje sutra, nikad nije donosio razočarenje, apatičnost i si. Trideset godina nije dugo razdoblje. To je kraće od radnog vijeka jedne generacije. No uspjesi su ogromni. Način života izmijenjen je u korijenu. Onaj tko se još živo sjeća vremena kada su samo »bogate« kuće imale posjek, vremena gladi, neimaštine, bijede i poniženja, ne može ne vidjeti promjenu **i** ne može biti nezadovoljan. Na selu se danas čeka zima bez bojazni. Puna je kuća svega. Umjesto petrolejke — električne sijalice, umjesto stoput ponovljenih bajki i dosjetki na posijelima — najčešće odzvanja muzika s radija **üi** TV aparata. Kad gost dođe u kuću, nema straha da ga se neće imati čime ugostiti. Bicikl, motocikl, traktor, auto — ništa neobično. Prije 30 godina tko je mogao o tome sanjati?

Danas ovih 14,5 hiljada ljudi živi od različitih djelatnosti. Ako uzmemo da je prosječan broj porodica samo tri člana, onda od turizma, trgovine i ugostiteljstva živi oko 3000 duša, od industrije i šumarstva 2500, od društvenih (vanprivrednih) djelatnosti barem 1400, od zanatskih djelatnosti nekoliko desetaka i od poljoprivrede ono ostalo. Osim toga mnogi, koji su danas u udruženom radu, bave se kao dopunskom djelatnošću i poljoprivredom. Nove saobraćajnice uključile su život u ovome kraju u suvremene tokove. Nepismenost pripada prošlosti. Sve je drukčije, Ijepše-humanije. Naravno, ne može se kazati da je sve riješeno. Problema ima još dosta. Ta mi smo tek u prošloj godini dostigli 10.000 dinara nacionalnog dohotka po stanovniku. Nije to visok stepen razvoja kad se uspredi s drugima razvijenim. Još uvijek ovdje ima onih koji se moraju snalaziti da po 20 km dođu do autobusa, još ih ima bez električne struje, još se voda kod mnogih nosi u »fučiji« ili dovozi u bačvi pred kuću, još se ore na konjima, još... Ali otvoreni su novi putevi, prošireni vidici. Stopa rasta osnovnih ekonomskih pokazatelja je nekoliko posljednjih godina između 30 i 40%. To su krupni koraci kojima radni ljudi ove komune, što s ponosom nosi Titovo ime — stupaju u budućnost.

Gojko Vezmar

Uz popis palih boraca, žrtava fašističkog terora i umrlih od tifusa na području općine Titova Korenica

Na području općine Titova Korenica, odnosno predratnih i ratnih kotara Korenica i Udbina, od 6. aprila 1941. do 15. maja 1945. prema dosad utvrđenim podacima, izgubilo je živote 6.399 lica. Od ukupnog broja ljudskih gubitaka 1456 je palih boraca, 3.193 žrtve fašističkog terora i 1750 umrlih od tifusa. Gotovo svaki peti stanovnik ovog područja pao je kao borac Narodnooslobodilačke

vojske, ili učesnik NOP-a, ubijen ili umro kao žrtva fašističkog terora i rata ili umro od tifusa. Broj poginulih u borbi i na pozadinskom radu, ubijenih žrtava i umrlih od tifusa impresionira i po svom apsolutnom iznosu i relativnom odnosu prema drugim krajevima naše zemlje. To su najveći gubici što ga je imao narod ovoga kraja u jednom ratu u svojoj historiji.

U ovom broju nisu obuhvaćeni svi gubici koje je narod imao u NOR-u. Izvan ovog broja, znatan je broj žena, djece, staraca pa i ljudi srednje starosne dobi koji su umrli prijevremenom smrću uslijed ratnih napora i smanjene otpornosti prema raznim bolestima i bez zdravstvene zaštite. Bilo je mnogo slučajeva smrti od gripe, zapaljenja pluća, tuberkuloze, gangrene udova, paralize, raznih zaraza, duševnih poremećaja, pa i smrti zbog fizičke iscrpljenosti i malaksalosti. Mnogi takvi slučajevi ostali su izvan ovih popisa i statističkih pregleda. Da se tu radi o značajnom broju ljudskih gubitaka, najuvjerljivije govori primjer evidencije ratnih gubitaka mjesne organizacije Saveza boraca Debelo Brdo, koja pored ukupnih gubitaka evidentiranih u tri navedena popisa vodi četvrtu skupinu pod naslovom »U patnji rata ugasli životi«. Samo u tom popisu evidentirali su 22 takva lica, a Debelo Brdo je samo jedno među šezdesetak sela na području ova dva kotara. Debelo Brdo je nešto veće krbavsko selo. Ako bi se uzelo samo deset takvih žrtava po svakom selu, s pravom se izvodi zaključak da je na dijelu Like, koje obrađujemo u ovoj knjizi, bilo takvih 630 žrtava. To znači da se tu ugasilo preko 7.000 ljudskih života,
kućama od 1976. do 1979. na osnovu popisa palih boraca Vojnoistorijskog

Od ove, četvrte, skupine u popis žrtava fašističkog terora i rata unesen je manji dio lica koja su umrla za vrijeme ofenzive i u zbjegovima od gladi, hladnoće i iscrpljenosti. Ostali slični slučajevi umiranja kao posljedice pomenutih uzroka nisu uneseni u popise, jer se u većini slučajeva takvi gubici tretiraju kao prirodna smrt.

Popisi palih boraca, žrtava fašističkog terora i umrlih od tifusa, izrađeni su na temelju svih dosadašnjih popisa koje je vodila organizacija Saveza boraca na temelju ankete 1976. godine, provjeravanja podataka u selima, zaselcima i kućama od 1976. do 1979. na osnovu popisa palih boraca Vojno-istorijskog instituta u Beogradu izrađenim po jedinicama[1], te popisima žrtava fašističkog terora koje je izradila Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Narodne vlade Federalne Hrvatske izrađenim u periodu 1945. i 1946. godine[2] i na temelju ostale dokumentacione građe iz NOR-a za Liku i kotare Korenicu i Udbinu.

Pored poginulih u borbi, umrlih od tifusa i žrtava fašističkog terora i rata, pomenuta komisija je evidentirala 1946. na području ova dva kotara i 698 slučajeva sakaćenja, ranjavanja, silovanja i posljedica batinanja i zlostavljanja. Zabilježeno je tako i 3.741 slučaj povrede slobode, a što se prema kriteriju i upitniku te komisije odnosilo na hapšenja, internaciju, odvođenje na prinudne radove, prinudno preseljavanje, odvođenje u logore u zemlji i van zemlje i si. Međutim, povrede sloboda na ovom teritoriju bile su znatno veće nego što je definirano ovim kriterijima, jer nije bilo sela, kuće, porodice u srpskim selima, u kojem nije povrijeđena sloboda ljudske ličnosti. Jer paljenje kuća, i to u nekim selima i po nekoliko puta, tjeranje ljudi s njihovih toplih ognjišta, bježanje po snijegu, vjetru, mrazu, kiši, bježanje gladnih i bosih po šumama i

1 Vojnoistorijski institut, RKF, 88, br. 19 i 20.

2 Arhiv Hrvatske, fond Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločina (ZKKZ) kut. 39 i 40.

Pregled ratnih gubitaka u sve tri skupine po općinama je slijedeći:

OPĆINA	Pali borci	Žrtve faš. ter.	Umrli od tifusa	SVEGA
Bjelopolje	133	96	230	459
Bunić	323	559	241	1123
Korenica	202	534	412	1148
Ličko Petrovo Selo	114	911	432	1457
Podlapača	140	234	101	475
SVEUKUPNO:	1456	3193	1750	6399

bespućima — to je povreda slobode najvišeg ranga, povreda kakva je rijetka u historiji. Zato ovaj broj slučajeva povrede slobode treba prihvatiti uslovno, znajući da je povredu slobode tada doživjela većina stanovništva koreničko--udbinskog kotara.

Pali borci s **područja kotara Korenica i kotara Udbina 1941—1945.**

Popis palih boraca obuhvata sve poginule i umrle borce partizanskih jedinica i vojno-pozadinskih organa, kao i sve pale učesnike NOB-a na pozadinskim dužnostima: odbornike NOO-a, članove KPJ i SKOJ-a, članove odbora AFŽ-a i USAOJ-a, te pripadnike ostalih pozadinskih organa i službi.

Sistematizacija popisa je izvršena prema sedam ratnih općina, te većim selima. U popis su uvrštena ona lica koja su, bez obzira na mjesto rođenja, prebivala u dotičnom selu 6. aprila 1941. kao i ona koja su se u danima terora vratila u selo s drugih područja privremenog ili stalnijeg boravka. Ovdje je uneseno i nekoliko lica koja su rođena u ovom kraju, a učestvovala u NOB-u u drugim mjestima gdje ih je rat zatekao na školovanju ili zaposlenju. Uneseni su i svi oni koji su bili životno vezani s porodicom i rodnim selom. Najviše je đaka, studenata i privremeno zaposlenih radnika, uglavnom mlađih ljudi. Neki od ovih su i prije rata povremeno boravili u selu i učestvovali u njegovom političkom životu.[3]

Pored ovih ima jedan manji broj evidentiranih boraca koji su rođeni i živjeli do 6. aprila u svom rodnom selu, a učestvovali u NOB-u na drugom području. To su oni koji su u danima terora 1941. izbjegli u Srbiju i uključili se u tamošnje jedinice NOV-a i organizacije NOP-a.

Prema dosad utvrđenim podacima na teritoriju ova dva kotara poginulo je ukupno 1456 boraca narodnooslobodilačkog rata i to 857 s područja kotara Korenica i 599 s kotara Udbina. Među poginulim borcima su i 133 žene, od kojih 35 samo na području općine Udbina. Najveći postotak poginulih žena, u odnosu na ukupan broj poginulih muškaraca, je na teritoriju općine Plitvička Jezera i iznosi 41,6°/o.

3 Kriterij za upis takvih slučajeva nije ujednačen u svim selima. Negdje su išli u veću širinu, a u nekim selima su ih sasvim izostavili.

Najveći broj poginulih po općinama je iz općina Udbina (459) i Bunić (323) **na** koje otpada preko polovina ukupno poginulih boraca na području ova dva **ratna** kotara.

Broj palih boraca prema starosnoj strukturi izgleda ovako: u prvoj grupi do 20 godina starosti, koju su sačinjavali mladići pa i dječaci, palo je 498 boraca, u drugoj grupi vojnički najsposobnije dobi poginulo je 899, a u trećoj grupi preko 40 godina starosti 56 boraca. Međutim, uporedimio li godišta, najviše je poginulih od 21 do 25 godina starosti. Starost palih boraca najbolje odražava i starost boračkog sastava u toku narodnooslobodilačkog rata.

Odnos svake grupe po općinama je različit. Najviše mladića, odnosno boraca prve starosne grupe palo je u općini Ličko Petrovo Selo, čak mnogo više nego boraca druge skupine. To proizlazi iz činjenice što su u selima ove općine vojnički najsposobnija godišta uništena već u ustaškim pokoljima na Garavicama, Prijeboju i drugim gubilištima 1941. godine. Zato su umjesto ubijenih očeva ratovala i ginula za slobodu njihova djeca. Starijih boraca i učesnika NOP-a palo je najviše na području općine Udbina.

Po nacionalnom sastavu palih boraca je: Srba 1441, Hrvata 13 i 2 Jevreja.

Od ukupnog broja palih boraca, u NOB 1941. stupilo ih je 820 ili 56%, u 1942. godini 528, u 1943. stupio je u NOB 81 borac, 24 borca 1944, a svega 3 borca uključila su se u narodnooslobodilačku borbu 1945. godine. U općinama Bjelopolje i Ličko Petrovo Selo najviše boraca je u NOB od 1942. godine. To su općine u kojima je stupio velik broj mladića, pa i dječaka koji su se sukcesivno po svom dorastanju za borbu uključivali u jedinice NOB i POJ i ginuli na raznim bojištima za pobjedu ciljeva narodne revolucije.[4]

Prema godinama pogibije, u 1941. godini palo je 57 boraca, u 1942. godini 300, u toku 1943. palo ih je 552 ili 57%, u 1944. poginulo ili umrlo 408, a u posljednjoj godini NOR-a, odnosno u četiri i po mjeseca 1945, palo je 139 boraca. Ako se uzme da je u redovima civilnog stanovništva 1943. godine umrlo najviše od tifusa, da su u toj godini bile brojne žrtve fašističkog terora i kad se doda i broj palih boraca te godine, onda je to po žrtvama bila najstrašnija godina za većinu sela oba ova kotara.

Ginuli su ustanici, prvi partizani, organizatori ustanka, ginuli su borci i rukovodioci partizanskih jedinica i pozadinskih ustanova na brojnim ratištima Like, Dalmacije, Korduna. Padali su u brojnim bitkama na borbenom putu u Bosni, Crnoj Gori, Srbiji, za oslobođenje Beograda, na proboju sremskog fronta, na putu konačnog oslobođenja Slavonije, Zagreba. Padali su u koloni ranjenika do Sutjeske, ginuli su za oslobođenje Hrvatskog primorja, Istre, Trsta i Slovenskog primorja. Rijetko koji kraj dade toliko palih i za oslobođenje mjesta u tolikim krajevima naše zemlje. Ovi junaci, kao i borci drugih krajeva naše zemlje, svojom krvlju i žrtvom trasirali su put bratstva, jedinstva i zajedništva naših naroda.

Od prvih dana oružanog ustanka do kraja 1941. godine najviše je poginulo članova KP, organizatora ustanka, prvih ustanika, boraca seoskih straža i prvih gerilskih odreda. Krajem te godine ginuli su borci u prvim partizanskim vodovima i četama, a na prelazu u 1942., i u redovima prvih partizanskih bataljona.[5]

4 Kriterij utvrđivanja godine stupanja u NOB nije ujednačen. Neke mjesne organizacije Saveza boraca unose godinu stupanja u NOB, a druge godinu stupanja u NOV, odnosno u oružanu formaciju. Naime, tu se javljaju manje razlike jer su neki borci prije stupili u jednu od organizacija NOP-a a kasnije u oružanu formaciju.

5 Historijski arhiv Karlovac (dalje HAK), zb. IH, Todor Radošević: »Stvaranje i organizacioni razvoj partizanskih odreda u Lici jula 1942«, str. 671—700.

Tokom 1942. godine formiraju se brojne jedinice na ovom terenu i u Lici a koje su sačinjavali i neprestano popunjavali i borci ova dva kotara. To su bataljoni »Ognjen Priča«, »Krbava«, »Mićo Radaković«, Udarni bataljon,. Proleterski bataljon, II lički odred, Inžinjerijska četa, vod tenkova, prva baterija topova i druge. Osniva se Komanda ličkog područja s nizom komandi mjesta od kojih 6 na području ova dva kotara. U drugoj polovini te godine formiraju se 1, 2. i 9. brigada, a 22. 11. 1942. i 6. lička divizija.[6]

Od osnivanja brigada i 6. divizije borci ovih krajeva ispočetka su većinom popunjavali drugu brigadu, zatim treću, a kasnije i ostale jedinice te divizije. Druga brigada je od svog osnivanja do kraja godine u sadejstvu s drugim jedinicama vodila veće borbe u kojima je imala znatnih žrtava kao što su: napad na Udbinu 21/22. augusta, napad na Talijane u Poloju i Perjasici 17. oktobra, oslobođenje Tušilovića 24. oktobra, borbe oko Slunja, Lađevca i Rakovice 6/7. novembra 1942. a krajem te godine vršila je napad i na Dvor na Uni u Baniji.

Godine 1943. najviše boraca s ovog područja palo je u jedinicama 6. divizije: u napadu na Gračac 14/15. januara 1943, u borbi s neprijateljskim snagama četvrte ofenzive u Lapačkoj dolini, te u oslobođenju Gacke doline i u napadu na Gospić u proljeće te godine. U isto to vrijeme izvjestan broj ranjenih boraca ličkih bolnica zahvaćenih frontom u četvrtoj ofenzivi, poginuo je na putu od Like do Sutjeske u koloni ranjenika. Poginulo je i nekoliko boraca iz komandi područja i komandi mjesta, aktivista u pozadini, i najzad, mnogi su pomrli od tifusa i drugih posljedica rata u bolnicama: Bijeli Potoci, Kamensko, Krbava, Frkašić i drugim.

U početku 1944. godine na području Like formira se 35. divizija u čiji sastav ulazi i znatan broj boraca s ova dva ratna kotara. Osim toga, veći broj boraca Like, pa i ovog područja, učestvovao je u stvaranju i popuni drugih jedinica u susjednim krajevima Like: 1. brigade 19. divizije, Artiljerijskog diviziona 8. divizije, 2. brigade 13. divizije, 1. proleterskog bataljona kao osnove kasnije 13. proleterske brigade i drugih. Tako je poginuo i jedan broj boraca iz ovih krajeva u Dalmaciji, Gorskom kotaru, Kordunu, Zumberku i drugim mjestima — na borbenom putu tih jedinica.[7]

Te godine gine i velik broj boraca 6. divizije, na putu kroz Bosnu, Sandžak, Srbiju, za oslobođenje Beograda i na sremskom frontu. Na tom borbenom putu najviše boraca je palo kod Valjeva, za oslobođenje Beograda, a naročito velik broj na sremskom frontu krajem te i početkom 1945.

U proljeće 1945. otpočela je ofenziva Narodnooslobodilačke vojske za konačno oslobođenje Jugoslavije. Šesta lička divizija nakon proboja sremskog fronta krčila je put kroz Slavoniju i vodila velike borbe za oslobođenje Zagreba u kojima je pao znatan broj boraca i rukovodećeg kadra.[8] Istovremeno 35. divizija vodi svakodnevne borbe za oslobođenje Like, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja, Istre i Slovenskog primorja, a terenske jedinice i komande vodile su borbu s ostacima razbijenih bandi.

Prema mjestu pogibije na području Like poginuo je 831 borac ili 57%, od toga samo na području današnje općine Titova Korenica poginula su ili umrla

6 HAK, Zb. VI, Todor Radošević: »Organizacioni razvoj narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda na području Like 1942 — novembar 1943% str. 411—450.

7 HAK, Zb. VIII, Todor Radošević: »Organizacioni razvoj narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije na području Like (decembar 1943 — juni 1944), str. 613—635.

8 »Šesta proleterska divizija«, »Epoha«, Zagreb 1964. str. 721—761.

Tabela 1

Pali borci s područja kotara Korenica i kotara Udbina

OPĆINA	Ukupan broj palih boraca			Starosna dob			Socijalni sastav								
	M	Ž	SV.	do 20 god.	21—40 god.	41 i dalje	seljaka	radnika	zanatlija	đaka	studenata	službenika	podoficira	trgovaca	intelektualaca
Bjelopolje	125	8	133	50	81	2	107	20	—	4	1	—	—	—	—
Bunić	302	21	323	109	206	8	241	35	15	8	6	3	4	7	3
Korenica	180	22	202	73	122	7	142	16	12	13	3	3	3	5	1
Ličko Petr. Selo	99	15	114	62	50	2	91	6	—	8	2	2	1	1	1
Plitvička Jezera	60	25	85	32	50	3	66	14	1	1	—	1	1	—	—
Podlapača	133	7	140	41	90	9	118	13	2	1	—	2	2	1	1
Udbina	424	35	459	131	303	25	363	64	8	6	1	10	1	4	—
UKUPNO	1323	133	1456	498	902	56	1128	168	38	41	13	21	12	18	6

472 borca. U ostalim krajevima Hrvatske poginulo je 227, u Bosni 173, u Srbiji 173, Crnoj Gori 32, Sloveniji 2, na Siciliji 13, dok je 6 boraca zarobljeno i umrlo u logorima Italije i Njemačke.

U borbama oko Udbine, a posebno prilikom napada na samo mjesto 21—23. augusta 1942. godine, poginula su 73 borca. Znatan broj ih je poginuo i na ostalom dijelu teritorija općine Titova Korenica i to: u Korenici 28, Ljubovu 21, oko Plitvičkih jezera 18, Prijeboju 16, Komiću 16, Visuću 16, Ličkom Petrovom Selu 14, Trnavcu 11 i Čanku 10. U bolnicama ovog područja umrlo je: u Bijelim Potocima 29, Krbavici 23 i Frkašiću 10 baraca.[9]

Na području Gospića i općine Gospić poginulo je 136 boraca. Samo u napadu na Gospić poginulo je 57 boraca, u borbama oko Široke Kule 18, u Kosinju 14, Brušanima 10 itd.[10]

Isto tako velik broj boraca poginuo je na području općine Gračac. Od ukupno 118 boraca palih u tom kraju, 82 su poginula u više napada na to mjesto i najbliža neprijateljska uporišta. Najveći broj žrtava imale su jedinice 6. divizije u napadu na Gračac 14/15. januara 1943. godine.[11]

Na terenu općine Otočac poginulo je 58 boraca, od toga 15 u borbi kod Otočca. Poginuli borci od 1943. bili su uglavnom iz sastava 6. divizije i ranijih

9 Pored navedenih u popisu palih boraca do sada kao mjesta smrti utvrđena su slijedeća sela: Bjelopolje 1, Bunić 9, Calopek 1, Cuić Krčevina 3, Debelo Brdo 5, Grabušić 7, Homoljac 3, Ivčević Kosa 4, Jezerce 4, Jošan 9, Kalebovac 6, Kapela Koreničkа 1, Klapavice 2, Kozjan 1, Kurjak 2, Krbava 2, Krčana 2, Ličko Lešće 4, Mekinjar 9, Mihaljevac 4, Mutilić 3, Ondić 4, Pečani 7, Plitvice 1, Plitvički Ljeskovac 9, Plješevica 1, Pločanski Klanac 7, Rebić 2, Rešetar 1, Rudanovac 1, Rastovača 1, Svračkovo Selo 1, Selište 1, Smoljanac 1, Srednja Gora 2, Seganovac 4, Salamunić 2, Tolić 2, Tuk 3, Uvalica 3, Vaganac 3, Vrelo 6, Vrpile 4, Vranovača 4, Zaklopača 2, Zuleševica G i Zeljava 2. Među ovim su i borci i učesnici dotičnog sela koji su umrli kod kuće od posljedica ranjavanja.

10 U ostalim selima današnje općine Gospić poginulo je: Bilaj 1, Divoselo 1, Jadovno 2, Lički Osik 3, Međak 7, Mogorić 2, Pazarište 3, Perušić 7, Raduč 6, Ramljani 1, Smiljan 1 i Vrebac 3.

11 Poginuli borci iz sela općine Gračac: Bruvno 6, Mazin 2, Mala Popina 1, Otrić 2, Pastuša 1, Ričice 1, Velika Popina 1 i Vučipolje 7 boraca.

	Nacionalni sastav			Godina stupanja u NOB					Godina pogibije					Mjesto pogibije				
ostalih	Srbi	Hrvati	Ostali	1941	1942	1943	1944	1945	1941	1942	1943	1944	1945	Lika	Ostali dio Hrvatske	Bosna	Srbija	u ostalim krajevima
1	133	—	—	56	66	10	1	—	6	29	51	30	17	80	26	9	16	2
1	318	5	—	174	118	22	7	3	23	67	122	83	28	177	57	34	41	14
4	201	1	—	130	59	9	4	—	3	45	76	68	10	121	24	23	29	5
2	113	1	—	29	66	15	3	1	3	19	41	39	12	57	15	25	15	2
1	80	3	2	44	38	3	—	—	6	19	32	22	6	57	18	4	4	2
—	138	2	—	92	42	4	2	—	4	28	55	37	16	87	19	14	12	8
2	458	1	—	295	139	18	7	—	12	93	175	129	50	252	68	64	56	19
11	1441	13	2	820	528	81	24	3	57	300	552	408	139	831	227	173	173	52

jedinica od kojih je formirana 2. i 3. brigada, a u toku 1944. i 1945. na ovom terenu su uglavnom ginuli borci iz sastava terenskih komandi i 35. divizije.[12]

U općini Donji Lapac poginulo je iz koreničkog i udbinskog kotara 47 boraca, najviše u Donjem Lapcu i to 24, u Srbu 12 i nekoliko boraca u ostalim selima Lapačke doline, uglavnom u periodu IV neprijateljske ofenzive.[13]

U ostalim krajevima Hrvatske poginulo je 227 boraca i to: u Dalmaciji 84, Kordunu 67, Zagrebu 19, Slavoniji 19, Baniji 15, Istri i Hrvatskom primorju 13, Gorskom kotaru 6 i Zumberku 4 borca.

Na teritoriji Dalmacije najviše ih je poginulo 1943. i 1944. godine i to u sastavu 6. i 19. divizije. Mjesta pogibije nalaze se uglavnom u Ravnim kotarima i u okolini Knina.[14]

Od 67 poginulih boraca na području Korduna najviše ih je poginulo u borbama oko Poloja, Perjasice, Tušilovića, Slunja, Lađevca i Rakovice. To su u najvećem slučaju gubici 2. brigade koja je oslobodila Tušilović 24. oktobra i Slunj 14. novembra 1942. godine.[15]

Jedino mjesto u Baniji koje se navodi u popisu je Dvor na Uni gdje je u borbama 6. divizije poginulo ukupno 15 boraca.

U borbama za oslobođenje Hrvatskog primorja, Istre i Trsta poginulo je 13 boraca: u Novom Vinodolskom 1, Senju 1, Rovinju 1, Ilirskoj Bistrici 5, Trstu

12 Pored Otočca spominju se kao mjesta i slijedeća sela ove općine: Babin Potok 5, Brinje 2, Brlog 1, Corkova Uvala 1, Covići 4, Cuđin Klanac 4, Dabar 2, Janča 2, Javornik **2,** Jezerani 1, Prozor 1, Škare 4, Turjanski 5, Vrhovine 7 i 2uta Lokva 2 borca.

13 Osim Srba i Lapca kao mjesta pogibije navode se i sela: Doljani 1, Dobroselo 1, Kamensko 3, Lički Osreci 4, Nebljusi 1, i Strpci 1 borac.

14 Mjesta pogibije u Dalmaciji su: Stankovci 2, Knin 9, Hvar 1, Golubić 1, Oklaj 1, Vrlika 4, Polača 3, Mokro Polje 16, Kupirovo 1, Vrana 2, Pađani 1, Plavno 1, Split 1, Šibenik 1, Kijevo 2, Kistanje 3, Benkovac **4,** Zrmanja 1 a za 30 boraca nije utvrđeno mjesto pogibije.

15 Mjesta pogibije na Kordunu: Cetingrad 2, Drežnik 1, Generalski Stol 1, Lađevac 2, Lasinja 1, Perjasica 6, Poloj 1, Plaški 3, Petrova gora 5 (bolnica), Rakovica 1, Slunj 18, Tušilović 18, Topusko 2, Zbjeg 1, a za 5 boraca nije utvrđeno roiesto smrti.

2 i ostalim neutvrđenim mjestima 5 boraca. U Gorskom kotaru 6 i to u mjestima: Ogulin, Delnice, Srpske Moravice i Drežnica. U Zumberku su pala 4 borca, među kojima i Stevo Hinić, komandant Zumberačkog partizanskog odreda, ali nisu utvrđena mjesta u kojima su poginuli.

Za oslobođenje Zagreba palo je 19 boraca, ali ni ovdje nisu pobliže označena mjesta njihove pogibije. Isto toliko je poginulo i na borbenom putu 6. divizije kroz Slavoniju u operaciji za konačno oslobođenje naše zemlje.[16]

Na teritoriju Bosne poginula su 173 borca ovog kraja. To su većinom borci 6. ličke divizije koja je u sastavu Prvog proleterskog korpusa vodila mnoge bitke u zapadnoj Bosni krajem 1943. godine. Ova divizija, a posebno njena 3. brigada, imala je znatne gubitke u borbi s njemačkim desantom na Vrhovni štab NOV i POJ 25. 5. 1944. u Drvaru. Iza toga slijedi niz borbi ove jedinice na njenom dugom putu preko Bosne u pravcu Srbije i Beograda. U Bosni je nestao, umro i poginuo znatan broj ranjenika koji su se iz ličkih bolnica povlačili pred snagama četvrte i pete ofenzive, kao i nekoliko boraca Pratećeg bataljona pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Najveći broj ovih boraca izgubio je život u Drvaru 31, Sutjesci 12 i oko Livna 11 boraca.[17]

Na teritoriju Srbije i autonomnih pokrajina Kosovo i Vojvodina poginula su također 173 borca. Među poginulim najviše je boraca 6. ličke proleterske divizije, koja je na svom dugom borbenom putu kroz Srbiju, Beograd i na sremskom frontu vodila žestoke borbe. Od velikog broja utvrđenih mjesta pogibije samo u području Valjeva poginulo je 18, u Beogradu i u operaciji za njegovo oslobođenje 33, a na sremskom frontu pala su 74 borca. Na sremskom frontu kao mjesta pogibije najčešće se spominju Ruma, Sremska Mitrovica i **Sid.**[18]

U ostalim krajevima, u Crnoj Gori i Sloveniji, poginula su 34 borca. Na Siciliji je umrlo 13 ranjenih boraca prebačenih tamo na liječenje iz bolnica Like. Zatim, utvrđeno je da je 5 boraca zarobljeno i nestalo u logorima Njemačke, među kojima i dva učesnika aprilskog rata koji su zbog svoje revolucionarne aktivnosti tamo ubijeni.

Socijalni sastav ovih boraca utvrđen je sa stanjem od 6. aprila 1941. godine. Prema tome među ukupno poginulim borcima bilo je: 1128 seljaka, 168 radnika, 38 zanatlija i zanatskih radnika, 18 trgovaca, 12 podoficira, 10 činovnika, 8 žandara, 3 učitelja, 3 gostioničara, 3 financa, 3 bolničara, 2 geodeta, 1 penzioner, 1 pitomac vojne akademije, 1 pilot, 1 željezničar, 1 sveštenik, 41 đak i 12 studenata.

Na seljake otpada 77% od ukupnog broja, ali i među zanatlijama, đacima, studentima i sezonskim radnicima bilo je onih kojima je osnovni izvor za život bio uglavnom prihod od poljoprivrede. Radnika je najviše bilo u općini Udbina 64, Buniću 35, a najveći postotak radnika u odnosu na ukupan broj imala je

Mjesta u Slavoniji u kojima su ginuli borci ovog kraja: Slavonski Brod 3, Đurđevac 1, Đakovo 1, Borovo 1, Vukovar 1, Garešnica 1, Popovača 1, Jasenovac 1, Orljava 1, dok za 2 borca nije utvrđeno mjesto smrti.

17 Pored ova tri, utvrđena su i slijedeća mjesta pogibije ovih boraca na teritoriju Bosne: Bihać 7, Bradina 2, Bugojno 5, Bos. Novi 2, Cazin 2, Doboj 2, Drenovac 2, Glamoč 7, Grahovo 4, Grmeč 1, Izačić 2, Jajce 2, Kupres 5, Kulen Vakuf 2, Kalinovik 2, Majevica 2, Mrkonjić Grad 4, Mostar 2, Neretva 1, Rajlovac 1, Rogatica 1, Ripač 1, Sarajevo 1, Travnik 2, Teslić 1, Velika Kladuša 2, FrkaSić 1, dok za 52 borca nije utvrđeno mjesto pogibije.

18 Pored Beograda i Valjeva utvrđeno je više mjesta gdje su poginuli borci 6. divizije i jedinica u kojima su učestvovali borci iz ovih krajeva: Aranđelovac 1, Čačak 1, Jabuka 1, Kraljevo 2, Karađorđevo 1, Kosjerlć 1, Kragujevac 1, Raša 1, Sabac 3, Užice 4, Ub 3, Zaječar 1, a za 19 boraca nisu utvrđena mjesta pogibije.

općina Plitvička Jezera. Za razliku od socijalnog sastava žrtava fašističkog terora, gdje je bilo više službenika i trgovaca, u boračkom sastavu je bilo znatno više radnika.

Prema utvrđenim podacima poginuli borci pripadali su slijedećim jedinicama: 903 su na dan smrti bili u sastavu 6. ličke divizije i jedinicama iz kojih je ona nastala, 96 u komandama mjesta i područja, 82 u 35. diviziji, 70 u partizanskim odredima Like, 55 u 19. diviziji, 40 u partizanskim odredima van Like, uglavnom u Srbiji, 22 u Artiljerijskom divizionu 8. divizije, 14 u vojvođanskim brigadama, 11 u srpskim brigadama, 10 u pratnji GŠH i VŠ NOV 1 POJ, 7 u krajiškim brigadama, 6 u 13. proleterskoj brigadi »Rade Končar«, 6 u 13. diviziji, 4 u 7. diviziji, 2 u tenkovskim jedinicama, 2 u proleterskoj četi, 2 u 26. diviziji, po 1 u hercegovačkoj, crnogorskoj, sandžačkoj i 12. slavonskoj brigadi, 1 u dalmatinskoj četi, 1 u slovenskim jedinicama, 1 u 28. diviziji, 1 u 10. korpusu, 1 u mornarici, 1 u specijalnoj četi, 1 slušalac vojne škole, za dva borca jedinica nije utvrđena, a dvojica su bili vojnici aprilskog rata.

Osim toga poginulo je i 109 boraca i aktivista NOP-a u pozadinskim organizacijama, od kojih je bilo najviše odbornika i članova SKOJ-a.[19]

Dužnosti na kojima su se pojedini borci zatekli u vrijeme pogibije dosad nisu precizno unašane. To se vidi iz podataka palih boraca iz 1946. godine. Nakon ankete i provjere iz dokumenata i sjećanja utvrđeno je da je od ukupnog broja poginulih bilo na slijedećim vojnim dužnostima: 1 komesar brigade, 1 komesar područja, 1 načelnik štaba brigade, 1 zamjenik komesara brigade, 1 komandant broda, 1 operativni oficir brigade, 3 intendanta brigade, 3 rukovodioca SKOJ-a u brigadi, 14 komandanata bataljona, 21 komesar bataljona, 2 komandanta diviziona, 1 komandant partizanskog odreda, 1 komesar partizanskog odreda, 1 komandant mjesta, 1 obavještajni oficir bataljona, 9 operativnih oficira bataljona, 2 intendanta bataljona, 2 referenta saniteta u brigadi, 1 zamjenik komandanta bataljona, 1 zamjenik komesara bataljona, 1 polaznik oficirske škole, 63 komandira četa, 38 komesara četa, 2 komandira baterije, 1 komandir gerilskog odreda, 8 zamjenika komesara četa, 2 zamjenika komandira četa, 78 komandira voda, 55 delegata voda i 31 komandir odjeljenja.

Žrtve fašističkog terora i rata[20]

Na području kotara Korenica i kotara Udbina u periodu četverogodišnjeg rata 1941—1945. ubijena su, poginula ili umrla kao žrtve fašističkog terora 3.193 lica. Trećinu od ukupnog broja žrtava otpada na žene. Najviše ih je bilo s područja općine Udbina, posebno iz sela Jošan u kome su za vrijeme velikog pokolja septembra 1942. stradala ženska lica svih uzrasta. Najveći broj muškaraka ubijen je u selima općine Ličko Petrovo Selo, od kojih su većinu ustaše pobile na Garavicama kod Bihaća 1941. godine.

Prema starosnoj dobi na djecu do 15 godina otpada 592, zatim 1646 na srednju i najaktivniju starosnu skupinu od 16 do 50 godina, a najstarija, od 51 godinu i dalje, ubijeno je ili umrlo od posljedica terora u toku rata 955 lica. Najveći broj

19 U popisu palih boraca 1946. godine za veći broj poginulih je naznačeno da su pripadali sastavu 6. ličke divizije. Prilikom provjere i uporedbe datuma i mjesta pogibije s kretanjem ove jedinice u ovom popisu su izvršene znatne dopune i ispravke u tom pogledu.

20 Ostale žrtve rata vodile su se posebno a odnosile se na brojne slučajeve smrti od gladi, studeni, iscrpljenosti, nesretnih slučajeva i si. U popisu žrtava fašističkog terora u ova dva kotara imaju 53 takva slučaja.

djece **u** odnosu na dvije starije grupe ubijeno je u Jošanu za vrijeme pomenutog pokolja. Starijih ljudi i žena, **u** odnosu na ostale, najviše je stradalo **u** općinama Podlapača, Udbina i Plitvička Jezera. Srednja i najaktivnija grupa stradala je najviše **u** općini Ličko Petrovo Selo u kome su ustaše gotovo planski i postupno išli ka likvidaciji svih odraslih muškaraca, zatim na potpuno uništenje srpskog naroda.

Socijalni sastav žrtava iskazan je za sva lica starija od 15 godina i to sa stanjem na dan 6. aprila 1941. godine. Od ukupno 2.609 žrtava te dobi bilo je 2.310 seljaka ili 88%, dok na sve ostale grupe otpada 291 ili 12%. Pored ove najbrojnije socijalne skupine od zemljoradnje je živio i dio đaka, studenata, zanatlija, sitnih trgovaca i gostioničara.

Među radnicima najviše je šumskih i pilanskih radnika te povremenih radnika čije su porodice živjele na selu od poljoprivrede. Najviše radnika bilo je iz općina Bunić i Plitvička Jezera. U grupi đaka su samo oni rođeni 1929. i ranije tj. đaci od 1. razreda niže srednje škole do velike mature. Od 11 studenata 4 su iz općine Bunić, 5 iz Korenice i po 1 iz Udbine i Ličkog Petrova Sela.

Nešto veću grupu u socijalnom sastavu žrtava čine službenici raznih zvanja, a najviše ih je bilo zaposleno u Korenici i Udbini. U tu skupinu uvršteno je 11 žandara, 7 lugara, 6 policajaca, 4 financa, 3 pandura, 1 općinski stražar.

Već prvih dana ustaškog terora ubijeno je na ovom području 10 intelektualaca među kojima: 1 liječnik, 2 profesora, 1 advokat, 2 inženjera i 5 učitelja.[21] U prva dva mjeseca ustaške vlasti ubijeno je 29 trgovaca i 14 gostioničara, najviše iz Korenice i Udbine. Od ostalih zanimanja i grupa ubijeno je 6 sveštenika, 1 oficir, 3 podoficira i 2 sluge.

Žrtve fašističkog terora i rata na ovom području po nacionalnom sastavu pripadaju uglavnom srpskoj nacionalnosti, jer od ukupnog broja na Srbe otpada 3141 ili 98,3%, a osim njih ima 51 Hrvat i 1 Crnogorac.

Najviše žrtava narod ovog područja imao je 1941. godine. Tada je usmrćeno 1492 lica ili 44% od ukupnog broja žrtava kroz sve četiri godine rata. Broj žrtava u narednim godinama postepeno se smanjivao, tako da je u 1942. godini iznosio 778 lica, u 1943. je poginulo ili od posljedica umrlo 348, u 1944. godini bilo je svega 7 žrtava manje nego u prethodnoj, a u posljednjoj 1945. godini ubijeno je 297 ljudi.

Najveće žrtve u 1941. godini imale su općine Ličko Petrovo Selo, Bunić i Korenica i još neka sela s područja ostalih općina ova dva kotara. Ima više sela koja su najviše stradala upravo u toj godini rata, a to su: Bjelopolje, Bunić I, Bunić II, Kozjan, Krbavica, Mihaljevac, Ponor, Vrelo, Arapov Dol, Donji Vaganac, Ličko Petrovo Selo, Novo Selo, Rastovača, Rešetar, Zaklopača, Zeljava, Jezerce, Plitvički Ljeskovac i Mutilić. U toj godini znatne žrtve imala su i sela Mekinjar i Trnavac, ali i ne najveće u odnosu na njihov broj žrtava u 1943. odnosno 1945. godini.

S obzirom na tako velik broj žrtava u prvoj godini rata, od kojih je znatan broj počinjen prije početka ustanka, potrebno je istaći nekoliko činjenica o početku, intenzitetu i načinu izvršenja tolikih zločina nad civilnim stanovništvom na teritoriju ova dva kotara.

21 To su: Nada Knežević, liječnik iz Bunića, Jovo Kukić i Dane Milanović, profesori iz Korenice, Vojin Drakulić, inženjer iz Gradine, Branko Kalember, advokat iz Korenice i učitelji Stevan Ovuka iz Debelog Brda, Bogdanka Funduk iz Kalebovca, Vlado Oklobedžija iz Korenice, Marija Kalčić iz Ličkog Petrovog Sela i Ljubica Korać iz Udbine.

Teror nad Srbima u zapadnom dijelu Like počeo je odmah po razoružanju jugoslavenske vojske, koje je izvršeno u veoma kratkom roku i s neočekivano jakom podrškom Hrvatske seljačke i građanske zaštite. Već tada se moglo nazrijeti da su ustaški emigranti došli s detaljno izrađenim planom o likvidaciji srpskog stanovništva i da je samo pitanje načina, odnosno tempa provođenja tog paklenog plana. Koristeći prisustvo talijanskog okupatora i zaštitu od fašističke Njemačke, ustaše su se osjećale bezbjednim i bile uvjerene u uspjeh svoje akcije. Imale su podršku desnog krila HSS-a koje je tada bilo brojnije nego godinu dana kasnije. Ustaše su odmah u početku hapšenjem pojedinih Hrvata nastojali spriječiti njihovo zaštićivanje Srba. Donosili su zastrašujuće naredbe i služili se beskrupuloznom propagandom. Erupcija mržnje i terora od strane ustaša razbuktala se do neslućenih razmjera i odraz je dugogodišnjeg trovanja nacionalnih odnosa između dva rata koju su upravo te snage potencirale.

Ustaški teror na području kotara Udbina, Korenica i Donji Lapac počeo je desetak dana po okupaciji zemlje. Ispočetka su nastupali oprezno, uspostavljali svoje ustanove, a nakon toga otpočeli s propagandom u hrvatskim selima, s ciljem da ih pridobiju za svoju vlast i planove likvidacije Srba.

Plan likvidacije Srba vršili su postupno. Najprije su hapsili pojedince i manje grupice, zatim sve muškarce od 16 do 60 godina redom i najzad se ustremili na potpuno istrebljenje cjelokupnog srpskog stanovništva.

U prvom periodu, koji na ovom području traje od polovine aprila do početka juna, ustaše hapse činovnike, žandare, učitelje i druga službujuća lica, zatim trgovce, gostioničare, pa i bogatije i izdignutije seljake. Prva hapšenja su vršili pozivom za predaju oružja, na obavezni kuluk, na podmirenje i obavljanje drugih građanskih obaveza i slično. Sve se to obavljalo u znaku autoriteta državne vlasti i udovoljavanja zakonskim obavezama.

Prvo hapšenje u ovom kraju izvršeno je na području općine Plitvička Jezera već 18. aprila 1941. godine a do kraja tog mjeseca odvedene su i prve manje grupe ljudi iz Korenice i Udbine gdje su najprije hapsile službenike i trgovce. Talijani su u tim danima doprinijeli stabilizaciji ustaške vlasti i sami vršili hapšenja na području Plitvičkog Ljeskovca, Jezerca, Pltvica i Končareva Kraja gdje su uhapsili 25 učesnika aprilskog rata i otjerali ih u zarobljeničke logore u Italiji.[22] U tom mjesecu su uhapšene i prve grupe ljudi i pojedinci u Buniću, Visuću, Jošanu, Cojluku, Mekinjaru i Kurjaku. Tako su se postepeno punili općinski i kotarski zatvori i počelo odvođenje ljudi u prve sabirne logore, a često i u nepoznatom pravcu, odnosno vršila se njihova likvidacija na skrovitim mjestima. Tada su hapšeni i Hrvati koji se nisu slagali s represalijama ustaša. Ovim hapšenjem ustaše su nastojali da eliminiraju zaštitničku ulogu od strane Hrvata.

Pojedinačnim hapšenjem adekvatno je i pojedinačno reagiranje. Ugroženi pojedinci bježe u šume, sklanjaju se u Srbiju. Zavladala je panika, osjećaj nemoći, nesigurnosti, napuštenosti, besperspektivnosti, demoralizacije i apatičnosti. Tome je doprinio i tako brzi pad Jugoslavije što je stvaralo osjećaj superiornosti fašističkih snaga, time i ustaša kao njihovih štićenika. Tome je dobrim dijelom doprinio i defetizam u redovima srpskih građanskih stranaka.

Hapšenja u mjesecu maju sve su češća, masovnija i protegla su se na sva sela na području oba kotara. Pozivi su i dalje slani na regrutaciju, na obavezne

22 Od ovih uhapšenih ljudi 6 ih Je poginulo ili umrlo u logorima Italije.

radove i drugo. Među uhapšenima sve je više seljaka, pogotovo sposobnijih za vojsku i borbu, a ne samo onih s jačim imovnim stanjem. Toga mjeseca uhapšeno je 36 ljudi iz Ličkog Petrovog Sela i odvedeno u bihaćku kulu.

Iz Korenice su 28. maja odvedena 22 čovjeka među kojima najviše trgovaca, službenika i intelektualaca. Zatim 30 ljudi pohapšeno je u Plitvičkom Ljeskovcu. U isto to vrijeme uhapšena je i veća grupa ljudi u Buniću. Najoštriji teror u tom mjesecu ustaše su vršile u općini Udbina, gdje su već tada dali do znanja da se hapšenja proširuju na sve muškarce. Tu su uhapsili 28. maja 4 čovjeka i to: Jovu Orlovića i Gedu Grkovića iz Srednje Gore, Svetozara Vlatkovića iz Jošana i Petra Dopuđa iz Udbine. Ubile su ih kod sela Rebića 5. juna uz strahovito mučenje i sakaćenje kome ravna nije bilo u ljudskoj historiji.[23]

Počela su hapšenja bez poziva (osim što su tada pozivali na pokrštavanje) ali bez rezultata. Upadali su s većim grupama u kuće i to noću iznenada i na licu mjesta počinjali s mučenjem žrtve. Ubijaju u zatvorima, na putu prilikom pratnje i u sabirnim logorima. Talijani se drže rezervirano i uzimaju u zaštitu pojedine Srbe, u tome tražeći svoju kalkulaciju u talijansko-ustaškim odnosima neposredno pred sklapanje Rimskog ugovora. Prve grupe Srba 19. i 20. maja sklanjaju se u Sušak.

Mjeseca juna, a naročito jula 1941. hapšenje postaje sve masovnije, proširuje se na sva mjesta i vrši se bez zastoja. Hapšenje zahvaća sve Srbe muškarce, a od napada na Sovjetski Savez, 22. juna, proširuje se i na komuniste i ostale antifašistički orijentirane ljude bez obzira na nacionalnost. I dalje su u centru pažnje Srbi boljeg imovnog stanja, što se vidi i iz Naredbe Glavnog ustaškog stana u Zagrebu od početka jula u kojoj se kaže: »Valja odmah početi s pritvorom svih Srba i Zidova koji su imalo poznati kao komunisti. Valja početi postepeno i taktički pritvarati i otpremati u zbirni logor »Gospić« Srbe iz pojedinih takozvanih pravoslavnih otoka tj. specijalno treba paziti na to da budu financijski jači i intelektualno. Otpremati u grupi od 20—30 ljudi.[24]

Prema planu Ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH u Zagrebu trebalo je »u kratkom vremenskom zahvatu izvršiti masovna hapšenja muškaraca na Kordunu, Baniji, Lici, Kninskoj krajini i zatim ih pobiti s motivacijom da su učestvovali u četničkoj zavjeri protiv okupatora.«[25]

Pored ustaša i oružnika u ovom periodu su za hapšenje ljudi angažirane i domobranske jedinice. Radilo se o većim skupinama hapšenih, a i javljali su se prvi znaci pojedinačne neposlušnosti. Hapšenja su i dalje vršena u znaku »zakonskih obaveza«, na temelju poziva upućenih selu, tj. svim sposobnim muškarcima, a ne pojedincima kao ranije. To su uglavnom poziv na obavezni kuluk, donošenje hrane prisilno dovedenim i naseljenim Slovencima,[26] pozivi na pokrštavanje kao i iseljavanje u Srbiju.

Pojedine grupe pozvanih na kuluk nakon dan—dva ili najkasnije kroz 10 dana vraćali su se kući, ali je najveći dio ubijen ili odveden u sabirne logore. Ovakav oblik hapšenja i likvidacije primjenjivan je više na kotaru Korenica (općine Bunić, Plitvička Jezera, Ličko Petrovo Selo), manje na kotaru Udbina. Najviše

23 Vidi detaljnije o tome članak Steve Sunajka u ovoj knjizi na str. 258—270.

24 Dr Đuro Stanisavljević: Ustanak u Hrvatskoj 1941—1942, rukopis str. 71.

25 Isto, str. 86.

26 Dr Nikola Rapajić u svom sjećanju navodi da su u Krbavicu ustaše silom dopremile oko 500 Slovenaca. Nakon nekoliko dana po dizanju ustanka sve grupe Slovenaca su uglavnom otišle za Sloveniju. HAK, Memoarska grada (MG) kut. 24.

se pozivalo na obavezne radove na području Plitvičkih jezera, gdje se vršila čišćenje jezera, rušili ostaci ranije spaljenog hotela i rušila pravoslavna crkva.

Plan iseljavanja na ovom području ustaše su počele realizirati već 30. juna 1941. kada su iselile sve srpsko stanovništvo s područja općine Plitvička Jezera i raselile ga oko Drvara i Grahova. Iseljavan je kasnije i dio stanovništva Ličkog Petrovog Sela, uglavnom žene, djeca i starci, i protjeran na područje kotara Donji Lapac. Plan iseljenja Bunića i drugih sela na području ova dva kotara prekinut je djelimično odustajanjem ustaše od takvog oblika u korist »efikasnijih« metoda likvidacije srpskog stanovništva, ili otporom naroda da prihvati iseljenje i ustankom koji je ubrzo iza toga uslijedio.[27]

Talijani su u vezi ustaškog terora imali svoju računicu. Najprije su podržali i pomogli učvršćenje ustaške vlasti, zatim izrazili rezervu i uticali na zastoj istrebljenja Srba (davanje propusnice za Sušak, za Kistanje i dr.), poslije Rimskih ugovora ponovo dižu ruke, početkom jula opet izražavaju svoju rezervu i tako redom. Ustaše su neprestano zahtijevale povlačenje Talijana i smatrali ih glavnim krivcima što je plan istrebljenja Srba zastao. Najzad, Talijani se 15. jula povlače iz nekih ličkih mjesta pa i s područja Plitvičkih Jezera. Zadržali su Korenicu, Udbinu i željezničku prugu Oštarije — Knin.

U julu, ustaše nastavljaju sa sve većim zvjerstvima nad srpskim narodom. Već 16, 17. i 18. jula počinju brojna hapšenja na području oba kotara. Velike grupe uhapšenih odvode u Jadovno[28] i u zatvor Korenicu, a iz ovog zatvora na Prijeboj gdje su na najgrozniji način usmrćeni i pobacani u jame.[29]

Tada je stradalo samo na kotaru Korenica 110 ljudi, na Udbini 65. Velik dio od toga ubijen je u Jadovnu, na Prijeboju, u usputnim jamama oko Udbine i Podlapače, u Janči i drugim mjestima. Znatan broj je pobijen, vješan u zatvoru, osobito u Korenici.

Posljednjih 5 dana krajem jula 1941. spada u najcrnju kroniku smrti naroda kotara Korenica, naročito bivše općine Ličko Petrovo Selo. Upravo tih dana izvršena je egzekucija nad velikim brojem ljudi iz koreničkog zatvora pohapšenih od 16. do 26. 7. 1941. u Bjelopolju, Buniću I i II, Kozjanu, Ljubovu, Ponoru, Oravcu, Kalebovcu, Jasikovcu, Mihaljevcu, Arapovu Dolu, Donjem Vagancu, Ličkom Petrovom Selu, Novom Selu, Rešetaru, Zaklopači, Zeljavi i drugim selima ovoga kotara. Samo tih dana ustaše su ubile na Prijeboju preko 150 ljudi.

Tada je izvršen i najveći zločin prema narodu Ličkog Petrova Sela. Samo 27. 7. 1941. pohapšeno je u 7 sela ove općine 313 muškaraca najaktivnije dobi,

27 Vidi o tome članke u ovoj knjizi autora Dane Cuića, str. 315. i Veljka Bubala, str. 515.

28 Početkom juna 1941. osnovan je sabirni logor u Gospiću. U nj su dovođene grupe od 100 do 150 ljudi, tu zadržavane dan—dva, a tada po grupama i kategorijama prebacivane kod sela Jadovna, umoreni glađu, mučenjem, te dotučeni kundakom, batom, bajonetom, metkom, pa i poluživi bacani u bezdan kod sela Jadovna. Jadovno je jedna od najjezovitijih grobnica drugog svjetskog rata, a istovremeno jedna od najvećih masovnih grobnica žrtava fašističkog terora u Hrvatskoj, gdje su ustaše ubile 35.000 nedužnih ljudi.

U ovaj logor su dovedeni i ostaci rasformiranog logora Kerestinac u kome su držali komuniste i Jevreje, kao i zatvorenici logora »Danica« iz Koprivnice.

Logor u Gospiću rasformiran je 19. augusta a njegovih 2.000 preostalih zatočenika prebačeno je u logor Jastrebarsko, a dio u Jasenovac.

29 Ubijeni na Prijeboju hapšeni su uglavnom od 16. do 26. jula 1941. Uhapšeno Je tada oko-120 ljudi od kojih su 108 otpremili za selo Prijeboj. Ljudi su usmrćeni na najbestijalniji način i bacani u obližnje bezdane. Najviše od tih žrtava dovedeni su iz zatvora Korenice-gdje su proveli od 1 do 10 dana u zatvoru a zatim dopremljeni na gubilište. Ubijani su u dvorištima kuća na Prijeboju, a mnogi i nad samom bezdani. Veliki broj ih je pobijen na Sorić krčevini gdje su ubijeni i svi oni koji su dovedeni s područja općine Ličko Petrova Selo.

odveženo s kamionima i na najzvjerskiji način potučeni u barama Garavice između Izačića i Bihaća. To je prva grupa likvidiranih Petrovoselaca na Garavicama i posljednja koja se odazvala na poziv tj. pohapšena na prevaru i bez otpora.

Likvidacija ove velike grupe ljudi iz Ličkog Petrovog Sela, iako se vršila u danima dizanja ustanka, ne predstavlja samo odmazdu ustaša i reakciju na ustanak već realizaciju ranije donesenog plana po kojem je 28. jula trebalo izvršiti takav zahvat i u svim drugim krajevima gdje živi srpsko stanovništvo. Tih dana vršila se i svakodnevna likvidacija ljudi u Jadovnu među kojima je bio velik broj ljudi s područja ova dva kotara.

Završetak ove faze terora ima sličnosti s tzv. trećom etapom, a to je da se pohapšeni ne vode u zatvore i sabirne logore već direktno na stratište i što pored navedenih neprijateljskih formacija u uništenju ljudi sudjeluje i veći broj mobiliziranih i naoružanih seljaka (primjer likvidacije u Garavicama).

U ove dvije etape terora od 6. aprila 1941. do početka ustanka 27. 7. 1941. može se pretpostaviti da je na području ova dva kotara ubijeno oko 1000 ljudi. U taj broj spadaju i oni koji su uhapšeni do ustanka, a likvidirani kasnije. Među tim su i žrtve na Prijeboju i Jadovnu, te žrtve pale na Garavicama iz Ličkog Petrova Sela kao i manje grupe i pojedinci pobijeni u zatvorima i na brojnim drugim mjestima na teritoriju ova dva kotara.

Dizanjem ustanka 27. 7. 1941. godine uništenje srpskog naroda u Hrvatskoj vrši se pod izgovorom odmazde za akcije. Teror se izvodi u znaku tzv. »čišćenja«, pa ubijaju ne samo odrasle muškarce nego sve redom: djecu, žene i starce. Videći da je njihova politika »čišćenja« osuđena i od dijela hrvatskog naroda, da se među ustanicima Srbima nalaze i Hrvati komunisti, ustaše su razvile klevetničku propagandu i protiv njih nastojeći ih izolirati od hrvatskih masa.

U prvim danima ustanka ustaše su izvršile pokolj Komićana na Pločanskom klancu, 1. 8. 1941, a 3. augusta je izvršen veliki pokolj u općini Bunić kao reakcija na ustanak i akciju ustanika prethodnog dana i noći. U tom pokolju ubijeno je preko 100 ljudi, žena i djece. Ustaše su zapalile selo i pobacale mnoge žrtve u zapaljene kuće i gospodarske zgrade.

Nakon prvih akcija čišćenja a i neuspjeha u borbi s ustanicima trebalo je odrediti daljnju taktiku prema Srbima. Na konsultaciju kod Pavelića 7. augusta, veliki župani Jurica Frković u Gospiću i Ljubomir Kvaternik u Bihaću bili su za nastavak čišćenja. Tako je lička grupa ustaša izražavala uvjerenje da su oni dovoljno jaki ne samo da počiste Srbe iz Like, već i da su spremni u ostvarivanju toga da oružjem spriječe talijansku intervenciju.[30] Ipak, brzo su se uvjerili, a osobito nakon poraza Lukićeva zdruga[31] na Pištalskoj dragi 19. 8 1941, da valja ići na pacifikaciju, a nakon toga nastaviti s planom uništenja mirnog stanovništva. U tada upućenim proglasima Srbima krivnju su bacali na »divlje ustaše«, iako je već poznato da su značajne snage NDH sudjelovale u tim akcijama. Obećavali su sigurnost i tražili da se Srbi odvoje od komunista, kao što su ranije to tražili od Hrvata.

Nakon toga, tj. 7. septembra 1941, Talijani su reokupirali II i III zonu i počeli sa svojom metodom pacifikacije nastupajući kao »zaštitnici Srba«. Međutim, pravi cilj njihove intervencije bio je da uguše ustanak koji je pod vodstvom

30 Dr Duro Stanisavljević, citirano djelo, 325.

31 Zdrug ustaškog generala Lukića imao je oko 4—4.000 vojnika sastavljenih s područja Like, Zagreba, Varaždina i drugih krajeva te s obzirom da je ratovao u Lici zvao se »Lički zdrug«.

KPJ poprimio sve snažniji zahvat i sve savršeniju vojnu i pozadinsku organizaciju. Oba ova pokušaja i ustaša i Talijana da razoružaju ustanike ostao je bez rezultata. Već do tada su pale velike žrtve da bi se u danima vraćanja vjere u vlastite snage ispustilo oružje iz ruku.

Od oktobra 1941. godine ustaše su svoja zvjerstva nad nevinim stanovništvom opravdale akcijom partizana na određenom teritoriju. Sve su to provodile s rasističkim propisima o strijeljanju većeg broja ljudi za jednog svog poginulog pripadnika. U tome su nadmašili čak i svoje fašističke gospodare. I dalje su ustanak vezale samo za Srbe i komuniste Hrvate, koje su bez uspjeha pokušali ocrniti pred hrvatskim narodom. Sve akcije terora nad civilnim stanovništvom kasnijih godina, uz neke specifičnosti svake godine, uglavnom je bio vezan za iznenadne upade, ofenzive, i to sve u cilju ugušenja revolucije i uništenja civilnog stanovništva. Ustaše su za cijeli period rata imale to kao svoj glavni cilj i gdje su god učestvovale u sadejstvu s talijanskim i njemačkim snagama, glavni njihov borbeni zadatak i rezultat bio je masakr nad civilnim stanovništvom. To potvrđuju i njihove akcije u Jošanu i Visuću 1942, Mekinjaru 1943, Krbavici 1944, te Homoljcu, Kalebovcu i Trnavcu 1945. godine.

Tokom 1942. ubijeno je ili umrlo od posljedica terora 778 lica, od toga 60% u općini Udbina. Samo u selu Jošan te godine ubijeno je 296 lica.

U toku prva tri—četiri mjeseca te godine velike žrtve civilnom stanovništvu nanijeli su Talijani u vrijeme borbe oko Korenice. U svom bijesu i nemoći da pomognu i izvuku opkoljeni garnizon, a i snage toga garnizona u svom izvlačenju, svetili su se civilnom stanovništvu. Karakter te osvete dokazuje postupak Talijana u Debelom Brdu 28. marta te godine gdje su ubijali ljude, stoku, palili kuće i u vatru bacali svoje žrtve. Oni su u tom periodu nanijeli veće žrtve stanovnicima sela Kalebovac 1. 1. 1942, Jošanu 25. 3, Oravcu, Debelom Brdu 28. 3, Grabušiću aprila 1942. a zajedno s ustašama i selima Pećani, Komić i Kurjak. Sva ova sela, osim Kalebovca, imala su upravo u ovoj godini i najveće svoje žrtve u toku rata.

Osim spomenutih sela u ovoj godini najveće žrtve imala su i sela u kojima su ustaše te godine izvršile pokolje: u Plitvicama 12. maja, u Smoljancu 20. augusta, u Udbini i Podudbini augusta te godine, u Jošanu 28. septembra i u Visuću 3. decembra 1942. Najtužniji dan u svom postojanju imala su sela Jošan i Visuć. U Jošanu su ustaše u toku jednog sata na najsvirepiji način ubile 211 lica, većinom žena, djece i staraca. O tome Đuro Uzelac u svom sjećanju kaže: »Jedne mrkle noći 27/28. 9. 1942. ustaše su opkolile Jošan i ujutro na znak topa s Udbine sjurile u selo i poput divljih zvijeri otpočeli klati, sjeći, razbijati, paliti narod u Jošanu. Činili su to odreda, a one koji su počeli da bježe gađali su vatrom oružja. Tada su se tu nalazili uglavnom stariji ljudi i djeca. Odmah su palili kuće, sijena i dr. i za pola sata bilo je poklano oko 200 stanovnika, a selo spaljeno.«[32]

Krajem te godine 3. decembra i isto tako svirepo je izvršen pokolj u selu Visuću. I u ovo selo su ustaše upale pod zaštitom mraka i ujutro rano počele svoju divljačku orgiju. Ubile su 85 lica, zapalile 45 kuća i 53 staje. Među ubijenim bilo je i 17 Jošanaca, koji su se tu sklonili poslije pokolja u njihovom selu.

32 Vidi članak Đure Uzelca u ovo] knjizi, str. 679.

•Tabela 2

Žrtve fašističkog terora i rata na području kotara Korenica i kotara Udbina 1941—1945.

OPĆINA	Ukupno žrtava			Starosna dob			Socijalni sastav										Nacional sastav	
	M	Ž	SV.	do 15 god.	16—50 god.	51 i dalje	seljaci	radnici	zanatlije	đaci	studenti	intelektualci	službenici	trgovci	gostioničari	Ostali	Srbi	Hrvati
Bjelopolje	73	23	96	11	41	44	75	7	1	1	—	—	1	—	—	—	96	—
Bunić	368	191	559	97	252	210	412	12	7	8	4	2	8	7	1	4	541	18
Korenica	353	181	534	105	299	130	342	5	13	11	5	6	26	10	4	7	532	2
Ličko Petr. Selo	725	186	911	97	625	189	757	4	11	6	1	1	20	7	1	6	895	16
Plitvička Jezera	87	38	125	8	73	44	82	14	8	—	—	—	6	1	—	6	117	7
Podlapača	140	94	234	53	85	96	173	1	2	—	—	—	3	1	—	1	232	2
Udbina	396	338	734	221	271	242	469	3	11	—	1	1	7	6	8	3	728	6
UKUPNO	2142	1051	3193	592	1646	955	2310	46	53	30	11	10	71	29	14	27	3141	51

Godina 1943. poznata je kao godina velikih žrtava civilnog stanovništva na ustaničkoj teritoriji Like, Korduna, Banije i Bosanske krajine, a time i na području ova dva kotara. Tome je najviše doprinijela četvrta neprijateljska ofenziva koja je bila uperena ne samo protiv Vrhovnog štaba NOV i POJ, partizanskih jedinica na toj teritoriji, već i protiv civilnog stanovništva partizanske države. Preko ovoga teritorija prolazile su neprijateljske snage a povlačilo se i civilno stanovništvo Korduna i Banije. Tada je i iz mnogih sela ovoga kraja od ognjišta otrgnut velik dio stanovništva i našao se u brojnim zbjegovima usred zime, a mnogi i u koloni izbjeglica koja se kretala u pravcu Bosanskog Grahova i dalje.

Uslijed teških ratnih napora, zime, gladi umirali su iznemogli starci i nejaka djeca. Na povratku iz Bosne zavladala je epidemija tifusa od koje je umrlo nekoliko stotina ljudi s ovog područja.

Znatan broj žrtava u tom periodu imala su sela Mekinjar u kome su ustaše 15. 2. 1943. pobile 28 lica, najviše djece i starijih ljudi. Selo je spaljeno do temelja a i mnoge žrtve su bačene u vatru. Osam dana kasnije, 23. 2. 1943, spaljeno je i selo Krbava kojom prilikom je ubijeno 20 lica, mahom starijih ljudi »od kojih je većina spaljena u kući da se ni leševi nisu mogli pronaći.«[33] Početkom te godine ustaše su nanijele i veći broj žrtava selu Srednja Gora.

Zahvaljujući upornoj borbi i žrtvama partizanskih jedinica na zaštiti civilnog stanovništva, dobroj organizaciji pozadine i izvanrednoj solidarnosti naroda, znatno su smanjeni gubici koji bi s obzirom na tešku situaciju bili daleko

33 HAK, Li-l/1336-Zbirka sjećanja o NOR-u na području Like.

Godina smrti						Mjesto zločina							Izvršioci zločina i dr.									
Ostali	1941	1942	1943	1944	1945	U svom selu	Na području kotara - van k.	U ostalim mjestima Like	van Like — u Hrvatskoj	U Bosni	U Srbiji	U logorima Italije i Njemačke	ustaše	ustaše i Nijemci	ustaše i Talijani	Nijemci	Talijani	Mađari	četnici s Nijem. i Talijanima	Od mina i nađenih bombi	Od hladnoće i iscrpljenosti i dr.	Nesretni slučajevi uzrokovani ratom
—	28	28	8	15	17	53	34	5	3	1	—	—	42	14	3	8	22	—	—	6	1	—
—	271	70	51	105	62	297	116	129	5	2	7	3	418	10	11	21	57	—	—	27	9	5
—	213	80	31	61	149	227	119	158	14	4	8	4	378	24	—	31	81	2	1	10	4	2
—	671	77	76	73	14	108	155	30	28	582	5	3	870	3	—	24	5	—	1	2	1	1
1	41	39	28	12	5	45	27	34	2	3	2	12	84	2	—	17	16	—	—	2	2	1
—	75	10	82	50	17	145	49	33	2	1	3	1	200	1	—	5	17	—	1	3	5	1
—	130	474	72	25	33	553	86	74	4	7	5	5	574	2	3	30	92	1	7	15	7	3
1	1429	778	348	341	297	1428	586	463	58	600	30	28	2566	56	17	136	290	3	10	65	29	13

teži. Ali, žrtve od tifusa poslije te ofenzive i pored uporne borbe na njegovom suzbijanju nisu se mogle spriječiti.

Nakon te ofenzive i do kraja 1943. poginuo je izvjestan broj lica prilikom povremenih upada neprijatelja i čestog bombardovanja sela od koga nisu bili zaštićeni ni seljaci na svojim njivama.

U toku 1944. godine broj žrtava iznosi 341 ili za svega 7 manje nego u prethodnoj godini. Poslije kapitulacije Italije njemačke trupe uz pomoć kvislinških snaga nastojale su pod svaku cijenu održati dominaciju u Lici i time osigurati svoje prisustvo na jadranskoj obali. Zbog toga su se u Lici vodile velike borbe sa snagama 392. i 373. njemačke legionarske divizije i ustaško-domobranskim jedinicama koje su vršile česte upade na slobodni teritorij Krbavske i Koreničke kotline. Najveće borbe s tim snagama vodile su se u vrijeme operacije »Morgenstern« u maju te godine.

Za vrijeme ove operacije gotovo 30.000 civilnog stanovništva pokrenuto je s ognjišta u zbjegove. Sva sprežna stoka bila je mobilizirana za izvlačenje hrane, evakuaciju stanovništva, bolnica i ustanova. Zahvaljujući upornim borbama jedinica 35. divizije i dijelovima 8, 13. i 19. divizije neprijateljske snage su suzbijene i ponovno je stabiliziran život u ovoj prostranoj partizanskoj teritoriji.

Neprijatelj je u toku ove ofenzive nanio narodu ovoga kraja velike materijalne štete i ljudske gubitke (palio sela, pljačkao stoku, otkrivao zemunice i ubijao civilno stanovništvo). Zločine nad civilnim stanovništvom najviše su vršile jedinice 4. ustaške brigade, a osobito 19. ustaški bataljon čiji zločini su i u njemačkim izvještajima bili ocijenjeni »kao zločinačko divljanje mračnih

nagona pa je po naređenju 392. divizije ovaj bataljon 13. maja povučen iz Krbavskog polja na osiguranje komunikacija u pozadinu.«[34]

Velike civilne žrtve u toj godini imalo je Svračkovo Selo u općini Podlapača. Ustaše su upale i spalile selo 18. 6. 1944. te poklale i bacile u vatru 39 lica, najviše žena, djece i staraca.[35]

U posljednjoj godini rata, tj. za svega 4 mjeseca u 1945. godini, ubijeno je 297 lica što svjedoči o dužini, težini i patnjama civilnog stanovništva Like gotovo od kapitulacije Jugoslavije do konačnog oslobođenja zemlje. Već od početka te godine vrše se česti upadi na koreničko-udbinsko područje kojom prilikom su najviše stradavala granična sela, u prvom redu sela općina Bunić i Podlapača. U jednom takvom upadu ustaše i Nijemci nanijeli su veće žrtve selu Kozjan februara 1945.

Najveće žrtve u tog godini pale su od 3. do 20. marta prilikom većeg ofenzivnog upada 392. i 373. njemačke legionarske i 10, 11. i 13. ustaško-domobranske divizije u susret IV armiji koja je nastupala preko Like u borbi za konačno oslobođenje zemlje.

Veći broj lica u toj ofenzivi poginuo je od neprijateljske avijacije i artiljerije, ali najviše žrtava palo je na pravcima napada ustaških jedinica. Najveće zločine tada izvršile su ustaše u Trnavcu 4. marta kada su ubile 33 lica, 15 u selu, a 18 u zbjegu na Dumanu sjeverno od Trnavca. Deset dana kasnije tj. 15. marta susrele su žitelje Homoljca u bijegu u šumi nedaleko sela, vratile u selo, poklale 45 lica i spalile ih u kućama.

Odmah zatim 17. i 18. marta poklale su i spalile u kući 40 lica sela Kalebovac. To su ujedno i najbrojnije žrtve što su ih imala ova tri sela u jednoj godini rata. Te žrtve su pale na domak slobode. Tragedija tih sela duboko se dojmila naroda koreničko-udbinskog kraja. Ovaj primjer najbolje govori da se u prirodi i politici ustaša prema srpskom narodu nije ništa promijenilo ni u danima njihovog konačnog propadanja i nestanka.

Prema mjestu izvršenja zločina najviše lica ubijeno je u njihovom rodnom selu. Ljudi su ubijani na njivama, u voćnjacima, obližnjim šumarcima i udoljama, u zbjegovima nedaleko sela, pa i na pragu vlastitih kuća. Mnogi su spaljeni u kući s cjelokupnom svojom imovinom. Ima više sela u kojima je preko 50% od ukupnog broja žrtava stradalo u mjestu stalnog boravka a to su: Grabušić, Bunić I, Pećani, Šalamunić, Homoljac, Kalebovac, Smoljanac, Plitvice, Jošan, Komić, Srednja Gora, Rebić, Podudbina, Visuć, Krbava, Mekinjar, Svračkovo Selo i Tolić.

S druge strane ima znatan broj sela iz kojih je najviše ljudi ubijeno van sela, pa i izvan ovog kotara kao što su: Arapov Dol, Donji Vaganac, Ličko Petrovo Selo, Novo Selo, Rešetar, Zaklopača, Zeljava, Korenica, Ponor, Vrelo, Ćuić Krčevina, Plitvički Ljeskovac i druga. Znatan broj ljudi iz ovih i drugih sela poginuo je u susjednim selima ili na poznatim gubilištima na teritoriju kotara. Kao mjesto smrti spominju se gotovo sva sela ovog kraja, ali i mnogi zaselci, poljane, proplanci, šumarci, predjeli Plješevice i Male Kapele: Korija kod Udbine, Bajinovac, Breštani, Bubinka, Baljkuša, Pećanska Padališta, Vlaisavljević Poljana, Canačka Korita, Tušice, Mrsinj, Pločanski Klanac i druga gubilišta. Najveća zajednička grobnica ustaškog genocida na koreničkom

34 HAK, Zb. VIII, str. 655.

35 Datum tog zločina ne slaže se u svim dokumentima. U memoarskoj građi snimljenoj 1951. navodi se 23. 7. 1944. (AIHRPH-Li-1337), a provjerom na terenu utvrđen je 18. 6. 1944. kao ispravan datum tog događaja.

kotaru, a i jedna među najvećim u Lici je jama na Prijeboju. Tu su na najstravičniji način ubijena 162 čovjeka s ovog kotara: 30 iz Rešetara, 19 iz Ponora, 16 iz Bunića I, 14 iz Bjelopolja, 7-12 iz Arapova Dola, Zaklopače, Ljubova, Kalebovca, Oravca, Kozjana i 1—6 iz mnogih drugih sela.

Van kotara, a na dvadesetak mjesta u ostalim krajevima Like, ubijeno je 586 ljudi s ovog područja. Od toga samo u bezdane Jadovna bačena su 372 čovjeka. Najviše ih je bilo iz: Krbavice 48, Trnavca 32, Mihaljevca 28, Korenice 25, Pećana 22, Vrela 20, Bunića I 16, Mekinjara 15, po 13 iz Debelog Brda, Bunića II, Šalamunića, Udbine 12, Jošana 11 itd.[37]

Na području Hrvatske a izvan Like ubijeno je 58 lica i to 14 u Jasenovcu, 12 u Zagrebu i po 1—2 u još petnaestak mjesta.

Od 600 ljudi ovog kraja ubijeno je na području Bosne, samo u okolici Bihaća 546, uglavnom iz sela općine Ličko Petrovo Selo.

Na teritoriju Srbije ubijeno je oko 30 lica, od toga 13 u Beogradu. Bili su to đaci, studenti i radnici — pečalbari koje je rat zatekao u tim krajevima, ali bilo je među njima i lica koja su se bila sklonila od ustaškog terora u Srbiju.

U logorima Italije i Njemačke ubijeno je i umrlo 28 ljudi, među kojima je bilo najviše zarobljenih vojnika aprilskog rata, od kojih šestorica iz općine Plitvička Jezera.

U popisu žrtava fašističkog terora i rata navedeni su i neposredni počinioci zločina i drugi uzroci smrti ubijenih i umrlh lica. Počinioci zločina nad civilnim stanovništvom ove regije, odnosno izvršioci brojnih pokolja, strijeljanja, ubijanja u logorima smrti, smrtonosnog ranjavanja i slično, bili su: ustaše, ustaše s Talijanima i Nijemcima, Talijani, Nijemci, Mađari i četnici s Talijanima i Nijemcima. Ukupan broj žrtava što su ih nanijeli ovi počinioci iznose 3.078 lica ili 96,4% od ukupnog broja žrtava na području koreničko-udbinskog kraja.

Ostali uzroci smrti za manji broj žrtava su: studen i iscrpljenost, smrt od nagaznih mina i nađenih bombi, nesretni slučajevi kao i ostali slučajevi u koje se ubraja i samoubistvo.

Ustaše su na prvom mjestu po izvršenim zločinima i broju nanesenih žrtava. Oni su u brojnim akcijama, naročito u 1941. godini, na poznatim i nepoznatim gubilištima na području kotara i izvan njega, u sabirnim logorima i u masovnim zločinima ubili 2.566 lica. Osim toga oni su uglavnom vršili teror nad civilnim stanovništvom i u okviru zajedničkih akcija s Talijanima i Nijemcima te na njihove zločine otpada oko 80% u odnosu na sve druge počinioce i uzroke. Ima više sela u kojima su oni bili i jedini počinioci zločina kao što su: Arapov Dol, Rastovača, Rešetar, Zaklopača, Udbina i Podudbina. Najviše je sela na ovoj teritoriji u kojima su ustaše nanijele veće ljudske žrtve nego svi počinioci i uzroci zajedno, a to se vidi i prema ukupnom broju žrtava i njihovih izvršilaca u statističkom pregledu.

Talijanska vojska je ovom kraju nanijela velike materijalne gubitke i znatne ljudske žrtve. Velik broj žrtava nanijeli su bombardiranjem sela, artiljerijom, pa i streljačkom vatrom prilikom upada u selo. Zatim, Talijani su vršili strijeljanja u nekoliko sela kao odmazdu za partizanske akcije. Njihov upad u Debelo Brdo, Pećane, Jošan i još neka sela stvarao je pravu pustoš. Talijani su tom prilikom ubijali ljude, stoku, palili sela i u vatru bacali žrtve. Sve je to bilo popraćeno pljačkom i uništavanjem mukom stečene imovine. U selima:

37 **Hapšenje i odvođenje ljudi za Gospić i Jadovno počelo je početkom maja, a vršilo se u manjim i većim grupama sve do polovine jula 1941. godine.**

Grabušić, Oravac, Debelo Brdo i Rudanovac, žrtve što su ih počinili Talijani veće su od broja žrtava bilo koga drugog počinioca. Brojčano najveće žrtve nanesene od Talijana imala su sela: Debelo Brdo 28, Jošan 25, Kalebovac 19, Pećani, Kurjak i Visuć po 18, Komić 14, Grabušić 10 i još nekoliko sela od po 1—9 žrtava. Talijani su najviše izvršili strijeljanja i drugih ubistava na ovom području od decembra 1941. do aprila 1942. godine, a što se vremenski podudara s borbama oko Korenice.

Nijemci su ubili 136 lica s ovog područja, najviše u 1944. i 1945. godini. Veći broj žrtava nanijeli su artiljerijskom vatrom i prilikom bombardiranja sela. Zatim, izvršili su i nekoliko strijeljanja na mjestu borbe, pogotovo ako su im tu naneseni ljudski gubici. Nekoliko ljudi strijeljali su na teritoriju Srbije, među kojima je bilo i onih koji su se tamo sklonili od ustaškog terora 1941. godine.

Sedam ljudi ubila je pročetnička grupa još u vrijeme dizanja ustanka. To su grupice i pojedinci koji su izbjegavali pravu borbu protiv okupatora i drugih počinioca zločina, već su zagovarali osvetu nad Hrvatima za zločine ustaša. Te grupice su uništene na ovom području prije nego su uspjele stvoriti četničku formaciju. Tri žrtve su nanijeli četnici zajedno s Talijanima i Nijemcima. Mađari su ubili 3 lica s ovog područja na teritoriju Vojvodine.

Od nagaznih mina poginulo je 11, a od nađenih aktivnih i neeksplodiranih bombi 54 lica. Među ovim je bilo najviše djece s područja općine Bunić, ali znatan broj i iz drugih sela ovog područja.[38]

Nesretnim slučajem kao posljedici rata poginulo je 13 ljudi, među njima i nekoliko lica poginulih u vrijeme borbi pa i od partizanskog oružja. Zabilježeno je i 8 slučajeva samoubistva u panici i rastrojstvu zbog terora kao i samoubistva u momentu bježanja pred neprijateljem. Svi su ti slučajevi nastali kao posljedica rata i fašističkog porobljavanja naše zemlje.

Način smrti utvrđen je za dvije trećine žrtava navedenih u popisu. To su uglavnom oni koji su ubijeni u selima ili bližoj okolici pa je njihov način smrti bio poznat u narodu. Isto tako utvrđen je način lišavanja života i za sve poginule i umrle. Za žrtve bačene u bezdane Prijeboja, Jadovna te druge jame i bezdane na području Like i Bosne, kao i za one ubijene na Garavicama kod Bihaća, u Jasenovcu i mjestima van Like, nije utvrđen način smrti. U popisima za ta lica navodi se samo »ubijeni od ustaša...«, ali se ne precizira i ne spominje niti jedan od poznatih načina usmrćenja na tim gubilištima: klanje, ubijanje batom, krampom, strijeljanje i slično. U ranijim popisima od 1946. to je bilo navedeno, ali neprecizno pa je to ovdje izostavljeno.[38]

Prema ovom popisu stoji da je 436 lica zaklano, 274 spaljeno, 550 bačeno u jame, 11 umrlo nakon mučenja, 17 obješeno, a za ostale se navodi da su ubijeni, strijeljani, poginuli i umrli.

Međutim, broj zaklanih, mučenih i obješenih je znatno veći, ali se to iz opisa ne vidi upravo zato što nije preciziran način smrti za velik broj ljudi.

33 U navedenirr) popisima Zemaljske komisije za ratne zločine okupatora i njegovih pomagača od 1946. godine ovi slučajevi su uvršteni u grupu poginulih »od bombardiranja«. Zahvaljujući detaljnoj provjeri na terenu, ovo su prvi popisi u kojima su ti uzroci pogibije jasno razgraničeni i utvrđeni pravi uzroci za svako lice posebno.

39 U popisima Zemaljske komisije naznačeno je 7 načina lišavanja života, a za područje ova dva kotara stoji da su: 162 lica poginula, 126 vješanjem, 415 mrcvarenjem (mučenjem), 1068 klanjem, 58 ih je podleglo batinanju, a 78 lica je ubijeno u logorima u zemlji i van zemlje.

Za sada detaljno je utvrđen broj spaljenih. Od 274 takva lica najviše ih je spaljeno u Homoljcu 41, Kalebovcu 40, Svračkovom Selu 28, Buniću I 26, Mekinjaru 24, Jošanu 16, Vrelu 10, a u ostalim selima spaljeno je ukupno 89 ljudi.

U popisu se navodi i više slučajeva strijeljanja, ali taj pojam »strijeljanje« u popisu nije jasnije razgraničen od pojma »ubijen«. Naime, strijeljanje je način izvršavanja smrtne kazne, ali za koju postoji kakav-takav regularni tok pa makar i prijeki sud, ali u uslovima fašističkog terora u ovom kraju ubijalo se bez suda i sudskog zapisnika, bez prava na pomilovanje i bez popisa ubijenih.

Umrli od tifusa

Na području općine Titova Korenica u periodu narodnooslobodilačkog rata umrlo je od tifusa 1750 ljudi što čini 27% od ukupnih ljudskih gubitaka na tom prostoru.[40] Ovako velik broj ljudskih gubitaka ove skupine i to samo na teritoriju jedne općine govori o težini rata, patnjama civilnog stanovništva i njegovoj upornosti da te nedaće prevlada i pobijedi.

Tifus kao epidemija javio se u vrijeme IV neprijateljske ofenzive. Na ovo područje donijele su ga izbjeglice Banije, Korduna i Like na svom povratku iz Bosne nakon završetka te ofenzive. Epidemija je zahvatila najprije i u najvećoj mjeri starce, nejaku djecu i ispaćene žene — uglavnom učesnike izbjegličkih kolona. Tifus je napao, po riječima Nikice Rapajića, »sve gladno, golo i boso, najvećim dijelom učesnike marša po snježnim bespućima. Bez lijekova, s neznatnom ljekarskom pomoći. Beskućnike na snijegu i ledu, tučene avionskim bombama i topovskim granatama, napadnute insektima.«[41]

O toj golgoti i stradanju ustaničkog naroda Korduna, Banije i Like piše i Vladimir Dedijer u svom Dnevniku: »30. januar 1943. na Oštrelju, duga povorka izbjeglica. Jedna od najstravičnijih slika ovog rata. Mraz je, a kulja narod bos, go, gladan. Neprekidne hiljade odmiču korak po korak. Svi idu pješice, osim nekoliko srećnijih, koji su imali vremena da zgrabe volove i kola. To je najborbeniji, najodaniji dio našeg naroda. Ove su majke rađale brigade a one su odevale i hranile našu vojsku. Ide narod dostojanstveno. Niko ne kuka. Samo po neko dete zaplače. Jedno jadniče stalno drhti i cvokoće od zime. Na njemu je samo košuljica. Strašan je ovaj rat. Nikad naš narod nije preživljavao teže trenutke.[42]

Dok je povlačenje relativno teklo s uspjehom i organizirano, povratak je bio stravičan. Gotovo istim putem vraćale su se veće ili manje grupe gladnih, bosih, golih, promrzlih i iznemoglih ljudi. Putevi izbjeglica obilježeni su humkama svježih grobova žena, djece, staraca.

Od tifusa su najviše stradala ona sela iz kojih su krenule te povorke gladnih, bosih i do očaja dovedenih izbjeglica. Isto tako epidemija je zahvatila i sva sela kroz koja su prolazile te kolone tifusara i u kojima su organizirani privremeni stacionari za bolesnike. Glavni pravac kretanja izbjeglica preko kotara

40 Umrli od tifusa su se ranije vodili u popisu ostalih žrtava rata. Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih zločina 1946. nije izvršila popis ovih žrtava. U ovoj knjizi se prvi put objavljuje popis umrlih od tifusa za područje jedne ličke općine.

41 HAK, Zb. VI, str. 536.

42 Vladimir Dedijer: Dnevnik, str. 326—334.

Tabela 3

Umrli od tifusa na području kotara Korenica i kotara Udbina

OPĆINA	Broj umrlih			Starosna dob			
	M	Ž	SV.	do 15 god.	16—50 god.	51 i dalje	seljaci
BJELOPOLJE	105	125	230	27	55	148	199
BUNIĆ	87	154	241	32	68	141	208
KORENICA	182	230	412	49	103	260	354
LIČKO PETROVO SELO	157	275	432	208	101	123	224
PLITVIČKA JEZEPA	57	74	131	18	30	83	104
PODLAPAČA	46	55	101	16	31	54	85
UDBINA	98	105	203	46	63	94	154
UKUPNO	732	1018	1750	396	451	903	1328

Korenica išao je preko Plitvica — Jezerca — Koreničke Kapele — Rudanovca — Mihaljevca — Ponora — Maklovca — Frkašića pa sve do Kamenskog i dalje.

Na povratku izbjeglica iz Bosne u ovim selima su osnivane karantene za izolaciju bolesnika, prihvatne stanice, prolazne kuhinje, organizirane bolnice i formirane zdravstvene ekipe za njegovanje bolesnika. Zahvaljujući saradnji vojno-sanitetskih organa i civilne zdravstvene službe, omladine ovih sela i narodne vlasti, otpočela je organizirana akcija na suzbijanju epidemije. Organizirano je njegovanje bolesnika, depedikulacija cjelokupnog stanovništva u tim rejonima, kopanje zahodskih jama, krečenje kuća, pranje, kupanje i niz drugih sanitarnih i higijenskih mjera. Mnogi učesnici ove humane akcije, naročito iz redova omladine i sami su podlegli toj bolesti.

Od ukupnog broja umrlih od tifusa najviše je bilo žena i to gotovo u svim selima ova dva kotara. Žene su snosile najveći teret rata i poslova na selu, a u vrijeme epidemije one su hranile i njegovale bolesnike. Osim toga u toj godini rata one su činile većinu stanovništva. Velik dio muškaraca nalazio se u Narodnooslobodilačkoj vojsci gdje je organizirana efikasnija zaštita, a dio ih je izginuo u borbi ili ubijen u teroru još prije pojave ove bolesti.

Tifus je svladao i velik broj djece, naročito one do 7 godina starosti. Djeca su teže podnosila teret izbjeglišta, pogotovo ako se duže izbivalo od kuće, odnosno van rodnog sela. Najviše djece, upravo iz ovih razloga, umrlo je na teritoriju općine Ličko Petrovo Selo i to 208 od 396 ukupno umrle djece na području kotara Korenice i kotara Udbine.

Socijalni i nacionalni sastav umrlih od tifusa donekle se razlikuje od sastava palih boraca i žrtava fašističkog terora. Žrtve tifusa su po socijalnoj pripadnosti uglavnom seljaci, a po nacionalnosti Srbi.

Trećina od ukupnog broja umrlih od tifusa umrla je van kuće u zbjegovima ili u drugim selima. Od 441 lica umrlog van kuće, samo na općinu Ličko Petrovo Selo otpada 332 slučaja. Najviše ih je umrlo u selima općine Korenica, Bjelopolje i Plitvička Jezera, i to u: Plitvičkom Ljeskovcu, Jezercu, Koreničkoj Kapeli, Mihaljevcu, Šeganovcu, Ponoru, Koreničkom Vrelu, Bjelopolju i

Socijalni sastav					Nacionalni sastav		Godina smrti					Mjesto smrti	
radnici	služben.	zanatlije	penzioneri	ostali	Srbi	Hrvati	1941	1942	1943	1944	1945	u selu	van sela
2	1	—	1	—	230	—	—	6	213	10	1	223	7
—	—	1	—	—	241	—	—	4	214	21	2	226	15
—	2	4	2	1	412	—	—	16	386	10	—	378	34
—	—	—	—	—	432	—	—	23	395	10	4	100	332
6	1	—	2	—	125	6	—	—	128	3	—	126	5
—	—	—	—	—	101	—	—	13	46	34	8	88	13
2	—	—	1	—	203	—	—	16	138	35	14	168	35
10	4	5	6	1	1744	6	—	78	1520	123	29	1309	441

Frkašiću. U ostalim općinama najviše su umirali kod kuće, odnosno u svom rodnom selu. Naime, to je period borbe ličkih, kordunaških i goranskih brigada za oslobođenje Gacke doline, te je stanovništvo ova dva kotara bilo bezbjednije i nalazilo se kod kuće.

U odnosu na godine rata najviše je ljudi umrlo od tifusa 1943. i to u martu, aprilu i maju te godine. Samo u toj godini umrlo je 1520 lica ili 87°/« od ukupno umrlih od te bolesti. U drugoj polovini 1943. bolest je počela jenjavati zahvaljujući i akciji na njenom suzbijanju. U 1944. nešto veće žrtve imala su sela općine Podlapača i općine Udbina, dok je 1945. umrlo ukupno 29 lica na cijelom području.

Broj umrlih po selima znatno se razlikuje i zavisi da li je u dotičnom selu bila veća ili manja koncentracija vojske, naroda i bolesnika u vrijeme kulminacije te epidemije. U najtežem položaju su bili stanovnici sela u kojima su bile bolnice i stacionari za tifusare kao npr. u Krbavici, Frkašiću i drugim selima. Znatne žrtve umrlih od tifusa imala su sela: Frkašić, Tuk i Bjelopolje u općini Bjelopolje, Krbavica i Debelo Brdo u općini Bunić, Mihaljevac, Trnavac, Vranovača i Šeganovac u općini Korenica, Arapov Dol, Rešetar, Zeljava, Ličko Petrovo Selo i Donji Vaganac u općini Ličko Petrovo Selo, Mekinjar u općini Podlapača i Srednja Gora u općini Udbina.

Umrli od tifusa povećali su ukupan broj ljudskih gubitaka za još 1750 lica. Žrtve ove skupine, iako se vode u posebnom popisu, ne mogu se odvojiti od ostalih žrtava fašizma, a jedan njihov dio niti od palih boraca i palih učesnika NOP-a. Ima više slučajeva umiranja pod istim okolnostima, s tim što su u istom zbjegu, selu i vremenu jedni umirali od zapaljenja pluća, drugi od tifusa, treći od iscrpljenosti i malaksalosti. Vodimo ih u različitim popisima, a njihov uzrok smrti gotovo je identičan.

Osim toga među umrlim je velik broj učesnika NOP-a, ljudi, žena, omladine pa i pionira. Velik broj između njih aktivno je sudjelovao u svim akcijama u

selu i na široj teritoriji kotara od snabdijevanja vojske, smještanja naroda u vrijeme ofenziva do suzbijanja tifusa i drugih zaraznih bolesti.

Na kraju treba istaći da su ovo za sada najdetaljniji i najpotpuniji popisi palih boraca, žrtava fašističkog terora i umrlih od tifusa u kotaru Korenica i kotaru Udbina. Oni ujedno predstavljaju osnovni izvor za procjenu ukupnih ljudskih gubitaka u ovom kraju u toku narodnooslobodilačkog rata. Daljnja istraživanja na njihovoj dopuni treba usmjeriti na utvrđivanju svih podataka ličnog identiteta za svako ime kao i sve druge podatke o mjestu, vremenu, uzroku i načinu smrti.

Tabela 4

Ukupni ljudski gubici po selima i općinama na području kotara Korenica i kotara Udbina 1941—1945.

Općina	Selo	Pali borci	Žrtve fašističkog terora	Umrli od tifusa	SVEGA
1	2	3	4	5	6
BJELOPOLJE	Bjelopolje	23	31	40	94
	Frkašić	35	10	27	72
	Grabušić	22	20	72	114
	Klašnica	12	4	9	25
	Tuk	26	24	47	97
	Vedašić	15	7	35	57
	Ukupno	133	96	230	459
BUNIĆ	Bunić I	41	125	25	191
	Bunić II	34	48	15	97
	Debelo Brdo	55	49	62	166
	Čanak	5	10	—	15
	Kozjan	29	59	19	107
	Krbavica	62	93	79	234
	Ljubovo	31	49	11	91
	Pećani	31	64	22	117
	Šalamunić	35	62	8	105
	Ukupno	323	559	241	1123
KORENICA	Gradina	4	21	23	48
	Homoljac	14	67	35	116
	Kapela Koreničko	6	11	9	26
	Kompolje Koreničko	6	11	9	26
	Korenica	9	30	3	42
	Mihaljevac	15	55	50	120
	Oravac	11	24	10	45
	Ponor	7	32	25	64
	Rijeka Koreničko	2	10	19	31
	Rudanovac	4	9	10	23
	Šeganovac	11	11	46	68
	Trnavac	54	83	56	193
	Vranovača	22	39	41	102
	Vrelo	11	50	26	87
	Vrpile	6	4	13	23
	Ukupno	202	534	412	1148

1	2	3	4	5	6
LIČKO PETROVO SELO	Arapov Dol	23	76	81	180
	Donji Vaganac	8	100	59	167
	Gornji Vaganac	1	5	—	6
	Ličko Petrovo Selo	24	197	57	278
	Novo Selo	9	79	22	110
	Rastovača	8	11	11	30
	Smoljanac	9	25	28	62
	Rešetar	7	157	89	253
	Zaklopača	10	38	17	65
	Željava	15	223	68	306
	Ukupno	114	911	432	1457
PLITVIČKA JEZERA	Ćuić Krčevina	20	8	25	53
	Jezerce	20	36	30	86
	Končarev Kraj	9	12	10	31
	Plitvice	12	33	25	70
	Plitvički Ljeskovac	21	27	41	89
	Prijeboj	3	9	—	12
	Ukupno	85	125	131	341
PODLAPAČA	Krbava	23	43	20	86
	Mekinjar	58	87	43	188
	Podlapača	1	—	—	1
	Svračkovo Selo	39	78	24	141
	Ukupno	140	234	101	475
UDBINA	Ćojluk	16	10	4	30
	Jošan	89	336	12	437
	Komić i Poljice	71	68	29	168
	Kurjak	56	41	21	118
	Mutilić	19	35	12	66
	Ondić	39	13	27	79
	Rebić	18	15	6	39
	Srednja Gora	55	30	62	147
	Udbina i Podlapača	7	63	—	70
	Visuć	89	123	30	242
	Ukupno	459	734	203	1396
Sveukupno u 7 općina		1456	3193	1750	6399

Pali borci s područja kotara Korenica i kotara Udbina 1941 -45.

OPĆINA BJELOPOLJE

BJELOPOLJE

1. BELIC Mojsije PETAR, 1920. Clan KPJ od 1940. Stupio u NOB 1941. Kurir Glavnog štaba Hrvatske. Poginuo kod Plitvičkih jezera 25. 12. 1941.
2. BORJAN Rade ILIJA, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac jedinice rudarskih radnika Trepče. Poginuo na Kopaoniku (Srbija) 1942.
3. BORJAN Nikole JOVO, 1906. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Gračacu 1943.
4. BORJAN Maniše PETAR, 1923. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 1943.
5. BORJAN Petra RADE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 1943.
6. BORJAN Nikole SIMO, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Prljeva (Dalmacija) 1943.
7. DELIC Ilije MIHAILO, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo za oslobođenje Beograda 1944.
8. DELIC Sime MILAN, 1903. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Umro od tifusa u Frkašiću 1943.
9. DELIC Steve NIKOLA, 1924. Stupio u NOB 1942. Komandir čete, 19. div. Poginuo kod Pađana (Dalmacija) 1945.
10. DELIC Ilije NIKOLA, 1926. Borac Komande mjesta Korenica. Poginuo u Tuku 1944.
11. DELIC Mile RADE, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 1943.
12. DELIC Marka RADE, 1909. Stupio u NOB 1941. Borac jedinice rudarskih radnika Trepče. Poginuo kod Kos. Mitrovice 1941.
13. DELIC Mile SIMO, 1924. Stupio u NOB 1942. Komandir voda u 6. div. Poginuo kod Sida 1944.
14. DELIC Mile STEVO, 1927. Stupio u NOB 1943. Borac 35. div. Poginuo kod Babina Potoka 1945.
15. DELIC Steve STEVAN, 1926. Stupio u NOB 1942. Komandir čete, 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Sida 1944.
16. DOTLIC Rade DANE, 1907. Stupio u NOB 1942. Borac 13. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 5. 5. 1945.
17. DOTLIC Vaje NIKOLA, 1911. Stupio u NOB 1942. Borac 35. div. Poginuo u Jezeranima kod Brinja 1945.
18. KORUGA Vase MILAN, 1927. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 1. bat. 2. brig. 35. div. Poginuo kod Čanka 1944.
19. OGNJENOVIC Milana NIKOLA, 1907. Stupio u NOB 1941. Borac 1. ličkog odreda. Umro od tifusa u Bijelim Potocima 1943.
20. OGNJENOVIC Proke MIRKO, 1912. Clan KPJ od 1940. Stupio u NOB 1941. Borac Komande mjesta Perušić. Poginuo kod Čanka 1944.
21. OGNJENOVIC Steve SIMO, 1922. Stupio u NOB 1941. Oficir NOV-e u hercegovačkoj div. Poginuo u Rajlovcu kod Sarajeva 1945.
22. STANIČ Stevana ISAK, 1921. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Raduču kod Gospića 1943.
23. STANIČ Mile NIKOLA, 1915. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo kod Bjelovara 1945.

FRKASlČ

1. ADZlČ Jove DUŠAN, 1928. Stupio u NOB 1943. Borac Komande 2. ličkog područja. Poginuo u Ličkom Lešću kod Otočca 1944.
2. ADZlC Peje MILE, 1912. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Grabušiću 1941.
3. ČUPURDIJA Steve BRANKO, 1907. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Ljubovu 1943.
4. ČUPURDIJA Jove ILIJA, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 2. brig.

6. div. Poginuo u Raduču kod Gospića decembra 1942.

5. CUPURDIJA Ise MILAN, 1916. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo na Prijeboju 1942.

6. CUPURDIJA Mile MILAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Komesar bataljona 2. brig. 6. div. Poginuo kod Bruvna 1943.

7. CUPURDIJA Ilije NIKOLA, 1907. Stupio u NOB 1942. Borac 19. div. Poginuo kod Slov. Bistrice 1945.

8. CUPURDIJA Mile STEVO, 1910. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo kod Perjasice (Kordun) 17. 10. 1942.

9. ĐEVIC Jovana BUDE, 1914. Stupio u NOB 1942. Komesar čete pri GŠH. Poginuo u Uvalici kod Plit. Ljeskovca 1944.

10. ĐEVIC Mile ĐURO, 1926. Stupio u NOB juna 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Udbinu 21/22. 8. 1942.

11. ĐEVIC Mile DUŠAN, 1912. Stupio u NOB 1942. Predsjednik odbora JNOF-e sela Frkašić. Strijeljali ga Nijemci u Nebljusima kod Donjeg Lapca 1945.

12. ĐEVIC Bude ILIJA, 1920. Stupio u NOB 1942. Komandir čete 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Sida 1945.

13. ĐEVIC Dragana MILAN, 1920. Stupio u NOB 1942. Komandir čete 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Srbiji 1944.

14. ĐEVIC Mile RADE, 1928. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Ljubovu 1943.

15. KLAŠNJA Manojla DUŠAN, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac Komande mjesta Plit. Ljeskovac. Poginuo u Plit. Ljeskovcu marta 1944.

16. KLASNJA Jove NIKOLA, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 1943.

17. KLAŠNJA Milana STEVAN, 1908. Stupio u NOB 1941. Borac pri bolnici GŠH. Ranjen i umro u Frkašiću juna 1943.

18. KORUGA Dane MILAN, 1905. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Otočcu 1943.

19. KORUGA Jove NIKOLA, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.

20. KORUGA Ilije STEVO, 1919. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Raduču kod Gospića 1942.

21. MARlClC Mile ĐURO, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dobroselu kod Srba 1943.

22. MARlClC Staniše STEVO, 1914. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 4. bit. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Glamoča 1944.

23. PRIČA Ise BOGDAN, 1906. Stupio u NOB 1942. Borac 35. div. Ranjen kod Gospića, umro u bolnici u Krbavici 1943.

24. RAŠETA Peje MILAN, 1923. Stupio u NOB juna 1943. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Komiću 1943.

25. ŠKORIC Mile BOGDAN, 1912. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dvoru na Uni novembra 1942.

26. ŠKORIC Mile RUDE, 1914. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bit. 2. brig. 6. div. Poginuo u Drvaru 1944.

27. ŠKORIC Steve LJUBICA, 1925. Stupila u NOB 1942. Borac 19. div. Poginula u napadu na Trst 1945.

28. TIŠMA Bude ĐURO, 1910. Stupio u NOB 1942. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo kod Jajca 1944.

29. UŠTIPAK Rade DUŠAN, 1919. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Otočac. Poginuo u Otočcu oktobra 1943.

30. UŠTIPAK Milana JOVO, 1917. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Udbinu 21/22. 8. 1942.

31. ZIGIC Đukana DANE, 1921. Stupio u NOB augusta 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Umro kao ranjenik u Frkašiću 1943.

32. ŽIGlC Rade ĐUJO, 1900. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u borbi kod Gospića i umro u Frkašiću 1943.

33. ZIGIC Milića JOVO, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u Frkašiću 1942.

34. ZIGIC Milića LJUBIŠA, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Komiću 1943.

35. ZIGIC Sime PEJO, 1900. Stupio u NOB 1942. Komandir čete za obezbjeđenje bolnice. Poginuo u Seganovcu 1945.

•GRABUŠIĆ

1. **DELIC** Milana RADE, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 1943.
2. IVANISEVIC Nikole DANE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Udbinu 1942.
3. KORAC Novaka PETAR, 1920. Stupio u NOB 1943. Borac bat. PPK. Ranjen u Sloveniji 1944. Umro u Grabušiću 1945.
4. KNEŽEVIĆ Đukana DANE, 1919. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Ličkom Petrovom Selu 1943.
5. OGNJENOVIC Steve JOVO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.
6. S**KORI**C Mile **NIKOLA**, 1907. stupio u NOB 1942. Komandir voda, 1. bat. 1. brig. 19. div. Poginuo u Vrani (Dalmacija) 1944.
7. ŠKORIC Mile STEVO, 1899. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Drvaru 1944.
8. VUKOBRATOVIC Rade BOGDAN, 1914. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bit 2. brig. 6. div. Poginuo u Metku kod Gospića 1943.
9. VUKOBRATOVIC Bogdana DANE, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bit. 2. brig. 6. div. Poginuo u Gračacu 1943.
10. VUKOBRATOVIC Todora DRAGAN, 1921, Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.
11. VUKOBRATOVIC Nikole DUJO, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Ljubovu 1943.
12. VUKOBRATOVIC Mile **ĐUKAN,** 1917. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Umro u Grabušiću 27. 1. 1945.
13. VUKOBRATOVIC Mile ILIJA, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac baterije 6. div. Poginuo u Salamuniću 1942.
14. VUKOBRATOVIC Nikole ILIJA, 1913. Stupio u NOB 1942. Borac jedinice rud. radnika Trepče. Poginuo kod Kraljeva 1943.
15. VUKOBRATOVIC Vukosava ILIJA, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bit 1. brig. Poginuo u napadu na Udbinu 1942.
16. VUKOBRATOVIC Mile JOVO, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Polače (Dalmacija) 1943.
17. VUKOBRATOVIC Dane MILAN, 1924. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Glamoča 1944.
18. VUKOBRATOVIC Proke PAVLE, 1925. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 4. bit. 2. brig. 6. div. Poginuo u Covićima kod Otočca 1942.
19. ZIGIC Mile DMITAR, 1910. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 4. bat. 1. brig. 19. div. Poginuo u Vrani (Dalmacija) 1944.
20. ŽIGIC Mile NOVAK, 1909. Stupio u NOB 1941. Odbornik Mjesnog NOO-a Grabušić. Poginuo u Grabušiću 1942.
21. ZIGIC Jove STEVO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac Art. diviziona 8. div. Poginuo na Kordunu 1944.
22. ZIGIC Proke STEVO, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac Dalmatinske čete. Poginuo u Korenici 1941.

KLAŠNICA

1. ADZIC Dragana DRAGA, 1919. Stupila u NOB 1942. Clan SKOJ-a. Poginula na konferenciji SKOJ-a u Ponoru za vrijeme bombardiranja 1943.
2. ADZIC Rade STANIŠA, 1916. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića 1943.
3. ADZIC Dragana STEVAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Komesar čete PO u Srbiji. Poginuo kod Sapca 26. 6. 1942.
4. BELIC Jovana DUŠAN, 1917. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, Komande 2. lič. područja. Poginuo u Otočcu 1945.
5. BELIC Ilije MILOŠ, 1925. Stupio u NOB 1942. Komandir čete, 3. brig. 6. div. Poginuo kod Čazme (Moslavina) 1945.

6. DOTLIC Bude MILE, 1910. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Bosni 1943.
7. DOTLIĆ Dane PROKO, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Prijeboju 1942.
8. PRIČA Nikole DRAGA, 1923. Stupila u NOB 1942. Clan SKOJ-a. Poginula na konferenciji SKOJ-a u borbardiranju Ponora 1943.
9. PRIČA Staniše GAVRILO, 1909. Stupio u NOB 1943. Komandir sanitetskog voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Vinkovaca 1945.
10. PRIČA Milana JOVO, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Rume 1944.
11. PRIČA Petra JOVO, 1925. Stupio u NOB 1943. Borac Ličkog PO. Poginuo **u** Prljevu (Dalmacija) 1943.
12. PRIČA Maniše LJUBOMIR, 1911. Stupio u NOB 1944. Borac 1. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.

TUK

1. BUBANJ Dane EVICA (KOSA), 1919. Stupila u NOB 1942. Bolničarka 6. div. Poginula na Zelengori 1943.
2. DIVNIC Ilije ĐURO, 1925. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
3. DIVNIC Nikole ILIJA, 1926. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.
4. NEVAJDIC Dane NIKOLA, 1927. Stupio u NOB 1943. Borac 1. bat. 1. brig. 6. div. Umro na sremskom frontu 1945.
5. NEVAJDIC Jandre VELJKO, 1910. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Ličkom Petrovom Selu, umro u Tuku 1943.
6. PEJNOVIC Miloša MLADEN, 1926. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Bosni 1944.
7. PEJNOVIC Đukana STEVO, 1921. Komandir čete 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Pločanskom klancu između Udbine i Gračaca 1943.
8. PEJNOVIC Nikole VASO, 1924. Stupio u NOB 1941. Komesar Tenkovske čete 8. korpusa. Poginuo kod Slunja 1944.
9. ZIGIC Rade BUDE, 1908. Stupio u NOB 1941. Borac u jedinici rud. radnika Trepče. Poginuo na Kosovu 1942.
10. ZIGIC Ilije DANE, 1908. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Ranjen kod Gračaca, umro u bolnici Bijeli Potoci 1942.
11. ZIGIC Sime DUŠAN, 1908. Stupio u NOB 1941. Borac jedinice rud. radnika Trepče. Poginuo na Kosovu 1942.
12. ZIGIC Stevana DUŠAN, 1926. Stupio u NOB 1941. Borac 13. prol. brig. Poginuo u Zumberku 1943.
13. ŽIGIC Vase ILIJA, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Udbinu 1942.
14. ZIGIC Bože JELA, 1919, Bjelopolje. Stupila u NOB 1941. Bolničarka 6. div. Poginula na Zelengori 1944.
15. ZIGIC Petra MILAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac Dalmatinske čete. Poginuo u Kalebovcu 1941.
16. ZlGIĆ Vase MILAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 1. ličkog PO. Ranjen u Čanku, umro u Tuku 1943.
17. ZIGIC Mihaila MLADEN, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Pirovištu kod Donjeg Lapca 1943.
18. ZIGIC Đukana NIKOLA, 1917. Stupio u NOB 1941. Borac Dalmatinske čete. Poginuo kod Kalebovca 1941..
19. ZIGIC Steve NIKOLA, 1926. Stupio u NOB 1942. Odbornik Mjesnog NOO-a Tuk. Poginuo u borbi s neprij. trupom 1945.
20. ZIGIC Milana PETAR, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Ričici kod Gračaca 1943.
21. ZIGIC Proke PETAR, 1926. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dvoru na Uni 1943.
22. ZIGIC Bogdana MILAN, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. .10. 1942.
23. ZIGIC Petra RADE, 1912. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24, 10. 1942.

24. ZlGIĆ Rade STEVO, 1913. Stupio u NOg 1941. Komandir čete u 6. div. Poginuo kod Knina 1943.
25. ZlGIĆ Milana VOJIN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.
26. ZIGIC Petra MILOVAN, 1926. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.

VEDAŠIĆ

1. DELIĆ Nikole DANE, 1922. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 4. bat. 1. brig. 35. div. Poginuo u Prozoru kod Otočca 1943.
2. DELIĆ Ilije DANE, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Korenici 1942.
3. DELIĆ Đukana MILE, 1916. Stupio u NOB 1942. Borac 3. brig. 6. div. Poginuo u Vel. Popini kod Gračaca 1943.
4. DELIĆ Đukana SIMO, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Stojan Matić«. Poginuo u Donjem Lapcu 1942.
5. IVANIŠEVIĆ Steve BUDE, 1915. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Srbu 1944.
6. IVANIŠEVIĆ Mile JOVO, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.
7. IVANIŠEVIĆ Maniše MIĆA, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Istri 1943.
8. IVANIŠEVIĆ Mile MIĆA, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen na Drenovači, umro u bolnici u Petrovoj gori 1943.
9. IVANIŠEVIĆ Spase PEJO, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Udbinu 21/22. 8. 1942.
10. IVANIŠEVIĆ Steve NIKOLA, 1923. Stupio u NOB 1943. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.
11. IVANIŠEVIĆ Rade ZORKA, 1923. Stupila u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginula kod Gospića 1943.
12. KORDIĆ Save BOJA, 1921. Stupila u NOB 1943. Bolničarka 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Drvaru 1944.
13. KORDIĆ Peje MANE, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Perušić. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1943.
14. ORLIĆ Rade SIMO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1942.
15. ORLIĆ Mile STANIŠA, 1904. Stupio u NOB 1943. Borac 1. brig. 35. div. Poginuo u Ramljanima kod Otočca 1944.

OPĆINA BUNIĆ

BUNIĆ I

1. DESPOT Miladina DUŠAN, 1917. Stupio u NOB 1941. Borac seoske straže u Buniću. Poginuo u Buniću 8. 3. 1942.
2. DMITRAŠINOVIĆ Spase NIKOLA, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.
3. DMITRAŠINOVIĆ Spase SOKA, 1926. Stupila u NOB 1942. Borac Ženske čete 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Dalmaciji 1943.
4. GRIJAK Mile ILIJA, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 1. proleterskog bataljona. Poginuo na Prijeboju 1942.
5. HRNJAK Nikole DUŠAN, 1919. Stupio u NOB 1941. Borac u štabu 4. bat. 2. brig. 6. div. Umro od tifusa u Buniću 1943.
6. KARAN Damjana BUDE, 1903. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo kod Perjasice (Kordun) 17. 10. 1942.
7. KNEŽEVIĆ Petra BUDE, 1906. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Mokrom Polju u Dalmaciji 1943.
9. KNEŽEVIĆ Nikole JOVO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac Omlad. čete 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
10. KNEŽEVIĆ Maksima PETAR, 1907. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.
11. KNEŽEVIĆ Toše STRAHINJA, 1921. Stupio u NOB 1941. Komesar bat. 18.

vojvođ. div. Poginuo na sremskom frontu 1945.

12. KNEŽEVIĆ Spase TODE, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Mmro od tifusa u Krbavici 1943.

13. MIRIC Petra ILIJA, 1927. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.

14. NINKOVIĆ-PETRAKOVIĆ Duje BRANKO, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Zelengori 1944.

15. NINKOVIC Đukana DRAGAN, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1942.

16. PANJKOVIĆ Ise MILE, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1943.

17. PANJKOVIĆ Mile MILOŠ, 1918. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.

18. PANJKOVIĆ Ise MLADEN, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.

19. PANJKOVIĆ Mile MOJSIJA, 1909. Clan KPJ prije rata. Stupio u NOB 1944. Strijeljale ga ustaše u Buniću 15. 7. 1941.

20. RAKIC Paje SPASE, 1914. Stupio u NOB 1943. Borac 18. vojvođ. div. Poginuo u Slavoniji 1944.

21. SEKIS Bude DUŠAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Lovincu 1943.

22. SEKIS Vase NIKOLA, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Valjeva 1944.

23. SKOKNIC Miloša NIKOLA, 1921. Stupio u NOB 1941. Delegat voda Omlad. čete 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 1943.

24. ŠEVER Rade BUCA, 1904. Stupio u NOB 1943. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Mokrom Polju u Dalmaciji 1943.

25. ŠEVER Mile NIKOLA, 1908. Stupio u NOB 1943. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Vučipolju kod Gračaca 1943.

26. ŠEVER Steve NIKOLA, 1924. Stupio u NOB 1941. Komandir čete za vezu 1. brig. 35. div. Poginuo u Ličkom Lešću kod Otočca 1944.

27. ŠEVER Petra STEVO, 1925. Stupio u NOB 1941. Borac Omlad. čete 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gospić 1943.

28. TONKOVIC Đure MIRKO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u Covićima kod Otočca 1942.

29. TONKOVIC Maniše STEVO, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 1. brigade OZNE. Umro od tifusa u Topuskom 1944.

30. VUKMIROVIC Petra BRANKO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac Omlad. čete 4. bat. 2. brig. Ranjen u Kosinju kod Gospića, umro u bolnici Bijeli Potoci 1942.

31. VUKMIROVIC Vuje DUŠAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Širokoj Kuli kod Gospića, umro u bolnici u Krbavici 1943.

32. VUKMIROVIC Staniše DANE, 1891. Stupio u NOB 1941. Poginuo u odbrani Bunića 3. 8. 1941.

33. VUKMIROVIC Đukana GAJO, 1887. Stupio u NOB 1941. Poginuo u odbrani Bunića 3. 8. 1941.

34. VUKMIROVIC Vuje MANIŠA, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Čanku 1942.

35. VUKMIROVIC Staniše MILAN, 1918. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo u Cudin Klancu kod Otočca 1943.

36. VUKMIROVIC Jovana NIKICA, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac, poginuo prvih dana ustanka u Buniću 1941.

37. VUKMIROVIC Jovana PETAR, 1907. Clan KPJ od 1940. Strijeljali ga Nijemci u Beogradu 1943.

38. VUKMIROVIC Staniše STEVAN, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Bosni 1944.

39. ZAKLAN Petra DOBRE, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Udbinu 1942.

40. ZAKLAN Petra MILAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac Komande mjesta Bunić. Poginuo za vrijeme talij, bombardiranja Korenice 1942.

BUNIC II

1. BANJEGLAV Steve DRAGAN, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.
2. BANJEGLAV Mihaila DUŠAN, 1923. Stupio u NOB 1942. Delegat voda, 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Babina Potoka 1943.
3. BANJEGLAV Petra STEVO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Udbine 1943.
4. BANJEGLAV Save VUJO, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Slunj 1942.
5. BEKTAŠ Vuje STEVO, 1911. Stupio u NOB augusta 1942. Komandir odjeljenja 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Ličkom Osiku kod Gospića 1943.
6. BOŽIĆ Danila NIKOLA, 1925. Stupio u NOB 1944. Borac 35. div. Poginuo u Izačiću kod Bihaća 1944.
7. DOZET Steve DANE, 1907. Stupio u NOB 1942. Komesar čete 2. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo u Bosni 1944.
8. DRAGAŠ Ilije MILAN, 1925. Stupio u NOB 1943. Borac 3. bit. 2. brig. 6. div. Poginuo u Bosni 1944.
9. DRAGAŠ Ilije ĐURO, 1919. Strijeljale ga ustaše u Hajdukuši kraj Bunića 15. 7. 1941.
10. DRAGAŠ Nikole SIMO, 1909. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.

U. DRAGAŠ Nikole STOJAN, 1923. Stupio u NOB 1942. Kurir 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1943.

12. EROR Tode MILAN, 1910. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 2. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo u Mrkonjić--Gradu 1944.
13. EROR Mile NIKOLA, 1918. Stupio u NOB 1942. Borac 1. korpusa NOVJ. Poginuo kod Beograda 1944.
14. EROR Luke PETAR, 1915. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Raduču kod Gospića 1943.
15. EROR Todora SPASENIJE, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Pogiuno u Raduču kod Gospića 1943.
16. GRAHOVAC Milašina BUDE, 1901. Stupio u NOB 1941. Komandir voda u Komandi mjesta Perušić. Poginuo na Ivčević Kosi kod Perušića 1944.
17. GRAHOVAC Milašina PETAR, 1923. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja 3. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Širokoj Kuli kod Gospića i umro u bolnici Bijeli Potoci 1943.
18. GRAHOVAC Ilije STEVO, 1922. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 3. bit. 1. brig. 35. div. Poginuo u Babinom Potoku kod Otočca 1945.
19. JELOVAC Danila BOGDAN, 1926. Stupio u NOB 1944. Borac 35. div. Poginuo kod Udbine 1944.
20. JELOVAC Georgija DMITAR, 1916. Stupio u NOB 1941. Borac 6. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u borbi kod Dvora na Uni 27. 11. 1942.
21. JELOVAC Rade MlCA, 1909. Stupio u NOB 1942. Komandir baterije u 6. div, Ranjen na Zuleševici, umro u Donjem Lapcu 1943.
22. JELOVAC Georgija PETAR, 1919. Stupio u NOB 1941. Borac PO Užice. Poginuo kod Užica 1941.
23. JELOVAC Jovana RADOMIR, 1914. Stupio u NOB 1942. Komandir baterije u 8. div. Poginuo na Zumberku 1944.
24. LUKIC Petra ĐURAĐ, 1914. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Zelengori 1944.
25. MARINKOVIC Nikole STEVAN, 1904. Stupio u NOB 1942. Borac 1. brig. 35 div. Poginuo kod Udbine 1945.
26. MATIJEVIĆ Vuje STOJANKA, 1923. Stupila u NOB 1942. Bolničarka 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Srbiji 1944.
27. MATIJEVIĆ Todora TODOR, 1926. Stupio u NOB 1942. Kurir 2. brig. 6. div. Poginuo u borbi kod Drvara 1943.
28. PARIPOVIC Mile BUDIMIR, 1923. Stupio u NOB 1941. Komesar 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.
29. PARIPOVIC Steve MILIVOJ, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac 2. ličkog odreda. Poginuo u Bosni 1943.

30. STANKOVIĆ Dane DUŠAN (Mićo), 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dvoru na Uni novembra 1942.
31. STANKOVIĆ Petra MILAN, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića 1943.
32. ŠERBEDZlJA Miloša BRANKO, 1921. Stupio u NOB augusta 1941. Komandir voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Raduču kod Gospića 1943.
33. ŠERBEDZIJA Vuje MILAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 2. ličkog odreda. Poginuo kod Plitvičkih jezera 1941.
34. ŠOBOT Dane STOJAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Zamjenik komesara čete u 35. div. Poginuo u Uvalici kod Plitvičkih jezera 1944.

ČANAK

1. GRBAC Ilije IVAN, 1896. Clan Mj. NOO-a od 1943. Strijeljale ga ustaše u Čanku augusta 1944.
2. NINKOVIC Marka IVAN, 1897. Tajnik Mj. NOO-a od 1943. Strijeljale ga ustaše u Čanku augusta 1944.
3. JANClC Jose NIKOLA, 1924. Stupio u NOB 1943. Borac 13. div. Poginuo u Donjem Lapcu 1943.
4. MRLA Ivana STIPE, 1925. Stupio u NOB 1945. Borac 19. div. Poginuo u Istri 1945.
5. ŠTAMPAR Ivana PETAR, 1925. Stupio u NOB 1945. Borac 19. div. Poginuo u Istri 1945.

DEBELO BRDO

1. BATINIC Petra MILICA, 1919. Stupila u NOB 1941. Borac Komande mjesta Korenica. Umrla od tifusa u bolnici Krbavica 1943.
2. BOZANIC Nikole MIHAILO, 1909. Stupio u NOB 1943. Komandir voda art. diviziona 35. div. Poginuo kod Trsta 1. 5. 1945.
3. BOZANIC Luke RADE, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
4. CORTAN Đurđa BRANKO, 1917. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića 1943.
5. CORTAN Novaka CEDOMIR, 1921. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Valjeva 1944.
6. CORTAN Jovana DUŠAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja, 1. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Zelengori 1943.
7. CORTAN Spiridona JELENA, 1925. Stupila u NOB 1941. Borac art. diviziona 8. div. Poginula kod Plaškog 1943.
8. CORTAN Nikole JOVAN, 1905. Stupio u NOB 1941. Borac Komande mjesta Bunić. Umro od tifusa u Ljubovu 1943.
9. CORTAN Jovana JOVAN (MANE), 1910. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Zarobljen u koloni ranjenika u vrijeme 5. ofanzive. Otpremljen i ubijen u logoru Aušvic poč. 1945.
10. CORTAN Nikole MILAN, 1917. Stupio u NOB 1941. Borac Šumadijskog PO. Poginuo u Cumiću kod Kragujevca 1941.
11. EROR Stevana MILICA, 1924. Stupila u NOB 1942. Borac 6. div. Poginula na sremskom frontu 1945.
12. HINIC Petra BOŽIDAR, 1915. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Valjeva 1944.
13. HINlC Budislava ĐORĐE, 1921. Stupio u NOB 1941. Komandir voda artilj. diviziona 8. div. Umro od tifusa u Krbavici 1943.
14. HINlC Nikole LJUBICA, 1921. Stupila u NOB 1941. Bolničarka 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Drvaru 25. 5. 1944.
15. HINIĆ Ilije MILAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Rakovice (Kordun) 30. 10. 1942.
16. HINlC-BATINlC Petra MILAN, 1917. Stupio u NOB 1942. Komandir mitraljeskog odjeljenja 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Drvaru 25. 5. 1944.
17. HINIC Pantelije PETAR (Pejica), 1921. Stupio u NOB 1941. Komesar 2. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Dvor na Uni 29. 11. 1942.

18. HINIĆ Konstantina RADIVOJ, 1914. Stupio u NOB 1942. Borac artilj. diviziona 8. div. Poginuo u Plaškom 1943.

19. HINIĆ Jovana SOFIJA, 1921. Stupila u NOB 1941. Bolničarka 6. div. Poginula na Sutjesci pri Centralnoj bolnici 1943.

20. HINIĆ Alekse STEVO, 1915. Stupio u NOB 1941. Komandant Zumberačkog PO. Poginuo u Zumberku 1943.

21. HINIĆ Đurđa VOJIN, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Udbini 21/22. 8. 1942.

22. HRNJAK Spasenije MARIJA, 1915. Član KPJ od 1939. Stupila u NOB 1941. Ilegalni politički radnik u Zagrebu gdje je i strijeljana 1941.

23. HRNJAK Spasenije NESTOR (Bogde), 1911. Clan KPJ od 1938. Stupio u NOB 1941. Borac u NOV Srbije gdje je i poginuo 1942.

24. HRNJAK Spasenije RADOMIR, 1914. Član KPJ od 1939. Stupio u NOB 1941. Uhvaćen u Zagrebu i otpremljen u logor Fürstenberg na Odri. Zbog mučenja izvršio samoubistvo 1943.

25. LEMAIĆ Ilije BUDIMIR, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac Kosmajskog PO. Poginuo u Srbiji 1942.

26. LEMAIĆ Ilije ĐURAĐ (Đoko), 1914. Stupio u NOB 1941. Komandir voda u bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Srbu 1942.

27. MARKOVIĆ Dušana BORISLAV, 1927. Stupio u NOB 1941. Borac Valjevskog PO. Poginuo u Jankovcu (Srbija) 1941.

28. MARKOVIČ Dušana MILAN, 1919. Clan KPJ od 1939. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 3. bat. Šumadijskog PO. Poginuo kod Valjeva 1941.

29. MARKOVIĆ Dušana MILORAD, 1925. Stupio u NOB 1941. Borac Valjevskog PO. Poginuo kod Aranđelovca 1941.

30. MARKOVIĆ Dušana MIRKO, 1921. Član KPJ od 1940. Stupio u NOB 1941. Komandir voda u Valjevskom PO. Poginuo kod Aranđelovca 1941.

31 Marković-ČORTAN Rade PETAR, 1913. Stupio u NOB 1942. Borac artilj. diviziona 8. div. Poginuo za vrijeme bombardiranja Vrela kod Korenice 1943.

32. MIRIĆ Dane SMILJANA, 1925. Stupila u NOB 1942. Borac 6. div. Poginula kod Udbine 1943.

33. NINKOVIĆ-HINIĆ Radoslava NEDELJKO, 1925. Stupio u NOB 1942. Skojevski rukovodilac u 2. bat. 6. div. Poginuo u Ličkom Petrovom Selu 1942.

34. PRICA-BATINIĆ Petra MILAN, 1922. Stupio u NOB oktobra 1941. Borac Omlad. čete, bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Donjem Lapcu 1942.

35. PUPAVAČ Vasilija BUDE, 1909. Stupio u NOB 1941. Clan KK KPH Korenica. Poginuo u Ponoru 1943.

36. PUPAVAC Jovana DUŠAN, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 3. ličkog odreda. Ranjen u Babinu Potoku, umro u bolnici Bijeli Potoci 1942.

37. PUPAVAC Rade DUŠAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Referent za soc. zaštitu u NOO-u Korenica. Ranjen kod Kamenskog na Plješevici, umro u bolnici u Frkašiću 1945.

38. PUPAVAC-Šerbedžija Jovana ISAK, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac Valjevskog PO. Poginuo u Srbiji 1943.

39. PUPAVAC Steve JOVAN, 1919. Stupio u NOB 1941. Komesar čete u. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Zelengori 1943.

40. PUPAVAC Rade NIKOLA, 1906. Stupio u NOB 1941. Ranjen u napadu na Bunić 2. 8. 1941. Liječio se u Debelom Brdu gdje su ga strijeljali Talijani 1942.

41. PUPAVAC-Vojvodić Stojana STEVAN, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac Kopaoničkog PO. Poginuo u Raškoj novembra 1941.

42. PUPAVAČ Rade VASILJ, 1900. Stupio u NOB 1941. Tajnik Mj. NOO-a Debelo Brdo. Strijeljali ga Talijani marta 1942.

43. ŠIJAN Milana JELENA, 1926. Stupila u NOB 1942. Borac artilj. diviziona 8. div. Poginula u Plaškom 1943.

44. VEINOVIĆ Petra VASILJ, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac u bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u napadu na Udbinu 1942.

45. VLAISAVLJEVIĆ Miloša ILIJA, 1913. Stupio u NOB 1942. Borac 1. ličkog odreda. Poginuo kod Debelog Brda 1944.

46. VLAISAVLJEVIĆ Miloša JOVO, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac pri GŠH. Poginuo na Kordunu 1944.

47. VLAISAVLJEVIĆ Dmitra MILENKO, 1919. Stupio u NOB 1941. Borac Komande ličkog područja. Umro od tifusa u Debelom Brdu 1943.

48. VLAISAVLJEVIĆ Miloša PETAR, 1922. Stupio u NOB 1942. Komandir voda artilj. diviziona 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.

49. VLAISAVLJEVIĆ-Kovačević Jovana RADIVOJ, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.

50. VUKOVIC Rade GOJKO, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Zelengori 1943.

51. VUNJAK Petra NIKICA, 1922. Stupio u NOB 1941. Operativni oficir bataljona u 35. div. Poginuo na Poljanku kod Plitvičkih jezera 1945.

52. ZEC Ilije LUKA, 1924. Stupio u NOB 1941. Komesar čete u 19. div. Poginuo kod Knina 1945.

53. ZEC Mile MARA, 1924. Stupila u NOB 1941. Bolničarka 2. brig. 6. div. Poginula u Dalmaciji 1943.

54. ZEC Mile NIKOLA, 1917. Stupio u NOÖ 1941. Borac 6. div. Poginuo kod Otočca 1943.

KOZJAN

1. BARAC Dane DOBRA, 1923. Sekretar skojevske grupe. Zaklale je ustaše u Kozjanu 1945.

2. BARAC Rade MILICA, 1920. Stupila u NOB 1942. Borac 6. div. Poginula kod Gospića 1943.

3. BARAC Rade JOVAN, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.

4. BARAC Đukana VLADE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 1943.

5. HINIĆ Mile ALEKSA, 1919. Stupio u NOB 1942. Borac diverzantske grupe u Beogradu. Poginuo u Beogradu 1943.

6. HINlC Mane BRANKO, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Sutjesci 1943.

7. HINlC Jovana BOZO, 1919. Stupio **u** NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1942.

8. HINlC Mice BUDE, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Udbinu augusta 1942.

9. HINlC Mile DMITAR, 1913. Stupio **u** NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. **div.** Ranjen u Dvoru na Uni, umro u Rudanovcu 1942.

10. HINlC Bože ILIJA, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo **kod** Rogatice (Bosna) 1944.

11. HINlC Mile ILIJA, 1923. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. kod Gračaca 1943.

12. HINlC Miće JOVAN, 1910. Stupio u NOB 1941. Poginuo na Ivčević Kosi kao vodič 1943.

13. HINlC Rade MILAN, 1922. Stupio **u** NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini augusta 1942.

14. HINIC Ilije NIKOLA, 1923. Stupio **u** NOB 1942. Borac 3. bat. 2» brig. Poginuo na Udbini 1942.

15. HINlC Miće NIKOLA, 1907. Stupio **u** NOB 1941. Odbornik Mj. NOO-a Kozjan. Poginuo u Kozjanu 1944.

16. HINlC Ise PETAR, 1919. Stupio u NOB 1943. Borac 3. bat. 2. brig. 6. **div.** Poginuo kod Gospića 1943.

17. HINlC Ilije VOJIN, 1921. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dalmaciji 1943.

18. KNEŽEVIĆ Mile BUDE, 1924. Stupio u NOB 1943. Borac 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.

19. KNEŽEVIĆ Todora BUDE, 1970. Predratni komunista. Ubili ga **Nijemci** u Beogradu 1941.

20. KNEŽEVIĆ Dmitra DANE, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Ubili ga četnici u bolnici Krčana 2. 6. 1944.

21. KNEŽEVIĆ Mile DRAGAN, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 2. ličkog odreda. Poginuo u Javorniku kod Vrhovina 1941.

22. KNEŽEVIĆ Mile ILIJA, 1900. Stupio u NOB 1944. Borac 35. div. Poginuo na Prijeboju 1944.

23. KNEŽEVIĆ Steve MANIŠA, 1913. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat.

2. brig. Poginuo na Udbini augusta 1942.

24. KNEŽEVIĆ Ilije MILAN, 1923. Stupio **u** NOB 1942. Poginuo kao borac Vojne part, radionice Vrelo kod Korenice 1942.

25. SVILAR Miće DRAGAN, 1924. Stupio **u** NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Drvara 1944.

26. SVILAR Miće MILAN, 1912. Stupio u NOB 1941. Poginuo kao vodič na Ivčević Kosi 1941.

27. SVILAR Maniše PETAR, 1920. Stupio u NOB 1942. Komandir čete u 6. div. Poginuo u Slavonskom Brodu 1945.

28. SVILAR Mile PETAR, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 1942.

29. VUNJAK Mile DANE, 1912. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 1942.

KRBAVICA

1. BlZlC Todora MlCO, 1927. Stupio u NOB 1942. Kurir 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Metku kod Gospića 1943.

2. CALIC Mile JOVAN, 1911. Stupio u NOB 1941. Borac PO Kraljevo. Poginuo na želj. st. Jastrebac (Srbija) krajem 1942.

•3. HRNJAK Stojana LJUBOMIR, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1945.

4. HRNJAK Mile ILIJA, 1915. Stupio u NOB 1941. Komandir voda u 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.

5. LUKIC Dane MANlSA, 1903. Stupio u NOB 1942. Borac 35. div. Poginuo u Pećanima 1944.

8. LUKIČ Nikole SOKA, 1923. Clan KPJ i SKOJ-a u Krbavici. Ubile je ustaše u Krbavici 1945.

7. MIRIC Dane BOGDAN, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.

8. MIRIC Dmitra BRANKO, 1924. Stupio u NOB 4. 12. 1941. Delegat voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Bilaju kod Gospića 1942.

9. MIRIC Vuje BRANKO, 1919. Stupio u NOB 1941. Zamj. komesara u art. divizionu 8. div. Umro na Kordunu 1944.

10. MIRIC Milana BUDE, 1922. Stupio u NOB 4. 12. 1941. Delegat voda, 2. bat. 2. brig. Poginuo u Ladevcu kod Slunja 1942.

11. MIRIC Vuje BUDE, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 1. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika kod Drvara 1943.

12. MIRIC Dane DRAGAN, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 1943.

13. MIRIC Dane Jovan, 1908. Clan KPJ od 1937. Stupio u NOB 7. 7. 1941. Borac PO »Trepča«. Poginuo nesretnim slučajem u Kosovskoj Mitrovici 1945.

14. MIRIC Stevana JOVO, 1918. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. Poginuo u Perjasici (Kordun) 17. 10. 1942.

15. MIRIC Cire MILAN, 1916. Stupio u NOB 1941. Clan KK Otočac. Poginuo u Brlogu kod Otočca 1944.

16. MIRIC Dane MILAN, 1929. Stražar kod Vojne radionice u Vrelu gdje je i poginuo 1943.

17. MIRIC Stevana MIMO, 1926. Sekretar SKOJ-a u rudniku Trepča od 1941. Strijeljan u Kosovskoj Mitrovici 1943.

18. MIRIC Cire PEJO, 1906. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Umro od iscrpljenosti na Zelengori 1944.

19. MIRIC Miće RADE, 1906. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Zuleševici kod Donjeg Lapca 1943.

20. MIRIC Stevana STANlSA, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Drvara 1944.

21. OLBINA Steve DMITAR, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandant bataljona u 6. div. Poginuo u Sloveniji 1945.

22. OLBINA Đure NIKOLA, 1927. Stupio u NOB 1941. Borac 1. bat. 1. brig. 35. div. Poginuo na Prijeboju 1944.

23. OLBINA Đure STEVO, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Ljubovu 1942.

24. OBRIC Mojsija STOJAN, 1910. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Srbu 1943.

25. PANJKOVIC Ise ILIJA, 1919. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Udbinu 1942.

26. PANJKOVIĆ Nikice JOVO, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dalmaciji 6. 5. 1943.

27. PANJKOVIĆ Nikice MlCO, 1909. Stupio u NOB 1941. Zamj. komesara čete u 35. div. Poginuo u Lovincu 1944.

28. PANJKOVIĆ Maniše MILAN, 1926. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Ranjen u Dalmaciji, umro u Trnavcu 1943.

29. PANJKOVIĆ Stojana NIKOLA, 1912. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 2. bat. 2. brig. Ranjen kod Babina Potoka, umro u Bijelim Potocima 1942.

30. PAVKOVIC Jovana BRANKO, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 35. div. Poginuo u Donjem Lapcu 1943.

31. PAVKOVIC Jovana LUKA, 1918. Stupio u NOB 1941. Komandir voda u artiljeriji Štaba grupe PO Lika. Poginuo u Salamuniću od avionske bombe 1942.

32. PRIBIC Rade DANE, 1920. Stupio u NOB 1942. Zamjenik komesara čete 1. bat. 1. brig. 19. div. Poginuo u Kistanju kod Benkovca 1943.

33. PRIBIC Jove MILAN, 1915. Stupio u NOB 1941. Operativni oficir 1. brig. 6. div. Poginuo kod Valjeva 1944.

34. PRIBIC Steve MILAN, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo kod Zlatibora 1944.

35. PRIBIC Dure SAVKA, 1922. Stupila u NOB 1942. Kuharica u bolnici Bijeli Potoci. Promrzla i umrla u Krbavici 1943.

36. PRIBIC Dane SVETOZAR, 1921. Stupio u NOB 1941. Clan KK KPJ Niš. Zamjenik komesara 14. brig. 23. srp. div. Poginuo u Bukoviku 24. jula 1944.

37. PRIČA Petra DANILO (Boro), 1911. Predratni član KPJ. Stupio u NOB 1941. Komesar Svrljiškog PO. Poginuo u Lalincima kod Svrljiga 2. 8. 1942.

38. RAPAlC Sime BOGDAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Kamenskom na Plješevici 1943.

39. RAPAlC Stevana BUCA, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Ranjen u Ljubovu i nestao u koloni ranjenika kod Drvara 1943.

40. RAPAlC Jove DMITAR, 1920. Stupio u NOB 1941. Zamjenik komesara čete 2. bat. 2. brig. Poginuo u Drvaru 1944.

41. RAPAlC Miloša JANDRE, 1907. Stupio u NOB 1942. Borac 13. div. Poginuo u Škarama kod Otočca 1944.

42. RAPAlC Sime MARIJA, 1919. Stupila u NOB 1941. Borac u Štabu 2. brig. 6. div. Poginula u Drvaru 1944.

43. RAPIC Duje MILAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Pazaristu kod Gospića oktobra 1942.

44. RAPAlC Jovana MILAN, 1927. Stupio u NOB 1943. Clan SKOJ-a u KrbavicL Ubile ga ustaše u Krbavici 1944.

45. RAPAlC Tode MILAN, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Ljubovu i nestao u koloni ranjenika u Bosni 1943.

46. RAPAlC Ilije MILE, 1911. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Korenica. Poginuo kod Korenice 1944.

47. RAPAlC Jove MILE, 1907. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Divoselu kod Gospića 1943.

48. RAPAlC Stevana MILE, 1918. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Udbine 1943.

49. RAPAlC Bude MILOŠ, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dalmaciji 1943.

50. RAPAlC Mićuna RADE, 1906. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Murgovača«. Poginuo u Mukinju kod Plitvičkih jezera 1941.

51. RAPAlC Mile RADE, 1909. Stupio u NOB 1941. Borac 1. bat. 1. brig. 19. div. Poginuo u Bos. Grahovu 1943.

52. RAPAlC Ilije SPASE, 1903. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Smrzao se na položaju, umro u Krbavici 1943.

53. RAPAlC Vaje STEVO, 1915. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Krbavica«. Poginuo na Plitvičkim jezerima 1941.

54. RAPAlC Milkana VLAJKO, 1926. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Zaklopači 1942.

55. VLAISAVLJEVIĆ Dane MILAN, 1906. Prijeratni član KPJ. Stupio u NOB 1941. Borac 1. krajiške div. Poginuo na Avali kod Beograda 1944.

56. ZAKLAN Maćana BOGDAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandir vođa,

2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Zelengori 1943.

57. ZAKLAN Vaje DUŽAN, 1905. Stupio u NOB 1943. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Umro od tifusa u Krbavici 1943.

58. ZAKLAN Joje JOVAN, 1914. Clan KPJ od 1937. Stupio u NOB 7. 7. 1941. Strijeljali ga Nijemci u Nišu februara 1944.

59. ZAKLAN Jove MILAN, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Korenica. Poginuo u Kozjanu 1944.

60. ZAKLAN Milana RADE, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika kod Drvara 1943.

61. ZAKLAN Vuje RADE, 1918. Stupio u NOB 2. 8. 1941. Borac PO »Ljubovo«. Razbolio se od upale pluća i umro 10. 9. 1942. u Krbavici.

62. ZAKLAN Dušana VOJICA, 1923. Stupio u NOB 20. 1. 1942. Komandir odjeljenja u 6. div. Poginuo na Gračacu 1943.

LJUBOVO

1. KECA Jove SOKA, 1921. Stupila u NOB oktobra 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Poloju (Kordun) 17. 10. 1942.

2. KNEŽEVIĆ Bože BUDE, 1916. Stupio u NOB februara 1942. Borac 6. div. Ranjen u Širokoj Kuli, umro u Frkašiću 1943.

3. KNEŽEVIĆ Đukana DANE, 1918. Stupio u NOB 1941. Borac u radionici Korenica. Poginuo od nagazne mine u Prijeboju 1944.

4. KNEŽEVIĆ Maksima MANE, 1928. Stupio u NOB marta 1943. Borac straže pri Opć. NOO-u Bunić. Poginuo od nagazne mine u Šalamuniću jula 1943.

5. KNEŽEVIĆ Dane MANIŠA, 1910. Stupio u NOB 1943. Stražar kod bolnice. Zarobljen i strijeljan u Zagrebu 1944.

6. KNEŽEVIĆ Alekse MILOŠ, 1921. Stupio u NOB oktobra 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Doljanima kod Otočca 7. 7. 1942.

7. KNEŽEVIĆ Mile PAJO, 1898. Stupio u NOB 1941. Odbornik Mj. NOO-a Ljubovo. Umro od tifusa kod Gračaca 1945.

8. KNEŽEVIĆ Maksima PETAR, 1907. Stupio u NOB januara 1942. Borac 2. čete, bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Čanku 6. 2. 1942.

9. KNEŽEVIĆ Ilije STEVO (Zekan), 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Srbiji 1944.

10. KNEŽEVIĆ Maksima STEVO, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Vrlici (Dalmacija) 1943.

11. MIRIC Vaje DUŠAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Ljubovo«. Poginuo nesretnim slučajem u Ljubovu oktobra 1941.

12. OPSENICA Todora STANIŠA, 1907. Stupio u NOB 1941. Komandant 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 15. 1. 1943. Narodni heroj.

13. RAKIC Staniše BOGDAN, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Ljubovo«. Poginuo u Ljubovu oktobra 1941.

14. RAKIC Nikice DESA, 1929. Stupila u NOB 1944. Borac 6. div. Poginula u Bosni 1944.

15. RAKIC Staniše JOVO, 1906. Stupio u NOB januara 1942. Borac 3. čete 2. bat. Umro od tifusa u Krbavici 1943.

16. RAKIC Laze MAKSIM, 1923. Stupio u NOB januara 1942. Komandir odjeljenja, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.

17. RAKIC Laze NIKOLA, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Široke Kule 1943.

18. RAKIC Dane STEVO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Srbu 6. 3. 1942.

19. RATKOVIC Tome ALEKSA, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Livnu 1944.

20. SERDAR Dmitra ANĐA, 1926. Stupila u NOB juna 1942. Referent saniteta 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginula na sremskom frontu aprila 1945.

21. SERDAR Steve NIKOLA, 1921. Stupio u NOB oktobra 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Covićima kod Otočca 1943.

22. TONKOVIC Jove DMITAR, 1911. Stupio u NOB 1943. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Knina 1943.
23. VUKMIROVIC Petra ANDA, 1922. Stupila u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginula na Sujici u Bosni 1943.
24. VUKMIROVIC Mile JOVICA, 1921. Stupio u NOB augusta 1941. Borac 2. čete bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Donjem Lapcu 27. 2. 1942.
25. VUKMIROVIC Bude LUKICA, 1921. Stupio u NOB septembra 1941. Komesar čete 2. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Slunj 6/7. 11. 1942.
26. VUKMIROVIC Nikole MAKSIM, 1914. Stupio u NOB oktobra 1941. Komandir odjeljenja 2. bat. 2. brig. Poginuo u Pazarištu kod Gospića septembra 1942.
27. VUKMIROVIC Mile NIKICA, 1922. Stupio u NOB 1942. Komandir čete u 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Plitvičkih jezera 1943.
28. VUKMIROVIC Petra NIKOLA, 1915. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. Ranjen u Tušiloviću 24. 10. 1942. i umro u bolnici u Petrovoj gori.
29. VUKMIROVIC Dane PROKO, 1929. Stupio u NOB 1942. Borac u partiz. jedinici u Srbiji. Poginuo kod Šapca 1942.
30. VUKMIROVIC Staniše RADE, 1912. Stupio u NOB 1943. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Kistanja u Dalmaciji jula 1943.
31. VUKMIROVIC Petra STANKO, 1923. Stupio u NOB februara 1943. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen kod Šujice, umro u Kupresu 1943.

PECANI

1. BUDISAVLJEVIĆ Rade BUDIMIR, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja u 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika u Bosni 1943.
2. BUDISAVLJEVIĆ Milana ĐORĐE, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 1. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo u Korenici 1944.
3. BUDISAVLJEVIĆ Nikole MANOJLO, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 1. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Korenici 1942
4. BUDISAVLJEVIĆ Miće MAKSIM 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 4. 'bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Ličkom Osiku kod Gospića 1944.
5. BUDISAVLJEVIĆ Bude MILE, 1909. Stupio u NOB 1942. Intendant 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Ilinaca na sremskom frontu 1944.
6. CUSlC Petra BRANKO, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac Kom. mjesta Vrhovine. Poginuo u Vrhovinama 1944.
7. DOZET Nikole ĐURAĐ, 1920. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Sutjesci u Bosni 1944.
8. DOZET Nikole GOJKO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dvoru na Uni novembra 1942.
9. DOZET Ise MILAN, 1916. Stupio u NOB 1944. Komandir voda u 4. bat. 6. div. Poginuo u Kijevu (Dalmacija) 1943.
10. DOZET Steve MILAN, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 1943.
11. DOZET Sime NIKOLA, 1924. Stupio u NOB 1942. Komandir voda 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Ličkom Osiku kod Gospića 1944.
12. DOZET Dane SMILJA, 1925. Stupila u NOB 1943. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Bosni 1944.
13. MASNIKOSA Stevana STEVAN, 1914. Stupio u NOB 1942. Komandir čete u 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Borongaju u Zagrebu poč. maja 1945.
14. SVILAR Miloša BOGDAN, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Metku kod Gospića 1942, umro u Bijelim Potocima 1943.
15. SVILAR Nikole PETAR, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Gračacu 1943.
16. SVILAR Petra GOJKO, 1920. Clan KPJ od 1940. Stupio u NOB 1942. Borac rudarske čete. Poginuo u Leposavcima (Srbija) 1942.
17. SVILAR Mće ILIJA, 1922. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Glamoča 1944.
18. SVILAR Nikole DMITAR, 1926. Stupio u NOB 1943. Zamjenik komandira

minerske čete 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Tomašici kod Garešnice 1945.

19. SVILAR Bude MILAN, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen kod Srba, zarobljen i ubijen u Jasenovcu 1944.

20. SVILAR Jovice MILORAD, 1921. Stupio u NOB 1942. Komandir odjeljenja u 4. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u napadu na Lađevac kod Slunja i umro u Močilima 1942.

21. SVILAR Miće MILAN, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Cvjetniću kod Srba 1944.

22. SVILAR Paje MILAN, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac Kosmajske brig. 6. div. Poginuo kod Sida 1944.

23. SVILAR Mile NOVAK, 1919. Stupio u NOB 1941. Zamjenik komandira voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Glamoča 1944.

24. SVILAR Maksima RADOMIR, 1922. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 1. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo kod Glamoča 1944.

25. SVILAR Dmitra RADE, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandir čete, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Sremskoj Mitrovici 1944.

26. SVILAR Paje RADOVAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Metku kod Gospića i umro na Siciliji 1944.

27. SVILAR Đukana STANKO, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandant Artilj. diviziona 8. div. Poginuo na Kneji kod Plaškog 1944.

28. SVILAR Miće SVETOZAR, 1929. Stupio u NOB 1944. Borac 1. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo u Bosni 1944.

29. SVILAR Milana VASILIJE, 1929. Stupio u NOB 1944. Kurir 1. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo u Glamoču 1944.

30. SVILAR Paje BOGOMIR, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Srbiji 1944.

31. SVILAR Petra NIKOLA, 1900. Stupio u NOB 1941. Predsjednik NOO-a Pećani. Umro od tifusa u Pećanima 1943.

ŠALAMUNIĆ

1. CURCIJA Stevana ILIJA, 1913. Stupio u NOB 1942. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo u Dalmaciji 1943.

2. DRAGAŠ Bude LUKA, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Ranjen na Udbini augusta 1942. i umro u Trnavcu iste godine.

3. DRAGAŠ Ilije MILE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 16. vojvođ. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.

4. HINIĆ Đorđa ĐORĐE, 1926. Stupio u NOB 1942. Komandir voda u 35. div. Poginuo u Bosni 1944.

6. KNEŽEVIĆ Dane LAZO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Zelengori 1943.

7. KNEŽEVIĆ Bude NIKOLA, 1919. Stupio u NOB 1941. Ilegalni politički radnik u Beogradu gdje je i poginuo 1943.

8. KORAĆ Vase SAVA, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Qgnjen Priča«. Ranjen u Srbu, umro u Šalamuniću 1942.

9. MARIJANČEVIČ Rade DUŠAN, 1926. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo kod Knina 1943.

10. MARIJANČEVIĆ Rade STEVAN, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Lovincu 1943.

11. NJEGOVAN Jovana ARSENIJA, 1914. Član KPJ od 1940. Zarobljen u aprilskom ratu, pobjegao iz Njemačke 1944. Borac 6. div. Poginuo kod Zagreba početkom maja 1945.

12. NJEGOVAN Save DANE, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 35. div. Poginuo u Perušiću kod Gospića 1944.

13. NJEGOVAN Jove DRAGAN, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen kod Gospića, umro u Krbavici 1943.

14. NJEGOVAN Vaje MAKSIM, 1915. Stupio u NOB 1941. Načelnik Valjevskog PO. Poginuo u Kučevu (Srbija) 1943.

15. NJEGOVAN Arse MILAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 16. vojvođ. div. Poginuo na Majevici 1944.

16. NJEGOVAN Arse PETAR, 1919. Stupio u NOB 1941. Komandir voda,

4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u borbi za Gračac 1943.

17. NJEGOVAN Mile SLAVKO, 1926. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.

18. NJEGOVAN Vaje ŠTAKA, 1924. Stupila u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Drvaru 1944.

19. NJEGOVAN Dane STEVAN, 1920. Stupio u NOB 20. 10. 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Umro u Korenici 1942.

20. OPSENICA Jove NIKOLA, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dalmaciji 1943.

21. OPSENICA Bude PETAR, 1916. Stupio u NOB 1941. Politički radnik na terenu. Poginuo u Mekinjaru 1941.

22. OPSENICA Nikole STEVAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dvoru na Uni 1942.

23. PRAŽIĆ Mile JOVO, 1916. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Perušiću kod Gospića 1943.

24. PRAZlC Mile MANIŠA, 1893. Stupio u NOB 1941. Poginuo prvih dana ustanka u napadu na Bunić 1941.

25. RATKOVIC Vuje DANE, 1922. Stupio u NOB 1941. Komesar čete, 16. vojvođ. div. Poginuo kod Sida 1944.

26. RATKOVIC Bože DMITAR, 1921. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.

27. RATKOVIC Laze JOVO, 1914. Stupio u NOB 1941. Intendant 2. brig. 6. div. Poginuo u Zagrebu poč. maja 1945.

28. RATKOVIC Duje PETAR, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja 4. bat. 2. brig. Poginuo u Covićima kod Otočca 1942.

29. SADZAK Nikole JOVO, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Zrmanjskom klancu 1943.

30. SADZAK Nikole MILOŠ, 1915. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 1. bat. 35. div. Poginuo u Debelom Brdu 1945.

31. SLADIC Nikole DUKA, 1912. Stupio u NOB 1941. Komandir 3. bat. 3. brig. 6. div. Ranjen kod Gospića, umro u Bijelim Potocima 1943.

32. SLADIC Ise JOCO, 1912. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča« Poginuo kod Donjeg Lapca 1942.

33. SLADIC Spase MILOŠ, 1925. Stupio u NOB 1941. Zamj. komesara čete u 35. div. Ranjen i umro u bolnici Krbavica 1944.

34. SLADIC Ilije SLAVKO, 1922. Stupio u NOB 1941. Komandir čete, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1945.

35. ZAKLAN Milana MANIŠA, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat 2. brig. 6. div. Poginuo u Širokoj Kuli 1942.

OPĆINA KORENICA

GRADINA

1. DRAKULIĆ Dušana MILOŠ, 1919. Clan KPJ od 1940. Stupio u NOB 1941. Komandir čete u 3. krajiškoj brigadi. Poginuo kod Vukovara 1944.

2. PRIČA Miće ĐURO, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandir čete, 6. div. Poginuo u Gvozdanskom kod Dvora na Uni novembra 1942.

3. RAŠETA Sime BRANKO, 1918. Stupio u NOB 1942. Borac u partiz. jed. u Vojvodini. Poginuo na sremskom frontu kod Batine 1944.

4. VUKADINOVIC Stevana MILAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Clan SKOJ-a od 1940. Komandant 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Gvozdanskom kod Dvora na Uni novembra 1942.

HOMOLJAC

1. ĐERIC Dane BUDE, 1912. Stupio u NOB januara 1942. Borac 4. brig. 19. div. Poginuo u Otriću kod Gračaca 1943.

2. KRGA Dane ANĐA, 1923. Stupila u NOB juna 1942. Borac Ženske čete 3. bat. 2. brig. 6. div. Umrla od tifusa u Homoljcu 1943.

3. KRGA Dane JOVO, 1924. Stupio u NOB početkom 1942. Borac 19. div. Poginuo u Otriću kod Gračaca 1943.

4. KRGA Staniše NIKOLA, 1900. Stupio u NOB decembra 1941. Borac 2. bat.

2. brig. 6. div. Poginuo na Zelengori 1944.

5. KRGA Duje VASO, 1905. Stupio u NOB krajem 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Valjevu 1944.
6. LALIC Duje MILAN, 1926. Stupio u NOB augusta 1944. Borac 1. bat. 3. brig. 35. div. Poginuo kod Gospića 1944.
7. LALIĆ Bude MILORAD, 1918. Stupio u NOB novembra 1941. Komandir čete, 1. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
8. LALIĆ Bude STEVO, 1912. Stupio u NOB septembra 1942. Borac 2. ličkog odreda. Poginuo kod Homoljca juna 1944.
9. LALIĆ Nikole VASO, 1925. Stupio u NOB novembra 1941. Borac 1. brig. 6. div. Poginuo kod Srba 1942.
10. ŠTETA Bude MANE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 1. brig. 2. prol. div. Poginuo kod čačka 1944.
11. VARIĆAK Bude PETAR, 1922. Stupio u NOB decembra 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u koloni teških ranjenika u Bosni 1943.
12. VARIĆAK Bude RADE, 1919. Stupio u NOB novembra 1941. Delegat voda, 2. brig. 35. div. Poginuo u Gornjem Babinom Potoku 1944.
13. VARIĆAK Ilije RADE, 1920. Stupio u NOB novembra 1941. Komandir voda, 2. brig. Poginuo u Kosinju kod Gospića septembra 1942.
14. VLAISAVLJEVIĆ Miće DUŠAN, 1912. Stupio u NOB septembra 1942. Borac 1. brig. 19. div. Poginuo u Trnavcu 10. 11. 1944.

JASIKOVAC

1. ZAKULA Jovana BUDE, 1917. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 4. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Udbinu augusta 1942.
2. ZAKULA Ilije DUŠAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Udbinu augusta 1942.
3. ZAKULA Ilije GOJKO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Udbinu 21/22. 8. 1942.
4. ZAKULA Proke LJUBA, 1925. Stupila u NOB 1942. Borac Ženske čete 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u napadu na Gračac 1943.
5. ZAKULA Save STEVO, 1925. Stupio u NOB 1941. Omladinski rukovodilac u 1. brig. 35. div. Poginuo u jurišu na tenkove u Vrelu 1944.
6. ZAKULA Milana STEVO, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac Kom. mjesta Korenica. Poginuo u Vrpilima 1943.

KALEBOVAC

1. ĆUTURILO Samojla MANE, 1915. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja u Štabu 19. div. Poginuo između Otrića i Srba 1943.
2. FUNDUK Milana NEĐELJKO, 1920. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 1. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Valjevu 1944.
3. FUNDUK Milana NEĐELJKA, 1923. Stupila u NOB 1942. Borac u agitpropu 13. div. Poginula kod Slunja 1943.
4. FUNDUK Milivoja SAVA, 1922. Stupio u NOB 1943. Borac 3. bat. 1. brig. 35. div. Poginuo u Koreničkoj Kapeli 1944.
5. FUNDUK Jovana VLADIMIR, 1925. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja tenkovskog bat. 26. div. Poginuo u Mostaru početkom 1945.
6. KEĆA Bude MILAN, 1921. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja, 4. bat 2. brig. Poginuo u napadu na Slunj 1942.
7. KEĆA Ilije NEĐO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Kalebovcu 1. 1. 1942.
8. ORLIĆ Vaje DANICA, 1922. Stupila u NOB 1942. Zamjenik komesara čete 1. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Drvaru 25. 5. 1944.
9. ORLIĆ Bude MILAN, 1911. Stupio u NOB 1941. Borac Komande mjesta u Korenici. Umro od tifusa u Kalebovcu 1943.
10. ORLIĆ Stojana MILAN, 1912. Predsjednik Mj. NOO-a Kalebovac. Umro od tifusa 1943.
11. PRIČA Dure MILAN, 1925. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig.

6. div. Poginuo kod Gračaca 14. 1. 1943.

12. PRIČA Proke PROKO, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.

13. TRESIGLAVIC Petra DUŠAN, 1929. Stupio u NOB 1943. Kurir Kom. mjesta Benkovac. Umro od iscrpljenosti marta 1945.

14. VOJVODIC Jovana NIKOLA, 1912. Stupio u NOB 1941. Komandir baterije Art. diviziona 6. div. Poginuo između Zuleševice i Donjeg Lapca februara 1943.

KAPELA KORENIČKA

1. DRAKULIĆ Petra MOMČILO, 1924. Stupio u NOB maja 1942. Komandir odjeljenja, 2. brig. 19. div. Poginuo kod Knina novembra 1943.
2. KRGA Vaje BOZO, 1901. Stupio u NOB 19. 10. 1944. Borac 16. vojvođanske div. Poginuo kod Šida aprila 1945.
3. KRGA Duke MILE, 1909. Stupio u NOB 19. 10. 1942. Borac 6. div. Poginuo u Metku kod Gospića oktobra 1943.
4. KRGA Janka MILOŠ, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Kik«. Poginuo kod Plitvičkih jezera oktobra 1941.
5. VUJCIC Nikole MIRKO, 1924. Stupio u NOB 1942. Delegat voda u 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.
6. VUJClC Nikole DANE, 1908. Stupio u NOB 1943. Borac NOV u Sloveniji. Poginuo 1944.

KOMPOLJE KORENIČKO

1. BOZANIC Miloša DUŠAN, 1922. Stupio u NOB 1942. Slušalac Oficirske škole u Drvaru gdje je i poginuo 25. 5. 1944.
2. BOZANIC Rade MICO, 1921. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja u Tenkov. brigadi. Poginuo na sremskom frontu 1945.
3. ĐERIC Bože DANE, 1890. Stupio u NOB 1942. Kurir i kočijaš Kom. mjesta Korenica. Poginuo u Korenici 1942.
4. ĐERIC Jovana MLADEN, 1925. Stupio u NOB 1941. Borac 1. čete bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Vranovači 1942.
5. VUKADINOVIC Milana NIKOLA, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Grabušiću poč. 1942.
6. ZIGIC Milana VASO, 1926. Stupio u NOB 1943. Komesar spec. čete. Poginuo u Zagrebu 1944.

KORENICA

1. DRAKULIĆ Dane DUŠAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac Komande mjesta Zemun. Poginuo u Zemunu 1944.
2. MARKOVIC Branka JOVAN, 1911. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Kalebovcu 1. 1. 1942.
3. PETRICEVIC Mile DUŠAN, 1892. Stupio u NOB 1941. Predsj. Mj. NOO-a Korenica, Ubili ga Nijemci na putu Borići — Šeganovac 15. 3. 1945.
4. PETRICEVIC Dušana MICO, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac bat. »Ognjen Priča«. Ranjen u Mihaljevcu, umro u bolnici Krbavica 1942.
5. PRAZlC Petra SVETOZAR, 1921. Clan KPJ od 1939. Stupio u NOB 1941. Komesar bataljona u 1. brig. 1. prol. div. Poginuo u Srbiji 1942.
6. PRIČA Đure ILIJA, 1915. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo u Srbiji 1944.
7. PRIČA Đure MOMČILO. 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo u Srbiji 1944.
8. RAPAlC Milana VAJO, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.
9. ŠUPUT Rade MILAN, 1926. Stupio u NOB 1941. Borac Kom. mjesta Korenica. Poginuo u Korenici 1944.

MIHALJEVAC

1. ĐERIC Spasenije ILIJA, 1926. Stupio u NOB 1944. Kurir u 35. div. Poginuo u Mihaljevcu 1944.
2. ĐERIC Milana NIKOLA, 1919. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.

3. ĐERIC Mile STEVAN, 1925. Stupio u NOB 1943. Borac Kom. mjesta Korenica. Poginuo kod Brinja 1945.
4. PETRICIĆ Ilije BOGDAN (Brato), 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Slunj 1942.
5. PETRIČIC Nikole LJUBOMIR, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac Komande ličkog područja. Poginuo u Kamenskom augusta 1943.
6. PETRICIĆ Nikole MANE, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 19. div. Umro od posljedica ranjavanja u Dalmaciji 1943.
7. PETRICIĆ Jove NIKOLA, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
8. PRIČA Duje DUŠAN, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac Kom. mjesta Korenica. Poginuo u Mihaljevcu 1944.
9. PRIČA Dmitra DANE, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac Tenkovske čete. Poginuo u Srpskim Moravicama (Gorski kotar) 1944.
10. PRIČA Petra ILIJA, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Otriću, umro u Dobroselu kod Donjeg Lapca 1944.
11. PRIČA Petra MlCO, 1907. Stupio u NOB 1942. Komandir čete 1. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Valjeva 1944.
12. PRIČA PETAR, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.
13. RADEKA Jove DANE, 1911. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Sutjesci 1943.
14. RADEKA Steve JOVAN, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac Omi. čete, bat. »Marko Orešković«. Umro u Bijelim Potocima 1943.
15. VLAISAVLJEVIĆ Rade DUŠAN, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu kod Iloka 1944.

ORAVAC

1. BEŠIR Bože ILIJA, 1923. Stupio u NOB 1942. Zamj. komesara bat. 4. brig. 19. div. Poginuo kod Knina 1944.
2. BEŠIR SRBISLAV. Stupio u NOB u Zaječaru. Ubila ga Nedićeva policija 7. 3. 1944. u Lenovcu kod Zaječara.
3. DERIKRAVA Uroša KOŠTA, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Gračacu, umro u Bijelim Potocima 1943.
4. DERIKRAVA Rade NIKOLA, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Rakovicu kod Slunja 1942.
5. DERIKRAVA Uroša NIKOLA, 1917. Stupio u NOB 1941. Borac Kom. mjesta Plitv. Ljeskovac. Poginuo u Poljanku kod Plitvica 1944.
6. KALEMBER Jove NIKOLA, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac Kom. mjesta Plitv. Ljeskovac. Poginuo u Poljanku kod Plitvica 1944.
7. MARJANOVIC Nikole SAVA, 1912. Clan KPJ od 1938. Stupio u NOB 1941. Politički radnik na terenu Rume gdje je i strijeljan 1943.
8. VARIĆAK Janka BOGDAN, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 1943.
9. VARIĆAK Janka ĐURO, 1923. Stupio u NOB 1944. Borac 6. div. Poginuo na sremskom frontu kod Rume 1944.
10. VARIĆAK Paje NIKOLA, 1925. Stupio u NOB 1942. Delegat voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Perušiću, umro u Trnavcu 1943.
11. VARIĆAK Đukana PETAR, 1922. Stupio u NOB 1941. Intendant 1. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Sutjesci 1943.

PONOR

1. KEĆA Jovana SOKA, 1920. Stupila u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Ljubovu 1943.
2. KORUGA Staniše DUŠAN, 1901. Stupio u NOB 1941. Tajnik Mj. NOO-a Ponor. Umro od tifusa u Ponoru 1943.
3. KORUGA Dragana PETAR, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac Vojne radionice u Mihaljevcu gdje je i poginuo 1943.
4. PRIČA Ilije JOVAN, 1916. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Kosinju kod Gospića, umro u bolnici Bijeli Potoci 1943.

5. PRIČA Mane RADE, 1909. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Slunj 1942.
6. RASTOVAC Rade NIKOLA, 1913. Stupio u NOB 1941. Komandir voda Prateće čete Vrhovnog štaba NOV i POJ. Poginuo u Drvaru 25. 5. 1944.
7. STIPIĆ Milana ISO, 1923. Stupio u NOB 1941. Komesar 2. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen na Udbini, umro u Trnavcu 1943.

RIJEKA KORENIČKA

1. DRAKULIĆ RADE BOGDAN, 1921. Stupio u NOB 1941. Komesar čete, 2. brig. 6. div. Poginuo u Drvaru 1944.
2. DRAKULIĆ Bogdana MICA, 1924. Stupila u NOB 1942. Borac 1. bat. 1. brig. 13. div. Poginula u Žutoj Lokvi kod Otočca 1944.

RUDANOVAC

1. MAZAR Nikole JURE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Ljubovu, poginuo u koloni ranjenika u Bosni 1943.
2. **VUCIC** Stevana BRANKO, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Drvaru 25. 5. 1944.
3. VUJClC Mane MILAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 1. bat. 1. brig. 35. div. Poginuo kod Plitv. jezera 1945.
4. VUJClC Mile VOJIN, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. Ranjen u Kuku kod Lapca, umro u bolnici Trnavac 1942.

SEGANOVAC

1. KALEMBER Rade BUDE, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 14. 1. 1943.
2. KLAŠNJA Dane BOJA, 1923. Stupila u NOB 1941. Bolničarka 1. bat. 2. brig. 6. div. Umrla kao ranjenik na Siciliji 1944.
3. KLASNJA Milana DANE, 1927. Stupio u NOB 1941. Kurir Komande 1. ličkog područja. Umro od tifusa u Frkašiću 1944.
4. KLASNJA Dane ILIJA, 1922. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Umro u Drežnici kao ranjenik 1943.
5. KLASNJA Ilije JOVO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 3. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.
6. KLASNJA Bude MILAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
7. KLASNJA Bude PERA, 1919. Stupila u NOB 1941. Komandir voda 3. čete, 2. bat. 2. brig. Poginula u Ljubovu 1942.
8. KVOCKA Tome MILKA, 1925. Stupila u NOB 1941. Borac Omladinske čete, bat. »Ognjen Priča«. Poginula u Homoljcu 1942.
9. ŠOLAJA Duje BLAGOJA, 1925. Stupio u NOB 1941. Borac Omladinske čete bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Šijanovu Klancu kod D. Lapca 1942.
10. SUPUT Bude JOVAN, 1906. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u borbi za Gračac 15. 2. 1943.
11. SUPUT Save VASO, 1905. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Vrlici (Dalmacija) 1943.

TRNAVAC

1. DMITRAŠINOVIC Dragana MICO, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.
2. DMITRAŠINOVIC Stojana VAJO, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Gračacu 1943.
3. GRAHOVAC Mile RADE, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
4. GRAHOVAC Milanka RANKO, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
5. GRAHOVAC Miće STEVO, 1915. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.
6. HRNJAK Vuje STOJA, 1925. Stupila u NOB 1941. Bolničarka Kom. 1. ličkog područja. Poginula u bolnici Krčani 2. 6. 1944.

7. HRNJAK Staniše TODOR, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika u Bosni 1943.

8. JAGNJIC Voje RADE, 1915. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo kod Gračaca 1944.

9. KORAC Luke SPASE, 1918. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.

10. LUKIĆ Mile BRANKO, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 1943.

11. LUKIĆ Mile BUDE, 1906. Stupio u NOB 1943. Borac 35. div. Umro u bolnici u Trnavcu 1944.

12. LUKIĆ Stevana BUDE, Clan KPJ od 1939. Stupio u NOB 1941. Strijeljali ga četnici u Srbiji 1942.

13. LUKIĆ Stojana DANE, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.

14. LUKIĆ Dane DRAGAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Ranjen u Ličkom Petrovom Selu. Poginuo u koloni ranjenika u Bosni 1943.

15. LUKIĆ Vaje DUKA, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Bosni 1944.

16. LUKIĆ Pilipa ĐURO, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Bosni 1944.

17. LUKIĆ Dane ILIJA, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.

18. LUKIĆ Milana MANE, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo kod Korenice 1944.

19, LUKIĆ Nikice MANlSA, 1910. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u napadu na Udbinu 1942.

20. LUKIĆ Jove MILAN, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Beogradu 1944.

21. LUKIĆ Rade MILAN, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Metku kod Gospića 1943.

22. LUKIĆ Vaje MILAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 10. 1. 1943.

23. LUKIĆ Mile MILKA, 1924. Stupila u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Ljubovu 1943.

24. LUKIĆ Koste MILKA, 1920. Stupila u NOB 1941. Borac 1. brig. 6. div. Poginula u Bosni 1944.

25. LUKIĆ Rade MlSAN, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Kamenskom na Plješevici 1944.

26. LUKIĆ Jove MLADEN, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Doboju 1944.

27. LUKIĆ Jove OLGA, 1921. Stupila u NOB 1941. Borac 6. div. Poginula kod Gračaca 1943.

28. LUKIĆ Koste PERA, 1924. Stupila u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Ponoru 1943.

29. LUKIĆ Staniše RANKO, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Ranjen kod Gračaca, poginuo u koloni ranjenika u Bosni 1943.

30. MARINKOVIĆ Vuje MILE, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u borbi za Gračac 1943.

31. MARINKOVIĆ Mile PETAR, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Ranjen u Gračacu, poginuo u koloni ranjenika u Bosni 1943.

32. MIRIĆ Staniše ILIJA, 1907. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Zarobljen i odveden u Njemačku gdje je strijeljan 1944.

33. MIRIĆ Ilije MARA, 1925. Stupila u NOB 1941. Predsj. omladine sela Trnavac. Poginula u Krbavici 1944.

34. MIRIĆ Staniše MILAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u koloni ranjenika u Bosni 1943.

35. MIRIĆ Đure PETAR, 1902. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Brinju 1944.

36. MIRIĆ Ilije RADE, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Vrepcu 1943.

37. NINKOVIĆ Stevana DANE, 1910. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Trnavcu 1944.

38. PANJKOVIĆ Miloša VAJO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Ranjen u Trnavcu, umro u Bijelim Potocima 1942.

39. STANKOVIĆ Dane ĐURO, 1913. Član KPJ od 1939. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo kod Valjeva 1944.

40, STANKOVIĆ Vaje DURO, 1908. Stupio u NOB 1941. Borac PO u Trepči. Poginuo na Kosovu polju 1942.

41, STANKOVIĆ Damjana LJUBIŠA, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Ličkom Petrovom Selu krajem 1942.

42, STANKOVIĆ Vaje MILAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Janči kod Otočca septembra 1942.

43, STANKOVIĆ Peje NIKOLA, 1905. Clan KPJ od 1939. Stupio u NOB 1941. Skladištar magazina 6. div. Umro od tifusa u Trnavcu 1943.

44. STANKOVIĆ Dane SOKA, 1923. Stupila u NOB 1941. Borac 6. div. Poginula u Trnavcu 1943.

45. STANKOVIĆ Dane VUJO, 1925. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Ličkom Petrovom Selu 1942.

46. UZELAC Milana ĐURAĐ, 1905. Stupio u NOB 1941. Borac Komande 1. ličkog područja. Poginuo u Donjem Lapcu 1944.

47. VLAISAVLJEVIĆ Duje BOZO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Valjevu 1944.

48. VLAISAVLJEVIĆ Duje DANE, 1918. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Ljubovu 1944.

49. VLAISAVLJEVIĆ Mile DUŠAN, 1918. Stupio u NOB 1941. Komandant 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu krajem 1944.

VLAISAVLJEVIĆ Miće DUŠAN, 1913. Poginuo u Trnavcu 1944.

50. VLAISAVLJEVIĆ Dragije ĐUJO, 1913.
51. Stupio u NOB 1941. Intendant 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Drvaru 1944.

52. VLAISAVLJEVIĆ Mile MILAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.

53. VLAISAVLJEVIĆ Duje MILE, 1905. Stupio u NOB 1941. Borac Kom. mjesta Korenica. Poginuo u Trnavcu 1944.

54. VLAISAVLJEVIĆ Bože PEJO, 1909. Stupio u NOB 1941. Bolničar 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Udbine 1943.

VRANOVACA

1. DRAKULIĆ Miloša Bude, 1916. Stupio u NOB 1942. Radio u Vojnotehn. radionici u Petrovoj Gori. Poginuo na Kordunu 1943.
2. DRAKULIĆ Miloša DUŠAN, 1905. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo kod Slunja 1942.
3. DRAKULIĆ Nikole ĐUKAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac Omi. čete 4. bat. 2. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.
4. GLUMAC Maksima STEVO, 1904. Stupio u NOB 1941. Borac PO. Poginuo u Korenici 2. 1. 1942.
5. GRUBIC Proke DRAGA, 1928. Stupila u NOB 1942. Borac 35. div. Poginula kod Gračaca 1944.
6. KOSANOVIC Nikole VAJO, 1916. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1942.
7. KORICA Dane MILAN, 1919. Stupio u NOB 1942. Borac Omlad. čete 4. bat. 2. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.
8. LEKA Nikole BUDE, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac — kurir GŠH. Poginuo u Senju 1943.
9. LEKA Nikole ĐORĐE, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 13. prolet. brig. Poginuo kod Bjelovara 1945.
10. LEKA Milana JELENA, 1920. Stupila u NOB 1941. Bolničarka 4. bat. 2. brig. 35. div. Poginula na Calopeku kod Ličkog Petrova Sela 1943.
11. LEKA Milana VAJO, 1913. Stupio u NOB 1941. Komandir baterije 6. div. Poginuo na Zuleševici 1943.
12. MARJANOVIC Milana DUŠAN, 1927. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Vranovači 1942.
13. ORLIC Bože ĐURO, 1911. Stupio u NOB 1942. Borac, poginuo kod Beograda 1945.
14. ORLIC Bože PETAR, 1922. Stupio u NOB 15. 1. 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Kupresa 19. 11. 1943.
15. ORLIC Petra PROKO, 1918. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Umro u bolnici Bijeli Potoci kao ranjenik 1943.

16. ORLIC Nikole ZORKA, 1922. Stupila u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginula u Vranovači 27. 1. 1942.
17. PRIČA Mile DANE, 1920. Stupio u NOB 1941. Tehničar u Vojnoj radionici u Vranovači gdje je i poginuo 1943.
18. RAPAIĆ Dane DUŠAN, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Ljubovo« Poginuo poč. 1942. kod Korenice.
19. VUJClC Rade LJEPOSAVA, 1916. Clan KPJ od 1940. Stupila u NOB 1941. Politički radnik na terenu. Strijeljana u Ubu (Srbija) 1942.
20. VUJClC Stevana PROKO, 1897. Stupio u NOB 1942. Borac Kom. mjesta Korenica. Umro od tifusa u Krbavici 1943.
21. VUJClC Proke VOJO, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 13. prol. brig. Ranjen u Zumberku, poginuo u koloni ranjenika na Sutjesci 1943.
22. ZEGARAC Gaje NIKOLA, 1900. Stupio u NOB 1943. Borac Komande mjesta Korenica. Umro u Lovincu 1945.

VRELO

1. DRAKULIC Jove MILAN, 1921. Stupio u NOB 1941. Komandant bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Beogradu 1944.
2. DRAKULIC Vuje RADE, 1914. Stupio u NOB 1942. Borac 1. brig. 35. div. Ranjen kod D. Lapca, umro u bolnici u Boričevcu 1942.
3. DRAKULIC Vuje STEVAN, 1910. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 1. brig. 6. div. Umro od tifusa u Krbavici 1943.
4. GLUMAC Mile DRAGAN, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 1. brig. 6. div. Ranjen u Dalmaciji, ubijen u koloni ranjenika u Bosni 1943.
5. GLUMAC Mile PETAR, 1919. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gračac 1943.
6. GRUBIC Mane NIKOLA, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
7. KRGA Save MILORAD, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 1. brig. 35. div. Ranjen u Ljubovu, umro u Srednjoj Gori 1944.
8. MILANOVIC Bude ILIJA, 1922. Stupio u NOB 1941. Komesar čete, 2. brig. 6. div. Umro u bolnici na Siciliji kao ranjenik 1944.
9. MIRIC Dane MILAN, 1929. Stupio u NOB 1943. Tehničar u Vojnoj radionici Vrelo gdje je i poginuo 1944.
10. PETRlClC Pavla STEVO, 1909. Stupio u NOB 1941. Strijeljala ga Nedićeva policija u Beogradu 1942.
11. VEJNOVIC Marka MIKA, 1919. Stupila u NOB 1942. Komesar čete 1. bit. 1. brig. 6. div. Poginula u Drvaru 25. 5. 1944.

VRPILE

1. PRIČA Mile BOGDAN, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac čete za vezu 6. div. Poginuo u Vrpilama 1944.
2. PRIČA Bude DUŠAN, 1927. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u napadu na Udbinu 1942.
3. PRIČA Mile MILKA, 1923. Stupila u NOB 1941. Rukovodilac SKOJ-a u Vrelu. Poginula u bombardiranju u Ponoru na kot. konferenciji SKOJ-a 1943.
4. PRIČA Koje SOKA, 1921. Stupila u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Širokoj Kuli kod Gospića 1943.
4. PRIČA Koje SOKA, 1921. Stupila u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Širokoj Kuli kod Gospića 1943.
5. VARIĆAK Sime MILOŠ, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. Poginuo u Slunju 1942.
6. ZALULA Mile SPASE, 1907. Stupio u NOB 1943. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Umro od tifusa u Vrpilima 1943.

OPĆINA LIČKO PETROVO SELO

ARAPOV DOL

1. BABIC Gojka DANE, 1927. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Kupresa 1944.
2. BABIC Laze MANE, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. čete Komande 1.

ličkog područja. Poginuo na Prijeboju 1943.

3. BABIC Janka MILAN, 1919. Stupio u NOB 1941. Kurir PO »Kik«. Zarobljen i strijeljan u Jezercu 25. 12. 1941.
4. BUBALO Dane ANDA, 1923. Stupila u NOB 1942. Bolničarka u 8. div. Poginula u Cetingradu kod Slunja 1943.
5. BUBALO Stojana DANE, Stupio u NOB 1941. Borac PO u Srbiji. Poginuo kod Užica 1941.
6. BUBALO Dragica DEJAN, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Ličkom Petrovom Selu 4. 11. 1942.
7. BUBALO Pane DRAGAN, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 1. tenkovske brigade. Poginuo u Splitu 1944.
8. BUBALO Jove ĐURO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Drvaru 25. 5. 1944.
9. BUBALO Rade ĐURO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Sremskoj Mitrovici 1944.
10. BUBALO Đure MILAN, 1904. Stupio u NOB 1942. Komandir voda u bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Selištu kod Drežnika 1942.
11. BUBALO Ilije MILE, 1926. Stupio u NOB 1943. Kurir Komande mjesta Perušić. Poginuo u Vrkašiću marta 1945.
12. BUBALO Đure NIKOLA, 1921. Stupio u NOB 1941. Zamjenik komesara bat. 1. prol. div. Poginuo kod Bradine (Bosna) 1943. Narodni heroj.
13. BUBALO Stojana PANE, 1900. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Mutiliću 19. 9. 1943.
14. BUBALO Đure RADE, 1914. Stupio u NOB 1942. Operativni oficir 1. brig. 6. div. Poginuo u Lovincu 1943.
15. BUBALO Trifuna STEVO, 1914. Stupio u NOB 1941. Komandir čete u 6. div. Poginuo u Vrhovinama 1943.
16. ČUCAK Dmitra DANE, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu kod Sida 1945.
17. PRIČA Miće MANE, Stupio u NOB 1942. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u napadu na Udbini 1942.
18. PRIČA Nikole MILADIN, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Kik«. Poginuo na Plitvičkim jezerima 7. 4. 1942.
19. PRIČA Dragana RADE, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. čete Komande 1. ličkog područja. Poginuo na Prijeboju 1943.
20. PRIBIC Ise UROS, 1912. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Pl. Ljeskovac. Poginuo na Poljanku kod Plitviičkih jezera 1943.
21. SLAVUJEVIC Mile MIRKO, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Dvora na Uni 1942.
22. UZELAC Dobre DESANKA, 1924. Stupila u NOB 1942. Borac 2. čete, 1. brig. 19. div. Poginula kod Plavna (Dalmacija) 1944.
23. UZELAC Dobre ILIJA, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Ličkom Petrovom Selu 28. 8. 1942.

DONJI VAGANAC

1. BANJAC Dušana DRAGAN, 1926. Stupio u NOB 1943. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gospić 1943.
2. DEJANOVIC Nikole ILIJA, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u napadu na Zeljavu 15. 6. 1942.
3. GRGIĆ Đure BOJICA, 1910. Stupila u NOB 1943. Clan Kot. odbora AFZ-a Korenica. Uhvatile je ustaše u Zaklopači i strijeljale u Vagancu 1944.
4. GRUBIC Mane ILIJA, 1925. Stupio u NOB 1943. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gospić 1943.
5. KESIC Mile DUŠAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Drenovači kod Bihaća februara 1943.
6. KESIC Nikole ĐURO, 1926. Stupio u NOB 1944. Borac 8. div. Poginuo u napadu na Cazin 1944.

7. POPOVIC Pane ILIJA, 1923. Stupio u NOB 1943. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Gospić 1943.
8. POPOVIĆ Pane NIKOLA, 1915. Stupio u NOB 1942. Borac 2. čete Komande 1. ličkog područja. Poginuo kod Vaganca 1943.

GORNJI VAGANAC

1. JANDRIĆ Ivana LJUBOMIR, 1923. Stupio u NOB 1944. Borac u vojvođanskoj brigadi. Poginuo na sremskom frontu kod Sida 1945.

LIČKO PETROVO SELO

1. BABIC Petra MILOŠ, 1928. Stupio u NOB 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Bihaća 18. 3. 1945.
2. BALAC Steve MARA, 1922. Stupila u NOB 1942. Borac 8. div. Poginula u Izačiću marta 1945.
3. BALAC Dane NIKOLA, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Umro od tifusa u Krbavici 20. 3. 1943.
4. BALAC Cvije SIMO, 1923. Stupio u NOB 1943. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u borbi kod Gračaca 11. 10. 1943.
5. BOBIC Stevana DUŠAN, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Metku 16. 3. 1943.
6. BOBIC STEVO, 1898. Došao s rada iz Perzije 1943. Priključio se partizanima u Srbiji. Poginuo kod Beograda 1944.
7. BOBIC Ilije SVETOZAR, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac, poginuo u Bosni 1942.
8. BRDAR Jove ACO, 1922. Stupio u NOB 1942. Delegat voda, poginuo u Bosni 1943.
9. BUBALO Mane BRANKO, 1914. Clan KPJ od 1936. Uhapsile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1941. i ubile u Jadovnu.
10. BUBALO Mane DANE, 1921. Clan SKOJ-a od 1939. Stupio u NOB 1941. Komesar čete Kosmajskog PO. Poginuo kod Uba (Srbija) 1941.
11. BUBALO Mane KATA, 1918. Clan SKOJ-a od 1938. Stupila u NOB 1941. Komesar 2. ženske čete 6. div. Poginula u Širokoj Kuli kod Gospića 15. 4. 1943.
12. BUBALO Mane MARA, 1920. Stupila u NOB 1943. Bolničarka 8. div. Poginula u bombardiranju bolnice u Lasinji (Kordun) 1944.
13. BUBALO Dane MILOŠ, 1928. Stupio u NOB 1943. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u borbi na Kupresu 1944.
14. CVJETICANIN Dušana BRANKO, 1927. Stupio u NOB 1942. Borac 2. čete Komande 1. ličkog područja. Poginuo na Vagancu 1944.
15. CVJETICANIN Dušana MILOŠ, 1925. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u borbi na Kupresu 1944.
16. DELIC Dane, 1913. Stupio u NOB 1941. Bolničar u 7. div. Poginuo na Sutjesci 1943.
17. DRAKULIC Rade DESANKA, 1925. Stupila u NOB 1942. Borac 8. div. Poginula u borbi kod Slunja 1944.
18. DRAKULIC Nikole MLADEN, 1921. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 7. div. Poginuo kod Velike Kladuše 10. 4. 1945.
19. KORAC Đure ZORAN, 1927. Stupio u NOB 1942. Delegat voda 8. div. Poginuo u Cetingradu kod Slunja 1943.
20. ORLIC Ilije PETAR, 1915. Stupio u NOB 1942. Komesar čete 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.

(3T) PUZIC Mile DMITAR, 1903. Stupio u NOB 1942. Komandir voda u 2. četi Komande 1. ličkog područja. Poginuo na Prijeboju 9. 10. 1943.

22. PUZIC Dane VUKOSAVA, 1925. Stupila u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Očijevu kod Drvara 12. 9. 1944.
23. STUDEN Nikole RADE, 1908. Stupio u NOB 1942. Borac 2. čete Komande 1. ličkog područja. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1944.
24. VLATKOVIC Mile SOFIJA, 1925. Stupila u NOB 1942. Clan KK SKOJ-a Korenica. Poginula u Ponoru kod Korenice 1943.

NOVO SELO

1. GLUMAC Luke NIKOLA, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 19. div. Ranjen

u Golubiću kod Knina 1944. i umro u Ličkom Petrovom Selu 1945.

2. LEKA Mile STEVO, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Vinkovcima 1945.
3. PRIČA Jove DMITAR, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 1. ličkog PO. Umro od tifusa u bolnici Krbavica 1944.
4. PRIČA Petra SIMO, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac Kosmajskog PO. Poginuo kod Uba (Srbija) 1941.
5. STUDEN Nikole DUŠAN, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u Zaklopači 11. 4. 1942.
6. ŠORAK Steve DANE, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Umro od tuberkuloze u bolnici Krbavica 1943.
7. SORAK Sime MANE, 1916. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Ljubovu i umro od posljedica u Bijelim Potocima 1943.
8. SORAK Nikole SEJA, 1923. Stupila u NOB 1942. Kuharica u Dječjem domu Seganovac gdje je i umrla od tuberkuloze 1944.
9. 2AKULA Marka MARKO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 1. brig. 6. div. Poginuo na Sutjesci 1944.

RASTOVACA

1. BUBALO Jove DRAGA, 1918. Stupila u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginula na Udbini 1943.
2. CVJETICANIN Nikole BRANKO, 1924. Stupio u NOB 1941. Clan Opć. kom. SKOJ-a Plitv. Ljeskovac. Poginuo u Rastovači 1944.
3. CVJETICANIN Dobre DMITAR, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac Komande mjesta Kosinj. Poginuo u napadu na Lovinac 1943.
4. CVJETICANIN Mile DUŠAN, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 2. čete Komande 1. ličkog područja. Ranjen u napadu na Vaganac i umro u Bihaću 1945.
5. CVJETICANIN Nikole JOVO, 1913. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo prilikom oslobođenja Beograda 1944.
6. CVJETICANIN Steve RADE, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.
7. CVJETICANIN Nikole SAVA, 1920. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Sida 1944
8. VRANJES Marka DANE, 1924. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.

RESETAR

1. CVIJANOVIC Rade SIMO, 1907. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Kik«. Poginuo u Rešetaru nesretnim slučajem 16. 1. 1942.
2. DRAGOJEVIC Mile DANICA, 1926. Stupila u NOB 1943. Bolničarka 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginula 15. 10. 1943. u Bosni.
3. KOVACEVIC Mane SVETOZAR, 1925. Stupio u NOB 1942. Delegat voda, 1. brig. 19. div. Poginuo kod Gračaca 1944.
4. PRIČA Peje MIRKO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 1. brig. 35. div. Poginuo u Vrhovinama 15. 11. 1944.
5. STUDEN Milana MIRKO, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 19. div. Poginuo u Benkovcu 1944.
6. STUDEN Milana NIKOLA, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo kod Udbine 11. 10. 1942.
7. STUDEN Milana RADE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo kod Udbine 1943.

SMOLJANAC

1. ADAMOVIC Jove UROS, 1920. Poginuo kod Cazina kao borac 3. brig. 8. div. 16. 9. 1944.
2. SMOLIC Nikole MANE, 1924. Stupio u NOB 15. 7. 1942. Ranjen kao borac 1. brig. 6. div. i podlegao kod Bugojna 4. 8. 1944.
3. CVJETICANIN Dmitra BRANKO, 1922. Stupio u NOB 10. 7. 1942. Ranjen kao borac 1. brig. 6. div. 12. 2. 1943. kod Lapca i podlegao u VPB Petrova gora 16. 11. 1943.

4. CVJETICANIN Janka MIĆO, 1923. Stupio u NOB 15. 3. 1942. Poginuo kod Velike Kladuše kao borac 2. brig. 8. div. 10. 11. 1942.
5. HAJDUKOVIC Marka JANKO, 1927. Stupio u NOB 10. 2. 1944. Poginuo kod Ličkog Petrovog Sela kao borac 2. brig. 8. div. 15. 3. 1945.
6. KOSANOVIC Steve ĐURO, 1927. Stupio u NOB 28. 3. 1945. Poginuo u Istri kod Ilirske Bistrice kao borac 1 brig. 8. div. 6. 5. 1945.
7. POPOVIC Đure DUŠAN, 1925. Stupio **u** NOB 15. 9. 1941. u odred »Bugar«. Poginuo kod Javornika kao borac 1. brig. 6. div. 20. 9. 1942.
8. SVILAR Nikole MARKO, 1899. Stupio u NOB 1943, odbornik seoskog NOO-a Smoljanac. Umro od prehlade u Smoljancu 7. 4. 1945.
9. UZELAC Janka DANE, 1911. Interniran u Italiju 21. 4. 1941, pušten kući 10. 7. 1941. Stupio u NOB 16. 3. 1943. i poginuo u Žutoj Lokvi kod Otočca kao borac Komande mjesta Otočac 20. 11. 1943.

ZAKLOPACA

1. BUBALO Petra DANE, 1912. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Umro od tifusa u Mihaljevcu 1943.
2. BUBALO Rade ĐURO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo u napadu na Ličko Petrovo Selo 10. 5. 1942.
3. BUBALO Jandre MILAN, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac 13. proleterske brig. Poginuo u Žumberku 15. 7. 1942.
4. KUGA Ilije DANE, 1925. Stupio u NOB 1942. Delegat voda u 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u oslobođenju Beograda 1944.
5. KUGA Ilije ĐURO, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu kod Šida 1944.
6. KUGA Paje ĐURO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Nestao 1943.
7. KUGA Nikole MlCA, 1924. Stupio u NOB> 1941. Delegat voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Zemunskom mostu u oslobođenju Beograda 8. 11. 1944.
8. REPAC Pane DUŠAN, 1918. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo kod Otočca 1942.
9. STUDEN Dane MILOŠ, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.
10. STUDEN Vuje UROŠ, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac u bat. »Ognjen Priča«. Poginuo na Prijeboju 10. 4. 1942.

ZELJAVA

1. BORČIC Nikole ĐURO, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac krajiške brig. Poginuo kod Kupresa 1944.
2. HRNJAK Mile NIKOLA, 1909. Došao s rada iz Perzije 1943. Priključio se partizanima u Srbiji. Poginuo kod Beograda 1944.
3. RAPAlC Ise DESANKA, 1923. Stupila u NOB 1942. Borac 1. bat. 2. brig. Poginula u Boričevcu kod Donjeg Lapca 1942.
4. STUDEN Đure ANA, 1924. Stupila u NOB 1941. Bolničarka 6. div. Poginula u oslobođenju Beograda 1944.
5. STUDEN Bože MILOŠ, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 1. brig. 6. div. Ranjen u borbi, umro u Zeljavi 1945.
6. STUDEN Milana STEVO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.
7. ŠORAK Đure BRANKO, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u Slunju 14. 10. 1943.
8. ŠORAK Dmitra DARA, 1925. Stupila u NOB 1942. Bolničarka 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u oslobođenju Beograda 1944.
9. ŠORAK Bože MILAN, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1943.
10. ŠORAK Đure MIRKO, 1927. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u borbi kod Gračaca 1943.
11. ŠORAK Bože NIKOLA, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig.

6. div. Poginuo pri napadu na Udbinu 1943.

12. SUPUT Alekse RADE, 1900. Stupio u NOB 1941. Borac Komande 1. ličkog područja. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1943.
13. VARDA Miće RADE, 1926. Stupio u NOB 1943. Borac Komande 1. ličkog područja. Poginuo u Kosinju 8. 9. 1944.
14. VLAISAVLJEVIĆ Ilije NIKOLA, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Perušića 1943.
15. VLAISAVLJEVIĆ Marka NIKOLA, 1918. Stupio u NOB 1941. Komandir voda u 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Drvaru 25. 5. 1944.

OPĆINA PLITVIČKA JEZERA

CUIC KRČEVINA

1. **CUIC Ilije** BOGDAN, 1921. Stupio u NOB 1941. Komesar 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Velikim Radincima (sremski front) decembra 1944.
2. CUIC Miloša BOGDAN, 1927. Stupio u NOB 1942. Komesar čete, 3. brig. 35. div. Poginuo u Dabru kod Otočca 1944.
3. CUIC Janka BOSA, 1924. Stupila u NOB 1943. Odbornica Mj. NOO-a. Umrla od ratnih posljedica u Cuić Krčevini 1945.
4. CUIC Ilije DUŠAN, 1912. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Kik«. Poginuo na Prijeboju septembra 1941.
5. CUIC Ljube DUŠAN, 1927. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Vrhovine. Poginuo u Poljanku kod Plitvičkih jezera 1944.
6. CUIC Petra ĐURO, 1911. Stupio u NOS 1941. Borac Komande mjesta Korenica. Umro od tifusa u Cuić Krčevini 1943.
7. CUIC Dane MILAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Zarobljen u Škarama, strijeljan u Vrhovinama 1942.
8. CUIC Vuje MILORAD, 1927. Stupio u NOB 1942. Borac mitralj. čete, 2. brig. 6. div. Poginuo u okolini Metka kod Gospića 15. 3. 1943.
9. CUIC Ljube MIRKO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dvoru na Uni 28. 11. 1942.
10. CUIC Vladimira MOMČILO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Gračacu 15. 1. 1943.
11. CUIC Duje RADE, 1916. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Mokrom Polju (Dalmacija) juna 1943.
12. CUIC Milana RADE, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 21/22. 8. 1942.
13. CUIC Duje STOJANKA (Stoja), 1918. Stupila u NOB 1941. Referent saniteta 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Vel. Radincima (sremski front) decembra 1944.
14. DRAKULIĆ Rade MARKO (Markan), 1881. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Ličko Petrovo Selo. Poginuo od nagazne mine na Prijeboju 4. 11. 1942.
15. DRAKULIĆ Bogdana MILAN, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 21/22. 8. 1942.
16. DRAKULIĆ Petra MILE, 1907. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Sutjesci 1943.
17. DRAKULIĆ Petra RADE, 1905. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Korenica. Poginuo u Cuić Krčevini februara 1943.
18. DRAKULIĆ Bogdana SMILJA, 1922. Stupila u NOB 1942. Borac 35. div. Poginula u Gračacu 1944.
19. DRAKULIĆ Petra ZORKA, 1921. Stupila u NOB 1942. Borac 1. bat. 1. brig. 35. div. Poginula u Vrhovinama 1944.
20. KRGA Dunje MILOŠ, 1923. Stupio u NOB 1941. Komesar čete Čačanskog bat. 2. brig. 2. proleterske div. Poginuo kod Andrijevice (Crna Gora) jula 1944.

JEZERCE

ODAIC Bogdana MILAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo kod Plitv. jezera maja 1942.

2 DRAKULIC Milana MILICA, 1921. Kurir, poginula na Ripačkom klancu 1942.

3 HRNJAK Janka BOGDAN, 1904. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Umro od tifusa u Jezercu 1943.

4 KALEMBER Dane MILOŠ, 1921. Stupio u NOB 1941. Delegat voda u 3. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 21/22. 8. 1942.

/ 5. KALEMBER Dane PETAR, 1918. Stupio u NOB 1941. Zarobljen i strijeljan u Ličkom Petrovom Selu 12. 11. 1941.

4 KONCAR Pane RADE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u Janči kod Otočca 1942.

7. LUZAJlC Bude DANE, 1922. Stupio u NOB 1941. Komandir čete u 3. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 21/22. 8. , 1942.

8. RAPAlC Mile BOGDAN, 1907. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića juna 1943.

9. RAPAlC Vaje BORKA, 1922. Stupila u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Vel. Radincima (sremski front) decembra 1944.

10 RAPAlC Milana BUDE, 1919. Stupio u NOB '1941. Sekretar Opć. kom. SKOJ-a Plitv. Ljeskovac gdje je i poginuo 31. 1. 1943.

11. RAPAlC Ilije DUŠAN, 1900. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 7. div. Poginuo na Prijeboju juna 1944.

12. RAPAlC Dušana MILAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Komesar čete u 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na rijeci Orljavi (Slavonija) aprila 1945.

13. RAPAlC Nikole MILOŠ, 1903. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Kfk«. Poginuo u Plitv. Ljeskovcu 6. 9. 1941.

14 RAPAlC Bogdana STEVO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 15. 1. 1943.

15 ŠOL A JA Luke DRAGA, rod. Dajić, 1906. **Predsjednica AF2-a sela Jezerca, Umrla od tifusa kod kuće** 1943.

16. ŠOLAJA Rade NIKOLA, 1908. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Umro od tifusa u Jezercu 1943.

1 7 SUPUT Bude JOVO, 1924. Stupio u NOB 1942. Delegat voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Vrlike (Dalmacija) jula 1943.

u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Umro od posljedica ranjavanja na Oštrelju kod Drvara 1943.

1 9 SUPUT Mirka SAVA, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac Kom. mjesta Plitv. Ljeskovac gdje je i poginuo 8. 5. 1944.

2 0 ŠUPUT Miloša VOJISLAV, 1926. Stupio u NOB 1942. Delegat voda, 1. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo u Srbu 1944.

KONCAREV KRAJ

1. KONCAR Gece BOZO, 1920. Stupio u NOB 1941. Politički radnik na terenu. Poginuo u Plitv. Ljeskovcu 1943.
2. KONCAR Stanka DRAGA, 1923. Stupila u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Mrkonjić--Gradu krajem 1943.
3. KONCAR Nikole DRAGICA, 1915. Stupila u NOB 1941. Clan CK SKH. Poginula u Zagrebu 1942. Narodni heroj.
4. KONCAR Dušana JELA, 1916. Stupila u NOB 1941. Delegat voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u borbi kod Perjasice (Kordun) 17. 10. 1942.
5. KONCAR Nikole MILAN, 1914. Predratni član KPJ. Stupio u NOB 1941. Uhapšen i strijeljan u Zagrebu 1941.
6. KONCAR Ise PETAR, 1900. Predratni član KPJ. Stupio u NOB 1941. Predsjednik Kot. NOO-a Korenica. Umro od tifusa u Bijelim Potocima 1943.
7. KONCAR Gece RADE, 1911. Clan KPJ od 1933. Stupio u NOB 1941. Sekretar CK SKH. Organizator ustanka u Hrvatskoj. Strijeljali ga Talijani u Šibeniku 22. 5. 1942. Narodni heroj.
8. KONCAR Nikole SMILJKA, 1926. Stupila u NOB 1942. Borac Komande 1. ličkog područja. Poginula u Slunju 1944.
9. KONCAR Dušana VLADE, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo kod Knina 1943.

PLITVICE

1. BIGA Milana MILOŠ, 1922. Stupio u NOB 1942. Komandir čete u. 2. brig. 6. div. Poginuo u Slavonskom Brodu 1945.
2. GRBIC M. DANICA, 1923. Clan SKOJ-a od 1941. Strijeljali je ustaše u Plitvicama 1942.
3. GRBIC Mile JELKA (Seka), 1923. Stupila u NOB 1942. Borac 6. div. Ranjena kod Udbine, umrla u Bijelim Potocima 1943.
4. GRBIC Mile KOSA, 1921. Stupila u NOB 1941. Bolničarka 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginula kod Udbine 1943.
5. GRBIC Mile MILOŠ, 1915. Stupio u NOB 3. 4. 1942. Borac Komande mjesta Plitvički Ljeskovac. Poginuo na Prijeboju 1944.
6. GRBIC Blagoje MIRKO, 1926. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Čanku 1942.
7. GRBIC Vuje SAVA, 1905. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Kik«. Poginuo u Plitv. Ljeskovcu 1941.
8. GRBIC Sime VAJO, 1925. Stupio u NOB 1943. Borac 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
9. KRAUS Solomona ELZ A (Micika), 1908. Stupila u NOB 1941. Delegat voda. Poginula na Plješevici 13. 3. 1945.
10. KRAUS Bele ZELJKO, 1904. Stupio u NOB 1941. Poginuo na Partiz. električnoj centrali u Korenici aprila 1943.
11. RODIC Dobre DUŽANKA, 1922. Stupila u NOB 1942. Borac 1. brig. 6. div. Poginula u Gornjem Lapcu 14. 2. 1943.
12. RODIC Dobre DUŠAN, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. čete, bat. »Ognjen Priča«. Utopio se u Plitv. jezerima prilikom povlačenja 1942.

PLITVIČKI LJESKOVAC

1. BORIC Ilije JOVO, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u napadu na Gračac 15. 1. 1943. i u maju umro u bolnici Zbjeg.
2. DRAKULIĆ Đure ANĐA, 1924. Stupila u NOB 1942. Borac 2. brig. 6. div. Poginula u Zagrebu početkom maja 1945.
3. GLUMAC Luke SIMO, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
4. KONCAR Proke BOGDAN, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo u Plitv. Ljeskovcu 1943.
5. KONCAR Petra DUŠAN, 1925. Stupio u NOB 1942. Zamjenik komesara čete 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Doljanima kod Donjeg Lapca 1943.
6. KONCAR Rade DUŠANKA, 1919. Stupila u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginula u Perjasici (Kordun) 17. 10. 1942.
7. KONCAR Nikole ĐORĐE, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 19. div. Poginuo u Kistanju kod Benkovca 1944.
8. KONCAR Rade ĐURO, 1915. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja 2. brig. 6. div. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1942.
9. KONCAR Jove MILAN, 1919. Stupio u NOB 1942. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo u Jezercu 1944.
10. KONCAR Steve MILICA, 1921. Stupila u NOB 1941. Clan KK SKOJ-a Korenica. Poginula na Kot. konfer. SKOJ-a prilikom bombardiranja Ponora 1943.
11. KONCAR Tome SLAVKO, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Plitvički Ljeskovac. Poginuo u Poljanku kod Plitvičkih jezera 1944.
12. KONCAR Tome STEVO, 1916. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
13. KONCAR Milanka VAJO, 1924. Stupio u NOB 1942. Komandir čete u 6. div. Poginuo kod Zagreba poč. maja 1945.
14. KONCAR Tome VIDA, 1924. Stupila u NOB 1943. Borac Komande mjesta Plitvički Ljeskovac. Poginula na Poljanku 1944.
15. LUKIC Dane JOCO, 1910. Stupio u NOB 1941. Predsjednik Mj. NOO-a Uvalica gdje je i poginuo 18. 6. 1944.
16. MIRIC Sime BOZO, 1914. Stupio u NOB 1941. Komandir PO »Kik«. Poginuo u Plitv. Ljeskovcu 6. 9. 1941.

17. MIRIC Sime LJUBICA, 1924. Stupila u NOB 1941. Borac 35. div. Poginula u Dabru kod Otočca 1944.
18. MIRIC Stojana MILAN, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac Komande mjesta Plitvički Ljeskovac. Poginuo kod Otočca 20. 10. 1944.
19. SAMOLOV Duje MANE, 1915. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Plitvički Ljeskovac. Poginuo u Uvalici 12. 6. 1944.
20. VUKMIROVIC Ilije LJUBICA, 1922. Stupila u NOB 1942. Borac 6. div. Poginula kod Lovinca 1943.
21. MIRIC Bude DARA, 1923. Stupila u NOB 1941. Clan KK SKOJ-a Korenica i predsj. Opć. komiteta SKOJ-a Plitvički Ljeskovac. Umrla od tifusa 1943.

PRIJEBOJ

1. KONJEVIC Luke IVICA, 1913. Stupio u NOB 1942. Oficir u 28. slav. diviziji. Poginuo u Slavoniji 1943.
2. MATASIC Mile DRAŽE, član Mj. NOO-a Ličko Petrovo Selo. Strijeljali ga Nijemci 5. 2. 1943.
3. MAZAR Jože MILAN, 1903. Stupio u NOB 1942. u part, jedinicu Bosanske krajine i poginuo u Bosni kao major NOV-a 1944.

OPĆINA PODLAPAČA

KRBAVA

1. CVIJANOVIĆ Steve BUDE, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 1. brig. 35. div. Poginuo u Vrpilama 25. 8. 1943.
2. CVIJANOVIĆ Ilije DANE, 1908. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 1. brig. 35. div. Poginuo u Pećanima 1944.
3. CVIJANOVIĆ Ilije FILIP, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandir čete u Sabačkom PO. Poginuo kod Šapca 1943.
4. CVIJANOVIĆ Vase MILAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 3. bat. 3. brig. Poginuo kod Metka 15. 10. 1942.
5. ĆORAK Petra MARKO, 1926. Stupio u NOB 1943. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića augusta 1943.
6. ČORAK Mane NIKOLA, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandir voda u 3. brig. 6. div. Poginuo u Vrepcu kod Gospića krajem 1942.
7. SMILJANIC Mile BUDE, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 1. prol. sandžačke brig. Poginuo u Srijemu 1944.
8. SMILJANIC Tanasije DANILO, 1912. Stupio u NOB 1941. Komesar brigade (crnogorske). Poginuo u Jajcu 1943.
9. SMILJANIC Sime DMITAR, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Krbavi 1943.
10. SMILJANIC Bude ISO, 1922. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Sida 1945.
11. SMILJANIC Maniše JOVO, 1908. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Mokrom Polju (Dalmacija) marta 1943.
12. SMILJANIC Sime JOVO, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 3. brig. 6. div. Poginuo u Livnu 1944.
13. SMILJANIC Ilije LUKA, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Ranjen u Tušiloviću 24. 10. 1942. (Kordun), umro u bolnici u Drežniku 1943.
14. SMILJANIC Nikole LUKA, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 3. brig. 6. div. Ranjen u Širokoj Kuli kod Gospića, umro u bolnici u Otočcu 1943.
15. SMILJANIC Bude MILAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Oštroj kod Gospića 20. 1. 1943.
16. SMILJANIC Petra NIKOLA, 1905. Stupio u NOB 1942. Borac Komande 2. ličkog područja. Poginuo u šumi Vranjači 1943.
17. SMILJANIC Ilije SAVO, 1925. Stupio u NOB: 1941. Borac 3. brig. 6. div. Poginuo na Zelengori 1944.
18. SMILJANIC Staniše MILAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Perušiću 20. 4. 1943.
19. SMILJANIC Mile STEVO, 1906. Stupio u NOB 1942. Borac 35. div. Poginuo u Pećanima 1944.

20. SMILJANie Petra ĐURO, 1911. Stupio u NOB 1942. Borac Kom. mjesta Udbina. Poginuo u Visuću 1943.
21. SMILJANIĆ Rade ĐURO, 1926. Stupio u NOB 1942. Poginuo 11. 10. 1944. na Dunavu kod Novog Sada.
22. SMILJANIĆ Tanasije MANE, 1921. Poginuo u Gospiću 10. 4. 1945. 1945.
Clan KPJ od 1940. Stupio u NOB 1941. Rukovodilac SKOJ-a. Strijeljale ga ustaše u Borovu 1941.
23. SMILJANIĆ Peje JOVO, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. Mmro od tifusa u Krbavi maja 1943.

MEKINJAR

1. ADAMOVIC Dmitra DANILO, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 22. 8. 1942.
2. ADAMOVIC Stojana MILAN, 1916. Stupio u NOB 1941. Komandir 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Pločanskom klancu kod Udbine 25. 1. 1943.
3. BANIC Sime DUŠAN, 1905. Stupio u NOB 1941. Borac 35. div. Poginuo u Perušiću kod Gospića 1944.
4. BANI C Miloša CEDOMIR, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac Prvog proleterskog bat. Hrvatske. Poginuo kod Korenice 25. 8. 1942.
6. BARAC Miloša DANILO, 1906. Stupio u NOB maja 1942. Borac Područnog bat. Poginuo u Ljubovu 1943.
7. BARAC Ilije MILOŠ, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 3. brig. 6. div. Poginuo u Kalatima kod Donjeg Lapca juna 1943.
8. BARAC Milana RADOVAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 21/22. 8. 1942.
9. BATINlC Joce SAVA, 1902. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Udbina. Zarobljen u Mekinjaru i strijeljan marta 1945.
10. BOSNIC Todora LJUBIŠA, 1909. Stupio u NOB 1942. Borac 1. brig. 19. div. Poginuo u Dalmaciji 18. 2. 1944.
11. BOSNIĆ Staniše ILIJA, 1907. Stupio u NOB 1941. Borac Komande 1. ličkog područja. Poginuo u Gospiću 10. 4.1945.
12. BRKIC Pavla PERO, 1920. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Drvara 10. 5. 1944.
13. CVJETICANIN Makse LJUBOMIR 1926. Stupio u NOB 1942. Četni bolničar, 19. div. Poginuo u Kijevu (Dalmacija) 8. 9. 1943.
14. ĆULA JE VIC Jovana STOJANKA, 1923. Stupila u NOB 1942. Borac 3. brig. 6. div. Poginula na Zelengori 1944.
15. ĆULAJEVIĆ Jovana SAVA ĆANE, 1907. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Mekinjaru 7. 4. 1945.
16. ERGARAC Milana PERO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 22. 8. 1942.
17. KLISKA Dane ILIJA, 1922. Stupio u NOB januara 1942. Borac 3. brig. 6. div. Poginuo na Pločanskom klancu kod Udbine 28. 1. 1943.
18. KOZLIĆA Luke MILOŠ, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 22. 8. 1942.
19. KOZLIĆA Đorđa MILAN, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića marta 1943.
20. KOZLIĆA Đorđa VASO, 1923. Stupio u NOB maja 1942. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 22. 8. 1942.
21. MARINKOVIĆ Staniše DANILO, 1923. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 6. div. Poginuo na Zelengori septembra 1944.
22. MARINKOVIĆ Mile LJUBICA, 1922. Stupila u NOB 1942. Borac 35. div. Poginula u Perušiću kod Gospića 1944.
23. MARINKOVIĆ Sime MILOVAN, 1917. Stupio u NOB 1942. Komandir čete, 35. div. Poginuo u Žutoj Lokvi kod Otočca 1945.
24. MARINKOVIĆ Nikole SAVO, 1919. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Mekinjaru 8. 2. 1943.
25. MASTELICA Marka DUŠAN, 1923. Stupio u NOB septembra 1941. Komandir čete 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Drvaru 20. 5. 1944.
26. MASTELICA Mile JOVO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića septembra 1942.

27. MRKOBRADA Dane MILAN, 1909. Clan KPJ od 1940. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 28. 8. 1943.

28. MASTELICA Gene MILAN, 1904. Stupio u NOB 1941. Borac 1. prol. div. Poginuo u Bosni juna 1943.

29. MRKOBRADA Dane STANIŠA, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića 8. 2. 1943.

30. PERIC Gene PREDRAG, 1912. Stupio u NOB 1943. Komandir baterije, 35. div. Poginuo u Šijanovu klancu 22. 3. 1945.

31. PERIC Mane MILOJE, 1914. Stupio u NOB 1941. Uhapšen kao komunista na ilegalnom radu u Beogradu i strijeljan 1941.

32. POTKONJAK Đurđa BOŽIDAR, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.

33. POTKONJAK Mile BOGDAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Sekretar SKOJ-a u brigadi 6. div. Umro na Siciliji 1944.

34. POTKONJAK Ilije ĐORĐE, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac u Partiz. radionici Bijeli Potoci gdje je i poginuo prilikom demontiranja granate 18. 5. 1943.

35. POTKONJAK Ilije MILAN, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dvoru na Uni 1942.

36. POTKONJAK Sime MILOŠ, 1921. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 3. bat. 2. brig. 6. div. Umro od tifusa u Mekinjaru 1945.

37. RADEKA Rade BOZO, 1891. Clan KPJ od 1938. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Krbava«. Zarobljen u Mekinjaru i strijeljan u Gospiću, 5. 1. 1942.

38. RADEKA Josifa MILOVAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. Poginuo na Ljubinčiću kod Livna 1942.

39. RADOVANAC Petra DANE, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Travniku 1944.

40. RADOVANAC Petra MILOVAN, 1919. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 19. div. Poginuo u Prevjesu (Dalmacija) 1944.

41. ŠAKIC Miloša DUŠAN, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Sremskoj Mitrovici 1944.

42. SAKlC Nikole ILIJA, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 1. brig. 19. div. Poginuo u Dalmaciji 8. 5. 1943.

43. SAKlC Vuje ISO, 1910. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Zelengori 26. 1. 1944.

44. ŠAKIC Stojana JANKO, 1924. Stupio u NOB septembra 1942. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Pločanskom klancu kod Udbine 25. 2. 1943.

45. ŠAKIC Jove MICO, 1927. Stupio u NOB oktobra 1942. Komandir odjeljenja, 6. div. Poginuo u Crnoj Gori 1943.

46. ŠAKIC Luke MILE, 1914. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 6. div. Poginuo na Zelengori 1943.

47. ŠAKIC Đurđa NIKOLA, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac 19. div. Poginuo u Dalmaciji 1944.

48. ŠAKIC Luke STANKO, 1909. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 1. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Beograda 1944.

49. ŠAKIĆ Vuje VOJISLAV, 1917. Stupio u NOB 1944. Borac 6. div. Poginuo na sremskom frontu kod Iloka 1944.

50. TRKULJA Ilije NIKOLA, 1904. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Dvoru na Uni 1942.

51. VRACAR Ise BOGDAN, 1898. Stupio u NOB 1941. Odbornik Opć. NOO-a Mekinjar gdje je i umro 1944.

52. VRACAR Nikole ILIJA, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Pločanskom klancu kod Udbine 25. 1. 1943.

53. VRACAR Stevana MOMČILO, 1908. Stupio u NOB 1941. Borac ustaničke formacije. Poginuo kod Korenice 1941.

54. VUKOVIC Adama PERO, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 35. div. Ranjen u Ričicama kod Gračaca i podlegao 1944.

55. ZORICA Dane ILIJA, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac, radio u Part, radionici Bijeli Potoci gdje je i poginuo pri demontiranju granata 18. 5. 1943.

56. POTKONJAK Rade BOGOLJUB, 1917. Stupio u NOB 1941. Operativni oficir 4. bat. 1. brig. 19. div. Poginuo u Dalmaciji 1944.

57. KUKIĆ Rade MILAN, 1909. Stupio u NOB 1941. Clan Okružnog komiteta za Liku. Umro u Ričici kod Gračaca marta 1945.

58. POTKONJAK Nikole ILIJA, 1905. Stupio u NOB oktobra 1942. Borac Komande mjesta Udbina. Umro u Mekinjaru marta 1943.

PODLAPAČA

1. JAVOR Lukice ZVONKO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 10. korpusa. Poginuo kod Zagreba početkom 1945.

SVRAČKOVO SELO

1. BARAC Mile DRAGAN, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Zuleševici 1943.

2. BARAC Mile ILIJA, 1925. Stupio u NOB 1941. Borac Komande mjesta Udbina. Poginuo u Bruvnu kod Gračaca 1943.

3. BARAC Mile ISO, 1907. Stupio u NOB augusta 1941. Komandir čete 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Visuću 23. 2. 1943.

4. GOlC Dane ĐURO, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. Poginuo kod Gračaca 1942.

5. GOlC Dane ILIJA, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Lovincu kod Gračaca 1942.

6. GOlC Ise MAKSIM, 1911. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 12. 6. 1943.

7. GOlC Đure MANE, 1905. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Smiljanu kod Gospića 1943.

8. GRBIC Vuje ANKA, 1924. Stupila u NOB aprila 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Polači (Dalmacija) 1943.

9. GRBIC Đure BUDE, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Brušanima kod Gospića 1942.

10. GRBIC Miladina ILIJA, 1915. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Brušanima kod Gospića 2. 3. 1943.

11. GRBIC Đure ISO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1942.

12. GRBIC Vuje MILAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Bosni 17. 7. 1944.

13. GRBIC Staniše MlCO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Valjevu 1944.

14. GRBIC Vuje SAVO, 1928. Stupio u NOB 1943. Borac part, straže. Poginuo u Mogoriću kod Gospića 22. 7. 1944.

15. KORICA Milanka STEVO, 1924. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Livnu 23. 3. 1944.

16. LEMAIĆ Llije BOGDAN, 1925. Stupio u NOB maja 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Ličkom Lešću kod Otočca 1943.

17. LEMAIČ Ilije PETAR, 1914. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Livnu 1944.

18. LEMAIĆ Jove RADE, 1894. Stupio u NOB 1941. Borac part, straže. Zarobljen u Svračkovom Selu i strijeljan 1944.

19. LEMAIĆ Ise VASO, 1925. Stupio u NOB marta 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Udbini 1942.

20. MILIJASEVIC Đurđa MILAN, 1902. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Mokrom Polju (Dalmacija) 1943.

21. MILIJASEVIC Rade SAVO, 1922. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Bugojnu 1943.

22. NINKOVlC STEVO BAJA. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Pločanskom klancu 1943.

23. STANIČ Luke DRAGA, 1928. Stupila u NOB 1942. Borac Dalmatinskog PO. Poginula u Dalmaciji 1943.

24. STANlC Petra LUKA, 1902. Stupio u NOB 1941. Komandir voda PO »Svračkovo Selo«. Poginuo u Podlapači 1942.

25. SAINOVlC Maksima ILIJA, 1925. Stupio u NOB marta 1944. Borac

3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Srijemu 1945.

:26. SAINOVIĆ Maksima LJUBA, 1921. Stupila u NOB januara 1942. Komesar čete 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Livnu 1944.

27. ŠAINOVIĆ Rade MILAN, 1898. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Svračkovo Selo«. Poginuo u Podlapači 20. 5. 1942.

28. ŠAINOVIĆ Milana STEVO, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Gračacu 1943.

29. ŠTETIĆ Vuje ILIJA, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Svračkovo Selo«. Poginuo na Udbini 5. 6. 1942.

30. VUKMIROVIC Nikole BOGDAN, 1921. Stupio u NOB aprila 1942. Komandir voda Beogradskog PO. Poginuo kod Beograda 1944.

31. VUKMIROVIC Jove DURO, 1923. Stupio u NOB januara 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u Ličkom Petrovom Selu 28. 12. 1942.

32. VUKMIROVIC Petra ILIJA, 1923. Stupio u NOB augusta 1941. Komesar bat. Ličkog PO. Poginuo na Turjanskom kod Otočca 1943.

33 VUKMIROVIC Dane JOVO, 1925. Stupio u NOB marta 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Ondiću 14. 10. 1943.

34, VUKMIROVIC Milana JOVO, 1920. Stupio u NOB septembra 1941. Komandant bataljona 19. div. Poginuo u Donjem Lapcu 1943.

35, VUKMIROVIC Mile MACO, 1898. Stupio u NOB 1942. Borac Ličkog odreda. Poginuo u Frkašiću 22. 2. 1943.

36, VUKMIROVIC Nikole MICO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Bruvnu kod Gračaca 1943.

37. VUKMIROVIC Petra NIKOLA, 1921. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Valjeva 17. 11. 1944.

38. VURDELJA Save JOVO, 1899. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Udbina. Poginuo u Visuću 1944.

39. VURDELJA Marka NIKOLA, 1913. Stupio u NOB 1942. Borac partiz. straže. Poginuo u Bijelim Potocima 1942.

TOLIC

1. CVIJANOVIC Đurđa ANKA, 1927. Stupila u NOB 1942. Bolničarka u 35. div. Poginula kod Ogulina 5. 3. 1945.
2. CVIJANOVIC Sime BUDE, 1905. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Podlapača. Ranjen na Udbini, umro u Frkašiću 1942.
3. CVIJANOVIC Mojsije DANE, 1913. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 1. bat. 1. brig. 35. div. Poginuo na Poljanku kod Plitvica 6. 4. 1945.
4. CVIJANOVIC Mojsije MILE, 1918. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 3. brig. Poginuo u Škarama kod Otočca jula 1941.
5. JAlC Petra NIKOLA, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Babinu Potoku 20. 8. 1943.
6. PERIC Petra BOŽO, 1927. Stupio u NOB jula 1941. Delegat voda, 2. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Svetom Roku, umro u bolnici Bijeli Potoci 5. 7. 1943.
7. PERIC Steve BOGDAN, 1918. Stupio u NOB jula 1941. Borac 3. bat. 3. brig. Ranjen na Udbini 22. 7. 1942, umro u bolnici Bijeli Potoci.
8. PERIC Mile GOJKO, 1924. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Delnicama 1945.
9. PERIC Sime MILE, 1921. Stupio u NOB jula 1941. Borac 1. part, grupe u Toliću. Poginuo u Korenici 10. 1. 1942.
10. PERIC Dane MILENKO, 1895. Stupio u NOB 1941. Predsjednik Mj. NOO-a Tolić. Umro od tifusa u Toliću januara 1945.
11. PERIC Milenka PETAR, 1924. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Zagrebu poč. maja 1945.
12. PERIC Mile PETAR, 1890. Stupio u NOB 1942. Borac vojno-tehn. radionice. Komandir 2. ličkog područja. Umro od prehlade na Corkovoj Uvali kod Vrhovina septembra 1943.
13. VEJNOVIC Vase BRANKO, 1928. Stupio u NOB 1943. Kurir Mj. NOO-a u Toliću. Poginuo u Toliću maja 1944.
14. VEJNOVIC Vase DRAGAN, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac Komande

2. ličkog područja. Poginuo u Podlapači 1944.

15. VEJNOVIČ Luke ILIJA, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja u 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Bos. Grahovu 12. 12. 1943.
16. VEJNOVIČ Vase LJUBICA, 1924. Stupila u NOB 1941. Odbornica Mj. NOO-a Tolić. Umrla od tifusa u Gračacu marta 1945.
17. VEJNOVIČ Rade NIKOLA, 1911. Stupio u NOB jula 1941. Borac prve partizanske grupe Tolić. Poginuo u Korenici decembra 1941.
18. VEJNOVIČ Vase PETAR, 1922. Stupio u NOB jula 1941. Komandir voda, 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod.-Gospića 1943.
19. VUKACEVIC Dane NIKOLA, 1907. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Livnu 7. 8. 1944.

OPĆINA UDBINA

ĆOJLUK

1. BASARA Nikole MIRA, 1928. Stupila u NOB 20. 5. 1942. Bolničarka Ženske čete 4. bat. 2. brig. 8. div. Poginula u Turjanskom kod Otočca 1943.
2. DOPUĐA Stevana ALEKSA, 1922. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Zamj. komesara čete, 3. brig. 6. div. Poginuo nesretnim slučajem u bolnici u Gračacu 1945.
3. DOPUĐA Jove BOGDAN, 1916. Stupio u NOB 1943. Borac 16. vojvođ. brig. Poginuo u Bosni 1944.
4. DOPUĐA Spase DMITAR, 1911. Stupio u NOB 27. 9. 1942. Zamj. komesara bat. 19. div. Poginuo u Mostaru 1944.
5. DOPUĐA Jandre DUŠAN, 1915. Stupio u NOB 1942. Borac 16. vojvođ. brig. Poginuo u Kalinoviku (Bosna) 1942.
6. DOPUĐA Rade DUŠAN, 1924. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Pločanskom klancu kod Udbine 1943.
7. DOPUĐA Luke MILE, 1906. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo kod Udbine 10. 8. 1942.
8. DOPUĐA Luke NIKOLA, 1919. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Komandir voda, 1. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Udbini 1942.
9. DOPUĐA Petra NIKOLA, 1924. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Komandir voda, 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Sida 1945.
10. DOPUĐA Petra SAVA, 1915. Stupio u NOB 15. 7. 1941. Komesar Komande kninskog podrčja. Poginuo u Stankovcima (Dalmacija) 22. 12. 1944.
11. KALANJ Ilije MILE, 1922. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Pogledalu kod Korenice 1943.
12. MAJSTOROVIC Sime DUŠAN, 1923. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Komandir odjeljenja 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Donjem Lapcu 18. 8. 1943.
13. MAJSTOROVIĆ Todora GENO, 1904. Stupio u NOB 1942. Borac 1. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Kalinoviku (Bosna) 1944.
14. MAJSTOROVIC Mile MILAN, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Mokrom Polju (Dalmacija) 18. 8. 1943.
15. MAJSTOROVIĆ Jandre NIKOLA, 1920. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Delegat voda, 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.
16. MAJSTOROVIĆ Todora PETAR, 1906. Stupio u NOB 1943. Borac Komande mjesta Udbina. Poginuo u Novom Vinodolskom 1944.

JOŠAN

1. ARAMBASIĆ Ilije STEVO, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 1. brig. 19. div. Poginuo u Mokrom Polju (Dalmacija) 1943.
2. BANJANIN Milana JOVANKA, 1923. Stupila u NOB 1941. Borac 6. div. Poginula u Bosni 1944.
3. BANJANIN Todora GOJKO, 1908. Stupio u NOB 1941. Komandant 3. bat. 1. brig. 19. div. Poginuo u Golubiću kod Knina 1944.
4. BANJANIN Maksima MILE, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.

5. BANJANIN Jove NIKOLA, 1910. Stupio u NOB 1942. Borac 7. div. Poginuo kod Slunja 1944.

6. BANJANIN Milana PETAR, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 1. brig. 19. div. Poginuo u Mazinu kod Gračaca 1944.

7. BANJANIN Milana VLAJKO, 1918. Stupio u NOB 1941. Borac 3. brig. 6. div. Poginuo u Dalmaciji 1942.

8. BEVANDA Nikole ALEKSANDAR, 1922. Stupio u NOB 1941. Komesar bat. 1. brig. 19. div. Poginuo u Dalmaciji 19. 5. 1943.

9. BOŠNJAK Rade DUŠAN, 1906. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Umro u Jošanu od zadobivenih rana 1944.

10. CVIJANOVIC Mile DUŠAN, 1906. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo na Zelengori 1944.

11. DIKLIC Mile DRAGAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 2. bat. 2. brig. 35. div. Poginuo u Debelom Brdu 17. 7. 1944.

12. DIKLIC Milana ILIJA, 1921. Stupio u NOB 1941. Komesar bat. 2. brig. 35. div. Poginuo u Vučipolju kod Gračaca 12. 7. 1944.

13. DIKLIC Vuje MILAN, 1919. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 1. brig. 19. div. Poginuo u Mokrom Polju (Dalmacija) 1944.

14. DIKLIC Rade NIKOLA, 1905. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Krbava«. Poginuo u Jošanu 1941.

15. DIKLIC Ilije PETAR, 1910. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića 1943.

16. DIKLIC Maniše PETAR, 1919. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Brušanima kod Gospića 5. 7. 1943.

17. DIKLIC Milana VLADIMIR, 1919. Stupio u NOB 1941. Komandant bataljona 35. div. Poginuo na Ljubovu 1944.

18. DRAZlC Petra DUŠAN, 1910. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Brušanima kod Gospića 18. 5. 1943.

19. DRAZlC Mane JANDRE, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Gračacu 15. 5. 1943.

20. DRAZlC Mile NEBOJŠA, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Ljubovu 10. 10. 1943.

21. EGIC Jandre JOVO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Srbu jula 1943.

22. EGIC Rade JOVO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Pećanima 8. 4. 1944.

23. EGIC Dane NIKOLA, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 16. 4. 1945.

24. EGIC Rade LJUBICA, 1921. Stupila u NOB 1941. Terenski politički radnik. Ubile je ustaše nakon mučenja u Jošanu 1942.

25. EGIC Steve SRĐAN, 1909. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, bat. »Krbava«. Poginuo u Visuću 1942.

26. KAMENKO Miladina BOŠKO, 1911. Stupio u NOB 1941. Borac 19. div. Poginuo u Dalmaciji 5. 7. 1943.

27. KAMENKO Dane RADE, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 3. brig. Poginuo u Jošanu septembra 1942.

28. KNEŽEVIĆ Miće RADE, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Krbava«. Poginuo u Tušicama kod Udbine 28. 2. 1942.

29. KUKIC Bože ILIJA, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Bosni krajem 1943.

30. LONČAR Mile DUŠAN, 1915. Stupio u NOB 1941. Komandir čete, 19. div. Poginuo u Udbini 12. 3. 1945.

31. LONČAR Ilije PETAR, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo kod Beograda 1945.

32. MAJSTOROVIC Dure MILAN, 1925. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 19. div. Poginuo u Dalmaciji jula 1943.

33. MANDIC Maksima ANKA, 1927. Stupila u NOB 1942. Borac 16. vojvođ. div. Poginula u Bosni 1944.

34. MANDIC Rade BOGDAN, 1906. Stupio u NOB 1942. Borac 19. div. Poginuo u Klapavicama 23. 2. 1944.

35. MANDIC Pavla ĐURO, 1924. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Beograda 1944.

36. MANDIC Mane MILAN, 1910. Stupio u NOB 1941. Komandir voda u 19. div. Poginuo u Dalmaciji 12. 5. 1943.

37. MANDIC Jandre MILAN, 1912. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Ljubovu 15. 3. 1943.

38. MANDIC Milana MILOŠ, 1907. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 19. div. Poginuo u Donjem Lapcu 27. 3. 1943.
39. MANDIČ Mane NIKOLA, 1921. Stupio u NOB 1941. Komandant bataljona 13. prol. brig. Poginuo na sremskom frontu 20. 3. 1945.
40. MANDIC Rade PETAR, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. Poginuo kod Gospića 29. 9. 1942.
41. MANDIĆ Jandre STEVO, 1926. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Krbava«. Poginuo kod Gračaca 2. 2. 1942.
42. MANDIĆ Rade STEVAN, 1918. Stupio u NOB 1941. Komesar čete, 19. div. Poginuo u Dalmaciji jula 1944.
43. MASIĆ Ilije MILAN, 1919. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. Poginuo u Jošanu 29. 9. 1942.
44. MAŠIČ Ilije MILAN, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Drvaru 28. 6. 1944.
45. MAŠIĆ Ilije MARKO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac u bat. »Krbava«. Poginuo u Jošanu 1942.
46. MASIĆ Jove PETAR, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Gorskom kotaru 1943.
47. MAŠIĆ Jove STEVO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 19. div. Poginuo u Dalmaciji 1944.
48. MILOSEVIC RADE, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo kod Travnika 1944.
49. PAVKOVIĆ Nikole ĐURAĐ, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 19. div. Poginuo na Hvaru 1944.
50. RADAKOVIĆ Nikole ALEKSA, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 3. brig. 6. div. Poginuo na Poljanku 8. 6. 1943.
51. RADAKOVIĆ Gavre ANKA, 1921. Stupila u NOB 1941. Borac 6. div. Poginula kod Zagreba maja 1945.
52. RADAKOVIĆ Ilije BRANKO, 1919. Stupio u NOB 1941. Borac u bat. »Krbava«. Poginuo kod Udbine 20. 6. 1942.
53. RADAKOVIĆ Ilije DANE, 1924. Stupio u NOB 1941. Oficir u 35. div. Poginuo kod Otočca 1944.
54. RADAKOVIĆ Steve DANE, 1925. Stupio u NOB 1942. Komandir voda u 35. div. Poginuo kod Gospića jula 1944.
55. RADAKOVIĆ Ilije DUŠAN, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 19. div. Poginuo u Golubiću (Dalmacija) 1. 2. 1944.
56. RADAKOVIĆ Dušana DUŠANKA, 1927. Stupila u NOB 1942. Borac 6. div. Poginula u Bosni 1944.
57. RADAKOVIĆ Mile ĐURO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Boričevcu kod Donjeg Lapca 5. 9. 1943.
58. RADAKOVIĆ Dane MIĆO, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.
59. RADAKOVIĆ Ilije MILUTIN, 1915. Španski dobrovoljac. Organizator ustanka 1941. u ovom kraju. Ubili ga pročetnički elementi u Jošanu 1941.
60. RADAKOVIĆ Dane Rade, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Travniku 1944.
61. RADAKOVIĆ Miloša MIĆO, 1927. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Sutjesci 1943.
62. RADAKOVIĆ Rade MILAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Valjeva 18. 9. 1944.
63. RADAKOVIĆ Milana MOMČILO, 1914. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 4. bat. 3. brig. Poginuo u Visuću 1942.
64. RADAKOVIĆ Nikole NEBOJŠA, 1910. Stupio u NOB 1941. Borac 19. div. Poginuo u Dalmaciji 8. 6. 1943.
65. RADAKOVIĆ Nikole STEVO, 1910. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.
66. RADAKOVIĆ Dane VELJKO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 3. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.
67. SADZAK Dane LJUBICA, 1923. Stupila u NOB 1941. Borac 6. div. Utopila se u Neretvi 10. 9. 1943.
68. SADZAK Vase MIĆO, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac u bat. »Krbava«. Poginuo kod Udbine 20. 6. 1942.
69. SADZAK Steve MILAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Strijeljali ga Nijemci u Beogradu 1942. kao člana KPJ.

70. STOJIĆ Nikole DARINKA, 1923. Stupila u NOB 1941. Borac Komande mjesta u Udbini. Poginula u istom mjestu 1944.

71. STOJIĆ T. STEVAN, 1909. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Krbava«. Poginuo u Visuću septembra 1942.

72. SURLA Mile DUŠAN, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. Poginuo u Jošanu 29. 9. 1942.

73. SURLA Jove JOVO, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandir čete u 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Zelengori 1943.

74. ŠEVER Jovana DANE, 1922. Stupio u NOB 1941. Delegat voda u 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Sutjesci 1943.

75. ŠEVER Jovana MILAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandant bat. 6. div. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića 1943.

76. UZELAC Mirka BUDE, 1926. Stupio u NOB 1941. Borac 19. div. Poginuo u Oklaju (Dalmacija) 1944.

77. UZELAC Bude DEJAN, 1927. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Bosni 1944.

78. UZELAC Bude MOMČILO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Bosni 1944.

79. UZELAC Bude STOJANKA, 1927. Stupila u NOB 1941. Borac 6. div. Poginula u Bosni 1944.

80. VLATKOVIĆ Ilije DANE, 1913. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 2. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Bjelopolju kod Korenice 1945.

81. VLATKOVIĆ Dmitra ĐURO, 1923. Stupio u NOB 1941. Komandant bataljona u 6. div. Poginuo na sremskom frontu 10. 1. 1945.

82. VLATKOVIĆ Jove MIĆO, 1910. Stupio u NOB 1941. Komandir voda u 35. div. Poginuo u Škarama kod Otočca 16. 9. 1944.

83. VLATKOVIĆ Dragije NOVAK, 1926. Stupio u NOB 1941. Borac u bat. »Krbava«. Poginuo u Ćovićima kod Otočca 1/2. 8. 1942.

84. VLATKOVIĆ Jove NIKOLA, 1926. Stupio u NOB 1942. Delegat voda u 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.

85. VLATKOVIĆ Ilije PEJO, 1923. Stupio u NOB 1941. Komesar bat. u 35. div. Poginuo kod Vrhovina 1944.

86. VUKMANOVIC Mile STANKO, 1917. Stupio u NOB 1941. Operativni oficir u 19. div. Poginuo na Otriću kod Gračaca 10. 8. 1944.

87. VRANIĆ Mane DANE, 1912. Stupio u NOB 1941. Borac u bat. »Krbava«. Poginuo kod Udbine 15. 6. 1942.

88. VRANIC Mane MIĆO, 1912. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Ranjen na Sutjesci 1944, umro iste godine u Italiji.

89. VRANIĆ Bože MILOŠ, 1904. Stupio u NOB 1941. Borac Komande mjesta Lovinac gdje je i poginuo 10. 12. 1944.

KOMIĆ I POLJICE

1. BOSIC Rade LAZO, 1940. Stupio u NOB 1943. Borac 6. div. Poginuo na Zelengori jula 1944.

2. BOSIĆ Jove MILE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Kninu 1943.

3. BOSIC Nikole MIKA, 1924. Stupila u NOB 1942. Borac 35. div. Poginula kod Gospića 1944.

4. BOSIĆ Jove PERA, 1920. Stupila u NOB 1942. Borac 6. div. Poginula u Zuleševici kod Lapca 1943.

5. BOŠNJAK Nikole BLAGOJA, 1906. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Slavonskog Broda 1945.

6. CURĆIC Ilije DANE, 1915. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Umro od prehlade u bolnici Bijeli Potoci 1943.

7. CURĆIC Ilije JOVO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac Sjeverodalm. PO. Poginuo u Pribudiću kod Knina 1943.

8. CURĆIC Staniše Jovo, 1913. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1942.

9. CURCIĆ Ilije MILE, 1918. Stupio u NOB 1941. Operativni oficir bataljona 3. brig. 6. div. Poginuo na Zuleševici kod Lapca 21. 2. 1943.

10. CURĆIC Jove MILOŠ, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Komiću 1942.

11. **CURCIC** Ilije NIKOLA, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Lovincu marta 1943.
12. ĆURČIĆ Rade NIKOLA, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo na Drenovači kod Bihaća 1943.
13. CURCIC Staniše PETAR, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Umro od prehlade u bolnici Bijeli Potoci 1943.
14. CURCiC Koste VUJO, 1909. Stupio u NOB 1943. Borac 6. div. Poginuo u Beogradu 1944.
15. DIKLIC Mile MANE, 1903. Stupio u NOB 1943. Borac 1. brig. 6. div. Poginuo kod Sida 1945.
16. DRAČA Mile DANE, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Lovincu 19. 12. 1943.
17. DRAČA Rade ĐURO, 1921. Borac Komićkog PO. Promrzao na položaju kod Lovinca i umro kod kuće od posljedica 12. 1. 1942.
18. DRAČA Rade MANE, 1917. Stupio u NOB 1941. Borac Komićkog PO. Poginuo u Lovincu 29. 10. 1941.
19. DRAČA Steve MARA, 1925. Stupila u NOB 1942. Promrzla kod Gračaca noseći hranu partizanima i kod kuće umrla 1943.
20. GROZDANIC Miloša DANE, 1921. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja u 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.
21. GROZDANIC Miloša MANE, 1913. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja u 6. div. Poginuo u Pastuši kod Gračaca 1943.
22. LAVRNIC Petra DANE, 1908. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Đurđevcu 1945.
23. LAVRNIC Petra LUKA, 1901. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 3. brig. 6. div. Ranjen u Bruvnu, umro u Dobroselu kod D. Lapca 1942.
24. LAVRNIC Arsenije PETAR, 1901. Stupio u NOB 1941. Borac Komićkog PO. Poginuo u Komiću 1942.
25. LAVRNIC Mane SAVA, 1915. Stupio u NOB 1942. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.
26. MIRKOVIC Mićana DANE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.
27. MIRKOVIC Marka DANE, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac PO »Krbava«. Poginuo u Korenici 13 2 1942.
28. MIRKOVIC Marka DUŠAN, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Valjevu 18. 9. 1944.
29. MIRKOVIC Tome ĐURO, 1917. Stupio u NOB 1941. Borac 1. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo kod Bos. Novog 12. 1. 1944.
29. MIRKOVIC Tome ĐURO, 1917. Stupio u NOB 1941. Borac 1. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo kod Bos. Novog 12. 1. 1944.
30. MIRKOVIC Laze ILIJA, 1921. Stupio u NOB u Lipljanu (Kosovo) gdje je i poginuo septembra 1941.
31. MIRKOVIC Rade ILIJA, 1910. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Krbava«. Poginuo kod Mrkonjić-Grada oktobra 1944.
32. MIRKOVIC Bože JOVANKA, 1924. Stupila u NOB 1942. Promrzla kopajući rovove u omi. radnoj jedinici i umrla marta 1943.
33. MIRKOVIC Petra MILANKO, 1908. Stupio u NOB 1942. Ranjen u Podlapači augusta 1942. i umro u bolnici u Krbavici 1943.
34. MIRKOVIC Tome MILE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Livnu 1944.
35. MIRKOVIC Rade NIKOLA, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Podlegao ranama u bolnici Bijeli Potoci 2. 3. 1943.
36. MIRKOVIC Tome PAJO, 1906. Stupio u NOB 1942. Borac bat. »Krbava«. Poginuo na Mokrom Polju kod Knina 1943.
37. MIRKOVIC Marka SIMO, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo kod Sarajeva 1944.
38. MIRKOVIC Rade STANKO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Gračacu 1943.
39. MIŠCEVIC Dane JOVO, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac bat. »Krbava«. Ranjen na Pločanskom klancu. Poginuo u koloni ranjenika u Bosni 1943.
40. MOMCILOVIC Mane MARKO, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo na Drenovači kod Bihaća 1943.

41. MOMČILOVIC Nikole MILAN, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Pločanskom klancu kod Udbine 1943.

42. OPAClC Save MILE, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Krbava«. Poginuo na Oštroj kod Gospića 23. 5. 1943.

43. OPAČIČ Jove SAVA, 1900. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Udbina od prehlade u bolnici Krbavici 1943.

44. OPALIC Bože MILE, 1901. Stupio u NOB 1943. Borac 3. bat. 3. brig. 6. div. Umro u Komiću od iscrpljenosti 1945.

45. OPALIC Dane NIKOLA, 1902. Stupio u NOB 1943. Borac 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Livnu 1944.

46. OPALIC Dmitra RADE, 1900. Stupio u NOB 1941. Borac Kraljevačkog PO. Poginuo u Kraljevu 1942.

47. PAVLICA Dmitra DANE, 1913. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1942.

48. PAVLICA Luke MANE, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 20. 3. 1943.

49. PAVLICA Spire DANE, 1882. Stupio u NOB 1941. Clan Opć. NOO-a. Razbolio se od ratnog napora i umro aprila 1943.

50. PAVLICA Mile MILAN, 1890. Borac Komande mjesta Udbina. Nestao u toku 4. neprijateljske ofanzive 1943.

51. PAVLICA Rade MILAN, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 35. div. Poginuo u Metku kod Gospića 1944.

52. PAVLICA Ilije MILE, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića 21. 6. 1942.

53. PAVLICA Nikole MILIC, Stupio u NOB 1944. Borac 35. div. Umro od iznemoglosti u Gospiću 1945.

54. PAVLICA Ilije PETAR, 1924. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 35. div. Poginuo u Cudinu Klancu 15. 3. 1944.

55. PAVLICA Dmitra RADE, 1895. Stražar kod Opć. NOO-a Udbina. Umro od tifusa februara 1943.

56. PAVLICA Jovana PETAR, 1921. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 18. 5. 1943.

57. PAVLICA Mile VASO, 1893. Stupio u NOB 1941. Poginuo kao odbornik Mj. NOO-a Komić 20. 1. 1943.

58. PAVLICA Nikole VASO, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Vučipolju kod Gračaca 15. 3. 1943.

59. SUNAJKO Jove MILE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Oštarijama kod Gospića 5. 6. 1943.

60. UGARKOVIC IHje BOGDAN, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac bat. »Krbava«. Poginuo u Bruvnu kod Gračaca juna 1942.

61. UGARKOVIC Jovana DANE, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac Komande mjesta Udbina. Umro od tifusa kao ranjenik u Bruvnu kod Gračaca 1943.

62. UGARKOVIC Mane DANE, 1907. Stupio u NOB 1941. Poginuo u Komiću 14. 12. 1942. kao politički radnik na terenu.

63. UGARKOVIC Dane DMITAR, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Zelengori 1943.

64. UGARKOVIC Dmitra DRAGAN, 1924. Stupio u NOB 1942. Komandir čete 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Sida 1944.

65. UGARKOVIC Tome DUŠAN, 1913. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u napadu na Slunj 1942.

66. UGARKOVIC Rade LUKA, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Komiću 14. 12. 1942.

67. UGARKOVIC Ilije MARKO, 1915. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo kod Udbine 21/22. 8. 1942.

69. UGARKOVIC Spire MILE, 1924. Stupio u NOB 1942. Oficir OZN-e. Poginuo u Gračacu 1945.

70. VUKMANOVIC Jovana MANE, 1915. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja u 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.

71. VUKMANOVIC Jovana RADE, 1906. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo na Zelengori 1944.

KURJAK

1. BASTA Đure BORKA, 1927. Stupila u NOB 1942. Borac PPK-a bataljona. Poginula u Topuskom na Kordunu 1944.
2. BASTA Nikole DUŠAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Ranjen u sjev. Dalmaciji, umro u bolnici Sječivica kod Turjanskog 1943.
3. BASTA Staniše DUŠAN, 1921. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Mednoj kod Mrkonjić-Grada poč. 1944.
4. BASTA Nikole ĐURO, 1910. Stupio u NOB 1942. Borac partiz. straže kod bolnice. Poginuo u Jošanu januara 1943.
6. BASTA Marka MILE, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 35. div. Poginuo na Prijeboju 1945.
7. BASTA Petra SAMOJLO, 1900. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo između Lapca i Kulen Vakufa 1943.
8. BASTA Mane STANIŽA, 1886. Clan KPJ od 1940. Stupio u NOB 1941. Strijeljali ga Talijani 5. 2. 1942.
9. BASTA Janka STEVO, 1914. Stupio u NOB 1941. Umro u Kurjaku od iscrpljenosti 1944.
10. BASTA Rade VLADO, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 2. brig. Poginuo na Udbini 21/22. 8. 1942.
11. DUKIC Ilije ALEKSA, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Umro u Bijelim Potocima 1943.
12. ĐUKIC Gece DANE, 1921. Stupio u NOB 1942. Komandir čete u 6. div. Poginuo u Beogradu 1944.
13. ĐUKIC Mane DANE, 1914. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Sutjesci 1943.
14. ĐUKIC Stevana DANE, 1908. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 1. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Ličkom Petrovom Selu 1942.
15. ĐUKIC Dane DUŠAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Kuku kod Visuća januara 1943.
16. ĐUKIC Milana DUŠAN, 1924. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja 6. div. Poginuo u Štrbinama (Bosna) krajem 1943.
17. ĐUKIC Nikole DUŠAN POŠATLIJA, 1914. Stupio u NOB 1941. Zamjenik komandanta konjičkog bat. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1945.
18. ĐUKIC Ilije ĐURO, 1910. Stupio **u** NOB 1941. Borac 4. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo kod Vrlike (Dalmacija) 16. 9. 1943.
19. ĐUKIC Luke ILIJA, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u Frkašiću 14. 3. 1942.
20. ĐUKIC Nikole ILIJA, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Brušanima kod Gospića 1943.
21. ĐUKIC Sime ILIJA, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo na Prijedoru 1942.
22. ĐUKIĆ Vase JOVAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Sekretar KK Perušić. Poginuo u Pazaristu kod Perušića 1943.
23. ĐUKIC Luke JOVO, 1922. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja 2. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Širokoj Kuli, umro u Bijelim Potocima 1943.
24. ĐUKIC Mile MANE, 1913. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 1. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Ličkim Osrecima 22. 4. 1944.
25. ĐUKIĆ Nikole MANE, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.
26. ĐUKIC Vase MANE, 1927. Stupio **u** NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo kod' Bos. Grahova 1943.
27. ĐUKIC Jove MILE, 1925. Stupio **u** NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo **u** Lovincu 1943.
28. ĐUKIĆ Milanka MILE, 1906. Stupio **u;** NOB 1941. Komandir čete Područnog bat. 1. lič. odreda. Poginuo u Dalmaciji 1943.
29. ĐUKIC Mile MIĆA, 1912. Stupio **u** NOB 1944. Borac 6. div. Poginuo u Beogradu 1944.
30. ĐUKIC Save MILE, 1914. Stupio **u** NOB 1942. Operativni oficir u Štabu 6. div. Poginuo na rijeci Tari u Crnoj' Gori 20. 5. 1944.
31. ĐUKIC Mane MILICA, 1915. Stupila u NOB 1941. Poginula kod Žute Lokve kao bolničarka u 6. div. 1943.

32. DUKIČ Luke PETAR, 1910. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo u Podlapači 1941.

33. ĐUKIĆ Nikole RADE, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Brušanima kod Gospića 1943.

34. ĐUKIĆ Vuje SIMO, 1922. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 4. bat. 3. brig. Poginuo u Podlapači 30. 5. 1942.

35. ĐUKIĆ Miloša SPASE, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 1942.

36. ĐUKIĆ Miloša SPASE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Vučipolju kod Gračaca 1943.

37. ĐUKIĆ Ilije STEVO, 1911. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Škrbinama (Bosna) 1944.

38. ĐUKIĆ Nikole STEVO, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Donjeg Lapca 1943.

39. KALANJ Mile DANE, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Brušanima kod Gospića 1943.

40. KALANJ Milića MILAN, 1914. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Ličkim Osrecima kod Srba 16. 4. 1944.

41. KALANJ Steve MANE, 1924. Stupio u NOB 1942. Komandir odjeljenja 6. div. Poginuo u Tovarniku na sremskom frontu 1945.

42. KLJAJIĆ Jove DANE, 1920. Stupio u NOB 1942. Poginuo kod Gračaca 1945.

43. KLJAIĆ Miloša GENO, 1913. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo na Udbini 1942.

44. KLJAIĆ Luke JANKO, 1922. Stupio u NOB 1941. Delegat voda u PO Kurjak. Poginuo u Komiću 15. 3. 1942.

45. KLJAIĆ Ilije NIKOLA, 1925. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja, 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Škrbinama (Bosna) 30. 1. 1944.

46. KLJAIĆ Petra NIKOLA, 1925. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 1. brig. Poginuo u Podlapači u ljeto 1942.

47. KLJAIĆ Dmitra SAVO, 1924. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 6. div. Poginuo kod T. Užica u Srbiji 1944.

48, KLJAIĆ Dane SAVA, 1910. Stupio u NOB 1941. Komandir čete, 6. div. Poginuo u Brušanima kod Gospića 1943.

49. KLJAIĆ Miloša STANlSA, 1922. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 6. div. Poginuo u Gračacu 1943.

50. MATIĆ Rade DANE, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Umro kao ranjenik na Siciliji 1943.

51. MATIĆ Dane DUŠAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Delegat voda u 6. div. Poginuo u koloni ranjenika u Bosni 1943.

52. MATIĆ Rade DUŠAN, 1913. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.

53. MATIĆ Dane PANTELIJA, 1913. Stupio u NOB 1943. Borac u jedinici NOV Srbije. Poginuo u Beogradu 1944.

54. MATIĆ Rade SAVO, 1921. Stupio u NOB 1941. Delegat voda bat. »Krbava«. Poginuo u Vučipolju kod Gračaca 19. 7. 1943.

55. SARAĆ V. DUŠAN, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 2. bat. 2. brig. Poginuo u Rakovici 20. 10. 1942.

56. SARAĆ Nikole PERICA, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac u 6. div. Poginuo u Hercegovini 1944.

MUTILIĆ

1. AJDUKOVIĆ Steve DANICA, 1925. Stupila u NOB 1942. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Umrla od tifusa u Mutiliću 1943.

2. AJDUKOVIĆ Mile PETAR, 1909. Stupio u NOB 1941. Borac 35. div. Poginuo u Turjanskom kod Otočca 1944.

3. BJELOBABA Rade ĐURO, 1924. Stupio u NOB 1941. Komesar čete u 3. bat. 2. brig. Poginuo kod Udbine 1942.

4. BJELOBABA Rade MIĆO, 1919. Stupio u NOB 1941. Komandir čete u 6. div. Poginuo kod Iloka 1945.

5. BJELOBABA Mile MIKA, 1920. Stupila u NOB 1942. Borac u štabu 6. div. Poginula u Livnu 1944.

6. BJELOBABA Rade NIKOLA, 1921. Stupio u NOB 1941. Komandir čete u 6. div. Poginuo u Ličkim Osrecima kod Srba 1943.

7. BJELOBABA Gavre NIKOLA, 1919. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo u Perjasici (Kordun) 17. 10. 1942.
8. GALOVIC Rade ILIJA, 1908. Stupio u NOB 1941. Borac 1. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Mokrom Polju (Dalmacija) 1943.
9. JURIČ Mile BOGDAN, 1908. Stupio u NOB 1941. Borac 1. ličkog PO. Poginuo na Plitvicama 25. 9. 1941.
10. JURIC Spire BOGDAN, 1908. Stupio u NOB 1941. Komandir voda u 3.bat. 2. brig. Poginuo u napadu na Udbinu 1942.
11. KNEŽEVIĆ Mane MILE, 1908. Stupio u NOB 1943. Borac Komande mjesta Udbina. Poginuo u Udbini 13. 3. 1943.
12. KOSOVAC Mane NIKOLA, 1918. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u koloni ranjenika na Sutjesci 1943.
13. LONČAR Save BOGDAN, 1907. Stupio u NOB 1941. Borac 35. div. Poginuo u Turjanskom kod Otočca 1944.
14. LONČAR Filipa DUŠAN, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac Komande 2. ličkog područja. Umro na Siciliji kao ranjenik 1944.
15. LONČAR Filipa ĐURO, 1921. Stupio u NOB 1941. Komandir voda u 6. div. Ranjen kod Knina, umro na Siciliji 1943.
16. LONČAR Filipa VASO, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo na Udbini 21/22. 8. 1942.
17. POPOVIČ Ilije DUŠAN, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac Raškog PO. Poginuo u Raši (Srbija) 1943.
18. STANIČ Dane GOJKO, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 19. div. Poginuo u Mokrom Polju (Dalmacija) 1943.
19. STANIČ Petra LAKO, 1908. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 3. bat. 2. div. Poginuo u Otočcu 1943.

ONDIĆ

1. BJELOBABA Petra ILIJA, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 35. div. Umro od tifusa u Ondiću 1944.
2. LONČAR Staniše BOGDAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 2. brig. 6. div. Poginuo kod Polače (Dalmacija) 1943.
3. LONČAR Petra BOZO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac Udbinskog PO. Poginuo u Podlapači 1941.
4. LONČAR Mane DUŠAN, 1912. Stupio u NOB 1941. Borac Ličkog PO. Ranjen u Korenici, umro u Klapavicama 1942.
5. LONČAR Staniše GOJKO, 1922. Stupio u NOB 1942. Delegat voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Polače (Dalmacija) juna 1943.
6. LONČAR Steve STEVO, 1892. Stupio u NOB 1942. Poginuo rušeći most u Mutiliću 1943.
7. LONČAR Dane SAVA, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Slunja krajem 1942.
8. LONČAR Nikole SAVA, 1910. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Dvoru na Uni, umro u Bijelim Potocima krajem 1942.
9. MIRKOVIC Dane RADE, 1922. Stupio u NOB 1941. Operativni oficir u Štabu 2. brig. 6. div. Poginuo kod Užica 1944.
10. OBRADOVIČ Nikole DUŠAN, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Krbava«. Poginuo u Korenici 20. 1. 1942.
11. RADOČAJ Nikole DUŠAN, 1915. Stupio u NOB 1941. Borac 1. brig. 35. div. Poginuo u Korenici 1944.
12. RADOCAJ Nikole ĐOKO, 1927. Stupio u NOB 1942. Komandir voda u 1. brig. 35. div. Poginuo kod Plitv. jezera 1945.
13. RADOČAJ Nikole GOJKO, 1918. Stupio u NOB 1941. Komesar čete, 3. brig. 6. div. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića 1943.
14. RADOČAJ Arsenije MILAN, 1918. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 35. div. Poginuo kod Generalskog Stola 1944.
15. RADOČAJ Dane MILAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 3. brig. 6. div. Poginuo u Visuću 1943.
16. RADOCAJ Dane MILOŠ, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.
17. RADOCAJ Arsenije PETAR, 1929. Borac pri Štabu Komande 2. područja. Poginuo padom s kamiona kod Plit. jezera poč. 1945.
18. RADOČAJ Obrada PETAR, 1902. Stupio u NOB 1942. Radnik

u part, radionici. Zarobljen i strijeljan od Nijemaca u Bihaću 1944.

19 RAPAlC Nikole DUŠAN, 1921. Stupio u NOB 1941. Sekretar SKOJ-a u Ondiću. Poginuo u Korenici početkom 1942.

20 KALAC Ilije SVETOZAR, 1906. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo u Dvoru na Uni 1942.

21. UZELAC Mile BOGDAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Sekretar SKOJ-a u Ondiću. Poginuo kao vodič na Udbini 22. 8. 1942.

22. UZELAC Rade BOGDAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac u bat. »Krbava«. Poginuo u Korenici poč. 1942.

23. UZELAC Dane DANE, 1903. Stupio u NOB 1941. Borac Udbinskog PO. Umro u Ondiću 1944.

24. UZELAC Mile DANE, 1904. Clan KPJ od 1937. Stupio u NOB 1941. Komandir čete PO »Kraljevo«. Poginuo kod Jabuke (Srbija) 1941.

25. UZELAC Dure DRAGICA, 1924. Stupila u NOB 1941. Bolničarka 4. bat. 3. brig. Poginula u koloni ranjenika u Bosni 1943.

26. UZELAC Luke DUŠAN, 1923. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Valjeva septembra 1944.

27. UZELAC Milana DUŠAN, 1918. Clan KPJ od 1939. Stupio u NOB 1941. Polit, radnik na terenu. Poginuo u Karađorđevu 1942.

28. UZELAC Mile MANE, 1915. Stupio u NOB 1941. Komandir čete u Čačanskom PO. Poginuo kod Kosjerića u Srbiji 1941.

29. UZELAC Dmitra MARINKO, 1915. Stupio u NOB 1941. Komandir voda u 2. brig. 6. div. Poginuo u Jasiki kod Bihaća 1942.

30. UZELAC Dane MILAN, 1926. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Vrepcu kod Gospića aprila 1943.

31. UZELAC Dane MILKA, 1921. Stupila u NOB 1941. Clan KK SKOJ-a Perušić. Poginula u Čanku 1944.

32. UZELAC Dmitra MIRKO, 1907. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen u Mokrom Polju (Dalmacija), umro u Trnavcu 1943.

33. UZELAC Dane NIKICA, 1922. Stupio u NOB 1941. Kurir 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Petrovoj gori 1943.

34. UZELAC Dane NIKICA, 1920. Stupio u NOB 1941. Zamjenik komandira čete, 3. brig. 6. div. Poginuo u Bosni u koloni ranjenika poč. juna 1943.

35. UZELAC Vuje NIKOLA, 1922. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 3. bat. 2. brig. 6. div. Ranjen na rijeci Pivi u Crnoj Gori, umro u Italiji 1944.

36. UZELAC Nikole SOKA, 1920. Stupila u NOB 1941. Predsj. USAOH-a u selu Ondiću gdje je i poginula 1944.

37. UZELAC Filipa STANKO, 1905. Stupio u NOB 1941. Borac Udbinskog PO. Poginuo kod Plitvičkih jezera 25. 9. 1941.

38. UZELAC Gaje STEVO, 1900. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca 1943.

39. UZELAC Vuje ZORKA, 1915. Stupila u NOB 1941. Poginula 1943. kao krojačica u jednoj partizanskoj radionici.

REBIC

1. COSIC Mile DESA, 1924. Stupila u NOB 27. 7. 1941. Politički radnik na terenu. Umrla u Rebiću 1943.
2. COSIC Nikole DUŠAN, 1905. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Borac 6. div. Poginuo u Zagrebu 7. 5. 1945.
3. COSIC Mile NIKOLA, 1920. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Komesar čete 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Kulen Vakufa 23. 5. 1943.
4. MOMCILOVIC Nikole ALEKSANDAR, 1919. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Komandant bat. u 35. div. Poginuo kod Drežnika 16. 2. 1945.
5. MOMCILOVIC Vase BOŠKO, 1914. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Komandir tenkov. čete. Poginuo u Kompolju kod Otočca 15. 4. 1943.
6. MOMCILOVIC Jove DANE, 1922. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Borac bat. »Ognjen Priča«. Poginuo kod Udbine 6. 8. 1942.
7. MOMCILOVIC Jove DUŠAN, 1919. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Borac 6. div. Poginuo na Udbini 1942.
8. MOMCILOVIC Mane DUŠAN, 1921. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Sekretar

bat. biroa SKOJ-a 6. div. Ranjen kod Švice, umro u Rebiću 1943.

9. MOMCILOVIC Dane MARKO, 1924. Stupio u NOB 27. 7.1941. Delegat voda, 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na Zuleševici 7. 2. 1943.
10. MOMCILOVIC Mane MILE, 1918. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Komandir broda. Poginuo u Dalmaciji 1944.
11. MOMCILOVIC Bogdana NIKOLA, 1911. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Komandir čete, 6. div. Poginuo kod Bihaća 3. 8. 1943.
12. MOMCILOVIC Staniše RADE, 1922. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Borac 6. div. Poginuo na Pločanskom klancu kod Udbine 25. 1. 1943.
13. MOMCILOVIC Luke SAVO, 1920. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Borac 6. div. Poginuo u Bosni 1943.
14. MOMCILOVIC L. STANA, 1924. Stupila u NOB 27. 7. 1941. Bolničarka u 6. div. Poginula na prelazu rijeke Tare 1944.
15. MOMCILOVIC Mane UROŠ, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac bat. »Krbava«. Poginuo u Mekinjaru 20. 6. 1942.
16. TRKULJA Gene ILIJA, 1922. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Komesar bat. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1944.
17. TRKULJA Miloša MIRA, 1923. Stupila u NOB 27. 7. 1941. Bolničarka u 6. div. Poginula u Komiću 1943.
18. TRKULJA Gene PEJO, 1924. Stupio u NOB 27. 7. 1941. Borac 6. div. Poginuo u Udbini 1943.
19. ZAJA ANDRIJA, 1901. Clan KPJ od 1919. Clan CK KPH od 1937. Izvršio samoubistvo u bijegu pred ustašama u Kerestincu 14. 7. 1941.

SREDNJA GORA

1. BASTA Ilije ANA, 1925. Stupila u NOB 1943. Borac 35. div. Poginula u Otočcu 1944.
2. BASTA Janka BOZO, 1918. Stupio u NOB 1941. Borac 6. div. Poginuo kod Sida 1945.
3. BASTA Milana BRANKO, 1925. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja 3. čete, 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Štrbini (Bosna) 1943.
4. BASTA Nikole BUDE, 1907. Stupio **u** NOB 1941. Intendant 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Zagrebu 7. 5. 1945.
5. BASTA Sime DANE, 1898. Stupio u NOB 1941. Borac Pratećeg bat. VŠ NOV i POJ. Poginuo u Srijemu 1945.
6. BASTA Tome DMITAR, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 3. čete 2. ličkog PO. Poginuo u Srednjoj Gori 12. 4. 1942.
7. BASTA Milkana DRAGOJA, 1921. Stupila u NOB 1941. Delegat voda, 2. brig. 6. div. Poginula u Valjevu 14—18. 9. 1944.
8. BASTA Mane DUŠAN, 1927. Stupio u NOB 1943. Delegat voda, 35. div. Poginuo u Gorskom kotaru 1944.
9. BASTA Ilije DUŠAN, 1907. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Udbina. Poginuo u Udbini 1943.
10. BASTA Nikole DUŠAN, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac Ličkog PO. Poginuo u Sivcu kod Otočca 1943.
11. BASTA Petra GENO, 1924. Stupio u NOB 1942. Komesar čete, 35. div. Poginuo u Pećanima 13. 4. 1944.
12. BASTA Mane ILIJA, 1921. Stupio u NOB 1941. Komesar 1. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Rudinaca u Srijemu 1944.
13. BASTA Luke JOVO, 1909. Stupio u NOB 1941. Borac 3. brig. 6. div. Poginuo u Mazinu 1942.
14. BASTA Mane JOVO, 1924. Stupio u NOB 1943. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Ilinca u Srijemu; 1945.
15. BASTA Ilije LJUBIŠA, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Lovincu 10. 3. 1943.
16. BASTA Tome MILANKO, 1925. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 2. brig. 35. div. Poginuo u Slunju 1945.
17. BASTA Ilije MILE, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića 1943.
18. BASTA Stevana MILE, 1921. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Mokrom Polju (Dalmacija) 1943.
19. BASTA Malete MOMČILO, 1916. Stupio u NOB 1941. Borac Pratećeg

bat. VS NOV I POJ, poginuo na Zelengori 1944.

20 BASTA Milkana RADE, 1923. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Korenici 1943.

21 BASTA Ilije TOMA, 1923. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Sremskoj Mitrovici 21. 1. 1945.

22. CANKOVIĆ Save BUDE, 1911. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Srbu 15. 2. 1943.

23. CANKOVIC Mile DUŽAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Komandir čete, 3. brig. 6. div. Poginuo u Zagrebu 7. 5. 1945.

24. CANKOVIĆ Rade GENO, 1921. Stupio u NOB 1941. Komandant mjesta Lovinac. Poginuo u Otriču kod Gračaca 1945.

25. CANKOVIĆ Stevana JEKA, 1924. Stupila u NOB 1943. Borac 35. div. Poginula u Mokrom Polju (Dalmacija) 1944.

26. CANKOVIĆ Nikole MILKAN, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 35. div. Poginuo kod Pecana 15. 3. 1944.

27. CANKOVIC Nikole MILKA, 1916. Stupila u NOB 1942. Delegat voda, 35. div. Poginula kod Gospića 1943.

28. CANKOVIC Mile NIKOLA, Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Štrpcima kod Donjeg Lapca 1943.

29. CANKOVIĆ Stevana NIKOLA, 1913. Stupio u NOB 1944. Borac 6. div. Poginuo u Sidu 1944.

30. CANKOVIC Miće SAVA, 1916. Stupio u NOB 1944. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Ilinaca u Srijemu 1945.

31. CANKOVIĆ Stevana STANA, 1921. Stupila u NOB 1942. Bolničarka 35. div. Poginula kod Gospića 13. 6. 1944.

32. CANKOVIC Miće STOJA, 1923. Stupila u NOB 1942. Bolničarka 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Valjevu 1944.

33. ĐUKIC Đure MILKA, 1923. Stupila u NOB 1942. Delegat voda, 1. bat. 3. brig. 35. div. Poginula u Ličkom Petrovom Selu 1. 10. 1944.

34. ĐUKIC Đure PETAR 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Udbini 1942.

35. GRKOVIĆ Mile ĐURO, 1897. Clan KPJ od 1939. Stupio u NOB 1941. Uhapšen 13. 5. 1941. u Podlapači i ubijen u Jadovnu.

36. GRKOVIĆ Stevana JOVO, 1924. Stupio u NOB 1942. Delegat voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića 1943.

37. GRKOVIĆ Stevana MILKAN, 1920. Stupio u NOB 1941. Clan KPJ od 1940. Uhapšen u Podlapači 13. 5. 1941. i ubijen u Jadovnu.

38. GRKOVIĆ Mile NIKICA, 1921. Stupio u NOB 1941. Komesar 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Osrecima kod Srba 1943.

39. GRKOVIĆ Đure NIKOLA, 1913. Stupio u NOB 1942. Borac u Vojnoteh. radionici. Poginuo u Metku kod Gospića 13. 5. 1944.

40. ILIĆ Nikole DANE, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 12. slav. brigade. Poginuo kod Đakova 1943.

41. ILIĆ Save NIKOLA, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac Područnog bat. Poginuo u Srednjoj Gori 15. 1. 1943.

42. ILIĆ Ilije STANlSA, 1902. Stupio u NOB 1942. Borac Komande mjesta Udbina. Poginuo u Komiću 1942.

43. KUGIĆ Stojana DANE, 1913. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 3. brig. 6. div. Poginuo u Gračacu 1943.

44. KUGIĆ Stojana VUJO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Vučipolju kod Gračaca 1942.

45. ORLOVIC Jove NIKOLA, 1922. Stupio u NOB 1942. Komandir čete u 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1945.

46. ORLOVIĆ Petra NIKOLA, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 6. krajiške brig. Poginuo na Majevici 1943.

47. ORLOVIC Vuje PETAR, 1919. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dvoru na Uni krajem 1942.

48. ORLOVIĆ Malete STANlSA, 1915. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića 13. 2. 1943.

49. PRIBIĆ Mile SIMO, 1905. Stupio u NOB 1943. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Mokrom Polju (Dalmacija) 15. 10. 1943.

50. PRIBIĆ Mile SPASE, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac Omlad. čete 2. brig. 6. div. Poginuo na Udbini 1942.

51. RADAKOVIĆ Petra ĐURO, 1921. Stupio u NOB 1941. Borac 3. čete 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Brušanima kod Gospića 1943.

52. RADAKOVIĆ Jove MILAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Borac 2. čete 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Donjeg Lapca 1943.

53. RADAKOVIĆ Ilije MIRKO, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 3. čete 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Strbine (Bosna) 1944.

54. RADAKOVIĆ Josifa NIKOLA, 1912. Stupio u NOB 1941. Borac Sjeverodalmatinskog PO. Poginuo u Kupinovu (Dalmacija) 7. 1. 1943.

55. RADAKOVIĆ Mile PETAR, 1920. Stupio u NOB 1941. Borac 3. čete 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Mogoriću kod Gospića 10. 2. 1943.

UDBINA I PODUDBINA

1. ĆURČIĆ Nikole ĐURO, 1906. Član KPJ od 1936. Stupio u NOB 1941. Član KK KPJ za kotar Udbinu. Uhapsile ga ustaše i ubile u Jadovnu 1941.

2. DOPUĐA Rade DUŠAN, stupio u NOB 1941. Borac 3. brig. 6. div. Poginuo kod Gračaca krajem 1942.

3. KORAĆ Dimitrije SVETO, 1924. Stupio u NOB 1941. Borac 1. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Mokrom Polju (Dalmacija) krajem 1942.

4. MAJSTOROVIĆ Luke DANE DACINA, 1924. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na Sutjesci augusta 1944. Narodni heroj.

5. PRAZlĆ Milana MILENA, 1925. Stupila u NOB 1941. Član KK SKOJ-a Perušić. Poginula na Perušićkoj kosi 1943.

6. PRAZlĆ Milana VELJKO, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 2. krajiške brig. Poginuo u Bosni 1942.

7. SUTIJA Luke MILE, 1914. Strijeljan u Beogradu na Banjici kao komunistički agitator 1942.

VISUĆ

1. CARIĆ Koste MILAN, 1917. Stupio u NOB 1941. Komandant bataljona 35. div. Poginuo na otoku Katarina kod Rovinja 1945.

2. CVJETICANIN Janka DANE, 1911. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Grmeča u Bosni 1943.

3. CVJETICANIN Bože DRAGICA, 1925. Stupila u NOB 1942. Borac 2. brig. 6. div. Poginula kod Gospića 1943.

4. CVJETICANIN Janka ĐURO, 1913. Stupio u NOB 15. 10. 1944. Borac u jedinici NOV Srbije. Poginuo u Teslići 3. 2. 1945.

5. CVJETICANIN Nikole ĐURO, 1925. Stupio u NOB 20. 12. 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Dvoru na Uni krajem 1942.

6. CVJETICANIN Rade ĐURO, 1908. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo kod Grmeča u Bosni 1944.

7. CVJETICANIN Petra ILIJA, 1914. Stupio u NOB 1942. Borac 4. bat. 3. brig. Poginuo u Bosni 1944.

8. CVJETICANIN Rade JANDRE, 1921. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Širokoj Kuli kod Gospića 4. 4. 1943.

9. CVJETICANIN Stojana ILIJA, 1903. Stupio u NOB 1942. Komesar bat. u 2. prol. div. Poginuo u Crnoj Gori 1944.

10. CVJETICANIN Davida JOVO, 1922. Stupio u NOB 1942. Bolničar 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Donjem Lapcu 20. 1. 1943.

11. CVJETICANIN Stevana LAZO, 1907. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Bugojna 1944.

12. CVJETICANIN Laze MILKA, 1920. Stupila u NOB 1941. Politički radnik na terenu. Poginula u Visuću 13. 10. 1944.

13. CVJETICANIN Đure NIKOLA, 1922. Stupio u NOB 1942. Delegat voda, 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Bos. Novom 15. 5. 1944.

14. CVJETICANIN Jove NIKOLA, 1921. Stupio u NOB 10. 4. 1942. Borac 13. prol. brig. Umro od tifusa u bolnici u Petrovoj gori 1943.

15. CVJETICANIN Mile NIKOLA, 1925. Stupio u NOB augusta 1941. Borac 1. brig. 6. div. Poginuo u Otočcu 1943.

16. CVJETICANIN Dane NIKOLA, 1923. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Sida 12. 12. 1944.

17. CVJETICANIN Bože PETAR, 1923. Stupio u NOB 1942. Omi. rukovodilac. Strijeljali ga Nijemci u Novom Bečeju 1943.

18. CVJETICANIN Janka RADE, 1918. Stupio u NOB 1941. Delegat voda u 1. prol. div. Poginuo na Zelengori 6. 6. 1943.

19. CVJETICANIN Laze RAJKO, 1925. Stupio u NOB maja 1942. Borac 3. bat. 6. div. 3. brig. Poginuo kod Udbine augusta 1942.

20. CVJETICANIN Jovana SAVA, 1885. Stupio u NOB 7. aprila 1944. Borac Komande mjesta Udbina. Umro u Zagrebu poč. maja 1945.

21. CVJETICANIN Dmitra VASO. 1894. Stupio u NOB 1941. Borac Komande mjesta Udbina. Zarobljen 7. 4. 1944. i ubijen u logoru u Njemačkoj.

22. CVJETICANIN Gavre VUJO, 1912. Stupio u NOB 1941. Borac Kopaoničkog PO. Poginuo u Srbiji decembra 1942.

23. JANClC Nikole ĐURO, 1920. Stupio u NOB 1941. Komesar bat. 6. div. Poginuo u Bosni 1944.

24. KOSANOVIC Dane ANKA, 1920. Stupila u NOB 1941. Borac 4. bat. 2. brig. 6. div. Poginula u Gračacu 18. 1. 1943.

25. KOSANOVIC Bože DUŠAN, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 5. brig. 19. div. Poginuo u Kistanju kod Benkovca 1943.

26. KOSANOVIC Stojana GAVRE, 1908. Stupio u NOB 1942. Borac partiz. straže u Lovincu. Poginuo u Gospiću 1945.

27. KOSANOVIC Maniše MILE, 1913. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 35. div. Ranjen kod Gospića, umro u Seganovcu 26. 6. 1944.

28. KOSANOVIC Milana NIKOLA, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo u napadu na Udbinu augusta 1942.

29. KOSANOVIC Bude RADE, 1917. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.

30. KOSANOVIC Jandre BUDE, 1903. Stupio u NOB 1941. Borac u 6. div. Poginuo u Brušanima kod Gospića 25. 3. 1943.

31. KOSANOVIC Spase RADE, 1917. Stupio u NOB 1941. Komandir voda, 1. brig. 19. div. Poginuo u Maloj Popini kod Gračaca 17. 4. 1943.

32. KOSANOVIC Mile RADE, 1922. Stupio u NOB 1941. Omladinski rukovodilac brigade u 19. div. Poginuo u Stankovcima (Dalmacija) 1944.

33. KOSANOVIC Jandre SAVA, 1925. Stupio u NOB 1941. Vodnik u Partizan, radionici Bijeli Potoci gdje je i poginuo 5. 3. 1943.

34. KOSANOVIC Stevana SPASE, 1919. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Drvaru 25. 5. 1944.

35. KORAC Spire BOZO, 1912. Stupio u NOB 1941. Načelnik štaba brigade. Poginuo u Bosni 1944.

36. KORAC Jove DANE, 1926. Stupio u NOB 1942. Komandir voda, 6. div. Poginuo u Popovači (Moslavina) 1945.

37. KORAC Rade GRUJO, 1916. Stupio u NOB 1941. Komandir odjeljenja, 3. brig. 6. div. Poginuo u Visuću decembra 1942.

38. KORAC Rade JOVO, 1912. Stupio u NOB 1941. Borac u vojvođ. jedinici. Poginuo kod Vršca 1942.

39. KORAC Janka MILE, 1922. Stupio u NOP 1941. Komandir čete 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Sida 1944.

40. KORAC Dane NIKOLA, 1920. Clan KPJ od 1939. Stupio u NOB 1941. Sekretar Sreskog komitetau Udbini. Strijeljali ga Nijemci na Banjici u Beogradu 1944.

41. KORAC JMiloša RADE, 1919. Komesar 4. bat. 2. brig. 6. div. Stupio u NOB 1941. Poginuo u Gračacu 14. 1. 1943.

42. KORAC Dane SRĐAN, 1922. Stupio u NOB 1941. Komesar 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Valjeva 14. 9. 1944.

43. KORAC Petra VASO, 1926. Stupio u NOB 15. 5. 1943. Borac Pratećeg bat. VS NOV i POJ. Poginuo u Drvaru 25. 5. 1944.

44. KOVACEVIC Jove DANE, 1912. Stupio u NOB 1941. Borac 3. brig. 6. div. Poginuo **u** Vrepcu kod Gospića 1943.

45. KOVACEVIC Dane JOVO, 1910. Stupio u NOB 1942. Borac 19. div. Poginuo u Benkovcu 1944.

46. KOVACEVIC Mile MANE, 1909. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo na Zelengori 1944.

47. KOVACEVIC Mile MANE, 1911. Stupio u NOB 1941. Komandir čete 1. bat. 1. brig. 35. div. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1944.

48. KOVACEVIC Mile MlCO, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo kod Livna 30. 5. 1944.

49. KOVACEVIC Laze PETAR, 1899. Clan KPJ od 1938. Stupio u NOB 1941. Polit, radnik na terenu. Umro od tifusa u Visuću 1943.

50. KOVACEVIC Ilije SAVA, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac 2. brig. Poginuo na Udbini 1942.

51. KOVACEVIC Miloša STEVO, 1898. Stupio u NOB 1941. Borac Komande 2. ličkog područja. Poginuo u Visuću 1944.

52. KOVACEVIC Dane VASO, 1908. Clan KPJ od 1940. Stupio u NOB 1941. Borac vojvođanske jedinice. Poginuo u Vršcu 1945.

53. MILIC Mile DUŠAN, 1920. Stupio u NOB 1942. Borac 6. div. Poginuo u Vrhovinama 1943.

54. MILOSEVIC Steve BOGDAN, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac Kraljevačkog bataljona. Poginuo u Valjevu 1942.

55. MILOSEVIC Steve ILIJA, 1925. Stupio u NOB marta 1943. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Donjem Kosinju kod Gospića aprila 1943.

56. MILOSEVIC Rade NEBOJSA, 1926. Stupio u NOB 1942. Borac Komande 2. ličkog područja. Poginuo u Poljicama kod Udbine 1945.

57. MILOSEVIC Dane NIKICA, 1896. Stupio u NOB 1941. Odbornik Mj. NOO-a Visuć. Umro od tifusa u Visuću 1943.

58. MILOSEVIC Dane NIKOLA, 1919 Stupio u NOB 1941. Clan KPJ od 1939. Poginuo u Otočcu 1944. na dužnosti člana OK KPH za Liku.

59. MILOSEVIC Maksima RADE, **1914.** Clan KPJ od 1940. Stupio u NOB 1941. u jedinicu NOV Srbije. Strijeljali ga Nijemci u Beogradu 1941.

60. MILOSEVIC Steve RADE, 1920. Stupio u NOB 1941. Komesar čete 35. div. Poginuo na Cudinu Klancu kod Babina Potoka 1944.

61. MILOSEVIC Milana STEVO, 1929. Stupio u NOB novembra 1943. Borac 16. vojvođ. div. Poginuo na Majevici u Bosni 1944.

62. MILOSEVIC Rade STEVO, 1914. Stupio u NOB 1944. Borac 6. div. Poginuo na sremskom frontu aprila 1945.

63. MRDA Arsenije DANE, 1915. Stupio u NOB 1942. Instruktor vezista 2. brig. 6. div. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 10. 8. 1942.

64. MRDA Jandre RADE, 1920. Stupio u NOB 1941. Delegat voda, 3. brig. 6. div. Poginuo na Udbini 1942.

65. POZNANOVIC Dmitra STEVO, 1915. Stupio u NOB 1941. Borac Kosmajskog PO. Poginuo u Kragujevcu 1942.

66. POZNANOVIC M. STEVO, 1918. Stupio u NOB 1941. Komandir čete, 1. prol. div. Poginuo na Grahovu 1943.

67. TIŠMA Sime DANE, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Polači (Dalmacija) 1943.

68. TlSMA Nikole DUŠAN, 1922. Stupio u NOB 2. 3. 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu 1945.

69. TlSMA Paje DUŠAN, 1918. Stupio u NOB 1941. Clan KPJ od 1940. Terenski politički radnik NOP-a u Beogradu gdje je i poginuo 1942.

70. TlSMA Rade ĐORĐE, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Umro od tifusa u Visuću marta 1943.

71. TlSMA Rade ĐURO, 1923. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Zagrebu 7. 5. 1945.

72. TlSMA Gene GENO, 1906. Stupio u NOB 1941. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo kod Lovinca krajem 1942.

73. TIŠMA Mile MICO, 1913. Stupio u NOB 1941. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo u Bruvnu kod Gračaca 1943.

74. TIŠMA Rade MILORAD, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 1. brig. 6. div. Poginuo kod Gospića 1943.

75. TIŠMA Miće PAVLE, 1913. Stupio u NOB 1941. Politički radnik u Visuću, umro u Italiji 1943.

76. TEPAVAC Nikole DANE, 1925. Stupio u NOB 1942. Borac 2. brig. Poginuo u Tušiloviću (Kordun) 24. 10. 1942.

77. TEPAVAC Petra DUŠAN, 1907. Stupio u NOB 1941. Borac Komande ličkog područja. Poginuo na Ljubovu 20. 3. 1943.

78. TEPAVAC Dane PETAR, 1924. Stupio u NOB 1942. Borac 35. div. Poginuo u Kosinju kod Gospića 1944.

79. TEPAVAC Dane RADE, 1918. Stupio u NOB 1941. Borac 4. bat. 3. brig. 6. div. Poginuo u Visuću 28. 7. 1942.

80. ZAVODA Đure DUŠAN, 1926. Stupio u NOB 15. 4. 1942. Borac 3. bat. 2. brig. Poginuo u Ličkom Lešću kod Otočca 1942.

81. ZAVODA Petra ĐURO, 1917. Stupio u NOB 1941. Komesar bat. 1. brig. 6. div. Poginuo u Vrhovinama 1944.

82. ZAVODA Rade GENO, 1922. Stupio u NOB 1942. Borac *6.* div. Poginuo u Vršču 1945.

83. ZAVODA Đure LAZO, 1916. Stupio u NOB 1942. Borac 3. bat. 2. brig. 6. div. Poginuo u Drvaru 25. 5. 1944.

84. ZAVODA Bože MILAN, 1908. Stupio u NOB 1942. Borac 5. brig. 19. div. Zarobljen i odveden u Njemačku gdje je i poginuo 1945.

85. ZAVODA Dane PILIP, 1912. Stupio u NOB 1942. Politički radnik na terenu. Poginuo na Poljanku (Plitvička jezera) 1945.

86. ZAVODA Bože RADE, 1917. Stupio u NOB 1941. Komandant u bat. »Krbava«. Poginuo na Udbini 5. 6. 1942.

87. ZAKULA Mile BOZO, 1905. Stupio u NOB 1941. Radio u pozadinskom radu. Poginuo u raščišćavanju mina u Visuću 1945.

88. ZAKULA Paje LAZO, 1923. Stupio u NOB augusta 1941. Komandir voda, 2. brig. 6. div. Ranjen kod Gospića i umro od posljedica 15. 6. 1943.

Žrtve fašističkog terora i rata na području kotara Korenica i kotara Udbina 1941—1945.

OPĆINA BJELOPOLJE

BJELOPOLJE

1. BORJAN Milete MILAN, 1924. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.

2. BORJAN Nikole RADE, 1890. Strijeljali ga Talijani u Bjelopolju 29. 3. 1942.

3. BORJAN Steve SIMO, 1890. Ubile ga ustaše u Jadovnu kod Gospića 1941.

4. BELIC PERKA, 1860. Ubile je ustaše u Bjelopolju maja 1944.

5. DELIC Đurđa BOGDAN, 1906. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.

6. DELIC Duje BRANKO, 1919. Ubile ga ustaše na Plješevici (Tičevo) juna 1941.

7. DELIC Marka BRANKO, 1908. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

8. DELIC Mile ĐURO, 1919. Ubile ga ustaše na Plješevici (Tičevo) juna 1941.

9. DELIC Vuje GOJKO, 1912. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.

10. DELIC Đurđa ILIJA, 1899. Poginuo u Korenici od talijanske avijacije juna 1942.

11. DELIC Tanasije KATA, 1865. Ubile je ustaše i spalile u vatri u Ponoru 1943.

12. DELIC Đurđa MANOJLO, 1902. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
13. DELIC Rafaiia MARKO, 1885. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
14. DELIC Bože MILE, 1879. Zaklale ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
15. DELIC Rafaiia MILE, 1880. Ubile ga ustaše u Bjelopolju aprila 1943.
16. DELIC Đure NIKOLA, 1913. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
17. DELIC Rade NEDELJKA, 1934. Poginula od talijanske avijacije u Bjelopolju aprila 1943.
18. DELIC Đurđa PETAR, 1904. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
19. DELIC Steve PETAR, 1900. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
20. DELIC Mojsije PETAR, 1865. Ubile ga ustaše u Bjelopolju aprila 1942.
21. DELIC Nikole RADE, 1876. Ubile ga ustaše na Plješevici (Tičevo) 1942.
22. DELIC Ilije SLAVKO, 1919. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
23. DELIC Duje STEVO, 1914. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
24. DELIC Petra STOJAN, 1891. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
25. DOTLIC Novaka MIKA, 1870. Poginula od talijanske avijacije u Bjelopolju aprila 1943.
26. DOTLIC Rade MILE, 1914. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
27. OGNJENOVIC Rade LAZO, 1869. Zaklali ga Talijani u Bjelopolju aprila 1942.
28. STANIČ Vuje DANE, 1881. Strijeljali ga Talijani u Bjelopolju i bacili u vatru aprila 1942.
29. STANIČ Mile ĐURO, 1920. Ubile ga ustaše na Plješevici (Tičevo) 1941.
30. STANIČ Gaje PETAR, 1860. Strijeljali ga Talijani u Bjelopolju i bacili u vatru aprila 1942.
31. ZlGlC Zekana ĐUKAN, 1900. Zaklali ga ustaše na Prijeboju jula 1941.

FRKASIC

1. BORJAN Miće KOŠTA, 1937. Poginuo od nađene bombe u Frkašiću 1945.
2. BORJAN Nikole STEVO, 1874. Poginuo u Frkašiću od njemačke avijacije 1944.
3. IVANISEVIC Manojla SAVA, 1876. Ubili ga Talijani u Frkašiću aprila 1942.
4. KOMGA Ljubomira RADOMIR, 1939. Poginuo od nađene bombe u Frkašiću 1945.
5. MARIClC Dane BUDE, 1885. Ubili ga ustaše i Nijemci u Frkašiću aprila 1944.
6. PRIČA Stojana ILIJA, 1912. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
7. SKORIC Đure DANILO, 1913. Strijeljale ga ustaše na Plješevici (Tičevo) 1941.
8. SKORIC Mile JEKA, 1900. Poginula u Frkašiću od njemačke avijacije 1944.
9. SKORIC Bogdana PEJO, 1935. Poginuo od nađene bombe u Frkašiću 1944.
10. 2IGIĆ Rade DUŠAN, 1940. Poginuo od nađene bombe u Frkašiću 1945.

GRABUSlC

1. DELIC Spire JAKOV, 1872. Strijeljali ga Talijani u Grabušiću i spalili u kući aprila 1942.
2. DELIC Rade MIKA, 1892. Strijeljali je Talijani u Grabušiću i spalili u kući aprila 1942.
3. KNEŽEVIĆ Đukana DRAGA, 1926. Strijeljali je Talijani u Grabušiću aprila 1942.
4. KNEŽEVIĆ Đukana DEJAN, 1906. Ubile ga ustaše u Grabušiću 1941.
5. KNEŽEVIĆ Đukana GOJKO, 1907. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
6. KORAC Rade NOVAK, 1888. Strijeljah ga Talijani u Grabušiću aprila 1942.
7. KORAC Rade PERKA, 1858. Ubili je ustaše i Nijemci u Grabušiću i spalili u kući aprila 1945.
8. KORAC Dmitra RADE, 1858. Ubile ga ustaše u Grabušiću 1944.
9. OGNJENOVIC Milana NIKOLA, 1932. Poginuo od nađene bombe u Grabušiću 1943.
10. PEJNOVIC VOJO, 1882. Strijeljah ga Talijani u Grabušiću aprila 1942.
11. VUKOBRATOVIC Rade BOŠKO, 1907. Ubili ga ustaše i Nijemci u Grabušiću aprila 1945.

12. VUKOBRATOVIC Nikole MARA, 1872. Ubile je ustaše kod Podlapače 1944.
13. VUKOBRATOVIC Bude MILAN, 1877. Strijeljali ga Talijani u Grabušiću aprila 1942.
14. VUKOBRATOVIC Milića NIKOLA, 1934. Poginuo od nađene bombe u Grabušiću 1943.
15. VUKOBRATOVIC Sime NIKOLA, 1870. Ubile ga ustaše kod Podlapače maja 1944.
16. VUKOBRATOVIC Mile PERA, 1890. Ubili je ustaše i Nijemci kod Padališta aprila 1945.
17. VUKOBRATOVIC Dane SOFIJA, 1860. Strijeljali je Talijani u Grabušiću aprila 1942.
18. VUKOBRATOVIC Sime STJEPANIJA, 1872. Ubili je Talijani u Grabušiću 1942.
19. ZIGIC Dane ĐUKAN, 1897. Strijeljali ga Talijani u Grabušiću 1942.
20. ZIGIC Nikole RADE, 1919. Strijeljali ga Talijani u Grabušiću 1942.

KLASNICA

1. ADZIC Dragana MANE, 1927. Strijeljali ga Nijemci u Zagrebu 1944.
2. BELIC Jovana DANE, 1898. Ranjen od ustaša i Nijemaca, umro u Klašnici početkom 1945.
3. BELIC Ise RADE, 1899. Poginuo od njemačke avijacije kod Kamenskog 1943.
4. PRIČA Maniše STEVAN, 1905. Strijeljali ga Nijemci u Novom Vinodolskom (Hrv. primorje) 1945.

TUK

1. NEVAJDIC Rade BOSA, 1927. Ranjena od njemačke artiljerije, umrla u bolnici u Zadru 1945.
2. PEJNOVIC Jandre VAJO, 1874. Ubili ga Talijani u Tuku aprila 1942.
3. PEJNOVIC Nikole ĐUKAN, 1903. Ubile ga ustaše u Tuku 1942.
4. PEJNOVIC Bude LATA, 1894. Ubili je Talijani u Tuku 1942.
5. ZIGIC Petra ANICA, 1878. Ubile je ustaše u Tuku i bacile u vatru 1942.
6. ZIGIC Bude DUŠAN, 1937. Poginuo od nađene bombe u Tuku 1945.
7. ZIGIC Marka EVICA, 1871. Objesili je ustaše i Nijemci u Gradini 1945.
8. ZIGIC Dušana ILIJA, 1905. Ubile ga ustaše u Doboju 1941.
9. ZlGIČ Ilije ISO, 1882. Ubile ga ustaše U Gračacu 1941.
10. ZIGIC Steve MIKA, 1878. Ubili je ustaše i Nijemci u Bjelopolju 1944.
11. ZIGIC Dane MILKA, 1933. Ubili je Nijemci u zbjegu na Plješevici 1945.
12. ZIGIC Ilije MILORAD, 1937. Ubili ga Talijani u Tuku 1942.
13. ZIGIC Jovana MILOŠ, 1872. Strijeljali ga Talijani u Tuku 1942.
14. ZIGIC Petra NEDA, 1927. Poginula od njemačke artiljerije u Vedašiću 1945.
15. ZIGIC NIKOLA, 1892. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
16. ZIGIC Save NIKOLA, 1872. Ubili ga ustaše i Talijani u Tuku 1942.
17. ZIGIC Jovana PETAR, 1881. Ubili ga ustaše i Talijani u Tuku i bacili u vatru 1942.
18. ZIGIC Ilije SAVKA, 1891. Ubile je ustaše u Tuku 1945.
19. ZIGIC Đukana STEVO, 1882. Zaklale ga ustaše u Tuku 1943.
20. ZIGIC Mile STEVO, 1937. Izbjegao od ustaša i Talijana i umro u Tuku od iscrpljenosti 1942.
21. ZIGIC Jovana TODOR, 1882. Ubile ga ustaše u Tuku 1942.
22. ZIGIC Dušana UROŠ, 1912. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
23. ZIGIC Vase VAJO, 1875. Ubile ga ustaše u Tuku 1944.
24. ZIGIC Špire VASO, 1880. Ubile ga ustaše u Tuku i bacile u vatru 1942.

VEDAŠIČ

1. DELIC Jovana CUKA, 1885. Ubili je ustaše i Nijemci i spalili u kući u Kalebovcu marta 1945.
2. DELIC PERA, 1885. Ubili je ustaše i spalili u vatri u Kalebovcu marta 1945.
3. DELIC Đukana RADE, 1900. Ubili ga ustaše i Nijemci u Vedašiću 1944.

4. IVANISEVIC Nikole DANE, 1900. Ubili ga ustaše i Nijemci u Vedašiću 1944.
5. IVANISEVIC Jose MIKA, 1886. Ubili je ustaše i Nijemci u Vedašiću 1944.
6. IVANISEVIC Maniše NIKOLA, 1921. Ubili ga ustaše i Nijemci u Vedašiću 1944.
7. IVANISEVIC Rade STEVAN, 1889. Ubili ga ustaše i Nijemci u Vedašiću 1945.

OPĆINA BUNIC

BUNIĆ I

1. BANJEGLAV Dane BRANKO, 1938. Poginuo od nađene bombe u Buniću 1945.
2. BANJEGLAV ISO, 1882. Ubile ga ustaše u Buniću i spalile u kući 1941.
3. BANJEGLAV Dane NADA, 1942. Poginula od nađene bombe u Buniću 1945.
4. BEGOVIC Mile DUŠAN, 1921. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.
5. BEGOVIĆ Mile PETAR, 1920. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.
6. DESPOT Ise MILADIN, 1880. Ubile ga ustaše u Buniću 1944.
7. DESPOT Bogdana MLADEN, 1935. Poginuo od nađene bombe u Buniću 1944.
8. DMITRAŠINOVIC ILIJA, 1870. Zaklale ga ustaše u Buniću 1941.
9. DMITRAŠINOVIC Tode VUJO, 1890. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
10. HRNJAK Petra DUŠAN, 1939. Poginuo od njemačke avijacije u Breštanima 1944.
11. HINIĆ Nikole JOVAN, 1940. Poginuo od nađene bombe u Buniću 1945.
12. HINIĆ Nikole JOVO, 1875. Ubile ga ustaše na Prijeboju 31. 7. 1941.
13. HltflC Petra NIKOLA, 1882. Ubile ga ustaše u Buniću i spalile u kući 1941.
14. HINIĆ Sime SAVA, 1872. Ustaše je bacile živu u vatru u Buniću 1941.
15. HINIĆ Nikole SOKA, 1884. Ubile je ustaše i spalile u kući u Buniću 1941.
16. HRNJAK Spase DESA, 1911. Ubile je ustaše u Buniću 1943.
17. HRNJAK Todora DMITAR, 1898. Ubile ga ustaše u skloništu u Buniću 1943.
18. HRNJAK Petra GECO, 1875. Ubile ga ustaše u Buniću 1944.
19. HRNJAK Gece PETAR, 1905. Ubile ga ustaše na Prijeboju 26. 7. 1941.
20. HRNJAK Maniše SAVA, 1901. Poginuo od njemačke avijacije u Breštanima 1943.
21. HRNJAK Nikole SOKA, 1898. Ubile je ustaše u Buniću 1943.
22. HRNJAK Todora ŠTAKA, 1857. Ubile je ustaše u Krbavici 1945.
23. KARAN Dragana ANĐELIJA, 1858. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
24. KARAN Dure BOJKA, 1878. Ubile je ustaše i spalile u kući u Buniću 1941.
25. KARAN Bude DAMJAN, 1884. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.
26. KARAN ĐURAĐ, 1869. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
27. KARAN Mile KATA, 1904. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
28. KARAN Damjana MIKA, 1899. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
29. KNEŽEVIĆ Miće BRANKO, 1918. Ubile ga ustaše u Buniću i spalile u kući 1941.
30. KNEŽEVIĆ Maniše DANE, 1903. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.
31. KNEŽEVIĆ Dragana DANICA, 1933. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
32. KNEŽEVIĆ Miće DANICA, 1929. Ubile je ustaše u Buniću i spalile u kući 1941.
33. KNEŽEVIĆ Proke DANICA, 1940. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
34. KNEŽEVIĆ Dragana DESA, 1927. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
35. KNEŽEVIĆ Bože DMITAR, 1876. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.
36. KNEŽEVIĆ Petra DMITAR, 1905. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.
37. KNEŽEVIĆ Dragana DUŠAN, 1935. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.
38. KNEŽEVIĆ Jakova ĐUKAN, 1865. Ubile ga ustaše kod Bunića 1941.

39. KNEŽEVIĆ Milete JELICA, 1927. Ubile je ustaše u Buniću i spalile u kući 1941.
40. KNEŽEVIĆ Milete KOSTANTIN, 1927. Ubile ga ustaše u Buniću i spalile u vatri 1941.
41. KNEŽEVIĆ Milete LJUBO, 1920. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Buniću 1941.
42. KNEŽEVIĆ Dragana LJUBA, 1914. Ubile je ustaše u Buniću 1944.
43. KNEŽEVIĆ Dane MANE, 1862. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.
44. KNEŽEVIC Ilije MANlSA, 1872. Ubile ga ustaše u Buniću 1943.
45. KNEŽEVIĆ MARIJA, 1890. Ubile je ustaše i spalile u kući u Buniću 1941.
46. KNEŽEVIĆ Dragije MILETA, 1890. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Buniću 1941.
47. KNEŽEVIĆ Dragana MILAN, 1931. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.
48. KNEŽEVIĆ Jove MILICA, 1902. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
49. KNEŽEVIĆ Milete MLADEN, 1924. Ubile ga ustaše u Buniću i spalile u kući 1941.
50. KNEŽEVIĆ Dragana NADA, 1940. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
51. KNEŽEVIĆ Toše NADA, 1915. Ubile je ustaše i spalile u kući u Buniću 1941.
52. KNEŽEVIĆ Dragana NIKOLA, 1929. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.
53. KNEŽEVIĆ Proke OSTOJA, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
54. KNEŽEVIĆ Duje PEJO, 1931. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.
55. KNEŽEVIĆ Dragana SAVKA, 1940. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
56. KNEŽEVIĆ SAVKA, 1890. Ubile je ustaše u Buniću 1944.
57. KNEŽEVIĆ Mile STEVO, 1930. Poginuo od talijanske avijacije u Šalamuniću 1942.
58. KNEŽEVIĆ Sovre STOJANKA, 1912. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
59. LUKIĆ Milana LJUBICA, 1919. Ubile je ustaše u Buniću 1943.
60. MEŠTROVIĆ STJEPAN, 1874. Ubile ga ustaše kod Bunića 1945.
61. MILJANOVIĆ BOJKA, 1869. Ustaše je živu bacili u vatru u Buniću 1941.
62. MILJANOVIĆ Đukana JOVAN, 1921. Ubile ga ustaše u Baniji 1943.
63. MILJANOVIĆ MILKA, 1919. Poginula od nagazne mine u Klokočevici 1945.
64. MIRIĆ Ilije PETAR, 1885. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
65. NINKOVIĆ ĐUKAN, 1875. Ubili ga Nijemci u Buniću 1945.
66. NINKOVIĆ KATA, 1908. Ubile je ustaše u Buniću 1943.
67. OPSENICA Marka MAKSIM, 1895. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
68. OPSENICA Maksima MILOŠ, 1920. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
69. PANJKOVIĆ Ise ĐURO, 1934. Ubile ga ustaše u Ljubovu 1944.
70. PANJKOVIĆ L. DUKA, 1880. Zaklali je ustaše u Buniću 1945.
71. PANJKOVIĆ JEKA, 1900. Ubile je ustaše u Buniću i spalile u kući 1941.
72. PANJKOVIĆ Ise VASILIJA (Zeka), 1895. Ranili je ustaše u Ljubovu, umrla od zadobivenih rana 1943.
73. PANJKOVIĆ Mile SOKA, 1892. Zaklale je ustaše u Buniću aprila 1945.
74. PETRAKOVIĆ Steve JOVICA, 1908. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
75. RAKIĆ Gaje BOJA, 1912. Ubile je ustaše nakon mučenja u Buniću 1941.
76. RAKIĆ Rade DUŠAN, 1938. Poginuo od nađene bombe u Šalamuniću 1942.
77. RAKIĆ Dane STEVAN, 1909. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
78. RAŠETA PETAR, 1870. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
79. RAŠETA Petra VOJO, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
80. SEKIS Vase ANICA, 1925. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
81. SEKIS Nikole PERA, 1920. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
82. SEKIS Dragana SAVKA, 1917. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
83. SEKIS Dane VASO, 1889. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.
84. SERDAR Ilije DUŠANKA, 1921. Ubile je ustaše i spalile u kući u Buniću 1941.

85. SERDAR ILIJA, 1888. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

86. SERDAR Ilije VERA, 1924. Ubile je ustaše i spalile u kući u Buniću 1941.

87. SKOKNIC Rade ANĐELIJA, 1912. Pretukli je ustaše u Buniću i ubrzo podlegla 1943.

88. SKOKNIC Rade DADE, 1885. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Buniću 1944.

89. SKOKNIC Dragana DANE, 1913. Ubile ga ustaše nakon mučenja u Buniću 1941.

90. SKOKNIC Mile VASO, 1875. Ubile ga ustaše u Buniću 1944.

91. SEVER Dane ANĐA, 1915. Ubile je ustaše u Buniću 1943.

92. SEVER Todora BUDE, 1860. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Buniću 1945.

93. SEVER Dmitra JOVAN, 1896. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

94. SOLAJA Duje ALEKSANDRA, 1920. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

95. SOLAJA Ise DRAGA, 1888. Ubile je ustaše u Jadovnu 1941.

96. SOLAJA Dure JOVANKA, 1926. Ubile je ustaše i spalile u kući u Buniću 1941.

97. TONKOVIC Duje ANKA, 1933. Ubile je ustaše u Buniću 1941.

98. TONKOVIC Duje DRAGA, 1933. Ubile je ustaše u Buniću 1941.

99. TONKOVIC Mile JEKA, 1886. Ubile je ustaše u Buniću 1941.

100. TONKOVIC Duje JOVO, 1926. Poginuo nesretnim slučajem u Buniću 1943.

101. TONKOVIC Dane MIKA, 1895. Ubile je ustaše u Buniću 1941.

102. TONKOVIC Mile NIKOLA, 1915. Ubili ga Nijemci u Buniću 1944.

103. VLAISAVLJEVIC Rade BUDE, 1860. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Buniću 1941.

104. VLAISAVLJEVIC Bude DRAGOJLA, 1860. Ubile je ustaše i spalile u vatri u Buniću 1941.

105. VLAISAVLJEVIC DUKA, 1900. Zaklali je ustaše u Buniću 1945.

106. VLAISAVLJEVIC Maniše EVICA, 1873. Zaklale je ustaše u Buniću 1945.

107. VLAISAVLJEVIC Ilije KATA, 1925. Zaklale je ustaše u Buniću 1945.

108. VLAISAVLJEVIC Jovana NIKOLA, 1870. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.'

109. VLAISAVLJEVIC Stevana PETAR, 1921. Poginuo nesretnim slučajem u Buniću 1941.

110. VLAISAVLJEVIC Ilije SOKA, 1909. Ubile je ustaše u Buniću i spalile u kući 1941.

111. VLAISAVLJEVIC STANKA, 1890. Ubile je ustaše na Breštanima 1944.

112. VUKMIROVIC Gaje DUKA, 1889. Ubile je ustaše u Buniću 1941.

113. VUKMIROVIC Vuje MIKA, 1918. Ubile je ustaše u Ljubovu 1943.

114. VUKMIROVIC Proke NIKOLA, 1876. Ubile ga ustaše u Buniću 1941.

115. VUKMIROVIC Proke PERA, 1883. Ubile je ustaše i spalile u kući u Buniću 1942.

116. VUKMIROVIC Staniše PETAR, 1909. Ubili ga Nijemci u Beogradu 1943.

117. VUKMIROVIC Uroša PETAR, 1932. Poginuo od nađene bombe u Buniću 1943.

118. VUKMIROVIC Mane VUJO, 1880. Ubile ga ustaše u Jadovnom 1941.

119. VURDELJA Lovre MIJO, 1878. Ubile ga ustaše u Buniću poč. 1943.

120. ZAKLAN Petra BOJA, 1875. Ubile je ustaše i spalile u kući u Buniću 1941.

121. ZAKLAN Mile ILIJA, 1906. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

122. ZAKLAN Mile PETAR, 1888. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

123. ZAKLAN Petra RADE, 1913. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.

124. ZAKULA Bude MIKA, 1874. Ubile je ustaše u Buniću. 1941.

BUNIC II

1. AJDUKOVIC Mile PETAR, 1909. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
2. BANJEGLAV Spaje CIRILO, 1866. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
3. BANJEGLAV Pavla MIHAILO, 1892. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
4. BANJEGLAV Đure SAVA, 1889. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.

5. BANJEGLAV D. STANA, 1916. Poginula za vrijeme bombardiranja Beograda 6. 4. 1941.
6. BOZIC Dane DANICA, 1922. Strijeljale je ustaše u Buniću 1941.
7. BOZIC Dane RADOMIR, 1923. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
8. DOPUĐA Nikole DANE, 1875. Ubile ga ustaše u Buniću 1944.
9. DOPUĐA Mile EVA, 1903. Ubile je ustaše na Bubinki 1945.
10. DOPUĐA Mane RADE, 1940. Ubile ga ustaše na Bubinki 1945.
11. DOPUĐA Rade VIDOSAVA, 1899. Ubile je ustaše na Bubinki 1945.
12. DRAGAŠ Dmitra DMITAR, 1913. Ubili ga Nijemci u Kragujevcu 1943.
13. DRAGAŠ Jandre DMITAR, 1886. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
14. DRAGAŠ Bude MIHAILO, 1885. Strijeljali ga Talijani u Buniću 1941.
15. DRAGAŠ Miće MILAN, 1921. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
16. DRAGAŠ Dmitra MILKA, 1865. Ubili je ustaše i Nijemci u Padalištu 1945.
17. DRAGAŠ Dane NIKOLA, 1883. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
18. DRAGAŠ Milete PETAR, 1859. Ubile ga ustaše i bacile u vatru u Buniću 1944.
19. EROR Petra MILICA, 1912. Ubile je ustaše u Buniću 1944.
20. EROR Đure MIKA, 1881. Utopila se u Mekinjaru prilikom povlačenja ispred ustaša i Nijemaca 1944.
21. JELOVAC Dane DRAGAN, 1886. Ubile ga ustaše u Buniću 1943.
22. JELOVAC Milete GEORGIJE, 1884. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
23. JELOVAC Milete JANDRIJA, 1878. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
24. JELOVAC Jove STEVO, 1916. Strijeljale ga ustaše u Zagrebu 1941.
25. MARINKOVIĆ Dane ANICA, 1889. Ubile je ustaše kod Gospića 1941.
26. MARINKOVIĆ Ilije DANE, 1865. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
27. MARINKOVIĆ Dmitra ĐURAĐ, 1881. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
28. MARINKOVIĆ Dane ĐURO, 1887. Ubile ga ustaše u Jadovnom 1941.
29. MARINKOVIĆ Dmitra EVICA, 1885. Ubili je ustaše i Nijemci na Bubinki 1944.
30. MARINKOVIĆ STOJA, 1892. Ubile je ustaše u Buniću 1944.
31. MATIJEVIC Bože ĐURAĐ, 1912. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
32. MATIJEVIC Vuje JOVAN, 1938. Ubile ga ustaše u Debelom Brdu 1944.
33. MATIJEVIC J. SMILJANA, 1881. Ubile je ustaše u Buniću 1944.
34. MATIJEVIC Davida STANKO, 1915. Ubile ga ustaše u Jadovnom 1941.
35. PARIPOVIC Steve JOVAN (Đujo), 1909. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
36. PARIPOVIC Gojka MILE, 1934. Poginuo od nađene bombe u Buniću 1944.
37. PARIPOVIC Ilije MILE, 1927. Poginuo od nađene bombe u Buniću 1944.
38. PARIPOVIC Ilije MILOŠ, 1875. Ubile ga ustaše u Buniću 1944.
39. PARIPOVIC Rade MATEJ, 1873. Ubile ga ustaše na Bubinki 1944.
40. PARIPOVIC Duje RADOVAN, 1921. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
41. STANKOVIĆ Ilije BUDE, 1889. Ubili ga ustaše i Talijani i bacili u vatru u Pećanima 1943.
42. STANKOVIĆ Gaje ILIJA, 1915. Strijeljali ga Talijani u Buniću 1941.
43. ŠERBEDZIJA Vuje DEVORA, 1893. Ubile ga ustaše na Bubinki 1945.
44. ŠERBEDZIJA Dane MILAN, 1940. Ubile ga ustaše na Bubinki 1945.
45. ŠOBOT N. MILICA, 1876. Ubili je ustaše i Nijemci i bacili u vatru u Mekinjaru 1945.
46. ŠOBOT Dragana MIRJANA, 1939. Ubile je ustaše u Ljubovu 1942.
47. VUKMIROVIC Steve MANOJLO, 1919. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

ČANAK

1. CRNJAK Jure LUKA, 1891. Poginuo od njemačke artiljerije u Čanku početkom 1945.
2. GOLIC Ivana SLAVKO, 1936. Poginuo od nagazne mine u Čanku 1943.
3. GOLIC Ivana IVAN, 1939. Poginuo od nagazne mine u Čanku 1943.

4. GOLIC Nikole KATA, 1939. Poginula od nagazne mine u Čanku 1943.
5. GOLIC Mile GRGA, 1933. Poginuo od nagazne mine u Čanku 1943.
6. GRBAC Ivana IVAN, 1928. Poginuo od njemačke artiljerije u Čanku 1944.
7. GRBAC Ivana IVAN, 1933. Ubile ga ustaše u Čanku 1943.
8. GRBAC Petra LJUBICA, 1939. Poginula od nađene bombe 1945.
9. NAGLIČ Petra MILE, 1878. Ubili ga Talijani u Čanku 1943.
10. PERSA Nikole MARIJA, 1880. Strijeljale je ustaše u Čanku 1944.

DEBELO BRDO

1. ČORTAN Nikole BUDIMIR, 1924. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
2. ČORTAN Spiridona DRAGOMIR, 1915. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
3. ČORTAN Marka MIHAILO, 1909. Ubili ga Nijemci u Debelom Brdu 1944.
4. ČORTAN Trivuna MILAN, 1929. Poginuo od nađene bombe u Grabušiću 1942.
5. ČORTAN Alekse ALEKSA (Milkan), 1907. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
6. ČORTAN Nikole RADE, 1923. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
7. ČORTAN Čedomira SOFIJA, 1939. Zaklali je ustaše i Nijemci u Pećan. Padalištima 1945.
8. ČORTAN Jovana SOFIJA, 1892. Zaklali je ustaše i Nijemci u Pećan. Padalištima 1945.
9. ČORTAN Gliše SPIRIDON, 1865. Zaklale ga ustaše u Debelom Brdu 1942.
10. EROR Petra DANE, 1872. Ubili ga Talijani u Debelom Brdu 1942.
11. EROR Dane MILAN, 1907. Ubili ga Talijani u Debelom Brdu 1942.
12. EROR Đurđa SOFIJA, 1870. Ubili je Talijani u Debelom Brdu 1942.
13. HINIĆ Jovana ĐURAĐ, 1888. Ubile ga ustaše u Jadovnu 18. 7. 1941.
14. HINIČ Ilije KONSTANTIN, 1863. Strijeljali ga Talijani u Grabušiću 1942.
15. HINIČ Dane MILAN, 1937. Poginuo od nađene bombe u Debelom Brdu 1944.
16. HINIĆ Ilije MIHAILO, 1866. Ubili ga Talijani u Debelom Brdu 1942.
17. HINIĆ Dane MILKA, 1939. Poginula od nađene bombe u Debelom Brdu 1944.
18. HINIĆ Đurđa MLADEN, 1933. Poginuo od nađene bombe 1944.
19. HINIČ Rajka NIKOLA, 1907. Ubili ga Talijani na Vlaisavljević Poljani 1942.
20. HINIČ Dmitra NOVAK, 1921. Ubili ga Talijani u Debelom Brdu 1942.
21. HINIĆ Rade RADOSLAV, 1881. Ubili ga Talijani na Vlaisavljević Poljani 1942.
22. HINIĆ D. RADOSLAV, 1871. Strijeljali ga Talijani na Vlaisavljević Poljani 1942.
23. HINIĆ Petra STEVO, 1921. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
24. LUKIČ M. DANILO, 1875. Ubili ga Talijani u Debelom Brdu 1942.
25. NJEGOVAN M. MARTA, 1851. Ubili je Talijani u Debelom Brdu 1942.
26. OVUKA STEVAN, 1920. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
27. PANJKOVIĆ VUJADIN, 1906. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
28. PUPAVAC Maniše ILIJA, 1889. Ubili ga Talijani u Debelom Brdu 1942.
29. PUPAVAC M. JAKOV, 1862. Umro u zbjegu od hladnoće 1942.
30. PUPAVAC Vuje JOVAN, 1888. Ubili ga Talijani i bacili u vatru u Debelom Brdu 1942.
31. PUPAVAC Dane STANlSA, 1903. Ubili ga Talijani u Debelom Brdu 1942.
32. PUPAVAC Rade STOJAN, 1870. Ubili ga Talijani u Debelom Brdu 1942.
33. VEINOVIĆ Petra JOVAN, 1919. Ubile ga ustaše u Svodni (Bosna) 1942.
34. VEINOVIĆ MILKA, 1875. Strijeljali je Nijemci u Korenici 1945.
35. VLAISAVLJEVIC Jovana BOŽICA, 1871. Zaklale je ustaše u Debelom Brdu 1944.
36. VLAISAVLJEVIC A. BUDISLAV, 1874. Ubili ga Nijemci na Vlaisavljević Poljani 1944.
37. VLAISAVLJEVIC Đure MIRKO, 1923. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

38. VLAISAVLJEVIĆ Nikole NIKOLA, 1915. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
39. VLAISAVLJEVIĆ Dmitra RADIVOJ, 1923. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
40. VLAISAVLJEVIĆ RADE, 1871. Ubili ga Nijemci u Debelom Brdu 1943.
41. VLAISAVLJEVIĆ M. SOKA, 1883. Ubili je Nijemci u Debelom Brdu 1944.
42. VLAISAVLJEVIĆ Steve VELIMIR, 1934. Poginuo od nađene bombe u Debelom Brdu 1944.
43. VRANJES Dane PETAR, 1880. Strijeljale ga ustaše kod Podlapače 1941.
44. VUKOVIC Dane NIKOLA, 1880. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
45. VUKOVIC Dane RADE, 1883. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
46. VUNJAK Mile NIKOLA, 1881. Ubili ga Talijani u Grabušiću 1942.
47. VUNJAK Mile PETAR, 1877. Ubili ga Talijani u Debelom Brdu 1942.
48. VUNJAK Mile VUJO, 1881. Ubili ga Talijani u Debelom Brdu 1942.
49. ZEC Bude LUKA, 1911. Ubile ga ustaše u Rakovici na povratku iz Banije gdje je išao zbog nabave hrane poč. 1945.

KOZJAN

1. BARAC Ozrena DUŽAN, 1941. Umro od studeni u Kozjanu decembra 1942.
2. BARAC Dane MARIJA, 1920. Strijeljale je ustaše u Kozjanu augusta 1944.
3. BARAC Dane MILICA (BIKA), 1880. Ranjena od ustaša, umrla u Kozjanu januara 1945.
4. BARAC Ilije NIKOLA, 1922. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
5. BARAC Đurđa SOKA, 1874. Strijeljali je Nijemci u Debelom Brdu 1944.
6. HINIĆ Mile BRANKO, 1928. Ubile ga ustaše u Kozjanu marta 1945.
7. HINIĆ Gaje DRAGAN, 1933. Poginuo od nađene bombe u Krbavici 1. 3. 1945.
8. HINIĆ Jove DUŠAN, 1932. Poginuo od nađene bombe u Kozjanu oktobra 1944.
9. HINIĆ Jovana DUŽKA, 1920. Ubile je ustaše kod Čanka 2. 8. 1941.
10. HINIĆ Mile GOJKO, 1935. Ubile ga ustaše u Kozjanu augusta 1944.
11. HINIĆ Rade GOJKO, 1930. Ubile ga ustaše u Kozjanu februara 1945.
12. HINIĆ Sime ILIJA, 1891. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
13. HINIĆ Vuje JOVAN, 1910. Ubile ga ustaše u Kozjanu decembra 1944.
14. HINIĆ Mile MARIJA, 1889. Ubile je ustaše u Kozjanu januara 1945.
15. HINIĆ Petra MARICA, rođ. Knežević, 1921. Zaklale je ustaše u Kozjanu februara 1945.
16. HINIĆ MILICA, rođ. NINKOVIĆ, 1900. Ubile je ustaše kod Čanka 2. 8. 1941.
17. HINIĆ MILICA rođ. LJUBOJEVIĆ, 1890. Ubile je ustaše kod Čanka 2. 8. 1941.
18. HINIĆ Petra NADA, 1944. Ubile je ustaše u Kozjanu februara 1945.
19. HINIĆ Mile NIKOLA, 1907. Ubile ga ustaše u Kozjanu februara 1945.
20. HINIĆ Rade NIKOLA, 1934. Ubile ga ustaše u Kozjanu februara 1945.
21. HINIĆ Stevana PERA, 1887. Zaklale je ustaše u Kozjanu februara 1945.
22. HINIĆ Jovana RADE, 1895. Ubile ga ustaše u Kozjanu februara 1945.
23. HINIĆ SAVA rođ. Rakić, 1879. Ubile je ustaše u Kozjanu februara 1945.
24. HINIĆ Dane SMILJANA, rođ. Mileusnić, 1876. Ubile je ustaše u Kozjanu februara 1945.
25. HINIĆ Ilije SMILJANA, 1902. Ubile je ustaše u Canačkim Koritima 2. 8. 1941.
26. HINIĆ SOKA, rođ. Uzelac, 1880. Ubile je ustaše u Kozjanu februara 1945.
27. HINIĆ Stevana ZORKA, 1929. Zaklale je ustaše u Kozjanu 1945.
28. HRKALOVIĆ Dmitra NIKOLA, 1900. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
29. KNEŽEVIĆ Mile DEVA, rođ. Mirković, 1895. Zaklale je ustaše u Canačkim Koritima jula 1942.
30. KNEŽEVIĆ Jovana ĐUKAN, 1890. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
31. KNEŽEVIĆ Dane JULKA, 1930. Ubile je ustaše u Kozjanu februara 1945.

32. KNEŽEVIĆ Stevana MILE, 1900. Ubile ga ustaše na Prijeboju 31. 7. 1941.
33. KNEŽEVIĆ Dane MILOŠ (Mileta), 1891. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
34. KNEŽEVIĆ Dane MILKA, 1894. Smrznula se u snijegu kod Kozjana 1944.
35. KNEŽEVIĆ Petra NEVENKA, 1930. Ubile je ustaše u Kozjanu februara 1945.
36. KNEŽEVIĆ Dane NIKOLA, 1884. Ubile ga ustaše u **Canačkim** Koritima 1944.
37. KNEŽEVIĆ Jovana SMILJANA, rođ. Smiljanić, 1880. Ubile je ustaše i spalile u kući u Kozjanu 1941.
38. KNEŽEVIĆ Bude SOKA, rođ. Skoknić, 1881. Ubile je ustaše u Kozjanu jula 1941.
39. KNEŽEVIĆ Dane SOFIJA, 1892. Ubile je ustaše u Kozjanu februara 1945.
40. KNEŽEVIĆ Dukana ŠTAKA, 1913. Ubile je ustaše u Kozjanu marta 1944.
41. JURKOVIĆ MARA, 1919. Ubile je ustaše u Kozjanu februara 1945.
42. SVILAR Dane ANDELIJA, rođ. Vunjak, 1900. Ubile je ustaše u Kozjanu jula 1941.
43. SVILAR Nikole MANIŠA, 1880. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
44. SVILAR MILICA, **rođ. Cović,** 1883. Ubile je ustaše u Kozjanu 1941.
45. VUNJAK Bude BOZO, 1921. Ubile ga ustaše u Međugorju i spalile u kući 2. 8. 1941.
46. VUNJAK S. JELKA, rođ. Serdar, 1880. Ubile je ustaše u Kozjanu februara 1945.
47. VUNJAK Bude JULKA, 1930. Ustaše je živu spalile u kući u Međugorju 2. 8. 1941.
48. VUNJAK Bude KAJA, 1932. Ubile je ustaše u Međugorju i spalile u kući 2. 8. 1941.
49. VUNJAK Bude MANDA, 1934. Ubile je ustaše u Međugorju i spalile u kući 2. 8. 1941.
50. VUNJAK Sime MIHAILO, 1893. Ustaše ga živa spalile u kući u Međugorju 2. 8. 1941.
51. VUNJAK Ilije MILICA, 1933. Ubile je ustaše u Kozjanu 1944.
52. VUNJAK Bude MOMIR, 1933. Ustaše ga živa spalili u kući u Međugorju 2. 8. 1941.
53. VUNJAK Sime NIKOLA, 1890. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Međugorju 2. 8. 1941.
54. VUNJAK Bude RADE, 1924. Ustaše ga živa spalile u kući u Međugorju 2. 8. 1941.
55. VUNJAK Mile SAVKA, 1942. Ubile je ustaše u Kozjanu i spalile u kući 1942.
56. VUNJAK SOFIJA, rođ. Božičković, 1881. Ubile je ustaše u Kozjanu 1942.
57. VUNJAK Nikole SOKA, 1926. Ubile je ustaše i spalile u kući u Kuzmanovači 1. 7. 1942.
58. VUNJAK Bude STANA, rođ. Bobić, 1892. Ustaše je živu spalile u kući u Međugorju 2. 8. 1941.
59. VUNJAK Sime STANIŠA, 1889. Ubile ga ustaše u Kozjanu 1942.

KRBAVICA

1. BlZlĆ Mile BUDE, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
2. BlZlĆ Mile PAJO, 1896. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
3. BlZlĆ VUJO, 1869. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
4. BORĆIĆ MANDA, 1881. Poginula od talijanske avijacije u Krbavici 1943.
5. DOZET Kuzmana DANE, 1893. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.
6. JELOVAC MIKA, 1883. Ubile je usta: u Krbavici 1944.
7. JELOVAC Vaje RADE, 1904. Ubile g; ustaše u Krbavici 1944.
8. JELOVAC Rade VAJO, 1883. Ubile ga ustaše u Krbavici 1944.
9. LUKIĆ Laze ANĐELIJA, 1888. Ubile je ustaše u Krbavici 1945.
10. LUKIĆ M. DRAGA, 1937. Ubile je ustaše u Krbavici 1945.
11. LUKIĆ Bude DRAGAN, 1886. Ubile j ustaše u Jadovnu 1941.
12. LUKIĆ Samojla JANDRE, 1864. Ubil ga ustaše u Jadovnu 1941.
13. LUKIĆ Maniše MILKA, 1934. Ubile je ustaše u Mrsinju kod Krbavice 1944.

14 LUKIC MILOSLAVA, 1865. Ubili je Talijani i spalili u kući u Krbavici 1943.

15 LUKIĆ Dragana MILOVAN, 1922. Ubile ga ustaše u Mrsinju kod Krbavice 1944.

16, LUKIĆ Samojla NIKOLA, 1884. Ubile ga ustaše u Mrsinju kod Krbavice 1944.

17, LUKIĆ Maniše RADOJKA, 1939. Ubile je ustaše u Mrsinju kod Krbavice 1944.

18, LUKIĆ N. SOKA, 1883. Ubile je ustaše u Krbavici 1945.

19. LUKIĆ Bude STOJA, 1905. Ubile je ustaše u Mrsinju kod Krbavice 1944.

20. LUKIĆ Aćima VUJO, 1870. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

21. MIRIĆ Đukana ANKA, 1918. Ubile je ustaše u Homoljcu 10. 3. 1945.

22. MIRIĆ BOJA, 1875. Ubile je ustaše u Baljkuši februara 1945.

23. MIRIĆ Ilije BOJA, 1898. Ubijena u Krbavici 16. 6. 1944.

24. MIRIĆ Mile BUDE, 1880. Ubile ga ustaše u Krbavici početkom 1944.

25. MIRIĆ Milje ĐURAĐ, 1875. Ubile ga ustaše u Jadovnu 16. 7. 1941.

26. MIRIC Mile JOVAN, 1903. Ubile ga ustaše u Jadovnu 16. 7. 1941.

27. MIRIC Đukana MANE, 1922. Ubile ga ustaše u Jadovnu 20. 7. 1941.

28. MIRIC MARA, rod. Derić, 1920. Izgorjela eksplozijom baruta koji su partizani sušili u njenoj kući u Krbavici početkom 1943.

29. MIRIC Bude MILAN, 1880. Ubile ga ustaše u Jadovnu 16. 7. 1941.

30. MIRIĆ Ilije MILKA, 1922. Ubile je ustaše u Glavama februara 1945.

31. MIRIĆ Mile NOVAK, 1933. Ubile ga ustaše kod Krbavice početkom 1944.

32. MIRIC Bore RADE, 1866. Ubile ga ustaše u Krbavici 1944.

33. MIRIC Jovića RADE, 1919. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

34. MIRIC Nikole PAVAO, 1874. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

35. MIRIC D. SOKA, 1894. Ubile je ustaše u Glavama februara 1945.

36. MIRIC J. SOKA, 1924. Ubile je ustaše u Krbavici februara 1945.

37. NINKOVIĆ ILIJA, 1880. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

38. OLBINA Dace DANE, 1930. Poginuo nesretnim slučajem pri čišćenju oružja u Krbavici 1945.

39. OLBINA Steve DMITAR, 1875. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

40. OLBINA Duje VASO, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

41. OBRIC Stojana ANKA, 1939. Ubile je ustaše u Mrsinju kod Krbavice 1944.

42. OBRIĆ DRAGA, 1920. Ranile je ustaše u Krbavici, umrla od posljedica 1944.

43. OBRIC Vranje MARA, 1910. Ubile je ustaše u Mrsinju kod Krbavice 1944.

44. PANJKOVIĆ Koje DANE, 1882. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

45. PANJKOVIĆ Koje ILIJA, 1880. Ubile ga ustaše u Jadovnu 18. 7. 1941.

46. PANJKOVIĆ Ilije JOVO, 1921. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

47. PANJKOVIĆ Mile MOMČILO, 1934. Poginuo nesretnim slučajem u Krbavici 1945.

48. PANJKOVIĆ Jakova NIKOLA, 1876. Ubile ga ustaše u Jadovnu 18. 7. 1941.

49. PANJKOVIĆ Jakova TODOR, 1894. Ubile ga ustaše u Jadovnu 18. 7. 1941.

50. PARIPOVIC DANE, 1870. Ubile ga ustaše u Krbavici 1943.

51. PARIPOVIC MIKA, 1875. Ubile je ustaše u Krbavici 1943.

52. PETROVIČ Stojana BUDE, 1898. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

53. PETROVIČ Laze DRAGAN, 1870. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

54. PETROVIČ Mile ĐUJO, 1865. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

55. PETROVIČ Rade Iso, 1923. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

56. PETROVIČ Rade JOVO, 1934. Ubile ga ustaše u Krbavici 15. 3. 1945.

57. PETROVIČ Petra STOJAN, 1925. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

58. PRIBIC Maniše BUDE, 1905. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

59. PRIBIC Race ĐOKO, 1927. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

60. PRIBIC Vuje JOVO, 1882. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

61. PRIBIC Avrama MILE, 1870. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
62. PRIBIC Tode MILE, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
63. PRIBIC PERA, 1879. Ubile je ustaše u Krbavici 1945.
64. PRIBIC Tode STEVO, 1929. Poginuo od nađene bacačke mine u Krbavici 1942.
65. RAPAIC Vasilja DANE, 1893. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
66. RAPAIC Steve DRAGA, 1912. Ubile je ustaše zajedno s njene dvije kćerkice u Glavama 1944.
67. RAPAIC Rade ĐURAĐ, 1870. Ubile ga u Jadovnu 1941.
68. RAPAIC Mile JOVAN, 1895. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
69. RAPAIC Petra JOVO, 1906. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
70. RAPAIC JOVAN, 1874. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
71. RAPAIC Dmitra ILIJA, 1914. Ubile ga ustaše u Jadovnu 26. 7. 1941.
72. RAPAIC Dragana JOVICA, 1920. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
73. RAPAIC Dure JOVO, 1908. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
74. RAPAIC J. JELKA, 1938. Ubile je ustaše zajedno s majkom i sestrom u Glavama 1944.
75. RAPAIC D. ILIJA, 1885. Ubile ga ustaše u Glavama 1944.
76. RAPAIC JOVAN, 1861. Ubili ga ustaše u Krbavici 1942.
77. RAPAIC V. KATA, 1895. Ubile je ustaše u Baljkuši februara 1945.
78. RAPAIC J. MILKA, 1940. Ubile je ustaše zajedno s majkom i sestrom u Glavama 1944.
79. RAPAIC Mile NIKOLA, 1902. Ubile ga ustaše u Jadovnu 18. 7. 1941.
80. RAPAIC Jovana RADE, 1910. Ubile ga ustaše u Krbavici 15. 3. 1941.
81. VLAISAVLJEVIC Petra DANE, 1879. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
82. VLAISAVLJEVIC Mile DMITAR, 1889. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
83. RAPAIC RADE, 1913. Umro u logoru u Njemačkoj 1945.
84. RAPAIC STEVAN, 1887. Ubile ga ustaše u Glavama februara **1945.**
85. RAPAIC T. STEVAN, 1916. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
86. VLAISAVLJEVIC Jove DUŽAN, 1920. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
87. VLAISAVLJEVIC Bože JOVO, 1885. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
88. VLAISAVLJEVIC Petra JOVO, 1934. Ubile ga ustaše u Mrsinju kod Krbavice 1944.
89. VLAISAVLJEVIC Jove MIROSLAV, 1923. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
90. VLAISAVLJEVIC Dmitra PETAR, 1906. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
91. ZAKLAN Ilije DMITAR, 1896. Ubile ga ustaše u Krbavici 15. 6. 1944.
92. ZAKLAN Tode STOJAN, 1922. Ubile ga ustaše u Jadovnu 20. 7. 1941.

LJUBOVO

1. KNEŽEVIĆ Đukana DEJAN, 1917. Ubile ga ustaše na Prijeboju 19. 7. 1941.
2. KNEŽEVIĆ Petra DMITAR, 1869. Ubile ga ustaše u Ljubovu 1943.
3. KNEŽEVIĆ Bože DRAGAN, 1926. Ubile ga ustaše u Ljubovu 1944.
4. KNEŽEVIĆ Maksima DUŠAN, 1921. Ubile ga ustaše na Prijeboju 19. 7. 1941.
5. KNEŽEVIĆ Đukana GOJKO, 1914. Ubile ga ustaše na Prijeboju 19. 7. 1941.
6. KNEŽEVIĆ Petra JOVO, 1936. Ranje nesretnim slučajem iz pištolja i podlegao u bolnici u Frkašiću 1943.
7. KNEŽEVIĆ Ilije KATA, 1898. Poginula od talijanske avijacije u Ljubovu 1942.
8. KNEŽEVIĆ Petra MARTA, 1877. Ubile je ustaše u Šalamuniću 1944.
9. KNEŽEVIĆ MILAN, 1937. Ranjen *od* nađene bombe u Ljubovu, umro u Frkašiću 1942.
10. KNEŽEVIĆ Jove MILICA, 1939. Smrznula se u snijegu u zbjegu mari 1942.
11. KNEŽEVIĆ Save MILICA, 1894. Ustaše je spalile u kući u Ljubovu 3. 8. 1941.

12. KNEŽEVIĆ PETAR (PETRINA), 1873. Poginuo u napadu Nijemaca na Ljubovo 1944.
13. KNEŽEVIĆ Rade PETAR, 1905. Ubile ga ustaše nakon mučenja u Ljubovu i bacile u Zelenu pećinu juna 1941.
14. KNEŽEVIĆ Petra RADOJKA, 1930. Ubile je **ustaše u Salamuniću** 1944.
15. KNEŽEVIĆ Dane SARA, 1880. Ubile je ustaše u Buniću I i spalile u kući 1941.
16. KNEŽEVIĆ Jove SAVA, 1913. Ubile je ustaše u Buniću 1941.
17. KNEZEVIC-MATIJEVIC Jove SOKA, 1908. Ubile je ustaše u Ljubovu 1941.
18. KNEŽEVIĆ Spase SOKA, 1940. Zaklale je ustaše u Krbavi 1944.
19. KNEŽEVIĆ Gojka SOKA, 1935. Poginula od talijanske avijacije u Ljubovu 1942.
20. KNEŽEVIĆ Ilije STANKO, 1942. Umro od studeni kod Ljubova 1942.
21. KNEŽEVIĆ Dane NIKOLA, 1906. Uhapsile ga ustaše u Srijemu i ubile u Jadovnu 1941.
22. KNEŽEVIĆ Jove TODOR (Todorac), 1873. Poginuo od ustaša u zbjegu kod Ljubova 1944.
23. MILEUSNlC JELENA, 1928. Ubile je ustaše u Ljubovu 1941.
24. OPSENICA Todora ALEKSA, 1899. Ubile ga ustaše u Ljubovu 4. 8. 1941.
25. OPSENICA Vase ĐURAĐ, 1891. Ubili ga Talijani u Ljubovu februara 1943.
26. OPSENICA Đurđa JANKO, 1922. Ubile ga ustaše na Prijeboju 19. 7. 1941.
27. OPSENICA Todora MILICA, 1871. Strijeljale je ustaše u Ljubovu 3. 8. 1941.
28. OPSENICA Alekse SAVA, 1900. Izranjavale je ustaše u Ljubovu 3. 8. 1941. i umrla nakon dva dana u Korenici.
29. OPSENICA Alekse STANlgA (Štrikan), 1871. Umro u zbjegu od iscrpljenosti na Baniji 1944.
30. RAKIC Nikole MILKA, 1875. Strijeljali je ustaše u Ljubovu 3. 8. 1941.
31. RAKIC Stevana STANlSA, 1864. Ubile ga ustaše u Ljubovu 1944.
32. RAKIC STANlSA, 1872. Ubile ga ustaše u Ljubovu 1942.
33. RATKOVIC Tome DRAGICA, 1891. Ubili je Nijemci u Salamuniću 1944.
34. RATKOVIC Tome LJUBICA, 1926. Ubile je ustaše u Salamuniću aprila 1944.
35. TONKOVIC Nikole DUKA, 1906. Ubile je ustaše u Ljubovu 1944.
36. TONKOVIC Dmitra BUDE, 1935. Poginuo u bombardiranju Debelog Brda jula 1943.
37. TONKOVIC Dane VAJO, 1876. Umro od hladnoće u bjekstvu kod Ljubova 1943.
38. TONKOVIC Mike MILICA, 1943. Umrla od zime u kolijevci u Ljubovu iste godine.
39. SERDAR Steve MILICA, 1895. Ubile je ustaše u Buniću maja 1944.
40. VUKMIROVIC Buće BOGDAN, 1930. Poginuo od nađene bombe u Buniću 1944.
41. VUKMIROVIC Luke BUDE, 1900. Ubile ga ustaše na Prijeboju 19. 7. 1941.
42. VUKMIROVIC Todora JOVO, 1897. Ubile ga ustaše na Prijeboju 19. 7. 1941.
43. VUKMIROVIC Bude MANE, 1868. Ubile ga ustaše kod Široke Kule maja 1944.
44. VUKMIROVIC Jove MARA, 1874. Ubile je ustaše kod Široke Kule maja 1944.
45. VUKMIROVIC Nikole MIKA, 1933. Smrznula se u snijegu kod Ljubova 4. 1. 1944.
46. VUKMIROVIC Stanka MIKA, 1885. Ubile je ustaše u Ljubovu 1943.
47. VUKMIROVIC Mojsije PETAR, 1876. Ubile ga ustaše na Prijeboju 19. 7. 1941.
48. VUKMIROVIC Rade PETAR, 1881. Ubile ga ustaše na Prijeboju 19. 7. 1941.
49. VUKMIROVIC Todora SARA, 1865. Ubile je ustaše i spalile u kući u Buniću 1944.

PECANI

1. AMIC Jovana MILE, 1887. Ubili ga Talijani u Pećanima 18. 7. 1942.
2. BUDISAVLJEVIĆ Miće BOJA, 1891. Ubili je Talijani u Pećanima 1942.
3. BUDISAVLJEVIĆ Jovana MANE, 1882. Ubili ga Talijani u Pećanima 1942.
4. BUDISAVLJEVIĆ Bude MILAN, 1932. Poginuo od nađene bombe u Pećanima 1944.
5. BUDISAVLJEVIĆ Save MILAN, 1913. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
6. BUDISAVLJEVIĆ Spase MIKA, 1894. Ubili je Talijani u Pećanima i bacili u vatru 1942.
7. BUDISAVLJEVIĆ Mane NIKOLA, 1898. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
8. BUDISAVLJEVIĆ Rade NIKOLA, 1923. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
9. BUDISAVLJEVIĆ Jove RADE, 1934. Poginuo od nađene bombe u Pećanima 1944.
10. BUDISAVLJEVIĆ Petrine RADE, 1898. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
11. BUDISAVLJEVIĆ Bude SOKICA, 1880. Ubili je Talijani u Pećanima 1942.
12. BUDISAVLJEVIĆ Bude SPASE, 1883. Ubili ga Talijani i bacili u vatru u Pećanima 1942.
13. BUDISAVLJEVIĆ Jovana ŠTAKA, 1883. Ubili je Talijani u Pećanima 1942.
14. BUDISAVLJEVIĆ ŠTAKA, 1890. Udavili je Talijani i bacili u bunar u Pećanima 1942.
15. CUSIC Steve MILAN, 1934. Poginuo od nađene bombe u Pećanima 1944.
16. CUSIC Stevana MILE, 1887. Ubili ga Talijani u Pećanima 1942.
17. **CUSIC** Dane STEVAN, 1910. Ubili ga ustaše i Talijani u Pećanima 1942.
18. CUSIC Stojana STEVAN, 1881. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
19. DRLJAN Vuje BUDE, 1862. Ubili ga ustaše i Talijani u Pećanima 1942.
20. DRLJAN Bude ILIJA, 1897. Ubili ga ustaše i Talijani u Pećanima 1942.
21. DRLJAN Luke MARIJA, 1892. Ubili je ustaše i Talijani u Pećanima 1942.
22. DRLJAN Ilije MILAN, 1891. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
23. DRLJAN Đukana STEVAN, 1860. Ubile ga ustaše i Talijani u Pećanima 1942.
24. DRLJAN Nikole STEVO, 1919. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
25. DOZET Dane DMITAR, 1900. Ubili ga ustaše i Talijani u Pećanima 1942.
26. DOZET Mane DMITAR, 1882. Ubili ga ustaše i Talijani u Pećanima 1942.
27. DOZET Mile DMITAR, 1918. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
28. DOZET Mile ĐUJO, 1900. Ubili ga ustaše i Talijani u Pećanima 1942.
29. DOZET Mane ISO, 1887. Ubile ga ustaše u Pećanima 1942.
30. DOZET Dmitra MILAN, 1900. Ubili ga ustaše i Talijani u Pećanima 1942.
31. DOZET Vuje RADE, 1924. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
32. DOZET Nikole SIMO, 1881. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
33. DOZET Dmitra VUJO, 1898. Ubili ga Talijani u Pećanima 1942.
34. IVCEVlC Mile RADE, 1914. Ubile ga ustaše u Jadovnu 10. 7. 1941.
35. KATIC Mile BOGDAN, 1932. Poginuo od nađene bombe u Pećanima 1944.
36. KATIC Ilije DANE, 1895. Ubile ga ustaše u Jadovnu 18. 7. 1941.
37. KATIC Ilije DMITAR, 1893. Ubile ga ustaše u Jadovnu 18. 7. 1941.
38. KATIC Dane NIKOLA (Miće), 1899. Ubile ga ustaše u Jadovnu 18. 7. 1941.
39. MASNIKOSA Bude RADE, 1923. Ubili ga Talijani u Pećanima 1942.
40. MASNIKOSA M. RADE, 1942. Ubile ga ustaše u Pećanima 1943.
41. MASNIKOSA Todora RADE, 1890. Ubile ga ustaše u Jadovnu 16. 7. 1941.
42. MASNIKOSA M. SMILJA, 1907. Ubili je Talijani u Pećanima 1942.
43. MASNIKOSA Nikole SPASE, 1889. Ubili ga Nijemci u Pećanima 1944.
44. MASNIKOSA Miće STEVO, 1941. Odveli ga ustaše iz Pećana i nestao 1942.
45. SVILAR Dmitra BUDE, 1922. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

46. SVILAR Paje BOGOMIR, 1922. Strijeljali ga Nijemci u Kragujevcu 1941.
47. SVILAR Ilije DANE, 1915. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
48. SVILAR Vuje GAVRILO (Mile), 1919. Ubile ga ustaše u Jadovnu 18. 7. 1941.
49. SVILAR Gliše ILIJA, 1880. Ubili ga Nijemci u Padalištima kod Pećana 1944.
50. SVILAR Miće ISO, 1924. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
51. SVILAR Nikole MANE, 1896. Ubili ga Talijani u Pećanima 1942.
52. SVILAR Petra MAKSIM, 1895. Ubile ga ustaše u Korenici 1944.
53. SVILAR Bude MlCO, 1907. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
54. SVILAR J. MILAN, 1877. Strijeljali ga Talijani u Pećanima 1942.
55. SVILAR Maksima MILAN, 1933. Poginuo od nađene bombe u Pećanima 1944.
56. SVILAR Petra MILAN, 1862. Ubili ga Talijani u Pećanima 1942.
57. SVILAR Bude MIKA, 1910. Poginula od talijanskog bombardiranja u polju kod Pećana 1942.
58. SVILAR Maksima MIRKO, 1933. Poginuo od nađene bombe u Pećanima 1944.
59. SVILAR Milana NIKOLA, 1898. Ubili ga Talijani u Pećanima 1942.
60. SVILAR Todora NIKOLA, 1913. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
61. SVILAR Nikole PETAR, 1922. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
62. SVILAR Miće STEVAN, 1910. Ubile ga ustaše u Pećanima 1942.
64. SVILAR Jovana VUJO, 1887. Odveli ga Talijani iz Pećana i nestao 1942.

SALAMUNIC

1. CURClJA Stevana DANE, 1893. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
2. ČANAK VASO, 1873. Umro nakon zlostavljanja od Talijana u Padalištu marta 1943.
3. DRAGAŠ Đure JOVICA, 1871. Zaklale ga ustaše u Šalamuniću jula 1944.
4. KNEŽEVIĆ Đure BOSILJKA, 1923. Ubile je ustaše i spalile u kući u Šalamuniću 3. 8. 1941.
5. KNEŽEVIĆ Bude DMITAR, 1922. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
6. KNEŽEVIĆ Vuje DMITAR, 1916. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
7. KNEŽEVIĆ ĐURO, 1891. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.
8. KNEŽEVIĆ Đure JOVANKA, 1923. Ubile je ustaše u Šalamuniću 3. 8. 1941.
9. KNEŽEVIĆ Đure MARIJA, 1890. Ubile je ustaše u Šalamuniću 3. 8. 1941.
10. KNEŽEVIĆ Bude NIKOLA, 1917. Strijeljali ga Nijemci u Beogradu augusta 1941.
11. KNEŽEVIĆ Bude PETAR, 1926. Ubile ga ustaše u Šalamuniću jula 1941.
12. KNEŽEVIĆ Đure RAJKO, 1937. Ubile ga ustaše u Šalamuniću 3. 8. 1941.
13. KNEŽEVIĆ Bude SAVA, 1920. Strijeljali ga Nijemci u Beogradu augusta 1941.
14. KNEŽEVIĆ Maniše STANA, 1900. Ubile je ustaše u Šalamuniću oktobra 1944.
15. KNEŽEVIĆ Jovana VUJO, 1868. Ubile ga ustaše u Šalamuniću februara 1943.
16. MARELJ Đure BUDE, 1865. Zaklale ga ustaše u Šalamuniću februara 1943.
17. MARELJ Sime TOMA, 1881. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.
18. MARIJANCEVIC Rade DANICA, 1937. Ubile je ustaše u Šalamuniću 3. 8. 1941.
19. MARIJANCEVIC Dmitra MAŠA, 1886. Ubile je ustaše u Šalamuniću i spalile u kući krajem jula 1941.
20. MIRIC Save DMITAR, 1928. Poginuo od nađene bombe u Šalamuniću augusta 1943.
21. MIRIC Dane SAVO, 1889. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.
22. NJEGOVAN Jove ANĐA, 1925. Ubile je ustaše u Podlapači juna 1941.
23. NJEGOVAN Rade BOJA, 1863. Ubili je Talijani u Padalištu februara 1943.
24. NJEGOVAN Vuje BOZO, 1913. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

25 NJEGOVAN Filipa DMITAR, 1865. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.

26, NJEGOVAN Dmitra DRAGAN, 1907. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.

27, NJEGOVAN Jovana DUŠAN, 1910. Ubili ga Nijemci u Otočcu juna 1944.

28. NJEGOVAN Vuje ĐURAĐ, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

29. NJEGOVAN Jovana ĐURO, 1918. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.

30. Njegovan Todora Ilija, 1864. Poginuo u Grabušiću povlačeći se pred neprijateljem 1943.

31. NJEGOVAN Ante KATA, 1926. Ubile je ustaše u Salamuniću marta 1944.

32, NJEGOVAN Dane MANE, 1875. Poginuo prilikom talijanskog bombardiranja marta 1942.

33. NJEGOVAN Ante MARIJA, 1926. Ranjena prilikom bombardiranja Ljubova i umrla u Salamuniću 1942.

34. NJEGOVAN Vasilja MARIJA, 1866. Zaklale je ustaše u Salamuniću aprila 1942.

35. NJEGOVAN Nikole MERKA, 1912. Ubile je ustaše u Salamuniću marta 1944.

36. NJEGOVAN Luke MILKA, 1929. Ubile **je ustaše u Salamuniću marta** 1944.

37. NJEGOVAN Nikole MILKA, 1942. Ubile je ustaše u Salamuniću marta 1944.

38. NJEGOVAN Marka MOMČILO, 1922. Uhvatili ga Nijemci u Salamuniću i ubili u logoru u Zemunu 1944.

39. NJEGOVAN Ante PETAR, 1937. Ubile ga ustaše u Salamuniću marta 1944.

40. NJEGOVAN Marka PETAR, 1907. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.

41. NJEGOVAN Novaka SOKA, 1893. Ubili je Talijani u Padalištu januara 1943.

42. NJEGOVAN Mile STEVO, 1915. Ubile ga ustaše u Udbini juna 1941.

43. NJEGOVAN Pane VERA, 1938. Zaklale je ustaše u Salamuniću maja 1941.

44. OPSENICA Petra AND A, 1925. Ubile je ustaše kod Salamunića oktobra 1944.

45. OPSENICA Dane DANE, 1863. Ubile **ga ustaše u Salamuniću februara** 1943.

46. OPSENICA Dane STANA, 1856. Ubile je ustaše u Salamuniću februara 1943.

47. PRAZlC Dane BOZO, 1905. Umro nakon zlostavljanja od Talijana u Krbavici februara 1943.

48. PRAZlC Mane MILAN, 1922. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

49. RATKOVIC Stevana MICO, 1920. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.

50. SADZAK Jovana VASILJ, 1879. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.

51. SLADIC Dane BOGDAN, 1910. Ubile ga ustaše u mlinu Jože Javora u Podlapači maja 1941.

52. SLADIC Stevana DMITAR, 1893. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.

53. SLADIC Mile ILIJA, 1882. Ubile **ga ustaše** i **spalile u bajti u Salamuniću marta** 1944.

54. SLADIC Ise MILAN, 1903. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.

55. SLADIC Nikole MILAN, 1919. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.

56. SLADIC Jovana MIKA, 1885. Ubile **je ustaše u Salamuniću februara** 1943.

57. SLADIC Dmitra NIKOLA, 1880. Ubili ga Nijemci i ustaše u Salamuniću aprila 1944.

58. SLADIC Bude RADE, 1916. Strijeljale ga ustaše u Zagrebu 1941.

59. SLADIC Milana SOKA, 1927. Poginula od talijanske avijacije u Salamuniću aprila 1943.

60. SLADIC Milivoja STEVAN, 1871. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.

61. SLADIC Đurđa VASO, 1879. Ubile ga ustaše u Vlaisavljević Poljani aprila 1945.

62. ZAKLAN Jovana MILAN, 1893. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.

OPČINA KORENICA

GRADINA

1. DAJIC Bude JOVO, 1908. Ubili ga Talijani u Gradini 1. 1. 1942.

2. DRAKULIC Dmitra ANICA, 1860. Ubili je Talijani u Gradini 28. 3. 1942.
3. DRAKULIC Save BOGDAN, 1898. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
4. DRAKULIC Dane BRACO, 1920. Strijeljale ga ustaše u Zagrebu 10. 7. 1941.
5. DRAKULIC DANE, 1885. Strijeljale ga ustaše u Maksimiru u Zagrebu augusta 1941.
6. DRAKULIC MARIJA, 1890. Ubili je Nijemci u Gradini 5. 5. 1944.
7. DRAKULIC Dane MlCO, 1926. Strijeljale ga ustaše u Maksimiru u Zagrebu augusta 1941.
8. DRAKULIC Gaje MILAN, 1862. Zaklali ga Talijani u Gradini februara 1943.
9. DRAKULIC Ilije MILICA, 1933. Poginula za vrijeme borbi s Talijanima u Gradini 28. 12. 1941.
10. DRAKULIC Milana NIKOLA, 1899. Ubili ga Nijemci u Gradini 5. 5. 1944.
11. DRAKULIC Miće PETAR, 1892. Strijeljali ga Mađari u Vojvodini 1942.
12. DRAKULIC Mile STEVAN, 1926. Objesile ga ustaše u Vinkovcima 1942.
13. DRAKULIC Vaje STEVO, 1890. Poginuo od njemačke avijacije u Gradini oktobra 1944.
14. DRAKULIC Dane STOJA, 1880. Ubile je ustaše kamenom na Plješevici decembra 1944.
15. DRAKULIC Mile VOJIN, 1915. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
16. KALEMBER Milana BOJANKA, 1913. Zaklale je ustaše i Nijemci na Prijeboju 10. 6. 1944.
17. RAŠETA Sime STEVO, 1922. Strijeljali ga Mađari u Vojvodini 1943.
18. STANlSAVLJEVIC Ise RADE, 1893. Uhapsile ga ustaše u Gradini juna 1941. i ubile u Jadovnu.
19. ŠUPUT Dane STEVO, 1932. Poginuo u Gradini od nađene bombe 1943.
20. ZlGIĆ Ilije MlCO, 1937. Ubili ga Talijani u Gradini 1. 1. 1942.
21. ZIGIC UROŠ, 1912. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

HOMOLJAC

1. DERIC Dane DANICA, 1918. Ranile je ustaše u Homoljcu 10. 4. 1944. i na putu do bolnice umrla.
2. DERIC Ilije ĐUJO, 1913. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
3. DERIC Ise EVICA, 1896. Zaklale je ustaše u Homoljcu juna 1944.
4. DERIC Bude JOVO, 1887. Ubile ga ustaše na Plješevici marta 1945.
5. DERIC Jove MANE, 1912. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
6. DERIC Bude NIKOLA, 1914. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
7. DERIC Miće SAVA, 1890. Zaklale je ustaše u Homoljcu 10. 6. 1944.
8. KRGA Nikole BOGDAN, 1920. Ubili ga Nijemci u Srbiji 1941.
9. KRGA Ilije DANE, 1896. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
10. KRGA Teofila MILANKO, 1875. Strijeljale ga ustaše u Krbavici 10. 1. 1944.
11. KRGA Ilije STEVO, 1919. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
12. LALIC Ilije ANICA, 1898. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
13. LALIĆ Mile ANKA, 1903. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
14. LALIĆ Ilije BOGDAN, 1937. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
15. LALIĆ Ilije BOSILJKA, 1935. Ubile je ustaše UiHomoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
16. LALIĆ Ilije DARINKA, 1932. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
17. LALIĆ Jakova DRAGA, 1924. Ubile je ustaše nakon mučenja u Homoljcu 14. 3. 1945.
18. LALIĆ Milana DRAGA, 1922. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
19. LALIĆ Bude ILIJA, 1910. Ubile ga ustaše u Homoljcu 14. 3. 1945.
20. LALIĆ Steve ILIJA, 1933. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1943.

21. LALie Blagoje JEKA, 1894. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
22. LALIĆ Branka JOVO, 1933. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
23. LALIĆ Ilije KOSA, 1936. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
24. LALIĆ Bude LJUBA, 1908. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
25. LALIĆ Steve LJUBA, 1941. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
26. LALIĆ Miloša MANE, 1932. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
27. LALIĆ Miloša MARA, 1932. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
28. LALIĆ Miloša MILAN, 1928. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
29. LALIĆ Rade MIKA, 1891. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
30. LALIĆ Steve MILENA, 1944. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
31. LALIĆ Jakova MILICA, 1930. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
32. LALIĆ Miloša MILICA, 1938. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
33. LALIĆ Stevana MILKA, 1923. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
34. LALIĆ Steve MILKA, 1935. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
35. LALIĆ Branka MILORAD, 1932. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
36. LALIĆ Ilije MILORAD, 1932. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
37. LALIĆ Ilije MILORAD, 1933. Poginuo od nađene bombe u Homoljcu septembra 1942.
38. LALIĆ Laze MILOŠ, 1896. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
39. LALIČ Ilije NEDA, 1934. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
40. LALIĆ Jakova NIKOLA, 1932. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
41. LALIĆ Jovana NIKOLA, 1944. Umro od hladnoće u zbjegu kod Homoljca januara 1945.
42. LALIĆ Vase NIKOLA, 1906. Ubile ga ustaše u Homoljcu 14. 3. 1945.
43. LALIČ Bude PERKA, 1901. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
44. LALIĆ Dane SAVKA, 1913. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
45. LALIĆ Dmitra SMILJA, 1882. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
46. LALIĆ Ilije SOKA, 1936. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
47. LALIĆ Vuje STANA, 1896. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
48. LALIČ Ilije STEVO, 1933. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
49. LALIĆ Miloša STOJAN, 1934. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
50. LALIĆ Jovana VASO, 1873. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
51. PANJKOVIĆ Ilije DUŠAN, 1929. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
52. PANJKOVIĆ Milete ILIJA, 1900. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
53. PANJKOVIĆ Bude MARA, 1896. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
54. PANJKOVIĆ Todora MARA, 1894. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
55. PANJKOVIĆ Ilije MILKA, 1937. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
56. PANJKOVIĆ Ilije PERKA, 1924. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.

57. PARAVINA Nikole RADE, 1934. Kordunski Ljeskovac. Ubile ga ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
58. STANIC Bude ĐUJO, 1920. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
59. STANIĆ Vuje PERA, 1890. Ubile je ustaše u Homoljcu i spalile u kući 14. 3. 1945.
60. STANIĆ Bude PETAR, 1908. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
61. ŠORAK Mile BOZO, 1886. Strijeljali ga Talijani u Homoljcu 31. 12. 1941.
62. ŠORAK Mile DANE, 1892. Poginuo u D. Babinom Potoku od talijanske avijacije 1942.
63. ŠORAK Đure NIKOLA, 1886. Strijeljali ga Talijani u Homoljcu 21. 12. 1941.
64. VARIĆAK Mile BUDE, 1886. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
65. VARIĆAK Milkana JOVO, 1925. Ubile ga ustaše u Homoljcu 10. 5. 1944.
66. VARIĆAK Ilije MILAN, 1923. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
67 VLAISAVLJEVIĆ Jove SPASE, 1865. Strijeljale ga ustaše u Homoljcu 5. 5. 1944.

JASIKOVAC

1. ZAKULA Rade MILAN, 1903. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
2. ZAKULA Marka MILOŠ, 1897. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
3. ZAKULA Stevana SAVA, 1898. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
4. ZAKULA Mile STANIŠA, 1918. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
5. ZAKULA Mile STEVANIJA, 1932. Poginula na Plješevici od talij, artilj. marta 1943.
6. ZAKULA Save STOJAN, 1865. Ubili ga Talijani u Jasikovcu i spalili u kući marta 1942.

KALEBOVAC

1. ČUTURILO SAMOJLO, 1873. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu januara 1942.
2. DRAKULIĆ Maksima ILIJA, 1888. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
3. DRAKULIĆ Nikole JELENA, 1889. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
4. FUNDUK Milana BOGDAN, 1918. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
5. FUNDUK Milana BOGDANKA, 1921. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
6. FUNDUK Milivoja DRAGA, 1926. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
7. FUNDUK Vuje DANICA, 1914. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
8. FUNDUK Milivoja DANICA, 1923. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
9. FUNDUK Maksima DRAGA, 1916. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
10. FUNDUK Samojla DUŠANKA, 1931. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
11. FUNDUK Ilije ĐORĐE, 1937. Ubile ga ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
12. FUNDUK Milivoja ILIJA, 1934. Ubile ga ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
13. FUNDUK Ilije LJUBICA, 1941. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
14. FUNDUK Ilije MICA, 1935. Ubile je ustaše u Buniću I 3. 8. 1941.
15. FUNDUK Spase MARA, 1935. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
16. FUNDUK Obrada MARIJA, 1880. Ubile je ustaše u Kalebovcu 15. 3. 1945.
17. FUNDUK Jove MARIJA, 1893. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
18. FUNDUK Ilije MIĆO, 1938. Ubile ga ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
19. FUNDUK Samojla MIĆO, 1933. Ubile ga ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
20. FUNDUK Laze MILEVA, 1901. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.

21. FUNDUK Ilije MILKA (Mica), 1940. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
22. FUNDUK Samojla MILKA (Beba), 1940. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
23. FUNDUK Samojla MIRKO, 1936. Ubile ga ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
24. FUNDUK Samojla NIKOLA, 1935. Ubile ga ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
25. FUNDUK Samojla SMILJA, 1930. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
26. FUNDUK Milana RADOJKA, 1933. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
27. FUNDUK Jovana SOKA, 1928. Strijeljali je Tlijani u Kalebovcu januara 1942.
28. FUNDUK Proke SOKA, 1893. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
29. FUNDUK Mile STANKO, 1913. Ubile ga ustaše na Prijeboju juna 1941.
30. FUNDUK Spase STEVO, 1941. Ubile ga ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
31. KECA Rade DRAGA, 1934. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
32. KEČA DRAGOJLA, 1863. Ubili je Talijani u Kolebovcu i spalili u kući marta 1942.
33. KEČA Dane ILIJA, 1885. Poginuo od talij, avijacije u Korenici juna 1942.
34. KEČA Stevana ILIJA, 1905. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu 1. 1. 1942.
35. KEČA Nikole MILE, 1888. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu 1. 1. 1942.
36. KEČA Stevana PERKA, 1875. Strijeljali je Talijani u Kalebovcu januara 1942.
37. LALIČ Vase DANE, 1919. Ubile ga ustaše na Prijeboju krajem jula 1941.
38. LALIĆ Mirka DEVA, 1884. Strijeljale je ustaše u Kalebovcu 15. 3. 1945.
39. LALIĆ Vase DRAGAN, 1925. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu januara 1942.
40. LALIĆ Dane LJUBA, 1893. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
41. LALIĆ Spase MARA, 1882. Poginula od njemačke artiljerije na Plješevici marta 1945.
42. LALIĆ Đure NIKOLA, 1919. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
43. LALIĆ Petra PETAR, 1882. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu januara 1942.
44. LALIĆ Petra VASO, 1884. Poginuo od njemačke artiljerije u Plješevici marta 1945.
45. LJUTICA Đure DUŠAN, 1908. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
46. LJUTICA Jovana ĐURO, 1926. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu 1. 1. 1942.
47. LJUTICA Jovana MIĆA, 1922. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu 1. 1. 1942.
48. LJUTICA Jovana NIKOLA, 1917. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
49. LJUTICA Jovana SPASE, 1919. Strijeljale ga ustaše u Zagrebu 9. 7. 1941.
50. ORLIĆ Jovana BEBA, 1943. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
51. ORLIĆ Petra DANE, 1865. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu marta 1942.
52. ORLIĆ Mile ĐURO, 1895. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu 1. 1. 1942.
53. ORLIĆ Jeka, 1876. Poginula za vrijeme borbe s Talijanima u Kalebovcu januara 1942.
54. ORLIĆ Mile JELA, 1888. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
55. ORLIĆ Stevana LJUBA, 1928. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
56. ORLIĆ Đure MILE, 1875. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu 1. 1. 1942.
57. ORLIĆ Dane MILICA, 1900. Strijeljali je Talijani u Kalebovcu januara 1942.
58. ORLIĆ Vuje MILICA (Koka), 1921. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
59. ORLIĆ Jovana MIKA, 1905. UbUe je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.

60. ORLIC Jovana MIRA (Nena), 1941. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
61. ORLIC Vaje MIRA, 1928. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
62. ORLIC Jove SMILJA, 1939. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
63. ORLIC Samojla SOKA, 1878. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
64. ORLIC Petra VIDA, 1929. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
65. PRIČA Ljubomira ĐURO, 1920. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
66. PRIČA JELENA, 1870. Ubili je Talijani u Oravcu marta 1942.
67. PRIČA Todora JOVAN, 1874. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu 1. 1. 1942.
68. PRIČA Proke MARA, 1929. Ubili je Nijemci u Kalebovcu novembra 1943.
69. PRIČA Ilije MILAN, 1921. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
70. PRIČA Jovana MILAN, 1905. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
71. PRIČA Jovana NIKOLA, 1907. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
72. PRIČA Jove NIKOLA, 1885. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
73. PRIČA Jovana PROKO, 1902. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu 1. 1. 1942.
74. PRIČA Nikole STEVO, 1941. Strijeljali ga Talijani u Kalebovcu januara 1943.
75. VEINOVIĆ Proke MILKA, 1890. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
76. VUKADINOVIC Makse ANKA, 1893. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
77. VUKADINOVIC Miloša MILORAD, 1932. Ubile ga ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.

KAPELA KORENIČKA

1. DRAKULIC Sime SOKA, 1911. Ubile je ustaše kod Prijeboja 1942.
2. ŠTRKALJ Marka KATA, 1905. Ubili je Talijani u Koren. Kapeli 1943.
3. VUJICIC Dušana MOMČILO, 1938. Umro od gladi u selu Lipe kod Bihaća 1941.

KOMPOLJE KORENIČKO

1. BOŽANIC Evice MILOŠ, 1918. Pretučen od Nedićeve policije i umro 1944.
2. DERIC Tode LATINKA, 1873. Odveli je Talijani u Korenicu gdje je i umrla 1942.
3. DERIC DANE (Danić), 1871. Odveli ga Talijani u Korenicu gdje je i umro 1942.
4. DERIC Mile MILKA, 1927. Poginula od talij, avijacije u Mihaljevcu 1942.
5. LALIC ANĐELIJA, 1870. Ubile je ustaše u Ponoru 1943.
6. LALIC Mile MILKA, 1904. Ubili je Talijani u Kompolju 1942.
7. LALIC Samojla PROKO, 1904. Strijeljale ga ustaše u Metku kod Gospića 1941.
8. LALIC Proke SAMOJLO, 1870. Ubili ga Talijani i spalili u kući u Kompolju 1942.
9. LALIC Samojla SOKA, 1901. Ubile je ustaše u Ponoru 1943.
10. VUKADINOVIC Đure PERKA, 1893. Ubile je ustaše na Plješevici kod Seganovca 1945.
11. VUKADINOVIC Jovana PETAR, 1902. Ubile ga ustaše u Mrsinju 1941.

KORENICA

1. BASTA MANISA, 1890. Ubile ga Ustaše u Jadovnu 1941.
2. BELIC Mile ĐUJO, 1904. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
3. BELIC MARICA, 1918. Poginula od tal. artiljerije u Ponoru 1943.
4. CUIC NIKOLA, 1883. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
5. DERIKRAVA Koje BOSA, 1920. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
6. DRAKULIC Sime BOGDAN, 1895. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

7. DRAKULIĆ BRANKO, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
8. DRAKULIĆ DANE, 1890. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
9. DRAKULIĆ Milana DANE, 1901. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
10. DRAKULIĆ Bude MANE, 1906. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
11. DRAKULIĆ MILAN, 1880. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
12. DMITRAŠINOVIC TODOR, 1896. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
13. ĐERIC Jove SPASE, 1881. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
14. KALEMBER Steve BRANKO, 1896. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
15. KEČA. Mile JOVO, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
16. KUKIČ JOVO, 1895. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
17. MANDIC PETAR, 1885. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
18. MILANOVIC Mile DANE, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
19. OKLOBDZlJA Mane VLADE, 1899. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
20. ORLIČ Dane BOGDAN, 1901. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
21. PEJINOVIC DANE, 1875. Ubili ga Nijemci na Plješevici 10. 12. 1944.
22. PRIČA Đorđe, 1896. Strijeljali ga Talijani u Korenici 5. 2. 1942.
23. PRIČA Stevana JOVO, 1890. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
24. RAPAlC BOGDAN, ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
25. SUPUT MILA, 1893. Poginula od talij, bombardiranja u Korenici 10. 7. 1943.
26. ŠUPUT RADE, 1887. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
27. VLAISAVLJEVIĆ Dane STEVO, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
28. VUKMANOVIC MILAN, 1892. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
29. ZIGIC Voje MLADEN, 1915. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
30. ZIGIC VASO, 1902. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

MIHALJEVAC

1. ĐERIC ANICA, 1891. Ubili je Nijemci u Korenici 1944.
2. ĐERIC Milana BOGDAN, 1912. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
3. ĐERIC Dane BOZO, 1904. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
4. ĐERIC Stevana DANE, 1922. Ubili ga Nijemci u Beogradu 1944.
5. ĐERIC DRAGICA, 1879. Ubile je ustaše u Mihaljevcu 10. 4. 1944.
6. ĐERIC EVICA, 1873. Ubili je Nijemci u Mihaljevcu 10. 4. 1944.
7. ĐERIC MANOJLO, 1868. Ubili ga Nijemci u Mihaljevcu 10. 4. 1944.
8. ĐERIC Bože MILAN, 1884. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
9. ĐERIČ Mihajla PETAR, 1883. Poginuo od talij, avijacije u Mihaljevcu 25. 3. 1942.
10. ĐERIČ Jovana PETAR, 1906. Ubile ga ustaše u Otočcu 10. 5. 1941.
11. ĐERIČ Bude RADE, 1881. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
12. ĐERIČ Milutina RADE, 1895. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
13. ĐERIC Petra SAVKA, 1919. Ubili je Nijemci u Mihaljevcu 10. 4. 1944.
14. ĐERIC Stevana SPASENIJA, 1886. Ubile je ustaše na Prijeboju 1941.
15. ĐERIČ Laze STEVAN, 1898. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
16 GAVRILOVIČ Stanka MANE, 1870. Ubili ga Talijani u Mihaljevcu 1942.
17. GAVRILOVIČ Mile MILOŠ, 1924. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
18. GAVRILOVIČ Ilije STEVO, 1890. Ubili ga Talijani u Mihaljevcu 10. 3. 1942.
19. GAVRILOVIČ Mile STEVO, 1931. Ubile ga ustaše u Mihaljevcu 1944.
20. HINlC Peje ČEDO, 1928. Poginuo od talij, avijacije u Mihaljevcu 5. 6. 1942.
21. PETRIČlC Jove DANE, 1920. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
22. PETRIČlC Duje DUŠAN, 1919. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.
23. PETRIČlC Petra ILIJA, 1921. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.

24. PETRICIĆ Jovana MARA, 1880. Ranjena od talij, avijacije u Mihaljevcu oktobra 1942. i umrla u Bijelim Potocima.
25. PETRICIĆ Mile MILKA, 1880. Poginula od talij, bombardiranja u Mihaljevcu 10. 6. 1942.
26. PETRICIĆ Petra NIKOLA, 1895. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
27. PETRlClC Sime SOKA, 1895. Poginula od nagazne mine na Prijeboju 15. 8. 1944.
28. PRIČA Ilije DANE, 1902. Ubile ga ustaše u Ogulinu 1943.
.29. PRIČA Bude ĐURO, 1895. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.
30. PRIČA Miće EVICA, 1879. Ubile je ustaše u Mihaljevcu 10. 3. 1942.
31. PRIČA EVICA, 1871. Ubile je ustaše u kući u Mihaljevcu 1942.
32. PRIČA Petra ILIJA, 1912. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
.33. PRIČA Petra MlCO, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
34. PRIČA Dane MILAN, 1908. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
35. PRIČA Petra MILAN, 1911. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
36. PRIČA Stevana MILAN, 1921. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
37. PRIČA Bude MILIĆ, 1898. Ubile ga ustaše u Garavici kod Bihaća 1941.
38. PRIČA Ise SOKA, 1884. Ubile je ustaše u Mihaljevcu 1944.
39. RADEKA Jove MILAN, 1919. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
40. RADEKA Dane EVICA, 1875. Ubile je ustaše i Nijemci u **Seganovcu** 15. 3. 1945.
41. RADEKA Jove PETAR, 1913. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
42. RADEKA Ilije STEVAN, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
43. SOLAJA Bogdana ĐURO, 1927. Ubili ga Nijemci u Mihaljevcu 1944.
44. SORAK Svetozara BRANKO 1923. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.
45. SORAK Staniše DUŠAN, 1923. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
46. SORAK Staniše NADA, 1925. Ubile je ustaše u Babinom Potoku 1942.
47. SORAK Mojsije STANKO, 1900. Poginuo od nagazne mine na Prijeboju 15. 8. 1944.
48. VLAISAVLJEVIC Sime BOJA, 1890. Poginula od tal. avijacije u Mihaljevcu 25. 3. 1942.
49. VLAISAVLJEVIĆ Petra BOZO, 1939. Poginuo od talij, avijacije u Mihaljevcu 1942.
50. VLAISAVLJEVIC Bude DANE, 1913. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
51. VLAISAVLJEVIC Ilije ĐURO, 1911. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
52. VLAISAVLJEVIC Milana ILIJA, 1918. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
53. VLAISAVLJEVIĆ Rade MILAN, 1920. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
54. VLAISAVLJEVIĆ Dane PETAR, 1908. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
55. VLAISAVLJEVIC Dane STEVO, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

ORAVAC

1. BELIĆ Marka ANĐA, 1871. Ubili je Talijani u Oravcu 5. 3. 1943.
2. DAJIĆ Jove PETAR, 1911. Strijeljali ga Nijemci u Sumaricama u Kragujevcu 21. 10. 1941.
3. DERIKRAVA Uroša MIĆO, 1914. Ubile ga ustaše na Prijeboju 16. 7. 1941.
4. DERIKRAVA Marka NIKOLA, 1860. Umro od hladnoće u zbjegu kod Mrsinja aprila 1942.
5. KALEMBER Marka ANĐELIJA, 1882. Ubili je Talijani u Oravcu 28. 3. 1942.
6. KALEMBER Mojsije PETAR, 1894. Ubile ga ustaše na Prijeboju 16. 7. 1941.
7. MARJANOVIĆ Maniše STEVAN, 1913. Ubile ga ustaše na Prijeboju 16. 7. 1941.
8. PUZIC Jovana LUKA, 1878. Ubili ga Talijani u Oravcu 28. 3. 1942.
9. PUŽIĆ Luke NIKOLA, 1913. Ubili ga Talijani u Kalebovcu 10. 3. 1942.
10. RASTOVAC Mile DRAGA, 1932. Poginula na Plješevici od njem. artilj. 1944.

11. VARIĆAK ANKA, 1860. Ubili je Talijani u Oravcu aprila 1942.
12. VARIĆAK Jove ILIJA, 1911. Ubile ga ustaše na Prijeboju 16. 7. 1941.
13. VARIĆAK Petra ILIJA, 1885. Ubili ga Talijani u Oravcu 28. 3. 1942.
14. VARIĆAK Samojla JANKO, 1888. Umro u Oravcu od hladnoće i gladi aprila 1942.
15. VARIĆAK Mile JOVAN, 1910. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
16. VARIĆAK Jovan, 1870. Ubili ga Talijani u Oravcu 28. 3. 1942.
17. VARIĆAK Koje JOVO, 1882. Ubili ga Talijani u Oravcu 28. 3. 1942.
18. VARIĆAK Miloša MANIŠA, 1882. Ubili ga Talijani u Oravcu 28. 3. 1942.
19. VARIĆAK Koje MILE, 1904. Ubile ga ustaše na Prijeboju 16. 7. 1941.
20. VARIĆAK Dane MIKA, 1886. Poginula u Vedašiću od njem. artiljerije decembra 1944.
21. VARIĆAK SPASE, 1860. Ubili ga Talijani u Oravcu 28. 3. 1942.
22. VARIĆAK Jakova STEVAN, 1885. Ubili ga Talijani i bacili u vatru u Oravcu aprila 1942.
23. VARIĆAK Mile STEVAN, 1916. Ubile ga ustaše na Prijeboju 16. 7. 1941.
24. ZlGIĆ MILICA, 1850. Ubili je Talijani u Oravcu 28. 3. 1942.

PONOR

1. KEĆA Mojsije DANE, 1899. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
2. KEĆA Paje GOJKO, 1915. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
3. KEĆA Mile JOVO, 1899. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
4. KEĆA Bože PERA, 1875. Ubili je Nijemci u Ponoru 1945.
5. KEĆA Mane PETAR, 1900. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
6. KEĆA Staniše RADE, 1902. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
7. KEĆA Jovana SAVA, 1932. Poginuo u Ponoru od avijacije NDH 1943.
8. KORUGA Rade ILIJA, 1922. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
9. KORUGA Rade ISO, 1900. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
10. KORUGA Bude MANE, 1900. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
11. KORUGA Mile PETAR, 1916. Ubile ga. ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
12. KORUGA Rade RADE, 1914. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
13. KORUGA Mane STEVO, 1919. Ubile, ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
14. KORUGA Mile STEVO, 1910. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
15. ORLIĆ Dane BOGDAN, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
16. ORLIĆ Dane SMILJA, 1884. Ubili je ustaše i Nijemci u Ponoru i spalili u kući 1945.
17. ORLIĆ Rade STOJAN, 1906. Ubili ga ustaše i Nijemci u Frkašiću 1945.
18. PRIČA Peje DUŠAN, 1928. Poginuo, u Ponoru prilikom povlačenja pred Talijanima 17. 12. 1941.
19. PRIČA Petra DURO, 1921. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
20. PRIČA Duje PETAR, 1903. Uhapsile-ga ustaše u Ponoru 1941. i umro u Zagrebu nakon mučenja u zatvoru.
21. RASTOVAC Peje DUJO, 1920. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
22. RASTOVAC Sime ĐURO, 1903. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
23. RASTOVAC Sime MILAN, 1900. Uhapsile ga ustaše u Ponoru i ubile u Bihaću oktobra 1941.
24. STIPIĆ Jovana PEJO, 1917. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
25. STIPIĆ Ise STEVO, 1890. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
26. VUKADINOVIC Bude DUŠAN, 1907. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
27. VUKADINOVIC Stevana PAVAO, 1879. Ubili ga ustaše i Nijemci i spalile u kući u Ponoru 1945.
28. VUKADINOVIC Pavla STEVAN, 1910: Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
29. VUKADINOVIC Stojana STEVO, 1880. Ubili ga ustaše i Nijemci i spalili u kući u Ponoru 1945.

30. ZIGIC Bogdana DUŠAN, 1931. Poginuo u Ponoru prilikom povlačenja pred Talijanima 17. 12. 1941.
31. ZIGIC MILOŠ, 1906. UbUe ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
32. ZIGIC Đure NIKOLA, 1920. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.

RIJEKA KORENIČKA

1. DRAKULIĆ Sime BOGDAN, 1904. Ubile ga ustaše u Janči 10. 5. 1941.
2. DRAKULIĆ Mane BUDE, 1909. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
3. DRAKULIĆ Ilije DANE, 1869. Ubili ga Talijani u Koreničkoj Rijeci 1942.
4. DRAKULIĆ Dane ILIJA, 1904. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
5. DRAKULIĆ Bude JANKO, 1908. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
6. DRAKULIĆ Petra PETAR, 1906. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
7. DRAKULIĆ Bude RADE, 1906. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
8. DRAKULIĆ Petra VLADE, 1923. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
9. ZEC Rade MILAN, 1900. Ubili ga Nijemci u Koreničkoj Rijeci 1944.

RUDANOVAC

1. VUJClC Mane DANICA, 1925. Poginula prilikom bombardiranja Korenice od Talijana 15. 6. 1943.
2. VUJClC Milana DARA, 1939. Poginula prilikom bombardiranja Frkašića od Talijana 10. 3. 1943.
3. VUJClC Milana DUŠAN, 1939. Poginuo prilikom bombardiranja Frkašića od Talijana 10. 3. 1943.
4. VUJClC MARA, 1899. Poginula prilikom bombardiranja Frkašića od Talijana 10. 3. 1943.
5. VUJClC Duje ILIJA, 1905. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
6. VUJClC Mile MILAN, 1897. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
7. VUJClC Milana MILE, 1933. Poginuo prilikom bombardiranja Frkašića od Talijana 10. 3. 1943.
8. VUJClC Proke MIKA, 1903. Poginula prilikom bombardiranja Frkašića od Talijana 10. 3. 1943.
9. VUJClC Mile VELJKO, 1935. Poginuo prilikom bombardiranja Frkašića od Talijana 10. 3. 1943.

ŠEGANOVAC

1. KLAŠNJA DANE, 1874. Ubili ga Talijani u Korenici 1941.
2. KLAŠNJA Proke DUŠAN, 1927. Ubili ga Talijani u Šeganovcu 1944.
3. KLAŠNJA MIKA, 1879. Ubili je ustaše i Nijemci u Šeganovcu 1945.
4. KLAŠNJA Bude NIKOLA. Ubili ga Nijemci u Sarajevu 1942.
5. KLAŠNJA Milića PETAR, 1877. Ubile ga ustaše u Jadovnu 10. 7. 1941.
6. KVOCKA Nikola MILAN, 1906. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
7. ŠUPUT Spase BUDE, 1879. Ubili ga ustaše i Nijemci na Plješevici 10. 6. 1944.
8. ŠUPUT Mile MILAN, 1898. Ubile ga ustaše u Jadovnu 10. 7. 1941.
9. ŠUPUT Mile MILKA, 1894. Ranili je Nijemci na Plješevici, umrla u Zadru 1944.
10. ŠUPUT Nikole SPASE, 1894. Ubili ga Nijemci na Plješevici 10. 6. 1944.
11. ŠUPUT Jeke MARA, Trnavac. Poginula na Plješevici od Nijemaca 10. 6. 1944.

TRNAVAC

1. DMITRAŠINOVIC Stojana BUDE, 1919. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
2. DMITRAŠINOVIC Nikole ĐURO, 1895. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
3. DMITRAŠINOVIC Đukana JOVAN, 1904. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
4. GRAHOVAC Petra DUŠAN, 1908. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
5. GRAHOVAC Nikole MARA, 1924. Ubile je ustaše u Trnavcu 4. 3. 1945.
6. GRAHOVAC Mile MILKA, 1895. Ubile je ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
7. GRAHOVAC Gece RADE, 1905. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

8. GRAHOVAC Duje VLADO, 1918. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
9. HRNJAK Todora MILAN, 1888. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
10. HRNJAK Petra RADE, 1901. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
11. HRNJAK STANlSA, 1894. Ubile ga ustaše u Trnavcu 1. 5. 1944.
12. HRNJAK Ise STANIŠA, 1935. Ubile ga ustaše na Dumanu 7. 3. 1945.
13. JAGNJIĆ Kuzmana DARA, 1897. Ubile je ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
14. JAGNJIC Luke ĐUJO, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
15. JAGNJIC Duje MILAN, 1935. Poginuo od njemačke artiljerije u Trnavcu 1944.
16. JAGNJIC Duje STOJA, 1938. Ubile je ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
17. LUKIC ANICA, 1908. Zaklale je ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
18. LUKIĆ ANICA, 1894. Ubile je ustaše na Vršku kod Trnavca 4. 3. 1945.
19. LUKIĆ D. ANICA (dijete). Ubile je ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
20. LUKIĆ Dane ANĐELIJA (Deka), 1914. Ubile je ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
21. LUKIĆ ILIJE BOGDAN, 1924. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
22. LUKIĆ Jovana BUDE, 1900. Ubile je ustaše u Jadovnu 1941.
23. LUKIĆ Voje BUDE, 1934. Poginuo od njemačke artiljerije u Trnavcu 1944.'
24. LUKIĆ Mihajla DANE, 1896. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
25. LUKIĆ Petra DANE, 1918. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
26. LUKIĆ Dane DUŠAN, 1919. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
27. LUKIĆ Petra FILIP, 1884. Ubile ga ustaše na Vršku kod Trnavca 4. 3. 1945.
28. LUKIĆ Petra ILIJA, 1896. Ubile ga ustaše na Vršku kod Trnavca 4. 3. 1945.
29. LUKIĆ Pilipa JOVO, 1927. Poginuo od nađene bombe u Trnavcu 1942.
30. LUKIĆ Sime KOŠTA, 1882. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
31. LUKIĆ Mile MANE, 1919. Ubile **ga** ustaše u Jadovnu 1941.
32. LUKIĆ Dane MANE, 1909. Ubile **ga** ustaše u Jadovnu 1941.
33. LUKIĆ Nace MARA, 1931. Zaklale je ustaše i bacile u vatru u Trnavcu 4. 3. 1945.
34. LUKIĆ Petra MIĆO, 1879. Ubile ga ustaše na Vršku kod Trnavca 4. 3. 1945.
35. LUKIĆ MILAN, 1870. Zaklale ga ustaše u Trnavcu i spalile u kući 4. 3. 1945.
36. LUKIĆ Bože MILAN, 1934. Poginuo od njemačke artiljerije u Trnavcu 1944.
37. LUKIĆ Nikice MILAN, 1924. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
38. LUKIĆ Bude MILE, 1928. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
39. LUKIĆ Mile MILEVA, 1911. Ubile je ustaše na Dumanu 4. 3. 1943.
40. LUKIĆ Dane MILKA, 1942. Zaklale je ustaše u Trnavcu i bacile u vatru 4. 3. 1945.
41. LUKIĆ NIKOLA, 1889. Ubile ga ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
42. LUKIĆ Pilipa PETAR, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
43. LUKIĆ Ilije PETAR, 1925. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
44. LUKIĆ M. RADE, 1939. Ubile ga ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
45. LUKIĆ Jove ŠTAKA, 1910. Zaklale je ustaše u Trnavcu i bacile u vatru 4. 3. 1945.
46. LUKIĆ Sime VAJO, 1901. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
47. MIRIĆ Đure NIKOLA, 1912. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
48. MIRIĆ Ilije SLOBODAN, 1919. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
49. NINKOVIĆ Ise DRAGAN, 1932. Ubile ga ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
50. NINKOVIĆ Dane ĐURO, 1942. Ubile ga ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
51. NINKOVIĆ Dane ISO, 1938. Ubile **ga** ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
52. NINKOVIĆ Stevana ISO, 1895. Ubile ga ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.

53. NINKOVIC Dane JOVO, 1940. Ubile ga ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
54. NINKOVIC Mile MARIJA, 1895. Ubile je ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
55. NINKOVIC Dane MILAN, 1933. Ubile ga ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
56. NINKOVIC Ise MILAN, 1934. Ubile ga ustaše u Trnavcu 4. 3. 1945.
57. NINKOVIC PERA, 1890. Ubile je ustaše u Trnavcu 4. 3. 1945.
58. NINKOVIC Dane PETAR, 1935. Ubile ga ustaše u Trnavcu 4. 3. 1945.
59. NINKOVIC Todora SOKA, 1912. Ubile je ustaše u Trnavcu i spalile u kući 4. 3. 1945.
60. NINKOVIC Ise STEVAN, 1883. Ubile ga ustaše na Dumanu 4. 3. 1945.
61. PANJKOVIĆ Miloša ILIJA, 1921. Poginuo u Trnavcu za vrijeme bombardiranja od Talijana 1942.
62. PANJKOVIĆ Ilije MARA, 1900. Poginula u Trnavcu za vrijeme •bombardiranja od Talijana 1942.
63. PANJKOVIĆ Stojana SOKA, 1922. Poginula u Trnavcu za vrijeme "bombardiranja od Talijana 1942.
64. PANJKOVIĆ Miloša STANA, 1931. Poginula za vrijeme bombardiranja Trnavca od Talijana septembra 1942.
65. PANJKOVIĆ Rade STEVANIJA, 1900. Ubile je ustaše u Trnavcu i spalile u kući marta 1945.
66. STANKOVIĆ ANĐELIJA, 1912. Ubile je ustaše u Trnavcu 4. 3. 1945.
67. STANKOVIĆ Rade MILE, 1901. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
68. STANKOVIĆ Rade NIKOLA, 1901. Zaklale ga ustaše u Trnavcu 5. 12. 1944.
69. STANKOVIĆ Mile PETAR, 1918. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
70. STANKOVIĆ Nikole PETAR, 1920. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
71. STANKOVIĆ Dane STEVO, 1920. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
72. VLAISAVLJEVIĆ Dane ĐUJO, 1880. Zaklale ga ustaše u Trnavcu 5. 12. 1944.
73. VLAISAVLJEVIĆ Bože ĐURO, 1898. Zaklale ga ustaše u Trnavcu 5. 12. 1944.
74. VLAISAVLJEVIĆ JEKA, 1873. Ubile je ustaše i spalile u vatri u Trnavcu 5. 12. 1944.
75. VLAISAVLJEVIĆ MIKA, 1942. Ubile je ustaše u Trnavcu i bacile u vatru 5. 12. 1944.
76. VLAISAVLJEVIĆ Save MILAN, 1927. Ubili ga Talijani bombom kod Homoljca 1942.
77. VLAISAVLJEVIĆ Danila MILE, 1878. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
78. VLAISAVLJEVIĆ Miloša MILE, 1891. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
79. VLAISAVLJEVIĆ Đure MILIC, 1899. Zaklale ga ustaše u Trnavcu 5. 12. 1944.
80. VLAISAVLJEVIĆ MIKA, 1873. Ubile je ustaše i spalile na vatri u Trnavcu 5. 12. 1944.
81. VLAISAVLJEVIĆ Stojana MIRKO, 1934. Poginuo u napadu ustaša na Trnavac 5. 12. 1944.
82. VLAISAVLJEVIĆ Janka RADE, 1911. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
83. VLAISAVLJEVIĆ Mihajla VAJO, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

VRANOVACA

1. DRAKULIĆ Ise SAMOJLO, 1875. Ubili ga Talijani i bacili u vatru u Vranovači 20. 4. 1942.
2. GAGIC Bude DUŠAN, 1918. Strijeljali ga Nijemci u Beogradu 1941.
3. GAGIC JOVANKA, 1895. Ubili je ustaše i Nijemci u Kalebovcu i spalili u kući 15. 3. 1945.
4. GRUBIC Rade PROKO, 1900. Ubili ga Nijemci u Mrsinju 1944.
5. KOSANOVIC Nikole SEJA, 1914. Strijeljale je ustaše u Novoj Gradiški 1941.
6. KOSANOVIC Jove STEVO, 1891. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
7. LEKA Mile DANE, 1934. Ubile ga ustaše u Vranovači augusta 1943.
8. LEKA Nikole DARA, 1893. Ubili je ustaše i Nijemci u Vranovači 10. 6. 1943.
9. LEKA Ilije DUŠAN, 1933. Ubile ga ustaše u Slunju 15. 7. 1941.

10. LEKA Ilije DUŠANKA, 1937. Ubile je ustaše u Slunju 15. 7. 1941.
11. LEKA Nikole ILIJA, 1902. Objesile ga ustaše u zatvoru u Slunju 1. 7. 1941.
12. LEKA Vuje MILE, 1890. Ubili ga ustaše i Nijemci u Vranovači 10. 6. 1943.
13. LEKA Vuje MILIJA, 1890. Ubili je ustaše i Nijemci u Vranovači 10. 6. 1943.
14. LEKA MILKA, 1885. Zaklali je ustaše i Nijemci i bacili u vatru u Kalebovcu 15. 3. 1945.
15. LEKA B. NIKOLA, 1885. Zaklali ga ustaše i Nijemci i bacili u vatru u Kalebovcu 15. 3. 1945.
16. LEKA Đure NEVENKA, 1890. Ubile je ustaše u Slunju 15. 7. 1941.
17. LEKA Vuje STOJAN, 1895. Objesile ga ustaše u Korenici 12. 7. 1941.
18. MARJANOVIC Save ĐURO, 1914. Strijeljali ga Nijemci u Valjevu 1941.
19. ORLIC M. ĐUJO, 1880. Strijeljali ga Talijani u Vranovači 5. 3. 1942.
20. ORLIC Petra MARA, 1934. Ubili je Talijani u Vranovači 27. 1. 1942.
21. ORLIC Stevana MILAN, 1913. Ubile ga ustaše u logoru Jasenovac 1941.
22. ORLIC Dane MARICA, 1872. Strijeljali je Talijani u Vranovači 1942.
23. ORLIC Nikole MILKA, 1891. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 1941.
24. ORLIC Save NIKOLA, 1890. Ubile ga ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
25. ORLIC Maksima PETAR, 1895. Strijeljali ga Talijani u Vranovači 27. 1. 1942.
26. PETRIClC BOGDAN, 1904. Poginuo za bombardiranja Vranovače od strane Talijana 1942.
27. PETRIClC Bogdana DUŠAN, 1929. Poginuo za bombardiranja Vranovače od strane Talijana 1942.
28. PRIČA Milića DARA, 1930. Ranili je Talijani u Vranovači 5. 1. 1942. i od posljedica umrla.
29. PRIČA Mile NIKOLA, 1934. Ubile ga ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
30. PRIČA Mile VUJO, 1923. Ubile ga ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 17. 3. 1945.
31. PRIČA Rade VAJO, 1906. Ubile ga ustaše na Prijeboju 15. 7. 1941.
32. VARIĆAK Sime MARA, 1890. Ubile je ustaše u Vranovači 1943.
33. VUJClC Nikole VAJO, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
34. ZAKULA MARA, 1894. Zaklali je ustaše i Nijemci u Vranovači 10. 6. 1944.
35. ZAKULA Petra MARA, 1912. Zaklali je ustaše i Nijemci u Vranovači 10. 6. 1944.
36. ZAKULA Petra MILAN, 1933. Zaklali ga ustaše i Nijemci u Vranovači 10. 6. 1944.
37. ZAKULA Petra MILKA, 1935. Zaklali je ustaše i Nijemci u Vranovači 10. 6. 1944.
38. ZAKULA Zekana PETAR, 1910. Zaklali ga ustaše i Nijemci u Vranovači 10. 6. 1944.
39. ZEGARAC Milivoja MARA, 1897.. Poginula od talij, bombardiranja Mihaljevca 5. 2. 1942.

VRELO

1. CUIC Petra DUŠANKA, 1935. Ubile je ustaše i spalile u kući u Kalebovcu: 17. 3. 1945.
2. CUIC Petra ILIJA, 1924. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
3. CUIC Ilije MARICA, 1902. Ubile je ustaše i spalile u kući u Kalebovcu 17. 3. 1945.
4. CUIC Petra MILAN, 1932. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Kalebovcu 17. 3. 1945.
5. CUIC Mihajla SOKA, 1882. Poginula od njemačke art. na Plješevici 1945.
6. DMITRAŠINOVIĆ r. Marjanović Steve MARIJA, 1920. Ubile je ustaše nakon svirepog mučenja u Rudanovc« 10. 8. 1944.
7. DMITRAŠINOVIĆ Stevana MILKA, 1922. Ubile je ustaše nakon svirepog mučenja u Rudanovcu 10. 8. 1944.
8. DMITRAŠINOVIĆ Jovana PERKA, 1938. Zaklali je ustaše prilikom upada u Rudanovac 10. 8. 1944.

9. DRAKULIĆ Nikole ANDA, 1926. Poginula od neprijateljske artiljerije na Plješevici 15. 3. 1945.
10. DRAKULIĆ Staniše DMITAR, 1908. Ubile ga ustaše na Prijeboju jula 1941.
11. DRAKULIĆ Ilije DUŽAN, 1908. Ubile ga ustaše u Jadovnu jula 1941.
12. DRAKULIĆ Milana DUŠAN, 1929. Ubile ga ustaše prilikom upada u Vrelo 5. 5. 1944.
13. DRAKULIĆ Staniše ILIJA, 1917. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
14. DRAKULIĆ r. Mirić JANJA, 1895. Ubile je ustaše u Divoselu kod Gospića 1942.
15. DRAKULIĆ Rade JOVAN, 1905. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
16. DRAKULIĆ Ise MANE, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
17. DRAKULIĆ Milana MARA, 1922. Poginula od ustaške artiljerije u Vrelu 10. 11. 1944.
18. DRAKULIĆ Milorada MARIJA, 1933. Poginula od talij, artiljerije u Vranovači 10. 2. 1942.
19. DRAKULIĆ Mile MILAN, 1903. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
20. DRAKULIĆ Mile MILAN, 1901. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
21. DRAKULIĆ Ilije MILEVA, 1900. Zaklale je ustaše na Pogledalu kod Vrela 14. 3. 1945.
22. DRAKULIĆ Milorada MILKA, 1936. Ubile je ustaše i spalile u kući u Kalebovcu 17. 3. 1945.
23. DRAKULIĆ Rade MILORAD, 1908. Poginuo u Vranovači od talijanske artiljerije 10. 2. 1942.
24. DRAKULIĆ Mane NIKOLA, 1923. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
25. DRAKULIĆ Mile PETAR, 1906. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
26. DRAKULIĆ Nikole PROKO, 1922. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
27. DRAKULIĆ Obrada SIMO, 1891. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
28. DRAKULIĆ r. Krga Save ŠTAKA, 1906. Poginula od tal. avij. u Vranovači 10. 2. 1942.
29. DRAKULIĆ Mile STEVAN, 1910. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
30. DRAKULIĆ Nikole STEVAN, 1931. Poginuo od neprijateljske artilj. u Ponoru 15. 3. 1945.
31. GRUBIC Mile DUŽAN, 1895. Poginuo od talij. avij. u Vrelu 1943.
32. GRUBIC Nikole JOVAN, 1902. Ubile ga ustaše prilikom upada u Plješevicu 1943.
33. GRUBIC Mile MANE, 1884. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
34. GRUBIC Mane MILAN, 1921. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
35. GRUBIC Gaje STANIŠA, 1880. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
36. KRGA Koje DANE, 1882. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
37. KRGA Dane JEKA, 1885. Ubile je ustaše i spalile u kući u Kalebovcu 18. 3. 1945.
38. KRGA Dane NIKOLA, 1917. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
39. KRGA PERKA, 1880. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 18. 3. 1945.
40. KRGA Maksima PERKA, 1884. Ubile je ustaše nakon mučenja u Vrelu 18. 12. 1944.
41. KRGA Rade SAVA, 1880. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
42. KRGA SOKA, 1916. Uhapsili je Nijemci 1941. kod Nove Gradiške, odveli u logor u Njemačku gdje je i ubijena u toku rata.
43. KUSALJA Rade VUJO, 1891. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
44. MILANOVIC Bože BUDE, 1885. Ubili ga ustaše i Nijemci u Boriku kod Ponora 10. 3. 1944.
45. MILANOVIC Petra LATA. Ubili je ustaše i Nijemci u Boriku kod Ponora 10. 3. 1944.
46. PETRlClC Mile MANOJLO, 1867. Poginuo prilikom bombardiranja Ličkog Petrovog Sela od Nijemaca 1944.
47. ŠTETA Dane ŠABAN, 1882. Ubile ga ustaše kod Vrela 1943.
48. VEJNOVIC Damjana LUKA, 1891. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
49. ZUBOVIC Bože ANICA. Poginula od legionarske art. na Plješevici 10. 3. 1945.

50. ZUBOVIĆ VASILIJA. Ubile je ustaše u Kalebovcu i spalile u kući 1942.

VRPILE

1. ZAKULA Voje LATA, 1910. Poginula nesretnim slučajem od nađene bombe u Vrpilama 3. 5. 1941.
2. ZAKULA Sime MILKA, 1937. Poginula od nađene bombe u Vrpilama 3. 5. 1941.
3. ZAKULA Spase RADOJKA, 1934. Ubile je ustaše u Mrsinju 12. 5. 1944.
4. ZAKULA Miće SOKA, 1933. Ubile je ustaše u Mrsinju 12. 5. 1944.

OPĆINA LIČKO PETROVO SELO

ARAPOV DOL

1. BABIĆ Petra BRANKO, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
2. BABIĆ Dane GOJKO, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
3. BABIĆ Stevana JELKA, 1871. Ubile je ustaše u Rešetaru 1942.
4. BABIĆ Pane LAZO, 1895. Ubile ga ustaše u Prijeboju 1943.
5. BABIĆ Dane MANE, 1893. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
6. BABIĆ Nikole MIĆO, 1897. Ubile ga ustaše kod Drežnika 1941.
7. BABIĆ Miće MILAN, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
8. BABIĆ MILANKO, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
9. BABIĆ NARANDZA, 1861. Ubile je ustaše u Koreničkoj Kapeli 2. 6. 1942.
10. BABIĆ Mile PANE, 1913. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
11. BABIĆ Stojana PETAR, 1926. Ubile ga ustaše u Drežniku 1942.
12. BOGUNOVIĆ Pane LUKA, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
13. BOGUNOVIĆ Pane NIKOLA, 1904. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
14. BOGUNOVIĆ Sime STOJAN, 1873. Zaklale ga ustaše u Arapovu Dolu i spalile na vatri 1942.
15. BUBALO Stanka BOJA, 1919. Ubile je ustaše u Vagancu 1944.
16. BUBALO Đure BOZO, 1923. Ubile ga ustaše u Bihaću 1942.
17. BUBALO Mile BRANKO, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
18. BUBALO Đure BRANKO, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
19. BUBALO Đurđa DANE, 1902. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
20. BUBALO Jove DANE, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
21. BUBALO Jove DANE, 1898. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
22. BUBALO Mile DANE, 1903. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
23. BUBALO Stojana DANE, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
24. BUBALO Steve DANE, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
25. BUBALO Dane RADA, 1923. Ubile je ustaše u Koreničkoj Kapeli 1943.
26. BUBALO Rade DMITAR, 1904. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
27. BUBALO Vuje DUŠAN, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
28. BUBALO Ilije DUŠAN, 1909. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
29. BUBALO Trifuna DUŠAN, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
30. BUBALO DUKA, 1919. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
31. BUBALO Mane DUKA, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
32. BUBALO Miće ĐURO, 1927. Ubile ga ustaše u Arapovu Dolu 1945.
33. BUBALO Pane ĐURO, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
34. BUBALO Đure ILIJA, 1913. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
35. BUBALO Rade ILIJA, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
36. BUBALO Stojana ILIJA, 1893. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
37. BUBALO Đurđa JOVO, 1873. Ubile ga ustaše u Jadovnu 10. 5. 1941.
38. BUBALO Đure LUKA, 1904. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7 1941.
39. BUBALO Luke MARA, 1931. Ubile je ustaše u Bihaću 30. 9. 1944.

40. BUBALO Miće MARA, 1928. Ubile je ustaše u Vagancu 1942.

41. BUBALO P. MARIJA, 1876. Ubile je ustaše u Arapovu Dolu juna 1942.

42. BUBALO P. MARKO, 1920. Ubile ga ustaše u Bihaću 1943.

43. BUBALO Stojana MIĆA, 1893. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27 7. 1941.

44. BUBALO Dmitra MILAN, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

45. BUBALO Đure MILE, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

46. BUBALO Petra MILE, 1911. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

47. BUBALO Stojana MILE, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

48. BUBALO Ilije MILKA, 1887. Ubile je ustaše u Bihaću 30. 9. 1944.

49. BUBALO Luke MILKA, 1928. Ubile je ustaše u Bihaću 30. 9. 1944.

50. BUBALO Luke MIRKO, 1941. Ubile ga ustaše u Bihaću 30. 9. 1944.

51. BUBALO Đure NIKOLA, 1912. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

52. BUBALO Đurđa NIKOLA, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

58. BUBALO Đure PANE, 1902. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

54. BUBALO Đure PETAR, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

55. BUBALO Dmitra RADE, 1907. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.

56. BUBALO Stojana SAVA, 1907. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

57. BUBALO Dmitra SOKA, 1919. Ubile je ustaše u Rešetaru juna 1942.

58. BUBALO Stojana STEVO, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

59. BUBALO Ilije STOJAN, 1882. Ubile ga ustaše u Jadovnu 3. 7. 1941.

60. BUBALO Miće TRIFUN, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1943.

61. CUCAK Ilije DMITAR, 1894. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.

62. GLAVINIC Stevana PETAR, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

63. GLAVINIC Stojana STEVO, 1902. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

64. KANTAR V. JOVO, 1873. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

65. KANTAR M. MARA, 1881. Ubile je ustaše u Bihaću 1943.

66. MEDAKOVIC Rade ĐURO, 1914. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

67. MEDAKOVIC Rade MANE, 1916. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

68. PERIC Dane DMITAR, 1913. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.

69. PERIC PANE, 1873. Ubile ga ustaše u Arapovu Dolu juna 1943.

70. PERIC Dane RADE, 1911. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.

71. PERIC Pane STOJAN, 1911. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

72. PRIČA Petra ILIJA, 1892. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.

73. SLAVUJEVIC Mile BRANKO, 1924. Strijeljale ga ustaše u Bihaću 1941.

74. SLAVUJEVIC Rade DMITAR, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

75. SLAVUJEVIC Dmitra PANE, 1871. Ubile ga ustaše u Rešetaru 1941.

76. STUDEN Dane DUŠAN, 1905. Strijeljale ga ustaše u Bihaću 1941.

DONJI VAGANAC

1. ADAMOVIC Dane BRANKO, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

2. ADAMOVIC C. DANE, 1870. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1942.

3. ADAMOVIC DANICA, 1915. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1942.

4. ADAMOVIC Janka DMITAR, 1880. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu jula 1941.

5. ADAMOVIC Stevana JEKA, 1875. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1942.

6. ADAMOVIC Dane MIRKO, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

7. ADAMOVIC DANE STEVO, 1917. Ubile ustaše u Bihaću jula 1943.

8. BANJAC ANA, 1893. Strijeljali je Nijemci u Bjelaju kod Drvara marta 1943.

9. BANJAC Jove BRANKO, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
10. BANJAC Rade DUŽAN, 1906. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
11. BANJAC Miće DUŽANKA, 1919. Ubili je Nijemci u Donjem Lapcu marta 1943.
12. BANJAC Miće LJUBOMIR, 1916. Strijeljale ga ustaše u Sarajevu augusta 1941.
13. BANJAC MARA, 1887. Ubili je Nijemci u Donjem Lapcu marta 1943.
14. BANJAC Pane MILE, 1889. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
15. BANJAC Jove MIRKO, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
16. BANJAC Rade PAJO, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
17. BANJAC Stojana RADE, 1880. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
18. BOSNIC Jove PANE, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
19. CVIJANOVIĆ Steve DANE, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
20. CVIJANOVIĆ Steve ĐURO, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
21. CVIJANOVIĆ Miće MILAN, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
22. CVIJANOVIĆ SOKA, 1877. Ubile je ustaše i spalile u kući u Vagancu 13. 7. 1943.
23. CVIJANOVIĆ Petra STEVO, 1867. Ubili ga Nijemci u Bos. Petrovcu 2. 2. 1943.
24. DEJANOVIC Dane ĐURO, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
25. DEJANOVIC Jove NIKOLA, 1892. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
26. DEJANOVIC Nikole SOKA, 1930. Zaklale je ustaše u Izačiću aprila 1943.
27. DEJANOVIC Nikole STEVANIJA, 1895. Zaklale je ustaše u Izačiću aprila 1943.
28. DOSEN Dmitra ANKA, 1909. Ubile je ustaše u Vagancu 1944.
29. DOŠEN Dmitra DANICA, 1932 Ubile je ustaše u Bihaću 10. 12. 1944.
30. DOŽEN Đurđa DMITAR, 1895. Ubile ga ustaše u Bihaću 27. 7. 1941.
31. DOŽEN Mile DRAGA, 1913. Ubile je ustaše u Bihaću 10. 12. 1944.
32. DOŽEN Jove DUŠAN, 1935. Ubile je ustaše u Bihaću 10. 12. 1944.
33. DOŽEN Miće JOVO, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
34. DOŠEN Dmitra LJUBICA, 1923. Ubile je ustaše u Bihaću 10. 12. 1944.
35. DOŠEN Pane MARA, 1895. Ubile je ustaše u Bihaću 10. 12. 1944.
36. DOŠEN Dmitra MlCO, 1928. Ubile ga ustaše u Bihaću 10. 12. 1944.
37. DOŠEN Miće MILAN, 1908. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
38. DOŽEN Dane MILAN, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
39. DOŽEN Sime MILICA, 1913. Ubile je ustaše u Bihaću 10. 12. 1944.
40. DOŽEN Miće MILKA, 1921. Ubile je ustaše u Bihaću 10. 12. 1944.
41. DOŽEN Miće MILKA, 1930. Ubile je ustaše u Bihaću augusta 1941.
42. DOŠEN Dmitra MITO, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
43. DOŠEN Jove NADA, 1933. Ubile je ustaše u Bihaću augusta 1944.
44. DOŠEN Dmitra RUŽA, 1925. Ubile je ustaše u Bihaću augusta 1944.
45. DOŠEN Nikole SOFIJA, 1890. Ubile je ustaše u Bihaću 10. 12. 1944.
46. GRUBIC Save BRANKO, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
47. GRUBIČ Miće JANKO, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
48. GRUBIC Ilije MANE, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
49. GRUBIC Sime MlCA, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
50. GRUBIC Mane MILAN, 1908. Ubile ga ustaše u Bihaću 27. 7. 1941.
51. GRUBIC Dane MILE, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
52. GRUBIC Dane NIKOLA, 1918. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
53. GRUBIC Ilije SAVA, 1895. Ubile ga ustaše u Bihaću 27. 7. 1941.
54. GRUBIC Ilije TODE, 1880. Ubile ga ustaše u Izačiću 2. 2. 1943.

55. KESIC Petra DMITAR, 1909. Ubile ga ustaše u Bihaću 27. 7. 1941.

56. KESIC Jove DOBRE, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

57. KESIC Mile DUŠAN, 1912. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

58. KESIC Jove DUŠAN, 1907. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

59. KESIC Trifuna DUKA, 1911. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

60. KESIC Petra JANKO, 1891. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

61. KESIC Petra JEKA, 1880. Ubile je ustaše u Bjelaju kod Drvara marta 1943.

62. KESIC Rade KATA, 1880. Zaklale je ustaše u Sadilovcu jula 1942.

63. KESIC Nikole LATINKA, 1870. Zaklale je ustaše u Vagancu 2. 2. 1943.

64. KESIC Janka MICO, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

65. KESIC Trifuna MILAN, 1901. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

66. KESIC Nikole MILE, 1870. Zaklale ga ustaše u Donjem Vagancu 2. 2. 1943.

67. KESIC Mile NIKOLA, 1899. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

68. KESIC Mile NIKOLA, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

69. KESIC Alekse SAVA, 1870. Ubile je ustaše u Vagancu 2. 2. 1943.

70. KOMADINA Pane ALEKSA, 1890. Ubile ga ustaše u Donjem Vagancu 13. 7. 1942.

71. KOMADINA Vuje ĐURO, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

72. KOMADINA Lake NEVENKA, 1895. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 13. 7. 1942.

73. ORLIC Ilije DUŠAN, 1912. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

74. ORLIC Jove DUŠAN, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

75. ORLIC Nikole NINA, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

76. POPOVIC Nikole BIKA, 1880. Ubile je ustaše u Bihaću novembra 1944.

77. POPOVIC Nikole BRANKO, 1923. Ubile ga ustaše u Bihaću jula 1943.

78. POPOVIC Mane DRAGA, 1911. Ubile je ustaše u Bihaću novembra 1944.

79. POPOVIC Petra DRAGA, 1917. Ubile je ustaše u Vagancu 1944.

80. POPOVIC Nikole JANDRE, 1885. Ubile ga ustaše u Donjem Vagancu 12. 8. 1943.

81. POPOVIC Marka JOVO, 1892. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

82. POPOVIC Ilije LJUBICA, 1918. Ubile je ustaše u Vagancu 1944.

83. POPOVIC Marka MANE, 1878. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

84. POPOVIC Đure MILE, 1912. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

85. POPOVIC Jove MILE, 1918. Ubile ga ustaše u Bihaću 1941.

86. POPOVIC Vučena NIKOLA, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

87. POPOVIC Nikole PANE, 1892. Zaklale ga ustaše u Vagancu 15. 4. 1942.

88. POPOVIC Rade PETAR, 1907. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

89. PRIČA Mane ALEKSA, 1912. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 27. 7. 1941.

90. PRIČA Ilije BRANKO, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

91. PRIČA Stojana DMITAR, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

92. PRIČA Ilije NIKOLA, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

93. VIGNJEVIC Dmitra BRANKO, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

94. VIGNJEVIC Milovana BRANKO, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

95. VIGNJEVIC Milovana JOVO, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

96. VIGNJEVIC Rade MARICA, 1900. Ubile je ustaše u Vagancu 12. 8. 1944.

97. VIGNJEVIC Milana MANE, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

98. VIGNJEVIC Dmitra MILAN, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

99. VIGNJEVIC Jove MILAN, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

100. VIGNJEVIC Mane MIRKO, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

GORNJI VAGANAC

1. KOMLJENOVIC N. MARA, 1905. Poginula povlačeći se iz sela od ustaša 1943.
2. KUKURIZNIC Jose LUKA, 1941. Poginuo od artiljerije za vrijeme borbe u Vagancu 15. 3. 1945.
3. KUKURIZNIC Jose SLAVKO, 1943. Poginuo od artiljerije za vrijeme borbe u Vagancu 15. 3. 1945.
4. RITZ Mile IVAN, 1909. Odveli ga Nijemci i ubili u logoru Aušvicu 1942. ili 1943.
5. ŠTERK Mile JOSO, 1943. Poginuo od artiljerije za vrijeme borbe u Vagancu 15. 3. 1945.

LIČKO PETROVO SELO

1. ADAMOVIC Peje DARA, 1940. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1942.
2. ADAMOVIC Mile ĐORĐE 1929. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 30. 8. 1941.
3. ADAMOVIC Peje ĐURO, 1904. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
4. ADAMOVIC Laze MICA, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
5. ADAMOVIC Rade MIKA, 1880. Ubile je ustaše u Vagancu 27. 3. 1944.
6. ADAMOVIC Stevana NIKOLA, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
7. ADAMOVIC Peje NIKOLA, 1938. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1942.
8. ADAMOVIC Jove PEJO, 1904. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
9. ADAMOVIC Stevana PEJO, 1871. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
10. ADAMOVIC Ilije SMILJA, 1916. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1942.
11. ADAMOVIC Stevana SRĐA, 1897. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27 7 1941.
12. ARALICA Rade BRANKO, 1939. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1941.
13. ARALICA Ilije DAĆO, 1928. Ubile ga ustaše u Baljevcu kod Bihaća 1942.
14. ARALICA Ilije DANE, 1876. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
15. ARALICA Jove DANE, 1885. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
16. ARALICA DRAGAN, 1874. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
17. ARALICA Jovana DRAŽE, 1885. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
18. ARALICA Dane ILIJA, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
19. ARALICA JEKA, 1894. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1944.
20. ARALICA Draže JOVO, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
21. ARALICA Dane JOVO, 1918. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
22. ARALICA Dane MILAN, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
23. ARALICA Draže MILE, 1907. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
24. ARALICA Ilije MILAN, 1928. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
25. ARALICA Dane MIRKO, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
26. ARALICA Ise MOJSIJA, 1885. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
27. ARALICA Dane RADE, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
28. ARALICA Ilije RADE, 1919. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
29. ARALICA Jove SOKA, 1910. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1943.
30. BABIC Jove DANE, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 8. 1941.
31. BABIC Luke EVICA, 1905. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1943.
32. BABIC JEKA, 1908. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1943.
33. BABIC Vuje LAZO, 1916. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

34, BABIC Đure MIKA, 1895. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1942.

35. BABIC Mane MIKA, 1880. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1943.

36. BABIC Mane MILE, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

37. BABIC Vuje MIRKO, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

38. BABIC Marka PETAR, 1874. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.

39. BABIC Vaje PEJO, 1896. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

40, BALAC MARIJA, 1878. Ubile je ustaše u Vagancu 2. 2. 1943.

41. BALAC Dane CVIJO, 1894. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

42. BALAC Steve DANE, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

43. BALAC Luke JOVO, 1904. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

44. BALAC Steve JOVO, 1934. Poginuo od avionske bombe u Ličkom Petrovom Selu 30. 8. 1944.

45. BALAC Steve JOVO, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

46. BALAC Cvije MILE, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

47. BALAC Dane NIKOLA, 1881. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

48. BALAC Steve NIKOLA, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

49. BALAC Jove STEVO, 1915. Uhapsile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1941. i ubile u Jadovnu kod Gospića.

50. BASTA Ilije BOZO, 1916. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

51. BOBIC Nikole BUDE, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

52. BOBIC Miloša DANE, 1894. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

53. BOBIC Jove DACO, 1897. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

54, BOBIC J. DANE, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

55. BOBIC Nikole DANICA, 1921. Poginula za vrijeme bombardiranja u Uvalici kod Plitvičkog Ljeskovca 1943.

56. BOBIC Mile DMITAR, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

57. BOBIC Dane DRAGA, 1900. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1942.

58. BOBIC Ilije ĐURO, 1919. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

59. BOBIC Petra ĐURO, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.

60. BOBIC Steve ĐURO, 1866. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.

61. BOBIC Vuje ĐURO, 1915. Ubile ga ustaše u Jadovnu 27. 7. 1941.

62. BOBIC Ilije GOJKO, 1917. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.

63. BOBIC Stevana ILIJA, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.

64. BOBIC Tode ILIJA, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.

65. BOBIC Dane JOVO, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

66. BOBIC Mile JOVO, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

67. BOBIC Nikole JOVO, 1898. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

68. BOBIC Mile JULKA, 1875. Ubile je ustaše u Martin Brodu kod Donjeg Lapca 1941.

69. BOBIC Petra LUKA, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

70. BOBIC Mile LJUBA, 1914. Ubile je ustaše u Martin Brodu kod Donjeg Lapca 1941.

71. BOBIC Ise MARA, 1900. Ubile je ustaše u Jasenovcu 1945.

72. BOBIC Janka MARICA (BIKA), 1907. Ubile je ustaše u Jasenovcu 1945.

73. BOBIC Dane MILE, 1896. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.

74. BOBIC Dmitra MILAN, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

75. BOBIC Dane MILAN, 1921. Ubili ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

76. BOBIC Ilije MILAN, 1914. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.

77. BOBIC Nikole MILAN, 1906. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

78. BOBIC Stevana MILE, 1897. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.

79. BOBIC Tode MILE, 1891. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

80. BOBIC Mojsije NIKOLA, 1892. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
81. BOBIC Stevana NIKOLA, 1926. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
82. BOBIC Tode NIKOLA, 1906. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
83. BOBIC Tode PEJO, 1896. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
84. BOBIC Bože RADE, 1906. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
85. BOBIC PERO, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
86. BOBIC Sime RADE, 1893. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
87. BOBIC Dane SAVA, 1935. Poginuo od avionske bombe u Ličkom Petrovom Selu 1944.
88. BOBIC SOFIJA, 1895. Poginula za vrijeme bombardiranja u selu Uvalici kod Plitvičkog Ljeskovca 1943.
89. BOBIC Mile STEVAN, 1875. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
90. BOBIC Mile STEVO, 1900. Ubile ga ustaše u Martin Brodu kod Donjeg Lapca 30. 8. 1941.
91. BOBIC Bože STEVO, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
92. BOBIC Tode VAJO, 1897. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
93. BOBIC Mile VERA, 1915. Ubile je ustaše u Martin Brodu kod Donjeg Lapca 1941.
94. BOBIC Tome VUJO, 1880. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
95. BORIC SVETOZAR, 1918. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
96. BRDAR Jove ILIJA, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
97. BRDAR Pavla JOVO, 1883. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
98. BRDAR Stevana PAVLE, 1870. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 27. 7. 1941.
99. BRDAR Jove STEVO, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
100. BUBALO Petra LATINKA, 1886. Zaklale je ustaše u Zaklopači 1943.
101. BUBALO Miće MANE, 1884. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
102. CVIJANOVIĆ S. DANE, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
103. DELIC Dane GROZDA, 1920. Ubile je ustaše u Prijeboju 20. 6. 1942.
104. DELIC Nikole RADE, 1871. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
105. DOSEN Rade ILIJA, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
106. DRAGAŠ D. DESA, 1935. Ubile je ustaše u Slunju 1941.
107. DRAGAŠ D. DUŠKO, 1928. Ubile ga ustaše u Slunju 1941.
108. DRAGAŠ D. ILIJA, 1911. Ubile ga ustaše u Slunju 1941.
109. DRAGAŠ D. LJUBICA, 1896. Ubile je ustaše u Slunju 1941.
110. DRAGAŠ D. MILKA, 1910. Ubile je ustaše u Slunju 1941.
111. DRAGOJEVIC P. ANA, 1882. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 6. 6. 1942.
112. DRAGOJEVIC Cire BOZO, 1875. Zaklale ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 2. 9. 1941.
113. DRAGOJEVIC Luke BOZO, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
114. DRAGOJEVIC Bože BRANKO, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7.1941.
115. DRAGOJEVIC Bože MIRKO, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
116. DRAKULIC Damjana BOGDAN, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
117. DRAKULIC Jove DANE, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
118. DRAKULIC Dmitra ILIJA, 1871. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
119. DRAKULIC Jove JOVICA, 1919. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
120. DRAKULIC Janka JOVO, 1868. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
121. DRAKULIC Jove JOVO, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
122. DRAKULIC Ilije LELA, 1920. Ubile je ustaše u Prijeboju 20. 6. 1942.
123. DRAKULIC Vuje LUKA, 1878. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
124. DRAKULIC Nikole MARA, 1903. Ubile je ustaše u Vagancu 30. 10. 1944.

125. DRAKULIĆ B. MICO, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
126. DRAKULIĆ Mile MILAN, 1918. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
127. DRAKULIĆ Petra MILE, 1878. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
128. DRAKULIĆ Vaje MILE, 1904. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
129. DRAKULIĆ Vuje MILKA, 1896. Ubile je ustaše u Izačiću 1944.
130. DRAKULIĆ Mojsije MILOŠ, 1916. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
131. DRAKULIĆ Dane MIRKO, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
132. DRAKULIĆ Jove MIRKO, 1920. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 30. 8. 1941.
133. DRAKULIĆ Luke NIKOLA, 1909. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
134. DRAKULIĆ Vaje NIKOLA, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
135. DRAKULIĆ Nikole OLGA, 1940. Ubile je ustaše u Vagancu 30. 10. 1944.
136. DRAKULIĆ Ise PETAR, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
137. DRAKULIĆ Luke PETAR, 1891. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
138. DRAKULIĆ Mile PETAR, 1904. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
139. DRAKULIĆ Mane RADE, 1908. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
140. DRAKULIĆ Staniše RADE, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
141. DRAKULIĆ Jove SLAVKO, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
142. DRAKULIĆ Dane SOFIJA, 1875. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 27. 7. 1941.
143. DRAKULIĆ Nikole VAJO, 1888. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
144. DRAKULIĆ Dane VUJO, 1871. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 27. 7. 1941.
145. DRAKULIĆ Nikole VIŠNJA, 1931. Ubile je ustaše u Vagancu 30. 10. 1944.
146. GAVRILOVIČ Mile MARICA, 1928. Ubile je ustaše kod Bihaća 1941.
147. GAVRILOVIČ Petra MICO, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
148. KALCIČ MARIJA, 1912. Ubile je ustaše u Prijeboju 30. 6. 1942.
149. KOŠTIČ Rade BOZO, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
150. KOŠTIC Đurđa RADE, 1892. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
151. KOŠTIC Đurđa STEVAN, 1894. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
152. KOŠTIC Rade STEVO, 1908. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
153. KOVACEVIC DAĆO, 1884. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
154. KUGA Vuka BOGDAN, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
155. KUGA Petra ĐURO, 1908. Ubile ga ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
156. KUGA Luke MIKA, 1895. Ubile je ustaše u Jasenovcu 1943.
157. KUGA Vuka MILAN, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
158. LEKA Bude BOZO, 1871. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
159. MAČEŠIČ JANKO, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
160. MATIC Rade JEKA, 1878. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 30. 8. 1941.
161. MATIC MILKA, 1888. Ubile je ustaše u Vagancu 1944.
162. MATlC Branka PEJO, 1919. Ubile ga ustašt kod Bihaća 27. 2. 1941.
163. MATIČ Mirka VAJO, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
164. MIHIC Rade ANDRIJA, 1868. Ubile ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
165. MIHlC Andrije DRAGAN, 1916. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
166. PRIČA MILIC, 1901. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
167. NAKARADA Jove ANĐA, 1895. Ubile je ustaše u Janči kod Perušića 30. 6. 1941.

168. NAKARADA Nikole MARA, 1918. Ubile je ustaše u Janči kod Perušića 30. 6. 1941.

169. NAKARADA Vida MILE, 1868. Ubile ga ustaše u Skočaju kod Bihaća 30. 8. 1941.

170. NAKARADA Mile NIKOLA, 1901. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

171. NAKARADA Peje NIKOLA, 1896. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

172. NAKARADA M. PAJO, 1890. Ubile ga ustaše u Zagrebu 1941.

173. NAKARADA Vuje SVETOZAR, 1884. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

174. NAKARADA Vuje VASO, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.

175. NJEGOVAN PEJKO, 1871. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1942.

176. ORLIĆ ANKA, 1895. Ubile je ustaše kod Bihaća 1941.

177. ORLIĆ Mirka DANE, 1936. Poginuo nesretnim slučajem od ručne bombe u Ličkom Petrovom Selu 1945.

178. ORLIĆ Ilije MIĆO, 1886. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

179. ORLIĆ Draže MILKA, 1922. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1942.

180. PUZIC Steve SAVA, 1892. Ubile je ustaše u Nevesinju 1941.

181. PUZIC Mile SIMO, 1884. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

182. PRIBIĆ Ise VASO, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

183. RADAKOVIĆ Jove MARKO, 1885. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

184. STUDEN Rade MARKO, 1907. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

185. STUDEN Laze MILORAD, 1927. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.

186. STUDEN Luke RADE, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.

187. TRKULJA Dane JOCO, 1884. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

188. VARDA S. MILEVA, 1901. Ubile je ustaše u Slunju 1941.

189. VESELICA Petra MARKO, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

190. VLATKOVIĆ Mile DANICA, 1933. Poginula od njemačke avijacije 1944. u Ličkom Petrovom Selu.

191. VLATKOVIĆ Nikole LUKA, 1876. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

192. VUKMIROVIC GECO, 1874. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

193. ZAGORAC MILKA, 1913. Ubile je ustaše u Jasenovcu 1941.

194. ZAGORAC Nikole MILOJKO, 1936. Ubile ga ustaše u Jasenovcu 1941.

195. ZAGORAC NIKOLA, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

196. ZAGORAC Nikole RADOJKA, 1938. Ubile je ustaše u Jasenovcu 1941.

NOVO SELO

1. GLUMAC Luke DUŽAN, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
2. GLUMAC Luke PETAR, 1886. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
3. KONJEVIC Franje LUCA, 1870. Ubili je Nijemci u Novom Selu 2. 2. 1943.
4. LEKA Rade BOZO, 1892. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
5. LEKA Steve ILIJA, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
6. LEKA Rade LUKA, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
7. LEKA Ilije MILAN, 1906. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
8. LEKA Steve MILE, 1926. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
9. LEKA Ilije MILKA, 1910. U strahu i u izbezumi j enosti izvršila samoubistvo u zbjegu u Mihaljevcu 1943.
10. LEKA Luke NIKOLA, 1870. Ubile ga ustaše u Novom Selu 2. 9. 1941.
11. LEKA Duje PETAR, 1897. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
12. LEKA SOKA, 1875. Ubili je Nijemci u Novom Selu i spalili u kući 2. 2. 1943.
13. LEKA Đure STEVO, 1880. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

14. PERAK Luke DANE, 1907. Strijeljale ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 5. 7. 1942.

15. PERAK Petra DANE, 1902. Ubili ga Nijemci u Novom Selu 2. 2. 1943.

16. PERAK Luke IVAN, 1904. Strijeljale ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 5. 7. 1942.

17. PERAK Jose MANDA, 1887. Ubili je Nijemci u Novom Selu i spalili u kući 2. 2. 1943.

18. PERAK Ivice MARA, 1932. Ubili je Nijemci i spalili u kući u Novom Selu 2. 2. 1943.

19. PERAK Dane MARICA, 1905. Ubili je Nijemci u Novom Selu 2. 2. 1943.

20. PRIČA Petra BOGDAN, 1927. Ubile ga ustaše u Baljevcu kod Bihaća i bacile u bezdan juna 1941.

21. PRIČA Dušana DESANKA, 1937. Zaklale je ustaše u Vagancu 30. 10. **1944.**

22. PRIČA Rade DRAGA, 1910. Poginula prilikom bombardiranja Ponora kod Korenice od Talijana februara 1943.

23. PRIČA Jove DUŠAN, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

24. PRIČA Dušana DUSANKA, 1939. Zaklale je ustaše u Vagancu 30. 10. **1944.**

25. PRIČA Mile JOVO, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

26. PRIČA Rade LUKA, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

27. PRIČA Dušana MICO, 1938. Zaklale ga ustaše u Vagancu 30. 10. 1944.

28. PRIČA Stanka MICO, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

29. PRIČA Petra MILAN, 1925. Ubile ga ustaše u Baljevcu kod Bihaća i bacile u bezdan juna 1941.

30. PRIČA Save MIRKO, 1902. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

31. PRIČA Rade MOJSIJE, 1912. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

32 PRIČA Mile NIKOLA, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

33 PRIČA Rade NIKOLA, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

34 PRIČA Nikole PETAR, 1901. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

35. PRIČA Save PETAR, 1893. Ubile ga ustaše u Baljevcu kod Bihaća i bacile u bezdan juna 1941.

36. PRIČA Nikole RADE, 1906. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

37. PRIČA Petra SIBA, 1894. Ustaše je živu bacile u bezdan u Baljevcu kod Bihaća juna 1941.

38. PRIČA Branka SOKA, 1910. Zaklale je ustaše u Vagancu 30. 10. 1944.

39. PRIČA Mile STOJAN, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

40. PRIČA Rade VELJKO, 1914. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

41. PRIČA Dušana VERA, 1940. Zaklale je ustaše u Vagancu 30. 10. 1944.

42. STUDEN Bože ILIJA, 1875. Strijeljale ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 2. 9. 1941.

43. STUDEN Nikole JOVO, 1922. Strijeljale ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 2. 9. 1941.

44. STUDEN Mile MILAN, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

45. STUDEN Petra MILAN, 1908. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

46. STUDEN Ilije PETAR, 1865. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.

47. STUDEN Uroša ŠTAKA, 1895. Ubile je ustaše u Novom Selu 2. 9. 1941.

48. STUDEN Ilije SPIRO, 1870. Ubile ga ustaše u Novom Selu 2. 9. 1941.

49. SKENDZlĆ Staniše MILORAD, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

50. SORAK Dmitra ANKA, 1886. Ubile je ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.

51. SORAK Ilije BOGDAN, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

52. ŠORAK Petra DANE, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

53. SORAK Mile DRAGA, 1911. Ubile je ustaše u Zeljavi 15. 9. 1944.

54. SORAK Nikole DUŠAN, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

55. SORAK Dmitra ILIJA, 1875. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

56. SORAK Petra LUKA, **1919.** Strijeljali ga Nijemci u Beogradu **1944.**

57. SORAK Nikole MANE, 1903. Ubile ga ustaše na Prijeboju i bacile u jamu 28. 7. 1941.
58. SORAK Nikole MARA, 1880. Ubile je ustaše u Novom Selu i spalile u kući februara 1943.
59. SORAK Nikole MIRKO, 1919. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
60. SORAK Rade NIKOLA, 1876. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
61. SORAK Dmitra PETAR, 1880. Ubile ga ustaše kod Bihaća 19. 8. 1941.
62. SORAK Luke PETAR, 1887. Ustaše ga živa bacile u rijelu Klokot kod Bihaća 2. 8. 1941.
63. SORAK Maksima STEVO, 1893. Ubile ga ustaše i bacile u jamu na Prijeboju 28. 7. 1941.
64. SORAK Petra VASO, 1917. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
65. VARIĆAK Rade BOZO, 1923. Ubile ga ustaše u Meljinovcu kod Donjeg Lapca jula 1941.
66. VARIĆAK Mile MILE, 1885. Ubile ga ustaše u Meljinovcu kod Donjeg Lapca jula 1941.
67. VARIĆAK Mile RADE, 1890. Ubile ga ustaše u Meljinovcu kod Donjeg Lapca jula 1941.
68. ZIGIC Gliše ĐURAĐ, 1867. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
69. ZIGIC Đurđa NIKOLA, 1897. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
70. ZAKULA Marka DMITAR, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
71. ZAKULA Marka ILIJA, 1865. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
72. ZAKULA Mane MlCO, 1923. Ubile ga ustaše na Prijeboju i bacile u jamu 28. 7. 1941.
73. ZAKULA Laze MANE, 1891. Ubile ga ustaše na Prijeboju i bacile u jamu 18. 7. 1941.
74. ZAKULA Dmitra MARKO, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
75. ZAKULA Mile MARKO, 1920. Strijeljali ga Nijemci i četnici u Beogradu 1944.
76. ZAKULA Ilije MILE, 1909. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
77. ZAKULA Mane NIKOLA, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
78. ZAKULA Mile RADE, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. **9. 1941.**
79. ZAKULA Mane STEVO, 1919. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. **1941.**

RASTOVACA

I. BASARA Janka DANE, 1880. Ubile ga ustaše u Rastovači 1941.
2 BASARA Janka PETAR, 1885. Ubile ga ustaše u Rastovači 1941.
3. BOSNIĆ Nikole MILKA, 1907. Ubile je ustaše u Irinovcu 1941.
4. CVJETICANIN Rade DANE, 1913. Ubile ga ustaše u Rastovači 1941.
5. CVJETICANIN Rade ILIJA, 1915. Ubile ga ustaše u Vagancu 1941.
6. CVJETICANIN Petra JOVO, 1914. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
7. CVJETICANIN Janka STOJAN, 1885. Ubile ga ustaše u Vagancu 1941.
8. HAJDUKOVIC Nikole DANICA, 1915. Ubile je ustaše u Selištu 1941.
9. VRANJES Jakova MARKO, 1882. Ubile ga ustaše u Plitvicama 1941.
10. VRANJES Petra SAVA, 1880. Ubile ga ustaše u Plitvicama 1941.
II. VRANJES PANE, 1886. Ubile ga ustaše u Rastovači 1941.

RESETAR

1. BUBALO Đ. BRANKO, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
2. BUBALO MILE, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
3. CVIJANOVIĆ Miće DANE, 1908. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
4. CVIJANOVIĆ S. LUKA, 1907. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
5. CVIJANOVIĆ Rade MARA, 1920. Zaklale je ustaše u Rešetaru juna 1942.
6. CVIJANOVIĆ Rade NIKOLA, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
7. CVIJANOVIĆ Stojana STEVO, 1914. Ubile ga ustaše na Prijeboju 2. 8. 1941.

8. DRAGOJEVie Mile DANICA, 1936. Ubile je ustaše u Vagancu novembra 1944.
9. DRAGOJEVIC Mile ĐURO, 1933. Zaklale ga ustaše u Vagancu novembra 1944.
10. DRAGOJEVIC Miće JOVO, 1923. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
11. DRAGOJEVIC Mile MARA, 1929. Ubile je ustaše u Vagancu novembra 1944.
12. DRAGOJEVIC Mile MICO, 1898. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
13. DRAGOJEVIC Mile MILICA, 1935. Ubile je ustaše u Vagancu novembra 1944.
14. DRAGOJEVIC Đure MILKA, 1912. Zaklale je ustaše u Vagancu 1944.
15. DRAGOJEVIC Mile PETAR, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
16. DRAGOJEVIC SOKA, 1938. Ubile je ustaše u Vagancu novembra 1944.
17. DRAGOJEVIC Nikole ŠTAKA, 1905. Zaklale je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 30. 8. 1941.
18. DOSEN Dmitra ANKA, 1911. Ubile je ustaše u Vagancu 1943.
19. DOSEN D. DUKA, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
20. DOSEN Rade ĐURO, 1919. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
21. DOSEN Petra ĐURO, 1922. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
22. DOSEN J. LUKA, 1865. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu maja 1942.
23. DOSEN Ilije MILAN, 1901. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
24. DOSEN M. MILKA, 1878. Ubile je ustaše u Rešetaru 1945.
25. DOSEN P. MILKA, 1877. Ubile je ustaše u Rešetaru 1942.
26. DOSEN Pane MARTA, 1890. Zaklale je ustaše u Rešetaru augusta 1943.
27. DOSEN Petra NIKOLA, 1880. Zaklale ga ustaše i spalile na vatri u Rešetaru 1942.
28. DOSEN Rade PETAR, 1899. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
29. DZODAN Stojana BRANKO, 1915. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
30. DZODAN Janka DANE, 1923. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
31. DZODAN Nikole DMITAR, 1920. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
32. DZODAN Stojana ĐURO, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
33. DZODAN Ilije JANKO, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
34. DZODAN Stojana JOVO, 1905. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
35. DZODAN Stojana LUKA, 1902. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
36. DZODAN Miće MANE, 1895. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
37. DZODAN Janka MARICA, 1894. Ranili je ustaše u Rešetaru 1942, podlegla ranama 1943.
38. DZODAN Laze MILAN, 1908. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
39. DZODAN M. MIRKO, 1929. Ubile ga ustaše u Mazinu kod Gračaca jula 1942.
40. DZODAN Ilije RADE, 1875. Ubile ga ustaše u Rešetaru 1943.
41. DZODAN Stanka RADE, 1920. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
42. DZODAN Nikole SIMO, 1911. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
43. DZODAN STANKO, 1895. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
44. DZODAN Ilije STEVO, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
45. DZODAN Pane STOJAN, 1866. Ubile ga ustaše u Rešetaru 30. 9. 1944.
46. KECA Rade DANE, 1923. Ubile ga ustaše na Prijeboju 30. 7. 1941.
47. KECA Miće NIKOLA, 1920. Ubile ga ustaše na Prijeboju 2. 8. 1941.
48. KECA Ise RADE, 1896. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
49. KOVACEVIC Jove DAĆO, 1909. Ubile ga ustaše na Prijeboju 30. 7. 1941.
50. KOVACEVIC Mane ĐURO, 1923. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
51. KOVACEVIC Janka JOVO, 1895. Ubile ga ustaše na Prijeboju 30. 7. 1941.

52. KOVACEVIC Đure MANE, 1890. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
53. KOVACEVIC Mile MARA, 1896. Ubile je ustaše u Rešetaru oktobra 1943.
54. KOVACEVIC Janka MIKA, 1893. Zaklale je ustaše kod crkve u Ličkom Petrovom Selu septembra 1941.
55. KOVACEVIC Jove MILE, 1919. Ubile ga ustaše na Prijeboju 30. 7. 1941.
56. KOVACEVIC Mile NIKOLA, 1867. Zaklale ga ustaše kod crkve u Ličkom Petrovom Selu 1941.
57. LAKIC Luke DANE, 1924. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
58. LAKIC Nikole ILIJA, 1910. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
59. LAKIČ Luke MILAN, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
60. LAKIČ Nikole NIKOLA, 1905. Ubili ga Nijemci u Šapcu (Srbija) 1941.
61. LAKIČ Mile RADE, 1906. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
62. MAJSTOROVIC Jovana DANE, 1882. Ubile ga ustaše u Rešetaru 1942.
63. MAJSTOROVIC Mile DMITAR, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
64. MAJSTOROVIC Dane JOVAN, 1865. Ubile ga ustaše u Rešetaru 1942.
65. MAJSTOROVIC Mile LUKA, 1919. Ubile ga ustaše u Bihaću 27. 7. 1941.
66. MAJSTOROVIC Dane MILE, 1870. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
67. MAJSTOROVIC D. STOJA, 1887. Zaklale je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1941.
68. MANDIČ N. ILIJA, 1909. Ubile ga ustaše u Drvaru jula 1941.
69. MRKŠA Vuje MILE, 1875. Ubile ga ustaše i spalile na vatri u Rešetaru 1942.
70. MRKŠA Petra NIKOLA, 1908. Ubile ga ustaše na Prijeboju 2. 8. 1941.
71. MRKŠA Ilije RADE, 1911. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
72. PRIČA Đure BOŽICA, 1934. Ubile je ustaše u Vagancu novembra 1944.
73. PRIČA Peje BRANKO, 1928. Ubile ga ustaše u Rešetaru augusta 1942.
74. PRIČA Đure DANE, 1865. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
75. PRIČA Nikole DARA, 1923. Ubile je ustaše u Rešetaru 30. 8. 1942.
76. PRIČA Ilije DARA, 1911. Ubile je ustaše u Rešetaru 30. 8. 1942.
77. PRIČA Mile DRAGAN, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
78. PRIČA Nikole DRAGOJLA, 1897. Ubile je ustaše u Rešetaru 30. 8. 1942.
79. PRIČA Đure DUŠAN, 1938. Ubile ga ustaše u Vagancu novembra 1944.
80. PRIČA Rade ĐURO, 1880. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
81. PRIČA Đure ILIJA, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
82. PRIČA Miće ILIJA, 1934. Ubile ga ustaše u Rešetaru 1945.
83. PRIČA Đure LJUBICA, 1936. Ubile je ustaše u Jasenovcu 30. 8. 1943.
84. PRIČA Peje MANE, 1897. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
85. PRIČA Đure MARA, 1940. Ubile je ustaše u Jasenovcu 30. 8. 1943.
86. PRIČA Mane MARA, 1925. Ubile je ustaše u Rešetaru 30. 8. 1942.
87. PRIČA Peje MARIJA, 1903. Ubile je ustaše u Rešetaru 30. 8. 1942.
88. PRIČA Mile MARKO, 1870. Ubile ga ustaše u Rešetaru augusta 1944.
89. PRIČA Petra MlCA, 1893. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
90. PRIČA Đure MIKA, 1887. Zaklale je ustaše u Rešetaru 1944.
91. PRIČA Jove MILKA, 1915. Ubile je ustaše u Jasenovcu 30. 8. 1943.
92. PRIČA Nikole Mile, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
93. PRIČA M. NIKOLA, 1923. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
94. PRIČA Peje NIKOLA, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
95. PRIČA Spase NIKOLA, 1924. Ubile ga ustaše u Bihaću 30. 8. 1941.
96. PRIČA Mile PETAR, 1912. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
97. PRIČA Jove RADE, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

98. PRIČA Mile SPASE, 1906. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
99. PRIČA Spase STANKA, 1941. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1943.
100. PRIČA Peje STANKO, 1934. Zaklale ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1942.
101. PRIČA Spase STANKO, 1941. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1943.
102. SLAVUJEVIC DMITAR, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
103. STUDEN Luke BOŽO, 1919. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
104. STUDEN Sime BOZO, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
105. STUDEN Mane DAĆO, 1901. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
106. STUDEN Vuje DAĆO, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
107. STUDEN Marka DANE, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
108. STUDEN Marka DANICA, 1932. Ubile je ustaše u Vagancu 1944.
109. STUDEN Nikole DRAGIC, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
110. STUDEN Marka DRAGAN, 1930. Ubile ga ustaše u Vagancu novembra 1944.
111. STUDEN Trifuna DRAGICA, 1933. Ubile je ustaše u Vagancu 21. 12. 1944.
112. STUDEN Luke DRAGUTIN, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
113. STUDEN Dane DUŠAN, 1906. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
114. STUDEN Milana DUŠAN, 1929. Zaklale ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 30. 8. 1943.
115. STUDEN Milana ĐURO, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
116. STUDEN Sime ĐURO, 1901. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
117. STUDEN Milana EVICA, 1905. Zaklale je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 30. 8. 1943.
118. STUDEN Rade ILIJA, 1906. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
119. STUDEN Sime JANKO, 1881. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
120. STUDEN Sime JANKO, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 8. 1941.
121. STUDEN Mane JEKA, 1905. Ubile je ustaše u Jasenovcu 1944.
122. STUDEN Jove KATA, 1895. Ubile je ustaše u Vagancu 21. 12. 1944.
123. STUDEN Stojana KATA, 1912. Ubile je ustaše kod Bihaća 1941.
124. STUDEN Nikole LUKA, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
125. STUDEN Bože MANE, 1926. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
126. STUDEN Dace MANE, 1931. Ubile ga ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1944.
127. STUDEN Gliše MANE, 1871. Ubile ga ustaše u Skočaju kod Bihaća 1942.
128. STUDEN Vuje MANE, 1930. Ubile ga ustaše u Vagancu 21. 12. 1944.
129. STUDEN Dušana MARA, 1934. Ubile je ustaše u Rešetaru 1943.
130. STUDEN Mane MARA, 1870. Ubile je ustaše u Rešetaru 1943.
131. STUDEN Trifuna MARA, 1933. Ubile je ustaše u Vagancu 21. 12. 1944.
132. STUDEN Bože MARKO, 1887. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
133. STUDEN Luke MARKO, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
134. STUDEN Steve MARKO, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
135. STUDEN Vida MIKA, 1927. Ubile je ustaše u Vagancu 21. 12. 1944.
136. STUDEN Đure MILAN, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
137. STUDEN Mile MILAN, 1906. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
138. STUDEN Mane MILE, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
139. STUDEN Vida MILE, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
140. STUDEN Milana MILEVA, 1931. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 30. 8. 1943.
141. STUDEN Marka MILKA, 1933. Ubile je ustaše u Vagancu 21. 12. 1944.
142. STUDEN Steve MIRKO, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
143. STUDEN Jove NIKOLA, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

144. STUDEN Luke NIKOLA, 1893. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

145. STUDEN Sime NIKOLA, 1911. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

146. STUDEN Mile RADE, 1935. Ubile ga ustaše u Rešetaru 1943.

147. STUDEN Rade SIMO, 1912. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

148. STUDEN Bože SIMO, 1932. Ubile ga ustaše u Rešetaru 1944.

149. STUDEN Janka SIMO, 1901. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

150. STUDEN Jandre SIMO, 1873. Ubile ga ustaše u Rešetaru 20. 9. 1941.

151. STUDEN Mile SOKA, 1907. Ubile je ustaše u Vagancu 21. 12. 1944.

152. STUDEN Peje SOKA, 1907. Ubile je ustaše u Vagancu 21. 12. 1944.

153. STUDEN Trifuna STEVAN, 1937. Ubile ga ustaše u Vagancu 21. 12. 1944.

154. STUDEN Bože TRIFUN, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

155. STUDEN Steve TRIFUN, 1905. Ubile ga ustaše u Vagancu 1944.

156. STUDEN Dane VUJO, 1897. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

157. STUDEN Bože VID, 1880. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

SMOLJANAC

1. ADZlC Dušana JEKA, 1900. Ubili je Nijemci kod Bihaća 30. 1. 1943.

2. ADZlC Janka NIKOLA, 1895. Poginuo od nagazne mine kod Plitvičkih jezera 1944.

3. BlCANlC Mile MANDA, 1923. Poginula od ustaške artiljerije u Smoljancu 6. 4. 1944.

4. BIĆANIĆ Ivana MILE, 1877. Poginuo od njemačke artiljerije u Smoljancu 20. 8. 1944.

5. CMOLIC Nikole DRAGA, 1931. Zaklale je ustaše u Smoljancu 20. 8. 1942.

6. CVJETICANIN Miloša UROS, 1942. Umro kod s. Jezerca od zime i gladi zajedno s majkom koja je umrla od tifusa 3. 3. 1943.

7. CAVLINA Mile ANKA, 1907. Zaklale je ustaše u Smoljancu 20. 8. 1942.

8. CAVLINA Rade BOJA, 1933. Zaklale je ustaše u Smoljancu 20. 8. 1942.

9. CAVLINA Rade BRANKO, 1925. Zaklale ga ustaše u Smoljancu 20. 8. 1942.

10. CAVLINA Rade DANICA, 1929. Zaklale je ustaše u Smoljancu 20. 8. 1942.

11. CAVLINA Rade MARKO, 1935. Zaklale ga ustaše u Smoljancu 20. 8. 1942.

12. KOSANOVIC Rade MILJA, 1913. Ubile je ustaše i spalile u crkvi u Sadilovcu 31. 7. 1942.

13. KOSANOVIC Mane MIRKO, 1920. Strijeljali ga Nijemci u Zemunu 1942.

14. KOSANOVIC Nikole STEVO, 1899. Ubile ga ustaše u Smoljancu 20. 6. 1942.

15. POPOVIC Mile ĐURO, 1897. Ubile ga ustaše u Smoljancu 20. 6. 1942.

16. POPOVIC Rade MIKA, 1906. Ubile je ustaše u Sadilovcu 20. 6. 1942.

17. RODIC Marka ILIJA, 1893. Zaklale ga ustaše u Smoljancu 20. 8. 1942.

18. RODIC Jovana KATA, 1894. Zaklale je ustaše u Smoljancu 20. 8. 1942.

19. ROSANDIC Stipe LUKA, 1906. Ranili ga Nijemci na njivi i umro u bolnici u Cvijanovića Brdu 10. 3. 1945.

20. UZELAC Stevana NIKOLA, 1906. Interniran u logor u Italiji, pušten kući zbog bolesti i umro kod Bihaća 1. 12. 1942.

21. UZELAC Stevana SIMO, 1877. Ubile ga ustaše u Smoljancu 20. 6. 1942.

22. VIŠNJIC Vlade BRANKO, 1941. Zaklale ga ustaše u Smoljancu 20. 8. 1942.

23. VlSNJlC Ilije NADA, 1918. Zaklale je ustaše u Smoljancu 20. 8. 1942.

24. VIŠNJIC Vlade SLAVKO, 1940. Zaklale ga ustaše u Smoljancu 28. 8. 1942.

25. VUKOVIC Ante MILE, 1927. Ubili ga Nijemci u Smoljancu 28. 1. 1943.

ZAKLOPAČA

1. BUBALO Davida DANE, 1928. Objesile ga ustaše na crkvi u Ličkom Petrovom Selu 30. 7. 1941.
2. BUBALO Petra DAVID, 1907. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
3. BUBALO Marka DRAGOJLA, 1900. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 30. 7. 1941.
4. BUBALO Jandrije JOVO, 1900. Ubile ga ustaše na Prijeboju 30. 7. 1941.
5. BUBALO Davida MlCO, 1930. Objesile ga ustaše na crkvi u Ličkom Petrovom Selu 30. 8. 1941.
6. BUBALO Stojana MILE, 1890. Ubile ga ustaše u Zaklopači 1941.
7. BUBALO Laze PETAR, 1881. Ubile ga ustaše u Zaklopači 27. 7. 1941.
8. BUBALO Stojana SOKA, 1880. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 30. 7. 1941.
9. DRAGOJEVIC Nikole NARANDZA, 1885. Ubile je ustaše na Prijeboju 1941.
10. DRAGOJEVIC Marka STEVAN, 1881. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
11. KUGA Luke BOGDAN, 1935. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1943.
12. KUGA Petra ĐURO, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
13. KUGA Dane LUKA, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 20. 7. 1941.
14. KUGA Mane LJUBICA, 1920. Ubile je ustaše na Prijeboju 1941.
15. KUGA Nikole MANE, 1915. Ubile ga ustaše na Prijeboju 20. 7. 1941.
16. KUGA Jovana MARIJA, 1925. Ubile je ustaše na Prijeboju 1941.
17. KUGA Đure MlCO, 1935. Ubile ga ustaše u Zaklopači 1941.
18. KUGA Jandre MlCO, 1919. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
19. KUGA Dane MILE, 1897. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
20. KUGA MILKA, 1901. Ubile je ustaše u Prijeboju 1942.
21. KUGA Nikole MOJSIJE, 1922. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 7. 1941.
22. KUGA Jovana NIKOLA, 1929. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
23. KUGA Đure PAJO, 1935. Ubile ga ustaše u Zaklopači 1941.
24. KUGA Novaka SATA, 1898. Zaklale je ustaše u Zaklopači 1943.
25. KUGA Jandre SAVA, 1875. Zaklale je ustaše u Plitvicama i spalile u kući 1942.
26. KUGA Jandre SAVO, 1914. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
27. KUGA Petra STOJAN, 1888. Ubile ga ustaše u Plitvicama 1942.
28. REPAC Mile SEKA, 1880. Ubile je ustaše u Rastovači 1942.
29. REPAC Stojana MIRKO, 1935. Ubile ga ustaše na Prijeboju 1941.
30. REPAC Pane STOJAN, 1904. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
31. STUDEN Dane DANICA, 1909. Ubile je ustaše u Baljevcu kod Bihaća 1941.
32. STUDEN Mane MARA, 1881. Ubile je ustaše u Skočaju 1941.
33. STUDEN Vuje MARICA, 1915. Ubile je ustaše u Ličkom Petrovom Selu 1941.
34. STUDEN Jove MlCO, 1932. Ubile ga ustaše u Baljevcu 1941.
35. STUDEN Vuje MILAN, 1925. Ubile ga ustaše u Vagancu 1944.
36. STUDEN Save PETAR, 1881. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
37. STUDEN Jove STEVO, 1896. Ubile ga ustaše u Vagancu 1942.
38. STUDEN Jove STEVO, 1934. Ubile ga ustaše u Baljevcu 1941.

ZELJAVA

1. BALAC Milana DRAGA, 1893. Ubile je ustaše u Zeljavi 8. 7. 1942.
2. BALAC Milana DRAGIC, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1942.
3. BALAC Vuje MILAN, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
4. BOBIC Miće JANKO, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
5. BORClC Rade BRANKO, 1916. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
6. BORClC Marka DAMJAN, 1902. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7.
7. BORClC Nikole DANE, 1879. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
8. BORClC Jove DUŽAN, 1914. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

9. BORClC Dane DRAGAN, 1909. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
10. BORClC Mile ĐURO, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
11. BORClC Nikole ICAN, 1908. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
12. BORClC R. JELKA, 1891. Ubile je ustaše u Vrhovinama 1942.
13. BORClC Jovana MILAN, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
14. BORClC Nikole MILE, 1911. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
15. BORClC Đure NIKOLA, 1901. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
16. BORClC Dane NIKOLA, 1907. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
17. BORClC Jove PETAR, 1917. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
18. BORClC Ilije PETAR, 1901. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
19. BORClC Đure RADE, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
20. BORClC Jovana RADE, 1884. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
21. BORClC Rade VASO, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
22. ČANAK Mile ILIJA, 1881. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.
23. DRAKULIC Đure MILEVA, 1924. Ubile je ustaše u Izačiću 4. 4. 1943.
24. DRAKULIC Ilije MILICA, 1893. Ubile je ustaše u Izačiću 4. 4. 1943.
25. HINIC Mile BOGDAN, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
26. HINIĆ DEVA, 1870. Ubile je ustaše u Zeljavi 1942.
27. HINIĆ Luke DRAGIC, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
28. HINIĆ Luke MIĆO, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
29. HINIĆ Sime MILE, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
30. HRNJAK Stojana BUDE, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
31. HRNJAK Stojana JOVO, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
32. HRNJAK Mile SOFIJA, 1896. Ubile je ustaše u Izačiću 1941.
33. HRNJAK Stojana PETAR, 1902. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
34. HRNJAK Peje NIKOLA, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
35. HRNJAK Nikole RADOMIR, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
36. HRNJAK Marka MILAN, 1899. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
37. HRNJAK Peje MILE, 1887. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
38. HRNJAK Mile NIKICA, 1911. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
39. HRNJAK Mile ĐURO, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
40. HRNJAK Vase RADE, 1916. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
41. HRNJAK Vase MILE, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
42. HRNJAK Miće PEJO, 1897. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
43. HRNJAK Miće DANE, 1908. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
44. HRNJAK Bože RADE, 1889. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
45. HRNJAK P. MILAN, 1914. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
46. HRNJAK Vojina ILIJA, 1878. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
47. HRNJAK Ilije JANKO, 1916. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
48. HRNJAK Rade VASO, 1892. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
49. HRNJAK M. DANKO, 1916. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
50. KORDA Mile DANE, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
51. KORDA Mile ĐURO, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
52. KORDA Mile ISO, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
53. KORDA Mile JOVO, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
54. KRNJAJIĆ Jove BRANKO, 1920. Ubile ga ustaše u Zavalji kod Bihaća 2. 9. 1941.
55. KRNJAJIĆ Ilije DANE, 1911. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
56. KRNJAJIĆ M. DRAGA, 1899. Ubile je ustaše u Zeljavi 1944.
57. KRNJAJIĆ Miće ILIJA, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

58. KRNJAJIC Maksima ILIJA, 1873. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.
59. KRNJAJIC Mile JOVO, 1893. Ubile ga ustaše kod Bihaća 20. 8. 1941.
60. KRNJAJIC 2. LATINKA, 1875. Ubile je ustaše u 2eljavi 1944.
61. KRNJAJIC Ilije MICO, 1898. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
62. KRNJAJIC Steve MILAN, 1923. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.
63. KRNJAJIC Mile PETAR, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 20. 8. 1941.
64. KRNJAJIC Mile STEVO, 1888. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
65. LEKA Dane BOGDAN, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
66. LEKA Peje BOZO, 1906. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.
67. LEKA Peje BRANKO, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
68. LEKA Marka ISO, 1890. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.
69. LEKA Dane KOJO, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
70. LEKA Ise MARKO, 1916. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
71. LEKA Ise NIKOLA, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
72. LEKA Mile PETAR, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
73. LEKA Bože STEVO, 1930. Ubile ga ustaše u Prijeboju 1943.
74. LEKA Dane STEVO, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
75. PRIBIC Bože BOGDAN, 1935. Ubile ga ustaše u Frkašiću 1943.
76. PRIBIC Stojana BOZO, 1909. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
77. PRIBIC Rade BRANKO, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
78. PRIBIC Dmitra DANE, 1894. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
79. PRIBIC P. DANE, 1907. Ubile ga ustaše u Fruškoj gori 1943.
80. PRIBIC Mile DUŠAN, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
81. PRIBIC Marka ĐURO, 1896. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.
82. PRIBIC Rade ĐURO, 1942. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
83. PRIBIC Janka ILIJA, 1907. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
84. PRIBIC Petra JOTAN, 1886. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
85. PRIBIC Mile JOVO, 1914. Ubile ga ustaše u Bihaću 27. 7. 1941.
86. PRIBIC Rade JOVO, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
87. PRIBIC Ise LAZO, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
88. PRIBIC Janka LUKA, 1918. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
89. PRIBIC Joce MILE, 1887. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
90. PRIBIC Rade MILE, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
91. PRIBIC Đure MILE, 1925. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.
92. PRIBIC Janka PAVAO, 1887. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
93. PRIBIC Ilije PAVAO, 1887. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.
94. PRIBIC Janka RADE, 1906. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
95. PRIBIC Ilije RADE, 1886. Ubile ga ustaše u Zagrebu 20. 6. 1941.
96. PRIBIC Mile RADE, 1885. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.
97. PRIBIC Jove RADE, 1893. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
98. PRIBIC Peje UROS, 1897. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
99. PRIČA Miladina MARTA, 1865. Ubile je ustaše u Zavalju 2. 9. 1941.
100. RADAKOVIC Ilije EVICA, 1888. Ubile je ustaše u Izačiću 4. 4. 1943.
101. RAPAJIC Mile ANKA, 1914. Ubile je ustaše u Zeljavi 4. 9. 1944.
102. RAPAJIC Petra ĐURO, 1935. Ubile ga ustaše u Kordunu 1944.
103. RAPAJIC Bože ILIJA, 1914. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.

104. RAPAJIĆ Dane ISO, 1873. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

105. RAPAJIĆ Mile JOVO, 1913. Ubile ga ustaše kod Gospića 28. 10. 1941.

106. RAPAJIĆ Rade JOVO, 1892. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.

107. RAPAJIĆ Jove MILAN, 1914. Ubile ga ustaše na Prijeboju 27. 2. 1941.

108. RAPAJIĆ Ise MILE, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

109. RAPAJIĆ Draže NIKOLA, 1894. Poginuo za vrijeme bombardiranja Nebljusa kod Donjeg Lapca 1942.

110. RAPAJIĆ Bože PETAR, 1906. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.

111. RAPAJIĆ Jove RADE, 1921. Ubile ga ustaše u Zavalju kod Bihaća 2. 9. 1941.

112. SLADIĆ Petra DANE, 1887. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

113. SLADIĆ Dane ĐURO, 1928. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 1., 1941.

114. SLADIĆ Mile MANE, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

115. SLADIĆ Dušana MILE, 1929. Ubili ga Nijemci u Bosanskom Petrovcu 23. 2. 1943.

116. SLADIĆ Milivoja PETAR, 1865. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

117. SLADIĆ Petra SPASE, 1881. Ubili ga Nijemci u Bosanskom Petrovcu 23. 2. 1943.

118. STANKOVIČ Mile MILAN, 1901. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27.; 7. 1941.

119. STUDEN Mile BOZO, 1896. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

120. STUDEN R. BOZO, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

121. STUDEN. Vuje DAĆO, 1879. Ubile ga ustaše kod Bihaća 12. 8. 1941.

122. STUDEN Bože DANE, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

123. STUDEN Đuđa DANE, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7.: 1941.

124. STUDEN Milana DANE, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

125. STUDEN Uroša DUŠAN, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

126. STUDEN Vuje ĐURO, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. **1941.**

127. STUDEN Bude MARA, 1915. Ubili je Nijemci u Baljevcu 1943.

128. STUDEN Đuđe MIĆO, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

129. STUDEN Đure MIĆO, 1910.< Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

130. STUDEN Mile MILAN, 1911. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 7. 1941.

131. STUDEN Ilije MILAN, 1902. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

132. STUDEN Nikole MIRKO, 1931. Ubile ga ustaše u Zeljavi 1945.

133. STUDEN Mile NIKOLA, 1902. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

134. STUDEN Petra PEJO, 1914. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

135. STUDEN Vuje PEJO, 1877. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

136. STUDEN Mile PERICA, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

137. STUDEN Mile PETAR, 1919. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

138. STUDEN Marka RADE, 1881. Ubile ga ustaše kod Bihaća 12. 8. 1941.

139. STUDEN SOKA, 1940. Poginula od zaostale bombe u Zeljavi 1945.

140. STUDEN D. Rade STEVO, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

141. STUDEN Dane TODE, 1871. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

142. STUDEN Petra UROŠ, 1896. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

143. ŠORAK Mile DANE, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

144. ŠORAK Nikole DRAGA, 1932. Umrla u ofenzivi kod Glamoča 1943.

145. ŠORAK Bože DUŠAN, 1914. Ubile ga ustaše kod Bihaća '27. 7. 1941.

146. ŠORAK Bože ĐURO, 1919. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

147. ŠORAK Petra ĐURO, 1890. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

148. ŠORAK Bože ILIJA,. 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

149. ŠORAK Marka ILIJA, 1916. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

150. ŠORAK Vaje ILIJA, 1902. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2.19. 1941.

151. SORAK Mile JOVO, 1910. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
152. SORAK Dure MILAN, 1914. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
153. SORAK Rade NIKOLA, \1901. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
154. SORAK Nikole RADE, 1936. Umro u ofenzivi kod Glamoča 1943.
155. SORAK Sime RADE, 1872. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
156. SORAK Nikole SOKA, 1934. Umrla u ofenzivi kod Glamoča 1943.
157. SORAK Branka UROŠ, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
158. ŠUPUT Aleksandra DANE, 1914. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
159. SUPUT Stevana ALEKSANDAR, 1866. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
160. ŠUPUT Jove DRAGlSA,, 1918. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
161. ŠUPUT Save ILIJA, 1918. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
162. ŠUPUT Aleksandra JANKO, 1903. Ubile ga ustaše kod »Bihaća 27. 7. 1941.
163. ŠUPUT Save JOVO, 1876. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
164. ŠUPUT Save MANE, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
165. ŠUPUT Mile MANE, 1907. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
166. ŠUPUT Jove MILAN, 1877. Ubile je ustaše kod Bihaća 1941.
167. ŠUPUT Jove MILAN, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
168. ŠUPUT Paje MILAN, 1932. Poginuo od zaostale bombe u Zeljavi 1945.
169. ŠUPUT Paje MILE, 1923. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
170. ŠUPUT S. MILE, 1886. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
171. ŠUPUT V. MILKA, 1926. Ubile je ustaše u Kamenskom 1943.
172. SUPUT Dane MILE, 1876. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
173. ŠUPUT Mile MIRKO, 1927. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
174. ŠUPUT Jove MLADEN, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
175. ŠUPUT Janka NIKOLA, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
176. ŠUPUT Pere NIKOLA, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
177. ŠUPUT Petra PAJO, 1900. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
178. ŠUPUT Jovana PERO, 1896. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
179. ŠUPUT Mile PETAR, 1901. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
180. ŠUPUT Janka RADE, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
181. ŠUPUT Petra RADE, 1896. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
182. ŠUPUT Dane SAVA, 1892. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
183. ŠUPUT Petra SIMO, 1871. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
184. ŠUPUT Mile STEVO, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
185. ŠUPUT Petra STEVO, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
186. UZELAC N. MARA, 1914. Ubile je ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
187. VARDA Sime DANE, 1897. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
188. VARDA Rade MICO, 1898. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
189. VARDA Petra PAJO, 1903. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
190. VARDA Bože PETAR, 1886. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
191. VARDA Rade VASO, 1906. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
192. VLAISAVLJEVIĆ M. BOZO, 1929. Ubile ga ustaše u Zeljavi 1942.
193. VLAISAVLJEVIĆ Dure DUŠANKA, 1931. Ubile je ustaše u Babinu Potoku kod Vrhovina 1944.
194. VLAISAVLJEVIĆ D. GOJKO, 1916. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.
195. VLAISAVLJEVIĆ Jovana ILIJA, 1875. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
196. VLAISAVLJEVIĆ Ilije MICO, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.
197. VLAISAVLJEVIĆ Bože MILE, 1926. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.
198. VLAISAVLJEVIĆ Ilije MILE, 1905. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

199. VLAISAVLJEVIĆ Petra MILE, 1878. Ubile ga ustaše kod Bihaća 20. 8. 1941.

200. VLAISAVLJEVIĆ Rade MILE, 1926. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

201. VLAISAVLJEVIĆ Pavla MILKA, 1922. Ubile je ustaše u Donjem Lapcu 1944.

202. VLAISAVLJEVIĆ Luke MIRKO, 1921. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

203. VLAISAVLJEVIĆ Bože NIKOLA, 1911. Ubile ga ustaše i bacile u jamu Baljevac 2. 9. 1941.

204. VLAISAVLJEVIĆ Stojana PAVAO, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

205. VLAISAVLJEVIĆ Bože PETAR, 1914. Ubile ga ustaše i bacile u jamu Baljevac 2. 9. 1941.

206. VLAISAVLJEVIĆ Bože PETAR, 1880. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

207. VLAISAVLJEVIĆ Rade PETAR, 1895. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

208. VLAISAVLJEVIĆ Rade PETAR, 1922. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

209. VLAISAVLJEVIĆ Bože RADE, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. 9. 1941.

210. VLAISAVLJEVIĆ Vaje RADE, 1844. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

211. VLAISAVLJEVIĆ I. SOKA, 1920. Ubile je ustaše u Zeljavi 1942.

212. VLAISAVLJEVIĆ S. SOKA, 1918. Ubile je ustaše kod Bihaća 1941.

213. VLAISAVLJEVIĆ Bože SIMO, 1920. Ubile ga ustaše kod Bihaća 20. 8. 1941.

214. VLAISAVLJEVIĆ Petra VASO, 1924. Ubile ga ustaše kod Bihaća 20. 8. 1941.

215. ZIGIĆ Rade BRANKO, 1911. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

216. ZIGIĆ Petra ĐURO, 1891. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

217. ZIGIĆ R. IĆA, 1913. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

218. ZIGIC Petra MIRKO, 1898. UbUe ga ustaše kod Bihaća 12. 8. 1941.

219. ZIGIC Đure NIKOLA, 1915. Ubile ga ustaše kod Bihaća 1941.

220. ZIGIC Mile NIKOLA, 1878. Ubile ga ustaše kod Bihaća 2. **9. 1941.**

221. ZIGIC Rade NIKOLA, 1925. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. **1941.**

222. ZIGIC Mile RADE, 1876. Ubile ga ustaše kod Bihaća 27. 7. 1941.

OPĆINA PLITVIČKA JEZERA

CUIĆ KRČEVINA

1. CUIĆ Sime ĐUJO, 1861. Strijeljali ga Talijani u Korenici i bacili u vatru 28. 1. 1942.
2. CUIĆ Jovana MILAN, 1891. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
3. CUIC Mile MILOŠ, 1900. Poginuo prilikom bombardiranja Beograda 6. aprila 1941.
4. ĆUIC Nikole PETAR, 1882. Poginuo od talijanske avijacije u Cuić Krčevini 10. 4. 1942.
5. CUIĆ Đukana SOKA, 1883. Ubile je ustaše u Cuić Krčevini 15. 3. 1945.
6. DRAKULIĆ Petra DANE, 1913. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

JEZERCE

1. DAIĆ Ise BOGDAN, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu kod Gospića 1941.
2. DAIĆ Save BOZO, 1905. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
3. DAIĆ Mile BUDE, 1873. Ubili ga Nijemci u Jezercu 13. 11. 1944.

'f DAIĆ Mile SAVA, 1875. Ubile ga ustaše u Garavicama kod Bihaća 20. 7. 1941." • "

5. DAIĆ Bude STEVO, 1912. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
6. HRNJAK Janka ILIJA, 1895. Ubile " ga ustaše u Jadovnu 1941.
7. HRNJAK Dušana MILINA, 1927. Ranjena od ustaša u Cuić Krčevini i umrla u Kapeli 10. 11. 1944.

(?. HRNJAK Vaje VUJO, 1881. Poginuo od nagazne mine u Kapeli 3. 2. 1943.

9. KALEMBER LATINKA, 1868. Zaklale je ustaše u Mirić Štropini 18. 5. 1942.

10. RAPAlC Vase BOGDAN, 1898. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

11 RAPAlC Bude DAĆO, 1904. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

12. RAPAlC Nađe DRAGA, rođ. Krga, 1880. Ubile je ustaše u Jezercu 12. 10. 1944.

13 RAPAlC Miće DUŠAN, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

14. RAPAlC Stevana DUŠAN, 1907. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

15 RAPAlC Stevana JANKO, 1898. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

16 RAPAlC Vuje BORIC, rođ. Prijak, 1914. Poginula od nagazne mine u Koreničkoj Kapeli 3. 2. 1943.

17.1 RAPAlC Bude MILAN, 1895. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

18 RAPAlC Dušana MILAN, 1886. Umro od hladnoće i gladi na Plješevici za vrijeme ofenzive 8. 1. 1945.

19. RAPAlC Jove MILICA, rođ. Suput, 1912. Podlegla batinama ustaša u Rumi 16. 8. 1943.

20. RAPAlC Petra MILAN, 1897. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

21 RAPAlC Vaje MILOŠ, 1914. Umro od batina ustaša u Slavonskom Brodu 14. 8. 1943.

22. RAPAlC Bude MIRKO, 1902. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

23 RAPAlC Bude NIKICA, 1906. Ubile ga ustaše u Ja(jpvnyi 1941.

24RAPAlC Spase PETAR, 1914. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

25 SUPUT Pavla ANIKA, rod. Kalember, 1882. Zaklale je ustaše u Jezercu 18. 5. 1942.

je ustaše i bacile u vatru u Jezercu 18. 5. 1942.

27. SUPUT Nikole MARIJA, rod. Grbić, 1887. Zaklale je ustaše u Jezercu 18. 5. 1942.

28 SUPUT Jove MIRA, 1922. Zaklale je ustaše u Prijedoru 18. 5. 1942.

29 SUPUT Proke PETAR, 1888. Ubile ga ustaše u Jezercu 18. 5. 1942.

3

0 SUPUT Jove ŠTAKA, rođ. 1884. Zaklale je ustaše na Prijeboju 18. 5. 1942.

31. SUPUT Mile BUDE, 1877. Ubile ga ustaše u Prijeboju 10. 5. 1944.

32; SUPUT Đurđa NIKOLA, 1888. Ubili ga Nijemci u Jezercu 5. 10. 1944.

33 SUPUT Rade MILE, 1880. ustaše u Jezercu i bacile u vatru 15. 5. 1942.

34 STRKALJ Dane LJUBA, 1921. Ubile je ustaše i bacile u jamu na Prijeboju 18. 5. 1942.

KONČAREV KRAJ

1. BORIC Vaje HPEIO, 1892. Ubile ga ustaše u Končarevu Kraju 1943.

2. BORIC Vaje SOKA, 1896. Ubile je ustaše u Končarevu Kraju 1943.

3. KONCAR Stevana DARA, 1916. Zaklala je 1943. u Turjanskom kod Otočca 1943.

4. KONCAR Mile DUŠAN, 1905. Ubile ga ustaše u Končarevu Kraju 20. 6. 1943.

5. KONCAR Mile GECO, 1885. Ubili ga pripadnici njemačkog trupa u Drakulić Rijeci 1944.

6. KONCAR Dane ISO, 1863. Poginuo od talijanske artiljerije u Končarevu Kraju 20. 2. 1942.

7. KONCAR Stevana NARANČA, 1878. Ubili je Talijani u Končarevu Kraju 12. 8. 1943.

8. KONCAR Koje STEVAN, 1885. Ubile ga ustaše u Končarevu Kraju 20. 6. 1943.

9. Končar Milana STEVO, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu kod Gospića 10. 7. 1941.

10. KONCAR Dane VASILIJE, 1861. Poginuo od talij, artiljerije u Končarevu Kraju 20. 2. 1942.

PLITVICE

1. BIGA Stevana DANE, 1880. Ubile ga ustaše u Gornjem Potoku 10. 2. 1943.

2. BIGA Miloša ILIJA, 1933. Poginuo za vrijeme talij. bombardiranja u Crnoj Vlasti 1942.

3. BIGA Bude MARIJA, 1893. Ubile je ustaše u Čudinoj Kapeli 1942.
4. BIGA Vaje MARIJA, 1912. Ubile je ustaše u Zagrebu 1941.
5. BIGA Stanka PETAR, 1892. Ubile ga ustaše u Čudinoj Kapeli 1942.
6. GRBIC DANE (Zupan), 1870. Odveli ga ustaše iz Plitvica i zaklale u Čazinu 1941.
7. GRBIC Rade DANE, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu kod Gospića 1941.
8. GRBIC Miće DANICA, 1912. Zaklale je ustaše u Plitvicama 12. 5. 1942.
9. GRBIC Miloša DUŠAN, 1902. Ubile ga ustaše u Ogulinu 1945.
10. GRBIC Spase LJUBA, 1913. Zaklale je ustaše u Plitvicama 1942.
11. GRBIC Mile MARA, 1900. Umrla od iscrpljenosti u Topuskom za vrijeme ofanzive 1944.
12. GRBIC Stanka MARICA, 1910. Ubile je ustaše u Plitvicama 1942.
13. GRBIC Đurđa MILKA, 1887. Zaklale je ustaše u Plitvicama 12. 5. 1942.
14. GRBIC Rade MILOŠ, 1905. Poginuo u Plitvicama nesretnim slučajem (naletio na zasjedu partizana) 1942.
15. GRBIC NACA, 1897. Ranili je ustaše za vrijeme ofanzive u Plitvicama, umrla 12. 5. 1942.
16. GRBIC Dane NEDELJKA, 1930. Umrla od posljedica batinanja od strane ustaša u Plitvicama 1943.
17. GRBIC Ilije PERA, 1850. Poginula u Plitvicama prilikom bježanja ispred neprijatelja 1941.
18. GRBIC Milana PETAR, 1924. Ubile ga ustaše u Plitvicama 1942.
19. GRBIC Nikole SIMO, 1860. Zaklale ga ustaše u Plitvicama 12. 5. 1942.
20. GRBIC Marka SMILJANA, 1876. Zaklale je ustaše u Plitvicama 12. 5. 1942.
21. GRBIC SOKA, 1880. Zaklale je ustaše u Plitvicama 1942.
22. GRBIC ŠTAKA, 1895. Zaklale je ustaše u Plitvicama 12. 5. 1942.
23. GRBIC Damjana STEVANIJA, 1886. Zaklale je ustaše u Plitvicama 12. 5. 1942.
24. GRBIC Mile STEVO, 1913. Zaklale ga ustaše u Plitvicama 1941.
25. GRBIC M. STOJANKA, 1938. Zaklale je ustaše u Plitvicama 1942.
26. GRBIC Janka ZORA, 1934. Zaklale je ustaše u Crnoj Vlasti 1944.
27. HAJDUKOVIC Rade MICA, 1883. Zaklale ga ustaše u Plitvicama 1942.
28. HAJDUKOVIC Petra MIKA, 1888. Zaklale je ustaše u Plitvicama 1942.
29. RODIĆ Nikole JEKA, 1862. Zaklale je ustaše u Plitvicama 1942.
30. RODIC Milana MILORAD, 1930. Ubijen za vrijeme ofanzive 1942.

PLITVIČKI LJESKOVAC

1. BORIC Ilije NIKOLA, 1926. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
2. BORIC Peje SAVA, 1889. Strijeljali je Nijemci u Plitv. Ljeskovcu 18. 11. 1944.
3. DRAKULIĆ Rade BRANKO, 1913. Ubile ga ustaše u Jadovnu 15. 6. 1941.
4. DRAKULIĆ Rade BUDE, 1897. Ubile ga ustaše u Bosanskom Petrovcu 24. 6. 1941.
5. GLUMAC Spase ILIJA, 1915. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
6. GLUMAC Luke MANE, 1909. Ubile **ga** ustaše u Jadovnu 1941.
7. GLUMAC Proke PETAR, 1914. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
8. GLUMAC Spase RADE, 1904. Ubile **ga** ustaše u Jadovnu 1941.
9. KONCAR Đukana MILE, 1888. Ubili ga Talijani u Plitv. Ljeskovcu 5. 2. 1943.
10. KONCAR Mile NIKOLA, 1895. Nestao kod Plitvičkih jezera 1943.
11. KONCAR Todora SOFIJA, 1890. Ubile je ustaše u Doljanima kod Otočca 1943.
12. KONCAR Vuje TOMA, 1888. Ubili ga Talijani u Plitv. Ljeskovcu 5. 2. 1943.
13. KONCAR Steve TOŠA, 1927. Ubile ga ustaše u Sertić Poljani kod Plitv. jezera 1943.
14. MIRIC Bude ANĐELIJA, 1895. Zaklale je ustaše u Mirić Štropini i spalile u kući 10. 6. 1942.

15. MIRIC Bude MILAN, 1925. Nestao u vrijeme aprilskog rata 1941.
16. MIRIC Sime MILAN, 1909. Uhapsile ga ustaše u Baljevcu i zaklale u Vranovači 25. 7. 1941.
17. MIRIC Stojana NIKOLA, 1897. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
18. MIRIC Todora STOJAN, 1898. Strijeljali ga Nijemci u Korenici 13. 2. 1945.
19. TOMIC VLADIMIR, 1914. Ubile ga ustaše u Otočcu 1941.
20. VUKMIROVIC GECO, 1882. Ubile ga ustaše i bacile u jamu na Prijeboju 1941.
21. VUKMIROVIC Peje RADE, 1900. Ubile ga ustaše u Bijeloj Rijeci kod Plitv. jezera 21. 1. 1942.
22. ZUBOVIC Dane JANKO, 1934. Poginuo za vrijeme njem. bombardiranja na Plješevici 1944.
23. ZUBOVIC Vuje MILAN, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
24. ZUBOVIC Vuje RADE, 1896. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

PRIJEBOJ

1. HRNJAK Miće ISO, 1870. Ubile ga ustaše u Prijeboju 18. 5. 1942.
2. HRNJAK Save MARA, 1872. Ubile je ustaše u Prijeboju 18. 5. 1942.
3. HRNJAK Miće TODOR, 1875. Ubile ga ustaše u Prijeboju 18. 5. 1942.
4. GRGIC Dane IVAN, 1880. Strijeljali ga Nijemci u Ličkom Petrovom Selu 5. 2. 1943.
5. ILIC Mile JURE, 1909. Ubili ga Nijemci u Drežniku 1943.
6. MAZAR MARA, 1893. Ubili je Nijemci i bacili u vatru u Ličkom Petrovom Selu 8. 3. 1943.
7. MAZAR Jože STIPE, 1870. Strijeljali ga Nijemci u Ličkom Petrovom Selu 5.'2. 1943.
8. SORIC Marka MILE, 1883. Strijeljali ga Nijemci u Ličkom Petrovom Selu 5. 2. 1943.
9. SORIC Mile IVICA, 1912. Strijeljali ga Nijemci u Ličkom Petrovom Selu 5. 2. 1943.

OPĆINA PODLAPAČA

KRBAVA

1. CVIJANOVIĆ Dane ĐURO, 1914. Ubile ga ustaše na Breštanima kod Podlapače 1941.
2. CVIJANOVIĆ Marka ILIJA, 1870. Ubile ga ustaše u Krbavi 23. 2. 1943.
3. CVIJANOVIĆ Rade ILIJA, 1919. Uhapsile ga ustaše u Udbini, ubile u Jasenovcu 1942.
4. CVIJANOVIĆ Paje JANJA, 1878. Ubile je ustaše u Podlapači 23. 2. 1943.
5. CVIJANOVIĆ Steve LUKA. Ubile ga ustaše na Breštanima kod Podlapače 1943.
6. CVIJANOVIĆ Bože MILE, 1822. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
7. CVIJANOVIĆ Koje SAVA, 1878. Ubile je ustaše u Krbavi i spalile u kući 1943.
8. CVIJANOVIĆ Nikole STANlSA, 1900. Ubile ga ustaše na Breštanima kod Podlapače 1941.
9. ĆORAK Mile STEVO, 1900. Ubile ga ustaše na Breštanima kod Podlapače 1941.
10. ĆORAK Steve VIDOSAVA, r. Bašić, Mutilić, 1904. Ubile je ustaše kod Podlapače 1941.
11. KNEŽEVIĆ Spase SOKA, 1935. Ubile je ustaše u Podlapači 1943.
12. LATKOVIC SAVA, 1887. Ubile je ustaše u Krbavi 23. 2. 1943.
13. SMILJANIC Petra ANĐELIJA, 1870. Ubile je ustaše i spalile u kući u Krbavi 1943.
14. SMILJANIC Rade BOGDAN, 1900. Ubile ga ustaše u Krbavi 1943.
15. SMILJANIC Jovana BOJA, 1879. Ubile je ustaše u Krbavi 23. 2. 1943.
16. SMILJANIC Miloša DANE, 1878. Ubile ga ustaše u Krbavi 23. 2. 1943.
17. SMILJANIC Nikole ĐURO, 1908. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
18. SMILJANIC Petra ĐURO, 1897. Ubile ga ustaše na Breštanima kod Podlapače 1941.
19. SMILJANIC Nikole ĐURAĐ, 1870. Ubile ga ustaše u Krbavi 23. 2. 1943.

20. SMILJANIĆ Nikole ILIJA, 1944. Ubile ga ustaše u Krbavi marta 1945.
21. SMILJANIĆ Steve ILIJA, 1923. Strijeljali ga Nijemci u Kragujevcu 10. 5. 1941.
22. SMILJANIĆ Nikole JOVO, 1932. Ubile ga ustaše u Krbavi 15. 3. 1945.
23. SMILJANIĆ Mile LUKA, 1906. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
24. SMILJANIĆ Bude MILAN, 1873. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Krbavi 23. 3. 1943.
25. SMILJANIĆ Nikole MILAN, 1941. Ubile ga ustaše u Krbavi 1943.
26. SMILJANIĆ Save NIKOLA, 1878. Ubile ga ustaše na Breštanima kod Podlapače 20. 6. 1941.
27. SMILJANIĆ Nikole PETAR, 1870. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Krbavi 23. 2. 1943.
28. SMILJANIĆ Bude PEJO, 1878. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Krbavi 23. 2. 1943.
29. SMILJANIĆ Miladina RADE, 1870. Ubile ga ustaše u Krbavi 23. 2. 1943.
30. SMILJANIĆ Miloša SAVA, 1873. Ubile je ustaše i spalile u kući u Krbavi 23. 2. 1943.
31. SMILJANIĆ Mile SOKA, r. Jelovac, 1872. Ubile je ustaše i spalile u kući u Krbavi 23. 2. 1943.
32. SMILJANIĆ Jovana STANA, r. Čortan, 1906. Ubile je ustaše u Krbavi 15. 3. 1945.
33. SMILJANIĆ Pavla STEVO, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
34. SMILJANIĆ Nikole ĐURO, 1936. Ubile ga ustaše u Krbavi marta 1945.
35. SMILJANIĆ Stevana SIMO, 1889. Ubile ga ustaše na Breštanima kod Podlapače 1941.
36. SMILJANIĆ Đurđa JOVAN, 1870. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Krbavi 23. 2. 1943.
37. SMILJANIĆ Dragije MILE, 1888. Ubile ga ustaše na Breštanima kod Podlapače 1941.
38. SMILJANIĆ Jovana MILIJA, 1898. Ubile je ustaše u Krbavi 1943.
39. SMILJANIĆ Nikole DRAGAN, 1935. Poginuo od talij, bombardiranja Krbave 15. 6. 1943.
40. SMILJANIĆ Nikole BOJA, 1944. Ubile je ustaše u Krbavi 15. 3. 1945.
41. ĆORAK Mile RADE, 1881. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
42. ĆORAK Mate KATA, 1873. Ubili je ustaše i Talijani u Krbavi 23. 2. 1943.
43. SMILJANIĆ Sime KATA. 1875. Ubile je ustaše u Krbavi 23. 2. 1943.

MEKINJAR

1. ARNAUT Luke TOMO, 1863. Ubile ga ustaše u Mekinjaru 15. 2. 1943.
2. BANIC Petra BOJA, 1890. Ubile je ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.
3. BANIČ Petra BOZO, 1868. Poginuo od talij, bombardiranja u Mekinjaru 23. 8. 1943.
4. BANIĆ Bože DESA, 1937. Ubile je ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.
5. BANIČ Jandre DRAGOJLA, 1876. Ubile je ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.
6. BANIĆ Mile DUŽAN, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
7. BANIĆ Bože DUŠANKA, 1938. Ubile je ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.
8. BANIĆ Marka KUZMAN, 1859. Poginuo od talij, bombardiranja Mekinjara 1943.
9. BANIĆ Đurđa LUKA, 1878. Ubile ga ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.
10. BANIĆ Nikole LJUBICA, 1915. Ubile je ustaše u Bajinovcu kod Mekinjara marta 1943.
11. BANIĆ Đuđe MILAN, 1935. Ubile ga ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.
12. BANIĆ Ilije MIKA, 1878. Ubile je ustaše i spalile u kući u Mekinjaru 15. 2. 1943.
13. BANIĆ Mile MILICA, 1880. Ubile je ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.
14. BANIĆ Bože MILAN, 1937. Zaklale ga ustaše u Mekinjaru 15. 2. 1943.
15. BANIĆ Dake MILE, 1942. Ubile ga ustaše u Mekinjaru 1943.

16. BANIĆ Bože MILOŠ, 1940. Ubile ga ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.

17. BANIĆ Samoila PETAR, 1883. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

18. BANIĆ Bože SMILJA, 1938. Ubile je ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.

19. BANIĆ Dušana SOKA, 1940. Ubile je ustaše u Bajinovcu kod Mekinjara marta 1943.

20. BANIĆ Đure SOKA, 1895. Ubile je ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.

21. BANIĆ Mane ZORKA, 1918. Ubile je ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.

22. BARAĆ Petra MILOŠ, 1876. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

23. BEOKOVIĆ Tode DUŠAN, 1919. Ubili ga četnici u Ćupriji (Srbija) oktobra 1943.

.24. BEOKOVIĆ Dmitra ĐUKAN, 1882. Ubile ga ustaše nakon mučenja u Mekinjaru 28. 8. 1941.

25. BEOKOVIĆ Nikole MILICA, 1919. Ubile je ustaše i bacile u vatru u Mekinjaru 7. 4. 1945.

26. BOSNIĆ Luke MILE, 1930. Ubili ga Nijemci u Mekinjaru 9. 5. 1944.

27. CVETIĆANIN Vase ANICA, 1877. Ubile je ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 1943.

28. CVETIĆANIN Pavla MAKSIM, 1876. Ubile ga ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.

29. ĆULEJEVIĆ Ilije JOVAN, 1863. Ubili ga Talijani i bacili u vatru na Jošanskim stranama 15. 2. j.943.

30. KLISKA Rade JOVO, 1905. Ubile ga ustaše na Breštanima kod Podlapače 25. 6. 1941.

31. KOZLIĆA Vuje BOJA, 1884. Ubile je ustaše u Mekinjaru maja 1942.

32. KOZLINA Tome DAKO, 1910. Ubile ga ustaše u Bajinovcu kod Mekinjara 25. 6. 1941.

33. KOZLIĆA Obrada SAVA, 1911. Ubile je ustaše u Bajinovcu kod Mekinjara 25. 6. 1941.

34. MARINKOVIĆ Ise DAMJAN, 1886. Ubile ga ustaše u Bajinovcu kod Mekinjara 25. 6. 1941.

35. MARINKOVIĆ Đure ILIJA, 1904. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

36. MARINKOVIĆ Petra MANDA, 1886. Ubili je Talijani u Mekinjaru i spalili u kući 10. 2. 1943.

37. MARINKOVIĆ Jovana MARIJA, 1870. Ubile je ustaše u Mekinjaru 10. 1. 1945.

38. MARINKOVIĆ Vaje MARKO, 1876. Strijeljali ga Talijani u Mekinjaru 18. 10. 1941.

39. MARINKOVIĆ Nikole MILOŠ, 1912. Ubile ga ustaše na Breštanima kod Podlapače 25. 6. 1941.

40. MARINKOVIĆ Sime NIKOLA, 1906. Ubili ga ustaše u Bajinovcu kod Mekinjara 1941.

41. MARINKOVIĆ Stevana NIKOLA, 1906. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

42. MASTELICA Marka JOVO, 1912. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

43. MASTELICA Marka MILAN, 1927. Razbolio se u zbjegu i umro u bolnici na Siciliji 1944.

44. MASTELICA Milana STEVO, 1932. Poginuo od avijacije NDH u Mekinjaru 1941.

45. MRKOBRADA Mihajla BOJA, 1874. Ubile je ustaše u Mekinjaru 15. 2. 1943.

46. MRKOBRADA Jove DANE, 1905. Ubili ga Nijemci u logoru u Njemačkoj 1943.

47. MRKOBRADA Luke JEKA, 1879. Ubili je Talijani u Mekinjaru 15. 2. 1943.

48. MRKOBRADA Dane STEVAN, 1877. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

49. PERIĆ Petra GENO, 1910. Ubile ga ustaše u Bajinovcu kod Mekinjara 25. 6. 1941.

50. PERIĆ Mane ILIJA, 1907. Poginuo od njemačke avijacije u Krbavi 1944.

51. PERIĆ Pane TRIFUN, 1875. Ubile ga ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.

52. POTKONJAK Nikole BOSILJKA, 1917. Poginula nesretnim slučajem od zalutalog metka u Mekinjaru 1942.

53. POTKONJAK Rade DANE, 1875. Strijeljali ga Talijani u Mekinjaru 18. 10. 1941.

54. POTKONJAK Dane DANICA, 1904. Poginula od talij, avijacije u Mekinjaru 8. 8. 1942.
55. POTKONJAK Dane MIKA, 1892. Ubile je ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.
56. POTKONJAK Dmitra PERICA, 1874. Ubile ga ustaše u Mekinjaru 1941.
57. RADEKA Vuje MARIJA, 1865. Ubile je ustaše u Mekinjaru i bacile u vatru 10. 2. 1943.
58. RADEKA Vase MILE, 1899. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
59. RADEKA Jove PILIP, 1905. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
60. RADEKA Ilije TANASIJA, 1878. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
61. RADOVANAC Milića DANICA, 1927. Ubile je ustaše u Udbini 18. 8. 1944.
62. RADOVANAC Cire DUDA, 1906. Strijeljali ga Talijani u Mekinjaru 15. 10. 1941.
63. RIBARIĆ Miloša SIMO, 1904. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
64. ŠAKIĆ Voje ANDELIJA, 1907. Ubile je ustaše u Mekinjaru 15. 2. 1943.
65. SAKIĆ Ise DANICA, 1940. Smrznula se u snijegu za vrijeme IV neprijateljske ofanzive u Krbavskom polju 6. 3. 1943.
66. SAKlC Ise NEDA, 1938. Smrznula se u snijegu za vrijeme IV neprijateljske ofanzive u Krbavskom polju 6. 3. 1943.
67. SAKIĆ Vuje RADE, 1912. Ubile ga ustaše na Breštanima kod Podlapače 15. 6. 1941.
68. ŠAKIĆ Vuje SAVA, 1901. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
69. ŠAKIĆ Jove SAVA, 1908. Smrznula se u snijegu za vrijeme IV neprijateljske ofanzive u Krbavskom polju 15. 3. 1943.
70. ŠAKIĆ Marka SIMO, 1880. Zaklale ga ustaše u Mekinjaru 7. 4. 1945.
71. ŠAKIĆ Vase STOJAN, 1888. Ubile ga ustaše u Bajinovcu kod Mekinjara 25. 6. 1941.
72. ŠAKIĆ Dmitra TODOR, 1868. Ubile ga ustaše u Mekinjaru 15. 2. 1943.
73. TRKULJA Trifuna BOZO, 1901. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
74. VRAČAR Dane DRAGOJLA, 1863. Zaklale je ustaše u Mekinjaru 15. 2 1943.
75. VRAĆAR Nikole ĐEĐA, 1868. Ubile je ustaše u Mekinjaru maja 1941.
76. VRAĆAR Save GLIŠO, 1867. Ubile ga ustaše u Bajinovcu kod Mekinjara 15. 6. 1941.
77. VRAĆAR Dušana ILIJA, 1942. Ubile ga ustaše u Mekinjaru i bacile u vatru 5. 2. 1943.
78. VRAČAR Save ISO, 1864. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
79. VRAĆAR MILICA, 1863. Ubile je ustaše u Mekinjaru 15. 2. 1943.
80. VRAČAR Nikole PERKA, 1898. Ubile je ustaše u Mekinjaru 15. 2. 1943.
81. VUKOVIC Nikole MILE, 1880. Ubile ga ustaše u Bajinovcu kod Mekinjara 25. 6. 1941.
82. VUKOVIĆ Staniše VASO, 1888. Ubile ga ustaše u Bajinovcu kod Mekinjara 25. 6. 1941.
83. ZJAJVUK NIKOLA, 1884. Zaklale ga ustaše u Mekinjaru 15. 6. 1943.
84. ZORICA Rade MILAN, 1909. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
85. ZORICA Ilije MILE, 1871. Ubile ga ustaše i spalile u kući 15. 2. 1943. u Mekinjaru.
86. ZORICA Dane MILOŠ, 1882. Ubile ga ustaše u Mekinjaru i spalile u kući 15. 2. 1943.
87. ZORICA Rade PERKA, 1885. Ubile ga ustaše i spalili u kući u Mekinjaru 15. 2. 1943.

SVRAČKOVO SELO

1. BARAC Stevana DRAGOJLA, 1883. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
2. BARAC Dane MILE, 1880. Ubile ga ustaše u Svračkovom Selu 1. 2. 1943.
3. DRAGOJEVIC Luke MILOVAN, 1921. Zaklale ga ustaše u Podlapači 5. 8. 1941.
4. GOIĆ, Đukana JEKA, 1899. Ubile je ustaše u Podlapači 15. 7. 1941.
5. GOIĆ Ilije MANE, 1897. Ubile ga ustaše u Podlapači 15. 7. 1941.

6. GOIĆ Mane MIKA, 1923. Ubile je ustaše u Podlapači 15. 7. 1941.
7. GRBIĆ Ilije DMITRA, 1899. Ubile je ustaše i spalile u vatri u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
8. GRBIĆ Dane ILIJA, 1899. Ubile ga ustaše i spalile u vatri u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
9. GRBIĆ Đure MILAN, 1936. Ubile ga ustaše i spalile u vatri u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
10. GRBIĆ Bože MILADIN, 1899. Zaklale ga ustaše u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
11. GRBIĆ Đure MILICA, 1934. Ubile je ustaše i spalile u vatri u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
12. GRBIC Jove MILKA, 1899. Zaklale je ustaše u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
13. GRBIĆ Maksima SMILJANA, 1900. Ubile je ustaše i spalile u vatri u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
14. GRBIĆ Save VUJO, 1899. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
15. KORICA Ise BUDE, 1873. Ubile ga ustaše u Krbavi i spalile u kući 27. 1. 1943.
16. KORICA Milanka PERKA. 1934. Ubile je ustaše u Krbavi i spalile u kući 27. 1. 1943.
17. KOSANOVIĆ Vaje ANĐA, 1928. Poginula u Svračkovom Selu od talij, avijacije aprila 1943.
18. KOSANOVIĆ Miće BUDE, 1939. Poginuo u Svračkovom Selu od talij, avijacije aprila 1943.
19. KOSANOVIĆ Bude MIĆO, 1885. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
20. KOSANOVIĆ Miće MILAN, 1937. Poginuo od talij, avijacije u Svračkovom Selu aprila 1943.
21. LEMAIĆ Jovana BOJA, 1877. Ubile je ustaše u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
22. LEMAIĆ Rade DARINKA, 1930. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
23. LEMAIĆ Vase ĐURAĐ, 1876. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
24. LEMAIĆ Milivoje ILIJA, 1882. Ubile ga ustaše u Svračkovom Selu 2. 2. 1943.
25. LEMAIĆ Ilije JEKA, 1868. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
26. LEMAIĆ Rade JEKA, 1884. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 2. 2. 1943.
27. LEMAIĆ Rade JEKA, 1933. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
28. LEMAIĆ Đure JOVO, 1930. Poginuo od nađene bombe u Svračkovom Selu 1943.
29. LEMAIĆ Rade MILAN, 1943. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
30. LEMAIĆ Đukana MIKA, 1895. Ubile je ustaše i spalile u vatri u Svračkovom Selu 1944.
31. LEMAIĆ Đure MILIJA, 1896. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
32. LEMAIĆ Đukana MILE, 1877. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
33. LEMAIĆ Rade MILKA, 1935. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
34. LEMAIĆ Mile NIKOLA, 1911. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
35. LEMAIĆ Rade RADOJKA, 1938. Ubile je ustaše na Breštanima kod Podlapače marta 1945.
36. LEMAIĆ Rade RATOMIR, 1942. Ubile ga ustaše u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
37. LEMAIĆ Ilije STANA, 1872. Ubile je ustaše u Svračkovom Selu 2. 2. 1943.
38. LEMAIĆ Dane SAVA, 1874. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
39. LEMAIĆ Rade SMILJANA, 1920. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
40. LEMAIĆ Mile SOKA, 1901. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
41. LEMAIĆ Milana DANICA, 1913. Zaklale je ustaše u Podlapači 1941.
42. LEMAIĆ Milana DARINKA, 1932. Zaklale je ustaše u Podlapači 1941.
43. LEMAIĆ Milana MLADEN, 1935. Zaklale ga ustaše u Podlapači 1941.

44. LEMAIĆ Milana MARIJA, 1937. Zaklale je ustaše u Podlapači 1941.
45. LEMAIĆ Milana NEDA, 1939. Zaklale je ustaše u Podlapači 1941.
46. LJUBOJEVIĆ Mile JANKO, 1871. Ubile ga ustaše u Svračkovom Selu 15. 5. 1944.
47. MILIJASEVIC Mile MIKA, 1908. Ubile je ustaše u Podlapači 5. 8. 1941.
48. MILIJASEVIC Petra SAVO, 1862. Ubile ga ustaše u Bihaću 1941.
49. MILIJASEVIC Save STEVO, 1904. Ubile ga ustaše u Podlapači 5. 8. 1941.
50. STANIĆ Luke ANKA, 1933. Ubile je ustaše u Međugorju kod Podlapače 15. 5. 1944.
51. SAINOVIĆ Bude ĐURO, 1902. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
52. SAINOVIĆ Jove MANE, 1894. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
53. SAINOVIĆ Save MILAN, 1916. Ubile ga ustaše u Podlapači juna 1941.
54. SAINOVIĆ Dane MIKA, 1885. Zaklale je ustaše u Svračkovom Selu marta 1945.
55. SAINOVIĆ Rade STEVO, 1883. Ubile ga ustaše u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
56. SAINOVIĆ Tode STANA, 1875. Zaklale je ustaše u Krbavi marta 1945.
57. VUKMIROVIC Jove ANĐA, 1905. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
58. VUKMIROVIC Stevana ARSENIJE, 1900. Zaklale ga ustaše u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
59. VUKMIROVIC Nikole ISO, 1904. Ubile ga ustaše u Krbavici 1943.
60. VUKMIROVIC Bude JOVO, 1889. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
61. VUKMIROVIĆ Milana DANICA, 1916. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
62. VUKMIROVIC Steve DRAGA, 1936. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
63. VUKMIROVIC Dane DUŠANKA, 1928. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
64. VUKMIROVIĆ Bože ILIJA, 1873. Zaklale ga ustaše u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
65. VURDELJA Đure JOVO, 1921. Zaklale ga ustaše u Podlapači 5. 8. **1941.**
66. VUKMIROVIĆ Milana JOVO, 1941. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
67. VUKMIROVIĆ Steve MILAN, 1938. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
68. VUKMIROVIC Steve MILICA, 1931. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
69. VUKMIROVIC Milaka MILIĆ, 1909. Ubile ga ustaše u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
70. VUKMIROVIC Janka MILKA, 1884. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
71. VUKMIROVIC Steve NADA, 1933. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
72. VUKMIROVIĆ Nikole RADE, 1887. Zaklale ga ustaše u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
73. VUKMIROVIĆ SOKA, 1898. Ubile je ustaše u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
74. VUKMIROVIĆ Miće STOJA, 1878. Ubile je ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
75. VUKMIROVIC Steve VLADE, 1929. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Svračkovom Selu 18. 6. 1944.
76. ORESKOVIĆ JURE, 1923, Široka Kula. Poginuo u Svračkovom Selu 1941.
77. ZORICA Dušana ĆEDO, 1928. Poginuo od nađene bombe u Svračkovom Selu 20. 5. 1942.

TOLIĆ

1. CVIJANOVIĆ Staniše BOGDAN, 1917. Ubile ga ustaše u zatvoru u Lepoglavi krajem 1942.
2. CVIJANOVIĆ Milana BUDE, 1857. Zaklale ga ustaše u Toliću aprila 1944.
3. CVIJANOVIĆ Dušana DANE, 1944. Zaklale ga ustaše u Toliću 1944.
4. CVIJANOVIĆ Sime ILIJA, 1926. Zaklale ga ustaše zajedno s roditeljima na putu Gospić — Bilaj na povratku iz bolnice 17. 7. 1941.

5. CVIJANOVIC Bude KATA, 1882. Poginula od talij, avijacije u Toliću jula 1942.
6. CVIJANOVIC Đorđa KATA, 1920. Ustaše je mučili i ubili na putu iz Gospića za Bilaj 18. 7. 1941.
7. CVIJANOVIC Bude MARIJA, 1909. Poginula od talij, avijacije u Toliću jula 1942.
8. CVIJANOVIC Ilije MILA, 1880. Zaklale je ustaše zajedno sa sinom i mužem prilikom povratka iz bolnice na putu Gospić — Bilaj 18. 7. 1941.
9. CVIJANOVIC Đure ĐURAĐ, 1900. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
10. CVIJANOVIC Dušana STEVO, 1944. Zaklale ga ustaše u Toliću 1944.
11. CVIJANOVIC Bude SIMO, 1882. Zaklale ga ustaše zajedno sa ženom i sinom na povratku iz bolnice na putu Gospić — Bilaj 18. 7. 1941.
12. JAIC Dane MILAN, 1901. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
13. PERIC Mile ILIJA, 1914. Ranjen od avionske bombe i umro u Vojnoj bolnici u Zemunu 1945.
14. PERIC Ostoje MILE, 1902. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
15. PERIC Bude NIKICA, 1944. Ubile ga ustaše (razbijanjem glave) u Svračkovom Selu jula 1944.
16. SIMATOVIC Nikola MARA, 1890. Poginula od talij, avijacije u Toliću augusta 1942.
17. UZELAC Mladena VERA, 1938. Promrzla u zbjegu i umrla u Toliću 2. 3. 1945.
18. VEJNOVIČ Mile ANĐA, 1870. Udavile je ustaše u Toliću 20. 3. 1943.
19. VEJNOVIĆ Mile DANICA, 1919. Zaklale je ustaše u Toliću 20. 3. 1945.
20. VEJNOVIĆ Petra MOMIR, 1941. Zaklale ga ustaše u Toliću 20. 3. 1945.
21. VEJNOVIĆ Petra NIKOLA, 1937. Zaklale ga ustaše u Toliću 20. 3. 1945.
22. VEJNOVIĆ Konstantina PETAR, 1916. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
23. VEJNOVIĆ Tome PETAR, 1870. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Toliću 20. 3. 1943.
24. VEJNOVIĆ Ivana SAVA, 1864. Zaklale ga ustaše u Jošanu 20. 3. 1943.
25. VEJNOVIĆ Jove SOKA, 1870. Zaklale je ustaše u Toliću 20. 3. 1945.
26. VEJNOVIĆ Miloša STEVAN, 1864. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Toliću 20. 3. 1943.

OPĆINA UDBINA

ĆOJLUK

1. BASARA Jovana MARKO, 1918. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
2. BASARA Nikole MILAN, 1924. Ubili ga Talijani u Ćojluku i spalili u kući 10. 5. 1942.
3. BASARA Spase PERA, 1910. Ubile je ustaše u Ćojluku 10. 6. 1941.
4. DOPUĐA Jove ILIJA, 1876. Ubili ga Talijani u Ćojluku 23. 3. 1942.
5. DOPUĐA Vase ILIJA, 1862. Zaklale ga ustaše u Komiću 28. 11. 1942.
6. DOPUĐA Rade MILICA, 1886. Ubili je Talijani i spalili u kući u Mekinjaru 5. 2. 1943.
7. DOPUĐA Miće RADE, 1902. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
8. DOPUĐA Bože SMILJANA, 1889. Ubili je Talijani u Jošanu 20. 2. 1942.
9. KALANJ Luke PETAR, 1905. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
10. MAJSTOROVIĆ Spase MILORAD, 1908. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

JOŠAN

1. ARAMBAŠIĆ Mane ANĐA, 1937. Ubile je ustaše u Jošanu septembra 1942.
2. ARAMBAŠIĆ Stevana DANE, 1870. Ubile ga ustaše u Jošanu i spalile u kući 1942.
3. ARAMBAŠIĆ Mane NIKOLA, 1930. Ubile ga ustaše u Jošanu septembra 1942.
4. BANJANIN Dane BRANKO, 1934. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
5. BANJANIN CUKA, 1862. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
6. BANJANIN Bude DANE, 1882. Ubili ga Nijemci u logoru u Njemačkoj 1945.

7. BANJANIN Milovana DANE, 1939. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
8. BANJANIN Staniše DANICA, 1932. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
9. BANJANIN Dane DRAGA, 1936. Zaklale je ustaše u Jošanu septembra 1942.
10. BANJANIN Dane DANICA, 1938. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
11. BANJANIN Todora DUKA, 1873. Ubile je ustaše u Jošanu septembra 1942.
12. BANJANIN Gojka JANJA (Danica), 1938. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
13. BANJANIN Milana LAZO, 1941. Zaklale ga ustaše u Jošanu septembra 1942.
14. BANJANIN Dane MILAN, 1940. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
15. BANJANIN Gojka MILAN, 1940. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
16. BANJANIN Nikice MILAN, 1941. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
17. BANJANIN Dane MIKA, 1940. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
18. BANJANIN Bože MILE, 1879. Ubile ga ustaše u Jadovnu juna 1941.
19. BANJANIN Mane MILKA, 1914. Zaklale je ustaše u Jošanu septembra 1942.
20. BANJANIN Mane MILKA, 1904. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
21. BANJANIN Marka MILKA, 1909. Zaklale je ustaše u Jošanu septembra 1942.
22. BANJANIN Staniše MILOVAN, 1900. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
23. BANJANIN Milana MIRKO, 1937. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
24. BANJANIN Dušana SOKA, 1942. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
25. BANJANIN Jovana TODOR, 1870. Ubile ga ustaše u Jošanu septembra 1942.
26. BEVANDA Milana BORKA, 1931. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
27. BEVANDA Milana DANICA, 1934. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
28. BEVANDA Ilije JOVANKA, 1911. Ubila je pročetnička grupa Branka Mašića 1941.
29. BEVANDA Milana LJUBICA, 1939'. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
30. BEVANDA Rade MASA, 1880. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
31. BEVANDA Arsenije MILICA, 1905. Zaklale je ustaše u Visuću 1942.
32. BEVANDA Milana MIRA, 1940. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
33. BEVANDA Milana RADE, 1937. Zaklale ga ustaše u Visuću 1942.
34. BJELOBRK Dane RUŽICA, 1882. Ubile je ustaše u Visuću 1942.
35. CVIJANOVIC Manojla PAV AO, 1895. Ubile ga ustaše u Jadovnu juna 1941.
36. CVIJANOVIC Manojla STANA, 1890. Ubile je ustaše u Jošanu juna 1943.
37. DIKLIC Luke BOJA, 1897. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
38. DIKLIC Nikole BOJA, 1941. Ranjena u pokolju u Jošanu i ubrzo umrla 1942.
39. DIKLIC Vlade BOJA, 1916. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
40. DIKLIC Dane BUDE, 1934. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
41. DIKLIC DANE, 1915. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
42. DIKLIC Dane DARA, 1909. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
43. DIKLIC Mile DRAGA, 1899. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
44. DIKLIC Mile DUŠAN, 1932. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
45. DIKLIC Nikole ILIJA, 1933. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
46. DIKLIC Dane JOVO, 1939. Ubile ga ustaše u Jošanu i spalile u kući 1942.
47. DIKLIC Rade LJUBICA, 1934. Ranile je ustaše u pokolju i ubrzo podlegla ranama u Jošanu 1942.
48. DIKLIC Mile MANE, 1935. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
49. DIKLIC Bože MARIJA, 1890. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
50. DIKLIC Ilije MAŠA, 1906. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
51. DIKLIC Nikole MILAN, 1938. Ranile ga ustaše u pokolju i ubrzo podlegao ranama u Jošanu 1942.

52. DIKLIĆ Vladimira MILAN, 1942. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
53. DIKLIC Maniše MILICA, 1936. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
54. DIKLIC Save MILE, 1883. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
55. DIKLIC Dane MILKA, 1917. Ubile je ustaše u Jošanu i spalile u kući 1942.
56. DIKLIC Bude MILKA, 1889. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
57. DIKLIC Ilije MILICA, 1897. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
58. DIKLIC Rade MILICA, 1899. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
59. DIKLIC Jovana MASA, 1898. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
60. DIKLIC Nikole ILIJA, 1939. Ranile ga ustaše u pokolju u Jošanu i ubrzo podlegao 1942.
61. DIKLIC Mile NIKOLA, 1910. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
62. DIKLIC Nikole ANICA, 1929. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
63. DIKLIC Jovana STANA, 1916. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
64. DIKLIC Mile VUJO, 1893. Ubili ga Talijani u Jošanu marta 1942.
65. DIKLIC Mile ZORKA, 1937. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
66. DRAŽIC MARIJA (Cuka), 1908. Ubile je ustaše u Visuću 1942.
67. DRAZlC JEKA, 1874. Ubili je Talijani u Jošanu marta 1942.
68. DRAZlC Dmitra JOVAN, 1882. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
69. DRAZlC MARICA, 1903. Ubile je ustaše u Visuću 1942.
70. DRAZlC Nikole MARKO, 1903. Ubile Sa ustaše u Jadovnu 1941.
71. DRAZlC Dušana MARA, 1939. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
72. DRAZlC Dušana PETAR, 1940. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
73. DRAZlC Ilije SOKA, 1924. Zaklale je ustaše u Visuću 1942.
74. EGIC Dure ANĐA, 1941. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
75. EGIC Dane ANKA, 1937. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
76. EGIC BOJA, 1938. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
77. EGIC Rade BUDE, 1935. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
78. EGIC Manojla DAMJAN, 1897. Ubili ga Talijani u Jošanu marta 1942.
79. EGIC Bude DANE, 1935. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
80. EGIC Miloša DANE, 1928. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
81. EGIČ Nikole DANE, 1902. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
82. EGIĆ Dane DANICA, 1930. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
83. EGIĆ Luke DANICA, 1907. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
84. EGIĆ Maniše DANICA, 1917. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
85. EGIĆ Ilije DRAGA, 1920. Ubile je ustaše u Jošanu i spalile u kući 1942.
86. EGIĆ Branka DUŠAN, 1944. Ubile ga ustaše u Pećanima marta 1945.
87. EGIĆ Milanka DUŠAN, 1934. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
88. EGIĆ Milanka DUŠANKA, 1939. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
89. EGIĆ Milanka GOJKO, 1932. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
90. EGIĆ Rade JANDRE, 1892. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
91. EGIĆ Milivoja JANJA (Jeja), 1887. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
92. EGIĆ Petra JANJA, 1903. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
93. EGIĆ Branka JOVO, 1933. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
94. EGIĆ Bude JOVAN, 1931. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
95. EGIĆ Dane JOCO, 1937. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
96. EGIĆ Sime JOVO, 1898. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
97. EGIĆ Milanka LUKA, 1937. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
98. EGIĆ Ilije LJUBICA, 1924. Zaklale je ustaše u Pećanima 1945.
99. EGIĆ Rade LJUBICA, 1920. Zaklale je ustaše u Jošanu 29. 9. 1942.
100. EGIĆ Mojsije MANlSA, 1896. Ubili ga Talijani u Jošanu marta 1942.

101. EGIC Branka MANE, 1937. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
102. EGIC Jove MILAN, 1944. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1945.
103. EGIC Steve MILANKO, 1905. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
104. EGIC Srđana MILAN, 1938. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
105. EGIC Dane MILICA, 1941. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
106. EGIC Jove MILKA, 1900. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
107. EGIC Mile MILKA, 1904. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
108. EGIC Paje MILKA, 1920. Ubile je ustaše u Pećanima marta 1945.
109. EGIC Srđana MIRJANA, 1934. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
110. EGIC Rade NADA, 1937. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
111. EGIČ Bude PERA, 1903. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
112. EGIC Sime RADE, 1896. Ubili ga Talijani u Jošanu marta 1942.
113. EGIC Miloša SAVA, 1893. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
114. EGIC Dane SMILJA, 1922. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
115. EGIC Nikole SMILJA, 1917. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
116. EGIC Dane SOFIJA, 1927. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
117. EGIĆ Jandre SOKA, 1894. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
118. EGIC Vase STOJA, 1912. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
119. EGIC Milanka STEVO, 1929. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
120. EGIC Stanka VESNA, 1942. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
121. KAMENKO Obrada ANICA, 1885. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
122. KAMENKO Dane DRAGA, 1927. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
123. KAMENKO Dane BOJA, 1931. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
124. KAMENKO Boška BOSKO, 1941. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
125. KAMENKO Jandre DRAGIŠA, 1911. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
126. KAMENKO Nikole DRAGOJLA, 1891. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
127. KAMENKO Mane MILAN, 1940. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
128. KAMENKO Boška MILICA, 1939. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
129. KAMENKO Boška SMILJA, 1936. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
130. KAMENKO STANA, 1870. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
131. KNEŽEVIĆ Nikole DANE, 1899. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
132. KNEŽEVIĆ Dane DUŠAN, 1930. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
133. KNEŽEVIĆ Vase MICA, 1881. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
134. KNE2EVIC Save MILAN, 1893. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
135. KNEŽEVIĆ Save MILICA, 1884. Ubile je ustaše u Jošanu i spalile u kući 1941.
136. KNEŽEVIĆ Milana MILICA, 1913. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
137. KNEŽEVIĆ Dane MLADEN, 1934. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
138. KNEŽEVIĆ Milana RADE, 1932. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
139. KNEŽEVIĆ Dane SMILJA, 1897. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
140. KNEŽEVIĆ SMILJANA, 1879. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
141. KNEŽEVIĆ Nikole STANKA, 1880. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
142. KNEŽEVIĆ Milana UROŠ, 1941. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
143. KNEŽEVIĆ Miće ZORKA, 1915. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
144. LIBRIC Andrije IVAN, 1911. Ubila ga pročetnička grupa u Jošanu 1941.
145. LONČAR Marka RADE, 1908. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
146. LONČAR Dušana RADE, 1942. Ubili ga ustaše početkom 1945.
147. LONČAR, MAŠIČ Ilije SOKA, 1919. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
148. MANDIC Ilije BOJA, 1898. Ubili je Talijani u Jošanu juna 1941.
149. MANDIC Milana BORKA, 1939. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

150. MANDIĆ Rade BOSILJKA, 1914. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
151. MANDIĆ Milana DANE, 1882. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
152. MANDIĆ Rade DRAGICA, 1912. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
153. MANDIĆ Jandre DUŠAN, 1912. Ubile ga ustaše u Jošanu 1941.
154. MANDIĆ Mane DUŽAN, 1913. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
155. MANDIĆ Milana DUŠAN, 1937. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
156. MANDIĆ Milana DUŠANKA, 1938. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
157. MANDIĆ EVICA, 1884. Ubili je Talijani u Jošanu marta 1943.
158. MANDIĆ Mane ILIJA, 1920. Ubile ga ustaše u Jošanu 1941.
159. MANDIĆ Ilije JEJA, 1891. Ubili je Talijani u Jošanu marta 1942.
160. MANDIĆ Sime JOVO, 1872. Ubili ga Talijani u Jošanu marta 1942.
161. MANDIĆ Dane MILAN, 1880. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
162. MANDIĆ Milana MILANKO, 1941. Zaklale ga ustaše u Jadovnu 1942.
163. MANDIĆ Milana MILICA, 1935. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
164. MANDIĆ Mile MILKA, 1917. Ubili je ustaše i Nijemci u Visuću marta 1945.
165. MANDIĆ Dane PAVAO, 1888. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
166. MANDIĆ Milivoja RADE, 1887. Ubile ga ustaše u Jošanu marta 1942.
167. MANDIĆ Paje RADE, 1898. Ubile ga ustaše u Jošanu 1941.
168. MANDIĆ Ilije SOKA, 1919. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
169. MANDIĆ Sime SOKA, 1887. Ubile je ustaše u Jošanu 1941.
170. MANDIĆ Jove VUJO, 1882. Ubili ga ustaše i Talijani u Jošanu marta 1942.
171. MAŠIĆ Boja, 1880. Zaklale je ustaše u Jošanu marta 1942.
172. MAŠIĆ Todora BOJA, 1905. Zaklale je ustaše u Visuću 1942.
173. MAŠIĆ Đukana BRANKO, 1932. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
174. MAŠIĆ Jove DEVA, 1940. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
175. MAŠIĆ Nikole ĐURO, 1939. Ubile ga ustaše u Jošanu i spalili u kući 1942.
176. MAŠIĆ Jovana EVICA, 1939. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
177. MAŠIĆ Nikole ILIJA, 1872. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
178. MAŠIĆ Bude ILIJA, 1884. Ubile ga ustaše u Jošanu i spalili u kući 1942.
179. MAŠIĆ Ilije JEKA, 1884. Ubile je ustaše u Jošanu i spalili u kući 1942.
180. MAŠIĆ Vuje JEKA, 1902. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
181. MAŠIĆ Ilije JELENA, 1882. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
182. MAŠIĆ Jovana JOVO, 1940. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
183. MAŠIĆ Jovana JOVAN, 1914. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
184. MAŠIĆ Jove LATA, 1922. Poginula u Jošanu 1944.
185. MAŠIĆ Svetozara MANE, 1939. Zaklale ga ustaše u Visuću 1942.
186. MAŠIĆ Mane MILAN, 1927. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
187. MAŠIĆ Nikole MILE, 1931. Ubile ga ustaše u Jošanu i spalile u kući 1942.
188. MAŠIĆ Petra MILICA, 1910. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
189. MAŠIĆ Jove MILICA, 1889. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
190. MAŠIĆ Bude MILKA, 1940. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
191. MAŠIĆ Đukana MILKA, 1933. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
192. MAŠIĆ Ilije NIKOLA, 1900. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
193. MAŠIĆ Vuje PERKA, 1896. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
194. MAŠIĆ Đukana SMILJANA, 1922. Ubile je ustaše u Jošanu i spalili na vatri 1941.
195. MAŠIĆ Đukana STANA, 1924. Ubile je ustaše u Jošanu i spalili na vatri 1942.
196. MAŠIĆ Mane STANA, 1926. Zaklali je ustaše u Jošanu 1942.

197. MAŠIĆ Nikole STEVO, 1930. Ubile ga ustaše u Jošanu i spalile na vatri 1942.
198. MAŠIC Jovana SOKA, 1933. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
199. MAŠIĆ Bože ZORKA, 1932. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
200. NARANĆIĆ ANICA, 1881. Ubile je ustaše u Jošanu i spalile na vatri 1942.
201. NARANČIĆ BOJA, 1893. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
202. NARANĆIĆ Rade DUŠAN, 1935. Ubile ga ustaše u Jošanu i spalile na vatri 1942.
203. NARANĆIĆ Rade MILICA, 1933. Ubile je ustaše u Jošanu i spalile na vatri 1942.
204. NARANĆIĆ Vase SAVA, 1893. Ubile je ustaše u Jošanu i spalile u kući 1942.
205. NARANĆIĆ SOKA, 1897. Ranile je ustaše u Jošanu u pokolju i ubrzo podlegla 1942.
206. PAVKOVIC ANĐELIJA, 1918. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
207. PAVKOVIC ANICA, 1875. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
208. PAVKOVIC Nikole BOJA, 1924. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
209. PAVKOVIC Nikole DRAGAN, 1934. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
210. PAVKOVIC Mane ĐURO, 1936. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
211. PAVKOVIC Mile EVICA, 1899. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
212. PAVKOVIC Dane MILENA, 1928. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
213. PAVKOVIC Mane MILICA, 1927. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
214. PAVKOVIC Dane NADA, 1938. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
215. PAVKOVIC Dane PERA, 1936. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
216. PAVKOVIC Mane STANKO, 1938. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
217. RADAKOVIC Dušana BOJA, 1941. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
218. RADAKOVIČ Petra BOJA, 1903. Ubile je ustaše u Visuću 1942.
219. RADAKOVIC Bude BOSILJKA, 1924. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
220. RADAKOVIC Jandre BOŠKO, 1928. Ubile ga ustaše u Visuću 1942.
221. RADAKOVIC Nikole DANE, 1892. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.
222. RADAKOVIC Todora DANE, 1888. Ubili ga Talijani u Jošanu februara 1942.
223. RADAKOVIC Dušana DANE, 1939. Zaklale ga ustaše u Visuću 1942.
224. RADAKOVIC Bože DANICA, 1935. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.
225. RADAKOVIC DANILO, 1877. Ubile ga ustaše u Jošanu marta 1942.
226. RADAKOVIC DEVA, 1880. Ubili je Talijani u Jošanu marta 1942.
227. RADAKOVIC DRAGICA, 1938. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
228. RADAKOVIC DRAGOJLA, 1889. Ubili je legionari februara 1944.
229. RADAKOVIC Mile DUŠAN, 1936. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
230. RADAKOVIC DUŠAN, 1930. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
231. RADAKOVIC Dane ĐUKAN, 1885. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
232. RADAKOVIC Spase ĐURO, 1872. Ubili ga Talijani u Jošanu marta 1942.
233. RADAKOVIC ĐUKAN, 1872. Ubili ga Talijani u Jošanu marta 1942.
234. RADAKOVIC Dane ĐURAN, 1892. Ubili ga Talijani u Pećanima marta 1942.
235. RADAKOVIC Ilije CIRO, 1895. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
236. RADAKOVIC Steve GAVRE, 1887. Ubili ga Talijani u Jošanu 1941.
237. RADAKOVIC Mile GOJKO, 1939. Zaklale ga ustaše u Visuću 1942.
238. RADAKOVIC Dušana ILIJA, 1937. Zaklale ga ustaše u Visuću 1942.
239. RADAKOVIC Miće ILIJA, 1936. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.
240. RADAKOVIC Jandre JELKA, 1938. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
241. RADAKOVIC Vladimira JELKA, 1933. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.
242. RADAKOVIC JELKA, 1897. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

243. RADAKOVIĆ Dane JELENA, 1937. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

244. RADAKOVIĆ JOVAN, 1887. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.

245. RADAKOVIĆ Dane LJUBICA, 1936. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

246. RADAKOVIĆ Bude LJUBA, 1938. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

247. RADAKOVIĆ Mojsije MANDA, 1884. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.

248. RADAKOVIĆ MANE, 1882. Ubili ga Talijani u Jošanu marta 1942.

249. RADAKOVIĆ Nikice MlCO, 1938. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

250. RADAKOVIĆ Vladimira MlCO, 1937. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

251. RADAKOVIĆ MILAN, 1940. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

252. RADAKOVIĆ Ilije MILAN, 1882. Zaklale ga ustaše u Visuću 1942.

253. RADAKOVIĆ Dane MILE, 1892. Zaklale ga ustaše u Koriji kod Udbine 1941.

254. RADAKOVIĆ Dušana MILE, 1934. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

255. RADAKOVIĆ Gavre MILE, 1929. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

256. RADAKOVIĆ Cire MILKA, 1927. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

257. RADAKOVIĆ Jove MILICA, 1897. Ubili je Talijani u Jošanu 1942.

258. RADAKOVIĆ Jove MILOŠ, 1888. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

259. RADAKOVIĆ MIRA, 1911. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

260. RADAKOVIĆ Cire MIRKO, 1885. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

261. RADAKOVIĆ Jandre MIRKO, 1935. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.

262. RADAKOVIĆ Bude MILOŠ, 1941. Zaklale ga ustaše u Jošanu marta 1942.

263. RADAKOVIĆ MILICA, 1862. Ubile je ustaše u Jošanu septembra 1942.

264. RADAKOVIĆ Cire NIKO, 1874. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

265. RADAKOVIĆ Jove NIKOLA, 1883. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

266. RADAKOVIĆ Spase NIKOLA, 1881. Ubili ga Talijani u Jošanu marta 1942.

267. RADAKOVIĆ PERA, 1884. Ubili je Talijani u Jošanu marta 1943.

268. RADAKOVIĆ PERA, 1877. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

269. RADAKOVIĆ Dušana RADE, 1929. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

270. RADAKOVIĆ Gavre RADE, 1928. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1042.

271. RADAKOVIĆ Mile RADE, 1940. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.

272. RADAKOVIĆ SOKICA, 1872. Ubili je Talijani u Jošanu marta 1942.

273. RADAKOVIĆ SAVA, 1898. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

274. RADAKOVIĆ Bože SIMO, 1933. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.

275. RADAKOVIĆ SMILJA, 1887. Zaklale je ustaše u Visuću 1942.

276. RADAKOVIĆ SMILJA, 1906. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

277. RADAKOVIĆ Mane SMILJA, 1903. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

278. RADAKOVIĆ Nikole SMILJA, 1928. Ranili je Talijani i umrla od posljedica u Jošanu 1942.

279. RADAKOVIĆ SOFIJA, 1873. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

280. RADAKOVIĆ SOFIJA, 1892. Ranili je Talijani i umrla od posljedica u Jošanu 1942.

281. RADAKOVIĆ STANA, 1862. Ubile je ustaše u Jošanu marta 1942.

282. RADAKOVIĆ Dušana STANA, 1936. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

283 RADAKOVIĆ Mane STANA, 1906. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

284. RADAKOVIĆ ŠTAKA, 1907. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

285. RADAKOVIĆ STOJA, 1888. Ubile je ustaše u Visuću septembra 1942.

286. RADAKOVIĆ Mile STOJA, 1914. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.

287. RADAKOVIĆ Marka STOJA, 1926. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

288. RADAKOVIĆ Jovana STOJA, 1916. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

289. RADAKOVIĆ Nikole TODOR, 1885. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

290. RADAKOVIĆ TODOR, 1882. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

291 RADAKOVIC Milana VOJIN, 1906. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

292. SADZAK Jandre DANE, 1885. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

293. STOJIC Bože DRAGAN, 1941. Ubili ga Nijemci u Grmeču za vrijeme 4. neprijateljske ofanzive 1943.

294. STOJIC Bože MILICA, 1939. Poginula u vrijeme 4. neprijateljske ofanzive u Grmeču 1943.

295. STOJIC Marka GOJKO, 1931. Poginuo od nagazne mine u Jošanu marta 1945.

296. STOJIC Mile JELKA, 1885. Ubili je Talijani u Jošanu 1942.

297. STOJIC MILAN, 1909. Ubili ga Talijani u Jošanu marta 1942.

298. STOJIC Danila NIKOLA, 1880. Ubili ga Talijani u Jošanu marta 1942.

299. SURLA Đukana BOJA, 1920. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

300. SURLA Jove BOSILJKA, 1923. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.

301. SURLA Jove ČUKA, 1891. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.

302. SURLA Jove DANICA, 1925. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

303. SURLA DUKA, 1890. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.

304. SURLA Jove ĐURO, 1910. Ubili ga Talijani u Jošanu 1942.

305. SURLA Vuje ĐURO, 1885. Ubili ga Talijani u Jošanu 1942.

306. SURLA Davida JOVO, 1890. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

307. SURLA Jove ĐURO, 1941. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.

308. SURLA Jove MILAN, 1940. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.

309. SURLA Davida MILE, 1891. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

310. SURLA Mile MILICA, 1921. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.

311. SURLA Jove RADE, 1934. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

312. SURLA Jove SMILJA, 1927. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

313. SURLA Đure SOKA, 1921. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

314. SURLA Jove ZORKA, 1935. Zaklale-je ustaše u Jošanu 1942.

315. UZELAC Petra BORKA, 1931. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

316. UZELAC Pavla DRAGICA, 1880. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.

317. UZELAC Miče DRAGA, 1938. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.

318. UZELAC Miče ILIJA, 1934. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

319. UZELAC Jove MIKA, 1906. Ubili je Talijani u Jošanu 1942.

320. UZELAC Petra MILE, 1870. Zaklale ga ustaše u Jošanu 1942.

321. UZELAC Jove MIRKO, 1904. Ubili ga Talijani u Jošanu 1942.

322. UZELAC Ljubiše PERICA, 1933. Ubile ga ustaše u Jošanu 1942.

323. UZELAC Ilije SMILJA, 1909. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.

324. UZELAC Spire STAKA, 1885. Ubile je ustaše u Jošanu 1942.

325. UZELAC Mile STOJA, 1888. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

326. UZELAC Miće ZORKA, 1937. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

327. VLATKOVIĆ Mojsije DMITAR, 1884. Zaklale ga ustaše u Jošanu marta 1942.

328. VLATKOVIĆ Mane LJUBICA, 1904. Zaklale je ustaše u Jošanu 17. 9. 1942..

329. VLATKOVIĆ Vuje MANE, 1903. Uhapsili ga ustaše u Jošanu, ubili i bacili u bezdan kod Jadovna 1941.

330. VLATKOVIĆ Paje SVETOZAR, 1882.. Ubili ga ustaše u Jošanu 1941.

331. VRANIC Miloša BOGDAN, 1889. Ubili ga Talijani u Jošanu marta 1942.

332. VUKMANOVIC Jove DRAGICA, 1905. Zaklale je ustaše u Jošanu 1942.

333. VUKMANOVIC Dane JOVO, 1880. Zaklale ga ustaše u Jošanu marta 1945.

334. VUKMIROVIC MILAN, 1900. Ubile ga ustaše u Jasenovcu 1941.

335. ZEC Maksima BRACO, 1933. Ubile ga ustaše u Jošenu 1942.

POGINULI KOMIĆANI NA PLOČANSKOM KLANCU*

1. BOSIĆ Rade ILIJA, 1906. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
2. BOSIČ Mile JOVO, 1900. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
3. BOSIČ Mile RADE, 1904. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
4. BOSIČ Mile STANIŠA, 1907. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
5. BOSIČ Marka TOMA, 1923. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
6. MOMČILOVČ Mane PETAR, 1923. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu kod Udbine 1. 8. 1941.
7. MOMČILOVIČ Mane BUDE, 1919. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu kod Udbine 1. 8. 1941.
8. MOMČILOVIČ Jovana DMITAR, 1902. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
9. MOMČLOVIČ Mane ILIJA, 1915. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
10. MOMČILOVIČ Todora JAKOV, 1920. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
11. MOMČILOVIČ Pantelije MARKO, 1895. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
12. PAVLICA Milana DUŠAN, 1915. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
13. PAVLICA Steve PETAR, 1919. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
14. PAVLICA Ilije DANE, 1888. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
15. PAVLICA Pilipa RADE, 1915. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
16. LAVRNIČ Staniše TOMA, 1864. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
17. RUZIĆ Dane FILIP, 1875. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
18. UGARKOVIČ Ilije MANE, 1887. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.
19. UGARKOVIČ Tode SPASENIJE, 1865. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1. 8. 1941.

* Poginule Komičane na Pločanskom klancu 1. 8. 1941. mjesna organizacija Saveza boraca NOR-a iz toga sela ubraja u pale borce jer su neposredno prije pogibije učestvovali u pripremama za ustanak.

KOMIČ I POLJICE

1. BOSIĆ Vuje ANĐELIJA, 1871. Ubile je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
2. BOSIĆ Tome GENO, 1939. Zaklale ga ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
3. BOSIĆ Bože MILE, 1865. Ubile ga ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
4. BOSIĆ Manojla MILE, 1862. Zaklale ga ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
5. BOSIĆ Gligorije MIKA, 1871. Zaklale je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
6. BOSIĆ Tome PETAR, 1937. Zaklale ga ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
7. BOSIĆ Staniše SAVKA, 1936. Zaklale je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
8. BOŠNJAK Jovana ŠTAKA, 1878. Zaklale je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
9. ĆURČIĆ Gliše ILIJA, 1866. Ubile ga ustaše u Komiću 20. 10. 1943.
10. ĆURČIĆ Marka ILIJA, 1868. Ubili ga Talijani u Komiću 25. 3. 1942.
11. ĆURČIĆ Ilije JANJA, 1875. Ubili je Talijani u Komiću 25. 3. 1942.
12. ĆURČIĆ Staniše JEKA, 1878. Ubili je Talijani u Komiću 25. 3. 1942.
13. ĆURČIĆ Miloša LUKA, 1888. Ubili ga Talijani u Komiću 25. 3. 1942.
14. ĆURČIĆ Vuje MARKO, 1857. Ubili ga Talijani i spalili u kući u Komiću 25. 3. 1942.
15. ĆURČIĆ Vuje MILE, 1870. Ubili ga Talijani u Komiću 25. 3. 1942.
16. ČURČIĆ Petra MIKA, 1855. Ubili je Talijani i spalili u kući u Komiću 25. 3. 1942.
17. ĆURČIĆ Luke NIKOLA, 1935. Ubili ga Nijemci za vrijeme 4. neprijateljske ofenzive u Bosni 1943.

18. CURČIC Dane PETAR, 1858. Ubili ga Talijani i spalili u kući u Komiću 25. 3. 1942.
19. CURČIC Sime RADE, 1869. Ubili ga Talijani u Komiću 25. 3. 1942.
20. ĆURČIĆ Ilije SARA, 1881. Strijeljali je Talijani u Komiću 25. 3. 1942.
21. ĆURČIĆ Save SAVA, 1851. Zaklali je Talijani u Komiću 25. 3. 1942.
22. CURCIĆ Luke SMILJANA, 1897. Strijeljali je Talijani u Komiću 25. 3. 1942.
23. ĆURČIĆ Marka STANlSA, 1873. Ubili ga Talijani u Komiću 25. 3. 1942.
24. DIKLIĆ Dane MILE, 1871. Zaklale ga ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
25. EGIČ KATA, 1892. Strijeljali je pročetnički elementi u Srednjoj Gori 10. 8. 1941.
26. GROZDANIČ Nikole JANJA, 1934. Ubile je ustaše u Lovincu 14. 12. 1942.
27. GROZDANIĆ Nikole ZORKA, 1940. Zaklale je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
28. LAVRNIĆ Mate ARSENIJE, 1867. Zaklale ga ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
29. MIRKOVIĆ Marka MILKA, 1930. Poginula od nađene bombe u Poljicama 1944.
30. MIRKOVIĆ Ćire NIKOLA, 1881. Ubile ga ustaše u Poljicama 19. 8. 1941.
31. MIRKOVIĆ Jeftimije TOME, 1881. Ubili ga Nijemci u Poljicama 18. 3. 1945.
32. MIRKOVIĆ SOKA, 1863. Ranili je Talijani u Klapavicama i od posljedica umrla 20. 3. 1943.
33. OPAĆIĆ Luke ĐURAĐ, 1893. Strijeljale ga ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
34. OPAĆIĆ Mane MILICA, 1934. Zaklale je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
35. OPALIĆ Stojana BOJA, 1896. Zaklale je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
36. PAVLICA Nikole BOGDAN, 1927. Zaklale ga ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
37. PAVLICA Mile DEVA, 1861. Ubile je ustaše i spalile u vatri u Komiću 14. 12. 1942.
38. PAVLICA Nikole JEKA, 1883. Smrzla se u zbjegu u Kremenu decembra 1943.
39. PAVLICA Dušana MARA, 1900. Ubili je Nijemci za vrijeme 4. neprijateljske ofenzive u Bosni 1943.
40. PAVLICA Nikole RADE, 1932. Ubili ga Nijemci za vrijeme 4. neprijateljske ofenzive u Bosni 1943.
41. UGARKOVIC Ćire ANĐA, 1885. Zaklale je ustaše u Komiću i spalile u kući 14. 12. 1942.
42. UGARKOVIC Ilije ANĐELIJA, 1878. Zaklale je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
43. UGARKOVIC Dane ILIJA, 1879. Ubile ga ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
44. UGARKOVIC Mile MILIJA, 1874. Ubile je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
45. UGARKOVIC Đurđa SAVA, 1876. Ubile ga ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
46. UGARKOVIC Jove SENIJA, 1887. Zaklale je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
47. VUKMIROVIC Vida MARIJA, 1858. Ubile je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
48. VUKMANOVIC MILICA, 1865. Zaklale je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.
49. VUKMANOVIC Dane SAVA, 1901. Zaklale je ustaše u Komiću 14. 12. 1942.

KURJAK

1. BASTA Đure DANE, 1929. Poginuo u Kurjaku od talij, bombe 1943.
2. BASTA Stevana DUKA, 1870. Ubili je Talijani u Kurjaku 1943.
3. BASTA Rade KATA, 1910. Ubili je Talijani u Kurjaku 25. 2. 1942.
4. BASTA Vase MANE, 1878. Ubili ga Talijani u Srednjoj Gori 25. 2. 1942.
5. BASTA Petra NIKOLA, 1893. Zaklale ga ustaše u Gromačama kod Metka 1944.
6. DUKIĆ Dane BRANKO, 1937. Poginuo od talij, bombardiranja u Srednjoj Gori 27. 11. 1942.
7. ĐUKIĆ Spire ANĐELIJA, 1863. Ubili je Talijani i spalili u kući u Kurjaku 4. 4. 1942.

fl. ĐUKIC Steve DANE, 1879. Ubili ga Talijani u Kurjaku 5. 2. 1942.

9. ĐUKIC Steve DUŽANKA, 1935. Poginula od nađene bombe u Kurjaku 1942.

10. ĐUKIC Vuje GENO, 1881. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

11. ĐUKIC Ilije GOJKO, 1921. Ubili ga Talijani u Kurjaku 15. 3. 1943.

12. ĐUKIC JOVAN, 1860. Ubili ga Talijani u Kurjaku 4. 4. 1942.

13. ĐUKIC Jovana MANE, 1876. Ubili ga Talijani u Kurjaku 4. 4. 1942.

14. ĐUKIC Mile MARKO, 1903. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

15. ĐUKIC MIKA, 1869. Ubili je Talijani i spalili u kući u Kurjaku 1942.

16. ĐUKIC Save MILANKO, 1870. Ubile ga ustaše i spalile u kući u Kurjaku 5. 2. 1942.

17. ĐUKIC Ilije MILOŠ, 1907. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

18. ĐUKIC Nikole STEVO, 1930. Ubili ga Talijani i ispalili u kući u Kurjaku 1942.

19. ĐUKIC Jovana VASO, 1894. Ubile ga ustaše u Tušicama kod Kurjaka 19. 3. 1943.

20. ĐUKIC Luke SIMO, 1932. Ubile ga ustaše u Pločanskim Poljicama 1. 5. 1944.

21. KALANJ Sime LUKA, 1871. Zaklale ga ustaše i bacile u Kalčevu bezdan kod Udbine 1941.

22. KALANJ Dane MANE, 1870. Zaklale ga ustaše na pašnjaku kod Kurjaka 2. 8. 1941.

23. KLJAIC Dane ANĐA, 1942. Zaklale je ustaše u Tušicama kod Kurjaka 1942.

•24. KLJAJIC Petra ANKA, 1926. Zaklale je ustaše u Tušicama kod Kurjaka 1943.

25. KLJAIC Dane ANKA, 1940. Zaklale je ustaše u Tušicama kod Kurjaka 1942.

26. KLJAIC Bože DANE, 1898. Ubile ga ustaše u Tušicama kod Kurjaka 1. 8. 1941.

27. KLJAIC Jovana DANICA, 1936. Poginula od talij, bombardiranja u Srednjoj Gori 27. 11. 1942.

28. KLJAIC Bože DMITAR, 1935. Zaklale ga ustaše u Tušicama kod Kurjaka 13. 3. 1943.

29. KLJAIC Jovana EVICA, 1900. Zaklale je ustaše u Tušicama kod Kurjaka 1943.

30. KLJAIC Jovana ILIJA, 1941. Zaklale ga ustaše u Tušicama kod Kurjaka 1943.

31. KLJAIC Mile NIKOLA, 1873. Strijeljali ga Talijani u Srednjoj Gori 2. 4. 1943.

32. KLJAIC Mane PETAR, 1875. Zaklale ga ustaše u Tušicama kod Kurjaka 1943.

33. KLJAIC Mane SARA, 1900. Zaklale je ustaše u Tušicama kod Kurjaka 13. 3. 1943.

34. KLJAIC Dane SOKA, 1922. Zaklale je ustaše u Tušicama kod Kurjaka 13. 3. 1943.

35. KLJAIC Janka STANA, 1893. Poginula od talijanske avijacije u Srednjoj Gori 27. 11. 1942.

36. KLJAIC Dmitra VASO, 1877. Strijeljali ga Talijani u Kurjaku 13. 3. 1942.

37. MATIC Miloša DANE, 1870. Ubile ga ustaše u Udbini 8. 7. 1941.

38. MATIC Steve JEKA, 1920. Ubili je četnici u Kurjaku 1. 5. 1944.

39. MATIC Dane MILE, 1910. Ubile ga ustaše u Srednjoj Gori 1943.

40. MATIC Jovana MILOŠ, 1913. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.

41. ŠARAC Mile BRANKO, 1929. Ubile ga ustaše na Pločanskom klancu 1944.

MUTILIC

1. AJDUKOVIC Ilije JOVO, 1885. Zaklale ga ustaše u Točku kod Udbine 2. 8. 1941.

2. AJDUKOVIC Jove MILE, 1910. Ubile ga ustaše u Mutiliću 29. 7. 1941.

3. AJDUKOVIC Nikole PETAR, 1888. Zaklale ga ustaše u Točku kod Udbine 2. 8. 1941.

4. BJELOBABA Mile BOGDAN, 1918. Ubile ga ustaše u Mutiliću 14. 5. 1941.

5. BJELOBABA Rade JEKA, 1925. Ubili je Nijemci u Oraovcu kod Donjeg Lapca 1943.

6. BJELOBABA Staniše KATA, 1882. Ubile je ustaše u Mutiliću 18. 3. 1943.

7. BJELOBABA Spase MARA, 1889. Ubile je ustaše u Mutiliću 18. 3. 1945.
8. BJELOBABA Jovana MILE, 1890. Ubile ga ustaše u Mutiliću 14. 5. 1941.
9. BJELOBABA Gaje NIKOLA, 1884. Ubile ga ustaše u Mutiliću i spalile u kući 1943.
10. GALOVIC Mane DANE, 1931. Poginuo od zaostale ručne bombe u Mutiliću 7. 1. 1945.
11. GALOVIC Mane GOJKO, 1918. Ubile ga ustaše u Mutiliću 14. 5. 1941.
12. GALOVIC Jovana RADE, 1884. Poginuo od bombardiranja Talijana u Mutiliću 16. 7. 1942.
13. GALOVIC Rade TOMO, 1911. Ubile ga ustaše u Koriji kod Udbine 1941.
14. JURIC Stojana MANE, 1920. Ubile ga ustaše u Mutiliću 14. 5. 1941.
15. KNEŽEVIĆ Dukana ANICA, 1908. Zaklale je ustaše u Mutiliću augusta 1944.
16. KNEŽEVIĆ DANE, 1881. Zaklale ga ustaše u Mutiliću augusta 1944.
17. KNEŽEVIĆ Nikole JOVAN, 1902. Zaklale ga ustaše u Točku kod Udbine 2. 8. 1941.
18. KNEŽEVIĆ MANE, 1887. Ubile ga ustaše u Točku kod Udbine 1941.
19. KNEŽEVIĆ Steve MILE, 1882. Ubile ga ustaše u Točku kod Udbine 30. 8. 1941.
20. KNEŽEVIĆ Mile PETAR, 1882. Ubile ga ustaše u Koriji kod Udbine 2. 8. 1941.
21. KNEŽEVIĆ RADE, 1884. Ubile ga ustaše u Točku kod Udbine 2. 8. 1941.
22. KNEŽEVIĆ Dane SARA, 1903. Ubile je ustaše u Mutiliću 2. 8. 1941.
23. KNEŽEVIĆ SAVA, 1887. Ubili je Nijemci u Mekinjaru 1943.
24. KNEŽEVIĆ SARA, 1880. Ubili je Talijani u Mekinjaru i spalili u kući 18. 2. 1943.
25. KNEŽEVIĆ Mile STEVO, 1884. Ubile ga ustaše u Točku kod Udbine 2. 8. 1941.
26. KNEŽEVIĆ Vase STOJA, 1884. Zaklale je ustaše u Mutiliću 5. 8. 1944.
27. KOSOVAC Vase STANKO, 1931. Ubili ga Nijemci u Klapavici 16. 3. 1945.
28. LONČAR Ilije NIKOLA, 1933. Poginuo od nađene bombe u Poljicama 20. 3. 1945.
29. POPOVIC Mihajla SAVA, 1890. Ubile ga ustaše u Mutiliću 14. 5. 1941.
30. STANIĆ Petra ANĐA, 1901. Zaklale je ustaše u Visuću novembra 1942.
31. STANIČ Mile DMITAR, 1880. Ubili ga Nijemci i ustaše i spalili u kući u Krčani 1943.
32. STANIČ Petra ILIJA, 1900. Zaklale ga ustaše u Visuću 1942.
33. STANIČ Laze JOVO, 1885. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
34. STANlC Ilije MILENA, 1936. Zaklale je ustaše u Visuću 1942.
35. STANIČ Ilije OLGA, 1935. Zaklale je ustaše u Visuću 1942.

ONDIČ

1. RADOCAJ Gaje BOJA, 1900. Ubile je ustaše u Krčani i spalile u kući 1942.
2. RADOČAJ Gavre DANE, 1898. Ubile ga ustaše u Borju kod Udbine juna 1941.
3. RADOCAJ Gaje CUKA, 1897. Ubile je ustaše u Krčani i spalile u kući 1943.
4. RADOČAJ Jandre JOVO, 1898. Strijeljali ga Nijemci u Krčani maja 1944.
5. RADOČAJ Nikole KATA, 1934. Poginula od nagazne mine u Krčani marta 1945.
6. RADOČAJ Spase MARKO, 1871. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
7. RADOČAJ Vase MARKO, 1898. Ubile ga ustaše u Visuću novembra 1942.
8. UZELAC Bože GOJKO, 1930. Poginuo od nađene bombe u Ondiću aprila 1945.
9. UZELAC Đurđa LUKA, 1870. Zaklali ga Talijani u Ondiću januara 1943.
10. UZELAC Nikole MARINKO, 1935. Poginuo za vrijeme bombardiranja u Krčani marta 1943.
11. UZELAC Dane SAVA, 1872. Ubile je ustaše u zbjegu kod Krčane 1942.
12. UZELAC Gaje STANlSA, 1882. Objesio se u bijegu pred ustašama u Ondiću juna 1941.

13. UZELAC Mane STEVO, 1880. Skočio u bunar prilikom bijega pred ustašama u Ondiću 1941.

REBIC

1. KLISKA Ilije DANE, 1870. Ubili ga Nijemci na Kordunu 1944.
2. KNEŽEVIĆ Save JANJA, 1876. Ubili je Nijemci na Prijeboju 14. 12. 1944.
3. KNEŽEVIĆ Nikole MILE, 1878. Ubile ga ustaše u Rebiću 6. 4. 1942.
4. MIRIC Mane DAMJAN, 1875. Ubile ga ustaše u Rebiću 6. 4. 1942.
5. MIRIC Damjana DANE, 1903. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
6. MIRIC Damjana LUKA, 1912. Umro u logoru u Italiji 18. 5. 1944.
7. MIRIC Marka SOKA, 1875. Ubili je ustaše i Talijani za IV ofenzive u Mekinjaru i spalili u vatri 5. 2. 1943.
8. MOMCILOVIC Peje JOVO, 1882. Ubili ga Nijemci u Rebiću 1945.
9. MOMCILOVIC Vase MIKA, 1885. Ubile je ustaše u Krbavi 5. 4. 1942.
10. MOMCILOVIC Jandre BORKA, 1914. Poginula od njemačke avijacije u Rebiću 10. 8. 1944.
11. MOMCILOVIC Luke MILOŠ, 1923. Ubile ga ustaše u Rebiću 15. 4. 1941.
12. MOMCILOVIC Staniše NIKOLA, 1911. Zarobili ga Nijemci u Slavoniji 1941. i nestao.
13. MOMCILOVIC Miloša SARA, 1885. Ubile je ustaše u Visuću i bacile u vatru 18. 2. 1943.
14. TRKULJA Gene MACO, 1933. Poginuo za vrijeme bombardiranja Rebića od Nijemaca 10. 8. 1944.
15. TRKULJA Ilije MILKA, 1925. Ubili je Mađari u logoru 1941.

SREDNJA GORA

1. BASTA Tome BOJA, 1928. Ubili je Talijani u Srednjoj Gori 15. 1. 1943.
2. BASTA Dane BORBA, 1925. Ubile je ustaše u Visuću 1942.
3. BASTA Ilije DANE, 1895. Umro od hladnoće u zbjegu kod Srednje Gore 9. 3. 1943.
4. BASTA Spire JANJA, 1888. Ubile je ustaše u Srednjoj Gori 15. 1. 1943.
5. BASTA Petra JOVANKA, 1940. Umrla u zbjegu kod Srednje Gore od hladnoće i gladi 4. 2. 1943.
6. BASTA Dane KATA, 1925. Ranili je Nijemci i umrla od posljedica 10. 8. 1943.
7. BASTA Nikole LAZO, 1931. Umro u bolnici Lovinac od posljedica smrzavanja 10. 4. 1945.
8. BASTA Milivoja MALETA, 1886. Ubile ga ustaše u Srednjoj Gori 1943.
9. BASTA Save MIKA, 1888. Ubili je Talijani u Srednjoj Gori 12. 4. 1942.
10. BASTA Arsenije PERA, 1864. Ubile je ustaše u Srednjoj Gori 15. 1. 1943.
11. BASTA Pavla SOKA, 1910. Ubile je ustaše u Srednjoj Gori 15. 1. 1943.
12. BASTA Nikole ŠPIRO, 1860. Ubile ga ustaše u Srednjoj Gori 15. 1. 1943.
13. CANKOVIC Mile ILIJA, 1885. Ubile ga ustaše u Podlapači 13. 5. 1941.
14. CANKOVIC Vase PETAR, 1911. Ubili ga četnici u Srbiji 1943.
15. GRKOVIĆ Miladina GEDEON, 1893. Ubile ga ustaše u Podudbini 5. 6. 1941.
16. ILIC Rade BOGDAN, 1902. Ubio se zbog terora na groblju u Srednjoj Gori 1941.
17. ILIC Rade ILIJA, 1910. Ubile ga ustaše u Donjem Lapcu 1941.
18. ILIC Petra ISO, 1864. Ubile ga ustaše u Srednjoj Gori 14. 1. 1943.
19. ILIC Dane JEKA, 1898. Ubili je Talijani u Srednjoj Gori 3. 4. 1942.
20. ILIC Arsenije MILE, 1901. Strijeljale ga ustaše u Zagrebu 1941.
21. ILIC Milete RADE, 1881. Ubili ga Talijani 3. 4. 1942.
22. ILIC Dane STANA, 1860. Ubili je Talijani u Srednjoj Gori 3. 4. 1942.
23. ORLOVIC Manojla JOVAN, 1889. Ubile ga ustaše u Podudbini 5. 6. 1941.
24. ORLOVIC Mile MANOJLO, 1880. Ubili ga Talijani u Srednjoj Gori 3. 4. 1942.
25. ORLOVIC Milkana SMILJANA, 1923. Poginula od njemačke avijacije u Lovincu 15. 4. 1945.
26. ORLOVIC Petra VUJO, 1894. Ubili ga Nijemci u Srednjoj Gori 15. 3. 1944.

27. RADAKOVIC Jove BORKA, 1924. Poginula od njemačke nagazne mine u Srednjoj Gori 13. 11. 1943.
28. RADAKOVIC Staniše MARA, 1923. Poginula za vrijeme bombardiranja Srednje Gore od Talijana 7. 9. 1942.
29. RADAKOVIC Gede PETAR, 1919. Ubili ga Nijemci u Beogradu 1942.
30. RADAKOVIC Dane STEVAN, 1932. Ubili ga Talijani u Srednjoj Gori 1943.

UDBINA I PODUDBINA

1. BJELOBABA DANICA, 1918. Ubile je ustaše u Visuću 1942.
2. BJELOBABA Ilije MIRA, 1939. Ubile je ustaše u Visuću 1942.
3. BJELOBABA STANlSA, 1888. Ubile ga ustaše u logoru Jasenovac 1941.
4. CVITKOVIC (Dukić) SOKA, 1910. Ubile je ustaše u Udbini 1942.
5. CVJETICANIN MILKA, 1887. Ubile je ustaše u Udbini 1942.
6. CVJETICANIN RADE, 1883. Ubile ga ustaše u Udbini 1942.
7. ČANKOVIC Ilije PETAR, 1898. Ubile ga ustaše u Udbini juna 1941.
8. CURČIC Nikole DARA, 1904. Zaklale je ustaše u Udbini augusta 1942.
9. **CURCIC** SAVA, 1881. Zaklale je ustaše augusta 1942.
10. DIVJAK Ilije MANE, 1896. Ubile ga ustaše u Jadovnu juna 1941.
11. DOKMANOVIČ MILE, 1872. Zaklale ga ustaše u Udbini augusta 1942.
12. DOKMANOVIČ MILKA, 1875. Ubile je ustaše u Udbini 1942.
13. DOPUĐA Rade ANKA, 1915. Odvele je ustaše u Gospić gdje su je objesile marta 1945.
14. DOPUĐA CUKA, 1891. Odvele je ustaše u Gospić gdje su je objesile marta 1945.
15. DOPUĐA Rade MILEVA, 1922. Objesile je ustaše u Gospiću marta 1945.
16. DOPUĐA, Rade NENAD, 1909. Ubile ga ustaše u Oštarijama aprila 1941.
17. DOPUĐA Luke PETAR, 1902. Ubile ga ustaše u Udbini 1941.
18. DOPUĐA Rade PREDRAG, 1911. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
19. DOPUĐA RADE, 1890. Ubile ga ustaše u Rebiću 1941.
20. DUBRAVAC MILE (Dakija), 1890. Ubile ga ustaše u Ćojluku 1942.
21. GRUBIC MILAN, 1915. Ubile ga ustaše u Udbini 2. 8. 1941.
22. KNEŽEVIĆ JEKA, 1892. Zaklale je ustaše u Udbini augusta 1942.
23. KNEŽEVIĆ PERA, 1882. Ubile je ustaše u Udbini 1942.
24. KORAC ANICA, 1880. Zaklale je ustaše u Udbini augusta 1942.
25. KORAC BOJA 1882. Zaklale je ustaše u Udbini augusta 1942.
26. KORAC Dmitra DUŠAN, 1926. Objesile ga ustaše u Gospiću marta 1945.
27. KORAC DUŠANKA, 1935. Objesile je ustaše u Gospiću marta 1945.
28. KORAC Mile ĐURO, 1880. Zaklale ga ustaše u Udbini augusta 1942.
29. KORAC Đure LAZO, 1915. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
30. KORAC LJUBICA, 1872. Zaklale je ustaše u Udbini 1942.
31. KORAC Đure MARA, 1913. Zaklale je ustaše u Udbini augusta 1942.
32. KORAC Đure MICO, 1919. Zaklale ga ustaše u Udbini augusta 1942.
33. KORAC Đuđe MILE, 1911. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
34. KORAC Ilije MILANKA, 1929. Objesile je ustaše u Gospiću marta 1945.
35. KORAC Dane MIKA, 1881. Objesile je ustaše u Gospiću marta 1945.
36. KORAC MILICA, 1862. Zaklale je ustaše u Udbini augusta 1942.
37. KORAC SMILJA, 1900. Objesile je ustaše u Gospiću marta 1945.
38. KRNJIC RADE, 1883. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
39. MAJSTORVIC Petra ANĐA, 1920. Zaklale je ustaše u Udbini 30. 8. 1942.
40. MAJSTOROVIC Dane BOGDAN, 1908. Zaklale ga ustaše u Koriji kod Udbine 2. 8. 1941.

41. MAJSTOROVIC Rade JOVO, 1877. Zaklale ga ustaše u Koriji kod Udbine 2. 8. 1941.
42. MAJSTOROVIC Mile LUKA, 1898. Ubile ga ustaše u Udbini 1942.
43. MAJSTOROVIC Petra MlCO, 1941. Ubile ga ustaše u Udbini 1942.
44. MAJSTOROVIC Luke MILE, 1871. Ubile ga ustaše u Udbini 15. 5. 1941.
45. MAJSTOROVIC PETAR, 1915. Ubile ga ustaše u Udbini 1941.
46. MAJSTOROVIC Petra SEKA, 1939. Ubile je ustaše u Udbini 1942.
47. MAJSTOROVIC SMILJANA, 1883. Ubile je ustaše u Udbini augusta 1942.
48. MAJSTOROVIC SOKA, 1871. Zaklale je ustaše u Krbavi 18. 10. 1942.
49. MAJSTOROVIC Steve STOJAN, 1857. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
50. PISCEVIC Mile ANA, 1892. Zaklale je ustaše u Udbini augusta 1942.
51. PRAZIC MILAN, 1898. Ubile ga ustaše u Jadovnu juna 1941.
52. RUPClC Ivana JURE, 1900. Ubile ga ustaše bacanjem iz aviona u letu prema Bihaću 1942.
53. STANIČ DANE, 1871. Ubile ga ustaše u Udbini 13. 5. 1942.
54. STANIC Laze MILAN, 1942. Objesile ga ustaše u Gospiću marta 1945.
55. STANIC Laze MILEVA, 1940. Objesile je ustaše u Gospiću marta 1945.
56. ŠAKIC BOJA, 1884. Ubile je ustaše u Udbini 1941.
57. ŠAKIC Dane BUDE, 1917. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
58. ŠAKIC Staniše DANE, 1891. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
59. ŠAKIC Ilije LJUBIŠA, 1880. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
60. ŠAKIC Ilije MILAN, 1882. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
61. ŠAKIC MIKA, 1895. Ubile je ustaše augusta 1942.
62. ŠAKIC MILICA, 1862. Ubile je ustaše u Koriji kod Udbine augusta 1942.

VISUC

1. CARIC Miće ANKA, 1927. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
2. CARIĆ Arsenije BORKA, 1912. Ubile je ustaše i bacile u vatru u Visuću 3. 12. 1942.
3. CARIĆ Mane BRANKO, 1912. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
4. CARIĆ Miće DANICA, 1932. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
5. CARIC Mile DRAGICA, 1938. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
6. CARIĆ Stojana DEDA, 1880. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
7. CARIC Miće MARIJA, 1925. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
8. CARIĆ Branka MlCO, 1939. Ubile ga ustaše i bacile u vatru u Visuću 3. 12. 1942.
9. CARIĆ Branka MIRA, 1938. Ubile je ustaše i bacile u vatru u Visuću 3. 12. 1942.
10. CARIĆ Koste MARKO, 1925. Poginuo od talijanske avijacije u Visuću 18. 8. 1942.
11. CARIĆ RADE, 1908. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
12. CVJETICANIN Stojana BOGDAN, 1905. Poginuo od zaostale bombe u Visuću 22. 10. 1944.
13. CVJETICANIN Jovana BOJA, 1905. Umrla od studeni u zbjegu kod Visuća 1944.
14 CVJETICANIN Đure DANE, 1915. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
15. CVJETICANIN Jove DANE, 1870. Ubili ga Talijani u Visuću 13. 2. 1942.
16. CVJETICANIN Stevana DEJAN, 1900. Strijeljale ga ustaše u Visuću 12. 6. 1941.
17. CVJETICANIN Jane DUŠAN, 1930. Poginuo od nađene bombe u Visuću 1943.
18. CVJETICANIN Jane ĐURO, 1928. Ubile ga ustaše u Visuću 1941.
19. CVJETICANIN Petra LAZO, 1878. Ubili ga ustaše i Nijemci pri upadu u Visuć 1944.
20. CVJETICANIN Laze MILE, 1935. Poginuo od nađene bombe u Visuću 1945.
21. CVJETICANIN Jove SIMO, 1913. Ubile ga ustaše u Visuću 12. 6. 1941.

22. CVJETICANIN Miloša STEVO, 1933. Poginuo od nađene bombe u Visuću 1943.
23. JANCIC Paje MARIJA, 1900. Poginula za vrijeme bombardiranja Visuća od Talijana 15. 7. 1942.
24. JANCIC Ilije NIKOLA, 1929. Poginuo za vrijeme bombardiranja od Talijana u Visuću 1942.
25. JANCIC Save PAJO. Poginuo od nađene bombe u Visuću 1943.
26. JANCIC Steve SAVA, 1897. Ubile ga ustaše u Visuću 15. 7. 1941.
27. JELIC Mirka DUŠAN, 1934. Poginuo za vrijeme bombardiranja Visuća od Nijemaca 5. 3. 1945.
28. JELIC Mile NIKOLA, 1936. Poginuo za vrijeme bombardiranja Visuća od Nijemaca 5. 3. 1945.
29. KOSANOVIC Miloša BOŽO. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
30. KOSANOVIC Dane DMITAR, 1905. Ubile ga ustaše u Visuću 12. 6. 1941.
31. KOSANOVIC Dane DRAGIJA, 1901. Ubile ga ustaše u Visuću 12. 6. 1941.
32. KOSANOVIC Dane MANE, 1913. Ubile ga ustaše u Visuću 12. 6. 1941.
33. KOSANOVIC Steve MILAN. Poginuo od nađene bombe u Visuću 1943.
34. KOSANOVIC Spase SAVA, 1912. Zarobili ga Nijemci i umro u Beogradu 1944.
35. KORAC Jandrije ĐURO, 1901. Ubile ga ustaše u Visuću 12. 6. 1941.
36. KORAC Petra ĐURO, 1918. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
37. KORAC Spire GAVRE, 1907. Ubile ga ustaše u Visuću 1941.
38. KORAC Vuje MARIJA, 1887. Poginula u bombardiranju Visuća od avijacije NDH 1. 8. 1943.
39. KORAC Rade RADE, 1914. Ubili ga Talijani u Majkić Japri (Bosna) 1942.
40. KORAC Gavre SPIRO. 1860. Zaklali ga Talijani u šumi kod Visuća 18. 2. 1943.
41. KOVACEVIC D. MANDA, 1863. Ubili je Talijani i četnici pri upadu u Visuć 1943.
42. KOVACEVIC Todora MANDA, 1937. Ubile je ustaše u Visuću 20. 3. 1945.
43. KRTINIC Jove ĐURO, 1906. Ubile ga ustaše u Gospiću 20. 5. 1941.
44. MILOSEVIC Mile BOJA, 1904. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
45. MILOSEVIC Pilipa BOZO, 1888. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
46. MILOSEVIC Bude DANICA, 1927. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
47. MILOSEVIC Nikice DANE, 1935. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
48. MILOSEVIC Mile DUŠAN, 1937. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
49. MILOSEVIC Paje DUSANKA, 1930. Ubili je Nijemci i četnici u bijegu 27. 10. 1943.
50. MILOSEVIC Bude ĐURO, 1934. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
51. MILOSEVIC Jove JEKA, 1922. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
52. MILOSEVIC Jove JOVAN, 1879. Ubile ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
53. MILOSEVIC Nikice MANDA, 1931. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
54. MILOSEVIC Nikole MANDA, 1906. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
55. MILOSEVIC Rade MANE, 1942. Smrznuo se u zbjegu kod Visuća marta 1943.
56. MILOSEVIC Jovana MANE, 1903. Ubile ga ustaše u Visuću juna 1941.
57. MILOSEVIC Save MARIJA, 1907. Poginula za vrijeme bombardiranja Visuća od Talijana 1942.
58. MILOSEVIC Rade MILAN, 1939. Zakale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
59. MILOSEVIC Vase MILE, 1886. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
60. MILOSEVIC Rade MILICA, 1936. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
61. MILOSEVC Save MILKA, 1879. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
62 MILOSEVIC MIKA, 1914. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.

63. MILOSEVIC Bogdana MIRA, 1937. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
64. MILOSEVIC Nikice MIRA, 1939. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
65. MILOSEVIC Miće NIKOLA, 1939. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
66. MILOSEVIC Marka PERA, 1909. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
67. MILOSEVIC Rade PERA, 1936. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 32. 1942.
68. MILOSEVIC Bože RADE, 1911. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
69. MILOSEVIC Dane SAVA, 1887. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
70. MILOSEVIC Mile SAVA, 1895. Ubile ga ustaše u Visuću decembra 1942.
71. MILOSEVIC Rade SOKA, 1939. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
72. MILOSEVIC Rade VELJKO, 1937. Poginuo za vrijeme bombardiranja Visuća od Nijemaca 20. 8. 1944.
73. MRDA Ilije PETAR, 1927. Poginuo od nađene bombe u Visuću 13. 7. 1943.
74. POZNANOVIC Ilije MICA, 1906. Poginuo prilikom bombardiranja Beograda 6. 4. 1941.
75. POZNANOVIC Spase MILAN, 1890. Ubile ga ustaše u Jadovnu 1941.
76. POZNANOVIC Tanasije NIKOLA, 1873. Ubile ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
77. POZNANOVIC Dane SPASE, 1865. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
78. POZNANOVIC Lukice STOJA, 1865. Ubile je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
79. STOJKOVIC Mane JELKA, 1905. Ubile je ustaše u Visuću 19. 12. 1942.
80. STOJKOVIC Bože LJUBA, 1938. Ubile je ustaše u Visuću 19. 12. 1942.
81. SUNAJKO Spase SAVA, 1886. Ubili je Talijani i spalili u kući u Visuću 1943.
82. TEPAVAC Petra DANE, 1884. Ubili ga Talijani u Visuću 1943.
83. TEPAVAC Tanasije STANA, 1863. Ubili je Talijani i spalili u kući u Visuću 1943.
84. TEPAVAC Todora ĐURO, 1863. Ubili ga Talijani u Visuću i spalili u kući 22. 2. 1943.
85. TEPAVAC Dušana ILIJA, 1931. Poginuo za vrijeme bombardiranja Visuća od Talijana 5. 8. 1943.
86. TlSMA Ilije ANA, 1870. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
87. TlSMA Malete ANKA, 1900. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
88. TlSMA Mile BOJA, 1902. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
89. TlSMA Rade DANICA, 1920. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
90. TlSMA Rade DUŠANKA, 1927. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
91. TlSMA Jove ĐURO, 1882. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
92. TlSMA Bože GENO, 1880. Ubile ga ustaše u Visuću maja 1941.
83. TlSMA Petra JOVO, 1925. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
94. TlSMA Ilije KATA, 1904. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
95. TlSMA Nikole MANOJLO, 1882. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
96. TlSMA Nikole MARA, 1927. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
97. TlSMA Siće MlCO, 1932. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
98. TlSMA Vase MILE, 1885. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
99. TlSMA Nikole MILE, 1892. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
100. TlSMA Ilije MIRA, 1940. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
101. TlSMA Petra MIRKO, 1897. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
102. TIŠMA Mane NIKOLA, 1937. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
103. TlSMA Rade PERA, 1902. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.
104. TlSMA Ilije (Mijata) PETAR, 1876. Zaklale ga ustaše i bacile u vatru u Visuću 3. 12. 1942.
105. TlSMA S. SEJA, 1890. Zaklale je ustaše u Visuću 3. 12. 1942.

106. TIŠMA Nikole SIMO, 1882. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.

107. TIŠMA STANA, 1882. Zaklale je ustaše i bacile u vatru u Visuću 3. 12. 1942.

108. TIŠMA Ilije VASO, 1878. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.

109. UZELAC Mile BOZO, 1941. Smrznuo se u zbjegu kod Visuća 1943.

110. UZELAC Dane PETAR, 1885. Ubili ga Talijani u Visuću 6. 2. 1943.

111. VRANJES Maniše ĐURO, 1940. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.

112. VRANJES Marka JOVO, 1880. Zaklale ga ustaše u Visuću 3. 12. 1942.

113. ZAVODA Miloša BOZO, 1882. Ubili ga Talijani u Visuću i spalili u vatri 1943.

114. ZAKULA Nikole JANDRE, 1873. Ubili ga Talijani u Visuću i spalili u vatri 1943.

115. ZAKULA Vaje LJUBA, 1937. Poginula za vrijeme bombardiranja Visuća od Nijemaca 20. 8. 1944.

116. ZAVODA J. MILICA, 1885. Ranjena od ustaša, umrla od tifusa u Visuću 1943.

117. ZAVODA Filipa MIKA, 1940. Ubili je Talijani u Visuću 22. 2. 1943.

118. ZAVODA Rade PETAR, 1919. Strijeljale ga ustaše u Gospiću 20. 5. 1941.

119. ZAVODA Petra SMILJA, 1879. Ubili je Talijani u Visuću 22. 2. 1943.

120. ZAKULA Mane JELKA, 1902. Zaklale je ustaše u Visuću 1942.

121. ZAKULA Jandre MILAN, 1907. Poginuo za vrijeme bombardiranja Visuća od Nijemaca 12. 3. 1945.

122. ZAKULA Dane SOKA, 1914. Ubile je ustaše u Visuću 19. 12. 1942.

123. ZAVODA Mile ŠTAKA, 1885. Ubili je Talijani i spalili u vatri u Visuću 22. 2. 1943.

Vojnici poginuli u aprilskom ratu ili umrli i strijeljani u zarobljeničkim logorima od 1941. do 1945.*

1. BIGA Gece MILAN, 1907, Plitvice. Uhapsili ga Talijani kod kuće krajem aprila 1941. kao učesnika aprilskog rata. Umro u logoru Bergamo (Italija) 20. 11. 1942.
2. BIGA Vaje SAVA, 1914. Plitvice. Uhapsili ga Talijani kod kuće krajem aprila 1941. kao učesnika aprilskog rata. Umro u logoru Bergamo (Italija) 15. 9. 1943.
3. BUBALO M. MILAN, 1916, Ličko Petrovo Selo. Poginuo u aprilskom ratu kod Bitolja.
4. CUIC Staniše DUŠAN, 1903, Cuić Krčevina. Zarobljen u aprilskom ratu, umro u zarobljeničkom logoru u Njemačkoj 1943.
5. CUIC Duje ILIJA, 1907, Cuić Krčevina. Umro u Italiji kao ratni zarobljenik 8. 11. 1941.
6. DMITRAŠINOVIC PROKO, 1914, Bunić I. Predratni član KPJ. Zarobljen u aprilskom ratu i strijeljan u logoru u Njemačkoj zbog revolucionarne aktivnosti među logorašima.
7. DOGAN Luke JOSO, 1919, Udbina. Poginuo u aprilskom ratu u borbi s Nijemcima kod Niša.
8. DRAGAS Mile MLADEN, 1912, Bunić I. Poginuo kao vojnik 91. puka u borbi s Nijemcima 1941.
9. DRAKULIĆ Petra MILAN, 1918, Rijeka Korenička. Zarobljen u aprilskom ratu i poginuo od nagazne

* Vojnici aprilskog rata u statističkom pregledu iskazani su 23 u žrtvama, a Dmitrašinović Proko i Hrnjak Rade među palim borcima.

mine na povratku iz njemačkog logora aprila 1945.

10. FUNDUK Mirka JOVO, 1902, Kalebovac. Zarobljen u aprilskom ratu i umro u logoru u Italiji.
11. GRBIC Rade STEVO, 1891, Plitvice. Uhapsili ga Talijani kod kuće krajem aprila 1941. kao učesnika aprilskog rata. Prebačen u njemački logor gdje je i umro 22. 2. 1945.

2. HRNJAK Spase RADE, 1914, Debelo Brdo. Clan KPJ od 1939. Zarobljen u aprilskom ratu i strijeljan u logoru u Njemačkoj kao sekretar ćelije KPJ.
13. KONCAR S. DUŠAN, 1905, Plitvički Ljeskovac. Zarobljen u aprilskom ratu i ubijen u talijanskom logoru 20. 10. 1941.
14. KONCAR Bude DUŠAN, 1905. Končarev Kraj. Zarobljen u aprilskom ratu, umro u logoru Bergamo (Italija) 1943.
15. KONCAR Stevana JOVAN, 1905, Končarev Kraj. Uhapsili ga Talijani krajem aprila 1941. kao učesnika aprilskog rata. Umro u logoru Bergamo (Italija).
16. KONCAR S. MILE, 1898, Plitvički Ljeskovac. Uhapsili ga Talijani kod kuće krajem aprila 1941. kao učesnika aprilskog rata. Ubijen u logoru u Italiji 10. 8. 1943.
17. MIRIC Miće BUDE, 1901, Krbavica. Zarobljen u aprilskom ratu i umro u logoru u Italiji 1944.
18. PRIČA Vaje LJUBOMIR, 1902, Kalebovac. Zarobljen u aprilskom ratu i umro u logoru u Italiji.
19. PRIBIC Rade BOGDAN, 1907, Zeljava. Zarobljen kao vojnik aprilskog rata i umro u logoru u Italiji 1943.

i f) RAPAIC Petra BOGDAN, 1922, Jezerce. Poginuo u aprilskom ratu 1941.

0} RAPAIC Bude SLAVKO, 1909, Jezerce. Zarobljen u aprilskom ratu i poginuo prilikom bombardiranja zarobljeničkog logora u Njemačkoj 10. 5. 1944.

22. STANKOVIC Vuje STEVO, 1913, Bunić II. Poginuo u aprilskom ratu kod Doboja kao vojnik 91. puka.
23. STOJIC Nikole BOŠKO, 1913, Jošan. Zarobljen u aprilskom ratu i ubijen u logoru u Njemačkoj 1944.
24. VUKMIROVIC Gece MILAN, 1909, Plitvički Ljeskovac. Uhapsili ga Talijani kod kuće krajem aprila 1941. kao učesnika aprilskog rata i ubili u logoru u Italiji između 1941. i 1943.
25. VUKMIROVIC Nikole MILORAD, 1918, Svračkovo Selo. Zarobili ga Nijemci u aprilskom ratu i ubili u logoru u Njemačkoj 1943.

Umrli od tifusa na području kotara Korenica i kotara Udbina 1942 — 1945.

OPĆINA BJELOPOLJE

BJELOPOLJE

1. AMIČ Milete BOGDAN, 1937. Umro u Frkašiću 1943.
2. AMIC Milete ILIJA, 1941. Umro u Frkašiću 1943.
3. AMIČ Milete STEVO, 1939. Umro u Frkašiću 1943.
4. BORJAN Manojla BOJA, 1865. Umrla kod kuće 1943.
5. BORJAN Nikole MANIŠA, 1900. Umro kod kuće 1943.
6. BORJAN Sime NIKOLA, 1893. Umro 1943.
7. DELIC Tanasije BOJA, 1885. Umrla 1943.
8. DELIC Milana DANICA, 1905. Umrla 1943.

9. DELIC DEVA (Simina), 1870. Umrla 1943.
10. DELIC Staniše DRAGA, 1900. Umrla 1943.
11. DELIC Vučena ĐURAĐ, 1881. Umro 1943.
12. DELIC Proke KOSA, 1904. Umrla 1943.
13. DELIC Milete MANDA, 1880. Umrla 1943.
14. DELIC Vase MARKO, 1883. Umro 1943.
15. DELIC Miloša MARIJA, 1885. Umrla 1943.
16. DELIC Milete MIKA, 1888. Umrla 1943.
17. DELIC Nikole MIKA, 1883. Umrla 1943.
18. DELIC Spire MIKA, 1882. Umrla 1943.
19. DELIC Sime MILE, 1883. Umro 1943.
20. DELIC Vučena MILE, 1883. Umro 1943.
21. DELIC Jove NIKOLA, 1870. Umro 1943.
22. DELIC Dane SAVA, 1924. Umrla 1943.
23. DELIC Jove SOKA, 1884. Umrla 1943.
24. DELIC Dane STEVAN, 1865. Umro u Ponoru 1943.
25. DELIC Steve ZORKA, 1923. Umrla 1943.
26. DOTLIC Mile DANE, 1940. Umro 1943.
27. DOTLIC Mile RADE, 1938. Umro 1943.
28. KORUGA Ilije MARIJA, 1873. Umrla 1943.
29. KONCAR Sime SOKA, 1895. Umrla 1943.
30. OGNJENOVIC Gece ANICA, 1889. Umrla 1943.
31. OGNJENOVIC Milete MARIJA, 1876. Umrla 1943.
32. OGNJENOVIC Marka MIHAJLO, 1879. Umro 1943.
33. OGNJENOVIC Proke PERKA, 1880. Umrla 1943.
34. OGNJENOVIC Mojsije SMILJANA, 1881. Umrla 1943.
35. OGNJENOVIC Rade STAKA, 1878. Umrla 1943.
36. OGNJENOVIC Nikole STANA 1878 Umrla 1943.
37. OGNJENOVIC Vuje STEVO, 1885. Umro kod kuće 1943.
38. ORLIC Bude MASA, 1869. Umrla u Frkašiću 1943.
39. STANIČ Nikole JEKA, 1883. Umrla 1943.
40. STANIČ Stojana MILICA, 1869. Umrla 1943.

FRKASiC

1. ADZlC Jove DRAGA, 1925. Umrla kod kuće 1943.
2. BORJAN Dušana DUSANKA, 1939. Umrla kod kuće 1943.
3. BORJAN Koste ILIJA, 1904. Umro kod kuće 1943.
4. BORJAN Koste MICO, 1913. Umro kod kuće 1943.
5. CUPURDIJA JEKA, 1880. Umrla kod kuće 1943.
6. CUPURDIJA Mile JOVO, 1873. Umro. kod kuće 1943.
7. CUPURDIJA MARIJA 1879. Umrla kod kuće 1943.
8. CUPURDIJA Vase MILE, 1879. Umro. kod kuće 1943.
9. CUPURDIJA Ilije MILKA, 1939. Umrla kod kuće 1943.
10. CUPURDIJA Jovana RADE, 1879. Umro kod kuće 1943.
11. DELIC Maniše DANICA, 1883. Umrla kod kuće 1943.
12. DELIC Tome MANOJLO, 1886. Umro kod kuće 1943.
13. DEVIC Ise DRAGA, 1900. Umrla kod kuće 1943.
14. ĐEVIC Save JOVAN, 1873. Umro kod kuće 1943.
15. ĐEVIC Jovana MILE, 1895. Umro kod kuće 1943.
16. ĐEVIC Rade MILE, 1889. Umro kod kuće 1943.
17. IVANISEVIC Peje ANKA, 1940. Umrla kod kuće 1943.
18. IVANISEVIC Dmitra JOVO, 1879. Umro kod kuće 1943.
19. IVANISEVIC Bude MARA, 1875. Umrla kod kuće 1943.

20. IVANISEVIC Dane STAKA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
21. KALEMBER Nikole MACAN, 1904. Umro kod kuće 1943.
22. KLASNJA ILIJA, 1901. Umro kod kuće 1943.
23. KLASNJA Nikole JEKA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
24. KLASNJA Petra MANE, 1874. Umro kod kuće 1943.
25. KLASNJA Steve VUJO, 1883. Umro kod kuće 1943.
26. KORUGA ISO, 1872. Umro kod kuće 1943.
27. KORUGA Nikole SENIJA, 1887. Umrla kod kuće 1943.
28. MARlClC Rade MILE, 1879. Umro kod kuće 1943.
29. MARlClC Vase PETAR, 1873. Umro kod kuće 1943.
30. MARlClC Bude SEKA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
31. MARlClC Ilije SMILJA, 1892. Umrla kod kuće 1943.
32. MARlClC SOKA, 1905. Umrla kod kuće 1943.
33. MARIČIĆ STANA, 1880. Umrla kod kuće 1943.
34. MARIČIĆ Jovana STANlSA, 1903. Umro kod kuće 1943.
35. MARIČIČ Nikole TODOR, 1890. Umro kod kuće 1943.
36. PRIČA Bogdana ILIJA, 1938. Umro kod kuće 1943.
37. PRIČA MILES JELKA, 1887. Umrla kod kuće 1943.
38. PRIČA Bude STANA, 1916. Umrla kod kuće 1943.
39. PRIČA Mile STOJAN, 1941. Umro kod kuće 1943.
40. PRIČA Mile STOJAN, 1885. Umro kod kuće 1943.
41. RASETA Dane RADE, 1884. Umro kod kuće 1943.
42. RASETA Milivoja SIMO, 1875. Umro kod kuće 1943.
43. RASETA Dane SOKA, 1882. Umrla kod kuće 1943.
44. RASETA Dane STANlSA, 1881. Umro kod kuće 1943.
45. RASETA Dane STEVAN, 1880. Umro kod kuće 1943.
46. SKORIC Dane BOŽO, 1879. Umro kod kuće 1943.
47. SKORIČ Nikole DEVA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
48. SKORIC Jove DRAGA, 1919. Umrla kod kuće 1943.
49. SKORIČ Luke DRAGOJLA, 1887. Umrla kod kuće 1943.
50. SKORIČ Dušana JOVAN, 1873. Umro kod kuće 1943.
51. SKORIČ Bude EVICA, 1881. Umrla kod kuće 1943.
52. SKORIČ Nikole ILIJA, 1880. Umro kod kuće 1943.
53. SKORIČ Milana ISO, 1885. Umro kod kuće 1943.
54. SKORIČ Stojana ISO, 1876. Umro kod kuće 1943.
55. SKORIC Ilije MARIJA, 1881. Umrla kod kuće 1943.
56. SKORIC Cire MILAN, 1883. Umro kod kuće 1943.
57. SKORIC Ilije MILICA, 1883. Umrla kod kuće 1943.
58. SKORIČ Jove PERA, 1912. Umrla kod kuće 1943.
59. SKORIC Cire RADE, 1881. Umro kod kuće 1943.
60. SKORIC Tome SAVKA, 1903. Umrla kod kuće 1943.
61. SKORIĆ Mile STEVO, 1939. Umro kod kuće 1943.
62. SKORIC Milete STOJA, 1881. Umrla kod kuće 1943.
63. USTIPAK MANDA, 1901. Umrla kod kuće 1943.
64. USTIPAK Dane MILE, 1900. Umro kod kuće 1943.
65. ZlGIĆ Ilije BOJA, 1903. Umrla kod kuće 1943.
66. ZlGIĆ Steve DRAGICA, 1940. Umrla kod kuće 1943.
67. ZlGIĆ Sime ĐUKAN, 1883. Umro kod kuće 1943.
68. ZlGIĆ Mile JOVAN, 1885. Umro kod kuće 1943.
69. ZlGIĆ Steve JOVO, 1938. Umro kod kuće 1943.

70. ZIGIC Milana MILAN, 1883. Umro kod kuće 1943.
71. ZIGIC Nikole MILAN, 1889. Umro kod kuće 1943.
72. ZlGIČ Milana STOJA, 1887. Umrla kod kuće 1943.

GRABUŠIĆ

1. DELIC Milivoja NIKOLA, 1883. Umro kod kuće 1944.
2. DELIC Todora PERA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
3. KORAC Novaka ANKA, 1888. Umrla kod kuće 1943.
4. NEVAJDIC Sime SOKA, 1882. Umrla u Bubinki 1944.
5. OGNJENOVIC Jandrije JEKA, 1883. Umrla kod kuće 1943.
6. OGNJENOVIC Miloša MARICA, 1897. Umrla kod kuće 1943.
7. OGNJENOVIC Miloša MILAN, 1895. Umro kod kuće 1943.
8. OGNJENOVIC Nikole MIKA, 1875. Umrla kod kuće 1942.
9. OGNJENOVIC Stevana NIKOLA, 1881. Umro kod kuće 1944.
10. SKORIC Sime MILE, 1873. Umro kod kuće 1943.
11. VOJVODIČ Steve JEKA, 1876. Umrla kod kuće 1943.
12. VUKOBRATOVIC J. BOGDAN, 1903. Umro kod kuće 1943.
13. VUKOBRATOVIC Dane DRAGA, 1876. Umrla kod kuće 1943.
14. VUKOBRATOVIC ĐURO, 1878. Umro kod kuće 1943.
15. VUKOBRATOVIC EVICA, 1866. Umrla kod kuće 1943.
16. VUKOBRATOVIC Luke JEKA, 1878. Umrla kod kuće 1944.
17. VUKOBRATOVIC Jove MILAN, 1937. Umro kod kuće 1942.
18. VUKOBRATOVIC Nikole MIKA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
19. VUKOBRATOVIC Vučena MILE, 1870. Umro kod kuće 1943.
20. VUKOBRATOVIC Duje MILKA, 1907. Umrla kod kuće 1943.
21. VUKOBRATOVIC Jovice MIRKO, 1935. Umro kod kuće 1944.
22. VUKOBRATOVIC Stevana PERA, 1900. Umrla kod kuće 1944.
23. VUKOBRATOVIC M. SOKA, 1904. Umrla kod kuće 1943.
24. VUKOBRATOVIC Sime SOKA, 1876. Umrla kod kuće 1942.
25. VUKOBRATOVIC Miloša STANA, 1872. Umrla kod kuće 1942.
26. ZAKULA Dejana ALEKSA, 1863. Umro kod kuće 1943.
27. ZlGIČ Spasenije PERKA, 1886. Umrla kod kuće 1943.

KLAŠNICA

1. ADZlC Jovana MIKA, 1895. Umrla kod kuće 1943.
2. BELIC Gaje ISO, 1873. Umro kod kuće 1943.
3. DOTLIC BUDE, 1894. Umro kod kuće 1943.
4. DOTLIC Miloša DANE, 1896. Umro kod kuće 1943.
5. DOTLIC Miše JOVAN, 1870. Umro kod kuće 1943.
6. DOTLIC Miše MIHAILO, 1873. Umro kod kuće 1943.
7. PRIČA MIKA, 1908. Umrla kod kuće 1943.
8. PRIČA Petra SAVA, 1895. Umrla kod kuće 1943.
9. SUPUT Steve DANICA, 1939. Umrla kod kuće 1943.

TUK

1. BUBANJ Luke DRAGA, 1900. Umrla kod kuće 1943.
2. BUBANJ Miloša MILAN, 1939. Umro kod kuće 1943.
3. BUBANJ Vase MILAN, 1888. Umro kod kuće 1943.
4. BUBANJ Vase MILAN, 1889. Umro kod kuće 1943.
5. BUBANJ Maniše SMILJA, 1926. Umrla kod kuće 1943.
6. DELIC Miloša DRAGA, 1871. Umrla kod kuće 1943.

7. DIVNIĆ Ilije JOVO, 1884. Umro kod kuće 1943.
8. DIVNIC Nikole LJUBICA, 1883. Umrla kod kuće 1943.
9. DIVNIC Jovana MARIJA, 1872. Umrla kod kuće 1943.
10. DIVNIC Rade MILE, 1875. Umro kod kuće 1943.
11. DIVNIC Rade NIKOLA, 1884. Umro kod kuće 1943.
12. NEVAJDIC Jovana DANICA, 1909. Umrla kod kuće 1943.
13. NEVAJDIC Novaka NEDA, 1941. Umrla kod kuće 1945.
14. NEVAJDIC Jandre SENIJA, 1883. Umrla kod kuće 1944.
15. NEVAJDIC Nikole SOKA, 1894. Umrla kod kuće 1943.
16. PEJNOVIC BIKA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
17. PEJNOVIC Jove MILOSAVA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
18. PEJNOVIC Save RADE, 1888. Umro kod kuće 1944.
19. PEJNOVIC Nikole SMILJA, 1905. Umrla kod kuće 1943.
20. 2IGIČ Vase ANA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
21. ZlGIČ Nikole DANE, 1893. Umro kod kuće 1943.
22. ZIGIC Miloša DRAGA, 1897. Umrla kod kuće 1943.
23. ZIGIC Novaka DUŽAN, 1941. Umro kod kuće 1943.
24. ZIGIC Sime ĐUKAN, 1872. Umro kod kuće 1944.
25. ZIGIC Tome ILIJA, 1881. Umro kod kuće 1943.
26. ZIGIC Stojana KATA, 1870. Umrla kod kuće 1942.
27. ZlGIČ Bude LJUBICA, 1927. Umrla kod kuće 1943.
28. ZIGIC Ilije MARKO, 1889. Umro kod kuće 1943.
29. ZIGIC Novaka MICA, 1942. Umrla kod kuće 1943.
30. ZIGIC Mile MIKA, 1904. Umrla kod kuće 1942.
31. ZIGIC Milivoja MIKA, 1892. Umrla kod kuće 1943.
32. ZIGIC Nikole MIKA, 1901. Umrla kod kuće 1943.
33. ZlGIČ Petra MIKA, 1894. Umrla kod kuće 1943.
34. ZIGIC Ilije MILE, 1876. Umro u Frkašiću 1943.
35. ZIGIC Maksima MILKA, 1905. Umrla kod kuće 1943.
36. ZIGIC Nikole MILKA, 1941. Umrla kod kuće 1943.
37. ZIGIC Jovana NIKOLA, 1883. Umro kod kuće 1943.
38. ZlGIĆ Miće PEJO, 1872. Umro kod kuće 1943.
39. ZIGIC Miloša RADE, 1912. Umro kod kuće 1943.
40. ZIGIC Nikole SMILJANA, 1881. Umrla kod kuće 1943.
41. ZIGIC Dane SOKA, 1872. Umrla kod kuće 1943.
42. ZIGIC Jovana STANA, 1901. Umrla kod kuće 1943.
43. ZIGIC Rade STANA, 1883. Umrla kod kuće 1943.
44. ZIGIC Petra STOJA, 1887. Umrla kod kuće 1943.
45. ZIGIC Steve VOJKA, 1919. Umrla kod kuće 1943.
46. ZIGIC Mile ZORKA, 1920. Umrla kod kuće 1943.
47. ZIGIC Todora EVICA, 1933. Umrla kod kuće 1943.

VEDAŽIČ

1. DELIC Đukana ĐUKAN, 1870. Umro kod kuće 1943.
2. DELIC Stevana ĐUKAN, 1874. Umro kod kuće 1943.
3. DELIC Novaka JOVANKA, 1938. Umrla kod kuće 1943.
4. DELIC Duje MARA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
5. DELIC Maniše MIKA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
6. DELIC Peje MILE, 1873. Umro kod kuće 1943.
7. DELIC Peje MILICA, 1921. Umrla kod kuće 1943.
8. DELIC Jovana NIKOLA, 1873. Umro kod kuće 1943.

9. DELIC Rade NIKOLA, 1906. Umro kod kuće 1943.
10. DELIC Đukana RADE, 1867. Umro kod kuće 1943.
11. DOTLIC Todora SMILJA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
12. IVANISEVIC Mile BUDE, 1907. Umro kod kuće 1943.
13. IVANISEVIC Rade DANICA, 1940. Umrla kod kuće 1943.
14. IVANISEVIC Ise DUSANKA, 1941. Umrla kod kuće 1943.
15. IVANISEVIC Pilipa ILIJA, 1867. Umro kod kuće 1943.
16. IVANISEVIC Petra KOVILJKA, 1942. Umrla kod kuće 1943.
17. IVANISEVIC MIKA, 1887. Umrla kod kuće 1943.
18. IVANISEVIC Jovana MILE, 1891. Umro kod kuće 1943.
19. IVANISEVIC Sime MOMČILO, 1939. Umro kod kuće 1943.
20. KORDIC Vuje BUDE, 1864. Umro kod kuće 1943.
21. KORDIC Todora JOVAN, 1869. Umro kod kuće 1943.
22. KORDIC Marka MARIJA, 1867. Umrla kod kuće 1943.
23. KORDIC Todora MARKO, 1870. Umro kod kuće 1943.
24. KORDIC Todora MILE, 1867. Umro kod kuće 1943.
25. KORDIC MIKA, 1867. Umrla kod kuće 1943.
26. ORLIC MANISE MALETA, 1889. Umro kod kuće 1943.
27. ORLIC MARIJA, 1868. Umrla kod kuće 1943.
28. ORLIC Đure MIKA, 1868. Umrla kod kuće 1943.
29. ORLIC Bude NIKOLA, 1869. Umro kod kuće 1943.
30. ORLIC Steve NIKOLA, 1867. Umro kod kuće 1943.
31. ORLIC Maniše RADE, 1864. Umro kod kuće 1943.
32. SKORIC Bude MISO, 1869. Umro kod kuće 1943.
33. SKORIC Bože STANA, 1871. Umrla kod kuće 1943.
34. SKORIC Bude STANA, 1890 Umrla kod kuće 1943.
35. ZIGIC Nikole SPASENIJA, 1865. Umrla kod kuće 1943.

OPĆINA BUNIC

BUNI C I

1. DMITRAŠINOVIC Save JEKA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
2. DMITRAŠINOVIC MILICA, 1883. Umrla kod kuće 1943.
3. DMITRAŠINOVIC S. SAVA, 1860. Umrla kod kuće 1943.
4. DRAZlC MARKO, 1884. Umro kod kuće 1943.
5. GRIJAK ANICA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
6. HRNJAK Todora DMITAR, 1899. Umro kod kuće 1943.
7. HRNJAK Todora ŠTAKA, 1871. Umrla kod kuće 1943.
8. KNEŽEVIĆ S. ANĐELIJA, 1880. Umrla kod kuće 1943.
9. KNEŽEVIĆ Ilije BOŽICA, 1883. Umrla kod kuće 1943.
10. KNEŽEVIĆ Đ. DRAGOJLA, 1879. Umrla kod kuće 1943.
11. KNEŽEVIĆ Nikole ILIJA, 1883. Umro kod kuće 1943.
12. KNEŽEVIĆ Jove MILKA, 1939. Umrla u bolnici u Krbavici 1943.
13. KNEŽEVIĆ PETAR, 1928. Umro kod kuće 1943.
14. KNEŽEVIĆ Mile SOKA, 1879. Umrla kod kuće 1942.
15. KNEŽEVIĆ Bude STEVAN, 1875. Umro kod kuće 1943.
16. KNEŽEVIĆ Vuje STEVO, 1879. Umro kod kuće 1943.
17. MILJANOVIC M. BIKA, 1898. Umrla kod kuće 1943.
18. NINKOVIC Đ. SAVA, 1900. Umrla kod kuće 1943.
19. PANJKOVIĆ Mile DRAGOJLA, 1880. Umrla kod kuće 1943.
20. RAKIC Ilije DEVA, 1893. Umrla kod kuće 1943.

21. VLAISAVLJEVIĆ R. MANE, 1870. Umro kod kuće 1943.
22. VUKMIROVIC Nikice DUŠAN, 1941. Umro kod kuće 1943.
23. VUKMIROVIĆ Mile MARIJA, 1869. Umrla kod kuće 1943.
24. VUKMIROVIĆ Gojka MILAN, 1935. Umro kod kuće 1943.
25. VUKMIROVIĆ Nikole MILE, 1881. Umro u bolnici Bijeli Potoci 1943.

BUNIĆ II

1. AJDUKOVIC Dane MILE, 1885. Umro u Ondiću 1943.
2. BANJEGLAV I. MIKA, 1882. Umrla kod kuće 1943.
3. BANJEGLAV J. SAVA, 1880. Umro kod kuće 1943.
4. BANJEGLAV Dane SOKA, 1875. Umrla kod.kuće 1943.
5. BUBNIĆ P. MILKA, 1886. Umrla kod kuće 1943.
6. EROR Stojana JELENA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
7. EROR Trifuna MILAN, 1941. Umro u Bubinki 1943.
8. JELOVAC Jandre JELKA, 1885. Umrla u Krbavici 19.43.
9. LUKIĆ D. PETAR, 1872. Umro kod kuće 1943.
10. NINKOVIĆ Bude BORKA, 1880. Umrla u Svračkovom Selu 1944.
11. NINKOVIĆ D. RADE, 1868. Umro kod kuće 1943.
12. PARIPOVIC Jovana ILIJA, 1885. Umro kod kuće 1943.
13. STANKOVIC M. MILICA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
14. STANKOVIC Nikole STANlSA, 1885. Umro u Krbavici 1943.
15. ŠERBEDZlJA Mile STOJA, 1916. Umrla kod kuće 1943.

DEBELO BRDO

1. BATINIĆ Bude LUKA, 1888. Umro kod kuće 1943.
2. BATINIĆ P. MIRJANA, 1943. Umrla kod kuće 1943.
3. BATINIĆ Mile PERA, 1893. Umrla u bolnici Krbavici 1943.
4. ĆUSIC Jovana GECO, 1870. Umro kod kuće 1943.
5. ĆORTAN ALEKSA, 1865. Umro kod kuće 1943.
6. ĆORTAN M. DANICA, 1931. Umrla kod kuće 1943.
7. ĆORTAN Ilije JOCO, 1870. Umro kod kuće 1943.
8. ĆORTAN Maniše MANIŠA, 1865. Umro kod kuće 1943.
9. ĆORTAN MARKO, 1865. Umro kod kuće 1943.
10. ĆORTAN T. MARTA, 1882. Umrla kod kuće 1943.
11. ĆORTAN C. MILAN, 1943. Umro kod kuće 1943.
12. ĆORTAN RADE, 1860. Umro kod kuće 1943.
13. ĆORTAN N. SMILJANA, 1906. Umrla kod kuće 1943.
14. ĆORTAN J. VELIMIR, 1941. Umro kod kuće 1943.
15. EROR Novaka ŠTAKA, 1924. Umrla kod kuće 1943.
16. GASPAR Nikole BOJA, 1903. Umrla kod kuće 1943.
17. GASPAR Stevana LJUBA, 1925. Umrla kod kuće 1943.
18. GASPAREVIĆ S. DRAGICA, 1944. Umrla kod kuće 1944.
19. GRBIĆ Dane MARTA, 1900. Umrla kod kuće 1943.
20. HINIĆ Đ. ANĐELIJA, 1915. Umrla kod kuće 1943.
21. HINIĆ Đurđa BOJA, 1925. Umrla kod kuće 1943.
22. HINIĆ BUDE, 1868. Umro kod kuće 1943.
23. HINIĆ D. DRAGOJLA, 1850. Umrla kod kuće 1943.
24. HINIĆ S. EVA, 1868. Umrla kod kuće 1943.
25. HINIĆ Ilije JEKA, 1900. Umrla kod kuće 1943.
26. HINIĆ Ilije LJUBA, 1922. Umrla kod kuće 1943.
27. HINIĆ Koste MIĆO, 1888. Umro kod kuće 1943.

28. HINlC Tanasije NIKOLA, 1893. Umro kod kuće 1943.
29. HINIĆ Petra PERA, 1865. Umrla kod kuće 1943.
30. HINIĆ S. PETRA, 1863. Umrla kod kuće 1943.
31. HINIĆ SMILJANA, 1865. Umrla kod kuće 1943.
32. HINIĆ SOKA, 1873. Umrla kod kuće 1943.
33. HINIĆ ANASTAZIJA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
34. MARKOVIĆ Vaje DRAGA, 1906. Umrla kod kuće 1943.
35. MARKOVIĆ Spase MARTA, 1865. Umrla kod kuće 1943.
36. PUPAVAC S. DANILO, 1941. Umio kod kuće 1943.
37. PUPAVAC Dane RUŽA, 1912. Umrla kod kuće 1943.
38. PUPAVAC Rade STOJA, 1915. Umrla kod kuće 1943.
39. PUPAVAC VASILJ, 1865. Umro kod kuće 1943.
40. RATKOVIC Dane MIĆA, 1899. Umro kod kuće 1943.
41. SIJAN B. ILIJA, 1872. Umro kod kuće 1943.
42. SIJAN B. MILICA, 1883. Umrla kod kuće 1943.
43. VEJNOVIĆ S. BRANKO, 1940. Umro kod kuće 1943.
44. VLAISAVLJEVIĆ Jovana BORKA, 1912. Umrla kod kuće 1943.
45. VLAISAVLJEVIĆ Bude ĐUKAN, 1875. Umro kod kuće 1943.
46. VLAISAVLJEVIĆ Jakova MARIJA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
47. VLAISAVLJEVIĆ Dane MILE, 1870. Umro kod kuće 1943.
48. VLAISAVLJEVIĆ Peje MILOŠ, 1900. Umro kod kuće 1943.
49. VLAISAVLJEVIĆ Gece PEJO, 1905. Umro kod kuće 1943.
50. VLAISAVLJEVIĆ D. RADOSLAV, 1873. Umro kod kuće 1943.
51. VLAISAVLJEVIĆ Petra RAJKO, 1870. Umro kod kuće 1943.
52. VLAISAVLJEVIĆ Nikole SIMO, 1865. Umro kod kuće 1943.
53. VLAISAVLJEVIĆ VASILIJA, 1860. Umrla kod kuće 1943.
54. VRANJES Nikole DRAGICA, 1906. Umrla kod kuće 1943.
55. VRANJES B. MIHAILO, 1908. Umro kod kuće 1943.
56. VUKOVIC Jove RADE, 1908. Umro kod kuće 1943.
57. VUNJAK Petra MILICA, 1898. Umrla kod kuće 1943.
58. VUNJAK Save RAJKO, 1870. Umro kod kuće 1943.
59. ZEC DRAGOJLA, 1873. Umrla kod kuće 1943.
60. ZEC M. DRAGOJLA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
61. ZEC Jovana LUKA, 1868. Umro kod kuće 1943.
62. ZEC MICAN, 1870. Umro kod kuće 1943.

KOZJAN

1. HINIĆ Jovana ANĐELIJA, rođ. Svilar, 1903. Umrla kod kuće 1943.
2. HINIĆ Mile ISO, 1895. Umro u Debelom Brdu 1944.
3. HINIĆ Vuje JOVANKA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
4. HINIĆ Petra JOVO, 1909. Umro kod kuće 1943.
5. HINIĆ Nikole MARA, rođ. Zastavniković, Široka Kula, 1895. Umrla kod kuće 1943.
6. HINIĆ Petra MILE, 1907. Umro kod kuće 1943.
7. HINIĆ Petra MILE, 1941. Umro kod kuće 1943.
8. HINIĆ Tome NIKOLA, 1880. Umro kod kuće 1943.
9. HINIĆ Vuje NIKOLA, 1899. Umro kod kuće 1943.
10. HINIĆ Miloša PERA, rođ. Panjković, 1897. Bunić I. Umrla kod kuće 1943.
11. KNEŽEVIĆ JEKA, 1862. Umrla kod kuće 1943.
12. KNEŽEVIĆ KATICA, rođ. Hinić, 18f3- Umrla kod kuće 1943.
13. KNEŽEVIĆ Jovana MANlSA, 1900. Umro u Krbavici 1943.

14. KNEŽEVIĆ MILICA, 1860. Umrla kod kuće 1943.
15. KNEŽEVIĆ MISO, 1907. Umro kod kuće 1943.
16. KNEŽEVIĆ SOKA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
17. KNEŽEVIĆ TODE, 1881. Umro kod kuće 1944.
18. SVILAR Jovana DUDA, 1906. Umro kod kuće 1943.
19. SVILAR MILICA rod. Stanković, 1888. Trnavac. Umrla kod kuće 1943.

KRBAVICA

1. BIŽIĆ Vaje SMILJA, 1884. Umrla kod kuće 1943.
2. BORĆIĆ Mice MANDA, 1920. Umrla kod kuće 1944.
3. BORĆIĆ Mile MILAN, 1880. Umro kod kuće 1943.
4. BORĆIĆ Save MILAN, 1938. Umro kod kuće 1943.
5. BORĆIĆ STEVAN, 1880. Umro kod kuće 1943.
6. BORĆIĆ Miće VAJO, 1928. Umro kod kuće 1943.
7. ČALIĆ Mile MIKA, 1879. Umrla kod kuće 1943.
8. ČALIĆ Milana MILKA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
9. DOZET Peje MILKA, 1908. Umrla kod kuće 1943.
10. DRAŽIĆ Dmitra PERA, 1875. Umrla kod kuće 1944.
11. HRNJAK Bude MIKA, 1907. Umrla kod kuće 1943.
12. HRNJAK MILKAN, 1905. Umro kod kuće 1944.
13. JELOVAC EVICA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
14. LUKIĆ MARIJA, 1880. Umrla kod kuće 1943.
15. LUKIĆ Dragana MIKA, 1920. Umrla kod kuće 1945.
16. MIRIĆ Laze EVICA, 1860. Umrla kod kuće 1943.
17. MIRIĆ Koste MILAN, 1939. Umro kod kuće 1943.
18. MIRIĆ Mile MILAN, 1900. Umro kod kuće 1943.
19. MIRIĆ Mile MILEVA, 1921. Umrla kod kuće 1943.
20. OBRIĆ Rade MOJSIJE 1874. Umro kod kuće 1943.
21. OBRIĆ PERA, 1873. Umrla kod kuće 1943.
22. OLBINA STANlSA, 1870. Umro kod kuće 1943.
23. PANJKOVIĆ Mile ANA, 1869. Umrla kod kuće 1943.
24. PANJKOVIĆ Stojana BOŽICA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
25. PANJKOVIĆ Tode EVICA, 1937. Umrla kod kuće 1943.
26. PANJKOVIĆ ILIJA, 1894. Umro kod kuće 1943.
27. PANJKOVIĆ Tode MILE, 1870. Umro u Krbavici 1943.
28. PANJKOVIĆ Mojsije JANJA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
29. PANJKOVIĆ Rade LJUBA, 1891. Umrla kod kuće 1943.
30. PANJKOVIĆ STANA, 1883. Vrpile. Umrla kod kuće 1943.
31. PETROVIČ Mile DRAGA, 1880. Bjelopolje. Umrla kod kuće 1943.
32. PETROVIĆ Mane NIKOLA, 1938. Umro kod kuće 1943.
33. PETROVIĆ Ise RADE, 1893. Umro kod kuće 1943.
34. PETROVIĆ Pilipa SOKA, 1886. Umrla kod kuće 1944.
35. PRIBIĆ Bogdana DRAGOJLA, 1870. Bunić. Umrla kod kuće 1943.
36. PRIBIĆ Jove JAKOV, 1875. Umro kod kuće 1943.
37. PRIBIĆ Bude MARICA, 1887. Trnavac. Umrla kod kuće 1943.
38. PRIBIĆ Tode JEKA, 1875. Debelo Brdo. Umrla kod kuće 1943.
39. PRIBIC Mojsije MILKA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
40. PRIBIĆ Dane SMILJA, 1904. Debelo Brdo. Umrla kod kuće 1943.
41. PRIBIC Bude STEVO, 1883. Umro kod kuće 1943.
42. PRIČA Mojsije ANĐELIJA, 1858. Umrla kod kuće 1943.

43. PRIČA Stojana SAVKA, 1902. Debelo Brdo. Umrla kod kuće 1943.
44. RAPAlC Jove ANĐA, 1895. Umrla kod kuće 1943.
45. RAPAlC Petra BOJA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
46. RAPAlC Stojana BOJA, 1881. Umrla kod kuće 1943.
47. RAPAlC Jovana DRAGICA, 1932. Umrla kod kuće 1943.
48. RAPAlC Steve EVICA, 1909. Umrla kod kuće 1943.
49. RAPAlC Vasilja EVICA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
50. RAPAlC Dane JEKA, 1878. Debelo Brdo. Umrla kod kuće 1943.
51. RAPAlC MANDA, 1868. Umrla kod kuće 1943.
52. RAPAlC Rade MARA, 1879. Umrla kod kuće 1943.
53. RAPAlC Voje MARA, 1895. Umrla kod kuće 1943.
54. RAPAlC Dmitra MARIJA, 1915. Umrla kod kuće 1943.
55. RAPAlC Jovana MARIJA, 1915. Umrla kod kuće 1943.
56. RAPAlC Jovana MIKA, 1920. Umrla kod kuće 1943.
57. RAPAlC Đure MILAN, 1932. Umro kod kuće 1943.
58. RAPAlC Rade MILE, 1870. Umro kod kuće 1943.
59. RAPAlC Vaje MILICA, 1882. Umrla kod kuće 1943.
60. RAPAlC Ilije PERA, 1870. Umrla kod kuće 1944.
61. RAPAlC Vaje PERA, 1880. Umrla kod kuće septembra 1943.
62. RAPAlC M. PETAR, 1870. Umro kod kuće 1943.
63. RAPAlC Koje RADE, 1865. Umro kod kuće 1943.
64. VLAISAVLJEVIĆ Petra JELKA, 1938. Umrla kod kuće 1943.
65. VLAISAVLJEVIĆ Dmitra JOVICA, 1879. Umro kod kuće 1943.
66. VLAISAVLJEVIĆ Pilipa MIKA, 1878. Umrla kod kuće 1943.
67. VLAISAVLJEVIĆ Petra MILKA, 1936. Umrla kod kuće 1943.
68. VLAISAVLJEVIĆ Bože SOKA, 1940. Umrla kod kuće 1943.
69. VLAISAVLJEVIĆ Jove SOKA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
70. VLAISAVLJEVIĆ Petra SOKA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
71. VUKOBRATOVIC Pilipa JEKA, 1886. Umrla kod kuće 1943.
72. VUKOBRATOVIC MILE, 1884. Grabušić. Umro kod kuće 1943.
73. ZAKLAN Bude DRAGOJLA, 1887. Umrla kod kuće 1943.
74. ZAKLAN DUŠAN, 1906. Umro kod kuće 1943.
75. ZAKLAN JEKA, 1859. Umrla kod kuće 1943.
76. ZAKLAN Jovana MAKSIM, 1875. Umro kod kuće 1943.
77. ZAKLAN Vaje MARIJA, 1880. Vrpile. Umrla kod kuće 1943.
78. ZAKLAN Alekse SARA, 1906. Debelo Brdo. Umrla kod kuće 1943.
79. ZAKLAN Spire SOKA, 1884. Umrla kod kuće 1943.

LJUBOVO

1. KNEŽEVIĆ BOZO, 1880. Umro kod kuće 1942.
2. KNEŽEVIĆ JEKA, rod. Čanak, 1873. Umrla kod kuće 1945.
3. OPSENICA D. STANA, 1895. Svračkovo Selo. Umrla kod kuće 1943.
4. RAKIC BOJA, 1891. Umrla u Salamuniću 1944.
5. i 6. RAKIC DUŠANA I MILKE umrlo dvoje djece kod kuće od tifusa 1943. blizanci rođeni 1940, a imena im nisu utvrđena.
7. RAKIC Milice ANKA, 1930. Umrla kod kuće 1943.
8. VUKMIROVIC Nikole BOJA, 1874. Umrla u Dubokom kod Ljubova 1944.
9. VUKMIROVIC Mile JEKA, 1900. Umrla kod kuće 1943.
10. VUKMIROVIC Jove MIKA, 1900. Umrla kod kuće 1943.
11. VUKMIROVIC Bude NEVENKA, 1930. Umrla kod kuće 1943.

PECANI

1. BUDISAVLJEVIC Dmitra JEKA, 1867. Umrla kod kuće 1944.
2. BUDISAVLJEVIC Dane MARA, 1941. Umrla kod kuće 1944.
3. BUDISAVLJEVIC Mane MARA, 1876. Bunić. Umrla kod kuće 1944.
4. BUDISAVLJEVIC Maksima MlCO, 1890. Umro kod kuće 1944.
5. DOZET Dušana DANICA, 1930. Umrla kod kuće 1943.
6. DOZET Dane MIKA, 1885. Drakulić Gradina. Umrla kod kuće 1943.
7. DOZET Sime MIKA, 1891. Umrla kod kuće 1943.
8. DOZET Mile ZORKA, 1939. Umrla kod kuće 1943.
9. MASNIKOSA Vuje EVICA, 1891. Umrla kod kuće 1943.
10. MASNIKOSA Rade MILICA, 1921. Umrla kod kuće 1943.
11. MASNIKOSA Miloša SMILJA, 1906. Umrla kod kuće 1943.
12. MASNIKOSA Nikole VASO, 1872. Umro kod kuće 1942.
13. SVILAR Ilije BUDE, 1888. Umro kod kuće 1944.
14. SVILAR Paje BOSA, 1929. Umrla kod kuće 1943.
15. SVILAR Rade BOSA, 1933. Umrla kod kuće 1943.
16. SVILAR Laze CUKA, 1878. Grabušić. Umrla kod kuće 1943.
17. SVILAR Simoje ILINKA, 1924. Umrla kod kuće 1943.
18. SVILAR Rade MILKA, 1931. Umrla kod kuće 1943.
19. SVILAR Rade MILKA, 1909. Umrla kod kuće aprila 1943.
20. SVILAR Ilije MILAN, 1910. Umro kod kuće 1942.
21. SVILAR Vuje SOKA, 1872. Umrla kod kuće 1942.
22. SVILAR Petra ŠTAKA, 1878. Visuć. Umrla kod kuće 1944.
23. SVILAR Jovana VASILIJE, 1852. Umro kod kuće 1943.

ŠALAMUNIČ

1. BARAC Nikole MARIJA, 1879. Kozjan. Umrla kod kuće 1944.
2. KORAC Maniše SOKA, 1875. Bunić II. Umrla kod kuće 1944.
3. NJEGOVAN Đure SOKA, 1889. Umrla kod Krbavice 1943.
4. PRAZlĆ Mile EVICA, 1871. Grabušić. Umrla kod kuće 1943.
5. PRAZlĆ Petra MILE, 1865. Umro kod kuće 1943.
6. RATKOVIC Staniše JEKA, 1896. Umrla kod kuće 1943.
7. RATKOVIC Bude MILE, 1888. Umro kod kuće 1944.
8. SLADIC Dmitra DANE, 1865. Umro kod kuće 1943.

OPĆINA KORENICA

GRADINA

1. DAJIC Bude ANKA, 1904. Umrla u Šeganovcu 1943.
2. DAJIĆ BUDE, 1880. Umro u Šeganovcu marta 1943.
3. DRAKULIC DANE, 1883. Umro kod kuće marta 1943.
4. DRAKULIC Maksima DUŠAN, 1892. Umro kod kuće marta 1943.
5. DRAKULIĆ MILKA, 1860. Umrla kod kuće 1943.
6. DRAKULIC MILKA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
7. DRAKULIĆ Petra MILKA, 1930. Umrla od TBC-a kod kuće 1944.
8. DRAKULIĆ Đurđa NIKOLA, 1875. Umro u Ponoru marta 1943.
9. DRAKULIC STANA, 1870. Umrla kod kuće marta 1943.
10. Drakulić MANIŠA, 1860. Umro kod kuće od gripe 1942.
11. DRAKULIC Dušana NADA, 1941. Umrla u Ponoru 1943.
12. DRAKULIC STOJA, 1875. Umrla kod kuće marta 1943.
13. DRAKULIC Save VAJO, 1865. Umro u Ponoru marta 1943.

14. KALEMBER Proke EVICA, 1872. Umrla u Ponoru marta 1943.
15. KALEMBER Nikole PERA, 1883. Umrla u Vrelu marta 1943.
16. KALEMBER Bude STANKA, 1940. Umrla u Vrelu marta 1943.
17. PRIČA MILE, 1860. Umro kod kuće 1943.
18. SUPUT Dmitra NIKOLA, 1863. Umro u Šeganovcu marta 1943.
19. VARIĆAK ANKA, 1865. Oravac. Umrla kod kuće 1943.
20. VERONIKA Bože PETAR, 1887. Umro u Mihaljevcu marta 1943.
21. VUKADINOVIĆ MILAN, 1870. Umro u Ponoru marta 1943.
22. VUKADINOVIĆ MILICA, 1870. Umrla u Ponoru marta 1943.
23. ZIGIĆ SAVKA, 1892. Tuk. Umrla u Tuku marta 1943.

HOMOLJAC

1. ĐERIĆ Milkana CUKA, 1869. Umrla kod kuće marta 1943.
2. ĐERIĆ Bude MILAN, 1889. Umro kod kuće marta 1943.
3. LALIĆ Nikole ANICA, 1873. Vranovača. Umrla kod kuće 1943.
4. LALIĆ Todora BUDE, 1878. Umro u Vrelu decembra 1944.
5. LALIĆ Miće EVICA, 1877. Kompolje. Umrla kod kuće marta 1943.
6. LALIĆ Proke JOVO, 1887. Umro kod kuće marta 1943.
7. LALIĆ LATINKA, 1870. Umrla u Trnavcu aprila 1943.
8. LALIĆ Ilije MARA, 1889. Seganovac. Umrla kod kuće aprila 1943.
9. LALIĆ Kuzmana MIKA, 1875. Ponor. Umrla kod kuće marta 1943.
10. LALIĆ Jovana MILE, 1870. Umro kod kuće aprila 1943.
11. LALIĆ Dušana MILKA, 1939. Umrla kod kuće marta 1943.
12. LALIĆ Jovana MILKA, 1942. Umrla kod kuće aprila 1943.
13. LALIĆ Nikole MILORAD, 1930. Umro kod kuće marta 1943.
14. LALIĆ Milana NIKOLA, 1940. Umro kod kuće marta 1943.
15. LALIĆ Nikole SMILJA, 1924. Umrla kod kuće marta 1943.
16. LALIĆ Jove SOKA, 1913. Umrla kod kuće marta 1943.
17. LALIĆ Obrada SOKA. 1878. Oravac. Umrla kod kuće aprila 1943.
18. LALIĆ Milana STEVO, 1941. Umro kod kuće marta 1943.
19. KRGA Milkana ĐUJO, 1865. Umro kod kuće marta 1943.
20. KRGA Nikole EVA, 1905. Seganovac. Umrla kod kuće marta 1943.
21. KRGA Mihajla EVICA, 1886. Trnavae. Umrla kod kuće marta 1943.
22. KRGA Rade EVICA, 1885. Debelo Brdo. Umrla kod kuće marta 1943.
23. KRGA JEKA, 1873. Turjanski. Umrla kod kuće marta 1943.
24. KRGA Jovana MANOJLO, 1864. Umro kod kuće marta 1943.
25. KRGA Rade MARIJA, 1860. Vrpile. Umrla kod kuće marta 1943.
26. KRGA Milkana STEVAN, 1870. Umro kod kuće marta 1943.
27. STANIĆ Maniše BUDE, 1886. Umro kod kuće decembra 1944.
28. SORAK SOKA, 1878. Trnavae. Umrla kod kuće marta 1943.
29. VARIĆAK Ilije BOGDAN, 1934. Umro kod kuće marta 1943.
30. VARIĆAK Rade ILIJA, 1892. Oravac. Umro kod kuće marta 1943.
31. VARIĆAK Mane LJUBICA, 1940. Umrla kod kuće marta 1943.
32. VARIĆAK Ise STEVAN, 1870. Umro kod kuće marta 1943.
33. VARIĆAK Ilije STEVO, 1940. Umro kod kuće marta 1943.
34. VLAISAVLJEVIĆ Ise MIĆA, 1882. Trnavae. Umro kod kuće marta 1943.
35. VLAISAVLJEVIĆ SMILJA, 1877. Bunić. Umrla kod kuće marta 1943.

JASIKOVAC

1. ZAKULA BOJA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
2. ZAKULA Dragana LATA, 1870. Umrla u Ponoru 1943.
3. ZAKULA Dane MIKA, 1870. Ponor. Umrla kod kuće 1943.

4. ZAKULA Petra MIKA, 1904. Krbavica. Umrla kod kuće 1943.
5. ZAKULA Tode MIKA, 1876. Gradina. Umrla kod kuće 1943.
6. ZAKULA MILE, 1870. Umro kod kuće 1943.
7. ZAKULA Mile MILE, 1870. Umro kod kuće 1943.
8. ZAKULA Spase OLGA, 1940. Umrla kod kuće 1943.
9. ZAKULA SIMO, 1870. Umro kod kuće 1943.
10. ZAKULA STAKA, 1900. Vedašić. Umrla kod kuće 1943.
11. ZAKULA Mile STEVAN, 1900. Umro kod kuće 1943.

KALEBOVAC

1. FUNDUK Nikole ILIJA, 1898. Umro kod kuće aprila 1943.
2. FUNDUK Rade MIKA, 1870. Vranovača. Umrla kod kuće aprila 1943.
3. FUNDUK Makse MILE, 1872. Umro kod kuće aprila 1943.
4. FUNDUK Đurđa PERKA, 1874. Umrla kod kuće aprila 1943.
5. FUNDUK Spase SOKA, 1874. Umrla kod kuće aprila 1943.
6. FUNDUK Samojla TRIFUN, 1874. Umro kod kuće aprila 1943.
7. LALIC Mile LJUBOMIR, 1885. Umro kod kuće aprila 1943.
8. LALIC Spase MILE, 1863. Umro kod kuće aprila 1943.
9. LALIC STANIŠA, 1863. Umro kod kuće aprila 1943.
10. LJUTICA Trivuna GRUDA, 1880. Umrla kod kuće aprila 1943.
11. LJUTICA Dušana JOVO, 1937. Umro kod kuće aprila 1943.
12. LJUTICA Nikole LATA, 1895. Vranovača. Umrla kod kuće aprila 1943.
13. LJUTICA PERA, 1916. Cuić Krčevina. Umrla kod kuće aprila 1943.
14. ORLIC Stevana DRAGA, 1937. Umrla kod kuće aprila 1943.
15. ORLIC Dane JOVAN, 1888. Umro kod kuće aprila 1943.
16. ORLIC PERA, 1880. Ponor. Umrla kod kuće aprila 1943.
17. ORLIC SMILJANA, 1875. Mihaljevac. Umrla kod kuće aprila 1943.
18. PETRICIC JANKO, 1863. Umro kod kuće aprila 1943.
19. PETRICIC Jove JEKA, 1873. Mihaljevac. Umrla u Oravcu aprila 1943.
20. PETRICIC Ilije SOKA, 1875. Umrla kod kuće aprila 1943.
21. PETRICIC Petra STEVO, 1872. Umro kod kuće aprila 1943.
22. PRIČA Vaje BRANKO, 1906. Umro kod kuće aprila 1943.
23. VOJVODIĆ Dane EVICA, 1876. Ponor. Umrla kod kuće aprila 1943.

KAPELA KORENIČKA

1. DRAKULIC Stevana PETAR, 1894. Umro kod kuće 1943.
2. DERIC Marka BUDE, 1882. Umro u Jasiki kod Bihaća 1943.
3. KRGA Mile DESA, 1939. Umrla kod kuće 1943.
4. KRGA Đukana JOVAN, 1941. Umro kod kuće 1943.
5. KRGA Dane DUKA, 1881. Umro kod kuće 1943.
6. KRGA Dane JANKO, 1894. Umro kod kuće 1943.
7. KRGA Nikole MILKA, 1911. Umrla kod kuće 1943.
8. KRGA Mile SOFIJA, 1877. Umrla kod kuće 1943.
9. VUJClC Marka JELENA, 1882. Umrla kod kuće 1943.
10. VUJClC Save JANKO, 1878. Umro kod kuće 1943.
11. VUJClC MARA, 1909. Umrla kod kuće 1943.
12. VUJClC Save NIKOLA, 1880. Umro kod kuće 1943.

KOMPOLJE KORENIČKO

1. BOZANIC Jandre MILOŠ, 1878. Umro u Mihaljevcu 1944.

2. BOZANIC Vuje SOKA, 1876. Umrla u Mihaljevcu 1943.
3. MIRIC Vuje DURO, 1859. Trnavae. Umro kod kuće 1943.
4. VUKADINOVIĆ Milana MARA, 1925. Umrla u Šeganovcu 1943.
5. VUKADINOVIĆ Nikole SOKA, 1900. Vedašić. Umrla u Šeganovcu 1943.
6. VUKADINOVIĆ Ilije RADE, 1885. Umro kod kuće 1943.
7. ZIGIC Bogdana SLAVICA, 1942. Umrla kod kuće 1943.
8. ZIGIC SMILJA, 1860. Umrla kod kuće 1941.
9. ZlGIČ Mile VASO, 1860. Ponor. Umro kod kuće 1942.

KORENICA

1. DERIKRAVA Milana JOVO, 1924. Umro kod kuće 1943.
2. PRIČA Đure ANĐA, 1926. Ponor. Umrla kod kuće 1943.
3. PRIČA Đure MILENA, 1923. Umrla u Šeganovcu 1943.

MIHALJEVAC

1. ĐERIC Stevana ANKA, 1905. Bunić. Umrla kod kuće 1943.
2. ĐERIC Nikole BOJA, 1936. Umrla kod kuće 1943.
3. ĐERIC DRAGICA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
4. ĐERIC Đure JEKA, 1904. Debelo Brdo. Umrla kod kuće 1943.
5. ĐERIC Rade MILAN, 1924. Umro kod kuće 1943.
6. ĐERIC Filipa MILE, 1876. Umro kod kuće 1943.
7. ĐERIC Stevana PERA, 1880. Umrla kod kuće 1943.
8. ĐERIC SAVA, 1869. Umro kod kuće 1943.
9. ĐERIC SMILJANA, 1876. Umrla kod kuće 1943.
10. ĐERIC Mojsije SOFIJA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
11. GAVRILOVIČ Marka BOSILJKA, 1940. Umrla kod kuće 1943.
12. GAVRILOVIČ Marka DUŠAN, 1933. Umro kod kuće 1943.
13. GAVRILOVIČ Marka ILIJA, 1931. Umro kod kuće 1943.
14. GAVRILOVIČ Ilije MILAN, 1888. Umro kod kuće 1943.
15. HINIČ Dane PERA, 1887. Umrla kod. kuće 1943.
16. MIŠIC JEKA, 1883. Umrla kod kuće 1943.
17. MIŠIC Dušana MILAN, 1929. Umro kod kuće 1943.
18. PETRlClC Duje DRAGA, 1921. Kalebovac. Umrla kod kuće 1943.
19 PETRlClC Nikole DRAGICA, 1875. Kalebovac. Umrla kod kuće 1943.
20. PETRlClC Mane ĐUJO, 1873. Umro kod kuće 1943.
21. PETRlClC Bude ILIJA, 1883. Umro kod kuće 1943.
22. PETRlClC Dane JOVO, 1869. Umro kod kuće 1943.
23. PETRlClC Jovana MARA, 1900. Kalebovac. Umrla kod kuće 1942.
24. PETRlClC Vaje MILICA, 1906. Bunić. Umrla kod kuće 1943.
25. PETRlClC NIKOLA, 1875. Umro kod kuće 1943.
26. PETRlClC Mile SOKA, 1872. Trnavae. Umrla kod kuće 1943.
27. PETRlClC Nikole VAJO, 1906. Umro kod kuće 1943.
28. PETRlClC Mile VLADE, 1928. Umro kod kuće 1943.
29. PRIČA Proke DANE, 1896. Umro kod kuće 1943.
30. PRIČA JEKA, 1876. Umrla kod kuće 1943.
31. PRIČA Petra JOVAN, 1905. Umro kod kuće 1943.
32. PRIČA LJUBA, 1902. Homoljac. Umrla kod kuće 1943.
33. PRIČA Stanka MARKO, 1905. Umro kod kuće 1943.
34. PRIČA Dane MILAN, 1868. Umro kod kuće 1943.
35. PRIČA MILAN (Milika), 1876. Umro kod kuće 1943.
36. PRIČA MILE (Milindža), 1866. Umro kod kuće 1943.

37. PRIČA Stevana MILENA, 1927. Umrla kod kuće 1943.
38. PRIČA Jovana MILKA, 1871. Umrla kod kuće 1943.
39. RADEKA Miće JOVO, 1886. Umro kod kuće 1943.
40. RADEKA Petra MARA, 1901. Umrla kod kuće 1943.
41. RADEKA Steve MARA, 1925. Umrla kod kuće 1943.
42. PRIČA PETAR, 1870. Umro kod kuće 1943.
43. PRIČA Pavla RADE, 1870. Umro kod kuće 1943.
44. RADEKA Steve PERA, 1927. Umrla kod kuće 1943.
45. VLAISAVLJEVIC Dane LATA, 1879. Koreničko Kompolje. Umrla kod kuće 1943.
46. VLAISAVLJEVIC Rade LJUBICA, 1922. Umrla kod kuće 1943.
47. VLAISAVLJEVIC Rade LATA, 1931. Umrla kod kuće 1943.
48. VLAISAVLJEVIC Rade LJUBICA, 1925. Umrla kod kuće 1943.
49. VLAISAVLJEVIC MILAN, 1877. Umro kod kuće 1943.
50. VLAISAVLJEVIC Dmitra RADE, 1891. Umro kod kuće 1943.

ORAVAC

1. BELIC ANĐA, 1883. Kalebovac. Umrla kod kuće marta 1943.
2. DAJIC Luke JOVO, 1873. Seganovac. Umro kod kuće marta 1943.
3. DAJIC MIKA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
4. DERIKRAVA DRAGICA, 1886. Trnavac. Umrla kod kuće marta 1943.
5. DERIKRAVA Đurđa NIKOLA, 1885. Umro kod kuće marta 1943.
6. KALEMBER DRAGOJLA, 1880. Gradina. Umrla kod kuće marta 1943.
7. KALEMBER Rade MOJSIJE, 1881. Umro kod kuće marta 1943.
8. VARIĆAK EVICA, 1875. Tuk. Umrla kod kuće marta 1943.
9. VARIĆAK MIRA, 1865. Mihaljevac. Umrla kod kuće marta 1943.
10. VARIĆAK Đurđa STOJA, 1855. Gradina. Umrla kod kuće marta 1943.

PONOR

1. ĐERIC Mile ĐUJO, 1891. Homoljac. Umro kod kuće 1943.
2. KECA Dane PAJO, 1875. Umro kod kuće 1943.
3. KECA Stevana STANlSA, 1873. Umro kod kuće 1943.
4. KORUGA Dušana ANKA, 1940. Umrla kod kuće 1943.
5. KORUGA Dušana DRAGA, 1934. Umrla kod kuće 1943.
6. KORUGA Rade ĐURO, 1865. Umro kod kuće 1943.
7. KORUGA Mile JEKA, 1887. Drakulić Rijeka. Umrla kod kuće 1943.
8. KORUGA Peje KOKA, 1942. Umrla kod kuće 1943.
9. KORUGA Nikole LATA, 1906. Umrla kod kuće 1943.
10. KORUGA Duje MARA, 1896. Umrla kod kuće 1943.
11. KORUGA Dragana MIKA, 1935. Umrla kod kuće 1943.
12. KORUGA Bogdana MILKA, 1925. Umrla kod kuće 1943.
13. KORUGA Dane MILE, 1880. Umro kod kuće 1943.
14. KORUGA Mile PEJO, 1921. Umro kod kuće 1943.
15. PRIČA Mile MILKA, 1901. Seganovac. Umrla kod kuće 1943.
16. PRIČA Nikole VUJO, 1886. Umro kod kuće 1943.
17. RASTOVAC DRAGOJLA, 1873. Kalebovac. Umrla kod kuće 1943.
18. RASTOVAC PERA, 1906. Kapela. Umrla kod kuće 1943.
19. RASTOVAC Mile SIMO, 1876. Umro kod kuće 1943.
20. VUKADINOVIC Dane BOJA, 1877. Umrla kod kuće 1943.
21. VUKADINOVIC Bude MILKA, 1906. Umrla kod kuće 1943.
22. VUKADINOVIC Dane PETAR, 1871. Umro kod kuće 1943.
23. ZlGIČ Petra ĐUJO, 1912. Umro kod kuće 1943.

24. ZlGIČ Proke ĐURO, 1885. Umro kod kuće 1943.
25. ZIGIĆ Proke ILIJA, 1881. Umro kod kuće 1943.

RIJEKA KORENIČKA

1. DRAKULIĆ Ilije BRANKO, 1938. Umro kod kuće 1943.
2. DRAKULIĆ Mihajla BUDE, 1867. Umro kod kuće 1943.
3. DRAKULIĆ Stevana BUDE, 1872. Umro kod kuće 1943.
4. DRAKULIĆ Dušana DUŠANKA, 1935. Umrla kod kuće 1943.
5. DRAKULIĆ LATINKA, 1865. Umrla kod kuće 1943.
6. DRAKULIĆ Gece MILICA, 1902. Končarev Kraj. Umrla kod kuće 1943.
7. DRAKULIĆ Mihajla PETAR, 1885. Umro kod kuće 1943.
8. DRAKULIĆ Jove MILIVOJ, 1862. Umro kod kuće 1943.
9. DRAKULIĆ Dušana MILAN, 1939. Umro kod kuće 1943.
10. DRAKULIĆ Milčine MIRKO, 1899. Umro kod kuće 1943.
11. DRAKULIĆ Nikole NADA, 1942. Umrla kod kuće 1943.
12. DRAKULIĆ Nikole NENAD, 1942. Umro kod kuće 1943.
13. DRAKULIĆ Rade SIMO, 1895. Umro kod kuće 1943.
14. DRAKULIĆ Milčine ŠTAKA, 1897. Vrelo. Umrla kod kuće 1943.
15. DRAKULIĆ SOKA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
16. DRAKULIĆ Mihajla TODOR, 1871. Umro kod kuće 1943.
17. ZEC MIKA, 1876. Umrla kod kuće 1943.
18. ZEC Jakova MILISA, 1877. Umro kod kuće 1943.
19. ZEC Rade PERA, 1910. Umrla kod kuće 1943.

RUDANOVAC

1. MAZAR MARIJA, 1889. Umrla kod kuće 1943.
2. VUJClC Dušana DRAGA, 1942. **Umrla** kod kuće 1943.
3. VUJClC Stevana DUŠAN, 1910. **Umro** kod kuće 1943.
4. VUJClC Vuje MANE, 1885. Umro kod kuće 1943.
5. VUJClC Duje LJUBA, 1916. Umrla kod kuće 1943.
6. VUJClC Bude MILE, 1892. Umro kod kuće 1943.
7. VUJClC Manojla MILICA, r. Krga, 1878. Umrla kod kuće 1943.
8. VUJClC Vlade MILORAD, 1944. Umro kod kuće 1944.
9. VUJClC Mile ŠTEFANIJA, 1867. Umrla kod kuće 1943.
10. VUJClC Ilije VUJO, 1865. Umro kod kuće 1943.

SEGANOVAC

1. DAIĆ Mile DEVA, 1879. Vrelo. Umrla kod kuće 1943.
2. DAIČ LAZO, 1877. Umro kod kuće 1943.
3. DAlC LUKA, 1880. Umro kod kuće 1943.
4. DAlC Miće **NIKOLA,** 1881. Umro kod kuće 1943.
5. DAIČ SOFIJA, 1879. Kurjak. Umrla kod kuće 1943.
6. DAIČ STOJA, 1880. Kapela. Umrla kod kuće 1943.
7. KALEMBER Đure DUŠAN, 1914. Umro kod kuće 1943.
8. KALEMBER Vuje ILIJA, 1875. Umro kod kuće 1943.
9. KALEMBER Bože NIKOLA, 1879. Umro kod kuće 1943.
10. KALEMBER Vuje MIKA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
11. KLAŠNJA ANICA, 1874. Umrla kod kuće 1943.
12. KLAŠNJA Miće DUŠAN, 1913. Umro kod kuće 1943.
13. KLAŠNJA Save MlCA, 1879. Umro kod kuće 1943.
14. KLAŠNJA Jandre MILAN, 1898. Umro kod kuće 1943.

15. KLASNJA Nikole SOKA, 1910. Jasikovac. Umrla kod kuće 1943.
16. KLASNJA Rade ŠTAKA, 1879. Vranovača. Umrla kod kuće 1943.
17. KVOČKA Ise BOZO, 1879. Umro kod kuće 1943.
18. KVOCKA Ise DANE, 1882. Umro kod kuće 1943.
19. KVOCKA DEVA, 1882. Umrla kod kuće 1943.
20. KVOCKA Ise MlCO, 1884. Umro kod kuće 1943.
21. KVOCKA Tanasije MIKA, 1884. Umrla kod kuće 1943.
22. KVOCKA STANA, 1870. Vranovača. Umrla kod kuće 1943.
23. KVOCKA Staniše STANA, 1871. Vrpile. Umrla kod kuće 1943.
24. SOLAJA BLAGOJA, 1870. Umro kod kuće 1943.
25. SOLAJA ILIJA, 1879. Umro kod kuće 1943.
26. SOLAJA LAZO, 1880. Umro kod kuće 1943.
27. SOLAJA Laze MILIC, 1900. Umro kod kuće 1943.
28. SOLAJA Steve MILICA, 1940. Umrla kod kuće 1943.
29. SOLAJA Rade PERKA, 1870. Vranovača. Umrla kod kuće 1943.
30. SOLAJA Ilije STEVO, 1904. Umro kod kuće 1943.
31. SUPUT Bude ANĐELKA, 1942. Umrla kod kuće 1943.
32. SUPUT Blaža ANKA, 1899. Umrla kod kuće 1942.
33. SUPUT Jove BOJA, 1884. Umrla kod kuće 1943.
34. SUPUT Obrada BUDE, 1884. Umro kod kuće 1943.
35. SUPUT Mile DANE, 1885. Umro kod kuće 1942.
36. SUPUT Vase DUŠAN, 1941. Umro kod kuće 1942.
37. SUPUT Rade ILIJA, 1900. Umro kod kuće 1943.
38. SUPUT MARIJA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
39. SUPUT JOVO, 1880. Umro kod kuće 1943.
40. SUPUT Ilije JOVO, 1938. Umro kod kuće 1943.
41. SUPUT Đukana MARA, 1911. Tuk. Umrla kod kuće 1943.
42. SUPUT Milana MARA, 1932. Umrla kod kuće 1944.
43. SUPUT Sime MARA, 1875. Oravac. Umrla kod kuće 1943.
44. SUPUT MIKA, 1865. Vrpile. Umrla kod kuće 1943.
45. SUPUT Paje PERA, Kor. Kompolje. Umrla kod kuće 1943.
46. SUPUT Tode SAVA, 1915. Svračkovo Selo. Umrla kod kuće 1943.

TRNAVAC

1. DMITRAŠINOVIĆ JEKA, 1910. Turjanski. Umrla kod kuće 15. 3. 1943.
2. DMITRAŠINOVIĆ Ise LATINKA, 1904. Umrla kod kuće 20. 3. 1943.
3. DMITRAŠINOVIĆ Gece MARIJA, 1885. Umrla kod kuće 3. 4. 1943.
4. DMITRAŠINOVIĆ Đukana MILAN, 1929. Umro kod kuće 10. 4. 1943.
5. DMITRAŠINOVIĆ Jovana MILAN, 1871. Umro kod kuće 15. 4. 1943.
6. DMITRAŠINOVIĆ Petra MILKA, 1872. Krbavica. Umrla kod kuće 20. 4. 1943.
7. DMITRAŠINOVIĆ Jovana SAVKA, 1926. Umrla kod kuće marta 1943.
8. GRAHOVAC Gece EVICA, 1879. Turjanski. Umrla kod kuće marta 1943.
9. GRAHOVAC Milana SOKA, 1904. Umrla kod kuće marta 1943.
10. GRAHOVAC Jandre STANA, 1892. Umrla kod kuće aprila 1943.
11. GRAHOVAC Dane STANlSA, 1873. Umro kod kuće aprila 1943.
12. HRNJAK Todora MARTA, 1865. Umrla kod kuće 15. 5. 1943.
13. HRNJAK Nikole MASA, 1878. Umrla kod kuće 17. 3. 1943.
14. HRNJAK Petra SOKA, 1893. Turjanski. Umrla kod kuće 1943.
15. JAGNIČ Duje MILKA, 1939. Umrla kod kuće 1941.
16. LUKIC B. ANĐA, 1892. Krbavica. Umrla kod kuće 1943.

17. LUKIC Ilije ANKA, 1892. Umrla kod kuće 16. 4. 1944.
18. LUKIC DESA, 1873. Umrla kod kuće marta 1943.
19. LUKIĆ Petra DUKA, 1910. Umrla kod kuće 20. 4. 1943.
20. LUKIĆ Vojkana JULKA, 1870. Umrla kod kuće marta 1943.
21. LUKIĆ Mihajla LATINKA, 1853. Umrla kod kuće 5. 3. 1944.
22. LUKIĆ Gavrana MARIJA, 1870. Krbavica. Umrla kod kuće 14. 4. 1943.
23. LUKIĆ Milana MILICA, 1898. Umrla kod kuće 15. 4. 1943.
24. LUKIĆ Stevana MILE, 1868. Umro kod kuće 10. 5. 1943.
25. LUKIĆ Voje MILE, 1870. Umro kod kuće 5. 3. 1943.
26. LUKIĆ Bude MILKA, 1940. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.
27. LUKIĆ Ise MILKA, 1871. Krbavica. Umrla kod kuće 9. 3. 1943.
28. LUKIĆ Nikole NACA, 1901. Turjanski. Umrla kod kuće 5. 5. 1943.
29. LUKIĆ Gavrana STANlSA, 1873. Umro kod kuće 20. 5. 1943.
30. LUKIĆ Sime STANIŠA, umro kod kuće 1943.
31. LUKIĆ Luke STANlSA, 1887. Umro kod kuće 10. 3. 1943.
32. MARINKOVIĆ Todora DRAGICA, 1901. Umrla kod kuće 1943.
33. MARINKOVIĆ Đurđa FILIP, 1900. Umro kod kuće 1943.
34. MIRIĆ Mane BLAGOJA, 1893. Umro kod kuće maja 1943.
35. MIRIĆ Steve BUDE, 1864. Umro kod kuće 7. 3. 1943.
36. MIRIĆ DRAGOJLA, 1869. Vrelo. Umrla kod kuće 9. 3. 1943.
37. MIRIĆ Petra DUKA, 1892. Umro kod kuće 20. 4. 1943.
38. PANJKOVIĆ Vase MILOŠ, 1872. Umro kod kuće 10. 5. 1942.
39. PANJKOVIĆ SOFIJA, 1900. Umrla kod kuće 10. 5. 1944.
40. STANKOVIĆ Đure ANĐA, 1876. Kuzmanovača. Umrla kod kuće 20. 4. 1943.
41. STANKOVIĆ Pepe MILICA, 1898. Umrla kod kuće 8. 4. 1943.
42. STANKOVIĆ VASILIJA, 1889. V. Glave. Umrla kod kuće 25. 4. 1943.
43. VLAISAVLJEVIĆ BOŽICA, 1898. Umrla kod kuće maja 1943.
44. VLAISAVLJEVIĆ Marka BUDE, 1862. Umro kod kuće maja 1943.
45. VLAISAVLJEVIĆ Mihajla DRAGICA, 1913. Umrla kod kuće 15. 4. 1943.
46. VLAISAVLJEVIĆ Petra DRAGINJA, 1874. Umrla kod kuće aprila 1943.
47. VLAISAVLJEVIĆ Marka ĐUJO, 1871. Umro kod kuće aprila 1943.
48. VLAISAVLJEVIĆ Duje ISO, 1942. Umro kod kuće aprila 1943.
49. VLAISAVLJEVIĆ JELA, 1891. Turjanski. Umrla kod kuće 9. 3. 1943.
50. VLAISAVLJEVIĆ Mile JEKA, 1906. Umrla kod kuće 15. 3. 1943.
51. VLAISAVLJEVIĆ MILE, 1872. Umro kod kuće 20. 3. 1943.
52. VLAISAVLJEVIĆ Rade MILE, 1882. Umro kod kuće 25. 3. 1943.
53. VLAISAVLJEVIĆ Voje PERA, 1940. Umrla kod kuće maja 1943.
54. VLAISAVLJEVIĆ SOKA, 1903. Krbavica. Umrla kod kuće 25. 5. 1943.
55. VLAISAVLJEVIĆ Mojsije STANA, 1880. V. Glave. Umrla kod kuće 20. 3. 1943.
56. VLAISAVLJEVIĆ STJEPANIJA, 1890. Krbavica. Umrla kod kuće 15. 4. 1943.

VRANOVAĆA

1. GATALO Janka MIKA, 1893. Umrla kod kuće 1943.
2. GLUMAC Dušana ANĐELIJA, 1940. Umrla kod kuće 1943.
3. GLUMAC DUŠAN, 1910. Umro kod kuće 1943.
4. GLUMAC Luke DUSANKA, 1908. Umrla kod kuće 1943.
5. GLUMAC Steve JEKA, 1877. Umrla kod kuće 1943.
6. GRUBIĆ ANICA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
7. GRUBIĆ Proke MARA, 1939. Umrla kod kuće 1942.
8. GRUBIĆ Proke NIKOLA, 1923. Umro u Petrinji 1942.

9. KOSANOVIĆ M. MIRA, 1923. Umrla kod kuće 1943.
10. KOSANOVIĆ Jove NIKOLA, 1888. Umro kod kuće 1943.
11. LEKA Nikole MILAN, 1890. Umro kod kuće 1943.
12. LEKA Dane MILE, 1870. Umro kod kuće 1943.
13. LEKA Koje PERA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
14. LEKA Dane VOJO, 1868. Umro kod kuće 1943.
15. MARJANOVIC Jove ĐUJO, 1890. Umro kod kuće 1943.
16. MILANOVIC Rade NIKOLA, 1895. Umro kod kuće 1943.
17. ORLIC ANĐA, 1872. Umrla kod kuće 1943.
18. ORLIC Vase BOZO, 1868. Umro kod kuće 1944.
19. ORLIC Milivoje ĐUJO, 1885. Umro kod kuće 1943.
20. ORLIC Milivoja MILE, 1895. Umro kod kuće 1943.
21. ORLIC Petra MILICA, 1895. Bjelopolje. Umrla u Ponoru 1943.
22. ORLIC Ilije PETAR, 1890. Umro u Ponoru 1943.
23. ORLIC Milivoja PETAR, 1892. Umro kod kuće 1943.
24. ORLIC Nikole SMILJA, 1902. Umrla kod kuće 1943.
25. PRIČA DRAGOJLA, 1870. Mihaljevac. Umrla kod kuće 1943.
26. PRIČA Mile EVICA, 1895. Krbavica. Umrla kod kuće 1943.
27. PRIČA Jakova MILE, 1880. Umro kod kuće 1943.
28. PRIČA Vuje MILE, 1890. Umro kod kuće 1943.
29. PRIČA Dane MILKA, 1900. Kalebovac. Umrla kod kuće 1943.
30. PRIČA M. SMILJA, 1942. Umrla kod kuće 1943.
31. PRIČA STEVAN, 1869. Umro kod kuće 1942.
32. PRIČA STOJA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
33. RAPAIC DANE, 1885. Umro kod kuće 1943.
34. RAPAIC DANE, 1875. Umro kod kuće 1943.
35. RAPAIC EVA, 1876. Umrla kod kuće 1942.
36. SORAK J. DRAGA, 1870. Vedašić. Umrla kod kuće 1943.
37. SORAK Mile DRAGA, 1900. Umrla kod kuće 1943.
38. SORAK Maniše DUŠAN, 1940. Umro kod kuće 1943.
39. VUJClC Jove DRAGA, 1898. Umrla kod kuće 1943.
40. VUJClC Ilije JELENA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
41. VUJClC SAVA, 1898. Umrla kod kuće 1943.

VRELO

1. DMITRAŠINOVIĆ PERA, 1882. Umrla kod kuće 1943.
2. DRAKULIC Jove DRAGA, 1903. Umrla kod kuće 1943.
3. DRAKULIC Nikole MARA, 1921. Umrla u Homoljcu 1943.
4. DRAKULIC Staniše MILAN, 1880. Umro kod kuće 1943.
5. DRAKULIC Mane PERKA, 1905. Umrla kod kuće 1943.
6. DRAKULIC SOKA, 1874. Rijeka Koreničkа. Umrla u Rijeci Koreničkoj 1943.
7. DRAKULIC Đure SOKA, 1881. Krbavica. Umrla u Krbavici 1943.
8. GLUMAC EVICA, 1889. Seganovac. Umrla kod kuće 1943.
9. GRUBIC Bude EVICA, 1887. Umrla kod kuće 1943.
10. GRUBIC Jove MANE, 1925. Umro u Trnavcu 1943.
11. GRUBIC MOJSIJA, 1873. Umro kod kuće 1943.
12. GRUBIC Ilije SOFIJA, 1900. Umrla kod kuće 1943.
13. MIRIC Uroša GLlSO, 1880. Umro u Rijeci Koreničkoj 1943.
14. MIRIC Nikole STEVANIJA, 1877. Trnavac. Umrla u Rijeci Koreničkoj 1943.
15. PETRICIC Manojla BOGDAN. Umro kod kuće 1943.

16. PETRlClC Mile PAVLE, 1860. Mihaljevac. Umro u Rudanovcu 1943.
17. ŠTETA Vuje BIKA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
18. VEJNOVIĆ MARTA, 1888. Umrla kod kuće 1943.
19. VLATKOVIĆ Rade ILIJA, 1885. Umro kod kuće 1943.
20. VLATKOVIĆ KATICA, 1880. Umrla kod kuće 1943.
21. VUJClC Nikole ANĐELIJA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
22. VUJClC Dane DMITAR, 1883. Umro kod kuće 1943.
23. VUJClC Dane MARA, 1922. Umrla kod kuće 1943.
24. VUJClC Mije SOFIJA, 1872. Umrla kod kuće 1943.
25. VUJClC Nikole VIDA, 1912. Umrla kod kuće 1943.
26. VUJClC Maksima ZORKA, 1898. Umrla kod kuće 1943

VRPILE

1. PRIČA BUDE, 1870. Umro kod kuće februara 1942.
2. PRIČA ĐURO, 1860. Umro kod kuće maja 1942.
3. PRIČA Vuje JOVAN, 1900. Umro kod kuće 3. 3. 1943.
4. PRIČA Staniše KOJO, 1892. Umro kod kuće aprila 1943.
5. PRIČA Vuje LJUBA, 1897. Umrla kod kuće aprila 1943.
6. PRIČA Ilije MILAN, 1895. Umro kod kuće marta 1943.
7. PRIČA SAVA, 1880. Umrla kod kuće 1943.
8. PRIČA Milete SAVIJA, 1867. Vujinove Glave. Umrla kod kuće aprila 1943.
9. PRIČA SIBA, 1860. Umrla kod kuće maja 1943.
10. PRIČA VASO, 1880. Umro kod kuće februara 1942.
11. ZAKULA BOJA, 1870. Vranovača. Umrla kod kuće aprila 1943.
12. ZAKULA Paje MIKA, 1880. Krbavica. Umrla kod kuće maja 1943.
13. ZAKULA Mile STEVO, 1887. Umro kod kuće 6. 1. 1943.

OPĆINA LIČKO PETROVO SELO

ARAPOV DOL

1. BABIC Janka BOZO, 1937. Umro u Rešetaru 1943.
2. BABIC Mane DRAGA, 1926. Umrla u Rešetaru 1943.
3. BABIC Paje ILIJA, 1938. Umro u Rešetaru 1943.
4. BABIC Jove JANKO, 1863. Umro u Rešetaru 1943.
5. BABIC Mile JOVO, 1896. Umro u Koreničkoj Kapeli 1943.
6. BABIC Jove MARA, 1928. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
7. BOGUNOVIC Nikole BRANKO, 1936. Umro u Rešetaru 1943.
8. BOGUNOVIC Ilije DARA, 1936. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
9. BOGUNOVIC Miće DMITAR, 1941. Umro u Koreničkoj Kapeli 1942.
10. BOGUNOVIC Nikole DRAGAN, 1938. Umro u Rešetaru 1943.
11. BOGUNOVIC Nikole MANE, 1940. Umro u Rešetaru 1943.
12. BOGUNOVIC Miće MARICA, 1940. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
13. BOGUNOVIC Pane MARTA, 1890. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
14. BOGUNOVIC Nikole MILE, 1941. Umro u Rešetaru 1943.
15. BOGUNOVIC Miće SAVA, 1939. Umro u Koreničkoj Kapeli 1943.
16. BUBALO Marka ANA, 1875. Umrla u Rešetaru 1943.
17. BUBALO Milana BOJA, 1938. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
18. BUBALO Dane BRANKO, 1933. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
19. BUBALO Ilije CUKA, 1870. Umrla u ' Koreničkoj Kapeli 1943.
20. BUBALO Milana CUKA, 1939. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
21. BUBALO Ilije DRAGA, 1938. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
22. BUBALO Miće DRAGA, 1931. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
23. BUBALO Đure DUSANKA, 1929. Umrla na Plješevici 1943.

24. BUBALO Milana DUKA, 1937. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
25. BUBALO Ilije ĐURO, 1892. Umro kod kuće 1943.
26. BUBALO Marka JOVO, 1865. Umro u Zaklopači 1943.
27. BUBALO Jove KATA, 1890. Umrla u Frkašiću 1943.
28. BUBALO Stojana KATA, 1871. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
29. BUBALO Jove LATA, 1881. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
30. BUBALO Ilije LATINKA, 1875. Umrla u Rešetaru 1943.
31. BUBALO Ilije LUKA, 1939. Umro u Rešetaru 1943.
32. BUBALO Ilije LJUBICA, 1940. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
33. BUBALO Dane MANE, 1937. Umro u Koreničkoj Kapeli 1943.
34. BUBALO Pane MANE, 1937. Umro u Mihaljevcu 1943.
35. BUBALO Dane MARA, 1936. Umrla u Plitvičkom Ljeskovcu 1943.
36. BUBALO S. MARA, 1895. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
37. BUBALO Pane MARA, 1927. Umrla u Mihaljevcu 1943.
38. BUBALO Nikole MlCA, 1809. Umro u Vrelu kod Korenice 1942.
39. BUBALO Ilije MlCA, 1936. Umro u Koreničkoj Kapeli 1943.
40. BUBALO Dane MILAN, 1934. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
41. BUBALO Milana MILAN, 1936. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
42. BUBALO Dane MILE, 1934. Umro u Plitvičkom Ljeskovcu 1943.
43. BUBALO Save MILE, 1934. Umro u Koreničkoj Kapeli 1943.
44. BUBALO Bože MILICA, 1870. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
45. BUBALO Peje MILIJA, 1890. Umrla u Šeganovcu 1943.
46. BUBALO Miće MILKA, 1935. Umrla u Šeganovcu 1943.
47. BUBALO Miće MIRKO, 1934. Umro u Koreničkoj Kapeli 1943.
48. BUBALO Ilije NEDELJKO, 1941. Umro u Kamenskom 1942.
49. BUBALO Miće NIKOLA, 1932. Umro u Koreničkoj Kapeli 1943.
50. BUBALO Mile NIKOLA, 1937. Umro u Šeganovcu 1943.
51. BUBALO Ilije PANE, 1870. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
52. BUBALO Milana PANE, 1935. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
53. BUBALO Mile PANE, 1934. Umro u Šeganovcu 1943.
54. BUBALO Mile RADE, 1935. Umro u Šeganovcu 1943.
55. BUBALO Jove SATA, 1920. Umrla u Frkašiću 1943.
56. BUBALO Đure SAVKA, 1904. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
57. BUBALO Jove SOKA, 1873. Umrla u Rešetaru 1943.
58. BUBALO Ilije ŠTAKA, 1873. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
59. BUBALO Sime STANA, 1895. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
60. BUBALO Ilije STANKO, 1873. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
61. CUCAK Janka LATA, 1895. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
62. CUCAK Ilije MILE, 1886. Umro u Koreničkoj Kapeli 1943.
63. CUCAK MIKA, 1890. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
64. CUCAK Janka RUŽICA, 1895. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
65. GLAVINIC Marka MARIJA, 1875. Umrla u Jezercu 1943.
66. GLAVINIC Đure MILE, 1870. Umro u Jezercu 1943.
67. GLAVINIC Steve SOKA, 1934. Umrla u Rešetaru 1943.
68. MEDAKOVIC Rade MARA, 1875. Umrla u Rešetaru 1943.
69. PERIC Mile ANDA, 1887. Umrla kod kuće 1943.
70. PERIC Dmitra BOJA, 1940. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
71. PERIC Stojana DARA, 1937. Umrla kod Korenice 1943.
72. PERIC Stojana DMITAR, 1942. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
73. PERIC Stojana MARA, 1940. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.

74. PERIC Rade MILKA, 1940. Umrla u Rešetaru 1943.
75. PERIC Rade MILE, 1935. Umro u Frkašiću 1943.
76. PRIČA Petra MIRKO, 1936. Umro u Rešetaru 1943.
77. PRIČA M. SAVA, 1873. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
78. SLAVUJEVIC Mile KATA, 1867. Umrla u Rešetaru 1943.
79. SLAVUJEVIC Dmitra MILOŠ, 1935. Umro u Koreničkoj Kapeli 1943.
80. UZELAC Jove MARA, 1870. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
81. UZELAC Ilije MIKA, 1895. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.

DONJI VAGANAC

1. ADAMOVIC Stojana DRAGIC, 1865. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
2. ADAMOVIC MARTA, 1880. Umrla na Prijeboju 1943.
3. BANJAC Branka ANKA, 1939. Umrla u Lipovači kod Drežnika 1943.
4. BANJAC Dure DRAGA, 1910. Umrla u Kamenskom 1943.
5. BANJAC Mile MARA, 1900. Umrla u Plitvicama 1943.
6. BANJAC Paje STEVO, 1939. Umro u Kamenskom 1943.
7. CVIJANOVIC Milana ANDRIJA, 1935. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
8. CVIJANOVIC Milana JELKA, 1941. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
9. CVIJANOVIC Dane MARA, 1924. Umrla kod kuće 1945.
10. CVIJANOVIC Milana MICO, 1937. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
11. CVIJANOVIC Jove MILKA, 1915. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
12. DOSEN Mane DRAGA, 1935. Umrla na Prijeboju 1943.
13. DOSEN Luke LJUBA, 1920. Umrla u Kamenskom 1943.
14. DOSEN Mane MILEVA, 1938. Umrla u Kamenskom 1943.
15. DOSEN Duke SOKA, 1940. Umrla u Frkašiću 1943.
16. GRUBIC Save DUŠAN, 1936. Umro kod kuće 1943.
17. GRUBIC Mile MILKA, 1942. Umrla kod kuće 1943.
18. GRUBIC Nikole RUŽA, 1892. Umrla kod kuće 1943.
19. KESIC Dušana ANKA, 1941. Umrla kod kuće 1943.
20. KESIC Dušana DRAGA, 1939. Umrla u Bjelopolju 1943.
21. KESIC Milana DUKA, 1942. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
22. KESIC Nikole LATINKA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
23. KESIC Mane LATINKA, 1885. Umrla kod kuće 1943.
24. KESIC Dmitra LJUBICA, 1937. Umrla u Bjelopolju 1943.
25. KESIC Dmitra MARA, 1940. Umrla u Bjelopolju 1943.
26. KESIC Dmitra MILE, 1939. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
27. KESIC Mane MILKA, 1910. Umrla u Sadilovcu na Kordunu 1943.
28. KESIC Alekse STOJA, 1895. Umrla u Kamenskom 1943.
29. KESIC Dmitra STOJAN, 1941. Umro kod kuće 1943.
30. KOMADINA Đure MARA, 1939. Umrla na Rodić poljani kod Plitvica 1943.
31. MIHIČ Đure LJUBICA, 1938. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
32. MIHIC Đure MARA, 1936. Umrla kod Korenice 1943.
33. ORLIC Dušana BRANKO, 1937. Umro kod kuće 1945.
34. ORLIC Dušana JOVO, 1940. Umro u Plitvicama 1943.
35. POPOVIC Mile ANĐA, 1875. Umrla u Grabovcu kod Drežnika 1944.
36. POPOVIC Nikole DUŠAN, 1933. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
37. POPOVIC Petra ĐURO, 1941. Umro u Homoljcu 1943.
38. POPOVIC MARA, 1880. Umrla u Homoljcu 1943.
39. POPOVIC Nikole MARA, 1921. Umrla u Kršlji na Kordunu 1945.
40. POPOVIC Pavla MARICA, 1900. Umrla na Prijeboju 1943.
41. POPOVIC Pane MILKA, 1921. Umrla kod kuće 1945.

42. POPOVIC Dure SOKA, 1936. Umrla u Kamenskom 1943.
43. POPOVIC Nikole SOKA, 1925. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
44. POPOVIC Vuje SOKA, 1895. Umrla u Kamenskom 1943.
45. PRIČA Nikole ANKA, 1936. Umrla kod kuće 1941.
46. PRIČA Đure SARA, 1895. Umrla kod kuće 1943.
47. VIGNJEVIC Milana DARA, 1931. Umrla na Prijeboju 1943.
48. VIGNJEVIC Milana ILIJA, 1941. Umro kod kuće 1943.
49. VIGNJEVIC Branka JANDRE, 1940. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
.50. VIGNJEVIC Milana JELA, 1939. Umrla na Prijeboju 1943.
51. VIGNJEVIC Ilije MARICA, 1943. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
52. VIGNJEVIC Mane ANKA, 1880. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
53. VIGNJEVIC Dane MILAN, 1942. Umro kod kuće 1943.
54. VIGNJEVIC Jove MILKA, 1915. Umrla kod kuće 1943.
55. VIGNJEVIC Ilije MILKA, 1942. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
56. VIGNJEVIC Milana SARA, 1930. Umrla na Prijeboju 1943.
57. VIGNJEVIC Ilije SARA, 1880. Umrla na Kamenskom 1943.
58. VIGNJEVIC Dane SOKA, 1943. Umrla u Rešetaru 1944.
59. VIGNJEVIC Dane TRIFUN, 1941. Umro kod kuće 1943.

LIČKO PETROVO SELO

1. ADAMOVIC Ilije ANA, 1876. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
2. ADAMOVIC Petra KATA, 1896. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
3. ARALICA Rade ANKA, 1908. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
4. ARALICA ANASTASIJA, 1888. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
5. ARALICA Milana DUŠAN, 1929. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
6. ARALICA Ilije JELKA, 1878. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
7. ARALICA Jove LUKA, 1936. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
8. ARALICA Petra MARICA, 1916. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
9. ARALICA Mane ŠTAKA, 1908. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
10. BALAC Cvije DRAGA, 1898. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
11. BALAC Cvije JOVO, 1934. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
12. BALAC Steve MARA, 1875. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
13. BALAC Vuje VIDA, 1918. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
14. BASTA Ilije BUDE, 1930. Umro u Bihaću 1943.
15. BASTA Ilije ĐOKO, 1932. Umro u Bihaću 1943.
16. BASTA Steve MILKA, 1891. Umrla u Bihaću 1943.
17. BOBIC Dane ANICA, 1880. Umrla kod kuće 1944.
18. BOBIC Tode BOJA, 1881. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
19. BOBIC Rade BOZO, 1936. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
20. BOBIC Jove DRAGA, 1900. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
21. BOBIC Jove DRAGA, 1898. Umrla kod kuće 1943.
22. BOBIC JEKA, 1892. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
23. BOBIC Ilije JEKA, 1876. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
24. BOBIC Đure MARIJA, 1895. Umrla kod kuće 1943.
25. BOBIC Vuje SLAVKO, 1938. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
26. BOBIC SOFIJA, 1906. Umrla kod kuće 1943.
27. BOGUNOVIĆ J. DANICA, 1928. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
28. BRDAR Pavla JEKA, 1871. Umrla na Prijeboju 1943.
29. DELIC Mile ANĐA, 1878. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
30. DELIC Jove EVICA, 1871. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
31. DRAKULIC Jove BOGDAN, 1937. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.

32. DRAKULIĆ Jove MILKA, 1884. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
33. DRAKULIĆ Jove SOKA, 1935. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
34. KORAC Đure BRANA, 1935. Umrla u Plitvičkom Ljeskovcu 1944.
35. KORAC Nikole MARICA, 1907. Umrla u Plitvičkom Ljeskovcu 1944.
36. KOŠTIĆ Rade BOJA, 1924. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
37. KOŠTIC Steve MILKA, 1906. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
38. KOŠTIC Sime MILKA, 1910. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
39. KUGA Petra DANICA, 1941. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
40. LEKA Dane MARA, 1875. Umrla u Korenici 1943.
41. NJEGOVAN Petra KATA, 1875. Umrla u Donjem Vagancu 1943.
42. ORLIC Jove DRAŽE, 1878. Umro u Koreničkoj Kapeli 1943.
43. PRIBIC ISO, 1878. Umro u Koreničkom Vrelu 1943.
44. PRIBIC Ise MILICA, 1882. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
45. PRIČA Voje MILICA, 1940. Umrla u Mihaljevcu 1943.
46. PRIČA Voje DANE, 1931. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
47. PRIČA Voje NIKOLA, 1938. Umro u Mihaljevcu 1943.
48. PUZIC Branka DANE, 1935. Umro na Prijeboju 1943.
49. PUZIC LATINKA, 1872. Umrla kod Kuće 1943.
50. PUZIC Mile MIKA, 1872. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
51. PUZIC Rade PETAR, 1870. Umro na Prijeboju 1943.
52. PUZIC Dmitra SOFIJA, 1940. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
53. STUDEN Mile DARA, 1909. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
54. STUDEN Rade SOKA, 1935. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
55. TRKULJA Đure JEKA, 1865. Umrla kod kuće 1944.
56. VLATKOVIĆ Mile ILIJA, 1936. Umro u Vrelu kod Korenice 1944.
57. VLATKOVIĆ Mile MARKO, 1935. Umro u Vrelu kod Korenice 1944.

NOVO SELO

1. GLUMAC Stojana ŠTAKA, 1885. Umrla u Zaklopači 1943.
2. LEKA Marka NIKOLA, 1937. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
3. LEKA Jove SOKA, 1875. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
4. LEKA Marka VIDOSAVA, 1939. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
5. PRIČA Petra BOZO, 1935. Umro u Frkašiću januara 1943.
6. PRIČA Vaje DANICA, 1940. Umrla u Frkašiću 1943.
7. PRIČA Rade LATINKA, 1880. Umrla kod kuće 1943.
8. PRIČA Luke MILKA, 1916. Umrla kod kuće 1943.
9. PRIČA Stojana STANKO, 1936. Umro u Rujevcu kod Dvora na Uni marta 1943.
10. STUDEN Mile ANA, 1875. Umrla na Prijeboju 1943.
11. STUDEN Milana ĐURO, 1936. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
12. STUDEN Milana MILE, 1940. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
13. STUDEN Marka NIKOLA, 1887. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
14. SORAK Stevana DARA, 1922. Umrla u Rešetaru 1943.
15. SORAK Stevana MIKA, 1924. Umrla u Rešetaru 1943.
16. SORAK Dušana PETAR, 1941. Umro kod kuće 1943.
17. ZIGIC Staniše DRAGA, 1922. Umrla kod kuće 1943.
18. ZIGIC Nikole MILKA, 1905. Umrla u partizanskoj bolnici u Splitu 1944.
19. ZAKULA Mile BOSA, 1941. Umrla u Mihaljevcu 1943.
20. ZAKULA Mile CUKA, 1868. Umrla u Frkašiću 1943.
21. ZAKULA Marka EVICA, 1923. Umrla u Ličkom Petrovom Selu 1943.
22. ZAKULA Rade MILKA, 1896. Umrla u Fikić Selu kod Bihaća 1943.

RASTOVACA

1. CVJETICANIN Mane DOBRE, 1890. Umro kod kuće 1942.
2. CVJETICANIN Novaka JANKO, 1895. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
3. CVJETICANIN Miće LJUBICA, 1920. Umrla u Rudanovcu 1941.
4. CVJETICANIN Mile MANE, 1918. Umro kod kuće 1943.
5. CVJETICANIN Dane MIKA, 1940. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
6. CVJETICANIN Dane MILKA, 1927. Umrla u Korenici 1943.
7. CVJETICANIN Ilije NEVENKA, 1940. Umrla kod kuće 1943.
8. CVJETICANIN Miće OLGA, 1940. Umrla kod kuće 1942.
9. CVJETICANIN Steve RADE, 1870. Umro u Rudanovcu 1943.
10. CVJETICANIN Steve STANA, 1920. Umrla kod kuće 1943.
11. CVJETICANIN Jove STEVO, 1870. Umro kod kuće 1943.

REŠETAR

1. CVIJANOVIĆ Dane MARA, 1937. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
2. CVIJANOVIĆ Sime MARA, 1939. Umrla u Krbavici 1941.
3. CVIJANOVIĆ Dane MlCO, 1939. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
4. CVIJANOVIĆ Nikole SOFIJA, 1887. Umrla kod kuće 1943.
5. DRAGOJEVIC Miće DMITAR, 1938. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
6. DRAGOJEVIC Mane DRAGA, 1939. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
7. DRAGOJEVIC Jove MILE, 1880. Umro kod kuće 1943.
8. DRAGOJEVIC Miće MILKA, 1939. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
9. DRAGOJEVIC Pere MILKA, 1939. Umrla kod kuće 1943.
10. DRAGOJEVIC Mile SOFIJA, 1895. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
11. DRAGOJEVIC Pere STANKO, 1938. Umro kod kuće 1943.
12. DOSEN Milana DARA, 1940. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
13. DOSEN Rade DARA, 1904. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
14. DOSEN Milana DESA, 1939. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
15. DOSEN Milana MARA, 1926. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
16. DOSEN Nikole MIKA, 1903. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
17. DOSEN Petra RADE, 1870. Umro u Šeganovcu 1943.
18. DZODAN Steve BOJA, 1928. Umrla u Šeganovcu 1943.
19. DZODAN Janka BUDE, 1938. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
20. DZODAN Steve DANICA, 1936. Umrla u Šeganovcu 1943.
21. DZODAN Stevana DRAGA, 1938. Umrla u Mihaljevcu 1943.
22. DZODAN Milana JELKA, 1940. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
23. DZODAN Steve JELKA, 1931. Umrla u Šeganovcu 1943.
24. DZODAN Mile LAZO, 1896. Umro kod kuće augusta 1943.
25. DZODAN Steve MARA, 1897. Umrla kod kuće 1943.
26. DZODAN Steve MILAN, 1940. Umro u Mihaljevcu 1943.
27. DZODAN Dane MILEVA, 1938. Umrla kod kuće 1943.
28. DZODAN Dane PEJO, 1941. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
29. DZODAN Jove SOKA, 1940. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
30. DZODAN Steve SOKA, 1934. Umrla na Prijeboju 1943.
31. DZODAN Pane STOJAN, 1865. Umro kod kuće 1942.
32. KOVACEVIC M. BOGDAN, 1902. Umro u Korenici 1943.
33. KOVACEVIC Nikole LATA, 1893. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
34. KOVACEVIC Đure MARA, 1865. Umrla u Korenici 1943.
35. KOVACEVIC Ilije MARA, 1902. Umrla u Korenici 1943.
36. KOVACEVIC Nikole MARA, 1870. Umrla na Prijeboju 1943.
37. KOVACEVIC Mane MIRKO, 1938. Umro u Ličkom Petrovom Selu 1943.

38. KOVACEVIC Mane VLADO, 1936. Umro kod kuće 1943.
39. LAKIČ Đure DARA, 1941. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
40. LAKIČ, Rade ĐURO, 1937. Umro kod kuće 1943.
41. LAKIČ Nikole EVICA, 1870. Umrla na Prijeboju 1943.
42. LAKIČ Sime LUKA, 1869. Umro na Prijeboju 1942.
43. LAKIČ Rade PEJO, 1940. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
44. MAJSTOROVIČ Luke DMITAR, 1941. Umro kod kuće 1942.
45. MAJSTOROVIČ Mile DRAGOJLA, 1873. Umrla kod kuće 1943.
46. MRKŠA Petra DESA, 1876. Umrla kod kuće 1943.
47. MRKSA Rade DMITAR, 1936. Umro kod kuće 1943.
48. MRKSA Rade DRAGAN, 1937. Umro kod kuće 1943.
49. MRKSA Marka ILIJA, 1870. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
50. MRKSA Đure JELKA, 1912. Umrla kod kuće 1943.
51. MRKSA Nikole MIRKO, 1934. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
52. PRIČA M. BOJA, 1932. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
53. PRIČA R. DANE, 1930. Umro u Koreničkoj Kapeli 1942.
54. PRIČA M. DRAGA, 1936. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
55. PRIČA S. DUŠAN, 1940. Umro kod kuće 1943.
56. PRIČA R. DUSANKA, 1928. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
57. PRIČA Đure ILIJA, 1873. Umro na Prijeboju 1943.
58. PRIČA Mile ILIJA, 1875. Umro na Prijeboju 1943.
59. PRIČA Mile LATA, 1881. Umrla na Prijeboju 1943.
60. PRIČA R. LJUBA, 1913. Umrla u Koreničkoj Kapeli 1943.
61. PRIČA M. MANE, 1883. Umro u Koreničkoj Kapeli 1943.
62. PRIČA Mile MIKA, 1911. Umrla kod kuće 1943.
63. PRIČA Dane PEJO, 1940. Umro u Vrelu kod Korenice 1942.
64. PRIČA M. PETAR, 1937. Umro u Koreničkoj Kapeli 1943.
65. PRIČA D. RADE, 1939. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
66. PRIČA Spase STEVO, 1931. Umro kod kuće 1943.
67. STUDEN Luke ANA, 1871. Umrla kod kuće 1943.
68. STUDEN Steve ANA, 1887. Umrla u Frkašiću 1943.
69. STUDEN Sime ANA, 1910. Umrla u Kamenskom 1943.
70. STUDEN M. ANĐA, 1873. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
71. STUDEN Đ. BOGDAN, 1939. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
72. STUDEN Rade BOJA, 1895. Umrla kod kuće 1943.
73. STUDEN Dane BRANKO, 1938. Umro kod kuće 1943.
74. STUDEN N. BRANKO, 1936. Umro u Frkašiću 1943.
75. STUDEN Jove DRAGA, 1910. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
76. STUDEN Đ. DUŠAN, 1936. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
77. STUDEN Dušana MARA, 1934. Umrla kod kuće 1943.
78. STUDEN Dušana MILKA, 1936. Umrla kod kuće 1943.
79. STUDEN D. MIKA, 1873. Umrla kod kuće 1943.
80. STUDEN Rade MIKA, 1907. Umrla kod kuće 1943.
81. STUDEN D. MILAN, 1941. Umro kod kuće 1943.
82. STUDEN D. MILAN, 1936. Umro kod kuće 1943.
83. STUDEN Marka MILAN, 1938. Umro kod kuće 1943.
84. STUDEN Marka MILKA, 1937. Umrla kod kuće 1943.
85. STUDEN D. MIRKO, 1934. Umro kod kuće 1943.
86. STUDEN Ilije NIKOLA, 1939. Umro kod kuće 1943.
87. STUDEN J. NIKOLA, 1931. Umro kod kuće 1943.

88. STUDEN Nikole SOKA, 1919. Umrla kod kuće 1943.
89. STUDEN Đ. ZORKA, 1932. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.

SMOLJANAC

1. ADAMOVIC Adama MILAN, 1942. Umro kod Korenice 7. 3. 1943.
2. ADAMOVIC Koje MILIJA, 1880. Umrla kod Korenice 13. 3. 1943.
3. ADZlC Janka MILE, 1900. Umro u Cuić Krčevini 15. 5. 1943.
4. CVJETICANIN Ilije ANKA, 1939. Umrla kod Rastovače 20. 4. 1943.
5. CVJETICANIN Novaka JANKO, 1888. Umro kod Prijeboja 28. 3. 1943.
6. CVJETICANIN Dmitra KEJA, 1922. Umrla od posljedica prehlade u Smoljancu 15. 6. 1942.
7. CVJETICANIN Stevana PETAR, 1878. Umro u Frkašiću 15. 3. 1943.
8. CVJETICANIN Uroša SOKA, 1920. Umrla zajedno s djetetom u Jezercu 3. 3. 1943.
9. CAVLINA Stevana ILIJA, 1903. Umro kod kuće 10. 3. 1943.
10. CAVLINA Nikole LUJA, 1910. Umrla kod kuće 21. 3. 1943.
11. CAVLINA Ilije MARA, 1935. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.
12. CAVLINA Ilije MIRKO, 1929. Umro kod kuće 11. 4. 1943.
13. GRGIC Stojana JOVO, 1871. Umro u Arapovu Dolu 17. 4. 1943.
14. GRGIC MARTA, 1886. Umrla od prehlade zadobivene u bjekstvu 19. 11. 1942.
15. GRGIC Mile RADE, 1880. Umro u Nebljusima 8. 10. 1942.
16. KOSANOVIĆ Nikole RADE, 1888. Umro u Krbavici 13. 3. 1943.
17. KOSANOVIĆ Jovana RUŽA, 1893. Umrla u Krbavici 17. 3. 1943.
18. KRNETA Stevana ANICA, 1880. Umrla u Smoljancu od posljedica bjekstva 26. 6. 1944.
19. KOSANOVIĆ Rade SOKA, 1935. Umrla u Cuić Krčevini 10. 3. 1943.
20. TRBOJEVIC Nikole ĐURO, 1895. Umro u Rešetaru od prehlade zadobivene u bjekstvu 24. 1. 1943.
21. TRBOJEVIC JEKA, 1904. Umrla kod Korenice 2. 4. 1943.
22. UZELAC Ilije LJUBICA, 1939. Umrla kod Korenice 20. 3. 1943.
23. UZELAC Maksima MARA, 1887. Umrla u Koreničkoj Kapeli 21. 3. 1943.
24. UZELAC Ilije MARKO, 1880. Umro kod Šeganovca 2. 3. 1943.
25. UZELAC Ilije MILICA, 1940. Umrla kod kuće 20. 3. 1943.
26. UZELAC SATA, 1880. Umrla kod Bosanskog Petrovca 13. 2. 1943.
27. VISNJIC Đure ILIJA, 1892. Umro u Trnavcu 27. 3. 1943.
28. VISNJIC Janka MARIJA, 1897. Umrla u Smoljancu od prehlade kao posljedice bjekstva 25. 11. 1942.

ZAKLOPACA

1. KUGA Marka BOŽICA, 1940. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
2. KUGA Mirka DANE, 1938. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
3. KUGA Luke KATA, 1930. Umrla na Prijeboju 1943.
4. KUGA Ilije MARTA, 1870. Umrla na Prijeboju 1941.
5. KUGA Mane MIRA, 1937. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
6. KUGA Mane NIKOLA, 1938. Umro na Prijeboju 1941.
7. KUGA Mirka NIKOLA, 1936. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
8. PEPAC Stojana JOVO, 1930. Umro u Plitvicama 1941.
9. STUDEN Mane ANA, 1902. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
10. STUDEN Duke DANE, 1880. Umro u Vrelu kod Korenice 1942.
11. STUDEN Save DANICA, 1940. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
12. STUDEN Vase JOVO, 1880. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.
13. STUDEN Sime MARKO, 1870. Umro kod kuće 1942.
14. STUDEN Petra MARTA, 1889. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
15. STUDEN Sime MlCO, 1937. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.

16. STUDEN Miće ŠTAKA, 1887. Umrla u Vrelu kod Korenice 1943.
17. STUDEN Petra STEVO, 1900. Umro u Vrelu kod Korenice 1943.

ZELJAVA

1. BOBIC Jove EVICA, 1886. Umrla kod kuće 1943.
2. BORČIĆ Peje DRAGICA, 1939. Umrla u Uvalici kod Plitvičkih jezera 1943.
3. BORClC Ilije JANKO, 1908. Umro kod kuće 1943.
4. BORČIĆ Dane MARA, 1888. Umrla kod kuće 1943.
5. BORČIČ Nikole MILAN, 1928. Umro u Frkašiću 1943.
6. BORČIČ Dmitra MILKA, 1941. Umrla kod kuće 1943.
7. BORČIČ Đure MILKA, 1919. Umrla kod kuće 1943.
8. BORČIČ Mile MILKA, 1940. Umrla u Frkašiću 1943.
9. ČANAK Đure NIKOLA, 1937. Umro kod kuće 1943.
10. HINIĆ Sime BOŽICA, 1937. Umrla u Mihaljevcu 1943.
11. HRNJAK Milana BOSA, 1935. Umrla u Korenici 1943.
12. HRNJAK Petra DRAGA, 1904. Umrla u Frkašiću 1943.
13. HRNJAK Petra MIĆO, 1936. Umro u Frkašiću 1943.
14. HRNJAK Petra MILKA, 1938. Umrla u Frkašiću 1943.
15. HRNJAK Petra SOKA, 1899. Umrla u Homoljcu 1943.
16. KRNJAIĆ Ilije DRAGA, 1924. Umrla u Korenici 1943.
17. KRNJAIĆ Dane MILKA, 1913. Umrla u Korenici 1943.
18. KRNJAIĆ Rade MILKA, 1891. Umrla u Frkašiću 1943.
19. KRNJAIĆ Iće NACA, 1902. Umrla u Korenici 1943.
20. LEKA Branka MARICA, 1939. Umrla kod kuće 1943.
21. LEKA Bože MILE, 1941. Umro kod kuće 1943.
22. PANJKOVIĆ Bude DARA, 1908. Umrla kod kuće 1943.
23. PRIBIC Ilije DUSANKA, 1939. Umrla u Trnavcu 1943.
24. PRIBIĆ Peje EVICA, 1885. Umrla u Korenici 1943.
25. PRIBIĆ Branka ILIJA, 1928. Umro kod kuće 1943.
26. PRIBIĆ Petra LJUBA, 1912. Umrla u Frkašiću 1943.
27. PRIBIC Alekse MARA, 1893. Umrla u Homoljcu 1943.
28. PRIBIĆ Ilije MARA, 1940. Umrla u Homoljcu 1943.
29. PRIBIĆ Vuje PERO, 1934. Umro kod kuće 1943.
30. RAPAJIĆ Ilije DANICA, 1905. Umrla u Donjem Lapcu 1943.
31. RAPAJIĆ Mile EVICA, 1878. Umrla u Frkašiću 1943.
32. RAPAJIĆ Jove JELKA, 1908. Umrla u Frkašiću 1943.
33. RAPAJIĆ Vase JELKA, 1875. Umrla u Šeganovcu 1943.
34. RAPAJIĆ Dane MARA, 1878. Umrla kod kuće 1943.
35. RAPAJIĆ Milana MILKA, 1882. Umrla u Korenici 1943.
36. RAPAJIĆ Jove ŠTAKA, 1895. Umrla u Frkašiću 1943.
37. SLADIC Mile JOKA, 1878. Umrla u Buniću 1943.
38. STANKOVIĆ M. DUSANKA, 1937. Umrla kod kuće 1943.
39. STANKOVIĆ Mile KATA, 1882. Umrla u Homoljcu 1943.
40. STUDEN Uroša BRANKO, 1935. Umro kod kuće 1943.
41. STUDEN Uroša DARA, 1933. Umrla kod kuće 1943.
42. STUDEN Đurđa MARICA, 1889. Umrla u Šeganovcu 1943.
43. STUDEN Paje MILIJA, 1919. Umrla u Prijeboju 1943.
44. STUDEN Dušana MIRA, 1916. Umrla u Frkašiću 1943.
45. STUDEN Nikole SOKA, 1937. Umrla u Koreničkom Vrelu 1943.

46. SORAK Petra BOŽA, 1886. Umrla kod kuće 1943.
47. ŠORAK Steve BUDE, 1885. Umro kod kuće 1943.
48. ŠORAK Bude DUŠAN, 1923. Umro kod kuće 1943.
49. SORAK Ilije LJUBA, 1904. Umrla kod kuće 1943.
50. SORAK Steve MILE, 1884. Umro kod kuće 1943.
51. SUPUT Dmitra DANE, 1935. Umro u Frkašiću 1943.
52. SUPUT Rade DANICA, 1939. Umrla u Frkašiću 1943.
53. SUPUT Mane JELKA, 1880. Umrla kod kuće 1943.
54. SUPUT Ilije MARICA, 1905. Umrla u Krbavici 1943.
55. ŠUPUT Sime MILKA, 1873. Umrla u Kaldrmi kod D. Lapca 1943.
56. ŠUPUT Petra NIKOLA, 1939. Umro u Frkašiću 1943.
57. ŠUPUT Petra STEVO, 1939. Umro u Frkašiću 1943.
58. UZELAC Petra MLADEN, 1940. Umro kod kuće 1943.
59. UZELAC Petra RADE, 1936. Umro u Korenici 1943.
60. VLAISAVLJEVIC Ilije ANĐA, 1879. Umrla kod kuće 1943.
61. VLAISAVLJEVIC Ilije DANICA, 1940. Umrla kod kuće 1943.
62. VLAISAVLJEVIC Đure DARA, 1902. Umrla kod kuće 1943.
63. VLAISAVLJEVIC Ilije DRAGA, 1939. Umrla kod kuće 1943.
64. VLAISAVLJEVIC Petra MARA, 1937. Umrla kod kuće 1943.
65. VLAISAVLJEVIC Mane MIRKO, 1940. Umro kod kuće 1943.
66. VLAISAVLJEVIC Ilije SOKA, 1938. Umrla u Korenici 1943.
67. VLAISAVLJEVIC Ilije STOJA, 1876. Umrla kod kuće 1943.
68. VARDA Dane MILKA, 1900. Umrla u Homoljcu 1943.
69. ZIGIC Rade LJUBA, 1876. Umrla kod kuće 1943.

OPĆINA PLITVIČKA JEZERA

CUIC KRČEVINA

1. CUIC Ilije BOZO, 1910. Umro kod kuće 1943.
2. CUIC Nikole DANICA, 1917. Jezerce. Umrla kod kuće 1943.
3. CUIC Sime DRAGA, rod. Končar, 1875. Končarev Kraj. Umrla kod kuće 1943.
4. CUIC Stojana DRAGA, 1892. Umrla kod kuće 1943.
5. CUIC Đukana EVICA, rod. Glumac, 1895. Uvalica. Umrla kod kuće 1943.
6. CUIC Spasenije ILIJA, 1870. Umro kod kuće 1943.
7. CUIC Maksima JEKA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
8. CUIC Marka JEKA, rod. Đerić, 1870. Umrla kod kuće 1943.
9. CUIC Ise JOVAN, 1897. Umro kod kuće 1943.
10. CUIC Sime MARA, 1895. Umrla kod kuće 1943.
11. CUIC Stevana MILE, 1881. Umro kod kuće 1943.
12. CUIC Maksima MILE, 1870. Umro kod kuće 1943.
13. CUIC Rade MILE, 1870. Umro kod kuće 1943.
14 CUIC Rade MILE, 1873. Umro kod kuće 1943.
15. CUIC Duje MILKA, 1897. Umrla kod kuće 1943.
16. CUIC Vaje NIKOLA, 1890. Umro kod kuće 1943.
17. CUIC Luke PERA, 1873. Umrla kod kuće 1943.
18. CUIC Nikole PROKO, 1876. Umro kod kuće 1943.
19. CUIC Miće SOKA, 1883. Umrla kod kuće 1943.
20. CUIC Miće ŠTAKA, rod. Pejnović, 1870. Umrla kod kuće 1943.
21. CUIC Dane STANKO, 1881. Umro kod kuće 1943.
22. DRAKULIC Rade DANE, 1863. Umro kod kuće 1943.
23. DRAKULIC Dane LATINKA, rod. Bešir, 1884. Umrla kod kuće 1943.

24. DRAKULIĆ Mojsije Mara, 1878. Umrla kod kuće 1943.
25. SOLAJA Isaka RADE, 1881. Umro kod kuće 1943.

JEZERCE

1 DOIĆ Bude MILICA, 1875. Umrla u Plitvičkom Ljeskovcu 1943.
2. HRNJAK Milana DRAGICA, 1943. Umrla kod kuće 1943.
3. HRNJAK Ilije MILKA, rod. Cuić, 1882. Umrla kod kuće 1943.
4. HRNJAK Nikole NIKOLA, 1870. Umro kod kuće 1943.
5. HRNJAK Milana RANKO, 1944. Umro kod kuće 1944.
6. LUZAIC MARIJA, 1871. Umrla kod kuće 1943.
7. RAPAlC Spase MICA, 1900. Umro kod kuće 1943.
8. RAPAlC Sime BOJA, rod. Drakulić, 1900. Umrla kod kuće 1943.

' Umrla kod kuće 1943.

|kuće 1943. -•»•

1 1902. Umrla kod kuće 1943.

kod kuće 1943.

kuće 1943.

Umro kod kuće 1944.

Umrla kod kuće 1943.

Nakarada, 1878. Umrla kod kuće 1943.

kod kuće 1943.

kod kuće 1943. ——

1907. Umrla kod kuće 1943.

kod kuće 1943.

kod kuće 1943.

22 RAPAlC Dušana VUKICA, 1942. Umrla kod kuće 1943.

23 SOLAJA Sime DRAGA, 1880. Umrla kod kuće 1943.

kod kuće 1943.

25 SUPUT Save DANE, 1870. Umr

Korenici 1943.

1943.

kuće 1943.

28. SUPUT Sime MIKA, 1890. Umrla kod kuće 1943.

29 SUPUT Stojana SOFIJA, rod.

1900. Umrla kod kuće 1943.

30 SUPUT Miloša ŠTAKA, 1938.

kod kuće 1943.

KONCAREV KRAJ

1. BOGDANOVIC Jandre STOJAN. Umro kod kuće 1943.
2. KONCAR Danila ISO, 1885. Umro kod kuće 1943.
3. KONCAR Jove MlCO, 1932. Umro kod kuće 1943.

10 RAPAlC Mile PEVA, 1875. Umrla kod u Škarama 1943.

KONCAR Danila DRAGA, rod. Zakula, Umrla kod kuće 1943.

21 RAPAlC Jove Dušana, 1874. Umrla 1891.

4. KONCAR Jove DUŠKA, 1874. Umro kod kuće 1943.
5. KONCAR Isaka NIKOLA, 1888. Umro kod kuće 1943.

14 RAPAlC Miloša JEZDIMIR, 1941.

6. KONCAR Jandre PEJO, 1880. Umro kod kuće 1943.
7. KONCAR Rade PERA, 1912. Umrla kod kuće 1943.

16 RAPAlC Vučere MARA, rod.

8. KONCAR SMILJANA, rod. Rapaić, 1895. Umrla kod kuće 1943.

17 RAPAlC Dušana MILAN, 1939. Umro

PLITVICE

18 RAPAlC Vasilije MILE, 1870. Umro

1. BIGA Stanka ANKA, 1923. Umrla kod kuće 1943.

19 RAPAlC Miloša MILKA, rod. Priča,

20 RAPAlC Mice STANKO, 1941. Umro

2. BIGA Stanka ĐURO, 1895. Umro kod kuće 1943.
3. BIGA Steve ILIJA, 1877. Umro kod kuće 1943.
4. BIGA Laze MARA, 1906. Umrla kod kuće 1943.

5. BIGA Nikole MARTA, 1867. Turjanski. Umrla kod kuće 1943.
6. BIGA Nikole MILAN, 1873. Umro kod kuće 1943.
7. BIGA Radivoja MILOŠ, 1877. Umro u Gornjem Babinu Potoku 1943.
8. BIGA Alekse PERA, 1875. Crna Vlast. Umrla kod kuće 1943.
9. BIGA Radovana SAVA, 1870. Umro kod kuće 1943.
10. BIGA Milana STEVO, 1912. Umro kod kuće 1943.
11. GRBIC Duje ANĐA, 1892. Cuić Krčevina. Umrla kod kuće 1943.
12. GRBIC Gece ANKA, 1913. Umrla kod kuće 1943.
13. GRBIC Petra MARA, 1875. Plitvički Ljeskovac. Umrla kod kuće 1943.
14. GRBIC Petra MARIJA, 1891. T. Korenica. Umrla kod kuće 1943.
15. GRBIC Save MARIJA, 1876. Umrla kod kuće 1943.
16. GRBIC Stanka MIKA, 1905. Končarev Kraj. Umrla kod kuće 1943.
17. GRBIC Peje MILE, 1885. Umro kod kuće 1943.
18. KOLIC Luke JAGA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
19. KUGA STOJAN, 1880. Zaklopača. Umro kod kuće 1943.
20. LUKETIČ Jure MARIJAN, 1940. Umro kod kuće 1943.
21. LUKETIČ Jure SLAVKO, 1941. Umro kod kuće 1943.
22. LUKETIČ Jure MATILDA, 1878. Umrla kod kuće 1943.
23. PREBEG Jose CUKA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
24. RODIC Jove BRANKO, 1891. Umro kod kuće 1943.
25. ŠPOLJARIČ JAGA, 1860. Saborski. Umrla u Uvalici 1943.

PLITVIČKI LJESKOVAC

1. BORIC Ilije ĐORĐE, 1927. Umro kod kuće maja 1943.
2. BORIČ Vuje PERKA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
3. BORIČ SOFIJA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
4. BORIČ Rade VUJICA, 1870. Umro kod kuće 1943.
5. GLUMAC Mile ĐUKAN, 1880. Umro kod kuće 1943.
6. GLUMAC Sime LUKA, 1880. Umro kod kuće 1943.
7. GLUMAC Luke MILICA, 1915. Umrla kod kuće 1943.
8. GLUMAC Spase MILKA, 1878. Umrla kod kuće 1943.
9. GLUMAC Luke PERA, 1888. Umrla kod kuće 1943.
10. GLUMAC Sime PROKO, 1880. Umro kod kuće 1943.
11. GLUMAC Rade SPASE, 1870. Umro kod kuće 1943.
12. KONCAR Nikole BOGOSLAV, 1928. Umro od tifusa sahranjujući umrle tifusare s Korduna 1943.
13. KONCAR Nikole DANICA, 1941. Umrla kod kuće 1943.
14. KONČAR DESA, 1910. Umrla kod kuće 1943.
15. KONČAR Mile MARA, 1872. Umrla kod kuće 1943.
16. KONCAR Vaje MILAN, 1903. Umro kod kuće 1943.
17. KONCAR Pane MILKA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
18. KONČAR PERA, 1865. Umrla kod kuće 1943.
19. KONCAR Miloša VASILIJA, 1905. Umrla kod kuće 1943.
20. MIRIC Sime DESA, 1928. Umrla kod kuće 1943.
21. MIRIC Rade ĐUKAN, 1890. Umro kod kuće 1943.
22. MIRIC Vuje LATA, 1878. Umrla kod kuće 1943.
23. MIRIČ Rade MANIŠA, 1870. Umro kod kuće 1943.
24. MIRIC Ise MIKA, 1901. Umrla kod kuće 1943.
25. MIRIC Dane MIKA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
26. MIRIC Stevana SOFIJA, 1887. Umrla kod kuće 1943.
27. NENADIČ Sime TOSA, 1878. Umro kod kuće 1943.
28. SAMOLOV Đure KAJA, 1893. Umrla kod kuće 1943.

29. SAMOLOV Petra MARIJA, 1892. Umrla kod kuće 1943.
30. SAMOLOV Milana MILE, 1892. Umro kod kuće 1943.
31. SAMOLOV Mile PERA, 1870. Umrla kod kuće 1944.
32. SAMOLOV Milana STEVO, 1941. Umro kod kuće 1943.
33. SVILAR Ise NIKOLA, 1875. Umro kod kuće 1943.
34. VUKMIROVIC Jovana DESA, 1908. Umrla kod kuće 1943.
35. VUKMIROVIC MILE, 1888. Umro kod kuće 1943.
36. ZUBOVIC Ilije BOZO, 1881. Umro kod kuće 1943.
37. ZUBOVIC Bože EVICA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
38. ZUBOVIC JEKA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
39. ZUBOVIC Ise LATINKA, 1901. Umrla kod kuće 1943.
40. ZUBOVIC MIKA, 1906. Umrla kod kuće 1943.
41. ZUBOVIC Ilije NIKOLA. 1883. Umro ko kuće 1943.

OPĆINA PODLAPAČA

KRBAVA

1. CVIJANOVIC Rade ĐORĐE, 1937. Umro kod kuće 1943.
2. CVIJANOVIC Save JOVO, 1870. Umro kod kuće augusta 1943.
3. CVIJANOVIC Đure SAVA, 1880. Umrla kod kuće jula 1943.
4. ĆORAK MIKA, 1870. Umrla kod kuće maja 1943.
5. SMILJANIĆ Nikole DRAGA, 1900. Umrla kod kuće decembra 1942.
6. SMILJANIĆ Dmitra DRAGOJLA, r. Despot, 1870. Umrla kod kuće aprila 1943.
7. SMILJANIĆ Jandre DRAGOJLA, 1883. Svračkovo Selo. Umrla kod kuće aprila 1944.
8. SMILJANIĆ Bude DUSANKA, 1931. Umrla kod kuće marta 1943.
9. SMILJANIĆ Gabre ILIJA, 1889. Umro u Bubinki kod Jošana februara 1943.
10. SMILJANIĆ Luke JEKA, r. Opsenica, 1900. Umrla kod kuće aprila 1944.
11. SMILJANIĆ Milana LJUBICA, 1943. Umrla kod kuće septembra 1944.
12. SMILJANIĆ Jove MILAN, 1940. Umro kod kuće decembra 1944.
13. SMILJANIĆ Filipa MIRJANA, 1943. Umrla kod kuće augusta 1944.
14. SMILJANIĆ Milana MILKA, 1943. Umrla kod kuće augusta 1944.
15. SMILJANIĆ Mane NIKOLA, 1891. Umro kod kuće juna 1944.
16. SMILJANIĆ Steve NIKOLA, 1943. Umro u Međugorju aprila 1944.
17. SMILJANIĆ Jove PERA, 1878. Vrelo. Umrla kod kuće aprila 1943.
18. SMILJANIĆ Steve PERICA, 1942. Umro kod kuće septembra 1944.
19. SMILJANIĆ Vase STEVO, 1914. Umro kod kuće maja 1943.
20. SMILJANIĆ Proke TOMA, 1878. Umro u Međugorju aprila 1944.

MEKINJAR

1. ADAMOVIC Bege SOKA, 1912. Umrla kod kuće 1943.
2. ADAMOVIC Peje STANA, 1865. Umrla kod kuće 1943.
3. BARAC Rade JOVO, 1892. Umro kod kuće 1944.
4. BARAC Mile LUKA, 1942. Umro kod kuće 1943.
5. BARAC Mile NEĐELJKA, 1939. Umrla u Baniji 1944.
6. BOSNIC D. FILIP, 1875. Umro kod kuće 1943.
7. BOSNIC Ilije STANlSA, 1898. Umro kod kuće 1944.
8. BRKlC Paje KATA, 1889. Umrla kod kuće 1943.
9. BRKlC PAV AO, 1888. Umro kod kuće 1944.
10. CVJETICANIN Peje MILKA, 1876. Jošan. Umrla kod kuće 1943.
11. ERGARAC Nikole KATA, 1910. Umrla kod kuće 1943.
12. ERGARAC Alekse RADE, 1941. Umro kod kuće 1942.

13. KOZLIĆA Dmitra BOJA, 1926. Umrla kod kuće 1942.
14. KOZLIĆA SOFIJA, 1873. Umrla kod kuće 1944.
15. MARINKOVIĆ Janka JEKA, 1866. Mogorić. Umrla kod kuće 1944.
16. MARINKOVIĆ Nikole MILAN, 1904. Umro kod kuće 1943.
17. MANDIĆ Rade MILOŠ, 1874. Jošan. Umro kod kuće 1942.
18. MARINKOVIĆ Damjana PERA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
19. MARINKOVIĆ Ilije SARA, 1875. Umrla kod kuće 1944.
20. MARINKOVIĆ Ise STEVAN, 1866. Umro kod kuće 1944.
21. MRKOBRADA Petra DANILO, 1876. Umro kod kuće 1943.
22. MRKOBRADA Nikole MILICA, 1876. Srednja Gora. Umrla kod kuće 1943.
23. PERIĆ Đurđa SAVKA, 1919. Umrla kod kuće 1942.
24. POTKONJAK Đ. ANĐA, 1890. Umrla kod kuće 1944.
25. POTKONJAK Đure CUKA, 1900. Umrla kod kuće 1943.
26. POTKONJAK Vuje LJUBICA, 1886. Debelo Brdo. Umrla kod kuće 1944.
27. POTKONJAK Rade MILKA, 1920. Umrla kod kuće 1942.
28. POTKONJAK Mihajla NIKOLA, 1884. Umro kod kuće 1942.
29. RADEKA Mile JOSIF, 1895. Umro kod kuće 1944.
30. RADEKA Luke MARKO, 1882. Umro kod kuće 1943.
31. RADEKA MAŠA, 1874. Umrla kod kuće 1944.
32. RADOVANAC Petra BOJA, 1861. Umrla kod kuće 1943.
33. RADOVANAC Mane BORKA, 1892. Brdo. Umrla kod kuće 1943.
34. RADOVANAC Mile ĆIRO, 1866. Umro kod kuće 1943.
35. RADOVANAC Jandre JANJA, 1866. Umrla kod kuće 1942.
36. RADOVANAC Mile JEKA, 1895. Umrla kod kuće 1944.
37. RADOVANAC Sime PEJO, 1870. Umro kod kuće 1942.
38. RADOVANAC Jove STOJAN, 1864. Umro kod kuće 1944.
39. SAKIĆ MASA, 1893. Umrla kod kuće 1944.
40. SAKIĆ Ise MILKA, 1935. Umrla kod kuće 1944.
41. SAKIĆ Tode PEJO, 1895. Umro kod kuće 1944.
42. VUKOVIĆ Dane STOJA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
43. ZORICA Mile MILAN, 1902. Umro kod kuće 1944.

SVRAČKOVO SELO

1. BARAĆ Save MILKA, 1885. Umrla kod kuće 13. 10. 1943.
2. BARAĆ Mile SIMO, 1860. Umro kod kuće 15. 3. 1942.
3. DRAGOVIČ JEKA, 1867. Umrla kod kuće 15. 3. 1943.
4. DRAGOVIČ STEVAN, 1882. Umro kod kuće 15. 4. 1943.
5. LEMAIĆ DRAGOJLA, 1876. Umrla kod kuće 1942.
6. LEMAIĆ Rade RUŽICA, 1937. Umrla kod kuće 15. 5. 1944.
7. LEMAIĆ Mile SMILJANA, 1897. Umrla u Baniji 1943.
8. KORICA MILADIN, 1888. Umro u Podlapači 12. 3. 1943.
9. LJUBOJEVIĆ Save MIKA, 1879. Umrla kod kuće 12. 10. 1942.
10. MILIJASEVIC Đurđa DANE, 1888. Umro kod kuće 25. 3. 1943.
11. MILIJASEVIC Stanislava PETAR, 1941. Umro kod kuće 10. 2. 1943.
12. STANIĆ ISO, 1895. Umro na Jošanskim stranama 15. 3. 1945.
13. STANIĆ JEKA, 1896. Umrla na Jošanskim stranama 15. 3. 1945.
14. STANIĆ PERA, 1895. Umrla kod kuće 14. 4. 1943.
15. SAINOVIĆ Mane JOVO, 1882. Umro u Podlapači 3. 3. 1943.
16. ŠAINOVIC MIKA, 1873. Umrla kod kuće 7. 5. 1944.

17. ŠAINOVIĆ Steve MILICA, 1921. Umrla kod kuće 2. 4. 1943.
18. ŠAINOVIĆ MILOŠ, 1872. Umro kod kuće 2. 5. 1944.
19. STETIĆ Petra DANE, 1864. Umro u Ričicama kod Gračaca 25. 3. 1945.
20. VUKMIROVIC Bude ĐURO, 1935. Umro kod kuće 7. 3. 1943.
21. VUKMIROVIC Bude MANDA, 1910. Umrla kod kuće 7. 3. 1943.
22. VUKMIROVIC Ilije MANlSA, 1904. Umro kod kuće 3. 10. 1943.
23. VUKMIROVIC Save PERA, 1895. Umrla u Ričicama kod Gračaca 26. 3. 1945.
24. VURDELJA Miloša NIKOLA, 1885. Umro kod kuće 12. 3. 1943.

TOLIC

1. CVIJANOVIC Maniše KATA, Jošan. Umrla kod kuće augusta 1943.
2. CVIJANOVIC Bude MILAN, 1929. Umro kod kuće januara 1945.
3. JAIĆ Bože JEKA, 1871. Umrla kod kuće juna 1943.
4. JAIĆ Mane LUKA, 1870. Umro kod kuće februara 1942.
5. JAIĆ Bože MARTA, 1875. Umrla kod kuće augusta 1943.
6. JAIĆ Mile PETAR, 1900. Umro u bolnici u Toliću septembra 1943.
7. PERIĆ Bude ILIJA, 1934. Umro u zbjegu kod Gračaca aprila 1945.
8. PERIC Bože MILE, 1881. Umro kod kuće marta 1944.
9. PERIĆ Milana MILICA, 1865. Umrla kod kuće februara 1943.
10. PERIĆ Ilije STEVO, 1884. Umro kod kuće maja 1944.
11. PERIĆ Staniše STOJA, 1880. Mekinjar. Umrla kod kuće marta 1945.
12. VEJNOVIĆ Mane DRAGOJLA, 1885. Umrla kod kuće septembra 1943.
13. VEJNOVIĆ Milana ILIJA, 1892. Umro kod kuće 1945.
14. VEJNOVIĆ Luke MILKA, 1864. Umrla kod kuće marta 1944.

OPĆINA UDBINA

ĆOJLUK

1. DOPUĐA Ilije NIKOLA, 1906. Umro kod kuće 10. 8. 1944.
2. MAJSTOROVIČ Maksima MILE, 1877. Umro kod kuće juna 1943.
3. MAJSTOROVIČ Maksima SIMO, 1879. Umro kod kuće augusta 1943.
4. MAJSTOROVIČ Rade SPASENIJE, 1877. Umro kod kuće novembra 1943.

JOSAN

1. JELIC Mile RADE, 1882. Umro kod kuće 1944.
2. MANDIC Petra MANE, 1942. Umro kod kuće 1945.
3. RADAKOVIC Dane DRAGAN, 1909. Umro kod kuće 1943.
4. RADAKOVIC Steve DUŠAN, 1932. Umro kod kuće 1943.
5. RADAKOVIC Jandre STEVO, 1881. Umro u Donjem Lapcu 1943.
6. SADZAK Vase DANICA, 1916. Umrla kod kuće 1944.
7. SADZAK VASO, 1882. Umro kod kuće 1944.
8. STOJIĆ Marka GOJKO, 1931. Umro u Udbini 1944.
9. VLATKOVIĆ Mile DANICA, 1943. Umrla kod kuće 1944.
10. VLATKOVIĆ Đure SMILJA, 1923. Umrla kod kuće 1943.
11. VLATKOVIĆ Ilije SRBIJANKA, 1923. Umrla kod kuće 1944.
12. VLATKOVIĆ Mane STANKA, 1914. Umrla kod kuće 1944.

KOMIĆ I POLJICE

1. BATINIĆ Petra JOVAN, 1868. Umro kod kuće 1943.
2. BOSIĆ Ilije MARKO, 1870. Umro kod kuće 1943.
3. BOSIĆ Marka MILICA, 1878. Ploča. Umrla kod kuće 1943.
4. BOŠNJAK Dmitra DANE, 1872. Umro kod kuće 1943.

5. ĆURČIĆ Gliše DANE, 1869. Umro kod kuće 1943.
6. DIKLIĆ Nikole JANDRE, 1883. Umro kod kuće 1943.
7. LAVRNIĆ Mile MARA, 1925. Umrla u Ričicama kod Gračaca 1943.
8. LAVRNIĆ Jovana PETAR, 1870. Umro kod kuće 1943.
9. LAVRNIĆ Mile SOKA, 1924. Umrla kod kuće 1943.
10. LAVRNIĆ Petra SOKA, 1906. Umrla kod kuće 1942.
11. MIRKOVIC Sekule LAZO, 1883. Umro kod kuće 1943.
12. MlSĆEVIĆ Dane MARIJA, 1885. Ploča. Umrla kod kuće 1943.
13. MOMCILOVIC Dane BOJA, 1877. Klapavice. Umrla kod kuće 1942.
14. MOMCILOVIC Mane DANE, 1873. Umro kod kuće 1942.
15. MOMCILOVIC Miloša PETAR, 1878. Umrla kod kuće 1941.
16. MOMCILOVIC Mane ZORKA, 1926. Umrla kod kuće 1943.
17. OPAĆIĆ Dane LUKA. Umro kod kuće 1943.
18. OPAĆIĆ Jove MARIJA, 1878. Umrla kod kuće 1943.
19. OPALIĆ Nikole JEKA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
20. OPALIĆ Save JEKA, 1872. Umrla kod kuće 1943.
21. OPALIĆ Bože PERA, 1875. Umrla kod kuće 1943.
22. OPALIĆ Jandre STOJAN, 1896. Umro kod kuće 1943.
23. PAVLICA Steve ANĐA, 1895. Umrla kod kuće 1943.
24. PAVLICA JEKA, 1890. Umrla kod kuće 1943.
25. PAVLICA Mile JOVAN, 1882. Umro kod kuće 1943.
26. PAVLICA MARIJA, 1884. Umrla kod kuće 1943.
27. PAVLICA Rade MILKA, 1893. Ostrvica. Umrla kod kuće 1944.
28. UGARKOVIČ Dane MILICA, 1926. Umrla kod kuće 1943.
29. VUKMIROVIĆ Mladena MILE, 1928. Umro u Bijelim Potocima 1943.

KURJAK

1. BASTA M. ANĐELIJA, 1864. Umrla kod kuće 1943.
2. BASTA I. SOKA, 1883. Umrla kod kuće 1943.
3. BASTA S. TODOR, 1878. Umro kod kuće 1943.
4. ĐUKIC S. ANĐELIJA, 1884. Umrla kod kuće 1943.
5. ĐUKIĆ BOJA, 1895. Umrla kod kuće 1943.
6. ĐUKIĆ K. BOJA, 1871. Umrla kod kuće 1943.
7. ĐUKIĆ L. DANE, 1865. Umro kod kuće 1944.
8. ĐUKIĆ M. ILIJA, 1894. Umro kod kuće 1943.
9. ĐUKIĆ Mile JEKA, 1882. Umrla kod kuće 1943.
10. ĐUKIĆ N. JOVANKA, 1916. Umrla kod kuće 1943.
11. ĐUKIĆ P. MACA, 1870. Umrla kod kuće 1943.
12. ĐUKIĆ G. MARKO, 1899. Umro kod kuće 1942.
13. ĐUKIC N. MARKO, 1893. Umro kod kuće 1942.
14. ĐUKIĆ J. MILE, 1898. Umro kod kuće 1943.
15. ĐUKIĆ N. MILE, 1894. Umro kod kuće 1943.
16. ĐUKIĆ S. MILOŠ, 1896. Umro kod kuće 1943.
17. ĐUKIĆ L. PERA, 1919. Umrla kod kuće 1943.
18. KALANJ M. SOKA, 1898. Umrla kod kuće 1943.
19. KLJAJIĆ M. RADE, 1908. Umro kod kuće 1943.
20. MATIĆ RADE, 1862. Umro kod kuće 1943.
21. SARAĆ I. ĐELKA, 1907. Umrla kod kuće 1943.

MUTILIĆ

1. AJDUKOVIC Mile MIKA, 1888. Umrla u Krčani 1943.
2. AJDUKOVIC MIKA, 1888. Umrla kod kuće 1943.

3. GALOVIC DUKAN, 1886. Umro kod kuće 1943.
4. JURIC Stojana BOJA, 1886. Umrla kod kuće 1943.
5. JURIC MIKA, 1899. Umrla kod kuće oktobra 1944.
6. JURIC Nikole MILE, 1882. Umro kod kuće 1943.
7. KNEŽEVIĆ DRAGOJLA, 1878. Umrla kod kuće aprila 1943.
8. KNEŽEVIĆ JEKA, 1893. Umrla u Ričici kod Gračaca marta 1945.
9. KNEŽEVIĆ MARA, 1902. Umrla u Klapavicama 1943.
10. KOSOVAC PERKA, 1905. Umrla kod kuće 1943.
11. LONČAR MIKA, Umrla kod kuće 1943.
12. LONČAR MILE, 1890. Umro kod kuće 1943.

ONDIČ

1. BJELOBABA Save RADE, 1940. Umro kod kuće 1943.
2. KOŠUTIČ Bože MILEVA, 1913. Umrla kod kuće 1945.
3. LONČAR Nikole MILEVA, 1925. Umrla kod kuće 1943.
4. LONČAR Staniše MILKA, r. Uzelac, 1924. Umrla kod kuće 1943.
5. OBRADOVIČ ILIJA, 1934. Umro u Kurjaku 1943.
6. OBRADOVIČ NIKOLA, 1900. Umro u Kurjaku 1943.
7. RADOČAJ Dušana ANKA, 1938. Umrla kod kuće 1941.
8. RADOCAJ Dure BORA, 1934. Umrla kod kuće 1943.
9. RADOCAJ Gene ILIJA, 1934. Umro kod kuće 1943.
10. RADOČAJ Jove MIKA, r. Diklić, 1900. Jošan. Umrla kod kuće 1943.
11. RADOČAJ Mile MIKA, 1900. Umrla u Ričicama kod Gračaca 1944.
12. RADOCAJ Dušana MILKA, 1937. Umrla kod kuće 1944.
13. RADOCAJ Jove MILKA, 1940. Umrla kod kuće 1943.
14. UZELAC Luke DANE, 1900. Umro kod kuće 1943.
15. UZELAC Milana DANE, 1939 Umro kod kuće 1943.
16. UZELAC Miloša GENO, 1871 Umro kod kuće 1943.
17. UZELAC Dane KOVILJKA, 1939. Umrla kod kuće 1943.
18. UZELAC MARIJA, r. Stulić, 1902. Ploča. Umrla kod kuće 1944.
19. UZELAC Mirka MARINKO, 1940. Umro kod kuće 1943.
20. UZELAC Rade MILE, 1895. Umro kod kuće 1943.
21. UZELAC Milana MILICA, r. Smiljanić, 1899. Krbava. Umrla kod kuće 1943.
22. UZELAC Nikole MILKA, 1939. Umrla kod kuće 1942.
23. UZELAC Nikole MILKA, 1942. Umrla kod kuće 1943.
24. UZELAC Spase SOKA, 1929. Umrla kod kuće 1943.
25. UZELAC Stojana STANKO, 1942. Umro kod kuće 1943.
26. UZELAC STOJA, r. Savatović, 1884. Rudopolje. Umrla kod kuće 1943.
27. UZELAC Steve STOJA, 1909. Mogorić. Umrla kod kuće 1943.

REBIČ

1. CARIC Dane BORO, 1941. Umro kod kuće 1944.
2. CARIĆ JEKA, 1872. Umrla kod kuće 1943.
3. CARIĆ Luke JOVO, 1900. Umro kod kuće 1943.
4. CARIĆ NIKOLA, 1870. Umro u Rebiću 1943.
5. MOMCILOVIC BOJA, 1870. Umrla kod kuće 1944.
6. TRKULJA Steve MARIJA, 1872. Umrla kod kuće 1944.

SREDNJA GORA

1. BASTA Ilije ANĐA, 1943. Umrla u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
2. BASTA Rade ANĐELIJA, 1889. Umrla kod kuće 1943.

3. BASTA Sime ANĐELIJA, 1885. Umrla u zbjegu kod Srednje Gore 1942.
4. BASTA Marka ANKA, 1939. Umrla kod kuće 1944.
5. BASTA Mile ANKA, 1927. Umrla kod kuće 1944.
6. BASTA Bože BOJA, 1881. Umrla kod kuće 1943.
7. BASTA Tome BOJA, 1944. Umrla u zbjegu kod Srednje Gore 1944.
S. BASTA Ilije DANE, 1888. Umro kod kuće 1943.
9. BASTA Jove DANE, 1940. Umro u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
10. BASTA Petra DANE, 1881. Umro u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
11. BASTA Dane ĐURO, 1887. Umro kod kuće 1943.
12. BASTA Rade ILIJA, 1892. Umro kod kuće 1945.
13. BASTA Mile JANKO, 1877. Umro kod kuće 1943.
14. BASTA Petra JOVO, 1875. Umro kod kuće 1943.
15. BASTA Dane MANOJLO, 1863. Umro kod kuće 1943.
16. BASTA Mane MARKO, 1889. Umro kod kuće 1942.
17. BASTA Vase MILE, 1878. Umro kod kuće 1943.
18. BASTA Save MILETA, 1890. Umro kod kuće 1943.
19. BASTA Bude NENAD, 1942. Umro u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
20. BASTA Rade PERA, 1906. Umrla kod kuće 1943.
21. BASTA Đure PETAR, 1941. Umro kod kuće 1943.
22. BASTA Mane SAVA, 1909. Umro kod kuće 1944.
23. BASTA Rade SLOBODAN, 1942. Umro kod kuće 1944.
24. BASTA Ilije ŠTAKA, 1927. Umrla kod kuće 1943.
25. BASTA Miloša STAKA, 1876. Umrla kod kuće 1943.
26. BASTA Dure VASO, 1939. Umro kod kuće 1943.
27. BASTA Nikole ZORA, 1931. Umrla kod kuće 1945.
28. CVJETICANIN Rade SARA, 1899. Umrla kod kuće 1943.
29. CANKOVIC Vase DMITRA, 1888. Umrla kod kuće 1944.
30. CANKOVIC Petra ILIJA, 1937. Umro kod kuće 1943.
31. CANKOVIC Petra LJEPOSAVA, 1939. Umrla kod kuće 1943.
32. CANKOVIC Nikole MARKO, 1941. Umro u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
33. CANKOVIC Gene MILOŠ, 1940. Umro kod kuće 1941.
34. CANKOVIC Jove NIKOLA, 1940. Umro u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
35. CANKOVIC Gene RADE, 1942. Umro kod kuće 1942.
36. CANKOVIC Jove RADE, 1866. Umro kod kuće 1943.
37. CANKOVIC Miće SOKA, 1866. Umrla kod kuće 1943.
38. CANKOVIC Đure VASO, 1885. Umro kod kuće 1941.
39. ĐUKIĆ Manojla MARIJA, 1880. Umrla kod kuće 1943.
40. ĐUKIĆ Rade PETAR, 1883. Umro u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
41. ILIĆ Janohije JANJA, 1890. Umrla u zbjegu kod Srednje Gore 1945.
42. ILIĆ Rade MARIJA, 1873. Umrla u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
43. KUGIĆ Dane JOVAN, 1940. Umro u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
44. KUGIĆ Dane MIRA, 1941. Umrla u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
45. MATIĆ Mile PERA, 1873. Umrla kod kuće 1943.
46. ORLOVIC Petra ARSENIJA, 1874. Umro kod kuće 1942.
47. ORLOVIĆ Arsenije DUKA, 1873. Umrla kod kuće 1944.
48. ORLOVIĆ Đure ĐURO, 1928. Umro kod kuće 1945.
49. ORLOVIC Stevana MANE, 1901. Umro u Svetom Roku kod Gračaca 1943.
50. ORLOVIC Đure MIKA, 1901. Umrla kod kuće 1944.

51. ORLOVIĆ Bože PETAR, 1942. Umro kod kuće 1944.
52. ORLOVIC Ilije SAVA, 1900. Umrla kod kuće 1945.
53. ORLOVIC Staniše STEVO, 1931. Umro kod kuće 1945.
54. RADAKOVIC Jove ANKA, 1928. Umrla kod kuće 1945.
55. RADAKOVIC Spase DUŠANKA, 1943. Umrla u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
56. RADAKOVIC Koje MIKA, 1870. Umrla u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
57. RADAKOVIC Tome MILIJA, 1880. Umrla u zbjegu kod Srednje Gore 1944.
58. RADAKOVIC Miloša NIKOLA, 1860. Umro u zbjegu kod Srednje Gore 1943.
59. RADAKOVIC Nikole RADE, 1934. Umro kod kuće 1942.
60. RADAKOVIC Bože RADOJKA, 1942. Umrla u zbjegu kod Srednje Gore 1942.
61. RADAKOVIC Milivoja SPASE, 1907. Umro kod kuće 1944.
62. RADAKOVIC Dane STANlSA, 1902. Umro kod kuće 1943.

VISUC

1. CARIC Stevana KOŠTA, 1892. Umro kod kuće 1943.
2. CARIĆ Milana MIRKO, 1941. Umro kod kuće 10. 8. 1944.
3. CARIĆ Stevana SMILJA, 1885. Mutilić. Umrla kod kuće 18. 1. 1945.
4. CVJETICANIN Jove BORKA, 1896. Umrla u Toliću 1944.
5. CVJETICANIN Nikole MIKA, 1893. Umrla kod kuće 1943.
6. CVJETICANIN Vase MIKA, 1935. Umrla kod kuće 1944.
7. CVJETICANIN Mane NIKOLA, 1942. Umro kod kuće 1943.
8. CVJETICANIN Ilije PETAR, 1903. Umro kod kuće 1943.
9. CVJETICANIN SOKA, 1876. Kozjak. Umrla kod kuće 1943.
10. CVJETICANIN Jandre STEVAN, 1874. Umro kod kuće 1943.
11. CVJETICANIN Laze STEVO, 1942. Umro kod kuće 11. 1. 1945.
12. CVJETICANIN Stojana STEVO, 1901. Umro kod kuće 1943.
13. JANČIC Mihajla NIKOLA, 1883. Umro kod kuće 1944.
14. KOSANOVIC Laze DANICA, 1922. Umrla kod kuće 1943.
15. KOSANOVIC Miloša SMILJA, 1882. Umrla kod kuće 1943.
16. KORAC SMILJANA, 1895. Pećani. Umrla kod kuće maja 1943.
17. KOVACEVIC Save SPASENIJE, 1885. Umro kod kuće 1943.
18. MILOSEVIC Mile JEKA, 1879. Umrla kod kuće marta 1944.
19. MILOSEVIC Bogdana MIKA, 1922. Umrla u zbjegu kod Kozje drage 1943.
20. MILOSEVIC D. STANlSA, 1886. Umro kod kuće 1943.
21. MRDA Petra BOZO, 1896. Umro kod kuće 1945.
22. MRDA Petra MILAN, 1859. Umro kod kuće 1943.
23. MRDA SOKA, 1918. Klapavica. Umrla kod kuće 1943.
24. TEPAVAC Manojla MARA, 1908. Kurjak. Umrla u Toliću 1943.
25. TEPAVAC Steve MILKA, 1919. Klapavica. Umrla kod kuće 1943.
26. TIŠMA Petra ILIJA, 1901. Umro u bolnici u Gračacu 3. marta 1945.
27. TIŠMA Janka MILICA, 1880. Umrla kod kuće 1943.
28. TIŠMA Siće NIKOLA, 1879. Umro kod kuće 13. 3. 1943.
29. TIŠMA Vase SOKA, 1903. Jošan. Umrla u zbjegu u Podkuku 1943.
30. ZAKULA SMILJA, 1883. Mekinjar. Umrla kod kuće 1944.

Kazalo ličnih imena

A

Abrašević Kosta 245
Aćimović 500
Adžić Dmitar 408, 859
Adžić Simo 859
Adžija Božidar 182, 183
Afrić Vjekoslav 805
Agbaba Stevan 135
Ajduković Jovo 264
Ajduković Petar 264
Ajduković Teofil 38
Alar Pepa 715
Alijas Izidor 764
Andrašević Josip 763
Anđelini Đuzepe 401, 738, 739, 740, 741, 744
Antić 710
Antić Emil 450
Antončić 803
Aralica Stojanka 800
Arbanas Ivan 209
Arbanas Vanja 398
Arnold Ivan 663, 763
Arnold Magda 763
Artuković Andrija 85
Atlagić 43
Auersperg Vuk 25

Avdalović Zagorka 128, 798, 804, 806, 811

B

Babić 176
Babić Danica 644
Babić Golub 41
Babić Ljubo 191
Babić Miloš 518
Babić Petar 495, 564, 589
Babić Vinko 552
Babić Vlatka 785, 820
Babovi Cana 160
Backović Aleksandar 701, 729, 730, 880, 888, 889
Bačić Ibrahim paša 39
Baćani Franjo 25
Baće Maks 450
Bajić Branko 472
Bajić Miloš 548
Bajić Mirko 548
Bajić Stevo 765
Bakarić Ivo 267
Bakarić Vvalidimr 653, 658, 660, 663, 449
Bakić 286
Bakiš Draga 644
Balaban Ilija 321
Balaban Milan 322
Balabanić Ksenija 826
Balać Mara 518
Balać Petar 359, 594, 617, 618, 627
Balać Simo 518
Baldanzza Carlo 863
Baien Sime 191, 241, 276, 377, 565, 734
Baien Vica 840
Balenović Dane 398
Baljak 171
Baljak Josip 719
Banić Dane 196
Banić Dušan 161
Banić Duda 77, 86, 88, 97, 103, 161, 162, 163, 164, 165, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 720
Banić Mile 165, 395
Banić Milka 839
Banić Milutin 198
Banić Olivera 851
Banić Stevo 165, 198
Banina Ante 247, 404, 425, 431, 526, 663, 734, 804
Banović V. 31
Banjac Dušan 789
Banjanin 842
Banjanin Boja 839, 841
Banjanin Dane 41
Banjanin Danica 849, 851
Banjanin Gojiša 205, 582

Banjanin Jelka 839
Banjanin Mara 849, 851, 852
Banjanin Uroš 88, 169, 195, 292, 412, 848
Banjeglav Bikan 282
Banjeglav Iso 303
Banjeglav Sava 282
Bunjeglav Buća 346
Barać Dako 588
Barać Ilija 209, 348, 416, 731
Barać Iso 414, 446
Barać Mićo 424, 425, 426, 427
Barać Simo 712
Barać Vlado 472
Baraćin Ivan 261
Baronda Aleksandar 169
Barunčić Marijan 764
Barundić Marijan 655, 663
Basta Anđa 728, 839
Basta Anka 728, 842, 852
Basta Bika 840
Basta Boja 839, 840, 842
Basta Borka 514
Basta Dane 337, 512
Basta Danica 839, 843
ßcistci Desa 728
Basta Dmitar 88, 168, 195, 203, 205, 207, 258
Basta Dragica 168, 840
Basta Dragija 378, 414, 575, 719
Basta Dušan 512, 915
Basta Duško 447, 448, 449
Basta Đukan 511
Basta Ico 719, 721
Basta Ićo 302, 329, 331, 335, 912, 913, 914, 915
Basta Ilija 512
Basta Jovo 915
Basta Mane 913
Basta Marko 337, 510, 511
Basta Maša 839
Basta Milan 11, 46, 204, 208, 258, 337, 410, 415, 418, 430, 510, 589, 591, 663, 738. 857
Basta Mile 196, 203, 329, 331, 334, 335, 426, 433, 514
Basta Milica 728
Basta Milka 728, 839
Basta Milkan 88, 168
Basta Nikica 168, 302, 329, 331, 335
Basta Nikola 447, 509, 512, 515
Basta Petar 334, 408
Basta Perica 414, 418
Basta Raco 88, 168, 196, 200, 203, 510
Basta Rade 329, 335
Basta Saja 839, 842
Basta Samel 330, 334, 337, 510
Basta Sava 728, 852
Basta Smiljana 913
Basta Stanka 839, 843
Basta Staniša 88, 168, 196, 203, 512
Basta Stevo 514
Basta Stoja 728
Basta Vlado 514
Basta Zorka 839, 843
Basta Cvjetićanin Sava 535
Batinica Božo 829
Batinica Dušan 461, 472, 720
Batinica Milan 720
Batinić Đukan 525
Batinić Gojko 525
Batinić Jojo 961
Batinić Jovan 425
Batinić Milan 425, 428, 429. 431, 432, 433
Batinić Vlado 258, 262
Bauer Karol Kolja 657
Baumen Beba 323
Bebler Aleš 221
Begić Dane 258, 262, 267
Belić Božica 806
Belić Dušan 671, 672
Belić Ljubica 826, 827
Belić Pejo 128, 797, 805
Belić Tonković Dara 802
Berislavić 24, 29
Berisburh Ferdinand 22
Beršić Stanislav 548
Bešir Srbo 118, 121, 787, 792, 793
Bevanda 273, 274, 718
Bevanda Aco 582
Bevanda Božo 209, 212, 961
Bevanda Ivan 237, 341, 345, 346. 347, 396
Bezbradica Gojko 155
Bibanović Esad 243, 450
Bibanović Ibrahim 243
Bićanić 563
Bićanić Jeka 149
Bićanić Jela 243, 776, 797, 798, 799, 800, 811, 838
Bienenfeld dr Zlatko 864
Biga Đoko 584
Biga Slavko 376
Biga Stevo 130, 133, 187, 234, 370, 402, 409
Bikić Lajoš 760, 762, 764
Bilobrk Mate 908
Bitorajac Josip 346
Bižić Pajo 119
Bjegović Obradović Savka 535
Bjelobaba Đuro 894
Bjelobaba Ilija 203
Bjelobaba Mićo 538, 539, 894, 895, 896
Bjelobaba Mirko 258, 262
Bjelobaba Nikola 894
Bjelobaba Staniša 70
Bjelobaba Tišma Milica 535
Blagojević Milan 290, 291
Blanuša Ilija 555
Blanuša Vuk 465, 555
Blažević Ivanka 188
Blažević Jakov 7, 13, 56, 58, 67, 86, 102, 131, 138, 144, 155, 168, 170, 182, 186, 188, 189, 200, 201, 202, 204, 224, 227, 250, 271, 272, 287, 288, 289, 293, 351, 387, 409, 472, 566, 606, 683, 697, 736, 790, 800, 801, 805, 837
Blažević Sabina 808
Blažević Slava 158, 186, 233, 277, 796, 803

Bobić Mile 762
Bobić Nikola 721
Bobić Vasilije 406
Bogdanić 551
Bogdanić Dragutin 425, 431, 526
Bogdanović Bude 688
Bogdanović Danica 376
Bogdanović Draga 125, 128, 130, 182, 225, 231, 243, 376, 793
Bogdanović Iso 98, 99, 100, 197
Bogdanović Jovo 110, 119, 127, 130, 131, 136, 140, 141, 144, 147, 148, 182, 220, 224, 231, 238, 244, 248, 249, 290, 365, 369, 373, 376, 584, 770, 775, 790, 792
Bogdanović Mane 693
Bogdanović Milan 250
Bogdanović Stojan 425, 426, 433
Bogdanović Panjković Marija 535
Bogić 615
Bogojević 485
Bogunović 191
Borić Jovo 376
Borić Nenad 118, 130
Borić Nikola 130
Borić Živko 961
Borjan Bude 224
Borjan Dušan 137
Borjan Lucija 224
Borjan Mileva 802
Borjan Milka 804
Borjan Milorad 137
Borjan Miloš 148
Borjan Petar 472, 476
Borjan Stevo 128
Borka 807
Boršić Stanislav 552
Bosić Ćana 266
Bosić Ilija 266
Bosić Jovo 266
Bosić Rade 266
Bosić Staniša 266
Bosić Tomo 266
Bosiljčić Joco 158, 233
Bosnić 537, 538
Bosnić Bude 911
Bosnić Košta 322
Bosnić Pera 803
Božanić Dušan 860
Božanić Lukica 555, 556
Božanić Mićo 472, 476
Božanić Mile 248
Božanić Miloš 792, 793, 855
Božanović Gedomir 892
Božić Ljubica 802
Božić Milan 698
Božović dr Borislav 643
Branko 765
Brekalo Filip 133, 158, 233, 234, 370
Brekalo Stjepan 133, 156, 158, 233, 234, 370
Brkić Danica 852
Brkić Luka 268
Brkić Pejo 198
Brkić Đukić Anka 535
Brkljačić Karlo 79
Brkljačić Kata 160
Brljak Miloš 205
Broz Josip Tito 9, 48, 86, 149, 153, 159, 173, 178, 225, 292, 472, 686, 769, 771, 775, 783, 786, 819, 849, 852, 905, 914, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 946, 959, 962, 965
Brujić 200
Brujić Dušan 102, 289
Brujić Smilja 158
Brujić Srđan 86, 96, 101, 131, 155, 156, 157, 158, 189, 224, 233, 234, 238, 241, 246, 247, 276, 294, 366, 369, 371, 373, 374, 391, 393, 397, 464, 540, 541, 554, 585, 671, 734, 788, 793, 837, 853, 856
Brozović Stevo 663
Brzica 582
Bubalo Branko 118, 182, 516, 519, 520, 787, 789, 791
Bubalo Dane 516, 518, 519, 520, 790, 792
Bubalo Draga 807
Bubalo Gojko 426, 519
Bubalo Kata 118, 126, 516, 518, 519, 520, 521, 771, 787, 792, 807, 858
Bubalo Latinka 519
Bubalo Mane 519, 520
Bubalo Mara 518, 519, 780
Bubalo Mićo 519
Bubalo Mileva 518, 519, 520, 807
Bubalo Milka 807
Bubalo Nikola 518
Bubalo Rade 518
Bubalo Soka 376
Bubalo Stevo 518
Bubalo Veljko 426, 515, 519, 790, 977
Budak Mile 202, 265
Budisavljević Bude 116, 789
Budisavljević Dane 694
Budisavljević Mićo 116, 129, 789
Budisavljević Mile 542, 545, 751
Budisavljević Nikola 115, 119, 129, 789, 791
Budisavljević Nino 961
Budisavljević Srđan 200
Budisavljević Stana 116, 799
Budisavljević Broz Jovanka 535
Bukovac Mirko 101
Bunčić Ana 715
Bunčić Dane 244, 261, 350
Bunčić Roža 715
Bunjevac Jole 262
Bunjevčević Dragan 406
Bunjevčević Stevo 406
Bura 264
Butković Mile 271
Butorac Anka 251
Buzančić Gojko 548

C

Cankar Ivan 790
Cazi Josip 428
Cenčić Eduard 249
Centner dr 642
Cerin Vlado 58, 835
Cetinski Ivan 22, 23
Ciganović Anđa 535
Ciganski Ilija 282
Crnković Antina 259
Crnković Ivan 259, 261, 264
Crnko Jura 548
Crnjak Pera 403
Cronin 36
Cvetešić Milivoje 548
Cvetićanin Dane 267
Cvetićanin Dejan 263
Cvetićanin Đuro 426
Cvetićanin Simo 263
Cvetković Dragiša 175, 198
Cvijanović Anđa 839
Cvijanović Božan 731
Cvijanović Dane 205, 712
Cvijanović Danica 807, 839
Cvijanović Deka 839
Cvijanović Đuro 406
Cvijanović Mara 839
Cvijanović Milica 718
Cvijanović Milić 764
Cvijanović Petar 414
Cvijanović Stana 839
Cvijanović Stevo 212
Cvijanović Vajo 383, 387, 414
Cvijanović Zuja 839
Cvijić Đuro 113
Cvjetićanin Andrija 161
Cvjetićanin Bogdan 88, 168, 203, 207, 209
Cvjetićanin Branko 518
Cvjetićanin Dane 88, 168, 187, 203
Cvjetićanin Dragica 535
Cvjetićanin Gavro 725
Cvjetićanin Gojko 92, 107, 164, 204, 205, 414
Cvjetićanin Ilija 116, 129, 232, 240. 693, 706
Cvjetićanin Jandre 161
Cvjetićanin Jeka 839
Cvjetićanin Lazo 258, 723, 725
Cvjetićanin Maks 197
Cvjetićanin Mićun 92, 93, 94, 95, 105, 107, 108, 110, 176
Cvjetićanin Mile 725
Cvjetićanin Milica 109
Cvjetićanin Miloš 426, 518
Cvjetićanin Nikola 258, 262
Cvjetićanin Sava 161
Cvjetićanin Sofija 105, 107, 109, 164, 840
Cvjetićanin Stevina 70, 88, 89, 92, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 116, 164, 176, 182, 187, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 208, 292, 294, 322, 324, 325, 414, 415, 738
Cvjetićanin Stevo 663, 688

Č

ić Anka 800
Calić Dane 394
Calić Jovan 394, 395, 789
Calić Marija 395
Calić Mile 394
Calić Milka 800
Calić Pejo 394
Ceć Vjenceslav 762, 764
Cetković Martin 191
Cetković Vlado 67, 191, 208, 228, 275, 276 307, 380, 381, 382, 391, 401, 402, 409, 428, 540, 544, 565, 663, 677, 734, 736, 739, 753
Cinić Milan 242
Cohar dr Branko 865
Cosić Dane 212
Cosić Desa 782, 839
Cosić Dragica 535
Cosić Dušan 209, 416, 435, 720
Cuić Bogdan 376, 476
Cuić Branko 376
Cuić Dane 128, 315, 376, 476, 587, 663, 977
Cuić Danica 803
Cuić Desanka Kačar 319
Cuić Draga 826, 827, 829
Cuić Dušan 376
Cuić Dušanka 376, 803
Cuić Ilija 115, 119
Cuić Lata 376
Cuić Ljeposava 816, 817, 826, 827
Cuić Mane 376
Cuić Milan 376
Cuić Milorad 137
Cuić Mirko 376
Cuić Momčilo 376
Cuić Niko 376
Cuić Nikola 119, 128, 130, 376, 961
Cuić Rade 128, 376
Cuić Stevo 376, 479
Cuić Srđan 128, 376
Cuić Vlade 376
Cujić Bogdan 461
Cujić Branko 620
Cujić Dane 461, 790, 792
Cujić Dušan 792
Cujić Dušanka 534, 535
Cujić Niko 621
Cujić Nikola 790
Cujić Stevo 472
Cujić Stoja 535
Cujić Radenović Milica 535
Cuk Jela 212
Cupurdžija Daćo 705, 789, 792, 853, 854, 857
Cupurdžija Đuro 136, 141, 231, 244
Cupurdžija Milan 855, 859
Cupurdžija Mile 339, 859
Cupurdžija Nikica 859
Cupurdžija Rade 859
Cupurdžija Stevo 859
Cupurdžija Vajo 859
Curčić Beba 839

Curčić Dane 196, 205
Curčić Dušan 290
Curčić Duka 89, 90, 101, 103, 104, 105, 109, 169, 170, 174, 175, 177, 181, 197, 201, 202, 203, 292, 322, 323, 324, 325, 833
Curčić Ilija 611, 612
Curčić Jovan 436
Curčić Marko 192, 612
Curčić Mika 839
Curčić Mile 414, 419, 610, 611
Curčić Milica 612
Curčić Nikola 196, 323, 612
Curčić Smiljana 611
Curčić Sofija 612
Curčić Stojanka 323

C

Cakš Anton 548
Calić Milan 764, 765
Calić Vlajko 763
Čanak Jojo 961
Čanak Jovo 506, 952
Čanak Luka 520
Čanković Boja 839
Čanković Dušan 108, 176, 377
Čanković Ilija 314
Čanković Jeka 535, 839
Čanković Milica 899
Čanković Miloš, 205, 270, 302, 341, 377, 378, 379, 383, 389, 401, 408, 414, 418, 590
Čanković Nikola 314
Čanković Pepo 79, 88, 197, 262
Čanković Perica 961
Čanković Rade 88, 165, 168, 203
Čanković Sava 165, 839
Čanković Soka 728
Čapek Karei 123
Čkalov 196
Čelestino Jeriti 542, 544, 545, 548
Čeperilo Franc 663
Černozubov dr 860, 863
Čiča Mika 692
Čiča Zorka 829
Čorak Braco 70, 79, 88, 203, 207, 263, 313, 322, 323, 386
Čorak Dane 453, 771
Čorak Jakov 197, 261
Čorak Mateša 86, 197
Čorak Slavko 827, 829
Čorak Sofija 796
Čorak Stevo 613
Čorak Vid 348
Čorak Vidosava 613
Čortan Branko 425, 433
Čortan Čedo 528
Čortan Marko 283, 285, 522
Čortan Milkan 116, 129
Čortan Nikola 525
Čortan Novak 528
Čortan Soka 528
Čortan Svilar Milica 535
Čović Dragan 346
Crnilo Franjo 144, 147, 148, 275, 402
Čubrić Dragiša 344
Čubrić Nikola 271, 272, 344
Čučak Dane 518
Čudić Dara 793, 804, 805, 806, 807, 811
Čudić Jeka 793, 795
Čudić Nikola 793, 795
Čulinović dr Ferdo 258, 287
Čuturilo Petar 461, 485

D

Daić Draga 826, 827
Daić Đorđe 860
Daić Luka 860
Daić Milan 376
Damjanović Danić 663
Damjanović Momčilo 424, 425, 426, 427
Dasović Joso 398, 663
Dasović Martin 410
Davidović Ljubo 79
Deamirović Džafer 243
Dedijer Vladimir 658, 985
Dejanović Nevenka 118, 128, 787
Delić Bogdanka 793, 795, 802, 805, 806, 807, **808**
Delić Branko 184, 229, 444, 645
Delić Daćo 119, 518
Delić Grubor Dara 807, 859
Delić Draga 804
Delić Dušan 800
Delić Đorđe 444
Delić Đuro 128, 184, 229, 645, 826
Delić Jovo 859
Delić Ljubica 243, 807
Delić Ljubomir 133, 187, 234
Delić Mane 859
Delić Mićan 858
Delić Milan 128, 148, 232, 244, 444, 780, 790, 792
Delić Đukić Milica 535
Delić Nikola 855, 859
Delić Novak 149
Delić Pejo 128, 232
Delić Petar 859
Delić Rade 858
Delić Radića 961
Delić Ranko 238, 635, 854
Delić Grković Smilja 802, 804, 806, 808
Delić Spase 854
Delić Stevo 128, 187, 232, 238, 409, 450, 461, 737, 789, 798
Delić Vlajko 789
Delić Vukašin 552
Depeder Srećko 796
Derenčin Emerik 22, 23, 71
Derikrava Mara 555
Derikrava Mica 555
Derikrava Mićo 285
Derikrava Milan 128
Derikrava Mileva 555

Derikrava Nikola 548, 555
Derikrava Rade 555
Despot Bogdan 346
Despot Jovan 824
Devčić 284
Dević dr Duka 960
Diklić Milan 426
Diklić Petar 426
Dimitrijević Danica 164, 205, 212
Dimitrijević Mito 68, 70, 87, 88, 89, 91, 94, 97, 100, 101. 102, 103, 104, 106, 163, 164, 174, 182, 187, 195, 200, 201, 202, 203, 288, 324, 412, 833, 848
Divjak Blagoje 435
Divjak Bude 435, 436
Divjak Dane 663, 763
Divjak Ilija 165, 201, 203, 204, 210, 212, 383, 731, 961
Divjak Mane 324
Divjak Mara 829
Divjak Nikola 205, 238, 258, 410, 450, 688, 720, 866
Divjak Mrkobrada Cvjeta 839, 840
Djufrid 743
Dmitrašinović 279
Dmitrašinović Aleksandar 790
Dmitrašinović Anka 808
Dmitrašinović Dane 426
Dmitrašinović Danica 789
Dmitrašinović Milkan 129, 346
Dmitrašinović Nikola 116, 126, 128, 148, 232, 236, 346, 575
Dmitrašinović Petar 116, 129, 234, 237, 281, 345, 346, 347, 349, 350, 425, 426
Dmitrašinović Proko 116, 118, 119, 121, 126, 128, 181, 771, 787, 788, 791
Dmitrašinović Rade 426
Dmitrašinović Savo 425
Dmitrašinović Todor 137
Dmitrašinović Vajo 235, 476
Dmitrašinović Orelj Mileva 535
Dmitrović Ilica Crni 620
Dobrić Obrad 130
Dobrijević Jovo 764
Dobrović Danica 827
Dogač 260
Dopuđa Daćo 694
Dopuđa Maniša 236, 694
Dopuđa Milica 583
Dopuđa Petar 262, 263, 326, 976
Dopuđa Rade 262, 614
Dopuđa Savica 582, 583, 584
Došen Marko 78
Došen Mirko 85, 115, 117
Dotlić Dušan 474, 475
Dozet Ana 799, 804
Dozet Anđa 799
Dozet Dušan 116, 476, 479
Dozet Đukan 425, 433
Dozet Gojko 425
Dozet Latinka 826, 827
Dozet Milan 425, 433, 476
Dozet Mile 116
Dozet Nikola 425, 433
Dozet Pera 803
Dozet Perica 116, 129, 132, 136, 140 141 228, 231, 232, 235, 244, 248, 249, 342, 346 348, 771, 789, 799
Dozet Rade 472, 476, 479
Dozet Vujo 119
Dozet Blagojević Jelka 535
Drača Bosiljka 839
Drača Dane 198, 212, 961
Dragaš Bogdan 129
Dragaš Božo 425, 961
Dragaš Dujo 116, 129, 132, 232
Dragaš Đuro 770, 771, 790, 791
Dragaš Ilija 116, 197, 694
Dragaš Luka 426, 433
Dragaš Milkan 346
Dragaš Radiša 931
Dragaš Stoja 433
Dragaš Stojan 344, 346, 404, 426
Drago 750, 751
Dragojević Danica 518
Dragović Milovan 265
Dragović Perka 718
Drakulić Anka 116, 129
Drakulić Bogdan 119, 128
Drakulić Dane 119
Drakulić Danica 802
Drakulić Dara 806
Drakulić Draga 802, 804, 805
Drakulić Dušan 128, 181
Drakulić Jovan 39
Drakulić Koka 533, 805
Drakulić Mane 129, 961
Drakulić Mićo 238, 787, 788, 789, 792, 793
Drakulić Milan 115, 128, 634
Drakulić Mile 376, 620
Drakulić Milorad 128
Drakulić Mirko 426
Drakulić Mišo 240
Drakulić Momčilo 128, 961
Drakulić Neda 116, 128, 148, 249, 789, 792, 806, 814, 815, 816, 817, 826, 827
Drakulić Nikola 116, 128, 226, 238, 242, 373, 787, 793
Drakulić Stevan 119, 128
Drakulić Stevo 116, 129
Drakulić Velimir 154
Drakulić Veljko 129, 249, 655, 663, 762
Drakulić Vojin 116, 128, 129, 182, 974
Drakulić Vojo 787, 791
Drakulić Vlado 154, 789
Drakulić Zaga 243, 826, 827
Drakulić Zora 816, 817
Drakulić Bogojević Sofija 535
Dražić Miloš 467
Dražić Petar 426, 433, 472, 507
Drljača Vojo 890
Dubrovac Dakija 327, 387, 614
Dubrovac Dane 267
Dubrovac Ivo 267

Duić Tomo 261
Duić Frane 350
Dukić 196
Dukić Dane 509
Dukić Dušan 548
Dukić Đuro 829
Dukić Gajo 721
Dukić Mara 535
Dukić Zorka 363, 535
Dundović 795
Durakbegović 43
Durman 200

Đ

Đaja 32
Đekić Mihajlo 362
Đekić Milan 725
Đerdelez Alija 22
Đerić Bosiljka 535
Đerić Bude 855
Đerić Duka 855, 961
Đerić Evica 805, 810
Đerić Jovanka 816, 818
Đerić Jovo 118, 121, 787, 793
Đerić Mara 803
Đerić Marija 790
Đerić Mićo 128, 860
Đerić Milka 827
Đerić Mladen 860
Đerić Niko 128, 790
Đerić Nikola 790, 816, 818, 860
Đerić Pero 148
Đerić Slavko 857
Đerić Smilja 789
Đerić Stevan 857
Đević Branko 859
Đević Lujo 859
Đević Ilija 859
Đević Mićo 859
Đević Stevo 859
Đilas Milovan 253
Đivanović 260
Đoković Milan 121
Đon 696
Đorđe 765
Đujić Momčilo 191, 500
Đujić Tomo 260
Đukanović Kovač 272
Đukić Aleksa 513
Đukić Bika 839
Đukić Božo 329, 331
Đukić Dane 511, 513, 514
Đukić Danica 839
Đukić Dušan 512, 513, 514
Đukić Đuro 512
Đukić Geco 264, 515
Đukić Geno 514
Đukić Ilija 512, 513, 514, 515
Đukić Jovo 169, 512, 513
Đukić Krešo 447, 448, 449, 513
Đukić Lažan 665, 728
Đukić Maca 515
Đukić Manda 845
Đukić Mane 514
Đukić Maniša 414
Đukić Markan 264, 511
Đukić Mićo 264, 514
Đukić Mika 513
Đukić Milan 515
Đukić Mile 203, 204, 330, 337, 383, 414, 418, 510, 511, 514, 515, 875
Đukić Miloš 510, 515
Đukić Nikola 509, 512, 515
Đukić Petar 330, 332
Đukić Rade 514
Đukić Savo 512
Đukić Simo 414, 512, 513
Đukić Soka 839
Đukić Stevo 513, 514
Đukić Vaso 203, 513
Đukić Vujo 448, 513
Đurić Nikola 448
Đurišić Mitar 912

Dž

Džuka Miloš 851

E

Egić 842
Egić Boja 729, 836, 839, 840
Egić Bude 704, 836
Egić Dragić 852
Egić Dušan 203, 205, 376, 627, 673, 688, 697, 698, 834, 836
Egić Đuro 41
Egić Mićo 414, 426, 433
Egić Milan 765
Engels Friedrich 428
Erak Petar 476
Eror Jovan 425
Eror Rade 525
Eror Spase 425, 433

F

Fajvord Anton 663
Ferdinand 25, 29
Filipčić Emil 663, 762
Filipović Safet 43, 233
Finderle dr Viktor 863
Fink Josip 548, 551
Franački Karlo 832
Francheski Katica 959
Francheski Vjekoslav 959
Franekić 251
Franekić Martin 86, 101, 102, 163, 224
Franić D. prof. 944
Frankol Danilo 29
Frankopan Bernardin 24
Frankopan Gašpar 31
Frankopan Tržački Nikola 23

Frković Jurica 345, 346, 347, 446, 585, 746, 978
Frković Marko 746
Funduk Bogdan 128
Funduk Bogdanka 826, 827, 974
Funduk Bogde 789, 791
Funduk Ilija 39, 154
Funduk Seja 639
Funduk Vlajko 426, 433, 472
Funduk Veljko 432
Furač Aco 548

G

Gaćeša Rade 361
Gajić 257
Gajić Lazo 171, 303
Gajić Mane 263
Gajić Mika 263
Gajić Mile 303
Gajić Vuk 39
Gajić Zorka 535
Galard 746
Galović Nevenka 845
Galović Tomo 262, 263
Gašpar Boja 799
Gavrić Mato 479
Gavrilović Milan 128
Gaži Josip 933
Georgius Portner 37
Gerz Aljaz 22
Glaoč Iso 400
Glorija 588
Gluhaz Ernest 889
Glumac Danica 802
Glumaz Dragan 467
Glumac Dušan 119, 789
Glumac Milan 575, 792
Glumac Milorad 470
Glumac Peđa 128
Glumac Petar 461
Glumac Slavko 128, 790, 792
Glumac Drakulić Draga 535
Gnjatović Đurela 385, 390
Gnjatović Sava 712
Gojak Ivica 548, 551
Gojić Milan 731
Goranić Ivan 663
Gorki Maksim 120, 196, 790
Gostović Dušan 888
Gostović Dušanka 800
Gošnjak Ivan 552, 553, 663, 708, 768
Gradaščević (Huseinbeg) 39
Graf Ivica 663, 763, 674
Grahovac Bude 129, 232, 249, 425, 769, 770, 780, 790, 792, 961
Grahovac Desa 644
Grahovac Ivan 362
Grahovac Jovo 283, 284
Grahovac Milanko 115, 119, 635, 788, 789, 791
Grahovac Pedija 186
Grahovac Petar 426
Grahovac Stana 780
Grahovac Stevo 426
Graovac Dušan 650
Grbić 31
Grbić Dane 138
Grbić Dejan 202
Grbić Duro 138
Grbić Janko 138
Grbić Ljubica 718
Grbić Manojlo 515
Grbić Milan 731
Grbić Milka 803
Grbić Miloš 138
Grbić Nevenka 376
Grbić Savo 243, 370, 376
Grbić Vojin 376
Grbić Vuković Zorka 535
Gregorić dr Pavle 640, 654, 683
Grgić Boja 518, 807, 808
Grgin Tona 282
Grgurević Dragutin 912
Grijak Ilija 426
Grijak Mile 129
Grković Anka 839, 840
Grković Bika 728
Grković Borka 728
Grković Dane 182, 309
Grković Dragojla 308, 309, 314
Grković Duro 88, 108, 166, 168, 176, 182, 196, 199, 203, 292, 293, 308, 314, 328, 833
Grković Gedo 262, 314, 326, 614, 976
Grković Jovica 168, 308, 311, 378, 414, 435, 436
Grković Mićo 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314
Grković Milan 89, 90, 169, 203, 292, 314, 325, 833
Grković Milkan 328
Grković Nikica 168, 307, 378
Grković Rade 11, 87, 88, 89, 101, 103, 104, 106, 108, 160, 168, 176, 191, 195, 198, 199, 201, 202, 203, 205, 247, 292, 293, 303, 307, 309, 322, 328, 510, 775, 834, 837,
Grković Staka 109, 728, 839
Grković Stevan 161, 308, 309
Grković Prstojević Milka 536
Grozdanić Jovica 209
Grozdanić Marija 839, 840
Grozdanov Time 101
Grubić Dušan 119
Grubišić Jovo 688
Grubor Dušanka 247
Grubor Nikola 720, 866, 897, 911
Grubor Pero 140, 248, 430, 462, 734
Grudić Đuro 548, 551
Grudman Josip 425, 426, 431
Gruičić Bojka 829
Gruičić Mane 465
Gubec Matija 123, 615, 782
Guberina Rade 657
Gulan Branko 789

Gulan Šajac 789
Gušić 30
Gušić prof. dr Branimir 943
Gušić Karlo 23
Guteša Gina 829
Guteša Mile 112

H

Hadum Jakub 22, 71
Hajdinović Pero 197, 202, 203
Hajduković Teofil 38
Haliković Nikola 191
Hasumović 28
Hećimović Braco 398, 406
Hećimović Kaja 829
Herberštajn 31, 34, 35
Herceg Dušan 155, 425, 426, 427, 433
Herman Mirko 764
Hinić Anđa 827
Hinić Bikan 283, 284
Hinić Božo 116, 129
Hinić Draga 814, 816, 818
Hinić Evica 799
Hinić Gojko 424, 425
Hinić Ilija 116, 119, 127, 129, 132, 148, 228, 231, 232, 241, 244, 523, 524, 634, 635, 790, 792, 799
Hinić Jelena 802
Hinić Jovo 116, 129, 254, 424, 425, 428, 522, 523, 625, 626, 790, 792, 799
Hinić Ljeposava 827
Hinić Ljuba 799
Hinić Mane 116, 425, 789
Hinić Mićo 472, 818
Hinić Milka 799
Hinić Nedeljko 425, 433
Hinić Pejica 129, 254, 255, 256, 257, 258, 432, 433, 450, 461, 526, 789
Hinić Petar 129, 231, 424, 425, 431, 524
Hinić Proko 424, 425, 433
Hinić Sava 119
Hinić Soka 818
Hinić Stevo 129, 231, 244, 425, 431, 432, 433, 524, 625, 780, 789, 792, 798, 799, 972
Hinić Vojin 424
Hinić Vojislav 425
Hođera 117
Holjevac 768
Holjevac Juraj 37
Horvat dr R. 36
Hrkalović Mustajbegović 28
Hrnjak Branko 426
Hrnjak Dragan 780
Hrnjak Draga 376, 803
Hrnjak Dušan 118, 407, 786, 787, 791, 793
Hrnjak Jelka 386
Hrnjak Jocika 282
Hrnjak Jovo 118, 285, 426
Hrnjak Ljubomir 118, 126, 129, 136, 141, 206, 231, 244, 524, 769, 771, 780, 787, 792, 799
Hrnjak Milan 238, 282, 284, 407, 408, 409, 604
Hrnjak Petar 282
Hrnjak Rade 116, 118, 123, 126, 129, 162, 163, 181, 229, 523, 529, 530, 531, 532, 771, 787, 788, 791
Hrnjak Sava 282
Hrnjak Slavko 346
Hrnjak Spasenija 522, 523
Hrnjak Vajo 789
Hrnjak Velimir 126, 129, 231, 524, 575, 787, 792 799
Hrnjak Veljko 771
Hrnjica Mujo 28
Hrnjica Omer 28
Hrženjak Janja 803
Husein beg 39

I

Iavrnić Tomo 266
Ibrahim paša 39
Ignjatović 265
Ilić 272
Ilić Bogdan 264, 314
Ilić Dane 134
Ilić Marica 802
Ilić Mika 839
Ilić Milovan Ciča 291
Ilić Stana 839
Ilić Stevo 575
Ivanišević Boja 802, 826
Ivanišević Dane 858
Ivanišević Dušanka 535
Ivanišević Jovo 859
Ivanišević Mara 804
Ivanišević Milan 859
Ivanišević Mileva 802
Ivanišević Milka 802
Ivanišević Nikola 859
Ivanišević Pejo 859
Ivanišević Rade 858
Ivanišević Soka 802
Ivanišević Stevo 859
Ivanković Dane 268
Ivanković Juka 268
Ivanković Tone 268
Ivanović Mirko 762
Ivanović Tomo 268
Ivasović Ratko 369
Ivić Dr Aleksa 31
Ivošević Duro 866

J

Jagnjić Milka 801, 804, 806, 808
Jajić Kosa 839
Jajić Sava 420
Jakšić Božo 426
Jakšić Nikola 198, 412, 848
Jakšić Pavle 708
Jakup paša 22, 23, 71

Jamamoto Micko 949
Jamamoto Nobuo 949
Jančić Sava 264
Janković Stojan 32, 33
Jamušić Nikola 860
Japundžić Dara 829
Japundžić Milan 829
Javor Joso 79, 85, 195
Javor Lukica 197, 261, 274
Javorina Đuro 406
Javorina Ivka 829
Javorina Mile 406
Jeftić Bogoljub 87, 88, 117
Jeftić Mihajlo 531, 532
Jelić Ivan 98
Jelić Butić Fikreta 258
Jelinek dr Erik 864
Jelovac Dragan 780, 818
Jelovac Draža 402, 404
Jelovac Đuran 273, 345, 818
Jelovac Mićo 426
Jelovac Milica 802
Jelovac Stevan 118, 129
Jelovac Sijan Evica 536
Jelušić Mario 548
Jemrić Franjo 818, 825, 827, 828, 829, 831, 863
Jerković Danica 829
Jerković Ljubica 829
John Đon 696
Jovanica Soka 829
Jovanić Đoko 207, 337, 357, 378, 381, 390, 404, 406, 663, 734
Jovetić Laća 272
Jovo 889
Jugo Ivan 548
Jugović Joso 614
Jurasović Jela 278
Jurasović Stipe 278, 341
Jurbin Tomljenović 39
Jurčić Stipe 261
Jurić Bogdan 388
Jurić Geno 88, 89, 101, 103, 105, 164, 201, 203 212
Jurić' Ilija 105, 164, 383, 574
Jurić Mane 264
Jurić Nikica 207
Jurjević Anton 149
Jurjević Vid 34
Jurković Marija 802

K

Kačevenda Petar 776
Kajfeš Josip 703, 730, 863, 880, 887, 888, 889
Kalanj Bosiljka 839
Kalanj Dane 509, 514
Kalanj Dušan 512
Kalanj Duda 512
Kalanj Lukica 265, 515
Kalanj Maniša 509, 514
Kalanj Manojlo 265, 509, 515
Kalanj Milan 514
Kalanj Mile 515
Kalanj Zlata 839
Kalčić Marija 974
Kaleb Krajoslav 789
Kalember dr Branko 87, 974
Kalember Bude 859
Kalember Milan 764
Kalember Milka 286
Kalember Miloš 376
Kalember Pepo 375
Kalember Stevo 11, 111, 286
Kalember dr Vladimir 290
Kalember dr Vlajko 131
Kamara Nikola 263
Kamenar 286
Karađorđe 615
Karađorđević Aleksandar 77, 80, 81, 82, 84, 86, 106, 114, 175, 223, 260, 262, 324, 787
Karađorđević Pavle 88, 98
Karađorđević Petar 111, 113, 153, 845, 918
Karakaš Stipe 866
Karanović Nikola 191
Kardelj Edvard 51, 632
Karlović Ivan 20, 21, 24, 26
Katica 333, 387
Katić Marija 800
Katić Mišo 789
Katunar Berislav 796
Keča 384
Keča Jovo 191, 192, 556
Keča Soka 535
Keča Stevo 119
Kelebovac Pajo 184
Kentrić Dušan 620
Kern 864
Kesić Branko 864, 865
Kesić Mile 353
Kesić Milica 353
Kesić Petar 58, 248, 418
Keršovani Otokar 182, 183
Kibalčić Stevan 36
Kladarin Đuro 472
Klaić Ivica 158
Klajnhapel dr Franc 658, 662, 666
Klašnja Božo 855
Klašnja Bude 859
Klašnja Dane 859
Klašnja Dušan 961
Klašnja Duro 859
Klašnja Ilija 476, 479, 859
Klašnja Iso 859
Klašnja Jovo 855
Klašnja Mane 859
Klašnja Milan 859
Klašnja Milka 855
Klašnja Nevenka 118, 128
Klašnja Nikica 859
Klašnja Nikola 426

Klašnja Pejo 859
Klašnja Pera 535
Klašnja Stevo 118, 128
Klašnja Vlado 859
Klepić Manda 106
Kleut Perica 207, 450, 460, 565, 663, 699, 703, 734, 742, 865, 866, 901, 912
Kliska Jovo 326
Kljajić 449
Kljajić Cuka 513, 515
Kljajić Dane 168, 265, 266, 332, 333, 513
Kljajić Geno 513
Kljajić Ico 332, 335
Kljajić Ilija 509, 513
Kljajić Janko 513
Kljajić Jovo 88, 168, 200, 203, 513, 515
Kljajić Mile 512
Kljajić Miloš 702
Kljajić Nikola 513
Kljajić Sava 513
Kljajić Staniša 332, 335, 513
Kljajić Stevan 854
Kljajić Stevo 635, 789
Knežević 279
Knežević Aleksa 282, 285
Knežević Božo 280
Knežević Bude 346, 405
Knežević Cvijo 32
Knežević Dane 281, 282
Knežević Danica 813, 814, 816, 817, 825, 826, 827
Knežević Dejan 280, 282
Knežević Dobrivoje 33, 36, 37, 39
Knežević Dragan 280
Knežević Dragija 693, 705, 771
Knežević Dušan 277, 280, 281, 282, 812, 813, 814, 816, 818, 824, 826, 827, 829
Knežević Đorđe 169, 731
Knežević Đujo 212, 346
Knežević Gojko 280, 282
Knežević Ilija 426, 813
Knežević Ivan 364
Knežević Jovo 262, 279, 281, 346, 720, 813
Knežević Kata 281
Knežević Luka 262
Knežević Maksim 280
Knežević Mane 280, 281
Knežević Mićo 280
Knežević Mika 813
Knežević Milan 39, 88, 89, 169, 202, 440, 760, 762, 764
Knežević Mile 262, 263, 282
Knežević Milica 279, 802, 804, 824
Knežević Milka 278
Knežević Miloš 292, 342
Knežević Mira 802
Knežević Mladen 824
Knežević Nada 271, 974
Knežević Nikola 129, 234, 237, 343, 346, 347, 349, 351
Knežević Pajo 281, 346
Knežević Petar 278, 280
Knežević Radojka 278, 280
Knežević Sara 279
Knežević Sava 279
Knežević Soka 279
Knežević Spase 116, 127, 129, 137, 228, 231, 244, 351, 397, 771, 790
Knežević Strahinja 271, 769, 770
Knežević Todor 281, 858
Kočić Petar 123, 161
Kokotović Nikola 426, 428, 433
Kolak Đuro 795
Kolak Juko 350, 398, 402, 404, 582
Kolaković Marko 134, 365, 369, 671, 791
Kolundžić Bosiljka 535
Končar Bogdan 376
Končar Boško 790
Končar Božo 128, 155, 187, 234, 376, 426
Končar Dane 128, 790
Končar Danica 376, 803
Končar Desimir 376
Končar Dragica 157, 158, 159, 160, 187, 233, 376, 404, 535, 793, 796
Končar Dušanka 128, 148, 182, 227, 376, 790 793
Končar Đuro 130, 376, 462, 470
Končar Evica 803
Končar Geco 128, 159, 160, 227, 373, 376, 461, 472, 792
Končar Iso 220
Končar Jela 376
Končar Latinka 155, 187, 795
Končar Mara 376
Končar Mića 227
Končar Mijuška 803
Končar Milan 155, 181, 187, 376
Končar Milica 128, 376, 536, 803
Končar Milka 803
Končar Nevenka 227
Končar Nikola 155, 156, 227, 376, 796
Končar Petar 115, 119, 127, 128, 130, 136, 141, 143, 147, 160, 182, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 238, 244, 365, 369, 376, 635, 650, 694, 790, 792, 808
Končar Proko 128
Končar Rade 67, 87, 115, 120, 125, 133, 147, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 187, 189, 222, 223, 224, 227, 230, 233, 234, 236, 244, 294, 365, 376, 663, 771, 793, 796
Končar Smilja 227
Končar Sofija 220, 227, 795
Končar Stanka 159
Končar Stevo 376
Končar Vida 536
Končar Vlade 376
Končar Zorica 806
Končar Rodić Narandža 11, 125, 128, 130, 148, 182, 220, 225, 227, 231, 243, 244, 320, 321, 376, 532, 533, 534, 536, 770, 780, 790, 792, 793, 797, 807
Končarević 36
Korać 716
Korać Bočina 961

Korać Bogdan 405, 406, 933, 947, 963
Korać Borka 840
Korać Bosa 843
Korać Dane 88, 89, 90, 93, 94, 106, 164, 182, 203, 288, 289, 292, 294, 688, 771, 863, 865, 961
Korać Đuro 161, 258, 263, 847, 848, 849, 852
Korać Ilija 100
Korać Joco 203
Korać Jovo 88, 89, 90, 103, 104, 105, 164, 203, 426
Korać Ljubica 974
Korać Mihailo 426, 433
Korać Milka 842
Korać Miloš 86, 424, 426, 433
Korać Niko 833
Korać Nikola 90, 91, 92, 94, 101, 103, 164, 174, 182, 201, 203, 290, 292, 294
Korać Peko 273
Korać Petar 858
Korać Raco 205, 248, 414, 418, 435, 485
Korać Soka 840
Korać Srđan 92, 93, 94, 95, 105, 107, 108, 109, 110, 164, 176, 182, 290, 292, 294, 414
Korać Štaka 803, 844
Korać Veljko 118, 516, 787, 793
Korać Zagorka 787
Korać Zora 109, 164, 182, 187, 203, 205, 209, 212, 288, 290, 800, 834, 835, 839, 840, 843
Kordić Bogdan 559
Kordić Branko 465
Kordić Dmitar 859
Kordić Mane 859
Kordić Staniša 859
Korica Budimir 11, 916, 961
Korica Rade 170, 304
Korica Milan 705
Koruga Dane 855
Koruga Danilo 671, 672
Koruga Dušan 476
Koruga Nikica 859
Koruga Nikola 426
Koruga Pajo 764
Koruga Petar 136, 236, 283, 284, 760
Koruga Rade 116, 128, 238, 671, 672, 789, 792, 797
Koruga Stevan 472, 476
Koruga Vida 802, 805
Kosanović Anka 535
Kosanović Dašo 383
Kosanović Dmitar 263
Kosanović Dragija 263
Kosanović Gajo 763
Kosanović Maćo 664, 665
Kosanović Mane 263
Kosanović Mićo 751, 752
Kosanović Mile 164, 203, 261
Kosanović Mišo 114, 115, 116, 119, 123, 126, 134, 223, 224, 316, 365, 370, 949
Kosanović Nikola 164, 203
Kosanović Olga 485
Kosanović Perka 718
Kosanović Rade 852
Kosanović Rajko 92, 575
Kosanović Sava 200, 205, 383, 840
Kosanović Vajo 470
Košić Ivan 860
Košić dr Ivan 644
Kosir Mile 765
Kosovac Dane 205
Kosovac Dašo 663
Kosovac Dušan 763
Kosovac Jelena 839
Kosovac Natalija 829, 852
Kosovac Stana 851
Kosovac Vujo 775
Kostelac 136, 236, 283, 284
Kostelac Zora 829
Košutić Luka 590
Koturij Renato 387
Kovač Simajica 273
Kovač Đukančić 272
Kovačević 279
Kovačević Anđa 800
Kovačević Dušan 164
Kovačević Đuro 235
Kovačević Geno 191
Kovačević Ilija 164, 203
Kovačević Mane 161 164, 203, 258, 262, 267
Kovačević Milan 694
Kovačević Milica 815
Kovačević Rade 346, 353
Kovačević Sava 344
Kovačević Stojan 37
Kovačević Todor 815
Kovačević Jokanović Mileva 536, 800
Kovačević Korać Zorka 843
Kovačić Ivica 267
Kovačić Ivo 267
Kovačić Marko 267
Kovačić Mile 765
Kovačić Stipe 267
Krajinović Nikola 212
Krajinović Slavka 829
Krapljanov Ante 410
Kraš Josip 187
Kraus dr Oto 642
Kraus Željko 368, 376, 541. 694, 753, 757, 758, 759, 760, 762, 763, 766, 767, 768
Kreačić Otmar 660
Kreg Evica 799, 804
Krga Bogdan 238, 371
Krga Miloš 376
Krga Stevo 787, 793
Krga Panjković Danica 536
Kričković 302
Kričković Mile 260, 261, 269
Krivošija Dušan 362
Križanić 34
Krljac Stevo 693
Krljac Jovo 280
Kronja Ante 435
Krpan Mato 398
Krtica Marko 479

Krtinić Boja 840
Krtinić Luka 112, 786, 789
Krtinić Perica 359, 363
Krstulović Zlata 826
Krunić Uroš 663
Krznarić Ivan 242
Krznarić Ilija 261
Kuga Mićo 426, 433
Kuga Milan 763
Kuga Mladen 426
Kuga Slavko 765
Kugić Dane 108, 168, 171, 176, 203, 204, 293, 302, 303
Kugić Milan 731
Kugić Savka 168, 728
Kugić Vujo 378
Kukić Jovo 812, 974
Kukić Milan 205, 209, 212, 731
Kukić Mile 763
Kukić Miloš 451, 453
Kukić Soka 839
Kulaš Mićo 398, 693
Kulenović 39
Kuprešanin Milan 191, 248, 590, 591, 628, 738
Kuprešanin Mile 589
Kurijak (župan) 20
Kurjaković 833
Kusa 283
Kvaternik 316, 317
Kvaternik Ljubomir 978
Kvočka Dane 859
Kvoćka Dušan 789, 859
Kvočka Milan 789, 792, 855
Kvočka Mile 238

L

Labud 291
Labuda 802
Labus Ljubo 906
Lalić Jovanka 789
Lalić Ljuban 811
Lalić Marija 826
Lalić Milorad 238, 827
Lalić Stevan 860, 961
Lapčević Dragiša 166
Lapov Nikola 961
Lason Ante 425, 426, 433
Lavrnić Tomo 266
Lazić Milica 829
Lazić Nena 533, 535
Leka Dmitar 518
Leka Milan 559
Leka Milija 559
Leka Stevo 476, 518
Leka Vajo 407, 426, 432, 433, 450, 555, 556, 558, 559, 560
Lemajić Đukan 407
Lemajić Đuran 731
Lemajić Ilija 523
Lemajić Ljuba 842
Lemajić Nikola 263
Lemajić Stevo 712
Lemić 765
Lemić Nikola 426
Lenac David 548
Lenac Mirko 897
Lenac Viktor 877
Lenković Juraj 31
Lenjin 94, 161, 165, 248, 286, 310, 630, 658
Lepava Bosiljka 823
Ler 588, 605
Letica Dušan 114, 116
Lipkovitz dr 863
Lipkneht Karl 428
Lipovac (beh) 32
Lipovača Jusup 663
Lolić Petar 829
Lončar Mile 207
Lončar Mirko 169, 203
Lončar Simo 764
Lončar Diklić Milka 729
Lopašić 31, 33, 34, 35
Lovrić Iso 404, 407, 436
Lovrić Nino 273, 344
Lugin 746
Lujić Sava 723
Luka 763, 765
Lukas Joso 264
Lukas Mate 264
Lukić Anica 789, 801
Lukić Boja 801
Lukić Božo 235
Lukić Đuro 185, 249
Lukić Grga 693
Lukić J. 848
Lukić Joco 130
Lukić Jovo 116, 185, 235, 236, 338, 788, 789, 791
Lukić Košta 115, 119, 185
Lukić Latinka 795
Lukić Mane 126
Lukić Mara 184, 190, 776, 798, 800, 804, 805 807, 808, 810, 811
Lukić Mihailo 269, 388
Lukić Milan 426. 433, 485
Lukić Mile 575, 788, 789, 791
Lukić Mileva 801
Lukić Milić 185, 235
Lukić Milka 535, 795
Lukić Milosava 827
Lukić Mišika 119, 140, 141, 148, 185, 186, 187, 189, 190, 235, 236, 238, 244, 248, 622, 789, 791, 961
Lukić Mladen 116, 126, 128, 789, 790
Lukić Momčilo 472, 476
Lukić Olga 485
Lukić Pera 803
Lukić Sava 186
Lukić Soka 154
Lukić Vajo 791
Lukić Vujkan 780, 783, 790, 791

Leksemburg Roza 428
Lulić 278
Lune 322
Lusan Ante 432
Lužaić Bude 572
Lužaić Dane 376, 435, 441, 442, 572, 573
Lužaić Milica 572

LJ

Ljubičić Mile 762
Ljubojević Sava 485
Ljubojević Zorka 816, 818, 827
Ljubović Džombić Soka 536
Ljuština Pero 188, 834
Ljuština Petar 610
Ljutica Nino 118, 128, 184, 787, 791

M

Maček Vlatko 87, 88, 99, 117, 133, 134, 172, 175, 259, 306, 651
Matetić Vladimir Dušan 912
Magašić Moro 693
Maglica Anka 149, 814, 816, 817
Majki 582
Majsan Mane 116
Majstorović Bogdan 720, 723
Majstorović Božo 646
Majstorović Dane 476
Majstorović Jovo 646
Majstorović Milan 205, 207, 383, 575
Majstorović Mile 719
Majstorović Petar 503
Malinović Marko 303
Malinović Sima 892
Mamula Sava 99, 100, 163, 197, 848
Mandarić Hočevar Jovanka 536
Mandić Joco 258, 266
Mandić Lela 198
Mandić Mile 302
Mandić Milica 644, 729
Mandić Mišo 88, 169, 196
Mandić Nikola 363
Mandić Petar 426
Mandić Rade 852
Manola Srećko 276, 565, 589
Manjičin Nikica 927
Mar Mirko 763
Maras Mile 39
Marčetić Bosiljka 535
Marelj Dušan 346, 450
Marelj Đuro 405
Marelj Mane 346
Marelj Mile 507
Marelj Nikola 575
Marelj Stevo 693
Maričić Branko 548, 549
Maričić Milan 763
Maričić Nikica 859
Marinčić Nikola 763
Marinić Tatjana 644
Marinković 485
Marinković Cuja 839
Marinković Dane 546, 548
Marinković Duka 801
Marinković Gojko 165, 201, 203
Marinković Ljeposava 818
Marinković Nikola 86, 88. 161, 164 165 179, 200, 201
Marinković Petar 346
Marinković Staniša 575
Marinković Stanko 165, 203
Marinković Stevo 40, 41, 426, 476
Marjan Tode 102, 120, 224
Marjanović Jovan 238
Marjanović Zorka 804, 805
Markić Janko 694
Markovac Pavao 121
Marković Ante 290
Marković Bogdan 96, 116, 118, 121, 123, 126, 128, 130, 131, 163, 771, 787, 788, 789, 793
Marković Leka 666, 668, 693
Marković Mato 814, 816, 817, 818
Marković Mejo 282, 285
Marković Mijo 282, 284
Marković Raco 116, 129, 789
Marković Savka 790, 804
Marković Stevan 523
Marković Stipe 237, 346
Marković Svetozar 161, 166
Marks 166, 286, 310, 428
Marmont 38
Martić Stojan 275
Marunić Desa 803
Marušić Lovro 762
Marušić Rajko 548
Maržić Mirko 764
Mastelica Jovo 438
Mastelica Maša 839
Mašić 842
Mašić Boja 729, 839
Mašić Branko 191, 205, 207, 273, 383, 386, 387, 389, 465, 834
Mašić Danica
Mašić Jovanka 834
Mašić Milka 729
Mašić Nikola 262
Mašić Stanko 729
Mašić Uzelac Milica 839
Matajić Jakov 268
Matajić Marko 268
Tatasić Dražo 134, 148
Mathe Ladislav 791
Matić Anka 803
Matić Dane 264, 509, 510- 513
Matić Dušan 514
Matić Đuro 897, 911
Matić Marko 511, 513
Matić Milica 149, 807
Matić Miloš 264
Matić Rade 515
Matić Sava 509, 514

Matić Stojan 137, 138, 192, 275, 405, 464
Matijašević Mate 829
Matijević Mane 116, 119, 790
Matijević Rade 450, 467
Matijević Stana 802
Matijević Stojanka 535
Matijević Vujo 828, 828
Mavrić Luka 760
Mažar 135
Mažar Ivo 368, 806
Mažar Joso 368, 806
Mažar Lujaš 369
Mažar Mara 860
Mažar Matija 715
Medić Dane 720
Medić Mane 720
Medić Soka 535
Medić Gotovina Soja 536
Mehmed beg 22
Memi beg 43
Mesić Ivan 37, 387
Mesić Marko 34, 35, 36, 614
Meštrović 282
Metesi Anton 763
Mihajlović Draža 125
Mihić Branko 516
Mihić Mile 426
Mihić Potrebić 196
Mihovilović Milenko 479
Mijatović Becek 264
Mijatović Geco 264, 510
Mijatović Markan 510
Mijatović Stevo 265
Mijoković Mara 364
Milaković Ilija 426
Milaković Mićo 426
Milanović Dane 974
Milanović Ilija 128. 148, 433, 602, 790
Milanović Miloš 789
Milanović Nikola 115, 128
Milanović Rade 790
Mile 765
Miletić Branko 863
Miletić Krsto 78
Mileusnić 407
Mileusnić Dakan 723
Mileusnić Sava 192, 664
Mileusnić Zorić Milan 665
Milić Nikola 258, 264, 267
Milić Pera 107, 108, 176
Milić Todor 424
Milijašević Seja 839
Milivoje 765
Milković Vlado 260
Milobara Mićo 216, 325
Milobara Milan 261, 262, 325, 367, 369
Milobara Pero 267
Milohanović Mario 548
Milojević 304
Milojević Đuro 170, 304
Milojević Sava 170, 304
Milošević Ilija 359, 617
Milošević Joco 86, 207
Milošević Mane 264
Milošević Mile 108, 196
Milošević Miloš 88, 169
Milošević Nikola 164, 204, 212, 248, 419, 712, 720
Milošević Rade 161
Milovanović Jovanka 364
Milutinović 38
Milutinović Ivan 681
Miljenović Sava 536
Miljković Huška 695
Miljuš Stevo 137, 245
Miljuš Mitić Smilja 536
Mioković Stevo 763
Mirić 279
Mirić Bogdan 433
Mirić Boja 800, 809
Mirić Božo 238, 369, 370, 376, 397, 796
Mirić Bude 426, 433
Mirić Dane 426
Mirić Danica 533, 536
Mirić Dmitar 470, 479
Mirić Dragan 426
Mirić Dušan 281, 282, 285, 501
Mirić Ilija 426
Mirić Jovo 461
Mirić Ljeposava 149, 801
Mirić Ljubica 800
Mirić Mane 118, 771, 787, 789, 791
Mirić Mićan 242
Mirić Milan 426, 760, 764, 815
Mirić Mileva 800
Mirić Milkan 190, 798
Mirić Mira 154
Mirić Momčilo 710
Mirić Nikola 133
Mirić Petar 282, 285
Mirić Soka 149, 536, 803, 808, 827
Mirić Vojin 426
Mirić Sijan Stojanka 536
Mirković Danica 839, 843
Mirković Dušan 635
Mirković Ika 839
Mirković Ilija 164, 258
Mirković Jurica 79, 83, 107
Mirković Mara 839, 840
Mišić Todor 426
Miškina Pavlek 119, 224
Mitić Ranko 599
Mitrašinović Draga 802
Mitrašinović Nikola 397
Mitrović Janko 32
Modruški Bernardin 22
Moguš Mate 85, 260, 261, 262, 264
Moguš Martin 197, 327, 614
Mohorovičić Moro 666
Mokosek Josip 765
Moloh 647

Momčilović Boško 205, 383
Momčilović Božo 546, 547, 548, 551

Momčilović Bude 266
Momčilović Dane 207
Momčilović Dmitar 266
Momčilović Đuro 210, 712, 720
Momčilović Ilija 266
Momčilović Jakov 266
Momčilović Mane 385, 386, 387, 389, 390
Momčilović Marko 266
Momčilović Milan 476
Momčilović Milanko 416
Momčilović Mile 205, 383, 414
Momčilović Pejo 88, 196, 205, 207, 266
Momčilović Rade 590
Momčilović Kirin Milica 536
Morača Milutin 191
Morović Budak Anka 862
Mrak Anka 763
Mrak Ivan 762
Mrak Viktor 663
Mrazović Karlo 606
Mrda Jandre 161
Mrda Mile 207, 263, 635
Mrda Simo 248, 700
Mrkić Kosovka 829
Mrkobrada Božina 87, 88, 89, 101, 103, 104, 105. 106, 164, 165, 170, 174, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 212, 248, 293, 294, 307, 418, 635, 720, 833, 834, 837
Mrkobrada Cvijeta 837
Mrkobrada Les 197, 198, 202
Mrkobrada Mićo 201
Mrkobrada Milivoj 764, 765
Mrkobrada Neda 837, 839
Mrkobrada Stevan 165, 262
Mourišar 38
Mudrovčić Pavao 37
Muhar Marica 158
Muhar Mićo 158
Murat beg Tardić 23, 24, 26
Musolini 98, 172, 175, 430
Mustajbegović 28
Mušnjak Mirko 762, 764
Mušota Marko 267
Mutić Marko 120

N

Nad Košta 276, 663
Naglić Martin 149
Naglić Jure 688
Napoleon 276
Narančić Gavrilo 36
Narančić Simo 36, 45
Narančić Seršić Maša 536
Nazor Vladimir 69, 645
Nekić Pajina 614
Nerka 40
Nevajdić Proko 858
Nikšić 260, 278
Nikšić Lukenta 273
Nikšić Mate 261
Nikšić Štipan 273
Nikšić Tomo 86, 102, 132, 191, 236, 271, 272, 274, 276, 285, 289, 342, 344, 348, 350, 634, 837
Ninković Anta 149
Ninković Branko 136, 237
Ninković Dušan 787
Ninković Ivan 149
Ninković Mane 653
Ninković Mica 797
Ninković Nedeljko 425, 433
Ninković Vorkapić Dragica 536
Novaković Milić 552
Novaković Vukelja 37
Novaković dr Nikola 384
Novković Momčilo 355, 700
Novosel dr Sime 863, 886, 887, 888
Nušić Branislav 123

NJ

Njegoš 184
Njegomir Joco 192, 403, 734, 743, 744
Njegovan Ivan 341, 348
Njegovan Lujo 268
Njegovan Luka 278
Njegovan Nikola 282
Njegovan Petar 425, 426, 433
Njegovan Sava 690, 693
Njegovan Vojo 267
Njegovan Kleut Ljubica 536

O

Obradović Dušan 512
Obradović Đuro 575, 576
Obradović Milica 533
Obradović Pejo 731
Obradović Petar 655, 763
Obradović Milošević Milica 536
Obradović Šakić Jovanka 387
Obrić Vlajko 748, 762
Obučin Mile 406
Očak Ivan 663
Očak Ivica 762
Očko Slava 277, 694, 803
Ognjenović Branko 115, 116, 15, 127, 128, 129, 132, 136, 141, 192, 193, 228, 230, 231, 232, 235, 236, 239, 241, 244, 248, 249, 250, 251, 252, 286, 352, 357, 472, 476, 484, 700, 702, 703, 705, 769, 770. 774, 778, 790, 792. 796, 797, 799, 800, 859
Ognjenović Dragan 855
Ognjenović Dušan 859
Ognjenović Jovan 859
Ognjenović Mika 793, 802
Ognjenović Milka 802
Ognjenović Stevo 115, 949
Ognjenović Miloš 119, 789
Ogrizović Mihailo 783, 784, 830
Ogrizović Petar 765
Ogrizović Slava 674

Oklobdžija Vlado 974
Olbina Jovo 784
Omčikus Pajica 191, 192, 384
Opačić Bosa 852
Opačić Dušan 472
Opačić Sava 265
Opalić Milica 843
Opalić Stojan 961
Opsenica Aleksa 234, 280, 343
Opsenica Boja 806
Opsenica Desa 271, 273
Opsenica Đuro 280
Opsenica Janko 280, 282
Opsenica Jovanka 802, 804, 813
Opsenica Jovica 281
Opsenica Mika 802
Opsenica Mile 116,129, 234, 350, 397, 402, 404, 407, 575. 690
Opsenica Milica 273, 274, 280, 802, 806, 808
Opsenica Miloš 769, 770
Opsenica Petar 125, 129, 234, 235, 281, 346
Opsenica Sava 116, 119, 129, 280, 346, 789
Opsenica Spase 274
Opsenica Stanka 802
Opsenica Stanko 138, 146, 149, 228, 234, 237, 238, 271, 272, 273, 274, 276, 279, 281, 338, 342, 343, 345, 346, 347, 348, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 404, 409, 410, 446, 539, 540, 737
Opsenica Stevan 11, 234, 273, 274, 275, 282, 340, 342, 345, 348, 349, 350, 393, 410, 445, 542, 543, 621, 663, 700, 733, 734, 789, 829, 853, 869, 872, 899
Opsenica Todor 280
Opsenica Vajo 426
Opsenica Vaso 280
Orešković Ivo 188
Orešković Marija 285
Orešković Marko 54, 58, 60, 67, 86, 108, 130, 131, 132, 138, 155, 157, 158, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 204, 224, 225, 228, 230, 233, 234, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 268, 269, 275, 276, 288, 289, 292, 293, 294. 307, 345, 347, 348, 372, 375, 379, 383, 386, 523, 585, 629, 630, 664, 665, 673, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 806, 818, 834, 835, 836, 837, 838, 849
Orešković Pero 188
Orešković Vlade 188, 288, 289, 344, 350, 704, 705
Orlić Bogdan 126
Orlić Danica 435
Orlić Dragica 802
Orlić Ilija 118, 121, 126, 128, 240, 402, 686, 737, 787, 789, 792, 793
Orlić Lenka 816, 817, 826, 827, 829
Orlić Mara 802, 804, 811
Orlić Milan 855, 859
Orlić Miloš 39
Orlić Petar 518
Orlić Simo 859
Orlić Stevo 128
Orlović Dragica 803
Orlović Đorđe 302, 326, 329, 335, 376, 434, 435, 441, 442, 651, 891, 912
Orlović Jovan 262, 314, 326, 335, 614, 976
Orlović Manojlo 893
Orlović Marija 891
Orlović Marko 169, 171, 203
Orlović Milan 855, 859
Orlović Milica 891, 893
Orlović Nevenka 839
Orlović Nikola 891, 892, 893, 894
Orlović Petra 891
Orlović Staniša 414, 651, 652
Orlović Stevo 961
Orlović Basta Desa 728, 729
Oštrić Boža 802
Ovuka Stevan 974

p

Palija 582
Palija Ilija 353, 400, 402, 404
Pamuković Kamilo 257
Panjković 396
Panjković Danilo 119
Panjković Ilija 119
Panjković Milan 136, 237, 395, 426, 433
Panjković Mile 472
Panjković Mojsije 116, 125, 128, 232, 771, 790
Panjković Vujadin 525
Papež Joso 264
Papež Lukas 264
Papež Mate 264
Paripović Bude 406, 426, 433
Paripović Mara 808, 818
Paripović Mićo 426, 433
Paripović Petar 426
Paripović Smilja 802, 808
Paripović Spase 765
Paripović Trivun 424, 426
Parmač Stanko 247, 734, 804
Paun Ivica 170
Pavelić Ante 59, 85, 134, 171, 230, 241, 259, 260, 264, 265, 288, 316, 317, 320, 349, 367, 516, 560, 585, 978
Pavičić Stjepan 31
Pavković Branko 561
Pavković Jovan 561
Pavković Luka 555, 559, 561, 562
Pavković Marica 561
Pavković Petar 169, 414, 575, 577, 582
Pavlak Marko 949
Pavletić Stipe 288
Pavlica Dacika 266
Pavlica Dančina 205, 383
Pavlica Dane 266
Pavlica Dušan 266
Pavlica Deda 839
Pavlica Ico 189, 195, 196, 200, 205, 330, 334

Pavlica Jovo 70, 383
Pavlica Mile 438
Pavlica Milka 839, 840
Pavlica Petar 266
Pavlica Rade 207, 266
Pavlic Anka 149
Pecotić Bogdan 908
Pečina Niko 387
Peić Stevo 263
Pejak Slavko 410
Pejie Ljubica 849, 851, 852
Pejić Stevo 106
Pejinović Nikola 461
Pejinovič Vaso 548
Pejnović Kata 102, 243, 247, 289, 799, 800, 801, 806, 807, 808, 811, 822, 837, 838, 839, 842
Pejnović Milica 188, 289, 798, 799, 834
Pejnović Milka 808
Pejnović Nikica 128, 663, 792, 854
Pejnović Nikola 789, 854
Pejnović Pera 795, 802, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811
Pejnović Vaso 858
Pekiša Vuksan 58
Pelagić Vaso 161, 166, 167
Perhavec Stanko 877
Perić Ankica 616
Perić Boško 613, 614, 615, 616
Perić Dušan 165
Perić Đukan 203, 209
Perić Geno 203, 326
Perić Marko 138, 241, 370
Perić Milka 615, 616, 839
Perić Miloš 548
Perić Mira 718
Perić Petar 615
Perin Juraj 863
Perišić Stipe 368, 806
Perković Kaja 715
Peruničić Mile 681
Perušić Ivo 355
Petković Đurica 385, 390
Petraković 396
Petraković Branko 273, 346, 347
Petraković Dane 129, 346, 397, 402, 405
Petričić Antun 663
Petričić Desa 829, 851
Petričić Dušan 760, 764, 808
Petričić Jelena 816, 818, 826, 829
Petričić Kojo 39
Petričić Mara 802
Petričić Milan 961
Petričić Neđa 816, 817, 826, 827, 829
Petričić Nikola 137
Petrić Stevo 406
Petrišić Anton 763
Petrović Bude 765
Petrovič Dušan Sane 290, 291
Petrović Jovo 694, 750, 751, 760, 829
Petrović Vladimir 747, 751, 752, 757 **759** 762, 763, 764, 766, 767, 768
Petrović Vlajko 541, 542
Petrović Savić Boja 536
Peurača Petar 549
Pevalek dr Ivo 938
Pijade Moša 681
Pilar Branko 730
Pilja Hrnjak Borka 536
Pintar 387, 614
Piščević Mile 265
Pišta 663, 760
Pivan 136
Pjevač Miljo 137
Plaović Rašo 121
Počuča Janko 731
Počuča Milan 911
Počuča Mil 67, 86, 102, 188, 202, 204, 250, 271, 272, 289, 293, 294, 304, 790, 807, 837
Počuča Milica 188, 536, 799
Počuča Proko 483
Počuča Simo 148, 288
Podažin Petar 764
Podunavac Branko 286
Podunavac Mirjana 286, 290
Pokrajac Đurađ 248
Pokrajac Smilja 248, 800
Pokrajac Zorić Milka 536
Polak 286
Polovina Đuro 656
Polovina Gojko 188, 191, 194, 792
Popara Mitar 224
Popović Ilija 248, 410, 693
Popović Jovan 445
Popović Lukica 197, 203, 204, 207, 241, 383, 386,, 387, 436, 834
Popović Mile 171, 303
Popović Milentije 290
Popović Miloš 548, 549
Popović Nikica 303
Popović Nikola 472, 484
Popović Tomica 620
Popović Vladimir 56, 158, 192, 244 276, 398, 806
Popović **Zivković** Dušanka 536
Potkonjak Buko 165, 198
Potkonjak Duro 763
Potkonjak Miloš 165, 198
Potkonjak Stevo 249
Poznanović Bogdan 263, 267
Poznanović Đuro 258, 262
Požega Milan 260, 263, 269
Pražić Dmitar 116, 235, 644
Pražić Đoko 128
Pražić Đurađ 116
Pražić Mane 346
Pražić Pero 116, 118, 121, 126, 128, 426, 787, 793
Pražić Stevo 119, 129, 235
Preklabović Janko263
Pribetić 269

Pribičević Adam 95, 96, 98, 118, 123, 124, 162, 166, 169
Pribičević Milan 115, 117
Pribičević Rade 98
Pribičević Svetozar 78, 79, 80, 84, 95, 112, 113, 114, 117, 133
Pribić Budislav 540, 541, 542, 544, 545, 548, 552
Pribić Dane 889
Pribić Dara 807
Pribić Ilija 889, 890
Pribić Mićo 185
Pribić Mileva 184
Pribić Nedeljka 800
Pribić Stevo 118, 182
Pribić Stoja 889, 890
Pribić Sveto 787, 792, 889, 890
Pribić Todić 139, 189, 190, 789, 798
Priča Bude 238
Priča Dane 119
Priča Danilo 752, 759, 760, 762, 764, 787, 793, 890
Priča Dmitar 847
Priča Dušan 827
Priča Dujo 426
Priča Duka 961
Priča Filip 479
Priča Gajo 39
Priča Ilija 238, 461
Priča Jovo 789, 791
Priča Košta 283
Priča Mićo 190, 346, 789, 798
Priča Miladin 518
Priča Milan 524
Priča Mile 128, 467
Priča Mileva 798, 800
Priča Nada 890
Priča Nikola 789, 791
Priča Novak 436
Priča Ognjen 116, 182, 246, 276, 338, 351, 358, 360, 362, 373, 375, 379, 381, 787
Priča Pejo 789
Priča Pera 808. 811
Priča Petar 585
Priča Proko 126, 223, 365, 376, 672
Priča Soka 535. 537, 538, 539, 802
Priča Spase 154
Priča Tato 789
Priča Vajo 116
Priča Vojo 791
Princip Gavrilo 111
Prtina Đuro 310, 311
Pupavac Anka 149, 808
Pupavac Bude 148, 526
Pupavac Dušan 154, 425
Pupavac Marica 799
Pupavac Mika 799
Pupavac Mirna 818
Pupavac Nikola 525
Pupavac Vajčin 116, 129
Pupavac Vajo, 119, 425
Puškarić Katica 644
Puštek Martin 820
Pužić Branko 789
Pužić Dmitar 515, 789
Pužić Vukosava 518

R

Račić Puniša 81
Radaković 385, 389, 390, 842
Radaković Aco 249
Radaković Bosiljka 729
Radaković Branko 414
Radaković Dane 161, 169
Radaković Dušanka 728
Radaković Ilija 161, 663
Radaković Jeka 536
Radaković Joco 414
Radaković Kata 533
Radaković Mane 575, 577
Radaković Mara 212
Radaković Mica 829
Radaković Mićo 58, 87, 190, 191, 203, 209, 257, 273, 305, 348, 358, 362, 434, 838
Radaković Mile 100. 169, 199, 200, 262, **288**
Radaković Milka 191, 212
Radaković Milutin 314, 386, 834
Radaković Nedjeljko 189, 834
Radaković Nikica 720
Radaković Nikola 334, 335, 378
Radaković Petar 292, 331, 335
Radaković Soka 728
Radaković Vlado 188, 834
Radaković Priča Kata 536
Radaković Zegarec Mika 729, 835, 841
Radeka Boško 88, 164, 165, 201, 203, 388, 834, 836, 837
Radeka Danica 810
Radeka Filip 165, 201, 203
Radeka Josif 198
Radeka Nikica 693
Radeka Soka 836
Radeka Stanko 165
Radeka Vida 198, 70, 835, 836
Radić Ljuboje 763
Radić Stjepan 78, 79, 80, 81, 83, 84, 133
Radmanović 272
Radmanović Danješ 743
Radočaj Božo 258, 262, 267, 433
Radočaj Dane 262, 263, 264
Radočaj Đuro 730
Radočaj Luka 729, 730
Radočaj Milan 461
Radočaj Mile 730
Radočaj Nica 207
Radočaj Niko 730
Radočaj Obrad 730
Radočaj Pera 730
Radočaj Srđan 426
Radočaj Stevo 729, 731
Radošević Todor 563, 712, 720, 896, 969

Radovanac Đuro 408, 414, 418, 422, 532, 533, 534, 536, 628
Radovanac Mane 383, 414, 416
Radovac Milica 416, 845
Radović Branko 425, 426, 432, 433
Radović Nikola 426, 433
Rađenović Stevo 384, 385
Rajčević Dane 539
Rajković Mata 249
Rakar Anica 821, 827
Rakić 272, 279
Rakić Bogdan 247, 274
Rakić Dragan 351, 407, 410, 435, 583, 594, 618, 745
Rakić Dušan 137, 348, 446, 697
Rakić Duda 273
Rakić Milica 281
Rakić Milka 280
Rakić Nikola 346
Rakić Rade 824
Rakić Staniša 280
Rakić Stevan 271, 280, 346
Ranishissel (grof) 36
Ranković Aleksandar 963
Rapaić Anđa 776, 780
Rapaić Desanka 518
Rapaić Ilija 118, 126, 128, 238, 244, 780
Rapaić Mara 800
Rapaić Mića 376
Rapaić Mika 800
Rapaić Milan 572
Rapaić Milka 800
Rapaić Miloš 243, 370, 376
Rapaić Nada 149, 780
Rapaić Nikola 118
Rapaić Stanka 800
Rapaić Stevan 118
Rapaić Velimir 118
Rapajić Bogdan 119
Rapajić Bogoljub 143, 207, 241, 247, 275, 276, 346, 369, 371, 374, 391, 392, 393, 397, 634, 635, 671, 676, 734, 853
Rapajić Borka 536
Rapajić Božo 426, 433
Rapajić Branko 426, 764
Rapajić Bude 376
Rapajić Daćo 130
Rapajić Dušan 119, 203, 367, 372, 376, 415
Rapajić Đoko 426
Rapajić Đuro 762
Rapajić Ilija 426, 787, 788, 792
Rapajić Milan 128, 365, 376, 426, 790
Rapajić Mile 461
Rapajić Milka 816, 818, 826, 827
Rapajić Milkan 119, 238
Rapajić Mirko 426
Rapajić Nikica 11, 116, 118, 119, 391, 518, 629, 635, 639, 653, 665, 671, 672, 676, 789, 792, 986, 985
Rapajić Nikola 763, 787
Rapajić Petar 694
Rapajić Rade 694
Rapajić Radoslav 119
Rapajić Stevan 670, 671, 672, 786, 787, 788 789, 792, 853, 854, 857
Rapajić Stevo 479
Rapajić Vojo 425, 426
Rapajić Vujadin 394, 450
Rapajić Vujo 461, 472, 476
Rastić 278
Rastić Mile 621, 691, 698
Rastić Miran 282
Rastić Nikica 282
Rastić Petar 282
Rastić Tomo 244, 282, 342, 348
Rastovac Mile 555
Rastović Dragica 827
Rašeta 406
Rašeta Boško 191, 192, 275
Rašeta Mićo 859
Rašeta Petar 911
Rašeta Steviša 485
Ratković 279
Ratković Božo 116
Ratković Bude 346, 400, 404, 688, 789
Ratković Dane 148
Ratković Dušan 116, 129, 148, 235, 249, 344, 346, 397, 402, 410, 450, 771, 827
Ratković Mića 424, 425
Ratković Mile 352, 690
Ratković Pejan 506, 507
Ratković Rade 249, 352, 353, 357, 609, 616, 617, 684, 698, 700, 705, 708, 720
Ratković Vujo 116, 127, 129, 228, 231, 235, 244, 276, 289, 352, 635, 690, 771, 789
Rauh 111
Razdor Eda 763
Razdor Ivan 663, 763
Repac Ilija 574, 575, 576
Repac Slavko 402
Repak Salko 805
Ric Rudo 85, 171, 197, 261, 327
Roata 588, 742
Rogić Zivko 209, 712
Roglić dr J. 938
Roje Pavica 826, 940
Roknić Mane 191
Rosandić 269
Rosandić Stipe 85, 196, 197, 261
Rubčić Ivan 711, 712
Rubči Ivica 170, 197, 249, 304, 313, 961
Rubčić Ivo 258, 262, 267, 387
Rubčić Mara 267
Rukavina Ante 289, 688
Rukavina Ivan 37, 202, 276, 288, 741
Rukavina Juco 186
Rukavina Vlaisavljević Ivka 807
Rumler 724
Rupčić 614
Rupčić Juko 327, 387, 614
Rupčić Stipe 387
Rutić Cvijo 805
Rutić Ivka 805
Rutić Jože 805

Ruzvelt 765
Ružić Pilip 266

S

Sadžak 842
Sadžak Dragica 801, 804
Sadžak Joco 235, 344, 346, 353, 355, 357, 599, 765, 766
Sadžak Ljuba 839
Sadžak Mićo 414
Safer Alfred 158
Sakač Drago 260
Sakrajac 107
Samac Marko 264
Samac Milan 264
Sarač Branko 514
Sarač Dušan 514
Sarač Nikola 515
Sarač Petar 514
Sarač Savo 169, 334, 382, 411, 435, 437, 438, 440, 447, 508, 537, 582, 613, 651, 894
Sarač Spiro 161, 509
Sašo Drago 784, 785, 806
Savičević Todor 40
Sazunić Zlatan 355, 357
Schrami Franc 912
Sedlar Drago 762
Segal 174
Sekić Ilija 39
Sekiz Đujo 116, 344, 346, 770
Sekiz Đuro 129, 232
Sekiz Vaso 346
Sekulić Ilija 646
Serdar Anđa 535
Serdar Jovica 137, 402, 710
Serdar Mića 743
Serdar Mile 271
Serdar Milica 281
Serdar Nikola 342, 346
Serdar Petar 343
Serdar S. 343
Serdar Stojan 271, 272
Sertić 197, 387, 493
Sertić Anka 149
Sertić Ilija 79, 170, 171, 196, 200, 261, 567
Sertić Luka 261
Sertić Mile 260, 261, 262
Sertić Nada 149
Sever Bude 346
Sever Dušan 824
Sever Milan 419
Sever Pejo 346
Sever Vinko 372, 376, 542, 545, 751, 752, 762
Sijevalo Petar 190, 798
Skendžić Dušanka 220
Skendžić Janko 435
Skendžić Rade 655, 663, 762
Skendžić Vajo 147, 148, 220, 248, 762
Skendžić Vojo 663
Skrigin Zorž 805
Skoknić Nikola 284, 285, 472, 479
Sladić Duka 235, 335, 344, 346, 402, 408, 450, 461, 472, 766
Sladić Evica 149
Sladić Ilija 346, 720
Sladić Joco 406
Sladić Jovo 346
Sladić Mileva 827
Sladić Nikola 426
Sladić Slavko 426, 433
Sladović M. 35
Slavković Gašpar 24
Sljepčević Uroš 249
Smiljanić Bosiljka 718
Smiljanić Dara 839
Smiljanić Dušanka 718
Smiljanić Đuro 207
Smiljanić Ilija 32
Smiljanić Jovo 196, 205, 383, 712, 771
Smiljanić Mane 961
Smiljanić Mićo 712
Smiljanić Milica 840
Smiljanić Milka 839, 840
Smiljanić Miroslav 712
Smiljanić Nikola 353, 721
Smiljanić Ninika 205
Smiljanić Petar 32
Smiljanić Rade 258, 268
Smiljanić Ruj ka 839
Smiljanić Sela 840
Smiljanić Simo 265
Smiljanić Smiljan 32, 33
Sodu 743, 744
Sokolović Ferhad 26
Stakić Ljeposava 979
Staljin 196, 248, 394
Stamenković Božo 310, 311
Stamenković Dragi 310, 311
Stanić Alija 195
Stanič Bogoljub 851
Stanić Danica 851
Stanić Dušanka 718
Stanić Đuro 229, 444
Stanić Ilija 195
Stanić Iso 128, 205, 275, 344, 461, 789
Stanić Jovica 119
Stanić Luka 348, 350, 383, 414, 416
Stanić Ljubica 128, 243, 790, 793, 797, 798, 802, 804, 805, 806, 807, 808. 811, 862
Stanić Mane 816, 817, 826, 827, 829
Stanić Milan 128, 323, 789
Stanić Nikola 790
Stanić Rade 128, 232
Stanić Smilja 840
Stanisavljević Dr Đuro 976, 978
Stanisavljević Mira 118, 128, 787
Stanisavljević Rade 116, 763,
Stanisavljević Raša 86, 96, 116, 162, 163, 168, 199, 201, 509
Stanković Đuro 86, 101, 105, 200, 688
Stanković Jovan 129
Stanković Milan 461, 471
Stanković Milivoj 290

Stanković Milka 801
Stanković Spase 694
Stanojević Stevica 548
Starčić 260
Sternad Ivan 209
Stilin 615, 616
Stilin Ankica 718
Stilin Ivo 615
Stilin Jure 615
Stipanović Gašpar 29
Stipić Milka 802
Stiplošek 764
Stjelje Branko 257
Stoisavljević Đuro 695
Stojadinović Milan 87, 88, 198
Stojanović Ljubo 793
Stojić 842
Stojić Danica 536, 839
Stojić Desanka 533, 536
Stojić Dragica 87
Stojšić Joso 398
Strmšek Ivan 414, 418, 712
Strohal 41
Strugar Ivica 760
Studen Ana 518
Studen Uroš 518
Student 765
Sudžuković Branko 363
Suknajić Josip 341
Sulić 154
Sunajko Ilija 467
Sunajko Jandre 198
Sunajko Stevo 258, 976
Suppa dr 730, 888
Surla Miloš 267
Suša Đuro 720, 729
Svilar Anđa 799
Svilar Dara 799
Svilar Đukan 560
Svilar Ilija 116, 256, 425, 433, 814, 816, 818
Svilar Jelena 560
Svilar Mićo 116
Svilar Nikola 116, 465, 472
Svilar Rade 116, 119, 129, 148, 484, 635, 789, 825, 860
Svilar Simo 238
Svilar Stanko 425, 427, 433, 557, 558, 559, 560, 561
Svilar Stevo 961
Svilar Stojan 235
Svilar Vujo 425

S

Sakić Bude 90, 181, 203, 292, 833
Sakić Ilija 222, 224
Sakić Ljubiša 412
Sakić Mićun 88, 89, 97, 127, 128, 168, 200, 201, 203, 205, 208, 228, 229, 231, 232, 236, 305, 371, 387, 388, 411, 412, 413, 414, 418. 430, 495, 564, 566, 703, 710, 738, 793, 848, 899, 913
Sakić Milan 412
Sakić Milka 222, 224
Sakić Stanko 203, 390, 411, 412, 414
Sainović Đuro 414, 419
Sainović Maćo 506
Sajanović Ljuba 535
Sajnović Bikica 839, 840
Sajnović Boja 718
Sajnović Danica 718
Sajnović Jeka 839, 840
Sajnović Koviljka 718
Sajnović Ljuba 718
Sajnović Stevo 731
Santić Aleksa 123, 523
Sarac Milan 421
Sare 765
Šarić Ivan 268
Sašić Brato 371, 372
Sašić Jefto 86, 366
Sašić Marko 482
Sašić Nikola 763
Šašić Stevo 763
Šegvić Zlata 158
Serbedžija Branko 426, 433
Serbedžija Daćo 129
Serbedžija Dakan 129
Serbedžija Dane 119
Sever 206, 273, 582
Sever Buća 237, 273, 347, 396
Sever Bude 136
Sever Joja 702
Sever Jovo 422
Sever Mićan 273
Sever Milan 414, 418, 421, 422, 423
Sever Pejo 237, 347
Sever Stojanka 422
Sijan Đuro 424, 425
Sijan Jovica 141, 147, 790, 818
Sijan Koka 799
Sijan Marko 472
Sijan Milan 256, 337, 460, 464, 465, 469, 470, 665, 734
Sijan Nikola 129, 231, 425, 433, 524, 789
Sijan Spoja Sava 536
Simunić 278
Simunić dr Mijo 960
Simunić Steviša 282
Sišić Milan 763
Siška 755
Škrnjug Ivan 764
Skorić 545
Skorić Dane 184, 229, 444, 645
Skorić Đuro 405
Skorić Jeka 148, 802, 804, 806, 854
Skorić Jovo 542
Skorić Mićo 859
Skorić Mika 810
Skorić Milan 859
Skorić Mile 238
Skorić Milka 826
Skorić Petar 859
Skorić Rade 859

Skorić Tomo 149
Skorić Mitrović Zorka 536
Slogar Josip 764
Snajder 656
Snjarić 237, 273, 345, 346
Sobot Bude 424, 426
Sobot Dmitar 426
Sobot Jakov 116, 129
Sobot Mićo 790
Sobot Stojan 425, 433
Sobot Stole 790
Sobot Vojin 129
Sobot Zora 129, 243, 789, 790, 793, 798, 804, 805, 806, 809, 811
Solaja Đorđe 426
Solaja Milka 802, 805, 806, 807, 811, 855
Solaja Novo 859
Sorak Branko 137
Sorak Jovo 816, 817, 825, 826, 327, 828, 829
Sorak Sofija 796
Sorak Svetozar 119
Spacepan Anton 663
Spapcer Anton 762
Spehar Stipe 376, 476, 584, 585, 586, 587
Spiren 730
Stakić Ljeposava 182, 290
Stakić Mile 148
Stakić Zorka 182, 290
Štampar Marija 149, 802
Šteta Milan 136
Stetić Ilija 416, 418
Stetić Nikola 472, 476, 479, 503
Stikavac Stevo 720, 721
Subašić Marko 354, 355
Sukrija Ali 395
Suput Branko 860
Suput Dane 654, 656, 859
Suput Dušan 859, 961
Suput Jovan 859
Suput Miloš 376
Suput Nikola 376, 816, 817, 826, 827, 829, **860**
Suput Proko 859
Suput Stevo 860
Suput Vaso 128, 424, 426, 668, 790, 860
Šušnjar Mileva 518
šutej 79, 85, 197
Šutija 387
Šutija Josip 261
Sutija Petar 261

Tarbuk Jovo 188, 834
Tardić Murat beg 24, 26
Tepavac Božo 426
Tepavac Danica 535, 842
Tepavac Ilija 92, 93, 94, 164, 212, 258, 385, 386, 732, 961
Tepavac Manda 109, 840, 842
Tepavac Mićo 86, 164, 203, 414
Tepavac Rade 88, 89, 92, 103, 106, 164, 203, 205, 209, 721, 723, 724, 725, 731
Tepavac Rajčilo 92, 95
Terzić Branko 848
Terzić Mišo 88
Težak Mirko 765
Tičak 263
Tiljak 786
Tiljak Đuro 113
Tintar Svetozar 912
Tišma Boja 803
Tišma Božo 731
Tišma Geno 264
Tišma Simo 763
Todorović Milutin 290
Tomac Petar 912
Tomašević 471, 642
Tomić Vajo 764
Tomšić Ivica 763
Tomljenović 39
Tone 764
Tonković Milan 191, 485
Tonković Belić Dara 804
Tonković 279 s
Tonković Duka 278, 280
Tonković Đuro 824
Tonković Jovan 824
Tonković Marko 400
Tonković Mirko 467
Tonković Nikola 467
Tonković Savka 799
Toplak Nada 829
Torbica Milan 192
Trbojević Uroš 79
Trtica Stevo 663
Tržački Nikola 22, 23
Tucović Dimitrije 161
Turina Milivoja 542, 548, 551
Turkulin Artur 703, 710
Tuteković 614
Tuteković Ivan 86, 197

U

Ugarak Balać Milja 536
Ugarković Anica 839, 840
Ugarković Dane 338, 383, 593, 594, 618
Ugarković Ilija 731
Ugarković Mane 266
Ugarković Milka 839
Ugarković Nikola 258, 262, 383
Ugarković Spasenija 266
Ugarković Stipe 187, 188, 189, 233, 294, 793, 794, 795, 834
Ugarković Popadić Sofija 536
Uppe dr 880
Uremović Ivica 148
Uštipak Dušan 859
Uštipak Gojko 426
Uštipak Iso 859
Uštipak Jovo 859
Uštipak Novak 137

Uzelac Anka 803
Uzelac Ante 249, 705, 708
Uzelac Bogdan 415
Uzelac Dane 86, 88, 101, 103, 168, 174, 203, 205, 833
Uzelac Danica 839, 840, 842, 843, 851
Uzelac Desa 518
Uzelac Dušan 287
Uzelac Duda 287
Uzelac Đuro 88, 169, 207, 208, 235, 240, 292, 383, 386, 635, 673
Uzelac Gojko 11,. 383
Uzelac Ilija 89, 90, 101, 103, 201, 203, 204, 210, 292, 529, 530, 532, 688, 703, 730, 763, 848, 927, 929
Uzelac Jeka 839
Uzelac Ljubica 839, 840, 849, 851, 852
Uzelac Mićo 169, 400, 405, 406
Uzelac Mika 839
Uzelac Milan 386
Uzelac Mile 359, 362
Uzelac Milka 839
Uzelac Miloš 225, 238, 242, 246, 275, 276, 397, 398, 464, 467, 575, 589, 734
Uzelac Mira 829, 851, 852, 978, 979
Uzelac Mišo 720, 721
Uzelac Nikica 414
Uzelac Niko 206
Uzelac Nikola 763
Uzelac Petar 40
Uzelac Radomir 11
Uzelac Slobodan 206, 244, 248
Uzelac Soka 839
Uzelac Srđan 241
Uzelac Stanko 388
Uzelac Staniša 264
Uzelac Stevo 264, 418
Uzelac Stojanka 729
Uzelac Vlado 196, 203, 207, 383, 720, 731
Uzelac Ajduković Zorka 839, 840, 842, 843
Uzelac Končar Jela 472, 476, 851, 852

V

Vagner Ivan 945
Vanić Mirko 425, 426
Varićak Mane 404, 406
Varićak Mara 803
Varićak Pajo 128
Varićak Rade 470
Varićak Stevan 555
Vasiljević Voja 424
Vasiljić Dušan 725
Vejnović Luka 383
Vejnović Marko 128, 467, 790
Vejnović Mile 207
Vejnović Milica 535, 851
Vejnović Milka 816, 818, 827
Vejnović Nena 536
Vejnović Nikola 205, 712
Vejnović Petar 383, 435
Vejnović Rajko 852
Vejnović Soka 718, 839, 840, 843
Vernik Franjo 848
Vezmar Gojko 11,95
Viani 565
Vidaković Petar 947, 948
Vidović Gabro 249
Vignjević Marko 548, 549
Vinko 765
Vinter 286
Virt Milivoj 949
Višnjić Marko 548, 552
Vlahović Ivo 763
Vlaisavljević Arso 184, 551
Vlaisavljević Božo 620
Vaisavljević Bude 948
Vlaisavljević Dane 235
Vlaisavljević Draga 814, 816, 818
Vlaisavljević Dušan 11, 425, 427, 525, 554, 555, 556, 558, 562, 575, 578
Vlaisavljević Đuro 694, 857
Vlaisavljević Geco 148, 525, 790, 961
Vlaisavljević Ivka 801, 816, 817
Vlaisavljević Lela 184
Vlaisavljević Luka 470
Vlaisavljević Mara 148, 799
Vlaisavljević Mićo 479, 694
Vlaisavljević Mile 522
Vlaisavljević Nikola 476, 518, 784
Vlaisavljević Petar 425, 433
Vlaisavljević Raško 555
Vlaisavljević Vladimir 539, 540, 542, 545, 548, 551, 552, 553
Vlaisavljević Vlajko 184, 410, 748, 751, 760
Vlajčević Aco 763
Vlajnić 70
Vlasojević Nikola 467
Vlatković Bude 829, 852
Vlatković Dane 302
Vlatković dr Danilo 87
Vlatković Đuro 414
Vlatković Juraj 22, 23
Vlatković Novak 426, 433, 465
Vlatković Pajo 479
Vlatković Sofija 518
Vlatković Svetozar 326, 614, 976
Vlatković Stevan 262
Vojnička Marija 97
Vojnić Ivica 198, 199
Vojnić Marija 260
Vojnović Petar 721
Vojtan 765
Vojvodić Dane 476
Vojvodić Danilo 858
Vojvodić Dimitrije 897
Vojvodić Luka 858
Vojvodić Petar 858
Vojvodić Pejo 476
Vračar Bogdan 165, 201, 203
Vračar Danja 165, 202
Vračar Dušan 88, 164, 165, 201, 203
Vračar Ljubiša 210

Vračar Momčilo 165, 203
Vračar Neda 837
Vraneš Pero 248
Vranić Stevan 690
Vranješ Aleksandar 426
Vučković Marko 733
Vujanović Bogdan 460
Vujasinović Todor 893
Vuinović Milica 829
Vujčić Jelena 810
Vujčić Ljubomir 119
Vujčić Mane 136
Vujičić Beba 802
Vujičić Bogdan 787, 793
Vujičić Ilija 787
Vujičić Mirko 787
Vujičić Nikola 789, 791
Vujičić Sofija 816, 818, 825, 826, 827
Vujičić Vlado 663, 748, 750, 751, 753, 762
Vujnović Dara 775
Vujnović Deni 188
Vujnović Janko 289
Vujnović Milan 805
Vujnović Stevo 188, 248
Vukadinović Bude 762, 764
Vukadinović Draga 443
Vukadinović Milan 119, 257, 443, 444, 445, 461
Vukadinović Milica 443
Vukadinović Milka 651, 811
Vukadinović Miloš 119
Vukadinović Stevan 443
Vukadinović Sveto 789
Vukelić Joso 733
Vukelić Mica 285
Vukelić Savo 599
Vukić Ignjatije 548
Vukmanović Staniša 414, 418, 582
Vukmir Nikola 815
Vukmirović 138, 139, 279
Vukmirović Bogdan 280
Vukmirović Boja 280
Vukmirović Božica 376
Vukmirović Božo 416
Vukmirović Bude 280, 281, 282, 445
Vukmirović Dane 282, 285
Vukmirović Danica 718, 839, 843
Vukmirović Desa 807
Vukmirović Dmitar 282
Vukmirović Draga 803, 806, 808
Vukmirović Dragica 128, 376, 839
Vukmirović Đukan 207
Vukmirović Đuro 453
Vukmirović Gruda 445
Vukmirović Ilija 281, 533, 534, 536
Vukmirović Joco 406
Vukmirović Jovica 342, 346, 347, 446
Vukmirović Jovo 280, 281, 282
Vukmirović Ksenija 718
Vukmirović Lukica 342, 346, 348, 435, 441, 445,, 446
Vukmirović Maksim 346
Vukmirović Mane 281, 404
Vukmirović Mara 281
Vukmirović Mićo 187, 472
Vukmirović Mika 280, 281
Vukmirović Milan 70, 79, 88, 95, 96, 97, 98. 162, 163, 169, 196, 197, 198, 199, 200, 245, 262, 263, 386
Vukmirović Milan Škarpa 15, 102, 119, 121, 127, 137, 181, 196, 200, 220, 221, 224, 229, 258, 365, 790, 834
Vukmirović Mladen 376, 461
Vukmirović Mojsije 280
Vukmirović Nikola 280, 346, 575, 578
Vukmirović Petar 280, 282, 342, 785, 829
Vukmirović Sara 280
Vukmirović Spase 445
Vukmirović Stanko 281
Vukmirović Tošo 376
Vukmirović Velinka 718
Vukmirović Zora 718
Vukobratić Bude 854
Vukobratović Spase 854
Vukobratović Bogdan 858
Vukobratović Dane 858
Vukobratović Draga 802
Vukobratović Dragan 858
Vukobratović Đuro 858
Vukobratović Ilija 858
Vukobratović Jovo 858
Vukobratović Mića 426, 433, 467, 825, 858
Vukobratović Milan 858
Vukobratović Milica 854
Vukobratović Nikola 128, 854,858
Vukobratović Pejo 855
Vukobratović Petar 858
Vuković Dragica 831
Vuković Mane 644
Vuksan Pekiša 838
Vukšić Kata 149
Vulić Stevo 115
Vunjak Dragan 346
Vunjak Nikola 425, 433
Vunjak Petar 526
Vunjak Vujo 526, 818
Vurdelja Branko 212, 383
Vurdelja Danica 839
Vurdelja Jovo 265
Vudelja Milan 196, 200, 205, 207, 209, 212, 715, 717, 718, 839
Vudelja Milka 839
Vuščić Vlado 541

z

Zagorac Bude 829
Zagorac Ilija 763
Zagorac Narandža 827
Zaklan Boja 184, 795, 800
Zaklan Božo 402, 426
Zaklan Dmitar 235, 238, 344, 346, 347, 351, 353, 355, 357, 396, 397, 400, 402, 404, 405, 409, 410, 765, 789, 792

Zaklan Dušan 282, 284, 338, 346
Zaklan Ilija 426
Zaklan Iso 184, 190, 235, 889
Zaklan Jovo 338
Zaklan Mane 426, 432, 433
Zaklan Mara 800
Zaklan Milan 149, 282, 284
Zaklan Mileva 190, 800
Zaklan Predoje 33
Zaklan Sava 802
Zaklan Spaso 344, 353, 574, 575, 578
Zaklan Stevo 338
Zaklan Vajica 338, 339
Zanusi Đakomo 744, 746
Zarić Mićo 129
Zarić Milan 665
Zastavniković Isak 349
Zatezalo Đuro 11
Zdenka 763
Zduna Ivan 37
Zdunić 197, 387, 565
Zdunić Franjo 249
Zdunić Nikola 79, 85, 195, 260
Zec Nikola 425, 433
Zigmund 71
Zinzedarf 35,36
Zjajvuk Milan 197
Zlatić Strahinja 426
Zmajević Josip 159
Zoraja Zoroje 549
Zorica Ilija 763
Zorić Maksim 36
Zorić Trestenjak Mara 536
Zorko Ivan 765
Zrinjski Petar 31
Zubović Anka 376
Zubović Duka 376
Zubović Đuro 470
Zubović Milka 802

Zafranić Ivo 763
Zaja Andrija 87
Zakula Babo 238
Zakula Božo 798
Zakula dr Milan 285
Zakula Nedeljko 86, 89, 91, 101, 102, 10
104, 109, 118, 125, 131, 147, 182, 187, 20
250, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291 99
293, 294, 296, 797, 835
Zakula Neda 118, 128,, 155, 181, 184 18
187, 192, 234, 243, 443, 519, 645, 787, 79
793, 796, 799, 800, 801, 806, 826, 832, 83
839
Zakula Sava 119
Zakula Stevo 183, 238
Zakula Stojan 647
Zakula Vlajko 183
Zakula Vuka 816, 817
Zakula Zorka 286
Zakula Cvjetičanin Pera 798, 805
Zakula Njegomir Boja 796, 798
Zarković Grujica 788, 789
Zegarac Milka 191
Zegarac Naranča 816, 817, 826
Zegarac Sofija 829
Zeželj Milan 337, 663
Zigić Anka 816, 818, 825, 827, 828, 829
Zigić Boja 802
Zigić Boško 128, 147, 790, 797
Zigić Dane 859
Zigić Dudo 860
Zigić Dušan 721, 858, 859
Zigić Gaga 807
Zigić Jovo 854
Zigić Koka 802, 808
Zigić Ljubica 780, 787
Zigić Ljubiša 859
Zigić Mica 854
Zigić Mika 804, 817
Zigić Milan 472, 476, 859
Zigić Milica 548, 803
Zigić Milka 802, 808, 816, 827, 829
Zigić Nikola 854
Zigić Novak 854
Zigić Pejo 859
Zigić Petar 789, 792
Zigić Rade 131, 138, 139, 147, 182, **li**
187, 190, 208, 232, 292, 294, 391, 392, 3!
394, 589, 593, 617, 697, 795, 807, 837, E
Zigić Soka 802, 827
Zigić Stevo 148, 858, 859
Zivković Pero 548, 549
Zivković Petar 81, 84, 85, 115

Kazalo geografskih pojmova

A

Alivojvodić 468
Alpe 38
Aljaska 80
Amerika 39, 70, 80, 112, 115, 116, 125, 164, 179, 195, 200, 220, 249, 258,, 263, 315, 340, 508, 509, 516, 522, 523, 807
Apatin 513, 923
Aranđelovac 292, 972
Arapov Dol 459, 518, 929, 974, 977, 982, 983, 984, 987, 989
Argentina 365
Australija 74
Austrija 24, 25, 29, 30, 33, 34, 35, 38, 38, 40, 41, 43, 203, 524, 527, 696
Austro-Ugarska 40, 47, 69, 70, 77, 79, 84, 99, 110, 111, 113, 161, 180, 220, 286, 516
Aversa 832

B

Babići 420
Babina Glava 606, 907, 909
Babin Potok 31, 65, 95, 120, 121, 125, 128, 130, 131, 133, 136, 137, 138, 142, 153, 156, 157, 158, 181, 187, 188, 189, 193, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 233, 234, 235, 238, 243, 245, 365, 269, 392, 401, 402, 407, 420, 421, 430, 439, 441, 486, 487, 548, 549, 584, 585, 588, 589, 590, 598, 600, 603, 604, 633, 676, 734, 738, 739, 740, 742, 743, 760, 770, 795, 796, 865, 866, 867, 868, 869, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 885, 897, 900, 902, 903, 905, 906, 907, 908, 911, 927, 940
Babin Potok — pusti 17
Bačka 259, 515, 836, 923
Bački Brestovac 923
Baćina jama 727, 728
Bag 20
Bajina Bašta 611
Bajinovac 208, 727, 728, 844, 982
Balića lokva 265
Balkan 17, 79, 588
Balkanski poluotok 46
Baljevac 34, 38, 148, 477, 620, 704, 901
Baljukša 190, 238, 392, 597, 907, 633, 800, 814, 827, 933, 982
Banat 39, 259, 509
Banija 37, 66, 197, 227, 257, 344, 472, 482, 494, 583, 588, 642, 643, 644, 645, 651, 656, 657, 662, 663, 691, 788, 830, 832, 843, 877, 897, 926, 969, 971, 976, 979, 985
Banovina Hrvatska 100, 123, 259, 311
Banov vrh 908
Bosanski Kovačevac 547
Banja Luka 259, 509, 512, 611, 797, 838, 914
Banjica 90
Barani 317
Bari 864
Bariečvac 306
Barić 547
Barlete 441, 490, 505, 536, 627, 874, 875, 879, 885
Baste 508
Bašić poljana 699
Baške Oštarije 492
Batiniča gaj 525
Beč 29, 32, 36, 39, 890
Begić kuće 564, 565
Begovica 824
Bela krajina 32
Belgija 75, 80, 114, 221, 516
Bender 451, 452, 457, 496, 497, 498, 499, 507
Benderska Kita 489
Benkovac 708, 971

Beograd 11, 12, 46, 52, 56, 75, 78, 81, 82, 84, 88, 90, 92, 98, 99, 105, 115, 116, 128, 129, 130, 131, 147, 155, 159, 160, 167, 175, 182, 183, 190, 192, 194, 198, 202, 203, 222, 223, 231, 242, 258, 277, 286, 289, 290, 294, 310, 311, 313, 314, 353, 356, 366, 394, 411, 435, 453, 458, 506, 511, 514, 516, 520, 564, 566, 572, 583, 617, 630, 631, 639, 646, 654, 669, 684, 766, 771, 783, 787, 792, 793, 795, 796, 802, 807, 810, 845, 846, 854, 870, 871, 890, 892, 912, 914, 915, 947, 965, 968, 972, 983
Berlin 696
Bićanići 563
Bigina Poljana 460, 903
Bihać 16, 26, 31, 67, 114, 126, 145, 151, 153, 210. 255, 269, 306, 319, 320, 349, 358, 365, 366, 367, 368, 459, 460, 476, 494, 502, 503, 504, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 563, 568, 570, 575, 577, 578, 580, 587, 588, 589, 600, 604, 605, 607, 608, 644, 666, 669, 681, 706, 719, 724, 734, 758, 761, 791, 806, 807, 865, 867, 868, 876, 877, 884, 896, 897, 901, 902, 903, 904, 907, 908, 910, 911, 954, 972, 973, 978, 983
Bileće 87
Bijela Rijeka 19, 243, 806, 938, 946
Bijeli Potoci 64, 65, 143, 227, 277, 423, 548, 626, 642, 643, 645, 648, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 666, 667, 668, 669, 670, 693, 694, 695, 702, 703, 707, 714, 723, 730, 740, 747, 748, 749, 750, 752, 754, 755, 756, 757, 759, 761, 762, 763, 765, 767, 768, 803, 808, 810, 863, 864, 870, 873, 932, 944, 969, 970, 979, 980
Bijeli vrh 866
Bijeljina 893, 997
Bilaj 36, 37, 265, 423, 492, 505, 548, 874, 875, 876, 879, 884, 885, 905, 909, 911, 970, 980
Bilajski most 39
Bileće 87
Bilišina Vas 20
Biljevina 473
Birovaač 536, 648
Biskupija 502
Bitolj 70, 163
Bjelopolje 11, 38, 63, 112, 113, 115, 117, 119, 123, 125, 127, 128, 132, 140, 148, 184, 203, 229, 232, 235, 238, 241, 242, 243, 249, 251, 276, 378, 379, 392, 399, 400, 401, 424, 429, 444, 461, 535, 540, 543, 575, 604, 609, 626, 633, 636, 645, 646, 662, 666, 670, 695, 735, 737, 738, 743, 746, 747, 770, 778, 788, 790, 794, 795, 797, 800, 802, 804, 805, 812, 818, 826, 854. 856, 862, 874, 881, 897, 900, 905, 908, 909, 910, 923, 929, 932, 933, 934, 949, 950, 951, 954, 967, 968, 969, 970, 977, 979, 980, 983, 984, 986, 987, 988
Bjelopoljsko polje 15, 16, 864
Bjelovar 286
Blagaj 478
Blanuša 503, 506
Blatno jezero 25
Bobija 451, 497, 498
Bobina Vas 20
Bodija 497
Bogdanica 493
Bogdanoviić 578, 699
Bogunica 461, 488
Boka Kotorska 34
Boklin Glaščić 20
Bor 786
Boričevac 306, 387, 507
Borići 647, 648
Borić Selitše 598, 904
Borje 289, 580, 692, 830, 932
Borkuša 502
Borovo 972
Bosanska krajina 54, 66, 132, 133, 145, 158, 197, 208, 231, 233, 582, 588, 629, 657, 661, 734, 830, 870, 914
Bosanski Grahovac: 318
Bosanski Novi 145, 480, 690, 896, 972
Bosanski Petrovac 225, 231, 320, 321, 367, 662, 807, 886
Bosansko Grahovo 182, 397, 514, 612, 797, 914
Bosna 16, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 32, 33, 34, 38, 39, 40, 41, 44, 46, 69, 71, 163, 189, 190, 191, 194, 201, 202, 203, 227, 229, 230, 234, 237, 245, 259, 289, 316, 317, 319, 338, 344, 422, 447, 451, 477, 496, 506, 518, 527, 538, 572, 581, 582, 588, 612, 629, 633, 643, 646, 649, 656, 662, 674, 675, 699, 703, 764, 769, 797, 807, 838, 843, 846, 969, 970, 972, 979, 981, 983, 986
Božanića gaj 235, 524, 818
Bradina 518, 972
Brčinov vršac 359
Brčko 767
Brda 907, 909
Brestik 480
Breštani 34, 38, 61, 170, 171, 258, 302, 326, 377, 378, 440, 441, 565, 605, 701, 879, 907, 923 934 982
rBezovac 17, 20, 34, 187, 459, 464, 486, 487, 500, 599, 600, 603, 607, 670, 795, 796
rBezova Glava 747, 475
rBezovica 459
Brinje 8, 30, 33, 34, 241, 247, 248, 256, 373, 388, 464, 513, 689, 779, 821, 868, 911, 971
Brišti 264
Brlog 30, 33, 34, 256, 461, 462, 463, 490, 548, 549, 551, 971
Brotnja 306, 536
Brušani 492, 494, 513, 514, 970, 980
Bruvno 112, 210, 288, 353, 388, 431, 434, 535, 536, 589, 592, 627, 629, 732, 871, 970, 980
Bubanj 614, 615
Bubinka 154, 528, 692, 693, 694, 707, 716, 982
Bučica 547
Budački 18, 760
Budački most 493, 514, 910
Budak 189

Budimpešta 285, 286
Budin gaj 702
Budžak 440
Bugarska 560
Bugojno 972
Buići 766
Bukovac 38, 348, 473, 564, 568, 580, 737
Bukovac Perjasički 473
Bukovac Visućki 923, 934
Bukova dolina 204
Bukova glava 488
Bukova kosa 484
Bukovik 890
Bulića gaj 417, 565, 569
Bunić 11, 15, 20, 22, 25, 27, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 71, 110, 112, 113, 116, 117, 119, 123, 125, 126, 128, 133, 136, 148, 183, 185, 188, 190, 193, 194, 228, 230, 232, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 243, 244, 255, 271, 272, 273, 274, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 284, 285, 316, 324, 328, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 374, 396, 397, 404, 420, 422, 426, 427, 429, 430, 432, 443, 445, 446, 486, 487, 506, 524, 525, 526, 539, 541, 566, 574, 575, 576, 581, 588, 589, 594, 596, 597, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 616, 617, 618, 621, 622, 623, 624, 625, 633, 636, 648, 676, 688, 694, 695, 724, 727, 740, 742, 746, 770, 771, 778, 784, 788, 790, 791, 794, 795, 796, 798, 802, 804, 807, 812, 814, 815, 817, 818, 821, 824, 825, 826, 868, 869, 870, 871, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 881, 885, 889, 900, 901, 902, 905, 907, 908, 909, 910, 911, 923, 929, 931,, 932, 933, 934, 955, 960, 967, 968, 970, 972, 974, 975, 976, 977, 978, 980, 982, 983, 984, 985, 968, 987, 988
Bunićka nahija 27
Bunićko polje 347
Bursaći 497
Bušević 646, 648
Buška župa 20
Bužani 20, 21
Bužim 834
Bužin 188

C

Carigrad 18, 23, 39
Cazin 151, 476, 549, 553, 706, 972
Cazinska krajina 15, 34
Centralna Azija 18
Cer 112
Cerik 481
Cerin 481
Cerje 616
Cerovac 482, 489, 616
Cerovac Bruvanjski 589
Cesarov kamen 358, 903
Cetina 24
Cetingrad 478, 547, 971
Cigelj 612
Corbavia 15
Crikvenica 549, 552, 692, 760
Crkvina 626
Crna glavica 501, 502
Crna Gora 17, 26, 51, 60, 111, 185, 208, 318, 511, 527, 587, 644, 674, 695, 793, 893, 968, 970, 972, 980
Crna Lokva 760, 761, 765
Crna rijeka 438
Crna Vlast 61, 225, 226, 228, 238, 242, 243, 373, 392, 397, 407, 410, 421, 486, 487, 488, 490, 535, 549, 575, 577, 578, 579, 603, 633, 676, 688, 696, 699, 738, 742, 743, 758, 768, 778, 794, 846, 882, 900, 901, 902, 904, 911
Crnčević 502
Crnić 291
Crni Dabar 188, 834
Crni Lug 318, 321, 368
Crni Potoci 451
Crni Vrh 61, 237, 343, 347, 378, 453, 460, 464, 498, 597, 598, 599, 621, 882, 884, 885, 911
Crvljivica 318, 321
Cvijanović Brdo 480
Cvijanovići 452
Cvitović 548

Cvituša 467, 476, 482, 483

C

Čačak 979
Čanačka korita 982
Čanak 27, 30, 34, 38, 116, 117, 133, 135, 141, 144, 149, 151, 153, 239, 340, 350, 396, 403, 404, 407, 424, 435, 439, 446, 468, 469, 486, 487, 539, 576, 685, 692, 727, 766, 778, 795, 812, 814, 815, 817, 818, 821, 825, 866, 868, 869, 879, 883, 884, 901, 902, 903, 905, 910, 911, 912, 917, 919, 923, 932, 934, 944, 957, 980, 988
Čankovići 417
Čardak 577, 53, 595, 617, 618, 619, 884, 885, 910
Čatrnja 265, 383, 476, 902, 903, 906
Čalopek 339, 477, 903, 910, 970, 980
Čemernica 547
Čengići 457
Češka 44
Čikago 80
Čitluk 700
Čorak 386, 623
Čorci 135, 197, 205, 265, 267, 306, 386
Čorkovo Selo 34
Čorkovo Selo-gradina 17
Čorkova uvala 133, 365, 460, 806, 971
Čortanov klen 526
Čovići 256, 466, 507, 971
Črnomelj 447
Čuburić 885
Čuburića vrh 885, 886
Čudići 233

Cudin Klanac 136, 155, 156, 157, 181, 187, 189, 428, 460, 486, 487, 577, 579, 582, 598, 599, 794, 795, 796, 804, 865, 866, 868, 877, 880, 884, 900, 901, 902, 903, 904, 907, 908, 911, 912, 971
Cukovac 802

C

Čelina 907, 909
Ćićarija 25
Čojluk 18, 20, 38, 71, 72, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 212, 214, 215, 258, 262, 266, 298, 305, 353, 383, 415, 416, 417, 430, 437, 566, 575, 580, 582, 605, 616, 719, 724, 837, 841, 851, 929, 970, 975, 989
Čubrić jezero 715
Cuić Krčevina 115, 126, 128, 130, 132, 133, 224. 243, 319, 365, 366, 368, 461, 487, 535, 600, 602, 603, 774, 792, 818, 821, 902, 906, 923, 934. 954, 970, 980, 982, 989
Čukovac 346, 441, 490, 537, 574
Ćuprija 559, 560, 561
Corkovo Selo 806

D

Dabar 549, 739, 971
Dabašnica 425
Dahau 524
Dalmacija 18, 19, 24, 25, 26, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 60, 63, 68, 69, 144, 153, 181, 255, 267, 276, 288, 309, 348, 352, 353, 356, 357, 384, 388, 396, 397, 399, 410, 413, 426, 435, 444. 449, 450, 451, 452, 453, 455, 456, 457, 458. 459, 473, 489, 494, 495, 497, 502, 507, 510, 511, 512, 526, 559, 581, 582, 584, 612, 668, 673, 707, 734, 766, 796, 804, 814, 841, 844, 846, 849, 870, 871, 883, 897, 901, 905, 908, 914, 926, 928, 953, 968, 969, 971, 979
Danin gaj 94, 108, 431
Debela glavica 441, 442
Debelo Brdo 20, 38, 71, 112, 116, 117, 119, 123, 129, 132, 142, 148, 149, 181, 183, 187, 189, 193, 194, 229, 231, 235, 236, 237, 238, 243, 254, 255, 257, 258, 273, 281, 282, 284, 285, 344, 346, 347, 392, 396, 404, 407, 424, 425, 426, 427, 429, 430, 431, 432, 450, 451, 461, 496, 497, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 535 555, 557, 575, 608, 609, 625, 626, 633, 635, 636, 676, 694, 732, 750, 770, 771, 788, 790, 792, 794, 796, 798, 799, 801, 804, 812, 818, 819, 823, 825, 826, 857, 870, 897, 900, 901, 903, 904, 905, 907, 908, 910, 923. 929, 932, 934, 966, 970, 974, 979, 980, 983, 987, 988
Debeljak 589, 590, 591
Delića stanovi 609
Delnice 552, 972
Dereta 473
Derikrava 878
Deringaj 536
Dinara 453, 496, 500, 501
Divoselo 188, 189, 202, 236, 271, 272, 288 298, 342, 343, 344, 345, 396, 441, 443, 460 535, 536, 575, 608, 614, 625, 814, 815, 834' 875, 897, 970, 980
Dmitrašinovići 596, 620, 621
Dnopolje 404, 610, 687, 726, 908, 909, 913
Doboj 259, 524, 891. 892, 893, 972
Dobroselo 194, 421, 503, 971
Dolac 457
Doljani 30, 256, 420, 464, 465, 490, 503, 535, 587, 896, 897
Donja Bukovica 891
Donja jezera 937
Donja Ploča 304
Donja Rijeka 929
Donja Visočka 473
Donje Polje 504
Donji Babin Potok 392, 487, 549, 550, 575, 579, 598, 633, 688, 904
Donji Bastaji 318
Donji Frkašić 392, 633, 635, 636, 790, 854, 856, 859
Donji Grabušić 853, 855
Donji Javoranj 480
Donji Jošan 190, 301
Donji Kljaići 508, 513
Donji Mekinjar 923, 934
Donji Lapac 8, 56, 61, 62, 69, 70, 101, 136, 141, 147, 153, 202, 236, 237, 239, 241, 242, 243, 244, 272, 275, 290, 295, 301, 303, 306, 319, 343, 347, 369, 371, 382, 385, 388, 389, 399, 404, 407, 421, 423, 428, 429, 431, 432, 433, 434, 446, 450- 502, 503, 504, 507, 520, 526, 554, 558, 589, 604, 605, 606, 609, 610, 627, 629, 638, 644, 653, 654, 656, 664, 669, 688, 700, 725, 726, 730, 733, 747, 748, 766, 779, 805, 821, 835, 865, 868, 869, 871, 876, 880, 887, 888, 889, 896, 897, 899, 900, 901, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 971, 975, 977
Donji Poloj 473
Donji Rebić 417, 536
Donji Tiškovac 451
Donji Vaganac 794, 923, 934, 977, 982, 984, 987, 989
Dozetova lokva 235
Dragaševo Brdo 607, 608, 609, 623, 624, 625, 626
Drakulića Rijeka 932
Dramatica 20
Drenovac 462, 505, 972
rDenovača 255, 275, 307, 511, 526, 548, 646, 669, 758, 767, 910
Dernov Klanac 461
Drežnica 31, 971
Drežnik 20, 446, 476, 477, 478, 559, 806, 897, 899, 902, 903, 905, 906, 971
Drežnik-grad 543, 560
Drina 262

Drvar 54, 140, 182, 191, 192, 194, 225, 231, 236, 237, 238, 239, 243, 295, 301, 302, 317, 318, 321, 322, 328, 343, 348, 367, 368, 369, 397, 517, 572, 629, 696, 797, 846, 853, 886, 894, 914, 972, 977
Drvenik 20
Duboki Dol 353, 356, 458, 507
Duboko 597, 624, 648, 668, 702, 718, 814, 815, 873
Dubrava 225
Dubrovnik 38
Dugi dol 420, 477, 612
Dugi Otok 247
Dugo Polje 451
Duman 403, 404, 614, 624, 868, 982
Dunav 16
Duvno 25
Dvor 129, 480, 481, 792
Dvor na Uni 257, 339, 359, 413, 433, 450, 461, 480, 481, 560, 586, 644, 894, 969, 971, 979

D

Đakovo 794, 972
Đekić Glavica 339, 360, 361, 362, 363, 484
Đukući 503, 508
Đurđevac 972
Đurići 497, 514

E

Ervenik 495, 497
Etiopija 117
Evropa 16, 65, 86, 125, 151, 179, 250, 315, 936

F

Firstenberg 531
Francuska 39, 75, 80, 115, 121, 175, 179, 254, 340, 445, 508, 516, 522, 695, 766, 794
Frkašić 20, 123, 126, 128, 137, 138, 149, 152, 184, 229, 238, 392, 429, 444, 536, 548, 549, 553, 604, 609, 610, 626, 633, 644, 645, 646, 650, 657, 662, 664, 666, 676, 679, 687, 690, 691, 693, 694, 695, 700, 702, 708, 714, 727, 740, 772, 799, 802, 803, 804, 810, 818, 821, 826, 830, 831, 850, 855, 864, 871, 872, 873, 875, 876, 897, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 910, 923, 924, 934, 969, 970, 972, 979, 980, 986, 987, 988
Frkašić-gradina 17
Frkašić draga 661
Fundukov vrh 622, 900
Fur j an 476, 478, 479
Fužine 552

G

Gacka 20, 24, 25, 29, 34, 551
Gacka dolina 30, 31, 46, 64, 459, 460, 463, 464, 465, 467, 473, 490, 507, 549, 577, 663, 691, 692, 734, 738, 745, 767, 865, 969, 987
Gacka župa 20
Gacko polje 350, 905
Galovo brdo 474
Garavice 317, 319, 320, 517, 518, 806, 968, 973, 978
Garešnica 972
Gečet most 262, 463, 565
Generalski Stol 971
Glamoč 566, 972
Glava 814, 825
Glavače 30, 321, 462
Glavači 256, 420, 421
Glavaš 500
Glavnjača 90, 159, 311
Glibodol 549
Glina 271, 549, 553, 897
Glinica 480
Globakovo brdo 625, 626
Glogovo 357, 363, 430
Glunčuša 437, 439
Gnjatovići 614
Goč 395
Gola Plješivica 69, 646, 648, 668, 702, 704, 810, 873, 944
Goli Vrh 440, 441
Golo brdo 400
Gologlav 452, 498
Golovra 592, 619, 620
Golubići 451, 455, 457, 485, 495, 496, 497, 507, 971
Gomirje 16, 30, 31,
Goražde 854
Gorica 22, 69, 132, 142, 231, 232, 235, 237, 245, 413, 525, 543, 604, 609, 676, 692, 738, 746, 853, 870, 872, 874, 900
Gori je 760
Gornja Glinica 480
Gornja Krajina 46
Gornja Lika 289
Gornja Ploča 171, 304, 331, 332, 509, 511, 591, 614
Gornja Tolsia 100
Gornja vrata 492
Gornje Kijane 363
Gornje Vrhovine 17
Gornji Babin Potok 133, 224, 392, 409, 450, 459, 460, 461, 486, 487, 575, 577, 578, 579, 581, 582, 598, 599, 607, 633, 688, 697, 699, 865, 882, 900,904
Gornji aBstaji 318
Gornji Frkašić 392, 633, 643, 661, 691, 790, 854, 856
oGrnji Javoranj 480
Gornji Jošan 15, 423, 712
Gornji Kljaići 508
Gornji kraj 30
Gornji Lapac 486, 502, 503, 605, 606, 666
Gornji Milanovac 291
Gornji Mogorić 170
Gornji Položaj 473

Gornji Potok 460
Gornji Rebić 416, 909
Gornji Srb 451
Gornji Tiškovac: 496
Gornji Vaganac 924, 934, 989
Gorski kotar 27, 31, 32, 37, 213, 462, 464, 583, 643, 663, 699, 708, 710, 716, 780, 880, 883, 905, 908, 947, 969, 971, 972, 979
Gospić 8, 36, 46, 47, 48, 62, 67, 69, 70, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 99, 100, 101,104, 105, 109, 125, 131, 147, 152, 153, 154, 170, 173, 174, 186, 188, 189, 191, 192, 196, 197, 200, 202, 208, 210, 224 231, 234, 236, 237, 243, 248, 249, 250, 258, 260, 262, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 277, 278, 281, 285, 286, 287, 288, 289, 295, 301, 303, 304, 305, 314, 324, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 366, 367, 385, 386, 388, 407, 419, 423, 433, 441, 442, 444, 446, 468, 471, 472, 477, 483, 486, 488, 490, 492, 493, 494, 504, 505, 506, 514, 518, 524, 528, 529, 549, 551, 553, 556, 563, 566, 570, 575, 576, 589, 610, 613, 621, 625, 644, 682, 688, 699, 715, 718, 734, 738, 743, 744, 745, 746, 779, 790, 791, 798, 799, 814, 821, 828, 842, 865, 866, 867, 868, 870, 872, 874, 875, 876, 882, 884, 896, 897, 900, 901, 902, 904, 905, 907, 908, 909, 910, 911, 919, 926, 931, 949, 951, 955, 959, 969, 970, 877, 978, 979, 980, 983
Gospodska poljana 190, 236
Gostovača 869, 879, 883
Gostuša 589, 590, 591, 592
Grablje 481, 608, 628
Grabošević 20
Grabovača 502
Grabušić 20, 38, 126, 235, 238, 240, 392, 429, 553, 609, 633, 635, 636, 790, 802, 812, 818, 821, 826, 853, 854, 855, 856, 858, 897, 904, 905, 924, 929, 934, 970, 979, 980, 982, 988
Grabušić gradina 17
Gračac 8, 21, 24, 33, 34, 37, 38, 64, 68, 69, 70, 98, 101, 141, 146, 154, 186, 188, 189, 191, 198, 248, 251, 258, 267, 281, 301, 303, 339, 343, 353, 359, 363, 364, 413, 418, 419, 431, 433, 434, 435, 436, 452, 458, 459, 461, 472, 476, 482, 483, 484, 485, 486, 488, 489, 490, 503, 504, 505, 506, 510, 511, 513, 535, 539, 559, 563, 566, 580, 581, 587, 588, 589, 605, 610, 612, 616, 627, 644, 645, 648, 661, 688, 721, 730, 738, 752, 779, 782, 786, 810, 821, 824, 828, 829, 844, 846, 865, 868, 871, 872, 874, 875, 876, 879, 896, 897, 953, 969, 970, 977, 980
Gračačko polje 484
Grad 17
Gradačac 100, 807
Gradačke luke 360, 361
Gradina 17, 116, 119, 129, 199, 238, 324, 360, 363, 379, 400, 401, 402, 416, 419, 429, 440, 443, 444, 445, 447, 449, 471, 484, 485, 496, 498, 502, 555, 556, 563, 564, 567, 568, 569, 571, 576, 593, 595, 607, 617, 618, 622, 623 625, 633, 636, 670, 715, 737, 739, 741 746' 766, 791, 797, 805, 881, 883, 907, 974, 988
Gradina Korenička 329, 924, 934
Gradiška 159
Grahovac 321
Grahovo 368, 972, 977
Granica 46
Grčka 16, 153
Greda 453, 489
Gredevit vrh 873
Grijakovići 475
Grižane 760
Grmeč 669, 754, 756, 944, 972
Gubačevo Polje 430, 431, 506, 871
Gušići 18
Guvno 402
Gvozd 943
Gvozdansko 644

Hibzburško carstvo 25
Hajdukuša 396
Hambaritše 99
Hercegovina 23, 24, 26, 34, 39, 46, 514, 527, 588, 674, 745
Hinići 579
Holandija 25
Homoljac 17, 20, 119, 128, 148, 189, 225, 238, 242, 243, 343, 380, 381, 382, 392, 401, 430, 459, 460, 470, 486, 487, 535, 536, 579, 600, 603, 607, 633, 636, 650, 734, 739, 742, 748, 788, 800, 811, 817, 321, 825, 826, 856, 857, 869, 788, 879, 880, 881, 884 885, 897, 900, 901, 902, 905, 906, 924, 933, 934, 940, 970, 979, 980, 982, 985, 988
Homoljački klanac 62, 381, 738, 740, 742, 743, 884, 900, 907, 910
Homoljačko brezovačka visoravan 15
Homoljačko polje 629, 848
Hotuča 20
Hotučina 20
Hrasnik 593
Hreljin 552
Hrljevo 452
Hrnjakov vrh 477
Hrvatska 8, 12, 13, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 29, 37, 39, 40, 46, 61, 63, 64, 65, 71, 76, 95, 98, 112, 121, 123, 143, 144, 147, 160, 178, 210, 218, 219, 227, 230, 240, 252, 264, 277, 288, 319, 346, 356, 375, 392, 397, 398, 399, 413, 420, 421, 424, 431, 450, 451, 453, 455, 456, 460, 468, 474, 476, 478, 479, 482, 483, 506, 527, 546, 547, 548, 551, 552, 553, 557, 563, 564, 565, 569, 570, 571, 574, 575, 577, 581, 583, 585, 586, 588, 604, 609, 621, 630, 636, 638, 639, 642, 643, 646, 650, 653, 654, 655, 656, 657, 659, 660, 663, 664, 665, 666, 667 668, 669, 674, 686, 688, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 699, 702, 704, 708, 711, 714, 716, 726, 731, 733, 741, 747, 752,

761, 762, 767, 774, 778, 779, 780, 783, 784, 786, 797, 799, 800, 802, 806, 810, 811, 821, 822, 830, 841, 845, 860, 865, 866, 867, 870, 877, 880, 883, 899, 917, 918, 920, 921, 922, 936, 938, 944, 953, 965, 970, 975, 976, 977, 978, 980, 981, 983
Hrvatsko primorje 69, 213, 455, 582, 643, 692, 699, 716, 830, 883, 905, 908, 968, 969, 971 979
Hržić' 15, 71, 917
Hum 899
Hvar 971

I

Ilirska Bistrica 582, 971
Istra 25, 77, 582, 699, 750, 905, 968, 696, 971, 979
Italija 25, 38, 59, 64, 85, 98, 99, 117, 118, 128, 138, 150, 152, 206, 288, 300, 366, 494, 502, 513, 524, 552, 588, 670, 675, 692, 693, 694, 708, 727, 732, 761, 767, 832, 844, 864, 870, 886, 970, 975, 980, 981, 983
Ivanov vrh 566, 605, 606, 627, 907, 908, 909
Ivčević kosa 340, 343, 350, 403, 404, 468, 469, 902, 790, 980
Izačić 791, 795, 901, 902, 972, 978
Iž 63, 247, 425

J

Jabuka 972
Jabukovac 489
Jadovno 132, 197, 202, 229 231, 264, 265, 266, 278, 279, 280, 325, 344, 367, 492, 517, 524, 614, 977, 978, 980, 983
Jadran 16, 68, 727
Jadransko more 71
Jagodnik 497
Jagodnja 34, 38, 72, 258, 419, 440, 605, 879, 884, 885, 924, 934
Jajce 149, 914, 972
Jankovac 646
Jankovića vrh 648
Janja 471
Janjče 25, 30, 246, 374, 397, 468, 469, 471, 487, 490, 866, 880, 971,977
Japan 949
Jarinska 20
Jasen 189
Jasenak 31
Jasenica 242
Jasenovac 158, 791, 972, 977, 983
Jasenova korita 343, 629
Jasika 646
Jasikovac 119, 182, 183, 816, 187, 235, 238, 392, 400, 633, 636, 647, 737, 792, 795, 796, 797, 805, 817, 823, 826, 827, 828, 878, 924, 929, 934 977
Jastrebarsko 977
Javornik 25, 156, 242, 338, 528, 579, 608, 625, 648, 668, 810, 971
Jelovi tavani 558
Jelovi vijenac 879, 884
Jelšan 20
Jemaruša 909
Jesenica 30
Jezera 940
Jezerani 971
Jezeranski vrh 885
Jezerce 38, 119, 128, 132, 133, 134, 149, 243, 365, 366, 367, 368, 371, 375, 435, 460, 461, 535, 527, 573, 600, 602, 662, 776, 803, 818, 821, 826, 868, 902, 906, 907, 924, 934, 970, 972, 975, 980, 984, 986, 989
Jezerski vrh 746, 879, 885
Jezerine 260
Jonski vrh 500
Jošan 15, 17, 22, 31, 36, 40, 41, 63, 70, 71, 72, 79, 87, 88, 89, 91, 95, 102, 104, 120, 142, 154, 161, 164, 169, 174, 187, 189, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 214, 215, 240, 258, 262, 263, 265, 266, 268, 298, 305, 307, 326, 344, 348, 355, 383, 386, 414, 415, 422, 423, 434, 439, 512, 536, 543, 544, 566, 575, 580, 608, 614, 627, 631, 634, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 682, 700, 701, 702, 707, 717, 718, 719, 731, 742, 771, 798, 817, 829, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 848, 851, 870, 872, 873, 878, 905, 907, 908, 909, 910, 924, 929, 934, 970, 975, 980, 982, 983, 984, 985, 989
Jošanska pećina 15
Jošansko Duboko 348
Jugoistok 605
Jugoslavija 5, 8, 9, 13, 22, 45, 46, 49, 50, 52, 65, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 91, 94, 97, 99, 129, 145, 155, 159, 160, 171, 172, 175, 194, 195, 199, 203, 204, 223, 227, 228, 237, 240, 250, 251, 254, 255, 257, 258, 259, 263, 268, 271, 279, 288, 313, 315, 327, 340, 366, 376, 387, 388, 390, 392, 394, 422, 428, 444, 447, 509, 519, 520, 524, 527, 530, 531, 533, 630, 631, 640, 655, 660, 664, 673, 674, 697, 744, 766, 769, 770, 771, 773, 781, 783, 786, 794, 807, 808, 812, 840, 845, 846, 847, 890, 921, 929, 947, 948, 959, 969, 979, 982
Jurišić 468
Jurjeva kosa 464
Jusipovača 304

K

Kalanji 514
Kalčeva jama 264, 625
Kaldrma 451, 629
Kalebovac 119, 238, 392, 404, 429, 535, 633, 636, 651, 739, 741, 742, 746, 791, 802, 805, 806, 810, 811, 821, 825, 826, 881, 924, 934, 970, 974, 977, 979, 980, 982, 983, 985
Kalemberov dol 400, 401
Kalemegdan 520, 663

Kalinovik 972
Kamenica 318, 361, 664
Kanada 74, 80, 87, 179, 340, 508
Ramensko 60, 61, 64, 152, 192, 193, 225, 241, 242, 275, 374, 404, 406, 429, 433, 556, 558, 561, 616, 626, 630, 645, 646, 647, 648, 653, 656, 657, 659, 660, 661, 662, 663, 664,665, 666, 667, 668, 669, 670, 672, 676, 682, 693, 700, 702, 723, 731, 740, 869, 870, 872, 873, 875, 897, 902, 903, 904, 905, 906, 910, 913, 944, 969, 971, 979, 986
Kanjiža 35, 350
Kaniža 247
Kapela 18, 24, 25, 34, 47, 133, 338, 368, 472, 473, 662, 759, 817, 821, 825, 866, 884
Kapuralićev gaj 332
Karaburma 310
Karačić 893
Karadorđevo 972
ICarakaš 440
Karaula 554, 565, 569, 580, 605, 883
Karbonira 832
Karleušine plaše 869
Karlobag 20, 35, 490, 492, 494, 689, 896, 905, '907, 908
Karlovac 3, 7, 11, 12, 37, 41, 45, 46, 67, 68, 69, 70, 76, 86, 88, 89, 95, 86, 99, 100, 121, 148, 159, 163, 168, 173, 187, 235, 258, 259, 287, 475, 480, 509, 542, 587, 600, 643, 703, 724, 753, 760, 761, 770, 809, 844, 880, 911, 926, 945, 947, 959, 968
Karlović korita 648, 723
Karpati 112
Kasar 627, 675, 701, 717
Kavadar 101
Kavkaz 18
Keljevo brdo 737
Kerestinac 977
Kestenovac 646, 648
Kestenjak 473
Kijani 360
Kijevo 499, 500, 501, 502, 971
Kik 130, 158, 369, 373, 853
Kistanje 353, 495, 971, 977,
Kita 453, 489, 497, 498, 499
Klana 552
Klanac 278, 346, 471, 472, 500, 578, 738, 739, 740, 742, 743
Klanačko polje 472
Klančić 795
Klapavice 71, 72, 74, 207, 258, 415, 422, 482, 589, 590, 592, 606, 616, 721, 730, 871, 908, 970, 980
Klašnica 38, 123, 126, 128, 392, 633, 664, 700, 708, 790, 799, 804, 812, 818, 821, 826, 854, 901, 924, 934, 988
Klekovača 318
Klenovac 346, 437
Klenovača 281, 620
Klis 24, 25
Klisa 441, 442
Kliški sandžak 27, 32
Klokočevica 282, 338, 410, 421, 885
Klokot 367
Klokot 367, 646
Kljajići 508
Ključ 621
Kmezina Poljana 467,
Kneja 560
Kneževići 593, 595, 596, 597, 620, 621, 625 813, 815
Kneževi mostovi 625
Knin 24, 27, 68, 186, 431, 451 452, 453, 455, 456, 482, 489, 495, 496, 497, 498, 499, 501, 502, 507, 586, 589, 605, 734, 874, 953, 971, 977
Kninska krajina 191, 384, 494, 976
Kninsko polje 497, 507
Knjaževac 560
Kobnica 397
Kojinovac 346
Kolarište 183, 622
Kolonić 321
Kolunić 317, 367
Kolut 797, 923
Kom 496, 497
Komač 210
Komača 590
Komić 20, 26, 27, 31, 38, 70, 71, 72, 74, 88, 104, 188, 196, 203, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 240, 258, 265, 266, 268, 298, 303, 329, 330, 331, 333, 337, 338, 339, 383, 387, 388, 414, 415, 419, 430, 436, 482, 511, 513, 515, 536, 566, 569, 581, 590, 611, 612, 614, 616, 673, 681 720, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 847, 851, 908, 913, 924, 929, 930, 970, 979, 980, 982, 989
Komićka Poljica 438
Komićka previja 589, 590,
Komićko polje 70
Kompolje 31, 238, 256, 400, 429, 463, 548, 550, 617, 633, 636, 670, 737, 741, 742, 792, 803, 805, 821, 825, 827, 855, 856, 859, 932
Kompolje Koreinčko 392, 924, 934, 988
Kompoljsko polje 551
Kompoljski vrh 462
Končarov kraj 48, 115, 120, 121, 125, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 138, 147, 148, 155, 159, 160, 182, 220, 222, 223, 224, 225, 227, 230, 233, 234, 290, 365, 366, 368, 392, 396, 427, 428, 461, 486, 487, 535, 536, 577, 578, 579, 535, 599, 600, 603, 635, 693, 770, 774, 790, 794, 796, 797, 818, 820, 827, 866, 868, 880, 882, 901, 924, 927, 930, 975, 989
Konjska glava 452, 497
Konjski Rakovac 358
Konjski vrh 272, 345, 596, 620, 883
Konjsko Brdo 189, 398
Koprivnica 977
Korana 15, 25, 29, 46, 68, 133, 459, 473, 478, 479, 480, 584, 902, 903, 924, 934, 938
Koranski breg 475

Kordun 37, 54, 61, 66, 68, 152, 153, 154, 192, 209, 227, 231, 233, 339, 344, 371, 372, 433, 435, 444, 472, 473, 494, 514, 515, 543, 547, 552, 577, 583, 588, 630, 642, 643, 644, 645, 650, 657, 662, 663, 669, 672, 680, 691, 696, 702, 703, 704, 706, 707, 708, 725, 734, 747, 757, 761, 773, 792, 810, 819, 830, 843, 862, 866, 870, 873, 876, 877, 897, 900, 901, 902, 903, 904, 906, 926, 947, 968, 969, 971, 976, 979, 985
Korenica 3, 8, 9, 11, 12, 20, 27, 30, 31, 34, 36, 38, 39, 40, 43, 44, 46, 47, 50, 61, 62, 63, 64, 65, 69, 70, 95, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 131, 137, 139, 140, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 192, 193, 206, 207, 208, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 258, 267, 269, 276, 277, 282, 283, 284 285, 286, 288, 298, 290, 294, 295, 309, 316, 321, 322, 324, 340, 342, 344, 345, 346, 348, 351, 352, 356, 366, 367, 369, 370, 371, 373, 374, 378, 379, 380, 382, 388 391, 393, 394, 396, 397, 399, 400, 401, 402, 404, 406, 410, 413, 415, 416, 420, 423, 424, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 434, 443, 444, 445, 448 459, 461, 467, 470, 472, 485, 486, 487, 511, 513, 520, 523, 524, 526, 528, 529, 532, 534, 541, 543, 547, 552, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 572, 575, 576, 577, 579, 581, 582, 588, 589, 596, 597, 598, 599, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 617, 622, 625, 626, 629, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 650, 653, 656, 657, 664, 665, 666, 668, 669, 670, 671, 672, 676, 677, 678, 679, 684, 685, 686, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 699, 700, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 714, 717, 724, 726, 727, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 757, 759, 760, 762, 763, 764, 765, 767, 768, 769, 770, 771, 773, 774, 775. 776 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 817, 819, 820, 821, 823, 825, 826, 827, 828, 830, 831, 832, 833, 835, 841, 846, 849, 853, 854, 856, 857, 858, 860, 862, 865, 868, 869, 871, 873, 874, 875 876, 877, 878, 879, 880, 881, 883, 884, 885, 896, 897, 899, 900, 901, 902, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 913, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 926, 931, 949, 954, 955, 957, 958, 959, 965, 966, 967, 970, 973, 975, 976, 977, 980, 981, 982, 983, 984, 986, 987, 988
Korenička Kapela 365, 602, 603, 690, 693, 969, 880, 884, 924, 934, 970, 980
Korenička kotlina 609, 903, 907, 908, 909, 910, 911
Koreničke Rijeka 110, 143, 740, 868, 869, 900, 902, 905
Koreničko polje 15, 16, 69, 653, 662, 739, 869, 877, 905
Koreničko vrelo 636, 986
Korija 261, 262, 263, 264, 325, 543, 544, 563, 605, 907, 909, 982, 986, 988
Korita 403, 404, 593, 595, 617, 618, 903, 911
Korjen 30
Kosa 30, 38, 147, 576, 600, 624, 702
Kosanović 534, 543, 909, 910
Kosanovica gaj 264
Kosinj 33, 34, 158, 246, 289, 350, 351, 358, 373, 374, 397, 410, 426, 461, 462, 468, 469, 470, 471, 472, 526, 614, 689, 884, 970, 980
Kosinjski Bakovac 470, 471
Kosjerić 972
Kosovčev vrh 210
Kosovo 23, 26, 86, 95, 194, 509, 872
Kosovo polje 118, 499, 500, 501, 502
Kosovska Mitrovica 232
Kostajnica 480, 481
Kotšunjak 310, 520
Kovačevića poljana 620, 624
Kovačević glavica 496
Kovačevići 430
Kovačica 20, 609, 626
Kozaperovica 480
Kozara 669
Kozarišće 504
Kozila 235
Kozja raga 71, 102, 605, 723, 909, 910
Kozjak 100, 101 342, 375, 501, 502, 879, 901, 936, 940, 945
Kozjan 27, 30, 38, 152, 282, 340, 348, 350, 403, 404, 486, 487, 525, 597, 621, 625, 760, 778, 812, 814, 815, 817, 818, 820, 826, 875, 879, 882, 883, 905, 909, 911, 924, 934, 970, 974, 977, 980, 982, 983, 984, 988
Kozjanska draga 275, 792, 794
Kračice 280, 419, 440
Kragujevac 972
Krajina 27, 30, 31, 37, 40, 46, 669
Krajnji vrh 907, 909
Krakar 31
Kraljevac 954
Kraljevica 286
Kraljevina Jugoslavija 46, 68, 81, 111, 113, 130, 134, 161, 177, 180, 223, 229, 258, 259, 289, 325, 384, 516, 527, 671, 771, 858
Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 45, 77, 78, 80, 81, 112, 113, 160, 220
Kraljevo 395
Kranjska 24, 29, 35
Krasno 358
Krasulja 338
Kravlje 793
Krbava 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 55, 57, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 164, 178, 180, 184, 196, 303, 205,

207, 208, 209, 226, 258, 266, 298, 303, 326, 337, 353, 378, 379, 386, 390, 396, 411, 412, 413, 439, 440, 443, 508, 510, 527, 530, 546, 588, 614, 622, 623, 634, 635, 636, 637, 638, 647, 648, 650, 656, 676, 677, 679, 683, 700, 701, 718, 727, 792, 797, 832, 833, 834, 835, 836, 841, 848,849, 852, 873, 916, 919, 924, 928, 934, 944, 969, 970, 979, 980, 981, 982, 989
Krbavica 17, 25, 27, 38, 61, 63, 117, 119, 139, 148, 149, 155, 157, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 193, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 247, 273, 275, 276, 277, 307, 338, 339, 344, 346, 347, 356, 369, 373, 378, 379, 381, 391, 392, 394, 395, 396, 397, 399, 402, 409, 425, 426, 428, 429, 430, 461, 487, 525, 536, 539, 540, 541, 552, 555, 557, 561, 562, 577, 597, 604, 605, 606, 607, 608, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 633, 635, 642, 648, 660, 662, 684, 691, 693, 694, 695, 696, 707, 727, 732, 734, 737, 738, 742, 745, 746, 750, 760, 768, 774, 776, 784, 788, 789, 791, 793, 795, 798, 799, 800, 803, 804, 805, 808, 809, 811, 812, 814, 815, 817, 818, 821, 825, 826, 838, 839, 853, 862, 864, 875, 879, 881, 889, 897, 904, 905, 906, 908, 910, 924, 929, 931, 933, 934, 944, 970, 974, 976, 979, 980, 983, 984, 987, 988
Krbavičko polje 15
Krbovska biskupija 21
Krbavska dolina 592, 702, 704, 716
Krbavska kotlina 271, 272, 344, 505
Krbavska župa 18, 19, 20
Krbavsko polje 15, 16, 22, 23, 27, 46, 64, 69, 71, 96, 123, 136, 142, 152, 153, 154, 264, 302, 340, 346, 347, 348, 350, 383, 386, 390, 411, 417, 418, 430, 512, 514, 522, 529, 577, 608, 609, 613, 616, 627, 643, 647, 653, 669, 679, 699, 702, 704, 706, 717, 718, 731, 734, 738, 742, 744, 770, 790, 832, 833, 836, 848, 864, 865, 867, 869, 870, 872, 873, 875, 876, 882, 883, 884, 886, 899, 901, 902, 903, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 917, 933, 944, 982
Krč 17, 25
Krčana 72, 202, 207, 258, 262, 266, 268, 298, 301, 386, 415, 422, 461, 702, 703, 727, 728, 729, 730, 834, 844, 851, 880, 886, 888, 889, 913, 970, 980
Krčevina 524, 526, 535
Krčki sandžak 27
Krčmar 471
Krdašica 907, 909
Krdešić 669
Kremen 15, 70, 722, 727, 729, 871, 932
Krešimirov trg 121
Krim 18
Kriva draga 626
Krivodol 322
Krivolovice 280
Krka 17, 24, 31, 353, 495
Krljčevice 624
Krš 358, 470
Kruge 38, 153, 503, 504, 554, 560, 646, 648
Krupa 145, 353, 356, 456, 457, 458, 497
Krupanj 276
Kruščica 471
Kruškovac 279, 488, 813, 874
Kržišni vrh 906
Kučac 18, 20
Kjubiševo 65
Kuk 22, 71, 154, 189, 202, 204, 269, 289, 30 385, 502, 514, 580, 605, 606, 609, 614, 64! 649, 669, 702, 720, 721, 722, 730, 834, 87 875, 899, 903, 905, 907, 908, 909, 913,
Kukavec 590
Kula 36, 192, 287, 288, 437, 439, 517, 619
Kulen Vakuf 243, 306, 307, 387, 494, 505 503, 510, 511, 972
Kulina 17
Kuljske staze 275
Kunovac 425, 506
Kupa 29, 46
Kupirovo 451, 971
Kupres 972
Kurjak 20, 25, 26, 31, 38, 71, 79, 88, 89, 90, 104, 161, 168, 174, 189, 195, 196, 200, 201, 203, 205, 207, 208, 209, 210, 212, 214, 215, 258, 264, 265, 266, 298, 301, 302, 303, 305, 329, 330, 331, 332, 334, 335, 337, 379, 383, 408, 414, 415, 416, 417, 437, 447, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 543, 566, 575, 590, 611, 724, 728, 833, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 845, 851, 871, 924, 933, 934, 970, 975, 979, 980, 989
Kuselj 114, 476, 902, 906
Kuterevo 358
Kuzmanovača 189, 190, 396, 436, 574, 576, 577, 617, 627, 633, 795, 866, 870, 911

L

Labuovac 945
Ladevac 446, 478, 479, 969, 971, 969
Lagodića 625
Lagodića šikara 692
Lalići 604
Lapac 22, 25, 38, 40, 71, 189, 191, 192, 241, 248, 258, 259, 264, 269, 275, 289, 348, 379, 399, 404, 405, 406, 407, 408, 429, 433, 450, 487, 494, 504, 511, 517, 520, 557, 558, 559, 560, 562, 589, 606, 645, 648, 650, 657, 668, 721, 725, 730, 797, 798, 800, 807, 828, 834, 842, 844, 846, 908, 971
Lapačka dolina 604, 606, 899, 967, 696, 971
Lapačka kotlina 66, 269, 605, 609
Lapačka župa 20
Lapačko polje 669, 871, 873, 874, 909
Lasinja 547, 971
Latinska Amerika 74
Laudonov gaj 96, 135, 144, 338, 357, 561, 607, 608, 623, 624, 692, 963, 694, 707, 911, 944
Ledenica 878
Ledenice 307
Lemići 513

Lenovac 793
Lepoglava 194
Leskovac 155, 159, 480
Lešće 160, 246, 374, 466, 469, 470, 866, 867, 884, 911
Lička Jesenica 409, 560, 588, 598, 868, 906
Lička župa 20
Lički Novi 441, 492, 493, 548
Lički Osik 188, 189, 247, 287, 288, 307, 340, 343, 345, 347, 350, 437, 438, 486, 490, 491, 492, 576, 588, 589, 604, 714, 716, 885, 900, 902, 907, 908, 909, 911, 919, 954, 970, 980
Lički Osredci 514, 536 971
Lički sandžak 27, 32
Ličko Cerje 489
Ličko eLšće 247, 469, 470, 487, 585, 653, 970, 980
Ličko Petrovo Selo 11, 110, 112, 113, 114, 119, 123, 126, 134, 139, 144, 145, 148, 149, 151, 153, 182, 226, 228, 238, 239, 319, 339, 367, 369, 371, 372, 375, 397, 399, 413, 421, 422, 426, 433, 446, 459, 477, 478, 487, 511, 515, 517, 518, 519, 520, 521, 559, 560, 575, 577, 578, 588, 589, 600, 602, 607, 633, 644, 648, 657, 685, 688, 689, 690, 695, 703, 706, 734, 774, 784, 787, 788, 789, 791, 792, 794, 803, 804, 807, 823, 865, 867, 868, 873, 880, 884, 885, 897, 900, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 924, 929, 933, 934, 954, 955, 957, 960, 963, 967, 968, 970, 973, 974, 976, 977, 978, 980, 982, 983, 984, 986, 987, 989
Ličko polje 15, 24, 33, 34, 302, 340, 350, 439, 514, 738, 865, 872, 874, 876, 905
Ličko sredogorje 65, 66, 67, 68, 70, 71, 206, 340, 727, 944
Lika 8, 9, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67 68, 71, 76, 78, 82, 85, 91, 92, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 110, 114, 122, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 136, 138, 139, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 167, 168, 170, 171, 172, 174, 175, 178, 181, 182, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 201, 202, 204, 205, 206, 208, 210, 211, 220, 221, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 237, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 256, 258, 262, 268, 269, 271, 275, 276, 278, 386, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 299, 305, 306, 307, 314, 318, 319, 322, 324, 328, 339, 340, 342, 344, 345, 346, 350, 351, 353, 354, 358, 365, 366, 368, 371, 372, 375, 376, 377, 378 379, 380, 382, 384, 387, 389, 390, 391, 392, 399, 408, 414, 415, 420, 422, 424, 425, 426, 428, 429, 430, 431, 434, 439, 444, 446, 450, 451, 452, 455, 456, 457, 459, 461, 462, 464, 467, 468, 469, 472, 473, 477, 482, 483, 484, 490, 492, 494, 495, 497, 502, 505, 506, 509, 513, 515, 519, 520, 521, 523, 526, 528, 529, 532, 533, 534, 539, 541, 542, 543, 552, 554, 555, 557, 558, 560, 563, 564, 565, 566, 570, 571, 572, 574, 575, 576, 580, 581, 582, 583, 588, 589, 604, 610, 611, 612, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 636, 640, 644, 646, 648, 649, 650, 651, 653, 654, 655, 656, 657, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 668, 669, 670, 671, 675, 677, 678, 681, 682, 683, 685, 686, 687, 688, 690, 694, 695, 699, 700, 703, 706, 707, 708, 710, 711, 718, 719, 721, 727, 731, 732, 733, 734, 736, 737, 739, 740, 741, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 755, 757, 758, 770, 773, 774, 775 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 785, 786, 790, 792, 793, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808 809, 810, 815, 816, 819, 821, 822, 823, 824, 826, 828, 829, 830, 833, 834, 837, 838, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 849, 851, 852, 857, 863, 867, 686, 871, 872, 874, 876, 877, 879, 880, 882, 883, 884, 886, 896, 897, 898, 900, 901, 902, 903, 904, 907, 908, 909, 910, 911, 913, 914, 915, 919, 927, 933, 943, 944, 946, 947, 948, 951, 953, 955, 962, 966, 968, 969, 972, 973, 975, 976, 979, 981, 982, 983, 985
Limarova kuća 564
Lipa 317
Lipač 591
Lipač vrh 590, 592
Lipova glavica 280, 282, 595, 813
Lipovo polje 470
Lisac 274, 468
Lisičji grič 281
Lisina 486, 490, 491, 596, 597, 599, 618, 620, 878, 903
Livno 25, 566
Livanjsko polje 500, 501
Lončarić 605
London 40, 58, 152, 673, 696, 844
Lovinac: 33, 37, 70, 142, 202, 208, 209, 210, 259, 264, 265, 268, 269, 304, 332, 337, 387, 388, 407, 408, 430, 432, 459, 467, 476, 482, 483, 486, 488, 489, 490, 492, 514, 539, 559, 566, 569, 580, 581, 588, 589, 591, 592, 604, 605, 607, 610, 612, 614, 616, 676, 707, 717, 746, 810, 829, 840, 842, 871, 876, 897, 899, 902, 916
Luke 645, 648
Lukić 506
Lulića stanovi 597, 621
Luksemburg 114, 115, 221, 222

LJ

Ljeskovac 131, 156, 524, 593, 605, 778, 825
Ljubina poljana 612
Ljubljana 36
Ljubovo 25, 62, 65, 116, 129, 136, 137, 141, 142, 148, 149, 152, 153, 234, 236, 238, 239, 244, 271, 272, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 307, 338, 340 342, 343, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 357, 374, 392,

396, 397, 403, 404, 407, 410, 421, 427, 430, 435, 436, 437, 438, 439, 441, 445, 446, 459, 486, 487, 528, 535, 536, 539, 540, 541, 542, 545, 556, 557, 558, 574, 575, 576, 577, 581, 588, 589, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 603, 607, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 625, 628, 633, 641, 695, 697, 698, 707, 714, 716, 727, 737, 738, 742, 743, 744, 745, 748, 750, 771, 799, 802, 804, 809, 812, 813, 815, 817, 821, 823, 824, 825, 826, 870, 871, 874, 875, 877, 878, 879, 880, 882, 883, 885, 886, 897, 899, 900, 901, 902 903, 905, 907, 908, 909, 911, 970, 977, 980, 983, 988
Ljubovski prijevoj 885
Ljubuški 25, 156
Ljutica 07, 909
Ljutići 440, 441

M

Mačva 582
Mađarska 25, 77, 151
Maglaj 892
Maja 480
Majevica 891, 893, 972
Majur 480
Makedonija 77, 194, 926, 927
Maklovac 986
Mala Gradina 608
Mala Greda 702
Mala Kapela 15, 67, 100, 110 233, 238, 315, 316, 319, 343, 543, 572, 579, 662, 853, 911, 938 982
MalaKladuša 706
Mala Krčevina 17
Mala Lisina 476, 593, 594, 595, 617, 618, 619, 902
Mala Popina 970, 980
Mali Alan 458, 459
Mali Beograd 523
Mali Brusnić 701
Mali Čanak 403, 404
Mali oDmani 668
Mali Halan 492
Mali Obijaj 549
Malo Kamensko 503, 504, 664, 666, 669, 909, 910
Malo Polje 189 350
Malovan 489
Maljevac 349
Mamac 909
Mamulina pećina 15, 16, 944
Mandalina 355
Mandići 457
Manđelos 915
Manita draga 648, 666, 667
Maralice 189, 190
Marelj 313, 357
Mareljev vrh 608, 624
Maribor 194, 239, 251, 414
Marića glavica 495
Marina glava 490, 491
Markovac 502
Masloševo 291
Masnikosina gradina 17
Matića gradina 17, 509
Matići 511, 514, 844
Matić Krčevina 477
Mazin 190, 191, 430, 430, 431, 502, 503, 575 589, 605, 606, 629, 871, 897, 970, 980
Mazinska planina 487
Medak 188, 189, 459, 488, 489, 605, 689, 745, 746, 834, 874, 875, 884, 885, 897, 910, 970, 980
Medeno polje 321
Medveđak 609
Međedovača 590, 592
Međeđak 371, 459
Medići 334, 335, 913
Medvedača 590
Medveđak 496, 609
Međugorje 409, 872 875
Mekinjar 17, 20, 22, 31, 36, 37, 38, 39, 40, 61, 71, 72, 77, 87, 88, 89, 95, 97 101, 104, 123, 154, 161, 162, 164, 165, 168, 174, 175, 179, 187, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 212, 214, 215, 258, 262, 266, 268, 270, 293, 295, 298, 299, 307, 326, 344, 376, 377, 378, 379, 383, 409, 414, 415, 418, 430, 438, 468, 535, 536, 543, 546, 565, 568, 580, 615, 616, 635, 679, 680, 700, 702, 720, 723, 724, 728, 798, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 847, 851, 878, 884, 905, 907, 909, 928, 930, 970, 974, 975, 979, 980, 982, 983, 984, 985, 987, 989
Melinovac 38
Meljenac 646
Mesić glavica 440
Mesićeva gradina 17
Metak 188, 208, 434, 441, 459, 461, 483, 488, 489, 504, 505, 590, 629, 676, 834, 872, 875, 876, 896
Metla 236, 263, 343, 462, 481, 866, 904
Metlica 440
Mihaljevac 119, 137, 154, 238, 239, 392, 534, 633, 637, 646, 648, 742, 760, 805, 817, 821, 823, 825, 826, 827, 828, 881, 924, 929, 934, 970, 974, 977, 980, 983, 984, 986, 987, 988
Mijatovići 514
Mikanovo brdo 481
Miladinovići 514
Milanovac 940
Milaševe drage 500
Mileusnići 576, 593, 617, 618
Milić brdo 909
Miloševac 473
Milošević 908
Mirić poljana 815
Mirić Stropina 237, 365, 460, 536, 599, 600, 710, 791, 933
Mirkača 590
Mitrovica 194
Mladenov vrh 906

Mleci 43
Mletačka republika 33
Mlinište 472, 476
Modruš 21, 22, 24, 260
Mogorić 36, 104, 170, 189, 191, 293, 303, 304, 305, 408, 417, 422, 483, 538, 591, 605, 629, 700, 702, 874, 875, 908, 909, 970, 980
Mohač 26
Mokro Polje 495, 496, 497, 971
Molat 63, 247
Momčilović Brdo 123, 208, 209, 383, 416, 546, 565, 719, 837, 841
Moravice 31
Morović 514
Moskva 140, 164, 201, 379, 673, 674
Moslavina 798
Mostar 341, 798, 972
Mrdeljuša 522
Mrkonjić-Grad 512, 513, 972
Mrsinj 17, 20, 21, 25, 27, 379, 380, 381, 429, 604, 607, 609, 622, 626, 648, 810, 811, 878, 879, 881, 944, 982
Mrsinj-grad 622
Murgovača 607, 623, 626
Mukinje 375, 923, 954
Mušaluk 35, 272, 287
Mutilić 17, 20, 34, 38, 70, 71, 72, 104, 197, 202, 205, 207, 208, 209, 210, 214, 215, 258, 259, 261, 262, 264, 266, 267, 268, 298, 305, 323, 326, 353, 383, 388, 415, 422, 436, 535, 543, 566, 580, 605, 614, 627, 719, 722, 726, 833, 834, 837, 839, 840, 851, 894, 929, 970, 974, 980, 984, 989

N

Neckargemünd 912
Nebljuh 21
Nebljuh župa 20
Nebljusi 38, 504, 505, 517, 536, 548, 554, 555, 629, 646, 669, 884, 903, 904, 908, 909, 910, 971
Neretva 17, 588, 972
Nezavisna Država Hrvatska 58, 59, 131, 135, 171, 180, 182, 196, 197, 200, 202, 229, 259, 261, 262, 264, 267, 278, 281, 292, 296, 303, 316, 317, 325, 326, 366, 367, 388, 468, 516, 517, 566, 588, 637, 771, 812, 833, 890, 901, 976, 978
Nikšić 576
Niš 890
Norveška 890
Nova Srbija 36
Novi 37, 552
Novi Sad 159, 254, 255, 517
Novi Vinodol 21, 971
Novi Zeland 74
Novorusijskaja gubernija 36
Novo Selo 904, 974, 982, 984, 989
Novo Selo Koreničko 924, 934

NJ

Njemačka 49, 50, 51, 52, 58, 98, 99, 115, 118, 131, 134, 137, 179, 181, 182, 229, 231, 232, 233, 251, 259, 268, 288, 293, 296, 299, 300, 313, 316, 508, 516, 524, 588, 725, 791, 970, 975, 980, 981, 983
Njujork 80

O

Obadina 813
Obrenov klana c 420
Obrenovac 16, 21, 24, 458, 492, 707, 953
Očijevo 194, 245, 838
Odakova pećina 648
Odorje 21
Odžaci 923
Ogljevnjača 624
Ogulin 194, 259, 287, 373, 549, 551, 880 972
Ohrid 286b
OKić 504
Oklaj 971
Omsica 267, 430, 506
Ondić 20, 38, 71, 72, 86, 88, 89, 90, 95, 101, 104, 168, 174, 175, 196, 200, 201, 202, 203, 205, 207, 209, 210, 212, 214, 215, 258, 264, 266, 298, 301, 339, 353, 383, 386, 388, 414, 415, 418, 422, 509, 566, 580, 589, 590, 606, 616, 720, 722, 723, 724, 728, 730, 833, 837, 839, 840, 842, 843, 844, 847, 851, 871, 888, 913, 924, 927, 929, 934, 970, 980, 989
Opalić 590
Opsenice 539, 593, 620, 813
Oraovac 979
Orlovača 648, 668, 701, 702, 716, 727, 873
Orlova glava 408
Orlovčić 467
Orlovica 452, 497, 498
Orlovića gaj 329
Orlov kuk 499
Orljava 972
Oraovac 183, 238, 392, 400, 401, 406, 431, 450 451, 462, 554, 555, 557, 633, 636, 737, 776, 792, 797, 804, 805, 825, 826, 924, 929, 934, 977, 983, 988
Osik 439
Osječenica 322
Osojac 281
Osoj Ratkovića 629
Osredci 451, 614
Ostravica 885, 897
Ostrovica 24, 344, 346, 490, 505, 879
Ostrvica 441
Oštarije 492
Oštra 492, 493
Oštra glavica 496, 502
Oštrelj 225, 317, 318, 371, 985
Oštri Obijaj 738, 739
Oteš 471, 472
Otešica 471, 472

Otočac 8, 25, 28, 37, 62, 67, 120, 154, 189, 201, 228, 248, 251, 259, 271, 283, 322, 350, 358, 373, 402, 419, 420, 434, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 469, 470, 477, 490, 507, 548, 549, 550, 551, 552, 584, 586, 633, 645, 659, 676, 688, 689, 692, 699, 706, 734, 735, 737, 738, 760, 779, 780, 785, 821, 826, 828, 831, 860, 865, 866, 867, 868, 882, 896, 897. 901, 904, 908, 911, 970, 971, 980
Otok 30
Oton 451, 459, 496, 497
Otonski gaj 496
Otrić 64, 431, 483, 502, 535, 539, 871, 970, 980
Ozeblin 70, 648, 909, 944
Ozren 890, 892, 893

P

Padalište 154, 522, 647, 648, 657, 700, 727, 872, 873
Padelišta 609
Pađeni 451, 495, 496, 497, 498, 499, 512
Pag 549
Pa j ići 513
Pajkanov vrščić 621, 697, 698
Paklarićki klanac 383
Pakovo brdo 501, 502
Palanka 496, 497
Palež 271, 272, 274, 280, 281, 396, 619 716
Panas 909
Pančevački rit 310
Panonska nizina 18
Papuča 488, 592
Pasjak 318
Pastuša 970, 986
Paša 670
Pašin grob 40
Pavlinov vrh 598
Pavlovac 488, 726
Pavlovački most 210, 329, 912
Pavljeni 692
Pazarišta 33, 246, 260, 350, 433, 472, 513, 970
Pećani 15, 17, 38, 71, 115,119, 123, 129, 132, 148, 149, 187, 189, 193, 194, 207, 231, 232, 235, 237, 238, 240, 243, 273, 344, 346, 347, 348, 392, 397, 414, 426, 430, 525, 535, 543, 557, 560, 608, 627, 633, 635, 636, 676, 694, 700, 702, 704, 738, 746, 771, 788, 791, 796, 798, 799, 801, 804, 812, 814, 818, 821, 825, 826, 829, 836, 864, 870, 873, 874, 909, 910, 924, 929, 944, 970, 979, 980, 982, 983, 988
Pećanska Padališta 668, 704, 916, 982
Pećanska Pećina 15
Pećina 824
Perjasica 339, 413, 473, 474, 560, 586, 628, 693, 894, 895, 896, 969, 971, 979
Perjasički Ponorac 473
Perušić 8, 17, 34, 37, 48, 246, 247, 273, 275, 277, 278, 288, 340, 343, 347, 350, 351, 274, 386, 397, 398, 410, 435, 437, 439, 469, 483, 490, 491, 492, 513, 576, 688, 689, 699, 779, 821, 828, 834, 867, 870, 871, 874, 875, 880 882, 884, 904, 908, 909, 910, 911, 919, 926'
Petanović Brdo 440
Petrinja 254, 480, 644
Petrograd 40, 76
Petrovac 231, 797
Petrovačko polje 317
Petrova gora 669, 757, 760, 761, 762, 764, 765 944
Petrovo Selo 30, 31, 34, 38, 614, 894
Pezeljka 565
Pijava 614
Pilića brdo 337
Piplice 482
Pirovište 648, 657, 668, 910
Pisačuša 607, 608, 625, 626
Pišać 20, 22, 27, 31, 32, 36, 38, 71, 72, 123, 164, 170, 196, 197, 203, 205, 206, 207, 209, 212, 214, 215, 258, 263, 266, 298, 307, 326, 379, 383, 386, 414, 415, 440, 526, 546, 605, 607, 623, 700, 718, 721, 771, 833, 839, 840, 851, 916, 919, 929
Pištalica 416
Pištalina 605
Pištalska draga 978
Pješevica 16
Plantaža 493
Plaše 225
Plaški 30, 31, 433, 489, 560, 588, 597, 971
Plavča Draga 552
Plavno 451, 452, 453, 455, 456, 457, 458, 496, 497, 502, 507, 508, 971
Plešina zidina 824
Plitvice 17, 25, 43, 67, 101, 114, 123, 126, 138, 145, 156, 157, 182, 201, 224, 225, 281, 286, 318, 321, 365, 366, 368, 372, 373, 375, 396, 409, 410, 459, 460, 470, 473, 477, 486, 487, 524, 535, 572, 577, 597, 599, 631, 657, 662, 685, 762, 768, 770, 783, 797, 804, 806, 812, 900, 903, 905, 923, 924, 933, 934, 935, 938, 940, 943, 944, 945, 947, 948, 954, 955, 957, 970, 961, 962, 970, 975, 979, 980, 982, 986, 989
Plitvička jezera 11, 25, 69, 100, 113, 114, 117, 126, 132, 133, 136, 138, 145, 155, 156, 159, 223, 231, 243, 276, 282, 316, 319, 342, 343, 350, 365, 366, 367, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 398, 399, 424, 446, 459, 472, 476, 511, 517, 519, 524, 526, 532, 541, 543, 549, 572, 584, 599, 607 657, 706, 738, 753, 757, 760, 767, 768, 770, 787, 790, 791, 835, 865, 866, 867, 868, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 880, 884, 897, 899, 901, 902, 903, 904, 906, 907, 910, 923, 932 933, 936, 938, 939, 940, 943, 948, 953, 954, 959, 960, 962, 967, 970, 973, 974, 975, 976, 977, 980, 983, 984, 986, 989
Plitvički Ljeskovac 43, 114, 119, 121, 130, 132, 136, 148, 156, 157, 189, 243, 316, 342, 365, 366, 368, 369, 370, 371, 372, 459, 460, 461, 526, 588, 589, 598, 599, 600, 603, 612, 633, 642, 688, 689, 695, 706, 770, 776, 790,

791, 806, 812, 818, 821, 823, 826, 868, 869, 877, 880, 882, 884, 885, 897, 900, 901, 902, 903, 905, 906, 907, 908, 917, 924, 934, 945, 946, 959, 970, 972, 975 976, 980, 982, 984, 986, 989
Ploča 20, 36, 70, 170, 171, 188, 265, 293, 303, 304, 305, 329, 331, 334, 483, 489, 535, 536, 564, 566, 580, 581, 592, 605, 607, 627, 745, 746, 829, 871, 876
Pločanski klanac 65, 142, 208, 266, 303, 304, 333, 385, 378, 407, 408, 415, 511, 514, 588, 590, 591, 592, 596, 604, 607, 610, 611, 614, 616, 623, 628, 652, 681, 700, 727, 738, 746, 747, 833, 871, 874, 913, 970, 978, 980, 982
Pločica 500
Plješivica 15, 16, 18, 24, 34, 38, 39, 47, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 110, 111, 143, 146, 153, 154, 174, 206, 229, 241, 277, 282, 283, 295, 315, 316, 317, 319, 343, 421, 423, 429, 444, 453, 487, 496, 497, 498, 501, 504, 522, 528, 543, 572, 578, 604, 605, 607, 609, 614, 626, 645, 646, 647, 648, 650, 651, 653, 654, 656, 657, 658, 661, 662, 668, 669, 672, 676, 682, 702, 705, 707, 716, 717, 727, 752, 776, 809, 810, 828, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 875, 877, 880, 885, 897, 901, 903, 906, 907, 909, 910, 916, 938, 944, 970, 980, 982
Poboj 233
Počitelj 188, 189, 441, 459, 536, 700, 702, 838, 872, 874, 875, 878, 885, 897
Podbjel 522, 833
Podborak 20
Podgorje 29
Podgrad 552
Pohum 31, 224
Podinarje 499, 500
Podkorjen 30
Podkozarje 669
Podkraj 263
Podkraj Visućki 86
Podkrčana 86, 416, 627
Podkrčana Visućka 86
Podlapac 17, 27, 38, 39, 71, 72, 215, 274, 314, 340, 441, 543, 546, 565, 566, 721, 863
Podlapača 11, 20, 26, 30, 31, 34, 35, 37, 38, 70, 71, 104, 123, 164, 170, 171, 175, 195, 196, 197, 202, 203, 205, 206, 208, 209, 214, 243, 244, 255, 258, 260, 261, 263, 265, 267, 269, 301, 305, 306, 307, 326, 327, 328, 343, 344, 348, 350, 377, 383, 384, 388, 409, 414, 415, 417, 418, 419, 424, 430, 434, 439, 440, 446, 449, 511, 526, 576, 612, 655, 677, 679, 683, 687, 692. 697, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 726, 727, 730, 731, 732, 733, 738, 746, 747, 752, 757, 840, 871, 872, 874, 875, 876, 877, 882, 883, 884, 885, 905, 907, 908, 909, 913. 919, 924, 934, 944, 967, 970, 974, 977, 980, 982, 984, 986, 987, 989
Podlapačko polje 71
Podovi 271
Podudbina 31, 34, 38, 71, 104, 171, 417, 437, 979, 982, 983
Podum 201, 256, 420, 464, 465, 466, 688
Pogledalo 25, 61, 62, 139, 140, 204, 226, 242, 338, 373, 378, 380, 382, 394, 401, 402, 430, 511, 539, 557, 579, 603, 604, 608, 609, 734, 738, 739, 740, 748, 869, 878, 879, 880, 881, 900, 913
Poibarje 26
Pokos 909
Pokuplje 25, 706, 866, 897
Polača 502, 971
Poloj 446, 474, 547, 586, 696, 971, 979
Poljan 902
Poljana 522
Poljanak 149, 365, 398, 476, 706, 806, 846, 880, 897, 902, 903, 905, 906, 924, 934, 940
Poljane 142, 873
Polje 475
Poljice 20, 81, 38, 71, 72, 74, 188, 189, 195, 196, 200, 203, 205, 207, 210, 215, 266, 298, 330, 383, 415, 506, 611, 730, 839, 840, 842, 851, 878, 989
Poljinka 679
Poljska 50
Ponor 31, 65, 128, 149, 236, 238, 392, 400, 535, 604, 631, 642, 646, 650, 655, 692, 694, 695, 702, 708, 737, 750, 760, 792, 797, 802, 803, 804, 805, 815, 817, 821, 826, 863, 871, 872, 873, 881, 902, 906, 924, 937, 974,, 977, 983, 984, 986, 988
Ponorac 624
Popina 40, 431, 432
Popovac 479
Popovača 972
Popović 457
Posavina 706
Poštalić 514
Potkraj 721
Potok 133
Potribašje 20
Pounje 24
Prag 95
Preradovićeva ulica 158, 159
Predivni Dolovi 280
Prekaja 318
Previja 211
Prevjes 449, 496, 497, 499
Pribudić 498
Prigrevica 923
Prijeboj 34, 38, 123, 133, 134, 135, 148, 153, 154, 156, 183, 225, 231, 234, 280, 281, 316, 319, 342, 343, 358, 365, 366, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 388, 396, 397. 399, 409, 410, 421, 422, 444, 446, 450, 459, 460, 477, 486, 487, 507, 514, 517, 542, 543, 560, 575, 578, 579, 597, 598, 599, 600, 602, 603, 605, 607, 614, 621, 646, 671, 685, 695, 703, 734, 738, 791, 806, 810, 812, 867, 868, 869, 871, 874, 876, 877, 878, 880, 881, 884, 885, 897, 899, 900, 901, 902. 903, 905, 906, 907, 908,

910, 911, 924, 934, 968, 970, 977, 978, 980, 983, 989
Prijedor 566
Prigjespa 798, 805
Prilep 75
Primiošlje 559, 560
Primorje 462, 464, 492, 552, 699, 703, 727, 866, 934
Primošten 63, 247
Priština 221
Pritosnja 646
Privija 500
Prljevo 453, 496, 497, 498, 499
Prljevska Kita 498
Prokike 420, 421, 464,
Prosina 608
Prošćansko jezero 156, 157
Prozor 25, 26, 550, 566, 971
Prozorac 17, 20, 25, 27
Pruska 44
Prvanselo 189, 350, 397, 398
Prvić Luka 63, 247
Puškarovica 608, 623

R

Rab 549
Radekina gradina 17
Radljevica 497
Radov klanac 226, 410
Raduč 36, 188, 441, 459, 488, 495, 504, 505, 507, 559, 580, 592, 605, 612, 614, 874, 876, 970, 980
Radučić 495
Rajkovića kuća 670
Rajlovac 972
Rajnovača 628
Rakarova gradina 17
Rakići 347, 348, 576, 577, 593, 594, 595, 618, 619, 620, 625, 691, 743, 885, 886
Rakina glavica 497
Rakovica 371, 372, 446, 476, 477, 478, 479, 514, 559, 560, 680, 877, 902, 911, 969, 971, 979
Ramljani 20, 307, 404, 468, 469, 692, 866, 867, 868, 869, 901, 902, 903, 904, 906, 908, 911, 970, 980
Rapajin Dol 420, 463
Rasoje 334, 912
Rastićevi dolovi 621
Rastik 505
Rastovača 133, 365, 398, 410, 459, 924, 934, 970, 974, 980, 983, 984, 989
Rasvalo 496, 497
Raša 972
Rašetin mostić 624
Rašeljka 17
Raška 445
Raštel 15
Rašovo 451
Ratkovića poljana 620, 624
Ravni kotari 971
Ravni vrh 490, 491
Razbojište 457
Razbonja draga 875
Razdoblje 183, 185, 383, 400, 511, 553, 609 622, 875
Rebić 15, 17, 20, 22, 71, 72, 87, 123, 164, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 212, 214, 215, 258, 266, 298, 305, 326, 377, 414, 415, 416, 421, 435, 535, 543, 566, 580, 701, 724, 833, 837, 905, 907, 929, 970, 975, 980, 982, 989
Rebić gradina 17, 546, 564, 565
Resanovci 318
Rešetar 34, 477, 924, 929, 934, 970, 974, 977, 980, 982, 983, 984, 987, 989
Ribnik 24, 36, 37, 149, 423, 441, 459, 504, 548, 612, 875, 884, 885, 896
Ričice 708, 970, 980
Riđani 502
Rijeka 17, 128, 238, 288, 742, 744, 804, 817, 821, 825, 826, 949
Rijeka Korenička 392, 633, 802, 924, 934, 988
Rim 588, 744
Rimska imperija 18
Ripač 972
Ripački klanac 317, 320, 560
Rizvanuša 494
Rječina 288
Rmanj 40
Rogatica 972
Rosandić 909
Rosandića vrh 419 ,440, 907, 908
Rosulje 440
Rovinj 971
Rtesevo 729
Rudanovac 38, 369, 392, 633, 637, 657, 694, 803, 880, 881, 900, 906, 907, 924, 929, 934, 940, 970, 980, 986, 988
Rudi Lisac 909
Rudinka 470
Rudnici 828
Rudnik 291
Rudokoplje 590
Rudopolje 156, 157, 158, 160, 187, 189, 228, 242, 256, 392, 409, 482, 549, 575, 579, 592, 627, 633, 676, 776, 866, 871
Rujevac 644
Rujitše 451, 456, 457
Rujnica 346
Rukavina stan 595
Ruma 927
Rumunija 151
Rusija 36, 38, 45, 77, 112, 113, 160, 164, 308, 509, 523, 614, 786, 893
Ružica 229, 444, 636, 645, 662, 702
Ržić 15, 41, 43, 162, 833

S

Saborski 476, 543, 662, 902, 903, 905, 906
SAD 52, 116, 129, 134, 179
Samograd 496, 590

Sandžak 26, 527, 291, 969, 979
anta Cesarea 832
Santa Katarina 832
Santa Maria di Levca 832
Santa Maria ad Bagno 832
Saračićev gaj 331
Sarajevo 46, 111, 260, 530, 722, 723, 725, 727, 932, 972
Sava 29, 290
Savića Stanovi 451, 452, 453, 457
Savska banovina 223
Savska cesta 158
Sekizov mlin 623
Selište 584, 645, 648, 719, 906, 940, 970, 980
Selo Rijeka 535
Sjenokosa 576, 577, 543
Senj 16, 24, 25, 27, 29, 30, 36, 41, 462, 463, 464, 549, 552, 692, 706, 911, 971
Serdari 508, 514, 576, 593
Srdari 595, 617, 619, 878
Sertić 906
Sertić Krčevina 880
Sertić Poljana 133, 149, 459, 806, 902, 903, 905, 906, 924, 934
Sicilija 970, 980
Sidraga 18
Sinac 25, 446, 490
Sing Sing 158
Sisak 724
Sjeničak 121
Sjeverna Dalmacija 32
Skakavac 547
Skendže 813, 815
Skendžin osoj 692
Skočaj 38, 133, 517, 646
Skradin 24, 353, 354, 355
Slavenoserbija 36
Slavonija 16, 29, 32, 37, 39, 45, 46, 149, 158, 159, 260, 315, 344, 445, 509, 512, 926, 928, 968, 969, 971, 972, 979
Slavonski Brod 158, 159, 511, 972
Slovenija 22, 194, 387, 582, 674, 696, 797, 921, 970, 972, 976, 980
Slovensko primorje 968, 969, 979
Slunj 339, 446, 459, 476, 477, 478, 479, 480, 547, 549, 560, 597, 600, 690, 897, 911, 969
Slunjčica 478, 479, 480
Smilan 188, 272, 289, 344, 345, 471, 493, 494, 798, 834, 970, 980
Smiljanića bunar 357
Smiljanić gora 353
Smiljka 719
Smoljanac 873, 924, 934, 902, 970, 979, 980, 982, 989
Soča 905
Sokobanja 793
Sombor 923
Sorić kraj 517
Sorić krčevina 977
Sovjetski Savez 48, 52, 87, 91, 98, 181, 200, 221, 221, 237, 296, 299, 312, 313, 530, 786, 838, 976
Spasi dom 458
Split 76, 160, 187, 223, 228, 235, 507, 917, 953 971
Srb 18, 26, 33, 34, 38, 40, 189, 191, 237, 264, 265, 295, 301, 302, 303, 304 319, 328, 347, 348, 382, 406, 407, 432, 434, 446, 460, 461, 502, 517, 557, 558, 560, 589, 605, 629, 733, 747, 766, 871, 896, 970
Srbija 21, 23, 26, 27, 40, 45, 51, 60, 77, 111, 131, 159, 160, 181, 182, 185, 203, 218, 230, 231, 267, 268, 277, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 313, 318, 319, 332, 390, 509, 517, 527, 614, 674, 787, 792, 793, 914, 915, 921, 967, 968, 969, 970, 972, 973, 975, 979, 980, 981, 983
Srbski klanac 502, 503, 513
Srednja gora 15, 17, 31, 38, 61, 72, 74, 87, 88, 89, 95, 104, 108, 154, 155, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 174, 176, 182, 189, 194, 195, 196, 199, 200, 201, 203, 205, 207, 208, 209, 211, 212, 214, 215, 258, 262, 264, 266, 268, 269, 270, 275, 276, 293, 298, 299, 301, 302, 303, 307, 308, 309, 311, 313, 314, 324, 326, 328, 330, 331, 334, 335, 337, 377, 378, 379, 383, 390, 407, 408, 409, 414, 415, 416, 417, 430, 435, 436, 440, 446, 509, 510, 511, 515, 535, 536, 566, 575, 605, 611, 652, 700, 701, 702, 716, 723, 724, 727, 728, 729, 731, 732, 746, 750, 757, 798, 809, 821, 829, 833, 834, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 847, 851, 863, 870, 871, 872, 874, 875, 877, 886, 887, 891, 893, 907, 908, 909, 913, 916, 924, 929, 935, 944, 970, 976, 980, 982, 987, 989
Srednji Poloj 473
Sredogorje 71, 716, 746, 810, 833, 834, 871, 872, 874, 875, 876, 909
Sremska Mitrovica 787, 972
Sremski Karlovci 46, 443, 444
Srijem 36, 39, 514, 515
Srnećak 715
Srpske Moravice 763, 972
Stajina 598
Stalag 531
Staljingrad 145
Stanića brdo 210 565
Staniča glavica 594
Stanića kuće 741
Stankovci 971
Stara cesta 906
Staza 272, 350, 576, 715, 791
Staro Selo 30, 31, 256, 420
Steiermark 46
Stolice 160, 276, 425, 664
Stožišće 496
Stražbenica 701
Strgari 291
Struga 481
Strlići 743
Strmica 24, 451, 452, 45, 455, 496, 497, 498, 499
Studenci 246, 247, 374, 469, 471

Subotica 254, 523
Suho polje 499
Sušak 194, 552, 692, 730, 732, 976, 977
Sutjeska 476, 513, 514, 969
Suvaja 614, 615
Sveta Paraskeva 457, 499
Sveti Marko 465, 489
Sveti Rok 265, 458, 459, 488, 489, 504
Svilarova gradina 16
Svračkovo selo 38, 71, 72, 123, 164, 170, 195, 203, 205, 207, 209, 212, 214, 215, 258, 261, 351, 383, 396, 414, 415, 416, 418, 440, 535, 263, 266, 268, 272, 298, 307, 344, 348, 350, 607, 608, 616, 623, 624, 715, 718, 728, 833, 839, 840, 842, 843, 847, 851, 870, 871, 878, 879, 884, 885, 886, 909, 919, 924, 929, 935, 970, 980, 982, 985, 989
Svračkovo selo gradina 17, 21
Svrljac 897

S

Sabac 972
Salamunić 15, 17, 20, 38, 71, 116, 119, 123, 125, 129, 144, 148, 149, 187, 193, 235, 237, 238, 239, 242, 273, 276, 277, 278, 280, 289, 340, 342, 344, 347, 348, 350, 352, 353, 357, 374, 379, 396, 397, 398, 400, 401, 426, 430, 432, 435, 450, 461, 506, 525, 526, 543, 561, 573, 574, 607, 608, 623, 624, 625, 633, 636, 644, 637, 690, 693, 712, 721, 727, 723, 765, 770, 788, 790, 792, 794, 799, 801, 803, 804, 807, 812, 814, 818, 821, 823, 825, 826, 842, 858, 871, 884, 889, 900, 907, 924, 929, 935, 970, 980, 982, 983, 988,
Seganovac 137, 148, 238, 392, 401, 534, 535, 604, 633, 642, 644, 646, 662, 692, 705, 708, 726, 727, 728, 792, 802, 805, 817, 821, 823, 825, 826, 827, 830, 832, 855, 856, 858, 860, 862, 881, 90, 924, 935, 970, 980, 987, 988
Seganovac kovrčavi brdeljak 17
Sepurina 63, 247
Severi 136, 237, 273, 347, 396
Šibenik 63, 70, 76, 149, 160, 247, 354, 355, 345, 561, 971
Sid 972
Sijanova glava 457
Sijanova jezera 670
Sijanov Klanac 140, 142, 187, 226, 251, 401, 402, 407, 427, 430, 497, 498, 499, 539, 557, 603, 604, 636, 748, 794, 796, 857
Sijanov kraj 506
Simlos 287
Šipovljani 318
Široka Kula 137, 188, 192, 194, 239, 247, 271, 272, 273, 274, 277, 278, 285, 288, 307, 340, 343, 344, 345, 347, 348, 350, 351, 396, 402, 403, 409, 423, 433, 435, 436, 437, 439, 441, 468, 490, 491, 492, 513, 518, 521, 535, 536, 537, 538, 574, 576, 577, 581, 590, 593, 594, 595, 614, 617, 618, 619, 621, 723, 738, 742, 743, 746, 792, 807, 871, 879, 882, 883, 884, 885, 886, 899, 900, 903, 904, 905, 906, 907, 909, 910, 911, 970
Škare 30, 61, 120, 224, 256, 388, 461, 462,, 463, 464, 466, 467, 490, 971
Škorača 408, 409
Škorića brdo 503
Skorina 873
Skorina poljana 668
Skripina 154, 607, 646, 648, 650, 668
Skropina poljana 648
Šnjarića vrt 825
Španija 117, 186, 226, 796
Spilnik 256, 466, 586

T

Takalice 492
TARA 511
Taranto 832
Tavanac 511
Tavani 499, 606, 879
Tepšanovac 579, 593, 594, 595, 617, 618, 879, 883, 884, 885
Tepšić 33
Terzić gaj 363
Teslić 972
Tetovo 519
Tičevo 229, 444, 645, 647, 648, 662, 668, 702, 873
Tičkova kuća 564, 565
Tisov vrh 343
Tiskovac 563
Tišma 543
Tišmina Varoš 264, 534, 566, 580, 626, 627, 719
Titograd 46, 711
Titova Korenica 11, 12, 13, 15, 46, 68, 159, 227, 228, 308, 340, 525, 535, 757, 765, 852, 916, 918, 919, 921, 923, 924, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 944, 946, 948, 951, 952, 953, 954, 957, 959, 960, 961, 963, 964, 965, 969, 970, 979, 985
Točak 563, 564
Točila 648
Tolić 17, 20, 34, 35, 38, 71, 72, 123, 164, 170, 203, 205, 206, 207, 212, 214, 215, 258, 265, 266, 267, 268, 298, 306, 307, 379, 383, 386, 415, 440, 543, 607, 613, 616, 679, 680, 718, 728, 733, 833, 837, 839, 840, 842, 843, 851, 863, 909, 916, 919, 924, 927, 928, 929, 935, 970, 980, 982
Tomaševićeve kuće 471
Tomin Gaj 430
Tonkovići 621, 813, 878
Topčider 520
Topola 290
Topusko 514, 549, 553, 864, 971
Travnik 914, 972
Trbuk 892
Trebović 264
Trebinje 513, 514
Trepča 86, 101, 103, 115, 116, 119, 126, 129,

168, 203, 338, 395, 785, 790
Tribunj 63, 247
Trnavae 17, 65, 112, 115, 117, 123, 126, 128, 140, 144, 148, 149, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 193, 224, 235, 236, 238, 243, 245, 247, 345, 348, 373, 397, 401, 409, 428, 435, 439, 461, 470, 471, 485, 487, 494, 532, 533, 535, 536, 575, 577, 579, 603, 604, 633, 635, 642, 644, 648, 650, 662, 680, 734, 737, 738, 740, 742, 747, 770, 774, 788, 789, 791, 794, 795, 796, 801, 803, 804, 806, 811, 812, 817, 821, 861, 826, 866, 868, 869, 870, 875, 878, 879, 882, 883, 896, 901, 902, 904, 908, 910, 924, 929, 935, 944, 970, 974, 979, 980, 982, 983, 984, 987, 988
Trninića Brijeg 318, 513, 581, 590, 591, 592
Trnova poljana 730
Trolokvica 873
Tromeđa 498
Troura 329, 513, 581, 590, 591, 592
Trst 46, 913, 963, 968, 971
Tuk 31, 126, 148, 184, 187, 235, 238, 239, 400, 461, 597, 605, 633, 636, 694, 737, 790, 795, 797, 802, 804, 805, 812, 818, 821, 823, 826, 827, 829, 954, 856, 863, 878, 909, 929, 970, 980, 987, 988
Tuk Bjelopoljski 392, 924, 935
Tupi Mihaljevac 705
Turan 18, 20
Turija 791
Turjanski 17, 20, 38, 123, 128, 130, 135, 147, 224, 226, 228, 238, 239, 243, 246, 373, 392, 397, 404, 410, 435, 450, 486, 487, 520, 535, 575, 577, 578, 579, 600, 603, 604, 605, 633, 642, 662, 676, 734, 738, 742, 744, 807, 809, 861, 865, 866, 867, 868, 879, 882, 883, 902, 904, 911, 971
Turska 29, 30, 31, 32, 35, 36
Tušice 71, 208, 265, 269, 302, 303, 304, 329, 331, 334, 337, 383, 385, 408, 409, 415, 448, 508, 511, 513, 548, 591, 592, 593, 611, 747, 834, 841, 912, 913, 982
Tušić 415
Tušković 339, 413, 435, 444, 446, 472, 474, 475, 447, 586, 693, 894, 983, 969, 971, 979
Tuturano 832
Tuzla 892

U

Ub 972
Udbina 3, 8, 9, 11, 12, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 27, 30, 31, 32, 34. 35, 38, 40, 43, 44, 46, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 76, 78, 79, 82, 85, 87, 88, 89, 90, 96, 97, 98. 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 131, 142, 144, 154, 160, 162, 163, 164, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 189, 191, 195, 196, 197, 198, 199, 200 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 222, 226, 235, 243, 248, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270. 289, 293, 294, 295, 298, 299, 301, 303, 304, 305, 307, 310, 312, 313, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 331, 332, 334, 335^ 337, 338, 339, 340, 344, 348, 350, 351, 377, 378, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 407, 408, 409, 411, 414 415, 416, 417, 418. 421, 422, 423, 424, 430, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 439, 441, 443, 446, 461 482, 486, 502, 503, 511, 513, 514, 526, 543, 544, 546, 559, 560, 561, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 573, 575, 579, 580, 581, 582, 588, 589, 591, 592. 593, 604, 605, 606, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 626, 627, 628, 629, 634, 637, 645, 648, 650, 654, 666, 668, 669, 671, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 686, 687, 688, 700, 701, 702, 704, 707, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 733, 734, 738, 742, 744, 745, 746, 747, 751, 775, 779, 797, 805, 817, 821, 828, 829, 832, 833, 834, 835, 836, 839, 840, 841, 843, 844, 845, 846, 847, 848 849, 851, 856, 860, 863, 865, 870, 871, 872, 874, 875, 876, 878, 880, 886, 889, 894, 896, 897, 899, 900. 901, 902, 903, 905, 906, 917, 908, 909, 910, 912, 913, 917, 919, 923, 924, 925, 926, 927, 929, 930, 931, 932, 933, 935, 944. 949, 951. 952, 953, 954, 955, 956, 957, 959, 960, 961, 964 965, 966, 967, 968, 969, 970, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 979, 980, 982, 983, 984, 986, 987, 988, 989
Ubina gradina 17
Udbinska kotlina 26
Ugarska 26
Um 465, 466

Una 29, 295, 317, 480, 489, 604, 650, 669, 897, 903, 905, 910, 914, 944
Unka 810
Unište 500
Unjka 648, 650, 668, 873
Ura 492
Ural 18
Uralj 496
Uremović 468
Usora 26, 31
Urilić 31
Uvala 873
Uvalica 43, 130, 138, 148, 238, 243, 322, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 392, 396, 460, 633, 818, 821, 826, 868, 869, 884, 885, 901, 902, 903, 906, 910, 946, 970, 980
Užice 513, 972
Užljebić 349

Vaganac 34, 133, 446, 477, 478, 560, 806, 807, 897, 899, 902, 903, 905, 957, 970, 980
Valjevo 611, 846, 969, 972, 979,
Varićak 741, 857, 878, 880, 881
Varaždin 25, 37, 979
Varoš 543

Vadašić 20, 33, 123, 149, 152, 238, 392, 609, 633, 690, 693, 700, 708, 727, 799, 802, 804, 826, 854, 856, 859, 874, 902, 924, 929, 934, 988
Vedašićka Padališta 668, 704
Vejnovića brdo 383, 837
Vela guša 504
Velebit 16, 25, 29, 32, 47, 65, 68, 69, 71, 187, 229, 264, 278, 279, 280, 309, 325, 343, 343, 356, 360, 367, 458, 459, 489, 492, 494, 507, 517, 524, 551, 614, 673, 700, 703, 704, 727, 735, 870, 872, 874, 875, 877, 878, 884, 887, 944
Veles 75
Velika basača 492
Velika Britanija 52
Velika Crkvina 473
Velika Greda 882
Velika Kladuša 706, 972
Velika krčevina 17
Velika Kurozeba 50
eVlika Lisina 476, 595, 619, 879, 902
Velika Poljana 100, 101, 923, 945, 946
Velika Popina 431, 612, 970, 980
Velika župa Gacka i Lika 269
Velika Krbava 317, 366
Velika župa Psat 317
Veliki Aćimović 476
Veliki Domani 668
Veliki Jadovnik 388
Veliki Javornik 602, 603
Veliki Omčić 465
Veliki Radinci 915
Veliki Vedriš 857
Veliko Kamensko 503, 664, 666, 909, 910
Velonj 594, 595, 596, 618, 619, 620, 879, 883, 884
Veljun 17, 338, 343, 473, 480, 621, 715
Venac (Vjenac) 419, 440, 546
Venecija 36
Veselinovića Stan 489
Veznivača 648
Viani 565

Vilin klanac 453, 498
Vinča 291
Vis 703, 870
Visoko brdo 473
Visuć 17, 20, 34, 36, 38, 70, 71, 72, 74, 81, 87, 88, 89, 90. 91, 92, 95, 97, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 116, 161, 162, 163, 164, 170, 174, 175, 176, 177, 182, 187, 189, 191, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 211, 212, 214, 215, 236, 258, 260, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 288, 289, 290, 292, 293, 298, 299, 305, 324, 325, 326, 382, 385, 386, 407, 408, 414, 415, 416, 418, 422, 435, 439, 503, 514, 535, 536, 543, 544, 564, 566, 568, 574, 575, 580, 605, 606, 609, 610, 611, 614, 635, 680, 701, 719, 721, 722, 723, 724, 725, 730, 732, 751, 752, 771, 833, 834, 835, 838, 840, 842, 843, 847, 899, 909, 910, 913, 927, 929, 930, 933, 935, 970, 975, 980, 982, 989
Vitebsk 38
Vitorog 504, 646 648
Vitunj 30
Vizantija 18
Vlaisavljevići 874
Vlaisavljević poljana 982
Vlaška ulica 157
Vodenjača 408, 409
Vodice 63, 247
Vojna Krajina 29, 30, 36, 37, 38, 40, 42, 74, 847
Vojnić 644, 760, 761, 897
Vojnički Grabovac 644
Vojvodina 32, 36, 39, 203, 229, 512, 527, 673, 927
Volga 18
Vrana 971
Vrana glavica 576
Vranička dolina 590
Vranički klanac 591
Vraničko polje 589, 590
Vraničko brdo 624
Vranika 384, 388, 441, 483, 490, 589
Vranovača 119, 238, 379, 392, 403, 429, 555, 559, 633, 636, 739, 741, 742, 746, 805, 817, 821, 823, 825, 826, 878, 881, 924, 935, 970, 980, 987, 988
Vranjača 71, 106
Vratnik 69, 671
Vražji vrtal 16
Vrba 563, 564, 565
Vrbas 17
Vrbanja 512
Vrbaska banovina 114, 123, 126
Vrbovsko 31, 99, 447
Vrdnik 267
Vrebac 36, 37, 39, 153, 189, 191, 192, 272, 287, 305, 344, 408, 459, 483, 588, 489, 536, 575, 576, 591, 592, 605, 629, 727, 738, 872, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 884, 885, 897, 905, 907, 910, 970, 980
Vrebački Pavlovac 878
Vrebačke staze 71, 244, 273, 274, 280, 307, 872, 874, 875, 876, 879, 884, 885, 907
Vrelina 158
rVelo 17, 61, 115, 119, 120, 128, 136, 139, 142, 148. 181, 233, 238, 239, 242, 373, 461, 535, 536, 605, 642, 655, 670, 695, 739, 740, 742, 747, 757, 760, 762, 763, 764, 765, 767, 768, 787, 788, 791, 792, 800, 802, 803, 805, 812, 817, 818, 821, 823, 825, 826, 869, 878, 879, 880, 881, 900, 910. 99, 974, 979, 980, 982, 983, 984, 985, 988
Vrelo Koreničko 25, 28, 329, 394, 470, 575, 604, 634, 748, 756, 758, 924, 935, 954
Vreljani 139
Vrhovine 17, 24, 25, 38, 40, 101, 121, 138, 142, 156, 157, 158, 187, 221, 224, 225, 226, 233, 234, 242, 252,289, 307, 370, 371, 373, 380, 393, 396, 400 402, 409, 410, 420, 421,

427, 428, 439, 459, 460, 464, 465, 466, 467, 482, 486, 488, 489, 490, 548, 549, 550, 552, 559, 563, 566, 575, 577, 578, 579, 581, 587, 588, 589, 590, 598, 603, 604, 605, 610, 633, 661, 676, 684, 689, 692, 695, 704, 705, 706, 734, 737, 738, 742, 744, 745, 746, 757, 758, 759, 760, 767, 768, 790, 795, 844, 865, 866, 867, 868, 876, 877 879, 880, 881, 882, 883, 884, 897. 902, 903, 904, 907, 953, 971
Vrković 353, 357
Vrsenuša 17
Vrlika 499, 500, 501, 512, 971
Vrpile 20, 22, 183, 238, 379, 392, 400, 401, 402, 429, 430, 461, 535, 538, 540, 553, 556, 557, 622, 623, 636, 670, 745, 805, 817, 821, 855, 870, 878, 881, 910, 925, 970, 980, 988
Vrpolje 453, 496
Vrsta 791
Vršak 503, 504
Vršeljak 17, 524
Vršić 590, 591, 698
Vršina 501, 591 592, 593
Vrtline 488
Vrtoča 320, 321 (Vrtača 605)
Vučipolje 353, 357, 431, 433, 489, 514, 612, 875, 970, 980
Vučevo 645
Vučjak 32, 578, 646
Vujinove Glave 238, 276, 380, 381, 382, 392, 430, 579, 597, 604, 607, 623, 633, 662, 739, 774, 788, 792, 800, 900, 902, 904, 933
Vučković glavica 501
Vukelići 246, 462, 470
Vukmirovića stanovi 693
Vukmirovići 281, 575, 595, 619, 620
Vukovac 490
Vukovar 972
Vukov most 491
Vukšić 398, 437, 438, 439
Vukušić 350
Vulin stan 497

Z

Zadar 77, 154, 354, 410, 953
Zagorje 25
Zagreb U, 22, 25, 31, 34, 40, 46, 67, 69, 70, 75, 84, 85, 86, 89, 95, 98 99, 100, 110 111, 118, 121, 131, 133, 139, 143, 147, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 171, 172, 173, 183, 185, 186, 187, 189, 198 202, 212, 220, 223, 224, 225, 228, 230, 233, 234, 235, 244, 251, 258, 261, 275, 286, 287, 289, 290, 345, 366, 402. 425, 493, 507, 510, 516, 526, 529, 530, 542, 563, 566, 568, 585, 588, 630, 650, 655, 666, 674, 721, 732, 753, 760, 761, 767, 770, 788, 792, 797, 798, 801, 802, 807, 812, 815, 818, 819, 820, 831, 889, 912, 917, 933, 949, 952, 953, 954, 959, 968, 969, 971, 972, 976, 979, 983
Zaječar 792, 793, 972
Zaklopac 536
Zaklopača 369, 421, 459, 477, 806, 807, 924, 935, 970, 974, 977, 980, 982, 983, 984, 989
Založnica 256
Zaluševica 431, 450, 502, 503, 514, 548, 560, 605, 606, 649, 970, 980
Zalužnica 25, 30, 61, 421, 464, 465, 490, 550
Zamlača 481
Zaton 63, 247
Zavanje 38, 110, 112, 113, 114, 349, 477, 607, 646, 795
Zavidovići 892
Zbjeg 473, 971
Zdunić 565
Zečević 874
Zelena 15
Zelena pećina 15, 71, 280
Zemun 125, 290
Zlobin 552
Zlopoljac 646
Zrinjevac 158
Zrmanja 33, 34, 38, 353, 256, 451, 452, 456, 457, 481, 588, 589, 875, 943, 971
Zrnića poljana 419, 440
Zuleševica 609, 610, 611, 659
Zvezdara 310
Zvonigrad 21

Z

Žabica 442
Zagović 497
Zegari 353, 356, 406, 458, 495, 507, 795
Zeljava 38, 119, 123, 149, 358, 477, 517, 520, 578, 807, 924, 929, 935, 954, 970, 974, 977, 980, 982, 984, 987, 989
Zirovac 257
Žitnik 472
Zivulja 648, 655, 663, 704, 747, 868, 905
Zižinak 362
Zujino polje 499
Zumberak 26, 31, 129, 421, 432, 433, 696, 969, 971, 972, 979
Žuta Lokva 187, 256, 463, 464, 513, 550, 795, 971
Zutalja 882

Tumač skraćenica

AFŽ	**— Antifašistički front žena**
AH	**— Arhiv Hrvatske**
AIHRPH	**— Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske**
ASNOS	**— Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije**
AVNOJ	**— Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije**
CK KPH	**— Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske**
CK KPJ	**— Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije**
CK SKH	**— Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske**
DIP	**— Drvno industrijsko poduzeće**
GESTAPO	**— Geheime Statstpolizei — tajna državna policija trećeg Rajha**
GŠH	**— Glavni štab Hrvatske**
HAK	**— Historijski arkiv Karlovac**
HP	**— Hotelsko poduzeće**
HŠM	**— Hrvatski školski muzej**
HSS	**— Hrvatska seljačka stranka**
IHRPH	**— Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske**
JNA	**— Jugoslovenska narodna armija**
JNOF	**— Jedinstveni narodnooslobodilački front**
JNS	**— Jugoslovenska nacionalna stranka**
JRZ	**— Jugoslovenska radikalna zajednica**
KK SKOJ	**— Kotarski komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije**
KO JNOF	**— Kotarski odbor Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte**
KPH	**— Komunistička partija Hrvatske**
KPJ	**— Komunistička partija Jugoslavije**
LID	**— Lička drvna industrija**
MG	**— Memoarska građa**
MOPR	**— Međunarodna pomoć borcima revolucije**

NDH	**— Nezavisna Država Hrvatska**
NOO	**— Narodnooslobodilački odbor**
NOP	**— Narodnooslobodilački pokret**
NOR	**— Narodnooslobodilački rat**
NP	**— Nacionalni park**
NRH	**— Narodna Republika Hrvatska**
OIF	**— Općinski investicioni fond**
OK KPH	**— Općinski komitet Komunističke partije Jugoslavije**
OPZ	**— Opća poljoprivredna zadruga**
OZNA	**— Odjeljenje za zaštitu naroda**
Pe-Ce	**— Crvena pomoć**
PK SKOJ	**— Pokrajinski komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije**
RE	**— Talijanska divizija**
RIF	**— Republički investicioni fond**
ROC	**— Rajonski obavještajni centar**
SAD	**— Sjedinjene Američke Države**
SDK	**— Samostalna demokratska stranka**
SKOJ	**— Savez komunističke omladine Jugoslavije**
SKP (b)	**— Svesavezna komunistička partija (boljševika)**
SRH	**— Socijalistička Republika Hrvatska**
SSSR	**— Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika**
SUBNOR	**— Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata**
UDBA	**— Uprava državne bezbjednosti**
URS	**— Ujedinjeni radnički savez**
USAOH	**— Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske**
VPB	**— Vojno partizanska bolnica**
VS NOV i POJ	**— Vrhovni štab narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije**
ZAVNOH	**— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske**
ZKRZ	**— Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih zločina**

Sadržaj

JAKOV BLAZEVIC
Predgovor 7
Napomena redakcije 11
MILAN VUKMIROVIC ŠKARPA
Iz prošlosti Krbave 15
MILAN BASTA
Krbava u narodnooslobodilačkom ratu 46
MITO DIMITRIJEVSKI
Udbina između dva rata 68
JOVO BOGDANOVIĆ
Od nacionalnooslobodilačkih ideja do pobjede revolucije 110
NEĐA ZAKULA
Moji susreti s Radom Končarom Brkom 1941. godine 155
RADE GRKOVIĆ
Osnivanje i razvoj organizacija KPJ do početka Drugog svjetskog rata na području bivšeg kotara Udbina 160
NEĐA ZAKULA
Sjećanja na Marka Oreškovića Krntiju 181
BOŽIDAR MRKOBRADA BOZlNA
Neka sjećanja na partijsku aktivnost i događaje prije i u toku NOR-a . . 195
JOVO BOGDANOVIĆ, MILAN VUKMIROVIC, NARANČA RODIC-KONCAR, DUŠANKA SKENDZlC I VAJO SKENDZlC
Petar Končar 220
PETAR DOZET
KPJ i razvoj oružane borbe u koreničkom srezu 1941. godine 228
BUDE GRAHOVAC
Prilog za biografiju Branka Ognjenovića 249
JOVO HINIĆ
Petar Hinić Pejica 254
STEVO SUNAJKO
Kotar Udbina od aprilskog rata do ustanka 258
TOMO NIKŠIĆ
Neka sjećanja na događaje u Krbavskoj kotlini 1941. godine 271

DUŠAN A. KNEŽEVIĆ
Ustaški genocid u Lj"bovu 277
TOMO NIKŠIČ
Uspomena na Nedeljka Zakula Bracu 285
RADE GRKOVIC
Priprema i početak ustanka u udbinskom kotaru 292
JOVICA GRKOVIC
Milan Grković — neslomljivi mladi revolucionar 308
DANE CUIC
Tužna kolona 315
DESANKA CUJIC KACAR
Put u smrt i natrag 319
STEVINA CVJETICANIN
RADE GRKOVIC
Duka Čurčić sekretar partijske ćelije na Udbini 322
ĐORĐE ORLOVIC
Prvi ustanički pucnji u Tušicama 326
JOVAN LUKIC
Borbeni put Vajice Zaklana u NOB-u 338
STEVAN OPSENICA
Partizanski odred »Ljubovo« u ustanku 1941. godine 340
RADE RATKOVIC
Neka sjećanja na Stanka Opsenicu Stanišu 352
MILAN RAPAJIC KLICA
Ustanak u Plitvičkoj općini 1941. godine 365
ĐORĐE ORLOVIC
Prvi okušaji s talijanskom okupatorskom vojskom 376
SAVO ŠARAC
Diferencijacija i pregrupisavanje ustaničkih snaga u udbinskom srezu . . 382
Prof. dr NIKICA RAPAJIC
Konferencija vojnih delegata u Krbavici 30. novembra 1941. godine . . . 391
VUJADIN RAPAJIC
Jovan Calić Jocina 394
DMITAR ZAKLAN
Formiranje i akcije bataljona »Ognjen Priča« 396
SAVO ŠARAC
Uspomeni Milana Šakića Mićuna 411
ĐURO BADOVINAC
Bataljon »Krbava« do ulaska u 3. brigadu 414
ĐURO BADOVINAC
Komandant bataljona Milan Sever 422
JOVO HINIĆ
Prva omladinska četa u Hrvatskoj 424
ĐORĐE ORLOVIC
Bataljon »Mićo Radaković« 434
NEDA ZAKULA
Milan Vukadinović Milić 443
STEVAN OPSENICA
Vukmirović Luka Lukica 445

SAVO ŠARAC
Nerazdvojni drugovi . . . 447
VUJADIN RAPAJIĆ VUJA
Udarni bataljon Štaba Grupe NOP odreda za Liku . . . 450
JOVO ČANAK
Sjećanje na Pejana Ratkovića . . . 506
SAVO ŠARAC
Kurjačani . . . 508
VELJKO BUBALO
Ličko Petrovo Selo u NOB-u . . . 515
NEDA ZAKULA
Kata Bubalo . . . 519
JOVO HINIČ
Debelo Brdo u narodnooslobodilačkom ratu . . . 522
ILIJA UZELAC
Sjećanje na Radu Hrnjaka . . . 529
ĐURO RADOVANAC
Prva lička ženska partizanska četa . . . 532
SAVO SARAC
Jedna iz plejade hrabrih . . . 537
VLADIMIR VLAISAVLJEVIĆ
Od tenkovskog voda do bataljona . . . 539
DUŠAN VLAISAVLJEVIĆ
Od prve haubice do brdske baterije . . . 554
TODOR RADOSEVIĆ
Napad Druge brigade na Udbinu (21,—23. VIII 1942) . . . 563
MILAN RAPAJIĆ KLICA
Partizamski komandir Dane Lužajić . . . 572
SPASO ZAKLAN
Korenički područni bataljon i Udbinska četa od formiranja do proljeća 1943. godine . . . 574
SAVO ŠARAC
Posljednji ispraćaj . . . 582
JOVO BOGDANOVIĆ
Stipe Spehar . . . 583
DAKO BARAĆ
Borbe na širem području Krbave u toku četvrte neprijateljske ofanzive . 588
PETAR LJUŠTINA
Sjećanje na Milu Curčića . . . 610
SAVO ŠARAC
Boškova puška . . . 613
RADE RATKOVIC
Bataljon »Ognjen Priča« u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi . . . 616
ĐURO RADOVANAC
Tenk, šest pari konja i tenkista . . . 628
Prof. dr NIKICA RAPAJIĆ
Odlomci iz sjećanja na nastanak, rad i razvitak narodne vlasti na području kotara Korenica 1941—1945. godine . . . 629
NEDA ZAKULA
Zbjegovi naroda u Plješivici u toku NOR-a . . . 645

SAVO ŠARAC
ĐORĐE ORLOVIC
Staniša Pavla Orlović 651
MARA NINKOVIC
Partizanska baza Bijeli Potoci-Kamensko u toku narodnoslobodilačkog rata 653
STEVAN RAPAJIC
Stvaranje i rad partizanske trgovine u Korenici 1942. godine 670
ĐURO UZELAC
Neka sjećanja na nastanak i djelatnost narodnooslobodilačkih odbora na području kotara Udbina od 1941. do 1943. godine 673
RADE RATKOVIC
Nastanak, organizacija i djelovanje vojnih vlasti u srezu Korenica za vrijeme narodnooslobodilačke borbe 684
IVAN RUBČIC
Formiranje vojno-pozadinskih ustanova i njihov rad na području kotara Udbina od 1941. do 1945. godine 711
STEVAN OPSENICA
Borbe oko Korenice (decembar 1941 — mart 1942) 733
VLADIMIR PETROVIČ
Partizanske tehničke radionice na Bijelim Potocima, u Vrelu kod Korenice i na Petrovoj gori 747
DMITAR ZAKLAN
Sjećanje na Jocana Sadžaka 765
VLADIMIR PETROVIČ
Sjećanje na Zeljka Krausa 767
BUDE GRAHOVAC
Omladina kotara Korenica u ratu i revoluciji 769
STEVAN RAPAJIC
DUŠAN HRNJAK
Neki podaci o naprednoj omladini kotara Korenica prije rata i o njenom učešću u NOB-u 786
NEDA ZAKULA
Organizacija antifašističkog fronta žena u kotaru Korenica od 1941. do 1945. 793
DUŠAN A. KNEŽEVIĆ
Prosvjetni rad na području kotara Korenica u toku NOR-a 812
NEDA ZAKULA
Antifašistički front žena u kotaru Udbina od 1941. do 1945. godine 832
ĐURO KORAC
DMITAR PRIČA
Kulturno-prosvjetna djelatnost u NOB-u u kotaru Udbina 847
STEVAN RAPAJIC
0 nekim vojno-političkim kursevima u kotaru Korenica 1942. godine . . . 853
Dr IVAN KOSIC
Neka sjećanja iz rada zdravstvenih ustanova na području kotara Korenica 1 Udbina u toku rata 860
Dr PETAR KLEUT
Borbe oko Korenice i Krbavskog polja u maju i junu 1944. godine 865
Dr SIME NOVOSEL
Pokolj u Krčani 886
ISO ZAKLAN
Svetozar Pribić Ilija 889

ĐORĐE ORLOVIC
Srednjogorac Nikola Orlović borac 6. istočnobosanske brigade 891
SAVO ŠARAC
Sjećanje na hrabrog komandira »Čapajeva« 894
TODOR RADOSEVLC
Posljednje borbe na području udbinskog i koreničkog kotara 896
ĐORĐE ORLOVIC
Politički komesar bataljona Ilija Basta Ićo 912
BUDIMIR KORICA
Poslijeratni razvoj općine Titova Korenica 916
GOJKO VEZMAR
Uz popis palih boraca, žrtava fašističkog terora i umrlih od tifusa na području općine Titova Korenica 965

Pali borci s područja kotara Korenica i kotara Udbina 1941—1945 990
Žrtve fašističkog terora i rata na području kotara Korenica i kotara Udbina . 1040
Vojnici — poginuli u aprilskom ratu ili umrli i strijeljani u zarobljeničkim logorima od 1941. do 1945 1115
Umrli od tifusa na području kotara Korenica i kotara Udbina 1942—1945 1116

Kazalo ličnih imena 1154
Kazalo geografskih pojmova 1180
Tumač skraćenica 1201

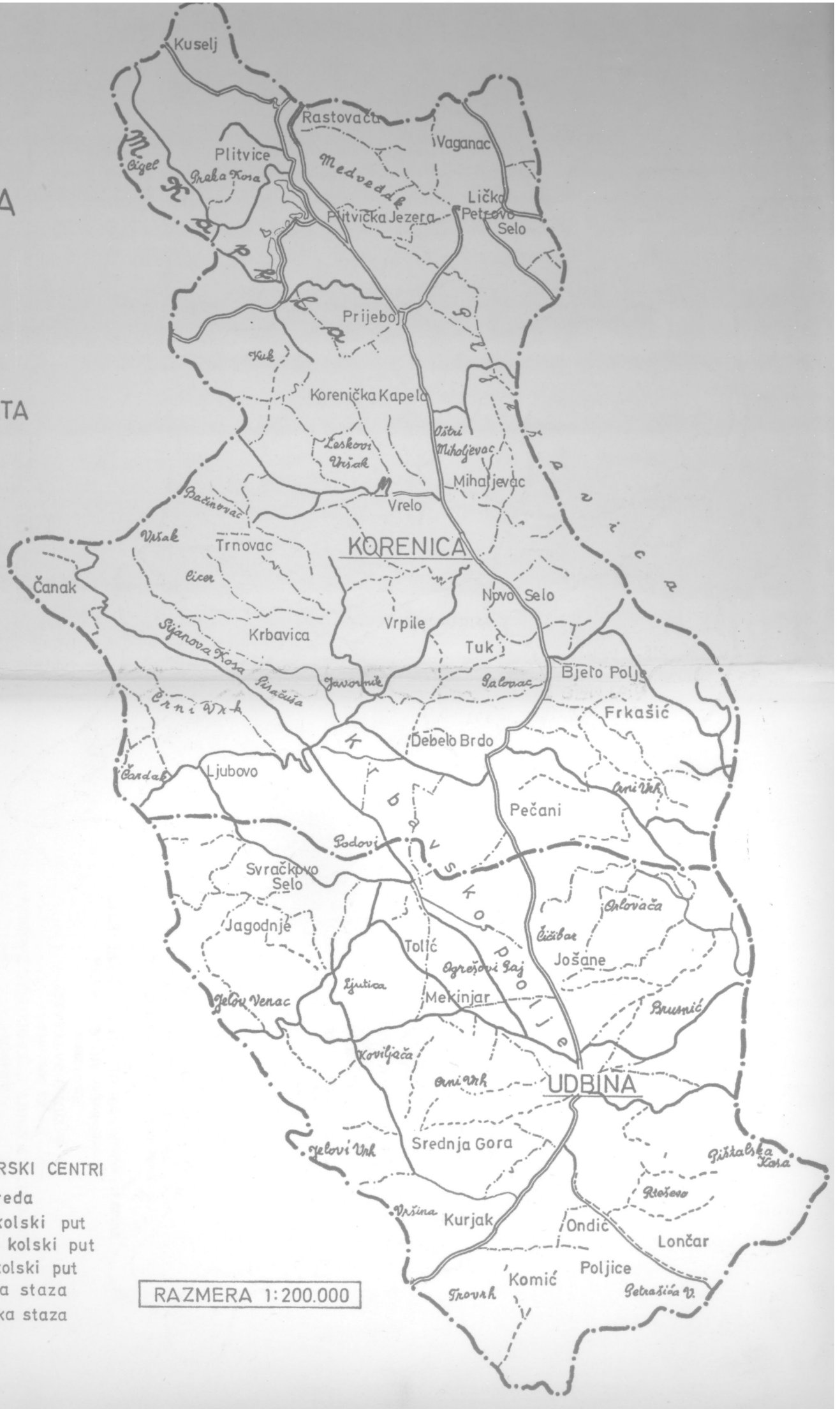
KOTAR KORENICA I KOTAR UDBINA U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU I SOCIJALISTIČKOJ IZGRADNJI

Izdavač
HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU, Zrinjskog 8
Za izdavača
dr DURO ZATEZALO
Recenzenti
general-major MILAN BASTA
general-potpukovnik DUŠAN VLAISAVLJEVIĆ
Redaktor
pukovnik DUŠAN RADOŠEVIĆ
Tehnički urednik i oprema
graf. ingž. ROKO BOLANCA
Lektor
VERA BATELJ, prof.
Korektor
JELENA ZATEZALO
Kazalo ličnih imena
SMILJA REBIC
Kazalo geografskih pojmova
KATICA MIHOLOVIC, prof.
Daktilografi
ANKICA POPOVIC
JELENA BOBIC
Strojni slog
ZVONKO KUNŠTEK
Prelom
ZLATKO TOPOL

Naklada 5 000 primjeraka

TERITORIJA KOTAREVA KORENICA UDBINA

PRE DRUGOG SVETSKOG RATA

LEGENDA:

KORENICA, UDBINA } KOTARSKI CENTRI

- put I reda
- bolji kolski put
- običan kolski put
- lošiji kolski put
- konjska staza
- pešačka staza

RAZMERA 1:200.000